DICTIONAR ENCICLOPEDIC ROMAN

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

DICȚIONAR ENCICLOPEDIC ROMÂN

VOL. IV Q—Z

EDITURA POLITICĂ
BUCUREȘTI 1966

COMITETUL PRINCIPAL DE REDACȚIE

Președinte : *acad.* Athanase Joja. **Membri :** *prof. univ* George Bărănescu, *membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România ; acad.* Mihai Beniuc ; *acad.* Elie Carafoli ; *prof. univ.* Șerban Cioculescu, *membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România ; acad.* Constantin Daicoviciu ; *prof. univ.* Virgil Ianovici, *membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România ; prof. univ.* Traian Ionașcu, *membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România ; acad.* Gheorghe Ionescu-Șișești ; *acad.* Iorgu Iordan ; *conf. univ.* George Ivașcu ; *prof. univ.* Dimitrie Macrea, *coordonator principal*, *membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România ; acad.* Vasile Malinschi ; *acad.* Ștefan Milcu ; *acad.* Grigore Moisil ; *acad.* Ilie Murgulescu ; *acad.* George Oprescu ; *acad.* Andrei Oțetea ; *acad.* Emil Pop ; *prof. univ.* Călin Popovici ; *acad.* Remus Răduleț ; *prof. univ. ing.* Valter Roman ; *prof. univ.* Alexandru Roșca, *membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România ; general de armată* Iacob Teclu ; *acad.* Nicolaie Teodorescu ; *acad.* Șerban Țițeica ; Gheorghe Vasilichi

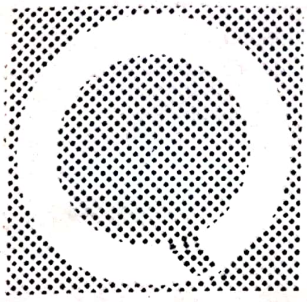

q *[cü]*, literă din alfabetul latin, existentă în scrierea multor limbi moderne care utilizează acest alfabet; nu face parte din alfabetul limbii române, dar se foloseşte în cuvinte străine care păstrează grafia limbii de origine şi în nume proprii străine sau, mai rar, româneşti (ex. *Quintescu*). De cele mai multe ori, *q* este urmat în scris de *u*; *qu* se citeşte diferit după limba din care provine cuvîntul respectiv, de exemplu *cv* în cuvintele latineşti (*quadrivium*, numele propriu *Tarquinius*) şi *k* sau *k'* în cuvinte venite din franceză sau în nume proprii franceze (ex. *Quinet*).

Q-metru (TELEC.), instrument folosit pentru determinarea factorului de calitate $Q = \frac{2\pi fL}{R}$ (f reprezintă frecvenţa de alimentare, L inductivitatea bobinei şi R rezistenţa acesteia) al unei bobine de înaltă frecvenţă. **Q-m.** poate fi utilizat şi la măsurarea inductivităţilor şi a capacităţilor electrice.

quadrivium (lat. „patru drumuri"), al doilea ciclu al învăţămîntului latin medieval, care (pe lîngă teologie) cuprindea iniţial aritmetica, geometria, astronomia şi teoria muzicii; mai tîrziu, după reunirea acestor obiecte în matematică, s-au adăugat etica, fizica şi metafizica. Împreună cu primul ciclu, trivium, forma cele şapte arte liberale. Începînd din sec. XI–XII, în Transilvania au existat şcoli episcopale latine cu ciclurile trivium şi quadrivium.

quaestor, magistrat roman însărcinat cu repartiţia şi perceperea dărilor publice. — *Q. sacri palatii* (în timpul imperiului), secretar principal al împăratului roman, şeful cancelariei, însărcinat în special cu probleme legislative.

quakeri (engl. *quakers* „tremurători"), numele membrilor unei secte protestante, numită *Societatea păcii*, apărută în timpul revoluţiei burgheze din Anglia (sec. al XVII-lea) în rîndurile sărăcimii de la oraşe (fondator puritanul G. Fox). **Q.** nu recunosc tainele, riturile şi clerul; ei refuză prestarea jurămîntului şi a serviciului militar. Fiind persecutaţi, mulţi **q.** au emigrat în America de Nord, unde W. Penn (1644–1718) a întemeiat în 1682 colonia din care s-a dezvoltat statul Pennsylvania. Azi secta **q.** are adepţi în S.U.A., în Anglia şi în estul Africii.

Quasimodo, Salvatore (n. 1901), poet italian. A debutat într-o perioadă dominată de ermetism, de baroc intelectual, de preţiozitate şi căutări verbale. În anii celui de-al doilea război mondial, **Q.** devine un poet al Rezistenţei, se accentuează orientarea lui spre o lirică de rezonanţă socială. Este promotorul unei poezii echilibrate şi armonioase, dense, încordate, sincere, uneori cerebrale, poezie în care cuvintele se valorifică plastic pe fondul unei tăceri cu ritmuri grave (volumele „Zi după zi", 1947; „Viaţa nu e vis", 1949; „Pămîntul neasemuit", 1958; „Poezii", 1960). Stăpîn pe o solidă cultură clasică, a tradus din Virgiliu, Catul, Eschil ş.a. A tălmăcit în italiană din poezia lui T. Arghezi. A fost tradus în limba română (A.E. Baconsky). Premiul Nobel (1959).

quaternio terminorum (lat. „împătrirea termenilor"; LOG.), eroare în procedeul de demonstraţie, care provine din faptul că termenul mediu este folosit în premise cu două înţelesuri diferite. În felul acesta se încalcă regula după care silogismul trebuie să aibă trei şi numai trei termeni, întrucît folosirea a doi termeni medii face ca silogismul respectiv să aibă în realitate patru termeni. Eroarea **q.t.** se săvîrşeşte uneori sub influenţa *polisemiei*, a faptului că numeroase cuvinte au în limbă înţelesuri multiple; alteori ea se datoreşte *amfiboliei*, faptului că o propoziţie poate să aibă un înţeles echivoc. Sin. *fallacia falsi medii* („eroarea termenului mediu fals").

Quatremère de Quincy *[catrəmér dö chẽsí]*, Antoine Chrysostome (1755–1849), arheolog şi istoric de artă francez, neoclasicist. Lucrările sale, caracterizate prin claritatea şi eleganţa stilului, exaltă frumuseţea artei antice şi a artei Renaşterii italiene („Iupiter Olimpianul", „Monumente şi opere de artă antică", „Viaţa lui Rafael", „Viaţa lui Michelangelo" etc.).

quattrocento, denumire dată culturii italiene din sec. al XV-lea, cunoscută şi sub numele de *Renaştere timpurie*, perioadă în care se afirmă principiile umaniste. Leagănul înfloririi şi dezvoltării artistice în **q.** l-a constituit Florenţa, sub mecenatul familiei de Medici. De aceea, deşi urmată de oraşele Urbino, Padova, Veneţia, Siena, cultura din această epocă este numită adesea şi perioada florentină a Renaşterii italiene.

quazi, vechi trib germanic, aşezat la începutul erei noastre în Moravia. Împreună cu marcomanii, sarmaţii şi alte triburi, **q.** au purtat războaie împotriva Romei în timpul împăratului Marc Aureliu (161—180).

Quebec *[engl. cuibéc; fr. chebéc]*, oraş în sud-estul Canadei, situat pe ţărmul estuarului Sf. Laurenţiu. 172 000 loc. (1961). Industrie de prelucrare a lemnului, a hîrtiei, de construcţii navale şi uşoară. Port maritim, prin care se exportă în special cereale şi lemn. Este centrul cultural al canadienilor de limbă franceză. Universitate, muzee, teatre. Monumente istorice din sec. al XVII-lea. Turism.

Vedere din Quebec

quebracho *[chebrácio]* (BOT., IND. PIEL.), arbore din familia anacardiaceelor, care creşte în regiunile tropicale şi subtropicale ale Americii de Sud. Lemnul de **q.** este foarte dur, are greutatea specifică 1,3 şi un conţinut de 17—25% substanţe tanante. Este utilizat ca material de construcţie şi pentru obţinerea extractului tanant *(extractul de q.)*. În prezent, circa o treime din producţia mondială de tanin se obţine din lemnul şi rădăcina de **q.**

Queneau *[chönó]*, Raymond (n. 1903), scriitor francez. A debutat cu poezii suprarealiste. A scris poeme cuprinzînd spirituale jocuri de cuvinte, în care satirizează sclerozele limbajului cotidian, banal şi lipsit de conţinut. Romanele sale („Odile", 1937; „O iarnă aspră", 1939; „Pierrot, amicul meu", 1942; „Duminica vieţii", 1952; „Zazie în metrou", 1959 ş.a.) se disting prin persiflarea subtilă şi ingenioasă, de pe poziţii anarho-existenţialiste, a unor aspecte ale convenţionalismului societăţii burgheze. În prezent, **Q.** conduce „Enciclopedia Pleiadei".

Quental *[chẽtál]*, Anthero de (1842 — 1891), poet şi filozof portughez de orientare eclectică, contradictorie. A avut iniţial o atitudine anticatolică şi antimonarhică. A fost influenţat de ideile socialiştilor francezi, apoi de filozofia lui Schopenhauer şi Hartmann şi de cea a lui Hegel. Opera sa poetică („Sonete", 1886), de inspiraţie romantică, vădeşte adesea o atitudine profund pesimistă.

Quercia *[cuércia]*, Jacopo della (c. 1374—1438), sculptor italian din şcoala sieneză, unul dintre reprezentanţii iluştri ai Renaşterii timpurii. Viziunea monumentală, tratarea largă şi viguroasă a formelor sînt principalele caracteristici ale artei sale („Mormîntul Ilariei del Caretto", reliefurile de la San Petronio, „Doi profeţi", statuia ecvestră a căpitanului Azzo Ubaldini).

Quesada *[chesáda]*, Gonzalo Ximenez de (c. 1499—1579), conchistador spaniol. A condus, între 1536 şi 1538, expediţia spaniolă care a descoperit şi a cucerit Columbia.

Quesnay *[chené]*, François (1694—1774), economist şi medic francez, fondator al şcolii fiziocraţilor în economia politică şi adept al concepţiei liberaliste. S-a pronunţat împotriva voluntarismului în economie, a cercetat procesele economice ca procese naturale şi a căutat să descopere legităţi obiective privind desfăşurarea lor. A susţinut că plusvaloarea (numită de el „produs net") se creează numai în agricultură, fiind un dar al naturii. Deşi greşită, această concepţie reprezintă un progres faţă de mercantilism, deoarece transpune cercetarea izvorului plusvalorii din sfera circulaţiei în sfera producţiei. Lucrările sale „Tabloul economic" (1758—1759) şi „Analiza tabloului economic" (1766) conţin prima încercare de analiză a procesului de reproducţie la nivelul întregii societăţi, sintetizată într-un model economic. V. şi fiziocraţi; liberalism.

Quételet *[chetlé]*, Adolphe (1796—1874), statistician, matematician şi astronom belgian, adept al lui Laplace, membru al Academiei de Ştiinţe din Bruxelles, preşedinte al Comisiei centrale de statistică a Belgiei. A avut merite deosebite în organizarea statisticii pe plan naţional şi internaţional, a iniţiat Congresele internaţionale de statistică, fiind considerat întemeietorul statisticii sociale burgheze moderne. Folosind metode statistice în dezvăluirea legităţilor sociale şi dînd acestora o interpretare probabilistă, a ajuns la concluzii determinist-mecaniciste. **Q.** a combătut reprezentările şi interpretările religioase în domeniul fenomenelor sociale şi morale, dar în acelaşi timp a emis teoria „omului mediu" care este o ficţiune statistică, pentru care a fost combătut chiar de filozofii şi statisticienii burghezi.

Quetzalcoatl (în religia unor populaţii precolumbiene), divinitate de prim rang, zeul oceanului ceresc, al Lunii şi al vîntului. Este reprezentat printr-un şarpe cu pene, simbolul ştiinţei nahuatl (nagua). În o raşul zeilor, Teotihuacan, aflat la o depărtare de 50 km de capitala Mexicului, se păstrează celebrele ruine ale piramidei şi templului lui Quetzalcoatl.

Quevedo y Villegas *[chevédo i vil'égas]*, Francisco Gómez de (1580—1645), scriitor spaniol, reprezentant de seamă al Renaşterii spaniole. Spirit fin, poliglot şi erudit, s-a afirmat în cele mai variate genuri. Operele sale satirizează cu un mizantropism amar şi necruţător, uneori cinic, dar plin de vervă, moravurile corupte ale nobilimii şi monarhiei, pe care le-a cunoscut trăind la curte. Dintre lucrările sale se disting: „Politica lui dumnezeu" (1635), tratat didactic, „Istoria lui don Pablo de Segovia" (1626), unul dintre cele mai renumite romane picareşti, „Viziunile" (1627), culegere de fantezii satirice cu tendinţe moralizatoare ş.a. Quevedo y Villegas este considerat şeful şcolii *conceptiste*, caracterizată prin fineţea excesivă a gîndirii şi expresia căutată.

Quezon City *[chésón síti]*, capitala statului Filipine, situată în insula Luzon; constituie de fapt o suburbie a oraşului Manila. 135 000 loc. (1960). Universitate.

Quinet *[chiné]*, Edgar (1803—1875), istoric, scriitor şi filozof idealist; a fost profesor la Collège de France. Opera sa istorică şi literară, apărută în plină epocă romantică, are o orientare eclectică. A apărat în numeroase articole şi în lucrarea „Românii" (1857) drepturile şi libertăţile naţionale ale românilor. Pentru atitudinea sa filoromână a fost ales membru de onoare al Academiei Române şi i s-a acordat cetăţenia română. Soţia sa, Hermiona, fiica lui Gh. Asachi, a publicat ediţia completă a operelor lui *Quinet* în 30 de volume (1877—1882).

Quito. Vedere generală

Quintana *[chintána]*, Manuel José (1772—1857), poet neoclasic şi om politic spaniol. A fost un adversar al absolutismului şi a participat la războiul de independenţă împotriva ocupaţiei franceze (1808—1814). A scris ode („Bătălia de la Trafalgar", 1805), proză („Vieţi de spanioli iluştri", 1807) şi tragedii. În „Regulile dramei" (1791) a reluat ideile lui Boileau.

Quintilian (Marcus Fabius Quintilianus) (circa 35—96 e.n.), renumit retor şi pedagog roman. S-a născut în Peninsula Iberică şi a studiat la Roma. A fost profesor de retorică şi avocat. I s-a încredinţat educaţia nepoţilor împăratului Vespasian. Lucrarea sa „De institutione oratoria" (Despre oratorie), în 12 cărţi, este primul tratat sistematic de pedagogie.

Quiroga *[chiróga]*, Horacio (1878—1937), scriitor argentinian. A înfăţişat cu mare forţă realistă natura regiunilor subtropicale ale Argentinei şi viaţa dramatică a lucrătorilor de pe plantaţii („Anaconda", „Poveşti de dragoste, de nebunie şi de moarte", „Poveştile pădurii").

Quisling *[cvísling]*, Vidkun (1887—1945), conducător al fasciştilor norvegieni. În timpul ocupaţiei hitleriste a Norvegiei a fost numit şef al unui guvern colaboraţionist (1942). După eliberare a fost judecat şi executat. Numele lui a devenit sinonim cu trădarea de ţară şi cu colaboraţionismul.

Quito *[chíto]*, capitala statului Ecuador, situată între culmile munţilor Anzi, pe locul unui vechi oraş indian, la circa 2 800 m altitudine, într-o regiune cu frecvente cutremure de pămînt. Este capitala cea mai apropiată de ecuator din lume (0°14′ lat. s.). 350 000 loc. (1962). Mici întreprinderi textile, alimentare şi de pielărie. Are o universitate, bibliotecă naţională, muzee, monumente istorice din timpul dominaţiei spaniole.

Qumran (Wadi-Qumran), ţinut deşertic în Iordania, unde au fost descoperite „Manuscrisele de la Marea Moartă".

R

r *[re]*, a douăzecea literă a alfabetului limbii române (după reintroducerea literei *â*, prin reforma ortografică din 1965); sunetul notat prin această literă. Este o consoană sonantă lichidă vibrantă dentală.

Ra, personificarea cea mai populară a Soarelui în Egiptul antic, considerat strămoşul celorlalte zeităţi, ziditorul lumii şi părintele faraonilor. O dată cu ascensiunea Tebei în mileniul al II-lea, Ra s-a contopit cu zeul acestui oraş, Amon, luînd numele de *Amon-Ra*.

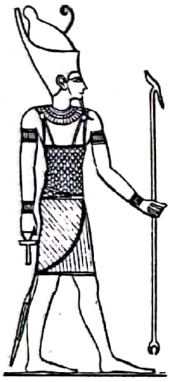
Ra

Raab (Rába), rîu în Europa centrală pe teritoriul Austriei şi R.P. Ungare, afluent pe dreapta al Dunării (400 km). Izvorăşte din Alpii Stiriei. În aval de oraşul Körmend (R.P. Ungară) este navigabil pentru vase mici. La vărsarea **R.** în Dunăre se află oraşul Györ (R.P. Ungară).

Raabe, Wilhelm (1831—1910), prozator german. A debutat cu romanul idilic „Cronica uliţei vrăbiilor“ (1857), inspirat din viaţa micii burghezii. În trilogia „Pastorul foametei“ (1864), „Abu Telfan“ (1867) şi „Căruţa morţii“ (1870), ca şi în romanele „Plăcintă“ (1891) şi „Actele lui Vogelsang“ (1895), **R.** zugrăveşte societatea germană a timpului, dînd glas protestului său împotriva orînduirii feudale-monarhice şi a burgheziei filistine germane. A scris şi nuvele („Gîştele din Bützow“, volum selectiv, trad. rom.). În creaţia lui **R.**, în care realismul vieţii cotidiene se împleteşte cu transfigurarea acesteia, umorul cunoaşte accente de pesimism.

Rabat, capitala Marocului, situată pe ţărmul Oceanului Atlantic, la vărsarea fluviului Bu-Regreg. 300 000 loc. (1964). Aeroport internaţional, important pentru legăturile dintre Africa şi Europa. Industrie textilă, de confecţii, a materialelor de construcţie, de prelucrare a metalelor, de pielărie şi încălţăminte, alimentară. Universitate, bibliotecă naţională, muzee.

rabat comercial 1. Partea din plusvaloare pe care capitalistul industriaş o cedează comerciantului la vînzarea mărfii şi din care comerciantul îşi acoperă cheltuielile, rămînîndu-i profitul mijlociu. **2.** Diferenţa care există în economia socialistă între preţul cu ridicata al industriei şi preţul de desfacere cu amănuntul, diferenţă destinată acoperirii cheltuielilor de circulaţie ale unităţilor comerciale şi formării beneficiului lor. **R.c.** se stabileşte sub forma unei cote procentuale, care se scade din preţul cu amănuntul. **R.c.** diferă de adaosul comercial numai prin modul de calculare.

rabátere (MAT.), rotirea unei figuri plane în jurul unei drepte (orizontale sau frontale) din planul figurii pînă cînd ajunge să fie paralelă cu unul dintre planele de proiecţie (orizontal sau vertical) şi deci să se proiecteze pe acesta în adevărata sa mărime.

Rabat. Vedere generală

rabatór (MAŞ. AGR.), organ de lucru cu poziţie reglabilă, folosit în construcţia secerătorilor, a combinelor de cereale păioase, a combinelor de siloz etc., pentru aplecarea plantelor spre aparatul de tăiere, împiedicarea căderii lor pe sol şi aşezarea lor uniformă pe platforma maşinii.

Rabaud *[rabó]*, Henri (1873—1949), compozitor şi dirijor francez. A fost membru al Institutului francez. A studiat la Conservatorul din Paris cu Massenet şi Gédalge. A compus şase opere (dintre care cea mai cunoscută este „Mârouf"), două simfonii, poeme simfonice („Procesiune nocturnă"), lucrări vocal-simfonice, muzică de cameră, vocală şi instrumentală.

Rabelais *[rablé]*, François (circa 1494—1553), mare scriitor francez, una dintre cele mai reprezentative figuri ale Renaşterii. S-a născut la Chinon. A fost călugăr, iar mai tîrziu medic. Spirit umanist, poliglot, avid de cultură, şi-a însuşit filologia, dreptul şi medicina, pe care a practicat-o la Lyon. A călătorit mult în suita unor puternici protectori, care nu totdeauna au izbutit să-l apere de persecuţiile bisericii. Împreună cu cardinalul Jean Du Bellay a vizitat Italia. Opera care i-a asigurat nemurirea o constituie romanele „Gargantua" (1534, ult. trad. rom. 1962) şi „Pantagruel" (1532—1564, postum), condamnate de biserică. Inspirate dintr-o naraţiune populară lioneză, ele au în centrul acţiunii lor figurile legendare a doi uriaşi: Gargantua şi Pantagruel. Povestirea aventurilor acestor personaje fabuloase, burleşti şi alegorice este un prilej pentru scriitor de a introduce în naraţiune figuri tipice ale societăţii contemporane lui şi aluzii critice la evenimentele vremii. El satirizează cu îndrăzneală filozofia scolastică, biserica catolică, bigotismul, superstiţia, moravurile corupte ale călugărilor şi papalităţii, abuzurile feudalilor, monarhia acaparatoare şi războinică ş.a. În regulile abaţiei Thélème, imaginată de el, este schiţată, în spiritul concepţiilor înaintate ale timpului, o atrăgătoare utopie a unei vieţi libere şi fericite. Spirit profund generos, epicurean, cu o nemărginită dragoste de viaţă şi o mare încredere în virtuţile naturii umane, **R.** susţine dreptul şi datoria omului de a se perfecţiona, de a se dezvolta potrivit firii sale, în afara oricăror constrîngeri dezumanizante, de a-şi satisface fără oprelişti setea de cunoaştere şi de fericire. Capitole întregi ale romanelor sale sînt consacrate politicii, educaţiei, ştiinţei ş.a. Cu **R.** pătrunde în literatura franceză acţiunea autentică, mişcarea, dinamismul personajelor, redat cu cele mai adecvate şi mai sugestive mijloace. El excelează în exprimarea pregnantă a amănuntului, ca şi a vălmăşagului impresiilor vizuale, auditive şi olfactive, care ţîşnesc nestăvilite şi care transmit senzaţia caldă şi colorată a vieţii. **R.** îmbină stilurile cele mai diferite, procedeele literare populare şi cele savante, vorbirea omului simplu ca şi stilul oratoric, erudit, ficţiunea ca şi realitatea. Înzestrat cu un deosebit simţ al limbii, scriitorul a ştiut să valorifice cu vervă inepuizabilă resursele comice ale limbajului, a ales cu îndrăzneală epitetele cele mai truculente, verbele cele mai expresive, fără să evite grotescul, pornografia şi scatologicul prohibit. Vocabularul său, extrem de bogat, cuprinzînd arhaisme, termeni argotici, dialectali, tehnici şi ştiinţifici, debitaţi torenţial, este un inventar pitoresc al întregii civilizaţii a Renaşterii franceze. Virtuos al veseliei şi optimismului galic, el a introdus în scrierile sale un umor suculent, savuros, de inspiraţie populară. **R.** este creatorul romanului satiric, gen pe care l-a ridicat la o mare înălţime. Influenţa lui **R.** a fost imensă. Mari scriitori satirici şi umorişti din literatura universală modernă au fost influenţaţi de opera acestui umanist militant şi geniu al Renaşterii.

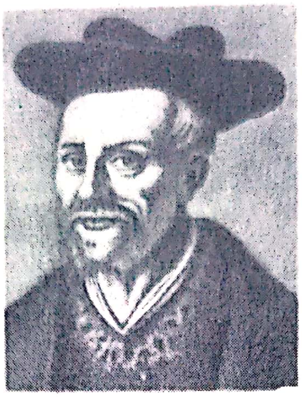

F. Rabelais

rábie (MED., MED. VET.) v. **turbare.**

rábin (ebr. *rabbi* „domn, stăpîn"), conducător religios al unei comunităţi mozaice.

rábiţ (CONSTR.), reţea de sîrmă galvanizată, cu ochiurile avînd dimensiunile de 1—4 cm, folosită în construcţii ca suport al unei tencuieli.

rabotéză (TEHN.), maşină-unealtă folosită pentru prelucrarea, prin aşchiere *(rabotare)*, a suprafeţelor plane ale pieselor metalice de dimensiuni mari. **R.** este constituită dintr-un batiu (corpul maşinii), pe care se deplasează, în mişcare rectilinie alternativă, masa portpiesă. Cuţitul (scula) cu care se execută aşchierea este montat pe o sanie deplasabilă pe o traversă, fixată, la rîndul ei, pe unul sau pe doi montanţi (suporţi). Unele **r.** sînt prevăzute cu două sau cu trei sănii portcuţit. V. şi şeping.

„Rabotnicesko delo", organ de presă al Comitetului Central al Partidului Comunist Bulgar. A fost înfiinţat în 1927. Apare zilnic, la Sofia. Între 1935 şi 1944 a apărut ilegal.

rac^1 **1.** (*Astacus fluviatilis;* ZOOL.), specie de crustaceu decapod, cu corpul împărţit în cefalotorace şi abdomen, cu carapacea de culoare neagră-verzuie, care devine roşie la fiert. Prima pereche de picioare are cleşti puternici; abdomenul, alcătuit din şapte inele, serveşte la înot. Trăieşte în Europa, în rîuri şi în bălţi, şi este comestibil.

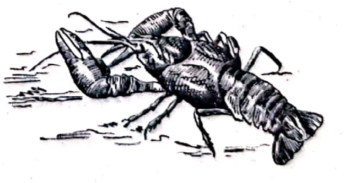

Rac

2. (MED.) Denumire populară pentru cancer.

rac² (EXPL. PETR.) **1.** Dispozitiv folosit pentru fixarea coloanei de ţevi de pompare în coloana de exploatare a unei sonde. După destinaţie se deosebesc: *r. de siguranţă*, care intră în funcţiune în caz de accident (ruperea coloanei, smulgerea din filet etc.) pentru a fixa coloana de ţevi, împiedicînd astfel căderea ei în gaura de sondă; *r. de ancorare*, care este folosit pentru fixarea de la început a coloanei de ţevi de pompare în coloana de exploatare la adîncimea stabilită. **2.** Dispozitiv folosit în operaţiile de instrumentaţie pentru prinderea şi readucerea la suprafaţă a unor piese scăpate sau rămase accidental în gaura de sondă.

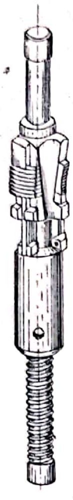
Rac

Racan *[racă]*, Honorat de Bueil, marchiz de (1589—1670), poet francez, discipol al lui Malherbe. A scris ode, meditaţii („Stanţe despre retragerea la ţară", 1618), pastorala dramatică „Arthénice" (1625) ş.a. Scrisă în versuri elegante, poezia lui **R.** vădeşte o puternică dragoste de natură.

racém (lat. *racemus* „ciorchine"; BOT.), tip de inflorescenţă formată din axe primare lungi, purtînd în lungul lor axe secundare florifere aşezate cîte una (de exemplu la mălin, la agriş).

racemáze (BIOCHIM.), clasă de enzime care catalizează reacţiile de racemizare. Ex. alaninracemaza catalizează transformarea reversibilă a D-alaninei în L-alanină.

racémic (CHIM.), substanţă chimică organică, formată dintr-un amestec echimolecular de antipozi optici (levogir şi dextrogir). Prin compensarea reciprocă a activităţii optice a celor doi antipozi, amestecul este optic inactiv. Se obţine în sinteza de laborator. **R.** poate fi scindat (dedublat) în antipozii optici respectivi prin diferite metode (mecanice, fizice, biochimice).

racemizáre (CHIM.), transformare parţială a unei substanţe optic active în antipodul său pînă la obţinerea unui amestec echimolecular al celor doi antipozi (racemic). **R.** se produce numai la substanţele care conţin la atomul de carbon asimetric un atom de hidrogen şi una sau mai multe grupări activante ($-CO$, $-COOR$, $-COOH$, $-SO_3H$ etc.).

Rachel *[raşél]*, Elisabeth Felix (1821—1858), tragediană franceză, societară a Comediei franceze, pe a cărei scenă a interpretat cu strălucire pe eroinele teatrului clasic (Camille din „Horaţiu" de Corneille, Roxana, Monima, Estera, Athalie, Hermiona, Fedra din tragediile lui Racine etc.).

rachétă¹ (TEHN.) **1.** *Motor-rachetă*, motor la care propulsia se realizează prin evacuarea cu mare viteză a unui jet gazos şi care funcţionează autonom, independent de condiţiile mediului exterior (carburantul şi comburantul necesari pentru funcţionarea motorului se găsesc în interiorul corpului rachetei). După forma de energie folosită pentru accelerarea jetului gazos se deosebesc: *m.-r. termochimic* (cel mai răspîndit), la care jetul de gaze, cu presiune şi temperatură ridicată, se realizează în urma unor reacţii chimice puternic exotermice; *m.-r. electric*, care foloseşte energia electrică pentru accelerarea jetului (format dintr-un fluid ionizat sau din plasma unui gaz); *m.-r. nuclear*, care foloseşte energia nucleară pentru a încălzi jetul de gaze sau care foloseşte un jet de izotopi radioactivi pentru propulsie. *M.-r. termochimic* (cu combustibil solid sau lichid) este constituit din camera de ardere, ajutajul de reacţie, rezervoarele de combustibil, sistemul de alimentare, dispozitivul de aprindere; la *m.-r.* cu combustibil solid, încărcătura de combustibil este amplasată în camera de ardere. **2.** Aparat de zbor, propulsat cu motor-rachetă. Principalele elemente constructive ale **r.** sînt corpul, motorul şi încărcătura utilă (aparatură ştiinţifică, vehicul spaţial, substanţă explozivă). După măsurile luate în scopul stabilizării **r.** în cursul zborului, se deosebesc: *r. cu ampenaj*, care este prevăzută cu ampenaje stabilizatoare dispuse pe corp la partea posterioară; *r. cu aripi* (avion-rachetă), care este prevăzută cu suprafeţe portante amplasate pe corp, ca şi la avion; *r. cu stabilizare giroscopică* (fără ampenaj), căreia i se imprimă o mişcare de rotaţie în jurul axei sale longitudinale. Se utilizează *r. cu o singură treaptă (r. simple)* sau *cu mai multe trepte (r. compuse, r. etajate)*; acestea din urmă reprezintă un ansamblu de **r.** simple (etaje propulsoare) cu funcţionare succesivă, dintre care numai ultima treaptă poartă încărcătura utilă. **R.** compuse pot fi: *cu trepte în serie*, cînd au etajele propulsoare dispuse unul după altul; *cu trepte în paralel*, cînd au etajele propulsoare amplasate în jurul treptei principale (care poartă încărcătura utilă). *R. dirijate* sînt prevăzute cu sisteme de comandă (suprafeţe aerodinamice de comandă, deviatori ai jetului de gaze, mici **r.** auxiliare etc.), acţionate corespunzător pentru modificarea traiectoriei şi legii de mişcare pe traiectorie; comenzile de dirijare pot fi transmise din exterior *(teledirijare)* sau pot fi elaborate de dispozitive speciale amplasate la bord *(dirijare autonomă, autodirijare)*. Primele **r.** cu încărcătură de pulbere neagră (praf de puşcă) au fost folosite în China şi apoi în India, pentru focuri de artificii sau ca mijloace de luptă, fiind legate de săgeţi aruncate din arc (*săgeţile de foc chinezeşti*, menţionate în cronici încă din sec. al XIII-lea). În Europa, **r.** a apărut în evul mediu, după înfiinţarea primelor fabrici de pulbere, în sec. al XV-lea; în sec. al XVI-lea, C. Haas din Sibiu a imaginat primele **r.** cu mai multe trepte. Perfecţionarea **r.** ca mijloace de luptă a început în sec. al XIX-lea în Anglia şi în Rusia. Teoria zborului **r.** a fost fundamentată de mecanicienii ruşi I.V. Meşcerski, care a pus bazele mecanicii corpurilor de masă variabilă şi K.E. Ţiolkovski, care a creat teoria mişcării corpurilor pe principiul reacţiunii. Ţiolkovski a preconizat folosirea **r.**

cu combustibil lichid, cu mai multe trepte, pentru realizarea zborurilor interplanetare. În cursul celui de al doilea război mondial au fost realizate rachete de luptă perfecţionate, care transportau încărcături cu explozivi (ex. instalaţiile B-M 13 în U.R.S.S. şi **r.** balistică V-2 cu combustibil lichid în Germania). Un moment deosebit de important în evoluţia tehnicii **r.** îl constituie construirea **r.** balistice intercontinentale şi a celor cosmice (cu mai multe trepte, atît cu combustibil lichid, cît şi cu combustibil solid). Dintre principalele realizări în tehnica actuală a **r.**, se citează **r.** care au plasat pe orbită navele cosmice de tipul Voshod şi Gemini, precum şi cele care au lansat în spaţiu diferite staţii automate interplanetare. — *R. cosmică*, rachetă care serveşte la plasarea unui obiect spaţial (satelit, navă cosmică, staţie interplanetară) pe o orbită cosmică. — (METEOR.) *R. meteorologică*, rachetă a cărei încărcătură utilă este constituită din aparatură pentru cercetări meteorologice. — (GEOFIZ.) *R. geofizică*, rachetă echipată cu aparate destinate cercetărilor geofizice şi care atinge altitudini de sute de kilometri. — (MILIT.) *R. de luptă*, rachetă care se întrebuinţează pentru lovirea obiectivelor importante ale inamicului. După raza lor de acţiune *r. de l.* pot fi *tactice, tactic-operative* şi *strategice*. De asemenea, *r. de l.* pot fi: *antitanc, antiaeriene, antirachete, balistice-intercontinentale*, care pot lovi obiective situate la distanţe de mii de kilometri. După poziţia relativă a lansatorului faţă de ţintă (obiectiv), rachetele de luptă aparţin uneia dintre categoriile sol-sol, sol-aer, aer-aer, aer-sol etc.

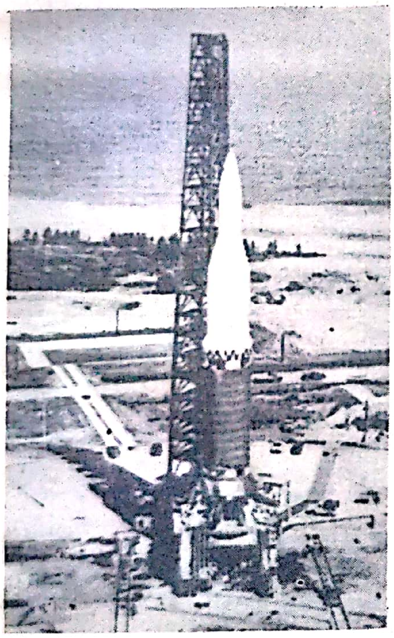

Rachetă pe rampa de lansare

rachétă² (SPORT), paletă pentru jocul de tenis de cîmp, formată dintr-un cadru de lemn de formă ovală, şi un mîner; pe cadrul **r.** este fixată o reţea de coarde întinse, confecţionate din intestine de animale (de obicei de oaie), fire sintetice (nailon, capron) sau metalice. **R.** au greutăţi diferite (pentru bărbaţi, femei, juniori).

Rachmuth, Ion (n. 1911), economist român, profesor universitar, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România. A tradus în limba română „Capitalul" (vol. I, 1947 şi II, 1951) şi a publicat studii îndeosebi cu privire la producţia de mărfuri, legea valorii şi fixarea preţurilor în socialism. Op. pr.: „Legea valorii şi temeiurile aplicării ei în economia socialistă" (1949), „Deosebirea esenţială dintre rolul economic al statului socialist şi rolul economic al statului capitalist (1960), „Aspecte ale crizei economiei politice burgheze contemporane" (1965).

Racine [*rasín*], Jean-Baptiste (1639—1699), mare dramaturg francez, unul dintre cei mai străluciţi reprezentanţi ai clasicismului francez. S-a născut la Ferté-Milon. S-a format la mănăstirea jansenistă Port-Royal. După încercări nereuşite de a studia dreptul, se dedică literaturii. Tragediile sale („Andromaca", 1667; „Britannicus", 1669; „Bérénice", 1670; „Baiazid", 1672; „Mithridate", 1673; „Ifigenia", 1674; „Fedra", 1677 ş.a.), majoritatea de inspiraţie mitologică, aduc în scenă eroi cu viaţă intensă, teme, situaţii şi replici caracteristice, de fapt, mediului aristocratic francez al sec. al XVII-lea. Influenţat de gîndirea lui Pascal, **R.** înfăţişează omul sfîşiat de tendinţe contradictorii, amestec de virtute şi viciu, adesea victimă a pasiunilor care covîrşesc raţiunea. Această încleştare lăuntrică care conferă pieselor sale o monumentalitate psihologică impresionantă şi redă omului dimensiuni fireşti, verosimile, se întemeiază pe realismul consecvent al observaţiei şi este întruchipată cu o deosebită bogăţie de mijloace artistice. Setea de puritate, ca şi darul de pictor al pasiunilor omeneşti ce animă şi stimulează creaţia lui **R.**, se afirmă şi în tragediile „Estera" (1689) şi „Atalia" (1691), ale căror simboluri biblice nu pot ascunde pledoariile autorului pentru toleranţa religioasă şi politică. Critica monarhiei, ca şi „Memoriul" adresat de **R.** lui Ludovic al XIV-lea, în care pledează cauza unei ţări pe cale de ruină, i-au atras dizgraţia suveranului. **R.** a scris şi o comedie („Împricinaţii", 1668), în care, ca şi Molière, biciuieşte atît înfumurarea unei aristocraţii ridicole şi pretenţioase, cît şi parvenitismul noii clase în ascensiune, burghezia. **R.** a mai scris două culegeri de poezii lirice („Ode" şi „Cîntări spirituale"). Fin cunoscător al dialecticii subtile şi complexe a sentimentelor, **R.** a dat viaţă unor caractere profund diferenţiate, şi în special unor personaje feminine, al căror suflet eroic şi delicat reprezintă scena desfăşurării acţiunii interioare, conduse exclusiv de forţa impetuoasă a dragostei. Arta lui **R.** se distinge prin puritatea şi armonia, supleţea şi limpezimea sa. Virtuos al proprietăţii cuvîntului al

J.-B. Racine

expresiei elegante, dar simple, străine de sublimul retoric declamatoriu, **R.** este stăpîn pe o prozodie remarcabilă prin forţa de sugestie a aliteraţiilor, prin muzicalitatea şi fluenţa versurilor. Sinceritatea, naturaleţea şi măiestria creaţiei sale au fost adesea comparate cu aceleaşi calităţi din opera lui La Fontaine. Ultimele sale piese (care nu mai respectă strict regula celor trei unităţi) şi lirismul accentuat al întregii sale creaţii vestesc romantismul. Piesele lui **R.** s-au tradus în româneşte încă de la începutul sec. al XIX-lea, printre traducători numărîndu-se Iancu Văcărescu. În 1959 a apărut un volum selectiv.

racláj (MED.) **1.** Intervenţie chirurgicală care constă în îndepărtarea, cu ajutorul unei chiurete, a mucoasei uterine la o femeie gravidă pentru evacuarea produsului de concepţie şi întreruperea sarcinii. **2.** Intervenţie chirurgicală prin care se îndepărtează, cu ajutorul chiuretei, o formaţiune patologică de pe un organ intern (ex. verucă, polip, vegetaţie etc.). Se mai numeşte *chiuretaj*.

racléte (IND. EXTR.), transportor cu lanţuri articulate sau cu cabluri prevăzute cu palete echidistante. Sin. *crafer*.

racórd¹ (TEHN.), element de legătură între două ţevi, conducte etc., format dintr-una sau din mai multe piese (ex. o piuliţă de **r.** şi o piesă tubulară cu un capăt bordurat sau bucşe filetate ori nefiletate, cu una sau cu mai multe piuliţe de **r.**). **R.** se folosesc la instalaţiile de apă, la prăjinile de foraj, la instalaţiile din industria chimică, la furtunurile de stins incendii etc. — *R. olandez*, element de construcţie folosit pentru asamblarea a două ţevi sau a două piese cu mufe sau a unei ţevi cu o mufă etc.

racórd² (CINEMA), plan de legătură între două secvenţe de film care asigură continuitatea acţiunii cinematografice, obţinută prin montarea a două pelicule de film.

racordáre 1. (MAT.) **a)** Construire a unei curbe tangente la două curbe date. **b)** Construire a unei suprafeţe tangente la două suprafeţe date. **2.** (DRUM., C.F.) Legare a două porţiuni ale unui drum sau ale unei linii de cale ferată, prin introducerea între ele a unui tronson de traseu cu axa curbă, astfel încît circulaţia să se poată face cu viteze cît mai mari şi în deplină siguranţă. Din punctul de vedere al elementelor care se racordează, se deosebesc: *r. aliniamentelor*, care se face printr-o curbă (de ex. arc de cerc) tangentă la cele două aliniamente; *r. curbelor*, care se face printr-un traseu cu rază de curbură diferită de cea a porţiunilor racordate; *r. declivităţilor*, care se realizează printr-o porţiune de traseu cu axa în arc de cerc (în plan vertical) cu rază foarte mare.

Racoşul de Jos, comună în raionul Rupea, reg. Braşov, situată pe Valea Oltului. 2 540 loc. (1965). Exploatări de bazalt şi de calcar.

Racoviţă (Cehan), familie de boieri ai cărei membri au deţinut importante dregătorii, îndeosebi în Moldova; au fost domni în ţările române. Cei mai importanţi reprezentanţi ai familiei **R.** au fost: *Mihai R.*, domn al Moldovei (1703—1705, 1707—1709, 1715—1726) şi al Ţării Româneşti (1730—1731, 1741—1744), şi fiul său *Constantin R.*, domn al Moldovei (1749—1753, 1756—1757) şi al Ţării Româneşti (1753—1756, 1763—1764), ale căror domnii s-au caracterizat printr-o excesivă fiscalitate; *Ştefan R.*, domn al Ţării Româneşti (1764—1765), în vremea căruia a avut loc răscoala rufeturilor (breslelor) bucureştene (1765); *Alecu R.* (1773—1853), a fost profesor de drept comercial la colegiul Sf. Sava şi magistrat, iar în timpul revoluţiei de la 1848 din Ţara Românească, preşedinte al Comisiei proprietăţii.

Racoviţă, Emil (1868—1947), biolog român. A fost membru şi preşedinte (între anii 1927 şi 1929) al Academiei Române şi profesor la Universitatea din Cluj (1920—1947). A participat, împreună cu Amundsen, la expediţia cu nava „Belgica" (1897—1899), în calitate de naturalist, în Antarctica, unde a adunat un bogat material ştiinţific botanic şi zoologic şi a făcut cercetări devenite clasice asupra balenelor. A fost subdirector (1900—1920) al staţiunii zoologice marine de la Banyuls-sur-Mer (Franţa), avînd aceeaşi funcţie şi la laboratorul de anatomie comparată de la Sorbona, şi codirector al revistei internaţionale „Archives de zoologie expérimentale et générale". A înfiinţat la Universitatea din Cluj primul institut de speologie din lume (în 1920) şi a predat primul curs de biologie generală din România. **R.** este fondatorul *biospeologiei*, definită de el ca ştiinţă a formelor de viaţă din mediul subteran (peşteri şi pînze freatice de apă). În problemele evoluţiei biologice, **R.** s-a situat pe poziţii materialiste. A apărat doctrina evoluţionistă de denaturări şi de atacurile idealismului. Cercetările sale asupra sistematicii, ecologiei şi evoluţiei animalelor subterane au contribuit la dezvoltarea unei perspective filogenetice în sistematică. Ideologia marxistă i-a fost cunoscută lui **R.** încă din tinereţe; în anii studenţiei a participat la mişcarea socialistă, iar în anul 1889 a fost printre semnatarii manifestului pentru declararea zilei de 1 Mai ca sărbătoare internaţională a muncii. Mare iubitor al naturii ţării, este unul dintre iniţiatorii ocrotirii monumentelor naturii în România. **R.** a publicat şi materiale privind organizarea învăţămîntului superior şi a cercetării ştiinţifice. Op. pr.: „Essai sur les problèmes biospéologiques" (1907), „Speologia" (1927), „Evoluţia şi problemele ei" (1929).

E. Racoviţă

Racovski, Cristian (1873—1941), militant al mişcării muncitorești din România și al celei internaționale, de origine bulgar. A aderat din tinerețe la mișcarea socialistă. A participat la Congresul Internaționalei a II-a de la Stuttgart (1907), ca membru al delegației socialiștilor români. Împreună cu alți conducători ai mișcării muncitorești din țara noastră **R.** a participat la editarea seriei a doua a ziarului „România muncitoare“. A avut o bogată activitate publicistică în presa socialistă din România; a scris numeroase studii și eseuri cu caracter politic. După reorganizarea în 1910 a Partidului social-democrat din România, **R.** a fost ales membru în Comitetul Executiv al acestuia. În 1915 a reprezentat Partidul social-democrat din România la Conferința internațională de la Zimmerwald. Prigonit de organele represive, **R.** a plecat în 1917 în U.R.S.S., unde a avut munci de răspundere pe linie de partid și de stat. A murit în U.R.S.S. în anul 1941.

Racovski, Gheorghi (1821—1867), democrat-revoluționar bulgar, conducător al mișcării național-revoluționare bulgare împotriva dominației otomane. Pentru activitatea sa revoluționară a fost arestat și întemnițat de autoritățile turcești. Evadînd, a trăit în emigrație (România, Serbia, Rusia și Grecia), unde și-a continuat activitatea revoluționară. **R.** a organizat în 1862 și în 1867, la Belgrad, detașamente de voluntari bulgari în vederea eliberării țării sale. În 1867, la București, a pus bazele Comitetului secret revoluționar bulgar. În paginile ziarelor editate de el, „Lebăda Dunării“ (Belgrad, 1860) și „Viitorul“ (București, 1864), a militat pentru solidaritatea popoarelor balcanice în lupta de eliberare de sub dominația otomană.

Racul (ASTR.), constelație situată în regiunea cea mai nordică a eclipticii; face parte din constelațiile zodiacului. Soarele se află în semnul zodiacal al **R.** la sfîrșitul lunii iulie și la începutul lunii august. Este compusă din stele puțin strălucitoare, cele mai mari fiind abia de mărimea 4. Sin. *Cancerul*.

racursíu (ARTE PLAST.), procedeu de folosire a perspectivei liniare (în desen, pictură, basorelief), al cărui efect constă în faptul că extremitățile obiectului reprezentat apar apropiate, iar unele dimensiuni ale acestuia reduse. Printre cele mai cunoscute racursiuri se numără „Hristos mort“ de Andrea Mantegna.

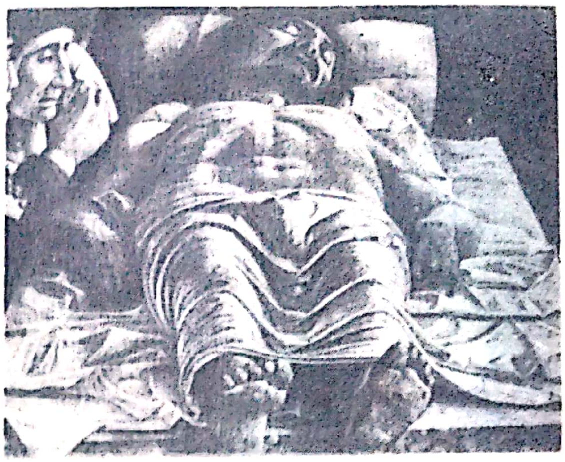

Racursiu: „Hristos mort“, de A. Mantegna

rad (inițialele denumirii în limba engleză: *radiation absorbtion dosage* „dozarea radiației absorbite“; METR.), unitate de măsură egală cu doza de radiație ionizantă, care, fiind absorbită de o substanță, cedează unui gram din substanța respectivă o energie de 100 de ergi.

Radamant (în mitologia greacă), unul dintre cei trei judecători care împart dreptatea în Hades (Infern), considerat fiul lui Zeus și al Europei. **R.** judeca umbrele morților alături de Minos, fratele său, și de Eac.

radár (după inițialele denumirii englezești *radio detecting and ranging* „detectare și localizare prin radio“; TELEC.), una dintre denumirile instalațiilor pentru *radiolocație*.

Radaui, Husein (Salam Adil) (1924—1963), militant al mișcării muncitorești din Irak, participant activ la mișcarea de eliberare națională. Membru al Partidului Comunist din Irak din 1943, prim-secretar al C.C. al P.C.I. din 1954. A fost asasinat de către regimul terorist instaurat în februarie 1963.

rádă^{1} (NAV.), zonă de apă situată în jurul unui port (pînă la o distanță de circa două mile), apărată de vînturi, de valuri sau de curenți și în care sînt ancorate navele care așteaptă intrarea în port sau ieșirea în larg.

rádă^{2} (la unele popoare slave, de ex. ucraineni, poloni), denumire dată consiliului, adunării, organului colegial al puterii. În diferite perioade istorice, prin termenul **r.** se înțelegeau adunările populare (ex. **r.** din Pereiaslav), adunările politice și alte organizații.

Radcliffe *[rędclif]*, Ann (1764—1823), scriitoare engleză. Este autoarea a numeroase romane de groază și mister, cu implicații sociale, în care elementele romantice se îmbină cu cele realiste. Cel mai cunoscut este „Misterele din Udolpho“ (1794).

Radetzky von Radetz *[radéțchi fon rádeț]*, Joseph (1766—1858), feldmareșal austriac. A luat parte la ultimele campanii antinapoleoneene (1813—1815). În calitate de comandant suprem al armatelor austriece din Italia (din 1831), a înfrînt armata piemonteză la Custoza (1848) și la Novara (1849). Ca guvernator general al regatului lombardo-venețian (1849—1857), Radetzky von Radetz a reprimat cu cruzime mișcarea revoluționară din nordul Italiei.

Radhakrishnan *[radacríșnan]*, Sarvepalli (n. 1888), om de stat și filozof indian, președinte al Republicii India (din 1962). Face parte din conducerea partidului Congresul național indian. Între anii 1949 și 1952 a lucrat în diplomație, iar între 1952 și 1962 a fost vicepreședinte al Indiei. Profesor de filozofie din 1916, autor a numeroase studii filozofice. Membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România.

radialtriangulatór, instrument fotogrammetric cu ajutorul căruia se măsoară pe fotograme unghiurile dintre direcțiile radiale determinate de punctul principal și de diferiți reperi situați în zona de triplă acoperire, în lucrările de fototriangulație plan-radială.

radián (METR.), unitate de măsură a unghiurilor plane în sistemul de unități SI; un radian este unghiul care, avînd vîrful în centrul unui cerc, intersectează pe circumferința acestuia un arc a cărui lungime este egală cu lungimea razei cercului. Are simbolul *rad*. 1 rad = 57°17′45″.

radiánță (lat. *radius* „rază"; FIZ.), mărime fotometrică definită ca raportul dintre fluxul luminos total emis de o suprafață și aria acelei suprafețe. — *R. spectrală*, limita raportului dintre radianța unei suprafețe, asociată radiațiilor cu lungimea de undă cuprinsă între λ și $\lambda+\Delta\lambda$, și intervalul $\Delta\lambda$, cînd mărimea acestui interval tinde către zero.

radiáte (ZOOL.), nume dat animalelor cu simetrie radiară (ex. celenteratele, echinodermele).

radiatór **1.** (FIZ.) Corp sau dispozitiv care emite radiații. După tipul radiației emise se deosebesc: *r. acustice* (ex. instrumentele muzicale, difuzoarele etc.), *r. electromagnetice* (ex. filamentele incandescente, antenele de radio etc.) ș.a. — *R. integral*, radiator electromagnetic constituit dintr-un corp care este capabil să absoarbă complet orice radiație incidentă (ex. *corpul negru*). Are un spectru de emisie continuu și o distribuție energetică caracteristică. — *R. selectiv*, radiator în a cărui distribuție spectrală energia prezintă maxime pentru anumite lungimi de undă. **2.** (TELEC.) Partea activă a unei antene directive, formată, în general, dintr-un dipol situat în focarul antenei. **3.** (TEHN.) Aparat, instalație sau parte de instalație folosită la încălzirea prin radiații sau la răcirea unui sistem tehnic. — *R. de calorifer*, ansamblu format din mai multe elemente de încălzire centrală cu aburi sau cu apă, interschimbabile și montate rigid, care asigură o suprafață mare de radiație. — *R. electric*, aparat electric de încălzire, constituit dintr-unul sau din mai multe rezistoare și dintr-un reflector de radiații. — *R. de automobil*, parte din instalația de răcire a motoarelor, formată dintr-o rețea de tuburi sau dintr-un rezervor cu o rețea de celule așezate în fagure, în care se răcește apa sau uleiul ce circulă prin instalație. Căldura este cedată aerului care circulă prin rețeaua **r**.

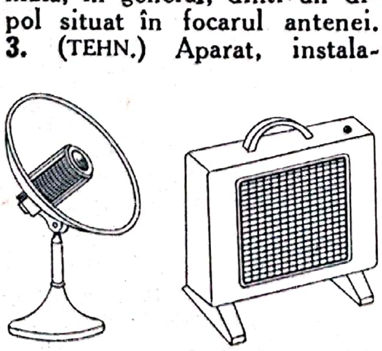

Radiatoare electrice

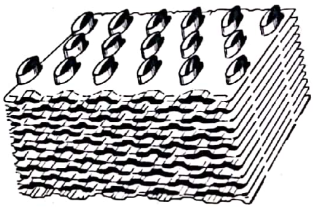

Radiator de automobil

radiáție (FIZ.), emitere și propagare de unde *(r. ondulatorie)* sau de corpusculi *(r. corpusculară)*; orice **r.** implică un transport de energie. Deoarece, în numeroase cazuri, **r.** se face sub forma unui fascicul de raze, termenii de *radiație* și de *raze* se folosesc pentru aceste situații cu aceeași accepțiune. — *R. acustică*, radiație constituită din vibrația unui mediu elastic (gazos, lichid sau solid), care se propagă sub formă de unde cu viteze de ordinul sutelor și al miilor de metri pe secundă. V. și sunet. — *R. electromagnetică*, radiație constituită dintr-un cîmp electromagnetic variabil, care se propagă în substanțe sau în vid sub formă de unde transversale. Viteza *r.e.* în vid este de 299 792,5 km/s; ea reprezintă limita absolută a tuturor vitezelor (v. teoria relativității). În celelalte medii (în substanțe), viteza *r.e.* scade în raport invers cu indicele de refracție al mediului. Cele două componente (electrică și magnetică) ale undei electromagnetice oscilează în două plane perpendiculare unul pe celălalt, linia de intersecție a acestor plane fiind direcția de propagare. Pe lîngă caracterul continuu (ondulatoriu) conferit de unde, *r.e.* are și un caracter discontinuu (corpuscular), cuantele sale fiind fotonii. *R.e.* cu lungime de undă mică este constituită din fotoni cu energie mare, a căror comportare corpusculară este pronunțată; pe măsura creșterii lungimii de undă, caracterul corpuscular al *r.e.* devine tot mai puțin evident. Proprietățile ondulatorii ale *r.e.* se manifestă îndeosebi în fenomenele legate de propagare (reflexie, refracție, interferență, difracție etc.), iar proprietățile corpusculare se relevă mai ales în fenomene ca efectul fotoelectric, efectul Compton, emisia și absorbția (la scară atomică) etc. *R.e.* interacționează cu substanța, producînd numeroase efecte de natură fizică (încălzire, presiune, ionizare, luminescență etc.), chimică (descompunere, sinteză etc.) sau biologică (fotosinteză, mutație etc.). Spectrul *r.e.* este împărțit după criteriul lungimii de undă în cîteva domenii: *r. hertziene*, *r. infraroșii*, *r. luminoase*, *r. ultraviolete*, *r. X* (sau *Roentgen*) și *r.* γ *(gamma)*. Aceste domenii posedă, pe lîngă proprietățile generale ale *r.e.*, numeroase însușiri specifice, legate de modul de producere sau de efectele produse și de utilitatea lor. — *R. termică*, radiație electromagnetică emisă de orice corp cu temperatura superioară lui zero absolut, datorită exclusiv agitației termice a atomilor și moleculelor corpului; ea reprezintă o pierdere de energie pentru corpul emițător. Spectrul *r.t.* a corpului negru depinde numai de temperatura lui. La temperaturi obișnuite, centrul de greutate al spectrului *r.t.* se află în domeniul infraroșu; el se deplasează către lungimi de undă mici pe măsură ce temperatura corpului crește. Emisia în domeniul vizibil devine evidentă pe la circa 600°C. — *R. corpusculară*, radiație alcătuită din corpusculi (de la particulele elementare pînă la molecule) care se deplasează cu viteze

SPECTRUL RADIAȚIILOR ELECTROMAGNETICE

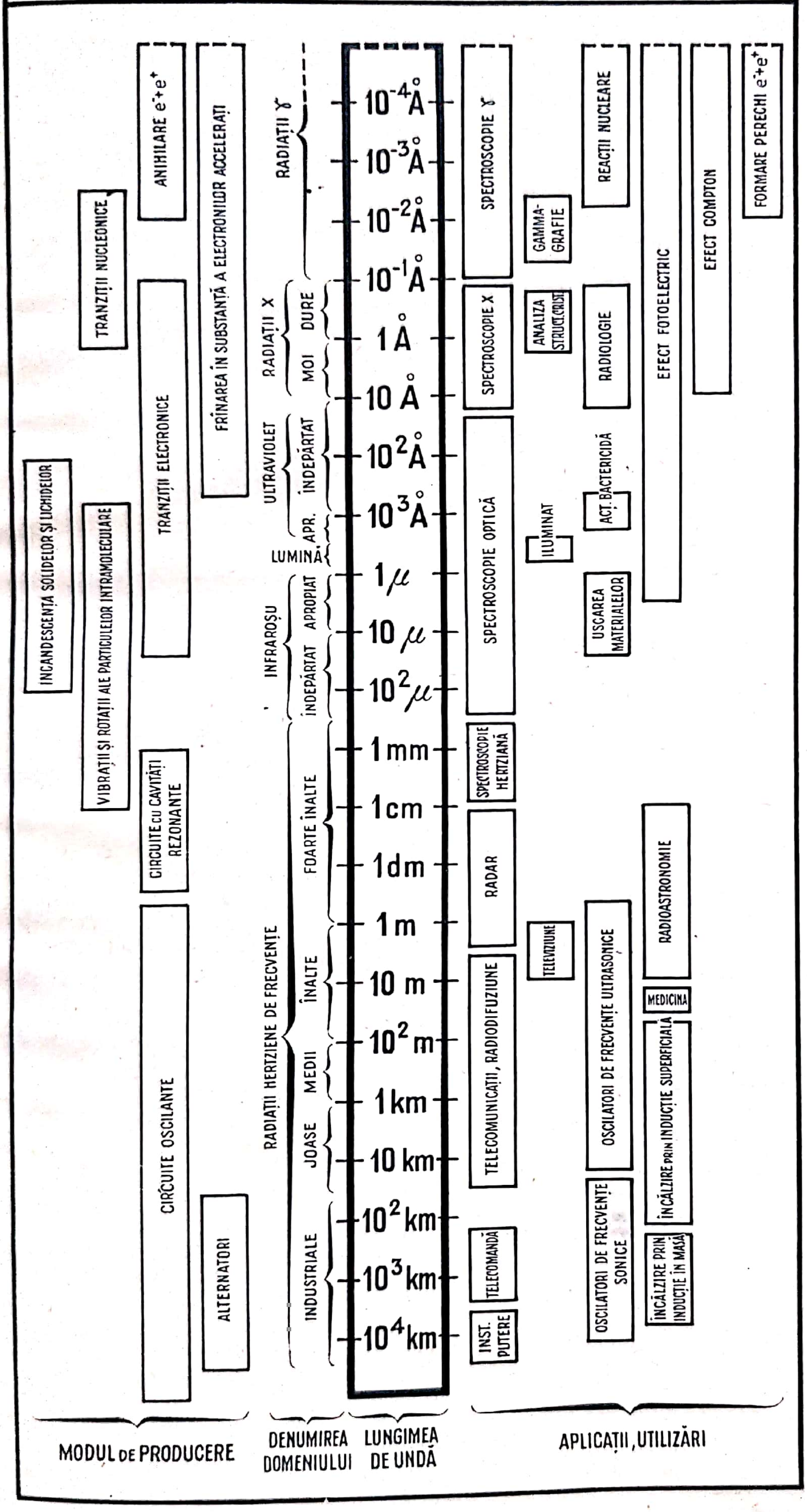
ANIHILARE $e^- + e^+$
TRANZIȚII NUCLEONICE
FRÎNAREA ÎN SUBSTANȚĂ A ELECTRONILOR ACCELERAȚI
TRANZIȚII ELECTRONICE
INCANDESCENȚA SOLIDELOR ȘI LICHIDELOR
VIBRAȚII ȘI ROTAȚII ALE PARTICULELOR INTRAMOLECULARE
CIRCUITE CU CAVITĂȚI REZONANTE
CIRCUITE OSCILANTE
ALTERNATORI
RADIAȚII γ
RADIAȚII X
DURE
MOI
ULTRAVIOLET
ÎNDEPĂRTAT
APR.
LUMINĂ
INFRAROȘU
APROPIAT
ÎNDEPĂRTAT
RADIAȚII HERTZIENE DE FRECVENȚE
FOARTE ÎNALTE
ÎNALTE
MEDII
JOASE
INDUSTRIALE
10^{-4} Å
10^{-3} Å
10^{-2} Å
10^{-1} Å
1 Å
10 Å
10^{2} Å
10^{3} Å
1 μ
10 μ
10^{2} μ
1 mm
1 cm
1 dm
1 m
10 m
10^{2} m
1 km
10 km
10^{2} km
10^{3} km
10^{4} km
SPECTROSCOPIE γ
SPECTROSCOPIE X
SPECTROSCOPIE OPTICĂ
SPECTROSCOPIE HERTZIANĂ
RADAR
TELECOMUNICAȚII, RADIODIFUZIUNE
TELECOMANDĂ
INST. PUTERE
GAMMA-GRAFIE
ANALIZA STRUCT.(CRIST.)
ILUMINAT
TELEVIZIUNE
REACȚII NUCLEARE
RADIOLOGIE
ACT. BACTERICIDĂ
USCAREA MATERIALELOR
OSCILATORI DE FRECVENȚE ULTRASONICE
OSCILATORI DE FRECVENȚE SONICE
EFECT FOTOELECTRIC
RADIOASTRONOMIE
MEDICINA
ÎNCĂLZIRE PRIN INDUCȚIE SUPERFICIALĂ
ÎNCĂLZIRE PRIN INDUCȚIE ÎN MASĂ
EFECT COMPTON
FORMARE PERECHI $e^- + e^+$
MODUL DE PRODUCERE
DENUMIREA DOMENIULUI
LUNGIMEA DE UNDĂ
APLICAȚII, UTILIZĂRI

mari (de la cîteva sute de metri pe secundă pînă aproape de viteza luminii), cel mai adesea sub formă de fascicule dirijate. *R.c.* realizează un transport de substanță; ea exercită o presiune asupra corpurilor întîlnite și produce numeroase alte efecte, de natură fizică, chimică sau biologică. — *R. alfa* (α), radiație formată din particule α (nuclee de heliu) emise de unele substanțe radioactive, îndeosebi de izotopi cu numere atomice mari (ex. uraniu 238, radiu 226, radon 222 etc.). Este **r.** cea mai puțin penetrantă. — *R. beta* (β), radiație formată din particule β (electroni sau pozitroni) emise de multe substanțe radioactive (ex. fosfor 32, stronțiu 90, toriu 234 etc.). Este o **r.** puțin penetrantă. V. și radioactivitate. — *R. catodică*, radiație alcătuită din electroni emiși de catodul unui tub într-un gaz suficient de rarefiat. — *R. canal*, radiație alcătuită din ioni pozitivi obținuți printr-o descărcare electrică într-un tub vidat; ionii trec prin orificiile (canalele) făcute pentru acest scop în catod și se propagă în spatele acestuia. — *R. moleculară*, radiație constituită din fascicule de molecule, eventual de atomi (*r. atomică*), emise printr-un orificiu al unui cuptoraș din care se evaporă o substanță și colimate cu ajutorul cîtorva diafragme. — *R. cosmică*, radiație de natură corpusculară și electromagnetică provenită direct din spațiul cosmic (*r.c.* primară) sau din interacțiunile acesteia cu particulele din atmosferă (*r.c.* secundară). *R. c. primară* este alcătuită din protoni (în majoritate) și din alte nuclee atomice, lipsite complet de înveliș electronic, precum și din alte particule sau din cuante gamma; ea își are originea în procesele interstelare, unde particulele dobîndesc energii uriașe (pînă la 10^{19} megaelectronvolți). *R. c. secundară* conține îndeosebi particule elementare, stabile (electroni, pozitroni etc.) și instabile (mezoni, hiperoni etc.). Oferind particule cu energii foarte mari (nerealizabile în condiții de laborator), *r.c.* permite efectuarea unor importante studii asupra reacțiilor nucleare, asupra naturii și structurii particulelor elementare etc. — (METEOR.) *R. solară*, radiație electromagnetică emisă de Soare, avînd lungimi de undă din întregul spectru al **r.** electromagnetice. Trecînd prin atmosfera Pămîntului, o parte a *r.s.* este absorbită, încălzind aerul, o altă parte este împrăștiată de moleculele aerului, de vaporii de apă, de pulberi etc. (constituind *r. difuză*), iar cea mai mare parte ajunge pe suprafața Pămîntului *(r. directă)*. Spectrul și intensitatea **r.** difuze depind de natura particulelor întîlnite de *r.s.*; dacă atmosfera este curată, sînt împrăștiate îndeosebi **r.** cu lungimi de undă mici, fapt care explică culoarea albastră a cerului. O parte din **r.** difuză ajunge pe suprafața Pămîntului, iar altă parte se răspîndește în spațiul interplanetar. Intensitatea **r.** directe depinde de starea atmosferei și de poziția punctului pe glob; ea prezintă variații zilnice și anuale în funcție de mișcarea globului terestru, fapt care constituie principala cauză a modificărilor de temperatură de la ziuă la noapte și de la un anotimp la altul. V. și energie solară.

Radić *[rádici]*, Stepan (1871—1928), om politic iugoslav, lider al Partidului național țărănesc croat (creat în 1904), reprezentînd interesele țărănimii înstărite, republican burghez. În activitatea sa, în timpul monarhiei, a combătut preponderența politică a burgheziei sîrbe, ulterior însă, a dus o politică de colaborare cu aceasta.

radicál 1. (MAT.) **a)** Subst. Simbolul matematic $\sqrt[n]{\ }$ care indică operația de extragere a rădăcinii de ordinul n dintr-un număr dat. Pentru $n=2$, simbolul $\sqrt[2]{\ }$ se mai scrie prescurtat $\sqrt{\ }$. — *R. nilpotent al unui inel comutativ*, mulțimea elementelor x ale unui inel comutativ, pentru care există un număr natural n, astfel încît $x^n=0$. **b)** Adj. *Axă radicală a două cercuri*, locul geometric al punctelor care au puteri egale față de două cercuri date. — *Plan radical a două sfere*, locul geometric al punctelor din spațiu care au aceeași putere față de două sfere date. **2.** (CHIM.) Grupare de atomi ai unei molecule, neutră din punct de vedere electric, care are una sau mai multe valențe nesatisfăcute și care se comportă în reacțiile chimice ca un element unic. În moleculele substanțelor organice, **r.** este legat de o grupare funcțională. Poate fi obținut în stare liberă prin descompunerea fotochimică sau termică a moleculelor și prin transfer de electroni. În acest caz, **r.** are proprietăți fizice speciale (paramagnetism, culoare) și este foarte reactiv, avînd unul sau mai mulți electroni de valență necuplați (ex. metil—CH_3, etil—C_2H_5, propil—C_3H_7, fenil—C_6H_5 etc.). **3.** (LINGV.) V. *rădăcină*.

Radičević *[radícevici]*, Branko (1824—1853), poet romantic sîrb. Influențat de ideile lui Karadžić, **R.** este primul poet sîrb care a scris în limba populară, exercitînd la rîndul lui o mare influență asupra dezvoltării literaturii sîrbe („Versuri", 1847, 1851, Viena, și 1862, Timișoara).

radículă (BOT.), rădăcină a plantulei din sămînță în stare de embrion. După încolțirea seminței, **r.** iese în afară și se transformă în rădăcină principală.

radiér (CONSTR., HIDROTEHN.), element de construcție în formă de placă din beton sau din beton armat (mai rar din pavele de piatră sau din bolovani), care servește ca fundație a unei construcții hidrotehnice ori a unei căptușeli de tunel, ca fund de canal ori de bazin sau drept căptușeală pe fundul albiei, între picioarele unui pod (pentru a împiedica eroziunea).

radiére (DR.), suprimare, dintr-un registru ținut de un organ al administrației de stat, a unei înregistrări, prin inserarea pe marginea ei a unei mențiuni privitoare la desființarea înregistrării și la actul în temeiul căruia măsura a fost dispusă (ex. prin **r.** se suprimă de către notariatul de stat inscripția unei ipoteci dintr-un registru de publicitate).

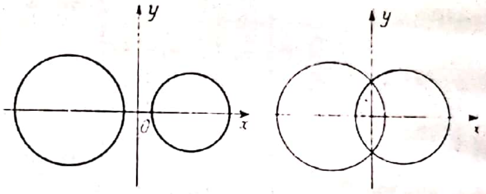

Oy — axe radicale a două cercuri

radio- (lat. *radius* „rază"), element de compunere care indică referirea la radiație sau la simetria radială a unui proces sau a unui obiect; de exemplu: a) faptul că un element este radioactiv (ex. *radioizotop*) sau că un fenomen este în legătură cu dezintegrarea spontană a nucleelor atomice (ex. *radioactivitatea*); b) calitatea unui semnal, a unei mărimi, a unui dispozitiv, a unei instalații etc. de a fi în legătură cu undele radioelectrice utilizate pentru transmiterea de informații (ex. *radioreceptor*); c) faptul că un aparat, un proces etc. este în legătură cu radiația (ex. *radiometru*); d) faptul că forma unui animal, obiect etc. prezintă, cel puțin aproximativ, o simetrie radială (ex. *radiolari*).

radioactivitáte (FIZ.), ansamblu de fenomene constînd în emiterea spontană a unor radiații corpusculare (α, β etc.) sau electromagnetice (γ) de către nucleele atomice instabile. Sînt cunoscute următoarele tipuri de transformări radioactive: *dezintegrarea α (alfa)*, în urma căreia nucleul se transformă într-un alt nucleu, avînd numărul atomic mai mic cu două unități și numărul de masă mai mic cu patru unități; *dezintegrarea β (beta)*, în urma căreia numărul atomic crește sau scade cu o unitate, după cum se emite un electron sau un pozitron; *captura K*, în urma căreia numărul atomic scade cu o unitate; *tranziția izomerică*, în urma căreia se modifică numai energia internă a nucleului, și *fisiunea spontană*, în urma căreia nucleele grele se sparg în două sau mai multe fragmente, cu mase aproximativ egale, și se emit cîțiva neutroni. Toate aceste transformări sînt însoțite cel mai adesea de emisii de cuante γ. Prin **r.** se produce o degajare de energie care face ca temperatura unui preparat radioactiv să fie mai mare decît cea a mediului ambiant. **R.** este un fenomen specific nuclear, nefiind influențată practic de condițiile exterioare, ca temperatură, presiune, cîmpuri electrice sau magnetice, stare de agregare, legături chimice etc. Transformarea radioactivă a unui nucleu instabil este un proces aleator (nu se poate ști în care moment se va produce), de aceea viteza de dezintegrare a unei substanțe radioactive prezintă fluctuații. În medie, viteza de dezintegrare la un moment dat este proporțională cu numărul de nuclee existente în acel moment, ceea ce înseamnă că numărul mediu de nuclee radioactive descrește după o lege exponențială. Mărimea care caracterizează substanțele radioactive din acest punct de vedere este timpul de înjumătățire (durata după care activitatea sursei scade la jumătate). Prezintă **r.** numeroși izotopi ai elementelor care se găsesc în natură (ex. radiu, uraniu, toriu). Prin bombardarea nucleelor atomice ale unor elemente cu anumite particule pot fi obținuți și izotopi radioactivi care nu se găsesc în natură și care de obicei au timpi de înjumătățire mici; **r.** lor este numită uneori, impropriu, *r. artificială*, însă ea nu se deosebește cu nimic de **r.** propriu-zisă, a izotopilor din natură. Radiațiile emise prin **r.** produc numeroase efecte, ca impresionarea plăcilor fotografice, ionizarea gazelor, provocarea luminescenței unor substanțe, amorsarea sau accelerarea unor reacții chimice, distrugerea celulelor vii sau a microorganismelor, mutații genetice etc. Aceste radiații sînt vătămătoare pentru organismul omenesc (îndeosebi radiațiile γ, care sînt cele mai penetrante), și de aceea împotriva lor trebuie luate măsuri de protecție (realizate, de ex., prin paravane absorbante). **R.** are utilizări în cele mai diverse domenii (industrie, agricultură, medicină etc.), utilizări care se bazează fie pe efectele produse de radiații asupra substanței, fie pe identificarea substanțelor radioactive (v. trasor). Între aplicațiile mai importante sînt: analiza radiochimică, defectoscopia nedistructivă (v. gammagrafie), tehnica reglajului automat, carotajul radioactiv, determinarea vîrstei absolute a formațiilor geologice și a pieselor arheologice etc. Prin studierea radiațiilor, îndeosebi a spectrului lor energetic, se pot obține informații asupra structurii nucleului atomic. **R.** a fost descoperită în 1896 de H. Becquerel, pe cînd studia luminescența unor săruri ale uraniului. În 1898 soții Pierre și Maria Skłodowska-Curie au descoperit poloniul și radiul, două elemente cu **r.** mult mai puternică decît a uraniului. Legile generale ale **r.** au fost date de către E. Rutherford și F. Soddy în 1903. **R.** artificială a fost descoperită de soții Irène și Frédéric Joliot-Curie în 1934. V. și radiație.

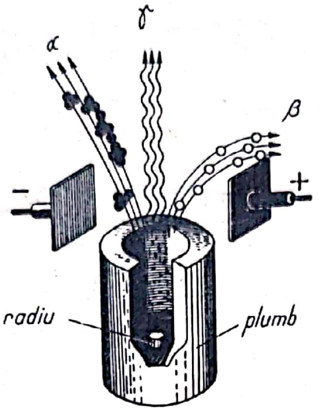

Influența unui cîmp electric asupra radiațiilor α, β și γ

radioaltimétru (AV.), aparat de bord folosit pentru măsurarea înălțimii de zbor a unui avion; este constituit dintr-un emițător de unde electromagnetice și dintr-un post care recepționează undele reflectate de sol. Determinarea înălțimii se face prin măsurarea intervalului de timp dintre momentul emisiunii undelor și momentul recepționării undelor reflectate.

radioamatorísm (TELEC.), practicare a radiocomunicațiilor de către persoane care stabilesc legături între radiostațiuni proprii (pe care, de obicei, și le construiesc singure), fără a urmări interese economice sau transmiterea altor informații decît acelea referitoare la calitatea legăturilor radio stabilite (cu excepția semnalelor de ajutor medical, în cazul unei catastrofe etc.). Funcționarea stațiunilor de radioamatori este reglementată prin convenții internaționale.

radioamplificáre (TELEC.), operație de radiorecepție, amplificare și distribuire prin fire a programelor de radiodifuziune cu ajutorul unei instalații care poate fi folosită și pentru captarea, amplificarea și distribuirea unor programe locale (instalație de **r.**).

radioastronomíe, capitol al astronomiei care folosește informațiile obținute prin radioundele venite de la corpurile cerești. **R.** s-a dezvoltat în ultimii 20 de ani sub impulsul dezvoltării electronicii. S-au realizat mari radiotelescoape, radiointerferometre pentru studierea radioundelor emise de corpurile cerești. Radioundele pe care ionosfera le lasă s-o străbată au lungimile de undă cuprinse între cîțiva milimetri și aproximativ 20 m. Pe sateliții artificiali și pe rachetele cosmice se pot recepționa unde radio cu lungimi de undă și mai mari. Unele radiounde emise de corpurile cerești sînt produse prin procese termice, altele prin accelerarea electronilor în cîmpuri magnetice (mecanism sincrotronic) etc. Prin procedee radar se pot trimite fascicule de unde radio asupra meteoriților, Lunii, planetelor și Soarelui, observîndu-se radio-ecoul. Pe baza lor s-a constituit *astro-*

nomia-radar, capitol al **r.** Cu aceste mijloace s-au studiat curenţii meteoritici în timpul zilei şi pe vreme noroasă şi s-au determinat cu mare precizie distanţele în sistemul solar. **R.** a adus noi cunoştinţe despre Soare, Lună şi planete, despre Galaxia noastră şi Metagalaxie. **R.** a pus în evidenţă forma spirală a braţelor Galaxiei noastre, a adus date privind legătura dintre razele cosmice şi exploziile de supernove în care iau naştere radiounde, a permis sondarea celor mai îndepărtate regiuni accesibile ale Metagalaxiei. Radiosursele extragalactice, radiogalaxiile, emiţînd în domeniul undelor radio mult mai mult ca galaxiile obişnuite, şi în special cvasistelele, obiecte cosmice extragalactice de aspect punctal, intense emiţătoare de radiounde, sînt cele mai îndepărtate corpuri cereşti identificate. Distanţa pînă la care se poate ajunge în spaţiu cu radiotelescoapele este de cîteva ori mai mare ca aceea la care se ajunge cu telescopul de 5 m diametru. Primele radiounde din Galaxia noastră au fost recepţionate de K. Jansky în 1932. Emisie radio a Soarelui a fost observată în 1942, prima *radiosursă* (Lebăda A) a fost detectată în 1946, iar emisia hidrogenului neutru în linia de 21 cm a fost observată în 1951. **R.** are o deosebită importanţă în studierea structurii universului.

radiobalíză (AV.), aparat terestru de radionavigaţie, constituit dintr-un radioemiţător care emite unde electromagnetice orientate pe verticală pentru a fi recepţionate de avioane în momentul trecerii lor deasupra punctului respectiv. **R.** sînt folosite de obicei în instalaţiile pentru dirijarea aterizării fără vizibilitate a avioanelor.

radiobiologíe, ştiinţă care se ocupă cu cercetarea acţiunii radiaţiilor ionizante (ultraviolete, roentgen, cosmice, α, β, γ) asupra organismelor vii. Problemele de bază ale **r.** sînt următoarele: lămurirea mecanismului intim, la nivel molecular, al acţiunii radiaţiilor ionizante asupra organismului; efectele iradierii; stabilirea dozelor maxime de radiaţii pe care le pot suporta fiinţele vii fără să apară efecte negative şi elaborarea pe această bază a regulilor de lucru cu substanţe radioactive. **R.** are largi aplicaţii în medicină, în selecţia şi ameliorarea animalelor şi plantelor de cultură etc.

radiochimíe, ramură a chimiei care studiază unele probleme legate de elementele radioactive: schimbul izotopic, procesele chimice iniţiate de transformările nucleare şi de radiaţii, chimia elementelor care nu au izotopi stabili, chimia proceselor nucleare, metodele de obţinere a izotopilor radioactivi şi a compuşilor marcaţi etc.

radiocinematografíe (MED.), metodă modernă de diagnostic radiologic, care constă în înregistrarea pe film cinematografic a imaginii radiografice a unui organ în plină funcţiune (stomac, plămîn, colecist etc.), permiţînd astfel punerea în evidenţă a unor aspecte funcţionale ale organului respectiv. Este o metodă mai laborioasă şi care necesită aparatură specială.

radiocomándă (TELEC.), telecomandă realizată cu ajutorul undelor electromagnetice. Se poate efectua fie printr-o *radiocomunicaţie unilaterală*, de la un punct de dirijare, care emite comanda prin unde radioelectrice către obiectul comandat, care recepţionează undele, decodifică semnalul primit şi execută operaţia comandată (ex. **r.** unei macarale), fie prin *radioautocomandă*, care constă în emisiunea unor unde de către obiectul comandat, care le recepţionează după ce au fost reflectate de obiectele căutate (ex. **r.** rachetelor antiaeriene autoghidate).

radiocompás (AV.), aparat de radiorecepţie instalat la bordul unui avion şi care serveşte la determinarea direcţiei de zbor a acestuia în raport cu un post terestru de radionavigaţie, ale cărui semnale le recepţionează.

radiocomunicáţie (TELEC.), telecomunicaţie prin intermediul undelor radioelectrice neghidate. Reprezintă forma cea mai răspîndită de telecomunicaţie, fiind superioară celorlalte prin distanţa de transmisiune, cantitatea de informaţie transmisă şi prin calitatea transmisiunii. **R.** poate fi *unidirecţională* (ex. radiodifuziunea) sau *bidirecţională* (ex. radio-telefonia), mesajele în cele două sensuri putînd fi transmise simultan (sistemul *duplex*) sau succesiv (sistemul *simplex*). După tipul transmisiunii, **r.** pot fi: telegrafice, telefonice, de facsimile, de televiziune, complexe etc. V. şi *radiofrecvenţă*.

radiodifuziúne (TELEC.), radiocomunicaţie unilaterală care constă în transmisiunea sistematică a unor programe sonore sau vizuale şi sonore asociate (în cazul televiziunii radiodifuzate), destinate recepţiei publice. În principiu, **r.** constă în: a) traducerea (transformarea) unui mesaj (acustic sau optic) într-un semnal electric echivalent, efectuată în *studiouri* de **r.** sonoră sau de televiziune, special construite şi înzestrate cu aparatajul necesar traducerii mesajului (microfoane, camere de luat vederi etc.); b) modularea cu acest semnal (reglat şi amplificat în prealabil) a unor unde radioelectrice şi emisiunea acestora, în *staţiuni de r.*, care cuprind unul sau mai multe emiţătoare, un grup de antene şi alte instalaţii; c) propagarea undelor radioelectrice şi d) recepţia undelor radioelectrice, demodularea semnalului electric obţinut, amplificarea şi transformarea semnalului rezultat într-un mesaj de aceeaşi natură (sonor sau optic) şi reproducînd cît mai fidel mesajul iniţial (efectuate cu ajutorul radioreceptoarelor aflate la abonaţi). Prin **r.** se asigură transmiterea unei mari varietăţi de programe, a unei mari cantităţi de informaţie şi promptitudinea informării. După realizarea în 1920 a primei transmisiuni radiofonice pentru public (v. şi electronică; emiţător), **r.** a cunoscut o dezvoltare rapidă. Între 1920 şi 1924 au fost inaugurate sisteme de **r.** în toate statele mari, iar în 1930 majoritatea statelor de pe glob dispuneau de staţiuni de radioemisie. Numărul staţiunilor a crescut de la aproximativ 600 în 1925 la circa 12 600 staţiuni de radiodifuziune sonoră şi

2 380 staţiuni de televiziune, în 1963, ajungîndu-se ca în ultimul deceniu, pe scară mondială, numărul abonaţilor **r.** să-l întreacă pe acela al cititorilor de ziare; în 1963 existau 400 000 000 de radioreceptoare radiofonice şi 130 000 000 de televizoare în funcţiune. Problemele foarte variate (distribuirea radiofrecvenţelor, cercetarea ştiinţifică-tehnică, transmisiunea de programe internaţionale, reţelele de radiocomunicaţii etc.) ridicate de răspîndirea **r.** necesită coordonarea activităţii diferitelor organe şi instituţii de specialitate. Pe plan internaţional ea este efectuată de Comisia electrotehnică internaţională, Comitetul consultativ internaţional de radiocomunicaţii, Organizaţia internaţională de radiodifuziune şi televiziune, Uniunea europeană de radiodifuziune etc. V. şi Radioteleviziunea română.

radiodistribúţie (TELEC.), distribuţie publică, prin linii de telecomunicaţii speciale, a programelor de radiodifuziune sonoră. Un sistem de **r.** este format dintr-o staţiune de **r.** centrală, substaţiuni de amplificare şi de transformare, o reţea de distribuţie pe fire, branşamente şi instalaţii interioare de recepţie la abonaţi. Se pot realiza sisteme de **r.** a unui singur program, transmis prin curenţi de audiofrecvenţă, şi sisteme de **r.** simultană a mai multor (de obicei trei) programe, transmise prin curenţi purtători. Avantajele **r.** faţă de transmisiunea fără fir sînt: preţul mai redus la abonat, protecţia contra perturbaţiilor electromagnetice industriale, posibilitatea transmiterii unor programe locale, posibilitatea transmiterii programelor în localităţi îndepărtate neelectrificate sau unde condiţiile locale de propagare a undelor electromagnetice nu permit o recepţie directă satisfăcătoare.

radioelectricitáte (FIZ.), capitol al electromagnetismului care studiază oscilaţiile de înaltă frecvenţă şi undele electromagnetice din punctul de vedere al utilizării lor în radiocomunicaţii, radiolocaţie, navigaţie, măsurări etc.

radioemiţătór (TELEC.), instalaţie utilizată în telecomunicaţii pentru producerea oscilaţiilor electromagnetice purtătoare de informaţii, care sînt apoi emise în mediul înconjurător sub formă de unde electromagnetice prin intermediul antenelor. V. şi emiţător.

radiofár (AV.), staţiune terestră de radioemisiune care serveşte la ghidarea avioanelor în timpul zborului (pentru orientarea direcţiei de zbor în planul orizontal).

radioficáre (TELEC.) **1.** Generalizare a transmisiunii programelor de radiodifuziune sonoră prin radiodistribuţie. **2.** (Impropriu) Radiodistribuţie.

radiofízică, disciplină care constituie baza fizică a radiotehnicii; ea studiază oscilaţiile electromagnetice de înaltă frecvenţă, producerea şi propagarea undelor radioelectrice ş.a. Metodele de cercetare ale **r.** îşi găsesc utilizare şi în alte domenii, de exemplu în studierea straturilor superioare ale atmosferei.

radiofoníe (TELEC.), transmisiune uni- sau bilaterală, prin unde electromagnetice neghidate, a mesajelor sonore.

radiofrecvénţă (TELEC.), frecvenţă a unei oscilaţii sau a unei unde electromagnetice, folosită în radiocomunicaţii; poate avea valori cuprinse între 10 kHz şi 3 000 MHz.

radiogenética (GENET.), capitol al geneticii, al cărui obiect îl constituie cercetarea influenţei mutagene a radiaţiilor ionizante, în scopul ameliorării soiurilor de plante de cultură şi a raselor de animale.

radioghidáj (TELEC.), dirijare de la distanţă, prin mijloace radiotehnice, a aparatelor de zbor fără pilot (rachete, proiectile-rachetă, avioane fără pilot, sateliţi artificiali etc.). Există patru tipuri principale de **r.**: *autonom* (la care programul de dirijare este calculat anticipat şi introdus în servomecanismul cu program al aparatului înainte de lansarea lui), *prin comandă* (la care aparatul este dirijat prin semnale emise de obicei de la locul lansării), *automatizat* (la care aparatul este înzestrat cu dispozitive capabile să sesizeze abaterile de la traiectoria impusă şi să-i corecteze zborul pentru a putea urmări şi atinge ţinta) şi *autoghidaj* (la care aparatul este echipat cu sisteme ce-i permit să descopere ţinta şi să se orienteze singur spre ea).

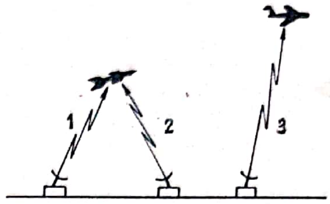

Schema sistemului de radioghidaj al unui proiectil-rachetă

1 — fascicul de transmitere a comenzii; *2* — fasciculul radiolocatorului de urmărire a proiectilului; *3* — fasciculul radiolocatorului de urmărire a ţintei

radiogoniometríe (TELEC.), metodă de măsurare a unghiului format de direcţia din care se emit semnale radioelectrice cu o direcţie de referinţă, bazată pe proprietatea de propagare rectilinie a undelor electromagnetice radiate de emiţător şi pe proprietăţile direcţionale ale cadrelor electromagnetice. Măsurătorile se efectuează cu ajutorul *radiogoniometrelor*, constituite din radioreceptoare prevăzute cu cadre electromagnetice verticale rotitoare, eventual combinate cu antene verticale.

radiografíe (lat. *radius* „rază" şi gr. *graphein* „a nota"; FIZ., MED.), înregistrare, pe film fotografic special, a imaginii structurale a unui obiect obţinute cu ajutorul radiaţiilor X sau γ. **R.** permite examinarea obiectelor netransparente pentru lumină, bazîndu-se pe proprietatea radiaţiilor amintite de a fi mult mai penetrante. La realizarea **r.,** sursa de radiaţii este dispusă de o parte a obiectului, iar filmul de cealaltă parte. Străbătînd obiectul, radiaţiile sînt atenuate inegal în diferitele puncte ale acestuia (în funcţie de densitatea şi de grosimea materialului), astfel, încît, pe film, componentele obiectelor neomogene se diferenţiază prin contrast. **R.** se utilizează pe larg în medicină, diferitele ţesuturi sau organe avînd transparenţe inegale la radiaţiile X. Faţă de radioscopie, **r.** prezintă avantajul de a fixa definitiv imaginea structurală, înregistrînd totodată amănunte pe care ochiul nu le poate percepe la prima vedere (pe ecranul fluorescent). În tehnică, **r.** se utilizează, mai ales, pentru defectoscopie. De asemenea, se fac **r.** ale picturilor, care servesc drept replici pentru identificarea originalelor.

radioizotóp (FIZ.) v. **izotop radioactiv.**

radiolári (ZOOL., PALEONT.), ordin de protozoare rizopode marine, a căror parte centrală, cuprinzînd endoplasma cu nucleul, este înconjurată de o membrană pseudochitinoasă (capsulă) străbătută de numeroşi pori, pe unde ies la exterior, radial, pseudopode. Zona extracapsulară cuprinde ectoplasma, bogată în vacuole, cu rolul de a uşura plutirea. Unii radiolari au un schelet (test) silicios, care nu se distruge după moartea animalului şi se depune, formînd roci biogene. Prin fosilizare, scheletul **r.** poate cristaliza, trecînd în calcedonie sau cuarţ; uneori pe aceste schelete are loc pseudomorfoza piritei, calcitei sau a altor minerale. Prin acumularea resturilor de radiolari s-au format roci silicioase, numite *radiolarite.* **R.** au un rol important în formarea zăcămintelor de mangan, prin descompunerea sticlelor vulcanice bazice. În România, radiolarii fosili sînt întîlniţi în accidentele silicioase din triasic, jurasic, cretacic ale Carpaţilor Orientali, din Banat, Munţii Apuseni şi în depozitele miocene din Subcarpaţi (şisturile cu radiolari).

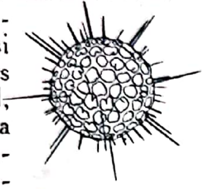

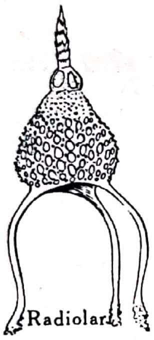

Radiolar

radiolarít (PETROGR.), rocă sedimentară organogenă silicioasă, rezultată prin acumularea scheletelor de radiolari. În constituţia ei se găsesc de asemenea material argilos şi oxizi de fier. Prin transformarea ulterioară a **r.** se formează jaspuri. Sînt utilizate drept abraziv şi ca adsorbant.

radiolocáţie (TELEC.), determinare, cu ajutorul undelor radioelectrice, a poziţiei faţă de un reper a unui obiect, fără participarea lui activă. Instalaţiile de **r.** (numite *radiolocatoare* sau *instalaţii radar*) emit fascicule de unde electromagnetice ultrascurte, recepţionează undele reflectate de obiect (numite semnale de ecou) şi le transformă în semnale vizibile pe ecranul unui cinescop, permiţînd interpretarea rapidă a informaţiilor primite. Sistemele de **r.** pot determina una, două sau toate cele trei coordonate (ex. distanţa directă, azimutul şi unghiul de elevaţie) ale obiectului urmărit, distanţa fiind determinată pe baza măsurării timpului necesar propagării undelor de la emiţător la obiect şi înapoi la receptor, iar coordonatele unghiulare după poziţia antenei directive în momentul cînd axa sa este îndreptată spre obiect. După principiul de funcţionare, sistemele de **r.** pot fi *cu impulsii* (folosite cel mai adesea) sau *cu emisie continuă* (folosite ca radioaltimetre, radiotelemetre şi pentru determinarea, pe baza efectului Doppler-Fizeau, a vitezelor lineare). Primele instalaţii de **r.** au fost realizate aproape în acelaşi timp, în deceniul al patrulea al sec. al XX-lea, în S.U.A., Anglia, U.R.S.S., Franţa şi Germania; producţia şi utilizarea lor în scopuri militare s-au dezvoltat mai cu seamă după introducerea în producţia industrială a magnetroanelor. În prezent, **r.** este larg utilizată în navigaţie (navele, avioanele de pasageri şi de transport moderne, marile porturi şi aeroporturi sînt înzestrate cu radiolocatoare), în meteorologie (localizarea ploilor, furtunilor, ninsorilor etc.), în geodezie, astronomie etc.

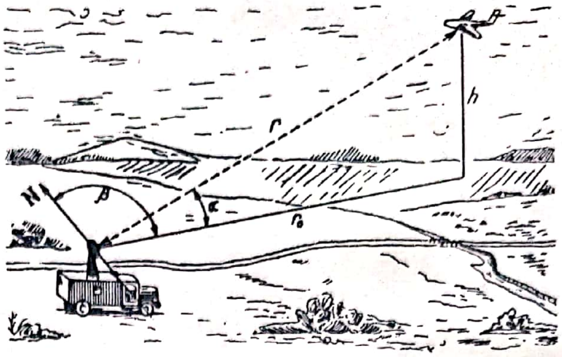

Determinarea coordonatelor unei ţinte aeriene prin radiolocaţie; r — distanţa directă; r_0 — distanţa orizontală; h — înălţimea; α — unghiul de elevaţie; β — unghiul azimutal; N — direcţia nordului.

radiologíe (MED.), ramură a medicinii care se ocupă cu examinarea corpului uman cu ajutorul radiaţiilor X şi γ, pentru precizarea diagnosticului unor boli interne, urmărirea evoluţiei lor, cît şi pentru tratamentul multor boli.

Sală de radiologie

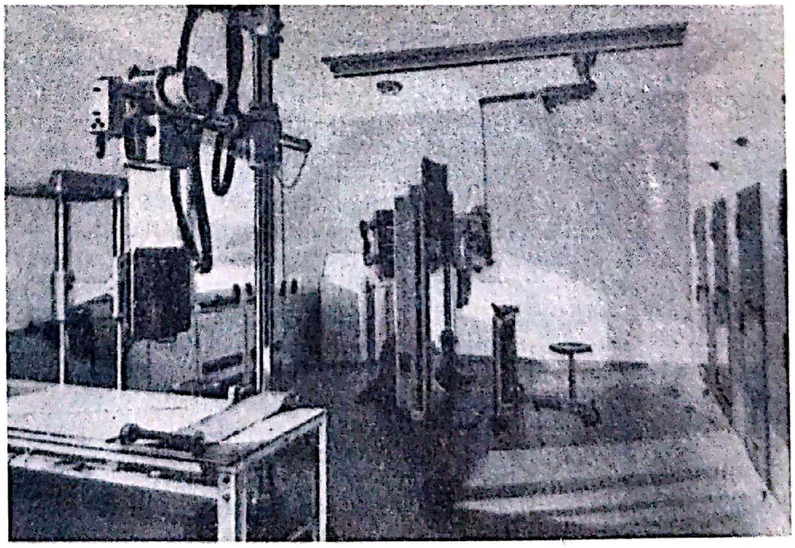

radiomanometrie biliară (MED.), metodă de examen simultan a aspectelor morfologice şi a presiunilor manometrice din căile biliare extrahepatice. Realizată în timpul sau după operaţiile pe căile biliare, **r.b.** permite diagnosticul unor tulburări funcţionale sau organice ale căilor biliare (veziculă, coledoc, sfincter Oddi).

radiometalografíe (METAL.), ramură a metalografiei care se ocupă cu studiul structurii fine a metalelor şi aliajelor şi cu studiul defectoscopic nedistructiv al pieselor metalice cu ajutorul radiaţiilor (raze X şi radiaţii γ).

radiometeorográf (METEOR.), instalaţie pentru înregistrarea presiunii atmosferice, a temperaturii şi a umidităţii la diferite înălţimi în atmosferă, folosind o radiosondă şi un aparat înregistrator instalat pe sol.

radiométru (FIZ.) **1.** Aparat pentru măsurarea presiunii de radiaţie sonoră. Este constituit dintr-o balanţă de torsiune, avînd pe un braţ o plăcuţă pe care se exercită presiunea sonoră, iar pe celălalt braţ o contragreutate. **2.** Aparat demonstrativ constituit dintr-o morişcă cu paletele lucioase pe o faţă şi mate (absorbante) pe cealaltă. Prin iluminare, cele două feţe se încălzesc diferit, fapt care creează o diferenţă între presiunile exercitate de aer pe cele două feţe şi pune morişca în mişcare. Sensul rotaţiei este contrar celui determinat de presiunea luminii; aceasta se poate manifesta numai dacă în **r.** se face vid.

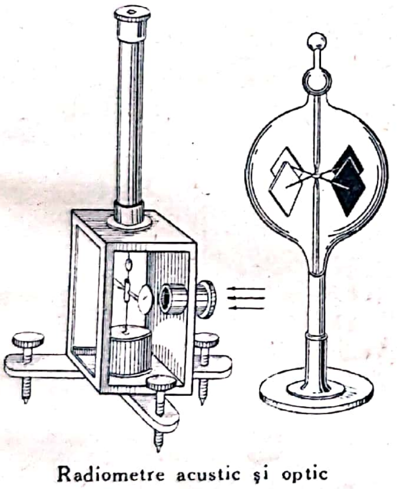

Radiometre acustic şi optic

radionavigáţie (AV., NAV.), conducere a unui avion sau a unei nave cu mijloace radiotehnice. În **r.**, stabilirea poziţiei avionului sau a navei se poate face cu ajutorul postului de radio de la bord şi al staţiunilor de radiogoniometrie de pe sol, cu ajutorul staţiunii de radiogoniometrie de la bord şi al radiofarurilor de pe sol sau prin radiolocaţie. Aparatele de **r.** permit navigaţia fără vizibilitate a avionului sau a navei; în acelaşi timp ele sînt folosite şi în navigaţia cu vizibilitate, pentru asigurarea securităţii transportului aerian sau naval.

radioreceptór (TELEC.), aparat sau instalaţie de telecomunicaţii folosite pentru captarea, prin intermediul unei antene, a undelor radioelectrice modulate şi folosirea acestora pentru producerea de semnale (acustice, optice etc.) cu un mers în timp cît mai apropiat de acela al semnalelor care au modulat undele la emisie. Se construiesc *r. de radiodifuziune sonoră*, *r. de televiziune*, *r. de radiolocaţie* etc. **R.** moderne *(r. superheterodină)* sînt compuse din etaje amplificatoare de radiofrecvenţă, unul sau mai multe schimbătoare de frecvenţă, un etaj demodulator, etaje amplificatoare de audio- sau videofrecvenţă şi dispozitive de comandă, control şi reglare (manuale sau automate). Acestea sînt net superioare tipurilor mai vechi de **r.** (cu simplă detecţie cu cristal, cu reacţiune şi cu superreacţiune), avînd o amplificare mai mare în etajele de radiofrecvenţă, o sensibilitate aproape constantă pentru diferite benzi de frecvenţă, o mare selectivitate etc.

radioreléu (TELEC.), sistem de radiocomunicaţie uni- sau bilaterală, constituit din două staţiuni terminale şi un lanţ de staţiuni intermediare echipate cu cîte un radioreceptor şi un radioemiţător, pentru ca semnalele emise să poată fi retransmise de staţiunile terminale între care se realizează comunicaţia fără fir (ex. retransmisia prin **r.** a programelor de televiziune). Pentru radiocomunicaţiile prin **r.** se folosesc în prezent numai undele ultrascurte, care permit transmiterea unei cantităţi mari de informaţie, pot fi concentrate cu ajutorul antenelor directive în fascicule înguste, sînt mult mai puţin influenţate de perturbaţiile electromagnetice şi permit realizarea comunicaţiilor cu emiţătoare de mică putere. Undele ultrascurte propagîndu-se practic numai pînă la limita vizibilităţii directe, distanţele dintre staţiunile intermediare nu trebuie să fie mai mari de 40—100 km, în funcţie de înălţimea antenelor folosite. Aceasta permite ca radiocomunicaţiile prin **r.** învecinate şi cu trasee distanţate la cîteva sute de kilometri să nu fie perturbate reciproc, chiar dacă lucrează în aceeaşi gamă de frecvenţe.

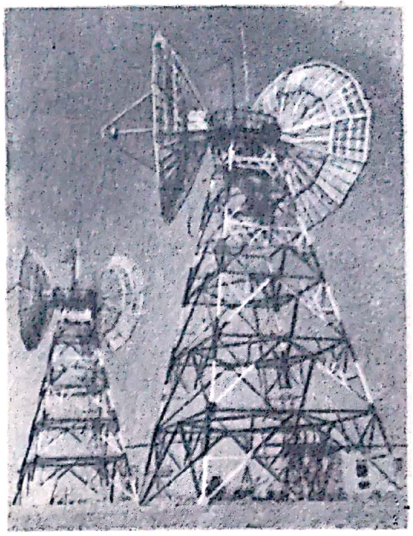

Radiorelee

radioscopíe (lat. *radius* „rază" şi gr. *skopein* „a examina"; FIZ., MED.), examinare vizuală a structurii interne a unui corp prin proiectarea pe un ecran fluorescent a unui fascicul de raze *X* care a străbătut corpul. Metoda radioscopică se bazează pe proprietatea diferitelor corpuri de a absorbi diferenţiat razele *X*; părţile mai opace apar pe ecran întunecate.

radiosóndă, aparat pentru efectuarea observaţiilor meteorologice pe verticală în atmosferă pînă la 30—35 km înălţime. Aparatul se ridică liber în atmosferă datorită unui balon cu hidrogen şi transmite automat, prin semnale radio, date asupra presiunii, temperaturii și umidității, care sînt recepționate de înregistratoarele de pe sol.

radiostéle (ASTR.), radiosurse cerești fără diametru aparent. Mai corect, *radiosurse punctuale*.

radiosúrsă (ASTR.), sursă cerească de unde radioelectrice.

radiotéhnică (TELEC.), ramură a tehnicii care se ocupă cu aplicațiile oscilațiilor și ale undelor electromagnetice de înaltă frecvență, pentru transmiterea, prin intermediul lor, a informațiilor. Principalele probleme ale **r.** se referă la: generarea, amplificarea, transformarea (ex. modularea și demodularea) și transmisiunea oscilațiilor de înaltă frecvență; radiația și propagarea undelor electromagnetice; emisia și recepția undelor electromagnetice; folosirea undelor radioelectrice pentru comunicații la distanță (radiocomunicații), localizarea obiectelor (radiolocație), dirijarea navelor (radionavigație), comanda de la distanță a proceselor tehnologice (radiotelecomandă), transmisiunea la distanță a rezultatelor măsurătorilor (radiotelemăsurare), recepționarea undelor radioelectrice emise de surse din univers (radioastronomie) etc. V. și electronică.

radiotelescóp (ASTR.), instrument prevăzut cu antene speciale, folosit la recepționarea și la studierea undelor radio emise de corpurile cerești. Cel mai mare radiotelescop cu antenă parabolică unică are diametrul de 300 m și se află la Porto Rico. V. și radioastronomie.

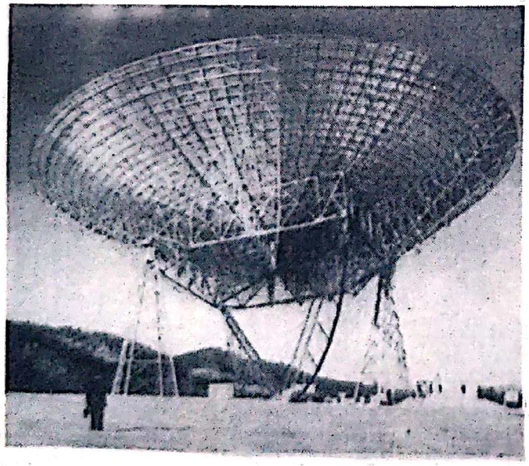

Radiotelescopul de 300 picioare de la Observatorul național de radioastronomie Green Bank, S.U.A.

Radioteleviziunea română *(Comitetul de radiodifuziune și televiziune de pe lîngă Consiliul de Miniștri al Republicii Socialiste România)*, organ central care elaborează, organizează și coordonează difuzarea programelor de radiodifuziune sonoră și televiziune din țara noastră. Primele emisiuni experimentale de radio au avut loc în 1925, sub egida Institutului electrotehnic al Universității din București. În octombrie 1927 a fost înființată Societatea de difuziune radiotelefonică din România, transformată ulterior în Societatea română de radiodifuziune, cu participare mixtă, de stat și particulară, care, în iunie 1948, a trecut în patrimoniul statului. Primele ei emisiuni de radio s-au transmis în noiembrie 1928. În perioada anilor 1939—1944 a funcționat postul ilegal de radio „România liberă", înființat de Partidul Comunist Român. În mai 1949 a fost constituit Comitetul de radioficare și radiodifuziune de pe lîngă Consiliul de Miniștri. La sfîrșitul anului 1956 a intrat în funcțiune prima stație de televiziune din țară. Din 1958 **R.r.** funcționează cu actuala denumire. **R.r.** emite trei programe centrale de radio din București. Funcționează de asemenea cinci studiouri regionale de radio (la Cluj, Craiova, Iași, Timișoara și Tîrgu-Mureș). În 1965 s-au difuzat pentru străinătate emisiuni în 13 limbi. La sfîrșitul aceluiași an existau în țara noastră 30 de stații de radioemisiune și 26 de stații de televiziune (inclusiv stațiile de retransmisiune). **R.r.** editează, săptămînal, „Programul de radio și televiziune". **R.r.** are legături cu 70 de organisme similare din 60 de țări și face parte din Organizația internațională de radiodifuziune și televiziune (O.I.R.T.).

radioterapie (lat. *radius* „rază" și gr. *therapia* „tratament"; MED.), folosire în terapeutică a razelor Roentgen, în tratamentul unor tumori, al unor dermatoze, procese inflamatorii, afecțiuni parazitare ale firului de păr etc. Sin. *roentgenterapie, curieterapie.*

Radișcev, Aleksandr Nikolaevici (1749—1802), scriitor și filozof materialist rus, precursor al decembriștilor și al democraților-revoluționari. A fost influențat de ideile progresiste ale iluminiștilor francezi din sec. al XVIII-lea și ale revoluției franceze. Opera sa principală, „Călătorie de la Petersburg la Moscova" (1790, trad. rom.), conține, sub forma unui șir de tablouri ale vieții din Rusia feudală, un violent protest împotriva iobăgiei și autocrației țariste. Cartea a fost interzisă, iar **R.** condamnat la moarte, pedeapsa fiindu-i apoi comutată în deportare. Respingînd politica de reforme a „absolutismului luminat", **R.** a recunoscut necesitatea revoluției antiiobăgiste. În filozofie, **R.** a continuat tradițiile materialiste ale lui Lomonosov; a criticat dogma religioasă a nemuririi sufletului. Poemele lui Radișcev au contribuit la dezvoltarea versificației ruse.

rádiu (CHIM.), *Ra.* Element radioactiv, cu nr. at. 88; gr. at. 226,05; gr. sp. circa 6; p.t. circa 700°C, din grupa metalelor alcalino-pămîntoase. Se găsește în minereurile de uraniu, de unde se și extrage. În comportarea sa chimică, **r.** prezintă mare asemănare cu *bariul*. Se folosește în medicină la tratamentul unor tumori, ca sursă de neutroni (în amestec cu beriliul) etc.

radiumterapie (MED.), folosire a radiului în tratamentul unor boli, în special al unor forme de cancer. Prin radiațiile pe care le emite, radiul exercită asupra organismului o acțiune foarte apropiată de cea a razelor X. **R.** se practică cu ajutorul unor aparate speciale, al unor tuburi speciale sau al unor ace de platină care conțin o cantitate foarte redusă de radiu.

rádius (ANAT.), os lung, situat de-a lungul părții externe a antebrațului; împreună cu cubitusul, formează scheletul antebrațului. Extremitatea inferioară a **r.** se articulează cu oasele carpiene.

Radmaneș, Reza (n. 1905), președinte al Biroului C.C. al Partidului Popular (Tudeh) din Iran (din 1948). Membru al Partidului Popular, din 1941, al C.C. și al Biroului Politic al C.C., din același an.

Radna, localitate componentă a orașului raional Lipova. În apropiere, exploatări de granit.

Radnóti *[rǫdnoti]*, Miklós (1909–1944), poet antifascist ungur. A fost deportat și ucis de hitleriști. După debutul său, care s-a aflat sub influența expresionismului, **R.** a evoluat în direcția unui umanism militant. Din 1938 poezia sa a căpătat accente tot mai întunecate, tragice. În anii persecuțiilor fasciste, el și-a exprimat în versuri zguduitoare protestul împotriva barbariei și nostalgia după căminul pierdut („Cer învolburat“, postum, 1946). A tradus din Apollinaire, Cocteau, Eluard ș.a.

radóm (TELEC.), dispozitiv de protecție a antenelor de emisiune-recepție pe unde ultrascurte (metrice, decimetrice și centimetrice) contra lovirii.

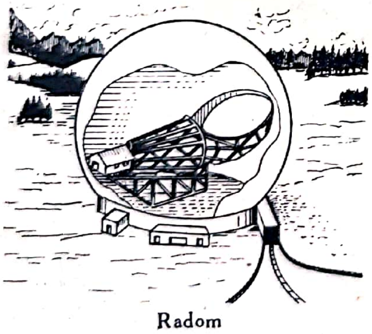

Radom

Radom, oraș în R.P. Polonă. 141 000 loc. (1964). Industrie constructoare de mașini (mașini-unelte, mașini de cusut, articole electrotehnice, utilaj siderurgic), de încălțăminte, a materialelor de construcție etc. Nod feroviar și rutier. Are o biserică din sec. al XII-lea.

radón (CHIM.), *Rn.* Element radioactiv cu nr. at. 86; gr. at. 222; p.t.—71°C; p.f. —65°C. Este un gaz incolor, monoatomic, din grupa gazelor nobile. Ia naștere prin dezintegrarea radiului cu emisie de particule α.

E. Radu

Rador *(Agenția Orient-Radio)*, agenție de presă din România, înființată în iunie 1921 ca societate anonimă pe acțiuni, de fapt însă proprietate a Băncii Chrissoveloni. În martie 1925 **R.** a fost cumpărat de Ministerul de Externe, iar printr-o lege adoptată în martie 1926 a devenit agenția oficială a guvernului. În 1947 a fost reorganizată. Și-a încetat existența în mai 1949, cînd patrimoniul ei a trecut la Agenția română de presă *(Agerpres)*.

Radu, Elie (1853–1931), inginer constructor român; a fost profesor la Școala națională de poduri și șosele și la Școala politehnică din București și membru de onoare al Academiei Române. A avut o vastă și multilaterală activitate inginerească; a studiat, proiectat și construit: linii de cale ferată în lungime de 650 km, din care 475 km s-au construit sub conducerea sa; poduri metalice și de beton armat, avînd meritul de a fi introdus și aplicat sistemul construcției de poduri din beton armat cu deschideri mari; șosele (în special transcarpatine); numeroase clădiri publice, fiind inițiatorul introducerii, la noi în țară, a planșeelor despărțitoare din beton armat; lucrări de alimentare cu apă a numeroase orașe, printre care se remarcă alimentarea cu apă (de la Bragadiru) a orașului București.

Radu I, domn al Țării Românești (c. 1377–1383). A fost asociat la domnie de către fratele său, Vladislav I (Vlaicu), în 1372. A avut conflicte cu regele Ungariei, Ludovic I de Anjou, pe care l-a înfrînt (1376–1377), recucerind cetatea Severinului, ocupată de rege, în 1375. A ridicat mănăstirile Cozia și Cotmeana. Cronicarii l-au confundat cu Negru-Vodă, legendarul întemeietor al Țării Românești.

Radu cel Frumos, domn al Țării Românești (1462–1475). La începutul domniei a dus o politică de apropiere față de Matei Corvin, regele Ungariei, al cărui vasal era, ajutîndu-l cu oaste în luptele împotriva turcilor. Mai tîrziu însă, sub presiunea marii boierimi filoturce și în fața amenințărilor turcești, s-a supus Porții otomane. A fost înfrînt de Ștefan cel Mare la Soci (1471) și la pîrîul Vodna (bătălie cunoscută în istorie și sub numele de bătălia de la Cursul Apei, 1473), care a ocupat Bucureștiul și i-a luat ca ostatică fiica, pe Maria Voichița, care a devenit soția domnului Moldovei.

Radu cel Mare, domn al Țării Românești (1495–1508). Bazîndu-se pe mica boierime și pe tîrgoveți, a luat unele măsuri pentru centralizarea statului, limitînd privilegiile marii boierimi. A creat pentru familia Craioveștilor, cu care se înrudea, instituția marii bănii, cu reședința la Craiova. Pe plan extern a dus o politică de supunere față de Poarta otomană. A acordat o mare atenție vieții culturale și bisericești (înființînd o tipografie, unde au apărut, în slavonește, primele tipărituri din Țara Românească: „Liturghierul“, 1508; „Octoihul“, 1510, și „Evangheliarul“, 1512). A făcut numeroase danii mănăstirilor din țară și de peste hotare, mai ales celor de la Athos. A ridicat Mănăstirea Dealu (1500), iar în Iugoslavia biserica de la Lopușnia.

Radu de la Afumați, domn al Țării Românești (1522–1523, 1524, 1524–1525, 1525–1529). A dus în general o politică antiotomană, începîndu-și domnia cu o victorie asupra lui Mehmed-beg, român turcit, pretenden la tronul Ţării Româneşti. Între 1522 şi 1525, pe teritoriul ţării s-au purtat lupte crîncene cu turcii şi cu Vladislav al III-lea şi Radu Bădica, pretendenţi la scaunul domnesc, sprijiniţi de Poartă; inscripţia de pe mormîntul lui de la Curtea de Argeş aminteşte 19 bătălii. La îndemnul Craioveştilor, s-a supus un timp sultanului, dar, la sfîrşitul domniei, cînd a încercat să reia politica antiotomană, boierii au urzit un complot şi l-au ucis.

radúlă (lat. *radula* „răzuitoare"; ZOOL.), placă chitinoasă cu numeroşi dinţişori, asemănătoare cu o pilă, de pe limba moluştelor (cu excepţia lamelibranhiatelor) şi care serveşte la roaderea hranei.

Radu Mihnea, domn al Ţării Româneşti (1601—1602, 1611, 1611—1616, 1620—1623) şi al Moldovei (1616—1619, 1623—1626). În politica internă s-a sprijinit mai ales pe boierii greci, ceea ce a provocat o mişcare a boierimii autohtone împotriva lui. A favorizat eliberarea ţăranilor dependenţi din condiţia de rumânie. În politica sa externă, a fost cu totul supus turcilor.

Radu Negru (Negru-Vodă), potrivit legendei „descălecatului", primul domn al Ţării Româneşti, venit din Ţara Făgăraşului. Sub acest nume este cunoscut, în popor, Radu I.

Radu Şerban, domn al Ţării Româneşti (1602—1610 şi 1611), pretins nepot al lui Neagoie Basarab. A ajuns la tron cu sprijinul marilor boieri Preda şi Radu Buzescu, care, bucurîndu-se de o mare autoritate politică şi militară, i-au tutelat domnia. Bun militar, **R.Ş.** a continuat politica lui Mihai Viteazul de eliberare a ţării de sub turci şi de apropiere faţă de Habsburgi. A avut lupte cu turcii, tătarii şi cu principii Transilvaniei, Moise Székely şi Gabriel Báthory, sprijiniţi de Poartă, pe care i-a înfrînt în două bătălii, lîngă Braşov (1603 şi 1611). A fost înlăturat de la domnie de Radu Mihnea, cu ajutor turcesc.

Radu Zugravul (1740—1802), pictor de biserici, iconar şi copist de manuscris român, figură reprezentativă pentru ultima etapă a picturii medievale din Muntenia. Creaţia sa se caracterizează prin tendinţa spre narativ. Ca iconar a continuat stilul brîncovenesc. **R.** este autorul ansamblurilor de la bisericile din Gura Văii (unde şi-a lăsat autoportretul), din Brădet şi Cornetul. Este şi autorul unor caiete de schiţe („Caiet de modele") pentru zugrăvit.

Radziwill, familie de nobili lituani, din rîndurile căreia cei mai cunoscuţi reprezentanţi au fost: *Nicolaie R.* (1512—1588), hatman şi cancelar al Lituaniei, care a întreţinut relaţii de prietenie cu domnul Moldovei Despot Vodă (1561—1563); *Ianus R.* (1612—1655), mare hatman al Lituaniei, ginerele lui Vasile Lupu, domnul Moldovei. A încercat atragerea celor trei ţări române în Liga antiotomană iniţiată de Vladislav al IV-lea, regele Poloniei.

Raeburn *[réibəːn]*, sir Henry (1756—1823), pictor scoţian, personalitate reprezentativă a şcolii engleze din sec. al XIX-lea. Autodidact, **R.** s-a perfecţionat în Italia la îndemnul lui Reynolds. S-a remarcat ca portretist, alături de A. Ramsey, G. Romney şi Gainsborough. Portretele sale, mai totdeauna proiectate pe un fundal de peisaj interpretat dramatic, se caracterizează prin forţă şi printr-un colorit sobru. Ca pictor al lui George al IV-lea, a fost distins cu titlu de nobleţe.

Rafael, Sanzio (**Raffaello** Sanzio sau Santi), (1483—1520), pictor italian, reprezentant de frunte al apogeului Renaşterii. Fiu al pictorului Giovanni Santi din Urbino, **R.** a fost elevul lui Pietro Perugino, care l-a influenţat prin viziunea calmă a peisajelor sale întinse şi prin graţia melancolică a figurilor („Logodna Fecioarei", 1504). Formaţia artistică a lui **R.** s-a desăvîrşit pe lîngă Pinturicchio, dar mai ales prin studiul lucrărilor marilor maeştri florentini (Leonardo da Vinci şi Michelangelo), care l-au ajutat să depăşească limitele şcolii umbriene. Din această perioadă datează portrete, picturi de altar şi unele dintre primele madone cu pruncul, interpretate ca scene de gen, care s-au bucurat de o mare popularitate, datorită atît reprezentării delicate a idealului contemporan de frumuseţe feminină, cît şi atmosferei de veselie senină, primăvăratică („Madona cu sticletele", „Frumoasa grădinăriţă", 1507). Chemat în 1508 la Roma de papa Iuliu al II-lea, **R.** a ajuns repede celebru şi a condus principalele lucrări de artă (ansamblul picturilor murale din încăperile apartamentului papal de la Vatican). Într-una din ele, şi anume în Stanza de la Signatura, prin compoziţia „Şcoala din Atena", **R.** a adus un omagiu gîndirii omeneşti, filozofiei şi ştiinţei din antichitate şi pînă în Renaştere. Organizarea echilibrată, simţul proporţiilor şi ritmurilor armonioase care organizează compoziţia, arta figurării unui spaţiu amplu şi de o excepţională adîncime, culorile luminoase inspiră o încredere fermă în forţele omului. În desen domină curbele line, care evită contrastele cu efect dramatic. O altă compoziţie de la Vatican este „Missa din Bolsena" (1512), caracterizată prin tonuri calde şi prin bogăţie cromatică, precum şi printr-o marcare viguroasă a formelor care conferă figurilor o deosebită forţă expresivă. Solicitat de papa Leon al X-lea, **R.** a devenit principalul realizator al proiectelor artistice ale acestuia. **R.** a folosit numeroşi elevi pentru realizarea unora dintre lucrările sale. Printre acestea se numără ansamblul decorativ al

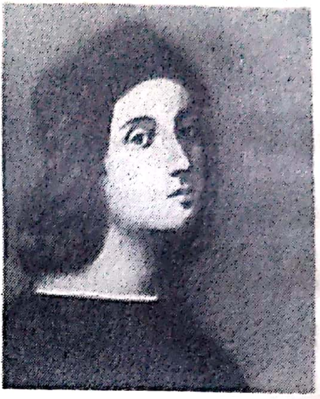

Rafael

loggiei Vaticanului, care cuprinde scene din „Vechiul testament" („Biblia" lui Rafael), şi remarcabile motive ornamentale adaptate arhitecturii contemporane a sec. al XVI-lea, asemănătoare cu cele din catacombele Romei antice. Decorarea Vilei Farnesina cu picturi mitologice („Triumful Galateii") a constituit un model pentru decoraţiile de curte ulterioare. Cartoanele sale pentru tapiseriile destinate Capelei Sixtine (1526), ţesute la Bruxelles şi ilustrînd faptele apostolilor, sînt exemple de subordonare a tapiseriei sec. al XVI-lea picturii murale. În pictura de şevalet, **R.** a continuat seria madonelor celebre prin graţie şi prin ingenuitate („Madona Sixtină", circa 1516) şi a realizat numeroase portrete, opere realiste, semnificative pentru pictura sec. al XVI-lea prin caracterizarea complexă a personalităţii modelelor (portretul papii Iuliu al II-lea, 1511; portretul papii Leon al X-lea, 1519; portretul lui Baldassare Castiglione). Ca arhitect, **R.** a condus, după moartea lui Bramante, lucrările bisericii Sf. Petru şi a conceput planurile unor construcţii realizate de elevii săi (Vila Madama de lîngă Roma). **R.** a întruchipat pe deplin idealurile despre umanitate şi artă din epoca Renaşterii tîrzii. Meritul său nu este acela de a fi fost un deschizător de drumuri, ca Leonardo da Vinci, ci de a fi exprimat plastic echilibrul, armonia, seninătatea olimpiană ca aspiraţii ale timpului său. Urmărirea frumosului ideal, absolut, în afara conflictelor dramatice, a fost preluată formal de urmaşii săi, care au creat însă o artă manieristă mai convenţională, mai academică.

Raffet *[rafé]*, Denis Auguste Marie (1804—1860), grafician francez. **R.** a desfăşurat o activitate prodigioasă ca ilustrator („Chansons" de Béranger, „Opere" de Chateaubriand etc.), ca evocator al marilor bătălii napoleoneene, în litografii impresionante prin inventivitatea şi prin epicul eroic al compoziţiilor, ca reporter în imagini. În 1837 **R.** a călătorit prin ţările române, realizînd un mare număr de schiţe, reproduse în litografii (tipuri, costume, peisaje, monumente), care constituie un preţios material informativ pentru cunoaşterea unor aspecte caracteristice ale vieţii sociale de atunci din ţara noastră.

ráfie *(Lepidocaryinasae raphieae)*, plantă monocotiledonată din familia palmaceelor, originară din Africa de sud, care cuprinde şase specii. Are tulpina scurtă şi groasă şi o coroană de frunze care ating lungimea de 15—20 m. Din frunzele unor specii se obţin fibre, folosite în viticultură şi în pomicultură sau la confecţionarea de frînghii, de covoare, de ţesături etc. De la unele specii (ex. *Raphia vinifera*) se obţine vinul de palmier; de la altele un produs alimentar, asemănător cu tapioca, numit *sagu* etc.

rafináre 1. (CHIM., METAL.) Procedeu folosit pentru îndepărtarea impurităţilor din unele substanţe, de obicei naturale, în scopul îmbunătăţirii calităţii lor (ex. **r.** grăsimilor animale, a uleiurilor vegetale, a zahărului, a produselor petroliere, a cuprului, a plumbului etc.). **R.** metalelor se face, în general, prin electroliză (ex. **r.** electrolitică a cuprului, a argintului etc.) şi are loc după afinare. Unitatea industrială în care se face **r.** se numeşte *rafinărie*. **2.** (IND. HÎRTIEI). Tratament mecanic al semifabricatelor fibroase (pastă mecanică, semiceluloză etc.), care se efectuează după măcinare, în scopul separării, perierii şi hidratării fibrelor. Rafinarea se execută cu ajutorul unor maşini numite *rafinoare*.

rafinărie petrolieră, unitate industrială în care se face prelucrarea ţiţeiului pentru obţinerea de produse petroliere (combustibili lichizi şi produse intermediare necesare industriei chimice). Denumirea este improprie deoarece procesul propriu-zis de rafinare reprezintă o mică parte din activitatea unei **r.p.** Principalele **r.p.** din Republica Socialistă România se găsesc la Brazi, Ploieşti, Teleajen, Oraşul Gheorghe Gheorghiu-Dej şi Dărmăneşti. Prima **r.p.** din România a fost aceea a lui Teodor Mehedinţianu de la Rîfov, lîngă Ploieşti, care a intrat în funcţiune în 1857.

rafinóză (CHIM.), trizaharidă nereducătoare, formată din galactoză, fructoză şi glucoză. Se prezintă ca o pulbere albă, cristalină, cu gust slab dulce. Se găseşte în seminţele de bumbac, de mană şi în sfecla de zahăr (în melasă). Este folosită în medicină şi în bacteriologie.

Ragusa v. **Dubrovnik.**

rahianestézice (FARM.), substanţe cu acţiune anestezică locală, care se injectează în canalul rahidian. Cele mai utilizate **r.** sînt novocaina, procaina, percaina, stovaina.

rahianestezie (gr. *rhachis* „coloana vertebrală", *an* „fără" şi *aisthesis* „sensibilitate"; MED.), metodă de anestezie care constă în injectarea, prin puncţie, în canalul rahidian, între a patra şi a cincea vertebră lombară, a unei substanţe anestezice. Prin **r.** se obţine insensibilitatea jumătăţii inferioare a corpului (abdomen, perineu, membre inferioare).

rahicentéză (gr. *rhachis* „coloana vertebrală" şi *kentesis* „puncţie"; MED.), introducere a unui ac de seringă în spaţiul subarahnoidian dintre două vertebre. **R.** poate fi exploratoare, terapeutică sau anestezică şi se aplică în diferite regiuni ale coloanei vertebrale: suboccipital, cervical, dorsal, lombar.

ráhis (ANAT.) v. **măduva spinării.**

rahitísm (MED.), boală metabolică generală, caracteristică primei copilării. Se datoreşte lipsei vitaminei D, care provoacă tulburări în metabolismul fosforului şi al calciului, cu repercusiuni în special asupra sistemului osos (deformări, uneori permanente, ale toracelui, craniului, membrelor, întîrzieri în dentiţie). **R.** poate fi prevenit şi tratat cu vitamina D_2, helioterapie, săruri fosfocalcice şi alimentaţie completă.

Rahman, Abdul (n. 1903), prim-ministru al Federaţiei Malayezia de la constituirea acesteia (1963). Între 1957 şi 1963 a fost prim-ministru al Malayei.

Rahmaninov, Serghei Vasilievici (1873—1943), compozitor, pianist și dirijor rus. După ce a activat ca dirijor al Teatrului Mare din Moscova, s-a stabilit în S.U.A. (1917), unde a și murit. A compus opere („Aleko", 1892; „Francesca da Rimini", 1904; „Cavalerul avar", 1904), lucrări vocal-simfonice (cantata „Primăvara", 1902; poemul „Clopotele", 1913), trei simfonii, poeme și alte piese simfonice, patru concerte pentru pian și „Rapsodia pentru pian și orchestră pe o temă de Paganini" (1934), sonate și preludii pentru pian, lucrări pentru ansambluri de cameră, melodii pentru voce și pian. Personalitate cu formație și înclinații romantice, **R.** a imprimat muzicii sale un conținut liric, străbătut de patos și forță. Melodismul său de largă respirație, bogăția graiului armonic, coloritul național al creației îl leagă de cele mai bune tradiții ale muzicii ruse din secolul trecut.

S. V. Rahmaninov

Rahova *(Orehovo)*, localitate în Bulgaria. Cetatea turcă de la **R.** a fost unul dintre principalele puncte de sprijin ale armatei otomane pe linia Dunării. În timpul războiului ruso-româno-turc (1877—1878), a fost asediată și cucerită de armata română la 9/21 noiembrie 1877. În bătălia de la Rahova a murit eroic, în fruntea batalionului pe care-l comanda, maiorul Constantin Ene.

rai (NAV.), roată din lemn sau din metal, prevăzută la periferie cu caneluri prin care poate fi rulată o parîmă de cînepă sau de oțel.

raiá (turc. „turmă, gloată") **1.** Teritoriu ocupat de turci și care forma hinterlandul unei cetăți (în țările române existau **r.** cetăților Brăila, Giurgiu, Turnu). **2.** Denumire dată supușilor creștini din Imperiul otoman.

Raiačić *[raiácici]*, Iosif (1785—1861), cleric croat. A fost episcop al Dalmației (1829—1834), al Vîrșețului (1834—1842), iar în 1842 a devenit mitropolit al bisericii ortodoxe sîrbe, căreia îi era subordonată biserica ortodoxă română din Transilvania. În timpul revoluției din 1848—1849 a slujit, prin atitudinea sa, interesele Habsburgilor.

Raicevich *[ráicevici]*, Ignaz Stephan (sec. XVIII), medic și om de cultură raguzan, preceptor al fiilor domnului român Ipsilanti. A fost primul consul al Austriei în Țara Românească (1782). Trăind timp de 11 ani în Țara Românească, a scris opera „Observații istorice, naturale și politice asupra Valahiei și Moldovei" (Napoli, 1788), tradusă în franceză și în germană; cuprinde informații interesante privitoare la istoria țărilor române din sec. al XVIII-lea.

ráid (AV., NAV.), incursiune făcută de nave sau de avioane (individual ori în grup) în scopul efectuării unor recunoașteri, al unor cercetări științifice etc.

ráigras 1. *Raigras englezesc (Lolium perenne)*, plantă erbacee perenă din familia gramineelor, cu tulpina înaltă pînă la 60 cm și cu frunze alungite, late de circa 0,4 cm, fără perișori, lucioase pe o parte. Inflorescența este un spic cu numeroase spiculețe nearistate. Se însămînțează în amestec cu alte specii, pentru pășuni temporare, peluze, aeroporturi, terenuri de sport etc. **2.** *Raigras italian (Lolium multiflorum)*, plantă erbacee anuală sau bienală din familia gramineelor, cu tulpina înaltă pînă la 100 cm și cu spiculețe aristate. În țara noastră se cultivă pe suprafețe restrînse, în amestec cu alte specii, pentru pășuni de scurtă durată, mai ales în condiții de irigație.

Raimondi, Marcantonio (1480—1534), gravor italian. Și-a descoperit vocația venind în contact cu gravurile lui A. Dürer. **R.** a contribuit la popularizarea compozițiilor lui Rafael în întreaga Europă, transpunîndu-le în gravură.

Raimu *[remü]* (pseudonimul lui *Jules Muraire*) (1883—1946), actor francez. Și-a început cariera ca actor de music-hal, devenind apoi celebru ca actor de teatru și film. **R.** a creat mai ales roluri tragi-comice, jucînd în filme ca: „Fanny", „Tartarin de Tarascon", „Nevasta brutarului", „Straniul domn Victor" etc.

Raimund, Ferdinand (1790—1836), autor de comedii, regizor și actor austriac. Continuator al tradiției teatrului popular vienez, **R.** a creat feeria de factură romantic-alegorică, bazată pe comicul de caracter, cu elemente de critică socială și cu tendințe umanitare („Fata din țara zînelor, sau Țăranul milionar", 1826; „Regele Alpilor și mizantropul", 1828; „Risipitorul", 1834).

Rainer, Francisc Iosif (1874—1944), medic și anatomist român. A fost profesor la universitățile din Iași și din București. A întreprins studii fundamentale asupra sistemului limfatic, asupra inimii, asupra structurii funcționale a organelor etc. **R.** este creatorul școlii antropologice românești. A preconizat în anatomie o concepție biologică dinamică, fundînd în țara noastră anatomia funcțională. Savant progresist, a militat împotriva curentelor retrograde din știință și împotriva ideologiei fasciste. Op. pr.: „Note de anatomie" (1908).

Fr. I. Rainer

Rainis, Janis (1865—1929), poet revoluționar și dramaturg leton. A fost unul dintre organizatorii „curentului nou“, a cărui aripă de stînga propaga marxismul. Deportat pentru activitate revoluţionară (1897—1903), a activat, după eliberare, ca membru al P.M.S.D. din Letonia. În 1905 **R.** a emigrat în Elveţia, unde a rămas pînă în 1920. Ca scriitor s-a format sub influenţa lui M. Gorki şi a ideologiei democraţilor revoluţionari ruşi. În creaţia lui **R.**, de o înaltă ţinută umanistă şi artistică, valorificarea tradiţiei literare naţionale şi realist-critice se îmbină cu patosul romantic al ideilor inspirate de lupta clasei muncitoare împotriva capitalismului. Op. pr.: piesele de teatru „Văpaia şi noaptea“ (1905), „Calul de aur“ (1910), „Adie, vînt“ (1913), culegerile de versuri „O forţă nouă“ (1907), „Cei ce nu se uită“ (1910), „Începutul şi sfîrşitul“ (1912), poemul „Ave sol!“ (1910).

raión (DR.), unitate administrativ-teritorială în Republica Socialistă România, în cuprinsul unei regiuni, alcătuită din oraşe raionale şi din comune. În actuala împărţire administrativ-teritorială a ţării noastre există 142 de asemenea **r.** În afară de acestea, teritoriul oraşului Bucureşti este împărţit în opt **r.** orăşeneşti.

raionáre 1. (GEOGR.) **a)** *Raionare climatică*, împărţire a unui anumit teritoriu (ţară, continent, globul terestru) în zone sau în regiuni cu condiţii climatice oarecum omogene, pe baza unor indici climatici cum ar fi indicele de ariditate, temperatura, umezeala etc. **b)** *Raionare fizico-geografică*, împărţire a unei regiuni în unităţi teritoriale naturale, fiecare dintre ele fiind caracterizată printr-o fizionomie proprie, prin anumite particularităţi ale părţilor componente, printr-o dinamică internă proprie şi printr-un anumit grad de utilizare de către societatea umană. **c)** *Raionare hidrologică*, împărţirea unui teritoriu în unităţi cu particularităţi hidrologice proprii (în special în privinţa regimului hidrologic), pe baza analizării detaliate a structurii şi densităţii reţelei hidrografice, a regimului nivelelor, a debitelor lichide şi solide, a particularităţilor fizice şi chimice ale apei, a mobilităţii albiilor. *R.h.* a unui teritoriu stă la baza lucrărilor de sistematizare teritorială, de alimentare cu apă, de irigaţii, desecări, construcţii hidrotehnice etc. **2.** (PEDOL.) *Raionare pedologică*, împărţire a unei regiuni în unităţi teritoriale cu o structură relativ unitară a învelişului de sol (rezultată dintr-un proces specific de geneză şi de evoluţie a acestui înveliş, care se desfăşoară sub influenţa unor condiţii fizico-geografice proprii acestui teritoriu) şi cu o anumită capacitate potenţială de utilizare. Prezintă o mare importanţă pentru zonarea culturilor agricole. **3.** (AGR.) *Raionarea soiurilor*, repartizarea teritorială a celor mai valoroase soiuri de plante agricole, în funcţie de condiţiile pedoclimatice locale. Periodic, soiurile de plante agricole sînt înlocuite cu altele noi, mai productive. Pe baza *r.s.* se organizează producerea de sămînţă-elită. La noi în ţară se realizează pe baza încercărilor experimentale de la staţiunile Institutului central de cercetări agricole şi la centrele Comisiei de stat pentru încercarea şi omologarea soiurilor. **4.** (MED.) *Raionare sanitară*, delimitare a teritoriului administrativ al unei ţări în scopul deservirii populaţiei cu o asistenţă medico-sanitară corespunzătoare. În sistemul de organizare sanitară din ţara noastră, circumscripţiile medicale sînt unităţi stabilite (arondate) pe baza criteriului *r.s.* şi cuprind un anumit număr de locuitori, adică numărul de locuitori din raionul respectiv. În acelaşi fel sînt organizate policlinicile şi spitalele.

rajáh (radjah, radja, raja), titlu purtat de şeful statului în India antică, iar mai tîrziu titlu princiar.

Rajasthan */ragiastán/*, stat în nord-vestul Indiei. Suprafaţa: 343 002 km^2. Populaţia: 20 155 600 loc. (1961). Centrul administrativ: *Jaipur*. Cuprinde o parte din Cîmpia Indo-Gangetică (cu pustiul Thar), marginea Podişului Deccan şi munţii Aravalli. Resurse de subsol: cărbune, beriliu, azbest, gips, minereu de zinc, de plumb, de mangan şi petrol (la prospectarea căruia au participat specialişti români). Se cultivă grîu, porumb şi arahide. În partea vestică a **R.** se cresc numeroase oi, capre, cămile. Principalele ramuri industriale sînt industria textilă (lînă, bumbac, nailon, ţesături cu fir de aur şi de argint) şi alimentară.

Rajna */ráina/*, Pio (1847—1930), filolog şi istoric literar italian. A adus o importantă contribuţie la depistarea izvoarelor epopeilor cavalereşti italiene („Izvoarele lui *Orlando Furioso*“, 1876) şi franceze („Originile epopeii franceze“, 1884). A publicat o ediţie critică a operei lui Dante „Despre limba populară“ (1896).

Rákóczi */rácoţi/*, familie nobiliară din Transilvania, din rîndurile căreia mai cunoscuţi au fost *Sigismund R.*, principe al Transilvaniei (1606—1608); *Gheorghe R. I*, principe al Transilvaniei (1630—1648), care a dus o politică de întărire a puterii centrale monarhice şi a sprijinit calvinismul, încercînd să-l răspîndească printre români (în acest scop a permis folosirea limbii române în biserică şi în tipărituri religioase). A participat la războiul de 30 de ani de partea Suediei şi Franţei, cu care a încheiat în 1643 o alianţă împotriva Habsburgilor. După ce a înfrînt pe Habsburgi, a încheiat pacea de la Linz (1645), obţinînd libertatea religioasă, iar prin pacea din Westfalia (1648) recunoaşterea Transilvaniei ca stat suveran. A dus o politică antiotomană, înfrîngînd la Salonta (1636) pe turci, care urmăreau să-l înlocuiască, a aderat la Liga statelor creştine, iniţiată de Polonia, şi s-a aliat cu Matei Basarab, domnul Ţării Româneşti, şi cu Vasile Lupu, domnul Moldovei. *Gheorghe R. al II-lea*, principe al Transilvaniei (1648—1657, 1658 şi 1659—1660). Pe plan intern, a dus o politică de întărire a puterii centrale, iar pe plan extern, o activă politică antiotomană, în care scop a urmărit realizarea unui sistem de alianţe cu Moldova şi Ţara

Românească, sprijinind pe Gheorghe Ştefan să ocupe scaunul Moldovei (1653) şi pe Constantin Şerban, domnul Ţării Româneşti, să înăbuşe mişcarea populară din 1655. A organizat în 1657 o expediţie urmărind ocuparea tronului Poloniei, dar a fost înfrînt. Mazilit de turci, a început lupta direct cu aceştia, împreună cu Constantin Şerban, apoi l-a ajutat pe Mihnea al III-lea împotriva turcilor, dar a fost înfrînt şi a murit în urma rănilor primite în luptă. *Francisc R. al II-lea*, principe al Transilvaniei (1704—1711). A fost conducătorul răscoalei din Ungaria şi Transilvania, izbucnită în 1703 împotriva Habsburgilor, care ocupaseră aceste ţări. În 1704, nobilimea transilvăneană l-a ales principe. La răscoală au participat şi numeroşi ţărani români, cărora li s-au făcut promisiuni de scutire de dări şi de slujbele iobăgeşti; dintre ei s-au remarcat căpitanii Balica Cîmpeanu, Ciurilă, Sudriceanu şi haiducul Pintea Viteazul. Părăsit de ţărani, cărora nu le satisfăcuse promisiunile, şi de nobilime, care s-a împăcat cu Habsburgii prin pacea de la Satu-Mare (1711), a pribegit prin Rusia, Franţa şi în Imperiul otoman, unde a şi murit (1735). A avut legături cu Ţara Românească şi mai ales cu Moldova şi a încheiat o alianţă cu Petru I, ţarul Rusiei. A scris „Confesiuni" şi „Memorii" interesante documente de epocă.

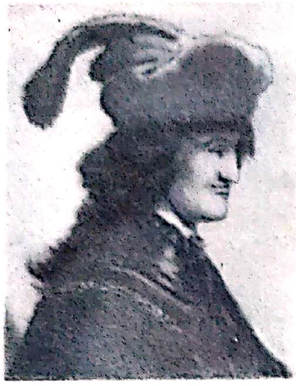
Gh. Rákóczi al II-lea

ral (MED.), simptom manifestat prin zgomot respirator patologic, perceput la auscultaţia toracelui şi provocat de prezenţa, în arborele respirator, a unui exsudat inflamator care îi modifică lumenul. Există **r.** umede şi **r.** uscate.

Ralea, Mihai (1896—1964), sociolog, psiholog, eseist şi om politic român. A fost profesor la universităţile din Iaşi şi din Bucureşti, membru al Academiei R.P.R., director al revistei „Viaţa românească" (din 1933). Atras de timpuriu de problemele social-politice (teza de doctorat „Ideea de revoluţie în doctrinele socialiste", 1923), **R.** s-a afirmat în viaţa politică românească dintre cele două războaie mondiale ca un reprezentant al radicalismului democrat burghez, făcînd parte din aripa stîngă a partidului naţional-ţărănesc. **R.** a apărat valorile democraţiei, a combătut naţionalismul şovin, misticismul, antiintelectualismul, a luat poziţie împotriva forţelor reacţionare şi îndeosebi împotriva fascismului. După ce a părăsit, în 1938, Partidul naţional-ţărănesc, **R.** a înfiinţat Partidul socialist-ţărănesc, care s-a alăturat, în 1943, Frontului patriotic antihitlerist, făurit din iniţiativa P.C.R. După Eliberare, **R.** a ocupat numeroase funcţii politice şi obşteşti. A fost membru al Consiliului de Stat şi preşedinte al Consiliului naţional pentru apărarea păcii şi reprezentant al ţării noastre la U.N.E.S.C.O. Gîndirea sociologică dinainte de Eliberare a lui **R.** se cristalizează în jurul idealului unei democraţii „sociale", care să depăşească democraţia „politică" burgheză, pur formală, îmbinînd salvgardarea libertăţilor individuale cu *solidarismul* social (prioritatea societăţii asupra individului). **R.** a căutat argumente în favoarea concepţiei sale în sociologia lui E. Durkheim, pe care a îmbinat-o eclectic cu unele teze marxiste („Introducere în sociologie", 1927; „Contribuţii la ştiinţa societăţii", 1927). După Eliberare, gîndirea lui **R.** s-a orientat spre concepţia marxistă. El a reluat, pe baze noi, problema sancţiunilor premiale („Sociologia succesului", în colab. 1962), care îl preocupase şi înainte. În eseurile sale de antropologie filozofică („Explicarea omului", 1944—1945), **R.** a denunţat mutilarea personalităţii în lumea „mercantilismalui" contemporan şi a subliniat capacitatea omului de a-şi depăşi condiţia biologică. Consecvent premiselor umaniste ale gîndirii sale, **R.** a subliniat, ca psiholog, condiţionarea socială a psihicului individual, a combătut exagerarea rolului inconştientului şi instinctelor şi a căutat să definească specificul psihicului uman, punînd la baza acestuia fenomenul *amînării*, aptitudinea de a introduce momente intermediare între stimul şi acţiune. În estetică şi în critică literară, **R.** a combătut estetismul, punînd accentul pe determinările sociale şi psihologice ale operei literare. El a afirmat conceptul specificului naţional al literaturii, respingînd însă interpretările retrograde, tradiţionaliste ale acestui concept. **R.** a fost şi un remarcabil eseist („Interpretări", 1927; „Atitudini", 1931; „Valori", 1935) şi autor al unor strălucite pagini de memorialistică („Memorial", 1930; „În Extremul Occident", 1955). Alte opere: „Cele două Franţe" (1956), „Istoria psihologiei" (în colab. 1958), „Introducere în psihologia socială" (în colab. 1966).

M. Ralea

Raleigh [*ró:li*], sir Walter (c. 1552—1618), navigator şi om politic englez. **R.** a întreprins prima expediţie de colonizare în America de Nord, întemeind în 1585—1587 colonia Virginia. În căutarea legendarului El Dorado a condus mai multe expediţii de jaf împotriva coloniilor spaniole; a fost condamnat la închisoare şi apoi la moarte (1618) de Iacob I, regele Angliei, acuzat de a fi participat la un complot împotriva sa.

Ralet, Dimitrie (1817–1858), om politic moldovean, unul dintre conducătorii luptei pentru Unirea Principatelor. A fost membru al Comitetului central al Unirii din Iaşi şi deputat în Adunarea ad-hoc a Moldovei (1857). **R.** a scris fabule, scenete politice, satirice şi note de călătorie.

ralifórme (*Ralliformes*; ZOOL.), ordin de păsări terestre sau semiacvatice, alergătoare, întîlnite mai ales prin locuri mlăştinoase. Au talie mică sau mijlocie, cioc scurt şi comprimat lateral şi picioare relativ lungi. Aripile nu ating vîrful cozii. Culoarea penelor este întunecată. Puii sînt nidifugi. **R.** (ex. cîrsteii, găinuşa de baltă, lişiţa) se hrănesc cu vegetale şi cu diferite nevertebrate.

Rally, Dionisie (Paleologul), mitropolit de Tîrnovo. A întreţinut legături cu Mihai Viteazul, în numele căruia a pregătit acţiunea pentru o răscoală antiotomană a bulgarilor. Adus în ţară de Mihai Viteazul, a devenit unul dintre sfetnicii acestuia, care l-a numit mitropolit în Moldova (1600).

Ralu, *domniţa* ~, fiica mai mică a domnului Ioan Gheorghe Caragea (1812–1818). A cultivat muzica, fiind, în acelaşi timp, o animatoare a vieţii teatrale româneşti. L-a avut sfătuitor pe Iancu Văcărescu. A amenajat un local de teatru (1817), cunoscut sub numele de Teatrul de la Cişmeaua Roşie, recrutînd actori dintre elevii Academiei greceşti, printre care şi pe C. Aristia.

Rama (în mitologia hindusă), erou al celebrului poem epic „Ramayana“, considerat prototipul bărbatului ideal, model de eroism, cinste şi virtute.

Ramadan, Constantin (1896–1958), actor dramatic român, artist al poporului. A studiat la Conservatorul de artă dramatică din Iaşi. În 1926 a fost angajat la Teatrul naţional din Iaşi, iar din 1946 a jucat la Bucureşti pe scena Teatrului Armatei, unde a reluat una dintre cele mai mari creaţii ale sale, rolul Harpagon din „Avarul“ de Molière. Alte roluri de mare succes ale lui **R.** au fost: primarul din „Revizorul“ de Gogol, Nichita din „Puterea întunericului“ de Tolstoi ş.a. **R.** se distingea prin expresivitatea nuanţelor subtile ale trăirilor lăuntrice, precum şi prin farmecul graiului său moldovenesc.

Ramakrishna /*ramacrişna*/, Paramahansa (pe numele adevărat *Gadadhar Chatterjee* (1834–1886), gînditor mistic indian, reformator al hinduismului, adept al monismului vedantei. A predicat toleranţa religioasă. În condiţiile vremii, apelul său la unificarea tuturor religiilor slujea idealul înfăptuirii unităţii naţionale a Indiei.

Raman, Chandrasekhara Venkata (n. 1888), fizician indian, directorul Institutului de fizică din Bangalore, preşedintele Academiei Indiene de Ştiinţe, membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România. Este autorul unui mare număr de lucrări din domeniile opticii, acusticii şi fizicii moleculare. Studiind difuzia luminii în lichide, **R.** a descoperit (în 1928) fenomenul *difuziei combinate* (numit şi *efect R.*), fenomen descoperit, în acelaşi timp, dar în solide, de către L.I. Mandelştam şi G.S. Landsberg. A cercetat, de asemenea, difracţia luminii pe unde ultrasonore. Premiul Nobel (1930). — *Efectul R.*, apariţia, în spectrul luminii difuzate pe moleculele unei substanţe, a unor noi linii spectrale (numite *sateliţi*) pe lîngă fiecare linie din spectrul luminii incidente. Frecvenţele sateliţilor corespund combinaţiilor (prin adunare sau prin scădere) dintre frecvenţa liniei incidente şi frecvenţa liniilor din spectrele de vibraţie şi de rotaţie ale moleculelor.

Ch. V. Raman

Ramanuja /*ramanúgia*/ (sec. XI), gînditor indian, fondator al unei orientări mai raţionaliste a vedantei, denumită *monismul limitat*, care a stat la baza mişcării eretice antifeudale bhakti. După **R.**, lumea a fost creată de Brahma din materie şi este reală.

„Ramayana“, epopee sanscrită, alcătuită probabil în sec. IV î.e.n., considerată a doua, ca importanţă, după „Mahabharata“. Este atribuită înţeleptului legendar Valmiki. Compusă din circa 24 000 de distihuri, **R.** istoriseşte peripeţiile prinţului Rama, cea de-a şaptea incarnare a lui Vişnu. Persecutat de mama sa vitregă, acesta este silit să-şi caute refugiul în junglă împreună cu soţia sa, virtuoasa Sita. Răpită de diabolicul rege Ravana, Sita este salvată de Rama. Pătrunsă, ca şi „Mahabharata“, de generozitate umană, dar avînd o acţiune mai simplă şi mai unitară decît a acesteia, **R.** este susţinută de o fantezie epică bogată în elemente de miraculos şi de feerie şi de un puternic simţ al naturii. A fost tradusă parţial în limba română de G. Coşbuc.

Rambaud /*rẵbó*/, Alfred (1842–1905), istoric liberal francez. Împreună cu E. Lavisse, a condus publicarea unei „Istorii generale din sec. al IV-lea pînă în zilele noastre“ (12 vol., 1893–1901). Op. pr.: „Imperiul grec în sec. al X-lea“ (1870), „Istoria Rusiei de la origini pînă în zilele noastre“ (ed. a V-a, 1900), „Istoria sec. al XIX-lea“ (ed. a II-a, 8 vol., 1938–1939).

rambleiére 1. (IND. EXTR.) Ansamblul operaţiilor de umplere a golurilor rămase în urma unor excavări subterane. **R.** se face în scopul dirijării şi al reducerii presiunii exercitate de roci asupra unor lucrări de susţinere, al limitării tasărilor, al creării unor platforme de lucru, al prevenirii focurilor de mină etc. După modul în care se face transportul materialului de rambleu în subteran, **r.** poate fi *uscată, pneumatică* sau *hidraulică*; umplerea golurilor se poate face prin cădere liberă sau mecanizat. **2.** (CONSTR.) Executare a unui rambleu.

rambléu (DRUM.), lucrare de terasamente, de formă prismatică, alcătuită din materiale adecvate şi destinată să susţină suprastructura unei şosele sau a unei căi ferate. Se execută pe o suprafaţă de teren, special amenajată. **R.** se construiesc pentru a asigura continuitatea profilului longitudinal al căii, în conformitate cu proiectul.

rambúrs (din fr. *rembourser*, „a încasa"; CONT.), contravaloare a mărfurilor sau a taxelor de transport pe care destinatarul le plăteşte expeditorului prin intermediul cărăuşului (poştă, cale ferată etc.) în momentul sosirii mărfurilor la destinaţie şi înainte de ridicarea lor.

Rameau *[ramó]*, Jean Philippe (1683–1764), compozitor şi teoretician francez. Fiu al unui organist din Dijon, a devenit el însuşi organist, după ce a călătorit în Italia şi a învăţat mai întîi vioara. Numeroasele sale lucrări dramatice: opere-balet, comedii-balet (unele dintre ele pe librete de Voltaire, cu care era prieten), abordează subiecte mitologice, pastorale („Hippolyte şi Aricie", 1733; „Indiile galante", 1735; „Castor şi Pollux", 1737; „Dardanus", 1739 ş.a.) şi se disting prin originalitatea melodică şi armonică. Creaţia sa mai cuprinde cîteva cantate, muzică de cameră (62 piese pentru clavecin, o culegere de triouri) ş.a. Eminent teoretician, Rameau este autorul unui celebru „Tratat de armonie" (1722), apreciat şi de Debussy, în care subliniază, în spiritul tradiţiei muzicale franceze, importanţa armoniei ca factor generator de tensiune dramatică şi de punere în valoare a melodiei.

J. Ph. Rameau

raméză (IND. TEXT.), maşină folosită la uscarea ţesăturilor. Elementul principal al **r.** este o ramă constituită din două lanţuri fără fine, prevăzute cu organe de prindere a ţesăturii şi care conduc ţesătura, menţinînd-o întinsă, prin zona de uscare.

rámia *(Boehmeria nivea)*, plantă perenă din familia urticaceelor, cu tulpina înaltă de 2–3 m, cu frunze mari, late şi cu flori unisexuate. Se cultivă ca plantă textilă în zonele subtropicale din sud-estul Asiei. Fibrele de **r.**, caracterizate prin rezistenţă şi prin fineţe, sînt folosite în industria textilă.

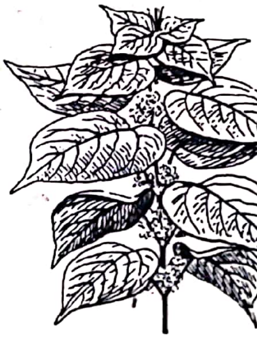

Ramia

Ramidava, localitate geto-dacă (neidentificată), pe care geograful Ptolemeu a situat-o în sudul Moldovei (sec. I e.n.).

ramificáţie (BOT.), formare a ramurilor laterale la tulpinile şi rădăcinile plantelor. V. şi monopodiu; simpodiu.

Ram Mohan Roy (1772–1833), literat şi reformator religios indian, întemeietorul iluminismului în India. A elaborat un sistem religios-filozofic care respinge o serie de laturi retrograde ale hinduismului (castele, idolatria, autojertfirea văduvelor ş.a.). A fost adept al învăţămîntului laic şi al studierii ştiinţelor naturii şi s-a străduit să introducă în India cultura occidentală.

ramolisment cerebral (MED.), necroză a unei porţiuni din ţesutul cerebral, datorită întreruperii circulaţiei sanguine locale în urma unei tromboze sau a unei embolii. Apare în urma hemoragiilor cerebrale, a spasmelor arterelor cerebrale etc.

Ramón y Cajal *[cahál]*, Santiago (1852–1934), histolog spaniol. A fost profesor la Facultatea de medicină din Madrid. A făcut studii asupra histologiei sistemului nervos, cercetînd anatomia microscopică a simpaticului, a măduvei spinării şi a creierului, a retinei etc. A studiat embriogeneza şi regenerarea nervilor. Utilizînd metode noi şi originale de colorare a ţesutului nervos *(impregnare R.)*, a adus contribuţii importante în neuromorfologie, citologie etc. A întreţinut strînse legături ştiinţifice cu Gh. Marinescu. Op. pr.: „Textura sistemului nervos al omului şi vertebratelor" (1897 – 1904). Premiul Nobel (1906).

„Rampa", cotidian cu profil cultural artistic, apărut la Bucureşti, cu intermitenţe, între 16 octombrie 1911–31 decembrie 1913, 1 ianuarie 1915–20 iunie 1938, 21 octombrie 1946–18 iulie 1948. La conducerea **R.** s-au succedat N.D. Cocea, Scarlat Froda ş.a. Dedicat în special teatrului, ziarul înregistra şi ecouri din viaţa muzicală şi literară, din cinematografie, artă plastică etc. Au colaborat: T. Arghezi, I. Minulescu, V. Eftimiu, Camil Petrescu, Felix Aderca, A. Maniu, Tudor Muşatescu, I. Massof ş.a.

rámpă^1 **1.** (DRUM., C.F.) **a)** Porţiune înclinată faţă de orizontală a unui drum sau a unei căi ferate, parcursă în sensul urcării. **b)** Declivitate, exprimată în procente, a unei căi de comunicaţie terestre, în urcuş. **2.** (TEHN.) Platformă pe care se poate instala un utilaj sau care serveşte la depozitarea, încărcarea şi descărcarea mărfurilor dintr-un vehicul rutier ori feroviar. **3.** (IND. EXTR.) Lucrare minieră prin care se face legătura între galeria de transport a unui orizont şi un puţ de mină sau un plan incli-

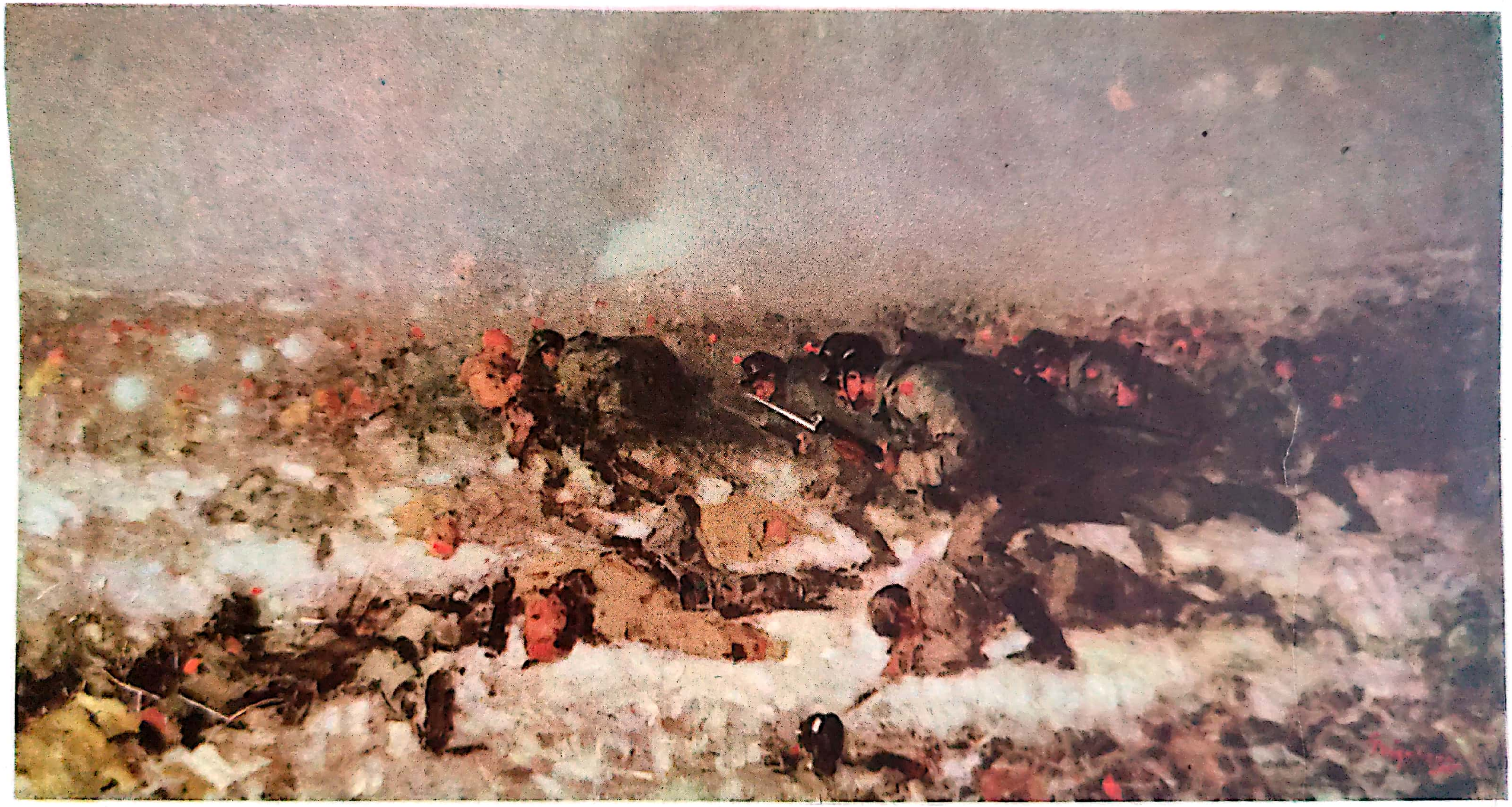

N. GRIGORESCU: Atacul de la Smîrdan (Studiu).

Ulei pe pînză. Muzeul de artă al Republicii Socialiste România

nat. În interiorul **r.** sînt garate vagonetele de transport care circulă în galerie şi se fac manevrele necesare pentru încărcarea şi descărcarea acestora din colivii. **R.** cuprind, în general, un ansamblu de excavaţii orizontale (galerii, camere de aşteptare, ateliere, bazine etc.). **4.** (AV., TEHN.) *Rampă de lansare*, suport sau platformă prevăzută cu dispozitive de orientare şi ghidare, folosită pentru lansarea avioanelor catapultate sau a rachetelor. *R. de l.* pot fi *fixe* (instalate pe sol) sau *transportabile* (instalate pe nave, submarine, avioane, tancuri etc.). Se deosebesc *r. de l. pentru rachete nedirijate în zbor*, care au forma unor şine, tuburi sau carcase de ghidare, şi *r. de l. pentru rachete dirijate*, care au forma unor turnuri cu înălţime mare (30—50 m) şi sînt prevăzute cu instalaţii de comandă pentru orientarea şi teledirijarea rachetelor.

rámpă^2 (TEATRU), linie de lumini situată la marginea dinspre sală a avanscenei; în sens figurat, scenă.

Ramsauer *[rámzauər]*, *efectul* ~ (după numele fizicianului german *C.W. Ramsauer*, 1879—1955; FIZ.), reflexie selectivă a electronilor observată în experienţele de împrăştiere a acestora pe atomii gazelor inerte. Curba secţiunii eficace de împrăştiere în funcţie de energia electronilor prezintă un minim caracteristic, care poate fi explicat pe baza mecanicii cuantice, atribuind atomului proprietăţile unei gropi sferice de potenţial.

Ramsay *[rę́mzi]*, Allan (1713—1784), pictor englez. A pictat cu delicateţe şi eleganţă mai ales portrete feminine, fiind apreciat multă vreme de contemporanii săi alături de Reynolds şi Gainsborough. **R.** a lucrat şi la curtea lui George al III-lea. Printre operele sale se numără „George al III-lea", „Regina Charlotte", „J.J. Rousseau", „Portretul soţiei" ş.a.

Ramsay *[rę́mzi]*, William (1852—1916), chimist englez. A fost profesor la University College din Bristol, apoi la Londra şi membru de onoare al Academiei Române. Studiile sale asupra gazelor inerte din atmosferă l-au dus la descoperirea heliului, a argonului (împreună cu J. W. Rayleigh) şi a kriptonului, neonului şi xenonului (împreună cu M. W. Travers). De asemenea a făcut cercetări asupra emanaţiei de radiu şi a determinat masa atomică a radonului. **R.** a descoperit o grupă întreagă a sistemului periodic (grupa 0), descoperire care a confirmat încă o dată valoarea ştiinţifică a legii periodicităţii. Premiul Nobel (1904).

Ramsden *[rę́mzdən]*, *ocular* ~ (după numele opticianului englez *J. Ramsden*, 1735—1800; FIZ.), ocular pozitiv constituit din două lentile plan-convexe, cu feţele convexe îndreptate una spre cealaltă. Se foloseşte în construcţia microscoapelor şi a lunetelor topografice.

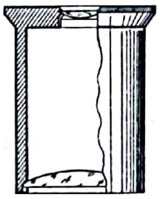

Ocular Ramsden

Ramses, numele mai multor faraoni egipteni, dintre care cei mai cunoscuţi au fost: *Ramses al II-lea* (1317—1251 î.e.n.), în timpul căruia Egiptul a atins culmea puterii sale militare şi un înalt grad de dezvoltare economică. A purtat războaie victorioase împotriva statului hitit, Siriei, Arabiei şi Nubiei. Vestigiile giganticei săli cu coloane ale templului din Teba (Rameseul), ale necropolei de la Abydos şi ale templului-peşteră de la Abu-Simbel din Nubia sînt mărturii ale activităţii sale edilitare. *Ramses al III-lea* (1204—1173 î.e.n.), în vremea căruia Egiptul antic trăieşte ultima fază a strălucirii sale militare. Din timpul lui datează vestitul templu de la Medinet-Habu.

Ramses al II-lea

ramură a economiei naţionale (EC.), ansamblu de unităţi specializate, constituit după criteriul diviziunii sociale a muncii, a căror activitate se desfăşoară într-o formă organizată (întreprinderi, organizaţii, instituţii etc.) şi care îndeplinesc funcţii social-economice identice sau similare. În cadrul unei economii naţionale se disting ramuri ca: industria, agricultura, silvicultura, construcţiile şi altele, care fac parte din sfera producţiei materiale, şi ramuri care fac parte din sfera neproductivă, cum sînt: gospodăria comunală, de locuinţe şi alte prestări de servicii neproductive, învăţămîntul, cultura şi arta, ocrotirea sănătăţii, asistenţa medicală şi cultura fizică, administraţia etc. **R.e.n.** pot avea la rîndul lor ramuri (ex. industria chimică este o ramură a industriei) şi subramuri (ex. producţia de fire sintetice) deosebite între ele, prin caracteristici specifice în funcţie de natura activităţii şi a rezultatelor ei, de destinaţia economică etc.

„Ramuri", revistă literară, apărută cu intermitenţe de la 5 decembrie 1905 pînă la 1 mai 1947, la Craiova, Iaşi şi Bucureşti. Între 1 ianuarie 1915 şi 15 iulie 1917, purtînd titlul de „Drum drept", s-a aflat sub direcţia lui N. Iorga. Iniţial, **R.** a avut o orientare semănătoristă, sprijinită de redactori şi colaboratori ca: C. Şaban-Făgeţel, D. Tomescu ş.a. Treptat ea a căpătat un caracter eclectic. Printre cei care au colaborat în ultima perioadă în paginile revistei se numără T. Arghezi, L. Rebreanu, M. Sadoveanu, I. Pillat, V. Voiculescu, I.M. Sadoveanu ş.a. **R.** a avut un rol de seamă în viaţa culturală şi artistic-literară a Olteniei. De la 1 august 1964 apare lunar, la Craiova, o nouă serie, cu un profil legat de realităţile culturale contemporane.

Ramus, Petrus (numele latinizat al lui *Pierre de La Ramée*; 1515—1572), filozof francez. Adversar al scolasticii, **R.** a respins autoritatea lui Aristotel („Tot ce a spus Aristotel e fals"). A încercat să creeze, în opoziţie cu formalismul logicii medievale, o logică nouă, „naturală", şi o metodă nouă de cunoaştere. A fost ucis în timpul războaielor religioase, după cît se pare, de adversarii săi scolastici.

Ramuz *[ramü* şi *ramüz]*, Charles Ferdinand (1878—1947), scriitor elveţian de limbă franceză. În romanele sale, a evocat cu lirism, într-o limbă uneori crudă, dar de o patetică simplicitate, poezia peisajului natural şi viaţa ţăranilor din ţinutul său natal, cantonul Vaud („Jean-Luc persecutat", 1909; „Spaima în munţi", 1926; „Frumuseţea pe pămînt", 1928; „Sărbătoarea podgorenilor", 1929).

ránă (MED.) v. **plagă.**

randalínă (TEHN.), sculă folosită la prelucrarea pieselor în vederea obţinerii unor suprafeţe striate, în special la piuliţele rotite manual. **R.** are forma unui disc sau a unei role din oţel călit care se roteşte liber pe un ax şi a cărui suprafaţă cilindrică este prevăzută cu striuri axiale sau înclinate (într-un singur sens sau în ambele sensuri). Operaţia de *randalinare* se execută pe strung, iar striurile se imprimă, prin presare, pe piesa care se roteşte. Sin. *moletă.*

randamént (fr. *rendement*, din *rendre* „a da, a oferi") **1.** (TEHN.) Raportul dintre valoarea unei mărimi utile conservative (ex. energie, putere, masă etc.) restituite de un anumit sistem tehnic (ex. un motor, o instalaţie etc.) şi valoarea aceleiaşi mărimi absorbite de sistemul respectiv. **R.** are totdeauna o valoare subunitară, datorită pierderilor în sistem. — *R. energetic*, raportul dintre energia utilă restituită de un sistem tehnic şi energia absorbită de sistem într-un anumit interval de timp (de obicei intervalul de timp este egal cu unitatea). — *R. indicat*, raportul dintre valoarea unei mărimi deduse din diagrama sistemului tehnic şi valoarea teoretică a acelei mărimi produsă sau absorbită de sistem (ex. raportul dintre puterea indicată dedusă din diagrama unui motor şi puterea teoretică produsă de motor). — *R. intern*, raportul dintre lucrul mecanic dedus din diagrama maşinii şi lucrul mecanic produs conform ciclului teoretic al maşinii date. — *R. mecanic*, raportul dintre energia sau puterea efectiv produsă a unei maşini şi energia sau puterea indicată. — *R. termic*, raportul dintre echivalentul în căldură al lucrului mecanic efectuat într-o maşină termică ideală (fără pierderi) şi cantitatea de căldură necesară teoretic. — *R. total*, randamentul tuturor transformărilor dintr-un motor, maşină, sistem energetic etc., egal cu produsul **r.** parţiale, cînd transformările sînt în serie pe fluxul de energie, şi egal cu media ponderată a **r.** parţiale, cînd transformările sînt în derivaţie. Se mai numeşte *r. economic* sau *efectiv*. — *R. volumetric*, raportul dintre volumul de fluid admis sau debitat de o maşină de forţă şi volumul de fluid calculat. — *R. integral global*, randamentul ansamblului transformărilor din toate sistemele tehnice care lucrează împreună la un anumit proces tehnic. **2.** (ZOOTEHN.) *Randament la tăiere*, greutatea netă a cărnii animalului sacrificat (fără piele, cap, organe interne şi membre de la genunchi sau jaret în jos) exprimată în procente din greutatea vie.

Ranetti, George (1875—1928), scriitor şi publicist român. S-a născut la Mizil. A debutat la „Adevărul literar", a colaborat la „Moş Teacă" şi „Moftul român" şi a editat, în colaborare, revistele umoristice de largă circulaţie „Zeflemeaua", „Furnica". Discipol al lui I.L. Caragiale şi A. Bacalbaşa, a cultivat cu talent cronica rimată, fabula, satira, cu obiective sociale, antidinastice şi antipoliticianiste („De inimă albastră", 1899; „Strofe şi apostrofe", 1900; „Fabule", 1907; „Poezii", 1924 ş.a.), semnate uneori cu pseudonime (Dom' Paladu, Cyrano ş.a.). A mai scris schiţe umoristice („Schiţe vesele", 1909; „Matache Pisălog", 1914 ş.a.) şi comedii („Romeo şi Julieta la Mizil", „Săracu Dumitrescu", 1907). În 1956, o parte din creaţia sa a fost reunită într-un volum selectiv („Versuri"), îngrijit şi prefaţat de M. Dragomir.

ranfluáre (NAV.), operaţie de readucere la suprafaţă a unei nave scufundate. Se execută cu ajutorul unor macarale plutitoare, pontoane ridicătoare, cilindri ridicători etc.

ranforsáre (TEHN.), întărire a unei piese sau a unei construcţii metalice cu ajutorul unor nervuri, bare sau grinzi, în scopul măririi rigidităţii construcţiei şi uneori al reducerii consumului de material folosit.

rang^{1} (MAT.) **a)** *Rangul unui termen dintr-un şir*, numărul natural care indică locul pe care îl ocupă un termen într-un şir. **b)** *Rangul unei matrice*, cel mai mare dintre ordinele determinanţilor nenuli ai matricei respective. **c)** *Rangul unei forme pătratice*, rangul matricei coeficienţilor unei forme pătratice.

rang^{2} (DR.) **a)** Calitate a unui privilegiu sau a unei ipoteci, ce determină ordinea în care se va face plata în cazul în care mai mulţi creditori (privilegiaţi sau ipotecari) urmează să fie plătiţi din preţul obţinut la vînzarea silită a bunului în privinţa căruia există aceste drepturi. **b)** *Rang diplomatic*, treaptă în ierarhia diplomatică. Există următoarele *r.d.*: ambasador, ministru plenipotenţiar, însărcinat cu afaceri.

Rangheţ, Iosif (1904—1952), militant de seamă al mişcării muncitoreşti din România. Membru al P.C.R. din 1930, a fost în anii următori secretar al unor comitete regionale (Cluj,

I. Rangheţ

Banat şi Valea Jiului). În 1934 a organizat şi a condus din însărcinarea P.C.R. răscoala ţăranilor din Valea Ghimeşului. În 1943 a fost cooptat în C.C. al P.C.R. Din însărcinarea activului de partid, a participat, alături de tovarăşii Constantin Pîrvulescu şi Emil Bodnaraş, la asigurarea conducerii operative a activităţii partidului, pentru realizarea sarcinilor legate de înfăptuirea insurecţiei armate din august 1944. În 1945 a fost ales membru al C.C., iar în 1948 membru supleant al Biroului Politic al C.C. al partidului. A avut munci de răspundere pe linie de partid şi de stat.

Rangoon *[rangún]*, capitala Birmaniei, situată în delta fluviului Irrawaddy. 800 000 loc. (1964). Principalul centru industrial al ţării, cu întreprinderi ale industriei alimentare (decorticătorii de orez, fabrici de ulei etc.), textile, de prelucrare a lemnului, farmaceutice, o rafinărie de petrol, un laminor. Mare centru comercial, nod rutier şi feroviar, important port fluvio-maritim (prin care se exportă orez, lemn de teak, minereuri), aeroport internaţional. Are o universitate şi alte institute de învăţămînt superior, muzeu naţional, galerie de artă.

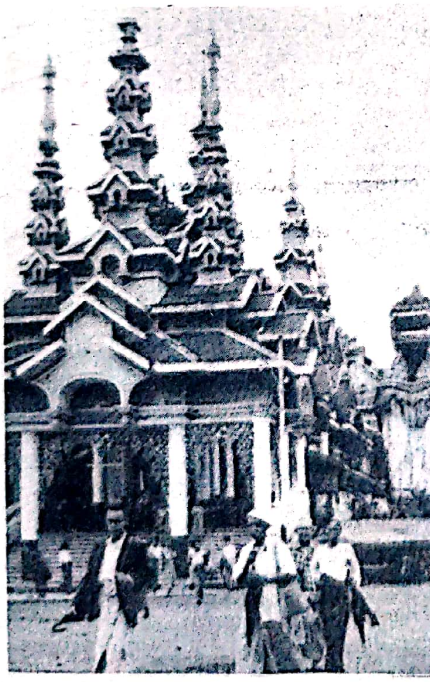

Rangoon. Pagode

Ranke, Leopold von (1795—1886), istoric german, întemeietor al şcolii obiectiviste; a fost profesor la Universitatea din Berlin. A scris numeroase lucrări consacrate, în majoritatea lor, istoriei politice a ţărilor din Europa apuseană din sec. XVI—XVII. A îmbinat critica izvoarelor cu generalizarea amplă şi cu măiestria stilului. Op. pr.: „Istoria Germaniei în timpul Reformei“ (1839), „Nouă cărţi de istorie prusiană“ (1847), „Istoria Franţei în sec. XVI—XVII“ (1852—1856).

Rankine *[rę́ŋchin]*, William John Macquorn (1820—1872), inginer şi fizician scoţian. A fost profesor la Universitatea din Glasgow. **R.** este unul dintre fondatorii termodinamicii tehnice. În 1850, independent de Clausius, a elaborat, pe baza legilor termodinamicii, teoria generală a ciclurilor de funcţionare a motoarelor termice şi a studiat ciclul teoretic al instalaţiei de forţă cu abur, cunoscut sub denumirea de *ciclu R.*

ranunculacée (BOT.), familie de plante erbacee perene sau anuale, cu tuberculi sau rizomi, frunze alterne cu limbul lobat, flori bisexuate, nectarifere şi cu numeroase stamine (ex. piciorul-cocoşului, spînzul, dediţeii, bujorul, omagul).

ranversáre (AV.), evoluţie a unui avion într-un plan vertical, constînd dintr-o jumătate de buclă verticală (prin care se realizează schimbarea sensului de zbor al avionului), urmată de o jumătate de rotaţie în jurul axei longitudinale a aparatului (pentru readucerea acestuia de la zborul pe spate în poziţie normală de zbor).

Raoult *[raúl]*, François M. (1830—1901), chimist francez. A fost profesor la Universitatea din Grenoble. Este cunoscut în special prin lucrările sale în domeniul soluţiilor. **R.** a formulat legea care-i poartă numele. — *Legea lui R.*, lege conform căreia scăderea punctului de topire, ca şi scăderea presiunii de vapori (sau creşterea punctului de fierbere) a soluţiei faţă de solventul pur, este proporţională cu fracţia molară a substanţei dizolvate. Se aplică exact soluţiilor ideale. Pe această lege se bazează determinarea greutăţii moleculare prin metoda ebulioscopiei şi crioscopiei.

rapakívi (PETROGR.), rocă granitică cu aspect porfiric, caracterizată prin granule mari şi rotunjite de feldspat potasic, înconjurate de plagioclaz. Este utilizat ca material de construcţie şi de ornament. **R.** este răspîndit în formaţiile algonkiene ale scutului baltic din Karelia, în ale scutului ucrainean etc.

Rapallo, oraş în nordul Italiei, unde au avut loc, în repetate rînduri, tratative diplomatice. La **R.** a fost semnat, în aprilie 1922, un tratat între Germania şi U.R.S.S., prin care cele două state restabileau relaţii diplomatice; acest tratat a fost prima recunoaştere *de iure* a statului sovietic.

rápăn (FITOPAT.), boală a merilor şi perilor, provocată de ciuperca *Endostigme inaequalis*, care atacă frunzele, ramurile tinere şi fructele, făcînd să apară în locul atacat nişte formaţii cu aspect de crustă, de plută şi oprind sau încetinind astfel creşterea. **R.** se combate prin tratament cu fungicide.

rapél (fr. *rappel* „chemare, aducere înapoi“) **1.** (TEHN.) Readucere, în poziţia iniţială sau într-o poziţie determinată, a unui sistem tehnic; readucere la valoarea iniţială sau păstrarea constantă a valorii unei anumite mărimi caracteristice cu ajutorul unei instalaţii sau al unui dispozitiv (ex. regulatorul centrifug Watt pentru menţinerea constantă a turaţiei unor mecanisme etc.). **2.** (MED.) Injectare, la un anumit timp după vaccinare, a unei noi cantităţi din acelaşi vaccin, cu scopul de a prelungi şi de a consolida imunitatea împotriva unei anumite infecţii. **R.** se practică în imunizarea împotriva febrei tifoide, variolei etc.

rapídă, sector al unui rîu în care apa are o viteză mai mare decît în amonte și în aval, datorită înclinării foarte mari a fundului albiei, provocată de obicei de prezența unor roci dure în acel sector.

Rapisardi, Mario (1844—1912), poet italian influențat de tendințele scientiste ale pozitivismului. A scris poemele filozofice: „Paligeneza" (1868), „Lucifer" (1877) și „Iov" (1884), în care a preamărit omul și patetica sa căutare a desăvîrșirii morale și intelectuale în condițiile conflictului acut dintre religie și știință, poemul satiric alegoric „Atlantida" (1894), pamflet amar inspirat de situația social-politică a Italiei timpului său ș.a. Poet al ideilor generoase, legat de popor, **R.** a fost un exponent al romantismului umanitar care încheie Risorgimentul.

rápiță 1. *Rapița colza (Brassica napus oleifera)*, plantă anuală din familia cruciferelor, cu rădăcina pivotantă și cu tulpina ramificată, înaltă pînă la 1,7 m. Florile sînt de culoare galbenă-aurie, cu fecundația alogamă, mijlocită de insecte, iar fructul este o silicvă subțire, puțin curbată. Semințele mici, negre-albăstrui, conțin 45—49% ulei, folosit în industria alimentară, a lacurilor și a vopselelor. Se cultivă pentru producerea uleiului și mai puțin ca plantă de nutreț. În țara noastră ocupă suprafețe restrînse. **2.** *Rapița naveta (Brassica rapa oleifera)*, plantă anuală din familia cruciferelor, care, spre deosebire de rapița colza, are frunzele păroase și fructul mai mic. Fiind mai rezistentă la ger, se cultivă, ca plantă oleaginoasă, în regiunile cu ierni aspre.

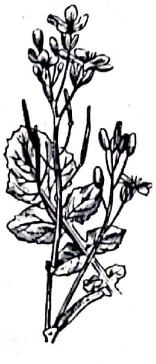
Rapiță

rapórt¹ 1. (FILOZ.) V. *relație*. **2.** (MAT., FIZ.) **a)** *Raportul a două numere a și b*, cîtul împărțirii numărului *a* prin numărul *b*. Se notează cu simbolul $\frac{a}{b}$. **b)** *Raportul a două mărimi de aceeași natură*, raportul măsurilor a două mărimi, obținute cu aceeași unitate de măsură. **c)** *Raportul anarmonic a patru numere a, b, c, d*, notat cu (a, b, c, d), numărul $(a, b, c, d) = \frac{c-a}{c-b} : \frac{d-a}{d-b}$. — *Raportul anarmonic a patru puncte colineare A, B, C, D*, notat cu (A, B, C, D), numărul $(A, B, C, D) = \frac{AC}{BC} : \frac{AD}{BD}$. Noțiunea de *r.a.* este una dintre noțiunile fundamentale ale geometriei proiective și invariantul cel mai important al transformărilor proiective. Se mai numește *dublu raport*. Sin. *biraport*. — *R. armonic*, raportul anarmonic a patru numere sau a patru puncte colineare egal cu -1:

$$\frac{c-a}{c-b} : \frac{d-a}{d-b} = -1;$$

$$\frac{AC}{BC} : \frac{AD}{BD} = -1.$$

3. (TEHN.) **a)** *Raport de compresiune*, raportul dintre presiunea unui fluid la sfîrșitul compresiunii (ex. amestecul combustibil în cilindrul unui motor cu combustie internă) și presiunea aceluiași fluid la începutul compresiunii. **b)** *Raport de transmisiune*, raportul dintre turația sau viteza unghiulară a unui organ de mașină conducător (arbore, roată dințată etc.) și turația sau viteza unghiulară a organului de mașină, de același fel, condus. **4.** (ELT.) *Raport de transformare*, raportul dintre tensiunea la bornele înfășurării de înaltă tensiune și tensiunea la bornele de joasă tensiune ale unui transformator electric, la mersul în gol. La transformatoarele polifazate se consideră tensiunile de linie; la transformatoarele monofazate, *r. de t.* are o valoare apropiată de valoarea raportului dintre numerele de spire ale înfășurărilor la care se referă *(r. de înfășurare)*.

rapórt² (DR.) **1.** Act întocmit de o comisie permanentă a Marii Adunări Naționale cu privire la un proiect de lege sau la o problemă ce i se trimite spre studiere de către președintele Marii Adunări Naționale. **2.** *Raport juridic*, raport social, reglementat pe plan juridic, între persoane care sînt titulare de drepturi și obligații, a căror realizare poate fi asigurată prin intervenția statului. *R.j.* ia naștere și se desfășoară pe baza normelor juridice și în urma producerii faptelor juridice de care aceste norme leagă nașterea, modificarea sau stingerea lui. El constituie principala formă de transpunere în viață a normelor juridice. *R.j.* fac parte din suprastructura societății, fiind determinate atît de natura relațiilor sociale care le condiționează (ex. **r.j.** de proprietate este o expresie juridică a relațiilor economice de proprietate), cît și de tipul de drept căruia îi aparțin normele juridice care le reglementează. V. și drept. **3.** *Obligație de raport succesoral*, obligația moștenitorilor descendenți sau a soțului supraviețuitor aflat în concurs cu descendenții de a readuce în moștenire bunurile pe care le-au primit prin donație de la cel care lasă moștenirea, dacă el nu i-a scutit de această obligație și dacă ei nu au renunțat la moștenire. Este instituită spre a restabili egalitatea dintre acești moștenitori.

raportór (MAT.), instrument folosit pentru măsurarea unghiurilor, constituit dintr-o placă semicirculară împărțită în 180° (grade sexazecimale) sau în 200^g (grade centesimale).

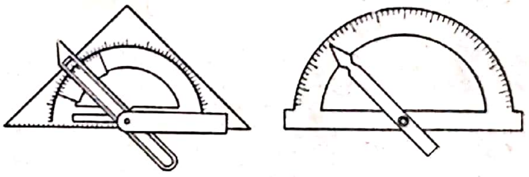
Raportoare

rapsód (gr. *rhapsodos*, din *rhaptein* „a coase, a îmbina" și *ode* „cîntec") **1.** (În Grecia antică) Recitator pribeag, a cărui artă era superioară improvizației mai vechi a *aedului* și al cărui repertoriu era format cu deosebire din fragmente ale marilor epopei. **2.** Autor de lucrări epice de largă respirație, care evocă pagini impresionante din viața unui popor.

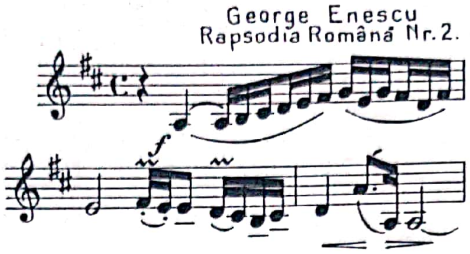

Rapsodie

rapsodíe (MUZ.), piesă instrumentală, de cele mai multe ori de formă liberă, alcătuită din succesiunea unor motive şi fragmente de melodii populare. **R.** se deosebeşte de fantezie printr-o mai mare libertate în expunerea şi în prelucrarea temelor. Au scris **r.** Liszt, Dvořák, Lalo, Brahms, Enescu ş.a.

Rarău, masiv muntos în Carpaţii Orientali, cuprins între valea Moldovei şi valea Bistriţei, format din şisturi cristaline, peste care stau depozite calcaroase mezozoice (Pietrele Doamnei, declarate monumente ale naturii). Pe versantul estic al **R.** se situează rezervaţia forestieră ştiinţifică Slătioara. În zona alpină sînt păşuni întinse. Altitudinea maximă: 1 653 m (vîrful **R.**). Important obiectiv turistic. Staţiune meteorologică de altitudine.

Vedere din munţii Rarău

rarefiére (FIZ.), scădere a densităţii unui gaz dintr-un recipient. Se poate realiza prin îndepărtarea unei părţi a gazului, prin mărirea volumului recipientului etc.

rásă (BIOL.), grup de populaţii în cadrul unei specii de microorganisme, de plante sau animale, caracterizate prin însuşiri comune de ordin biochimic, fiziologic, morfologic, ecologic etc., fixate ereditar. **R.** se dezvoltă din varietăţi, fiind trepte mai avansate în evoluţia speciilor. Populaţiile deosebite din punctul de vedere al locului şi modului de trai şi care nu prezintă între ele deosebiri morfologice constituie *r. ecologice* distincte. Uneori diferenţierea ecologică a **r.** este mai profundă, ducînd la absenţa interfecundităţii dintre ele. **R.** ecologice prezintă numeroase specii de insecte şi de alte animale, precum şi unele specii de plante şi de bacterii. Populaţiile unei specii care se deosebesc morfologic şi au un areal propriu constituie *r. geografice*; acestea ocupă arealuri separate care se exclud reciproc. În sistematica animalelor, **r.** geografică este singura categorie sistematică de rang inferior speciei recunoscută oficial de congresele internaţionale de zoologie şi se notează cu *nomenclatură ternară* (ex. stavridul din Marea Neagră aparţine rasei *Trachurus trachurus mediterraneus*). Una dintre **r.** geografice ale speciei, anume aceea descrisă din acelaşi loc de unde a fost descrisă şi specia, poartă denumirea de **r.** geografică nominată, avînd al treilea nume identic cu al doilea (ex. piţigoiul moţat, *Parus cristatus cristatus*). Sin. *subspecie*. — (ZOOTEHN.), *R. amelioratoare*, rasă formată în urma unei selecţii artificiale sistematice, cu o productivitate ridicată, specializată pe un anumit tip de producţie (lapte, lînă, carne, ouă etc.) şi cu o mare valoare de prăsilă. Datorită calităţilor superioare, consolidate puternic, folosirea *r.a.* duce la ridicarea în masă a productivităţii **r.** locale asupra cărora se acţionează. Pentru aceasta se folosesc masculii din *r.a.* de la care, mai ales în cazul folosirii însămînţărilor artificiale, se poate obţine în timp scurt o descendenţă numeroasă cu caractere îmbunătăţite. În ţara noastră, la taurine au fost folosite, pe o scară largă, **r.** simmental şi schwiz, merinos la ovine, marele alb şi landras la porcine etc.

rascólnici (rus. *raskol* „schismă"), adepţi ai unei mişcări religios-sociale din Rusia, care, împotrivindu-se înnoirilor aduse în domeniul cultului de patriarhul Nikon (1653—1660), s-au separat de biserica ortodoxă oficială şi au creat aşa-zisul „rit vechi". Protestul lor împotriva autocraţiei şi a intensificării asupririi iobăgiste a îmbrăcat forma fanatismului, a izolării de cultură. **R.** s-au împărţit în două curente: *popovţi* (cu preoţi) şi *bezpopovţi* (fără preoţi).

rase omeneşti, mari grupări umane caracterizate prin anumite caractere ereditare, care se referă la forma părului, pigmentaţia pielii, abundenţa pilozităţii, forma nasului şi dispoziţia nărilor, gradul de ortognatism, forma şi dispoziţia oaselor malare, direcţia fantei palpebrale, forma pleoapei superioare etc.. **R.o.** reprezintă o expresie a variabilităţii speciei umane *(Homo sapiens)*, unitară prin originea şi caracterele sale fundamentale morfo-fiziologice, dar variabilă din punctul de vedere al unor caractere de ordin secundar, determinate de variabilitatea spontană a patrimoniului ereditar şi diversitatea condiţiilor geografice din cele mai vechi timpuri ale istoriei omenirii. Pentru aceste timpuri se admite un raport strîns între **r.o.** şi arealul geografic. În antropologie, majoritatea autorilor consideră trei rase mari, subîmpărţite, la rîndul lor, în rase secundare: a) *rasa ecuatorială*, sau *australo-negroidă (melanodermă)*, cu rasele secundare: australoidă, veddoidă, melaneziană, negroidă, negrilă, buşmenoidă, etiopiană şi dravidiană; b) *rasa eurasiatică*, sau *europoidă (leucodermă)*, cu rasele secundare: mediteraneană, nordică, est-europidă, alpină, dinarică, armenidă şi turanidă; c) *rasa asiato-americană*, sau *mongoloidă (xantodermă)*, subîmpărţită în rasele secundare: arctică, nord-asiatică, extrem-asiatică, sud-asiatică, amerindiană, polineziană şi ainos. În prezent, **r.o.** au pierdut din valoarea lor adaptivă, după cum a dispărut şi legătura strînsă dintre **r.o.** şi arealul geografic iniţial. Migraţiile popoarelor, colonizările au dus la amestecul **r.** şi la anularea sau atenuarea unor trăsături biogenetice. Datele antropologiei, etnografiei, istoriei etc. demonstrează lipsa de identitate între noţiunea pur biologică de *rasă* şi noţiunile de ordin istoric, de *popor* şi *naţiune*.

rasísm, teorie social-politică antiştiinţifică şi reacţionară, care susţine inegalitatea biologică şi intelectuală a raselor umane. Într-un sens mai larg, termenul **r.** desemnează ansamblul concepţiilor potrivit cărora factorul determinant al procesului istoric l-ar constitui particularităţile rasiale ale oamenilor, lupta dintre rase. **R.** justifică inegalitatea socială, exploatarea, războaiele de cotropire, subjugarea unor popoare de către altele prin apartenenţa oamenilor la diferite rase, prin concepţia potrivit căreia există rase „superioare", apte, în virtutea însuşirilor biologice înnăscute, să atingă culmile civilizaţiei şi să domine rasele „inferioare", incapabile de dezvoltare. Deşi ideea inegalităţii raselor umane a apărut încă în perioada expansiunii coloniale a ţărilor europene (sec. XVI—XVII), ca o justificare a subjugării şi exterminării popoarelor coloniale, **r.** ca doctrină s-a constituit şi s-a răspîndit îndeosebi în epoca imperialismului. În perioada crizei generale a capitalismului, fascismul, urmărind canalizarea nemulţumirii maselor, abaterea lor de la lupta revoluţionară, a ridicat **r.** la rangul de teorie fundamentală în sociologie, istorie, drept, politică şi l-a instituit ca doctrină oficială a dictaturilor fasciste. Ideologii fascişti au avut ca precursori ai concepţiilor lor rasiste pe J. A. Gobineau şi H. S. Chamberlain. Ideologii hitlerişti, printre care A. Rosenberg, au propagat teoria superiorităţii rasei nordice, germanice, pentru a justifica tendinţele expansioniste şi pretenţiile la dominaţia mondială ale regimului fascist german, acţiunile de exterminare în masă a evreilor, a popoarelor slave şi a altor popoare stigmatizate de ei ca „inferioare". **R.** stă la baza teoriilor şi practicilor discriminatorii împotriva negrilor din S.U.A., precum şi a politicii de „apartheid" a cercurilor reacţionare conducătoare din Republica Sud-Africană, Rhodesia etc. În România burghezo-moşierească, **r.** a fost propagat de ideologi fascişti ca A.C. Cuza, Tr. Brăileanu, N. Roşu ş.a. şi a stat la baza concepţiilor politice ale organizaţiilor Garda de fier şi L.A.N.C., devenind doctrină oficială în timpul dictaturii militare-fasciste. Inconsistenţa teoriilor rasiste este demonstrată de datele antropologiei ştiinţifice, care arată că toate rasele umane de astăzi reprezintă o singură specie biologică, *Homo sapiens*, că deosebirile dintre rase (culoarea pielii, forma părului, nasului etc.) privesc numai caracterele morfologice secundare, neavînd nici o influenţă asupra aptitudinilor intelectuale şi posibilităţilor dezvoltării culturale ale diferitelor rase. Diferenţele în ritmul dezvoltării civilizaţiei la diferite popoare nu sînt legate de deosebirile biologice, ci sînt condiţionate istoriceşte.

Rask, Rasmus Christian (1787—1832), lingvist danez. A fost profesor la Universitatea din Copenhaga. În aceeaşi vreme cu Fr. Bopp şi J. Grimm a pus bazele lingvisticii comparate, prin descoperirea corespondenţelor fonetice regulate dintre limbile indo-europene. Este primul lingvist care a analizat fenomenul mutaţiei consonantice din limbile germanice, fenomen studiat apoi de J. Grimm. Op. pr.: „Cercetări asupra limbii vechi nordice, sau originea limbii islandeze" (1818).

Rasmussen, Knud (1879—1933), explorator polar originar din Groenlanda, fiul unui danez şi al unei eschimose. A întreprins numeroase expediţii în nordul Groenlandei şi în Arctica americană, studiind viaţa eschimoşilor şi problema originii lor. A realizat cea mai lungă expediţie cu sănii trase de cîini din istoria Arcticii (în 1921—1924), plecînd din Groenlanda peste Strîmtoarea şi Golful Hudson, de-a lungul ţărmului nordic al Americii, pînă la Strîmtoarea Bering. A publicat numeroase cărţi despre expediţiile sale şi despre viaţa eschimoşilor.

Rasputin (Novîh), Grigori Efimovici (1872—1916), aventurier rus, favorit al familiei ţarului Nicolaie al II-lea. Pretins „proroc şi tămăduitor", a pătruns la curtea imperială, unde a avut o mare influenţă în rezolvarea treburilor statului. Rasputinismul a fost expresia totalei descompuneri a cercurilor conducătoare din Rusia ţaristă. A fost ucis de monarhişti.

Rastatt *[răştat]*, *tratatul de pace de la* ~, unul dintre tratatele de pace cu care s-a încheiat *războiul pentru succesiunea la tronul Spaniei* (1701—1714). Prin pacea de la **R.** (1714), încheiată între Franţa şi Germania, împăratul german Carol al VI-lea a recunoscut dinastia Bourbonilor în Spania, iar Habsburgii au primit actualul teritoriu al Belgiei, precum şi posesiunile franceze şi spaniole din Italia.

Rastrelli, Bartolomeo (1700—1771), arhitect rus de origine italiană. Cel mai de seamă reprezentant al barocului rus. Fiu al sculptorului Carlo Bartolomeo, **R.** a venit cu acesta la Petersburg în 1716. Din 1730 a reconstruit numeroase edificii, adaptîndu-le vechii tradiții arhitecturale rusești. Printre creațiile sale se numără: extinderea palatului mare de la Petrodvoreț (1747—1752), reconstrucția palatului Ecaterinei, a pavilionului „Ermitaj" și construcția pavilionului „Grot" la Țarskoe Selo (1749), complexul mănăstirii Smolnii (1748). Ultima sa creație importantă a fost Palatul de iarnă din Leningrad (1754—1762).

Rastu, liman fluviatil în lunca Dunării (24,84 km^2), situat între Calafat și Bistreț. Adîncimea maximă: 1 m. Datorită digului construit pe malul Dunării, lacul a fost izolat de apele fluviului.

rașél (IND. TEXT.), mașină de tricotat rectilinie, echipată cu două sisteme de ace cu limbă. Cu ajutorul ei se obțin tricoturi din urzeală cu legături caracteristice, numite *tricoturi rașel*.

rășpel (TEHN.) **1.** Sculă așchietoare acționată manual și folosită la prelucrarea pieselor din materiale nemetalice.

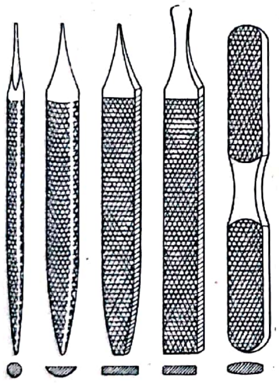

Rașpele

2. Pilă cu dantură foarte mare (batardă), folosită la prelucrarea metalelor moi.

ratacénsi, trib dac din nordul Daciei, menționat de geograful Ptolemeu (sec. II e.n.).

rata plusvalorii, raportul procentual dintre plusvaloare și capitalul variabil. Se calculează după formula: $\frac{p}{v}\cdot 100$ și exprimă gradul de exploatare a proletariatului de către capitaliști. — *R. anuală a plusvalorii*, raportul dintre cantitatea totală a plusvalorii create în decursul unui an și capitalul variabil avansat. La aceeași mărime a capitalului variabil avansat și la aceeași rată a plusvalorii, *r.a. a p.* este direct proporțională cu numărul de rotații ale capitalului variabil avansat și indică eficacitatea lui.

rata profitului, raportul procentual dintre plusvaloare și întregul capital avansat. Se calculează după formula: $\frac{p}{c+v}\cdot 100$. Este influențată direct proporțional de rata și masa plusvalorii și invers proporțional de compoziția organică a capitalului, de asemenea, de variația productivității muncii în ramurile producătoare de capital constant și de viteza de rotație a capitalului. **R.p.,** este mai mică decît rata plusvalorii și are o tendință de scădere datorită creșterii compoziției organice a capitalurilor. În economia capitalistă există cauze care duc, pe de o parte, la scăderea **r.p.,** iar pe de altă parte la creșterea masei profitului, deci contracarînd tendința de scădere. De exemplu, printre factorii care se opun acestei tendințe de scădere sînt: ridicarea gradului de exploatare a muncitorilor, reducerea salariului sub valoarea forței de muncă, ieftinirea elementelor capitalului constant, proporțiile suprapopulației relative, comerțul exterior, creșterea capitalului pe acțiuni.—*R. medie a profitului*, raportul dintre cantitatea totală a plusvalorii create de clasa muncitoare și capitalul total avansat de clasa capitaliștilor în toate sferele și ramurile economiei capitaliste. Compoziția organică a capitalului, diferită de la o ramură de producție la alta, determină ca la capitaluri egale să existe rate diferite ale profitului. Cu toate acestea, datorită concurenței dintre ramuri, prin migrațiunea stihinică a capitalurilor din ramurile în care există o rată joasă a profitului în cele unde există o rată ridicată a profitului, se formează *r.m. a p.*, astfel încît, prin procesul redistribuirii plusvalorii între capitaliștii din diferite ramuri de producție, la capitaluri egale se obțin profituri egale. Egalizarea ratei profitului este o lege obiectivă a economiei capitaliste, care acționează pe ansamblul economiei pe perioade mai îndelungate. V. și profit mijlociu.

ratatináre (ANAT.), proces de deformare a țesuturilor, a celulelor etc., care se caracterizează prin încrețirea acestora ca urmare a unor tulburări metabolice, în special datorită scăderii concentrației apei din celule (ex. **r.** celulară).

rátă (CONT.), parte eșalonată dintr-o datorie sau dintr-o obligație care urmează să fie plătită sau distribuită la un termen dinainte fixat.

ratéu (MAȘ.), defect de funcționare a unui motor cu electroaprindere, care constă în arderea unei părți din amestecul combustibil în conducta de evacuare și care este consecința arderii incomplete a amestecului combustibil în cilindrul motorului.

Rathenau, Walther (1867—1922), om politic german, de orientare liberală. Ca ministru de externe al Germaniei (1922), a participat la Conferința de la Genova și a semnat tratatul de la Rapallo. A fost asasinat de teroriști naționaliști.

ratiéră (IND. TEXT.), mecanism de antrenare a ițelor la războiul de țesut mecanizat, care efectuează ridicarea și coborîrea ițelor în ordinea corespunzătoare legăturii țesăturii.

ratificáre (lat. *ratus* „sigur" și *facere* „a face"; DR.), act prin care un stat își manifestă acordul de a fi parte la un tratat. **R.** este de competența organelor de stat prevăzute în Constituție și se comunică celorlalte state participante prin instrumente de ratificare. În Republica Socialistă România, tratatele care implică modificarea legilor se ratifică de către Marea Adunare Națională, iar celelalte de către Consiliul de Stat.

ratináre (IND. TEXT.), operație de finisare prin care fibrele scămoșate de pe suprafața țesăturilor de lînă se strîng și se răsucesc în noduri sau se aranjează în valuri.

Ratisbona, numele latin al orașului Regensburg (R.F. Germană). Între 1663 și 1806, aici s-a aflat sediul permanent al

Dietei *Sfîntului imperiu roman de naţiune germană*.

ratite (ZOOL.) v. **acarinate.**

Ratke, Wolfgang (cu numele latinizat *Ratichius*) (1571—1635), pedagog german, unul dintre întemeietorii didacticii, alături de J.A. Komenský. A preconizat principiul intuiţiei şi învăţămîntul laic de stat în limba maternă.

Ratzel *[ráţəl]*, Friedrich (1844—1904), etnograf şi geograf german. A fost profesor la München şi Leipzig. A călătorit prin Europa vestică şi centrală şi prin America de Nord. A scris numeroase lucrări, care cuprind un mare volum de material faptic din diferite ramuri ale geografiei, dar prin concepţia neştiinţifică, potrivit căreia dezvoltarea economică, orînduirea politică şi specificul cultural ale unei ţări depind de condiţiile fizico-geografice şi de înclinaţiile înnăscute ale „rasei" a pus bazele antropogeografiei şi geopoliticii. Tezele sale despre „legile spaţiale ale istoriei" şi despre „stat ca organism biologic" au fost folosite de cercurile imperialiste în justificarea politicii lor de expansiune. Op. pr.: „Antropogeografia" (2 vol., 1882—1891), „Geografia politică" (1897), „Pămîntul şi viaţa" (2 vol., 1901—1902).

Raţ, Giurgiu (Gheorghe), căpitan, sîrb de origine, în serviciul lui Mihai Viteazul şi Radu Şerban. S-a remarcat în timpul campaniilor din Transilvania ale celor doi domni. În timpul domniei lui Radu Şerban a ocupat dregătoriile de mare comis şi mare ban. A murit în bătălia de la Braşov (1611) dintre Radu Şerban şi Gabriel Báthory, principele Transilvaniei.

raţă, nume dat mai multor specii de păsări din ordinul anseriformelor, de talie mijlocie sau mare, cu trunchi scurt şi îndesat, cu picioare scurte deplasate în partea posterioară a trunchiului, cu cioc lăţit. Masculul este de obicei mai viu colorat. La *raţa sălbatică mare (Anas platyrhynchos)*, masculul are capul de culoare verde cu luciu metalic, în jurul gîtului un guler alb îngust, pieptul brun-roşcat şi coada albă, iar femela este de culoare brună, stropită cu pete mai întunecate. Se vînează. ***R. sălbatică mare*** este strămoşul celor mai multe rase de ***raţe domestice***, care prezintă o mare varietate de rase, deosebindu-se între ele prin coloraţia penajului, poziţia corpului, însuşiri productive etc. Unele rase de ***r. domestice*** sînt specializate pentru producţia de carne (ex. peking, rouen, aylesbury, leşească), altele pentru producţia de ouă (ex. alergătoare indiană, campbell), iar unele sînt crescute cu scop decorativ (ex. cayuga, pitică, mandarină etc.). În ţara noastră sînt mai răspîndite rasele peking şi campbell.

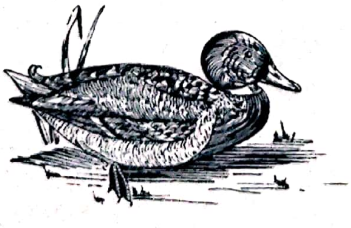
Raţă sălbatică

râţcă (ZOOTEHN.), varietate de oi cu lînă groasă aparţinînd rasei ţurcană, de care se deosebeşte prin coarnele răsucite în formă de tirbuşon, orientate lateral şi înapoi. Este crescută în număr restrîns în regiunea Banat.

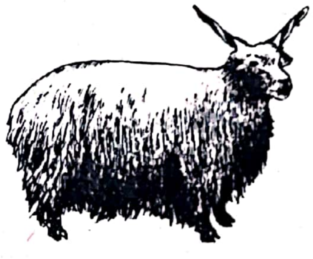
Raţcă

râţie¹ (MAT.), număr constant care se adaugă la un termen al unei progresii aritmetice, respectiv număr constant cu care se înmulţeşte un termen al unei progresii geometrice pentru a obţine termenul următor. — *Medie şi extremă r.*, mod de împărţire a unui segment de dreaptă AB printr-un punct M, astfel încît $AM^2 = AB \cdot MB$.

râţie² 1. (FIZIOL.) *Raţie alimentară*, cantitate de hrană, avînd o anumită compoziţie, necesară unui om pe un timp determinat. Se calculează după norme speciale, stabilite în raport cu starea fiziologică a individului şi cu condiţiile de mediu. Ea trebuie să aibă o valoare energetică corespunzătoare şi să acopere cerinţele organismului în proteine, lipide, glucide, elemente minerale şi vitamine. **2.** (ZOOTEHN.) *Raţie de hrană*, cantitate de nutreţuri dată unui animal timp de 24 de ore şi menită să asigure necesarul de substanţe nutritive în vederea obţinerii producţiei urmărite. În alimentaţia raţională, *r. de h.* trebuie să ofere o hrănire completă în funcţie de specie, vîrstă, sex, greutate vie şi tipul de producţie.

raţionál (MAT.) **a)** *Număr raţional* v. *număr*. **b)** *Expresie raţională în raport cu anumite litere*, expresie în care literele respective sînt legate numai prin operaţiile de adunare, scădere, înmulţire şi împărţire. Expresiile raţionale pot fi *întregi* $\left(\text{ex. } 2x - \frac{5}{2}\right)$ şi *fracţionare* $\left(\text{ex. } \frac{5x^2 - a}{2x + 1}\right)$. **c)** *Funcţie raţională întreagă*, funcţie definită de o expresie raţională întreagă, adică de forma

$$f(x) = a_0x^m + a_1x^{m-1} + \ldots + a_{m-1}x + a_m,$$

unde $a_0, a_1, \ldots, a_m$ sînt numere date, iar m un număr natural, deci exprimată printr-un polinom de grad m. **d)** *Funcţie raţională fracţionară*, funcţie definită de o expresie raţională fracţionară, adică de forma

$$f(x) = \frac{b_0x^n + \ldots + b_n}{c_0x^p + \ldots + c_p},$$

unde $b_0, b_1, \ldots, b_n$ şi $c_0, c_1, \ldots, c_p$ sînt numere date, iar n şi p numere naturale, deci exprimată prin raportul a două polinoame. **e)** *Curbă raţională*, curbă ale cărei ecuaţii parametrice sînt de forma

$$x(t) = \frac{P(t)}{R(t)} \text{ şi } y(t) = \frac{Q(t)}{R(t)},$$

unde $P(t)$, $Q(t)$ şi $R(t)$ sînt polinoame în t (ex. cercul). Se numeşte şi *curbă unicursală*. **f)** *Suprafaţă raţională*, suprafaţă care admite o reprezentare biunivocă şi biraţională pe un plan (ex. cuadricele).

raţionalísm (FILOZ.) **1.** Concepţie care recunoaşte ca singură sursă a cunoaşterii autentice şi certe raţiunea. **R.** consideră că simţurile pot oferi numai cunoştinţe confuze sau nesigure (Platon, Descartes, Spinoza); necesitatea şi universalitatea proprie cunoaşterii ştiinţifice nu pot proveni din experienţa senzorială, ci numai dintr-o intuiţie a raţiunii (Descartes) sau din formele apriorice ale intelectului (Kant). În acest sens, **r.** se opune empirismului. Rupînd cunoaşterea raţională de cea senzorială, care realizează contactul nemijlocit al subiectului cu lumea materială, **r.** duce în cele din urmă la idealism, fie sub forma concepţiei potrivit căreia realitatea obiectivă nu poate fi cunoscută, obiectul cunoaşterii fiind construit de subiectul însuşi (Kant), fie sub forma concepţiei potrivit căreia realitatea este identică sau de aceeaşi natură cu raţiunea, cu alte cuvinte este de natură spirituală (Platon, Hegel). **R.** se manifestă şi sub forma exagerării rolului raţiunii în dezvoltarea socială, în diferite sfere ale activităţii omeneşti. Astfel, în *psihologie*, **r.** constă în absolutizarea rolului funcţiilor intelectuale în dauna afectivităţii, a voinţei etc.; în *etică*, în absolutizarea motivelor raţionale ale conduitei; în *estetică*, în afirmarea caracterului pur intelectual al creaţiei, ca şi al receptării operei de artă. **2.** Încredere în raţiune, în capacitatea acesteia de a cunoaşte realitatea. **R.** este legat de convingerea că realitatea are un caracter legic, ordonat. În acest sens, **r.** se opune iraţionalismului sub toate formele sale, inclusiv misticismului religios. Reprezentanţi ai acestei poziţii au fost filozofi premarxişti ca Descartes, Spinoza, materialiştii francezi din sec. al XVIII-lea (Holbach, Helvétius, Diderot), exponenţi ideologici ai intereselor burgheziei în ascensiune. Forma superioară a **r.** o reprezintă filozofia marxistă, care ţine seama de dialectica momentului senzorial şi a celui raţional din procesul cunoaşterii, depăşind atît unilateralitatea empirismului, cît şi pe aceea a vechiului raţionalism. Ea dezvăluie rădăcinile sociale ale iraţionalismului şi misticismului, arătînd că acestea trebuie căutate în dominaţia forţelor sociale spontane, oarbe şi neînţelese asupra oamenilor, generată de proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie. **R.** marxist implică afirmarea legilor obiective ale istoriei, a posibilităţii cunoaşterii lor şi, pe această bază, a convingerii că oamenii pot supune controlului lor raţional procesul propriei lor vieţi sociale.

raţionalizáre[1] **1.** (MAT.) Transformare a unei fracţii avînd ca numitor o expresie algebrică iraţională într-o fracţie egală, cu numitor raţional (ex.:

$$\frac{8}{\sqrt{5}+\sqrt{2}} = \frac{8(\sqrt{5}-\sqrt{2})}{(\sqrt{5}+\sqrt{2})(\sqrt{5}-\sqrt{2})} = \frac{8(\sqrt{5}-\sqrt{2})}{5-2} = \frac{8(\sqrt{5}-\sqrt{2})}{3}).$$

2. (FIZ., METR.) Operaţie de înlăturare a factorului 4π din unele formule de electromagnetism, prin alegerea convenabilă a unităţilor de măsură (factorul 4π reprezintă unghiul solid total exprimat în unităţi naturale, steradiani). Formelor raţionalizate sau neraţionalizate de scriere a formulelor le corespund sisteme de unităţi de măsură raţionalizate, respectiv neraţionalizate. Sistemele de unităţi CGSε_0, CGSμ_0 şi MKSA se dau în ambele forme; sistemul SI cuprinde numai unităţi raţionalizate. Unele unităţi de măsură nu diferă de la un sistem neraţionalizat la unul raţionalizat (ex. amperul, voltul), altele însă diferă (ex. unitatea de măsură a intensităţii cîmpului magnetic în sistemul MKSA neraţionalizat este milioerstedul, iar în sistemul MKSA raţionalizat amperspira pe metru, $1\,\frac{\text{A. sp}}{\text{m}} = 4\pi\ \text{mOe}$). **R.** simplifică formulele şi uşurează folosirea lor.

raţionalizáre[2] (EC.) **1.** *Raţionalizarea producţiei*, organizarea sistematică şi perfecţionarea procesului de producţie prin norme şi metode raţionale, avînd ca urmare folosirea mai eficientă a resurselor de producţie existente, sporirea producţiei, îmbunătăţirea calităţii produselor, creşterea productivităţii muncii şi reducerea preţului de cost. *R.p.* se poate realiza prin măsuri de perfecţionare a structurii producţiei, măsuri de îmbunătăţire a utilajelor şi a folosirii lor, precum şi a materiilor prime, materialelor, combustibilului, prin organizarea mai bună a muncii şi producţiei etc. **2.** *Raţionalizarea consumului*, reglementarea consumului materiilor prime, materialelor, combustibilului, energiei electrice, semifabricatelor etc., după metode şi principii raţionale, în scopul reducerii consumurilor tehnologice, a pierderilor rezultate din transport, manipulare, rebuturi etc., a pierderilor provocate din utilizarea unor materiale necorespunzătoare procesului tehnologic din punctul de vedere al calităţii sau dimensiunilor etc.

raţionamént, formă logică fundamentală; act prin care gîndirea, pornind de la cunoştinţe date, derivă din acestea cunoştinţe noi. Ca înlănţuire de judecăţi, **r.** are faţă de noţiune şi judecată o structură logică mai complexă. **R.** este o inferenţă mediată, întrucît trecerea de la o cunoştinţă anterioară la cunoştinţa nouă nu are loc direct, ci prin intermediul unei a treia judecăţi. **R.** se compune din: 1) *consecinţă* (judecata derivată, *concluzia r.*); 2) *argumente* (judecăţi din care se face derivarea, *premisele r.*); 3) *inferenţă* (operaţia logică de derivare). Valabilitatea cunoştinţei cuprinse în concluzie depinde de certitudinea cunoştinţelor exprimate în premise. Concluzia este o judecată adevărată dacă şi numai dacă **r.** se supune atît condiţiei materiale (caracterul adevărat al premiselor), cît şi celei formale (respectarea legilor logice de derivare). În logica clasică se deosebesc: 1) *r. deductive*, în care operaţia logică porneşte de la general (în premise) şi ajunge la ceea ce cade sub acest general (în concluzie); 2) *r. inductive*, în care operaţia logică este mişcare de la cazuri particulare la general sau esențial, de la fapte la concepte. Avînd la bază observația și experimentul, inducția științifică merge la stabilirea cauzelor, a rațiunii suficiente a fenomenelor. Pentru aceasta, inferența are ca mijloc de generalizare, în inducția științifică, metodele inductive de cercetare a cauzalității. Importanța **r.** inductive pentru întreaga știință a făcut ca studiul lor să se constituie într-o ramură deosebită a logicii, *logica inductivă.* (v. inducție); 3) *r. transductive* (sau *traductive*), în care punctul de pornire și punctul terminus al operației logice se află la același grad de generalitate. După felul judecăților din care se compun, **r.** deductive sînt de mai multe feluri: 1) silogismele categorice, **r.** deductive formate din trei judecăți de predicație; 2) **r.** ipotetice, în care intervin judecăți ipotetice; 3) **r.** disjunctive, în care intervin judecăți disjunctive; 4) **r.** disjunctive-ipotetice (lematice), compuse din judecăți ipotetice și disjunctive. **R.** ipotetice sînt de două feluri: 1) **r.** ipotetice-ipotetice (ipotetice pure); 2) **r.** ipotetice-categorice. Un tip deosebit de **r.**, care are o mare aplicabilitate în matematică, este *r. prin recurență* (v. și inducție completă). **R.** prin analogie este un tip de **r.** transductiv, prin care, pe baza asemănării dintre două obiecte în ceea ce privește o serie de note, se conchide apartenența unor note noi la al doilea obiect, note care au fost constatate la primul, dar necunoscute pînă acum la al doilea. **R.** prin analogie se caracterizează prin aceea că inferența asupra noii însușiri se bazează pe relația presupusă necesară dintre însușirile comune cunoscute și noua însușire. Cu toate că **r.** prin analogie este cel mai puțin cert, valoarea lui este mare, fiind un punct de plecare în generalizări științifice. **R.** de relație constituie un alt tip al **r.** transductive, care se compun din judecăți de relație. În **r.** de relație, conchiderea se fundamentează pe proprietățile relațiilor ce se enunță între termenii judecăților de relație. Studiul **r.** de relație constituie un important capitol al *logicii relațiilor*. V. și deducție; inducție; silogism.

Rațiu, Ioan (1828–1902), unul dintre conducătorii luptei de eliberare națională a românilor din Transilvania, participant la revoluția din 1848. În 1863–1864 a fost deputat și secretar al Dietei Transilvaniei din Sibiu. Adversar al pactului dualist austro-ungar, **R.** a fost unul dintre inițiatorii *Pronunciamentului de la Blaj din 1868* și al *Memorandumului din 1892* și unul dintre întemeietorii Partidului național român din Transilvania (1881), al cărui președinte a fost între 1892 și 1902. A fost conducătorul delegației, formată din 300 de români, care trebuia să prezinte împăratului, la Viena, textul Memorandumului din 1892. Judecat și condamnat la doi ani închisoare, a fost eliberat după 15 luni, în urma protestelor opiniei publice din țară și din străinătate.

rațiúne 1. Treapta a doua, superioară, a cunoașterii, numită și treapta rațională sau a gîndirii abstracte, caracterizată prin faptul că operează cu noțiuni, judecăți și raționamente; la nivelul ei se sesizează esența obiectelor și proceselor din natură și din societate, se descoperă cauzele și legile acestora. Ea se află într-o strînsă corelație dialectică cu treapta senzorială a cunoașterii. **2.** Moment al treptei raționale a cunoașterii opus intelectului. Activitatea gîndirii se realizează în două etape: etapa intelectului, în care se identifică, adică se stabilesc ideile ca de sine stătătoare, și etapa rațiunii, în care se realizează raportarea dialectică a acestor idei. Conexiunea dialectică a ambelor etape este necesară, deoarece intelectul în afara **r.** duce la fixitatea absolută a abstracțiilor, la determinarea lor ca date prime și ireductibile, iar **r.** în afara intelectului duce la anihilarea raportării dialectice prin însăși lipsa relatelor (termenii relației), iar prin aceasta la absolutizarea procesului, adică la conceperea sa ca fiind doar abstract-unilateral. Ambele deformări duc inevitabil la idealism, prin considerarea, ca fundament al cunoașterii și al realității, a abstracțiilor ca atare sau a procesului ca atare. Problema raportului intelect-rațiune a ocupat un loc central în filozofie, începînd cu Aristotel; reluată în filozofia clasică germană (Kant, Hegel), ea a primit o rezolvare consecvent științifică în operele clasicilor marxism-leninismului.

„Rațiunea", revistă de orientare raționalist-ateistă a liber-cugetătorilor români, organ al Asociației științifice de educație pozitivă. A apărut la București între 1911 și 1914. Pe lîngă propaganda ateistă a preconizat despărțirea bisericii de stat, laicizarea învățămîntului, votul universal. Printre colaboratorii ei se numărau și militanți ai mișcării socialiste.

rațiune suficientă, *legea rațiunii suficiente*, lege, principiu fundamental al gîndirii, alături de legile (principiile) identității, noncontradicției și terțului exclus. Se formulează astfel: „Orice enunț are un temei". Principiul **r.s.** își manifestă acțiunea la nivelul procesului de gîndire, prin cerința ca orice afirmație sau negație, pentru a fi acceptată, să fie dovedită, adică să se arate temeiul, rațiunea în virtutea căreia ea trebuie acceptată. Principiul **r.s.** guvernează ordinea ideilor, procesul demonstrației și constituie reflectarea, la nivel logic, a conexiunii obiective, a dependenței cauzale dintre fenomenele materiale. Legea a fost utilizată încă de Aristotel, dar primul care i-a dat o formulare explicită a fost G.W. Leibniz. Rațiunea, temeiul poate fi: 1) *rațiune necesară, dar nu suficientă*, pentru susținerea unei teze; 2) *rațiune necesară și suficientă*, atunci cînd temeiul enunțat este unica rațiune pe baza căreia putem accepta teza enunțată și în același timp nu este nevoie de nimic altceva în afara acestui temei pentru a susține teza respectivă; 3) *rațiune suficientă*, atunci cînd teza poate fi acceptată pe baza temeiului enunțat, fără ca acesta să fie unica rațiune posibilă pentru acceptarea tezei. Acest ultim fel de întemeiere se impune ca cerinţă a principiului **r.s.** în mod general în actul demonstraţiei logice.

Rauch, Christian Daniel (1777—1857), sculptor german. Format în ambianţa sculpturii academice (cu studii la Berlin şi la Roma), **R.** s-a afirmat ulterior ca un precursor al romantismului, realizînd mai multe monumente de mari proporţii în bronz, impresionante prin elanul concepţiei, prin amploarea formelor şi prin desăvîrşirea execuţiei (monumentele generalilor Blücher, York, Gneisenau, monumentul lui Frederic cel Mare etc.).

Ravel, Maurice (1875 — 1937), compozitor francez. Elev al lui Bériot, Pessard, Gédalge şi Fauré la Conservatorul din Paris. Personalitate originală, s-a impus încă de la primele lucrări. Fineţea, verva şi lirismul discret al artei sale, virtuozitatea orchestraţiei l-au situat la loc de frunte în muzica contemporană, ca exponent al spiritului francez, continuator al tradiţiilor lui Couperin şi Rameau. Printre cele mai cunoscute lucrări ale lui **R.** se numără baletul „Daphnis şi Chloe“ (1909), piesele orchestrale, de o rară vigoare coloristică, „Pavana pentru o infantă defunctă“ (1899), „Rapsodia spaniolă“ (1907), „Valsul“ (1919), „Bolero“ (1928), „Jocuri de ape“ (1901) pentru pian, cele două concerte pentru pian, cvartetul de coarde (1903), piesele vocale, unele inspirate din folclorul grecesc şi evreiesc, rapsodia pentru vioară „Tzigane“ (1924), „Valsuri nobile şi sentimentale“ (1911), „Mormîntul lui Couperin“ (1917).

M. Ravel

ravénă, formă negativă de relief rezultată din eroziunea în adîncime a apelor provenite din precipitaţii, cu aspect de vale strîmtă care prezintă versanţi abrupţi, profil longitudinal sinuos şi neregulat. **R.** sînt caracteristice zonelor deluroase alcătuite din roci sedimentare friabile.

Ravenna, oraş în nordul Italiei, situat în apropiere de ţărmul Mării Adriatice. 124 450 loc. (1964). Industrie alimentară, textilă, chimică. Important centru de cultură şi artă cu numeroase monumente datînd din mai multe epoci: mausoleul Galla Placidia (sec. V), cu un valoros ansamblu de mozaicuri bizantine, palatul şi mausoleul regelui ostrogot Teodoric (sec. VI), bazilica Apollinare Nuovo (începutul sec. VI), biserica San Vitale (sec. VI), măreţ monument de plan central octogonal decorat cu mozaicuri celebre (excepţionale sînt reprezentările cortegiilor imperiale în frunte cu Justinian şi Teodora), bazilica San Apollinare in Classe (sec. VI), decorată cu fresce şi mozaicuri, mormîntul lui Dante Alighieri etc. — *Istoric.* Vechi oraş etrusc, cucerit de romani în sec. I î.e.n. Reşedinţă principală a împăraţilor romani (din 402) şi capitală a regatului ostrogot (din 493). Cucerit de bizantini (540), a devenit centrul Exarhatului cu acelaşi nume (568—751). Ocupat de longobarzi, a fost cucerit apoi de franci (754), care l-au donat papii (756), devenind domeniu pontifical (cu excepţia sec. al XV-lea, cînd a fost ocupat de Veneţia); în 1860 oraşul Ravenna a intrat în componenţa regatului italian.

Rawalpindi, capitala Pakistanului, situată în Pakistanul de Vest, pe un afluent al Indului. 430 000 loc. (1964). Industrie textilă (bumbac, lînă, mătase), de prelucrare a petrolului, chimico-farmaceutică, alimentară etc. Centru comercial, nod feroviar şi rutier, aeroport. Se află situat pe drumul de legătură dintre Afganistan şi India. **R.** este o capitală provizorie; în apropiere de Rawalpindi se construieşte noua capitală a ţării, *Islamabad.*

Rawlinson *[ró: linsn]*, Henry (1810—1895), orientalist englez. Pe baza studiului inscripţiilor cuneiforme, a reuşit să stabilească principiile de bază ale descifrării textelor caldeene şi asiriene. Op. pr.: „Inscripţiile cuneiforme din Asia de vest“ (5 vol., 1861—1884).

rayl (METR.), unitate de măsură a impedanţei acustice specifice în sistemul CGS, egală cu $1\ \mathrm{dyn \cdot s/cm^3}$.

Rayleigh *[réili]*, John William Strutt (1842—1919), fizician englez. A fost profesor la Universitatea din Cambridge şi membru al Societăţii Regale din Londra. Principalele lucrări ale lui **R.** se referă la radiaţie. Pornind de la ipoteza echipartiţiei energiei, **R.** a obţinut (în 1900) o formulă a intensităţii radiaţiei, care concordă cu datele experimentale înspre lungimile de undă mari, dar nu concordă pentru lungimile de undă mici (fapt cunoscut sub numele de *catastrofa din ultraviolet*). A studiat propagarea undelor (stabilind expresiile vitezei de grup şi presiunii de radiaţie) şi împrăştierea luminii în atmosferă (explicînd culoarea cerului). Făcînd determinări precise asupra densităţii gazelor, **R.**, împreună cu W. Ramsay, a reuşit (în 1895) să descopere un nou gaz, *argonul.* Premiul Nobel (1904).

J. W. S. Rayleigh

Raymond *[remô]*, numele mai multor conţi de Toulouse, dintre care cel mai cunoscut este *R. al IV-lea, de Saint-Gilles* (1093—1105), conducătorul cavalerilor provensali participanţi la prima cruciadă.

razachíe (VITICULT.), soi românesc de viţă de vie cu struguri cilindroconici şi boabe uniforme, albe (**r.** albă) sau roşii (**r.** roşie), cultivat pentru producerea strugurilor de masă. Fiind depăşit de alte soiuri cu însuşiri superioare, nu este raionat în ţara noastră. Prezintă însă interes pentru lucrările de selecţie.

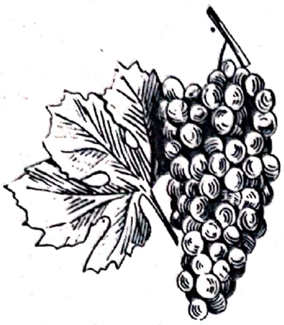

Razachie

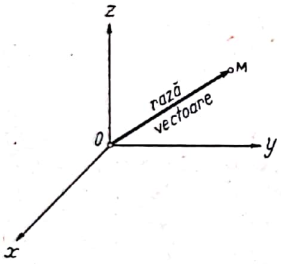

Raza vectoare a punctului M faţă de polul O

ráză 1. (MAT.) **a)** *Raza unui cerc sau a unei sfere*, distanţa constantă de la centru la un punct oarecare al cercului, respectiv al sferei. **b)** *Raza vectoare a unui punct din plan sau din spaţiu faţă de pol*, una dintre coordonatele polare ale unui punct, egală cu distanţa dintre pol şi punctul respectiv. **c)** *Raza de convergenţă a unei serii de puteri* $a_0 + a_1x + a_2x^2 + \ldots + a_nx^n + \ldots$, numărul $R \in [0, +\infty]$, aşa încît pentru $|x| < R$ seria este absolut convergentă, iar pentru $|x| > R$, divergentă. **d)** *Raza de curbură într-un punct P al unei curbe plane sau strîmbe*, limita raportului dintre arcul de curbă cuprins între un punct P dat şi un punct mobil ale unei curbe plane sau strîmbe şi unghiul dintre tangentele la curbă în cele două puncte, cînd punctul mobil tinde către P. Ea este egală cu raza cercului de curbură (osculator) la curbă în punctul considerat. **e)** *Raza de torsiune într-un punct P al unei curbe strîmbe*, limita raportului dintre arcul de curbă cuprins între un punct P dat şi un punct mobil ale unei curbe şi unghiul dintre planele osculatoare în cele două puncte, cînd punctul mobil tinde către P. **2.** (REZ. MAT.) *Rază de inerţie*, mărime convenţională, avînd dimensiunile unei lungimi, egală cu rădăcina pătrată a raportului dintre momentul de inerţie al unui corp şi masa totală a corpului, sau dintre momentul de inerţie al unei suprafeţe şi aria ei. **3.** (HIDROTEHN.) *Rază hidraulică*, mărime geometrică utilizată în calculele hidraulice, a cărei valoare este egală cu raportul dintre dublul ariei secţiunii transversale a unui curent de fluid şi semiperimetrul udat al conductei (albiei) prin care curge fluidul. **4.** (FIZ.) Fascicul paralel îngust dintr-o radiaţie ondulatorie sau corpusculară, cu secţiunea constantă şi neglijabilă în raport cu dimensiunile sistemului fizic în care se propagă (ex. **r.** luminoasă, **r.** electronică, **r.** moleculară). Deoarece numeroase radiaţii (ex. cele electromagnetice cu lungime de undă mică, cele corpusculare) sînt constituite din fascicule de **r.** mai mult sau mai puţin divergente, termenii de *radiaţie* şi de *raze* se folosesc pentru aceste cazuri cu aceeaşi accepţie (ex. raze X, raze catodice, raze atomice etc.). În fenomenul dublei refracţii prin cristale uniaxe există două **r.** luminoase care poartă denumiri speciale: *r. ordinară*, care se propagă în cristalul birefringent după legile obişnuite ale refracţiei, şi *r. extraordinară*, care nu respectă legile refracţiei; ambele **r.** sînt total polarizate, avînd planele de polarizaţie perpendiculare între ele. V. şi radiaţie. — (MED.) *Raze mitogenetice*, radiaţii ultraviolete care se presupune că ar fi eliberate de celulele în activitate şi ar stimula înmulţirea celulelor vecine.

Razelm, complex lagunar, situat pe litoralul românesc al Mării Negre (731 km²), format, în timpuri istorice, prin bararea de către cordoane litorale a vechiului golf *Halmyris*. Complexul **R.** este format din două grupe: una nordică, a lacurilor cu apă dulce, care sînt alimentate de apele rîurilor şi comunică cu marea prin Gura Portiţei (Razelm, 394 km²), şi una sudică, a lacurilor cu ape sărate (Sinoe, Zmeica), care primesc apă din mare prin Gura Periteasca. Adîncimea maximă: 3 m (Lacul **R.**) Prin canalele *Dunavăţ* şi *Dranov*, **R.** comunică cu braţul Sf.-Gheorghe. Importanţă piscicolă.

Razin, Stepan Timofeevici (?—1671), conducătorul războiului ţărănesc antifeudal din Rusia (1670—1671), cazac de pe Don. Învins de armatele ţariste, **R.** s-a retras cu resturile armatei ţărăneşti spre Don, dar, la Kagalnik, a fost prins, prin trădare, de către căzăcimea bogată şi predat autorităţilor ţariste; a fost executat la Moscova.

raznocínţi (rus. *razno* „diferit" şi *cin* „grad, categorie"), denumire a intelectualităţii care s-a format în Rusia, începînd din sec. al XVIII-lea, din rîndurile funcţionărimii, ale micii burghezii, ale negustorimii şi ale ţărănimii. În sec. al XIX-lea, **r.** au jucat un rol important în mişcarea revoluţionară din Rusia, în dezvoltarea ştiinţei, literaturii şi artei ruse, printre ei numărîndu-se democraţi-revoluţionari, narodnici ş.a.

Răcari, comună în reg. Bucureşti, reşedinţă de raion, situată în lunca Dîmboviţei. 5 940 loc. (1965). Centru agricol. — *Raionul R.*, cu 105 110 loc. (1965). Legumicultură (cartofi, zarzavaturi), cultura cerealelor şi creşterea animalelor. Industrie alimentară, textilă şi studiouri cinematografice (Buftea).

răchítă *(Salix viminalis)*, arbore din familia salicaceelor, înalt de 4—8 m, cu ramuri lungi, erecte şi subţiri. Creşte spontan în regiunile de cîmpii şi coline, pe malurile rîurilor. În ţara noastră se cultivă în plantaţii *(răchitării)*. Nuielele şi scoarţa de **r.** sînt folosite la confecţionarea coşurilor şi a împletiturilor. Denumirea de **r.** este folosită şi pentru alte specii din genul *Salix* *(Salix fragilis, Salix purpurea, Salix triandra)*.

răchiţele *(Oxycoccus quadripetalus)*, arbust tîrîtor, pitic, din familia ericaceelor, cu frunze pieloase şi flori de culoare roz-carmin. Fructul, o bacă, este roşu, de mărimea unui bob de mazăre, cu gust acrişor. Avînd un conţinut bogat în glucoză, acid citric şi ascorbic, fructele sînt folosite în alimentaţie şi în industria farmaceutică. În ţara noastră, **r.** sînt răspîndite în regiunile montană şi subalpină.

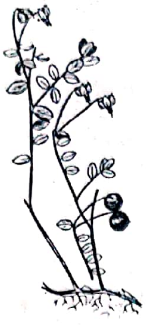

Răchiţele

răcire 1. (FIZ.) Scădere a temperaturii unui corp sau a unui sistem fizico-chimic prin transfer de căldură la alt corp. **R.** se poate realiza prin radiaţie (îndeosebi la corpurile cu temperatură mai mare decît cea ambiantă), prin cedarea căldurii către un corp mai rece aflat în contact cu corpul care se răceşte, prin evaporare (a lichidelor), prin destindere adiabatică (a gazelor sau a vaporilor), prin demagnetizare adiabatică (în domeniul temperaturilor joase) etc. **2.** (TEHN.) Menţinere a temperaturii unui sistem tehnic (un motor, o maşină de lucru etc.) în care se dezvoltă căldură, prin cedare de căldură mediului exterior, unui curent de fluid cu o temperatură mai joasă decît cea a sistemului etc. **R.** se face cu ajutorul unui agent refrigerent (aer, apă, ulei etc.). Ea este artificială sau naturală (după cum agentul refrigerent este dirijat sau nu asupra sistemului tehnic de răcit) şi poate fi continuă sau intermitentă.

răcitor (TEHN.), instalaţie folosită pentru răcirea sau menţinerea unei temperaturi scăzute a unui material, a unei substanţe sau a unui spaţiu închis, cu ajutorul unui agent refrigerent (gheaţă, lichid volatil, aer sau apă rece etc.). **R.** au diferite forme constructive, în funcţie de natura materialului de răcit (aer, apă, gaz, ulei, alimente etc.). **R.** folosite pentru alimente pot fi: cu *absorbţie*, la care răcirea se obţine prin desorbţia, sub acţiunea căldurii, a unui gaz dintr-un lichid (ex. soluţie de amoniac cu apă) în care fusese absorbit în prealabil; cu *compresiune*, la care răcirea se obţine prin destinderea unui gaz, comprimat în prealabil cu ajutorul unui compresor; cu *gheaţă*, la care gheaţa este agent frigorigen etc. Răcitorul este un *schimbător de căldură*.

rădaşcă *(Lucanus cervus)*, insectă din ordinul coleopterelor, de culoare neagră-castanie, la care se constată un dimorfism sexual bine marcat: masculul are o pereche de mandibule puternice, lungi, asemănătoare coarnelor de cerb. Este cea mai mare insectă din fauna ţării noastre.

Rădăceanu, Lothar (1899—1955), militant de seamă al mişcării muncitoreşti din România. În 1919 a devenit membru al Partidului social-democrat din Bucovina. Între 1927 şi 1938 a făcut parte din Comitetul Executiv al P.S.D.R. şi a îndeplinit, cu unele întreruperi, funcţia de secretar al acestuia. A luat parte activă la pregătirea şi la înfăptuirea Frontului unic muncitoresc (1 Mai 1944). După 23 August 1944, ca secretar general al P.S.D.R., a militat pentru făurirea unităţii politice, organizatorice şi ideologice a clasei muncitoare. La Congresul de unificare (februarie 1948) a fost ales membru al C.C. al P.M.R. A fost membru al Biroului Politic şi secretar al C.C. al P.M.R. (1948—1952). Între 1945 şi 1955 a avut munci de înaltă răspundere pe linie de stat; a depus activitate ştiinţifică şi didactică.

L. Rădăceanu

rădăcină 1. (BOT.) Organ al plantelor superioare, care are rolul de a fixa planta în sol şi de a absorbi apa împreună cu substanţele minerale dizolvate în ea. **R.** participă la metabolismul plantei; în afară de aceste funcţii specifice, unele **r.** servesc la depozitarea substanţelor de rezervă, iar altele stabilesc legături fiziologice cu ciupercile şi cu bacteriile din sol. O **r.** are patru regiuni (zone): caliptra (piloriza); regiunea netedă, care cuprinde zona de creştere în lungime a **r.**; regiunea piliferă, acoperită cu peri sugători (numită şi zonă absorbantă); regiunea aspră, în care se diferenţiază ţesuturile definitive specializate (mecanice, conducătoare etc.). După aspectul lor deosebim: **r.** pivotante (ex. la morcov, lucernă etc.), **r.** rămuroase (ex. la arbori) şi **r.** fasciculate (ex. la graminee). **2.** (MAT.) **a)** *Rădăcina de ordinul n a unui număr a*, notată cu $\sqrt[n]{a}$ sau $a^{\frac{1}{n}}$, numărul care, ridicat la puterea a n-a, reproduce numărul a (ex. 2 este rădăcină de ordinul 5 a lui 32, fiindcă $2^5 = 32$). **b)** *Rădăcinile unei ecuaţii algebrice*, soluţiile unei ecuaţii algebrice. **c)** *Rădăcină multiplă de ordinul n a unei ecuaţii algebrice*, soluţia b a unei ecuaţii de forma $(x - b)^n \cdot \varphi(x) = 0$, cu $\varphi(x)$ polinom şi $\varphi(b) \neq 0$. **3.** (LINGV.) Element ireductibil al unui cuvînt, obţinut prin eliminarea tuturor elementelor de formaţie (desinenţe, sufixe, prefixe). **R.** conţine sensul lexical, este comună cuvintelor din aceeaşi familie şi, de obicei, identică în cuvintele cu origine comună din limbi înrudite; adesea însă analiza prezintă deosebiri de la o limbă la alta (ex. în rom. *cînta*, *cîntec*, *cîntăreţ* etc., rădăcina este *cînt-*; în lat. *cantare*, frecventativul lui *canere*, rădăcina este *can-*, iar *t* un sufix). Se mai numeşte şi *radical*.

Rădăuţi, oraş raional în reg. Suceava, reşedinţă de raion, situat pe pîrîul Topliţa. 18 780 loc. (1965). Industrie alimentară (spirt pe bază de cartofi, bere) şi de prelucrare a lemnului (mobilă). Biserică episcopală, cel mai vechi monument de

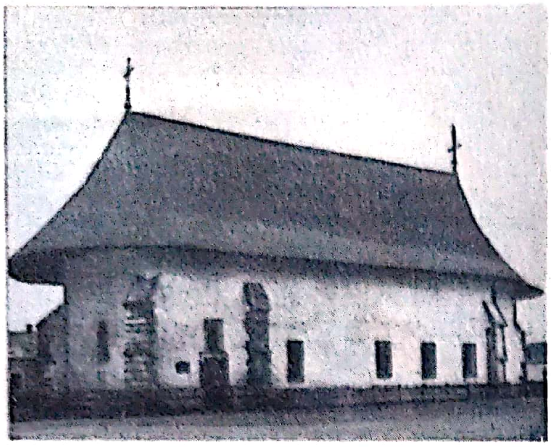

Rădăuţi. Biserica sf. Nicolaie

arhitectură din Moldova, construită în vremea lui Bogdan I (1359—1365) şi mărită în 1559 de Alexandru Lăpuşneanu. Prezentînd o originală adaptare a planului bazilical la nevoile cultului ortodox, acest monument păstrează valoroase picturi murale şi lespezi funerare aşezate de către Ştefan cel Mare pe mormintele primilor Muşatini. În **R.** se află un muzeu raional, cu o bogată colecţie etnografică. Centru vestit de olărie populară. — *Raionul R.*, cu 153 040 loc. (1965). Exploatări forestiere şi de balast. Industrie alimentară (Rădăuţi, Dorneşti), de prelucrare a lemnului (Brodina, Falcău ş.a.), a materialelor de construcţie (Dorneşti). Culturi de cereale, cartofi, sfeclă de zahăr. Creşterea animalelor.

Rădescu, Nicolaie (1876—1953), general şi om politic român. A fost preşedinte de onoare al organizaţiei fasciste „Cruciada românismului". Urmărind instaurarea unei guvernări de „mînă forte", capabilă să salveze regimul burghezo-moşieresc, cercurile reacţionare l-au adus la putere, ca şef al guvernului, în decembrie 1944, dar n-au reuşit să diminueze poziţiile obţinute de F.N.D. în guvernul anterior. În timpul guvernării sale (6 decembrie 1944—28 februarie 1945) **R.** a căutat să împiedice dezvoltarea revoluţiei, ordonînd reprimarea acţiunilor şi manifestaţiilor populare, între care marile manifestaţii din 24 februarie 1945, care cereau formarea unui guvern alcătuit de F.N.D. Lupta maselor populare conduse de P.C.R. şi situaţia internaţională favorabilă unor largi acţiuni democratice, l-au silit pe **R.** să-şi dea demisia. Ulterior a fugit peste graniţă.

Rădulescu, Alexandru D. (n. 1886), chirurg român, profesor la Universitatea din Bucureşti, membru al Academiei Republicii Socialiste România şi al Academiei de chirurgie din Paris. **R.** este întemeietorul spitalului ortopedic din Cluj. A făcut numeroase cercetări privind grefele şi transplantele osoase la om, chirurgia morbului Pott (procedeu personal), osificarea, resorbţia osului şi osteogeneza, fiziopatologia articulaţiilor, tratamentul ortopedico-chirurgical al poliomielitei, refrigeraţia în chirurgie, fiziopatologia fracturilor deschise etc. **R.** a creat o şcoală românească modernă de ortopedie chirurgicală, care are la bază o concepţie fiziopatologică. Op. pr.: „Mica chirurgie", „Fracturi şi luxaţii" (1950), „Probleme de patologie a osului" (1955) etc.

Rădulescu, Andrei (1880—1959), jurist român. A fost profesor la Academia de înalte studii comerciale din Bucureşti şi membru al Academiei R.P.R. A publicat îndeosebi studii privitoare la vechiul drept românesc, iar în ultima perioadă a condus lucrările de tipărire, în ediţii critice, a unor vechi legiuiri româneşti. Op. pr.: „Din viaţa şi activitatea lui Andronache Donici" (1906), „Pravilistul Flechtenmacher" (1916).

Rădulescu, Eugen (1904), fitopatolog român, membru al Academiei Republicii Socialiste România, profesor la Institutul agronomic „N. Bălcescu" din Bucureşti. A efectuat cercetări asupra mălurii, tăciunelui zburător şi ruginii cerealelor, asupra rezistenţei plantelor cultivate la boli criptogamice şi asupra biologiei agenţilor fitopatogeni; a studiat probleme legate de acţiunea biologică a insectofungicidelor.

Rădulescu-Codin, Constantin (1875—1926), folclorist român. A publicat numeroase culegeri (poezii şi basme) din folclorul Munteniei.

Rădulescu-Motru, Constantin (1868—1957), filozof şi psiholog român. A fost profesor la Universitatea din Bucureşti, membru al Academiei Române şi preşedinte al acesteia (1938—1941). A înfiinţat şi condus „Societatea de filozofie" şi publicaţiile periodice „Noua revistă română" (1900—1902 şi 1908—1916), „Studii filozofice" (1907—1919), „Revista de filozofie" (1923—1943) şi „Analele de psihologie" (1934—1944). **R.-M.** a susţinut în filozofie concepţia idealistă a personalismului energetic, care îmbină personalismul cu energetismul lui W. Ostwald („Personalismul energetic", 1927). El subordonează întreaga evoluţie a universului unui singur scop: formarea şi desăvîrşirea personalităţii umane, deasupra căreia postulează „personalitatea divină". **R.-M.** a interpretat în spirit indeterminist unele descoperiri din ştiinţele naturii, ca teoria relativităţii şi relaţiile de nedeterminare. Deşi s-a situat în unele împrejurări pe poziţii democratice, a fost în genere un teoretician al conservatismului politic („Doctrina conservatoare", 1902; „Cultura română şi politicianismul", 1904; „Concepţia conservatoare şi progresul", 1922). În deceniul al patrulea, **R.-M.** s-a situat pe poziţii tradiţionaliste şi etniciste,

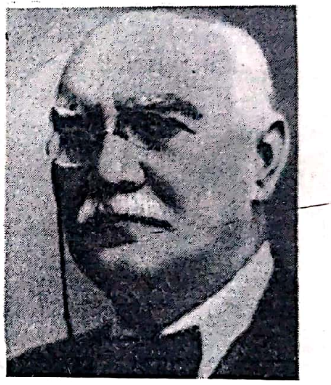

C. Rădulescu-Motru

a susținut teoria „statului țărănesc" și teoria „românismului" („Românismul", 1936; „Timp și destin", 1940 ș.a.). El s-a delimitat însă de obscurantismul și xenofobia „gîndiriștilor". În domeniul psihologiei, activitatea lui a fost precumpănitor pozitivă. Concepînd psihologia ca o știință exactă, el a relevat legătura proceselor psihice cu cele fiziologice, a încurajat dezvoltarea cercetărilor experimentale de laborator și a luat în considerație acțiunea factorilor sociali asupra vieții psihice („Problemele psihologiei", 1898; „Curs de psihologie", 1923). La sfîrșitul vieții, **R.-M.** a încercat să concilieze filozofia sa personalistă cu materialismul dialectic.

Răduleț, Remus (n. 1904), inginer electrician, om de știință român, profesor la Institutul politehnic „Gheorghe Gheorghiu-Dej" din București, membru al Academiei Republicii Socialiste România, membru corespondent al Academiei saxone de științe din Leipzig, vicepreședinte al Consiliului Național al Cercetării Științifice (1965). Lucrările sale științifice privesc: teoria generală a cîmpului electromagnetic, în care a dovedit independența dintre teoria mărimilor de stare de primul ordin și teoria legilor interne ale electromagnetismului; electrotermia, în care a dat prima teorie a impedanței echivalente a șarjei, totdeauna scurte, a cuptoarelor de inducție fără fier; sudura electrică în capete și prin puncte, unde a predeterminat puterea necesară și dependența ei de curentul de aducție; frînele de inducție și mașinile electrice cu rotoare avînd conductoare masive, pentru care a elaborat teorii mai precise ale predeterminării cuplului; liniile electrice lungi pentru care a elaborat prima teorie generală a parametrilor lor lineici în regim tranzitoriu. A întemeiat școala românească de cercetare electrotehnică bazată pe teoria cîmpului. Este autor a numeroase manuale de fizică și de electrotehnică pentru învățămîntul superior și coordonator și principal autor al „Lexiconului tehnic român", apărut, într-o nouă elaborare în 18 volume, în anii 1957—1966. A fost redactor al revistei „Sudura" (1938—1947). Președinte al Comisiei electrotehnice internaționale. Laureat al Premiului de stat.

R. Răduleț

Răileanu, Grigore (1913—1966), geolog român. A fost profesor la Universitatea București. În cele peste 60 de lucrări științifice publicate în țară și străinătate, s-a ocupat de geologia, de tectonica, de stratigrafia și de substanțele minerale utile (în special de cărbuni) din diferite regiuni ale țării noastre. Op. pr.: „Cercetări geologice din regiunea Svinița-Fața Mare" (1952).

răpciugă (MED. VET.). v. **morvă.**

răpitór, animal care prinde și consumă hrană de origine animală, în general vie. — *Răpitoare de zi* v. *falconiforme.* — *Răpitoare de noapte* v. *strigiforme.*

răsád (HORT.), plantă tînără crescută din sămînță în răsadniță sau în seră, cu scopul de a fi plantată în cîmp, în parcuri etc. Majoritatea speciilor de flori și legume iubitoare de căldură se cultivă prin **r.** *Răsadnița* în care se produc **r.** este un loc adăpostit, delimitat de un toc de lemn și acoperit cu geamuri. În interiorul tocului se pune un strat de 10—20 cm de pămînt. Încălzirea răsadnițelor se realizează fie cu ajutorul bălegarului în fermentație, fie cu o instalație de apă caldă. În mod obișnuit, o răsadniță are 4 m lungime și 1,5 m lățime.

răscoale țărănești din țările române *(în evul mediu)*, forma principală a luptei de clasă a țărănimii împotriva asupririi și exploatării exercitate de stăpînii feudali laici și clericali, și de stat. **R.ț.** au avut un caracter complex. Ele se îmbinau de multe ori cu răscoalele sărăcimii orașelor, cu ale lucrătorilor de la mine și ocne, cu ale militarilor mercenari, cu răzmerițele boierești, iar în Transilvania, cu cele ale micii nobilimi. Unele **r.ț.** s-au desfășurat pe o arie geografică mai întinsă decît granițele statelor feudale, împletindu-se cu lupta antifeudală a ungurilor, a cazacilor din Ucraina, a rutenilor din sudul Poloniei sau cu cele din sudul Dunării. Împotriva acțiunilor stăpînilor feudali pentru aservirea obștilor, pentru restrîngerea autonomiei unor uniuni de obști și împotriva accentuării exploatării, în sec. XIV—XVI au avut loc numeroase răscoale, dintre care cele mai cunoscute sînt cele din centrul și sudul Transilvaniei (1417—1419, 1510—1513), din regiunea Hunedoarei (1302—1317, 1398), din Maramureș (1343), din Țara Făgărașului (1433—1434, 1502—1503), din Transilvania și Ungaria (1569—1570), de sub conducerea lui Gh. Crăciun, supranumit „Omul negru". Momente culminante ale luptei țăranilor din Transilvania în acest răstimp au fost răscoala din 1437—1438, cunoscută în istorie sub numele de răscoala de la Bobîlna, și războiul țărănesc din 1514, de sub conducerea lui Gheorghe Doja. În Moldova și în Țara Românească, primele **r.ț.** cunoscute au avut loc în sec. al XV-lea (răscoala din 1457 a țăranilor din nordul Moldovei și sudul Poloniei, răscoala din 1490 din nordul Moldovei, condusă de Muha). În țările române, răscoale țărănești mai puternice au avut loc în sec. al XVI-lea și al XVII-lea, datorită mai ales legării țăranilor de glie („Tripartitul lui Werbőczi" în Transilvania, „legătura lui Mihai Viteazul" în Țara Românească și „așezămintele lui Miron Barnovschi" în Moldova) și măririi dărilor în legătură cu sporirea haraciului către Poarta otomană. Dintre acestea, în sec. al XVI-lea mai cunoscute sînt **r.ț.**

din 1523 din Ţara Românească şi cele din 1563—1564 şi 1590—1591 din Moldova. În sec. al XVII-lea, răscoalele au căpătat, în Moldova şi în Ţara Românească, o amploare deosebită (**r.ţ.** din 1633, din 1671 şi din 1683—1684 din Moldova) şi s-au împletit în 1616—1618 cu răzmeriţa boiernaşilor, condusă de Lupu Mehedinţeanu, iar în 1623—1624 cu răscoala roşilor şi slujitorilor. Amploarea **r.ţ.** din sec. al XVII-lea a silit boierimea din Moldova şi din Ţara Românească să apeleze la ajutor străin pentru a le învinge. Astfel, în 1606, răscoala din Moldova a fost înăbuşită cu ajutorul oştilor transilvănene, cea din 1616—1618 din Ţara Românească cu ajutorul turcilor, iar cea din 1671 din Moldova, condusă de Hîncu, cu ajutorul tătarilor. Cea mai mare **r.ţ.** din sec. al XVII-lea, care a cuprins Ţara Românească şi Moldova, a fost aceea din 1655 şi din anii următori, cu un caracter net antifeudal, împotriva boierilor şi a bisericii, şi la care au luat parte ţăranii dependenţi şi cei liberi, oştenii (seimenii), precum şi orăşenii. Amploarea răscoalei l-a silit pe Constantin Şerban, domnul Ţării Româneşti, să fugă şi să cheme în ajutor pe principele Transilvaniei, pe domnul Moldovei şi pe paşa de Silistra. În sec. al XVIII-lea, ascuţirea luptei de clasă, precum şi necesitatea creşterii producţiei agricole pentru piaţă au avut drept rezultat eliberarea personală a rumânilor şi vecinilor şi stabilirea de către stat a zilelor de muncă datorate de ţărani stăpînilor de moşii în timpul domniei lui Constantin Mavrocordat. Introducerea clăcii şi a nartului a înăsprit însă situaţia grea a ţăranilor, ceea ce a dus la izbucnirea numeroaselor răscoale locale de la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea (atît în Moldova cît şi în Ţara Românească) şi la participarea masivă a ţăranilor la mişcarea revoluţionară din 1821, condusă de Tudor Vladimirescu. În Transilvania, la vechile cauze ale mişcărilor ţărăneşti, s-a adăugat un nou motiv: încercarea Habsburgilor de a catoliciza cu forţa pe ţăranii români. Astfel de răscoale antifeudale, antihabsburgice şi anticatolice au avut loc în 1720 în regiunea Bîrsei, în 1735 în Banat, sub conducerea lui Pero Seghedinaţ, la care au luat parte români, sîrbi şi maghiari, în 1744 în Transilvania, împotriva clerului catolic, sub conducerea călugărului Visarion Sarai, iar în 1759—1761, tot în Transilvania şi cu acelaşi caracter, sub conducerea călugărului Sofronie din Cioara. Cea mai însemnată **r.ţ.** din sec. al XVIII-lea din Transilvania a fost, prin amploarea şi intensitatea ei, aceea din 1784—1785, de sub conducerea lui Horia, Cloşca şi Crişan, cu un program antifeudal, care preconiza desfiinţarea nobilimii şi împărţirea pămînturilor ei la ţărani. În urma acestei puternice răscoale, Dieta Transilvaniei a fost nevoită, în 1791—1792, să recunoască desfiinţarea servituţilor. După înăbuşirea mişcării revoluţionare din 1821 a avut loc în 1826, în Oltenia, o puternică mişcare ţărănească, condusă de Ghiţă Cuţui şi Simion Mehedinţeanu. Agravarea situaţiei ţărănimii prin creşterea clăcii, în urma aplicării regulamentelor organice în Moldova şi Ţara Românească şi prin îngrădirile care anulau de fapt desfiinţarea servituţilor personale votată de Dieta Transilvaniei în 1791—1792, a provocat creşterea nemulţumirii ţărănimii, care a răbufnit violent în timpul revoluţiei din 1848 din ţările române, ţărănimea fiind principala forţă socială a revoluţiei. *(În epoca modernă)* Menţinerea rămăşiţelor feudale în agricultură a alimentat permanenta stare de nemulţumire a ţărănimii. Lipsiţi de pămînt în majoritatea lor şi nevoiţi să lucreze moşiile boiereşti în condiţiile de cruntă exploatare ale învoielilor agricole, ţăranii s-au răsculat de nenumărate ori; răscoalele locale s-au înmulţit spre sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea. Cea mai puternică răscoală din a doua jumătate a sec. al XIX-lea a fost aceea din 1888, care a cuprins o mare parte a ţării avînd o amploare deosebită în regiunile de deal şi de cîmpie ale Munteniei. În 1907 a avut loc cea mai puternică **r.ţ.** din istoria ţării, desfăşurată sub lozinca „noi vrem pămînt". Izbucnită în nordul Moldovei, răscoala din 1907 s-a întins cu rapiditate, cuprinzînd întreaga ţară. Ţăranii au ars conacele şi registrele cu învoielile agricole şi au pornit, în coloane, către oraşele reşedinţă de judeţ. Represiunea ordonată de guvernul liberal a fost sălbatică. Sub gloanţele armatei trimise împotriva răsculaţilor au căzut mii de ţărani. **R.ţ.** din 1907, care a reliefat necesitatea acută a rezolvării problemei agrare în favoarea maselor largi ale ţărănimii, a demonstrat uriaşa energie revoluţionară a ţărănimii şi a avut un puternic răsunet şi în străinătate, ceea ce a silit guvernele ţărilor limitrofe să ia măsuri pentru a împiedica extinderea ei. Clasa muncitoare a sprijinit, prin greve şi demonstraţii de solidaritate, ţărănimea răsculată, iar ziarul „România muncitoare" a publicat un manifest prin care cerea soldaţilor să nu tragă în ţăranii răsculaţi. *(În epoca contemporană)* Lupta ţărănimii pentru satisfacerea revendicărilor sale a început să capete un caracter mai organizat după crearea Partidului Comunist Român. P.C.R. a pregătit şi condus răscoala ţăranilor români şi maghiari din Valea Ghimeşului (1934). Lupta ţărănimii a căpătat finalitate o dată cu închegarea şi consolidarea alianţei trainice dintre clasa muncitoare şi ţărănime, în timpul revoluţiei populare.

răsfug alb (MED. VET.) v. **agalactie contagioasă.**

răspunderea materială a angajaţilor (DR.), răspundere prevăzută de Codul Muncii al Republicii Socialiste România, potrivit căreia angajaţii sînt obligaţi să repare pagubele pe care le pricinuiesc din culpă şi în legătură cu munca lor organizaţiei socialiste la care lucrează. În afară de cazurile limitativ prevăzute de lege (de ex. cînd paguba a fost pricinuită printr-o faptă penală), angajaţii răspund de prejudiciul efectiv cauzat, nu însă şi de foloasele nerealizate, iar despăgubirea nu poate depăşi cuantumul salariului tarifar net pe ultimele trei luni.

răsucire (REZ. MAT.), solicitare simplă a unei bare sau a unei piese, produsă de un sistem de forţe exterioare care se reduce la un moment rezultant, al cărui vector este dirijat după axa longitudinală a barei sau a piesei. Sin. *torsiune*.

răsucirea frunzelor (FITOPAT.), boală virotică a cartofului, pătlăgelelor roşii şi tutunului, care se manifestă prin răsucirea şi îngălbenirea frunzelor, după care întreaga plantă rămîne pitică.

răsúră, impozit adiţional în ţările române, în sec. al XVIII-lea şi la începutul sec. al XIX-lea. Din încasările **r.** se făcea plata dregătorilor. A fost desfiinţată prin Regulamentul organic.

Răşcanu, Vasile (n. 1885), fiziolog român, profesor la Universitatea din Iaşi, membru al Academiei Republicii Socialiste România şi profesor emerit. Este cunoscut prin cercetările sale referitoare la acţiunea nervilor pneumogastrici asupra blocării inimii, la electrofiziologia musculară, prin studiul cronaximetric al neurodinamicii reflexelor medulare etc. **R.** este un exponent al curentului nervist la noi. S-a ocupat şi de probleme de organizare sanitară. Op. pr.: „Problema organizării sanitare în România" (1935, în colaborare); „Istoricul spitalului orăşenesc de adulţi din Iaşi" (1956).

Răşinari, importantă aşezare rurală, situată la 4 km de Sibiu, la poalele Munţilor Cibin. Vestit prin bogăţia artei populare şi a tradiţiilor folclorice, **R.** este totodată păstrătorul unor vechi monumente istorice: cetatea ţărănească (rezervaţie arheologică, sec. X–XII), biserica sf. Paraschiva (1752), cu preţioase picturi murale (1785). Aici se află un muzeu etnografic şi casa memorială „Octavian Goga".

răşini (CHIM.), amestec complex de compuşi organici, de constituţie adeseori necunoscută. Sînt substanţe amorfe, solide sau semisolide, fără punct de topire definit. **R.** pot fi *vegetale* (copalul, damarul), *animale* (şelacul) sau *sintetice* (**r.** alchidice, **r.** anilin-formaldehidice, galalitul etc.). **R.** naturale nu sînt solubile în apă, spre deosebire de gume. Sînt solubile în anumiţi solvenţi organici, cu care formează soluţii utilizabile ca lacuri de acoperire. — *R. alchidice* v. *alchidali*. — *R. anilin-formaldehidice*, amestec complex de produşi macromoleculari obţinut prin condensarea anilinei cu un exces de formaldehidă, în prezenţa unor catalizatori acizi. *R. a-f.* au structură tridimensională şi sînt termoinerte. Amestecate cu diverse materiale de umplutură, pot fi prelucrate prin presare la cald. Obiectele formate sînt dure, casante şi electroizolante. Se mai utilizează la fabricarea lacurilor pentru lemn, pînză sau hîrtie. V. şi aminoplaste. — *R. cazein-formaldehidice* v. *galalit*. — *R. de melamină*, produşi de condensare ai melaminei cu formaldehida. Sînt substanţe solide, rezistente la apă şi cu bună stabilitate termică. Se pot colora cu uşurinţă în cele mai diferite nuanţe. Sînt întrebuinţate la fabricarea unor adezivi pentru hîrtie, lemn şi carton, în industria textilă, la fabricarea unor obiecte de uz casnic şi, în amestec cu fibre de sticlă, la confecţionarea unor elemente de construcţie care au rezistenţă mecanică foarte mare. V. şi aminoplaste. — *R. de presare*, răşini artificiale, obţinute prin procese de policondensare şi prelucrate prin presarea la cald a amestecului format din polimer, materiale de umplutură, coloranţi etc. În condiţiile de prelucrare, între macromoleculele polimerului se stabilesc legături tridimensionale, datorită cărora materialul obţinut devine termoinert, infuzibil, insolubil şi dur (ex. fenoplastele, aminoplastele etc.). — *R. epoxidice* (sau *epoxi*), produşi macromoleculari obţinuţi prin reacţia de condensare dintre un compus epoxidic şi un difenol. Au structură liniară, care poate fi trecută uşor într-o structură tridimensională prin adăugarea în masa de reacţie a unor agenţi de întărire (etilendiamina sau anhidrida ftalică). Prezintă o mare stabilitate termică şi chimică. Se întrebuinţează în special ca adezivi pentru lipituri rezistente între obiecte din materiale diferite (metal, ceramică, sticlă, materiale plastice), în industria lacurilor etc. — *R. fenol-formaldehidice* v. *fenoplaste*. — *R. schimbătoare de ioni*, produse macromoleculare cu grupări polare care au proprietatea de a schimba ionii lor cu o cantitate echivalentă din ionii existenţi în soluţia cu care vin în contact. Există răşini schimbătoare de cationi şi răşini schimbătoare de anioni. Se întrebuinţează la epurarea apei, în industria zahărului, la separarea unor elemente, în medicină etc. (ex. **r.** obţinute prin condensarea formaldehidei cu amide sau cu proteine etc.). V. şi schimbători de ioni. — *R. ureo-formaldehidice* (sau *carbamidice*), produse de policondensare ale ureei cu formaldehida. În prima etapă a reacţiei se obţine un produs lichid, care, amestecat cu un material de întărire (rumeguş de lemn), se supune la încălzire, se solidifică prin răcire, apoi se macină şi se formează din el obiecte prin presare. Sînt incolore, translucide, incasante şi pot fi frumos colorate în nuanţe pastel. Se întrebuinţează la fabricarea unor obiecte de uz casnic, a reflectoarelor, a abajururilor, în industria peliculogenelor, ca adezivi în industria textilă etc. V. şi aminoplaste.

răşinoáse (SILV.), denumire dată unor arbori, arbuşti sau subarbuşti cu frunze aciculare sau solzoase, de regulă persistente, mai rar căzătoare, dispuse cîte una, două sau în mănunchiuri. Inflorescenţele mascule au forma unor conuri mici sau a unor mîţişori, iar cele femele sînt conuri lemnoase, pieloase sau cărnoase. Seminţele unor specii de **r.** sînt aripate. Cele mai multe **r.** formează, singure sau în asociaţii, păduri întinse, cu o mare valoare economică. Lemnul de **r.** are o creştere rapidă şi se foloseşte în construcţii sau în industria hîrtiei şi celulozei. Răşina produsă de aceşti arbori are numeroase utilizări industriale. Printre cele mai importante specii de răşinoase se numără bradul, pinul, molidul etc.

rău (MED.) **1.** *Rău de altitudine*, tulburare trecătoare care apare în cursul ascensiunilor peste o anumită altitudine. Se datoreşte scăderii concentraţiei de oxigen din aerul atmosferic şi se caracterizează prin ameţeală, dureri de cap, stare de oboseală cu somnolenţă, dureri musculare, palpitaţii, creşterea frecvenţei respiraţiei, cianoza feţei, greaţă etc. **2.** *Rău de mare*, tulburare trecătoare întîlnită frecvent în cursul călătoriilor pe mare. Se caracterizează prin senzaţii de ameţeală, dureri de cap, paloare, salivaţie abundentă, greaţă şi vărsături şi se datoreşte excitării anormale a terminaţiilor senzitive ale aparatului vestibular (organul echilibrului, situat în urechea internă) din cauza legănării ambarcaţiei respective.

războaie de succesiune, denumire a războaielor purtate între diferitele case domnitoare pentru succesiunea la tronurile rămase vacante, ca urmare a lipsei urmaşilor direcţi. Cele mai cunoscute sînt: a) *Războiul pentru succesiunea la tronul Spaniei* (1701—1714), provocat în urma morţii regelui Spaniei, Carol al II-lea, de pretenţiile lui Ludovic al XIV-lea, regele Franţei, la moştenirea spaniolă. b) *Războiul pentru succesiunea la tronul Austriei* (1740—1748), purtat între Prusia, Franţa, Spania, Bavaria, Saxonia şi Sardinia, pe de o parte, şi Austria, sprijinită de Anglia, Olanda şi Rusia, pe de altă parte.

războaiele balcanice, denumire a două războaie purtate în Peninsula Balcanică. Primul dintre acestea (octombrie 1912—mai 1913), război de eliberare naţională, purtat de Uniunea Balcanică (Bulgaria, Serbia, Grecia şi Muntenegru) împotriva Turciei, s-a încheiat cu victoria coaliţiei antiotomane. Potrivit tratatului de pace încheiat la Londra (1913), Turcia restituia toate posesiunile din Europa, cu excepţia oraşului Istanbul şi a unui mic teritoriu în jurul acestuia, iar Albaniei i se recunoştea independenţa, proclamată la 28 noiembrie 1912. Al doilea **r.b.** (iunie—august 1913), război nejust pentru toate statele participante, purtat între Bulgaria, pe de o parte, şi Grecia, Serbia şi Muntenegru (cărora li s-au alăturat România şi Turcia), pe de altă parte, s-a încheiat cu înfrîngerea Bulgariei. Potrivit tratatului de pace încheiat la Bucureşti (1913), Bulgaria a pierdut partea de sud a Macedoniei şi partea de apus a Traciei, care reveneau Greciei, partea de nord a Macedoniei, care revenea Serbiei; regiunea din sudul Dobrogii, cunoscută sub numele de Cadrilater a intrat în componenţa statului român. Bulgaria pierdea de asemenea şi Adrianopolul, care în baza unui tratat turco-bulgar revenea Turciei. **R.b.** au contribuit, prin ascuţirea contradicţiilor internaţionale, la grăbirea izbucnirii primului război mondial.

războaiele husite (1419—1434), puternică mişcare cu caracter antifeudal, anticatolic şi de eliberare naţională din Cehia. **R.h.** au început după arderea pe rug a lui Jan Hus (1415), prin răscoala meşteşugarilor din Praga (iulie 1419). Împotriva husiţilor s-au coalizat împăratul german, papa şi marii feudali, care au organizat cinci cruciade antihusite (1420—1431). Mişcarea revoluţionară a taboriţilor, condusă la început de Jan Zizka, iar după moartea acestuia de Procop cel Mare, a obţinut succese importante. **R.h.** s-au terminat o dată cu trădarea calixtinilor (reprezentanţii curentului moderat din mişcarea husită) şi cu zdrobirea taboriţilor lîngă Lipany (1434); ele au zdruncinat poziţiile bisericii catolice şi ale feudalilor germani în Cehia şi au avut o importantă contribuţie la succesul Reformei în Europa. Caracterul antifeudal al **r.h.** a influenţat o serie de răscoale ţărăneşti, ca cea de la 1437—1438 din Transilvania.

războaiele medice, nume dat conflictelor armate desfăşurate între anii 500 şi 449 î.e.n., între statele greceşti şi Imperiul persan, pentru hegemonie asupra bazinului oriental al Mării Mediterane şi asupra teritoriilor riverane. V. şi Grecia antică.

războaiele opiului, denumire a două războaie de cotropire purtate de Anglia şi Franţa împotriva Chinei. Numele vine de la pretextul războaielor: măsurile prohibitive chineze împotriva comerţului cu opiu practicat de capitaliştii europeni şi nord-americani. *Primul război al opiului* (1840—1842), purtat între China şi Anglia, s-a terminat, prin pacea de la Nankin (1842), cu primul tratat de înrobire a Chinei. *Al doilea război al opiului* (1856—1860) a fost purtat între China, pe de o parte, şi Anglia şi Franţa, pe de alta. Războiul s-a încheiat cu tratatele de la Teanţzin (1858), iar după reluarea ostilităţilor de către puterile capitaliste, cu tratatele de la Pekin (1860). După terminarea războiului, statele capitaliste au ajutat guvernul manciurian să înăbuşe războiul ţărănesc al taipinilor (1851—1864). În timpul şi în urma **r.o.**, şi S.U.A. şi Rusia ţaristă au impus Chinei tratate înrobitoare. Tratatele încheiate de marile puteri au marcat începutul transformării Chinei într-o semicolonie a statelor capitaliste dezvoltate.

războaiele punice, nume dat celor trei războaie purtate de Roma antică împotriva Cartaginei (264—241, 218—201 şi 149—146 î.e.n.) pentru hegemonie asupra bazinului occidental al Mării Mediterane. V. şi Roma antică.

războaiele ruso-turce, conflicte armate din sec. XVIII—XIX între Rusia ţaristă şi Imperiul otoman. Prin aceste războaie, Rusia urmărea să obţină supremaţia în bazinul Mării Negre, să ia locul stăpînirii turceşti în Balcani şi să-şi deschidă drum spre Constantinopol. Numeroşi voluntari români, sîrbi, bulgari şi muntenegreni, animaţi de năzuinţa de a scutura jugul otoman, au participat la aceste războaie alături de armatele ruse. În cursul istoriei au avut loc următoarele războaie ruso-turce: **r.r.-t.** din 1711 la care a participat şi domnul Moldovei, Dimitrie Cantemir; s-a încheiat prin pacea de la Prut (iulie 1711), dar starea de război s-a menţinut pînă în 1713. **R.r.-t.** din 1735—1739, la care a participat, de partea Rusiei, şi Austria; potrivit păcii de la Belgrad, cu care s-a încheiat războiul, Imperiul otoman a înapoiat Rusiei fortăreaţa Azov, demilitarizată. **R.r.-t.** din 1768—1774, încheiat prin pacea de la Kuciuk-Kainargi, prin care Rusia a primit stepele de pe ţărmurile Mării Negre şi cîteva teritorii din Crimeea, precum şi libertatea comerţului în Marea Neagră şi Mediterană. Prevederile acestei păci limitau monopolul turcesc asupra comerţului ţărilor române. În timpul ostilităţilor, ţările române au fost sub administraţia provizorie militară rusă de sub comanda mareşalului P.A. Rumeanţev. **R.r.-t.** din 1787—1791, la care Austria a participat din nou de partea Rusiei; prin pacea de la Iaşi, care încheia războiul, Rusia a primit teritoriul dintre Bugul de sud şi Nistru, şi i se recunoştea stăpînirea asupra Crimeii. În timpul ostilităţilor, Moldova a fost ocupată de trupele ruse, iar Ţara Românească de cele austriece. **R.r.-t.** din 1806—1812 încheiat prin pacea de la Bucureşti, prin care Rusia a încorporat Basarabia, parte a Ţării Moldovei, situată între Prut şi Nistru; în timpul operaţiilor militare, Moldova şi Ţara Românească au fost sub administraţia provizorie militară rusă. **R.r.-t.** din 1828—1829, încheiat prin pacea de la Adrianopol, prin care Rusia obţinea recunoaşterea stăpînirii asupra ţărmului caucazian al Mării Negre, asupra Gruziei şi a altor teritorii din Transcaucazia, asupra gurilor Dunării, precum şi dreptul pentru flota comercială rusă de a trece nestingherită prin Bosfor şi Dardanele; Turcia a recunoscut independenţa Greciei şi acorda Serbiei o largă autonomie. Prevederile acestei păci desfiinţau monopolul turcesc asupra comerţului ţărilor române. Între 1828 şi 1834, Moldova şi Ţara Românească au fost sub administraţia militară rusă, în care timp au fost elaborate şi au intrat în vigoare regulamentele organice. În 1877, Rusia a început un război împotriva Turciei, care, prin participarea României, s-a transformat în războiul ruso-româno-turc din 1877—1878. V. şi războiul pentru independenţă.

răzbói, luptă armată organizată între anumite grupuri, clase sociale, în special între diferite state pentru realizarea unor interese economice şi politice; reprezintă continuarea, cu mijloace violente, a politicii statelor şi claselor respective. **R.** este un fenomen social-istoric complex şi contradictoriu, apărut pe o anumită treaptă de dezvoltare a societăţii omeneşti, o dată cu apariţia proprietăţii private, a claselor sociale antagoniste şi a statului, şi va dispărea pe o altă treaptă de dezvoltare a societăţii, o dată cu dispariţia cauzelor care l-au generat. În condiţiile imperialismului, datorită dezvoltării inegale şi în salturi a ţărilor capitaliste şi amplificării contradicţiilor pe plan mondial, au apărut **r.** mondiale. Ţinînd seama de caracterul **r.**, marxism-leninismul le împarte în **r.** drepte şi **r.** nedrepte. *R. drepte* sînt **r.** claselor asuprite şi exploatate împotriva claselor dominante, ale popoarelor împotriva cotropitorilor străini, **r.** de eliberare naţională, **r.** popoarelor pentru apărarea independenţei şi suveranităţii lor naţionale împotriva imperialismului, **r.** duse de proletariatul învingător pentru apărarea socialismului împotriva agresiunii statelor imperialiste etc. (ex. războaiele pentru independenţa coloniilor spaniole şi engleze din America, războiul de independenţă al României din 1877, războiul naţional revoluţionar al poporului spaniol ş.a.). *R. nedrepte* sînt războaiele care se duc pentru anexiuni, pentru cotropirea, jefuirea şi subjugarea altor popoare, **r.** care servesc intereselor imperialismului, colonialismului şi sînt îndreptate împotriva forţelor revoluţionare (ex. agresiunea Italiei fasciste împotriva Abisiniei 1935—1936, agresiunea Statelor Unite ale Americii în Vietnam ş.a.). Analiza ştiinţifică a caracterului unui **r.** are o mare importanţă, deoarece aceasta permite stabilitatea atitudinii clasei muncitoare, în frunte cu partidele comuniste, faţă de el. În opoziţie cu pacifismul burghez, care se ridică împotriva oricărui fel de **r.**, fără a-i analiza conţinutul politic şi de clasă, marxism-leninismul condamnă **r.** nedrepte şi în acelaşi timp ia apărarea **r.** drepte, revoluţionare, eliberatoare. În epoca noastră, deşi în lume au avut loc transformări radicale, pericolul unui nou **r.** mondial n-a trecut încă, deoarece, atîta vreme cît există imperialism, se menţine şi terenul pentru **r.** În lupta pentru pieţe de desfacere, pentru surse de materii prime şi sfere de influenţă, pentru menţinerea şi acapararea de poziţii dominante asupra altor popoare, contradicţiile interimperialiste devin tot mai profunde; forţele cele mai agresive ale imperialismului se opun procesului de transformare social-politică progresistă a lumii, atentează la independenţa şi suveranitatea popoarelor, recurg la represiuni colonialiste şi intervenţii armate deschise, periclitînd pacea mondială. Analiza ştiinţifică a epocii contemporane arată că, deşi esenţa imperialismului nu s-a schimbat, raportul de forţe pe plan mondial s-a modificat radical în favoarea forţelor păcii. Forţe uriaşe se opun tendinţelor agresive ale imperialismului: ţările socialiste, clasa muncitoare internaţională, noile state independente, mişcarea de eliberare naţională, mişcarea mondială pentru apărarea păcii; aceste forţe îşi impun tot mai mult voinţa asupra mersului evenimentelor, exercită o influenţă tot mai puternică asupra evoluţiei vieţii politice internaţionale. În condiţiile existenţei armelor racheto-nucleare, cînd o conflagraţie mondială ar atrage după sine calamităţi incomparabile cu cele din trecutele războaie, mase populare dintre cele mai largi, forţe politice şi sociale de pe toate continentele s-au ridicat la luptă, pentru pace. Toate acestea creează posibilitatea de a exclude **r.** mondial din viaţa societăţii încă înaintea victoriei depline a socialismului. România duce o politică îndreptată spre întărirea continuă a forțelor socialismului și păcii în întreaga lume, spre dezvoltarea mișcării antiimperialiste, a luptei pentru democrație și progres social. — *R. civil*, formă a luptei de clasă dusă cu ajutorul armelor în vederea schimbării orînduirii sociale de stat sau pentru menținerea și dezvoltarea noii orînduiri sociale sau de stat deja create. *R.c.* au loc între clasele progresiste și cele reacționare, care se împotrivesc tendințelor revoluționare sau se răscoală împotriva orînduirii de stat progresiste existente (ex. *r.c.* din S.U.A., 1861—1865; din U.R.S.S., 1918—1920; din Spania, 1936—1939). — *R. de partizani*, luptă dusă de detașamente armate în spatele frontului armatei dușmane, cotropitoare; lupta dusă de partizani, ca formă a războiului popular, împotriva unui regim politic reacționar și a armatelor sale oficiale. Se caracterizează prin participarea largă a maselor populare și printr-o mare varietate a formelor de luptă. *R. de p.* are tradiții istorice vechi. O mare extindere a cunoscut mișcarea de partizani în timpul celui de-al doilea război mondial în U.R.S.S. și în țările europene ocupate de armatele fasciste germane, ca și în țările Asiei ocupate de trupele imperialiste ale Japoniei, contribuind la înfrîngerea agresorilor. *R. de p.* se desfășoară și în prezent într-o serie de țări din Asia, Africa și America Latină, în care masele populare luptă împotriva asupririi imperialiste și a regimurilor dictatoriale, instaurate și susținute de către cercurile colonialiste și neocolonialiste. — (MILIT.) *R. de poziție*, război în care, pe același teatru de acțiuni militare, ambii adversari duc în general acțiuni de apărare, ca rezultat al unui echilibru de forțe. Linia frontului rămîne un timp îndelungat neschimbată, iar pozițiile de apărare capătă o mare dezvoltare din punctul de vedere al amenajării genistice. Această formă de luptă nu poate hotărî deznodămîntul războiului. — *R. manevrier*, război în care acțiunile de luptă au un pronunțat caracter dinamic. Spre deosebire de războiul de poziție, *r. m.* se caracterizează prin schimbări dese și bruște ale situației și liniei frontului, prin regrupări rapide de forțe și de mijloace, precum și prin încercuirea și nimicirea într-un timp scurt a unor importante grupări de forțe ale adversarului. — *Legile și obiceiurile războiului*, totalitatea normelor de drept internațional care trebuie respectate într-un conflict armat de către părțile beligerante în raporturile dintre ele sau cu statele neutre. Scopul principal al *l. și o.r.* este de a înlătura folosirea unor mijloace de purtare a **r.** de natură a provoca suferințe deosebit de mari, precum și ocrotirea populației civile și tot astfel a anumitor bunuri împotriva consecințelor nemijlocite ale operațiilor militare. *L. și o.r.* reglementează, printre altele, tratamentul răniților, bolnavilor și prizonierilor, statutul populației civile și regimul proprietății. Încălcările acestor legi și obiceiuri constituie *crime internaționale*, prevăzute, printre altele, în statutele tribunalelor militare de laNürnberg și Tokio, adoptate după cel de-al doilea război mondial. Cele mai importante convenții internaționale referitoare la normele de purtare a **r.** sînt: convențiile de la Haga din 1899 și 1907, care cuprind normele privind războiul terestru și maritim, protocolul de la Geneva din 1925 pentru interzicerea folosirii în război a gazelor asfixiante, otrăvitoare și a altor gaze, precum și a mijloacelor bacteriologice, convențiile de la Geneva din 1949, privind protecția victimelor războiului, și convenția de la Haga din 1954 cu privire la protecția valorilor culturale în caz de conflict armat. Aplicarea *l. și o.r.* este negată de teoria imperialistă a *r. total*, care susține că este permis să se folosească toate mijloacele de distrugere nu numai împotriva forțelor armate, ci și împotriva întregii populații a țării inamice.

război mondial, *Primul război mondial* (1914—1918), conflict armat izbucnit ca urmare a contradicțiilor dintre marile puteri imperialiste, în lupta pentru reîmpărțirea sferelor de influență și pentru acaparare de colonii și de teritorii străine. Început între tabăra imperialistă a *Puterilor Centrale* (Germania și Austro-Ungaria) și cea a *Antantei* (Anglia, Franța și Rusia), războiul a antrenat 33 de țări cu o populație de peste 1 miliard de locuitori. Războiul a izbucnit prin atacarea Serbiei de către Austro-Ungaria (28 iulie 1914), care a folosit pretextul împușcării principelui moștenitor austriac Franz-Ferdinand, la Sarajevo, în Bosnia, de către un student sîrb. La 1 august, Germania declară război Rusiei; Franța și Marea Britanie declară război Germaniei, la 3, și respectiv 4 august. Războiul devine astfel general. Principalele operații militare s-au desfășurat în Europa; acțiuni militare secundare au avut loc în Africa, în Asia și în Pacific. În 1914, armatele germane au ocupat, în vest, Belgia (august) și o parte a Franței, dar au fost oprite de armatele franco-engleze pe Marna (septembrie), iar în est, au oprit ofensiva armatelor ruse, pe care le-au înfrînt la lacurile mazuriene (august). Armatele austro-ungare sînt înfrînte însă de armata rusă, în Galiția, și de armata sîrbă. La sfîrșitul anului 1914, fronturile s-au stabilizat, războiul devenind un război de poziții. În 1915, frontul răsăritean a fost cel mai activ; ofensiva Puterilor Centrale s-a soldat cu ocuparea Poloniei și cu reocuparea Prusiei Orientale și a Galiției. Ofensivele armatei Italiei, intrată în război de partea Antantei în acest an, sînt lipsite de succese, frontul stabilizîndu-se în Alpi. După intrarea în război a Bulgariei, de partea Puterilor Centrale, Serbia este înfrîntă și ocupată, iar Antanta debarcă trupe în Grecia, formînd frontul de la Salonic. În cursul anului 1916, mai activ a fost frontul apusean, unde au avut loc marile bătălii de la *Verdun* și de pe *Somme*. Pe frontul răsăritean, s-a desfășurat cu succes ofensiva rusă din iunie –

septembrie; armata austro-ungară s-a retras din Galiţia răsăriteană şi din Bucovina. La 27 august 1916, după doi ani de neutralitate, România burghezo-moşierească s-a alăturat coaliţiei imperialiste a Antantei, care promitea satisfacerea dezideratului unităţii naţionale. După cîteva succese militare în Transilvania, armata română a suferit mari pierderi şi a fost nevoită să se retragă. Armatele inamice au ocupat 2/3 din teritoriul României, fiind oprite în decembrie 1916, pe frontul Siretului, unde luptau şi trupe ruseşti. În 1917, prin intrarea în război, alături de Antantă, a S.U.A., Chinei şi a altor state, şansele Antantei de a cîştiga războiul s-au mărit. Pe frontul românesc, armata română, reorganizată, a desfăşurat ofensiva de la *Mărăşti* (iulie) şi a zdrobit ofensiva armatei germane, la *Mărăşeşti* (iulie—august). În 1917, în aproape toată ţările beligerante se manifestă criza politică, mai puternică fiind în Rusia. În februarie, ţarismul a fost răsturnat. Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie, care a inaugurat o nouă eră în istoria omenirii, a dat o puternică lovitură sistemului imperialist. În condiţiile refuzului Germaniei de a încheia o pace fără anexiuni, Rusia Sovietică a încheiat, în interesul salvării revoluţiei, pacea de la Brest-Litovsk (3 martie 1918); Germania şi Austro-Ungaria ocupă întinse teritorii sovietice. În vara anului 1918, forţele contrarevoluţionare, sprijinite de puterile imperialiste, au dezlănţuit războiul civil împotriva Rusiei Sovietice; în acelaşi timp, Antanta începe intervenţia făţişă împotriva Rusiei Sovietice. În 1918, armatele Antantei trec pe toate fronturile la contraofensivă. În Balcani, ei înaintează rapid spre Dunăre; Bulgaria, unde izbucnise o răscoală republicană, capitulează (29 septembrie). În Austro-Ungaria au loc mari mişcări revoluţionare de eliberare naţională şi pentru transformări sociale burghezo-democratice ale cehilor, slovacilor, sîrbilor, croaţilor, românilor etc. Revoluţia burghezo-democratică din Ungaria, izbucnită în octombrie, proclamă abolirea dualismului austro-ungar, independenţa Ungariei, republica democratică; Croaţia, Slovenia, Muntenegru, Bosnia s-au unit cu Serbia, formînd Regatul sîrbilor, croaţilor şi slovenilor (din 1929, Iugoslavia), iar Cehia şi Slovacia au format Cehoslovacia. În noiembrie, statul polon independent este restabilit. Austro-Ungaria, înfrîntă şi pe frontul italian, a semnat armistiţiul (3 noiembrie). Germania, unde începuse revoluţia, care, învingătoare la Berlin (9 noiembrie), a răsturnat monarhia, cere armistiţiu şi îl semnează la 11 noiembrie. România, care încheiase, în decembrie 1917, armistiţiul cu Puterile Centrale şi fusese nevoită să încheie cu acestea tratatul de pace preliminar de la Buftea (martie) şi tratatul de pace de la Bucureşti (mai), le denunţă printr-un ultimatum adresat generalului Mackensen (10 noiembrie). În împrejurările prăbuşirii Imperiului habsburgic şi ale victoriei Marii Revoluţii din Octombrie, a apărut posibilitatea încununării victorioase a luptei de eliberare naţională a poporului român, pentru încheierea procesului de formare a statului naţional unitar român; la 27 octombrie, Bucovina s-a unit cu România, iar în octombrie-noiembrie, în Transilvania au avut loc mari lupte revoluţionare în urma cărora Marea Adunare populară de la Alba-Iulia (1 decembrie 1918), a proclamat unirea Transilvaniei cu România. Primul război mondial a luat sfîrşit cu victoria Antantei. În acest război s-au folosit pentru prima oară submarinele, gazele toxice (Ypres, 1915), tancurile (Somme, 1916) şi avioanele. El a pricinuit uriaşe pierderi umane (aproape 9 700 000 de morţi şi aproape 20 000 000 de răniţi, contuzionaţi, gazaţi) şi materiale (evaluate la peste 278 de miliarde de dolari). Tratatele de pace cu Germania şi cu aliaţii săi, încheiate în 1919—1920 la Versailles, Saint-Germain, Neuilly, Sèvres şi Trianon, consfinţeau preponderenţa marilor puteri ale Antantei în cadrul lumii capitaliste, împărţirea fostelor colonii germane şi a posesiunilor turceşti din Orientul Apropiat între puterile învingătoare. Sub imperiul stării de fapt create în toamna anului 1918 prin lupta de eliberare naţională a popoarelor din fosta Austro-Ungarie, aceste tratate consacră graniţele noilor state (Cehoslovacia, Polonia) şi ale statelor care şi-au desăvîrşit unitatea naţională (România, Iugoslavia). *Al doilea război mondial (1939—1945)*, cel mai mare conflict militar, politic, economic şi diplomatic din istoria omenirii, care a cuprins 72 de state, cu o populaţie de 1 700 000 000 de oameni (circa 80% din populaţia lumii la data respectivă). A fost dezlănţuit de Germania hitleristă, aliată cu Italia fascistă şi cu Japonia militaristă cu scopul instaurării dominaţiei lor asupra lumii, lichidării independenţei popoarelor şi chiar exterminării fizice a unora dintre acestea. Dezlănţuirea războiului a fost precedată de o serie de agresiuni cărora le-au căzut victime ţări din Europa, Asia şi Africa. Această politică a fost favorizată de faptul că puterile occidentale au respins propunerile şi planurile de organizare a securităţii colective, au promovat o politică de cedare în faţa pretenţiilor statelor agresive. La 1 septembrie 1939, Germania a atacat Polonia, dezlănţuind al doilea război mondial. Franţa şi Marea Britanie au declarat război Germaniei (3 septembrie), dar n-au întreprins nici o acţiune militară de anvergură („războiul ciudat“). Polonia a fost înfrîntă în 26 de zile. După ce a ocupat Danemarca şi Norvegia (aprilie 1940), armatele hitleriste au invadat Olanda, Belgia (care au capitulat în mai 1940) şi Luxemburgul, înaintînd rapid pe teritoriul Franţei, care, atacată şi de Italia (aceasta intră în război la 10 iunie 1940), capitulează la 22 iunie 1940. Prin intrarea Italiei în război, au început operaţiile militare şi în Africa. După ce, prin aceste acţiuni şi-a întărit considerabil potenţialul economic-militar, Reichul nazist şi-a îndreptat din nou eforturile diplomatice şi militare spre estul şi sud-estul Europei. România, părăsită de toate puterile Europei, a fost nevoită să accepte condiţiile nedrepte ale *Dictatului de la Viena* (30 august 1940), prin care i se răpea partea de Nord a Transilvaniei. La 6 septembrie, cercurile politice reacţionare instaurează dictatura militară-fascistă; începînd din octombrie 1940, trupele germane pătrund în ţară. În primăvara anului 1941, Germania, împreună cu aliaţii ei, ocupă vremelnic Iugoslavia (care se declarase neutră) şi Grecia (atacată anterior de Italia), instaurîndu-şi astfel controlul asupra întregii Peninsule Balcanice. La 22 iunie 1941, trupele hitleriste au atacat prin surprindere Uniunea Sovietică, obiectiv esenţial al planurilor aventuriste ale hitleriştilor de cucerire a dominaţiei mondiale, sperînd ca prin înfăptuirea „războiului fulger“ s-o învingă pînă la sfîrşitul anului. Împreună cu Germania au început operaţii militare împotriva U.R.S.S., Italia, România, Finlanda, Slovacia şi apoi Ungaria. Prin concentrarea de forţe şi prin amploarea bătăliilor, frontul sovieto-german a devenit principalul front al celui de-al doilea război mondial. În primele luni ale războiului, hitleriştii au cotropit o mare parte a teritoriului U.R.S.S., dar în decembrie au suferit în faţa Moscovei prima mare înfrîngere militară. În Extremul Orient, Japonia, care continua războiul împotriva Chinei, a atacat baza maritimă militară a S.U.A., de la Pearl Harbor (7 decembrie); S.U.A. şi Anglia au declarat război Japoniei (8 decembrie 1941). S-a constituit coaliţia antihitleristă, în care U.R.S.S. a reprezentat principala forţă, ceea ce a marcat schimbarea situaţiei internaţionale în favoarea forţelor antifasciste. Un rol însemnat în întărirea forţelor antifasciste l-a avut Rezistenţa antifascistă a popoarelor. În anul 1942, pe frontul european, unde U.R.S.S., în lipsa unui al doilea front în Europa, suporta tot greul războiului, începe, la 19 noiembrie, bătălia de la Stalingrad (noiembrie, 1942 — februarie 1943), terminată printr-un mare dezastru pentru trupele hitleriste; bătălia a însemnat începutul unei cotituri radicale în desfăşurarea războiului. Pe frontul din Extremul Orient şi din Pacific, Japonia a ocupat, pînă în 1942, posesiuni coloniale importante, dar începînd din a doua jumătate a anului 1942, armatele anglo-americane au pornit la contraofensivă. Pe frontul din Africa de nord armata engleză provoacă trupelor germano-italiene, o grea înfrîngere la El'Alamein (octombrie 1942); în noiembrie, trupele americane şi engleze debarcă în Maroc şi Algeria; lor li se alătură forţele franceze din Africa. Anul 1943 a marcat trecerea definitivă a iniţiativei strategice de partea forţelor militare ale coaliţiei antifasciste. Pe frontul răsăritean după bătălia de la Kursk şi Orel, ofensiva armatei sovietice sileşte armatele germane la o retragere precipitată din cotul Donului şi din Caucazul de Nord. În mai 1943, armatele anglo-americane debarcă în Italia; în septembrie aceasta iese din războiul hitlerist şi declară război Germaniei, ceea ce provoacă ocuparea Italiei de nord şi centrale de către hitlerişti. Mişcarea de rezistenţă capătă amploare atît în Europa cît şi în Asia; creşte mişcarea de partizani (în U.R.S.S. au activat, în spatele frontului inamic, mari unităţi de partizani); în unele ţări aceasta a luat proporţiile unor adevărate războaie de eliberare naţională (Iugoslavia, Italia, China ş.a.). În 1944, pe frontul de răsărit armatele sovietice au zdrobit mari grupuri de armate germane şi după eliberarea teritoriului U.R.S.S. au depăşit graniţele de stat ale Uniunii Sovietice, contribuind la eliberarea, pînă la sfîrşitul războiului, a Poloniei, României, Bulgariei, Iugoslaviei, Ungariei, Cehoslovaciei, Austriei, Danemarcii şi Norvegiei. În septembrie, Finlanda, înfrîntă, cere armistiţiu. În vest, puternice forţe anglo-americane au debarcat în Normandia (iunie), şi au început, împreună cu forţele franceze din interior (F.F.I.), operaţiile de eliberare a Franţei. Anul 1944 a fost anul unor victorii hotărîtoare ale coaliţiei antifasciste, al insurecţiilor naţionale, din Paris (august), România (august), Slovacia (august), Bulgaria (septembrie), şi al ofensivei generale a armatelor de eliberare din Iugoslavia, Grecia şi Albania. În octombrie 1944, trupele engleze au debarcat în Grecia. În România la 23 august 1944, P.C.R. în colaborare cu celelalte forţe antihitleriste, a trecut la înfăptuirea insurecţiei armate; dictatura militaro-fascistă a fost răsturnată, România a întors armele împotriva Germaniei, alăturîndu-se coaliţiei antihitleriste. Forţele insurecţionale au eliberat, prin lupte grele, Capitala şi cea mai mare parte a teritoriului ţării. Participînd la război cu efective care s-au ridicat la aproape 540 000 de soldaţi, armata română a luptat cot la cot cu armata sovietică, pentru eliberarea părţii de nord a Transilvaniei şi pentru eliberarea Ungariei şi Cehoslovaciei pînă la încheierea victorioasă a războiului în Europa. În 1945, armatele sovietice încercuiesc Berlinul şi-l ocupă (2 mai) după lupte îndîrjite. La sfîrşitul lunii aprilie 1945, se realizează joncţiunea dintre trupele sovietice şi cele americane şi engleze. La 5 mai a izbucnit insurecţia la Praga, oraşul fiind eliberat, la 9 mai, de armata sovietică. Înfrîntă, Germania hitleristă capitulează fără condiţii (8 mai 1945). În Extremul Orient, Japonia suferă înfrîngeri importante; în iunie 1945, forţele americane debarcă pe teritoriul Japoniei, în insulele Ryu-Kyu. În august 1945, U.R.S.S. începe operaţiile militare împotriva Japoniei, zdrobind puternica armată din Manciuria (armata din Kwangtung). Deşi soarta războiului era hotărîtă, S.U.A. au supus bombardamentelor atomice oraşele Hiroshima (6 august) şi Nagasaki (9 august). Zdrobită, Japonia capitulează fără condiţii (2 septembrie 1945). Astfel, al doilea război mondial s-a încheiat cu înfrîngerea statelor fasciste. Pierderile umane din timpul războiului au fost imense: au fost ucişi peste 30 000 000 de militari; circa 25 000 000 de oameni au pierit din rîndurile populaţiei civile; circa 35 000 000 de oameni au fost răniţi şi mutilaţi. Pierderile materiale se cifrează la 1 384 miliarde de dolari. În acest război, statele fasciste, încălcînd convenţiile internaţionale, au folosit metode barbare de ducere a războiului de o cruzime fără precedent în istorie, ducînd şi un război de exterminare a populaţiei civile. Numai în lagărele de concentrare au fost exterminaţi 12 milioane de oameni. Crimele de război săvîrşite de statele fasciste au fost condamnate la Procesul de la Nürnberg (noiembrie 1945 — octombrie 1946) şi la Procesul de la Tokio (mai 1946 — noiembrie 1948). După terminarea războiului s-au încheiat la Paris (februarie 1947) tratate de pace cu Italia, România, Bulgaria, Ungaria şi Finlanda; în septembrie 1951, S.U.A. au încheiat unilateral, fără participarea U.R.S.S. pacea cu Japonia. În mai 1955 a fost semnat tratatul de stat cu Austria. Tratatul de pace german nu a fost încă încheiat.

război ţărănesc, formă superioară a luptei ţărănimii împotriva exploatării feudale, care, prin amploarea acţiunilor, prin aria de desfăşurare, prin programul de revendicări şi prin formele de organizare, depăşeşte răscoalele ţărăneşti. Printre cele mai importante războaie ţărăneşti se numără *jacqueria* (1358), *războiul ţărănesc condus de Gh. Doja* (1514), *războiul ţărănesc german* (1524—1525), *războiul ţărănesc condus de Emelian Pugaciov* (1773—1775).

războiul Crimeii (1853—1856), război nedrept purtat între Rusia, pe de o parte, şi Turcia, Anglia, Franţa şi Regatul Sardiniei, pe de altă parte, ca urmare a ascuţirii contradicţiilor anglo-franco-ruse în problema orientală, în general, şi problema împărţirii posesiunilor Imperiului otoman aflat în declin, în special. În primele zile ale războiului, flota rusă a distrus la Sinope flota turcă. Operaţiile militare au avut loc pe Dunăre, în Transcaucazia şi în Crimeea, pe Marea Baltică şi pe coastele Kamciatkăi, însă teatrul principal al războiului a fost Crimeea, unde aliaţii au debarcat forţe numeroase şi au provocat armatei ruse înfrîngeri grele (printre ele şi căderea Sevastopolului, 1855). Încheiat prin tratatul de pace din 1856 de la Paris, războiul a schimbat raportul de forţe în Europa, în favoarea Franţei.

războiul de 7 ani (1756—1763), război purtat între Anglia, Prusia şi Portugalia, şi Franţa, Austria, Rusia, Suedia, Saxonia şi Spania, izbucnit ca urmare a ascuţirii luptei dintre Anglia şi Franţa pentru colonii şi a înăspririi contradicţiilor dintre Prusia, pe de o parte, şi Franţa, Austria şi Rusia, pe de altă parte. Războiul s-a purtat, în Apus, pe mare şi în coloniile din America de Nord, între Franţa şi Anglia, iar în răsăritul Europei între armatele coalizate ale Franţei, Austriei şi Rusiei, pe de o parte, şi armatele Prusiei, pe de alta. Războiul s-a încheiat în 1763 prin păcile de la Paris (între Franţa şi Anglia) şi de la Hubertusburg (între Prusia, Austria şi Rusia, care-şi schimbase, în ultimul an al războiului, atitudinea faţă de Prusia). În urma acestui război, puterea colonială a Franţei a slăbit considerabil şi a început supremaţia maritimă a Angliei, iar Prusia şi-a consolidat preponderenţa în Germania.

războiul de 30 de ani (1618—1648), război între principii protestanţi din Imperiul romano-german, pe de o parte, şi principii catolici şi împărat, pe de altă parte, transformat dintr-un război german într-un război general european. În acest război, împăratul urmărea întărirea Sfîntului imperiu roman de naţiune germană sub steagul catolicismului, iar principii, fără deosebire de credinţă religioasă, voiau să-şi întărească independenţa lor faţă de împărat, menţinînd fărîmiţarea Germaniei. **R. de 30 de ani** a început cu răscoala Cehiei împotriva dominaţiei habsburgice. În cursul războiului s-au constituit două tabere: blocul habsburgic (Habsburgii spanioli şi austrieci, principii catolici germani, sprijiniţi de papalitate, şi Polonia) şi coaliţia antihabsburgică (principii protestanţi germani, Franţa, Suedia, Danemarca, sprijinite de Olanda, Anglia şi Rusia). În funcţie de intervenţia diferitelor state, războiul s-a împărţit în patru perioade: *cehă* (1618—1624), *daneză* (1625—1629), *suedeză* (1630—1634) şi *franceză* (1635—1648). Războiul s-a încheiat cu pacea din Westfalia. La acest război a participat şi Transilvania, sub conducerea principelui Gheorghe Rákóczi I, împotriva Habsburgilor; prin pacea din Westfalia (1648), Transilvania a fost recunoscută ca stat suveran.

războiul de 100 de ani, conflict armat între Anglia şi Franţa ca urmare a luptei dintre acestea pentru teritoriile din Franţa, stăpînite de dinastia engleză de la mijlocul sec. al XII-lea şi pentru Flandra. Considerat ca cel mai îndelungat război din istorie, el a durat, cu întreruperi, peste o sută de ani (1337—1453). La început, succesul în război a fost de partea Angliei, care a obţinut victorii importante asupra trupelor franceze în două bătălii (*Crécy*, 1346, şi *Poitiers*, 1356) şi a ocupat o mare parte a teritoriului Franţei. În deceniul al optulea al sec. al XIV-lea francezii au reuşit să recucerească aproape toate teritoriile, dar după bătălia de la *Azincourt* (1415) au pierdut nordul Franţei şi Parisul. În cursul războiului popular (1429), condus de Ioana d'Arc, feudalii englezi au pierdut toate posesiunile de pe teritoriul Franţei, cu excepţia portului Calais, care a rămas în stăpînirea Angliei pînă în 1558. Flandra a reuşit să evite atît cucerirea franceză, cît şi pe cea engleză. **R. de 100 de ani** a constituit o etapă importantă în crearea statului centralizat francez.

războiul hispano-american (1898), primul război imperialist pentru reîmpărţirea lumii. A fost dezlănţuit de S.U.A. pentru a ocupa unele colonii spaniole. Prin pacea de la Paris

(1898), S.U.A. au obţinut Filipinele (unde au înăbuşit în sînge, după un război de trei ani, 1899 — 1901, mişcarea de eliberare), Porto Rico, Guam ş.a.; Cuba devenea, formal, independentă, dar, de fapt, colonie a S.U.A. În urma acestui război, S.U.A. au obţinut importante poziţii strategice în Atlantic şi Pacific şi au întărit politica lor expansionistă în America Latină şi în Extremul Orient.

războiul naţional-revoluţionar al poporului spaniol (1936—1939), izbucnit în urma rebeliunii fasciştilor spanioli, la 18 iulie 1936, împotriva Republicii Spaniole (proclamată în 1931). După o luptă eroică dusă timp de trei ani, Republica Spaniolă a fost înfrîntă datorită intervenţiei făţişe a Germaniei hitleriste şi Italiei fasciste. Totodată, înfrîngerea a fost provocată şi de politica de „neintervenţie“ a Franţei, Angliei, S.U.A. ş.a. În Spania s-a instaurat regimul fascist al generalului Franco. Războiul civil din Spania a constituit prima mare ciocnire dintre forţele antifasciste şi fascism, în perioada de ascensiune a acestuia. În acest război, poporul spaniol a fost ajutat de antifasciştii din aproape toate ţările lumii; peste 35 000 de voluntari, din 54 de ţări (printre care 500 de antifascişti români), încadraţi în şase brigăzi internaţionale şi şase regimente de artilerie, printre care unul românesc, au luptat, alături de unităţi ale armatei republicane spaniole. V. şi Spania; brigăzi internaţionale.

războiul pentru independenţa coloniilor engleze din America de Nord (1775—1783), război de eliberare purtat de cele 13 colonii engleze din America de Nord împotriva metropolei, care stingherea dezvoltarea industriei şi comerţului lor. La 4 iulie 1776, Congresul continental (organul conducător al coloniilor) a adoptat „Declaraţia de independenţă“, care a proclamat crearea republicii Statelor Unite ale Americii, primul stat independent de pe continentul american. Armata regulată a S.U.A. şi detaşamentele de voluntari au repurtat, sub conducerea lui George Washington, o serie de victorii asupra armatelor engleze, dintre care cele mai însemnate au fost la Saratoga (1777) şi Yorktown (1781). În urma victoriei S.U.A. în război, Anglia a fost nevoită să-i recunoască în 1783 independenţa. Prin programul său, prin participarea unor largi mase populare şi prin consecinţele sale politice şi economice, războiul a avut caracterul unei revoluţii burgheze şi a exercitat o puternică influenţă asupra luptei burgheziei europene împotriva feudalismului.

războiul pentru independenţa coloniilor spaniole din America Latină (1810—1826), război de eliberare purtat de coloniile spaniole din sudul Americii de Nord şi din America de Sud împotriva metropolei. În cursul războiului, care a evidenţiat calităţile militare ale lui Simón Bolívar (conducătorul armatelor populare din nordul Americii de Sud) şi ale lui José de San Martin (conducătorul armatelor populare din sudul Americii de Sud), întreg teritoriul Americii Latine (cu excepţia Cubei şi a lui Porto Rico) a fost eliberat de sub dominaţia spaniolă, constituindu-se actualele state latino-americane. Brazilia, care era colonie portugheză, n-a participat la acest război; ea şi-a proclamat independenţa în 1822.

războiul pentru independenţă (1877—1878), război împotriva turcilor, care a avut drept consecinţă recunoaşterea pe plan internaţional a independenţei României. Ca urmare a necesităţii istorice şi a împrejurărilor favorabile create prin răscoala din Bosnia şi Herţegovina (1875), din Bulgaria (1876) şi prin declanşarea de către Rusia a unui nou război împotriva Turciei (1877), România şi-a proclamat independenţa de stat (9 mai 1877). În temeiul convenţiei româno-ruse din 4/16 aprilie 1877, armata rusă a trecut prin România şi a ocupat linia Dunării pînă la gura Oltului, iar armata română a fost concentrată în Oltenia de sud. În iunie, trupele ruse au trecut Dunărea şi au început operaţiile pe teritoriul Imperiului otoman. Rezistenţa lui Osman Paşa la Plevna, în spatele armatei ruse în ofensivă, a determinat comandamentul rus să oprească înaintarea. Începînd din iunie 1877, armata română a participat la operaţiile militare, peste Dunăre, cu Diviziile a III-a şi a IV-a şi cu o divizie de rezervă, avînd un efectiv total de 38 000 de oameni şi 108 tunuri. Atacul ruso-român din 30 august/11 septembrie a avut ca rezultat cucerirea redutei *Griviţa I* de către români; în ansamblu, Plevna a rezistat, fiind ocupată abia după un asediu îndelungat, care a durat pînă la 28 noiembrie/10 decembrie, cînd, după o încercare nereuşită de a rupe încercuirea, Osman Paşa a fost silit să se predea cu întreaga sa armată. Cu puţin timp înainte, la 9/21 noiembrie, armata română cucerise cetatea Rahova. Căderea Plevnei a dus la precipitarea evenimentelor militare; în timp ce trupele române au început asedierea Vidinului, cele ruse au trecut Balcanii şi au înaintat grabnic spre Constantinopol, în apropierea căruia au ajuns la 18/30 ianuarie 1878, după ce cuceriseră Plovdiv (Filipopol) şi Adrianopol (Edirne). Turcia a fost nevoită să ceară un armistiţiu; la 19 februarie/3 martie 1878 s-a semnat tratatul de la *San Stefano*, în temeiul căruia, între altele, era recunoscută independenţa României. Puterile apusene s-au opus însă unor prevederi ale acestui tratat şi în vara anului 1878, a avut loc la Berlin un congres care a elaborat tratatul de pace definitiv. Prin acest tratat, România a fost recunoscută ca stat independent şi i se restabilea autoritatea asupra Dobrogii, străvechi teritoriu românesc; portul Constanţa îi asigura ieşirea directă la Marea Neagră. La Congres, lupta pentru stăpînirea gurilor Dunării a fost cîştigată de Rusia, care relua în stăpînire judeţele din sudul Basarabiei (retrocedate Moldovei prin tratatul de pace de la Paris din 1856).

război de țesut, mașină de lucru folosită la fabricarea țesăturilor din fibre textile. Elementele constitutive principale ale **r. de ț.** sînt: sulurile pentru înfășurarea urzelii și a țesăturii; dispozitivul de separare și de dirijare a firelor de urzeală (fuscei, rame cu lamele etc.); ițele, acționate prin pedale (la războiul manual) sau prin dispozitive cu came; dispozitive Jacquard ori ratiere (la războiul mecanizat); suveicile și dispozitivul de aruncare a lor; vatalele; mașinile și dispozitivele de acționare. **R. de ț.** reprezintă una dintre cele mai importante invenții ale omului. Primele **r. de ț.** manuale au apărut în mileniul al șaselea î.e.n. În antichitate s-au folosit **r. de ț.** verticale, la care țesăturile se făceau prin împletirea manuală a firelor de urzeală cu firul de bătătură, înfășurat pe o vergea ascuțită. **R. de ț.** orizontale, cu ițe acționate prin pedale pentru formarea rostului, s-au răspîndit în timpul evului mediu. Primele încercări de mecanizare a **r. de ț.** (ex. **r. de ț.** ale lui M. de Gennes, 1678; J. de Vaucanson, 1745 etc.) datează din perioada producției manufacturiere în apusul Europei, cînd au fost inventate unele mecanisme de aruncare a suveicii. Apariția în timpul revoluției industriale din Anglia a mașinii de filat (de tors) a dat un impuls pentru mecanizarea țesutului. În 1785 E. Cartwright a obținut patentul și a construit primul **r. de ț.** mecanizat, la care suveica, ițele și vatala erau acționate mecanic. Cea mai importantă invenție aparține lui J.M. Jacquard, care în 1804—1808 a realizat mecanismul de comandă automată individuală a ițelor, ceea ce a permis obținerea unor țesături cu desene complicate și variat colorate. Mai tîrziu s-au adus perfecționări care au permis mărirea vitezei de lucru, oprirea automată, crearea de **r. de ț.** specializate etc. Mai importantă a fost realizarea, în 1889—1894, de către J.H. Northrop, a mecanismului de înlocuire automată a țevilor cu firul de bătătură din suveică. Acesta, împreună cu mecanismul de oprire automată a **r. de ț.** în caz de defecțiune și cu mecanismul de întindere constantă a urzelii, a permis mărirea numărului de **r. de ț.** supravegheate de un singur lucrător pînă la circa 100. În prezent, în afară de **r. de ț.** clasice cu suveică, pe care se prelucrează peste 98% din totalul țesăturilor de pe piața mondială, se folosesc și **r. de ț.** la care firul de bătătură este introdus cu ajutorul altor agenți, ca: vîna de aer sau de apă, baghete (tije), mici proiectile etc., cum sînt, de exemplu, **r. de ț.** Neumann, Leontiev, Maxbo, Murata, Topor etc.

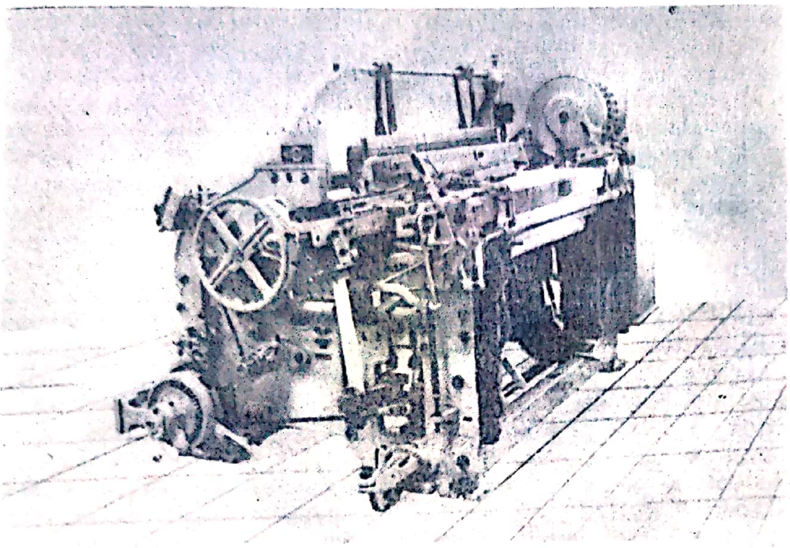

Război automat de țesut bumbac

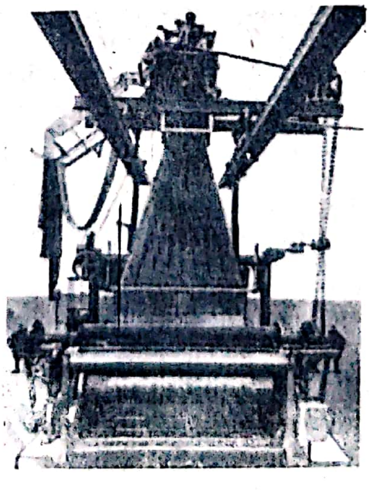

Război de țesut

răzeși, termen prin care erau denumiți în evul mediu, în Moldova, țăranii liberi organizați în obști, stăpînind în comun moșia satului lor, dar lucrînd deosebit, pe familii, loturile agricole. Pădurea, izlazul, fîneața, iazul rămîn în folosință comună. În Țara Românească se numeau moșneni.

Răzoare, pădure în apropiere de orașul Mărășești. Aici, la 6/19 august 1917, armata română a zdrobit ultima încercare, și cea mai puternică, a trupelor germane de a străpunge frontul românesc de la Mărășești. În lupta de la **R.** a căzut eroic, în fruntea companiei sale, căpitanul Grigore Ignat.

re (MUZ.), denumire a unuia dintre cele șapte sunete ale gamei. Corespunde notației literale *D* sau *d*.

reabilitáre (DR.), repunere a unei persoane, care a suferit o condamnare penală, în folosința drepturilor de care era lipsită din cauza existenței acelei condamnări. Potrivit legislației române, **r.** se acordă pentru buna conduită pe care condamnatul a avut-o într-un anumit interval de timp stabilit de lege după executarea sau stingerea pedepsei ce i se aplicase. — *R. de drept*, reabilitare care are loc automat prin scurgerea intervalului de timp cerut de lege, înăuntrul căruia condamnatul nu a mai săvîrșit vreo infracțiune. — *R. judiciară*, reabilitare care se acordă de către instanța judecătorească, în condițiile prevăzute de lege.

rea-credínță (DR.) **1.** Comportare contrară regulilor de conviețuire socialistă la încheierea sau la executarea unor contracte. **2.** Cunoaștere de către o persoană a lipsei de temei a pretențiilor sale ori a caracterului potrivnic legii al modului în care dobîndește un bun.

reactánță (lat. *reactum*, de la *reagere* „a reacționa"; FIZ.), mărime caracteristică circuitelor electrice care lucrează în curent alternativ și care conțin elemente reactive (bobine, condensatoare). **R.** se definește ca raportul dintre valoarea efectivă a componentei reactive (în cvadratură cu intensitatea curentului) a tensiunii la borne și valoarea efectivă a intensității curentului absorbit. Valoarea **r.** depinde de frecvența curentului. După cum curentul este decalat în urma sau înaintea tensiunii, **r.** se numește *inductivă* sau, respectiv, *capacitivă*. Cazul **r.** nule corespunde fie lipsei din circuit a elementelor reactive, fie rezonanței. **R.** constituie componenta reactivă a impedanței; ea se notează cu X și se măsoară în ohmi.

reactánți, substanțe care participă la o reacție chimică.

reactivánt (IND. EXTR.), reactiv chimic folosit la flotația unor minereuri, pentru a reda particulelor de minereu proprietatea de a putea pluti într-un lichid (proprietate pierdută în urma unor reacții de suprafață).

reactiváre (MED.), reapariție a unor fenomene biologice dispărute sau inhibate (ex. penicilina poate activa la început o reacție Wassermann la un vechi sifilitic). — *R. serului*, restabilirea proprietăților unui ser vechi inactiv prin adăugarea de ser normal, proaspăt.

reactívi **1.** (CHIM.) **a)** Substanțe chimice (săruri, acizi, baze, substanțe organice) care se folosesc în analiza chimică sau la transformarea altor substanțe. Se utilizează fie în stare solidă, fie sub formă de soluție. **b)** Substanțe chimice care, în anumite condiții (*p*H, temperatură etc.), dau reacții specifice (de precipitare, de culoare etc.) cu un anumit ion. Se folosesc în chimia analitică atît pentru identificarea, cît și pentru dozarea ionilor. **2.** (METAL.) *Reactiv metalografic*, soluție alcoolică sau apoasă, conținînd substanțe cu acțiune acidă sau bazică, folosită în metalografie pentru a pune în evidență structura metalelor și a aliajelor. Pentru oțeluri și fonte se folosește soluție alcoolică cu 4% acid picric sau 2% acid azotic; pentru cupru și aliajele lui, soluție apoasă de clorură cuprică amoniacală etc.

reactivitáte **1.** (FIZ.) Mărime ce caracterizează funcționarea unui reactor nuclear, definită prin formula $\rho = (k_{ef} - 1)/k_{ef}$, unde k_{ef} este coeficientul de multiplicare efectivă a neutronilor. Valoarea nulă a **r.** corespunde regimului critic, valorile pozitive corespund accelerării reactorului, iar valorile negative corespund scăderii puterii reactorului. **2.** (CHIM.) Capacitate a substanțelor chimice (simple sau compuse) de a intra în reacție. **R.** depinde de structura electronică a atomilor, de natura atomilor unei molecule și de natura legăturii chimice dintre ei etc. **3.** (MED.) **a)** Capacitate sintetică de răspuns a unui organism la excitanții mediului extern, rezultantă a caracterelor ereditare și a celor dobîndite în cursul dezvoltării individuale. **b)** Ansamblul particularităților reacțiilor de răspuns ale organismului la acțiunea agenților etiologici și terapeutici. **R.** patologică reprezintă alterarea capacității organismului de a răspunde adecvat la excitanții din mediu, în sensul unei exagerări, al unei diminuări sau al lipsei de răspuns (ex. alergie, anafilaxie, hipersensibilitate).

reactór **1.** (CHIM.) Aparat industrial sau de laborator în care se efectuează reacții chimice (catalitice sau necatalitice) în scopul obținerii anumitor substanțe. **R.** constituie partea principală a unei instalații chimice. Există **r.** în care materiile prime se introduc o singură dată, la început, iar după terminarea reacției se scot produsele finite (*r. discontinuu*), sau în care se introduc materiile prime și se scot produsele finite în mod continuu (*r. continuu*). După natura procesului chimic se deosebesc *r. termice*, *electrochimice*, *biochimice* și *fotochimice*, iar după fazele prezente în proces se deosebesc **r.** în care fazele reactante sînt gaze (gaz-gaz), lichide (lichid-lichid omogen sau neomogen), solide și gaz (gaz-solid) etc. (ex. **r.** pentru polimerizarea etilenei, **r.** pentru oxidarea amoniacului în amestec cu oxigen și vapori de apă, **r.** pentru nitrarea benzenului etc.). **2.** (AV.) Motor termic folosit pentru asigurarea propulsiei unor vehicule (de obicei avioane), în interiorul căruia are loc transformarea energiei chimice a combustibilului în energia cinetică a unui curent de fluid (jet de gaze de ardere), în scopul producerii forței de propulsie (care apare datorită efectului de reacțiune provocat de evacuarea gazelor de ardere cu viteză mare). **R.** la care aerul necesar arderii combustibilului este introdus în camera de ardere, sub presiune, de către un compresor (axial sau centrifugal) antrenat de o turbină cu gaze se numesc *turboreactoare*. Principalele elemente componente ale unui turboreactor sînt: *difuzorul* (care are rolul de a frîna curentul de aer atmosferic la intrarea în motor), *compresorul*, *camera de ardere*, *turbina cu gaze* și *efuzorul* (în care are loc destinderea gazelor evacuate din turbină). În prezent, turboreactoarele cu compresor centrifugal sînt prevăzute cu *camere de ardere individuale*, iar cele cu compresor axial au *camere de ardere inelare* (camere bloc). **R.** care echipează avioanele cu viteze de zbor supersonice pot fi construite fără compresor, comprimarea aerului necesar arderii făcîndu-se în difuzor (datorită vitezei foarte mari cu care aerul atmosferic intră în motor). **R.** fără compresor pot fi: *statoreactoare*, cînd aerul și gazele de ardere circulă în curent continuu în interiorul motorului, și *pulsoreactoare*, în care circulația gazelor este intermitentă (pulsatorie); **r.** fără compresor pot funcționa numai după ce avioanele pe care sînt montate au fost lansate în zbor prin alte mijloace (rachete, catapulte etc.). Sin. *motor cu reacţie*. **3.** (ELT.) Bobină electrică cu reactanţa mult mai mare decît rezistenţa ei electrică, utilizată în instalaţiile electrice pentru limitarea curenţilor de scurtcircuit.

reactor nuclear (FIZ.), instalaţie complexă în care se realizează fisiunea nucleelor elementelor grele printr-o reacţie în lanţ controlată. Funcţionarea unui **r.n.** se bazează pe faptul că fisiunea unui nucleu atomic, provocată de acţiunea unui neutron, este însoţită de eliberarea altor 2—3 neutroni, precum şi de degajarea unei însemnate cantităţi de energie (îndeosebi ca energie cinetică a fragmentelor de fisiune şi a neutronilor emişi), care, în final, apare sub formă de căldură. Fiecare nou neutron poate provoca, la rîndul lui, fisiunea altui nucleu şi astfel numărul neutronilor, ca şi cel al fisiunilor, poate creşte în avalanşă, procesul dobîndind un caracter de reacţie în lanţ autoîntreţinută. Din punctul de vedere al vitezei neutronilor care realizează fisiunile, **r.n.** se împart în: *r. termice*, în care viteza predominantă corespunde practic unei situaţii de echilibru termic al neutronilor cu materialele din zona activă; *r. epitermice*, în care aproape jumătate din fisiuni se datoresc neutronilor cu viteze superioare celor de agitaţie termică; *r. intermediare*, în care majoritatea fisiunilor sînt produse de neutroni ale căror viteze sînt superioare celor de agitaţie termică şi inferioare celor cu care neutronii sînt eliberaţi în procesele de fisiune; *r. rapide*, în care fisiunile sînt înfăptuite de neutronii ale căror viteze nu diferă mult de cele cu care ei sînt emişi prin fisiune. Partea cea mai importantă a unui **r.n.** este regiunea unde se desfăşoară reacţiile de fisiune, numită *zonă activă*. Aici se află materialul fisionabil sau *combustibilul nuclear*, care poate fi: uraniu natural, uraniu îmbogăţit în izotopul U^{235}, plutoniu etc., şi *moderatorul*, care are rolul de a încetini neutronii rapizi şi care poate fi: apă obişnuită, apă grea, grafit etc. În **r.n.** de tip *eterogen*, combustibilul nuclear este dispus sub formă de elemente distincte (de obicei bare) înconjurate de moderator, iar în **r.n.** de tip *omogen* combustibilul şi moderatorul formează un amestec intim, sub forma unei soluţii sau a unei suspensii.

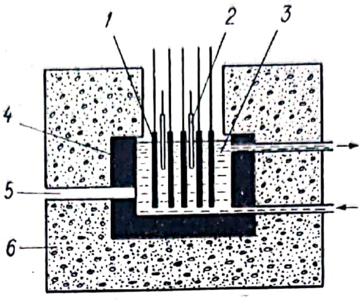

Reactor nuclear

1 — bară fisionabilă (uraniu); *2* — bară de reglaj (cadmiu); *3* — moderator şi agent de răcire (apă); *4* — reflector (grafit); *5* — canal experimental; *6* — protector (beton)

Proporţia de moderator raportată la cantitatea de combustibil depinde de felul **r.n.**, fiind mai mare la **r.n.** termice şi foarte mică (sau lipsind complet) la **r.n.** rapide. Zona activă este înconjurată de un *reflector*, care are rolul de a reduce, prin împrăştiere elastică, scăpările de neutroni în afara zonei active. Pentru reglarea puterii, **r.n.** este prevăzut cu cîteva *bare de control* (sau *de reglaj*), care pot fi introduse mai mult sau mai puţin în zona activă şi care, fiind făcute din materiale puternic absorbante, acţionează asupra cantităţii de neutroni liberi şi, implicit, asupra intensităţii reacţiei globale. Alte bare de acelaşi tip, numite *bare de siguranţă*, au rolul de a opri automat funcţionarea **r.n.** în caz de avarie. Căldura produsă în zona activă este preluată şi transferată în afara **r.n.** prin intermediul unui *agent de răcire*, care poate transporta energia termică pînă la un schimbător de căldură sau direct la un turbogenerator (în cazul unor tipuri de **r.n.** energetice) ori la un turn de răcire (în cazul **r.n.** de cercetare). Drept agenţi de răcire se folosesc: apă, apă grea, gaze (ex. bioxid de carbon), metale topite (ex. sodiu), substanţe organice (ex. difenil) etc. Uneori agentul de răcire se confundă cu moderatorul (de exemplu la **r.n.** cu apă). O componentă importantă a **r.n.** este *recipientul*, care împiedică substanţele radioactive să iasă în afara zonei active şi care uneori este şi vas de presiune pentru agentul de răcire. Pentru evitarea iradierii personalului cu radiaţiile nocive foarte intense care se formează în zona activă, precum şi pentru evitarea contaminării aparaturii şi echipamentului auxiliar, recipientul **r.n.** este înconjurat de un zid gros dintr-un material absorbant (de obicei beton special). **R.n.** este prevăzut cu un *tablou de comandă*, care conţine comenzile dispozitivelor de reglaj, precum şi instrumentele de măsură şi de înregistrare pentru temperatura şi presiunea din zona activă, fluxul de neutroni, poziţiile barelor de control şi ale celor de siguranţă etc. Se construiesc **r.n.** pentru diferite scopuri: a) *r. de cercetare*, care oferă posibilitatea utilizării fluxurilor intense de neutroni şi de radiaţii gamma şi care uneori poate fi folosit şi pentru producerea izotopilor radioactivi; b) *r. energetic*, care este destinat producţiei de energie termică şi care poate fi staţionar (montat într-o centrală electronucleară) sau mobil (montat pe nave de suprafaţă, pe submarine etc.); c) *r. reproducător*, care transformă un material puţin fisionabil (ex. U^{238}) sau nefisionabil (ex. Th^{232}) într-un combustibil nuclear mult mai eficient (în Pu^{239}, respectiv U^{233}), în vederea utilizării ulterioare a acestuia într-un **r.n.** energetic. Primul **r.n.** a fost construit la Chicago (S.U.A.), în 1942, de către E. Fermi; era un **r.n.** eterogen, cu grafit ca moderator, de putere practic nulă. În prezent, puterea **r.n.**, ca şi diversitatea de tipuri, este în continuă creştere; cele mai mari **r.n.** au puteri de ordinul sutelor de megawaţi. La noi în ţară a fost dat în funcţiune, în 1954, un **r.n.** de cercetare, de tip eterogen, care funcţionează cu uraniu îmbogăţit (10% U^{235}), avînd ca moderator apa obişnuită. Ţinînd seama de faptul că ţara noastră dispune de zăcăminte de uraniu, precum şi de faptul că tehnica contemporană permite obţinerea energiei electrice de origine nucleară la un preţ competitiv cu cel al energiei produse din combustibili clasici, planul de electrificare de zece ani (1966—1975) prevede construirea de centrale electronucleare ale căror **r.n.** vor avea o putere totală de circa o mie de megawaţi.

reácţie (CHIM.), transformare pe care o suferă substanţele sub acţiunea unor agenţi fizici sau a altor substanţe chimice, în urma căreia se formează substanţe noi, cu proprietăţi diferite de ale celor iniţiale. În cursul **r.** se pot forma atomi, radicali sau noi molecule, ca urmare a descompunerii moleculei iniţiale (ex. *r. de cracare*); procesul poate consta însă şi din unirea mai multor molecule iniţiale într-una nouă (ex. *r. de combinare, de polimerizare, de hidrogenare* etc.) sau din schimbul de atomi sau radicali între moleculele substanţelor care participă la **r.** (ex. *r. de dublu schimb, r. de substituţie* etc.). **R.** se reprezintă prin ecuaţia chimică respectivă. Diferitele **r.** se produc în timp, cu viteze care depind de însuşi procesul chimic, de concentraţia reactanţilor, de temperatură, de solvent (dacă au loc în soluţie) şi de prezenţa unor substanţe, denumite catalizatori, care, deşi aparent nu participă la **r.**, influenţează viteza acestora. **R.** se împart în **r.** mono-, bi- şi trimoleculare, după cum în procesul respectiv are loc **r.** unei molecule, a două sau a trei molecule. Din studiul dependenţei vitezei de **r.** de concentraţia reactanţilor s-a putut defini ordinul de reacţie. **R.** de ordinul zero, întîi, al doilea şi al treilea au vitezele proporţionale cu concentraţiile reactanţilor la puterile zero, unu, doi şi trei, definindu-se astfel condiţiile cinetice în care are loc procesul chimic. Cercetarea molecularităţii, a ordinului de reacţie, a factorilor termodinamici şi structurali permite descrierea *mecanismului de r.*, adică a **r.** elementare, a căror succesiune formează **r.** chimică, reprezentată global prin ecuaţia chimică respectivă. Interpretarea mecanismului de **r.** se poate face cu ajutorul chimiei cuantice, considerînd că în fiecare **r.** elementară sistemul trece printr-o stare intermediară, de tranziţie. **R.** se produce datorită capacităţii moleculelor de a interacţiona chimic, iar aceasta (reactivitatea chimică) depinde de natura atomilor ce compun moleculele, de structura moleculară şi mai ales de structura electronică. Unele **r.** sînt *ireversibile*, adică au loc într-o singură direcţie pînă la epuizarea reactanţilor, iar altele sînt *reversibile*, avînd loc simultan în ambele sensuri pînă la stabilirea unei stări de echilibru, în care, la presiune şi temperatură constantă, concentraţiile substanţelor care participă la **r.** nu se modifică în timp. Starea de echilibru se stabileşte datorită faptului că viteza **r.** într-un sens este egală cu cea a **r.** în sens opus. După efectul termic al **r.** (degajare, respectiv absorbţie de căldură), acestea se pot clasifica în *r. exoterme* şi *r. endoterme*. **R.** care se produce în urma intervenţiei unui factor fizic (acţiunea luminii, la electrozi sau în urma procesului electrochimic etc.) se denumeşte în mod corespunzător: *r. fotochimică, r. electrochimică* etc., iar cînd se produce datorită intervenţiei unor substanţe biocatalitice (enzime) se numeşte *r. enzimatică*. După cum au loc într-o singură fază sau în mai multe faze, **r.** se clasifică în *r. omogene*, respectiv *r. eterogene*. — *R. în lanţ*, reacţie care constă dintr-o succesiune de **r.** elementare, astfel încît substanţele produse în una dintre **r.** iau parte la **r.** următoare. **R.** elementară iniţială poate fi fotochimică, termică etc., după care procesul poate continua de la sine, fără nici o intervenţie din afară. Un asemenea lanţ de **r.**, compus din cîteva zeci, sute sau chiar zeci de mii de **r.** elementare, poate fi întrerupt în urma unor **r.** secundare. — *R. specifică*, reacţie care, în condiţii bine determinate (*p*H, temperatură, prezenţa substanţelor complexante etc.), este dată numai de un anumit ion. — (BIOCHIM.) *R. antigen-anticorp*, reacţie dintre anticorpii din serul imun şi antigeni. Este o reacţie specifică, deoarece anticorpul reacţionează numai cu acel antigen sub influenţa şi în prezenţa căruia a luat naştere. Există mai multe tipuri de *r.a.-a.*: unele (aglutinare, precipitare) sînt puse în evidenţă mai cu seamă *in vitro*, altele (bacterioliză, hemoliză) atît *in vitro*, cît şi *in vivo*, iar altele (neutralizarea toxinelor şi a virusurilor) de obicei numai *in vivo*. *R. a.-a.* au multe aplicaţii practice, în biologie în general şi în medicină în special.

reacţie nucleară (FIZ.), fenomen care constă în ciocnirea a două sau mai multe nuclee atomice (sau constituenţi ai acestora), în urma căreia, datorită interacţiunii cauzate cu precădere de forţele nucleare, se produc unul sau mai multe nuclee atomice (sau constituenţi ai lor). Ciocnirea particulelor iniţiale poate duce fie la o împrăştiere elastică sau inelastică a lor (modificîndu-se numai impulsul, respectiv impulsul şi energia particulelor), fie la o **r.n.** propriu-zisă, în urma căreia se schimbă nu numai impulsul şi energia, dar şi natura (eventual numărul) particulelor care intră în reacţie. Astfel, prin **r.n.** se poate face transmutaţia elementelor şi se pot obţine izotopi care nu există în natură sau chiar elemente noi (transuranice). Cel mai adesea, **r.n.** sînt realizate prin bombardarea nucleelor imobile cu neutroni, cu nuclee sau cu particule accelerate (particule α, deuteroni, protoni etc.). Izbind nucleul, particula incidentă poate provoca diferite fenomene: smulgerea unei particule din nucleu, captarea particulei incidente urmată (sau neurmată) de expulzarea din nucleu a altei particule, fisiunea nucleului în cîteva fragmente etc. Deoarece **r.n.** constituie fenomene deosebit de complexe, explicarea lor se face cu ajutorul unor modele intuitive simplificate, numite *mecanisme de reacţie*. Toate **r.n.** respectă anumite legi de conservare, unele mărimi fizice globale avînd în starea finală aceeaşi valoare ca în starea iniţială (ex. energia, numărul de masă, sarcina electrică, impulsul, momentul cinetic etc.); există însă legi de conservare respectate numai de unele **r.n.** (ex. legea conservării spinului izotopic). Spre deosebire de reacţiile chimice, care se desfăşoară la nivelul învelişului electronic al atomilor, **r.n.** se petrec la nivelul nucleelor atomilor. Ca urmare, este mult mai mare energia implicată într-o **r.n.** (v. şi energie). Din punct de vedere energetic, cele mai importante **r.n.** sînt fisiunea nucleară şi fuziunea nucleară.

reacţiúne **1.** (FIZ.) Forţă sau cuplu de forţe pe care le exercită un corp asupra altui corp atunci cînd cel de-al doilea corp exercită asupra primului o forţă sau un cuplu de forţe considerate *acţiune*. Conform principiului acţiunii şi reacţiunii, acestea sînt întotdeauna egale şi de sensuri contrare. **2.** (CIBERNETICĂ) Stabilire, în sistemele de transmisiune, în sistemele automate, în calculatoare, în organismele vii şi în societate, a unui semnal (*semnalul de r.*) prin intermediul căruia se transmit, la intrarea acestora, informaţii referitoare la starea organelor de execuţie sau la rezultatul acţiunii lor. **R.** se efectuează cu ajutorul unei legături speciale, numită *legătură de r.* sau *legătură inversă*, care asigură întoarcerea la intrare a unei părţi din energia semnalului de ieşire. În sistemele tehnice automate, semnalele de **r.** se stabilesc la intrarea unui amplificator şi sînt, de regulă, proporţionale cu semnalele de ieşire. După cum semnalul de **r.** este în fază cu semnalul de intrare şi-l întăreşte sau în opoziţie de fază cu acesta şi-l slăbeşte, **r.** poate fi pozitivă sau negativă. *R. pozitivă* are drept rezultat o mărire a amplificării (o intensificare progresivă a semnalelor de ieşire), putîndu-se ajunge pînă la amorsarea de oscilaţii (în care caz amplificatorul se transformă în generator de oscilaţii), la funcţionarea nestabilă a sistemului şi chiar la scoaterea lui din funcţiune. În organismele vii, *reacţiunea pozitivă* serveşte la intensificarea sau la prelungirea unui efect (autoexcitaţie). *R. negativă* are drept efect o reducere a amplificării, reducerea distorsiunilor şi perturbaţiilor, mărirea stabilităţii sistemului şi adaptarea funcţionării lui la solicitări. De aceea *reacţiunea negativă* este o condiţie generală a autoreglării sistemelor automate şi a organismelor vii şi are un rol esenţial în cibernetică. **3.** (ELT.) *Reacţiunea indusului*, totalitatea fenomenelor datorite cîmpului magnetic produs de indus la funcţionarea în sarcină a unei maşini electrice. Cîmpul magnetic al indusului se compune cu cîmpul magnetic inductor, dînd cîmpul magnetic rezultant. Compunerea acestor cîmpuri depinde, la maşinile de curent continuu, de poziţia periilor, iar la maşinile sincrone de factorul de putere.

Reade *[ri:d]*, Charles (1814—1884), romancier şi dramaturg realist englez. S-a impus prin romanul „Niciodată nu este prea tîrziu pentru îndreptare“ (1856), în care denunţă abuzurile din închisori. Romanul istoric „Mănăstirea şi căminul“ (1861), povestire a vieţii părinţilor lui Erasm, este considerat capodopera sa. **R.** a manifestat o grijă deosebită pentru documentarea istorică minuţioasă.

realgár (MINER.), sulfură naturală de arsen (AsS), cristalizată în sistemul monoclinic. Are culoarea roşie-închis şi luciu adamantin. Se găseşte în filoane hidrotermale asociat cu auripigment, stibină, marcasit ş.a. Se utilizează pentru extragerea arsenului, în vopselărie, în pirotehnie, la fabricarea sticlei etc. În Republica Socialistă România se găseşte la Cavnic, Baia Sprie (reg. Maramureş), Săcărîmb (reg. Hunedoara), Moldova Nouă (reg. Banat) etc.

realísm^1, mişcare sau atitudine în creaţia sau teoria literară şi artistică, avînd ca principiu de bază reflectarea realităţii în datele ei esenţiale, veridice, obiective, caracteristice. Ca mişcare s-a constituit în Franţa la mijlocul sec. al XIX-lea, fiind o reacţie parţial antiromantică. El a fost teoretizat de G. Courbet care l-a situat în plină actualitate socială, legîndu-l de intrarea clasei muncitoare în arena politică. Scriitorul Champfleury (creatorul termenului), un alt teoretician al **r.**, a recomandat orientarea scriitorilor spre studiul societăţii şi cu deosebire al vieţii maselor populare, în lumina unei interpretări „impasibile“, asemănătoare celei a omului de ştiinţă. Sursele principale ale **r.** trebuiau să fie experienţa, observaţia, informaţia documentară, evitîndu-se idealizarea, lirismul, fantasticul, transfigurarea. Printre reprezentanţii **r.** se numărau prozatorii H. Murger, Duranty, G. Flaubert, E. Feydeau, E. şi J. Goncourt, J. Barbey D'Aurevilly şi dramaturgii E. Augier, Al. Dumas-fiul ş.a. Evoluînd spre naturalism, mişcarea capătă curînd trăsături pronunţat pozitiviste. Paralel, cunoscînd o linie de dezvoltare relativ autonomă, **r.** apare şi în literatura rusă, sub numele de *şcoala naturală*, avînd ca principali teoreticieni pe Belinski, Dobroliubov şi Cernîşevski, iar ca scriitori ilustrativi pe Puşkin şi Gogol. Ca tendinţă şi ca atitudine estetică fundamentală, **r.** se manifestă încă din cele mai vechi timpuri în toate ţările, fiind propriu tuturor scriitorilor şi artiştilor care considerau realitatea obiectivă (ulterior şi pe cea subiectivă) drept izvor primordial de inspiraţie şi vedeau în actul creator o „imitare“ a ei prin oglindire. Manifestînd îndeobşte o tendinţă critică, anticonservatoare şi laicizantă, nu însă întotdeauna în formele cele mai cristalizate, **r.** a avut ca substrat social fie aspiraţiile maselor populare, fie pe cele ale burgheziei în ascensiune, fie ale anumitor pături şi clase sociale interesate în combaterea laturilor negative ale burgheziei însăşi. Conceptul de **r.** şi-a lărgit mereu, de-a lungul epocilor, sfera de cuprindere şi de semnificaţie, în funcţie de cunoaşterea, pe cale empirică şi raţională, a diferitelor ipostaze ale realităţii sociale şi de transformările continue ale acesteia. Presupunînd aprofundarea propriu-zisă a cunoaşterii, **r.** e condiţionat şi de dezvoltarea științelor naturii și mai ales a celor sociale. **R.** s-a dovedit a fi deosebit de deschis la diferitele inovații ale altor curente sau școli artistice literare, fără a renunța la reflectarea veridică a realității. Arta însăși a fost definită în acest spirit de către Aristotel (teoria *mimesis*-ului), de către umanistul padovan J.C. Scaliger (care afirmă funcția cognitivă a poeziei), de Boileau (care pune accentul, de pe poziții clasiciste, pe ideea de adevăr), de romancierul englez H. Fielding (pentru care sarcina scriitorului e de a observa societatea și de a copia „cartea naturii"), de Stendhal (al cărui model stilistic era Codul civil și a cărei ambiție era de a oglindi sufletul uman), de Balzac (care, considerîndu-se „doctor în științe sociale", tindea să concureze „starea civilă") și de mulți alții, printre care trebuie amintiți, în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, cu deosebire Fr. De Sanctis (în Italia) și G. Brandes (în țările nordice). Tendința realistă a caracterizat, ca viziune, operele unor mari scriitori, cum sînt comediile lui Plaut, romanul lui Petronius sau epigramele lui Marțial (la romani), iar mai tîrziu textele literare ale lui Rabelais, Racine și Molière (în Franța), romanele picarești, proza lui Cervantes sau comediile lui Lope de Vega (în Spania), povestirile lui Boccaccio și teatrul lui Machiavelli (în Italia), „poveștile" lui Chaucer, teatrul lui Ben Jonson și piesele lui Shakespeare (în Anglia), chiar dacă operele unora pot fi integrate și în alte curente. În secolul al XVIII-lea, tendința realistă se accentuează prin Defoe, Swift, Fielding și Sheridan (în Anglia), prin Goldoni și Alfieri (în Italia), prin Lesage, Marivaux și Diderot (în Franța) pentru ca în prima jumătate a sec. al XIX-lea să se cristalizeze, în forme socotite ulterior exemplare, prin Stendhal, Balzac, Mérimée (în Franța), Dickens și Thackeray (în Anglia), Heine (în Germania), Gogol (în Rusia). În cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, realismul este o orientare artistică generalizată, extrem de receptivă la sugestii și în continuă diversificare și împrospătare. Prin Flaubert, Maupassant și Zola (în Franța), Turgheniev, Dostoevski, Lev Tolstoi (în Rusia), Ibsen, Björnson (în țările nordice), Grillparzer, Hebbel, Fontane (în Germania și Austria), Verga, Capuana, De Robertis (în Italia), G. Eliot, Meredith, Hardy (în Anglia), Pérez Galdós (în Spania) ș.a., pătrund în literatură aspecte dintre cele mai inedite și mai caracteristice ale relațiilor sociale, ale frămîntărilor trăite de marile colectivități, ale raportului dintre individ și societate. Tipologia cunoaște, alături de problematică și de tematică, o îmbogățire progresivă, în funcție de prefacerile petrecute în planul existenței sociale și al celei spirituale. În sec. al XX-lea, procesul se adîncește. Ascensiunea sau decadența claselor, contradicțiile dintre acestea, dinamica vieții interioare, condiția umană în genere, sînt teme explorate cu precădere și în mod critic de Anatole France, Mark Twain, Jack London, J. Galsworthy, G.B. Shaw, M. Proust, R. Martin Du Gard, R. Rolland, Th. Mann, H. Mann, A. Cehov ș.a. **R.** continuă să se dezvolte și spre mijlocul secolului prin E. Hemingway, A. Miller, W. Faulkner, J. Steinbeck, Moravia, Priestley, E.M. Remarque, O'Casey și e azi în plină desfășurare în toate țările lumii, dezvăluindu-și inepuizabila putere de reînnoire și de adaptare la variate condiții istorice. Prin M. Gorki, M. Șolohov, Leonov, Th. Dreiser, M. Andersen-Nexö, Aragon, Brecht, modul de interpretare realist începe să fie inspirat de idealurile socialismului. Disociind potrivit valențelor personale, se poate vorbi de un **r.** stendhalian sau balzacian, dostoevskian sau proustian, flaubertian, tolstoian etc. Corespunzător evoluției specifice fiecărei literaturi naționale, se pot distinge, de asemenea, **r.** englez, rus, francez, scandinav etc. În România, **r.** a coexistat inițial (în perioada pașoptistă) cu romantismul și cu clasicismul, a cunoscut o primă formă de manifestare în „fiziologiile" lui C. Negruzzi și M. Kogălniceanu, a devenit dominant, dar nu exclusiv, în romanul „Ciocoii vechi și noi" de N. Filimon și a fost teoretizat într-o scrisoare-prefață publicată în 1861 în ziarul „Independința" de către anonimul autor al romanului „Donjuanii din București", iar în 1882 de către T. Maiorescu. Prin Slavici și Caragiale, el s-a impus definitiv, pentru ca ulterior să se diversifice, devenind între cele două războaie mondiale, prin L. Rebreanu, Camil Petrescu, Cezar Petrescu, H. Papadat-Bengescu, G. Călinescu ș.a., o mișcare atotcuprinzătoare. După Eliberare, **r.** a evoluat, îmbogățindu-și tematica și problematica prin reflectarea transformărilor revoluționare, sociale și psihologice, în lumina concepției marxiste despre lume și viață. V. și neorealism; verism; România. *În arta plastică*, **r.** are două accepții. Prima se referă la curentul artistic apărut în sec. al XIX-lea în diferite țări ale Europei, al cărui strălucit reprezentant în Franța a fost Gustave Courbet și care a cultivat o tematică socială cu trăsături critice și o execuție veridică, exactă, demistificatoare, antiidilică. **R.** francez a avut, mai ales sub acest aspect, un răsunător ecou în arta țărilor Europei centrale. În Germania (A. Menzel), în Ungaria (Munkácsy), în Rusia (Repin și școala peredvijnicilor), în Cehoslovacia și în Polonia, **r.** sec. al XIX-lea a fost apropiat de mișcările politice progresiste. **R.** a evoluat pe căi complexe, din el ramificîndu-se concepții, viziuni și stiluri diverse: naturalismul, impresionismul, **r.** de factură romantică, în cadrul căruia poate fi inclusă parțial și pictura lui Nicolaie Grigorescu. Opere cu trăsături manifest realiste au pictat și Șt. Luchian, O. Băncilă, C. Ressu, N. Tonitza, C. Baba ș.a. A doua accepție se referă la viziunea artistică întemeiată pe reprezentarea realității, pe afirmarea și recunoașterea existenței ei obiective și a valorilor etice și estetice derivate din aceasta. În acest sens, cu puține excepții, întreaga artă plastică europeană pînă la apariţia unor curente apărute la finele secolului al XIX-lea, a căror evoluţie şi filiaţii continuă şi în secolul nostru, poate fi socotită, în linii mari, realistă. — *R. socialist*, orientare estetică teoretizată la primul Congres al scriitorilor sovietici (1934) de M. Gorki şi ilustrată de o parte a operelor acestuia, de cele ale unor scriitori din ţările socialiste, ca şi ale unor reprezentanţi ai literaturii proletare din lumea capitalistă. Caracteristica sa principală este interpretarea realităţii în perspectiva idealurilor socialismului.

realísm^{2} (FILOZ.), curent din filozofia scolastică medievală care consideră că noţiunile generale constituie realităţi de sine stătătoare şi anterioare lucrurilor individuale. V. şi nominalism şi realism.

realism critic (FILOZ.), curent idealist din filozofia burgheză contemporană, apărut în Germania la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea, ca reacţie a unor filozofi şi naturalişti faţă de subiectivismul şi apriorismul neokantian. Reprezentanţi principali: A. Riehl, O. Külpe, C. Stumpf, W. Wundt (în parte), A. Wenzl. Din deceníul al doilea al sec. al XX-lea, **r.c.** s-a răspîndit în S.U.A. Spre deosebire de neorealism, care susţine un monism idealist-subiectiv, identificînd obiectul cu subiectul, **r.c.** recunoaşte realitatea lumii materiale, dar interpune între subiect şi obiect un al treilea element, de natură spirituală, denumit „dat“ sau „esenţă“. Constituind, după **r.c.**, adevăratul conţinut al cunoaşterii, „esenţele logice“ ar avea, ca şi „universaliile“ realismului medieval, o existenţă în sine şi n-ar fi imagini sau reflectări ale lucrurilor. Realismul critic duce adesea la un idealism obiectiv de tip platonician şi fenomenologic (G. Santayana), şi la agnosticism (Durant Drake).

realism naiv (FILOZ.), termen folosit uneori pentru a desemna materialismul spontan al vieţii cotidiene, convingerea proprie oricărui om şi izvorîtă din practica vieţii de toate zilele, potrivit căreia lucrurile există independent de conştiinţa omenească şi se reflectă în aceasta. Termenul „naiv“ înseamnă, în acest caz, „spontan“, „neconştient din punct de vedere filozofic“. La filozofii idealişti, termenul de **r.n.** are o nuanţă peiorativă, ei căutînd să discrediteze materialismul spontan al vieţii cotidiene, considerîndu-l ca o atitudine necritică. Prin sine însuşi, **r.n.** nu reprezintă o concepţie filozofică; de aceea nu poate înlătura sau înfrînge idealismul filozofic, ba chiar coexistă adesea în conştiinţa aceluiaşi om cu reprezentări idealiste, religioase, cu superstiţii etc.

realitáte (FILOZ.) v. **posibilitate şi realitate.**

realizánt (MAT.) v. **discriminant.**

reambuláre (lat. *re*— „din nou“ şi *ambulare* „a merge“), complex de lucrări topografice sau fotogrammetrice care se execută pentru determinarea detaliilor topografice de planimetrie şi nivelment recent apărute şi pentru transpunerea lor pe hărţile vechi în vederea actualizării acestora.

reanimáre (lat. *re*— „din nou“ şi *anima* „viaţă“; MED.), ansamblu de măsuri terapeutice (transfuzie de sînge, oxigenoterapie etc.) folosite în vederea restabilirii funcţiunilor vitale ale organismului (respiraţia şi circulaţia) cînd acestea au încetat. **R.** se practică în cazuri de şoc traumatic, operator sau chirurgical, în sincopă cardiacă etc.

rearbitráre, *cerere de* ~ (DR.), cerere pentru desfiinţarea, ca netemeinică ori nelegală, a unei hotărîri pronunţate în litigiul arbitral şi pentru o nouă rezolvare a litigiului.

Rea Silvia, în legendele romane, mama lui Romulus şi Remus, considerată fiica eroului troian Enea, sau după o altă versiune, a regelui Albei, Numitor, descendent din Enea. Potrivit legendei, după conceperea celor doi gemeni, ar fi fost întemniţată de unchiul ei Amuliu, care detronase pe Numitor, şi apoi, după naşterea gemenilor a fost ucisă de acesta. După o altă versiune, **R.S.** ar fi fost eliberată de cei doi fii ai săi, după uciderea lui Amuliu.

Réaumur *[reomür]*, René Antoine Ferchault de ~ (1683—1757), fizician şi naturalist francez; a fost membru al Academiei de Ştiinţe din Paris. Este cunoscut îndeosebi pentru termometrul său cu alcool, care a dat numele unei scări termometrice mult utilizate pînă de curînd. Ca naturalist, **R.** a studiat nevertebratele, în special insectele. — *Grad R.*, unitate de măsură a temperaturii într-o scară termometrică pe care punctul de topire a gheţii este notat cu 0, iar punctul de fierbere a apei este notat cu 80; un grad Celsius este egal cu $^4/_5$ dintr-un *g.R.* Se notează cu simbolul °*R* (ex. 20°R). V. şi *scară termometrică*.

Reazan, oraş în U.R.S.S., în R.S.F.S. Rusă, situat pe valea rîului Oka. 287 000 loc.

Vedere din Reazan

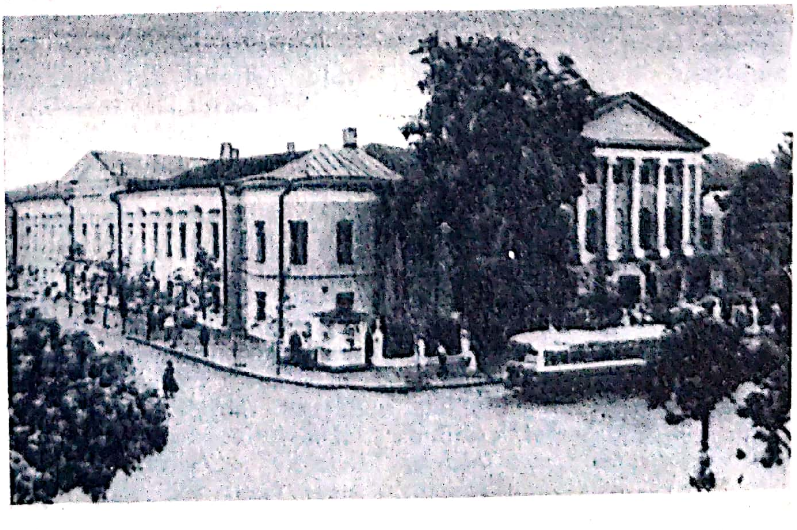

(1965). Industrie constructoare de maşini (maşini-unelte, maşini agricole, piese turnate şi forjate, maşini de calcul), uşoară, alimentară, a mobilei, a materialelor de construcţie. Port fluvial. Institute de învăţămînt superior, teatre, muzee, casa memorială „I. P. Pavlov“. Monumente arhitectonice din sec. XIV—XV.

reázem (REZ. MAT.), legătură care anulează unul sau mai multe grade de libertate ale unui corp prin restrîngerea posibilităţilor de mişcare (translaţie sau rotaţie) a corpului respectiv. După restricţiile impuse de legătură la deplasarea şi la rotirea corpului se deosebesc: *r. simplu*, *articulaţia* şi *încastrarea*.—*R. simplu*, legătură a două corpuri prin care este împiedicată deplasarea acestora după normala comună la suprafeţele în contact. În calculul mecanic al pieselor, *r.s.* se înlocuieşte printr-o forţă de legătură (reacţiune) normală la suprafaţa de contact.

rebeliúne (DR.), infracţiune care constă în acte de violenţă sau de ameninţare gravă săvîrşite faţă de un organ de stat sau de un reprezentant al acestuia, în scopul de a împiedica îndeplinirea atribuţiilor sale sau de a-l constrînge să ia sau să nu ia o hotărîre sau o dispoziţie. **R.** este o formă mai gravă a infracţiunii de ultraj.

Rebinder, Piotr Aleksandrovici (n. 1898), chimist sovietic, membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., specialist în chimia fizică şi coloidală şi în fizica moleculară. A cercetat, sub numeroase aspecte, fenomenele de suprafaţă, adsorbţia, flotaţia, tixotropia. A descoperit efectul de scoborîre a rezistenţei mecanice a corpurilor solide, în special a metalelor, sub acţiunea substanţelor ce se adsorb pe acestea (efectul Rebinder).

Rebreanu, Liviu (1885—1944), mare scriitor român. S-a născut la Tîrlişiua (reg. Cluj), ca fiu al unui învăţător. A urmat şcoala elementară la Maieru, liceul la Năsăud şi la Bistriţa, şcoala militară la Sopron şi la Budapesta, devenind ofiţer în armata austro-ungară. După trei ani demisionează, debutînd în acelaşi an (1908) cu două nuvele la revista sibiană „Luceafărul“. În 1909 se stabileşte la Bucureşti, unde colaborează cu nuvele la „Convorbiri critice“ şi e redactor la ziarul „Ordinea“. În toamna anului 1910 e arestat şi extrădat la cererea guvernului austro-ungar. După cîteva luni de detenţiune la Gyula (Ungaria) este achitat. Reîntors la Bucureşti, scoate, împreună cu M. Sorbul, revista teatrală „Scena“ (1910—1911), iar între 1911 şi 1912 funcţionează ca secretar literar al Teatrului naţional din Craiova. În 1914 e ales secretar al Societăţii scriitorilor români. După primul război mondial, în timpul căruia a fost urmărit de autorităţile de ocupaţie, îşi continuă activitatea literară şi jurnalistică la „Flacăra“, „Rampa“ şi „Sburătorul“, conduce publicaţiile „Mişcarea literară“ (1924—1925) şi „România literară“ (1932—1934), e (între 1924 şi 1934) preşedinte al Societăţii scriitorilor români şi din 1928 pînă în 1944, cu intermitenţe, director al Teatrului naţional din Bucureşti. În 1939 a fost ales membru al Academiei Române. S-a afirmat mai întîi ca nuvelist. Volumele sale („Frămîntări“, 1912; „Golanii“, 1916; „Mărturisire“, 1916; „Răfuiala“, 1919, şi „Cuibul visurilor“, 1927) reflectă veridic aspecte şi conflicte specifice lumii satului transilvănean („Ofilire“, „Proştii“, „Nevasta“, „Talerii“), tragice dileme morale generate de război („Catastrofa“, „Iţic Ştrul dezertor“, „Calvarul“), creionează figuri de declasaţi din lumea periferiei bucureştene şi evocă, în tradiţia literaturii lui Caragiale şi Gogol, viaţa şi dramele micii burghezii citadine („Filibaş“). Cu „Ion“ (1920), **R.** dă literaturii române primul mare roman modern, creaţie monumentală, remarcabilă prin atitudinea de stringentă obiectivitate adoptată de scriitor în prezentarea evenimentelor şi personajelor. Geneza romanului a durat aproape zece ani şi a trecut prin mai multe elaborări. Prima parte a versiunii definitive („Glasul pămîntului“) relatează drama dezumanizării treptate a personajului titular, căruia pămîntul îi apare, în contextul social-economic al epocii, ca singura soluţie de depăşire a condiţiei sale umile de ţăran sărac. Partea a doua („Glasul iubirii“) urmăreşte încercarea lui tîrzie şi tragică de recuperare morală prin dragoste. Vastă frescă socială a satului transilvan, romanul evocă, într-o acţiune paralelă, şi viaţa intelectualităţii săteşti. Al doilea mare roman al lui **R.**, „Pădurea spînzuraţilor“ (1922), reluînd tema tratată în „Catastrofa“, a fost inspirat de sfîrşitul tragic al fratelui său Emil, sublocotenent în armata austro-ungară, executat pentru încercarea de a trece, pe front, în timpul primului război mondial, de partea românilor. Axat pe criza morală trăită de către intelectualul transilvănean, ca o consecinţă a conflictului interior dintre sentimentul datoriei faţă de Imperiul austro-ungar şi conştiinţa apartenenţei la poporul român, romanul demască absurditatea şi ororile războiului. El vădeşte marile posibilităţi introspective ale lui **R.**, capacitatea de a investiga sufletul omenesc pînă în adîncimile lui neexplorate. Ca şi „Ion“, „Pădurea spînzuraţilor“ are remarcabile calităţi compoziţionale şi de atmosferă. Romanul „Adam şi Eva“ (1925) reia, cu mijloacele naraţiunii realiste, mitul romantic al metempsihozei. Roman al unei obsesii patologice, „Ciuleandra“ (1927) sugerează procesul degenerării şi descompunerii morale a clasei boiereşti. Continuîndu-şi căutările artistice,

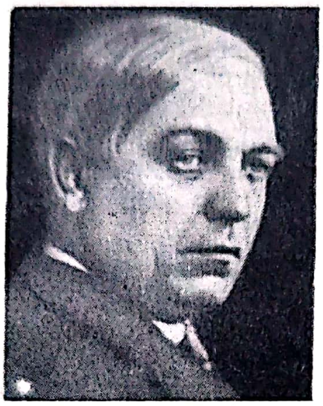

L. Rebreanu

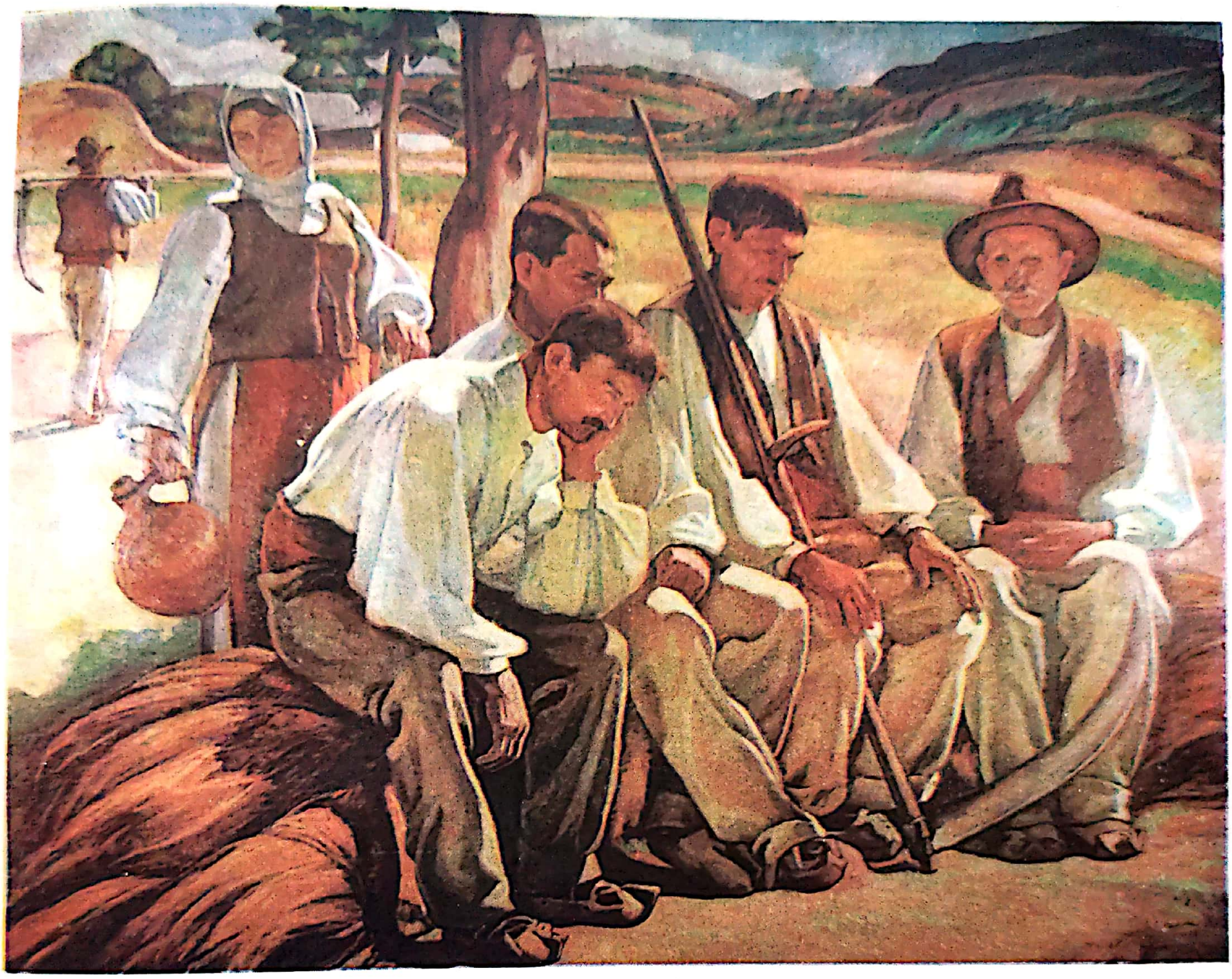

C. RESSU: Cosaşi odihnindu-se

Ulei pe pînză. Muzeul de artă al Republicii Socialiste România

R. încearcă formula episodului istoric cu „Crăișorul" (1929), dedicat răscoalei de la 1784 a românilor din Transilvania. „Răscoala", ultimul mare roman al lui **R.**, apărut la sfîrșitul anului 1932, realizează cronica vieții social-politice din România în preajma anului 1907, evidențiind, în volumul I („Se mișcă țara"), cauzele complexe, multiple, adînci ale răscoalei, apoi, în volumul al II-lea („Focurile"), caracterul spontan și anarhic al acesteia, desfășurarea ei, represiunea. Punînd în mișcare un mare număr de personaje din medii sociale diferite, conferind tipicitate și semnificație faptelor și atitudinilor, **R.** construiește o impresionantă frescă social-istorică și vădește capacități unice în literatura română de evocare a sufletului colectiv, a comportamentului și dinamismului maselor răsculate. Următoarele sale romane sînt mai puțin reprezentative pentru viziunea sa artistică („Jar", 1934; „Gorila", 1938; „Amîndoi", 1940). A lăsat în manuscris două romane neterminate: „Păcală și Tîndală", proiect de epopee folclorică, și „Minunea minunilor", satiră a practicilor inumane ale hitlerismului. Creația dramatică a lui **R.** (comediile „Cadrilul", 1919; „Plicul", 1923; „Apostolii", 1926) atestă, pe lîngă îndemînare tehnică, influența teatrului lui Gogol și Caragiale (în special prin critica moravurilor corupte și politicianiste), dar și a teatrului francez bulevardier. **R.** a scris și cronici dramatice, remarcabile prin competența și siguranța gustului. Principalele sale articole, conferințe sau interviuri cu privire la literatură și la menirea socială a scriitorului, expunînd un crez realist și umanist, au fost reunite în volumul „Amalgam" (1943). Solicitat cu deosebire de conflictele vitale ale existenței, observator lucid al realității în datele ei fundamentale, caracteristice, **R.** se distinge ca excelent creator de tipuri, definite prin apartenența și comportarea lor socială și prin avatarurile lor psihologice. Realismul obiectiv al viziunii sale, acuitatea acesteia, arhitectura riguroasă, desăvîrșită a narațiunii, stilul său anticalofil marchează o cotitură în dezvoltarea prozei române moderne, influențînd în chip decisiv evoluția ei ulterioară. Romanele și nuvelele lui **R.** au fost traduse în 20 de limbi străine, bucurîndu-se astăzi și peste hotare de o largă popularitate.

rebrusmént (C.F.), schimbare a direcției traseului unei căi ferate, astfel încît cele două ramuri ale liniei de cale ferată să admită o tangentă comună în punctul de schimbare a direcției. În punctul de rebrusment trenul își schimbă sensul de mișcare.

rebút (EC., TEHN.), produs care nu corespunde condițiilor de calitate stabilite prin STAS, norme interne, caiete de sarcini sau condițiilor tehnice stabilite prin contracte și care nu poate fi folosit conform destinației sale. **R.** duc la depășirea consumurilor specifice, la scăderea productivității muncii, la creșterea prețului de cost etc. — *R. recuperabil*, rebut care, printr-o prelucrare suplimentară (remaniere), poate fi readus la condițiile de calitate stabilite.

recalescénță (lat. *re-* „din nou" și *calescere* „a se încălzi"; METAL.), creștere spontană a temperaturii unui metal în curs de răcire, care se manifestă vizibil printr-o licărire a metalului. Se poate observa la solidificarea metalelor, la producerea transformărilor în stare solidă (transformări polimorfice, eutectoide etc.) și la subrăciri mari, cînd căldura latentă de transformare se degajează brusc, ridicînd temperatura cu cîteva grade.

recalificáre, pregătire în vederea obținerii unei noi meserii sau unei noi calificări. **R.** este legată de schimbările în structura economiei naționale, de adîncirea diviziunii sociale a muncii, de cerințele tot mai variate și calitativ superioare ale tehnicii noi folosite în producție: mecanizare, automatizare, chimizare etc., ceea ce duce la dispariția unor profesiuni legate de munca manuală și la apariția altora noi, și ca urmare face necesară organizarea procesului de **r.** a unor lucrători.

recarburáre (METAL.), reîncorporare de carbon în baia metalică în cursul elaborării oțelurilor, cînd decarburarea a fost dusă mai departe decît era necesar pentru a conduce procesele ce urmează, cînd temperatura este prea joasă sau cînd se elaborează cu oxidare totală a carbonului. **R.** se realizează cu adaos de feroaliaje, fontă sau carburanți (cocs, resturi de electrozi, mangal, brichete de carburant cu așchii etc.).

recensămínt (STATIST.), formă specială de observare statistică de mare amploare, de obicei periodică și exhaustivă, în care culegerea datelor despre fenomenele supuse observării se face direct de către observatorii speciali trimiși la fața locului. **R.** este cea mai veche înregistrare statistică, cunoscută încă din antichitate. Teoria și tehnica **r.** moderne au elaborat unele principii și au stabilit condițiile ce trebuie respectate (să fie investite cu autoritate de stat, pregătite din timp, momentul său critic să fie bine ales, înregistrările să se efectueze unitar, simultan și într-un timp scurt pe întreg teritoriul supus observării, de către cadre instruite special în acest scop). În practică se mai numesc **r.** și unele observări statistice de mare amploare, efectuate pe baza datelor din dările de seamă (ex. *r. cadrelor*, *r. stocurilor de materiale*, *r. utilajelor*). — *Recensămîntul populației*, recensămînt al cărui scop îl constituie stabilirea, pe întreg teritoriul unei țări la un moment dat, după un program unitar, a numărului și structurii populației după principalele sale caracteristici demografice, economice și social-culturale: sex, vîrstă, stare civilă, naționalitate, limbă maternă, nivel de instruire, ocupație, ramură de activitate, categorie socială etc. Ultimul recensămînt al populației din România a avut loc la 15 martie 1966.

recénzie (lat. *recensio* „numărare, evaluare"), prezentarea succintă, la apariție, a unei scrieri literare sau științifice, cu comentarii și aprecieri critice.

recepáre (SILV.), tăiere, de la suprafaţa solului, a unui puiet dintr-o specie forestieră, pentru a provoca formarea unor tulpini noi prin lăstărire. Se execută la puieţii care au tulpinile vătămate.

receptácul (BOT.), porţiune terminală a axului floral, de obicei mai îngroşată, formînd partea susţinătoare a florii. De regulă, receptaculul se prelungeşte, alcătuind pedunculul floral. Se mai numeşte *axă florală*.

receptór (lat. *receptum*, de la *recipere* „a primi") **1.** (TEHN.) Sistem tehnic destinat să primească şi, eventual, să dirijeze un anumit material. **2.** (ELT., TELEC.) Aparat, instalaţie sau maşină destinate să primească energie de o anumită formă şi s-o transforme în forma în în care aceasta trebuie folosită (ex. motoarele electrice, radioreceptoarele, receptoarele telefonice etc.). — *R. telefonic*, dispozitiv care transformă oscilaţiile electromagnetice în oscilaţii acustice similare mesajului sonor transmis. Cele mai frecvente sînt *r. t. electromagnetice*, alcătuite dintr-un magnet permanent (pentru polarizare) pe care este fixat un electromagnet, a cărui înfăşurare este parcursă de curentul electric modulat, şi o diafragmă (membrană) feromagnetică. Acest ansamblu este introdus într-un locaş din material plastic, servind ca suport şi ca pavilion acustic. Curentul electric variabil din înfăşurarea electromagnetului face să varieze forţa de atracţie exercitată asupra diafragmei, care vibrează şi produce astfel unde sonore ce reproduc sunetele transmise. V. şi telefon. **3.** (ELT.) Element de circuit electric care absoarbe energie în scop util. **4.** (FIZIOLOGIE) Organ care transformă energia stimulilor externi în excitaţie nervoasă. Receptorul este constituit dintr-una sau din mai multe celule sau prelungiri celulare specializate, sensibile la o anumită categorie de stimuli (optici, acustici, mecanici, termici, chimici etc.). **R.** fac parte integrantă din aparatul anatomofuncţional al analizatorilor, avînd o proiecţie corticală la nivelul căreia se realizează analiza şi sinteza superioară.

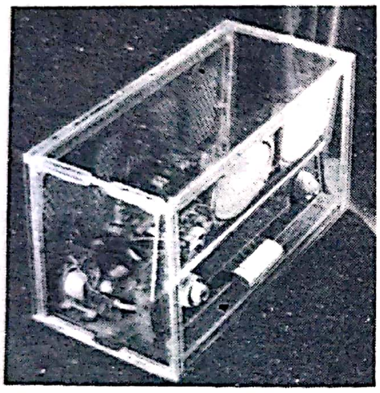
Radioreceptor

recépţie¹ (DR.), procedură de verificare la debitor sau la beneficiar a cantităţii sau calităţii unor produse sau lucrări. În situaţiile prevăzute de lege, verificarea făcută la debitor nu exclude o nouă verificare la beneficiar.

recépţie² (TELEC.), captarea şi detecţia (extragerea mesajului) semnalelor de telecomunicaţii, urmată de amplificarea şi transformarea lor într-un mesaj (sonor, optic sau grafic) asemănător şi de aceeaşi natură cu mesajul transmis.

recesiúne (lat. *re-* „înapoi" şi *cedere* „a merge"), termen folosit în economia politică pentru a defini scăderea producţiei în perioade de criză sau o stagnare temporară a afacerilor.

rechín (ZOOL.), nume generic dat unor peşti marini răpitori din ordinul plagiostomilor, cu corpul acoperit de solzi mărunţi, aspri, cu coada formată din doi lobi inegali; pe laturile capului au cinci fante branhiale (nu au opercul). Scheletul **r.** este cartilaginos. Ex.: *r. albastru (Charcharias glaucus)*, lung de 3—5 m, care trăieşte în Marea Mediterană şi în Oceanul Atlantic; cîinele-de-mare din Marea Neagră *(Acanthias vulgaris)*.

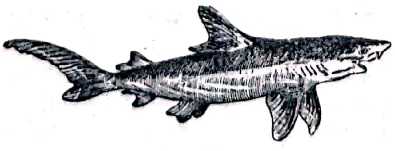
Rechin

rechizitór (DR.), denumire dată în trecut actului prin care procurorul punea în mişcare acţiunea penală împotriva infractorului sau dispunea trimiterea acestuia în judecată.

rechizíţie (DR.), act de stat, intervenit în împrejurări excepţionale, prin care organele administrative iau unele bunuri mobile sau imobile de la populaţie în folosinţă temporară şi în schimbul unei despăgubiri, în condiţiile prevăzute de lege. Bunurile de consum se iau în proprietate contra plată şi deci fără obligaţia de restituire. În timp de război, **r.** se face de organele militare.

recidívă (DR.), situaţie în care o persoană, după ce a fost condamnată definitiv la o pedeapsă privativă de libertate mai mare de şase luni (marea **r.**) sau la trei pedepse ce nu depăşesc şase luni (mica **r.**), săvîrşeşte din nou o infracţiune fie după executarea pedepsei sau pedepselor (**r. reală**), fie înainte de executare, în timpul acesteia sau în stare de evadare (**r. fictivă**). **R.** atrage o agravare a pedepsei cuvenite pentru infracţiunea săvîrşită ulterior, precum şi alte consecinţe (ex. pierderea posibilităţii de a beneficia de suspendarea condiţionată a executării pedepsei sau de graţiere).

recif coralier, depuneri calcaroase biogene, comune în mările din zona ecuatorială şi tropicală, între latitudinile 32° nord şi 32° sud. Sînt foarte numeroase în vestul Oceanului Pacific, în Oceanul Indian, în Marea Roşie şi în Marea Caraibilor. **R.c.** sînt alcătuite, în cea mai mare parte, din scheletul madreporarilor, din scheletul unor coralieri, echinoderme, foraminifere, cochilii de moluşte şi uneori şi din plante *(ex. Lithothamnium)*. Se formează în ape cu adîncime mică (de obicei mai

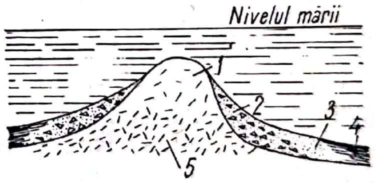

Recif: *1* — calcar recifal vacuolar; *2* — brecie recifală; *3* — nisip coraligen; *4* — mîl coraligen; *5* — calcar recifal masiv puţin de 50 m) şi cu temperaturi de peste 20°C; **r.c.** care se întîlnesc în afara locurilor cu aceste condiţii indică o schimbare a adîncimii apei sau a temperaturii. După forma şi dispoziţia lor deosebim trei feluri de **r.c.**: *marginal* (sau *litoral*), care se găseşte lîngă ţărm, *barieră*, de întindere mare, de zeci de kilometri, situat mai departe de ţărm şi despărţit de acesta printr-un brîu larg de apă, şi *inelar* (sau *atol*), de forma unui inel.

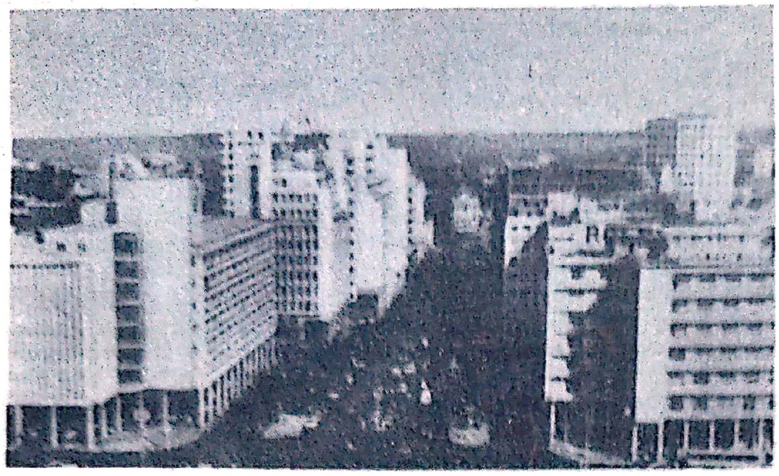

Recife. Vedere din centrul oraşului

Recife *[resí:fe]*, oraş în nord-estul Braziliei, centrul administrativ al statului Pernambuco, important port la Oceanul Atlantic. 800 000 loc.(1962). Industrie textilă (bumbac), alimentară, constructoare de maşini. Centru comercial (zahăr, bumbac şi cafea). Universitate.

recipiént (TEHN.), vas folosit pentru păstrarea sau pentru transportarea unor materiale sau a unor substanţe solide (grăunţi sau pulberi), lichide ori gazoase.

recipróc, *determinant reciproc al unui determinant D* (MAT.), determinantul format cu minorii elementelor lui *D*, împărţiţi la *D*. Este egal cu D^{-1}.

reciprocitáte^1 (DR.), asigurare de către un stat, în relaţiile cu un alt stat, a unui tratament egal sau echivalent cu acela pe care acest din urmă stat i-l asigură la rîndul său (ex. în domeniul diplomatic, comercial sau cultural).

reciprocitáte^2 (FIZ.), proprietate a razelor luminoase de a nu-şi schimba traiectoria atunci cînd este inversat sensul de propagare a luminii. **R.** se păstrează în cazul fenomenelor de reflexie şi de refracţie.

recirculáre (TEHN.), reintroducere a unui material sau a unei substanţe în ciclul de fabricaţie în scopul măririi cantităţii de material prelucrat (ex. retopirea şi reprelucrarea metalelor rezultate din rebut sau din deşeuri); reintroducerea în ciclul de fabricaţie a unor materiale auxiliare (ex. **r.** amestecului de formare); reintroducerea în circuit a unui agent termic (ex. **r.** apei în sistemul de răcire a motoarelor cu combustie internă).

recitál (MUZ.), concert susţinut de un singur solist (ex. **r.** de pian, de vioară, de orgă).

recitatív, gen de muzică vocală care, prin intonaţii şi prin debitul ritmic asemănător vorbirii, se apropie de declamaţie. Este acompaniat de pian sau de clavecin (**r.** secco), de unul sau două instrumente de coarde sau de orchestră (**r.** accompagnato). A apărut o dată cu opera, servind ca element de legătură între arii şi comentînd acţiunea dramatică. **R.** este larg întrebuinţat în muzica modernă.

reclamánt (DR.), persoană care se adresează, printr-o cerere, unui organ de jurisdicţie pentru valorificarea unui drept.

Reclus *[röclü]*, Jean Jacques Elisée (1830–1905), renumit geograf francez, revoluţionar mic-burghez, anarhist. **R.** a studiat în Franţa şi apoi la Berlin. A participat la revoluţia din 1848, apoi, silit să plece din Franţa, a călătorit prin Europa şi America (1852–1857), culegînd un bogat material documentar asupra naturii, economiei şi populaţiei ţărilor vizitate. Întors la Paris, a desfăşurat o intensă activitate de propagare a cunoştinţelor geografice. În 1871 a participat la Comuna din Paris; după înfrîngerea ei a fost exilat şi a trăit în Italia, Elveţia şi apoi în Belgia. În 1893 a fost numit profesor de geografie comparată la Universitatea din Bruxelles. Op. pr.:

Gluck. recitativ din actul I din opera „Alcesta"

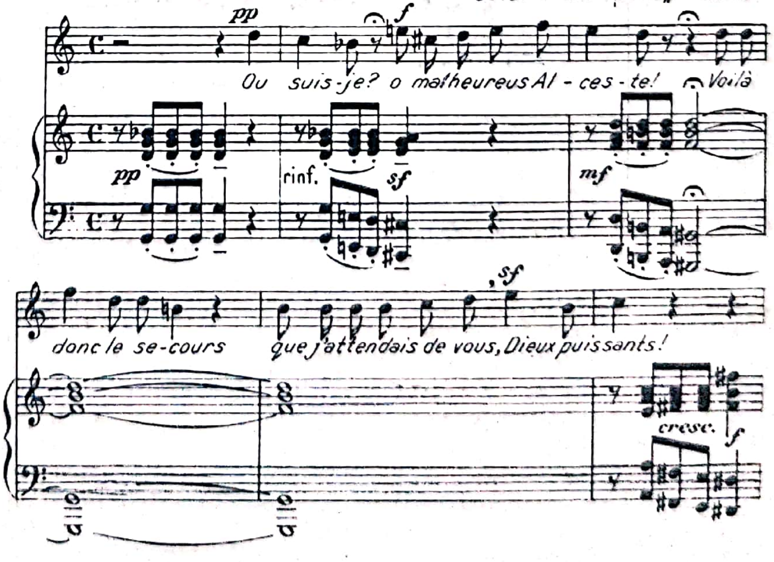
pp
f
Ou suis-je? o malheureus Al - ces - te! Voilà
pp
rinf.
sf
mf
sf
donc le se-cours que j'attendais de vous, Dieux puissants!
cresc.
f

Recitativ

„Pămîntul" (1867), „Oceanul" (1868), „Noua geografie universală, pămîntul și oamenii" (19 vol., 1875–1894), „Evoluția, revoluția și idealul anarhismului" (1897).

recluziúne (DR.), în trecut, pedeapsă privativă de libertate prevăzută pentru anumite infracțiuni calificate crime. În Codul penal român din 1936, **r.** a fost înlocuită cu pedeapsa temniței grele.

recoácere (METAL.), operație de tratament termic aplicată materialelor și pieselor metalice în special din oțel, care constă în încălzire, menținere la o anumită temperatură și apoi răcire (de obicei înceată). În funcție de scop și de regimul de lucru, **r.** poate fi: *r. completă*, pentru micșorarea durității unui aliaj feros și pentru obținerea unei structuri de echilibru; *r. incompletă*, pentru detensionarea oțelurilor forjate cu mai puțin de 0,8% C sau pentru înmuierea oțelurilor cu peste 0,8% C (înmuierea ușurează prelucrarea mecanică ulterioară a acestor oțeluri); *r. de normalizare*, pentru obținerea unei structuri fine (grăunți fini) la oțeluri; *r. de omogenizare*, în scopul uniformizării compoziției chimice a cristalelor și al eliminării segregațiilor (zone de concentrare a elementelor componente sau a impurităților) intercristaline; *r. de globulizare*, care se aplică oțelurilor dure, în scopul înmuierii pentru ușurarea prelucrării ulterioare sau al obținerii unei structuri favorabile pentru călire; *r. izotermă*, care urmărește același scop ca și **r.** de normalizare, dar prin care răcirea se face cu un alt regim; *r. de recristalizare*, aplicată metalelor ecruisate (întărite) prin deformare la rece și prin care metalele își recapătă maleabilitatea; *r. pentru eliminarea tensiunilor* (sau *de detensionare*).

recognitív, *înscris* ~ (DR.), înscris care cuprinde recunoașterea unui drept a cărui existență fusese constatată și printr-un înscris anterior, dacă acesta s-a pierdut sau există riscul să se piardă. *Î.r.* se alcătuiește pentru a servi ca mijloc de dovadă sau la întreruperea prescripției.

recoltáre (MICROBIOL.), luare de probe din produsele provenite de la bolnavi și de la purtători de germeni (sînge, urină, materii fecale etc.), de la cadavre, din diferite medii (sol, apă, alimente etc.), în vederea examenului microbiologic al acestora.

recombináre (FIZ.), neutralizare reciprocă a particulelor cu sarcină electrică de semn contrar, ducînd la dispariția purtătorilor de sarcină. **R.** se poate produce în electroliți (între ionii pozitivi și cei negativi), în gaze (între ionii pozitivi și electroni) sau în semiconductoare (între goluri și electroni). După locul unde se realizează, ea poate fi: *de volum* sau *de suprafață*. Mecanismul **r.** poate fi: *direct* (prin ciocnirea celor doi purtători) sau *indirect* (prin mijlocirea unei particule neutre din gaze, a impurităților sau a defectelor din semiconductoare etc.). **R.** este uneori însoțită de alte fenomene (disocierea moleculelor, emiterea unei radiații electromagnetice etc.).

recompénsă (DR.), sumă de bani cuvenită inventatorului sau inovatorului care și-a oferit statului invenția sau inovația, drept retribuție pentru rezultatele muncii sale. **R.** se stabilește proporțional cu economiile realizate prin aplicarea invenției sau inovației respective timp de un an, iar dacă economiile nu pot fi evaluate, prin aprecierea importanței acestora.

recondiționáre (TEHN.), operație de renovare sau de restaurare a unor piese sau a unor produse tehnice în scopul restabilirii caracteristicilor constructive și funcționale. La **r.**, manopera și consumul de materiale sînt mai reduse decît la fabricarea unui produs nou.

Reconquista *[reconchísta]*, denumirea perioadei din istoria Peninsulei Iberice cuprinse între sec. al VIII-lea și sec. al XV-lea, dominată de lupta pentru recucerirea teritoriilor ocupate de arabi și de berberi. În timpul **R.**, terminată prin cucerirea Granadei (1492), s-au format regatele *León*, *Aragon*, *Navarra*, *Castilia*, iar în vestul Peninsulei Iberice regatul Portugaliei. Perioada **R.** a avut un mare rol în dezvoltarea economică și politică a statelor iberice, contribuind la crearea statelor unitare ale Spaniei și Portugaliei; în același timp însă, creșterea devotamentului fanatic față de regalitate și biserică a făcut din Spania principalul instrument al *contrareformei*.

reconstituíre 1. (DR.) **a)** Întocmire a unor noi acte de stare civilă (naștere, căsătorie sau deces) în cazul în care actele inițial întocmite au fost pierdute sau distruse ori în cazul în care aceste acte, fiind întocmite în străinătate, nu pot fi procurate. **b)** Procedeu folosit de organele judiciare în scopul aflării adevărului și care constă în restabilirea împrejurărilor în care a fost săvîrșită o faptă incriminată de legea penală. **2.** (LINGV.) V. *reconstrucție*.

reconstrúcție (LINGV.), refacere, cu ajutorul comparației dintre formele existente în limbile înrudite, a unor forme ale limbii de bază neatestate în texte; prin **r.** s-a obținut, de exemplu, forma lat. *plovia*, neatestată (clasic *pluvia*), dar singura din care puteau proveni formele romanice (rom. *ploaie*, it. *pioggia* etc.). În ciuda faptului că adesea s-a abuzat de ea, **r.** este o metodă utilă, a cărei valabilitate s-a dovedit în numeroase cazuri. Sin. (învechit) *reconstituire*.

reconversiúne (EC.), modificare a obiectului activității unor întreprinderi sau a unor ramuri industriale ca urmare a trecerii lor de la producția de război la producția de pace sau a altor cauze, printre care crizele economice. **R.** de mare amploare au avut loc în țările industriale după primul și mai ales după cel de-al doilea război mondial.

recórd, performanță sportivă, stabilită individual sau pe echipe, potrivit unor norme oficiale de concurs, superioară performanței anterior omologate. **R.** pot fi: mondiale, olimpice, continentale (ex. europene, interamericane), naționale etc.

recristalizáre (METAL.), proces de obținere a unei modificări alotropice sau de refacere a cristalelor unui metal sau ale unui aliaj deformat la rece (ecruisat). **R.** se realizează prin încălzire peste temperatura de transformare sau peste temperatura de recristalizare. V. şi recoacere de recristalizare.

recrutáre (MILIT.), operaţie de luare în evidenţă la comisariatele militare a tinerilor care urmează să fie încorporaţi pentru satisfacerea serviciului militar.

rect (lat. *rectum [intestinum]* „[intestin] drept"; ANAT.), ultimul segment al intestinului gros, lung de 12—14 cm la adult, care se întinde de la colonul sigmoid pînă la orificiul anal. În porţiunea sa inferioară, **r.** prezintă o dilataţie, denumită *ampula rectală*, în care se adună materiile fecale. Inflamaţia **r.** se numeşte *rectită* şi se manifestă prin dureri locale, hemoragii, secreţii muco-purulente etc.

rectificábilă, *curbă* ~ (MAT.), curbă dintr-un spaţiu metric care are lungime.

rectificáre 1. (TEHN.) **a)** Operaţie de prelucrare mecanică prin aşchiere a suprafeţelor pieselor metalice, executată pe maşini de rectificat universale sau speciale cu ajutorul sculelor abrazive, în scopul obţinerii unei precizii dimensionale şi geometrice mari şi a unei netezimi superioare. **b)** Operaţie de modificare a dimensiunilor, formei sau elementelor unei piese, maşini, sistem tehnic, construcţii etc., în scopul readucerii la starea iniţială sau la o nouă stare. — (C.F.) *Rectificarea căii*, ansamblul lucrărilor de readucere în poziţie corectă, la forma şi dimensiunile reglementare, a şinelor de cale ferată care s-au deformat ori s-au deplasat în cursul exploatării. După obiectul lucrărilor se deosebesc: rectificarea curbelor, rectificarea traseului, rectificarea înclinării şinelor etc. **2.** (CHIM.) Operaţie complexă de separare a componentelor volatile cu puncte de fierbere diferite dintr-un amestec lichid; constă dintr-o succesiune de evaporări şi de condensări, în care o parte din lichidul rezultat prin condensarea vaporilor este recirculat în coloană sub formă de reflux. Se execută în coloane de **r.** (sau de fracţionare). V. şi distilare. **3.** (MAT.) *Rectificarea unei curbe*, operaţia prin care se asociază unei curbe dintr-un spaţiu metric un număr pozitiv, numit *lungimea curbei*, în cazul în care această lungime există (ex. $y = f(x)$ cu $f(x) \in C^1\,[a, b]$; $l = \int_a^b \sqrt{1 + f'^2}\,dx$).

rectificát, *maşină de* ~ (TEHN.), maşină-unealtă pe care se execută operaţia de rectificare a suprafeţelor cu ajutorul unor scule abrazive (disc, ceaşcă, profilate etc.). După forma suprafeţei rectificate, există: *m. de r. plan, m. de r. rotund* (exterior sau interior), *m. de r. dantura roţilor dinţate, m. de r. arbori cotiţi, m. de r. arbori cu came* (de distribuţie), *m. de r. supape, m. de r. rulmenţi* etc.

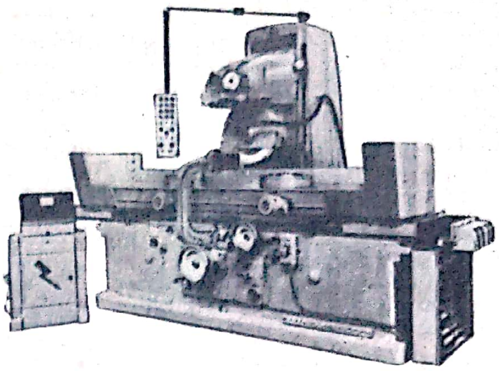

Maşină de rectificat plan

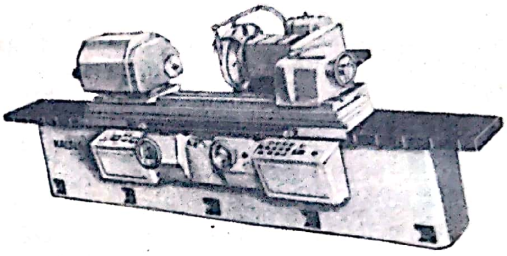

Maşină de rectificat rotund

rectilíniu (MAT.) **1.** (Despre o mişcare) Care este în linie dreaptă. **2.** (Despre o figură geometrică) Care este mărginită de linii drepte (ex. poligoane **r.**, triunghiuri **r.**).

réctor 1. Conducător al unei universităţi, al unui colegiu sau al altei instituţii de învăţămînt superior. **2.** (În unele ţări din Apus) Titlu purtat de conducătorul unei şcoli medii.

recţiúne (LINGV.), proprietate a unui cuvînt de a primi un determinant care trebuie să aibă o anumită formă flexionară sau o anumită construcţie prepoziţională.

recúl (FIZ., MILIT.), mişcare îndărăt a unui corp, produsă, pe baza principiului acţiunii şi reacţiunii, de mişcarea unui alt corp considerat că are sensul de deplasare înainte şi care, de obicei, are masă mult mai mică decît primul corp (ex. **r.** unei arme de foc la efectuarea unei trageri, **r.** unui corpuscul la emiterea unei radiaţii etc.). **R.** are loc pe o distanţă şi cu o viteză mult mai mică decît mişcarea care l-a provocat. La puşcă, **r.** produce deplasarea întregii arme; la armamentul automat are loc fie deplasarea ţevii cu închizătorul, fie numai a închizătorului; la tun se deplasează ţeava cu o parte din legătura elastică.

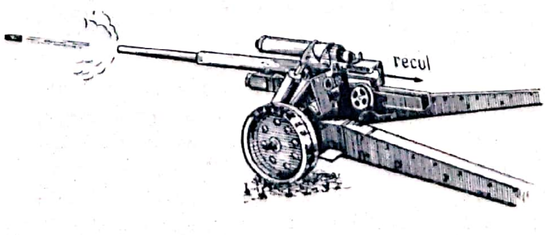

Recul

recunoáştere 1. (PSIH.) Proces al memoriei prin care ne dăm seama, în prezenţa unui obiect perceput anterior, că el a mai fost cunoscut de noi în trecut. În general, **r.** se realizează mai uşor decît reproducerea, care are loc în lipsa obiectului perceput anterior. **R.** intervine de obicei şi în desfăşurarea procesului de reproducere. Sînt însă şi excepţii, cînd se realizează reproducerea fără **r.** **2.** (DR.) Act prin care un stat declară expres sau admite tacit că înţelege să dea curs, pe planul relațiilor internaționale, unor situații nou create. De exemplu, **r.** unui stat nou, a unei națiuni care luptă pentru eliberarea ei, a unui guvern care a luat puterea în urma unei revoluții, lovituri de stat etc., a calității de răsculați sau beligeranți celor care, într-un război civil, luptă împotriva autorităților existente. **R.** poate fi de iure sau de facto.

recuperáre 1. (TEHN.) Folosire parțială sau totală a resturilor ori deșeurilor de material rezultate dintr-o prelucrare sau a energiei dintr-o instalație de producere ori de transformare, care altfel se pierde (ex. **r.** prin termificare a căldurii aburului folosit în instalațiile energetice etc.). **2.** (EXPL. PETR.) *Recuperare secundară*, denumire folosită pentru metodele de exploatare secundară, aplicate în scopul unei drenări mai complete a zăcămintelor de hidrocarburi prin aport de energie din exteriorul acestora.

recuperatór 1. (TEHN.) **a)** Parte dintr-o instalație industrială servind la folosirea deșeurilor sau a energiei, care altfel se pierd. **b)** Schimbător de căldură, folosit pentru recuperarea căldurii dintr-un fluid (gaze de ardere dintr-un focar, abur prelevat sau abur de emisie). **2.** (METAL.) Instalație de preîncălzire a aerului cu transfer de căldură direct, folosită la cuptoarele industriale (ex. **r.** tip Cowper pentru furnal). **R.** este denumit impropriu *regenerator*.

recurént (DR.), parte care folosește recursul.

recúrs (DR.), cale de atac ordinară, prin care, în termenul prevăzut de lege, partea interesată sau procurorul cere instanței imediat superioare să verifice legalitatea și temeinicia hotărîrii nedefinitive, în vederea desființării sau modificării ei. — *R. în supraveghere*, cale extraordinară de atac, existentă în legislația Republicii Socialiste România, prin care, în termenul prevăzut de lege, Procurorul General cere Tribunalului Suprem să verifice legalitatea și temeinicia unei hotărîri judecătorești definitive în vederea desființării sau modificării ei.

recursívă, *funcție* ~ (MAT.), funcție de n variabile, $y = f(x_1, x_2, \ldots, x_n)$, avînd ca domeniu de definiție și ca domeniu al valorilor numerele naturale. Valoarea *f.r.* pentru un sistem de numere naturale $x_1, x_2, \ldots, x_n$ se calculează, din aproape în aproape, aplicînd anumite reguli de calcul (ex. definiția adunării numerelor naturale este dată prin egalitățile: $x+0=x$; $x+(y+1) = (x+y)+1$). *F.r.* se folosesc în matematică, în logica matematică, în teoria mașinilor electronice de calcul etc.

recuzáre (DR.), procedură folosită de partea interesată spre a obține îndepărtarea din completul care rezolvă o cauză aflată în fața unui organ de jurisdicție a persoanei ce se găsește într-una dintre situațiile considerate de lege ca putînd influența nepărtinirea sa. **R.** poate fi folosită și în cazul procurorului sau al secretarului.

recuzítă (TEATRU), ansamblu de obiecte auxiliare decorului și costumației necesare reprezentării unei piese.

recviém (lat. *requies* „odihnă, pace"), compoziție corală cu orchestră, alcătuită din mai multe părți, scrisă pe textul liturgic al misei funebre. Cele mai cunoscute **r.** sînt acelea ale lui Cherubini, Mozart (terminat de elevul său Süssmayer), monumentalul **r.** al lui Berlioz, **r.** lui Verdi (dedicat memoriei poetului Manzoni), „Recviemul german" al lui Brahms ș.a.

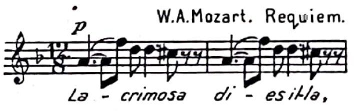

Recviem

red (prescurtare din engl. *reciprocal degree* „grad reciproc"; METR.), simbol al unității de măsură *grad reciproc*, folosită pentru mărimi de tipul $(\text{temperatură})^{-1}$.

redán 1. (AV., NAV.) Suprafață proeminentă pe fundul cocăi unei ambarcații sau a unui hidroavion (ori al flotoarelor acestuia), pe care ambarcația sau hidroavionul alunecă pe apă cu o rezistență redusă la înaintare. **2.** (HIDROTEHN.) Element de construcție în formă de stîlp (prismatic, cilindric sau conic), din beton armat. **R.** se încastrează în număr mare în radierul unui disipator de energie a apei pentru a mări efectul de disipare.

redevéntă (în dreptul burghez), sumă datorată periodic în cazul anumitor acte juridice (ex. în caz de concesiune a lucrărilor de drumuri publice, suma plătită de cel care a primit concesiunea).

Redi, Francesco (1626 — 1698), om de știință și literat italian, de formație enciclopedică. Este considerat un precursor al studiilor de filologie romanică și de dialectologie. Ca biolog, a combătut teoria generației spontanee. Scrierile sale de biologie, medicină, zoologie sînt apreciate și pentru valoarea lor literară. Din opera sa poetică (ode, sonete) se distinge ditirambul „Bachus în Toscana" (1685).

rédie (ZOOL.), stadiu larvar în dezvoltarea gălbezei. Corpul, de formă alungită și cu un tub digestiv scurt și drept, este plin cu celule germinative care dau naștere la un alt stadiu larvar, numit *cercar*. **R.** trăiește ca parazită în melcul de apă dulce limnea.

redistribuirea venitului național, a doua etapă a repartiției venitului național, care constă în trecerea unei părți a lui dintr-o formă de proprietate în alta, de la o clasă socială la alta, de la o ramură la alta, din sfera productivă în cea neproductivă. În socialism, **r.v.n.** se înfăptuiește prin sistemul financiar, prin sistemul de prețuri, prin prestarea de servicii etc., în vederea asigurării veniturilor instituțiilor și lucrătorilor din sfera neproductivă, a transferării unor mijloace bănești dintr-o sferă în alta în raport cu cerințele politicii economice a statului. În **r.v.n.,** un rol important îl are bugetul de stat, cu ajutorul căruia statul orientează o parte însemnată a venitului net centralizat pentru dezvoltarea științei, artei, învățămîntului etc., pentru întreținerea aparatului de stat și pentru ajutorul celor incapabili de muncă, bolnavi etc.

Redon *[rödô]*, Odilon (1840—1916), pictor și gravor francez. Multă vreme necunoscut, a devenit înțeles și apreciat abia în climatul simbolismului literar. Inspirat de realitatea înconjurătoare, **R.** a transpus totodată în imagini fantastice vise, obsesii, viziuni de coșmar, ascultînd de sugestiile inconștientului („Ciclopul", 1895—1900). Poezia și misterul, fantasticul și detașarea onirică de care creația sa e pătrunsă au influențat pe suprarealiști. Cele mai multe dintre lucrările sale sînt executate în tehnica litografiei și gravurii în acuaforte (litografiile „Omagiu lui Goya", 1885; „Tentațiile sfîntului Anton", 1888—1896). A lăsat remarcabile lucrări teoretice asupra culorii în pictură.

redresatór (TOPOGR.) v. **fotoredresor.**

redresór 1. (ELT.) Mutator care transformă energia electromagnetică de curent alternativ în energie electromagnetică de curent continuu prin blocarea alternanțelor de un anumit sens ale tensiunii alternative (efect de redresare) aplicate unui element cu conductibilitate electrică unidirecțională. **R.** este alimentat la intrare în curent electric alternativ (mono- sau polifazat), obținîndu-se la ieșire o tensiune pulsatorie, care, cu ajutorul filtrelor electrice, poate fi adusă la o formă foarte apropiată de aceea a unei tensiuni continue. După principiul pe care se bazează efectul de redresare, **r.** pot fi *electronice* și *mecanice*. **R.** electronice, cel mai frecvent utilizate, sînt constituite dintr-un transformator de alimentare, un număr de elemente redresoare și un filtru electric. Elementele redresoare, numite și *supape electrice* sau *ventile electrice*, sînt dispozitive care, supuse unei tensiuni electrice alternative, permit trecerea curentului electric practic numai într-un singur sens. După proprietățile mediului în care se produce efectul de redresare, elementele redresoare pot fi cu vid (kenotroane), cu gaz (fanotroane, tiratroane, tuburi polianodice cu catod de mercur, excitroane, ignitroane etc.), semiconductoare (cu cuproxid, cu germaniu, cu seleniu și cu siliciu) și electrolitice. **R.** mecanice funcționează pe baza comutării periodice a legăturilor unui circuit electric alimentat în curent alternativ. Mai frecvent utilizate sînt **r.** sincrone, **r.** cu contacte, **r.** cu relee de curent și **r.** cu vînă de mercur mobilă. **2.** (FIZ.) *Redresor optic*, sistem alcătuit din lentile sau prisme cu reflexie totală, dispus de obicei între obiectivul și ocularul unui instrument optic (lunetă terestră, binoclu etc.), cu scopul de a redresa imaginea reală răsturnată dată de obiectiv.

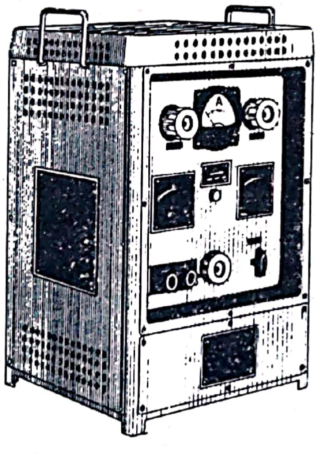

Redresor

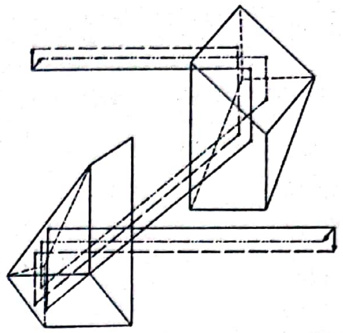

Redresor optic

Red River *[red rívə]*, rîu în sudul S.U.A. (2 050 km), afluent pe dreapta al fluviului Mississippi. Izvorăște din podișul Llano Estacado (nordul statului Texas). În timpul apelor mari, din el se desparte un braț (Atchafalaya), care se scurge direct în Golful Mexic (Golful Atchafalaya). Este navigabil în aval de orașul Shreveport (560 km). Numeroase lacuri de acumulare. Hidrocentrale.

reducătór (CHIM.), substanță care, într-o reacție de oxido-reducere, pierde electroni, oxidîndu-se (ex. carbonul, hidrogenul etc.).

redúcere 1. (LOG.) Operație care constă în probarea validității modurilor silogistice, pornind de la considerentul că numai modurile primei figuri silogistice sînt evident valide, prin aceea că întruchipează perfect axioma silogismului; validitatea modurilor figurilor II, III și IV urmează să fie probată. Pentru aceasta se utilizează: *reducerea directă*, cu ajutorul conversiunii judecăților și mutației premiselor, și *reducerea indirectă* (demonstrația apago-

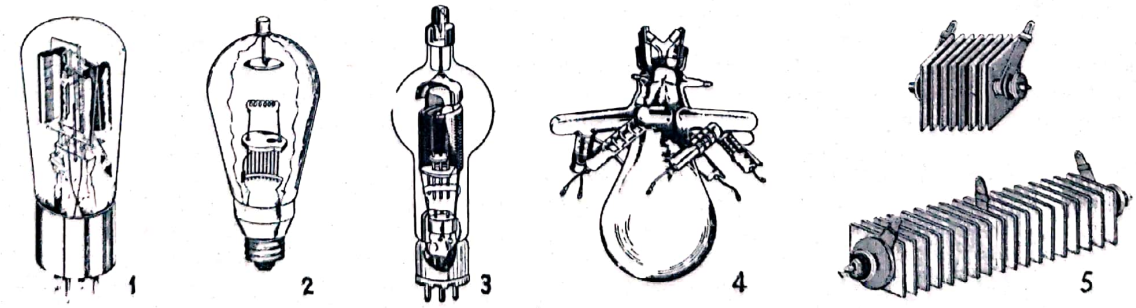

Elemente de redresare

1 — kenotron; *2* — fanotron; *3* — tiratron; *4* — tub polianodic cu catod de mercur; *5* — coloane de elemente redresoare cu seleniu gică), aplicată îndeosebi în cazul modurilor care conţin judecăţi particular-negative; conversiunea fiind inoperantă, demonstraţia se face prin reducere la absurd (v. argumentum ad absurdum). La nivelul logicii simbolice (matematice) se foloseşte deducerea modurilor din axiomele sistemului formalizat. **2.** (CHIM., METAL.) Proces invers oxidării, caracterizat prin îndepărtarea oxigenului dintr-un compus oxigenat; prin generalizare, orice reacţie în care un atom sau un ion cîştigă electroni. **R.** se face cu ajutorul carbonului, oxidului de carbon, al hidrogenului şi al unor metale (aluminiu, siliciu etc.). În metalurgie se face **r.** (parţială sau totală) a oxizilor metalici, în scopul obţinerii metalului respectiv, a unui aliaj sau a unui oxid inferior. **3.** (MED.) Metodă ortopedică prin care oasele luxate sau fracturate sînt puse la loc. Uneori, prin extensiune, termenul se utilizează şi pentru operaţia de punere la loc a unor organe deplasate (ex. rinichi, intestin).

reductór **1.** (MAŞ.) Mecanism cu unul sau cu mai multe angrenaje cu roţi dinţate montate într-o carcasă separată, cu raport de demultiplicare fix, cu ajutorul căruia se reduce viteza de transmitere a mişcării. **R.** intră în componenţa maşinilor de ridicat şi de transport, a laminoarelor etc. V. şi schimbător de viteză. — *R. de presiune*, mecanism sau aparat pentru reducerea presiunii unui gaz, constituit dintr-un ajutaj (orificiu) obturat cu o piesă mobilă (ac, supapă etc.). **2.** (ELT.) V. *transformator electric de măsură*.

redúcţie (TEHN.), piesă de legătură, filetată sau nefiletată, prin intermediul căreia se realizează o asamblare demontabilă între două piese tubulare sau de alt fel, cu secţiuni sau cu dimensiuni diferite. (ex. **r.** pentru conducte de presiune, **r.** de racord pentru furtunuri de stins incendii etc.).

reducţiúne (DR.), cerere în justiţie prin care liberalităţile ce depăşesc partea din moştenire de care putea dispune cel ce lasă moştenirea (aducîndu-se, prin aceasta, atingere rezervei succesorale) sînt reduse sau înlăturate, potrivit cu ceea ce este necesar pentru întregirea rezervei.

redundánţă (redondanţă) (lat. *redundantia* „abundenţă excesivă, exces") **1.** (LINGV.) Surplus de comunicare care asigură exactitatea transmiterii ei. **R.** gramaticală este impusă de sistemul fiecărei limbi. Astfel, în limba română se folosesc adesea mai multe elemente pentru marcarea pluralului (ex. *seminţe* faţă de sg. *sămînţă*; aici forma de pl., pe lîngă terminaţia *e* faţă de *ă* a sg., are şi *i* în temă faţă de *î* de la sg.). În cursul istoriei limbilor se renunţă uneori la anumite trăsături redundante. **2.** (STIL.) Defect stilistic constînd în abundenţa inutilă a expresiilor, a cuvintelor sau a imaginilor în formularea unei idei. Uneori **r.** poate fi folosită intenţionat de scriitori pentru a sublinia o situaţie obiectivă sau un caracter. **3.** (TELEC.) Exces de semnale faţă de strictul necesar pentru transmiterea unei anumite cantităţi de informaţie. **R.** este prezentă în toate semnalele utilizate în telecomunicaţii, din cauza imperfecţiunii actuale a sistemelor de transmisiune, ceea ce determină o anumită risipă de energie şi de dispozitive tehnice. Ea este utilă cînd excesul de semnale peste strictul necesar pe care-l reprezintă este introdus în scopul protejării transmisiunii contra perturbaţiilor.

reduplicáre (LINGV.), repetare a unui fonem sau a mai multor foneme din rădăcina unui cuvînt, folosită în flexiune, în derivare sau ca mijloc expresiv. În limba română, verbele *a da* şi *a sta* au unele timpuri formate cu **r.**: perfectul simplu *dădui*, *stătui* şi mai mult ca perfectul *dădusem*, *stătusem*, de asemenea imperfectul *dădeam*, *stăteam*, ceea ce le dă caracter de verbe neregulate.

redútă (fr. *redoute*, din lat. *reductus* „loc retras, izolat"; MILIT.), lucrare de campanie de formă poligonală, pregătită pentru apărarea circulară şi care constituia ultimul punct de sprijin al fortificaţiei în cadrul poziţiilor fortificate. Redutele au apărut în sec. al XVI-lea, fiind folosite în mare măsură în sec. XVII—XIX. Au încetat să fie întrebuinţate la începutul primului război mondial, din cauza marii vulnerabilităţi faţă de focul artileriei moderne.

Reed /ri:d/, John (1887—1920), publicist şi reporter american, militant al mişcării muncitoreşti din S.U.A. A publicat numeroase reportaje despre lupta clasei muncitoare americane şi despre mişcările populare din Mexic. În timpul primului război mondial a scris reportaje de pe frontul de răsărit („Războiul în Europa de răsărit", 1916). Cea mai cunoscută lucrare a sa este „Zece zile care au zguduit lumea" (1919; ult. trad. rom. 1962), în care înfăţişează cu clarviziune politică şi forţă artistică precipitarea evenimentelor în primele zile ale Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie. A fost unul dintre fondatorii şi conducătorii Partidului Comunist din S.U.A. (1919) şi membru al Comitetului Executiv al Internaţionalei a III-a.

J. Reed

reescontáre (FIN.; în capitalism), operaţie prin care o bancă vinde, înainte de scadenţă, altei bănci cambii la ordinul său, în scopul accelerării rotaţiei capitalului şi lărgirii plasamentelor. Pentru a putea fi reescontată la banca de emisiune, o cambie trebuie să poarte cel puţin trei semnături şi să aibă scadenţa la un termen scurt. V. şi scontare.

reexamináre, *cerere de* ~ (DR.), cerere pentru obţinerea unei noi rezolvări a litigiului arbitral de către organul care a pronunţat hotărîrea, în cazul în care partea nemulţumită de hotărîre nu a fost citată la termenul de arbitrare, deşi citarea era obligatorie, sau în cazul că sînt prezentate acte noi, de natură să ducă la schimbarea soluţiei date.

reexpórt (EC.), exportare a unor mărfuri care după import nu au suferit vreo prelucrare. **R.** este un comerţ de mijlocire.

refacţia căii (C.F.), ansamblul lucrărilor efectuate pentru reconstruirea unei linii de cale ferată cînd şinele acesteia au suferit o uzură peste limita admisibilă sau cînd traficul şi viteza de circulaţie au depăşit valorile admise pentru linia existentă.

referéndum (lat. „ceea ce trebuie arătat"; DR.), formă în care cetăţenii participă la activitatea legislativă sau la rezolvarea unor probleme de stat, pronunţîndu-se prin *da* sau *nu* asupra propunerilor făcute de organul de stat competent (ex. Constituţia franceză din 1958 a fost aprobată printr-un **r.**). — *R. obligatoriu*, referendum care are loc în baza obligaţiei constituţionale de a supune anumite acte aprobării populare, precum şi **r.** în care opinia exprimată de cetăţeni obligă, din punct de vedere juridic, organul legislativ. — *R. facultativ*, referendum asupra căruia organul legislativ are deplina libertate de a decide consultarea populară, precum şi **r.** în care votul cetăţenilor este consultativ.

reflectáre (FILOZ.), categorie fundamentală a filozofiei materialiste care exprimă esenţa relaţiei dintre obiect şi subiect, dintre materie şi conştiinţă, privită sub raport gnoseologic. Senzaţiile, reprezentările, noţiunile şi celelalte forme ale cunoaşterii sînt reflectări ale realităţii obiective. Ele apar ca rezultat al acţiunii obiectelor exterioare asupra organelor de simţ şi al prelucrării rezultatelor acestor acţiuni în creier, fiind *imagini* ale realităţii obiective. Imaginile nu reprezintă o reproducere identică, fotografică a obiectelor exterioare, ci sînt doar *izomorfe* (prezintă o asemănare de structură) cu ele. Potrivit materialismului dialectic, **r.**, la nivelul cel mai înalt, nu este ceva instantaneu şi pasiv, ci un proces care include reconstruirea activă, cu ajutorul abstracţiilor, a trăsăturilor esenţiale ale obiectului. Premisa apariţiei **r.** propriu-zise, psihice, este însuşirea generală a sistemelor materiale de a se reflecta unele în altele, adică însuşirea lor de a interacţiona, lăsînd modificări, urme izomorfe cu acţiunile exercitate. **R.** psihică este rezultatul unei dezvoltări îndelungate a acestei însuşiri generale a materiei, ale cărei trepte sînt: **r.** proprie materiei anorganice; *excitabilitatea* sau reactivitatea nediferenţiată faţă de stimulii exteriori, proprie materiei vii în genere; *sensibilitatea* (facultatea de a avea senzaţii) proprie organismelor înzestrate cu un sistem nervos şi, în sfîrşit, *r. conştientă*, proprie psihicului uman şi condiţionată de existenţa omului în societate. Din punctul de vedere al ciberneticii, **r.** poate fi privită ca un proces de codificare, transmitere, prelucrare şi decodificare a informaţiei în fiinţele vii şi în sistemele automate. V. şi cunoaştere; teoria cunoaşterii.

reflectométru (FIZ.), instrument pentru determinarea puterii reflectătoare sau a calităţii luciului suprafeţei corpurilor, prin comparare cu suprafaţa unui corp de referinţă.

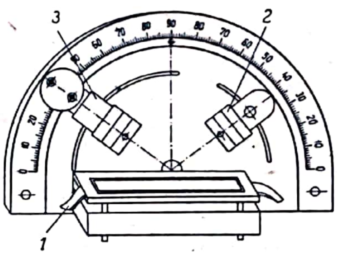

Reflectometru
1 — probă; *2* — dispozitiv de iluminare; *3* — fotometru

reflectór (FIZ., TEHN.) **1.** Dispozitiv al unui corp de iluminat sau al unui proiector, care serveşte la modificarea repartiţiei spaţiale a fluxului luminos emis de o sursă de lumină şi care se bazează pe fenomenul de reflexie (regulată sau difuză) sau pe fenomenul de reflexie totală. După construcţie, **r.** pot fi: cu oglinzi concave (de obicei paraboloidale, utilizate în proiectoare), cu prisme simple sau cu reflexie totală (la proiectoarele cu deschidere foarte mare), emailate sau de sticlă difuzantă (utilizate la corpurile de iluminat) etc. **R.** se folosesc în construcţia unor instrumente optice, în tehnica iluminatului, în tehnica militară, în teatru şi în cinematografie etc. **2.** Piesă care înconjură zona activă a unui reactor nuclear, avînd rolul de a evita scăpările de neutroni prin reflectarea lor difuză spre interiorul zonei active. Se confecţionează din materiale dense, care însă sînt slab absorbante pentru neutroni (ex. grafit).

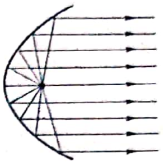

Reflector cu oglindă paraboloidală

reflécţie (lat. *reflexio* „întoarcere înapoi"; FILOZ.), termen care desemnează, la diverşi gînditori (John Locke, G.W. Leibniz ş.a.), cunoaşterea actului de cunoaştere însuşi sau, în genere, a proceselor care se petrec înăuntrul conştiinţei, „reîntoarcerea" gîndirii asupra ei însăşi. Termenul este apropiat de cel actual de introspecţie. La Locke, reflecţia („cunoaşterea de către spirit a propriilor sale operaţii") este un izvor al cunoaşterii opus *senzaţiei*, al cărei obiect sînt lucrurile externe.

refléx (FIZIOL.), reacţie adecvată a organismului animal sau uman la o modificare a mediului extern sau intern; act fundamental al sistemului nervos, prin care se reglează relaţiile dintre organism şi mediu, precum şi cele dintre diferitele părţi ale organismului. Mecanismul unui **r.** se realizează pe calea arcului reflex. **R.** se pot manifesta prin reacţii motorii (mişcări musculare) sau prin reacţii vegetative (vasculare, secretorii etc.). **R.** a fost conceput de Descartes, denumit de Th. Willis (1682) şi experimentat iniţial de R. Whytt (1782). Noţiunea de **r.** a fost extinsă şi la activitatea etajului celui mai înalt al sistemului nervos central de I.M. Secenov (1863). Toate **r.** se împart în două mari categorii: **r.** necondiționate și **r.** condiționate. — *R. necondiționate*, reflexe înnăscute, care se manifestă la toți indivizii normali ai unei specii date, reprezentînd reacții adecvate și constante la acțiunea unor anumiți excitanți, a unor anumite condiții de mediu. Ele pot fi **r.** de apărare, alimentare, sexuale etc. Instinctele constituie complexe de *r.n.* — *R. condiționate*, reflexe dobîndite în cursul dezvoltării ontogenetice în urma asocierii, de obicei repetate, a unui excitant oarecare cu un excitant care provoacă un reflex înnăscut. De exemplu, dacă hrănirea unui cîine este asociată de repetate ori cu sunetul unui clopoțel, **r.** salivar, care se produce ca **r.** necondiționat numai la acțiunea hranei, se va produce după un timp și la auzul clopoțelului. Acesta este un *r.c.* elaborat în condiții experimentale; *r.c.* se formează însă în mod similar și în condiții naturale. *R.c.* au fost descoperite (1904) și studiate sistematic de I. P. Pavlov. Deoarece *r.c.* se formează sub influența condițiilor de mediu, pe baza experienței individuale, ele diferă în cadrul aceleiași specii de la un individ la altul. Totodată, *r.c.* sînt **r.** temporare; dacă stimulul condițional nu mai este întărit un anumit timp, acționînd fără a mai fi asociat cu stimulul necondițional, reacția condiționată începe să diminueze și, în cele din urmă, dispare (*stingerea r.c.*). Prin *r.c.* se realizează un tip superior de adaptare la condițiile complexe și în continuă transformare ale mediului înconjurător, întrucît un număr nelimitat de stimuli, indiferenți pentru anumite reacții ale organismului, pot deveni prin condiționare *semnale* ale acestor reacții, determinînd răspunsuri adecvate (de apărare, alimentare etc.). Totodată, caracterul temporar al *r.c.*, posibilitatea stingerii lor, asigură o adaptare mobilă, elastică la schimbările mediului. La animalele inferioare predomină **r.** necondiționate, în timp ce la animalele superioare și la om capătă un rol tot mai mare **r.** condiționate. În timp ce **r.** necondiționate reprezintă funcții ale etajelor inferioare ale sistemului nervos (măduva spinării, bulbul etc.), *r.c.* sînt legate mai ales de activitatea emisferelor cerebrale. În cazul omului se elaborează *r.c.* nu numai la stimulii direcți, ci și la cei verbali, cuvintele constituind semnale ale semnalelor directe (cel de-al doilea sistem de semnalizare). — *R. de orientare*, reflex care se produce la acțiunea unui stimul nou sau la schimbarea unui stimul existent, avînd rolul biologic de a mobiliza organismul la modificările condițiilor de mediu. Se manifestă, pe plan psihologic, prin atenția involuntară. —*R. antidromic*, propagare a influxului nervos de-a lungul unei căi nervoase senzitive în sens invers celui obișnuit, adică de la centru spre periferie.

refléxie (FIZ.), reîntoarcere parțială în mediul din care au venit a radiațiilor care întîlnesc suprafața de separare a două medii. Pot suferi fenomenul de **r.** radiațiile electromagnetice (în particular lumina), acustice (în general orice mișcare ce se propagă sub formă de undă), precum și radiațiile corpusculare. Dacă suprafața de separare prezintă neregularități, are loc o *r. difuză*; dacă suprafața este netedă, se produce o *r. regulată*, în care caz fasciculul incident își păstrează caracterul (paralel, convergent sau divergent), unghiul de **r.** al unei raze fiind egal cu unghiul de incidență. — *R. totală*, reflexia, pe suprafața de separare a două medii transparente cu indici de refracție diferiți, a unei raze de lumină care vine din mediul mai dens sub un unghi de incidență mai mare decît unghiul limită.

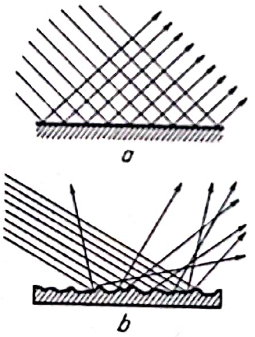

Reflexie
a-r. regulată; b-r. difuză

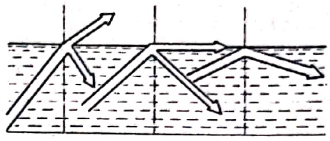

Reflexie totală

reflexív, *verb* ~ (LINGV.), verb însoțit de pronume reflexiv. *V.r.* sînt de mai multe feluri: *r. obiective*, care arată că acțiunea săvîrșită de subiect se răsfrînge tot asupra lui (ex. *se spală, își amintește*); *r. reciproce*, care arată că acțiunea săvîrșită în același timp de două sau de mai multe subiecte se răsfrînge asupra fiecăruia dintre ele (ex. *se bat, își spun pe nume*); *r. eventive*, care arată transpunerea subiectului în altă stare (ex. *se înveselește*); *r. dinamice*, care arată participarea intensă a subiectului la acțiune (ex. *se gîndește, își închipuie*); *r. pasive*, care arată că subiectul gramatical suferă acțiunea săvîrșită de altcineva (ex. *se aude un zgomot*); *r. impersonale*, la care nu se arată subiectul acțiunii (ex. *se mănîncă bine*). De obicei, toate aceste tipuri sînt grupate în așa-numita diateză *reflexivă*, cea de-a treia diateză a limbii române, pe lîngă diateza activă și cea pasivă. De fapt, unele *v. r.* aparțin celorlalte două diateze: *r. pasive* aparțin clar diatezei pasive, iar dintre celelalte tipuri *r. obiective* și cele *reciproce* se pot încadra în diateza activă. *R. dinamice* se apropie, ca valoare, de diateza medie din alte limbi (ex. din greaca veche).

reflexívă, *relație* ~ (MAT.), relație R între elementele unei mulțimi M cu proprietatea: xRx, oricare ar fi $x \in M$ (ex. egalitatea, asemănarea; perpendicularitatea este un exemplu de relație care nu este reflexivă).

reflexivitáte 1. (LOG.) Proprietate a unei relații de a avea loc întotdeauna între un element și el însuși. Dacă avem relația „aceeași vîrstă", atunci orice membru al ei (toți care au aceeaşi vîrstă) are relaţia „aceeaşi vîrstă“ cu sine însuşi. V. şi ireflexivitate. 2.(MAT.) Proprietate a unei relaţii matematice de a fi reflexivă.

reflúx 1. (GEOGR.) Faza de coborîre a nivelului apelor oceanice în cadrul fenomenului de maree. 2. (CHIM.) Lichid rezultat prin condensarea vaporilor obţinuţi la rectificare şi care este reintrodus în aparatul din care provine. V. şi rectificare.

Reforma, mişcare social-politică cu caracter anticatolic şi antifeudal, manifestată pe plan religios, în epoca *Renaşterii* (sec. XV–XVI), generată de ascensiunea burgheziei şi de ascuţirea contradicţiilor sociale. Prin situaţia ei de mare stăpîn feudal şi de putere seculară, biserica romano-catolică şi-a atras adversitatea ţărănimii exploatate prin dijma ecleziastică, a orăşenimii nemulţumite de privilegiile clerului, a nobilimii interesate în secularizarea averilor bisericii şi a cercurilor umaniste, dornice să elibereze cugetarea de sub supravegherea severă a autorităţilor ecleziastice. Ideologii **R.** au afirmat principiul mîntuirii prin credinţă, au respins rolul decisiv atribuit bisericii prin administrarea „tainelor“, au declarat Biblia drept singurul izvor al adevărurilor credinţei, au cerut secularizarea averilor clerului şi au militat pentru introducerea limbilor naţionale în serviciile de cult, traducînd Biblia. Cele dintîi manifestări ale **R.** au avut loc în Anglia (J. Wyclif) şi Cehia (J. Hus), în sec. al XIV-lea şi la începutul sec. al XV-lea. **R.** s-a dezvoltat în sec. al XVI-lea, şi din Germania, care devenise centrul ei, s-a răspîndit în cea mai mare parte a Europei. În cadrul **R.** se disting trei curente: *burghez*, reprezentat de M. Luther, J. Calvin şi U. Zwingli, care urmărea, prin simplificarea ierarhiei şi a cultului, adaptarea bisericii la interesele burgheze; *popular*, reprezentat de T. Münzer, care exprima tendinţele egalitariste ale maselor; *nobiliar*, care exprima interesele nobilimii de secularizare a averilor bisericeşti. În urma **R.**, puterea şi autoritatea bisericii catolice au fost zdruncinate şi au apărut bisericile protestante. V. şi protestantism.

reformáre 1. (EC.) Operaţie prin care o comisie, anume constituită, dispune scoaterea din folosinţă a unor bunuri socotite neutilizabile. 2. (CHIM.) Proces de transformare a benzinelor medii şi grele în benzine cu cifre octanice mari sau în concentrate de hidrocarburi aromatice. **R.** poate fi termică sau catalitică. V. şi aromatizare.

refórmă, transformare politică, economică, socială cu caracter limitat sau de structură. Amploarea schimbărilor aduse de **r.** depinde de raportul forţelor de clasă şi de caracterul puterii politice care le realizează. **R.** se pot înfăptui în domenii extrem de variate (ex. **r.** administrativă, **r.** agrară, **r.** bănească, **r.** învăţămîntului). V. şi reformism — *R. agrară,* schimbarea relaţiilor agrare sau a formelor de stăpînire şi de folosire a pămîntului. Reforma agrară are, în general, un caracter burghezo-democratic şi constituie o cale importantă de rezolvare a problemei agrare. În funcţie de caracterul puterii de stat, de raportul forţelor de clasă, scopurile şi efectele *r.a.* sînt diferite. În ţările în care revoluţia burgheză nu a fost dusă pînă la capăt şi relaţiile feudale nu au fost complet lichidate, *r.a.* înfăptuite de statul burghez se fac sub presiunea maselor şi tind să favorizeze dezvoltarea capitalismului la sate. Exproprierea pămînturilor moşiereşti se face de obicei cu despăgubiri, avantajează unele categorii, ceea ce adînceşte procesul de diferenţiere a ţărănimii, întărind poziţia elementelor capitaliste la sate. *R.a.* înfăptuite în condiţiile deţinerii puterii politice de către oamenii muncii reprezintă transformări revoluţionare, care lichidează complet relaţiile feudale şi sînt realizate în interesul ţărănimii muncitoare. În ţări care şi-au cucerit recent independenţa, din Africa, Asia şi America Latină, limitarea proprietăţii moşiereşti, înfăptuirea unor reforme agrare consecvente constituie una dintre principalele probleme ale revoluţiei antiimperialiste, antifeudale şi democratice. Cele mai cunoscute *r. a.* din istoria României sînt cele din anii 1864, 1921 şi 1945. În baza *r. a.* din 1864, au fost desfiinţate claca, dijma, corvezile şi toate sarcinile feudale ale ţărănimii, au fost împărţite 1766 mii ha terenuri la aproape o jumătate de milion de ţărani, aceştia trebuind însă să suporte unele despăgubiri. Cu toate că nu a rezolvat decît parţial problema ţărănească această *r. a.* a favorizat dezvoltarea societăţii pe cale capitalistă, prin separarea de pămînt a foştilor ţărani clăcaşi şi transformarea lor într-o masă de oameni nevoiţi să-şi vîndă forţa de muncă precum şi prin acumularea de capitaluri în urma plăţii despăgubirilor. *R.a.* din anul 1921, înfăptuită de către burghezie sub presiunea marilor frămîntări sociale şi a necesităţilor economice obiective, a dus la exproprierea a peste 6 milioane ha, reprezentînd circa 66% din întreaga suprafaţă de pămînt deţinută de moşierime, a dat impuls dezvoltării capitalismului în agricultură, slăbind puterea economică şi rolul moşierimii şi mărind rolul economic al burgheziei săteşti, a accentuat diferenţierea ţărănimii şi a adîncit contradicţiile social-economice. Aplicarea şi definitivarea acestei reforme au fost tărăgănate, despăgubirile erau mari, ţăranii nu primeau credite de la stat, nu-şi puteau procura inventarul agricol necesar, iar impozitele erau apăsătoare. În aceste condiţii, un număr din ce în ce mai mare de ţărani se ruinau, pierdeau pămîntul primit la reformă în favoarea elementelor capitaliste, a băncilor etc. *R.a.* din 1945, înfăptuită sub conducerea Partidului Comunist Român, a lichidat rămăşiţele feudale din agricultură, a desfiinţat moşierimea ca clasă, a dus la închegarea alianţei dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare. *R.a.* din 1945 a împroprietărit din pămînturile expropriate, fără despăgubiri, 918 000 de ţărani săraci cu 1 109 000 ha de pămînt, creîndu-se peste 400 000 de noi gospodării ţărăneşti, acordîndu-le totodată şi inventar agricol. Statul a sprijinit ţărănimea prin credite, înlesniri de impozite, anularea vînzărilor de pămînt făcute în timpul secetei etc., menţinînd astfel şi consolidînd rezultatele reformei. V. şi naţionalizarea pămîntului. — (FIN.) *R. bănească*, transformare făcută de stat în domeniul circulaţiei monetare, care constă în înlocuirea sistemului bănesc existent sau în modificarea unor părţi importante ale acestuia. *R.b.* sînt efectuate pentru a ţine seama de modificările valorii metalului monetar şi (sau) pentru a retrage banii de hîrtie care au pătruns sau au rămas în circulaţie fără cauză economică, ca urmare a războiului, crizei etc., şi sînt însoţite, de regulă, de schimbarea semnelor băneşti existente cu altele. Fiind acte de stat, înfăptuite de puterea politică, reformele băneşti au întotdeauna o esenţă de clasă. În România, prima *r.b.* s-a făcut în 1867, prin adoptarea unui sistem monetar naţional bimetalist şi prin înlocuirea tuturor monedelor străine aflate în circulaţie cu leul (folosit pînă atunci ca monedă de calcul). A urmat reforma din 1889, cînd a fost adoptat monometalismul aur. Reforma din 1919—1920 a realizat unificarea monetară în întreaga ţară. În 1925 a avut loc o reformă prin care s-a plafonat emisiunea monetară la 21 de miliarde de lei, pînă în momentul cînd acoperirea metalică urma să asigure convertibilitatea biletelor de bancă, şi s-au luat măsuri pentru retragerea din circulaţie a emisiunilor făcute pentru stat. Plafonarea emisiunii, deşi asigura o stabilitate a schimbului fără convertibilitatea biletului de bancă, era o frînă în calea dezvoltării economice, a relaţiilor comerciale externe. Prin *r.b.* din 7 februarie 1929, leul a fost devalorizat, conţinutul său fiind fixat la 10 miligrame de aur cu titlul 900/1000. Acoperirea metalică existentă împreună cu împrumutul extern contractat urmau să asigure convertibilitatea biletelor de bancă şi, prin aceasta, să înlăture plafonarea emisiunii lor. *Reforma monetară din 1947* a fost efectuată în scopul lichidării urmărilor războiului în domeniul circulaţiei băneşti şi pentru a se crea condiţiile necesare redresării economice şi financiare a ţării. Conţinutul în aur al leului a fost redus la 6,6 miligrame de aur cu titlul 900/1000, iar schimbul banilor s-a făcut la raportul de 1 leu nou contra 20 000 de lei vechi pentru sume variind între 1,5 şi 7,5 milioane de lei, diferenţiat după ocupaţia prezentatorului. În vederea întăririi rolului circulaţiei monetare în dezvoltarea economiei a fost efectuată *reforma bănească din 1952*, prin care conţinutul leului a fost ridicat la 0,079346 g de aur fin; schimbul banilor s-a făcut la raportul de la 20 pînă la 400 de lei vechi pentru 1 leu nou, diferenţiat pentru populaţie, întreprinderi de stat şi cooperatiste etc. La 1 februarie 1954 conţinutul leului a fost mărit la 0,148112 g de aur fin, fără să se modifice preţurile şi salariile. — *R. financiară*, operaţie prin care se aduc modificări importante sistemului de formare şi de cheltuire a veniturilor statului. În România, printre principalele *r.f.* efectuate în trecut se numără: *r.f.* a lui Constantin Mavrocordat din 1741, prin care boierii erau scutiţi de dări, se acorda prioritate plăţii în bani a impozitelor, se realiza o unificare a acestora şi se stabilea o oarecare ordine în folosirea veniturilor; *r.f.* din 1831—1832, prin care a fost simplificat sistemul dărilor; *r.f.* a lui Alexandru Ioan Cuza, prin care se introducea impozitul funciar şi repartizarea sarcinilor fiscale mai apropiate de veniturile fiecăruia; *r.f.* din 1921 şi apoi din 1923. La începutul sec. al XX-lea, România avea un sistem fiscal capitalist, în cadrul căruia impozitele indirecte aveau un rol însemnat în formarea veniturilor statului. Prin *r.f.* din 1921 se pune accentul pe *impozitele directe* şi pe impozitul global progresiv, dar legea nu a fost aplicată, din cauza opoziţiei moşierimii şi a marii burghezii. Legea din 1923 a menţinut sistemul cedular, după natura venitului, al legii din 1921, a introdus o evidenţă mai clară a contribuabililor şi a raporturilor acestora cu fiscul, dar a micşorat cotele de impozit care loveau clasele avute. Pînă la sfîrşitul anului 1948 s-a menţinut în general sistemul legii din 1923, crescînd continuu ponderea impozitelor indirecte în totalul veniturilor statului. *R.f.* din 1 ianuarie 1949, necesară după naţionalizarea principalelor mijloace de producţie, a modificat fundamental sistemul fiscal al ţării noastre. Au fost reorganizate în adîncime relaţiile financiare dintre stat şi întreprinderi, dintre stat şi populaţie. A scăzut simţitor în totalul veniturilor ponderea impozitelor percepute de la populaţie, cea mai mare parte a acestora încasîndu-se de la întreprinderile şi de la organizaţiile socialiste. O parte importantă a veniturilor este destinată dezvoltării economiei naţionale, ridicării nivelului de trai al populaţiei; întregul sistem al asigurărilor sociale a fost preluat de stat, care acoperă cheltuielile respective pe seama contribuţiei celor care plătesc salarii, fără vreo contribuţie din partea salariaţilor.

reformísm, curent politic oportunist în mişcarea muncitorească, potrivnic marxismului, care urmăreşte înlocuirea luptei revoluţionare a clasei muncitoare pentru răsturnarea capitalismului, pentru socialism, cu lupta pentru reforme care nu ating bazele orînduirii capitaliste. **R.** a apărut la sfîrşitul sec. al XIX-lea, avînd ca bază socială aristocraţia muncitorească. **R.** a devenit, după moartea lui Engels, ideologia oficială a Internaţionalei a II-a. În epoca contemporană, partizanii **r.** răspîndesc în rîndul celor ce muncesc iluzia despre posibilitatea „transformării" treptate a capitalismului şi integrării lui în socialism, renunţă tot mai deschis la principiile fundamentale ale socialismului. Respingînd **r.**, marxism-leninismul nu neagă oportunitatea luptei pentru reforme în condiţiile capitalismului. Partidele comuniste şi muncitoreşti din ţările capitaliste luptă pentru realizarea unor reforme menite să ducă la îmbunătăţirea situaţiei clasei muncitoare, a ţărănimii, a celorlalţi oameni ai muncii, pentru cucerirea sau lărgirea drepturilor şi libertăţilor democratice etc. Unele partide comuniste din ţări ale Europei unde capitalismul monopolist de stat este dezvoltat acordă un loc important luptei pentru înfăptuirea unor reforme democratice, adînci, de structură, care urmăresc să restrîngă puterea economică şi politică a monopolurilor. Fără a avea ca obiectiv răsturnarea imediată a capitalismului, aceste reforme constituie o etapă a luptei pentru socialism, o fază pregătitoare a revoluţiei socialiste.

refractár (TEHN.; despre un material, o piesă sau un produs), care rezistă la temperaturi înalte fără a-şi schimba caracteristicile (ex. cărămidă **r.** pentru căptuşirea focarelor, şamotă pentru căptuşirea cuptoarelor metalurgice, oţeluri **r.** etc.).

refractométru (FIZ.), instrument optic pentru măsurarea indicilor de refracţie ai substanţelor (îndeosebi ai substanţelor lichide), cu scopul cunoaşterii valorilor acestor indici sau pentru studierea altor proprietăţi ale substanţelor (ex. dispersia lor). După modul de funcţionare, se deosebesc **r.** cu reflexie totală, cu deviaţie, interferenţial etc.

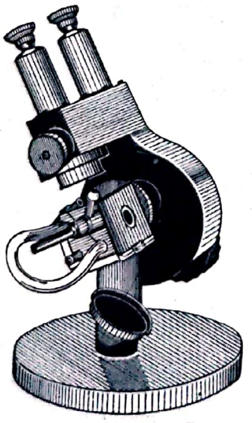
Refractometru

refrácţie (lat. *refractum*, de la *refringere* „a rupe, a frînge") **1.** (FIZ.) **a)** Modificare a direcţiei de propagare a unei unde atunci cînd traversează suprafaţa de separare a două medii. Pot suferi **r.** radiaţia electromagnetică (în particular lumina), sunetul (în general undele elastice) etc. În cazul **r.** unei raze de lumină, raportul sinusurilor unghiurilor de incidenţă şi de refracţie defineşte *indicele de r.* al mediului în care pătrunde lumina faţă de mediul din care vine aceasta; indicele de **r.** este egal cu raportul dintre viteza luminii în mediul din care vine raza şi viteza luminii în mediul în care raza se refractă. Funcţionarea lentilelor, a prismelor optice etc. se bazează pe fenomenul de **r.** — *Dublă r.*, termen folosit uneori pentru birefringenţă. **b)** Schimbare bruscă a direcţiei liniilor unui cîmp vectorial la trecerea printr-o suprafaţă de discontinuitate. **2.** (ASTR.) *Refracţie astronomică*, fenomen astronomic care modifică direcţia aparentă a aştrilor, caracterizat prin unghiul dintre direcţia aparentă în care se vede un astru şi direcţia în care s-ar vedea acesta în ipoteza în care nu ar exista atmosfera terestră. *R.a.* ridică aştrii deasupra orizontului; ea este maximă la orizont şi egală cu zero la zenitul locului de observaţie.

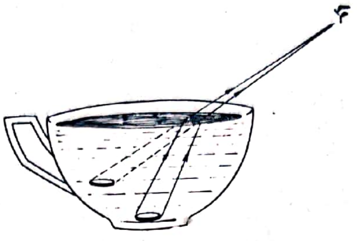
Refracţie

refrén **1.** (MUZ.) **a)** Tema principală a rondoului, care se repetă mereu, alternînd cu alte teme, numite *episoade* sau *cuplete*. **b)** Frază muzicală reluată la sfîrşitul cupletelor unui cîntec, în general pe aceeaşi linie melodică **2.** (LIT.) Cuvînt, vers sau grup de versuri care se repetă după una sau mai multe strofe, cu rolul de a sublinia, prin repetiţie, o idee poetică.

refrigeráre (lat. *re-* „din nou" şi *frigus* „frig"; IND. ALIMENT.), răcire a unui produs alimentar pînă la o temperatură apropiată de punctul de îngheţare, la care este încetinită dezvoltarea microorganismelor, pentru a putea păstra produsul în stare naturală un anumit timp, dependent de structura ţesuturilor. **R.** cărnii se face la temperatura de −3°C pentru carnea de bovine şi −5°C pentru cea de porc, iar păstrarea de scurtă durată la temperatura de 0°C. Temperatura de **r.** şi de păstrare timp de maximum şase luni a ouălor este de 0°C, iar a fructelor şi legumelor apropiată de 0°C.

refrigeráţie (MED.), metodă chirurgicală care constă în răcirea unui membru, a unui segment de membru sau a unei porţiuni limitate de tegument cu ajutorul pungilor cu gheaţă sau al aparatelor refrigerente. Se practică în scop anestezic sau terapeutic (în gangrene, arterite, plăgi mari etc.).

refrigerént (CHIM.), schimbător de căldură, confecţionat din sticlă sau din metal, folosit în lucrările de laborator pentru condensarea vaporilor rezultaţi la distilare.

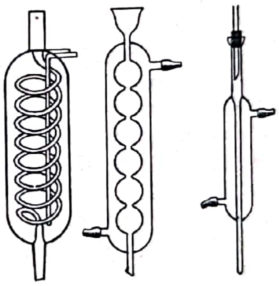
Refrigerente

refringénţă (FIZ.), mărime caracteristică mediilor transparente, izotrope din punct de vedere optic (care nu prezintă birefringenţă), egală cu diferenţa dintre indicele de refracţie absolut al mediului respectiv şi unitate.

refuláre **1.** (PSIH.) Alungarea din conştiinţă a unor dorinţe, motivaţii sau idei care au un caracter penibil, care contrazic tendinţele persoanei sau normele morale. Noţiunea de **r.** a fost introdusă de S. Freud, care afirmă că dorinţele sau ideile refulate continuă să acţioneze din preconştient (subconştient), manifestîndu-se sub o formă deghizată mai ales în cursul viselor sau în unele tulburări psihice. Freud a extins în mod neîntemeiat sfera de acțiune a **r.** și a exagerat importanța **r.** dorințelor sexuale. El consideră, de pildă, că toate nevrozele se nasc datorită refulărilor, datînd cel mai adesea din copilărie, că orice uitare este rezultatul unei **r.** etc. **2.** (TEHN.) **a)** Împingere a unui fluid (lichid sau gaz) într-o conductă sau în atmosferă prin presiunea exercitată asupra lui cu ajutorul unei pompe. **b)** Operație de prelucrare la cald (ex. forjare) sau la rece a pieselor din metal prin batere cu ciocanul sau prin presare la unul dintre capete, cu scopul de a schimba, parțial sau total, forma pieselor, respectiv dimensiunile transversale (ex. **r.** capetelor de bielă, **r.** capetelor de cuie sau de șuruburi etc.).

refuz de serviciu (DR.), infracțiune constînd în fapta funcționarului care, pe nedrept, refuză, omite sau întîrzie îndeplinirea unui act la care este obligat în virtutea funcției sale ori care nu dă urmare sau întîrzie să îndeplinească ori să desăvîrșească un act al funcției sale pentru care a primit o însărcinare specială de la superiorii săi. **R. de s.** este o formă specială a infracțiunii de abuz în serviciu.

reg (GEOGR.), suprafață netedă în cadrul deșerturilor, ocupînd, în general, porțiunile mai coborîte ale reliefului, acoperită cu pietrișuri și nisipuri grosiere transportate de torenți și de vînt din zona hamadelor.

regată (ital. *regata* „provocare"), concurs de ambarcații sportive (bărci cu pînze, cu vîsle sau cu motor), care constă din cîteva probe clasice.

Regatul celor două Sicilii, stat din care au făcut parte Sicilia și sudul Peninsulei Italice (1504—1860, cu întreruperi). Mai este cunoscut și sub numele de Regatul Neapolului. Desființat în 1860, teritoriul **R. celor două S.** a intrat în componența regatului italian. Denumirea se folosește și pentru a desemna statul întemeiat în Sicilia și sudul Italiei de normanzi (1130—1284).

Regatul Sardiniei (Piemont), stat din care au făcut parte Piemontul și insula Sardinia (1720—1861). **R.S.** a constituit nucleul în jurul căruia, în sec. al XIX-lea, a fost realizată unificarea Italiei.

Regatul Unit v. **Marea Britanie.**

rége (în statele feudale și în unele state burgheze), titlu dat monarhului, care este șeful statului. În epoca contemporană, în majoritatea monarhiilor, puterea **r.** este îngrădită de parlament.

regeneráre (lat. *re-* „din nou" și *genus* „soi, neam") **1.** (BIOL.) Proprietate a unui organism de a-și reface integritatea atunci cînd aceasta este lezată. **R.** reprezintă o proprietate fundamentală de autoreproducere a materiei vii și are o mare importanță în cicatrizarea rănilor, în chirurgia plastică, precum și în fitotehnie, în horticultură etc. În unele cazuri, organismele pot regenera organe întregi (ex. **r.** membrelor de triton); în alte cazuri, un organism se poate regenera în întregime din părți izolate (ex. **r.** hidrei). **2.** (TEHN., CHIM.) Readucere în condiții de folosire a unor produse uzate, prin procedee care refac în parte sau în întregime proprietățile lor inițiale (ex. **r.** uleiurilor, a catalizatorilor, a cauciucului, a schimbătorilor de ioni etc.). **3.** (METAL.) Tratament termic făcut cu scopul de a transforma o structură grosolană în structură fină. *V. și normalizare; recoacere de normalizare.*

regénță 1. (DR.; în statele monarhice) Organ colegial care exercită prerogativele monarhului lipsit de capacitate de exercițiu sau cu capacitate de exercițiu restrînsă. Această funcție poate fi îndeplinită și de o singură persoană, denumită *regent*. **2.** (ARHIT.) Stil în arhitectura și în artele decorative franceze din perioada minoratului regelui Ludovic al XV-lea și a regenței lui Filip de Orléans (1715—1723). Stilul **r.** face tranziția de la stilul Ludovic al XIV-lea, sever, grav și somptuos, la stilul Ludovic al XV-lea, elegant, grațios, plin de fantezie. Contururile și unghiurile drepte se curbează, formele se topesc în treceri ușoare (care leagă, de pildă, planurile pereților cu tavanul), pilastrul plat ia locul coloanei, ornamentele delicate înlocuiesc sculptura în relief. Apar unele dintre noile elemente decorative, care se vor dezvolta în stilul rococo (scoici, flori, trofee etc.). Printre reprezentanții de seamă ai stilului **r.** au fost: arhitectul Robert de Cotte și decoratorii G.M. Oppenordt, Cl. Audran, ebenistul Ch. Cressent.

Reger *[régər]*, Max (1873—1916), compozitor, organist și dirijor german. A fost unul dintre muzicienii care au reprezentat perioada de tranziție de la romantismul tîrziu la muzica contemporană. În lucrările sale pentru orchestră („Simfonietta", „Variațiuni pe o temă de Mozart", „Patru poeme simfonice după Arnold Böcklin"), de cameră (șase cvartete de coarde), pentru pian și pentru alte instrumente, în special pentru orgă (numeroase piese și corale), precum și în lucrările vocale, **R.** folosește un limbaj muzical intens cromatizat. Maestru al polifoniei, inovator al armoniei, **R.** a pregătit drumul neoclasicismului. A activat și pe tărîm pedagogic.

Reggio di Calabria, oraș în sudul Italiei, în Calabria. 157 050 loc. (1964). Port la țărmul estic al strîmtorii Messina, nod feroviar și rutier; este legat prin feribot de orașul Messina. Stațiune balneară și centru piscicol.

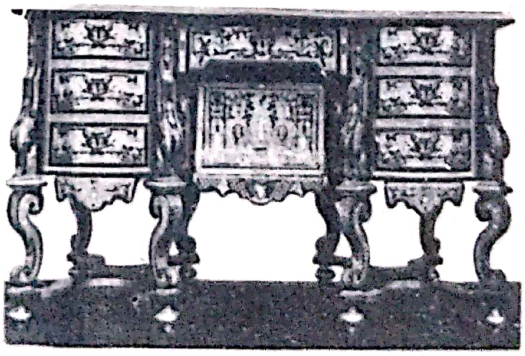

Secretaire stil regență

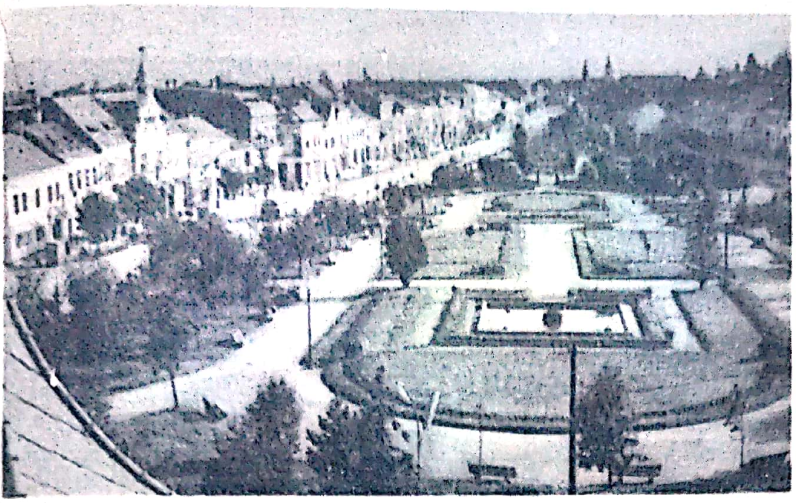

Reghin. Centrul oraşului

Reghin, oraş raional în reg. Mureş-Autonomă Maghiară, reşedinţă de raion, situat pe valea Mureşului. 21 790 loc. (1965). Industrie constructoare de maşini (utilaje pentru exploatarea şi prelucrarea lemnului) şi de prelucrare a lemnului (cherestea, ambalaje, ambarcaţii sportive, instrumente muzicale). Monumente istorice: biserica de lemn (1748), valoros exemplar de arhitectură populară; biserica evanghelică, impozant edificiu gotic (sec. al XIV-lea), cu unele modificări baroce (1778). Muzeu raional. — *Raionul R.*, cu 107 630 loc. (1965). Exploatări de gaz metan (Teleac) şi exploatări forestiere. În vestul raionului se practică o agricultură intensivă: culturi de cereale, sfeclă de zahăr, floarea-soarelui; livezi şi creşterea animalelor. În raionul **R.** se află cea mai bătrînă pădure din ţară, *Mocear*, cu circa 370 de arbori în vîrstă de 650—750 de ani.

regie[1], concepţia şi interpretarea scenică a unui text dramatic, scenariu sau libret destinat a deveni spectacol; activitatea de îndrumare şi de supraveghere a jocului şi a montării unui spectacol de teatru, de operă, de film etc. Iniţial simplă funcţie administrativă, **r.** a cuprins, cu timpul, şi domeniul de urmărire a disciplinei muncii artistice şi tehnice (organizarea şi conducerea repetiţiilor; dirijarea jocului şi a relaţiilor actorului în spectacol; alegerea şi dispunerea decorurilor şi efectelor scenice etc.). În acest stadiu, **r.** avea un caracter empiric şi era încredinţată directorului teatrului sau unui actor de frunte (la noi, C. Aristia, C. Caragiale, M. Pascali, M. Millo). Din deceniul al patrulea al sec. XIX, **r.** se aplică cu precădere în domeniul artistic şi e înţeleasă ca un fenomen de artă specific teatral, care concepe şi iniţiază, potrivit unei viziuni de ansamblu, prealabile, încorporarea scenică a unei idei teatrale sau a unui text dramatic. **R.** dispune în acest scop de întreaga sferă a artelor şi de întregul aparat al scenei (actori, dansatori, scenografi, muzicieni, costumieri, tehnicieni, maşinişti, dotarea tehnică, decorativă, arhitectonică etc.). **R.** distribuie acestor factori sarcini artistice corespunzătoare, organizează şi urmăreşte procesul lor de creaţie în vederea închegării finale a spectacolului. Începuturile **r.** moderne pentru spectacolul dramatic se socotesc a fi apărut după 1870, la curtea ducelui George de Meiningen, iar pentru spectacolul de operă la festivalurile muzicale iniţiate de R. Wagner la Bayreuth. Sub imperiul curentului realist critic de la sfîrşitul sec. al XIX-lea, s-au dezvoltat apoi şcolile regizorale veriste şi naturaliste, ale aşa-numitului „teatru liber" (animate de Antoine, Brahm, Stanislavski). Curentele ideologice şi artistice ulterioare au imprimat **r.** noi tendinţe stilistice. Înainte de primul război mondial şi în perioada interbelică, aceste tendinţe au fost iniţiate şi animate de teoreticieni şi de practicieni ai teatrului ca: M. Reinhardt, G. Craig, Ch. Dullin, F. Gémier, V.E. Meierhold, E.B. Vahtangov, A.I. Tairov, A.G. Bragaglia, L. Jessner, E. Piscator, E.F. Burian, A. Artaud etc. După cel de-al doilea război mondial, rolul **r.** ca factor determinant al artei şi imaginii teatrale a crescut şi este ilustrat de animatori ca B. Brecht, N.P. Ohlopkov, G.A. Tovstonogov, J. L. Barrault, Peter Brook, G. Strehler, J. Vilar ş.a. Şcoala românească de **r.** modernă, iniţiată de I.L. Caragiale şi dominată vreme de aproape jumătate de secol de activitatea lui P. Gusti, a fost în perioada interbelică reprezentată de regizori ca Soare Z. Soare, Ion Sava, V.I. Popa, G.M. Zamfirescu, I. Maican, I. Şahighian etc. După Eliberare, **r.**, în continuă dezvoltare, este animată deopotrivă de vechea generaţie (Sică Alexandrescu, Val Mugur, Al. Finţi, M. Ghelerter, N. Tompa etc.), ca şi de regizori din generaţia mijlocie şi tînără (Liviu Ciulei, Radu Penciulescu, Vlad Mugur, Horia Popescu, Lucian Pintilie, Sorana Coroamă, Lucian Giurchescu, David Esrig, Crin Teodorescu etc.). În cinematografie, **r.** urmăreşte şi coordonează toate etapele realizării filmului, de la decuparea subiectului în scenariu regizoral pînă la montajul care gradează ritmul peliculei, inclusiv conducerea actorilor, stabilirea luminilor, a unghiului de luat vederi, a mişcărilor aparatului, a decorurilor, a trucajelor etc. Cei mai importanţi regizori de film au fost: Georges Méliès, D.W. Griffith, Mack Sennett, S.M. Eisenstein, V. Pudovkin, A. Dovjenko, G.W. Pabst, John Ford ş.a. Astăzi **r.** de film e ilustrată de mari creatori, ca: R. Clair, J. Renoir, Orson Welles, William Wyler, L. Visconti, Rossellini, De Sica, F. Fellini, J.A. Bardem, Kalatozov, M. Romm, G.N. Ciuhrai ş.a În vechea cinematografie românească s-au distins în arta regiei de film Ion Şahighian, Jean Mihail, Jean Georgescu ş.a. După Eliberare, alături de unii dintre realizatorii mai vechi, se afirmă personalităţi regizorale din generaţia mai tînără, ca V. Iliu, Liviu Ciulei, I. Popescu-Gopo, Mircea Drăgan, Mihai Iacob ş.a.

regie^{2} (EC.), formă capitalistă de organizare a unor întreprinderi avînd ca obiect exploatarea de bunuri ale statului sau valorificarea unor drepturi ale acestuia, caracterizată prin personalitate juridică proprie şi gestiune separată de a statului, dar legată într-o măsură mai mare sau mai mică de buget prin rezultatele financiare obţinute. **R.** este *directă* cînd administrarea bunurilor afectate **r.** şi conducerea întreprinderii se asigură de stat prin agenţii săi şi *cointeresată* atunci cînd statul participă alături de particulari la formarea capitalului şi la conducerea întreprinderilor respective.

regim **1.** (FIZ., TEHN.) Ansamblu de structuri sau de evoluţii ale unui sistem fizic sau tehnic, determinat, într-un interval de timp limitat, de anumite condiţii externe invariabile. Evoluţia în timp a unui sistem fizic sau tehnic este caracterizată printr-o succesiune de **r.**, care constituie serviciul sistemului respectiv. După modul de variaţie în timp al mărimilor caracteristice ale sistemului, **r.** poate fi: *static*, dacă nici una dintre mărimile lui de stare nu variază în timp şi nu au loc transferuri sau transformări de energie; *staţionar*, dacă mărimile de stare ale sistemului nu variază în timp, dar au loc transferuri sau transformări de energie; *permanent*, dacă mărimile de stare ale sistemului variază periodic în timp; *nestaţionar*, dacă mărimile de stare variază în timp, şi *tranzitoriu*, dacă cel puţin o mărime de stare variază în timp ca urmare a trecerii sistemului dintr-un regim static, staţionar sau permanent într-alt regim static, staţionar sau permanent. — *R. deformant*, regim periodic de funcţionare a reţelelor electrice de curent alternativ în care există curenţi sau tensiuni care nu variază sinusoidal în timp. Apare fie datorită elementelor de circuit neliniare (redresoare, bobine cu miez feromagnetic saturat etc.), fie datorită faptului că tensiunile de alimentare nu sînt riguros sinusoidale. **2.** (TEHN.) Ansamblu de condiţii externe invariabile, care, pentru un anumit interval de timp, determină dispoziţia, funcţionarea sau modul de utilizare a unor sisteme tehnice (maşini, aparate, instalaţii, clădiri etc.). Condiţiile externe pot fi: a) valorile anumitor mărimi funcţionale caracteristice (cuplu, putere, viteză, presiune, temperatură, tensiune electrică etc.), în cazul *r. de funcţionare*, sau b) valorile mărimilor ce caracterizează fie condiţiile în care este utilizat un sistem tehnic, fie condiţiile în care se efectuează un proces tehnic, în cazul *r. de utilizare*. Din punctul de vedere al condiţiilor generale, *r. de f.* al unui sistem tehnic poate fi: *nominal*, cînd este corespunzător condiţiilor pentru care a fost construit, *uzual* şi *accidental*, cînd este provocat de defecte interne sau de cauze exterioare. Din punctul de vedere al sarcinii, se deosebesc *r. de subsarcină*, *de plină sarcină*, adică de mers în sarcină nominală, şi *de suprasarcină*. Pentru motoarele termice se defineşte şi *r. economic* (**r.** în care motorul funcţionează cu consum minim de combustibil). **3.** (HIDROTEHN.) *Regim hidrologic*, regim definit de ansamblul mărimilor variabile caracteristice unei ape sau unui bazin hidrografic (debitul apelor din precipitaţii, pierderile de apă prin evaporare, nivelurile suprafeţelor libere, vitezele şi curenţii, debitele lichide şi solide etc.). **4.** (PEDOL.) *Regim hidric*, ansamblul fenomenelor de mişcare şi de reţinere a apei în sol, care determină raportul dintre apa provenită din precipitaţii, din scurgerile de suprafaţă, din apa subterană şi apa pierdută prin evaporare şi prin infiltrare. *R.h.* al solurilor este determinat de factori fizico-geografici (climă, relief, apă freatică, vegetaţie) în raport cu anumite însuşiri ale solului (permeabilitate, capacitate de a reţine apa etc.). **5.** (EC.) *Regim preferenţial*, acordare de avantaje, în legătură cu comerţul exterior, de către un stat altui stat pe bază de reciprocitate (ex. reducerea taxelor vamale de import), fără ca faţă de statele terţe să se aplice „clauza naţiunii celei mai favorizate“. *R.p.* este folosit de Anglia în relaţiile sale cu ţările care fac parte din Commonwealth, de ţările care fac parte din „Piaţa comună“ în relaţiile dintre ele. **6.** (MED.) *Regim alimentar*, utilizare a alimentelor şi a băuturilor în conformitate cu anumite reguli impuse de condiţiile de sănătate sau de boală ale unei persoane. La omul normal, *r.a.* este mixt, cuprinzînd toate principiile alimentare. În diferite boli, *r.a.* este un factor terapeutic şi se prescrie în raport cu boala persoanei suferinde (ex. *r.a.* lactat, hidrozaharat, vegetarian etc.). **7.** (LINGV.) **a)** V. *recţiune*. **b)** Termen dependent de altul, corespunzînd cerinţelor recţiunii acestuia. Se vorbeşte, de obicei, de **r.** unui verb sau al unei prepoziţii (ex., în limba română, **r.** celor mai multe prepoziţii este în cazul acuzativ: *cu mine*, *la mine* etc.). — *R. direct*, alăturarea unui determinant fără intermediul unui cuvînt auxiliar.

regimént (MILIT.), unitate de bază a forţelor armate. Fiecare **r.** are un drapel de luptă, simbol al onoarei, vitejiei şi gloriei militare (v. drapelul unităţii). De regulă, **r.** este subordonat nemijlocit diviziei şi se compune din mai multe batalioane (divizioane, escadrile etc.).

regimentele grănicereşti unităţile militare de români şi de secui, înfiinţate în 1762 de Curtea imperială de la Viena de-a lungul frontierei Transilvaniei. **R.g.** de români cuprindeau oameni liberi sau răscumpăraţi din iobăgie, de confesiune greco-catolică, scutiţi de o serie de sarcini către stat şi iobăgeşti în schimbul satisfacerii obligaţiilor militare. S-au înfiinţat două **r.g.**: Regimentul I, cu sediul la Orlat, şi Regimentul al II-lea, cu sediul la Năsăud; în 1768 s-a mai înfiinţat, în Banat, Batalionul I românesc, cu sediul la Caransebeş. Prin înfiinţarea **r.g.,** care urmau în concepţia organizatorilor să slujească întru totul interesele Habsburgilor, se lărgea cercul românilor liberi şi se întărea lupta de emancipare naţională a românilor din Transilvania.

Regiomontanus, Johannes Müller (1436—1476), astronom şi matematician german. Este cunoscut prin lucrările sale de astronomie şi de trigonometrie. Op. pr.: „Cinci cărţi despre triunghiurile plane şi despre triunghiurile sferice, cu tabele de valori ale sinusurilor" (1464, publicată postum în 1533).

regionalísm (LINGV.), fapt de limbă existent numai într-o anumită regiune, caracteristic pentru un anumit grai. **R.** sînt de obicei de natură lexicală (cuvinte, de exemplu mold. *curechi* „varză") şi fonetică (variante ale cuvintelor existente în limba comună, de exemplu pronunţarea bănăţeană *frace* pentru *frate*); există însă şi **r.** gramaticale-morfologice (forme flexionare) şi sintactice (construcţii). **R.** sînt folosite pentru culoarea locală în limba literaturii artistice, unele dintre ele devenind, cu timpul, bunuri ale limbii literare. Sin. *provincialism*.

regístru¹ **1.** (CONT.) Caiet, condică, sistem de fişe sau de foi volante în care se înscriu operaţii sau acte privind activitatea unei întreprinderi, organizaţii economice, instituţii sau persoane fizice. — *R. de casă,* registru care se ţine obligatoriu de către fiecare casierie şi în care se înscriu zilnic, în ordine cronologică, încasările şi plăţile făcute de aceasta. **2.** (DR.) *Registru de stare civilă,* registru în care sînt trecute acte de stare civilă privitoare la naştere, căsătorie şi deces şi sînt înscrise recunoaşterea şi stabilirea filiaţiei, înfierea şi schimbarea numelui sau prenumelui, precum şi divorţul. *R. de s.c.* sînt ţinute de comitetele executive ale sfaturilor populare comunale, orăşeneşti şi ale raioanelor de oraş. **3.** (ZOOTEHN.) *Registru genealogic,* înscris care cuprinde, defalcat pe rase, date privind cele mai bune animale de prăsilă din cadrul unei specii de animale domestice. În registrul genealogic pentru fiecare animal sînt descrise ascendenţa (originea), descendenţa (urmaşii), cu datele principale asupra producţiei acestora şi performanţele animalului respectiv pe ani (sau lactaţii în cazul taurinelor), precum şi aprecierea conformaţiei exterioare (inclusiv principalele dimensiuni corporale). Pentru fiecare specie şi rasă se întocmesc *r.g.* de crescătorie, *r.g.* regional şi *r.g.* republican (de elită), înscrierea lor în aceste registre făcîndu-se în funcţie de îndeplinirea anumitor condiţii de productivitate. Datele furnizate de *r.g.* reprezintă un istoric al fiecărei rase şi o sinteză a acţiunii de selecţie în cadrul rasei respective, fapte care permit cunoaşterea rezultatelor procesului de ameliorare şi care dau, în acelaşi timp, posibilitatea folosirii celor mai valoroase exemplare cu maximum de eficienţă. **4.** (NAV.) *Registru de clasificaţie,* instituţie de stat sau particulară organizată în scopul stabilirii normelor tehnice de construcţie, de recepţie şi de exploatare a navelor comerciale, al avizării proiectelor de nave şi de instalaţii navale şi al asigurării recepţiilor de nave sau de maşini şi aparate cu care sînt dotate navele. Fiecare navă trebuie să posede *certificatul de clasă,* eliberat de registrul de clasificaţie care i-a supravegheat construcţia.

regístru² **1.** (ARTE PLAST.) Denumire dată zonelor orizontale în care este împărţită uneori o suprafaţă decorată (perete pictat, relief, vas etc.). Împărţirea în **r.** a fost folosită frecvent în antichitate la reliefurile policrome egiptene; în evul mediu registrul apare mai ales în pictura monumentală bizantină, şi în timpanele catedralelor gotice, construite în serii paralele şi cuprinzînd figuri aşezate unele deasupra celorlalte. **2.** (ARHIT.) Denumire dată cîmpurilor orizontale în care sînt distribuite elementele de plastică arhitectonică (ex. decoraţia exterioară a bis. Trei Ierarhi din Iaşi). **3.** (MUZ.) **a)** Întinderea sonoră a diapazonului unui instrument sau al unei voci. Pentru instrumente există *r. înalt*, *r. mediu* şi *r. profund*, iar pentru voci se deosebesc: *r. de piept*, *r. mediu* şi *r. de cap* (falset). **b)** Grupul tuburilor (ex. la orgă) sau butoanelor (ex. la acordeon) de acelaşi timbru. **4.** (TEHN.) Plăcuţă-obturator din oţel, din fontă sau din alt material, folosită la închiderea parţială sau completă a unui canal prin care circulă un fluid gazos (ex. **r.** de aer şi **r.** de gaze de ardere la instalaţia unui cazan de abur). **5.** (TELEC.) Dispozitiv utilizat în centralele telefonice automate la înregistrarea automată a numărului telefonului chemat şi la dirijarea ulterioară a selecţiei legăturilor pentru găsirea şi pentru prinderea liniei telefonului chemat. Din punctul de vedere al construcţiei, **r.** pot fi: *electromecanice*, cu relee şi selectoare acţionate de electromagneţi, şi *electronice*, cu dispozitive semiconductoare şi tuburi electronice, fără contacte mobile.

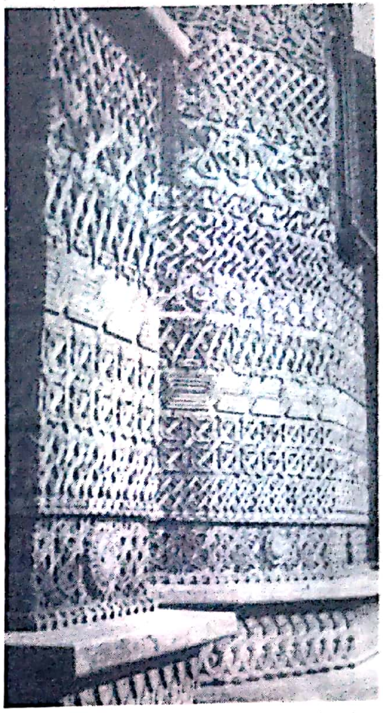

Decoraţie în registre. Faţada bisericii Trei Ierarhi din Iaşi (fragment)

regiúne **1.** (GEOGR.) *Regiune geografică,* regiune mai mult sau mai puţin omogenă a mai înfiinţat, în Banat, Batalionul I românesc, cu sediul la Caransebeş. Prin înfiinţarea **r.g.**, care urmau în concepţia organizatorilor să slujească întru totul interesele Habsburgilor, se lărgea cercul românilor liberi şi se întărea lupta de emancipare naţională a românilor din Transilvania.

Regiomontanus, Johannes Müller (1436—1476), astronom şi matematician german. Este cunoscut prin lucrările sale de astronomie şi de trigonometrie. Op. pr.: „Cinci cărţi despre triunghiurile plane şi despre triunghiurile sferice, cu tabele de valori ale sinusurilor" (1464, publicată postum în 1533).

regionalísm (LINGV.), fapt de limbă existent numai într-o anumită regiune, caracteristic pentru un anumit grai. **R.** sînt de obicei de natură lexicală (cuvinte, de exemplu mold. *curechi* „varză") şi fonetică (variante ale cuvintelor existente în limba comună, de exemplu pronunţarea bănăţeană *frace* pentru *frate*); există însă şi **r.** gramaticale-morfologice (forme flexionare) şi sintactice (construcţii). **R.** sînt folosite pentru culoarea locală în limba literaturii artistice, unele dintre ele devenind, cu timpul, bunuri ale limbii literare. Sin. *provincialism*.

regístru^1 **1.** (CONT.) Caiet, condică, sistem de fişe sau de foi volante în care se înscriu operaţii sau acte privind activitatea unei întreprinderi, organizaţii economice, instituţii sau persoane fizice. — *R. de casă*, registru care se ţine obligatoriu de către fiecare casierie şi în care se înscriu zilnic, în ordine cronologică, încasările şi plăţile făcute de aceasta. **2.** (DR.) *Registru de stare civilă*, registru în care sînt trecute acte de stare civilă privitoare la naştere, căsătorie şi deces şi sînt înscrise recunoaşterea şi stabilirea filiaţiei, înfierea şi schimbarea numelui sau prenumelui, precum şi divorţul. *R. de s.c.* sînt ţinute de comitetele executive ale sfaturilor populare comunale, orăşeneşti şi ale raioanelor de oraş. **3.** (ZOOTEHN.) *Registru genealogic*, înscris care cuprinde, defalcat pe rase, date privind cele mai bune animale de prăsilă din cadrul unei specii de animale domestice. În registrul genealogic pentru fiecare animal sînt descrise ascendenţa (originea), descendenţa (urmaşii), cu datele principale asupra producţiei acestora şi performanţele animalului respectiv pe ani (sau lactaţii în cazul taurinelor), precum şi aprecierea conformaţiei exterioare (inclusiv principalele dimensiuni corporale). Pentru fiecare specie şi rasă se întocmesc *r.g.* de crescătorie, *r.g.* regional şi *r.g.* republican (de elită), înscrierea lor în aceste registre făcîndu-se în funcţie de îndeplinirea anumitor condiţii de productivitate. Datele furnizate de *r.g.* reprezintă un istoric al fiecărei rase şi o sinteză a acţiunii de selecţie în cadrul rasei respective, fapte care permit cunoaşterea rezultatelor procesului de ameliorare şi care dau, în acelaşi timp, posibilitatea folosirii celor mai valoroase exemplare cu maximum de eficienţă. **4.** (NAV.) *Registru de clasificaţie*, instituţie de stat sau particulară organizată în scopul stabilirii normelor tehnice de construcţie, de recepţie şi de exploatare a navelor comerciale, al avizării proiectelor de nave şi de instalaţii navale şi al asigurării recepţiilor de nave şi de maşini şi aparate cu care sînt dotate navele. Fiecare navă trebuie să posede *certificatul de clasă*, eliberat de registrul de clasificaţie care i-a supravegheat construcţia.

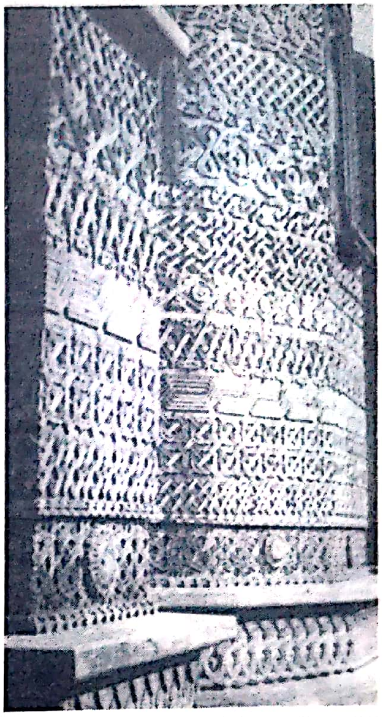

Decoraţie în registre. Faţada bisericii Trei Ierarhi din Iaşi (fragment)

regístru^2 **1.** (ARTE PLAST.) Denumire dată zonelor orizontale în care este împărţită uneori o suprafaţă decorată (perete pictat, relief, vas etc.). Împărţirea în **r.** a fost folosită frecvent în antichitate la reliefurile policrome egiptene; în evul mediu registrul apare mai ales în pictura monumentală bizantină, şi în timpanele catedralelor gotice, construite în serii paralele şi cuprinzînd figuri aşezate unele deasupra celorlalte. **2.** (ARHIT.) Denumire dată cîmpurilor orizontale în care sînt distribuite elementele de plastică arhitectonică (ex. decoraţia exterioară a bis. Trei Ierarhi din Iaşi). **3.** (MUZ.) **a)** Întinderea sonoră a diapazonului unui instrument sau al unei voci. Pentru instrumente există *r. înalt*, *r. mediu* şi *r. profund*, iar pentru voci se deosebesc: *r. de piept*, *r. mediu* şi *r. de cap* (falset). **b)** Grupul tuburilor (ex. la orgă) sau butoanelor (ex. la acordeon) de acelaşi timbru. **4.** (TEHN.) Plăcuţă-obturator din oţel, din fontă sau din alt material, folosită la închiderea parţială sau completă a unui canal prin care circulă un fluid gazos (ex. **r.** de aer şi **r.** de gaze de ardere la instalaţia unui cazan de abur). **5.** (TELEC.) Dispozitiv utilizat în centralele telefonice automate la înregistrarea automată a numărului telefonului chemat şi la dirijarea ulterioară a selecţiei legăturilor pentru găsirea şi pentru prinderea liniei telefonului chemat. Din punctul de vedere al construcţiei, **r.** pot fi: *electromecanice*, cu relee şi selectoare acţionate de electromagneţi, şi *electronice*, cu dispozitive semiconductoare şi tuburi electronice, fără contacte mobile.

regiúne 1. (GEOGR.) *Regiune geografică*, regiune mai mult sau mai puţin omogenă a învelişului geografic, căreia îi sînt specifice anumite caractere (de relief, climă, ape, resurse, economie); din interacţiunea acestora rezultă un peisaj geografic propriu, prin care se deosebeşte de regiunile vecine. — *R. naturală*, a) regiune geografică a cărei fizionomie (peisaj) este dată numai de particularităţile elementelor componente abiotice (aer, ape, roci) şi biotice (plante, animale) şi a cărei dinamică internă se rezumă la procesele legate de schimbul de substanţă şi de energie dintre aceste elemente. Elementele antropice lipsesc sau au un rol cu totul secundar în formarea fizionomiei regiunii (ex. **r.** deşertului polar, ale tundrei, ale taigalei, ale stepelor uscate montane asiatice, ale pădurii ecuatoriale sud-americane, ale deşerturilor tropicale etc.); b) unitate teritorială a cărei extindere este marcată de limite naturale (ex. Kalahari). — *Regiune zoogeografică*, teritoriu întins care are o compoziţie specifică a faunei ca rezultat al evoluţiei istorice comune în condiţii de relativă izolare geografică. Pe glob există opt asemenea **r.** *R.z. neozeelandeză* are fauna cea mai veche, în care mamiferele lipsesc, şi prezintă numeroase endemisme. *R.z. australiană* (Australia şi Noua Guinee) are o faună foarte originală; dintre mamifere îi sînt proprii monotremele (ex. ornitorincul), iar marsupialele (ex. cangurul) sînt foarte bine reprezentate; mamiferele placentare lipsesc aproape complet. *R.z. polineziană* se caracterizează prin lipsa aproape totală a mamiferelor, precum şi prin lipsa a numeroase familii şi genuri din celelalte clase. *R.z. neotropicală*, care ocupă toată America de Sud şi America Centrală, are numeroase forme proprii, printre care ordinul edentatelor (leneşi, tatu, furnicari), al struţilor americani, subordinul maimuţelor platirine, familia vampirilor. *R.z. malgaşă* se caracterizează prin familia endemică a tanrecilor (mamifere insectivore primitive) şi a lemurienilor. *R.z. etiopiană*, care se întinde în Africa la sud de Sahara, are o faună foarte bogată. Specii proprii acestei **r.** sînt struţul african, cîrtiţa aurie, elefantul african, rinocerul african, girafa, zebra; foarte numeroase sînt antilopele şi carnivorele mari. *R.z. indo-malaeză*, care cuprinde India, Indochina şi Malaezia, are multe asemănări cu *r.z* etiopiană. Aici există multe specii de cervidee, sciuride, veveriţe zburătoare, fazani, maimuţe. Este caracteristic elefantul indian şi rinocerul indian. *R.z. holarctică*, care ocupă toată Europa, Africa de nord, Asia fără partea de sud şi de sud-est, toată America de Nord, are o faună relativ săracă faţă de întinderea ei. Acestei **r.** îi sînt proprii cîrtiţele, castorii, dintre păsări tetraornidele, alcidele şi columbiformele, dintre batracieni urodelele, iar dintre peşti acipenseridele şi salmonidele. Sînt bine reprezentate sciuridele şi alte rozătoare, bovideele, canidele (lupi, vulpi etc.), ursidele etc. Se împarte în subregiunile *Palearctica* (Europa, Asia, Africa de nord) şi *Nearctica* (America de Nord). — *Regiune floristică*, teritoriu întins acoperit cu o floră relativ omogenă, ca rezultat al unei îndelungate evoluţii comune în condiţii de relativă izolare geografică şi care posedă unele familii, precum şi numeroase genuri şi specii absente în celelalte regiuni (grupate în unităţi de vegetaţie proprii). Pe glob există şase *r.f.* *R.f. holarctică* ocupă toată Europa, Africa de nord (inclusiv Sahara), Asia, în afară de partea ei sudică, America de Nord pînă la Podişul Mexican. Se caracterizează prin conifere, foioase şi plante erbacee cu un ciclu vegetativ legat de alternanţa dintre vară şi iarnă. Principalele ei subregiuni sînt: *arctică*, *eurosiberiană*, *chino-japoneză*, *pontico-central-asiatică*, *mediteraneană* (care uneori este considerată ca o *r.f.* separată), *nord-americană atlantică*, *nord-americană pacifică*, *a preriilor*. *R.f. paleotropicală* ocupă Africa, la sud de Sahara (cu excepţia extremităţii ei sudice), sud-vestul Arabiei, India, Indochina, sudul Chinei, Malaezia şi Oceania. Se caracterizează prin păduri tropicale şi savane, cu numeroase specii proprii. Cuprinde subregiunile: *indo-africană*, *malgaşă*, *malaeziană*, *neozeelandeză* şi *havaiană*. *R.f. neotropicală* ocupă America Centrală, Mexicul, sudul Floridei, America de Sud pînă la 40° lat. sudică. Prezintă păduri tropicale cu palmieri şi arbori de cauciuc, deşerturi cu cactuşi, savane, stepe. Cuprinde subregiunile *central-americană*, *americană tropicală* şi *andină*. *R.f. australiană* are foarte multe specii proprii, printre care diverse specii de eucalipt. *R.f. a Capului* ocupă extremitatea sudică a Africii; are o floră foarte bogată. *R.f. antarctică* ocupă sudul Americii de Sud, insulele antarctice şi ţărmurile Antarctidei. Are o vegetaţie săracă, formată în special din muşchi şi licheni. **2.** (GEOGR., METEOR.) *Regiune anticiclonică* v. *anticiclon*. **3.** (DR.) Unitate administrativ-teritorială în Republica Socialistă România, alcătuită din raioane şi din oraşe regionale; are o structură economică complexă, cuprinzînd atît centre industriale, cît şi centre agricole. În actuala împărţire administrativ-teritorială a ţării există 16 regiuni. V. şi România.

Regiunea Ecuatorială Spaniolă v. **Guineea Spaniolă.**

regláj (MILIT.), determinare, precizată prin tragere, a elementelor (bătaie şi direcţie) necesare pentru nimicirea unui obiectiv. Se execută înaintea tragerii de efect.

regláre (TEHN.) **1.** Ansamblu de operaţii executate cu ajutorul unor dispozitive prin care o mărime (mărimea reglată sau de ieşire) a unui proces sau a unui sistem tehnic este menţinută într-o anumită dependenţă de o altă mărime (mărimea de intrare). Se efectuează pe baza măsurării mărimii de ieşire, a comparării ei cu mărimea de intrare şi a acţionării asupra instalaţiei, astfel încît diferenţa dintre acestea să fie cît mai mică, în limite prescrise. **R.** poate fi manuală sau automată (ex. **r.** turaţiei arborelui principal sau a avansului sculei la maşini-unelte, **r.** admisiei aburului într-o turbină cu abur etc.). 2. *Reglare automată*, reglare în care toate operațiile sînt efectuate de aparate, mașini, dispozitive etc., împreună cu legăturile aferente, destinate acestui scop (instalația de reglare automată). Spre deosebire de operațiile de comandă automată, care se efectuează în circuit deschis, mărimea de ieșire fiind modificată de mărimile perturbatoare (cel mai frecvent perturbații de sarcină), operațiile de *r.a.* se efectuează în circuit închis, numit *circuit de r.a.*, mărimea de ieșire nefiind, în regim staționar, influențată sensibil de perturbații, deoarece modul în care ea urmărește pe cea de intrare este controlat. Circuitul de *r.a.* este alcătuit din a) *calea directă*, în care sînt situate elementul de comparare, regulatorul, elementul de execuție și elementul automatizat (instalația, procesul, mașina etc., care constituie obiectul reglării), și b) *calea inversă*, sau *calea de reacțiune*, în care este situat elementul de măsură (traductorul). După domeniul tehnic de aplicație, cele mai importante sînt: *r.a. a acționărilor*, caracterizate prin faptul că obiectul reglat este o mașină (de cele mai multe ori o mașină de lucru); *r.a. a proceselor tehnologice*, prin care se reglează anumite mărimi fizice (debite, niveluri, presiuni, temperaturi etc.) caracteristice unui anumit proces, și *r.a. a sistemelor electroenergetice*, prin care se mențin constante tensiunea și frecvența și se asigură repartiția corespunzătoare a puterii active și reactive pe agregatele centralelor electrice. 3. Ansamblu de operații efectuat asupra unui sistem tehnic înainte de intrarea lui în funcțiune, în vederea stabilirii valorilor permise sau optime pentru toți parametrii funcționali.

regn (BIOL.), cea mai mare categorie sistematică. Organismele au fost împărțite în două **r.**: *animal* și *vegetal*. Ca urmare a gradului diferit de evoluție la care au ajuns și a descendenței unora din altele, organismele sînt diferențiate în grupuri naturale mai mari sau mai mici, mai vechi sau mai noi, mai primitive sau mai evoluate, între care există legături de înrudire mai apropiată sau mai îndepărtată. Aceste grupuri naturale (categorii sistematice) au primit rang de încrengătură, clasă, ordin, familie, gen, specie etc., putînd fi orînduite într-un sistem de clasificare ce oglindește evoluția și gradul lor de înrudire.

Regnard *[röñár]*, Jean François (1655—1709), autor comic francez, cel mai de seamă dintre continuatorii direcți ai lui Molière pe linia comediei de intrigă. Piesele sale exploatează cu facilitate comicul de situație și de limbaj, avînd și astăzi un efect hilariant irezistibil („Jucătorul de cărți", 1696; „Nebuniile dragostei", 1704; „Legatarul universal",1708, trad. rom.).

Regnault *[röñó]*, Elias (1801—1868), istoric și publicist francez, democrat burghez. A întreținut legături strînse cu revoluționarii români de la 1848 exilați în Occident. Pe baza informațiilor extrase din lucrările lui N. Bălcescu, A. Papiu-Ilarian, I. Ghica și I. Heliade-Rădulescu, a scris „Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes" (1855), care a fost utilizată ca sursă documentară de K. Marx; a mai scris și „Mystères diplomatiques aux bords du Danube" (1858).

Regnault *[röñó]*, Henri Victor (1810—1878), fizician și chimist francez. A fost profesor la Collège de France și membru al Academiei de Științe din Paris. Este autorul unor determinări precise asupra proprietăților elastice ale gazelor și vaporilor. **R.** a descoperit că, în apropierea unui centru de explozie, viteza sunetului este mult mai mare decît în condiții obișnuite.

Régnier *[reñié]*, Henri de (1864—1936), poet și romancier francez. A fost membru al Academiei Franceze. La început sub influența parnasienilor, a evoluat apoi de la simbolism spre o poezie erudită, de factură neoclasică („Aréthuse", 1895; „Jocuri rustice și divine", 1897; „Medaliile de lut", 1900). **R.** îmbină nostalgia cu grația și cu senzualitatea elenică în versuri fluide și melodioase, uneori prețioase. A scris romanele „Dubla amantă" (1900), „Vacanța unui tînăr cuminte" (1903) „Teama de dragoste" (1907) ș.a.

Régnier *[reñié]*, Mathurin (1573—1613), poet satiric francez, ultimul discipol al Pleiadei. Adversar al lui Malherbe prin apărarea inspirației libere, a scris elegii, epistole și satire, cuprinzînd pitorești tablouri de moravuri de la începutul sec. al XVII-lea, din care se desprind cîteva memorabile tipuri sociale (tînărul curtean, curtezana îmbătrînită etc.), prezentate cu vervă și bonomie galică (vol. „Satirele", 1608—1612).

regresiune marină (GEOL.), proces de retragere a mării de pe o întinsă porțiune a scoarței terestre ca urmare a mișcării de ridicare a acesteia. Urmele **r.m.** se recunosc în specificul succesiunii formațiilor depuse; astfel, în partea superioară se află depozite terigene, mai grosiere, dispuse peste depozite argiloase și calcaroase inferioare. Prin **r.m.**, regiunile acoperite de mare se ridică deasupra nivelului apelor (se exondează), alăturîndu-se uscatului (ex. **r.m.** de la sfîrșitul pliocenului pe teritoriul Republicii Socialiste România a dus la ridicarea deasupra nivelului apelor a bazinului Transilvaniei și a unei importante părți a Cîmpiei Române).

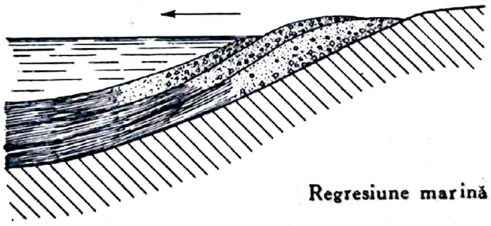

Regresiune marină

regula celor trei unități principiu fundamental în teatrul clasic, potrivit căruia acțiunea piesei trebuie concentrată într-un subiect principal unic (*unitatea de acțiune*), evenimentele să se petreacă în răstimpul a maximum 24 de ore (*unitatea de timp*) și să se desfășoare în același loc (*unitatea de loc*). **R. celor t. u.** își are originea în unele observații ale lui Aristotel din „Poetica", referitoare la unitatea de acţiune şi la unitatea de timp. În epoca Renaşterii, este întregită cu ideea unităţii de loc, formulată de Trissino în Italia, de Ben Jonson în Anglia, de Cervantes şi Tirso de Molina în Spania, de P. Ronsard, Joachim du Bellay, Scaliger în Franţa. Aplicată riguros pentru prima dată de Mairet în pastorală („Silvanire", 1631) şi în tragedie („Sophonisbe", 1634), ea a fost susţinută de Chapelain, Scudery, d'Aubignac şi s-a impus în mod absolut în teatrul francez al sec. XVII—XVIII, după ce Boileau a canonizat-o în „Arta poetică". Începînd cu romanticii, **r. celor t. u.** a fost abandonată.

regula de trei compusă (MAT.), regulă pentru calcularea valorii unei mărimi depinzînd de două, de trei sau de mai multe mărimi, cu care mărimi luate cîte una, separat, este sau direct proporţională sau invers proporţională.

regula de trei simplă (MAT.), regulă pentru calcularea valorii unei mărimi direct sau invers proporţionale cu o altă mărime, atunci cînd se cunosc două valori ale uneia dintre mărimile considerate şi o valoare a celeilalte. Regula revine la calcularea lui x din proporţiile $\frac{a}{b}=\frac{c}{x}$ sau $\frac{a}{b}=\frac{x}{c}$, unde a şi b sînt valorile unei mărimi M, iar c este valoarea mărimii N direct sau invers proporţională cu M, corespunzătoare lui a; x este valoarea lui N care va corespunde valorii b a lui M.

regulamént (DREPT), act administrativ cu caracter normativ, emis de Consiliul de Miniştri sau de miniştri în aplicarea legii. — *R. intern*, act de reglementare juridică emis de anumite organe referitor la funcţionarea lor. — *R. de ordine interioară* (în statele socialiste), ansamblu de dispoziţii referitoare la disciplina muncii şi, în general, la obligaţiile angajaţilor şi ale celor ce angajează. *R. de o. i.* sînt stabilite de către conducerea fiecărei organizaţii socialiste de acord cu comitetul sindicatului, prin completarea cu dispoziţii specifice a regulamentului tip de ordine interioară, întocmit de către organele administrative şi sindicale centrale pentru o ramură de activitate.

regulamentele organice, regulamentele de organizare şi de conducere a Moldovei şi a Ţării Româneşti, preconizate prin convenţia de la Akkerman şi întocmite potrivit prevederilor tratatului de la Adrianopol (1829). Puse în aplicare în 1831 în Ţara Românească şi în 1832 în Moldova sub îndrumarea şi supravegherea generalului Pavel Kiseleff, **r.o.** au menţinut şi au întărit privilegiile boierimii, care continua să fie clasa conducătoare în stat. Ele au constituit o aspră legislaţie agrară şi un instrument de represiune capabil să frîngă rezistenţa ţărănimii, ceea ce l-a determinat pe K. Marx să le caracterizeze drept „codicele muncii de clacă" şi „o expresie pozitivă a goanei după supramuncă". **R.o.** au îngrădit puterea domnească, au introdus principiul separării puterilor în stat, au instituit *adunările obşteşti* (embrion al regimului parlamentar), au reorganizat vechile servicii publice şi au creat altele noi. Prin prevederile lor politice şi economice-administrative, **r.o.** au favorizat dezvoltarea capitalismului, deschizînd astfel burgheziei drumul către puterea politică. Cuprinzînd dispoziţii aproape identice, **r.o.** au pregătit unirea celor două ţări într-un singur stat, ceea ce, de fapt, şi anticipau ambele regulamente în cîte un articol din partea lor finală. **R.o.** au devenit în scurt timp, datorită dezvoltării capitalismului, o piedică pentru progresul economic, social şi politic al Principatelor.

regularizáre 1. (FIN.) *Regularizare bugetară*, operaţie de redistribuire planificată a resurselor bugetare între diferitele verigi ale bugetului de stat pentru a se asigura echilibrarea bugetelor tuturor unităţilor teritorial-administrative ale unei ţări socialiste (mijloacele necesare bugetelor inferioare se alocă din resursele bugetelor superioare sau din surplusul unor bugete locale). În România, sursele şi mărimea cotelor destinate *r.b.* se stabilesc anual, pe fiecare regiune, de către Marea Adunare Naţională, prin legea pentru aprobarea bugetului de stat. **2.** (CONT.) *Regularizarea conturilor* **a)** Operaţie prin care, în urma unei inventarieri, se pun în concordanţă soldurile conturilor şi constatările de fapt, concretizate în datele inventarierii. **b)** Operaţie de punere în ordine a unor erori de înregistrare prin stornări, virări etc. **3.** (HIDROTEHN.) **a)** *Regularizarea cursurilor de apă*, ansamblul lucrărilor executate în albia unui curs de apă în scopul îmbunătăţirii condiţiilor de curgere a apelor şi al creării posibilităţilor de utilizare a lor, pentru obţinerea de energie electrică, pentru navigaţie, alimentări cu apă, hidroameliorații etc. **b)** *Regularizarea debitului*, ansamblul lucrărilor de transformare a regimului natural al debitelor unui curs de apă în scopul utilizării în mai bune condiţii a debitelor şi al reducerii acţiunii distructive a cursului de apă. *R.d.* se poate face, în general, prin construirea de baraje şi crearea lacurilor de acumulare (ex. barajul şi lacul de acumulare de la Bicaz asigură *r.d.* Bistriţei).

regulátor (TEHN.), aparat sau dispozitiv al unui sistem de reglare automată, care primeşte, la intrare, semnalul emis de elementul de comparaţie (mărimea de acţionare) şi transmite, la ieşire, mărimea de comandă a elementului de execuţie care efectuează operaţia impusă. Este alcătuit din elemente de amplificare şi de

Regulator de viteză

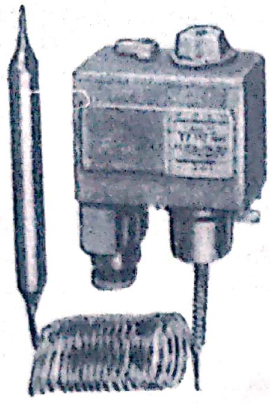

Regulator de temperatură

corecţie. Împreună cu elementul de comparaţie, **r.** asigură funcţionarea instalaţiei automate, astfel încît, atît în regim staţionar, cît şi în regim tranzitoriu, diferenţa (abaterea) dintre valoarea mărimii de ieşire şi valoarea ei impusă să fie cît mai mică. După natura mărimii reglate, **r.** pot fi: de presiune, de debit, de nivel, de temperatură, de umiditate, de viteză, de curent, de putere etc., iar după felul energiei utilizate pot fi: *mecanice*, la care interacţiunea dintre diferitele organe şi acţiunea asupra elementului de execuţie se efectuează prin intermediul unor mecanisme simple (ex. **r.** centrifugal Watt); *hidraulice*, la care acţiunile şi interacţiunile se realizează prin intermediul energiei unui lichid sub presiune; *pneumatice*, la care interacţiunile se efectuează cu ajutorul aerului comprimat; *electrice* şi *electronice*, dintre care există o mare varietate de tipuri şi care au cea mai largă utilizare, fiind cele mai sensibile, rapide, compacte etc. Tendinţa actuală este de a se utiliza sisteme unificate de reglare (constituite din blocuri interschimbabile la care toate mărimile de intrare şi de ieşire ale diferitelor blocuri au aceeaşi natură fizică şi aceeaşi gamă de variaţie), electronice, pneumatice şi combinate.

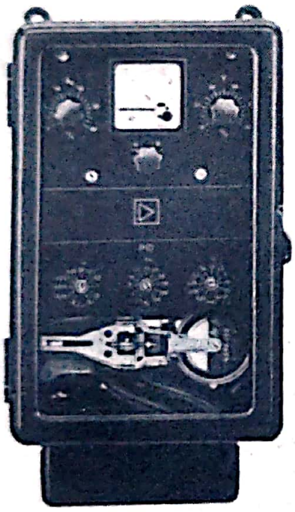

Regulator electropneumatic

regulator de competenţă (DR.), denumire dată hotărîrii prin care o instanţă judecătorească superioară rezolvă conflictul de competenţă ivit între două instanţe judecătoreşti inferioare şi stabileşte instanţa competentă să soluţioneze cauza.

Regulus (ASTR.), steaua principală din constelaţia Leul, notată α, de mărimea întîi.

Regulus, Marcus Atilius (sec. III î.e.n.), consul al Romei în timpul primului război punic. După cîteva succese militare în Africa, a fost învins şi luat prizonier de cartaginezi (255 î.e.n.). Trimis la Roma spre a determina senatul roman să accepte pacea, el a pledat pentru continuarea războiului şi, potrivit angajamentului, s-a reîntors în captivitate, unde a fost torturat şi ucis.

regurgitáţie (FIZIOL.), revenirea, fără spasm vomitiv, în cavitatea bucală a conţinutului gastric. Este însoţită de obicei de eructaţie. Se observă în mod normal la sugari şi la unii adulţi după masă, iar în mod patologic la bolnavii de gastrită hiperacidă.

Rehmke [*rémche*], Johannes (1848—1930), filozof german, cunoscut mai ales prin lucrarea „Filozofia ca ştiinţă fundamentală" (1910). Deşi reprezentant al şcolii imanente, el s-a distanţat de subiectivismul acesteia, respingînd teza potrivit căreia obiectul este imanent conştiinţei şi tinzînd astfel spre idealismul obiectiv.

„Reich" [*raih*] (germ. „imperiu"), termen folosit de la sfîrşitul sec. al XIX-lea pentru a desemna Germania, în istoria căreia sînt cunoscute trei formaţiuni statale, denumite astfel: *Sfîntul imperiu roman de naţiune germană* (962—1806); statul creat prin unificarea Germaniei sub autoritatea Prusiei (1871—1918); statul hitlerist (1933—1945), cunoscut şi sub numele de „al treilea Reich".

Reichenbach [*ráihənbah*], Hans (1891—1953), fizician, filozof şi logician german, unul dintre organizatorii „Societăţii de filozofie ştiinţifică" din Berlin, care, alături de cercul vienez, a pus între anii 1920 şi 1930 bazele neopozitivismului. A studiat de pe poziţii neopozitiviste problema cauzalităţii şi a legităţii, raportul dintre cauzalitate şi probabilitate. Ca logician este cunoscut mai ales prin lucrarea „Teoria probabilităţii" (1935).

Reichsrat [*ráihsrat*] **1.** Denumire dată parlamentului bicameral din fostul Imperiu austro-ungar. **2.** Denumire dată în Germania (1919—1934) organului reprezentativ în unele landuri. **3.** Denumire dată Consiliului de pe lîngă coroană, care participa la conducerea ţării, în Danemarca (pînă în 1866) şi în Suedia (pînă în 1772). **4.** Denumire dată, în Bavaria (1818—1918), camerei organului reprezentativ, landtag.

Reichstag [*ráihstag*] **1.** (În evul mediu) Denumire dată unuia dintre organele puterii centrale în Sfîntul imperiu roman de naţiune germană. **2.** Denumire dată parlamentului german în Uniunea germană de nord (din 1867), în Imperiul german (din 1871) şi în Republica de la Weimar (1919—1933). După acapararea puterii de către fascişti, Reichstagul a devenit un instrument al acestora.

Reichstein [*ráihştain*], Tadeusz (n. 1897), chimist elveţian, născut în Polonia. A făcut cercetări fundamentale în domeniul hormonilor corticosuprarenali. Premiul Nobel (1950) pentru fiziologie şi medicină, împreună cu E. C. Kendall şi Ph. S. Hench.

Reichswehr [*ráihsve:r*], denumire dată forţelor armate germane, create în 1919 prin tratatul de pace de la Versailles, care fixa efectivul acestora la 100 000 de oameni. **R.** era format din forţele armate de uscat (Reichsheer) şi forţele militare maritime (Reichsmarine). Prin adoptarea legii cu privire la serviciul militar obligatoriu (16 martie 1935), Germania hitleristă a lichidat toate îngrădirile impuse prin clauzele militare ale tratatului, transformînd Reichswehrul în Wehrmacht.

Reid *[ri:d]*, Thomas (1710—1796), filozof idealist englez, fondatorul şcolii scoţiene. A fost pastor prezbiterian. A criticat idealismul subiectiv al lui Berkeley şi scepticismul lui Hume, considerate de el ca incompatibile cu religia, apelînd la aşa-numitul „simţ comun“ *(common sense)*. Acesta ar fi o facultate înnăscută, izvor al unor principii admise de toţi oamenii, printre care „credinţa naturală“ în realitatea lumii exterioare, recunoaşterea existenţei lui dumnezeu, a sufletului ca substanţă imaterială etc. Thomas Reid îmbina astfel realismul naiv cu idealismul religios.

Reid *[ri:d]*, Thomas Mayne (1818—1883), romancier şi nuvelist britanic, de origine irlandeză. A trăit mult timp în America, unde a dus o viaţă aventuroasă, a cărei experienţă a folosit-o într-un mare număr de scrieri pentru tineret, cu acţiune palpitantă, localizată în sudul sau în vestul sălbatic al Americii de Nord („Călăreţul fără cap“, 1866, trad. rom. 1961; „Vînătorii de scalpuri“, 1851; „Căpetenia albă“, 1855).

Reimann *[ráiman]*, Max (n. 1898), prim-secretar al C.C. al P.C. din Germania (din 1956). A făcut parte din organizaţia revoluţionară Spartacus, iar în 1919 a devenit membru al Partidului Comunist din Germania, în cadrul căruia a avut diferite munci de răspundere. În 1939 a fost arestat de Gestapo şi deţinut pînă în 1945. A fost preşedinte (1948—1954) şi apoi prim-secretar al conducerii centrale a P.C. din Germania (1954—1956).

Reims *[rẽ:s]*, oraş în nordul Franţei, situat în provincia istorică Champagne. 138 600 loc. (1963). Industrie alimentară (vin, şampanie), textilă (lînă şi bumbac), electrotehnică. Nod feroviar. Numeroase monumente vechi: arcul de triumf „Poarta lui Marte“, datînd din antichitatea romană, biserica Saint-Remi (sec. XI—XVI), biserica sf. Iacob (sec. XIII—XIV) şi catedrala Notre Dame, construită în mai multe etape (între anii 1211—1480). Dimensiunile catedralei (149 m lungime şi 38 m înălţime), execuţia desăvîrşită a formelor arhitectonice, precum şi frumuseţea decoraţiei sculptate, o clasează printre operele celebre ale artei gotice. Universitate. În evul mediu oraşul Reims a avut un important rol politic, devenind, după botezul lui Clovis (25 decembrie 496), locul de încoronare al regilor Franţei.

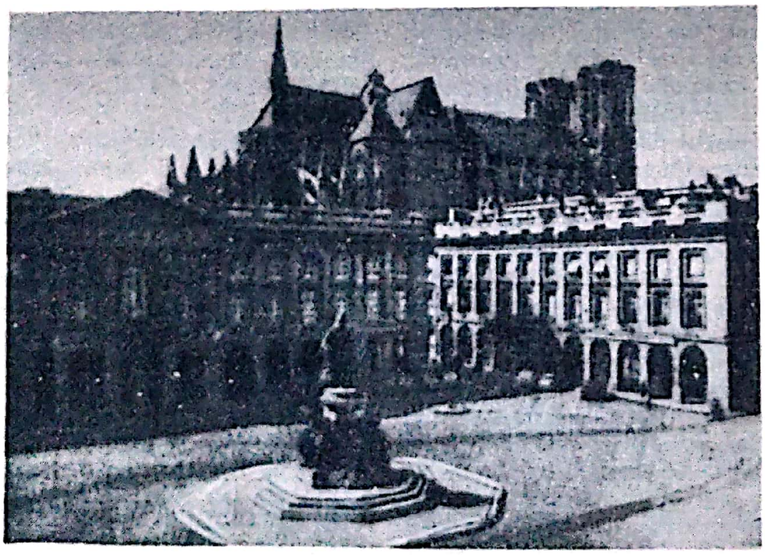

Piaţa regală din Reims

Reinhardt *[ráinhart]*, Max (1873—1943), om de teatru austriac. A desfăşurat o prodigioasă activitate ca director de trupă sau ca regizor în numeroase teatre (Deutsches Theater, Berliner Volksbühne, Berliner Theater, Komödie etc.). Inovator, autor a numeroase experimente scenice opuse şcolii naturaliste, a abordat un repertoriu foarte larg (Eschil, Sofocle, Euripide, Aristofan, Calderon, Shakespeare, Molière, Goethe, Schiller, Gogol, Cehov, Gorki, Ibsen, Strindberg, Hauptmann, Pirandello etc.). Preocupat, nu cu rezultate egale, de realizarea virtuţilor poetice ale textului, atent la valorile ritmice ale spectacolului, la forţa de sugestie a decorului, **R.** a insistat în acelaşi timp asupra rolului primordial al actorului în spectacol. Uneori a dovedit o preocupare excesivă pentru fastul montării. Printre actorii pe care i-a format şi cu care a lucrat se numără: Al. Moissi, P. Wegener, W. Krauss, Paula Wessely, A. Bassermann. **R.** este cunoscut şi ca organizator al Festivalurilor de la Salzburg.

M. Reinhardt

reiteráţie (lat. *re-* „din nou“ şi *iteratio* „reluare, repetare“; TOPOGR.), metodă de măsurare a unghiurilor în triangulaţiile geodezice, prin care se urmăreşte reducerea erorilor de divizare a cercului orizontal al teodolitului şi care constă în măsurarea repetată a unghiurilor în tur de orizont, cu diferite origini alese în mod simetric pe cerc, în funcţie de numărul de repetări prestabilit.

reîncălzíre (METAL.), încălzire, la o anumită temperatură, a unui metal în timpul prelucrării în cazul cînd temperatura lui a scăzut sub limita admisă (ex. **r.** pieselor din oţel în vederea continuării prelucrării prin forjare).

Réjane *[reján]*, Gabrielle Charlotte Réju (1857—1920), actriţă franceză. A interpretat, cu remarcabilă inteligenţă scenică, o variată gamă de roluri de comedie şi de dramă la teatrele Variété, l'Ambigu, Palais-Royal, Odéon şi Nouveau-Théâtre (Teatrul Réjane). Cu prilejul unuia dintre numeroasele turnee peste hotare, a vizitat şi ţara noastră.

relascóp (SILV.), aparat folosit pentru determinarea înălţimii arborilor, a diametrului la orice înălţime, a suprafeţei de bază la hectar, precum şi a unor elemente topografice, ca distanţa şi panta. Cel mai răspîndit este **r.** cu oglindă al lui Bitterlich.

relatív, care există în cadrul condiţiilor şi relaţiilor, reprezentînd ca atare o realitate finită, imperfectă şi variabilă, opusă de obicei absolutului. V. şi adevăr; finit şi infinit.

relativísm, doctrină idealist-subiectivă care exagerează relativitatea cunoştinţelor omeneşti, negînd caracterul obiectiv al adevărului şi ignorînd corelaţia dialectică dintre adevărurile relative şi adevărul absolut. Iniţiat încă în antichitate de către sofiştii Protagoras şi Gorgias, **r.** este propriu agnosticismului în genere, pozitivismului, idealismului „fizic" etc. În ştiinţele sociale, **r.** are ca trăsături distinctive sublinierea unilaterală a variabilităţii fenomenelor, ruperea acesteia de acţiunea legilor obiective, precum şi negarea progresului social. — *R. etic*, concepţie filozofică unilaterală, care, în opoziţie cu dogmatismul etic, recunoscînd schimbarea concepţiilor morale în funcţie de timp şi de loc, ajunge la concluzia eronată că nu există un criteriu obiectiv al moralităţii, al binelui şi răului; el deschide astfel calea negării răspunderii morale şi justifică amoralismul. În realitate, criteriul obiectiv al moralei, îl constituie cerinţele dezvoltării progresive a omenirii, a societăţii omeneşti; el ne permite totodată să dezvăluim existenţa unui progres în evoluţia istorică a moralei.

relativitáte, proprietate a mărimilor fizice de a avea valori dependente de condiţiile concrete în care se efectuează măsurarea lor (ex. unghiul sub care se vede un corp depinde de punctul din care corpul este privit; viteza unui corp depinde de sistemul de referinţă). Fizica modernă a dezvăluit **r.** multor mărimi (ex. masa, lungimea, durata), care, în trecut, erau considerate ca avînd caracter absolut. V. şi teoria relativităţii.

relaţie 1. (FILOZ.) Legătură reciprocă între obiecte şi procese, ca şi între proprietăţile acestora, constituind un moment necesar al conexiunii universale. Dialectica marxistă dezvăluie caracterul obiectiv, universal şi dialectic al **r.**, care pot fi de interdependenţă, de contradicţie, de deosebire etc. Existenţa lucrurilor, trăsăturile lor specifice, dezvoltarea lor depind de ansamblul **r.** lor cu celelalte lucruri. Însuşirile unui obiect sau ale unui proces se manifestă numai în **r.** lui cu alte obiecte sau procese. Dezvoltarea proceselor duce la schimbarea **r.** lor cu alte procese. **R.**, din punct de vedere calitativ, sînt extrem de variate, iar cantitativ infinite. Ştiinţele s-au dezvoltat în măsura în care au izbutit să studieze obiectele şi procesele în multiplicitatea **r.** lor şi să desprindă din mulţimea acestora pe cele stabile, esenţiale, necesare, ca legi generale şi specifice ale mişcării materiei. Se mai numeşte *raport*. **2.** (LOG.) Conexiune între doi sau mai mulţi termeni (ex. *A* este mai mare decît *B*). Analiza **r.**, a proprietăţilor lor şi a raportării lor reciproce constituie un capitol fundamental al logicii, numit logica relaţiilor.

relaţii de nedeterminare (FIZ.), formule care exprimă o teoremă din mecanica cuantică, enunţată de către W. Heisenberg (1927); această teoremă afirmă imposibilitatea măsurării simultane, cu împrăştieri statistice oricît de mici, a unor anumite perechi de mărimi fizice (cărora le corespund, în mecanica cuantică, operatori necomutativi). Dacă, de exemplu, x este o coordonată care desemnează poziţia unei particule şi p este componenta impulsului particulei pe direcţia aceleiaşi axe de coordonate, între ele are loc următoarea relaţie de nedeterminare:

$$(\Delta x)\cdot(\Delta p) \geqslant \frac{h}{4\pi},$$

unde Δx şi Δp reprezintă împrăştierile statistice (măsuri ale abaterilor statistice de la valorile medii) ale mărimilor respective, iar h este constanta lui Planck. O relaţie analogă se poate scrie şi pentru energie şi timp. **R. de n.** nu pot fi interpretate în sens agnostic, ci doar ca o limitare a aplicabilităţii noţiunilor din fizica clasică la fenomenele microscopice studiate de fizica cuantică. Se mai numesc *relaţii de incertitudine* sau *relaţii de imprecizie*.

relaţii de producţie (EC. POL.), relaţii care se stabilesc între oameni în procesul de producţie al bunurilor materiale. În procesul de producţie, oamenii nu acţionează numai asupra naturii înconjurătoare, ci sînt nevoiţi să intre şi în anumite relaţii între ei, în vederea activităţii comune şi a schimbului reciproc de produse ale muncii lor. În **r. de p.** sînt cuprinse relaţiile de proprietate asupra mijloacelor de producţie, relaţiile reciproce dintre oameni (clase, grupuri sociale) în sistemul producţiei sociale în legătură cu schimbul lor de activităţi şi relaţiile de repartiţie. **R. de p.** se stabilesc în mod obiectiv, independent de voinţa şi conştiinţa oamenilor; ca relaţii materiale, ele determină, în ultimă analiză, celelalte relaţii sociale. Caracterul lor este determinat de forma de proprietate asupra mijloacelor de producţie. **R. de p.** constituie o latură necesară a oricărui mod de producţie, fiind strîns legate şi determinate de forţele de producţie. Legătura dialectică dintre forţele de producţie şi **r. de p.** explică mecanismul legic al dezvoltării şi succesiunii modurilor de producţie în dezvoltarea societăţii şi este exprimată de *legea concordanţei r. de p. cu caracterul forţelor de producţie.* Deşi determinate de forţele de producţie, **r. de p.** exercită influenţă asupra acestora fie în sensul favorizării dezvoltării lor (atunci cînd corespund nivelului şi caracterului lor), fie în sensul frînării (atunci cînd sînt în contradicţie cu caracterul lor). În dezvoltarea societăţii au existat diverse tipuri de **r. de p.**: unele, bazate pe stăpînirea în comun a pămînturilor şi a rezultatelor muncii, relaţii de colaborare gentilică, corespunzătoare unui nivel extrem de scăzut al forţelor de producţie; altele, bazate pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie, relaţii de exploatare, caracteristice orînduirilor sclavagistă, feudală şi capitalistă; altele, bazate pe proprietatea socială asupra mijloacelor de producţie moderne, relaţii de colaborare şi ajutor reciproc, corespunzătoare unui grad înalt de dezvoltare a forţelor de producţie, caracteristice orînduirii socialiste. Instaurarea pe cale revoluţionară a **r. de p.** socialiste înlătură contradicţia antagonistă existentă în capitalism între caracterul tot mai social al forţelor de producţie şi relaţiile bazate pe proprietatea privat-capitalistă, deschid cîmp liber dezvoltării şi perfecţionării neîntrerupte a forţelor de producţie. **R. de p.** socialiste se perfecţionează necontenit, pe baza activităţii conştiente a societăţii. Tendinţa obiectivă de rămînere în urmă a unor laturi ale **r. de p.** faţă de dezvoltarea forţelor de producţie are, în socialism, un caracter parţial şi temporar şi nu duce la conflicte sociale, deoarece nu există clase interesate în menţinerea formelor economice învechite; cele două clase prietene sînt deopotrivă interesate în perfecţionarea continuă a **r. de p.**, în vederea dezvoltării rapide a forţelor de producţie.

relaţii diplomatice, raporturi politice cu caracter de continuitate pe care le întreţin statele prin misiuni permanente, ce şi le trimit reciproc, în scopul unei mai strînse colaborări internaţionale şi al apărării intereselor fiecărui stat şi ale cetăţenilor săi pe teritoriul celuilalt stat. **R.d.** se stabilesc prin acorduri între statele interesate, care prevăd şi rangul misiunilor (ambasadă sau legaţie). **R.d.** se rup întotdeauna în caz de război între statele respective şi se pot rupe şi atunci cînd intervin neînţelegeri grave între state.

relaţii sociale, legături între oameni şi între grupuri de oameni, care se stabilesc în procesul activităţii lor comune, materiale şi spirituale. **R.s.** au caracter istoric concret şi se structurează dialectic într-un sistem (grup social, formă de organizare socială, formă de comunitate umană, formaţiune socială). Societatea însăşi este un sistem, istoriceşte determinat, de **r.s.** Rezolvînd ştiinţific problema fundamentală a ştiinţei sociale, materialismul istoric distinge între **r.s.** materiale, care sînt primordiale, şi **r.s.** spirituale, ideologice, care au un caracter derivat. Relaţiile de producţie determină, în ultimă instanţă, toate celelalte **r.s.**, exprimînd specificul calitativ al unui anumit tip istoric de societate.

relaxáre (lat. *re-* „din nou" şi *laxare* „a destinde"; FIZ.), proces ireversibil prin care un sistem fizic scos dintr-o stare de echilibru termodinamic şi lăsat liber tinde către vechea stare sau către o nouă stare de echilibru. Pentru a se putea produce **r.** unui sistem, în cadrul lui trebuie să existe interacţiuni ale părţilor componente care să permită transferul de energie, precum şi disiparea ei. Prin **r.**, mărimile caracteristice sistemului considerat variază în timp. În funcţie de natura acestor mărimi pot avea loc fenomene de relaxare mecanică, electrică, dielectrică, magnetică etc.

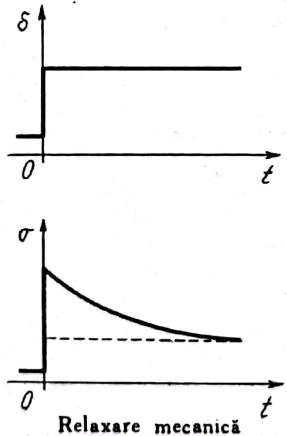

Relaxare mecanică
sus — deformare bruscă; *jos* — relaxarea tensiunii

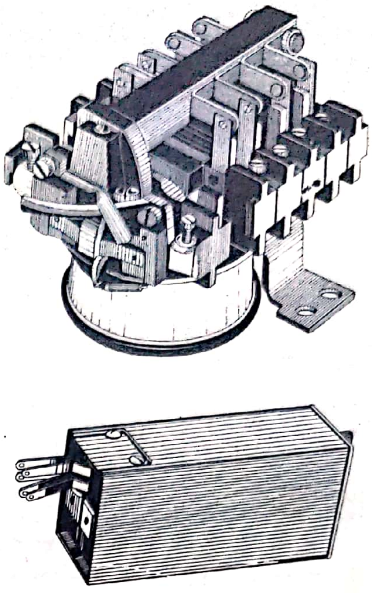

Relee electromagnetice

reléu (TEHN.), aparat sau dispozitiv caracterizat prin faptul că determină automat o variaţie bruscă, în salt, a mărimii sale de ieşire cînd mărimea sa de intrare atinge anumite valori. Principalele elemente funcţionale ale **r.** sînt: *elementul sensibil* sau *organul de excitaţie*, care este supus direct acţiunilor determinate de mărimea de intrare (ex. bobina de excitaţie şi miezul feromagnetic al unui **r.** electromagnetic); *elementul de comparaţie*, care compară mărimea de intrare cu o anumită mărime de referinţă şi împiedică funcţionarea **r.** dacă mărimea de intrare nu a depăşit o anumită valoare prestabilită (ex. resortul antagonist care reţine armătura mobilă a unui **r.** electromagnetic), şi *elementul* sau *organul de execuţie* (ex. contactele care deschid sau închid brusc un circuit electric, mărimea de ieşire fiind în acest caz curentul din circuit). După funcţiunea pe care o au, **r.** pot fi: *de*

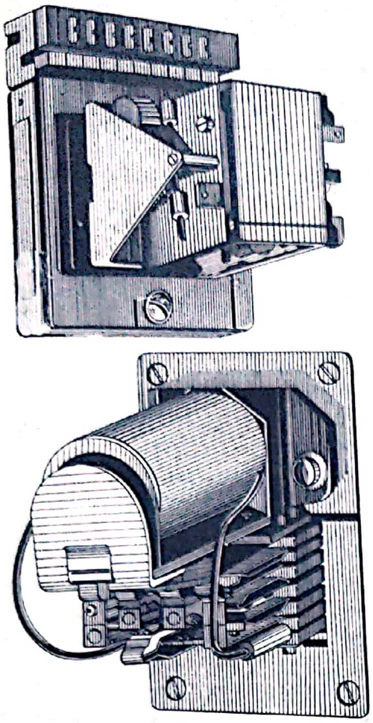

Relee electromagnetice

protecţie, de control, de semnalizare, de blocare, de timp, selectoare, cu programe etc. După natura fenomenelor pe care se bazează funcţionarea lor, **r.** pot fi: *mecanice* (de presiune, de debit, de viteză, de acceleraţie etc.), *termice* (de temperatură), *optice, chimice* şi *electrice*, care, la rîndul lor, după principiul de funcţionare, pot fi: *electromagnetice, magnetoelectrice, electrodinamice, de inducţie, electronice* (cu tuburi electronice sau cu dispozitive semiconductoare), *cu miezuri magnetice* etc. Se construiesc şi relee combinate: termoelectrice, electromecanice, fotoelectrice etc.

relevéu (ARHIT.), figură desenată şi cotată, care redă, la o scară indicată, dispoziţia de plan, o secţiune sau un detaliu dintr-o construcţie arhitecturală sau dintr-un ansamblu urbanistic.

relíctă, *specie* ~ (BIOL.), specie actuală de plante sau de animale, rămăşiţă a unei faune sau a unei flore dispărute, cunoscută într-o formă identică sau abia schimbată din timpuri geologice trecute. Unele *s.r.* s-au menţinut pînă în zilele noastre (*s.r. conservative*), datorită constanţei condiţiilor de mediu (ex. dreţele, relict terţiar: hatteria, relict mezozoic din Noua Zeelandă), iar altele s-au adaptat condiţiilor noi, supravieţuind (ex. mizidele).

relicváriu (lat. *reliquia* „rămăşiţă"), cutie avînd forme variate, executată din materiale preţioase şi folosită pentru păstrarea rămăşiţelor din trupul unui sfînt sau a obiectelor legate de acesta. Uneori, părţi din trupul sfîntului respectiv se îmbrăcau în aur sau în argint, **r.** luînd forma acestora. Remarcabile exemplare de **r.** au fost executate de aurarii evului mediu.

reliéf 1. (GEOGR.) Abatere pozitivă sau negativă a suprafeţei litosferei faţă de un plan de referinţă general (suprafaţa oceanului planetar), cînd se referă la dimensiuni mari, sau local (suprafaţa unei forme de **r.** oarecare), cînd este vorba de dimensiuni mijlocii şi mici. În raport cu sensul abaterii de la planul de referinţă, **r.** poate fi: pozitiv (continente, cîmpuri, culmi, creste, movile etc.), sau negativ (bazine oceanice, depresiuni, văi, crovuri etc.). Este alcătuit din: elemente de **r.** (suprafeţe orizontale şi înclinate, ca, de exemplu, versant, povîrniş, cîmp, pod, fund de vale etc.), forme elementare de **r.** care reprezintă asocieri de elemente, ca, de exemplu, *valea* (care este alcătuită din doi versanţi ce se intersectează sau se racordează în partea lor inferioară prin intermediul unei suprafeţe orizontale, numită fund de vale), *interfluviul* (care este alcătuit fie dintr-o suprafaţă plană, orizontală sau slab înclinată, mărginită de două povîrnişuri, fie din două povîrnişuri care se intersectează în partea lor superioară etc.) şi forme complexe de **r.** care reprezintă asocieri de forme elementare de **r.**, pozitive şi negative (cîmpii, dealuri, podişuri, munţi etc.). După dimensiuni se deosebesc următoarele categorii: *megarelief* (continente, bazine oceanice), *macrorelief* (munţi, podişuri, cîmpii, depresiuni), *mezorelief* (interfluvii, văi) şi *microrelief* (neregularităţi ale căror variaţii altimetrice nu depăşesc cîţiva metri, uneori chiar numai cîţiva centimetri, ca de exemplu: crovuri, moviliţe înierbate, pîlnii carstice, lapiezuri etc.). **R.** s-a format ca rezultat al acţiunii simultane, conjugate, a forţelor endogene şi exogene asupra suprafeţei Pămîntului. Aceste forţe acţionează în mod antagonist: cînd cele endogene creează, prin mişcări pozitive ale scoarţei, proeminenţe ale suprafeţei Pămîntului, cele exogene tind să le niveleze prin procese de eroziune, iar cînd forţele endogene creează, prin mişcări negative ale scoarţei, depresiuni ale suprafeţei Pămîntului, forţele exogene tind de asemenea să le niveleze, de astă dată însă prin procese de acumulare a materialelor rezultate în urma eroziunii proeminenţelor învecinate. **R.**, prin altitudinea, orientarea şi alcătuirea sa geologică, modifică condiţiile climatice (atît macroclima, cît mai ales microclima) şi contribuie la diversificarea hidrografiei, învelişului vegetal, a celui de soluri şi a faunei. **2.** (ARTE PLAST.) **a)** Lucrare de sculptură caracterizată prin aceea că întreaga compoziţie aderă la un plan-suport faţă de care volumele se desprind mai mult sau mai puţin. În funcţie de gradul de evidenţiere a volumelor faţă de suprafaţa-suport, se disting mai multe feluri de **r.**: meplat (denumit şi **r.** scobit sau incizat), basorelief, **r.** înalt (denumit şi altorelief). **R.** sînt întrebuinţate la decorarea edificiilor, a soclurilor de monumente, a mobilierului, a unor obiecte de artă decorativă etc. **b)** (În grafică sau în pictură) Modelajul sculptural al volumelor, obţinut prin valoraţie. **c)** Tehnică specială în gravură. V. şi gravură.

relígie (lat. *religio* „legătură"), formă istorică a conştiinţei sociale, care constituie o reflectare falsă, denaturată, fantastică a realităţii naturale şi sociale. **R.** a apărut în comuna primitivă, cînd stadiul înapoiat al dezvoltării forţelor de producţie şi, în consecinţă, mijloacele slabe ale oamenilor de a rezista calamităţilor naturale i-au determinat să dea fenomenelor naturii explicaţii şi interpretări fantastice. Neputința, ignoranța și teama, datorate acestei înapoieri, i-au împins pe oameni să atribuie forțelor naturii un caracter supranatural și să le adore prin intermediul cultului. **R.** societății primitive erau extrem de variate, reprezentînd un amalgam de credințe și de rituri, aflate adeseori în strînsă interdependență. Animismul, totemismul, fetișismul, magia, cultul strămoșilor, cultul Soarelui, cultul Lunii și al stelelor ș.a. se întrepătrund, își împrumută elemente fundamentale. O dată cu apariția societății scindate în clase antagoniste, în care oprimarea socială a maselor muncitoare apare ca o forță oarbă, de neînțeles, la interpretarea fantastică a forțelor naturii se adaugă interpretarea denaturată a forțelor sociale, care devine cu timpul preponderentă. În interesul menținerii și consolidării dominației lor, clasele exploatatoare au întreținut și întrețin în conștiința maselor oprimate speranța iluzorie într-o viață personală dincolo de mormînt, într-o izbăvire miraculoasă de suferințele pămîntești și într-o răsplată care le-ar aștepta în ceruri. Diferitele varietăți ale **r.** își găsesc explicația în evoluția condițiilor vieții sociale, în particularitățile raporturilor dintre oameni și natură și ale relațiilor de producție din anumite epoci istorice. Astfel, o dată cu apariția monarhiei despotice orientale și cu unificarea triburilor în state antice centralizate, politeismul inițial face loc henoteismului, iar ulterior, este înlocuit cu monoteismul. Credințele religioase au fost pas cu pas sistematizate în dogme și adaptate intereselor asupririi de clasă. Sub raport ideologic, ca reflectare falsă, denaturată a realității, **r.** este fundamental opusă științei și, prin esența ei, înrudită cu idealismul filozofic. Istoria științei este implicit istoria unor conflicte între **r.** și promotorii științei, conflicte în cadrul cărora se situează și încercările repetate, dar zadarnice, de conciliere a **r.** cu știința, de „modernizare" a **r.** Aceasta nu poate fi redusă însă numai la aspectul ei ideologic. Instituțiile și organizațiile religioase reprezintă de asemenea elemente definitorii ale **r.** ca fenomen social-istoric suprastructural. Prin faptul că dogmele și ritualurile ei sînt considerate sfinte și deci intangibile în principiu, ca și prin faptul că este relativ îndepărtată de viața materială a societății și mai puțin supusă influenței schimbărilor acesteia, **r.** este cea mai conservatoare formă a conștiinței sociale. În reprezentările și în ritualurile religioase, numeroase elemente se mențin numai ca rămășițe ale unor epoci istorice trecute, nemaiavînd o bază în existența socială dată. Forța tradiției se împletește cu tendința de adaptare a **r.** la noile condiții istorice. Cele mai cunoscute **r.** de astăzi sînt *creștinismul*, *islamul* (mahomedanismul), *budismul*, *hinduismul*, *șintoismul*, *confucianismul*, *daoismul*, *mozaismul* (iudaismul). Analiza critică a **r.**, făcută de marii gînditori materialiști ai antichității, de reprezentanții iluștri ai iluminismului burghez din sec. al XVIII-lea, ca și de Feuerbach, conține numeroase elemente valoroase îndeosebi pe linia precizării izvoarelor gnoseologice ale **r.** Întregul ateism premarxist s-a oprit însă în fața dezvăluirii rădăcinilor sociale, de clasă, ale fenomenului religios. Ateismul marxist a elaborat pentru prima dată o concepție consecvent științifică asupra **r.** și, implicit, a dezvăluit căile depășirii credințelor religioase. Victoria socialismului face să dispară rădăcinile sociale ale **r.** și asigură totodată condițiile necesare pătrunderii științei și culturii în cele mai largi mase populare. Schimbările în conștiința oamenilor se înfăptuiesc însă relativ mai încet decît transformările din viața social-economică și politică a societății. Concepțiile religioase se mai mențin, deși sfera lor de influență scade treptat, datorită puterii obișnuinței, tradițiilor religioase, rămînerii relative în urmă a conștiinței sociale față de condițiile vieții materiale și altor cauze care țin de condițiile specifice în care se desfășoară procesul de transformare a conștiinței oamenilor. În țara noastră, activitatea multilaterală pentru educarea maselor în spiritul ideologiei socialiste, al concepției științifice despre lume se desfășoară concomitent cu asigurarea și cu garantarea libertății conștiinței. Statul consideră **r.** ca o chestiune particulară și asigură fiecărui cetățean libertatea credinței religioase, ca și libertatea de a fi ateu. Constituția Republicii Socialiste România prevede: „Oricine este liber să împărtășească sau nu o credință religioasă. Libertatea exercitării cultului religios este garantată. Cultele religioase se organizează și funcționează liber".

relón (CHIM.), denumire comercială pentru fibra sintetică românească, obținută prin filarea unei topituri de policaprolactamă.

reluctánță (FIZ.), mărime caracteristică circuitelor magnetice, definită ca raportul dintre tensiunea magnetomotoare din lungul circuitului și fluxul magnetic care îl străbate. **R.** depinde de dimensiunile geometrice ale circuitului și de permeabilitatea sa magnetică. Este mărimea inversă permeanței magnetice și analoga rezistenței unui circuit electric.

reluctivitáte (FIZ.), mărime caracteristică materialelor magnetice, egală cu reluctanța dintre două fețe opuse ale unui cub confecționat din materialul respectiv și avînd muchia egală cu unitatea.

remanénță (lat. *remanere* „a rămîne, a dăinui"; FIZ.) **a)** *Remanență electrică*, stare de polarizație a unui corp feroelectric păstrată de acesta după anularea cîmpului electric exterior polarizant. Materialele cu *r.e.* mare (ex. titanatul de bariu) sînt utilizate în dispozitivele cu memorie feroelectrică. **b)** *Remanență magnetică*, stare de magnetizație a unui corp feromagnetic păstrată de acesta după anularea cîmpului de magnetizare exterior. Materialele cu *r.m.* mare, numite materiale magnetic dure, se utilizează la confecționarea magneților permanenți, iar materialele cu *r.m.* mică, numite materiale magnetic moi, se folosesc la construcția electromagneţilor, a maşinilor şi aparatelor electrice etc.

remaniére (TEHN.) **1.** Transformare parţială a unui sistem tehnic, a unei construcţii, a unei căi de comunicaţie etc. în scopul îmbunătăţirii unor caracteristici ale lor. **2.** Operaţie de înlăturare a defectelor unor materiale sau ale unor produse care nu corespund prescripţiilor tehnice impuse, dar care nu sînt considerate rebut definitiv.

remaniere ministerială (DR.), schimbare produsă în compunerea guvernelor în statele burgheze ca urmare a demisiei unor miniştri sau a trecerii lor de la un minister la altul.

Remarque *[römárc]*, Erich Maria (n. 1898), prozator german. S-a impus cu romanul „Pe frontul de vest nimic nou" (1929, ult. trad. rom. 1965), în care urmăreşte consecinţele dezumanizante ale primului război mondial. Scris sub forma unui jurnal liric de front, romanul se remarcă printr-o sinceritate brutală, dar generoasă. Inegale ca realizare artistică, romanele următoare dezbat problema integrării în viaţa socială a generaţiei mutilate sufleteşte de război („Întoarcerea de pe front", 1931, trad. rom. 1931; „Trei camarazi", 1938; „Obeliscul negru", 1956 etc.) sau căutarea tragică a adevărului de către victimele nazismului („Iubeşte pe aproapele tău", 1941, trad. rom. 1945; „Arcul de triumf", 1946, trad. rom. 1947; „Soroc de viaţă, soroc de moarte", 1954, trad. rom. 1966 etc.).

Remaxos, rege daco-get, din stînga Dunării, la începutul sec. al II-lea î.e.n., protector al oraşelor-colonii greceşti din Dobrogea, care îi plăteau tribut în schimbul obligaţiei de a le apăra de atacurile sciţilor.

Rembrandt, Harmensz van Rijn (1606—1669), celebru pictor şi gravor olandez, unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai artei universale. Născut la Leyda ca fiu al unui morar, **R.** a învăţat pictura şi gravura în oraşul natal cu Jacob van Swanenburgh, apoi la Amsterdam cu Iacob Pynas şi Pieter Lastman, prin intermediul căruia a venit în contact cu experienţa artei italiene şi în special cu aceea a clarobscurului, practicat de Caravaggio. În 1630, se stabileşte la Amsterdam. Urmează o perioadă de bogată activitate şi prosperitate materială, datorită atît comenzilor, cît şi căsătoriei sale cu Saskia van Uylenburgh. Tema eleganţei şi a frumuseţei, a opulenţei şi fericirii familiale, inspirată de noua sa viaţă, a revenit de nenumărate ori în acea vreme în operele sale. Moartea Saskiei coincide cu crearea uneia dintre cele mai interesante portrete colective, „Garda de noapte" (1642), care, neînţeles de contemporani, îi aduce artistului un verdict defavorabil. Comenzile se răresc, situaţia materială se înrăutăţeşte pînă cînd, în 1668, **R.** este declarat în stare de faliment, vînzîndu-i-se averea la mezat. Ajutat în această grea perioadă de unicul său fiu, Titus, şi de prietena lui credincioasă, Hendrickje Stoffels, **R.** întreprinde un modest comerţ de gravuri şi picturi. Hendrickje i-a inspirat lui **R.** tipul de frumuseţe feminină emoţionant prin prezenţa caldă şi vibrantă a vieţii. Moartea Hendrickjei în 1662 şi a fiului său în 1668 l-au împins într-o sumbră singurătate. Opera vastă (circa 700 de picturi, 300 de gravuri, 1 600 de desene) lăsată de **R.** îl caracterizează prin multilateralitatea preocupărilor, prin varietatea tematicii (compoziţii cu subiecte biblice, mitologice, din viaţa cotidiană, portrete, portrete de grup, peisaje). Ea se poate periodiza, după subiecte şi după tehnică, în patru etape distincte, care corespund perioadelor vieţii sale, intensitatea redării sentimentelor cunoscînd de-a lungul acestora o profunzime şi claritate crescînde. Prima perioadă o constituie creaţia din Leyda, caracterizată prin lucrări de format mic înfăţişînd scene biblice de interior, a căror acţiune este determinată de contrastele dintre alb şi negru, portrete ale unor oameni şi femei în vîrstă, autoportrete şi nuduri. Cea de-a doua perioadă de creaţie începe cu portretul de grup „Lecţia de anatomie a doctorului Tulp" (1632). În această perioadă, concepţia compoziţională aparţine barocului, se atenuează diferenţa dintre alb-negru şi se măreşte luminozitatea (portretele Saskiei, suita de tablouri „Danae", 1636, „Jertfa lui Manoach", „Garda de noapte", 1642, „Danae"). Tot în această perioadă, **R.** este atras de peisaj („În furtună", 1638, „Peisaj cu podul de piatră", 1637—1638). A treia perioadă a adus o interiorizare crescută a scenelor şi personajelor, elementele dramatice spectaculare ale barocului dispărînd („Hristos în Emaus", 1638; „Peisaj cu ruine pe deal", 1650; „Bethsabe," 1654, „Cei trei copaci", 1643 ş.a.). Ultima perioadă (1656—1669) se caracterizează prin lucrări monumentale, echilibrate, cu un contur nedefinit, realizat numai prin culoare („Portretul Hendrickjei şi al lui Titus"; „Logodnica evreică" ş.a.). Arătînd un interes constant pentru viaţa de fiecare zi, **R.** a pictat şi gravat scene de stradă, chipuri de oameni săraci, figuri pitoreşti ale ghetoului ş.a., preferate de el înaltelor notabilităţi ale epocii. Aceleaşi modele şi aceeaşi atmosferă apar şi în lucrările sale care ilustrează scene biblice, de inspiraţie protestantă, lipsite de exaltare fanatică, pătrunse de o reculegere gravă, înclinate spre farmecul firesc al realităţii şi spre scrutarea condiţiei umane cu toate enigmele ei. Astfel „Sfînta familie" reprezintă, de fapt, familia modestă a unui tîmplar, silueta şi chipul personajelor olandeze obişnuite. Expresia unor personaje din alte ta-

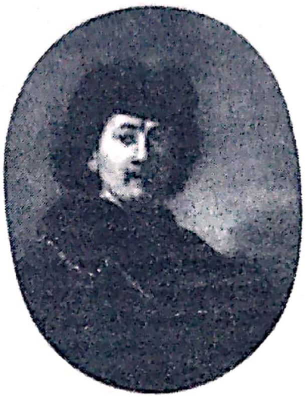

Rembrandt (autoportret)

blouri comunică sentimente calde, omeneşti („Povestea lui Tobias“, „Povestea Suzanei“, „Gravura de 100 de guldeni“). Concentrarea sentimentului, extrem de puternic, este subliniată de sobrietatea ţinutei personajelor („Întoarcerea fiului risipitor“). În portrete, **R.** a urmat aceeaşi evoluţie de limpezire în redarea esenţialului uman („Omul cu casca de aur“). În portretul de grup a căutat să integreze personajele într-o acţiune unitară („Lecţia de anatomie“). În „Garda de noapte“, realizează, printr-o asimetrie ciudată, momentul în care ostaşii se grupează, marcînd prin această scenă de stradă ruperea de tradiţia portretelor de grup convenţionale. Ultimul mare portret de grup, „Sindicii postăvari“, ajunge la o mare naturaleţe şi simplitate, realizate prin armonia calmă a compoziţiei, prin gama coloristică, caldă şi sobră. Rembrandt excelează în redarea meditaţiei, a unei vieţi sufleteşti adînci şi bogate („Pastorul Anslog“, „Jan Six“ şi nenumăratele sale autoportrete). Ideea de gîndire concentrată apare exprimată cu o mare putere de sugestie în scenele cu filozofi, cu bătrîni înţelepţi care meditează solitari în penumbra chiliei. Ca şi ceilalţi pictori din ţara sa, **R.** înfăţişează cu dragoste cîmpiile întinse la nesfîrşit, caracteristice peisajului olandez. El a ştiut să surprindă cu o fineţe unică nuanţele atmosferei, punînd în evidenţă poezia naturii, măreaţă şi totuşi apropiată de om („Moara“ şi „Podul Six“). Creaţia lui **R.** constituie un punct de cotitură în pictura universală, fiind o sinteză a mijloacelor artistice cucerite de Renaştere şi ridicate de el pe o nouă treaptă. Dintre acestea, **R.** duce la perfecţiune clarobscurul, efectele lui prestigioase, elementele esenţiale ale conflictului fiind aşezate în plină lumină, astfel încît strălucirea culorilor să fixeze atenţia, să exprime cu patetică intensitate adevărul vieţii aparente, din care iradiază cel al vieţii lăuntrice. Organizarea compoziţiei, depinzînd de subiectul tratat, este de o varietate infinită. Studiul luminii este dus atît de departe, încît gama valorilor este nelimitat de bogată în nuanţe. **R.** a folosit tuşa şi grosimea pastei cu o tehnică neobişnuită, în funcţie de diversitatea materialelor (obiecte de artă, bijuterii, arme şi mobile de preţ, curiozităţi exotice etc., pentru care a avut o adevărată pasiune) şi făcîndu-le să strălucească în lumină ca şi în umbră. Desenul lui **R.**, notabil şi prin accentele lui moderne, a surprins în trăsături expresive detaliul caracteristic. Gravura lui în acuaforte, finisată cu acul, a atins o perfecţiune neegalată, realizînd aspecte de mare subtilitate prin folosirea cu virtuozitate a resurselor tehnice, adaptate propriei viziuni artistice.

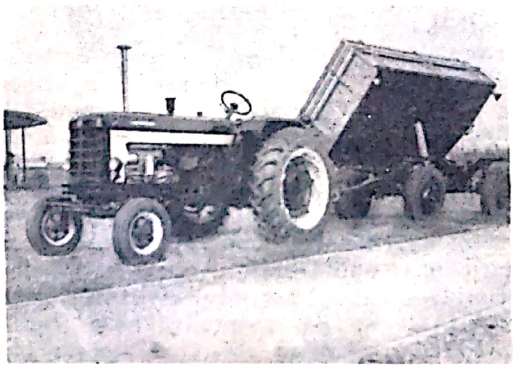
Tractor cu remorcă

R. este reprezentat în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România prin tablourile „Haman implorînd iertare Esterei“ şi „Episod din lupta lui Saul cu David“, precum şi printr-un însemnat număr de gravuri.

Remetea, comună în raionul Gheorgheni, reg. Mureş-Autonomă Maghiară, situată pe valea Mureşului. 6 890 loc. (1965). Fabrică de conserve de lapte cu o capacitate de 800 t/an de lapte praf, intrată în funcţiune începînd din 1954. În **R.** se află o biserică, monument istoric (sec. XIV), în care se păstrează importante fragmente de pictură murală (sec. XV).

remisiúne (lat. *remissio* „încetare“; MED.), reducerea sau dispariţia temporară a manifestărilor unei boli.

remitere de datorie (DR.), renunţare, totală sau parţială, a unui creditor la dreptul său împotriva debitorului, care, în mod corespunzător, este astfel eliberat de obligaţia sa.

remíză **1.** (EC.) **a)** *Plata în remiză*, formă de retribuire a muncii, practicată în comerţ şi în alimentaţia publică, la achiziţii şi contractări, la difuzarea presei etc., potrivit căreia lucrătorii primesc pentru munca prestată o sumă de bani, calculată după cote stabilite, în funcţie de volumul vînzărilor, cumpărărilor, contractărilor etc. pe care le efectuează. **b)** Suma de bani acordată în această formă de retribuire. **2.** (SPORT) Consemnare, prin înţelegere între concurenţi, a unei situaţii de egalitate ivite într-o partidă de şah.

remórcă (TRANSP.), vehicul fără mijloace proprii de propulsie, destinat transportului de persoane sau de mărfuri şi antrenat (remorcat) de un vehicul motor. După natura căii de circulaţie folosite, se deosebesc: *r. pentru transport aerian* (ex. planor), *r. pentru transport naval* (ex. şlep, ponton, plută etc.), *r. pentru transport feroviar* (ex. vagon) precum şi *r. pentru transport rutier.*

remorchér (NAV.), navă de dimensiuni mici şi cu bună maniabilitate, echipată cu un grup propulsor de putere mare. Este folosit pentru remorcarea ambarcaţiilor fără propulsie proprie sau a navelor mari în interiorul porturilor. După destinaţie, **r.** pot fi *de linie* sau *de port*, iar după zona de navigaţie *r. maritime* şi *r. fluviale*.

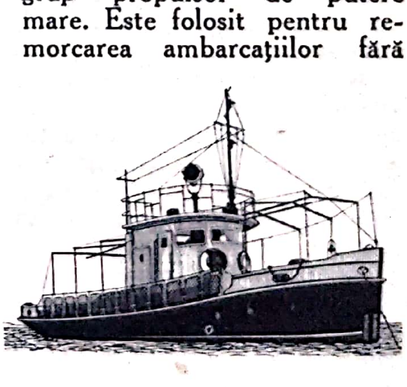
Remorcher

ren *(Rangifer tarandus)*, specie de mamifer rumegător, asemănător cu cerbul, cu coarne în formă de arc, avînd concavitatea îndreptată înainte, şi cu smocuri lungi de păr aspru între copite. Trăieşte în tundrele din nordul Europei, Asiei şi Americii de Nord. Se hrăneşte mai ales cu licheni. **R.** domesticit este folosit ca animal de tracţiune.

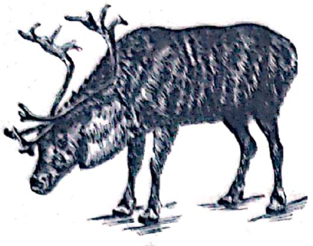
Ren

Renan *[rönă]*, Ernest (1823—1892), scriitor, filolog, istoric al religiilor şi filozof romantic francez. A renunţat la cariera ecleziastică în jurul anului 1845. Opera sa, vastă, încearcă o fuziune a gîndirii filozofice cu cea religioasă într-o modalitate literară, vădind erudiţie, fantezie şi un talent de filiaţie voltairiană. A studiat îndeosebi începuturile creştinismului. A negat caracterul divin al lui Hristos (motiv pentru care autorităţile au interzis cursurile sale de ebraică la Collège de France), ca şi minunile biblice. Operele sale, deşi pătrunse de simpatie pentru religie, afirmă încrederea în raţiune, în ştiinţă şi în valorile civilizaţiei. În politică, **R.** a adoptat o poziţie antidemocratică, promovînd o teorie a „elitelor". Op. pr.: „Istoria generală a limbilor semitice" (1855); „Istoria originilor creştinismului" (7 vol., 1863—1881), care cuprinde şi lucrarea cea mai cunoscută a lui **R.**, „Viaţa lui Iisus" (1863); „Istoria poporului lui Israel" (1887—1893); „Amintiri din copilărie şi tinereţe" (1883).

Renania de Nord-Westfalia, land în R.F. Germană. Suprafaţa: 33 978 km^2. Populaţia: 16 276 000 loc. (1963). Centrul administrativ: *Düsseldorf.* Are în general relief de cîmpie; în sud cuprinde o parte din Masivul Şistos Renan. Mari zăcăminte de huilă (bazinele Ruhr şi Aachen) şi cărbune brun (Köln); mai există minereuri de fier şi neferoase (plumb, zinc etc.). Este cea mai importantă regiune industrială din R.F. Germană. Principalele ramuri industriale: industria cărbunelui (3/4 din producţia de cărbuni a R.F. Germane), energetică, siderurgică (70% din producţia ţării), industria constructoare de maşini (în special maşini-unelte, automobile, electrotehnică, mecanică fină, utilaje, construcţii navale), chimică, textilă şi alimentară. Centrele industriale sînt concentrate în bazinul Ruhr (Essen, Oberhausen, Duisburg, Dortmund, Bochum, Gelsenkirchen ş.a.), în Cîmpia Rinului Inferior (Düsseldorf, Köln, Krefeld, Leverkusen) şi în bazinul Aachen. Alte centre: Wuppertal, Solingen, Münster, Bielefeld. Se cultivă cereale, legume, cartofi, se cresc bovine şi ovine.

Renania-Palatinat *(Rheinland-Pfalz)*, land în vestul R. F. Germane. Suprafaţa: 19 831 km^2. Populaţia: 3 493 000 loc. (1963). Centrul administrativ: *Mainz.* Cuprinde partea vestică a Masivului Şistos Renan şi o parte din Cîmpia Rinului Superior. Principalele ramuri industriale: industria chimică (Ludwigshafen), constructoare de maşini (Mainz, Neuwied ş.a.), de prelucrare a lemnului, de pielărie, încălţăminte (Pirmasens), textilă şi alimentară (vin, zahăr). Se cultivă secară, sfeclă de zahăr, ovăz, tutun, legume. **R.-P.** este cea mai importantă regiune viticolă a R.F. Germane (mai ales valea rîului Moselle şi valea Rinului).

Renard *[rönár]*, Jules (1864—1910), scriitor francez de orientare realistă. A debutat cu versuri, dar s-a afirmat cu nuvele şi cu romane („Pomanagiul", 1892; „Morcoveaţă", 1893, trad. rom.; „Podgoreanul şi via sa", 1893), în care a criticat cu o ironie usturătoare moravurile burgheze, dovedindu-se totodată un profund cunoscător al vieţii şi sufletului oamenilor simpli, un poet dotat cu un fin sentiment al naturii. A scris şi piese de teatru („Pîinea de casă", 1898; „Domnul Vernet", 1903), volumul „Istorii naturale" (1896), inspirat din viaţa animalelor, şi un „Jurnal" (postum, 1925—1927), document psihologic de adîncă autenticitate.

Renart *[rönár]*, *„Le Roman de* ~ *"*, culegere de povestiri franceze versificate, datînd din sec. XII—XIV. Eroii acestor povestiri aparţin lumii animalelor, cărora li se atribuie, în stil alegoric, gînduri şi fapte omeneşti: sub privirea îngăduitoare a regelui Noble (leul), feudalul mărginit şi crud, ca şi burghezul şiret şi subtil, întruchipaţi de Ysengrin (lupul) şi Renart (vulpea), sînt încleştaţi într-o luptă necruţătoare. Făcînd apologia isteţimii care triumfă asupra violenţei, lucrarea exprimă, în forma naraţiunii savuroase, protestul antifeudal al maselor. *Le R. de R.* a cunoscut, în epocă, versiuni în limbile germană şi olandeză.

Renaşterea, epocă în istoria Europei care cuprinde, în linii generale, sec. XIV—XVI, perioada începutului destrămării feudalismului şi a apariţiei capitalismului. **R.** a început în Italia, unde au apărut mai întîi germenii relaţiilor capitaliste, dar a fost un fenomen general european, care s-a dezvoltat, mai curînd sau mai tîrziu, în sînul orînduirii feudale, cunoscînd deosebiri de la o ţară la alta, în funcţie de etapa istorică respectivă şi de situaţia specifică, de tradiţie etc. Baza economică-socială a **R.** a constituit-o trecerea de la meşteşug la manufactură, de la vechea economie orăşenească la cea capitalistă. În epoca **R.**, burghezia se dezvoltă, începe emanciparea ţărănimii, iar nobilimea feudală pierde treptat supremaţia economică, păstrîndu-şi doar preeminenţa politico-socială. Cu excepţia Italiei şi a Germaniei, de exemplu, în care fărîmiţarea feudală s-a menţinut multă vreme, se formează statele centralizate în jurul monarhiei (Franţa, Spania, Anglia), care încurajează expansiunea comercială, protejează creditul şi sprijină industria. În epoca **R.** au loc marile descoperiri geografice (călătoriile lui Henric Navigatorul, Vasco da Gama, Cristofor Columb, Fernando de Magellan ş.a.), care au spart limitele vechii lumi cunoscute, punînd bazele comerţului mondial şi grăbind, prin exploatarea noilor teritorii cucerite, procesul acumulării primitive a capitalului. Ca urmare a acestor schimbări din economie şi din structura socială, încep să apară statele naţionale moderne, care corespund cel mai bine cerinţelor de dezvoltare a capitalismului şi a burgheziei. Acestor transformări social-economice şi politice profunde le-a corespuns o uriaşă răsturnare şi în domeniul culturii, o perioadă de înflorire a artei, literaturii, ştiinţei, gîndirii social-politice şi filozofice. **R.**, la care a contribuit influenţa culturilor arabă şi bizantină, a fost „cea mai mare răsturnare progresistă din cîte cunoscuse pînă atunci omenirea“ (Engels). Purtătorii noii culturi şi ideologii ei, *umaniştii*, au considerat epoca lor o epocă de „renaştere“ spirituală, întemeiată pe reînvierea culturii antice greco-romane după o lungă perioadă de întuneric şi de decădere. Prin conţinutul ei, cultura **R.** a oglindit, de fapt, interesele burgheziei timpurii. Aceasta a creat o cultură nouă, profană, în centrul căreia se afla omul, opusă culturii predominant bisericeşti a clasei feudale. Ascetismului şi pesimismului creştin medieval, **R.** i-a opus o concepţie nouă, optimistă, despre lume, pătrunsă de încrederea în om şi în natură, de idealul unei fericiri terestre. Învăţaţii **R.** au făcut elogiul culturii, al studiilor umaniste ca mijloc de înnobilare şi de desăvîrşire a omului, au formulat idealul unei dezvoltări multilaterale a personalităţii, a omului universal, întruchipat în figura unor titani ai creaţiei şi ai acţiunii, ca Leonardo da Vinci, Michelangelo sau Dürer. Promovînd spiritul critic, punînd raţiunea mai presus de credinţă şi de tradiţie, **R.** a zdruncinat temeliile dictaturii spirituale a bisericii. Ea a pus bazele ştiinţelor moderne ale naturii, a iniţiat istoriografia modernă, întemeiată pe o concepţie laică şi pe studiul critic al izvoarelor, a asigurat triumful limbilor „vulgare“ în literatură. Datorită faptului că **R.** s-a caracterizat din punct de vedere social-economic prin împletirea relaţiilor burgheze în formare cu relaţiile feudale, care rămîn predominante, opoziţia dintre spiritul medieval şi cel rinascentist n-a fost permanentă şi pretutindeni la fel de netă şi de clară, tendinţele laice îmbrăcînd adesea un veşmînt religios, iar cele mistice infiltrîndu-se uneori în creaţiile profane. *Ştiinţele naturii* au cunoscut în epoca **R.** un puternic avînt. Din această epocă datează începuturile ştiinţelor moderne ale naturii, întemeiate pe experiment şi pe aplicarea matematicii. Ramurile ştiinţei care se dezvoltă cu precădere sînt cele legate de formele cele mai simple ale mişcării materiei: mecanica cerească şi terestră şi, în strînsă legătură cu ele, disciplinele matematice. Cea mai mare realizare ştiinţifică a epocii o constituie crearea sistemului heliocentric de către Copernic, care a dat o lovitură decisivă teologiei. Galilei pune bazele cinematicii, iar Kepler descoperă legile mişcării planetelor. În matematică se dezvoltă mai cu seamă algebra şi geometria (Tartaglia, Ferrari, Cardano). În domeniul medicinii, A. Vesalius pune bazele anatomiei moderne, iar M. Servet descoperă circulaţia mică a sîngelui. Un progres considerabil au înregistrat cunoştinţele tehnice; se răspîndesc armele de foc, se dezvoltă considerabil industria textilă, mineritul, metalurgia, fabricarea hîrtiei, construcţiile de corăbii (în legătură cu explorările geografice). Tot din această epocă datează descoperirea tiparului în Europa (sfîrşitul sec. al XV-lea), a telescopului, a lunetei şi a microscopului (sfîrşitul sec. al XVI-lea şi începutul sec. al XVII-lea). *În filozofie*, trăsătura caracteristică generală a **R.** a constituit-o orientarea sa antiscolastică. În cursul sec. XIV—XV a predominat reluarea şi dezvoltarea, potrivit cu condiţiile specifice ale epocii, a curentelor filozofice antice. Gînditorii **R.** au apelat la stoicism pentru a crea o morală independentă de religie, bazată numai pe raţiune şi pe natură, pentru a proclama triumful omului asupra „Fortunei“. Ei au îndreptat epicureismul împotriva ascetismului medieval (L. Valla), scepticismul împotriva dogmelor bisericii (Montaigne). Reprezentanţii Academiei florentine (Marsilio Ficino, Pico della Mirandola) au pornit de la Platon şi neoplatonism pentru a fundamenta, pe baze idealiste-panteiste, teza unităţii dintre om şi natură, dintre spirit şi corp, cultul frumosului ca întruchipare sensibilă a divinului, concepţie care a influenţat arta **R.** Neoaristotelicienii de la Universitatea din Padova au opus imaginea autentică a lui Aristotel celei falsificate de scolastică, au tras concluzii ateiste din doctrina Stagiritului (P. Pomponazzi). Umaniştii **R.** au dezvoltat o nouă concepţie despre om, promovînd ideea demnităţii omului ca fiinţă liberă, autonomă, creatoare (Pico della Mirandola, T. Campanella). Concepţiei pesimiste creştine despre om i-au opus teza „naturii bune“ a omului (Erasm, Rabelais, Vittorino da Feltre), fundamentînd astfel pedagogia umanistă. Filozofia naturii, dezvoltată într-o perioadă ulterioară, a enunţat într-un înveliş panteist idei materialiste şi dialectice. Concepţia despre însufleţirea întregului cosmos exprima, într-o formă încă naivă, fantastică, ideea unei materii active, care îşi desfăşoară prin sine însăşi bogăţia formelor (G. Bruno); concepţiile magice şi astrologice sugerau ideea conexiunii universale (Paracelsus). Filozofia **R.** culminează cu concepţiile legate nemijlocit de ştiinţele noi ale naturii. Aceste concepţii fundamentează metodele cercetării experimentale-matematice a naturii (Leonardo da Vinci, Galilei), opun finalismului scolastic determinismul, formulează conceptul modern, ştiinţific al legilor naturii (Galilei, Kepler), pregătind materialismul modern din sec. XVII—XVIII. Formarea statelor naţionale s-a oglindit în epoca **R.** în concepţiile sociologice care au negat caracterul divin al puterii de stat, marcînd emanciparea teoriei politice şi juridice de sub tutela teologiei (Machiavelli, Bodin). În epoca **R.** apar şi primele doctrine comunist-utopice; ele zugrăvesc imaginea unei societăţi viitoare în care proprietatea privată va fi desfiinţată (T. Morus, T. Campanella). Umanismul rinascentist a avut ecouri puternice şi în ţările Europei centrale (istoricul A. Bonfini în Ungaria, marele pedagog J. A. Komenský în Cehia, gînditorul A. Modrzewski-Frycz şi poetul J. Kochanowski în Polonia etc.). *Literatura* **R.** a pus bazele creaţiei literare europene moderne. Dante, „ultimul poet al evului mediu şi în acelaşi timp primul poet al epocii moderne" (Engels), a promovat în opera lui, alături de elementele mistice-fantastice, un filon umanist. Creaţia prin excelenţă satirică, antifeudală a unor scriitori ca Villon sau Chaucer aparţine aceleiaşi perioade de tranziţie. Petrarca ilustrează prin versurile sale, pentru prima dată în literatură, bogăţia eului, Boccaccio opune obscurantismului feudal spiritul laic burghez şi popular, exaltă dragostea descătuşată de prejudecăţile ascetice. Lorenzo de Medici, Angelo Poliziano, Luigi Pulci, Ludovico Ariosto şi Torquato Tasso au cultivat o poezie a temelor mitologice şi cavalereşti împletite cu cele de inspiraţie populară, care celebrează plăcerea şi bucuria de a trăi. În Franţa, realismul satiric al **R.** este reprezentat în primul rînd de creaţia lui Rabelais, străbătută de un optimism şi de un umor de resurse populare. Clément Marot şi poeţii Pleiadei au inaugurat o poezie de inspiraţie pastorală şi contemporană, cu bogate referiri la mitologia greco-romană. În Spania, literatura **R.** este ilustrată îndeosebi prin romanul picaresc, ai cărui reprezentanţi au fost Mateo Alemán y de Enero, Quevedo y Villegas ş.a. Filonul realist-satiric al literaturii spaniole rinascentiste este strălucit valorificat de Cervantes în „Don Quijote", primul roman al literaturii moderne. Epopeea „Luisiadele" a portughezului Luís de Camões cuprinde, alături de idei cu caracter rinascentist, aluzii polemice la stări sociale şi politice ale vremii. În Anglia, **R.** este dominată de personalitatea lui Shakespeare, a cărui operă oglindeşte dramatic atît crepusculul feudalismului, cît şi contradicţiile embrionare ale noii societăţi burgheze. În Germania, datorită unor condiţii specifice, umanismul Renaşterii (Ulrich von Hutten, Hans Sachs ş.a.) s-a dezvoltat şi sub haina reformei religioase în luptă cu biserica catolică, impunîndu-se prin spiritul său pronunţat popular şi prin ideea patriotică a unităţii naţionale. Cărţile populare care au circulat în sec. XV—XVI („Burghezii din Schilda", „Doctor Faust" şi „Till Eulenspiegel") au contribuit la răspîndirea în mase a spiritului **R.** În *arhitectură, artele plastice şi decorative*, stilul **R.** a apărut întîi în Italia în sec. al XV-lea. În concretizarea noilor idealuri umaniste, artele vizuale, care s-au inspirat după modelul operelor clasice greco-romane, au deţinut un rol hotărîtor. Înlocuirea viziunii fantastice a lumii, corespunzătoare concepţiilor medievale, cu cea a unui univers organizat, inteligibil a determinat noua structură a imaginilor artistice şi orientarea lor spre oglindirea realităţii obiective şi concrete, spre figurarea spaţiului real. Cunoaşterea artistică şi cea ştiinţifică se împletesc în activitatea multor creatori de seamă (L.B. Alberti, Leonardo da Vinci, A. Dürer ş.a.). Încercînd să pătrundă legile frumuseţii (de structură, proporţii, ritm etc.), ei au contribuit la dezvoltarea ştiinţelor ajutătoare artei (perspectiva, optica, tehnologia culorii, anatomia artistică etc.). În aprecierea operelor de artă, principalele criterii aveau în vedere claritatea, echilibrul şi armonia ansamblului. În epoca **R.**, rolul artistului a evoluat de la cel al meşteşugarului medieval (de obicei anonim) la cel al creatorului care semnează opera. Sculptura şi pictura se desprind de arhitectură şi, pe lîngă arta monumentală (pictura murală şi decoraţiile sculpturale), se dezvoltă pictura de şevalet şi sculptura de postament. Desenul este apreciat ca operă de sine stătătoare, iar gravura cunoaşte o mare răspîndire, răspunzînd prin posibilitatea de multiplicare, ca şi textul tipărit în noile tipografii, necesităţilor publicului numeros al oraşelor. În Italia, **R.** cuprinde următoarele perioade: *Prerenaşterea* (sec. al XIV-lea), *R. timpurie* (sec. al XV-lea), *R. deplină* (c. 1500—1530), *R. tîrzie* (sfîrşitul sec. al XVI-lea) şi are următoarele centre principale: în sec. al XV-lea numeroase şcoli locale la Florenţa, Siena, Veneţia, Padova, Urbino etc., iar în sec. al XVI-lea la Roma şi Veneţia. Arhitectura **R.** se caracterizează prin revenirea la principiile constructive romane, cu dominanta orizontală şi zidurile pline. În sec. al XV-lea s-au adoptat (prin renumiţii arhitecţi L.B. Alberti, F. Brunelleschi) elemente antice, ca arcade semicirculare, coloane etc. În sec. al XVI-lea s-a dezvoltat tema planului central cu elevaţie piramidală (D. Bramante, Michelangelo), desăvîrşindu-se compoziţia ritmică a faţadelor (ex. palatul Pitti din Florenţa). În sculptură, opera lui Donatello rezumă evoluţia artei sec. al XV-lea, de la statuile care împodobeau biserica, la portretul laic şi monumentul ecvestru (Ghiberti, Jacopo della Quercia, Verrocchio, Luca della Robbia ş.a.). În sec. al XVI-lea, Michelangelo realizează deplina dezvoltare a sculpturii de ronde-bosse. În pictură, trăsăturile înnoitoare din creaţia lui Giotto sînt dezvoltate, la începutul sec. al XV-lea, în pictura murală de florentinul Masaccio, alături de Fra Angelico, Uccello etc., apoi, în a doua jumătate a secolului, de Piero della Francesca, Mantegna, Botticelli, Signorelli etc., iar pictura de şevalet este ilustrată cu precădere la Veneţia (familia Bellini). În sec. al XVI-lea, apogeul picturii **R.** este atins în operele lui Leonardo da Vinci, Rafael Sanzio, Michelangelo Buonarroti (ultimul lucrînd mai ales la Roma) şi în cele ale veneţienilor Giorgione, Tiziano, Veronese, Tintoretto. Artele decorative au atins un înalt nivel artistic (mătăsurile şi catifelele veneţiene şi genoveze, majolica din Faenza sau din Urbino, sticlăria de Murano etc.). Evoluţia generală a stilului a fost de la simplitate (sec. al XV-lea) spre fast şi măreţie (sec. al XVI-lea). În Ţările de Jos, începuturile **R.** au loc în sec. al XV-lea în pictura fraţilor Van Eyck, a lui Memling etc. În arhitectură şi în decoraţie persistă încă stilul gotic. În sec. al XVI-lea, sub influenţa artei italiene, ia naştere curentul romanist, cei mai de seamă pictori rămîn însă credincioşi tradiţiilor populare locale, folosindu-le în lărgirea tematicii sau în crearea unei viziuni artistice moderne (H. Bosch, Pieter Brueghel cel Bătrîn, Lucas van Leyden). În Germania, **R.** a avut loc la sfîrşitul sec. al XV-lea şi în prima jumătate a sec. al XVI-lea numai în cîteva oraşe, printre care Nürnberg. În arhitectură, în sculptură şi în decoraţie, fondul tradiţional gotic este asimilat în noua structură constructivă rinascentistă. În pictură, limbajul gotic expresionist rămîne determinant în opera lui M. Grünewald, dar prin opera lui A. Dürer, H. Holbein cel Tînăr şi L. Cranach se remarcă o eliberare sub semnul tendinţei de laicizare. Gravura are un rol major în concretizarea noilor concepţii artistice, opera lui A. Dürer fiind în această privinţă reprezentativă. În Franţa, arta **R.** se dezvoltă abia în sec. al XVI-lea, la curtea regală; primele ei elemente apar în miniaturile lui Fouquet (sfîrşitul sec. al XVI-lea). Castelele de pe Loara alcătuiesc sinteze între tradiţia naţională gotică şi influenţa italiană, asimilată treptat în cadrul şcolii de la Fontainebleau. Apare stilul original al **R.** franceze (aripa palatului Louvre construită de arhitectul P. Lescot şi opera sculptorului J. Goujon). În artele plastice se remarcă portretul (în sculptură G. Pilon, în desen şi în pictură Jean şi François Clouet ş.a.). În artele decorative capătă o mare dezvoltare tapiseria şi ceramica (B. Palissy). În Spania, influenţa artei italiene s-a manifestat direct, prin import de opere de artă, sau prin formarea unor artişti locali (Juan de Juanes, Alejo Fernández etc.). În ţările din centrul şi din răsăritul Europei, stilul **R.** se manifestă mai ales în arhitectură. În Polonia este reprezentat prin Castelul Wawel din Cracovia (1507—1563) şi prin capela funerară a Iagellonilor, capodoperă a **R.** polone, prin loggia primăriei din Poznan etc., în Cehoslovacia prin Pavilionul Belvedere din Praga, în Ungaria prin vestigiile palatului lui Matei Corvin de la Buda, iar în Rusia prin unele elemente integrate unor construcţii din Kremlinul Moscovei, ca Palatul cu faţete după modelul Palatului diamantelor din Ferrara. În *muzică*, **R.** începe în sec. al XIV-lea, prelungindu-se pînă spre sfîrşitul sec. al XVI-lea. Influenţa **R.** se manifestă pentru prima oară în Italia, în „Ars nova florentina", în care stilul polifon devine caracteristic şi pentru lucrările laice, iar muzica, eliberată de canoanele bisericeşti, devine expresia sentimentelor omeneşti. Poezia lirică a lui Dante şi Petrarca e tălmăcită în muzică de Fr. Landino, Ghirardello, G. da Cascia etc. Forma muzicală predominantă este madrigalul. În Franţa, P. de Cruce, G. de Machault, Cl. Janequin, Cl. Le Jeune, G. Costeley sînt reprezentanţii cei mai de seamă ai spiritului **R.** În şcoala franco-flamandă, în special compozitorii de origine franceză sînt exponenţii idealului estetic al **R.**, întruchipat în chansonul francez. O pregnantă notă individuală caracterizează influenţa **R.** în lucrările maeştrilor stilului cromatic (L. Marenzio, G. di Venosa şi C. de Rore). În muzica şcolii veneţiene (Andrea şi Giovanni Gabrieli şi A. Willaert) se observă diminuarea rolului polifoniei în favoarea armoniei. Palestrina şi O. di Lasso (care a activat şi în Germania, alături de H.L. Hassler), reprezentînd culmea polifoniei vocale, exprimă atît în lucrările laice, cît şi în cele liturgice, în modul cel mai cuprinzător, umanismul **R.** În epoca **R.** apar primele suite şi sonate instrumentale. **R.** tîrzie cunoaşte apariţia genului inovator al operei, iar în domeniul muzicii corale de ample proporţii, cantata şi oratoriul. În ţările române, **R.** s-a manifestat prin umanismul transilvănean (sec. XV—XVI), iar mai tîrziu în Moldova şi în Ţara Românească, prin marii cărturari din sec. al XVII-lea şi începutul sec. al XVIII-lea. Prin mijlocirea înaltului cler şi a marii nobilimi, aflate în strînse relaţii cu Roma, **R.** a influenţat puternic arhitectura transilvăneană. Caracteristic stilului **R.** este capela Lazoi a catedralei Sf. Mihail din Alba-Iulia. În acelaşi stil au fost transformate, în sec. al XVI-lea, şi castelele nobiliare. S-au construit pe plan dreptunghiular, cu curte interioară, castelele din Vinţul de Jos, Criş şi Sînmiclăuş, cel din urmă avînd două loggia suprapuse, formate din arcade în semicerc. Casele burgheze din oraşe au adoptat formele noi în special în decoraţia porţilor şi a ferestrelor (casa Göllner din Sibiu, casa Halphard din Cluj ş.a.).

rendzină (PEDOL.), grupă de soluri intrazonale formate pe calcare, dolomite, gipsuri sau marne calcaroase, într-un climat umed sau semiumed, sub o vegetaţie de pajişti sau de păduri cu covor ierbos. Orizontul de suprafaţă al **r.** este colorat în negru, bogat în humus, cu o structură glomerulară asemănătoare cernoziomului. **R.** au o fertilitate naturală mijlocie sau bună; în ţara noastră ele ocupă suprafeţe restrînse în sudul Banatului.

renet ananas (HORT.), soi de măr de origine olandeză, înalt pînă la 3,5 m, cu coroana sferică, deasă. Fructul, de mărime mijlocie, este conic, fără coaste, galben-limoniu, porto-

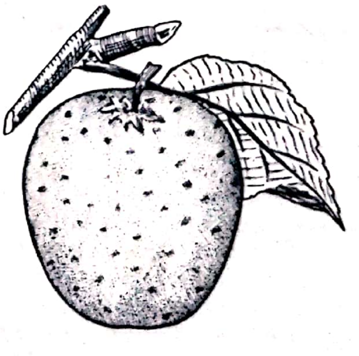

Renet ananas

caliu pe partea expusă la soare, cu numeroase puncte ruginii proeminente. Este un soi răspîndit în Germania şi în Italia. La noi se cultivă numai în grădini.

Reni, Guido (1575—1642), pictor baroc italian, format la şcoala boloneză a fraţilor Carracci. A lăsat o operă vastă, cuprinzînd compoziţii cu subiecte religioase şi mitologice, în care se remarcă tendinţe artistice eclectice, sentimentalism şi facilitate. **R.** a fost renumit pentru virtuozitatea reprezentării variate a privirilor înălţate spre cer, care sugerau martiriul sau extazul. Op. pr.: frescele bisericii San Gregorio din Roma, „Aurora“ de la Palatul Rospigliosi, pînzele „Atalanta şi Ippomene“, „Ecce homo“, „Portretul mamei“.

rénie (GEOGR.), porţiunea convexă din meandrul unui rîu, joasă, acoperită cu nisip; reprezintă zona de acumulare a aluviunilor.

renínă (BIOCHIM.), enzimă proteolitică, secretată de rinichi în anumite condiţii. Transformă hipertensinogenul (α_2-globulină) din sînge în hipertensină, participînd astfel la reglarea presiunii sanguine.

réniu (CHIM.), *Re.* Element chimic, cu nr. at. 75; gr. at. 186,2; gr. sp. 20,9; p.t. 3 150°C; p.f. 5 500°C, din grupa VII a sistemului periodic. Este un metal rar. Formează combinaţii în stările de valenţă de la 3 la 7, dintre care cele mai stabile sînt cele corespunzătoare valenţelor 7 şi 4.

„Renmin Ribao“ v. **„Jenminjibao“.**

Renn, Ludwig (n. 1889), scriitor progresist german, membru al Academiei germane de artă. După experienţa tragică a primului război mondial, a renunţat la cariera de ofiţer. Întemniţat de hitlerişti, emigrează apoi în Elveţia. Participă la războiul naţional-revoluţionar al poporului spaniol („În războiul spaniol“, 1955). După ani de exil în Cuba şi în Mexic se reîntoarce în patrie (1947). În principala sa lucrare, romanul „Război“ (1928, trad. rom.), **R.** dezvăluie inumanităţile militarismului. A mai scris romane autobiografice („Nobilime în declin“, 1944; „Pe ruinele imperiului“, 1961), volume de reportaje şi de povestiri pentru copii. Laureat al Premiului naţional al R.D. Germane.

Renner, Karl (1870—1950), om politic austriac, unul dintre conducătorii social-democraţiei de dreapta din Austria. Ideolog al austromarxismului, **R.** a fost unul dintre autorii teoriei autonomiei naţional-culturale. În 1919—1920 a fost cancelar şi ministru al afacerilor externe, iar între 1945 şi 1950 preşedinte al Austriei.

Rennes *[ren]*, oraş în nord-vestul Franţei, situat în Bretagne. 157 700 loc. (1962). Industrie constructoare de maşini (maşini agricole, automobile etc.), chimică, de pielărie, textilă etc. Nod de cale ferată. Universitate, muzee, monumente arhitectonice.

Renoir *[rönuár]*, Auguste (1841—1919), pictor francez, unul dintre reprezentanţii de seamă ai curentului impresionist. După un debut şovăitor ca pictor pe porţelan, **R.** se consacră picturii de şevalet, studiind la Paris în atelierul pictorului Gleyre. Atras iniţial de pictura sec. al XVIII-lea (Watteau, Boucher), permanent preocupat de problemele culorii şi ale plein-air-ului, **R.** a aderat în cele din urmă la metoda impresionismului, faţă de care a manifestat totuşi o constantă independenţă. Folosind uneori diviziunea tonurilor cu o vervă impetuoasă, **R.** a rămas în acelaşi timp credincios lecţiei lui Rafael şi Ingres şi, în consecinţă, desenului, la care a revenit ca la un modulator necesar al imaginii picturale. Autor a numeroase compoziţii, a realizat o pictură de moravuri în care, dincolo de subiect, preocuparea principală este exprimarea generoasă ori senzuală a dragostei de viaţă, a tinereţii şi a petrecerii. **R.** a ştiut să confere acestor lucrări o sărbătorească strălucire cromatică, dominată de infinita modulaţie a roşului, savoare şi prospeţime, voluptatea păgînă a formelor şi materiei, scăldate în lumină („Le moulin de la Galette“, „Loja“, „Dejunul“, „Umbrelele“, „D-na Charpentier şi fiicele sale“, „Nud în soare“ etc.). **R.** a fost totodată autorul unor admirabile tablouri cu nuduri feminine şi scene de baie, realizînd un ideal de frumuseţe cu forme pline, dar de o caldă poezie şi tandreţe. Este reprezentat în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România, la Muzeul Zambaccian şi în colecţia de stampe a Academiei Române.

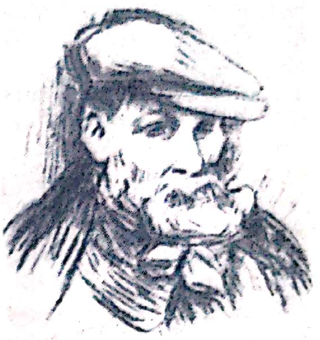

A. Renoir (autoportret)

Renoir *[rönuár]*, Jean (n. 1894), regizor de film francez, fiu al pictorului Auguste Renoir. Este socotit cel mai de seamă cineast francez dintre cele două războaie. Creaţia sa, profund realistă, s-a impus prin filmele „Nana“, „Marea iluzie“, „Bestia umană“, „Regula jocului“ ş.a. După război a realizat filmele „Jurnalul unei cameriste“, „French-cancan“, „Elena şi bărbaţii“ etc.

Renouvier *[rönuvié]*, Charles (1815—1903), filozof francez, şeful şcolii idealiste a neocriticismului, variantă franceză a neokantianismului. În lucrarea sa „Eseuri de critică generală“ (1851—1864), **R.** îmbină empirismul subiectivist al lui Hume cu apriorismul lui Kant. Voluntarismul lui **R.** a căpătat, o dată cu lucrarea „Personalismul“ (1903), un caracter teologic, el evoluînd spre un idealism obiectiv de tip personalist. În 1848 **R.** a scris „Manualul republican al omului şi cetăţeanului“, prelucrat de N. Bălcescu în „Manualul bunului român“.

rentabilitáte, capacitate a unei întreprinderi de a aduce profit sau venit net. În capitalism, **r.** înseamnă calitatea întreprinderilor de a valorifica mai rapid capitalul avansat şi de a aduce un profit cît mai mare, acesta constituind scopul nemijlocit al producţiei. În socialism, **r.** unei întreprinderi înseamnă capacitatea de a realiza un beneficiu, după acoperirea cheltuielilor făcute cu producţia, pe seama încasărilor obţinute din vînzarea producţiei proprii. Fără să constituie scopul producţiei sociale şi nici criteriul hotărîtor şi singur al aprecierii activităţii economice, **r.** joacă un rol important în economia socialistă, fiind o condiţie a acumulării socialiste, o pîrghie în cointeresarea materială a întreprinderilor şi unul dintre principalii indicatori ai eficienţei activităţii economice. Gradul de **r.** al unei întreprinderi este exprimat de *rata rentabilităţii*, care se calculează ca raportul dintre suma totală a beneficiului obţinut de întreprindere într-o perioadă de timp determinată şi preţul de cost complet comercial al producţiei. Nivelul **r.** depinde de o serie de factori interni, legaţi de eforturile proprii ale întreprinderii (reducerea preţului de cost, îmbunătăţirea calităţii producţiei etc.), precum şi de factorii care nu depind de întreprindere (modificarea preţurilor la mijloace de producţie, condiţiile naturale diferite etc.). Sporirea *venitului net al întreprinderii* şi a ratei **r.** contribuie la mărirea posibilităţilor de investiţii pentru realizarea unui ritm susţinut al reproducţiei socialiste lărgite şi, prin aceasta, la realizarea scopului producţiei socialiste. Deşi necesitatea şi oportunitatea dezvoltării diferitelor ramuri ale economiei naţionale nu sînt determinate de criterii de **r.**, totuşi ele sînt luate în consideraţie, alături de alţi indicatori, la determinarea eficacităţii investiţiilor, la introducerea în producţie a unui nou produs etc.

réntă (lat. *reddita* „ceea ce se dă înapoi") **1.** (EC.) Venit regulat pe care îl pot obţine proprietarii de pămînt *(r. funciară)*, posesorii de capital bănesc (dobînda) sau deţinătorii unor hîrtii de valoare cu curs ferm *(r. de stat)*, venit care nu este legat de o activitate de întreprinzător. — *R. funciară*, formă de rentă existentă în orînduirile bazate pe exploatare, care reprezintă în întregime sau parţial plusprodusul creat de producătorii nemijlociţi şi însuşit de proprietarul funciar. *R.f.* nu este deci un produs al pămîntului sau al proprietăţii funciare, ci un produs al muncii omeneşti. În feudalism, *r.f.* a reprezentat forma dominantă de însuşire a plusprodusului de către proprietarii funciari, în condiţiile unui nivel scăzut de dezvoltare a forţelor de producţie şi a relaţiilor bazate pe iobăgie. *R. feudală* a cunoscut trei forme: a) *r. în muncă* (claca, boierescul), răspîndită la începutul orînduirii feudale, constînd din obligaţia ţăranului iobag de a lucra cu uneltele şi cu vitele sale un anumit număr de zile pe pămîntul moşierului; b) *r. în produse* (dijma, zeciuiala, ruşfeturile etc.), prin care dijmaşul lucrează cu uneltele şi cu vitele sale pe pămîntul moşierului, iar produsul în natură îl împarte cu proprietarul funciar; această formă a fost cea mai răspîndită; c) *r. în bani*, în cadrul căreia ţăranul plăteşte sub formă bănească **r.** după ce şi-a vîndut produsele pe piaţă. Transformarea *r. în produse* în *r. în bani* a fost legată de dezvoltarea producţiei de mărfuri şi a schimbului şi este caracteristică etapei de descompunere a feudalismului. În România, formele **r.** feudale s-au menţinut pînă tîrziu, datorită rămăşiţelor feudale păstrate în agricultura ţării. Dacă *claca* a fost înlăturată în mare parte după răscoala din 1907, *dijma* a continuat să reprezinte forma principală de exploatare a ţărănimii pînă la reforma agrară din 1945, fiind complet lichidată în procesul transformării socialiste a agriculturii. — *R. absolută*, formă a rentei funciare caracteristică orînduirii capitaliste. Reprezintă venitul încasat de la arendaşi de către proprietarii funciari în virtutea monopolului proprietăţii private asupra pămîntului. Arendaşul poate plăti *r.a.* datorită faptului că plusvaloarea obţinută în agricultură este mai mare decît profitul mijlociu, iar valoarea mărfurilor agricole este mai mare decît preţul de producţie. Acest excedent de valoare şi de plusvaloare a fost explicat de către Marx prin *compoziţia organică a capitalului*, mai scăzută în agricultură, şi prin neparticiparea capitalurilor din agricultură, datorită monopolului proprietăţii private, la procesul egalizării ratei profitului. *R.a.* plătesc toţi arendaşii, indiferent de fertilitatea terenurilor şi de poziţia lor. Existenţa ei determină rămînerea în urmă a agriculturii faţă de industrie şi scumpirea produselor agricole. O dată cu desfiinţarea monopolului proprietăţii private asupra pămîntului dispare şi *r.a.* — *R. diferenţială*, formă a rentei funciare. Reprezintă partea din profitul suplimentar, rezultat din diferenţa de productivitate a muncii pe diferite terenuri agricole, pe care arendaşul o cedează proprietarului funciar. Datorită particularităţilor agriculturii, ca ramură a producţiei materiale, şi nevoilor crescînde şi imperioase de produse agricole, care fac necesară şi cultivarea celor mai slabe terenuri, preţul produselor agricole este determinat nu de condiţiile sociale medii, ci de cele existente pe terenurile mai proaste. Diferenţa dintre profitul obţinut pe un teren mai bun ca urmare a unei productivităţi mai înalte a muncii şi profitul realizat chiar şi pe cele mai proaste terenuri este însuşită de proprietarul funciar. Existenţa *r.d.* este legată de caracterul limitat al terenurilor agricole, îndeosebi al celor bune, şi de monopolul proprietăţii asupra pămîntului. În raport cu condiţiile în care se formează, se disting: *r.d. I*, rezultată din profitul suplimentar obţinut pe terenurile mai fertile şi mai bine situate în raport cu centrele de consum şi cu căile de comunicaţie, şi *r.d. II*, rezultată din profitul suplimentar dat de investiţiile succesive pe acelaşi teren, făcute în vederea intensificării producţiei. În perioada contractului de arendare, profiturile suplimentare aduse de investiţiile noi de capital rămîn în posesiunea arendașului, iar la încheierea noului contract trec în posesiunea proprietarului funciar, care mărește renta. Sursa *r.d.* o constituie plusprodusul creat în agricultură și nu condițiile naturale favorabile, care creează numai baza pentru o productivitate sporită a muncii, și nici proprietatea funciară, care permite numai însușirea acestui profit suplimentar sub formă de **r.** În economia socialistă, menținîndu-se diferențele de fertilitate și de poziție ale terenurilor și unele particularități ale formării prețurilor în agricultură, precum și efectuarea unui volum diferit de investiții, există posibilitatea obținerii unor venituri diferențiate de către cooperativele agricole. Veniturile suplimentare obținute pe această cale servesc la dezvoltarea gospodăriei respective și la satisfacerea unor nevoi generale ale societății. — *R. de monopol*, formă a rentei funciare. Reprezintă venitul suplimentar obținut prin închirierea sau prin arendarea de terenuri de către proprietarii care monopolizează diferite forțe și resurse naturale sau anumite poziții în spațiu. De exemplu, *r. de m.* pot încasa proprietarii terenurilor unde se află zăcăminte bogate de țiței, minereuri, diamante etc., căderi de apă utilizabile în condiții avantajoase, precum și proprietarii unor terenuri de construcție cu așezare deosebită. **2.** (DR.) *Rentă viageră*, sumă de bani pe care o persoană se obligă, cu titlu gratuit sau oneros, s-o plătească periodic alteia, pe toată durata vieții acesteia (ex. *r.v.* plătită persoanei care transmite dreptul de proprietate asupra unei locuințe).

rentiér (EC. POL.), persoană care trăiește din rentă; capitalist care cedează în folosința altui capitalist (întreprinzător) capitalurile lui și trăiește din dobînzi, dividende etc., pe care le încasează de la acesta. Creșterea considerabilă în condițiile imperialismului a păturii **r.** este o expresie a parazitismului și putrefacției capitalismului, ajuns în acest stadiu de dezvoltare.

renúră (TEHN.), canal sau grup de canale executate pe suprafețele exterioare sau interioare ale unor piese și ale unor organe de mașini, avînd un anumit rol funcțional sau de asamblare.

reobáză (gr. *rheos* „curent" și *basis* „sprijin, susținere" FIZIOL.), valoare minimă a intensității unui curent electric continuu, capabil să producă excitația unui substrat viu (celulă și fibră nervoasă, celulă și fibră musculară etc.). **R.** este utilizată în fiziologie pentru determinarea excitabilității substratului viu respectiv.

reologíe (gr. *rheos* „curent" și *logos* „știință"), ramură a fizicii al cărei obiect de studiu îl constituie curgerea și deformarea în timp a corpurilor sub acțiunea forțelor aplicate asupra lor. Principalele proprietăți ale materialelor studiate de **r.** sînt: elasticitatea, plasticitatea, viscozitatea (denumite proprietăți reologice esențiale), ductilitatea, maleabilitatea, penetrabilitatea ș.a. (denumite proprietăți tehnologice). *Macroreologia* consideră corpurile continue, omogene și izotrope; *microreologia* ține seama de structura internă discontinuă a corpurilor, deducînd din aceasta comportarea lor reologică. Obiectul de studiu fiind foarte complex, **r.** teoretică utilizează îndeosebi metoda lucrului cu modele. **R.** experimentală folosește numeroase metode fizice de determinare a proprietăților reologice, în special a celor de interes tehnic. Însușindu-și progresele recente ale matematicii și fizicii, **r.** a dobîndit o mare importanță pentru metalurgie, construcția de mașini, industria construcțiilor etc.

reométru (FIZ., TEHN.), instrument folosit pentru studierea și pentru măsurarea proprietăților reologice ale materialelor. După modul de funcționare și după tipul de solicitare, se deosebesc: **r.** cu deformație pură (ex. aparatul pentru încercarea oțelului la întindere), **r.** cu lunecare laminară (ex. viscozimetrul cu tub capilar, **r.** cu cilindru rotitor), **r.** cu curgere liniară (ex. **r.** cu căderea liberă a unei sfere mici) etc.

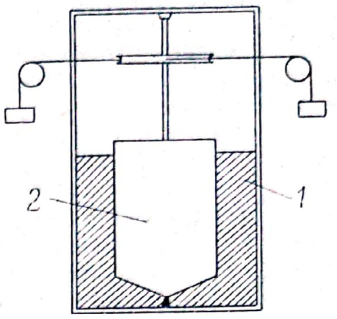

Reometru

1 — probă; *2* — cilindru rotitor

reospălătór (IND. EXTR.), aparat folosit pentru spălarea și pentru concentrarea cărbunilor. În **r.**, materialul este antrenat de un curent de apă (descendent sau ascendent), care favorizează separarea și concentrarea cărbunilor.

reostát (gr. *rheos* „curent" și *statos* „care stă pe loc"; ELT.), aparat al cărui element constitutiv principal este un rezistor la care rezistența electrică poate fi reglată fără demontarea conexiunilor. Este utilizat la reglarea intensității curentului electric din circuite.

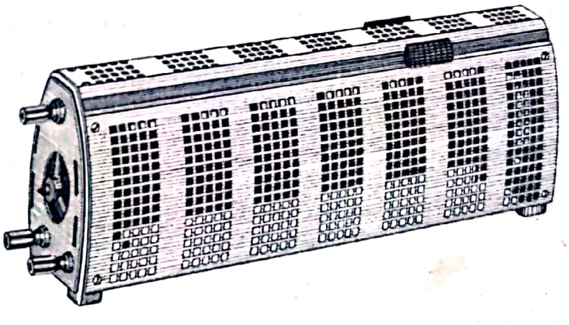

Reostat

reostricțiúne (FIZ.), contracție transversală a unui conductor străbătut de curent electric, datorită forțelor exercitate de către cîmpul magnetic propriu. **R.** este mai puternică

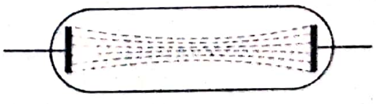

Reostricțiune

la conductoarele lichide (ex. în cuptorul cu inducţie) şi la coloanele de plasmă. Se mai numeşte *efect pinch*.

reotropism (gr. *rheos* „curent" şi *tropein* „a se întoarce"; BIOL.), orientare a organismelor acvatice fixate, în direcţia curentului apei.

reparáţie (DR.), acoperire a unui prejudiciu de către persoana răspunzătoare de pricinuirea lui. **R.** poate fi: *în natură*, cînd constă în restabilirea situaţiei anterioare, sau *prin echivalent*, cînd constă în acordarea unei despăgubiri. — *Reparaţii de război* v. *despăgubiri de război*.

reparáţii (EC.), complex de lucrări necesare în vederea îngrijirii şi menţinerii *fondurilor fixe* în stare normală de funcţionare. — *R. curente*, reparaţii periodice care constau în înlocuirea sau în refacerea unui număr redus de piese mici sau a unor părţi neînsemnate ale clădirilor, utilajelor etc., care se uzează într-o perioadă mai scurtă de un an. Executarea la timp şi în bune condiţii a *r.c.* contribuie la buna funcţionare a utilajelor, mărind perioada de lucru între două reparaţii capitale, la îmbunătăţirea utilizării fondurilor fixe. — *R. capitale*, reparaţii efectuate la intervale mari şi care constau în înlocuirea sau în refacerea completă a unor părţi principale ale utilajelor, clădirilor etc. ori a unui număr important de piese uzate, cu scopul de a le menţine caracteristicile tehnice-economice şi pentru a preîntîmpina ieşirea acestora din funcţiune înainte de termen. Cînd sînt însoţite de unele modernizări şi perfecţionări, *r.c.* contribuie la prelungirea duratei de funcţionare, la creşterea randamentului şi a eficacităţii utilajelor respective. În ţara noastră s-a trecut la organizarea pe scară industrială a *r.c.*, la concentrarea acestor lucrări în unităţi specializate care să folosească metode moderne (ex. organizarea reparaţiilor în flux), la repartizarea teritorială raţională a unităţilor de reparaţii. Toate acestea permit realizarea unor *r.c.* de calitate superioară şi deci o mărire a perioadei de funcţionare a fondurilor fixe, între două reparaţii.

repartitór (TELEC.), instalaţie care serveşte la legarea liniilor telefonice din reţeaua exterioară cu circuitele din interiorul unei centrale telefonice. **R.** este prevăzut şi cu dispozitive de protecţie contra supratensiunilor, mai cu seamă în cazul acelora conectate la liniile aeriene. **R.** permite modificarea numerelor de telefon prin schimbarea corespunzătoare a legăturilor dintre reţea şi circuitele din centrală.

repartiţia primară a venitului naţional v. **distribuirea primară a venitului naţional.**

repartíţie, moment al procesului reproducţiei produsului social total, care, alături de schimb, face legătura între producţie şi consumaţie. Într-un sens mai larg, **r.** cuprinde repartizarea mijloacelor de producţie în societate, pe baza şi în funcţie de care se face repartiţia în societate a membrilor acesteia şi repartizarea produselor muncii între ei. Repartiţia are întotdeauna o formă istorică concretă. Caracterul, structura şi conţinutul ei sînt determinate de înseşi caracterul şi structura producţiei, deci de forma de proprietate asupra mijloacelor de producţie. Totodată **r.** are un rol activ asupra producţiei, putînd s-o stimuleze sau s-o frîneze. Dominaţia proprietăţii capitaliste asupra mijloacelor de producţie face ca **r.** în capitalism să aibă un caracter de clasă, antagonist, lovind în interesele oamenilor muncii. Înlăturarea acestui caracter al **r.** capitaliste devine posibilă o dată cu trecerea la socialism, cînd mijloacele de producţie şi produsele muncii devin proprietate socialistă. **R.** socialistă, înfăptuită în mod planificat în interesul dezvoltării economiei naţionale şi al ridicării nivelului de trai al poporului, exercită un puternic rol stimulator asupra producţiei. — *R. după muncă*, formă de repartizare a bunurilor destinate consumului individual, specifică primei faze a societăţii comuniste, socialismul. Necesitatea obiectivă a *r. după m.* este determinată de o serie de condiţii, printre care; nivelul de dezvoltare al forţelor de producţie care nu asigură încă belşugul de bunuri materiale necesar repartiţiei după nevoi; munca nu a devenit încă prima necesitate vitală pentru toţi membrii societăţii; se menţin unele deosebiri esenţiale între munca fizică şi intelectuală, grea şi uşoară, calificată şi necalificată, între munca din industrie şi cea din agricultură. Toate acestea fac necesară în mod obiectiv o legătură directă între ceea ce revine prin **r.** fiecărui membru al societăţii şi cantitatea şi calitatea muncii prestate de el şi, prin urmare, controlul riguros al statului asupra cuantumului muncii şi al consumului. Această necesitate obiectivă este exprimată de *legea repartiţiei după muncă*, lege economică specifică socialismului. În socialism, **r.** are la bază principiul „de la fiecare după capacităţi fiecăruia după muncă", care se înfăptuieşte prin plată egală la muncă egală, prin diferenţierile în repartiţie în funcţie de gradul de calificare, de importanţa socială a muncii, de condiţiile de lucru etc. În ţara noastră, *r. după m.* se înfăptuieşte, în sectorul de stat şi al cooperaţiei meşteşugăreşti, prin salariu, iar în sectorul cooperatist din agricultură prin plata în natură şi bani după ziua-muncă, completată cu plata suplimentară în funcţie de producţia obţinută. *R. după m.* are un puternic rol stimulator, realizînd cointeresarea materială a membrilor societăţii la creşterea şi perfecţionarea producţiei, la sporirea productivităţii muncii, la ridicarea calificării lor, îmbinînd în mod armonios interesele personale cu cele ale întregii societăţi. Partidul şi guvernul ţării noastre se preocupă în permanenţă de îmbunătăţirea formelor de *r. după m.*, prin perfecţionarea sistemului de salarizare, al celui de repartiţie în cooperativele agricole, a sistemului de normare a muncii etc. V. şi socialism. — *R. după nevoi*, formă de repartizare a bunurilor destinate consumului individual, corespunzătoare comunismului deplin construit. Trecerea la *r. după n.* presupune crearea unui belşug de bunuri materiale şi transformarea muncii în prima necesitate vitală a oamenilor. Principiul corespunzător realizării ei este „de la fiecare după capacităţi, fiecăruia după nevoi". V. şi comunism. — *Repartiţia forţelor de producţie*, partea procesului de repartiţie care realizează distribuirea mijloacelor de producţie şi a forţei de muncă între diferite ramuri şi sfere de activitate, precum şi pe teritoriul ţării. Caracterul şi modul de realizare a *r.f. de p.* sînt determinate de esenţa modului de producţie respectiv, de legile economice proprii lui, iar în cazul **r.** teritoriale şi de factori naturali (resurse şi condiţii naturale favorabile). În capitalism, *r.f. de p.* se face, în general, în mod spontan, anarhic, sub influenţa concurenţei şi a luptei pentru un profit cît mai mare, fiind reglementată de legea valorii. În aceste condiţii, este favorizată dezvoltarea anumitor ramuri, industria este concentrată în anumite centre, regiuni întregi rămînînd slab dezvoltate din punct de vedere economic. În socialism, *r.f. de p.* se înfăptuieşte conştient, planificat, în scopul asigurării unei dezvoltări armonioase, proporţionale a economiei naţionale. În România, pe baza procesului de industrializare socialistă, se realizează o **r.** a forţelor de producţie raţională, care asigură dezvoltarea complexă, multilaterală a economiei naţionale, imprimînd un ritm mai rapid ramurilor hotărîtoare pentru progresul tehnic, ridicarea regiunilor şi raioanelor mai slab dezvoltate din punct de vedere economic şi obţinerea unei eficienţe ridicate a activităţii economice.

repartizór (DRUM.) v. **distribuitor.**

repáus 1. (FILOZ., FIZ.) Moment integrant al mişcării, care, în raport cu caracterul absolut al acesteia, apare ca fiind condiţionat, temporar şi relativ. În mecanică, prin **r.** se înţelege starea unui corp în timpul căreia nu se schimbă poziţia lui relativă şi distanţa faţă de un alt corp sau faţă de un sistem de referinţă, considerate fixe. Deoarece în natură nu există corpuri sau sisteme de referinţă absolut imobile, **r.** oricărui corp se defineşte în raport cu un sistem de referinţă ales arbitrar. **2.** (FIZIOL.) Suspendare temporară a unei activităţi, avînd rolul de a restabili capacitatea de muncă a unui organ sau a întregului organism (ex. **r.** fizic, intelectual, digestiv etc.). **3.** (ZOOTEHN.) *Repaus mamar*, intervalul de timp de la încheierea unei lactaţii (încetarea mulsului) pînă la următoarea fătare a vacilor şi a oilor. Durata *r.m.* la vaci este în medie de 50—60 de zile, putînd varia în funcţie de tipul de producţie (lapte sau carne), vîrstă, starea de întreţinere etc. Respectarea *r.m.* condiţionează într-o măsură importantă capacitatea productivă a femelei la viitoarea lactaţie, precum şi dezvoltarea viitorului făt.

repér (din lat. *reperire* „a regăsi") **1.** (MAT.) Figură cu ajutorul căreia se poate introduce un sistem de coordonate într-un spaţiu prin metode invariante. De exemplu, trei puncte necoliniare într-un plan sau patru puncte necoplanare în spaţiu, date într-o anumită ordine (notate O, A_1, A_2 sau O, A_1, A_2, A_3), formează un **r.** cartezian în plan, respectiv în spaţiu. Se numeşte şi *sistem de referinţă*. În geometria diferenţială se consideră *repere mobile* **r.** care se asociază punctelor unei curbe, unei suprafeţe sau unei varietăţi cu mai multe dimensiuni. **2.** (TOPOGR.) *Reper fotogrammetric*, detaliu topografic punctiform, natural sau artificial, identificat pe fotogramă şi pe teren şi utilizat în lucrările de restituţie sau de redresare pentru legarea precisă a hărţilor de reţeaua geodezică şi de nivelment a unei ţări.

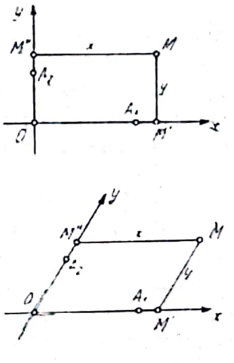

Repere în plan

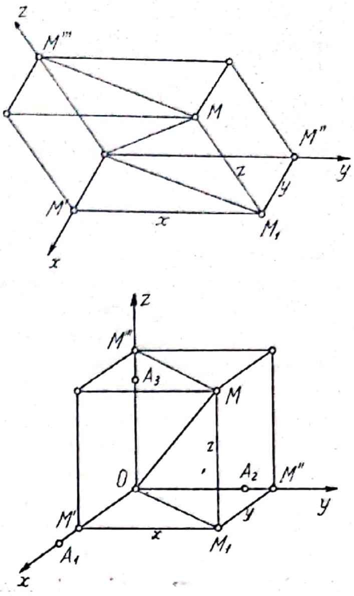

Repere în spaţiu

reperaj fotogrammetric, complex de lucrări prin care se stabilesc pe fotograme şi se determină pe teren, prin metode topografice, punctele de reper necesare lucrărilor de întocmire a hărţilor. Se mai numeşte *reperaj terestru*.

repetitór, pianist acompaniator al unui cîntăreţ sau al unui instrumentist în repetiţii şi în recitaluri. Se mai numeşte şi *corepetitor*.

repetíţie **1.** (LINGV.) Procedeu sintactic-stilistic care constă în întrebuinţarea de două sau de mai multe ori a aceluiaşi cuvînt sau grup de cuvinte. Ca procedeu gramatical, **r.** exprimă durata unei acţiuni, intensitatea unei acţiuni sau a unei calităţi, precum şi numeroase sensuri, legate de obicei de circumstanţe ca: distribuţia, progresia, succesiunea, periodicitatea etc. (ex. **r.** verbului *vine* în versurile: *Mircea însuşi mînă-n luptă vijelia-ngrozitoare,/ Care vine, vine, vine, calcă totul în picioare.* M. Eminescu). Unele **r.** se folosesc exclusiv cu valoare afectivă, exprimînd anumite stări psihice, sau cu scopul de a atrage atenţia cuiva, de a sublinia o idee. **2.** (TOPOGR.) Metodă de determinare a unghiurilor în triangulaţiile locale cu ajutorul tahimetrului prin repetare, luîndu-se ca origine a măsurătorii valoarea finală a măsurătorii anterioare. Permite reducerea erorilor de divizare a cercului orizontal şi măreşte precizia determinării finale (peste precizia de lectură din microscopul tahimetrului).

repetór (TELEC.), aparat electronic folosit pentru amplificarea semnalelor telefonice în ambele sensuri de comunicaţie. **R.** este compus, în general, din două amplificatoare (cîte unul pentru fiecare sens de comunicaţie) şi din dispozitive de separare a sensurilor şi de transmitere a apelului. Este utilizat în telefonia la mare distanţă.

repicáre (fr. *répiquer* „a transplanta“; HORT.), lucrare, executată în răsadniţe şi în sere, care constă în răsădirea la distanţe mai mari a plantelor tinere cînd au 2—3 frunze. Prin **r.**, răsadurilor li se asigură o suprafaţă de nutriţie mai mare şi condiţii mai favorabile de creştere. La flori şi la unele legume, **r.** se face de mai multe ori înainte de plantarea la locul definitiv.

Repin, Ilia Efimovici (1844—1930), pictor rus, reprezentant de seamă al peredvijnicilor. A fost membru al Academiei de artă. A studiat la Academia de artă din Petersburg, unde apoi a fost profesor (1893—1907). A cunoscut de timpuriu concepţiile estetice ale democraţilor revoluţionari ruşi. Între 1873 şi 1876, **R.** a studiat în Italia şi în Franţa („Cafenea pariziană“, 1875). El a înfăţişat sub cele mai variate aspecte viaţa poporului rus. Inspirat din trecutul Rusiei, a realizat compoziţia „Zaporojenii scriind o scrisoare sultanului Mahomed al IV-lea“ (1878—1891), galerie de portrete, remarcabilă prin robusteţea şi optimismul tipului popular, a înfăţişat momente dramatice din istoria Rusiei („Ivan cel Groaznic şi fiul său Ivan“, 1885; „Ţarevna Sofia la mănăstirea Novodevici“, 1879), aspecte ale frămîntărilor ideologice şi politice contemporane („Refuz de spovedanie“, 1885; „Arestarea propagandistului“, 1878; „Neaşteptatul“, 1883—1888). Contradicţiile sociale ale epocii şi-au găsit expresia în lucrările sale „Edecarii de pe Volga“ (1871—1873), „Procesiune religioasă în gubernia Kursk“ (1880—1883), în care se întrezăreşte forţa spirituală latentă a poporului. A lăsat un mare număr de portrete valoroase ale reprezentanţilor culturii ruse. Creaţia lui **R.** se distinge prin viziunea monumentală, dinamism, expresivitatea atitudinilor şi pătrunderea psihologică a modelelor. Cromatica operei sale este caldă şi strălucitoare, iar tuşa largă, generoasă. Concepţiile sale teoretice sînt expuse în lucrarea „Apropiere depărtată“.

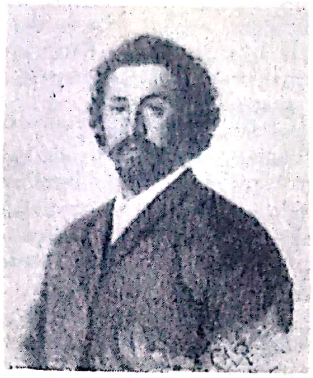

I. E. Repin (autoportret)

réplică (lat. *replicare* „a îndoi, a întoarce, a replica“) **1.** (TEATRU) Element component al dialogului, destinat să determine şi să anime o acţiune dramatică; partea finală a unui fragment de dialog, care solicită intervenţia interlocutorului. **2.** (ARTE PLAST.) Repetare a unei opere de artă, executată de autor sau sub supravegherea lui. **R.** poate fi de dimensiuni sau din materiale diferite de cele ale originalului şi poate prezenta şi unele mici modificări de formă. **3.** (FIZ.) Mulaj al unui corp obţinut prin depunerea pe suprafaţa acestuia a unei pelicule maleabile, care ulterior este desprinsă de pe corp. **R.** se utilizează în microscopia electronică, pentru studierea structurii suprafeţelor corpurilor care sînt opace pentru electroni; ele se fac de obicei din colodiu şi au grosimea de 50—200 Å. În spectroscopie se folosesc **r.** ale reţelelor de difracţie, deoarece sînt mult mai ieftine decît originalele.

repliére (MILIT.), mutare a apărării de pe un aliniament pe altul situat mai înapoi, de regulă sub presiunea inamicului atacator. Se execută în scopul sustragerii forţelor proprii de sub loviturile inamicului şi al refacerii apărării pe un aliniament mai favorabil ducerii acţiunilor de luptă ulterioare.

repórt (CONT.), trecere a unei sume (reprezentînd un total parţial) din josul unei coloane în fruntea coloanei următoare pentru a fi adunată la aceasta.

reportáj, material publicistic redactat cu scopul informării operative asupra unor evenimente, fapte diverse, de obicei ieşite din comun, regiuni mai puţin cunoscute sau care prezintă un anumit interes ocazional. După modalităţile literare şi gazetăreşti întrebuinţate, se disting: **r.** monografic, **r.** eseu, **r.** portret etc. Printre cei care l-au impus ca gen publicistic de valoare, învestindu-l cu calităţi literare, se numără: Egon Erwin Kisch, J. Fučík ş.a. În România, genul a fost inaugurat de întemeietorii primelor publicaţii periodice: Heliade, Asachi, Bolliac ş.a. N. Filimon l-a ridicat pe o treaptă superioară. **R.** literar românesc, prin Geo Bogza, Zaharia Stancu, G. Călinescu ş.a., a cunoscut o mare înflorire în anii de după eliberarea ţării de sub jugul fascist.

„Reporter“, revistă democratică, antifascistă românească, apărută săptămînal la Bucureşti în perioada decembrie 1933 — februarie 1938. La începutul existenţei sale a fost doar parţial influenţată de P.C.R., dar în 1937 a devenit o publicaţie a partidului, avîndu-l ca redactor-şef pe N.D. Cocea. A avut o problematică variată, publicînd articole pe teme de politică internă şi internaţională, economice, culturale, ştiinţifice etc.

represálii (ital. *ripresaglia*, din *ripreso* „reluat"; DR.), măsuri de constrîngere luate de un stat ca urmare a actelor ilicite săvîrşite faţă de el sau faţă de cetăţenii săi de către un alt stat. Scopul **r.** este de a sili statul împotriva căruia ele sînt folosite să înceteze asemenea acte. Dreptul internaţional contemporan admite numai **r.** fără folosirea forţei armate.

represiúne (DR.), formă de constrîngere juridică, cu caracter penal, care constă în sancţionarea infractorilor prin aplicarea şi executarea pedepselor prevăzute de legea penală. V. şi pedeapsă.

reprezentánţă (DR.) **1.** (În unele state socialiste) *Reprezentanţă comercială*, organ al statului care reprezintă în alte state interesele sale în domeniul comerţului exterior. *R.c.* au fost create ca urmare a instituirii monopolului comerţului exterior, pentru a contribui la realizarea şi la dezvoltarea relaţiilor comerciale ale acestor state. Ele au acelaşi statut juridic ca şi misiunile diplomatice. **2.** *Reprezentanţă diplomatică* v. *misiune diplomatică*.

reprezentáre 1. (PSIH.) Imagine senzorială a obiectelor şi fenomenelor realităţii, evocată mintal în absenţa acestora; proces psihic care realizează această evocare. **R.** intervine în procesul *memoriei*, cînd reproducem imaginea unor obiecte percepute anterior, sau în procesul *imaginaţiei*, cînd se creează, pe baza elementelor date de experienţa anterioară, imaginea unor obiecte necunoscute sau inexistente. **R.** constituie o formă de reflectare senzorială, aparţinînd primei trepte a cunoaşterii, dar are un rol important în realizarea trecerii la cea de-a doua treaptă a cunoaşterii, la gîndirea abstractă. **R.** pot fi vizuale, auditive, chinestezice etc. **2.** (MAT.) *Reprezentare conformă* v. *transformare conformă*. **3.** (STATIST.) *Reprezentare grafică*, reprezentare a datelor prin linii, puncte, figuri geometrice, figuri naturale şi simbolice sau prin hărţi. *R.g.* este sugestivă şi uşor de reţinut, arătînd în mod intuitiv structura fenomenelor, legăturile reciproce dintre fenomene şi legităţile în dezvoltarea fenomenelor. Ca mijloc de analiză sînt folosite *r.g.* ca: histograma, historiograma, corelograma, curbele de diferite feluri. V. şi grafic. **4.** (TOPOGR.) *Reprezentare topografică*, figurare pe hartă a detaliilor de pe teren prin semne convenţionale (topografice), care reproduc în mod schematic şi pe cît posibil la scară forma naturală a acestora. **5.** (DR.) Îndeplinire de către o persoană a unui act juridic în numele şi pe seama altei persoane, în temeiul unei împuterniciri fie date de către această din urmă persoană (în cazul mandatului), fie prevăzute de lege (în cazul reprezentării legale).

reprivatizáre (EC. POL.), trecere a unei întreprinderi sau a unei ramuri naţionalizate de către statul burghez din nou în proprietate privată capitalistă. V. şi naţionalizare.

repríză^1 1. (TEHN.) Repetare sau reluare, în aceleaşi condiţii, a unei operaţii întrerupte sau a unei faze dintr-o operaţie (ex. reluarea turnării betonului la o construcţie, aplicarea vopselei în mai multe straturi etc.). **2.** (MAŞ.) Mărire a turaţiei unui motor pînă la o anumită turaţie de regim atunci cînd aceasta s-a micşorat incidental. **3.** (METAL.) Defect de turnare care se prezintă sub formă de canale cu adîncimi diferite, cu margini rotunjite şi oxidate, pe suprafeţele pieselor metalice.

repríză^2 (SPORT), fiecare dintre părţile egale în care se împarte desfăşurarea unor jocuri sportive. Numărul şi durata **r.** variază de la un joc sportiv la altul (ex., la fotbal, 2 **r.** a 45 de minute; la rugbi, 2 **r.** a 40 de minute; la hochei, 3 **r.** a 20 de minute; la polo, 4 **r.** a 5 minute). **R.** sînt despărţite între ele prin pauze, a căror durată diferă şi ea de la un joc la altul.

reproducătór (ZOOTEHN.), animal folosit la împerechere, în scopul asigurării înmulţirii efectivelor; în terminologia curentă, denumirea se referă în special la masculi. Selecţionarea **r.** se face în funcţie de valoarea sa ereditară, puterea de transmitere a caracterelor valoroase, precum şi de conformaţia exterioară. Vîrsta optimă de folosire la reproducţie în cazul raselor precoce este de 16—18 luni la taurine, 24—36 de luni la cabaline, 12—18 luni la ovine şi 8—11 luni la porcine.

reprodúcere 1. (PSIH.) Proces al memoriei prin care se evocă, se reactualizează mintal imagini, idei, cunoştinţe însuşite în cursul experienţei anterioare. Spre deosebire de recunoaştere, **r.** se realizează în lipsa obiectelor percepute sau textelor memorate anterior. De aceea **r.** este în general mai dificilă decît recunoaşterea. **R.**, fiind rezultatul final al memorării, reprezintă criteriul verificării practice a eficienţei memoriei. **2.** (BIOL.) Proces de înmulţire a organismelor vii. **3.** (TEHN.) Executare, prin diferite procedee, a uneia sau a mai multor piese după o piesă-etalon, după o piesă-model sau după şablon.

reprodúcţie (EC. POL.), reluare, reînnoire continuă a procesului de producţie, reprezentînd unitatea organică a legăturilor complexe şi a momentelor sale (*producţie, repartiţie, circulaţie* şi *consum*). Procesul **r.** cuprinde reproducerea produsului social total, a forţei de muncă şi a relaţiilor de producţie. **R.** poate fi: *simplă*, cînd procesul de producţie se reia pe aceeaşi scară, şi *lărgită*, cînd se măresc proporţiile producţiei. **R.** este o necesitate obiectivă pentru existenţa şi dezvoltarea societăţii omeneşti, deci un proces valabil pentru toate orînduirile sociale. Ea se desfăşoară în cadrul unor relaţii de producţie şi al unor legi economice proprii fiecărei orînduiri sociale, esenţa şi trăsăturile ei fiind determinate de caracterul modului de producţie respectiv. Pentru orînduirile precapitaliste, ca urmare a dezvoltării lente a forţelor de producţie, a fost caracteristică, în general, **r.** simplă. Începînd cu capitalismul, devine caracteristică **r.** lărgită. *R. capitalistă* are caracter antagonist, perpetuează forma de capital a mijloacelor de producţie şi caracterul de marfă al forței de muncă, reproducînd relațiile de exploatare. Reproducția capitalistă se desfășoară în mod anarhic, spontan, în scopul obținerii unui profit cît mai mare; ea este însoțită de nefolosirea unor capacități de producție, de șomaj, de irosirea unei părți din munca socială și întreruptă periodic de crize economice. K. Marx, analizînd mecanismul **r.** în capitalism, a dezvăluit corelațiile necesare și legitățile realizării **r.** simple și lărgite (valabile și pentru socialism), a elaborat schemele **r.**, care ilustrează legăturile reciproce și proporțiile materiale și valorice necesare, a arătat necesitatea legică a *creșterii cu precădere a producției mijloacelor de producție față de producția obiectelor de consum* și a demonstrat că esența procesului **r.** capitaliste este reflectată de legea generală a acumulării capitaliste. Marx a precizat însă că aceste proporții și corelații sînt încălcate, echilibrul realizîndu-se întîmplător și temporar. V.I. Lenin a dezvoltat teoria marxistă a **r.**, a dezvăluit împletirea tendințelor spre progres tehnic cu tendințele spre stagnare, a analizat trăsăturile crizelor de supraproducție și a contradicțiilor **r.** capitaliste în imperialism. **R.** capitalistă perpetuează și amplifică toate contradicțiile capitalismului, pregătind condițiile pentru revoluția socialistă. *R. socialistă* se deosebește radical de cea capitalistă, esența ei nouă fiind exprimată de legile economice specifice socialismului. **R.** socialistă reprezintă reproducerea produsului social total, a forței de muncă și a relațiilor de producție pe baza proprietății socialiste. În procesul **r.** socialiste au loc creșterea și perfecționarea necontenită a producției pe baza tehnicii avansate, în strînsă legătură cu satisfacerea tot mai deplină a nevoilor mereu crescînde ale populației, aceasta constituind însuși scopul producției și al reproducției. **R.** socialistă se desfășoară planificat, neîntrerupt, fără crize, reluîndu-se sistematic pe scară lărgită. Ea se întemeiază pe creșterea cu precădere, în mod permanent, a producției mijloacelor de producție, pe sporirea continuă a *acumulărilor socialiste* și a consumului maselor populare. Corelațiile și proporțiile necesare înfăptuirii neîntrerupte a **r.** socialiste lărgite și realizării integrale a produsului social total, stabilite pe baza schemelor elaborate de Marx, sînt următoarele:

$$\mathrm{I}(s+v) > \mathrm{II}f$$
$$\mathrm{I}(f+s+v) > \mathrm{I}f+\mathrm{II}f$$
$$\mathrm{I}(s+v)+\mathrm{II}(s+v) > \mathrm{II}(f+s+v)$$

unde: f = fondul de înlocuire; s = produsul necesar; v = plusprodusul,

1) valoarea produsului necesar și a plusprodusului din sectorul I trebuie să fie mai mare decît fondul de înlocuire din sectorul II, deoarece o parte din plusprodus se utilizează pentru lărgirea producției în ambele sectoare; 2) valoarea produsului social creat în sectorul I trebuie să fie mai mare decît fondul de înlocuire din sectoarele I și II, în așa fel încît producția de mijloace de producție din sectorul I să asigure cantitatea și structura necesară atît pentru înlocuirea mijloacelor de producție uzate în ambele sectoare, cît și pentru lărgirea producției în proporțiile planificate; 3) valoarea nou creată în ambele sectoare (respectiv venitul național) trebuie să fie mai mare decît valoarea produsului social creat în sectorul II, în așa fel încît producția bunurilor de consum să asigure cantitatea și structura necesară pentru satisfacerea cerințelor atît ale muncitorilor ocupați în ambele sectoare și ale celor suplimentari, ceruți de lărgirea producției în cele două sectoare ale producției sociale, cît și a lucrătorilor ocupați în sfera neproductivă. Aceste corelații, cît și nivelul lor, al devansărilor obiectiv necesare în fiecare etapă sînt asigurate în socialism, prin activitatea de planificare a economiei naționale. Procesul **r.** socialiste este organizat de stat, care determină în mod planificat, pe baza posibilităților și a necesităților obiective, volumul producției, ritmul de dezvoltare al economiei naționale, proporțiile și corelațiile între ramurile ei, volumul acumulărilor și al consumului. Reproducția lărgită a fondurilor de producție se îmbină în socialism cu procesul de reproducere sistematică a forței de muncă, cu creșterea nivelului de calificare al lucrătorilor, excluzînd astfel șomajul și asigurînd ocuparea întregii populații apte de muncă în activități utile societății. Paralel cu **r.** produsului social total se reproduc și se perfecționează necontenit *relațiile de producție socialiste*, pregătind astfel condițiile trecerii la comunism. În România, procesul **r.** socialiste s-a desfășurat în ritmuri înalte, fiind condiționat și influențat de industrializarea socialistă susținută a țării, care a favorizat creșterea acumulărilor socialiste. În perioada 1950—1965, din venitul național a fost repartizat circa 25 % pentru acumulare. Aceasta a permis efectuarea unui volum sporit de investiții de la an la an, din care cea mai mare parte au fost destinate lărgirii și perfecționării producției pe baza tehnicii moderne. Lărgirea proporțiilor producției a fost însoțită de creșterea numărului salariaților, de pregătirea unor cadre specializate în raport cu cerințele economiei naționale, procesul reproducerii forței de muncă fiind însoțit de schimbări în structura ei, caracteristice transformării în perspectivă a României într-o țară industrială dezvoltată. V. și România *(Dezvoltarea economică)*.

reptile (lat. *reptilis*, din *repere* „a se tîrî"), clasă de vertebrate amniote, ovipare, cu temperatura corpului variabilă, cu pielea acoperită de solzi cornoși și lipsită, cu puține excepții, de glande; craniul are un singur condil occipital, iar inima este formată din două auricule și un ventricul, împărțit de obicei incomplet în două camere. **R.** au membre scurte, uneori rudimentare, iar alteori (ex. la șerpi) acestea lipsesc. În era mezozoică au trăit forme gigantice de **r.** (ex. dinozaurienii), unele

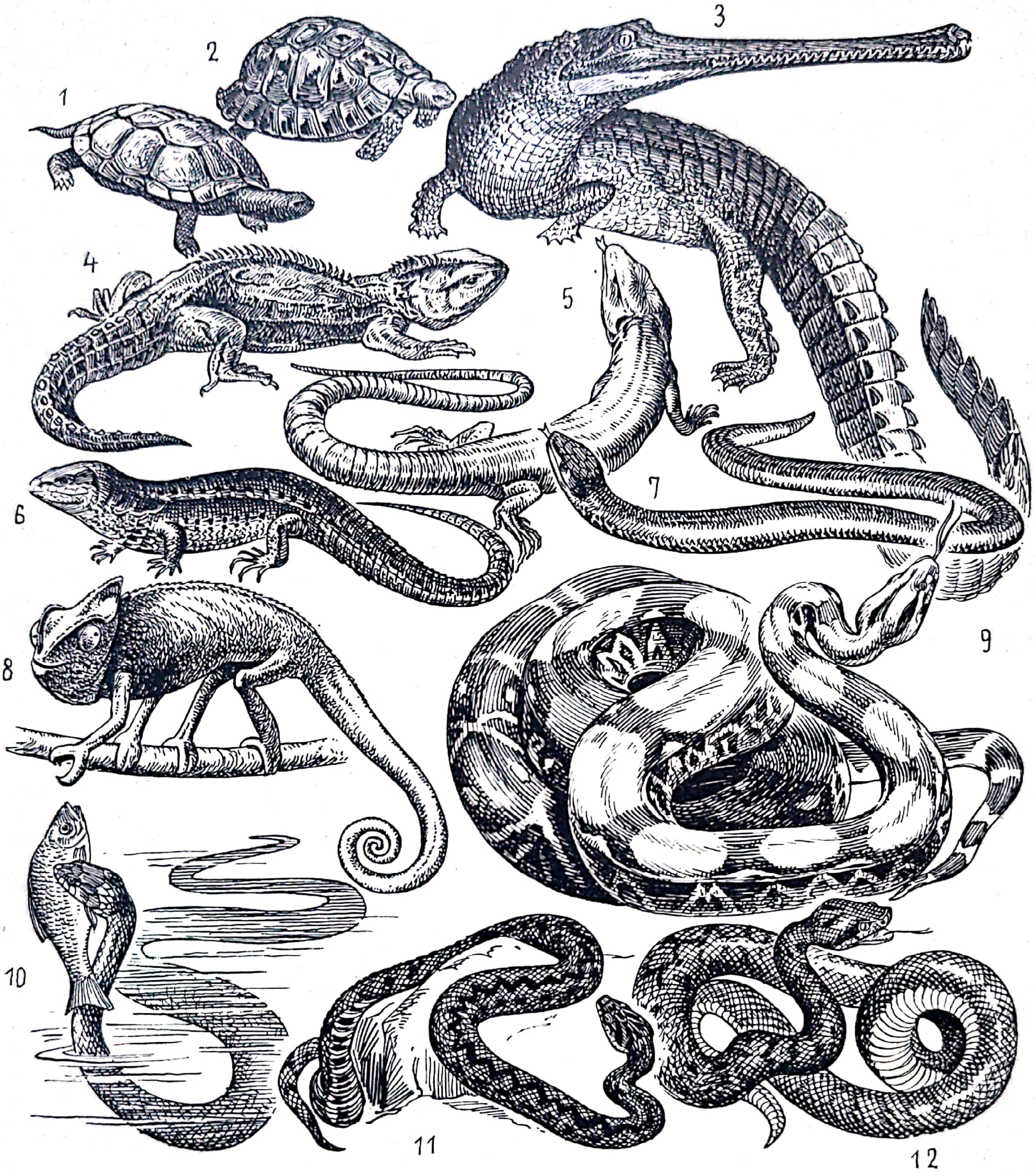

Reptile: *1* — broasca ţestoasă de lac (*Emys orbicularis*) : *2* — broasca ţestoasă de uscat (*Testudo graeca*) : *3* — gavialul (*Gavialis gangeticus*) ; *4* — hatteria (*Sphaenodon punctatum*) ; *5-6* — şopîrle (*Lacerta viridis* şi *Lacerta vivipara*) : *7* — năpîrca (*Anguis fragilis*) ; *8* — cameleon (*Chamaeleon vulgaris*) ; *9* — şarpele boa (*Boa constrictor*) : *10* — şarpe de casă (*Natrix natrix*) ; *11* — vipera (*Vipera berus*) ; *12* — şarpe cu clopoţei (*Crotalus horridus*).

dintre ele cu membre bine dezvoltate, adaptate la toate mediile şi la multiple moduri de viaţă; în această eră, **r.** au fost stăpînii uscatului, aerului şi mărilor. Trăiesc în toate continentele. Majoritatea reptilelor sînt terestre şi carnivore (ex. şopîrlele, şerpii, crocodilii, broaştele ţestoase).

Republica Arabă Unită, stat în nord-estul Africii, ocupînd şi peninsula Sinai din Asia, situat între Libia, Sudan, Marea Roşie, golful Akaba, Israel şi Marea Mediterană. Suprafaţa: circa 1 000 000 km². Populaţia: 28 900 000 loc. (1964), formată în special din egipteni (de limbă arabă). Capitala: *Cairo*. Limba de stat: araba. Cea mai mare parte a teritoriului **R.A.U.** este un deşert; valea Nilului, care străbate ţara de la sud la nord, formînd o deltă întinsă la vărsarea în Marea Mediterană, reprezintă o imensă oază în care se concentrează circa 97% din populaţie. În partea vestică a ţării se întinde

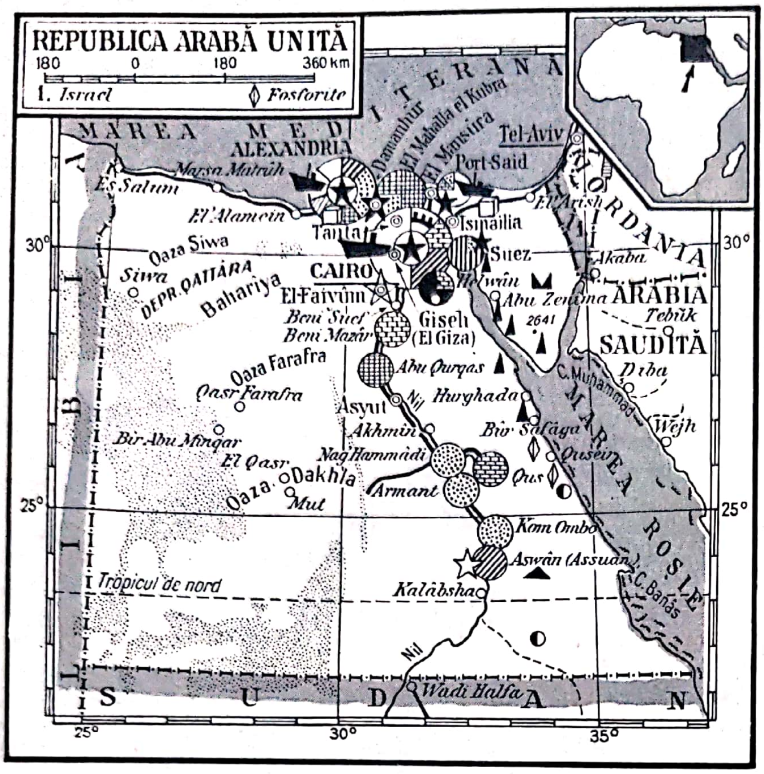
REPUBLICA ARABĂ UNITĂ
180 0 180 360 km
1. Israel
Fosforite
MAREA MEDITERANĂ
ALEXANDRIA
Marsa Matrûh
Es Sallum
El Alamein
Damanhûr
El Mahalla el Kubra
El Mansûra
Port Said
Tel-Aviv
Tanta
Ismailia
Suez
El Arîsh
Akaba
IORDANIA
ARABIA SAUDITĂ
Oaza Siwa
Siwa
DEPR. QATTÂRA
Bahariya
CAIRO
El-Faiyûm
Helwân
Abu Zenîma
2641
Tebûk
Beni Suef
Beni Mazâr
Giseh (El Giza)
Oaza Farafra
Qasr Farafra
Abu Qurqas
Duba
Asyut
Nil
Hurghada
C. Muhammad
Akhmîm
Bir Safâga
Wejh
Bir Abu Mingar
Nag Hammâdi
Quseir
El Qasr
Oaza Dakhla
Qus
Mut
Armant
MAREA ROŞIE
Kom Ombo
Aswân (Assuan)
Tropicul de nord
Kalâbsha
C. Banas
Wadi Halfa
SUDAN
LIBIA
30°
25°
35°

o portiune din Deşertul Libiei, cu relief de podiş. În cadrul lui apar depresiuni care ating pînza de apă freatică, constituind oaze. La est de valea Nilului se află Deşertul Arabiei, un podiş fragmentat de ueduri, cu înălţimi de 300—700 m, mărginit spre ţărmul Mării Roşii de munţii Etbai, care pe alocuri depăşesc 2 000 m altitudine. Peninsula Sinai are relief de podiş în partea nordică şi relief muntos (cu altitudinea maximă de 2 641 m) în sud. Climă tropicală continentală, foarte aridă, cu amplitudini termice diurne mari. Pe ţărmul Mării Mediterane clima este subtropicală mediteraneană. Singurul rîu Nilul, nu primeşte afluenţi pe teritoriul **R.A.U.** Zăcăminte de petrol, fosforite, minereuri de mangan, de fier, de zinc, aurifere, săruri (din lacurile sărate). Republica Arabă Unită este o ţară agrară cu o industrie în curs de dezvoltare. În industrie, sectorul capitalist de stat deţine rolul principal. În agricultură reforma agrară a subminat poziţia economică a marilor proprietari feudali; predomină mica proprietate ţărănească. Agricultura se practică pe terenurile irigate din valea şi din delta Nilului, obţinîndu-se două-trei recolte pe an. Principala cultură este bumbacul, care ocupă circa 1/3 din suprafaţa cultivată (concentrat în special în sudul ţării). **R.A.U.** dă circa 60% din producţia mondială de bumbac, de calitate superioară, cu firul lung. Pentru consumul local se cultivă în special cereale (porumb, grîu, orez, orz), apoi trestie de zahăr, legume, plante citrice. Este dezvoltată industria extractivă (mai ales a petrolului), energetică, textilă, alimentară (zahăr, ulei din seminţe de bumbac), siderurgică, constructoare de maşini (vagoane, biciclete, frigidere, construcţii navale), chimică şi de prelucrare a petrolului. Majoritatea întreprinderilor sînt concentrate în Cairo, Alexandria, în oraşele din delta Nilului şi din zona Canalului Suez. Construirea, prin colaborarea cu U.R.S.S., a barajului de la Assuan, care va alimenta o puternică hidrocentrală şi va da posibilitatea irigării unor întinse suprafeţe deşertice, va contribui la ridicarea economică a **R.A.U.** Se exportă produse agricole (70% din valoarea exportului), în special bumbac, şi se importă maşini, utilaje, produse alimentare. Comerţul este orientat spre ţările Europei vestice, S.U.A., U.R.S.S. şi celelalte ţări socialiste, precum şi spre ţările arabe. — *Istoric.* Ca urmare a revoluţiei antifeudale şi antiimperialiste din 1952—1953, *Egiptul* s-a proclamat republică independentă. Sub conducerea lui G.A. Nasser, guvernul a iniţiat o serie de reforme economice, sociale şi politice (printre care naţionalizarea, în 1956, a Canalului Suez, reforma agrară, care se realizează treptat începînd din 1952, naţionalizarea băncilor, a marilor întreprinderi industriale, a companiilor comerciale etc.), care au întărit independenţa naţională a ţării. În 1956 a avut loc agresiunea anglo-franco-israeliană asupra ţării, care s-a terminat printr-un eşec. În 1958 s-a constituit, prin unirea Egiptului cu Siria, Republica Arabă Unită, din care Siria s-a retras în 1961, Egiptul păstrîndu-şi însă titulatura. **R.A.U.** promovează o politică de neaderare la blocurile militare agresive, se pronunţă pentru coexistenţa paşnică între ţări cu orînduiri sociale diferite, împotriva colonialismului. **R.A.U.** este membră a Ligii Ţărilor Arabe. Constituţia provizorie din 1964 declară că în **R.A.U.** puterea politică este bazată pe „alianţa forţelor muncitoare ale poporului", cuprinzînd pe „ţărani, muncitori, soldaţi, intelectuali şi reprezentanţi ai burgheziei naţionale". Totodată, Islamul a fost declarat religie de stat. Şeful statului este preşedintele, ales pe termen de şase ani, printr-un referendum pe întreaga ţară, pe baza candidaturii propuse de Adunarea Naţională, care este organul legislativ suprem (din 1958 preşedinte al **R.A.U.** este G.A. Nasser). Guvernul este numit de către preşedinte. **R.A.U.** întreţine relaţii diplomatice cu Republica Socialistă România. Organizaţia politică: Uniunea socialistă arabă, înfiinţată în 1963; conform statutului, ea „trebuie să constituie cadrul politic al acţiunii forţelor populare coalizate". V. şi Egipt.

Republica Central-Africană v. **Africa Centrală.**

Republica Dominicană, stat în America Centrală insulară, situat în partea estică a insulei Haiti. Suprafaţa: 48 734 km². Populaţia: 3 452 000 loc. (1964), formată din mulatri (68%), creoli şi negri. Capitala: *Santo Domingo*. Limba de stat: spaniola. Relieful este format dintr-o succesiune de culmi muntoase (altitudinea maximă 3 175 m) şi cîmpii fertile. Climă tropicală umedă, mai ales pe pantele nord-estice, care se află în calea alizeelor. Munţii sînt acoperiţi de păduri tropicale; în cîmpia interioară predomină vegetaţia de savană. Zăcăminte de bauxită şi minereu de fier. Este o ţară agrară slab dezvoltată, dependentă de monopolurile din S.U.A. Principala plantă de cultură este trestia de zahăr, cultivată în special în regiunile de litoral. Se mai cultivă cacao, cafea, tutun, bananieri, orez, porumb, batate, arahide. Se cresc vite cornute mari, porcine, capre. Industria este reprezentată prin fabrici de zahăr, mici întreprinderi producătoare de ciment, de prelucrare a lemnului şi textile (concentrate în Santo Domingo, San Cristóbal, Barahona şi La Romana). Bauxita şi minereul de fier sînt exploatate de societăţile miniere străine. Se exportă zahăr (peste jumătate din volumul exportului), cafea, cacao, tutun, se importă produse industriale. Principalul partener comercial este S.U.A. — *Istoric*. Republica Dominicană s-a constituit ca stat de sine stătător în 1844. De la mijlocul sec. al XIX-lea, în **R.D.** a început să pătrundă intens capitalul nord-american, iar la începutul sec. al XX-lea monopolurile nord-americane (United Fruit Company, Aluminium Company of America ş.a.) şi-au consolidat poziţiile. Între 1916 şi 1924, teritoriul **R.D.** a fost ocupat de forţele armate ale S.U.A. În 1930, susţinut de monopolurile străine, a venit la putere Rafael Trujillo, care a instaurat în ţară un regim dictatorial, terorist. Repetatele răscoale ale poporului dominican împotriva regimului lui Trujillo au fost înăbuşite în sînge. În 1942 a fost creat, pe baza partidului comunist, Partidul Socialist Popular Dominican, care activează din 1947 în ilegalitate. După asasinarea lui R. Trujillo (1961), ca urmare a luptelor din sînul forţelor guvernante şi a nemulţumirii generale, cercurile de dreapta au fost nevoite, în 1962, să accepte ţinerea unor alegeri generale. A venit la putere Partidul revoluţionar dominican (partid al burgheziei naţionale), condus de Juan Bosch. Acesta a intenţionat să înfăptuiască unele reforme, dar a fost răsturnat, în 1963, de o juntă militară, care a reintrodus teroarea. Lupta maselor împotriva juntei a dus la înlăturarea acesteia, în aprilie 1965, de către forţele insurgente, militare şi civile. Urmărind împiedicarea reinstaurării regimului constituţional de către aceste forţe, S.U.A. au organizat o intervenţie armată directă în **R.D.,** transformată ulterior în intervenţia aşa-ziselor „forţe interamericane" (alcătuite în cea mai mare parte din militari nord-americani). În alegerile care au avut loc, în iunie 1966, în prezenţa acestor forţe, a fost ales preşedinte J. Balaguer.

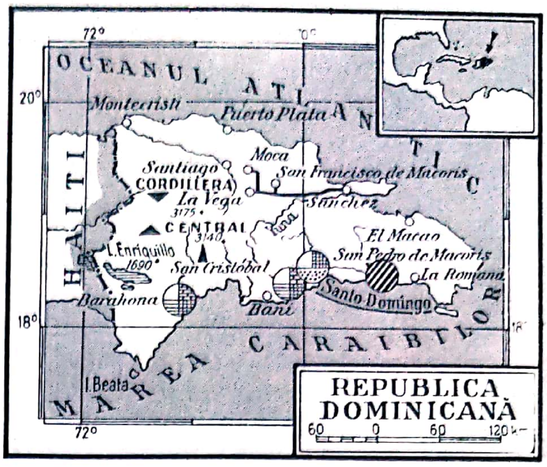

Republica Malgaşă, stat în Africa, situat pe insula Madagascar. Suprafaţa: 595 790 km². Populaţia: 5 940 000 loc. (1963), dintre care peste 98% malgaşi. Capitala: *Tananarive*. Limbi oficiale: malgaşa şi franceza. Are în mare parte relief înalt, format prin ridicarea pe compartimente, de-a lungul liniilor de falie, a unei vechi regiuni cristaline, în prezent puternic fragmentată de rîuri şi depresiuni. Înălţimile maxime se întîlnesc în masivele de origine vulcanică (Tsaratanana, în nord, 2 886 m; Andringitra, 2 666 m ş.a.). Partea estică a zonei înalte coboară în trepte foarte abrupte spre o îngustă cîmpie litorală. Spre vest înălţimile scad treptat; spre ţărm se întinde o regiune de podiş şi de dealuri joase. Clima este tropicală, umedă în partea estică (care se află în calea alizeelor), mai uscată în vest (unde se distinge un anotimp ploios şi unul secetos) şi în special în sud-vest, iar în zona centrală cu caracter montan tropical. Rîuri dese, cu mari variaţii de nivel. Flora **R.M.** se caracterizează printr-un mare număr de endemisme. Vegetaţia originară de pădure a fost în mare parte distrusă; în prezent predomină savanele şi formaţiile de tufişuri. Zăcăminte de grafit (locul al patrulea în lume), minereuri de uraniu şi toriu, beriliu, columbit, monazit, mică, aur, cuarţ, cromite. Este o ţară agrară în curs de dezvoltare, în economia căreia monopolurile străine, în special cele franceze, ocupă poziţii importante. Circa 90% din populaţia activă este ocupată în agricultură. În micile gospodării africane se cultivă orez (peste jumătate din suprafaţa cultivată), manioc, porumb, fasole, batate, jams, cartofi etc. Pentru export se cultivă, pe plantaţii şi în unele gospodării africane, arbori de cafea (care furnizează circa 40% din volumul exportului), cuişoare (în producţia cărora **R.M.** ocupă locul al doilea în lume), vanilie, piper, trestie de zahăr, tutun, sisal etc. Se cresc cornute mari (zebu), în special în regiunile înalte şi pe litoralul vestic. Industria este reprezentată prin exploatări miniere, întreprinderi ale industriei alimentare (ulei, zahăr, conserve de carne, decortică-

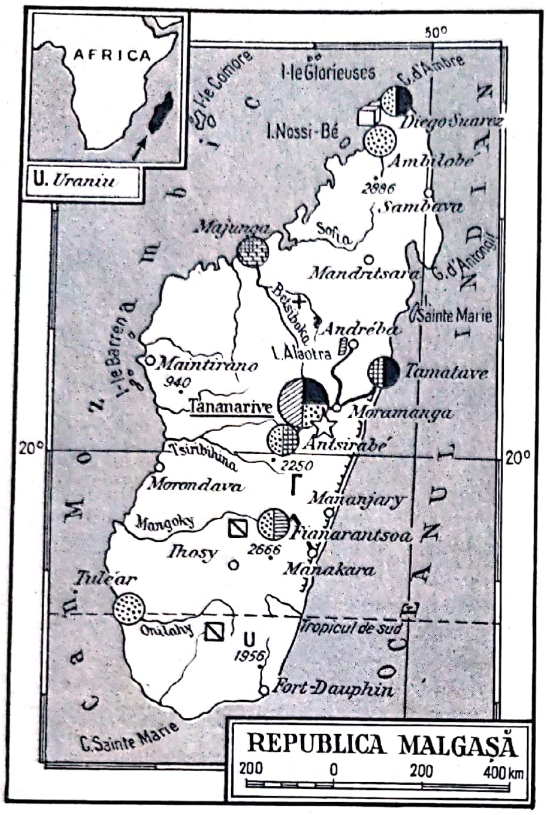

torii de orez) şi ale industriei uşoare. Se exportă produse agricole, cromite, grafit, mică şi alte minereuri, se importă produse industriale de larg consum, maşini, combustibil. Principalul partener comercial este Franţa. — *Istoric.* Istoria veche a Madagascarului este puţin studiată. În sec. al XVI-lea, pe teritoriul Madagascarului s-a constituit statul Imerin, care la începutul sec. al XIX-lea s-a transformat într-o puternică monarhie feudală centralizată. În 1885 Franţa a impus Madagascarului protectoratul său, iar în 1886 a declarat Madagascarul şi insulele învecinate posesiune colonială. De la începutul sec. al XX-lea, în Madagascar s-a desfăşurat o puternică mişcare de eliberare naţională, care s-a intensificat mai ales după cel de-al doilea război mondial. În 1947 în Madagascar a izbucnit o puternică răscoală anticolonialistă, reprimată sîngeros de armatele franceze. În 1958 Madagascarul a fost declarat stat autonom, în cadrul Comunităţii Franceze, sub denumirea de Republica Malgaşă, iar în 1960 şi-a proclamat independenţa. Şeful statului este preşedintele, ales pe termen de şapte ani. Organul legislativ suprem este parlamentul bicameral. Partide politice: Partidul social-democrat (partid de guvernămînt); Uniunea social-democratică din Madagascar; Congresul independenţei Madagascarului (partid de opoziţie).

„Republica română", revistă a emigranţilor revoluţionari români, apărută la Paris (1851) şi Bruxelles (1853), sub îngrijirea liberalilor radicali. „Republica română" a militat pentru realizarea unui stat unitar român cu regim democratic burghez.

Republica Socialistă România v. **România.**

Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă, republică unională care cuprinde estul şi nordul părţii europene a U.R.S.S., Siberia şi Extremul Orient sovietic. Suprafaţa: 17 075 400 km^2. Populaţia: 125 768 000 loc. (1965), formată din ruşi (circa 4/5) şi peste 60 de alte naţionalităţi. Capitala: *Moscova.* Include şi Republicile Sovietice Socialiste Autonome Karelă (172 400 km^2, 696 000 loc., capitala Petrozavodsk), Komi (415 900 km^2, 950 000 loc., capitala Sîktivkar), Ciuvaşă (18 300 km^2, 1 168 000 loc., capitala Ceboksarî), Mordvină (26 200 km^2, 1 011 000 loc., capitala Saransk), Tătară (68 000 km^2, 3 065 000 loc., capitala Kazan), Mariikă (23 200 km^2, 656 000 loc., capitala Ioşkar-Ola), Udmurtă (42 100 km^2, 1 376 000 loc., capitala Ijevsk), Başkiră (143 600 km^2, 3 693 000 loc., capitala Ufa), Kabardino-Balkară (12 500 km^2, 505 000 loc., capitala Nalcik), Nord-Osetină (8 000 km^2, 506 000 loc., capitala Ordjonikidze), Daghestan (50 300 km^2, 1 291 000 loc., capitala Mahacikala), Ceceno-Inguşă (19 300 km^2, 983 000 loc., capitala Groznîi), Kalmukă (75 900 km^2, 238 000 loc., capitala Elista), Buriată (351 300 km^2, 761 000 loc., capitala Ulan-Ude), Iakută (3 103 200 km^2, 612 000 loc., capitala Iakutsk), Tuvină (170 500 km^2, 207 000 loc., capitala Kîzîl), regiunile autonome Karaceaevo-Cerkesă (14 100 km^2), Adîghei (7 600 km^2), Hakasă (61 900 km^2), Gorno-Altai (92 600 km^2), Evreiască (36 000 km^2) şi districtele naţionale Neneţ, Komi-Permiaci, Hantî-Mansi, Iamalo-Neneţ, Evenk, Taimîr, Ust-Ordîn, Aghin, Koreak, Ciuk. Partea europeană a **R.S.F.S.R.** şi Siberia de vest (separate între ele de munţii Urali) au relief de cîmpie, Siberia centrală relief de podiş, iar Siberia sudică şi nord-estică şi Extremul Orient relief muntos. În sud-est partea europeană este mărginită de Caucazul Mare. Rîurile se varsă în Oceanul Îngheţat (Dvina de nord, Peciora, Obi, Enisei, Lena ş.a.), Baltică (Neva), Marea Neagră (Don, Nipru, Kuban), Pacific (Amur ş.a.) şi în Marea Caspică (Volga, Ural). Există numeroase lacuri naturale şi de acumulare. Bogăţiile de subsol sînt foarte variate; o deosebită importanţă, o prezintă zăcămintele de cărbune, petrol şi gaze naturale, minereu de fier, metale neferoase şi rare, săruri de potasiu, apatit etc. **R.S.F.S.R.** dă circa 3/4 din producţia industrială a U.R.S.S. Sînt dezvoltate toate ramurile industriei, îndeosebi industria energetică, metalurgia feroasă şi neferoasă, industria constructoare de maşini şi chimică. Cele mai numeroase centre industriale sînt concentrate în regiunea Rusiei centrale (cu Moscova) şi nord-vestice (Leningrad), pe valea Volgăi, în Urali, în bazinul Kuzneţk, în regiunea Irkutsk şi în regiunea Amur-Ussuri. În agricultură predomină culturile de cereale, sfeclă de zahăr, in, floarea-soarelui, cartofi, legume şi creşterea bovinelor, porcinelor și ovinelor. În nord se practică creșterea renilor și vînătoarea animalelor cu blănuri scumpe.

Republica Sovietică Socialistă Armeană (Armenia), republică unională în U.R.S.S., situată în sudul Transcaucaziei, în cuprinsul Podișului Armeniei. Suprafața: 29 800 km^2. Populația: 2 134 000 loc. (1965), formată în special din armeni. Capitala: *Erevan*. Relief muntos, cu înălțimi între 1 000 și 4 000 m, puternic fragmentat. În est se află marele lac Sevan. Zăcăminte de minereuri de cupru și polimetalice, marmură, tufuri, bazalt. Principalele ramuri industriale sînt metalurgia neferoasă (cupru, molibden, aluminiu), industria constructoare de mașini (în special mașini electrice), chimică, a materialelor de construcție, energetică (cascada de hidrocentrale Sevan-Razdan), a sticlei, alimentară (conserve de fructe, vin, tutun, produse din carne), textilă, de încălțăminte. Cele mai importante centre industriale sînt: Erevan, Leninakan, Kirovakan, Alaverdi. Agricultura se bazează pe viticultură, pomicultură (caiși, piersici, smochini etc.), cultura tutunului, bumbacului, sfeclei de zahăr și pe creșterea vitelor.

Republica Sovietică Socialistă Azerbaidjană (Azerbaidjan), republică unională situată în sudul U.R.S.S., în partea estică a Transcaucaziei. Suprafața: 86 600 km^2. Populația: 4 518 000 loc. (1965), în special azerbaidjeni. Capitala: *Baku*. Include și Republica Sovietică Socialistă Autonomă Nahicevan (5 500 km^2, 177 000 loc., capitala Nahicevan) și Regiunea Autonomă Nagorno-Karabahă (4 400 km^2). În nord și sud-vest relieful este muntos, în zona centrală se întinde o cîmpie străbătută de rîurile Kura și Araks, iar de-a lungul Mării Caspice o îngustă cîmpie litorală. Mari zăcăminte de petrol și gaze naturale (în peninsula Apșeron, în cîmpia Kura-Araks și pe fundul Mării Caspice); mai există zăcăminte de minereu de fier, alunit, sare gemă, roci de construcție etc. Cea mai importantă ramură a industriei este extracția și prelucrarea petrolului (Baku). Este dezvoltată industria constructoare de mașini (utilaj petrolier, mașini-unelte, mașini agricole, electrotehnică), energetică (hidrocentrala Mingheceaur, cu un mare lac de acumulare, Zurnabad, Nuha ș.a.), chimică, textilă, alimentară (conserve, vin, tutun, ceai, ulei etc.). Principalele centre industriale sînt Baku, Kirovabad, Sumgait. **R.S.S.A.** este o importantă regiune de culturi subtropicale. Se cultivă bumbac, tutun, ceai, plante citrice, viță de vie, pomi fructiferi (în special nuci). Se cresc vite și oi, pe baza pășunilor naturale. Este dezvoltată sericicultura.

Republica Sovietică Socialistă Bielorusă (Bielorusia), republică unională situată în vestul U.R.S.S. Suprafața 207 600 km^2. Populația: 8 533 000 loc. (1965), în special bieloruși. Capitala: *Minsk*. Este membră a O.N.U. Relief de cîmpie, cu puternice depozite glaciare, care formează în nord lanțuri de morene. Numeroase mlaștini și lacuri. Principalele rîuri sînt Niprul, Dvina de vest, Neman și Bugul de vest. Zăcăminte de turbă. Este dezvoltată industria constructoare de mașini (mașini-unelte, material rulant, tractoare etc.), de prelucrare a lemnului și a hîrtiei, industria ușoară și alimentară, industria materialelor de construcție. Cele mai importante centre industriale sînt Minsk, Gomel și Vitebsk. Agricultura este multilateral dezvoltată, suprafețe mai mari fiind cultivate cu in, cînepă, cereale (secară, grîu), cartofi, sfeclă de zahăr, plante furajere, pomi fructiferi. Se cresc vite cornute mari și porci.

Republica Sovietică Socialistă Estonă (Estonia), republică unională situată în nord-vestul U.R.S.S., pe litoralul Mării Baltice, între golfurile Riga și Finic. Suprafața: 45 100 km^2. Populația: 1 273 000 loc. (1965), formată în special din estoni, în rest din ruși, finlandezi, ucraineni. Capitala: *Tallin*. Relief de cîmpie, cu numeroase depozite și lacuri glaciare. Zăcăminte de șisturi bituminoase și de turbă. Principalele ramuri industriale: industrie energetică, constructoare de mașini (electrotehnică, radiotehnică, aparate, utilaje etc.), chimică, a materialelor de construcție, a celulozei și hîrtiei, textilă și alimentară. Principalele centre industriale: Tallin, Tartu, Kohtla-Tarve. Agricultura se bazează pe creșterea intensivă a animalelor (vaci de lapte, porcine). Este dezvoltat pescuitul.

Republica Sovietică Socialistă Gruzină (Georgia, Gruzia), republică unională în U.R.S.S., situată în partea nord-vestică și centrală a Transcaucaziei. Suprafața: 69 700 km^2. Populația: 4 483 000 loc. (1965), formată în special din gruzini, în rest din armeni, azerbaidjeni, ruși ș.a. Capitala: *Tbilisi*. Include și Republica Sovietică Socialistă Autonomă Abhază (8 600 km^2, 456 000 loc., capitala Suhumi), Republica Sovietică Socialistă Autonomă Adjară (3 000 km^2, 288 000 loc., capitala Batumi) și Regiunea Autonomă Sud-Osetină (3 900 km^2). În nord se întind culmi muntoase din Caucazul Mare, în sud din Caucazul Mic, iar între ele regiuni depresionare: cîmpia Colhidei, pe litoralul Mării Negre, și Kahetia, în est. Zăcăminte de minereu de mangan (la Ciatura), cărbune, baritină etc., numeroase izvoare minerale. Industrie extractivă, energetică, siderurgică (Rustavi), constructoare de mașini (Tbilisi, Kutaisi, Batumi, Poti), chimică, de prelucrare a lemnului, a hîrtiei, alimentară (ceai, vin, conserve etc.), textilă (mătase, lînă). Pe litoralul Mării Negre se practică culturi subtropicale (plante citrice, tung, ceai, eucalipt, dafin, tutun etc.); în rest se cultivă cereale, sfeclă de zahăr, plante aromatice, viță de vie, legume. Se cresc cornute mari și mici. Litoralul gruzin al Mării Negre constituie o importantă regiune balneoclimatică.

Republica Sovietică Socialistă Kazahă (Kazahstan), republică unională situată în sud-vestul părții asiatice a U.R.S.S. Suprafața: 2 715 100 km^2. Populația: 11 853 000 loc. (1965), formată din kazahi, ruși, ucraineni ș.a. Capitala: *Alma-Ata*. Are relief de cîmpie în vest (o parte din cîmpia pricaspică şi din şesul turanic), în sud (deşertul Bet-Pak-Dala) şi în nord (marginea cîmpiei Siberiei de vest), relief muntos şi deluros în zona centrală şi estică. Climă continentală uscată. Principalele rîuri: Irtîş, Ural, Sîr-Daria, Ili. Numeroase lacuri sărate (Marea Caspică, Marea Aral, Balhaş, Zaisan ş.a.). Mari zăcăminte de minereuri de fier, de metale colorate şi rare, cărbune (Karaganda ş.a.), petrol (regiunea Guriev). Industrie extractivă, siderurgică, constructoare de maşini, metalurgie neferoasă (cupru, plumb, aluminiu), chimică, de pielărie ş.a. Se cultivă mai ales cereale (în special grîu), mai puţin bumbac, sfeclă de zahăr, tutun. Cele mai importante centre industriale sînt: Alma-Ata, Karaganda, Petropavlovsk, Cimkent, Djambul. Mari suprafeţe au fost desţelenite în ultimii ani. **R.S.S.K.** este o importantă regiune de creştere a ovinelor şi a cornutelor mari; în vest se cresc şi cămile.

Republica Sovietică Socialistă Kirghiză, republică unională în nord-estul Asiei Centrale Sovietice. Suprafaţa: 198 500 km^2. Populaţia: 2 569 000 loc. (1965), formată în special din kirghizi, în rest ruşi, uzbeci ş.a. Capitala: *Frunze.* Este situată în cuprinsul munţilor Tian-Şan, cu înălţimi de peste 7 000 m. Populaţia este concentrată în văi (la 3 000–2 000 m, iar în zona marginală la 1 500 m altitudine). Principalul rîu este Narîn. În nord-est se află lacul Issîk-Kul. Mari zăcăminte de mercur şi antimoniu, zăcăminte de cărbuni, de petrol, importante rezerve hidroenergetice. Este dezvoltată industria metalurgiei neferoase, extractivă, alimentară, de pielărie şi încălţăminte, textilă (mătase, lînă), energetică, constructoare de maşini. Centre industriale: Frunze şi Oş. Principala ramură a agriculturii este creşterea oilor. Se practică sericicultura. Se cultivă cereale, sfeclă de zahăr, plante textile, tutun, mac etc.

Republica Sovietică Socialistă Letonă (Letonia), republică unională situată în nord-vestul U.R.S.S., pe litoralul Mării Baltice. Suprafaţa: 63 700 km^2. Populaţia: 2 241 000 loc. (1965), formată în special din letoni, în rest ruşi, bieloruşi, polonezi ş.a. Capitala: *Riga.* Relief de cîmpie joasă, cu numeroase urme glaciare. Zăcăminte de turbă. Principalul rîu este Daugava (Dvina de Vest). Industrie constructoare de maşini (vagoane, motoare electrice, aparate de precizie, electrotehnică, maşini agricole, utilaj industrial etc.), chimică (îngrăşăminte, coloranţi, produse farmaceutice), a materialelor de construcţie, a prelucrării lemnului, a hîrtiei, textilă, de pielărie, alimentară (preparate din carne şi peşte, produse lactate) etc. Principalele centre industriale sînt Riga, Liepaja, Daugavpils. Agricultura se bazează pe creşterea animalelor (vite pentru lapte şi a porcinelor). Se cultivă cereale, sfeclă de zahăr, in, plante furajere, cartofi, legume. E dezvoltată apicultura.

Republica Sovietică Socialistă Lituaniană (Lituania), republică unională situată în nord-vestul U.R.S.S., pe litoralul Mării Baltice. Suprafaţa: 65 200 km^2. Populaţia: 2 949 000 loc. (1965), în special lituanieni. Capitala: *Vilnius.* Relief de cîmpie, străbătut de dealuri morenice. Cel mai important rîu este Neman. Zăcăminte de turbă şi de roci de construcţie, chihlimbar. Principalele ramuri industriale sînt industria constructoare de maşini (aparate de precizie, maşini-unelte, nave, motoare electrice, maşini agricole etc.), energetică, alimentară (în special produse din carne şi peşte, lactate), textilă (amplasată la Kaunas, Vilnius, Klaipeda ş.a.), a materialelor de construcţie etc. Se cultivă cereale, sfeclă de zahăr, cartofi, plante furajere. Se cresc îndeosebi vite de lapte şi porcine.

Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, republică unională situată în sud-vestul U.R.S.S. Suprafaţa: 33 700 km^2. Populaţia: 3 303 000 loc. (1965), formată în special din moldoveni, în rest din ruşi, ucraineni ş.a. Capitala: *Chişinău.* Relief de podiş deluros, mai înalt în partea centrală (Podişul Codrilor, circa 400 m) şi nord-estică (Podişul Sorocăi), mai coborît în vest (stepa Bălţi) şi în sud (Bugeac). Principalele rîuri sînt Nistrul cu afluenţii săi, Prutul (la graniţa cu România), Ialpug, Kogîlnik. Este dezvoltată industria alimentară (vin, conserve de legume şi fructe, ulei, zahăr, preparate din carne), de pielărie, încălţăminte, textilă, constructoare de maşini (maşini-unelte şi utilaje), energetică. Cele mai importante centre industriale sînt Chişinău, Tiraspol, Bălţi. Agricultura este specializată în viticultură (**R.S.S.M.** ocupă primul loc în U.R.S.S. ca suprafaţă cultivată cu viţă de vie şi pomicultură). Se mai cultivă grîu, porumb, floarea-soarelui, sfeclă de zahăr, tutun, plante aromate şi medicinale, legume. Se cresc ovine, bovine, porcine. Este dezvoltată apicultura şi sericicultura.

Republica Sovietică Socialistă Tadjikă (Tadjikistan), republică unională în sud-estul Asiei Centrale Sovietice. Suprafaţa: 143 100 km^2. Populaţia: 2 482 000 loc. (1965), din care mai mult de jumătate tadjici, în rest uzbeci, ruşi etc. Capitala: *Duşanbe.* Include şi Regiunea Autonomă Gorno-Badahşan (63 700 km^2). Relief muntos puternic fragmentat, cu înălţimi de 3 000–7 000 m (munţii Altai, Pamir ş.a.), mărginind depresiunile (ex. depresiunea Fergana), şi văile înalte (Hissar, Vahş ş.a.). Principalele rîuri: Sîr-Daria, Zeravşan şi Amu-Daria. Zăcăminte de minereuri neferoase, cărbuni, petrol. Este dezvoltată industria textilă (bumbac, mătase, covoare), de încălţăminte, alimentară (conserve, vin, ulei), energetică, construcţii de maşini. Centre industriale importante sînt: Duşanbe, Leninabad şi Kanibadan. **R.S.S.T.** este o regiune importantă de cultură a bumbacului. Se mai cultivă pomi fructiferi, viţă de vie, cereale. Se cresc cornute mari şi mici. Este dezvoltată sericicultura.

Republica Sovietică Socialistă Turkmenă (Turkmenia), republică unională în Asia Centrală Sovietică. Suprafaţa: 488 100 km^2. Populaţia:

1 862 000 loc. (1965), formată în special din turkmeni, iar în rest din ruşi, uzbeci, kazahi ş.a. Capitala: *Aşhabad*. În cea mai mare parte are relief de cîmpie, fiind situată în deşertul Karakum. În sud se întind munţii Kopet-Dag şi alte cîteva culmi muntoase. În vest este mărginită de Marea Caspică. Principalele rîuri: Amu-Daria, Murgab, Tedjen, Artek. Este străbătută de canalul Karakum. Mari zăcăminte de petrol şi gaze naturale în zona Nebit-Dag — peninsula Celeken, ozocherită, sare gemă, mirabilit (sulfat de sodiu) în laguna Kara-Bogaz-Gol, cărbune, sulf etc. Este dezvoltată industria extractivă, energetică, chimică (îngrăşăminte chimice etc.), constructoare de maşini, textilă, de pielărie-blănărie, alimentară. Centre industriale: Aşhabad, Marî, Ceardjou, Taşauz. Agricultura este specializată în cultura bumbacului şi a cerealelor, în culturi subtropicale, creşterea oilor (în special caracul) şi sericicultură.

Republica Sovietică Socialistă Ucraineană (Ucraina), republică unională situată în sud-vestul U.R.S.S. Suprafaţa: 601 000 km². Populaţia: 45 300 000 loc. (1965), în special ucraineni. Capitala: *Kiev*. Este membră a O.N.U. Predomină relieful de cîmpie: o porţiune din Cîmpia Est-Europeană, în cadrul căreia se întîlnesc unele regiuni mai ridicate (Podişul Volîno-Podolic, prelungiri ale Podişului Central Rusesc, colinele Doneţului). În extremitatea vestică se află Carpaţii şi Subcarpaţii Ucrainei, iar în sud, în peninsula Crimeea, Munţii Crimeii. E mărginită la sud de Marea Neagră şi Marea de Azov. Principalele rîuri sînt Niprul, Bugul de Sud, Nistrul. Zăcăminte importante de cărbuni (în special în Donbass), petrol şi gaze naturale (Subcarpaţi ş.a.), minereu de fier (Krivoi Rog, Kremenciug, Kerci), de mangan (Nikopol), de titan, de nichel, sare gemă etc. **R.S.S.U.** este una dintre principalele baze siderurgice ale U.R.S.S. (Dneprodzerjinsk, Zaporojie, Jdanov, Makeevka, Krivoi Rog, Doneţk, Dnepropetrovsk). Este puternic dezvoltată industria extractivă, energetică (cascada de hidrocentrale de pe Nipru, numeroase termocentrale), constructoare de maşini (maşini agricole, de transport, maşini-unelte, aparate, utilaje; mai intens dezvoltată la Harkov, Kramatorsk, Lugansk), chimică, a materialelor de construcţie, alimentară şi uşoară. **R.S.S.U.** este o importantă regiune cerealieră a U.R.S.S. Se mai cultivă sfeclă de zahăr, floarea-soarelui, in, legume, pomi fructiferi, viţă de vie. Se cresc bovine, porcine, ovine. Litoralul Mării Negre, în special peninsula Crimeea, reprezintă o importantă regiune balneoclimatică şi turistică. Principalele porturi sînt Odesa, Herson, Jdanov.

Republica Sovietică Socialistă Uzbekă (Uzbekistan), republică unională în Asia Centrală Sovietică. Suprafaţa: 449 600 km². Populaţia: 10 130 000 loc. (1965), majoritatea uzbeci, în rest ruşi, tătari, cazahi, tadjici, karakalpaci şi numeroase alte naţionalităţi conlocuitoare. Capitala: *Taşkent*. Include şi Republica Sovietică Socialistă Autonomă Karakalpakă (165 600 km², 596 000 loc., capitala Nukus). În sud-est se întind culmi din masivul Tian-Şan, cu înălţimi de 2 000—4 500 m, în partea centrală un sector din deşertul Kîzîlkum, în vest delta Amu-Dariei şi marginea podişului Ustiurt. La graniţa nord-vestică se află Marea Aral. Climă continentală uscată. Zăcăminte de cărbune, petrol, gaze naturale, minereuri cuprifere, polimetale, fluorit, alunit, molibden, sare gemă etc. Este dezvoltată industria extractivă, energetică, metalurgia feroasă şi neferoasă, industria constructoare de maşini, chimică, textilă şi alimentară. Principalele centre industriale sînt concentrate în estul republicii: Taşkent, Samarkand, Kokand, Namangan, Andijan. Agricultura se practică pe baza irigaţiilor. **R.S.S.U.** este cea mai importantă regiune producătoare de bumbac din U.R.S.S. Se mai cultivă plante furajere, pomi fructiferi, viţă de vie. Se cresc ovine, în special caracul, cornute mari, viermi de mătase.

Republica Sud-Africană, stat în extremitatea sudică a Africii, situat între Africa de sud-vest, Bechuanaland, Rhodesia, Mozambic, Oceanul Indian şi Oceanul Atlantic. Suprafaţa: 1 221 042 km². Populaţia: 17 474 000 loc. (1964), din care 2/3 negri bantu (kosa, zulu, basuto ş.a.), în rest buri, englezi, mulatri, indieni ş.a. Capitala: *Pretoria*. Reşedinţa parlamentului: *Capetown*. Alte oraşe mari: Johannesburg, Durban, Port Elizabeth, Germiston. Limbi oficiale: engleza şi afrikaans. Cea mai mare parte a teritoriului ţării este un podiş cu altitudini de 1 000—1 500 m, coborînd lin spre nord, dominat de unele culmi muntoase (ex. Witwatersrand) şi de masive izolate. Marginile înălţate ale podişului formează munţi care coboară în trepte abrupte spre îngustele cîmpii litorale din est (Munţii Scorpiei, cu altitudinea maximă 3 657 m) şi vest, precum şi spre depresiunea Karroo din sud, dominată de Munţii Capului. În nord se întind şesuri aride, prelungiri ale regiunii Kalahari. Climă tropicală, în sud subtropicală, cu nuanţe mediteraneene, aridă în partea centrală. Principalele ape sînt Orange (cu Vaal) şi Limpopo. Vegetaţie de savană, semideşert şi deşert, în munţii din sud-est păduri. Importante zăcăminte de minereuri auroargentifere (în special în Witwatersrand, cel mai mare district aurifer din lume), diamante, uraniu, azbest, cărbuni, minereu de fier, mangan, crom, antimoniu, cupru, tungsten, nichel etc. Ţară industrial-agrară, în economia căreia formele avansate de producţie capitalistă coexistă cu unele forme patriarhale. Capitalul străin (englez şi nord-american) deţine poziţii importante. Principala ramură a economiei este industria extractivă, şi în primul rînd extracţia de metale nobile, uraniu şi diamante. **R.S.-A.** ocupă primul loc în lume în producţia de aur, diamante (din punct de vedere valoric), cromit, platină, antimoniu. Pe lîngă localnici, în minele din **R.S.-A.** lucrează, în condiţii foarte grele (adîncimi pînă la 3 000 m), numeroşi mi-

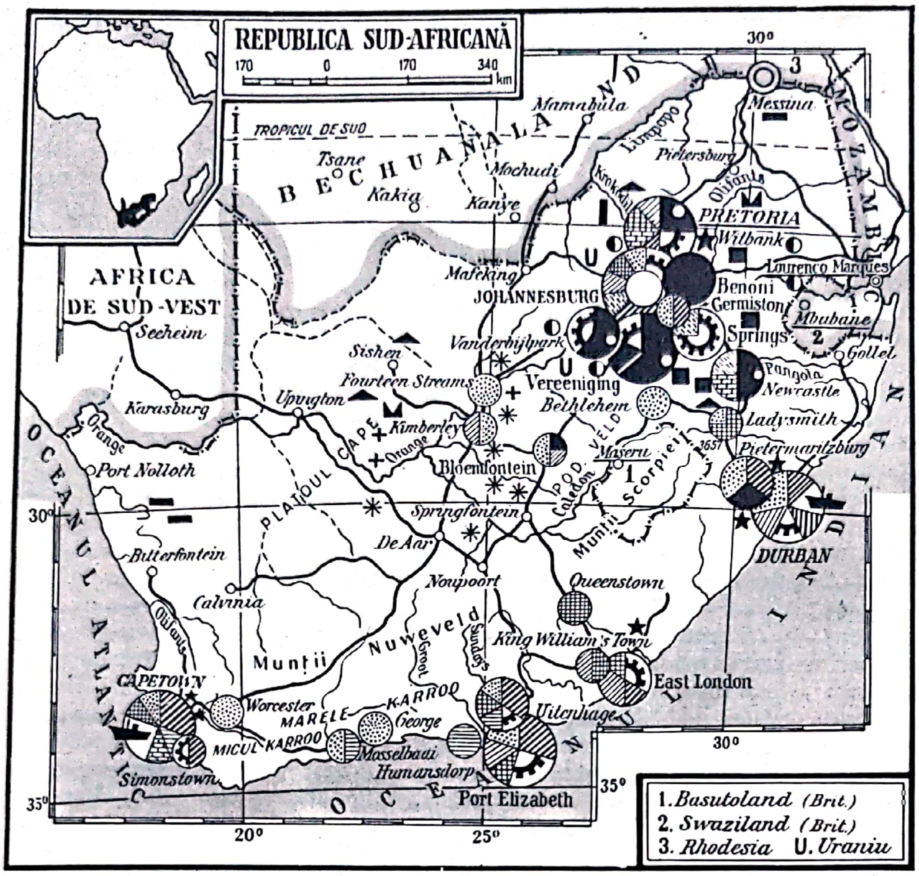
REPUBLICA SUD-AFRICANĂ
170 0 170 340 km
TROPICUL DE SUD
BECHUANALAND
Mamabula
Tsane
Kakia
Mochudi
Kanye
Limpopo
Pietersburg
Messina
Olifants
PRETORIA
Wilbank
MOZAMBIC
Lourenco Marques
Mafeking
JOHANNESBURG
Benoni
Germiston
Mbubane
Springs
Gollel
AFRICA DE SUD-VEST
Seeheim
Karasburg
Orange
Port Nolloth
OCEANUL ATLANTIC
Sishen
Vanderbijlpark
Fourteen Streams
Vereeniging
Bethlehem
Upington
Kimberley
Pangola
Newcastle
Ladysmith
Bloemfontein
Maseru
3657
Pietermaritzburg
PLATOUL CAPE
Springfontein
Caledon
DURBAN
Butterfontein
De Aar
Calvinia
Noupoort
Queenstown
Nuweveld
Munţii
King William's Town
East London
CAPETOWN
Worcester
MARELE KARROO
George
MICUL KARROO
Mosselbaai
Humansdorp
Uitenhage
Simonstown
OCEANUL INDIAN
Port Elizabeth
30°
35°
20°
25°
1. Basutoland (Brit.)
2. Swaziland (Brit.)
3. Rhodesia
U. Uraniu

neri aduşi din alte ţări africane (Mozambic, Basutoland, Bechuanaland ş.a.). Este dezvoltată industria energetică, siderurgică, alimentară (zahăr, conserve de fructe, vin), textilă, chimică (explozibili, îngrăşăminte, acizi etc.), constructoare de maşini (utilaj minier, maşini de transport). Cele mai multe centre industriale şi exploatări miniere sînt concentrate în nord-estul ţării, în provinciile Transvaal (în special în districtul Witwatersrand) şi Orange. Terenurile agricole aparţin marilor fermieri buri şi englezi, care întrebuinţează muncitori agricoli indigeni şi produc în special pentru export. Doar în rezervaţii (circa 13% din suprafaţă) pămîntul aparţine africanilor, dar în general este slab productiv. Predomină creşterea extensivă a animalelor (ovine, în special merinos şi caracul, bovine, porci). Terenurile cultivate ocupă suprafeţe restrînse. Se cultivă porumb, grîu, sorg, tutun, cartofi, arahide, trestie de zahăr, ananas, pomi fructiferi, viţă de vie. Este dezvoltat pescuitul marin. Se exportă în special aur, lînă, fructe, diamante, uraniu, platină, minereu de mangan, cromit, azbest. Se importă produse industriale. — *Istoric.* Înainte de cucerirea europeană, teritoriul de astăzi al **R.S.-A.** a fost populat de triburi de boşimani şi de hotentoţi, iar apoi de populaţiile bantu. Colonizarea Africii de Sud a fost începută de Compania olandeză a Indiilor Orientale, care în 1652 a întemeiat Colonia Capului. În urma „războaielor împotriva cafrilor", purtate în sec. XVIII—XIX de buri (urmaşi îndeosebi ai coloniştilor olandezi) şi englezi, aceştia şi-au lărgit considerabil posesiunile. În 1806, Colonia Capului a trecut în mîinile Angliei. În deceniul al patrulea al sec. al XIX-lea, burii au întemeiat, pe teritoriile locuite de zuluşi, republica Natal (cucerită de englezi în 1843), iar în deceniul al şaselea al sec. al XIX-lea au pus bazele republicilor Transvaal şi Orange, ocupate de Anglia în urma războiului anglo-bur din 1899—1902. În 1910 a fost creată Uniunea Sud-Africană, ca dominion britanic, în componenţa căreia intrau provinciile Colonia Capului şi Natal, precum şi fostele republici bure Transvaal şi Orange. Uniunea Sud-Africană a participat la primul război mondial de partea Angliei, iar la sfîrşitul războiului a primit mandat din partea Ligii Naţiunilor asupra fostei posesiuni germane Africa de Sud-Vest. În 1921 a fost creat Partidul Comunist din Africa de sud, care din 1951 activează în ilegalitate. În anii care au precedat cel de-al doilea război mondial, în Uniunea Sud-Africană s-a intensificat influenţa organizaţiilor fasciste, sprijinite activ de Germania hitleristă. Ca dominion britanic, în 1939, Uniunea Sud-Africană a declarat război Germaniei, iar în 1941 Japoniei. După al doilea război mondial, în ţară a fost instaurat un regim dictatorial de asuprire rasială legiferată (apartheid), bazată pe lipsirea populaţiei de culoare de cele mai elementare drepturi sociale şi politice (drept de vot, discriminare în muncă, în şcoală, în circulaţie etc.). După 1960 autorităţile rasiste şi-au pus în aplicare planul de a izola populaţia africană în rezervaţii (aşa-zisele bantustanuri). Sub presiunea ţărilor afro-asiatice membre ale Comunităţii Britanice de Naţiuni, care au luat atitudine împotriva politicii rasiste a guvernului sud-african, Uniunea Sud-Africană a părăsit în 1961 Comunitatea Britanică de Naţiuni, proclamîndu-se republică. Politica de apartheid a guvernului sud-african a dus la izolarea **R.S.-A.** pe arena internaţională. Şeful statului este preşedintele, ales pe termen de şapte ani. Puterea legislativă este exercitată de parlament, format din Senat şi din Camera Adunării. Partide politice: Partidul naționalist (partid de guvernămînt) și Partidul unit (partid al opoziției) care în privința politicii rasiste sprijină partidul de guvernămînt.

repúblică (lat. *res* „fapt, lucru" și *publicus, -a, -um* „obștesc, public"), formă de guvernare în care conducerea statului este exercitată de un organ (șeful statului) ales pe un anumit termen. Existența acestei forme nu exprimă esența de clasă a statului. **R.** au existat încă din orînduirea sclavagistă (ex. **r.** democratică și aristocratică în Grecia și în Roma antică). În feudalism, mari orașe comerciale, ca Veneția și Florența, au fost **r.** În capitalism, **r.** a devenit forma de guvernare cea mai răspîndită, reprezentînd un fenomen progresist în raport cu monarhia absolutistă din epoca feudală. **R.** burgheze se împart în: *r. cu regim parlamentar*, în care șeful statului este ales de parlament, acesta avînd, formal, supremația față de puterea executivă (ex. în Italia), și *r. cu regim prezidențial*, în care șeful statului este ales prin votul cetățenilor, guvernul fiind răspunzător, în drept sau în fapt, față de el, dar nu și față de parlament (ex. în S.U.A., Franța). Prin conținut, ambele forme realizează dictatura de clasă a burgheziei, bazată pe proprietatea privată. În statele socialiste, **r.** reprezintă o formă democratică de organizare statală în care poporul este deținătorul suveran al puterii, în condițiile dominației proprietății socialiste. În aceste țări, atribuțiile de șef al statului se exercită fie de organe colegiale ale puterii de stat (ex. Consiliul de Stat în Republica Socialistă România, Prezidiul Sovietului Suprem în U.R.S.S.), fie de un președinte (ex. președintele R.S. Cehoslovace, R.S.F. Iugoslavia), alese, în ambele cazuri, de organul suprem al puterii de stat și răspunzătoare de activitatea lor în fața acestuia. V. și stat.

repudiére (lat. *repudiare* „a respinge"; DR.), renunțare la o moștenire sau la un legat.

repunere în termen (DR.), constatarea, de către instanța judecătorească sau de către organul arbitral, că depășirea unui termen de *prescripție* este pricinuită de cauze temeinic justificate, iar a unui termen de *decădere* de împrejurări mai presus de voința părții. În asemenea situații este posibil ca, după împlinirea acelor termene, să se dea curs unei acțiuni în justiție sau unei căi de atac împotriva unei hotărîri, să se dea urmare unei executări silite ori să se accepte moștenirea.

„Rerum novarum" (lat. „Despre lucruri noi"), enciclică emisă de papa Leon al XIII-lea (1891) în legătură cu situația muncitorilor, în care se predică „armonia" de clasă. Constituie baza programului social al bisericii catolice.

resciziúne (DR.), desființarea unui act juridic pentru *leziune*.

Resht *[reșt]*, oraș în nordul Iranului. 120 400 loc. (1960). Industrie textilă, alimentară, de pielărie. Nod rutier. Centru comercial (deservit de portul Pehlevi).

resórbție (MED.) **1.** Proces de trecere a unui lichid sau a unui gaz dintr-o cavitate a organismului (cavitate pleurală, cavitate peritoneală etc.), dintr-un conduct natural al organismului (tub renal) sau din interstițiul unui țesut în interiorul capilarelor sanguine sau limfatice și de aici în sistemul circulator (ex. **r.** unei soluții injectate, a unui lichid seros sau purulent etc.). **2.** Proces de dispariție lentă, prin topire treptată sau prin atrofiere, a unui țesut sau a unui organ, de obicei străin organismului (ex. **r.** unei grefe tisulare, **r.** unei rădăcini dentare).

resórt (TEHN.), organ de mașină care, prin forma și prin proprietățile materialului din care este executat, se caracterizează prin deformații elastice relativ mari sub acțiunea unei sarcini exterioare și revenire la forma inițială după încetarea sarcinii. **R.** sînt solicitate la încovoiere, răsucire, compresiune sau întindere; prin deformare, **r.** înmagazinează o anumită energie, pe care o restituie la revenire. Ele au diferite forme constructive; se execută din oțel, alamă, bronz etc. și sînt folosite ca amortizoare de șocuri, pentru asigurarea contactului între două piese sau pentru compensarea unor eforturi.

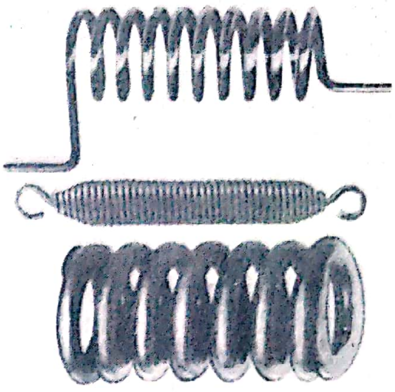

Resorturi

resortisánt (DR.), denumire dată, în înțeles larg, tuturor persoanelor fizice sau juridice cărora un anumit stat le acordă protecția sa în temeiul dreptului internațional (ex. cetățenii sau locuitorii unui teritoriu sub tutelă internațională încredințat spre administrare acelui stat).

Respighi, Ottorino (1879—1936), compozitor italian. A studiat la Bologna, Petersburg (cu Rimski-Korsakov) și Berlin. Profesor la Academia Santa Cecilia din Roma. Într-o epocă de dominație a verismului, **R.** a căutat să reîmprospăteze tradițiile muzicii instrumentale italiene, realizînd poeme simfonice sugestive, bogat și colorat orchestrate: „Fîntînile Romei" (1917), „Pinii din Roma" (1924), „Serbări romane" (1929). În unele lucrări vădește o orientare neoclasică („Concertul gregorian" pentru vioară, „Concert mixolidian" pentru pian). A mai compus opere, balete, muzică vocală; a editat „Orfeu" de Monteverdi.

respiratór, *aparat* ~ (ANAT.), sistem de organe care asigură schimbul de gaze între organismele animale și mediu (absorbirea oxigenului și eliminarea bioxidului de carbon). În scara animală, dezvoltarea *a.r.* s-a făcut în strînsă dependență de aceea a aparatului circulator, deoarece sîngele este cel care transportă gazele de la țesuturi la *a.r.* și invers. Structura *a.r.* este adaptată modului de viață al animalului și tipului de respirație. La animalele cu *respirație acvatică*, *a.r.* este reprezentat prin branhii (la unii viermi, la crustacee, la unele moluște, la pești, la stadiile larvare ale amfibienilor și la unii adulți); deși îndeplinesc aceeași funcție, branhiile nevertebratelor se deosebesc ca structură și origine de acelea ale vertebratelor (sînt organe analoge). La animalele cu *respirație aeriană*, *a.r.* este alcătuit dintr-un sistem de trahei ramificate și anastomozate ca o rețea fină la insecte, iar la vertebrate (peștii dipnoi, amfibienii, reptilele, păsările și mamiferele), *a.r.* este constituit dintr-o pereche de plămîni și din căile respiratorii. La mamifere și la om, căile respiratorii (nas, laringe, trahee și bronhii) au rolul de a conduce aerul în plămîni și de la plămîni în exterior și de a curăța, încălzi și umezi aerul inspirat, fără să ia parte la schimbul de gaze. Organele cu rolul cel mai important în respirație sînt plămînii, în special alveolele pulmonare, la nivelul cărora are loc schimbul gazos care condiționează toate procesele metabolice din organism.

respiráție (FIZIOL.), totalitate a proceselor legate de schimbul de gaze dintre organisme și mediu (absorbirea oxigenului și eliminarea bioxidului de carbon), care asigură oxidarea substanțelor organice și constituie principala sursă de energie pentru organismele vii. În majoritatea cazurilor, ființele vii utilizează oxigenul molecular (*r. aerobă*), care se realizează la nivelul celulelor grație enzimelor de oxidație (compuși feroporfirinici), pe cînd la unele organisme **r.** se produce în lipsa oxigenului, energia fiind furnizată de reacții exoterme care se desfășoară fără intervenția acestuia (*r. anaerobă*); acest tip de **r.** este propriu unor microorganisme care produc fermentații. La ființele unicelulare și la plantele inferioare, **r.** se realizează prin difuziunea gazelor prin toată suprafața celulei. La plantele superioare, schimbul de gaze se efectuează mai ales prin frunze și este condiționat de numeroasele spații intercelulare din corpul lor. La animalele metazoare, schimbul de gaze are loc prin toată suprafața corpului (la spongieri, la celenterate) sau prin organe specializate, care alcătuiesc *aparatul respirator*; transportul oxigenului la celule și la țesuturi, precum și eliminarea bioxidului de carbon care se formează în procesele de respirație tisulară se realizează prin circulația sîngelui. Cu ajutorul pigmenților respiratori (*hemocianina, hemoglobina*), sîngele fixează oxigenul la nivelul aparatului respirator și îl cedează la organe, de unde fixează bioxidul de carbon, pe care îl eliberează la exterior. La vertebratele superioare și la om, **r.** se desfășoară în două etape: în prima etapă (*r. pulmonară*) se produce amestecul aerului inspirat, bogat în oxigen, cu aerul alveolar, sărac în oxigen și bogat în bioxid de carbon, apoi oxigenul trece în sînge și bioxidul de carbon se elimină; în această etapă au loc fenomene mecanice (inspirație, expirație, ventilație pulmonară) și fenomene fizico-chimice (difuziunea gazelor la nivelul alveolei pulmonare datorită diferențelor de tensiune parțială între cele două gaze). În a doua etapă (*r. tisulară*), sîngele bogat în oxigen, irigînd toate țesuturile, cedează oxigenul necesar oxidărilor celulare și se încarcă cu bioxidul de carbon, pe care îl cedează în plămîn. În alveolele pulmonare hemoglobina se combină cu oxigenul, transformîndu-se în oxihemoglobină, iar în țesuturi, oxigenul fiind cedat, devine hemoglobină redusă. Numărul mișcărilor respiratorii variază la om după sex și vîrstă (circa 16 inspirații pe minut la bărbat, 18 la femeie, 18—20 la copil) și după starea organismului (în cazul unui efort fizic prelungit 30—40 de inspirații). Funcțiunea respiratorie este coordonată și reglată atît pe cale umorală, cît și pe cale nervoasă (autoreglare reflexă și adaptare reflexă a mișcărilor respiratorii). Autoreglarea, atît cea reflexă, cît și cea umorală, este controlată de centrii respiratori din sistemul nervos central (bulb, protuberanță, scoarță), iar lezarea acestora duce la tulburări respiratorii grave, mergînd pînă la moartea individului.— (MED.) *R. artificială*, mijloc de reanimare care constă în introducerea și scoaterea alternativă și ritmică a aerului din plămîni. Este indicată în cazurile de oprire a respirației normale (înec, asfixie, paralizie a mușchilor respiratori). În practica medicală se folosesc diferite metode de *r.a.*, de ex. manuală, mecanică (plămîni de oțel, pat basculant) etc.

responsabilitáte (DR.) **1.** Consecință a nerespectării unei obligații, care constă în îndatorirea de a repara prejudiciul cauzat și, cînd este cazul, de a suporta o sancțiune. — *R. civilă*, consecință a nerespectării unor obligații civile, izvorîte fie din contract (*r. c. contractuală*), fie din delict ori cvasidelict civil (*r. c. delictuală*). — *R. penală*, consecință a săvîrșirii unei infracțiuni, care constă în îndatorirea impusă de lege făptuitorului de a da socoteală de fapta sa în fața justiției și de a executa, în caz de condamnare, pedeapsa ce i s-a aplicat. — *R. disciplinară*, consecință a nerespectării unei obligații în cadrul disciplinei muncii și care constă în suportarea unei *sancțiuni disciplinare*. **2.** *Responsabilitate internațională*, consecință a nerespectării normelor dreptului internațional. Pe lîngă urmările de ordin moral, statele pot avea o *r.i.* de ordin politic și patrimonial (ex. *r.i.* pentru declanșarea unui război de agresiune și pentru pagubele pricinuite de acesta). Persoanele fizice care au săvîrșit *crime internaționale* au o *r.i.* penală.

Ressu, Camil (1880—1962), pictor, grafician și pedagog român, artist al poporului. A fost membru al Academiei Republicii Populare Române. A studiat la Școala de arte frumoase din București cu G. D. Mirea, apoi la Academia Julian din Paris cu J.P. Laurens. De la început, **R.** s-a angajat pe linia unei arte combative antimonarhice și de demascare a regimului burghezo-moșieresc, participînd cu desene satirice la publicațiile vremii („Adevărul",

„Furnica", „Cronica", „Facla"). S-a opus curentelor estetizante prin scris şi mai ales prin acordarea unui loc de cinste compoziţiilor tematice. Tema de predilecţie a operei sale a fost reprezentarea vieţii ţăranului („Mocanii", „Cosaşi odihnindu-se", „Odihna pe cîmp", „Două ţărănci" ş.a.). Viziunea compoziţiilor sale este monumentală şi gravă, iar imaginea ţăranului, adînc studiată, se desprinde puternică prin forţa morală. În lucrarea „Semnarea apelului păcii" (1952), **R.** a consemnat tipul ţăranului eliberat, care duce o viaţă demnă şi care participă la preocupările vitale ale epocii. O mare parte din opera lui este alcătuită din vasta galerie de portrete ale intelectualilor din generaţia sa (portretul de grup „Terasa Oteteleşanu" şi portretele: Luchian, Arghezi, Sadoveanu, Iser, Paciurea, Brîncuşi), caracteristice prin eliminarea detaliilor, alegerea trăsăturilor care configurează profilul moral al modelelor. În peisajele lui **R.**, construite arhitectonic, masiv, zonele mari de umbră şi de lumină alternează în planuri delimitate, dînd impresia de static. Paleta sa, dominată de tonuri reci, tinde către armonii surde şi aspre. **R.** recurge la desenul energic cu o mare forţă expresivă, înclinînd spre conturul închis şi atingînd echilibrul dintre desen şi culoare. Opera lui **R.**, unul dintre cei mai mari desenatori români, desfăşurată pe o perioadă cuprinsă între anii premergători primului război mondial şi cei de după Eliberare, vădesc evoluţia unui artist realist legat de frămîntările poporului său.

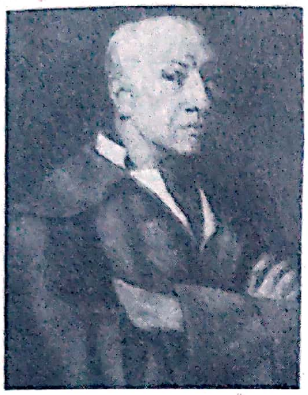

C. Ressu (autoportret)

rest (lat. *restare* „a rămîne"; MAT.) **1.** Rezultat al unei scăderi. **2.** Rezultatul scăderii produsului dintre împărţitor şi cît din deîmpărţit. În cazul în care împărţirea se face exact, **r.** este egal cu zero. — *R. al unei serii convergente*, rezultatul scăderii sumei primilor *n* termeni ai unei serii convergente din suma acesteia.

restauráre (lat. *restaurare* „a restabili, a reface"), operaţie de consolidare şi de completare a monumentelor de arhitectură şi a operelor de artă (pictură, sculptură, mozaic, ceramică etc.), pentru a fi păstrate şi puse în valoare. **R.** se realizează pe baza unor norme stabilite de către specialişti în congrese internaţionale. Principiile care au stat la baza **r.** au fost: *unitatea de stil* (în vederea readucerii la aspectul iniţial), *r. ştiinţifică* (care urmăreşte evidenţierea diferenţelor dintre elementele adăugate în diverse epoci). Operaţia de **r.** cunoaşte două etape distincte: conservarea şi restaurarea propriu-zisă. În unele cazuri, **r.** devine reconstituire dacă ea cuprinde şi părţi refăcute în întregime.

Restauraţie, perioadă din istoria unor state, caracterizată prin restaurarea dinastiilor care au fost detronate în urma unor lovituri de stat, revoluţii etc. Cea mai cunoscută **R.** este cea din Franţa, care cuprinde restaurarea dinastiei Bourbonilor (1814—1830) prin domniile regilor Ludovic al XVIII-lea (1814—1824) şi Carol al X-lea (1824—1830). **R.** din Franţa se caracterizează prin reacţiunea politică a Bourbonilor, care au încercat să restabilească dominaţia marii aristocraţii funciare; ea s-a sfîrşit o dată cu revoluţia din iulie 1830 şi cu proclamarea lui *Ludovic-Filip*, exponent al intereselor marii burghezii, ca rege al Franţei.

restauráţie, stil artistic francez din epoca Restauraţiei. El face trecerea între stilurile empire şi Ludovic-Filip. În arhitectură şi decoraţie, stilul **r.** menţine inspiraţia din antichitate, dar, sub influenţa romantismului, în cadrul lui începe să se manifeste admiraţia pentru stilurile naţionale ale goticului şi Renaşterii (Viollet-le-Duc). Apare stilul *trubadur* (preromantic). În pictură, opoziţia dintre curentele clasic şi romantic este ilustrată prin Ingres şi Delacroix.

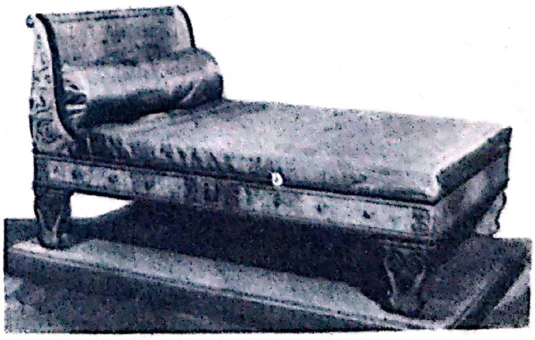

Stil restauraţie. Canapea

Restif (Rétif) de la Bretonne *[dö la brötón]*, Nicolas (1734—1806), romancier francez de origine plebeiană, admirator al lui J.-J. Rousseau. Scrierile sale (circa 250 de volume), care reflectă în bună parte viaţa sa libertină şi în care a îmbinat anecdota cu observaţia sinceră şi tirada moralizatoare, înfăţişează moravurile societăţii franceze din preajma revoluţiei burgheze (romanele „Primejdiile oraşului", 1775; „Viaţa tatălui meu", 1778; culegerea de nuvele „Contemporanele", 1780—1788 ş.a.).

restitutór (TOPOGR.) v. **foto-restitutor.**

restitúţie (DR.), înapoiere a unor bunuri de către un stat beligerant, care şi le-a însuşit şi transportat fără drept pe teritoriul său, celuilalt stat beligerant căruia ele aparţin.

resúrsă (AV.), evoluţie de revenire la poziţia normală de zbor orizontal *(redresare)* a unui avion după un picaj. **R.** se face în plan vertical, cu o traiectorie în formă de arc de cerc.

resúrse 1. (EC.) **a)** *Resurse naturale ale ţării*, totalitatea zăcămintelor de minerale şi de minereuri, terenurilor cultivate şi cultivabile, pădurilor şi apelor de care dispune o anumită ţară. În măsura în care sînt folosite sau sînt atrase în procesul reproducţiei, resursele naturale constituie o componentă a *avuţiei naţionale*. Cunoaşterea acestor resurse şi folosirea lor raţională cu maximum de eficienţă prezintă o importanţă deosebită pentru dezvoltarea economică a ţării respective. V. şi România. (capitolul *Dezvoltarea economică*). **b)** *Resurse de forţă de muncă*, totalitatea persoanelor în vîrstă aptă de muncă (în România, bărbaţii între 16 şi 59 de ani împliniţi, femeile între 16 şi 54 de ani împliniţi) şi capabile de muncă, precum şi a persoanelor care se găsesc sub sau peste vîrsta aptă de muncă, dar care pot fi sau sînt ocupate într-o ramură a economiei naţionale. *R. de m.* ale unei ţări depind de coeficientul natalităţii, al mortalităţii, al morbidităţii, de gradul de ocrotire al sănătăţii, de nivelul de trai al populaţiei, de nivelul dezvoltării social-culturale etc. **c)** *Resurse de producţie ale întreprinderii*, totalitatea mijloacelor materiale şi financiare, precum şi a forţei de muncă aflate la dispoziţia întreprinderii. **d)** Denumire generică utilizată pentru precizarea sursei materialelor, fondurilor băneşti etc. (ex. în diverse *balanţe materiale* sînt trecute ca posturi de „resurse": producţia internă, importul, achiziţiile, contractările, colectările, recuperările, stocul iniţial etc. **2.** (HIDROTEHN.) *Resurse hidraulice*, totalitatea efectelor (producere de energie electrică, irigaţii, alimentări cu apă etc.) care pot fi obţinute prin amenajarea complexă a apelor dintr-un bazin hidrografic.

resuscitáre (lat. *resuscitare* „a reda viaţa, a învia"; MED.), metodă de tratament care urmăreşte repunerea în funcţie a inimii *(r. cardiacă)* sau a respiraţiei *(r. respiratorie)* oprite. Resuscitarea se face cu diferite mijloace (masaj cardiac, excitaţii mecanice, electrice sau chimice).

Reşiţa, oraş regional în reg. Banat, situat pe valea Bîrzavei. 49 130 loc. (1965), cu localităţile subordonate 114 715 loc. În subordonarea sa intră două oraşe raionale (Anina şi Bocşa), şase localităţi de tip urban şi nouă localităţi rurale. Exploatări de huilă (Doman), de minereuri de fier (Ocna de Fier, Lupac) şi de calcare. **R.** este al doilea centru siderurgic al ţării. Industrie siderurgică (fontă, oţel, laminate), a construcţiilor de maşini (turbine cu abur, maşini electrice şi diesel, utilaj petrolier, siderurgic şi chimic, material rulant), chimică (chimizarea lemnului, cocs).

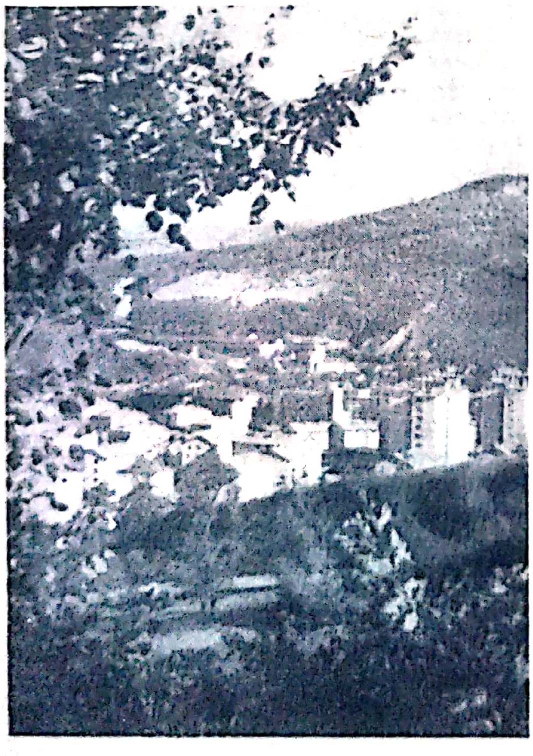
Vedere din Reşiţa

retárd, *medicament* **~** (FARM.), medicament a cărui acţiune este prelungită prin adăugarea unor substanţe chimice care sînt resorbite lent în organism (ex. insulina, penicilina uleioasă, unii hormoni etc.).

retasúră (METAL.), defect care apare sub formă de gol la partea superioară a lingourilor sau a pieselor metalice turnate, din cauza contracţiei metalului în timpul solidificării. **R.** poate fi evitată prin folosirea maselotei sau poate fi înlăturată prin îndepărtarea părţii defecte. **R.** mici, invizibile cu ochiul liber, se numesc *microretasuri*. **R.** au o influenţă dăunătoare asupra comportării în exploatare a pieselor şi organelor de maşini.

reténţie (lat. *retentio* „oprire, reţinere") **1.** (HIDROTEHN.) Supraînălţare artificială a nivelului suprafeţei libere a unui curs de apă cu ajutorul unei construcţii adecvate (ex. baraj de **r.**), în scopul măririi adîncimii navigabile, al captării apei de alimentare etc. Se mai numeşte *reţinere*. **2.** (MED.) Reţinere şi acumulare în organism a unor substanţe solide, lichide sau gazoase, care în mod obişnuit sînt eliminate de orificiile naturale (ex. **r.** de uree, **r.** de urină, de materii fecale etc.). O formă specială de **r.** este *r. placentară*, care constă în reţinerea placentei în uter după evacuarea fătului, peste timpul normal, şi care poate fi urmată de infecţii grave. **3.** (DR.) *Drept de retenţie*, drept acordat celui care deţine un lucru de a refuza restituirea lui pînă la plata de către persoana căreia trebuie să i se facă restituirea a ceea ce datorează deţinătorului în legătură cu lucrul (ex. depozitarul poate reţine lucrul depozitat pînă cînd deponentul îi va plăti ceea ce a cheltuit pentru păstrarea acelui lucru).

Retezat, *Munţii* ~, masiv muntos în vestul Carpaţilor Meridionali, cuprins între depresiunile Haţeg, Petroşeni şi valea Rîului Mare. Împreună cu munţii Ţarcu şi Godeanu constituie un important nod orohidrografic. Este alcătuit din roci eruptive intrusive (granodiorite) şi roci cristaline (şisturi cristaline), iar în sud apar petice calcaroase (cu variate fenomene carstice). Munţii **R.** sînt masivi şi înalţi. În peisajul geografic predomină caracterele tipic alpine, însoţite de vaste platforme de eroziune etajate. Glaciaţia cuaternară a lăsat în relief urme caracteristice: circuri şi văi glaciare, custuri, morene etc.; pe fundul circurilor glaciare se află circa 80 de lacuri (Bucura, cel mai mare lac glaciar din ţară, Tăul Negru, cel mai adînc lac glaciar din ţară, Tăul Custurii etc.). Altitudinile maxime: vîrful Pe-

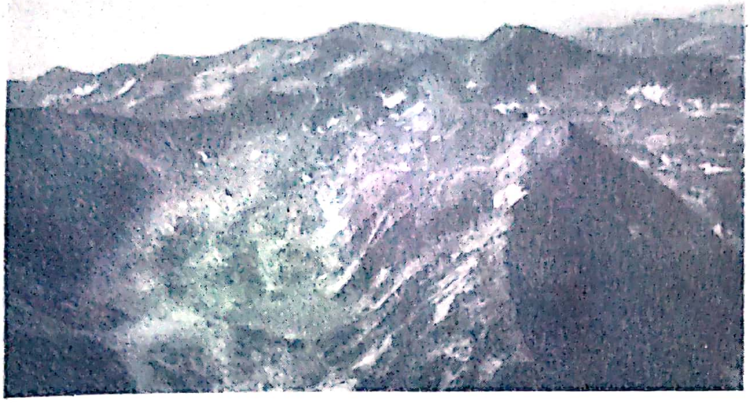

Vedere din munţii Retezat

leaga (2 509 m), vîrful Păpuşa (2 500 m), vîrful Retezat (2 484 m) ş.a. Climă de munte înalt; predomină vînturile de vest, cu precipitaţii abundente. Sînt fragmentaţi de văile a numeroase rîuri tributare Streiului şi Jiului. În zona înaltă se află păşuni alpine şi o bogată vegetaţie subalpină (jnepeni, ienuperi, afinişuri). Versanţii sînt acoperiţi de păduri de conifere şi de fagi. Izolat apare zîmbrul, declarat monument al naturii. Alături de fauna obişnuită de pădure, în zona alpină sălăşluiesc caprele negre, de asemenea proteguite de lege. Pentru ocrotirea numeroaselor monumente ale naturii, de faună şi floră, şi a remarcabilului relief glaciar, în **R.** s-a delimitat un parc naţional, înăuntrul căruia (în bazinul văii Zlătuia) s-a conturat o rezervaţie ştiinţifică cu numeroase endemisme floristice. Important obiectiv turistic (trasee alpine dificile).

Réti, István (1872—1945), pictor şi istoric de artă maghiar, originar din Baia Mare. A studiat la München, Paris şi Roma. În 1896 a participat, alături de Hollósy Simon, la întemeierea coloniei de pictură de la Baia Mare. Încercînd să-şi depăşească formaţia academistă, **R.** a fost preocupat de integrarea atmosferei şi a luminii în peisajele şi portretele sale („Jókai M.", „Mama artistului").

reticul (lat. *reticulum* „reţea, plasă mică"; FIZ.), ansamblu de linii încrucişate, de scări gradate sau de alte semne, materializate prin fire subţiri sau prin trasare pe lame de sticlă. **R.** intră în construcţia unor instrumente optice (microscoape, lunete etc.) şi are rolul de a permite vizarea unei direcţii sau efectuarea unei măsurări.

reticulár (FIZ.; despre o structură), care este alcătuit în forma unei reţele de puncte sau de linii (ex. cupolele unor construcţii, planele reţelelor cristaline etc.).

reticulátă, *formaţie* ~, formaţie anatomică situată în trunchiul cerebral, între bulbul rahidian şi mezencefal. Este constituită din celule nervoase aşezate între nucleele nervilor cranieni şi fibrele nervoase ascendente şi descendente. *F.r.* a trunchiului cerebral se prelungeşte pînă la talamus, formînd aici sistemul de proiecţie difuz talamic. *F.r.* are un rol deosebit în activitatea sistemului nervos central, şi anume în reglarea tonusului muscular, a ritmului somn-veghe, în determinarea nivelului funcţional şi al reactivităţii scoarţei cerebrale etc.

reticulínă (BIOCHIM.), scleroproteină prezentă în fibrele conjunctive ale ţesutului reticular. Se găseşte în organele bogate în ţesut reticulo-endotelial (splină, ficat, ganglioni limfatici, suprarenale, măduvă osoasă).

reticulo-histiocitár, *sistem* ~ (HIST.), sistem de celule de provenienţă mezenchimală, răspîndit în tot organismul. Este constituit din celule reticulare şi endoteliale (care căptuşesc sub formă de endoteliu vasele, sinusurile măduvei osoase, splinei, ganglionilor limfatici, ficatului, numite *celule Kupfer*), de asemenea din fibre argentofile şi din celule mobilizabile, numite *histiocite*, care sînt situate în ţesutul conjunctiv. Principalele funcţiuni ale *s.r.-h* sînt: 1) apărarea organismului prin fagocitoză şi coloidopexie cu ajutorul macrofagelor, precum şi prin fabricarea de anticorpi; 2) formarea unor elemente celulare sanguine, metabolizarea hemoglobinei şi îndepărtarea hematiilor uzate; 3) participarea la metabolismul lipidelor, glucidelor, proteinelor. În cazul tulburării acestor funcţiuni apar boli provocate de supraîncărcarea celulelor *s.r.-h.* cu lipide, glucide, proteine (ex. boala Niemann-Pick, boala Gaucher etc.).

reticulóză (MED.), boală provocată prin proliferarea tipică sau atipică a celulelor sistemului reticulo-histiocitar. Se cunosc mai multe feluri de **r.**: 1) *inflamatorii*, care pot fi: bacteriene (febră tifoidă, endocardită bacteriană subacută), virale (mononucleoza infecţioasă), parazitare (paludism, histoplasmoză); 2) *proliferative benigne* şi *maligne* (limfogranulomatoza malignă); 3) *metabolice* sau *limfoidoze* (bolile Gaucher, Niemann-Pick etc.); 4) *tumorale* (limfosarcomul, reticulosarcomul, mielomul). Proliferarea predominantă a celulelor reticulo-endoteliale este denumită *reticuloendotelioză*.

retínă (lat. med. *retina*, din lat. *rete* „reţea"; MED.), membrană interioară, nervoasă, a ochiului, formată din prelungirile nervului optic. Reprezintă aparatul de recepţie şi de formare a imaginilor vizuale. Foarte subţire, **r.** este alcătuită din mai multe straturi de celule şi de fibre suprapuse. Elementele structurale esenţiale ale **r.** sînt celulele vizuale (celule senzoriale în formă de conuri şi de bastonaşe), care primesc impresiile optice. Porţiunea cea mai sensibilă a **r.**, situată la extremitatea posterioară a axului anteroposterior al ochiului, se numeşte pata galbenă *(macula lutea)*, care prezintă în mijlocul ei o gropiţă *(fovea centralis)*. Aici densitatea celulelor-conuri, importante pentru percepţia vizuală din timpul zilei şi a culorilor, este maximă. V. şi ochi.

retinítă (MED.), inflamaţie a retinei, adeseori asociată cu inflamaţia coroidei *(corioretinită)*. Apare în diabet, alcoolism, arterioscleroză, hipertensiune arterială, tumori cerebrale, după traumatisme locale etc. şi este caracterizată prin scăderea progresivă a vederii, mergînd pînă la orbire.

retórică, arta de a convinge un auditoriu printr-o argumentaţie bogată, riguroasă, pusă în valoare de un stil ales şi o limbă strălucitoare. **R.** a apărut în Grecia antică, fiind strîns legată de activităţile publice şi cunoscînd o înflorire deosebită în sec. al V-lea î.e.n., datorită sofiştilor. Platon şi mai ales Aristotel (care i-a dedicat lucrarea „Retorica") au fundamentat-o din punct de vedere filozofic, iar Demostene, cel mai de seamă reprezentant al **r.** în sec. al IV-lea î.e.n, i-a dat o utilizare practică în activitatea politică. Începînd din perioada elenistică, **r.** a intrat în procesul de învăţămînt. Ea s-a bucurat de o deosebită preţuire în Roma antică. Cei mai cunoscuţi retori romani şi teoreticieni ai genului au fost Marcus Fabius Quintilianus („De institutione oratoria") şi Marcus Tullius Cicero („De oratore", „Brutus"). **R.** antică s-a dezvoltat în trei direcţii: *curentul asiatic* (şcoala din Pergam, Asia Mică), caracterizat printr-un stil amplu şi înflorat, *curentul neoaticist* (şcoala din Atena), caracterizat prin sobrietate şi echilibru, şi *curentul rodian* (şcoala din insula Rodos). În evul mediu, **r.** a fost cultivată în cadrul celor „şapte arte libere" („trivium" şi „quadrivium"), ea devenind o ştiinţă rigidă, ale cărei reguli şi precepte erau asimilate mecanic, dogmatic. Epoca modernă a subordonat retorica altor domenii (ştiinţele juridice etc.).

retoromână, *limba* ~, limbă romanică vorbită în sud-estul Elveţiei, în nord-estul Italiei (regiunea Friuli) şi în unele regiuni ale Alpilor dolomiţi de circa 500 000 de oameni. Prezintă mari deosebiri dialectale. Varietatea cea mai bine reprezentată este *friulana*, cu circa 400 000 de vorbitori. Urmează varietatea vestică, *romanşa*, pe baza căreia s-a dezvoltat retoromana literară, devenită una dintre cele patru limbi de stat ale Elveţiei. Cele mai vechi texte datează din sec. XI—XII. Sin. *ladină*.

retorsiúne (lat. *retorsio*, din *retorquere* „a răsuci"; DR.), exercitare cu rigoare a unui drept de către un stat în scopul determinării unui alt stat de a înceta exercitarea unui drept cu aceeaşi rigoare, neţinînd seama de regulile de morală sau de curtoazie internaţională *(comitas gentium)* (ex. sporirea excesivă a taxelor vamale sau expulzarea în masă a unor cetăţeni străini).

retórtă (lat. *retortus* „răsucit"; CHIM., TEHN., METAL.), recipient de laborator sau industrial, din sticlă, metal sau materiale refractare, folosit pentru distilare la temperaturi mai ridicate. Ex. **r.** pentru distilarea sau pentru reducerea zincului, a cadmiului etc., pentru pirogenarea cărbunilor sau a lemnului etc.

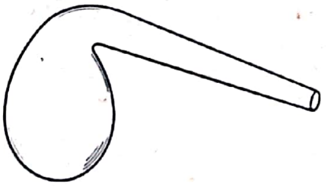

Retortă de laborator

retract litigios (DR.), act juridic prin care un drept, ce a fost vîndut după ce cu privire la el s-a ivit o contestaţie (drept litigios), este dobîndit de la cumpărător prin manifestare de voinţă unilaterală a persoanei căreia acel drept îi este opus şi care plăteşte preţul real al vînzării, cu dobînzi şi cheltuielile aferente.

retrágere (ARHIT.), denumire dată planurilor intrînde faţă de planul principal al unei faţade. Folosirea **r.** răspunde fie unor cerinţe tehnice, fie unui program decorativ.

retransmisiúne (TELEC.), recepţie şi reemisie concomitentă a unui program de radiodifuziune sau de televiziune, efectuate în scopul măririi distanţei de comunicaţie. Legătura dintre instalaţiile de la locul de unde se efectuează transmiterea (montate în camere de regie tehnică sau în care de reportaj) şi studioul care retransmite programul sau dintre posturile de radiodifuziune ori televiziune care transmit programe comune se face prin cabluri sau prin radiorelee.

retro- (lat. *retro* „înapoi"), element de compunere cu sensul „înapoi, în sens contrar" (ex. *retrogradare, retrospectiv, retroversiune*).

retroactivitáte (DR.), excepţie de la principiul neretroactivităţii legilor. În temeiul acestei excepţii, o lege nouă se aplică şi faptelor săvîrşite sau actelor juridice încheiate înaintea intrării sale în vigoare.

retrognatísm (lat. *retro* „înapoi" şi gr. *gnathos* „mandibulă"; MED.), conformaţie a feţei caracterizată prin poziţia posterioară a bărbiei faţă de planul frontal al frunţii, datorită unei insuficiente dezvoltări a maxilarului inferior.

retuş (POLIGR.), operaţie de pregătire a originalelor (desene, fotografii etc.) şi de corectare a negativelor şi pozitivelor destinate pregătirii formelor de imprimare. **R.** poate fi executat prin două metode: manuală şi fotomecanică. La **r.** manual se corectează defecţiunile negativelor şi pozitivelor fotografice prin creşterea sau reducerea densităţilor optice, în porţiunile unde acest lucru este necesar, cu ajutorul unor coloranţi speciali, al unor soluţii de slăbire sau de întărire, folosindu-se instrumente speciale. Prin **r.** fotomecanic, densităţile optice ale negativelor şi pozitivelor se corectează cu ajutorul unor măşti care permit ca anumite porţiuni să nu fie expuse luminii sau să fie expuse parţial ori suplimentar.

Retz *[res]*, Paul de Gondi, cardinal de (1613—1679), memorialist francez. A dus o viaţă aventuroasă. Duşman al lui Mazarin, a fost un agitator al maselor populare pariziene în timpul Frondei. Este autorul unor „Memorii", scrise în exil (postum, 1717), prețioase îndeosebi prin portretele psihologice pătrunzătoare ale personalităților timpului.

rețeá¹ **1.** (MAT.) **a)** *Rețea de drepte în plan*, sistem format din două familii de drepte, fiecare familie depinzînd de un parametru.

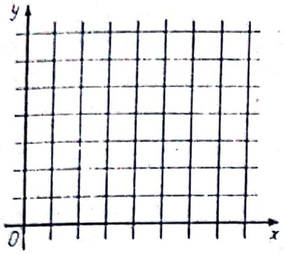

Rețea plană ortogonală

b) *Rețea de cercuri* (sau de *conice, sfere, cuadrice*), mulțimea cercurilor (a conicelor, sferelor, cuadricelor) depinzînd liniar de doi parametri, adică avînd ecuația

$$\lambda_1C_1+\lambda_2C_2+\lambda_3C_3=0,$$

unde $C_1=0$, $C_2=0$, $C_3=0$ sînt ecuațiile celor trei cercuri (conice, sfere, cuadrice) de bază, care nu fac parte din același fascicul, iar λ_1, λ_2, λ_3 trei parametri variabili.

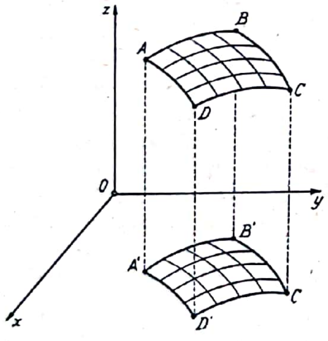

Rețea de curbe pe o suprafață și în plan

c) *Rețea de curbe pe suprafață*, sistem format din două familii de curbe aflate pe o suprafață, fiecare familie depinzînd de un parametru. **d)** *Rețea dreptunghiulară*, mulțimea de puncte (numite și *noduri*) din planul xOy, avînd coordonatele $x=mh$ și $y=nk$, unde m și n sînt numere întregi, iar h și k sînt pașii **r.** Se utilizează și alte **r.** poligonale (ex. **r.** pătratice, **r.** hexagonale etc.). În rezolvarea ecuațiilor diferențiale intervin **r.** unidimensionale, iar în rezolvarea ecuațiilor cu derivate parțiale **r.** multidimensionale (ex. **r.** plane, **r.** în spațiu). — *Metoda rețelelor*, metodă numerică de rezolvare aproximativă a ecuațiilor diferențiale, a ecuațiilor cu derivate parțiale etc., care constă în aproximarea derivatelor prin cîturi de diferențe finite. În acest fel, rezolvarea problemelor puse pentru ecuațiile diferențiale sau cele cu derivate parțiale se reduce la rezolvarea unui sistem de ecuații algebrice, în care necunoscutele sînt valorile aproximative, discrete ale soluției căutate în nodurile **r.** alese. Se numește și *metoda diferențelor finite*. **2.** (TOPOGR.) *R. trigonometrică*, ansamblul punctelor dintr-o triangulație locală sau dintr-o rețea geodezică de ordin inferior. — *R. de nivelment*, totalitatea punctelor de nivelment geometric clasificate pe ordine de precizie, luate în ansamblul unui teritoriu. **3.** (FIZ., TEHN.) **a)** Ansamblu plan sau spațial format din două sau din mai multe sisteme de linii care se întretaie între ele în puncte prin care trece cîte o linie din fiecare sistem și care se numesc *nodurile* (sau *vîrfurile*) rețelei. **b)** Ansamblu de obiecte aflate în nodurile unei astfel de rețele (ex. **r.** de sonde, **r.** hidrometeorologică etc.). **c)** *R. cristalină*, rețea spațială alcătuită din atomi *(r. atomică)*, din ioni *(r. ionică)* sau din molecule *(r. moleculară)*, dispuse în punctele de intersecție a trei familii de drepte paralele și echidistante (în cadrul aceleiași familii). *R.c.* constituie formația structurală caracteristică stării de agregare solidă a substanței. Pentru determinarea unei *r.c.* este suficient să se cunoască natura și distribuția particulelor constitutive dintr-o porțiune limitată, numită *celulă elementară*, cu ajutorul căreia, prin translații succesive, se poate realiza întreaga *r.c.* Prezența unor elemente de simetrie în celula elementară și repetarea lor conferă *r.c.* anumite proprietăți de simetrie și de periodicitate. Mărimea laturilor acestei celule și deci perioadele *r.c.* pot varia de la cîțiva ångströmi, pentru compușii elementari, la cîteva sute de ångströmi, pentru compușii complecși (ex. albumina). Din punctul de vedere al mărimii relative a laturilor celulei elementare, precum și al orientării acestor laturi, *r.c.* pot fi grupate în 14 tipuri (numite *rețele Bravais*). Dintre acestea, unele au particule numai în colțuri *(r. primitive)*, iar celelalte mai conțin particule și în interiorul lor *(r. cu volum centrat)* sau în mijlocul unora dintre fețe *(r. cu fețe centrate)*. În total există 230 de posibilități de aranjare a particulelor într-o *r.c.*; acestea pot fi grupate în 32 de clase de simetrie, care, la rîndul lor, pot fi grupate în 7 sisteme cristalografice. Structura *r.c.*, pe de o parte, forma și proprietățile cristalului macroscopic, pe de altă parte, sînt reciproc condiționate. Punerea directă în evidență a distribuției periodice a substanței în cristale și aflarea tipului de *r. c.* se fac îndeosebi prin difracție cu raze X sau cu electroni ori neutroni (v. și difracție, *rețea de ~*). În natură, din cauza acțiunii mai multor factori (agitația termică, impuritățile etc.), *r.c.* nu sînt perfecte și stabile în timp, cele mai caracteristice defecte fiind: dislocațiile, atomii străini, atomii interstițiali, vacanțele ș.a. **4.** (TEHN.) Ansamblu de conducte legate la noduri între ele (ex. **r.** de alimentare cu gaze, **r.** de distribuție a apei, **r.** de irigație, **r.** de canalizare etc.). — *R. electrică*, ansamblu de elemente de circuit (rezistoare, bobine, condensatoare, surse de energie electrică etc.) legate electric (prin conductoare filiforme) sau cuplate inductiv ori capacitiv între ele. Din punctul de vedere al structurii geometrice, elementele princi-

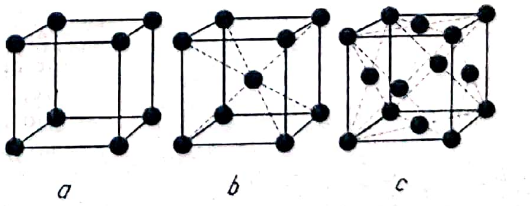
a b c

Rețea cristalină cubică
a — simplă; *b* — cu volum centrat; *c* — cu fețe centrate

pale ale unei *r.e.* sînt: *laturile* (porţiunile neramificate şi cuprinse între două noduri), *nodurile* (punctele de ramificaţie) şi *ochiurile* (succesiunile de laturi care formează o curbă închisă). După cum parametrii elementelor de circuit sînt constanţi, variabili în timp sau dependenţi de valorile curenţilor sau ale tensiunilor, *r.e.* pot fi: *liniare, parametrice* sau *neliniare*, iar după natura tensiunilor de alimentare există *r.e. de curent continuu* sau *de curent alternativ (monofazate* sau *polifazate*, cel mai adesea *trifazate*). După cum *r.e.* conţin sau nu surse de energie electromagnetică, ele pot fi *active* sau *pasive*. Studiul *r.e.* se face cu ajutorul teoremelor lui Kirchhoff sau al teoremelor şi metodelor derivate din acestea. — *R. electrică de energie*, ansamblul instalaţiilor electrice folosite pentru transmiterea, transformarea şi distribuţia (la consumatori) a energiei electromagnetice. Principalele elemente constitutive ale *r.e. de e.* sînt: liniile electrice de energie, staţiunile electrice de transformare şi de distribuţie şi posturile de transformare. În prezent se dezvoltă din ce în ce mai mult *r.e. de e. interconectate*, care constituie sisteme de transmisiune de la un ansamblu de centrale electrice la consumatorii de pe un anumit teritoriu, tinzîndu-se astfel să se acopere prin **r.** de înaltă tensiune întregul teritoriu al unei ţări şi chiar să se realizeze interconectări internaţionale. Uneori termenul *r.e. de e.* este utilizat într-o accepţie mai largă, avînd aproximativ acelaşi conţinut cu al noţiunii de *sistem energetic*. **5.** (TEHN., AV.) *Reţea de profiluri*, ansamblu de profiluri aerodinamice (ex. palete de turbine) identice. În practică se întîlnesc *reţele rectilinii*, a căror linie frontală (care uneşte bordurile de atac ale profilurilor) este o dreaptă (ex. în construcţii hidrotehnice), şi *reţele circulare*, a căror linie frontală este un cerc (ex. în construcţia turbomaşinilor). **6.** (TOPOGR.) *Reţea geodezică*, ansamblu de puncte geodezice marcate pe teren prin borne de beton, a căror poziţie în planul de proiecţie este precis determinată prin coordonate şi care, unite prin linii imaginare, formează o reţea de triunghiuri pe cît posibil echilaterale. *R.g.* pot fi de diferite ordine (de la I la V), după funcţia pe care punctele respective o au în geodezia generală, după distanţa medie dintre puncte şi după precizia cu care acestea sînt determinate. **7.** (GEOGR.) *R. hidrografică*, totalitatea văilor (de la ogaşe şi ravene pînă la văile cele mai mari) prin care are loc scurgerea apelor de suprafaţă de pe un anumit teritoriu. Cuprinde *r.h. temporară*, care are apă numai în timpul ploilor sau topirii zăpezilor; *r.h. semipermanentă*, care seacă în perioadele secetoase, şi *r.h. permanentă*, care are apă în tot timpul anului. După aspectul *r.h.*, în funcţie de modul de asociere a afluenţilor, se deosebesc o serie de sisteme de *r.h.* (ex. dentritice, radiare, convergente etc.). **8.** *R. meteorologică*, totalitatea staţiilor şi posturilor meteorologice care efectuează observaţii asupra elementelor meteorologice de pe un anumit teritoriu. În funcţie de observaţiile care se fac, există *r.m. de ordinul I* (aerologice), unde observaţiile se fac din oră în oră şi se transmit imediat la un centru sinoptic; *de ordinul II* (climatice), unde se fac observaţii de patru ori în 24 de ore şi datele sînt trimise la un centru meteorologic la sfîrşitul lunii; *de ordinul III* (posturi pluviometrice), unde se înregistrează numai precipitaţiile căzute. Toate staţiile meteorologice efectuează observaţii după un program unic, stabilit de Organizaţia meteorologică mondială. **9.** (FOTOGRAMMETRIE) Placă de sticlă pe care este trasat prin gravare un caroiaj rectangular foarte precis, folosită ca test în operaţiile de verificare şi reglare a aparatelor de exploatare fotogrammetrică.

reţeá^2 (ZOOTEHN.), compartiment al stomacului la rumegătoare, situat între rumen şi foios. Interiorul **r.** este asemănător unui fagure de albine cu alveolele respective. Are rolul, alături de rumen, de depozitare şi de triturare a furajelor înainte de reîntoarcerea în gură pentru rumegare. Aici sînt reţinute toate corpurile străine înghiţite întîmplător de animal.

reţétă **1.** (CHIM.) Ansamblu de indicaţii (materii prime, proporţii, mod de preparare) necesare pentru obţinerea unui anumit produs. **2.** (FARM.) Formulare în scris de către medic a medicamentelor necesare unui bolnav. **R.** indică atît cantitatea, cît şi calitatea substanţelor active şi a celor auxiliare după care se prepară medicamentul respectiv. În **r.**, medicul precizează de asemenea doza şi modul de administrare a medicamentului.

reţinătór **1.** (TEHN.) Ansamblu de conducte şi de organe de reţinere care servesc la dirijarea circulaţiei fluidului într-un singur sens. **2.** (MAŞ.) Casetă la o pompă sau la un compresor cu piston, în care fluidul (aerul, lichidul etc.) este adus prin conducta de alimentare sau este refulat în conducta de evacuare şi în care sînt montate organele de reţinere (supape etc.). Organele de reţinere funcţionează sub influenţa variaţiei de presiune, provocată de mişcarea pistonului. **3.** (EXPL. PETR.) Dispozitiv folosit pentru a proteja coloana de tubaj şi pentru a împiedica întoarcerea laptelui de ciment în coloană în cursul operaţiei de cimentare sub presiune a unei sonde.

reţínere (DR.), măsură prin care, în interesul cercetării cauzei, organele de urmărire penală lipsesc de libertate o persoană pe timp de cel mult 24 de ore înainte de punerea ei sub urmărire. **R.** este dispusă de către organele de urmărire penală.

Reuchlin [*róihlin*], Johannes (supranumit *Capnio*, *Kapnion*; 1455–1522), savant umanist, întemeietorul filologiei clasice în Germania. Împotrivindu-se arderii scrierilor în limba ebraică, **R.** provoacă o polemică care antrenează de partea sa pe toţi reprezentanţii umanismului german, printre care pe Ulrich von Hutten. În sprijinul tezei sale publică culegerea „Clarorum virorum epistolae" („Scrisori ale oamenilor celebri".

1518), dobîndind o victorie morală asupra Vaticanului. A reglementat pronunțarea limbii vechi grecești după pronunțarea neogreacă. Activitatea sa constituie un aport prețios la victoria spiritului rinascentist în Germania.

Reuleaux *[röló]*, Franz (1829—1905), om de știință german. A fost profesor la Școala tehnică superioară din Berlin. **R.** este unul dintre fondatorii teoriei mecanismelor și a mașinilor, care a introdus și a precizat numeroase concepte fundamentale ale teoriei mecanismelor și mașinilor și a elaborat metode de transformarea și calculul cuplurilor cinematice.

reumatísm (gr. *rheumatismos*, din *rheuma* „umflătură"; MED.), termen care denumea, în trecut, afecțiunile aparatului locomotor, în special ale articulațiilor, indiferent dacă natura lor era inflamatorie, degenerativă, metabolică etc. Astăzi prin **r.**, sau boală reumatismală, se înțeleg afecțiunile care au următoarele caractere comune: cauză infecțioasă (provocată de obicei de streptococ), patogenie inflamatorie alergică, alterări ale substanței fundamentale a țesutului conjunctiv, manifestări articulare și viscerale. Principalele boli reumatice sînt: **r.** poliarticular acut, poliartrita cronică evolutivă, spondilita ankilopoetică, **r.** părților moi (nervi, mușchi etc.). — *R. poliarticular acut*, boală reumatică frecventă la copii și tineri. Boala începe brusc la 5—20 de zile după o angină sau amigdalită, cu febră, transpirații și tumefacții dureroase articulare. Durează, dacă nu este tratată, 3—4 săptămîni, avînd tendința la recidivă, sau trece în stadiu subacut sau cronic. *R.p.a.* se complică frecvent cu îmbolnăvirea cordului, în special la copii (endocardită, pericardită, insuficiențe valvulare), cu pleurezii, nefrite, coree etc. *R.p.a.* se tratează cu doze mari de salicilat de sodiu, piramidon, penicilină etc.

reumatologíe (MED.), ramură a medicinii interne care se ocupă cu studiul bolilor reumatismale.

Réunion *[reüniõ]*, insulă de origine vulcanică în arhipelagul Mascarene (Oceanul Indian). Suprafața: 2 510 km². Populația: 370 000 loc. (1963). Relief în general muntos, cu vulcani activi. Înălțimi pînă la 3 069 m. De-a lungul țărmurilor se întind cîmpii joase de acumulare. Climă tropicală, marină. Vegetația: savane, păduri tropicale și păduri de conifere. Se cultivă trestie de zahăr, cafea, vanilie, tutun, pomi fructiferi etc. Principalul oraș este portul *Saint-Denis*. În sec. al XVII-lea, insula, care fusese timp îndelungat nelocuită, a devenit colonie franceză sub denumirea Bourbon (1649). Numele ei actual datează din 1793. Din 1946 are statut de „departament de peste mări" al Franței. Puterea executivă este exercitată de către un prefect, reprezentant al guvernului francez. În **R.** activează diferite partide politice, ca secții locale ale principalelor partide politice din Franța. În 1959 a fost întemeiat, ca partid de sine stătător, Partidul Comunist din **R.** (pînă la această dată a existat ca federație a Partidului Comunist Francez).

reuniune a două mulțimi (MAT.), mulțimea tuturor elementelor care aparțin cel puțin uneia dintre mulțimile considerate (ex. **r.** mulțimilor $A=(-1, 2, 3)$ și $B=(-1, 2, \pi, \sqrt{2})$ este mulțimea $C=(-1, 2, 3, \pi, \sqrt{2})$; se scrie $C=A\cup B$ și se citește A reunit cu B). Se numește și *sumă a două mulțimi*. Uneori, în locul semnului $\cup$ se folosește semnul $+$.

Reuter *[róitə] (Agenția ~)*, agenție de presă din Marea Britanie, cu sediul la Londra. Înființată în 1851, agenția Reuter aparține astăzi unui consorțiu, din care fac parte proprietarii principalelor ziare engleze.

Reuter *[róitər]*, Fritz (1810—1874), scriitor și poet realist-critic german, cel mai însemnat reprezentant al literaturii scrise în dialectul german de nord. A zugrăvit emoționant conflictul dintre clăcași și moșieri și a satirizat reacțiunea feudal-absolutistă. Opera sa principală, romanul „Din timpul cînd eram țăran" (1862—1864), constituie o frescă cuprinzătoare și colorată a vieții din regiunea Mecklenburg în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Reuther *[rú:θə]*, Walter (n. 1907), vicepreședinte al centrului sindical Federația Americană a Muncii-Congresul Sindicatelor Industriale (A.F.L.-C.I.O.) și președinte al Uniunii sindicale a muncitorilor din industria de automobile și aviație (din S.U.A.).

revaccináre (MED.), inocularea unui vaccin la o persoană care a mai făcut înainte vaccinul respectiv (ex. **r.** antivariolică, obligatorie la vîrsta de 7 ani, cea dintîi vaccinare fiind făcută în primul an de viață).

revalorificáre (TEHN.), readucere în stare de folosire a unor resturi de materiale, deșeuri, rebuturi, piese și organe de mașini uzate etc., prin fabricarea din ele de produse noi.

revalorizarea banilor (EC.), restabilire a valorii banilor (valutei naționale) în urma unui proces inflaționist. Se realizează prin măsuri luate de stat pe linia ridicării cursului oficial al banilor de hîrtie în raport cu aurul și cu valutele străine. **R.b.** este o metodă de stabilizare bănească atunci cînd procesul inflaționist, combătut prin ea, nu are un caracter pronunțat și cînd situația financiară și economică a țării este în curs de ameliorare.

revărsáre, moment cînd apele unui rîu în creștere depășesc malurile pe o suprafață mai mare și pătrund în albia majoră (luncă). Frecvent **r.** au loc în cursul inferior al rîurilor mari, în regiuni joase de cîmpie sau podiș.

revelatór, soluție folosită în practica fotografică pentru *developare*. Pe lîngă un developator, **r.** mai conține cîteva substanțe utile (conservantul, acceleratorul, atenuatorul etc.). Introducînd în **r.** filmul sau placa fotografică, halogenurile de argint din emulsia fotosensibilă sînt reduse la argint metalic în locurile care au fost expuse la lumină; urmează operația de fixare.

reveláție (lat. *revelatio* „dezvăluire, destăinuire"), noțiune teologică, desemnînd actul prin care dumnezeu ar face cunoscute natura și „voința" sa intemeietorilor de religii, sfinților sau profeților, considerați ca persoane dotate cu facultăți supraraționale.

revendicáre, *acțiune în ~* (DR.), cerere în justiție sau în fața organelor arbitrale, care urmărește recunoașterea unui drept de proprietate sau de administrare operativă directă ori a altui drept real principal de tip nou, în scopul dobîndirii posesiunii unui lucru aflat, fără drept, în stăpînirea unei alte persoane.

reveníre 1. (METAL.) Tratament termic aplicat pieselor metalice (în special din oțel și din fontă) cu scopul de a le îmbunătăți ductilitatea și tenacitatea sau de a le micșora tensiunile interne. **R.** constă în reincălzirea piesei (călite în prealabil) pînă la o anumită temperatură și apoi în răcirea cu o anumită viteză. Prin **r.** se obțin structuri granulare fine. În practica industrială, călirea și revenirea sînt operații aproape nedespărțite, după călire urmînd una sau mai multe reveniri, în funcție de material și de caracteristicile finale dorite. **2.** (REZ. MAT.) *Revenire elastică*, reducere parțială sau totală, în timp, a deformației unui corp, în urma îndepărtării forțelor care au provocat deformația inițială a acestuia.

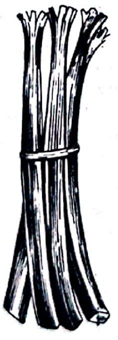
Revent

revént 1. (AGR.; *Rheum officinale*) Plantă erbacee din familia poligonaceelor, cultivată ca legumă. Are frunze mari, de 50—70 cm, cu nervuri proeminente și marginile limbului ondulate. Se cultivă mult în țările din nord-vestul Europei pentru pețiolul frunzelor, folosit în alimentație. În țara noastră se cultivă sporadic în grădini, mai ales în Transilvania. **2.** (FARM.) Rădăcina și rizomul plantelor *Rheum officinale* și *Rheum palmatum*. Conține principii active (oximetilantrachinone) cu acțiune purgativă, stimulatoare a motilității intestinului gros. Administrat sub formă de pulbere, **r.** este indicat în tratamentul constipației cronice.

reverberáție (lat. *reverberatio*, din *reverberare* „a respinge, a reflecta"; FIZ.), persistență a unui sunet după ce sursa sonoră a încetat să mai emită. **R.** se datorează reflexiilor sunetului pe pereți sau pe alte corpuri. Ea condiționează calitatea unei audiții. Astfel, dacă durata **r.** este prea mare, sunetele se suprapun și cuvîntul sau melodia devin neinteligibile; dacă durata **r.** este mică, vorba și muzica apar șterse, lipsite de culoare și de sonoritate. Pentru diferitele feluri de săli (de teatru, operă, concert, curs etc.) există o anumită durată de **r.** optimă. **R.** constituie una dintre problemele importante pentru acustica unei săli. — (TELECOM.) *R. artificială*, prelucrare electroacustică a semnalelor sonore, în scopul obținerii unor efecte asemănătoare celor determinate de **r.** unei încăperi. Este utilizată în televiziune, pentru obținerea duratei de **r.** corespunzătoare scenei transmise, în radiodifuziunea sonoră și la înregistrările muzicale, pentru reliefarea soliștilor pe fondul muzical etc.

reversíbil (despre o transformare a unui sistem fizic între două stări diferite), care se poate desfășura atît într-un sens, cît și în sens invers, sistemul trecînd prin aceeași succesiune de stări intermediare, însă în ordine inversă. Transformările reale sînt practic **r.** numai dacă variația parametrilor fizici ai sistemului respectiv se petrece într-un timp mult mai mare decît timpul de relaxare, sistemul putînd fi considerat că trece prin stări intermediare de echilibru.

reversiúne (lat. *reversio*, din *revertere* „a întoarce"; METAL.), tratament termic aplicat unor aliaje cu bază de aluminiu, în scopul eliminării efectelor îmbătrînirii. Aliajul supus **r.** redevine plastic, poate fi deformat ușor și poate fi durificat din nou.

„Revista contimporană", publicație literară-științifică bilunară, apărută, la București, între 1 martie 1873 și 1 august 1876. A purtat polemici îndelungate cu junimiștii. T. Maiorescu a supus cîteva articole din **R.c.** unei severe analize în studiul său consacrat „beției de cuvinte". Printre colaboratorii ei se numără: V.A. Urechiă, G. Sion, P. Grădișteanu, P. Ghica, G. Crețianu, M. Zamfirescu, A. Demetriescu, Șt. C. Michăilescu, D.A. Sturdza ș.a. În paginile ei, V. Alecsandri a publicat versuri și fragmentul de roman „Dridri" (1873).

„Revista critică-literară", publicație lunară apărută, la Iași, între 1 ianuarie 1893 și 1 iunie 1897, sub conducerea lui Aron Densușianu. Revista, expresie a unui cerc restrîns de colaboratori, a tipărit studii de istorie literară, filologie, istorie, texte de folclor și literatură. Printre colaboratori s-au numărat N. Densușianu, M. Străjan, O. Densusianu ș.a.

„Revista de filozofie", revistă trimestrială apărută între anii 1923 și 1943 sub direcția lui C. Rădulescu-Motru, ca serie nouă a publicației „Studii filozofice" (1907—1919). A avut o orientare idealistă eclectică, promovînd însă concepții raționaliste și democratice, antigîndiriste și antitrăiriste. A publicat și studii de logică, psihologie, sociologie, estetică și pedagogie. Printre colaboratorii revistei se numără: P. P. Negulescu, D. Gusti, M. Ralea, T. Vianu, M. Florian, N. Petrescu, I. Brucăr, N. Bagdasar.

„Revista de filozofie", revistă editată de Academia Republicii Socialiste România. Reprezintă seria nouă a revistei „Cercetări filozofice" (1954—1963). Apare lunar.

„Revista de istorie și teorie literară", publicație trimestrială, editată la București, din 1952, de către Institutul de istorie literară și folclor al Academiei și care pînă în 1964 (numerele 1—2) a apărut sub titlul de „Studii și cercetări de istorie literară și folclor". Pînă în martie 1965 a fost condusă de acad. G. Călinescu, împreună cu un comitet de redacție.

„Revista de pedagogie", organ teoretic al Institutului de științe pedagogice. Înființată în 1952, apare lunar, la București.

„Revista de psihologie", publicaţie a Institutului de psihologie al Universităţii din Cluj, fundată şi condusă de Fl. Ştefănescu-Goangă. A apărut de patru ori pe an, de la 1 ianuarie 1938 pînă la 31 martie 1949. A publicat studii de psihologie teoretică şi aplicată. Au colaborat Al. Roşca, M. Beniuc, Liviu Rusu, A. Chircev, S. Cupcea ş.a.

„Revista de psihologie", revistă editată de Academia Republicii Socialiste România. Înfiinţată în 1955, apare de patru ori pe an.

„Revista de Statistică", organ al Direcţiei Centrale de Statistică de pe lîngă Consiliul de Miniştri şi al Societăţii de ştiinţe economice din Republica Socialistă România. Apare lunar la Bucureşti; primul număr a apărut în 1952.

„Revista Fundaţiilor regale", publicaţie lunară cu caracter cultural, literar şi artistic, apărută la Bucureşti, între 1 ianuarie 1934 şi 31 decembrie 1947. Orientările variate ale colaboratorilor i-au imprimat de la început o ţinută eclectică. În anii dictaturii antonesciene, Revista Fundaţiilor regale a căpătat o orientare reacţionară. Începînd de la 1 septembrie 1945 a apărut într-o nouă serie, avînd ca director pe Al. Rosetti. În diferite etape din activitatea revistei au colaborat mai toţi scriitorii importanţi ai vremii.

„Revista generală a învăţămîntului", publicaţie periodică a cadrelor didactice de toate gradele, fundată de Spiru Haret. A apărut de 10 ori pe an, la Bucureşti, între 1905 şi 1917, precum şi între 1923 şi 1944. A adus contribuţii însemnate la progresul învăţămîntului şi al gîndirii pedagogice pînă în 1938, cînd s-a lăsat influenţată de curentele naţionaliste şi fasciste.

„Revista idealistă", revistă fundată şi condusă de Mihail G. Holban. A apărut lunar, la Bucureşti, din martie 1903 pînă în septembrie 1916, avînd ca prim-redactor pe N. Vaschide (1903—1907) şi ca secretar pe N. Zaharia (1911—1913). Deşi conservator şi adept al idealismului religios, M.G. Holban a atras printre colaboratori numeroşi ideologi, savanţi şi literaţi progresişti, ca A.D. Xenopol, V.M. Kogălniceanu, D. Drăghicescu, Şt. Antim, V. Babeş, I. Felix, Şt. Hepites, V. Anestin, M. Sadoveanu, E. Lovinescu ş.a.

„Revista istorică", publicaţie periodică românească, apărută, la Bucureşti, între 1914 şi 1946. A fost înfiinţată de N. Iorga şi condusă de el pînă la moarte (1940). A publicat articole şi studii critice de istorie şi filologie, documente, recenzii şi note.

„Revista istorică română", publicaţie apărută între 1931 şi 1947, la Bucureşti, întemeiată şi condusă de un grup de profesori; ulterior a apărut sub egida Institutului de istorie naţională de pe lîngă Universitatea din Bucureşti. „Revista istorică română" a publicat şi o serie de volume, constituind *Biblioteca „Revistei istorice române"*.

„Revista învăţămîntului superior", organ al Ministerului Învăţămîntului. Apare la Bucureşti, din 1959; din 1963 apare lunar.

„Revista literară", săptămînal de poezie, proză şi critică, apărut la Bucureşti, din martie pînă în decembrie 1947, sub conducerea lui M.R. Paraschivescu.

„Revista matematică din Timişoara", revistă lunară de matematică, înfiinţată de Traian Lalescu în 1921, editată la Şcoala politehnică din Timişoara şi redactată de Valeriu Alaci (1884—1955). A apărut pînă în 1949. A avut un rol important în pregătirea matematică elementară a tineretului din ţara noastră.

„Revista modernă", publicaţie literară săptămînală, apoi bilunară, apărută, cu intermitenţe, la Bucureşti, între 19 februarie 1901 şi 24 februarie 1902, apoi sub titlul „Pagini alese" între 14 martie 1902 şi 16 februarie 1903. Au colaborat: Al. Macedonski, P. Cerna, I. Al. Brătescu-Voineşti, M. Codreanu, D. Teleor, H. Lecca ş.a. Cu pseudonimul M.S. Cobuz, apoi cu numele său, Mihail Sadoveanu a publicat versuri, povestiri şi prima versiune a romanului „Şoimii" („Fraţii Potcoavă").

„Revista nouă", publicaţie lunară, apărută, la Bucureşti, sub conducerea lui B.P. Hasdeu din 15 decembrie 1887 pînă în septembrie 1895. A publicat literatură, studii de istorie, filologie şi sociologie, cronici plastice şi dramatice ş.a. Au colaborat B. Şt. Delavrancea, Al. Vlahuţă, I.A. Bassarabescu, V.A. Urechiă, S.F. Marian, I.-A. Candrea, L. Şăineanu, G. Ionescu-Gion, D.A. Sturdza, Th. Speranţia ş.a.

„Revista pedagogică", publicaţie cu caracter progresist, consacrată răspîndirii cunoştinţelor de psihologie, pedagogie şi sociologie, înfiinţată şi condusă de C. Dimitrescu-Iaşi. Între 1891 şi 1898 au apărut la Bucureşti 12 numere, iar în 1902 un supliment. Au colaborat: Al. Odobescu, P. Dulfu, L. Şăineanu şi N. Iorga.

„Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", publicaţie periodică românească, întemeiată de Grigore Tocilescu, apărută la Bucureşti. A avut o apariţie neregulată (1882—1885, 1887, 1891, 1893—1894, 1902—1903 şi 1909—1922). A publicat articole şi studii de arheologie şi filologie, documente şi recenzii.

„Revista politică şi literară", revistă lunară, apărută cu intermitenţe, la Blaj, sub redacţia lui Aurel Ciato, între 1906 şi 1907. A militat pentru unitatea politică şi culturală a poporului român. Au colaborat M. Sadoveanu, I. Agîrbiceanu, I. Scurtu, Al. Ciura, I. Gorun, Al. Lapedatu ş.a.

„Revista română pentru ştiinţe, litere şi arte", publicaţie lunară apărută, la Bucureşti, din aprilie 1861 pînă în decembrie 1863, sub conducerea lui Al. Odobescu. A publicat, alături de scrieri beletristice, studii de istorie şi arheologie, medicină, economie, geologie, drept. Printre colaboratorii ei s-au numărat: V. Alecsandri, I. Ghica, Al. Donici, P. Ghica, D. Dăscălescu, Gr. Cobălcescu, dr. I. Felix, Radu Ionescu, D. Berindei. În paginile ei au apărut pentru prima dată romanul „Ciocoii vechi şi noi" (1862—1863) de N. Filimon şi, parţial, „Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul" (1861—1863) de N. Bălcescu.

„Revista socială", cea dintîi publicaţie teoretică socialistă din România. A apărut lunar, la Iaşi, între anii 1884 şi 1887. În coloanele revistei au apărut importante studii economice-sociologice („Karl Marx şi economiştii noştri", „Ce vor socialiştii români?", „Coaliţii, greve şi însemnătatea lor", „Robia şi socialismul", „Anarhismul şi socialismul" ş.a.), în care erau combătute doctrinele politice mic-burgheze, şi în primul rînd anarhismul. În 1886 a publicat un articol al lui F. Engels, intitulat „Starea politică şi socială". **R.s.** a reflectat în coloanele sale lupta organizată a muncitorimii române. Printre colaboratorii de seamă ai revistei s-au numărat Ion Nădejde şi C. Dobrogeanu-Gherea.

revistă de front (MILIT.), verificare periodică de către comandanţi a gradului în care unităţile sau subunităţile subordonate şi-au însuşit instrucţia de front. Cu această ocazie se verifică şi aspectul exterior al militarilor, starea echipamentului şi a tehnicii militare. Revista de front se termină cu defilarea.

revízie 1. (CONT.) Control cu caracter repetat constînd în revederea şi în verificarea de documente privitoare la operaţii economice care au avut loc anterior (ex. revizie efectuată de organele controlului financiar după controlul preventiv al contabililor-şefi). **2.** (TEHN.) Totalitatea operaţiilor executate asupra unui sistem tehnic (instalaţie, utilaj, vehicul etc.), cu scopul de a stabili starea acestuia şi de a preveni apariţia defecţiunilor în exploatare. **R.** presupune efectuarea de încercări, măsurări ale parametrilor funcţionali, reglări etc. şi poate fi: *incidentală* (neplanificată), *periodică* (planificată) şi *tehnică* (complexă).

revizionísm, curent în mişcarea muncitorească; reprezintă o varietate a oportunismului de dreapta, care, sub pretextul unei dezvoltări creatoare, revizuieşte bazele filozofiei, economiei şi politicii marxist-leniniste, denaturînd conţinutul lor revoluţionar. În istoria mişcării muncitoreşti **r.** s-a împletit de obicei cu reformismul. Reflectînd influenţa ideologiei burgheze în mişcarea muncitorească, **r.** subminează unitatea partidelor marxist-leniniste, duce la demobilizarea clasei muncitoare şi a celorlalţi oameni ai muncii în lupta împotriva exploatării şi a imperialismului. Dezvoltarea în mod creator a teoriei marxist-leniniste pe baza generalizării fenomenelor noi apărute în mersul înainte al societăţii, lupta intransigentă pentru apărarea purităţii acestei teorii, împotriva deformărilor reformiste, revizioniste şi dogmatice, constituie condiţii esenţiale pentru ca partidele comuniste şi muncitoreşti să-şi îndeplinească misiunea lor istorică.

revizuíre (DR.), cale de atac extraordinară prin care, în termenul şi pentru motivele arătate de lege, partea interesată sau procurorul cere instanţei să revină asupra hotărîrii de fond definitive pe care a pronunţat-o şi să procedeze la o nouă judecare a pricinii. Prin **r.** se mai poate cere unei instanţe judecătoreşti superioare anularea ultimei hotărîri în cazul contrarietăţii a două hotărîri definitive.

revocáre (lat. *revocare* „a rechema"; DR.) **1.** Desfiinţare a unui act juridic prin manifestarea unilaterală de voinţă a persoanei care l-a făcut (ex. **r.** unei oferte de contract ori a unui legat). **2.** Desfiinţarea unui act juridic în cazurile prevăzute de lege (ex. revocarea unei donaţii pentru ingratitudine în cazul cînd donatarul îi refuză donatorului pensia de întreţinere datorată potrivit legii). **3.** Desfiinţarea, ca urmare a introducerii acţiunii pauliene, a actelor de înstrăinare făcute de către debitor în frauda creditorilor, desfiinţarea avînd drept efect reintrarea în patrimoniul debitorului numai a acelor bunuri necesare satisfacerii drepturilor creditorului care a introdus acţiunea. **4.** Act prin care organul de stat competent hotărăşte încetarea calităţii de membru într-un organ ales (ex. dreptul Marii Adunări Naţionale de a revoca Consiliul de Stat, Consiliul de Miniştri, Tribunalul Suprem şi pe Procurorul General). **5.** Act prin care alegătorii retrag mandatul deputatului ales de ei fie în Marea Adunare Naţională, fie în sfaturile populare.

„Revolta", gazetă săptămînală muncitorească, apărută, la Bucureşti, între 1 octombrie 1889 şi 1 ianuarie 1890, ca „organ al muncitorilor de toate breslele"; a fost organul oficios al mişcării muncitoreşti din întreaga ţară. A militat pentru unirea tuturor forţelor muncitoreşti într-un partid politic.

revoluţia burgheză din Anglia din sec. al XVII-lea, revoluţie burgheză victorioasă, de însemnătate europeană, în urma căreia a avut loc instaurarea orînduirii de stat burgheze în Anglia. Ea a fost îndreptată împotriva regimului feudal-absolutist, care, în timpul regilor Iacob I (1603—1625) şi Carol I (1625—1649) din dinastia Stuart, trecea printr-o adîncă criză social-politică. Lupta opoziţiei (reprezentată de burghezie, noua nobilime îmburghezită şi, în parte, de ţărănimea engleză) a îmbrăcat un veşmînt religios, desfăşurîndu-se sub forma mişcării puritanilor, parlamentul fiind (începînd de la sfîrşitul sec. al XVI-lea) principalul ei centru organizatoric şi politic. Revoluţia a început în condiţiile agravării conflictului dintre rege şi parlament, ca urmare a persecuţiei puritanilor, a politicii externe nefavorabile protestanţilor, dusă de regele Carol I, şi mai ales a războiului împotriva Scoţiei puritane, care se răsculase în 1637—1638. Carol I a convocat, după o întrerupere de 11 ani (1629—1640), parlamentul (13 aprilie—5 mai 1640, *Parlamentul scurt*, şi 3 noiembrie 1640—20 aprilie 1653, *Parlamentul lung*), cerîndu-i să aprobe alocarea unor sume de bani pentru continuarea războiului împotriva Scoţiei. Parlamentul lung a iniţiat o serie de măsuri îndreptate împotriva absolutismului (desfiinţarea impozitelor create de rege între anii 1629 și 1640, lichidarea tribunalelor extraordinare regale și bisericești, stabilirea principiului responsabilității puterii executive în fața parlamentului etc.), care l-au determinat pe regele Carol I să înceapă, în 1642, războiul împotriva parlamentului. În timpul primului război civil (1642—1646) dintre parlament (sprijinit de masele populare) și monarhie (susținută de marea nobilime feudală și de biserica anglicană) s-a dezvoltat revoluția. În prima etapă a războiului, armata parlamentului a suferit înfrîngeri; reorganizată însă de Oliver Cromwell, armata „noului model" (al cărei nucleu l-a constituit detașamentul de cavalerie numit „coastele de fier", format din țărani și din mica nobilime) a obținut victorii decisive asupra armatei regelui la *Marston Moor* (1644) și *Naseby* (1645). În cursul revoluției s-au cristalizat în tabăra revoluționară cîteva grupări și curente politice radicale, care doreau să ducă revoluția pînă la egalitatea socială. În 1648, cu ajutorul nobilimii din nordul țării, regele a dezlănțuit al doilea război civil, dar a fost înfrînt de armata revoluționară la *Preston* (1648). Sub presiunea maselor revoluționare, **r. b. din A. din sec. al XVII-lea** a căpătat, în 1649, un caracter burghezo-democratic; regele Carol I a fost executat, iar monarhia și Camera Lorzilor lichidate; a fost proclamată republica (19 mai 1649), puterea politică trecînd în mîinile burgheziei și ale noii nobilimi imburghezite. V. și Marea Britanie.

revoluția burgheză din Franța (1789—1794), revoluție care a lichidat orînduirea feudal-absolutistă în Franța. Revoluția a fost pregătită pe plan economic de marile transformări din sec. XVII—XVIII (dezvoltarea comerțului, a capitalului cămătăresc, a industriei), care au dus la dominația economică a burgheziei, iar pe plan spiritual de mișcarea iluministă, reprezentată de marii gînditori din sec. al XVIII-lea: Morelly, Mably, Voltaire, Montesquieu, Rousseau, Diderot, Holbach, Helvétius, La Mettrie. Precedată de o serie de mișcări țărănești și orășenești, revoluția a izbucnit în 1789, în condițiile agravării situației economice a maselor, ale progresului ideii de națiune, ale necesității acute de creare a unei piețe naționale. Forța conducătoare în revoluție, la care a luat parte întreaga „stare a treia" (care cuprindea majoritatea covîrșitoare a națiunii, adică burghezia, masele populare orășenești și țărănimea), a fost burghezia, iar forța socială principală a constituit-o larga mișcare populară. Deputații stării a treia din Adunarea stărilor generale, întrunită în mai 1789, s-au declarat constituiți în Adunarea Națională, apoi, în vederea elaborării unei constituții, în Adunarea Constituantă (9 iulie 1789—30 septembrie 1791). Ca răspuns la măsurile represive pe care le pregăteau nobilimea și regele, masele populare ale Parisului au luat cu asalt *Bastilia*, simbol al absolutismului și al arbitrarului său (14 iulie 1789, dată devenită sărbătoare națională a poporului francez). Adunarea Constituantă a hotărît desființarea privilegiilor feudale (4 august 1789), a adoptat „Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului" (26 august 1789) și prima Constituție burgheză a Franței (14 septembrie 1791), a realizat reforme administrative, judecătorești, fiscale, bisericești, deschizînd drum dezvoltării rapide a relațiilor de producție capitaliste. Sub presiunea insurecției naționale de la 10 august 1792, Adunarea Legislativă (1 octombrie 1791—20 septembrie 1792) a suspendat monarhia și a aprobat instituirea comunei insurecționale (Comuna din Paris), o adevărată putere de stat populară, care a preluat cele mai grele dintre sarcinile revoluției. Perioada august-septembrie 1792 este cunoscută în istoria revoluției sub numele de *prima teroare*; masele, sub conducerea comunei insurecționale, au impus instaurarea democrației politice. În fața primejdiei provocate de invadarea Franței de către armatele prusiene și austriece, precum și de trădarea generalilor monarhiști, comuna insurecțională a declarat „patria în primejdie"; voluntarii sanculoți au înfrînt la 20 septembrie 1792, la *Valmy*, armatele invadatoare. În ziua victoriei de la Valmy, la Paris, Convenția Națională (20 septembrie 1792—26 octombrie 1795) a luat locul Adunării Legislative și la 21 septembrie 1792 a proclamat republica. În cadrul Convenției Naționale s-au reliefat cele două tendințe principale ale burgheziei franceze, reprezentate de partidul moderat al girondinilor și de cel radical al montagnarzilor, conduși de iacobini; între ele se afla masa deputaților independenți, porecliți „cîmpia" sau „mlaștina". Lupta dintre aceste două tendințe a atins punctul culminant în timpul procesului regelui Ludovic al XVI-lea, care, cu toată opoziția girondinilor, a fost condamnat la moarte și executat (21 ianuarie 1793). Întreaga Europă, cu excepția cîtorva state, s-a coalizat împotriva Franței republicane. Înfrîngerile pe front, trădarea generalului Dumouriez, scumpirea vieții și izbucnirea răscoalei contrarevoluționare din Vandeea au provocat sfîrșitul guvernării girondine. În urma insurecției din 31 mai—2 iunie 1793 a fost instaurată dictatura revoluționar-democratică a iacobinilor; girondinii au fost excluși din Convenție, iar mulți dintre conducătorii lor arestați și ghilotinați. Perioada dictaturii iacobine (iunie 1793—iulie 1794), cunoscută în istorie și sub numele de *teroarea iacobină*, a constituit punctul culminant în dezvoltarea revoluției. În timpul dictaturii iacobine au fost desființate, fără răscumpărare, toate servituțile feudale, au fost stabilite prețuri maximale, frînîndu-se astfel specula, a fost introdus învățămîntul elementar gratuit, școlile fiind scoase de sub jurisdicția bisericii. Iacobinii au înfrînt răscoala contrarevoluționară din Vandeea și cea a federaților-regaliști, au creat o armată națională revoluționară de peste 600 000 de oameni, care a alungat din țară armatele intervenționiste. În lunile septembrie-octombrie 1793, dictatura iacobină s-a consolidat, prin votarea în Convenție a legii maximului general privind prețul mărfurilor și salariile și prin lichidarea „turbaților“, purtătorii de cuvînt ai sanculoților. Comitetul Salvării Publice, creat în aprilie 1793, a concentrat în mîinile sale întreaga putere executivă. Teroarea a impus pentru o vreme economia dirijată în direcția sprijinirii efortului de război și salvării republicii. În lunile următoare au fost înlăturați atît moderații, în frunte cu Danton și Desmoulins, cît și extremiștii de stînga, în frunte cu Hébert, ceea ce a slăbit considerabil baza socială a dictaturii iacobine și a ușurat sarcina marii burghezii, care a organizat lovitura de stat de la 9 termidor (27 iulie) 1794. Robespierre, Saint-Just, Couthon și alți partizani ai lor au fost ghilotinați a doua zi. Guvernul revoluționar primea astfel o foarte grea lovitură. Prin venirea la putere a marii burghezii, revoluția era, de fapt, terminată. Lupta dramatică pe care a dus-o timp de 10 luni după lovitura termidorienilor (iulie 1794—mai 1795) mișcarea populară, cea mai înaintată forță motrice a revoluției, s-a sfîrșit cu înfrîngerea ei și cu spulberarea speranțelor populare într-o democrație socială consecventă. Dar revoluția învinsese. Desființînd feudalismul și instaurînd definitiv raporturile sociale burgheze, unificînd piața națională și făurind un stat modern, corespunzător intereselor economice și sociale ale burgheziei, ea a accelerat dezvoltarea istorică a Franței. Prin amploarea și semnificațiile ei, **r.b. din F.** a avut și o mare însemnătate internațională, grăbind prin exemplul și prin difuzarea ideilor ei (datorate, în parte, războaielor și cuceririlor napoleoneene) destrămarea orînduirii feudale în întreaga Europă și deschizînd cîmp larg de dezvoltare capitalismului european.

revoluția burgheză din Țările de Jos, prima revoluție burgheză din Europa, care a avut loc între anii 1566 și 1609 în Țările de Jos, aflate în stăpînirea Spaniei. **R.b. din Ț. de Jos** a avut un caracter antifeudal și de eliberare națională de sub dominația absolutismului spaniol. Ea a îmbrăcat forma luptei împotriva bisericii catolice, sprijinul principal al Spaniei în Țările de Jos, și s-a desfășurat sub steagul calvinismului. Începutul revoluției a fost marcat de răscoala populară din 1566, cunoscută în istorie sub numele de *răscoala iconoclastă*, reprimată de armatele spaniole comandate de ducele de Alba, care a instaurat un regim de teroare sîngeroasă; împotriva acestui regim a luat naștere o puternică mișcare de partizani, care s-a generalizat în 1572. Speriate de proporțiile revoluției, vîrfurile burgheziei au trecut puterea în provinciile Olanda și Zeelanda prințului Wilhelm de Orania (Wilhelm Taciturnul). La sfîrșitul deceniului al optulea al sec. al XVI-lea au avut loc răscoale populare și mișcări țărănești antifeudale și în sudul Țărilor de Jos, la Bruxelles, Gand, Ypres, Anvers ș.a., unde au fost create „comitetele celor 18“, organe revoluționare ale puterii. Nobilimea și clerul catolic din provinciile de sud ale Țărilor de Jos s-au unit împotriva revoluției, constituind *Uniunea de la Arras* (1579), și au căzut la înțelegere cu Filip al II-lea, regele Spaniei. În același an, provinciile din nord (Olanda, Zeelanda, Frizia, Utrecht ș.a.) au încheiat *Uniunea de la Utrecht*, la care au aderat și orașele din Flandra și Brabant, în frunte cu Gand; pe baza acestei uniuni s-a constituit, în 1581, *Republica provinciilor unite*, care, după numele celei mai mari provincii, a fost numită în mod curent, după 1609, Olanda, primul stat burghez din lume. Independența Olandei a fost recunoscută formal de Spania, în 1609, iar pe plan european prin pacea din Westfalia (1648).

revoluția burghezo-democratică din februarie 1917, a doua revoluție burghezo-democratică din Rusia. Izbucnită pe fondul contradicțiilor regimului țarist, agravate de participarea Rusiei la primul război mondial, ea a răsturnat țarismul, marcînd începutul transformării războiului imperialist în război civil. Înfrîngerile de pe front și ruina economică pricinuită de război au făcut să crească nemulțumirea maselor largi de muncitori, țărani, soldați, intelectuali, precum și a națiunilor asuprite de țarism. Dezvoltarea mișcării revoluționare și criza politică a claselor dominante deschideau, la sfîrșitul anului 1916 și începutul anului 1917, perspectiva izbucnirii revoluției. În fruntea mișcării maselor largi de țărani și soldați s-a situat clasa muncitoare, hegemonul și forța principală a revoluției, sub conducerea partidului bolșevic. Începutul revoluției l-a constituit greva muncitorilor de la uzina „Putilov“ din Petrograd (căreia i s-au alăturat și muncitorii celorlalte mari întreprinderi din oraș), declanșată în 17 februarie/3 martie 1917. La 23 februarie/8 martie a avut loc o mare demonstrație sub lozincile „Pîine“, „Jos războiul“, „Jos absolutismul“. Demonstrația a luat o mare amploare în ziua următoare; ea s-a transformat la 25 februarie/10 martie în grevă politică generală, iar la 26 februarie/11 martie în insurecție. Trupele din Petrograd au refuzat să tragă în muncitori și au trecut de partea insurgenților. La semnalul insurecției din Petrograd, întreaga țară a fost cuprinsă de acțiuni revoluționare. Un rol însemnat în aceste acțiuni l-au avut *Sovietele de deputați ai muncitorilor și soldaților*, organe ale dictaturii democrat-revoluționare a proletariatului și țărănimii, dar Comitetul Executiv al Sovietelor din Petrograd, în conducerea căruia precumpăneau menșevicii și socialiștii-revoluționari, au trădat interesele muncitorilor și țăranilor, hotărînd să însărcineze cu formarea guvernului Comitetul provizoriu al Dumei de stat (care se constituise la 27 februarie). La 2 martie a fost format Guvernul provizoriu, alcătuit din reprezentanți ai burgheziei și moșierimii; în aceeaşi zi, ţarul Nicolaie al II-lea a abdicat şi a fost arestat. În ţară s-a creat o situaţie politică instabilă şi vremelnică de echilibru, o originală împletire a două puteri: dictatura burgheziei, exercitată prin Guvernul provizoriu, şi dictatura democrat-revoluţionară a proletariatului şi ţărănimii, exercitată prin Sovietele de deputaţi ai muncitorilor şi soldaţilor. Întors din emigraţie, V.I. Lenin a elaborat „Tezele din aprilie", un adevărat plan de luptă pentru trecerea de la revoluţia burghezo-democratică la revoluţia socialistă. În perioada dualităţii puterii, partidul bolşevic a desfăşurat o activă luptă politică pentru cucerirea maselor, organizînd marile demonstraţii de la 18 iunie şi 4 iulie 1917, sub lozinca „Toată puterea în mîinile Sovietelor!". După reprimarea în sînge a demonstraţiei din iulie, dualitatea puterii a luat sfîrşit; întreaga putere a trecut în mîinile Guvernului provizoriu contrarevoluţionar, care a fost răsturnat de Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie.

revoluţia din 1848, revoluţie burghezo-democratică desfăşurată în aproape întreaga Europă în anii 1848—1849, pe fondul grelei situaţii economice provocate de criza agrară din 1845—1847 şi de criza financiară şi industrială din 1847. Izvorînd dintr-o „situaţie socială generală" şi din „condiţiile de existenţă ale fiecărei naţiuni" (Engels), evenimentele revoluţionare din 1848 au antrenat largi pături sociale. Îndreptată împotriva feudalismului şi a regimurilor absolutiste reacţionare, întărite după Congresul de la Viena (1814—1815), revoluţia a avut caracteristici proprii fiecărei ţări, dar a fost pretutindeni în conexiune cu mişcarea revoluţionară generală. În apusul Europei devenise necesară consolidarea poziţiilor burgheziei şi a afirmării proletariatului pe arena luptelor politice, în timp ce în centrul şi răsăritul continentului abia se punea problema înlăturării relaţiilor feudale, la care se adăuga şi aceea a realizării unităţii naţionale şi a eliberării popoarelor de sub dominaţia străină; aceasta imprima revoluţiei din centrul şi răsăritul Europei un puternic caracter de eliberare naţională, pe lîngă cel social. În Apusul Europei, creşterea exploatării capitaliste şi afirmarea proletariatului pe arena politică ca forţă independentă (răscoalele de la Lyon din 1831 şi 1834, mişcarea cartistă din Anglia, crearea în această perioadă a organizaţiilor Asociaţia generală a muncitorilor, Liga celor drepţi, Liga comuniştilor, răscoala muncitorilor textilişti din Silezia 1844, extinderea grevei ca formă de luptă a proletariatului etc.) făceau ca lupta de clasă dintre burghezie şi proletariat să ocupe primul loc în istoria ţărilor respective. În această perioadă au apărut planurile socialist-utopice pentru construirea unei societăţi lipsite de exploatare; deşi greşeau punîndu-şi speranţele în bunăvoinţa claselor posedante, socialiştii utopişti au avut meritul de a fi dezvăluit necesitatea înlăturării exploatării capitaliste. Întemeindu-se pe creşterea în intensitate a luptelor proletariatului, pe dezvoltarea ştiinţei şi pe marile ei cuceriri, ca şi pe valorificarea critică şi creatoare a filozofiei clasice germane, economiei politice engleze şi socialismului utopic francez, Marx şi Engels au făurit, în preajma anului revoluţionar 1848, teoria socialismului ştiinţific. Dar clasa muncitoare nu era încă suficient de organizată şi de conştientă de rolul ei istoric pentru a prelua conducerea luptei revoluţionare; ea a avut însă un rol deosebit de important în revoluţie, mai ales în ţările mai avansate. Revoluţia a izbucnit mai întîi în Italia, frămîntată de o mare diversitate de probleme, de la abolirea iobăgiei (în sud, în Regatul Neapolului) pînă la consolidarea poziţiilor burgheziei (în nord, în Regatul Sardiniei), cerinţa istorică generală fiind însă, pentru întreaga Italie, aceea a realizării unităţii naţionale. Începutul evenimentelor revoluţionare l-a făcut insurecţia de la Palermo (12 ianuarie 1848), urmată de cea de la Neapole; regele Neapolului, constrîns de revoluţie, a fost nevoit să acorde o constituţie. Sub presiunea evenimentelor revoluţionare, papa şi numeroşi alţi principi italieni au fost nevoiţi să acorde unele libertăţi poporului italian răsculat. În Italia de nord (Lombardia şi Veneţia) au izbucnit puternice lupte împotriva dominaţiei habsburgice (insurecţiile din Milan, 18—22 martie, şi din Veneţia, 17—22 martie); Regatul Sardiniei, cea mai dezvoltată regiune a Italiei, unde se instituise un regim liberal, a pornit războiul împotriva Austriei, dar a fost înfrînt la Custozza (iulie 1848). Revoluţia a cuprins curînd aproape întreaga Peninsulă Italică (insurecţiile din Parma, Modena, Toscana), culminînd cu proclamarea, la Roma, în noiembrie 1848, a Republicii Romane, în frunte cu *Mazzini* şi *Garibaldi*. În februarie 1848, revoluţia a izbucnit şi în Franţa. Puternicele lupte revoluţionare desfăşurate la Paris (22—24 februarie) au dus la răsturnarea regelui *Ludovic-Filip* şi a oligarhiei financiare şi la proclamarea republicii (25 februarie 1848). Victoria revoluţiei din Franţa şi proclamarea republicii au exercitat o puternică influenţă asupra desfăşurării ulterioare a revoluţiei în numeroase ţări europene, cît şi asupra altor ţări din Europa în care nu aveau loc revoluţii (în Anglia *cartismul* a cunoscut o perioadă de înviorare, în Belgia a fost adoptată o reformă electorală şi parlamentară, în Olanda a fost revizuită constituţia). La 13 martie 1848 a izbucnit revoluţia în Austria, bastionul politic al reacţiunii în Europa centrală după 1815. Insurecţia din Viena (13 martie) a înlăturat de la putere vîrfurile aristocraţiei şi ale birocraţiei, în frunte cu *Metternich*, a cărui fugă a devenit simbolul căderii absolutismului. În noul guvern au intrat şi reprezentanţi ai burgheziei liberale: împăratul a fost nevoit să sancţioneze, la 25 aprilie, o constituţie, iar la 15 mai votul universal. În cadrul evenimentelor revoluţionare din Imperiul habsburgic, o mare importanţă a avut-o revoluţia ungară, condusă de *L. Kossuth*, izbucnită la 15 martie, la Pesta. Ea a avut importante realizări, ca votarea în dietă a unor legi urmărind să asigure dezvoltarea burgheză a ţării, detronarea Habsburgilor şi declararea la 14 aprilie 1849 a independenţei Ungariei. Conducătorii revoluţiei au făcut însă şi mari greşeli, printre care atitudinea negativă faţă de revendicările sociale şi naţionale ale românilor şi slavilor. Această atitudine a dus la dezbinarea forţelor revoluţionare ale maghiarilor, românilor şi slavilor şi la conflicte armate între ele. În şirul evenimentelor revoluţionare importante s-au înscris şi mişcarea de eliberare naţională din Cehia (care a culminat cu insurecţia din Praga din 12—17 iunie 1848) şi revoluţia din Transilvania. De asemenea, evenimente revoluţionare au mai avut loc şi în Croaţia şi Slovenia. În Germania, revoluţia a început cu insurecţiile din Baden (27—28 februarie) şi din Hessa (11 martie) şi apoi s-a întins în toate statele germane; în Bavaria, regele a fost nevoit să abdice (20 martie); numeroşi principi germani au fost siliţi să acorde maselor răsculate libertăţi democratice. Mişcarea revoluţionară din Berlin a obligat pe regele Prusiei să accepte formarea unui guvern din reprezentanţi ai burgheziei liberale (18 martie) şi să acorde o constituţie. O mare amploare a avut revoluţia în statele germane de vest, unde procesul dezvoltării capitalismului era mai avansat. La revoluţia din Germania au luat parte şi K. Marx şi F. Engels, care, în proclamaţia „Revendicările Partidului Comunist din Germania“ din martie 1848, preconizau sarcinile imediate ale revoluţiei: răsturnarea monarhilor, lichidarea instituţiilor feudale şi unificarea Germaniei într-o republică burghezo-democratică; Marx şi Engels au editat, în timpul revoluţiei, ziarul cu orientare democrat-revoluţionară „Neue Rheinische Zeitung“ (Noua gazetă renană), în coloanele căruia au militat pentru realizarea acestui program. La 18 mai 1848 s-a întrunit, la Frankfurt pe Main, parlamentul german, ales prin vot universal, în scopul realizării unităţii Germaniei; această acţiune nu a reuşit, atît din pricina poziţiei capitulante a burgheziei liberale germane, cît şi din cauza nerecunoaşterii de către Austria şi principii germani a autorităţii parlamentului de la Frankfurt, care oferea coroana imperială a Germaniei unificate regelui Prusiei, Frederic-Wilhelm al IV-lea. Speriată de amploarea mişcării ţărăneşti, temîndu-se de proletariat, care organizase la 14 iunie o insurecţie la Berlin, burghezia germană a pactizat cu iuncherimea, trădînd programul burghezo-democratic al revoluţiei. În a doua jumătate a anului 1848, după eroica insurecţie a proletariatului parizian din iunie (eveniment epocal, marcînd prima bătălie dintre proletariat şi burghezie, în care proletariatul a acţionat ca clasă pentru scopurile sale proprii), burghezia, temîndu-se de pierderea propriilor poziţii, s-a aruncat în braţele reacţiunii. Contrarevoluţia europeană şi-a strîns rîndurile sub steagurile monarhiilor coalizate şi a început contraofensiva împotriva mişcărilor revoluţionare. O nouă insurecţie declanşată la Viena, în octombrie 1848, a fost reprimată cu forţa armată; acelaşi lucru s-a întîmplat şi cu insurecţiile din Baden (septembrie 1848) şi Dresda (mai 1849), cu Republica Romană (iulie 1849) şi cu revoluţiile din Ţara Românească (septembrie 1848), din Transilvania şi din Ungaria (august 1849), înăbuşite de armatele regelui Prusiei, ţarului Rusiei, împăratului Austriei, sultanului Turciei şi de armatele republicii franceze. Principalele cauze ale înfrîngerii revoluţiilor din 1848—1849 sînt: trecerea burgheziei din apusul Europei pe o poziţie contrarevoluţionară şi slăbiciunea proletariatului, insuficient de călit pentru a prelua conducerea revoluţiei, precum şi inconsecvenţa burgheziei din centrul şi răsăritul Europei în aplicarea programului antifeudal privind lichidarea marii proprietăţi funciare şi, în consecinţă, trădarea principalului ei aliat, ţărănimea. La acestea se adăuga, în Europa centrală şi răsăriteană, contradicţiile naţionale: burghezia austriacă, pentru a dispune de o piaţă întinsă, a sprijinit pe Habsburgi împotriva luptei de eliberare a italienilor, cehilor, maghiarilor, românilor şi polonezilor; nobilimea mică şi mijlocie şi burghezia maghiară s-au opus, cu armele, luptei de eliberare naţională a românilor, slovacilor, croaţilor şi sîrbilor; burghezia prusiană s-a împotrivit formării unui stat polonez independent. Interesele şi preocupările îngust-naţionale ale burgheziei au subminat colaborarea conducătorilor revoluţiei din diferite state. Dacă revoluţia n-a putut rezolva radical problemele ridicate de necesitatea istorică, luptele maselor populare din anii 1848—1849 au avut, în schimb, consecinţe pozitive. Insurecţia proletariatului parizian a contribuit substanţial la ridicarea conştiinţei clasei muncitoare; puternica ridicare la luptă a ţărănimii a impus desfiinţarea iobăgiei în ţările din centrul Europei şi abolirea a numeroase privilegii nobiliare, burghezia pătrunzînd în administraţia de stat (mai ales în Imperiul habsburgic). Revoluţia din 1848 n-a rezolvat problema eliberării unor popoare de sub asuprirea străină şi nici problema unirii în state naţionale a germanilor, italienilor, românilor etc., dar a avut drept rezultat întărirea mişcărilor naţionale, de eliberare. *În ţările române*, revoluţia din 1848 a izbucnit sub impulsul aceloraşi cauze generale. Ea a fost pregătită de dezvoltarea forţelor de producţie, de lărgirea pieţei interne mai ales ca urmare a includerii economiei ţărilor române în procesul de schimb internaţional în urma păcii de la Adrianopol din 1829; apariţia şi dezvoltarea burgheziei, pe de o parte, menţinerea relaţiilor feudale şi a privilegiilor boierimii în conducerea statului, existenţa suzeranităţii turceşti (în Ţara Românească şi Moldova) şi a stăpînirii habsburgice

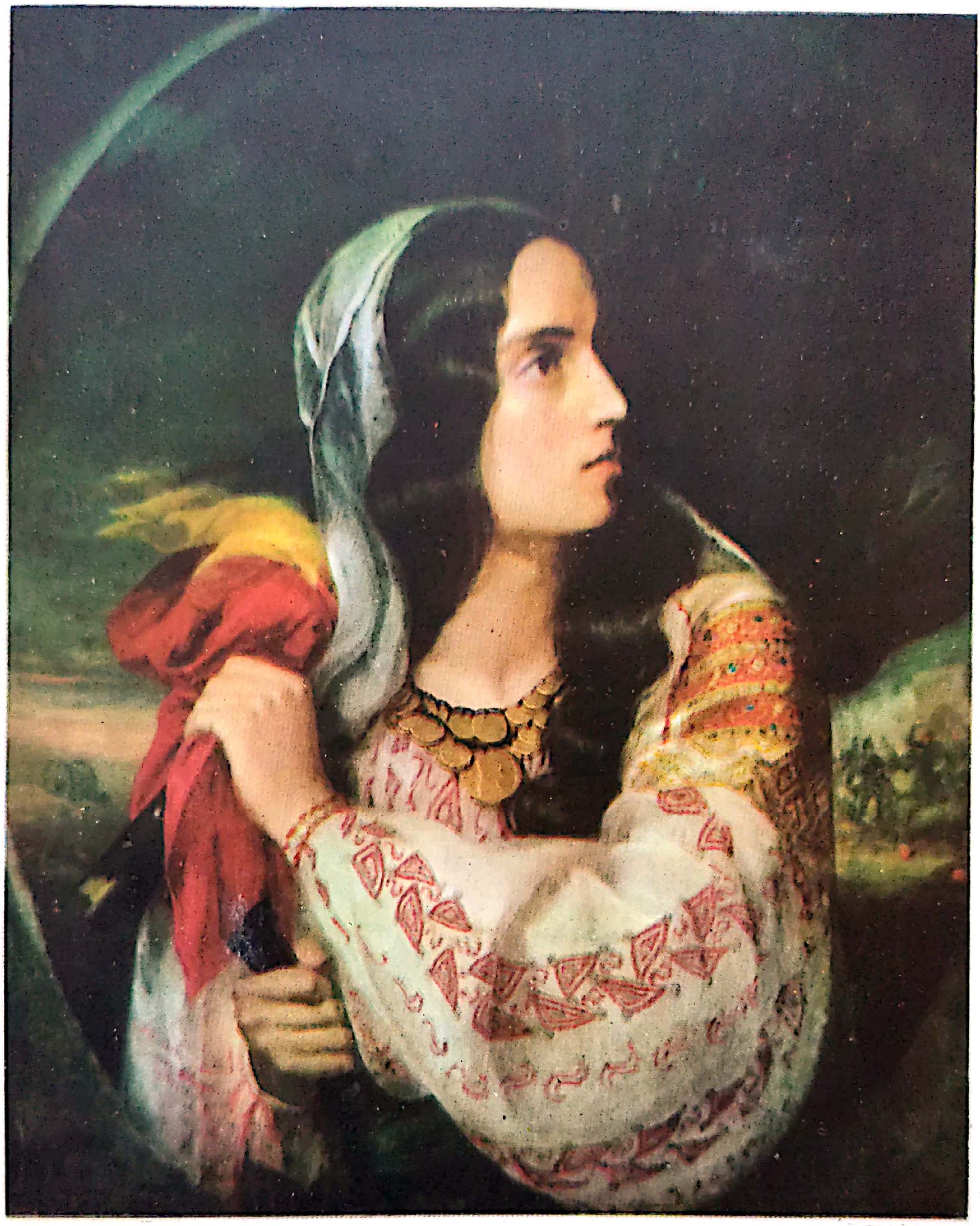

C.D. ROSENTHAL: România revoluționară. *Ulei pe pînză. Muzeul de artă al Republicii Socialiste România* (în Transilvania), pe de altă parte, au fost factorii determinanți ai intensificării luptei de eliberare socială și națională, menită să pună capăt regimului feudal și stăpînirii străine. Forța conducătoare în revoluție o forma burghezia, interesată în dezvoltarea capitalismului, iar forța socială de bază țărănimea clăcașă. Alături de burghezie și țărănime au luat parte la revoluție meseriașii și lucrătorii de la orașe și o parte a boierimii cu tendințe liberale. Larga participare a maselor, precum și revendicările formulate au determinat caracterul burghezo-democratic al revoluției din țările române. Burghezia aspira spre cucerirea puterii politice și spre asigurarea desfășurării pe deplin libere a activităților ei economice, țărănimea cerea abolirea clăcii și împroprietărirea cu pămînt, meseriașii și lucrătorii doreau înainte de toate înlăturarea feudalismului, ceea ce le-ar fi asigurat condiții de viață mai bune și lărgirea drepturilor lor. Toate aceste clase și pături sociale luptau pentru un nou regim, în care să le fie asigurate drepturi și libertăți democratice. Începutul desfășurării evenimentelor revoluționare în țările române l-a făcut mișcarea revoluționară din Moldova. Adunarea protestatară, inițiată de o coaliție în care se găseau nu numai reprezentanții burgheziei înaintate și a boierimii liberale, dar și cei ai unei părți a boierimii conservatoare, aflată în opoziție față de domnitorul Mihail Sturdza (ceea ce a dus la o limitare a programului mișcării, concretizat într-o petiție-program care cuprindea 35 de puncte, și la o legătură relativ slabă cu masele), a fost reprimată de autorități (30 martie — 11 aprilie 1848). Fruntașii cei mai înaintați ai mișcării revoluționare au fost nevoiți să se exileze. Dar mișcarea revoluționară din Moldova nu s-a mărginit la evenimentele desfășurate la Iași în ultimele zile ale lunii martie 1848; mișcarea țărănească și activitatea revoluționarilor emigrați au dat mișcării revoluționare moldovene un caracter burghezo-democratic, ancorînd-o puternic în ansamblul evenimentelor revoluționare din țările române. Programul revoluționarilor moldoveni, concretizat în documentele „Prințipiile noastre pentru reformarea patriei", întocmit la Brașov în luna mai 1848, și „Dorințele partidei naționale din Moldova", redactat în Bucovina de Mihail Kogălniceanu, punea, pe lîngă problema împroprietăririi țăranilor, și problema creării statului național român. *In Țara Românească* a avut loc o revoluție burghezo-democratică, la care au participat clase și pături sociale ca: țărănimea, masele orășenești de meșteșugari și lucrători, burghezia și boierimea liberală. Principalii conducători ai revoluției din Țara Românească au fost N. Bălcescu, Gh. Magheru, Al. G. Golescu (Negru), I. Heliade-Rădulescu, C.A. Rosetti, Chr. Tell ș.a. Îndrumate de un comitet revoluționar, evenimentele din Țara Românească au avut o amploare și o eficiență mai mare decît cele din Moldova. Programul revoluției din Țara Românească, sintetizat în *Proclamația de la Islaz*, citită la 9/21 iunie 1848 în fața maselor țărănești și a unităților militare trecute de partea revoluției, cuprindea 22 de articole, care prevedeau independența administrativă și legislativă a țării, egalitatea în fața legii, impuneri fiscale proporționale cu averea, eliberarea și împroprietărirea țăranilor, adunare obștească din toate stările, domn ales pe cinci ani, gardă națională etc. La 11/23 iunie 1848, revoluția a izbucnit și la București; sub presiunea poporului răsculat, domnul țării, Gh. Bibescu, a sancționat programul revoluționar și a numit un cabinet ministerial din fruntașii mișcării, iar la 13/25 iunie a abdicat și a plecat la Brașov, conducerea țării revenind unui guvern provizoriu. Masele populare bucureștene i-au dat Guvernului provizoriu un sprijin neprecupețit. Prin lupta maselor au fost reprimate încercările contrarevoluționare de la 19 și 29 iunie. Conducerea revoluției, dominată de elemente moderate,

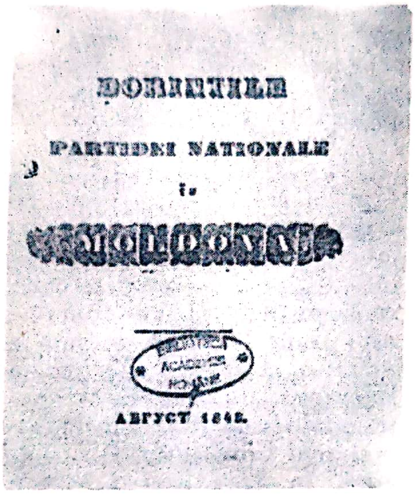

Documentul program „Dorințele partidei naționale din Moldova"

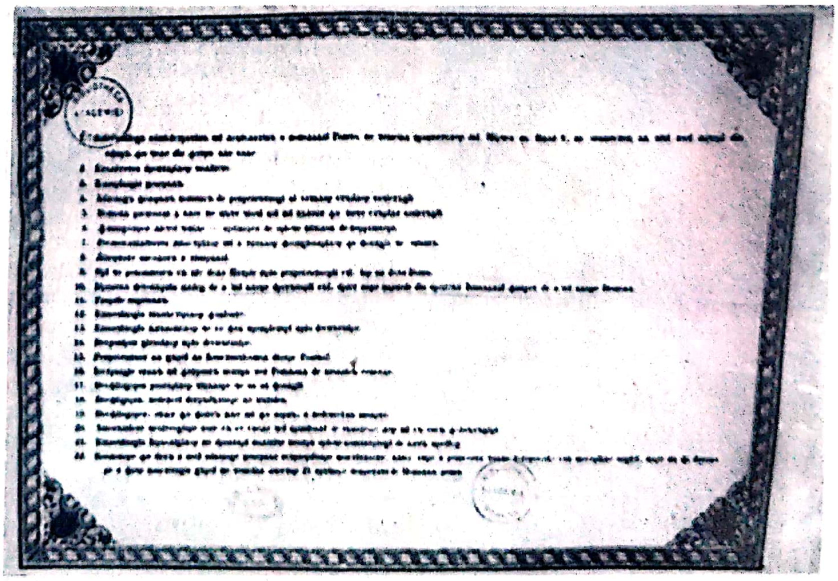

Programul revoluționar de la Islaz

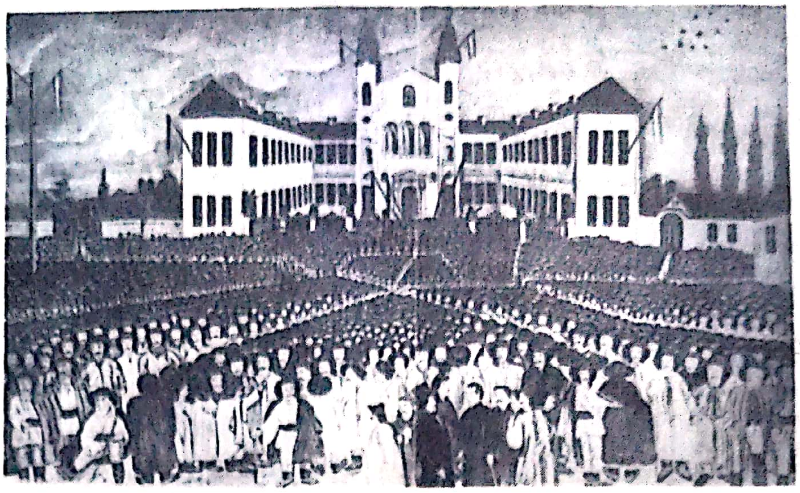

Adunarea naţională de la Blaj

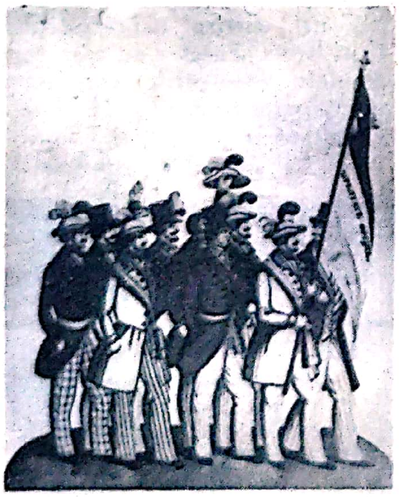

Grup de revoluţionari romani

a acceptat înlocuirea Guvernului provizoriu printr-o locotenenţă domnească, formată din Ion Heliade-Rădulescu, Nicolaie Golescu şi Christian Tell. După ce a pus mîna pe putere, burghezia moderată a capitulat în faţa boierimii conservatoare, cu care a pactizat; *Comisia proprietăţii*, alcătuită din reprezentanţi ai clăcaşilor şi ai stăpînilor de moşii, care avea sarcina de a pregăti înfăptuirea concretă a articolului 13 referitor la desfiinţarea clăcii şi la împroprietărire, a fost suspendată. Nerezolvarea problemei agrare a făcut ca ţărănimea să piardă, într-o oarecare măsură, încrederea în revoluţie. Îngrijorat de evenimentele revoluţionare din Principate, guvernul ţarist a exercitat presiuni asupra Turciei pentru a o determina să reprime revoluţia din Ţara Românească, deşi Poarta otomană recunoscuse, prin reprezentantul ei, comisarul Soliman-paşa, locotenenţa domnească de la Bucureşti şi, implicit, regimul revoluţionar. Stăruinţele în vederea organizării unei rezistenţe armate, pentru care se pronunţau cei mai înaintaţi conducători ai revoluţiei în frunte cu Bălcescu şi Gh. Magheru, nu s-au putut concretiza, nefiind susţinute de majoritatea moderată. În septembrie 1848, armata otomană şi armata ţaristă, chemate de reacţiunea boierească, au intrat în ţară, reprimînd revoluţia. Apărînd cauza revoluţiei, o unitate de pompieri bucureşteni a dat, la 13/25 septembrie, o luptă eroică, dar inegală, în Dealul Spirei, împotriva intervenţioniştilor otomani, consemnată şi de Karl Marx, care a numit-o „baia de sînge de la Bucureşti". Locul locotenenţei domneşti a fost luat de caimacamul Constantin Cantacuzino. În Ţara Românească a fost instaurat un regim de cruntă represiune; prevederile Regulamentului organic, abolite de revoluţie, au reintrat în vigoare. *În Transilvania*, problemele eliberării sociale s-au împletit strîns cu cele ale eliberării naţionale, datorită situaţiei de inferioritate în care erau ţinuţi românii, care constituiau majoritatea populaţiei. Principalii conducători ai revoluţiei din Transilvania au fost A. Iancu, S. Bărnuţiu, Gh. Bariţiu, T. Cipariu, E. Murgu, A. Şaguna ş.a. După izbucnirea revoluţiei din Ungaria, un număr de fruntaşi români, în frunte cu Gh. Bariţiu şi T. Cipariu, au susţinut programul de revendicări democratice al acesteia, dar curînd românii au fost siliţi, din cauza refuzului conducătorilor revoluţiei maghiare de a recunoaşte drepturile lor naţionale, să meargă pe o cale revoluţionară proprie; votarea, în martie 1848, de către Dieta de la Pojon (Bratislava) a unirii forţate a Transilvaniei cu Ungaria a provocat protestul unanim al românilor, concretizat în uriaşa adunare de la Blaj, de pe Cîmpia Libertăţii, de la 3—5/15—17 mai 1848, care a constituit punctul culminant al revoluţiei din Transilvania. În această adunare, cei peste 40 000 de participanţi au opus unirii forţate a Transilvaniei la Ungaria lozinca „Noi vrem să ne unim cu Ţara!", expresie a dorinţei maselor transilvănene de a se realiza unitatea întregului popor român într-un stat naţional. Adunarea de la Blaj a adoptat programul revoluţionarilor români transilvăneni, care prevedea desfiinţarea iobăgiei, egalitate naţională şi reprezentare proporţională în dietă, administraţie, armată şi justiţie, gardă naţională, înfiinţarea de şcoli (inclusiv o universitate românească), libertate pentru dezvoltarea economiei, şi în special a industriei. Neţinînd seama de voinţa clar exprimată în marea adunare de la Blaj şi de protestul delegaţiei române, Dieta din Cluj a confirmat la 29 mai 1848 încorporarea Transilvaniei la Ungaria, ceea ce a provocat dezbinarea forţelor revoluţionare române şi maghiare, fapt de care a profitat Curtea de la Viena. Conflictele dintre masele ţărăneşti, îndeosebi române, şi stăpînii de moşii maghiari s-au ascuţit pe tot întinsul Transilvaniei, ajungîndu-se la ciocniri armate. Avram Iancu, „craiul munţilor", a organizat cetele moţilor, transformîndu-le într-o oaste ţărănească revoluţionară, care a apărat eroic regiunea Munţilor Apuseni împotriva oştilor nemeşimii maghiare, superioare ca număr şi armament. Încercările repetate ale lui N. Bălcescu, ale maghiarului S. Petöfi şi ale polonezului I. Bem de a concilia forţele revoluţionare române şi maghiare n-au fost încununate de succes, din pricina poziţiei nejuste a conducerii revoluţiei maghiare, care refuza să recunoască drepturile naţionale ale românilor din Transilvania. Abia în iulie 1849, datorită stăruinţelor lui Nicolaie Bălcescu, sosit în acest scop în Ungaria, a fost încheiat „proiectul de pacificare", prin care se punea capăt ostilităţilor dintre cele două tabere revoluţionare şi se creau premisele conlucrării. Era însă prea tîrziu, deoarece în august 1849 revoluţia maghiară a fost înăbuşită prin intervenţia contrarevoluţionară a trupelor austriece şi a celor ţariste. Înfrîntă din cauza slăbirii bazei sociale, ca urmare a nerezolvării revendicărilor sociale şi naţionale ale maselor orăşeneşti şi ţărăneşti, şi a intervenţiei armatelor străine, revoluţia de la 1848 din ţările române a avut totuşi urmări însemnate. Cu toate limitele ei, datorate nivelului dezvoltării social-economice, poziţiei şovăielnice şi capitulante a burgheziei, preocupate de interesele ei înguste de clasă, revoluţia de la 1848 din ţările române a constituit unul dintre cele mai importante momente ale istoriei României. Ea a zdruncinat puternic orînduirea feudală, a dat impuls dezvoltării capitalismului, a contribuit în mod esenţial la dezvoltarea conştiinţei naţionale a poporului român şi a pus la ordinea zilei probleme fundamentale ale dezvoltării societăţii româneşti: problema agrară, a eliberării sociale, a egalităţii în drepturi, a unirii celor trei ţări române, a libertăţii şi independenţei naţionale.

revoluţia din 1905—1907 din Rusia, prima revoluţie burghezo-democratică din epoca imperialismului. A izbucnit ca urmare a ascuţirii tuturor contradicţiilor sociale şi politice ale capitalismului rus, intrat în faza sa imperialistă, contradicţii agravate de existenţa unor puternice rămăşiţe feudale în economia şi în orînduirea politică, de asuprirea naţională, de criza economică din 1900—1903 şi de războiul ruso-japonez din 1904—1905. Revoluţia a început prin manifestaţia paşnică din 9 ianuarie 1905, înăbuşită în sînge („Duminica sîngeroasă"), căreia i-au urmat, în primăvara şi vara anului 1905, mari greve politice în principalele centre industriale (Petersburg, Moscova, Varşovia, Ivanovo-Voznesensk, Lódz, Riga, Batumi ş.a.) şi puternice răscoale ţărăneşti în regiunea Volgăi, în Ucraina, în Gruzia, în ţările baltice ş.a.; în acelaşi timp au avut loc frămîntări şi în rîndurile armatei (care au culminat cu răscoala din iunie 1905 a marinarilor de pe crucişătorul „Potiomkin" din flota Mării Negre). Sarcina imediată a revoluţiei era răsturnarea ţarismului, confiscarea pămînturilor moşiereşti, cucerirea zilei de muncă de 8 ore şi a drepturilor democratice pentru popor. O mare importanţă în fundamentarea teoretică multilaterală a strategiei şi tacticii partidului în perioada revoluţiei burghezo-democratice şi a transformării ei în revoluţie socialistă în condiţiile imperialismului a avut cartea lui V.I. Lenin „Două tactici ale social-democraţiei în revoluţia democratică", apărută în iulie 1905. În toamna anului 1905, mişcarea revoluţionară a cuprins întreaga ţară. Împotriva proletariatului revoluţionar, guvernul ţarist a folosit organizaţia teroristă pogromistă numită „sutele negre". Mişcarea revoluţionară a continuat însă să se dezvolte; au fost create detaşamente de muncitori înarmaţi. În octombrie a avut loc o grevă generală, care a paralizat forţele guvernului. Speriat de proporţiile pe care le lua revoluţia, ţarul Nicolae al II-lea a dat, la 17 octombrie 1905, un manifest în care făgăduia satisfacerea unor revendicări general-democratice şi convocarea Dumei de Stat; acest manifest a dat satisfacţie burgheziei, înclinată spre realizarea unui compromis cu ţarismul. Proletariatul şi ţărănimea au continuat însă revoluţia, care a culminat cu insurecţia armată din decembrie 1905, începută cu o grevă generală; după înfrîngerea insurecţiei de la Moscova, revoluţia a intrat în declin, fiind, pînă în 1907, definitiv înăbuşită. Principalele cauze ale înfrîngerii revoluţiei au fost: lipsa unei trainice alianţe dintre clasa muncitoare şi ţărănime (care-şi punea speranţe în Duma de stat ţaristă), ceea ce a avut repercusiuni asupra atitudinii maselor de soldaţi (în majoritate ţărani), rămaşi, în general, credincioşi ţarismului, precum şi lipsa unui centru unic de conducere a insurecţiei şi lipsa de unitate care se manifesta în conducerea P.M.S.D.R. Deşi înfrîntă, revoluţia rusă din 1905—1907 a avut o deosebită importanţă istorică; ea a zdruncinat regimul absolutist ţarist, a exercitat o mare influenţă asupra mişcării revoluţionare din Rusia şi asupra celei internaţionale, a generat forme politice de conducere a proletariatului, *Sovietele de deputaţi ai muncitorilor*, organe ale dictaturii poporului. Revoluţia din 1905—1907 a avut un rol important în pregătirea Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, fiind, după cum a definit-o Lenin, „repetiţia generală" a acesteia.

revoluţia industrială, procesul complex de trecere de la producţia manuală la producţia cu ajutorul maşinilor-unelte, de la stadiul manufacturier la stadiul marii producţii mecanizate, la fabrică, proces care a revoluţionat întreaga bază a societăţii burgheze. **R.i.** a avut loc pentru prima oară, în Anglia, în ultimele decenii ale sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea, iar mai tîrziu, în Franţa, S.U.A., Germania, Japonia, Rusia, România etc. Ea a avut la bază inventarea şi folosirea unor maşini-unelte care au revoluţionat vechile metode tehnice manuale, ca: inventarea maşinii de tors „Jenny" în 1764, a maşinii de filat a lui Arkwright în 1769, a maşinii de filat subţire a lui Crompton în 1779, a răboiului mecanic de ţesut în 1785 şi a maşinii cu abur a lui Watt în 1784. Ca urmare a **r.i.** s-a dezvoltat diviziunea socială a muncii, au apărut noi ramuri de producție, noi centre și orașe industriale; au învins definitiv relațiile de producție capitaliste asupra celor feudale; s-a format burghezia industrială și proletariatul industrial modern, cele două clase sociale de bază ale societății capitaliste. **R.i.** a marcat un salt uriaș în dezvoltarea forțelor de producție și a însemnat victoria definitivă a relațiilor de producție capitaliste. Diversitatea condițiilor istorice, a nivelurilor de dezvoltare economică a imprimat anumite particularități în desfășurarea **r.i.** în diverse țări. *În România*, particularitățile **r.i.** s-au datorat menținerii îndelungate a iobăgiei și a unor puternice rămășițe feudale în agricultură după abolirea iobăgiei, existenței jugului străin și lipsei, mult timp, a unui stat național unitar. **R.i.** în România s-a desfășurat mai tîrziu decît în Anglia, Franța, S.U.A., într-un ritm în general lent, inegal din punctul de vedere al repartizării teritoriale și al ramurilor industriale, uneori fără o legătură organică între ramuri. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, schimbările din domeniul tehnicii de producție și, legat de aceasta, în acela al relațiilor sociale reflectau procesul de înfăptuire a **r.i.**, constituind baza industrializării capitaliste a României. V. și industrie.

revoluția populară în România, proces revoluționar unitar și neîntrerupt, de adînci transformări politice, social-economice și culturale, început o dată cu victoria insurecției armate antifasciste din august 1944. În cadrul **r.p. în R.** se disting două etape: a desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice și a revoluției socialiste. Sarcinile primei etape, care, în linii generale, s-a încheiat la 30 decembrie 1947, au fost: lichidarea puterii burghezo-moșierești și instaurarea puterii democrat-populare, lichidarea rămășițelor feudale și desființarea moșierimii ca clasă, democratizarea țării și zdrobirea forțelor politice ale burgheziei și moșierimii, desprinderea de sistemul imperialist și întărirea independenței și suveranității naționale. În prima etapă a revoluției populare s-a făurit unitatea de acțiune a clasei muncitoare, s-a închegat, în focul bătăliei pentru reforma agrară și pentru cucerirea puterii politice, alianța dintre clasa muncitoare și țărănime, forța socială și politică în jurul căreia s-au polarizat forțele democratice, unite în Frontul național democrat (F.N.D.), care a asigurat instaurarea la 6 Martie 1945 a guvernului de largă concentrare democratică, condus de dr. Petru Groza, în care clasa muncitoare avea rol conducător. Rolul conducător al clasei muncitoare în frunte cu partidul său, în prima etapă a revoluției, a făcut posibilă dezvoltarea democratică și progresistă a țării și trecerea României într-o nouă etapă a dezvoltării sociale, etapa revoluției socialiste. Realizarea sarcinilor primei etape a revoluției a dus la schimbarea raportului de forțe în favoarea clasei muncitoare și a aliaților săi. Victoria obținută în alegerile parlamentare din 1946 a oglindit baza social-politică largă pe care se sprijinea guvernul democratic, compromiterea și izolarea de mase a partidelor burgheze reacționare, care curînd aveau să dispară din viața politică. A devenit imperios necesară răsturnarea monarhiei, care constituia o piedică în calea progresului social. A doua etapă a revoluției populare a început la 30 decembrie 1947, prin proclamarea Republicii Populare Române, clasa muncitoare preluînd întreaga putere politică, în alianță cu țărănimea muncitoare. În cursul acestei etape a revoluției au fost realizate sarcinile revoluției socialiste: făurirea bazei economice a socialismului în industrie prin crearea proprietății socialiste de stat, pîrghie a dezvoltării întregii economii, construirea bazei tehnice-materiale a socialismului prin industrializarea țării, transformarea socialistă a agriculturii (ceea ce a marcat generalizarea relațiilor de producție socialiste în întreaga economie), înfăptuirea revoluției în domeniul culturii și ideologiei, rezolvarea definitivă a problemei naționale și închegarea națiunii socialiste, ceea ce a asigurat triumful deplin al socialismului în România. Țara noastră parcurge în prezent o etapă nouă a dezvoltării sale, etapa desăvîrșirii construcției socialismului.

„Revoluția proletară și renegatul Kautsky“, lucrare a lui V.I. Lenin, scrisă în octombrie-noiembrie 1918, în care se analizează în mod amănunțit denaturările oportuniste ale învățăturii lui Marx despre stat; sînt dezvăluite greșelile teoretice fundamentale ale lui Kautsky și ale altor lideri ai Internaționalei a II-a. În această lucrare, Lenin fundamentează și apără politica revoluționară a partidului bolșevic cu privire la primul război mondial (1914—1918) și la pregătirea Revoluției Socialiste din Octombrie; dezvoltă teoria privitoare la dictatura proletariatului ca instrument al luptei clasei muncitoare împotriva burgheziei și pentru construirea socialismului, formulînd ideea diversității formelor pe care le va îmbrăca dictatura proletariatului în funcție de condițiile concret-istorice existente în diferite țări și a esenței și sarcinilor ei consecvent revoluționare și democratice. Respingînd atacurile ideologilor burghezi și ale oportuniștilor de tot felul îndreptate împotriva primului stat socialist, Lenin analizează raportul dintre dictatură și democrație și prezintă o convingătoare demonstrare a superiorității democrației socialiste, a caracterului ei popular.

revoluția științifică și tehnică contemporană, proces complex de dezvoltare accelerată și în strînsă interdependență a științei și a tehnicii contemporane, știința situîndu-se în fruntea progresului tehnic, transformîndu-se ea însăși tot mai mult într-o forță de producție nemijlocită, și determinînd revoluționarea forțelor de producție. Conținutul revoluţiei în ştiinţă îl constituie descoperirile epocale şi marile realizări teoretice în diferite ramuri ale ştiinţelor naturii, obţinute în special în sec. al XX-lea, printre care se numără: teoria relativităţii şi mecanica cuantică, descoperirea nucleului atomic, a particulelor elementare, a fisiunii şi fuziunii nucleare, teoria rezonanţei, cibernetica ş.a. Toate acestea au determinat importante progrese ale fizicii atomice, nucleare, ale fizicii corpului solid ş.a. A crescut aportul fizicii şi al matematicii la dezvoltarea chimiei (teoria mezomeriei), biologiei (bionica, biofizica, bioenergetica, biocibernetica, biomatematica, progresele geneticii). S-a adîncit conexiunea dintre diferitele ramuri ale ştiinţei, au apărut ştiinţe noi (electronica, cibernetica etc.), de însemnătate hotărîtoare pentru studierea naturii şi pentru aplicarea ştiinţei în tehnică. Materializarea tehnică imediată a marilor descoperiri ştiinţifice ale epocii noastre, condiţionarea progresului tehnic de aplicarea realizărilor ştiinţei sînt ilustrate în primul rînd de automatizarea complexă a procesului de producţie, care constituie elementul fundamental al **r.ş. şi t.c.** Revoluţia în tehnică, îndeosebi în tehnica producţiei materiale, constă în schimbările radicale intervenite în domeniul mijloacelor de muncă, în domeniul obiectelor muncii şi în tehnologie (automatizarea complexă a procesului de producţie, introducerea largă a maşinilor electronice de calcul, chimizarea producţiei, folosirea unor noi surse de energie, a unor procedee tehnologice moderne etc.). Schimbările profunde intervenite în domeniul ştiinţei şi tehnicii alcătuiesc premisele unei noi revoluţii industriale. **R.ş. şi t.c.** determină nu numai crearea unor ramuri noi ale industriei (atomică, a semiconductoarelor etc.), ci şi modificarea radicală a condiţiilor producţiei materiale şi a posibilităţilor de valorificare a bogăţiilor naturale în folosul omului, asigurarea fabricării pe scară industrială a unor noi şi largi game de produse, printre care materii prime inexistente în natură (ex. răşinile sintetice), creşterea considerabilă a productivităţii muncii sociale, reducerea cheltuielilor de producţie ş.a. **R.ş. şi t.c.** transformă, astfel, baza tehnică a producţiei industriale, a producţiei de bunuri materiale în general. **R.ş. şi t.c.** aduce şi schimbări în locul pe care îl ocupă omul în procesul de producţie. Eliberîndu-l într-o măsură crescîndă de munca fizică şi de subordonarea totală faţă de maşină, ea transformă, totodată, radical activitatea umană în toate domeniile. Datorită **r.ş. şi t.c.**, ponderea personalului de cercetare şi proiectare, a inginerilor şi tehnicienilor, ca şi nivelul calificării tehnice a muncitorilor cresc rapid, determinînd schimbări simţitoare în compoziţia claselor sociale şi respectiv în structura profesională şi în gradul de conştiinţă a clasei muncitoare. Creşte numericeşte intelectualitatea legată de producţia materială nemijlocită şi rolul ei social. Pătrunderea rapidă a realizărilor **r.ş. şi t.c.** în viaţa economică şi în viaţa social-culturală exercită o influenţă puternică asupra tuturor laturilor vieţii sociale, determină schimbări importante în activităţile şi în conştiinţa oamenilor. **R.ş. şi t. c.** se desfăşoară pe plan mondial, avînd efecte asupra vieţii economice şi sociale în ansamblul ei. În capitalismul contemporan, dezvoltarea ştiinţei şi tehnicii, utilizarea rezultatelor lor au un caracter inegal şi tot mai contradictoriu, desfăşurîndu-se pe fondul crizei generale a capitalismului şi ducînd la adîncirea contradicţiilor antagonice ale capitalismului. În socialism, legile economice specifice creează condiţii obiective pentru dezvoltarea planificată, multilaterală şi în ritm rapid a ştiinţei şi tehnicii, pentru folosirea tot mai completă a realizărilor acestora în vederea consolidării şi dezvoltării bazei tehnice-materiale a socialismului şi a creării condiţiilor trecerii la comunism. În ţara noastră, dezvoltarea ştiinţei şi tehnicii, folosirea pe scară largă a realizărilor **r.ş. şi t. c.** constituie un factor de uriaşă importanţă a construcţiei atotcuprinzătoare a socialismului. În România, **r. ş. şi t. c.** se înfăptuieşte, sub conducerea partidului, de către clasa muncitoare, de către intelectualitate, de către întregul nostru popor. V. şi România; ştiinţă; tehnică.

revolúţie (lat. *revolutio*, din *revolvere* „a desfăşura, a rostogoli") **1.** (FIZ.) Mişcare periodică continuă a unui corp, avînd ca traiectorie o curbă închisă. **2.** (ASTR.) *Mişcare de revoluţie* v. *rotaţie*. **3.** (FIZIOL.) *Revoluţie cardiacă*, succesiune a contracţiei (sistolă) şi a relaxării (diastolă) a muşchiului cardiac. O *r.c.* cuprinde sistola auriculară, sistola ventriculară şi diastola. Durata *r.c.* la omul normal cînd se află în stare de repaus este de 0,8 secunde. Sin. *ciclu cardiac*.

revoluţie socială, proces de transformare calitativă radicală a societăţii bazate pe clase antagoniste, prin care se realizează trecerea de la o formaţiune social-economică inferioară la alta superioară. **R.s.** este un fenomen legic, necesar, care decurge din dezvoltarea condiţiilor materiale ale vieţii sociale. Baza economică obiectivă a **r.s.** o constituie contradicţia, care apare pe o anumită treaptă a dezvoltării forţelor de producţie, între acestea şi relaţiile de producţie existente. Această contradicţie se reflectă pe plan social în conflictul dintre principalele clase antagoniste ale orînduirii respective. **R.s.** este cea mai înaltă formă a luptei claselor progresiste, interesate în stabilirea noilor relaţii de producţie, împotriva clasei sau claselor dominante reacţionare, care folosesc toate mijloacele, şi în primul rînd forţa puterii de stat, pentru a menţine vechile relaţii de producţie. De aceea problema fundamentală a oricărei **r.s.** este cucerirea puterii politice de către clasa purtătoare a progresului social, a noilor relaţii de producţie. **R.s.** se deosebesc după tipul lor. Tipul de revoluţie este determinat de contradicţiile pe care le rezolvă, de sarcinile sociale pe care le îndeplineşte, de tipul relaţiilor de producţie noi pe care le instaurează, de forţele motrice care o înfăptuiesc. Forţa hotărîtoare a **r.s.** o constituie masele populare, epocile revoluţionare reprezentînd epoci de activizare a acestora, de ridicare a lor la luptă conştientă pentru o orînduire nouă. În perioadele revoluţionare dobîndesc o însemnătate deosebită ideile noi, revoluţionare, în care se reflectă conflictul obiectiv dintre forţele de producţie şi relaţiile de producţie şi care, pătrunzînd în mase, creează forţa materială capabilă să înfrîngă rezistenţa claselor reacţionare. V. şi contrarevoluţie. — *Revoluţie burgheză*, tip de revoluţie socială care constă în înlocuirea puterii de stat a feudalilor cu cea a burgheziei, în desfiinţarea relaţiilor de producţie feudale şi în generalizarea relaţiilor de producţie capitaliste. *R.b.* au fost înfăptuite de masele largi ale ţărănimii, ale păturilor sărace de la oraşe sub conducerea burgheziei, care în acel moment a apărut ca exponent al tuturor claselor şi păturilor asuprite, interesate în răsturnarea feudalismului. *R.b.* înlocuieşte forma feudală de exploatare a oamenilor muncii cu cea capitalistă. După revoluţie sau chiar în cursul desfăşurării acesteia, interesele burgheziei ca clasă exploatatoare au intrat în contradicţie cu interesele maselor. Din această cauză, în cursul *r.b.* burghezia a înclinat adesea spre un compromis cu feudalismul. Cele mai cunoscute revoluţii burgheze au fost cele din Ţările de Jos (1566—1609), Anglia (1642—1648), Franţa (1789—1794). *R.b.* pot avea loc şi astăzi în ţările în care nu au fost rezolvate sarcinile luptei antifeudale. — *Revoluţie burghezo-democratică*, forma cea mai radicală a revoluţiei burgheze, care urmăreşte rezolvarea deplină a sarcinilor antifeudale. În *r. b.-d.*, masele largi de oameni ai muncii participă activ şi conştient la înfăptuirea programului revoluţiei, impunînd în cursul revoluţiei revendicări proprii. În condiţiile capitalismului ascendent, rolul conducător în *r.b.-d.* a fost deţinut de burghezie. În condiţiile imperialismului, clasa muncitoare luptă pentru cucerirea rolului de hegemon în *r.b.-d.*, cu scopul de a asigura ducerea pînă la capăt a *r.b.-d.* şi de a pregăti premisele transformării acesteia în revoluţie socialistă (ex. *r.b.-d.* din februarie 1917 în Rusia, prima etapă a revoluţiilor populare dintr-o serie de ţări din Europa şi din Asia, printre care şi România). — *Revoluţie de eliberare naţională*, formă specifică a revoluţiei burghezo-democratice în colonii şi ţările dependente care luptă împotriva dominaţiei imperialiste. *R. de e.n.* se caracterizează prin împletirea sarcinilor antiimperialiste cu cele antifeudale şi democratice. Sarcina principală a acestor revoluţii o reprezintă cucerirea independenţei naţionale, lichidarea deplină a dominaţiei politice şi economice a imperialismului. *R. de e.n.* sînt o parte integrantă a procesului revoluţionar mondial contemporan. Ele subminează bazele sistemului mondial imperialist, mişcarea de eliberare naţională fiind aliatul firesc al socialismului în lupta împotriva imperialismului, pentru pace şi progres social. Totodată victoriile *r. de e.n.* sînt indisolubil legate de modificarea raportului de forţe pe arena internaţională după al doilea război mondial în favoarea socialismului. Creşterea forţelor socialismului, formarea sistemului mondial socialist au contribuit în mod hotărîtor la schimbarea calitativă care s-a produs în desfăşurarea *r. de e.n.* În procesul înaintării noilor state pe calea progresului şi avînd în faţă exemplul şi experienţa ţărilor socialiste, popoarele eliberate de sub jugul colonial se conving tot mai mult că drumul cel mai sigur pentru lichidarea înapoierii lor şi îmbunătăţirea condiţiilor de trai este drumul dezvoltării necapitaliste. — *Revoluţie socialistă*, tip de revoluţie socială care constă în trecerea de la societatea capitalistă la cea socialistă, prin răsturnarea şi înlocuirea puterii de stat a claselor exploatatoare cu puterea de stat a clasei muncitoare, în lichidarea relaţiilor de producţie capitaliste şi crearea relaţiilor de producţie socialiste. *R.s.* este un fenomen legic determinat de conflictul dintre caracterul tot mai social al forţelor de producţie şi proprietatea privat-capitalistă asupra mijloacelor de producţie, de ansamblul contradicţiilor social-economice şi politice proprii capitalismului. *R.s.* pune capăt o dată pentru totdeauna exploatării omului de către om, lichidînd clasele exploatatoare şi marcînd începutul trecerii de la societatea scindată în clase la societatea fără clase. *R.s.* creează relaţii de producţie noi, socialiste, pe baza premiselor materiale existente, folosind în acest scop puterea politică a clasei muncitoare (dictatura proletariatului). Forţele motrice ale *r.s.* sînt clasa muncitoare, care conduce revoluţia, în alianţă cu masele largi de oameni ai muncii de la oraşe şi sate. Alianţa clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare şi cu celelalte pături mijlocii, sub conducerea partidului marxist-leninist, alianţă trainică, stabilită în virtutea comunităţii intereselor lor fundamentale, reprezintă forţa socială care asigură victoria revoluţiei socialiste. *R.s.* are particularităţi diferite în funcţie de condiţiile istorice în care se înfăptuieşte. Esenţa ei, precum şi forţele motrice de bază rămîn însă pretutindeni aceleaşi. Prima confirmare istorică a teoriei marxist-leniniste a *r.s.* a constituit-o victoria Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, iar după cel de-al doilea război mondial victoria revoluţiilor democrat-populare într-o serie de ţări din Europa, Asia şi America Latină, printre care şi cea din ţara noastră. *R.s.* poate fi înfăptuită pe cale paşnică sau nepaşnică, în funcţie de condiţiile istorice concrete. Clasa muncitoare este interesată să cucerească puterea fără război civil, dar clasele exploatatoare nu cedează de bunăvoie puterea, gradul de ascuţire a luptei de clasă depinzînd nu atît de proletariat, cît de folosirea violenţei de către clasele exploatatoare, de forţa lor de împotrivire. Forma de înfăptuire a *r.s.* este stabilită de partidul marxist-leninist pe baza cunoașterii condițiilor și particularităților istorice concrete din fiecare țară. Pentru a înfăptui sarcina sa, clasa revoluționară trebuie deci să înarmeze masele populare cu toate formele și mijloacele de luptă, să folosească formele cele mai adecvate condițiilor concrete din fiecare țară, să fie pregătită și să aibă capacitatea de a trece cu repeziciune de la o formă de luptă revoluționară la alta în funcție de schimbarea condițiilor. — *Revoluție democrat-populară*, tip de **r.s.** care a apărut după cel de-al doilea război mondial într-o serie de țări din Europa și din Asia, printre care și România, în condițiile slăbirii imperialismului și ale schimbării raportului de forțe în favoarea socialismului. În diferite țări, *r.d.-p.* s-a desfășurat în mod diferit, în funcție de condițiile istorice concrete și de raportul dintre forțele de clasă pe plan intern și internațional. Într-o serie de țări, printre care și România, *r.d.-p.*, în prima sa etapă, a avut de rezolvat sarcina desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice. Particularitatea acestei etape a constat nu numai în caracterul ei antifeudal, dar și în cel antifascist și antiimperialist, rolul conducător aparținînd clasei muncitoare în frunte cu partidul său revoluționar. Aceasta a permis dezvoltarea democratică a societății și depășirea cadrului revoluției burghezo-democratice obișnuite. Dezvoltarea ulterioară a *r.d.-p.* se caracterizează prin instaurarea puterii de stat a clasei muncitoare aliată cu țărănimea muncitoare și trecerea la construirea socialismului. În procesul înfăptuirii *r.d.-p.* s-au manifestat trăsăturile și legitățile generale ale construirii socialismului, aplicate însă în condițiile concrete de o mare diversitate, potrivit stadiului sau etapei de dezvoltare a fiecărei țări socialiste, particularităților ei istorice. V. și revoluția populară în România. — *Revoluție culturală*, parte integrantă a revoluției socialiste; transformare radicală ce se produce în domeniul ideologiei și culturii în procesul construirii socialismului. Întemeietorii socialismului științific au arătat că pentru construirea socialismului și comunismului oamenii muncii trebuie să se elibereze atît din punct de vedere politic și economic, cît și din punct de vedere spiritual de sub dominația burgheziei. *R.c.* constă în făurirea conștiinței socialiste a oamenilor muncii, în lichidarea influenței ideologiei burgheze asupra celor ce muncesc și dezvoltarea unui larg orizont cultural pe baza celor mai înaintate cuceriri ale științei, tehnicii și artei, în crearea intelectualității socialiste, devotată cauzei clasei muncitoare, în făurirea culturii noi, socialiste. *R.c.* reprezintă o lege generală a construirii socialismului, o necesitate obiectivă pentru orice țară care înfăptuiește revoluția socialistă. Necesitatea obiectivă a *r.c.* decurge, între altele, din faptul că construirea socialismului este un proces conștient, care cere formarea unui om nou, însuflețit de idealurile socialismului, de principiile moralei comuniste, cu o atitudine nouă față de muncă, față de proprietatea obștească, precum și din faptul că făurirea bazei tehnice-materiale a socialismului presupune folosirea științei și tehnicii celei mai moderne și, prin urmare, stăpînirea de către oamenii muncii a unor temeinice cunoștințe tehnice-profesionale și de cultură generală. *R.c.* se desfășoară sub conducerea partidului marxist-leninist al clasei muncitoare, pe baza inițiativei maselor și cu participarea lor conștientă. În țara noastră, ca urmare a transformărilor care au avut loc în viața materială a societății, precum și a muncii ideologice și politice-educative desfășurate de P.C.R., s-au obținut succese hotărîtoare în lichidarea moștenirii grele a vechiului regim pe tărîm cultural, în făurirea conștiinței socialiste a oamenilor muncii, în dezvoltarea culturii noi, socialiste, în făurirea intelectualității socialiste. Consolidarea și dezvoltarea culturii socialiste are drept rezultat întărirea continuă a unității întregului popor, creșterea rolului creator al maselor, grăbirea ritmului înaintării țării noastre pe drumul desăvîrșirii construirii socialismului și trecerii treptate la comunism.

revolvér (engl. *revolver*, din *to revolve* „a întoarce"), armă individuală de foc, de mărimea unui pistolet. Revolverul are ca încărcător un butoiaș prevăzut cu mai multe locașe de cartuș, care îndeplinesc și funcția de cameră de încărcare. La fiecare apăsare pe trăgaci, cocoșul lovește capsa cartușului. După plecarea glonțului, butoiașul se rotește, aducînd un alt cartuș în dreptul țevii.

„Revue des Études Sud-Est Européennes" *[rövǘ dez etǘd süd-ést öropeén]*, revistă științifică românească, editată de Institutul de studii sud-est europene al Academiei Republicii Socialiste România, succesoare a publicației „Revue Historique du Sud-Est Européen". Apare din 1963, în patru fascicule pe an.

„Revue Historique du Sud-Est Européen" *[rövǘ istoríc dü süd-ést öropeẽ]*, revistă de istorie, întemeiată și condusă de N. Iorga. Apărută între 1914 și 1946, a publicat articole și studii privind istoria popoarelor din sud-estul Europei, scrise în cea mai mare parte de directorul ei, N. Iorga.

Revueltas, Silvestre (1899 — 1940), compozitor mexican. Și-a făcut studiile în patrie și în S.U.A. **R.** a scris muzică inspirată din folclorul național (două balete, cvartete, muzică simfonică, de film, precum și melodii vocale). S. Revueltas a fost și profesor, violonist și dirijor.

revúlsie (lat. *revulsio*, din *revellere* „a smulge"; MED.), deplasare spre piele a sîngelui care stagnează într-un organ sau regiune a corpului inflamate. Se obține prin iritația locală a pielii cu substanțe revulsive (făină de muștar, tinctură de iod, ventuze etc.).

Reyes, Alfonso (1889—1959), prozator și poet mexican. Literat erudit, a scris o operă extrem de variată, cuprinzînd eseuri („Probleme asupra lui Góngora", 1927; „Capitole de literatură spaniolă", 1939—1945), proză artistică („Veghile Spaniei", 1937), biografii literare, dintre care cea mai importantă este aceea a lui Goethe ş.a. Poezia sa, excelînd în rafinament şi sensibilitate, a fost influenţată de numeroase curente literare, de la romantism şi parnasianism la ermetism.

Reykjavik *[réichiavi:c]*, capitala Islandei, situată în sud-vestul ţării, în golful Faxa. 77 000 loc. (1964), reprezentînd circa 40% din populaţia insulei. Port la Oceanul Atlantic, prin care se realizează cea mai mare parte a comerţului exterior al Islandei. În **R.** se concentrează cele mai multe dintre întreprinderile industriale ale ţării: şantiere navale, fabrici de conserve de peşte, de ciment, textile, de încălţăminte etc. Aeroport important pe liniile aeriene care leagă Europa de America. Universitate, şcoală de marină, teatru naţional, muzee.

Reymont, Władysław Stanisław (1867—1925), prozator polon. A debutat cu nuvele. În romanele sale „Comedianta" (1896), „Frămîntări" (1897) şi „Pămîntul făgăduinţei" (1899), **R.** realizează un tablou critic al vieţii provinciale burgheze. Situat pe poziţiile poporanismului, **R.** repudiază oraşul, considerîndu-l un adevărat „iad". Opera care i-a atras faima şi peste hotare (Premiul Nobel, 1924) este romanul „Ţăranii" (1904—1909, trad. rom. 1965), epopee a mediului rural polonez, în care satul, cu obiceiurile, muncile şi pasiunile sale, apare sub aspectele cele mai diferite în decursul succesiunii anotimpurilor. **R.** este un maestru al peisajului natural, rapsod al sentimentului unităţii dintre om şi natură.

Reynaud, Paul (1878—1966), om politic francez. Între martie şi iunie 1940 a fost prim-ministru. În iulie 1940 a fost arestat, iar între 1943 şi 1945 a fost deţinut în Germania hitleristă. După al doilea război mondial a devenit unul dintre liderii Republicanilor independenţi.

Reynolds *[rénəldz]*, sir Joshua (1723—1792), pictor şi scriitor englez, considerat întemeietorul şcolii engleze de pictură din sec. al XVIII-lea. Temeinicele sale studii umanistice şi de artă şi o lungă călătorie prin ţările mediteraneene (1749—1752) i-au asigurat o timpurie maturitate artistică. **R.** s-a afirmat deopotrivă ca portretist şi ca autor de compoziţii istorice şi mitologice. Excelent desenator, colorist subtil, **R.** a cultivat o pictură cu caracter academic şi eclectic, oarecum convenţional în compoziţii, dar căreia gingăşia efectelor de clarobscur, ca şi discreta bogăţie cromatică, îi conferă o caldă vibraţie. Portretele sale se caracterizează prin distincţie şi eleganţă, păstrînd în acelaşi timp caracterul autentic al expresiei (Nelly O'Brien, Samuel Johnson, Lord Heathfield etc.). Fondator al Clubului literar (1764) şi al Academiei Regale de Artă (1768), **R.** a fost totodată un important teoretician de artă, opiniile sale fiind cuprinse în volumele „Discursuri şi observaţii".

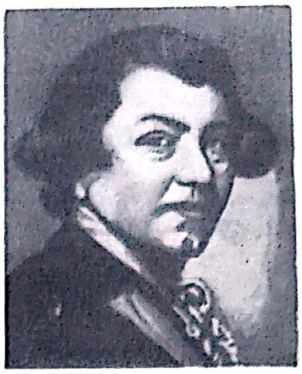

J. Reynolds

Reynolds *[rénəldz], numărul lui ~* (după numele fizicianului englez *O. Reynolds*; 1842—1912), mărime adimensională egală cu raportul dintre produsul vitezei de mişcare a unui fluid printr-o lungime caracteristică şi viscozitatea cinematică a fluidului. *N. lui R.* este folosit drept criteriu de similitudine în fenomenele hidraulice.

rezalít (ARHIT.), porţiune de zid mult îngroşată, care modulează faţada unei construcţii. **R.** poate ascunde în interior o absidă sau poate găzdui un portal puternic profilat. În arhitectura modernă, deseori **r.** maschează instalaţiile interioare.

Reza Pahlavi Aryamehr, Mohammad (n. 1919), şahinşahul Iranului. S-a urcat pe tron în 1941, după abdicarea tatălui său, Reza Şah, întemeietorul dinastiei Pahlavi. Potrivit constituţiei, deţine largi puteri legislative şi executive.

rezécţie (lat. *resectio*, din *resecare* „a tăia"; MED.), îndepărtare pe cale chirurgicală a unui ţesut sau a unui organ (os, stomac, intestin etc.), în totalitate ori parţial. Prin **r.** sînt eliminate, în majoritatea cazurilor, părţile bolnave ale ţesutului sau ale organului respectiv.

rezédă *(Reseda odorata)*, plantă erbacee din familia resedaceelor, cu tulpina ramificată, frunze alungite şi flori mici galbene-aurii, cu miros plăcut. Se cultivă ca plantă decorativă.

Reykjavik. Vedere generală

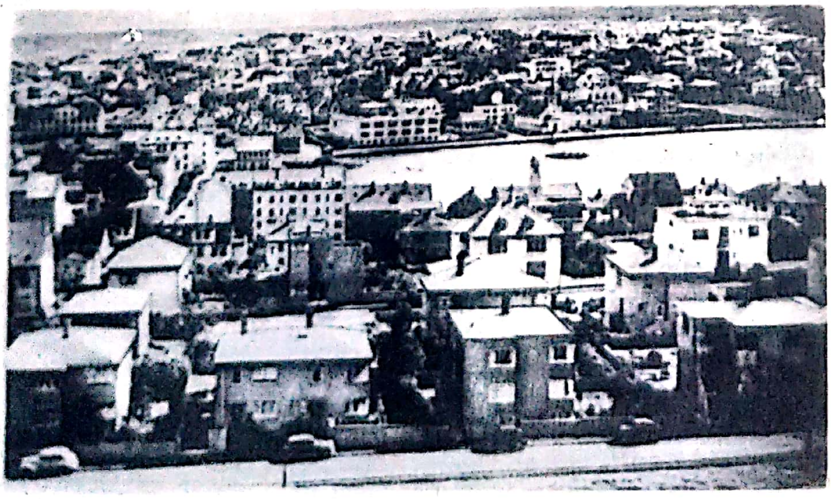

rezerpină (FARM.), alcaloid extras din planta *Rauwolfia serpentina*, care creşte în India, Ceylon, Indonezia etc. Are acţiune sedativă, liniştitoare asupra sistemului nervos central, precum şi acţiune hipotensivă. Sin. *serpasil*.

rezervaţie, întindere redusă din teritoriul unui stat în care este silită să locuiască populaţia de o anumită rasă, aflată pe teritoriul acelui stat în momentul stabilirii coloniştilor europeni (ex. **r.** pentru indieni în S.U.A. şi în Canada, pentru negri în Republica Sud-Africană ş. a.). Constituind o formă deosebit de gravă a discriminării rasiale, crearea şi menţinerea **r.** încalcă flagrant principiul egalităţii în drepturi a cetăţenilor.

rezervaţie naturală, teritoriu în limitele căruia sînt ocrotite prin lege anumite elemente de mare interes ştiinţific sau cultural (floră, faună, formaţii geologice etc.) sau întregul complex natural. Reprezintă una dintre formele acţiunii de ocrotire a naturii. **R.n.** mai mari, în care regimul de ocrotire se extinde asupra tuturor componentelor cadrului natural, se numesc parcuri naţionale; în acestea turismului îi sînt rezervate numai anumite trasee, iar bogăţiile naturale sînt scoase din circuitul economic. După obiectul ocrotirii se organizează **r.n.** forestiere, zoologice, botanice, ornitologice, geologice, paleontologice etc. Există şi **r.n.** temporare, organizate cu scopul conservării sau refacerii unor resurse naturale. În general, în jurul teritoriului declarat **r.n.** se creează zone-tampon, în care amenajările, vînătoarea, pescuitul, păşunatul, defrişările etc. sînt supuse unui control riguros. În România s-au creat **r.n.** în Retezat (Parcul Naţional Retezat, 13 000 ha), în Bucegi (4 775 ha), în Delta Dunării (34 200 ha), în Ceahlău (1 836 ha), în Pietrosul Mare (2 700 ha) etc. Sînt de asemenea **r.n.** pădurea şi lacul Snagov (1 737 ha), codrul secular de la Slătioara, reg. Suceava (609 ha), Cetăţile Ponorului (462 ha), poienile cu narcise de la Dumbrava Vadului (390 ha), Cheile Turzii (104 ha), complexul carstic de la Scărişoara (80 ha) ş.a.

rezérvă (lat. *reservare* „a pune de-o parte, a păstra") **1.** (EC.) *Rezervă de stat*, cantităţi de bunuri materiale dintre cele mai importante, centralizate la nivelul statului socialist, destinate a asigura continuitatea procesului de producţie şi necesităţile de consum ale populaţiei în cazul ivirii unor greutăţi neprevăzute (calamităţi naturale, disproporţii etc.). Completarea lor se face anual prin planul de stat, prin repartizarea unei părţi din venitul naţional creat. Scoaterea unor bunuri de la *r. de s.* se poate face numai printr-o hotărîre a Consiliului de Miniştri. — *Rezerve ale producţiei*, posibilităţi nefolosite de a spori producţia şi productivitatea muncii, de a îmbunătăţi calitatea produselor şi de a reduce preţul de cost peste prevederile planului prin mai buna folosire a mijloacelor de producţie şi a forţei de muncă. *R. ale p.* pot apărea în legătură cu folosirea mijloacelor de muncă, cu economisirea obiectelor muncii şi a timpului de muncă, cu îmbunătăţirea organizării procesului de producţie în ansamblu, precum şi în legătură cu unii factori din afara producţiei. Descoperirea şi mobilizarea acestor rezerve constituie cea mai eficientă sursă de creştere a producţiei, întrucît permite sporirea volumului acesteia, cu cheltuieli reduse de muncă socială. — *Rezerve de plan*, cantităţi de materiale şi de mijloace financiare reţinute prin plan, în vederea satisfacerii cu ajutorul lor a unor nevoi care ar putea surveni în cursul executării planului. *R. de p.* se consumă în cursul unui an. **2.** (FIN.) **a)** *Rezervă aur*, cantitatea de aur pe care o păstrează băncile de emisiune, ca garanţie pentru biletele de bancă puse în circulaţie şi pentru lichidarea datoriilor către alte ţări, în cazul cînd acestea nu pot fi achitate prin livrări de mărfuri obişnuite. În ţările unde biletele de bancă sînt convertibile în aur, mărimea *r. a.* este stabilită prin lege la o anumită cîtime faţă de valoarea biletelor emise, în aşa fel încît să se poată face faţă eventualelor cereri de convertire. **b)** *Rezervă lichidă*: a) totalitatea mijloacelor băneşti existente sub orice formă, negrevate de nici o sarcină, disponibile la o bancă, la o întreprindere etc.; b) aurul disponibil în monede sau în lingouri, precum şi valutele şi devizele liber convertibile în aur destinate operaţiilor internaţionale; **c)** *Rezervă bugetară*, fond bugetar creat în Republica Socialistă România în scopul acoperirii unor cheltuieli apărute în cursul executării bugetului de stat. Se constituie la dispoziţia Consiliului de Miniştri şi a comitetelor executive ale sfaturilor populare regionale şi ale oraşelor Bucureşti şi Constanţa. **3.** (DR.) **a)** Manifestare prin care un stat, devenind parte la un tratat, declară că vrea să excludă sau să limiteze aplicarea anumitor clauze cuprinse în acest tratat ori să le atribuie un anumit înţeles. **b)** *Rezervă succesorală*, partea din moştenire cu privire la care cel ce a lăsat moştenirea nu putea face liberalităţi, deoarece altfel s-ar fi adus atingerea drepturilor instituite de lege în favoarea descendenţilor, ascendenţilor privilegiaţi (tatăl sau mama) şi soţului supravieţuitor. **4.** (GEOL.) Cantitatea de substanţe minerale utile dintr-un zăcămînt, pusă în evidenţă prin lucrări geologice de *prospecţiune* şi de *explorare*. După gradul de explorare geologică, **r.** se împart în trei categorii principale, notate cu A, B şi C. Categoria A cuprinde **r.** industriale delimitate şi probate prin lucrări miniere sau prin foraje, categoria B cuprinde **r.** identificate şi parţial conturate prin lucrări miniere şi prin foraje, iar categoria C cuprinde **r.** descoperite prin cercetări geologice efectuate la suprafaţa Pămîntului, ale căror forme şi conţinuturi sînt apreciate prin compararea cu alte zăcăminte analoge cunoscute, precum şi prin unele lucrări miniere sau prin foraje. Cunoaşterea **r.** este importantă pentru dezvoltarea în perspectivă a industriei extractive. **5.** (BIOCHIM., FIZIOL.)

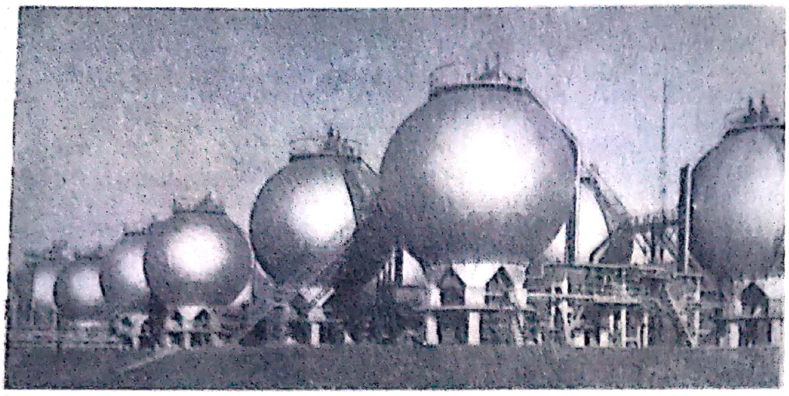

Rezervoare în industria petrochimică

Rezervă alcalină, cantitatea de bicarbonați de sodiu din plasmă, exprimată indirect în cm^3 de bioxid de carbon care se degajează din 100 ml de plasmă la presiunea parțială a bioxidului de carbon de 40 mm Hg și la temperatura corpului. *R.a.* reprezintă deci cantitatea de bioxid de carbon legat din plasmă. În cazuri patologice, *r.a.* este modificată fie spre alcaloză, cînd predomină bicarbonații (ex. după vărsături repetate), fie spre acidoză, cînd predomină acidul carbonic (ex. acidoză diabetică).

rezervór **1.** (TEHN.) Recipient folosit pentru depozitarea unor substanțe fluide (aer, gaze, lichide) sau a unor materiale solide sub formă de grăunți sau de pulbere, în scopul alimentării unor instalații. **R.** pot fi *închise* sau *deschise* și sînt confecționate din diferite materiale (tablă de oțel, beton, lemn etc.). — *R.-tampon*, rezervor de aer sau de lichid, montat între compresor sau instalația de pompe și conducta de alimentare. *R.-t.* servește ca regulator de debit și de presiune sau ca acumulator de energie pneumatică. **2.** (PETROGR.) *Rezervor magmatic* v. *bazin magmatic.* **3.** (MICROBIOL.) *Rezervor de infecție*, sursă naturală de infecție. *R. de i.* poate fi: omul bolnav sau obiectele folosite de el, animalele și plantele bolnave, solul, apa și aerul, din care sau prin care se răspîndesc germenii patogeni.

reziduu (CHIM.), restul care rămîne în zona de prelucrare a unui material brut, ca urmare a unui proces chimic sau fizic. Ex. **r.** de la distilarea țițeiului (păcura), **r.** de la calcinare (cenușa) etc.

reziduu al unei funcții analitice f(z) (MAT.; relativ la un punct singular izolat *a*), coeficientul lui $(z-a)^{-1}$ în dezvoltarea funcției $f(z)$, în serie Laurent, în vecinătatea punctului $z = a$ (ex.: pentru

$$f(z) = \frac{1 + e^{1/z}}{z},$$

r. funcției relativ la punctul $z = 0$, care este un punct singular esențial izolat, este 2, fiindcă în vecinătatea lui 0,

$$f(z) = \frac{2}{z} + \frac{1}{z^2} + \ldots;$$

pentru $f(z) = \operatorname{cotg} z$, **r.** funcției relativ la punctul $z = 0$, care este un pol, este 1, fiindcă

$$f(z) = \frac{1}{z} - \frac{z}{3} + \ldots).$$

reziliénță (REZ. MAT.), mărime caracteristică pentru comportarea materialelor la solicitările prin șoc; este egală cu raportul dintre lucrul mecanic consumat pentru ruperea la încovoiere (prin șoc) a unei epruvete și aria secțiunii transversale în care s-a produs ruperea respectivă.

reziliére (lat. *resilire* „a sări înapoi, a se întoarce"; DR.), desfacere a unui contract sinalagmatic cu executare succesivă, în cazul în care una dintre obligațiile reciproce nu a fost executată, menținîndu-se acele efecte ale contractului ce s-au produs pînă la data desfacerii.

rezináre (SILV.), recoltare a rășinii din scurgerile naturale sau din tăieturile făcute în trunchiul arboretelor de rășinoase. Uneori provocarea scurgerilor de rășină se face cu ajutorul unor substanțe chimice *(r. chimică)*.

rezináți (CHIM.), săruri ale acizilor rezinici. Sînt substanțe solide, insolubile în apă, cu excepția **r.** de sodiu și de potasiu. Pentru prepararea **r.** se folosește ca materie primă colofoniul. Au utilizări tehnice limitate (industria de săpun, de peliculogene ș.a.).

rezinificáre (CHIM.), transformare a unor substanțe chimice organice în produși asemănători rășinilor, datorită căldurii sau unor agenți chimici.

Rezistența, denumire a mișcării populare antifasciste de eliberare, desfășurată în timpul celui de-al doilea război mondial (1939—1945) în țările cotropite de trupele germane, italiene și japoneze, precum și în alte state cu regimuri fasciste. **R.** a reunit în rîndurile sale pe toți patrioții, indiferent de convingerile lor politice, clasa muncitoare, în frunte cu partidele comuniste și muncitorești, fiind forța ei cea mai activă și mai organizată și în multe țări forța conducătoare. Avînd drept principal țel eliberarea teritoriilor cotropite și răsturnarea guvernelor fasciste, **R.** s-a împletit cu lupta pentru transformări democratice, iar în țările coloniale și dependente și cu lupta de eliberare de sub jugul colonial. Ea s-a transformat în multe țări într-o largă mișcare de masă și a luat o mare amploare în U.R.S.S. (unde au acționat, în teritoriile ocupate de armatele hitleriste, mari unități de partizani, care au pricinuit pierderi grele agresorilor), în Franța, Iugoslavia, Grecia, Polonia, Albania, Cehoslovacia, Belgia, Olanda ș.a., unde s-au format detașamente înarmate care, în unele țări (Iugoslavia, Grecia, Albania, Polonia), s-au constituit în armate populare. În Italia, România, Bulgaria, Ungaria masele populare, forțele patriotice sabotau războiul hitlerist. În Italia, mișcarea de rezistență s-a transformat după 1943 într-un război de eliberare națională. O luptă eroică au dus, în Asia, popoarele chinez, coreean, vietnamez, indonezian, filipinez, malaez ș.a. împotriva ocupanților japonezi. **R.** s-a manifestat, în funcție de condițiile concrete din fiecare țară, prin greve și sabotaje, neîndeplinirea ordinelor ocupanților, difuzarea presei ilegale și propaganda antifascistă, ajungînd pînă la lupta de partizani și insurecția armată. În România, Partidul Comunist Român a organizat **r.** antifascistă și lupta maselor pentru răsturnarea regimului antonescian, ieșirea din războiul dus alături de Germania și trecerea de partea coaliției antihitleriste. **R.** a luat un mare avînt, în 1944, în condițiile creșterii rezistenței împotriva Germaniei, ale adîncirii crizei regimului dictaturii militare și ale înfrîngerilor suferite pe front de către armatele hitleriste, cînd a avut loc insurecția armată din august 1944. Numeroși români au luptat în **R.** de pe teritoriile altor țări, mai ales în Franța. După război, participanții la **R.** s-au unit în *Federația internațională a luptătorilor din Rezistență, a victimelor și deținuților fascismului (F.I.R.).*

rezistența materialelor, ramură a mecanicii mediilor continue, care studiază tensiunile și deformațiile în corpul solid (deformabil) supus acțiunii unor forțe exterioare. Principalele probleme pe care le rezolvă **r.m.** sînt: determinarea stării de tensiune și de deformație a corpului sub acțiunea forțelor exterioare, generalizarea rezultatelor cercetărilor (efectuate în condiții de laborator, pe epruvete), asupra comportării corpurilor solide deformabile în cazul diferitelor solicitări și determinarea dimensiunilor pieselor, astfel încît acestea să reziste la eforturile produse de forțele exterioare fără a depăși deformațiile admisibile. În **r.m.**, solicitările mecanice la care sînt supuse corpurile se clasifică după natura și direcția efortului (forță sau moment) care se produce sub acțiunea forțelor exterioare: *solicitările simple* (întindere, compresiune, forfecare, răsucire, încovoiere) sînt produse de o singură componentă a efortului, iar *solicitările compuse* (încovoiere cu forfecare, încovoiere cu răsucire, compresiune cu încovoiere etc.) sînt produse de două sau de mai multe componente ale efortului. Se consideră ca întemeietori ai **r.m.**: Galileo Galilei, care în 1638 a formulat teoria sa asupra calculului grinzilor supuse la încovoiere și la întindere; R. Hooke, care în 1678 a formulat legea, care îi poartă numele, asupra proporționalității dintre efortul și alungirea unei bare supuse la întindere; J. Bernoulli, care în 1705 a stabilit ecuația fibrei medii deformate a unei bare; L. Euler, care în 1729 a elaborat teoria flambajului etc. Dezvoltarea industriei și a construcțiilor în sec. al XIX-lea a ridicat noi probleme practice, la a căror rezolvare au participat numeroși oameni de știință și ingineri: L. Navier a elaborat în 1826 un curs de **r.m.**, în care a sintetizat teoriile și metodele de calcul stabilite pînă atunci și în care a expus numeroase rezultate ale cercetărilor proprii; B. Clapeyron (1849) a stabilit metoda de calcul a grinzilor pe mai multe reazeme; D.I. Juravski a cercetat problema tensiunilor tangențiale în grinzile supuse la încovoiere; Saint-Venant a studiat răsucirea barelor de secțiune oarecare etc. În sec. al XX-lea au fost efectuate numeroase cercetări asupra stabilității elastice a corpurilor sub acțiunea forțelor exterioare, asupra oboselii materialelor, studii în domeniul plasticității și s-au extins metodele de cercetare experimentală a tensiunilor etc.

rezisténță (FIZ., TEHN.) **1.** Proprietate a materialelor solide de a se opune acțiunilor mecanice (forțe, cupluri) care tind să le deformeze sau să le rupă (ex. **r.** la compresiune, **r.** la forfecare, **r.** la torsiune etc.). **2.** Proprietate a unui material de a se opune acțiunilor distructive (fizice, chimice) care se exercită asupra lui din exterior (ex. **r.** la coroziune, **r.** la uzură, **r.** la temperaturi înalte etc.). **3.** Termen impropriu (folosit în lucrările mai vechi) pentru *efort unitar* sau *tensiune.* — *R. de rupere,* valoare-limită a efortului unitar la care se consideră, în mod convențional (pe baza unor încercări experimentale efectuate pe epruvete), că se produce ruperea materialului supus unei anumite solicitări (întindere, încovoiere, răsucire etc.). — *R. admisibilă,* valoare limită a efortului unitar, stabilită în mod convențional și care reprezintă o fracțiune din valoarea rezistenței de rupere sau a limitei de curgere. În calculele de rezistență la dimensionarea pieselor, efortul unitar în fibra cea mai solicitată nu trebuie să depășească *r.a.* Raportul dintre rezistența de rupere sau limita de curgere și *r.a.* se numește *coeficient de siguranță.* — *R. la oboseală,* limită superioară a efortului unitar variabil periodic, stabilită prin încercări experimentale pe epruvete, pînă la care nu se produce ruperea unei piese indiferent de numărul ciclurilor de solicitări variabile. *R. la o.* depinde de material, de caracteristicile constructive ale piesei și de natura solicitării periodice aplicate (întindere, încovoiere etc.). Un ciclu de solicitări periodice este caracterizat prin valoarea maximă a tensiunii (σ_{max}), valoarea minimă (σ_{min}), valoarea medie

$$\left(\sigma_m = \frac{\sigma_{max}+\sigma_{min}}{2}\right),$$

amplitudinea tensiunii

$$\left(\sigma_v = \frac{\sigma_{max}-\sigma_{min}}{2}\right),$$

și coeficientul de asimetrie

$$\left(r = \frac{\sigma_{min}}{\sigma_{max}}\right).$$

R. la o. pentru *cicluri simetrice* (caracterizate prin $\sigma_{max} = -\sigma_{min}$) se notează σ_{-1}, iar pentru *cicluri pulsatorii* (caracterizate prin $\sigma_{min} = 0$) se notează σ_0 etc. — *R. la fisurare,* valoare minimă a tensiunii normale la care se produce fisurarea elementelor de construcție (din beton sau din zidărie) solicitate la întindere sau la încovoiere. **4.** *Rezistență la înaintare,* forță exercitată de un fluid (lichid, gaz) asupra corpurilor care se mișcă prin masa lui. După natura fluidului, se deosebesc: *r. aerodinamică* (gazodinamică), dacă fluidul este un gaz (în particular aer), și *r. hidrodinamică*, dacă fluidul este un lichid (în particular apă). *R. la f.* depinde de forma geometrică a corpului, de natura fluidului și de viteza relativă de deplasare dintre corp și fluid. **5.** *Rezistență hidraulică*, rezistența pe care o întîmpină un fluid la curgerea printr-o conductă, datorită frecării dintre straturile de fluid și dintre fluid și pereții conductei sau unor cauze locale în anumite porțiuni de formă specială ale conductei (ex. coturi, variații de secțiune etc.). *R.h.* se manifestă prin reducerea presiunii fluidului în lungul conductei (pierdere de sarcină). **6.** *Rezistență la mers*, forță pe care un vehicul trebuie s-o învingă pentru a înainta pe o cale oarecare. — (C.F.) *R. caracteristică*, rezistența maximă pe care o opune o linie de cale ferată la înaintarea unui tren, datorită rampelor și curbelor, pe distanța dintre două stații; cu ajutorul ei se determină încărcarea cu care poate circula trenul între aceste stații. *R.c.* sînt diferite în cele două sensuri de circulație ale unei linii de cale ferată. **7.** *Rezistență acustică*, partea reală din expresia impedanței acustice a unui tub sonor, corespunzătoare unei pierderi de energie prin frecare, radiație etc. **8.** *Rezistență termică*, mărime care caracterizează proprietatea unui corp sau a unui ansamblu de corpuri de a se opune propagării sau transmiterii căldurii. Pentru un perete plan, *r.t.* este egală cu raportul dintre grosimea peretelui și conductivitatea termică a materialului. **9.** *Rezistență electrică*, mărime caracteristică unui conductor izotrop, definită ca raportul dintre tensiunea constantă aplicată la capetele sale și intensitatea curentului care trece prin conductor. Valoarea *r.e.* a unui conductor depinde de natura lui, de dimensiunile sale geometrice, de temperatură etc. Pentru un circuit care lucrează în curent alternativ și care conține elemente reactive (bobine, condensatoare), *r.e.* reprezintă partea reală din expresia impedanței electrice a circuitului, corespunzătoare pierderii de energie prin efect termic sau lucrului mecanic util. La unele elemente de circuit electric (ex. tuburile electronice, dispozitivele semiconductoare), *r.e.* depinde de valoarea și de sensul curentului; pentru ele se definesc *r. statică*, *r. diferențială*, *r. dinamică* etc. *R.e.* se notează cu *R* și se măsoară în ohmi. Mărimea reciprocă a *r.e.* este conductanța. — *R.e. specifică* v. *rezistivitate*. **10.** Denumire improprie pentru rezistor. **11.** (MICROBIOL.) *Rezistență la antibiotice*, adaptare a microbilor la antibiotice. Frecvența și intensitatea *r. la a.* variază în funcție de natura microbului, de natura și de concentrația antibioticului, de tabloul anatomopatologic al bolii etc.

rezistivitáte (FIZ.), mărime caracteristică fiecărui material, egală cu rezistența electrică a unui cub din materialul respectiv, avînd muchia egală cu unitatea. Sin. *rezistență electrică specifică*.

rezistór (ELT.), element de circuit cu inductivitatea și capacitatea neglijabile, dar care are rezistență electrică și este folosit pentru această proprietate. **R.** sînt utilizate în construcția reostatelor, a aparatelor de încălzire electrică, a unor instrumente de măsură electrice etc.

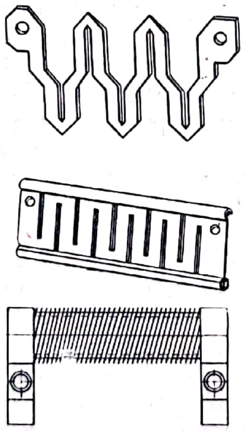
Rezistoare

rezól (CHIM.), produs de condensare al fenolului cu formaldehida în prezența unui catalizator alcalin. Această denumire se folosește în special pentru prima fază a condensării (bachelita A). Se prezintă ca o masă sticloasă galbenă sau brună, casantă și ușor de pulverizat, solubilă în solvenți organici. Pulberea de **r.**, amestecată cu materiale de umplutură (rumeguș, sulfat de bariu, azbest, coloranți), este prelucrată prin presare în forme încălzite. Prin încălzire, **r.** se transformă succesiv în *rezitol* (bachelită B), insolubil în solvenți organici, dar încă termoplastic, și apoi la 150° C în produsul final al condensării, *rezita* (bachelita C), care are o structură macromoleculară tridimensională, este insolubilă și termorigidă; la peste 300° C se carbonizează. **R.** este utilizat la fabricarea diverselor obiecte de uz casnic și industrial, precum și a unor materiale electroizolante. V. și bachelită; fenoplaste.

rezoluțiúne (lat. *resolutio*, din *resolvere* „a dezlega"; DR.), desființare cu efect retroactiv a unui contract sinalagmatic în cazul în care una dintre obligațiile reciproce cărora acesta le dă naștere nu a fost executată.

rezonánță (lat. *resonantia*, din *resonare* „a răsuna, a repeta un sunet") **1.** (FIZ.) **a)** Inițiere sau amplificare de fenomene oscilatorii într-un sistem fizic sub acțiunea oscilațiilor perturbatoare produse de un alt sistem. **R.** are loc numai atunci cînd frecvența perturbațiilor este apropiată sau coincide cu una dintre frecvențele (numite *proprii*) cu care sistemul rezonant este capabil să oscileze. În timpul **r.** are loc un transfer de energie de la sistemul excitator către cel rezonant. La **r.**, amplitudinea oscilațiilor crește foarte mult, prezentînd un maxim caracteristic; ea ar putea deveni infinită dacă nu ar exista pierderi de energie datorate unor factori de genul frecării. După natura oscilațiilor se deosebesc: *r. mecanică*, *r. acustică*, *r. electrică* etc. **R.** este un fenomen des întîlnit. În unele împrejurări, ea este utilă și se caută a se provoca (ex. amplificarea și timbrarea prin **r.** de către cutia unei viori, a sunetelor produse de coarde; acordarea prin **r.** a circuitului de intrare al unui radioreceptor pe frecvenţa staţiei emiţătoare). În alte împrejurări, **r.** este dăunătoare şi se caută a se evita (ex. interzicerea mersului în cadenţă a unei coloane de oameni pe un pod, deoarece, prin **r.**, acesta ar putea căpăta vibraţii atît de puternice, încît s-ar prăbuşi). Fiind un fenomen selectiv, **r.** oferă posibilitatea de a pune în evidenţă oscilaţii puţin perceptibile prin alte procedee sau de a canaliza un transfer de energie pe o anumită frecvenţă, în scopul provocării unui fenomen (ex. o tranziţie). **R.** constituie o metodă foarte sensibilă de cercetare a fenomenelor sau a substanţelor. — *R. ciclotronică* (sau *diamagnetică*), inducere de tranziţii între nivelele energetice cuantificate ale purtătorilor de sarcină care se mişcă pe traiectorii spiralice într-un cîmp magnetic constant, prin absorbţia rezonantă a energiei unui cîmp electric alternativ perpendicular pe primul. Cele mai bune condiţii pentru realizarea *r.c.* le oferă cristalele semiconductoare la temperaturi joase. Prin *r.c.* se pot obţine informaţii asupra structurii bandelor de energie ale semiconductoarelor, se poate determina masa efectivă a purtătorilor de sarcină (electroni sau găuri) etc. — *R. paramagnetică*, inducere de tranziţii în sistemele cuantice (nuclee atomice, ioni etc.) cu moment magnetic nenul, aflate într-un cîmp magnetic constant, prin absorbţia rezonantă a energiei unui cîmp magnetic alternativ, perpendicular pe primul. Cîmpul magnetic constant determină apariţia, prin efect Zeeman, a unor nivele energetice suplimentare în sistemele cuantice; între aceste nivele se produc tranziţii atunci cînd frecvenţa cîmpului magnetic alternativ trece prin anumite valori. Dacă la *r.p.* participă numai momentele magnetice ale nucleelor atomice, ea se numeşte *r. magnetică nucleară (RMN)*; dacă *r.p.* are loc în ionii cu moment magnetic produs de electroni printr-o contribuţie orbitală şi una de spin, ea se numeşte *r.p. electronică*; în cazul că la aceasta din urmă iau parte numai spinii electronilor, ea se numeşte *r. electronică de spin (RES)*. Studiul spectrelor de *r.p.* (adică al poziţiei şi al formei maximelor de **r.**) oferă informaţii asupra nivelelor energetice şi mărimii momentelor magnetice ale sistemelor considerate, asupra naturii şi distribuţiei particulelor într-o structură etc. *R.p.* constituie astfel o preţioasă metodă de cercetare în fizica nucleară şi cea a solidului, în chimie (urmărirea cineticii reacţiilor), în biologie (efectuarea de analize nedistructive), în tehnica microundelor (amplificarea cu ajutorul maserului) etc. — *R. feromagnetică*, absorbţie rezonantă a energiei unui cîmp magnetic alternativ, care provoacă inversarea momentelor magnetice electronice de spin în raport cu sensul preferenţial de orientare spontană (la frecvenţe înalte) sau oscilaţia pereţilor care separă domeniile de magnetizare spontană (la frecvenţe mai joase) într-un cristal feromagnetic. Fenomene asemănătoare se produc şi în cristalele ferimagnetice *(r. ferimagnetică)* şi în cele antiferomagnetice *(r. antiferomagnetică)*. Studiul *r.f.* oferă informaţii asupra structurii magnetice şi a anizotropiei cristalelor cercetate, stabilind condiţiile de utilizare (pierderi, frecvenţă-limită) în tehnica microundelor. **b)** Creştere puternică a secţiunii eficace a unei reacţii nucleare, pentru anumite valori ale energiei particulei-proiectil. Pornindu-se de la anumite analogii matematice, **r.** sînt interpretate ca fiind particule elementare de viaţă foarte scurtă, care ulterior se desfac în produsele finale ale reacţiei nucleare respective. Viaţa acestor **r.** este invers proporţională cu lăţimea maximului curbei secţiunii eficace, trasate în funcţie de energia particulei-proiectil. **2.** (CHIM.) *Teoria rezonanţei*, concepţie către care a evoluat *teoria mezomeriei* şi care stabileşte, prin aplicarea metodelor mecanicii cuantice, funcţiile de undă ale diverselor stări structurale probabile ale moleculei considerate. Din combinarea liniară a acestor funcţii de undă rezultă funcţia de undă globală a moleculei, molecula reală fiind descrisă ca un hibrid de rezonanţă a mai multor structuri care nu au ele însele o existenţă reală. Folosirea mai multor reprezentări structurale pentru aceeaşi moleculă oferă însă posibilitatea să fie sesizată probabilitatea unor schimbări structurale foarte fine, în special din punct de vedere calitativ. Aparatul matematic utilizat de *t.r.* constituie un mijloc util de stabilire a localizării sau a delocalizării electronilor şi un mijloc de cercetare a variaţiei densităţii electronice dintr-o moleculă.

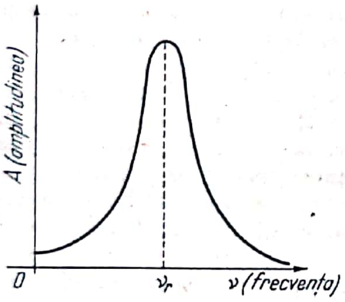

Maxim de rezonanţă

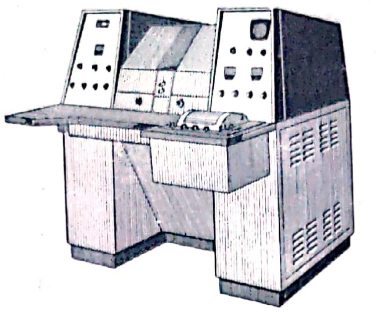

Instalaţie pentru rezonanţă magnetică nucleară

rezonátor (FIZ.), sistem fizic capabil să intre în rezonanţă atunci cînd este excitat de un sistem oscilant (ex. **r.** acustic, care constă dintr-o lamelă sau o cavitate puse în vibraţie de sunetele cu anumite frecvenţe).

rezorcínă, $C_6H_4(OH)_2$. Substanţă organică (difenol) obţinută prin topirea alcalină a acidului *m*-benzendisulfonic. Este solidă, cristalizată romboidal, incoloră, solubilă în apă şi alcool. Are o slabă acţiune reducătoare şi numai la cald. Se utilizează în medicină, în industria pielăriei, la fabricarea coloranţilor, în cosmetică.

rezultant a două polinoame $f(x) = a_0x^n + a_1x^{n-1} + \ldots + a_n$ şi $g(x) = b_0x^m + b_1x^{m-1} + \ldots + b_m$ (MAT.), determinantul de ordinul $n + m$

$$\begin{vmatrix} a_0 & a_1 & a_2 & \ldots & a_n & 0 & 0 & \ldots & 0 \\ 0 & a_0 & a_1 & \ldots & a_{n-1} & a_n & 0 & \ldots & 0 \\ 0 & 0 & a_0 & \ldots & a_{n-2} & a_{n-1} & a_n & \ldots & 0 \\ \ldots & \ldots & \ldots & \ldots & \ldots & \ldots & \ldots & \ldots & \ldots \\ 0 & 0 & 0 & \ldots & 0 & a_0 & a_1 & \ldots & a_n \\ b_0 & b_1 & b_2 & \ldots & b_{m-1} & b_m & 0 & \ldots & 0 \\ 0 & b_0 & b_1 & \ldots & b_{m-2} & b_{m-1} & b_m & \ldots & 0 \\ \ldots & \ldots & \ldots & \ldots & \ldots & \ldots & \ldots & \ldots & \ldots \\ 0 & 0 & 0 & \ldots & b_0 & b_1 & b_2 & \ldots & b_m \end{vmatrix}$$

Se numeşte şi „determinantul lui Sylvester" sau eliminant. Anularea rezultantului a două polinoame reprezintă condiţia necesară şi suficientă ca ele să aibă o rădăcină comună.

rezultántă (FIZ.), forţă care reprezintă suma vectorială a mai multor forţe date şi care, din anumite puncte de vedere, este echivalentă cu sistemul de forţe dat.

Rhea (în mitologia greacă), fiica lui Uranus (Cerul) şi a Geei (Pămîntul), soţia lui Cronos, mama zeilor, asimilată mai tîrziu cu Cibele. Din **R.** s-ar fi născut Zeus, Hera, Poseidon şi alţi zei de prim ordin. Deoarece soţul ei îşi mînca copiii îndată ce se năşteau, **R.**, zămislindu-l pe Zeus, a pregătit un bolovan înfăşurat în scutece, pe care i l-a dat lui Cronos să-l înghită în locul noului-născut.

rhetián (STRAT.), ultimul etaj al triasicului, considerat şi primul etaj al jurasicului. În regiunile alpino-carpatice, **r.** este reprezentat prin calcare sau marne, care conţin brahiopode, lamelibranhiate. În celelalte regiuni ale Europei, **r.** este reprezentat prin depozite detritice, care conţin lamelibranhiate, schelete de peşti şi reptile etc. În Republica Socialistă România, depozitele **r.** se găsesc în munţii Hăşmaş, Tulgheş, Rarău, Codru-Moma etc.

Rhode Island *[roud áilənd]*, stat în nord-estul S.U.A., situat pe litoralul Oceanului Atlantic. Suprafaţa: 3 144 km². Populaţia: 885 000 loc. (1963). **R.I.** este statul cu cea mai densă populaţie din S.U.A. (circa 280 loc/km²). Centrul administrativ: *Providence*. Cea mai mare parte a teritoriului are relief de cîmpie, cu numeroase urme glaciare. Există multe lacuri. Este dezvoltată industria textilă şi constructoare de maşini (maşini textile, maşini-unelte, construcţii navale etc.). În agricultură predomină creşterea animalelor (vaci de lapte, păsări) şi culturile de legume şi plante furajere. Se practică pescuitul.

rhode-island *[róud-ailənd]* (ZOOTEHN.), rasă de găini obţinută în S.U.A., în statul cu acelaşi nume, specializată pentru producţia de ouă şi carne. Datorită unei mari puteri de adaptare, rasa **r.-i.** s-a răspîndit în aproape toate ţările, fiind crescută în număr mare şi în ţara noastră. Găinile produc anual 140—180 de ouă, cu o greutate de 57—65 g. Greutatea corporală este de 3,5—4 kg la cocoşi şi de 2,5—3 kg la găini. În ceea ce priveşte culoarea, există două varietăţi: roşie (cea mai răspîndită) şi albă.

Rhodes *[roudz]*, Cecil John (1853—1902), om politic englez. A fost prim-ministru al Coloniei Capului (1890—1896) şi unul dintre principalii iniţiatori ai războiului anglo-bur (1899—1902). Apologet al colonialismului, **R.** a organizat cucerirea unui vast teritoriu în Africa de sud. *Rhodesia* este denumită după numele său.

Rhodesia (Rhodesia de Sud), ţară în Africa, situată între Zambia, Bechuanaland, Republica Sud-Africană şi Mozambic. Suprafaţa: 389 362 km². Populaţia: 4 210 000 loc. (1964), din care peste 9/10 sînt negri bantu, iar restul sînt în special emigranţi din Marea Britanie şi din diferite ţări asiatice. Capitala (centrul administrativ): *Salisbury*. Limba oficială: engleza. Teritoriul **R.** este un podiş (Platoul Matabele) slab vălurit, cu înălţimi cuprinse în general între 800 şi 1 500 m, cu unele vîrfuri muntoase izolate. Marginea estică a podişului, mai puternic fragmentată, cu aspect muntos, atinge altitudinea maximă de 2 596 m. Spre nord şi vest podişul coboară în trepte abrupte, iar în sud înclină lin spre valea fluviului Limpopo. Climă subecuatorială în nord, tropicală în sud, destul de aridă mai ales în vestul ţării. Din podiş izvorăsc afluenţi ai fluviilor Zambezi şi Limpopo. Vegetaţia predominantă este reprezentată de savane cu păduri rare. În zona estică mai înaltă cresc păduri tropicale veşnic verzi. **R.** posedă importante bogăţii de subsol: minereuri auroargentifere, azbest, cărbune, cromite, minereu de fier, de cupru, de staniu, de beriliu, de wolfram, de antimoniu, de uraniu. Este o ţară agrară; în economia ei, coloniştii albi ocupă poziţii dominante. O mare parte dintre africani trăiesc în rezervaţii. În economia agricolă se disting două sectoare principale: marile ferme ale coloniştilor albi şi micile gospodării africane. Se cultivă în special tutun (care reprezintă circa jumătate din producţia fermelor) şi porumb, în rest ceai, arahide, bumbac, trestie de zahăr. Se cresc bovine, porcine, ovine, păsări (în special găini şi curcani). Industria extractivă este relativ dezvoltată (**R.** ocupă un loc de frunte în lume în producţia de cromite, azbest şi aur), dar cea mai mare parte a minereurilor extrase nu se prelucrează în ţară. Mai există industrie energetică, metalurgică, electrotehnică, chimică, a materialelor de construcţie, industrie uşoară şi alimentară, reprezentată prin întreprinderi mici şi mijlocii, concentrate în special

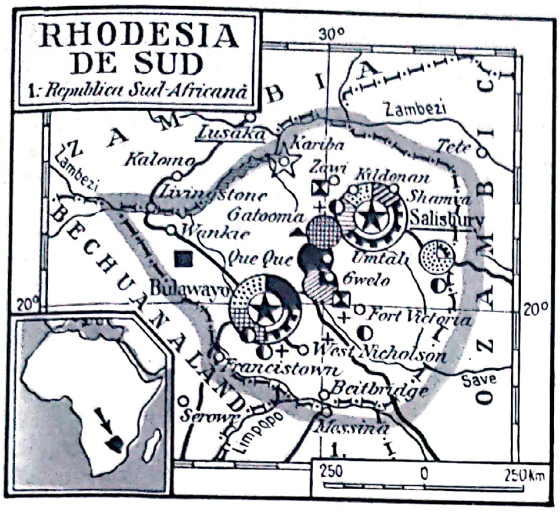

in Salisbury și Bulawayo. Principalele articole de export sînt tutunul și alte produse agricole, aurul, diferite metale și minereuri, iar principalele produse de import produsele petroliere, utilajele și diverse bunuri de larg consum. — *Istoric.* În evul mediu, pe teritoriul **R.** a existat un stat feudal timpuriu, Monomotapa, cu centrul la Zimbabwe, care s-a destrămat la începutul sec. al XVIII-lea. La mijlocul sec. al XIX-lea o mare parte a teritoriului **R.** a fost unificată sub puterea lui Moselecatse (1823—1868), șeful suprem al populației matabele, ramură a zulușilor venită din Africa de sud. În 1889—1890 teritoriul **R.** a fost acaparat de Compania britanică a Africii de sud, fondată de C. J. Rhodes. În deceniul al zecelea al sec. al XIX-lea, populația băștinașă s-a răsculat, în repetate rînduri, împotriva dominației engleze. În 1923, **R.** a fost declarată colonie britanică cu regim de autoadministrare, guvernul fiind compus exclusiv din albi. În 1953 **R.** împreună cu fostele protectorate Rhodesia de Nord și Nyasaland au făcut parte din Federația Rhodesia-Nyasaland (destrămată în 1963). În 1964 a fost instaurat un guvern format din membri ai aripii celei mai reacționare a partidului Frontul rhodesian. În noiembrie 1965, guvernul minorității rasiste din **R.**, nesocotind aspirațiile de libertate ale populației africane și opinia publică mondială, a proclamat în mod unilateral „independența" **R.**, cu scopul perpetuării regimului de asuprire rasială. Populația africană din **R.** se împotrivește regimului rasist și luptă pentru obținerea independenței reale a țării. Această luptă a luat, în ultimul timp, și forma unor acțiuni de gherilă.

Rhodesia de Nord v. **Zambia.**

rhynchonella (PALEONT.), brahiopod din grupa articulată, cu cochilie globulară ornamentată, cu coaste radiare. Valva dorsală este mai dezvoltată decît cea ventrală, iar umbonele valvei ventrale este mic și ascuțit. Partea anterioară posedă sinus frontal în zigzag. Specii caracteristice sînt numeroase în mezozoic. În Republica Socialistă România se găsește în triasicul de la Dîrste (reg. Brașov), în jurasicul de la Strunga (Bucegi) etc.

rhyton, vas de băut din ceramică, metal sau sticlă, folosit în antichitate de greci, sciți, etrusci ș.a. Are forma unui corn, a unui cap de animal sau a unui cap omenesc.

rías (sp. *ría* „estuar, gură de rîu"), tip de țărm marin, format prin pătrunderea apei mării pe văile largi ale rîurilor dintr-o regiune muntoasă cu culmi perpendiculare pe linia țărmului. În forma cea mai caracteristică se întîlnește în nord-vestul Peninsulei Iberice.

Ribar, Ivo Lola (1916—1943), erou al popoarelor din Iugoslavia. A fost secretar al C.C. al U.T.C. din Iugoslavia (din 1937). Din 1941 a fost membru în Comandamentul suprem al Armatei naționale de eliberare și al detașamentelor de partizani din Iugoslavia. A căzut eroic în luptă.

Ribbentrop, Joachim von (1893—1946), ministru de externe al Germaniei hitleriste între 1938 și 1945. Ca unul dintre principalii criminali de război, Ribbentrop a fost condamnat la moarte la *procesul de la Nürnberg.*

Ribeiro, Aquilino (1885—1962), prozator portughez. Revoluționar din tinerețe, profesînd idei republicane și anticlericale, aprig adversar al regimului lui Salazar, **R.** a fost în mai multe rînduri nevoit să fugă din țară. Scrierile sale, povestiri și romane, care amintesc de ironia elegantă a lui A. France, au ca temă centrală existența umilă a țăranilor și a pescarilor portughezi, ca și moravurile citadine (volumul de povestiri „Grădina chinurilor", 1913; romanele „Pămînturile demonului", 1918; „Omul care a ucis diavolul", 1930; „Volfram", 1944).

Ribera, Giuseppe (José) de (zis *lo Spagnoletto*) (1588—1656), pictor și gravor spaniol. După o scurtă perioadă de studii în atelierul pictorului Francisco Ribalta din Valencia, **R.** a plecat în Italia, la Roma, unde a fost atras de intensitatea contrastelor de clarobscur, ca și de forța realistă a picturii lui Caravaggio. La Parma, **R.** a studiat apoi procedeele picturii lui Correggio, dar, dincolo de toate experiențele italiene, pictura sa a păstrat aspectul sever, exaltat, al artei spaniole. Stabilit la Napoli, pe atunci posesiune spaniolă, **R.** a executat un mare număr de tablouri, compoziții cu teme mitologice și religioase, portrete, figuri alegorice. Intens dramatică („Martiriul sf. Bartolomeu") sau suavă („Sfînta Agnes"), de un realism crud („Băiețașul șchiop") sau de un misticism exaltat („Sfîntul Francisc și îngerul"), pictura lui **R.** impresionează prin amestecul ei de lirism plebeian, de naturalism brutal și de patos, prin diversitatea expresivă a tipurilor, prin execuția desăvîrșită, capacitatea de redare a materiei și prin confruntarea savantă a luminii cu întunericul. În Muzeul de artă al Republicii Socialiste România se păstrează valorosul său tablou „Hercule omorînd centaurul".

Ribița, sat din raionul Brad, reg. Hunedoara, situat pe Crișul Alb, la 5 km în aval de orașul Brad. Valoroasă biserică-monument istoric, construită la începutul sec. al XV-lea de către cnejii locali

Vladislav şi Miclăuş. Importante fragmente de picturi murale din anul 1417; tabloul votiv, bine păstrat, înfăţişează pe ctitori.

riboflavină (FARM.) v. **vitamina B_2.**

ribonucleáză (BIOCHIM.), enzimă care catalizează depolimerizarea acizilor ribonucleici (ARN), acţionînd în mod specific asupra acestora. În funcţie de legătura pe care o desfac, există diferite tipuri de **r.** (ex. **r.** pancreatică, care are acţiune specifică numai asupra legăturii fosfat-diesterice internucleotide din molecula acidului ribonucleic).

ribonucléici, *acizi* ~ (BIOCHIM.), grupă de acizi nucleici care conţin în molecula lor riboză. Se găsesc în toate celulele vegetale şi animale, fiind localizaţi în special în citoplasmă. *A.r.* au un rol deosebit de important în procesele biologice: fac parte din structura unor enzime, virusuri, intră în structura proteinelor etc. Acidul dezoxiribonucleic este un purtător de „informaţie ereditară“. V. şi dezoxiribonucleic; ereditate.

Ribot *[ribó]*, Théodule Armand (1839—1916), psiholog francez. S-a opus psihologiei spiritualiste speculative, susţinînd necesitatea legării psihologiei de fiziologie şi biologie. A studiat afectivitatea, memoria, voinţa, personalitatea şi gîndirea, apelînd cu precădere la metoda psihopatologică. **R.** poate fi considerat fondatorul şcolii psihologice franceze moderne (P. Janet, A. Binet, H. Piéron, G. Dumas, H. Wallon). Op. pr.: „Bolile memoriei“ (1883), „Bolile voinţei“ (1889), „Logica sentimentelor“ (1905).

ribóză (BIOCHIM.), monozaharid din grupul aldopentozelor, care se găseşte în molecula acizilor ribonucleici.

Ricardo, David (1772—1823), economist şi om politic englez, cel mai de seamă reprezentant al economiei politice clasice burgheze. Fiind ideologul burgheziei industriale în ascensiune, concepţia teoretică a lui **R.** şi politica economică preconizată de el au avut un caracter general progresist. Faţă de predecesorii săi, **R.** dă dovadă de o mai mare putere de abstractizare şi imprimă un conţinut social mai pronunţat economiei politice. **R.** a dezvoltat teoria valorii bazate pe muncă, criticînd inconsecvenţele lui Adam Smith şi a arătat că izvorul valorii mărfurilor este, în orice condiţii, munca cheltuită pentru producerea lor.

D. Ricardo

Un merit principal al lui **R.** îl constituie faptul că a pus teoria valorii bazate pe muncă la baza întregii economii politice. Considerînd salariul, profitul şi renta ca părţi ale valorii create de muncitor, iar capitalul ca muncă acumulată, **R.** a ajuns la concluzia că mărirea sau scăderea uneia acţionează invers proporţional asupra celorlalte şi a scos la iveală astfel opoziţia de interese dintre proletariat şi burghezie, precum şi dintre burghezie şi proprietarii funciari, dar consideră aceste contradicţii ca un fenomen natural care se manifestă în sfera repartiţiei. Pornind de la teoria valorii bazate pe muncă, **R.** a fundamentat teoria rentei diferenţiale, dar a legat-o în mod nejustificat de aşa-numita lege a *fertilităţii descrescînde a solului*. Datorită faptului că nu a luat în considerare rolul monopolului proprietăţii private asupra pămîntului şi al compoziţiei organice a capitalului, **R.** a ignorat existenţa rentei absolute. **R.** a fost primul economist care a legat mărimea valorii mărfurilor de *timpul de muncă necesar* pentru producerea lor, dar el nu a putut face deosebirea dintre munca concretă şi abstractă, dintre muncă şi forţa de muncă, dintre valoare şi preţ de producţie, a abordat neistoric categoria economică valoare. Una dintre contradicţiile doctrinei lui **R.** este aceea că a fost adept al *teoriei cantitative a banilor*, luată de la D. Hume, neobservînd că aceasta contrazice propria lui teorie a valorii. În politica economică, **R.** s-a pronunţat pentru liber-schimbism şi în favoarea convertibilităţii în aur a banilor de hîrtie. În acest domeniu, el a elaborat *teoria costurilor comparative de producţie*, care, deşi reprezintă prima încercare de a elabora o teorie unitară a comerţului exterior pe baza valorii-muncă, reflectă unele confuzii ale lui **R.** şi constituie o încercare de justificare teoretică a politicii liber-schimbiste şi a diviziunii internaţionale capitaliste a muncii. Ca ideolog al burgheziei, **R.** a considerat fenomenele proprii modului de producţie capitalist ca naturale, eterne, şi de aceea a abordat neistoric categoriile economice. Datorită acestui fapt, el nu a putut înţelege esenţa valorii, a banilor, a capitalului etc. ca raporturi sociale, limitîndu-se doar la o analiză cantitativă a acestor categorii. Concluziile greşite, precum şi lipsa de consecvenţă din doctrina lui **R.**, au fost şi sînt speculate de către reprezentanţii economiei politice vulgare, care ignorează tezele ştiinţifice din opera lui. K. Marx a preţuit opera ştiinţifică a lui **R.**, subliniind aportul însemnat adus de el la dezvoltarea gîndirii economice. Marx şi Engels au supus unei analize critice opera lui **R.**, preluînd şi dezvoltînd ceea ce era valoros în ea şi înlăturînd tot ce era neştiinţific. V.I. Lenin a considerat doctrina economică a lui **R.**, alături de cea a lui A. Smith, drept unul din izvoarele teoretice ale marxismului. Op. pr.: „Despre principiile economiei politice şi impunerii“ (1817).

Riccati, *ecuaţia diferenţială a lui* ~ (MAT.), ecuaţia diferenţială de primul ordin, neliniară:

$$y' = A(x)y^2 + B(x)y + C(x), \quad (1)$$

cu $A(x)$, $B(x)$, $C(x)$ funcţii continue pe un interval I, $A(x) \not\equiv 0$, $C(x) \not\equiv 0$. În general, ecuația (1) nu se poate integra prin cuadraturi. Dacă se cunoaște o soluție particulară a sa, ea se poate reduce la o ecuație liniară. Soluția generală a *e.d.a lui R.* depinde omografic de constanta de integrare. Ecuațiile de forma (1) se numesc *ecuații generale R.*, după numele matematicianului italian *Jacopo Riccati* (1676—1754), care a studiat pentru prima dată ecuația

$$y' + ay^2 = bx^c, \qquad (2)$$

în care *a*, *b*, *c* sînt constante, numită *ecuația specială R.* Nici ecuația (2) nu se poate integra, în general, prin cuadraturi.

ricercár (it. *ricercare* „a căuta"; MUZ.), compoziție de factură polifonică, alcătuită din cîteva secțiuni care se cîntă fără întrerupere. Fiecare secțiune are tema sa, care trece de la un instrument la altul, ca și cum fiecare ar „căuta-o". Inițial s-au scris **r.** pentru lăută, apoi pentru orgă, clavecin, diferite ansambluri instrumentale. Piese de asemenea tip se mai numesc și *capricii, fantezii.* Apărut în sec. al XIV-lea, dezvoltîndu-se treptat, **r.** a dat naștere, în veacul următor, formei de fugă.

Richard *[ríciəd]*, numele a trei regi englezi: *R.I Inimă de Leu* (1189—1199), a participat la cruciada a III-a (1189—1192), dar la reîntoarcerea în țară a fost făcut prizonier de ducele Austriei și ținut în captivitate la curtea împăratului german Henric al VI-lea; eliberat (1194) în schimbul unei uriașe sume de bani, a pornit război împotriva regelui francez Filip-August, în cursul căruia a murit. *R. al II-lea* (1377—1399), în timpul căruia s-a ascuțit lupta dintre parlament și regalitate. Asprul regim fiscal pe care l-a impus, datorită cheltuielilor pentru războiul cu Franța și Scoția, a determinat izbucnirea răscoalei conduse de Wat Tyler și John Ball (1381). *R. al III-lea* (1483—1485) a impus un regim de teroare și a ucis pe fiii fratelui său, Eduard al IV-lea, urmașii legitimi la tronul Angliei. A fost detronat și ucis în timpul răscoalei feudalilor, condusă de Henric Tudor.

Richards *[ríciədz]*, Theodore William (1868—1928), chimist american. A fost profesor la Universitatea din Harvard. A obținut rezultate remarcabile în domeniul metodelor de determinare foarte exactă a greutății atomice a elementelor chimice. Premiul Nobel (1914).

Richardson *[ríciədsn]*, Samuel (1689—1761), scriitor englez, reprezentant al iluminismului moderat. Romanele sale: „Pamela" (1741), „Clarissa Harlow" (1747—1748) și „Istoria lui sir Charles Grandison" (1754) au un vădit caracter moralizator. În ele, **R.** a descris amănunțit viața de familie engleză de la mijlocul sec. al XVIII-lea, criticînd corupția moravurilor artistocrației și elogiind idealurile burgheziei puritane.

Richelieu *[rișöliö]*, Armand du Plessis de (1585—1642), om politic francez, cardinal (din 1622), cel mai de seamă reprezentant al absolutismului în Franța. Ca prim-ministru (1624—1642) în timpul domniei lui Ludovic al XIII-lea, a fost conducătorul de fapt al Franței. Prin înfrîngerea hughenoților (cucerirea cetății La Rochelle), prin înlăturarea autonomiei militare a marilor feudali și printr-o serie de reforme (finanțe, armată și legislație), **R.** a contribuit la instaurarea centralizării monarhice a statului. Pe plan extern, **R.** a luptat împotriva hegemoniei Habsburgilor în Europa, Franța participînd (din 1635), alături de principii protestanți germani, împotriva Habsburgilor în războiul de 30 de ani (1618—1648). A întemeiat Academia Franceză (1635).

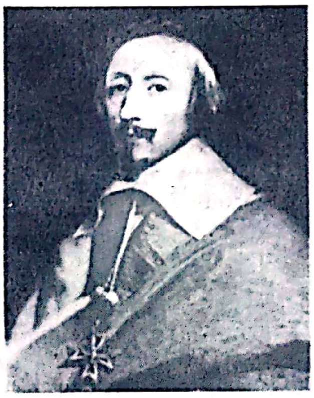

Richelieu

Richepin *[rișpẽ]*, Jean (1849—1926), scriitor francez. A fost membru al Academiei Franceze. A avut o tinerețe boemă, rebelă, plină de peripeții. Principala sa lucrare este volumul de versuri „Cîntecul golanilor" (1876), în care își exprimă simpatia față de oamenii umili. A mai scris romane („Vîscul", 1881; „Miarka, fata cu ursul", 1883) și drame („Nana-Sahib", 1883, trad. rom.; „Vagabondul", 1897). Caracteristice pentru arta sa sînt limba savuroasă cu elemente argotice și invenția verbală exuberantă, înclinată spre efectul pitoresc, retoric.

Richet *[rișé]*, Charles Robert (1850—1935), fiziolog francez. A fost profesor la Facultatea de medicină din Paris și membru al Academiei Franceze de medicină. A făcut cercetări importante în domeniul fiziologiei nervoase, a căldurii animale, precum și studii de serologie, descriind pentru prima dată fenomenul de anafilaxie. Premiul Nobel (1913).

Richier *[rișié]*, Ligier (c. 1500—1567), sculptor francez. Format în Italia, **R.** a lucrat în Franța, realizînd un număr însemnat de opere, unele de un tulburător dramatism, mergînd pînă la expresionism, rezultat din modelajul puternic și din exaltarea sentimentelor. **R.** aduce o viziune agitată, răscolită de spaimele omului medieval (Mormîntul lui René de Chalon, Monumentul funerar din biserica sf. Ștefan din localitatea Saint-Mihiel, „Pietà" etc.).

Richmond *[rícimənd]*, oraș în estul S.U.A., situat pe rîul James, în apropiere de vărsarea acestuia în Oceanul Atlantic. Centru administrativ al statului Virginia. 218 000 loc. (1964). Este dezvoltată industria tutunului, textilă și chimică. Centru comercial. Port fluvio-maritim. Are două universități. În timpul războiului civil din S.U.A. (1861—1865) a fost centrul confederației statelor sudice.

Richter *[ríhtər]*, Adrian Ludwig (1803—1884), pictor, desenator și gravor german, profesor la Academia de artă din Dresda. A avut o solidă formație academică și s-a făcut cunoscut în special ca peisagist (a pictat mult în Italia). În același timp a fost și ilustrator de carte.

Richter *[rihtər]*, Jean Paul Friedrich (pseudonim *Jean Paul*) (1763 — 1825), scriitor german, precursor al romantismului. Nemulțumit de realitate, a încercat s-o depășească prin vis și poezie, care în concepția lui erau aproape sinonime. A debutat cu schițe satirice îndreptate împotriva absolutismului feudal („Procese din Groenlanda", 1783; „Culegere din scrierile diavolului", 1789). Romancier remarcabil, creația sa atinge punctul culminant prin romanele „Titan" (1800—1803), opera sa principală, și „Anii tinereții zburdalnice" (1804—1805), în care prezintă evoluția personalității eroilor săi sub influența educației și a vieții sociale (Bildungsroman). Scrise într-un stil stufos, dar cu umor și fantezie, ele vădesc calda simpatie a autorului pentru omul simplu. A mai scris și o lucrare pedagogică de orientare socială iluministă, „Levana" (1806). Influența sa asupra scriitorilor romantici din sec. al XIX-lea a fost considerabilă. Suprarealiștii îl revendică ca precursor al lor.

Richter, Sveatoslav Teofilovici (n. 1914) mare pianist sovietic. Artist al poporului din U.R.S.S. Posedă un vast repertoriu în care ponderea o are literatura romantică. Interpretările sale, în special din creația lui Skreabin, Beethoven, Schumann, Chopin, Liszt, se caracterizează prin forță imaginativă, printr-o înaltă tehnică, pusă atît în slujba arzătoarei și impetuoasei sale fantezii, cît și în aceea a autenticității expresiei muzicale.

Richthofen *[rihthofən]*, Ferdinand von (1833—1905), renumit geograf și geolog german. A fost profesor la universitățile din Bonn, Leipzig și Berlin și președinte al Societății de geografie din Berlin. A făcut cercetări geologice pe teritoriul Austriei (1856), apoi a călătorit prin Asia de est și prin America de Nord. În perioada 1868—1872 a efectuat cercetări în China, aducînd o importantă contribuție la cunoașterea geologiei și geomorfologiei acestei țări. A enunțat teoria originii eoliene a loessului. S-a preocupat de problema obiectului și principiilor geografiei, subliniind importanța interacțiunii factorilor geografici. Op. pr.: „China, rezultatele unor călătorii" (5 vol., 1877—1912), „Sarcinile și metodele geografiei actuale" (1883).

ricín (BOT.; *Ricinus communis*), plantă anuală în climatul temperat sau perenă în zonele subtropicale, din familia euforbiaceelor; are rădăcina puternică, pivotantă și tulpina înaltă de 1—2 m, pețiolii frunzelor sînt lungi, iar forma limbului palmat-lobată. Florile de culoare verde, roz, roșu sau violet sînt unisexuate. Fructul este o capsulă cu trei compartimente, iar semințele sînt mari de 5—22 mm și conțin 47—53% ulei. Uleiul de **r.** este nesicativ, neinflamabil și își păstrează consistența la variații mari de temperatură. Se folosește ca lubrifiant pentru angrenaje de mare viteză, la motoarele de avion etc. Uleiul de **r.** se folosește și în industria pielăriei, a săpunului, a cauciucului sintetic și în industria farmaceutică. În țara noastră, **r.** se cultivă pe o suprafață de 21 600 ha (1964).

Rickert, Heinrich (1863—1936), filozof neokantian german, conducătorul Școlii de la Baden după moartea lui Windelband. Obiectul cunoașterii îl constituie, după **R.**, o lume de *valori* eterne, superioare realității și independente de ea. **R.** a opus științele istorice științelor naturii, susținînd că, în timp ce în științele naturii conceptele reflectă generalul, în științele istorice acestea sînt menite să reflecte particularul, singularul. Științele istorice nu ar putea stabili legi, ci numai legătura faptelor individuale cu valorile. Deși concepția lui **R.** asupra valorilor este neștiințifică, idealistă, întrucît ignorează geneza lor obiectivă și istorică concretă, analiza sa a contribuit la formarea axiologiei (teoriei valorilor) ca disciplină filozofică aparte. În ciuda unor tendințe iraționaliste din gîndirea sa, **R.** a criticat iraționalismul fundamental al filozofiei vieții. Op. pr.: „Limitele conceptualizării în științele naturii" (1896).

rickéttsii (MICROBIOL.), grup de microorganisme cu o poziție intermediară între bacterii și virusuri, avînd însușiri comune atît cu bacteriile (dimensiune, structură morfologică, sensibilitate față de antibioticele produse de actinomicete), cît și cu virusurile (parazitism obligatoriu, capacitatea de a fi cultivate numai în celule vii și filtrabilitate la unele specii). Produc, la om și la animale, boli numite rickettsioze.

rickettsióză (MED.), boală infecțioasă, comună omului și unor animale, provocată de rickettsii și transmisă prin intermediul unor insecte (păduchi, căpușe). Se caracterizează prin febră, erupții cutanate, tulburări neurologice. Cele mai frecvente **r.** sînt: tifosul exantematic și febra recurentă, provocate de rickettsia Prowazeki și transmise prin păduchi, febra butonoasă, provocată de rickettsia Conori, febra Q, provocată de rickettsia Burneti.

ricoșét (MILIT.), înscriere a proiectilului pe o nouă traiectorie cînd întîlnește pămîntul sau alt obstacol sub un unghi mic (pînă la 20°). — *Tragere prin r.*, tragere în care se folosesc efectele exploziei proiectilelor care au ricoșat.

ríctus (lat. „deschiderea gurii"; MED.), simptom caracterizat prin contracția mușchilor feței; dă impresia de rîs forțat. **R.** apare în unele boli ale sistemului nervos (ex. tetanos).

ridicáre (TOPOGR.) *Ridicare altimetrică* **a)** Ansamblu de operații topografice care se execută pentru determinarea altitudinii unui punct. **b)** Totalitatea lucrărilor, de teren și de cabinet, necesare pentru reprezentarea reliefului terenului pe planuri sau hărți. — *R. planimetrică*, totalitatea operațiilor topografice, de teren și de cabinet, necesare pentru reprezentarea pe hartă a detaliilor de planimetrie. — *R. topografică*, totalitatea lucrărilor, de teren şi de cabinet, necesare pentru întocmirea unui plan sau a unei hărţi.

ridicătór (MAŞINI AGR.) *Ridicător de plante*, dispozitiv montat în partea anterioară a platformei secerătorii de la combinele de cereale şi folosit pentru ridicarea şi adunarea plantelor căzute sau a celor tăiate în timpul recoltării. — *R. hidraulic*, ansamblu constructiv al tractorului, care serveşte la ridicarea şi coborîrea maşinilor agricole purtate şi semipurtate. Se mai numeşte *mecanism hidraulic de ridicare*.

ridíche (*Raphanus sativus*), plantă anuală din familia cruciferelor, cu rădăcina rotundă sau conică alungită, cărnoasă, cu tulpini înalte de 70—90 cm şi frunze mari, adînc crestate. Rădăcina de **r.** este comestibilă, are valoare alimentară ridicată şi însuşiri antiscorbutice şi diuretice.

riebeckít (MINER.), silicat natural hidratat de sodiu şi fier din grupa amfibolilor, cristalizat în sistemul monoclinic, în forme prismatice sau fibroase de culoare neagră-albăstruie. Se găseşte în roci eruptive alcaline (ex. în granitele alcaline de la Iacob-Deal, din reg. Dobrogea).

Riegl [*rí:gl*], Alois (1858—1905), istoric de artă austriac, unul dintre promotorii istoriografiei de artă. Studiile sale au fost consacrate artei antice şi medievale, **R.** încercînd să precizeze raporturile dintre zonele de artă clasică şi orientală („Arta coptă", „Probleme de stil" etc.).

Riegler, Emanoil (1854—1929), medic şi farmacolog român. A fost profesor la Facultatea de medicină din Iaşi. A elaborat lucrări importante referitoare la antisepsie, la acţiunea chimică a antisepticelor asupra proteinelor, la biochimia acidului uric şi a urinei, la dozarea glucozei (ex. proba **R.** la urina diabetică), la terapia în difterie etc. Este cunoscut şi pentru construirea unui albuminometru şi al unui colorimetru pentru dozarea acidului uric, care-i poartă numele. Op. pr.: „Chimia, fiziologia şi patologia urinei umane" (1904), „Terapeutica bolilor interne" (1913).

Riegler, Paul (1867—1937), medic veterinar român, fost profesor şi decan al Facultăţii de medicină veterinară din Bucureşti, unul dintre întemeietorii învăţămîntului veterinar din ţara noastră. A înfiinţat Institutul de seruri şi vaccinuri „Pasteur" (1909). Prin lucrările sale a pus bazele unei şcoli româneşti de anatomie patologică, microbiologie şi bacteriologie veterinară.

Riego y Núñez [*núñeθ*], Rafael (1785—1823), general şi om politic spaniol. A fost unul dintre conducătorii revoluţiei burgheze din Spania (1820—1823); în timpul intervenţiei armate franceze a organizat detaşamente revoluţionare (1823). După înfrîngerea revoluţiei a fost condamnat la moarte şi executat.

Riehl [*ri:l*], Alois (1844—1924), filozof idealist german, reprezentant al neokantianismului, cunoscut prin lucrarea „Criticismul filozofic şi însemnătatea sa pentru ştiinţa pozitivă" (3 vol., 1876—1887), în care îmbină interpretarea idealist-subiectivistă a experienţei cu apriorismul kantian.

Riemann [*rí:man*], Bernhard (1826—1866), matematician german. A fost profesor la Universitatea din Göttingen. Lucrările lui au avut o influenţă considerabilă asupra dezvoltării matematicilor. Generalizînd geometria intrinsecă pe o suprafaţă, **R.** a introdus o geometrie, numită *geometrie riemanniană*, într-un spaţiu cu *n* dimensiuni, în care $ds^2 =$

$$= \sum_{i,j=1}^{n} g_{ij}(x^1, \ldots, x^n)\, dx^i dx^j.$$

Această geometrie este larg utilizată în teoria relativităţii generalizate. În analiza matematică a extins noţiunea de integrală obişnuită la o clasă mai largă de funcţii, integrală care îi poartă numele. A adus contribuţii importante în teoria ecuaţiilor cu derivate parţiale. În teoria funcţiilor de o variabilă complexă i se datoreşte conceptul de *suprafaţă riemanniană*, cu ajutorul căreia a rezolvat complet problema *integrării funcţiilor algebrice*. A demonstrat teorema generală a reprezentării conforme. În teoria analitică a numerelor a introdus funcţia zeta. Op. pr.: „Fundamentele teoriei generale a funcţiilor de o variabilă complexă" (1851), „Asupra ipotezelor care stau la baza geometriei" (1854), „Asupra unei probleme de propagare a căldurii" (1861).

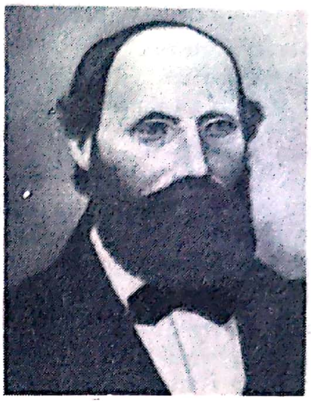

B. Riemann

Riemann [*rí:man*], Hugo (1849—1919), muzicolog german. Cunoscut îndeosebi prin „Dicţionarul de muzică" (1882). **R.** este totodată autorul a numeroase volume de analiză muzicală, de teorie şi de istorie a muzicii.

Riemenschneider [*rímənşnaidər*], Tilman (1460—1531), sculptor german, unul dintre marii reprezentanţi ai goticului tîrziu. A lucrat mai multe altare, cuprinzînd grupuri statuare şi reliefuri (altarul din Creglingen, din Rothenburg ob der Tauber, din Dettwang), statui de madone şi monumente funerare (mormîntul episcopului Rudolf de Scherenberg, mormîntul cavalerului Konrad de Schaumberg etc.). În 1525, pentru participare la războiul ţărănesc, a fost pedepsit cu sfărîmarea mîinilor. Arta lui **R.** se caracterizează prin concentrarea dramatică a expresiilor, prin dinamica volumelor, prin lirismul cald şi romantat al modelajului.

Rienzi [*riénţi*] **(Rienzo)** [*riénţo*], Cola di (pe numele adevărat *Nicola Lorenzo Gabrini*) (1313—1354), om politic italian, umanist, adept şi prieten al lui Petrarca. A condus, în 1347 şi în 1354, în calitate de tribun, Republica din Roma, instaurată în urma răscoalei maselor populare (1347), împotriva aristocraţiei feudale. Idealul său politic era unificarea statelor italiene sub conducerea Republicii din Roma. **R.** i-a inspirat lui R. Wagner opera cu acelaşi nume.

Riesa *[ri:za]*, oraş în sud-estul R.D. Germane, în districtul Dresden, situat pe Elba. 38 900 loc. (1963). Important centru siderurgic. Are şi industrie textilă. Nod feroviar şi port fluvial.

Riesener *[rizönér]*, Jean Henri (1734—1806), ebenist şi decorator în bronz francez, de origine germană. Format la Paris în atelierul lui Fr. Oeben, **R.** a lucrat un mare număr de piese de mobilier, fiind ebenistul preferat al regelui Ludovic al XVI-lea. Lucrările sale se caracterizează prin armonia formelor, eleganţa decoraţiei şi execuţia desăvîrşită. *Henri François R.* (1767—1828), fiul precedentului, a fost un notabil sculptor portretist, influenţat de Delacroix.

riesling (VITICULT.) **1.** *Riesling de Rin*, soi de viţă de vie originar din Germania, cu struguri cilindrici, bătuţi şi boabe rotunde verzi-gălbui, cu pieliţa groasă. Produce vinuri superioare, fine. La noi în ţară se cultivă în podgoriile din Transilvania. **2.** *Riesling italian*, soi de viţă de vie originar din Italia, cu struguri cilindrici şi boabe mici verzi, uşor rumenite. Produce vinuri de calitate superioară, seci, bine echilibrate. Este unul dintre cele mai răspîndite şi mai apreciate soiuri din ţara noastră, cultivat aproape în toate podgoriile, atît la deal, cît şi la şes. Vinul produs de soiul *r.i.* a fost distins cu mai multe medalii la concursurile internaţionale. **3.** *Riesling de Banat* v. *creaţă*.

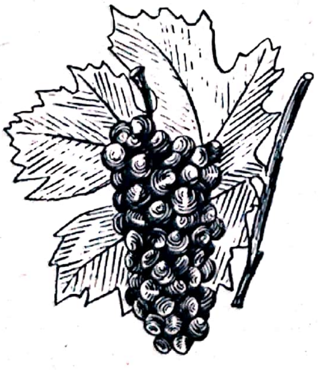

Riesling italian

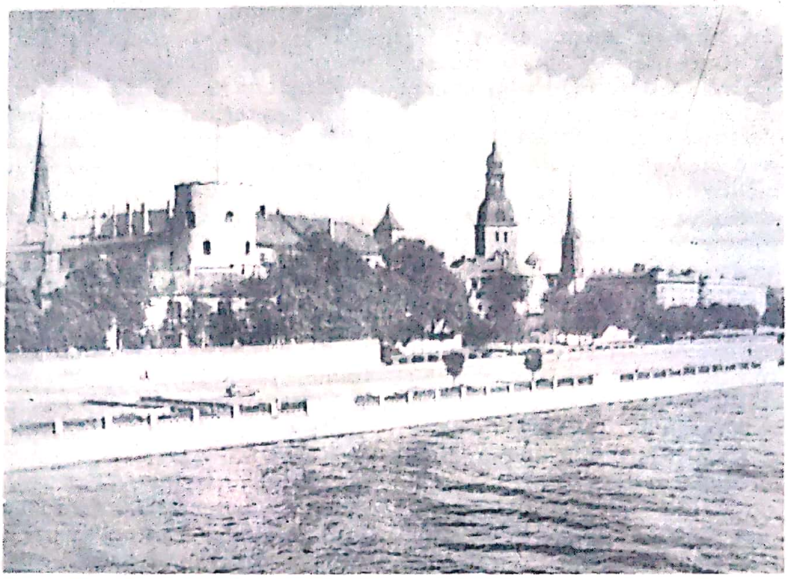

Riga. Cheiul Komsomolului

Riesz *[ri:s]*, Frigyes (1880—1956), matematician ungur. A fost membru al Academiei de Ştiinţe din R.P. Ungară. Este unul dintre fondatorii *analizei funcţionale*. Are lucrări în domeniul spaţiilor funcţionale, al operatorilor liniari, al ecuaţiilor integrale. A introdus noţiunea de *funcţie subarmonică*. Are contribuţii şi în domeniul teoriei ergodice şi al spaţiilor topologice. Op. pr.: „Lecţii de analiză funcţională" (1952, în colaborare cu matematicianul ungur Béla Szökefalvi Nagy). Laureat al Premiului Kossuth.

Rif, lanţ muntos în nordul Africii, situat de-a lungul ţărmului mediteraneean al Marocului. Partea de vest a lanţului este alcătuită din structuri geologice complexe cu numeroase şariaje, pe care se dezvoltă un relief intens fragmentat şi accidentat, în mare parte împădurit. Partea de est, formată pe structuri geologice simple, este acoperită cu o vegetaţie de stepă. Altitudinea maximă: 2 451 m (vîrful Djebel Tidirhine).

rifluíre (TEHN.), operaţie de executare a unor şanţuri sau canale elicoidale pe suprafaţa activă a cilindrului de la valţurile de moară. **R.** se execută prin aşchiere, cu ajutorul unui cuţit profilat, pe maşini-unelte speciale, numite *maşini de rifluit*.

Riga, oraş în U.R.S.S., capitala R.S.S. Letone, situată pe fluviul Daugava (Dvina de Vest), în apropiere de vărsarea lui în Marea Baltică. 658 000 loc. (1965). Industrie constructoare de maşini (în special electrotehnică, maşini de transport), chimică, uşoară, alimentară, de prelucrare a lemnului etc. Mare port la Marea Baltică. Numeroase monumente vechi: turnul pulberăriei (sec. al XVI-lea), azi muzeu, casa „capetelor negre" (sec. al XVI-lea), biserica sf. Petru (sec. al XVI-lea). Centru cultural cu universitate şi numeroase alte institute de învăţămînt superior, teatre, filarmonică, muzee. Cartierul medieval cu străzi înguste şi vechi case de locuit. — *Istoric.* Atestat documentar în 1201, oraşul **R.** a devenit un puternic centru comercial şi meşteşugăresc. În sec. XIII—XVI a fost obiectul rivalităţii dintre arhiepiscopul din **R.** şi membrii ordinului livonian. Declarată oraş liber în 1561, **R.** a devenit apoi dependentă de Polonia (1581). În 1621 a fost ocupată de Suedia, iar în 1721 alipită la Rusia. În 1919 a fost proclamată capitală a Letoniei Sovietice. Ocupată curînd de intervenţionişti şi de gardiştii albi, **R.** a fost, între 1919 şi 1940, capitală a statului burghez leton; din 1940, capitala R.S.S. Letone.

Rigas, Constantin (c. 1757—1798), poet revoluţionar participant la lupta de eliberare a Greciei de sub jugul turcesc. Din 1790 a trăit la Bucureşti, apoi la Viena. Predat de austrieci turcilor, aceştia l-au spînzurat într-o închisoare din Belgrad. Prin poeziile sale, **R.** a contribuit la deşteptarea conştiinţei naţionale a grecilor („Imnuri şi ode"). Autor al unor hărţi ale Moldovei şi Ţării Româneşti.

Rigaud *[rigó]*, Hyacinthe François (1659—1743), pictor francez, renumit portretist. Numeroasele portrete de gală executate pentru nobilimea şi înalta burghezie franceză a epocii se disting prin puterea de caracterizare, prin desenul viguros şi expresiv, prin coloritul armonios şi printr-un perfect simţ al echilibrului. Printre lucrările mai importante se numără: Ludovic al XIV-lea, Autoportret, Ludovic al XV-lea etc. Reprezentat în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România („Autoportret", „Arhitectul Le Nôtre").

rigaudon *[rigodô]*, dans francez, de origine provensală, în măsură 2/4 şi cu un caracter vioi, vesel. În sec. al XVII-lea a devenit dans de bal (de tipul contradansului), fiind introdus, aproape în acelaşi timp, în balete şi în suitele instrumentale. În forma **r.** au fost scrise numerele de dans şi divertismentele din operele compozitorilor francezi din sec. al XVIII-lea: Rameau, Philidor ş.a.

Rigel (ASTR.), steaua β din constelaţia Orion, de mărimea 0, una dintre cele mai luminoase stele de pe cer (de peste 100 000 de ori mai strălucitoare decît Soarele).

rigiditáte **1.** (FIZ., REZ. MAT.) Proprietate a corpurilor de a nu se deforma sub acţiunea forţelor care se exercită asupra lor. În natură nu există corpuri perfect rigide. **R.** se exprimă printr-o mărime invers proporţională cu deformaţia corpului, în condiţii de solicitare date, fără ca acesta să fie fisurat. **2.** (FIZ., ELT.) *Rigiditate dielectrică*, proprietate a unui dielectric de a nu fi străpuns sub acţiunea unui cîmp electric. *R.d.* se exprimă prin valoarea maximă a intensităţii cîmpului electric pe care o poate suporta local dielectricul, în condiţii determinate, fără să fie străpuns; depinde, în esenţă, de natura dielectricului, de puritatea lui (ex., la uleiul de transformator, *r. d.* scade cînd creşte umiditatea), de neuniformitatea repartiţiei în dielectric a cîmpului electric, de presiune (la materialele gazoase sau lichide), de temperatură etc. **3.** (MED.) **a)** *Rigiditate musculară*, lipsă de supleţe musculară. Se întîlneşte în unele boli ale sistemului nervos (meningită cerebro-spinală, tetanos etc.). **b)** *Rigiditate cadaverică*, fenomen general de întărire şi de înţepenire musculară, care apare în primele ore după moarte. Se datoreşte coagulării proteinelor musculare.

rigidizáre (CONSTR.), întărire a unei piese sau a unui element de construcţie (grindă ori placă) cu ajutorul unor nervuri, traverse, platbande etc. (fixate prin nituire ori prin sudură) în scopul evitării flambajului sau voalării piesei respective.

ríglă **1.** (TEHN.) Instrument de măsură simplu, cu sau fără repere (gradat sau negradat), în formă de prismă dreaptă, confecţionat din lemn, metal, celuloid etc. **R.** sînt folosite la desen, pentru trasarea liniilor drepte *(r. obişnuite)*, şi în atelier, pentru măsurări brute *(r. de măsură)*, pentru lucrări de trasare *(r. de trasaj)* sau pentru verificarea rectilinităţii şi planeităţii suprafeţelor *(r. de verificare)*. — *R. de calcul*, instrument folosit pentru efectuarea rapidă şi cu suficientă precizie a unor operaţii aritmetice şi trigonometrice în afară de adunare şi de scădere. *R. de c.* se compune dintr-o riglă fixă, una mobilă (rigletă), care se deplasează în ambele sensuri (culisează) într-un canal, şi un cursor cu 1—3 fire reticulare pentru uşurarea manevrării şi citirii. **2.** (METAL.) Unealtă metalică sau de lemn folosită pentru netezirea şi îndepărtarea surplusului de amestec de formare din cutia de formare. **3.** (CONSTR.) **a)** Piesă de lemn cu secţiunea pătrată sau dreptunghiulară (cu lăţimea egală cel mult cu dublul grosimii), folosită în construcţii. **b)** Element de construcţie în formă de bară, care leagă capetele superioare ale stîlpilor unui cadru de beton armat. În funcţie de destinaţie, **r.** poate avea una sau mai multe deschideri, poate fi dreaptă, frîntă sau curbă, cu secţiune constantă sau variabilă.

riglétă (TOPOGR.), riglă de lemn cu lungimea de 2—5 m şi cu secţiune pătrată, folosită la măsurarea aliniamentelor. **R.** este prevăzută cu diviziuni în decimetri şi vopsită în alb şi roşu.

rigólă **1.** (CONSTR.) Canal deschis (cu secţiune trapezoidală, triunghiulară etc.) sau fişie laterală a unei străzi (în vecinătatea trotuarului), care are rolul de a colecta apele superficiale şi de a le conduce la un punct de descărcare, la o gură de scurgere etc. **2.** (AGR.) **a)** Şanţ sau brazdă prin care este condusă apa de irigaţie la plante. **b)** Formă a eroziunii în adîncime care rezultă în urma acţiunii şuvoaielor de apă ce se scurg pe terenurile în pantă. De obicei **r.** este adîncă de 20—50 cm.

rigorísm (lat. *rigor* „rigiditate, severitate") **1.** Concepţie etică, promovată în special de I. Kant, care, deşi are merite în reliefarea categoriei

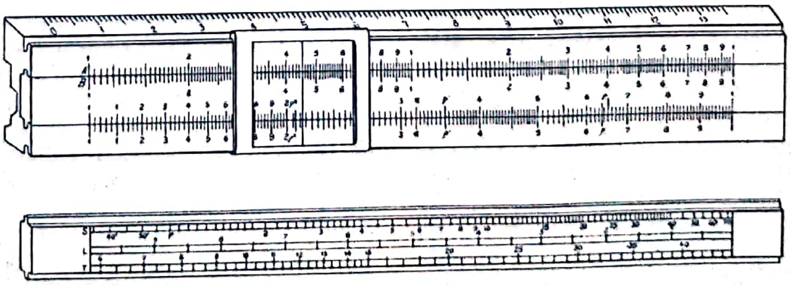

Riglă de calcul

datoriei, opune în mod rigid, metafizic, normele morale necesităților fizice și spirituale ale omului. **2.** (În sens mai larg) Severitate extremă în stabilirea, în interpretarea sau în aplicarea normelor morale. **R.**, în această accepție, este înrudit cu ascetismul.

Rigsdag *[rícsda:]*, denumire dată parlamentului bicameral al Danemarcii pînă în 1953; de la această dată se numește Folketing.

Rigveda v. **Vede.**

Rijeka *[riiéca]*, oraș în Croația (R.S.F. Iugoslavia), important port la Marea Adriatică, situat în fundul unui golf adînc. 111 000 loc. (1964). Mari șantiere navale, industrie constructoare de mașini, chimică, de prelucrare a petrolului, a lemnului, a hîrtiei, alimentară. Prin port se importă combustibil, bumbac etc. și se exportă lemn și minereuri. Monumente istorice (arcul roman din sec. I ș.a.). Numit de romani și apoi de italieni *Fiume.*

Riker, Thad Weed (1880—1952), istoric american, profesor la Universitatea din Texas (S.U.A.). Autor al unei importante monografii despre Unirea Principatelor Române și despre domnia lui Alexandru Ioan Cuza, intitulată „Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaționale, 1856—1866“ (1931, trad. rom. 1944). **R.** a fost ales membru corespondent al Academiei Române.

Riksdag *[ri:csda:g* și *ri:csta:]*, denumire dată parlamentului bicameral al Suediei.

riksmål *[ricsmo:l]* (în norvegiană „limba statului“), una dintre cele două limbi literare norvegiene moderne (alături de landsmål), creată în sec. al XIX-lea, pe baza limbii daneze (care fusese timp de patru secole limba scrisă oficială în Norvegia), cu multe elemente norvegiene din graiurile orășenești. În **r.** au scris H. Ibsen și B. Björnson, clasicii literaturii norvegiene din secolul trecut, și tot în **r.** sînt publicate astăzi operele celor mai mari scriitori, principalele ziare și reviste; **r.** predomină, de asemenea, în teatru, în știință, în viața de afaceri etc. Se mai numește *bokmål* (în norvegiană „limba cărturărească“). Există o puternică tendință de apropiere a **r.** de landsmål, ceea ce dă naștere unor forme de compromis între ele.

Rila Planina, masiv muntos în R.P. Bulgaria, situat în sudul depresiunii Sofia. Este format din roci cristaline. În relief apar forme glaciare (circuri și văi glaciare). Altitudinea maximă: 2 925 m (vîrful Dimitrov). Păduri de stejar, fag și conifere (pînă la 2 100 m), după care urmează pajiști alpine. Pe văile apelor care izvorăsc din **R.P.** au fost create numeroase lacuri de retenție. În masivul **R.P.** se află renumita *Mănăstire Rila,* fundată la începutul sec. al XIII-lea.

Rilke, Rainer Maria (pe numele adevărat *René Maria Rilke*) (1875—1926), poet impresionist austriac. S-a născut la Praga și a trăit o vreme în Germania. Atmosfera birocratică, apăsătoare a Imperiului austro-ungar, ca și lipsa de perspectivă a vieții în epoca wilhelmiană l-au îndemnat la numeroase peregrinări. După primul război mondial se stabilește în Elveția. Înzestrat cu o rară sensibilitate și o bogată cultură umanistă, **R.** intuiește cu anxietate lipsa de sens a existenței burgheziei contemporane, se izolează, mistificînd, printr-o interiorizare estetizantă, semnificațiile vieții și făcînd din artă un act de devoțiune ascetică („Scrisori către un tînăr poet“, 1929, trad. rom.). Inspirat de poezia populară a Boemiei, căreia nu-i preia tradițiile progresiste, **R.** exprimă cu delicatețe și cu profunzime, în versuri a căror putere de sugestie rezidă în plasticitatea simbolului și în incantație, sentimentul însingurării, tulburarea unui suflet măcinat de căutări sterile și, în ultimă analiză, o concepție mistică, influențată de neoromantism și de idealizarea prerafaelită a trecutului medieval. Cu „Elegiile duineze“ (1923) și „Sonetele către Orfeu“ (1923), inspirația lui **R.** evoluează spre celebrarea vieții terestre și a darurilor creatoare ale poetului, care o trăiește și care o distilează în forme pur spirituale. În afara culegerilor de versuri („Cartea icoanelor“, 1902, trad. rom.; „Cartea orelor“, 1905; „Poezii noi“, 1907 și 1908), **R.** a mai scris poemul liric în proză „Povestea despre iubirea și moartea stegarului Christoph Rilke“ (1906, trad. rom. 1946), romanul liric „Însemnările lui Malte Laurids Brigge“ (1910), eseuri („Auguste Rodin“, 1903) și șase volume de scrisori. Proza sa se caracterizează, ca și poezia, prin arta desăvîrșită și originală a mînuirii cuvîntului figurat, încărcat de semnificații, prin limba strălucitoare, subtilă și profund muzicală. Remarcabile sînt și traducerile sale din Michelangelo, Barrett Browning, P. Valéry, A. Gide ș.a. În limba română a fost tradus de I. Pillat, Al. Philippide, M. Banuș și E. Jebeleanu.

R. M. Rilke

rimă, repetarea sunetelor finale în două sau mai multe versuri (începînd cu ultima silabă accentuată). Ca și ritmul, **r.** contribuie la muzicalitatea versului. Originea **r.** se află în versurile latine din perioada declinului literaturii clasice, numite leoniene. După poziția în strofă, **r.** poate fi *împerecheată* (aa, bb), *încrucișată* (ab, ab) sau *îmbrățișată* (ab, ba). După numărul silabelor din care este formată **r.**, ea poate fi *masculină* (o singură silabă accentuată, ex. porfir; fir), *feminină* (două silabe: prima accentuată, a doua neaccentuată, ex. furcii; turcii), *dactilică* (trei silabe: prima accentuată, celelalte două neaccentuate, ex. nunților; frunților).

Rimbaud *[rĕbó]*, Jean Nicolas Arthur (1854—1891), poet francez. Talent de o uimitoare precocitate, şi-a încheiat la 19 ani cariera literară, dedicîndu-se apoi unei vieţi de peregrinări şi de aventură în Asia şi în Africa. Dezgustat de mediocritatea oraşului provincial, el a avut de timpuriu sentimentul acut al înstrăinării familiale şi sociale („Poeţii de şapte ani"), extinzînd sensul acestuia asupra întregii lumi. Revolta împotriva societăţii alienate îmbracă în poezia sa forma anarhică-individualistă, fie printr-o profesie de credinţă ateistă („Pedeapsa lui Tartuffe") şi utopic-revoluţionară, fie prin critica ironică şi amară a vidului ei existenţial, fie prin rătăcirea voită în viciu, vagabondaj, reverie sau exaltare ocultă. Sub impulsul revoltei, **R.** a aderat cu entuziasm la insurecţia comunardă („Orgia pariziană", „Mîinile Ioanei-Maria"), redactînd chiar, pentru ea, un proiect de constituţie comunistă. El trece însă, după înăbuşirea Comunei, la căutarea frenetică a unui adevăr situat dincolo de limitele raţionalului, amestecînd ideea unei revoluţii fabuloase menite să elibereze omul de limitele lui, cu viziunea unei *alte* vieţi, inocente şi genuine, de o frumuseţe luxuriantă. Impresia de inteligenţă acidă şi de reverie împinsă pînă la halucinaţie şi miraculos este provocată de confruntarea permanentă a lumii absurde în care poetul se simte întemniţat cu lumea ideală la care aspiră („Corabia beată"). Talentul său, dominat de o fantezie delirantă, recurge la recuzita mijloacelor de expresie contrastante, de la sublim la grotesc, demoniac şi scatologic. Stilul bogat în valori cromatice violente realizează uneori o poezie a senzaţiilor naive, încercînd circumscrierea inefabilului („Cîntec de pe cel mai înalt turn", „O anotimpuri, o castele!", „Comedia setei"). Frazarea eliptică este proprie mesajului, adesea ezoteric şi sibilinic („Iluminări", trad. rom.). Întreaga sa operă este o transcriere lirică a unei naraţiuni introspective („Un anotimp în infern"), în care logica obişnuită şi discursul fac loc salturilor capricioase de la furie la lacrimi, de la duioşie la impertinenţă, de la magie şi grandoare la rîsul şi la divertismentul sarcastic. Prin arta transfigurării realului în sinteze de senzaţii, gînduri şi sentimente („Căutătoarele de păduchi", „Dulapul", „Boema" etc.), **R.** este unul dintre cei mai prestigioşi reprezentanţi ai simbolismului. Conştiinţa tragică a contradicţiilor lumii moderne l-a situat în galeria „poeţilor blestemaţi". Deschizător de drumuri atît pe planul scrutării necunoscutului interior, cît şi pe cel al expresiei inedite, promotor al versului liber şi al poeziei în proză, **R.** a fost revendicat de expresionişti şi de suprarealişti. În limba română a apărut un volum selectiv în 1961.

J. A. Rimbaud

Rimski-Korsakov, Nikolai Andreevici (1844—1908), compozitor rus, dirijor şi pedagog. A făcut parte din „grupul celor cinci". Creaţia sa vastă cuprinde mai toate genurile: a compus opere („Pskoviteanka", 1872; „Sadko", 1896; „Logodnica ţarului", 1898; „Cocoşelul de aur", 1907 ş.a.), lucrări simfonice (simfonii, suitele „Capriciu spaniol", 1887; „Şeherezada", 1888 ş.a.), piese pentru ansambluri de cameră, coruri, cîntece pentru voce şi pian, prelucrări şi armonizări de cîntece populare ruse. **R.-K.** a imprimat creaţiei sale un puternic conţinut realist. Muzica sa se distinge prin virtuozitatea şi prin strălucirea coloritului orchestral, prin contopirea tehnicii occidentale cu inspiraţia cîntecului popular rus. În operele sale, uneori întruchiparea obiectivă a realităţii se împleteşte cu imagini fantastice, filonul epic şi cel istoric se interpătrund cu feeria şi lirismul, alegoria învăluie satira demascatoare. A lăsat un valoros tratat de orchestraţie.

N. A. Rimski-Korsakov

Rin, fluviu în vestul Europei (1 360 km), pe teritoriul statelor Elveţia, Franţa, R.F. Germană şi Olanda. Se formează prin confluenţa rîurilor Vorderrhein şi Hinterrhein care izvorăsc din Alpii Lepontini (Elveţia), trece prin lacul Constanţa şi se varsă printr-o deltă în Marea Nordului. Afluenţii principali: Neckar, Main şi Ruhr, pe dreapta; Aare, Moselle şi Meuse, pe stînga. Este una dintre principalele căi de navigaţie din Europa. Navigabil de la vărsare pînă la Basel (886 km). **R.** este legat prin canale cu Dunărea, Ronul, Marna, Weser, Elba ş.a. Trece prin oraşele Basel (Elveţia), Mannheim, Bonn, Köln, Düsseldorf (R.F. Germană), Nijmegen şi Rotterdam (Olanda). Hidrocentrale.

„Rinascita" *[rinaşită],* revistă teoretică a Partidului Comunist Italian, înfiinţată în 1944, la Roma. Apare săptămînal.

rînă (METAL.), jgheab prin care metalele şi aliajele topite se scurg din cuptoare în oalele de turnare sau de transport.

rincocefáli (PALEONT.), ordin de reptile caracterizat prin persistenţa coardei dorsale, a vertebrelor amficelice, a ochiului pineal şi a osului pătrat fixat de craniu. Reprezentanţii acestui ordin au apărut în triasic; în epoca noastră a supravieţuit numai genul *hatteria* din Noua Zeelandă.

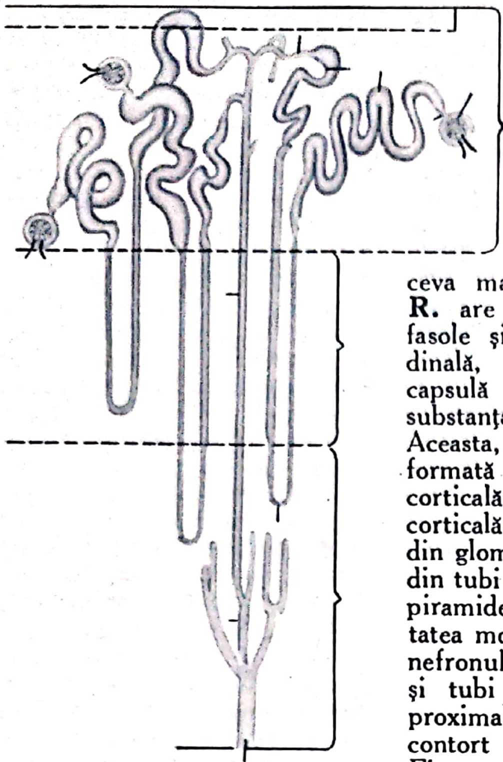

Nefroni

rindeluit, *mașină de* ~ (IND. LEMN.), mașină-unealtă folosită la prelucrarea mecanică *(rindeluire)*, prin așchiere, a pieselor de lemn, în scopul obținerii unor suprafețe plane sau profilate cu muchiile drepte și paralele. La majoritatea *m. de r.*, cuțitele au o mișcare de rotație, prelucrarea fiind asemănătoare cu frezarea.

rinencefál (gr. *ris, rinos* „nas" și *enkephalos* „creier"; ANAT.), parte a creierului situată pe suprafața lui mediană și bazală, cuprinzînd formațiile anatomice olfactive, precum și unele structuri care au legătură cu funcții cerebrale complexe, cum sînt stările afective, stările de foame și de sațietate, unele aspecte ale memoriei. Hipocampul și lobul amigdalian fac parte din **r.**

ring (SPORT), platformă pătrată, special amenajată, pe care se dispută meciurile de box. **R.** este ridicat la 0,75—1,25 m deasupra solului, are o suprafață care variază între 25 și 36 m^2 și este înconjurat cu trei rînduri de corzi.

rinichi (ANAT.), organ principal din aparatul urinar, de diferite forme, care există la majoritatea animalelor. La mamifere și la om, rinichii sînt reprezentați prin două organe pereche, așezate în cavitatea abdominală, retroperitoneal, în regiunea lombară, de o parte și de alta a coloanei vertebrale; **r.** drept este așezat ceva mai jos decît cel sting. **R.** are forma unei boabe de fasole și, pe secțiune longitudinală, este alcătuit dintr-o capsulă externă fibroasă și substanța renală propriu-zisă. Aceasta, la rîndul său, este formată din două zone: zona corticală și zona medulară. Zona corticală este formată în special din glomeruli, iar cea medulară din tubi uriniferi, care formează piramidele lui Malpighi. Unitatea morfofuncțională a **r.** este nefronul, alcătuit din glomerul și tubi uriniferi (tub contort proximal, ansa lui Henle, tub contort distal și tub colector). Fiecare **r.** conține aproximativ un milion de nefroni, din care 30% funcționează simultan. **R.** se caracterizează printr-o vascularizație foarte bogată, ceea ce permite ca în decurs de 24 de ore să treacă prin el 1 500 l de sînge. **R.** îndeplinesc în organism o serie de funcții deosebit de importante: filtrarea substanțelor din sînge, reabsorbția celor necesare organismului și îndepărtarea deșeurilor și a substanțelor nocive, concentrația și excreția urinei. De asemenea, **r.** au un rol important în menținerea echilibrului acido-bazic și al homeostaziei mediului intern etc.

rinichi artificial (MED.), aparat care servește la înlocuirea temporară a funcțiilor rinichiului, eliminînd totodată produșii toxici din sînge (uree), fără să modifice compoziția lui. Funcționarea acestui aparat se bazează pe principiul hemodializei (separarea sîngelui prin membrana semipermeabilă a rinichiului artificial).

rinită 1. (MED.) V. *coriză*. **2.** (MED. VET.) *Rinită atrofică*, boală a porcinelor care se manifestă prin strîmbarea rîtului, atrofia corneților nazali, prin modificări ale oaselor capului și prin dezvoltarea întîrziată a animalelor. Se previne prin eliminarea de la reproducție a animalelor bolnave, prin selecție și prin hrănire rațională.

rinocér (gr. *ris, rinos* „nas" și *keras* „corn"; ZOOL., PALEONT.), denumire dată unor genuri de mamifere imparicopitate, cu 1—2 coarne pe frunte, cu pielea groasă aproape lipsită de păr, corpul masiv lung de circa 5 m. Trăiesc în Africa (**r.** cu două coarne, *Diceros bicornis*) și în sudul Asiei (**r.** cu un corn, *Rhinoceros unicornis*). Resturi fosile de **r.** *(Rhinoceros)*, cunoscute începînd din miocen, s-au găsit și la noi, în pliocenul și în pleistocenul de la Vaslui, Cluj etc.

rinoplastie (MED.), intervenție chirurgicală care constă în refacerea formei nasului; prin grefarea sau transplantarea pielii din alte părți ale corpului. Rinoplastia poate fi estetică sau necesară în urma unui traumatism.

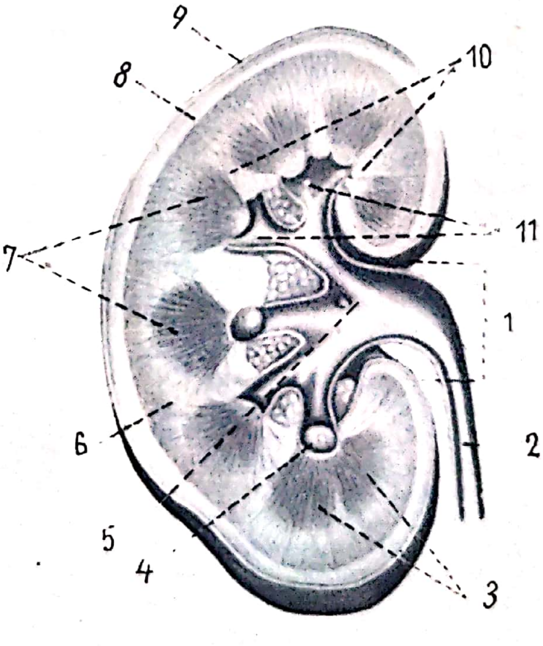

Rinichi (secțiune)

1 — hilul renal; 2 — ureter; 3 — piramidele renale (baza lor); 4 — papila renală; 5 — bazinetul renal, 6 — substanța corticală; 7 — piramidele renale ale lui Malpighi; 8 — cortexul renal; 9 — tunica fibroasă; 10 — columnele renale; 11 — caliciile renale

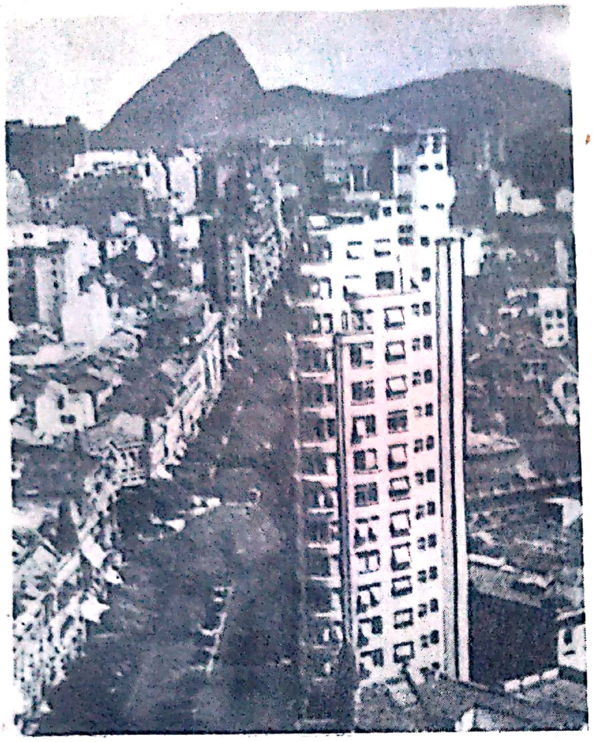

Rio de Janeiro. Avenida Rio Branco

Rio de Janeiro *[ríu də janéiru]* **1.** Oraş în Brazilia, situat la ţărmul Oceanului Atlantic. 3 307 000 loc. (1960). Împreună cu suburbiile, formează statul Guanabara (3 360 000 loc., în 1962). Mare centru industrial, cu întreprinderi textile, chimice, alimentare, de prelucrare a metalelor, de pielărie etc. Important port, prin care se importă în special produse petroliere şi se exportă cafea, minereu de fier şi de mangan, carne, bumbac etc. Are două aeroporturi. Universitate şi alte institute de învăţămînt superior şi institute ştiinţifice, teatre, muzeu naţional, muzeu de artă modernă, o mare grădină botanică. Este unul dintre cele mai frumoase oraşe din America de Sud, cu numeroase clădiri moderne şi palate cu arhitectură neoclasică, dispus în amfiteatru pe colinele care înconjură golful Guanabara şi dominat de vîrfuri ascuţite, printre care renumitul Pan de Azucar („Căpăţîna de zahăr"). Mare centru turistic şi balnear (cu renumita plajă Copacabana). Pînă în 1960 a fost capitala Braziliei. **2.** Stat în sud-estul Braziliei, la ţărmul Oceanului Atlantic. Suprafaţa: 42 588 km^2. Populaţia: 3 736 900 loc. (1963). Centrul administrativ: *Niterói*. În partea centrală se ridică munţi (Serra do Mar), mărginiţi de regiuni deluroase şi de cîmpii. Climă tropicală. Pe ţărm, zăcăminte de monazit. Se cultivă cafea, plante citrice, bumbac, trestie de zahăr, porumb şi manioc, se cresc vite cornute mari şi porci. Industrie siderurgică (Volta Redonda), textilă, alimentară şi de ciment.

Rio de Oro, partea sudică a teritoriului Sahara Spaniolă.

Rio Grande del Norte, fluviu în America de Nord (2 870 km.). Izvorăşte din Munţii Stîncoşi (statul Colorado, S.U.A.) şi se varsă în Golful Mexic. În aval de El Paso (S.U.A.) formează graniţa dintre Mexic şi S.U.A. În cursul său superior sapă chei şi formează numeroase cascade, iar în cursul inferior apele sale sînt folosite la irigare. În anii secetoşi, **R.G. del N.** seacă în unele sectoare. Navigabil în aval de oraşul Presidio. Trece prin oraşele Ciudad Juarez (Mexic) şi El Paso (S.U.A.).

Rio Grande do Norte *[ríu grándə du nórtə]*, stat în nord-estul Braziliei. Suprafaţa: 53 069 km^2. Populaţia: 1 192 000 loc. (1963). Centrul administrativ: *Natal*. Predomină relieful de podiş; în nord şi est, de-a lungul ţărmului Oceanului Atlantic, se întinde o cîmpie litorală. Climă caldă, cu lungi perioade secetoase. Mari zăcăminte de gips, minereu de wolfram, sare gemă. Se cultivă trestie de zahăr (pe litoralul estic), bumbac, sisal, porumb, orez. Se practică pescuitul.

Rio Grande do Sul *[ríu grándə du sul]*, stat în extremitatea sudică a Braziliei. Suprafaţa: 282 480 km^2. Populaţia: 5 782 600 loc. (1963). Centrul administrativ: *Pôrto Alegre*. Partea sudică are relief de cîmpie; în nord se întind prelungiri ale Podişului Brazilian. Climă subtropicală umedă. Zăcăminte de cărbune, minereu de fier, de staniu etc. Este o importantă regiune de cultură a cerealelor (grîu, porumb, orez), a viţei de vie, a inului şi a unor plante subtropicale (yerba maté, citrice etc.) şi de creştere a animalelor (vite cornute mari, cai, porci şi în special ovine). Se practică apicultura şi sericicultura. Este dezvoltată industria extractivă, alimentară şi uşoară.

riolít (PETROGR.), rocă vulcanică formată din cuarţ, feldspat potasic, oligoclaz şi biotit, de obicei cu structura porfirică şi cu pastă sticloasă sau microcristalină. În Republica Socialistă România se găseşte în munţii Gutîi, Vlădeasa şi Metaliferi. Sin. *liparit*.

Rio Madeira, rîu în America de Sud (3 230 km), pe teritoriul statelor Bolivia şi Brazilia, cel mai mare afluent pe dreapta al Amazonului. Se formează prin confluenţa rîurilor Beni şi Mamoré, care izvorăsc din Anzi (Cordillera Oriental). Afluenţi principali: Gi-Paraná şi Aripuanã (pe dreapta). Este navigabil pe teritoriul Braziliei (1 060 km).

Rion v. **Ionescu-Rion.**

Rio Negro, fluviu în sudul Americii de Sud (circa 1 000 km), pe teritoriul Argentinei. Se formează prin confluenţa rîurilor Neuquén şi Limay, care izvorăsc din Anzi, străbate nordul Patagoniei şi se varsă în Oceanul Atlantic printr-un estuar. Navigabil pe unele porţiuni. Hidrocentrală.

Rio Negro, rîu în America de Sud (2 300 km), pe teritoriul statelor Columbia şi Brazilia; afluent pe stînga al Amazonului, cu care confluează la Manaus. Pe teritoriul Columbiei se numeşte *Guainía*. Navigabil pe circa 1 000 km. În cursul superior comunică, prin rîul Casiquiare, cu bazinul fluviului Orinoco.

Rio São Francisco *[ríu sắu frãsíscu]*, fluviu în estul Americii de Sud (3 161 km), pe teritoriul statului Brazilia. Izvorăşte din masivul Serra do Canastra, de la peste 1 400 m altitudine, străbate partea estică a Podişului Brazilian şi se varsă în Oceanul Atlantic. Formează numeroase cascade (Pirapora, Paulo Afonso etc.). Principalul afluent: Rio das Velhas (1 135 km). Este navigabil între oraşele Pirapora şi Juázeiro şi constituie o importantă cale de comunicaţie, care asigură accesul în ţinuturile interioare ale Braziliei. Hidrocentrală (Paulo Afonso).

R. Ripan

Ripan, Raluca (n. 1894), chimistă română, profesor la Universitatea din Cluj, membru al Academiei Republicii Socialiste România, doctor honoris causa al Universităţii „Nicolaus Copernicus" din Toruń (R.P. Polonă), om de ştiinţă emerit. A făcut numeroase cercetări asupra combinaţiilor complexe în legătură cu constituţia şi cu aplicaţiile acestora în chimia analitică. Sînt de remarcat în special studiile asupra izo- şi heteropolicombinaţiilor. A descoperit şi a studiat clase noi de combinaţii complexe (selenocianaţi metalici, teluraţi etc.). În domeniul chimiei analitice, **R.** a instituit metode macro- şi microchimice pentru dozarea cationilor şi anionilor (taliu, plumb, telur, acid selenic, selenocianuri etc.). A publicat numeroase lucrări ştiinţifice, unele dintre ele avînd aplicaţii practice la separarea, concentrarea sau analiza diferitelor elemente. Este autoarea unui tratat de chimie analitică în colaborare. Desfăşoară o bogată activitate pe tărîm social.

ripáre 1. (C.F.) *Riparea căii*, deplasarea în plan orizontal a unei linii de cale ferată, pentru readucerea ei în poziţia corectă conform proiectului sau pentru realizarea unui nou traseu. — (CONSTR.) *Riparea podului*, deplasarea transversală a tablierului unui pod metalic de pe o schelă provizorie pe amplasamentul definitiv sau în sens invers. *R.p.* este folosită cînd se execută în acelaşi timp fundaţiile şi suprastructura podului, cînd se înlocuiesc tablierele vechi ale podurilor în exploatare etc.

riparia gloire *[gluar]* (VITICULT.), soi de portaltoi pentru viţa de vie folosit pe solurile afînate, fertile, cu umiditate suficientă şi cu un conţinut mic de calciu. Soiul riparia gloire nu reuşeşte pe solurile uscate, în zone secetoase.

ripiéno 1. V. *tutti*. **2.** Grupa viorilor în orchestra simfonică denumite *„viori-ripieno"*.

Rippl-Rónai *[rónọi]*, József (1861—1927), pictor, grafician şi decorator ungur. A studiat la München şi la Paris. La început influenţat de nabişti, a adus o contribuţie importantă la dezvoltarea artelor decorative în Ungaria. Spre sfîrşitul vieţii s-a apropiat de impresionism. Opera sa, deosebit de variată, cuprinde tablouri în ulei, pasteluri, tapiserii, gravuri etc.

risbérmă (HIDROTEHN.), element de construcţie, de consolidare în aval de un baraj sau de un stăvilar, amplasat după disipatorul de energie şi care pavează albia, avînd rolul de a împiedica eroziunea ei de către curentul de apă care iese din disipator. **R.** poate fi executată din plăci şi blocuri de beton, din gabioane umplute cu pietre sau din anrocamente.

risc (DR.) **1.** *Risc contractual* (în contractele *sinalagmatice*), suportarea de către debitorul, care nu-şi poate executa obligaţia sa din cauze ce nu-i sînt imputabile, a pagubei rezultate din liberarea creditorului de obligaţia corelativă ce avea faţă de debitor. **2.** *Riscul lucrului*, suportarea de către proprietar a pagubei provocate de pieirea fortuită a lucrului său.

Risorgimento *(Il ~)*, denumire a epocii din istoria Italiei, caracterizată prin lupta, pe plan politic şi militar, pentru cucerirea independenţei şi pentru crearea statului unitar italian, cuprinsă între 1820 (începuturile organizării *carbonarilor*) şi 1870 (ocuparea Romei de către armatele italiene). Epoca **R.** a fost pregătită prin reformele economice şi sociale efectuate de suveranii regatului Sardiniei, regatului Neapolului şi ai ducatelor Parma-Piacenza şi Toscana la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea. Tot sub acest nume este cunoscută şi mişcarea literară şi ideologică a epocii. Sub numele de *al doilea R.* este cunoscută lupta de eliberare naţională a poporului italian din 1943—1945, împotriva fasciştilor italieni şi a ocupanţilor hitlerişti.

riss (GEOGR.), a treia epocă glaciară în schema glaciaţiilor cuaternare din Alpi. A existat şi în Carpaţi, urmele ei fiind în mare măsură distruse de glaciaţia următoare, würm.

riss-würm (GEOGR.), a treia epocă interglaciară, cuprinsă între glaciaţiile riss şi würm. V. şi glaciaţie.

Ristori, Adelaide (1822—1906), actriţă italiană de tragedie, una dintre creatoarele şcolii italiene de interpretare scenică veristă. Elevă a lui G. Modena, a debutat în 1838, realizînd apoi creaţii în rolurile principale din: „Antigona" de Sofocle, „Mira" de V. Alfieri, „Francesca da Rimini" de S. Pellico, „Maria Stuart" de Schiller, „Macbeth" de Shakespeare ş.a. **R.** a întreprins numeroase turnee în Franţa, Belgia, Germania.

rit (lat. *ritus* „ceremonie, cult religios") **1.** Ansamblu de practici şi ceremonii specifice unei confesiuni (ex. ritul mozaic, ritul mahomedan). **2.** V. *ritual* **(2).**

ritardándo (MUZ.), termen italian indicînd domolirea treptată a mişcării. Sin. *ritenuto.*

ritenúto (MUZ.) v. **ritardando.**

ritidóm (gr. *ritidoma* „încreţitură"; BOT.), strat extern al scoarţei arborilor, alcătuit din ţesuturi moarte (suber, parenchim, liber etc.) care se exfoliază. Ritidomul este de obicei impregnat cu taninuri, care îl fac rezistent la descompuneri.

ritm 1. (MUZ.) Diviziune calitativă a timpului, unul dintre elementele fundamentale ale muzicii, constituit din succesiunea organizată a duratei sunetelor. Factorii săi de bază sînt periodicitatea accentelor (metrul) și corelația dintre diferitele valori (durate) ale sunetelor (**r.** propriu-zis). **R.** este un purtător al expresiei muzicale, formulele ritmice putînd avea o infinită varietate. **2.** (LIT.) Efectul obținut din succesiunea simetrică și periodică a silabelor accentuate și neaccentuate într-un vers sau o frază. Unitățile ritmice pe baza cărora se construiesc diferitele feluri de ritm sînt: troheul, iambul, coriambul, dactilul, amfibrahul, anapestul ș.a. Unei anumite ritmicități i se supune și proza literară. **3.** (EC., STATIST.) Indicator exprimat în mărime relativă, folosit pentru caracterizarea dinamicii fenomenelor. Se poate prezenta fie sub formă de *r. de creștere* sau *r. de descreștere* și arată, în aceste cazuri, de cîte ori a crescut, respectiv a scăzut, nivelul unui fenomen, fie sub formă de *r. al sporului* sau *r. al scăderii* și arată, în aceste cazuri, cu cît a crescut, respectiv a scăzut, nivelul unui fenomen. În funcție de perioada luată ca bază de comparare, **r.** poate fi calculat cu bază fixă sau cu bază în lanț. — *R. mediu*, indicator care caracterizează în mărime medie dinamica unui fenomen pentru un anumit interval de timp. Poate fi *r.m.* al creșterii și *r.m.* al sporului. Economia Republicii Socialiste România a cunoscut în anii construcției socialiste un **r.** rapid de dezvoltare, care o situează printre economiile cele mai dinamice din lume. V. și România. **4.** (BIOL.) *Ritm biologic*, desfășurare succesivă a două sau mai multe fenomene biologice, în care fenomenele revin periodic, în mod alternativ și simetric. Succesiunea bătăilor cardiace, a mișcărilor respiratorii, a somnului și veghei constituie *r.b.* **5.** (MED.) *Ritm fetal* v. *embriocardie*.

ritmicitáte (EC.), desfășurare relativ uniformă și proporționată în timp a unei activități economice (de producție, de aprovizionare, de desfacere etc.). În activitatea de producție a unei ramuri, a unei întreprinderi, a unei secții etc., **r.** se concretizează în îndeplinirea pe zile, decade, luni și trimestre a sarcinilor de plan.

ritornélă (ital. *ritornello* „întoarcere") **1.** (În muzica vocală din sec. XIV—XV) Revenire a unui refren cu același text după fiecare strofă. Începînd din sec. al XVII-lea, **r.** devine o introducere instrumentală a unei melodii sau a unei arii, putînd servi și ca interludiu sau postludiu. **2.** (În muzica de dans) Fragmente instrumentale care precedă dansurile sau alternează cu ele.

Ritter, Carl (1779 — 1859), geograf german. A fost profesor la Universitatea din Berlin și membru al Academiei Germane de Științe. A elaborat metoda comparativă de cercetare în geografie, pe care a aplicat-o cu succes în studiul diferitelor elemente ale mediului geografic. S-a ocupat, de pe poziții idealiste, de problema raporturilor dintre om și natură. Op. pr.: „Geografia în raport cu natura și cu istoria omenirii" (19 vol., 1822—1859).

rituál 1. Orînduiala unei ceremonii religioase. **2.** Ceremonial, derivat din vechi tradiții religioase, care se desfășoară după anumite reguli cu prilejul unor momente importante ale existenței (nașterea, căsătoria, moartea) sau în legătură cu succesiunea anotimpurilor și cu etape din procesul muncii (semănatul, culesul recoltei etc.). **R.** are strînse relații cu folclorul, desfășurarea sa fiind punctată, la poporul român, cu numeroase cîntece, ca orația de nuntă, bocetul, cîntecele *drăgaicei*, ale *cununei* etc.

riváltă (it. *ribalta*, în teatru), instalație stabilă de iluminat scena, formată dintr-o serie de lămpi cu lumină difuză de-a lungul bazei avanscenei. V. și rampă.

Rivarol *[rivaról]*, Antoine de (1753—1801), eseist, pamfletar și polemist francez, temut în societatea aristocratică pariziană din ajunul revoluției burgheze datorită spiritului său satiric, pus însă ulterior în serviciul contrarevoluției. Este cunoscut mai ales prin „Discursul asupra universalității limbii franceze" (1784), premiat de Academia din Berlin, în care Rivarol face o analiză pătrunzătoare a cauzelor prestigiului internațional al limbii franceze în sec. al XVIII-lea.

Rivera, Diego (1886—1957), pictor muralist mexican, unul dintre marii maeștri ai picturii murale mondiale. După o perioadă de studii academice, **R.** a lucrat în atelierul gravorului J.G. Posada, care l-a orientat către realitatea revoluționară a Mexicului. În anii 1906—1920 a călătorit prin Europa, însușindu-și experiențele marilor maeștri. Întors în Mexic, **R.** a realizat de-a lungul timpului un mare număr de lucrări murale care decorează clădiri publice și înfățișează mai ales episoade dramatice ale istoriei naționale. În anii 1929—1934 a lucrat în S.U.A. (la Detroit și New York). Îmbinînd tradițiile artei vechi mexicane cu o gîndire plastică modernă, **R.** este autorul unei opere care impresionează deopotrivă prin caracterul umanist militant, sincer și inspirat, precum și prin forța dramatică a expresiei. Severitatea compoziției, monumentalitatea și claritatea formelor, dinamismul, ritmica fermă și cromatica sobră sînt principalele calități ale picturii lui **R.** („Curtea muncii", 1923—1924; „Curtea serbărilor", 1925; „Noaptea săracilor", 1929; „Portretul Detroitului", 1930 etc.). A practicat de asemenea pictura și grafica de șevalet, remarcîndu-se ca excelent portretist.

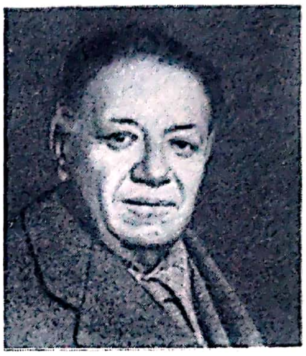

D. Rivera

Riviera, denumire dată litoralului Mării Mediterane în porţiunea cuprinsă între Cannes (Franţa) şi La Spezia (Italia), mărginită de Alpii Maritimi, Alpii Ligurici şi Apeninii Ligurici. Sectorul francez este cunoscut sub numele de Coasta de Azur. În cadrul Rivierei italiene se disting două sectoare, R. di Ponente, între granița cu Franţa şi oraşul Genova, şi **R.** di Levante, între Genova şi La Spezia. Climă mediteraneană, blîndă, vegetaţie abundentă. Se cultivă plante citrice, viţă de vie, măslini, pomi fructiferi şi în special flori. **R.** este una dintre cele mai renumite regiuni balneoclimatice din lume. Printre cele mai cunoscute staţiuni sînt: Bordighera, San Remo, Rapallo, Santa Margherita, Imperia (Italia), Cannes, Nisa (Franţa) şi Monte Carlo (Monaco).

Riyadh v. **Er-Riad.**

riz (TEHN.) **1.** Zgîrietură sau fisură îngustă şi de mică adîncime, provocată de acţiunea unor particule dure erozive, rezultate în urma uzurii suprafeţelor de contact ale organelor de maşini în mişcare. **2.** Zgîrietură executată cu vîrful unui obiect metalic (ac de trasare, cuţit etc.), în scopul stabilirii poziţiei unor piese în ansamblul sau în maşina din care fac parte.

rizeáfcă *(Alosa caspia nordmanni)*, peşte teleostean din familia clupeidelor, lung de circa 20 cm. Trăieşte în partea vestică a Mării Negre, de unde pătrunde în fluvii. Se pescuieşte mai ales la gurile Dunării şi în Dunăre.

rizoctonióză (FITOPAT.), boală a plantelor (mai ales a cartofului şi a tutunului) provocată de ciuperca *Rhizoctonia Solani*. Se manifestă prin înmuierea părţilor aeriene ale plantei. **R.** este puţin răspîndită în ţara noastră.

rizodérmă (BOT.), strat extern de celule la rădăcinile tinere, din care se formează perii absorbanţi.

rizóm (BOT.), tulpină subterană, lipsită de clorofilă şi cu frunzele rudimentare, în formă de solzi. **R.** este foarte important în viaţa plantei, atît pentru substanţele nutritive pe care le înmagazinează, cît şi ca organ de înmulţire vegetativă.

rizopóde (gr. *riza* „rădăcină" şi *pous, podos* „picior"; ZOOL.), clasă de protozoare caracterizate prin prezenţa pseudopodelor. Unele **r.** au corpul acoperit de un schelet silicios (ex. radiolarii), calcaros (ex. foraminiferele), iar altele au corpul nud (ex. amibele). **R.** trăiesc în ape dulci şi în mări.

rizosféră (BOT.), strat de pămînt în care se găsesc rădăcinile plantelor; în general are o adîncime de circa 2 m.

Rîbinsk, lac de acumulare în cursul superior al fluviului Volga, format în urma construirii barajului hidrocentralei Rîbinsk (început în 1935). Suprafaţa: 4 580 km^2. Adîncimea medie: 5,6 m. Face parte din sistemul navigabil Volga-Baltica.

rîie 1. (MED., MED. VET.) V. *scabie.* **2.** (FITOPAT.) *Rîia neagră a cartofului*, boală a cartofului provocată de ciuperca *Synchytrium endobioticum*, care se manifestă prin apariţia unor excrescenţe moi, de culoare brunănegricioasă, neregulate, pe părţile subterane ale plantei, mai ales pe tuberculi; aceştia se transformă într-o masă buretoasă care putrezeşte. Se combate prin măsuri de igienă a culturilor.

Rîleev, Kondrati Fiodorovici (1795—1826), poet rus. A fost spînzurat pentru participarea sa la răscoala decembriştilor. Poeziei sale, care dă glas unor aspiraţii republicane, îi este caracteristică împletirea romantismului cu neoclasicismul. Teoretician al esteticii cetăţeneşti, **R.** o ilustrează prin poezii patetice („Favoritul zilei", 1820; „Cetăţeanul", 1824—1825 ş.a.). În „Dume" (1821—1823), precum şi în poeme („Voinarovski", 1823—1825; „Nalivaiko", 1824—1825, neterminat), sînt evocate, în scopuri educativ-patriotice, figuri eroice din trecut. Împreună cu A.A. Bestujev a compus cîntece şi cuplete satirice-agitatorice îndreptate împotriva ţarismului şi iobăgiei şi a editat almanahul „Steaua polară" (1823—1825).

Rîlski, Maksim Faddeevici (1895—1964), poet sovietic ucrainean. **R.** a parcurs drumul de la o poezie intimist-abstractă („Sub stelele toamnei", 1918) pînă la o creaţie poetică de inspiraţie revoluţionară, socialistă. Cantabilă şi melodică, poezia lui **R.** absoarbe organic motivele sociale în versuri de un lirism profund, închinate dragostei, naturii, figurilor unor mari oameni de cultură din trecut. În anii celui de-al doilea război mondial a scris versuri de un patriotism înflăcărat („Cîntec despre patria mamă", 1942), iar după război a cîntat prietenia dintre popoare („Poduri", 1948; „Frăţie", 1950). A mai scris „Trandafiri şi struguri" (1957, trad. rom.). Laureat al Premiului de stat.

Rimnicu-Sărat. Casa de cultură

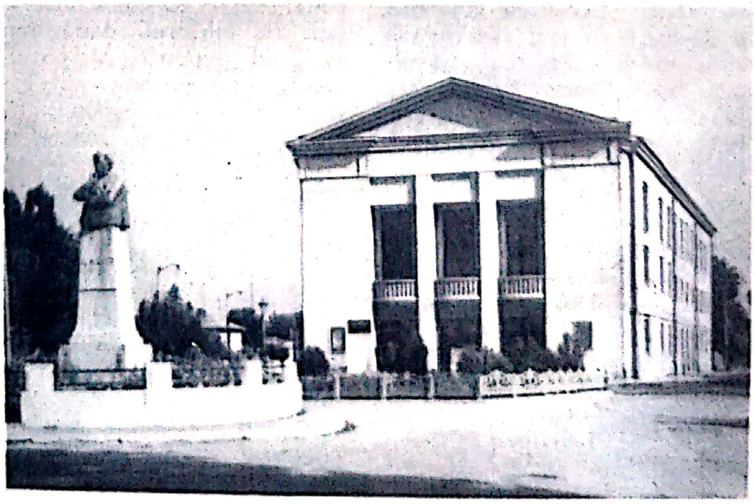

rîmă *(Lumbricus terrestris)*, vierme anelid oligochet, aproape cilindric, puţin turtit dorso-ventral, lung pînă la 30 cm, de culoare roşcată, constituit din numeroase inele lipsite de parapode. Trăieşte în pămînt. **R.** este folositoare, deoarece afînează solul şi contribuie la formarea humusului.

Rîmnic, afluent pe dreapta al Siretului, în cursul inferior (123 km). Izvorăşte din Munţii Vrancei şi confluează cu Siretul la Nămoloasa. În cursul inferior, apa este folosită în irigaţii.

Rîmniceanu, Naum (1764—1839), cronicar din Ţara Românească, cleric. A scris în româneşte o cronică a Ţării Româneşti, cu o descriere geografică (pînă în 1834), în greceşte o cronică privind istoria Ţării Româneşti între anii 1768 şi 1810, care cuprinde ştiri referitoare la istoria Europei şi a Imperiului otoman, precum şi un „Istoric al zaverei în Valahia", lucrare apreciată pentru bogăţia documentară privind mişcarea revoluţionară de la 1821.

Rîmnicu-Sărat, oraş raional în reg. Ploieşti, reşedinţă de raion, situat pe valea Rîmnicului. 22 220 loc. (1965). Industrie de prelucrare a petrolului (uleiuri, parafine), industrie alimentară (ţigarete), a confecţiilor. Centru pomicol şi viticol. — *Raionul R.-S.*, cu 146 920 loc. (1965). Pomicultură, viticultură şi creşterea animalelor. Industrie alimentară şi textilă.

Rîmnicu-Vîlcea, oraş regional în reg. Argeş, reşedinţă de raion, situat pe valea Oltului, în zona subcarpatică. 23 000 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (placaje, furnire, plăci aglomerate din lemn), de pielărie şi încălţăminte. — *Raionul R.-V.*, cu 123 030 loc. (1965). Exploatări petroliere (Băbeni-Bistriţa), de sare şi forestiere. Industrie chimică (Govora), de prelucrare a lemnului (Brezoi şi Băbeni-Bistriţa). Ape minerale (cloruro-sodice, iodurate şi sulfuroase) şi staţiuni balneoclimatice (Călimăneşti, Căciulata, Băile Govora, Olăneşti şi Ocnele Mari). Pomicultură şi creşterea animalelor.

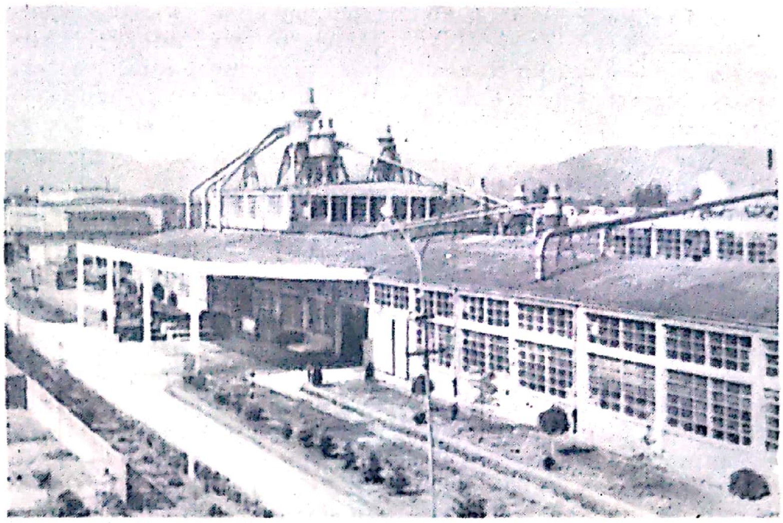

Rîmnicu-Vîlcea. Combinatul pentru industrializarea lemnului

rînduiálă (în evul mediu în ţările române), denumire generică dată unor dări în bani către domnie; unele dintre acestea erau dări noi, altele reprezentau conversiunea în bani a dărilor vechi (ex. **r.** cînepii, **r.** fînului, **r.** găleţii, **r.** oilor împărăteşti etc.).

rîndunícă 1. (ZOOL.; *Hirundo rustica*) Pasăre călătoare din ordinul paseriformelor, mai mică decît vrabia, cu coada adînc bifurcată, cu ciocul scurt şi lat. Pe spate este de culoare albastru-închis cu luciu metalic, pe pîntece albă-gălbuie, pe frunte şi pe bărbie roşie. Se hrăneşte cu insecte, pe care le prinde din zbor. Îşi clădeşte cuibul din lut şi paie. **2.** (NAV.) Pînză pătrată purtată de un arbore vertical al unei nave cu pînze (a cincea pînză în înălţime de la baza arborelui).

rîndunică-de-máre *(Trigla lucerna)*, specie de peşte teleostean marin din familia triglidelor, cu corpul de circa 60 cm lungime; merge pe fundul apei cu ajutorul înotătoarelor pectorale. Trăieşte şi în Marea Neagră.

rîs *(Lynx lynx)*, specie de mamifer carnivor din familia felidelor, cu corpul de circa 1 m lungime, cu blană roşcată uniformă sau cu pete şi cu smocuri de păr pe urechi. Trăieşte în pădurile Eurasiei, inclusiv la noi. Fiind relativ rar, este ocrotit de lege.

Rîşcanu, Teodor, om politic moldovean, unul dintre conducătorii organizaţiei progresiste „Asociaţia patriotică" (1846), care reunea marea majoritate a intelectualilor progresişti şi pregătea o acţiune armată pentru răsturnarea domnului Mihail Sturdza. După descoperirea complotului, **R.** a fost nevoit să se expatrieze la Paris, unde a participat, alături de N. Bălcescu, la pregătirea organizatorică a revoluţiei de la 1848 din ţările române. După revoluţie Teodor Rîşcanu s-a situat pe poziţii reacţionare, devenind, în perioada luptei pentru Unire, unul dintre fruntaşii separatişti.

rîşcov *(Lactarius deliciosus)*, ciupercă comestibilă din familia agaricaceelor, cu pălăria plană sau ca o pîlnie, de culoare portocalie-cărămizie, şi cu picior galben-portocaliu. **R.** secretă un lichid lăptos cu gust acrişor şi creşte în pădurile de fag şi de brad.

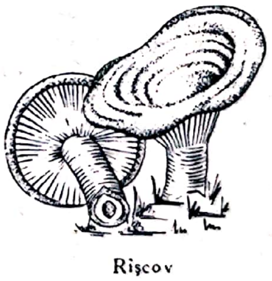

Rîşcov

Rîşnov, oraş raional subordonat oraşului Braşov, situat pe pîrîul Rîşnov. 9 330 loc. (1965). Industrie de prelucrare a metalelor (scule) şi industrie chimică (acetat de polivinil). În **R.** se află cea mai mare şi mai pitorească cetate ţărănească din Transilvania (sec. XIV—XVII). Biserica evanghelică din **R.** este o construcţie gotică (sec. XIV—XV), care păstrează picturi gotice tîrzii, cu influenţe ale Renaşterii (1500). Biserica ortodoxă (1384, cu adăugiri din sec. al XVIII-lea) este un monument valoros, cu bogate picturi murale (sec. XVII—XVIII).

rîu, curs de apă permanent sau aproape permanent, care curge printr-o vale sculptată de el şi se varsă în alt curs de apă mai important, într-un lac, într-o mare sau se pierde prin infiltrare în terenurile alcătuite din roci permeabile din zonele aride. Pentru apariţia **r.** este nevoie de o cantitate medie anuală de precipitaţii care să depăşească 250 mm în zona temperată, 500 mm în cea subtropicală şi 700 mm în cea tropicală şi de existenţa unor terenuri înclinate care să permită scurgerea apelor şi concentrarea lor pe un anumit traseu. Suprafaţa terenurilor de pe care se adună apele din precipitaţii trebuie să depăşească cîţiva km^2 în regiunile cu păduri şi cîteva mii de km^2 în cele de stepă. Persistînd timp îndelungat pe acelaşi traseu, cursul de apă rezultat din concentrarea apelor provenite din precipitaţii se adînceşte treptat, formîndu-şi mai întîi o albie şi mai apoi, în urma unei evoluţii îndelungate, o vale, pe fundul căreia se află albia. Suprafaţa de pe care se scurg apele pentru a se strînge într-un **r.** constituie bazinul său hidrografic. La un **r.** oarecare se deosebesc: izvorul (locul de apariţie la zi a unui strat acvifer, marginea unui gheţar, a unei acumulări de zăpadă persistentă de la an la an, marginea unui lac sau a unei mlaştini), cursul propriu-zis, la care se deosebesc trei sectoare (superior, mijlociu şi inferior) şi în lungul căruia primeşte afluenţi, şi vărsarea (confluenţă, deltă, liman, estuar, „gură oarbă"). Alimentarea rîurilor se face din apele provenite din ploi şi din topirea zăpezilor şi gheţarilor, din apele subterane sau din apele unui lac sau ale unei mlaştini. După caracterul regimului şi particularităţile morfologice ale văilor prin care curg, se deosebesc: a) *r. de munte*, care au văi adînci, cu versanţi puternic înclinaţi, cu fund îngust şi cu o pantă accentuată a profilului longitudinal. Viteza de curgere este mare, albia este slab meandrată, iar aluviunile depuse pe fundul văii sînt grosiere. Regimul este caracterizat prin creşteri de nivel în timpul lunilor cu temperaturi ridicate (cînd se topesc zăpezile şi gheţarii), printr-o slabă variaţie a scurgerii multianuale; b) *r. de cîmpie*, care au văi largi, cu fundul dezvoltat, cu un profil longitudinal slab înclinat, care determină o viteză de scurgere mai redusă. Albia este meandrată sau despletită în braţe. Aluviunile depuse sînt în special nisipoase. Variaţia scurgerii multianuale este accentuată. **R.** au o mare importanţă pentru economie, fiind utilizate drept căi de navigaţie, pentru transportul lemnelor prin flotaţie, pentru hidroenergie, pentru alimentarea cu apă a instalaţiilor industriale, pentru alimentarea cu apă potabilă a aşezărilor umane, pentru colectarea şi evacuarea apelor reziduale, pentru irigaţii, piscicultură etc.

Rîul Doamnei, afluent pe stînga al Argeşului (98 km). Izvorăşte din Munţii Făgăraşului (vîrful Moldoveanul). Partea superioară a rîului a fost captată prin tunel pentru lacul de acumulare Cumpăna al Hidrocentralei „Gheorghe Gheorghiu-Dej" de pe Argeş.

Rîul Negru, afluent pe stînga al Oltului (78 km). Izvorăşte din Carpaţii Orientali (de sub vîrful Şandru) şi drenează partea estică a Depresiunii Bîrsei. În cursul inferior străbate o zonă mlăştinoasă şi cu dune de nisip (Reci).

Rîul Tîrgului, afluent al Rîului Doamnei (67 km). Izvorăşte din Munţii Iezer. Trece prin oraşul Cîmpulung.

Rîureni, comună în raionul Rîmnicu-Vîlcea, reg. Argeş, situată pe valea Oltului. 5 300 loc. (1965). Industrie alimentară (conserve de legume şi fructe, sucuri naturale). În sec. al XIX-lea aveau loc în această comună bîlciuri vestite, care atrăgeau negustori din Ţara Românească, Transilvania şi din Imperiul otoman. Aici, la Cîmpul lui Traian, s-a organizat în timpul revoluţiei de la 1848 din Ţara Românească o tabără militară, unde, sub comanda generalului Gh. Magheru, un mare număr de voluntari, în majoritate ţărani, erau pregătiţi pentru formarea corpului de oştire neregulată.

rîuri, element decorativ în costumul popular românesc, cusut sau ales în rînduri verticale ori oblice (obţinute prin repetarea ornamentelor geometrice sau florale), care împodobesc mînecile, de la altiţă la manşetă, şi piepţii cămăşilor.

Roaită, Vasile (1914—1933), membru al Uniunii Tineretului Comunist din România. A fost ucenic la Atelierele C.F.R. „Griviţa" din Bucureşti. În timpul luptelor de la Griviţa din 15—16 februarie 1933, a fost omorît în timp ce trăgea sirena atelierelor.

roată^1 (TEHN.), organ de maşină sau subansamblu unitar de piese, de formă circulară sau de altă formă, care se poate roti în jurul unei axe. Criteriile principale de clasificare a **r.** sînt: rolul şi condiţiile funcţionale (ex. **r.** de transmisiune, **r.** de rulare, **r.** de apă, **r.** cu zbaturi, **r.** de vînt etc.). — *R. de transmisiune*, roată folosită la transmiterea sau la preluarea directă ori indirectă a unei mişcări de rotaţie în acelaşi sens sau în sens contrar, cu raport de transmitere constant sau variabil. Transmiterea directă a mişcării are loc prin contactul direct al roţilor (**r.** dinţate şi **r.** de fricţiune), iar transmiterea indirectă se efectuează prin intermediul unor elemente elastice de legătură (curea, cablu, lanţ). *Roţile de t.* pot fi: *dinţate*, cu dantură exterioară sau interioară, care, cîte două, formează un angrenaj şi care transmit sau primesc mişcarea de rotaţie prin intermediul unor dinţi ce intră succesiv în contact; *de fricţiune*, care transmit sau primesc mişcarea prin frecare în contact; *de*

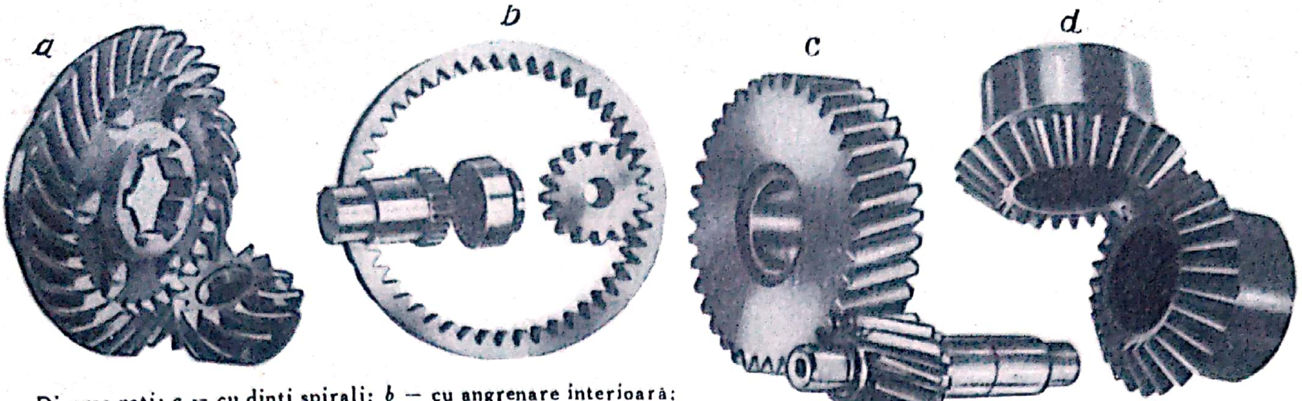

Diverse roţi: *a* — cu dinţi spirali; *b* — cu angrenare interioară; *c* — cilindrice cu dinţi drepţi; *d* — conice cu dinţi drepţi

curea, cu periferia netedă, bombată sau prevăzută cu canale pe care rulează curelele de transmisiune plate sau trapezoidale; *de cablu*, prevăzute la periferie cu un şanţ pentru ghidarea cablului de transmisiune; *de lanţ*, care la periferie au dinţi sau un şanţ profilat pentru angrenarea cu zalele lanţului de transmisiune. *R. dinţate*, care sînt circulare şi, mai rar, eliptice, pot fi cilindrice (cu dinţi drepţi, înclinaţi, curbi sau în formă de V), conice, hipoide etc., după cum suprafaţa de bază a danturii este un cilindru, un con, un hiperboloid de revoluţie etc. V. şi pinion. — *R. de rulare*, roată folosită la susţinerea şi la rularea unui sistem tehnic (autovehicul, locomotivă, maşină de ridicat şi de transport etc.) pe o anumită cale (şosea, cale ferată etc.). — *R. cu zbaturi*, roată prevăzută la periferie cu un tip de palete, numite zbaturi, şi folosită pentru propulsia unor nave fluviale. — *R. de apă*, roată de lemn, avînd la periferie cupe sau palete plane şi formînd un motor hidraulic acţionat de un curent de apă curgătoare. *R. de a.* acţionează, la rîndul ei, un mecanism care efectuează un lucru mecanic (ex. la morile de cereale). —*R. de vînt*, partea principală a unui motor eolian simplu, formată dintr-un butuc pe care sînt montate mai multe pale.

roátă^{2} (în evul mediu), unitate militară din armata ţărilor române. Avea un efectiv echivalent cu cel al unei companii din armata modernă.

Roată, Ion *(Moş Ion Roată)* (1806—1882), ţăran moldovean, luptător pentru drepturile ţărănimii. Deputat pontaş în Adunarea ad-hoc a Moldovei (1857), a fost larg popularizat de Ion Creangă prin povestirile „Moş Ion Roată şi Unirea" şi „Moş Ion Roată şi vodă Cuza".

rob (în evul mediu în ţările române) **1.** Om aflat în dependenţă totală faţă de stăpînul feudal, care nu avea însă şi dreptul de a-l omorî. Robii erau mai ales ţigani sau tătari. **2.** Captiv român la turci sau la tătari.

róbă (ZOOTEHN.), denumire folosită pentru definirea în ansamblu a culorii corpului unui animal şi a particularităţilor acestei culori (ex. **r.** bălţată alb cu negru, **r.** roib inspicat etc.).

Robbe-Grillet *[rob-griié]*, Alain (n. 1922), romancier francez, unul dintre principalii promotori ai curentului „noului roman" (împreună cu M. Butor, N. Sarraute ş.a.), care sparge tiparele vechiului roman printr-o serie de inovaţii tehnice, menite să reînnoiască viziunea obişnuită asupra realităţii, dar care ajunge adesea la ermetism şi la confuzie. Caracteristica tehnicii lui **R.-G.** este renunţarea la urmărirea psihologiei care justifică acţiunea personajelor şi expunerea minuţioasă a percepţiilor acestora. Op. pr.: „Gumele" (1953), „Spectatorul" (1955), „Gelozia" (1957), „În labirint" (1959).

Robbia, Luca della (1400—1482), sculptor şi ceramist italian, aparţinînd şcolii florentine. Reprezentant de seamă al Renaşterii, **R.** este autorul unui număr mare de lucrări destinate decorării edificiilor epocii (reliefurile pentru Spitalul inocenţilor din Florenţa, decoraţii la campanila lui Giotto din Florenţa: „Învierea", „Înălţarea", „Încoronarea Fecioarei" ş.a.). Operele sale se caracterizează prin modelajul graţios al formelor, prin expresiile gingaşe, efeminate. Nepotul său, *Andrea della R.* (1435—1525), de asemenea sculptor, a fost un iscusit ceramist şi cioplitor în marmură, vestit pentru eleganţa suavă a lucrărilor sale („Fecioara cu pruncul", „Sfînta Ana", „Închinarea magilor", „Sf. Francisc").

Robert *[robér]*, Hubert (1733—1808), pictor, grafician, decorator şi proiectant de grădini francez. Format în Italia sub influenţa lui Piranesi, **R.** a fost supranumit „pictorul ruinelor", opera sa cuprinzînd un mare număr de peisaje în care lumea antichităţilor din Italia şi din Franţa este evocată cu fidelitate şi cu lirism („Portul Ripetta din Roma", „Capitoliul din Roma", „Colisseumul" ş.a.). În ulei sau în sanguină, **R.** a redat de asemenea frumuseţea Parisului, pictura sa fiind caracterizată prin efectele iluzioniste ale spaţiului, obţinute prin rigoarea perspectivei şi prin dozajul subtil al luminii. A proiectat unele dintre grădinile de la Versailles şi Trianon.

Robert I Guiscard *[robér ghiscár]* (c. 1015—1085), duce normand, conducător al campaniei normande de cucerire a Siciliei şi a sudului Italiei. A recunoscut suzeranitatea papii Grigore al VII-lea, pe care s-a obligat să-l sprijine împotriva împăratului german Henric al IV-lea. În 1081—1082 a condus o expediţie împotriva Imperiului bizantin.

Roberto, Federico de (1861—1927), romancier italian, reprezentant al verismului. Opera sa cea mai însemnată, „Viceregii" (1894, trad. rom. 1965), în care a zugrăvit sfîrşitul nobilimii din Sicilia în momentul unificării Italiei, se caracterizează prin varietatea şi pregnanţa tipurilor create. Ea evocă arta lui Balzac.

Robeson *[róbsn]*, Paul (n. 1898), cîntăreţ şi actor american. Dotat cu o voce amplă, de o rară frumuseţe, a făcut cunoscute în toată lumea cîntecele populare ale negrilor din America („Spirituals"). Repertoriul său de cîntăreţ cuprinde şi lucrări de muzică clasică. Ca actor a interpretat rolul lui Othello din piesa cu acelaşi nume a lui Shakespeare. Robeson a realizat, de asemenea, cîteva roluri reuşite în cinematografie.

Robespierre *[robəspiér]*, Maximilien de (1758—1794), democrat revoluţionar francez, unul dintre conducătorii revoluţiei burgheze din Franţa (1789—1794). Conducător al iacobinilor, a devenit, în urma insurecţiei din 31 mai — 2 iunie 1793, şeful guvernului revoluţionar al Convenţiei, instituind *teroarea iacobină* (1793—1794), prin care urmărea să instaureze o republică democratică şi egalitară. A avut o contribuţie de seamă la dezvoltarea revoluţiei, la lărgirea democraţiei sociale, la organizarea armatei revoluţionare. În timpul guvernului revoluţionar iacobin condus de **R.**, revoluţia burgheză din Franţa a atins apogeul. Greşelile făcute, mai ales reprimarea stîngii iacobine (Hébert, Jacques Roux ş.a.), care exprima poziţia sanculoţilor, a slăbit baza socială a guvernării sale şi a făcut posibilă reacţiunea termidoriană a marii burghezii de la 27 iulie 1794. **R.** a fost ghilotinat a doua zi.

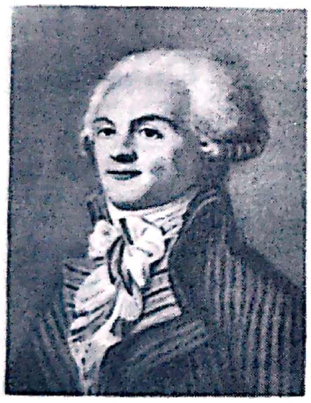

M. de Robespierre

Robinet *[robiné]*, Jean-Baptiste René (1735—1820), filozof materialist francez. A fost influenţat de Locke şi de Condillac. **R.** a recunoscut existenţa substanţei materiale infinite în spaţiu şi timp, considerînd totuşi că lumea a fost creată din această substanţă de dumnezeu. Ca adept al hilozoismului, el considera că cele mai simple elemente constitutive ale materiei ar fi *animalculele*, fiinţe vii elementare, şi că întreaga materie ar fi însufleţită. În gnoseologie, **R.** a fost senzualist. Op. pr.: „Despre natură" (1761—1766).

robinét (TEHN.), organ de maşină sau armătură, care se montează la capătul unei conducte, între două conducte sau la capătul conductei de scurgere a unui recipient, în scopul opririi, restabilirii sau reglării circulaţiei unui fluid. După forma şi mişcarea organului de închidere-deschidere a circulaţiei fluidului, **r.** pot fi: cu ac, cu bilă, cu cep, cu clapă, cu sertar, cu supapă, cu vană etc. După funcţia lor, se disting: *r. de asigurare* (sau *de siguranţă*), pentru oprirea automată a circulaţiei fluidului, în cazul apariţiei unei defecţiuni în instalaţia deservită; *r. de dirijare* a circulaţiei într-o ramificaţie de conducte; *r. de închidere*, folosit în instalaţiile obişnuite de apă, de gaz, de încălzire centrală etc.; *r. special* (sau *de comandă*, *de reglare*, *de control* etc.), folosit în condiţii sau în instalaţii speciale etc.

Robin Hood *[rábin hud]*, erou legendar din baladele populare engleze (sec. XII—XV), similar haiducilor noştri. Figura lui a fost evocată de romancierul W. Scott, iar Shakespeare şi contemporanii săi s-au inspirat adesea în piesele lor din baladele despre **R. H.**

Robinson *[róbinsn]*, Robert (n. 1886), chimist englez, membru al Societăţii Regale din Londra şi membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România, profesor la Universitatea din Sydney (Australia) şi apoi în Anglia, la Oxford. Este autorul unor cercetări fundamentale în domeniul produşilor naturali: alcaloizi (morfina, stricnina, brucina), coloranţi, hormoni etc. Premiul Nobel (1947).

Robles, Marco Aurelio (n. 1905), preşedinte al Republicii Panama şi şef al guvernului (din 1964); lider al Partidului liberal.

robót (TEHN.), sistem automatizat care acţionează pe baza unui program de lucru stabilit sau care reacţionează la anumite influenţe exterioare, asigurînd executarea operaţiilor corespunzătoare şi dînd impresia unor acţiuni omeneşti. **R.** se compune dintr-o instalaţie de recepţionare a semnalelor, dintr-o instalaţie de prelucrare a datelor şi de stabilire a acţiunilor necesare şi dintr-un mecanism de execuţie.

róbotă (în evul mediu în Transilvania), obligaţia în muncă a *iobagilor* şi *jelerilor* către stăpînul feudal. De la o zi pe săptămînă (la începutul sec. al XVI-lea), **r.** a ajuns la patru zile pentru iobagi şi trei zile pentru jeleri (la sfîrşitul sec. al XVIII-lea), ceea ce a provocat mari mişcări ţărăneşti. În Ţara Românească i se spunea clacă, iar în Moldova boieresc.

roburít (lat. *robur* „forţă, putere"; IND. EXTR.), exploziv format dintr-un amestec de 86% azotat de amoniu şi 14% clorodinitrobenzen, folosit în lucrările miniere.

rocádă 1. (MILIT.) Cale de comunicaţie cu un traseu orientat în general paralel cu linia frontului, folosită pentru regruparea şi manevra trupelor, precum şi pentru asigurarea materială a acestora. **2.** (SPORT) Mişcare la jocul de şah prin care una dintre ture se aduce lîngă rege, iar acesta sare peste ea pentru a se pune la adăpost de atacurile directe; poate fi executată o singură dată în cursul unei partide de către fiecare concurent, cu condiţia

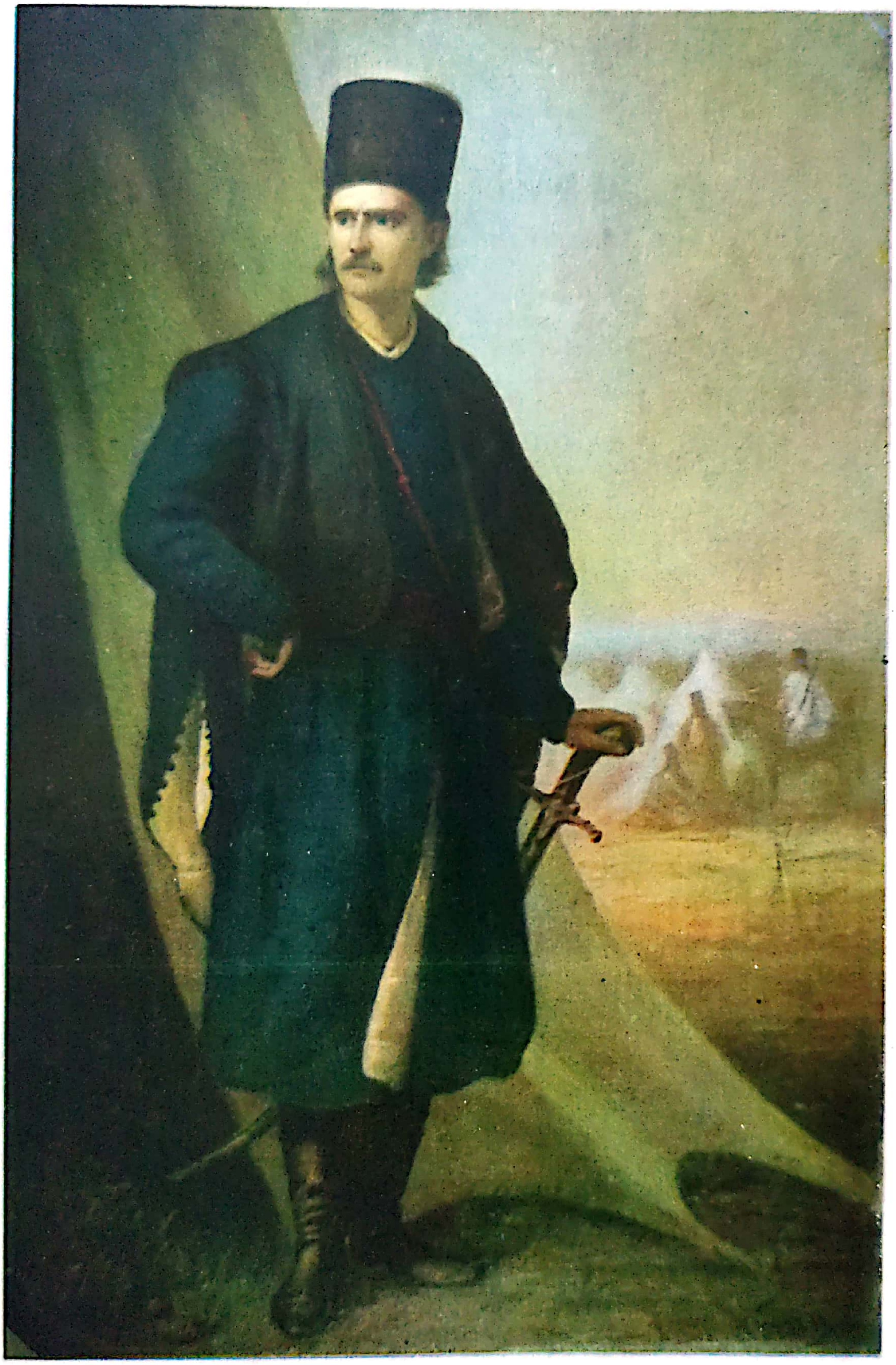

TH. AMAN: Tudor Vladimirescu. *Ulei pe pînză. Muzeul de artă al Republicii Socialiste România* ca nici una dintre cele două piese vizate să nu fi fost mutată înainte. Există o *r. mică* (pe flancul regelui) și o *r. mare* (pe flancul reginei).

rocaille *[rocái]*, gen de ornamentație caracteristic sec. al XVIII-lea, frecvent în stilul rococo (numit și stil **r.**). De inspirație rustică, el constă în imitarea unor elemente naturale, ca grote, stînci, scoici, volute vegetale. Creșterea interesului pentru științele naturii a favorizat dezvoltarea acestui gen de decorație.

Comodă. Rocaille

rócă (PETROGR.), material constitutiv al unei formații naturale, parte integrantă a scoarței terestre. Se prezintă, în general, sub formă de agregate alcătuite din unul sau din mai multe minerale. **R.** iau naștere în urma variatelor procese geologice. În funcție de geneza lor, se deosebesc: a) *r. eruptive* sau *magmatice*, formate prin consolidarea maselor topite de silicați în interiorul scoarței *(r. intruzive, r. plutonice)* ori pe suprafața ei *(r. efuzive, r. vulcanice)*; b) *r. sedimentare*, rezultate prin depunerea materialelor de dezagregare și de alterare a rocilor de pe suprafața scoarței, transportate sub acțiunea vîntului, a ghețarilor, a apelor curgătoare și a mării *(r. clastice)*, sau formate prin precipitare chimică, în ape marine, lacustre sau de izvoare *(r. de precipitare)*, prin intermediul organismelor *(r. biogene)* ori prin acumularea pe loc a materialului insolubil rezultat din alterarea rocilor *(r. reziduale)*; c) *r. metamorfice*, născute prin transformarea rocilor preexistente în condiții de temperatură ridicată *(r. de contact)* sau în condițiile unei intense dislocații a zonelor mobile ale scoarței Pămîntului *(r. cristalofiliene* și *r. cataclastice)*. **R.** sînt caracterizate prin compoziția mineralogică, structură (gradul de cristalizare, mărimea cristalelor) și textura lor (dispoziția în spațiu a mineralelor componente). Aceste elemente fundamentale pentru identificarea **r.** se pot stabili în unele cazuri cu ochiul liber, dar în mod curent se recurge la examenul microscopic. Pentru studiul mai complet al **r.** se apelează și la analiza chimică, la determinarea proprietăților tehnologice etc. În afară de interesul științific general al cercetării **r.**, studiul acestora prezintă importanță practică deosebită, deoarece ele însele constituie uneori substanțe minerale utile sau conțin astfel de substanțe, formate fie o dată cu ele, fie mai tîrziu. — *R. utilă*, rocă folosită în industrie. *R.u.* pot fi materiale de construcție (ex. marmură, granit, andezit, bazalt), materiale abrazive (ex. piatra ponce, gresia, șmirghelul etc.), materii prime ceramice (ex. argilă refractară), materie primă pentru fabricarea cimentului (ex. marne, calcare), fondanți în siderurgie (ex. calcare), materiale cu felurite întrebuințări industriale (ex. piatra litografică, creta, diatomitul etc.). — *R.-mamă de petrol*, rocă argiloasă, marnoasă, silicioasă sau calcaroasă, rezultată în urma consolidării unor sedimente bogate în substanțe organice, prin transformarea cărora, în condițiile unui bazin marin cu ape de fund lipsite de oxigen, au luat naștere bitumine (gaze, petrol, asfalt etc.). În anumite condiții de presiune și de temperatură, *r.-m. de p.* s-a compactizat și a cedat o parte din petrolul și din gazele pe care le conținea rocilor poroase înconjurătoare, care au devenit astfel *roci-magazin* sau *roci-colectoare*. În Republica Socialistă România se întîlnesc roci cu caracter de *r.-m. de p.* în silurian (șisturi cu graptoliți în Dobrogea), liasic (șisturi bituminoase în Banat), cretacicul inferior (seria șisturilor negre din flișul Carpaților Orientali), oligocen (șisturi disodilice, menilite, marne albe bituminoase în Carpații Orientali) și în neogen (marne, șisturi cu radiolari în zona precarpatică și în Transilvania).

Roche *[roș]*, Jean (n. 1901), medic francez, profesor de biochimie la Collège de France, membru al Academiei franceze de medicină și membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România. A întreprins cercetări în biochimia hormonilor tiroidieni, fizicochimia și biochimia proteinelor, în enzimologie și biochimie comparată. A descoperit și sintetizat trei noi hormoni tiroidieni; a pus în evidență căile de metabolizare și rolul particulelor infracelulare; a făcut cercetări asupra pigmenților respiratori sanguini și musculari la vertebrate; a descoperit noi enzime, ca dehalogenazele, fosfomonoesterazele etc. Op. pr.: „Studii asupra biochimiei generale și comparate a pigmenților respiratori" (1936).

roches moutonnées *[roș mutoné]*, stînci rotunjite și striate datorită eroziunii glaciare (în special în partea dinspre amonte), care se întîlnesc în văile unde au existat ghețari. Sin. *spinări de berbec*.

Rochester *[rócistə]*, oraș în nord-estul S.U.A., situat pe malul lacului Ontario, în statul New York. 314 000 loc. (1964), cu localitățile subordonate 600 000 loc. Mari fabrici de încălțăminte, confecții, articole fotografice, produse optice, aparate medicale, televizoare, aparate electrice, produse chimice etc. Port lacustru. Universitate.

Rochet *[roșé]*, Waldeck (n. 1905), secretar general al Partidului Comunist Francez (din 1964). Membru al P.C.F. din 1924. În 1934 a fost ales membru al Biroului „Confederației generale a țărănimii muncitoare", iar în 1937 a devenit director al ziarului „La Terre", organ al P.C.F. pentru țărani. Membru supleant (din

1936) și membru al C.C. al P.C.F. (din 1937). În timpul celui de-al doilea război mondial a fost întemnițat în Algeria pînă la lichidarea regimului lui Pétain în această țară (1940—1943), iar în 1943—1944 a fost reprezentantul C.C. al P.C.F. pe lîngă Comitetul francez al eliberării naționale (C.F.L.N.) de la Londra. Membru supleant (din 1945) și membru al Biroului Politic al C.C. al P.C.F. (din 1950). Președinte (din 1958) al grupării parlamentare a P.C.F. în Adunarea Națională a Franței. În 1959—1961 a fost membru al Secretariatului C.C., iar în 1961—1964 secretar general adjunct al C.C. al P.C. Francez.

W. Rochet

rochița-rîndunélei (BOT.) v. **volbură.**

Rockefeller *[róchifelə]*, unul dintre cele mai mari grupuri financiare monopoliste din S.U.A., controlat de familia de magnați cu același nume. A fost întemeiat de John Davison **R.** (1839—1937), care a înființat trustul petrolier Standard Oil. Centrul financiar de bază al acestui grup este „Chase Manhattan Bank", una dintre marile bănci din S.U.A. **R.** controlează șase dintre cele mai mari monopoluri petroliere, precum și societăți de asigurare, monopoluri din industria electrotehnică, constructoare de mașini, aeronautică, a zahărului, din telecomunicații etc. În 1962 suma activelor companiilor aflate în sfera de acțiune a grupului **R.** depășea 97,3 miliarde de dolari, din care circa jumătate se afla în companii financiare.

rococó, stil artistic caracterizat printr-un gen de ornamentație la modă în special în Europa apuseană a sec. al XVIII-lea. Se aplică mai ales unei variante a stilului baroc germanic și se caracterizează prin acumularea de ornamente, culori și curbe asimetrice. V. și rocaille.

Rodakowski, Henryk (1823—1894), pictor polonez. A studiat la Viena și la Paris. Influențat de răscoala țărănească din Galiția și de revoluția din 1848—1849, din ale căror evenimente s-a inspirat, creația sa se caracterizează prin tendințe democratice. S-a remarcat cu deosebire ca portretist („Portretul generalului Dembițki", 1852; studii de tipuri de țărani etc.), printr-o ascuțită analiză psihologică și socială. A pictat de asemenea scene istorice.

rodamíne (CHIM.), coloranți organici de sinteză, bazici, din clasa coloranților xantenici Se prezintă sub formă de pulberi de culoare brun-roșcată sau, uneori, verzuie; foarte ușor solubile în apă. Vopsesc bine lîna și mătasea în nuanțe de la roz la roșu-violaceu. Unele **r.** sînt întrebuințate și în chimia analitică.

rodanhídric, *acid* ~ (CHIM.) v. **tiocianic,** *acid* ~.

rodánță (NAV.), inel metalic, cu secțiunea în formă de jgheab, pe care se înfășoară capătul unei parîme care apoi se matisează, formînd un ochi.

rodanúri (CHIM.), $M^{I}_{e}SCN$. Săruri ale acidului rodanhidric. Se obțin prin topirea cianurilor cu sulf. **R.** metalice sînt frumos cristalizate și stabile la temperatura obișnuită. Sin. *tiocianați, sulfocianuri.*

rodáre (TEHN.) **1.** Operație prin care unele mecanisme sau utilaje sînt puse în stare de funcționare în anumite regimuri de exploatare, în scopul netezirii și ajustării suprafețelor de contact în mișcare ale pieselor și organelor componente (ex. **r.** turbinelor, **r.** autovehiculelor etc.). În timpul acestei operații, se spune că mecanismele sau utilajele respective sînt în *rodaj.* **2.** Operație de suprafinisare a suprafețelor de contact în mișcare, executată cu ajutorul unei pulberi sau a unei paste abrazive, în scopul obținerii unei netezimi mari.

Rodbertus-Jagetzow *[iághejo:]*, Karl Johann (1805—1875), economist german, „socialist de catedră", ideolog al iuncherimii îmburghezite. În lucrările sale a sesizat unele contradicții proprii capitalismului, dar a considerat că ele pot fi lichidate printr-o serie de reforme efectuate de statul prusac; de aici adeziunea sa la doctrina „socialismului de stat". Preocupîndu-se de renta funciară, a încercat în mod just s-o deducă din monopolul proprietății private asupra pămîntului, dar nu a fost consecvent pe această linie, explicînd-o prin inexistența în agricultură a cheltuielilor pentru materii prime. **R.** a încercat să defăimeze învățătura și personalitatea lui K. Marx, dar a primit o ripostă hotărîtă din partea marxiștilor, și în primul rînd din partea lui F. Engels.

Rodenbach *[rodənbác]*, Georges (1855—1898), poet belgian de limbă franceză. Prieten cu Mallarmé și Verhaeren, s-a afirmat ca simbolist (volumele „Tristețile", 1879; „Domnia liniștii", 1891; „Viețile închise", 1896). Poezia sa, în același timp subtilă și precisă, este meditativă și evocă penumbrele, orizonturile cețoase și melancolia vechilor orașe din patria sa. A scris și romane („Bruges-orașul mort", 1892).

rodenticíd (CHIM.), substanță toxică folosită pentru distrugerea rozătoarelor: șoareci, șobolani (raticid), popîndăi, hîrciogi etc. (ex. ceapa-de-mare, anhidrida sulfuroasă, stricnina, arsenitul și arseniatul de calciu, fosfura de zinc, sulfatul de taliu, cloropicrina, sulfura de carbon etc.).

Rodin *[rodĕ̇]*, Auguste (1840—1917), sculptor francez, cel mai important reprezentant al impresionismului în sculptură. **R.** a studiat desenul și artele decorative la Școala națională de arte decorative din Paris, bucurîndu-se de prietenia lui Dalou. Respins de trei ori la Académie des beaux-arts, **R.** a fost constrîns multă vreme să-și cîștige existența ca artizan. În cursul îndelungatei sale perioade de formaţie, a venit în contact cu sculptura lui Barye, Carpeaux şi în special Carrier-Belleuse, în atelierul căruia a lucrat aproape 20 de ani. După ce realizase mai multe lucrări de mică importanţă („Bustul tatălui“, 1860; „Abatele Aymard“, 1863), adevăratul său debut are loc abia în 1877, cu lucrarea „Vîrsta de bronz“. De aici înainte creaţia lui **R.** s-a afirmat cu o forţă titanică, numărul lucrărilor realizate de el, busturi, statui, compoziţii monumentale, fiind impresionant. Conferind lucrărilor sale vibraţia picturală care transmite tensiunea sentimentelor şi fluiditatea vaporoasă a conturului, **R.** a deschis o epocă nouă în istoria sculpturii. Capabil să redea deopotrivă graţia şi gingăşia, încordarea, vigoarea fizică şi concentrarea spirituală, **R.** a realizat un adevărat univers, în care întîlnim ca teme principale dragostea („Sărutul“, „Primăvara“), interogarea filozofică în faţa destinului („Gînditorul“, „Poarta Infernului“, „Burghezii din Calais“) şi evocarea geniului („Balzac“, „Hugo“). Creaţia lui **R.**, în acelaşi timp puternică şi tumultoasă, echilibrată şi diafană, a exercitat o adîncă influenţă asupra sculpturii universale.

A. Rodin

ródiu (CHIM.), *Rh.* Element cu nr. at. 45; gr. at. 102,91; gr. sp. 12,42; p.t. 1 966°C; p.f. 3 900°C. Este un metal alb-argintiu din familia metalelor platinice. În combinaţii funcţionează în stările de valenţă 3 şi 4. Aliajul său cu platina se foloseşte la fabricarea termoelementelor.

Rodna, localitate de tip urban în raionul Năsăud, reg. Cluj, situată la poalele sudice ale Munţilor Rodnei. 5 090 loc. (1965). Exploatări de minereuri complexe cuprifere.

Rodnei, *Munţii* ~, masiv muntos în nordul Carpaţilor Orientali, cuprins între valea Bistriţei Aurii la est, văile superioare ale Vişeului şi Izei la nord, valea Sălăuţei la vest şi valea Someşului Mare la sud. Un versant abrupt al Munţilor Rodnei domină Depresiunea Maramureşului. Sînt alcătuiţi predominant din şisturi cristaline, peste care stau depozite de fliş cretacic şi paleogen (calcare). În depozitele calcaroase s-a descoperit recent peştera Izvorul Tăuşoarelor (5 km lungime), una din cele mai lungi peşteri cunoscute în ţară. *Munţii R.* sînt masivi şi înalţi. Caracteristica peisajului geografic este dată de prezenţa în relief a nivelelor de eroziune etajate şi a numeroase urme glaciare cuaternare (pe versantul nordic gheţari de vale, iar pe cel sudic gheţari de circ). Circa 15 lacuri (printre care Lala şi Buhăiescu) se află în circurile de pe versantul nordic. Altitudinea maximă: 2 305 m (vîrful Pietrosul Mare). Climă de munte înalt, cu precipitaţii abundente; predomină vînturile de nord-est şi vest. În *Munţii R.* îşi au obîrşia numeroase rîuri: Vişeul, Iza, Bistriţa, Someşul Mare etc. Pădurile de conifere şi fag îmbracă versanţii pînă la altitudinea de 1700 m. Păşunile alpine, extinse mai mult în estul masivului, sînt urmate spre pădure de vegetaţia subalpină (jnepeni, rododendroni, ienuperi). Faună foarte bogată şi variată (cerbi, urşi, cocoşi de munte, păstrăvi şi lostriţe). Flora endemică şi frumuseţea peisajului din jurul vîrfului Pietrosul Mare au impus crearea unei rezervaţii ştiinţifice. Staţiune meteorologică de altitudine. Important obiectiv turistic.

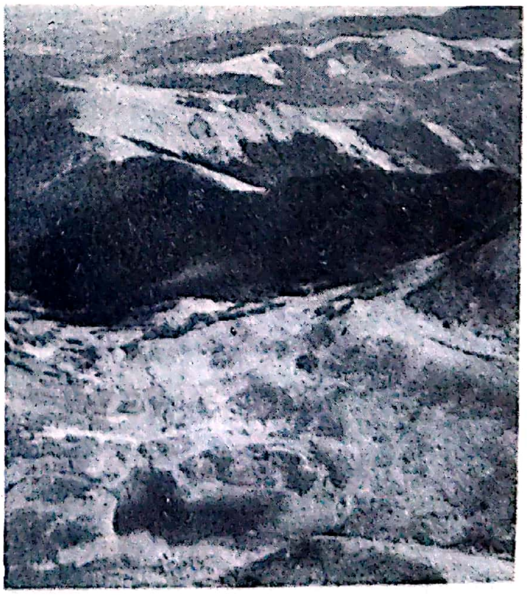
Vedere din Munţii Rodnei

rodocrozít (MINER.), carbonat natural de mangan. Se prezintă în cristale romboedrice şi în mase compacte de culoare roz. **R.** reprezintă o sursă importantă pentru extragerea manganului. În Republica Socialistă România se găseşte în zăcămintele de mangan de la Iacobeni (reg. Suceava), Răzoare (reg. Maramureş) şi Delineşti (reg. Banat) şi în filoanele metalifere de la Cavnic (reg. Maramureş), Roşia Montană (reg. Cluj), Brad şi Săcărîmb (reg. Hunedoara) etc.

rododéndron (BOT.) v. **smirdar.**

rodonít (MINER.), silicat natural de mangan, cristalizat în sistemul triclinic. Se întîlneşte sub formă de mase granulare de culoare roz, formate prin metamorfismul sedimentelor cu mangan sau prin depuneri în filoanele hidrotermale. Este folosit ca material pentru ornamentaţii, în confecţionarea bijuteriilor şi în construcţii. În Republica Socialistă România se găseşte în zăcămintele de mangan de la Iacobeni (reg. Suceava), Răzoare (reg. Maramureş), Delineşti (reg. Banat), Munţii Sebeşului şi în filoanele metalifere de la Cavnic (reg. Maramureş) şi Roşia Montană (reg. Cluj).

Rodopi, munţi situaţi în Peninsula Balcanică, pe teritorîul R.P. Bulgaria şi Greciei. Formaţi din roci cristaline şi vulcanice; altitudinile scad dinspre vest spre est. Relieful este în general domol. Altitudinea maximă: 2 187 m (vîrful Karlăk). Subsolul bogat în minereuri de plumb, zinc şi crom. Păduri de stejar, fag şi conifere. Pe versanţi, pînă la înălţimea de 600—700 m, se practică culturi de tutun şi de viţă de vie. Din munţii **R.** izvorăşte rîul Arda.

Rodos, insulă grecească în marea Egee (cea mai mare din Arhipelagul Sporadelor de Sud), situată în apropierea ţărmului Asiei Mici. Suprafaţa: 1 404 km^2. Populaţia: 70 000 loc. Are un relief deluros. Numai în vestul insulei înălţimile depăşesc 1 200 m. Altitudinea maximă: 1 215 m (muntele Atáviros). De-a lungul ţărmurilor se întind cîmpii acumulative. Păduri de pin, de chiparos şi de stejar. Maquis. Se cultivă cereale, viţă de vie, tutun, măslini, citrice etc. Creşterea animalelor se practică în zonele înalte. Principalul oraş-port: *Rodos*. Staţiuni balneoclimatice. — *Istoric*. Locuit din timpuri străvechi, **R.** a fost ocupat de perşi (sec. VI î.e.n.), apoi s-a alăturat ligii ateniene (sec. V î.e.n.). Cunoscînd o dezvoltare rapidă ca centru de producţie şi de comerţ, a devenit în sec. IV—II î.e.n. o putere maritimă de prim rang şi a avut un rol politic de seamă în lumea greacă. În epoca elenistică a cunoscut o remarcabilă înflorire culturală; astfel şcoala artistică rodiană a creat valoroase opere (ex. Colosul din Rodos). Aici a existat faimoasa şcoală de retorică, frecventată şi de mulţi romani (Cicero, Cezar ş.a.). În sec. I î.e.n. a fost ocupată de romani. În evul mediu a aparţinut Imperiului bizantin cu unele întreruperi; între 1309 şi 1522 a fost ocupată de cavalerii ioaniţi, iar apoi de turci. În timpul războiului italo-turc (1911—1912) a fost ocupată de Italia, care a stăpînit-o pînă la sfîrşitul celui de-al doilea război mondial. Prin tratatul de pace de la Paris (1947), insula **R.** a revenit Greciei.

rodul-pămîntului (*Arum maculatum*), plantă erbacee toxică, din familia araceelor, cu frunze mari, radicale (pornite de la rădăcină), lung-peţiolate, dintre care se ridică tulpina floriferă, purtînd la capătul ei florile mascule, sub care se află cele femele; partea florală a plantei este învelită într-o frunză numită spată. Creşte în păduri umbroase şi umede.

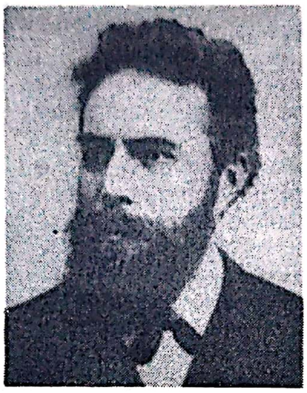

W. C. Roentgen

Roentgen (Röntgen) [*rốntgən*], Wilhelm Conrad (1845—1923), fizician german; a fost profesor la universităţile din Strasbourg, Giessen, Würzburg şi München. În 1895, pe cînd făcea experienţe de descărcări electrice în tuburi vidate, **R.** a observat că din locul unde razele catodice cădeau pe sticla tubului răzbeau în exterior nişte radiaţii cu însuşiri deosebite: ele străbăteau corpurile, impresionau plăcile fotografice etc. Aceste radiaţii, numite de către **R.** *raze X*, s-au dovedit a fi de natură electromagnetică, deosebindu-se de lumină numai prin lungimea lor de undă mai mică. Radiaţia *X* a fost larg studiată, găsindu-se numeroase utilizări în fizică, tehnică, medicină etc. **R.** s-a mai ocupat cu studiul fluidelor şi al cristalelor. A fost cel dintîi laureat al Premiului Nobel pentru fizică (1901).

róentgen [*röntgən*] (după numele fizicianului *Roentgen*; METR.), unitate de măsură a dozei radiaţiilor *X* sau γ; un roentgen produce, prin ionizarea unui centimetru cub de aer, o sarcină electrică egală cu un franklin (de fiecare fel: pozitivă şi negativă). Are simbolul *R*.

roentgenterapie (MED.) v. **radioterapie.**

Roesler [*rốslər*], Robert (1840—1881), istoric german. A scris lucrarea „Romänische Studien. Untersuchungen zur älteren Geschichte Romäniens" („Studii româneşti, Cercetări asupra istoriei vechi a românilor", apărută la Leipzig în 1871), în care a reluat teza neştiinţifică a istoricului austriac J. C. Engel, privind formarea poporului român exclusiv în sudul Dunării, de unde ar fi imigrat, în sec. al IX-lea, la nord de fluviu. Teoria lui **R.** a fost combătută de Xenopol, Onciul, Pârvan, Iorga şi de alţi istorici români şi străini.

Rogalski, Theodor (1901—1954), compozitor, dirijor şi pianist român, maestru emerit al artei. A studiat la Conservatorul din Bucureşti (cu A. Castaldi şi D. Cuclin), la Leipzig (cu Karg Elert), la Schola Cantorum din Paris (cu d'Indy şi Ravel). A fost dirijor al orchestrei Radiodifuziunii române şi al Filarmonicii din Bucureşti şi profesor la Conservatorul din acelaşi oraş. A compus muzică de cameră: „Sonata pentru pian" (1919, distinsă cu menţiunea a II-a a Premiului Enescu), „Cvartetul de coarde" (1925, distins cu Premiul I Enescu); muzică simfonică („Fresca antică", 1923; „Două dansuri româneşti pentru suflători, baterie şi pian la patru mîini", 1926; „Două schiţe simfonice: Înmormîntare la Pătrunjel şi Paparudele", 1926; „Trei dansuri româneşti: Joc din Ardeal, Gaida, Hora din Muntenia", 1950 ş.a.); muzică de film („Viaţa învinge", 1952). Muzica sa, pătrunsă de spirit popular, dezvăluie o gîndire artistică profundă şi este orchestrată cu un viguros simţ coloristic, **R.** fiind unul dintre cei mai mari maeştri români ai orchestraţiei.

Rogerius (sec. XIII), canonic din Oradea, autor al cronicii intitulate „Carmen miserabile" („Cîntec de jale"), care descrie invazia pustiitoare a tătarilor din 1241 în Transilvania şi în Ungaria. **R.** a fost prizonier la tătari timp de un an şi jumătate; astfel a putut prezenta în opera sa importante informaţii istorice privind acţiunile tătarilor mai ales în Transilvania.

rogóz *(Carex)*, gen de plante erbacee din familia ciperaceelor, cu tulpina în trei muchii, cu frunzele lungi, cu flori monoice, grupate în spice. Creşte prin mlaştini, în bălţi, pe malul rîurilor etc.

Rohan *[roã]*, familie nobiliară franceză din Bretagne, din rîndul căreia mai cunoscut a fost *Henri, duce de R.* (1579—1638), conducător al hughenoţilor în lupta acestora împotriva lui Richelieu.

Rohlfs *[rolfs]*, Gerhard (n. 1892), lingvist german, specialist în romanistică. A fost profesor la universităţile din Berlin, Tübingen şi München şi membru al Academiei de Ştiinţe din Bavaria. Este autorul unor importante dicţionare dialectale italieneşti, a numeroase monografii dialectale romanice şi a multor ediţii de texte franceze vechi. A fost unul dintre cei trei anchetatori ai „Atlasului lingvistic al Italiei şi al Elveţiei meridionale". Op. pr.: „«Dezgropări» lingvistice în Magna Grecia" (1933), „Gramatica istorică a limbii italiene şi a dialectelor ei" (3 vol., 1949—1954), „Diferenţierea lexicală a limbilor romanice" (1954), „Studii de onomastică romanică" (1956).

róhmistru (rotmistru), grad militar în armata rusă şi polonă, subordonat polcovnicului şi corespunzător căpitanului. În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, **r.** este menţionat şi în Moldova, ca subordonat al serdarului.

róiniţă *(Melissa officinalis)*, plantă erbacee perenă din familia labiatelor, cu rizom orizontal, tulpină patruunghiulară, înaltă de 30—80 cm, şi cu flori albe sau palid liliachii. Din frunze se extrage un ulei volatil, folosit în industria farmaceutică. **R.** este şi o bună plantă meliferă. În ţara noastră se cultivă pe suprafeţe restrînse.

roíre (ZOOTEHN.), ieşirea din stup a unei părţi din familia de albine, împreună cu matca, în căutarea unui adăpost nou. Formarea şi maturizarea roiului respectiv sînt determinate de aglomerarea în stup a albinelor-doici tinere. În apicultura sistematică, **r.** este dirijată artificial, putînd fi provocată şi oprită după necesităţi.

roiuri de stele (ASTR.), grupuri de stele de provenienţă comună, relativ concentrate, legate din punct de vedere fizic. **R. de s.** se împart în: *roiuri de stele sferice* (se cunosc circa 120) şi *roiuri de stele difuze* (se cunosc peste 500). Primele sînt formate din zeci de mii şi chiar sute de mii de stele şi au o pronunţată formă sferică, cu creşterea rapidă a numărului de stele spre centru; ele au un diametru de la 40 pînă la 200 de parseci şi sînt distribuite sferic pe o distanţă pînă la 50 000 de parseci în jurul nucleului Galaxiei noastre. *R. de s. difuze* sînt alcătuite din zeci sau sute de stele şi au de obicei o formă neregulată. Ele se mai numesc *roiuri împrăştiate (deschise)* sau *galactice*, au un diametru între 3 şi 15 parseci şi sînt dispuse în planul Galaxiei. Studierea **r. de s.** este foarte importantă atît pentru cunoaşterea structurii Galaxiei, cît şi pentru înţelegerea proceselor de formare şi de evoluţie ale stelelor. V. şi asociaţii de stele.

Rojas *[róhas]*, Fernando de (c. 1465—c. 1541), scriitor spaniol, autor al celebrei tragicomedii „Celestina".

rojdánic (v. sl. *rojditi* „a se naşte"), carte care cuprinde preziceri asupra destinului oamenilor, potrivit constelaţiei (zodiei) în care s-au născut. Alături de gromovnic şi trepetnic, **r.** face parte din literatura populară de prevestire. De origine orientală (asiriană sau caldeeană), preluate apoi de bizantini, **r.** au fost răspîndite pe teritoriul patriei noastre prin intermediul unor traduceri sîrbeşti. Cel mai vechi **r.** în limba română este cel copiat în 1620 de popa Ion Românul din Codex Neagoeanus. Ulterior s-a numit *zodiac*.

Rokossovski, Konstantin Konstantinovici (n. 1896), mareşal al Uniunii Sovietice. A participat la războiul civil (1918—1920). În al doilea război mondial a comandat Armata a 16-a în timpul apărării Moscovei, apoi a fost succesiv comandantul armatelor de pe Frontul Breansk, al Donului, al Frontului central şi al Frontului I şi Frontului al II-lea bielorus.

rol^1, partitură scenică ce revine unui actor într-o piesă de teatru, unui cîntăreţ într-o operă etc. (textul şi acţiunile fizice), pentru interpretarea unui personaj; personaj de interpretat.

rol^2 **1.** (DR.), totalitatea proceselor care urmează să fie judecate într-o anumită zi de către un organ de jurisdicţie. — *Repunere pe r.*, fixare a unui termen de judecată privitor la un proces al cărui curs a fost suspendat. — *Scoatere de pe r.*, măsură prin care un organ de jurisdicţie dispune întreruperea îndeplinirii actelor de procedură referitoare la un proces (ex. în cazul nereprezentării părţilor într-o pricină civilă). **2.** (FIN.) *Rol fiscal*, registru în care organele financiare ţin evidenţa impozitelor pentru fiecare contribuabil în parte. În România se foloseşte *r.f.* unic. **3.** (NAV.) *Rolul echipajului*, lista persoanelor care alcătuiesc echipajul unei nave, ţinută la bordul acesteia.

Roland *[rolã]* (sec. VIII), conducător al mărcii Bretagne, unul dintre cei 12 pairi ai lui Carol cel Mare, comandantul ariergărzii france care, în anul 778, la **Roncevaux**, a fost atacată şi distrusă de basci. Figură centrală a poemului epic „Chanson de Roland", el întruchipează tipul ideal de cavaler medieval.

Roland *[rolã]*, *soţii* ~, revoluţionari francezi. Alături de J.P. Brissot, P.V. Vergniaud şi M.J.A. Condorcet, soţii **R.** au fost cei mai cunoscuţi reprezentanţi ai girondinilor. *Jean Marie R. de La Platière* (1734—1793) s-a sinucis după insurecţia de la 31 mai — 2 iunie 1793, iar soţia sa, *Jeanne Manon* (1754—1793), cunoscută sub numele de *Madame R.*, a fost ghilotinată.

Roland Holst *[róulant holst]*, Henriette (1869—1952) poetă olandeză. Lirica sa, influențată inițial de filozofia spinoziană („Sonete și versuri scrise în terține", 1895), reflectă mai tîrziu problematica mișcării socialiste („Noua naștere", 1902; „Între timp și veșnicie", 1934). A scris și drame lirice, eseuri, care marchează evoluția ei ulterioară către un socialism religios, și biografii (despre Tolstoi, Garibaldi, Romain Rolland, Rosa Luxemburg, Gandhi ș.a.).

roláre 1. (TEHN.) Operație de prelucrare prin deformare plastică la cald sau la rece (presare) a unor suprafețe simple sau profilate ale pieselor metalice, în scopul netezirii microasperităților și al durificării stratului superficial (ex. **r.** fusurilor la arbori, **r.** filetului la șuruburi, **r.** de netezire a tablelor etc.). **2.** (CONSTR.) Operație de netezire sau de imprimare pe suprafața stratului de tencuială ori de beton a unor adîncituri dese de o anumită formă. Se execută cu unelte numite *role*.

rólă (TEHN.), piesă sau organ de mașină avînd forma unui corp de revoluție (cilindric, conic etc.), cu lungimea mai mare decît diametrul său și care, în timpul funcționării, se poate roti în jurul unei axe. **R.** se execută din materiale metalice sau nemetalice și se folosesc ca piese componente ale unor rulmenți, la stabilirea unui contact mobil (ex. **r.** de troleu), la rularea unui mecanism pe o cale (ex. la rularea săniilor unor aparate de măsură), la ghidarea într-o anumită direcție sau la întinderea unui organ flexibil (curea, cablu) etc.

Roles, căpetenie (rege) al unui trib geto-dacic de pe teritoriul Dobrogii. Pentru ajutorul dat lui Crassus în luptele cu bastarnii în anul 29 î.e.n., Octavian August i-a acordat titlul de „prieten și aliat al poporului roman".

rólgang (TEHN.), transportor cu rulouri, folosit în industria constructoare de mașini la deplasarea pieselor de la un loc de muncă la altul și, mai ales, în industria metalurgică la deplasarea laminatelor.

Rolla, Constantin (Costache), om politic moldovean, participant la mișcarea revoluționară din 1848 și la lupta pentru Unirea Principatelor. A fost membru al Comitetului central al Unirii din Iași și deputat în Adunarea ad-hoc a Moldovei (1857). În timpul domniei lui Al. I. Cuza, a cărui alegere a susținut-o, a fost ministru al cultelor și instrucțiunii (1859) și ministru de externe (1861) în guvernul Moldovei.

Rolland *[rolã]*, Romain (1866–1944), scriitor francez. S-a născut la Clamecy. A fost profesor de istoria artelor la Sorbona. În literatură a debutat cu ciclul de piese intitulat „Teatrul revoluției" (1898–1902), încercare de teatru popular. Muzicolog pasionat, a scris o serie de studii: „Muzicieni de altădată" (1908), „Muzicieni de astăzi" (1908), „Händel" (1910), a analizat în șapte volume marile epoci de creație ale lui Beethoven, scrieri în care muzica apare ca limbaj universal și expresie a celor mai înalte năzuinți umane. S-a impus ca biograf al unor mari personalități artistice („Beethoven", 1903; „Michelangelo", 1905; „Tolstoi", 1911). Între anii 1904 și 1912 a publicat primul roman-fluviu din literatura franceză, „Jean-Christophe" (trad. rom.), povestire a vieții unui tînăr compozitor și în același timp frescă istorică în care pătrund frămîntările vremii sub aspectele cele mai variate. Romanul „Colas Breugnon" (1918, trad. rom.), al cărui erou principal este un om simplu, din popor, din sec. al XVI-lea, reprezintă un elogiu al bonomiei galice, al dragostei de viață și în același timp o sfidare adresată barbariei războiului. Între anii 1922 și 1934 a publicat romanul „Inimă vrăjită" (trad. rom. 1964), în care a urmărit trezirea conștiinței unei mic-burgheze și aderarea la comunism a fiului ei. **R.** a militat de pe poziții pacifiste împotriva primului război mondial (culegerea de articole „Deasupra învălmășelii", 1915; romanele „Pierre și Luce", 1920, și „Clérambault", 1920), a salutat cu entuziasm Revoluția din Octombrie, iar în perioada dintre cele două războaie mondiale a fost un aprig promotor al luptei antifasciste. Ca președinte al Ligii internaționale a luptătorilor pentru pace, a condamnat agresiunea împotriva Abisiniei și intervenția militară a lui Hitler și Mussolini în Spania. Prezent în actualitatea politică, și-a ridicat glasul pentru apărarea luptătorilor de la atelierele „Grivița", înfierînd samavolnicia autorităților burghezo-moșierești. **R.** este și cel care l-a descoperit și promovat pe Panait Istrati. Oscilările sale între exaltarea destinului personalităților eroice, sub influența lui Nietzsche, și teoria tolstoiană a nonviolenței (lucrarea „Mahatma Gandhi", 1923), izvorîte dintr-un sentimentalism neoromantic, au generat confuzii și au umbrit uneori viziunea sa filozofică. Dar generozitatea predominantă a lui **R.** transmite mesajul unui umanism militant, purtător al unor nobile și îndrăznețe idealuri croite pe măsura aspirațiilor vitale ale omului. Prin aceasta, **R.** aparține tradiției marilor conștiințe europene ale Franței. Premiul Nobel (1915).

R. Rolland

Rolle *[rol]*, *teorema lui* ~ (MAT.), teoremă care afirmă că, dacă o funcție $f(x)$ este con-

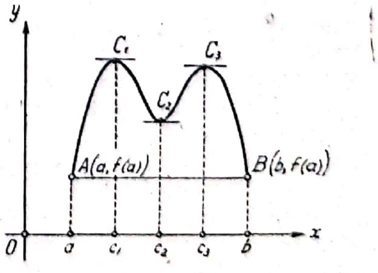

Interpretarea geometrică a teoremei lui Rolle

Forumul din Roma

tinuă pe un interval închis $[a, b]$, derivabilă în intervalul deschis (a, b) şi ia valori egale la extremităţile acestui interval, $f(a)=f(b)$, atunci există cel puţin un punct $c\in(a, b)$ în care derivata funcţiei se anulează, $f'(c)=0$. Teorema poartă numele matematicianului francez *Michel Rolle* (1652—1719), care a publicat-o în 1691.

Roller, Mihail (1908—1958), istoric român. S-a preocupat de istoria patriei şi îndeosebi de istoria mişcării muncitoreşti din România. A fost membru al Academiei R.P.R. Membru al P.C.R. din 1926, a activat în presa ilegală a partidului şi în organizaţiile de masă create şi conduse de partid. A făcut parte din comitetul de coordonare a Tratatului de istorie a României. Sub îngrijirea sa au fost publicate şi numeroase documente din istoria patriei. Op. pr.: „Anul revoluţionar 1848“ (1948), „Studii şi note ştiinţifice privind istoria României“ (1956), „Scrieri istorice şi social-politice“ (1957).

Rollon (Hrolf) (? — 927), conducător normand. La începutul sec. al X-lea a cucerit teritoriul de la gurile Senei, care i-a fost recunoscut ca ducat (ducatul Normandiei) în anul 911, în schimbul acceptării suzeranităţii regelui francez Carol al III-lea cel Simplu.

rolul activ al organului de jurisdicţie, principiu de bază în procesul socialist, constînd în obligaţia organului de jurisdicţie de a da un sprijin continuu părţilor în apărarea drepturilor lor, precum şi de a manifesta iniţiativă în stabilirea exactă a faptelor care interesează pricina.

„Rolul muncii în procesul de transformare a maimuţei în om“, studiu de antropologie filozofică al lui F. Engels, scris în 1876, care reprezintă o contribuţie remarcabilă la explicarea materialistă a apariţiei omului şi a societăţii omeneşti. Potrivit tezei fundamentale a lucrării, omul s-a creat pe sine însuşi prin muncă, sau munca l-a creat pe om. Diferenţierea mîinii de picior sub raport funcţional, realizarea şi stabilizarea mersului vertical, dezvoltarea creierului, făurirea uneltelor, apariţia limbajului, gîndirii şi conştiinţei, formarea societăţii omeneşti reprezintă momentele principale ale procesului de transformare a maimuţei în om. În acest proces a existat o interacţiune între muncă, limbaj, gîndire şi societate, factorul primordial, determinant fiind munca efectuată cu ajutorul uneltelor. Prin transformarea conştientă a naturii potrivit nevoilor sale, omul a triumfat şi continuă să triumfe asupra necesităţii oarbe care domină în natură. Evoluţia istorică a omului, arată Engels în încheiere, a creat condiţiile ca el să poată triumfa şi asupra necesităţii oarbe care domină relaţiile sociale, să devină stăpînul conştient al acestora în condiţiile transformării revoluţionare a societăţii.

Roma, capitala Italiei, situată în partea central-vestică a Peninsulei Italice, pe cursul inferior al fluviului Tibru, în regiunea Lazio. În limitele **R.** este cuprins oraşul-stat Vatican. Este primul oraş al ţării ca număr de locuitori: 2 472 540 (1965) şi mare centru politic, financiar, cultural. Ca pondere în producţia industrială, **R.** este depăşită de alte oraşe italiene. Principalele ramuri sînt industria construcţiilor de maşini şi de prelucrare a metalelor, industria radiotehnică, textilă, alimentară, de pielărie-încălţăminte, chimică şi producţia cinematografică (Cinecittà). Nod feroviar, rutier şi aerian. Universitate şi alte institute de învăţămînt superior şi de cercetări ştiinţifice. Academia Santa Cecilia (cea mai veche academie muzicală din lume), academii de arte, biblioteci şi mari muzee. Este unul dintre cele mai importante centre turistice din lume. Construită pe mai multe coline

(Aventin, Celio, Palatin, Campidoglio, Esquilin, Viminal, Quirinal, Pincio, Gianicolo, Vatican, Monte Citorio şi Monte Testaccio, ultimele două artificiale), **R.** are o dispoziţie urbanistică deosebit de complexă şi originală, aparent haotică, în realitate adaptată reliefului foarte modulat. Acumularea de monumente din diferite epoci a impus pe parcurs rezolvarea a numeroase probleme de compoziţie şi perspectivă, ceea ce conferă fiecărui cartier o structură specifică, dominanta fiind de fiecare dată un monument sau un ansamblu arhitectonic de prestigiu. Prin numărul şi valoarea monumentelor, **R.** este un adevărat oraş-muzeu. Din antichitatea romană sînt de citat: templul rotund al zeiţei Vesta, ansamblul forumului, teatrul lui Marcellius, Panteonul, Coliseul, palatul lui Septimiu Sever, forumul şi columna lui Traian, termele lui Caracalla, bazilica lui Constantin ş.a. Din perioada medievală sînt importante bisericile San Lorenzo, Santa Maria in Trastevere şi altele, cele mai multe în stil preromanic şi romanic. Renaşterea a acoperit **R.** cu monumente valoroase: bazilica Sfîntul Petru, construită de Michelangelo şi alţii, palatul Vaticanului, palatul Farnese, Villa Medici etc. Din perioada barocului datează o profuziune de palate şi biserici (Chiesa del Gesù, biserica San Ignazio etc.), unele realizate de artişti vestiţi, ca Bernini şi Borromini. Epoca modernă a contribuit de asemenea la urbanismul **R.** cu edificii monumentale: Foro italico, cetatea universitară, staţiunea Termini, mausoleul delle Fosse Ardeatine. — *Istoric.* Potrivit tradiţiei, **R.** a fost întemeiată în anul 753 î.e.n. de *Romulus* şi *Remus*; însă cea mai veche aşezare descoperită aici datează, potrivit materialelor arheologice, de prin sec. al X-lea î.e.n. De la sfîrşitul sec. al VI-lea î.e.n., **R.** a devenit centrul politic al republicii sclavagiste romane, iar din sec. I. î.e.n. al Imperiului roman. În anul 64, în timpul domniei lui Nero, o mare parte a oraşului **R.** a fost mistuită de incendiu. Reconstruită în timpul Flavilor, **R.** a fost mărită, mai ales sub împăraţii Traian, Adrian şi Caracalla. Mutarea capitalei imperiului la Constantinopol (330), împărţirea imperiului (395), căderea Imperiului roman de apus (476) şi migraţiunea popoarelor au dus la decăderea oraşului. În evul mediu a fost reşedinţă papală, iar din sec. al VIII-lea capitală a regiunii papale (pînă în 1870), transformîndu-se într-un centru politic-ecleziastic al Europei de apus. În 1084 a fost pustiită de normanzi. A fost un teatru al luptei de clasă dintre masele populare şi feudali. Răsculaţii au declarat oraşul republică în 1145—1155 sub conducerea lui *Arnaldo da Brescia* şi în 1347—1354 sub conducerea lui *Cola di Rienzo*. **R.** a cunoscut o perioadă de mare înflorire în timpul Renaşterii. În sec. XVII—XVIII a fost unul dintre marile centre artistice europene. În 1809—1814 a fost inclusă în imperiul napoleonean. A fost centrul Republicii romane (noiembrie 1848—iulie 1849), condusă de *Garibaldi* şi *Mazzini* şi instaurată în cursul revoluţiei din 1848—1849. Ocupat de armatele regatului Italiei (1870), oraşul a devenit în 1871 capitala ţării. La sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea s-a dezvoltat rapid din punct de vedere industrial şi urbanistic şi a devenit unul dintre principalele centre ale mişcării muncitoreşti. În timpul celui de-al doilea război mondial a fost puternic bombardată (mai ales în 1943). La 8 septembrie 1943 a fost ocupată de trupele hitleriste, din stăpînirea cărora a fost eliberată în iunie 1944.

Roma (Imperiul roman), stat sclavagist, unul dintre cele mai puternice şi mai mari state ale lumii antice. Cea mai veche perioadă din istoria Romei este cunoscută în istorie sub numele de „perioada regalităţii", care ar fi durat, potrivit tradiţiei, aproximativ două secole şi jumătate (753—509 î.e.n.). Organizarea socială a Romei în această perioadă era democraţia militară; locuitorii Romei (*populus romanus*) erau împărţiţi în trei triburi a cîte zece curii, fiecare curie avînd cîte zece ginţi. Principalele instituţii politice ale statului roman incipient erau adunarea bătrînilor (*senatus*), adunarea poporului pe curii (*comitia curiata*), care alegea pe toţi magistraţii, şi regele (*rex*), ales de adunarea poporului. În cursul evoluţiei sale din această perioadă, populaţia Romei s-a împărţit în *patricieni* (aristocraţia gentilică) şi *plebei* (reprezentanţi ai triburilor aservite), amîndouă categoriile fiind formate din oameni liberi, sclavia, incipientă, avînd un caracter patriarhal. În sec. al VI-lea î.e.n., Roma a cunoscut o perioadă de dominaţie politică etruscă, care a influenţat tradiţia, instituţiile politice şi arhitectura secolelor următoare. La sfîrşitul sec. al VI-lea î.e.n. (potrivit tradiţiei romane în anul 509 î.e.n.), la Roma s-a instituit republica, autoritatea regală fiind înlo-

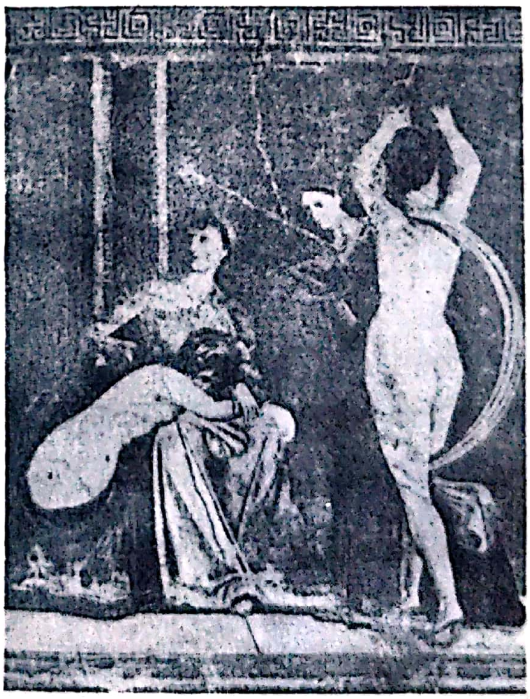

Frescă de la vila Misterelor din Pompei (sec. I î.e.n.)

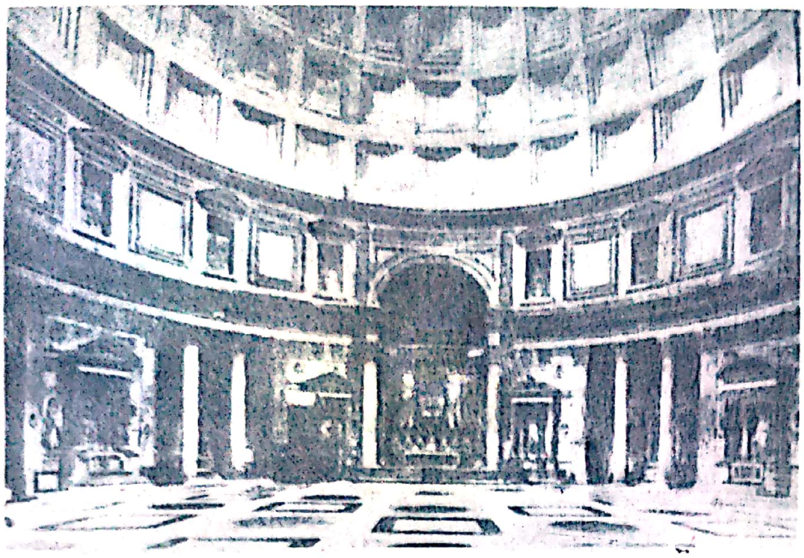

Panteonul din Roma: interior (27—25 î.e.n.)

cuită prin aceea a doi magistrați, numiți la început *praetori*, iar apoi *consuli*, aleși dintre patricieni, de către adunarea poporului. Senatul, alcătuit din patricieni, a devenit organul suprem al puterii în republica romană, dînd acesteia un caracter net aristocratic. În cursul unui îndelungat proces istoric (sec. VI—III î.e.n.) s-au efectuat importante reforme sociale, care au pus bazele organizării statului roman în forma cunoscută de istorie. Principalul conținut al istoriei interne a statului roman în perioada republicană timpurie îl constituie lupta plebeilor cu patricienii pentru pămînt și pentru egalitate în drepturi politice. Lupta dintre patricieni și plebei, încheiată în anul 287 î.e.n., a dus la importante modificări în structura socială a statului roman; populația liberă a Romei s-a împărțit în caste *(ordines)*, în fruntea cărora era noua aristocrație *(nobilitas)*, alcătuită din vîrfurile patriciene și plebeiene. În a doua jumătate a sec. al V-lea î.e.n., Roma, dispunînd de o excelentă organizare militară, a inițiat o politică expansionistă în Latium, apoi în Italia. În urma războiului cu coaliția orașelor latine (340—338 î.e.n.), care i-a adus hegemonia în Latium și a războaielor cu samniții (343—341, 327—304 și 298—290 î.e.n.), Roma a cucerit întreaga Italie centrală de pe ambii versanți ai Apeninilor. După cucerirea Italiei centrale, Roma a ajuns în conflict cu orașele grecești din sudul Italiei. În urma războiului cu regele Epirului, Pyrrhos (280—275 î.e.n.), și a asediului Tarentului (272 î.e.n.), Roma a ocupat toată Italia de sud. După ocuparea Italiei și organizarea ei din punct de vedere politic, social-economic și administrativ, interesele Romei s-au ciocnit de cele ale Cartaginei. Lupta pentru supremație în bazinul apusean al Mării Mediterane a dus la cele trei războaie denumite, după numele dat de romani cartaginezilor, *războaie punice* (264—241, 218—201 și 149—146 î.e.n.). În urma primului război punic, Roma a obținut Sicilia, dar forța economică, politică și militară a Cartaginei rămînea aproape intactă. În cursul celui de-al doilea război punic (218—201 î.e.n.), armata cartagineză, condusă de Hanibal, a invadat Italia, pricinuind armatei romane înfrîngeri zdrobitoare la lacul *Trasimene* (217 î.e.n.) și mai ales la Cannae (216 î.e.n.). Dar tactica temporizatoare elaborată de Fabius Cunctator, precum și campaniile din Spania și Africa, conduse de Publius Cornelius Scipio, au hotărît soarta războiului; Cartagina a suferit o grea înfrîngere la Zama (202 î.e.n.) și a pierdut în favoarea Romei toate posesiunile de peste mări. Roma a obținut, în urma celui de-al doilea război punic, hegemonia în bazinul apusean al Mării Mediterane și și-a îndreptat atenția spre răsărit (unde ocupase *Iliria*). În urma a trei războaie (215—205, 200—197 și 171—168 î.e.n.), Macedonia a fost înfrîntă și supusă. După înfrîngerea unei mari răscoale antiromane (149—148 î.e.n.), Macedonia a fost transformată în provincie romană, iar în 146 î.e.n., după înfrîngerea răscoalei ligii aheene, orașele grecești au fost subordonate provinciei romane Macedonia. În acest timp, Cartagina s-a refăcut din punct de vedere economic; un nou război, al treilea război punic (149—146 î.e.n.), provocat de romani, a avut drept rezultat zdrobirea Cartaginei (care a fost dărîmată), includerea teritoriilor acesteia în provincia romană Africa. După consolidarea stăpînirii

Basorelief de la *Ara Pacis Augustae* reprezentînd „aerul, pămîntul și apa" (13 î.e.n.)

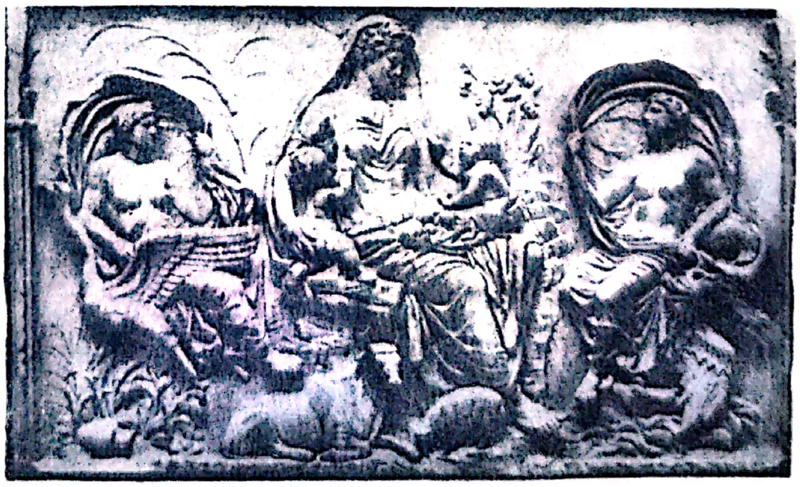

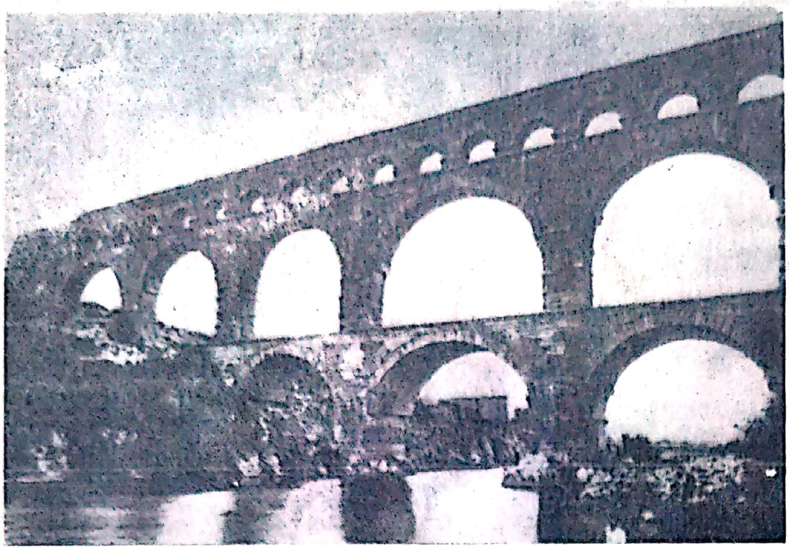

„Pont du Gard". Nîmes, Franţa (sec. I e.n.)

lor în Peninsula Balcanică şi după zdrobirea Cartaginei, romanii au început ofensiva pentru cucerirea teritoriilor asiatice. În 129 î.e.n., regatul Pergamului şi posesiunile sale au fost transformate în provincie romană; aceeaşi soartă a împărtăşit-o Bithynia în 75 î.e.n. În Asia Mică rămînea liber regatul Pontului, care, sub conducerea lui Mitridate al VI-lea Eupator (111—63 î.e.n.), a închegat în jurul lui o vastă uniune politică îndreptată împotriva Romei. În urma a trei războaie (89—85, 83—81 şi 73—63 î.e.n.), Roma a înfrînt pe Mitridate, ocupînd toate teritoriile stăpînite sau controlate de acesta. Profitînd de puternica criză politică a statelor elenistice, romanii au înfrînt şi au transformat în provincii romane statul Seleucizilor (Siria) în 64—63 î.e.n. şi statul Ptolemeilor (Egiptul) în 30 î.e.n., Roma impunîndu-şi astfel hegemonia şi în bazinul răsăritean al Mării Mediterane. În sec. II—I î.e.n., ca urmare a transformării Romei într-un mare stat maritim, s-au dezvoltat comerţul, capitalul financiar şi cămătăresc şi a crescut rolul cavalerilor în viaţa politică şi socială a statului. Spre sfîrşitul sec. I î.e.n., Roma devenise unul dintre cele mai mari şi mai puternice state ale lumii antice. Creşterea imensă a numărului de sclavi în urma războaielor de cucerire şi introducerea pe scară **largă a muncii acestora în producţie au marcat generalizarea modului de producţie sclavagist la Roma.** Consecinţele principale ale acestui fapt, eliminarea treptată a producătorilor liberi, concentrarea pămîntului şi formarea latifundiilor, precum şi ascuţirea contradicţiilor sociale au provocat o largă mişcare socială pentru înfăptuirea unei reforme agrare, condusă de fraţii Caius şi Tiberius Gracchus. În sec. II—I î.e.n. au avut loc puternicele răscoale ale sclavilor din Sicilia (136—132 şi 104—101 î.e.n.) şi răscoala condusă de Spartacus (73—71 î.e.n.), una dintre cele mai puternice răscoale ale sclavilor cunoscute în istorie. În acelaşi timp s-au răsculat şi aliaţii italici ai Romei (războiul aliaţilor, 90—88 î.e.n.), care, deşi înfrînţi, au obţinut cetăţenia romană. Mişcarea socială a Gracchilor, răscoalele sclavilor, războiul aliaţilor, complotul lui Catilina au fost semne ale crizei politice şi sociale a republicii romane. Această criză a ieşit mai puternic în evidenţă în prima jumătate a sec. I î.e.n., în războiul civil dintre *popularii* conduşi de Marius şi *optimaţii* conduşi de Sylla. Încercînd să rezolve criza, conducătorii armatei, ai cavalerilor şi ai plebei, Pompei, Crassus şi Cezar, s-au unit, formînd *primul triumvirat* (59 î.e.n.). Lupta pentru putere a luat forme ascuţite. După ce în 52 î.e.n. Pompei a fost ales consul fără coleg, instituind în fapt dictatura, Cezar a trecut Rubiconul (49 î.e.n.) în fruntea armatei cu care cucerise Galia (58—52), a ocupat întreaga Italie, l-a înfrînt pe Pompei şi pe partizanii acestuia, devenind conducător unic al statului roman. Senatul l-a numit pe Cezar dictator pe termen nelimitat, tribun pe viaţă şi cenzor. Reformele înfăptuite de Cezar au netezit calea instaurării imperiului. Lupta pentru putere, care a continuat cu şi mai multă violenţă după asasinarea lui Cezar (44 î.e.n.), s-a sfîrşit, după un lung război civil, cu instituirea principatului de către Octavian August (27 î.e.n.). În timpul principatului s-a întărit proprietatea funciară mijlocie şi s-au dezvoltat viaţa orăşenească, meşteşugurile şi comerţul. În sec. I î.e.n. şi sec. I e.n., şi mai ales în perioada lui August (numită şi „epoca de aur“ a artei şi literaturii romane), cultura romană a atins apogeul. Cele mai remarcabile personalităţi ale epocii au fost oratorul Cicero, poeţii Virgiliu, Horaţiu, Ovidiu, istoricii Salustiu, Cezar, Trogus Pompeius, Titus Livius, Tacit, Suetoniu, naturalistul Pliniu cel Bătrîn. În sec. I e.n., în timpul dinastiei iulio-claudice (14—68) şi al dinastiei Flavilor (69—96), puterea personală a cîştigat teren în dauna autorităţii tradiţionale a senatului. Au avut loc dese mişcări sociale (în Galia şi Spania) şi răscoale ale populaţiilor supuse, dintre care cea mai puternică a fost aceea din Iudeea (66—70). Sec. I—II e.n. se caracterizează prin cea mai mare dezvoltare a societăţii sclavagiste romane, prin întărirea imperiului şi prin maxima extindere teritorială. În timpul domniei lui Traian, Adrian, Antoninus Pius, Marcus Aurelius, Imperiul roman atinge culmea puterii sale. El se întindea din Britania pînă în Arabia şi din nordul Mării Negre pînă în nordul Africii, transformînd Marea Mediterană într-o mare interioară („Mare internum“).

Instaurarea dominației mondiale a Romei a fost însoțită de răspîndirea relațiilor sclavagiste într-o măsură necunoscută pînă atunci. O caracteristică însemnată a perioadei sec. I—II e.n. a fost întărirea procesului de „romanizare" a provinciilor, unde locul vechilor rînduieli a fost luat de cultura și de civilizația superioară a Romei și creșterea rolului provincialilor în viața imperiului. Traian (98—117), primul provincial devenit împărat, i-a înfrînt pe daci în două campanii sîngeroase (101—102 și 105—106), transformînd cea mai mare parte a Daciei în provincie romană. În sec. al III-lea, Imperiul roman a intrat în criză; pe plan politic, aceasta s-a manifestat în desele schimbări de împărați în urma războaielor civile dintre pretendenți, în slăbirea rolului aristocrației senatoriale, în creșterea rolului politic al armatei, în tendințele unor provincii de a se rupe de imperiu (Galia, Hispania, Britania și regatul Palmyrei) și în răscoale ale colonilor și populațiilor supuse; în această perioadă a început marea mișcare a bagauzilor (sec. III—V) din Galia și din Hispania. În sec. al III-lea sînt remarcabile domniile împăraților Septimiu Sever, Aurelian și Dioclețian. În timpul lui Aurelian, administrația romană a părăsit Dacia, sub presiunea goților și a dacilor liberi. Dioclețian (284—305) a instaurat forma de guvernămînt a *dominatului*, formă a monarhiei absolute, care întărea puterea împăratului și a pus capăt pentru moment, prin reformele inițiate, crizei din sec. al III-lea. Începînd din sec. al II-lea, în agricultură, dată fiind lipsa de interes a sclavilor pentru muncă și primejdia folosirii unui prea mare număr de sclavi, a apărut și s-a dezvoltat forma de dependență a populației rurale față de marii proprietari de pămînt, cunoscută sub numele de colonat, una dintre cele mai importante manifestări ale crizei modului de producție sclavagist. Ca urmare a incursiunilor triburilor „barbare" de la granițele imperiului, a anarhiei interne crescînde și a imposibilității puterii centrale de a mai asigura pacea, în sec. al III-lea centrele vieții economice decad, legăturile comerciale dintre provinciile imperiului se destramă, tendințele centrifuge ale acestora se accentuează. Provinciile încep să ducă o viață aparte, diferențiindu-se; în cadrul lor, latifundiile se transformă în unități economice închise. Constantin cel Mare (306—337) a continuat reformele sociale și politice ale lui Dioclețian; el a împărțit imperiul în patru prefecturi (Galia, Italia, Iliria și Orientul), a mutat capitala la Constantinopol, oraș clădit de el. În anul 313 a dat edictul de toleranță în favoarea creștinismului. Dar, sfîșiat de luptele interne pentru putere, de creșterea luptei de clasă, de atacurile popoarelor din afară, Imperiul roman nu mai putea să revină la vechea lui strălucire. La sfîrșitul sec. al IV-lea, Theodosius (379—395) a realizat ultima reunire a imperiului sub o singură autoritate. După moartea sa, imperiul s-a împărțit definitiv în formațiunile politice cunoscute sub numele de *Imperiul roman de apus* și *Imperiul roman de răsărit*. Dezvoltarea acestor două state a fost diferită. În Imperiul roman de apus, prăbușirea orînduirii sclavagiste s-a făcut spectaculos și a fost însoțită de războaie, răscoale populare și invazii pustiitoare. Teritoriul statului s-a redus mereu, tronul a devenit o jucărie în mîinile căpeteniilor „barbare" ale armatei. În anul 410, Roma a fost ocupată și jefuită de vizigoți, conduși de Alaric și în 455 de vandali, conduși de Genseric. În anul 476, ultimul împărat roman, Romulus Augustulus, a fost detronat de *Odoacru*, comandantul mercenarilor germani, și pe teritoriul Italiei s-a constituit primul regat „barbar". Imperiul roman de răsărit, adaptîndu-se, datorită unor condiții speciale, dezvoltării istorice, s-a transformat, în urma unor procese complexe, într-un stat feudal, cunoscut sub numele de Imperiul bizantin, care a continuat să existe pînă în sec. al XV-lea. — *Filozofia în Roma antică* s-a dezvoltat de la sfîrșitul sec. al III-lea î.e.n. și începutul sec. al II-lea î.e.n., adaptînd necesităților sociale ale vieții romane o serie de sisteme filozofice foarte influente din cultura elenistă. În sec. al II-lea î.e.n. a pătruns la Roma doctrina școlii stoice; Panaetius din Rodos (c. 185—110 î.e.n.) și discipolul acestuia Poseidonius din Apameea (135 î.e.n.—51 î.e.n.), au întemeiat așa-numitul *stoicism mijlociu*, care a introdus în mod eclectic în stoicism elemente ale platonismului. Tot în sec. al II-lea î.e.n. s-a răspîndit la Roma *epicu-*

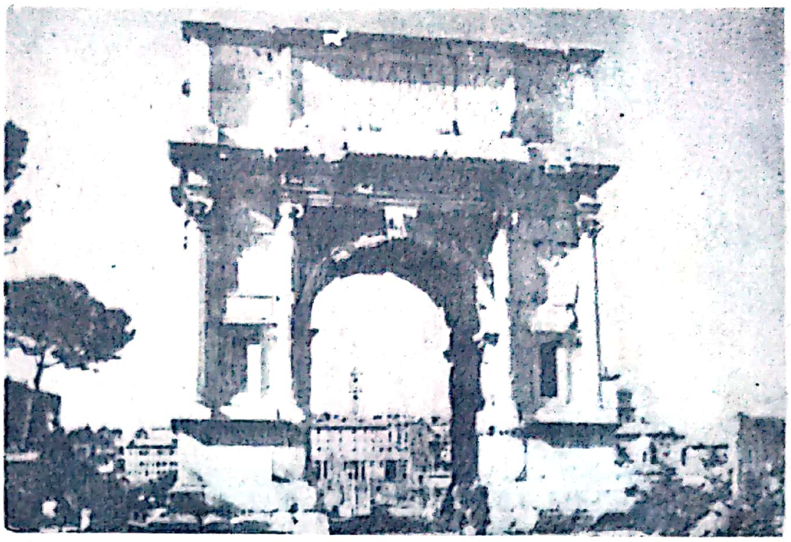

Arcul lui Titus (70 e.n.)

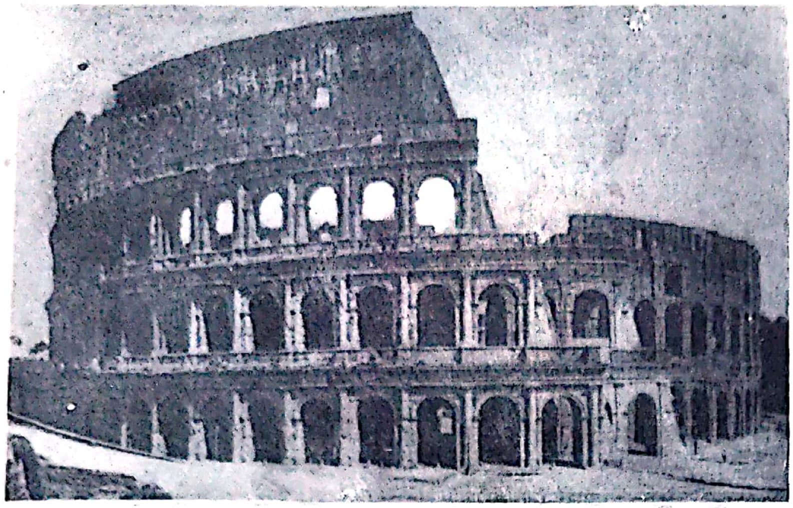

Colosseum (80 e.n.)

reismul, reprezentat de Filodem din Gadara, care a întemeiat în sec. I î.e.n. o școală filozofică lîngă Neapole, și de marele gînditor materialist și ateist Lucrețiu (sec. I î.e.n.). Epicureismul a influențat și pe poeții Virgiliu și Horațiu. Gînditori ca Cicero și Marcus Terentius Varro au adoptat poziții eclectice. În perioada crizei imperiului sclavagist roman au început să se răspîndească pe scară largă concepții filozofice mistice, cum au fost cele susținute de Filon din Alexandria (c. 25 î.e.n.—c. 40 e.n.) și de *neopitagoricieni* (Apollonius din Tyana, Moderatus ș.a.). În aceeași perioadă, în sec. I—II e.n., se dezvoltă *stoicismul tîrziu*, reprezentat de Seneca, Epictet și Marc Aureliu, la care se accentuează trăsăturile idealiste, religioase și pesimiste ale doctrinei stoice. Începînd din sec. al III-lea e.n., s-a dezvoltat, ca o reacție a filozofiei „păgîne" față de creștinism, doctrina idealistă mistică a neoplatonismului, întemeiat de Ammonius Saccas (sec. al III-lea) și de Plotin (sec. al III-lea). În afara curentelor mistice s-a dezvoltat la Roma, în primele secole ale erei noastre, școala peripatetică, reprezentată, printre alții, de medicul Galenus și de Alexandru din Afrodisias, precum și scepticismul (Ainesidemos, Agrippa și Sextus Empiricus). Ultima școală filozofică necreștină la Atena a fost închisă de împăratul Iustinian în anul 529. O trăsătură specifică a gîndirii sociale la Roma o reprezintă marea dezvoltare a istoriografiei și a *teoriei dreptului*; dreptul roman a exercitat o puternică influență și asupra dezvoltării de mai tîrziu a teoriilor juridice. — *Arta Romei antice.* Prin arta **R.** antice se înțelege nu numai arta care s-a dezvoltat în metropolă, ci și realizările artistice din provincii. Istoria artei romane se divide în două mari perioade: republicană și imperială. În prima parte a perioadei republicane, pînă către sec. al III-lea î.e.n. (așa-numita perioadă primitivă), arta **R.** antice a fost puternic influențată de arta etruscă. Principalele elemente ale arhitecturii etrusce, arcul și cupola, au fost mult utilizate în arhitectura romană; tot de la etrusci, romanii au preluat sistemul construcțiilor de apeducte, tehnica tăierii pietrii și prelucrarea metalelor. Din această perioadă datează închisoarea mamertină, templul lui Iupiter Capitolinul etc. Începînd din sec. al III-lea î.e.n., pătrund în arta romană influențele elenistice, care, altoite pe fondul tradițional, vor constitui un factor definitoriu în perioada următoare. O prelucrare tot mai abilă a materialelor, folosirea pe scară largă a betonului, constanta preocupare pentru realizarea, cu minimum de cheltuială, a unor edificii grandioase și cu apareiaj complex au asigurat arhitecturii romane din perioada imperială o diversitate și măreție fără precedent în arta antică. Preluînd din arhitectura elenistică sistemul ordinelor grecești, romanii au preferat corinticul, pe care l-au interpretat în nenumărate forme decorative, creînd în cele din urmă un ordin nou, ordinul compozit. De asemenea, în arhitectura romană a fost folosit așa-numitul ordin toscan, de origine etruscă. În perioada imperială, arhitectura romană a atins deplina maturitate. Definitorii pentru arhitectura romană din această perioadă sînt: a) folosirea blocajului și placajului în construcții (miezul zidului era alcătuit dintr-o masă informă de pietre și cărămizi legate prin mortare, fațadele fiind placate cu piatră fățuită sau marmură divers colorată în cazul construcțiilor pretențioase); b) îndrăzneața întrebuințare a arcului și cupolei (Panteonul din **R.** are o cupolă cu diametrul de 43,30 m); c) varietatea și măreția programelor arhitectonice. Construcțiile erau încadrate într-un sistem urbanistic precis, constînd în esență din două axe stradale perpendiculare (carda și decumanum), la intersecția cărora se afla piața principală, forul. Arhitecții romani au tratat cu multă libertate programele statornicite în arhitectura greacă (temple, bazilici, amfiteatre), creînd în același timp programe noi. Pornindu-se de la prototipuri grecești, au fost construite temple dreptunghiulare (templul Fortunei virile) sau circulare (templul Vestei, Panteonul). Un loc important în arhitectura publică îl ocupau termele, uneori de proporții grandioase (termele lui Caracalla), teatrele (teatrul lui Marcellus), circurile (Colosseum), amfiteatrele (amfiteatrul Castrense), bazilicile (bazilica lui Maxențiu), arcurile de triumf (arcul lui Titus, arcul lui Constantin). Construcțiile dobîndeau deseori rezolvări de o certă valoare inginerească și artistică, apeductele de la Sequoia (Spania) și Gard (Franța), ca și podul de pe Via Aurelia (Roma),

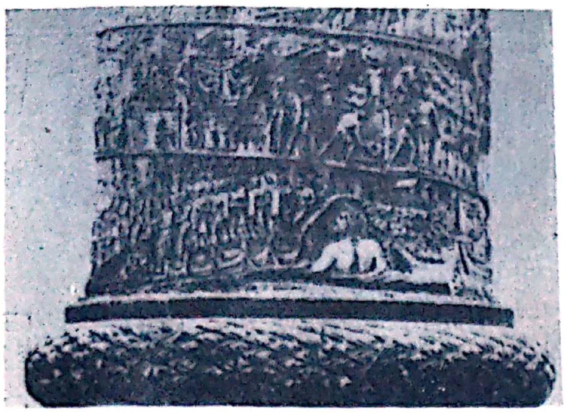

Columna lui Traian. Fragment (113 e.n.)

fiind exemple de notorietate universală. Palatele şi vilele de lux ale patriciatului roman uimesc şi azi prin amploare şi prin rafinamentul amenajărilor. Curţile interioare şi încăperile palatelor erau decorate cu statui şi picturi murale, foarte multe inspirate din arta greacă (Palatul Flaviilor de pe Palatinum-Roma, Vila lui Adrian la Tivoli, Palatul lui Diocleţian din Split-Iugoslavia, casa Poetului şi casa Faunului din Pompei). În sculptură, romanii au fost puternic influenţaţi de statuara greacă. Deosebit de interesante ca document istoric sînt reliefurile care decorează monumentele triumfale evocînd războaiele R. cu diferite popoare (Columna lui Traian şi Columna lui Aureliu-Roma, Monumentul de la Adamclisi-Dobrogea). De reală valoare artistică sînt reliefurile, amintind arta elenistică, care decorează Altarul Păcii (Ara Pacis), ridicat de Octavian August (13 î.e.n.) la Roma. Sculptura romană a excelat în arta portretului, gen în care au fost realizate numeroase opere remarcabile prin puterea de caracterizare a personajelor (bustul lui Nero, bustul lui Caracalla, bustul lui Gordianus). Pictura s-a bucurat de un real prestigiu în **R.** antică atît în decorarea edificiilor publice şi a locuinţelor, cît şi în ornamentarea sarcofagelor şi a mobilierului. Cele mai frumoase exemple de pictură romană s-au păstrat pe pereţii unor vile din Pompei şi Roma. Dezvoltînd tradiţiile picturii elenistice, alexandrine în primul rînd, pictorii romani au realizat opere caracterizate prin vioiciunea cromatică, prin efectele de lumină şi prin libertatea tratării (decoraţiile din Casino Rospigliossi - Roma, din casa Poetului-Pompei etc.). În provincii, în funcţie de tradiţiile artistice locale, au avut loc şi unele sinteze care nu se mai regăsesc în alte părţi. Deosebit de importantă a fost arta romană din provincia Siria, unde au fost realizate monumente de dimensiuni colosale (templul lui Iupiter Heliopolitanul din Baalbek) şi unde s-a constituit un anume tip de bazilică, transmis apoi arhitecturii medievale bizantine şi romanice. Pe teritoriul României, arta **R.** este reprezentată prin cîteva monumente importante: monumentul triumfal de la Adamclisi, ridicat de Traian în anul 105, forul şi amfiteatrul din Sarmizegetusa, podul de la Turnu-Severin, construit de către arhitectul Apolodor din Damasc (101), mozaicul de la Constanţa (sec. II—III) etc. În muzeele arheologice din Bucureşti, Constanţa, Cluj, Deva etc. se păstrează numeroase statui de epocă romană, vase de lut, obiecte de artă, care ilustrează excepţionala înflorire a artelor şi meşteşugurilor pe teritoriul Daciei romane.

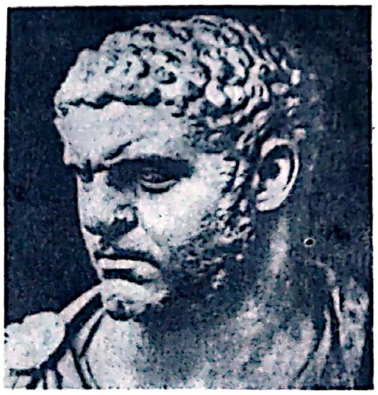

Portretul împăratului Caracalla

Romains *[romẽ]*, Jules (n. 1885), scriitor francez, membru al Academiei Franceze. A fost promotorul unanimismului, pe care l-a ilustrat atît în versuri („Viaţa unanimă“, 1908), cît şi în proză. Romanul său „Oameni de ispravă“ (28 vol., 1932—1956) este o cronică stufoasă a societăţii franceze şi europene din primele decenii ale secolului nostru, în care multe pagini de descriere realistă sînt umbrite de idei politice retrograde. **R.** a scris şi piese de teatru, dintre care cea mai izbutită, comedia „Knock, sau Triumful medicinii“ (1923), este o satiră la adresa medicilor şarlatani.

român (LIT.) **1.** (În evul mediu), operă narativă în proză sau în versuri, scrisă într-o limbă romanică (ex. „Roman de la Rose“, „Roman de Renart“). **2.** Specie a genului epic, care cuprinde o acţiune de o relativă amploare şi complexitate, desfăşurată de-a lungul unei anumite perioade, care angajează, de obicei, mai multe personaje şi care presupune un anumit grad de adîncime a observaţiei sociale şi a analizei psihologice. Specific mai ales literaturilor moderne, **r.** există ca manifestare epică, nu întotdeauna distinctă, încă din antichitate (Petronius, Apuleius, Longos, Heliodor) şi evul mediu (sub forma **r.** cavalereşti, eroice, galante, pastorale, scrise în spirit aristocratic). În perioada Renaşterii, **r.** cunoaşte primele sale concretizări moderne, ca viziune şi modalitate, o sferă de cuprindere tematică şi tipologică mai largă, prin Rabelais, Cervantes, proza picarescă. În epocile următoare, în funcţie de schimbările sociale care au loc, de îmbogăţirea continuă a ariei de cunoaştere, de dezvoltarea generală a ştiinţei şi filozofiei, a literaturii şi artei înseşi, ca şi prin contribuţiile unor scriitori deosebit de originali, **r.** se diversifică atît sub raportul problemelor abordate, cît şi sub acela al mijloacelor de expresie, devenind, progresiv (începînd mai cu seamă din sec. al XIX-lea), una dintre speciile cele mai reprezentative şi mai cultivate, exprimînd gustul şi mentalitatea momentului istoric respectiv şi tinzînd să contureze tablouri sugestive ale epocii. Prin W. Scott, Dickens, Thackeray (în Anglia), Goethe (în Germania), Manzoni, Verga (în Italia), Stendhal, Balzac, Flaubert, Zola (în Franța), Dostoevski, Tolstoi (în Rusia) ș.a., **r.** își demonstrează exemplar viabilitatea și adaptabilitatea. Cunoscînd numeroase modalități și devenit, prin aceasta, un gen „proteic", el atinge ulterior o largă dezvoltare în toate literaturile lumii, impunînd atenției, și în sec. al XX-lea, cîteva nume de prestigiu universal: A. France, R. Rolland, M. Proust (în Franța), J. Galsworthy, J. Joyce (în Anglia), Th. Mann, H. Mann, R. Musil (în Germania), S. Undset, K. Hamsun, S. Lagerlöf (în țările scandinave), Dreiser, Hemingway, Faulkner, Steinbeck, Dos Passos, Caldwell (S.U.A.), Gorki, Șolohov, Leonov (în U.R.S.S.) ș.a. Potrivit temelor tratate, viziunii estetice, modalității curentului artistic în care se integrează, există **r.** romantic (V. Hugo); realist (Flaubert); naturalist (Zola); suprarealist (R. Queneau); filozofic (Voltaire); sentimental (G. Sand); umoristic și de moravuri (Dickens); exotic (B. de St. Pierre); psihologic (Dostoevski); istoric (Scott); de aventuri (Dumas); pedagogic (Rousseau); fantastic (Gautier); terifiant (H. Walpole); pastoral (Montemayor); picaresc (M. Aleman); epistolar (Laclos); pamfletar (Swift); bildungsroman (Goethe); epopeic (Tolstoi); de analiză (Proust); ciclic (R. Martin du Gard); fluviu (Rolland); foileton (Sue); pentru copii (Mark Twain); polițist (Doyle); științifico-fantastic (Wells); existențialist (Camus); „noul roman" (Robbe-Grillet); al tinerilor furioși (J. Osborne) etc., etc. În literatura română, cea dintîi încercare de **r.** tipărit aparține lui M. Kogălniceanu („Tainele inimii", fragment, 1850). Urmează o etapă de căutări, în care se remarcă în primul rînd D. Bolintineanu, cu „Manoil" (1855) și „Elena" (1862) și mai ales N. Filimon cu „Ciocoii vechi și noi" (1865). Ulterior specia e tot mai des cultivată, pentru ca în veacul al XX-lea, să cunoască o înflorire deosebită. Printre reprezentanții ei se numără D. Zamfirescu, I. Slavici, M. Sadoveanu, L. Rebreanu, Camil Petrescu, Cezar Petrescu, H. Papadat-Bengescu, G. Călinescu, I.M. Sadoveanu, Z. Stancu, M. Preda, E. Barbu ș.a.

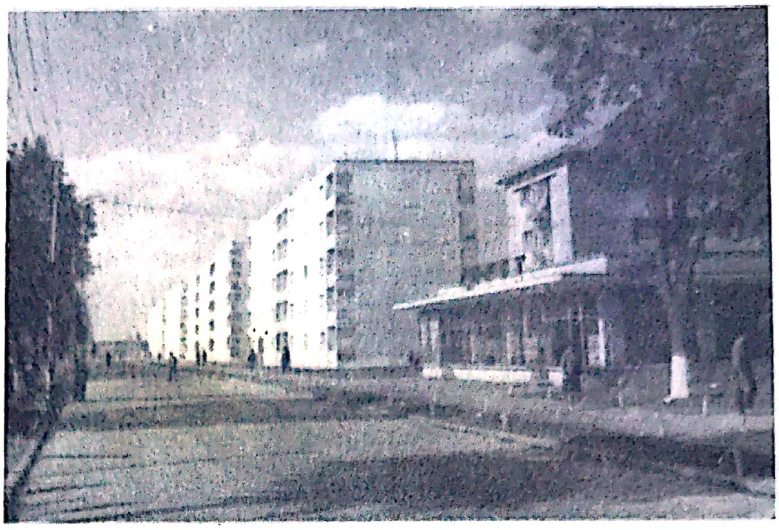

Vedere din Roman

Roman, oraș regional în reg. Bacău, reședință de raion, situat la confluența Moldovei cu Siretul. 35 270 loc. (1965), cu localitățile subordonate 46 820 loc. Centru industrial. Industrie siderurgică (laminor de țevi), a construcțiilor de mașini și a prelucrării metalelor (utilaje de foraj, piese de schimb pentru tractoare), a materialelor de construcții (prefabricate din beton), alimentară (zahăr). În **R.** se află mai multe monumente istorice: biserica „Adormirea maicii domnului" (1569), biserica armenească (1609), hanul Viți (sec. al XVIII-lea), casa vornicului Done (sec. XVIII—XIX) etc. Deosebit de valoroasă este biserica episcopală, construită de către Petru Rareș și fiul său Iliaș (1542—1550, cu modificări ulterioare), care păstrează fresca, de o remarcabilă calitate artistică, datînd din sec. al XVI-lea. — *Raionul R.*, cu 125 550 loc. (1965). Cultura cerealelor, a sfeclei de zahăr. Legumicultură. Creșterea animalelor. Industrie de interes local.

Roman, numele mai multor împărați bizantini, dintre care cei mai cunoscuți au fost *R.I Lecapenos* (920—944) și *R. al IV-lea Diogenes* (1068—1071). În lupta de la Manzikert (1071), *R. al IV-lea* a fost înfrînt și făcut prizonier de Alp-Arslan, sultanul turcilor selgiucizi.

Roman, Alexandru (1826—1897), cărturar transilvănean, unul dintre conducătorii luptei politice a românilor din Transilvania. A fost profesor la gimnaziul românesc din Beiuș, la Academia de drept din Oradea, iar în 1862 profesor de limba română la Universitatea din Budapesta; membru al Academiei Române. Între 1865 și 1888 a fost deputat în Camera maghiară, unde a apărat drepturile poporului român din Transilvania. Pentru publicarea „*Pronunciamentului de la Blaj*" (1868) a fost condamnat la un an închisoare. **R.** a fost redactor responsabil al ziarelor românești „Concordia" (1861—1866) și „Federațiunea" (1868—1876), apărute la Budapesta.

Roman, Elly (n. 1905), compozitor român, artist emerit. A studiat la Berlin. Începînd din 1930 desfășoară o susținută activitate de compozitor și dirijor în genul muzicii ușoare. A scris operete („Prichindel și Mărunțica", „Colomba", „Fetele din Murfatlar"), muzică corală („Salut voios de pionier", „Mulțumim din inimă Partidului" ș.a.) și numeroase piese de muzică ușoară și de dans.

Roman, Ioan N. (1866—1931), scriitor și publicist român. S-a născut la Comîndărești (Botoșani). A colaborat la „Tribuna", „Familia", „Convorbiri literare", „Viața" ș.a., a condus publicații dobrogene și a lucrat timp de mulți ani în redacția ziarului „Adevărul" din București. În tinerețe a polemizat cu Gherea în jurul tendenționismului în artă, dar a receptat influența mișcării socialiste. Culegerea „Poezii" (1894) îl situează printre epigonii eminescieni. Volumul memorialistic „25 de ani de acțiune ai «Adevărului», 1888—1913", prezintă interes documentar.

Roman I, domn al Moldovei (1392—1394), frate al lui *Petru I Mușat* și tatăl lui *Alexandru cel Bun*. A fost primul care s-a intitulat „mare domn, singur stăpînitor al țării Moldovei de la munte pînă la mare". A recunoscut suzeranitatea regelui Poloniei și a dus o politică de apropiere de Țara Românească, unde domnea *Mircea cel Bătrîn*. A fost în conflict cu Patriarhia de Constantinopol, care nu voia să recunoască pe moldoveanul Iosif (recomandat de domn) ca mitropolit al Moldovei.

romancero *[romanθéro]* (în literatura spaniolă), culegere de poeme epice-lirice (romances) anonime. Transmise mai întîi prin tradiție orală, au început a fi tipărite de prin sec. al XVI-lea. Avînd un conținut variat, **r.** cuprinde romanțe eroice sau tradiționale (despre personalități din istoria Spaniei, mai ales în legătură cu Cidul Campeador), cavalerești (care împrumută subiectele din ciclurile epice franceze), de frontieră (despre luptele dintre spanioli și arabi), legendare sau cu referire specială la mauri. **R.** s-a răspîndit și în alte țări de limbă spaniolă.

Romanelli, Raffaello (1856—1928), sculptor italian. Descedent dintr-o familie de sculptori, **R.** s-a impus ca un desăvîrșit practician, operele sale, în special monumente publice, fiind caracterizate prin robustețea și echilibrul formelor. A lucrat în Italia, în America, în Anglia, în Austria și în România (monumentul lui Ion Heliade-Rădulescu la București, monumentul lui Ovidiu de la Constanța, monumentul lui Garibaldi la Sienna etc.).

A. Romanescu

Romanescu, Aristizza (1854—1918), actriță română, fiica actorilor Constantin și Paulina Demetriad. A debutat în 1872 la teatrul din Craiova, apoi a jucat pe scena Teatrului național din Iași. Din 1877 a fost angajată la București de „Societatea dramatică". A studiat, ca bursieră la Paris, împreună cu actorul Grigore Manolescu, partenerul și apoi soțul ei. Întoarsă în patrie, **R.** a jucat roluri de protagonistă pe scenele Teatrului național din București și din Iași, în piesele „Ovidiu" de V. Alecsandri, „O scrisoare pierdută", „O noapte furtunoasă" și „Năpasta" de I.L. Caragiale, în „Romeo și Julieta", „Othello" și „Macbeth" de W. Shakespeare, „Tartuffe" de Molière ș.a. Jocul ei era caracterizat printr-o plastică desăvîrșită a mișcării, armonizată cu o voce cristalină și o dicțiune impecabilă. Mimica ei sugestivă exterioriza puternic emoțiile pe care sensibilitatea ei le trăia. În 1891 **R.** a jucat în turneul organizat de Grigore Manolescu la Viena la Karlstheater, în „Hamlet", „Romeo și Julieta", „Mîndrie și amor" și „Neron". A apărut în primul film românesc, „Războiul Independenței". Ca profesoară de declamație la Conservatorul de artă dramatică din București, a dat scenei românești o serie de actori străluciți, ca: Lucia Sturdza-Bulandra, Sonia Cluceru, Maria Filotti. **R.** a scris un volum de „Amintiri".

Romania, denumire convențională dată de lingviști și istorici teritoriului pe care sînt răspîndite limbile și popoarele romanice; denumirea datează încă de la sfîrșitul antichității, cînd prin *Romania* se înțelegea, în opoziție cu *Barbaria*, un teritoriu stăpînit de romani sau, mai tîrziu, locuit de o populație romanizată.

romanică, *artă ~*, denumire convențională, adoptată de istoriografi în sec. al XIX-lea, prin care se înțelege în general arta care s-a dezvoltat în țările europene supuse influenței catolice în sec. X—XIII. Arta romanică a preluat unele trăsături ale artei bizantine și în special elemente din arta carolingiană. Dezvoltînd vechi tradiții ale artei antice romane,

Artă romanică. Biserica mănăstirii benedictine Maria Laach Andernach, R. F. Germană, (sec. XIII)

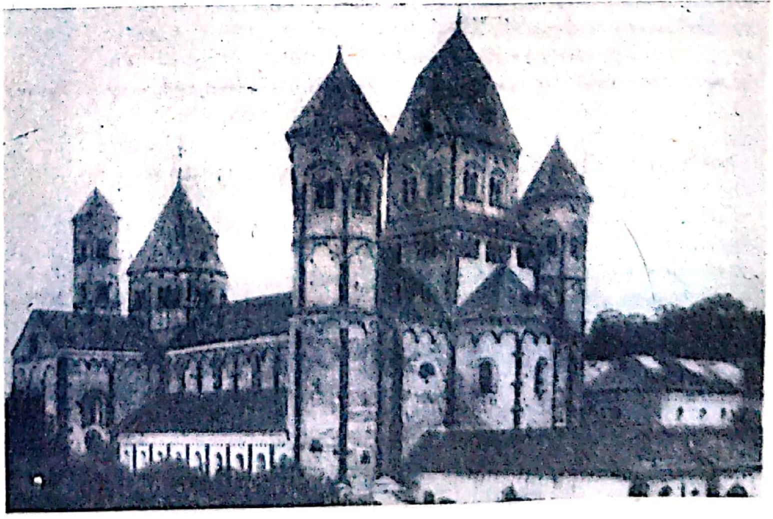

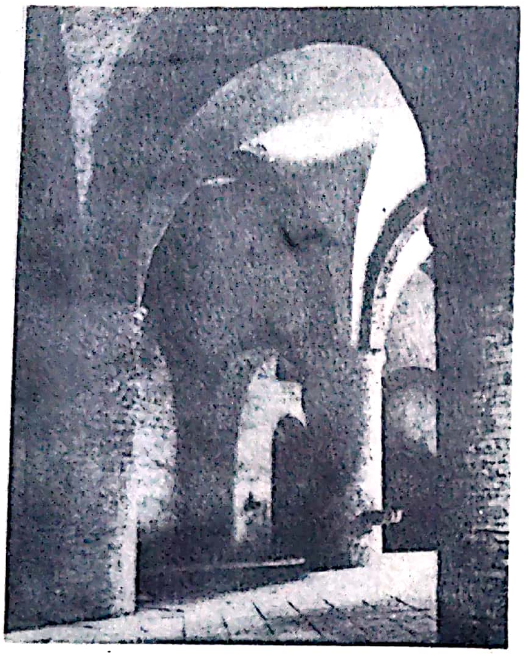

Artă romanică.
Nartexul mănăstirii din Tournus, Franţa (sec. XI)

stimulată de frecvente schimburi cu arta orientală, cunoscută fie prin intermediul navigatorilor şi al pelerinilor, fie prin intermediul armatelor de cruciaţi, *a. r.* a îmbrăcat variate aspecte, arhitectura fiind modul ei principal de manifestare. În perioada de înflorire a stilului romanic, principalele edificii au fost bisericile şi mănăstirile. Dispunînd de imense averi funciare şi tezaurizate, mănăstirile şi catedralele romanice au fost, în general, construite potrivit unor programe monumentale, amploarea lor fiind justificată şi de faptul că trebuiau să găzduiască un uriaş număr de pelerini atraşi de cultul relicvelor sfinte. Principalele tipuri de plan ale arhitecturii religioase romanice sînt: a) biserica-sală (o navă prevăzută cu o absidă pe latura de est şi, eventual, cu un turn-clopotniţă, b) bazilica, cu trei sau mai multe nave, c) biserica de plan central (circular sau polilobat). Mănăstirile erau prevăzute cu clădiri anexe, dezvoltate, de regulă, pe un plan dreptunghiular în jurul unei curţi interioare, către care se deschidea o galerie cu arcade pe coloane, cu deambulatoriu. Construite în general din piatră (cărămida a fost utilizată numai în anumite zone nordice), edificiile romanice sînt caracterizate prin grosimea masivă a zidurilor şi prin folosirea plafoanelor (mai ales în Italia) sau a bolţilor semicilindrice, uneori întărite cu arcuri-dublou. Mai rar, sub influenţă orientală, a fost întrebuinţată, pentru boltiri, cupola. Deschiderile, în general mici, practicate în ziduri (arcade, portale, ferestre) sînt totdeauna în plin cintru şi trebuie subliniat că un principiu definitoriu pentru arhitectura romanică este predominanţa plinurilor asupra golurilor. Deseori ferestrele sînt compartimentate în două sau în trei deschideri (bifore, trifore) cu ajutorul unor colonete. În interior, deschiderile sînt sprijinite pe coloane masive sau pe stîlpi articulaţi. Este de observat că, în cadrul artei **r.**, sculptura şi pictura au fost subordonate arhitecturii. Decorul sculptat al edificiilor romanice se plasează în jurul portalurilor, în jurul capitelurilor, de asemenea pe feţele unor obiecte de cult. Inspirată mai ales din mitologia creştină, dar utilizînd şi elemente fantastice, multe de origine orientală, sculptura **r.** are în primul rînd un caracter decorativ, hieratizant. Considerată şi ea ca un motiv decorativ, figura umană este turtită, alungită, contorsionată, după caz, pentru a răspunde nevoilor compoziţionale. Tratarea schematizată, deseori rusticizată, a figurilor este compensată de simţul decorativ şi de inventivitatea fabuloasă a meşterilor. Picturile **r.**, de asemenea cu un pronunţat caracter hieratic, sînt la origine o ramură a picturii bizantine, care s-a dezvoltat în condiţii specifice, caracterizată fiind prin schematism, dar şi prin spiritul narativ-popular. Ca monumente reprezentative de arhitectură **r.** cităm: biserica abaţială din Saint-Benoît-sur-Loire, catedrala din Toulouse, biserica din Marmoutier (Franţa), domul din Modena, domul din Pisa (Italia), biserica sfinţii apostoli din Köln, palatul conţilor de Turingia din Wartburg (Germania), biserica din Cisnădioara, biserica din Herina, catedrala din Alba-Iulia (România). Pentru sculptura **r.** sînt de amintit timpanul portalului bisericii La Madeleine din Vézelay, portalul bisericii din Autun (Franţa), profeţii din corul catedralei din Bamberg (Germania), reliefurile catedralei din Alba-Iulia (România). Pentru picturi sînt reprezentative decoraţiile murale ale bisericilor din valea Tahull-Catalonia (Spania), ansamblul mural al bisericii Saint Savin (Franţa). În cadrul artei **r.** trebuie considerate şi piesele de artă decorativă: tapiserii, emailuri în champ-levé, practicate în special la Limoges (Franţa), manuscrise caligrafiate pe pergament şi ornamentate cu miniaturi, feronerie, argintărie, obiecte din bronz, mobilier etc. În general, stilul artei **r.** se caracterizează prin măreţia şi severitatea construc-

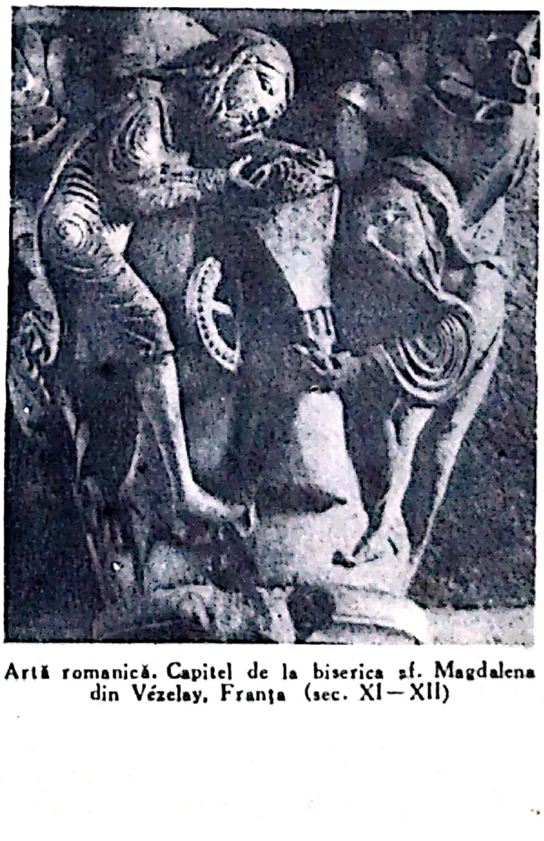

Artă romanică. Capitel de la biserica sf. Magdalena din Vézelay, Franţa (sec. XI—XII)

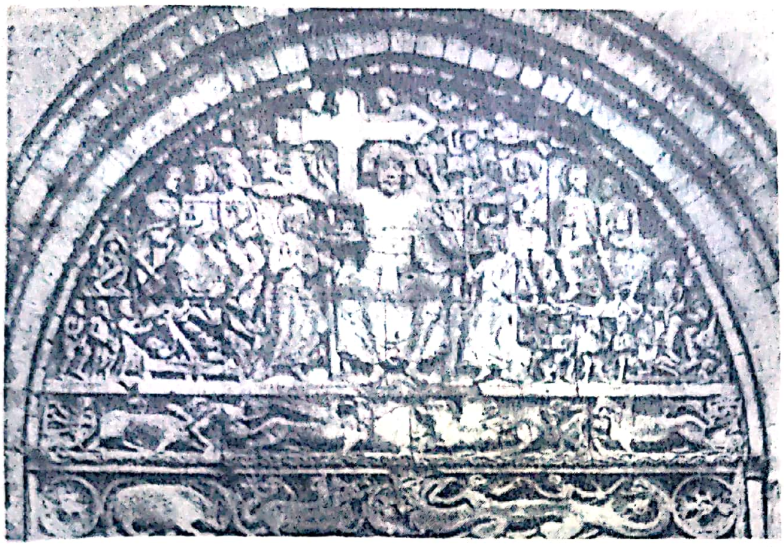

Artă romanică. — „Judecata de apoi." Timpanul bisericii din Beaulieu, Franţa

ţiilor, prin hieratismul şi decorativismul artelor figurative. Artei **r.** i-a urmat arta *gotică*.

romanice, *limbi* **~,** grup de limbi care au la bază limba latină. Acestea sînt: româna, dalmata (dispărută la sfîrşitul sec. XIX), retoromana, italiana, sarda, provensala, franceza, catalana, spaniola, portugheza.

„Romänische Revue“ *[roménişe revü]*, publicaţie periodică ştiinţifică românească, apărută între anii 1885 şi 1904, în mod succesiv, la Budapesta, Viena şi Sibiu, sub conducerea lui C. Diaconovici. Din 1894 a purtat titlul de „Romänische Jahrbücher“. A publicat articole şi studii privind istoria politică şi culturală a românilor, mai ales a celor din Transilvania.

romaniţă (BOT.) v. **muşeţel.**

Romano, Giulio (zis şi *Giulio Pippi*) (1492 sau 1499—1540), pictor şi arhitect italian. Însemnat elev al lui Rafael, cu care a colaborat la frescele Vaticanului şi pe care le-a terminat după moartea acestuia („Transfiguraţia“). Din 1527 s-a stabilit la Mantova, unde a construit palatul „del Te“, pe care l-a decorat cu fresce. Printre creaţiile sale arhitecturale se numără şi vilele Madama şi Lante din Roma.

Romanov, dinastie de ţari şi împăraţi ai Rusiei, întemeiată de *Mihail Fiodorovici R.*, ţar (1613—1645). A domnit pînă la revoluţia burghezo-democratică din februarie 1917, cînd ultimul ţar, *Nicolaie al II-lea* (1894—1917), a fost detronat.

Romanovski, Dmitri Leonidovici (1861—1921), medic rus. A fost profesor de medicină internă la Universitatea din Petrograd. S-a făcut cunoscut mai ales prin cercetările sale de parazitologie şi de histologie a sîngelui. El a elaborat şi a introdus în practica laboratorului clinic coloraţia mixtă cu eozină şi cu albastru de metilen, care-i poartă numele şi care a jucat un rol important în cunoaşterea histologiei sîngelui. Op. pr.: „Parazitologia şi terapia malariei“, „Metodica cercetărilor clinice-microscopice“.

Romanski, Stoian (1882—1959), lingvist, filolog, etnograf şi istoric bulgar. A fost profesor la Universitatea din Sofia, membru al Academiei bulgare de ştiinţe. S-a ocupat de relaţiile dintre bulgari şi popoarele vecine, printre care şi de probleme privitoare la limba română şi la istoria poporului român.

romantism, mişcare literară şi artistică, apărută în Europa la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, ca o expresie a tensiunii spirituale provocate de prefacerile complexe caracteristice procesului de prăbuşire a ordinii feudale şi de instaurare a celei capitaliste; el reflectă în ultimă analiză fie rezistenţa faţă de procesul înnoitor, fie avîntul mersului înainte, fie decepţia ce a urmat după consolidarea dominaţiei burgheziei. **R.** a influenţat nu numai arta şi literatura, ci şi filozofia, istoria, dreptul, lingvistica, economia politică etc. **R.** se conturează în fiecare ţară ca o mişcare cu conţinut şi finalitate specifică. Reprezentanţii lui se adresează cu precădere tradiţiei, istoriei, folclorului, considerate ca manifestări ale geniului naţional. Literatura romantică şi-a găsit izvoare şi expresii teoretice în cultul rousseauist al naturii, în socialismul utopic, în idealismul kantian, în idealismul subiectiv al lui Fichte, în dinamica dialecticii hegeliene, în idealismul obiectiv al lui Schelling. O înrîurire considerabilă a exercitat, îndeosebi asupra **r.** tîrziu, metafizica voluntaristă a lui Schopenhauer şi individualismul nietzschean, ca şi misticismul existenţialist al lui Kierkegaard. Definit în genere ca o reacţie împinsă pînă la revoltă faţă de canoanele tematice şi formale ale clasicismului, **r.** a militat pentru abolirea dogmatismului estetic şi a academismului, a domniei raţionalismului rece şi a ordinii stereotipizate, pentru ieşirea din convenţional şi abstract, pentru lărgirea nelimitată a universului de probleme, de atitudini, de reprezentări şi de imagini ale omului şi artei; el a proclamat primatul subiectivităţii, ideea afirmării originalităţii, spontaneităţii şi sincerităţii emoţionale, a liberei inspiraţii personale; a promovat fantezia şi sentimentul, cultul eului, individual şi naţional, şi libertatea de expresie ca principii şi condiţii fundamentale ale artei autentice. Sub toate aceste aspecte, **r.** stă la originea întregii arte moderne. Pregătit şi anunţat de către preromantism, **r.** s-a manifestat, în momente diferite ale evoluţiei fiecărei literaturi naţionale, în funcţie de împrejurările sociale, politice şi culturale interne, de tradiţie, de diferitele clase şi categorii sociale ale căror idealuri le exprima, de formaţia şi convingerile filozofice şi politice ale reprezentanţilor săi, de receptivitatea acestora la influenţele exercitate de fenomenul literar străin, ca şi de particularitățile lor temperamentale. Cumulînd atitudini și tendințe antagonice, în strînsă conexiune cu factorii social-ideologici care îl condiționează, **r.** este un fenomen complex și neunitar. Se poate vorbi, astfel, despre un **r.** de coloratură burgheză sau aristocratică, mic-burgheză sau proletară, și ca atare, despre un **r.** progresist sau retrograd, revoluționar sau reacționar, activ sau pasiv, liberal sau conservator, despre unul catolic sau socialist utopic, mistic sau ateu, cu implicații clasiciste sau realiste etc. Adesea în operele unora și acelorași personalități romantice s-au interferat tendințele diferite și contradictorii ale acestei mișcări. Unii dintre artiștii romantici s-au declarat categoric de partea mișcărilor progresiste și a revoluțiilor democratice eliberatoare care au zguduit Europa în prima jumătate a sec. al XIX-lea (Byron, Pușkin, Lermontov, Hugo, Shelley, Petőfi, Heine). Ei au cultivat un spirit mesianic sau revoluționar, au încercat să perpetueze ideea geniului viguros, tipul titanului răzvrătit, al eroului supradimensionat de marile sale pasiuni nesatisfăcute și neînțelese într-o lume meschină, prea strîmtă și absurdă prin contradicțiile ei nerezolvate. Alții, inadaptabili sau adversari ai realității istorice instaurate de burghezie, ori ai modului de gîndire și viață, dominat de materialismul ei vulgar, suferind de așa-numitul „rău al secolului“, s-au situat pe poziția unui idealism ezoteric, a evaziunii mistice (Chateaubriand), a evocării stărilor de spirit tenebroase, onirice și oculte (Novalis, Nerval, Achim von Arnim ș.a.). În opoziție cu clasicismul, **r.** deschide porțile literaturii pentru personajele din păturile sociale socotite altădată inferioare. El introduce în literatură noi categorii estetice (urîtul, grotescul, macabrul, pitorescul, feericul, culoarea locală, bizarul, fantasticul, romanescul etc.) și favorizează apariția unor noi specii în cadrul genurilor tradiționale, ca și fuzionarea sau transformarea unora dintre cele existente. **R.** a infuzat lirism genului epic și dramatic, a încurajat amestecul de tragic și comic, de sublim și grotesc, a desființat regula celor trei unități, s-a arătat deschis la inovațiile prozodice. El a sugerat apropierea poeziei de muzică, a prozei de pictură și a tuturor artelor între ele (sincretismul lui Wagner). În privința mijloacelor de expresie, a preferat comparației metafora, vocabulei nobile cuvîntul comun, popular, încărcat de valori afective, aluzia, sugestia, verbul energic și elocvent. Subordonînd expresia necesității de a comunica „stări sufletești“, romanticii au înlesnit diversificarea stilurilor individuale în funcție de natura mișcărilor psihice și a emoțiilor trăite, cultivînd, potrivit temperamentului, stilul patetic, evocativ, colorat, muzical, fraza amplă, încărcată de imagini și antiteze. În proză, el manifestă predilecție pentru peisajul pitoresc, portretul fizic, acțiunea captivantă, iar în dramă pentru conflictele violente, eroii antagonici, lovitura de teatru și tirada retorică. Printre reprezentanții cei mai de seamă ai **r.**, în diferite literaturi, se remarcă: frații Schlegel, Clemens Brentano, Achim von Arnim, Novalis, Tieck, Grimm, Hoffmann, Uhland (Germania); Byron, Shelley, Keats, Scott (Anglia); Lamartine, Hugo, Vigny, Musset, Gérard de Nerval (Franța); Manzoni, Leopardi (Italia); Pușkin, Lermontov (Rusia), Mickiewicz, Slowacki (Polonia), Petőfi (Ungaria), Espronceda (Spania) ș.a. În România **r.** cunoaște trei etape principale: Prima, între 1830 și 1840, caracterizată prin explorarea concomitentă a unor motive preromantice și romantice (poezia ruinelor, a nopții, a visului, a meditației), cu influențe lamartiniene (Heliade-Rădulescu, V. Cîrlova); a doua definește momentul pașoptist, cu predominanța liricii militante, patriotice, vizionare, de evocare istorică, cu descoperirea filonului folcloric (Alecsandri, Alexandrescu, Bălcescu, Bolintineanu, Bolliac, Kogălniceanu, A. Mureșanu, Russo ș.a.); a treia, postpașoptistă, cu inflexiuni elegiace, pesimiste, cu refugiul în natură, mitologic, atracția cosmosului, reacția critică pamfletară (Eminescu). Succesiv (fenomenul e caracteristic și altor literaturi), atitudinea romantică, în diferite ipostaze și parțial, reapare și în epocile ulterioare (Macedonski, D. Zamfirescu, Al. Vlahuță, Delavrancea, Goga, M. Sadoveanu, Arghezi, Beniuc). *În artele plastice*, **r.** este caracterizat de predilecția pentru exprimarea sentimentelor dramatice, prin intermediul subiectelor eroice și patetice, al temelor istorice și al legendelor medievale, al peisajului furtunos sau cu ruine evocatoare de frămîntare și mister, ca și prin colțurile de natură care stîrnesc emoțiile intime, duioșia, melancolia și meditația solitară etc., prin cultivarea urîtului și grotescului care modifică idealul clasic al frumuseții echilibrate și armonioase. Actul de naștere al **r.** în pictură pare să fie compoziția „Ciumații din Jaffa“ (1804) a lui A.J. Gros. Tendințele acestui curent pot fi identificate în tablourile sale istorice în care mizeriile războiului sînt înfățișate cu o crudă și violentă veridicitate, într-o cromatică vie și expresivă. **R.** se definește ca un curent de sine stătător, prin lucrările lui Géricault („Pluta Meduzei“, 1813) și Delacroix, Decamps, Fromentin, Gustave Doré, David Caspar Friedrich ș.a. În sculptură întîlnim aspecte romantice în opera lui Fr. Rude și Aug. Préault. Apropiat de curentul **r.**, la noi, este C.D. Rosenthal și, în unele aspecte ale operei sale din tinerețe, Nicolaie Grigorescu. *În muzică*, **r.** a fost prevestit de Școala de la Mannheim (Stamic, Richter), de primii mari clasici vienezi (Haydn, Mozart), și în special, de creația lui Beethoven. Expresia lirică se impune prin liedurile lui Schubert, Brahms și piesele instrumentale ale lui Schumann și Chopin, atingînd patetismul prin simfoniile lui Ceaikovski, prin operele lui Verdi și Wagner și prin lucrări programatice de vaste proporții ca Simfonia Fantastică de Berlioz. Operele lui Shakespeare, Dante, Schiller, Goethe, Byron, Pușkin, frumusețile naturii, inspiră pe compozitori, le stimulează fantezia, măiestria transpunerilor sonore; armonia și orchestrația devin mai subtile și mai nuanțate; se afirmă virtuozitatea solistică (Paganini, Liszt) și dirijorală spectaculoasă. Datorită lui Liszt apare genul nou al poemului simfonic. Este valorificat creator folclorul muzical, se cristalizează școlile muzicale naționale, apar critica și publicistica muzicală. Unii militează pentru revoluționarea limbajului muzical (Schumann, Berlioz, Liszt, Wagner) alții preferă să rămînă credincioși tradițiilor (Brahms, Reger). Prin Franck, Saint-Saëns, Fauré, Bruckner, **r.** își trăiește epilogul (postromantism) care s-a prelungit pînă către mijlocul secolului al XX-lea (Mahler, Richard Strauss).

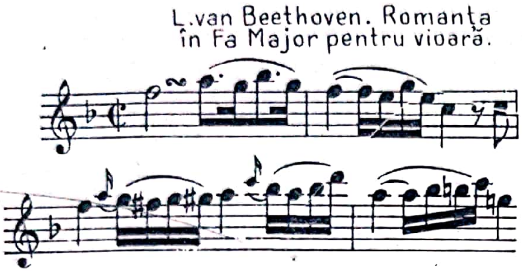

Romanță

romantism economic, curent utopic apărut în economia politică la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea. Reprezentanții **r.e.** au constatat unele contradicții ale capitalismului, fără să înțeleagă însă cauzele lor. Astfel, ei au relevat urmările distrugătoare ale mașinismului și ale diviziunii muncii în condițiile capitalismului, consecințele supraproducției și ale crizelor, ruinarea micilor burghezi și țărani, mizeria proletariatului, anarhia în producție, nedreptățile în repartiția bogățiilor etc. Idealizînd mica producție de mărfuri, ei au criticat capitalismul de pe poziții micburgheze. Analiza științifică a condițiilor reale ale dezvoltării capitalismului a fost înlocuită de aceștia prin declarații sentimentale, condamnări neputincioase și dorințe irealizabile. Principalul reprezentant al **r.e.**: J. Ch. Simonde de Sismondi.

romanță 1. (LIT.) Poezie lirică sentimentală, de obicei de inspirație erotică. A fost cultivată mai întîi în Spania, unde termenul de **r.** *(romance)* desemna inițial compozițiile lirice-narative scrise în limba romanică (spre deosebire de cele din limba latină), iar ulterior poemele cavalerești cu conținut eroic sau legendar din romancero. În sec. al XV-lea, devenită specie a poeziei culte, cu reguli prozodice fixe (o formă metrică unică, octosilabică, versurile pereche asonanțate), **r.** primește o accepție apropiată de cea modernă, putînd trata, prin accentuarea elementului liric sentimental, orice subiect. Prin conținutul ei emoțional și prin forma simplă, melodioasă a versului, înrudită cu *liedul*, **r.** a suscitat interesul compozitorilor, care au pus pe muzică numeroase texte de asemenea factură. În literatura română, romanța a fost cultivată de Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, Theodor Șerbănescu, Traian Demetrescu, Maria Cunțan, Cincinat Pavelescu, Arthur Enășescu ș.a. **2.** (MUZ.) Piesă vocală de formă strofică, cu acompaniament de diverse instrumente. Conținutul său este, de regulă, liric, sentimental. Prin extindere, piesă instrumentală cu un caracter asemănător.

română, *limba* ~, limba vorbită de poporul român; limba de stat a Republicii Socialiste România. Face parte din familia limbilor romanice, fiind continuatoarea latinei vorbite în provincia romană Dacia și în regiunile romanizate de pe malul drept al Dunării. Transformarea latinei orientale în *l.r.* a avut loc prin sec. VII—VIII. Structura gramaticală, sistemul fonetic și cea mai mare parte a vocabularului de bază sînt, în *l.r.*, de origine latină, ca și în celelalte limbi romanice. Datorită condițiilor istorice de dezvoltare, *l.r.* a suferit numeroase influențe, care nu i-au atins esența latină, limitîndu-se mai ales la vocabular și la formarea cuvintelor. Din limbile populației autohtone traco-ilire, *l.r.* nu a păstrat decît cîteva zeci de cuvinte. Dintre influențele externe, cea mai veche și de mai lungă durată este cea slavă, căreia i se datoresc și cuvinte din vocabularul ei de bază. După o fază de dezvoltare unitară, *l.r.* (numită româna comună) s-a scindat, între sec. X și XII, în patru dialecte: *dacoromân*, vorbit în nordul Dunării și Dobrogea, *aromân*, vorbit în unele locuri din Grecia, Iugoslavia, Albania și Bulgaria, *megleno-român*, vorbit în unele locuri din sud-vestul Bulgariei și nord-estul Greciei, și *istroromân*, vorbit în opt localități din Istria (Iugoslavia). Dialectul *dacoromân* este singurul care a devenit limbă națională și literară; în vorbirea curentă, el este identificat cu *l.r.* În dialectul dacoromân au lăsat urme în vocabular influențele slavă, maghiară, turcă, medio- și neogreacă; în ultimele două secole, influența puternică latino-romanică, mai ales cea franceză, a întărit caracterul romanic al *l.r.* Primele texte scrise în *l.r.* (traducerile rotacizante maramureșene de cărți religioase) datează de la sfîrșitul sec. al XV-lea și începutul sec. al XVI-lea. Cel mai vechi text care a putut să fie datat cu precizie este scrisoarea lui Neacșu din Cîmpulung (1521). Înainte de această dată există atestări izolate de cuvinte românești în documente bizantine, latine, maghiare și mai ales slave; asemenea atestări sînt frecvente în sec. XIII—XV. Bazele *l.r.* literare se pun la mijlocul sec. al XVI-lea prin tipăriturile lui Coresi. Formată pe baza graiului muntenesc, *l.r.* literară s-a îmbogățit ulterior cu elemente aparținînd altor graiuri, în primul rînd celui moldovenesc. Scrierea actuală a *l.r.* folosește alfabetul latin, cu unele semne diacritice necesare pentru a reda sunete inexistente în latină. Pînă în 1860, scrierea oficială în țările române a folosit alfabetul chirilic; texte scrise cu litere latine există însă din sec. al XVI-lea.

România *(Republica Socialistă România)*, stat în sud-estul Europei, situat între 43°37′07″ şi 48°15′06″ latitudine nordică şi 20°15′44″ şi 29°41′24″ longitudine estică. Se învecinează cu Uniunea Sovietică (la nord şi est), cu Marea Neagră (la est), cu R.P. Bulgaria (la sud), cu R.S.F. Iugoslavia (la sud-vest şi vest) şi cu R.P. Ungaria (la vest). Suprafaţa: 237 500 km². Populaţia: 19 105 056 loc. (15 martie 1966). Teritoriul ţării este organizat administrativ-teritorial în regiuni, raioane, oraşe şi comune. Capitala: Bucureşti. Alte oraşe mari: Cluj, Timişoara, Braşov, Ploieşti, Constanţa, Craiova, Iaşi, Brăila, Arad, Galaţi, Oradea, Sibiu.

GEOLOGIA ŞI BOGĂŢIILE SUBSOLULUI

În cursul istoriei geologice, teritoriul **R.** a fost acoperit de mai multe ori, parţial sau în întregime, de apele mărilor vechi sau mai recente, în care s-au depus diferite sedimente, au avut loc erupţii ale vulcanilor şi s-au produs mişcări ale scoarţei terestre care au deformat stratele şi au ridicat lanţuri muntoase. În prima etapă a istoriei geologice (algonkian), care s-a încheiat acum 550 de milioane de ani, s-a format cea mai mare parte a şisturilor cristaline din constituţia părţii centrale a lanţului muntos carpatic, precum şi fundamentului Podişului Moldovenesc, Cîmpiei Române şi Depresiunii Transilvaniei. La sfîrşitul acestei etape, tot teritoriul **R.** a devenit un uscat muntos, care a fost apoi nivelat de eroziune. În paleozoicul inferior, ca urmare a unor mişcări de coborîre a scoarţei terestre, o mare parte a teritoriului **R.** a fost acoperită de apele mării. Depozite formate în acest timp se cunosc în munţii Măcinului, precum şi în unele foraje adînci din Moldova (Iaşi), Dobrogea de sud (Mangalia) şi Cîmpia Română (Călăraşi). Se presupune că unele şisturi cristaline mai puţin metamorfozate din Carpaţi s-au format prin transformarea unor depozite ale acestei perioade. La sfîrşitul paleozoicului inferior a avut loc *orogeneza caledoniană*, care a determinat retragerea mării din regiunea Moldovei şi Dobrogii şi din alte regiuni. În paleozoicul superior (carbonifer şi permian), marea a acoperit din nou Dobrogea de nord, Cîmpia Română, Banatul şi o parte a Munţilor Apuseni. Spre sfîrşitul erei paleozoice a avut loc *orogeneza hercinică*, care a determinat ridicarea Munţilor Dobrogii, precum şi retragerea mării din Banat, Munţii Apuseni, Cîmpia Română şi din alte regiuni. Aceste mişcări orogenice au fost însoţite de erupţia unor vulcani şi de pătrunderea spre suprafaţă a unor magme gra-

ÎMPĂRŢIREA ADMINISTRATIVĂ A TERITORIULUI LA 31 DECEMBRIE 1965 ŞI REPARTIZAREA PE REGIUNI ŞI PE MEDII A POPULAŢIEI*

	Suprafaţa kmp	Populaţie			Oraşul de reşedinţă	Numărul raioanelor	Numărul oraşelor			Numărul comunelor
		Total	Urban	Rural			Total	Regionale	Raionale	
Republica Socialistă România	**237 500**	**19 105 056**	**7 805 303**	**11 799 753**	**Bucureşti**	**150**	**183**	**46**	**135**	**4 259**
Regiunea										
Argeş	15 800	1 188 855	242 539	946 316	Piteşti	10	11	3	8	358
Bacău	13 400	1 110 324	346 652	763 672	Bacău	7	12	4	8	216
Banat	21 800	1 285 313	587 859	697 454	Timişoara	12	16	4	12	321
Braşov	15 090	1 106 862	646 858	460 004	Braşov	8	20	5	15	231
Bucureşti	20 480	1 649 714	255 094	1 394 620	Bucureşti	15	10	2	8	414
Cluj	16 910	1 207 488	434 980	772 508	Cluj	9	14	2	12	287
Crişana	12 240	852 025	310 861	541 164	Oradea	9	7	1	6	236
Dobrogea	15 460	510 500	112 279	398 221	Constanţa	7	8	1	7	149
Galaţi	12 910	1 105 351	379 840	725 511	Galaţi	7	7	3	4	228
Hunedoara	10 910	670 298	391 706	278 592	Deva	6	15	3	12	142
Iaşi	11 100	1 067 968	259 293	808 675	Iaşi	7	5	2	3	222
Maramureş	10 500	796 329	297 447	498 882	Baia Mare	8	7	3	4	166
Mureş-Autonomă Maghiară	12 250	818 968	244 191	574 777	Tg.-Mureş	8	11	1	10	233
Oltenia	20 300	1 564 641	381 915	1 182 726	Craiova	13	9	3	6	444
Ploieşti	13 100	1 456 738	593 092	863 646	Ploieşti	8	16	4	12	362
Suceava	13 750	1 002 938	198 617	804 321	Suceava	8	10	2	8	217
Oraşul Bucureşti[1]	970	1 511 388	1 434 337	77 051	Bucureşti	8	1	—	—	28
Oraşul Constanţa[2]	530	199 356	187 743	11 613	Constanţa	—	4	3	—	5

---

* La 15 martie 1966 — date recensămînt

[1] Oraşul Bucureşti este oraş republican

[2] Oraşul Constanţa are regim administrativ asemănător regiunilor

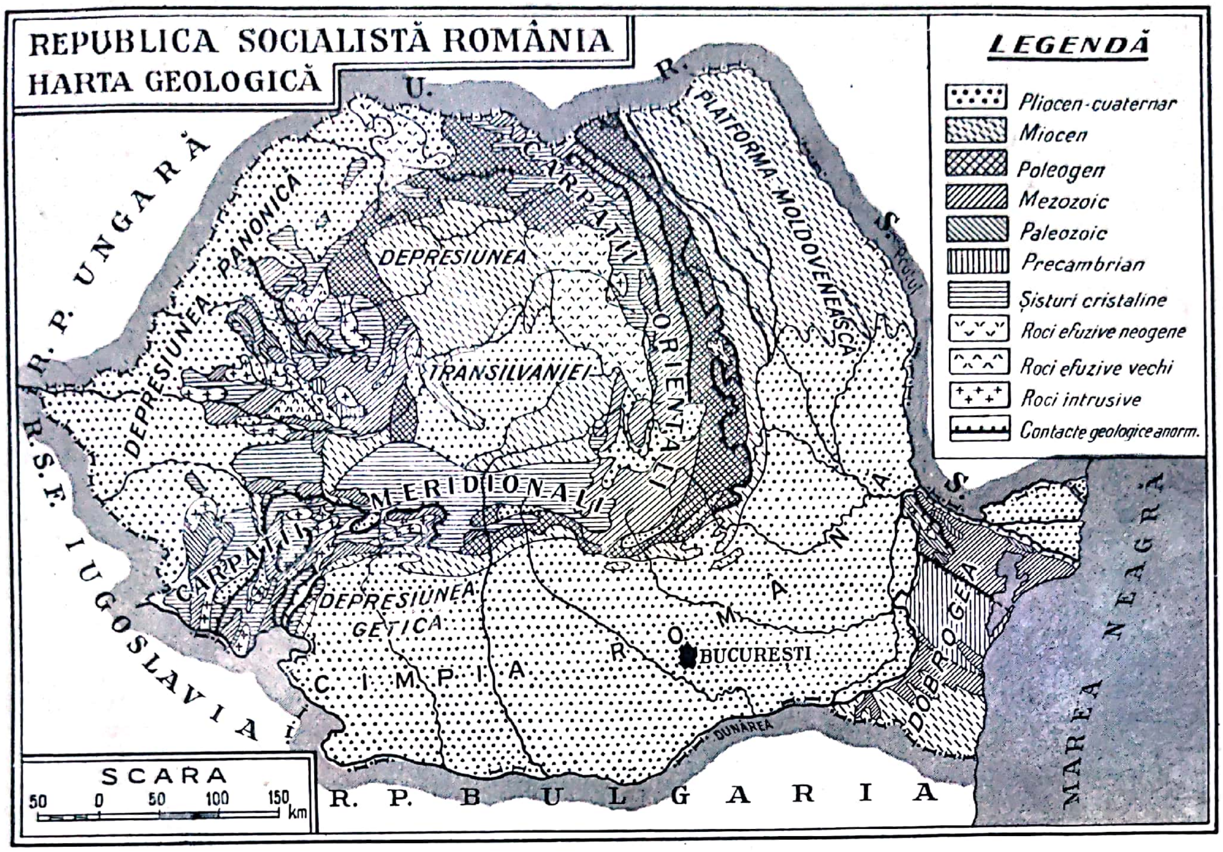
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA
HARTA GEOLOGICĂ
LEGENDĂ
Pliocen-cuaternar
Miocen
Paleogen
Mezozoic
Paleozoic
Precambrian
Şisturi cristaline
Roci efuzive neogene
Roci efuzive vechi
Roci intrusive
Contacte geologice anorm.
U. R. S. S.
R. P. UNGARĂ
R. S. F. IUGOSLAVIA
R. P. BULGARIA
MAREA NEAGRĂ
DEPRESIUNEA PANONICĂ
CARPAŢII ORIENTALI
PLATFORMA MOLDOVENEASCĂ
DEPRESIUNEA TRANSILVANIEI
MERIDIONALI
CARPAŢII
DEPRESIUNEA GETICĂ
CÎMPIA ROMÂNĂ
BUCUREŞTI
DOBROGEA
DUNĂREA
PRUTUL
SCARA
50 0 50 100 150 km

nitice. La începutul erei mezozoice, adică acum circa 185 de milioane de ani, marea a înaintat din nou, acoperind cea mai mare parte a regiunii Carpaţilor, a Cîmpiei Române şi a Dobrogii, rămînînd ca uscat numai Podişul Moldovei, precum şi unele insule carpatice. Apele mării erau calde şi puţin adînci, ceea ce a permis dezvoltarea puternică a recifelor de corali, care au format mari mase de calcare în cursul triasicului şi al jurasicului. În cretacic, în partea centrală a regiunii lanţului carpatic, au început mişcări de ridicare, urmate de o retragere treptată a apelor mării. În acelaşi timp, la marginea Carpaţilor Orientali, în regiunea Sinaia, în Munţii Bodocului, Baraoltului, Ceahlăului etc., a avut loc o mişcare de coborîre a scoarţei, urmată de o puternică depunere de nisipuri şi mîluri, rezultate din distrugerea insulelor carpatice învecinate. În partea mijlocie a cretacicului, şi mai ales spre sfîrşitul lui, cu circa 60 de milioane de ani în urmă, în regiunea Carpaţilor se desfăşoară *orogeneza alpină*, care a determinat puternice mişcări de cutare a stratelor, de încălecare a unor mase de roci peste altele (şariaje), precum şi puternice erupţii vulcanice şi intruziuni magmatice. În urma acestor mişcări orogenice, cea mai mare parte a lanţului carpatic s-a înălţat definitiv deasupra nivelului mării şi nu a mai fost acoperită de apele mărilor mai recente. În prima perioadă a erei neozoice (paleogen), marea a continuat să acopere regiunea unde se întind azi Munţii Tarcăului, Oituzului, Vrancei, Buzăului, precum şi Depresiunea Transilvaniei şi regiunea deluroasă din nordul Olteniei şi Munteniei, iar un braţ al acestei mări acoperea şi o parte a Dobrogii de sud. La sfîrşitul paleogenului, în regiunea Carpaţilor Orientali au avut loc mişcări de cutare şi de ridicare, care au dus la înălţarea unui şir nou de culmi ce s-au alăturat zonei muntoase mai vechi a Carpaţilor. În neogen, Carpaţii au continuat să se ridice treptat, în regiunea colinelor subcarpatice şi în regiunea Depresiunii Transilvaniei rămînînd mări închise. În cea de-a doua parte a neogenului, apele mărilor se extind, acoperind Podişul

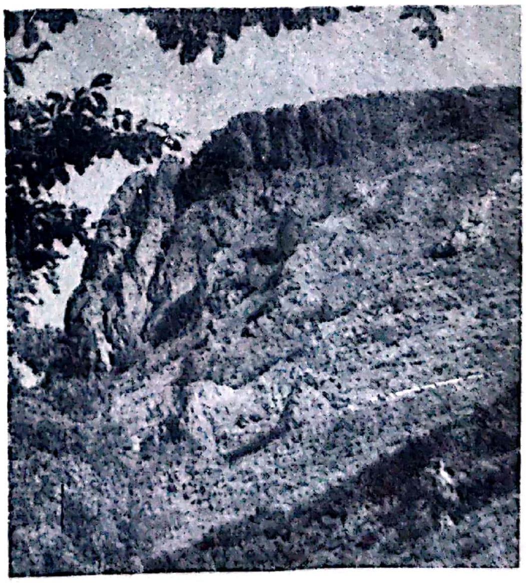
Creasta Cocoşului. Munţii Gutii

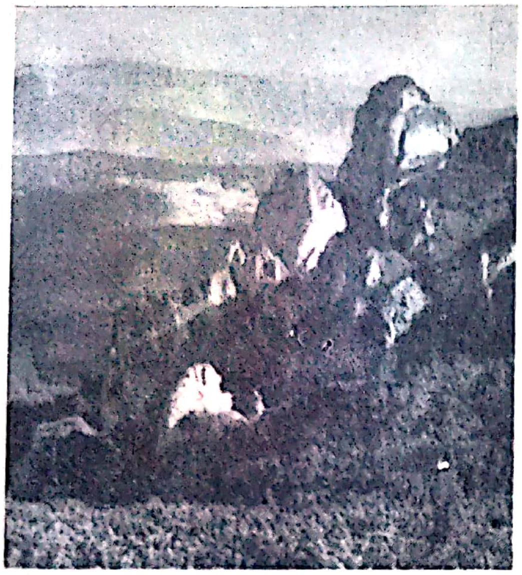

Piscul Baciului. Munţii Ceahlău

Moldovei, Cîmpia Română, Cîmpia de Vest, Dobrogea de sud, precum şi unele depresiuni din regiunea muntoasă. Spre sfîrşitul acestei perioade, mările de la poalele Carpaţilor s-au redus treptat, prefăcîndu-se în lacuri, iar la începutul perioadei cuaternare au fost complet colmatate cu materialele aduse de rîuri din Carpaţi. În neogen, între Carpaţii Orientali şi Depresiunea Transilvaniei, în scoarţa Pămîntului s-au produs falii adînci, prin care s-au ridicat şi au erupt la suprafaţă mari mase de lavă şi de cenuşă vulcanică, din care s-a format lanţul vulcanic Oaş-Gutîi, Ţibleş, Călimani, Harghita (cel mai lung lanţ vulcanic din Europa). În cursul cuaternarului (ultima perioadă geologică), datorită răcirii puternice a climei, regiunile înalte ale Carpaţilor au fost acoperite de gheţuri, care au lăsat urme numeroase: căldări sau circuri glaciare, văi şi lacuri glaciare, morene etc. În alcătuirea geologică a **R.** se disting, prin structura şi evoluţia lor, următoarele mari unităţi geologice: **1.** Platforma Moldovenească, cuprinsă între Prut şi Siret; la vest, o desparte de lanţul Carpaţilor Depresiunea Precarpatică, iar la sud o separă de Dobrogea Depresiunea Bîrladului; este alcătuită dintr-un fundament cutat vechi (precambrian), cristalin, peste care sînt dispuse, transgresiv, depozite marine şi fluvio-lacustre de vîrstă siluriană, cenomaniană şi neogenă. Principalele substanţe minerale utile legate de această unitate geologică sînt: nisipuri cuarţoase folosite la fabricarea sticlei (ex. Miorcani), gipsuri, argile, loess, turbă (ex. Dersca), piatră de var (ex. Ştefăneşti), ape minerale (ex. Nicolina-Iaşi) etc. **2.** Dobrogea, alcătuită din formaţiuni paleozoice cutate, străbătute de mase granitice peste care stau depozite calcaroase, grezoase şi argiloase, de vîrstă triasică şi cretacică (partea nordică), din şisturi verzi acoperite de o cuvertură de loess (partea centrală) şi dintr-un fundament de şisturi cristaline cutate, peste care sînt dispuse, tabular, depozite sedimentare mezozoice şi neogene (partea sudică). Subsolul Dobrogii este bogat în roci utile şi anume: granite (Piatra Roşie, Pricopan, Greci), calcare pentru ciment, piatră de var şi cretă etc. (Isaccea, Somova, Zebil, Hagighiol, Basarabi etc.), argile caolinoase (Docuzol), diatomite, ape minerale (ex. Topalu şi Mangalia) etc. De asemenea aici se găsesc şi importante zăcăminte de minereuri de fier (magnetită) la Palazu-Mare, pirită cupriferă la Altîntepe, baritină şi sulfuri complexe la Somova etc. **3.** Cîmpia Română, parte a Platformei Moesice, este alcătuită din depozite mezozoice şi terţiare de mare grosime, necutate, acoperite la suprafaţă de depozite cuaternare argilo-nisipoase şi de loess, care stau peste un fundament cutat de vîrstă paleozoică sau chiar mai veche. În subsolul acestei unităţi geologice se găsesc zăcăminte de petrol şi de gaze (ex. Şuţa-Seacă, Vlădeni), precum şi unele intercalaţii de lignit. **4.** Carpaţii Orientali (cuprinşi ca unitate geologică între graniţa nordică a ţării şi valea Dîmboviţei) se caracterizează printr-o succesiune de zone: a) zona cristalină-mezozoică (în partea centrală), formată dintr-un nucleu de roci cristaline peste care sînt dispuse depozite triasice şi jurasice, mai ales calcaroase, şi depozite cretacice de calcare, gresii şi conglomerate; b) zona flişului (în partea estică), formată din depozite de argile, marne, marnocalcare, gresii şi conglomerate de vîrstă cretacică şi paleogenă, foarte puternic cutate; c) zona neogenă (în partea estică), formată din depozite de argile, gresii, nisipuri şi conglomerate de vîrstă miocenă şi pliocenă; d) zona lanţului vulcanic Oaş-Gutîi, Ţibleş, Călimani, Harghita (în partea vestică), constituită din roci vulcanice (andezite, dacite, riolite) de vîrstă neogenă. Ca substanţe minerale utile, în Carpaţii Orientali se găsesc: petrol (ex. Moineşti, Zemeş, Buştenari, Teţcani, Cîmpeni, Mislea, Moreni, Teiş, Boldeşti, Băicoi, Ţintea, Cîmpina), gaze naturale (ex. Boldeşti, Ariceşti, Măneşti), asfalt (ex. Matiţa), lignit (ex. Mera, Şotînga, Doiceşti, Filipeştii de Pădure, Ceptura, Ojasca), sare (ex. Slănic, Tîrgu-Ocna, Cacica), chihlimbar, diatomite, nisipuri silicioase (ex. Vălenii de Munte), marne pentru ciment (ex. Gura Beliei), gips, sulf (ex. Pucioasa), bentonite, ape minerale (ex. Malnaş, Vîlcele, Covasna, Zizin), în zona neogenă şi în zona flişului, minereuri de cupru, plumb, zinc, pirită etc. (ex. Rodna, Baia Borşa, Fundul Moldo-

Stîncile Babelor. Munţii Bucegi

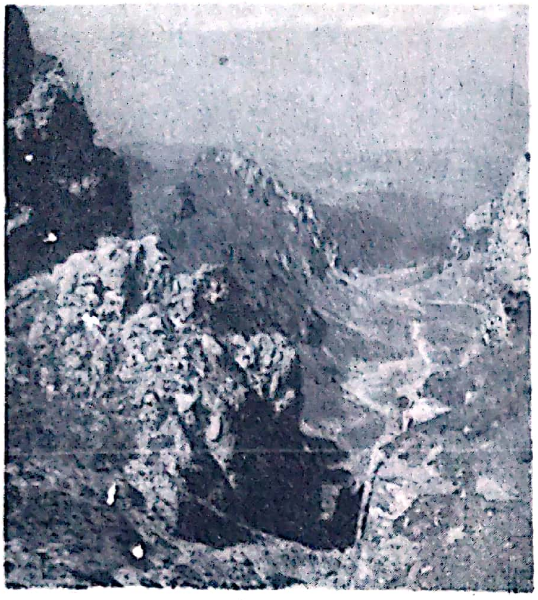
Valea Mălăeştilor. Munţii Bucegi

vei, Leşu-Ursului, Bălan), mangan (ex. Iacobeni, Vatra Dornei, Şarul Dornei), baritină şi calcare cristaline (ex. Voşlobeni şi Lăzarea), ape minerale (ex. Vatra Dornei, Bilbor, Borsec), în zona cristalină-mezozoică, şi minereuri de plumb, zinc, cupru, aur (ex. Baia Mare), sulf (ex. Gura Haitii) şi ape minerale (în Munţii Harghita-Călimani), în zona lanţului vulcanic. **5.** Carpaţii Meridionali (cuprinşi ca unitate geologică între valea Dîmboviţei, Dunăre şi valea Mureşului) sînt constituiţi, în cea mai mare parte, din şisturi cristaline. Depozitele sedimentare de vîrstă paleozoică şi mezozoică sînt mai dezvoltate în Banat. În Carpaţii Meridionali se disting două unităţi tectonice: autohtonul, format în general din şisturi mai slab metamorfozate, şi Pînza Getică, încălecată peste autohton, constituită în special din şisturi puternic metamorfozate. În această unitate geologică se găsesc importante zăcăminte de antracit, huilă, cărbuni bruni (ex. Schela, Lupac, Petroşeni, Anina, Doman, Cozla, Baia Nouă), grafit (în Munţii Parîng şi Vulcan), de minereuri de fier (ex. Teliuc, Ghelar, Dognecea, Ocna de Fier), de minereuri cuprifere (ex. Moldova Nouă, Deva), de minereuri de plumb şi de zinc (ex. Ruşchiţa, Moldova Nouă, Deva, Muncelul Mic), cromit (ex. Dubova, Tisoviţa), mică (ex. Voineasa, Teregova), talc (ex. Cerişor), azbest, disten, roci utile (granite, pegmatite, calcare etc.). **6.** Munţii Apuseni (cuprinşi ca unitate geologică între Depresiunea Transilvaniei, Depresiunea Panonică, valea Mureşului şi valea Someşului) sînt alcătuiţi dintr-un fundament de granite şi de şisturi cristaline, peste care sînt dispuse depozite sedimentare paleozoice şi mezozoice, străbătute de roci eruptive (andezite, dacite, riolite, granodiorite etc.) şi au o structură cutată şi puternic faliată. Ca substanţe minerale utile, în cadrul lor se găsesc: bauxite (ex. Roşia, Zece Hotare), minereuri auroargentifere (ex. Brad, Băiţa, Săcărîmb, Zlatna, Bucium, Roşia Montană), minereuri de mercur (ex. Izvorul Ampoiului), molibden (ex. Săvîrşin), pirite cuprifere (în Munţii Drocea) şi argile refractare (ex. Bratea-Bihor, Damiş), roci utile, ape minerale (ex. Geoagiu, Boholţ, Moneasa). **7.** Depresiunea Transilvaniei (cuprinsă între lanţul vulcanic Călimani-Harghita, Carpaţii Meridionali şi Munţii Apuseni) este constituită dintr-un fundament de şisturi cristaline, peste care sînt depuse, local, depozite calcaroase mezozoice şi paleogene; umplutura principală a depresiunii o constituie depozitele neogene, care ating grosimi de 3 000–4 000 m. Principala bogăţie a subsolului acestei unităţi geologice o constituie zăcămintele de gaze naturale, localizate în domuri (ex. Noul Săsesc, Bazna, Deleni, Nadeş), şi zăcămintele de sare din zona cutelor diapire (ex. Praid, Ocna-Mureş, Ocna Dejului), cărbune brun (Bazinul Almaşului), alături de care sînt exploatate diferite roci utile (calcare, gipsuri, nisipuri cuarţifere, argile etc.), ape minerale (ex. Bazna). **8.** Depresiunea Getică (cuprinsă între Carpaţii Meridionali şi Cîmpia Română) este alcătuită din depozite groase, predominant detritice, de vîrstă cretacic superioară, paleogenă şi neogenă, dispuse peste un fundament alcătuit din formaţii mai vechi, paleozoice, mezozoice şi din roci metamorfice. Principalele bogăţii ale subsolului sînt zăcămintele de petrol şi de gaze naturale (ex. Ţicleni, Bîlteni, Băbeni-Bistriţa, Valea Caselor, Leordeni), lignit (ex. bazinul Motrului, Rovinari, Schitu-Goleşti), sare (ex. Ocnele Mari, Slătioarele), ape minerale (ex. Govora). **9.** Depresiunea Panonică (partea vestică, care se întinde pe teritoriul ţării noastre la vest de Munţii Apuseni şi de Carpaţii Meridionali) are un fundament alcătuit din şisturi cristaline şi din depozite mezozoice, peste care stau formaţii neogene. Ca substanţe minerale utile se găsesc: lignit (ex. Sinersig, în Bazinul Derna-Tătăruş), turbă (ex. Eced), asfalt şi mici zăcăminte de hidrocarburi, ape minerale

Vedere din Munţii Ciucului

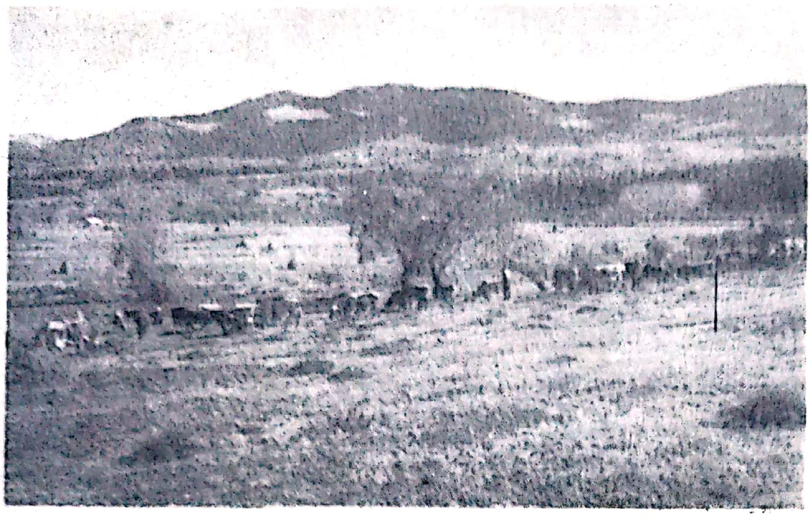

Vedere din Munţii Bistriţei

(de exemplu: băile Felix, Lipova, Buziaş ş.a.).

GEOGRAFIA

RELIEFUL

Raportat la suprafaţa relativ mică a ţării, relieful României se caracterizează printr-o mare diversitate şi complexitate. Din întreaga suprafaţă a ţării, 31% este ocupată de munţi (peste 800 m altitudine), 36% de dealuri şi podişuri (200—800 m altitudine) şi 33% de cîmpii (sub 200 m altitudine). Relieful, armonios dispus, este axat pe arcul Carpaţilor. În centrul teritoriului se află Podişul Transilvaniei, înconjurat de lanţurile muntoase ale Carpaţilor Orientali, Meridionali şi Occidentali, la exteriorul cărora se întind, ca o treaptă mai joasă, podişuri şi cîmpii, către care trecerea se face prin intermediul dealurilor subcarpatice.

Munţii. Carpaţii româneşti fac parte din sectorul estic al sistemului muntos alpin, bine individualizat prin direcţia generală a culmilor principale, prin altitudine, prin masivitate şi structură. Rezistenţa Platformei Ruse le-a impus Carpaţilor la formare o direcţie de la nord-nord-vest spre sud-sud-est, direcţie modificată apoi spre vest de horstul hercinic dobrogean. Altitudinea medie a Carpaţilor este de circa 1 000 m, înălţimile maxime depăşind rar 2 500 m (în Bucegi, Munţii Făgăraşului, Parîngului, Retezatului, Rodnei). În Carpaţii Occidentali, înălţimile culmilor coboară frecvent sub 800 m (în Munţii Codru-Moma, Pădurea Craiului, Banatului etc.). Lăţimea sistemului muntos carpatin pe teritoriul **R.** variază între 120 km (în Munţii Rodnei) şi 70 km (în Munţii Parîngului). Datorită unei accentuate fragmentări tectonice, Carpaţii sînt caracterizaţi prin prezenţa unor numeroase depresiuni intramontane şi văi transversale, totale sau parţiale (Dunăre, Jiu, Olt, Bistriţa, Mureş, Crişul Repede etc.). Potrivit deosebirilor geomorfologice şi geologice, lanţul carpatic românesc se împarte în trei mari unităţi morfotectonice: **1.** Carpaţii Orientali (cuprinşi ca unitate morfologică între graniţa nordică a **R.** şi Valea Prahovei) se caracterizează prin dispunerea paralelă a culmilor, prin numărul mare de depresiuni intramontane şi de pasuri de culme (Prislop, Ghimeş, Oituz, Predeal etc.) şi de vale (Topliţa-Deda, Racoş etc.), prin fragmentarea accentuată a reliefului şi prin tripla zonalitate petrografică. Altitudinea maximă din Carpaţii Orientali este înregistrată în Munţii Rodnei (Pietrosul Rodnei, 2 305 m). De la est la vest se deosebesc: A) *Munţii flişului*, care ocupă flancul estic al acestei grupe montane; au culmi orientate în general conform structurii geologice; în cadrul lor se deosebesc: a) *munţi de înălţimi mijlocii, alcătuiţi din conglomerate* (Ceahlău, Ciucaş etc.), cu forme de relief rezultate în urma eroziunii selective (suprafeţe structurale în trepte, cueste, turnuri şi piramide etc.); b) *munţi de înălţimi mijlocii, alcătuiţi din gresii*, cu culmi largi despărţite de văi adînci (Feredeul, Tarcăul, Vrancei etc.); c) *munţi de înălţimi mici, formaţi din marne şi din şisturi friabile*, fragmentaţi de văi largi şi bine dezvoltate (Ciucului, Bodoc etc.). B) *Munţii cristalini*, care ocupă partea centrală a acestei grupe montane, deosebindu-se în cadrul lor: a) *munţi de înălţimi mari şi mijlocii*, cu culmi însoţite de nivele de denudaţie, despărţite prin circuri şi văi

Şeaua Bucurii. Munţii Retezat

glaciare (Munţii Rodnei şi ai Maramureşului); b) *munţi de înălţimi mijlocii*, cu culmi largi, însoţite de nivele de eroziune şi forme de relief nival, despărţite prin văi adînci (Munţii Bistriţei); c) *munţi de înălţimi mijlocii şi mici*, formaţi pe şisturi cristaline cu petice de calcare şi conglomerate, cu inversiuni de relief, cueste, suprafeţe structurale, hogbackuri şi forme carstice (munţii Rarău, Tulgheş, Hăşmaş etc.). C) *Munţii vulcanici*, situaţi pe flancul transilvănean al Carpaţilor Orientali; se împart în trei sectoare: a) *sectorul Oaş-Gutîi-Văratec* (cu cea mai mică înălţime), care corespunde în mare unor aparate vulcanice erodate aproape pînă la bază (ex. Gutîiul); b) *sectorul Ţibleş-Bîrgău*, alcătuit din munţi cu înălţimi mijlocii şi mici şi cu suprafeţe de denudaţie dominate de martori vulcanici (neck-uri şi dycke-uri); c) *sectorul Călimani-Gurghiu-Harghita*, cel mai masiv şi mai înalt, alcătuit din conuri vulcanice pe versanţii cărora s-a instalat o reţea radiară de văi, dublat în vest de podişuri vulcanice adînc fragmentate. În această unitate morfotectonică există numeroase depresiuni intramontane tectonice (Ţara Bîrsei, Dărmăneşti), tectono-vulcanice (Maramureş, Giurgeul, Ciuc etc.) şi de eroziune (Cîmpulung, Humor etc.). **2.** Carpaţii Meridionali (cuprinşi ca unitate morfologică între Valea Prahovei şi culoarele tectonice Timiş-Cerna şi Bistra-Strei) se caracterizează prin existenţa unor masive noduri orohidrografice, a unui număr redus de depresiuni intramontane, de pasuri de culme (Bran, Vîlcan) şi de vale (Turnu-Roşu), a reliefului glaciar bine dezvoltat şi prin marea extensiune a nivelelor de eroziune (Borăscu, 1800–2 200 m; Rîul Şes, 1 400–1 800 m; Gornoviţa, 400–1 200 m), care imprimă peisajului geografic al acestei grupe montane un caracter alpin. În cadrul acestora se deosebesc: a) *munţi înalţi*, cu platforme de eroziune bine dezvoltate şi cu slabe urme glaciare (Bucegi, Leaota, Lotru, Şurianu, Godeanu etc.); b) *munţi înalţi*, cu custuri şi cu forme glaciare (circuri, văi glaciare şi morene) bine dezvoltate (Făgăraş, Parîng, Retezat); c) *munţi cu înălţimi mijlocii*, cu culmi domoale, în care lipsesc formele glaciare (Ghiţu, Cozia, Vîlcan etc.). Altitudinea maximă din cadrul acestei grupări montane este înregistrată în Munţii Făgăraşului (vîrful Moldoveanu, 2 543 m), care este şi cea mai mare de pe teritoriul **R.** Carpaţii Meridionali sînt fragmentaţi de cîteva depresiuni şi culoare tectonice (Loviştea, Petroşeni, Haţeg şi culoarele Bistra şi Timiş-Cerna). **3.** Carpaţii Occidentali (cuprinşi ca unitate morfologică între valea Dunării, la sud, şi valea Someşului, la nord) se caracterizează prin prezenţa unor noduri orografice cu aspect de munţi în bloc (cu interfluvii largi şi netede pe care s-au dezvoltat nivelele de eroziune Fărcaşa-Cîrligata, Mărişel şi Feneş, pe care lipsesc formele glaciare şi pe care are o mare dezvoltare relieful carstic), separate prin depresiuni tectonice-golf. În cadrul acestora se deosebesc: A) *Munţii Banatului* (situaţi între Dunăre şi valea Mureşului), care, ca structură geologică, fac parte din Carpaţii Meridionali, cuprind: a) *munţi-bloc cristalini*, cu culmi domoale despărţite de văi adînci (Mehedinţi, Poiana Ruscăi etc.); b) *munţi şi podişuri calcaroase*, cu un relief carstic foarte dezvoltat (Podişul Mehedinţilor);

Pasul Giuvala

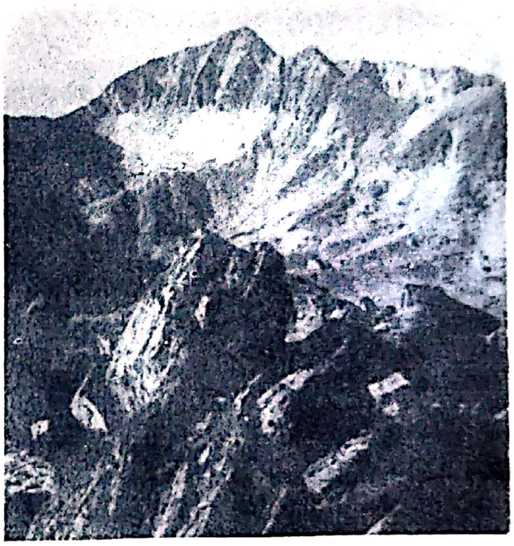
Vîrful Podragu. Munţii Făgăraş

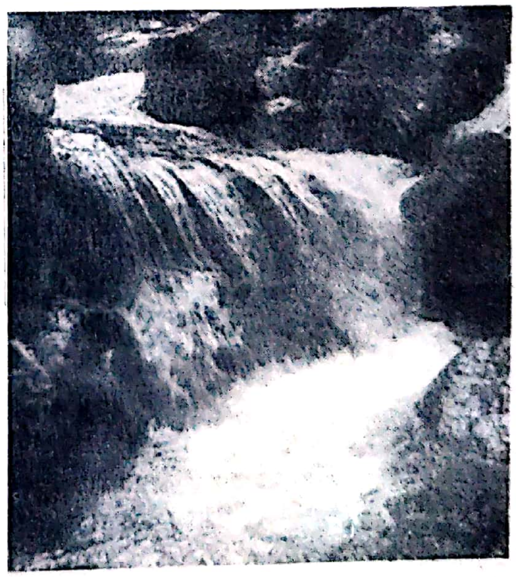
Cascada Bilea. Munţii Făgăraş

Rîpa Roşie de lîngă Sebeş

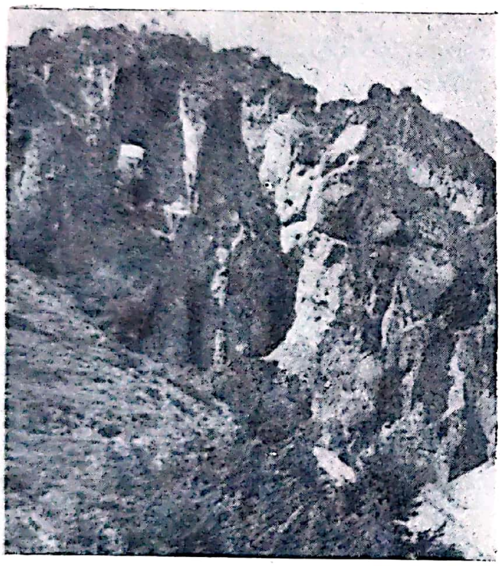

Cetăţile romane de la Roşia Montană

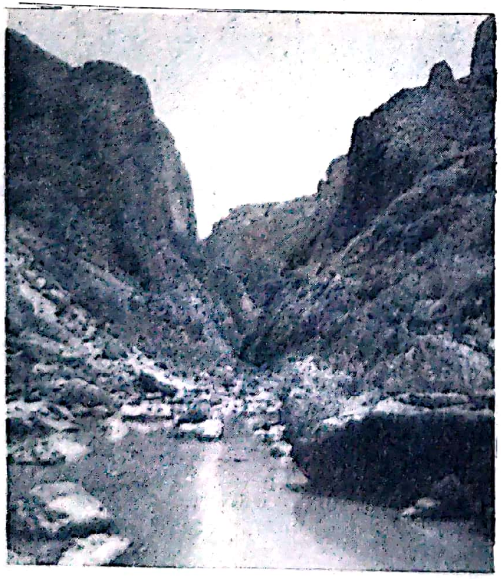

Cheile Turzii. Munţii Apuseni

c) *munţi cristalini insulari*, cu înălţimi de 400—700 m, înecaţi în depozite piemontane (Locvei, Dognecea etc.). Munţii Banatului cuprind în interiorul lor o serie de depresiuni tectonice (Bozovici, Liubcova etc.). B) *Munţii Apuseni* (situaţi între valea Mureşului, la sud, şi văile Someşului, la nord) sînt alcătuiţi dintr-un masiv cristalin central şi o serie de culmi muntoase laterale. Altitudinea maximă înregistrată în Munţii Apuseni este de 1 848 m (vîrful Curcubăta Mare). Munţii Apuseni cuprind: a) *Munţii Bihariei (Bihor)*, care se suprapun unui masiv cristalin străpuns de intruziuni granitice (muntele Gilău), unui masiv eruptiv (Vlădeasa) şi unui podiş carstic înalt (Padiş-Ponor); ei constituie nucleul Munţilor Apuseni (cu platforme de eroziune larg dezvoltate, fragmente de văi adînci); b) *Munţii Pădurea Craiului*, cu altitudine medie redusă şi cu numeroase forme carstice dezvoltate; c) *Munţii Codru-Moma*, cu culmi largi şi podişuri calcaroase; d) *Munţii Zarandului*, cu relief tipic de horst cu înălţimi reduse; e) *Munţii Mureşului*, cu altitudini reduse. Între culmile vestice se află trei depresiuni tectonice-golf: Zarand, Beiuş şi Vad. C) *Munţii insulari ai Someşului* (între valea Crişului Repede, la sud, şi depresiunile Baia Mare şi Lăpuş, la nord) au altitudini medii reduse, reprezentînd resturile unui lanţ muntos hercinic, peneplenizat, fragmentat în horsturi şi depresiuni tectonice, dispuşi în două şiruri: unul vestic (Muntele Şes, Măgura Şimleului, Meseş, Preluca etc.) şi unul estic (Prisnelu, Culmea Brezei), între care se dezvoltă depresiunea tectono-erozivă a Silvaniei.

Dealurile şi podişurile. Aceste unităţi morfologice constituie o treaptă intermediară de relief între munţi şi cîmpii, fiind situate la interiorul şi exteriorul arcului carpatic. Cele mai importante sînt: **1.** Podişul Someşean *(Platforma Someşeană)*, situat în nordul Transilvaniei, este un complex de forme de relief care face legătura între Carpaţii Orientali şi Carpaţii Occidentali şi se caracterizează printr-o succesiune de suprafeţe structurale şi de cueste, orientate spre vest, nord-vest şi nord. **2.** Podişul Transilvaniei (situat în interiorul arcului carpatic şi despărţit de acesta printr-un şir de piemonturi, de depresiuni de contact şi de dealuri subcarpatice), ocupă partea centrală a depresiunii intracarpatice transilvane şi este alcătuit din: a) *Dealurile Tîrnavelor* (o asociere de culmi orientate în general est-vest, despărţite prin văi largi cu terase şi cu interfluvii fragmentate, pe care se produc intense procese de pantă) şi b) *„Cîmpia“ deluroasă a Transilvaniei* (o asociere de dealuri domoale cu formă boltită, despărţite prin văi largi cu fundul mlăştinos şi cu lacuri, pe versanţii cărora sînt frecvente alunecările de teren). **3.** Piemonturile Vestice constituie o treaptă intermediară între Carpaţii Occidentali şi Cîmpia de Vest şi sînt o fostă cîmpie piemontană, puternic fragmentată de ape şi descompusă în culmi deluroase. La contactul cu munţii s-au dezvoltat, prin eroziune, depresiuni subsecvente. Este caracteristică prezenţa unor martori de eroziune, alcătuiţi din cristalin (Piemontul Dognecea-Buziaş) sau din lave şi tufuri vulcanice (piemonturile Lipova, Oradea). **4.** Subcarpaţii dublează arcul carpatic, de care sînt legaţi genetic, desfăşurîndu-se în exteriorul acestuia între valea Moldovei și valea Motrului, iar în interiorul lui în sectoarele Bistrița-Homoroade, Hîrtibaciu-Ocna Mureșului și Turda-Beclean. Prezintă cute simple, cute diapire cu nucleu de sare sau cute-solzi; în unele sectoare apar, sub formă de pinteni, elemente structurale ale flișului cretacic. Morfologic, această unitate de relief se împarte în două mari grupe: Subcarpații Orientali (între valea Moldovei și a Dîmboviței) și Subcarpații Meridionali (între valea Dîmboviței și valea Motrului). A) *Subcarpații Orientali* se subîmpart în: a) *Subcarpații Moldovei* (între valea Moldovei și valea Trotușului) sînt caracterizați prin existența unor culmi deluroase, care închid un șir de depresiuni submontane (Neamț, Tazlău etc.); b) *Subcarpații de la Curbură* (între valea Trotușului și Slănicul Buzăului) sînt evidențiați prin existența unui șir de culmi deluroase înalte (800—900 m), paralele cu culmile Carpaților (Răchitaș, Gîrbova etc.), și a unor măguri și culmi (Măgura Odobești), care separă două șiruri de depresiuni: unul submontan, tectono-eroziv (Soveja, Vrancea) și altul intradeluros, de eroziune (Cîmpuri, Mera, Dumitrești etc.); c) *Subcarpații Prahovei* (între Slănicul Buzăului și valea Dîmboviței), caracterizați prin existența unor culmi paralele fragmentate de văi adînci și despărțite de o serie de depresiuni sinclinale. B) *Subcarpații Meridionali (Getici)* se subîmpart în: a) *Muscelele Getice* (între valea Dîmboviței și valea Cerna Oltețului), alcătuite dintr-o serie de culmi despărțite de văi adînci și de depresiuni sinclinale (Cîmpulung, Nucșoara, Horezul etc.), dominate spre nord de o altă serie de culmi înalte (Mățaul, Măgura Slătioarei etc.) și separate de Piemontul Getic printr-o serie de depresiuni intradeluroase; b) *Subcarpații Jiului* (între valea Cerna Oltețului și a Motrului) constituie o asociere de culmi domoale, despărțite de văi puțin adînci, încadrate de două șiruri de depresiuni largi: unul submontan și altul intradeluros. C) *Subcarpații interni* apar pe structuri diapire, în interiorul arcului carpatic, și au relief fragmentat. **5.** Piemontul Getic, formă de relief dezvoltată între Subcarpații Meridionali, Dîmbovița, Dunăre și Cîmpia Română. Este fragmentat într-o serie de culmi deluroase, în nord, și interfluvii plate, cu aspect de cîmpie colinară, în sud. **6.** Podișul Moldovei (cuprins între Obcinele Bucovinei, Subcarpații Moldovei, Cîmpia Siretului și valea Prutului) se caracterizează prin prezența suprafețelor structurale, a cuestelor simple și etajate, a văilor subsecvente, obsecvente, resecvente etc. În cadrul lui se deosebesc: a) *sectorul piemontan* (între valea Sucevei, a Moldovei și a Siretului), alcătuit din culmi deluroase înalte și cîmpuri joase, cu terase (Rădăuți, Baia etc.); b) *sectorul podișurilor structurale* (în partea central-nordică), caracterizat prin interfluvii largi, cu numeroase suprafețe structurale, despărțite de văi adînci, cueste dezvoltate, și cu numeroase alunecări de teren; c) *sectorul culmilor deluroase* (în partea sudică), caracterizat prin culmi prelungi, paralele, fragmentate de văi, cu versanți atacați de intense procese de pantă; d) *Cîmpia Jijiei*, de origine erozivă, cu un relief de culmi domoale, teșite, despărțite de văi largi, inundabile.

Dobrogea. Această unitate morfologică (cuprinsă între valea Dunării, Marea Neagră și frontiera cu R.P. Bulgaria) este alcătuită din următoarele zone de relief: **1.** Munții Dobrogii (între valea Dunării și Podișul Babadagului), formați dintr-o serie de creste ascuțite (Pricopan, Țuțuiatu) și munți insulari (Turcoaia, Carcaliu etc.), îmbrăcați în trene groase de grohotișuri și cuverturi de depozite leossoide. **2.** Podișul Dobrogii de Nord constituie un complex de forme de relief cuprins între Dunăre, Munții Dobrogii, Marea Neagră și Podișul Dobrogii de Sud, caracterizat prin prezența interfluviilor largi, a văilor evazate, a reliefului de tip inselberg etc.; în cadrul lui se deosebesc sectoarele: a) *Dealurile Tulcii*, b) *Podișul Babadagului* și c) *Podișul Casimcei*. **3.** Podișul Dobrogii de Sud (între Podișul Dobrogii de Nord, Dunăre, Marea Neagră și granița cu R.P. Bulgaria) este caracterizat prin prezența interfluviilor largi, ușor vălurite. În cadrul lui se deosebesc: a) *Podișul Dobrogii dunărene*, b) *Podișul Dobrogii maritime* și c) *Podișul Negru-Vodă* (regiune endoreică tipică, cu numeroase forme carstice).

Cîmpiile și Delta Dunării. Aceste unități morfologice constituie cele mai recente formații geologice pe care s-a dezvoltat cel mai tînăr relief. **1.** Cîmpia Română (cuprinsă între Piemontul Getic, Subcarpați, Podișul Moldovei și valea Dunării) se împarte, morfologic, în următoarele sectoare: a) *Cîmpia Piemontană*, situată între văile Vedea și Bîrlad, alcătuită dintr-o juxtapunere și suprapunere de conuri de dejecție, care dau o suprafață foarte slab vălurită,

Dune de nisip la Agigea

înclinată şi fragmentată intens de văi largi cu numeroase terase (cîmpiile Piteştiului, Ploieştiului, Rîmnicului etc.); b) *Cîmpia de divagare*, cuprinsă între valea Argeşului şi a Siretului inferior (în zona de subsidenţă), se caracterizează prin ape divagante, văi puţin adînci fără terase şi cu aspect general de luncă (Titu-Potlogi, Gherghiţa, Siretul inferior etc.); c) *Cîmpia dunăreană*, alcătuită din cîmpuri largi acoperite cu depozite loessoide, pe care apar numeroase crovuri şi dune, cu terase bine conturate (ale Dunării şi ale afluenţilor săi principali) şi cu lunci largi, inundabile (Cîmpia Băileştiului, a Burnazului, a Bărăganului etc.). **2.** Cîmpia de Vest, cuprinde extremitatea estică a marii cîmpii panonice şi se caracterizează prin predominarea formelor tabulare, slab fragmentate de văi şi cu altitudini medii reduse. Are o treaptă mai înaltă la contactul cu Piemonturile Vestice, alcătuită dintr-o asociere de conuri de dejecţie, şi o treaptă joasă, cu aspectul unei cîmpii de divagare, cu văi fără terase, cu lunci largi, mlăştinoase (Cîmpia Someşului, a Crişurilor, a Timişului etc.), iar în unele porţiuni, cu dune de nisip (Cîmpia Carei-Valea lui Mihai). **3.** Delta Dunării este alcătuită dintr-o asociere de grinduri fluviatile, de cordoane litorale vechi şi noi (Letea, Caraorman, Sărăturile), de resturi ale reliefului predeltaic (Cîmpul Chilia), de depresiuni cu suprafeţe şi adîncimi variabile (unele sub nivelul mării) şi de albii vechi şi noi ale Dunării.

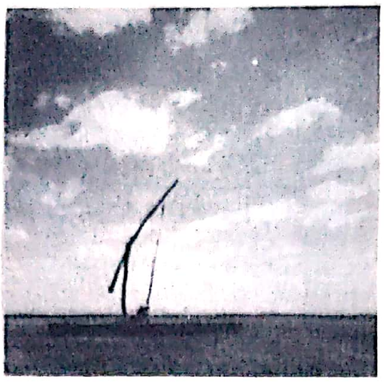

Peisaj din Bărăgan

CLIMA

Datorită poziţiei sale faţă de principalele componente ale circulaţiei generale a atmosferei (mase de aer estice-continentale, vestice-oceanice şi sudice-mediteraneene), precum şi complexităţii reliefului, clima **R.** este caracterizată printr-o mare varietate de nuanţe, care, în ordinea mărimii ariei de cuprindere, sînt: **1.** Sectorul cu climă continental-moderată, care cuprinde Cîmpia de Vest, Piemonturile Vestice şi Podişul Transilvaniei, este frecvent acoperit de mase de aer temperat-maritim şi ferit, în parte, iarna de invaziile de aer rece continental, oprite în înaintarea lor de obstacolul pe care-l formează Carpaţii. În cadrul acestui sector se deosebesc, datorită varietăţii reliefului, următoarele zone: a) *Cîmpia de Vest*, cu temperaturi medii anuale cuprinse între 9°C şi 15°C, cu amplitudini termice anuale care nu depăşesc 22°C—23°C şi cu o cantitate de precipitaţii care variază între 530 şi 750 mm; b) *Piemonturile Vestice*, cu un regim al temperaturii aerului mai moderat decît cel din Cîmpia de Vest, cu amplitudinile medii anuale de 20°C—22°C şi cu precipitaţii variind între 650 şi 850 mm; c) *Podişul Transilvaniei*, în care temperatura medie anuală scade de la vest (9,5°C) la est (7°C), conform creşterii altitudinii, iar precipitaţiile cresc de la 600 mm în vest, la peste 700 mm în est şi nord; relieful determină, iarna, inversiuni de temperatură (minimă absolută —35°C la Mediaş). **2.** Sectorul cu climă continentală, care cuprinde Cîmpia Română şi Dobrogea, cu excepţia unei fîşii pe litoral; se află sub influenţa mai multor tipuri de mase de aer, care impune diferenţierea în mai multe zone: a) *Cîmpia Olteniei*, unde iarna se produce o invazie de aer umed şi cald dinspre sud-vest, care duce la ridicarea temperaturii aerului şi unde precipitaţiile sînt reduse (480—500 mm); b) *Partea centrală a Cîmpiei Române*, expusă invaziilor de aer rece continental iarna şi de aer cald vara, se caracterizează prin amplitudini termice medii anuale în jur de 26°C (temperatura medie a lunii iulie este cuprinsă între 22°C şi 23°C, iar cea a lunii ianuarie între —2,5 şi —3°C) şi prin precipitaţii anuale reduse (500—550 mm); c) *Partea estică a Cîmpiei Române*, expusă invaziilor de aer rece continental iarna şi de aer cald vara se caracterizează prin amplitudini termice medii anuale în jur de 25°C (temperatura medie a lunii ianuarie scade sub —3°C, iar cea a lunii iulie oscilează între 22 şi 23°C), cu maxime absolute ridicate (44,5°C la Ion Sion) şi cu precipitaţii reduse (400—500 mm); evapotranspiraţia potenţială depăşeşte cantitatea de precipitaţii cu circa 300—400 mm anual, datorită perioadelor lungi de secetă (80—100 de zile); d) *Dobrogea*, cu amplitudini termice medii anuale care depăşesc 23°C şi 25°C şi cu precipitaţii reduse (350—400 mm); e) *Podişul Moldovei*, acoperit iarna de mase de aer rece continental (ceea ce provoacă ierni lungi), iar vara de mase de aer cald şi uscat, are amplitudini medii anuale ale temperaturii aerului de 24°C şi 25°C şi precipitaţii reduse (între 450 şi 500 mm); f) *Subcarpaţii Orientali* au o climă asemănătoare cu aceea a Podişului Moldovei, relieful mai accidentat şi poziţia lor sub culmile carpatice modificînd doar aspectele de amănunt. Subcarpaţilor Orientali le sînt caracteristice inversiunile de temperatură în timpul iernii, iar Subcarpaţilor de la Curbură efectele de föhn; g) *Subcarpaţii Meridionali şi Piemontul Getic* au o climă mai călduroasă decît restul Subcarpaţilor (temperaturile medii anuale sînt cuprinse între 18°C şi 20°C şi precipitaţiile între 600 şi 800 mm). **3.** Sectorul cu climă litorală-maritimă se suprapune unei fîşii late de 15—25 km de-a lungul litoralului Mării Negre şi se caracterizează prin întîrzierea fazelor de încălzire şi răcire a aerului, prin amplitudini termice de 22°C şi 23°C, prin lungimea perioadei intervalului fără îngheţ (220—230 de zile) şi prin variabilitatea precipitaţii-

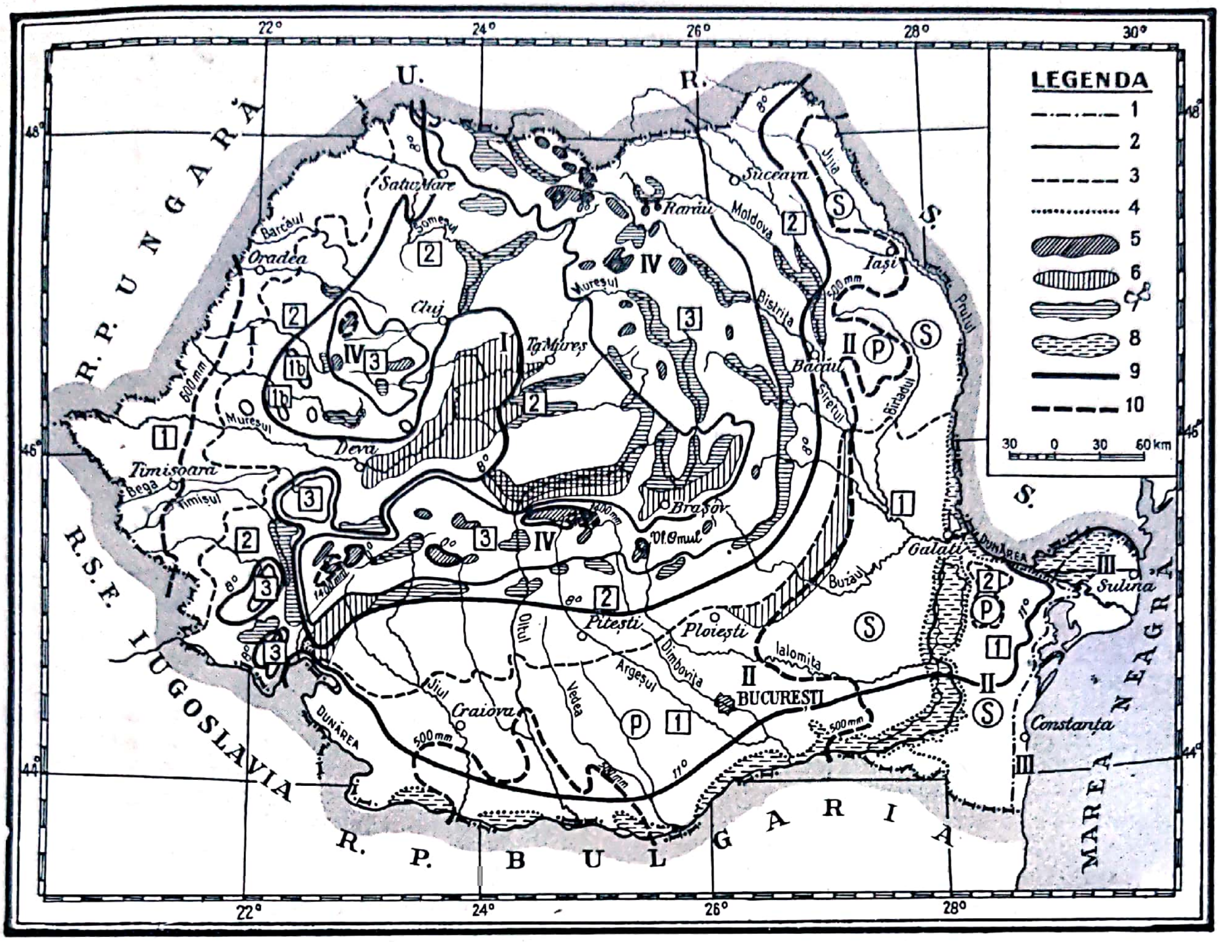
LEGENDA
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
30 0 30 60 km
22°
24°
26°
28°
30°
48°
46°
44°
U. R. S. S.
R. P. UNGARĂ
R.S.F. IUGOSLAVIA
R. P. BULGARIA
MAREA NEAGRĂ
Satu Mare
Oradea
Cluj
Tg. Mureș
Deva
Timișoara
Suceava
Iași
Bacău
Brașov
Vf. Omul
Rarău
Pitești
Ploiești
București
Craiova
Galați
Sulina
Constanța
Barcăul
Someș
Mureșul
Bega
Timișul
Jiul
Oltul
Vedea
Argeșul
Dîmbovița
Ialomița
Buzăul
Siretul
Bistrița
Moldova
Jijia
Prutul
Bîrladul
Dunărea
I
II
III
IV
Ib
500 mm
600 mm
8°
11°
0°

Harta climatică și topoclimatică

Sectoare climatice: *I*, continental moderat; *II*, continental; *III*, de influență maritimă; *IV*, de munte. *Etaje climatice:* 1 de cîmpie; 2 de coline; 3 de munte înalt și mijlociu. *Limite*: 1, de sectoare climatice; 2, de sectoare și etaje climatice; 3, de etaje climatice; 4, de suprafețe topoclimatice. *Suprafețe topoclimatice*: 5, de munte înalt; 6 efecte de foehn; 7, de depresiune; 8, de baltă; Ⓟ topoclimat de pădure; Ⓢ topoclimat de stepă; 9, izoterme anuale simplificate; 10, izobiete anuale simplificate.

lor, oscilînd între 300 și 700 mm. **4.** Sectorul cu climă de munte cuprinde culmile Carpaților și este supus tot timpul anului invaziilor maselor de aer temperat maritim din vest. Treptele de relief cu altitudini diferite determină devieri și perturbații termodinamice ale acestor mase de aer. În cuprinsul acestui sector se pot deosebi mai multe zone: a) *Munți mijlocii* (treapta cuprinsă între 800 și 1 900 m în Carpații Meridionali și între 600 și 1 750 m în partea nordică a Carpaților Orientali) au amplitudini termice medii anuale cuprinse între 18°C și 20°C. Temperatura medie anuală este pozitivă (în iulie oscilează între 10°C și 18°C, iar în ianuarie între −5°C și −6°C). Pe versanții orientați spre vest, expuși advecției masei umede maritime, cad ploi intermitente de lungă durată (900—1 200 mm). La baza masivelor și culmilor muntoase orientate transversal față de direcția de deplasare a maselor de aer umed (poalele Munților Apuseni, Mehedinților, Carpaților de la Curbură etc.) apar frecvent fenomenele de föhn; aceste fenomene se produc și în Depresiunea Făgărașului și a Sibiului, fiind însă legate de vînturile din direcția sudică. Ca efect al diferențelor mari de presiune atmosferică între regiunile joase și cele înalte, se produc uneori vînturi puternice cu caracter local (caracteristice în Bucegi, Harghita, Gurghiu etc.); b) *Munți înalți* (treapta de relief mai înaltă de 1 900 m în ramurile sudice ale Carpaților și de 1 750 m în cele nordice) au o climă mai aspră și mai umedă decît cea a treptei precedente, temperatura medie anuală scăzînd sub 0°C (vîrful Omul −2,6°C), iar amplitudinile termice medii anuale sub 10°C. Temperatura minimă absolută înregistrată este de −38°C (vîrful Omul). Anual sînt 250—265 de zile de îngheț. Cantitatea medie de precipitații este de 1 200—1 400 mm. Zăpada acoperă solul 180—220 de zile pe an.

HIDROGRAFIA

1. Apele curgătoare. Cea mai mare parte a apelor curgătoare de pe teritoriul **R.** izvorăsc din Carpați și aparțin bazinului Dunării (excepție fac unele rîuri din Dobrogea). Bazinele hidrografice ale afluenților dunăreni cuprind circa 98% din suprafața totală a țării. Datorită configurației reliefului, rețeaua apelor curgătoare este dispusă radiar. Densitatea medie a rețelei hidro-

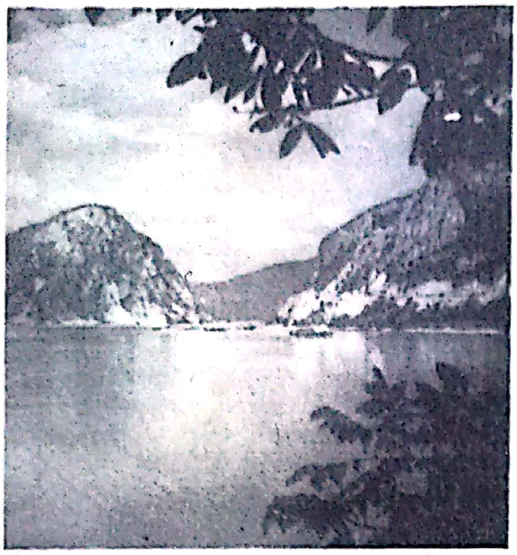

Dunărea la Cazane

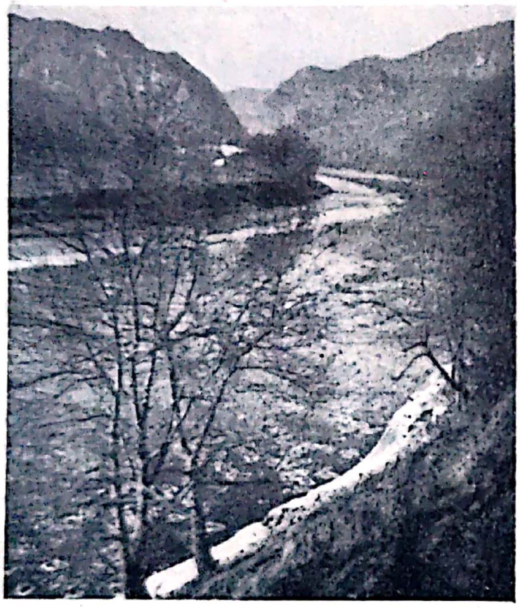

Valea Oltului

grafice este de 0,49 km/km², fiind mai mare în zona muntoasă şi în interiorul arcului carpatic (0,56 km/km²) decît în zonele periferice arcului carpatic (0,43 km/km²). În regiunile de cîmpie şi de dealuri, densitatea este de 0,3 km/km², în zona muntoasă de 1,0—1,20 km/km², iar în zona muntoasă înaltă de 0,5—0,3 km/km². Apele curgătoare principale care izvorăsc din Carpaţi au un profil longitudinal caracterizat prin pante mari în regiunea muntoasă, mai line în regiunea dealurilor şi piemonturilor şi foarte line în regiunea de cîmpie. Principalele bazine hidrografice de pe teritoriul **R.** sînt: al Dunării şi al Mării Negre. Rîurile din vestul ţării Vişeul, Iza, Someşul, Crasna, Crişurile, Mureşul, Bega se varsă prin intermediul Tisei în Dunăre, iar Timişul, Caraşul, Nera, Cerna, direct în Dunăre. Jiul, Oltul, Vedea, Argeşul, Ialomiţa, Siretul, Prutul sînt tributare Dunării. Din bazinul Mării Negre fac parte Casimcea, Taiţa, Teliţa. În afară de aceste bazine hidrografice, pe teritoriul **R.** sînt cîteva zone semiendoreice (în Cîmpia Română, pe interfluviile dintre Ialomiţa şi Dunăre, Călmăţui şi Ialomiţa, Buzău şi Călmăţui). Principalul colector al apelor curgătoare de pe teritoriul ţării, Dunărea, are o lungime în limitele **R.** de 1 075 km. În regimul hidrologic al apelor curgătoare apar faze caracteristice de scurgere pe sezoane. Iarna, în urma acoperirii bazinelor de recepţie cu zăpadă, se formează minimele de scurgere *(perioada apelor mici de iarnă)*; pe alocuri (în sud-vestul ţării) se produc, datorită încălzirilor temporare şi parţial a ploilor de iarnă, *viiturile de iarnă*. În perioada de topire a zăpezilor se formează maximele de scurgere *(perioada apelor mari de primăvară)*, iar în aprilie-mai apare un minim de scurgere *(perioada apelor mici de primăvară)*. La începutul verii, o dată cu creşterea frecvenţei ploilor, se produc creşteri bruşte de nivel *(viiturile de vară)*, după care urmează un sezon cu nivele scăzute *(perioada apelor mici de vară)*. La începutul toamnei se continuă perioada apelor mici din vară *(perioada apelor mici de toamnă)* şi apare o perioadă în care, datorită ploilor tîrzii, se formează nivele mari *(viiturile de toamnă)*. **2.** Lacurile. În **R.** sînt circa 2 300 de lacuri (plus circa 1 150 de iazuri), care ocupă o suprafaţă totală de aproape 2 620 km² (ceea ce reprezintă 1,1% din teritoriul ţării). Caracteristică este însă predominarea lacurilor cu suprafeţe sub 1 km² (90% din numărul total al lacurilor). Cele mai mari lacuri sînt răspîndite pe litoralul Mării Negre şi în Lunca Dunării, iar cele mai mici (cu suprafeţe sub 0,5 km²) în regiunile montane. După raportul dintre evaporabilitate şi cantitatea precipitaţiilor atmosferice, lacurile din **R.** se împart în două mari categorii: A) *Lacurile zonei cu umiditate deficitară*, care sînt repartizate geografic astfel: a) *Lacurile din Dobrogea*, situate în lungul zonei litorale maritime şi de-a lungul văii Dunării. În sudul Deltei Dunării se întinde complexul lagunar Razelm, format din două grupe: nordică (a lacurilor cu apă dulce) şi sudică (a lacurilor sărate). La sud de complexul Razelm sînt mai multe limane maritime: Taşaul, Techirghiol, Agigea etc., cu adîncimi cuprinse între 2 şi 10 m, iar în Dobrogea de sud-vest, cîteva limane fluviatile: Oltina, Mîrleanu, Gîrliţa etc., cu adîncimi mai mici; b) *Lacurile din Podişul Moldovei*, în majoritatea lor artificiale (iazuri), iar în cazuri izolate formate datorită alunecărilor de terenuri şi conurilor de dejecţie laterale, au adîncime mică (2—3 m); majoritatea sînt lacuri de apă dulce, dar în Cîmpia Jijiei ele au o mineralizare destul de ridicată (120—200 mg/l); c) *Lacurile din Podişul Transilvaniei*, legate, ca geneză, de masivele saline din zona diapiră (lacurile Ursu, Negru, din regiunea Praid-Sovata etc.); unele dintre ele s-au format prin prăbuşirea vechilor saline (lacul Avram Iancu, Sic etc.); d) *Lacurile din Cîmpia Română*, formate în majoritatea lor datorită fenomenelor de sufoziune din depozitele de loess (Ianca, Plopul, Colentina etc.); e) *Lacurile de luncă*, răspîndite de-a lungul luncilor rîurilor mai importante, avînd un regim hidrologic strîns legat de cel al rîurilor (Potelu, Rastu, Suhaia etc.). B) *Lacurile zonei cu umiditate excedentară*, care sînt repartizate geografic astfel: a) *Lacurile din Carpații Orientali*, lacuri de baraj (Lacul Roșu), vulcanice (Sf. Ana), glaciare (Lala, Buhăescu etc.); b) *Lacurile din Carpații Meridionali*, lacuri glaciare (Zănoaga, Bucura, Capra, Bîlea, Gîlcescu etc.), care constituie, în majoritatea lor, obîrșii ale rîurilor. **3.** Marea Neagră formează granița **R.** pe o distanță de 245 km de la brațul Stambulul Vechi al Deltei Dunării (la granița cu U.R.S.S.) pînă la Vama Veche (la granița cu R.P. Bulgaria). De-a lungul litoralului românesc, adîncimile de 200 m se mențin în dreptul Deltei Dunării pînă la distanța de 100—200 km de la linia țărmului, apropiindu-se pînă la 50 km în apropierea țărmurilor R.P. Bulgaria. După caracterul său, litoralul românesc al Mării Negre se împarte în: a) sectorul de la nord de Capul Midia, în care predomină formele de acumulare, b) sectorul de la sud de Capul Midia, unde predomină formele de eroziune. Insulele mici din apropierea țărmului sînt de origine acumulativă. Fundul mării în limitele zonei litorale este format din nisipuri și mîluri, iar în unele locuri din roci de fundament; la sud de latitudinea Constanței, depozitele de fund sînt reprezentate de acumulări cochilifere de diferite faciesuri. Salinitatea medie a Mării Negre este de 20—22‰. Sub influența apelor Dunării, pe o distanță de 40 km de țărm, salinitatea nu depășește 21‰ în stratele de la adîncime, scăzînd pînă la 18—19‰ la suprafața apei. În sectorul românesc al Mării Negre, salinitatea crește de la nord spre sud și de la țărm spre largul mării. Amplitudinea multianuală a variațiilor nivelului apelor Mării Negre atinge 32,5 cm, iar amplitudinea maximă totală a atins 113 cm (pentru orașul Constanța). Variațiile fluxului și refluxului au o amplitudine de 8 cm, cu o perioadă medie de 12 ore și 25 de minute. Țărmul românesc al Mării Negre este scăldat de o ramură a curentului principal marin și de curentul golfului Odesa, care se deplasează cu o viteză de 0,9 — 1,3 km/oră. Temperatura medie anuală a apelor marine este de 12,5°C, ceea ce depășește cu 2°C temperatura medie a aerului; cele mai ridicate temperaturi ating 25°C la țărm. În iernile foarte aspre, apele marine îngheață, stratul de ghiață atingînd grosimea de 15—20 cm (iarna anilor 1928—1929).

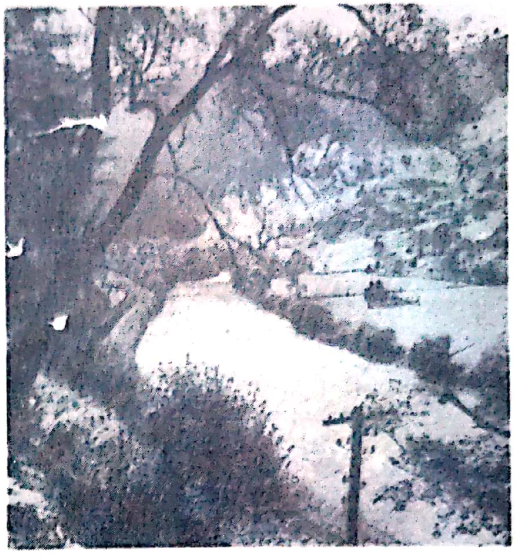

Valea Bistriței la Iacobeni

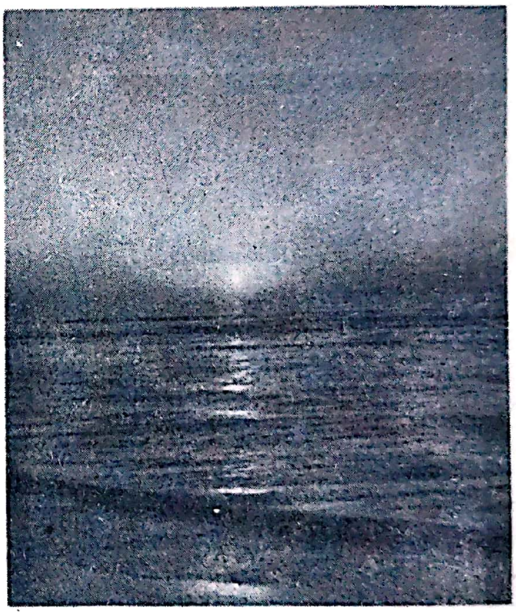

Răsărit de soare la Mamaia

SOLURILE

Tipurile de sol sînt grupate regional după particularitățile lor, astfel: **1.** Regiunea transilvană (cuprinde regiunea din interiorul arcului carpatic) se caracterizează prin predominarea solului brun de pădure tipic sau podzolic și cernoziomuri levigate, lîngă care mai apar soluri brune-roșcate și pseudorenzine. **2.** Regiunea vest-transilvană (cuprinde Cîmpia de Vest, Piemonturile Vestice și depresiunile din partea vestică a Munților Apuseni), în care predomină solul brun de pădure, cernoziomul levigat și cernoziomuri, lîngă care apar soluri brune-roșcate (în sud) și soluri cernoziomice freatic-umede, lăcoviști și solonețuri (pe formele de relief mai joase, unde nivelul apelor freatice este mai apropiat de suprafața terenului). **3.** Regiunea danubiano-getică (cuprinde partea centrală și vestică a Cîmpiei Române, Piemontul Getic și partea sudică a Subcarpaților Meridionali), unde predomină solul brun de pădure tipic sau podzolic, solul brun-roșcat de pădure, cernoziomuri levigate și cernoziomuri. **4.** Regiunea danubiano-pontică (cuprinde partea estică a Cîmpiei Române, Subcarpații de la Curbură, partea sudică a Podișului Moldovei și Dobrogea) este caracterizată prin prezența solului brun de pădure tipic sau podzolic, cernoziomul levigat și cernoziomul, însoțite de soluri cenușii de pădure, cernoziomuri podzolite, soluri saline și alcaline (în special în lunci). **5.** Regiunea de munți și dealuri înalte cuprinde treptele de relief mai înalte de 700—800 m și pe care se pot urmări mai multe etaje de soluri: a) etajul solurilor brune montane de pădure și brune montane de pădure podzolice; b) etajul solurilor brune acide montane de pădure, cu diferite grade de podzolire, şi a solurilor podzolice montane; c) etajul solurilor de pajişti alpine şi subalpine. **6.** Regiunea depresiunilor intramontane, în care, în afară de solurile zonelor specifice etajului la care sînt situate, mai apar soluri pseudogleice, gleice, turboase şi chiar turbării.

Floare de colţ

VEGETAŢIA

Flora **R.** este compusă din următoarele elemente fitogeografice: nordic şi alpin (circa 14%: arctic, boreal, arctic-alpin etc.), european (circa 40%: eurosiberian, european, holarctic, central-european etc.), sudic (circa 8%: tropical, mediteranean etc.), sud-estic (circa 10%: iliric, daco-iliric, balcanic, moezic), oriental sau continental (circa 20%: pontic, sarmatic, ponto-central-asiatic, ponto-mediteranean), apusean (circa 1%: atlantic, atlantic-mediteranean), endemic (circa 4%, dacic propriu-zis), cosmopolit şi adventiv (circa 4%). Variaţia condiţiilor topoclimatice determină o diferenţiere a învelişului vegetal prin etajarea formaţiilor vegetale: **1.** Vegetaţia alpină şi subalpină, care ocupă culmile muntoase mai înalte de 1 500—1 700 m, este reprezentată prin *pajişti alpine*, formate din graminee, ciperacee şi plante cu flori viu colorate, rogozul alpin, păruşca, rugina etc., care sînt predominante. În cadrul lor se întîlnesc şi tufişuri pitice de smirdar, sălcii pitice şi alţi arbuşti, tufărişuri subalpine şi jneapăn, ienupăr pitic, afini. Pajiştile alpine alternează cu *pajişti subalpine*, formate de obicei pe terenuri despădurite, în care predomină iarba stîncilor, păruşca şi ţăpoşica. **2.** Vegetaţia montană, care acoperă regiunile muntoase sub altitudinea de 1 700—1 500 m, este reprezentată prin: a) *păduri de molid*, în care predomină molidişurile pure, iar în părţile mai joase, doar local, întîlnindu-se brad şi pin. În poienile din această zonă se întîlnesc pajişti cu păiuş roşu, ţăpoşică şi alte graminee şi dicotiledonate; b) *păduri amestecate de fag cu răşinoase*, în care specii caracteristice sînt fagul, bradul şi molidul. Pajiştile formate unde pădurea a fost tăiată sînt bogate în graminee şi dicotiledonate; c) *păduri de fag*, caracterizate prin predominarea fagului (în amestec slab cu bradul), a molidului (în partea superioară), teiului, paltinului, frasinului, ulmului etc. **3.** Vegetaţia de dealuri şi de podişuri este reprezentată prin: a) *păduri de fag*, care se continuă din zona montană; în pajiştile din această zonă sînt abundente gramineele furajere; b) *păduri amestecate de fag cu gorun*; c) *păduri de gorun* şi pajişti secundare stepizate dezvoltate pe locul pădurii de gorun; d) *păduri de*

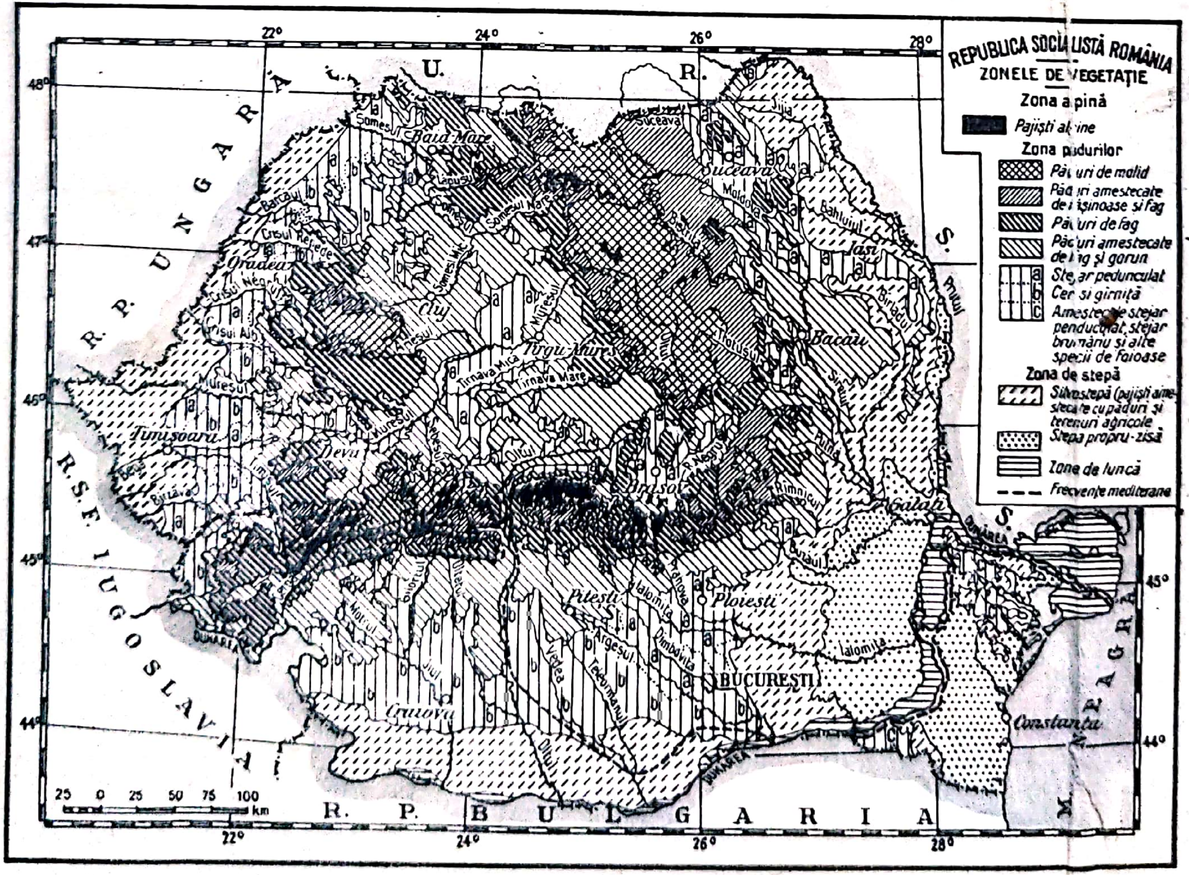
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA
ZONELE DE VEGETAŢIE
Zona alpină
Pajişti alpine
Zona pădurilor
Păduri de molid
Păduri amestecate de răşinoase şi fag
Păduri de fag
Păduri amestecate de fag şi gorun
a Stejar pedunculat
b Cer şi gîrniţă
c Amestec de stejar penduculat, stejar brumăriu şi alte specii de foioase
Zona de stepă
Silvostepă (pajişti amestecate cu păduri şi terenuri agricole
Stepa propriu-zisă
Zone de luncă
Frecvenţe mediterane
U. R. S. S.
R. P. UNGARĂ
R.S.F. IUGOSLAVIA
R. P. BULGARIA
MAREA NEAGRĂ
Baia Mare
Suceava
Iaşi
Oradea
Cluj
Tîrgu Mureş
Bacău
Timişoara
Deva
Sibiu
Galaţi
Piteşti
Ploieşti
BUCUREŞTI
Craiova
Constanţa
DUNĂREA
22°
24°
26°
28°
48°
47°
46°
45°
44°
25 0 25 50 75 100 km

pădure podzolice; b) etajul solurilor brune acide montane de pădure, cu diferite grade de podzolire, și a solurilor podzolice montane; c) etajul solurilor de pajiști alpine și subalpine. **6.** Regiunea depresiunilor intramontane, în care, în afară de solurile zonelor specifice etajului la care sînt situate, mai apar soluri pseudogleice, gleice, turboase și chiar turbării.

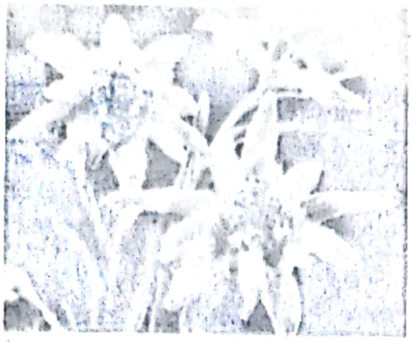

Floare de colț

VEGETAȚIA

Flora **R.** este compusă din următoarele elemente fitogeografice: nordic și alpin (circa 14%: arctic, boreal, arctic-alpin etc.), european (circa 40%: eurosiberian, european, holarctic, central-european etc.), sudic (circa 8%: tropical, mediteranean etc.), sud-estic (circa 10%: iliric, daco-iliric, balcanic, moezic), oriental sau continental (circa 20%: pontic, sarmatic, ponto-central-asiatic, ponto-mediteranean), apusean (circa 1%: atlantic, atlantic-mediteranean), endemic (circa 4%, dacic propriu-zis), cosmopolit și adventiv (circa 4%). Variația condițiilor topoclimatice determină o diferențiere a învelișului vegetal prin etajarea formațiilor vegetale: **1.** Vegetația alpină și subalpină, care ocupă culmile muntoase mai înalte de 1 500—1 700 m, este reprezentată prin *pajiști alpine*, formate din graminee, ciperacee și plante cu flori viu colorate, rogozul alpin, părușca, rugina etc., care sînt predominante. În cadrul lor se întîlnesc și tufișuri pitice de smirdar, sălcii pitice și alți arbuști, tufărișuri subalpine și jneapăn, ienupăr pitic, afini. Pajiștile alpine alternează cu *pajiști subalpine*, formate de obicei pe terenuri despădurite, în care predomină iarba stîncilor, părușca și țăpoșica. **2.** Vegetația montană, care acoperă regiunile muntoase sub altitudinea de 1 700—1 500 m, este reprezentată prin: a) *păduri de molid*, în care predomină molidișurile pure, iar în părțile mai joase, doar local, întîlnindu-se brad și pin. În poienile din această zonă se întîlnesc pajiști cu păiuș roșu, țăpoșică și alte graminee și dicotiledonate; b) *păduri amestecate de fag cu rășinoase*, în care specii caracteristice sînt fagul, bradul și molidul. Pajiștile formate unde pădurea a fost tăiată sînt bogate în graminee și dicotiledonate; c) *păduri de fag*, caracterizate prin predominarea fagului (în amestec slab cu bradul), a molidului (în partea superioară), teiului, paltinului, frasinului, ulmului etc. **3.** Vegetația de dealuri și de podișuri este reprezentată prin: a) *păduri de fag*, care se continuă din zona montană; în pajiștile din această zonă sînt abundente gramineele furajere; b) *păduri amestecate de fag cu gorun*; c) *păduri de gorun* și pajiști secundare stepizate dezvoltate pe locul pădurii de gorun; d) *păduri de*

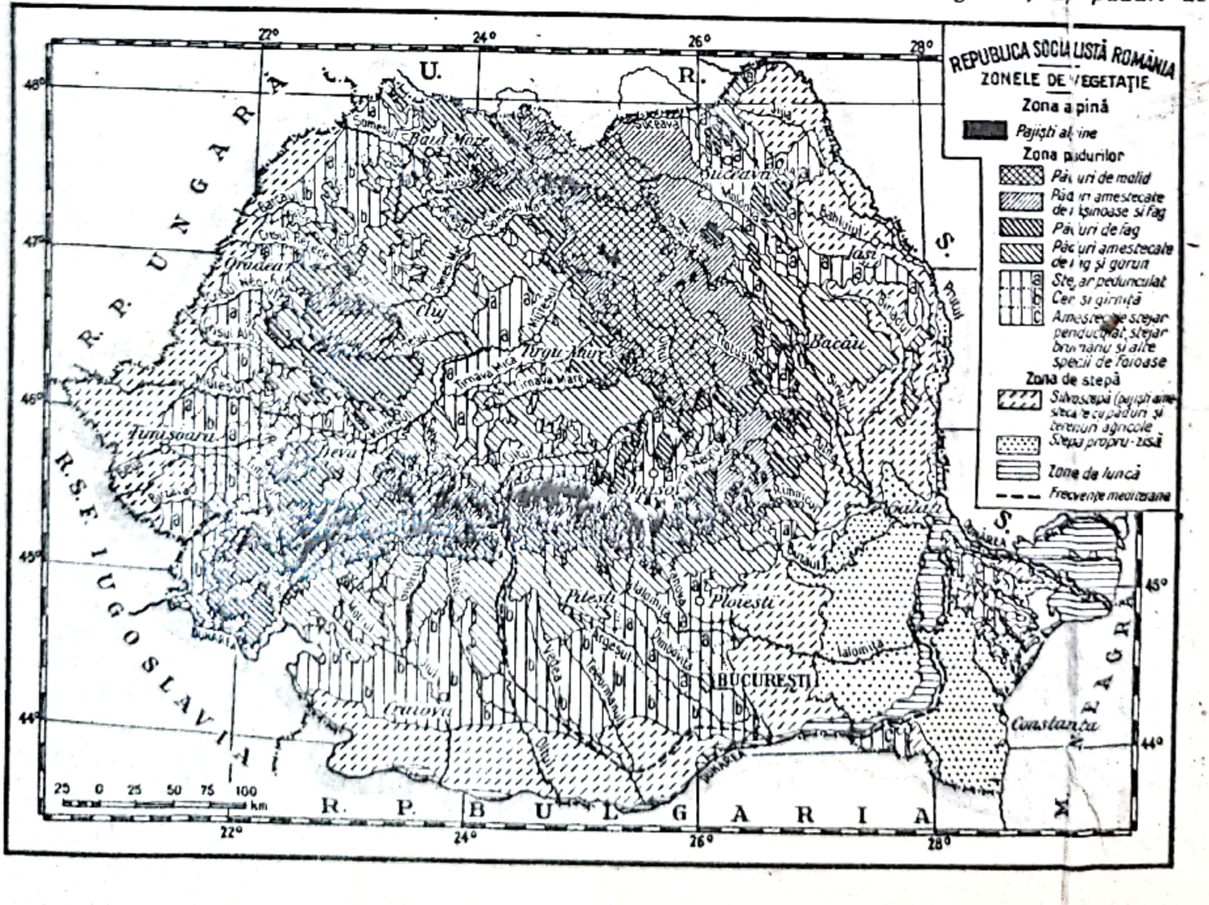
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA
ZONELE DE VEGETAȚIE
Zona alpină
Pajiști alpine
Zona pădurilor
Păduri de molid
Păduri amestecate de rășinoase și fag
Păduri de fag
Păduri amestecate de fag și gorun
a Stejar peduncular
b Cer și gîrniță
c Amestec de stejar penduculat, stejar brumăriu și alte specii de foioase
Zona de stepă
Silvostepă (pajiști amestecate cu păduri și terenuri agricole)
Stepa propriu-zisă
Zone de luncă
Frecvențe mediterane
R. P. UNGARĂ
U. R. S. S.
R. S. F. IUGOSLAVIA
R. P. BULGARIA
M. NEAGRĂ
Suceava
Botoșani
Iași
Bacău
Cluj
Oradea
Baia Mare
Tîrgu Mureș
Brașov
Timișoara
Deva
Sibiu
Pitești
Ploiești
BUCUREȘTI
Craiova
Galați
Constanța
22°
24°
26°
28°
48°
47°
46°
45°
44°
25 0 25 50 75 100 km

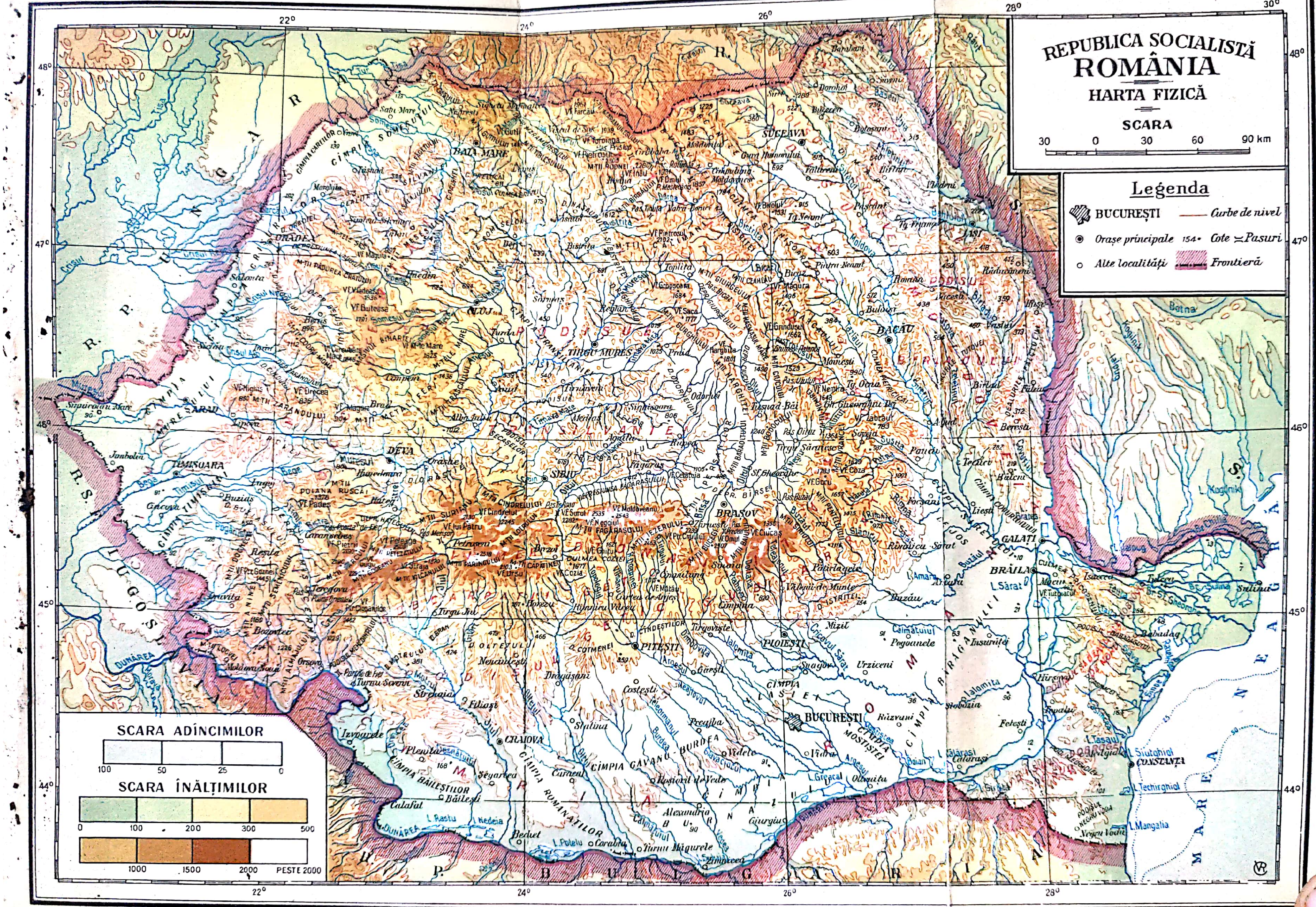

REPUBLICA SOCIALISTĂ
ROMÂNIA
HARTA FIZICĂ

SCARA
30 0 30 60 90 km
Legenda
BUCUREŞTI
Curbe de nivel
Oraşe principale
154• Cote
Pasuri
Alte localităţi
Frontieră
SCARA ADÎNCIMILOR
100 50 25 0
SCARA ÎNĂLŢIMILOR
0 100 200 300 500
1000 1500 2000 PESTE 2000
R. P. UNGARĂ
U. R. S. S.
R. S. F. IUGOSLAVIA
R. P. BULGARIA
MAREA NEAGRĂ
DUNĂREA
BUCUREŞTI
CLUJ
TIMIŞOARA
ORADEA
BAIA MARE
SUCEAVA
BACĂU
TÎRGU MUREŞ
SIBIU
BRAŞOV
DEVA
CRAIOVA
PITEŞTI
PLOIEŞTI
GALAŢI
BRĂILA
CONSTANŢA
22°
24°
26°
28°
30°
44°
45°
46°
47°
48°

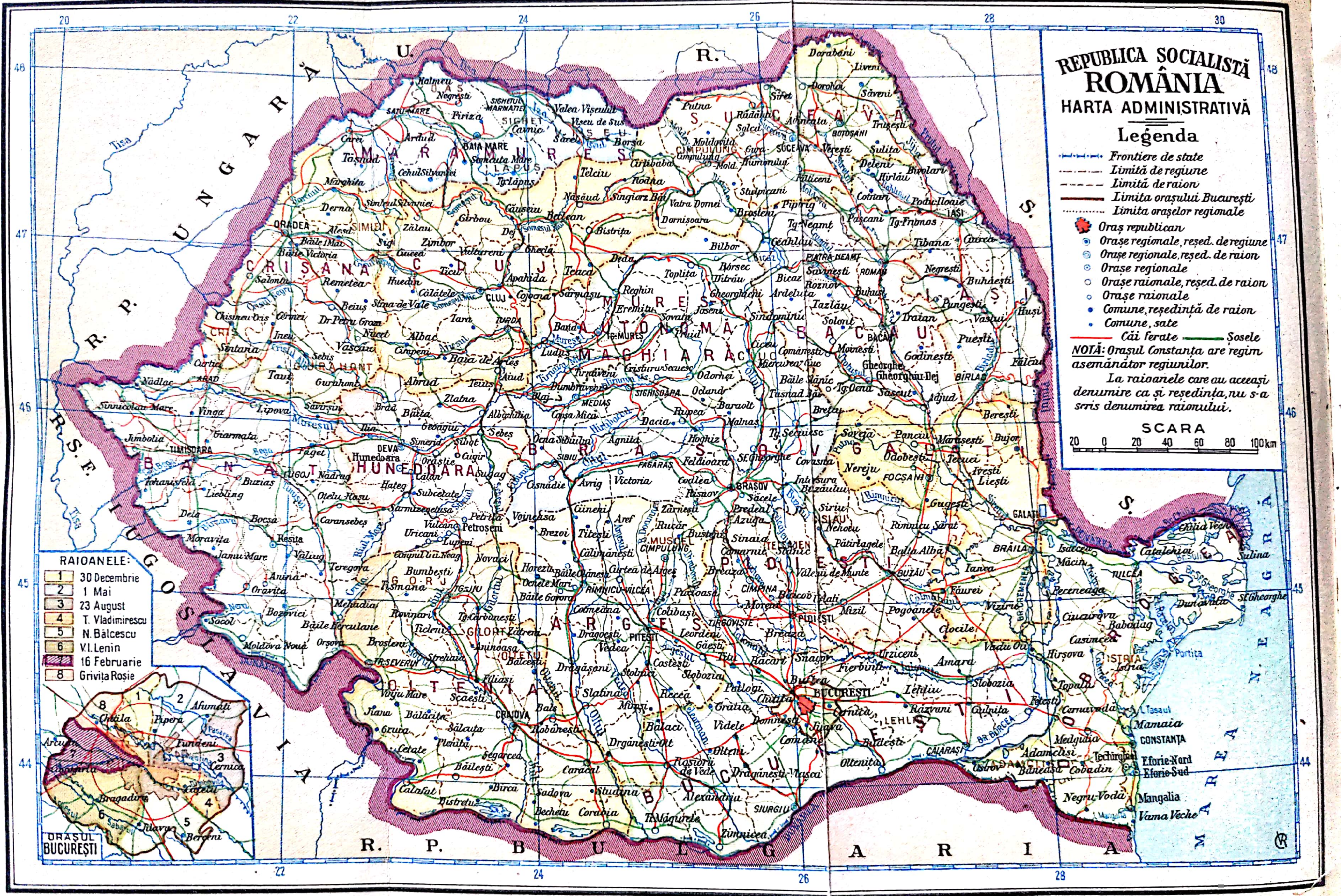

REPUBLICA SOCIALISTĂ
ROMÂNIA
HARTA ADMINISTRATIVĂ

Legenda
Frontiere de state
Limită de regiune
Limită de raion
Limita orașului București
Limita orașelor regionale
Oraș republican
Orașe regionale, reșed. de regiune
Orașe regionale, reșed. de raion
Orașe regionale
Orașe raionale, reșed. de raion
Orașe raionale
Comune, reședință de raion
Comune, sate
Căi ferate
Șosele
NOTĂ: Orașul Constanța are regim asemănător regiunilor.
La raioanele care au aceeași denumire ca și reședința, nu s-a scris denumirea raionului.
SCARA
20 0 20 40 60 80 100km
R. P. UNGARĂ
U. R. S. S.
R. S. F. IUGOSLAVIA
R. P. BULGARIA
MAREA NEAGRĂ
MARAMUREȘ
SUCEAVA
CRIȘANA
CLUJ
IAȘI
MUREȘ AUTONOMĂ MAGHIARĂ
BACĂU
BANAT
HUNEDOARA
BRAȘOV
GALAȚI
OLTENIA
ARGEȘ
PLOIEȘTI
DOBROGEA
BUCUREȘTI
RAIOANELE:
1 30 Decembrie
2 1 Mai
3 23 August
4 T. Vladimirescu
5 N. Bălcescu
6 V.I. Lenin
7 16 Februarie
8 Grivița Roșie
ORAȘUL BUCUREȘTI

Jnepeni

Pădure de brazi. Munții Retezat

Stuf în Delta Dunării

stejar pedunculat, în care predomină stejarul pedunculat în amestec cu diverse alte esențe lemnoase și pajiști stepizate, derivate și secundare; e) *păduri de cer și gîrniță*, cu pajiști stepizate și pajiști stepice secundare; f) *pajiști* dezvoltate pe locul pădurilor alcătuite din diverse specii de stejar și pajiști xeromezofile de silvostepă. **4.** Vegetația de cîmpie este reprezentată prin: a) *păduri de stejar pedunculat*; b) *păduri de cer și gîrniță* și pajiști formate pe locul fostelor păduri de stejar; c) *vegetație de silvostepă*, care cuprinde păduri izolate de stejar brumăriu și de stejar pufos și pajiști xeromezofile în care predomină păiușul, colilia, sadina, rogozul ș.a.; d) *pajiști xerofile de stepă*, unde predomină păiușul, colilia, și pîrloage stepice cu firuță, pelinița, pir. În cea mai mare parte, vegetația de stepă și de silvostepă a fost desțelenită; pe suprafețele nearabile vegetația a fost puternic schimbată sub influența pășunatului. **5.** Vegetația luncilor este reprezentată prin păduri de salcie, plop, prin șleauri de luncă (stejar pedunculat, ulm, frasin, carpen, tei) și pajiști de luncă, în care predomină pirul, iarba-cîmpului și coada-vulpii. **6.** Vegetația acvatică și vegetația turbăriilor. Bălțile și lacurile prezintă în general o repartizare zonală a vegetației în raport cu adîncimea: la mal apare o zonă de rogozuri și stînjenei de baltă, urmată apoi de o zonă de stuf (foarte extinsă în Delta Dunării), în care predomină stuful în amestec cu papura și pipirigul; în zona centrală predomină nuferi și broscărița, iar la adîncimi mai mari brădișul. Vegetația pîraielor repezi de munte este formată mai ales din alge, bacterii, mușchi și, mai rar, din plante superioare cu adaptări speciale pentru a învinge viteza curentului. Turbăriile prezintă o vegetație formată din mușchi și plante de tip boreal (bumbăcarița, roua-cerului, iarba-neagră, răchițelele etc.), caracteristice tinovului; vegetația bahnelor este formată din plante hidrofile (coada-calului, feriga de baltă, rutișorul etc.).

FAUNA

Datorită poziției geografice și diversității condițiilor naturale, în **R.** există o faună bogată și variată, care cuprinde atît elemente locale vechi, cît și elemente relativ tinere. Cea mai mare parte a teritoriului țării face parte din provincia central-europeană a subregiunii eurosiberiene. În sectoarele periferice (Cîmpia Română, Dobrogea, partea de nord-est a Moldovei, Cîmpia de Vest) se întinde tentacular provincia pontică a subregiunii pontico-central-asiatice. În sud-vestul și sud-estul **R.** se întîlnesc unele iradiații ale subregiunii mediteraneene.

Fauna terestră. În **R.** sînt următoarele complexe faunistice: **1.** Complexul alpin, care constituie domeniul caprei

Cerb carpatin

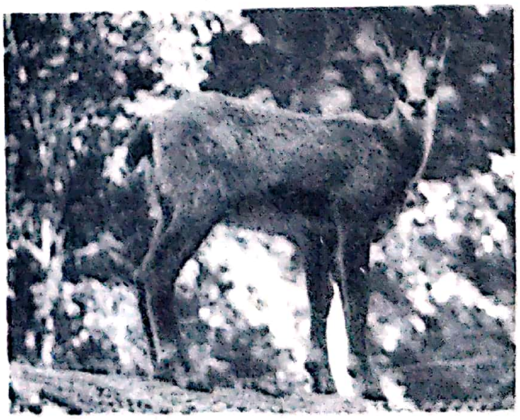

Pui de capră neagră

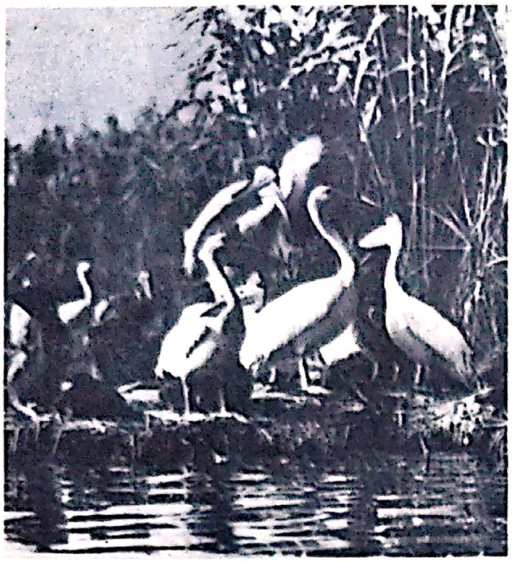

Colonie de pelicani în Delta Dunării

negre, al vulturului bărbos (animale rare, ocrotite prin lege), al cintezei alpine și al fisei alpine. Dintre reptile ajung pînă aici vipera comună și șopîrla de munte. 2. Complexul pădurilor, cu o faună bogată și variată, în care apar: cerbi, urși (animale cu importanță cinegetică), rîși (animale ocrotite prin lege), jderi, veverițe, șoareci de pădure, pîrși, păsări, ca pajura, vulturul pleșuv (ocrotite prin lege), ciuful de pădure, huhurezul, uliul, ciocănitoarea pestriță, vîrdarea, pițigoiul, scorțarul, cojoaica, muscarul, cinteza, gaița, cucul, porumbelul și sitarul. Mai apar și specii apte să trăiască în diferite condiții geografice, ca mistreți, căprioare, iepuri, lupi (animale cu importanță cinegetică), viezuri, dihori, nevăstuici și arici. Dintre reptile, cea mai largă răspîndire o are șarpele de alun și năpîrca, iar dintre amfibii brotăcelul. Mai apar vipera comună și șopîrla de munte. În pădurile de cîmpie trăiesc coțofene, stăncuțe, ciori, granguri, botgroși, privighetori mari și mici, dumbrăvence, pupeze, sitari, becaține, șoimul dunărean, pajura țipătoare mică și viesparul. 3. Complexul de stepă are o faună alcătuită mai ales din rozătoare, dintre care cel mai reprezentativ este popîndăul. Mai apar: hîrciogul, șoarecii de cîmp și cățeii-pămîntului. Animale mai mari sînt: lupul, vulpea, viezurele, dihorul de stepă, dihorul pătat. Dintre păsări se întîlnesc: ciocîrlia de cîmp, ciocîrlia mare, fîsa de cîmp, presura de grădină, prepelița, graurul, prigoria, dumbrăveanca etc. Pe cale de dispariție sînt două specii caracteristice: dropia și spurcaciul, păsări ocrotite prin lege. În stepă există și specii răpitoare: pajura de stepă, uliul alb. Dintre reptile apar: șerpi, șopîrle, broaște țestoase. Este de remarcat prezența unor insecte caracteristice, cum este călugărița.

Fauna acvatică se repartizează în următoarele complexe faunistice: **1.** Complexul lacurilor alpine, în general cu o faună săracă, datorită condițiilor, și caracterizată prin prezența salmonidelor (păstrăvul indigen). **2.** Complexul lacurilor montane (situate sub limita superioară a pădurilor), caracte-

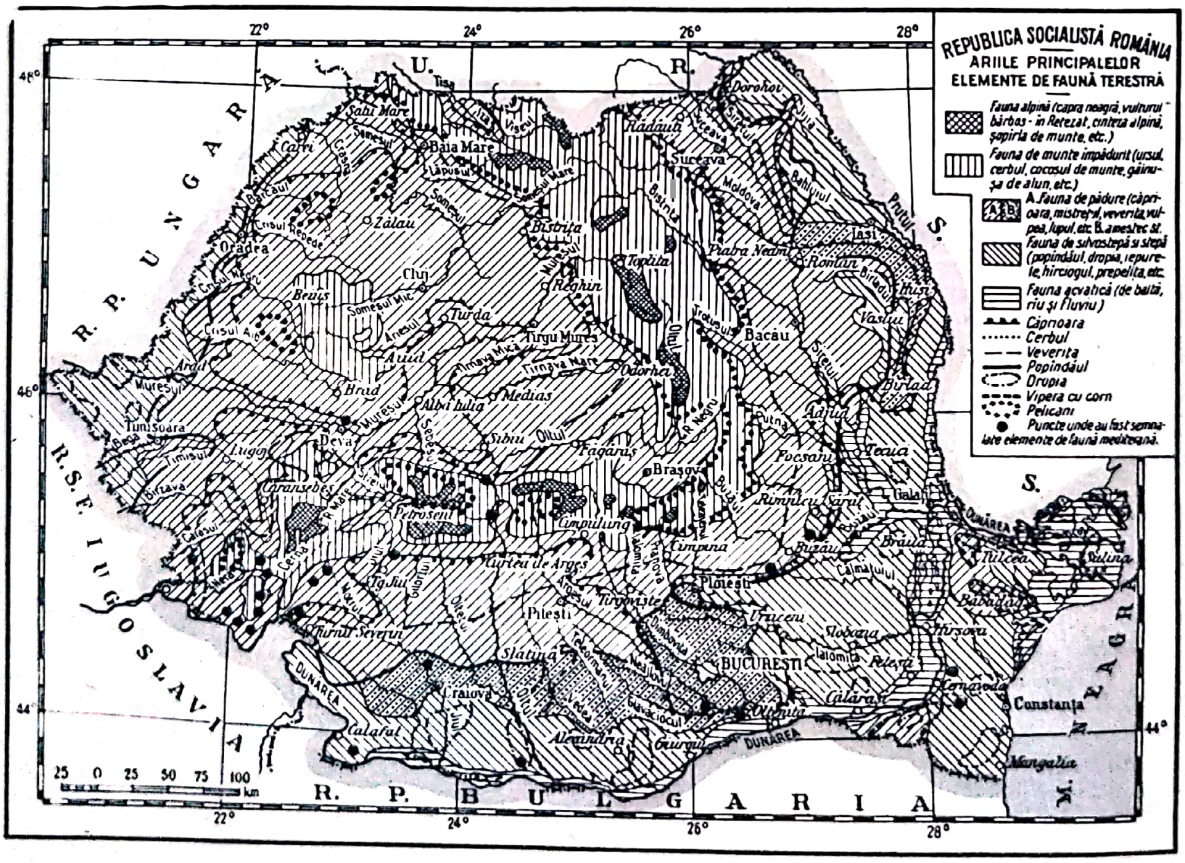
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA
ARIILE PRINCIPALELOR ELEMENTE DE FAUNĂ TERESTRĂ
Fauna alpină (capra neagră, vulturul bărbos - în Retezat, cinteza alpină, șopîrla de munte, etc.)
Fauna de munte împădurit (ursul, cerbul, cocoșul de munte, găinușa de alun, etc.)
A. Fauna de pădure (căprioara, mistrețul, veverița, vulpea, lupul, etc. B. amestec st.
Fauna de silvostepă și stepă (popîndăul, dropia, iepurele, hîrciogul, prepelița, etc.
Fauna acvatică (de baltă, rîu și fluviu)
Căprioara
Cerbul
Veverița
Popîndăul
Dropia
Vipera cu corn
Pelicani
Puncte unde au fost semnalate elemente de faună mediterană.
R. P. UNGARĂ
U. R. S. S.
R.S.F. IUGOSLAVIA
R. P. BULGARIA
M. NEAGRĂ
22°
24°
26°
28°
48°
46°
44°
25 0 25 50 75 100 km
Satu Mare
Baia Mare
Carei
Zălau
Oradea
Cluj
Beiuș
Arad
Timișoara
Lugoj
Caransebeș
Deva
Brad
Alba Iulia
Turda
Aiud
Tîrgu Mureș
Mediaș
Sibiu
Făgăraș
Odorhei
Brașov
Reghin
Bistrița
Toplița
Rădăuți
Dorohoi
Suceava
Piatra Neamț
Roman
Iași
Bacău
Vaslui
Huși
Bîrlad
Adjud
Focșani
Tecuci
Galați
Brăila
Buzău
Rîmnicu Sărat
Petroșeni
Cîmpulung
Curtea de Argeș
Tg. Jiu
Turnu Severin
Pitești
Tîrgoviște
Cîmpina
Ploiești
Urziceni
Slobozia
București
Slatina
Craiova
Calafat
Alexandria
Giurgiu
Oltenița
Călărași
Fetești
Hîrșova
Cernavoda
Constanța
Mangalia
Tulcea
Sulina
Babadag
Dunărea
Mureșul
Someșul
Prutul
Siretul
Oltul

rizat prin prezența păstrăvului, a ochianei și a boișteanului. **3.** Complexul lacurilor litorale, caracterizat printr-o faună amestecată și foarte variată, formată din animale de apă dulce, marine și relicte sarmatice. La limita dintre apele dulci și cele ușor salmastre trăiesc scoici, raci, melcișori din genul *Neritina*. La o salinitate mai redusă trăiesc briozoare, melci de baltă, bureți de baltă și unele specii de pești. Elemente marine de origine mediteraneană sînt în această zonă unele specii de crustacee și moluște, viermi, pești (guvizi, chefali etc.). Dintre relictele sarmatice se întîlnesc polipul *Cordylophora lacustris*, scoica *Dreissena polymorpha*, meduza *Thaumanthias maeotica* etc. **4.** Complexul luncilor și al deltei are o faună bogată și variată, alcătuită în primul rînd din specii al căror mod de viață este amfibiu. Pe malurile rîurilor trăiesc vidre și nurci. Dintre animalele mai mari sînt prezente: vulpea, lupul, mistrețul și iepurele. Nu lipsesc reptilele, dintre care mai caracteristice sînt: broasca țestoasă de baltă, șarpele de apă și batracienii: broasca de lac, tritonii, buhaiul-de-baltă. Păsările de baltă sînt numeroase și variate, în special în Lunca și Delta Dunării: pelicanul comun, pelicanul creț, călifarul alb, călifarul roșu (specii rare, ocrotite prin lege), lebăda mută, lebăda cîntătoare, lișița, rața sălbatică mare, gîrlița, stîrcul, lopătarul, stîrcul alb, țigănușul, găinușa, cîrsteiul de baltă, pițigoiul de stuf, privighetoarea de stuf etc. Dintre păsările răpitoare sînt prezente: vulturul pescar, vulturul codalb, uliul de baltă. **5.** Rîurile din **R.** În funcție de particularitățile regimului hidrologic al diferitelor sectoare, se disting următoarele etaje de faună: a) în porțiunile de munte fauna păstrăvului (*Salmo trutta labrax*), a lipanului și a moioagei; b) în cursul mijlociu al rîurilor fauna scobarului și a cleanului; c) în cursul inferior fauna mrenei, care cuprinde somnul, cleanul, scobarul, și fauna bibanului, care cuprinde babușca, obletele, crapul, știuca; d) în șenalul Dunării și în porțiunea inferioară a rîurilor de șes fauna crapului, care cuprinde un foarte mare număr de specii, printre care pești marini migratori (nisetrul, păstruga, morunul, scrumbia de Dunăre), cega, pești care se retrag periodic în bălți (văduvița, somnul, crapul, șalăul, plătica, știuca) și pești care trăiesc de obicei în bălțile Dunării (zvîrluga, bibanul-soare, carasul, roșioara). **6.** Marea Neagră (apele teritoriale ale **R.**) are o faună formată din numeroase specii de nevertebrate, pești și mamifere marine (delfinul). Dintre nevertebrate se întîlnesc unele gasteropode, celenterate, unele moluște, protozoare, rotifere ș.a. Dintre pești se întîlnesc hamsii, heringi (speciile de *Caspialosa*), scrumbii albastre, cîini-de-mare, sturioni și pălămide. Toate aceste specii joacă un rol important în pescuitul marin.

ISTORIA

Teritoriul României a fost locuit din timpuri străvechi. Cele mai vechi urme ale culturii materiale descoperite pînă azi sînt uneltele aparținînd culturii de prund de pe valea Dîrjovului, în apropierea Oltului, lîngă Slatina (reg. Argeș), datînd din protopaleolitic (c. 600 000—480 000 î.e.n.). Urme materiale din *paleolitic* s-au descoperit tot pe valea Dîrjovului, precum și la Căpușul Mic (în Transilvania), la Mitoc și la Valea Lupului (în Moldova), la Baia de Fier (reg. Oltenia) etc. Mezoliticul (epipaleoliticul) (8000—5600 î.e.n.) este atestat prin descoperirile arheologice de la Băile Herculane și din masivul Ceahlău. *Neoliticul* (c. 6000—c. 1900 î.e.n.) este mai amplu atestat; săpăturile arheologice din ultimii ani permit delimitarea destul de precisă a unor largi arii culturale, dintre care mai caracteristice și cu o existență mai îndelungată au fost: *Cultura Criș* (din neoliticul timpuriu), *Cultura Boian* (din neoliticul mijlociu) și culturile *Gumelnița*, *Petrești* și *Cucuteni* (din neoliticul tîrziu). În perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului (c. 1900 î.e.n. — c. 1700 î.e.n.), pe teritoriul României s-au așezat, venind dinspre est, triburi trace, care s-au suprapus băștinașilor, asimilîndu-i. În *epoca bronzului* (c. 1700 î.e.n. — c. 1150 î.e.n.) s-au creat uniuni de triburi, cu centre fortificate, ca cele de la Otomani (reg. Crișana), Sărata-Monteoru (reg. Ploiești) și Glina (reg. București). În epoca fierului (c. 1150 î.e.n.— începutul erei noastre), locuitorii acestor meleaguri încep să fie cunoscuți sub numele de *geți* (sec. V î.e.n.) și apoi de *daci*; economia a căpătat un caracter predominant păstoresc, iar în organizarea socială a atins apogeul *democrației militare*, închegîndu-se puternice uniuni de triburi, dintre care mai cunoscută este uniunea tribală din Cîmpia Dunării, condusă, în jurul anului 300 î.e.n., de Dromichaites. În dezvoltarea culturii lor materiale și spirituale, geto-dacii au suferit influențe scitice, celtice, sud-tracice și, prin intermediul acestora din urmă și al cetăților grecești de pe țărmul estic al Mării Negre (Histria, Tomis, Callatis), influența culturii grecești. În sec. I î.e.n., *Burebista* (?—44 î.e.n.) a pus bazele statului sclavagist timpuriu dac, stat cunoscut în istorie sub numele de Dacia, consolidat sub conducerea lui *Decebal* (87—106 e.n.), cu centrul politic și religios în complexul întărit din Munții Orăștiei (reg. Hunedoara). La începutul sec. al II-lea, romanii, sub conducerea împăratului *Traian* (98—117 e.n.), au înfrînt pe daci în cursul a două campanii (101—102 și 105—106) și au transformat o mare parte a Daciei în provincie romană, colonizînd-o masiv cu elemente romane și romanizate din întregul Imperiu roman. Civilizația și cultura superioară a romanilor au luat locul civilizației și culturii dace pînă la completa romanizare. Conviețuirea dacilor cu coloniștii de limbă latină a avut drept rezultat formarea populației daco-romane, de limbă latină Pe la mijlocul sec. al III-lea incursiunile goților, care mi-

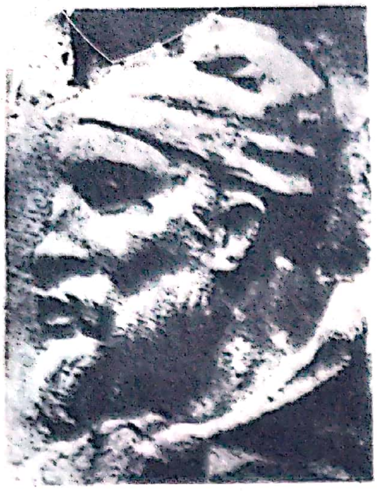

Decebal

grau dinspre răsărit, însoţite de atacurile *carpilor* şi de răscoalele populaţiei sărace din Dacia, au silit pe Aurelian să retragă în sudul Dunării armata şi administraţia romană în anul 271; majoritatea populaţiei daco-romane a rămas pe loc, continuîndu-şi neîntrerupt viaţa şi activitatea. Procesul de romanizare a continuat şi după retragerea aureliană, pînă la începutul sec. al VII-lea, Roma păstrîndu-şi pînă la acea dată stăpînirea asupra unor importante capete de pod în nordul Dunării (Drobeta, Sucidava, Turris etc.). În sec. III–VII, peste teritoriul României au trecut popoarele din primul val al marii migraţiuni dinspre răsărit: goţii, hunii, gepizii, avarii, slavii, bulgarii. Principala formă de organizare socială a populaţiei daco-romane, aflată sub dominaţia popoarelor migratoare sau refugiată în locuri mai ferite, pentru a scăpa de jaful acestora, a fost *obştea sătească*. Dintre popoarele primului val al migraţiunilor, doar unele grupuri slave, organizate în obştii, care au pătruns în sec. VI–VII pe teritoriul României de azi au lăsat urme mai adînci; convieţuind un timp mai îndelungat cu populaţia daco-romană, acestea au fost asimilate treptat, participînd la procesul de etnogeneză a poporului român şi lăsînd numeroase urme în lexicul limbii române. Poporul şi limba română, rezultat al romanizării elementului autohton geto-dacic, al asimilării treptate a slavilor şi a altor populaţii stabilite pe teritoriul României de azi, s-au format în ultimele secole ale mileniului I e.n. (sec. VII–IX) în spaţiul de la nordul şi sudul cursului inferior al Dunării, avînd ca teritoriu nucleu regiunile de deal şi de munte ale Daciei. Populaţia autohtonă s-a creştinat începînd din sec. al IV-lea, iar după „marea schismă“ a bisericii creştine a păstrat, împreună cu întreaga creştinătate răsăriteană, ritul ortodox. Începînd din sec. al X-lea, populaţia fostei Dacii a început să fie menţionată în izvoarele istorice sub denumirea de „vlahi“ sau „valahi“. Din punct de vedere social-economic, perioada sec. VII–X se caracterizează prin desfăşurarea procesului de destrămare a obştilor săteşti şi începutul procesului de formare a proprietăţii feudale şi a unei pături conducătoare militare, din care s-a constituit, mai tîrziu, clasa stăpînilor feudali, şi prin închegarea de formaţiuni politice prestatale. Pe teritoriul Transilvaniei sînt cunoscute, în sec. al X-lea, trei formaţiuni statale româneşti mai însemnate, conduse de „ducii“ (voievozii) *Gelu*, *Glad* şi *Menumorut*. Formaţiunile statale româneşti din Transilvania au fost cucerite treptat de regatul Ungariei în cursul sec. X–XIII. Încorporată regatului ungar, Transilvania s-a menţinut timp de secole ca voievodat autonom. În multe părţi ale Transilvaniei ocupate de unguri, vechile forme de organizare socială, obştile şi uniunile de obşti (ţări), ca Ţara Oaşului, Ţara Lăpuşului, Ţara Maramureşului, Ţara Haţegului, Ţara Făgăraşului etc., au constituit mult timp centre de rezistenţă românească, cuceritorii fiind nevoiţi să respecte organizarea proprie şi legile proprii ale populaţiei locale. În sec. X–XIII, deşi ultimul val al migraţiunilor (ungurii, pecenegii, uzii, cumanii şi tătarii) a frînat procesul dezvoltării societăţii de pe teritoriul României, sînt atestate noi formaţiuni statale; în sec. al XI-lea în Dobrogea (conduse de *Sacea*, *Seslav* şi *Tatos*), în sec. al XII-lea în Moldova (pe valea Bîrladului), în sec. al XIII-lea în dreapta şi în stînga Oltului (conduse de *Litovoi*, *Ioan*, *Farcaş* şi *Seneslau*). În a doua jumătate a sec. al XIII-lea şi în prima jumătate a sec. al XIV-lea, în condiţiile întăririi

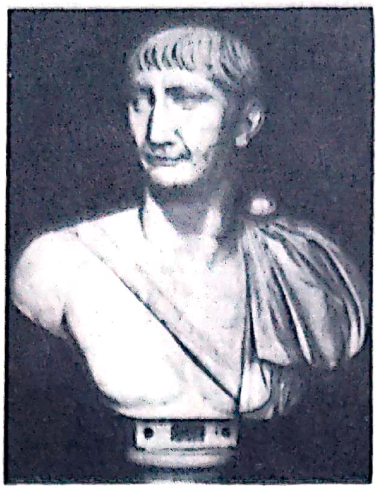

Traian

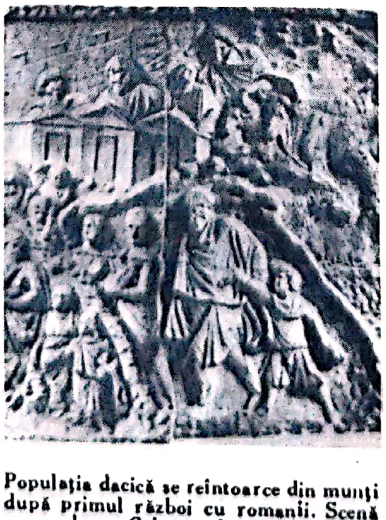

Populaţia dacică se reîntoarce din munţi după primul război cu romanii. Scenă de pe *Columna lui Traian*

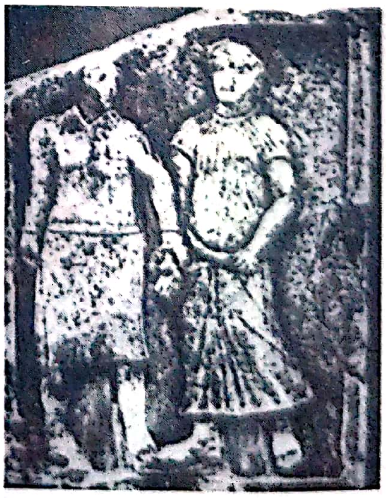

Dac cu soţia. Metopă de pe *Monumentul de la Adamclisi*

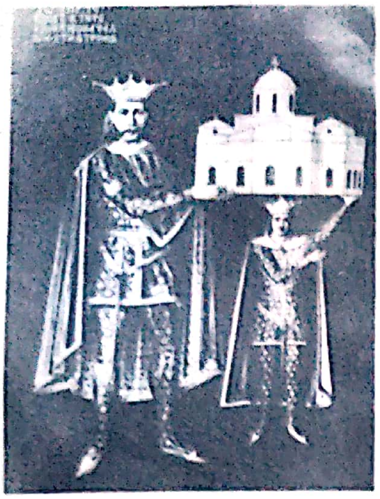

Mircea cel Bătrîn

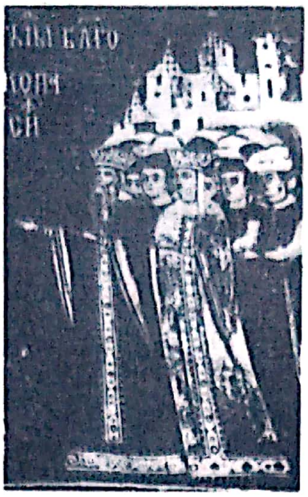

Alexandru cel Bun

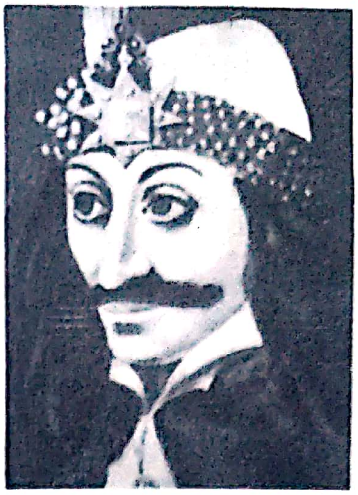

Vlad Ţepeş

feudalismului pe teritoriul patriei noastre şi ale unor împrejurări externe favorabile (anarhia feudală din statul ungar, slăbirea politică şi militară a *Hoardei de Aur*), s-a desfăşurat procesul unirii formaţiunilor statale de la sud şi răsărit de Carpaţi în state feudale mai mari, capabile să înfrunte cu succes atît incursiunile de pradă ale tătarilor, cît şi tendinţele de expansiune ale statelor feudale maghiar şi polon. La sud de Carpaţi, acest proces s-a încheiat prin crearea statului feudal Ţara Românească, sub conducerea lui *Basarab I* (c. 1324—1352), iar la răsărit de Carpaţi prin crearea statului feudal Moldova, sub conducerea lui *Bogdan I* (c. 1359—1365). Basarab I (la *Posada*, în 1330) şi Bogdan I au întărit independenţa Ţării Româneşti şi Moldovei, înfrîngînd încercările statului feudal ungar de a-şi reinstaura dominaţia asupra lor. Cei mai însemnaţi urmaşi ai primilor domni au fost *Vladislav I (Vlaicu)* (1364—c. 1377) şi *Mircea cel Bătrîn* (1386—1418) în Ţara Românească, *Petru Muşat* (c. 1374—1392) şi *Alexandru cel Bun* (1400—1432) în Moldova, în timpul cărora s-a desăvîrşit organizarea politică şi instituţională a ţărilor române şi s-a întărit proprietatea feudală. Societatea se împărţea în clasa stăpînilor feudali (boierii), ţărani liberi (numiţi în Ţara Românească *moşneni*, iar în Moldova *răzeşi*) şi ţărani dependenţi (numiţi în Ţara Românească *rumâni*, iar în Moldova *vecini*). În sec. XIV—XV s-a dezvoltat şi orăşenimea, stimulată atît de necesităţile interne privind schimbul şi produsele meşteşugăreşti, cît şi de traficul de pe calea comercială care lega Marea Baltică de Marea Neagră, de-a lungul Siretului, şi de comerţul genovez din regiunea gurilor Dunării. Spre sfîrşitul sec. al XIV-lea, la Dunăre s-a ivit un nou pericol care ameninţa independenţa ţărilor române şi a Europei: expansiunea Imperiului otoman. Prima incursiune otomană la nord de Dunăre a avut loc în 1369; în timpul lui Vladislav I (Vlaicu), şi ea coincide cu prima victorie a unei oşti româneşti asupra turcilor. În 1394 oştile turceşti au trecut Dunărea sub comanda sultanului *Baiazid I Ildîrîm*, dar au suferit o mare înfrîngere la *Rovine*, pe Argeş, din partea oştii Ţării Româneşti, condusă de Mircea cel Bătrîn. În sec. al XV-lea luptele dintre români şi turci au fost deosebit de îndîrjite. După luptele victorioase duse sub conducerea lui *Dan al II-lea*, domn al Ţării Româneşti (1422—1431), pe la mijlocul secolului, cel care a polarizat forţele antiotomane româneşti, sîrbeşti şi maghiare a fost *Iancu de Hunedoara*, voievod al Transilvaniei (din 1441) şi regent al Ungariei (din 1446). El a repurtat asupra turcilor cîteva victorii importante, dintre care cea mai strălucită, la Belgrad, în 1456. După moartea lui Iancu de Hunedoara (1456), centrul de greutate al rezistenţei antiotomane a românilor s-a mutat în Ţara Românească şi Moldova; lupta antiotomană a fost reluată de *Vlad Ţepeş*, domn al Ţării Româneşti (1456—1462 şi 1476), şi de *Ştefan cel Mare*, domn al Moldovei (1457—1504). Sprijinindu-se pe orăşeni şi pe ţăranii liberi, Vlad Ţepeş a început în iarna anului 1461—1462 lupta împotriva turcilor, zdrobind, în cursul unei lungi campanii (aprilie—septembrie 1462), o mare armată turcească, „cea mai puternică de la cucerirea Constantinopolului", cum scria istoricul bizantin Laonic Chalcocondil. Ştefan cel Mare, domn cu largi vederi politice, bun organizator, abil diplomat şi mare conducător de oşti, a întărit puterea centrală şi s-a îngrijit de ridicarea economică

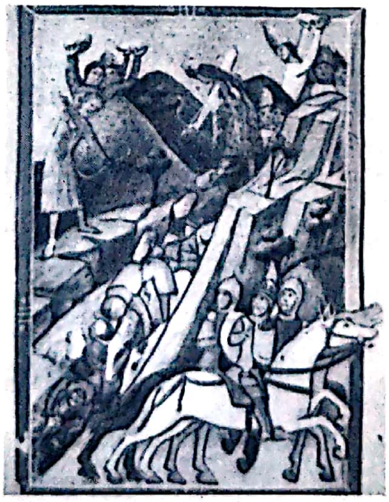

Bătălia de la Posada (1330). Reproducere din *Cronica pictată de la Viena*

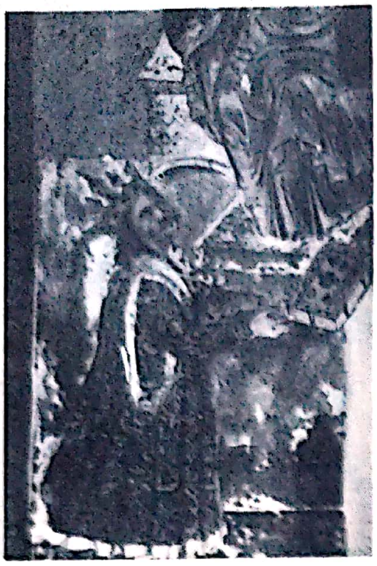

Ștefan cel Mare

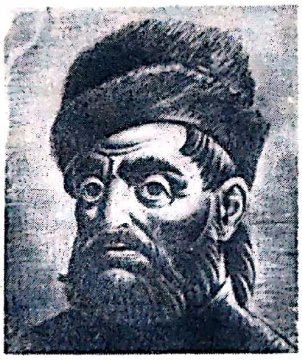

Gh. Doja

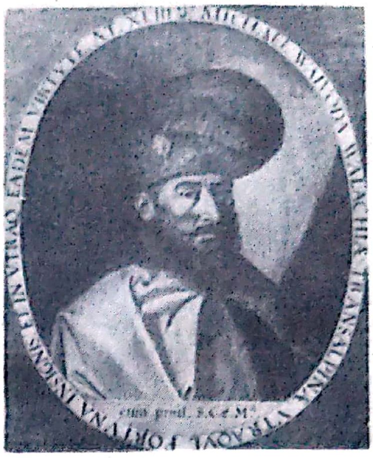

Mihai Viteazul

și culturală a Moldovei, încurajînd dezvoltarea comerțului, a meșteșugurilor și, implicit, a orașelor, precum și artele, în special arhitectura, în timpul său cristalizîndu-se un stil arhitectonic original („stilul moldovenesc"). Principalul sprijin al politicii sale interne și externe au fost mica boierime, țăranii liberi și tîrgoveții. Șirul marilor bătălii (aproape toate victorioase) împotriva turcilor a început cu lupta de la Vaslui (10 ianuarie 1475), unde oastea moldoveană, de numai 40 000 de oameni, a pricinuit unei oști otomane de peste 120 000 cel mai mare dezastru militar cunoscut de contemporani, Ștefan fiind, după părerea cronicarului polon Jan Długosz, „cel dintîi dintre principii Europei care a repurtat o victorie însemnată asupra turcilor". În Transilvania, unde românii formau majoritatea absolută și se găseau în stare de dependență feudală, cu excepția nobilimii, maghiarizată aproape în totalitatea ei, secolele XV—XVI au fost marcate de puternice lupte sociale, cauzate de intensificarea aservirii țărănimii iobage, române și maghiare. Dintre acestea, cele mai puternice au fost răscoala din 1437—1438, cunoscută în istorie și sub numele de răscoala de la Bobîlna, și războiul țărănesc de sub conducerea lui *Gh. Doja* (1514), care a cuprins toată Transilvania și părțile de răsărit ale Ungariei. Căderea în mîinile turcilor a cetăților întărite de la Dunăre (Turnu, Giurgiu, Brăila, Chilia) și a Cetății Albe, transformarea statului tătăresc din Crimeea în stat vasal Imperiului otoman (1475), înfrîngerea statului maghiar în lupta de la *Mohács* (1526), lipsa unui ajutor eficient din partea celorlalte state feudale creștine din Europa au determinat țările române să accepte în cele din urmă suzeranitatea Imperiului otoman. Cu toată rezistența unor domni, ca *Radu de la Afumați* (1522—1529), în Țara Românească, și *Petru Rareș* (1527—1538 și 1541—1546), în Moldova, la mijlocul sec. al XVI-lea s-a inaugurat perioada dominației otomane asupra Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei, care și-au păstrat însă autonomia internă într-o bună măsură în schimbul plății regulate a haraciului, a peșcheșurilor și a celorlalte obligații în muncă, produse și bani. Spre sfîrșitul sec. al XVI-lea și începutul sec. al XVII-lea, stăpînii feudali au intensificat exploatarea sub forma clăcii, cea mai grea formă de exploatare a țărănimii aservite; procesul de aservire a țărănimii dependente s-a întărit prin legiferarea legării de glie (în Transilvania, după 1514, prin „Tripartitul lui Werbőczi", în Țara Românească la sfîrșitul sec. al XVI-lea prin „Legătura lui Mihai Viteazul", iar în Moldova, în prima jumătate a sec. al XVII-lea, prin mai multe așezăminte domnești, care desființau dreptul de liberă strămutare a țăranilor de pe o moșie pe alta). Pe plan politic-militar, spre sfîrșitul sec. al XVI-lea este remarcabilă încercarea lui *Ioan Vodă* (1572—1574) de a recuceri independența Moldovei; trădat de marea boierime, Ioan Vodă a fost însă înfrînt de oștile turco-tătare după o rezistență eroică. La sfîrșitul sec. al XVI-lea, *Mihai Viteazul*, domn al Țării Românești (1593—1601), energic, hotărît, excelent strateg, unul dintre cei mai de seamă conducători de oști din vremea sa, a reluat, cu sprijinul marii boierimi oltene, lupta antiotomană. El a repurtat victorii strălucite împotriva unor oști turcești și tătare, dintre care cea mai importantă a fost cea obținută la *Călugăreni* (13 august 1595) asupra unei mari armate turcești, recucerind independența Țării Românești. Urmărind întărirea luptei pentru independența țărilor române prin unirea lor într-un singur stat, Mihai Viteazul a înfrînt, în două campanii fulgerătoare (1599 și 1600), oștile voievodului Tran-

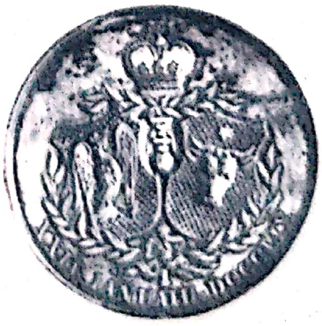

Pecetea lui Mihai Viteazul, reprezentînd stema Țării Românești, a Moldovei și a Transilvaniei

silvaniei, Andrei Báthory, şi ale domnului Moldovei, Ieremia Movilă. La Alba-Iulia, Mihai Viteazul a fost proclamat, în anul 1600, domn al „Ţării Româneşti, al Transilvaniei şi a toată Ţara Moldovei", realizînd astfel, pentru prima oară, unirea celor trei ţări române. Împotrivirea marii boierimi filoturce, lipsa de sprijin a ţărănimii, căreia el îi întărise aservirea, precum şi interesele de stat ale marilor puteri (mai ales ale Imperiului otoman, ale Poloniei şi ale Imperiului habsburgic), neliniştite de crearea unui puternic stat feudal românesc sub conducerea lui Mihai, capabil să se opună expansiunii lor, au pricinuit însă destrămarea unităţii realizate şi uciderea lui Mihai Viteazul. În sec. al XVII-lea sînt mai importante domniile lui *Radu Şerban* (1602–1610, 1611) în Ţara Românească, *Gheorghe Ştefan* (1653–1658) în Moldova şi *Gheorghe Rákóczi al II-lea* (1648–1660) în Transilvania, care au încercat reluarea programului antiotoman şi antihabsburgic, cît şi domniile lui *Matei Basarab* (1633–1654), *Şerban Cantacuzino* (1678–1688) în Ţara Românească şi *Vasile Lupu* (1634–1653) în Moldova, în timpul cărora s-au făcut însemnate progrese culturale şi de organizare a statului. În timpul lui Şerban Cantacuzino şi *Constantin Brîncoveanu* (1688–1714), cultura a cunoscut o însemnată perioadă de înflorire, a apărut „Biblia de la Bucureşti" (1688) şi şcoala cronicarilor de limbă română, şi s-a dezvoltat un stil arhitectonic original, „stilul brîncovenesc". În sec. al XVII-lea, obligaţiile feudale ale ţărănimii dependente de pe domeniile boiereşti, mănăstireşti şi domneşti au fost mărite, pînă la sfîrşitul secolului, majoritatea ţăranilor ajungînd în stare de dependenţă; la aceasta se adaugă creşterea exploatării pe domeniile mănăstireşti închinate unor mănăstiri greceşti. Această situaţie a provocat numeroase mişcări ţărăneşti în Ţara Românească şi Moldova (1621, 1653, 1655, 1671–1672), unele dintre ele fiind însoţite şi de revolte militare sau de răscoale orăşeneşti. Crearea unor facţiuni boiereşti (Movileştii în Moldova, Cantacuzinii şi Bălenii în Ţara Românească), care urmăreau să-şi impună reprezentanţii pe scaunul domnesc, au determinat întărirea caracterului nobiliar al statului în sec. al XVII-lea. În sec. al XVIII-lea jugul străin care apăsa asupra ţărilor române s-a înăsprit. În urma păcii de la Karlowitz (1699), Transilvania a devenit o provincie a Imperiului habsburgic, iar în Moldova (1711) şi în Ţara Românească (1716) Poarta otomană, nemulţumită de politica filoaustriacă şi filorusă a lui Constantin Brîncoveanu şi a Cantacuzinilor şi de apropierea lui *Dimitrie Cantemir* (1693 şi 1710–1711) de Rusia, a instaurat regimul fanariot, cea mai apăsătoare formă a dominaţiei otomane în ţările române. Autonomia ţărilor române a fost îngustată considerabil; domnii erau numiţi de către sultan dintre *fanarioţi*, armatele Moldovei şi Ţării Româneşti au fost desfiinţate, monopolul turcesc asupra comerţului s-a întărit. Majorarea clăcii impuse de boieri în scopul creşterii producţiei cerealiere a provocat numeroase mişcări ţărăneşti, ceea ce a determinat pe unii dintre domnii fanarioţi să ia măsuri cu caracter agrar şi fiscal. Dintre aceste măsuri, cele mai importante au fost reformele efectuate de *Constantin Mavrocordat* (domn în mai multe rînduri în Ţara Românească şi în Moldova), prin care s-a realizat eliberarea personală a rumânilor şi vecinilor, fixîndu-li-se numărul zilelor de *clacă* pe pămînturile boiereşti şi mănăstireşti. În Transilvania stăpînită de Habsburgi au avut loc puternice mişcări ţărăneşti (1735, 1738–1739, 1759–1761), culminînd cu marea răscoală condusă de *Horia*, *Cloşca* şi *Crişan* (1784–1785), care a zguduit puternic orînduirea feudală în Transilvania. Sec. al XVIII-lea s-a caracterizat prin dese războaie purtate de Austria şi mai ales de Rusia împotriva Imperiului otoman. Războaiele dintre aceste trei mari puteri, purtate deseori pe teritoriul ţărilor române, au avut drept consecinţe însemnate pierderi teritoriale. Prin pacea de la Passarowitz (1718), Turcia a cedat Austriei Banatul şi Oltenia. În 1775, Turcia, ca să-şi asigure alianţa Austriei împotriva Rusiei, a recunoscut ocuparea Bucovinei de către austrieci. În urma războiului din 1806–1812 dintre Rusia şi Turcia, care îşi disputau supremaţia asupra zonei Mării Negre şi a strîmtorilor, Turcia fiind înfrîntă, Rusia i-a impus pacea de la Bucureşti (1812), prin care Basarabia, parte a Ţării Moldovei, situată între Prut şi Nistru, a fost incorporată imperiului ţarist. Pacea de la Kuciuk-Kainargi (1774) a dat prima lovitură monopolului turcesc asupra comerţului ţărilor române, care au început

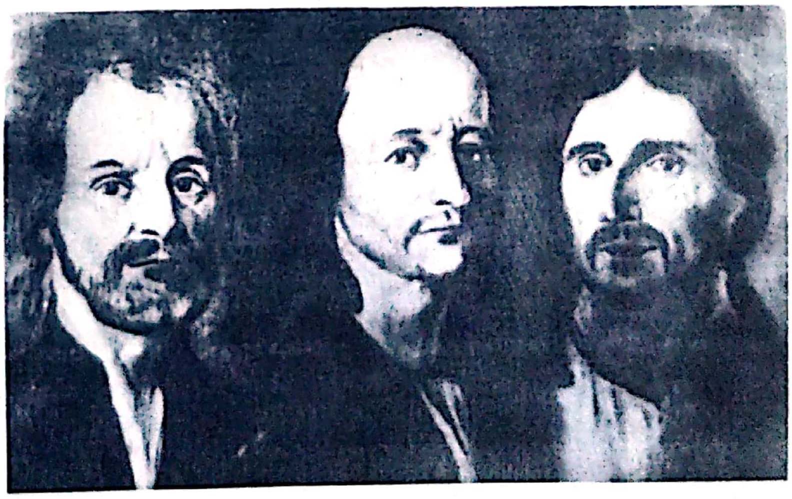

Crişan Horia Cloşca

să fie atrase în circuitul comerțului european. În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea și la începutul sec. al XIX-lea a avut loc în țările române procesul de destrămare a feudalismului, caracterizat prin dezvoltarea meșteșugurilor și comerțului, a orașelor, prin apariția burgheziei. În această perioadă, în contextul avîntului revoluționar pe plan european, s-a închegat ideologia burgheziei românești, în cadrul căreia ideea națională a avut un loc preponderent. Un rol de seamă în formarea acesteia au avut Inochentie Micu și reprezentanții *Școlii ardelene*, care au demonstrat cu argumente istorice și filologice unitatea de origine și de limbă a tuturor românilor și continuitatea neîntreruptă pe teritoriul lor național. Ideea națională a fost concretizată și exprimată și în memoriul denumit și *Supplex Libellus Valachorum* (1791). Paralel cu aceasta s-a dezvoltat în țările române un curent de idei politice, în care se împletea influența ideilor revoluției franceze cu cele izvorîte din realitățile autohtone. Transformările economice, sociale și politice au provocat creșterea luptei sociale și naționale a poporului român și au stimulat dezvoltarea culturii naționale. În urma unei lupte susținute între reprezentanții culturii și limbii grecești (care căpătaseră o largă răspîndire mai ales în timpul regimului fanariot), și reprezentanții culturii și limbii române (care înlocuise, încă din sec. XVI—XVII, limba slavonă în biserică și în cancelarie), pe la începutul sec. al XIX-lea, în Țara Românească și Moldova limba și cultura română au învins. Un rol deosebit în această luptă l-au avut atît noua organizare și orientare a învățămîntului la începutul sec. al XIX-lea de către *Gh. Asachi* în Moldova și *Gh. Lazăr* în Țara Românească, cît și începuturile dezvoltării literaturii originale. În aceste împrejurări a avut loc puternica mișcare revoluționară de la 1821, de sub conducerea lui *Tudor Vladimirescu*, care, sub raport politic, se încadrează în lupta generală antifeudală și antiotomană a popoarelor din Peninsula Balcanică; ea a constituit prologul revoluției din 1848. Deși înfrîntă cu ajutorul armatelor turcești, mișcarea revoluționară de la 1821 a avut urmări politice însemnate: regimul turco-fanariot a fost înlăturat, în Țara Românească și Moldova fiind numiți domni pămînteni. În același timp, mișcarea de eliberare socială și națională a căpătat un nou impuls, iar cultura națională s-a dezvoltat pe un front mai larg. În urma unui nou război ruso-turc (1828—1829), încheiat prin pacea de la *Adrianopol* (1829), Principatele dunărene (cum erau numite, îndeosebi peste hotare, Țara Românească și Moldova) au fost guvernate după statutele de conducere numite *regulamentele organice*, elaborate de boierime sub îndrumarea generalului rus Pavel Kiseleff, numit guvernator. Puse în aplicare în 1831 în Țara Românească și în 1832 în Moldova, acestea au instituit o aspră legislație agrară, fiind o „expresie pozitivă a goanei după supramuncă“ (Marx); în același timp ele au creat instituții comune pentru ambele țări și au favorizat dezvoltarea capitalismului. Dezvoltarea economiei capitaliste (legată mai ales de creșterea exportului de grîu) după pacea de la Adrianopol, în condițiile menținerii relațiilor feudale și a suzeranității turcești (în Principatele dunărene) și a stăpînirii habsburgice (în Transilvania și Bucovina), a determinat intensificarea luptei de eliberare socială și națională. Sub impulsul acelorași cauze generale și urmărind aceleași țeluri, a izbucnit și s-a desfășurat, în toate cele trei țări române, revoluția din 1848. Forța conducătoare în revoluție a fost burghezia, interesată în dezvoltarea capitalismului, iar forța socială de bază, țărănimea; alături de ele au luat parte la revoluție masele muncitoare de la orașe și o parte a boierimii cu tendințe liberale. Larga participare a maselor și revendicările formulate au determinat caracterul burghezo-democratic al revoluției din țările române. În Moldova, evenimentele revoluționare au avut o mai mică amploare și mișcarea revoluționară a fost repede înăbușită; ea a continuat însă în perioada următoare, printr-o puternică mișcare țărănească și prin activitatea revoluționarilor din exil. În Țara Românească, revoluția, condusă de o seamă de luptători progresiști în frunte cu democratul-revoluționar *Nicolaie Bălcescu*, conducătorul aripii radicale, *Gheorghe Magheru*, *Alexandru Golescu (Negru)*, *C.A. Rosetti*, *I. Heliade-Rădulescu*, *Ion Ghica* ș.a., s-a situat prin programul ei, de desființare a feudalismului și de independență națională, în rîndul celor mai avansate dintre revoluțiile europene din 1848. În Transilvania, revoluția, condusă de luptători progresiști ca *Simion Bărnuțiu*, *George Barițiu*, *Eftimie Murgu*, *Avram Iancu* ș.a., a izbucnit în primăvara anului 1848, culminînd cu marea adunare de la Blaj din 3/5 mai. Nerecunoașterea de către guvernul revoluționar ungar a egalității în drepturi a românilor cu celelalte popoare, nesatisfacerea revendicărilor lor sociale și votarea de către Dieta de la Cluj a încorporării Transilvaniei la Ungaria au dus la dezbinarea forțelor revoluționare ale românilor și ungurilor. Datorită acestui fapt, revoluția a putut fi înăbușită de trupele țariste, chemate de autoritățile habsburgice. Un episod eroic al revoluției din Transilvania a fost apărarea

Tudor Vladimirescu

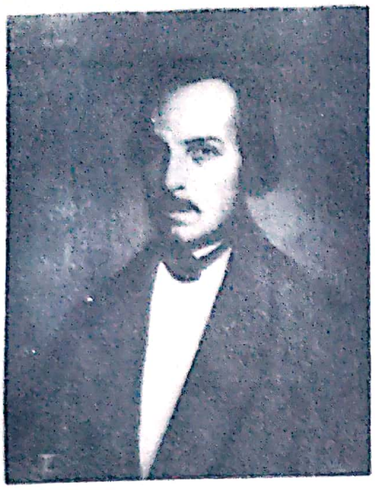

Nicolaie Bălcescu

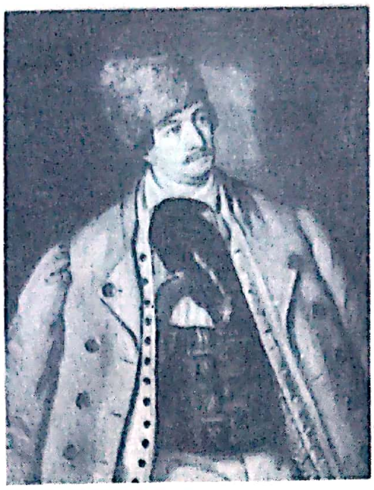

Avram Iancu

Munţilor Apuseni de către legiunile de ţărani români, conduse de Avram Iancu, împotriva trupelor nemeşimii maghiare. Cu toate că a fost înfrîntă în toate cele trei ţări române, revoluţia din 1848 a avut urmări însemnate. Ea a dat o lovitură hotărîtoare orînduirii feudale, marcînd începutul orînduirii capitaliste în România, a pus la ordinea zilei problema agrară, a eliberării sociale, a egalităţii în drepturi a tuturor cetăţenilor, a unităţii, libertăţii şi independenţei naţionale. După revoluţia din 1848, Ţara Românească şi Moldova au cunoscut pînă în 1856 un regim aproape neîntrerupt de ocupaţie (turcă, rusă, iar în timpul războiului Crimeii, austriacă). Tratatul de pace de la Paris (1856), încheiat în urma războiului Crimeii, a pus cele două ţări române sub garanţia puterilor participante la încheierea tratatului, menţinîndu-se însă suzeranitatea otomană. Viaţa politică a ţărilor române a fost dominată în această vreme de lupta pentru unirea principatelor. Alegerile pentru adunările ad-hoc din 1857, care trebuiau să exprime dorinţele poporului român, au dat cîştig de cauză partidei unioniste, cele două adunări exprimîndu-şi dorinţa unirii Moldovei şi Ţării Româneşti. Deşi, la cererea Franţei, Rusiei, Sardiniei şi Prusiei, Conferinţa de la Paris (1858) a recunoscut *Principatele Unite ale Moldovei şi Ţării Româneşti*, datorită opoziţiei Austriei, Turciei şi Angliei, în cele două ţări române s-au păstrat în continuare administraţii separate. Dar ca urmare a luptei majorităţii covîrşitoare a poporului, condusă de intelectuali înaintaţi ca *M. Kogălniceanu*, *V. Alecsandri*. *C. Negri*, *Al. Russo*, *Al. I. Cuza* ş.a., şi a unei susţinute propagande desfăşurate în străinătate de către majoritatea revoluţionarilor de la 1848 exilaţi, masele populare şi-au impus voinţa, realizînd unirea Moldovei şi Ţării Româneşti. Domnitor al celor două ţări a fost ales, în 1859, *Alexandru Ioan Cuza*. În ianuarie 1862 a fost alcătuit un singur guvern, iar cele două adunări au fost contopite într-una singură, procedîndu-se totodată la unificarea deplină pe plan administrativ, Bucureştiul devenind capitala României. Statul naţional român nou creat reprezenta o forţă sporită în lupta pentru dobîndirea independenţei naţionale şi înlesnea, prin crearea unei pieţe unice, dezvoltarea mai rapidă a capitalismului. Unirea Moldovei cu Ţara Românească a avut un larg ecou în Transilvania, românii de aici legîndu-şi speranţele de eliberare naţională de existenţa statului naţional român. În timpul domniei, Al. I. Cuza, susţinut de M. Kogălniceanu, a înfăptuit o serie de reforme, printre care cea mai însemnată a fost reforma agrară (1864). Reformele burghezo-democratice înfăptuite în timpul lui Al. I. Cuza au deschis drum larg dezvoltării capitalismului, modul de producţie capitalist devenind dominant în economia ţării. Silit să abdice în 1866 de către o coaliţie politică formată din o parte a moşierimii şi o parte a burgheziei, Cuza a fost înlocuit cu prinţul *Carol I* din familia princiară germană Hohenzollern-Sigmaringen, încoronat ca rege în 1881. La 9 mai 1877 România şi-a proclamat independenţa de stat, pe care şi-a apărat-o pe cîmpul de luptă, participînd, alături de Rusia, la războiul din 1877—1878 împotriva Turciei. Victoria trupelor ruso-române asupra turcilor a consolidat şi pe plan extern independenţa României, recunoscută prin pacea de la San Stefano şi prin Congresul de la Berlin (1878). Prin Congresul de la Berlin

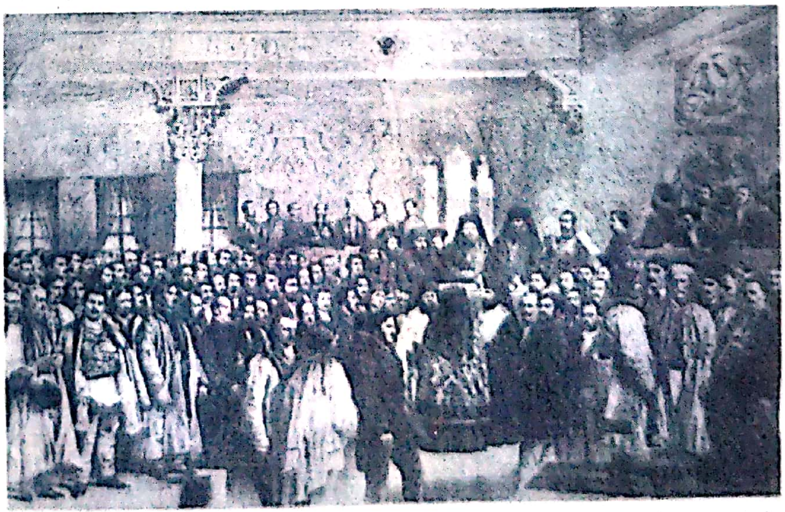

Solemnitatea deschiderii Adunării ad-hoc a Ţării Româneşti (1857). Litografie de Carol Popp de Szathmary

Al. I. Cuza

M. Kogălniceanu

s-a restabilit autoritatea statului român asupra Dobrogii, străvechi teritoriu românesc. Portul Constanța îi asigura, de acum încolo, ieșirea directă la Marea Neagră. În cadrul hotărîrilor Congresului, lupta pentru stăpînirea gurilor Dunării a fost cîștigată de Rusia, care a luat din nou în stăpînire cele trei județe din sudul Basarabiei (Cahul, Ismail, Bolgrad). Cucerirea independenței de stat a creat condiții prielnice dezvoltării economice a țării. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, în **R.** a început procesul de creare a industriei; s-au construit căi ferate, s-a organizat sistemul bancar, s-au modernizat porturile dunărene și portul maritim Constanța etc. Dezvoltarea economică a țării era frînată însă de menținerea unor rămășițe de relații feudale în agricultură, de dependența tot mai accentuată față de capitalul străin (german, austro-ungar, iar mai tîrziu francez, englez și nord-american), care își începuse la sfîrșitul sec. al XIX-lea penetrația masivă în România, acaparînd principalele ramuri ale economiei ei. Trusturile imperialiste străine au imprimat economiei un caracter unilateral, urmărind transformarea țării într-o sursă de materii prime ieftine și o piață de desfacere pentru produsele lor, s-au amestecat în treburile interne ale **R.**, știrbind grav independența și suveranitatea țării. Dezvoltarea forțelor de producție, extinderea relațiilor capitaliste, procesul de dezvoltare a industriei au făcut să crească rolul burgheziei în viața politică și socială a țării. Moșierimea continua să dețină însă puternice poziții în economia națională (ea stăpînea, la sfîrșitul sec. al XIX-lea, peste jumătate din totalul suprafeței arabile a țării) și în viața politică a țării, opunîndu-se oricăror schimbări progresiste și democratice. Datorită condițiilor în care s-a desfășurat revoluția burghezo-democratică în **R.**, o parte a burgheziei a pactizat cu moșierimea, ceea ce a avut urmări negative asupra evoluției economice și sociale a țării. În 1866 a fost adoptată o constituție (rămasă în vigoare, cu unele modificări, pînă în 1923), care a consolidat regimul burghezo-moșieresc și a imprimat statului caracteristicile unui stat modern. Începînd din ultimul sfert al sec. al XIX-lea, la conducerea treburilor politice ale României s-au succedat partidele liberal și conservator, înființate în deceniul al optulea al sec. al XIX-lea. Structura economică și socială la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea arată că **R.** se afla în prima fază a dezvoltării capitalismului. După înfrîngerea revoluției din 1848, Transilvania a devenit dependentă direct de Curtea de la Viena, iar după crearea statului dualist Austro-Ungaria (1867) a fost încorporată Ungariei, ceea ce a însemnat abolirea tuturor rămășițelor de autonomie și întărirea asupririi sociale și naționale. Guvernele de la Budapesta au început aplicarea unui program de maghiarizare forțată a românilor, ceea ce a provocat creșterea considerabilă a luptei pentru recunoașterea românilor din Transilvania ca națiune egală în drepturi cu celelalte națiuni. În 1881 s-a creat organizația politică centralizată a burgheziei românești, Partidul național român, care a avut un rol însemnat în creșterea conștiinței naționale și în lupta de eliberare națională a românilor transilvăneni. Un moment important al acestei lupte a fost întocmirea *Memorandumului din 1892*. Un rol de seamă în vehicularea ideii unității naționale, în emulația culturală și în schimburile culturale dintre România și Transilvania l-a avut *Asociația transilvană pentru literatura română și cultura poporului român* (ASTRA), întemeiată în Transilvania în 1861, *Societatea Academică Română* (viitoarea Academie Română), înființată la București în 1866, și *Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor* (Liga culturală), întemeiată la București în 1890, toate trei acționînd ca organizații culturale ale tuturor românilor. Proletariatul din România și-a creat, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, primele organizații profesionale, iar în 1872 prima organizație muncitorească mai cuprinzătoare, *Asociația generală a lucrătorilor din România*, cu un organ de presă propriu, „Lucrătorul român". Spre sfîrșitul sec. al XIX-lea au luat ființă *sindicatele*, care, după

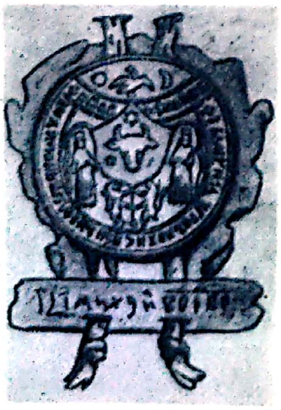

Medalie reprezentînd stema țărilor unite

1905, s-au dezvoltat impetuos. Ca rezultat al dezvoltării mișcării muncitorești și al răspîndirii marxismului, în 1893 a fost creat *Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România* (P.S.D.M.R.). Caracterul eterogen al P.S.D.M.R., existența în conducerea sa a unor elemente nelegate de clașa muncitoare, inconsecvente din punct de vedere politic și ideologic, au determinat dezorganizarea acestuia în 1899. Militanții revoluționari au dus mai departe mișcarea muncitorească; partidul clasei muncitoare a fost refăcut în 1910, sub denumirea de *Partidul Social-Democrat din România* (P.S.D.R.). În Transilvania, muncitorii au activat în cadrul organizațiilor denumite generic *Asociația generală a muncitorilor* și apoi în rîndurile organizațiilor locale ale Partidului Social-Democrat, create în 1890. Nerezolvarea problemei agrare, menținerea unor puternice rămășițe feudale, condițiile foarte grele impuse de „învoielile agricole", votate în 1866, pentru arendarea pămînturilor de la moșieri au întreținut permanenta nemulțumire a țărănimii, care a răbufnit la sfîrșitul secolului al XIX-lea în răscoala din 1888, iar la începutul secolului al XX-lea în răscoala din 1907, care a cuprins întreaga țară, cea mai puternică răscoală țărănească din istoria României. Mii de țărani au căzut victime represiunii ori au fost condamnați la ani grei de temniță. Cel de-al doilea război balcanic, război nejust pentru toate statele participante, s-a încheiat cu pacea de la București (1913). Prin această pace, regiunea din sudul Dobrogii, cunoscută sub numele de Cadrilater, a trecut în componența statului român, pînă în 1940, cînd prin tratatul de la Craiova, acest teritoriu a intrat din nou în componența statului bulgar. În 1914 a izbucnit primul război mondial imperialist, între Antantă și Puterile Centrale; **R.** a rămas neutră. În acești ani, P.S.D.R. s-a situat printre partidele și grupările Internaționalei a II-a, care au condamnat războiul imperialist, și a avut un rol activ în organizarea conferinței antirăzboinice de la Zimmerwald (1915). Dezvăluind primejdia ce amenința **R.** din partea ambelor tabere imperialiste, socialiștii români au militat pentru o politică de neutralitate; clasa muncitoare a organizat numeroase greve și demonstrații, printre care eroica luptă de la Galați (iunie 1916). La moartea lui Carol I, i-a urmat la tron Ferdinand I (1914—1927). După doi ani de neutralitate (1914—1916), România burghezo-moșierească s-a alăturat coaliției imperialiste a Antantei, care promitea satisfacerea dezideratului unității naționale, și a intrat în război la 15/27 august 1916. După cîteva succese militare în Transilvania, armata română a suferit pierderi mari și a fost nevoită să se retragă. Armatele inamice au ocupat 2/3 din teritoriul României, fiind oprite în decembrie 1916 pe Siret, Milcov, Șușița. În 1917 armata română, reorganizată, a desfășurat ofensiva de la *Mărăști* (iulie) și a zdrobit ofensiva armatei germane la *Mărășești* (iulie—august). În octombrie 1917, în Rusia a izbucnit și a învins Marea Revoluție Socialistă, care a inaugurat o nouă epocă în istoria omenirii, epoca trecerii de la capitalism la socialism. Muncitorimea română și-a exprimat, în cadrul a numeroase manifestații și demonstrații de masă, solidaritatea cu proletariatul victorios din Rusia. Mii și mii de muncitori români, care se aflau evacuați cu întreprinderile pe teritoriul Rusiei, și mulți dintre prizonierii români, foști ostași în armata austro-ungară, au format batalioane revoluționare, unități militare, luptînd cu devotament și abnegație pentru cauza revoluției. La începutul anului 1918, Basarabia a intrat în componența statului român. În mai 1918, guvernul Marghiloman a încheiat, cu acordul aliaților, pacea de la București cu Puterile Centrale, prin care României i se impuneau condiții foarte

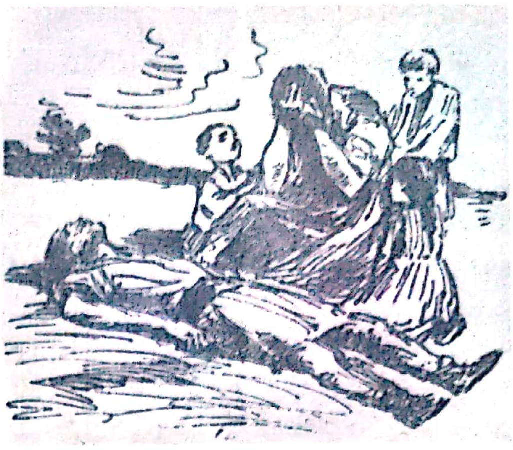

1907. „Ioane, Ioane ai cerut pămînt" *N. Vermont*

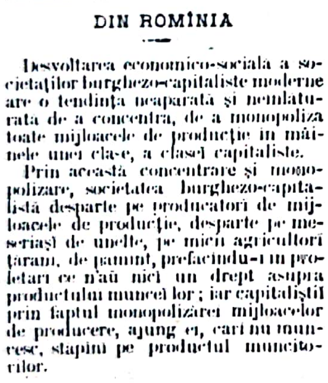

PROGRAMUL

Partidului social-democrat al muncitorilor

DIN ROMÎNIA

Desvoltarea economico-sociala a societaților burghezo-capitaliste moderne are o tendința neaparată și nemlaturata de a concentra, de a monopoliza toate mijloacele de producție in mâinele unei clase, a clasei capitaliste.

Prin această concentrare și monopolizare, societatea burghezo-capitalistă desparte pe producatori de mijloacele de producție, desparte pe meseriași de unelte, pe micii agricultori țarani, de pamînt, prefacîndu-i in proletari ce n'aŭ nici un drept asupra productului muncei lor; iar capitaliștii prin faptul monopolizărei mijloacelor de producere, ajung ei, cari nu muncesc, stapîni pe productul muncitorilor.

Programul P.S.D.M.R.

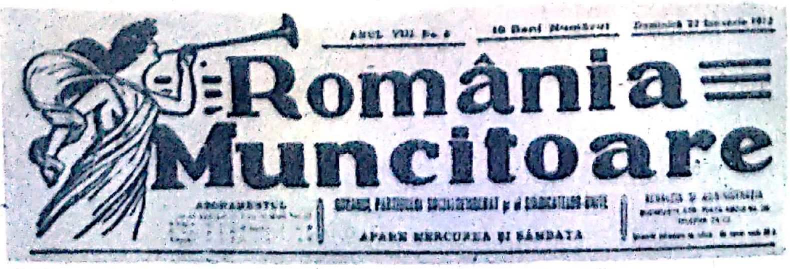

ANUL VIII No. 6
10 Bani Numărul
România Muncitoare
APARE MERCUREA ȘI SÂMBĂTA

Frontispiciul gazetei „România muncitoare"

1 decembrie 1918. Marea Adunare populară de la Alba-Iulia

grele; România nu a ratificat însă tratatul, denunţîndu-l printr-un ultimatum adresat generalului Mackensen la 10 noiembrie 1918. În condiţiile prăbuşirii Imperiului habsburgic, ale triumfului Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, care a dat o puternică lovitură sistemului imperialist, a apărut posibilitatea încununării victorioase a luptei de eliberare naţională a poporului nostru, pentru încheierea procesului de formare a statului naţional român. La 27 octombrie Bucovina s-a unit cu România, iar în Transilvania au avut loc, în octombrie—noiembrie 1918, mari lupte revoluţionare, în urma cărora marea Adunare populară de la Alba-Iulia (18 noiembrie/1 decembrie 1918) a votat unirea Transilvaniei cu România. Sub imperiul stării de fapt, marile puteri învingătoare au consacrat, prin tratatele de pace de la *Saint-Germain* şi *Trianon*, desăvîrşirea unităţii naţionale a României. Înfăptuirea unităţii statului român, operă a maselor largi din întreaga ţară, a întregului nostru popor, a realizat cadrul naţional şi social-economic pentru dezvoltarea mai rapidă a forţelor de producţie; au apărut condiţii favorabile activităţii forţelor progresiste ale societăţii, mişcării muncitoreşti revoluţionare. În aceste condiţii, în sînul claselor dominante s-a declanşat o puternică criză politică, manifestată prin fărîmiţarea partidelor politice şi prin dese schimbări de guvern. Adîncirea contradicţiilor social-economice ale regimului burghezo-moşieresc, cauzată de distrugerile războiului, de dezorganizarea activităţii economice şi de înrăutăţirea situaţiei materiale a maselor largi populare, a determinat în anii 1918—1920 o creştere impetuoasă a avîntului şi combativităţii revoluţionare a maselor muncitoare. În aceşti ani au avut loc mari bătălii de clasă ale proletariatului, care au culminat cu greva generală din octombrie 1920, cel mai important moment al luptelor de clasă din România. În timpul marilor lupte revoluţionare din aceşti ani s-a accelerat procesul cristalizării ideologice în sînul partidului socialist. Ca urmare a victoriei curentului revoluţionar, marxist-leninist, asupra curentului de dreapta şi a celui centrist, partidul socialist s-a transformat în *Partidul Comunist din România* (P.C.R.), care a fost creat la congresul din mai 1921, ca expresie a voinţei marii majorităţi a membrilor partidului; în primăvara anului 1922 a luat fiinţă *Uniunea Tineretului Comunist din România* (U.T.C.). Sub presiunea frămîntărilor populare, în iulie 1917 a fost modificată constituţia, prevăzîndu-se efectuarea unor reforme. Sistemul electoral cenzitar a fost abolit şi a fost legiferată o reformă electorală (decembrie 1918), care a introdus votul egal pentru toţi bărbaţii. După o serie de decrete (1918—1920), reforma agrară a fost definitiv legiferată în iunie-iulie 1921 (începînd din 1922, s-au împărţit ţăranilor, cu răscumpărare, peste 6 000 000 ha, adică 66% din întreaga suprafaţă de pămînt deţinută de moşierime). Reforma agrară a dat impuls dezvoltării capitalismului în agricultură, a slăbit puterea economică a moşierimii, reducîndu-i şi rolul în viaţa politică şi socială a României (în aceste împrejurări a dispărut de pe arena politică Partidul conservator). Modul aplicării reformei agrare a accentuat diferenţierea ţărănimii, a întărit contradic-

1910. Marea grevă a lucrătorilor tăbăcari din Ploieşti

CEREM 8 ORE DE LUCRU

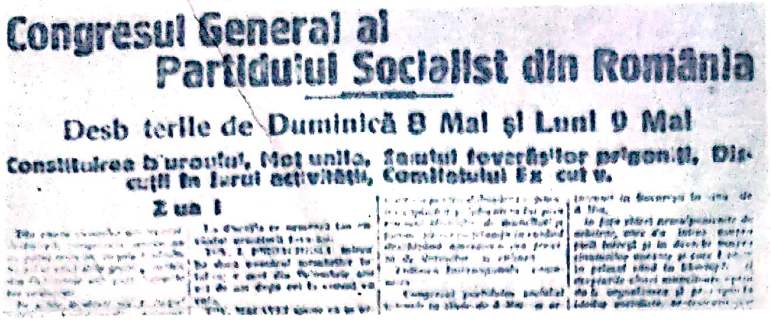

Congresul General al Partidului Socialist din România

Desbaterile de Duminică 8 Mai şi Luni 9 Mai

Constituirea biuroului, Moţiunile, Salutul tovarăşilor prigoniţi, Discuţii în jurul activităţii Comitetului Executiv.

Ziua I

Facsimil din ziarul „Socialismul" (Congresul de constituire a P.C.R., 8–13 mai 1921)

ţiile social-economice la sate, a sporit rolul economic al burgheziei săteşti. Mulţi ţărani, neputînd plăti scadenţele împrumuturilor făcute pentru a-şi achita parcelele primite şi inventarul agricol necesar, au pierdut cu timpul pămîntul primit. În martie 1919, în Ungaria a învins revoluţia socialistă şi s-a proclamat Republica Sovietică Ungară. Revoluţionarii din **R.** şi-au manifestat cu însufleţire solidaritatea cu aceasta. În acelaşi an însă, trupele regale române au participat la acţiunea Antantei de înăbuşire a Comunei din Budapesta. În politica externă, **R.** s-a orientat spre crearea unui sistem de alianţe regionale, menit să păstreze situaţia creată în Europa Centrală şi de sud-est după primul război mondial; în anii 1920–1921 a fost creată, cu participarea României, Cehoslovaciei şi Iugoslaviei, *Mica Înţelegere* (Mica Antantă). În 1921 România a încheiat o alianţă militară cu Polonia. În anii 1923–1929, industria românească a cunoscut un avînt însemnat şi s-a diversificat, deşi ca structură continuau să predomine industria bunurilor de consum şi industria extractivă. În acelaşi timp s-a intensificat procesul de concentrare şi centralizare a capitalului şi s-a accentuat opoziţia marii burghezii româneşti împotriva capitalului străin, care deţinea în continuare o pondere însemnată în economia României, mai ales în industria petrolieră. Acestea au dus la întărirea dominaţiei politice a marii burghezii industrial-financiare şi, ca urmare, la accentuarea caracterului reacţionar al puterii de stat burghezo-moşiereşti. În 1923 a fost adoptată o nouă constituţie, dar faptul că libertăţile democratice înscrise nu erau garantate crea o bază juridică luptei împotriva forţelor democratice, întărea prigoana antidemocratică, antimuncitorească şi anticomunistă (în 1924 P.C.R. a fost pus în afara legilor). Împletind munca ilegală cu cea legală, P.C.R. a iniţiat, organizat şi condus în anii 1924–1928 numeroase acţiuni muncitoreşti, printre care marile lupte muncitoreşti din valea Mureşului (1925); sub conducerea P.C.R. au luat fiinţă şi au activat organizaţii de masă, ca *Blocul muncitoresc-ţărănesc* (B.M.Ţ.), *Ajutorul roşu*, *Liga drepturilor omului* etc. În anii 1922–1928, România a promovat o politică externă de întărire a alianţei cu Franţa şi cu Anglia şi de apropiere de Italia; în anul 1926 s-au încheiat tratate de prietenie cu Franţa şi cu Italia. Criza economică din 1929–1933 s-a manifestat în România cu o violenţă deosebită în toate sectoarele vieţii economice: industrie, agricultură, finanţe. Capacitatea de producţie a industriei a scăzut în 1932 la 57,7% faţă de 1929, multe întreprinderi au fost închise, salariile au scăzut la jumătate, iar numărul şomerilor a ajuns la circa 35% din totalul salariaţilor. Criza a dus la ruinarea a milioane de producători agricoli mici şi mijlocii şi la accentuarea degradării agriculturii. Partidul naţional-ţărănesc, constituit în 1926, care a format de mai multe ori guvernul în perioada 1928–1933, a dus o politică de apărare a vîrfurilor burgheziei şi moşierimii de efectele crizei în detrimentul maselor muncitoare, prin micşorarea salariilor („curbe de sacrificiu"), prin concedieri, prin închiderea unor întreprinderi etc.; în acelaşi timp, prin aplicarea programului economic numit al „porţilor deschise" pentru capitalul străin, el a adîncit dependenţa economică a ţării. În condiţiile crizei politice care ameninţa să se lărgească, unele cercuri guvernamentale legate de capitalul monopolist englez, considerînd că întărirea monarhiei era necesară pentru stabilitatea regimului, au readus pe tron, în 1930, pe prinţul *Carol de Hohenzollern* (care fusese îndepărtat de la succesiune în 1926; în 1927–1930, *Mihai I*, minor, a fost rege sub tutela unui consiliu de regenţă). În 1931 a avut loc Congresul al V-lea al P.C.R., care a stabilit linia generală, strategia şi tactica partidului. Cu toate lipsurile şi greşelile sale, Congresul al V-lea a grăbit procesul de maturizare ideologică şi politică a clasei muncitoare, de întărire organizatorică a partidului, făcînd să crească rolul partidului comunist în organizarea luptelor împotriva fascismului şi războiului. Greutăţile crizei economice, acceptarea de către guvernele naţional-ţărăneşti a unor tranzacţii dezavantajoase pentru statul român („planul de la Geneva", „afacerea Skoda"), precum şi numeroasele măsuri antipopulare ale guvernului, au provocat o ascuţire a luptei de clasă şi mari lupte sociale (greve muncitoreşti, dintre care mai însemnată a fost greva minerilor de la Lupeni din

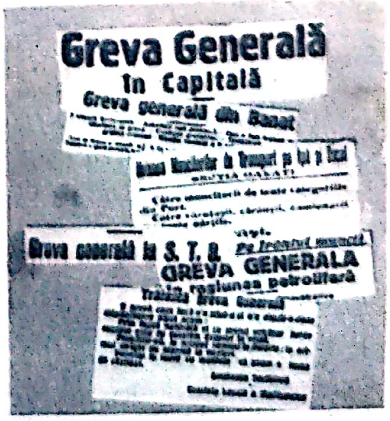

Greva Generală în Capitală

Greva generală din Banat

Greva generală la S. T. B.

Pe frontul muncii

GREVA GENERALA din regiunea petroliferă

Trăiască Greva Generală

1920. Facsimile din presa vremii despre desfăşurarea grevei generale

Februarie 1933. Ocuparea de către muncitori a Atelierelor C.F.R.-Griviţa

1929, precum şi demonstraţii ale şomerilor, invalizilor, intelectualilor, studenţilor, mişcări ţărăneşti etc.), care au culminat cu luptele muncitorilor ceferişti şi petrolişti din ianuarie—februarie 1933. Luptele de clasă din perioada crizei economice, şi mai ales luptele din ianuarie-februarie 1933, au constituit un moment de o deosebită importanţă în istoria mişcării noastre muncitoreşti şi au avut o profundă înrîurire asupra vieţii sociale şi politice din România. În 1933 s-a creat, sub conducerea dr. Petru Groza, *Frontul plugarilor*, organizaţie-democratică a ţărănimii. Pe plan extern, România a aderat în 1929 la pactul Kellogg-Briand, în 1930 a semnat un acord cu Cehoslovacia, iar în 1931 a prelungit tratatul de alianţă româno-polonă. La sfîrşitul anului 1933 a fost adus la putere un guvern liberal, condus de *I. G. Duca*, şi apoi, după asasinarea acestuia de către legionari, de *Gh. Tătărăscu* (1934—1937). După ieşirea din criza economică, România a cunoscut o continuă creştere a producţiei industriale şi agricole, atingînd în 1938 cel mai înalt nivel cunoscut în România burghezo-moşierească. În această perioadă s-a accentuat procesul de concentrare a capitalului şi a producţiei, îndeosebi în industria grea, extractivă şi prelucrătoare, de formare a monopolurilor, care încep să aibă un rol dominant în viaţa economică şi politică a ţării. Trei mari grupuri monopoliste (Reşiţa, Mica şi Malaxa) controlau aproape întreaga producţie de armament şi tindeau să acapareze şi alte ramuri ale industriei. În sectorul bancar, un număr de bănci mari, în frunte cu Banca Naţională, deţineau de fapt posturile de comandă în economia naţională. S-a accentuat procesul de diferenţiere a ţărănimii (în 1938 existau peste 1 000 000 de ţărani fără pămînt), în agricultură se menţineau puternice rămăşiţe feudale, ceea ce a provocat numeroase acţiuni şi răscoale ţărăneşti locale (cea mai puternică a avut loc în 1934 în Valea Ghimeşului). În acelaşi timp, dominaţia trusturilor străine în industrie (în ajunul celui de-al doilea război mondial, capitalul străin deţinea 38% din capitalul societăţilor industriale pe acţiuni) accentua dependenţa ţării faţă de puterile imperialiste. În perioada 1934—1937 s-a accentuat pericolul fascist; la sfîrşitul perioadei, regele, care, pregătindu-şi propria dictatură, încurajase în anumite momente Garda de fier, organizaţie teroristă, cea mai agresivă grupare fascistă, agentură a hitlerismului în România, a intrat în conflict cu aceasta. Pentru a lupta cu mai mult succes împotriva fascismului şi pentru a contracara politica de restrîngere a libertăţilor democratice dusă de guvernul Tătărăscu, care începuse să guverneze cu metode extraparlamentare prin decrete-legi, Partidul Comunist din România a iniţiat o largă acţiune în vederea creării *Frontului popular antifascist*; muncitorii din numeroase întreprinderi au realizat Frontul unic muncitoresc de jos şi au desfăşurat, sub conducerea P.C.R., numeroase acţiuni greviste, cea mai însemnată dintre acestea fiind greva textiliştilor de la Buhuşi (martie 1935), împotriva reducerii salariilor şi militarizării întreprinderii. În aceeaşi perioadă, P.C.R. a creat şi condus numeroase organizaţii de masă legale, ca: *Liga muncii*, *Comitetul naţional antifascist*, asociaţia *Amicii U.R.S.S.*, *Blocul democratic*, *Frontul studenţesc democratic*. În acest timp, P.C.R. îşi lărgeşte contactele cu grupările şi organizaţiile democratice, stabileşte legături cu diferite fracţiuni ale forţelor politice burgheze şi cu un mare număr de personalităţi politice şi culturale. Antifasciştii au obţinut în alegerile parlamentare parţiale din 1936 importante succese în judeţele Hunedoara şi Mehedinţi şi în alegerile pentru consiliile judeţene din 1937 la Ploieşti, Cluj, Iaşi, Bihor etc., înfrîngînd forţele guvernamentale şi fasciste. La chemarea P.C.R., aproape 500 de antifascişti români au plecat în Spania şi au luptat, în anii 1936—1939, de partea Republicii Spaniole împotriva fascismului. În acelaşi timp, numeroşi oameni politici democraţi şi reprezentanţi ai intelectualităţii progresiste îşi manifestă neliniştea faţă de activizarea legionarilor şi de pericolul înfeudării ţării imperialismului fascist german. Oameni politici ca Nicolaie Titulescu, Nicolaie Iorga, Grigore Iunian, Virgil Madgearu, Dem. Dobrescu, Grigore Filipescu şi alţii iau atitudine contra expansiunii agresive a Germaniei naziste, demască activitatea fascistă din interior, militează pentru dezvoltarea colaborării cu alte state şi întărirea securităţii ţării. În aceşti ani, România semnează convenţia de la Londra pentru definirea agresorului (1933), stabileşte relaţii diplomatice cu Uniunea Sovietică (1934), întreprinde măsuri pentru întărirea colaborării cu ţările din cadrul Micii Înţelegeri şi Înţelegerii Balcanice. În februarie 1938 a fost instaurată *dictatura regală*, în timpul căreia au fost interzise partidele politice şi au fost dizolvate sindicatele. După acordul de la München (septembrie 1938), care a deschis drum larg Germaniei spre ţările din sudul şi din estul Europei, cercurile politice reacţionare din România au păşit deschis pe calea trădării naţionale. Convenţiile economice din 1939 şi 1940 cu Germania hitleristă au subordonat economia **R.** intereselor politicii agresive a Germaniei, au pus sub controlul acesteia viaţa economică şi politică a ţării, încălcînd grav suveranitatea **R.** Partidul Comunist Român s-a ridicat la luptă hotărîtă împotriva pactelor înrobitoare româno-germane, a planurilor Reichului nazist de a ocupa România. Chemînd masele la rezistenţă armată, P.C.R. s-a declarat gata să apere, cu arma în mînă, independenţa **R.** dacă ţara va fi silită să ducă un război naţional de apărare. În primăvara anului 1939, cînd Cehoslovacia a fost ocupată, P.C.R. a dat cuvînt de ordine membrilor săi să se prezinte la concentrări şi să lupte „pentru întărirea forţei politice şi morale a armatei, contra Germaniei hitleriste şi a statelor revizioniste". La 1 Mai 1939 au avut loc mari demonstraţii sub semnul împotrivirii poporului nostru Germaniei hitleriste, pentru apărarea independenţei ţării. În acelaşi timp, importante grupări ale burgheziei, unele cercuri financiare din jurul Băncii Naţionale, fruntaşi ai partidelor politice burgheze îşi dau seama de dezastrul care pîndea România, iau poziţie împotriva clauzelor înrobitoare ale acordurilor economice impuse de Germania. Dar împotrivirea liderilor partidelor burgheze de a colabora cu P.C.R. a împiedicat formarea unui front comun de luptă. În septembrie 1939, statele fasciste au declanşat cel de-al doilea război mondial. În iunie 1940, ca urmare a cererii formulate de guvernul sovietic prin notele ultimative adresate guvernului român, Basarabia şi Bucovina de nord au intrat în componenţa U.R.S.S. După înfrîngerile suferite de Anglia şi Franţa pe frontul de vest, poziţiile grupărilor progermane în rîndurile cercurilor guvernante din **R.** s-au întărit; la 4 iulie a fost adus la putere un guvern prohitlerist în frunte cu I. Gigurtu, în care au intrat şi cîteva căpetenii ale Gărzii de fier. La 30 august 1940, României i-a fost impus *dictatul de la Viena*, prin care partea de nord a Transilvaniei era smulsă din trupul ţării şi predată Ungariei horthiste. În acest moment greu pentru destinele ţării, poporul român s-a găsit singur, fără nici un sprijin din afară, părăsit de toate puterile Europei. Dictatul de la Viena a stîrnit indignarea generală a maselor populare, care a culminat în marile manifestaţii din Cluj, Braşov, Sibiu, Timişoara etc. Cercurile prohitleriste din **R.** l-au silit pe Carol al II-lea să abdice în favoarea fiului său Mihai şi au adus la putere pe generalul Ion Antonescu, instaurînd *dictatura militară-fascistă* (6 septembrie 1940—23 August 1944), care a subordonat complet **R.** intereselor Germaniei hitleriste. Au fost lichidate ultimele rămăşiţe ale libertăţilor democratice, au fost aduse în ţară trupe germane, iar la 22 iunie 1941 **R.** a fost împinsă în războiul împotriva U.R.S.S. Perioada dictaturii militaro-fasciste şi a războiului dus alături de Germania hitleristă constituie cea mai neagră pagină din istoria modernă a României. În anii războiului, economia românească a fost ruinată, resursele ţării au fost secătuite, ceea ce a făcut ca la sfîrşitul războiului, producţia industrială să reprezinte circa 50 la sută faţă de cea dinainte de război. Caracterul războiului, potrivnic intereselor naţionale, lipsurile provocate de război, precum şi înfrîngerile suferite pe front, au întărit considerabil opinia antihitleristă şi antiantonesciană a poporului român. P.C.R. s-a ridicat, de la început, cu hotărîre împotriva agresiunii Germaniei fasciste şi a războiului împotriva Uniunii Sovietice şi a organizat lupta antifascistă a poporului. În 1943 a fost creat, din iniţiativa şi sub conducerea partidului comunist, *Frontul patriotic antihitlerist*. În condiţiile înfrîngerilor suferite pe front de armatele hitleriste, ale creşterii rezistenţei împotriva Germaniei, ale adîncirii crizei regimului de dictatură fascistă şi ale ascuţirii contradicţiilor dintre masa poporului şi clica fascistă-antonesciană, activul de partid al P.C.R. din afară şi din închisori, în frunte cu *Gheorghe Gheorghiu-Dej*, a elaborat, încă din vara anului 1943, planul de acţiune în vederea răsturnării prin forţă a dictaturii militare-fasciste şi întoarcerii armelor împotriva Germaniei hitleriste. O însemnătate hotărîtoare pentru înfăptuirea acesteia au avut-o măsurile pentru întărirea conducerii de partid prin înlăturarea, la 4 aprilie 1944, a elementelor şovăielnice şi capitulante şi realizarea

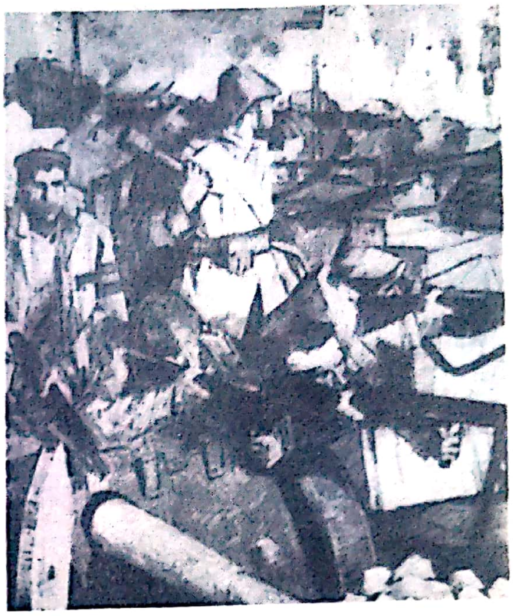

„Insurecţia armată" S. Chintilă

6 Martie 1945. Mitingul din Piaţa Naţiunii, Bucureşti

la 1 Mai 1944, a *Frontului unic muncitoresc*. Partidul a organizat grupe pentru sabotarea producţiei de armament şi a transportului, precum şi formaţiuni patriotice de luptă care au acţionat în Valea Prahovei, în munţii Vrancei şi Parîngului, în Delta Dunării, în Maramureş şi Suceava. Muncitorii din întreprinderile industriale şi din transporturi intensifică grevele şi actele de sabotaj; creşte împotrivirea ţărănimii faţă de rechiziţii şi incorporări; au loc acţiuni de protest ale intelectualităţii; în rîndul armatei se accentuează starea de spirit antihitleristă; numeroşi soldaţi refuză să plece pe front. Rezistenţa faţă de dictatura fascistă şi faţă de Germania hitleristă a cuprins cercuri largi, inclusiv ale partidelor burgheze şi ale palatului regal, care îşi manifestau, dintr-un motiv sau altul, adversitatea faţă de ocupaţia germană, protestau împotriva jefuirii ţării de către hitlerişti. P.C.R. a trecut la înfăptuirea unui larg sistem de alianţe cu diferite grupări politice, la atragerea în lupta antihitleristă a unor personalităţi animate de sentimente patriotice. În iunie 1944 a fost creat *Blocul naţional democrat*, în care, alături de P.C.R. şi P.S.D., au intrat, după îndelungi tergiversări, Partidul naţional-ţărănesc şi Partidul naţional-liberal. Totodată, partidul desfăşoară o activitate intensă în rîndul armatei, întăreşte legăturile cu numeroase cadre de generali şi ofiţeri patrioţi. În vara anului 1944, se creează Comitetul militar, care avea sarcina să pregătească insurecţia armată. La 23 august 1944, Partidul Comunist Român, în colaborare cu celelalte forţe antihitleriste, a trecut la înfăptuirea insurecţiei armate. Guvernul Antonescu a fost arestat la palatul regal, de către un grup de ofiţeri şi subofiţeri, şi predat unităţilor de luptă patriotice. Armata română a întors armele împotriva Germaniei hitleriste şi, împreună cu formaţiunile patriotice, a lichidat principalele forţe armate germane aflate pe teritoriul României. **R.** a devenit o participantă activă, cu toate resursele umane şi materiale, la războiul împotriva Germaniei hitleriste. Armata română a luptat cu un efectiv total de aproape 540 000 de oameni alături de armata sovietică, pentru desăvîrşirea eliberării întregului teritoriu naţional al României de sub jugul fascist (operaţie terminată la 25 octombrie 1944), şi apoi, dincolo de graniţele acestuia pe teritoriul Ungariei şi Cehoslovaciei, pînă la înfrîngerea completă a Germaniei hitleriste, distingîndu-se în luptele de la Debreţin, de pe Tisa, din munţii Bükk şi Matra, de la Budapesta (în Ungaria) şi în cele de pe valea Hronului, de la Banská-Bystrica, din munţii Carpaţii Albi şi Tatra Mică etc. (în Cehoslovacia). Victoria insurecţiei armate din august 1944 a marcat începutul revoluţiei populare, inaugurînd o nouă etapă în dezvoltarea **R.** În octombrie 1944 a avut loc, pe baza platformei elaborate de P.C.R., o regrupare a forţelor democratice şi patriotice în *Frontul naţional democrat* (F.N.D.). La 1 septembrie 1944 s-a refăcut unitatea mişcării sindicale, iar în ianuarie 1945 a fost creată *Confederaţia Generală a Muncii* (C.G.M.). Sub îndrumarea P.C.R., masele de ţărani, ajutate de muncitori, au început realizarea reformei agrare pe cale revoluţionară, în cursul căreia s-a făurit alianţa dintre clasa muncitoare şi ţărănime. Sub presiunea luptei revoluţionare, guvernele cu majoritate reacţionară, conduse de generalii Sănătescu şi Rădescu, au fost înlăturate pe rînd, iar la 6 martie 1945 a fost instaurat un guvern de largă

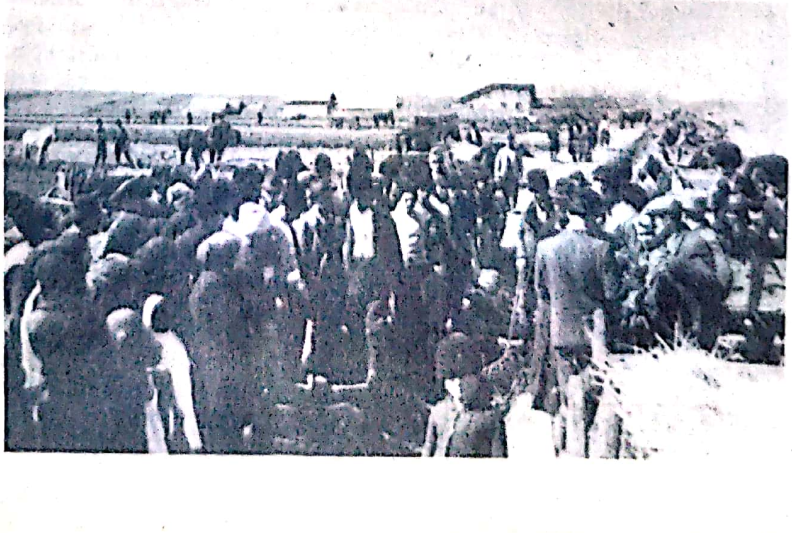

Martie 1945. Împărţirea pămînturilor moşiereşti

Gh. Gheorghiu-Dej şi dr. Petru Groza

concentrare democratică, prezidat de dr. *Petru Groza*, primul guvern din istoria ţării în care clasa muncitoare avea rolul conducător. Instaurarea guvernului democrat a deschis drum nou profundelor transformări revoluţionare în viaţa economică şi social-politică a României. La 22 martie a fost legiferată reforma prin care au fost împărţite ţăranilor fără pămînt sau cu pămînt puţin peste 1 100 000 de hectare şi s-a desfiinţat moşierimea ca clasă. În 1945 economia României era într-o situaţie dezastruoasă; producţia industriei scăzuse, în unele ramuri, la 50% faţă de nivelul antebelic, din parcul de maşini-unelte existent în 1943 numai 10% se afla în funcţiune, capacitatea de transport a căilor ferate scăzuse la 30%, agricultura era secătuită. Această situaţie a fost agravată de seceta anilor 1945—1946, de sabotajul reacţiunii. Conferinţa Naţională a Partidului Comunist Român din octombrie 1945 a pus în centrul preocupărilor partidului redresarea şi dezvoltarea economiei naţionale, îmbunătăţirea condiţiilor de trai ale populaţiei, consolidarea unităţii clasei muncitoare şi a alianţei dintre muncitori, ţărani şi intelectuali, întărirea unităţii tuturor forţelor democratice, antiimperialiste. Conferinţa Naţională a ales ca secretar general al Comitetului Central pe Gheorghe Gheorghiu-Dej. La 19 noiembrie 1946 au avut loc primele alegeri parlamentare cu adevărat libere din istoria României, în care *Blocul partidelor democratice* (B.P.D.), coaliţie a forţelor democratice conduse de P.C.R., a obţinut o victorie categorică (76,6% din voturi), ceea ce a marcat izolarea completă de mase a partidelor burghezo-moşiereşti, care au dispărut curînd de pe arena politică a ţării. Primul parlament democrat din istoria României, constituit ca urmare a acestor alegeri, a adoptat o serie de măsuri anticapitaliste, care au dat posibilitatea ridicării producţiei industriale şi agricole; a fost etatizată Banca Naţională (decembrie 1946), au fost înfiinţate oficiile industriale (mai 1947), care controlau activitatea întreprinderilor capitaliste, au fost desfiinţate cartelurile, au fost introduse, într-o serie de întreprinderi industriale importante, programe de producţie, a fost instituit controlul economic al statului asupra producţiei şi circulaţiei mărfurilor etc. Pe plan extern au fost restabilite relaţiile diplomatice cu U.R.S.S. (august 1945), cu S.U.A. şi Anglia (februarie 1946), iar în februarie 1947 a fost semnat, la Paris, tratatul de pace, care a recunoscut anularea dictatului de la Viena. În condiţiile schimbării radicale a raportului de forţe politice-sociale în favoarea clasei muncitoare şi a aliaţilor săi, în noiembrie 1947 au fost îndepărtaţi din guvern ultimii reprezentanţi ai burgheziei (gruparea P.N.L. — Tătărăscu), iar în decembrie 1947 a fost abolită monarhia, principalul sprijin politic al reacţiunii interne şi externe, România proclamîndu-se republică populară, stat al dictaturii proletariatului. În februarie 1948 a fost făurit, prin unificarea P.C.R. cu P.S.D. pe baza principiilor organizatorice şi ideologice marxist-leniniste, *Partidul Muncitoresc Român* (P.M.R.), la 13 aprilie 1948 *Marea Adunare Naţională* (aleasă la 28 martie 1948) a adoptat prima constituţie democratică a ţării, iar la 11 iunie 1948 legea privind naţionalizarea principalelor întreprinderi industriale, miniere, bancare, de asigurări şi transport, lichidîndu-se marea proprietate capitalistă, punîndu-se bazele sectorului socialist al economiei naţionale şi creîndu-se premisele pentru trecerea la planificarea economiei naţionale. Comitetul Central al partidului a elaborat politica de industrializare a ţării, de transformare socialistă a agriculturii, de înfăptuire a revoluţiei culturale şi a asigurat aplicarea în viaţă a acestei politici. Prin realizarea planurilor anuale de stat (1949, 1950), a planului cincinal (1951—1955), a planului de stat pe anii 1956—1960, a planului de electrificare de 10 ani (1951—1960) şi a planului şesenal (1960—1965) s-a construit şi s-a dezvoltat baza tehnică-materială a socialismului; pînă în primăvara anului 1962 s-a terminat cooperativizarea agriculturii. România s-a transformat astfel dintr-o ţară slab dezvoltată din punct de vedere industrial, cu o agricultură înapoiată, într-o ţară socialistă, cu o industrie dezvoltată şi o agricultură în continuu

30 decembrie 1947. Manifestaţie populară în Piaţa Republicii din Bucureşti

TRĂIASCĂ REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ

progres. „Transformările petrecute în perioada de după Eliberare în viaţa economică şi structura socială a ţării, victoria socialismului la oraşe şi sate au creat condiţii pentru afirmarea din plin a fiinţei naţionale a poporului român, pentru dezvoltarea şi înflorirea multilaterală a naţiunii noastre socialiste" (Nicolae Ceauşescu). În iulie 1965 a avut loc Congresul partidului, care a hotărît schimbarea denumirii P.M.R. în *Partidul Comunist Român* (P.C.R.) şi numerotarea congreselor începînd cu congresul de constituire a P.C.R. Congresul al IX-lea al P.C.R. (Congresul al IV-lea al P.M.R.) a ales ca secretar general al C.C. al P.C.R. pe Nicolae Ceauşescu. Congresul al IX-lea al P.C.R. a trasat direcţiile de dezvoltare a României socialiste în următorii cinci ani (1966—1970) şi ale valorificării resurselor energetice şi electrificării ţării în perioada 1966—1975 în vederea continuării pe o treaptă superioară a procesului de desăvîrşire a construcţiei socialismului. La 21 august 1965 a fost adoptată o nouă Constituţie, care a proclamat *Republica Socialistă România.* Politica externă a **R.**, corespunzătoare intereselor fundamentale ale poporului român, cauzei socialismului şi păcii, este îndreptată în direcţia micşorării încordării internaţionale, a dezvoltării colaborării între popoare şi a întăririi păcii şi securităţii internaţionale, în scopul zădărnicirii politicii agresive a imperialismului. La baza politicii externe a **R.** stă prietenia şi alianţa cu toate ţările socialiste, preocuparea pentru dezvoltarea continuă a forţei şi coeziunii sistemului mondial socialist, întărirea colaborării frăţeşti cu toate popoarele care construiesc noua orînduire. O caracteristică importantă a politicii externe a **R.** o constituie, de asemenea, lărgirea şi consolidarea continuă a relaţiilor de colaborare economică, politică, cultural-ştiinţifică cu toate ţările, indiferent de orînduirea lor socială, promovarea largă a relaţiilor de colaborare între state pe baza respectării dreptului fiecărui popor de a-şi hotărî singur soarta corespunzător voinţei şi aspiraţiilor sale vitale, a principiilor independenţei şi suveranităţii naţionale, egalităţii în drepturi, avantajului reciproc şi neamestecului în treburile interne. Considerînd că reglementarea problemelor politice internaţionale face necesar ca fiecare ţară, mare sau mică, să lupte cu perseverenţă pentru a-şi aduce contribuţia proprie la cauza păcii mondiale, **R.** militează pentru asigurarea securităţii în Europa şi în lume, pentru dezvoltarea relaţiilor de bună vecinătate şi de colaborare între ţările din Balcani şi din regiunea Mării Adriatice, pentru dezvoltarea cooperării interstatale. Prin succesele obţinute în opera de desăvîrşire a construcţiei socialiste şi prin întreaga sa politică externă, **R.** contribuie la întărirea forţelor socialismului şi păcii în întreaga lume, la victoria cauzei progresului social al omenirii contemporane. **R.** este membră a O.N.U. (din 1955), a C.A.E.R. (din 1949) şi a Tratatului de la Varşovia (din 1955) şi întreţine relaţii diplomatice cu 67 de ţări şi economice cu peste 100 de ţări (1965).

Nicolae Ceauşescu prezentînd raportul C.C. la Congresul al IX-lea al P.C.R.

ORÎNDUIREA DE STAT

România este republică socialistă, stat al oamenilor muncii de la oraşe şi sate, suveran, independent şi unitar; teritoriul său este inalienabil şi indivizibil. Întreaga putere aparţine poporului. Puterea poporului se întemeiază pe alianţa muncitorească-ţărănească. În strînsă unire, clasa muncitoare, clasa conducătoare în societate, ţărănimea, intelectualitatea, celelalte categorii de oameni ai muncii, fără deosebire de naţionalitate, construiesc orînduirea socialistă, creînd condiţiile trecerii la comunism. Forţa politică conducătoare a întregii societăţi este Partidul Comunist Român. Baza economiei naţionale a României o constituie proprietatea socialistă (proprietatea de stat şi proprietatea cooperatistă) asupra mijloacelor de producţie. În Republica Socialistă România, exploatarea omului de către om

Proclamarea Republicii Socialiste România 21 august 1965.

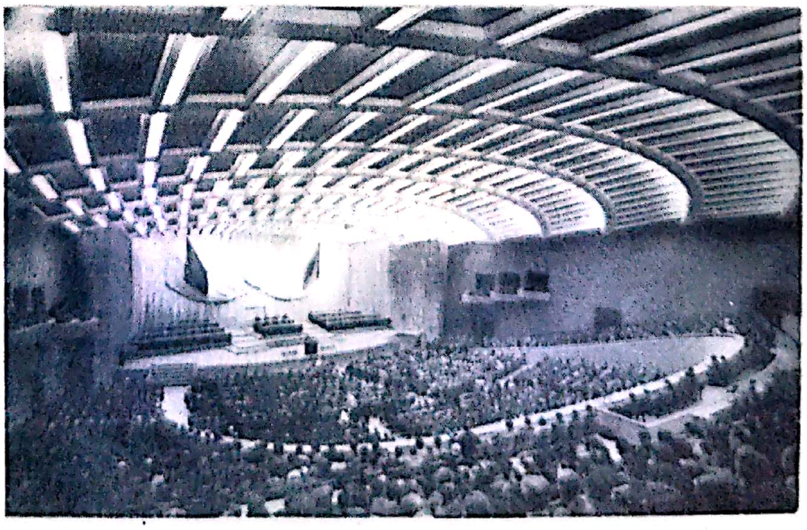

a fost desființată pentru totdeauna și se înfăptuiește principiul socialist al repartiției după cantitatea și calitatea muncii. În **R.**, întreaga activitate de stat are drept scop dezvoltarea orînduirii și înfloririi națiunii socialiste, creșterea continuă a bunăstării materiale și culturale a poporului, asigurarea libertății și demnității omului, afirmarea multilaterală a personalității umane. Pentru aceasta, statul socialist român organizează, planifică și conduce economia națională, apără proprietatea socialistă, garantează exercitarea deplină a drepturilor cetățenești, asigură legalitatea socialistă și apără ordinea de drept, dezvoltă învățămîntul de toate gradele, asigură condițiile pentru dezvoltarea științei, artei și culturii, înfăptuiește ocrotirea sănătății, asigură apărarea țării și organizează forțele sale armate, organizează relațiile cu celelalte state.

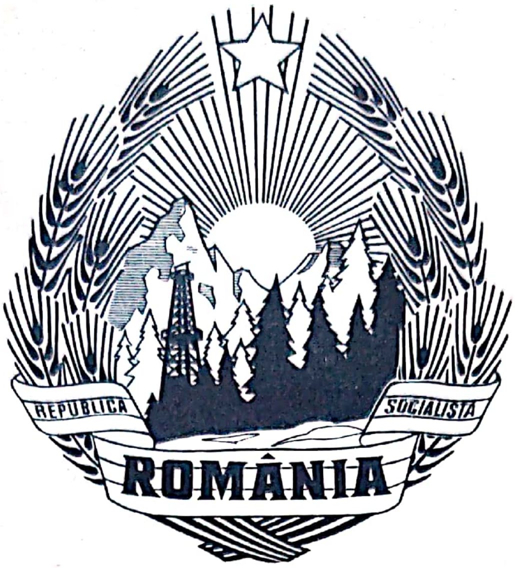

Stema Republicii Socialiste România

DREPTURILE FUNDAMENTALE ALE CETĂȚENILOR

Cetățenii țării, fără deosebire de naționalitate, rasă, sex sau religie, sînt egali în drepturi în toate domeniile vieții economice, politice, juridice, sociale și culturale, iar statul le garantează exercitarea deplină a drepturilor. Drepturile fundamentale ale cetățenilor Republicii Socialiste România sînt: *dreptul la muncă* (fiecărui cetățean i se asigură posibilitatea de a desfășura, potrivit pregătirii sale, o activitate în domeniul economic, administrativ, social sau cultural, remunerată după cantitatea și calitatea ei, la muncă egală salariul fiind egal), *dreptul la odihnă* (garantat celor ce muncesc prin stabilirea duratei maxime a zilei de muncă de 8 ore, a unui repaus săptămînal și prin concedii anuale plătite), *dreptul la asigurarea materială de bătrînețe, boală sau incapacitate de muncă* (care se realizează prin pensii și ajutoare de boală pentru muncitori și funcționari, acordate în cadrul *asigurărilor sociale de stat*, iar pentru membrii organizațiilor cooperatiste și altor organizații obștești prin forme de asigurare organizate de acestea), *dreptul la învățătură* (asigurat prin învățămîntul general obligatoriu, prin gratuitatea învățămîntului de toate gradele, precum și prin sistemul burselor de stat), *dreptul de a alege* (de la 18 ani) și *de a fi aleși* (de la 23 ani) în organele de stat. *Naționalităților conlocuitoare* li se asigură folosirea liberă a limbii materne, precum și cărți, ziare, reviste, teatre, învățămînt în limba proprie. În raioanele locuite și de populație de altă naționalitate decît români, toate organele și instituțiile folosesc oral și scris și limba naționalității respective și fac numiri de funcționari din rîndul acesteia sau al altor cetățeni care cunosc limba și felul de trai al populației locale. Femeia are drepturi egale cu bărbatul, statul ocrotește căsătoria și familia și apără interesele mamei și copilului și asigură tinerilor condițiile necesare dezvoltării aptitudinilor lor fizice și intelectuale. Organizațiile de masă și obștești asigură larga participare a maselor la viața politică, economică, socială și culturală și în exercitarea controlului obștesc. Statul garantează cetățenilor libertatea de asociere, libertatea cuvîntului, a presei, a întrunirilor, a mitingurilor și a demonstrațiilor, care nu pot fi folosite în scopuri potrivnice orînduirii socialiste și intereselor celor ce muncesc. Orice asociație cu caracter fascist sau antidemocratic este interzisă, participarea la astfel de asociații și propaganda cu caracter fascist sau antidemocratic fiind pedepsite prin lege. Libertatea conștiinței este garantată tuturor cetățenilor, oricine fiind liber să împărtășească sau nu o credință

Sediul C.C. al P.C.R.

Palatul Marii Adunări Naţionale

religioasă, fiind asigurate organizarea şi exercitarea liberă a cultelor religioase. Sînt de asemenea garantate: inviolabilitatea persoanei, a domiciliului, secretul corespondenţei şi al convorbirilor telefonice, dreptul de petiţionare, organele de stat şi obşteşti avînd obligaţia de a rezolva petiţiile cetăţenilor privind drepturi şi interese personale sau obşteşti. Sînt ocrotite de lege dreptul de proprietate personală şi dreptul de moştenire. Serviciul militar în rîndurile forţelor armate ale **R.** este obligatoriu.

SISTEMUL ORGANELOR DE STAT

Baza întregului sistem de organe ale statului o constituie Marea Adunare Naţională şi sfaturile populare (care îi sînt subordonate), alese prin vot universal, egal, direct şi secret. Marea Adunare Naţională, organul suprem al puterii de stat şi unicul organ legiuitor, aleasă pentru o legislatură de patru ani, este alcătuită din 465 de deputaţi. M.A.N. alege Consiliul de Stat, Consiliul de Miniştri, pe membrii Tribunalului Suprem şi pe Procurorul General şi exercită şi controlul general asupra activităţii tuturor organelor statului. Consiliul de Stat este organul suprem al puterii de stat, cu activitate permanentă, ales de Marea Adunare Naţională şi subordonat acesteia; se compune dintr-un preşedinte, trei vicepreşedinţi, 15 membri şi un secretar ales dintre membrii lui. Consiliul de Stat emite decrete şi hotărîri; decretele cu putere de lege se supun la prima sesiune dezbaterii Marii Adunări Naţionale potrivit procedurii de adoptare a legilor. El reprezintă, prin preşedintele său, **R.** în relaţiile internaţionale. Sfaturile populare sînt organele locale ale puterii de stat în regiuni, raioane, oraşe şi comune, care asigură dezvoltarea economică, social-culturală şi gospodărească a unităţilor administrativ-teritoriale respective, menţinerea ordinii publice, legalitatea socialistă şi ocrotirea drepturilor cetăţenilor şi organizează participarea cetăţenilor la rezolvarea pe plan local a treburilor de stat şi obşteşti. Ele aleg, dintre deputaţi, comitetele executive ale sfaturilor populare. Organele administraţiei de stat sînt Consiliul de Miniştri şi comitetele executive ale sfaturilor populare (care îi sînt subordonate). Consiliul de Miniştri este organul suprem al administraţiei de stat. Este ales de Marea Adunare Naţională şi se compune din preşedinte, vicepreşedinţi (dintre care unul sau mai mulţi pot fi prim-vicepreşedinţi), miniştrii şi conducătorii altor organe centrale ale administraţiei de stat prevăzuţi prin lege. Preşedintele, prim-vicepreşedinţii şi vicepreşedinţii alcătuiesc Biroul permanent al Consiliului de Miniştri. El adoptă hotărîri pe baza şi în vederea executării legilor. *Comitetele executive ale sfaturilor populare* sînt organe locale ale administraţiei de stat cu activitate permanentă, avînd competenţă generală în unitatea administrativ-teritorială în care au fost alese sfaturile populare respective. Sînt alcătuite dintr-un preşedinte, vicepreşedinţi şi dintr-un număr de membri stabilit prin lege. Organele de stat îşi desfăşoară activitatea potrivit principiului conduce-

Palatul Republicii. Sediul Consiliului de Stat

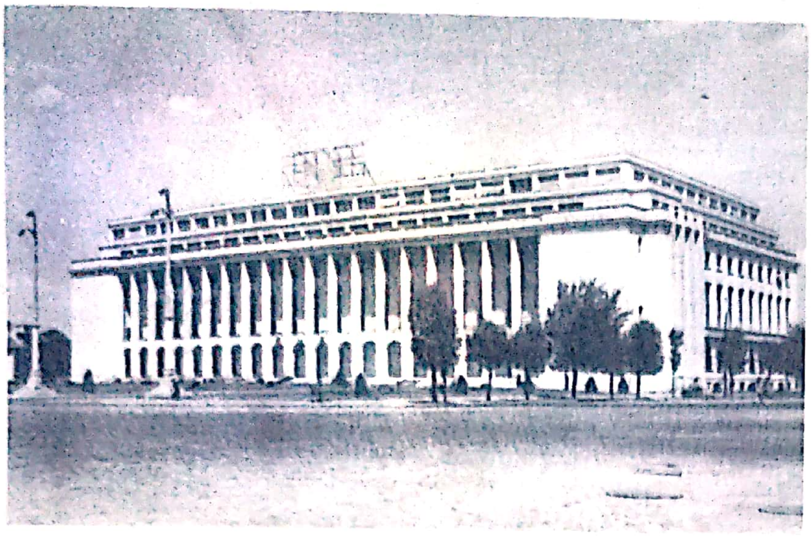

Palatul Consiliului de Miniştri

rii colective. Din sistemul organelor de stat mai fac parte *organele judecătoreşti* (Tribunalul Suprem, tribunalele regionale, tribunalele populare şi tribunalele militare, înfiinţate potrivit legii) şi *organele procuraturii* (Procuratura Generală, procuratura regională, raională şi orăşenească, precum şi procuratura militară).

POPULAŢIA

După numărul locuitorilor, România cuprinde circa 0,60% din populaţia globului şi ocupă locul al 29-lea. În ce priveşte densitatea, **R.** figurează printre ţările cu o populaţie relativ densă (80,4 loc./km^2); cea mai mare densitate (80—150 loc./km^2) se întîlneşte în zona centrală a Cîmpiei Române şi în Subcarpaţi, iar cea mai mică (20—40 loc./km^2) în arcul carpatic şi în Delta Dunării. 48,9% din populaţie este formată din bărbaţi; la 1 000 de bărbaţi revin 1 042 de femei. Potrivit recensămîntului din 15 martie 1966, 87,8% din populaţie este formată din români, 8,4% din maghiari, 2,0% din germani, iar 1,8% din alte naţionalităţi. În ultimii ani se înregistrează o scădere sistematică a mortalităţii generale (de la 19,1‰ în 1938 la 8,6‰ în 1965) şi, în cadrul acesteia, o scădere mai accentuată a mortalităţii infantile (de la 17,9% în 1938 la 4,41% în 1965); creşte sistematic durata medie a vieţii (de la 42 de ani în 1932 la peste 68 de ani în 1963). Profundele transformări social-economice, şi în primul rînd industrializarea socialistă, determină un accentuat proces de urbanizare; în 1966, populaţia urbană reprezenta 38,2%. Dezvoltarea economiei asigură creşterea gradului de ocupare a forţei de muncă. În perioada 1951—1965, în timp ce populaţia în vîrstă aptă de muncă a crescut cu 13,2%, populaţia ocupată a crescut cu 16,3%. Au avut loc schimbări în distribuirea forţei de muncă între ramurile şi subramurile economiei şi între sfera producţiei materiale şi sfera neproductivă, precum şi în repartizarea teritorială a forţei de muncă. În 1965, din populaţia ocupată 89,2% se afla în sfera producţiei materiale. Ponderea populaţiei ocupate în industrie şi în construcţii a crescut de la 14,2% (în 1950) la 25,5% (în 1965), în timp ce ponderea populaţiei ocupate în agricultură şi silvicultură a scăzut de la 74,3% (în 1950) la 56,7% (în 1965). În aceeaşi perioadă de timp, în raport cu cerinţele dezvoltării producţiei materiale, precum şi cu cerinţele dezvoltării ocrotirii sănătăţii, ale dezvoltării învăţămîntului şi, în general, ale ridicării nivelului de trai material şi cultural al populaţiei, ponderea celor ocupaţi în sfera neproductivă a crescut de la 7,4 la 10,8%. În cadrul populaţiei ocupate, cel mai rapid a sporit numărul mediu scriptic al salariaţilor (de peste 2 ori între 1951—1965). Numărul total al salariaţilor la 31 decembrie 1965 era de 4 234,0 mii, dintre care 1 178,9 mii femei. Din numărul mediu scriptic al salariaţilor, muncitorii reprezentau 71,3%, inginerii, tehnicienii şi personalul de specialitate 16,5%, funcţionarii 8,2%, personalul de serviciu şi alţii 4,0%. A avut loc ridicarea necontenită a calificării oamenilor muncii corespunzător cerinţelor tehnicii moderne, modificîndu-se componenţa pe profesiuni a clasei muncitoare şi a cadrelor de specialişti. Din numărul total al muncitorilor, peste 80% sînt calificaţi (faţă de 39% în 1930). Numărul specialiştilor cu pregătire medie şi superioară a crescut simţitor (în perioada 1958—1964 cu 44%) în funcţie de necesităţile ţării, reprezentînd, la 1 iunie 1964, peste 16% din totalul salariaţilor. Aproape 3/4 din numărul specialiştilor cu pregătire medie şi superioară au fost pregătiţi după reforma învăţămîntului din 1948. La 1 iunie 1964, din totalul cadrelor cu pregătire superioară existente, 35,2% aveau pregătire tehnică, 11,9% economică, 10% juridică, 15,5% medico-farmaceutică şi cultură fizică şi sport, 24,7% universitar-pedagogică, iar 2,7% aveau

NUMĂRUL, REPARTIZAREA PE MEDII ŞI DENSITATEA POPULAŢIEI LA RECENSĂMINTELE POPULAŢIEI DIN 1930, 1948, 1956 ŞI 1966

	Populaţia	din care %:		Densitatea pe kmp
		Urban	Rural	
29 decembrie 1930	14 280 729	21,4	78,6	60,1
25 ianuarie 1948	15 872 624	23,4	76,6	66,8
21 februarie 1956	17 489 450	31,3	68,7	73,6
15 martie 1966	19 105 056	38,2	61,8	80,4

POPULAȚIA DUPĂ VÎRSTĂ ȘI PE SEXE LA RECENSĂMINTELE DIN 1930, 1956 ȘI ÎN 1965

	Total populație		sub 15 ani		15–59 ani		60 ani și peste	
	mil.	%	mil.	%	mil.	%	mil.	%
1930	14 280 729	100,0	4 786 676	33,5	8 439 798	59,1	1 054 255	7,4
Masculin	7 015 771	100,0	2 416 447	34,4	4 067 320	58,0	532 004	7,6
Feminin	7 264 958	100,0	2 370 229	32,6	4 372 478	60,2	522 251	7,2
1956	17 489 450	100,0	4 813 614	27,5	10 939 646	62,5	1 736 190	9,9
Masculin	8 503 420	100,0	2 451 361	28,8	5 323 650	62,6	728 409	8,6
Feminin	8 986 030	100,0	2 362 253	26,3	5 615 996	62,5	1 007 781	11,2
1965[1]	19 027 367	100,0	5 009 713	26,3	11 698 907	61,5	2 318 747	12,2
Masculin	9 315 510	100,0	2 561 253	27,5	5 738 496	61,6	1 015 761	10,9
Feminin	9 711 857	100,0	2 448 460	25,2	5 960 411	61,4	1 302 986	13,4

---

[1] 1 iulie 1965 — date calculate

ORAȘE CU PESTE 30 000 LOCUITORI, LA 1 IULIE 1965[1]

	Fără orașele și comunele incluse în teritoriul administrativ actual al orașului	Cu orașele și comunele incluse în teritoriul administrativ actual al orașului
București	1 246 878	1 382 239
Cluj	167 930	206 687
Timișoara	152 552	170 793
Brașov	140 500	236 351[2]
Ploiești	136 757	177 330
Constanța	134 054	173 722
Craiova	128 959	150 936
Iași	125 573	159 588
Brăila	122 410	126 081
Arad	115 468	125 832
Galați	112 795	112 795
Oradea	111 657	124 124
Sibiu	104 434	104 434
Tg.-Mureș	77 042	94 712
Bacău	65 987	76 904
Satu-Mare	64 846	64 846
Hunedoara	63 124	96 460
Buzău	55 382	81 328
Pitești	53 106	72 527
Baia Mare	51 181	94 564
Reșița	49 128	114 713
Mediaș	42 564	42 564
Turda	40 657	66 446
Piatra-Neamț	38 759	49 081
Bîrlad	38 540	50 127
Turnu-Severin	37 771	41 211
Giurgiu	35 477	52 209
Roman	35 268	46 820
Petroșeni	32 900	140 338[3]
Lugoj	32 286	32 286
Tulcea	32 095	32 095
Botoșani	31 604	47 616
Focșani	31 534	38 004
Călărași	31 420	31 420

Notă: datele se referă la teritoriul administrativ al orașelor de la 31 decembrie 1965. [1] Date calculate. [2] Inclusiv orașul Săcele cu 21 345 loc. [3] Inclusiv orașele: Lupeni cu 33 174 loc., Petrila cu 28 755 loc. și Vulcan cu 24 332 loc.

pregătire în domeniul artei și culturii. Într-un ritm deosebit de înalt a crescut numărul inginerilor și al altor cadre de specialiști din agricultură. În 1964 activau în agricultură aproape 23 428 de specialiști, dintre care 12 476 cu pregătire superioară. Toate cooperativele agricole de producție dispun de ingineri agronomi (în 1938 un inginer agronom revenea la circa 30 de comune, respectiv 70—90 de sate), de medici veterinari, zootehniști și alți specialiști.

DEZVOLTAREA ECONOMICĂ

Economia națională a **R.** este o economie socialistă, bazată pe proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție. Proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție este fie proprietate de stat (bunurile aparținînd întregului popor), fie proprietate cooperatistă (bunurile aparținînd organizațiilor cooperatiste). Bogățiile de orice natură ale subsolului, minele, terenurile din fondul funciar de stat, pădurile, apele, izvoarele de energie naturală, fabricile și uzinele, băncile, gospodăriile agricole de stat, stațiunile de mașini și tractoare, căile de comunicație, mijloacele de transport și telecomunicații de stat, fondul de stat de clădiri și locuințe, baza materială a instituțiilor social-culturale de stat aparțin întregului popor, sînt proprietate de stat. În centrul politicii economice de construire a socialismului, P.C.R. a pus industrializarea socialistă, baza progresului economiei și culturii, a ridicării nivelului de viață al poporului, a dezvoltării multilaterale a societății socialiste, factor hotărîtor al asigurării independenței și suveranității naționale. Înfăptuirea consecventă a politicii de industrializare socialistă a determinat schimbarea structurii economiei naționale, asigurînd industriei o poziție preponderentă în cadrul producției materiale, dezvoltarea complexă și echilibrată, pe linie mereu ascendentă și în ritm susținut, a întregii economii naționale, valorificarea la un nivel tot mai ridicat a resurselor proprii, sporirea continuă a productivității muncii sociale,

STRUCTURA POPULAŢIEI OCUPATE PE RAMURI ALE ECONOMIEI NAŢIONALE

— în procente —

	1950	1959	1965
Total populaţie ocupată	**100,0**	**100,0**	**100,0**
În sfera prod. materiale	**92,6**	**91,7**	**89,2**
Industrie	12,0	14,2	19,2
Construcţii	2,2	3,9	6,3
Agricultură	74,1	68,0	56,5
Silvicultură	0,2	0,2	0,2
Transport de mărfuri	1,3	1,7	2,3
Telecomunic. care deservesc producţia	0,1	0,1	0,2
Circulaţia mărfurilor	2,5	3,3	4,0
Alte ramuri	0,2	0,3	0,5
În sfera neproductivă	**7,4**	**8,3**	**10,8**
Transportul de călători	0,6	0,6	0,8
Telecom. care deserv. ramurile neprod. şi populaţia	0,2	0,3	0,4
Gospodăria comunală, de locuinţe şi alte prestaţii de servicii neproductive	0,7	1,5	2,1
Învăţămînt, cultură, artă	2,3	2,4	3,5
Ştiinţă şi deservire ştiinţifică	0,2	0,4	0,5
Ocrotirea sănătăţii, asistenţă socială şi cultură fizică	1,1	1,4	2,0
Administraţie	1,7	1,2	1,0
Alte ramuri	0,6	0,5	0,5

ridicarea sistematică a nivelului de trai al poporului. Ritmul mediu anual de creştere a producţiei industriale în perioada 1951—1965 a fost de 13,3%. A crescut în ritm susţinut produsul social şi venitul naţional, **R.** situîndu-se printre ţările cu o economie dintre cele mai dinamice. Agricultura, una dintre ramurile principale ale economiei naţionale, s-a reorganizat pe baze socialiste prin crearea sectorului socialist de stat şi prin cooperativizare. Profunda reorganizare a producţiei şi a relaţiilor sociale la sate a fost însoţită de creşterea continuă a producţiei agricole vegetale şi animale. Încheierea cooperativizării agriculturii a însemnat o revoluţie profundă în viaţa ţărănimii, a satelor, marcînd generalizarea relaţiilor de producţie socialiste, formarea economiei socialiste unitare. În **R.** s-a încheiat astfel trecerea de la capitalism la socialism; socialismul a învins deplin şi definitiv la oraşe şi sate, au fost lichidate clasele exploatatoare şi orice formă de exploatare a omului de către om, a fost creată şi se dezvoltă baza tehnică-materială a socialismului. Pentru a asigura ritmul şi nivelul calitativ cerut de dezvoltarea economiei naţionale, statul a investit însemnate mijloace pentru crearea de noi fonduri fixe, productive şi neproductive, pentru reconstruirea, lărgirea, reutilarea şi modernizarea celor existente. În perioada 1950—1965, investiţiile din fondurile statului au însumat 319 218 milioane de lei, la care s-au adăugat însemnate investiţii din fondurile cooperativelor. Peste 85% din volumul investiţiilor au fost alocate sferei producţiei materiale, din care 54% industriei. Repartizarea pe ramuri a investiţiilor reflectă politica economică a P.C.R. de industrializare a ţării, de dezvoltare proporţională a economiei naţionale, de punere în valoare a bogăţiilor naturale ale ţării. A avut loc îmbunătăţirea re-

INVESTIŢII PE RAMURI ALE ECONOMIEI NAŢIONALE

	1950—1965		1950—1959		1960—1965	
	mil. lei	%	mil. lei	%	mil. lei	%
Total	**337 843**	**100,0**	**126 913**	**100,0**	**210 930**	**100,0**
Industrie	173 352	51,3	69 207	54,5	104 145	49,4
Grupa A	152 870	45,2	60 517	47,7	92 353	43,8
Grupa B	20 482	6,1	8 690	6,8	11 792	5,6
Construcţii	11 879	3,5	4 610	3,6	7 269	3,4
Agricultură	57 442	17,0	16 113	12,7	41 329	19,6
Silvicultură	2 757	0,8	1 325	1,1	1 432	0,7
Transporturi	30 474	9,0	12 214	9,6	18 260	8,7
Telecomunicaţii	2 550	0,8	1 047	0,8	1 503	0,7
Circulaţia mărfurilor	8 698	2,6	3 032	2,4	5 666	2,7
Gospodăria comunală, de locuinţe şi alte prestări de servicii neproductive	30 109	8,9	9 759	7,7	20 350	9,6
din care: locuinţe	20 235	6,0	6 657	5,3	13 578	6,4
Învăţămînt, cultură şi artă	8 949	2,7	3 923	3,1	5 026	2,4
Învăţămînt	5 643	1,7	1 880	1,5	3 763	1,8
Cultură şi artă	3 306	1,0	2 043	1,6	1 263	0,6
Ştiinţă şi deservire ştiinţifică	3 519	1,0	1 654	1,3	1 865	0,9
Ocrotirea sănătăţii, asistenţă socială şi cultură fizică	5 316	1,6	2 593	2,1	2 723	1,3
Administraţie	1 293	0,4	630	0,5	663	0,3
Celelalte ramuri	1 505	0,4	806	0,6	699	0,3

PRINCIPALII INDICATORI AI DEZVOLTĂRII ECONOMIEI NAȚIONALE

1950 = 100

	1955	1959	1965
Populația	106	112	117
Numărul salariaților	139	144	203
Fondurile fixe	125	152	223
Volumul investițiilor	238	326	788
Produsul social	186	237	414
Venitul național	192	242	413
Producția globală industrială	202	293	649
— Grupa A	217	342	823
— Grupa B	185	239	457
Producția de construcții-montaj	256	294	649
Producția globală agricolă	162	168	193
Parcursul mărfurilor	184	224	485
Parcursul călătorilor	151	135	203
Vînzările de mărfuri cu amănuntul prin comerțul socialist	200	247	479
Volumul comerțului exterior	194	225	478
Productivitatea muncii pe un salariat			
în industrie	160	213	343
în constr.-montaj în antrepriză	149	182	261
în transportul feroviar	131	148	210
Venitul național pe un locuitor	181	216	354
Salariul real — total salariați	125	167	226
Cheltuieli pentru acțiuni social-culturale de la bugetul statului	198	352	633

partizării teritoriale a forțelor de producție, apariția unor noi centre industriale, a unor noi orașe, ridicarea unor regiuni în trecut rămase în urmă, ca: Dobrogea, Iași, Mureș-Autonomă Maghiară, Oltenia, Bacău, Argeș. În anii construcției socialiste, în aceste regiuni s-a asigurat un ritm mediu anual de creștere a producției industriale superior celui pe țară. Aceasta a permis atragerea resurselor naturale ale țării în circuitul economic, valorificarea superioară a acestora, dezvoltarea armonioasă a tuturor regiunilor țării, dezvoltarea complexă și unitară a economiei naționale. Un loc important în politica economică a **R.** îl ocupă promovarea progresului tehnic în toate ramurile economiei naționale, extinderea mecanizării și automatizării, a electrificării și chimizării. Au fost create condiții favorabile dezvoltării cercetării științifice și aplicării pe scară largă în producție a celor mai noi cuceriri ale științei și tehnicii. Valorificarea superioară a resurselor naturale pe baza folosirii tehnicii și tehnologiei avansate asigură lărgirea gamei de produse, creșterea cantitativă și calitativă a producției, diversificarea continuă a acesteia, sporirea eficienței întregii activități economice și creșterea potențialului economic al țării. Creșterea eficienței activității economice se reflectă, printre altele, în faptul că în perioada 1951—1965 volumul fondurilor fixe din industrie a crescut de 3,6 ori, în timp ce producția globală industrială a crescut de 6,5 ori; productivitatea muncii pe un salariat din industrie a crescut în aceeași perioadă de 3,4 ori. O direcție principală a valorificării superioare a resurselor naturale o constituie îmbunătățirea sistematică a calității produselor, ridicarea caracteristicilor lor tehnice și economice. Congresul al IX-lea al P.C.R. a trasat direcțiile de dezvoltare a **R.** în următorii cinci ani, în vederea continuării pe o treaptă superioară a procesului de desăvîrșire a construcției socialiste în toate domeniile de activitate economică, științifică și culturală. La baza dezvoltării viitoare a economiei, a progresului economic și social al **R.**, P.C.R. a pus continuarea neabătută a industrializării socialiste a țării, dezvoltarea cu prioritate a producției mijloacelor de producție, concomitent cu creșterea mai rapidă decît în trecut și cu perfecționarea continuă a producției bunurilor de consum. Se acordă o importanță sporită agriculturii, creșterii rolului ei în economia țării. Pe baza hotărîrilor congresului a avut loc perfecționarea întregului sistem de planificare și conducere a economiei, corespunzător cerințelor etapei actuale. A fost elaborat planul pe 1966—1970,

GREUTATEA SPECIFICĂ A RAMURILOR PRODUCȚIEI MATERIALE ÎN PRODUSUL SOCIAL

(calculată după prețurile fiecărui an)

— procente —

	1938	1950	1965
Industrie	39,0	46,6	57,3
Construcții	5,4	7,4	9,4
Agricultură și silvicultură	30,2	25,8	21,7
Transporturi și telecomunicații	6,4	4,2	3,3
Circulația mărfurilor	11,2	7,9	4,6
Alte ramuri	7,8	8,1	3,7

GREUTATEA SPECIFICĂ A RAMURILOR PRODUCȚIEI MATERIALE ÎN VENITUL NAȚIONAL

(calculată după prețurile fiecărui an)

— procente —

	1938	1950	1965
Industrie	30,8	44,0	48,9
Construcții	4,4	6,0	8,0
Agricultură, silvicultură	38,5	28,0	29,3
Transporturi și telecomunicații	6,5	4,3	4,0
Circulația mărfurilor	14,9	11,8	7,2
Alte ramuri	4,9	5,9	2,6

care stabileşte obiectivele de perspectivă, programul de activitate al fiecărei ramuri şi întreprinderi pe întreaga perioadă de 5 ani şi pe fiecare an în parte, ceea ce va imprima o mai mare stabilitate întregii vieţi economice. În cursul acestui plan cincinal se vor face eforturi mari pentru asigurarea dezvoltării în ritm susţinut a economiei, pentru întărirea bazei tehnice-materiale a socialismului. Fondul de acumulare se va ridica la 28,5% din venitul naţional; volumul total al investiţiilor centralizate din fondurile statului va fi de 280,5 miliarde lei, la care se adaugă fondurile investite de cooperativele agricole de producţie şi de cooperaţia de consum şi meşteşugărească. În industrie se vor investi din fondurile statului circa 157 miliarde lei; ramurilor hotărîtoare ale industriei li se vor aloca 78% din totalul investiţiilor industriale. Pentru dezvoltarea intensivă şi multilaterală a agriculturii, pentru întărirea şi modernizarea bazei sale tehnice-materiale, se prevăd investiţii de circa 36 de miliarde de lei din fondurile statului, la care se adaugă circa 9 miliarde lei investiţii de stat în industria de îngrăşăminte chimice şi insectofungicide, de tractoare şi maşini agricole şi de materiale de construcţie pentru irigaţii, precum şi importante investiţii efectuate din fondurile proprii de către cooperativele agricole de producţie. Din totalul investiţiilor repartizat pe regiuni, o treime va reveni regiunilor mai puţin dezvoltate (Argeş, Bucureşti, Iaşi, Oltenia şi Suceava), ceea ce va da posibilitatea creării unei baze industriale în 70 din cele circa 100 de raioane lipsite în prezent de industrie sau cu o industrie slab dezvoltată. Produsul social va creşte cu 50%, iar venitul naţional va spori într-un ritm mediu anual de 8%. Înfăptuirea programului stabilit de Congresul al IX-lea al P.C.R. va însemna un nou pas înainte în creşterea puterii economice a **R.** şi în perfecţionarea relaţiilor de producţie socialiste, în asigurarea unui nivel de viaţă mai ridicat pentru toţi oamenii muncii.

INDUSTRIA

Industria constituie ramura conducătoare a economiei naţionale. Ea şi-a mărit producţia între anii 1951 şi 1965 de 6,5 ori, iar faţă de 1938 de 9,6 ori, ajungînd să contribuie în 1965 cu 57,3% la formarea produsului social total al ţării şi cu 48,9% la formarea venitului naţional faţă de 39% şi, respectiv, 30,8% în 1938. Ritmul mediu anual de creştere a producţiei industriale a fost între 1951 şi 1965 de 13,3%. În vederea asigurării unui ritm susţinut dezvoltării atît a industriei, cît şi a întregii economii naţionale, în cadrul industriei a fost promovată dezvoltarea cu precădere a producţiei mijloacelor de producţie (spre ramurile din grupa A, în perioada 1951—1965, au fost îndreptate 88,2% din totalul investiţiilor din industrie), iar în cadrul acesteia dezvoltarea cu prioritate a ramurilor care asigură progresul tehnic şi dezvoltarea proporţională şi echilibrată a economiei (industria energiei electrice şi termice, siderurgia şi metalurgia, construcţiile de maşini şi industria chimică); totodată s-a asigurat şi creşterea producţiei bunurilor de consum. În perioada 1951—1965, producţia mijloacelor de producţie a sporit de 8,2 ori, iar producţia bunurilor de consum de 4,6 ori. În 1965 ponderea grupei A în cadrul producţiei industriale a ajuns la 66,5% faţă de 53,0% în 1950, iar ponderea industriei energiei electrice, a siderurgiei şi metalurgiei (inclusiv extracţia minereurilor metalifere), a construcţiilor de maşini, a industriei chimice şi a industriei celulozei şi hîrtiei, luate la un loc, la 50,4% faţă de 21,9% în 1938. Volumul fondurilor fixe din industrie a crescut în perioada 1951—1965 de aproape 3,6 ori, iar numărul salariaţilor de peste 2 ori. Numărul mediu scriptic al salariaţilor din industrie în 1965 a fost de 1 675,6 mii, din care numărul muncitorilor a fost de 1 441,0 mii, iar cel al inginerilor şi tehnicienilor de 113,2 mii. Au luat o mare extindere mecanizarea şi automatizarea producţiei industriale. S-a acordat atenţie ridicării nivelului de mecanizare în special în industria minieră, în exploatarea lemnului, în turnătorii, în industria materialelor de construcţie etc., eforturile fiind îndreptate îndeosebi spre operaţiile la care mecanizarea duce la o eficacitate economică ridicată. Automatizarea s-a extins îndeosebi în industria energetică, siderurgică şi chimică; ea a cuprins şi celelalte ramuri industriale. La sfîrşitul anului 1965 peste 80% din producţia de fontă şi oţel se realiza în agregate automatizate, iar în industria chimică numeroase produse principale, printre care acidul sulfuric, amoniacul, îngrăşămintele, celuloza se fabrică în instalaţii cu nivel ridicat de automatizare. Procesul de industrializare a fost însoţit de concentrarea producţiei, profilarea şi specializarea întreprinderilor şi secţiilor, extinderea formelor de cooperare şi combinare industrială, extinderea producţiei de serie şi a pro-

GRUPAREA ÎNTREPRINDERILOR DIN INDUSTRIA REPUBLICANĂ DUPĂ NUMĂRUL MUNCITORILOR

procente

	Numărul întreprinderilor		Numărul muncitorilor		Producţia globală	
	1959	1965	1959	1965	1959	1965
Total industrie republicană	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
din care:						
— sub 500 muncitori	56,3	38,3	18,0	9,4	25,2	13,3
501—1 000 muncitori	23,1	25,5	21,2	16,4	21,9	19,0
1 001—2 000 muncitori	13,2	22,4	23,5	27,9	20,2	24,6
2 001—3 000 muncitori	4,1	7,3	12,5	15,5	12,4	14,8
3 001—5 000 muncitori	1,6	4,3	7,6	14,0	6,1	12,7
Peste 5 000 muncitori	1,7	2,2	17,2	16,8	14,2	15,6

DINAMICA ŞI STRUCTURA PRODUCŢIEI GLOBALE INDUSTRIALE PE GRUPELE „A" ŞI „B" ŞI PE RAMURI ALE INDUSTRIEI

(calculată în preţuri comparabile 1955)

procente

	Dinamica 1938 = 100				Ritmul mediu anual de creştere 1951–1965	Structura în anii			
	1948	1950	1959	1965		1938	1950	1959	1965
Total industrie	85	147	433	957	13,3	100,0	100,0	100,0	100,0
Grupa A	92	167	572	14 ori	15,1	45,5	53,0	60,3[1] 63,3[2]	66,5[1] 70,0[2]
Grupa B	79	129	309	591	10,7	54,5	47,0	39,7[1] 36,7[2]	33,5[1] 30,0[2]
Energie electrică şi termică	156	248	933	27 ori	17,2	1,1	1,9	2,5	3,2
Combustibil	76	98	244	387	9,6	16,8	11,3	10,0	7,0
Cărbune	87	137	268	400	7,4	3,4	3,2	2,3	1,5
Cocso-chimică	99	100	14 ori	27 ori	24,5	0,2	0,1	0,4	0,4
Petrol	72	87	219	333	9,3	13,1	7,7	6,9	4,6
extracţia ţiţeiului şi gazelor petroliere	64	81	199	235	7,4	6,3	3,4	3,0	1,6
prelucrarea ţiţeiului	78	93	233	403	10,3	6,8	4,3	3,9	3,0
Extracţia gazului metan	435	630	19 ori	54 ori	15,4	0,1	0,3	0,4	0,5
Metalurgia feroasă (inclusiv extracţia minereurilor feroase)	121	193	551	12 ori	13,2	4,1	5,4	5,6	5,6
Metalurgia feroasă	121	190	544	12 ori	13,4	4,0	5,1	5,4	5,5
Metalurgia neferoasă (inclusiv extracţia minereurilor neferoase)	68	137	467	998	14,2	2,6	2,1	2,6	2,1
Construcţii de maşini şi prelucrarea metalelor	87	179	868	23 ori	18,5	10,2	13,3	22,9	28,3
Construcţii de maşini	...	...	...	...	19,8	...	6,3	12,7	16,5
Electrotehnică	...	...	...	...	24,7	...	0,9	2,1	4,1
Construcţii metalice şi produse metalice	...	...	...	...	18,0	...	2,2	3,1	3,4
Reparaţii	...	...	...	...	12,9	...	3,9	5,0	4,3
Chimie	101	171	948	35 ori	22,3	2,7	3,1	6,0	10,0
Extracţia minereurilor nemetalifere şi produse din substanţe abrazive	131	108	879	19 ori	21,3	0,1	0,1	0,3	0,3
Materiale de construcţii	117	273	11 ori	23 ori	15,4	1,2	2,4	3,5	3,6
Exploatarea şi prelucrarea lemnului	99	136	336	672	11,3	9,5	9,9	8,2	7,1
Exploatarea forestieră	109	123	273	372	7,7	3,4	4,4	3,2	1,8
Prelucrarea lemnului	93	143	380	915	13,2	6,1	5,5	5,0	5,3
Celuloză şi hîrtie (inclusiv exploatarea stufului)	120	165	322	910	12,1	1,2	1,3	0,9	1,2
Sticlă, porţelan şi faianţă	133	229	697	14 ori	12,9	0,4	0,7	0,6	0,6
Textilă	91	172	345	663	9,4	9,4	11,1	7,8	6,8
Confecţii	123	319	574	13 ori	9,9	3,4	7,5	4,9	5,0
Pielărie, blănărie şi încălţăminte	102	175	372	702	9,7	3,3	4,0	2,9	2,4
Alimentară	62	107	229	382	8,9	32,4	24,2	19,2	14,8
Săpunuri şi cosmetice	84	129	325	538	10,0	0,5	0,4	0,1	0,3
Poligrafie	131	147	475	10 ori	13,8	0,8	0,8	1,0	1,0
Alte ramuri ale industriei						0,3	0,5	0,7	0,7

Notă:

... Lipsă date

[1] Calculate pe baza metodei destinaţiei preponderente a producţiei globale a întreprinderilor

[2] Calculate pe baza metodei destinaţiei preponderente a produselor

ducţiei de masă. A luat amploare diversificarea ramurilor şi subramurilor industriale, s-a lărgit gama produselor fabricate şi s-a îmbunătăţit continuu calitatea acestora. În procesul de industrializare socialistă au luat naştere şi s-au dezvoltat noi ramuri şi subramuri ale industriei inexistente în trecut, cum sînt: producţia de utilaj petrolier, utilaj pentru industria minieră, siderurgică, chimică, alimentară şi uşoară, construcţii navale, maşini-unelte pentru prelucrarea metalelor, motoare cu combustie internă, maşini şi transformatoare electrice, tractoare şi maşini agricole, autocamioane, locomotive diesel-electrice, rulmenţi, linii tehnologice complete pentru diferite ramuri ale economiei, aluminiu, îngrăşăminte chimice şi antidăunători, fire şi fibre sintetice, materiale plastice, cauciuc sintetic şi

PRODUCŢIA PRINCIPALELOR PRODUSE INDUSTRIALE

	U.M.	1938	1950	1959	1965	Prevederi de plan pentru 1970
Energie electrică	mil.kwh	1 130	2 113	6 824	17 215	33 000–34 000
Cărbune brut extras	mii tone	2 826	3 893	7 977	12 095	22 200
Ţiţei extras	mii tone	6 594	5 047	11 438	12 571	13 200
Gaz metan	mil. mc.	301	1 950	5 782	12 867	18 500
Oţel	mii tone	284	555	1 420	3 426	6 360
Aluminiu primar	mii tone	—	—	—	—	75
Tractoare	bucăţi	—	3 469	11 000	15 836	27 500
Autocamioane şi autobuze	bucăţi	—	—	8 008	15 777	35 000–37 000[1]
Locomotive Diesel şi electrice magistrale	bucăţi	—	—	—	110	240–260
Maşini-unelte pentru aşchierea metalelor	bucăţi	—	...	3 116	6 943	13 500–14 500
Motoare electrice peste 0,6 kW	mii kW	2	94	467	1 254	2 500–2 700[2]
Îngrăşăminte chimice (100%) substanţă activă	mii tone	—	0,6	52,1	292,8	1 300–1 328
Cauciuc sintetic	mii tone	—	—	—	30,8	60
Materiale plastice şi răşini sintetice (100%) (fără răşini folosite pentru fibre sintetice)	mii tone	—	0,4	6,6	75,5	220–241,4
Fibre şi fire chimice	mii tone	0,9	2,3	3,4	21,0	75–83,5
Anvelope[3]	mii buc.	—	74	312	1 222	2 150
Hîrtie	mii tone	61	86	127	244	450
Ciment	mii tone	510	1 028	2 851	5 406	7 500
Plăci din particule aglomerate şi fibro-lemnoase	mii tone	—	—	17,1	263	580–630
Mobilă din lemn	mil. lei	...	64	813	2 989	4 900–5 100
Aparate radio	mii buc.	—	40	167	323	450
Televizoare	mii buc	—	—	—	101	270–300
Răcitoare electrice	mii buc.	—	—	3,8	125	220–250
Ţesături (total)	mil. mp	...	193	287	431	565–571,3
Tricotaje (total)	mil. buc.	...	13	30	78	120–123,7
Încălţăminte (total)[4]	mil. per.	...	11	28	42	61–63,7
Carne[5]	mii tone	170	140	241	308	500–524
Uleiuri şi grăsimi vegetale comestibile[6]	mii tone	18	36	77	172	280–295[7]
Zahăr	mii tone	95	87	242	402	600

---

[1] autocamioane şi autotractoare

[2] cu putere de peste 0,25 kW

[3] Auto-tractor-avion

[4] Fără producţia atelierelor meşteşugăreşti şi a micii industrii particulare

[5] Producţia industrială obţinută în abatoare, fără slănină

[6] Fără producţia preselor ţărăneşti. Cuprinde şi producţia din uleiuri brute importate în 1959 — 17 mii t

[7] Ulei comestibil fără grăsimi vegetale

detergenţi, celuloză din paie şi din stuf, celofibră din stuf, medicamente de sinteză şi coloranţi, plăci aglomerate şi fibrolemnoase etc. În 1965 **R.** dădea peste 1% din producţia industrială mondială, faţă de numai 0,30% în 1938, iar producţia medie pe locuitor este mai mare decît media mondială. Producţia pe locuitor a crescut în 1965 în comparaţie cu anul 1950 la energia electrică de 7 ori, la cărbune brut extras de aproape 2,7 ori, la ţiţei extras de 2,1 ori, la gaz metan de 5,7 ori, la ciment de 4,5 ori. În cursul planului cincinal (1966—1970), industria va cunoaşte o importantă creştere cantitativă şi calitativă, o accentuare a procesului de diversificare; producţia industrială va spori într-un ritm mediu anual de 10,6—11,6%, realizînd o creştere cu 66—73%.

Industria energetică a **R.** se bazează pe rezervele naţionale de petrol, de gaze naturale, de cărbuni şi de hidroenergie, care acoperă, în linii generale, necesarul de purtători de energie primară (se recurge la import doar la cărbune cocsificabil şi la cocs metalurgic). În perioada 1951—1965, extracţia de ţiţei a crescut de aproape 2,5 ori, cea de gaz metan de 8,6 ori, cea de cărbune de 2,9 ori, puterea instalată în hidrocentrale de 7,7 ori, iar producţia de energie electrică şi termică de 11 ori, aceasta înregistrînd în perioada 1951—1965 un ritm mediu anual de creştere de 17,2%. Petrolul se exploatează mai ales în zona subcarpatică (regiunile Ploieşti, Argeş, Oltenia şi Bacău) şi se rafinează în ţară, asigurîndu-se o valorificare superioară. Cele mai importante rafinării sînt situate la Ploieşti, Oraşul Gheorghe Gheorghiu-Dej, Dărmăneşti, Braşov şi Rîmnicu-Sărat. În 1965 **R.** deţinea locul al doilea în Europa în ce priveşte extracţia de ţiţei. Gazele naturale se extrag în Podişul Transilvaniei (gaz metan) şi în zona subcarpatică şi Cîmpia Română (îndeosebi gaze de sondă). În 1965, **R.** ocupa locul al doilea în Europa şi al patrulea în lume la extracţia de gaze naturale. Căr-

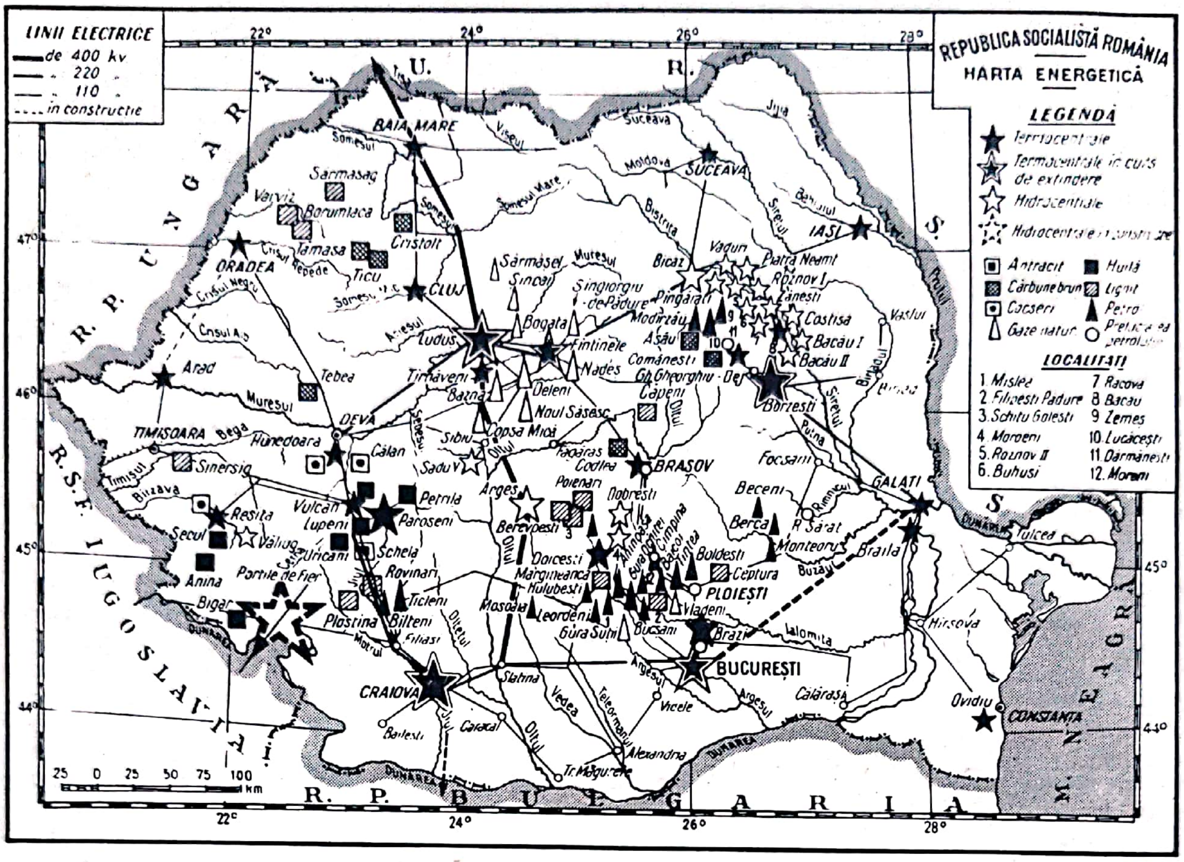
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA
HARTA ENERGETICĂ
LEGENDĂ
Termocentrale
Termocentrale în curs de extindere
Hidrocentrale
Hidrocentrale în construcţie
Antracit
Huilă
Cărbune brun
Lignit
Cocserii
Petrol
Gaze naturale
Prelucrarea petrolului
LOCALITĂŢI
1. Mislea
2. Filipeşti Pădure
3. Schitu Goleşti
4. Moroeni
5. Roznov II
6. Buhuşi
7. Racova
8. Bacău
9. Zemeş
10. Lucăceşti
11. Dărmăneşti
12. Moreni
LINII ELECTRICE
de 400 kv
220
110
în construcţie
R. P. UNGARĂ
U. R. S. S.
R. S. F. IUGOSLAVIA
R. P. BULGARIA
M. NEAGRĂ
BAIA MARE
SUCEAVA
IAŞI
ORADEA
CLUJ
Luduş
Fîntînele
Borzeşti
TIMIŞOARA
Hunedoara
DEVA
Paroşeni
BRAŞOV
GALAŢI
Brăila
PLOIEŞTI
BUCUREŞTI
Brazi
CRAIOVA
Doiceşti
Porţile de Fier
CONSTANŢA
Tulcea
25 0 25 50 75 100 km
22°
24°
26°
28°
44°
45°
46°
47°

bunele se exploatează în bazinul Petroşenilor (huilă), în regiunile Oltenia, Ploieşti şi Crişana (lignit) şi în regiunile Bacău şi Cluj (cărbune brun). Potenţialul hidroenergetic al apelor **R.** este evaluat la 83 450 GWh/an, din care 43 750 GWh/an este amenajabil în condiţii economice. Producţia de energie termoelectrică se baza în 1965 în proporţie de 79,7% pe produse petroliere şi gaze şi de 19,6% pe cărbune. Puterea instalată în centralele electrice a crescut în perioada 1951—1965 de peste 4,4 ori, ajungînd în 1965 la 3 258 mii kW. Cele mai importante centrale termoelectrice sînt la Luduş, Paroşeni, Fîntînele, Borzeşti, Brazi, Bucureşti, Craiova, Doiceşti etc., iar cele mai importante uzine hidroelectrice pe rîurile Bistriţa (Hidrocentrala „V.I. Lenin“-Bicaz şi alte 12 hidrocentrale), Argeş (Hidrocentrala „Gheorghe Gheorghiu-Dej“), Ialomiţa şi Sadu. S-a dezvoltat termoficarea industrială şi urbană şi îndeosebi furnizarea de către centralele termoelectrice, alături de energie electrică, a unor cantităţi mari de abur pentru încălzire. În vederea acoperirii în condiţii cît mai bune, din resurse interne, a necesităţilor mereu crescînde de combustibili şi energie electrică ale economiei naţionale, se intensifică eforturile în vederea descoperirii de noi rezerve şi creării de noi capacităţi de producţie. Este prevăzută dezvoltarea într-un ritm mai accentuat a extracţiei de cărbune şi a amenajărilor hidrotehnice, începerea utilizării energiei nucleare pentru producerea de energie electrică şi termică, extinderea termoficării şi orientarea rezervelor de ţiţei şi gaze spre folosirea lor sporită ca materie primă în industria chimică şi în scopuri tehnologice. Se află în curs de execuţie mai multe obiective energetice, printre care sistemul hidroenergetic şi de navigaţie de la Porţile de Fier, care se construieşte în colaborare cu R.S.F. Iugoslavia. Pînă în 1970 se prevede o dublare a producţiei de energie electrică faţă de 1965, respectiv se va ajunge la o producţie de circa 34 de miliarde de kWh.

Industria siderurgică se bazează atît pe resursele interne de materii prime, cît şi pe import. Între anii 1951 şi 1965 producţia acestei ramuri (inclusiv extracţia minereurilor feroase) a sporit în medie cu 13,2% pe an şi a crescut, în total, de peste 6,4 ori. Minereuri de fier se extrag în regiunile Hunedoara, Cluj, Banat şi Mureş-Autonomă Maghiară, iar minereuri de mangan în regiunile Suceava şi Banat; alte minereuri necesare siderurgiei se exploatează în Banat. Cele mai importante cocserii se află la Hunedoara, Călan, Reşiţa şi Anina. Unităţile cele mai importante ale industriei siderurgice se află la Hunedoara, Reşiţa, Oţelul Roşu, Galaţi, Bucureşti, Roman, Cîmpia Turzii. Fontă se produce în furnalele de la Hunedoara, Reşiţa, Călan şi Vlăhiţa, iar oţel se obţine îndeosebi la Hunedoara, Reşiţa, Oţelul Roşu, Cîmpia Turzii, Bucureşti şi Galaţi. Laminate finite pline se produc la Hunedoara, Reşiţa, Galaţi, Oţelul Roşu, Brăila, Cîmpia Turzii, Nădrag etc.. Ţevi se laminează la Bucureşti şi la Roman, iar ţevi sudate se produc la Bucureşti şi la Iaşi. Planul cincinal (1966—1970) stabileşte o creştere puternică a producţiei de oţel şi în special o sporire masivă a producţiei de oţeluri aliate, factor hotărîtor în ridicarea eficienţei economice şi a calităţii maşinilor şi utilajelor. În 1970 se va acoperi din producţia internă circa 95% din consumul total de laminate al economiei naţionale. Prin intrarea în funcţiune a unităţilor siderurgice aflate în prezent în construcţie: Combinatul „Gheorghe Gheorghiu-Dej" de la Galaţi (căruia i se vor aloca 2/3 din totalul fondurilor de investiţii alocate siderurgiei în actualul cincinal), Uzina metalurgică Bucureşti şi blumingul de la Hunedoara, se va asigura la sfîrşitul cincinalului aproximativ 70% din sporul producţiei.

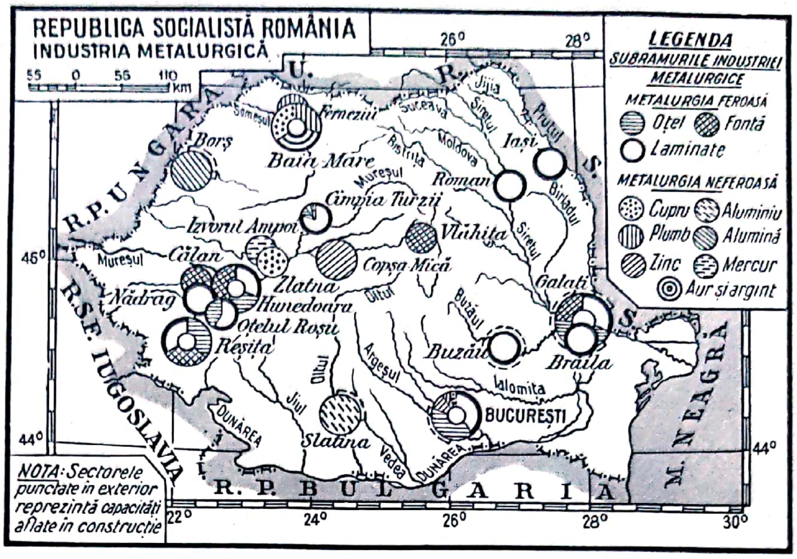
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA
INDUSTRIA METALURGICĂ
55 0 55 110 km
LEGENDA
SUBRAMURILE INDUSTRIEI METALURGICE
METALURGIA FEROASĂ
Oţel
Fontă
Laminate
METALURGIA NEFEROASĂ
Cupru
Aluminiu
Plumb
Alumină
Zinc
Mercur
Aur şi argint
U. R. S. S.
R. P. UNGARĂ
R. S. F. IUGOSLAVIA
R. P. BULGARIA
M. NEAGRĂ
Firiza
Baia Mare
Borş
Iaşi
Roman
Cîmpia Turzii
Izvorul Ampoiului
Vlăhiţa
Călan
Copşa Mică
Zlatna
Hunedoara
Nădrag
Oţelul Roşu
Reşiţa
Galaţi
Buzău
Brăila
BUCUREŞTI
Slatina
Someşul
Suceava
Jijia
Siretul
Prutul
Bistriţa
Moldova
Mureşul
Bîrladul
Oltul
Buzăul
Argeşul
Ialomita
Jiul
Dunărea
Vedea
26°
28°
46°
44°
22°
24°
30°

NOTA: Sectoarele punctate în exterior reprezintă capacităţi aflate în construcţie

Industria metalurgiei neferoase se dezvoltă cu precădere prin valorificarea unor bogate şi variate resurse interne şi satisface în măsură mereu crescîndă nevoile de metale neferoase ale economiei naţionale. În perioada 1951—1965, metalurgia neferoasă (inclusiv extracţia minereurilor neferoase) s-a dezvoltat într-un ritm mediu anual de 14,2%, sporindu-şi producţia de 7,3 ori. Minereuri complexe se exploatează în regiunile Maramureş, Hunedoara, Banat şi Cluj. Pirite şi pirite cuprifere se extrag în regiunile Cluj, Mureş-Autonomă Maghiară, Suceava şi Dobrogea. Minereuri auro-argentifere se exploatează în regiunile Hunedoara, Maramureş şi Cluj. Exploatări de bauxită se fac în reg. Crişana. Se mai exploatează minereuri de crom (în Banat), de mercur (în reg. Hunedoara) şi alte minereuri neferoase. Principalele instalaţii de prelucrare a minereurilor se află în apropierea centrelor de extracţie. Centrele cele mai importante ale metalurgiei neferoase se află la Baia Mare (cupru, plumb, aur, argint), la Copşa Mică (zinc şi plumb), Oradea (alumină), Slatina (aluminiu), Zlatna (cupru, aur), Izvorul Ampoiului (mercur). În 1970 producţia de metale neferoase va asigura integral necesităţile de zinc, plumb şi aluminiu, creînd însemnate disponibilităţi pentru export; nevoile mult sporite de cupru vor fi satisfăcute din resurse interne în proporţie de peste 3/4.

Industria construcţiilor de maşini şi a prelucrării metalelor asigură într-o măsură tot mai mare promovarea progresului tehnic în întreaga economie naţională. În perioada 1951—1965, dezvoltîndu-se într-un ritm mediu anual de 18,5%, şi-a mărit producţia de 13 ori. La sfîrşitul anului 1965 ea acoperea peste două treimi din necesarul de utilaj al economiei, iar în unele ramuri în întregime. Numai în perioada 1960—1965 industria constructoare de maşini a introdus în fabricaţie şi a dat economiei naţionale circa 2 000 de noi tipuri de maşini, utilaje şi instalaţii moderne, printre care: locomotive diesel-electrice de 2 100 CP, instalaţii de foraj de 315 tone, care asigură forarea sondelor de ţiţei şi gaze la adîncimi mari, tractoare de 65 CP, tractoare pe şenile de 130 CP, noi tipuri de autocamioane, cargouri de 3 500 tdw pentru cherestea, strunguri carusel cu diametrul de 2 000 şi 2 500 mm şi alte maşini-unelte, agregate hidroenergetice, instalaţii diverse şi utilaje complexe etc. Utilaje energetice se construiesc la Reşiţa (motoare diesel, turbine, generatoare şi motoare electrice), Braşov (diverse motoare cu combustie internă şi motoare electrice); Bucureşti (diverse motoare cu combustie internă, cazane de presiune şi maşini electrice), Timişoara şi Craiova (motoare electrice), Cîmpulung (motoare mici cu combustie internă) ş.a. Maşini-unelte pentru prelucrarea metalelor se produc la Arad (strunguri), Oradea (şepinguri, maşini de găurit cu coloană, freze universale şi de sculărie etc.), Bucureşti (strunguri carusel, maşini de găurit şi de alezat orizontale, diverse tipuri de maşini-agregat etc.), Sibiu (prese cu excentric, ferăstraie alternative, polizoare duble etc.) ş.a. Rulmenţi se fabrică la Bîrlad şi la Braşov. Utilaje tehnologice pentru diverse ramuri industriale se construiesc la Bucureşti (utilaj pentru industria chimică, pentru industria materialelor de construcţie, pentru industria petrolieră, pentru telecomunicaţii etc.), Ploieşti, Tîrgovişte, Cîmpina şi Bacău (utilaj petrolier), Braşov (utilaj pentru industria chimică şi petrolieră), Reşiţa (utilaj minier, petrolier şi siderurgic), Satu-Mare, Petroşeni şi Oraşul dr. Petru Groza (utilaj minier), Brăila (utilaj pentru industria materialelor de construcţii), Sibiu (utilaj minier şi pentru industria materialelor de construcţii) ş.a. Mijloace de transport se produc la Braşov (autocamioane), Craiova (locomotive diesel-electrice), Bucureşti (vagoane, autobuze, autoutilitare, troleibuze etc.), Arad (vagoane de călători şi marfă), Galaţi

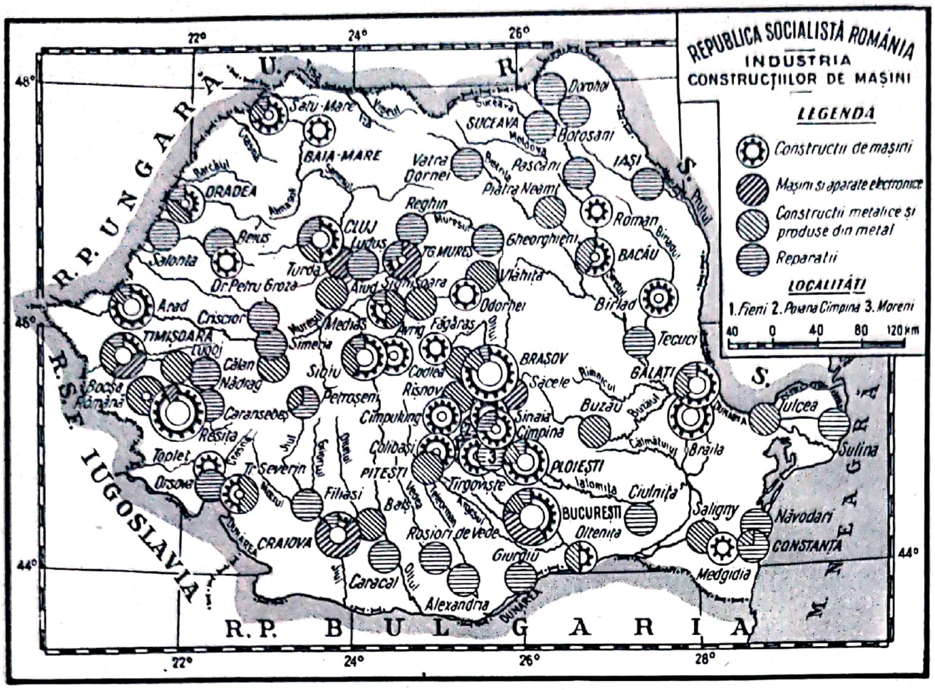
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA
INDUSTRIA CONSTRUCȚIILOR DE MAȘINI
LEGENDA
Construcții de mașini
Mașini și aparate electronice
Construcții metalice și produse din metal
Reparații
LOCALITĂȚI
1. Fieni 2. Poiana Cîmpina 3. Moreni
40 0 40 80 120 km
R.P. UNGARIA
U.R.S.S.
R.S.F. IUGOSLAVIA
R.P. BULGARIA
MAREA NEAGRĂ
BUCUREȘTI
CLUJ
BRAȘOV
TIMIȘOARA
IAȘI
GALAȚI
CONSTANȚA
PLOIEȘTI
CRAIOVA
ORADEA
BAIA MARE
SUCEAVA
BACĂU
PITEȘTI
TG. MUREȘ

(nave maritime și fluviale), Turnu-Severin (nave fluviale și vagoane), Oltenița (nave fluviale) ș.a. Tractoare se fabrică la Brașov. Diverse mașini agricole se fabrică la București (semănători, combine, diverse mașini de recoltat, de împrăștiat îngrășăminte etc.), la Craiova, Timișoara și Topleț. Aparate și utilaje electrotehnice se produc la București (piese radio și semiconductoare, cabluri, elemente de automatizare, radioreceptoare, televizoare etc.), Craiova (mașini și aparataj electric de înaltă și joasă tensiune), Timișoara (pile electrice) etc. Utilaje pentru industria textilă și alimentară se fabrică la Cluj (mașini de filat, de răsucit, de cardat, războaie de țesut automate, mașini și utilaje pentru industria alimentară) ș.a. Utilaje pentru economia forestieră se produc la Roman și Reghin. Diverse aparate de precizie se construiesc la București, Sibiu, Arad ș.a. Aparate și instrumente medicale se produc la Sibiu și București. În vederea acoperirii sporite a nevoilor de mașini, instalații, utilaje, piese de schimb etc. ale economiei este prevăzut ca această ramură să se dezvolte și în viitor într-un ritm susținut și cu prioritate față de alte ramuri ale economiei naționale, în cadrul ei asigurîndu-se un ritm de dezvoltare mai rapid industriei electrotehnice și electronice. Pînă în 1970 producția industriei construcției de mașini și a prelucrării metalelor aproape se va dubla față de 1965; peste 30% din întreaga producție o vor reprezenta produsele noi, linii tehnologice complete, echipamente tehnice variate și complexe, realizate la nivel mondial.

Industria chimică dispune de o bogată și variată bază de materii prime (sare, gaze naturale, petrol și derivate ale industriei petroliere, pirite, cărbune, lemn, stuf etc.). Ea constituie una dintre ramurile cele mai dinamice ale economiei naționale; între 1951 și 1965 și-a sporit producția cu 22,3% în medie pe an și a ajuns în 1965 la o producție de 21 de ori mai mare decît în anul 1950. Se fabrică produse sodice și clorosodice în Orașul Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ocna-Mureș, Govora, Turda și Tîrnăveni. Acid sulfuric se obține la Baia Mare, Turnu-Măgurele, Năvodari, Zlatna, Copșa Mică, Victoria, Tîrnăveni ș.a., acid clorhidric la Baia Mare, Turda, Tîrnăveni. Îngrășăminte chimice și antidăunători se produc la Piatra-Neamț, Tîrgu-Mureș, Făgăraș, Victoria, Craiova (îngrășăminte azotoase), Năvodari, Valea Călugărească (îngrășăminte fosfatice), Tur-

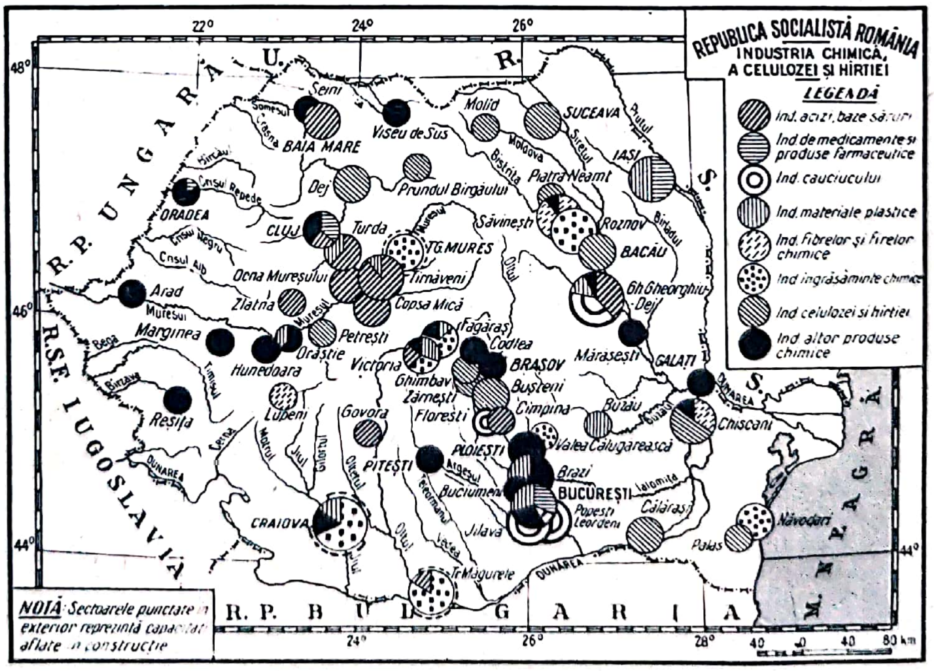
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA
INDUSTRIA CHIMICĂ, A CELULOZEI ȘI HÎRTIEI
LEGENDĂ
Ind. acizi, baze săruri
Ind. de medicamente și produse farmaceutice
Ind. cauciucului
Ind. materiale plastice
Ind. fibrelor și firelor chimice
Ind. îngrășăminte chimice
Ind. celulozei și hîrtiei
Ind. altor produse chimice
40 0 40 80 km
R.P. UNGARIA
U.R.S.S.
R.S.F. IUGOSLAVIA
R.P. BULGARIA
MAREA NEAGRĂ
BUCUREȘTI
CLUJ
BRAȘOV
IAȘI
GALAȚI
PLOIEȘTI
CRAIOVA
ORADEA
BAIA MARE
SUCEAVA
BACĂU
PITEȘTI
TG. MUREȘ

NOTĂ: Sectoarele punctate în exterior reprezintă capacități aflate în construcție nu-Măgurele (îngrăşăminte ternare cu fosfor, azot şi kaliu etc.) şi în Oraşul Gheorghe Gheorghiu-Dej (insectofungicide). Carbid se obţine la Tîrnăveni, iar electrozi şi materiale abrazive la Cluj, Bucureşti, Seini. Negru de fum se produce la Copşa Mică şi Tîrnăveni; cauciuc sintetic în Oraşul Gheorghe Gheorghiu-Dej; mase plastice la Craiova, Oraşul Gheorghe Gheorghiu-Dej, Turda, Făgăraş, Victoria, Piatra-Neamţ, Tîrnăveni ş.a.; detergenţi la Ploieşti. La Piatra-Neamţ se produc fire şi fibre sintetice, la Brăila, Lupeni, Bucureşti fire şi fibre artificiale. Celuloză şi hîrtie se produce la Brăila, Călăraşi, Constanţa, Buşteni, Braşov, Suceava, Piatra-Neamţ, Dej ş.a. Coloranţi şi vopsele se fabrică la Braşov, Bucureşti, Oradea, Timişoara, Arad ş.a. Medicamente se produc la Bucureşti, Iaşi, Cluj şi Oradea. Tananţi se obţin la Piteşti, Vişeul de Sus şi Orăştie. Dezvoltarea în continuare în ritm susţinut a industriei chimice situează această ramură pe primul loc în ce priveşte ritmul de creştere a producţiei. Dinamismul şi diversificarea producţiei ei se bazează pe dezvoltarea petrochimiei. Industria chimică este orientată în principal spre valorificarea complexă a resurselor naturale ale ţării, accentul punîndu-se pe chimizarea gazului metan şi a produselor petroliere, asigurîndu-se totodată şi dezvoltarea corespunzătoare a industriei produselor de bază ale chimiei anorganice. Se va dezvolta îndeosebi producţia de îngrăşăminte, de produse pentru combaterea dăunătorilor, de biostimulatori şi medicamente pentru uz veterinar, de fibre şi fire chimice, de materiale plastice şi răşini sintetice, de cauciuc sintetic, coloranţi, hîrtie, lacuri, vopsele, cerneluri, medicamente etc. Între anii 1966 şi 1970 producţia globală a industriei chimice va creşte de peste două ori.

Industria materialelor de construcţie se dezvoltă valorificînd o bogată şi variată bază de materii prime (calcar, marnă, argile, nisip cuarţos, dolomit, feldspat, granit, bazalt, marmură etc.). În perioada 1951—1965 producţia ramurii s-a dezvoltat într-un ritm mediu anual de 15,4%, ajungînd în 1965 să fie de 8,6 ori mai mare decît în 1950; ea acoperă necesarul mereu crescînd de produse ale economiei naţionale. Se produce ciment la Bîrseşti, Fieni, Medgidia, Turda, Bicaz, Sinaia, Comarnic, Cernavodă, Gura Văii ş.a., azbociment la Bicaz şi var îndeosebi în regiunile Ploieşti, Braşov, Cluj, Oltenia. Cărămidă se fabrică în toate regiunile ţării, iar ţigle la Jimbolia, Cărpiniş, Lugoj, Bucureşti, Roman, Piatra-Neamţ, Satu-Mare ş.a. Produse refractare se fabrică la Aştileu, Azuga, Baia Mare, Braşov, Dej, Cluj, Medgidia, Pleaşa, Reşiţa ş.a. Geamuri şi sticlărie se produc la Scăieni, Poiana Codrului, Albeşti, Pădurea Neagră, Sighişoara, Mediaş, Tîrnăveni, Turda, Tomeşti, Ploieşti ş.a., iar porţelanuri şi faianţă la Ploieşti, Timişoara, Cluj, Sighişoara. Cahle de teracotă se produc la Deva, Bistriţa, Ciurea, Sibiu ş.a. Carton asfaltat şi materiale izolante se fabrică la Bucureşti şi Berceni, iar stufit la Tulcea şi Brăila. Prefabricate din beton se produc la Bucureşti, Roman, Constanţa, Galaţi, Piteşti, Craiova, Petroşeni, Braşov, Hunedoara (Bîrcea), Cluj, Oradea, Giurgiu, Cernavodă ş.a.

Industria de exploatare şi prelucrare a lemnului se dezvoltă prin valorificarea superioară şi complexă a resurselor interne de lemn. În perioada 1951—1965 producţia acestei ramuri a crescut într-un ritm mediu anual de 11,3% şi a ajuns în 1965 să fie de aproape 5 ori mai mare decît în 1950. Unităţi industriale de prelucrare a lemnului sînt repartizate în toată ţara, dar mai ales în zona Carpaţilor. Combinate şi complexe de industrializare a lemnului se găsesc la Bucureşti, Brăila, Blaj, Piteşti, Rîmnicu-Vîlcea, Tg.-Jiu, Comăneşti, Gălăuţaş, Gherla, Dej, Suceava, Turnu-Severin, Sighetul Marmaţiei ş.a. Se produc: cherestea (în zona carpatică a regiunilor Suceava, Bacău, Maramureş, Mureş-Autonomă Maghiară, Braşov, Ploieşti, Argeş, Cluj ş.a.), lăzi şi ambalaje (Gheorgheni, Frasin, Galaţi, Vatra Dornei ş.a.), mobilă (Tg.-Mureş, Arad, Timişoara, Bucureşti, Cluj, Dej, Sighetul Marmaţiei, Galaţi, Suceava ş.a.), articole de dogărie (Fălticeni, Bucureşti, Piteşti, Caransebeş, Oradea, Baia Mare, Miercurea-Ciuc ş.a.), articole de sport şi instrumente muzicale (Reghin, Sibiu), furnire şi placaje (Bucureşti, Tg.-Mureş, Braşov, Gugeşti, Băbeni-Bistriţa, Caransebeş ş.a.), plăci aglomerate şi fibrolemnoase, articole tehnice speciale etc. Cantităţi mari de lemn sînt îndreptate spre chimizare.

Industria uşoară prelucrează cantităţi continuu sporite de materii prime furnizate de agricultură şi de industria chimică, cît şi unele materii prime importate (bumbac, iută etc.). Se produc: fire de bumbac (Bucureşti, Arad, Sf.-Gheorghe, Piteşti, Galaţi, Timişoara, Lugoj, Iaşi, Tălmaciu, Mediaş, Botoşani, Pucioasa ş.a.), fire de cînepă şi in (Fălticeni, Baloteşti ş.a.), fire artificiale (Brăila, Bucureşti şi Lupeni), fire de mătase (Lugoj), ţesături de bumbac şi tip bumbac (Bucureşti, Buhuşi, Arad, Cisnădie, Sf.-Gheorghe, Piteşti, Timişoara, Lugoj, Botoşani, Roşiorii de Vede, Galaţi, Giurgiu, Iaşi, Orşova, Oradea, Satu-Mare, Ploieşti, Pucioasa, Mediaş, Sighişoara ş.a.), ţesături de lînă şi tip lînă (Buhuşi, Bacău, Braşov, Azuga, Cisnădie, Sibiu, Bucureşti, Ploieşti, Lunca Cîlnicului, Sighişoara, Cluj ş.a.), ţesături de mătase şi tip mătase (Lugoj, Cisnădie, Bucureşti, Timişoara, Mediaş şi Sighişoara), tricotaje (Bucureşti, Braşov, Sibiu, Arad, Iaşi, Oradea, Satu-Mare, Cluj, Sighetul Marmaţiei, Sebeş, Piatra-Neamţ, Tg.-Mureş, Mediaş ş.a.), confecţii (Bucureşti, Bacău, Brăila, Oradea, Arad, Sibiu, Tg.-Mureş, Botoşani, Iaşi, Braşov, Galaţi, Satu-Mare, Timişoara ş.a.), pălării (Periam şi Timişoara). Producţia de încălţăminte şi articole din piele se dezvoltă în Bucureşti, Cluj, Oradea, Timişoara, Bacău, Sibiu, Iţcani, Bucovăţ, Mediaş, Alba-Iulia, Arad, Jimbolia, Satu-Mare, Sebeş, Agnita, Ploieşti, Galaţi, Rîmnicu-Vîlcea ş.a., iar cea de blănărie şi marochinărie la Bucureşti, Orăştie, Vatra Dornei, Cîmpulung Moldovenesc, Braşov, Timişoara, Oradea, Tg.-Mureş ş.a. Se mai produc şi alte sortimente din piele (articole tehnice, harnaşamente, curele de transmisie etc.). Planul cincinal prevede un spor de 60% în domeniul industriei uşoare, creşterea varietăţii şi calităţii producţiei. În sporirea producţiei de bunuri de consum, un rol însemnat revine cooperaţiei meşteşugăreşti, care, în anii cincinalului, urmează să se ridice la nivelul celorlalte ramuri ale economiei; activitatea ei va fi orientată spre lărgirea gamei de produse de consum, în special spre realizarea acelor produse care solicită o pricepere şi o măiestrie deosebită.

Industria alimentară se dezvoltă pe o bază largă şi variată de materii prime furnizate de agricultură şi de pescuit. Primul loc în volumul valoric total al industriei alimentare îl deţine industria cărnii, marile abatoare fiind localizate în Bucureşti, Cluj, Braşov, Bacău, Arad, Timişoara, Craiova, Constanţa, Iaşi, Tg.-Mureş, Burdujeni, Salonta şi Turnu-Severin. Morăritul este prezent în toate centrele mai mari din zonele cerealiere; cele mai mari mori sînt situate în Bucureşti, Constanţa, Craiova, Timişoara, Oradea, Arad, Iaşi, Alexandria, Buzău ş.a. Panificaţia dispune de o vastă reţea de fabrici moderne de pîine, diseminate în toată ţara, precum şi de numeroase unităţi producătoare de alte produse făinoase. Fabricile de zahăr sînt amplasate în zonele sau în apropierea zonelor de cultură a sfeclei de zahăr (Roman, Giurgiu, Bod, Timişoara, Tg.-Mureş, Arad, Bucureşti, Sascut, Podari, Luduş, Bucecea). Producţia de uleiuri vegetale este dezvoltată îndeosebi la Bucureşti, Iaşi, Oradea, Podari, Constanţa, Galaţi, Timişoara, Cluj, Roman, Carei ş.a. Producţia de conserve se dezvoltă multilateral pe baza legumelor, fructelor, a cărnii, a peştelui şi a laptelui. Conserve de legume se fabrică la Tecuci, Vădeni, Bucureşti, Valea Roşie, Arad, Tg.-Mureş, Valea lui Mihai; conserve de fructe la Tecuci, Vălenii de Munte, Băiculeşti, Rîureni, Bucureşti, Topoloveni, Haţeg, Baia Mare, Dej ş.a.; conservarea cărnii se face în mari unităţi industriale, îndeosebi la Sibiu, Mediaş, Bucureşti, Timişoara, Deva, Salonta ş.a., precum şi în unele fabrici de conserve de legume. Cel mai mare centru de conservare a peştelui este Tulcea. Mari unităţi pentru conservarea industrială a laptelui se găsesc la Cîmpulung Moldovenesc, Remetea, Baraolt ş.a. În zonele viticole ale ţării se găsesc mari unităţi de vinificaţie, iar în marile centre consumatoare unităţi de condiţionare şi industrializare a vinurilor. Cea mai mare producţie de vin o dau regiunile Galaţi, Ploieşti, Iaşi, Argeş, Banat şi Oltenia, iar de ţuică şi rachiuri naturale regiunile Argeş, Ploieşti, Oltenia, Galaţi, Banat şi Maramureş. Mari fabrici de bere funcţionează la Bucureşti, Braşov, Sibiu, Azuga, Timişoara, Oradea, Cluj, Bacău, Iaşi ş.a. Se mai fabrică produse zaharoase, spirt şi drojdie, amidon etc. La Borsec, Buziaş, Biborţeni, Bicsad ş.a. se îmbuteliază mari cantităţi de ape minerale. În Bucureşti, Sf.-Gheorghe, Cluj, Timişoara, Iaşi, Tg.-Jiu, Craiova, Arad, Bîrlad, Rîmnicu-Sărat ş.a. se găsesc importante unităţi de industrializare a tutunului. În următorii cinci ani, producţia industriei alimentare va creşte cu 56%, se va lărgi simţitor gama sortimentelor, mai ales cu produse de valoare nutritivă ridicată.

Industria poligrafică este concentrată mai ales în oraşul Bucureşti; tipografii importante se găsesc şi la Cluj, Sibiu, Braşov, Oradea, Timişoara, Iaşi.

CONSTRUCŢII

Ramură importantă a economiei naţionale, construcţiile au avut o contribuţie deosebită la înfăptuirea programului de industrializare, de dezvoltare a agriculturii, de îmbunătăţire a condiţiilor de viaţă ale poporului. În perioada 1951—1965 volumul lucrărilor de construcţii a crescut de aproape 6,5 ori. Greutatea specifică a construcţiilor în produsul social total şi în venitul naţional a sporit de la 5,4% şi, respectiv, 4,4% în 1938 la 9,4%, respectiv 8,0%, în 1965. În perioada 1956—1965 au fost construite şi date în exploatare circa 700 de întreprinderi industriale şi secţii noi (dintre acestea peste 500 în perioada 1960—1965), la care se adaugă numeroase lucrări de reconstrucţie, extindere şi modernizare a unor întreprinderi şi secţii existente. De asemenea au fost efectuate numeroase construcţii în gospodăriile agricole de stat, în cooperativele de producţie, în staţiunile de maşini şi tractoare, s-au construit şosele şi căi ferate, a sporit reţeaua construcţiilor social-culturale. O mare dezvoltare cunosc construcţiile de locuinţe. A crescut gradul de mecanizare a lucrărilor din construcţii, s-a extins procesul de industrializare a construcţiilor. Parcul de utilaje s-a mărit în 1965, faţă de 1955, la excavatoare şi screpere de 5,4 ori, la buldozere de 8,3 ori, la automacarale de 21 ori, la macaraleturn de 3,1 ori, la betoniere de aproape 1,3 ori. Pe această bază a sporit, în aceeaşi perioadă, gradul de mecanizare a lucrărilor: la săpături de la 37,7 la 84,6% (mecanizarea complexă a acestor lucrări crescînd de la 22,9 la 80,7%), la amestecarea betonului de la 87,2 la 94,5% (mecanizarea complexă a lucrărilor de beton de la 21,0 la 80,2%). S-au introdus tehnologii avansate, s-a extins folosirea unor elemente de construcţie tipizate şi a unor noi materiale de construcţie, s-a redus durata muncii de concepţie şi proiectare, precum şi a execuţiei şi finisării construcţiilor. În perioada 1966—1970 vor intra în funcţiune 750 de obiective industriale, se vor executa importante lucrări de hidroamelioraţii; o amploare deosebită va lua construcţia de locuinţe şi de obiective social-culturale.

AGRICULTURA

România dispune de o însemnată suprafaţă agricolă (62,3% din suprafaţa ţării în 1965) şi de condiţii pedoclimatice favora-

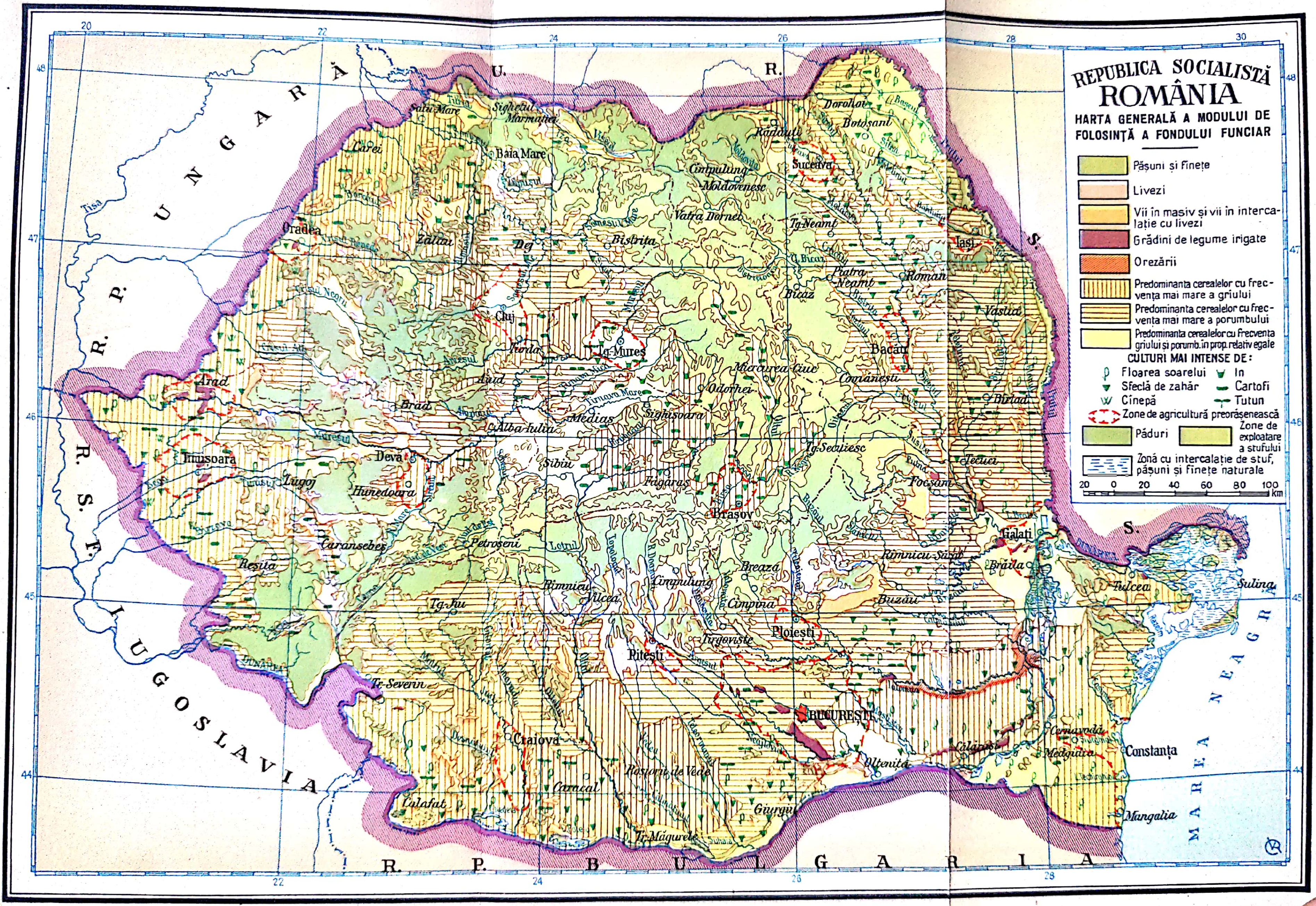
REPUBLICA SOCIALISTĂ
ROMÂNIA
HARTA GENERALĂ A MODULUI DE FOLOSINȚĂ A FONDULUI FUNCIAR
Pășuni și fînețe
Livezi
Vii în masiv și vii în intercalație cu livezi
Grădini de legume irigate
Orezării
Predominanța cerealelor cu frecvența mai mare a griului
Predominanța cerealelor cu frecvența mai mare a porumbului
Predominanța cerealelor cu frecvența griului și porumb. în prop. relativ egale
CULTURI MAI INTENSE DE:
Floarea soarelui
In
Sfeclă de zahăr
Cartofi
Cînepă
Tutun
Zone de agricultură preorășenească
Păduri
Zone de exploatare a stufului
Zonă cu intercalație de stuf, pășuni și fînețe naturale
20 0 20 40 60 80 100 km
R. P. UNGARĂ
U. R. S. S.
R. S. F. IUGOSLAVIA
R. P. BULGARIA
MAREA NEAGRĂ
Tisa
Satu Mare
Sighetul Marmației
Baia Mare
Carei
Oradea
Zalău
Dej
Bistrița
Vatra Dornei
Cîmpulung Moldovenesc
Rădăuți
Dorohoi
Botoșani
Suceava
Iași
Tg. Neamț
Piatra Neamț
Roman
Bicaz
Vaslui
Bacău
Comănești
Bîrlad
Cluj
Turda
Tg. Mureș
Arad
Aiud
Brad
Alba Iulia
Mediaș
Sighișoara
Odorhei
Miercurea Ciuc
Tg. Secuiesc
Timișoara
Deva
Lugoj
Hunedoara
Sibiu
Făgăraș
Brașov
Tecuci
Focșani
Galați
Brăila
Tulcea
Sulina
Caransebeș
Reșița
Petroșeni
Rîmnicu Sărat
Breaza
Rîmnicu Vîlcea
Cîmpulung
Cîmpina
Buzău
Tg. Jiu
Pitești
Tîrgoviște
Ploiești
Tr. Severin
BUCUREȘTI
Craiova
Călărași
Cernavodă
Medgidia
Constanța
Oltenița
Roșiorii de Vede
Caracal
Calafat
Giurgiu
Tr. Măgurele
Mangalia
20
22
24
26
28
30
44
45
46
47
48

REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

HARTA GENERALĂ A INDUSTRIEI

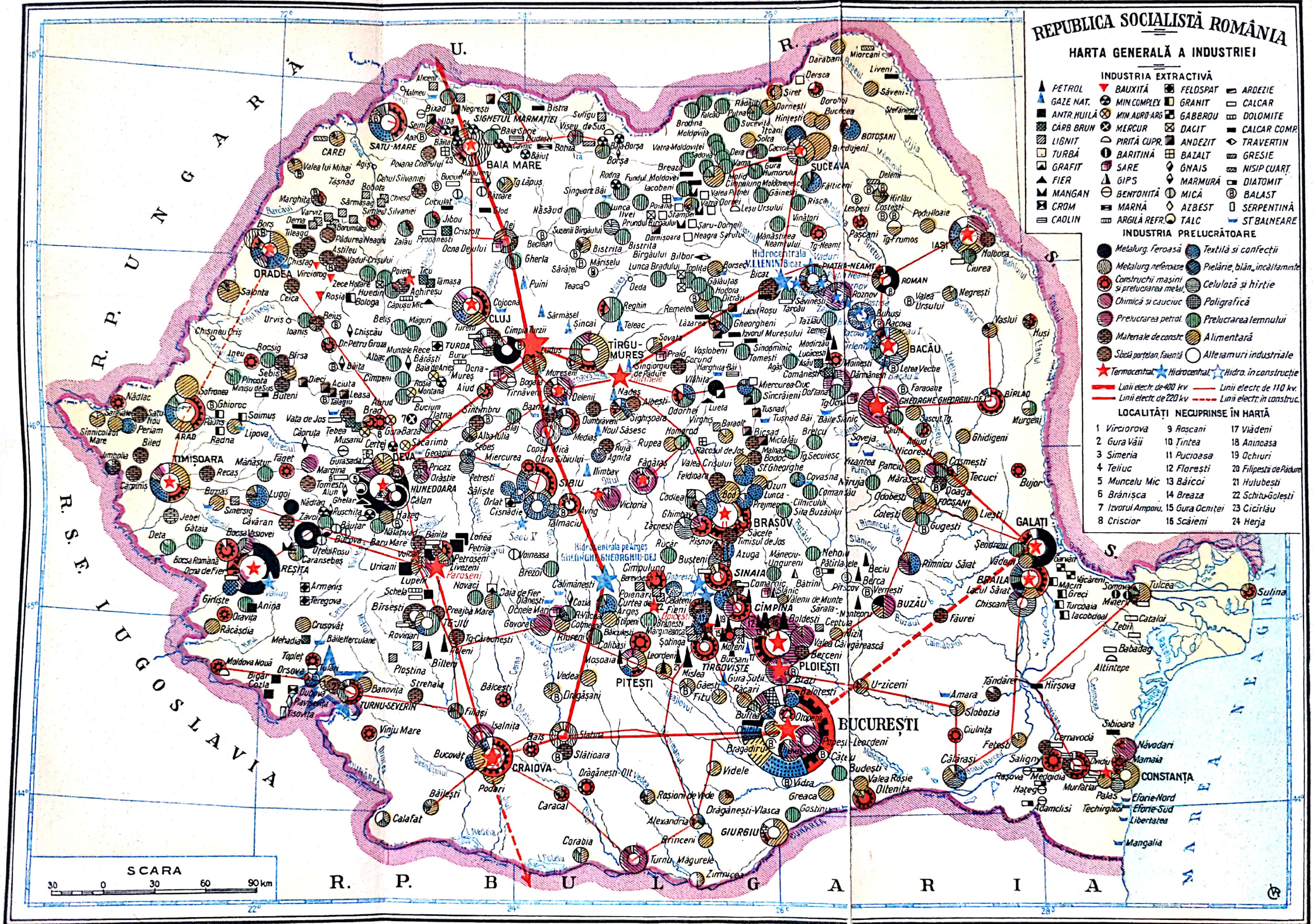

INDUSTRIA EXTRACTIVĂ
PETROL
GAZE NAT.
ANTR. HUILĂ
CĂRB. BRUN
LIGNIT
TURBĂ
GRAFIT
FIER
MANGAN
CROM
CAOLIN
BAUXITĂ
MIN. COMPLEX
MIN. AURO-ARG.
MERCUR
PIRITĂ CUPR.
BARITINĂ
SARE
GIPS
BENTONITĂ
MARNĂ
ARGILĂ REFR.
FELDSPAT
GRANIT
GABBROU
DACIT
ANDEZIT
BAZALT
GNAIS
MARMURĂ
MICĂ
AZBEST
TALC
ARDEZIE
CALCAR
DOLOMITE
CALCAR COMP.
TRAVERTIN
GRESIE
NISIP CUARȚ.
DIATOMIT
BALAST
SERPENTINĂ
ST. BALNEARE
INDUSTRIA PRELUCRĂTOARE
Metalurg. feroasă
Metalurg. neferoase
Construcții mașini și prelucrarea metal.
Chimică și cauciuc
Prelucrarea petrol.
Materiale de constr.
Sticlă, porțelan, faianță
Textilă și confecții
Pielărie, blăn., încălțăminte
Celuloză și hîrtie
Poligrafică
Prelucrarea lemnului
Alimentară
Alte ramuri industriale
Termocentral.
Hidrocentral.
Hidro. în construcție
Linii electr. de 400 kv.
Linii electr. de 220 kv.
Linii electr. de 110 kv.
Linii electr. în construc.
LOCALITĂȚI NECUPRINSE ÎN HARTĂ
1 Vîrciorova
2 Gura Văii
3 Simeria
4 Teliuc
5 Muncelu Mic
6 Brănișca
7 Izvorul Ampoiu.
8 Criscior
9 Roșcani
10 Țintea
11 Pucioasa
12 Florești
13 Băicoi
14 Breaza
15 Gura Ocniței
16 Scăieni
17 Vlădeni
18 Aninoasa
19 Ochiuri
20 Filipeștii de Pădure
21 Hulubești
22 Schitu-Golești
23 Cicîrlău
24 Herja
R. P. UNGARĂ
U. R. S. S.
R. S. F. IUGOSLAVIA
R. P. BULGARIA
MAREA NEAGRĂ
SCARA
30 0 30 60 90 km
22°
24°
26°
28°
BUCUREȘTI
CLUJ
TIMIȘOARA
ARAD
ORADEA
SATU-MARE
BAIA MARE
SIGHETUL MARMAȚIEI
SUCEAVA
BOTOȘANI
IAȘI
PIATRA-NEAMȚ
BACĂU
ROMAN
BÎRLAD
FOCȘANI
GALAȚI
BRĂILA
TULCEA
CONSTANȚA
BUZĂU
PLOIEȘTI
BRAȘOV
SIBIU
TÎRGU-MUREȘ
DEVA
HUNEDOARA
REȘIȚA
TURNU-SEVERIN
CRAIOVA
PITEȘTI
TÎRGOVIȘTE
GIURGIU
CÎMPINA
SINAIA
GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ
Hidrocentrala V. I. LENIN Bicaz
Hidrocentrala pe Argeș
Sulina
Mangalia

DINAMICA PRODUCŢIEI GLOBALE AGRICOLE

1938 = 100

— procente —

	1950	1959	1965
Totală	74	124	143
— vegetală	65	120	133
— animală	94	134	163

bile dezvoltării unei agriculturi intensive şi multilaterale. Terenurile arabile reprezintă 41,3% din suprafaţa ţării. În procesul construcţiei socialiste, ca urmare a industrializării, deşi producţia agricolă a înregistrat o continuă creştere, ponderea agriculturii (inclusiv silvicultura) în crearea produsului social şi a venitului naţional a scăzut de la 30,2% şi, respectiv, 38,5% în 1938 la 21,7% şi, respectiv, 29,3% în 1965. Procesul de transformare socialistă a agriculturii a asigurat aşezarea acestei ramuri pe bazele marii producţii socialiste, a creat condiţii pentru dezvoltarea ei intensivă şi multilaterală, pentru îmbinarea armonioasă a ramurilor producţiei agricole, pentru promovarea pe scară largă a metodelor ştiinţifice de cultivare a pămîntului şi de creştere a animalelor, pentru folosirea raţională a terenurilor agricole, pentru extinderea mecanizării şi chimizării, pentru îmbunătăţirea organizării producţiei. În 1965, în agricultura **R.** existau 721 de gospodării agricole de stat, care dispuneau de o suprafaţă agricolă de 2 077,0 mii ha (14,0% din totalul suprafeţei agricole a ţării), 4 680 cooperative agricole de producţie, care deţineau o suprafaţă agricolă de 8 993,9 mii ha (60,8% din suprafaţa agricolă a ţării) şi 264 de staţiuni de maşini şi tractoare. Unităţile socialiste de stat şi cooperatiste deţineau în 1965 95,4% din suprafaţa arabilă a ţării.

În scopul modernizării agriculturii, statul a asigurat crearea şi dezvoltarea unei baze tehnice-materiale corespunzătoare şi pregătirea de specialişti. În perioada 1950—1965 au fost alocate agriculturii din fondurile statului un volum de investiţii de peste 44 de miliarde de lei, la care se adaugă investiţiile făcute din fondurile proprii de către cooperativele agricole de producţie. Statul asigură mecanizarea şi chimizarea agriculturii, ca şi efectuarea unui mare volum de lucrări de îmbunătăţiri funciare. Mecanizarea agriculturii este asigurată pe baza producţiei interne, care sporeşte an de an volumul şi varietatea parcului de tractoare şi maşini agricole necesare dotării agriculturii. La sfîrşitul anului 1965, agricultura dispunea de 81 356 de tractoare fizice (faţă de 4 049 cîte erau în 1938), de 86 215 pluguri pentru tractor, de 23 241 de cultivatoare mecanice, precum şi de alte maşini agricole. Suprafaţa arabilă ce revine pe tractorul fizic a scăzut de la 2 493 ha, cît reveneau în 1938, la 121 ha în 1965. A crescut gradul de înzestrare energetică a muncii în agricultură. Dacă în 1938 forţa de tracţiune mecanică reprezenta numai 5,1% din forţa de tracţiune folosită în agricultură, în 1965 ea a reprezentat 85%, volumul mijloacelor energetice ce revin la 100 ha de teren agricol mărindu-se de 4,1 ori. Pe această bază au loc extinderea şi diversificarea mecanizării lucrărilor agricole, mecanizarea complexă a acestora, executarea lucrărilor agricole în condiţii agrotehnice din ce în ce mai bune, în perioade de timp apropiate de cele optime. Pe întreaga agricultură, mecanizarea lucrărilor la cultura cerealelor păioase reprezintă 86%, iar la cultura porumbului 62,8%, în G.A.S. unele lucrări fiind aproape în întregime mecanizate. În prezent se extinde mecanizarea completă a lucrărilor agricole la cultura cerea-

SUPRAFAŢA AGRICOLĂ DUPĂ MODUL DE FOLOSINŢĂ ŞI SUPRAFAŢA CULTIVATĂ, PE GRUPE DE CULTURI ŞI PRINCIPALELE CULTURI ÎN ANII 1950 şi 1965

(la sfîrşitul campaniei de însămînţări)

	1950		1965	
	mii ha	%	mii ha	%
Suprafaţa agricolă	**14 324,0**	**100,0**	**14 791,4**	**100,0**
arabil	9 377,9	65,5	9 814,2	66,3
păşuni naturale	2 852,4	19,9	2 945,2	19,9
fîneţe naturale	1 682,2	11,7	1 370,9	9,3
vii şi pepiniere viticole	227,3	1,6	312,4	2,1
livezi şi pepiniere pomicole	184,2	1,3	348,7	2,4
Suprafaţa cultivată total	**9 141,6**	**100,0**	**9 691,6**	**100,0**
Cereale pentru boabe	6 935,0	75,9	6 766,5	69,8
din care:				
grîu	2 784,7	30,5	2 983,3	30,8
porumb	2 853,1	31,2	3 305,8	34,1
Leguminoase pentru boabe	166,7	1,8	133,2	1,4
Plante tehnice total	826,8	9,0	835,3	8,6
Plante textile	173,8	1,9	44,0	0,4
Plante uleioase	549,0	6,0	540,8	5,6
din care: floarea-soarelui	496,5	5,4	462,0	4,8
Plante pentru alte industrializări	102,6	1,1	241,5	2,5
din care: sfecla de zahăr	71,6	0,8	189,9	2,0
Plante medicinale şi aromate	1,4	*	9,0	0,1
Cartofi, legume, pepeni	429,9	4,7	498,2	5,2
din care: cartofi	228,5	2,5	297,6	3,1
Plante de nutreţ	757,1	8,3	1 339,0	13,8
Plante pentru producere de seminţe şi seminceri şi cîmpuri experimentale	26,1	0,3	119,4	1,2

---

* Sub 0,1

STRUCTURA PRODUCȚIEI GLOBALE AGRICOLE

— procente —

	1938	1950	1959	1965
Totală	100,0	100,0	100,0	100,0
— vegetală	69,7	61,4	67,3	65,3
— animală	30,3	38,6	32,7	34,7

lelor, a plantelor tehnice și se elaborează sisteme de mașini pentru legumicultură, viticultură și creșterea animalelor. În complexele și în combinatele de creștere a animalelor se dezvoltă elemente de automatizare a proceselor de producție. Consumul de îngrășăminte chimice în agricultură a crescut în 1965 față de 1950 de 46,6 ori, de la 22 600 t în 1950 la 1 054 000 t în 1965. Amenajările hidrotehnice, îndiguirile și desecările, irigațiile, terasările și amenajarea terenurilor în pantă și slab productive asigură aducerea în circuitul agricol a unor importante suprafețe de teren. În 1965 suprafața agricolă amenajată pentru irigații a crescut față de 1950 de 5,4 ori, ajungînd la aproape 230 000 ha. S-au îmbunătățit continuu, pe baza condițiilor pedoclimatice, repartizarea teritorială a producției agricole, structura culturilor și a avut loc diversificarea producției agricole. Agricultura **R.** se integrează în mod organic în dezvoltarea generală a economiei naționale, asigurînd creșterea permanentă a producției agricole. În perioada 1961—1965, media anuală a producției cerealiere a depășit cu 1 700 000 de tone (18,5%) media anilor 1956—1960 și cu 2 871 000 de tone (36%) media anilor 1934—1938. În aceeași perioadă media anuală a producției globale la suta de hectare a fost în G.A.S. cu aproape 60% mai mare decît în perioada 1955—1959. Producția agricolă vegetală și animală asigură aprovizionarea populației cu produse agroalimentare, a industriei cu materii prime agricole, precum și crearea rezervelor de stat și a unor disponibilități pentru export. În vederea dezvoltării intensive și multilaterale a agriculturii se prevede ca pînă în 1970 să se rezolve, în linii generale, problemele mecanizării complexe și chimizării producției agricole, extinderea lucrărilor de hidroameliorații, în special a suprafețelor irigate, ridicarea nivelului tehnic și organizatoric al producției în toate unitățile agricole socialiste. În 1970 agricultura va dispune de 116 000 de tractoare și 49 700 de combine pentru cereale. În cincinal vor fi irigate din fondurile statului peste 400 000 de hectare, la care se adaugă 250 000—300 000 ha irigate din fondurile proprii ale cooperativelor agricole de producție. Industria chimică va livra agriculturii 3,7 milioane de tone de îngrășăminte, va acoperi 80% din consumul de antidăunători și va asigura integral necesarul de biostimulatori pentru creșterea animalelor pe bază de furaje combinate în complexe industriale. În cursul planului cincinal producția agricolă urmează să crească cu 26—32% față de media realizată în 1961—1965. *Culturile vegetale.* Întreaga suprafață cultivată la sfîrșitul campaniei de însămînțări din 1965 era de 9 691,6 mii ha. S-a schimbat ponderea diferitelor culturi, în cadrul producției vegetale sporind ponderea plantelor tehnice, a cartofilor, a pepenilor, a legumelor și a plantelor de nutreț. Însemnate suprafețe sînt cultivate cu *cereale* (6 766,5 mii ha în 1965). Porumbul s-a cultivat în 1965 pe 3 305,8 mii ha, de pe care s-a realizat o producție de 5 877,0 mii t de boabe. La această cultură, în 1964 **R.** s-a situat pe locul al doilea în Europa și al patrulea în lume. Principalele regiuni producătoare de porumb sînt: București, Banat, Oltenia, Galați, Dobrogea, Argeș. Grîul (în mare parte grîu de toamnă), cea mai veche plantă cerealieră panificabilă din agricultura **R.**, s-a cultivat în 1965 pe 2 983,3 mii ha, de pe care s-a obținut o producție de 5 937,0 mii t de boabe, **R.** la această cultură ocupînd locul 7 în Europa și locul 14 în lume. Regiunile care dețin un loc mai important în cultura grîului sînt: București, Oltenia, Banat, Dobrogea. Orz și orzoaică se cultivă pe o suprafață de 232,8 mii ha în toate regiunile țării, cu o frecvență mai mare în regiunile Banat, București, Brașov, Dobrogea, Mureș-Autonomă Maghiară; în 1965 s-au obținut 485,4 mii t. Secara se cultivă pe suprafețe restrînse (102,2 mii ha în 1965), în special în depresiunile intramontane și în regiunile subcarpatice, cu climă mai rece și mai umedă; în 1965 s-a realizat o producție de 124,9 mii t de boabe. Ovăzul se cultivă pe 115,8 mii ha (1965), cu frecvență mai mare în regiunile Cluj, Mureș-Autonomă Maghiară, Brașov și Banat; în 1965 s-au obținut 124,0 mii t. Orezul se cultivă pe 18,7 mii ha (1965), în regiunile mai călduroase și cu posibilități de irigații (Lunca Dunării, a Ialomiței și Cîmpia Banatului); în 1965 s-au obținut 45,8 mii t de boabe. *Leguminoasele pentru boabe* (mazăre, fasole, linte) se cultivă pe suprafețe restrînse (133,2 mii ha în 1965), în ogor propriu în zonele de cîmpie, precum și intercalate (fasolea) în alte culturi; dintre leguminoase, cea mai mare răspîndire o are mazărea (98,9 mii ha în 1965, de pe care s-au obținut 123,4 mii t), mai ales în regiunile București, Oltenia și Dobrogea, și fasolea (27,0 mii ha în 1965, de pe care s-au obținut 77,8 mii t), cu frecvență mai mare în regiunile București, Bacău, Iași. *Plantele tehnice* (sfeclă de zahăr, floarea-soarelui, cînepă, in, rapiță, tutun etc.) s-au extins mult ca suprafață, ajungînd la 835,3 mii ha în 1965, adică 8,6% din totalul suprafeței cultivate (față de 252,5 mii ha, respectiv 2,7% din suprafața cultivată, cît era în 1938). Sfecla de zahăr s-a cultivat în 1965 pe 189,9 mii ha, cu frecvență mai mare în regiunile Banat, Mureș-Autonomă Maghiară, București, Suceava, Oltenia, Brașov și s-a obținut o producție de 3 275,2 mii t. Floarea-soarelui s-a cultivat în 1965 pe 462,0 mii ha, în special în regiunile București, Iași, Galați, Oltenia, Dobrogea, Suceava, Banat și s-a obținut

PRODUCŢIA PRINCIPALELOR PRODUSE AGRICOLE VEGETALE ÎN ANII 1934—1938, 1951—1955, 1956—1960, 1961—1965

— mii tone —

	media anilor			
	1934—1938	1951—1955	1956—1960	1961—1965
Cereale pentru boabe	8 015,7	8 232,3	9 186,2	10 886,7
din care:				
grîu	2 629,9	3 121,2	3 300,2	4 320,7
porumb	4 055,5	3 934,9	5 027,6	5 852,7
Leguminoase boabe	251,9	183,6	164,0	214,5
din care:				
mazăre	37,7	83,2	46,4	119,4
fasole[1]	204,4	95,2	113,1	91,3
Floarea-soarelui[1]	48,4[2]	265,7	362,9	503,8
Sfeclă de zahăr	392,5	1 405,6	2 427,8	2 866,5
Cartofi[1]	1 317,8	2 351,5	2 883,2	2 599,7
Legume[3]	...	1 590,1	1 523,6	1 657,1
Fructe	...	590,0	813,2	905,4

...lipsă date

[1] inclusiv producţia culturii intercalate

[2] în ogor propriu

[3] inclusiv producţia culturii succesive

o producţie de 564,0 mii t. Cînepa pentru fuior se cultivă în majoritatea regiunilor din Transilvania şi din nordul Moldovei şi a ocupat, în 1965, o suprafaţă de 21,2 mii ha, inul pentru fuior (22,8 mii ha în 1965) în depresiunile intramontane din Transilvania, ricinul în regiunile Bucureşti, Oltenia şi Banat, cicoarea în regiunea Braşov, iar tutunul mai ales în regiunile Bucureşti, Oltenia, Banat, Braşov etc. *Legumicultura* se practica în 1965 pe 498,2 mii ha. Cel mai mare bazin legumicol se află în jurul oraşului Bucureşti, specializat în producţia de cartofi timpurii, roşii, ceapă, varză şi ardei. Alte bazine legumicole s-au format în jurul oraşelor Timişoara, Arad, Oradea, Cluj, Hunedoara, Deva, Braşov, Tg.-Mureş, Iaşi, Bacău, Galaţi, Brăila, Craiova, Ploieşti, Constanţa, Suceava etc. Suprafaţa totală cultivată cu cartofi a fost în 1965 de 297,6 mii ha, de pe care s-au obţinut 2 194,7 mii t, principalele producătoare fiind regiunile Braşov şi Mureş-Autonomă Maghiară, care dau aproape 40% din producţia ţării. O mare dezvoltare a luat-o cultura legumelor timpurii, care au dat producţii anuale de 25—30 mii kg/ha. Au fost construite complexe legumicole cu sere de tip universal. *Plantele de nutreţ* s-au cultivat în 1965 pe 1 339,0 mii ha, cu mari întinderi ocupate cu lucernă, trifoi, borceag, porumb pentru însilozare, culturi anuale pentru masă verde etc. *Viticultura* se practică pe teritoriul **R.** din cele mai vechi timpuri. În anii puterii populare au fost extinse suprafeţele cultivate, concomitent cu folosirea unor soiuri mai valoroase. Suprafaţa cultivată cu vii a fost în 1965 de 242,2 mii ha, de pe care s-a obţinut o producţie de 921,3 mii t de struguri, **R.** situîndu-se, ca suprafaţă, pe locul 8 şi ca producţie pe locul 7 în lume. Cele mai renumite zone viticole sînt: Odobeşti-Panciu, Dealu-Mare, Drăgăşani, Tîrnave şi Şiria-Păuliş. Mari suprafeţe viticole se găsesc în zona subcarpatică (Coteşti, Jariştea, Odobeşti, Panciu etc.), în Podişul Transilvaniei (Mediaş, Crăciunel, Aiud, Alba-Iulia, Ţigmandru etc.), în Piemontul Getic (Drăgăşani etc.), în Podişul Moldovei (Nicoreşti, Iaşi, Cotnari), în Piemonturile Vestice (Şiria, Pîncota etc.), în Cîmpia Olteniei (Segarcea) şi în Dobrogea (Basarabi-Murfatlar, Isaccea, Niculiţel etc.). Recolta de struguri este formată din soiuri care asigură producerea unor vinuri de calitate superioară, spumoase, licoroase, aromate etc. precum şi din struguri de masă de calitate superioară. Pentru valorificarea superioară a strugurilor au fost construite complexe moderne de vinificaţie la Tohani, Valea Călugărească, Coteşti şi au fost lărgite şi modernizate instalaţiile existente. *Pomicultura*, bucurîndu-se de condiţii pedoclimatice şi de relief favorabile, cultivă circa 600 de soiuri de pomi, dintre care 380 soiuri autohtone. Livezile şi pepinierele pomicole ocupau în 1965 o suprafaţă de 348,7 mii ha. Din totalul pomilor fructiferi, în 1965, prunii reprezentau circa 60%, după ei urmînd merii, cireşii şi vişinii, perii, nucii, caişii etc. Livezile ocupă mari suprafeţe în zona Subcarpaţilor Meridionali (mai ales între valea Rîmnicului şi valea Jiului), unde predomină prunii (în proporţie de 80%), în Depresiunea Almăjului, culoarul Caransebeş-Mehadia, Dealurile Lipovei, în zona piemontană de la poalele Munţilor Oaş şi Gutîi (unde predomină merii), în Podişul Dobrogii (mai ales cireşii, vişinii şi caişii), în Delta Dunării (în special piersici şi gutui), în Podişul Moldovei (în special pruni şi apoi meri şi peri); în jurul marilor oraşe s-au creat „centuri pomicole" (Bucureşti, Craiova, Timişoara, Cluj, Iaşi etc.). În 1965 s-au obţinut de pe întreaga suprafaţă pomicolă 1 134,6 mii de tone fructe, din care aproape 50% a fost dată de principalele regiuni producătoare de fructe: Argeş, Ploieşti, Banat şi Oltenia.

Creşterea animalelor dispune de o bogată şi variată bază furajeră. Folosirea pe scară tot mai largă a condiţiilor naturale favorabile pentru mărirea bazei furajere, trecerea la creşterea intensivă a animalelor, organizarea asistenţei veterinare ş.a. au avut ca rezultat creşterea efectivului de animale şi sporirea continuă a ponderii raselor superioare, precum şi creşterea producţiei animale. Bovinele sînt răspîndite pe tot cuprinsul ţării, numărul lor fiind, la începutul anului 1966, de 4 935 mii, din care 2 008 mii

NUMĂRUL ANIMALELOR
(efectivul la începutul anului)

mii capete

	1938	1951	1959	1965	1966
Bovine	3 653	4 502	4 394	4 756	4 935
Porcine	2 761	2 197	4 008	6 034	5 365
Ovine	10 087	10 222	10 662	12 734	13 125
Caprine	364	498	446	744	807
Cabaline	1 581	1 002	1 223	689	689

vaci şi bivoliţe; după numărul bovinelor, **R.** ocupa locul 8 în Europa şi locul 17 în lume în 1964–1965. Cea mai mare frecvenţă se înregistrează în zona Subcarpaţilor Meridionali (între valea Prahovei şi valea Motrului), în sud-vestul Podişului Transilvaniei, în partea de nord a Subcarpaţilor de la Curbură, în depresiunile intramontane (Maramureş, Ţara Bîrsei etc.). Porcinele au un efectiv în continuă creştere, numărul lor fiind la începutul anului 1966 de 5 365 mii; în 1964–1965, la porcine, **R.** ocupa locul 9 în Europa şi locul 15 în lume. Cel mai mare număr de porcine se înregistrează în regiunile Bucureşti, Banat, Braşov, Oltenia, Suceava, Galaţi, Crişana. Ovinele sînt răspîndite în toate regiunile ţării, efectivul lor fiind la începutul anului 1966 de 13 125 mii, din care 9 852 mii oi şi mioare; numărul oilor cu lînă fină şi semifină era de 7 271 mii; la ovine, **R.** ocupă locul 3 în Europa şi locul 11 în lume. Cea mai mare frecvenţă a ovinelor se înregistrează în regiunile Dobrogea, Bucureşti, Oltenia, Galaţi, Banat, Cluj, Iaşi, Braşov. Cabaline se cresc în toată ţara, dar mai ales în regiunile Bucureşti, Banat, Crişana, Suceava, Braşov, Galaţi, numărul lor total fiind la începutul anului 1966 de 689 mii. *Avicultura* se practică în toate regiunile ţării, numărul total al păsărilor crescute fiind, la începutul anului 1966, de 40 085 mii; cel mai mare număr s-a înregistrat în regiunile Bucureşti, Ploieşti, Dobrogea, Galaţi, Banat. *Apicultura*, una dintre vechile ocupaţii ale poporului român, cunoaşte o dezvoltare din ce în ce mai largă; numărul familiilor de albine era la începutul anului 1966 de 916 mii, cu răspîndire mai mare în regiunile Banat, Oltenia şi Bucureşti, care deţin circa 30% din efectivul total. *Sericicultura* se practică de multă vreme, cele mai importante regiuni producătoare de gogoşi de mătase fiind Oltenia, Bucureşti, Argeş, Ploieşti şi Banat. *Piscicultura şi pescuitul.* Fondul piscicol al **R.** era în 1964 de 700 mii ha. Principalul bazin piscicol al ţării îl constituie Dunărea, îndeosebi zona deltei sale. Pentru pescuit, o mare importanţă au şi apele teritoriale marine ale ţării. Pescuitul fluvial şi maritim dispune de o flotă modernă, creată de către stat. Din 1964 flota piscicolă a început să fie dotată cu vase moderne pentru pescuitul oceanic. Porturile piscicole cele mai importante din ţară se află la Tulcea şi la Sulina. În vederea dezvoltării intensive a pisciculturii au fost amenajate staţiuni piscicole de reproducere, staţiuni piscicole experimentale, stăvilare pentru reţinerea apei în bălţi, s-au întreprins măsuri de populare a rîurilor cu peşti; s-au amenajat heleşteie sistematice (în 1965 suprafaţa acestora era de peste 500 ha), iazuri (în 1965 circa 2 500 ha), profilate mai ales pentru creşterea crapului, staţiuni de creştere a păstrăvului şi lostriţei etc.

PRODUCŢIA AGRICOLĂ ANIMALĂ

	U.M.	1938	1950	1959	1965
Carne[1] total	mii tone greut. vie	763	644	903	1 116
din care:					
– de porc	„	326	214	356	454
Lapte[2] total	mii hl.	21 575	22 930	30 660	32 518
din care:					
– de vacă şi bivoliţă	„	17 600	18 931	27 100	28 831
Lînă total	tone	15 130	15 600	21 000	25 410
din care:					
– fină şi semifină	„	...	...	9 500	16 608
Ouă	mil. buc.	1 354	1 100	2 160	2 630

---

[1] Prăsila şi sporul în greutate vie

[2] Lapte de vacă şi bivoliţă (inclusiv consumul viţeilor) şi lapte de oaie muls

... Lipsă date

SILVICULTURA

Pădurile reprezintă una dintre resursele naturale cu un rol deosebit în dezvoltarea economiei **R.** Fondul forestier ocupă 6 378 mii ha (26,8% din suprafaţa totală a ţării), situîndu-se sub raportul volumului de masă lemnoasă pe locul al patrulea în Europa. În pădurile **R.** cresc peste 70 de specii de arbori, cele mai răspîndite fiind pădurile de fag (1 986 mii ha), de răşinoase (1 419 mii ha) şi de stejar (1 178 mii ha). Aproximativ 61% din suprafaţa fondului forestier se află în zona de munte, 29% în zona de deal şi 10% în zona de cîmpie. În anii dezvoltării planificate a economiei naţionale s-au împădurit terenurile folosite neraţional în trecut, suprafeţele dezgolite, poienile etc.; în perioada 1960–1965 s-a împădurit o suprafaţă de 436 589 ha. Volumul mediu de masă lemnoasă la hectar este de circa 200 m³, de 2–4 ori mai mare decît cel existent în majoritatea ţărilor din Europa, depăşind cu mult media mondială, care este de 110 m³ la hectar. Ca urmare, în ceea ce priveşte volumul de masă lemnoasă care revine pe un locuitor, România se situează printre primele ţări producătoare de lemn din lume.

TRANSPORTURILE

În **R.** s-a creat un sistem unic al căilor de transport şi comunicaţie. Distribuirea teritorială a căilor şi mijloacelor de comunicaţie a fost mult îmbunătăţită. Paralel cu construirea de noi şosele şi căi ferate, are loc perfecţionarea întreţinerii şi modernizării mijloacelor de comunicaţie existente. *Căile ferate* aveau în 1965 o lungime totală a reţelei de 10 979 km, densitatea la 1 000 km² fiind de 46,2. Punctul central al reţelei de căi ferate este oraşul Bucureşti. Este în plină desfăşurare acţiunea de modernizare a transporturilor feroviare prin dotarea cu locomotive diesel şi electrice, prin electrificarea unor linii, mecanizarea şi automatizarea proceselor de exploatare etc. Ponderea tracţiunii cu locomotive diesel-electrice în volumul total al transporturilor era de 40% în 1965. Volumul mărfurilor transportate pe căile ferate între anii 1951 şi 1965 a sporit de 3,3 ori, iar numărul călătorilor transportaţi de 2,25 ori. În 1965 intensitatea transporturilor feroviare pe un km de linie în exploatare a fost de 2 822 mii tone-km la mărfuri şi 1 233 mii călători-km, faţă de 597,5 mii tone-km şi 530,1 mii călători-km în 1938. Productivitatea muncii în transporturile feroviare a sporit în perioada 1951—1965 de 2,1 ori. *Drumurile şi şoselele* au fost mult dezvoltate, ajungînd în 1965 la o lungime totală de 75 939 km, din care 8 863 reprezintă drumuri şi şosele modernizate (faţă de numai 1 180 km în 1945). Transporturile auto au devansat în ultimii ani celelalte forme de transport. Volumul mărfurilor transportate cu mijloace auto a crescut între 1951—1965 de peste 125 de ori, iar numărul călătorilor transportaţi cu mijloace auto de circa 15 ori, ponderea transporturilor auto ajungînd în 1965 la 51,0% din volumul total al mărfurilor transportate, faţă de numai 2,7% în 1950. *Transportul maritim şi fluvial* este favorizat de ieşirea la Marea Neagră şi de prezenţa Dunării în limitele ţării pe o lungime de 1 075 km. Portul maritim cel mai important este Constanţa, extins în ultimii ani, modernizat şi dotat cu mijloace tehnice perfecţionate de încărcare şi descărcare. Porturi fluvio-maritime: Galaţi, Brăila, Tulcea. Volumul mărfurilor transportate pe cale maritimă a sporit între 1951 şi 1965 de peste 7,5 ori, iar cel al călătorilor transportaţi pe aceeaşi cale de peste 1,8 ori. Principalele porturi fluviale sînt: Turnu-Severin, Turnu-Măgurele, Giurgiu, Oltenița, Călăraşi. Cea mai mare parte a transportului fluvial se realizează pe Dunăre. În 1965 volumul mărfurilor transportate pe cale fluvială a sporit faţă de 1950 de aproape 2,6 ori, iar numărul călătorilor de 3,4 ori. *Transporturile aeriene* s-au dezvoltat prin creşterea parcului de avioane, mărirea numărului şi lungimii liniilor aeriene, construirea şi dotarea de aeroporturi cu aparatură modernă. Aeroportul central de la Bucureşti-Băneasa leagă liniile interne şi cele internaţionale ale **R.** Numeroase linii aeriene leagă Bucureştiul de principalele oraşe ale ţării. În 1965 numărul călătorilor transportaţi pe calea aerului a fost de 9,5 ori, iar volumul mărfurilor transportate de aproape 2 ori mai mare decît în 1950. *Telecomunicaţii.* Reţeaua unităţilor de poştă, telegraf şi telefon a sporit de la 1 579 în 1950 la 6 096 în 1965. Alături de aceasta, înzestrarea telecomunicaţiilor cu utilaje moderne a asigurat o creştere continuă a activităţii lor. În cincinal, transporturile şi telecomunicaţiile vor cunoaşte o mare dezvoltare. Investiţiile alocate în această perioadă reprezintă 32,2 miliarde de lei, respectiv de 1,89 ori mai mult decît în perioada 1961—1965. Se va continua dezvoltarea şi modernizarea bazei tehnice-materiale. În 1970 tracţiunea diesel şi electrică va ajunge aproximativ la 80% din întregul trafic feroviar. Se prevede dezvoltarea parcului auto de folosinţă generală şi modernizarea a 2 900 km de drumuri. Volumul total al transporturilor de mărfuri cu mijloace de deservire generală va creşte pînă în 1970 cu 65%.

COMERŢUL INTERIOR

Reţeaua comerţului interior este organizată în întreprinderi

PRINCIPALII INDICATORI AI DEZVOLTĂRII COMERŢULUI INTERIOR

	1950	1959	1965
Vînzările de mărfuri cu amănuntul (mil. lei preţurile fiecărui an)	**13 900**	**36 217**	**67 648**
Comerţ socialist	12 300	36 117	67 648
— de stat	8 121	23 652	44 188
— cooperatist	4 179	12 465	23 460
Comerţ particular	1 600	100	—
din total comerţ socialist:			
— Mărfuri alimentare	3 902	13 041	24 905
— Alimentaţia publică	876	3 751	7 885
— Mărfuri nealimentare	7 522	19 325	34 858
din total comerţ socialist:			
— Urban	9 337	26 955	51 027
— Rural	2 963	9 162	16 621
Unităţile comerciale cu amănuntul şi de alimentaţie publică (la sfîrşitul anului)	**65 795**	**51 518**	**53 371**
— Comerţ socialist	27 567	50 322	53 371
— de stat	7 762	24 783	24 550
— cooperatist	19 805	25 539	28 821
— Comerţ particular	38 228	1 196	—
Numărul mediu scriptic al salariaţilor din comerţul interior (mii)	**141,7**	**252,1**	**292,8**
din care:			
— personal operativ şi muncitori (mii)	72,0	199,8	232,4

de stat, care deţin 65,3%, şi întreprinderi cooperatiste, care deţin 34,7% din volumul desfacerii mărfurilor cu amănuntul. Volumul desfacerii de mărfuri prin comerţul socialist a crescut în 1965 de 4,8 ori faţă de 1950 şi de 1,9 ori faţă de 1959; în totalul vînzărilor cu amănuntul, mărfurile alimentare deţineau în 1965 o pondere de 36,8%, cele nealimentare 51,5%, iar alimentaţia publică 11,7%. Au crescut în mod deosebit vînzările la mărfurile nealimentare, şi în special la mobilă (40 de ori), la articole metalochimice şi electrotehnice (6,4 ori). S-au obţinut realizări importante în dezvoltarea, diversificarea şi modernizarea reţelei comerciale, prin construirea de noi complexe comerciale şi renovarea a numeroase unităţi existente, prin introducerea unor utilaje perfecţionate, a unor forme avansate de desfacere a mărfurilor etc. Numai în perioada 1959—1965 au fost construite şi date în funcţiune aproape 5400 de magazine şi unităţi de alimentaţie publică, precum şi noi depozite.

COMERŢUL EXTERIOR

Din 1948 comerţul exterior al **R.** constituie monopol de stat. Schimburile comerciale externe au cunoscut o dezvoltare ascendentă susţinută şi o diversificare continuă. În perioada 1951—1959 volumul comerţului exterior a crescut de 2,25 ori, iar în perioada 1961—1965 de 2,1 ori. Principala trăsătură a structurii exportului constă în creşterea ponderii produselor industrializate; mărfurile furnizate de industrie au ajuns să constituie în 1965 peste patru cincimi din export, cuprinzînd produse cu un grad tot mai înalt de prelucrare industrială, cu caracteristici tehnice şi calitative ridicate. O pondere tot mai mare în cadrul exportului o au produsele industriei constructoare de maşini şi de prelucrare a metalelor, precum şi ale industriei chimice. **R.** exportă: maşini-unelte, vagoane, locomotive, motoare şi transformatoare electrice; conductori electrici; lingouri, ţevi şi profile de oţel, zinc, plumb; maşini şi instalaţii complete pentru industria petrolieră, chimică şi petrochimică, metalurgică, energetică, minieră, a materialelor de construcţie, a lemnului, alimentară; tractoare şi maşini agricole, autocamioane, nave şi ambarcaţii; variate produse petroliere; produse chimice, ca: sodă caustică, cauciuc sintetic, carbid, fenol, negru de fum, solvenţi şi coloranţi organici, detergenţi, lacuri şi vopsele, îngrăşăminte azotoase, insecticide, mase plastice, celuloză, medicamente; cherestea, diferite plăci şi placaje, mobilă; materiale de construcţie; textile, covoare, încălţăminte; cereale, sare, fructe şi legume, vinuri şi băuturi alcoolice, carne şi animale vii, diferite conserve, zahăr, ulei, dulciuri; cărţi, hîrtie, produse de artizanat etc. În ce priveşte importul, acesta este orientat cu precădere

DINAMICA COMERŢULUI EXTERIOR

1950 = 100

— în procente —

	1959	1965
Total comerţ exterior	**225**	**478**
— Export	246	519
— Import	206	442

STRUCTURA COMERŢULUI EXTERIOR PE GRUPE DE MĂRFURI ÎN ANII 1950, 1959, 1965

— procente —

	1950	1959	1965
Total comerţ exterior			
Export	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Import	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Maşini şi utilaje pentru producţie			
export	4,2	15,0	18,5
import	37,1	32,4	39,0
Combustibil, materii prime minerale, metale			
export	33,8	45,7	25,3
import	24,8	35,3	32,4
din care: produse petroliere			
export	30,1	34,1	12,6
import	...	...	...
Produse chimice, îngrăşăminte, cauciuc			
export	1,7	2,3	6,5
import	4,5	7,1	6,3
Materiale de construcţii şi accesorii			
export	4,4	3,2	3,4
import	1,1	1,1	1,4
Materii prime de provenienţă vegetală şi animală (în afară de cele alimentare)			
export	29,7	16,4	14,1
import	21,5	15,2	11,1
Animale vii (în afară de cele pentru tăiere)			
export	*	*	*
import	*	0,2	*
Materii prime pentru producţia mărfurilor alimentare			
export	10,8	4,4	7,3
import	0,5	1,7	0,7
Mărfuri alimentare			
export	14,1	7,6	13,9
import	0,3	3,3	2,4
Mărfuri industriale de larg consum			
export	1,3	5,4	11,0
import	10,2	3,7	6,7

... Lipsă date

* Sub 0,1

spre asigurarea de materii prime, materiale și echipament tehnic modern necesar economiei naționale. **R.** importă: minereu de fier, cărbune, cocs, materiale refractare, fontă, feroaliaje, diferite oțeluri, metale neferoase; cabluri electrice, mașini-unelte, echipament și instalații industriale complete, produse tehnice, mijloace de transport, cauciuc natural, îngrășăminte fosfatice, coloranți, acizi, catalizatori, reactivi, cianuri, medicamente etc. În cadrul comerțului exterior, un rol principal ocupă relațiile de colaborare și schimburile reciproce cu țările socialiste. **R.** promovează de asemenea relații de colaborare economică cu toate țările, indiferent de orînduirea lor socială, pe baza principiilor avantajului reciproc, neamestecului în treburile interne, respectării independenței și suveranității naționale. În 1965 **R.** a întreținut relații comerciale cu peste 100 de țări (față de 29 în 1948). Ponderea principală în cadrul schimburilor economice și comerciale externe ale **R.** revine țărilor socialiste (65% în 1965). Din cadrul țărilor socialiste, partenerii principali ai **R.** sînt: U.R.S.S., R.S. Cehoslovacă, R.D. Germană, R.P. Polonă și R.P. Ungară. O pondere însemnată revine schimburilor economice și comerciale cu țările capitaliste dezvoltate industrial, și îndeosebi cu R.F. Germană, Italia, Anglia și Franța. **R.** acordă de asemenea o mare atenție stabilirii și dezvoltării legăturilor economice cu țările aflate în curs de dezvoltare. În 1970 volumul total al comerțului exterior urmează să fie cu 50—55% mai mare decît în 1965. În același an, din totalul exportului circa 90% vor reprezenta mărfurile industriale, iar din acestea aproape jumătate vor fi produse ale industriei constructoare de mașini și chimiei.

SISTEMUL FINANCIAR BANCAR ȘI CIRCULAȚIA BĂNEASCĂ

Sistemul financiar al Republicii Socialiste România are ca verigi: bugetul de stat, finanțele întreprinderilor și organizațiilor economice de stat și cooperatiste, asigurările sociale de stat, asigurările de stat de bunuri și persoane și creditul. Bugetul de stat, aprobat anual de către Marea Adunare Națională, este veriga principală a sistemului financiar, asigurînd resursele bănești necesare îndeplinirii funcțiilor statului. Sistemul bugetului de stat cuprinde, pe lîngă bugetul republican, și bugetele organelor locale ale puterii de stat (sfaturile populare), ale căror venituri proprii reprezintă 5,9% din totalul veniturilor statului și 34,1% din totalul cheltuielilor lor; diferența se acoperă prin dotație din bugetul republican. Finanțele întreprinderilor și organizațiilor economice sînt folosite pentru organizarea rațională a producției și în general pentru asigurarea reproducției lărgite. Asigurările sociale de stat se ocupă de formarea și de folosirea fondului bănesc (administrat de sindicate) destinat satisfacerii nevoilor materiale ale salariaților în caz de pierdere a capacității de muncă sau de bătrînețe. Asigurările de stat de bunuri și persoane se înfăptuiesc de către Administrația Asigurărilor de Stat (A.D.A.S.). Veriga principală a sistemului bancar este *Banca Națională* a Republicii Socialiste România. Alte instituții financiare-bancare importante: Banca de investiții și Casa de economii și consemnațiuni (C.E.C.). Unitatea monetară a Republicii Socialiste România este leul: moneda divizionară este banul; un leu=100 de bani. În 1965 se aflau în circulație: bancnote emise de Banca Națională a Republicii Socialiste România în cupiuri de 1, 3, 5, 10, 25 și 100 de lei, monede de 5, 10, 15 și 25 de bani, de 1 leu și 3 lei. Conținutul în aur al leului (stabilit la 1.II.1954) este de 0,148112 grame de aur fin. În raport cu aceasta, paritatea oficială cu un dolar S.U.A. este de 6,00 lei, cu o liră sterlină de 16,80 lei și cu o rublă de 6,67 lei.

NIVELUL DE TRAI

Dezvoltarea complexă și în ritm rapid a economiei naționale a asigurat creșterea venitului

EXECUȚIA BUGETULUI DE STAT AL REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

	1950		1959		1965	
	mil.lei	procente față de total	mil.lei	procente față de total	mil.lei	procente față de total
Venituri	**19 965,3**	**100,0**	**51 057,7**	**100,0**	**96 953,7**	**100,0**
Bugetul republican	19 193,9	96,1	46 849,4	91,8	91 199,7	94,1
Bugetele locale (venituri proprii)	771,4	3,9	4 208,3	8,2	5 754,0	5,9
Din bugetul republican:						
impozite pe circulația mărfurilor	8 510,2	44,3	15 408,5	32,9	28 701,2	31,5
cote-părți din beneficii	2 863,6	14,9	9 988,4	21,3	18 249,4	20,0
impozite pe veniturile populației	1 420,5	7,4	3 946,4	8,4	4 880,2	5,4
veniturile asigurărilor sociale de stat	1 059,8	5,5	3 048,9	6,5	5 930,4	6,5
Cheltuieli	**19 073,2**	**100,0**	**48 259,5**	**100,0**	**93 057,3**	**100,0**
din care:						
finanțarea economiei naționale	10 009,1	52,5	29 050,7	60,2	62 534,2	67,2
cheltuieli social-culturale	3 444,9	18,1	12 123,4	25,1	21 809,3	23,4
apărarea țării	3 246,4	17,0	3 445,8	7,1	4 734,9	5,1
administrația de stat	1 491,9	7,8	1 540,3	3,2	2 184,8	2,3

național; în perioada 1951—1965 acesta a crescut de 4,1 ori. În medie circa 1/4 din venitul național a fost repartizată pentru fondul de acumulare și 3/4 pentru fondul de consum. Sporirea salariilor nominale la toate categoriile de salariați, reducerea prețurilor de vînzare cu amănuntul la diferite mărfuri și a unor cote ale impozitului pe salarii a dus la creșterea salariului real, în perioada 1951—1965, de aproape 2,3 ori. Au fost mărite toate categoriile de pensii, fondul anual al acestora crescînd, în perioada 1950—1965, de peste 5 ori. Veniturile reale ale țărănimii s-au mărit în perioada 1950—1965 de 2,4 ori. Pe baza sporirii veniturilor bănești au avut loc creșterea și diversificarea volumului mărfurilor desfăcute populației, înregistrîndu-se importante schimbări în structura consumului. A crescut continuu consumul alimentar și s-a îmbunătățit structura acestuia. A crescut desfacerea produselor industriale nealimentare, manifestîndu-se tendința de sporire mai accentuată a cumpărărilor de produse de mai bună calitate și de folosință îndelungată destinate îndeosebi dotării și asigurării unui confort sporit al locuinței (mobilă, frigidere, televizoare, aparate de radio etc.). Cheltuielile făcute din bugetul statului pentru acțiuni social-culturale care sporesc veniturile populației atît direct, sub formă de pensii, burse, ajutoare bănești etc., cît și indirect, sub formă de servicii social-culturale puse la dispoziția populației în mod gratuit sau cu prețuri reduse, au crescut, în medie, pe locuitor de la 211 lei în 1950 la 1 146 de lei în 1965; în perioada 1951—1965 cheltuielile statului pentru nevoile social-culturale au reprezentat peste 176 de miliarde lei, totalul sumelor alocate în acest scop în 1965 întrecînd de 6,3 ori pe cele din 1950. Dezvoltarea construcțiilor de locuințe și creșterea gradului lor de confort au permis îmbunătățirea substanțială a condițiilor de locuit ale populației. În perioada 1951—1965 au fost construite din fondurile statului și ale organizațiilor cooperatiste 372 016 de apartamente, la care se adaugă 1 128 499 de case construite din fondurile proprii ale populației, îndeosebi în mediul rural. **R.** se situează pe unul din primele locuri din lume în privința ritmului mediu al construcțiilor de locuințe terminate. Chiriile reprezintă numai 3% din salariu. O atenție deosebită se acordă problemei sistematizării orașelor, urmărindu-se delimitarea zonelor orășenești industriale de zonele de locuit, precum și zonelor preorășenești a spațiilor verzi pentru odihnă și recreație etc. Sistematizarea accentuează trăsăturile fundamentale ale orașului de tip socialist, manifestat prin lichidarea contrastelor dintre cartierele centrale și cele de la periferie. Pe linia realizări sistematizării, a edificării unor mari complexe urbanistice, construirea de ansambluri arhitecturale, de încadrare a unor magistrale și piețe se îmbină cu construirea de microraioane orășenești. Peste 90% din locuințele construite din fondurile statului și ale organizațiilor cooperatiste fac parte din ansamblurile urbanistice dotate cu unități comerciale, social-culturale, sanitare și de învățămînt. Se acordă o atenție crescîndă și problemei sistematizării satelor. Îmbunătățirea continuă a situației materiale a fost însoțită și de creșterea nivelului cultural al populației. Analfabetismul a fost lichidat încă în perioada 1950—1955 (în anul 1944 existau peste 4 000 000 de analfabeți și semianalfabeți). Învățămîntul de toate gradele este gratuit și cunoaște o amplă dezvoltare. A fost generalizat învățămîntul de 8 ani. Manualele școlare se acordă gratuit tuturor elevilor. În perioada 1951—1965, din fondurile statului s-au cheltuit pentru nevoile învățămîntului peste 52 de miliarde lei. S-a dezvoltat baza materială a învățămîntului prin construcția an de an a unui mare număr de școli (numai în perioada 1960—1965 au fost date în folosință 26 000 săli de clasă), ca și prin construcția unor noi localuri și laboratoare, înzestrate cu utilaje și aparatură modernă destinate învățămîntului superior; de asemenea au fost construite noi cămine și cantine pentru elevi și studenți. Numărul elevilor din învățămîntul de cultură generală (clasele I—XI) a crescut de la 1 604 481 în anul școlar 1938/1939 la 3 347 076 în anul școlar 1965/1966, al celor din învățămîntul profesional de la 61 372 în anul școlar 1948/1949 la 182 391 în anul școlar 1965/1966, iar al studenților de la 48 676 în anul universitar 1948/1949 la 130 614 în anul 1965/1966. În 1965, la 10 000 de locuitori reveneau 1 759 de elevi în învățămîntul de cultură generală, 36 de elevi în învățămîntul tehnic și tehnic de maiștri, 96 de elevi în învățămîntul profesional și 68 de studenți. La fiecare 5 locuitori ai țării, unul studiază în învățămîntul de stat. În prezent 60% din numărul total al studenților și circa 67% din numărul elevilor din învățămîntul tehnic beneficiază de burse. Învățămîntul agrozootehnic de masă organizat în mediul rural cuprindea, în 1965/1966, circa 500 000 de persoane, organizate în circa 20 000 de cercuri agrozootehnice. S-a dezvoltat o vastă rețea de instituții culturale: teatre, cinematografe, instituții muzicale, biblioteci, case raionale de cultură, cămine culturale, cluburi etc. Între anii 1951 și 1965 numărul spectatorilor și al auditorilor la teatre și instituții muzicale a crescut de 2,4 ori, iar cel al spectatorilor la cinematografe de 3,9 ori. Numărul abonaților radio a ajuns în 1965 la 2 790 mii, iar cel al abonaților la televiziune la 501 mii. Statul acordă o atenție deosebită protecției muncii și ocrotirii sănătății poporului. Ziua de muncă a fost reglementată la 8 ore, iar pentru cei ce lucrează în condiții speciale, pentru femeile care alăptează și pentru adolescenți la 7—6 ore sau chiar mai puțin, cu salariul integral. Salariații beneficiază de concedii de odihnă plătite de la 12 la 24 de zile lucrătoare anual. Au fost îmbunătățite radical condițiile de muncă prin construirea de întreprinderi moderne, cu hale spațioase, prin dotarea întreprinderilor cu maşini perfecţionate, care uşurează considerabil efortul fizic al lucrătorilor, prin introducerea a numeroase dispozitive şi instalaţii de protecţie a muncii, îmbunătăţirea ventilaţiei şi a iluminatului, asigurarea electrosecurităţii, acordarea de echipament şi alimentaţie de protecţie etc. S-a dezvoltat reţeaua de asistenţă medicală în fabrici şi uzine, pe şantiere şi în celelalte unităţi de producţie. În **R.** asistenţa medicală este gratuită pentru toţi copiii pînă la 14 ani, pentru salariaţi, pensionari şi familiile lor, pentru elevi şi studenţi, pentru ţăranii cooperatori etc. Salariaţii beneficiază de concedii de boală plătite, iar femeile gravide şi mamele de concediu plătit pentru maternitate (52 de zile înainte şi 60 de zile după naştere). S-a dezvoltat reţeaua sanitară, îmbunătăţindu-se şi repartizarea teritorială a ei şi a personalului medico-sanitar. În 1965 numărul paturilor de asistenţă medicală era de 144 054, faţă de 33 763 în 1938. Un medic revine la 682 de locuitori, faţă de 1 895 de locuitori la cît revenea în 1938, **R.** situîndu-se din aceste puncte de vedere printre primele 10 ţări din lume; numărul cadrelor sanitare medii a ajuns la 77 819 în 1965. Se înfăptuiesc sistematic măsuri cu caracter profilactic şi preventiv prin dezvoltarea activităţii antiepidemice, prevenirea bolilor profesionale şi accidentelor de muncă. Un număr din ce în ce mai mare de persoane beneficiază de cură balneară şi de trimiteri la odihnă. În 1965 au fost trimişi la odihnă şi tratament în staţiuni balneoclimatice, tabere şi colonii de copii peste 720 335 de persoane. Creşterea venitului naţional în perioada 1966—1970 cu peste 47% va asigura sporirea sistematică a venitului întregii populaţii a ţării. Pînă în 1970 salariul real va creşte cu circa 25% faţă de 1965, veniturile reale ale ţărănimii calculate pe o persoană cu 20—25%. Din 1966 s-a trecut la organizarea unui sistem unic de pensionare a membrilor cooperativelor agricole. Începînd din ianuarie 1967 se vor majora pensiile de stat de toate categoriile, în medie cu 26%, introducîndu-se, totodată, un nou sistem de pensionare; în acest scop, statul va aloca anual fonduri suplimentare în valoare de 1 miliard 365 de milioane de lei. Se instituie, de asemenea, un sistem de pensii suplimentare acordate din fondurile constituite prin contribuţia personală a salariaţilor. În anul 1970, nivelul mediu al pensiei de bătrîneţe va fi cu 35% mai mare decît în 1965. Cheltuielile statului pentru acţiuni social-culturale vor ajunge în 1970 la 31 de miliarde lei, ceea ce va însemna aproximativ 5 000 de lei socotit pe o familie. Se va lărgi baza materială a învăţămîntului de toate gradele, se vor construi noi edificii de cultură, artă, spitale şi policlinici, 300 000 de apartamente din fondurile statului, la care se vor adăuga cele construite din fondurile populaţiei de la oraşe cu ajutorul statului, ca şi casele construite la sate din fondurile proprii ale ţărănimii.

ŞTIINŢA

În antichitate şi în evul mediu s-a închegat şi s-a dezvoltat un sistem de cunoştinţe în diferite domenii, ca matematica, astronomia, tehnica mineritului, a morăritului, medicina. În evul mediu, în Transilvania, s-a afirmat umanismul, iar spre sfîrşitul evului mediu, în toate cele trei ţări române, iluminismul. În sec. XVII—XVIII, s-au dezvoltat preocupările filologice şi istorice, legate de începuturile formării trăsăturilor constitutive ale naţiunii române; această epocă a produs spirite enciclopedice, ca Nicolaie Milescu, Constantin Cantacuzino, Dimitrie Cantemir. Activitatea Şcolii ardelene înscrie la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea pagini importante în istorie, filologie şi filozofie (S. Micu-Clain, Gh. Şincai, P. Maior, P. Iorgovici, I. Budai-Deleanu). La sfîrşitul sec. al XVIII-lea, chirurgul oftalmolog I. Piuariu-Molnar s-a bucurat de un renume european. Gheorghe Asachi (1813) şi Gheorghe Lazăr (1818) au pus bazele unui învăţămînt naţional şi au pregătit ingineri hotarnici. După abolirea regimului fanariot (1821), în Principatele dunărene începe o perioadă de intens pionierat cultural, de asimilare a culturii europene, în special a celei franceze. Epoca pregătirii revoluţiei burghezo-democratice din 1848 şi a înfiinţării statului naţional este dominată de gîndirea democrat-revoluţionară a lui N. Bălcescu. Figuri reprezentative din perioada prepaşoptistă şi paşoptistă sînt, în ştiinţele sociale, E. Poteca, I. Heliade-Rădulescu, C. Moroiu, D. Bojincă, A. Donici, Chr. Flechtenmacher, socialistul utopist T. Diamant, A. T. Laurian, M. Kogălniceanu, S. Bărnuţiu, G. Bariţiu, St. L. Roth, iar în ştiinţele naturii P. Vasici, I. Cihac, M. Zotta, Th. Stamati, I. Ionescu de la Brad, I. Baraş ş.a. În prima jumătate a sec. al XIX-lea matematicianul maghiar din Transilvania, J. Bolyai, pune, independent de Lobacevski şi de Gauss, bazele geometriei hiperbolice, neeuclidiene. Iau fiinţă o seamă de instituţii şcolare şi culturale importante: şcoala de la Sf. Sava din Bucureşti (1818), Societatea de medici şi naturalişti din Iaşi (1833), Academia Mihăileană din Iaşi (1835), Şcoala de medicină din Bucureşti (1856), Universitatea din Iaşi (1860) şi cea din Bucureşti (1864), Societatea de ştiinţe naturale (1865), Societatea literară română (1866, devenită în 1879 Academia Română), Universitatea maghiară din Cluj (1872), Şcoala naţională de poduri şi şosele din Bucureşti (1881, transformată în 1920 în Şcoala politehnică din Bucureşti). În a doua jumătate a secolului al XIX-lea se extind în ţară relaţiile capitaliste, începe să se dezvolte industria. Creşte treptat ponderea ştiinţelor naturii şi a celor aplicate, a cercetărilor privind sursele naturale ale teritoriului nostru. În perioada anterioară cuceririi independenţei de stat (1877) se afirmă fizicianul şi matematicianul E. Bacaloglu, chimistul Alexe Marin, medicii N. Kretzulescu şi C. Davila, fondatorul învăţămîntului superior medical. Geologii Gr. Ştefănescu şi Gr. Cobălcescu (autorul primului tratat românesc de geologie) sînt primii darvinişti militanţi în ţara noastră. În ştiinţele sociale îşi desfăşoară activitatea filologul T. Cipariu, marele lingvist şi istoric B.P. Hasdeu, istoricii E. Hurmuzaki şi Al. Papiu-Ilarian, arheologul Al. Odobescu, economiştii I. Ghica, D. Pop-Marţian, P.S. Aurelian, filozoful şi esteticianul T. Maiorescu şi marele filozof materialist V. Conta. Printre jurişti s-au remarcat C. Brăiloiu, C. Bozianu, G. Costaforu şi V. Boerescu. În a doua jumătate a sec.al XIX-lea, burghezia, aflată în plină ascensiune, este interesată în dezvoltarea economiei naţionale, în folosirea ştiinţei şi tehnicii în producţie. Dezvoltarea economiei, a învăţămîntului şi culturii a întărit procesul de formare a intelectualităţii, care, cu toate contradicţiile sale, a jucat un rol de seamă în viaţa social-politică a ţării. În ultimul sfert al sec. al XIX-lea încep cercetările ştiinţifice originale în universităţi şi se formează şcolile noastre naţionale în diferite domenii ale ştiinţei. Concomitent începe pătrunderea marxismului în cultura noastră. O serie de reprezentanţi ai mişcării socialiste, ca Ioan Nădejde, dr. Şt. Stîncă, Raicu Ionescu-Rion ş.a., abordează probleme ale revoluţiei social-politice a României în lumina socialismului ştiinţific. C. Dobrogeanu-Gherea, unul dintre cei mai proeminenţi gînditori socialişti din acea vreme, desfăşoară o vastă activitate teoretică, de mare însemnătate pentru dezvoltarea ştiinţelor sociale în România. Ştiinţa românească începe să aducă o contribuţie de seamă la patrimoniul ştiinţei universale, iar unele dintre descoperirile noastre dobîndesc o largă notorietate internaţională. N. Teclu studiază arderea şi realizează becul care îi poartă numele, precum şi alte invenţii, C. Miculescu efectuează o determinare precisă a echivalentului mecanic al caloriei (1891), iar D. Hurmuzescu descoperă efectul ionizant al radiaţiei X (1896). Inginerul român Anghel Saligny construieşte podul de la Cernavodă (1890—1895), pe atunci cel mai lung din Europa (3 850 m), şi primele silozuri de beton armat. Traian Vuia efectuează, în 1906, prima ridicare de la sol a unui avion cu mijloacele proprii de bord ale aparatului, H. Coandă concepe şi pilotează, în 1910, primul avion cu reacţie din lume, iar Aurel Vlaicu obţine succese însemnate în tehnica aviatică. G. Constantinescu realizează primele construcţii de beton armat din ţară şi, începînd din 1912, creează o nouă ramură ştiinţifică, sonicitatea. Lazăr Edeleanu elaborează, în 1908, procedeul rafinării petrolului cu bioxid de sulf lichid, introdus ulterior în toată lumea. Elie Radu introduce la noi betonul armat în construcţia de poduri. Se pun bazele şcolii matematice româneşti. Contribuţii de seamă aduc Spiru Haret, C. Gogu, N. Coculescu, întemeietorul Observatorului astronomic din Bucureşti (mecanica cerească), A. Davidoglu (ecuaţii cu derivate parţiale), D. Emmanuel (teoria funcţiilor de o variabilă complexă) ş.a. În 1895 a luat fiinţă „Gazeta matematică". În domeniul chimiei se remarcă P. Poni şi C.I. Istrati, fondatori ai şcolii româneşti de chimie, cercetători ai bogăţiilor naturale ale ţării (petrolul, sarea etc.). În geologie se afirmă Sabba Ştefănescu, în hidrogeologie M. Drăghiceanu, în botanică D. Brîndză, fondatorul Institutului botanic şi al grădinii botanice din Bucureşti, iar în mineralogie, V. Buţureanu. Medicina românească este ilustrată de cîteva somităţi cu renume mondial: dr. Victor Babeş, promotor al seroterapiei şi, împreună cu V. Cornil, autor al primului tratat de bacteriologie din lume (1885), dr. Ion Cantacuzino, fondatorul şcolii române de microbiologie şi medicină experimentală, şi dr. Gh. Marinescu, fondatorul şcolii noastre de neurologie. Medicina românească a mai fost ilustrată de dr. Constantin I. Parhon, unul dintre creatorii endocrinologiei şi autor, împreună cu M. Goldstein, al primului tratat de endocrinologie din lume (1909), de chirurgul Thoma Ionescu, de dr. C. Levaditi, unul dintre fondatorii inframicrobiologiei, de fiziologul I. Athanasiu ş.a. În biologie au desfăşurat o activitate de cercetare şi popularizare meritorie dr. N. Leon (parazitologie), Gr. Antipa (hidrobiologie), Şt. C. Michăilescu, P. Bujor, D. Voinov (citologie), Em. Teodorescu, I. Borcea ş.a. E. Racoviţă a creat în 1907 biospeologia. Majoritatea naturaliştilor români s-au situat pe poziţiile materialismului ştiinţific-naturalist, au fost adepţii evoluţionismului şi darvinismului. S. Mehedinţi şi Gh. Vîlsan au întemeiat geografia ştiinţifică românească. În geografia economică se afirmă Şt. Popescu şi G. Arghirescu. Ludovic Mrazec, fondatorul Institutului geologic (1906), Gh. Munteanu-Murgoci, I. Simionescu, I. Popescu-Voiteşti şi Sava Athanasiu şi-au cîştigat merite deosebite în domeniul geologiei. Mulţi dintre aceşti savanţi îşi vor continua activitatea strălucită pînă în pragul perioadei interbelice. O amploare deosebită cunoaşte şcoala noastră de filologie, reprezentată de savanţi ca B.P. Hasdeu, M. Gaster, Al. Lambrior, H. Tiktin, Al. Philippide, L. Şăineanu, I. Bianu, O. Densusianu, I.-A. Candrea, Sextil Puşcariu, Th. Capidan, Pericle Papahagi ş.a., precum şi şcoala noastră de istorie, reprezentată de D. Onciul, Gr. Tocilescu, I. Bogdan şi îndeosebi de A. D. Xenopol, istoric şi filozof al istoriei de renume mondial. Se consacră R. Rosetti şi C. Giurescu, iar N. Iorga şi V. Pârvan dobîndesc o mare notorietate internaţională. În filozofie şi sociologie se remarcă C. Dimitrescu-Iaşi, gînditor materialist. Activează filozofii C. Rădulescu-Motru (fondatorul învăţămîntului ştiinţific al psihologiei şi, împreună cu N. Vaschide, iniţiatorul psihologiei experimentale în ţara noastră), D.

Drăghicescu şi P.P. Negulescu. În ştiinţa dreptului se consacră C. Dissescu, Toma Stelian, Şt. Longinescu, Matei Cantacuzino, D. Alexandrescu, I. Tanoviceanu, N. Titulescu ş.a. În perioada dintre cele două războaie mondiale, în ciuda îngustimii bazei materiale şi a condiţiilor social-politice defavorabile, ştiinţa românească a obţinut în toate domeniile rezultate superioare prin strădania multor savanţi din generaţia mai veche, care şi-au dat acum operele fundamentale, şi prin contribuţia a numeroşi savanţi mai tineri, care se consacră în această perioadă. Şcolile ştiinţifice tradiţionale se întăresc. Iau fiinţă noi instituţii ştiinţifice universitare şi ale Academiei, laboratoare, staţiuni experimentale, societăţi ştiinţifice, publicaţii de specialitate etc. În matematici îşi încununează activitatea Gh. Ţiţeica (geometrie diferenţială), D. Pompeiu (ecuaţii cu derivate parţiale, mecanică), Tr. Lalescu (ecuaţii integrale). Se consacră S. Stoilov (funcţii de o variabilă complexă), A. Myller (geometrie centro-afină), V. Vâlcovici (mecanică), Th. Angheluţă (ecuaţii integrale), O. Onicescu (teoria probabilităţilor), G. Sudan (teoria numerelor), O. Mayer (spaţii proiective). În domeniul astronomiei şi seismologiei au contribuţii de seamă C. Popovici, Gh. Demetrescu, C. Pîrvulescu. În fizică au obţinut realizări importante Şt. Procopiu, Eugen Bădărău, Horia Hulubei, Theodor V. Ionescu ş.a. În chimie s-au ilustrat G.G. Longinescu, Gh. Spacu, creatorul chimiei combinaţiilor complexe, Petre Bogdan (chimia fizică), N. Costăchescu (chimia anorganică şi analitică), A. Ostrogovici, A. Obregia, C.V. Gheorghiu, Şt. Minovici şi Dan Rădulescu (chimia organică). În biologie se consacră noi savanţi de prestigiu, ca Traian Săvulescu, Gh. Ionescu-Şişeşti, întemeietorul Institutului de cercetări agronomice, Al. Borza ş.a. Se elaborează monografii cu caracter general asupra faunei şi florei României, precum şi monografii speciale. În geologie se afirmă Gh. Macovei, I. Atanasiu ş.a. Şcoala geografică îşi lărgeşte activitatea sub conducerea lui S. Mehedinţi, care publică opera sa fundamentală „Terra" (2 vol., 1931). Se afirmă A. Dimitrescu-Aldem, C. Brătescu, M. David, M. Popescu-Spineni ş.a. Cercetări valoroase de tipologie a satelor efectuează G.Vâlsan, V. Mihăilescu şi R. Vuia. Se dezvoltă şi se înmulţesc şcolile de medicină românească. Se consacră, obţinînd realizări însemnate, noi personalităţi, ca M. Ciucă şi C. Ionescu-Mihăieşti (bacteriologie şi parazitologie), Francisc I. Rainer (anatomie şi antropologie), N. Hortolomei (chirurgie), Dimitrie Bagdasar (neurochirurgie), Daniel Danielopolu (fiziologie), N. Gh. Lupu (medicină internă) ş.a. În tehnică, N. Vasilescu-Karpen, C. I. Budeanu, I.S. Gheorghiu, Pl. Andronescu şi C.A. Parteni pun bazele cercetării în domeniul electrotehnicii. D. Ghermani aduce contribuţii în hidrodinamică şi stabileşte o metodă de determinare sistematică a relaţiilor de similitudine. E. Carafoli face cercetări importante în domeniul aerodinamicii şi al mecanicii fluidelor. Multe metode şi procedee, fenomene şi efecte, formule şi reacţii, formaţii biologice, aparate, mărimi şi noţiuni capătă numele savanţilor români care le-au creat (babesiile şi corpusculii Babeş-Negri, fenomenul Cantacuzino, efectul Coandă, convertorul de cuplu Constantinescu, reacţia Spacu, electroscopul Hurmuzescu, procedeul Edeleanu, profilele Carafoli etc.). În domeniul istoriei, N. Iorga îşi continuă impunătoarele lucrări de sinteză, printre care „Istoria românilor" (10 vol., 1936—1939). V. Pârvan termină monumentala sa operă „Getica" (1926). Se afirmă o nouă generaţie de istorici şi arheologi, în frunte cu A. Oţetea, C. Daicoviciu, P.P. Panaitescu, I. Lupaş şi C.C. Giurescu. Istoriografia marxistă se dezvoltă în deceniul al patrulea prin scrierile lui P. Constantinescu-Iaşi, M. Dăscălescu şi M. Roller. O dezvoltare însemnată cunoaşte sociologia românească, reprezentată de D. Gusti, fondatorul şcolii sociologice (monografice) de la Bucureşti, precum şi de alte personalităţi de prestigiu, ca Petre Andrei, Eugen Lovinescu, Henric Sanielevici, Şt. Zeletin, N. Petrescu, M. Ralea, H. H. Stahl, exponenţi ai unor variate tendinţe burgheze şi democrat-burgheze. O intensă activitate pe linia combaterii sociologiei fasciste şi a altor curente reacţionare din sociologia burgheză au desfăşurat, de pe poziţii marxiste, Ilie Cristea, Gaál Gábor, Ath. Joja, C. I. Gulian, Şt. Voicu, T. Bugnariu ş.a. Un mare avînt cunosc cercetările din domeniul filologiei, lingvisticii şi lexicografiei. Ovid Densusianu termină opera fundamentală „Istoria limbii române" (2 vol., 1901—1938), iar Al. Philippide „Originea românilor" (2 vol., 1925—1928). S. Puşcariu iniţiază primul mare atlas lingvistic al limbii române şi desfăşoară o susţinută activitate ca istoric al limbii române şi lexicograf, o dată cu H. Tiktin şi I.-A. Candrea. Se consacră prin lucrările lor Iorgu Iordan, Al. Rosetti, Tache Papahagi ş.a. În domeniul ştiinţelor economice se remarcă, devenind cunoscuţi peste hotare, o serie de specialişti reprezentînd diferite orientări burgheze, ca Virgil Madgearu, I. N. Angelescu, Şt. Zeletin, Victor Slăvescu, Gr. Mladenatz, Mitiţă Constantinescu. În domeniul ştiinţelor juridice s-au evidenţiat Andrei Rădulescu, C. Rarincescu, Anibal Teodorescu, Paul Negulescu, Vespasian V. Pella, E. Herovanu, P. Vasilescu, Traian Ionaşcu ş.a., iar în filozofia dreptului Mircea Djuvara şi Eugeniu Speranţia. În domeniul psihologiei se consacră M. Ralea, F. Ştefănescu-Goangă (care a înfiinţat şi a condus şcoala de psihologie experimentală de la Cluj), precum şi Al. Roşca, Gh. Zapan ş.a. În filozofie se consacră din generaţia tînără: Mircea Florian, Dan Bădărău, D. D. Roşca, N. Bagdasar ş.a., exponenţi ai unei gîndiri predominant raţionaliste. I. Petrovici şi Lucian Blaga, situaţi pe poziţii fideiste, au abordat probleme de axiologie, filozofia culturii şi teoria cunoaşterii. Transformările revoluţionare de ordin politic, social şi economic de după 23 August 1944 au avut repercusiuni profunde şi asupra ştiinţei româneşti, determinînd ridicarea acesteia pe un plan superior. Se dezvoltă vechile institute şi se creează noi institute, staţiuni şi laboratoare de cercetare. Baza materială a activităţii ştiinţifice a fost lărgită considerabil. Activitatea ştiinţifică, adeseori spontană şi sporadică din trecut, a fost înlocuită printr-una planificată şi subordonată revoluţiei socialiste; se făureşte legătura strînsă multilaterală a ştiinţelor naturii şi a celor tehnice cu practica de producţie, cu nevoile dezvoltării economiei naţionale. Se accelerează ritmul de dezvoltare a ştiinţelor; apar ramuri de ştiinţă noi. În numeroase ramuri ale ştiinţei, savanţii români obţin rezultate de renume mondial. Ştiinţele umanistice aduc o contribuţie crescîndă la valorificarea tradiţiilor noastre progresiste şi la transformarea socialistă a conştiinţei oamenilor. În deceniul din urmă, ştiinţa a fost pusă nemijlocit în slujba revoluţiei tehnice-industriale care are loc în ţara noastră. Majoritatea oamenilor de ştiinţă formaţi în perioada anterioară au adus o contribuţie activă la construirea socialismului. Între cadrele noastre ştiinţifice mai vechi şi cele noi s-au creat raporturi de colaborare armonioasă şi continuitate de preocupări. În 1948 Academia Română a fost reorganizată, devenind organ de conducere şi de coordonare a unei bogate reţele de institute de cercetare, strîns legate de nevoile economiei ţării şi de cele social-culturale. Au dobîndit o pondere mai mare cercetările din domeniul tehnic şi aplicat. În ansamblul reţelei de cercetare ştiinţifică din ţară lucrează în prezent aproape 23 000 de cercetători. Într-o măsură şi mai mare decît în trecut devin cunoscute şi apreciate peste hotare realizările multor şcoli ştiinţifice româneşti, în frunte cu cele de matematică, fizică, chimie, biologie, tehnică, medicină şi istorie. În domeniul matematicii îşi continuă activitatea cea mai mare parte a savanţilor consacraţi anterior, în frunte cu S. Stoilov. Din generaţia născută după 1900 obţin rezultate însemnate Dan Barbilian (teoria idealelor), Gh. Mihoc (statistica matematică), Gr. C. Moisil (ecuaţii cu derivate parţiale, teoria algebrică a mecanismelor automate), M. Nicolescu (funcţii poliarmonice şi policalorice), T. Popoviciu (funcţii convexe), N. Teodorescu (ecuaţii cu derivate parţiale), Gh. Vrănceanu (spaţii neolonome), care se afirmaseră prin lucrări valoroase încă în perioada interbelică. Se mai consacră N. Ciorănescu, Al. Froda, Gh. Galbură, Al. Ghika, M. Haimovici, Caius Iacob, D. V. Ionescu, Gh. Marinescu, T. Mihăilescu, Al. Pantazi, iar în astronomie Călin Popovici, C. Drîmbă ş.a. Se desfăşoară o intensă activitate de cercetare în institutele de matematică şi de calcul ale Academiei, în universităţi etc. Fizica a cunoscut în ultimele două decenii o mare dezvoltare. S-a creat Institutul de fizică din Bucureşti şi un mare Institut de fizică atomică. Şcoala de fizică teoretică, condusă de Ş. Ţiţeica, a dat lucrări de seamă în domeniul fizicii particulelor elementare şi al fizicii nucleare. Colectivul de fizică atomică, condus de H. Hulubei, a făcut cercetări valoroase în domeniul izotopilor radioactivi şi al aplicaţiilor lor în prospecţiuni geologice, medicină etc. Au fost lărgite cercetările de fizica solidului, punîndu-se accent pe studiul semiconductoarelor şi realizîndu-se dispozitive originale, introduse în producţie şi folosite pentru automatizări. În fizica descărcărilor în gaze s-au efectuat lucrări importante referitoare la plasmă (E. Bădărău) şi la ionosferă (Th. V. Ionescu); a fost realizat, la noi, laserul (I. Agîrbiceanu). Şcoala românească de chimie a înregistrat progrese continue. La Bucureşti a luat fiinţă o şcoală de chimie fizică, condusă de Ilie Murgulescu, cu realizări în domeniul structurii moleculare, al cineticii chimice, al termodinamicii chimice şi al lichidelor ionice. C.D. Neniţescu şi colaboratorii săi dezvoltă şcoala de chimie organică, rezolvînd numeroase probleme ale industriei noastre chimice şi abordînd probleme teoretice de mare însemnătate. E. Angelescu şi colectivul său studiază relaţiile dintre structura şi proprietăţile compuşilor organici; de numele său este legată şi activitatea şcolii de chimie coloidală. C. Drăgulescu şi P. Spacu efectuează cercetări în domeniul combinaţiilor coordinative, E. Bratu şi T. Ionescu, în domeniul chimiei industriale, iar M. Ionescu în cel al chimiei agricole. La Iaşi, R. Cernătescu a efectuat cercetări în domeniul chimiei anorganice; se dezvoltă o şcoală nouă de chimie macromoleculară, condusă de Cr. Simionescu. La Cluj se dezvoltă şcoala de chimie anorganică, condusă de Raluca Ripan, şi cea de chimie organică, întemeiată de I. Tănăsescu. Chimiştii români au adus contribuţii importante la dezvoltarea industriei petrochimice şi a maselor plastice, precum şi la chimizarea agriculturii. Reorganizarea învăţămîntului geologic superior în 1949 a permis formarea unui mare număr de geologi. În 1950 Institutul geologic a fost reorganizat în Comitetul geologic, care a devenit principalul organ de coordonare şi îndrumare a întregii activităţi de cercetare sistematică a subsolului ţării. Prin cercetările lor valoroase s-au făcut cunoscuţi în ţară şi peste hotare: Gh. Macovei, Al. Codarcea, Sabba S. Ştefănescu, G. Murgeanu, M. Savul, Miltiade Filipescu, V. Ianovici, D. Giuşcă ş.a. S-au descoperit rezerve importante de petrol, gaze, cărbuni, minereuri, roci utile etc. Geografii români şi-au lărgit şi adîncit mult cîmpul de cercetare teoretică, dezvoltînd totodată ramurile legate de nevoile industrializării ţării şi dezvoltării agriculturii socialiste. S-au remarcat V. Mihăilescu, Tiberiu Morariu şi V. Tufescu. S-a elaborat „Monografia geografică a R.P.R.“ (2 vol., 1960). În domeniul ştiinţelor agricole şi silvice, cercetarea ştiinţifică a cunoscut de asemenea un mare avînt. Printre obiectivele ei figurează perfecţionarea agrotehnicii plantelor cultivate, combaterea dăunătorilor agriculturii şi silviculturii, ridicarea fertilităţii solurilor, crearea de noi hibrizi şi soiuri de plante (N. Giosan, T. Mureşan), ameliorarea raselor de animale, exploatarea ştiinţifică, raţională a pădurilor şi apelor ţării. A fost creat Institutul central de cercetări agricole, dotat cu o puternică bază materială, care coordonează activitatea de cercetare a unei bogate reţele de institute şi staţiuni cu profil agronomic şi zootehnic-veterinar. Au apărut patru volume din „Pomologia R.P.R.“ şi cinci volume din „Ampelografia R.P.R.“. Gh. Ionescu-Şişeşti publică „Agrotehnica“ (2 vol., 1958). În domeniul ştiinţelor biologice se dezvoltă şcolile tradiţionale de botanică, zoologie, hidrobiologie etc. Se iniţiază şi iau amploare cercetări fundamentale în citofiziologie, biochimie, genetică ş.a. În 1949 s-a iniţiat elaborarea unor ample monografii: „Flora R.P.R.“, proiectată în 12 volume, din care au apărut pînă în prezent 10, şi „Fauna R.P.R.“, din care au apărut 44 de fascicule. Traian Săvulescu a publicat lucrări valoroase de fitopatologie. Au desfăşurat o activitate meritorie: I. Prodan, Emil Pop, E.I. Nyárády, Eugen Pora, E. Macovschi ş.a. În institutele de cercetări medicale (Institutul de fiziologie, Institutul de oncologie, Institutul de inframicrobiologie, Institutul de igienă şi protecţie a muncii, Institutul de endocrinologie, Institutul de geriatrie etc.) se efectuează cercetări privind mecanismele de reglare a homeostaziei organismului în diverse condiţii de viaţă şi muncă, corelaţiile neuroendocrine, bolile cardiovasculare, cancerul, bolile virotice, boala reumatismală etc. Îşi încununează activitatea C.I. Parhon, D. Danielopolu, N. Hortolomei, I. Enescu, I. Haţieganu, N. Gh. Lupu, Şt. Gh. Nicolau, Şt. S. Nicolau. Merite ştiinţifice şi organizatorice deosebite dobîndesc Şt. M. Milcu, A. Moga, I. Enescu, Th. Burghele, V. Mîrza, Gr. Benetato, A. Kreindler, O. Sager ş.a. În domeniul ştiinţelor tehnice, în cadrul institutelor Academiei, institutelor din învăţămîntul superior şi al institutelor de cercetări departamentale au fost cercetate probleme privind: structura şi termodinamica reacţiilor zgurilor metalice (Tr. Negrescu, M. Bolgiu); cinetica procesului de cianurare şi valorificare a piritelor aurifere sărace (Gh. Vanci); metalurgia sudării şi sudarea în capete (colectivul condus de C. Micloşi); tehnologia fabricării materialelor semiconductoare (Suzana Gîdea şi M. Protopopescu); aerodinamica vitezelor mari şi a hipersustentaţiei, stabilitatea avioanelor etc. (E. Carafoli, N.N. Patraulea ş.a.); teoria generală a mişcării fluidelor grele cu suprafaţa liberă (D. Dumitrescu); calculul şi construcţia maşinilor hidraulice (colectivul condus de A. Bărglăzan); vibraţiile, stabilitatea, oboseala şi calculul organelor de maşini (Şt. Nădăşan, Gh. Buzdugan, Gh. Manea ş.a.); seismologia inginerească şi calculul fundaţiilor (A. Beleş); metodele cromoplastice pentru studiul structurilor complexe (Şt. Bălan); teoria lubrificaţiei hidrodinamice (N. Tipei); scurgerea prin medii poroase neomogene (T. Oroveanu); termodinamica, funcţionarea, tararea, echilibrajul şi rezistenţa la oboseală a motoarelor termice (M. Bănărescu, C. Aramă, E. Gaiginschi ş.a.); teoria legilor interne ale electromagnetismului (colectivul condus de R. Răduleţ); teoria generală, construcţia şi funcţionarea maşinilor electrice (I.S. Gheorghiu, Al. Nicolau ş.a.); aplicarea calculului matriceal şi a analizei topologice (M. Bercovici, I. Antoniu ş.a.); sensibilitatea şi principiile măsurătorilor electrice (Al. Popescu, V. Petrescu ş.a.); calculul la supratensiuni (A. Avramescu, G. Drăgan, P. Dimo ş.a.); protecţia prin relee (colectivul condus de C. Penescu); optica electronică (T. Tănăsescu); teoria statistică a telecomunicaţiilor (colectivul condus de S. Condrea); modulaţia de frecvenţă (Gh. Cartianu); entropia limbii române (E. Nicolau) etc. S-au făcut cercetări îndreptate spre îmbunătăţirea indicilor tehnici-economici ai agregatelor siderurgice şi instalaţiilor metalurgice, reducerea consumului de combustibili deficitari şi de metal, însuşirea de noi produse şi tehnologii. Ştiinţele umanistice şi sociale au cunoscut de asemenea o mare înflorire. În domeniul istoriei şi arheologiei au dat lucrări importante: A. Oţetea, C. Daicoviciu, P. Constantinescu-Iaşi, E. Condurachi, D. Prodan, M. Roller, D. Pippidi, I. Nestor, Şt. Pascu, P.P. Panaitescu, R. Vulpe, B.T. Cîmpina, M. Berza, C.C. Giurescu, V. Maciu, V. Cheresteşiu, C. Nicolăescu-Plopşor, D. Berciu ş.a. S-au publicat: tratatul „Istoria României“, din care au apărut pînă în prezent 4 volume, lucrarea „Din istoria Transilvaniei“ (2 vol.), numeroase volume de „Documente din istoria României“, „Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România“ ş.a. S-au lărgit considerabil problematica, căile şi metodele de cercetare; problemele au fost reconsiderate în lumina materialismului istoric, acordîndu-se o atenţie deosebită cercetării arheologice, problemei formării poporului român, a statelor feudale româneşti, perioadei de descompunere a feudalismului, revoluţiei din 1848, Unirii Principatelor, războiului pentru independenţă, istoriei luptelor de eliberare naţională şi socială a poporului, istoriei Partidului Comunist Român, istoriei clasei muncitoare etc. A fost creat, în 1966, Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. Au fost abordate problemele teoretice ale sociologiei, iar în anii din urmă s-au iniţiat o serie de cercetări sociologice concrete. În domeniul ştiinţelor economice au fost abordate în spirit creator problemele noi ale construcţiei economice socialiste, şi în primul rînd ale industrializării socialiste a ţării şi transformării socialiste a agriculturii, metodologia de conducere şi planificare a economiei naţionale, precum şi probleme ale istoriei doctrinelor economice şi ale istoriei economiei naţionale. În aceste domenii şi-au adus contribuţia economişti ca: Al. Bîrlădeanu, V. Malinschi, Manea Mănescu, Roman Moldovan, M. Biji, C. Murgescu, I. Rachmuth, Barbu Zaharescu, Gh. Zane, N.N. Constantinescu ş.a. În domeniul ştiinţelor juridice s-a desfăşurat o muncă intensă de elaborare a legislaţiei socialiste, abordîndu-se totodată probleme teoretice generale ale dreptului socialist. În această direcţie au adus contribuţii valoroase Ion Gheorghe Maurer, Traian R. Ionaşcu, Eugen A. Barasch, Gr. Geamănu, Vintilă Dongoroz, M. Eliescu ş.a. Lingvistica, filologia şi lexicografia au realizat progrese însemnate, atît în sensul îmbunătăţirii caracterului ştiinţific al lucrărilor, cît şi al lărgirii tematicii. S-au elaborat „Dicţionarul limbii române literare" (4 vol., 1955—1957), „Dicţionarul limbii române moderne" (1958), „Gramatica limbii române" (2 vol., 1954), studii de lingvistică generală şi de istoria limbii române. Se dezvoltă literatura enciclopedică. A apărut „Dicţionarul enciclopedic român" în 4 volume (1962—1966). S-au aplicat metode moderne, structurale şi s-au iniţiat cercetări de lingvistică matematică. Contribuţii valoroase au adus Iorgu Iordan, Emil Petrovici, Al. Rosetti, Al. Graur, D. Macrea ş.a. În domeniul logicii clasice şi dialectice a adus contribuţii însemnate Athanase Joja, iar în cel al logicii matematice Gr. C. Moisil. Rezultate meritorii au mai obţinut Dan Bădărău şi Florea Ţuţugan în logica clasică, iar E. Mihăilescu, M. Neculcea, A. Dumitriu şi M. Tîrnoveanu în logica matematică. Cercetările din domeniul psihologiei şi-au îmbogăţit simţitor tematica, acordîndu-se o atenţie mărită psihologiei experimentale. Au dat lucrări valoroase M. Ralea, Al. Roşca, V. Pavelcu, Tatiana Slama-Cazacu ş.a. S-au întocmit lucrări în domeniul istoriei filozofiei româneşti şi universale (C. I. Gulian, M. Florian, D.D. Roşca, Al. Posescu, I. Banu), materialismului dialectic şi istoric (P. Apostol, Al. Tănase), problemelor filozofice ale ştiinţelor naturii şi ale revoluţiei ştiinţifice şi tehnice, ale revoluţiei industriale (V. Roman, C. Joja, S. Ghiţă), esteticii (M. Breazu), criticii sociologiei burgheze (Gáll E.). Documentele Congresului al IX-lea al P.C.R. şi alte directive ulterioare au preconizat dezvoltarea în ritm accelerat a cercetărilor ştiinţifice, dezvoltarea bazei tehnice-materiale a ştiinţei, îmbinarea armonioasă a cercetării fundamentale cu cea aplicată. În funcţie de nevoile dezvoltării economiei naţionale şi de cerinţele industrializării rapide a ţării la nivelul tehnicii mondiale, s-a pus un accent deosebit pe intensificarea activităţii de cercetare în domeniul ştiinţelor fizico-matematice şi tehnice (electrotehnica, electronica, automatica, folosirea energiei nucleare etc.), al geologiei, chimiei şi biologiei. Totodată s-au trasat sarcini de o mare însemnătate şi s-au deschis vaste perspective de activitate creatoare cercetărilor din domeniul ştiinţelor sociale. În vederea îndeplinirii acestor sarcini complexe, a coordonării şi îndrumării sistematice a tuturor ramurilor ştiinţei româneşti a fost creat, în 1965, Consiliul Naţional al Cercetării Ştiinţifice.

ARTA

Arta populară românească se remarcă în domeniul arhitecturii, costumului, al ţesăturilor, crestăturilor, ceramicii, picturii etc. Arhitectura casei de locuit se caracterizează prin proporţiile armonioase, definitorie fiind forma acoperişului, streaşina largă şi prispa. Tipurile specifice sînt: casa cu foişor (nordul Olteniei şi Munteniei), cula (sudul Olteniei şi Munteniei), gospodăria cu ocol întărit (în regiunile cu intensă viaţă pastorală). Arhitectura religioasă din lemn oferă exemplare interesante, avînd uneori turnul înalt, avîntat, de aproape 60 m (nordul Transilvaniei, nordul Moldovei). Costumul popular a păstrat caractere străvechi dacice. Piesele de port variază după specificul regional şi se caracterizează prin discreţia ornamentării, în care domină motivele geometrice şi armonia culorilor şi mai ales fineţea broderiilor. Ţesăturile (scoarţe, lăicere, ştergare şi unele piese din costum) se disting prin caracterul specific regional dat de decorul ţesut sau ales al motivelor geometrice sau florale puternic stilizate, ca şi de cromatica în tonuri calde. Crestăturile în lemn împodobesc atît obiectele de uz casnic (furci, căncee, lăzi de zestre etc.), cît şi unele elemente arhitectonice (stîlpi, grinzi, ancadramentele de la uşi şi ferestre etc.). Ceramica, de tradiţie preistorică, roşie, neagră sau smălţuită, se remarcă prin simplitatea şi eleganţa formelor şi a decorului. Pictura populară religioasă pe lemn sau pe sticlă se caracterizează prin fantezia şi spontaneitatea inspiraţiei şi coloritul exuberant. În perioada formării statelor feudale româneşti, arta începe să capete aspecte specifice, unitare pe ansamblul teritoriului de azi al României, dar prezentînd şi unele caractere diferenţiate de la un stat feudal la altul. În sec. XIII—XV, în Transilvania, alături de originalele edificii autohtone (bisericile din Densuş, Gurasada ş.a.) s-au construit biserici romanice (Cisnădioara, Alba-Iulia etc.) şi apoi gotice (Cîrţa, Braşov, Cluj), uneori adaptate nevoilor de apărare (Prejmer, Biertan etc.). Concomitent, în Ţara Românească se modifică în funcţie de cerinţele locale tipurile de stil bizantin ale edificiilor de cult (biserica sf. Nicolaie Domnesc din Curtea de Argeş, circa 1352; Cozia, 1388), în vreme ce în Moldova se ajunge, încă de la mijlocul sec. al XV-lea, la construirea, printr-o deplină şi izbutită sinteză a unor structuri bizantine cu elemente gotice, la un stil original (cetăţile Suceava şi Neamţ, bisericile din Bălineşti, Voroneţ, Borzeşti, Hîrlău, Neamţ etc.). În pictură, în Ţara Românească, se adoptă stilul bizantin al renaşterii paleologe (Curtea de Argeş, Cozia), care ajunge, la finele sec. al XV-lea, să dea naştere în Moldova unui stil propriu, original, stilul moldovenesc. Artele aplicate cunosc, tot în Moldova, o deosebită înflorire în sec. XV—XVI. Dintre creaţiile acestora, broderiile sînt printre cele mai valoroase realizări din întreaga artă de tradiţie bizantină. În secolele următoare, stilul arhitectural moldovenesc se îmbogăţeşte şi se dezvoltă în monumente ca Moldoviţa, Probota, Galata, Suceviţa, adoptînd, din sec. al XVII-lea, în decoraţie, elemente orientale (Dragomirna, Trei Ierarhi-Iaşi) şi apoi elemente rinascentiste şi baroce (Golia). Cea mai originală creaţie a artei moldoveneşti din sec. al XVI-lea o constituie pictura exterioară (figurativă), care îmbracă în întregime faţadele a numeroase biserici (Humor, Moldoviţa, Arbore, Voroneţ, Suceviţa), surprinzătoare atît prin iconografie, cît şi prin vioiciunea coloritului, şi reprezentînd, pe lîngă o deosebită realizare artistică, un fenomen aproape unic în întreaga artă medievală europeană. În sec. XVI—XVIII, în timp ce în Transilvania se răspîndeau formele artei Renaşterii (valoroase altare sculptate şi pictate de la începutul sec. al XVI-lea provenind din atelierele locale), în Ţara Românească, căutările pentru crearea unui stil propriu în arhitectură duc la remarcabile reuşite artistice (bisericile de la Dealu, 1500, şi Argeş, 1517, în piatră, cu o bogată decoraţie sculptată de tip oriental, sau în cărămidă, ca acelea de la Bolniţa Coziei, Bucovăţ, Mihai Vodă-Bucureşti ş.a., cu faţadele împărţite printr-un brîu în două registre decorate cu arcade oarbe). Stilul muntenesc este deplin constituit către mijlocul sec. al XVII-lea (bisericile de la Arnota, Brebu, mănăstirea Cornetu, Patriarhia din Bucureşti etc.). Către sfîrşitul acestui secol, el intră într-o nouă fază, numită „stilul brîncovenesc" (bisericile Colţei, Antim din Bucureşti, cele de la Hurezi, Rîmnicu-Sărat etc. şi monumente civile, palate ca Potlogi, Mogoşoaia ş.a.). În aceeaşi vreme, zugravi ca Pîrvu Mutu şi Constantin decorau interioarele cu o pictură originală, în care predomină narativul şi pitorescul şi în care tradiţia bizantină e din ce în ce mai greu de recunoscut. În sec. al XVIII-lea, linia „brîncovenească" este continuată prin cîteva monumente cu o decoraţie din ce în ce mai bogată (bisericile Văcăreşti, Stavropoleos din Bucureşti etc.). Pe de altă parte se realizează prelucrări din ce în ce mai populare atît în Ţara Românească, cît şi în Transilvania, unde, treptat, se afirma ca arhitectură oficială barocul (palatul Brukenthal din Sibiu, cel episcopal din Oradea etc.). Către sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi primele decenii ale sec. al XIX-lea se va afirma treptat stilul neoclasic, în toate cele trei principate. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, arta românească modernă îşi conturează trăsăturile. În arhitectură, I. Mincu este exponentul unui curent inovator cu caracter naţional, bazat pe tradiţia vechii arhitecturi româneşti. În pictură, portretul a rămas decenii de-a rîndul genul predominant (A. Chladek, N. Livaditti, G. Schiavoni, I. Balomir, N. Polcovnicul, E. Altini). O dată cu pătrunderea ideilor de libertate, progres social, independenţă şi unitate naţională apare genul picturii istorice (C. Lecca, G. Asachi). În opera pictorilor revoluţionari de la 1848 (I. Negulici, C. D. Rosenthal, B. Iscovescu, G. Tattarescu), portretul capătă o notă socială şi o semnificaţie psihologică accentuată şi apar genuri noi (compoziţia alegorică, peisajul). În spiritul acestor tradiţii, Th. Aman a realizat izbutite tablouri istorice, portrete şi scene de gen. Exponent al tendinţelor înnoitoare, N. Grigorescu a făcut marele salt de la pictura de atelier la pictura „plein-air"-ului. Psiholog subtil în portrete, autor a nenumărate peisaje înfăţişînd ţăranul român înfrăţit poetic cu natura, mare colorist, Grigorescu s-a înscris în arta noastră ca cel mai mare pictor al ţării. Contemporanul său Ion Andreescu a lăsat o operă de înaltă valoare artistică prin gravitatea şi intensitatea ei dramatică, evocînd într-o viziune concentrată, de un realism sever, imagini ale mediului rustic. Sculptura epocii este ilustrată prin opera lui Ion Georgescu şi Ştefan Ionescu-Valbudea. În Transilvania şi în Banat, arta românească a avut în această vreme cîţiva reprezentanţi de frunte: pictorii N. Popescu, M. Velceanu, I. Zaicu, Carol Popp de Szathmáry. Pictura sec. al XX-lea este dominată la început de personalitatea lui Şt. Luchian, a cărui artă, de un profund umanism, aduce în sinteze cromatice originale, inedite, de o intensă expresivitate emoţională, o contribuţie deschizătoare de drumuri. Contemporan lui, O. Băncilă, de al cărui nume este legată şi apariţia tematicii muncitoreşti, a dat expresie protestului împotriva asupririi sociale şi a reprimării sîngeroase a răscoalei din 1907. Această orientare democratică se resimte în opera artiştilor reprezentativi din primele decenii ale sec. al XX-lea, dintre care mulţi şi-au continuat activitatea şi după Eliberare. C. Ressu conturează, într-o viziune monumentală, imaginea demnă a ţăranului, iar Şt. Dimitrescu aduce, într-o pictură sobră, aspecte din lumea satului, lărgind totodată orizontul tematic cu scene din viaţa proletariatului. Iser a realizat, într-o sinteză personală a formei plastice, ca expresie a unui puternic dramatism, portrete şi figuri din mediul muncitoresc şi peisaje dobrogene. N. Toniţa, discipol al lui Luchian, s-a manifestat şi el ca un sever critic social în grafică şi ca un pictor cu paletă caldă şi cu un deosebit simţ decorativ atît în portretele de copii, peisaje şi flori, cît şi în scenele din viaţa celor umili.

De asemenea, inspirat din viaţa oamenilor simpli, J. Al. Steriadi, desenator plin de vervă, folosind o cromatică luminoasă, a creat compoziţii care vădesc un ascuţit spirit de observaţie. Practicînd o pictură a atmosferei intime, G. Petraşcu, autor de peisaje, interioare, naturi moarte şi portrete, se ridică la o plenitudine şi o preţiozitate a materiei cromatice excepţionale, Th. Pallady se remarcă în peisaje, naturi moarte şi nuduri prin rafinament compoziţional şi coloristic, iar D. Ghiaţă, printr-un limbaj simplu şi o cromatică de tonuri calde şi surdinizate, realizează o artă cu profunde rădăcini în tradiţia populară, Fr. Şirato aduce noi experienţe în redarea atmosferei prin culoarea şi lumina compoziţiilor şi peisajelor sale. Rapsozi ai peisajului, N. Dărăscu şi Lucian Grigorescu se remarcă prin armoniile coloristice influenţate de impresionism. Ca şi ei, M. Bunescu utilizează construcţia coloristică şi compoziţională în peisajul urban; H. Catargi, delicat colorist şi cu un simţ real pentru armonia compoziţiilor, a abordat, într-o viziune lirică, mai ales peisajul şi portretul compoziţional; M. H. Maxy, a cărui operă este dominată de influenţa cubismului, se distinge prin forţa de caracterizare. Creaţia lui I. Ţuculescu, începută în perioada interbelică şi desăvîrşită după Eliberare, vădeşte un temperament viguros şi frămîntat, a cărui viziune a evoluat de la un expresionism figurativ la unul de tendinţă abstractizantă, inspirată de motivele folclorice. În sculptură se impune creaţia lui D. Paciurea prin viziunea grandioasă de o mare valoare simbolică. Personalitate excepţională, C. Brîncuşi a lăsat o operă în care a tins continuu spre esenţializarea formei, pornind adesea de la interpretarea elementelor simbolice şi decorative ale artei noastre populare şi care a avut o puternică înrîurire asupra artei universale a secolului nostru. În aceeaşi epocă s-au afirmat sculptorii I. Jalea prin armonie şi echilibru, C. Medrea prin plasticitatea formelor robuste, O. Han prin stilizarea decorativă. Un mare avînt a cunoscut în această perioadă grafica lui Iser, Tonitza, Şt. Popescu, A. Jiquidi, V. Dobrian, J. Perahim, dominată de orientarea ei militantă. Diversitatea mijloacelor de expresie şi originalitatea gîndirii plastice caracterizează această epocă. În arhitectură, Petre Antonescu, N. Ghica-Budeşti, Gr. Cerchez au continuat tradiţia lui I. Mincu, iar D. Marcu, H. Creangă, A. Damian, H. Maicu au introdus în oraşele româneşti formele arhitecturale moderne, caracteristice prin armonia, echilibrul, eleganţa şi ritmica lor decorativă. După eliberarea ţării, artele plastice se dezvoltă pe linia valorificării experienţelor de pînă atunci, în serviciul unor noi idealuri inspirate de umanismul socialist şi vădite în tematica majoră, pronunţat militantă, în tonalitatea optimistă şi vigoarea realistă a viziunii. Pe lîngă numeroşi reprezentanţi ai generaţiei dintre cele două războaie care îşi continuă activitatea, se afirmă pictori ca: Al. Ciucurencu, rafinat colorist, maestru al peisajului şi naturii statice, care abordează frecvent subiecte din trecutul revoluţionar şi din mişcarea muncitorească; C. Baba, autor de portrete de remarcabilă acuitate psihologică şi pictor de compoziţii; A. Ciupe, remarcabil prin cromatică; Şt. Szönyi, dedicat compoziţiilor pe teme revoluţionare. Printre reprezentanţii mai tineri se numără pictorii B. Covaliu, Eugen Popa, I. Pacea, I. Gheorghiu. În sculptură s-au impus imaginile muncitorului interpretate de I. Irimescu şi de A. Szobotka, compoziţiile în lemn, robuste şi dinamice, ale lui Gheza Vida. Compoziţiile lui R. Ladea, Mac Constantinescu, C. Baraschi, Boris Caragea, portretele de personalităţi ale vieţii culturale executate de C. Medrea într-o factură puternic concentrată, de G. Anghel într-una spiritualizată, ca şi factura expresivă a lui I. Vlad, au îmbogăţit patrimoniul sculpturii din ultimele două decenii. În generaţia tînără de sculptori talentaţi se numără: O. Maitec, Victor Roman, Oniţă Iulia, Gh. Apostu. Grafica, preocupată în mare măsură în tematica ei de ideea păcii între popoare, ca şi de lupta socială, cunoaşte o fructuoasă dezvoltare a tuturor genurilor, cultivate de o pleiadă de artişti talentaţi, ca: Florica Cordescu, remarcabilă în ilustraţia de carte, Ligia Macovei, cu desene pătrunse de lirism şi executate cu o linie delicată, şi Gy Szabó Béla, reprezentant al gravurii în lemn, V. Kazar, Gh. Ivancenco, O. Grigorescu ş.a. Printre caricaturişti se numără I. Ross, E.Taru, C. Damadian, B. Gănescu ş.a., care atacă o tematică antiimperialistă şi demască moravurile înapoiate. Arhitectura, urbanistica, arta monumentală s-au dezvoltat impetuos în ultimii ani, schimbînd înfăţişarea oraşelor atît sub aspect funcţional, cît şi din punct de vedere estetic. Printre cele mai importante realizări se numără: Sala Palatului, cartierele noi din Bucureşti (Balta Albă, Drumul Taberii, Berceni, Floreasca etc.), Pavilionul Expoziţiei din Bucureşti, complexele de pe litoralul Mării Negre (Mamaia şi Eforie), noul cartier Ţiglina din Galaţi, ansamblul Pieţii Unirii din Iaşi, al Pieţii Gării din Constanţa sau din Braşov, cartierul Grigorescu din Cluj ş.a. Legate de arhitectură, au luat un avînt nemaiîntîlnit la noi, lucrările de artă monumentală şi de artă decorativă.

LITERATURA

Cea mai veche expresie a însuşirilor literare ale poporului român o constituie folclorul, care a anticipat apariţia literaturii scrise, coexistînd apoi cu aceasta într-un raport de influenţă reciprocă. Valorificat prin intermediul tiparului începînd cu secolul al XIX-lea (prima culegere de poezie populară românească a fost publicată de V. Alecsandri în 1852—1853), el cuprinde o remarcabilă varietate de forme, de teme şi de motive, concretizate în diferite genuri şi specii. În poezie se relevă cîntecele lirice, numite şi *doine* (de dragoste,

1. M. Millo în „Baba Hîrca"
2. A. Romanescu în „Fîntîna Blanduziei"
3. Gr. Manolescu în „Hamlet"
4. M. Pascaly
5. C. Nottara în „Apus de soare"
6. Scenă din „Maior Barbara", cu M. Zimniceanu
7. „Mușcata din fereastră" cu S. Cluceru
8. „Faust", cu G. Vraca și R. Bulfinski
9. „Patima Roșie", cu Elvira Popescu și I. Brezeanu

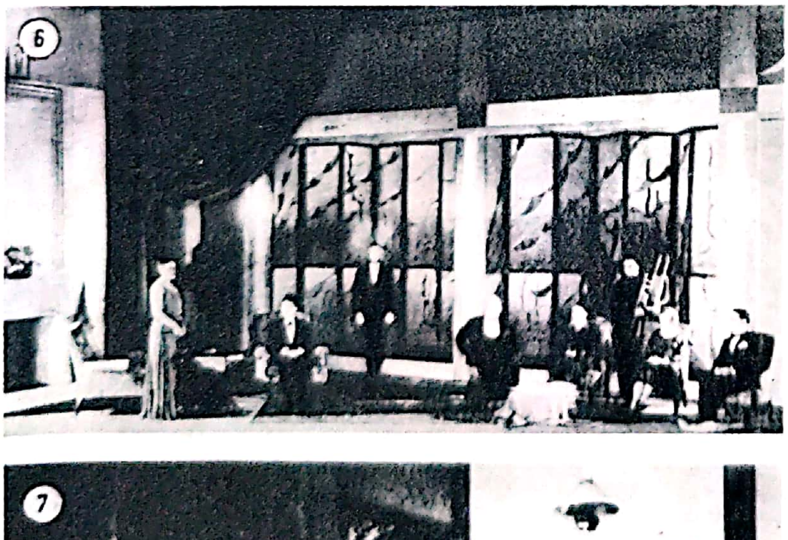

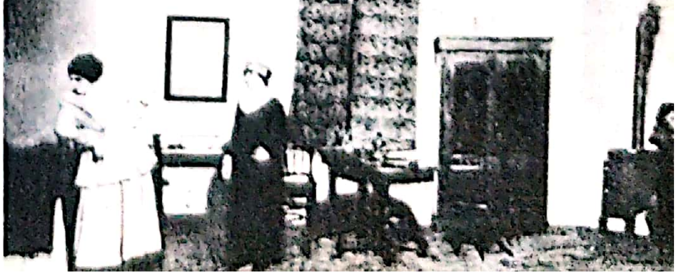

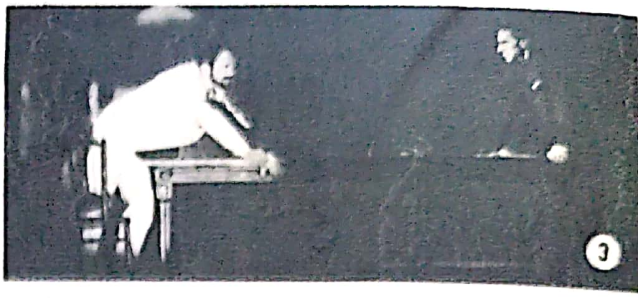

1. „O scrisoare pierdută", cu Gr. Vasiliu-Birlic, I. Finteșteanu și Al. Giugaru
2. L. Sturdza-Bulandra și M. Filotti in „Citadela sfărîmată"
3. „Jocul ielelor", cu G. Constantin și Gh. Ionescu-Gion
4. Scenă din „Ziariștii"
5. N. Bălțățeanu în „Hagi Tudose"
6. G. Vraca in „Vlaicu Vodă"
7. G. Calboreanu în „Ion Vodă cel Cumplit"
8. „Trei surori", cu A. Buzescu, E. Godeanu și M. Rusu
9. „Tragedia optimistă", cu I. Răchițeanu-Șirianu

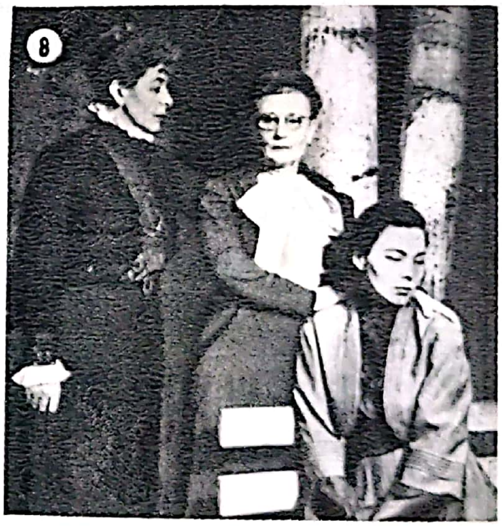

1. C. Ramadan în „Avarul”
2. G. Kovács în „Făclia”
3. Gh. Storin în „Regele Lear”
4. „Rinocerii”, cu R. Beligan și I. Lucian

5. „**Moartea unui comis-voiajor**” **cu J. Cazaban și C. Berthola**
6. „Soldatul Svejk în cel de-al doilea război mondial”, cu Fl. Scărlătescu

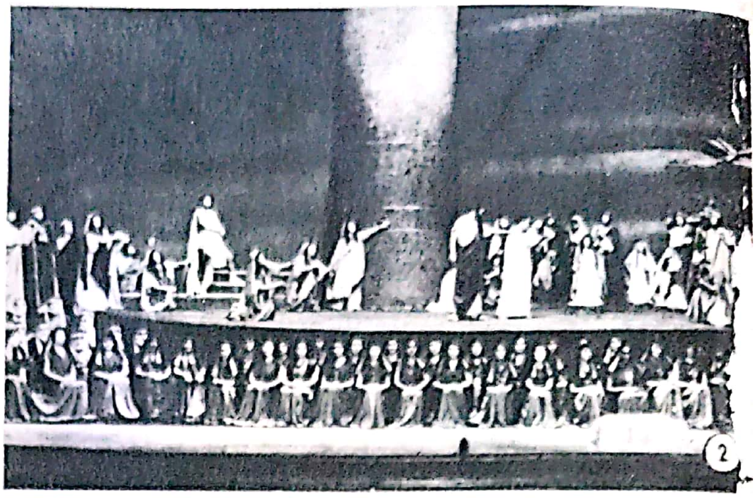

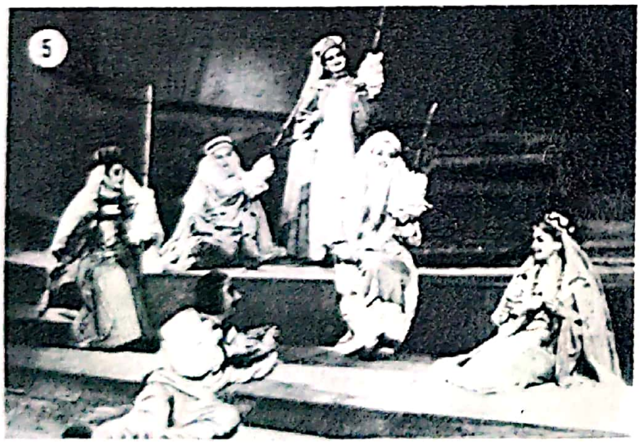

1. Scenă din opera „Othello"
2. Scenă din opera „Oedip"
3. Scenă din opera „Răscoala"
4. Scenă din baletul „La piaţă"
5. Scenă din opera „Alex. Lăpuşneanu"
6. Scenă din baletul „Lacul lebedelor"

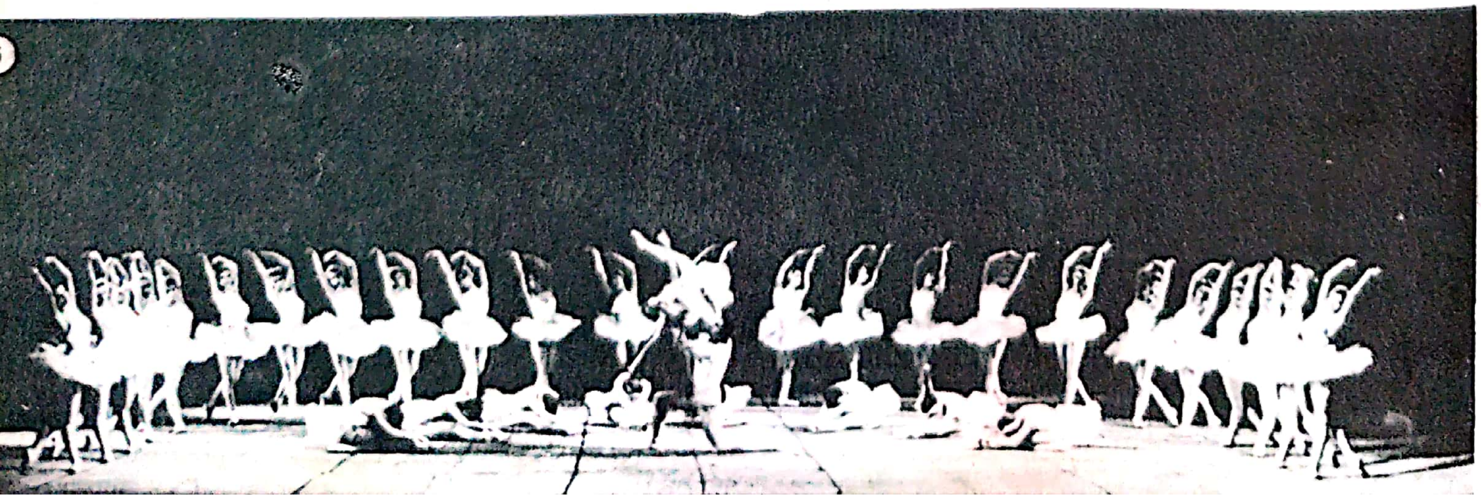

de haiducie, de revoltă socială, de dor), și cîntecele epice (balade), numite în genere *cîntece bătrînești*, tratînd teme pastorale, istorice, eroice (cele mai cunoscute sînt: „Miorița", expresie a înfrățirii omului cu natura și a seninătății lui în fața morții; „Meșterul Manole", proslăvire a creației prin sacrificiu; „Toma Alimoș", glorificare a luptătorului pentru dreptate socială). Caracteristic pentru poezia populară este faptul că e cîntată. În proză, speciile cele mai cultivate sînt basmele (cu eroii lor: Făt-Frumos, simbol al tinereții și al vitejiei; Ileana Cosînzeana, simbol al frumuseții, purității și abnegației feminine; Zmeul, întruchipare a ideii de rău), snoavele (avîndu-l ca personaj pe Păcală, prototip al isteţimii populare), legendele și povestirile cu conținut istoric, eponimic, mitologic sau cotidian. Alături de aceste genuri și specii trebuie menționate textele paremiologice (proverbe, zicători), ghicitorile, strigăturile, poezia obiceiurilor sau cîntecele de muncă și rituale („Plugușorul", colindele, orațiile de nuntă, bocetele etc.) și teatrul popular. Cele mai vechi manifestări literare românești (scrieri religioase, cronici, „Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie") s-au produs în limba slavonă, multă vreme dominantă în biserică și în administrație. În 1508 a început să funcționeze, scoțînd cărți tot în limba slavonă, prima tipografie din țările române. Ca o consecință firească a progresului social-economic, a necesităților de ordin cultural, în condițiile influenței exercitate de ideile Reformei, la sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea se ivesc în nordul Transilvaniei primele texte de dimensiuni mai mari, redactate în limba română (traduceri manuscrise de cărți religioase), păstrate doar în copii. Cel mai vechi text laic românesc datat este din 1521 („Scrisoarea boierului Neacșu"), iar prima tipăritură în limba română, nepăstrată însă, este din 1544 („Catehismul luteran", apărut la Sibiu). La mijlocul sec. al XVI-lea, paralel cu răspîndirea textelor manuscrise, unele cu conținut apocrif, la Brașov și apoi la Tîrgoviște și în alte localități se tipăresc, îndeosebi prin grija diaconului Coresi, cărți biblice și liturgice, care, răspîndite în toate provinciile românești, au avut un rol important în constituirea bazelor limbii literare românești unitare și în promovarea limbii române ca limbă de cult. În sec. XVII–XVIII, paralel cu accelerarea activității de traducere și de tipărire a cărților religioase, dintre care cea mai de seamă prin rolul pe care l-a avut în dezvoltarea limbii literare este „Biblia de la București" (1688), se scriu lucrări propriu-zis literare sau avînd contingențe strînse cu literatura. Apar primele manifestări de poezie română cultă („Psaltirea în versuri" de mitropolitul Dosoftei, poemul filozofic „Viața lumii" de Miron Costin), romanul alegoric („Istoria hieroglifică" de Dimitrie Cantemir). În același timp, o serie de romane populare de proveniență străină („Alexandria", „Sindipa", „Varlaam și Ioasaf" ș.a.), culegeri de fabule și istorioare morale („Esopia", „Albinușa" ș.a.) sînt asimilate prin prelucrarea lor de către tălmăcitori. Circulînd intens mai întîi prin manuscrise, apoi prin tipărituri, ele au exercitat o rodnică influență asupra folclorului. Un rol substanțial în dezvoltarea literaturii l-au avut cronicarii (moldovenii Gr. Ureche, M. Costin, I. Neculce, muntenii Radu Greceanu, Radu Popescu, stolnicul C. Cantacuzino ș.a.), prin poziția lor patriotică, prin expresivitatea stilului, prin utilizarea, în scrierile lor cu caracter istoric-memorialistic, a unor forme artistice, ca narațiunea, descrierea, portretul ș.a. Cronicarii și Dimitrie Cantemir (personalitate complexă, de formație enciclopedică, umanistă), au susținut ideea originii latine și a unității poporului român. Această idee, întregită cu concepții iluministe și bazată pe argumente istorice și filologice, a fost dezvoltată de mișcarea Școlii ardelene din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea (S. Micu, Gh. Șincai, P. Maior ș.a.). În perioada aceasta apar specii literare noi: poemul eroicomic (I. Budai-Deleanu), povestirea alegorică și snoava în versuri (I. Barac), cronica rimată (Pitarul Hristache), memorialul de călătorie (Dinicu Golescu), comedia satirică (Iordache Golescu), pamfletul (Ionică Tăutu). Poezia lirică, mai întîi predominant erotică și tributară unor modele neoanacreontice, dar sensibilă și la ecouri folclorice înnoitoare (poeții Văcărești, Costache Conachi ș.a.), își îmbogățește sfera tematică și modalitățile artistice în sensul clasicismului și preromantismului (B.P. Mumuleanu, Gh. Asachi). În prima jumătate a sec. al XIX-lea, literatura română cunoaște un proces de creștere mai rapid, ca de altfel întreaga cultură română. Apar primele gazete („Fama Lipschii", 1827; „Curierul românesc", 1829; „Albina românească", 1829), se înmulțesc școlile cu limba de predare română, se pun bazele teatrului în limba națională. În condițiile pregătirii și desfășurării revoluției din 1848, idealurile de libertate socială și națională constituie mobilul activității creatorilor și îndrumătorilor literari ai epocii: I. Heliade-Rădulescu, Gh. Asachi, Gh. Barițiu, M. Kogălniceanu. Se editează culegeri de literatură populară, apar noi reviste literare și culturale („Foaia pentru minte, inimă și literatură", 1838 ș.a.), la care colaborează scriitori din toate provinciile românești, anticipîndu-se astfel, pe plan literar, unirea politică. Revista „Dacia literară" (1840) definește programul literar al generației de la 1848. Trăsăturile specifice acestei literaturi sînt demofilismul, patriotismul, inspirația din folclor și din trecutul istoric, tendința vizionară, caracterul agitatoric-militant, cultul pentru eroic, paralel cu înclinația spre reverie și sentimentalism, preocuparea ei activă de integrare în contextul literaturii artistice europene. Sensibil la tendințele inovatoare ale culturii timpului, scriitorii asimilează într-un mod propriu influenţe ruseşti, germane, italiene şi în special franceze. Ca orientare estetică predomină romantismul militant, îmbinat, într-o sinteză originală, cu preromantismul şi clasicismul. Scriitorii, participanţi cu rol de frunte la revoluţia burghezo-democratică, se manifestă concomitent în diverse genuri, îşi aduc contribuţia la dezbaterea teoretică şi practică a problemelor limbii literare. Se produce un remarcabil proces de diversificare a literaturii: înfloresc meditaţia, imnul şi marşul patriotic (V. Cîrlova); apar primele forme de poezie civică şi de pastel (Iancu Văcărescu); sînt cultivate elegia şi poemul cu implicaţii filozofice (I. Heliade-Rădulescu), poezia social-agitatorică (C. Bolliac), istorioara morală (A. Pann), fabula, satira şi epistola (Gr. Alexandrescu), teatrul satiric (C. Facca), poemul eroic, scrisorile în proză, „fiziologia", nuvela istorică (C. Negruzzi); N. Bălcescu dă primul model de monografie istorică, întemeiată pe idei înaintate şi realizată cu mijloace literare; A. Russo creează poemul patriotic în proză, iar D. Bolintineanu legenda istorică; prin M. Kogălniceanu, D. Bolintineanu, G. Baronzi, A. Pelimon, V.A. Urechiă, Pantazi Ghica ş.a. se pun bazele romanului românesc; V. Alecsandri, personalitatea literară cea mai fecundă a epocii, cumulînd atitudini clasiciste, romantice şi realiste, cultivă doina, pastelul, poemul, legenda, notele de călătorie, schiţa, vodevilul, comedia, drama istorică şi contribuie substanţial la consolidarea limbii literare. N. Filimon scrie primul roman realist românesc, B.P. Hasdeu se afirmă cu drama romantică în versuri, Al. Odobescu cu nuvela istorică şi cu eseul. Un rol important în stimularea creaţiei literare au, începînd din 1863, societatea „Junimea" şi revista acesteia, „Convorbiri literare" (1867), dominate de personalitatea lui Titu Maiorescu, cu merite în promovarea unor scriitori de valoare, în demascarea imposturii literare, în afirmarea necesităţii unor criterii de judecată estetică sigure şi în combaterea aberaţiilor lingvistice. Ca un reflex al răspîndirii socialismului, revista ieşeană „Contemporanul" (1881), în special prin C. Dobrogeanu-Gherea, pune bazele criticii literare materialiste româneşti, opuse autonomismului estetic promovat de „Junimea", încurajînd literatura realistă şi militantă. Paralel, în Transilvania, „Familia" (1865), condusă de Iosif Vulcan, sprijină dezvoltarea literaturii naţionale, „Tribuna" (1884), aflată sub direcţia lui I. Slavici, promovează realismul popular, iar la Bucureşti „Literatorul" (1880) preconizează, prin Al. Macedonski, la început, reînvierea tradiţiei paşoptiste şi, ulterior, fructificarea experienţei literare europene moderne. În ultimele decenii ale sec. al XIX-lea, literatura română cunoaşte o impetuoasă afirmare prin contribuţia unor creatori ca: Mihai Eminescu, poet naţional şi unul dintre marii romantici ai lumii; Ion Creangă, povestitor de adîncă substanţă epică şi de inegalabilă savoare; I.L. Caragiale, dramaturg şi prozator satiric, cel mai de seamă reprezentant al realismului critic românesc; I. Slavici, nuvelist şi romancier, preocupat de probleme etice; Al. Macedonski, romantic avîntat, precursor al simbolismului. Din generaţia mai tînără se afirmă George Coşbuc, poet al ţărănimii, al revoltei sociale, al naturii şi al trecutului eroic; B. Şt. Delavrancea, prin nuvelele consacrate denunţării parazitismului social; Al. Vlahuţă, prin poeme patetice şi prin nuvele inspirate din „durerile lumii"; Duiliu Zamfirescu, poet de orientare clasicizantă, autorul primului roman ciclic din literatura română. Literatura română a sec. al XX-lea oferă un peisaj complex, în care se înfruntă tendinţe diverse, reflectînd starea de spirit a diferitelor clase şi pături sociale. În prima etapă, încheiată efectiv în anii celui dintîi război mondial, se remarcă activitatea revistei „Sămănătorul" (1901), sub direcţia lui N. Iorga, promovînd o literatură tradiţională, dedicată satului şi străbătută de spirit popular, dar care alunecă adesea în idilism şi patriarhalism desuet, a revistei de orientare poporanistă „Viaţa românească" (1906), în frunte cu C. Stere şi G. Ibrăileanu, care contribuie la consolidarea poziţiilor realismului, şi a revistei „Viaţa nouă" (1905), condusă de O. Densusianu, care stăruie asupra necesităţii inovării în sensul adeziunii la simbolism. Sursele de inspiraţie predominante sînt în această etapă satul, peisajul şi istoria naţională. Poezia e reprezentată de Şt. O. Iosif, cîntăreţ al dragostei, al naturii şi al trecutului eroic în spirit folcloric şi heinean; O. Goga, tribun al revoltei sociale şi al revendicărilor naţionale; Panait Cerna, autor de patetice poeme filozofice; D. Th. Neculuţă, interpret al aspiraţiilor proletariatului ş.a. Proza e ilustrată de C. Hogaş, sensibil mai ales la măreţia peisajului carpatin, de I. Al. Brătescu-Voineşti, remarcabil prin nuvelele sale consacrate inadaptabililor, de G. Galaction şi I. Agîrbiceanu, autori ai unei opere în proză care explorează drame morale şi sociale, de M. Sadoveanu, care îşi începe în această epocă îndelungata şi prodigioasa activitate creatoare cu povestiri şi romane din viaţa satului, a trecutului romantic şi a tîrguşoarelor unde se ofilesc idealuri. În dramaturgie se impun B. Şt. Delavrancea şi Al. Davila cu drame istorice, Victor Eftimiu cu lucrări de inspiraţie folclorică, M. Sorbul cu piese psihologice ş.a. D. Anghel, poet al florilor, Emil Isac, cu tentativele sale de restructurare prozodică a poeziei, G. Bacovia, cu poeme de atmosferă şi de notaţie, I. Minulescu, cu versuri încărcate de muzicalitate ş.a., adoptă, în modalităţi originale, atitudini şi mijloace de expresie simboliste. În aceeaşi perioadă se afirmă în critica literară Ilarie Chendi şi I. Trivale, iar în estetica literară M. Dragomirescu, discipol al lui T. Maiorescu, de orientare dogmatic-estetizantă. În deceniile dintre cele două războaie mondiale se desăvîrşeşte procesul încadrării literaturii române în contextul literaturii universale, precum şi al diversificării ei ca arii de cuprindere, specii, grupări literare sau orientări estetice. Principalele tendinţe literare ale acestei perioade sînt: tendinţa realistă, susţinută de scriitori grupaţi în jurul revistei „Viaţa românească“ şi de publicaţiile conduse sau înrîurite de P.C.R. („Bluze albastre“, „Cuvîntul liber“, „Reporter“, „Korunk“ ş.a.); tendinţa modernistă, promovată de revista „Sburătorul“ şi de E. Lovinescu, promotor al teoriei sincronismului; tendinţa avangardistă, teoretizată de revistele „Integral“, „unu“, „Contimporanul“, „75 HP“, susţinînd dadaismul, suprarealismul, futurismul; tendinţa tradiţionalistă ortodoxistă, în ultima perioadă, profascistă, sprijinită de revista „Gîndirea“. Este epoca în care critica, teoria şi istoria literară română cunosc un moment de notabilă eflorescenţă şi de ramificare a problematicii prin G. Ibrăileanu (cercetător al specificului naţional), prin Paul Zarifopol (eseist şi polemist, editor al lui Caragiale), prin E. Lovinescu (analist, de pe poziţii impresioniste, al fenomenului beletristic contemporan), prin G. Călinescu (exeget al lui Eminescu şi autor al unei istorii a literaturii române studiate în contextul celei universale), prin Tudor Vianu (estetician de orientare raţionalistă şi fin interpret al stilurilor individuale), prin Pompiliu Constantinescu (spirit analitic cu profunde judecăţi de valoare asupra fenomenului literar contemporan), prin Perpessicius (cronicar subtil al actualităţii literare şi editor al operei eminesciene), prin Şerban Cioculescu (erudit comentator al operei lui Caragiale), prin Vl. Streinu (cu investigaţiile sale privind clasicii şi istoria versificaţiei) ş.a. G. Bogdan-Duică, D. Popovici şi I. Breazu au adus contribuţii în istoriografia literară comparată, N. Iorga, S. Puşcariu şi N. Cartojan în cercetarea literaturii române vechi şi a cărţilor populare, iar D. Caracostea în valorificarea poeziei eminesciene şi a baladei populare. Epoca înregistrează o remarcabilă varietate de teme, probleme, modalităţi şi stiluri. Cu Mihail Sadoveanu, temperament structural romantic, viziunea epopeică, rapsodică a istoriei şi naturii patriei cunoaşte o expresie memorabilă. Cu Liviu Rebreanu, ctitorul romanului românesc modern, maestru al arhitecturii epice, realităţile rurale cu implicaţii tragice, dramele conştiinţei morale, atrocităţile primului război mondial sînt reflectate de pe poziţiile unui realism obiectivat. Prin Camil Petrescu, proza se orientează spre surprinderea raporturilor antagonice dintre intelectualul cinstit şi societatea capitalistă şi spre analiza sufletului uman torturat de întrebări. Cu Hortensia Papadat-Bengescu, analistă mai ales a psihologiei feminine şi a cazurilor patologice, se realizează romanul destrămării vechilor familii. Prin Cezar Petrescu (care a cristalizat secvenţe dintr-o proiectată cronică a veacului), prin I.M. Sadoveanu, solicitat de problema condiţiei sociale a arivistului şi G. Călinescu, cunoscător al mediului citadin, sînt subliniate critic aspecte caracteristice vieţii burgheze şi se aclimatizează formula romanului balzacian. Matei I. Caragiale se arată preocupat de psihologia „crailor“ de început de veac, Gib I. Mihăescu explorează cu precădere contrastul dintre teluric şi ideal în viaţa sentimentală, Anton Holban sondează printr-o analiză lucidă, uşor amară, zonele incertitudinilor sentimentale, G.M. Zamfirescu lumea mahalalei, Ionel Teodoreanu mirajul copilăriei, G. Ibrăileanu psihologia vîrstelor, Panait Istrati avatarurile lumpenproletarilor şi haiducilor, Pavel Dan, satul transilvan devorat de contradicţii, Ion Călugăru, atmosfera de marasm a tîrgurilor provinciale, Al. Sahia, lupta proletariatului român organizat. Cu T. Arghezi pamfletul, iar cu Geo Bogza reportajul cîştigă virtuţi literare. I.A. Bassarabescu, D.D. Pătrăşcanu, Gh. Brăescu, Al. O. Teodoreanu se impun prin nuvele, schiţe şi povestiri umoristice, iar Urmuz prin proza satirică suprarealistă. Poet al zbuciumului interior, al setei de puritate şi de certitudini, T. Arghezi dă cuvîntului sensuri şi străluciri surprinzătoare. Cu L. Blaga, receptiv o vreme la sugestiile expresionismului şi apoi ale folclorului, lirismul se înscrie în zonele misterioase ale inefabilului. Prin Ion Barbu, tradiţiile antonpanneşti, pitorescul balcanic se asociază cu atitudinea parnasiană şi experimentul ermetic. Ion Pillat face să reînflorească pastelul şi reafirmă atitudinea lirică clasicizantă; Adrian Maniu cultivă decorativul, stilizînd motive populare; Vasile Voiculescu dă o strălucire nouă alegoriei şi limbajului poetic dur, aspru, de sursă populară; poezia lui Al. Philippide se caracterizează printr-o viziune faustică; Ion Vinea se afirmă cu o poezie de notaţie, sensibilă şi cerebrală, Camil Petrescu evocă atmosfera primului război mondial cu tonalităţi umanitare şi se manifestă ca remarcabil poet de idei; Demostene Botez dă glas unor atitudini elegiace; B. Fundoianu se realizează ca poet al roadelor pămîntului; G. Topîrceanu îmbină umorul lucid cu duioşia; M.R. Paraschivescu se dezvăluie ca interpret al unei umanităţi înrobite şi al elementelor naturii, iar Mihai Beniuc şi Magda Isanos, ca poeţi protestatari şi vizionari ai unei epoci revoluţionare. În dramaturgie, V. Eftimiu abordează comedia satirică de moravuri, tragedia cu implicaţii mitologice sau drama cu subiect naţional, Camil Petrescu înfăţişează setea de absolut, tragismul existenţial al intelectualului nonconformist, G.M. Zamfirescu e atras de culorile sumbre ale periferiei marelui oraş, Victor Ion Popa relevă forţa înnoitoare a dragostei şi a solidarităţii umane, Tudor Muşatescu supune ironiei mentalitatea mic-burgheză şi politicianismul, G. Ciprian oglindeşte cu compasiune soarta omului simplu, Al. Kiriţescu ridiculizează moravurile burgheziei provinciale, iar Mihai Sebastian sondează rezervele de puritate ale fiinţei umane şi demască abjecţiunea goanei după avere. După 23 August 1944, literatura română trece într-o nouă etapă, dominată de ideile umanismului socialist, dezvăluie noi surse şi valori ale realismului, precumpănitor sociale şi etice. Revistele literare şi Uniunea scriitorilor sprijină noua orientare şi reunesc, într-un puternic front unitar, scriitori din toate generaţiile. Literatura cunoaşte o remarcabilă înflorire şi varietate. În proză, M. Sadoveanu, rememorînd trecutul legendar, pune accentul pe ideea schimbului împrospătător de forţe dintre eroul popular şi mase, temă proprie şi lui Camil Petrescu, care reconstituie în frescă momentul paşoptist. Zaharia Stancu evocă liric atmosfera întunecată a satului dunărean de la începutul veacului. George Călinescu dezbate evoluţia intelectualului de la apolitism la atitudinea militantă. Geo Bogza se remarcă prin proză simbolică, reportaj şi note de drum. Marin Preda realizează monografia satului din anii premergători celui de-al doilea război mondial, relevînd laturile dramatice ale existenţei sale, transformările intervenite în conştiinţa oamenilor în anii socialismului şi prospectează lumea noii intelectualităţi. Eugen Barbu, atras de faptul neobişnuit, scrie romanul mahalalei bucureştene de altădată, surprinde aspecte dure ale încleştărilor de clasă din ilegalitate şi prezintă, paralel, biografii contemporane, subliniind mutaţii sociale şi etice petrecute în mediul muncitoresc. Titus Popovici, în tradiţia prozei obiective transilvănene, înfăţişează chipul tînărului intelectual nonconformist din anii dictaturii militare fasciste şi frămîntările ţărăneşti din timpul luptei pentru înfăptuirea reformei agrare postbelice. V. Em. Galan conturează fizionomii de comunişti angrenaţi în lupta de transformare socialistă a satului. Ion Lăncrănjan expune, în largi panouri epice, procesul de cooperativizare a agriculturii şi ecoul lui în conştiinţa ţăranului român. În limba română, ca şi în limbile naţionalităţilor conlocuitoare, aceste teme sînt abordate în numeroase ipostaze inedite. Se scriu romane şi povestiri de evocare a trecutului eroic îndepărtat (O.W. Cisek, E. Camilar), a luptei comuniştilor în ilegalitate (T. Mazilu, N. Jianu, Fr. Munteanu), a celui de-al doilea război mondial (L. Fulga, A. Mihale ş.a.), a unor momente ale transformării socialiste a ţării (R. Tudoran, Nagy István, N. Breban) şi a prefacerilor survenite mai ales în conştiinţa ţărănimii (Fănuş Neagu, N. Velea, Szabó Gyula, D.R. Popescu, Şt. Bănulescu, Vasile Rebreanu ş.a.). Se cultivă cronica, fresca (I. Pas), „Bildungsroman"-ul (I.M. Sadoveanu), naraţiunea satirică şi umoristică, de aventuri, de anticipaţie, proza precumpănitor analitică, obiectivă, de acţiune, lirică, de atmosferă, simbolică, de evocare, povestirea cu inflexiuni romantice, romanul unei familii sau al unei colectivităţi, reportajul liric, eseistic, notele de drum. O dezvoltare necunoscută epocilor anterioare caracterizează proza pentru copii. O vreme se experimentează poezia militantă obiectivată, menită să descopere în realitatea înconjurătoare latura inedită, elocventă prin ea însăşi (Veronica Porumbacu, N. Tăutu, A. Toma), celebrîndu-se forţa omului descătuşat, biruitor al naturii (Mihu Dragomir), frumuseţea patriei (Victor Tulbure), semnificaţiile luminoase ale socialismului (M. Beniuc, Alfred Margul-Sperber, Al. Andriţoiu, I. Brad, Aurel Rău), lupta pentru pace (Maria Banuş, Radu Boureanu), gestul eroic (E. Jebeleanu, Dan Deşliu). Paralel, poezia cîştigă valenţe noi şi devine progresiv mai personală. T. Arghezi, mereu altul cu fiecare volum, trăieşte sentimentul împlinirilor şi al marilor descoperiri tulburătoare. L. Blaga laudă lumina, puterea vitală a dragostei. V. Voiculescu celebrează omul şi dragostea în spirit rinascentist, dezvăluindu-şi totodată talentul de povestitor şi de creator de mituri. V. Eftimiu scrie sonete de factură parnasiană, închinate patriei şi limbii române, Demostene Botez compune poeme inspirate de lupta revoluţionară pentru socialism, G. Călinescu se relevă ca poet al materiei şi al setei de cunoaştere, M. Beniuc se impune prin poemele sale meditativ-etice şi mobilizatoare, izvorîte din colocviul purtat cu timpul, cu istoria şi cu semenii, E. Jebeleanu se distinge prin nota polemică, alegorică şi profetică, Szemlér Ferenc prin ţinuta clasicizantă a versului, Maria Banuş prin senzualismul şi patetismul viziunii, Kiss Jenö prin tonul meditativ al liricii sale, R. Boureanu prin imagism, feeric şi graţios, Meliusz József prin revărsările sale maiakovskiene, M.R. Paraschivescu prin elogiul adus ţării, eroilor şi elementelor firii, Marcel Breslaşu prin virtuozitatea fabulei şi a versificaţiei, Horváth Imre prin caracterul sentenţios al expresiei, iar Cicerone Theodorescu prin ascuţimea satirică a rondelurilor. O diversitate similară caracterizează şi creaţia poeţilor mai tineri. Lirica se diferenţiază, cunoscînd nuanţări meritorii: se cultivă oda romantică şi confesiunea dominată de sentimentul cosmosului (Mihu Dragomir), explorarea zărilor luminoase ale existenţei (Letay Lajos), poezia de tonalitate optimistă (Victor Tulbure), frumosul cotidian şi universul copilăriei (Dan Deşliu), cîntecul ostăşesc (N. Tăutu), pamfletul (E. Frunză), demitizarea (Geo Dumitrescu), împletirea pasionalului cu lucidul (Nina Cassian), gestul solemn, grav şi contemplativ (A E. Baconsky), stampa expresivă (Aurel Rău), atitudinea clasicizantă (Şt. A. Doinaş), simţămintele suave şi gingaşe (T. Utan), tonalitatea vizionară alternînd cu romanţa şi madrigalul (Al. Andriţoiu), viziunea agrestă (Ion Horea), cîntecul pămîntului natal şi al istoriei contemporane (Ion Brad). Poezia lui N. Labiş, care vibrează pentru puritate, armonie, luciditate şi antiinerţie, a deschis drum unui impresionant şir de tineri poeţi, printre care se disting glasurile lui Ion Gheorghe, Nichita Stănescu, Cezar Baltag, Marin Sorescu, Ion

Alexandru, Ana Blandiana, Adrian Păunescu ş.a. O notabilă dezvoltare cunoaşte şi poezia pentru sau despre copii, scrisă fie de poeţi afirmaţi cu deosebire în alte planuri (Otilia Cazimir), fie de autori profilaţi pe un atare gen de literatură. Istoria, populată de eroi încleştaţi în ciocniri vitale menite a reliefa momente din trecutul eroic sau rolul unor personalităţi de frunte ale istoriei noastre, animă dramaturgia lui Camil Petrescu (cu evocarea figurii lui Bălcescu sau a lui Caragiale), a lui Mircea Ştefănescu (Matei Millo, Eminescu sau Cuza-Vodă), sau pe aceea a lui V. Eftimiu (atras de vremile haiduciei). Lupta comuniştilor pentru libertate, momentul insurecţiei armate inspiră pe Aurel Baranga, Al. Voitin, Horia Lovinescu, Titus Popovici ş.a. Majoritatea dramaturgilor abordează o tematică izvorîtă direct din realităţi ale construcţiei socialismului, conturînd tipuri inedite, fenomene, evenimente, situaţii sociale şi psihologice şi medii în ipostaze necunoscute anterior: lumea furnaliştilor şi minerilor (Mihail Davidoglu), a şantierelor şi a uzinelor socialiste (P. Everac, Dorel Dorian), a satelor cooperativizate (Lucia Demetrius, Sütő András), procesul de destrămare a familiei burgheze (H. Lovinescu). Factorul motor al multor piese e lupta de clasă în formele ei violente. În altele se vădeşte o pronunţată tendinţă de abordare a problemelor de ordin etic (A. Baranga, L. Demetrius, P. Everac, H. Lovinescu, Al. Mirodan ş.a.). Se încearcă drama de acţiune, patetică, de preocupări şi investigaţie socială, fresca, piesa de idei, comedia de moravuri şi de situaţii, dezbaterea etică, teatrul narativ sau publicistic, simbolurile. În domeniul criticii şi istoriei literare are loc un impetuos proces de revalorificare şi de reconsiderare a moştenirii culturale şi, paralel, de sprijinire a orientării scriitorilor pe noile coordonate ale umanismului socialist. După o fază incipientă în care atenţia s-a îndreptat, uneori exclusiv, spre dezbaterea problemelor de conţinut, istoria literară şi critica la zi au cunoscut un notabil reviriment în sensul aprecierii literaturii prin specificul acesteia. În acest spirit s-au realizat studii consacrate clasicilor sau scriitorilor mai recenţi (G. Călinescu, T. Vianu, Perpessicius, Şerban Cioculescu, G.C. Nicolescu, Al. Dima, Al. Piru, D. Micu, Ov. S. Crohmălniceanu, G. Ivaşcu, Savin Bratu, Paul Cornea, Adrian Marino, George Munteanu, Pompiliu Marcea, Zoe Dumitrescu-Buşulenga ş.a.) ori a unor probleme de teorie literară (Vl. Streinu, Silvian Iosifescu, Vera Călin, N. Tertulian ş.a.) şi s-au afirmat o serie de critici preocupaţi mai ales de fenomenul literar curent (I. D. Bălan, Al. Oprea, E. Simion, Paul Georgescu, Ion Lungu, Ion Oarcăsu, Victor Felea, Valeriu Rîpeanu, Matei Călinescu ş.a.).

MUZICA

Muzicalitatea poporului român s-a manifestat din cele mai vechi timpuri în varietatea de genuri vocale şi instrumentale ale folclorului. Apărut în procesul de formare a poporului şi a limbii române, folclorul muzical şi-a definit caracterul original în legătură cu limba şi cu sistemul de versificaţie. Studiul fenomenelor de sincretism din arta populară confirmă legătura structurală a muzicii cu poezia populară epică şi lirică, cu obiceiurile, cu jocurile şi cu teatrul nostru popular. Astfel, baladele (în special cîntecul păstoresc, haiducesc, de protest social), cîntate pe melodii proprii, sînt acompaniate de instrumente muzicale, iar cîntarea alternează cu recitative şi interludii muzicale. *Doina*, specie caracteristică genului liric, se deosebeşte de alte cîntece lirice prin melodia tărăgănată, contemplativă, duioasă. Muzica populară românească şi-a păstrat pînă astăzi originalitatea şi unele particularităţi arhaice şi în melodiile de joc, executate în ritmuri variate. Izvoare istorice, arheologice, muzicale atestă prezenţa muzicii în viaţa poporului. Cronicarii români şi străini au consemnat aspecte ale muzicii populare, cu caracter militar sau de curte, iar vechi scrieri de muzică religioasă dovedesc o puternică şi originală activitate în acest domeniu. „Codex Cajoni“ (sec. al XVII-lea) şi o culegere de dansuri valahe cuprinsă în lucrarea „Istoria Daciei Transalpine“ de Fr. J. Sulzer (sec. al XVIII-lea) sînt printre primele surse de notaţie privind muzica noastră populară şi de epocă. Valoroase mărturii despre muzica poporului nostru cuprinde lucrarea „Descrierea Moldovei“, realizată în sec. al XVIII-lea, de marele cărturar Dimitrie Cantemir, printre altele, teoretician şi culegător al muzicii orientale. Începînd cu şcoala de la Putna (sec. al XVI-lea), muzica psaltică a adus pe plan creator şi prin activitatea de tipar o contribuţie asemănătoare cu aceea din domeniul picturii sau arhitecturii. Un prim rol de sintetizator al valorilor folclorice muzicale l-a împlinit, prin culegeri („Spitalul amorului“), creaţii, scrieri teoretice şi prin munca de popularizator, Anton Pann (sec. al XIX-lea). Este de presupus că muzica de curte a claselor suprapuse nu se deosebea esenţial de muzica populară. În timpul domniilor fanariote, are loc, în Principate, un proces de orientalizare a muzicii orăşeneşti şi de curte, căruia îi ia locul, la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea, unul rapid şi profund de occidentalizare. Cu formaţiile de operă străine care vin în Principate, îndeosebi în sec. al XIX-lea, se stabilesc aici primii muzicieni. Aceştia prelucrează cîntecul popular în forme simple, vocale sau instrumentale. O seamă de compozitori care au activat în secolul trecut, L. Wiest, J.A. Wachmann, C. Mikuli, Al. Flechtenmacher, Ed. Caudella, G. Stephănescu, C. Dimitrescu, au abordat genuri variate, de la cîntecul şi romanţa epocii pînă la simfonie şi cvartet, acordînd o deosebită atenţie genurilor scenice: vodevilul, opereta, opera. Puternica mişcare corală, reprezentată de G. Musicescu, G. Dima, I. Vidu, C. Porumbescu, D.G. Kiriac, G. Cucu, promovează o artă cu conţinut educativ-patriotic, bazată pe prelucrarea cîntecului popular. Un rol deosebit de însemnat în dezvoltarea culturii noastre muzicale l-au avut înfiinţarea celor trei conservatoare, la Bucureşti, Cluj şi Iaşi, activitatea ansamblurilor corale din Lugoj, Iaşi, Sălişte, Poiana Sibiului ş.a., a fanfarelor militare şi civile, a Societăţii filarmonice, precum şi dezvoltarea criticii muzicale iniţiate de N. Filimon. Prin prodigioasele sale calităţi de compozitor, violonist, pianist, dirijor, pedagog, George Enescu ridică viaţa muzicală românească de la începutul secolului nostru pe treapta afirmării sale moderne, universale, în genuri diferite: suită, sonată, simfonie, ansamblu de cameră, lied, operă. Sinteza dintre caracterul naţional şi cel universal înfăptuită de opera enesciană a constituit fundamentul pe care s-a clădit apoi şcoala muzicală românească modernă. În 1921 ia fiinţă Societatea compozitorilor români, care a urmărit concentrarea forţelor creatoare spre valorificarea personală a resurselor expresive ale cîntecului popular. Un rol important în ridicarea noilor generaţii de compozitori l-a avut A. Castaldi, primul profesor de compoziţie la Conservatorul din Bucureşti. El a cultivat la elevii săi interesul pentru formele simfonice şi programatice. Continuînd drumul deschis de A. Castaldi, compozitorii I.N. Otescu, A. Alessandrescu şi Const. C. Nottara au afirmat, în muzica noastră, orientarea stilistică impresionistă, pe atunci inovatoare, dîndu-şi totodată şi aportul personalităţii lor. Ei au excelat în creaţia programatică, inspirîndu-se din subiecte mitologice, iar în creaţia de operă, adresîndu-se unor subiecte naţionale, au tins spre un conţinut original. O altă direcţie care a realizat o sinteză între principiile lui Castaldi şi muzica franceză tradiţională este reprezentată în acea epocă prin D. Cuclin, autor al unor lucrări simfonice de anvergură, S. Golestan, Al. Zirra ş.a., după cum F. Lazăr, D. Lipatti, Th. Rogalski şi-au conturat personalitatea în contact cu influenţele moderne ale neoclasicismului şi post-romantismului, rămînînd fideli surselor de inspiraţie populară. De o importanţă hotărîtoare în definirea trăsăturilor şcolii româneşti moderne este aportul creator al unor compozitori ca M. Jora, S. Drăgoi, M. Andricu, M. Negrea, P. Constantinescu, Z. Vancea, I.D. Chirescu. Formaţi în contact cu curentele înnoitoare ale muzicii europene din primele decenii ale veacului nostru, aceşti muzicieni au pus bazele unei exprimări originale în muzica românească, investigînd cu predilecţie valorile, îndeosebi de ordin modal şi ritmic, ale folclorului ţărănesc. Toate aceste direcţii stilistice au comună tendinţa spre o artă bazată pe principiile realiste. Lucrările de valoare ale perioadei interbelice deschid drumul operei, baletului, suitei şi poemului simfonic, liedului, muzicii de cameră şi creaţiei corale moderne. Deceniile 3 şi 4 contribuie în egală măsură la dezvoltarea activităţii critice, la intensificarea cercetării istorico-ştiinţifice, estetice, pedagogice, folclorice. Se remarcă studiile de bizantinologie ale lui I.D. Petrescu, cele de estetică muzicală ale lui D. Cuclin, cele istorice, pedagogice şi folclorice ale lui G. Breazul şi C. Brăiloiu. Ultimii doi sînt fondatorii folcloristicii româneşti pe baze moderne, sintetizînd rezultatele obţinute de D.G. Kiriac, T. Brediceanu, S. Drăgoi şi pe cele ale lui B. Bartók, care s-a preocupat pe plan teoretic şi creator şi de folclorul românesc. Se fundează acum „Arhiva fonogramică" (1927) şi, pe lîngă Societatea compozitorilor, „Arhiva de folclor" (1928), ambele constituind nucleul actualului Institut de etnografie şi folclor. Între cele două războaie mondiale viaţa muzicală se intensifică prin înfiinţarea operelor române de la Bucureşti şi Cluj, prin reorganizarea vechii orchestre simfonice bucureştene, sub conducerea lui George Georgescu, avînd titlul de Filarmonică, prin crearea unei orchestre simfonice la Iaşi şi a orchestrei simfonice a Radiodifuziunii, prin activitatea coralelor „Carmen" şi „Cîntarea României". Dintre şefii de orchestră se impun: A. Ciolan, Ion Nona Otescu, E. Massini, Theodor Rogalski, Ionel Perlea, Alfred Alessandrescu. Prestigiul unor interpreţi cum sînt pianistul Dinu Lipatti, dirijorul George Georgescu a depăşit, alături de acela al lui George Enescu, hotarele ţării. Profundele transformări intervenite în viaţa socială, economică, politică şi culturală a ţării, după Eliberare, au avut ca urmare dezvoltarea impetuoasă a artei muzicale. Însufleţiţi de idealurile epocii noastre, de frămîntările şi înfăptuirile ei, compozitorii au realizat lucrări valoroase, simfonice şi de cameră, opere, cîntece de masă, lucrări din celelalte genuri de creaţie muzicală, care au îmbogăţit patrimoniul culturii noastre şi au avut răsunet şi peste hotare. Sprijiniţi de Uniunea compozitorilor şi muzicologilor (întemeiată în 1949), ei desfăşoară o laborioasă şi susţinută activitate pentru îmbogăţirea continuă a mijloacelor de exprimare, pentru însuşirea măiestriei artistice, prin valorificarea continuă a patrimoniului culturii muzicale naţionale şi universale, cît şi a experienţei pozitive în tehnica componistică contemporană. Aceasta contribuie la diversificarea genurilor şi stilurilor, stimulează afirmarea personalităţilor. O parte dintre compozitorii care au activat între cele două războaie mondiale îşi continuă şi îşi desăvîrşesc creaţia după Eliberare. Alţii, deşi debutează în anii premergători ultimului război, ajung la împlinirea operei lor în zilele noastre: T. Ciortea, Gh. Dumitrescu, I. Dumitrescu, L. Feldman, S. Toduţă, A. Mendelsohn, A. Stoia, V. Popovici, M. Socor, N. Buiciliu, H. Jerea, C. Palade, O. Varga, M. Eisikovits. Dintre tinerii compozitori s-au remarcat, cu lucrări consacrate, unele distinse cu premii importante peste hotare: Z. Aladar, P. Bentoiu, W. Berger, Th. Bratu, D. Bughici, D. Capoianu, M. Chiriac, Gh. Costinescu, Th. Grigoriu, L. Glodeanu, Al. Hrisanide, N. Istrate, E. Junger, Şt. Niculescu, T. Olah, D. Popovici, R. Paladi, Al. Paşcanu, L. Profeta, A. Porfetye, S. Sarchizov, A. Stroe, A. Vieru ş.a. Arta interpretativă românească, reprezentată în trecut prin personalităţi de faimă mondială ca N. Leonard, H. Darclée, D. Popovici-Bayreuth, E. Teodorini, Fl. Cristoforeanu, Gr. Gabrielescu, cunoaşte un remarcabil avînt; sînt cunoscuţi în lumea întreagă cîntăreţii N. Herlea, Z. Pally, D. Iordăchescu ş.a., pianistul V. Gheorghiu, violoniştii I. Voicu, Şt. Gheorghiu, Şt. Ruha, violoncelistul R. Aldulescu ş.a. Printre dirijorii care şi-au cîştigat prestigiul în ţară şi peste hotare, după Eliberare, se numără: M. Basarab, N. Boboc, C. Bugeanu, I. Conta, M. Popa, M. Cristescu ş.a. Creaţii îndrăgite de public au fost realizate în domeniul muzicii uşoare, datorită contribuţiei unor compozitori ca: Ion Vasilescu, G. Dendrino, H. Mălineanu, N. Kirculescu, R. Şerban, E. Roman, V. Veselovschi ş.a. În domeniul criticii şi muzicologiei activează Z. Vancea, R. Ghircoiaşu, G. Sbârcea, G. Bălan, P. Brîncuş, A. Brumaru, L. O. Cosma, V. Cosma, A. Hoffman, L. Rusu, Şt. Lakatos, V. Tomescu, iar în domeniul folcloristicii, G. Ciobanu, E. Comişel, T. Alexandru, Tr. Mîrza ş.a. Activitatea ştiinţifică muzicală se desfăşoară şi în cadrul Institutului de etnografie şi folclor (unul dintre cele mai mari din lume) şi al Institutului de cercetări de istoria artelor, ambele ale Academiei Republicii Socialiste România. Editura muzicală a Uniunii compozitorilor are drept scop tipărirea creaţiei româneşti şi universale, a publicaţiilor de muzicologie, a lucrărilor de popularizare etc., iar casa de discuri „Electrecord", imprimarea în tiraje de masă a muzicii universale şi româneşti. În anul 1958, a fost iniţiat Festivalul şi Concursul internaţional „George Enescu", care are loc din trei în trei ani la Bucureşti. O vastă reţea de şcoli muzicale de nivel superior, elementar şi mediu, răspîndite în toată ţara, întregesc profilul învăţămîntului muzical. Muzica devine un factor important în educarea maselor. Pentru îmbogăţirea lor spirituală, pentru formarea gustului lor, masele de iubitori ai muzicii sînt atrase pe de-o parte spre manifestările muzicale profesioniste, iar pe de altă parte sînt încadrate în numeroase formaţii de amatori. În repertoriul acestora, alături de creaţia clasică şi contemporană universală, un loc de frunte îl ocupă creaţia românească originală. Muzica corală cunoaşte un nou avînt prin activitatea desfăşurată de marile formaţii profesioniste: coralele filarmonicilor din Bucureşti, Iaşi, Timişoara şi Arad, formaţiile Radioteleviziunii, ansamblurile de cîntece şi dansuri.

INSTITUŢII DE ÎNVĂŢĂMÎNT, CULTURAL-ŞTIINŢIFICE ŞI ARTISTICE

În anul şcolar 1965—1966, în învăţămîntul de cultură generală au funcţionat 15 521 şcoli cu 3 347 076 elevi, în învăţămîntul de artă 51 şcoli cu 20 380 elevi, în învăţămîntul profesional 441 şcoli cu 182 391 elevi, în învăţămîntul pedagogic 24 şcoli cu 12 703 elevi, în învăţămîntul tehnic şi tehnic de maiştri 349 şcoli cu 68 409 elevi, iar în învăţămîntul superior 183 facultăţi cu 130 614 studenţi în 15 centre universitare (Bucureşti, Cluj, Iaşi, Timişoara, Craiova, Tîrgu-Mureş, Braşov, Baia Mare, Bacău, Constanţa, Galaţi, Oradea, Piteşti, Petroşeni, Suceava) şi 48 de instituţii de învăţămînt superior, printre care 4 universităţi, la Bucureşti, Cluj, Iaşi şi Timişoara. În 1965 au funcţionat 78 teatre, 5 opere, 37 orchestre, 9 ansambluri de cîntece şi dansuri, 6 244 cinematografe, 217 muzee, 24 395 biblioteci, precum şi 11 889 cămine culturale şi case de citit, 179 case de cultură, au activat 30 478 echipe (formaţii) artistice de amatori, s-au editat 8 422 titluri de cărţi şi broşuri cu un tiraj total de 78 024 mii exemplare. În 1965 au apărut 57 ziare de informare generală cu un tiraj anual total de 995 316 000 exemplare şi 432 alte publicaţii periodice cu un tiraj anual total de 140 300 mii exemplare; dintre acestea, cea mai mare răspîndire au cotidianele „Scînteia", „România liberă", „Scînteia tineretului" şi revistele „Lupta de clasă", „Contemporanul", „Lumea", „Flacăra", „Gazeta literară", „Luceafărul". Au funcţionat 30 staţii de radioemisiune şi 26 staţii de televiziune (inclusiv staţiile de retransmisiune). *Instituţii ştiinţifice.* În prezent funcţionează în întreaga ţară 264 unităţi de cercetare ştiinţifică, dintre care 53 institute ale Academiei, 163 unităţi de cercetare departamentală şi 48 laboratoare uzinale mari în întreprinderile industriale moderne.

„România liberă", ziar apărut la Bucureşti, între 1877 şi 1889. A militat pentru desăvîrşirea unităţii naţionale.

„România liberă", ziar editat ilegal la Paris, în 1943—1944, de către comuniştii şi antifasciştii români participanţi la mişcarea de rezistenţă din Franţa împotriva hitleriştilor. A publicat ştiri din mişcarea de rezistenţă din Franţa şi din România. Concomitent a apărut şi o ediţie franceză, „La Roumanie Libre", cu acelaşi conţinut.

„România liberă", organul de presă al sfaturilor populare din ţara noastră (din 1950). A început să apară la 28 ianuarie 1943, ilegal, ca ziar de luptă patriotică şi antifascistă, din iniţiativa şi sub conducerea Partidului Comunist Român. A avut o importantă contribuţie la mobilizarea maselor în pregătirea insurecţiei armate din august 1944. Primul număr legal al ziarului „România liberă" a apărut la 24 august 1944. Apare zilnic, la Bucureşti. Este decorat cu Ordinul „Apărarea Patriei" cl. I.

„România literară“, revistă săptămînală, editată la Iaşi între 1 ianuarie şi 3 decembrie 1855, sub conducerea lui V. Alecsandri. Continuînd tradiţia inaugurată de „Dacia literară“ şi „Propăşirea“, a promovat literatura originală şi a militat pentru unitatea naţională şi culturală a românilor. A fost suprimată pentru că preconiza desfiinţarea iobăgiei. Printre colaboratorii ei s-au numărat Al. Russo, M. Kogălniceanu, C. Negri, I. Ghica, D. Bolintineanu ş.a.

„România literară“, săptămînal de critică şi informaţie literară, artistică şi culturală. A apărut la Bucureşti, sub direcţia lui Liviu Rebreanu, între 20 februarie 1932 şi 23 decembrie 1933, avîndu-i printre colaboratori şi pe E. Lovinescu, G. Călinescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Camil Petrescu, Anton Holban, I.M. Sadoveanu, Al. A. Philippide, G.M. Zamfirescu, Camil Baltazar. Revista s-a preocupat de încurajarea tinerelor talente, contribuind la afirmarea unor scriitori ca Eugen Jebeleanu, Mihail Sebastian, Cicerone Theodorescu ş.a.

„România muncitoare“, gazetă socialistă românească, apărută la Bucureşti, în perioada 1902—1916, în două serii. Prima serie a apărut în 1902, ca organ al cercului socialist „România muncitoare“; a doua serie a început să apară în martie 1905, cu subtitlul „Organ social-democrat săptămînal“, iar din 1910 ca organ al Partidului social-democrat din România. Între 7 şi 12 septembrie 1914, gazeta a apărut sub titlul „Jos războiul“, iar de la 12 septembrie 1914 pînă la 15 august 1916, cînd a fost interzisă, sub titlul „Lupta zilnică“. **R.m.** a îndeplinit un rol important în organizarea şi îndrumarea clasei muncitoare din România. A avut o largă răspîndire şi în Transilvania. Au colaborat I.C. Frimu, Şt. Gheorghiu, C. Dobrogeanu-Gherea, Mihai Gh. Bujor, Gh. Vasilescu-Vasia ş.a., precum şi numeroşi intelectuali socialişti, muncitori, corespondenţi voluntari.

„România muncitoare“, organ al muncitorilor români din Franţa, editat în perioada ianuarie 1925—august 1927 de comuniştii români aflaţi în emigraţie la Paris. A publicat o serie de articole referitoare la mişcarea muncitorească din ţara noastră.

„România viitoare“, revistă a revoluţionarilor români paşoptişti aflaţi în exil. A apărut un singur număr la Paris, în noiembrie 1850, avînd printre colaboratori pe N. Bălcescu, D. Bolintineanu, C.A. Rosetti ş.a. A publicat prima versiune a „Cîntării României“ a lui Al. Russo, în versiunea lui N. Bălcescu.

„Românul“, ziar liberal-radical, apărut la Bucureşti (1857—1864, 1865, 1866—1905). A fost condus de C.A. Rosetti pînă la moarte (1885), iar după aceea de fiul său Vintilă C.A. Rosetti. A militat pentru dobîndirea independenţei şi pentru reforme democratice burgheze. Între 1864 şi 1865, fiind suprimat, a apărut sub titlurile „Libertatea“ şi „Conştiinţa naţională“. A avut ca supliment „Românul de duminică“ şi „Românul literar“.

„Românul american“, săptămînal din S.U.A., în limba română. A fost înfiinţat în 1914 sub denumirea „Deşteptarea“ şi poartă numele actual din 1939. Apare la Detroit (statul Michigan). Are o orientare progresistă.

romb (MAT.), paralelogram cu toate laturile egale. Diagonalele unui **r.** sînt perpendiculare între ele, sînt bisectoarele unghiurilor rombului şi axele lui de simetrie.

Romm, Mihail Ilici (n. 1901), regizor de film sovietic, artist al poporului. A fost la început scenarist, apoi, din 1934, regizor. Puternică personalitate artistică, s-a remarcat prin filmele istorice „Lenin în Octombrie“ (1937) şi „Lenin în 1918“ (1939). De asemenea este autorul filmelor, consacrate în opinia publică, „Chestiunea rusă“ (1948), „Misiunea secretă“ (1950), „Amiralul Uşakov“ (1953), „Nouă zile dintr-un an“ (1961), „Adevărata faţă a fascismului“ (1965).

Rommel, Erwin (1891—1944), feldmareşal german. În timpul celui de-al doilea război mondial a comandat corpul expediţionar german din Africa de nord (1941—1943). Vreme îndelungată partizan zelos al regimului hitlerist, a fost apoi implicat în conspiraţia generalilor împotriva lui Hitler şi a fost silit să se sinucidă în urma eşuării ei.

Romney *[rǫmni]*, George (1734—1802), pictor englez. După o lungă şi dificilă perioadă de debut, **R.** s-a impus ca un portretist de seamă, operele sale beneficiind de claritatea expresivă a desenului şi de o cromatică armonioasă. Remarcabile sînt portretele Emmei Lyon, viitoarea lady Hamilton, „M. Robinson“, „Autoportret“.

romney-marsh *[rǫmni-ma:ş]* (ZOOTEHN.), rasă de oi originară din Anglia, crescută pentru producţia de carne. Se caracterizează printr-o greutate corporală mare (la vîrsta de un an ajunge la 65—68 kg, iar oile îngrăşate ating 100—120 kg) şi o carne de calitate bună. Lîna, în cantitate de 4—4,5 kg anual, este de culoare albă. În ţara noastră a fost importată şi folosită pentru încrucişări cu rasele ţurcană şi ţigaie.

Romniceanu, Grigore (1845—1915), chirurg român. A fost profesor de chirurgie la Facultatea de medicină din Bucureşti, membru corespondent al Academiei Române şi membru al mai multor societăţi de medicină şi chirurgie din străinătate. Studiile sale au cuprins atît domeniul anatomiei, cît şi al patologiei chirurgicale (grefe dermo-epidermice, bandaje şi aparate pentru fracturi, bolile chirurgicale ale copiilor, patologia operatorie a tuberculozei localizate etc.). Op. pr.: „Tratat elementar de anatomie descriptivă“ (1870), „Manual de patologie chirurgicală“ (1880—1882).

Romula, important oraş roman în Dacia, identificat pe teritoriul satului Reşca (raionul Caracal, reg. Oltenia). **R.** a fost oraş autonom, cu rangul de *municipium* şi apoi de *colonia*. Era un important centru de producţie agricolă şi meşteşugărească, precum şi staţiune fiscală pe drumul de la Sucidava spre defileul Oltului.

Romulus Augustulus, ultimul împărat al Imperiului roman de apus (475–476). A fost înlăturat de Odoacru, conducătorul herulilor. Anul detronării lui **R.A.** (476) este considerat ca sfîrşit al Imperiului roman de apus.

Romulus şi Remus (în mitologia romană), fraţi gemeni, consideraţi întemeietorii Romei. Potrivit legendei, **R. şi R.** au fost născuţi de o vestală *(Rhea Sylvia)*; abandonaţi apelor Tibrului, ei au fost găsiţi de o lupoaică şi, hrăniţi de aceasta, au scăpat cu viaţă. Este posibil însă ca sub aceste două nume să se ascundă acelaşi personaj legendar, din care tradiţia romană a făcut fraţi gemeni pentru a explica prezenţa a doi consuli la conducerea statului roman.

Ron, fluviu în vestul Europei (812 km), pe teritoriul statelor Elveţia şi Franţa. Izvorăşte din gheţarul Ron, de la 1 750 m altitudine (Alpii Lepontini), trece prin lacul Geneva şi, printr-o deltă vastă (1 200 km^2), se varsă în Marea Mediterană (Golful Lyon). Afluenţii principali: pe dreapta Saône, pe stînga Isère şi Durance. Are debit bogat în tot cursul anului. Navigabil. Este legat prin canale de Rin, Moselle, Loara ş.a. Pe **R.** s-au construit cîteva mari hidrocentrale. Trece prin oraşele Geneva (Elveţia), Lyon, Avignon (Franţa).

Roncevaux *[rõsövó]* **(Roncesvalles)** *[ronθesvál'es]*, trecătoare în munţii Pirinei, unde, în anul 778, ariergarda armatei lui Carol cel Mare, condusă de Roland, a fost nimicită de basci.

ronde-bosse *[rõd-bós]*, lucrare de sculptură ale cărei volume se desfăşoară deplin în spaţiu, neaderînd la o suprafaţă plană.

rondél (LIT.), poezie cu formă prozodică fixă, compusă din 13 versuri (în literatura franceză 14) cu două rime, repartizate în trei strofe. Primele două versuri se repetă în cuprinsul poeziei astfel: primul vers este egal cu versul al şaptelea şi al treisprezecelea; versul al doilea este egal cu versul al patrulea (respectiv al paisprezecelea). **R.** este cunoscut din sec. al XIV-lea şi a fost cultivat îndeosebi în poezia franceză medievală tîrzie (Charles d'Orléans), iar mai tîrziu de Clément Marot, Voiture, Musset ş.a. În literatura română a fost ilustrat de Al. Macedonski în „Poema rondelurilor", iar în zilele noastre de Cicerone Theodorescu.

rondélă (SILV.), porţiune din trunchiul unui arbore, de formă cilindrică, folosită pentru analiza structurii macroscopice a lemnului, pentru determinarea vîrstei arborilor doborîţi etc.

rondó (în muzica instrumentală a sec. XVII), formă muzicală întemeiată pe revenirea periodică a temei principale (refren), care alternează cu diferite alte teme (episoade sau cuplete). A căpătat o largă răspîndire în muzica claveciniştilor francezi din sec. XVII–XVIII. În formă de **r.** sînt scrise unele lucrări vocale şi instrumentale mai ample, în general finalurile sonatelor, cvartetelor, simfoniilor etc.

rondóu (NAV.), manevră de întoarcere a unei nave, prin care aceasta îşi schimbă direcţia de înaintare cu un unghi de 180°.

Ronetti-Roman (1853–1908), scriitor român. S-a născut la Roman. A colaborat la „Revista literară şi ştiinţifică", „Timpul", „Convorbiri literare", „Curentul nou" ş.a. Dintre lucrările sale se impun poemul „Radu" (1878) şi mai ales drama „Manasse" (1900), în care prezintă conflictul dintre prejudecăţile rasiale sau religioase şi puterea de neînfrînt, profund umană, a dragostei.

rongalítă (CHIM.), substanţă chimică (formaldehidsulfoxilat de sodiu) obţinută prin reacţia dintre aldehida formică şi ditionitul de sodiu. Se întrebuinţează ca reducător în vopsitorie şi la sinteza unor medicamente (neosalvarsan).

ronjáre (IND. TEXT.) v. **corodare.**

Ronsard *[rõsár]*, Pierre de (1524–1585), mare poet francez, şef al Pleiadei. Ilustrînd genurile poetice reprezentative ale literaturilor antice, **R.** a creat în literatura franceză valori universale, mai ales în domeniul poeziei lirice, al satirei şi al poemului filozofic („Ode", 1550–1556, inspirate de Pindar şi de Horaţiu; „Amoruri", 1552–1578; „Imnuri", 1555–1556; epopeea neterminată „La Franciade", 1572). Volumul său „Cuvinte asupra nenorocirilor vremii" (1562), scris în timpul războaielor civile, este de inspiraţie patriotică. Umanist, exponent al spiritului Renaşterii, dotat cu un puternic temperament liric, **R.** a fost un delicat cîntăreţ al dragostei şi al naturii, pe care le-a asociat într-o intimă comuniune. În poezia sa, voluptatea păgînă se îmbină cu meditaţia gravă, cu melancolia şi cu visarea graţioasă, erudiţia, uneori pedantă, şi artificiul fiind depăşite de sinceritatea cuceritoare a sentimentului. Înzestrat cu un deosebit simţ al ritmului şi sonorităţii, el a mînuit o metrică extrem de suplă şi de variată, aducînd reale inovaţii prozodiei şi fundamentînd pentru mai multe secole principalele moduri de expresie ale poeziei franceze. **R.** şi şcoala sa au însemnat un apogeu al liricii rinascentiste. Subapreciat în perioada clasică, **R.** a fost reabilitat de romantism (Sainte-Beuve). În 1959 a apărut în limba română un volum selectiv din poeziile lui **R.**

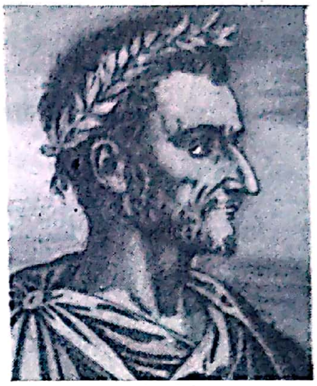

P. de Ronsard

Röntgen v. **Roentgen.**

Roosevelt *[róuzəvelt]*, Anna Eleanor (1884–1962), soţia lui F.D. Roosevelt. Personalitate politică de prestigiu din S.U.A., **R.** a militat pentru democraţie şi împotriva fascismului.

Roosevelt *[róuzəvelt]*, Franklin Delano (1882–1945), om de stat nord-american, membru al Partidului democrat. A fost preşedinte al Statelor Unite ale Americii timp de 12 ani (1933—1945). După terminarea studiilor (la universităţile Harvard şi Columbia), a practicat avocatura (din 1907). În 1910 şi în 1912 a fost ales membru al Senatului statului New York, iar în 1928 guvernator al acestui stat. Ca preşedinte al S.U.A. (ales în 1932 şi, din nou, în 1936, 1940 şi 1944), a iniţiat un plan de reforme (New Deal), care urmăreau redresarea economiei S.U.A. şi întărirea capitalismului de stat. În timpul celui de-al doilea război mondial, **R.** s-a afirmat ca un partizan al întăririi coaliţiei puterilor antifasciste şi a participat la importantele reuniuni interaliate de la Teheran (1943) şi Ialta (1945).

F.D. Roosevelt

Roosevelt *[róuzəvelt]*, Theodore (1858—1919), om de stat nord-american, membru al Partidului republican, vicepreşedinte (1900), apoi (1901—1909) preşedinte al S.U.A. Protagonist al expansiunii imperialiste nord-americane în America Latină, de numele său este legată politica aşa-numită a „marii bîte".

Röpke, Wilhelm (1899—1966), economist şi sociolog burghez german stabilit în Elveţia. Unul dintre fondatorii şi reprezentant de seamă al neoliberalismului. În ultimii ani ai vieţii, în repetate rînduri, s-a pronunţat împotriva „integrării" vest-europene, în formele suprastatale şi supranaţionale generate de Piaţa comună.

Rops, Félicien (1833—1898), pictor gravor şi litograf francez. După o perioadă de temeinică pregătire în domeniul ştiinţelor şi literaturii, **R.** s-a dedicat artei plastice, în care s-a format ca autodidact. Tehnician desăvîrşit, desenator incisiv, cu o excepţională forţă de caracterizare, **R.** a realizat un uriaş număr de gravuri şi de litografii, fiind cu deosebire preocupat de genul satiric („Satanicii", „Băutoarea de absint", „Dantelăreasa", „Tentaţia sf. Anton"). A influenţat puternic arta gravurii.

Roques *[roc]*, Mario (1875—1961), lingvist şi filolog francez, specialist în romanistică. A fost profesor la École des langues orientales (unde a predat limba română), la École des hautes études şi la Collège de France, membru al Institutului Franţei şi doctor honoris causa al Universităţii din Bucureşti. A condus timp de mai mulţi ani revista „Romania". Este autorul unor lucrări asupra cronologiei latinei vulgare, asupra metodei geografiei lingvistice şi a istoriei vocabularului francez, precum şi a numeroase ediţii critice de texte franceze medievale. S-a ocupat de limba şi literatura română, înfiinţînd în 1912 un lectorat de limba română la Facultatea de litere din Paris, devenit „Institutul de filologie română", care funcţionează şi astăzi. În 1925 a editat „Palia de la Orăştie", al cărui original îl studiase din 1913; a publicat un studiu asupra conjuncţiilor condiţionale *să, de* şi *dacă* din limba română veche.

Rosa, Salvatore (1615—1673), pictor, gravor, poet şi muzician italian din şcoala napolitană. Format în atelierul lui Ribera, **R.** a desfăşurat o prodigioasă activitate artistică, stilul său fiind caracterizat în toate domeniile de creaţie printr-o aspră grandoare şi prin melancolia tumultuoasă. A pictat un mare număr de compoziţii, dar genul în care a reuşit să lase opere de valoare este peisajul cu figuri. A compus piese muzicale de calitate, iar ca poet a excelat în satire şi sonete. Reprezentat cu mai multe lucrări în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România.

Rosario, oraş în Argentina, în statul Santa Fé, situat pe malul fluviului Paraná. 671 850 loc. (1960). Este al doilea oraş al ţării ca mărime. Centru industrial, cunoscut pentru producţia de zahăr, preparate din carne, tutun, băuturi alcoolice. Nod feroviar, port însemnat pentru exportul de cereale, zahăr, produse din carne, lemn.

Roscelin din Compiègne *[roslẽ din cõpiéń]* (c. 1050—1112), filozof scolastic francez, unul dintre întemeietorii nominalismului, cunoscut numai prin lucrările adversarilor săi, Anselm de Canterbury şi Abélard. A afirmat că noţiunile generale sînt simple cuvinte, „emisiuni vocale" (flatus vocis).

Roscher *[róşər]*, Wilhelm (1817—1894), economist burghez german, unul dintre principalii reprezentanţi ai şcolii istorice germane. A respins metoda abstractizării şi tezele de bază ale economiei politice clasice burgheze, a negat existenţa legilor economice obiective şi a susţinut că „tradiţiile istorice" joacă un rol primordial în dezvoltarea societăţii. În cercetarea fenomenelor economice, **R.** a acordat o importanţă de prim ordin unor factori ca morala, dreptul etc. Concepţiile lui **R.** au fost combătute de către K. Marx. Op. pr.: „Sistemul economiei naţionale" (1854).

Rose *[roz]*, *„Roman de la ~"*, poem medieval francez, compus din două părţi distincte. Prima, scrisă într-un stil suplu şi graţios de Guillaume de Lorris în jurul anului 1235 şi cuprinzînd peste 4 000 de versuri, este povestirea alegorică a unui roman de dragoste în spiritul literaturii feudale de curte. Partea a doua, avînd ca autor pe Jean de Meung (c. 1277), compusă din peste 18 000 de versuri, adevărată enciclopedie a epocii, este o satiră îndrăzneaţă la adresa societăţii feudale şi exprimă aspiraţiile burgheziei în ascensiune. În ciuda prolixităţii, poemul prezintă interes prin tendinţele realiste, prin pitorescul cadrului şi originalitatea gîndirii, care anunţă Renaşterea.

Rosegger *[rózegər]*, Peter (1843—1918), scriitor austriac, reprezentant al aripii radicale a liberalismului. A evocat cu ingeniozitate şi umor, într-o manieră idilizantă, întîmplări din mediul mic-burghez, rural şi orăşenesc (romanele „Scrierile unui învăţător", 1875; „Ultimul Jacob", 1888, şi volumul de povestiri „Cînd eram băiat de ţăran", 1902), în care se întîlnesc atît tendinţe slavofobe, naţionaliste, cît şi tendinţe de critică anticlericală şi antiburgheză.

Rosenberg *[rózənberg]*, Alfred (1893—1946), ideolog al fascismului german, teoretician al rasismului, unul dintre conducătorii partidului hitlerist. În 1941 a fost numit „ministru pentru teritoriile ocupate din est". La *procesul de la Nürnberg* al principalilor criminali de război a fost condamnat la moarte.

Rosenbusch *[rózənbuş]*, Harry (1836—1914), geolog şi petrograf german. A fost profesor la Universitatea din Heidelberg. Este unul dintre autorii metodei de studiu în secţiuni subţiri a mineralelor şi rocilor. În 1890 a expus teoria diferenţierii magmei ca o cauză o variabilităţii rocilor. Op. pr.: „Fiziografia microscopică a celor mai importante minerale din punct de vedere petrografic" (1873), „Chimismul rocilor eruptive" (1890).

Rosenthal, Constantin Daniel (1820—1851), pictor şi revoluţionar român paşoptist, născut la Budapesta. A studiat la Academia de arte frumoase din Viena, apoi la Paris în atelierul lui Martin Drolling. Începînd din 1842, se află la Bucureşti, unde, în strînsă legătură cu capii mişcării revoluţionare româneşti, participă la pregătirea revoluţiei din 1848. La începutul activităţii autor al unor picturi de gen, **R.** a devenit apoi un excelent portretist, tinzînd şi spre pictura de compoziţie. Este autorul evocatorului portret „Elena Negri", al portretului „Ancăi Manu" şi al portretului alegoric „România revoluţionară", pictat la Paris în 1850, care, împreună cu compoziţia „România rupîndu-şi cătuşele pe Cîmpia Libertăţii", se numără printre primele opere cu conţinut politic-social din pictura românească. A lucrat şi litografii. Străbătută de suflu romantic, pictura lui **R.**, deşi în esenţă de factură academistă, reprezintă şi sub aspect plastic un moment înnoitor, prin intensitatea şi claritatea expresiei formelor.

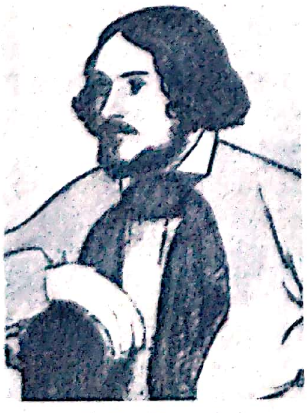

C. D. Rosenthal

Roseteştii v. **Cupăreştii.**

Rosetti, Alexandru (n. 1895), lingvist şi filolog român, elev al lui Ovid Densusianu, profesor la Universitatea din Bucureşti, membru al Academiei Republicii Socialiste România, membru al Academiei suedeze regale de ştiinţe, doctor honoris causa al Universităţii din Lyon, om de ştiinţă emerit. A întemeiat şi a editat revista „Bulletin linguistique". Este redactor responsabil al revistelor „Studii şi cercetări lingvistice" şi „Revue roumaine de linguistique", al publicaţiei neperiodice „Cahiers de linguistique théorique et appliquée" şi a îngrijit publicarea culegerii de studii „Fonetică şi dialectologie" (5 vol.). Op. pr.: „Cercetări asupra foneticii limbii române în sec. al XVI-lea" (1926), „Curs de fonetică generală" (1930, trad. portugheză 1962), „Istoria limbii române" (vol. I—IV şi VI: ed. I 1938—1946, ult. ed. 1964), „Filozofia cuvîntului" (1946), „Lingvistica" (1965). A editat texte româneşti vechi: „Scrisori româneşti din arhivele Bistriţei (1926 şi 1944). Laureat al Premiului de stat.

Rosetti, Constantin A. (1816—1885), om politic şi publicist român, unul dintre conducătorii revoluţiei de la 1848 din Ţara Românească şi ai luptei pentru unirea principatelor. În timpul revoluţiei burghezo-democratice din 1848 a fost conducătorul aripii liberalilor radicali; a fost secretar al Guvernului provizoriu, prefect de poliţie şi redactor al ziarului „Pruncul român". În anii exilului (1848—1857) a contribuit la editarea revistei „România viitoare" şi mai ales a revistei „Republica Română", în care a militat pentru unirea principatelor într-un stat democratic. Revenit în ţară, a editat ziarul liberal-radical „Românul" şi a avut un rol de seamă în Adunarea ad-hoc şi în alegerea lui Al. I. Cuza ca domnitor şi în Ţara Românească. În paginile ziarului „Românul", care a apărut timp de aproape o jumătate de secol, a militat pentru reforme democratice, pentru unitatea naţională, pentru independenţa naţională a ţării. A fost unul dintre conducătorii Partidului naţional liberal, creat în anii 1874—1875, dar în 1884, intrînd în conflict cu Ion Brătianu, a organizat o disidenţă liberală. Patriot înaintat, a susţinut cu entuziasm proclamarea independenţei ţării şi participarea României la războiul ruso-turc din 1877—1878. În 1858 a pus bazele „Asociaţiei lucrătorilor tipografi din Bucureşti", al cărei preşedinte a fost la început, şi a sprijinit pe socialiştii N. Zubcu-Codreanu, dr. Russel, C. Dobrogeanu-Gherea, urmăriţi de ohrana ţaristă. A fost în mai multe rînduri ministru şi preşedinte al Camerei Deputaţilor. Publicistica

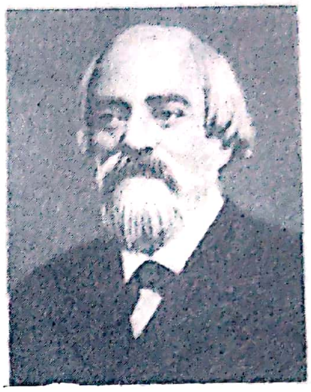

C. A. Rosetti

lui se caracterizează prin avînt romantic, stil patetic, vibrant. În tinereţe a scris şi versuri sentimentale şi social-patriotice („Ceasuri de mulţumire“,1843). A tradus din Byron, Béranger, Lamartine, Hugo.

Rosetti, Radu (1853—1926), istoric român, specialist în cercetarea evoluţiei relaţiilor agrare din Moldova. A studiat cel dintîi structura satelor stăpînite în devălmăşie, precum şi originile stăpînirii boiereşti. Deşi a admis că obştea este forma de organizare anterioară diferenţierii sociale, el a considerat, greşit, că satele răzeşeşti sînt foste sate boiereşti a căror stăpînire s-a divizat, cu timpul, la extrem. Ocupîndu-se şi de probleme ale istoriei moderne, a studiat îndeosebi frămîntările ţărăneşti din România în sec. al XIX-lea şi la începutul sec. al XX-lea. S-a pronunţat pentru o nouă împroprietărire a ţărănimii, dar cu menţinerea proprietăţii moşiereşti. Op. pr.: „Originile şi transformările clasei stăpînitoare din Moldova“ (1906), „Pămîntul, sătenii şi stăpînii în Moldova“ (1907), „Pentru ce s-au răsculat ţăranii“ (1907) şi „Pentru adevăr şi dreptate“ (1911).

Rosetti, Radu Dumitru (1874—1964), scriitor român. S-a născut la Bucureşti. A publicat numeroase volume de versuri, de factură sentimentalistă, galantă sau larg umanitaristă („Din inimă“, 1895; „Sincere“, 1897; „Duioase“, 1898; „Valuri“, 1900; „Poezii“, 1926 ş.a.), schiţe inspirate din viaţa tribunalelor şi barourilor („Din sala paşilor pierduţi“, 1922), note de călătorie („Din largul lumii“, 1903; „Dincolo de hotare“, 1908; „Din Egipt“, 1909 ş.a.). S-a afirmat mai ales ca virtuos al epigramei („Epigrame“, 1894). A scris şi piese de teatru. În 1958 i-a apărut volumul antologic „Spicuiri“.

Rosny *[roní]* **J.H.** (pseudonimul fraţilor *Joseph Henri Boex*, 1856—1940, şi *Justin Boex*, 1859—1948), romancieri francezi de origine belgiană, autori a numeroase romane, unele scrise în colaborare, dintre care mai valoroase sînt cele cu tematică socială („Bilateralul“, 1887 ş.a.) şi cele care evocă într-un stil pitoresc vremurile preistorice („Vamireh“, 1892; „Războiul focului“, 1911 ş.a.).

Ross, Iosif (n. 1899), caricaturist român, maestru emerit al artei. Exponent al graficii militante, a colaborat începînd din 1914 la diferite publicaţii („Adevărul“, „Rampa“, „Cuvîntul liber“ ş.a.) cu desene satirice antimonarhice, antiguvernamentale. Un loc important îl ocupă în opera lui **R.** portretele caricaturale. În şarjele sale se perindă o întreagă galerie de oameni politici şi de cultură surprinşi în imagini sintetice, de o mare forţă sugestivă şi de o subtilă incisivitate.

Ross, sir James Clark (1800—1862), explorator polar englez. În perioada 1819—1833 a participat la mai multe expediţii în Arctica (dintre care una condusă de unchiul său John Ross), descoperind în 1831 polul nord magnetic în peninsula Boothia Felix. Între anii 1839 şi 1843 a condus o expediţie în Antarctida pentru cercetări geomagnetice. A cercetat Marea Ross, a descoperit bariera de gheaţă Ross, ţara Victoria, vulcanii Erebus şi Terror ş.a. Rezultatele ştiinţifice le-a publicat într-o lucrare intitulată „Călătorie de descoperiri şi cercetări în mările sudice şi antarctice“.

Ross, sir John (1777—1856), explorator polar englez. A condus două expediţii în Arctica pentru căutarea trecerii de nord-vest din Oceanul Atlantic în Oceanul Pacific. A cercetat Arhipelagul Arctic Canadian, descoperind peninsula Boothia Felix.

Ross, *Marea* ~, mare din Oceanul Pacific, situată la ţărmul Antarcticii, cuprinsă între 170°15′ longitudine estică şi 158°15′ longitudine vestică. Suprafaţa: circa 960 000 km^2. Adîncimi pînă la 700 m. Partea de sud a *M.R.* este acoperită de gheţarul Ross (grosimea medie a gheţii este de circa 300 m). În *M.R.* se află insula Ross, cu vulcanii Erebus (4 023 m) şi Terror (3 277 m); a fost obiectul a numeroase cercetări. Între anii 1926 şi 1956, pe gheţarul Ross a funcţionat, în anumite perioade, staţiunea antarctică Little America (S.U.A.), iar în 1957 staţiunea Scott (Noua Zeelandă). În acelaşi an, pe capul Hallet, şi-a început activitatea staţiunea Hallet (S.U.A. şi Noua Zeelandă).

Rossellini, Roberto (n. 1906), regizor de film şi de teatru italian. Talent viguros, spirit realist şi stăpîn pe mijloacele de expresie ale filmului, **R.** este unul dintre promotorii neorealismului italian („Roma oraş deschis“, 1945; „Paisa“, 1946; „Generalul della Rovere“, 1959; „Viva Italia“, 1961, ş.a.).

Rossellino, Antonio (1427—1497), sculptor italian din şcoala florentină. Format în atelierul fratelui său Bernardo, **R.** a practicat o sculptură a formelor efeminate şi elegante. Remarcabil portretist (bustul lui Matteo Palmieri), **R.** a realizat un număr mare de graţioase madone, de asemenea monumente funerare (mormîntul cardinalului Iacopo di Portogallo), reliefuri („Anunţarea păstorilor“) etc.

Rossellino, Bernardo (1409—1464), sculptor şi arhitect italian din şcoala florentină. Încercînd o sinteză între claritatea compoziţiei lui Brunelleschi şi dinamica plastică a lui Donatello, **R.** a reuşit să realizeze sculpturi care impun prin robusteţea formelor şi prin intensitatea contrastelor de clarobscur („Madonna della Misericordia“, „Bunavestire“, „Mormîntul lui Leonardo Bruni“ etc.). Ca arhitect, **R.** a colaborat cu L.B. Alberti la construcţia palatului Rucellai (1450—1455), a dirijat construcţia oraşului Pienza (palatul Piccolomini), a construit domul nou din Siena etc.

Rossetti, Dante Gabriel (1828—1882), pictor şi poet englez, fiu al unui revoluţionar italian emigrat în Anglia, întemeietor şi principal reprezentant al prerafaelitismului. Pictura sa, inspirată din „Divina comedie“ şi din „Vita nuova“ ale lui Dante, frecvent alegorică, populată cu tipuri feminine de o stranie frumuseţe, se caracterizează prin sentimentalismul excesiv şi prin preluarea unor procedee cromatice ale înaintaşilor lui Rafael („Bunavestire", „Fericita Beatrice", „Visul zilei" ş.a.). Ca poet, a cultivat o lirică în care motivele erotice şi mistice-fantastice se interferează în forme alegorice (poemul „Fericita fecioară", 1850; culegerea de versuri „Casa vieţii", 1870 ş.a.). Arta sa poetică e caracterizată prin eleganţă, prin căutarea pitorescului şi a efectelor muzicale inedite. A încercat să reînvie forma sonetului. A tradus în engleză din opera lui Dante şi a altor poeţi italieni.

Rossi, Ernesto (1827—1896), actor italian. A jucat numeroase roluri din teatrul clasic şi contemporan, tragic şi comic, realizînd mari creaţii în interpretarea eroilor shakespearieni: Hamlet, Othello, Macbeth, Lear, Richard al III-lea, Romeo, Iuliu Cezar. În turneele lui prin Europa, a vizitat şi ţara noastră. Autor al volumelor „Studii shakespeariene" (1885) şi „Patruzeci de ani de viaţă artistică" (1887—1889).

Rossi, Karl Ivanovici (1775—1849), arhitect, urbanist şi decorator rus, reprezentant de seamă al clasicismului rus. A făcut călătorii de studii în Italia, luînd contact cu monumentele de arhitectură antică. Din 1816 **R.** a creat o serie de ansambluri monumentale la Petersburg, definitorii pentru înfăţişarea părţii centrale a oraşului: palatul Mihailov (1819—1825), ansamblul pieţei Mihailov, ansamblul teatrului Aleksandrinski (1820—1830), clădirea Senatului şi a Sinodului (1829—1834). Caracteristicile creaţiei lui **R.** sînt rezolvarea complexă a sarcinilor urbanistice, procedeele constructive inovatoare (acoperişurile metalice ş.a.), integrarea ordinelor clasice în tipul modern de construcţie, expresivitatea volumelor arhitecturale şi îmbinarea armonioasă a formelor arhitecturale cu abundenţa detaliilor sculpturale fastuoase.

Rossi, Pellegrino (1787—1848), jurist, economist şi om politic de origine italiană, naturalizat francez. A adus o contribuţie importantă la precizarea şi la sistematizarea principiilor şcolii clasice a dreptului penal, fundamentînd dreptul de a pedepsi pe ideea de justiţie şi de utilitate. Op. pr.: „Tratat de drept penal" (2 vol., 1829), „Curs de economie politică" (1839).

Rossini, Gioacchino (1792—1868), compozitor italian. Provenit dintr-o familie de muzicieni, **R.** şi-a făcut educaţia la Liceul muzical din Bologna, vădind de timpuriu remarcabile însuşiri muzicale. A compus 34 de opere cu o mare uşurinţă, multe dintre ele bucurîndu-se de succes în principalele metropole ale lumii: Roma, Viena, Londra şi Paris, unde s-a stabilit definitiv. Printre primele sale opere figurează „Scara de mătase" (1812) şi „Italianca în Alger" (1813). După „Bărbierul din Sevilla" (1816), capodopera sa, **R.** a mai compus cîteva opere, printre care „Cenuşăreasa" (1817), „Coţofana hoaţă" (1817), „Semiramida" (1823). **R.** este unul dintre reprezentanţii cei mai de seamă ai belcantoului italian. Muzica lui, bogată în arii uşor memorabile, vădind o sursă inepuizabilă de invenţie melodică, străbătută adesea de un umor specific, degajează o bună dispoziţie cuceritoare. Năzuinţele eroico-patriotice ale romantismului, care se intensificaseră în ajunul revoluţiei din 1830, şi-au găsit întruchipare în unele opere ale sale, mai cu seamă în „Wilhelm Tell" (1829), care a jucat un mare rol în evoluţia genului operei „mari" franceze. Este şi autorul unui remarcabil „Stabat Mater" (1836), al unor cantate, oratorii, al unor cvartete, cicluri de romanţe şi duete etc.

G. Rossini

rost 1. (IND. TEXT.; la războiul de ţesut) Unghi diedru, format de planul firelor de urzeală ridicate de iţe şi cel al firelor rămase jos, permiţînd astfel trecerea suveicii şi depunerea firului de bătătură. **2.** (CONSTR.) Spaţiu de dimensiuni reduse, lăsat între două construcţii alăturate sau între două părţi ale unei construcţii pentru a permite mişcarea lor relativă sub acţiunea forţelor exterioare sau a variaţiilor de temperatură. După poziţie şi destinaţie se deosebesc: *r. de dilataţie-contracţie*, care permite modificarea lungimii elementelor de construcţie, datorită variaţiilor de temperatură; *r. de tasare*, care permite tasarea independentă a diferitelor părţi ale unei construcţii; *r. de etanşare*, amenajat între două elemente de construcţie supuse presiunii apei; *r. de lucru*, care marchează planul de întrerupere a turnării elementelor de beton cu volum mare. Operaţia de umplere cu material de etanşare a **r.** pentru a împiedica pătrunderea apei de ploaie sau de infiltraţie se numeşte *rostuire*.

Rostand *[rostă]*, Edmond (1868—1918), autor dramatic francez. A fost membru al Academiei Franceze. A debutat cu versuri, dar s-a impus prin piesele sale de teatru romantice: „Romanţioşii" (1894, trad. rom.), „Cyrano de Bergerac" (1897, trad. rom.), „Prinţesa îndepărtată" (1895, trad. rom.), „Puiul vulturului" (1900), „Chantecler" (1910). Teatrul lui **R.**, plin de spirit, scînteietor prin verva, virtuozitatea şi strălucirea versurilor, uneori emfatice, a constituit o reacţie împotriva teatrului naturalist şi a celui simbolist. În comedia eroică „Cyrano de Bergerac", operă construită cu fantezie şi adînci resurse lirice, **R.** a biciuit obscurantismul, minciuna şi laşitatea prin intermediul neînfricatului şi generosului Cyrano, întruchipare a unor nobile calităţi ale poporului francez. Printre traducătorii operei sale în limba română se numără M. Codreanu.

Rostock 1. Oraş în nordul R.D. Germane, situat pe rîul Warnow, centrul administrativ al districtului cu acelaşi nume,

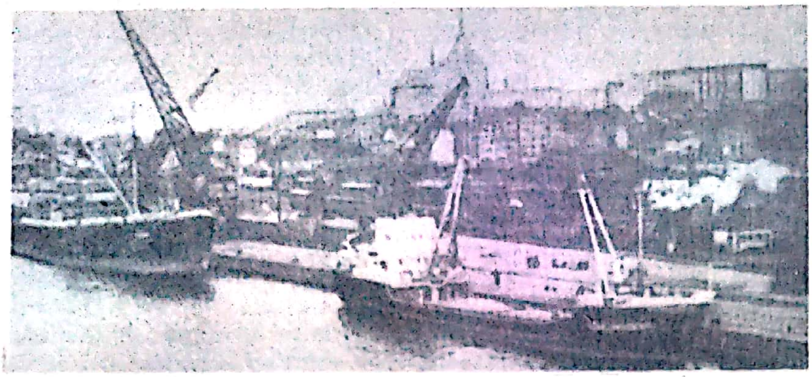

Rostock. Vedere din port

important port la Marea Baltică. 179 300 loc. (1964). Şantiere navale, industrie alimentară (conserve de peşte etc.), constructoare de maşini, chimică; universitate, muzeu, monumente arhitectonice medievale. **2.** District în nordul R.D. Germane. Suprafaţa: 7 071 km^2. Populaţia: 848 990 loc. (1963). Relief de cîmpie netedă sau slab vălurită. Principalele ramuri industriale: construcţii navale (Rostock-Warnemünde, Wismar, Stralsund, Wolgast), construcţii de maşini, industrie alimentară (în special conserve de peşte), de prelucrare a lemnului. Se practică pescuitul. Se cresc vite de rasă pentru lapte, porcine, ovine, se cultivă cereale, cartofi, sfeclă de zahăr şi plante furajere.

rostogól (IND. EXTR.), lucrare minieră provizorie cu secţiune redusă, avînd direcţie verticală sau înclinată şi prin care se transportă materialul extras în abataj către orizontul inferior; transportul materialului se face prin rostogolire şi alunecare, sub acţiunea greutăţii proprii.

rostogolíre (FIZ.), mişcare a unui corp aflat în contact cu un alt corp, efectuată în aşa fel încît viteza relativă dintre punctele de contact ale celor două corpuri să fie mereu nulă. Pot efectua o **r.** numai corpurile a căror suprafaţă este convexă (ex. sfera) sau riglată (ex. cilindrul, conul). În cazul **r.**, frecarea este mult mai mică decît în cazul alunecării, fapt care a stat la baza unor importante invenţii tehnice (ex. roata, rulmentul etc.).

rostopáscă (BOT.; *Chelidonium majus*), plantă erbacee din familia papaveraceelor, cu flori galbene-aurii. Creşte prin locuri umbroase, pe lîngă locuinţe, ruine şi ziduri vechi şi conţine un suc galben-portocaliu, acru şi otrăvitor. **R.** este plantă medicinală.

Rostov pe Don, oraş în U.R.S.S., în sud-vestul R.S.F.S. Ruse, situat pe malul drept al Donului, în apropiere de vărsare. 720 000 loc. (1965). Industrie constructoare de maşini (în special maşini agricole), alimentară, de încălţăminte şi de confecţii, de mobilă, a materialelor de construcţie. Port fluvial. Centru cultural-ştiinţific, cu o universitate şi alte institute de învăţămînt superior, teatre, muzee.

Rostovţev, Mihail Ivanovici (1870—1952), istoric rus. S-a ocupat de probleme de arheologie şi istorie antică, privitoare mai ales la regiunile de la nordul Mării Negre, şi de istoria statelor din perioada elenistică tîrzie. Pînă în 1917 a lucrat în Rusia. În 1918 a emigrat în S.U.A. şi a fost profesor la Universitatea din Wisconsin şi apoi la Universitatea din Yale. Op. pr.: „Istoria socială şi economică a Imperiului roman“ (1926), „Istoria lumii antice“ (vol I, „Orientul şi Grecia“, 1926, şi vol. II, „Roma“, 1927).

Rostow *[rọ́stou]*, Walt Whitman (n. 1916), economist şi sociolog burghez american, profesor de economie, de istorie şi de istorie economică. În principala sa lucrare, „Stadiile creşterii economice. Un manifest necomunist“ (1960), consideră că bunăstarea este legată în mod exclusiv de nivelul dezvoltării tehnice. Înlocuind criteriul hotărîtor al relaţiilor de producţie în periodizarea evoluţiei societăţii omeneşti cu alte criterii, **R.** caută să estompeze deosebirile esenţiale dintre socialism şi capitalism şi să nege inevitabilitatea socialismului.

róstru (lat. *rostrum* „cioc“; ZOOL.) **1.** Prelungire cartilaginoasă a botului la rechini şi la acipenseride. **2.** Ţep frontal al cefalotoracelui la unii raci. **3.** Trompă ascuţită la unele insecte (ex. la muşte, la ploşniţe).

Roşca, Alexandru (n. 1906), psiholog român. Profesor la Universitatea din Cluj, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România. A efectuat cercetări experimentale în domeniul psihologiei generale şi aplicate, îndeosebi al psihologiei pedagogice. A elaborat studii privitoare la psihologia gîndirii, a motiva-

Rostov pe Don. Bulevardul F. Engels

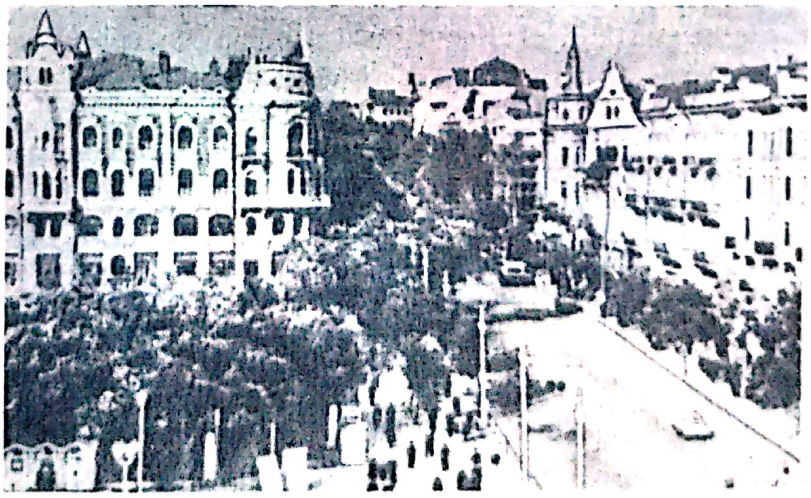

ţiei, la problema odihnei active. Sub redacţia sa au apărut mai multe lucrări colective, printre care „Tratat de psihologie experimentală" (1963). Op. pr.: „Tehnica psihologiei experimentale" (1947). Laureat al Premiului de stat.

Roşca, D.D. (n. 1895), filozof român. Profesor la Universitatea din Cluj, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România. În „Existenţa tragică" (1934), încercare de sinteză filozofică, **R.** consideră că existenţa este şi raţională, şi iraţională, fapt din care decurge sentimentul tragic al existenţei, dar şi răspunderea morală a omului, care poate opta pentru deznădejde sau pentru o tensiune îndreptată spre acţiune şi creaţie. **R.** pledează pentru cea de-a doua atitudine, generatoare de valori. De pe poziţiile filozofiei sale, **R.** a respins neotomismul, iraţionalismul şi ideologia fascistă. **R.** este autorul unor studii valoroase de istorie a filozofiei („Influenţa lui Hegel asupra lui Taine", 1928, în franceză). A tradus în limba română opere fundamentale ale lui Hegel.

Roşcani, localitate lîngă Cahul, unde, în 1574, a avut loc o bătălie între oastea moldovenească condusă de Ioan Vodă şi oastea otomană. După o rezistenţă îndîrjită, dar, constrîns de lipsa de apă, trădat de marea boierime, atacat şi de tătari, Ioan Vodă s-a predat turcilor, care, încălcînd condiţiile stabilite, l-au ucis.

róşcove (BOT.), fructe (păstăi) ale arborelui *Ceratonia siliqua*, din familia leguminoaselor, originar din Arabia. Sînt bogate în substanţe pectice.

Roşia Montană, localitate de tip urban în raionul Cîmpeni, reg. Cluj, situată în Munţii Apuseni. 2 270 loc. (1965). Exploatări de minereuri complexe şi prelucrare primară a acestora (concentrate de aur, argint şi cupru, pirită).

róşie (ZOOTEHN.) **a)** *Roşie daneză*, rasă de taurine obţinută în Danemarca şi crescută pentru producţia de lapte. Se caracterizează printr-o producţie medie anuală de lapte de 4 000 l, cu un conţinut de 4,1% grăsimi, şi o greutate corporală a vacilor de circa 600 kg. În ţara noastră este crescută în număr restrîns cu bune rezultate. **b)** *Roşie de stepă*, rasă de taurine bună producătoare de lapte, obţinută în U.R.S.S. Culoarea corpului variază de la vişiniu-închis pînă la roşu-deschis. Greutatea corporală a vacilor este de 300—450 kg şi a taurilor de 600—700 kg. Producţia anuală de lapte este de 2 500—3 500 l, cu un conţinut de grăsime de 3,7%. Este o rasă bine adaptată la condiţiile de stepă. În ţara noastră a fost importată şi folosită pentru încrucişări cu taurinele locale în regiunea Dobrogea.

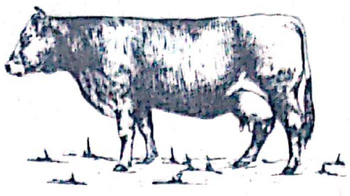
Roşie daneză

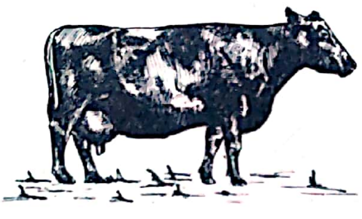
Roşie de stepă

róşii (în evul mediu în Ţara Românească), breaslă militară şi fiscală. Membrii ei au fost numiţi astfel datorită îmbrăcămintei roşii pe care o purtau. În sec. al XVII-lea au fost înglobaţi în rîndul *slujitorilor*. În Moldova sînt menţionaţi doar în timpul primei domnii a lui Grigore al II-lea Ghica (1726—1733), care a înfiinţat un steag de **r.**

roşioáră *(Scardinius erithrophthalmus)*, peşte teleostean din familia ciprinidelor, lung de 20—30 cm şi avînd greutatea de 200—300 g; are corpul turtit lateral, acoperit cu solzi mari, şi înotătoarele (în afară de cea dorsală) de culoare roşie. Trăieşte în Europa şi în Siberia centrală; în ţara noastră este mai frecventă în bălţi.

Roşiorii de Vede, oraş raional în reg. Bucureşti, reşedinţă de raion, situat pe valea rîului Vedea. 19 960 loc. (1965). Industrie de prelucrare a metalelor, textilă şi alimentară. — *Raionul R. de V.*, cu 113 810 loc. (1965). Cultura cerealelor, a plantelor tehnice şi creşterea animalelor.

Roşiu, Palaghia (1800 — 1870), eroină a revoluţiei de la 1848 din Transilvania. A participat, în fruntea ţăranilor din satul Mărişel, la luptele din Munţii Apuseni împotriva oştilor nemeşimii maghiare.

Roşu, Nicolaie (1907—1938), militant al mişcării muncitoreşti din România, muncitor metalurgist. S-a încadrat de tînăr în mişcarea muncitorească din România şi a devenit membru al P.C.R. În anii 1934—1935 a fost întemniţat pentru activitatea sa revoluţionară. În 1936 a plecat voluntar în Spania, unde a căzut eroic în luptele de pe fluviul Ebru.

roşu de Congo (CHIM.), colorant organic de sinteză, direct (substantiv), din clasa coloranţilor azoici. Se prezintă ca o pulbere roşie foarte uşor solubilă în apă. Vopseşte bine fibrele de celuloză. Îşi modifică culoarea de la roşu pînă la albastru cînd trece din mediu alcalin în mediu acid. Este folosit în industria textilă şi ca indicator în chimia analitică.

rotacísm (gr. *rhota*, numele grecesc al literei *r* LINGV.) **1.** V. *rotacizare*. **2.** (În limba română) Transformarea în *r* a lui *n* intervocalic din cuvintele moştenite din latină. **R.** este un fenomen care caracterizează dialectul istroromân; în dialectul dacoromân mai există astăzi numai în unele puncte din Munţii Apuseni (Scărişoara), unde se spune, de exemplu, *bire* pentru *bine*. La sfîrşitul sec. al XV-lea şi începutul sec. al XVI-lea, **r.** cuprindea jumătatea de nord a Transilvaniei, de la Mureş în sus, şi nordul Moldovei. Primele scrieri în limba română (Codicele Voroneţean, Psaltirea Voroneţeană, Psaltirea Scheiană, Psaltirea Hurmuzaki) conţin fenomenul **r.**, ceea ce constituie o dovadă că ele provin din regiunea rotacizantă, şi anume, după majoritatea cercetătorilor, din Maramureş.

rotacizáre (LINGV.), fenomen fonetic care constă în transformarea unei consoane în *r* (ex. trecerea lui *s* la *r* în latina arhaică, a lui *l* intervocalic la *r* în cuvintele româneşti moştenite din latină: rom. *moară* din lat. *mola*). Sin. *rotacism*.

rotamétru (TEHN.), denumire improprie pentru debitmetrul cu indice plutitor sau debitmetrul tip Rota.

rotaprint (POLIGR.), maşină de imprimare de format mic, la care cerneala se transmite de pe forma de imprimare pe o suprafaţă de cauciuc intermediară şi apoi pe hîrtie. Forma de imprimare este o placă subţire (0,15—0,20 mm) din aluminiu, zinc sau carton metalizat. Pe aceasta, textul se transpune cu ajutorul maşinii de scris, iar ilustraţiile, prin desenare directă sau prin copiere fotografică. **R.** este folosit, în special, pentru multiplicarea unor tipărituri de tiraj mic (circulare, formulare, etc.).

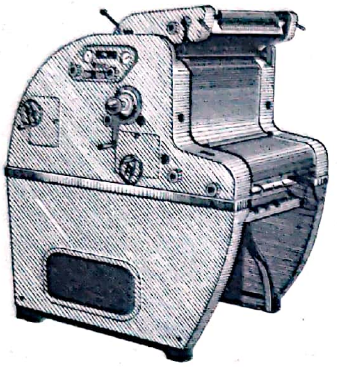

Rotaprint

rotatívă (POLIGR.), maşină pentru imprimarea publicaţiilor de tiraj mare (ziare, reviste, cărţi etc.). La **r.,** forma de imprimare şi suprafaţa de presiune (printre care trece hîrtia) sînt cilindrice, ceea ce permite o viteză de lucru mare şi asigură o productivitate înaltă. **R.** se împart în două grupe: cu hîrtie în coli şi cu hîrtie în bobine. Cele cu hîrtie în bobine sînt mai productive şi se utilizează mai des; după numărul bobinelor montate ele pot fi: cu o rolă, cu două sau cu mai multe role.

rotáţie[1] **1.** (FIZ.) Mişcare a unui corp ale cărui puncte descriu traiectorii circulare cu centrele pe o dreaptă comună, numită *axă de rotaţie*, planele traiectoriilor fiind perpendiculare pe această axă. — *R. proprie*, una dintre cele trei componente (*r. p.*, nutaţia şi precesia) în care se descompune mişcarea unui corp cu un punct fix. *R. p.* se face în jurul unei axe centrale a corpului. **2.** (ASTR.) *Mişcare de rotaţie*, mişcare a unui corp ceresc în jurul axei sale sau în jurul altui corp ceresc. Uneori mişcarea corpului ceresc în jurul altui corp ceresc este denumită şi *mişcare de revoluţie*. Durata (perioada) *m. de r.* este intervalul de timp necesar revenirii astrului în aceeaşi situaţie originară (ex. la Soare durata *m. de r.* siderală, în raport cu stelele, şi durata *m. de r.* sinodică, în raport cu linia care uneşte Soarele cu Pămîntul). — *R. legată*, mişcarea în care perioada de rotaţie este egală cu perioada de revoluţie în jurul corpului central (ex. mişcarea Lunii în jurul Pămîntului). **3.** (MAT.) **a)** *Rotaţie de un unghi α în raport cu un centru O*, transformare prin care unui punct M al planului îi corespunde punctul M' situat pe cercul cu centrul în O şi cu raza OM, astfel încît $\sphericalangle MOM' = \alpha$. **b)** *Rotaţie de un unghi α în raport cu o axă Δ*, transformare prin care unui punct M din spaţiu îi corespunde un punct M' situat în planul perpendicular pe axă şi care trece prin M, astfel încît punctele M şi M' sînt egal depărtate de axă, iar unghiul diedru al planelor determinate de cele două puncte şi de axă este egal cu α. **4.** (AGROTEHN.) Mod de succesiune a culturilor agricole în timp, pe acelaşi teren, în cadrul asolamentului. **R.** se stabileşte în funcţie de caracteristicile diferitelor culturi, cu scopul de a menţine fertilitatea solului şi a obţine producţii mari.

rotáţie[2] (EC.), *rotaţia capitalului*, circuitul capitalului industrial privit nu ca un act izolat, ci ca un proces periodic, care se repetă mereu. Cuprinde perioada de timp din momentul avansării capitalului sub formă bănească şi pînă în momentul întoarcerii lui la capitalist sub aceeaşi formă. Viteza *r. c.* influenţează, în raport direct proporţional, rata profitului. — *Rotaţia mijloacelor circulante*, procesul de schimbare succesivă, neîntreruptă a formelor funcţionale pe care le îmbracă mijloacele circulante în trecerea lor prin sfera producţiei şi a circulaţiei.

Roth, Joseph (1894—1939), scriitor şi eseist austriac. În romanele sale abordează probleme acute din perioada de după primul război mondial şi pledează pentru necesitatea promovării unor idealuri umaniste. Cu un ascuţit spirit critic, **R.** oglindeşte veridic procesul de descompunere a monarhiei austro-ungare, îndeosebi în opera sa principală, „Marşul lui Radetzky" (1932, trad. rom.), şi în „Cavoul capucinilor" (1938). Ca foiletonist, **R.** a dus în presă o îndrăzneaţă campanie împotriva hitlerismului şi a militarismului. A murit în exil.

Roth, Stefan Ludwig (1796—1849), gînditor progresist sas, istoric, profesor şi pastor. A fost colaborator al lui Pestalozzi la Yverdon (1818—1820). A participat la revoluţia de la 1848 din Transilvania. Concepţiile sale politice (îndeosebi în ceea ce priveşte rezolvarea problemei naţionale) au avut o largă răspîndire prin publicaţia „Siebenbürgisches Wochenblatt", la care colabora. A susţinut că limba română, ca limbă vorbită de majoritatea populaţiei Transilvaniei, ar trebui să fie recunoscută ca limbă oficială. Pentru ideile sale progresiste şi pentru participarea la revoluţie a fost condamnat la moarte de un tribunal militar maghiar şi executat la Cluj. Op. pr.: „Istoria Transilvaniei, încercare de o nouă periodizare" (1846).

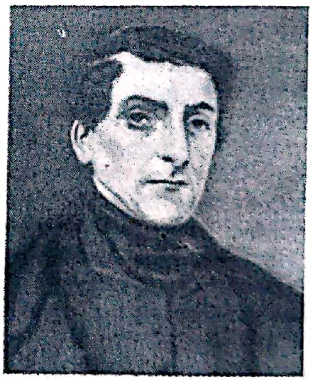

St. L. Roth

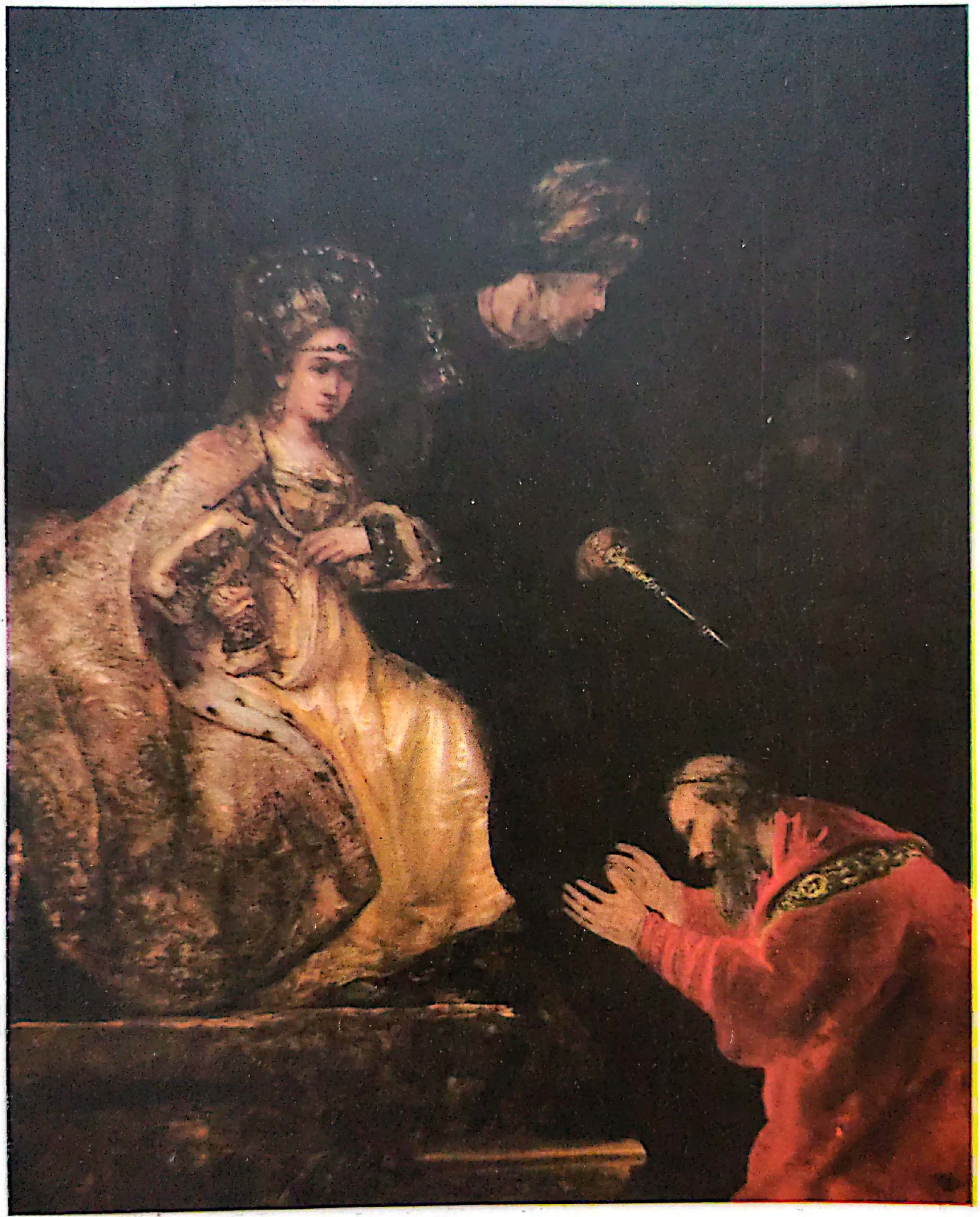

REMBRANDT: Haman implorînd iertare Esterei. *Ulei pe pînză. Muzeul de artă al Republicii Socialiste România*

rothliegende *[rotli:gənde]* (STRAT.), permianul inferior și mediu în facies continental, separat după o veche clasificație germană. Corespunde autunianului și saxonianului (în facies continental) din vestul Europei sau artinskianului și kungurianului (în facies marin) din U.R.S.S. și din sudul Europei. Este reprezentat prin depozite detritice, uneori cu intercalații de cărbuni, care conțin impresiuni de gimnosperme și resturi de pești, stegocefali, reptile, insecte, crustacee, lamelibranhiate etc. În Republica Socialistă România, depozite corespunzătoare **r.** se găsesc în zonele Reșița-Moldova Nouă, Svinecea-Svinița, în munții Bihorului și Codru-Moma, în nord-vestul Dobrogii etc.

Rothschild *[rótșild]*, familie de magnați financiari întemeiată de bancherul Mayer Amschel **R.** (1743—1812) din Frankfurt pe Main. La începutul sec. al XIX-lea, descendenții lui au fundat bănci la Londra, Paris, Viena, Neapole și în alte orașe. Ei au jucat apoi mult timp un rol important în viața economică și politică internațională, acordînd împrumuturi diferitelor state europene. În prezent, Rothschildzii controlează mari întreprinderi capitaliste, îndeosebi prin ramuri ale familiei respective din Anglia și Franța.

rotifére (lat. *rota* „roată" și *fero* „a duce, a purta"; ZOOL.), grup de viermi microscopici cu corpul alungit, cilindric sau sferic; la partea anterioară au o coroană de cili puternici care se învîrtesc ca o roată (de unde și numele), servind la antrenarea particulelor alimentare spre gură. La partea posterioară au un „picior", cu care se pot fixa temporar de suport. **R.** sînt comune în toate mediile acvatice, constituind o bună parte din plancton.

rotóndă (ARHIT.), construcție de zidărie în plan circular, avînd acoperișul în formă de cupolă. Folosită încă din antichitate, **r.** a cunoscut o largă răspîndire în arhitectura din evul mediu. În arhitectura modernă, **r.** sînt folosite mai ales ca săli de expoziții (ex. Sala Expoziției economiei naționale), săli de sport etc. Denumirea de **r.** se aplică și sălilor în plan circular înglobate într-o construcție mai amplă (ex. **r.** Ateneului Român din București).

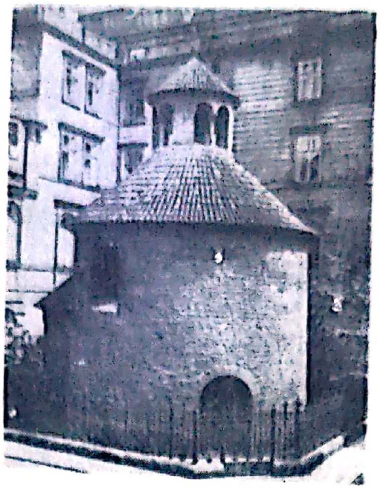
Rotondă

rotór 1. (TEHN.) Organ rotitor al unei mașini de forță motoare sau generatoare, cu ajutorul căruia, la mașinile motoare, energia fluidului motor se transformă în energie mecanică de rotație, iar la mașinile generatoare energia mecanică de rotație se transformă în energie a fluidului deplasat. **R.** este prevăzut cu elemente speciale (palete, cupe etc) active în contact cu fluidul de lucru (aburii, apa etc.). **2.** (ELT.) Subansamblu rotitor al mașinilor electrice, avînd funcțiunea de indus sau de inductor (la mașini sincrone); este prevăzut cu înfășurări electrice, cu poli etc. **3.** (MAT.) *Rotorul unui cîmp vectorial* $\vec{v}\,(x,\ y,\ z) = a\,\vec{i} + b\,\vec{j} + c\,\vec{k}$ (definit într-un domeniu al spațiului metric euclidian cu trei dimensiuni, în care s-a fixat una dintre cele două orientări posibile) cîmpul vectorial, notat rot $\vec{v}$, avînd componentele

$$(\mathrm{rot}\,\vec{v})_x = \frac{\partial b}{\partial z} - \frac{\partial c}{\partial y},$$

$$(\mathrm{rot}\,\vec{v})_y = \frac{\partial c}{\partial x} - \frac{\partial a}{\partial z},$$

$$(\mathrm{rot}\,\vec{v})_z = \frac{\partial a}{\partial y} - \frac{\partial b}{\partial x}.$$

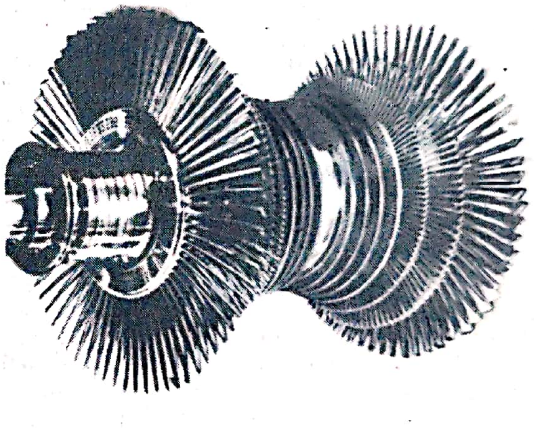
Rotor de turbină

Rotrou *[rotrú]*, Jean de (1609—1650), autor dramatic francez, influențat de P. Corneille. A creat, ca și acesta, eroi voluntari, însuflețiți de idealuri înalte („St. Genest", 1646; „Venceslas", 1647). Voltaire îl consideră „adevăratul întemeietor al teatrului francez".

Rotterdam, oraș în sud-vestul Olandei, situat în delta Rinului. 731 565 loc. (1965). Este unul dintre cele mai mari porturi din lume, cu rol important în tranzitul de mărfuri din-

Rotor de generator sincron cu poli aparenți

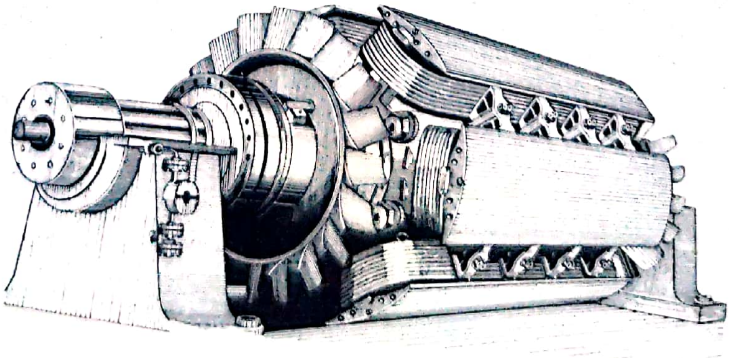

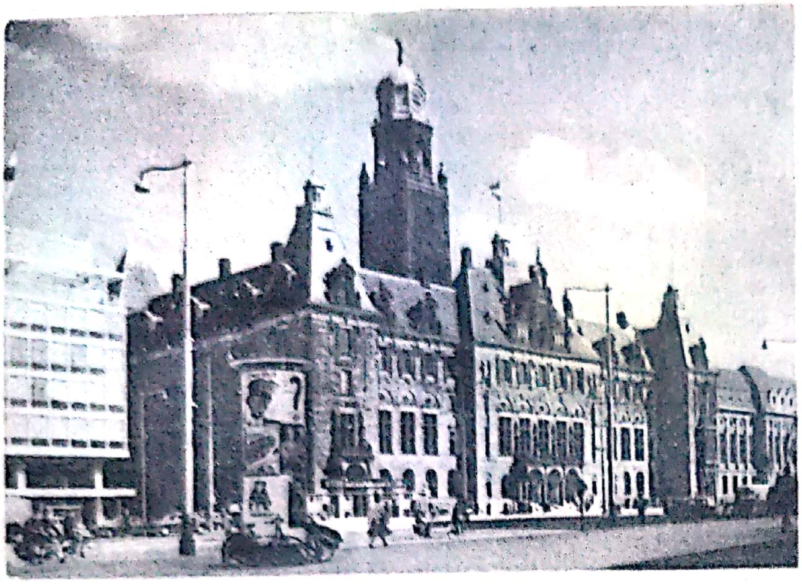

Rotterdam. Primăria cartierului Codsingel

tre țările Europei vestice, centrale, nordice și America de Nord, la intersecția liniilor de navigație maritimă (Marea Nordului) și fluvială (Rinul, Meuse, Escaut). Prin canale comunică cu Haga și cu Amsterdam. Mare aeroport și nod rutier. Centru comercial, financiar și industrial, cu șantiere navale, intreprinderi constructoare de mașini, electrotehnice, chimice, rafinării de petrol, fabrici textile și alimentare, multe dintre ele în localitățile subordonate (Vlaardingen, Dordrecht ș.a.). A fost în mare parte distrus în timpul celui de-al doilea război mondial și ulterior reconstruit. — *Istoric.* Întemeiat în 1299, **R.** a devenit unul dintre cele mai mari orașe medievale, căpătînd în sec. al XIV-lea statut de oraș liber. A fost un puternic centru al luptei împotriva Habsburgilor spanioli în timpul revoluției burgheze din Țările de Jos. În sec. al XIX-lea s-a dezvoltat rapid, devenind unul dintre cele mai mari porturi ale lumii.

rotulă (ANAT.), os scurt, turtit anteroposterior, de formă aproximativ triunghiulară, situat în partea anterioară a genunchiului. Contribuie la formarea articulației genunchiului.

rotunjită, *vocală* ~ (LINGV.), vocală pronunțată cu participarea activă a buzelor, care se apropie formînd o deschizătură circulară. În limba română sînt rotunjite vocalele *o* și *u*. V. și *labială; labializare.*

roua-cerului (*Drosera rotundifolia*), plantă erbacee insectivoră din familia droseraceelor, cu frunze dispuse în rozetă bazală, acoperite cu peri (tentacule), care secretă o substanță vîscoasă, clară și care conține fermenți proteolitici; insectele care ating acești peri sînt capturate, apoi „digerate", rămînînd numai chitina. Crește pe soluri sărace în azot (mlaștini, turbării), lipsa acestuia fiind completată prin modul de nutriție carnivor. Roua-cerului se folosește ca spasmolitic.

Rouault *[ruó]*, Georges (1871—1958), pictor, grafician, decorator și scriitor francez. Dezvoltînd o concepție proprie a expresionismului, **R.** a exaltat acordurile cromatice și a conferit desenului valențe sensibile, pictura sa subordonîndu-se evocărilor mistice, tensiunilor lirice și cultivării cu violență profetică și cu tendințe vădit protestatare a grotescului dezumanizării cotidiene („Crist", „Clovn", „La oglindă" etc.). A ilustrat numeroase cărți și a realizat decoruri pentru balet, precum și decorații pentru ceramică și vitralii.

róuă, picături de apă în stare lichidă, care acoperă dimineața suprafața pămîntului, obiectele de la sol, vegetația, în general corpurile caracterizate prin conductibilitate termică și căldură specifică slabe. **R.** se formează atunci cînd aerul are o umiditate bună, nu există un schimb turbulent al masei de aer și suprafața pămîntului se răcește prin radiație (dar temperatura nu scade sub 0°C).

Roubaix *[rubé]*, oraș în nordul Franței. 113 200 loc. (1963). Împreună cu Lille și Tourcoing formează o mare aglomerație urbană. Important centru al industriei textile (lînă, bumbac etc.) și de confecții. Nod de comunicații.

Rouché *[rușé]*, *teorema lui* ~ (MAT.), teoremă care stabilește condiția necesară și suficientă pentru ca un sistem de *m* ecuații algebrice liniare cu *n* necunoscute să admită soluții. Această teoremă a fost dată de matematicianul francez Eugène Rouché în 1875.

Rouen *[ruă]*, oraș în nordul Franței, situat în cursul inferior al Senei, în Normandia. 325 000 loc. (1962), cu suburbiile. Industrie textilă cu veche tradiție, siderurgie, construcții navale, industrie chimică (coloranți, îngrășăminte) și de pre-

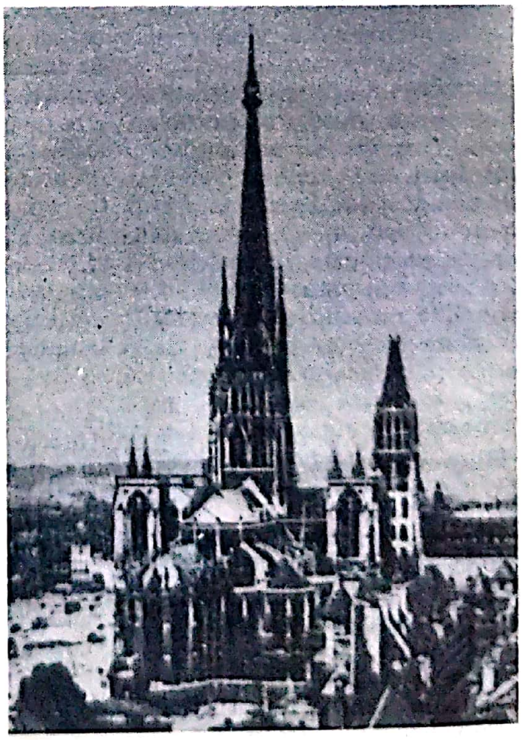

Rouen. Catedrala Notre Dame

lucrare a petrolului. Port fluvio-maritim, cu mare trafic de mărfuri (cărbune, petrol, lemn etc.), în mare parte reexpediate spre Paris şi spre regiunea de nord a Franţei. Oraş celebru pentru numărul mare şi frumuseţea monumentelor de arhitectură. Catedrala Notre-Dame (sec. XIII—XVI), una dintre cele mai vestite realizări ale artei gotice, bogat decorată cu statui gotice, conţine şi monumente funerare de prestigiu artistic (mormîntul lui Richard Inimă de Leu, al cardinalului d'Amboise etc.). Biserica Saint-Ouen în stil gotic (sec. al XIV-lea), biserica Saint-Maclou (sec. XV—XVI), palatul justiţiei (sec. XV—XVI), numeroase palate şi locuinţe civile medievale, muzee de artă şi arheologie. Faianţa de **R.** se bucură de prestigiu încă din sec. al XVI-lea. În sec. al XVII-lea a existat la **R.** şi o fabrică de porţelan, piesele produse aici fiind azi foarte rare şi apreciate.

Rouget de Lisle *[rujé dö lil]*, Claude Joseph (1760—1836), ofiţer francez participant la revoluţia burgheză din 1789—1794. În 1792 a compus, la Strasbourg, cîntecul revoluţionar, „Cîntec de război al armatei Rinului", devenit, sub numele de „La Marseillaise", imnul naţional al Franţei. Este, de asemenea, autorul unor cîntece revoluţionare, al unor romanţe, a două librete de operă ş.a.

Rousseau *[rusó]*, Henri (supranumit *Le Douanier* „Vameşul") (1844—1910), pictor şi scriitor francez, cel mai de seamă reprezentant al picturii naive din sec. al XX-lea. Funcţionar fiscal, **R.** a început să picteze pentru plăcerea proprie, evocînd, cu ingenuitatea şi sinceritatea primitivului, aspecte din viaţa curentă a cartierelor pariziene sau amintiri din America. Verva fanteziei înclinată uneori spre exotism, expresia directă şi candidă, precum şi coloritul viu, decupajul precis al formelor dau tablourilor lui **R.** un farmec original. Prin răsunetul operei sale, **R.** a contribuit la redescoperirea şi la valorificarea artei primitive („Autoportret", „Ţigancă adormită", „Plimbare", „Guillaume Apollinaire şi Marie Laurencin" etc.).

Rousseau *[rusó]*, Jean Jacques (1712—1778), filozof iluminist, pedagog, scriitor şi compozitor francez. Fiu al unui ceasornicar din Geneva, la vîrsta de 16 ani părăseşte oraşul natal şi, după ce practică mai multe meserii în Elveţia şi Franţa, se stabileşte la Paris (1741), devenind unul dintre colaboratorii Enciclopediei (în problemele de muzică). Natură neliniştită, candidă şi orgolioasă, sensibilă şi pasionată, temperament original şi independent, a intrat de timpuriu în conflict cu prejudecăţile şi principiile conservatoare ale epocii. Urmărit pentru concepţiile sale, în 1762 se refugiază în Elveţia, apoi în Anglia, pentru a se întoarce în Franţa în 1770. În lucrările „Discurs asupra ştiinţelor şi artelor" (1749), scriere premiată la un concurs iniţiat de Academia din Dijon, „Discurs asupra originii inegalităţii dintre oameni" (1755), „Contractul social" (1762) ş.a., Rousseau dezvoltă concepţiile sale privind influenţa nocivă a civilizaţiei asupra omului, originea societăţii, inegalitatea dintre oameni. Criticînd societatea contemporană şi idealizînd „starea naturală", în care oamenii ar fi fost liberi şi egali, **R.** susţine că omul este „bun de la natură", dar că societatea îl corupe. El vede originea inegalităţii sociale în apariţia proprietăţii private, care a dus la formarea statului şi, mai tîrziu, la despotism. Întrucît inegalitatea încalcă aşa-numitul contract social încheiat între oameni în perioada trecerii de la starea naturală la cea „civilă", ea trebuie înlăturată. Analiza dialectică făcută de **R.** apariţiei şi dezvoltării inegalităţii sociale a fost apreciată de Engels ca genială. **R.** privea ca legitimă insurecţia poporului îndreptată împotriva despotismului. El era un adept al ideii suveranităţii poporului şi preconiza, ca ideal de stat, republica patriarhală, în care cetăţenii pot aproba în mod direct legile. Critica rousseaueană a civilizaţiei şi teoria contractualistă au avut, în condiţiile epocii, un rol progresist. **R.** a criticat religia şi biserica oficială, intoleranţa religioasă, dar a rămas un adept al deismului, pe care-l interpreta ca o religie bazată pe sentiment. Concepţia pedagogică a lui **R.**, expusă în opera „Emil, sau despre educaţie" (1762, trad. rom.), preconizează conformitatea educaţiei cu natura proprie a copilului. Descoperind copilăria ca atare, subliniind farmecul ei genuin şi ireversibil, **R.** a considerat-o ca o perioadă specifică extrem de importantă în formarea personalităţii umane. El a pus bazele unei concepţii a educaţiei pe vîrste şi a metodelor acestei educaţii. **R.** a întemeiat instrucţiunea pe autoactivitatea copilului, reducînd în mare măsură rolul educatorului la protejarea celui educat de influenţe dăunătoare (educaţia negativă). Totodată, **R.** a accentuat importanţa educativă a muncii, arătînd că eroul romanului său, Emil, trebuie să-şi însuşească o profesiune, menită să-i asigure independenţa în viaţă. Limitele principale ale concepţiei pedagogice ale lui **R.** constau în individualismul ei şi în izolarea de societate a procesului educativ. Concepţia sa, explicabilă în contextul vremii, a fost exagerată şi denaturată mai tîrziu de pedagogia burgheză. Ideile dezvoltate de **R.** au contribuit la pregătirea ideologică a revoluţiei burghezo-democratice de la 1789 din Franţa; ele au stat la baza concepţiei iacobinilor şi au exercitat o mare influenţă asupra constituirii ideologiei democrat-burgheze în genere. Ideile lui **R.** au exercitat în ţările române o înrîurire fecundă asupra ideo-

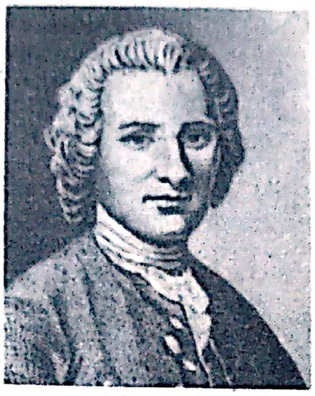

J.J. Rousseau

logiei prepaşoptiste şi paşoptiste. Principiul revenirii la natură şi ideea primordialităţii sentimentelor omeneşti în raport cu raţiunea, care străbat principalele sale scrieri (romanul epistolar „Iulia, sau noua Eloiză“, 1761, trad. rom., şi lucrarea autobiografică „Confesiuni“, 1781—1788), au făcut din **R.** un precursor al romantismului în literatura franceză şi au exercitat o mare influenţă asupra întregului romantism european. Stilul său, caracterizat prin fraza amplă, armonioasă şi fluidă, care se opunea stilului sec al multor contemporani ai săi din secolul luminilor, a stat la baza întregii proze romantice. Autor al unui sistem de notare muzicală, **R.** a compus muzică de operă („Vrăjitorul satului“, 1752), cîntece, şi a abordat în mai multe lucrări probleme de estetică şi teorie a muzicii.

Rousseau *[rusó]*, Théodore (1812—1867), pictor francez. A fost unul dintre promotorii grupului de la Barbizon. Observator atent al naturii, **R.** a practicat peisajul, fiind un mare pictor al copacilor. Peisajele sale se remarcă prin folosirea senzuală a materiei picturale, prin căldura redării unor colţuri simple din natură, prin coloritul luminos şi vibrant. Printre cele mai cunoscute dintre operele sale se numără: „Margine de pădure“, „După ploaie“, „Toamnă“, „Mlaştină“.

Roussel *[rusél]*, Albert (1869—1937), compozitor francez. Elev al lui d'Indy la Schola Cantorum din Paris, unde a fost, la rîndul său, profesor. Vigoarea ritmică, structura melodică şi armonică modală şi un exotism specific caracterizează lucrările lui **R.**, dintre care cele mai importante sînt baletele „Ospăţul păianjenului“ (1913), „Bachus şi Ariana“ (1931), patru simfonii, „Suita în fa“ (1927), concerte, muzică de cameră vocală şi instrumentală.

Rousselot *[rusló]*, Jean Pierre (1846—1924), lingvist francez, specialist în fonetică. A fost profesor de fonetică experimentală la Collège de France şi creator al acestei discipline. A întemeiat şi a condus, împreună cu J. Gilliéron, „Revue des patois galloromans“, în care a publicat numeroase texte dialectale transcrise şi adnotate. Op. pr.: „Modificările fonetice ale limbajului studiate în graiul unei familii din Cellefronin (Charente)“ (1892), „Principii de fonetică experimentală“ (2 vol., 1897—1909).

Roussy *[rusí]*, Gustave (1874—1948), medic francez. A fost profesor la Facultatea de medicină din Paris şi membru de onoare al Academiei Române. A făcut cercetări importante de anatomie patologică şi de patologie, în special asupra glandelor endocrine şi a sistemului nervos. Fundamentale sînt lucrările sale asupra tumorilor experimentale („*sarcoidul*“ *R.*), precum şi asupra etiologiei, biologiei, statisticii, serodiagnosticului, terapeuticii radiologice şi problemelor sociale ale cancerului. Op. pr.: „Cancerul“ (1929).

Roux *[ru:]*, Jacques (1752—1794), participant la revoluţia burgheză din Franţa (1789—1794), iacobin, unul dintre conducătorii mişcării „turbaţilor“, care reprezenta interesele maselor populare. După asasinarea lui Marat (1793), **R.** a continuat editarea ziarului acestuia „Prietenul poporului“. Arestat în 1793 din ordinul lui Robespierre, **R.** s-a sinucis în închisoare.

Roux *[ru:]*, Pierre Paul Emile (1853—1933), bacteriolog francez, elev şi continuator al lui L. Pasteur. A fost membru al Academiei franceze de ştiinţe. A studiat difteria, descoperind, împreună cu A. Yersin, exotoxina difterică (1890) şi a aplicat, pentru prima dată în clinică, seroterapia difterică. Împreună cu I.I. Mecinikov, a urmărit transmiterea sifilisului la maimuţă şi a descoperit toxina şi antitoxina vibrionului holeric, precum şi a tetanosului.

Rovinari, localitate subordonată comunei Moii din raionul Gorj, reg. Oltenia, situată pe valea Jiului. Importante zăcăminte de lignit, exploatate în carieră.

Rovine, loc în Muntenia (neidentificat, dar, probabil, în apropiere de Curtea de Argeş), unde, în octombrie 1394, s-a dat una dintre cele mai mari bătălii din istoria României, între oastea turcească, sub comanda sultanului Baiazid, şi oastea Ţării Româneşti, în frunte cu Mircea cel Bătrîn, terminată cu victoria românilor. Bătălia de la **R.** a fost evocată de Eminescu în „Scrisoarea a III-a“.

Rowland *[róulənd]*, Henry Augustus (1848—1901), fizician american. A fost profesor la Universitatea din Baltimore şi unul dintre fondatorii Societăţii americane de fizică. Principala sa contribuţie este dovedirea experimentală a producerii efectelor magnetice prin deplasarea corpurilor electrizate. De asemenea, **R.** a construit reţele de difracţie.

Rowlandson *[róuləndsn]*, Thomas (1756—1827), grafician şi caricaturist englez. A studiat la Academia Regală din Londra, apoi în Franţa, Olanda şi Germania. Preocupat iniţial de portret şi de peisaj, **R.** s-a consacrat desenului satiric pe teme sociale şi politice. Ascuţimea observaţiei, fantezia generoasă, linia simplă şi coloritul rafinat sînt calităţi care-l situează pe **R.** printre marii artişti englezi ai epocii.

roxoláni, denumire a unor triburi sarmatice, existente la începutul sec. I e.n. la răsărit de Prut. Au atacat în repetate rînduri, alături de bastarni şi iazygi, provincia romană Moesia. În timpul primei campanii romane împotriva statului dac (101—102), **r.** au fost aliaţi cu Decebal, apoi au devenit clienţi ai Imperiului roman. La mijlocul sec. al III-lea au fost supuşi de goţi.

Royal Dutch Shell Co. *[róiəl daci şel cou]*, concern petrolier anglo-olandez, creat în 1907. În afară de Anglia şi Olanda, sfera lui de activitate se întinde în Venezuela, Mexic, Orientul Apropiat şi Mijlociu, R.F. Germană etc. În trecut a deţinut concesiuni şi acţiuni în România, mai ales prin Astra română. În 1964 a deţinut active în valoare de 11 248,0 mil. de dolari, a ocupat locul

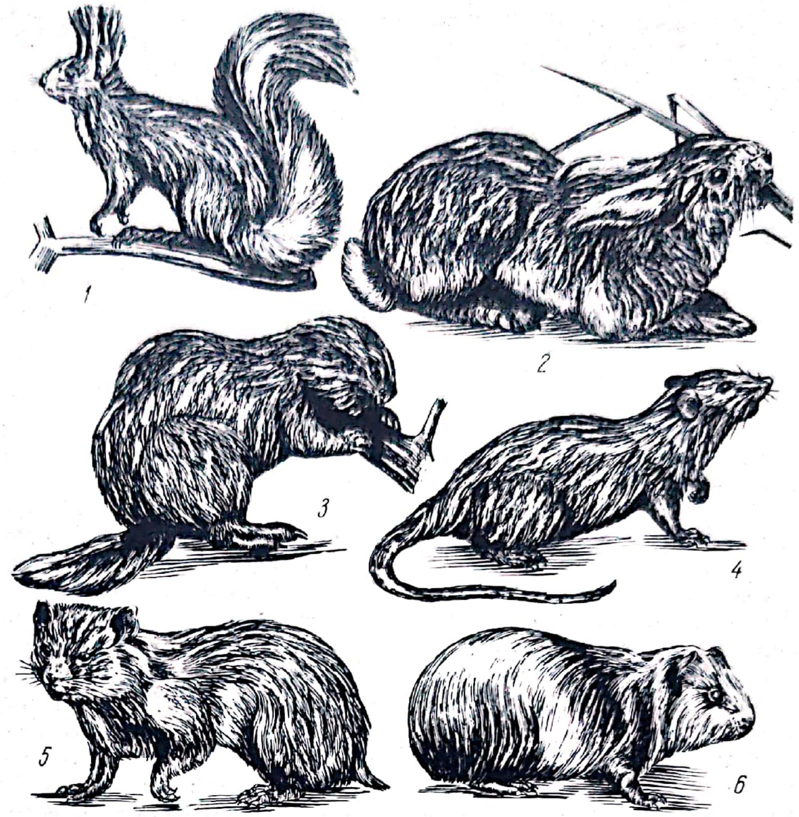

Rozătoare: *1*—veveriță *(Sciurus vulgaris)*; *2* —iepure de cîmp *(Lepus europaeus)*: *3* — castor *(Castor fiber)*; *4* — șobolan *(Rattus norvegicus)*; *5* — hîrciog *(Cricetus cricetus)*; *6* — cobai *(Cavia porcellus)*.

patru printre monopolurile industriale ale lumii în ceea ce privește cifra de afaceri (6 825,0 mil. de dolari) și a obținut 583,0 mil. de dolari profit.

Royer-Collard *[ruaié-colár]*, Pierre Paul (1763—1845), om politic și filozof idealist francez. A fost, sub Restaurație, șeful și teoreticianul partidului „doctrinarilor", care ducea o politică de compromis între absolutism și liberalism. A combătut senzualismul materialist al lui Condillac și Cabanis, întemeind, împreună cu Maine de Biran (1766—1824), spiritualismul francez, influențat de școala scoțiană și de „ideologia" lui Destutt de Tracy.

rozacée (BOT.), familie de plante dicotiledonate, lemnoase și erbacee; au frunze simple sau compuse, cu stipele, flori alcătuite din cinci sepale, cinci (sau multiplu de cinci) petale, numeroase stamine și gineceu, format din una, cinci sau mai multe carpele. Din familia **r.** fac parte numeroase specii cultivate (trandafirul, mărul, părul, gutuiul, cireșul, prunul, caisul etc.), precum și păducelul, măceșul, scorușul, zmeurul ș.a.

rozásă (ARHIT.) v. **rozetă.**

roza vînturilor 1. (METEOR.) Diagramă pe care se reprezintă viteza vîntului în m/s și direcția în funcție de punctele cardinale și intercardinale (N, NE, E, SE, S, SV, V, NV). De obicei, pe aceeași diagramă se reprezintă și frecvența vînturilor pe direcții, în procente. **2.** (NAV.) Reprezentare grafică a direcțiilor punctelor cardinale și a unor direcții intermediare (de obicei, în total, 32 de direcții).

rozătoáre *(Rodentia)*, ordin de mamifere cu dentiția adaptată pentru roaderea materialului vegetal, cu incisivii foarte dezvoltați, în formă de arc, fără rădăcină, și care cresc în tot cursul vieții; caninii lipsesc, între incisivi și măsele fiind un spațiu mare gol. Majoritatea **r.** nasc un număr mare de pui (ex. iepurele, șoarecele, castorul, veverița, popîndăul). **R.** produc stricăciuni.

rozeólă (MED.), simptom caracterizat prin erupția pe piele a unor pete mici, de culoare roz, care dispar fără a lăsa urme. **R.** poate apărea fiziologic la persoanele emotive, iar patologic în unele boli infecțioase (rubeolă, rujeolă, febră tifoidă, tifos exantematic, sifilis etc.) și în intoxicații.

rozétă 1. (TEHN.) Armătură, guler sau flanșă, la unele piese, folosite ca elemente de legătură (ex. la legarea firelor electrice aeriene), ca elemente de susținere (ex. la suspendarea lămpilor), ca piese intermediare de protecție în unele subansambluri și mecanisme, ca elemente de blocare a deplasării axiale a unor organe de mașini, ca mînere etc. **2.** (ARTE PLAST.) Motiv decorativ circular, care amintește dispoziția compozițională a unui trandafir. **R.** apare frecvent și în arta populară românească, fiind prelucrarea străvechilor motive solare. **3.** (ARHIT.) Fereastră circulară de mari dimensiuni, decorată cu vitralii și folosită mult la ornamentarea fațadelor catedralelor gotice. Sin. *rozasă.*

rozmarín *(Rosmarinus officinalis)*, mic arbust din familia labiatelor, cu frunze totdeauna verzi, cu flori albastre, roșii sau albe, dispuse în verticile. Întreaga plantă degajează un miros plăcut, datorită unui ulei eteric *(Oleum rosmarini)*, folosit (extern) ca analgezic, în dureri reumatice și în nevralgii. Ramurile florifere de rozmarin au proprietăți stomahice și emenagoge.

Roznov, localitate de tip urban, situată pe valea Bistriței, în raionul Piatra-Neamț, reg. Bacău. 8 440 loc. (1965). Lîngă **R.** se găsesc *Combinatul de îngrășăminte cu azot Piatra-Neamț*, intrat în funcțiune treptat începînd din 1962, două uzine hidroelectrice, *Roznov I* și *Roznov II*, cu o putere totală instalată de 21 MW, intrate în funcțiune în 1963, și o unitate a industriei de prelucrare a lemnului.

Rozvani, Eugen (1878—1937), militant în mișcarea muncitorească din România, de profesie avocat. A intrat din tinerețe în mișcarea socialistă. Militant pentru crearea Partidului Comunist din România, a fost unul dintre raportorii la

Congresul de constituire a P.C.R. La Congresul al II-lea al P.C.R. a fost ales membru supleant al Comitetului Central. În 1925—1931 a făcut parte din conducerea Blocului muncitoresc-țărănesc. În 1931 a plecat în U.R.S.S. A murit în 1937.

Rozwadowski, Jan (1867—1935), lingvist polonez, care a adus prețioase contribuții în domeniul lingvisticii generale, al indo-europenisticii și al slavisticii. Op. pr.: „Formarea cuvintelor și semnificația lor" (1904), „Fonetica istorică a limbii polone" (1915), „Raportul dintre limba polonă și celelalte limbi slave" (1915), „Despre fenomenele și dezvoltarea limbii" (ed. a II-a, 1950).

„Rruga e Partisë", *[partísă]*, revistă teoretică și politică, organ al Comitetului Central al Partidului Muncii din Albania. Înființată în 1954, apare lunar, la Tirana.

Ruanda (Rwanda), stat în Africa ecuatorială, situat între Uganda, Tanzania, Burundi și Congo (Kinshasa). Suprafața: 26 338 km². Populația: 3 018 000 loc. (1964), formată din grupele etnice bahutu și batutsi și dintr-un număr mic de pigmei. Capitala: *Kigali*. Limbi oficiale: franceza și kinyaruanda. Relieful este alcătuit din podișuri înalte (1 500—3 000 m), traversate de mari linii de fractură a scoarței, constituind o porțiune din marele graben est-african. La granița vestică, într-un astfel de graben s-a format lacul Kivu. Clima ecuatorială-musonică, cu un anotimp ploios lung și un anotimp secetos scurt. Predomină vegetația de savană. Zăcăminte de minereu de staniu, wolfram, tantalo-columbit, beril, aur, gaze naturale. **R.** este o țară agrară slab dezvoltată. În agricultură se păstrează puternice rămășițe feudale și gentilice. Predomină mica proprietate. Se cultivă porumb, sorg, grîu, batate, manioc, cartofi, iar pentru export cafea, ceai, tutun, piretrum etc. Creșterea extensivă a animalelor (cornute mari și mici, porci) are un rol important în economie. Este dezvoltat pescuitul. Industria extractivă este dominată de capitalul belgian și american. Industria prelucrătoare se află doar în stadiu incipient (mici întreprinderi alimentare, de pielărie, de materiale de construcție). Se exportă concentrate de staniu, wolfram, tantalo-columbit, produse agricole, vite, piei. — *Istoric.* În sec. al XV-lea sau al XVI-lea, triburile batutsi, de origine hamită, au ocupat teritoriul **R.**, subjugînd populația băștinașă bahutu. La începutul sec. al XVII-lea s-a constituit statul feudal **R.** În 1894 a fost ocupată de armatele germane și inclusă în componența coloniei Africa Germană de Est. În timpul primului război mondial, **R.** a fost ocupată de trupele belgiene (1916), iar după război, potrivit tratatului de pace de la Versailles (1919), Ruanda, împreună cu Urundi (Burundi), a trecut sub mandatul Belgiei. În 1946 O.N.U. a recunoscut tutela Belgiei asupra Ruandei-Urundi. În 1961 **R.** a devenit republică, iar în 1962 și-a proclamat independența. Șeful statului și guvernului este președintele, ales pe termen de cinci ani. Organul suprem al puterii de stat este Adunarea Națională. **R.** întreține relații diplomatice cu Republica Socialistă România.

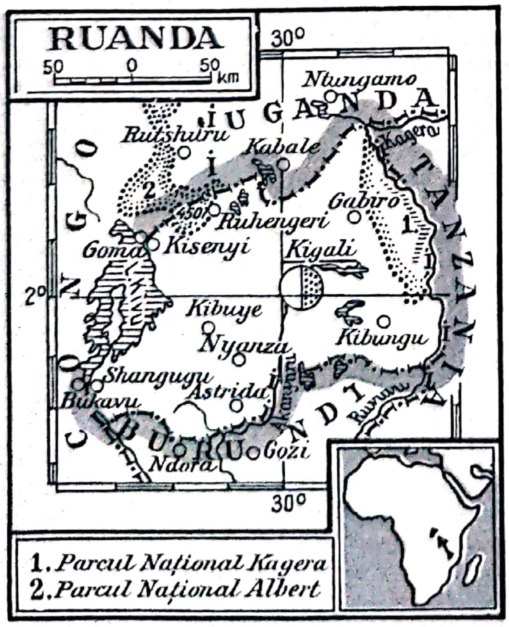

rubai (pl. *rubaiate)*, catren persan care exprimă o idee mistică sau filozofică, cultivat îndeosebi de Omar Khayyam. În poezia română a scris sporadic **r.** Ion Pillat.

rubáto (MUZ.), termen italian, indicînd o interpretare mai liberă, în scopul obținerii unei mai mari expresivități.

rubefiánte (FARM.), substanțe care irită pielea, determinînd o acțiune revulsivă (ex. terebentina, cloroformul, tinctura de iod). Cel mai utilizat **r.** este făina de muștar.

Rubens, Peter Paul (1577—1640), pictor flamand, considerat cel mai de seamă reprezentant al barocului. Născut la Siegen (Westfalia), unde tatăl său, suspectat de calvinism, fusese exilat. După moartea acestuia, mama sa revenind la Anvers, **R.** a studiat mai întîi cu peisagistul Tobias Verhaecht și cu „romaniștii" Adam Van Noort și Otto Van Veen, apoi în Italia, copiind și colecționînd operele pictorilor venețieni (Tiziano, Tintoretto, Veronese, Basano), făcînd desene după Rafael, Giulio Romano și Bolonesi, precum și după frescele Capelei Sixtine și colaborînd la Curtea ducelui de Mantua la decorarea serbărilor și a reprezentărilor teatrale. În 1609, întors la Anvers, unde se căsătorește cu Isabella Brant, **R.** devine celebru. Pictor oficial al arhiducilor Flandrei și secretar al colegiului iezuit din Anvers, își împarte timpul între atelierul său și diferite misiuni diplomatice în Franța (1621—1624), Anglia (1625) și Spania (1628). Dotat cu o mare putere de muncă, a lăsat peste două mii de lucrări în toate genurile: pictură istorică, mitologică, alegorică, de gen, portrete, peisaje etc. Cea mai mare parte a operelor sale sînt produse între 1610 și 1626. Mai tîrziu, asaltat de comenzi, a cedat ușurinții cu care lucra și a încredințat din ce în ce mai mult execuția compozițiilor sale numeroșilor elevi, fapt reflectat în valoarea lor inegală. Printre lucrările mai însemnate din prima perioadă figurează: „Ridicarea crucii“ şi „Coborîrea de pe cruce“ (1610), executate pentru catedrala din Anvers, „Adoraţia magilor“ (1612), „Sf. Bavon“ (1614), „Judecata de apoi“ (reluată în mai multe variante), şase tablouri, în care Rubens prezintă „istoria consulului Decius Mus“, destinate să fie copiate în tapiserie, „Pescuitul miraculos“ (1618), „Lovitura de lance“ (1620) ş.a. Însărcinat în 1620 de Maria de Medici să execute pentru palatul Luxemburg două serii de compoziţii destinate s-o glorifice pe ea şi pe Henric al IV-lea, **R.** termină doar 34 de tablouri din prima serie, în care realitatea, alegoria şi mitul se îmbină într-un amestec somptuos şi elegant, corespunzător spiritului epocii, pentru rest lăsînd doar schiţe. În anul 1630 se căsătoreşte cu Hélène Fourment, care la 16 ani părea să întruchipeze tipul de frumuseţe feminină înţeles de el, executînd numeroase portrete ale acesteia şi introducînd-o în diferite compoziţii („Betsabe“, „Andromeda“, „Venus“ etc.). Printre lucrările mai importante din cea de-a doua perioadă figurează „Masacrul inocenţilor“ (1635), „Răpirea sabinelor“ şi „Chermesa“ (1636). Între 1635 şi 1640, **R.** execută şi cele mai multe dintre peisajele sale în regiunea castelului din Steen pe care l-a cumpărat („Apus de soare“, „Curcubeul“, „Întoarcerea de la muncă“ etc.). **R.** uneşte în opera sa, într-o viziune originală, observaţia realistă şi dragostea de viaţă, proprie tradiţiilor flamande, cu ştiinţa marilor ansambluri decorative, pe care o datorează studiilor sale în Italia. Tot din Italia Rubens a mai reţinut clarobscurul lui Caravaggio, atmosfera vaporoasă a lui Correggio, culorile puternice veneţiene, prezentarea temelor într-o regie spectaculoasă cu efecte teatrale şi concepţia umanistă a Renaşterii, care privea corpul omenesc ca pe un nud atletic şi frumos, considerîndu-l şi cel mai de seamă scop al creaţiei. Figurile sale, aproape totdeauna colosale, sînt străbătute de tensiunea vieţii, iar nudurile, chiar şi cele mai planturoase, au o carnaţie elastică, o moliciune şi o transparenţă care sugerează viaţa. În opera sa, **R.** adună o numeroasă populaţie, reprezentînd toate categoriile sociale, eroi biblici şi mitologici, tipuri exotice, relevă contrastele în mişcările vieţii, de la cea a copilului nou-născut pînă la aceea a bătrînilor, toate pasiunile, instinctele esenţiale (foamea, ura, dragostea, cruzimea, mila etc.); arhitecturile sale sînt monumentale, iar compoziţiile cuprind o mare mulţime de amănunte, care, îngrămădite savant, aduc dovada unei abundenţe rafinate (brocarturi, podoabe, arme, flori şi fructe etc.). În compoziţiile sale, nimic nu este stins şi liniştit, figurile fiind înscrise de obicei pe diagonala care indică torsiunea şi instabilitatea şi supuse unei tratări adecvate; desenul subliniază şi el mişcarea şi însăşi culoarea este străbătută de reflexe, în care şi umbrele apar colorate. Lumina nu este nici ea stabilă şi liniştită. Proiectată printr-o fereastră sau arcadă, ea străbate nori şi apare ca un triumf al materiei revărsate pletoric, al trupurilor scăldate de ea, al strălucirii stofelor şi podoabelor, al profunzimii cerului. Universul colorat de **R.**, viu şi agitat de pasiuni, este unul dintre cele mai puternice imnuri din istoria artei închinate vieţii şi îl definesc ca pe cel mai strălucit reprezentant al picturii din epocă. Opera lui **R.** a exercitat o mare influenţă asupra dezvoltării artelor. Dintre numeroşii săi elevi, Van Dyck a contribuit la formarea şcolii de pictură engleză, iar romanticii, în prima jumătate a sec. al XIX-lea, îl considerau ca pe cel mai de seamă precursor al lor. În Muzeul de artă al Republicii Socialiste România, **R.** este prezent prin lucrarea „Lupta lui Hercule cu leul din Nemea“.

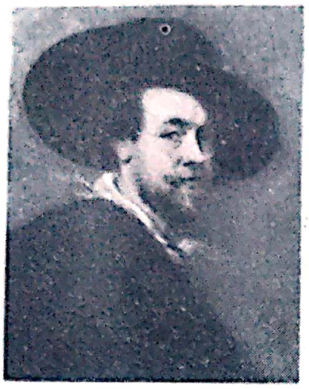

Rubens

rubeólă (lat. *ruber* „roşu“; MED.), boală infectocontagioasă, mai frecventă la copii, provocată de un virus. Se manifestă prin erupţie cutanată, asemănătoare cu cea din rujeolă, dar cu pete mai mari, prin febră, tuse, adenopatii, angină, conjunctivită. Evoluţia bolii durează trei-patru zile. Nefiind o boală gravă, **r.** nu necesită un tratament special, dar impune o izolare de 20 de zile.

rubiá, mică monedă de aur turcească, emisă spre sfîrşitul evului mediu. A circulat în ţările române în prima jumătate a sec. al XIX-lea.

Rubicon, mic rîu în Italia, care forma, la sfîrşitul republicii romane, graniţa dintre Italia propriu-zisă şi Gallia Cisalpina. Spre a preveni eventuale lovituri de stat militare, senatul a declarat inamic public pe cel care va trece cu armata peste rîu în Italia. Pornind din Gallia Cisalpina împotriva senatului, Cezar a trecut **R.** cu o parte a armatei sale în ianuarie 49 î.e.n., îndreptîndu-se asupra Romei. Cu acest prilej, el a rostit memorabilele cuvinte: *Alea jacta est!* (Zarul a fost aruncat!); devenite proverbiale, aceste cuvinte exprimă simbolic luarea unor hotărîri irevocabile.

rubídiu (CHIM.), *Rb*. Element chimic cu nr. at. 37; gr. at. 85,48; gr. sp. 1,52; p.t. 39°C; p.f. 696°C. Face parte din familia metalelor alcaline. Se găseşte în natură în cantităţi mici. Este foarte reactiv din punct de vedere chimic; reacţionează energic cu apa, se aprinde spontan în contact cu oxigenul. Este monovalent.

rubin (lat. *ruber* „roşu“; MINER.), varietate de corindon colorat în roşu, datorită unui conţinut redus de oxid de crom. Este o piatră de podoabă. Astăzi se produc cantităţi mari de rubine sintetice, pentru principala lor utilizare la fabricarea ceasornicelor.

Rubinstein */rú:binstain/*, Arthur (n. 1886), pianist şi compozitor american de origine poloneză. A apărut în public de la vîrsta de şase ani. Înregistrările pe discuri şi concertele sale în întreaga lume îl consacră ca pe unul dintre cei mai virtuoşi interpreţi contemporani. S-a făcut cunoscut în special prin interpretarea deosebit de inspirată a muzicii lui Chopin. A scris muzică de cameră şi simfonică.

Rubinştein, Anton Grigorevici (1829–1894), compozitor, dirijor şi mare pianist rus. Creaţia sa, influenţată de muzica orientală, a îmbrăţişat toate genurile: a scris 19 opere (printre care „Demonul"), oratorii dramatice, simfonii, concerte pentru pian şi orchestră, muzică de cameră, lieduri. Este întemeietorul Conservatorului din Petersburg şi al celui din Moscova.

Rubinştein, Serghei Leonidovici (1889–1960), psiholog sovietic. A fost membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. **R.** a adus o contribuţie importantă la fundamentarea filozofică a psihologiei în lumina materialismului dialectic. A enunţat ideea unităţii dintre conştiinţă şi activitate şi a subliniat principiul determinismului în psihologie. Op. pr.: „Bazele psihologiei generale" (1946).

rúblă, unitate monetară a U.R.S.S. În circulaţia bănească a fost folosită în Rusia, începînd din sec. al XIII-lea, sub forma de lingou de argint în greutate de 204 g. În 1897 Rusia a adoptat monometalismul aur. După revoluţie, respectiv după reforma bănească din 1922–1924, s-a pus în circulaţie *cervoneţul*, definit cu un conţinut de 7,74234 g de aur fin, egal cu al monedei de aur de 10 ruble de dinaintea revoluţiei. În anii celui de-al doilea război mondial, puterea de cumpărare a **r.** a scăzut. În 1947, printr-o reformă bănească, s-au creat condiţii pentru întărirea şi asigurarea stabilităţii **r.**, iar în 1950 conţinutul în aur al **r.** a fost stabilit la 0,222 168 g aur fin. În 1961 conţinutul **r.** a fost ridicat la 0,987 412 g de aur fin, un dolar S.U.A. fiind egal cu 0,9 **r.**, iar lira sterlină cu 2,52 **r.**

Rubliov, Andrei (1370–1430), pictor rus, cel mai important reprezentant al picturii medievale ruse. Format în ambianţa pictorului Theofan (Grecul), **R.** a dezvoltat tradiţiile vechilor şcoli de pictură de la Rostov şi Suzdal, realizînd o sinteză artistică de o nobilă puritate. În colaborare cu Theofan (Grecul) şi Daniil Ciornîi, a executat frescele catedralei Bunavestire din Kremlinul Moscovei (1405), apoi, numai cu Daniil Ciornîi, a decorat biserica Adormirii din Vladimir (1408). Celebru în special ca iconar, **R.** este autorul mai multor icoane care impresionează prin frumuseţea ideală a tipurilor, prin muzicalitatea desenului, prin coloritul delicat şi luminos. Principalele sale opere se păstrează la Galeria Tretiakov („Sfînta treime") şi la Muzeul Rubliov din Moscova.

Rubobostes (sec. II î.e.n.), conducător (rege) al uniunii de triburi dace din Transilvania, probabil succesor al lui Oroles. Istoricul roman Trogus Pompeius îi atribuie calităţi deosebite de organizator.

Rubruquis (Ruysbroeck */rǫ́isbruc/*), Wilhelm von (c. 1220–1293), călugăr franciscan de origine flamandă, trimis în 1253–1256 ca sol al regelui francez Ludovic a IX-lea la curtea marelui han mongol Mongku (lîngă Karakorum). Raportul său de călătorie conţine informaţii preţioase asupra Asiei Centrale şi aminteşte de *Vlahia*.

Rucăr, localitate de tip urban în raionul Muscel, reg. Argeş, situată pe valea Rîuşorului, la confluenţa cu Dîmboviţa. 5 790 loc. (1965). Exploatări forestiere; industrie de prelucrare a lemnului. În evul mediu era un important punct de vamă pe drumul comercial care lega Transilvania de Ţara Românească şi de porturile de la Dunăre. Pe muntele Sasului se păstrează ruinele cetăţii Orăţea, denumită şi „Cetatea nemţilor" şi atribuită cavalerilor teutoni (sec. al XIII-lea, rezervaţie arheologică). În **R.** se află biserica sfîntul Gheorghe şi sfîntul Dumitru (1780), exemplar valoros de arhitectură feudală tîrzie.

rudári (în evul mediu în ţările române), denumire dată ţiganilor domneşti care confecţionau obiecte din lemn (linguri, albii etc.).

Rude */rüd/*, François (1784–1855), sculptor francez, reprezentant al romantismului. După o lungă perioadă de formaţie, **R.** a debutat ca autor de grupuri statuare pe teme mitologice („Mercur") sau religioase („Fecioara imaculată"). În anii 1830–1835 a executat pentru arcul de Triumf „de l'Étoile" din Paris două reliefuri, printre care „Plecarea voluntarilor" (1792), „la Marseillaise", care, prin elanul compoziţiei, prin mişcarea şi expresivitatea formelor, constituie una dintre capodoperele sculpturii sec. al XIX-lea. **R.** a reuşit să redea în lucrările sale avîntul romantic al luptei eliberatoare, vigoarea şi măreţia ei. A fost şi un talentat portretist: statuia mareşalului Ney, statuia mareşalului de Saxonia etc.

Rudeanu, Teodosie (sec. XVI–XVII), boier cărturar din Ţara Românească. A fost vistier (1594–1596) şi mare-logofăt (1596–1599) al lui Mihai Viteazul şi cronicarul oficial al domniei acestuia. Cronica sa, care cuprinde perioada anilor 1593–1597, preţioasă prin informaţiile asupra domniei lui Mihai Viteazul, s-a păstrat prin mijlocirea a două traduceri: în limba polonă, făcută de Andrei Taranowski, şi apoi în limba latină, aparţinînd silezianului Balthazar Walter, care a publicat-o la Görlitz în 1599.

rudénie (DR.), legătură între persoanele care coboară una din alta *(r. în linie dreaptă)* sau între persoanele care, fără să coboare una din alta, au un ascendent comun *(r. în linie colaterală)*.

„Rudé právo", organ de presă central al Partidului Comunist din Cehoslovacia. A fost înfiinţat în 1920. În timpul ocupaţiei hitleriste (1939–1945) a apărut ilegal. Apare zilnic, la Praga.

rudişti (PALEONT.), grup fosil de lamelibranhiate din ordinul pachyodonta, ai căror reprezentanţi au valvele foarte modificate din cauza fixării lor.

Au apărut în jurasicul superior şi au dispărut la sfîrşitul cretacicului. În Republica Socialistă România se găsesc în cretacicul din jurul Clujului (Gilău, Iara), în Munţii Apuseni etc.

Rudolf, lac salmastru în estul Africii (pe teritoriul statelor Kenia şi Etiopia), de origine tectonică (8 600 km²). Adîncimi pînă la 73 m. Lacul nu are scurgere. Bogat în peşte. Se întîlnesc crocodili şi rinoceri.

Rudolf, numele a doi împăraţi germani: *R. I de Habsburg*, împărat (neîncoronat) şi rege al Germaniei (1273—1291), întemeietorul dinastiei de Habsburg. În 1276 a supus autorităţii sale Austria, Stiria, Carintia şi Carniolia. *R. al II-lea*, împărat (1576—1612), rege al Boemiei (1575—1611) şi al Ungariei (1572—1608). Preocupat de artă, de astronomie (la curtea sa din Praga au lucrat Tycho Brahe, J. Kepler ş.a.) şi de alchimie, a neglijat conducerea imperiului şi războiul cu turcii. A întreţinut relaţii cu Sigismund Báthory şi cu Mihai Viteazul.

Rueda, Lope de (începutul sec. XVI—c. 1565), scriitor şi actor spaniol, considerat întemeietorul teatrului în Spania. A scris comedii, colocvii pastorale, drame religioase („autos"), egloge, dar s-a remarcat mai ales prin intermediile sale („passos"), pretexte comice burleşti, profane, intercalate în comedii. Inspirat din commedia dell'arte, teatrul de moravuri al lui **R.** este rodul unei fantezii libere, ingenue şi al unui spirit realist („Teatru", 1567).

ruf (NAV.), construcţie deasupra punţii superioare a unei nave şi care se extinde numai pe o parte din lăţimea navei. În **r.** sînt amenajate, de obicei, locuinţele echipajului navei.

Ruffini, Mario (n. 1896), istoric şi filolog italian, profesor la universitatea din Torino. Are numeroase studii privitoare la limba, literatura şi istoria românilor. Este autorul unei remarcabile traduceri în limba italiană a poeziilor de dragoste ale lui Eminescu (M. Eminescu, „Poesie d'amore", 1964), traducere premiată, în 1965, de Academia Republicii Socialiste România. Alte lucrări: „Contribuţie la bibliografia asupra artei populare româneşti" (1932), „Istoria românilor din Transilvania" (1941).

rugbi, joc sportiv desfăşurat între două echipe a cîte 15 jucători, pe un teren de formă dreptunghiulară (lungime 95—100 m, lăţime 65—68 m), avînd ca obiect de joc o minge de formă ovală, care poate fi jucată cu mîna sau cu piciorul. Jocul durează 80 de minute, împărţit în două reprize a 40 de minute fiecare, cu o pauză, între ele, de 5 minute, în care timp jucătorii nu părăsesc terenul de joc. Jucătorii echipei care reuşesc să „culce" mingea în terenul de ţintă-advers („încercare") situat în spatele liniei buturilor (două bare verticale cu o înălţime de peste 3,5 m, unite, la înălţimea de 3 m faţă de sol, printr-o bară transversală, lungă de 5,65 m), adiţionează trei puncte şi, în acelaşi timp, beneficiază de o lovitură „de transformare", executată cu piciorul, din interiorul terenului de joc, dintr-un punct perpendicular pe locul „încercării"; trimiterea mingii deasupra barei transversale şi în spaţiul cuprins între cele două bare verticale, chiar dacă se depăşeşte înălţimea acestora, aduce obţinerea a încă două puncte. Cîte trei puncte se obţin şi în urma trimiterii mingii în spaţiul amintit, ca urmare a unor lovituri efectuate cu piciorul. Victoria se atribuie echipei care acumulează cel mai mare număr de puncte. În unele ţări, **r.** se desfăşoară şi între echipe a cîte 13 jucători, avînd unele reguli de joc deosebite. **R.** este originar din Anglia; numele vine de la oraşul *Rugby*, unde s-a jucat pentru prima dată. Primele reguli de joc au fost formulate în 1846. În 1934, a fost creată Federaţia Internaţională de Rugby Amator (F.I.R.A.). Primul campionat naţional de **r.** a avut loc în 1914. Echipele de club şi reprezentative ale României au obţinut în ultimii ani succese de prestigiu în confruntările internaţionale.

Ruge *[rúgə]*, Arnold (1802—1880), publicist german, hegelian de stînga. A întemeiat, împreună cu Marx, revista „Analele germano-franceze" (1844). A fost deputat în Adunarea Naţională din Frankfurt, ca exponent al democratismului radical burghez. Ulterior a evoluat spre liberalism.

Rügen *[rǘgən]*, insulă în partea sudică a Mării Baltice, situată în apropierea ţărmului. Suprafaţa: 926 km². Populaţia: circa 90 000 loc. Aparţine R.D. Germane. Relief de cîmpie (altitudinea maximă 161 m), format pe depozite de roci sedimentare. Climă temperată maritimă cu precipitaţii bogate. Păduri de stejar. Populaţia practică agricultura (cultura cerealelor, a sfeclei de zahăr, creşterea animalelor) şi pescuitul. Staţiuni climatice. Insula **R.** este legată de continent (Stralsund) printr-un dig peste care trec o cale ferată şi o şosea. Punct de plecare pentru feribot (face legătura cu Suedia). Principalul oraş-port: *Sassnitz*.

rugét (MED. VET.), boală infecţioasă a porcilor, provocată de bacilul *Erysipelothrix rhusiopathiae suis*. Se manifestă prin febră şi prin apariţia unor pete roşii pe piele. Uneori evoluează cronic cu tulburări cardiace, necroză a pielii şi artrite. Se previne prin vaccinări şi prin măsuri de carantină la introducerea porcilor în crescătorii. Se tratează cu serul specific şi cu antibiotice. Boala se poate transmite şi la om, în special prin manipularea cărnii de porc infectate.

rugínă **1.** (CHIM.) Oxid de fier hidratat, rezultat prin coroziunea fierului în contact cu oxigenul, în condiţii de umiditate atmosferică *(ruginire)*. **R.** se produce iniţial numai la suprafaţa obiectului de fier, apoi continuă şi în adîncime. Este de culoare brun-roşcată şi sfărîmicioasă. Protejarea fierului împotriva ruginirii se face prin acoperirea suprafeţei sale cu pelicule de natură organică sau anorganică. **2.** (FITOPAT.) Boală infecţioasă a plantelor, provocată de ciuperci microscopice. Se manifestă, în general, prin pete de culoare brună-ruginie, care apar pe frunze, pe tulpini sau pe inflorescenţe şi necrozează ţesuturile, împiedicînd dezvoltarea normală a plantelor. Mai răspîndite sînt: r. *neagră (Puccinia graminis)*, r. *galbenă (Puccinia glumarum)*, care atacă grîul, orzul, secara şi unele graminee spontane, r. *brună a grîului (Puccinia triticina)* şi r. *brună a orzului (Puccinia hordei)*. Combaterea ruginei se realizează prin cultivarea soiurilor de plante rezistente şi prin măsuri de igienă a culturilor.

rugozitáte (TEHN.), calitate a suprafeţelor corpurilor solide de a avea asperităţi (numite şi microasperităţi) cu dimensiuni foarte mici în comparaţie cu dimensiunile suprafeţelor respective. Aprecierea cantitativă a **r.** se face cu ajutorul unor parametri care, conform standardelor Republicii Socialiste România, sînt: abaterea medie aritmetică a asperităţilor faţă de linia medie a profilului, notată R_a; înălţimea medie a asperităţilor (în zece puncte), R_z; înălţimea maximă a asperităţilor, R_{max}. Rugozitatea are o influenţă mare asupra comportării în funcţionare a pieselor şi a organelor de maşini cu suprafeţe de contact în mişcare.

Ruhr *[ru:r]*, bazin carbonifer în R.F. Germană, situat în landul Renania de Nord-Westfalia, în bazinul rîurilor Ruhr, Emscher şi Lippe (afluenţi ai Rinului). Suprafaţa: 6 200 km^2. Rezerve de cărbuni pînă la adîncimea de 1 200 m: 65,2 miliarde t (cel mai mare bazin carbonifer din Europa occidentală). Este puternic dezvoltată industria extractivă, cocsochimică, siderurgică, chimică, constructoare de maşini. Densitatea populaţiei este foarte ridicată; oraşele aproape se unesc între ele, formînd o importantă aglomerare urbană. Cele mai mari centre industriale sînt: Essen, Oberhausen, Duisburg, Dortmund, Bochum, Mühlheim, Gelsenkirchen.

Ruiz *[ruíθ]*, Juan (sfîrşitul sec. XIII—mijlocul sec. XIV), poet spaniol, considerat a fi cel mai important din epoca sa. Poemul său „Cartea adevăratei iubiri“ conţine date autobiografice şi reflectă atitudinea echivocă a scriitorului, oscilînd între o morală austeră şi senzualitate.

rujeólă (MED.), boală infectocontagioasă, de natură virotică, manifestată prin febră, catar oculo-nazal şi al căilor respiratorii, erupţie caracteristică a pielii şi a mucoaselor. **R.** afectează numai omul, în special copiii între 2 şi 10 ani, fiind foarte frecventă şi foarte contagioasă. Dacă nu sînt respectate regulile de igienă şi de regim alimentar, pot apărea complicaţii grave (bronhopneumonie, otită, conjunctivită etc.). **R.** se mai numeşte, popular, *pojar, cori*.

ruláre (TEHN.), deplasare, sub acţiunea unei forţe de propulsie sau de tracţiune, a unui sistem tehnic (autovehicul, macara portabilă etc.), prin rostogolirea roţilor sau a rolelor de susţinere pe o cale fixă.

rulétă (TOPOGR.), instrument folosit pentru măsurarea lungimilor şi distanţelor, care constă dintr-o panglică de oţel sau de fibre textile, cu inserţie metalică, divizată în metri cu subdiviziuni centimetrice, în lungime de 5, 10, 20 sau 50 m, şi care se strînge, prin rulare, într-o casetă cilindrică, prin acţionarea unei manivele.

rúliu (NAV.), oscilaţie transversală a unei nave, în jurul unei axe longitudinale *(axa de r.)*, provocată de o mare cu valuri înalte cînd direcţia de înaintare a navei este paralelă cu valurile.

rulmént (TEHN.), organ de maşină care serveşte la rezemarea şi ghidarea fusurilor de arbori sau de osii, astfel încît să permită rotirea acestora, şi care este constituit dintr-un inel interior (ce se montează pe arbore), dintr-un inel exterior (ce se montează în carcasa sau corpul maşinii) şi din cîteva piese de rostogolire (bile, role cilindrice, conice sau în formă de butoiaş, ace), aşezate între cele două inele şi menţinute la distanţe egale între ele cu ajutorul unei piese intermediare, numită colivie. În unele cazuri, **r.** este constituit dintr-un inel şi din cîteva corpuri de rostogolire sau numai din cîteva corpuri de rostogolire, care se montează direct între arbore şi carcasă. **R.** sînt clasificaţi după mărimea sarcinii pe care o suportă (serie uşoară, serie mijlocie şi serie grea), după direcţia sarcinii (**r.** radiali, **r.** axiali etc.) şi după forma corpurilor de rostogolire (**r.** cu bile, **r.** cu role etc.). Faţă de alte tipuri de lagăre, **r.** prezintă o serie de avantaje, ca de exemplu: frecări minime la pornire şi în exploatare, gabarit mic pe lungime, consum redus de lubrifiant ş.a., ceea ce explică utilizarea lor pe scară largă în construcţia de maşini. În ţara noastră, **r.** se produc la Bîrlad (din 1950) şi la Braşov (din 1959), ajungîndu-se în 1964 la o producţie anuală de 11 068 000 de bucăţi, din care 3 711 300 pentru export.

„Rulmentul“, *Uzina* ~, unitate a industriei constructoare de maşini din România, situată în Braşov. A luat fiinţă în 1959.

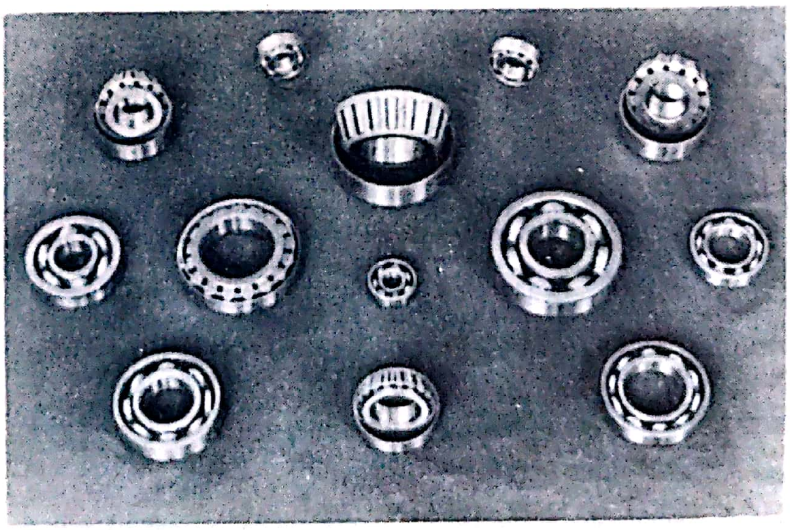

Rulmenţi

dintr-o secție producătoare de rulmenți a uzinelor „Steagul roșu". Dezvoltată și modernizată treptat, a produs în 1965 peste 11 milioane de rulmenți de 122 de tipuri.

rulóu (TEHN.), organ de mașină, de forma unui corp de revoluție cu lungimea mai mare decît diametrul, care se poate roti în jurul unei axe și care servește la susținerea și la rularea unui sistem tehnic, la transmiterea unei mișcări, la transportul unor piese, la înfășurarea unor fire metalice sau din alte materiale etc.

rumâni (în evul mediu în Țara Românească), denumire dată țăranilor dependenți de stăpînii feudali. În Moldova se numeau *vecini*, iar în Transilvania *iobagi*. Pînă la „legarea de glie" prin *Legătura lui Mihai Viteazul*, **r.** se puteau strămuta de pe o moșie pe alta, plătind stăpînului „găleata de ieșire".

rumânie (în evul mediu în Țara Românească), condiție a țăranilor dependenți de stăpînul feudal al moșiei (domn, boieri, mănăstiri). **R.** constituiau o obște cu drept de folosire a pămîntului, dar datorau stăpînului feudal dijma din produsele pămîntului lăsat în folosința lor (numită *găleată*) și dijma din vite (numită *datul*), precum și diferite prestații în muncă. **R.** privea numai pe bărbați, nu și pe femei. A fost desființată prin reforma lui Constantin Mavrocordat din 1746.

Rumeanțev, Piotr Aleksandrovici (1725—1796), mareșal rus. S-a remarcat în timpul războiului de șapte ani (1756—1763) și în timpul războaielor ruso-turce din 1768—1774 și 1787—1791. În 1794 a fost comandantul suprem al armatelor ruse din Polonia, care au înăbușit mișcarea de eliberare de sub conducerea lui T. Kościuszko.

rumegătoáre (ZOOL.), subordin de mamifere erbivore, de obicei biungulate, caracterizate prin prezența unui stomac format din patru compartimente (*rumenul, rețeaua, foiosul* și *cheagul*) și prin existența funcției de rumegare. Prin acest act fiziologic, executat prin contracția musculaturii rumenului și a esofagului, masa de alimente este readusă în gură, remestecată și din nou înghițită. Rumegarea este posibilă datorită existenței unui șanț esofagian care se întinde de la cardia pînă la foios. În privința dentiției, **r.** se caracterizează prin reducerea sau absența incisivilor de pe maxilarul superior și prin cheratinizarea acestei regiuni a intermaxilarelor. Incisivii inferiori (de formă lățită) servesc la ruperea plantelor. Subordinul cuprinde mai multe familii de animale terestre, răspîndite pe tot globul (camelide, tranqulide, moschide, cervide, antilocapride, bovide). Dintre **r.** au fost domesticite taurinele, bivolii, oile, caprele, iacul, lama, renul, cămila.

Rumelia, denumire turcească dată părții din Peninsula Balcanică cuprinsă între Marea Neagră, Marea Egee, Marea Marmara și Munții Balcani. A fost cucerită de turci pe la mijlocul sec. al XIV-lea.

Rumeli-Hisar (turc. „castelul Rumeliei"), fortăreață construită de sultanul Mahomed al II-lea, în 1452, pe coasta europeană a Bosforului, în vederea cuceririi Constantinopolului.

rúmen (ZOOL.), cel mai mare dintre cele patru compartimente ale stomacului la rumegătoare. Are forma unui sac dublu, ocupînd întreaga cavitate abdominală stîngă, de la diafragmă pînă la bazin, și treimea inferioară ventrală a cavității abdominale drepte. În **r.** alimentele se înmagazinează și suferă (în special celuloza) un proces de macerare, sub acțiunea florei bacteriene, a fermenților și a mișcării pereților. Contracțiile **r.** se repetă de mai multe ori pe minut (în funcție de specie) și pot fi percepute prin palparea flancului stîng al animalelor. V. și rumegătoare.

Rumford *[rámfəd]*, Benjamin Thompson (1753—1814), fizician american de origine engleză. A fost membru al Societății Regale din Londra. În 1798 **R.** a demonstrat experimental producerea căldurii prin frecare și invariabilitatea căldurii specifice a corpurilor încălzite, contribuind astfel la infirmarea teoriei *flogisticului*.

Runciman *[ránsimən]*, Steven (pe adevăratul său nume *James Cochran Stevenson*) (n. 1903), istoric englez, specialist în istoria Imperiului bizantin. Op. pr.: „Civilizația bizantină" (1953), „Istoria cruciadelor" (3 vol., 1951—1954), „Schisma răsăriteană" (1955).

rúndă (SPORT) **1.** Una dintre seriile de partide din cadrul unui turneu de șah, în cursul căreia un participant joacă o singură dată. **2.** (Și în forma *rund*) Interval de timp de trei minute, în cursul căruia are loc întrecerea dintre doi boxeri. Fiecare întîlnire de box are cîteva **r.** (3 **r.** pentru boxerii amatori, 6—15 **r.** pentru boxerii profesioniști), cu pauze între ele de un minut pentru odihnă. Se mai numește *repriză*.

Runeberg *[rűnəberiə]*, Johan Ludvig (1804—1877), poet finlandez de limbă suedeză. Versurile sale, de inspirație populară („Poezii", 1830 — 1832) și patriotică (epopeea „Regele Fjalar", 1844; ciclul de poezii „Povestirile cornetului Stål", 1848—1860), îmbină umanismul antic cu idealismul creștin.

Runge *[rúngə]*, Friedrich Ferdinand (1795—1867), chimist german. A fost profesor de chimie la Breslau și la Berlin. Este cunoscut pentru cercetările sale asupra gudronului de huilă, din care a separat prin distilare anilina, fenolul ș.a. A descoperit cafeina și atropina.

Runge *[rúngə]*, Philipp Otto (1777—1810), pictor și teoretician de artă german. Exponent al picturii romantice, membru al grupării nazareénilor, preocupat de problemele culorii, cărora le-a consacrat cîteva scrieri. **R.** a fost un portretist, apreciat atît pentru vigoarea expresiilor, cît și pentru calitatea bogată a coloritului („Autoportret", „Părinții artistului" „Dimineața").

Rupea, oraș raional în reg. Brașov, reședință de raion. 5 460 loc. (1965). Industrie alimentară. Ape minerale clorurosodice și sulfuroase, recomandate în tratarea reumatismului și a afecțiunilor ginecologice. Monumente istorice:

cetatea ţărănească (cetatea Cohalmului), construită în mai multe etape (sec. XII—XVII), făcînd parte dintr-un vast complex de fortificaţii destinate apărării mai multor sate; biserica evanghelică (1488), edificiu gotic în care se păstrează o bogată colecţie de covoare orientale. — *Raionul R.*, cu 45 780 loc. (1965). Exploatări de roci de construcţie. Creşterea animalelor, culturi de cartofi şi de cereale.

rúpere 1. (TEHN.) Fenomen de distrugere a continuităţii unui material solid sub acţiunea unor solicitări mecanice. — (REZ. MAT.) *Teorii de r.*, teorii elaborate pentru a explica ruperea corpurilor solide deformabile supuse unor solicitări mecanice pe mai multe direcţii. Condiţia pentru producerea **r.** unui corp este precizată cu ajutorul mai multor mărimi: efortul unitar maxim, efortul unitar tangenţial maxim, deformaţia specifică maximă, lucrul mecanic de deformaţie. Se deosebesc următoarele *t. de r.*: *teoria efortului unitar maxim*, care consideră că ruperea materialului se produce datorită atingerii unei anumite valori-limită a acestei mărimi; *teoria deformaţiei specifice maxime*, care admite că ruperea se datoreşte atingerii valorii-limită a lungirii specifice; *teoria efortului unitar tangenţial maxim*, care consideră că ruperea este provocată de atingerea valorii-limită a efortului unitar tangenţial; *teoria energiei de deformaţie*, care admite că ruperea se produce cînd energia de deformaţie acumulată în corp atinge o anumită valoare-limită. **2.** (HIDROTEHN.) *Rupere de pantă*, construcţie (de beton, zidărie de piatră, lemn) între două porţiuni vecine ale unui canal, situate la niveluri diferite, pentru a menţine panta longitudinală a acestuia între limitele admisibile (la care nu se produc eroziuni).

rupéstră, *artă ~*, denumire dată manifestărilor artistice (desen, pictură, gravură sau sculptură) de pe pereţii peşterilor sau de pe stînci. Cele mai vechi manifestări de acest gen datează din paleoliticul superior, celebre fiind cele de la *Altamira* (Spania), frescele din *Lascaux* (Franţa) şi *Tassili* (nordul Africii).

rupestris du Lot (VITICULT.), soi de portaltoi pentru viţă de vie, folosit pe soluri sărace, bogate în carbonat de calciu. Este folosit în ţara noastră mai ales pentru podgoriile din Dobrogea.

rúptă (în evul mediu în ţările române), înţelegere între o categorie fiscală (comunitate sau contribuabil) şi vistierie, prin care, în locul tuturor dărilor existente, se stabilea o sumă globală, fixă, plătibilă anual. Se mai numea *ruptoare*. Categoriile fiscale care făceau o asemenea înţelegere se numeau *rupte*, iar contribuabilii *ruptaşi*.

ruptór (ELT.), aparat electric care deschide şi menţine deschis un circuit electric, sub acţiunea şi pe durata exercitării unei comenzi din exterior. **R.** cu utilizare curentă (la comanda motoarelor electrice, la comutarea circuitelor depărtate de locul de comandă, în automatizări etc.) sînt de tip electromagnetic, cu contactele mobile acţionate de electromagneţi. Se folosesc şi **r.** cu comandă mecanică, pneumatică sau hidraulică.

Ruric (sec. IX), conducător normand, care, potrivit tradiţiei, a fost chemat în anul 862 de către locuitorii oraşului Novgorod pentru a domni peste ei şi pentru a-i apăra cu cetele sale de războinici. Conform „teoriei normaniste", combătută de istoriografia sovietică, **R.** a fost întemeietorul statului rus.

rusálce (în mitologia slavă), duhuri ale rîurilor, lacurilor, pădurilor şi cîmpiilor. Erau închipuite sub forma unor tinere fete îmbrăcate în alb, care atrag pe tineri în fundul apelor, înecîndu-i. **R.** corespund *rusaliilor* din folclorul românesc.

rusálii (v. sl. *rusaliya*, lat. *Rosalia*) **1.** Sărbătoare religioasă creştină cu străvechi origini mitologice, provenind din ritualuri de pomenire a morţilor, prăznuită a 50-a zi după paşti. În cadrul vechilor obiceiuri populare, de **r.** erau practicate jocuri de obîrşie precreştină: *borăcenii* (pînă în sec. al XIX-lea) şi căluşul. **2.** (În mitologia populară) Fiinţe fantastice, asemănătoare cu ielele; zîne rele, care dezlănţuie furtuni şi schilodesc pe oameni.

rúsă, *limba ~*, limba naţională a poporului rus, vorbită ca limbă maternă de circa 115 000 000 de oameni (1964) şi folosită ca mijloc comun de înţelegere de către toate popoarele Uniunii Sovietice. Face parte din grupul limbilor slave orientale, împreună cu ucraineana şi bielorusa. În *l.r.* s-a creat o bogată literatură de renume mondial. Se foloseşte şi ca una dintre limbile internaţionale. Cele mai vechi atestări în scris datează din sec. al X-lea.

Ruse (Rusciuc), oraş în nordul R.P. Bulgaria, port la Dunăre. 125 000 loc. (1965). Industrie constructoare de maşini (maşini agricole, nave),

Ruse. Vedere din port

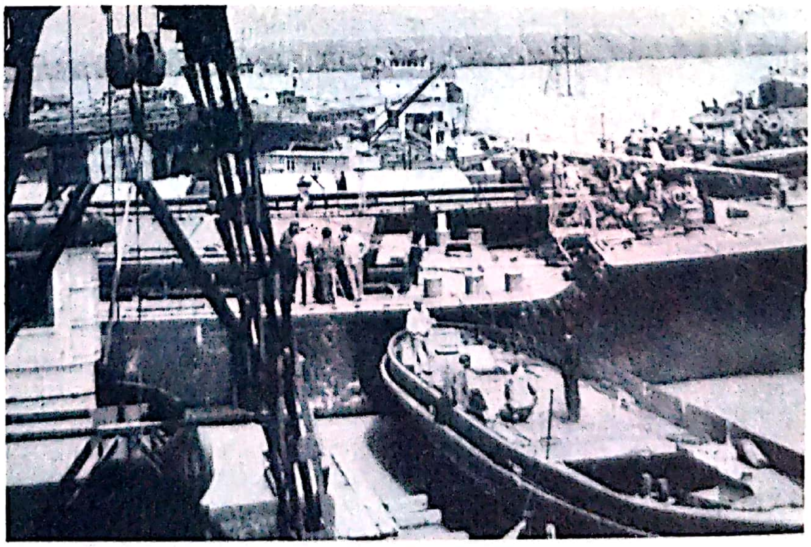

textilă (mătase, bumbac), de pielărie și alimentară (morărit, zahăr). Punct de legătură peste Dunăre cu Republica Socialistă România prin Podul Prieteniei (Giurgiu-Ruse). Instituții cultural-științifice.

Rusidava, castru și așezare civilă romană, ale căror urme s-au descoperit la sud de Drăgășani (reg. Argeș).

Ruskin *[ráschin]*, John (1819—1900), scriitor, critic de artă și sociolog englez. **R.** a preconizat legătura indisolubilă dintre societate, artă și morală, arătînd că unei societăți nobile trebuie să-i corespundă o artă nobilă. El a denunțat esența dezumanizantă a capitalismului industrial, ostil dezvoltării spirituale, artistice și morale a maselor muncitoare, dar a conceput, în spirit anacronic, o societate ideală, bazată pe munca meșteșugărească de tip medieval și progresul social pe calea educației morale și estetice a poporului. Studierea pasionată a artei medievale („Șapte candelabre ale arhitecturii", „Pietrele Veneției" etc.) l-au apropiat de mișcarea prerafaeliților, al căror susținător entuziast a fost. Ca și lucrările de estetică, studiile consacrate problemelor sociale se disting prin îndrăzneala, sinceritatea și umanismul elanului, prin bogăția, suplețea și strălucirea limbajului, care conferă expresiei puritate și noblețe. Spre sfîrșitul vieții și-a cheltuit întreaga avere în opere de binefacere, rămînînd sărac.

Russell *[rasl]*, Bertrand (n. 1872), filozof și logician neopozitivist englez, militant activ pe tărîm obștesc. A adus o contribuție însemnată la dezvoltarea logicii simbolice (matematice), încercînd pe această bază deducerea matematicii din logică pînă la ultima ei consecință. În legătură cu aceasta a elaborat teoria tipurilor. Caracteristic pentru **R.** este interpretarea idealistă a sistemelor formalizate ale logicii simbolice, în sensul că, după el, matematica pură este independentă de real, ea decurgînd exclusiv din concepte logice abstracte. În filozofie s-a situat inițial pe poziții idealist-obiective, orientîndu-se ulterior spre idealismul subiectiv agnostic. Existența și conștiința sînt compuse, după **R.**, din elemente neutre identice („fapte atomare"); deosebirea dintre materie și gîndire este numai o deosebire de structură. A exercitat o puternică influență asupra cercului vienez. **R.** a profesat idei antireligioase și pacifiste. După al doilea război mondial, idealurile umaniste ale lui **R.** își găsesc expresia în lupta sa activă pentru dezarmare și preîntîmpinarea unui război termonuclear. A fost unul dintre principalii inițiatori ai conferințelor Pugwash. Op. pr.: „Principia mathematica" (Principii matematice) (3 vol., 1910—1913, în colaborare cu A.N. Whitehead), „Analiza materiei" (1927), „De ce nu sînt creștin" (1927), „Istoria filozofiei occidentale" (1945). Premiul Nobel (1950).

Russell *[rasl]*, Henry Norris (1877 — 1957), astronom american. A fost profesor la Universitatea din Princeton (S.U.A.). A elaborat lucrări în domeniul astrofizicii privitoare la spectrofotometrie, stele duble, structura internă a stelelor și a atmosferelor lor, evoluția stelelor etc. Împreună cu Hertzsprung a întocmit diagrama repartiției stelelor după spectre și luminozități, cunoscută sub numele de *diagrama Hertzsprung-Russell*.

Russel, Nicolaie (1850—1930), revoluționar, medic de profesiune. Stabilit în România în 1875 după ce a emigrat din Rusia, a făcut parte, alături de N. Zubcu-Codreanu și C. Dobrogeanu-Gherea, din conducerea cercului revoluționar secret de la București. A publicat lucrări cu tendințe socialiste, schițînd un program de luptă pentru cercurile socialiste. Expulzat în 1881 în urma sărbătoririi la Iași a 10 ani de la Comuna din Paris, a trăit și a activat în Hawai, în Japonia și apoi în China, unde a și murit.

Russo, Alecu (1819—1859), scriitor român. Și-a făcut studiile (1829—1835) în Elveția și la Viena. Reîntors în țară, se angajează activ în lupta antifeudală, alături de M. Kogălniceanu, V. Alecsandri și C. Negri, considerînd valorificarea trecutului (și literatura în genere) drept mijloc eficient de răspîndire a ideilor înaintate. Acuzat că „tulbură orînduiala" prin mesajul cuprins în piesele „Băcălia ambițioasă" și „Jignicerul Vadră" (ambele pierdute), e surghiunit în 1846 la mănăstirea Soveja, unde descoperă, printre altele, „Miorița". După înăbușirea revoluției de la 1848 din Moldova, pleacă în exil. Participă la adunarea de pe Cîmpia Libertății din Blaj, semnează la Brașov programul revoluționarilor moldoveni, iar la Paris se alătură luptei politice a emigrației românești, conduse de N. Bălcescu. Revenind la Iași (1851), colaborează la „Zimbrul", „România literară", „Steaua Dunării" și se afirmă ca militant intransigent pentru Unire. Primele sale scrieri, redactate în limba franceză, probabil în 1840 (publicate postum, în traducerea lui V. Alecsandri, A.I. Odobescu, M. Sadoveanu ș.a.), au caracter memorialistic. Ele conțin note de călătorie, romantice prin atmosferă, vădind un remarcabil sentiment al naturii („Piatra teiului", „Piatra corbului"), sau descrieri în spirit realist ale capitalei Moldovei („Iașii și locuitorii lui în 1840"). „Soveja", scrisă în franțuzește, cuprinde „ziarul unui exilat politic în 1846". Suita de „Amintiri", publicată în „România literară" (1855), evocă anii copilăriei și ai adolescenței, în pagini remarcabile prin duioșia și umorul comentariului. Dintre scrierile sale

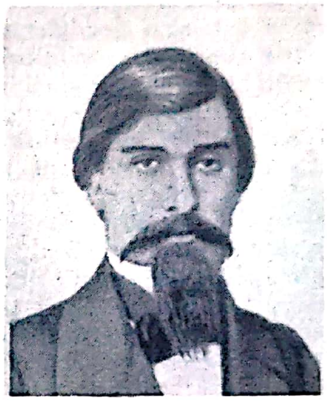

A. Russo

cel mai mare ecou în epocă l-a avut, datorită semnificației sale patriotice și revoluționare, poemul în proză „Cîntarea României", atribuit de unii lui N. Bălcescu și apărut mai întîi la Paris, în „România viitoare" (1850), apoi în versiunea lui **R.** în „România literară" (1855). Evocare a istoriei patriei, văzută (sub influența concepțiilor lui Vico și ale lui J. Michelet) ca o succesiune ciclică a epocilor de robie și de libertate, poemul afirmă ideea demnității naționale, protestează violent împotriva asupririi feudale și a trădării boierești, subliniază inevitabilitatea victoriei finale a forțelor progresiste. Scris în versete cu încărcătură adesea folclorică, într-un stil retoric cu puternice accente profetice, poemul se impune prin calitățile lui melodice, prin arta folosirii antitezelor romantice, prin fraza scurtă, vibrantă și ironia mușcătoare, prin accentele solemne ale odei, sugestiile doinei și ale baladei. Scrierile teoretice ale lui **R.** sintetizează, în spiritul „Daciei literare" și al „Propășirii", ideile generației sale despre necesitatea unei literaturi inspirate din realitățile naționale („Critica criticii", 1846), despre valoarea estetică și documentară a folclorului văzut romantic ca „arhivă a popoarelor", expresie a specificului național și model exemplar, inepuizabil al literaturii culte („Poezia poporală", publicat postum 1868). **R.** combate cu vervă polemică tendințele latiniste, italienizante și galomane („Studie moldovană", 1851; „Cugetări", 1855), recomandînd limba poporului ca bază a limbii literare. A fost unul dintre pionierii criticii literare române și unul dintre primii culegători de poezie populară, o parte din materialul folcloric publicat de V. Alecsandri, inclusiv „Miorița", datorîndu-i-se lui.

Russo, Demostene (1869—1938), istoric român, specialist în bizantinologie. A fost profesor la Universitatea din București. A publicat o serie de studii valoroase privind relațiile greco-române, precum și o lucrare de metodologie filologică, intitulată „Critica textelor și tehnica edițiilor". Lucrările sale mai importante au apărut în culegerea „Studii istorice greco-române" (1939).

Russo, Luigi (1892—1961), critic și istoric literar italian. A fost profesor la Școala normală superioară din Pisa și director al mai multor reviste („Belfagor" ș.a.). Discipol al lui B. Croce (de a cărui estetică s-a depărtat în ultima parte a vieții), **R.** a fost influențat și de De Sanctis și Carducci. Atitudinea consecvent cetățenească, soliditatea formației culturale, robustețea și impetuozitatea temperamentală și tonul polemic sînt trăsăturile caracteristice ale creației lui **R.** Ele se manifestă și în vioiciunea stilului, bogat în note de ironie și de umor („Giovanni Verga", 1920; „Povestitorii", 1923; „F. de Sanctis și cultura napolitană", 1928; „Critica literară contemporană", 1942—1943; „Machiavelli", 1945; „Dialogul popoarelor", 1952).

Rustam, erou legendar persan, care ar fi trăit în sec. al VI-lea î.e.n. Faptele sale de vitejie au fost cîntate de poetul clasic persan Firdousi în epopeea sa „Cartea șahilor" (994).

Rustaveli, Șota (sec. XII), poet și umanist gruzin, autor al celebrului poem „Viteazul în piele de tigru" (trad. rom. 1956). Scris în spiritul eposului cavaleresc ostășesc, poemul are la bază ideea patriotică a unității naționale și a independenței statului centralizat. Înfierînd arbitrarul seniorilor feudali, abuzurile și obscurantismul, **R.** exaltă marile pasiuni, cîntă frumosul și armonia naturii și relațiile omenești aflate sub semnul nobleței morale, prieteniei și onoarei. Concepția sa despre lume, de esență deistă și panteistă, este liberă de misticismul medieval și de scolastica teologală. Poemul a fost transpus în numeroase limbi străine.

Rustem-pașa (c. 1500-1561), mare vizir și istoric otoman. Cronica sa, „Istoria dinastiei otomane", înfățișează istoria statului otoman de la începutul sec. al XIII-lea și pînă la 1561. Cuprinde informații referitoare la istoria țărilor române.

rustémul, joc popular răspîndit în sudul Olteniei și părțile învecinate ale Munteniei. Jucătorii formează de obicei o coloană mixtă sau numai de bărbați, ținîndu-se cu brațele încrucișate la spate. Ușor săltat, are ritm asimetric ($^{5}/_{16}$) și tempo vioi. Se caracterizează prin pași executați în față și în spate, cu încrucișarea picioarelor.

Rusu-Șirianu, Ioan (1864—1909), ziarist și om politic român. Membru marcant al Partidului național român din Transilvania, a avut un rol important în lupta de eliberare națională a românilor transilvăneni. A condus ziarul „Tribuna" (din Sibiu), a întemeiat ziarele „Foaia poporului" (1893, la Sibiu) și „Tribuna poporului" (1898, la Arad). A colaborat la ziarul „Românul" din Arad, condus de V. Goldiș, și la revista „Luceafărul" din Budapesta. A fost deputat în Parlamentul de la Budapesta (1905—1906).

Rusznyák *[rúsńac]*, István (n. 1889), medic ungur, profesor la Universitatea din Budapesta, președintele Academiei Ungare de Științe și membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România. Are cercetări științifice asupra biologiei și patologiei sistemului limfatic al ficatului, al inimii, al plămînilor. De asemenea, are studii asupra conținutului plasmei sanguine în zahăr și cloruri, asupra rolului complexului vitaminelor flavonice. Op. pr.: „Bolile ficatului și ale căilor biliare" (1933), „Studiul biologic și patologic al sistemului limfatic" (1955). Laureat al Premiului Kossuth.

rușálă (în evul mediu în Țara Românească), denumire dată birului plătit de roșii.

Ruschița, localitate subordonată localității de tip urban Rusca Montană din raionul Caransebeș, reg. Banat, situată în Munții Poiana Ruscă. Exploatări de marmură alb-roză și de minereuri complexe (plumb, zinc, argint).

rușfét (în evul mediu în țările române), sumă de bani dată spre a se obține o slujbă.

rut (lat. *rugitus* „răcnet, zbieret"; BIOL.), perioadă de activitate sexuală la animale, care revine ciclic, avînd durată variabilă. În timpul **r.** se petrec unele transformări ale aparatului genital, iar uneori apare haina de nuntă.

Rutebeuf */rütbőf/* (c. 1230—1285), truver francez. A exprimat în versuri mișcătoare mizeria propriei sale existențe boeme și a sărăcimii pariziene, anticipîndu-l pe Villon. A excelat în poeme satirice îndrăznețe și colorate, în care denunță parazitismul călugărilor și indolența marilor feudali. **R.** este, alături de J. de Meung, cel mai însemnat poet al timpului său.

ruténiu (CHIM.), *Ru.* Element cu nr. at. 44; gr. at. 101,1; gr. sp. 12,30; p.t. circa 2 400°C; p.f. circa 4 200°C. Este un metal alb-argintiu din familia platinei, cu duritate foarte mare. Este rezistent față de acizi. Formează combinații în mai multe trepte de valență și combinații complexe stabile.

Ruthenberg */rúðənbə:g/*, Charles Emil (1882—1927), militant al mișcării muncitorești din S.U.A., unul dintre fondatorii și conducătorii Partidului Comunist din S.U.A. (1919). A fost membru al Comitetului Executiv al Internaționalei a III-a (din 1920). Arestat și închis în 1926, a murit în închisoare.

Rutherford */ráðəfəd/*, Ernest (1870—1937), fizician englez. A fost profesor la universitățile din Montreal, Manchester, Cambridge, precum și membru (din 1903) și președinte (din 1925) al Societății Regale din Londra. Prin numeroase experiențe (absorbție în substanțe, deviere în cîmp magnetic, descărcări în gaze etc.), **R.** a descoperit cele două componente principale, α și β, ale radiațiilor emise de substanțele radioactive și a stabilit natura particulelor α. A studiat emanația substanțelor radioactive, demonstrînd că ea reprezintă un nou gaz, *radonul*, pe care ulterior a reușit să-l lichefieze. **R.** a arătat că prin radioactivitate elementele chimice se transformă în alte elemente (transmutație) și a explicat caracterul statistic al proceselor de dezintegrare spontană. Prin experiențele sale de împrăștiere a particulelor α de către substanță (1911), **R.** a precizat și a consacrat definitiv modelul planetar al atomului. Iradiind azotul cu particule α, el a reușit (în 1919) să provoace prima transmutație artificială (a azotului în oxigen). Ulterior a realizat transmutația majorității elementelor ușoare, inaugurînd astfel cercetările asupra reacțiilor nucleare dirijate. Op. pr.: „Substanțe radioactive și radiațiile lor“ (1912). Premiul Nobel pentru chimie (1908).

E. Rutherford

rutherford */ráðəfəd/* (după numele fizicianului *E. Rutherford*; METR.), unitate de măsură a activității unei surse radioactive, egală cu un milion de dezintegrări pe secundă. Are simbolul *Rd.*

rutíl (MINER.), oxid natural de titan (TiO_2), cristalizat în sistemul pătratic sub formă de cristale prismatice de culoare galben-închis sau brun-roșcată. Se întîlnește mai ales în rocile metamorfice sau în aluviuni. Uneori se folosește pentru extragerea titanului. În Republica Socialistă România este răspîndit în șisturile cristaline din Carpați, în aluviunile de la Pianu (reg. Brașov) ș.a.

rutínă (FARM.), substanță chimică naturală, care face parte din grupa flavonelor (vitamina P). Se găsește în florile, în frunzele și în tulpinile multor plante, din care se și extrage (hrișcă, diferite specii de *Forsythia* etc.). **R.** mărește rezistența capilarelor, diminuează permeabilitatea celulară, fiind utilizată pentru aceste calități în tratamentul diatezelor hemoragice, în hipertensiunea arterială, ca diuretic etc.

Ruwenzori */ruuənzóri/*, masiv muntos în estul Africii (la granița dintre Congo-Kinshasa și Uganda), format din roci cristaline. Altitudinea maximă: 5 119 m (vîrful Stanley). Pe versanții vestici, cu precipitații abundente (4 000 mm pe an), se întîlnesc păduri tropicale umede și montane ecuatoriale. Versanții estici, cu climă mai secetoasă, sînt acoperiți de savane și păduri. Înălțimile peste 4 600 m sînt ocupate de zăpezi persistente și de ghețari (care coboară pînă la 4 100 m). Masivul **R.** este cuprins, în parte, în Parcul național Albert. A fost descoperit în 1889 de Stanley.

Ruxandra (Ruxanda) (sec. XVII), fiica lui Vasile Lupu. În 1652 s-a căsătorit cu Timuș, fiul hatmanului cazacilor, Bogdan Hmelnițki. Rămasă văduvă în 1653, s-a stabilit în Ucraina, de unde s-a reintors în Moldova în timpul domniei lui Gheorghe Duca (1668—1672).

Ruysdael (Ruisdael) */rǫ́isda:l/*, Jacob van (1628 sau 1629—1682), pictor olandez, unul dintre marii peisagiști ai picturii sec. al XVII-lea. Format la Haarlem, în atelierul unchiului său Salomon van Ruysdael, **R.** s-a afirmat cu precocitate, realizînd de timpuriu opere de o remarcabilă calitate artistică. **R.** a preferat perspectivele larg desfășurate cu ceruri înnorate, lucrările sale impresionînd prin grandoarea și dramatismul viziunii, prin gravitatea acordurilor cromatice și surprinderea cu delicatețe a farmecului detaliilor. **R.** s-a bucurat de admirația romanticilor și impresioniștilor, datorită valențelor poetice conferite de el peisajului, care apare în pînzele sale transfigurat într-o măsură necunoscută pînă atunci („Peisaj olandez“, „Vedere din Haarlem“, „Peisaj cu cascadă“, „Moara din Wyk“ ș.a.).

Ruyter */rőitər/*, Michiel Andrianszoon (1607—1676), amiral olandez, conducătorul flotei olandeze în timpul războaielor împotriva Angliei și Franței pentru stăpînirea căilor maritime. A înfrînt flota engleză în 1653 și 1666, pe cea francezǎ în 1676 şi o flotǎ anglo-francezǎ în 1673.

Ruzicka *[rújicica]*, Leopold (n. 1887), chimist elveţian, nǎscut în Iugoslavia. A fost profesor la Şcoala tehnicǎ superioarǎ din Zürich şi la Universitatea Utrecht din Olanda. Este autorul unor lucrǎri remarcabile în domeniul terpenelor (sesqui-, di-, triterpene), al steroidelor (hormoni sexuali, vitamina D) ş.a. Premiul Nobel pentru chimie (1939), împreunǎ cu Adolf Butenandt.

Rydberg *[rŭ́dberiə]*, Abraham Viktor (1828—1895), scriitor suedez de orientare romanticǎ şi democratǎ. A scris romane istorice în genul lui W. Scott: „Corsarul din Baltica“ (1857), „Ultimul atenian“ (1859), cu care şi-a cîştigat faima, şi „Armurierul“ (1891). În lucrǎrile „Doctrina Bibliei lui Hristos“ (1862) şi „Magia în evul mediu“ (1865) a criticat Biblia şi superstiţiile medievale. Este autorul unei valoroase traduceri a lui „Faust“ de Goethe.

Ryswick *[ráisvaic]*, localitate în Olanda, unde au fost semnate, în 1697, tratatele de pace dintre Franţa şi statele „ligii de la Augsburg“ (Austria, Olanda, Spania, Suedia, majoritatea statelor germane şi Anglia), care punea capǎt rǎzboiului din 1672—1697. Prin prevederile tratatului de la **R.**, Franţa restituia toate teritoriile anexate dupǎ pacea de la Nijmegen.

Ryukyu, arhipelag japonez, situat între Marea Chinei de Est şi Oceanul Pacific, format din 55 de insule, înşirate pe 1 200 km între insula Kyushu şi insula Taivan. Suprafaţa: 2 422 km². Populaţia: circa 953 000 loc. Relief în general deluros, cu înǎlţimi de 300—500 m (înǎlţimea maximǎ 1 935 m). Sînt larg dezvoltate terasele litorale. Climǎ musonicǎ, în nord subtropicalǎ, în sud tropicalǎ, cu taifunuri frecvente. Populaţia se ocupǎ cu agricultura (culturi de orez, trestie de zahǎr, banane, ananas etc.) şi cu pescuitul. Principalul oraş şi port: *Naha* (în insula Okinawa). Din 1945 cea mai mare parte a insulelor Ryukyu (2 196 km², cu 807 000 loc.) este ocupatǎ de trupele americane.

Rzeszów *[jéşuf]*, oraş în sud-estul R.P. Polone. 68 000 loc. (1964). Industrie constructoare de maşini, alimentarǎ şi textilǎ; rafinǎrii de petrol.

S

s *[se]*, a douăzeci şi una literă a alfabetului limbii române; sunetul notat prin această literă. Este o consoană constrictivă dentală surdă.

Saad, Pedro Antonio (n. 1909), secretar general al C.C. al P.C. din Ecuador (din 1952). Membru al P.C. din 1934, al C.C. din 1935 şi al Comitetului Executiv al C.C. din 1939. Între 1944 şi 1952 a fost preşedinte al Confederaţiei oamenilor muncii din Ecuador.

Sa'adeddin, Mehmed Hodja Efendi (1536—1599), istoriograf turc. A scris cronica intitulată *Tadj-üt Tevarih* (Coroana istoriilor), care prezintă istoria statului otoman începînd din sec. al XII-lea pînă la sfîrşitul domniei lui *Selim I* (1520), considerată ca fiind cea mai amănunţită relatare a istoriei Imperiului otoman. Ea cuprinde informaţii preţioase privind ţările române.

Saadi, Muslihiddin (1184—1291), poet persan, clasic al literaturii persane şi tadjice. Născut la Şiraz, **S.** şi-a petrecut aproape toată viaţa în peregrinări prin ţările Orientului. Continuator al unei vechi tradiţii poetice, este autorul poemului didactic „Bustan" („Grădina fructelor", 1257), al unei culegeri de parabole şi scurte povestiri, „Golestan" („Grădina florilor", 1258, trad. rom.), al unor divanuri lirice ş.a. În opera sa, **S.** îndeamnă la respectarea tradiţiilor, cîntă bărbăţia şi eroismul, condamnă tirania, dar predică în acelaşi timp şi supunerea faţă de rînduielile existente. Lirica lui, de resurse populare, aproape lipsită de simbolistică mistică, este sugestivă, deosebit de bogată în elemente plastice.

Saale, rîu în sudul R.D.Germane, afluent pe stînga al Elbei (427 km). Izvorăşte din Munţii Fichtel şi drenează Thüringia de Est. Navigabil în aval de Naumburg pe 175 km. Trece prin oraşele Jena, Naumburg, Halle ş.a.

sáanen (ZOOTEHN.), rasă de capre originară din Elveţia (localitatea *Saanen*), crescută pentru producţia de lapte. Se caracterizează printr-o talie medie de 65 cm la capră şi 75 cm la ţap. Părul este scurt, des şi de culoare albă. Producţia de lapte este de 850 l anual, cu un conţinut de grăsime de 3,5—4%. În ţara noastră se creşte în număr foarte mic.

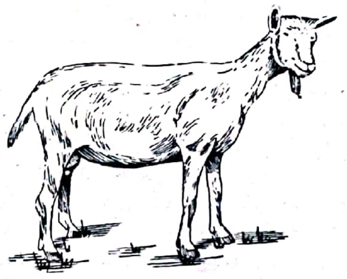

Saanen

Saar *[za:r]*, land în sud-vestul R.F. Germane. Suprafaţa: 2 567 km². Populaţia: 1 102 600 loc. (1963). Centrul administrativ: *Saarbrücken.* Relief deluros. Mari zăcăminte de cărbune. Regiune industrială dezvoltată. Principalele ramuri sînt industria cărbunelui (anual se extrag peste 16 000 000 de tone), industria siderurgică, constructoare de maşini, a materialelor de construcţie etc. Cele mai importante centre industriale sînt: Saarbrücken, Dillingen, Völklingen. Se cultivă cereale (ovăz, secară, grîu) şi cartofi, se cresc vite cornute mari şi porcine.

Saar, rîu în vestul Europei (246 km), pe teritoriul Franţei şi R.F. Germane, afluent pe dreapta al Mosellei. Izvorăşte din masivul Donon şi străbate regiunea industrială Saar, trecînd prin Saarbrücken. Navigabil pe circa 120 km. Printr-un canal comunică cu canalul Rin-Marna.

Saarbrücken *[za:rbrǘcən]*, oraş în partea de sud-vest a R.F. Germane, situat pe rîul Saar, centrul administrativ al landului Saar. 133 100 loc. (1963). Cel mai important centru industrial din bazinul carbonifer Saar, cu întreprinderi siderurgice, constructoare de maşini (locomotive, utilaj minier, electrotehnică), optice, chimice, textile şi alimentare. Port fluvial, nod feroviar şi aerian. Universitate, muzee, monumente arhitectonice.

Saarinen, Aarne (n. 1913), preşedinte al Partidului Comunist din Finlanda (din 1966). Membru al partidului din 1944, al C.C. al partidului din 1957 şi al Biroului Politic al C.C. al P.C. din Finlanda din 1964.

Saarinen, Eero (1910—1962), arhitect finlandez, fiul arhitectului **S.** Eliel, cu care a lucrat mult timp. A manifestat o totală libertate în elaborarea formelor şi a structurilor în noua arhitectură. I se datorează ansamblul arhitectonic „General Motors" la Detroit (1942), supranumit „Versailles"-ul american sau „una dintre cele 7 minuni ale arhitecturii americane".

Saba, regat antic cvasilegendar din sudul Peninsulei Arabia, centru al negoțului din regiunea estului Africii și sud-vestului Asiei Mijlocii în prima jumătate a mileniului I î.e.n. Este menționat în legătură cu relațiile Palestinei antice cu sudul. Potrivit legendei, în sec. al X-lea î.e.n., o regină din **S.** s-ar fi căsătorit cu Solomon, regele statului israelito-iudeu.

Saba, Umberto (1883—1957), poet liric italian. „Canțonierul" său (ed. întîi, 1921; ediția ultimă, îmbogățită, 1951) reia, într-o mare varietate de motive, tema singurătății și a nevoii de comunicare și de afecțiune, a dorinței de „a trăi viața tuturor", a dragostei pentru existența simplă și bucuriile umile, temă adîncită în contextul celor două războaie mondiale, și îndeosebi al anilor persecuțiilor fasciste. Format în afara curentelor poetice contemporane, **S.** este un liric autentic și modern prin sensibilitate și experiență poetică.

Sabah, teritoriu din Federația Malayezia, fostul Borneo de Nord Britanic.

Sabah al-Salem al-Sabah (n. 1915), șeic, emirul (șef al statului) Kuweitului din 1965. A urmat fratelui său, șeicul Abdullah al-Salem al-Sabah, la moartea acestuia. Între anii 1963 și 1965 a fost șef al guvernului.

Sabahattin, Ali (1907—1949), scriitor progresist turc. A scris versuri de inspirație folclorică, povești, romane și nuvele (culegerea „Lumea nouă"), în care a surprins, cu realism, aspecte din viața grea, lipsită de bucurii a muncitorilor și țăranilor exploatați și a satirizat lăcomia claselor conducătoare, samavolnicia autorităților și fanfaronada intelectualilor liberali. A fost asasinat de reacțiune.

Sabar, afluent pe stînga al Argeșului (197 km). Izvorăște din zona de dealuri. Cursul mijlociu și inferior este paralel cu cel al Argeșului, cu care formează o luncă comună, folosită în legumicultură.

sabát (ebr. *șabbat* „repaos") **1.** Sîmbăta, ziua de repaus a mozaicilor și a unor sectanți creștini (ex. adventiștii de ziua a șaptea), în care dumnezeu, potrivit Bibliei, s-ar fi odihnit după „facerea lumii". **2.** Numele primului tratat din Talmud, referitor la sărbători. **3.** Adunări vrăjitorești, practicate, conform legendelor medievale, sîmbăta la miezul nopții.

Sabatier *[sabatié]*, Paul (1854—1941), chimist francez, membru al Academiei de Științe din Paris; a fost profesor la Universitatea din Toulouse. A descoperit acțiunea catalitică a metalelor fin divizate (nichel, cobalt, platină etc.) și a oxizilor metalici (oxid de aluminiu, de wolfram etc.) în reacțiile de hidrogenare, de deshidratare, de cracare a hidrocarburilor grele etc. Tratatul său intitulat „Cataliza în chimia organică" a avut un mare rol în dezvoltarea catalizei organice. Premiul Nobel (1912).

sábie 1. Armă tăioasă formată dintr-o lamă lungă de oțel, ascuțită la vîrf și pe una dintre laturi; a fost folosită mai ales în evul mediu și în epoca modernă. **2.** (SPORT) **a)** Armă sportivă formată dintr-o lamă elastică de oțel, din gardă și din mîner, avînd lungimea de circa 105 cm și greutatea de 500 g, folosită la scrimă. **b)** Denumirea probei de scrimă care se practică cu sabia **(a).**

sabíni, populație italică antică, locuind în zona muntoasă de la nord-est de Latium. În sec. IV—III î.e.n., **s.** făceau parte din federația triburilor sabellice din Italia centrală, condusă de samniți. Au fost supuși de romani în urma celui de-al treilea război samnit (298—290 î.e.n.). Un episod al supunerii **s.** de către romani și-a găsit expresia poetică în legenda „Răpirea sabinelor".

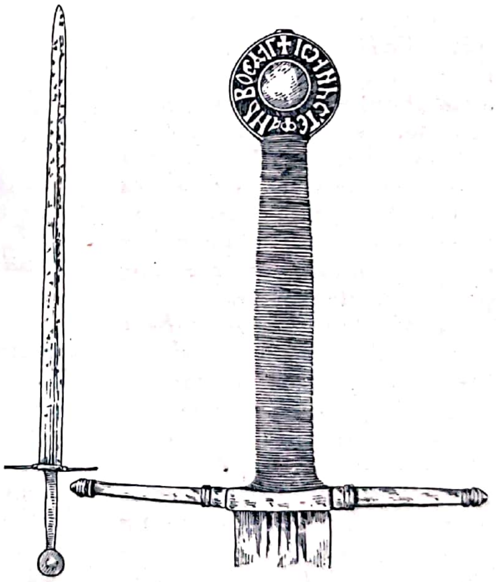

Sabia (spata) lui Ștefan cel Mare

Sabinus, Massurius (sec. I e.n.), jurisconsult roman, contemporan cu împărații Tiberiu și Nero. A întemeiat o școală de drept *(școala sabiniană)*, care s-a situat pe poziții conservatoare, în opoziție cu școala întemeiată de Proculus (școala proculiană). Op. pr.: „Trei cărți despre dreptul civil".

sabír, limbă mixtă folosită în porturile Mării Mediterane și alcătuită dintr-un amestec de franceză și provensală, spaniolă și catalană, greacă, italiană și arabă; prin extensiune, acest termen se folosește uneori pentru orice limbă mixtă.

sábiță *(Pelecus cultratus)*, specie de pește teleostean din familia ciprinidelor, lung de 30—35 cm și avînd greutatea de 300—400 g; are corpul turtit lateral, în formă de pumnal, acoperit cu solzi mici și subțiri, spinarea dreaptă și capul scurt, cu gura oblică. În țara noastră trăiește în apele de la gurile Dunării, în Dunăre și în bălțile ei, precum și în cursul inferior al afluenților Dunării. Are o importanță economică locală. Datorită formei sale, se numește și *săbiuță*.

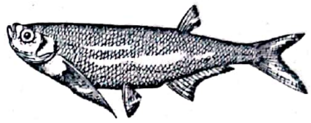

Sabiță

sabláre (fr. *sable* „nisip"; TEHN.), operație de curățire a suprafețelor pieselor metalice turnate, forjate, laminate ori tratate termic sau de netezire ori de pregătire a lor în vederea efectuării unor operaţii ulterioare (vopsire, suprafinisare etc.). **S.** se execută în instalaţii speciale, în care piesele sînt împroşcate şi lovite cu particule metalice (alice de oţel, de fontă etc.) sau nemetalice (nisip, zgură, bucăţele de bachelită etc.), în funcţie de materialul şi de dimensiunile lor.

sabórd (NAV.), deschidere practicată în parapetul unei nave în scopul evacuării apei acumulate pe puntea superioară (datorită valurilor).

sabordáj (NAV., MILIT.), scufundare voluntară a navei proprii pentru a evita capturarea ei de către inamic în timpul războiului.

sabót 1. (TEHN.) Organ principal al unei frîne cu fricţiune, care are rolul de a încetini sau de a opri mişcarea unei maşini (autovehicul, maşină-unealtă etc.) prin apăsare directă pe un organ al acesteia. **S.** se confecţionează din metale sau din aliaje, din lemn etc. şi uneori se căptuşesc cu metalazbest. **2.** (C.F.) Dispozitiv portabil sau fix, montat pe una dintre şinele unei linii de cale ferată, în scopul frînării, respectiv al opririi vagoanelor. **3.** (EXPL. PETR.) Piesă sau dispozitiv care se fixează la capătul inferior al unei coloane de ţevi sau al unei scule introduse în gaura de sondă, în scopul protejării părţii terminale a acestora. După destinaţie, se deosebesc: *s. de coloană, s. pentru filtre, s. pentru linguri cu piston* etc. Sin. *şiu*.

sabotáj 1. (DR.) Infracţiune care constă în încălcarea de către un angajat a unei îndatoriri de serviciu, prin neîndeplinirea sau prin îndeplinirea ei în mod defectuos, cu scopul de a aduce atingere securităţii statului. —*S. contrarevoluţionar*, sabotaj în care scopul urmărit de infractor este subminarea orînduirii socialiste. **2.** Mijloc de acţiune al oamenilor muncii din ţările capitaliste în lupta lor justă de eliberare. A fost folosit pe scară largă îndeosebi în timpul celui de-al doilea război mondial în ţările ocupate de Germania hitleristă, precum şi de muncitorii străini duşi cu forţa în Germania.

sac 1. (BOT.) **a)** *Saci polinici*, camere situate în antera staminei, în general în număr de patru, în care iau naştere grăuncioarele de polen. **b)** *Sac embrionar*, cavitate situată în interiorul nucelei ovulului de angiosperme, în care se află de la şapte pînă la cîteva zeci de celule, dintre care una, oosfera, reprezintă gametul femeiesc. **2.** (ANAT., ZOOL.) **a)** *Saci aerieni*, organe în formă de sac, caracteristice păsărilor, cu pereţi subţiri, care provin din dilatarea pereţilor plămînilor. Prin aerul care intră în *s.a.* se înlesneşte respiraţia şi scade greutatea specifică a corpului păsării în timpul zborului. În mod normal există cinci perechi de *s.a.* **b)** *Sac vitelin*, anexă sferică sau piriformă de pe faţa ventrală a embrionului peştilor selacieni şi teleosteeni, a reptilelor, păsărilor şi mamiferelor, care cuprinde în ea vitelusul nutritiv sau gălbenuşul oului şi al cărei perete este format din cele trei foiţe embrionare. *S.v.* la peşti persistă şi la puiul tînăr. El comunică cu intestinul printr-un canal din pedunculul său, prin care gălbenuşul trece în intestin şi serveşte la hrănirea embrionului, respectiv a puiului. Sin. *vezică ombilicală*.

Sacchetti, Franco (c. 1330—1400), nuvelist şi poet italian. A scris 300 de nuvele, rod al bogatei sale experienţe de viaţă şi al tradiţiei orale, în care a povestit, cu multă vervă, întîmplări hazlii, adesea licenţioase, din viaţa poporului. A mai scris balade şi „Predici evanghelice“.

Sacco-Vanzetti *[vanţétti]*, *Procesul* ~, proces intentat activiştilor sindicali Nicola Sacco (1891—1927) şi Bartolomeo Vanzetti (1888—1927) în perioada ofensivei patronale din S.U.A. împotriva sindicatelor (1919—1922). Pe baza unor acuzaţii false, cei doi muncitori au fost condamnaţi la moarte şi, în pofida puternicei mişcări de protest din S.U.A. şi din întreaga lume, executaţi pe scaunul electric (1927).

Sacea (Saţa) (sec. XI), conducătorul unei mici formaţiuni statale româneşti din Dobrogea, amintit de Ana Comnena în opera sa „Alexiada“.

Sachs *[zax]*, Hans (1494—1576), cel mai de seamă poet german din sec. al XVI-lea. Cizmar de profesiune, **S.** a fost un *Meistersinger* renumit şi un animator al şcolii *(Singschule)* din Nürnberg. Situat pe poziţiile breslelor orăşeneşti, adept al reformei lui Luther, el a criticat cu vehemenţă atît clerul catolic şi moravurile clasei feudale, cît şi pe cele ale patriciatului burghez. Vasta sa operă literară (peste 6 000 de lucrări), inspirată din autori antici, nuvelişti italieni şi mai ales din tradiţiile populare orale, cuprinde: cîntece (Meistergesänge), tragedii, comedii, fabule, povestiri şi farse. Poezia sa se remarcă prin simplitate, profunzimea sentimentului şi sinceritate. A dus la desăvîrşire genul farsei de carnaval („Studentul în drum spre Paradis“, 1550) şi a excelat în povestiri anecdotice *(Schwänke)*, axate pe teme variate din viaţa zilnică şi caracterizate printr-un umor naiv, sănătos („Ţara minunilor“, 1530). Forma artistică a scrierilor sale suferă însă de didacticism. Foarte popular în epoca lui, **S.** a fost dat o vreme uitării, fiind apoi redescoperit de Goethe („Misiunea poetică a lui H. Sachs“, 1776) şi de R. Wagner („Maeştrii cîntăreţi din Nürnberg“, 1862).

Sacidava, veche localitate geto-dacă din Dobrogea, în apropiere de Durostorum (Silistra). Era numită astfel după populaţia *sacilor* (probabil de neam scitic).

sacîz (CHIM.) v. **colofoniu.**

Sackville *[sẹ́cvil]*, Thomas (1536—1608), poet şi om de stat englez din perioada Renaşterii. A fost unul dintre iniţiatorii colecţiei de biografii în versuri „Oglinda magistraţilor“ (1559), inspirată de „Divina comedie“ a lui Dante. A scris împreună cu Th. Norton piesa „Gorboduc“, sau „Ferrex şi Porrex“ (1562), îndreptată împotriva fărîmiţării feudale, prima tragedie engleză în vers liber, care anunţă piesa lui Shakespeare „Regele Lear“.

sacnasiu (ARHIT.), denumire dată unor mici încăperi situate

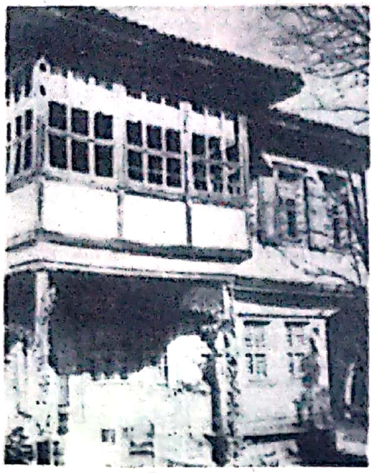

Sacnasiu

la caturile de sus ale caselor boierești și ale palatelor domnești din sec. XVIII–XIX. **S.** era scos în consolă în afara fațadei și închis printr-un geamlîc prevăzut cu grilaj. Servea ca odaie de zi pentru femei. Uneori prin sacnasiu se înțelegea camera de așteptare a vizitatorilor.

sacóviște, instrument folosit pentru pescuitul de la mal pe Dunăre în regiunea cataractelor. Are forma unei linguri mari și este confecționată din plasă montată pe un schelet de lemn, fiind prevăzută cu o coadă de 2–2,5 m.

Sacramento *[sęcrəméntou]*, oraș în vestul S.U.A., centrul administrativ al statului California. 227 000 loc. (1964). Nod de cale ferată, port pe fluviul cu același nume. Industrie alimentară (conserve de legume și fructe, produse zaharoase), constructoare de mașini etc. Aeroport.

sacristíe (ARHIT.), clădire specială sau încăpere anexată unei biserici catolice, de obicei pe latura de nord a corului, destinată păstrării obiectelor de cult. Tot în sacristie preoții se pregătesc pentru celebrarea liturghiei.

sácru (lat. *sacrum* „consacrat (zeilor la sacrificiul animalelor)"; ANAT.), os de formă triunghiulară situat în partea inferioară a coloanei vertebrale. Este alcătuit din cinci vertebre rudimentare, sudate între ele. Prin fețele sale laterale, **s.** se articulează cu oasele iliace, împreună cu care formează bazinul.

sádă (SILV.), butaș de salcie, lung de 3–4 m, folosit la împăduriri pe terenurile de luncă inundabile.

Sadeler, Egidius (1570–1629), pictor și gravor din școala flamandă. A călătorit mult, realizînd un mare număr de gravuri: portrete și scene de curte. În calitate de pictor de curte al împăratului Rudolf al II-lea, a cunoscut la Praga pe Mihai Viteazul, al cărui portret l-a executat (1601).

Sa de Miranda, Francisco de (c. 1495–c. 1558), scriitor rinascentist și umanist portughez. Poet strălucit, reprezentant al. școlii din Coimbra (culegerile de „Cantigas" și „Egloge"), este și unul dintre creatorii teatrului portughez (comedia „Străinii" ș.a.). Cele șapte „Epistole", scrise în manieră horațiană, reflectă, într-un stil dur, bogat în elipse și aforisme, integritatea morală a autorului și cunoașterea problemelor politice contemporane lui. **S. de M.** a denunțat corupția și abuzurile curții.

sadísm (de la numele marchizului de *Sade*; MED.), perversiune sexuală care constă în faptul că plăcerea sexuală nu se obține decît prin supunerea partenerului la suferințe fizice și psihice.

Șadjad, Zahir (n. 1905), secretar general al Partidului Comunist din Pakistan de la înființarea acestuia (1948).

Sadova, comună în raionul Cîmpulung, reg. Suceava, situată la poalele Obcinei Feredeului. 2 580 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea).

Sadová, localitate din R.S. Cehoslovacia, unde prusienii au înfrînt decisiv, la 3 iulie 1866, armata austriacă în cursul războiului austro-prusian (iunie-august 1866). Bătălia este cunoscută și sub numele de bătălia de la Königgrätz.

Sadoveanu, Ion Marin (pseudonimul lui *Iancu-Leonte Marinescu*) (1893–1964), scriitor român. S-a născut la București. A făcut studii de filozofie la București și Paris. A debutat cu versuri de factură tradiționalistă (reunite în 1930 în volumul „Cîntece de rob"), în care obsesia morții și sentimentul mărginirii terestre sînt contrazise uneori de aspirația spre desăvîrșire spirituală. După cîteva încercări în genul dramatic („Metamorfoze" și „Anno Domini", 1927; „Molima", 1930), scriitorul a abordat cu mai mult succes romanul. „Sfîrșit de veac în București" (1942) continuă, în formulă balzaciană, cronica arivismului burghez, începută de N. Filimon, și reconstituie cu precizie și culoare ultimele decenii ale sec. al XIX-lea. „Ion Sîntu" (1957), conceput ca un „Bildungsroman" (roman al formării personalității), întregește fresca socială cu primii ani ai sec. al XX-lea. „Taurul mării" (1962) evocă viața din vechiul oraș dobrogean Histria. **S.** a profesat cu competență cronica dramatică și a publicat studii despre teatru: „Dramă și teatru" (1926), „De la Mimus la Baroc" (1933) ș.a.; a tradus din H. Kleist, Stendhal, Shakespeare ș.a. S-a distins și ca excelent conferențiar.

Sadoveanu, Mihail (1880–1961), mare scriitor român. S-a născut la Pașcani. A debutat cu versuri, la 15 ani, dedicîndu-se apoi prozei. Între 1903 și 1906 a lucrat în redacția revistei „Sămănătorul", devenind apoi unul dintre principalii colaboratori ai „Vieții românești". A înființat și condus, în colaborare, mai multe reviste: „Răvașul poporului" (1907), „Cumpăna" (1909–1910), „Însemnări literare" (1919), „Însemnări ieșene" (1936–1940). În 1936, a devenit director al ziarelor „Adevărul" și „Dimineața". După Eliberare, s-a aflat în fruntea primilor scriitori care s-au raliat programului revoluției populare, slujindu-l printr-o intensă activitate obștească, publicistică și literară. A fost vicepreședinte al Prezidiului Marii Adunări Naționale a R.P.R., vicepreședinte al Academiei R.P.R., președinte al Uniunii scriitorilor și al Comitetului Național pentru Apărarea Păcii, membru în Consiliul Mondial al Păcii. În 1955 a primit titlul de Erou al Muncii Socialiste. I s-a conferit Premiul internațional Lenin „Pentru întărirea păcii între popoare" (1960). Autor fecund (a peste o sută de cărți),

S. este unul dintre cei mai reprezentativi exponenţi ai caracterului popular şi ai specificului naţional în literatura română. Opera lui Sadoveanu este o vastă monografie artistică a poporului nostru, care sintetizează şi desăvîrşeşte tradiţia înaintaşilor direcţi I. Neculce, I. Creangă ş.a., care află o inepuizabilă şi permanentă sursă în creaţia folclorică. Scriitorul a cunoscut, ca puţini alţii, viaţa ţăranului român, din care a făcut personajul central al creaţiei sale. Lumea satului de odinioară, chinuit de sărăcie, obijduit de boieri, arendaşi şi stăpînire, umilit, dar şi capabil de răzvrătire bărbătească, apare în numeroase povestiri cuprinse în volumele: „O istorie de demult“ (1908), „Un instigator“ (1912), „Bordeienii“ (1912), „Hanu-Ancuţei“ (1928) ş.a., ca şi în romane precum: „Venea o moară pe Siret“ (1925), „Nopţile de Sînziene“ (1934) şi mai ales „Baltagul“ (1930), capodoperă a prozei sadoveniene, replică la balada păstorească „Mioriţa“. În opera lui **S.**, ţăranul înfăţişat ca slugă şi pribeag, vînător şi pescar, păstor şi prisăcar, pădurar şi pustnic, e un om al naturii, înfrăţit cu aceasta şi iniţiat în toate tainele ei, înzestrat cu inteligenţă şi înţelepciune, însetat de dreptate şi sensibil la frumuseţea locurilor în care trăieşte. El însuşi explorator pasionat al întregului teritoriu al patriei, ca vînător şi undiţar, este un pictor neîntrecut al peisajului românesc, pe care-l zugrăveşte măreţ şi sălbatec, în tablouri pline de culoare şi pitoresc, cu detaliile specifice de floră şi faună, cunoscute în profunzime, însufleţit întotdeauna de prezenţa omului: „Ţara de dincolo de negură“ (1926), „Împărăţia apelor“ (1928), „Nopţile de Sînziene“ (1934), „Valea Frumoasei“ (1938), „Poveştile de la Bradul Strîmb“ (1943) ş.a. Dînd viaţă informaţiei documentare, întregind-o cu atmosfera şi amănuntele semnificative, surprinse parcă de un martor ocular, **S.** a reconstituit, cu o adîncă intuiţie, episoade de răscruce din viaţa poporului român, începînd cu trecutul cel mai îndepărtat, aflat în umbra legendei („Creanga de aur“, 1933). Firul epic ce străbate povestirile şi romanele istorice sadoveniene îl formează lupta poporului pentru apărarea libertăţii ţării şi pentru cucerirea dreptăţii sociale. În „Vremuri de bejenie“ (1907), ţărănimea e surprinsă într-o dramatică încleştare cu duşmanul invadator, în „Neamul Şoimăreştilor“ (1915), răzeşii răsculaţi îl sancţionează pe boierul spoliator şi reintră în posesia pămînturilor ce le aparţin de drept. Nota eroică şi patriotică, reconstituirea realistă şi avîntul romantic se înmănunchiază cu măiestrie în trilogia „Fraţii Jderi“, în care este evocată vremea lui Ştefan cel Mare („Ucenicia lui Ionuţ“, 1935; „Izvorul alb“, 1936 şi „Oamenii măriei sale“ 1942). „Zodia cancerului sau vremea Ducăi vodă“ (1929) şi „Nunta domniţei Ruxandra“ (1932) reunesc episoade ale unor timpuri zbuciumate. În contrast izbitor cu eroii care populează proza de inspiraţie istorică şi rurală, firi aprige care nu acceptă compromisul, se definesc personajele din mediul provincial, cel de-al treilea domeniu tematic principal ilustrat de opera lui **S.** Scrierile consacrate vechiului tîrg moldovenesc zugrăvesc, în spiritul adevărului, o lume făţarnică, meschină şi inertă în care se consumă „dureri înăbuşite“, se ofilesc visuri şi elanuri, se ratează aspiraţii: „Floare ofilită“ (1905), „Însemnările lui Neculai Manea“ (1907), „Apa morţilor“ (1911), „Locul unde nu s-a întîmplat nimic“ (1933) ş.a. După 23 August 1944, creaţia lui **S.** se întregeşte cu povestiri şi romane inspirate din actualitate sau din trecut privit într-o perspectivă nouă. „Mitrea Cocor“ (1949, distins, în 1950, cu „Medalia de aur pentru pace“) schiţează drumul parcurs de ţărănimea muncitoare, în anii războiului şi îndată după aceea, de la revolta anarhică la lupta conştientă. „Aventura în lunca Dunării“ (1954) fixează aspecte ale satului contemporan în plină transformare socialistă. Alte cărţi reiau scrieri mai vechi, în versiuni cărora scriitorul cu îndelungată experienţă, le dă o nouă strălucire. „Nada Florilor“ (1950) reface pitorescul fermecător din „Împărăţia apelor“ şi completează imaginea societăţii de la sfîrşitul secolului trecut cu momente din istoria mişcării muncitoreşti. Capodopera ultimei perioade a scrisului sadovenian este romanul „Nicoară Potcoavă“ (1952), al cărui punct de plecare îl constituie povestirea istorică de debut, „Şoimii“. Seva cronicărească şi folclorică, înnoită de valori cromatice şi muzicale proprii, arta conturării vii a personajelor şi evenimentelor istorice, măiestria descrierilor de natură, stăpînirea perfectă a arhitecturii epice, tonul echilibrat şi sfătos, fraza cizelată sînt puse în serviciul evidenţierii acelei legături necesare dintre conducători şi popor care asigură succesul luptei pentru o viaţă mai bună şi conferă eroului calitatea de exponent al năzuinţelor celor mulţi. **S.** este creatorul unui stil original, inimitabil. O undă de lirism dă în permanenţă vibraţie naraţiunii; perioada amplă, savant orchestrată, capătă cadenţă de poem. Scriitorul valorifică artistic expresivitatea graiului popular, păstrînd o uşoară nuanţă regională moldovenească, dezvoltă limba literară, utilizînd cu măsură lexicul arhaic şi neologistic, în spiritul specific şi originar al limbii române. Clasic al literaturii române, **S.** este un scriitor preţuit şi pe plan universal, numeroase dintre cărţile lui fiind traduse încă de multă vreme în diverse ţări.

M. Sadoveanu

Sadoveanu-Evan, Izabela (1873–1941), critic literar şi publicist român. S-a născut la Mihăileni. A debutat în 1889 în revista „Şcoala nouă" şi a colaborat cu cronici literare şi recenzii la „Adevărul", „Adevărul literar şi artistic" şi „Viaţa românească". A publicat volumele „Impresii literare" (1908), „Teatru pentru copii şi tineret" (1931), traduceri din literatura italiană, iar în colaborare cu M. Sadoveanu şi I. Simionescu cartea „Să ne cunoaştem neamul şi ţara" (1933). Sadoveanu-Evan a publicat şi lucrări pedagogice influenţate de concepţiile Mariei Montessori.

Sadu, afluent pe dreapta al Cibinului (45 km). Izvorăşte din masivul Cindrel. Pe cursul său superior s-a construit un lac de acumulare şi un sistem de centrale hidroelectrice, dintre care cea mai mare este Centrala hidroelectrică Sadu V (15,4 MW), intrată în funcţiune în 1955.

saduchéi, denumire a adepţilor partidului marelui cler iudeu şi ai dinastiei regelui Iudeii *Irod cel Mare* (40–4 î.e.n.), protejat al romanilor. Reprezentau interesele marilor proprietari de pămînt, fiind adversari ai fariseilor.

sáfic, vers endecasilabic, alcătuit din cinci picioare (troheu, spondeu, dactil, doi trohei). Este atribuit poetei Safo şi a fost des folosit în vechea lirică greacă şi latină. Strofa **s.** este compusă din patru versuri, dintre care trei sînt **s.**, iar unul adonic.

safír (MINER.), varietate albastră de corindon, care îşi datoreşte culoarea conţinutului de oxizi de fier şi de titan. **S.** se obţine în mod curent pe cale artificială. Cele mai frumoase exemplare de **s.** natural s-au găsit în Ceylon şi în Birmania. Se utilizează ca piatră preţioasă.

safísm (MED.), perversiune sexuală care constă în relaţii sexuale între două femei. V. şi lesbianism.

Safo (Sappho) (sec. VII–VI î.e.n.), poetă greacă, care a condus, în oraşul Mitilene din insula Lesbos, o şcoală de poezie pentru tinerele fete. A scris epitalamuri, imnuri şi elegii, păstrate fragmentar. Versurile ei, închinate mai ales dragostei, vădesc un lirism de o sensibilitate deosebită, un sentiment viu al naturii, o fire feminină pătimaşă, exprimată cu o sinceritate inimitabilă. Inovaţiile sale prozodice (strofa safică şi versul safic) au fost des utilizate în poezia greacă şi latină (ex. de Catul, Horaţiu).

saftián (IND. PIEL.), piele de oaie, de viţel sau de capră tăbăcită cu scumpie şi vopsită în diferite culori, folosită la confecţionarea articolelor fine de marochinărie şi de galanterie.

sága (LIT.) **1.** Gen nordic (islandez) de povestire istorică, în proză, în general anonimă, transmisă iniţial oral, apoi în scris, între sec. al XII-lea şi al XIV-lea. **S.** narează despre primii eroi şi luptători pentru libertate din vremea colonizării Islandei de către danezi (sec. X–XI), despre istoria regilor norvegieni şi a altor ţări. Ele pot fi locale (consacrate evenimentelor din viaţa unei familii sau persoane de seamă din Islanda) şi generale (care privesc istoria ţării). În **s.** se împletesc elemente ale mitologiei nordice, împrumutate din edde, cu realităţi istorice şi sociale, precum şi cu motive şi personaje din vechile legende şi basme germanice. **2.** (În literaturile nordice şi anglo-saxone moderne) Povestire de largă respiraţie, cronică, roman.

Sagan *[sagă]*, Françoise (pe numele adevărat *Françoise Quoirez*) (n. 1935), scriitoare franceză. În romanele sale, inspirate din mediul şi viaţa burgheziei franceze contemporane, **S.** înfăţişează, adesea foarte veridic, destinul unor eroi care încearcă în zadar să umple vidul unei existenţe lipsite de orizont, refugiindu-se în erotism („Bună ziua, tristeţe", 1954; „Un anume surîs", 1956; „Vă place Brahms?", 1959).

sagenít (MINER.), concreştere fibroasă reticulară de rutil acicular.

Sager, Oscar (n. 1894), neurolog român, profesor la Universitatea din Bucureşti, elev şi continuator al lui Gheorghe Marinescu, membru al Academiei Republicii Socialiste România. A făcut cercetări, experimentale şi clinice, asupra tonusului muscular, relaţiilor somn-veghe, excitabilităţii neuronului motor periferic, asupra transmiterii excitaţiilor vizuale la cerebel, transmiterii excitaţiilor senzitive pe căi nespecifice la rinencefal etc. S-a mai ocupat de problema originii subcorticale a unor accese de epilepsie şi de rolul rinencefalului în elaborarea reflexelor condiţionate. Op. pr.: „Diencefalul" (1960), „Formaţia reticulată" (1965). Laureat al Premiului de stat.

sagitál (ANAT.), plan vertical orientat antero-posterior, care urmează axul de simetrie al corpului. — *Sutură sagitală*, sutură antero-posterioară care uneşte cele două oase parietale. Este situată pe linia mediană a cutiei craniene.

Saguntum, vechi oraş în Spania (azi *Sagunto*), întemeiat de colonişti greci. Aliat al Romei în sec. al III-lea î.e.n., a fost cucerit, după o rezistenţă îndîrjită (219 î.e.n.), de Hanibal, ceea ce a provocat izbucnirea celui de-al doilea război punic (218–201 î.e.n.).

Saha, Megh Nad (1893–1956), fizician şi astrofizician indian. A fost membru al Institutului naţional de ştiinţe din Calcutta şi al Societăţii Regale din Londra. Este cunoscut prin lucrările sale în domeniul termodinamicii, teoriei ionizării, teoriei spectrelor stelare, coroanei solare, cromosferei, fizicii nucleare. A dat formula care îi poartă numele şi care exprimă gradul de ionizare a materiei stelare în funcţie de temperatură şi de presiune, făcînd posibilă interpretarea clasificării spectrale.

Sahalin, insulă sovietică situată în Oceanul Pacific, în apropierea ţărmului estic al Asiei, cuprinsă între Strîmtoarea Tătară, strîmtoarea La Pérouse şi Marea Ohotsk. Suprafaţa: 76 400 km^2. Populaţia: 638 000 loc. (1965), împreună cu Insulele Kurile. Relief accidentat, alcătuit din două şiruri de munţi (Munţii Sahalin de Est şi Munţii Sahalin de Vest) şi care cuprinde în nord Cîmpia Sahalinului. Altitudinea maximă: 1 609 m (vîrful Lopatina din Munţii Sahalin de Est). Zăcăminte de cărbuni (în vest) şi petrol (în nord-est). Climă musonică, cu precipitaţii bogate. Taigaua, formată din zadă (în cîmpie), molid şi brad (în munţi), se amestecă în sud-vestul insulei cu păduri de foioase. Oraşe principale: Iujno-Sahalinsk, Pobedino, Oha.

Sahara, cei mai mare deşert de pe glob, ocupînd aproape în întregime partea de nord a Africii; este împărţit între Algeria, Ciad, Libia, Mali, Maroc, Mauritania, Niger, R.A.U., Sahara Spaniolă, Sudan, Tunisia. Suprafaţa: circa 7 000 000 km². Fundamentul cristalin, acoperit în mare parte de depozite paleozoice (gresii, calcare), mezozoice şi terţiare, apare la suprafaţă în vest şi în masivele montane din centrul **S.** (Mouydir, Ahaggar, Tassili, Tibesti etc.), cu altitudinea maximă de 3 415 m (vîrful Emi Koussi din masivul Tibesti). În relief, caracteristice sînt hamadele (în platourile vulcanice din Libia şi Mauritania şi în zonele montane), iar în vest regurile şi ergurile (1/6 din suprafaţa **S.** este acoperită de nisipuri). Climă tropicală deşertică, cu precipitaţii foarte reduse şi cu amplitudini termice diurne mari. **S.** este în cea mai mare parte o regiune endoreică, lipsită de cursuri de apă permanente; la periferia **S.** curg Nilul şi Nigerul. Vegetaţia (sub 1 000 de specii), xerofită, lipseşte pe alocuri complet; în oaze apar graminee, compozee, crucifere etc. **S.** are o faună săracă în specii, întîlnindu-se antilope, gazele, hiene, rozătoare, reptile etc. Este slab populată (cu excepţia oazelor, unde densitatea ei atinge 1 000 loc. pe km²), teritorii întinse fiind lipsite de aşezări omeneşti.

Sahara Spaniolă, posesiune spaniolă în nord-vestul Africii, situată între Oceanul Atlantic, Maroc, Algeria şi Mauritania. Suprafaţa: 266 000 km². Populaţia: 25 000 loc. (1962), formată din berbero-arabi. Centrul administrativ: *Villa Cisneros*. Limba oficială: spaniola. Cuprinde două părţi: *Saguia El Hamra* în nord şi *Rio de Oro* în sud. Cea mai mare parte a ţării are relief de cîmpie, joasă în vest, mai înaltă şi mai fragmentată spre est şi spre nord. În est se află Podişul Adrar, cu înălţimi de 300—350 m. Climă tropicală aridă; aproape toată **S.S.** are caracter deşertic. Zăcăminte de fosfaţi, de sare gemă, minereu de fier. Economia este foarte slab dezvoltată. Se practică păstoritul nomad (cămile, oi, capre). În oaze se cultivă curmale, orez, mei, grîu. Pe litoral se practică pescuitul. În Villa Cisneros există fabrici de conserve de peşte. Se exportă peşte, piei, lînă, fosforite. Comerţul exterior este orientat în special spre Spania.

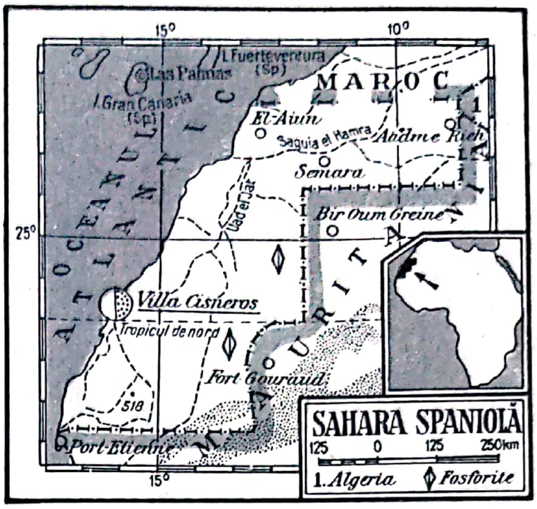

sahél, zonă de tranziţie între Sahara şi savanele Africii subecuatoriale, cu o lăţime de 300—500 km; se caracterizează prin precipitaţii puţine (200—700 mm), care cad în timpul verii, şi prin vegetaţie de semideşert şi de savană uscată. Este o regiune de creştere a vitelor şi de cultură a arahidelor.

Al. Sahia

Sahia, Alexandru (pseudonimul lui *Alexandru Gh. Stănescu*) (1908—1937), scriitor şi publicist român. S-a născut în satul Mănăstirea (reg. Bucureşti). A fost redactor sau colaborator la diferite ziare şi reviste cu orientare democratică („Dimineaţa", „Adevărul", „Facla", „Cuvîntul liber" ş.a.), în paginile cărora a publicat articole închinate vieţii şi luptei muncitorimii, reportaje, schiţe, nuvele. Stabilind legături strînse cu mişcarea muncitorească, a editat în 1932, sub îndrumarea P.C.R., publicaţiile „Veac nou" şi „Bluze albastre" („revistă de literatură proletară"), suprimate după cîteva numere de către cenzură. În 1935 a publicat volumul de reportaje „U.R.S.S. — azi". Nuvelele sale cuprind imagini ale luptei clasei muncitoare în societatea capitalistă („Uzina vie", „Revolta din port"), episoade din viaţa chinuită a ţărănimii sărace („Ploaia din iunie"), denunţă războiul („Întoarcerea tatei din război", „Pe cîmpia de sînge a Mărăşeştilor"), teroarea din armata burghezo-moşierească („Moartea tînărului cu termen redus", „Execuţia din primăvară"), mizeria adusă de şomaj şi rasismul („Moartea înghiţitorului de săbii", „Şomaj fără rasă"). Scrierile lui **S.,** remarcabile prin realismul lor şi viziunea revoluţionară inspirată din concepţia despre lume a proletariatului, au fost reunite în volum, postum, în anii puterii populare. Membru post-mortem al Academiei Republicii Socialiste România.

Saian, sistem muntos din Asia, situat pe teritoriul Uniunii Sovietice, cuprins între izvoarele fluviului Obi şi lacul Baikal. Altitudinea maximă: 3 491 m (vîrful Munku-Sardîk). Se împarte în două sisteme: *Saianul de Vest* (format din şisturi cristaline şi roci vulcanice), lung de 650 km, şi *Saianul de Est* (format din şisturi cristaline şi intruziuni granitice), de 1 000 km lungime, între care se dezvoltă depresiuni înalte (Minusinsk, Tuvinsk ş.a.). Climă continentală rece, cu precipitaţii variabile (700—1 200 mm). Păduri formate din cedru siberian, zadă, molid etc.

Saida, oraş în Liban, situat pe coasta Mării Mediterane. 22 000 loc. (1963). Port important pentru transportul petrolului adus prin conducte din Arabia Saudită. Are o rafinărie de petrol. Pe locul lui s-a aflat în antichitate oraşul Sidon.

Saidel, Teodor (n. 1874), chimist şi pedolog român, fondatorul agrochimiei în ţara noastră; a fost profesor la Institutul agronomic „N. Bălcescu“. A studiat starea de fertilitate a solurilor, elaborînd metode noi de determinare a fosforului şi potasiului din sol, accesibil plantelor. A fost primul care a demonstrat importanţa reacţiei solului, exprimată în concentraţia ionilor de hidrogen. Prin lucrările sale a corelat metodele chimice, fiziologice şi agrotehnice de cercetare a fertilităţii solurilor. Op. pr.: „Despre legile solubilizării componentelor solului şi despre aplicarea lor la cercetarea chimică a solului“ (1934), „Corelaţii între legea creşterii plantelor şi legile solubilizării substanţelor din sol“ (1960).

Saigon, oraş în Vietnam, aşezat pe malul drept al rîului Saigon, în apropiere de vărsarea acestuia în Marea Chinei de Sud; reşedinţa autorităţilor guvernamentale din Vietnamul de sud. 1 431 000 loc. (1962). Centru comercial şi port maritim. Şantier pentru reparaţii navale, industrie alimentară (decorticarea orezului, băuturi alcoolice), textilă, de prelucrare a lemnului. Împreună cu oraşul vecin Cholon, cu care practic s-a unit, formează un nod industrial. Important nod de comunicaţii rutiere, maritime şi aeriene (aeroportul internaţional Tanşoniat) în Asia de sud-est. Universitate, muzeu naţional, teatre.

LIEN DOAN HO TI CAC

Vedere din Saigon

Saillant *[saiắ]*, Louis (n. 1910), secretar general al Federaţiei Sindicale Mondiale (din 1945), membru al Consiliului Mondial al Păcii. Activează pe tărîm sindical din 1929; unul dintre militanţii de seamă ai mişcării sindicale din Franţa.

L. Saillant

Între 1940 şi 1944 a fost unul dintre conducătorii Rezistenţei franceze împotriva ocupanţilor hitlerişti.

Saimaa, sistem de lacuri situat în sud-estul Finlandei, de origine tectonică-glaciară. Suprafaţa: circa 4 400 km^2. Lacul S. (1 800 km^2) ocupă partea sudică a acestui sistem. Adîncimea maximă: 82 m. Are ţărmuri intens fragmentate şi numeroase insule. Îngheaţă în noiembrie-decembrie; se eliberează de gheaţă în aprilie-mai. Prin rîul Vuoksi comunică cu lacul Ladoga, iar prin canalul Saimaa (56 km) cu Golful Finic. Navigabil.

Saint-Amant *[sēt-amắ]*, Marc Antoine Girard de (1594—1661), poet francez; a fost membru al Academiei Franceze. Prin poezia sa plină de vervă şi fantezie, Saint-Amant a fost un principal reprezentant în patria sa al poeziei numite de italieni „giocosa“ (burlescă, satirică).

Sainte-Beuve *[sẽt-bŏ́v]*, Charles Augustin (1804—1869), critic literar şi scriitor romantic francez. A fost membru al Academiei Franceze. A debutat ca poet şi romancier („Voluptate“, 1834), dar s-a realizat în critica literară. Opunîndu-se dogmatismului clasic, care considera opera literară ca fenomen independent, un lucru în sine, el a adus o concepţie nouă, formată sub influenţa istoriografiei romantice burgheze: explicarea operei prin personalitatea scriitorului, reconstituirea cu minuţiozitate a mediului şi a orizontului literar al acestuia, marcînd astfel un progres însemnat în critica vremii. În spiritul ştiinţelor naturii, cu răsunet în epocă, el a preconizat o clasificare a scriitorilor în familii literare. Dotat cu o inteligenţă suplă, avidă, cultivată, cu o rară fineţe şi putere de pătrundere psihologică, a sesizat nuanţele cele mai subtile ale gîndirii şi sentimentelor, temperamentul, climatul spiritual specific personalităţilor literare, filiaţiile şi înrudirile acestora. Scrierile sale prezintă remarcabile calităţi artistice (concizie, eleganţă, poezie) şi conţin portrete de valoare antologică („Portrete contemporane", 1846; „Port-Royal", 1840—1859; „Chateaubriand şi grupul său literar", 1861; „Convorbirile de lunea", 1851—1862; „Noi convorbiri de lunea", 1863—1870).

Sainte-Claire Deville *[sẽt-cler dövil]*, Henri Etienne (1818—1881), chimist francez; a fost membru al Academiei de Ştiinţe, profesor la Sorbona şi la Şcoala normală superioară. Are lucrări în domeniul chimiei organice, termochimiei, chimiei analitice ş.a. Prin metode experimentale proprii, a realizat disociaţia termică a apei, a acidului clorhidric, a bioxidului de carbon, contribuind astfel la dezvoltarea teoriei echilibrului chimic. A obţinut anhidrida azotică, a elaborat primul procedeu industrial pentru obţinerea aluminiului şi metode pentru purificarea şi topirea platinei. A studiat constituţia chimică a unor compuşi organici şi a descoperit toluenul.

Saint-Etienne *[sẽt-etién]*, oraş în Franţa, situat în Masivul Central. 203 600 loc. (1962); împreună cu oraşele din jurul său formează o aglomeraţie urbană cu peste 350 000 loc. Centru industrial important. Principalele ramuri sînt industria carboniferă, constructoare de maşini, siderurgică şi textilă (în special mătase). Instituţii culturale şi de învăţămînt. Monumente arhitectonice medievale (biserici din sec. XIII, XV, XVII etc.).

Saint-Evremond *[sẽt-evrəmṍ]*, Charles de (c. 1616—1703), scriitor francez. Urmărit de Mazarin din motive politice, şi-a petrecut la Londra cea mai mare parte a vieţii. A scris eseuri de critică literară, istorie şi mai ales opuscule morale („Despre plăceri", „Despre prietenie" ş.a.), caracteristice prin ţinuta lor sceptică şi epicuriană moderată şi prin stilul de aleasă fineţe. Saint-Evremond este un precursor al iluminiştilor.

Saint-Exupéry *[sẽt-egzüperí]*, Antoine de (1900—1944), romancier francez. De profesiune aviator, a căzut pe front în războiul antifascist. În scrierile sale, el a înfăţişat, cu o rară artă a preciziei şi simplităţii, cu sugestivă putere de evocare, episoade dramatice din viaţa de aviator, exaltînd cele mai nobile trăsături ale caracterului uman („Curierul de Sud", 1929; „Zbor de noapte", 1931; „Pămîntul oamenilor", 1939; „Pilot de război", 1942, trad. rom.). Umanismul autentic şi generozitatea dusă pînă la sacrificiul de sine sînt caracteristicile eroilor din romanele sale. Povestirea alegorică „Micul prinţ" (1943, trad. rom.) cuprinde subtile aluzii critice la formele dezumanizării din societatea capitalistă, într-o expresie concisă, voit candidă, plină de poezie, bogată în valori simbolice. Există o perfectă unitate între viaţa şi opera lui Saint-Exupéry.

Saint-Germain *[sẽ-jermẽ́]*, *Tratatul de pace de la* ~ , unul dintre tratatele de pace ale sistemului de la Versailles, semnat la 10 septembrie 1919, în oraşul *Saint-Germain-en-Laye* (în apropiere de Paris), între puterile Antantei şi Austria. Prin Tratatul de la **S.-G.** s-a consfinţit dezmembrarea Imperiului austro-ungar, crearea statelor naţionale Austria, Cehoslovacia şi Ungaria şi includerea unor părţi din teritoriul fostului imperiu, locuite de români, italieni şi slavi, în componenţa României, Iugoslaviei, Italiei şi Poloniei.

Saint-Gothard *[sẽ-gotár]* **(Sankt Gotthard)** **1.** Masiv muntos situat în Alpii Lepontini, în sudul Elveţiei. Este format din şisturi cristaline, granite şi gnaise. Relief glaciar. Altitudinea maximă: 3 196 m (vîrful Rotondo). Din **S.G.** izvorăsc fluviile Rin şi Ron. Masivul **S.G.** este străpuns, la altitudinea de 1 154 m, de un tunel de cale ferată de 15 km lungime. **2.** Trecătoare transalpină (2 112 m), care leagă Elveţia de Italia printr-o autostradă.

Saint-John Perse *[sẽ gion pə:s]* (pe adevăratul nume *Alexis Saint-Léger Léger*) (n. 1887), poet francez. S-a născut în insulele Antile. Poeziile sale, care evocă adesea cadrul luxuriant al insulei natale, cultivă un exotism simbolic, subordonat evocării universului interior, şi vădesc, prin limbajul lor alegoric, influenţa lui Baudelaire şi Rimbaud. Volumul „Prietenia prinţului" (1924), inspirat din Biblie, şi poemul „Anabasis" (1924, trad. rom.) exprimă, sub forma eposului fabulos, dar într-o manieră ermetică, triumful creaţiei umane, instaurarea dominaţiei sale în univers. În 1940 s-a exilat în S.U.A. („Exil", 1942). Premiul Nobel (1960).

Saint-Just *[sẽ-jüst]*, Louis Antoine (1767—1794), unul dintre conducătorii guvernului revoluţionar iacobin, membru al *Comitetului Salvării Publice* în timpul revoluţiei franceze. A fost unul dintre organizatorii apărării naţionale, contribuind la obţinerea victoriilor armatei revoluţionare asupra intervenţioniştilor străini. În urma loviturii contrarevoluţionare de la 9 termidor, **S.-J.** a fost arestat şi ghilotinat.

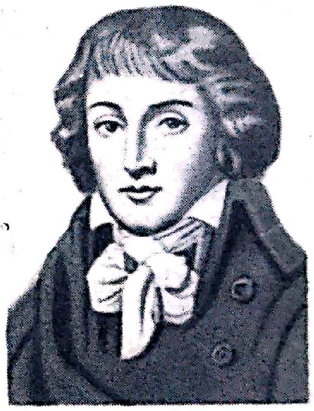

L. A. Saint-Just

Saint Louis *[sẽ luí]*, oraş în Senegal, situat pe o mică insulă la vărsarea fluviului Senegal în Oceanul Atlantic. 48 840 loc. (1960). Port fluvial şi centru comercial. Întreprinderi textile şi alimentare (uleiuri, prelucrarea peştelui). Aeroport.

Saint Louis *[seint lú:is]*, oraş în S.U.A., în statul Missouri, port fluvial pe Missis-

Saint Louis. Cheiul fluviului Mississippi

sippi. 2 100 000 loc. (1962), cu suburbiile. Mare centru industrial, cu întreprinderi constructoare de mașini, siderurgice, chimice, ale industriei alimentare etc. Important nod de comunicații și centru comercial. Are două universități, teatre, muzee.

Saint-Malo *[sẽ maló]*, oraș în nord-vestul Franței, în Bretagne, situat pe o mică insulă la vărsarea rîului Rance în Marea Mînecii. 17 800 loc. (1962). Port comercial și de pescuit. Ansamblu impresionant de construcții defensive: ziduri crenelate, turnuri (sec. XVI—XVII), dominat de casa castelului (sec. XIV—XV) și de catedrala gotică (sec. XII—XIII). Localitatea păstrează numeroase vechi case de locuit (sec. XV—XVI), aliniate de-a-lungul unor străzi înguste și pitorești.

Saint Moritz *[sẽ moriț]* (germ. *Sankt Moritz*), stațiune climatică în Elveția, situată în valea Innului, la circa 1 800 m altitudine, pe malul lacului Saint Moritz. 3 750 loc. (1964). **S. M.** este una dintre cele mai importante stațiuni turistice pentru sporturile de iarnă din Alpi. În apropiere se află localitatea Saint-Moritz-les-Bains, cu renumite ape minerale.

Saint Paul *[seint pol]*, oraș în nordul S.U.A., situat pe fluviul Mississippi, centrul administrativ al statului Minnesota. 310 000 loc. (1964). Împreună cu Minneapolis și cu localitățile mai mici din împrejurimi formează o aglomerare urbană. Important nod de cale ferată, port fluvial și centru comercial. Industrie alimentară (în special morărit și conserve de carne), constructoare de mașini (utilaje de cale ferată, automobile etc.), poligrafică. Institute de învățămînt superior, muzee.

Saint-Pierre et Miquelon *[sẽ pier e micölõ]*, grup de insule în vestul Oceanului Atlantic, la circa 20 km sud de Newfoundland; posesiune franceză. Suprafața: 242 km^2. Populația: 5 020 loc. (1962). Centrul administrativ: *Saint-Pierre*. Sînt insule stîncoase, puternic erodate de ghețari. Climă umedă și rece. Principala ocupație a populației este pescuitul.

saint-prestián (STRAT.), subdiviziune a cuaternarului inferior, echivalentă ca vîrstă cu partea superioară a villafranchianului. În România, depozitele **s.-p.** sînt cunoscute sub denumirea de *strate de Frătești* și se găsesc în subsolul părții meridionale a Cîmpiei Române, favorizînd acumularea de bogate strate acvifere.

Saint-Saëns *[sẽ-sã:s]*, Camille (1835—1921), compozitor francez, pedagog, pianist și organist. Copil precoce, **S.-S.** a studiat mai întîi pianul, apărînd în public ca solist. La Conservatorul din Paris a fost elevul lui Halévy (compoziție) și Benoît (orgă). Cîștigînd de timpuriu celebritatea, **S.-S.** și-a dedicat forțele nu numai artei interpretative, prin turnee în întreaga lume, ci și creației. A compus opere (cea mai cunoscută este „Samson și Dalila", 1877), muzică de scenă, vocal-simfonică, simfonii (a III-a, cu orgă, i-a adus celebritatea), poeme simfonice („Dans macabru"), concerte pentru vioară, pian, violoncel, piese vocale și instrumentale. Muzica sa, continuînd tradiția artei franceze, se caracterizează prin melodica generoasă, influența unei întinse culturi muzicale, forma echilibrată, de o rece perfecțiune, și printr-o oarecare tendință academică, neoclasicistă. **S.-S.** s-a îngrijit de editarea operelor lui Rameau.

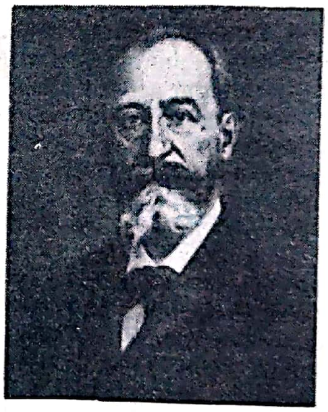

C. Saint-Saens

Saint-Simon *[sẽ-simõ]*, Claude Henri de Rouvroy (1760—1825), socialist utopist francez. Alături de Owen și Fourier, **S.-S.** este unul dintre marii precursori ai socialismului științific. De origine nobilă, **S.-S.** a renunțat în 1789 la titlul de noblețe și s-a alăturat revoluției. Format în spiritul materialismului francez din sec. al XVIII-lea, el a elogiat spiritul „pozitiv", științific, al epocii moderne, a criticat idealismul, deismul și religia. El a susținut ideea progresului; a considerat capitalismul industrial ca o treaptă necesară a progresului social, care va trebui să cedeze însă şi ea locul unei noi societăţi, superioare, numită de **S.-S.** sistemul social „pozitiv" (adică ştiinţific) sau „sistemul industrial". **S.-S.** a rămas totuşi idealist în concepţia sa istorică, deoarece a considerat ştiinţa, dezvoltarea raţiunii omeneşti ca factori determinanţi ai progresului societăţii. Societatea viitoare se va întemeia, potrivit concepţiei lui **S.-S.**, pe marea industrie, organizată planificat şi unită strîns cu ştiinţa, pe participarea la muncă a tuturor membrilor societăţii şi pe repartiţia după muncă, cu păstrarea totuşi a proprietăţii private şi a claselor; statul va dispărea, guvernarea oamenilor fiind înlocuită cu „administrarea lucrurilor", cu conducerea producţiei, înfăptuită de savanţi şi de clasa „industrială", în care **S.-S.** includea atît pe muncitori, cît şi pe industriaşi, bancheri şi comercianţi. Deşi a considerat, mai cu seamă în ultimele sale scrieri, că socialismul exprimă în primul rînd interesele clasei muncitoare, el a crezut că socialismul se va instaura, ca urmare a propagării ideilor sale, cu ajutorul claselor avute. Datorită contradicţiilor sale, *saint-simonismul* a fost îmbrăţişat la început atît de exponenţi ai proletariatului, cît şi de unii exponenţi ai burgheziei industriale. După moartea lui, şcoala saint-simonistă, condusă de S.A. Bazard şi B.P. Enfantin, a renunţat tot mai mult la trăsăturile progresiste ale doctrinei lui **S.-S.**, transformîndu-se într-un fel de sectă religioasă. Saint-simonismul a influenţat pe A. Comte şi sociologia burgheză din sec. al XIX-lea. Op. pr.: „Scrisorile unui locuitor din Geneva către contemporanii săi" (1803), „Memoriu asupra ştiinţei despre om" (1813), „Despre sistemul industrial" (1821—1822), „Catehismul industrialilor" (1823—1824).

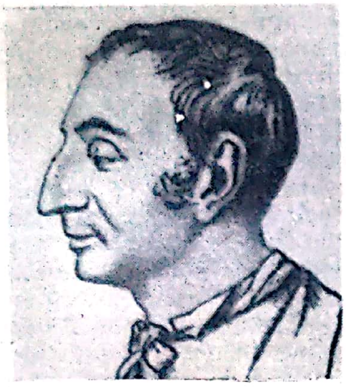

Cl. H. Saint-Simon

Saint-Simon *[sẽ-simõ]*, Louis de Rouvroy, duce de (1675—1755), scriitor francez. Este cunoscut prin „Memoriile" sale (21 de volume, apărute postum, în 1829—1830), vast tablou al moravurilor curţii regale şi ale societăţii franceze din prima jumătate a sec. al XVIII-lea. Scrise pe baza unei informaţii foarte bogate, cuprinzînd un comentariu adesea subiectiv, ele constituie opera unui artist dotat cu o mare perspicacitate psihologică şi care reuşeşte, prin impetuozitatea pătimaşă a stilului său, să dea senzaţia vieţii reale.

Saint-Venant *[sẽ-võnă]*, *principiul lui ~* (REZ. MAT.), lege fundamentală în rezistenţa materialelor, care afirmă că înlocuirea unui sistem de forţe care acţionează asupra unui element de suprafaţă al unui corp elastic printr-un alt sistem (echivalent din punct de vedere static cu primul) provoacă modificări apreciabile ale tensiunilor şi deformaţiilor numai la locul de aplicare a forţelor, dar rămîne practic fără efect la distanţe mari de acest loc.

Sais, vechi oraş în Delta Nilului, capitala Egiptului în sec. VII—VI î.e.n., în epoca regatului tîrziu. După numele oraşului, dinastia a XXVI-a, întemeiată de *Psametic I*, s-a numit *dinastia saită*, iar scurta perioadă de înflorire din timpul acestei dinastii, s-a numit *renaşterea saită*.

saiván (ZOOTEHN.), adăpost pentru ovine. **S.** se construiesc, de regulă, fără tavan, cu acoperişul din materiale uşoare (stuf, scînduri etc.). Potrivit condiţiilor de climă, **s.** pot fi închise sau deschise (numai cu trei pereţi). Suprafaţa de adăpost, calculată pe cap de animal, variază între 0,6—0,9 m^2 pentru miori, mioare şi batali şi 1,8—2,2 m pentru oi-mame şi berbeci adulţi.

Sakai, oraş şi port în Japonia, situat în insula Honshu, în aglomeraţia urbană Osaka, 409 000 loc. (1962). Mare centru al industriei metalurgice neferoase (cupru şi aluminiu) şi textile (bumbac).

Sakaria, fluviu în partea de nord-vest a Turciei (790 km). Izvorăşte din Podişul Anatoliei şi se varsă în Marea Neagră. Apele rîului sînt folosite în irigaţii. Hidrocentrală.

Sakia (Şakia) Muni (în sanscrită „înţelept, pustnic din neamul Sakia"), unul dintre numele date lui Buddha, fondatorul mitic al budismului.

Sakse, Anna (n. 1905), scriitoare sovietică letonă. A participat la lupta ilegală revoluţionară din Letonia. Este autoarea unor romane realiste, cu conţinut social, închinate vieţii şi luptei oamenilor muncii dinaintea revoluţiei şi procesului de reconsiderare a valorilor umane în cadrul societăţii socialiste („Seminţia muncitoare", 1941; „Spre culmi", 1948, trad. rom.; „Scîntei în noapte", 1950).

Salacrou *[salacrú]*, Armand (n. 1899), dramaturg francez. În piesele sale a zugrăvit neliniştea intelectualului în condiţiile crizei societăţii burgheze („Un om ca ceilalţi", 1937; „Pămîntul este rotund", 1937), a satirizat cu virulenţă lumea marelui capital („Arhipelagul Lenoir", 1947, trad. rom.) şi a evocat cu căldură aspecte ale vieţii şi luptei muncitorimii franceze („Puntea Europei", 1927; „Bulevardul Durand", 1961).

Saladin (Salah ad-Dîn) (c. 1138—1193), sultan al Egiptului, întemeietorul dinastiei Eiubizilor, vestit comandant de oşti şi bun diplomat. Pînă în 1171 a fost vizir al lui Nureddin, ultimul calif din dinastia Fatimizilor, pe care l-a răsturnat, proclamîndu-se sultan şi unificînd apoi (1175), sub conducerea sa, Siria, Palestina, Arabia apuseană şi Nubia. Începînd din anul 1187 Saladin a cucerit o mare parte din Regatul Ierusalimului, din comitatul Tripoli şi din principatul Antiohiei, ceea ce a constituit una dintre principalele cauze ale cruciadei a III-a (1189—1192).

salaírică, *fază ~* (GEOL.), fază de mişcări orogenice, care s-a manifestat la sfîrşitul cambrianului în Kazahstan, în estul şi vestul Siberiei şi în Timan şi care a provocat discordanţa depozitelor ordoviciene peste cele cambriene, cutate. Situaţii similare se remarcă şi în Ţara Galilor, Bretania şi Boemia. Corespunde fazei vermonţiene din America de Nord.

Salamanca, oraş în Spania situat pe rîul Tormez, afluent al fluviului Duero. 93 130 loc. (1963). Industrie alimentară, de pielărie, textilă, chimică. Centru comercial şi nod de comunicaţii. În timpul evului mediu a fost un centru cultural înfloritor, cu o renumită universitate. Numeroase monumente arhitectonice, printre care catedrala veche (sec. XII), catedrala nouă (1513–1733), biserica San Estebán, clădirea universităţii (sec. XV).

salamándră (*Salamandra salamandra*), specie de amfibian din ordinul urodelelor, cu corpul de culoare neagră cu pete galbene şi laturile inelate. Trăieşte în nordul Africii, în sudul şi centrul Europei; în ţara noastră trăieşte mai ales în pădurile de fag. Tegumentul **s.** secretă o substanţă iritantă. În evul mediu se credea că **s.** este capabilă să trăiască în foc. Credinţa îşi are originea în confuzia care s-a făcut între aceşti batracieni şi „spiritele" focului de care vorbeau alchimiştii şi pe care le numeau tot **s.**

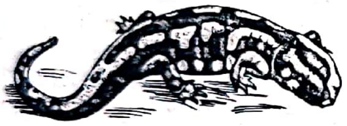

Salamandră

Salamina, insulă stîncoasă în vestul Aticii, celebră prin victoria navală repurtată aici, în timpul războaielor medice, de flota greacă asupra flotei persane (480 î.e.n.).

Salamon [*şólomon*], Ernő (1907–1943), scriitor maghiar din România. S-a născut la Gheorgheni, într-o familie de muncitori, şi a studiat dreptul la Universitatea din Cluj. În 1933 a părăsit facultatea, dedicîndu-se luptei revoluţionare a proletariatului. Şi-a desfăşurat activitatea publicistică la „Brassói Lapok" şi mai ales la „Korunk". În 1943 a fost asasinat de fascişti. Versurile sale („Soartă minunată", 1937; „În pragul săracilor", 1938), cu conţinut antifascist, valorifică tradiţiile cîntecului şi baladei populare. Formată sub influenţa poeziei lui József Attila, lirica lui **S.** evocă în culori sumbre un univers proletar mizer, însufleţit însă de elanurile revoltei şi de încredere în viitor. **S.** a tradus în limba maghiară din opera lui Alecsandri, Arghezi, Panait Istrati. Un volum antologic din opera lui **S.** a apărut în limba română în 1965, sub titlul „Cîntec pentru urmaşi".

salariát (DR.) v. **angajat.**

saláriu (EC.), formă de realizare a repartiţiei, prin intermediul banilor, specifică orînduirilor capitalistă şi socialistă, dar cu conţinut radical deosebit, exprimînd relaţii de producţie diferite. În capitalism, **s.** reprezintă preţul forţei de muncă (devenită marfă) şi exprimă relaţii de exploatare a omului de către om. Această esenţă a **s.** în capitalism a fost descoperită de către K. Marx. La suprafaţa societăţii capitaliste, **s.** apare nu ca preţ al forţei de muncă, ci ca preţ al muncii, ceea ce ascunde împărţirea zilei de muncă în *timp de muncă necesar* şi *timp de supramuncă*, creîndu-se iluzia că întreaga muncă este plătită. În realitate, capitalistul angajează pe muncitor (cumpără forţa de muncă), plătind acestuia un **s.** al cărui echivalent este compensat prin *munca necesară*, dar îl are la dispoziţia sa şi în timpul de *supramuncă*, în cursul căruia se creează *plusvaloarea*, însuşită de el sub formă de *profit*. Dat fiind că **s.** şi profitul la un loc reprezintă întreaga valoare nou creată de *munca salariată*, mărirea sau reducerea uneia dintre ele acţionează invers proporţional asupra celeilalte şi, în consecinţă, interesele capitaliştilor şi ale muncitorilor sînt antagonice, capitaliştii tinzînd să reducă **s.** Mărimea **s.** în aceste condiţii depinde de nivelul productivităţii muncii şi de măsura în care, în condiţiile istorice concrete determinate, clasa muncitoare poate impune burgheziei mărirea părţii care-i revine. În lupta dusă pentru ridicarea nivelului de trai, proletariatul poate obţine, în anumite condiţii, sporiri de salarii pînă la limitele valorii forţei de muncă. Lupta economică nu poate duce însă la desfiinţarea exploatării, aceasta fiind posibilă numai în condiţiile lichidării orînduirii capitaliste. În socialism, **s.** reprezintă expresia bănească a acelei părţi din venitul naţional ce se repartizează lucrătorilor din întreprinderile şi instituţiile socialiste de stat, potrivit cu cantitatea şi calitatea muncii prestate. El exprimă relaţii de colaborare şi ajutor reciproc între oamenii liberi de exploatare, proprietari ai mijloacelor de producţie. Mărimea lui este determinată de nivelul productivităţii muncii sociale, de proporţia obiectivă în care venitul naţional se împarte în fond de acumulare şi fond de consum şi apoi acesta din urmă în fond de consum individual şi fond de consum social. **S.** în socialism reprezintă principalul mijloc de cointeresare materială a lucrătorilor în rezultatele muncii lor. Calcularea şi atribuirea **s.** se fac pe baza sistemelor de salarizare şi a sistemelor de normare a muncii. — *S. nominal*, sumă de bani pe care un lucrător o primeşte pentru munca prestată. Mărimea *s.n.* în capitalism este determinată de acţiunea legii valorii, oscilînd pînă la nivelul valorii forţei de muncă. În socialism, nivelul *s.n.* este planificat de stat, iar mărimea lui depinde, în condiţiile unui anumit grad de dezvoltare a forţelor de producţie şi ale unei anumite productivităţi sociale a muncii, de cantitatea muncii depuse, de calificarea lucrătorului, de însemnătatea ramurii în care lucrează, precum şi de condiţiile concrete în care îşi desfăşoară munca. În Republica Socialistă România, pe măsura dezvoltării economiei şi a sporirii productivităţii muncii, a avut loc sporirea continuă a *s.n.*

atît pentru diferite categorii, cît şi pentru totalul salariaţilor. — *S. real*, cantitatea de bunuri şi de servicii care pot fi cumpărate sau plătite de un lucrător cu ajutorul **s.** nominal. Nivelul *s.r.* depinde de mărimea salariului nominal şi de nivelul preţurilor mărfurilor, al tarifelor serviciilor, al chiriilor, al impozitelor etc., aflîndu-se într-un raport direct proporţional cu primul şi invers proporţional cu celelalte. În capitalism, *s.r.* calculat de economiştii burghezi nu exprimă întotdeauna în mod real puterea de cumpărare a oamenilor muncii, atît datorită unor premise greşite de calcul (nefiind incluşi şomerii, făcîndu-se o medie între salarii mult diferenţiate), cît şi oscilaţiilor foarte mari şi continue ale preţurilor. În socialism, *s.r.* este un indicator de bază al nivelului de trai real al oamenilor muncii, datorită faptului că atît **s.** nominal, cît şi nivelul preţurilor sînt planificate, stabile pe o anumită perioadă, iar şomajul a dispărut. În socialism, *s.r.* are o tendinţă continuă de creştere. În Republica Socialistă România, în perioada anilor 1950—1965, *s.r.* a crescut de 2,24 ori la totalul de salariaţi, atît pe calea sporirii **s.** nominal, cît şi prin reducerile de preţuri efectuate periodic. V. şi venituri reale. — *S. tarifar*, salariul stabilit pentru un lucrător la încadrarea lui într-o anumită categorie a indicatorului tarifar de calificare a unei forme de salarizare date. Se determină prin înmulţirea salariului tarifar de bază (adică **s.** primei categorii de încadrare al formei respective) cu coeficientul tarifar corespunzător categoriei lui de calificare. — *S. mediu*, salariul care revine pe un salariat într-o anumită perioadă şi care se calculează pe baza raportării fondului total de salarii din perioada respectivă la numărul mediu scriptic de salariaţi existenţi.

„Salariu, preţ şi profit", lucrare a lui K. Marx, care reprezintă prelegerile ţinute la 20 şi 27 iunie 1865 la şedinţele Consiliului general al Asociaţiei internaţionale a muncitorilor şi publicată pentru prima oară în 1898. Răspunzînd cuvîntării lui John Weston, care nega utilitatea luptei muncitorilor pentru sporirea salariilor, precum şi tezei false după care creşterea salariului atrage după sine creşterea valorii mărfurilor, K. Marx dezvăluie, într-o formă populară, esenţa mecanismului exploatării capitaliste, înarmînd pe conducătorii Internaţionalei I cu cunoaşterea bazei obiective a luptei muncitorilor pentru sporirea salariilor, K. Marx expune aici, pentru prima dată, descoperirile sale cu privire la forţa de muncă ca marfă, la delimitarea valorii de valoarea de schimb, la egalizarea ratei profitului etc. şi analizează o serie de probleme, ca: pauperizarea proletariatului, influenţa creşterii salariilor asupra oscilaţiilor preţurilor etc., care, ulterior, au fost reluate şi dezvoltate în „Capitalul". În această lucrare, Marx arată importanţa şi limitele luptei economice a proletariatului, necesitatea şi inevitabilitatea luptei politice pentru înlăturarea sistemului muncii salariate.

salarizáre, *sistem de ~*, totalitatea elementelor pe baza cărora se determină nivelul salariului, în funcţie de gradul de calificare al lucrătorilor, precum şi diferitele adaosuri variabile, stabilite în raport cu realizarea concretă a sarcinilor şi cu condiţiile în care se desfăşoară munca. Principiile şi metodele de salarizare sînt radical deosebite în socialism faţă de capitalism, datorită esenţei noi a salariului şi caracterului relaţiilor de producţie. În capitalism, **s.** diferă nu numai de la o ţară la alta, dar şi de la o întreprindere la alta şi adeseori după criterii de vîrstă, sex, rasă etc. avînd un caracter instabil. *S. de s.* socialist are caracter unitar pentru întreg sectorul de stat al economiei naţionale, este stabil şi asigură o corelare justă a salariilor dintre diferite ramuri, activităţi, categorii de salariaţi etc. Principiile sistemului de salarizare socialist sînt: remunerare egală la muncă egală, luarea în considerare a deosebirilor esenţiale dintre munci, a importanţei ramurii în care se desfăşoară munca, a rezultatelor muncii. Cu ajutorul *s. de s.*, statul socialist asigură concordanţa dintre cuantumul muncii şi al consumului, realizează proporţionarea veniturilor diferitelor categorii de salariaţi, înfăptuieşte repartizarea planificată a forţei de muncă pe diferite ramuri şi locuri de muncă, stimulează ridicarea calificării lucrătorilor, asigură în general *cointeresarea materială* a oamenilor muncii în procesul de producţie. În România, elementele componente ale sistemului de salarizare sînt: *sistemul tarifar*, formele de salarizare, *sistemul premial* şi *sistemul de sporuri*. Salarizarea se realizează în strînsă legătură cu sistemul de normare a muncii. Sistemul tarifar constituie elementul hotărîtor al *s. de s.*; pe baza lui se determină nivelul salariilor în toate ramurile economiei naţionale, pentru toate categoriile de salariaţi. Formele de salarizare (salarizarea în acord şi salarizarea pe unitate de timp sau în regie) au rolul să asigure o repartiţie corespunzătoare conţinutului şi formelor organizatorice ale procesului de producţie, să lege salariul de rezultatele urmărite la fiecare loc de muncă, asigurînd o cointeresare materială cît mai mare a celor ce muncesc. *Sistemul premial* cuprinde totalitatea criteriilor şi condiţiilor de premiere, modul de constituire şi aprobare a fondului de premiere, limitele premiilor individuale etc. *Sistemul de sporuri* cuprinde diferitele categorii de sporuri de salariu. Toate elementele sistemului de salarizare sînt strîns îmbinate, se completează şi se influenţează reciproc, formînd un cadru unitar. Formarea şi perfecţionarea sistemului socialist de salarizare au ocupat şi ocupă un loc important în politica economică a P.C.R. şi a statului nostru. — *S. în acord*, formă de salarizare potrivit căreia cuantumul salariului se calculează în raport direct cu cantitatea de produse realizate şi de tariful diferenţiat stabilit pe unitate de produs. *S. în a.* cunoaşte mai multe forme: *acord direct*, în care salariul se stabileşte după un tarif direct proporţional cu îndeplinirea normelor de muncă; *acord progresiv*, în care salariul se stabileşte după un tarif ce creşte progresiv cînd producţia realizată depăşeşte norma stabilită; *acord premial*, în care la salariul stabilit după una dintre formele de acord precedente se adaugă premii pentru rezultatele deosebite, calitative şi cantitative, obţinute în muncă. *S. în a.* se acordă fie individual, cînd norma poate fi fixată pe un muncitor, fie colectiv, cînd operaţiile procesului de producţie se execută de o echipă de muncitori. *S. în a.* este larg răspîndit în ţara noastră, ea cointeresînd în mai mare măsură pe muncitori în rezultatele muncii lor. În condiţiile extinderii automatizării producţiei, a proceselor tehnologice moderne, nemaiputîndu-se determina concret contribuţia fiecărui muncitor, *s. în a.* se restrînge, crescînd ponderea formelor colective de salarizare completate cu premii. — *S. pe unitatea de timp*, sau *în regie*, formă de salarizare potrivit căreia cuantumul salariului se stabileşte în raport cu timpul lucrat şi cu încadrarea tarifară a salariaţilor. Această formă se foloseşte în condiţiile de producţie care nu permit determinarea exactă a contribuţiei fiecărui lucrător, precum şi pentru salarizarea personalului tehnic-administrativ, a medicilor, a profesorilor etc.; este completată cu premii acordate pentru rezultatele bune obţinute în îndeplinirea sarcinilor de serviciu. V. şi premiu.

salátă (*Lactuca sativa*), plantă anuală legumicolă din familia compozitelor, cultivată pentru frunzele sale, care se consumă în stare crudă. În cultură sînt răspîndite patru varietăţi de **s.**: *lăptuca*, *marula*, *s. de foi* şi *s. aurie*. *Lăptuca* formează căpăţîni puţin turtite, *marula* o rozetă strîmtă de formă lunguiaţă, *s. de foi* nu are căpăţîni, iar *s. aurie* are frunzele de culoare ruginie-cafenie. În ţara noastră se cultivă frecvent în grădini.

Salazar, Antonio de Oliveira (n. 1889), preşedinte al Consiliului de Miniştri al Portugaliei din 1932. A instaurat o dictatură de tip fascist. Este fondator şi preşedinte al partidului Uniunea naţională (1930). Duce o politică de menţinere şi de înăsprire a jugului colonial (în Angola, Mozambic, Guineea portugheză ş.a.).

salbándă (germ. *Sahlband* „margine, lizieră"; PETROGR.), zonă de contact dintre pereţii unui filon şi roca înconjurătoare, alcătuită în general din argilă, adesea mineralizată.

sálbă¹ **1.** Podoabă de purtat la gît, alcătuită dintr-unul sau mai multe şiraguri de monede, medalii, pietre preţioase, mărgele etc. **2.** (ZOOTEHN.) V. *fanon*.

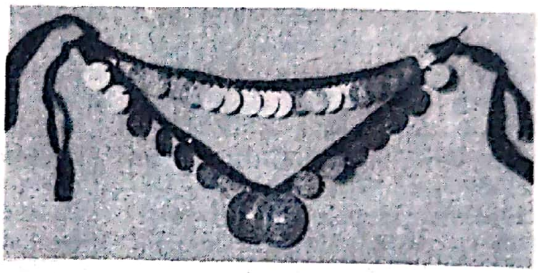
Salbă

sálbă² (SILV.) **a)** *Salbă moale (Evonymus europaea)*, arbust din familia celastraceelor, înalt pînă la 6 m. Ramurile tinere sînt verzi, apoi brune, cu patru muchii rotunjite, frunzele lanceolate şi florile de culoare verde-gălbuie. Din lemn se prepară un cărbune foarte fin, folosit la desen, iar din scoarţa rădăcinilor se extrage gutaperca (1—6%). În ţara noastră creşte frecvent în pădurile din regiunea de cîmpie şi de coline. **b)** *Salbă-rîioasă (Evonymus verrucosa)*, arbust din familia celastraceelor, înalt de 1—3 m, cu ramuri rotunde şi frunze ovale sau alungit-eliptice. Scoarţa rădăcinilor conţine 9—18% gutapercă. În ţara noastră creşte spontan în pădurile din zona de cîmpie şi coline.

sálcie (*Salix alba*), arbore din familia salicaceelor, înalt pînă la 20 m, cu frunze lanceolate şi flori grupate în inflorescenţe (amenţi cilindrici). Are lemnul uşor, moale, omogen, folosit mai mult pentru foc şi la fabricarea chibriturilor. Scoarţa şi frunzele conţin tanin (8—10%), folosit la tăbăcitul pieilor. Scoarţa de **s.** mai conţine un glucozid amar, *salicina*, cu proprietăţi antifebrile şi antireumatice. Sub denumirea de **s.** sînt cunoscute şi alte specii ale genului *Salix* (*Salix fragilis, Salix caprea, Salix babylonica*). În ţara noastră creşte spontan în zona de cîmpie şi dealuri, pe malul apelor.

salcîm (*Robinia pseudacacia*), arbore din familia leguminoaselor, înalt pînă la 30 m. Are scoarţa groasă şi ramurile brune, cu cîte doi ghimpi la baza frunzelor. Este o bună plantă meliferă, cu flori albe grupate în raceme lungi, cu miros caracteristic. Lemnul de **s.** este folosit în construcţii. În ţara noastră creşte uneori spontan în zonele secetoase şi se plantează mai ales pe terenurile nisipoase. — *S. galben (Laburnum anagyroides)*, arbust din familia leguminoaselor, înalt de 3—6 m, cu frunze trifoliate şi cu ciorchini de flori galbene. Creşte spontan în Banat şi Oltenia, şi cultivat în parcuri şi grădini, ca plantă ornamentală, meliferă şi medicinală. Din lemnul de salcîm galben se confecţionează articole de lux.

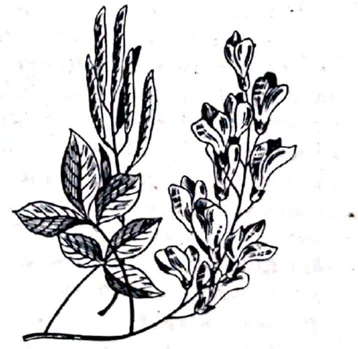
Salcim galben

Sale [*sal*], Antoine de La (c. 1388 — c. 1461), scriitor francez. Principala sa operă, „Povestea micului Jehan de Saintré" (1465), este un roman de aventuri cavalereşti, care oglindeşte moravurile decadente ale nobilimii de la sfîrşitul războiului de 100 de ani.

Salem [*séiləm*], oraş în nord-vestul S.U.A., centrul administrativ al statului Oregon, situat pe rîul Willamette. 51 000 loc. (1964). Centru comercial. Industrie alimentară, textilă, a hîrtiei. Universitate.

Salford *[şǫ́:lfəd]*, oraş în Marea Britanie, situat în apropierea oraşului Manchester. 154 000 loc. (1962). Industrie constructoare de maşini, textilă, a confecţiilor, chimică, de prelucrare a lemnului, alimentară.

Salgótarján *[şǫ́lgotorian]*, oraş în nordul R.P. Ungare. 33 800 loc. (1963). Important centru de extracţie a cărbunelui brun. Industrie siderurgică, a sticlei etc.

salicacée, familie de plante dicotiledonate, care cuprinde arbori şi arbuşti cu frunze simple, alterne, prevăzute cu stipele, cu inflorescenţe în formă de amenţi şi cu fructe capsule. Din familia **s.** fac parte două genuri: plopul *(Populus)* şi salcia *(Salix)*, cu numeroase specii, răspîndite în zonele temperate şi reci ale emisferei boreale.

salicilamídă (FARM.), pulbere cristalină albă sau roz-pal, inodoră, aproape fără gust, solubilă în soluţie slabă de hidroxizi alcalini. Are o acţiune analgezică superioară aspirinei.

salicilắţi (CHIM., FARM.) **1.** Săruri ale acidului salicilic cu diferite metale. Sînt substanţe solide, de culoare albă, solubile în apă. Se utilizează în medicină şi în cosmetică (ex. salicilatul de sodiu). **2.** Esteri ai acidului salicilic cu diferiţi alcooli sau fenoli. Sînt substanţe lichide sau solide, incolore sau slab gălbui, cu miros caracteristic, plăcut. Importanţă prezintă *salicilatul de metil (esenţă de Wintergreen)*, utilizat în medicină (în tratamentul reumatismului), în parfumerie, în cosmetică, precum şi *salicilatul de fenil (salol)*, utilizat în medicină (ca antiseptic, analgezic, antipiretic). — *Salicilat de sodiu*, $HO-C_6H_4-COONa$. Sare de sodiu a acidului salicilic. Se obţine prin încălzirea în autoclavă, la 8—10 atmosfere şi 120°C, a fenolatului de sodiu cu bioxid de carbon. Este o substanţă solidă, cristalină, de culoare albă, cu gust uşor dulceag, solubilă în apă, în alcool şi în glicerină. Se întrebuinţează drept conservant pentru cleiuri, gelatine, legume, fructe, precum şi în medicină (în tratamentul reumatismului).

salicílic, *acid* ~ (CHIM., FARM.), $HO-C_6H_4-COOH$. Acid orto-hidroxi-benzoic. Se prezintă sub formă de cristale aciculare, albe, cu p.t. 157°C, parţial solubil în apă, uşor solubil în alcool şi în eter. Se prepară prin încălzirea fenolatului de sodiu cu bioxid de carbon sub presiune, intermediar obţinîndu-se salicilatul de sodiu, din care se eliberează prin tratare cu un acid mineral. Are acţiune slab antiseptică, antienzimatică, antipiretică, keratolică. Se întrebuinţează în dermatologie (pentru uz extern), ca agent de conservare în industria alimentară, şi în cantităţi mari la fabricarea unor coloranţi.

saliéni (la romani), preoţii zeului Marte, doisprezece (mai tîrziu 24) la număr, grupaţi într-un colegiu cu sediul pe colina Palatinului la Roma. Cu ocazia sărbătorilor lui Marte porneau în procesiune, cîntînd şi dansînd, înveşmîntaţi în purpură, purtînd scuturi caracteristice (ancilia) şi lănci.

Salieri, Antonio (1750-1825), compozitor austriac de origine italiană, reprezentant al operei italiene la Viena, apreciat de Gluck. A compus 39 de opere (printre care opera bufă „La Grotta di Trofonio", „Tarare", „Danaide" ş.a.), 7 cantate profane, oratorii, un recviem, 2 simfonii, 2 sonate pentru pian, 5 concerte instrumentale ş.a. S-a manifestat şi ca dirijor şi a desfăşurat o bogată activitate pedagogică (a fost profesorul lui Beethoven, Liszt, Schubert).

salifér, *complex* ~ (STRAT.), depozite sedimentare atribuite mediteraneanului II (helveţian şi tortonian) din zona precarpatică *(zona saliferă)*. Denumirea a fost folosită în literatura geologică românească mai veche din cauza existenţei izvoarelor sărate, a eflorescenţelor saline de pe suprafaţa stratelor şi a zăcămintelor de sare pe care le conţin formaţiile acestui complex în unele regiuni.

salifiére (CHIM.), separare a coloizilor liofili din soluţie prin adăugare de electroliţi, alcool etc.

A. Saligny

Saligny, Anghel (1854—1925), inginer constructor şi om de ştiinţă român; a fost profesor la Şcoala naţională de poduri şi şosele şi membru al Academiei Române. În 1882 a proiectat şi construit podurile de cale ferată de pe linia Adjud-Tg. Ocna şi podul dublu de şosea şi cale ferată de pe Siret, la Cosmeşti, care i-a consacrat reputaţia de inginer constructor. În 1884—1889 a lucrat la construcţia docurilor şi antrepozitelor de la Galaţi şi Brăila, dînd soluţii originale, printre care: construcţia fundaţiilor pe straturi de fascine şi piloţi pentru cheiuri, a bazinelor de legătură cu Dunărea pentru silozuri şi folosirea, pentru prima oară în lume, a betonului armat în construcţia silozurilor. Lucrarea lui cea mai importantă este proiectarea în 1888 şi construcţia în 1890—1895 a podului peste Dunăre de la Cernavodă, care era la acea vreme cel mai lung din Europa. Proiectul elaborat de **S.** aducea două mari inovaţii în construcţia de poduri: sistemul nou de grinzi cu console pentru suprastructura podului şi folosirea oţelului moale în locul fierului pudlat ca material de construcţie pentru tabliere de poduri. Între anii 1889 şi 1909 a condus lucrările de amenajare a portului Constanţa, introducînd pentru prima oară în România piloţii şi radierele din beton armat în construcţiile portuare şi proiectînd silozurile de cereale şi staţia de petrol. Printre celelalte lucrări ale lui **S.** se numără linia de cale ferată

Tg.-Jiu—Filiași, tunelul de cale ferată din Valea Mostiștei, portul Ramadan (Giurgiu) etc. A fost președinte al Academiei Române (1907—1916).

Saligny, comună în raionul Medgidia, reg. Dobrogea, situată în apropiere de Cernavodă. 2 690 loc. (1965). Industrie de prelucrare a metalelor (șuruburi, nituri, piulițe).

Salinae, veche localitate în Dacia romană, în apropiere de Ocna-Mureș, centru de exploatare a sării.

salină (IND. EXTR.), complex de construcții și instalații în subteran sau la suprafață, destinate exploatării unui zăcămînt de sare. Sarea poate fi extrasă fie sub formă de blocuri sau de bulgări, fie în soluție concentrată. Pentru a se obține sare gemă în stare solidă, exploatarea zăcămîntului se face în camere subterane mari (cu profil trapezoidal sau dreptunghiular), cu ajutorul havezelor sau cu explozivi. Soluția concentrată de sare (folosită în industria chimică) se obține prin dizolvarea sării fie în bazine subterane (la care se ajunge prin puțuri și galerii), fie cu ajutorul unor sonde. Principalele saline din țara noastră sînt la Slănic (regiunea Ploiești), Tg.-Ocna, Ocnele Mari, Ocna-Mureș, Ocna-Dej, Praid și Cacica; în 1964, din producția totală de sare (1,809 milioane de tone), mai mult de jumătate a fost extrasă sub formă de soluție concentrată cu ajutorul sondelor (la Ocna-Mureș, Ocnele Mari și Tg.-Ocna).

Salinger *[séilingiə]*, Jérome David (n. 1919), scriitor nord-american, unul dintre cei mai reprezentativi din generația postbelică. Este un continuator al tradiției realiste a literaturii nord-americane, precum și al stilului oral, voit simplu, al lui Mark Twain, Hemingway ș.a. **S.** dezvăluie cu subtilitate, cu un lirism purtător de neliniște și melancolie falsitatea educației publice, vidul existenței sociale a tinerei generații din țara sa. Eroii săi sînt firi sensibile și ingenue de adolescenți sau temperamente rezistente de adulți lucizi, care refuză să se adapteze condițiilor de viață inumane ale unei societăți ipocrite și vulgare (romanul „De veghe în lanul de secară", 1951, trad. rom.; volumele de nuvele „Nouă povestiri", 1953; „Franny și Zoey", 1961).

salinitáte (CHIM.), conținutul în săruri al unei soluții, exprimat în grame. Această denumire este folosită mai ales pentru soluțiile de clorură de sodiu.

salinizáre (PEDOL.), proces de acumulare sau de reținere a sărurilor solubile în sol. Se datorează ascensiunii capilare a apei încărcate cu săruri dintr-un strat acvifer situat la mică adîncime sau izvoarelor sărate de pe versante. Pe terenurile irigate exploatate nerațional, se poate produce o *s. secundară* în cazul folosirii unei ape necorespunzătoare sau ca urmare a ridicării nivelului hidrostatic al stratului acvifer. **S.** duce la scăderea fertilității solului.

salipirínă, $C_{18} H_{18} N_2 O_4$. Substanță medicamentoasă sintetică preparată din acid salicilic și antipirină. Se prezintă sub formă de cristale incolore, amare, solubile în apă. **S.** are proprietăți analgezice și antireumatice.

Salisbury *[só:lzbəri]*, centrul administrativ al Rhodesiei, situat în nord-estul țării, într-o zonă auriferă. 313 600 loc. (1964), cu suburbiile. Are întreprinderi chimice, de ciment, alimentare, de tutun, textile. Nod feroviar și rutier, aeroport internațional. Colegiu universitar și institute de cercetări științifice.

Salisbury *[só:lzbəri]*, Robert Cecil (1830—1903), om politic englez, lider al Partidului conservator. Ca prim-ministru (1885—1886, 1886—1892, 1895—1902), a dus o politică expansionistă în Africa și în Asia.

salívă (FIZIOL.), lichid secretat de glandele salivare și eliminat prin canalele excretoare în cavitatea bucală. **S.** reprezintă la om secreția mixtă a tuturor glandelor salivare (parotidă, maxilară și sublinguală) și conține apă, urme de albumină, mucină, clorură de potasiu și sodiu, precum și fermentul digestiv ptialina (care începe digestia hidrocarbonatelor din alimente). **S.** se produce prin mai multe mecanisme: reflex necondiționat (vederea sau mirosul alimentelor), reflex condiționat (discuția despre alimente, reflexul la timp) și chimic (la pătrunderea alimentelor în cavitatea bucală). **S.** are un rol important în masticație și în deglutiție, datorită proprietății de a umezi și de a dizolva alimentele; de asemenea are rol în digestie.

Sallal (al ~), Abdullah (n. 1917), mareșal, președinte al Republicii Arabe Yemen (din noiembrie 1962) și președinte al Consiliului Republican (din 1965). A condus acțiunea de înlăturare a regimului monarhic (septembrie 1962). Între septembrie și noiembrie 1962 a fost președinte al Consiliului de Miniștri.

Salmanassar, numele mai multor regi asirieni. Cei mai importanți au fost: *S. I* (sec. XIII î.e.n.), care și-a întins stăpînirea pînă la Eufrat, și *S. al III-lea* (860—825 î.e.n.), care a cucerit întreaga vale a Eufratului (inclusiv Babilonul) și a supus influenței Asiriei Siria, Israelul, Tirul și Sidonul; în timpul domniei lui s-a dezvoltat tehnica construcției de fortificații.

salmonella (MICROBIOL.), gen de bacterii în formă de bastonaș, nesporulate, mobile (ciliate), gram negative, care provoacă febra tifoidă, paratifozele, gastroenteritele paratifice la om, precum și paratifosul purceilor, tifoza și diareea albă a păsărilor etc.

salmonelóză (MED., MED. VET.), denumire dată unui grup de boli infecțioase ale mamiferelor și păsărilor, produse de bacteriile din grupa *Salmonella*. Boala este mai frecventă la animalele tinere, apariția fiind favorizată de alimentația deficitară și condițiile de întreținere necorespunzătoare. Se manifestă prin febră, tulburări gastrointestinale, pneumonii și avorturi la mamifere. Carnea și ouăle provenite de la animalele infectate, ca și alimentele infectate de salmonelle, pot produce intoxicații grave la om. Se previne prin măsuri de dezinfecție și hrănire corespun-

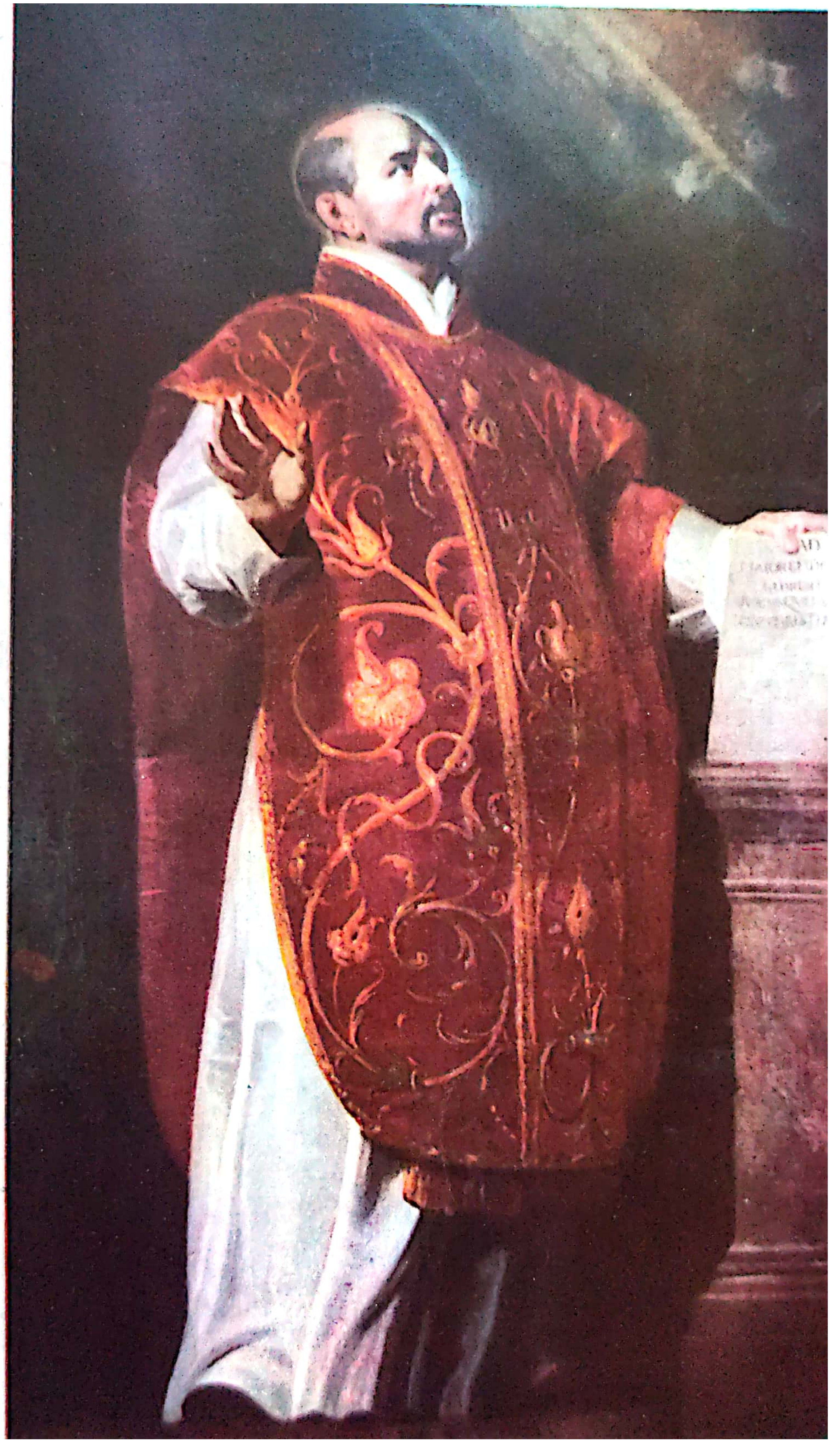

zătoare. Tratamentul constă în administrarea de substanțe bacteriofage specifice, de lapte acidofil, de purgative etc. Sin. *paratifoză*.

salmoníde (*Salmonidae*), familie de pești teleosteeni, caracterizați printr-o a doua înotătoare dorsală, adipoasă. Trăiesc în ape dulci, mai ales în cele de munte (ex. păstrăvul, fîntînelul, lostrița, lipanul) și în mări (somonul, keta). **S.** constituie obiectul unui intens pescuit; unele specii de **s.** se cresc în amenajări speciale (*salmonicultură*).

Salomea, fiica lui Irod Filip, fiul regelui Irod cel Mare, și a Irodiadei. Îndemnată de mama sa, **S.** ar fi obținut de la unchiul său, tetrarhul Irod Antipa, drept răsplată pentru dansul executat în fața lui, capul lui Ioan Botezătorul. Legenda evanghelică a **S.** a inspirat numeroși pictori și muzicieni.

salón, denumire dată în sec. al XVI-lea în Italia și în sec. XVII—XIX în Franța reuniunilor la care participau scriitori și oameni de artă, alături de persoane din înalta societate, și în care discuțiile se purtau în jurul problemelor de literatură, filozofie, artă, politică etc. **S.** au contribuit, prin educația gustului literar și artistic, la receptarea operelor de artă și cultură, la îndrumarea și stimularea creației în special în timpul Renașterii (ex. **s.** Vittoriei Collona în Italia), al înfloririi clasicismului francez (ex. **s.** lui Ninon de Lenclos), al iluminismului (ex. **s.** doamnei de Lambert) și romantismului (ex. **s.** doamnei de Récamier).

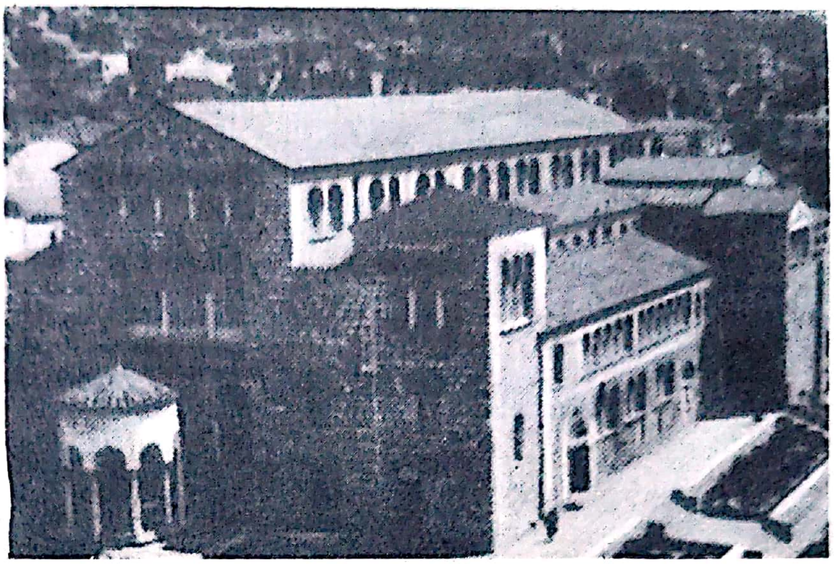

Salonic. Biserica sf. Dumitru

Salonic (Thessaloniki), oraș în nordul Greciei, situat la vărsarea fluviului Vardar în Golful Salonic, important port la Marea Egee. 250 900 loc. (1961), cu suburbiile 378 000 loc. Important nod de comunicații și port de tranzit pentru țările din nordul Peninsulei Balcanice. Centru economic cu întreprinderi ale industriei alimentare, textile, constructoare de mașini, șantiere navale. Anual au loc la **S.** tîrguri internaționale de mostre. Monumente arhitectonice romane și bizantine. Universitate. — *Istoric.* Pe locul actualului **S.** se afla în antichitate orașul Therma; reconstruit de macedoneni în sec. al IV-lea î.e.n., a devenit, în 146 î.e.n., capitala provinciei romane Macedonia. A făcut parte, cu unele întreruperi, din Imperiul bizantin, iar în sec. al XIII-lea a fost capitala regatului Thessalonic, înființat de cruciați. Cucerit de sultanul turc Murad I (1387), a fost restituit (1405) bizantinilor, care l-au cedat Veneției (1423). Recucerit de sultanul Murad al II-lea (1430), a rămas în stăpînirea turcilor pînă în 1912, cînd a fost eliberat de greci. În timpul primului război mondial, în octombrie 1915, la **S.** s-a deschis un nou front prin debarcarea trupelor Antantei.

Salonta, oraș raional în reg. Crișana, reședință de raion, situat în Cîmpia Crișurilor. 16 520 loc. (1965). Industrie alimentară (carne și produse din carne) și de prelucrare a lemnului (mobilă). — *Raionul S.*, cu 76 590 loc. (1965). Industrie alimentară și de prelucrare a lemnului. Creșterea animalelor; cultura cerealelor și a plantelor industriale (sfeclă de zahăr, floarea-soarelui); legume și zarzavaturi.

salpetru (MINER.), azotat natural de sodiu (*s. de Chile*) sau de potasiu (*s. de India*). Apare sub formă de cristale romboedrice sau prismatice-aciculare, adesea în agregate grăunțoase compacte, eflorescențe etc. Sînt incolore sau colorate de impurități în alb, cenușiu, brun, roșiatic etc. Se dizolvă ușor în apă și are gust sărat, răcoritor. Se formează în regiunile calde, uscate, lipsite de vegetație, prin descompunerea biochimică a substanțelor care conțin azot (ex. guano), a microvegetației acvatice etc. Se utilizează la prepararea acidului azotic, a diferiților explozivi, în metalurgie, în industria sticlei, în industria alimentară, fiind în același timp unul dintre principalele îngrășăminte minerale. Zăcăminte de **s.** se găsesc în Chile, în India, în U.R.S.S. (Kazahstan și Asia Centrală) etc.

sálpinx (gr. *salpinx* „trompă"; ANAT.) **1.** Conduct pereche care face legătura între ovar și uter. Prin **s.** circulă ovulul sau oul fecundat spre uter. Sin. *trompă uterină*. Inflamația acută sau cronică a **s.** se numește *salpingită*. **2.** Conduct care stabilește legătura între urechea medie și fosele nazale. Se mai numește *s. auditiv, trompa lui Eustache*.

salt calitativ, moment, latură, stadiu necesar al dezvoltării în natură, societate și gîndire, constînd în schimbarea calității unui obiect sau proces; **s.c.** este pregătit și determinat de schimbările cantitative, cu care se află într-o strînsă unitate. El se poate efectua în sens progresiv, în sens regresiv sau la același nivel de complexitate. Avînd caracter universal, **s.c.** se înfăptuiește în forme specifice, care variază în funcţie de forma de mişcare a materiei, de natura fenomenelor, de felul contradicţiilor pe care le rezolvă, ca şi de condiţiile concrete în care se realizează.

saltarello, străvechi dans italian, în mişcare rapidă şi măsură de 3/8, 6/8 sau 7/8. Se dansează în perechi, băiatul cîntînd la chitară, iar fata acompaniind la tamburină. A fost introdus în suitele instrumentale prin sec. al XVI-lea. Mendelssohn-Bartholdy a prelucrat un **s.** în „Simfonia italiană".

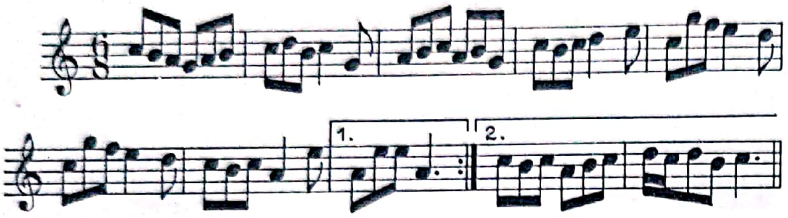

Saltarello

Saltîkov-Şcedrin, Mihail Evgrafovici (pseudonimul *N. Şcedrin)* (1826—1889), scriitor satiric rus, unul dintre cei mai de seamă maeştri ai genului din literatura universală. **S.-Ş.** aparţine tinerei generaţii de liber-cugetători care au evoluat în spiritul doctrinei socialismului utopic francez şi sub directa înrîurire a ideilor lui V.G. Belinski. Aderînd în 1845 la cercul lui Petraşevski, **S.-Ş.** s-a orientat apoi spre concepţia democrat-revoluţionară, fiind, datorită ideilor sale, exilat la Veatka (1848—1855) ca simplu slujbaş în aparatul administrativ gubernial. Luată în ansamblu, opera lui **S.-Ş.** reprezintă un vast şi pitoresc tablou critic al tipurilor, mediilor sociale, moravurilor şi modului de viaţă din Rusia de dinainte şi de după reforma din 1861. **S.-Ş.** a înregistrat diversele practici abuzive şi imorale ale înaltei funcţionărimi şi ale protipendadei nobiliare în scrieri ca „Satire în proză", „Pompaduri şi pompadure", „Nimicurile vieţii", în piesa „Moartea lui Pazuhin", satira desăvîrşindu-se în etapa maturităţii într-o sinteză în care sarcasmul atinge culmea acuităţii şi rafinamentului („Din trecutul Poşehoniei", 1887—1889). Tembelismul birocratic, venalitatea, ignoranţa, şi arbitrarul care domneau în aparatul de stat ţarist sînt demascate nemilos şi pregnant mai cu seamă în „Istoria unui oraş" (1869—1870), roman satiric, adevărat model al genului, în care limbajul „esopic" se îmbină cu elementele fantastice şi cu ironia aluzivă, împinse pînă la grotesc şi hiperbolă. „Refugiul «Mon repos»" este un rechizitoriu îndreptat împotriva ofensivei brutale şi fără scrupule a capitalismului ascendent şi care consacră o galerie de tipuri cu semnificaţie simbolică, devenite proverbiale. Ciclul „Poveşti", apărute în volum cu specificarea „pentru adulţi", biciuieşte cu mijloacele alegoriei liberalismul, carierismul, servilismul oportunist, mentalitatea filistină şi alte tare sociale sau general-umane. Scriitor dotat cu meticulozitatea unui cercetător al mecanismului relaţiilor umane, cu un subtil dar al observaţiei şi un infailibil simţ al ridicolului, **S.-Ş.** a creat ample, profunde şi durabile sinteze satirice, configurînd totodată o structură originală a romanului cu problematică socială şi a romanului-cronică de familie. Astfel, în romanul „Domnii Golovliov" (1875—1880), reluînd tema tradiţională a destrămării „cuiburilor de nobili", **S.-Ş.** înfăţişează procesul decăderii fizice şi morale a moşierimii ruse, paralel cu acela al dezagregării ei economice, urmărindu-l pînă la ultimele lui consecinţe. Stilul său este adesea figurat, dens, încărcat de aluzii politice, de proverbe, zicători şi expresii idiomatice. Primele versiuni româneşti ale schiţelor sale satirice au apărut în paginile „Contemporanului" (1884). Astăzi opera sa este tradusă în întregime.

Salt Lake City */sɔ:lt leic síti/*, oraş în S.U.A., centrul administrativ al statului Utah, situat la sud-est de Marele Lac Sărat, la poalele Munţilor Wasatch. 192 000 loc. (1964). Nod feroviar. Centru comercial. Industrie alimentară (zahăr), chimică, rafinării de petrol, metalurgie feroasă şi neferoasă (aluminiu, plumb, cupru) etc. Universitate.

saltus in concludendo (lat. „saltul în concluzie" sau „concluzia pripită"; LOG.), eroare întîlnită în raţionamentele inductive şi caracterizată prin aceea că faptele (argumentele) pe care se sprijină generalizarea sînt insuficiente sau vin chiar în contradicţie cu concluzia (teza) raţionamentului. Eroarea **s. in c.** poate să aibă loc şi în argumentările deductive, îndeosebi în entimeme, în care uneori se omit tocmai premisele necesare pentru efectuarea demonstraţiei.

salubritáte (MED., URB.), stare generală, favorabilă sănătăţii, a condiţiilor igienice din locuinţe, curţi, străzi sau dintr-un teritoriu. Gradul de **s.** depinde de o serie de factori, cum sînt însorirea şi umiditatea aerului, intensitatea şi frecvenţa vînturilor, existenţa terenurilor mlăştinoase cu focare de malarie, a emanaţiilor gazoase, a degajărilor de fum şi gaze toxice de la diferite fabrici şi uzine etc. Pentru menţinerea stării de **s.**, o mare importanţă au acţiunile întreprinse de centrele sanitare şi antiepidemice: dezinfecţiile periodice şi sistematice ale locuinţelor, dormitoarelor de pe şantiere, şcolilor, spitalelor etc., deratizările, dezmuştizările, asanarea focarelor epidemice şi endemice (malarie, febră tifoidă). Din cadrul acţiunilor de **s.** fac parte întreţinerea spaţiilor verzi, stropitul şi măturatul străzilor, curăţirea zăpezii, colectarea, evacuarea şi tratarea gunoiului menajer şi de pe străzi. Pentru menţinerea stării de **s.**, în afara serviciilor de **s.** care efectuează operaţiile respective, este necesară şi participarea activă a populaţiei la întreţinerea curăţeniei şi aspectului estetic al locuinţelor, curţilor, străzilor, spaţiilor verzi etc. Aceasta nu se poate realiza decît printr-o intensă muncă de educaţie sanitară a populaţiei.

Salustiu (Caius Sallustius Crispus) (87—35 î.e.n.), istoric şi om politic roman. A fost tribun al plebei şi senator, partizan al lui Cezar, după moartea căruia s-a retras însă din viaţa politică, ocupîndu-se cu studiul istoriei. În lucrările sale, scrise după modelul lui Tucidide şi Polibiu, **S.** s-a folosit de izvoare autentice; a luat atitudine împotriva aristocraţiei senatoriale. Din opera lui Salustiu nu s-a păstrat complet decît „Despre conjuraţia lui Catilina" şi „Despre războiul cu Iugurta", iar fragmentar lucrarea „Istorii", care cuprinde perioada dintre anii 78 şi 64 î.e.n.

Salvador *(República de El Salvador)*, stat în America Centrală, situat între Oceanul Pacific, Guatemala şi Honduras. Suprafaţa: 21 393 km². Populaţia: 2 824 000 loc. (1964), majoritatea metişi, în rest indieni. Capitala: *San Salvador.* Limba de stat: spaniola. Teritoriul **S.** este situat în cadrul Cordilierei Andine; este un podiş cu altitudini de 600—700 m, mărginit de lanţuri muntoase cu numeroşi vulcani stinşi şi activi, depăşind uneori 2 000 m altitudine. Cel mai înalt vîrf este Santa Ana (2 386 m). Ţărmul Oceanului Pacific este însoţit de o îngustă cîmpie litorală. Climă tropicală. Principalul rîu: Lempa. Zăcăminte de minereuri neferoase, auroargentifere şi de sulf. Este o ţară agrară slab dezvoltată. 70% din populaţia activă este ocupată în agricultură. Marii proprietari de pămînt deţin 59% din suprafaţa cultivată. Principalele culturi de export sînt culturile de cafea şi de bumbac. Se mai cultivă agave, trestie de zahăr, susan, iar pentru consumul intern în special porumb, apoi orez, mei, leguminoase. Se cresc vite cornute mari. Din pădurile de pe litoral se recoltează balsam de Peru. Există exploatări miniere, fabrici de produse alimentare şi textile. Se exportă cafea (circa 4/5 din valoarea exportului), bumbac, fibre de agave, balsam de Peru. Principalii parteneri comerciali: S.U.A., R.F. Germană şi Japonia. — *Istoric.* Teritoriul **S.** a fost locuit în epoca precolumbiană de triburi de indieni (amerindieni). În prima jumătate a sec. al XVI-lea, ţara a fost cucerită de conchistadorii spanioli şi inclusă ulterior în Guvernămîntul General Guatemala. După eliberarea de sub dominaţia spaniolă (1821), **S.** a făcut parte, între 1823 şi 1839, din Federaţia Republicilor Americii Centrale. În 1839 şi-a proclamat independenţa. În sec. al XIX-lea, în economia ţării a început să pătrundă capitalul străin, iar la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea, S.U.A. a reuşit să-şi asigure aici o influenţă predominantă. În 1930 a fost creat Partidul Comunist din Salvador, care activează în ilegalitate. În 1931 a fost instaurat în ţară un regim dictatorial, în frunte cu M.H. Martínez, răsturnat în 1944, în urma unei greve generale şi a unei puternice mişcări antiimperialiste. După 1944 situaţia politică din ţară s-a caracterizat printr-o continuă instabilitate guvernamentală, în majoritatea timpului statul fiind guvernat de junte militare.

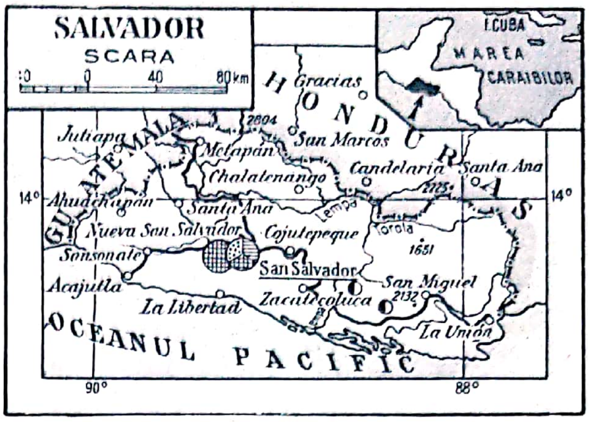

Salvador, oraş în Brazilia, centrul administrativ al statului Bahia, situat pe ţărmul Oceanului Atlantic. 655 700 loc. (1960). Nod feroviar şi mare port prin care se exportă cacao, tutun, cafea, zahăr, piei de animale, diamante etc. Industria alimentară (rafinarea zahărului, vinificaţie etc.), textilă, de încălţăminte, de prelucrare a lemnului (mobilă) şi a materialelor de construcţie (ciment, sticlă); şantiere navale. Universitate şi alte institute de învăţămînt superior. În apropierea oraşului se exploatează diamante, petrol şi gaze naturale.

salvarsán (CHIM., FARM.), derivat organic al arsenului. Se prezintă ca o pulbere galbenă, higroscopică, solubilă în apă, în alcool etilic şi glicerină; la aer se oxidează uşor, degradîndu-se. Se obţine prin reducerea cu ditionit de sodiu a nitro-hidroxi-fenil-arsonatului de sodiu şi apoi se precipită sub formă de clorhidrat cu alcool metilic. Este un medicament folosit în tratamentul sifilisului, cunoscut şi sub denumirile: *arsfenamină, 606, Ehrlich 606.*

sálvă (MILIT.), lovituri de tun sau de puşcă trase simultan. — *S. de salut,* salvă trasă cu încărcături speciale, fără proiectile, de către artilerie în diferite ocazii festive.

sálvie *(Salvia splendens)*, plantă anuală din familia labiatelor, cu tulpina înaltă de 30 — 100 cm, cu frunze ovate sau eliptice şi flori de culoare roşu-aprins. Se cultivă ca plantă ornamentală prin grădini şi parcuri.

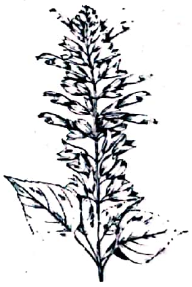
Salvie

Salvini, Tommaso (1829—1915), actor italian. Înzestrat cu un temperament şi o voce excepţională, **S.** a creat roluri care s-au caracterizat prin sobrietate şi măsură, prin unitatea şi coerenţa interpretării. A excelat în special în roluri shakespeariene (Lear, Othello, Hamlet ş.a.). **S.** a publicat o autobiografie, „Amintiri, anecdote şi impresii" (1895), şi numeroase articole şi studii despre personajele shakespeariene.

Salvius, Iulianus (sec. II e.n.), jurisconsult roman, contemporan cu împăratul Adrian. A reunit într-un singur cod

Salzburg. Vedere generală

edictele date înaintea sa de pretori. Op. pr.: „Digeste", scrisă în 90 de cărţi.

Salween *[salui:n]*, fluviu în Asia de sud (3 200 km), pe teritoriul R.P. Chineze şi Birmaniei. Izvorăşte din Podişul Tibet (Munţii Tangla), de la peste 4 000 m altitudine, şi se varsă prin două braţe în golful Martaban al Mării Andamanelor. Navigabil pe circa 100 km de la vărsare şi pe unele porţiuni din cursul inferior şi mediu. La gura de vărsare a fluviului sînt situate oraşele Moulmein şi Martaban.

Salza *[zálţa]*, Hermann von, mare maestru al ordinului teutonilor (1210—1239), care a strămutat acest ordin din Palestina în Europa. A fost unul dintre susţinătorii luptei împăratului german Frederic al II-lea împotriva papalităţii. Conducător al teutonilor colonizaţi în 1211 de regele Andrei al II-lea în Ţara Bîrsei. În timpul lui Hermann von Salza a avut loc unirea Ordinului teutonic cu cel livonian (1237).

Salzburg *[zálţburc]*, oraş în vestul Austriei, situat pe rîul Salzach, într-o depresiune la poalele Alpilor. 110 460 loc. (1962). Industrie siderurgică, constructoare de maşini, chimică, a lemnului, textilă şi alimentară. Nod feroviar şi rutier, aeroport. Centru cultural cu veche tradiţie muzicală. Anual au loc la **S.** reputate festivaluri muzicale şi teatrale internaţionale. Teatre, muzee (printre care casa memorială W.A. Mozart), numeroase monumente istorice şi arhitectonice (castelul Mirabella, Hellbrunn, catedrala etc.). Important centru turistic.

sáma (seama) (în evul mediu în Ţara Românească) **1.** Recensămînt efectuat de domnie în vederea fixării birului. **2.** Dare în bani care îngloba toate obligaţiile financiare ale birnicilor, percepută iniţial de domnie de patru ori pe an. Existau *s. cea mare*, *s. a doua*, *s. a treia*, care acopereau cheltuielile generale, şi *s. cea mică*, care acoperea cheltuielile bairamului.

Samain *[samẽ]*, Albert Victor (1858—1900), poet liric francez. Influenţat de simbolişti, a exprimat cu eleganţă şi graţie sentimente subtile, delicate, de un intimism minor (volumele de versuri „În grădina infantei", 1893, şi „Carul de aur", 1901). A mai scris o piesă de teatru în versuri. („Polifem", 1901) şi un volum de „Poveşti" (1903) în proză, apărute postum.

Samara v. **Kuibîşev.**

samáră (BOT.), fruct uscat indehiscent, care conţine o singură sămînţă şi al cărui pericarp se prelungeşte sub forma unor aripioare (ex. fructele de ulm, arţar, frasin, mesteacăn etc. sînt **s.**).

Samaria, oraş în Palestina antică. În sec. IX—VIII î.e.n., capitală a statului sclavagist *Israel* pînă în 722 î.e.n., cînd a fost cucerit de regele asirian Sargon al II-lea. În epoca romană, oraşul a fost donat de August lui *Irod cel Mare*, rege al iudeilor (40—4 î.e.n.), care l-a înfrumuseţat, denumindu-l, în cinstea împăratului, *Neapolis Sebaste.*

samariténi (samarineni), locuitori ai provinciei palestiniene Samaria, proveniţi din amestecul israeliţilor cu coloniştii aduşi de cuceritorii asirieni (722 î.e.n.). Au constituit principalul nucleu etnic al statului antic Israel. Urmaşii lor, care au trecut prin diferite stăpîniri (egipteană, siriană, romană, arabă, turcă), formează azi o comunitate etnică-religioasă restrînsă.

samáriu (CHIM.), *Sm.* Element cu nr. at. 62; gr. at. 150,35. Este un metal alb-cenuşiu din familia lantanidelor. Formează combinaţii stabile în starea de valenţă 3.

Samarkand, oraş în U.R.S.S., în estul R.S.S. Uzbece, aşezat pe valea rîului Zeravşan. 233 000 loc. (1965). Industrie constructoare de maşini şi de prelucrare

Samarkand. Medresa Şir-dar din ansamblul pieţei Reghistan (sec. al XVII-lea)

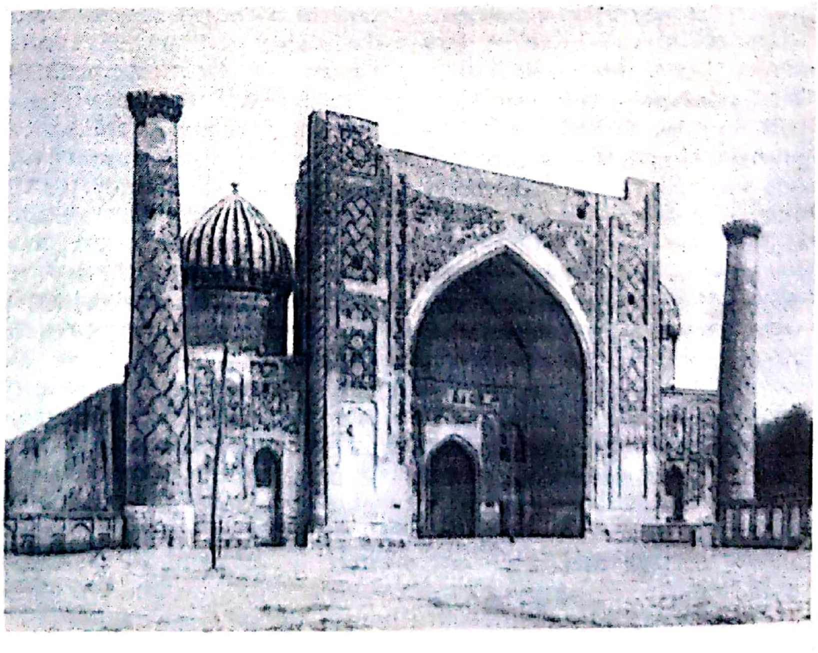

a metalelor (tractoare, piese auto, aparatură cinematografică), chimică (superfosfaţi), uşoară şi alimentară. Universitate şi alte institute de învăţămînt superior, teatre, muzee. — *Istoric.* Vechi oraş din Asia Centrală, întemeiat în mileniile IV—III î.e.n.; în sec. IV î.e.n. este amintit sub numele de *Maracanda*, o dată cu cucerirea lui în 329 î.e.n. de către Alexandru cel Mare. În evul mediu a fost unul dintre cele mai importante centre politice, economice şi culturale din Asia Centrală. În 1917 în **S.** a fost instaurată Puterea sovietică, iar între 1924 şi 1930 oraşul Samarkand a fost capitala R.S.S. Uzbece.

Samaveda v. **Vede.**

samba, dans de origine braziliană, înrudit cu rumba, muzica sa avînd un tempo de 2/4, dar de un ritm mai viu, mai dinamic, discontinuu şi sincopat. **S.** a cunoscut o mare răspîndire în Europa după sfîrşitul celui de-al doilea război mondial.

sámbo, descendenţi proveniţi din căsătoriile indienilor amerindieni cu negroizii. Sînt mai numeroşi în America Centrală şi America de Sud. Ei mai sînt cunoscuţi şi sub numele de *cafuzo.*

Sambu, Jamsaranghiin (n. 1895), preşedinte al Prezidiului Marelui Hural Popular al Republicii Populare Mongole şi membru al Biroului Politic al C.C. al Partidului Popular Revoluţionar Mongol (din 1954). Membru al Partidului Popular Revoluţionar din 1922.

sámeş (în evul mediu în Ţara Românească), dregător însărcinat cu strîngerea samei.

Sámi, László (1817—1881), pedagog maghiar din Transilvania. A fost secretar al lui Kossuth şi a participat la revoluţia din 1848—1849. Din 1852 a funcţionat ca profesor de istorie la Cluj. A revendicat, în spirit iluminist, instrucţiunea generală şi a criticat învăţămîntul confesional.

Sammartini, Giovanni Battista (1700—1775), compozitor italian, autor a circa trei mii de lucrări muzicale. Şi-a desfăşurat activitatea la Milano (ca organist şi dirijor). A fost profesorul lui Gluck. În 1734 a scris prima sa simfonie (fiind, prin aceasta, un precursor de seamă al genului). A mai compus opere, oratorii, sonate etc.

samniţi, trib italic din grupul triburilor sabellice, care populau partea centrală a Apeninilor. Ei au purtat, în sec. V—IV î.e.n., numeroase războaie victorioase împotriva oraşelor greceşti din Italia şi împotriva Romei, asupra căreia au repurtat celebra victorie de la Caudium. Au fost înfrînţi şi supuşi de romani în urma a trei războaie (343—341, c. 327 —304 şi 298—290 î.e.n.).

Samo, *Statul lui* ~, nume sub care este cunoscută în istorie uniunea triburilor slavilor de apus (din Cehia, Moravia, Panonia ş.a.), constituită în 623 sub conducerea şefului militar Samo în faţa primejdiei avarilor. Acest stat a reuşit să oprească expansiunea avarilor spre apusul Europei. După moartea lui Samo (658), statul s-a destrămat.

Samoa, arhipelag în Oceanul Pacific, în Polinezia, situat între 13° şi 15° latitudine sudică. Este format din 14 insule de origine vulcanică, avînd o suprafaţă totală de 3 039 km² şi circa 138 000 loc. (1963). Relief în general muntos, cu înălţimi pînă la 1 858 m; pe ţărmuri, mici cîmpii litorale. În jurul insulelor există numeroşi recifi coralieri. Climă subecuatorială şi tropicală umedă. Insulele sînt acoperite de păduri tropicale. Partea vestică a arhipelagului constituie un stat independent (Samoa de Vest), iar partea estică este posesiune americană (Samoa Americană).

Samoa Americană, posesiune americană în Oceanul Pacific, în partea estică a arhipelagului Samoa. Suprafaţa: 197 km². Populaţia: 19 000 loc. (1963). Centrul administrativ: *Pago Pago.* Limba oficială: engleza. Populaţia se ocupă cu cultivarea de cocotieri, jams, manioc etc. şi cu pescuitul.

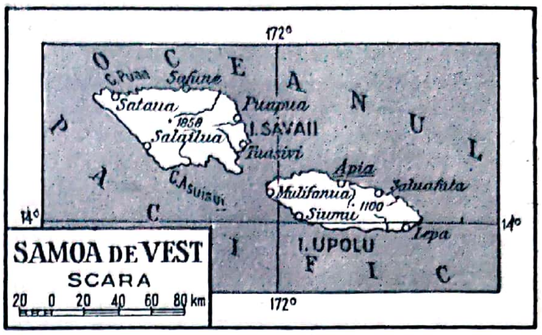

Samoa de Vest, stat în Polinezia, ocupînd partea vestică, cea mai importantă, a arhipelagului Samoa. Suprafaţa: 2 842 km². Populaţia: 119 000 loc. (1963), formată în special din polinezieni, în rest din chinezi, europeni etc. Capitala: *Apia.* Limba oficială: o variantă locală a limbii engleze. Principalele insule ale statului sînt Savaii şi Upolu. În relief se disting o serie de vulcani stinşi şi unul activ. În cîmpiile litorale, care ocupă suprafeţe restrînse, se cultivă arbori de cacao, cocotieri, bananieri, plante citrice, taro, jams, arbori de pîine etc. Se cresc porcine şi păsări. Este intens dezvoltat pescuitul. Se exportă copra, cacao, banane, nuci de cocos etc. — *Istoric.* Între 1899 şi 1918, **S. de V.** a fost colonie germană, din 1918 teritoriu sub mandat al Noii Zeelande, iar între 1947 şi 1961 teritoriu sub tutelă al Noii Zeelande. La 1 ianuarie 1962, Samoa de Vest s-a proclamat stat independent.

Samos, insulă grecească situată în Marea Egee, în apropierea ţărmului turcesc. Suprafaţa: 502 km². Populaţia: circa 60 000 loc. Relief muntos în vest şi de dealuri şi cîmpii în est. Altitudinea maximă: 1 436 m (vîrful „Kerketeus). Climă mediteraneană. Păduri cu specii sempervirescente şi maquis. Se practică agricultura şi creşterea animalelor. Principalul oraş-port: *Vathi.* — *Istoric.* Colonizat de grecii ionieni, **S.** a fost un important centru comercial, meşteşugăresc şi cultural al lumii greceşti antice. A cunoscut o epocă de mare înflorire în sec. al VI-lea î.e.n., în timpul guvernării tiranului Policrate.

samovár, balanță specială cu care se determină greutatea volumetrică a semințelor. Poate avea capacitatea de 0,25, 0,50 sau 1 l.

Samson, judecător izraelitean înzestrat cu o putere neobișnuită, care, potrivit legendei biblice, ar fi fost trădat de Dalila și predat filistenilor. Aceștia l-au pus în lanțuri, l-au orbit și l-au supus la munci grele. Revenindu-i puterile, **S.** a dărîmat coloanele templului filistean, îngropîndu-se sub ruinele lui împreună cu 3 000 de filisteni. Legenda lui **S.** a inspirat numeroși artiști plastici și muzicieni.

Samuelson *[sẹ́miuəlsn]*, Paul Anthony (n. 1915), economist burghez nord-american, profesor universitar, membru al Academiei de Arte și Științe din S.U.A. Reprezentant de seamă al *keynesismului*, se pronunță pentru intervenția largă a statului în economie. În timpul administrației Kennedy, **S.** a participat la elaborarea programului economic al guvernului S.U.A. Este autor a numeroase lucrări de specialitate, printre care „Bazele analizei economice" (1947), „Economia. Analiză introductivă" (1948), „Programarea liniară și analiza economică" (1958).

Samuil, țar al statului bulgar de apus (997—1014), constituit după cucerirea de către Bizanț a Bulgariei de răsărit (972). În urma unor războaie victorioase cu Imperiul bizantin, **S.** a eliberat o mare parte a Bulgariei și a cucerit Tesalia, Epirul și o parte a Serbiei. A fost înfrînt în 1014 de Vasile al II-lea Bulgaroctonul, împăratul Bizanțului.

samúr *(Martes zibellina)*, specie de mamifer carnivor din familia mustelidelor, cu blană sură și cu o pată albă pe piept. Trăiește în U.R.S.S., Mongolia, Nordul Chinei. Blana de **s.** este foarte apreciată. Sin. *zibelină.*

samurái, membru al castei privilegiate feudal-militariste din Japonia; casta **s.** a fost înlăturată după revoluția din 1867—1868.

Sanaa, capitala Yemenului, situată într-o regiune muntoasă, la circa 2 400 m altitudine. Circa 100 000 loc. (1960). Centru comercial, meșteșugăresc și nod de comunicații, legat prin șosele cu porturile Hodeida și Mocca de la Marea Roșie. Are o fabrică textilă. Numeroase moschei.

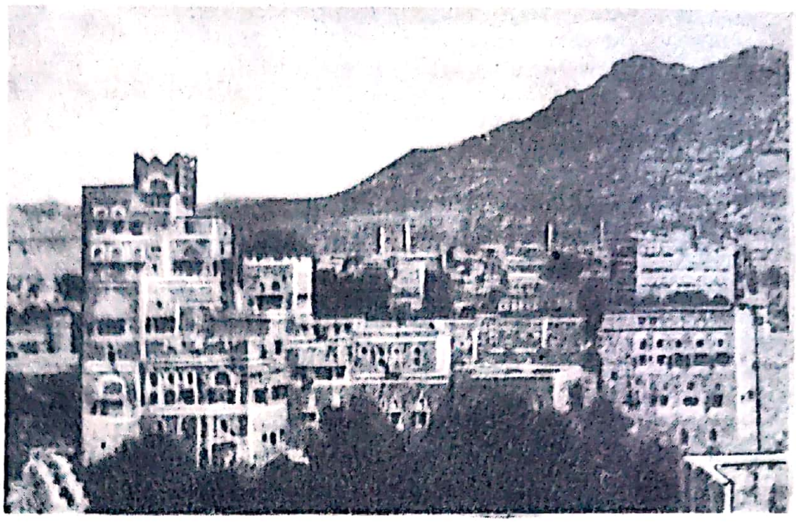

Sanaa. Vedere generală

San Antonio *[sẹn ẹntóuniə]*, oraș în sudul S.U.A., în statul Texas. 627 000 loc. (1964), cu localitățile subordonate 700 000 loc. Rafinării de petrol, fabrici de produse alimentare etc. Centru comercial. Institute de învățămînt superior.

sanatóriu (lat. *sanatorius* „care vindecă"; MED.), instituție medicală în care sînt tratate unele boli cronice: reumatismul, cardiopatiile, nevroza și în special tuberculoza. **S.** pentru tuberculoză pulmonară sînt construite de obicei în regiunile de munte, la altitudini variind între 500 și 800 m, ferite de ceață și de praf. **S.** pentru tuberculoză osteoarticulară, cutanată și ganglionară sînt situate pe malul mării. Există și **s.** de repaus și recuperare pentru convalescenți și invalizi.

Sanchez *[sáncheθ]*, Florencio (1875—1910), dramaturg uruguayan. A fost influențat de L.N. Tolstoi și de alți scriitori ruși, de romancierii naturaliști francezi, de doctrinele libertare etc. Dramele sale evocă, în general, lumea celor săraci, conflicte între generații și decăderea morală și materială a unor familii („Fiul meu doctorul", 1903; „Străina", 1904; „Pe povîrniș în jos", 1905).

Sancho *[sáncio]*, numele mai multor regi (sec. X—XIII) din regatele iberice ale Castiliei, Aragonului, Navarrei, Leonului și Portugaliei. Cel mai cunoscut a fost *S. al III-lea „cel Mare"* (1000—1035), care a reunit sub conducerea sa o mare parte a teritoriului spaniol.

Sancho Panza *[sáncio pánθa]*, erou al romanului „Don Quijote de la Mancha" (1605—1615) de Miguel Cervantes, participant la aventurile cavalerului Don Quijote în calitate de scutier al acestuia. În contrast cu stăpînul său, veșnicul visător, **S. P.** întruchipează simplitatea naivă a țăranului, dotat însă cu simțul empiric al realității.

sanctuar (lat. *sanctum* „loc sfînt"; IST. REL.) **1.** Loc considerat de credincioși ca sfînt și interzis profanilor. **2.** Parte a unui locaș de cult unde sînt împlinite diferite ceremonii religioase (ex. altarul la creștini și „sfînta sfintelor" la iudei). **3.** Orice locaș de cult sau altar de jertfă unde se săvîrșește un ritual în cinstea unei divinități.

sancțiúne (DR.) **1.** *Sancțiune civilă* (în înțeles larg), consecință a nerespectării anumitor cerințe prevăzute de lege pentru formarea unui act juridic (ex. nulitatea unui act juridic pentru violență, eroare, dol, incapacitate) sau consecință de care se poate prevala, potrivit legii, una dintre părțile din contractul valabil format, ca urmare a nerespectării de către cealaltă parte a obligațiilor contractuale (ex. acțiunea în rezoluțiune pentru neîndeplinirea obligațiilor contractuale); (în înțeles restrîns) consecință patrimonială a neexecutării unei obligații (ex. amenda). **2.** *Sancțiune penală* v. *pedeapsă.* **3.** *Sancțiune în dreptul procesual,* consecință legată de neexercitarea, în termenele prevăzute de lege, a anumitor drepturi (ex. decăderea pentru neexercitarea în termen a unei căi de atac) sau de neîndeplinirea, potrivit cerințelor legii, a anumitor acte (ex. nulitatea pentru neîndeplinirea corectă a unei proceduri). **4.** *Sancțiune disciplinară,* consecință a încălcării disciplinei muncii. În dreptul Republicii Socialiste România, *s.d.* sînt: observația, mustrarea, mustrarea scrisă cu avertisment sau retrogradarea pe timp de maximum trei luni. Abaterile sistematice și cele deosebit de grave pot fi sancționate cu desfacerea contractului de muncă. **5.** *Sancțiune administrativă,* consecință a săvîrșirii unor fapte care prezintă un grad redus de pericol social, constînd, de obicei, în obligația de a plăti o amendă aplicată pe cale administrativă. **6.** *Sancțiune în dreptul internațional,* consecință a încălcării unei norme de drept internațional, constînd în măsuri de ordin politic, economic sau militar, luate de state, individual sau colectiv (ex. ruperea relațiilor diplomatice, a relațiilor comerciale, blocada). Potrivit Cartei O.N.U., **s.** militare pot fi aplicate numai în temeiul unei hotărîri a *Consiliului de Securitate al O.N.U.*

sanculóți denumire a revoluționarilor francezi din cadrul mișcării populare în timpul revoluției burgheze din Franța (1789—1794).

Sand *[sãd]*, George (pe numele adevărat *Amandine Lucie Aurore Dupin Dudevant*) (1804—1876), scriitoare franceză. A debutat cu romane sentimentale, puternic influențate de romantism, în care a pledat pentru emanciparea socială a femeii („Indiana", 1832, trad. rom.; „Valentina", 1832, trad. rom.; „Lélia", 1833, trad. rom.; „Mauprat", 1837, trad. rom.). Mai tîrziu, sub influența socialismului utopic, a scris romane cu tematică socială, preconizînd în spiritul unui umanitarism naiv, ideea concilierii claselor prin dragoste („Calfa care a făcut ocolul Franței", 1840; „Păcatul domnului Antoine" 1847).

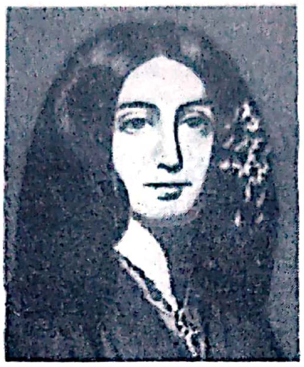

G. Sand

S. a luat parte activă la revoluția din 1848, ca redactor-șef al „Buletinului Republicii". Tot ei îi aparțin romanele rustice „Balta dracului" (1846, trad. rom.), „Mica Fadette" (1849), care cuprind scene idilice și tipuri de țărani idealizate. Opera de factură romantică a lui **S.**, cu multe elemente realiste, se remarcă printr-un pătrunzător simț psihologic, prin sentimentul naturii, democratism și viziune optimistă.

sandarác (CHIM.), rășină naturală exotică, folosită în industria peliculogenelor.

Sandburg *[sę́ndbə:g]*, Carl (n. 1878), poet nord-american, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai poeziei nord-americane contemporane. Continuator al tradiției lui Whitman, a fost influențat de literatura populară americană. Cultivînd maniera impresionistă într-un vers liber de o mare prospețime și vigoare, **S.** a cîntat valorile spirituale și tradițiile progresiste ale poporului american („Bună dimineața, America", 1928; „Poporul, da", 1936) și a exprimat totodată încrederea în viitorul clasei muncitoare („Poeme din Chicago", 1916; „Fum și oțel", 1920). A mai scris o vastă biografie a lui Lincoln, literatură pentru copii, amintiri ș.a.

Sandfeld (Jensen), Kristoffer (1873—1942), lingvist danez. A fost profesor de filologie romanică la Universitatea din Copenhaga. S-a ocupat în mod special de limba română și de problemele lingvisticii balcanice. Op. pr.: „Dispariția infinitivului în română și în limbile balcanice" (ed. daneză 1900, versiune germană, prescurtată, 1902), „Lingvistica balcanică" (ed. daneză 1926, franceză 1930), „Sintaxa limbii franceze contemporane" (3 vol., 1928—1943), „Sintaxa română" (în colaborare cu Hedvig Olsen, 3 vol., 1936—1962).

San Diego *[sęn diégou]*, oraș în S.U.A., în sudul statului California, port comercial și militar la Oceanul Pacific. 640 000 loc. (1964), cu localitățile subordonate 1 100 000 loc. Industrie constructoare de mașini (piese pentru avioane și rachete, construcții navale) și alimentară (conserve de pește).

Sandino, Augusto César (1893—1934), general, erou al luptei de eliberare națională din Nicaragua. A condus, în 1927—1933, războiul de partizani împotriva reacțiunii interne și împotriva regimului de ocupație nord-american. A fost ucis de reacțiune.

sándre, cîmpii fluvioglaciare ușor vălurite, constituite din nisip și pietriș, situate la periferia ghețarilor, în fața morenelor frontale. Apar prin unirea conurilor de dejecție ale apelor provenite din topirea gheții, care transportă și depun materialul spălat din morene.

Sandu-Aldea, Constantin (1874—1927), prozator de orientare sămănătoristă și agronom român. S-a născut la Tichilești (reg. Galați). Fiu de țăran, a făcut studii agricole la Paris și la Berlin. A fost profesor la Școala centrală de agricultură de la Herăstrău. Ca agronom, este fondatorul științei ameliorării plantelor în România („Ameliorarea plantelor agricole", 1915). Ca scriitor, a debutat cu poezii și note de călătorie, dar s-a afirmat mai ales ca prozator. Personajele nuvelelor („În urma plugului", 1905; „Pe drumul Bărăganului", 1908; „Ape mari", 1910) și romanele sale („Două neamuri", 1906), recrutate din lumea Bărăganului și a bălților

Dunării (argaţi, vechili, moşieri etc.), sînt naturi elementare şi aprige, mînate de instincte violente. A tradus din H. Ibsen, L. Andreev, P. Loti, H. Sudermann.

Sanepid (MED.) v. **centru sanitar şi antiepidemic.**

sanforizáre (IND. TEXT.), operaţie de stabilizare, la apretare, a dimensiunilor ţesăturilor de bumbac, executată în vederea eliminării contracţiei ulterioare (la spălare, vopsire etc.) a produselor confecţionate. **S.** se execută în instalaţii speciale, în care ţesăturile sînt umezite, aburite, întinse şi comprimate de mai multe ori şi apoi uscate.

San Francisco *[sęn frənsíscou]*, oraş în vestul S.U.A., în statul California, situat pe o mică peninsulă limitată la nord de strîmtoarea Golden Gate, la est de golful San Francisco, iar la vest de Oceanul Pacific. 750 000 loc. (1964), cu localităţile subordonate 2 450 000. Mare centru financiar şi comercial. Este cel mai mare port al S.U.A. la Oceanul Pacific, cu un trafic de mărfuri foarte intens şi variat. Nod feroviar, rutier şi aeroport. Este legat de oraşul Oakland, peste golful San Francisco, printr-un pod lung de circa 13 km, unul dintre cele mai lungi din lume. Mari rafinării de petrol, întreprinderi chimice, ale industriei alimentare, poligrafice, constructoare de maşini (aparatură, utilaj electronic etc.), şantiere navale. Are numeroase institute de învăţămînt superior (printre care Universitatea statului California şi Universitatea Stanford), muzee, teatre. — *Conferinţa de la S.F.*, conferinţă care a avut loc între 25 aprilie şi 26 iunie 1945, cu participarea a 50 de ţări (în majoritate participante la coaliţia antihitleristă) şi la care a fost elaborată şi adoptată Carta Organizaţiei Naţiunilor Unite.

Vedere din San Francisco

sangeác (În evul mediu în Imperiul otoman) **1.** Subdiviziune administrativă a unui paşalîc. **2.** Steag de culoare verde; (în special) steagul cu semilună în vîrful lancei, trimis de Poarta otomană cu prilejul alegerii noului domn în ţările române.

Sanger *[sę́ŋgə]*, Frederick (n. 1918), biochimist englez, profesor de biochimie la Universitatea din Cambridge. A elaborat lucrări importante referitoare la structura proteinelor şi a identificat structura şi formula chimică a insulinei. Premiul Nobel pentru chimie (1958).

sanguínă (lat. *sanguis, -inis* „sînge“) **1.** Mineral conţinînd oxid feric natural (hematită sau ologist). **2.** Creion cu mina din sanguină **(1)**, de culoare roşie-brună, asemănătoare cu cea a sîngelui. **3.** Denumire dată desenului executat cu creion din sanguină **(1)** (sînt celebre desenele în sanguină **(1)** ale lui Leonardo da Vinci, Rafael, Watteau, Renoir ş.a.). **4.** Litografie imitînd un desen în sanguină **(2)**.

sanidín (MINER.), feldspat potasic, cristalizat în sistemul monoclinic; este incolor, are luciu sticlos şi se formează la temperaturi ridicate, păstrîndu-şi proprietăţile specifice prin răcire rapidă.

sánie (MAS.), organ de maşină sau piesă componentă a unor subansambluri de maşini-unelte (ex. cărucior de strung) sau a unor aparate de măsură, care poate aluneca pe ghidaje de diferite tipuri, asigurînd deplasarea fie a sculei prelucrătoare sau a mecanismului de măsurare, fie a piesei care se prelucrează sau se măsoară.

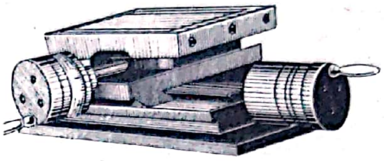

Sanie

Sanielevici, Henric (1875—1951), critic literar, estetician, sociolog şi biolog român. S-a născut la Botoşani. În tinereţe a colaborat la publicaţiile muncitoreşti „Munca“, „Proletarul“, „Lumea nouă“ şi a fost secretar de redacţie la „Noua revistă română“ (seria I, 1900—1902). A întemeiat publicaţia „Curentul nou“ (seria I, 1905—1906; seria a II-a, 1920). În critica literară, continuînd direcţia estetică inaugurată de Gherea, a apărat valorile artei cu conţinut social, combătînd principiile autonomiei esteticului. Partizan al artei şi literaturii de tip clasicist, a abordat, cu rezultate parţial valabile, probleme controversate legate de evoluţia şi de caracterul social al unor curente literare (clasicism, romantism, realism), a dat interesante studii analitice cu privire la opera lui Eminescu („Sărmanul Dionis“), I. Slavici, G. Coşbuc, I. Agîrbiceanu, P. Istrati ş.a., alunecînd uneori în susţinerea unor puncte de vedere sociologizante şi biologizante (ex. articolele şi studiile antisadoveniene). În sociologie, **S.** a militat de pe poziţii burgheze împotriva curentelor de idei tradiţionaliste (sămănătorismul, poporanismul), pledînd pentru necesitatea evoluției României spre o civilizație de tip industrial cu ajutorul capitalului străin. Studiile sale biologice sînt interesante în special prin bogatul material informativ acumulat. Op. pr.: „Încercări critice“ (1903), „Cercetări critice și filozofice“ (1916), „Poporanismul reacționar“ (1921), „Probleme sociale și psihologice“ (1920), „Probleme politice, literare și sociale“, „La vie des mammifères et des hommes fossiles déchiffrée à l'aide de l'anatomie“ (1926), „În slujba Satanei?!“ (2 vol., 1935).

Sanielevici, Simion (1870—1963), matematician român. A fost profesor la Universitatea din Iași și membru al Academiei R.P.R. Are lucrări în domeniul ecuațiilor integrale, al ecuațiilor integro-diferențiale, al geometriei neeuclidiene, al teoriei numerelor. Op. pr.: „Ecuațiile diferențiale ale coardelor și membranelor vibrante“ (1909).

San José *[san hozé]*, capitala statului Costa Rica, situată într-un podiș cuprins între lanțurile Cordilierilor, într-o zonă cu cutremure frecvente. 102 600 loc. (1964), cu localitățile subordonate 261 590. Centru comercial. Mici întreprinderi ale industriei textile, de pielărie-încălțăminte, alimentare. Este legat prin cale ferată de porturile de la Oceanul Pacific și Marea Caraibilor. Nod rutier pe șoseaua panamericană. Universitate.

San Juan *[san huán]*, oraș în America Centrală, centrul administrativ al insulei Porto Rico, situat pe țărmul ei nordic. 450 000 loc. (1962), cu localitățile subordonate 600 000 loc. Centru comercial și port însemnat în exportul de zahăr, cafea, tutun, precum și centru industrial cunoscut prin producția sa de tutun, de zahăr și de rom. Aeroport. Universitate.

sankhya (în sanscrită „care enunță principii adevărate“), școală tradițională „ortodoxă“ a filozofiei indiene, fundată aproximativ în sec. al VII-lea î.e.n. de înțeleptul legendar Kapila. Susține dualismul materiei *(prakriti)*, considerată ca substratul și cauza primordială a lumii, și al unor suflete individuale *(purușa)*. A dezvoltat principiul determinismului și o concepție evoluționistă despre lume. Doctrina etică a școlii este idealistă. Concepțiile materialiste și ateiste inițiale ale filozofiei **s.** au fost substituite treptat prin concepții idealiste.

Sankt Gallen *[zanct gálən]*, oraș în nord-estul Elveției. 79 000 loc. (1962). Industrie textilă, constructoare de mașini, chimică, alimentară. Nod feroviar.

Sankt Pölten *[zanct pöltən]*, oraș în Austria, situat în apropiere de Viena. 40 100 loc. (1961). Industrie constructoare de mașini, textilă și chimică. Nod feroviar.

San Marino, stat în Europa, situat în Peninsula Italică, la mică distanță de țărmul Mării Adriatice; este înconjurat de teritoriul Italiei. Suprafața: 60,6 km². Populația: 17 000 loc. (1963). Capitala: *San Marino* (2 150 loc.). Limba de stat: italiana. Relief deluros, dominat de muntele calcaros Titano (749 m), pe care este construită capitala. Economia se bazează pe agricultură: culturi de cereale (grîu, porumb), viticultură, pomicultură și creșterea animalelor (cornute mari și porcine). Exploatări de roci de construcție și de sulf, industrie textilă și alimentară. Se produc obiecte de artizanat din sticlă, metal, marmură și majolică. Export de vinuri, piei, ceramică, piatră de construcție, țesături. Venituri importante se realizează din turism și din emisiunea de mărci poștale. Pentru legăturile economice externe, statul San Marino are acces la portul italian Rimini printr-o cale ferată electrificată și printr-o șosea. — *Istoric.* Întemeiat ca oraș în anul 301, **S.M.** a devenit în 1263 republică, dependentă de ducii din Urbino (sec. XIII—XVII); după includerea posesiunilor acestora în statul papal, a redevenit independent. În 1862 s-a instituit de facto protectoratul Italiei asupra republicii **S.M.** În 1921 a fost creat Partidul Comunist din San Marino. În 1945 a fost instaurat un guvern format din reprezentanții partidelor comunist și socialist, care a înfăptuit o serie de reforme progresiste. În urma unei lovituri de stat, puterea a fost preluată, în 1957, de un guvern format din creștin-democrați, social-democrați și socialiști „independenți“. Organul suprem al puterii este Marele Consiliu General (parlament unicameral); acesta alege, pe timp de șase luni, doi căpitani-regenți, care sînt șefii statului și ai guvernului. Partide politice: Partidul creștin-democrat, Partidul Comunist din San Marino, Partidul social-democrat și Partidul socialist.

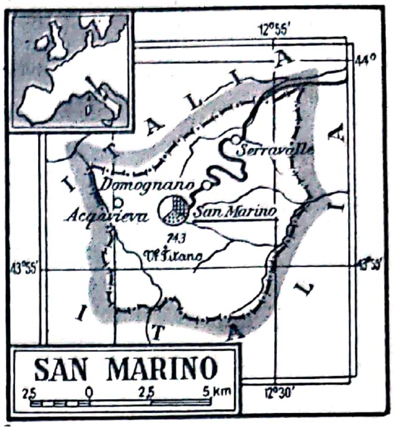

San Martin, José de (1778—1850), general, unul dintre conducătorii luptei pentru independența coloniilor spaniole din America de Sud. A participat la lupta de eliberare a poporului spaniol împotriva armatelor franceze (1808—1812). Devenit comandant al forțelor armate ale patrioților argentinieni (1814), **S.M.** a eliberat de sub dominația spaniolă Chile (1817—1818) și Peru (1821—1822). În urma unor neînțelegeri cu *S. Bolívar*, **S.M.** a emigrat în Franța.

Sannazzaro *[sannațțáro]*, Jacopo (1455 sau 1456—1530), poet și umanist italian. A scris elegii, epigrame și egloge în limba latină, dintre care se remarcă cele despre viața pescarilor din Neapole („Eclogae piscatoriae“), și versuri inspirate din poezia populară, cu elemente satirice, în limba italiană. Romanul său pastoral „Arcadia“ (1504), alcătuit în versuri și proză, a avut o largă influență asupra dezvoltării ulterioare a poeziei pastorale în apusul Europei. Creația lui **S.**, tipic rinascentistă prin eleganța, limpezimea și fluiditatea stilului, a contribuit la definitivarea limbii italiene literare.

San Remo, oraș din nordul Italiei, situat în Liguria, pe Riviera. Circa 55 200 loc. Aici a avut loc, în aprilie 1920, conferința primilor miniștri ai Franței, Angliei și Italiei, a împuternicitului Japoniei și a reprezentantului S.U.A. ca „observator", la care s-au discutat probleme referitoare la: tratatul de pace cu Turcia, repartizarea mandatelor Ligii Națiunilor asupra țărilor arabe, îndeplinirea de către Germania a prevederilor cu caracter militar ale tratatului de la Versailles și poziția aliaților față de Rusia Sovietică. La conferință au mai participat reprezentanții Belgiei și Greciei ca invitați la discutarea problemelor privitoare la țările lor.

San Salvador, capitala statului Salvador, situată la poalele vulcanului cu același nume, într-o zonă cu frecvente cutremure. 260 000 loc. (1962). Centru comercial. Fabrici textile (în special de bumbac), alimentare (conserve de fructe), de prelucrare a tutunului, de pielărie, de prelucrare a lemnului. Nod feroviar și rutier (pe șoseaua panamericană).

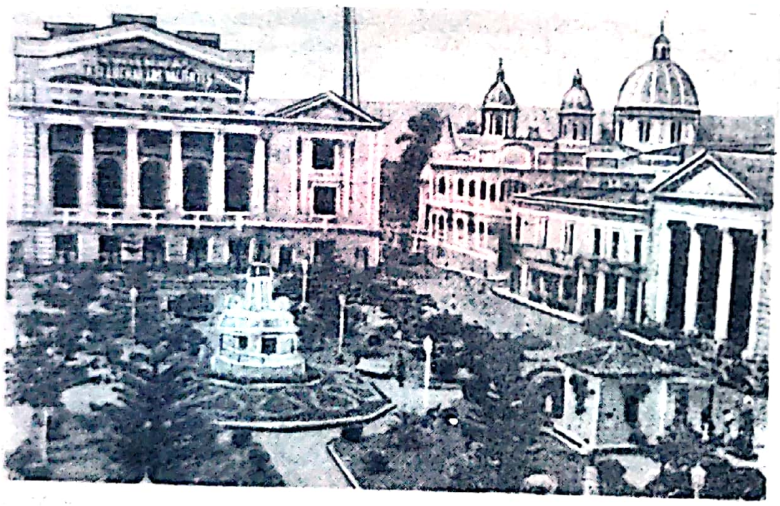

San Salvador. Teatrul național

sanscrită, *limba* ~, veche limbă indo-europeană din India. Varianta ei străveche, *s. vedică*, socotită de unii lingviști limbă aparte, este limba textelor religioase (compuse începînd din sec. al XVIII-lea î.e.n.) și a comentariilor lor (care sînt mai noi, pînă prin sec. al V-lea î.e.n.). În *s. clasică* s-au scris opere literare de diferite genuri, începînd din sec. al V-lea î.e.n.; *s. clasică* a rămas pînă tîrziu (în parte pînă astăzi) limba savantă a întregii Indii.

San Sebastián, oraș în nordul Spaniei, situat în Țara Bascilor, pe litoralul golfului Biscaia. Port maritim. 140 900 loc. (1963). Industrie constructoare de mașini, chimică, a cimentului, a hîrtiei, textilă. Importantă stațiune balneară.

Sansovino (pe adevăratul nume *Andrea Contucci*) (1460—1529), sculptor italian. A lucrat la Florența (altarul din biserica San Spirito ș.a.), Roma (monumentul cardinalului Ascanio Sforza și al cardinalului Girolamo Basso din biserica Santa Maria del Popolo), Volterra, Loreto, precum și în Portugalia (Lisabona și Coimbra), lucrările sale caracterizîndu-se prin sobrietate și prin claritatea volumelor.

Sansovino, Jacopo (pe adevăratul nume *Jacopo Tatti*) (1486—1570), sculptor și arhitect italian din școala florentină. Ca sculptor, **S.** s-a distins prin măreția lucrărilor, prin modelajul sigur și viguros (statuile colosale Marte și Neptun la Palatul Dogilor din Veneția, statuile Apolo, Mercur și Palas în Campanile di San Marco etc.). Ca arhitect, **S.** este autorul Palatului Cornaro, al bisericii San Giorgio dei Greci și al altor monumente din Veneția și Roma.

San Stefano (azi *Yeşilköy*), oraș în Turcia europeană, în apropiere de Istanbul. Aici s-a încheiat tratatul de pace semnat la 19 februarie / 3 martie 1878, în urma războiului ruso-româno-turc (1877—1878). Prevedea recunoașterea independenței Serbiei, Muntenegrului și României, precum și autonomia Bulgariei. *T. de la S.S.* a fost revizuit de către Congresul de la Berlin (1878), convocat la cererea Angliei și Austro-Ungariei. Potrivit prevederilor noului tratat, era recunoscută independența Serbiei, Muntenegrului și României, căreia i s-a restabilit autoritatea asupra Dobrogei, portul Constanța asigurîndu-i ieșirea directă la Marea Neagră; principatul autonom al Bulgariei a fost micșorat, Bosnia și Herțegovina au fost date spre administrare Austro-Ungariei (care le-a anexat în 1908), iar Ciprul a fost dat Angliei.

Santa Catarina, stat în sudul Braziliei. Suprafața: 94 800 km^2. Populația: 2 322 200 loc. (1963). Centrul administrativ: *Florianópolis*. Relief de podiș (sud-estul Podișului Brazilian), mărginit de o îngustă cîmpie litorală. Zăcăminte de cărbune. Se cultivă grîu, batate, porumb, orz, manioc, tutun, viță de vie, măslini. Se recoltează yerba-maté. Se cresc cornute mari și porcine. Este dezvoltată apicultura. Industrie de prelucrare a lemnului, de celuloză și hîrtie, alimentară, textilă și de pielărie.

Santa Cruz *[cruθ]*, arhipelag melanezian în Oceanul Pacific, cuprins între insulele Noile Hebride și Solomon; se află sub administrația Marii Britanii. Suprafața: 938 km^2. Populația: circa 7 000 loc. Principalele insule: Santa Cruz și Vanikoro (lîngă care a naufragiat La Pérouse).

Santa Cruz *[cruθ]* **de Tenerife**, oraș în insula Tenerife din arhipelagul Canare. 135 000 loc (1960). Port la Oceanul Atlantic. Punct de aprovizionare cu combustibil pentru navele transatlantice.

Santa Fé, oraș în estul Argentinei, port fluvial situat pe

Santiago. Vedere generală

fluviul Paraná. 225 000 loc. (1962). Centru comercial. Industrie alimentară, ușoară, metalurgie neferoasă. Universitate.

santa-gertrúda (ZOOTEHN.), rasă de taurine bună producătoare de carne, obținută în S.U.A., de unde s-a răspîndit în Canada și în alte țări. Greutatea vacilor este de 700—800 kg, iar a taurilor de 800—900 kg (în urma îngrășării pot depăși chiar 1 000 kg). Randamentul la tăiere este de circa 70%. În țara noastră este crescută în număr foarte restrîns.

Santander, oraș în nordul Spaniei. 122 600 loc. (1963). Port la golful Biscaia. Industrie siderurgică, constructoare de mașini (șantiere navale), chimică (mase plastice), de prelucrare a petrolului, textilă și alimentară. Catedrală în stil gotic (sec. al XIII-lea).

Santayana *[santaiánə]*, George (1863—1952), filozof idealist american, reprezentant al „realismului critic". **S.** explică lumea printr-un principiu spiritual imanent, admițînd posibilitatea unui contact nemijlocit cu așa-numitele „esențe logice". A acordat o mare atenție problemelor de etică și estetică, pe care le-a tratat într-un spirit iraționalist. Deși idealist, **S.** a respins dogmele teologice și credința în supranatural, considerînd că natura există prin ea însăși.

Santiago, capitala statului Chile, situată într-o depresiune la poalele Anzilor. 900 000 loc. (1962), cu localitățile subordonate 1 700 000 loc. S-a dezvoltat mult datorită poziției sale între regiunea minieră și cea agricolă a țării. Aeroport, nod feroviar și rutier, situat în apropierea portului Valparaiso, pe autostrada panamericană. Principalele sale ramuri industriale sînt industria constructoare de mașini, chimică, de pielărie-încălțăminte, textilă și alimentară. Producția sa industrială reprezintă circa 50% din valoarea producției industriei prelucrătoare a statului Chile. Are două universități și alte institute de învățămînt superior, muzee, teatre. Numeroase clădiri în stil colonial spaniol.

Santiago de Cuba, oraș în sud-estul Cubei, port la Marea Caraibilor. 224 550 loc. (1961). Industrie alimentară (zahăr, rom, conserve, tutun) și constructoare de mașini. Universitate. Monumente arhitectonice din sec. XVI—XVII.

Šantić *[șántici]*, Aleksa (1868—1924), poet sîrb. Conducător al revistei „Zora", a luptat împotriva asupririi habsburgice. S-a remarcat prin poeziile sale elegiace, patriotice și sociale, precum și prin poemele sale dramatice („În ceață", 1907; „Femeia lui Aga Hasan", 1911).

santínă (NAV.), spațiu la fundul unei nave, situat între varange și bordaj sau între bordaje și marginala dublului fund (la navele cu fund dublu), în care se scurge apa de pe punțile inferioare sau apa provenită din infiltrații ori din condensare. Apa colectată se evacuează cu ajutorul pompelor de **s.** ale navei.

Santo Domingo, capitala Republicii Dominicane, situată în sud-estul țării, pe țărmul Mării Caraibilor. 367 000 loc. (1960). Important port, prin care se exportă zahăr, lemn, piei. Aeroport. Industrie alimentară (zahăr, cafea, ulei, ciocolată, băuturi alcoolice) și ușoară. Universitate. Este o renumită stațiune balneoclimatică. Monumente arhitectonice din sec. al XVI-lea. Între 1936 și 1961 s-a numit *Ciudad Trujillo.*

santonián (STRAT.), al doilea subetaj al senonianului, caracterizat prin anumite specii de amoniți, echinide, lamelibranhiate, corali etc. În Repu-

Santo Domingo. Vedere generală

Sao Paulo. Piaţa Ramos de Azevedo

blica Socialistă România se găsesc depozite **s.** în Dobrogea (Babadag, Medgidia), în Depresiunea Getică, în Munţii Apuseni ş.a.

santonină (FARM.), principiu activ din capitulele florale ale plantei *Arthemisia cina*. Se prezintă sub formă de cristale lucioase, inodore, incolore, cu gust amar, greu solubile în apă. Santonina are acţiune vermifugă şi se utilizează în tratamentul ascaridiozei.

Santorin, grup de insule greceşti în Arhipelagul Cicladelor (circa 16 000 loc.), reprezentînd resturile unui vulcan prăbuşit în mare pe la anul 1000 î.e.n. Relief deluros. Populaţia practică viticultura.

Santos *[sắntuş]*, oraş în sud-estul Braziliei, port la Oceanul Atlantic, situat în insula São Vicente. 280 000 loc. (1962). Centru comercial, important în special pentru exportul de cafea. Industrie alimentară, textilă, de prelucrare a petrolului şi siderurgică.

Santos-Dumont *[sắntuş-dumõ]*, Alberto (1873—1932), inginer şi aeronavigator brazilian, unul dintre pionierii aviaţiei. S-a ocupat de proiectarea şi construcţia aerostatelor dirijabile şi a avioanelor. În iunie 1906, după recordul lui Tr. Vuia, a reuşit să zboare cu un avion de construcţie proprie pe distanţa de 220 m.

Saône *[so:n]*, rîu în Franţa, afluent pe dreapta al Ronului (482 km). Izvorăşte din Munţii Faucilles (Lorena). Afluent principal: Doubs. Este navigabil de la vărsare pînă la Canalul de est; comunică prin canale navigabile cu Rinul, Moselle, Marna, Sena, Loara ş.a.

São Paulo *[său páulu]* **1.** Oraş în sud-estul Braziliei, centrul administrativ al statului São Paulo. 3 164 800 loc. (1960). Este cel mai important centru industrial al Braziliei, cu întreprinderi textile (de bumbac, lînă, iută, mătase artificială) şi de confecţii, alimentare, de prelucrare a tutunului, de pielărie-încălţăminte, de fabricarea hîrtiei, constructoare de maşini (maşini agricole şi de transport), chimice, metalurgice (de aluminiu) etc. Nod feroviar, rutier şi aerian. Centru comercial, cea mai importantă piaţă a cafelei din Brazilia. Universitate şi alte institute de învăţămînt superior, muzee, teatre. **2.** Stat în sud-estul Braziliei. Suprafaţa: 247 222 km^2. Populaţia: 14 080 000 loc. (1963). Ocupă o porţiune din Podişul Brazilian şi din cîmpia litorală atlantică. Este regiunea cea mai dezvoltată din punct de vedere economic a Braziliei, principala producătoare de cafea şi de bumbac a ţării. Se mai cultivă porumb, bananieri, plante citrice, viţă de vie, arahide, ceai. Se cresc vite cornute mari şi porcine. Este dezvoltată industria textilă, chimico-farmaceutică, alimentară, metalurgică, constructoare de maşini (în special maşini de transport), energetică.

São Tomé şi Principe *[său tumé şi prínsipe]*, grup de insule (colonie portugheză) situate în Oceanul Atlantic (Golful Guineei), în apropierea ţărmului vestic al Africii. Suprafaţa: 964 km^2. Populaţia: 56 000 loc. (1963), în majoritate negri bantu. Centrul administrativ: *São Tomé*. Relief muntos. Altitudinea maximă: 2 135 m (vîrful São Tomé). Climă ecuatorială. Plantaţii de arbori de cacao, cafea, cocotieri etc. Se exportă cacao (3/4 din valoarea exportului), copra, ulei de palmier, cafea etc.

sapă de foraj (EXPL. PETR.), unealtă de săpare folosită pentru sfărîmarea sau aşchierea rocilor în vederea realizării găurii de sondă. Pătrunderea *s. de f.* în teren se face prin rotirea şi apăsarea sa cu ajutorul garniturii de prăjini de foraj (la a cărei extremitate inferioară este montată sapa). După modul de lucru al elementelor tăietoare, se deosebesc: *sape care lucrează prin tăiere şi aşchiere*, care sînt constituite din una sau din mai multe lame tăietoare, un corp şi un cep filetat (pentru racordarea la garnitura de prăjini) în interiorul căruia se găseşte un canal prin care circulă fluidul de sapă; *sape care lucrează prin despicare în plan vertical*, la care elementele de tăiere sînt discuri ce se rotesc în jurul unor axe orizontale; *sape care lucrează prin despicare şi sfărîmare*, prevăzute cu role (susţinute de braţele corpului sapei) pe care se găsesc dinţi în formă de pană şi care în timpul funcţionării execută o mişcare de rotaţie şi o mişcare de translaţie (faţă de talpa sondei), provocînd despicarea şi sfărîmarea materialului etc.

Sapir *[səpíə]*, Edward (1884—1939), lingvist nord-american. A fost profesor la universităţile din Chicago şi din Yale. S-a ocupat de unele limbi indigene din America de Nord şi de probleme de lingvistică generală. **S.** a propus o clasificare tipologică a limbilor după criterii structurale. A acordat o mare atenţie teoriei modelării, pe care a aplicat-o atît în studiul limbii, cît şi în acela al fenomenelor culturale şi sociale în general. Opera lui fundamentală este „Limbajul, o introducere în studiul vorbirii" (1921). Mai multe studii importante ale sale au fost reunite în volumul „Scrieri alese despre limbă, cultură și personalitate" (1949).

saponificáre (CHIM.), reacție de descompunere a grăsimilor sub acțiunea apei și în prezența hidroxizilor alcalini, cu formare de glicerină și de săpunuri. Termenul s-a generalizat pentru toate reacțiile organice de hidroliză din care rezultă, alături de alți compuși, și săruri ale acizilor organici (ex. **s.** nitrililor, a amidelor, a esterilor etc.).

saponínă (BIOCHIM.), glicozid din plante care are proprietatea de a forma cu apa o spumă abundentă și persistentă. **S.** reduce tensiunea superficială a apei (este tensioactivă). Introdusă direct în sînge, **s.** are acțiune hemolitică.

Sapporo, oraș în Japonia, situat în insula Hokkaido. 523 840 loc. (1962). Industrie alimentară (morărit, conserve, bere, decorticarea orezului), ușoară (prelucrarea inului) și de prelucrare a lemnului. Nod de comunicații feroviare. Mare centru comercial, deservit de portul Otaru. Universitate.

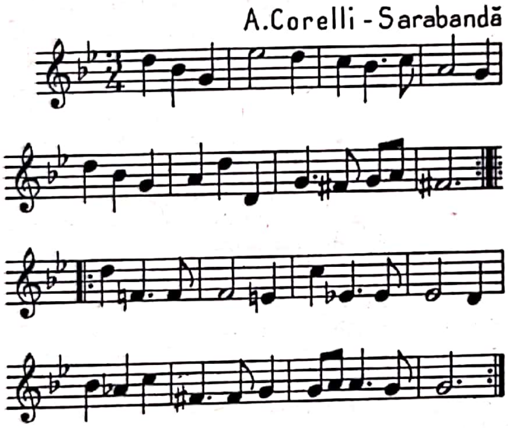

Sarabandă

saprofít (gr. *sapros* „putred" și *phyton* „plantă"; BIOL.), organism vegetal heterotrof, care își procură hrana din substanțele organice în descompunere provenite de la plante și animale moarte. **S.** se deosebesc, pe de o parte, de *organismele autotrofe* (care sintetizează substanțele organice din cele anorganice) și, pe de altă parte, de *organismele parazite* (care trăiesc pe seama altor ființe vii). Cele mai multe **s.** se găsesc în rîndul bacteriilor și al ciupercilor.

sapropél (gr. *sapros* „putred" și *pelos* „mîl"; PETROGR.), mîl bogat în substanțe organice aflate în diverse stadii de descompunere. Se formează în ape sărace în oxigen, unde materia organică se poate conserva. Din **s.** iau naștere rocile argiloase bituminoase și rocile-mamă de petrol. Fundul Mării Negre este acoperit în mare parte de **s.**

Saqqara, localitate egipteană, lîngă Cairo, în apropierea căreia se află mormintele arhaice ale faraonilor din dinastia a III-a egipteană (2780—2680 î.e.n.) din perioada regatului vechi. Dintre ruinele de la **S.**, remarcabilă este piramida în trepte a faraonului Zoser, una dintre cele mai vechi construcții monumentale ale lumii antice.

sarabándă, dans popular spaniol de origine orientală, cu caracter solemn, maiestuos, în mișcare lentă și în măsură de 3/4 sau 2/4. În sec. XV—XVI **s.** se executa înaintea comediilor muzicale. În sec. al XVII-lea, în Franța, devine dans de curte, răspîndindu-se apoi și în alte țări europene. În sec. al XVIII-lea este introdusă în balete. Ca formă muzicală, **s.** se fixează ca partea a treia a suitei instrumentale începînd din sec. XVII—XVIII.

Saraçoglu *[saráciolu]*, **Șükrü** (1887—1954), om politic turc; a deținut (din 1925) diferite portofolii ministeriale (printre care cel al externelor), iar între 1942 și 1946 a fost prim-ministru. A inițiat diverse reforme în finanțe și justiție. În timpul celui de-al doilea război mondial, guvernul condus de **S.** a adoptat o atitudine de neutralitate. Din 1946 a fost președinte al Partidului republican popular.

sarafán, piesă de costum popular feminin în Rusia. Se prezintă ca o rochie fără mîneci, purtată peste cămașă. În sec. XIV—XVII, **s.** făcea parte din costumul boieresc, apoi s-a răspîndit în portul popular. În sec. al XIX-lea apare mai ales forma de sarafan scurtat la poale.

Saragat, Giuseppe (n. 1898), președinte al Republicii Italia (din 1964). Și-a început activitatea politică în rîndurile Partidului socialist, în 1922. În timpul dictaturii fasciste a trăit în emigrație. În 1947 a părăsit Partidul socialist și a fundat Partidul social-democrat, al cărui secretar general a fost între 1947 și 1963. A făcut parte din mai multe guverne, fiind în 1963-1964 ministru de externe.

Saragosa (Zaragoza), oraș în nord-estul Spaniei, centrul provinciei istorice Aragon, situat pe malul drept al Ebrului, într-o zonă de cîmpie fertilă. 343 470 loc. (1963). Nod feroviar și rutier, aeroport. Industrie constructoare de mașini (vagoane, troleibuze, automobile, avioane), alimentară, chimică, textilă, de prelucrare a lemnului și a plutei etc. Universitate (din 1474), muzeu de artă. Vechi centru artistic, **S.** păstrează numeroase monumen-

Saragosa. Vedere generală

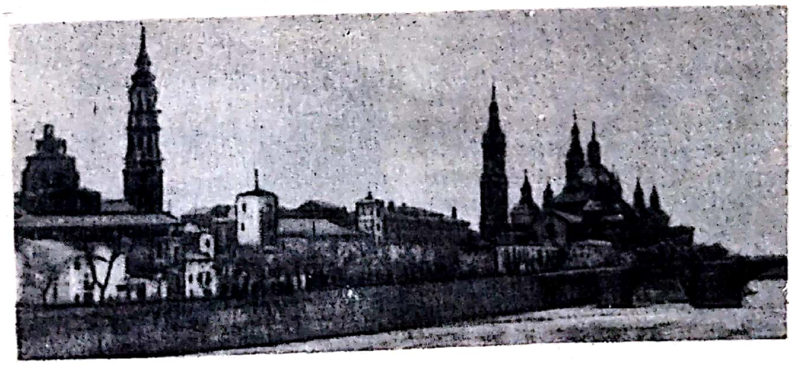

te celebre: catedrala Doña Maria del Pilar (sec. XIII–XIV), Turnul orologiului (sec. XIV), biserica sf. Mihail (sec. XV), marele pod (sec. XV).

Sarajevo */saraiévo/*, oraş în R.S.F. Iugoslavia, capitala Republicii Socialiste Bosnia şi Herţegovina. 218 000 loc. (1964). Industrie constructoare de maşini (maşini-unelte, material feroviar, electrotehnică), de prelucrare a lemnului, textilă, alimentară, de prelucrare a tutunului, de covoare etc. Nod feroviar. Universitate. La **S.** a fost asasinat, la 28 iunie 1914, arhiducele Franz Ferdinand, moştenitorul tronului Austro-Ungariei, de către membrii unei organizaţii naţionaliste sîrbe. Asasinatul de la **S.** a servit Germaniei şi Austro-Ungariei ca pretext pentru a declanşa *primul război mondial* (1914–1918).

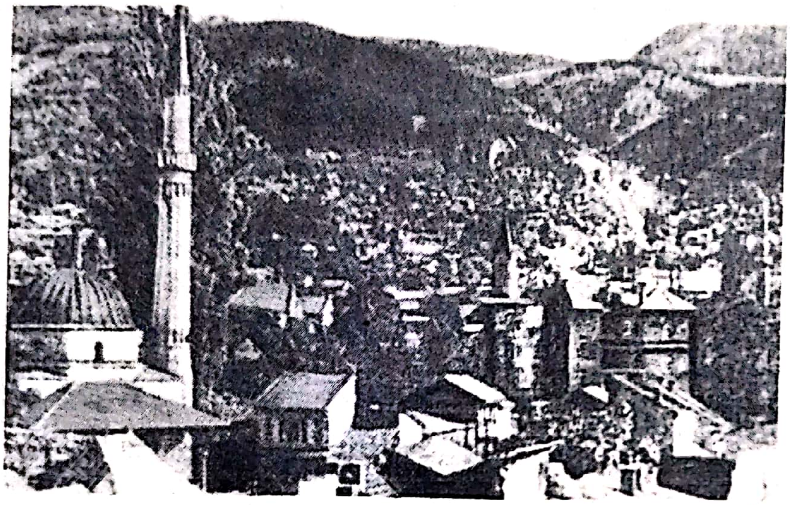
Sarajevo. Vedere generală

saramuráre (IND. PIEL.), operaţie de conservare a pieilor brute curăţite şi spălate; constă în introducerea (după cel mult trei ore de la jupuire) şi menţinerea timp de 24 de ore a pieilor într-o soluţie saturată de sare. Pieile conservate prin **s.** pot fi păstrate timp de cinci ani fără a-şi pierde calităţile.

saramúră (CHIM.), soluţie de sare în apă. Denumirea se foloseşte, în general, pentru soluţia de clorură de sodiu. **S.** pot fi *naturale* şi *artificiale*. *S. naturală* se obţine din zăcămintele de sare, din mări, din lacuri etc. şi conţine, în general, pe lîngă clorura de sodiu, diferite alte săruri (cloruri de magneziu, de calciu, bromuri şi ioduri de potasiu etc.). În ţările calde, din **s.** se separă mari cantităţi de sare prin evaporarea apei de mare în saline marine. *S. artificială* se prepară prin dizolvarea clorurii de sodiu în apă. **S.** se întrebuinţează în industria chimică (la fabricarea carbonatului de sodiu prin procedeul amoniacal, la fabricarea clorului, a hidroxidului de sodiu prin procedeul electrolitic etc.), în tehnica frigului (ca agent frigorigen), în industria alimentară (la conservarea cărnii, a peştelui, a unor legume etc.).

Sarandy, Frosa (1840 – 1904), actriţă română. Discipolă şi parteneră a actorului Matei Millo, **S.** a jucat pe scena teatrelor naţionale din Bucureşti şi din Iaşi. În repertoriul ei au predominat rolurile de comedie, gen în care actriţa excela prin autenticitate şi forţă de caracterizare. Multe dintre creaţiile sale din comediile lui Molière, Labiche şi îndeosebi din repertoriul clasic românesc de comedie (Florica din „Paracliserul" de V. Alecsandri, Miţa Baston din „D-ale carnavalului" de I.L. Caragiale) au rămas modele ale genului, preluate în tradiţia artei interpretative româneşti.

Saransk, oraş în U.R.S.S., capitala R.S.S. Autonome Mordvine (R.S.F.S. Rusă). 139 000 loc. (1965). Industrie electrotehnică, constructoare de maşini, uşoară, chimico-farmaceutică, alimentară, a materialelor de construcţie. Universitate.

Sarasate, Pablo (1844 – 1908), violonist spaniol, compozitor de piese de virtuozitate, autor al cunoscutelor „Melodii lăutăreşti". A studiat la Conservatorul din Paris, făcînd apoi numeroase turnee în Europa, America de Nord şi de Sud. Maniera sa violonistică se caracteriza prin pasiunea romantică, deosebita supleţe şi facilitate tehnică.

Saratoga */sęrətóugə/*, localitate în S.U.A., situată pe malul de vest al lacului Hudson. În timpul războiului pentru independenţa coloniilor engleze din America de Nord (1775–1783), în apropiere de **S.**, trupele americane au înfrînt o armată britanică, silind-o să capituleze (17 octombrie 1777).

Saratov, oraş în U.R.S.S., în R.S.F.S. Rusă, aşezat pe malul drept al fluviului Volga.

Saratov. Piaţa Kirov

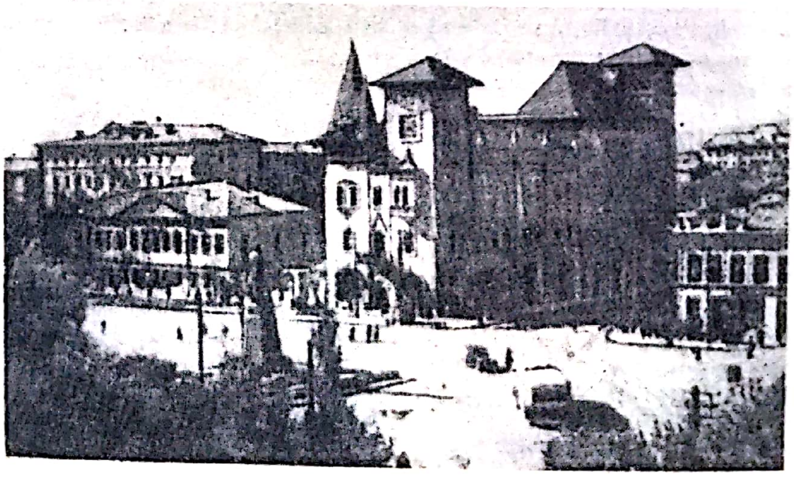

683 000 loc. (1965). Industrie energetică (uzine termoelectrice şi hidroelectrice), constructoare de maşini (aparate de precizie, maşini-unelte etc.), chimică (prelucrarea petrolului, alcool sintetic, lacuri), a materialelor de construcţie (sticlă, prefabricate din beton, cărămizi), de prelucrare a lemnului etc. Important nod feroviar şi port fluvial. Universitate şi alte institute de învăţămînt superior, teatre, operă, muzee. Catedrală în stilul barocului rus (sec. al XVII-lea).

Sarawak */sərá:uəc/*, teritoriu în nordul insulei Kalimantan, între Brunei, Indonezia şi Marea Chinei de Sud, inclus în Federaţia Malayezia. Suprafaţa: 125 206 km². Populaţia: 831 000 loc. (1964), formată din daiaci, chinezi şi malaezi. Centrul administrativ: *Kuching*. Relief muntos şi deluros, cu înălţimi pînă la 2 400 m, în partea centrală şi sudică, iar în nord relief de cîmpie. Climă ecuatorială, cu precipitaţii abundente pe litoral. Pădurile ecuatoriale, veşnic verzi, ocupă suprafeţe întinse. Zăcăminte de petrol, aur, fosforite, bauxită. În cîmpia litorală şi în văile rîurilor se cultivă în plantaţii arbori de cauciuc, iar în micile gospodării ţărăneşti orez, porumb, batate, manioc, piper. În zona ţărmului cresc cocotieri şi sagotieri. Este dezvoltată industria extractivă (în special a petrolului), de rafinare a petrolului şi industria forestieră. Există mici întreprinderi ale industriei uşoare şi alimentare. Se practică pescuitul şi vînătoarea. Se exportă în special petrol şi produse petroliere, apoi cauciuc, piper, material lemnos.

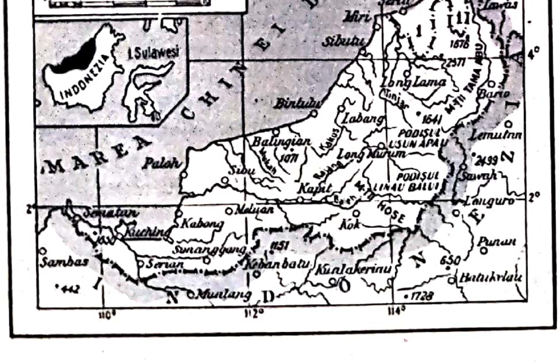

sarazín (saracín), denumire dată de autorii antici populaţiei Arabiei apusene şi sudice. La începutul evului mediu, ea s-a extins asupra tuturor arabilor, iar mai tîrziu, în timpul cruciadelor, asupra tuturor popoarelor musulmane.

sárcină[1] **1.** (REZ. MAT.) Mărime fizică (forţă, moment, deplasare, cîmp electromagnetic etc.) care produce o stare de solicitare mecanică (stare de tensiuni şi deformaţii) într-un corp solid deformabil sau într-un sistem fizic. După mărimea domeniului (zonei) asupra căruia acţionează, **s.** poate fi *concentrată* (dacă este aplicată pe un domeniu atît de mic încît poate fi asimilat cu un punct) sau *distribuită* (dacă este aplicată pe o suprafaţă sau în lungul unei piese). După poziţia faţă de corp, se deosebesc *s. fixe* şi *s. mobile*. **S.** care încarcă un corp sau un sistem cu o intensitate practic constantă în timp se numesc *statice*, iar **s.** care se aplică brusc sau cele care variază rapid se numesc *dinamice*. **S.** corespunzătoare stării-limită la care se produce ruperea materialului unei piese sau a unui element de construcţie poartă numele de *s.-limită de rupere; s. admisibilă* reprezintă o fracţiune din **s.**-limită de rupere, egală cu raportul dintre aceasta şi un coeficient de siguranţă (stabilit de la caz la caz, în funcţie de condiţiile funcţionale ale piesei). **S.** la care un element de construcţie îşi pierde stabilitatea (adică forma corespunzătoare echilibrului mecanic stabil) se numeşte *s. critică*. După modul de încărcare a corpului sau a sistemului, se deosebesc: *s. reale*, care acţionează în mod efectiv asupra corpului sau sistemului; *s. virtuale*, care sînt **s.** unitare considerate în calcule ca acţionînd asupra corpului în anumite puncte şi pe anumite direcţii, astfel încît să determine anumite deformaţii sau reacţiuni; *s. echivalente*, care sînt **s.** fictive uniform repartizate şi care, în calcule, înlocuiesc **s.** concentrate. În calculele de rezistenţă ale elementelor de construcţii, **s.** se clasifică în *fundamentale* (care reprezintă **s.** pe care le suportă construcţia datorită condiţiilor funcţionale) şi *extraordinare* (care acţionează incidental). **2.** (TEHN.) Putere activă sau aparentă dată sau luată de un sistem tehnic generator, transmiţător sau transformator de energie. Se deosebesc: *s. nominală*, putere pentru care a fost proiectat şi realizat un sistem tehnic (ex. **s.** nominală a unui motor cu electroaprindere), şi **s.** *normală* (sau *uzuală*), putere la care un sistem tehnic anumit funcţionează în condiţii obişnuite. **3.** (FIZ., ELT.) *Sarcină electrică*, mărime scalară ce caracterizează proprietatea unui corp de a crea în jurul său un cîmp electric sau de a fi acţionat atunci cînd se află în cîmpul electric al altui corp. *S.e.* poate fi pozitivă (notată cu +) sau negativă (notată cu —). Unităţile de măsură ale *s.e.* sînt coulombul (în sistemul SI) şi franklinul (în sistemul CGS electrostatic). — *S. e. elementară*, valoarea absolută a sarcinii electrice a electronului (sau a altor particule elementare care au sarcină electrică). Sarcina electrică are un caracter cuantificat, orice corp poate să posede numai un multiplu întreg de *s.e.e.* (nu există fracţiuni ale *s.e.e.*). Valoarea *s.e.e.* este $1{,}602\cdot10^{-19}$ C. **4.** (MICROBIOL.) Denumire generală dată bacteriilor sferice gram pozitive care formează grupuri, în general de cîte opt celule, rezultate din înmulţirea lor în trei direcţii perpendiculare între ele. Sînt saprofite şi trăiesc în sol, mîl, gunoi, dar se găsesc în mare număr şi în aer.

sárcină[2], starea femeii gravide din momentul fecundării ovulului de către spermatozoid pînă la expulzarea produsului de concepţie. La femeie, durata **s.** variază între 260 şi 290 de zile, media fiind 275—280 de zile. În cazul în care depăşeşte 300 de zile, **s.** este considerată prelungită. **S.** este normală cînd oul se fixează şi se dezvoltă în uter. De asemenea există şi așa-numita *s. falsă*, care apare în diferite afecțiuni (ex. tulburări uterine, tumefacții abdominale datorită unor tumori sau acumulării de lichid etc.). **S.** poate fi *simplă* sau *multiplă*. Din categoria **s.** multiple, cea mai frecventă este *s. dublă* sau *s. gemelară* (10—15 cazuri la 1 000 de nașteri). **S.** gemelară poate fi bivitelină (produsă prin fecundarea a două ovule) sau univitelină (datorită scindării în două a unui singur ovul fecundat). Semnele **s.** se împart în: semne de probabilitate (suprimarea menstruației, creșterea în volum a sînilor, pigmentarea areolei mamare, creșterea progresivă a abdomenului, stare persistentă de greață etc.) și semne de certitudine (mișcările fătului, care încep din luna a patra, și perceperea bătăilor cordului fetal). Diagnosticul biologic de **s.** se poate pune cu ajutorul mai multor teste, cel mai folosit find testul lui Galli-Mainini, efectuat pe broscoi, care permite constatarea existenței **s.** în 98% din cazuri. **S.** poate decurge normal sau poate fi însoțită de tulburări, unele foarte grave, care impun întreruperea acesteia. Aceste tulburări au fost numite toxemii gravidice sau disgravidii, manifestîndu-se prin vărsături incoercibile, albuminurie, edeme, hipertensiune arterială și eclampsie. V. și graviditate. — *S. extrauterină*, sarcină patologică în care oul fecundat se dezvoltă în afara cavității uterine (în trompă, ovar sau în cavitatea abdominală). *S.e.* trebuie întreruptă chirurgical.

sarcocél (gr. *sarx, sarḳos* „carne" și *ḳele* „tumoare"; MED.), tumoare dură a testiculelor datorită unei inflamații, unui traumatism etc.

sarcofág (în antichitate), sicriu monumental executat din materiale durabile (piatră, ceramică, bronz), uneori bogat decorat cu motive ornamentale, cu scene mitologice sau din viața defunctului. În Egiptul antic, **s.** aveau forme antropoide; în antichitatea romană, imitau deseori construcția unei case (exemplare reprezentative la muzeele de arheologie din București și din Constanța).

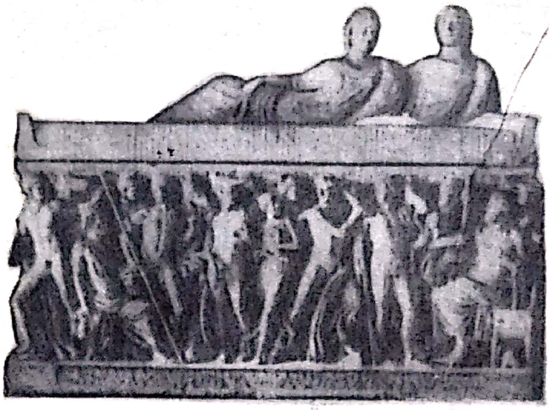

Sarcofag

sarcóm (gr. *sarx, sarḳos* „carne"; MED.), tumoare malignă a țesutului conjunctiv, constituită din celule atipice care se dezvoltă rapid și produc metastaze în diferite organe. După țesutul în care se dezvoltă, se cunosc mai multe tipuri de **s.**: fibrosarcom, osteosarcom, endoteliom, reticulosarcom etc. **S.** poate fi inoculat experimental la animale (ex. **s.** lui Roux de origine virotică).

sarcomicínă (FARM.), antibiotic extras din ciuperca *Streptomyces eritrochromogenes*. Are acțiune citostatică, dovedită experimental pe șoareci. Deocamdată nu este utilizată în terapeutică.

sarcoplásmă (gr. *sarx, sarḳos* „carne" și *plasma* „formație"; HIST.), parte din citoplasma celulei sau a fibrei musculare nediferențiată în miofibrile. **S.** are structură granulară și rol nutritiv sau trofic.

sarcosínă (BIOCHIM.), metilglicocol. Se prepară prin metilarea glicocolului și prin descompunerea creatinei. **S.** se prezintă sub formă de cristale incolore, este ușor solubilă în apă, puțin solubilă în alcool. Se găsește în mușchii animalelor, în arahnide, homari, crabi etc.

sarcosporidióză (MED.VET.), boală parazitară a mamiferelor și păsărilor, provocată de paraziți monocelulari din genul *Sarcocystis*. Aceștia se dezvoltă în țesutul muscular, unde formează chisturi. În caz de generalizare, **s.** duce la slăbirea animalelor.

Sardanapal, rege legendar al Asiriei, potrivit tradiției, ultimul descendent al Semiramidei. Tradiția clasică a făcut din **S.** tipul omului preocupat doar de plăcerile fizice, lipsit de grija zilei de mîine.

sárdă, *limba* ~, limbă romanică vorbită în Sardinia de circa 1 000 000 de oameni. Cel mai vechi text în *l.s.* datează din sec. al XI-lea.

sardeá, denumire dată mai multor specii de pești marini din familia clupeidelor, dintre care cea mai cunoscută este *Sardina pilchardus*, care trăiește în Oceanul Atlantic și în bazinul Mării Mediterane, mai rar în Marea Neagră.

Sardes, vechi oraș în Asia Mică. Important centru economic-comercial. **S.** a fost capitala statului sclavagist Lidia, apoi, după ocuparea acestuia de către perși (546 î.e.n.), reședința satrapilor persani ai provinciei Lidia. Azi orașul *Sart* din Turcia.

Sardinia, insulă italiană în bazinul vestic al Mării Mediterane. Suprafața: 23 812 km². Populația: 1 413 300 loc. (1961). În estul insulei se află un masiv muntos cu numeroase podișuri, iar în vest un podiș vulcanic. Altitudinea maximă: 1 834 m (vîrful Marmora). Climă mediteraneană secetoasă, cu precipitații neregulate. Exploatări de cărbune (circa jumătate din producția de cărbune a Italiei), de minereu de plumb și zinc (circa 4/5 din producția pe ramură a Italiei), de sare etc. Se cultivă cereale, viță de vie, citrice, măslini etc. și se practică creșterea animalelor (cornute mari și mici, porcine etc.). Principalul oraș-port: *Cagliari*.

sardónix (MINER.), onix cu dungi roșii sau brune regulate; colorația poate fi obținută și în mod artificial. Este o piatră semiprețioasă de podoabă și ornamentală.

Sardou *[sardú]*, Victorien (1831—1908), autor dramatic francez, influențat de Scribe și Al. Dumas-fiul. A fost membru al Academiei Franceze.

Dotat cu reale calități de om de teatru, el a mînuit cu abilitate, uneori facilă, intriga și dialogurile, a știut să sugereze sensul vieții, al mișcării și situației dramatice, să obțină efecte mari prin mijloace neînsemnate. A scris comedii satirice („Madame Sans-Gêne", 1893; „Unchiul Sam", 1873), drame („Patria", 1869; „Tosca", 1887, după care s-a scris libretul operei cu același nume de G. Puccini).

Sardur, numele a trei regi ai statului Urartu, dintre care mai cunoscuți sînt *S. I* (sec. al IX-lea î.e.n.), care a purtat un lung război victorios cu regele Asiriei *Salmanasar al III-lea*, și *S. al II-lea* (760—730 î.e.n.), care a extins hotarele statului Urartu asupra teritoriilor din jurul lacului Sevan și din Transcaucazia.

sáre (CHIM.) **1.** (La pl.) Combinații cu structură ionică, care se formează prin neutralizarea unui acid cu o bază. În general, **s.** în soluții apoase sînt disociate în ioni. **S.** sînt electroliți tari. Se mai pot obține în reacțiile dintre un acid și o altă sare, dintre metale sau oxizii lor și acizi sau prin combinarea directă a elementelor. Se cunosc săruri normale (sau neutre), acide și bazice. *S. neutre* rezultă prin tratarea cantităților echivalente de acid și de bază (ex. sulfatul de sodiu, Na_2SO_4). *S. acide* se obțin, în general, de la acizi polibazici și conțin un număr mai mare de echivalenți de acid la un echivalent de bază (ex. sulfatul acid de sodiu, $NaHSO_4$; fosfatul acid de sodiu, NaH_2PO_4 etc.). *S. bazice* conțin mai mulți echivalenți de bază la un echivalent de acid (ex. carbonatul bazic de plumb, $Pb_3(OH)_2(CO_3)_2$). În natură se găsesc cantități mari de **s.** atît în regnul mineral, cît și în cel vegetal și animal. Unele **s.** au un rol important în fenomenele biologice (ex. **s.** de sodiu, de calciu, de fier etc.), altele constituie materii prime pentru numeroase industrii (metalurgică, chimică, alimentară etc.). De exemplu azotații, carbonații, clorurile, sulfații, fosfații etc. — *Săruri cuaternare de amoniu*, combinații organice cu formula generală $(R_4N)X$, obținute prin reacția dintre amine terțiare și derivați halogenați reactivi. Se întrebuințează ca intermediari în unele sinteze din chimia organică. — *Săruri duble*, combinații formate prin cristalizarea împreună, în proporții definite, a două săruri simple, rețeaua cristalină a *s.d.* fiind de obicei diferită de a celor două componente. *S.d.* sînt stabile în stare solidă, iar în soluții se descompun în componente (ex. alaunii, dolomita etc.). — *Săruri de diazoniu*, denumire generică pentru diazoderivații aromatici. — (AGROCHIM.), *S. potasică*, îngrășămînt agricol provenit din amestecarea clorurii de potasiu cu săruri naturale de potasiu măcinate (silvinit, kainit etc.). Conține 30—40% oxid de potasiu și are culoare albă, cu particule cenușii, galbene sau roșii. Este un îngrășămînt higroscopic, folosit mai mult pe soluri podzolice și nisipoase cu reacție acidă, cultivate cu sfeclă de zahăr, cartofi etc. — (FARM.) *S. amară*, denumire populară dată sulfatului de magneziu. — *S. Seignette*, $KNa(C_4H_4O_6)\cdot H_2O$. Tartrat mixt de sodiu și potasiu. Este o substanță cristalină, incoloră, solubilă în apă. Are proprietăți piezoelectrice și feroelectrice. Se întrebuințează la prepararea soluției Fehling și ca medicament în tulburările digestiei. — *S. de măcriș*, combinație moleculară, frumos cristalizată, a unei molecule de acid oxalic cu o moleculă de oxalat acid de potasiu $(KHC_2O_4 \cdot H_2C_2O_4 \cdot 2H_2O)$. Se folosește ca decolorant în industria textilă. — *S. de lămîie*, denumire populară atribuită impropriu acidului tartric, utilizat drept condiment în alimentație. În mod propriu, denumirea de *s. de l.* este folosită pentru acidul citric. **2.** Denumire populară a clorurii de sodiu. Se numește și *sare de bucătărie*. — (MINER.) *S. gemă*, clorură naturală de sodiu $(NaCl)$, cristalizată în sistemul cubic. Este incoloră sau divers colorată (cenușie roșie, albastră etc.), datorită incluziunilor de substanță argiloasă, bituminoasă, de hematit etc.; are luciu sticlos, este ușor solubilă și are gustul specific sărat. Zăcămintele importante de *s.g.* se formează în regiuni aride, prin precipitare chimică, în condiții de evaporare intensă a apelor sărate din lacuri și lagune puțin adînci, despărțite de mare prin praguri de nisip, cînd aceste ape își reduc volumul de 10—11 ori. În zăcăminte, *s.g.* apare în stare pură sau asociată cu săruri de potasiu și de magneziu, sub formă de mase compacte ce alcătuiesc strate, lentile, cuiburi sau impregnează alte roci sedimentare. Deoarece ea are proprietatea ca la presiune să devină plastică, în scoarța terestră stratele de sare suferă adesea deformații complexe, formînd masive, cute etc. În acest mod au luat naștere zăcăminte de sare în diferite perioade geologice, ca de exemplu cele din cambrian, din devonian, din terțiar etc.; cele mai importante se găsesc însă în depozitele permiene (ex. zăcăminte de *s.g.* din Germania, Polonia, România, U.R.S.S., nordul Indiei, R.A.U., S.U.A. etc.). Dintre sărurile apelor marine, *s.g.* reprezintă cel mai important component (30,060 g/l din totalul de 35,000 g/l de săruri). Din acest motiv, în unele regiuni ale globului se formează și se exploatează zăcăminte actuale de *s.g.*, care iau naștere, în condiții favorabile, prin evaporarea acestor ape sărate (ex. lacurile Elton și Bascunceak din U.R.S.S.). În Republica Socialistă România, numeroase zăcăminte de *s.g.* se găsesc în zona subcarpatică și în bazinul Transilvaniei. Se exploatează la Slănic (reg. Ploiești), Tîrgu-Ocna, Ocnele Mari, Ocna-Mureș, Ocna-Dej, Praid, Cacica etc. Principalele țări producătoare de *s.g.* sînt: S.U.A., U.R.S.S., Anglia, R.F. Germană, Franța, India, Canada, Italia, Polonia, România, Spania, Olanda, Brazilia. *S.g.* reprezintă o importantă materie primă pentru industria chimică, servind la fabricarea carbonatului și hidroxidului de sodiu, a clorului, a acidului clorhidric, a sodiului metalic etc. Se utilizează în tăbăcărie, în industria conservelor etc.

De asemenea constituie un important aliment. Conţinutul de clorură de sodiu din organismul animal şi uman are un deosebit rol fiziologic, contribuind la menţinerea echilibrului osmotic. Cantitatea de sare necesară zilnic unui om adult este de 20 g, cantitate ce se elimină prin rinichi. În sînge se găseşte în proporţie de 9 $g^{0}/_{00}$, şi în această concentraţie este folosită în terapeutică sub formă de injecţii subcutanate sau intravenoase de ser fiziologic. Scăderea sau creşterea concentraţiei normale de sare din organism duce la tulburări mai mult sau mai puţin grave. Din acest motiv, ea este adăugată şi în alimentaţia animalelor. Sin. *halit*. V. şi salină.

Sarema, insulă sovietică (R.S.S. Estonă) situată în Marea Baltică. Suprafaţa: 2 714 km^2. Relief slab fragmentat. Pajişti şi păduri de pin. Se practică agricultura, creşterea animalelor şi pescuitul. Oraşul principal: *Kingisepp* (staţiune balneoclimatică şi port).

Sargasselor, *Marea~*, mare în Oceanul Atlantic, situată în nord-estul Arhipelagului Antilelor, cuprinsă în centrul circuitului format de curenţii Atlanticului de Nord (curentul Canarelor, Golfstrom). Suprafaţa: 6—7 000 000 km^2. Apele *M.S.* au transparenţă foarte mare (peste 65 m). Este bogată în peşte. În *M.S.* migrează anghilele pentru reproducere. Denumirea provine de la algele *Sargassaceae*, care se găsesc în cantităţi mari la suprafaţa apei.

Sargent *[sá:giənt]*, John Singer (1856—1925), pictor american. A studiat la Florenţa, Roma şi Paris. A călătorit mult prin Anglia, Olanda şi Spania. Dedicîndu-se în special portretisticii, **S.** a practicat o pictură eclectică, impresionantă prin virtuozitate şi întemeiată în general pe efecte uşoare (portretul doamnei Gautereau, copiii Wickers ş.a.). Autor de remarcabile peisaje.

Sargetia, rîu în Dacia, aproape de *Sarmizegetusa*, corespunzînd, probabil, cu Apa Oraşului (Valea Orăştiei). Potrivit istoricului roman *Dio Cassius*, în albia acestui rîu şi-a ascuns Decebal tezaurul. Cu toate că el a ucis sclavii care au lucrat la ascunderea tezaurului, romanii au aflat locul de la Bicilis, un sfetnic al lui Decebal.

Sargon, numele a doi regi din Mesopotamia antică: *Sargon I* (2369—2314 î.e.n.), rege al Akkadului, care a instaurat hegemonia akkadienilor semiţi asupra Sumerului şi a organizat prima armată permanentă cunoscută în istoria lumii, cu care a reuşit să înfrîngă oştile coalizate ale oraşelor sumeriene, conduse de Lugalzaggisi; *Sargon al II-lea* (722—705 î.e.n.), rege al Asiriei, în timpul căruia statul asirian atinge culmea dezvoltării sale economice şi a puterii militare. A cucerit Israelul, a supus Tirul, a terminat cucerirea Siriei începută de către *Tiglatpalassar al III-lea* şi a înfrînt oştile statului Urartu. *S. al II-lea* şi-a construit o nouă capitală, *Dur-Şarrukin* (actualul Khorsabad).

sari, piesă principală din costumul femeiesc tradiţional indian. **S.** este constituit dintr-o fişie de ţesătură dreaptă, mai mult sau mai puţin ornamentală, lungă de 5—7 m şi lată de 1 m. **S.** se poartă înfăşurat în jurul corpului ca o fustă strîmtă, un capăt strîngînd mijlocul ca un cordon, iar celălalt capăt liber aruncîndu-se peste umăr.

Sarian, Martiros Serghеevici (n. 1880), pictor sovietic. A studiat la Moscova şi a călătorit în Turcia, Egipt, Persia. Creator fecund, **S.** este autorul unui mare număr de tablouri: portrete, peisaje, flori, caracterizate prin vioiciunea cromatică şi prin decorativismul viziunii („Depresiunea Ararat“, „Amiază“, „Pe muntele Tumanian“, portretul lui I.E. Zarian, autoportret ş.a.).

sárică, manta ţărănească lungă, ţesută din fire groase de lînă şi miţoasă pe partea exterioară. **S.** este purtată de locuitorii regiunilor de munte din ţara noastră.

sarmáţi, veche populaţie indo-europeană, înrudită cu *sciţii*, împărţită în triburi, dintre care mai bine cunoscute sînt *iazigii*, *roxolanii* şi *alanii*. Păstori nomazi, **s.** au venit în valuri succesive din regiunile uralo-caspice, s-au aşezat în sec. al III-lea î.e.n. la vest de Tanais (Don), în stepele din nordul Mării Negre, supunîndu-i pe sciţi şi asimilîndu-i. În sec. I. e.n. **s.** s-au stabilit în regiunea dintre Tisa şi Dunăre, iar în sec. al III-lea în cîmpiile din Moldova şi Muntenia. Puterea politică şi militară a **s.** a fost distrusă de goţi şi huni în sec. III—IV. **S.** au fost asimilaţi de slavii vechi, de geto-daci şi de alte populaţii cu care au convieţuit.

sarmaţián (STRAT.), ultimul etaj al miocenului din sud-estul Europei, reprezentat prin depozite detritice, calcare oolitice şi calcare organogene, care conţin faună de lamelibranhiate, gasteropode, foraminifere, briozoare, viermi tubicoli etc., adaptate la un regim de ape salmastre. În Republica Socialistă România, depozite **s.** se cunosc în Platforma Moldovenească, în sudul Dobrogii, în zona precarpatică, în Depresiunea Maramureşului, în Depresiunea Getică, în Depresiunea Transilvaniei ş.a. Formaţiile **s.** de la Boldeşti şi de la sud—est de Tîrgu-Jiu cuprind zăcăminte de petrol; în Platforma Moldovenească şi în Depresiunea Transilvaniei, **s.** conţine gaze naturale, iar în regiunea Suceava cărbuni.

Sarment *[sarmã]*, Jean (n. 1897), autor de comedii şi actor francez. Opera sa dramatică, inegală ca valoare, exprimă amărăciunea renunţărilor impuse de societatea burgheză, faţă de care autorul are o făţişă atitudine critică („Căsătoria lui Hamlet“, 1922; „Sînt prea mare pentru mine“, 1924; „Cei mai frumoşi ochi din lume“, 1926; „Mamouret“, 1943, trad. rom.).

Sarmiento, Domingo Faustino (1811—1888), scriitor şi om politic argentinian. A militat împotriva tiraniei dictatorului Rosas, a trăit în repetate rînduri în exil şi a ocupat diverse funcţii de stat, fiind şi preşedinte al republicii (1867—1874). Opera sa (53 de volume) cuprinde romane („Facundo, sau civilizaţie şi barbarie“, 1845 considerat drept o capodoperă a literaturii sud-americane), studii politice, pamflete etc. Adversar al oricărei forme aristocratice şi clasicizante legate de tradiţiile secolului de aur spaniol, **S.** a adoptat o poziţie romantică de orientare democratică.

Sarmizegetusa, capitala statului dac în vremea lui Decebal, situată în apropierea satului actual Grădiştea Muncelului.

Sarmizegetusa, sat în raionul Haţeg, reg. Hunedoara, pe locul oraşului antic *Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica* ridicat de romani în anul 110 e.n., centrul politic, comercial şi religios al provinciei romane Dacia, devenit în sec. al III-lea metropolă. Aici viaţa orăşenească a continuat şi după retragerea romanilor (271).

saróng, element de port malaiez, de forma unei fuste lungi şi strîmte, purtată deopotrivă de bărbaţi şi de femei.

saros (ASTR.), ciclu după care se repetă eclipsele de Soare şi de Lună, cunoscut încă din vechime de asiro-caldeeni. **S.** are 18 ani şi 11 zile.

Saroş (pînă în decembrie 1964), vechea denumire a comunei *Deleni* din raionul Tîrnăveni, reg. Mureş-Autonomă Maghiară, situată în Podişul Tîrnavelor. 2 880 loc. (1965). Mare centru de extracţie a gazului metan.

Saroyan *[sərόiən]*, William (n. 1908), prozator nord-american de origine armeană. Scrierile sale, inspirate din viaţa oamenilor simpli şi a copiilor, majoritatea cu ecouri autobiografice, unele atingînd tare ale societăţii capitaliste (şomajul, ura rasială ş.a.), se remarcă prin spontaneitatea inspiraţiei, umorul amar, tendinţa spre optimism, precum şi printr-un stil vorbit, extrem de personal (volume de nuvele: „Îndrăzneţul tînăr de pe trapez“, 1934; „Un american de baştină“, 1938; „Mă numesc Aram“, 1940; romane: „Comedia umană“, 1943; „Aventurile lui Wesley Jackson“, 1946; piese de teatru: „Clipe de viaţă“, 1939, trad. rom., „Inima mea e pe înălţimi“, 1939, trad. rom.; „Vechiul şi dulcele cîntec al dragostei“, 1941 ş.a.).

Sarpi, Paolo (supranumit *Fra Paolo*) (1552—1623), scriitor italian, călugăr, gînditor umanist. **S.** a combătut tutela statului papal asupra statelor italiene, susţinînd ideea autonomiei puterii laice faţă de biserică. În lucrările sale, dintre care cea mai însemnată este „Istoria Conciliului din Trento“ (1619), a atacat cu violenţă contrareforma şi politica iezuiţilor, demascînd abuzurile săvîrşite în numele bisericii. A făcut cercetări în domeniul anatomiei şi astronomiei.

Sarraute *[sarót]*, Nathalie (n. 1901), scriitoare franceză, reprezentantă a „noului roman“ (M. Butor, A. Robbe-Grillet ş.a.). A debutat cu mici poeme, influenţate de suprarealism. **S.** respinge mijloacele literaturii psihologice tradiţionale, optînd pentru surprinderea comportării involuntare a personajelor şi pentru dialogurile al căror subtext relevă caracterele. Straniile sale construcţii sînt însoţite uneori de o autentică poezie a sugestiei („Portretul unui necunoscut“, 1949) sau de o ascuţită notă satirică la adresa marii burghezii pariziene („Planetariumul“, 1959). A mai scris eseul „Era suspiciunii“ (1956) şi romanul „Fructele de aur“ (1963).

sart (NAV.), parîmă din grupul *manevrelor fixe*, care susţine lateral (în borduri) un arbore de navă.

Sarto, Andrea del (1486—1531), pictor italian din şcoala florentină. Influenţat de Leonardo da Vinci şi de Michelangelo, **S.** a desfăşurat o prodigioasă activitate, numărul tablourilor pictate de el fiind impresionant. Pictura sa, elegantă şi armonioasă, se caracterizează prin desenul graţios, prin cromatica tandră, prin evitarea tensiunilor şi contrastelor puternice („Naşterea Fecioarei“, „Madona între sfinţi“, „Madonna del Sacco“, „Închinarea magilor“ ş.a.).

J. P. Sartre

Sartre *[sartr]*, Jean Paul (n. 1905), filozof, scriitor şi publicist francez, reprezentant al aripii „ateiste“ a existenţialismului. Între 1941 şi 1944 a luat parte activă la Rezistenţă, iar după război a militat pentru pace, pentru apărarea libertăţilor democratice, împotriva acţiunilor agresive ale imperialismului. Potrivit concepţiei lui **S.**, influenţată de fenomenologia lui Husserl şi de Heidegger, „existenţa precedă esenţa“, omul (individul) mai întîi există şi apoi devine, prin libera lui alegere, ceea ce este. Existenţa fiind, după **S.**, contingentă, absurdă, lipsită de sens (prin ea „neantul“ vine în lume), omul poate să-i dea un sens, să dobîndească o existenţă „autentică“ numai smulgîndu-se din conformismul vieţii cotidiene, ca şi din strînsoarea normelor morale; el trebuie să devină conştient de libertatea sa şi să se „aleagă“. „Condamnat la libertate“, omul sartrian trăieşte o stare perpetuă de anxietate („angoasă“). Ponderea acordată libertăţii şi alegerii, căutarea realizării de sine a personalităţii constituie un filon umanist în gîndirea lui Sartre, filon care s-a accentuat în cursul evoluţiei acesteia. Dar iluzia unei libertăţi şi „autenticităţi“ independente de societate şi de valorile sociale obiective, analiza abstractă, ruptă de condiţiile social-istorice şi de datele ştiinţelor concrete, a problematicii omului, ipostazierea trăirilor negative („angoasa“, „grija“) au dat antropologiei din lucrările fundamentale ale lui **S.** („Existenţa şi neantul“, 1943; „Existenţialismul este un umanism“, 1946) un caracter individualist, subiectivist şi o coloratură pesimistă. În ultimii ani, **S.**, preocupat de găsirea unor soluţii realiste ale problemelor omului, încearcă să se apropie de marxism, pe care îl defineşte ca „singura antropologie filozofică posibilă" şi singurul umanism real („Critica raţiunii dialectice", 1960), fără să izbutească să se desprindă încă de subiectivismul şi de apriorismul fenomenologic din lucrările sale iniţiale. Activitatea literară a lui **S.** se desfăşoară în strînsă legătură cu concepţia sa filozofică. Primul său succes literar, „Greaţa" (1938), abordează tema gratuităţii existenţei umane, reluată şi în povestirea „Zidul" (1939). În piesa „Muştele" (1943), tragedia lui Oreste capătă semnificaţia unei alegorii antifasciste, dar şi a unei ilustrări a problematicii existenţialiste a libertăţii, abordată şi în piesa „Uşi închise" (1945). Evoluţia scriitorului spre poziţii politice progresiste şi înţelegerea necesităţii unei arte „angajate" este oglindită în piesa „Morţi fără mormînt" (1946). „Tîrfa respectuoasă" (1946) este o satiră a făţărniciei moralei burgheze şi o demascare a rasismului. Pe teme protestatare sînt scrise şi piesele „Diavolul şi bunul Dumnezeu" (1951), „Nekrasov" (1956, trad. rom. sub titlul „Adevărul, numai adevărul") şi „Sechestraţii din Altona" (1960). Romanul tetralogic „Drumurile libertăţii" (1945—1949, neterminat) reia problema intelectualului angajat. În 1964 a apărut primul volum („Cuvintele") dintr-o serie de romane autobiografice. Ca prozator, **S.** este mînuitorul virtuos al unei îndrăzneţe tehnici literare, care valorifică procedeele naraţiunii în planuri paralele şi ale curentului „fluxului conştiinţei". Este fondatorul revistei „Les Temps Modernes", deschisă şi contribuţiilor sociologice marxiste.

sas (TEHN.), încăpere sau compartiment dintr-un sistem tehnic sau dintr-o instalaţie, care poate comunica alternativ cu alte încăperi ori cu exteriorul (ex. **s.** chesonului pneumatic pentru executarea fundaţiilor; **s.** unei ecluze dintr-un sistem hidrotehnic; compartimentul-tampon la intrarea într-un depozit frigorific).

Sasaki, Kozo (n. 1901), preşedinte din 1965 al Partidului Socialist din Japonia.

Sasanizi, dinastie de şahi persani (226—651), dintre care cei mai cunoscuţi au fost: *Ardaşir I* (226—241), întemeietorul dinastiei; *Şapur I* (242—272), învingătorul lui Valerian; *Şapur al II-lea* (309 — 379) şi *Chosroe I* (531—579). Statul Sasanizilor cuprindea, pe lîngă Iran, Afganistanul, Irakul, o mare parte din Armenia şi Gruzia ş.a. În timpul dinastiei **S.** s-au format relaţiile de producţie feudale, iar *zoroastrismul* a devenit religie de stat. Şahii **S.** au purtat numeroase războaie cu statele asiatice vecine, cu romanii şi cu Imperiul bizantin; în anul 651, statul Sasanizilor a fost cucerit de arabi.

Sascut-Tîrg, comună în raionul Adjud, reg. Bacău, situată în lunca Siretului. 3 680 loc. (1965). Industrie alimentară (fabrică de zahăr).

Saskatchewan *[səschẹ́ciəuən]*, rîu în sudul Canadei (1 928 km), format prin confluenţa rîurilor **S.** de Sud şi **S.** de Nord. Izvorăşte din Munţii Stîncoşi şi se varsă în lacul Winnipeg. Apele sale sînt folosite în irigaţii. Navigabil pe 1 450 km.

Sassetta, Stefano di Giovanni, il (1392—1450), pictor italian din şcoala sienneză. De formaţie artistică eclectică, **S.** păstrează, într-o epocă de afirmare a viziunii rinascentiste, nostalgia picturii gotice şi a miniaturilor burgunde. Creaţia sa, remarcabilă prin farmecul narativ şi atmosfera de basm, este dominată de acordul dintre volume, culoare şi lumină. Ea se distinge de asemenea prin compoziţia elegantă, delicateţea suavă a figurilor şi prin fineţea execuţiei („Polipticul sfîntului Francisc", 1437—1443).

Sassoon *[səsú:n]*, Siegfried (n. 1886), scriitor englez. Primul război mondial a reprezentat o experienţă hotărîtoare pentru formaţia sa. Oscilaţia între pesimism, revoltă şi aspiraţia spre cucerirea păcii sînt notele dominante ale operei sale (volumul de poezii „Poeziile războiului", 1919; „Memoriile complete ale lui George Sherston", 1937; romanul „Călătoria lui Siegfried, 1916—1920", 1945 ş.a.).

saşi, denumire generică a populaţiei germane originară din Flandra, din părţile Rinului şi Mosellei şi din Saxonia, colonizată în Transilvania în sec. XII—XIII. **S.** au fost aşezaţi pe Tîrnave, în părţile Sibiului, ale Braşovului şi ale Bistriţei, beneficiind de numeroase privilegii acordate de regii Ungariei. Au avut o contribuţie însemnată la dezvoltarea economică (meşteşugurile, comerţul şi implicit oraşele) şi culturală a Transilvaniei.

sat, formă de aşezare umană, a cărei populaţie se ocupă îndeosebi cu agricultura. Este o categorie social-teritorială complexă, alcătuită dintr-o aglomerare de case şi dependinţe („vatra satului") şi dintr-un teritoriu de pe care se obţine producţia agricolă (numit în ţara noastră *hotarul*, *moşia* sau *mereaua* satului). Cea mai veche formă de proprietate în **s.** româneşti era stăpînirea în devălmăşie a pămîntului de către obştea sătească. Fiecare familie avea un lot egal în folosinţă, dar lotul (*delniţă* în Ţara Românească, *jirebie* în Moldova, *sesie* în Transilvania) se trăgea la sorţi în fiecare an. Pădurea, apele, păşunile erau folosite în comun. Cu timpul, obştile săteşti au început să se diferenţieze, loturile devenind ereditare şi inegale ca întindere. Prin ridicarea unei pături mai avute *(cnejii, juzii)* se creează premisele stăpînirii feudale a satelor. Totuşi, în timpul orînduirii feudale şi chiar în cel al orînduirii capitaliste s-au păstrat, în special în regiunile de munte şi de dealuri, satele libere stăpînite de obşti (*moşneni* sau *moşteni* în Ţara Românească, *răzeşi* în Moldova, *comunităţi de avere* în Transilvania). Satele boiereşti şi mănăstireşti, constituite mai ales în preajma întemeierii statelor feudale, au rezultat din cotropirea feudală a străvechilor obşti libere şi din aservirea ţăranilor liberi. Aceştia din urmă îşi păstrau organizaţia de obşti, cu dreptul de folosinţă al delniţei *(jerebie, sesie)* și a părților comune, dar erau obligați a plăti dijmă (a zecea parte din produse în natură) și de a executa claca pentru stăpîn. În România există peste 15 000 de sate. Mărimea, forma și structura lor variază în funcție de o serie de factori geografici, istorici și social-economici. În regiunile de cîmpie predomină satele mari (în general 2 000—3 000 de locuitori), în care casele sînt grupate compact; în regiunile de deal, satele cu o populație de 500—1 500 de locuitori, cu case înșirate în general de-a lungul văilor sau drumurilor ori ușor răsfirate datorită viilor și livezilor care se întind printre case (acest tip de **s.**, cu diferite variante, are cea mai largă răspîndire pe teritoriul țării); în regiunile muntoase, satele mici (300—500 de locuitori), cu case în general mult distanțate unele de altele, iar în depresiunile intramontane sate mai mari și cu case mai adunate.

Satan (ebr. *haschatân* „dușman"), numele „spiritului răului" în diverse religii. Apare drept căpetenia diavolilor, ca stăpîn al iadului și principalul vinovat de existența răului în lume. Este numit și: *Belzebut, Belial, diavolul, Șeitan* (la mahomedani) etc.

satarále (în evul mediu în țările române), denumire generală a dărilor excepționale.

satelit (lat. *satelles, -itis* „însoțitor") **1.** (ASTR.) Corp ceresc care se rotește în jurul altui corp ceresc mai masiv decît acesta. — *Sateliți naturali ai planetelor*, corpuri cerești care se rotesc în jurul planetelor, sub acțiunea atracției acestora, și pe care le însoțesc în mișcarea lor de revoluție în jurul Soarelui. *S. n. ai p.* descriu, în jurul planetelor cărora le aparțin, elipse, după legile de mișcare ale planetelor în jurul Soarelui. Pămîntul are un satelit (Luna), Mercur, Venus și Pluton nu au **s.**, Marte are doi, Iupiter are doisprezece, Saturn nouă, Uranus cinci, Neptun doi. — *Sateliți naturali ai stelelor*, corpuri cerești luminoase (stele) sau întunecate (planete) care se rotesc în jurul unor stele, uneori fiind vizibile (stele), alteori invizibile (stele sau planete), putînd fi detectate prin mijloace spectroscopice, fotometrice sau după felul mișcării (ondulate) a stelei principale pe bolta cerească. Pe această din urmă cale s-a pus în evidență existența unor planete ale unor stele de ordinul de mărime al planetei Iupiter. — *Sateliți artificiali ai Pămîntului*, corpuri artificiale lansate în spațiul circumterestru și capabile să se miște un anumit timp în jurul Pămîntului fără consum suplimentar de energie. Pentru plasarea lor pe orbită trebuie comunicată aparatului de zburat (rachetei) o viteză cuprinsă între 7,9 și 11,2 km/s (v. și viteze cosmice). **2.** (TEHN). Roată dințată care se poate roti liber în jurul unui ax al unui portsatelit, precum și, împreună cu acesta, în jurul axului roții planetare. În acest mod, o mișcare de rotație poate fi transformată în alte mișcări de rotație cu raporturi de transmisiune diferite, în funcție de condițiile de lucru ale mecanismului. V. și mecanism planetar.

Satie *[sati]*, Erik (1866—1925), compozitor francez. Personalitate originală, atașat de mai toate curentele de avangardă, **S.** a fost mentorul estetic al grupului „celor șase". Muzica sa, plină de spirit, caracteristică prin melodia și armonia îndrăzneață, delicată, poartă adesea titluri derutante („Piese în formă de pară", „Piese reci", „Gymnopedii", „Sonatina birocratică" etc.) și relevă o gîndire antiacademică, neconformistă, dotată cu simțul umorului și al ironiei.

sátiră 1. Specie a poeziei lirice, în care se demască și se ridiculizează, cu intenții moralizatoare, aspecte negative ale vieții individuale sau sociale. Puțin dezvoltată la grecii antici, ea a fost cultivată mai ales de romani (Horațiu, Iuvenal). În epoca modernă, în literatura universală specia a fost ilustrată de Ariosto, J. du Bellay, Boileau, Dryden, Pope, A. Cantemir, Heine ș.a. În literatura română au scris **s.** Gr. Alexandrescu, C. Negruzzi, D. Bolintineanu, M. Eminescu, Al. Vlahuță ș.a. **2.** Orice scriere cu caracter de critică batjocoritoare, vehementă.

satíri, divinități minore din mitologia greacă. Inițial zeități ale fecundității solului, au fost curînd asociați cu Dionysos (Bachus), făcînd parte din cortegiul acestui zeu. Făpturi pe jumătate animalice, cu urechi ascuțite și picioare de țap, **s.** cutreieră, pe jumătate beți, pădurile și pajiștile. În reprezentările plastice apar cu pocalul sau cu tirsul în mînă, adeseori în tovărășia lui Dionysos și a nimfelor.

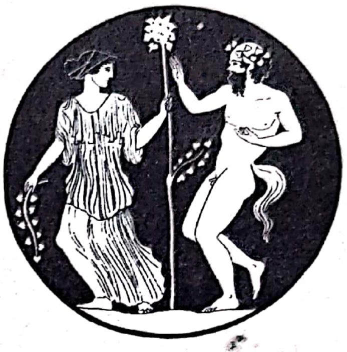

Satir cu menadă

satîrgii, denumire a oștenilor lefegii din armata țărilor române în sec. XVI—XVII, după denumirea unui corp de oaste turcească înarmat cu securi.

Satlej, rîu în sudul Asiei (1 500 km), pe teritoriul R.P. Chineze, Indiei și Pakistanului, afluent pe stînga al Indului. Izvorăște din Podișul Tibet. În India, pe **S.** s-a construit complexul hidroenergetic Bhakra-Nangal.

Satmari, Alexandru (1872—1933), pictor român, fiu al pictorului Carol Popp de Szatmáry. A studiat la București cu Th. Aman și Gh. Tattarescu. A pictat peisaje influențate de N. Grigorescu, apoi, inspirat de motivele peisajului dobrogean, a evoluat spre o viziune mai personală. **S.** a fost și decorator de teatru și restaurator de picturi.

Sato, Eisaku (n. 1901), om politic japonez, președinte al Partidului liberal-democrat (din 1964), prim-ministru al Japoniei (din 1964). Între 1948 și 1964 a fost, în repetate rînduri, ministru în guvernele liberal-democrate.

satráp, guvernator al unei provincii în vechiul Imperiu persan, cu puteri aproape nelimitate.

Satsuma, denumire dată faianței japoneze produse în provincia **S.** Manufacturile din **S.** au fost fundate de ceramiști veniți din Coreea și au devenit celebre mai ales din sec. al XVIII-lea. Piesele de **S.** (vase de flori, statuete etc.) au forme elegante și sînt decorate cu ornamente aurite, deseori ușor reliefate.

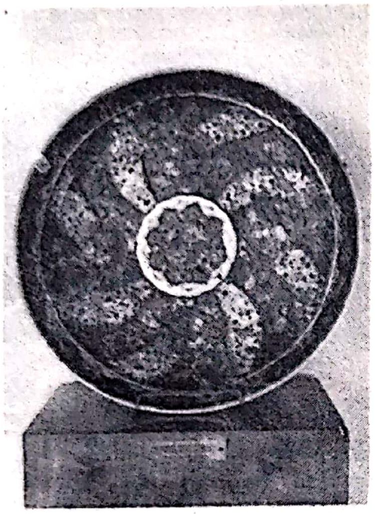

Satsuma

Satu-Mare, oraș regional în reg. Maramureș, reședință de raion, situat pe valea Someșului. 64 850 loc. (1965). Industrie constructoare de mașini și de prelucrare a metalelor (vagonete de mină și utilaje miniere, mașini de aragaz, piese de schimb), textilă și a confecțiilor (țesături de bumbac, confecții, tricotaje), de prelucrare a lemnului (cherestea, parchete, mobilă) și alimentară (produse lactate, carne). Nod de cale ferată. Aeroport. Teatru dramatic. Orchestră simfonică. Monumente istorice: biserica „cu lanțuri" (1788—1807), catedrala (1798), casa muzeului (sec. al XVII-lea). Muzeu regional. — *Raionul S.-M.*, cu 94 690 loc. (1965). Industrie alimentară, de prelucrare a lemnului (Ardud). Culturi de cereale, plante industriale (in, cînepă), legumicultură (suprafețe întinse irigate). Pomicultură (meri ionatan) și viticultură (Ardud). Creșterea animalelor pentru carne și lapte.

Satu-Mare (Sătmar), vechi comitat situat în nord-vestul Transilvaniei, cu centrul în cetatea cu același nume, menționată de cronicarul maghiar *Anonnymus* ca făcînd parte din „ducatul" (voievodatul) lui *Menumorut* la începutul sec. al X-lea. Comitatul este atestat documentar, pentru prima oară, în 1181.

saturát (CHIM.) **1.** (Despre unii compuși chimici) Care nu poate forma compuși de adiție. **2.** (Despre unele soluții) Care nu mai dizolvă noi cantități din substanța conținută.

saturáție (FIZ.), stare a unui sistem fizico-chimic sau tehnic în care, prin variația unui anumit parametru, a fost atins asimptotic maximul unei mărimi ce caracterizează sistemul. Prin extensiune, se numește **s.** și acea stare a sistemului în care mărimea caracteristică nu și-a atins încă maximul, dar valoarea ei este foarte apropiată de acesta; în această situație, creșterea în continuare a valorii mărimii caracteristice necesită sporirea considerabilă a valorii parametrului. După natura sistemului sau a mărimii caracteristice, se deosebesc stări de **s.** ale soluțiilor, vaporilor, tranzistoarelor etc. sau stări de **s.** electrică, magnetică etc.

Satu-Mare. Centrul orașului

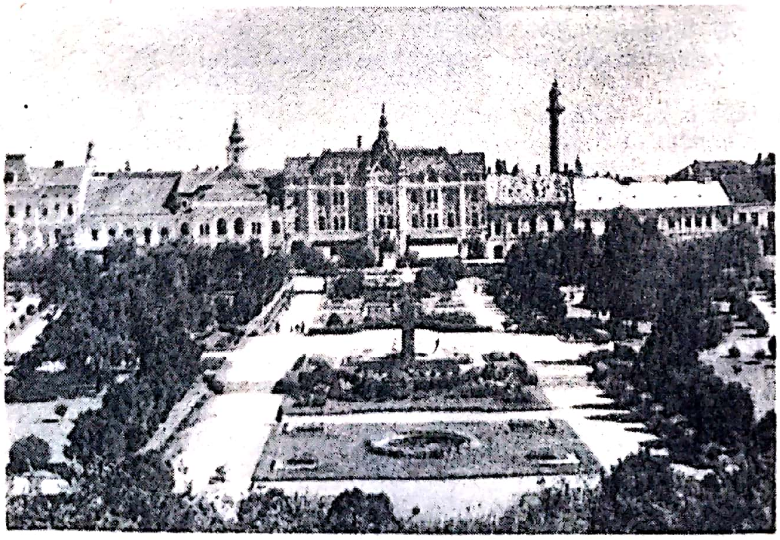

Saturn (în mitologia romană), divinitate arhaică a semănăturilor și a recoltelor îmbelșugate, identificată la un moment dat cu zeul Cronos din mitologia greacă. Potrivit mitului, după ce a domnit un timp ca divinitate supremă, **S.** a fost detronat de Iupiter și adăpostit în Latium, unde i-a învățat pe locuitori agricultura și a instaurat o „vîrstă de aur", de pace și de abundență. În amintirea acestei epoci, reminiscență mitică a regimului de egalitate socială din comuna primitivă, se celebrau la Roma, între 17 și 19 decembrie, *Saturnaliile*, cînd orice muncă era întreruptă, nu se declarau războaie și se suspenda puterea stăpînilor asupra sclavilor.

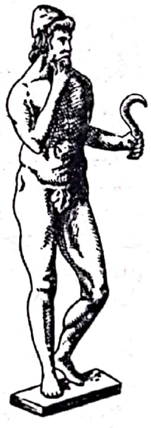

Saturn

Saturn (ASTR.), planetă, a doua în ordinea mărimii, în sistemul solar, aflată la 9,55 unități astronomice (1 428 mil. km) de Soare, în jurul căruia se rotește în 29,46 ani. **S.** face parte din grupa planetelor mari: are diametrul egal cu 9,47 diametre terestre, masa de 95,22 ori mai mare decît cea a Pămîntului, densitatea medie de 0,69 g/cm^3 și perioada de rotație la ecuator de 10 ore și 14 minute. Are nouă sateliți. Este înconjurat de un inel format dintr-o mulțime de mici corpuri și pulberi, care se rotesc în jurul planetei aproape în acelaşi plan, diametrul inelului fiind de 276 000 km, iar grosimea sa de mai puţin de 20 km. Din cauza poziţiei relative a planetei faţă de Pămînt, deschiderea aparentă a inelului variază în aşa fel, încît din 15 în 15 ani, cînd Pămîntul trece prin planul inelului, el să se înfăţişeze pe muchie. Inelul este împărţit în trei regiuni concentrice diferite. **S.** are temperatura superficială de —150°C şi atmosfera formată din hidrogen, metan, amoniac. Pe suprafaţa planetei se observă sisteme de benzi paralele cu ecuatorul, însă mai puţin intense decît cele ale lui Iupiter. **S.** are o emisie de unde radio, descoperită în 1957, mai puţin puternică decît emisia lui Iupiter. Unul dintre sateliţii săi, Titan, posedă o atmosferă de metan.

saturnín, tip de vers (probabil predominant iambic), cu o alcătuire metrică insuficient cunoscută, caracteristic poeziei latine arhaice. În versuri **s.** au fost scrise epitafurile a doi membri ai familiei Scipio şi extrasele din „Odiseea" traduse de Livius Andronicus.

saturnísm (lat. med. *saturnus* „plumb", în limbajul alchimiştilor; MED.), boală profesională provocată de intoxicaţia cronică cu plumb. Apare la tipografi, pictori, lucrători din fabricile de acumulatoare. Manifestările principale ale **s.** sînt: colica abdominală saturnină, stomatita, tulburări neuropsihice (encefalite, nevrite, paralizii), anemie, înrăutăţire progresivă a stării generale. Tratamentul **s.** constă în suprimarea contactului cu plumbul şi eliminarea acestuia din organism cu ajutorul unor substanţe chimice, cum este EDTA (etilendiaminotetraacetat de sodiu). În cadrul măsurilor de protecţie a muncii, categoriilor de muncitori care lucrează cu plumb li se asigură zilnic lapte antidot.

„Satyrul", revistă umoristică, apărută la Bucureşti, săptămînal, între 6 februarie şi 5 iunie 1866, sub redacţia lui B.P. Hasdeu. A avut printre colaboratori pe N. Nicoleanu, Şt. Vellescu, I.C. Fundescu ş.a.

Saul, rege semilegendar al statului sclavagist Israel (sec. al XI-lea î.e.n.), potrivit tradiţiei, întemeietorul acestuia. A fost ucis într-o luptă cu filistenii; urmaşul său David a unificat statele sclavagiste Israel şi Iudeea.

sáulă (NAV.), parîmă subţire folosită la bordul unei nave pentru legarea suplimentară a unor vele, legarea bandulei, ridicări de pavilioane etc.

sauriéni (gr. *sauros* „şopîrlă"), ordin de reptile cu pielea acoperită cu solzi cornoşi şi cu o singură arcadă a craniului. Corpul are forme variate (cilindrică, comprimată lateral etc.), coada este de obicei lungă. Majoritatea **s.** au membrele bine dezvoltate, la altele membrele sînt rudimentare sau lipsesc (ex. la năpîrcă). Se hrănesc mai ales cu nevertebrate. Trăiesc în toate continentele (ex. guşterul, şopîrlele).

Saussure *[sosür]*, Ferdinand de (1857—1913), lingvist elveţian, specialist în gramatica comparată a limbilor indo-europene şi în lingvistica generală. A fost profesor la Paris (École des Hautes Études) şi la Universitatea din Geneva. Lucrările lui publicate în timpul vieţii sînt puţine. A rămas remarcabil „Memoriul asupra sistemului primitiv al vocalelor în limbile indo-europene" (1879), scris la vîrsta de 21 de ani; postum, a apărut lucrarea fundamentală „Curs de lingvistică generală" (1916), tradus în numeroase limbi, şi o „Culegere a publicaţiilor ştiinţifice ale lui Saussure (1922). **S.** a promovat concepţia justă că faptele de limbă constituie un sistem; manifestînd însă preferinţă pentru studiul sincronic al limbii, a subapreciat legătura dintre dezvoltarea limbii şi istoria societăţii. Este creatorul aşa-numitei *şcoli lingvistice franceze*. Concepţiile lui **S.** stau la baza structuralismului şi fonologismului din lingvistica actuală.

saussurít *[sosürit]* (PETROGR.), agregat fin cristalizat de albit, epidot, zoizit, sericit şi calcit, care rezultă prin transformarea plagioclazilor calcici din rocile bazice supuse diferitelor procese metamorfice.

sauvignón *[sovińṍ]* (VITICULT.), soi de viţă de vie originar din Franţa, baza sortimentului de la Château Yquem-Bordeaux. Are struguri mici, cilindrici şi îndesaţi, cu boabe verzui, rotunde şi transparente. Produce vinuri fine, demiseci, de calitate superioară. În ţara noastră reprezintă soiul de bază al podgoriei Drăgăşani, dar este răspîndit şi în alte podgorii. Se cunosc două varietăţi: *s. mic* şi *s. mare*. Vinul de **s.** a obţinut mai multe medalii de aur şi diplome de onoare la concursurile internaţionale (Ljubljana; Montpellier, 1959).

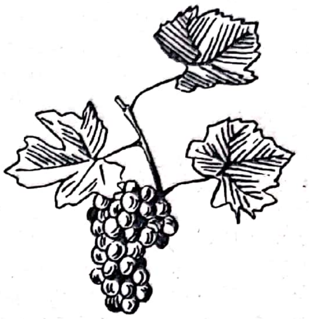

Sauvignon

Sava, rîu în R.S.F. Iugoslavia (940 km), afluent pe dreapta al Dunării. Se formează prin confluenţa a două rîuri care izvorăsc din Alpii Iulieni. Navigabil (pe 600 km). Trece prin oraşele: Ljubljana, Zagreb, Belgrad.

Sava, Ion (1900—1947), regizor român. Înzestrat cu o întinsă cultură artistică regizorală, **S.** a adus în teatrul românesc o concepţie nouă, creatoare, opusă conformismului şi convenţionalismului. Regizor al Teatrului naţional din Iaşi şi al celui din Bucureşti

I. Sava

înzestrat şi ca desenator, **S.** a montat o serie de spectacole valoroase cu piese din dramaturgia naţională şi universală, în formule regizorale originale şi într-o viziune plastică şi dinamică („Macbeth" de Shakespeare, spectacol experimental cu măşti). Teoretician al artei regizorale şi pedagog, **S.** a dezbătut în presă problemele esenţiale ale teatrului românesc şi a lăsat postum cîteva lucrări dramatice inedite. În 1947 a înfiinţat o şcoală de teatru.

savánă, formaţie vegetală erbacee, caracteristică regiunilor tropicale cu perioade lungi secetoase (trei-opt luni), alcătuită din graminee înalte (pînă la 2—3 m) care se dezvoltă abundent în sezonul ploios; în cadrul lor se întîlnesc şi arbori capabili să reziste la condiţiile de secetă (baobab, acacia ş.a.). **S.** sînt dezvoltate larg în Africa, mai restrînse în Asia, în Australia şi America de Sud.

Savang Vatthana (n. 1907), rege al statului Laos din 1959. S-a urcat pe tron la moartea tatălui său, Sisavang Vong.

savár (după numele fizicianului francez *F. Savart*, 1791—1841; METR.), unitate de măsură pentru intervalele muzicale; un savar este intervalul dintre două sunete simple pentru care logaritmul zecimal al raportului supraunitar al frecvenţelor este egal cu 0,001. Savarul este de 301 ori mai mic decît o octavă.

sávică, *fază* ~ (GEOL.), fază de mişcări tectonice, care s-a manifestat între oligocen şi miocen în Munţii Pirinei, Alpi, Carpaţii Orientali, Apenini etc., determinînd formarea de cute, falii şi încălecări de strate.

Savigny *[sávińi]*, Friedrich Karl von (1779—1861), jurist german. A fost profesor de drept roman la Universitatea din Berlin. **S.** a întemeiat *şcoala istorică a dreptului*, susţinînd teza idealistă potrivit căreia dreptul izvorăşte organic din „spiritul" fiecărui popor. A combătut ideea codificării dreptului. Op. pr.: „Despre chemarea timpului nostru spre legiferare şi ştiinţa juridică", „Sistemul dreptului roman actual".

Savoia, provincie istorică situată în partea de sud-est a Franţei. Stăpînită de romani (121 î.e.n.—407 e.n.), de burgunzi (sec. al V-lea), a făcut parte din Imperiul lui Carol cel Mare. Ducat (1416—1720) şi ţară de origine a casei de Savoia, care a domnit în regatul Sardiniei; între 1720 şi 1860 a făcut parte din acest stat. În 1860 **S.** a fost inclusă în statul francez.

Savonarola, Girolamo (1452—1498), călugăr dominican, originar din Ferrara, superior al mănăstirii sf. Marcu din Florenţa. A avut un important rol politic în Florenţa între anii 1494 şi 1498, cînd, folosindu-se şi de vocaţia sa oratorică, a redus autoritatea signoriei şi a curiei papale şi a impus un regim teocratic. Împins de fanatism, a distrus numeroase opere de artă care au făcut gloria Renaşterii florentine, considerîndu-le ca mărturii ale vanităţii. Excomunicat, a fost ars pe rug ca eretic.

Savrasov, Aleksei Kondratievici (1830—1897), pictor rus, exponent al curentului realist-critic. A studiat la şcoala de pictură din Moscova. Peisagist prin excelenţă, **S.** este autorul mai multor lucrări cu caracter elegiac, meditativ („Stăncuţele", „La marginea rîului", „Ostrov la Sokolniki", „Mănăstirea Pecerska").

M. I. Savul

Savul, Mircea Ion (1895—1964), geolog şi geochimist român. A fost profesor de mineralogie la Universitatea din Iaşi şi membru al Academiei R.P.R. Autor a numeroase lucrări privind petrografia formaţiilor eruptive din nordul Dobrogii şi a formaţiilor metamorfice din Carpaţii Orientali, geochimia vanadiului, fosforului, manganului şi a elementelor majore din rocile carbonatice din Republica Socialistă România, geotermometria şi analiza structurală petrologică etc. Op. pr.: „Erupţiunile de diabaze din nordul Dobrogei" (1931), „Cristalinul munţilor Bistriţei între Dorna şi Borca" (1935). Laureat al Premiului de stat (1952).

savúră (DRUM.), material granular (cu dimensiuni pînă la 20 mm), obţinut prin concasarea pietrelor; se foloseşte ca agregat mineral la construcţia îmbrăcăminţilor rutiere.

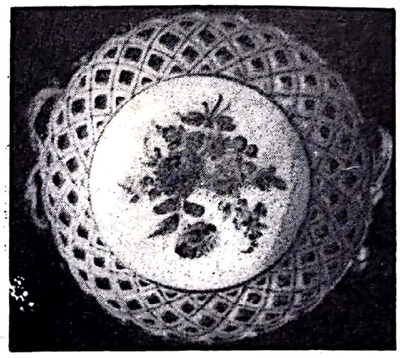

Porţelan de Saxa

Saxa, denumire a provinciei istorice germane Saxonia, folosită pentru porţelanul produs în manufactura de la Meissen.

saxofón (din *Sax*, numele inventatorului, şi gr. *phone* „sunet"), instrument de suflat din metal (alamă) cu ancie simplă şi tub conic. Familia **s.,** compusă din şapte tipuri (sopranino, sopran, alto, tenor, bariton, bas şi contrabas), acoperă aproape întreaga scară muzicală. Se întrebuinţează cu precădere în formaţiile de muzică uşoară.

Saxo Grammaticus (c. 1140—1206 sau 1216), cronicar danez, autorul scrierii „Faptele danezilor" („Gesta Danorum" sau „Historia Danica"), important monument literar al evului mediu danez şi una dintre principalele surse pentru studierea legendelor istorice şi a cîntecelor eroice ale vechilor popoare germanice. Subiectul tragediei „Hamlet" a lui Shakespeare a fost inspirat din cronica sa.

saxóni, neam germanic care popula ţinuturile cuprinse între Elba şi Rin. O parte din **s.** au participat, alături de *angli* și *iuți*, la cucerirea și la colonizarea Britaniei (sec. V—VII). În urma a numeroase războaie (772—804), **s.** au fost supuși și creștinați cu forța de Carol cel Mare.

Saxonia Inferioară, land în nordul R.F. Germane. Suprafața: 47 383 km^2. Populația: 6 761 600 loc. (1963). Centrul administrativ: *Hanovra*. În cea mai mare parte are relief de cîmpie, în sud relief deluros și muntos. Cuprinde și insulele Frisice de Est. Din subsol se extrag minereuri de fier (aproximativ 2/3 din cantitatea de minereuri de fier extrasă în R.F. Germană), petrol (85%), gaze naturale, săruri de potasiu, sare gemă. Principalele ramuri industriale: siderurgia (Salzgitter, Peine ș.a.), industria construcțiilor de mașini, care produce automobile și tractoare (Wolfsburg — întreprinderea „Volkswagen" —, Braunschweig, Hanovra), mașini-unelte, aparatură, industria optică (Braunschweig), construcții navale (Emden, Wilhelmshaven ș.a.), precum și industria chimică, textilă, alimentară etc. Se cultivă secară, ovăz, sfeclă de zahăr, cartofi, legume etc. Este dezvoltată creșterea animalelor (bovine, porcine) pe baza pășunilor și a plantelor furajere cultivate. Este străbătută de canale navigabile (Mittelland Kanal, Dortmund-Ems ș.a.). Porturi maritime: Wilhelmshaven, Emden, Cuxhaven ș.a.

saxonián (STRAT.), permianul mediu din vestul Europei, reprezentat prin depozite continentale detritice, care conțin resturi de pești, stegocefali, reptile, insecte, crustacee, lamelibranhiate etc. și resturi de gimnosperme. În unele regiuni cuprinde intercalații de cărbuni. **S.** îi corespunde kungurianul, dezvoltat în U.R.S.S. și în sudul Europei, în depozite marine. În Republica Socialistă România, **s.** se găsește în Banat (zona Reșița-Moldova Nouă).

Saxton *[sę́xtən]*, Alexander (n. 1919), scriitor progresist nord-american. În romanele sale a zugrăvit viața și luptele muncitorilor feroviari și ale docherilor din S.U.A., a căror viață a cunoscut-o îndeaproape, fiind el însuși muncitor („Marele Vest mijlociu" 1948; „Țesătura strălucitoare în întuneric", 1959).

Say *[se]*, Jean-Baptiste (1767—1832), economist burghez francez, unul dintre întemeietorii *economiei politice vulgare*. Sub pretextul sistematizării doctrinei economice a lui A. Smith, **S.** a preluat din aceasta numai elementele superficiale vulgare. În lucrările sale principale, „Tratat de economie politică" (1803) și „Curs de economie politică", **S.** a împărțit economia în trei părți: *producția*, privită ca un proces tehnic subordonat unor legi naturale veșnice, *repartiția* și *consumul*, tratate complet independent de prima sub motivul neștiințific că organizarea și conținutul acestora ar ține exclusiv de voința oamenilor. **S.** a renunțat la explicarea valorii prin muncă și a susținut că valoarea mărfurilor este dată de utilitatea lor, pe care o creează prin servicii reciproce „cei trei factori ai producției" (munca, capitalul și pămîntul), și că, prin repartiție, posesorii fiecăruia dintre acești factori primesc veniturile „ce li se cuvin": muncitorul primește salariul, capitalistul profitul (sau dobînda), iar proprietarul de pămînt renta. Pe această bază, el a negat existența exploatării și a contradicțiilor sociale din capitalism, susținînd că între acești „trei factori" există o conlucrare armonioasă. De asemenea, susținînd în mod greșit că în capitalism mărfurile se schimbă pe mărfuri și că fiecare vînzător este și cumpărător, **S.** a negat inevitabilitatea crizelor economice de supraproducție. Teoria lui **S.** privind „cei trei factori ai producției" este reluată sub diverse forme și în economia politică burgheză contemporană.

săbiúță (BOT.) v. **gladiolă.**

săcăláșe (săcălușe, țăcălașe) (în evul mediu în țările române), denumire a tunurilor mici cu tragere directă.

Săcărîmbu, localitate aparținînd localității de tip urban Certejul de Sus, raionul Ilia, reg. Hunedoara, situată între culmile sudice ale Munților Apuseni. Exploatări de minereuri complexe (aur, argint, plumb, cupru, zinc, pirită).

Săcele, oraș raional în reg. Brașov, subordonat administrativ orașului Brașov. 21 350 loc. (1965). Industrie constructoare de mașini (motoare electrice, echipament electric pentru automobile și tractoare, mașini de găurit etc.).

sădíre v. **plantare.**

săgeata-ápei *(Sagittaria sagittifolia)*, plantă erbacee din familia alismataceelor, cu frunze lanceolate, lung pețiolate, avînd limbul în formă de săgeată, care plutesc la suprafața apei, și frunze lanceolate lungi sub apă; florile sînt monoice albe, la centru purpurii. Crește prin ape stagnante sau lin curgătoare și pe marginea rîurilor. Tuberculii copți sînt comestibili.

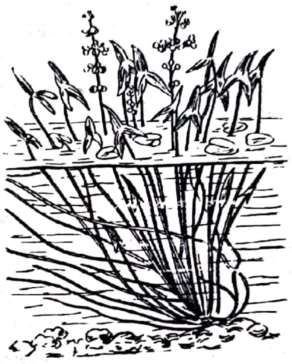

Săgeata apei

săgeátă 1. (IST.) Vergea de lemn, la un capăt cu un vîrf ascuțit (de metal, piatră, os etc.), iar la celălalt cu două aripioare înguste, care se folosea în trecut ca armă de vînătoare sau de luptă, aruncată dintr-un arc încordat. **2.** (GEOGR.) *Săgeată litorală*, formă de acumulare marină la intrarea unui golf sau la gura de vărsare a unui fluviu. În urma dezvoltării lor, *s.l.* ajung să închidă golful, separînd astfel o lagună. La gura fluviilor, datorită aportului de aluviuni, *s.l.* se dezvoltă rapid, se asociază sub forma unor fascicule, între care se intercalează depresiuni alungite, formînd relieful sectorului fluvio-maritim al deltelor. **3.** (AV.) *Aripă în săgeată*, aripă de avion supersonic, formată din două semiaripi care nu sînt în prelungire și ale căror axe formează un unghi ascuţit (cu vîrful orientat în sensul de zbor). La zborul cu viteze mici, portanţa *a. în s.* este mai mică decît la aripile obişnuite; la viteze supersonice, *a. în s.* are o portanţă mai mare, deoarece, datorită formei ei, se evită apariţia undelor de şoc. **4.** (MAT.) Distanţa maximă dintre coarda care subîntinde un arc de curbă a cărui curbură nu-şi schimbă semnul şi punctele arcului, distanţa fiind măsurată perpendicular pe coardă. **5.** (REZ. MAT.) Deplasare maximă (în general pe verticală) a punctelor unei bare, ale unei grinzi sau ale unei plăci subţiri sub acţiunea unor sarcini. **S.** maximă pe care o poate avea un element de construcţie fără pericol de deteriorare se numeşte *s. admisibilă.*

Săgetătorul (ASTR.), constelaţie zodiacală, care se vede vara spre orizontul sudic şi pe care o parcurge Soarele spre sfîrşitul lunii decembrie şi începutul lunii ianuarie. În direcţia constelaţiei **S.** se află centrul Galaxiei noastre, Calea Laptelui.

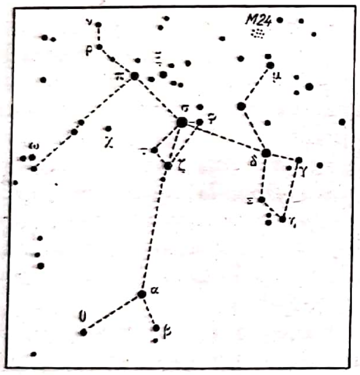

Constelaţia Săgetătorul

Sălaj, zonă deluroasă situată între văile Almajului, Someşului şi Sălajului, orientată de la sud-vest la nord-est. Altitudini reduse. Interfluviile sînt împădurite; pe văile rîurilor se practică creşterea animalelor şi pomicultura.

Sălăgeanu, Nicolaie (n. 1907), botanist român, membru al Academiei Republicii Socialiste România, profesor la Universitatea din Bucureşti. S-a ocupat de probleme privind nutriţia şi respiraţia plantelor, mişcarea plantelor volubile, dezvoltarea şi stimularea plantelor.

Sălăjan, Leontin (1913—1966), militant de seamă în mişcarea muncitorească din România. Născut într-o familie de ţărani săraci, a intrat din tinereţe în mişcarea revoluţionară. Membru al P.C.R. din 1939. În anii dictaturii militare-fasciste a fost membru al Comitetului judeţean Timiş-Torontal, apoi secretar al Comitetului regional Banat al P.C.R. A participat la organizarea grupului de partizani din munţii Caraşului şi la numeroase acţiuni de sabotare a războiului, la Reşiţa, Arad, Bocşa, Timişoara. După Eliberare a avut sarcini de răspundere în aparatul de partid şi de stat. A fost membru al C.C. al P.C.R. (din 1945), membru supleant al Biroului Politic al C.C. (1955—1965), şi membru al Comitetului Executiv al C.C. (din 1965). În 1949—1950 a fost ministru al Construcţiilor, în 1950—1955, Şef al Marelui Stat Major al armatei şi prim-locţiitor al ministrului forţelor armate, iar din 1955, ministru al forţelor armate.

L. Sălăjan

sălbăticíe, termen prin care, în periodizarea făcută de L. H. Morgan în lucrarea sa „Societatea primitivă" (1877), este desemnată prima perioadă a comunei primitive, anterioară *barbariei.* În prezent, termenul este folosit foarte rar, fiind înlocuit cu paleoliticul.

sălcioáră *(Elaeagnus angustifolia),* arbore din familia eleagnaceelor, înalt pînă la 7 m, spinos, cu frunze lanceolate şi flori galbene, puternic mirositoare. La noi se cultivă ca plantă ornamentală, ca gard viu sau în plantaţii forestiere.

sălcúţa, cultură materială din neoliticul tîrziu (c. 2800—1900 î.e.n.). Numele vine de la satul Sălcuţa (raionul Craiova, reg. Oltenia), unde au fost identificate primele urme specifice acestei culturi. Principalele caracteristici: aşezări pe locuri mai ridicate înconjurate uneori de şanţuri de apărare, prelucrarea cuprului, ceramică incizată şi pictată după ardere şi pictură cu grafit. E înrudită cu cultura *gumelniţa* din Muntenia. Aria ei de răspîndire cuprinde Oltenia şi unele părţi din Banat.

Sălişte, comună în raionul Sibiu, reg. Braşov, situată la vest de oraşul Sibiu. 3 340 loc. (1965). Industrie textilă (covoare şi tricotaje, produse de artizanat, costume naţionale).

sămăluíre (IND. PIEL.), operaţie din procesul de fabricare a pieilor, efectuată după cenuşărire şi decalcificare şi care constă în supunerea lor la acţiunea enzimelor proteolitice obţinute din pancreas. Prin **s.** pieile devin mai moi, mai suple şi mai elastice şi de aceea pieile fine pentru feţele de încălţăminte, îmbrăcăminte, mănuşi etc. sînt supuse unei operaţii de **s.** mai intense, iar cele pentru talpă unei **s.** foarte slabe.

sămănătorísm, direcţie ideologică şi literară contradictorie din primul deceniu al sec. al XX-lea, al cărei nume derivă de la titlul revistei „Sămănătorul" (1901-1910). La apariţia sămănătorismului a contribuit şi marele interes prezentat în epocă de problema ţărănească, aflată în faza unei crize acute, marcată prin repetate răscoale, care au culminat cu aceea din 1907. Asimilînd preocupări mai vechi, precizate şi sintetizate îndeosebi prin contribuţia teoretică a lui N. Iorga, sămănătorismul a supus criticii unele aspecte ale societăţii timpului (înstrăinarea claselor posedante, politicianismul, tutela capitalului străin şi a agenţilor săi etc.) şi a atras atenţia asupra necesităţii culturalizării ţărănimii. Această poziţie critică era întregită de preţuirea tradiţiilor istorice, folclorice etc., a valorilor naţionale, de susţinerea luptei pentru eliberarea Transilvaniei etc. Respectul faţă de trecut se traducea însă adesea prin idealizarea organizării sociale feudale, în cuprinsul căreia poporul nostru, considerat ca o comunitate naţională netulburată de lupta de clasă, şi-ar fi făurit aşezămintele cele mai potrivite, dar pe care revoluţia din 1848 le-ar fi înlocuit cu altele, preluate din afară. **S.** ignoră rolul istoric al proletariatului şi consideră ţărănimea ca fiind depozitara exclusivă a valorilor naţionale permanente şi rezervorul principal de energie capabil să asigure progresul social. Admiţînd că societatea românească suferă de vicii grave, sămănătoriştii indicau drept soluţie pentru înlăturarea tuturor acestora culturalizarea maselor ţărăneşti, considerată ca putînd asigura „refacerea comunităţii naţionale solidare" şi suprimaşea „influenţei nefaste" a oraşului. În acest fel, acţiunea de culturalizare era menită să se substituie, prin supraapreciere, ideii de revoluţie şi s-o pună pe aceasta în umbră. În acest spirit, chiar şi reformele sociale (ex. împroprietărirea ţăranilor) erau amînate *sine die* ca ineficiente înainte de desăvîrşirea operei de culturalizare. Prin atitudinea sa antisocialistă, ca şi prin propagarea împăcării între clase, justificată prin aşa-zisa realizare a unui „ţel naţional comun", **s.** a îndeplinit, obiectiv, un rol negativ, agravat şi prin supralicitarea tendinţelor naţionalist-şovine. Literatura **s.** nu a avut un program estetic propriu, ea preluînd, cu limite serioase însă, obiectivele „Daciei literare", spiritul militant în artă, ideea specificului naţional şi a caracterului popular, simpatia faţă de ţărănime, utilizarea folclorului ca importantă sursă de inspiraţie, glorificarea trecutului eroic naţional etc. Înscrierea acestor puncte în crezul literar sămănătorist explică colaborarea unor fruntaşi ai literaturii vremii (G. Coşbuc, D. Anghel, M. Sadoveanu, Şt. O. Iosif, I.A. Bassarabescu, Al. Davila, Şt. Petică ş.a.) la „Sămănătorul" şi la celelalte reviste ce s-au aliniat programului său („Luceafărul", la începutul apariţiei sale, „Făt-Frumos", „Ramuri" ş.a.). **S.** a contribuit la dezvoltarea unor genuri şi specii literare, ca pastelul şi proza peisagistică, literatura de inspiraţie istorică şi rurală, prelucrările din folclor etc. Unele realizări valoroase s-au obţinut şi în elegia dezrădăcinării fără perspective a ţăranului plecat la oraş. Considerînd însă literatura în primul rînd din unghiul de vedere al unui scop educativ practic, **s.** introduce, alături de confuzia vulgarizatoare dintre estetic şi etnic, pe aceea dintre estetic şi etic. Erorile fundamentale din planul concepţiei social-politice şi estetice a **s.** se răsfrîng într-o serie de trăsături caracteristice ale literaturii respective: idealizarea satului şi a muncilor agricole, condamnarea oraşului ca loc de pierzanie, nostalgia faţă de rînduielile trecutului patriarhal, accentele naţionaliste, elogierea păturii rurale înstărite şi a boierimii „de neam", înfăţişarea predilectă a preoţilor şi învăţătorilor ca „apostoli", reducerea conflictului social de la ţară la ciocnirile dintre săteni şi „ciocoi", mai ales străini, prelucrarea uneori necritică a folclorului. Elementele pozitive ale **s.** (în special preocupările sociale demofile) au fost dezvoltate de literatura realist-critică şi, în general, de cea cu caracter democratic şi social-protestatar care i-a urmat, iar elementele negative de literatura cu caracter antirealist, mistic şi retrograd, în special de gruparea gîndiristă, care şi-a revendicat **s.** ca precursor.

„Sămănătorul", revistă literară săptămînală, apărută la Bucureşti, de la 2 decembrie 1901 pînă la 27 iunie 1910. Pînă la 29 decembrie 1902 directori au fost Coşbuc şi Vlahuţă. Ulterior, direcţia a aparţinut unui comitet de redacţie, conducător de fapt fiind Ilarie Chendi. Din mai 1905 pînă în octombrie 1906, animatorul ei a fost N. Iorga, secundat de Şt. O. Iosif, M. Sadoveanu şi I. Scurtu. După plecarea lui N. Iorga, celor trei redactori li se alătură D. Anghel şi C. Sandu-Aldea, pentru partea literară, şi G.M. Murgoci, pentru cea ştiinţifică. Sub aceste conduceri succesive, **S.** a avut un rol pozitiv în viaţa literară a vremii, militînd pentru o literatură legată de tradiţie, însufleţită de spirit patriotic şi popular. Din 1908 direcţia e preluată de Aurel C. Popovici, care, accentuînd anumite tendinţe existente şi anterior, promovează o orientare precumpănitor idilică, patriarhalistă şi naţionalistă. Printre colaboratorii revistei se numără scriitori cu convingeri estetice diferite (I.A. Bassarabescu, I. Brătescu-Voineşti, E. Gîrleanu, I. Agîrbiceanu, I. Minulescu, E. Farago, C. Moldovanu, E. Isac ş.a.). **S.** a publicat, de asemenea, numeroase texte folclorice, documente istorice, pagini inedite din opera lui Mihail Eminescu, precum şi comentarii privind clasicii literaturii române, traduceri din literatura universală etc.

sămînţă (BOT.), organ al plantelor superioare gimnosperme şi angiosperme, provenit din ovul în urma fecundaţiei. **S.** este învelită de tegumentul seminal şi conţine embrionul şi un ţesut plin cu substanţe de rezervă, numit endosperm. Din **s.** ia naştere noua plantă. — (AGR.) *S. elită*, sămînţă cu valoare biologică ridicată, care întruneşte însuşirile de bază ale soiurilor cultivate. Periodic, *s.e.* înlocuieşte materialul aflat în cultură, care prin înmulţiri succesive îşi diminuează însuşirile caracteristice de soi. În ţara noastră, *s.e.* este produsă de staţiunile experimentale agricole, prin diferite metode, în funcţie de specie, natura şi însuşirile soiului etc.

sămînţoáse (HORT.), grup de plante pomicole cu fructe cărnoase şi mai multe seminţe situate în cinci loji. Fructul provine din dezvoltarea receptaculului floral împreună cu ovarul. Ex. mărul, părul, gutuiul, moşmonul etc.

sănătáte (MED.), stare a unui organism neatins de nici o boală, stare de optimum funcţional. Problema **s.** reprezintă un obiect de studiu pentru multe discipline medicale, ceea ce face ca, alături de medicina

„clasică", să se poată vorbi astăzi şi de o medicină a s. Studierea prevenirii bolilor, a factorilor exo- şi endogeni care intervin în menţinerea stării de s., a mecanismelor fiziologice, a limitelor stării de s. (sanogeneza), a mijloacelor de dezvoltare armonioasă şi de ameliorare psihofizică a fiinţei umane reprezintă probleme de medicină a s. Analiza dinamică a s. populaţiei din ţara noastră marchează o îmbunătăţire continuă a unor indici importanţi ca: mortalitatea generală, mortinatalitatea, mortalitatea precoce şi neonatală, morbiditatea prin boli infecţioase şi parazitare etc. V. şi *ocrotirea sănătăţii*.

„Sănătatea", revistă a C.C. al Crucii roşii a Republicii Socialiste România. Apare lunar, la Bucureşti. Pînă în anul 1959 a purtat diferite denumiri (1950—1956 „Gata pentru apărarea sanitară"; 1957—1959 „Crucea roşie a Republicii Populare Române").

Sănătescu, Constantin (1885—1947), general şi om politic român. A luat parte, ca reprezentant al cercurilor palatului, la unele acţiuni în vederea răsturnării guvernului condus de Ion Antonescu. După răsturnarea dictaturii militaro-fasciste a fost preşedinte al Consiliului de Miniştri (23 august 1944—4 decembrie 1944); s-a împotrivit aplicării reformelor democratice cerute de procesul revoluţionar în desfăşurare.

„Săptămîna muncii intelectuale şi artistice", revistă săptămînală, apărută la Bucureşti, sub redacţia lui Camil Petrescu, între 5 ianuarie şi 15 martie 1924. A publicat studii de literatură, estetică, ştiinţă, printre care şi eseurile lui Camil Petrescu privind problema organizării mişcării intelectuale. Au colaborat: dr. Gh. Marinescu, Perpessicius, P. Zarifopol, Ş. Cioculescu şi alţii.

săptămînă (ASTR.), diviziune calendaristică de şapte zile a timpului.

săpún (CHIM.), sare metalică a acizilor graşi superiori. Se obţine prin saponificarea grăsimilor sau prin neutralizarea acizilor graşi cu hidroxizii diverselor metale. Ca materii prime pentru fabricarea s. se folosesc grăsimile animale (seu, untură), uleiuri vegetale (de palmier, cocos, soia, ricin) sau acizi graşi obţinuţi prin oxidarea parafinelor. Dintre acizii graşi superiori, în s. apar cel mai frecvent acizii stearic, palmitic şi oleic. S. se împart, după consistenţă, în *s. tari* (de sodiu, de calciu, de aluminiu) şi *s. moi* (de potasiu, de plumb), iar după comportarea lor faţă de apă în *s. solubile* (de sodiu, de potasiu, de amoniu) şi *s. insolubile* (de calciu, de magneziu, de aluminiu, de plumb, de mangan). Cel mai utilizat este s. de sodiu, folosit ca agent de spălare (s. obişnuit). Este solid, solubil în apă şi formează spumă. Se fabrică prin fierberea grăsimilor cu hidroxid de sodiu şi se separă din mediul de reacţie cu ajutorul unor electroliţi (clorură de sodiu). După destinaţie i se adaugă parfumuri, coloranţi, sulf, glicerină, borax etc. În apa dură, s. de sodiu nu face spumă şi la spălare se consumă în cantităţi mai mari, datorită formării unor s. insolubile cu ionii de calciu şi magneziu. În ultimul timp s-au obţinut numeroase substanţe sintetice (detergenţi), cu proprietăţi asemănătoare şi în unele privinţe superioare s. de sodiu. S. de potasiu, lichid uleios, galben-maro, solubil în apă, este utilizat ca săpun medicinal şi, în industria textilă, ca agent de spălare. S. insolubile se folosesc la fabricarea unsorilor consistente, la impermeabilizarea textilelor, la fabricarea emplastrului etc. — (FARM.) *S. medicinal*, săpun preparat din uleiuri vegetale şi hidroxid de sodiu. Este utilizat la fabricarea unor pilule laxative (cu aloe, podofilină), a supozitoarelor pentru copii etc. Cel fabricat din ulei de cînepă, rapiţă, in cu hidroxid de potasiu se utilizează în dermatologie, în tratamentul a diferite boli cum ar fi acneea, eczemele seboreice etc.

săpunărít (în evul mediu în ţările române), denumire a dării percepute anual de la cei care fabricau săpun.

Sărata-Monteoru, comună în raionul Buzău, reg. Ploieşti, situată pe valea Sărata. 1 505 loc. (1965). Exploatarea petrolului. Staţiune balneoclimatică: ape minerale cloruro-sodice, calcice, magneziene, indicate în tratarea afecţiunilor gastro-intestinale, hepatobiliare, ale aparatului renal, pentru debilitate (în special pentru copii). Aici s-au descoperit cele mai caracteristice urme ale culturii *monteoru* din epoca bronzului.

sărătúră (PEDOL.), denumire generică folosită pentru solurile care au un conţinut mare de săruri solubile sau sodiu schimbător în complexul adsorbtiv. V. şi solonceac; soloneţ; solodiu.

săritúri, probe sportive din mai multe ramuri de sport: în atletism (în înălţime, în lungime, triplu-salt şi cu prăjina), în nataţie (de pe trambulină, de pe platformă şi din turn), în schi (de pe trambulină) etc.

Sărmaşu, comună situată în raionul Luduş, reg. Mureş-Autonomă Maghiară. 8 880 loc. (1965). Exploatări de gaz metan.

Sărmăşag, localitate asimilată urbanului, în raionul Şimleu, reg. Crişana, situată pe valea rîului Crasna. 4 930 loc. (1965). Exploatări de lignit.

Sărmăşel, sat în comuna Sărmaşu, raionul Luduş, reg. Mureş-Autonomă Maghiară. Exploatări de gaz metan.

„Săteanca", revistă lunară social-politică şi culturală, editată de Consiliul Naţional al Femeilor din Republica Socialistă România. Apare, la Bucureşti, de la începutul anului 1948.

Săulescu, Gheorghe (1799—1875), filolog şi poet român. S-a născut la Iaşi. A fost profesor la Academia Mihăileană din Iaşi. A publicat în revistele vremii studii de lingvistică, latinizante şi puriste, fiind, în această din urmă privinţă, un precursor al lui Aron Pumnul, precum şi studii de istorie şi de folclor, lipsite de spirit critic. A fost unul dintre promotorii învăţămîntului naţional din Moldova şi autor al mai multor manuale didactice. Op. pr.: „Gramatica românească" (1833—1834, 3 vol., dintre care ultimul se ocupă de versificaţie), „Fabule în versuri sau poezii alegorice" (1835).

Săulescu, Mihai (1888—1916), scriitor român. S-a născut la București. A colaborat la „Sămănătorul", „Ramuri", „Flacăra", „Convorbiri critice". Poezia lui („Versuri", 1906; „Departe", 1914; „Viața", 1916), de factură simbolistă, păstrînd încă reminiscențe retorice, este străbătută de nostalgii, neliniști, viziuni și presimțiri întunecate, dar și de sentimentul solidarității cu mulțimile muncitoare. Este unul dintre cei dintîi cîntăreți ai orașului în literatura română. A mai scris „Săptămîna luminată" (1913), dramă țărănească într-un act, remarcabilă prin atmosferă, tensiune și calitatea analizei psihologice.

Săveni, comună în reg. Suceava, reședință de raion, situată pe valea rîului Bașeu. 7 890 loc. (1965). Reparații metalice, industrie alimentară (panificație). Centru agricol. — *Raionul S.*, cu 97 790 loc. (1965). Industrie alimentară (Hîntești). Culturi de cereale, de cartofi, de sfeclă de zahăr. Creșterea animalelor.

Săvescu, Iuliu Cezar (1876—1903), poet român simbolist. S-a născut la Brăila. Între 1 octombrie 1890 și 24 februarie 1891 a redactat împreună cu Bonifaciu Florescu gazeta „Duminica". S-a afirmat în paginile „Literatorului", unde a publicat versuri și proză. Poemele sale, reunite postum în volumul „Poezii" (1926), se caracterizează prin sentimentul nostalgiei și al spațiilor exotice („Polul Nord", „Polul Sud", „Sahara"). A tradus „Antigona" lui Sofocle.

Săvinești, comună pe valea Bistriței, inclusă în teritoriul administrativ al orașului regional Piatra-Neamț. 4 570 loc. (1965). Aici se găsește *Uzina de fibre sintetice Săvinești*, cea mai mare unitate producătoare de fire și fibre sintetice din Republica Socialistă România. Uzina a intrat în funcțiune treptat, începînd din 1959, și produce *relon* (fire, corzi, fibre și granule), *melană* (fibre și pale), precum și diverse alte produse secundare.

Săvulescu, Alexandru (1847—1902), arhitect român, unul dintre primii reprezentanți de seamă ai școlii românești de arhitectură modernă. A studiat la București și la Paris. A construit, în anul 1900, Palatul Poștelor din București.

Săvulescu, Alice (n. 1905), fitopatolog român, membru al Academiei Republicii Socialiste România. A publicat lucrări privind biologia ciupercilor, bolile unor plante de cultură, imunitatea plantelor, utilizarea izotopilor radioactivi în agricultură și biologie. A contribuit la elaborarea lucrării „Starea fitosanitară în România".

Săvulescu, Traian (1889—1963), biolog român. A fost profesor la Institutul agronomic „N. Bălcescu" și la Universitatea din București, primul președinte al Academiei R.P.R. și membru a numeroase academii străine. În cele aproape 400 de publicații ale sale, **S.** s-a afirmat ca botanist, geobotanist, istoriograf al științei, îndrumător și popularizator, dar mai ales ca eminent fitopatolog. Prin cercetările asupra florei a adus contribuții la cunoașterea gramineelor și a campanulaceelor din țara noastră, precum și la clarificarea unor probleme de biogeografie. A fundat școala românească de fitopatologie și a organizat secția de specialitate din Institutul de cercetări agronomice, al cărui director a fost. Eminent cercetător al bolilor criptogamice ale plantelor de cultură, **S.** a avut principalul rol în organizarea combaterii dăunătorilor la plante și a condus publicarea lucrării anuale „Starea fitosanitară". A fost inițiatorul și redactorul principal al operei „Flora Republicii Populare Române". Op. pr.: „Monografia uredinalelor din R.P.R." (1953), „Ustilaginalele din R.P.R." (1957).

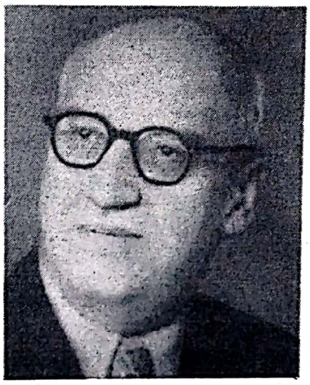

Tr. Săvulescu

„Sburătorul", periodic literar-artistic, apărut la București, sub conducerea lui E. Lovinescu, în două serii (19 aprilie 1919—7 mai 1921 și martie 1926 — iunie 1927). Revista își propunea să promoveze scriitorii tineri și o literatură întemeiată pe teoria sincronizării și a împrumuturilor culturale. În jurul ei s-a constituit cenaclul **S.,** care a funcționat pînă după moartea lui Lovinescu. Printre colaboratori se numără: G. Călinescu, T. Vianu, Perpessicius, L. Rebreanu, Camil Petrescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Anton Holban, G. Brăescu, I. Barbu ș.a.

scábie (lat. *scabies*), boală de piele de natură parazitară, provocată de un artropod din clasa arahnidelor (*Sarcoptes scabiei*). Se caracterizează printr-o puternică mîncărime a pielii, mai accentuată noaptea, și prin prezența pe piele a unor mici vezicule. **S.** se localizează îndeosebi în regiunile interdigitale, axilară, mamelonară etc. Pe locurile lezate se observă semnul caracteristic al **s.,** șanțul acarian (o dungă fină cutanată, ușor proeminentă), la suprafața căruia se află mici orificii (vizibile cu lupa), pe unde ies larvele parazitului. Boala apare și la animale, ducînd la căderea părului, a lînii sau a penelor. Produce pagube importante în special la ovine și la animalele de blană. Se mai numește, popular, *rîie*.

scadențár (CONT.), registru în care sînt înscrise termenele la care trebuie plătite diferite sume, executate anumite operații etc.

scadénță (CONT.), termen la care trebuie lichidată o anumită obligație sau efectuată o operație.

Scaevola, Quintus Mucius (a doua jumătate a sec. II și începutul sec. I î.e.n.), jurisconsult roman. A întocmit prima expunere sistematică, pe instituții juridice, a dreptului civil. Op. pr.: „Drept civil" (în 18 cărți).

scafándru (gr. *skaphe* „barcă" şi *aner, andros* „om") **1.** (NAV.) Costum flexibil sau rigid, folosit de marinarii *(scafandrierii)* care execută lucrări submarine. *S. obişnuit* este alcătuit dintr-un costum de tip combinezon din pînză cauciucată, o cască metalică cu fereastră de sticlă, mănuşi, bocanci speciali şi o centură cu greutăţi de plumb. Casca este legată la un tub flexibil, prin care scafandrierul primeşte aer de la o pompă situată la suprafaţă. Durata şederii sub apă a scafandrierului depinde de adîncimea de coborîre; ea poate fi pînă la trei ore la o adîncime mai mică de 10 m şi de numai 10—15 minute la o adîncime de 50 m. Ieşirea la suprafaţă se face prin ridicarea treptată, cu pauze, pentru eliminarea excesului de azot din ţesuturi, astfel încît să se evite pericolul emboliei gazoase. Pentru a da scafandrierului posibilitatea unor deplasări mari, se foloseşte *s. autonom,* care este asemănător cu **s.** obişnuit, cu diferenţa că este prevăzut cu butelii de oxigen (purtate pe spate) şi cu labe de cauciuc pentru picioare. *S. de mare adîncime* este constituit dintr-o carcasă de oţel formată din mai multe sectoare sudate şi închisă la partea superioară cu un capac mobil, prevăzută cu picioare articulate şi echipată cu braţe sau cu cleşti manevrabili din interior. Aparatul este prevăzut cu două butelii de oxigen, cu un aparat de dozat oxigenul pentru respiraţie şi cu o capsulă cu hidrat de sodiu pentru absorbirea bioxidului de carbon din aerul expirat. Cu ajutorul *s. de mare adîncime* se poate lucra pînă la adîncimi de 110 m. **2.** (AV.) Costum de zbor, închis ermetic şi izolant faţă de mediul exterior, cu care sînt îmbrăcaţi aviatorii şi cosmonauţii pentru a fi protejaţi împotriva condiţiilor nefavorabile pentru viaţă în atmosferă la înălţimi mari şi în spaţiul cosmic.

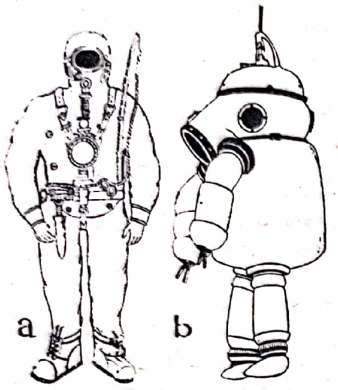

a — Scafandru obişnuit, *b* — scafandru de mare adîncime

scáfă (gr. *skaphe* „barcă"; ARHIT.), suprafaţă curbă care racordează faţa unui perete cu faţa inferioară a tavanului sau cu suprafaţa unui paviment. Uneori **s.** situate sub tavan pot fi decorate cu reliefuri în stuc sau cu picturi.

scaiéte, nume generic dat mai multor plante din familia compozitelor care au ghimpi. Ex. ciulinul *(Carduus nutans),* scaiul măgăresc *(Onopordon acanthium),* pălămida *(Cirsium arvense)* etc.

Scala, *La* ~ (denumirea completă *Teatro alla Scala*), teatru de operă din Milano, cel mai însemnat centru al culturii italiene de operă. A fost construit între anii 1776 şi 1778, apoi, după bombardamentul suferit în 1943, a fost reconstruit şi şi-a reluat activitatea în 1946. Din ansamblul teatrului au făcut parte cei mai mari cîntăreţi ai lumii, printre care şi Hariclea Darcleé, Elena Teodorini, Grigore Gabrielescu ş.a. Timp îndelungat, conducerea muzicală a deţinut-o Arturo Toscanini.

scalár (MAT., FIZ.) **a)** Mărime ale cărei valori sînt complet determinate prin unitatea de măsură şi printr-un număr real pozitiv sau negativ (ex. lungimea, aria, entropia, sarcina electrică etc.). **S.** nu depinde de vreun sistem de referinţă. **b)** Număr real sau complex.

scald (scandinav *skald* „poet"), nume al vechilor poeţi nordici (scandinavi şi mai ales islandezi), care trăiau pe lîngă curţile conducătorilor militari. Poezia scalzilor, recitată fără nici un acompaniament, are un caracter eroic şi preamăreşte de obicei zeităţi sau personalităţi ale vremii. Lipsită de amploare epică, ea are un caracter căutat, preţios, un stil metaforic, bogat în perifraze. Deşi declinul ei începe din sec. al XIII-lea, poezia **s.** continuă pînă în sec. al XV-lea, abordînd mai tîrziu subiecte creştine. Cei mai vechi **s.** sînt personaje aproape legendare.

scalpáre (lat. *scalpare* „a tăia"; MED.), îndepărtare accidentală sau chirurgicală (cu ajutorul unui bisturiu numit *scalpel)* a pielii care acoperă cutia craniană.

scandáre, mod de recitare a versurilor (greceşti şi latine), constînd în descompunerea lor în unităţi metrice sau silabice. **S.** sublinia valoarea cantitativă a silabelor (lungi sau scurte).

scándiu (CHIM.), *Sc.* Element cu nr. at. 21; gr. at. 44,96; gr. sp. 3,1; p.t. circa 1 400°C. Este un metal din grupa pămînturilor rare. Formează combinaţii în starea de valenţă 3.

scapolít (MINER.), aluminosilicat natural de sodiu *(marialit)* şi de calciu *(mejonit)* în amestec izomorf. Formează cristale prismatice sau mase granulare, de obicei incolore, mai rar de culoare cenuşie sau albastru-deschis, cu luciu sticlos. Se găseşte în skarne, în cavităţile rocilor efuzive şi în unele roci metamorfice. În Republica Socialistă România apare la Ocna de Fier şi Moldova Nouă (Banat), Măgura Vaţei (Munţii Drocea) şi Băiţa Bihorului (reg. Crişana).

scarabéu (ZOOL.; *Scarabaeus*), insectă din ordinul coleopterelor, cu corpul lăţit şi turtit, de culoare neagră şi cu articolele bazale ale primei perechi de picioare dinţate. Este coprofag (se hrăneşte cu excremente) şi trăieşte în Africa şi în Asia, iar cîteva specii în sudul Franţei şi în ţara noastră. În Egiptul antic, **s.** era considerat ca un animal sacru, cultul său fiind legat de acela al soarelui. Apărea în mod frecvent în decoraţia sarcofagelor şi mormintelor, fiind modelat în diferite materiale de la argilă pînă la aur.

scară 1. Ansamblu de trepte aşezate succesiv, care leagă două diferenţe de nivel, servind pentru urcare sau coborîre. — (NAV.) *S. de pisică,* scară flexibilă, formată din două parîme care susţin trepte din lemn; este folosită pentru coborîrea în bărci, urcarea pe

Scara regală de la palatul Vaticanului

catarg etc. — (CONSTR.) *S. rulantă*, scară cu trepte mobile, legate articulat pe o bandă rulantă. În perioada în care mecanismele de acționare nu funcționează, *s. r.* poate fi întrebuințată ca scară fixă. — (HIDROTEHN.) *S. de pești*, construcție hidrotehnică executată în porțiunea de separație a două zone, cu nivel diferit, ale unui curs natural de apă, pentru a face posibilă trecerea peștilor din zona aval spre zona amonte. *S. de p.* sînt constituite din jgheaburi (scocuri) de zidărie sau de lemn, din bazine așezate în scară etc. **2.** (FIZ., TEHN.) Mulțime ordonată de elemente discrete (diviziuni, grade, trepte etc.), care servește pentru stabilirea, după o anumită regulă (ex. prin comparare), a valorilor unei mărimi fizice. — *S. termometrică*, scară pentru determinarea valorilor temperaturilor. Cele mai cunoscute *s.t.* sînt: *s. Celsius*, ale cărei puncte fundamentale sînt temperatura de topire a gheții (0°C) și temperatura de fierbere a apei (100°C); *s. Réaumur*, care, inițial, a avut un singur punct fundamental (temperatura de topire a gheții, 0°R), iar ca unitate cantitatea cu care trebuia ridicată temperatura pentru ca alcoolul folosit să se dilate cu 1%; *s. Fahrenheit*, ale cărei puncte fundamentale sînt temperatura unui amestec refrigerent cu țipirig (0°F) și temperatura corpului unui om (100°F). Aceste trei *s.t.* sînt dependente de proprietățile substanței termometrice (mercur, alcool etc.). Kelvin a introdus, în 1848, o nouă *s.t.* (numită *s. termodinamică absolută*, sau *s. Kelvin*), bazată pe definirea temperaturii cu ajutorul randamentului unui ciclu Carnot și pe două puncte fundamentale: zero absolut (0°K) și punctul triplu al apei (căruia i s-a atribuit valoarea 273,16°K, pentru ca gradele Kelvin și Celsius să fie egale). — *S. de culori*, fișie de hîrtie pe care există opt dreptunghiuri colorate, cuprinzînd, în ordinea lungimii de undă, tot atîtea culori spectral-pure (purpuriu, roșu, portocaliu, galben, verde, albastru, indigo, violet). Uneori se fac *s. de c.* cu 12 nuanțe de culori spectral-pure, care mai conțin și diferite tonalități (amestecuri cu alb sau cu negru) ale acestor culori. *S. de c.* se utilizează la controlul reproducerilor după fotografii tehnicolore. **3.** (TEHN.) *Scară gradată*, totalitatea reperelor (rizurilor), dispuse în sau pe o linie dreaptă sau curbă, reprezentînd valori ale unei mărimi care se măsoară (ex. *s.g.* a unei rigle, *s.g.* a unui aparat de măsurat lungimi etc.). Reperele *s.g.* sînt trasate pe o placă confecționată din diferite materiale și avînd diferite forme, la distanțe egale (ex. la riglă, la comparatorul cu cadran circular etc.) sau la distanțe neegale între ele (ex. **s.** logaritmică la rigla de calcul).

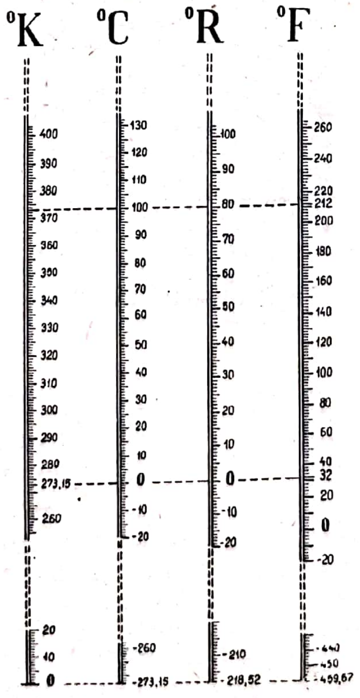

Scările termometrice

4. (MINER.) *Scara durității mineralelor*, scară convențională alcătuită din zece grade de duritate, stabilită de Mohs pentru aprecierea durității mineralelor. În ordinea crescîndă a durității, mineralele care alcătuiesc această scară sînt: 1. talcul, 2. gipsul, 3. calcitul, 4. fluorina, 5. apatitul, 6. ortoza, 7. cuarțul, 8. topazul, 9. corindonul, 10. diamantul. Se mai numește *scara lui Mohs*. **5.** (GEOL.) **a)** *Scară seismică*, clasificare a cutremurelor de pămînt în 12 categorii sau grade de intensitate, după puterea cu care se manifestă și după efectele pe care le au asupra construcțiilor și a scoarței terestre. Gradul I cuprinde cutremurele înregistrate numai de aparate (microseisme); gradele II—VII cuprind cutremure simțite de oameni, dar care nu produc distrugeri; gradele VIII—X cuprind cutremurele distrugătoare care provoacă dărîmarea clădirilor și apariția crăpăturilor în scoarța Pămîntului; în sfîrșit, gradele XI și XII cuprind cutremurele catastrofale, care distrug toate construcțiile omenești și provoacă alunecări de teren, falii, prăbușiri, devierea cursului rîurilor etc. V. și cutremur. **b)** *Scara hidroizobatelor*, succesiune de trepte de adîncime convenționale, măsurate de la suprafața terenului pînă la nivelul hidrostatic. În mod obișnuit, intervalele dintre hidroizobate variază între limitele următoare: 0—2, 2—5, 5—10, 10—15, 15—20 și peste 20 m. **6.** (TOPOGR.) Raportul dintre lungimea unei linii pe un plan sau o hartă și lungimea reală a acelei linii în natură. Indică gradul de micșorare a detaliilor din natură, reprezentate pe plan sau hartă. Se exprimă printr-o fracție *(scară numerică)*, al cărui numărător este egal cu unitatea (deci cu cît cifra care reprezintă numitorul fracției este mai mare, scara este mai mică), sau printr-un segment de dreaptă divizat în unități deasupra cărora este indicată valoarea care le corespunde în natură *(scară grafică)*. Pe hărțile la scară mică, datorită deformărilor caracteristice proiecției cartografice întrebuințate, valoarea reală a **s.** nu este identică pe toată suprafața hărții, deci **s.** indicată are numai rol orientativ, dar pe baza ei nu se pot face măsurători de lungime. V. și hartă. **7.** (NAV.) *Scară de pescaj*, reper marcat pe carena unei nave și în care sînt înregistrate valorile pescajului și ale deplasamentului corespunzător al navei. Se numește și *scară a deplasamentelor*.

scarificáre (lat. *scarificare* „a secționa, a cresta") **1.** (MED.) Crestare superficială a tegumentelor cu ajutorul scarificatorului, al unui bisturiu sau brici etc. pentru provocarea unei sîngerări locale. Uneori precedă aplicarea ventuzelor (ventuze scarificate). Este folosită pentru degajarea unei regiuni inflamate sau infiltrate, în dermatologie. **2.** (DRUM.) Operație de dislocare și de întoarcere a pămîntului (pe o adîncime de 5—15 cm) de la suprafața unui teren sau a unei împietruiri vechi, efectuată pentru ușurarea executării sau refacerii drumurilor. Se execută cu mașini numite *scarificatoare*.

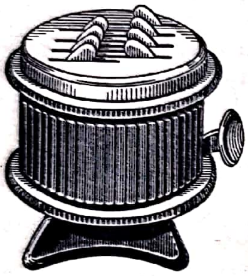

Scarificator

scarlatínă (fr. *scarlatine*, din *écarlate* „roșu aprins"; MED.), boală infectocontagioasă acută, care face parte din categoria febrelor eruptive. Se caracterizează prin instalare zgomotoasă cu febră mare, angină, stare generală proastă, erupție cutanată de culoare roșie-zmeurie, urmată de descuamarea pielii în fîșii subțiri, în special la extremități. Agentul cauzal al **s.** este streptococul hemolitic. Boala apare mai frecvent la copii și tineri; durează în majoritatea cazurilor 14 zile și lasă o imunitate durabilă. Tratamentul cu penicilină scurtează durata bolii, oprește apariția complicațiilor, în special a nefritei, dar împiedică instalarea imunității.

Scarlatti, Alessandro (1660—1725), compozitor italian, reprezentant de seamă și părinte spiritual al operei napolitane, în care muzica domină acțiunea, și creator al cantatei de cameră. A folosit și a perfecționat în operă aria da capo și uvertura „italiană". **S.** a compus peste 100 de opere, 600 de cantate, lucrări corale și instrumentale, pline de eleganță melodică, scrise cu deplina stăpînire a stilului italian. Prin simfoniile sale în trei mișcări este un precursor al simfoniei clasice.

Scarlatti, Domenico (1685—1757), compozitor și clavecinist italian, fiul și elevul lui Alessandro Scarlatti. A îndeplinit diferite funcții la curțile europene și s-a stabilit apoi în Spania, unde s-a dedicat creației de piese pentru clavecin. Tehnica strălucitoare a scriiturii, melodia grațioasă, armonia bogată și îndrăzneață, fantezia, ritmul original și virtuozitatea fac ca cele aproape 600 de sonate pentru clavecin să constituie capodopere ale acestui instrument și baza modernă a tehnicii instrumentelor cu taste.

D. Scarlatti

Scarron *[scarô]*, Paul (1610—1660), scriitor francez. A scris nuvele și comedii adaptate din literatura spaniolă și mai ales versuri galante. Scrierea sa intitulată „Romanul comic" (1651) este o imagine realistă a provinciei franceze, improvizată în jurul aventurilor unei trupe ambulante. A introdus în Franța „burlescul" italian, al cărui comic constă în povestirea legendelor antice într-un stil popular, presărat cu glume bufone („Virgiliu travestit", 1648—1652).

scatíu *(Carduelis spinus)*, pasăre sedentară din familia fringilidelor, puțin mai mică decît o vrabie, de culoare verde-gălbuie, pe spate mai cenușie și pe aripi cu două dungi negre. Se hrănește cu diferite semințe, iar puii și-i hrănește cu insecte.

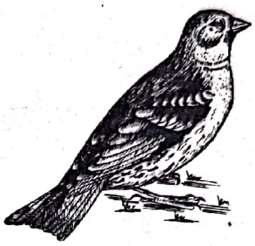

Scatiu

scatól (gr. *skor*, *skatos* „excrement"; BIOCHIM.), substanță chimică azotată naturală, rezultată din putrefacția albuminelor în intestinul gros. **S.** se elimină prin fecale și uneori prin urină.

scaun (CONSTR.), schelet din grinzi de lemn, care susține învelitoarea unui acoperiș și elementele pe care aceasta se sprijină (astereala, căpriorii, panele). Spre deosebire de fermă (care se reazemă direct pe pereții clădirii), **s.** se reazemă pe planșeul podului, căruia îi transmite greutatea acoperișului și încărcăturile suplimentare (zăpadă, vînt etc.).

scaun domnesc (în evul mediu în Țara Românească și în Moldova), denumire a tronului domnesc și, prin extensiune, a domniei.

scaunele săsești, organizații teritorial-administrative ale sașilor din Transilvania, menționate pentru prima dată în 1302 (scaunele Sibiului). La început au existat șapte **s.s.**, la care s-au adăugat mai tîrziu alte două. În fruntea fiecărui **s.s.** era un jude scăunal *(judex sedis)*, dublat apoi de un jude regal *(judex regis)*. Treptat, **s.s.** s-au unificat într-o comunitate teritorială și politică mai largă (*Universitas Saxonum*, „Comunitatea saşilor"), beneficiind de autonomie, devenită definitivă în sec. al XVI-lea; această comunitate avea în frunte pe comitele saşilor (Sachsengraf), în persoana judelui regal al Sibiului. **S.s.** îşi derivă numele de la funcţiunea lor judiciară („scaune de judecată", în latină *sedes judiciaria*).

scaunele secuieşti, organizaţii teritorial-administrative ale secuilor din Transilvania, menţionate în deceniul al treilea al sec. al XIV-lea; aveau un pronunţat caracter militar. În fruntea fiecărui **s.s.** era un căpitan (*major exercitus, capitaneus*) şi un jude al pămîntului (*judex terrestris*), la care se adaugă apoi şi judele regal (*judex regis*). În sec. XIV—XV sînt menţionate şapte **s.s.**, dintre care, în sec. al XVII-lea, trei s-au contopit într-unul singur. În fruntea tuturor **s.s.** se afla comitele secuilor (*Comes Siculorum*). **S.s.** îşi derivă numele de la funcţiunea lor judiciară (scaunele de judecată, în latină *sedes judiciaria*).

scădére (MAT.), operaţie între două numere a şi b, primul fiind numit *descăzut* şi al doilea *scăzător*, notată $a - b$, prin care se află un al treilea număr c, numit *rest* sau *diferenţă*, care, adunat cu scăzătorul, este egal cu descăzutul (ex. $7 - 4 = 3$).

Scăieni, localitate de tip urban în raionul Ploieşti, reg. Ploieşti, situată pe valea Teleajenului. 4 050 loc. (1965). Industria sticlei (geamuri) şi a hîrtiei (cartoane şi mucavale). Aici a fiinţat, între 1835 şi 1836, falansterul întemeiat de Th. Diamant.

Scărişoara, peşteră sculptată în calcare jurasice, situată în sudul Masivului Bihor (Munţii Apuseni), care adăposteşte un gheţar (cu o suprafaţă de aproximativ 5 550 m^2 şi cu un volum care oscilează între 40 000 şi 55 000 m^3). Intrarea în peşteră (la circa 1 200 m altitudine) se face printr-un aven adînc (48 m), care comunică cu o sală mare, circulară, şi prin intermediul căreia se asigură accesul în celelalte săli. Are galerii ca „Maxim Pop", „Palatul Sînzienii" (cu forme concreţionale calcaroase frumoase), care leagă între ele numeroase săli, ca „Biserica", „Biserica Nouă", „Catedrala" ş. a. Multe săli sînt pardosite cu gheaţă. Iarna, temperatura aerului din peştera **S.** înregistrează aceleaşi oscilaţii ca temperatura aerului din jurul avenului; vara, temperatura rămîne constant sub 0°C. Monument al naturii. Obiectiv turistic.

Scărlătescu, Ion (1872—1922), compozitor român, profesor la Conservatorul din Bucureşti. A activat şi ca pianist. A scris o Rapsodie română pentru orchestră, dar mai ales muzică de cameră. Foarte cunoscută este „Bagatella" (1917) pentru vioară şi pian.

scărmănătoáre (IND. TEXT.) v. **darac.**

„Scena", săptămînal de teatru şi muzică. A apărut la Bucureşti, din 15 septembrie 1910 pînă în ianuarie 1911, sub conducerea lui L. Rebreanu şi M. Sorbul. A militat pentru educarea gustului artistic al spectatorilor de teatru şi pentru crearea unor repertorii valoroase, la nivelul exigenţelor teatrului contemporan. Printre colaboratorii revistei se numărau: M. Sadoveanu, V. Eftimiu, Emil Gîrleanu ş.a.

scenáriu, text cuprinzînd, într-o notaţie de obicei succintă, subiectul unui film sau al unei piese de teatru, repartizat în secvenţe, respectiv acte şi scene. Însumează şi diferite indicaţii tehnice, de regie şi de scenografie. **S.** literar îşi propune să răspundă şi exigenţelor lecturii. Cel radiofonic reprezintă adaptarea unui text literar (mai ales piesă de teatru) la cerinţele radiofoniei.

scénă 1. Parte a edificiului teatral destinată special şi permanent reprezentării spectacolului. Prin extindere, locul stabil ori improvizat pe care se desfăşoară un spectacol. **S.** are o structură arhitecturală fixă, alcătuită din elemente componente şi auxiliare (podium, sufită, culise, avanscenă, rampă, fosa orchestrei). Prin utilizarea unor dispozitive mecanice, scena poate fi amenajată (**s.** turnantă, glisantă, culisantă). În istoria teatrului se cunosc mai multe tipuri de **s.**: *proscenium*-ul şi *orchestra* antică, scena medievală în etaje, scena clasică („à l'italienne" din sec. XVII — XIX), scena circulară modernă ş.a. **2** .Subdiviziune a unui act dintr-o piesă de teatru, delimitată în genere prin plecarea sau intrarea unui personaj; scenele sînt grupate în tablouri şi acte, care păstrează de obicei unitatea de timp şi loc.

scenétă, piesă de teatru, de obicei comedie, într-un singur act şi cu un număr redus de personaje. A înflorit îndeosebi în teatrul popular satiric, impunîndu-se şi în creaţia modernă cultă. În literatura română au scris **s.** Matei Millo, C. Faca, C. Bălăcescu, C. Caragiale, M. Kogălniceanu, C. Negruzzi, V. Alecsandri ş.a. E sinonimă uneori cu farsa sau vodevilul.

scenografíe, arta organizării spaţiului de emisie (scena) şi de recepţie (sala) a spectacolului. Parte integrantă a pregătirii unui spectacol, **s.** are ca scop crearea cadrului, ambianţei, atmosferei în care se desfăşoară acţiunea dramatică şi cuprinde: crearea decorurilor, a costumelor, iluminatul scenic etc. Conform caracterului specific al spectacolului, există scenografie de operă, de teatru dramatic, de teatru de păpuşi, de cinematograf, de circ etc. **S.** s-a dezvoltat încă din perioada teatrului antic şi, în timp, a suferit influenţa diferitelor concepţii dominante ale epocilor respective. Influenţată de artele plastice, ca şi de dezvoltarea mijloacelor tehnice (maşini scenice, de iluminat etc.), **s.** a folosit diferite elemente uzuale (picturale, de construcţie scenică, jocuri de lumini, proiecţii fixe sau cinematografice etc.). Printre precursorii **s.** moderne se numără Brunelleschi, descoperitorul legilor perspectivei liniare, fundamentală pentru **s.** modernă, şi primul care a conceput maşinile scenice, S. Serlio, autor al unui tratat de **s.**, Girolamo Genga, Leone dei Sommi, Antonio Ingegneri ş.a. În sec. XVIII—XIX **s.** a devenit prevalent picturală şi, o dată cu clasicismul, a frînat fantezia barocă, înclinată spre căutarea efectelor spaţiale. Romantismul influenţează **s.**, preocupată de culoarea locală. În Italia şi Franţa apare o pictură scenică anonimă şi cosmopolită cu caracter sentimental şi literar, care tindea să devină stereotipă. Reprezentantul acestei tendinţe a fost Carlo Ferrario (1833—1907), scenograf al principalelor opere verdiene. **S.** modernă, legată de tradiţia realistă, depăşeşte decorativismul, pentru a deveni parte integrantă a spectacolului. Printre cei mai de seamă teoreticieni ai **s.** moderne se numără Gordon Craig şi Stanislavski. **S.** de film ţine seama de condiţiile specifice ale artei filmului (se construiesc doar fragmente de decor, atît cît este necesar imaginii înregistrate de camera de filmat, se recurge la trucaje, machete, filmări prin transparenţă etc.). Totodată, cinematograful a înrîurit **s.** de teatru contemporană în sensul desfăşurării mai rapide a spectacolului, prin eliminarea pauzelor dintre tablouri, prin efectuarea de proiecţii fixe şi continue etc. În teatrul românesc, preocupările pentru **s.** au apărut de timpuriu şi s-au dezvoltat mai ales prin creaţiile unor artişti ca: Traian Cornescu, Victor Ion Popa, Th. Kiriacoff-Suruceanu, A. Jiquidi şi mai ales prin Ion Sava. După Eliberare, **s.** românească a cunoscut un nou avînt prin creaţiile lui Alex. Brătăşanu, Liviu Ciulei, Paul Bortnovski, Jules Perahim, Mircea Marosin etc. **S.** cinematografică s-a remarcat prin creaţiile lui I. Oroveanu, G. Tincu, M. Bogoş, L. Popa etc.

scepticism (gr. *skeptomai* „a examina"; FILOZ.), concepţie care pune la îndoială posibilitatea cunoaşterii realităţii obiective sau, în genere, a oricărei cunoştinţe certe. **S.** este o formă a agnosticismului. El a apărut în filozofia greacă în perioada crizei societăţii sclavagiste, fiind întemeiat de Pyrrhon şi reprezentat de Carneade, Aenesidemus, Sextus Empiricus ş.a. Scepticii antici au susţinut că nici cunoaşterea senzorială, nici cea raţională nu poate da cunoştinţe certe, că oricărei păreri îi poate fi opusă cu tot atîta temei o părere contrară tot atît de verosimilă. De aici concluzia necesităţii de a „suspenda judecata", această suspendare fiind, conform **s.** antic, singurul mijloc de dobîndire a „netulburării", a seninătăţii (*ataraxiei*). În perioada Renaşterii şi în sec. al XVII-lea, **s.** a fost îndreptat adeseori împotriva dogmelor religioase şi a scolasticii (Montaigne, Charron) sau a idealismului dogmatic (Bayle), îndeplinind astfel un rol progresist. În sec. al XVIII-lea, **s.** şi agnosticismul au cîştigat teren ca expresie a intereselor burgheziei de a asigura progresul ştiinţelor împotriva dogmelor religioase, evitînd totuşi implicaţiile ateiste şi materialiste ale ştiinţei (Hume, Kant). În filozofia burgheză contemporană, aceste tendinţe sînt continuate în special de pozitivism. Dezminţirea **s.**, ca şi a agnosticismului, o constituie verificarea practică a cunoştinţelor noastre.

sceptru (lat. *sceptrum*, din gr. *skeptron* „băţ, baston"), baston incrustat cu metale şi pietre preţioase, însemn al puterii monarhului.

Schadow *[şádo:]*, Johann Gottfried (1764—1850), sculptor, gravor şi teoretician de artă german, unul dintre fondatorii şcolii moderne de artă germană. Promotor al studiilor după natură, **S.** a executat un mare număr de lucrări, caracterizate prin expresia firească, simplă şi severă. În sculptură a realizat portrete şi monumente, uneori colosale (bustul lui Goethe, statuia lui Luther, statuia lui Frederic al II-lea etc.). A gravat portrete şi scene de gen. Printre scrierile sale se numără: „Tratat privind osatura, musculatura şi proporţiile corpului omenesc", „Proporţiile omului după vîrstă şi sex" etc.

Schaff *[şaf]*, Adam (n. 1913), filozof, logician şi sociolog marxist polonez. Este profesor la Universitatea din Varşovia şi membru al Academiei de Ştiinţe a R.P. Polone. Op. pr.: „Unele probleme ale teoriei marxiste a adevărului" (1951), „Introducere în semantică" (1960), „Filozofia omului. Marxism şi existenţialism" (1962).

Schaffhausen *[şafháuzən]*, oraş în nordul Elveţiei, situat pe malul Rinului. 32 900 loc. (1963). Industrie constructoare de maşini, textilă, chimică. În apropierea oraşului Schaffhausen se află o importantă hidrocentrală.

Schaffner *[şáfnər]*, Hans (n. 1908), preşedinte al Elveţiei în anul 1966. Este membru al Partidului radical-democrat.

Schärf *[şerf]*, Adolf (1890—1965), om de stat austriac, lider al Partidului socialist; între 1946 şi 1957 preşedinte al acestui partid. După al doilea război mondial a făcut parte din guvern (1945—1957), iar apoi a fost preşedinte federal al Austriei (1957—1965).

Scharnhorst *[şárnhorst]*, Gerhard Johann David von (1755—1813), general şi ministru de război (1807—1810) al Prusiei. A fost unul dintre întemeietorii armatei prusiene, bazată pe serviciul militar obligatoriu.

Scharrer *[şárər]*, Adam (1889—1948), scriitor german. Membru al „Ligii Spartacus", apoi al Partidului comunist, a emigrat după 1933 în Cehoslovacia, iar apoi, între 1935 şi 1945, a trăit în U.R.S.S. Opera lui **S.**, ai cărei eroi sînt proletari şi ţărani, oglindeşte evenimente importante din istoria mişcării muncitoreşti germane în prima jumătate a sec. al XX-lea (romanele „Oameni fără patrie", 1929; „Sobolii", 1934). În „Povestiri de la ţară, dar în altă manieră" (1948), **S.** denunţă cu un umor incisiv demagogia naziştilor.

Schaudinn *[şáudin]*, Fritz Richard (1871—1906), zoolog german. A făcut cercetări asupra protozoarelor parazite în organismul omului şi al animalelor şi a descoperit (în 1905) *Spirocheta palida*, agentul patogen al sifilisului.

Scheele *[şé:lə]*, Carl Wilhelm (1742—1786), chimist suedez; a fost membru al Academiei de Ştiinţe din Suedia. Fin observator şi experimentator, **S.** s-a situat printre cei mai mari chimişti ai timpului său. A preparat şi a studiat oxigenul (1773), puţin înaintea lui J. Priestley, publicîndu-şi însă rezultatele în urma apariţiei studiilor acestuia. A descoperit clorul, manganul, acidul fluorhidric, acidul azotos, fosforul din oase, bioxidul de mangan, acidul arsenic, arseniura de cupru (verdele lui Scheele), de asemenea un mare număr de acizi organici, ca acizii tartric, citric, malic, galic, uric, lactic, benzoic, cianhidric, precum şi glicerina. A făcut numeroase observaţii în legătură cu acţiunea luminii asupra clorurii de argint, adsorbţia gazelor pe cărbune de lemn ş.a.

scheelít (MINER.), wolframat natural de calciu ($CaWO_4$), cristalizat în sistemul pătratic. Este incolor sau cenuşiu, galben, galben-verzui şi se întîlneşte în zăcămintele hidrotermale sau metasomatice de contact. Este un minereu de wolfram. În Republica Socialistă România se găseşte la Oraviţa (reg. Banat), Baia Sprie (reg. Maramureş).

Scheffel *[şéfəl]*, Josef Victor von (1826—1886), scriitor german. Opera sa se caracterizează prin spiritul ei de frondă, dar şi prin prezentarea romanţată şi idilică a realităţii sociale. Principala sa lucrare este romanul istoric „Ekkehard“ (1855). Multe dintre versurile sale cu caracter studenţesc (culegerea „Gaudeamus“, 1868), în care **S.** ironizează morala oficială filistină, au cunoscut o largă răspîndire.

Scheffer *[şefér]*, Ary (1795—1858), pictor şi gravor francez, unul dintre reprezentanţii de seamă ai romantismului. A studiat în Olanda şi la Paris în atelierul lui Guérin. A pictat numeroase compoziţii, unele de gen („Văduva soldatului“, „Familia marinarului“, „Orfanele la cimitir“), altele inspirate din Dante, Byron şi din poezia romantică germană („Francesca da Rimini“, „Moartea lui Gaston Foix“ etc.), într-un stil patetic, uneori melodramatic.

Scheidemann *[şáidəman]*, Philipp (1865—1939), unul dintre conducătorii aripii de dreapta a social-democraţiei germane. În 1919 a condus guvernul de coaliţie al Republicii de la Weimar, care a înăbuşit în sînge republicile sovietice de la Bremen şi din Bavaria. Ulterior s-a retras din viaţa politică.

Schela, comună în raionul Gorj, reg. Oltenia, situată la poalele munţilor Vîlcan. 1 570 loc. (1965). Exploatări de antracit, de argilă refractară şi de calcar.

schélă^1 **1.** (CONSTR.) Construcţie auxiliară, provizorie, metalică sau din lemn, folosită de muncitorii care lucrează la executarea sau la repararea unei clădiri, a unei instalaţii etc. După modul de execuţie se deosebesc: *s. simplă deplasabilă*, care este formată de obicei dintr-o platformă aşezată pe capre de lemn; *s. stabilă exterioară*, legată de ziduri sau liberă, care este constituită dintr-un cadru de grinzi de lemn, cu platforme la fiecare etaj şi cu rampe de acces sau cu scări; *s. metalică*, care este formată dintr-un schelet de ţevi de oţel, asamblate cu manşoane speciale, pe care se montează platforme de lemn etc. **2.** (NAV.) Punte de lemn sau metalică, improvizată sau fixă, care face legătura între navă şi chei pentru îmbarcarea şi debarcarea pasagerilor şi a mărfurilor. **3.** (EXPL. PETR.) *Schelă petrolieră*, unitate industrială de exploatare a unui zăcămînt de ţiţei, care include totalitatea sondelor şi instalaţiile auxiliare din regiunea respectivă.

schélă^2 (în evul mediu în ţările române), denumire a punctelor vamale (ex. schelele de la Zimnicea, Olteniţa, Vălenii de Munte, Cîmpina ş.a.). Numele vine de la cuvîntul italian *scala*, care desemnează un port de dimensiuni reduse sau un debarcader.

Schelde v. **Escaut.**

Scheler *[şélər]*, Max (1874—1928), filozof idealist şi teolog catolic german. A dezvoltat fenomenologia husserliană în domeniul eticii, psihologiei, sociologiei, filozofiei culturii şi teoriei valorilor. Considerînd nesatisfăcătoare mărginirea la eul cunoscător individual, **S.** a preconizat întemeierea unei „sociologii a cunoaşterii“. El a criticat în mod just formalismul etic raţionalist kantian, dar a redus în mod subiectivist întreaga sferă a eticului la trăirile emoţionale. În dezacord cu axiologia neokantiană, care separă realitatea de valoare şi se mărgineşte la analiza exclusivă a valorilor spirituale, **S.** a admis valorile materiale (sociale, economice), dar le-a interpretat în sensul spiritualismului, ignorînd condiţionarea socială, concret-istorică a valorilor. Op. pr.: „Formalismul în etică şi etica materială a valorilor“ (1913—1916), „Poziţia omului în cosmos“ (1928).

schelét **1.** (ANAT.) Totalitatea oaselor care susţin corpul animalelor vertebrate. Anatomiştii apreciază diferit numărul oaselor care alcătuiesc **s.** omenesc. În general se admite că **s.** adultului este format din 200 de oase separate, număr în care intră oasele craniului, ale centurii scapulare, ale coloanei vertebrale, toracelui, bazinului, membrelor superioare şi inferioare, inclusiv rotulele, cu excepţia oaselor sesamoide şi a dinţilor. La adultul normal, greutatea **s.** este de 5—6 kg, ea scăzînd la bătrîni. Osificarea **s.** se face treptat în cursul dezvoltării ontogenetice; la început oasele sînt formate din ţesut cartilaginos, la naştere fiind complet osificate oasele labirintului şi ale cutiei timpanului. După naştere, oasele cresc în dimensiuni, schimbîndu-şi treptat atît înfăţişarea exterioară, cît şi cea interioară. Pe rînd se osifică claviculele, coastele, maxilarul inferior, oasele craniului (cu excepţia sfenoidului) şi, ultimele, oasele membrelor. Osificarea completă a **s.** are loc în jurul vîrstei de 25—30 de ani. La bătrîneţe, **s.** suferă o serie de transformări structurale: oasele devin mai fragile, ca urmare a unui proces de demineralizare, putîndu-se fractura mai uşor; unele articulaţii se sudează; sinusurile osoase cresc în dimensiuni; căderea dinţilor determină modificări ale maxilarelor etc. **S.** prezintă, de asemenea, diferenţe importante, legate de sex, şi anume: **s.** femeii este mai mic şi mai gracil, cu proeminenţe osoase mai puţin conturate şi cu o configuraţie generală caracteristică (centura scapulară mai îngustă, bazinul mai larg etc.). Cunoaşterea diferenţelor **s.** în funcţie de vîrstă şi sex are importanţă atît în arheologie (pentru stabilirea vîrstei şi sexului **s.** descoperite), cît şi în medicina judiciară. V. şi osos, *sistem ~*.

2. (TEHN.) Parte de rezistenţă a unui sistem tehnic sau a unei construcţii, formată din mai multe elemente (cadre şi nervuri la unele modele de turnătorie, longeroane şi nervuri sau numai longeroane la avioane, stîlpi şi grinzi la clădiri etc.), legate între ele prin îmbinări elastice sau rigide (ex. **s.** unei construcţii, **s.** sau osatura aripii unui avion etc.).

Schelling *[şéling]*, Friedrich Wilhelm (1775—1854), filozof idealist german, reprezentant al filozofiei clasice germane. Lucrările sale de filozofie a naturii scrise în tinereţe conţin interesante elemente de dialectică. În preajma revoluţiei din 1848, a combătut pe hegelienii de stînga, devenind filozoful oficial al Prusiei. Influenţat iniţial de Fichte, **S.** a elaborat apoi o concepţie proprie, idealist-obiectivă, în filozofia naturii. A conceput natura ca „produs“, adică obiect al experienţei, şi totodată ca „productivitate“, adică subiect, astfel încît produsul dispare în productivitate, iar ceea ce este real ar fi subiectul. După filozofia identităţii a lui **S.**, dincolo de subiect şi obiect, de spirit şi de natură se găseşte un absolut din care derivă filozofia, arta, religia, absolut care e raţiunea lor de existenţă şi pe care ele îl întruchipează. Încercînd să concilieze religia şi filozofia, **S.** a susţinut că adevărul filozofiei este teologia şi a propagat concepţia mistică despre revelaţia divină. Op. pr.: „Prima schiţă a unui sistem de filozofie a naturii“ (1799), „Sistemul idealismului transcendental“ (1800).

schémă (gr. *schema* „formă, figură“) **1.** (TEHN.) Reprezentare grafică, prin figuri convenţionale sau prin simboluri, a elementelor principale sau caracteristice ale structurii unui aparat, a unei maşini, a unei instalaţii, a unei construcţii, a unui proces de fabricaţie etc. (ex. **s.** cinematică a unei maşini-unelte, **s.** unei instalaţii automate de control, **s.** unui circuit electric, **s.** procesului de fabricaţie a unui produs etc.). — (ELT.) *S. electrică*, reprezentare grafică schematică, cu ajutorul unor simboluri grafice convenţionale, a unui circuit electric, a unei reţele electrice sau a unei instalaţii electrice. Se deosebesc printre altele: *s.-bloc* (numite şi *s.e. structurale* sau *funcţionale*), în care elementele cu funcţii esenţiale precizate sînt reprezentate prin dreptunghiuri, triunghiuri sau cercuri, iar legăturile funcţionale prin linii marcate cu săgeţi (astfel de scheme se pot face şi pentru instalaţii neelectrice); *s.e. de principiu*, în care sînt reprezentate numai circuitele, maşinile şi aparatele principale, omiţîndu-se cele auxiliare (de măsură, de protecţie, de comandă etc.); *s.e. complete*, în care sînt reprezentate toate elementele unei instalaţii şi toate legăturile dintre ele; *s.e. de montaj*, în care sînt figurate toate elementele unei instalaţii şi legăturile dintre ele, respectîndu-se aşezarea lor reciprocă şi indicîndu-se dimensiunile şi gabaritele necesare efectuării montajului; *s.e. echivalente*, în care sînt reprezentate circuitele electrice echivalente, din anumite puncte de vedere, cu sisteme tehnice (electrice sau neelectrice), efectuate în vederea studierii acestora. V. şi model electric. **2.** (EC.) **a)** *Schemă de organizare a producţiei* (sau *a fabricaţiei*), reprezentare grafică a succesiunii proceselor de muncă prin care materiile prime şi materialele se transformă în produse finite. Ea scoate în evidenţă compartimentarea proceselor de muncă pe unităţile tehnice de fabricaţie (de bază, auxiliare, de deservire şi anexe), precum şi legăturile dintre ele. Se întocmeşte astfel încît să asigure organizarea raţională a fabricaţiei, a succesiunii fazelor sale, a circulaţiei materialelor, subansamblelor etc. **b)** *Schemă de organizare şi de funcţionare a întreprinderii*, reprezentare grafică a structurii organizatorice a unei întreprinderi, care cuprinde principalele elemente componente ale acesteia (servicii, secţii, birouri, ateliere etc.), legăturile dintre ele, conducătorii diferitelor verigi organizatorice şi raporturile de subordonare etc. *S. de o. şi f. a î.* sînt diferite de la o întreprindere la alta, în funcţie de caracteristicile procesului de producţie, de mărimea şi de complexitatea întreprinderii şi ele trebuie îmbunătăţite continuu prin perfecţionarea relaţiilor de cooperare dintre secţii, prin desfiinţarea unor verigi inutile, prin eliminarea unor paralelisme în munca de conducere etc.

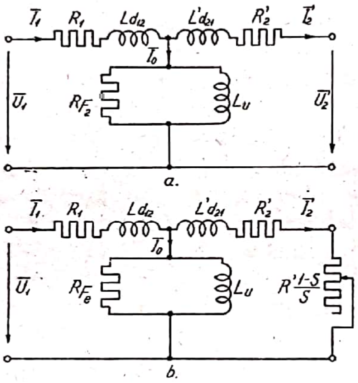

Scheme electrice echivalente: *a*- a unui transformator; *b*- a unei maşini asincrone

Scherchen *[şérhiən]*, Hermann (1891—1966), dirijor german. S-a dedicat artei dirijorale de la vîrsta de 18 ani, dobîndind o faimă internaţională. În 1933 a părăsit Germania. Artist profund, autor a două tratate de artă dirijorală, **S.** a militat pentru o artă interpretativă creatoare, pentru propagarea muzicii contemporane şi pentru o activitate ştiinţifică susţinută.

Scherer *[şérər]*, Wilhelm (1841—1886), critic şi filolog german. A fost profesor la universităţile din Viena, Strasbourg şi Berlin. Lucrările sale („Jakob Grimm“, 1865; „Contribuţii la istoria limbii germane“, 1868; „Istoria poeziei germane în sec. XI—XII“, 1875; „Istoria literaturii germane“, 1880—1883) vădesc, sub influenţa evoluţionismului, tendinţe pozitiviste în reconstituirea istorică.

Scherfig *[şérfig]*, Hans (n. 1905), scriitor, pictor şi zoolog danez. Este autorul unor romane realist-critice în care satirizează aspecte negative ale societăţii burgheze daneze: birocraţia („Consilierul dispărut“, 1938), educaţia mistică predată în şcoli („Primăveri irosite“, 1943, trad. rom.), corupţia poliţiei şi a justiţiei („Scorpionul", 1953, trad. rom.), regimul ocupaţiei naziste („Frydenholm", 1962) ş.a.

Scherrer *[şérər]*, Paul (n. 1890), fizician elveţian, profesor la Institutul politehnic din Zürich, membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România. A lucrat în domeniul fizicii atomice şi a corpului solid. Împreună cu Debye a elaborat o metodă pentru determinarea structurii solidelor cu ajutorul radiaţiei X.

scherzándo *[scherţándo]* (ital. „glumind"; MUZ.), termen care indică o execuţie veselă, jucăuşă, cu umor, în maniera unui scherzo.

schérzo *[schérţo]* (ital. „glumă, şagă"), termen care denumeşte o piesă muzicală în mişcare însufleţită şi cu un caracter glumeţ, optimist. A apărut în sec. al XVI-lea în muzica vocală şi în sec. al XVII-lea în cea instrumentală. Tipul clasic de **s.** l-a stabilit Beethoven, care l-a introdus în forma ciclică a sonatei în locul menuetului. Mai tîrziu (la Schubert, Chopin, Mendelssohn-Bartholdy, Dukas ş.a.), **s.** a devenit piesă de sine stătătoare. **S.** de proporţii reduse se numeşte *scherzino*.

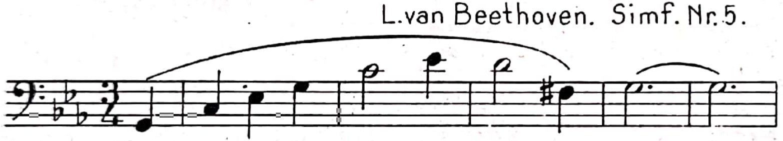

Scherzo

schi (SPORT) **1.** Obiect confecţionat din lemn sau din aluminiu, care permite alunecarea unei persoane pe zăpadă. **S.** pot fi *de fond* (uşoare, elastice, avînd o lăţime de 5—6 cm şi o lungime în funcţie de înălţimea schiorului), *de sărituri* (elastice, grele, cu o lăţime de 10 cm şi o lungime de 2,20—2,50 m, avînd trei şănţuleţe pe talpă pentru păstrarea direcţiei), *de munte* (cu o lăţime de 7—8 cm şi o lungime în funcţie de înălţimea schiorului). Pentru menţinerea echilibrului pe schiuri şi pentru sporirea vitezei de alunecare, schiorii folosesc şi două beţe, confecţionate din lemn, bambus sau aluminiu. —(AV.) *Schiuri de avion*, schiuri care înlocuiesc roţile la trenul de aterizare al unui avion, pentru a face posibilă aterizarea pe zăpadă. **2.** Ramură a sporturilor de iarnă care se practică cu schiurile (**1**). Constă din diverse probe: alpine (coborîre, slalom special şi slalom uriaş); nordice (fond, sărituri de pe trambulină, ştafete) şi combinate (probe alpine şi nordice).

Schiaparelli, Giovanni Virginio (1835—1910), astronom italian. Este cunoscut prin lucrările sale privitoare la planeta Marte, pentru care a întocmit planisfere detaliate. În 1877 a desenat, pentru prima oară, „canalele" pe care le vedea pe suprafaţa planetei, emiţînd ipoteza că ar fi sisteme de irigaţii ale locuitorilor prezenţi sau din trecut ai lui Marte. Această ipoteză de mare circulaţie nu a fost confirmată, iar *Mariner IV* nu a fotografiat, în iulie 1965, la cea mai mică distanţă la care s-a găsit faţă de planetă, detalii cu acest aspect.

Schiavoni, Giovanni (1804—c. 1848), pictor italian. A venit la Iaşi, între anii 1837 şi 1843, ca profesor la clasa de „zugrăvire" a Academiei Mihăilene, exercitînd o puternică influenţă asupra formării tinerilor pictori. Portretist de valoare, a fost preocupat de redarea caracterelor fizice şi psihice ale personajului, deschizînd drumul spre dezvoltarea portretului psihologic.

schif 1. Ambarcaţie nautică cu rame, foarte lungă (7—9, 11 şi 18 m), îngustă, uşoară şi cu înălţime mică, prevăzută cu un mic derivor metalic pentru asigurarea stabilităţii de drum şi cu suporţi exteriori pentru fixarea ramelor (lungi, uşoare, goale în interior, cu pala curbată), precum şi scaune mobile, simple sau duble. **2.** Denumirea probelor sportive, care se desfăşoară pe diferite distanţe stabilite prin regulament, cu schiful (**1**). Sînt probe de **s.** simplu (cu un loc), dublu (cu două locuri), de 2+1 cîrmaci, de 4 fără cîrmaci şi de 8+1 cîrmaci.

schiléri (în evul mediu în ţările române), dregători domneşti, conducători ai punctelor vamale (schele), însărcinaţi cu controlul vamal şi cu încasarea vămilor. Aveau la dispoziţie corpul *martalogilor*.

Schiller *[şílə]*, Ferdinand Canning Scott (1864—1937), filozof idealist englez. A creat o variantă făţiş subiectivistă a pragmatismului, denumită de el „umanism". După **S.**, lumea constă în experienţa subiectului şi este o realitate nedeterminată, amorfă, care se mulează potrivit voinţei arbitrare a acestuia.

Schiller *[şílər]*, Friedrich (1759—1805), mare poet şi dramaturg german, alături de Goethe cel mai de seamă reprezentant al grupării „Sturm und Drang". S-a născut la Marbach ca fiu al unui medic militar şi a urmat, împotriva voinţei sale, şcoala militară în Württemberg. Atras de timpuriu de literatură, manifestîndu-şi admiraţia entuziastă pentru operele lui Shakespeare, Rousseau, Lessing şi Goethe, a debutat în 1781, obţinînd un răsunător succes cu piesa „Hoţii", afirmare însufleţită şi profund dramatică a setei de libertate şi a urii împotriva tiraniei. Persecutat de ducele de Württemberg, **S.** a fost nevoit să pribegească în diverse oraşe, întreţinîndu-se prin îndeletniciri ocazionale sau folosind sprijinul mărinimos al prietenilor. Aceleiaşi perioade de răzvrătire şi de avînt tumultuos îi aparţin şi piesele următoare: tragedia republicană „Conjuraţia lui Fiesco" (1783) şi „Intrigă şi iubire" (1783), „prima dramă politică cu tendinţă din literatura germană" (Engels), în care **S.** prezintă deznodămîntul tragic al unei iubiri curate dintre o tînără burgheză şi un nobil. Poezia sa lirică din aceşti ani cîntă de asemenea, într-un limbaj exaltat, de rezonanţe eroice, aspiraţiile înaintate ale timpului (imnul „Odă bucuriei", care a constituit motivul tematic al „Simfoniei a IX-a" a lui Beethoven). După 1784, timp de zece ani, în viaţa lui **S.** a avut loc o perioadă de criză, de felurite căutări filozofice şi artistice, terminată o dată cu apropierea de Goethe, care marchează a treia şi ultima perioadă a creaţiei sale, cea clasică. În această perioadă, **S.** manifestă tendinţa caracteristică ideologiei burgheze germane din epocă de a transpune aspiraţiile revoluţionare pe planul ideilor, care a generat o filozofie şi o artă cu caracter neoclasic, idealizant. **S.** ajunge la concluzia că orice luptă politică va rămîne fără rezultat. Preocupările sale se îndreaptă spre studiul antichităţii, al filozofiei, în special al filozofiei lui Kant, şi al esteticii. Într-o serie de lucrări fundamentale („Despre graţie şi demnitate“, 1793; „Scrisori despre educaţia estetică a omului“, 1795; „Despre poezia naivă şi sentimentală“, 1796), **S.** găseşte rezolvarea contradicţiilor civilizaţiei moderne în educaţia estetică a omenirii, în dezvoltarea cu ajutorul acesteia a unei personalităţi armonioase, reeditînd astfel idealul clasic al unei umanităţi senine, radioase, întemeiat pe echilibru şi frumuseţe. Cele două variante ale dramei „Don Carlos“ (1784 şi 1787), în care problema libertăţii de gîndire şi a luptei împotriva despotismului continuă să constituie pivotul acţiunii, marchează, prin trecerea la folosirea versificaţiei clasice, prin limbajul măsurat, scutit de vechile explozii verbale, tranziţia spre spiritualizare şi moderaţie. În 1789, la recomandarea lui Goethe, **S.** a fost numit profesor de istorie universală la Universitatea din Jena. Stabilit în 1792 la Weimar, **S.** colaborează cu Goethe la revista „Die Horen“, punîndu-se astfel, prin deplina lor comuniune de idei şi sentimente, bazele unei prietenii ideale, rămasă exemplară în istoria literaturii. Rod al acestei colaborări sînt epigramele („Xeniile“, 1797), în care este biciuită platitudinea literaturii vremii. Aceasta este şi perioada marilor poeme lirice-filozofice („Idealul şi viaţa“, 1795; „Zeii Greciei“, 1788; „Artistul“, 1789), în care **S.** evocă nostalgic spiritul antichităţii elene, ca şi a baladelor, scrise în anii 1797—1798, expresii ale unei încrederi, de data aceasta abstractă şi sublimată, în victoria întreită a binelui, dreptăţii şi frumosului („Inelul lui Polykrates“, „Cocorii lui Ibykos“, „Mănuşa“, „Scufundătorul , „Chezăşia“). Piesele ultimei perioade, care dezbat problema formării naţiunilor prin forţa luptei maselor populare: trilogia „Wallenstein“, 1801 („Lagărul lui Wallenstein“, „Piccolomini“, „Moartea lui Wallenstein“), cea mai mare dramă istorică a lui **S.**, „Maria Stuart“ (1801), „Fecioara din Orléans“ (1801), „Logodnica din Messina“ (1803), „Wilhelm Tell“ (1804), se caracterizează prin amploarea tematicii, de regulă istorică, şi a dezbaterii conflictelor, prin întîlnirea contradictorie dintre credinţa în umanitate şi progres şi neîncrederea în finalitatea şi eficacitatea luptei maselor, dintre prezentarea realistă a cadrului istoric şi interpretarea idealistă a problematicii personalităţii şi destinului. Încercarea sa de transfigurare estetizantă a viitorului omenirii s-a vădit iluzorie, problemele arzătoare şi conflictele sociale acute ale vremii readucîndu-l curînd după aceasta la realitate. Astfel „statului estetic“ ideal i se substituie, în concepţia sa, imaginea iluministă a „statului natural“, sprijinit pe popor, operele din ultima perioadă constituind o strălucită dovadă a biruinţei unei viziuni realiste asupra utopiei idilice şi speculative anterioare. Prin înălţimea filozofică şi morală a mesajului şi patosul ei revoluţionar, prin amploarea şi măiestria compoziţiei artistice, prin nobleţea, eleganţa şi puritatea clasică a limbajului, creaţia lui **S.**, ca şi aceea a lui Shakespeare, a exercitat o puternică influenţă asupra dezvoltării dramaturgiei în general, majoritatea operelor sale intrînd în patrimoniul literaturii mondiale. În limba română s-au făcut numeroase traduceri din opera lui **S.** începînd din prima jumătate a sec. al XIX-lea (1839).

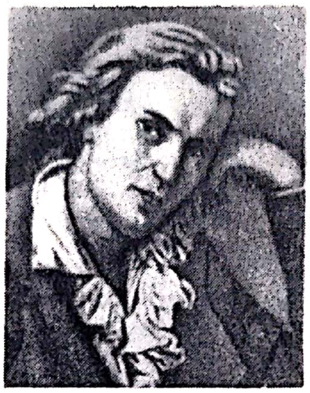

Fr. Schiller

Schiller *[şilər]*, George, pictor, de origine germană, stabilit la Iaşi în 1848. A fost profesor la Şcoala de arte frumoase din Iaşi. Este autorul mai multor copii după picturile lui Natale Schiavoni (profesorul său), al unor restaurări din colecţia fostei Pinacoteci ieşene şi al picturilor de la biserica Trei Ierarhi. **S.** a creat tablouri cu subiecte istorice şi mitologice.

Schiltberger *[şiltbergər]*, Johannes, cruciat bavarez, participant la lupta de la Nicopole (1396), captiv la turci timp de două decenii. După peregrinări prin Asia Mică, Egipt, Turkestan, Caucaz şi Crimeea, în drum spre Bavaria a trecut prin ţările române (1427). Însemnările sale, apărute în 1473, conţin valoroase informaţii asupra bătăliei de la Nicopole.

schimb^1 **1.** (FIZ.) Trecere a unei energii, a unei sarcini electrice, a unei particule etc. de la un sistem fizic la altul. Sin. (parţial) *transfer*. — *S. de căldură*, schimb de energie termică. În mod natural, *s. de c.* se face de la sistemul cu temperatură mai ridicată către sistemul cu temperatură mai scăzută. *S. de c.* se poate realiza prin intermediul undelor electromagnetice *(radiaţie termică)*, prin **s.** energiei cinetice de agitaţie termică între particulele corpurilor *(conducţie)* şi prin mijlocirea unui curent de fluid *(convecţie)*. **2.** (TEHN.) **a)** Timpul de lucru, exprimat în ore, al unui lucrător dintr-o întreprindere industrială sau dintr-o instituţie oarecare, constituind o parte a unei zile de 24 de ore. **b)** Totalitatea lucrătorilor care lucrează în aceeaşi întreprindere sau instituţie şi în aceeaşi perioadă de timp în cursul unei zile.

schimb^2 **1.** (EC. POL.) Relaţie socială care are loc în legătură cu schimbul reciproc de activităţi sau de produse ale muncii socialmente divizate; fază a reproducţiei sociale care leagă producţia şi repartiţia determinată de ea, pe de o parte, şi consumul, pe de altă parte. Baza **s.** o constituie *diviziunea muncii*, adîncirea diviziunii determinînd dezvoltarea **s.** În interiorul unităţilor economice, **s.** de activităţi se efectuează prin contact nemijlocit între lucrătorii de diferite specialităţi, produsele obţinute fiind rezultatul eforturilor lor comune. Între diferite unităţi economice, ramuri etc., **s.** de activităţi se desfăşoară mai ales pe calea **s.** de produse, realizîndu-se astfel trecerea produselor de la producător la consumator. **S.** de produse efectuat între producători pe baza diviziunii sociale a muncii în condiţiile autonomiei producătorilor, care obligă la vînzare-cumpărare, are loc sub forma *s. de mărfuri*. **S.** de mărfuri a apărut în comuna primitivă, avînd la început un caracter întîmplător, se baza pe o diviziune întîmplătoare a muncii şi se înfăptuia între diferite comunităţi gentilice. O dată cu apariţia şi adîncirea marilor diviziuni sociale ale muncii şi cu apariţia proprietăţii private, **s.** de mărfuri se dezvoltă şi pătrunde înăuntrul comunităţii, contribuind la descompunerea ei. Dezvoltarea producţiei şi a **s.** de mărfuri a dus la apariţia *banilor* şi, prin cea de-a treia mare diviziune socială a muncii, la apariţia *negustorilor*. În condiţiile dominaţiei proprietăţii private, **s.** între producători are un caracter privat, se dezvoltă în mod anarhic pe baza concurenţei şi contribuie la diferenţierea socială. **S.** privat a atins cea mai înaltă dezvoltare în capitalism. În socialism, **s.** se desfăşoară pe baza proprietăţii socialiste, în mod planificat. V. şi marfă; producţie de mărfuri; comerţ. — *S. neechivalent*, schimb de valori inegale. Este un mijloc de exploatare şi de jefuire a coloniilor, a ţărilor dependente şi a celor slab dezvoltate de către ţările imperialiste. *S.n.* constă în aceea că monopolurile, utilizînd forme de presiune economică şi politică, vînd mărfurile lor industriale la preţuri ridicate ţărilor slab dezvoltate şi cumpără, în schimb, de la acestea materii prime la preţuri scăzute. *S.n.* constituie unul dintre principalele instrumente ale neocolonialismului. **2.** (DR.) *Contract de schimb*, contract în temeiul căruia părţile îşi dau reciproc un lucru sau un drept.

schimbare de variabile (MAT.), înlocuirea într-o funcţie a unei variabile sau a mai multor variabile de care depinde funcţia considerată cu funcţii depinzînd de aceleaşi variabile sau de alte variabile (ex. ecuaţia conicei $x^2-y^2-4x+2y-4=0$ prin **s. de v.** $x=2+X$, $y=1+Y$, X şi Y fiind noile variabile, devine $X^2-Y^2-7=0$; ecuaţia diferenţială $x^2y''+xy'+y=0$ prin **s. de v.** $|x|=e^t$, t fiind noua variabilă independentă, devine $\frac{d^2y}{dt^2}+y=0$; ecuaţia lui Laplace $\frac{\partial^2u}{\partial x^2}+\frac{\partial^2u}{\partial y^2}=0$ prin **s. de v.** $x=r\cos\varphi$, $y=r\sin\varphi$, r şi φ fiind noile variabile independente, devine $\frac{\partial^2u}{\partial r^2}+\frac{1}{r}\frac{\partial u}{\partial r}+\frac{1}{r^2}\cdot\frac{\partial^2u}{\partial\varphi^2}=0$; integrala nedefinită $I=\int(2x-1)^{100}\,dx$ prin **s. de v.** $x=\frac{1+t}{2}$, t fiind noua variabilă de integrare, devine $\frac{1}{2}\int t^{100}\,dt=\frac{t^{101}}{202}+C$ sau $\frac{(2x-1)^{101}}{202}+C$).

schimbătór 1. (TEHN.) *Schimbător de căldură*, aparat sau instalaţie prin care circulă două sau mai multe medii fluide, numite agenţi termici, cu temperaturi diferite şi în care are loc un schimb sau un transfer de căldură de la mediul mai cald la mediul mai rece. Agenţi termici pot fi şi corpurile solide (ex. semifabricate din oţel care se încălzesc pentru a fi matriţate). *S. de c.* pot fi: cu funcţionare continuă sau intermitentă şi cu transfer de căldură indirect continuu (vaporizatoarele, cazanele de abur, instalaţiile frigorifice, coloanele de rectificare etc.), indirect intermitent (recuperatoarele intermitente) şi direct (absorbitoarele, turnurile de răcire etc.). **2.** (ELT.) *Schimbător de frecvenţă*, circuit electric neliniar, de obicei electronic, sau etaj al unui aparat electronic (ex. un radioreceptor superheterodină), care permite schimbarea frecvenţei purtătoare a unui semnal modulat. **3.** (TELEC.) *Schimbător telefonic*, instalaţie sau echipament de comutaţie dintr-o centrală telefonică la care ajung liniile posturilor telefonice şi care permite conectarea, la cerere, a unei linii la oricare altă linie. *S.t.* pot fi: *manuale*, la care conectarea liniilor se face de către o operatoare din centrala telefonică, sau *automate*, la care conectarea liniilor se face mecanizat, în urma unei telecomenzi emise prin linia abonatului chemător (prin ridicarea microreceptoru-

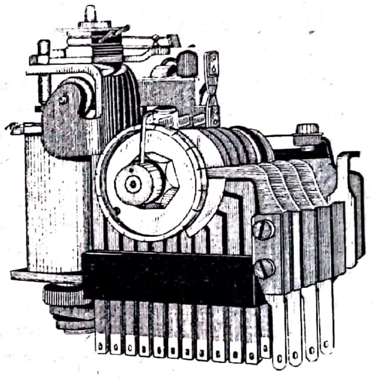

Schimbător telefonic automat

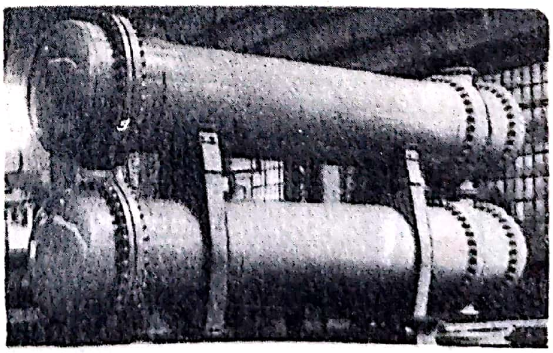

Schimbător de căldură

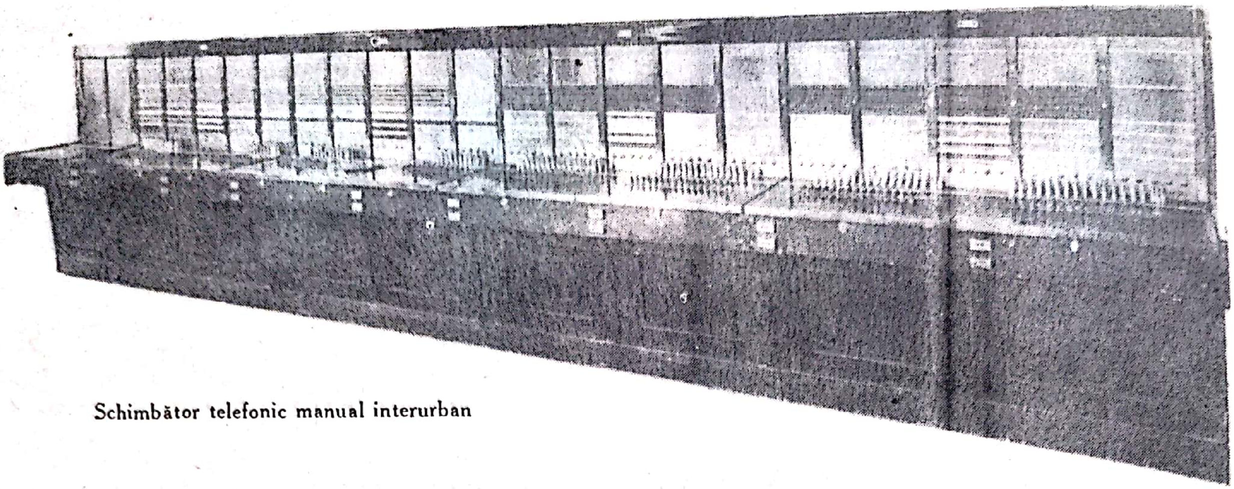

Schimbător telefonic manual interurban

lui şi formarea pe discul de apel a numărului liniei chemate). După principiul de funcţionare, *s.t.* automate pot fi de tip: pas cu pas, rotativ (rotary), cu maşini, cu relee, cu coordonate şi electronice (cu relee fără contacte mobile). Sin. *comutator telefonic.* **4.** (MAŞ.) *Schimbător de viteză,* mecanism care are mai multe angrenaje cu roţi dinţate, cu raport de demultiplicare variabil, montat în sistemul de transmisie al unei maşini, cu ajutorul căruia se poate schimba (mări sau micşora) turaţia, respectiv viteza de lucru sau de deplasare a maşinii. *S. de v.* intră în componenţa maşinilor-unelte, a autovehiculelor etc. Sin. *cutie de viteză.* **5.** (C.F.) **a)** *Schimbător de cale,* dispozitiv care se montează la intersecţia a două linii de cale ferată (la intrarea în staţii sau în punctele de ramificare a căii) pentru a permite trecerea materialului rulant de pe o linie pe alta. *S. de c.* este format din *macaz, inima de încrucişare, şinele intermediare şi aparatul de manevră* (care serveşte la acţionarea acelor). **b)** *Schimbător de mers,* dispozitiv de comandă a organelor de distribuţie ale motoarelor cu abur de pe o locomotivă, cu ajutorul căruia se poate inversa sensul de mers al locomotivei; poate fi acţionat manual sau prin servomotor pneumatic. **6.** (CHIM.) *Schimbători de ioni,* substanţe chimice naturale sau sintetice (anorganice sau organice), care au proprietatea de a schimba ionii lor cu o cantitate echivalentă de alţi ioni din soluţia cu care vin în contact. Se deosebesc **s.** de cationi *(cationiţi)*, care schimbă cationii lor cu cei ai electrolitului, şi **s.** de anioni *(anioniţi)*, care schimbă anionii lor cu anionii electrolitului. Se întrebuinţează în procesele de separare a unor elemente, la dedurizarea apei etc. (ex. zeoliţii, permutiţii, răşinile schimbătoare de ioni ş.a.).

schipetári, denumirea autohtonă a albanezilor; vine de la numele dat de ei ţării, *Schiperia* sau *Schipetaria.*

schísmă (gr. *schisma* „împărţire"), termen prin care teologii desemnează sciziunea intervenită în sînul unei biserici. **S.** este însoţită de refuzul celor ce o provoacă de a se supune autorităţii şi regulilor bisericii respective, de adoptarea unor dogme şi practici proprii. V. şi Marea schismă.

schit, mănăstire mică sau aşezare călugărească, situată într-un loc retras şi subordonată unei mănăstiri importante (ex. **s.** Pocrov depinde de mănăstirea Neamţ).

Schitu-Goleşti, localitate de tip urban în raionul Muscel, reg. Argeş, situată pe valea Rîului Tîrgului. 4 300 loc. (1965). Exploatări de lignit.

schíţă 1. (ARTE) **a)** Lucrare artistică de dimensiuni restrînse, cuprinzînd notaţii sumare, rezumative (în pictură, sculptură, arhitectură etc.). **b)** Desen rapid executat din cîteva trăsături, fixînd de obicei primele observaţii directe asupra unui model. **2.** (LIT.) Specie literară a genului epic, de dimensiuni reduse, care înfăţişează un singur episod din viaţa unuia sau mai multor personaje. A înflorit îndeosebi în epoca modernă. În literatura universală au scris **s.** Guy de Maupassant, Mark Twain, E. Hemingway, W. Faulkner, Dickens, J.K. Jerome, Cehov, Gogol, Gorki, Şolohov, Nuşici ş.a., iar în literatura română I.L. Caragiale, I.A. Bassarabescu, Gh. Brăescu, Al. Vlahuţă ş.a. **3.** (TEHN., CONSTR.) **a)** Reprezentare sumară a concepţiei unei lucrări. **b)** Desen executat schematic şi la o scară nedeterminată, care reprezintă un obiect, o piesă, părţile componente principale ale unei maşini, ale unei instalaţii sau ale unei construcţii, o porţiune de teren etc. **4.** (GEOGR.) *Schiţă panoramică,* reprezentare grafică în care sînt redate trăsăturile unui peisaj oarecare sau ale unor forme de relief, accentuîndu-se cele caracteristice şi eliminîndu-se cele secundare. Se poate executa direct pe teren, fie cu ochiul liber, fie cu ajutorul unui ecran, fie folosind o cameră clară, sau se poate executa în cabinet, după fotografii sau pe baza hărţii topografice.

schizofíte *(Schizophyta)*, grup de plante lipsite de nucleu figurat, care au ca mod de reproducere diviziunea simplă. **S.** cuprind două clase: *Schizophyceae* (alge albastre) şi *Schizomycetes* (bacterii).

schizofrenie (gr. *schizein* „a împărţi" şi *phren* „spirit"; MED.), boală mintală cronică, caracterizată prin slăbirea şi destrămarea progresivă a funcţiunilor psihice. Bolnavul pierde contactul cu realitatea, este indiferent, acţionează bizar, incoerent, este agresiv, prezintă tulburări de afectivitate, delir etc. Apare de obicei la tineri, în special în epoca adolescenţei, avînd o evoluţie continuă şi progresivă sau cu întreruperi. **S.** se mai numeşte *demenţă precoce*.

schizoid (gr. *schizein* „a împărţi“ şi *eidos* „formă“; MED.), tip de temperament (după clasificarea lui Kretschmer) caracterizat prin tendinţa la izolare şi prin predominarea vieţii interioare. Temperamentului schizoid i-ar corespunde, de obicei, o constituţie longilină şi astenică.

Schlaf *[şlaf]*, Johannes (1862—1941), scriitor german, teoretician al naturalismului. După începuturi naturaliste (eseul-program „Drumuri noi“, în colaborare cu A. Holz, 1892; volumul de nuvele „Papa Hamlet“, 1889; dramele „Familia Selicke“, 1890, şi „Maestrul Oelze“, 1892), concepţia sa despre viaţă devine mistică (eseul „Novalis şi Sophie von Kühn“, 1906), iar autorul se apropie ulterior de ideologia nazistă. A tradus din Whitman, Balzac, Zola.

Schlegel *[şlégəl]*, August Wilhelm von (1767—1845), critic literar, filolog şi poet german. A fost, alături de fratele său Friedrich, unul dintre teoreticienii şcolii romantice de la Jena (supranumită şi „primul romantism“), unde au întemeiat, amîndoi, revista „Athenaeum“ (1798—1800). Ca poet a scris, cu o eleganţă puţin afectată, dar şi cu virtuozitate, sonete, epigrame şi elegii. **S.** a preluat şi a dezvoltat, sistematizînd ideile lui Friedrich **S.**, categoriile estetice de bază ale romantismului. S-a afirmat ca un valoros critic literar şi ca un demn continuator al lui Herder în domeniul traducerilor („Operele dramatice ale lui Shakespeare“, 1797—1810; „Teatrul spaniol“, 1803—1809; „Florilegiu din poezia italiană, spaniolă şi portugheză“, 1803). În afara prelegerilor ţinute la universităţile din Berlin („Prelegeri despre beletristică şi artă“, 1804) şi din Viena („Despre arta dramatică şi literatură“, 1808), este important aportul său pe plan filologic în studierea limbilor orientale şi a sanscritei.

Schlegel *[şlégəl]*, Friedrich von (1772—1829), critic literar şi poet german, fondator împreună cu Wilhelm **S.**, fratele său, al revistei „Athenaeum“ (1798—1800). Este teoreticianul romantismului conceput în ambianţa lui Novalis, Tieck, Schelling, Schleiermacher şi sub influenţa filozofiei idealist-subiective a lui Fichte, ca o artă ostilă raţionalismului clasic, întoarsă cu faţa spre evul mediu, cu elemente individualist-fantastice. Cu excepţia romanului „Lucinde“ (1799), manifest al dragostei romantice, în care **S.** dezvăluie, cu avîntat talent, caducitatea căsătoriei burgheze şi pledează pentru emanciparea femeii, creaţia sa poetică nu s-a putut impune. Bun cunoscător al limbilor orientale, **S.** a pus bazele studiului sanscritei („Despre limba şi înţelepciunea indienilor“, 1808). A mai scris „Despre studierea poeziei eline“ (1797), „Istoria poeziei grecilor şi romanilor“ (1798), „Istoria literaturii vechi şi noi“ (1815). „Filozofia vieţii“ (1828) şi „Filozofia istoriei“ (1829) vădesc misticismul ultimei sale perioade de creaţie.

Schleicher *[şláihiər]*, August (1821—1868), lingvist german. A fost profesor la Universitatea din Jena. A remarcat, înainte de neogramatici, importanţa corespondenţelor fonetice dintre limbile înrudite şi a încercat să reconstituie limba-bază indo-europeană. Este creatorul concepţiei naturaliste în lingvistică şi autor al teoriei arborelui genealogic, după care limbile provin una din alta ca ramurile unui copac din tulpina lor. Op. pr.: „Manual de limba lituană“ (1856—1857), „Limba germană“ (1860), „Compendiu de gramatică comparată a limbilor indo-germanice“ (1861—1862), „Teoria darvinistă şi lingvistica“ (1863).

Schleiden *[şláidən]*, Matthias Jakob (1804—1881), botanist german. A fost profesor la Universitatea din Jena. A făcut studii asupra morfologiei şi fiziologiei celulelor plantelor şi animalelor, aducînd date noi în cunoaşterea acestora, şi a pus bazele teoriei celulare (împreună cu Th. Schwann). Op. pr.: „Elemente de botanică ştiinţifică“ (1842—1843).

Schleiermacher *[şláiərmahər]*, Friedrich Daniel Ernst (1768—1834), teolog protestant şi filozof german, reprezentant al romantismului. A formulat o concepţie filozofică şi etică idealist-religioasă, opusă raţionalismului iluminist şi dialecticii hegeliene, dar care sublinia pregnant caracterul evolutiv al naturii şi interdependenţa fenomenelor acesteia.

Schleswig-Holstein *[şlesvic-hólştain]*, land în nordul R.F. Germane. Suprafaţa: 15 657 km^2. Populaţia: 2 363 800 loc. (1963). Centrul administrativ: *Kiel*. Relief de cîmpie, vălurit ca urmare a depunerilor morenice (partea sudică a peninsulei Iutlanda). Cuprinde şi insulele Frisice de Nord şi Helgoland din Marea Nordului şi insula Fehmarn din Marea Baltică. Zăcăminte de petrol, materiale de construcţie etc. Industria este reprezentată mai ales prin construcţii de maşini şi construcţii navale (Kiel, Lübeck, Flensburg ş.a.), industria textilă, alimentară (în special conserve de peşte), a materialelor de construcţie etc. Se cresc vite cornute mari. Se cultivă secară, grîu, ovăz, cartofi etc. Pe litoral este dezvoltat pescuitul. Este străbătut de canalul navigabil Kiel.

Schlick *[şlic]*, Moritz (1882—1936), filozof neopozitivist german, iniţiatorul „cercului vienez“. A disociat, în spirit idealist, între ceea ce este dat cunoaşterii şi cunoaşterea propriu-zisă, considerînd că „datul“ este inexprimabil şi nemijlocit, pe cînd cunoaşterea propriu-zisă e descriere şi poate fi exprimată de limbaj. După **S.**, filozofia nu se ocupă cu problema adevărului, ci analizează numai sensul enunţurilor noastre. Op. pr.: „Teoria generală a cunoaşterii“ (1918), „Filozofia naturii“ (1925).

Schlieffen *[şli:fən]*, Alfred (1833—1913), general şi teoretician militar german. A participat la războaiele austro-prusian (1866) şi franco-prusian

(1870—1871) şi a fost şef al Marelui-stat major al armatei germane (1891—1906). A elaborat planul strategic de purtare a războiului pe două fronturi împotriva Franţei şi Rusiei, cunoscut în istorie sub numele de „planul Schlieffen". Autor a numeroase lucrări de artă militară.

Schliemann *[şli:man]*, Heinrich (1822—1890), arheolog german, autodidact. După ce a strîns o imensă avere prin comerţ, s-a retras, în 1863, din lumea afacerilor, dedicîndu-se cu multă pasiune arheologiei. A organizat, pe cheltuială proprie, mari săpături la Troia, la Micene şi la Tirint, unde a făcut descoperiri de importanţă epocală privind culturile preclasice (mileniul al II-lea î.e.n.) din bazinul Mării Egee. Op. pr.: „Troia" (1884), „Tirynthos" (1885).

Schlüter *[şlütər]*, Andreas (1664—1714), sculptor şi arhitect german, exponent al stilului baroc. A studiat în Polonia şi Germania. Ca arhitect s-a făcut remarcat prin concepţia monumentală a construcţiilor (palatul Charlottenburg, 1696), ca şi prin fantezia decoraţiilor (sala de marmură a palatului Potsdam). A. Schlüter este autorul mai multor grupuri statuare şi de asemenea al unui valoros monument ecvestru („Statuia marelui elector").

Schmalkalden *[şmalcáldən]*, *Liga de la~*, uniune a principilor protestanţi din Germania, încheiată în 1531 împotriva împăratului Carol Quintul. Acesta din urmă a reuşit însă, după atragerea lui Mauriciu de Saxa de partea sa, să înfrîngă opoziţia principilor (1547).

Schmidt *[şmit]*, Johannes (1843—1901), lingvist german. A fost profesor la Universitatea din Berlin, autor al unor importante studii de lingvistică indo-europeană. Creatorul teoriei valurilor (Wellentheorie), opusă teoriei arborelui genealogic a lui Schleicher, după care inovaţiile lingvistice din perioada de comunitate a limbilor înrudite se răspîndesc ca valurile. Op. pr.: „Raporturile de înrudire dintre limbile indo-europene" (1872).

Schmidt *[şmit]*, Joseph (1904—1942), tenor român. A studiat şi a debutat la Berlin. Dotat cu o voce mlădioasă şi cu un timbru cald, a cîntat, cu egal succes şi cu aceeaşi înţelegere a stilului, roluri principale atît în operă şi operetă, cît şi în mai multe filme muzicale.

Schmitt *[şmit]*, Florent (1870—1958), compozitor francez. Elev al lui Gédalge, Massenet şi Fauré la Conservatorul din Paris, **S.** a obţinut Premiul Romei (1900). Călătoriile sale în Europa şi în Orient i-au stimulat fantezia. A compus 138 de lucrări în mai toate genurile: trei balete („Tragedia Salomeei", 1910), muzică de scenă („Antoniu şi Cleopatra", 1920), de film, lucrări corale, piese simfonice, muzică instrumentală şi vocală, caracterizate prin forţa expresiei şi claritatea construcţiei.

Schmoller *[şmólər]*, Gustav von (1838—1917), economist burghez german, reprezentant de seamă al aripii conservatoare din cadrul noii şcoli istorice germane. Ca susţinător al monarhiei prusace, el considera că aceasta era situată deasupra claselor şi că ar acţiona în interesul „dreptăţii sociale". Autor al unor programe reacţionare prin care încerca să instaureze pacea socială, **S.** s-a opus oricăror măsuri care ar fi prejudiciat capitalismului sau chiar rămăşiţelor feudale. Astfel, el s-a opus legalizării sindicatelor muncitorilor, propusă de alţi reprezentanţi ai şcolii istorice, cerînd în schimb măsuri ferme ale statului în exercitarea controlului asupra fabricilor, băncilor etc. **S.** a fost adept al „socialismului de stat", prezentînd unele măsuri de etatizare înfăptuite de statul prusac drept „socialism". Op. pr.: „Economia naţională, ştiinţa despre economia naţională şi metodele ei", „Schiţă a doctrinei generale despre economia naţională".

Schnabel *[şnábəl]*, Artur (1882—1951), pianist austriac, elev al lui Leschetitzky la Berlin. Din 1939 a trăit în Statele Unite. Interpretările sale se remarcau prin virtuozitate. A compus o simfonie, muzică pentru pian; a scris lucrări despre arta pianistică.

Schnitzler *[şníţlər]*, Arthur (1862—1931), dramaturg şi nuvelist austriac. Creaţia sa, inspirată de un autentic filon umanist şi realist-critic, oscilează însă între influenţa unui naturalism de esenţă freudistă şi aceea a unui impresionism sceptic decadent. Caracterizate prin analiza psihologică subtilă şi dialogul rafinat, operele sale încearcă şi reconsiderări critice ale unor evenimente istorice (piesele „Flirtul", 1896; „Papagalul verde", 1899; suita de tablouri „Hora", 1900; drama istorică „Tînărul Medardus", 1910; nuvelele „Sublocotenentul Gustl", 1901, şi „Theresa", 1928).

Schnorr von Carolsfeld *[şnor fon]*, Julius (1794—1872), pictor şi desenator german. A studiat în Italia. **S.** a pictat un mare număr de compoziţii istorice, unele murale, de dimensiuni uriaşe („Legenda Nibelungilor", în palatul regal din München). Stilul său, academizant, are grandoare şi un oarecare patos romantic. **S.** a devenit celebru în special pentru Biblia ilustrată cu 240 de desene.

Schönberg *[şönberg]*, Arnold (1874—1951), compozitor şi pictor austriac, fondator al şcolii vieneze dodecafonice. În mare măsură autodidact, sprijinit de Mahler, **S.** a compus mai întîi muzică de cameră. A fost profesor la Viena, Berlin, Boston, New York şi în California. Primele sale lucrări sînt compuse în tradiţia lui Brahms-Wagner. **S.** este autorul unui celebru „Tratat de armonie" (1911). În 1908 a apărut tendinţa sa către muzica atonală. În 1923 **S.** a preconizat serialismul. Cele mai importante compoziţii din prima perioadă sînt sextetul „Noapte transfigurată" (1899), oratoriul „Gurrelieder" (1912), iar din perioada atonală opera „Erwartung" (1909), „Pierrot lunaire" (1912), în care foloseşte stilul vocal al recitativului cîntat *(Sprechgesang)*. Lucrările sale seriale sînt „Variaţiile op.

31“ (1927), „Piese pentru pian op. 33“ (1929—1932), „Cvartetul nr. 4“ (1926), două opere (dintre care „Moise şi Aron“, 1932, neterminată) ş.a. În multe creaţii ale sale, **S.** aplică liber serialismul, iar spre sfîrşitul vieţii apare o oarecare întoarcere la tonalitate. A mai scris „Supravieţuitorul din Varşovia“ (1947), concerte instrumentale, piese pentru voce sau pentru formaţii de cameră etc. Absenţa funcţiilor tonale, folosirea disonanţelor, meticulozitatea elaborării conferă muzicii lui **S.** un univers expresiv particular, uneori abstract, dar străbătut de tensiune lăuntrică. Creaţia lui **S.** a exercitat o puternică influenţă asupra muzicii moderne. Ca pictor, a aparţinut grupului de partizani ai expresionismului („Der Blaue Reiter“), care au evoluat spre abstracţionism.

Schongauer *[şóngauər]*, Martin (între 1435 şi 1440—1491), pictor şi gravor german. A studiat la Leipzig şi în Ţările de Jos. Artist fecund, **S.** a devenit celebru în special ca gravor, gravurile sale, executate cu dălţiţa, fiind impresionante prin siguranţa şi varietatea ductului, prin inventivitatea şi armonia compoziţiilor. Dezvoltînd tradiţiile artei gotice (expresiile intense, faldurile agitate), **S.** este totodată un exponent al Renaşterii, în operele sale descifrîndu-se o mai largă înţelegere a omului şi a durerilor sale („Purtarea crucii“, „Moartea Fecioarei“, „Fuga în Egipt“, „Închinarea magilor“ etc.).

Schopenhauer *[şópənhauər]*, Arthur (1788—1860), filozof idealist german. Gîndirea lui **S.** exprimă aspiraţiile păturilor burgheziei germane care se adaptau intereselor aristocraţiei, încurajînd, pe plan ideologic, evaziunea romantică. În opera sa principală, „Lumea ca voinţă şi reprezentare“ (1819), a formulat o concepţie idealistă voluntaristă, care uneşte eclectic teze ale idealismului subiectiv (în special teza „lumea este reprezentarea mea“, care implică considerarea realităţii, în spiritul budismului, ca o aparenţă, o iluzie), cu teze ale idealismului obiectiv (în special teza că lumea este un „lucru în sine“, care se afirmă în experienţa internă ca „voinţă de a trăi“). Forţele naturii întruchipează, după **S.**, obiectivări particulare ale acestei voinţe oarbe, care evoluează de la formele elementare spontane la cele conştiente. Unitatea naturii e determinată de unicitatea voinţei care se manifestă în ea, diversitatea provenind din tendinţa aceleiaşi voinţe de a-şi depăşi propriile forme. Viaţa omului, presupunînd un efort necontenit de afirmare şi de conservare individuală, urmat mereu de deziluzie, devine o permanentă sursă de suferinţe, de sub a căror tiranie el se poate sustrage, temporar, cu ajutorul contemplaţiei estetice, îndeosebi cu ajutorul muzicii, dar nu reuşeşte să se elibereze definitiv decît prin nirvana (înăbuşirea voinţei de a trăi şi, implicit, stingerea suferinţei). Concepţiile social-politice ale lui **S.** se caracterizează prin conservatism şi spirit contrarevoluţionar. Estetismul lui **S.**, care a stimulat estetica şi arta formalistă ulterioară, ca şi pesimismul său, care a constituit un izvor al concepţiilor iraţionaliste, şi-au exercitat influenţa şi asupra filozofiei şi literaturii române din a doua jumătate a secolului trecut, mai ales prin intermediul „Junimii“.

Schorlemmer *[şórlemər]*, Carl (1834—1892), chimist german; a fost membru al Societăţii Regale din Londra. A făcut numeroase cercetări în domeniul chimiei organice, în special asupra hidrocarburilor. A explicat fenomenul omologiei şi a studiat izomeria alcoolilor. **S.** a fost un cercetător pasionat al istoriei chimiei şi prieten apropiat al lui K. Marx şi F. Engels.

Schott *[şot]*, Albert (1809—1847), filolog german. A fost profesor la Zürich şi Stuttgart şi unul dintre fondatorii Societăţii arheologice din Württemberg. Împreună cu fratele său Arthur (1814—1875), care s-a ocupat un timp de agronomie în Banat şi a cules de aici texte de folclor românesc, a publicat în 1845, la Stuttgart şi la Tübingen, prima culegere de basme, poveşti şi snoave româneşti, intitulată „Poveşti valahe“.

Schottky *[şótchi]*, *efectul* ~ (după numele fizicianului german *W. Schottky*, n. 1886), reducere a lucrului de extracţie al electronilor emişi de catodul incandescent al unei diode, prin aplicarea unei tensiuni pe anod. Cîmpul electric micşorează bariera de potenţial de la suprafaţa catodului, fapt care provoacă o intensificare a emisiei termoelectronice şi o creştere a intensităţii curentului.

Schrödinger *[şrődingər]*, Erwin (1887—1961), fizician austriac; a fost profesor la universităţile din Stuttgart, Berlin, Viena ş.a. Pornind de la ipoteza ondulatorie a lui L. de Broglie, **S.** a elaborat, pe baza unei analogii optico-mecanice, o ecuaţie care descrie starea particulelor; prin aceasta el a pus bazele mecanicii ondulatorii. Ulterior, **S.** a demonstrat echivalenţa formulării ondulatorii cu formularea matriceală a mecanicii cuantice. **S.** are, de asemenea, contribuţii în domeniul opticii şi al teoriei cîmpurilor. Op. pr.: „Cuantificarea ca o problemă de valori caracteristice“ (1926), „Tratat de mecanică ondulatorie“ (1928). Premiul Nobel (1933). — *Ecuaţia lui S.*, ecuaţia fundamentală a mecanicii cuantice nerelativiste:

E. Schrödinger

$$i\hbar\frac{\partial\psi}{\partial t}=H\psi,$$

în care $i=\sqrt{-1}$, $\hbar=h/2\pi$ este constanta lui Planck, ψ funcţia de undă, $\partial\psi/\partial t$ derivata parţială în raport cu timpul (t), H operatorul lui Hamilton care reprezintă energia sistemului considerat. *E. lui S.* permite studierea evoluţiei în timp a funcţiei de undă ce caracterizează un sistem de microparticule. Dacă energia E a sistemului este constantă în timp, *e. lui S.* capătă forma:

$$H\psi = E\psi,$$

care permite găsirea funcţiilor de undă proprii şi a spectrului energetic pentru sistemul considerat. În cazul particular al unei singure particule în regim staţionar, *e. lui S.* devine:

$$\Delta\psi + \frac{8\pi^2 m}{h^2}(E-V)\psi = 0,$$

în care Δ reprezintă operatorul laplacean, m masa particulei, E energia totală, V energia potenţială. Această din urmă formă este cea dată iniţial de **S.** în 1926.

Schubart *[şúbart]*, Christian Friedrich Daniel (1739—1791), poet şi publicist german, reprezentant al mişcării literare revoluţionare „Sturm und Drang" („Furtună şi avînt"). Fondator al primului ziar de orientare antifeudală („Cronica germană", 1774—1777), **S.** a contribuit, prin curajoasele sale articole, ca şi prin poeziile sale politice („Cavoul principilor", „Soldatul cerşetor", „Cîntece din închisoare", 1785), îndreptate împotriva variatelor aspecte ale despotismului, la creşterea conştiinţei naţionale. Autobiografia „Viaţa şi concepţia lui Schubart" (1791—1793) prezintă interes documentar.

Schubert *[şúbərt]*, Franz (1797—1828), compozitor austriac. A luat lecţii cu Salieri la Viena, dar s-a format mai mult ca autodidact. A scris numeroase opere, sing-spiel-uri, muzică de scenă (dintre care mai cunoscută a rămas „Rosamunde"), religioasă (în special mise), corală, à capella, cu pian sau orchestră, cvintete, cvartete, triouri şi alte compoziţii pentru formaţii instrumentale de cameră, piese orchestrale (uverturi, dansuri etc.) şi nouă simfonii. Este şi autorul a zeci de piese pentru pian (sonate, variaţiuni, momente muzicale, impromptuuri, marşuri, fantezii etc.). Scrise pe versuri de Goethe, Schiller, Klopstock, Körner, Metastasio, Schlegel, Grillparzer, Heine, Rellstab şi alţi poeţi contemporani compozitorului sau din trecut, cele peste 600 de lieduri ale lui **S.** (între care binecunoscutele cicluri „Frumoasa morăriţă", „Călătorie de iarnă") l-au consacrat drept creatorul şi reprezentantul cel mai de seamă al acestui gen. De la gingaşele cîntece alcătuite doar din cîteva măsuri („Heidenröslein") şi pînă la piesele dezvoltate dramatic pe mai multe planuri şi stări afective („Erlkönig"), liedurile lui **S.** exprimă o infinită gamă de sentimente, emoţii şi idei. Melodismul lor curge firesc şi nuanţat, iar partea pianistică nu se reduce la acompanierea vocii, ci reprezintă un aport specific, plin de sugestivitate, la configurarea sonoră a imaginilor versurilor. Melodicitatea, bogăţia şi fantezia tratării armonice, farmecul, plasticitatea şi supleţea poetică, rafinamentul coloristic se fac prezente şi în lucrările pentru ansambluri instrumentale de cameră, care valorifică uneori, unele dintre liedurile celebre („Cvintetul păstrăvilor"). Prin sensibilitatea sa delicată, înclinată spre visare şi meditaţie intimă, **S.** a fost unul dintre primii romantici ai muzicii de la începutul sec. al XIX-lea. Trăsăturile acestea caracterizează şi simfoniile sale, dintre care „Neterminata" (numită astfel fiindcă cuprinde doar două părţi) cunoaşte o largă popularitate. În vecinătatea creaţiilor titanice ale lui Beethoven, ele au adus o nouă formulă de gen prin fiorul lor liric, tonul lor confesional romantic (exprimat însă uneori în forme de factură clasică, ca, de exemplu, în Simfonia a V-a). Neînţeles de cercurile oficiale ale capitalei austriece, **S.** a fost apreciat de o mînă de prieteni şi susţinători, care l-au admirat, cu clarviziune, ca pe unul dintre creatorii geniali ai vremii. Popularitatea pe care a căpătat-o ulterior opera sa a confirmat această preţuire.

Fr. Schubert

Schuchardt *[şúhart]*, Hugo (1842—1927), romanist austriac. A fost profesor la universităţile din Halle şi din Graz şi membru de onoare al Academiei Române. Savant cu un larg orizont de cercetări, **S.** depăşeşte limitele domeniului romanic. În afară de lucrarea de tinereţe „Vocalismul latinei vulgare" (3 vol., 1866—1868), **S.** a desfăşurat o bogată activitate (studii, articole, recenzii, polemici) în paginile diverselor periodice; o culegere selectivă a acestor contribuţii a apărut sub îngrijirea lui Leo Spitzer, „Breviar Hugo Schuchardt. Un vademecum al lingvisticii generale" (1922, ed. mărită 1928). În concepţia lui **S.**, la baza schimbărilor din limbă ar sta creaţia individuală. Adversar al neogramaticilor, **S.** a criticat absolutizarea de către aceştia a legilor fonetice. Este unul dintre creatorii metodei cuvinte şi lucruri.

Schullerus *[şulérus]*, Betty (1860—1904), pictoriţă germană din Transilvania. A studiat cu tatăl său, Ludwig Schullerus. Peisagistă, folosind de preferinţă acuarela, **S.** a redat aspecte ale naturii şi satelor transilvănene. Lucrări la muzeul Brukenthal din Sibiu.

Schullerus *[şulérus]*, Fritz (1866—1898), pictor german din Transilvania. A studiat cu G. Hackl şi L.V. Löfftz. Portretist, peisagist şi autor de compoziţii, **S.** a fost preocupat de redarea vieţii din satele transilvănene. Lucrări la muzeul Brukenthal-Sibiu.

Schullerus *[şulérus]*, Ludwig Friedrich (1826—1906), pictor german din Transilvania. A studiat la Paris, Viena şi Roma. Portretist şi peisagist, a cultivat un stil academizant. Lucrări la muzeul Brukenthal-Sibiu.

Schulze-Aenesidem *[şúltə]*, Gottlieb Ernst (1761—

1833), filozof idealist german, cunoscut prin opera „Aenesidemos“ (1792). Ca adept al agnosticismului lui Hume, l-a criticat pe Kant, pe de o parte, pentru admiterea apriorismului şi, pe de altă parte, pentru admiterea existenţei „lucrului în sine“.

Schulze-Delitzsch *[şulţə-délici]*, Franz Hermann (1808—1883), economist şi om politic burghez german, reprezentant al economiei politice vulgare. A preluat de la J.-B. Say „teoria celor trei factori de producţie“ şi unele teze de la F. Bastiat, propovăduind armonia de interese dintre burghezie şi proletariat. După evenimentele din 1848, **S.-D.** a vrut să împiedice prin asociaţii cooperatiste, considerate de el „în afara claselor“, transformarea meseriaşilor în proletari, tinzînd astfel să creeze burgheziei un sprijin social împotriva proletariatului.

Schuman *[şumắ]*, *planul* ~, plan de unificare a industriei carbonifere şi metalurgice din unele ţări capitaliste ale Europei occidentale, prezentat în mai 1950 de ministrul de externe de atunci al Franţei, *Robert Schuman* (1886—1963), pe baza căreia s-a organizat Comunitatea europeană a cărbunelui şi oţelului.

Schuman *[şú:mən]*, William Howard (n. 1910), compozitor american. A studiat la Universitatea din Columbia şi la Mozarteum din Salzburg. A compus o operă („The mighty Casey“, 1953), balete, simfonii, concerte, muzică de cameră, de film etc., care l-au impus ca pe unul dintre cei mai proeminenţi compozitori americani contemporani.

Schumann *[şúman]*, Clara (născută *Wieck*) (1819—1896), pianistă germană. A fost soţia compozitorului Robert Schumann. Îndemnată de acesta, a renunţat la virtuozitatea pianistică, în acea vreme la modă, şi s-a consacrat interpretării lucrărilor lui Beethoven, Chopin, Liszt. Schumann i-a dedicat cîteva creaţii, printre care „Concertul pentru pian în la minor“. De la ea a rămas o importantă corespondenţă cu Brahms.

Schumann *[şúman]*, Robert (1810—1856), compozitor german, reprezentant de seamă al romantismului muzical. S-a născut la Zwickau. A studiat dreptul la Leipzig, unde l-a cunoscut pe Friedrich Wieck, al cărui elev a fost. **S.** s-a dedicat mai întîi pianisticii, apoi publicisticii muzicale, înfiinţînd „Neue Zeitschrift für Musik“ (1834), revistă care urmărea să exprime noile idealuri estetice, opuse conservatorismului (în paginile acestei publicaţii, **S.** a semnalat valoarea lui Chopin, Brahms ş.a.). Concomitent, scopul principal al existenţei sale a devenit creaţia muzicală. Dotat cu o vastă cultură şi receptiv la cele mai variate impresii, **S.** a compus în toate genurile. Opera „Genoveva“ (1850) şi muzica de scenă la „Manfred“ de Byron (1851) constituie contribuţia sa la genul dramatic. Cele patru simfonii sînt expresia unui temperament liric pasionat. Din muzica vocal-simfonică, mai cunoscute sînt oratoriul „Paradis şi Peri“ (1843), „Recviemul“ (1852). „Concertul pentru pian“ (1845), unul dintre cele mai importante concerte romantice din literatura pianului şi culme a creaţiei schumanniene, este o sinteză între stilul său de maturitate şi avîntul juvenil, o alternare de acut dramatism şi poezie. **S.** a mai compus concerte pentru violoncel, vioară, uverturi, sonate, triouri, cvartete, celebrul „Cvintet cu pian“ (1842), un mare număr de coruri. O contribuţie importantă a lui **S.** la literatura romantică o reprezintă liedul. Majoritatea grupate în cicluri (dintre care „Dragoste şi viaţă de femeie“, 1840; „Dragoste de poet“, 1840, sînt cele mai cunoscute), liedurile schumanniene prezintă o pătrundere psihologică remarcabilă şi o ilustrare muzicală fidelă a imaginii poetice. Muzica pentru pian ocupă un loc deosebit în creaţia lui **S.,** influenţînd şi celelalte genuri. Scriitura pianistică, de la cea simplă a pieselor pentru tineret pînă la cea complexă a sonatelor, şi paleta expresivă sînt de o mare varietate şi subtilitate. Sonate, fantezii, novelete, piese, variaţiuni, intermezzo-uri atrag prin fineţea cu care redau o simţire delicată, dar năvalnică, o fantezie bogată, înclinată spre visare, spre improvizaţia de esenţă lirică. Scrierile despre muzică ale lui **S.** întregesc imaginea unui căutător care a deschis noi orizonturi artei muzicale.

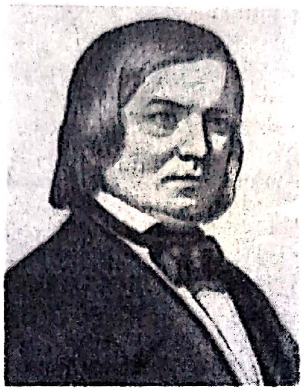

R. Schumann

Schumpeter *[şúmpetər]*, Joseph (1883—1950), economist burghez american, originar din Austria, reprezentant al economiei politice vulgare contemporane. Negînd categoria de cauzalitate, **S.** susţine că economia politică trebuie să studieze legăturile funcţionale dintre fenomenele economice. Respingînd intervenţia statului burghez în economie, **S.** susţine că figura centrală a dezvoltării economice este întreprinzătorul capitalist. El ajunge la concluzia că, o dată cu dispariţia funcţiei întreprinzătorului, prăbuşirea capitalismului ar fi inevitabilă, şi consideră că monopolurile pot asigura prosperitatea economică, bunăstarea şi pacea. Izvorul profitului, după **S.,** îl constituie introducerea în producţie de către capitalist a inovaţiilor care determină reducerea costurilor în comparaţie cu nivelul obişnuit al lor. Istoriograf al doctrinelor economice, **S.** înlocuieşte analiza procesului dezvoltării gîndirii economice cu prezentarea teoriilor economice prin raportare la propriile lor postulate, independent de dezvoltarea socială şi de lupta de clasă. Op. pr.: „Teoria dezvoltării economice“ (1912), „Ciclurile de afaceri“ (1939), „Capitalism, socialism şi democraţie“ (1942), „Istoria analizei economice“ (postum, 1954).

Schuschnigg *[şúşnic]*, Kurt von (n. 1897), om politic austriac, lider al Partidului creştin-social, cancelar federal al Austriei între 1934 şi 1938. În 1938 a capitulat în faţa hitleriştilor, care au ocupat Austria. După al doilea război mondial s-a stabilit în S.U.A.

Schütz *[şüţ]*, Heinrich (1585–1672), compozitor german. A studiat la Kassel şi Veneţia (cu G. Gabrieli). Din 1617 şi pînă la moarte a fost capelmaistru la Dresda. A creat, în 1627, prima operă germană, „Daphné", şi primul balet „Orfeu şi Euridice". **S.** a realizat o sinteză între vechea şcoală a polifoniştilor şi şcoala italiană promovată de Gabrieli şi Monteverdi, cantatele şi oratoriile sale fiind capodopere ale muzicii germane de pînă la Bach.

schwagerina *[şvagherína]* (PALEONT.), gen fosil de foraminifere din familia fusulinidelor, cu testul globular şi cu lama spirală subţire. **S.** prezenta o serie de aperturi şi ducea o viaţă pelagică. A trăit în carbonifer şi în permianul inferior şi mediu.

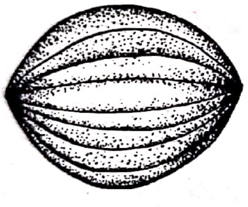

Schwagerina

Schwann *[şvan]*, Theodor (1810–1882), naturalist german. A fost profesor la Universitatea din Liège. S-a făcut cunoscut în special prin lucrările sale asupra contracţiei musculare şi influxului nervos. Împreună cu M.J. Schleiden a pus bazele teoriei celulare. Op. pr.: „Cercetări microscopice asupra concordanţei dintre structura şi creşterea animalelor şi plantelor" (1836).

Schwarzenberg *[şvarţənberg]*, Felix (1800–1852), om de stat austriac, principe. În calitate de cancelar al statului (1848–1852), **S.** a încercat să consolideze monarhia habsburgică printr-o administraţie autoritară şi să asigure preponderenţa Austriei în cadrul statelor germane. **S.** a fost promotorul alianţei cu Rusia ţaristă pentru înăbuşirea revoluţiei din Ungaria în 1849.

Schwarzschild *[şvárţşild]*, *efectul* ~ (după numele astronomului german *K. Schwarzschild*, 1873–1916; FIZ.), efect folosit în tehnica fotografică la operaţia de mărire. Prin sporirea intensităţii luminii şi reducerea corespunzătoare a timpului de expunere (menţinînd constantă cantitatea de iluminare), se obţine pe fotografie o înnegrire mai accentuată a părţilor expuse şi, prin aceasta, o creştere a contrastului şi a strălucirii fotografiei. Pentru folosirea *e. S.* se utilizează, în aparatele de copiat prin mărire, lămpi puternice, de 200–250 W.

Schweitzer *[şváiţər]*, Albert (1875 – 1965), gînditor umanist francez, originar din Alsacia, medic, organist, muzicolog, teolog protestant. A fost membru al Institutului Franţei. După ce s-a afirmat ca gînditor şi muzicolog, impunîndu-se mai ales prin monografia „Johann Sebastian Bach, muzicantul-poet" (1905), **S.** s-a hotărît să slujească prin exemplul său personal idealurile umaniste. În 1913 s-a stabilit în Africa, unde a întemeiat şi a întreţinut, cu fondurile obţinute ca autor şi concertist, un spital pentru negri în localitatea Lambarene din Gabon. În lucrările sale de filozofie a culturii („Filozofia civilizaţiei", 2 vol., 1923), **S.** a denunţat, inspirîndu-se din ideile raţionalismului şi umanismului din sec. al XVIII-lea, efectele dezumanizante ale civilizaţiei burgheze. În 1958 a adresat lumii întregi un apel (sub titlul „Pace sau război atomic"), în care se pronunţa în favoarea încetării experienţelor nucleare. **S.** este şi autorul unor lucrări valoroase despre arta organistică şi construirea orgelor.

Schweitzer-Cumpănă, Rudolf (n. 1886), pictor şi grafician român, maestru emerit al artei din Republica Socialistă România. A studiat la Academia de arte frumoase din Berlin, apoi la Paris. Înzestrat desenator, avînd un ascuţit spirit de observaţie, **S.** a creat portrete, peisaje şi mai ales scene din viaţa ţăranilor, în tehnici diferite (ulei, acuarelă şi desen de predilecţie în cărbune) într-o viziune realistă. În pictură, **S.** urmăreşte construcţia formelor în relief, modelînd pasta, uneori excesiv de abundentă. Paleta sa este caldă, în tonalităţi grave şi profunde. În ultima vreme, **S.** este preocupat de rolul luminii în pictură şi manifestă o tendinţă accentuată pentru precizarea formei („Autoportret", „Portret de bărbat", „Capre în soare").

Schwerin *[şvérin]* **1.** Oraş în nordul R.D. Germane, centrul administrativ al districtului cu acelaşi nume, situat pe ţărmul lacului **S.**, care comunică printr-un canal cu Marea Baltică. 91 200 loc. (1964). Industrie constructoare de maşini, de prelucrare a lemnului, uşoară şi alimentară. **2.** District în nord-vestul R.D. Germane. Suprafaţa: 8 673 km^2. Populaţia: 622 968 loc. (1963). Relief de cîmpie joasă, vălurită, constituită din depozite fluvioglaciare, presărată cu morene şi lacuri. În agricultură predomină culturile cerealiere (secară, orz, ovăz), de sfeclă de zahăr, cartofi şi plante furajere. Se cresc porcine, cornute mari pentru lapte, ovine. Ramuri industriale dezvoltate: industria alimentară, de prelucrare a lemnului, constructoare de maşini (construcţii navale, maşini de transport şi textile).

Schwind *[şvint]*, Moritz von (1804–1871), pictor şi gravor german. A studiat la Viena şi la München. Exponent al romantismului, îndrăgostit de legendele medievale, **S.** a pictat în special compoziţii cu caracter istoric, narativ, într-un stil plin de eleganţă şi strălucire („Întrecerea trubadurilor", „Călătoria cavalerului Kurt", „Moartea împăratului Rudolf" etc.). A fost şi un acuarelist şi desenator remarcabil.

Schwinger *[şvingər]*, Julian (n. 1918), fizician american, profesor la Universitatea Harvard. Are contribuţii în domeniul electrodinamicii cuantice şi al particulelor elementare. Premiul Nobel (1965), împreună cu fizicianul japonez S. Tomonaga şi cu fizicianul american R. Feyman.

schwyz *[șviț]* (ZOOTEHN.), rasă de taurine originară din Elveția, crescută pentru producția de lapte și carne. Culoarea corpului este brună uniformă, cu anumite zone de nuanță deschisă (abdomenul, ugerul, părțile interne ale membrelor etc.). În jurul botului prezintă o regiune îngustă, circulară, de culoare albă. Greutatea corporală a vacilor este de 500—600 kg, iar a taurilor de 750—900 kg. Carnea este de calitate bună, iar randamentul la tăiere de 50—55%. Producția medie anuală de lapte variază între 3 200 și 4 500 l, liniile și familiile selecționate ajungînd la 5 000—6 000 l. A fost importată în multe țări, unde a contribuit la formarea de noi rase (ex. rasa costroma în U.R.S.S.). În țara noastră, prin folosirea rasei **s.** la încrucișarea cu rasa autohtonă de munte și, în anumite zone, cu rasa sură de stepă, a rezultat rasa *brună de Maramureș.*

sciática (lat. *sciaticus* din gr. *iskhion* „șold"; MED.), boală care se manifestă prin durere de-a lungul nervului sciatic, accentuată la mișcare, la care se mai pot adăuga tulburări motorii, vasculare și trofice. Este de obicei consecința unei nevrite, datorite fie unei iritații locale (ex. hernie de disc intervertebral), fie unor cauze de ordin general (diabet, sifilis, gută etc.).

scientísm (lat. *scientia* „știință"), poziție filozofică pozitivistă, inițiată la sfîrșitul sec. al XIX-lea de H. Taine și F. Le Dantec, care militau pentru afirmarea multilaterală a spiritului științific, dar concepeau știința în limitele înguste ale empirismului și ale determinismului mecanicist. Spiritualiștii i-au reproșat **s.** tendințele antireligioase.

scifozoáre (ZOOL.), clasă de celenterate care cuprinde polipii în formă de cupă, cu cavitatea gastrală împărțită în patru compartimente și cu numeroase tentacule în jurul gurii, precum și meduzele fără văl (de ex. *Aurelia aurita* din Marea Neagră).

Scilly *[síli]*, arhipelag britanic în Oceanul Atlantic, situat în sud-vestul insulei Marea Britanie, la 40 km depărtare de aceasta. Suprafața: 16 km². Populația: circa 2 000 loc. Climat blînd. Se practică legumicultura și horticultura (flori).

scindáre (lat. *scindere* „a despica"; CHIM.), reacție de descompunere a unei combinații chimice în combinații mai simple (ex. hidroliza, depolimerizarea).

scintilatór (FIZ.), substanță în masa căreia se produc scintilații atunci cînd este bombardată cu particule α, β, γ etc. Se utilizează ca **s.** sărurile iodului și bromului cu metalele alcaline, naftalenul, antracenul etc.; se folosesc și **s.** din materiale plastice (ex. stilben). **S.** servesc la construcția contoarelor cu scintilație și pot avea volume cuprinse între cîțiva milimetri cubi și cîteva sute de decimetri cubi.

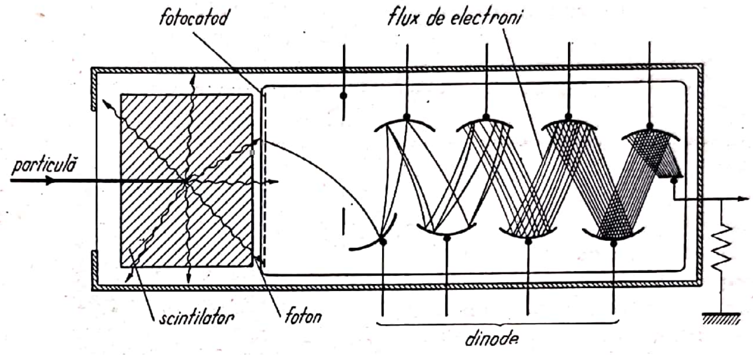

Schema unui contor cu scintilator și fotomultiplicator

scintiláție (lat. *scintillatio*, din *scintilla* „scînteie"; FIZ.), impuls luminos de scurtă durată, produs în regiuni foarte mici (practic punctuale) ale scintilatoarelor, prin bombardarea acestora cu particule care posedă o energie suficientă pentru provocarea fenomenului. Se mai numește *scînteiere.*

Scipio Africanul (Publius Cornelius Scipio) (c. 235—183 î.e.n.), om politic și comandant militar roman. A cucerit Spania în cel de-al doilea război punic (218—201 î.e.n.), a debarcat în Africa (204 î.e.n.) și l-a învins pe Hannibal la Zama (202 î.e.n.). În urma acestei victorii a fost supranumit *Africanus.* După ce a participat ca *legat* la războiul împotriva lui Antioh al III-lea, regele Siriei (190 î.e.n.), s-a retras din viața publică.

scitián (STRAT.) v. **verfenian.**

sciți, veche populație indoeuropeană, înrudită cu sarmații, care locuia la început în Asia centrală, de unde a migrat spre sud-vest și care în sec. al VIII-lea î.e.n. s-a stabilit în stepele din nordul Mării Negre, alungînd de acolo, treptat pe *cimerieni.* În sec. VI—V î.e.n., **s.** erau în faza democrației militare. Erau războinici și aveau ca arme caracteristice arcul cu săgeți și spada scurtă de fier (akinakes). În sec. VII—IV î.e.n. au pătruns, în valuri succesive, pe teritoriul locuit de geto-daci, influențînd cultura materială a acestora. Au dezvoltat o artă originală, căreia îi este specific stilul animalier, excelînd în prelucrarea metalelor prețioase. În sec. al III-lea î.e.n. au fost supuși de sarmați, care i-au asimilat.

Sciția, denumirea ținuturilor locuite sau stăpînite de sciți. — *S. Mică (Scythia Minor),* denumire dată de romani, la începutul imperiului, unei părți din Moesia cuprinsă între cursul inferior al Dunării și Marea Neagră (Dobrogea).

sciziparitáte (BIOL.), modalitate de reproducere a unor organisme unicelulare, care constă în scindarea organismului în două părți aproximativ egale. Prin **s.** se înmulțesc bacteriile, algele, unele protozoare (amiba, parameciul etc.).

scizúră (lat. *scissura* „tăietură, despărțire"; ANAT.), șanț adînc care străbate suprafața unor structuri (oase, creier, viscere) și le împarte uneori în segmente bine individualizate (ex. **s.** interemisferică cerebrală, **s.** hepatică, **s.** pulmonară etc.).

Unele **s.** poartă numele autorului care le-a descris pentru prima oară (ex. **s.** lui Rolando, **s.** lui Sylvius etc.).

„Scînteia", gazetă editată în 1919, la Odesa, de revoluţionari români aflaţi pe teritoriul Rusiei Sovietice. Din conţinutul celor trei numere cunoscute, reiese că **S.** se situa pe poziţiile comunismului.

„Scînteia", cotidian, organ al Comitetului Central al Partidului Comunist Român. A început să apară la Bucureşti, la 15 august 1931, în condiţii de ilegalitate. **S.** a luptat împotriva exploatării capitaliste şi moşiereşti, a demascat încercările claselor dominante de a ieşi din criza economică a anilor 1929—1933 pe seama maselor muncitoare, a militat pentru independenţă şi suveranitate naţională, împotriva politicii de fascizare a ţării şi a pregătirilor de război. Între octombrie 1940 şi septembrie 1944, **S.** n-a apărut. După eliberarea României, la 21 septembrie 1944 a apărut primul său număr legal. „Scînteia" a adus o contribuţie de seamă la înfăptuirea revoluţiei populare şi a programului P.C.R. de construire a socialismului şi constituie un instrument important al partidului în opera de desăvîrşire a construcţiei socialiste. În ultimii ani, **S.** a atins un tiraj zilnic mediu de circa 900 000 de exemplare, fiind cel mai răspîndit ziar din România. Se tipăreşte la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" din Bucureşti. **S.** este decorată cu ordinul „Apărarea Patriei" clasa I. Ziua de 15 august, în care a apărut primul număr al „Scînteii" (1931), a fost declarată, cu începere din 1961, „Ziua presei române".

„Scînteia pionierului", revistă destinată pionierilor şi şcolarilor din Republica Socialistă România. Înfiinţată în iunie 1949, a purtat pînă în martie 1953 denumirea „Pionierul". Apare săptămînal, la Bucureşti.

„Scînteia tineretului", organ de presă central al Uniunii Tineretului Comunist din Republica Socialistă România. A început să apară, săptămînal, la 5 noiembrie 1944. Între 1945 şi 1949, în cadrul organizaţiei Tineretul progresist, iar apoi a Uniunii Tineretului Muncitoresc, au apărut alte publicaţii pentru tineret. De la 3 aprilie 1949, după Congresul de unificare a organizaţiilor de tineret, „Scînteia tineretului" reapare, zilnic, ca organ al organizaţiei unice revoluţionare a tineretului. Se tipăreşte la Bucureşti.

scînteie 1. Particulă solidă incandescentă, care sare dintr-un corp aprins, dintr-un material dur în timpul polizării etc. **2.** (FIZ., ELT.) *Scînteie electrică*, porţiune luminoasă a canalului unei descărcări electrice cu caracter autonom, discontinuu şi distructiv, produsă într-un gaz sau de-a lungul suprafeţei unui izolator (ex. fulgerul, trăsnetul, *s.e.* dintre electrozii unui eclator etc.).

Scînteie electrică

scînteierea stelelor (ASTR.), fenomen datorit neomogenităţii atmosferei terestre şi fluctuaţiilor locale ale indicelui de refracţie, care fac ca imaginile stelelor să sufere mici deplasări şi o variaţie a strălucirii lor.

sclav (în orînduirea sclavagistă, iar mai tîrziu ca o rămăşiţă a acestei orînduiri), persoană lipsită complet de mijloace de producţie şi de orice drepturi, aflată în proprietatea deplină a unui stăpîn. Condiţia de sclav, ereditară, era impusă unui om liber în urma unui război, a unei acţiuni de piraterie sau a unei hotărîri judiciare. Prin eliberare, sclavul, redobîndindu-şi libertatea, era inclus într-o categorie socială aparte, distinctă de cea a cetăţenilor cu drepturi depline.

sclavagism, orînduire socială în care baza relaţiilor de producţie o constituie proprietatea privată a stăpînului de sclavi asupra mijloacelor de producţie şi asupra producătorilor, adică a sclavilor. Este prima orînduire socială bazată pe proprietatea privată şi pe exploatarea omului de către om. Existenţa claselor sociale antagonice, sclavii şi stăpînii de sclavi, şi implicit a luptei de clasă au condiţionat apariţia statului. **S.** a luat locul comunei primitive pe un teritoriu relativ limitat, la sfîrşitul mileniului al IV-lea şi începutul mileniului al III-lea î.e.n. în Egipt şi Mesopotamia, la începutul mileniului al II-lea î.e.n. în India şi în China, în sec. al VIII-lea î.e.n. în Grecia şi în sec. al V-lea î.e.n. în Italia. Sclavagismul a cunoscut forma sa clasică de dezvoltare în lumea greacă şi pe teritoriul Imperiului roman. Particularităţile procesului de constituire, formele îmbrăcate de exploatarea sclavagistă, formele de organizare statală şi politică s-au deosebit în funcţie de epoca istorică şi de situaţia geografică. În **s.**, forţele de producţie s-au dezvoltat la un nivel superior celor din comuna primitivă, prin perfecţionarea prelucrării metalelor, utilizarea uneltelor de fier în agricultură, folosirea morilor puse în mişcare de tracţiunea animală şi de forţa apei şi prin ampla dezvoltare a tehnicii construcţiilor. Agricultura rămîne ramura principală a economiei antice. Datorită dezvoltării forţelor de producţie are loc o adîncire a diviziunii muncii, apar noi ramuri în cadrul agriculturii şi meşteşugurilor. Dezvoltarea producţiei de mărfuri a determinat cea de-a treia mare diviziune socială a muncii (apariţia negustorilor). Exploatarea sclavilor se baza pe constrîngerea extraeconomică. Întregul produs al muncii sclavilor era însuşit de proprietarul de sclavi, sclavul primind de la acesta numai o cantitate minimă de mijloace de subzistenţă, necesară menţinerii capacităţii sale de muncă. Exploatarea sclavilor a creat posibilitatea eliberării stăpînilor de munca fizică, permiţîndu-le

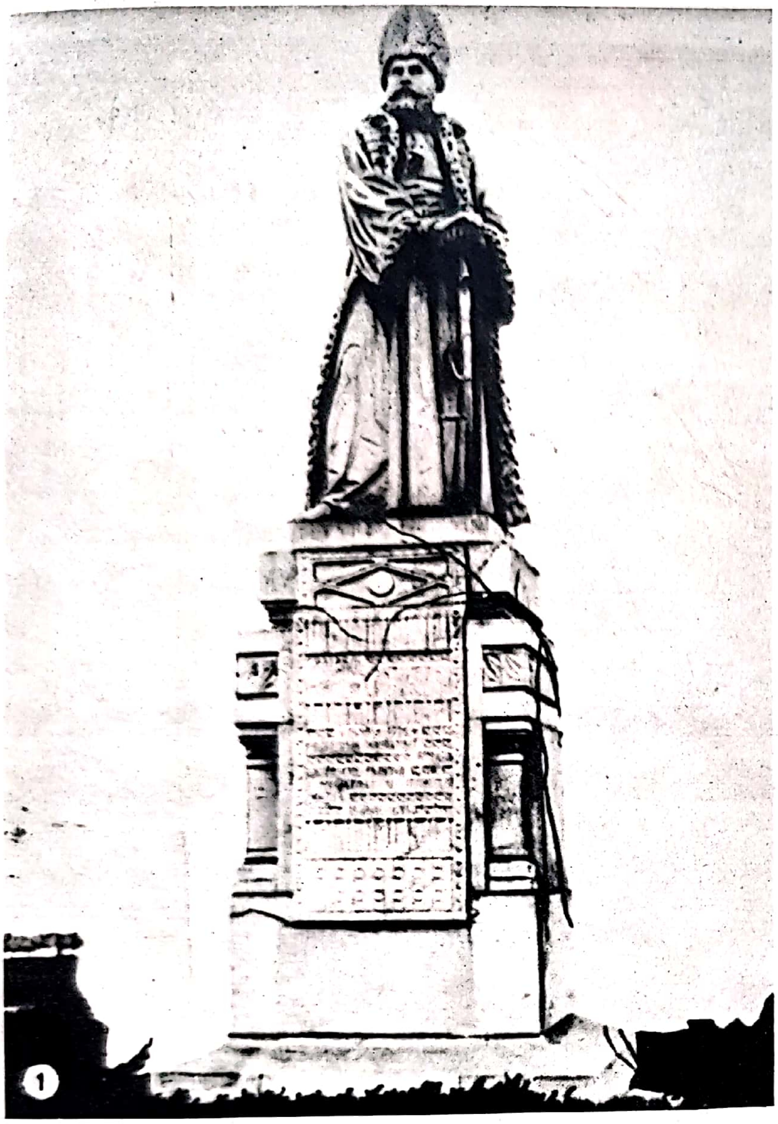

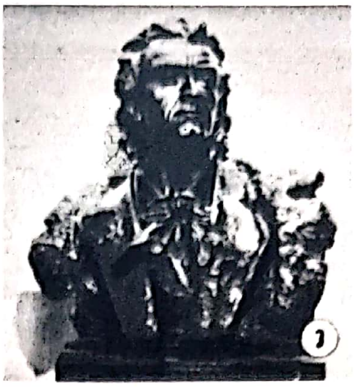

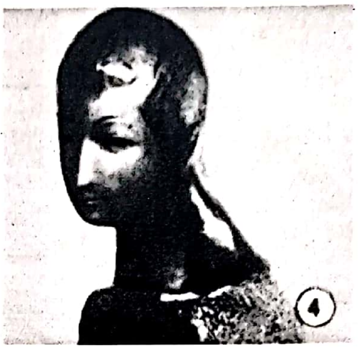

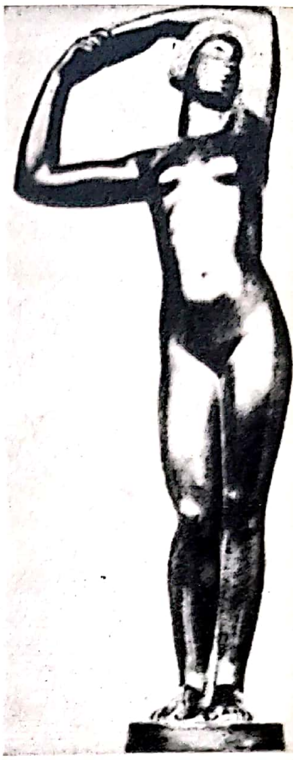

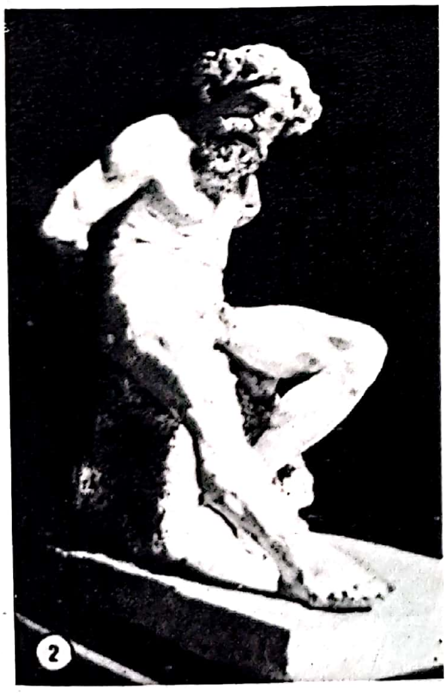

1. **K. Storck:** *Spătarul Cantacuzino*
2. **St. Ionescu-Valbudea:** *Mihai Nebunul*
3. **I. Georgescu:** *Bustul actorului M. Pascaly*
4. **D. Paciurea:** *Himera apei*
5. **Fr. Storck:** *Adolescența*
6. **D. Paciurea:** *Gigantul*

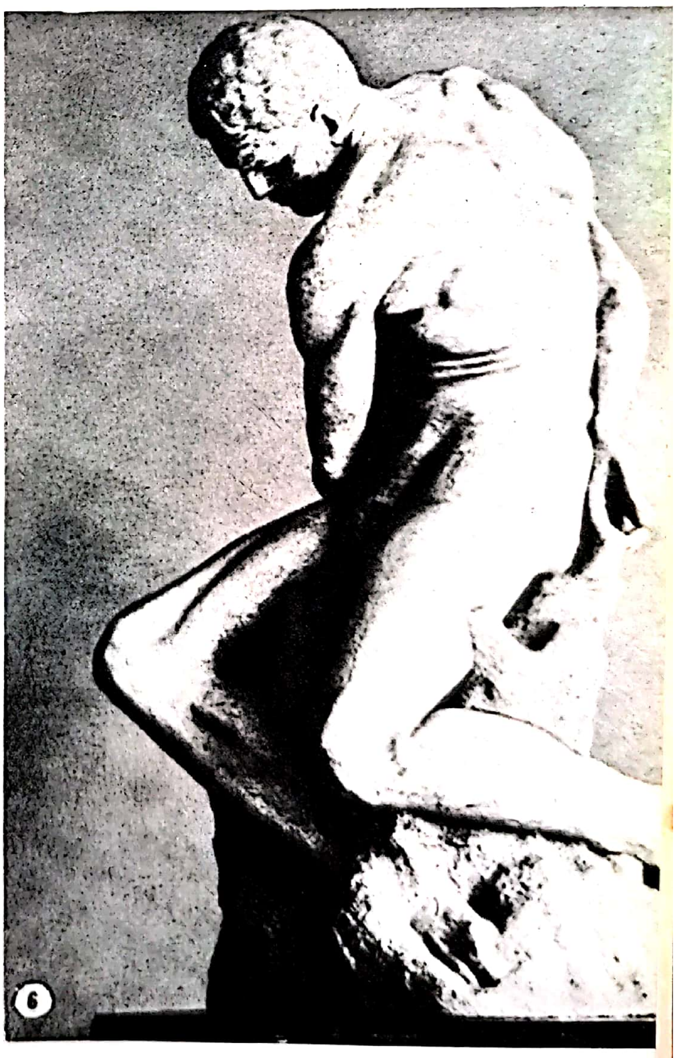

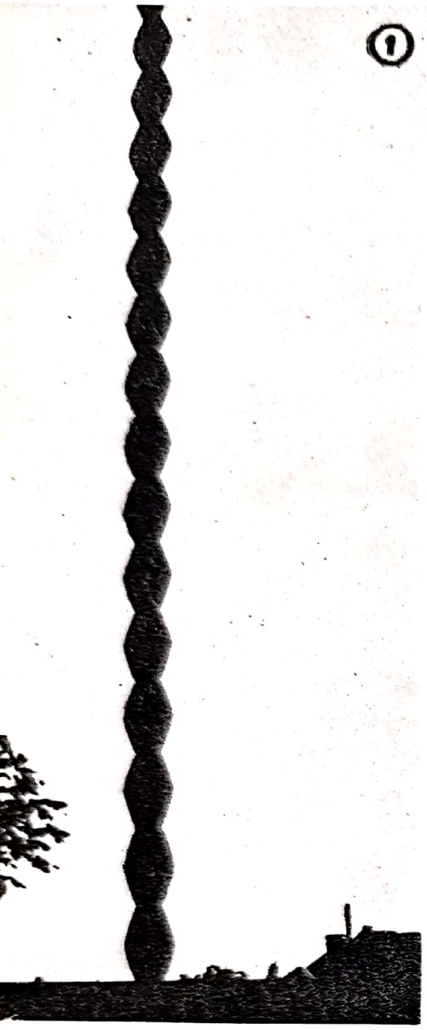
①

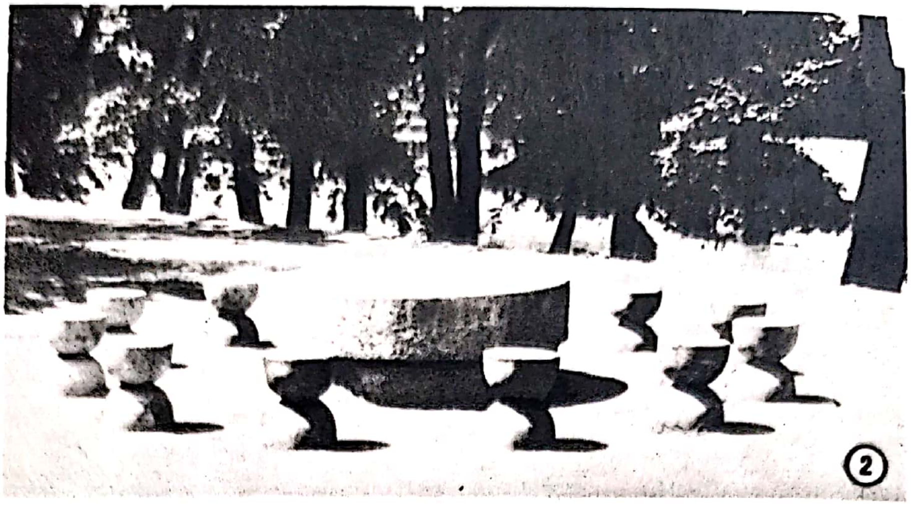
②

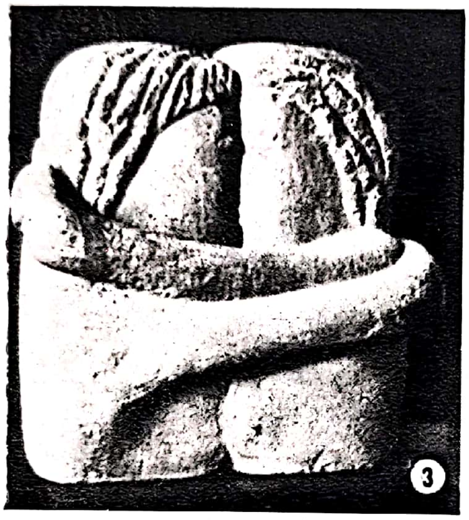
③

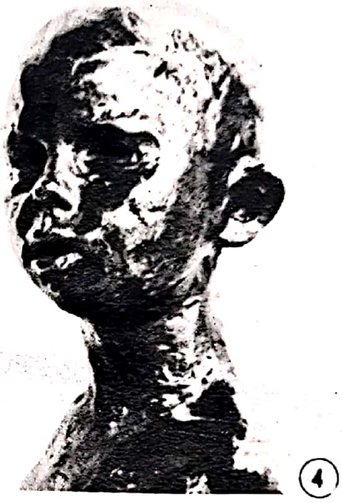
④

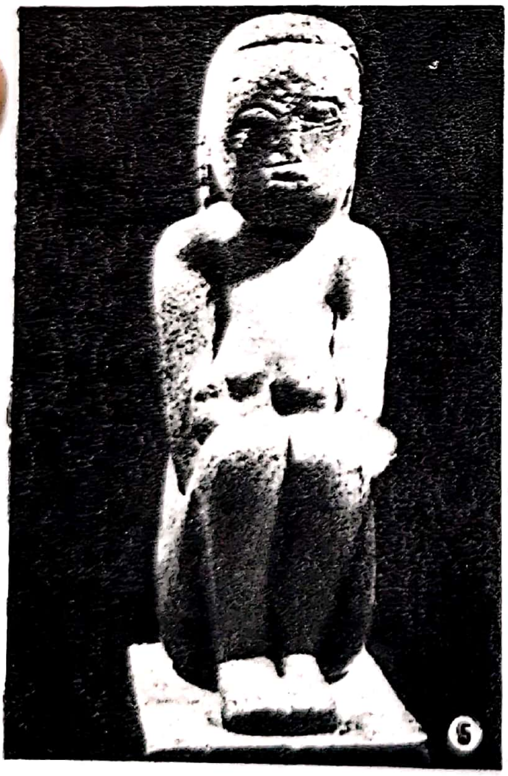
⑤

C. Brâncuşi:
1. Coloana infinită
2. Masa tăcerii
3. Sărutul
4. Cap de copil
5. Cuminţenia pămîntului

C. Medrea:
6. Chimpele

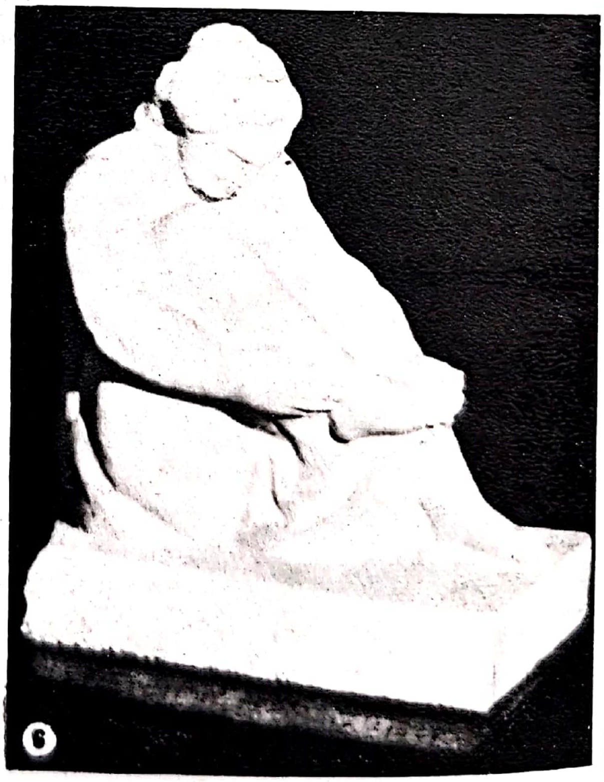
⑥

1. O. Han: *M. Kogălniceanu*
2. B. Caragea: *Pescarul*

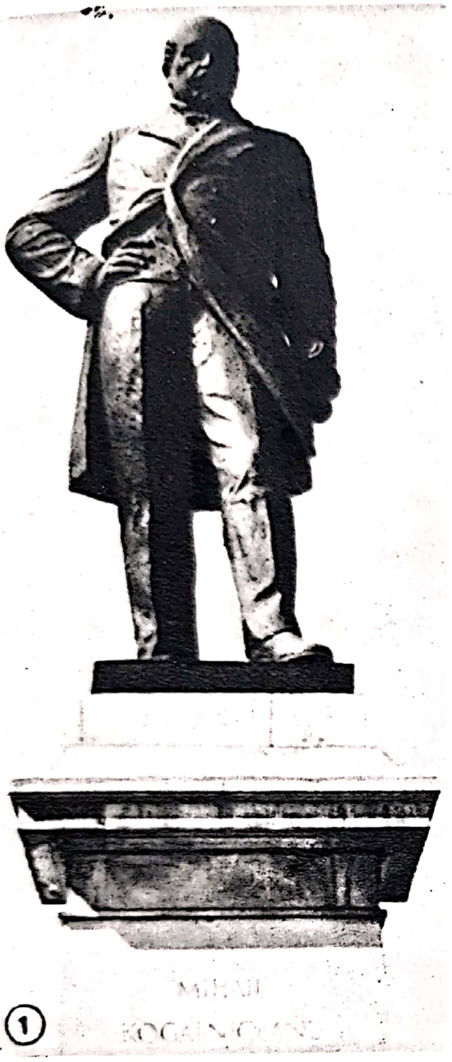
MIHAIL
KOGALNICEANU
①

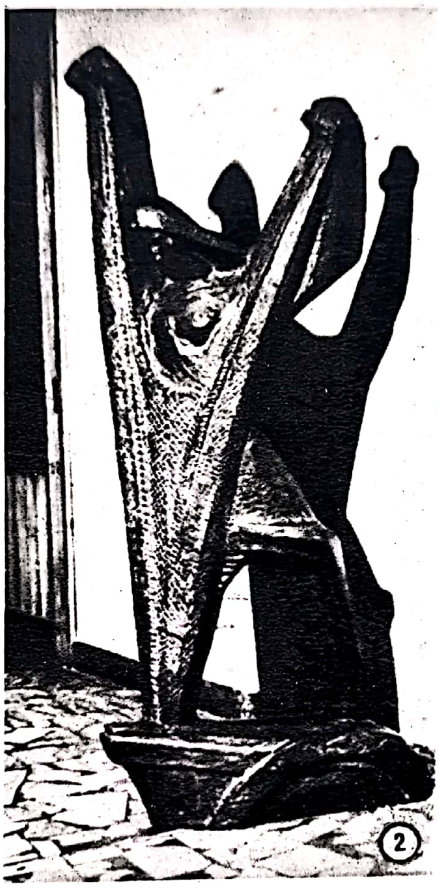

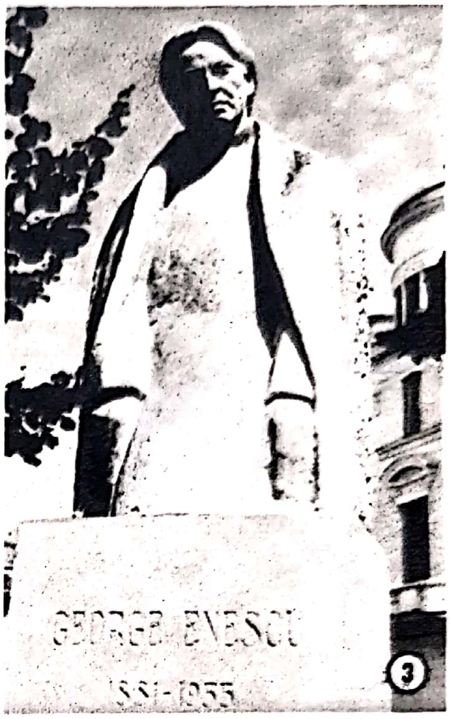
GEORGE ENESCU
1881-1955
③

3. Gh. Anghel: *G. Enescu*
4. C. Baraschi: *Fiica sculptorului*
5. I. Jalea: *Arcaş odihnindu-se*

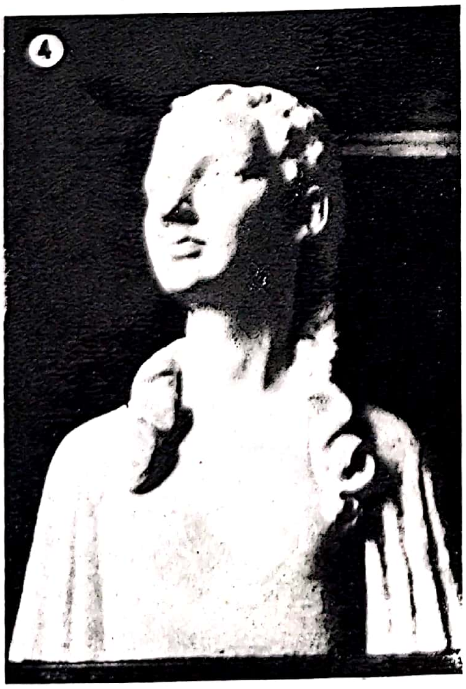

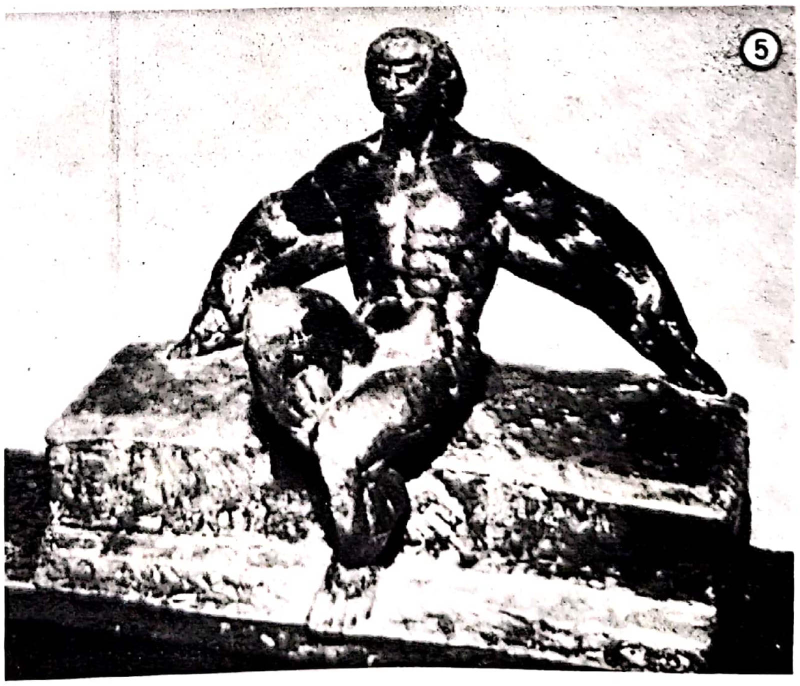

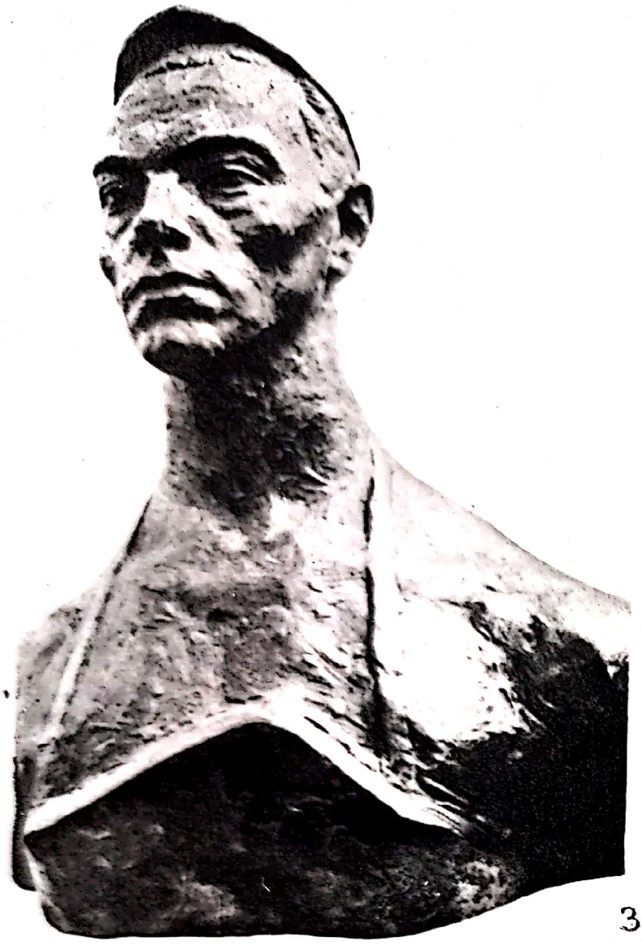

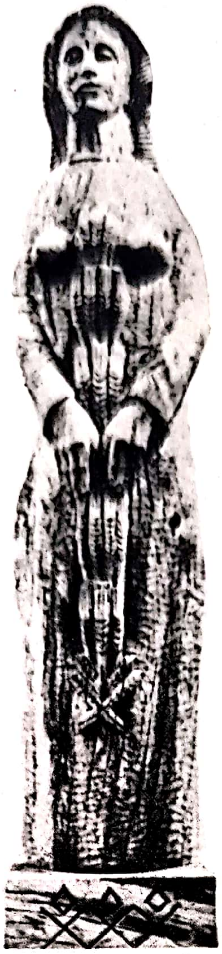

3

1. I. Irimescu: *Utemist*
2. Geza Vida: *Răscoala*
3. I. Vlasiu: *Recolta*
4. I. Vlad: *Portretul actorului Gh. Storin*
5. R. Ladea: *Horia*

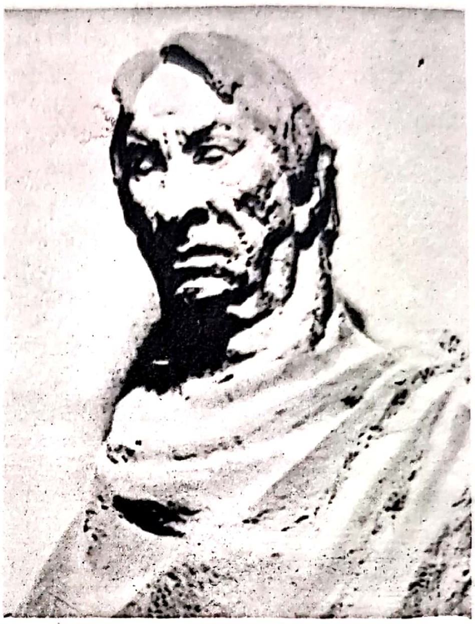

④

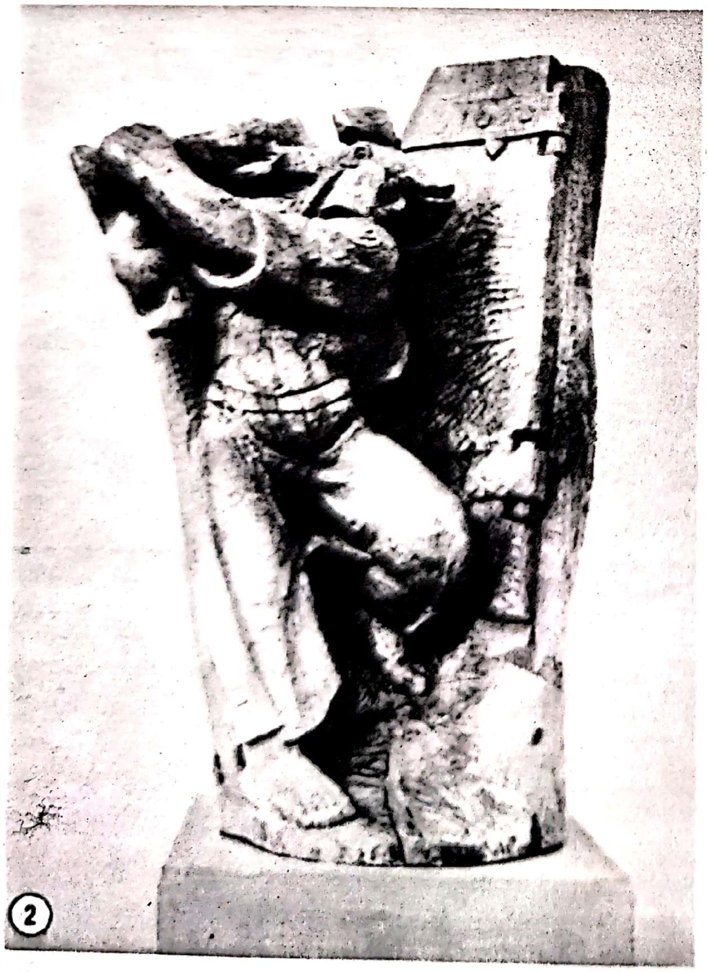

②

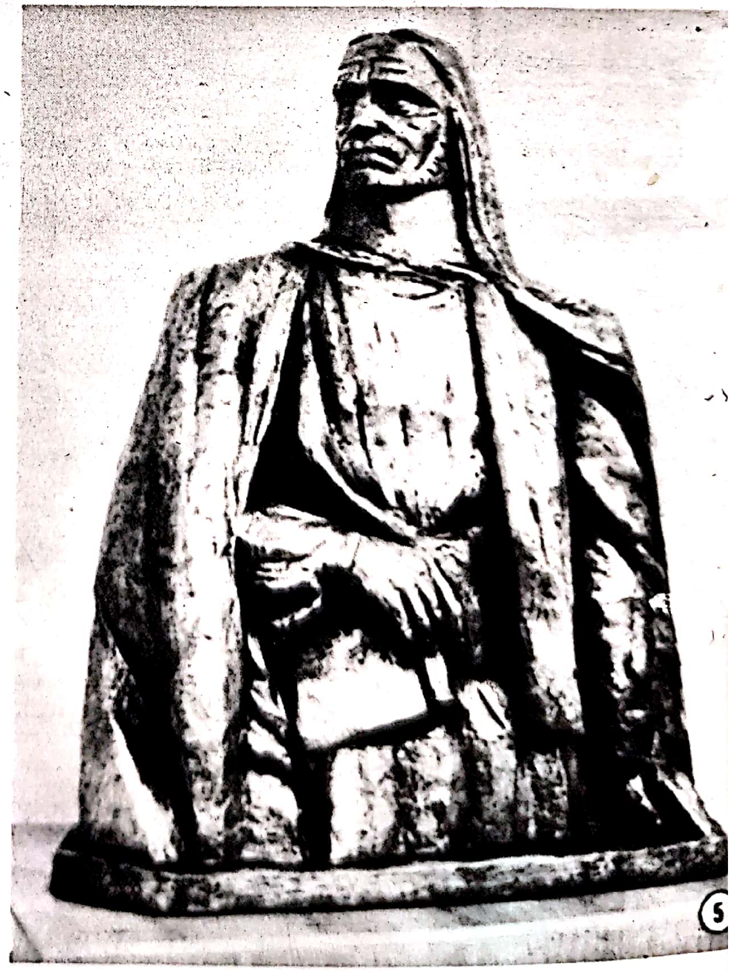

⑤

acestora să se ocupe cu activitatea politică, ideologică şi artistică. **S.** a prefăcut munca fizică într-o activitate de sclav, prin urmare dezonorantă pentru oamenii liberi, creînd germenii opoziţiei dintre munca fizică şi munca intelectuală. Cu timpul, dezvoltarea forţelor de producţie a fost tot mai mult frînată de relaţiile de producţie, în primul rînd de lipsa de interes a sclavului faţă de rezultatul muncii sale, ceea ce a împiedicat creşterea productivităţii muncii. Contradicţiile antagoniste ale modului de producţie sclavagist şi-au găsit expresia pe plan social în lupta sclavilor împotriva stăpînilor de sclavi. Lupta de clasă a îmbrăcat diverse forme: distrugerea uneltelor, fuga de la locul de muncă şi răscoala, ca expresie supremă a protestului social. Răscoalele sclavilor (cele mai însemnate au fost cele din Sicilia, c. 136—c. 132 î.e.n., 104—101 î.e.n., şi cea condusă de Spartacus, 73—71 î.e.n.) şi mişcările ţărănimii sărăcite (răscoala „sprîncenelor roşii", sec. I, şi a „turbanelor galbene", sec. al II-lea în China) au subminat orînduirea sclavagistă, care, nemaiputînd rezista nici pe plan extern numeroaselor atacuri ale popoarelor migratoare, s-a destrămat, cedînd treptat locul unei noi orînduiri, feudalismul. **S.** şi-a încheiat existenţa în Europa apuseană o dată cu căderea Imperiului roman de apus (sec. al V-lea), în Imperiul roman de răsărit în sec. V—VI, în China la sfîrşitul dinastiei Han (sec. al III-lea). Rămăşiţe ale relaţiilor de producţie sclavagiste, împletite cu cele feudale, au mai supravieţuit o perioadă îndelungată de timp. Pe teritoriul ţării noastre, orînduirea **s.** a început în sec. I î.e.n.; înflorirea maximă a acesteia a fost atinsă, în Dacia, în vremea dominaţiei romane, sfîrşitul ei fiind marcat de retragerea aureliană (sec. III).

sclereíde (BOT.), celule moarte, poliedrice, cu membranele îngroşate şi lignificate, străbătute de canalicule. **S.** se găsesc grupate sub formă de nodule pietroase în pere şi gutui sau constituie ţesutul dur al cojilor de nucă, alune sau al sîmburilor tari de piersici, prune, caise, cireşe etc., avînd rolul de a proteja embrionul.

sclerenchím (gr. *skleros* „tare" şi *enchyma* „ţesut, suc"; BOT.), ţesut mecanic sau de susţinere a plantei, format din celule moarte, lungi pînă la o jumătate de metru, cu membranele îngroşate şi lignificate. **S.** poate fi primar şi secundar.

sclerodermíe (gr. *skleros* „tare" şi *derma* „piele"; MED.), boală a ţesutului conjunctiv, caracterizată prin îngroşarea pielii şi a ţesutului celular subcutanat şi, într-o etapă mai avansată, prin atrofia şi fibrozarea tegumentelor. **S.** este mai frecventă la femei. Tratamentul actual al **s.** se face cu cortizon, hialuronidază etc.

sclerón (METAL.), aliaj uşor cu bază de aluminiu, conţinînd 13% zinc, 2—3% cupru, 0—5% mangan şi 0—1% litiu, folosit în construcţia automobilelor. Tratat termic după forjare, devine suficient de rezistent şi de dur.

scleroproteínă (gr. *skleros* „tare" şi *proteină*; BIOCHIM.), proteină cu structură fibroasă. Are în organism rolul de susţinere, de protecţie şi de rezistenţă mecanică. Colagenele, cheratinele, elastinele sînt scleroproteine.

sclerótică (gr. *skleros* „dur, tare"; ANAT.), membrană fibroasă care reprezintă învelişul extern al globului ocular pe cea mai mare parte a suprafeţei sale, exceptînd polul anterior, acoperit de corneea transparentă. În partea posterioară este perforată de nervul optic. Faţa internă a **s.** este în contact cu membrana *coroidă*, iar pe cea externă se inserează muşchii oculari. **S.** menţine forma globuloasă, caracteristică ochiului, contrabalansînd presiunea exercitată de lichidele intraoculare.

scleróţi (BOT.), organe de rezistenţă ale ciupercii *Claviceps purpurea*, constituite din îngrămădiri strînse de hife, în celulele cărora s-au înmagazinat substanţe de rezervă, şi învelite de strate protectoare formate din celule cu membrane groase. Au forma rotundă sau alungită şi creştere limitată (2—3 cm lungime). Din **s.** se dezvoltă un miceliu sau un corp de fructificaţie.

scleróză (din gr. *skleros* „tare"; MED.), indurare a unui ţesut sau organ datorită proliferării active a ţesutului conjunctiv existent în acesta. **S.** are caracter cicatriceal cînd reprezintă stadiul final de vindecare al unei plăgi sau al unei inflamaţii care nu se termină cu refacerea ţesutului sau organului lezat. Procesul de **s.** apare şi în organele care şi-au încetat sau diminuat funcţiunea (ex. scleroza ovariană, testiculară, renală). — *S. cerebrală*, boală a sistemului nervos central care apare în urma leziunilor cronice din substanţa cerebrală. *S.c.* reprezintă uneori faza finală în sifilis, arterioscleroză, alcoolism cronic şi în timpul senilităţii. — *S. în plăci*, boală a sistemului nervos, de cauză necunoscută, caracterizată prin prezenţa focarelor de demielinizare a fibrelor nervoase. Se manifestă prin tulburări ale mişcărilor (acestea devin dificile, dezordonate, nearmonioase), tulburări de vedere, tulburări urinare etc. —*S. laterală amiotrofică*, boală a sistemului nervos central, care se caracterizează prin atrofii musculare difuze, mai ales ale extremităţilor membrelor, dificultate în mers, tulburări de înghiţire, de vorbire.

scliviseálă (CONSTR.), strat subţire de tencuială de ciment, care se aplică pe suprafaţa unui element de construcţie din beton sau a unei pardoseli de ciment şi se netezeşte cu mistria, pentru a se obţine o suprafaţă cît mai netedă şi mai impermeabilă.

scoárţă^{1} **1.** (BOT.) Ţesut protector extern, care acoperă tulpina cu ramificaţiile ei şi rădăcina plantelor. **2.** (ANAT., FIZIOL.) *Scoarţă cerebrală* v. *cortex cerebral*. **3.** (AGR.) V. *crustă*. **4.** (GEOL.) *Scoarţa terestră*, înveliş extern, solid, al Pămîntului, cu o grosime care variază între 5 şi 8 km în domeniul oceanic şi între 30 şi 80 km în domeniul continental. *S.t.* este limitată la partea inferioară de mantaua Pămîntului prin suprafaţa de discontinuitate seismică a lui Mohorovičic, în lungul căreia undele longitudinale ale cutremurelor îşi schimbă brusc viteza de propagare de la 7,2 la

8 km/s. După constituția petrografică se distinge o *s.t.* de tip continental, formată din trei pături: sedimentară, granitică și bazaltică, și o *s.t.* de tip oceanic, formată din pătura bazaltică și o pătură sedimentară relativ subțire. În *s.t.* au loc principalele fenomene geologice (magmatice, metamorfice, tectonice etc.); în partea superioară a ei sînt localizate zăcăminte de substanțe minerale utile exploatate de oameni. V. și litosferă.

scoárță², categorie de țesături din domeniul artei populare. Denumirea de **s.** se dă covoarelor țesute în tehnica chilimului; la cele vechi, urzeala și băteala erau din lînă, la cele noi urzeala este din bumbac. **S.** au o funcție ornamentală în interiorul țărănesc și se pun pe pereți și pe mobile (pat, laviță, lăzi de zestre, mese). Există cîteva familii importante de scoarțe românești, lucrate în Oltenia, Muntenia, Moldova, Maramureș, Ciuc, Hunedoara, Banat. Varietatea coloritului și diversitatea ornamentelor contribuie la definirea caracterelor proprii fiecărei familii de **s.** Celebre motive ornamentale sînt: arborele vieții, soarele, călărețul, alături de plante și animale stilizate, figuri geometrice etc. Astăzi, copii de pe **s.** vechi se realizează în unitățile specializate ale cooperației meșteșugărești. V. și covor.

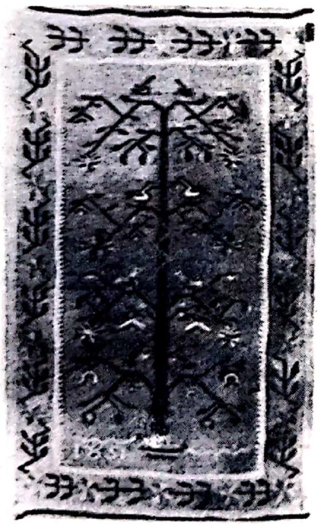

Scoarță moldovenească

scobár *(Chondrostoma nasus)*, specie de pește teleostean din familia ciprinidelor, lung de 25—30 cm, avînd greutatea de 100—400 g; are corpul colorat în verde-măsliniu pe spate și în argintiu pe laturi și cu maxilarul superior mai lung decît cel inferior (ca un „nas"). În țara noastră este foarte frecvent în apele regiunilor de dealuri.

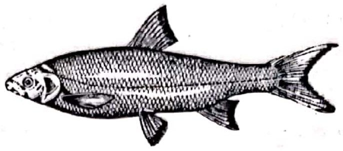

Scobar

scobitúră (IND. EXTR.), șanț cu adîncime mare (pînă la 3 m) și cu înălțime redusă (10—15 cm), săpat pe întreaga lungime a frontului minier de abataj pentru a ușura desprinderea rocii.

scoc (IND. EXTR.), jgheab sau tub metalic folosit pentru transportul materialului de excavație, în mină sau la suprafață. După construcție, se deosebesc: *s. fix* și *s. oscilant*.

scóică (ZOOL.) **1.** Nume dat mai multor specii de moluște care au corpul adăpostit într-o cochilie bivalvă. — *S. de rîu (Unio)* are valvele cochiliei alungite, cu pereții groși și rezistenți și se îmbucă una cu alta cu ajutorul unor dinți. — *S. de baltă* v. *anodonta*. **2.** Nume dat cochiliei melcilor și lamelibranhiatelor.

scolástică (din gr. *shole* „școală"), învățămîntul și filozofia oficială predată în școlile din țările Europei medievale dominate de catolicism. Se disting trei etape ale **s.**: timpurie (sec. IX—XII); culminantă (sec. al XIII-lea) și tîrzie (sec. XIV — XVII). Scopul fundamental urmărit de **s.** a fost utilizarea filozofiei în vederea argumentării, apărării și sistematizării dogmelor religioase ale catolicismului. Filozofia devenea astfel o „slujnică a teologiei". În faza timpurie a **s.** s-a manifestat puternic influența filozofiei platonice și neoplatonice. O dată cu sec. al XIII-lea, **s.** a făcut apel la gîndirea aristotelică, denaturînd-o și adaptînd-o dogmelor teologice (Albertus Magnus, Toma d' Aquino). **S.** s-a caracterizat prin dogmatism; pentru ea adevărul este dat o dată pentru totdeauna, fiind cuprins în dogmele „revelate" ale bisericii și în cărțile autorităților recunoscute de ea. De aici metoda livrescă și formalistă a **s.**, disprețuirea studiului direct al realității, utilizarea sterilă a argumentării silogistice. **S.** a frînat dezvoltarea științelor naturii, silite să se plece în fața prejudecăților tradiționale, în special biblice. **S.** n-a avut însă un caracter unitar. În cadrul ei au existat curente sau tendințe opoziționiste: *nominalismul* (Roscelin de Compiègne, W. Occam), care s-a opus *realismului*, doctrină dominantă în **s.** (Anselm din Canterbury, Toma d'Aquino); promovarea unui anumit raționalism (Bérenger din Tours, P. Abélard); tendința de separare a filozofiei de teologie (Duns Scot), promovarea experienței (R. Bacon). Unii logicieni scolastici au contribuit la dezvoltarea logicii formale.

scólex (ZOOL.), nume dat „capului" de tenie. Are forma unei mici umflături cu diametrul de 1 mm și organe de fixare (ventuze, cîrlige etc.) cu care tenia se prinde de peretele intestinului.

scólie (gr. *skolion* „notă") **1.** Cîntec aedic în vechea Grecie, care se recita cu acompaniament instrumental. A înflorit în insula Lesbos, răspîndindu-se apoi în toate statele grecești. Alceu, Bacchilide și Pindar au compus **s.** **2.** Notă gramaticală sau critică destinată explicării textelor antice, în special grecești, devenită în epoca alexandrină un comentariu amplu asupra operei respective. Genul a fost cultivat de scoliaști ca: Zenodot, Calimah, Eratostene, Aristarh ș.a. **3.** Comentariu final la o teoremă.

scolióză (gr. *skolios* „întortocheat"; MED.), deviere laterală a coloanei vertebrale. Este mai frecventă decît devierile anteroposterioare (v. *lordoză* și *cifoză*), dar se poate asocia uneori cu ele. Apare în urma unei dereglări în echilibrul antagonic al mușchilor vertebrali sau a unor leziuni osoase.

scolopéndră *(Scolopendra cingulata)*, specie de miriapod cu corpul de 10—12 cm lungime, alcătuit din 21 de inele, fiecare cu cîte o pereche de picioare. Mușcătura **s.** este periculoasă. Trăiește în locuri uscate, pe sub pietre; în țara noastră este frecventă în sudul țării, mai ales în Dobrogea. Se hrănește cu insecte. Sin. *circăiac.*

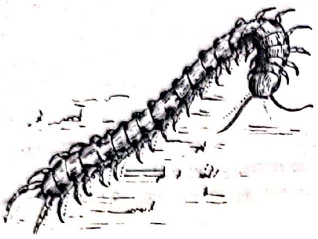

Scolopendră

sconcs *(Mephitis mephitis)*, mamifer crescut pentru blana sa prețioasă. **S.** sălbatic trăiește în America Centrală și în California. În captivitate este crescut în multe țări din America și din Europa. Ca urmare a selecției au luat naștere mai multe tipuri, diferite ca mărime (în jurul a 50 cm) și culoare (de la negru pînă la alb). Este crescut în amenajări speciale (voliere).

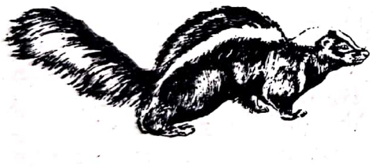

Sconcs

scóndru (NAV.), prăjină cilindrică din lemn sau țeavă cu lungime mare, folosită în diferite scopuri pe o navă. — *S. de ancorare*, scondru ascuțit la un capăt (pentru a putea fi înfipt în mal), prevăzut cu armături metalice la ambele capete și care servește la menținerea navei la o anumită distanță (impusă de adîncimea apei) de chei sau de mal.

scont (FIN.), operație de credit care constă în cumpărarea efectelor de comerț (cambii, trate, bilete la ordin etc.) de către bănci, cu reținerea din valoarea lor nominală a dobînzii pînă la scadență și a unui comision. Pentru a-și asigura încasarea la scadență sau posibilitatea reescontării titlurilor respective la banca de emisiune, băncile urmăresc ca efectele pe care le cumpără să aibă la bază o tranzacție economică reală.

scop, anticipare ideală, în conștiința omului, a rezultatului spre care sînt îndreptate acțiunile sale. **S.** nu sînt independente de lumea obiectivă, ci exprimă dependența activității umane de legile obiective cu care ea trebuie să concorde. **S.** este totodată motivul conștient nemijlocit care orientează și reglementează acțiunea. Există **s.** îndepărtate, apropiate și nemijlocite, generale și particulare, intermediare și finale. V. și finalism; finalitate.

Scopas (420—350 î.e.n.), sculptor și arhitect grec. Originar din Paros, **S.** este unul dintre marii reprezentanți ai artei grecești din sec. al IV-lea î.e.n., stilul său fiind caracterizat prin dramatism și tensiunea interioară. Preocupat de redarea mișcărilor bruște, neașteptate, **S.** a fost un excepțional sculptor al marmurii și bronzului, modelajul său fiind precis și vibrant. A realizat un număr mare de grupuri statuare (Hecate, Bacantă, Apolo, Thetis și Ahile etc.) și decorații monumentale. Puține dintre lucrările sale s-au păstrat „Menadă extatică", metopă de la mausoleul din Halicarnas, baza de coloană de la Artemisionul din Efes). Ca arhitect, a reconstruit templul Atenei Alea din Tegea.

scopíți (scapeți), membri ai unei secte apărute în Rusia țaristă în sec. al XVIII-lea, în rîndul unor pături țărănești deznădăjduite și înapoiate. **S.** practicau un ascetism excesiv, considerînd că „lupta împotriva cărnii" prin celibat și castrare este condiția unică pentru „mîntuire".

scopolamínă (FARM.), alcaloid, $C_{17}H_{21}NO_4$, izolat din frunzele și semințele plantelor *Hyoscyamus niger, Scopolia japonica, Atropa belladonna* și alte plante din familia solanaceelor. Se prezintă sub formă lichidă, solubilă în apă, alcool, cloroform. **S.** este o substanță toxică, în doze mici este sedativă, hipnotică, spasmolitică. Se mai numește *hioscină.*

scor (SPORT), raport de puncte, goluri, seturi etc. care se stabilește între doi concurenți sau între două echipe în timpul desfășurării întrecerii sportive; **s.** determină învingătorul.

scorbút (MED.), boală care apare datorită lipsei de vitamină C. Se manifestă prin stare de slăbiciune, rezistență mică la efort, somnolență, dureri musculare, hemoragii gingivale, digestive și articulare, anemie, lipsă de poftă de mîncare etc. **S.** a fost o boală foarte răspîndită în trecut, apărînd la indivizii supuși timp îndelungat la un regim alimentar lipsit de fructe și de legume proaspete (marinari pe vapoare de cursă lungă, prizonieri, deținuți etc.). Gradul de carență vitaminică C se stabilește prin dozarea acidului ascorbic (vitamina C) în sînge și în urină. Se tratează cu doze masive de vitamina C, regim alimentar bogat în legume și fructe crude.

scórpie, monstru feminin din basmele populare românești, cu trei capete, care varsă flăcări pe nas. Sîngele ei ar avea proprietatea miraculoasă de a-l face invulnerabil pe voinicul care o răpune. În alte variante, sîngele **s.** vindecă orbii și ologii.

scorpión (ZOOL.), specie de arahnid cu corpul împărțit în cefalotorace, abdomen și postabdomen. La extremitatea posterioară, mai umflată, se găsesc glandele veninoase, care se deschid în vîrful unui ac. Are o pereche de palpi maxilari asemănători cleștilor racului. În sud-vestul țării noastre trăiește o specie de **s.**, *Euscorpius carpathicus*, de talie mică. — *S. de cărți (Chelifer cancroides)*, specie de arahnid mic, asemănător cu un scorpion, dar lipsit de postabdomen și de glandă veninoasă. Trăiește în biblioteci și ierbare, hrănindu-se cu insectele dăunătoare cărților și ierbarelor. Sin. *chelifer.*

Scorpionul (ASTR.), constelație zodiacală, care se vede vara și prin care Soarele trece

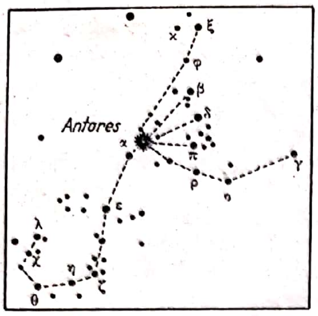

Constelația Scorpionul

la sfîrșitul lunii noiembrie. Cea mai strălucitoare stea din **S.** este *Antares*, stea roșiatică, de mărimea întîi.

scorțișoáră (BOT.), scoarța aromatică, roșcat-cenușie, a mai multor specii de lauracee din genul *Cinnamomum (Cinnamomum zeylanicum, Cinnamomum cassia, Cinnamomum ceylanicum)*. **S.** este întrebuințată drept condiment și în medicină sub numele de „Cortex cinnamomi acuti", datorită proprietăților stomahice și carminative.

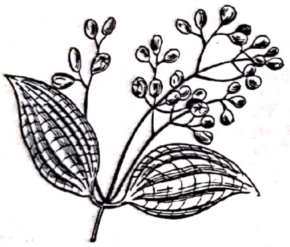

Scorțișoară

scorțonéră *(Scorzonera hispanica)*, plantă perenă din familia compozitelor, cu rizom pivotant, cărnos, de culoare brună, cu frunze mari și flori galbene. Este cultivată mai mult în țările din sudul Europei pentru rădăcinile sale folosite în alimentație. În țara noastră nu se cultivă.

scorúș *(Sorbus domestica)*, arbore din familia rozaceelor, înalt de 15—20 m, cu scoarța crăpată, brună și fructe mari, galbene sau brune, comestibile. În zona mediteraneană se cultivă ca arbore fructifer. Lemnul, foarte dens, dur și omogen, este folosit în industria mobilelor. În țara noastră crește spontan pe colinele însorite, mai mult în regiunile sudice.

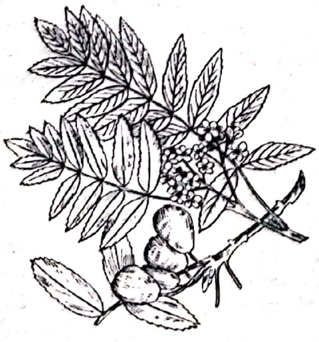

Scoruș

scótă (NAV.), parîmă (din grupul *manevrelor curente*) care servește la ridicarea sau la coborîrea colțului unei vele pe o navă cu pînze.

scotóm (gr. *skotos* „întuneric"; MED.), pierdere a vederii pe o porțiune limitată a cîmpului vizual, datorită apariției unei opacități în mediile transparente ale ochiului sau unei leziuni limitate a retinei sau a nervului optic. Uneori **s.** este perceput de bolnav ca o pată neagră care ocupă centrul axului vizual *(s. pozitiv)*, alteori nu este sesizat *(s. negativ)*.

Scott, Robert Falcon (1868—1912), renumit explorator polar englez. În 1901—1904 a condus o expediție britanică în Antarctica, descoperind Țara Regelui Eduard al VII-lea și reușind să pătrundă în interior pînă la 82°17′ latitudine sudică. În 1910 pornește într-o nouă expediție pentru a descoperi Polul Sud. La 18 ianuarie 1912 ajunge la Polul Sud, unde găsește însă urmele expediției lui R. Amundsen, care îl precedase cu o lună (14 decembrie 1911). La întoarcere, **S.** și cei patru însoțitori ai săi, epuizați de eforturile depuse și nereușind să ajungă la unul dintre depozitele de alimente de pe traseu, au pierit. Jurnalul de drum a lui **S.** (publicat ulterior sub titlul „Ultima expediție a lui Scott. Jurnal personal") și valoroasele observații științifice realizate în cursul expediției au fost găsite, șapte luni mai tîrziu, de către o altă expediție.

Scott, sir Walter (1771—1832), romancier și poet romantic scoțian de limbă engleză. S-a născut la Edinburgh. A valorificat folclorul Scoției de sud (culegerea „Cîntece de la fruntariile Scoției", 1802—1803) și a tradus balade și drame ale romanticilor germani care l-au influențat pe linia istorismului. A debutat cu lungi poeme epice în stilul tradiției populare, bazate pe subiecte istorice și legendare și pe atmosfera de fantastic inspirată din folclor („Balada ultimului menestrel", 1805; „Marmion", 1808; „Stăpîna lacului", 1810 ș.a.). Romanele sale, însuflețite de un suflu eroic, zugrăvind masele în mișcare și personalități a căror soartă se împletește cu a acestora, conflicte violente, evenimente de amploare și natura ca un cadru grandios, inspirate din istoria Scoției („Waverley", 1814, trad. rom.; „Guy Mannering", 1815; „Anticarul", 1816; „Rob Roy", 1818, trad. rom.; „Temnița din Edinburgh", 1818; „Logodnica din Lammermoor", 1919, trad. rom. ș.a.), a Angliei („Ivanhoe", 1819, trad. rom.; „Abatele", 1820; „Kenilworth", 1821, trad. rom. ș.a.) și a altor țări („Quentin Durward", 1823, trad. rom.; „Talismanul", 1825, trad. rom.), l-au consacrat drept creatorul romanului istoric. Maestru al reconstituirii, dotat cu o autentică intuiție istorică, deși situat pe poziții conservatoare, **S.** a opus, în mod obiectiv, trecutului idealizat prezentul burghez, reflectînd mai ales interesele și năzuințele maselor populare. Pline de culoare locală, de o vibrantă forță narativă, cu o intrigă complicată, ingenioasă și captivantă, un dialog veridic, viu și spontan, în ciuda compoziției sumare a caracterelor, a neglijențelor de stil și a grandilocvenței, romanele lui **S.** au avut o influență considerabilă asupra întregii proze romantice europene, pregătind romanul social al sec. al XIX-lea.

W. Scott

scoți, denumirea unor triburi celtice care populau, la începutul erei noastre, părțile de vest și de nord ale Islandei. Constituiți într-o puternică uniune de triburi, au atacat permanent, începînd din sec. II—III, Britania romană, așezîndu-se apoi, la sfîrșitul sec. al V-lea și începutul sec. al VI-lea, în nordul insulei britanice, numită ulterior Scoția. Au păstrat mult timp elemente ale orînduirii gentilice, care au dispărut abia la începutul sec. al XVIII-lea.

Scoția, provincie istorică în Marea Britanie, situată în nordul insulei britanice, despărțită de Anglia prin Munții Cheviot. Suprafața: 77 171 km². Populația: 5 205 000 loc. (1961). Capitala: *Edinburgh*. Alte orașe: Glasgow, Dundee, Aberdeen. Munții Grampiani (highlands) ocupă partea de nord-vest a **S.**, care contrastează cu partea mai joasă (lowlands) din sud-est. Altitudinea maximă: 1 341 m (vîrful Ben Nevis). Climă temperat-oceanică. Păduri de foioase și de conifere. Exploatări de cărbune, de minereu de fier, de cupru, de plumb (în lowlands) și de turbă (în highlands). În 1603 **S.** a realizat o uniune personală cu Anglia, iar în 1707 a avut loc unirea definitivă a **S.** cu Anglia, creîndu-se *Marea Britanie*.

scoțiană, *școala* ~, școală filozofică idealistă engleză din sec. al XVIII-lea, întemeiată de Th. Reid și reprezentată, după el, de James Beattie (1735—1803), James Oswald (m. 1793) ș.a. Prezentîndu-se ca o filozofie a „simțului comun", a „bunului-simț", *ș.s.*, expresie a ideologiei burgheziei engleze postrevoluționare, a căutat să se opună atît idealismului și scepticismului extremist (Berkeley, Hume), cît și materialismului și ateismului. Adepții tîrzii ai școlii (Dugald Stewart, Thomas Brown) au adus contribuții pozitive în domeniul psihologiei, susținînd necesitatea întemeierii acestei discipline pe observarea empirică a fenomenelor psihice; au fost adepți ai asociaționismului.

scréper (DRUM.), mașină de construcții, remorcată sau autopropulsată, folosită pentru săpatul și transportul pămîntului la lucrările de drumuri, la construcții de canale etc. **S.** se compune dintr-un cadru pe roți, dintr-o cupă care servește la săpat și la transport și din mecanismul de acționare a cupei.

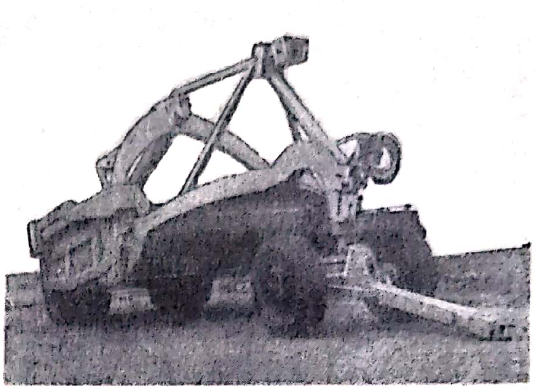
Screper

scrib, termen prin care era denumit în antichitate, la egipteni, grămăticul, copistul, funcționarul inferior cu atribuții de contabil, iar la vechii evrei interpretul legilor.

Scriban, August (1872—1950), lingvist român. Este autorul unui sistem ortografic fonetic, caracterizat, printre altele, prin absența notării articolului *-l* și prin reintroducerea semnelor *u* și *i* („Ortografia românească", 1912). Opera sa principală este „Dicționarul limbii românești" (1939), bogat în regionalisme, folosit și astăzi, mai ales pentru etimologii. A publicat și „Gramatica limbii românești (morfologia) pentru folosința tuturor" (1925).

Scriban, Ioan A. (1879—1937), zoolog român. A fost profesor de zoologie și de anatomie comparată la Universitatea din Iași și apoi la cea din Cluj, unde a format numeroși cercetători. S-a ocupat cu studiul hirudineelor (lipitori), publicînd numeroase și valoroase lucrări. A mai studiat miopatiile la om, structura branhiei la pești, structura intestinului respirator la țipar etc. Op. pr.: „Contribuții la fauna hirudineelor de apă dulce din România" (1904), „Citologia celulei adipoase a hirudineelor" (1910), „Studii histologice și anatomice asupra hirudineelor de apă dulce" (1915) și monografia „Hirudinea" (1932).

Scribe *[scrib]*, Eugène (1791—1861), dramaturg francez. A fost membru al Academiei Franceze. A scris aproape 400 de comedii și de vodeviluri, caracterizate printr-o deosebită ingeniozitate a intrigii și printr-o mare virtuozitate în conducerea acțiunii. Sînt cunoscute comediile sale de moravuri cu accente de critică socială: „Bertrand și Raton" (1833, trad. rom.), „Camaraderia" (1837), „Paharul cu apă" (1842, trad. rom.) ș.a. A scris și numeroase librete de operă și de operetă („Muta din Portici", 1828; „Fra Diavolo", 1830; „Robert diavolul", 1831; „Evreica", 1835, trad. rom.; „Hughenoții", 1836, trad. rom. ș.a.).

scríere, sistem de reproducere, pe un suport oarecare, prin semne convenționale, desenate, pictate sau gravate, a gîndurilor și a limbajului vorbit. Cele mai vechi forme de **s.** au apărut în antichitatea egipteană (circa 3000 î.e.n.), sistemul folosit fiind acela al reprezentării obiectelor puse în relație. Această scriere cu caracter pictografic ca înfățișare, ideografică în esență, s-a numit hieroglifică. Monumentele egiptene păstrează numeroase inscripții, pictate sau gravate, care au, dincolo de valoarea documentară, o înaltă valoare artistică. Popoarele mesopotamiene (sumerienii, akkadienii, babilonenii, asirienii, alamiții etc.) au folosit o **s.** denumită cuneiformă, pentru că utiliza semne asemănătoare cu niște cuie. Cuneiforma, de asemenea **s.** ideografică, era folosită și de popoarele extrem-orientale: chinezii și japonezii. Meritul inventării alfabetului și punerea la punct a unei **s.** cu caracter fonetic aparține fenicienilor (circa 800 î.e.n.). Ulterior, din **s.** feniciană s-au ramificat toate celelalte sisteme de **s.** fonetică: greacă, latină, arabă, sanscrită etc. De-a lungul timpului, dincolo de rolul ei fundamental ca mijloc de comunicare, **s.** s-a dezvoltat şi ca o preocupare artistică (caligrafia). Maeştrii caligrafi, organizaţi în *scriptorii*, au dat la iveală numeroase capodopere, manuscrisele lor fiind decorate cu frontispicii, iniţiale ornamentale şi cu miniaturi. Sînt celebre prin frumuseţea lor artistică manuscrisele medievale greceşti, siriene, georgiene şi armeneşti, franceze, italiene, cehe etc. În ţara noastră au funcţionat în evul mediu numeroase scriptorii de caligrafie chirilică (slavonă). În cadrul principalelor mănăstiri (Neamţ, Putna, Tismana, Căldăruşani etc.) au fost vestiţi Gavril Uric, Teodor Mărişescu, Spiridon de la Putna, Atanasie Crimca, Nicodim de la Tismana ş.a. — *S. demotică*, formă mult simplificată a scrierii hieroglifice egiptene, reprezentînd un fel de stenografie. A apărut în sec. al VIII-lea î.e.n. V. şi hieroglifă. — *S. hieratică* v. *hieratică*. — *S. runică*, scriere a vechilor popoare germanice, derivată dintr-un alfabet italic de nord şi folosită iniţial ca scriere secretă religioasă (denumirea semnelor din această scriere, *rune*, reprezintă goticul *runa*, care înseamnă „taină"). Dintre cele mai vechi texte cu *s.r.* face parte şi inscripţia de pe unul dintre obiectele care constituie tezaurul de la Pietroasa. Cele mai multe inscripţii runice s-au găsit în ţările scandinave, unde această scriere a fost folosită timp mai îndelungat. — *S. fonetică*, sistem de semne care reprezintă aspectul sonor al cuvintelor dintr-o limbă. *S.f.* prezintă două aspecte: *s. alfabetică*, în care sînt notate fonemele alcătuitoare ale unui cuvînt (v. alfabet), şi *s. silabică*, în care sînt notate silabe (astăzi **s.** silabică are limba japoneză). *S.f.* se întrebuinţează uneori şi cu accepţia de ortografie fonetică, în opoziţie cu *scrierea etimologică* (v. ortografie etimologică). Sin. *alfabet silabic*.

scrímă, ramură de sport care cuprinde probe de sabie, de floretă şi de spadă (pentru bărbaţi) şi de floretă (pentru femei). Prin procedee tehnice şi acţiuni tactice adecvate, prin „împungerea" sau „tăierea" adversarului pe o anumită suprafaţă a corpului, delimitată de regulamentul de concurs, concurentul urmăreşte acumularea a cît mai multe puncte pentru obţinerea victoriei.

scrípete (TEHN.), mecanism simplu al cărui organ principal este o roată (cu sau fără spiţe) prevăzută la periferie cu un canal profilat, folosit fie pentru ghidarea şi susţinerea unui element flexibil (fir, cablu, lanţ etc.) dintr-un mecanism, dispozitiv sau maşină (ex. **s.** iţelor la războiul de ţesut, **s.** de la funiculare etc.), fie ca mijloc de ridicat sau de tras greutăţi (sarcini) prin intermediul elementului flexibil. **S.** poate fi fix, la care forţa de acţionare este egală cu greutatea deplasată, sau mobil, la care forţa de acţionare este mai mică decît greutatea deplasată. Doi sau mai mulţi **s.** formează un *palan*.

Scripps-Howard *[scrips-háuəd] (Trustul ~)*, unul dintre cele mai importante trusturi de presă din Statele Unite ale Americii. Înfiinţat în 1878, deţine în prezent circa 20 de cotidiane, mai multe staţii de radio şi de televiziune şi, împreună cu trustul Hearst, agenţia de presă United Press International (U.P.I.).

scrípte (DR.), înscrisuri sub semnătură privată. — *Verificare de s.*, procedură prin care organul de jurisdicţie stabileşte dacă scrierea sau semnătura de pe **s.**, nerecunoscute de parte, îi aparţine într-adevăr.

Scrisoarea lui Neacşu, cel dintîi text datat în limba română ajuns pînă la noi. A fost trimisă, în 1521, de către Neacşu din Cîmpulung (Muscel) lui Johannes Benkner, judele Braşovului. Cuprinde informaţii referitoare la mişcările armatei turceşti pe malurile Dunării. Formula introductivă şi cea finală, precum şi cîteva vorbe de legătură sînt slavoneşti. Textul propriu-zis este redactat într-o limbă românească foarte apropiată de cea vorbită astăzi.

scrisoare de acreditare (DR.), document prin care se atestă calitatea unui agent diplomatic de a reprezenta un anumit stat în relaţiile cu un alt stat.

scrisoare de transport (DR.), înscrisul constatator al contractului de transport de mărfuri cu mijloace auto.

scrisoare de trăsură (DR.), înscrisul constatator al contractului de transport de mărfuri pe calea ferată. V. şi fraht.

scrisóri, specie a prozei literare care, sub forma corespondenţei cu o persoană reală sau fictivă, se adresează de fapt unui public larg. Cultivate cu precădere în epoca iluministă şi romantică, **s.** au exprimat opinii filozofice, ideologice, literare, adesea cu caracter critic. Printre autorii de **s.** se numără Pascal, Voltaire, Montesquieu, Herder, Schiller, Fichte ş.a. Către sfîrşitul sec. al XVIII-lea, mulţi scriitori (Richardson, Rousseau, Laclos, Hölderlin, Foscolo ş.a.) au utilizat **s.** în compoziţia romanului denumit „roman epistolar". În epoca contemporană au publicat **s.** Camus („Scrisori unui prieten german"), Saint-Exupéry („Scrisoare către un ostatic") ş.a. În literatura română, specia a fost ilustrată de C. Negruzzi şi I. Ghica. V. şi epistolă.

„Scrisul bănăţean", revistă lunară a Uniunii scriitorilor din Republica Socialistă România. A apărut la Timişoara, între 1 august 1949 şi 31 decembrie 1963; de la 1 ianuarie 1964, revista apare sub titlul „Orizont".

scrofulariacée (BOT.), familie de plante erbacee anuale, bianuale sau perene (foarte rar arbuşti sau arbori), din clasa dicotiledonatelor, caracterizate prin flori hermafrodite, solitare sau grupate în inflorescenţe, prin fructe capsule sau, foarte rar, bace. Unele specii sînt semiparazite, de culoare verde, fixate pe rădăcinile altor plante erbacee (ex. sor-cu-frate, *Melampyrum*; clocotici, *Alectorolophus*), altele sînt parazite, de culoare galben-brună, fixate pe rădăcinile plantelor lemnoase (mama-pădurii, *Lathraea*). Unele **s.** se cultivă ca plante ornamentale, altele sînt folosite ca plante medicinale (degetarul, *Digitalis*; lumînarica, *Verbascum*, etc.). Sînt răspîndite pe întregul glob pămîntesc.

scrofulóză (MED.), complex de manifestări ale infecției tuberculoase, mai frecvent la copii între 2 și 14 ani. Se caracterizează prin adenopatii inflamatorii localizate laterocervical, axilar, inghinal, care pot irupe la exterior, eliminînd puroi. După vindecare rămîn cicatrice mutilante. Se tratează cu medicație antituberculoasă obișnuită, alimentație abundentă, bogată în vitamine, helioterapie, climă marină.

scrub, asociație vegetală formată din arbuști spinoși xerofili veșnic verzi, cu înălțimi de 1—3 m. Ocupă suprafețe întinse în Australia, în regiunile cu climă uscată. Predomină speciile pitice de eucalipt (în mallescrub) sau de acacia (în mulgascrub).

scrúber (TEHN.), aparat prin care circulă în contracurent un gaz și un lichid, astfel încît prin contactul celor două fluide se realizează spălarea gazului de praf sau de alte impurități în suspensie (spălător de gaze), răcirea gazului, reținerea prin dizolvare în lichid sau printr-o reacție chimică a unor componenți ai gazului.

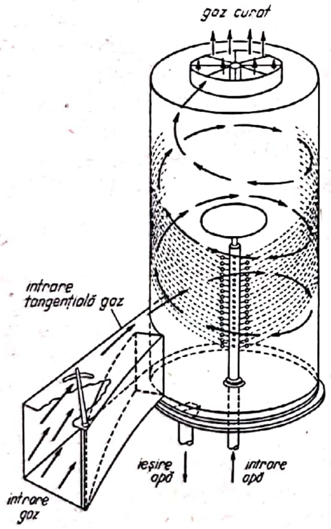

Scruber

scrumbíe (ZOOL.) **a)** *Scrumbie albastră (Scomber scombrus)*, specie de pește teleostean din familia scombridelor, lung de 20—30 cm, avînd greutatea de 100—150 g, cu corpul aproape cilindric, acoperit cu solzi mărunți și colorat în albastru-verzui pe spate. În Marea Neagră trăiește mai ales în zonele sudice, la adîncime. Migrează primăvara din Marea Mediterană în Marea Neagră. În această perioadă, *s.a.* sînt foarte slăbite; uscate, se comercializează sub numele de *țîri*. *S.a.* constituie obiectul unui pescuit intens, mai ales la taliane. **b)** *Scrumbie de Dunăre (Caspialosa pontica)*, specie de pește teleostean din familia clupeidelor, lung de 30—40 cm, avînd greutatea de 300—600 g, cu corpul alungit și turtit lateral, acoperit cu solzi mari, alb-argintii și caduci. Trăiește în Marea Neagră. Primăvara migrează pe Dunăre pînă mai sus de Giurgiu pentru reproducere. În perioada migrațiunilor se pescuiește la gurile Dunării și în Dunăre (mai ales pe brațul Sf. Gheorghe).

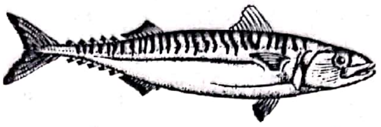

Scrumbie albastră

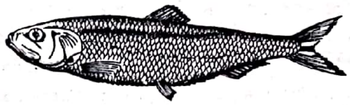

Scrumbie de Dunăre

scrutín (DR.) **1.** Mod de organizare a alegerii deputaților. **S.** poate fi de două feluri: *s. uninominal*, potrivit căruia alegătorul votează un singur candidat, și *s. de listă*, potrivit căruia, dintre candidații înscriși pe buletinul de vot, alegătorul are dreptul de a vota mai mulți candidați, corespunzător numărului locurilor de deputați stabilit pentru circumscripția electorală la care se votează. **2.** Totalitatea operațiilor pe care le implică exercitarea dreptului de vot și care constau în depunerea, într-o urnă ce se păstrează într-un local special amenajat pentru votare, a unui buletin de vot sau a unei bile, în desfacerea buletinelor sau în verificarea bilelor, precum și în numărarea voturilor și proclamarea rezultatului votării.

scuámă (lat. *squama* „solz"; MED.), lamelă epidermică care rezultă în urma cojirii pielii. Se întîlnește în unele boli eruptive (scarlatină, pojar etc.) și în anumite boli de piele (ihtioză, psoriazis etc.).

scuar (URB.), mică grădină publică aflată în centrul unei piețe sau la o răspîntie de străzi, prevăzută cu bănci și uneori dotată cu elemente de agrement: fîntîni arteziene, grupuri statuare, arbori ornamentali etc.

Scudéry */scüderí/*, Madeleine de (1607–1701), scriitoare franceză. Este autoarea unor lungi romane de aventuri galante, în care a descris societatea aristocratică a saloanelor pariziene („Cyrus", 1649–1653, și „Clélie", 1654–1660), prin care a inaugurat și romanul psihologic în literatura franceză.

scúlă (TEHN.), piesă folosită pentru prelucrarea unor materiale solide, în scopul schimbării formei, a dimensiunilor și a proprietăților acestora. **S.** este formată din partea activă, care vine în contact cu materialul ce urmează să fie prelucrat, și din partea de prindere (corpul sculei); poate fi acționată manual sau mecanic. Ex. dalta și ciocanul, sculele aschietoare (cuțitele de strung, burghiele, frezele etc.), sculele de matritare (matrița și poansonul) etc.

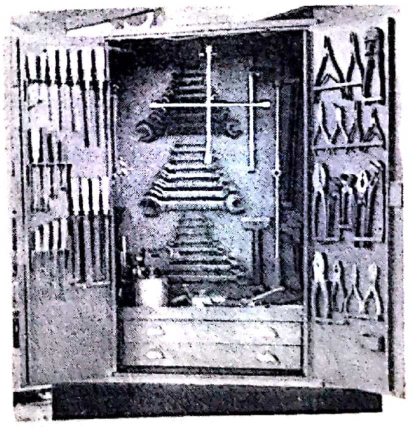

Dulap cu scule și unelte

sculpsit, cuvînt latin însemnînd „a sculptat" și care multă vreme a fost folosit de sculptori și mai ales de gravori ca inscripție, însoțind numele pe lucrările lor.

sculptúră, ramură a artelor plastice, exprimînd imagini artistice realizate tridimensional, prin volume și suprafețe organizate în spaţiu. **S.** se mai numeşte şi o operă individuală aparţinînd acestei ramuri. Poate fi în *relief* aderent la o suprafaţă (v. relief) sau *rotundă (ronde-basse)* corp tridimensional independent în spaţiu. Pe lîngă procedeele vizuale comune artelor plastice în general (linia de contur şi contrastele obţinute prin lumini şi umbre), sculptura trezeşte, prin volume, asociaţii de întindere în spaţiu, masă, greutate etc. După rolul şi locul sculpturii în viaţa societăţii se disting: s. *statuară* (în pieţe şi parcuri), de mari dimensiuni, spre a fi vizibilă de departe; *s. de postament* (echivalentul picturii de şevalet), de dimensiuni variate, mergînd pînă la statueta de vitrină; s. *monumental-decorativă*, subordonată arhitecturii (de capitel, cornişă sau acoperind mari suprafeţe ale edificiului). După materialul şi tehnica folosită, **s.** poate fi *modelată* în lut, ceară etc., *turnată* în metal după un tipar modelat sau *cioplită* în piatră, lemn, os, fildeş etc. În ultimii ani s-a experimentat prelucrarea unor noi materiale (metale sau materiale din categoria produselor de mase plastice). Ca şi pictura, **s.** a evoluat din comuna primitivă pînă în zilele noastre în funcţie de viziunile specifice diferitelor trepte ale istoriei sociale şi culturale, ea cunoscînd o largă dezvoltare în cadrul artei popoarelor antice, în arta precolumbiană, în arta popoarelor afroasiatice ca şi în arta elenistică, bizantină, medievală şi a Renaşterii europene. În epoca formării naţiunilor, **s.** s-a dezvoltat în cadrul şcolilor naţionale respective, fiind puternic influenţată de curentele artistice predominante în întreaga Europă. **S.** românească s-a dezvoltat ca parte integrantă a sculpturii universale, manifestînd totodată trăsături proprii, legate de tradiţia naţională. V. şi pictură; România.

scumpie *(Cotinus coggygria)*, arbust din familia anacardiaceelor, înalt pînă la 5 m, cu frunze eliptice şi cu flori galbene, grupate în inflorescenţe mari. La maturitatea fructelor, inflorescenţele se acoperă cu un puf lung, cenuşiu sau roz. În ţara noastră creşte spontan şi se cultivă ca arbust ornamental. Frunzele de **s.** sînt utilizate la tăbăcirea pieilor de ovine, pentru meşină şi în vopsitorie.

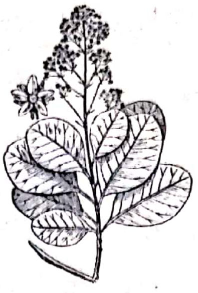

Scumpie

Scupştina Populară Federală, organul suprem al puterii de stat şi organul de autoconducere socială în Republica Socialistă Federativă Iugoslavia. Se compune din cinci camere (vece).

scúrgere 1. (TEHN.) Proces de deplasare a unui fluid prin care acesta părăseşte o incintă, un mediu poros sau suprafaţa unui corp solid. **2.** (GEOGR.) Procesul de deplasare a apei căzute pe suprafaţa Pămîntului din precipitaţiile atmosferice. Constituie o fază a circuitului apei în natură. Apa provenită din precipitaţii se scurge pe suprafaţa terenului *(s. superficială)* pe toată întinderea versanţilor şi prin reţeaua de scurgere organizată (ravene, torenţi, rîuri) sau se infiltrează în pămînt şi se deplasează prin stratele permeabile *(s. subterană)*. *Scurgerea de rîu* (deplasarea apei în albia rîului) reprezintă de fapt rezultatul scurgerii din bazinul hidrografic respectiv. Mărimea **s.** este cel mai important element în studiile pentru estimarea resurselor de apă; ea este în funcţie de factorii climatici şi de gradul de infiltrare. Valorile folosite mai frecvent pentru caracterizarea scurgerii sînt: **s.** medie specifică (cantitatea de apă scursă în unitatea de timp pe unitatea de suprafaţă a unui bazin hidrografic), debitul mediu normal al rîului, volumul scurgerii medii anuale, înălţimea stratului scurgerii (grosimea unui strat uniform de apă obţinut prin repartizarea pe suprafaţa bazinului hidrografic din amonte de punctul determinat a întregului volum de apă scursă în acel punct) şi modulul scurgerii (debitul specific mediu). — *Indice* (sau *coeficient*) *de s.*, raportul dintre cantitatea de apă scursă într-o perioadă dată şi cantitatea de precipitaţii căzută în acea perioadă pe teritoriul respectiv. Indică ce cantitate din apa provenită din precipitaţii se scurge şi cît se evaporă sau se infiltrează.

scurtcircuít (ELT.), legătură electrică, teoretic perfect conducătoare, iar practic avînd o foarte mică rezistenţă (în curent alternativ, o impedanţă), realizată voit sau incidental, între două puncte ale unei reţele sau ale unei instalaţii electrice. *S. voite* se stabilesc: a) în scop experimental (ex. pentru determinarea tensiunii de **s.** a unui transformator electric), b) în vederea asigurării funcţionării, în anumite condiţii, a unor maşini sau a unor aparate (ex. scurtcircuitarea periilor unei maşini asincrone) sau c) pentru protecţia personalului (ex. legarea la pămînt a maşinilor sau aparatelor electrice). *S. incidentale* se pot stabili: a) în cursul construcţiei sau montării maşinilor, aparatelor şi instalaţiilor electrice sau b) în cursul exploatării. **S.** incidentale stabilite în cursul exploatării se pot datora defectării izolaţiei electrice (alterarea izolaţiei, deteriorarea izolatoarelor etc.), defectărilor produse de fenomene de origine atmosferică (lovituri de trăsnet, apropierea conductoarelor în timpul furtunilor etc.), manevrelor greşite etc. Fiindcă **s.** incidentale pot produce efecte cu consecinţe grave pentru funcţionarea instalaţiilor electrice, acţiunea lor se previne prin diferite mijloace de protecţie.

Scurtu, Ion (1877–1922), critic şi istoric literar român. S-a născut la Braşov. A studiat la Budapesta, Cluj şi Leipzig, unde şi-a luat doctoratul cu o teză despre viaţa şi proza lui Eminescu. A fost redactor la revista „Tribuna". A colaborat la „Sămănătorul", „Noua revistă română", „Minerva" ş.a. S-a remarcat mai ales prin studiile publicate în limba română şi germană, consacrate lui Eminescu („Viaţa şi scrierile în proză ale lui M. Eminescu", 1903; „Portretele lui Eminescu", 1903), precum şi ca editor al unei părţi din opera inedită a acestuia.

Scurtulescu, Gheorghe (sec. XIX), ţăran din Oltenia; deputat în Comisia proprietăţii din 1848, în şedinţele căreia a stigmatizat Regulamentul organic, numindu-l drept „jug de her şi robire". În 1853 **S.** a condus răscoala clăcaşilor şi grănicerilor olteni, care urmăreau cucerirea prin forţă a drepturilor consfinţite în Proclamaţia de la Islaz.

scut **1.** (IST.) Armă defensivă confecţionată din metal, din lemn, din piele etc., de diferite forme (dreptunghiulară, rotundă sau ovală) şi mărimi, folosită în antichitate şi în evul mediu. **2.** (IND. EXTR.) Dispozitiv de armare mobil, folosit la susţinerea tavanului unei lucrări miniere (galerie, abataj) sau la susţinerea pereţilor unui tunel în timpul săpării acestuia. *S. miniere* au formă de perete continuu şi se deplasează împreună cu frontul de lucru în abataj. *S. pentru tunele* sînt constituite dintr-un corp cilindric gol, a cărui suprafaţă exterioară este determinată de suprafaţa exterioară a căptuşelii tunelului; în corpul cilindric se găsesc instalaţiile de lucru, platforme orizontale şi pereţi verticali de consolidare. **3.** (GEOL.) Regiune întinsă din cadrul unei platforme în care apare, la suprafaţa Pămîntului, fundamentul acesteia, constituit din şisturi cristaline şi din roci magmatice vechi (ex. **s.** baltic şi **s.** ucrainean din cadrul Platformei Ruse).

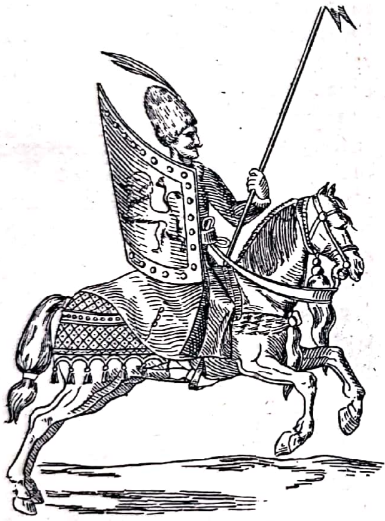

Călăreţ cu scut

scutella (PALEONT.), gen de echinoderme din clasa echinidelor exociclice, care se caracterizează prin testul discoidal foarte aplatizat şi prin zonele ambulacrare în formă de petale. **S.** a existat din eocenul mediu şi se găseşte şi astăzi reprezentat printr-o singură specie. În Republica Socialistă România, resturi fosile de **s.** există în formaţiile oligocene şi miocene din bazinul Transilvaniei şi în cele miocene de la Iablaniţa etc.

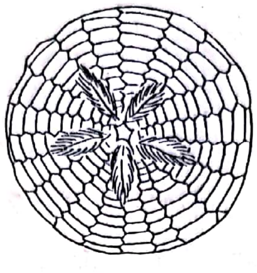

Scutella

scutélnici (în evul mediu în ţările române), denumire a ţăranilor care, în schimbul unor obligaţii faţă de stăpînii de moşie, erau scutiţi de plata birului domnesc.

scúter (TRANSP.), vehicul autopropulsat, cu două roţi, echipat cu motor cu aprindere prin scînteie electrică (în general cu cilindree sub 250 cm^3), şi care poate transporta una sau două persoane. Motorul este aşezat de obicei sub şaua conducătorului, într-o carcasă de formă aerodinamică.

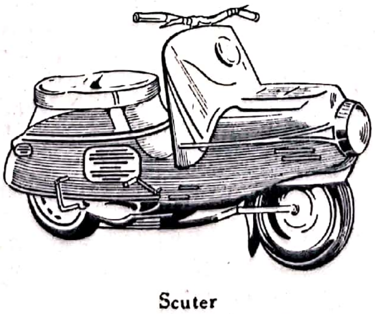

Scuter

scutiér (în evul mediu, mai ales în ţările din apusul Europei), tînăr nobil care însoţea un cavaler şi-i purta scutul.

scúză (DR.), împrejurare care, potrivit legii penale, atrage, în caz de săvîrşire a unei infracţiuni, fie nepedepsirea făptuitorului *(s. absolutorie)*, fie o micşorare a vinovăţiei lui *(s. atenuantă)*. În prima categorie intră, de exemplu, rudenia apropiată în caz de tăinuire sau de favorizare a infractorului, autodenunţarea în anumite cazuri; în cea de-a doua intră, de exemplu, provocarea.

Scylla şi Charybda (în mitologia greacă), doi monştri marini, menţionaţi în Odiseea. Străjuiau un loc de trecere primejdios, identificat ulterior cu strîmtoarea Messinei. Expresia *Scylla şi Charybda* se referă la situaţii dificile în care cineva se străduieşte să scape de un rău şi dă peste alt rău.

Seaborg *[sí:bóg]*, Glenn T. (n. 1912), chimist american, profesor la Berkeley (California). Este autorul unor lucrări fundamentale în domeniile chimiei şi fizicii nucleare, precum şi al radioactivităţii artificiale. Împreună cu E.M. McMillan şi cu alţi colaboratori, **S.** a obţinut, pe cale artificială, elementele transuranice. Premiul Nobel (1951).

Sealsfield *[sí:lzfi:ld]*, Charles (pseudonimul lui *Karl Anton Postl*) (1793—1864), prozator austriac, de orientare liberal-republicană. **S.** a fost nevoit să emigreze (1823) în America, unde a luat poziţie împotriva regimului absolutist-feudal al lui Metternich (pamfletul „Austria aşa cum este", 1828). În romanele sale („Tokeah, sau trandafirul alb", 1828; „Imagini din cele două emisfere", 1834—1837; „Jurnal de bord", 1841), **S.** realizează un tablou realist al vieţii indienilor din Mexic şi al conflictelor lor cu coloniştii americani.

Seangan v. **Hong Kong.**

S.E.A.T.O. *(South-East Asia Treaty Organization,* Organizaţia Tratatului Asiei de Sud-Est), denumirea blocului militar imperialist creat, din iniţiativa S.U.A., prin tratatul încheiat la Manila la 8 septembrie 1954. Din S.E.A.T.O. fac parte: Anglia, Australia, Filipinele, Franţa, Noua Zeelandă, Pakistanul, S.U.A. şi

Tailanda. Organele principale ale **S.E.A.T.O.** sînt: Consiliul, ca organ suprem, un secretariat, comitete permanente. **S.E.A.T.O.** are un caracter agresiv, fiind îndreptat împotriva statelor socialiste și împotriva mișcării de eliberare națională, și exprimă tendințele de dominație din partea unor state imperialiste asupra altor state. Dezavuarea de către unele state membre, ca Franța și Pakistan, a politicii imprimate de S.U.A. pactului **S.E.A.T.O.** a adîncit criza din acest bloc, parte componentă a crizei politicii blocurilor militare agresive.

Seattle [*siḗtl*], oraș pe coasta vestică a S.U.A., în statul Washington, situat la Golful Elliot al Oceanului Pacific. 565 000 loc. (1964). Cel mai important centru financiar, industrial și comercial al regiunii de nord-vest a S.U.A., cu mari șantiere navale, uzine constructoare de mașini, industrie aeronautică (compania Boeing), siderurgie industrie de prelucrare a lemnului, industrie alimentară. Port important pentru legăturile cu Alaska și cu Extremul Orient. Nod feroviar, aeroport. Universitate, muzee.

sebacat dibutilic (CHIM.), ester al acidului sebacic cu alcoolul butilic. Este o substanță stabilă, nevolatilă, incoloră, insolubilă în apă, cu p.f. 344°C. Se utilizează ca plastifiant în industria materialelor plastice.

Sebastian, Mihail (1907—1945), scriitor român. S-a născut la Brăila. A colaborat cu eseuri și articole de critică literară la „Cuvîntul", „Rampa", „România literară", „Viața românească", „Revista Fundațiilor regale", „Reporter" ș.a.; a comentat, într-un remarcabil studiu (1939), corespondența lui M. Proust. A scris romane de factură psihologizantă („Femei", 1933; „Accidentul", 1940; „Orașul cu salcîmi", 1935 ș.a.), dar s-a impus mai ales ca dramaturg. În comediile sale lirice „Jocul de-a vacanța" (1938) și „Steaua fără nume" (1943) relevă setea de puritate și desăvîrșire a oamenilor în cadrul societății burgheze, ostilă înfloririi personalității și împlinirii celor mai nobile aspirații. În comedia „Ultima oră" (1945), satirizează moravurile politicianiste ale marii burghezii afaceriste, în contrast cu imaginea luminoasă a unor intelectuali generoși și visători. Opera sa dramatică, remarcabilă prin lirismul ei amar și discret, prin vioiciunea și fluența stilului, prin frumusețea replicilor, bogate în sensuri și sugestii, și prin viabilitatea caracterelor, se bucură de o largă prețuire atît în țară, cît și în străinătate.

M. Sebastian

Sebastiano del Piombo (pe numele adevărat *Sebastiano Luciani*) (1485—1547), pictor italian din școala venețiană. A lucrat la Veneția și la Roma, remarcîndu-se ca portretist („Fornarina", „Dorothea", „Violonistul", „Andrea Doria", „Papa Clement al VII-lea"), de asemenea ca autor de compoziții pe teme religioase („Învierea lui Lazăr", „Pietà", „Flagelația" etc.). Colorist subtil, **S.** a excelat în redarea fizionomiilor, portretele sale fiind mult superioare compozițiilor. În unele lucrări a fost influențat de manierismul sec. al XVI-lea. Reprezentat în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România prin „O minune a Fecioarei".

Sebeș, afluent pe stînga al Mureșului (93 km). Izvorăște din Munții Șurianul. În bazinul său superior se numește *Valea Frumoasei.*

Sebeș, oraș raional în reg. Hunedoara, reședință de raion, situat pe valea Sebeșului. 13 420 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea, tîmplărie), industria pielăriei (piei, marochinărie, haine de piele) și textilă (ciorapi de bumbac și de fire sintetice). Orașul posedă importante monumente istorice: zidurile și turnurile cetății medievale (sec. XIV—XV), biserica evanghelică (sec. XIII—XV), amplă construcție în stil romanic și gotic, avînd cel mai frumos cor gotic din țară, precum și un valoros altar pictat și sculptat (sec. XVI). Casa Zapdia (sec. al XV-lea), astăzi muzeu raional cu o bogată colecție arheologică. — *Raionul S.*, cu 83 230 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului, textilă, a pielăriei (Sebeș) și hîrtiei (Petrești). Cultura cerealelor, pomicultură și viticultură. Creșterea animalelor.

Sebiș, comună în reg. Crișana, situată pe valea pîrîului Dezna; reședința raionului Gurahonț. 5 450 loc. (1965). Exploatări de andezit.

seborée (lat. *sebum* „grăsime" și gr. *rhein* „a curge"; MED.), tulburare funcțională a glandelor sebacee, care constă în secreția excesivă de sebum. **S.** are trei localizări principale: fața (în special fruntea și nasul), creștetul capului și trunchiul (regiunile sternală și interscapulară). Se complică uneori cu acnee.

secántă (lat. *secare* „a tăia" MAT.) **1.** Subst. **a)** Linie dreaptă care taie o curbă dată. **b)** Una dintre funcțiile trigonometrice, notată $\sec x$, x fiind argumentul, și definită

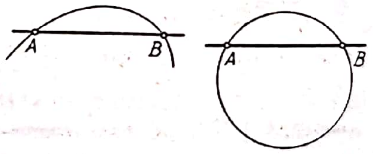

Secante

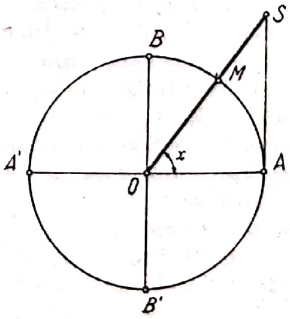

OS/OM-secanta unghiului x

prin formula $\sec x = 1/\cos x$. Domeniul de definiţie al **s.** este dreapta reală fără punctele ce au abscisele egale cu $(2n+1)\cdot\pi/2$, $n = 0, \pm 1, \pm 2, \dots$, iar domeniul valorilor $(-\infty,-1]\cup[1,+\infty)$. **S.** este o funcţie pară şi periodică, cu perioada 2π. **2.** Adj. *Curbă secantă*, curbă care taie o altă curbă. — *Plan secant al unei suprafeţe*, plan care taie o suprafaţă dată.

secáră *(Secale cereale)*, plantă anuală din familia gramineelor, cu tulpini înalte de 150—200 cm şi cu frunze subţiri, lungi de 13—20 cm. Inflorescenţa este un spic cu fecundaţie alogamă, iar fructul o cariopsă. **S.** este o cereală puţin pretenţioasă la sol şi climă; reuşeşte bine într-un climat rece şi umed, pe soluri nisipoase. Seminţele de **s.** conţin 11—12% substanţe proteice şi 69% hidraţi de carbon; sînt folosite în industria alimentară. **S.** verde constituie un valoros nutreţ. Se cultivă pe suprafeţe mari în ţările din nordul Europei, ca plantă alimentară şi furajeră. Cele mai mari producătoare de **s.** sînt U.R.S.S., R.P. Polonă şi R.F. Germană. În ţara noastră, **s.** se cultivă pe o suprafaţă de 102 200 ha (1965), mai ales în regiunile nordice.

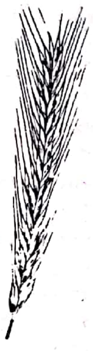

Secară

Secaş, afluent pe stînga al Tîrnavei. Izvorăşte din Podişul Tîrnavelor; are o vale asimetrică, cu versantul drept abrupt.

Secaş, podiş situat în sud-vestul Podişului Transilvaniei, cuprins între Secaşul Tîrnavei, în nord-est, şi Secaşul Sebeşului, în sud-vest. Este alcătuit din roci neogene, friabile, fragmentat de văi şi cu altitudini reduse. Peisajul geografic este umanizat. Viticultură.

Secenov, Ivan Mihailovici (1829—1905), fiziolog rus, întemeietorul şcolii ruse de fiziologie experimentală. A fost profesor la universităţile din Petersburg şi din Moscova. După cercetări importante asupra fiziologiei muşchilor, nervilor, gazelor sanguine, electricităţii animale etc., ajunge la studiile sale fundamentale despre reflexe. **S.** descoperă reflexele creierului, deschizînd prin aceasta o nouă cale pentru studiul activităţii nervoase superioare. A creat o şcoală de fiziologi ruşi care au făcut descoperiri importante în domeniul fiziologiei: I.P. Pavlov, N.E. Vvedenski, V.V. Paşutin etc. Op. pr.: „Reflexele creierului" (1863), „Fiziologia sistemului nervos" (1866).

„Secera şi Ciocanul", medalie de aur ce se conferă persoanelor cărora li s-a acordat titlul de *Erou al Muncii Socialiste din Republica Socialistă România.*

„Secera şi Ciocanul", organ de presă al Comitetului regional P.C.R. şi al Sfatului popular regional Argeş. Înfiinţat în martie 1951, apare zilnic, la Piteşti.

secerát (FITOTEHN.), lucrare agricolă care constă în recoltarea cerealelor păioase prin tăiere; se poate executa cu secera, cu coasa, cu secerătoarea simplă, cu secerătoarea-legătoare sau cu combina. În ţara noastră, seceratul cerealelor păioase se face cu ajutorul combinelor, care execută în acelaşi timp şi treieratul.

secession *[sesesiṍ]* (lat. *secessio* „separare"), denumire generală dată grupărilor artistice de avangardă de la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea din ţările germanice, apărute ca o reacţie împotriva artei oficiale academice. Organizînd expoziţii fără o doctrină artistică comună, aceste grupări au susţinut impresionismul, postimpresionismul şi, mai tîrziu, expresionismul. Principalele grupări ale **s.** au fost fundate în oraşele: München (1892), unde s-au manifestat pictorii F. Uhde, F. Stuck, W. Trübner ş.a.; Viena (1897), avînd ca reprezentant pe G. Klimt; Berlin (1899), unde a lucrat M. Liebermann. **S.** a fost denumit şi stilul din artele decorative răspîndit în diferite ţări ale Occidentului european, corespunzător lui „Jugend-stil", „Art nouveau", „Modern-style" etc.

sécetă, perioadă de timp dintr-un an cînd precipitaţiile cad în cantităţi foarte mici sau lipsesc total şi cînd temperatura aerului este ridicată. Datorită acestei situaţii, umezeala din aer este foarte redusă, iar cea din sol se micşorează treptat prin evaporaţie şi transpiraţie *(secetă pedologică)*, pînă ce plantele nu se mai pot dezvolta sau chiar se usucă. Starea atmosferică în timpul **s.** se caracterizează prin persistenţa unor formaţii anticiclonale stabile şi întinse în care aerul se încălzeşte mult. În ţara noastră, cea mai recentă secetă de mare intensitate a fost cea din 1946. Efectele secetei pot fi diminuate prin extinderea irigaţiilor şi prin generalizarea metodelor agrofitotehnice recomandate pentru economisirea apei din sol.

sechélă (lat. *sequela* „urmare", de la *sequi* „a urma"; MED.), tulburare funcţională sau organică care apare după terminarea unei boli, a unui traumatism sau a unei operaţii (ex. atrofia musculară reprezintă adesea o **s.** a poliomielitei, fistula poate fi o **s.** a unei plăgi deschise etc.).

sechéstru (DR.), măsură asigurătoare ori de executare silită, destinată în principal să prevină, prin indisponibilizare, înstrăinarea de către debitor a bunurilor sale. Ca măsură asigurătorie, sechestrul este destinat uneori să conserve, pînă la soluţionarea pricinii, bunul ce formează obiectul litigiului.

sécol, perioadă de o sută de ani, socotită de la 1 ianuarie anul 1 pînă la 31 decembrie anul 100; răstimp de o sută de ani (socotit de la orice dată). Sin. *veac.*

„Secolul 20", revistă lunară de literatură universală, editată de Uniunea Scriitorilor din Republica Socialistă România. Apare la Bucureşti, din ianuarie 1961.

secretaire *[söcrətér]*, piesă de mobilier franceză, de obîrşie flamandă, cu caracter mixt, putînd fi folosită ca birou, dulap, cabinet şi comodă. Din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, **s.** devin capodopere ale ebenisteriei fran-

Secretaire

ceze. Era executat din lemn preţios şi decorat cu marchetărie, lac, bronz cizelat etc.

Secretariatul O.N.U., unul dintre organele principale ale Organizaţiei Naţiunilor Unite. Este alcătuit din Secretarul General, numit pe termen de cinci ani de Adunarea Generală, la recomandarea Consiliului de Securitate al O.N.U., precum şi din personalul care trebuie ales de Secretarul General într-un fel care să asigure o cît mai largă reprezentare geografică. **S. O.N.U.** îndeplineşte funcţii cu caracter administrativ şi executiv. Secretarul General mai are şi dreptul de a atrage atenţia Consiliului de Securitate al O.N.U. asupra oricărei probleme care, după părerea sa, primejduieşte pacea şi securitatea internaţională.

secretínă (BIOCHIM., FIZIOL.), hormon secretat de glandele mucoasei duodenului. Provoacă secreţia sucului pancreatic, a bilei şi implicit a salivei, contribuind astfel la reglarea digestiei.

secréţie (FIZIOL.) **1.** Produs al activităţii unor celule necesar diferitelor funcţiuni ale organismului. Dacă **s.** este eliminată la exteriorul corpului sau într-o cavitate a acestuia (ex. în tubul digestiv), ea se numeşte *s. externă* (ex. sucurile digestive, lacrimile, lichidul spermatic); dacă este vărsată în sînge, se numeşte *s. internă* sau hormon. **2.** Proces de formare şi de eliminare a produşilor de secreţie (**1**). Este unul dintre procesele fiziologice fundamentale. Se desfăşoară sub controlul unor mecanisme nervoase, dar participă la rîndul lui, prin produşii de **s.** internă, la reglarea tuturor funcţiunilor organismului. Produşii de **s.** pot fi eliminaţi ca urmare a funcţionării şi evacuării continue a produşilor respectivi prin polul apical al celulelor secretoare (**s.** merocrină: laptele, saliva) sau după acumularea lor în celulă, precedată de degenerarea şi distrugerea celulei (**s.** holocrină: **s.** sebacee). La plante, **s.** este un fenomen relativ frecvent, mai ales la labiate, crucifere etc.; ele elimină uleiuri eterice, nectar, latexuri, sucuri digestive (în cazul plantelor carnivore) etc. V. şi glandă.

sécte, comunităţi religioase creştine, islamice, budiste etc. care s-au desprins de bisericile oficiale respective. Generate de iluzia unor pături sociale oprimate, după care prin crearea unei „religii noi" ar putea fi învinse contradicţiile orînduirilor bazate pe exploatare, **s.** au exprimat, iniţial, elemente de protest social (de exemplu antifeudal), pentru ca în cele din urmă să se adapteze la rînduielile exploatatoare. **S.** intensifică fanatismul mistic şi bigotismul, fac un prozelitism activ, propagă izolarea faţă de societate, rezerva şi ostilitatea faţă de cultură. Unele **s.** actuale (ex. martorii lui Iehova, nazarinenii ş.a.) propagă deschis idei antisociale.

sectór 1. (MAT.) **a)** Porţiunea de plan mărginită de două raze vectoare (care pleacă din acelaşi punct) şi arcul unei curbe care are extremităţile pe cele două raze. **b)** Porţiunea din spaţiu limitată de o suprafaţă conică şi de porţiunea dintr-o altă suprafaţă interceptată de suprafaţa conică considerată. **2.** (EC.) **a)** *Sector social-economic*, totalitatea formelor de economie bazate pe o anumită formă de proprietate asupra mijloacelor de producţie. Varietatea *s.s.-e.*, natura lor şi proporţia dintre ele caracterizează structura social-economică şi gradul de dezvoltare a ţării. Economia capitalistă cuprinde, pe lîngă relaţiile de producţie capitaliste, şi rămăşite ale relaţiilor şi formelor social-economice precapitaliste (ex. mica producţie de mărfuri). În perioada de trecere de la capitalism la socialism este tipică existenţa a trei *s.s.-e.*: *sectorul socialist*, care se dezvoltă continuu, *sectorul micii producţii de mărfuri*, care, prin cooperativizare, trece treptat la socialism, şi *sectorul capitalist*, care este îngrădit treptat şi apoi lichidat. Economia socialistă unitară se caracterizează prin dominaţia exclusivă a relaţiilor de producţie socialiste. **b)** *Sectoare ale producţiei sociale*, grupe de ramuri ale producţiei sociale, delimitate în funcţie de structura materială şi de destinaţia economică a produselor create. În cadrul economiei naţionale se disting două *s. ale p.s.*; *sectorul I*, în care se produc mijloace de producţie, şi *sectorul II*, în care se produc obiecte de consum. Cînd această împărţire se referă numai la industrie, sectoarele poartă denumirea de *grupa A* şi *grupa B*. Stabilirea şi respectarea unei anumite corelaţii, a unei proporţionalităţi între ramurile sectorului I şi ale sectorului II al producţiei sociale asigură posibilitatea înfăptuirii reproducţiei. V. şi industrie.

secţie de producţie, subunitate de producţie a unei întreprinderi industriale în care se desfăşoară un anumit proces tehnologic sau numai o fază a lui şi în care se produc anumite produse sau se prestează anumite servicii (ex. lucrări de reparaţii). După rolul diferit pe care îl au în activitatea întreprinderii, **s. de p.** se împart în *secţii industriale* şi *secţii neindustriale*, primele, la rîndul lor, se împart în *secţii de bază*, *secţii auxiliare*, *secţii de servicii* şi *secţii anexe*.

secţionor (ELT.) v. **separator.**

secţiúne (lat. *sectio*, de la *secare* „a tăia") **1.** (MAT.) **a)** (În sens restrîns) Intersecţie a două mulţimi. — *S. conică*, mulţimea punctelor comune unui con circular drept şi unui plan secant. Curba de intersecţie poate fi o elipsă, în particular un cerc, o parabolă, o hiperbolă sau două drepte, după cum planul secant taie toate generatoarele conului, este paralel cu o generatoare, cu două generatoare sau conţine axa conului. *S.c.* sînt cunoscute din antichitate. Cu studiul lor s-au ocupat matematicieni de seamă: Apollonios din Perga, Desargues, Pascal, Descartes, Fermat. *S.c.* sînt curbe de gradul al doilea. Ele au importante aplicaţii în ştiinţă şi tehnică. Planetele din sistemul solar, sateliţii, electronii din atomi descriu elipse în mişcările lor. Cometele descriu parabole sau hiperbole. V. şi conică. — *Secţiune a unei suprafeţe sau a unui corp solid cu un plan*, mulţimea punctelor comune unui plan şi unei suprafeţe sau unui plan şi unui corp solid. **b)** *Secţiune a unui şir*, mulţimea tuturor elementelor care precedă un element dat al unui şir (ex. numerele naturale mai mici decît 100 constituie o **s.** a mulţimii numerelor naturale, ordonate după mărime). **c)** *Secţiune sau tăietură Dedekind*, pereche (A, B) de submulţimi de numere raţionale a mulţimii numerelor raţionale R, care are proprietatea $A \cup B = R$ şi orice număr din A este mai mic decît orice număr din B (ex. secţiunea $(A, B) = +\sqrt{2}$ este **s.**, în care A reprezintă mulţimea tuturor numerelor raţionale de pătrat mai mic decît $+2$, şi B mulţimea tuturor numerelor raţionale de pătrat mai mare ca $+2$). **d)** *Secţiune de aur*, raportul segmentelor AM şi MB determinate pe un segment AB de punctul M, care îl împarte în medie şi extremă raţie, egal cu $(\sqrt{5}+1)/2$. Intervine în arhitectură, artele plastice, muzică. **2.** (TEHN.) Figură geometrică rezultată din intersecţia unui corp solid (organ de maşină, element de construcţie etc.) cu un plan sau cu o suprafaţă curbă. În desenul tehnic se folosesc **s.** plane pentru reprezentarea unor piese, maşini, instalaţii, construcţii etc. **S.** plană care conţine axa unei bare sau, în general, axa longitudinală a unei piese se numeşte *s. longitudinală*, iar **s.** perpendiculară pe această axă se numeşte *s. transversală*. **3.** (REZ. MAT.) Aria secţiunii **(2)** unei piese sau a unui element de construcţie supus unor solicitări mecanice, considerată în calculele de rezistenţă pentru determinarea tensiunilor şi deformaţiilor. Se deosebesc: *s. brută*, aria totală a unei secţiuni; *s. netă*, aria obţinută din **s.** brută după scăderea ariei corespunzătoare găurilor sau tăieturilor făcute în piesă; *s. periculoasă*, în care se poate produce ruperea piesei datorită slăbirii **s.** prin găurire, prin tăiere sau datorită valorii maxime a eforturilor unitare; *s. necesară*, aria pe care trebuie s-o aibă o piesă supusă unor solicitări mecanice astfel încît efortul unitar să nu depăşească valoarea admisibilă. **4.** (HIDROTEHN.) *Secţiune de curgere*, secţiune **(2)** transversală a unei conducte, a unui canal etc. în interiorul cărora curge un fluid. Partea din **s.** transversală a conductei, a canalului sau a unui curs de apă prin care curge efectiv fluidul se numeşte *secţiune activă*. **5.** (FIZ.) *Secţiune eficace*, mărime caracteristică proceselor de interacţiune individuală dintre particulele care alcătuiesc un fascicul şi particulele unei substanţe expuse acţiunii fasciculului. *S.e.* caracterizează procese ca împrăştierea, ionizarea, captura, fisiunea etc. Este egală cu numărul de interacţiuni produse în unitatea de timp, împărţit la produsul dintre numărul de nuclee ale substanţei şi numărul de particule ale fasciculului incident care străbat, în unitatea de timp, unitatea de arie dintr-un plan perpendicular pe direcţia fasciculului. Are dimensiunile unei arii şi se exprimă în cm^2 sau în barni.

secúi, denumire dată populaţiei rezultate din contopirea, prin asimilare, a unor populaţii de limbă turcică care s-au ataşat uniunii triburilor maghiare de sub conducerea lui Arpad. La început, **s.** au fost aşezaţi în părţile Bihorului, pe la mijlocul sec. al XII-lea în regiunea Tîrnavelor, iar pe la începutul sec. al XIII-lea în interiorul curburii Carpaţilor.

secuirea arborilor (SILV.), uscare artificială şi lentă a arborilor din păduri, înainte de doborîrea lor, prin executarea unei tăieri pe circumferinţa tulpinii la o adîncime de 2—5 cm. Se practică mai ales la speciile de foioase, la care o uscare rapidă, după doborîre, ar provoca crăparea lemnului şi declasarea lui. În ţara noastră, acest procedeu nu este utilizat.

secularizáre (lat. med. *saecularis* „laic"), confiscare, trecere a proprietăţii bisericeşti şi mănăstireşti în proprietatea statului, în schimbul unei despăgubiri. În 1863 Adunarea legiuitoare a României a votat legea privitoare la **s.** averilor mănăstireşti.

secúndă 1. (METR.) **a)** Unitate de măsură a timpului, egală cu fracţiunea 1/31556925,9747 din anul tropic 1900, care ar fi început la 0 ianuarie ora 12, timpul efemeridelor (amiaza ajunului Anului nou). Are simbolul *s.* **b)** Unitate de măsură a unghiurilor. — *S. sexagesimală*, unghiul egal cu a 3600-a parte dintr-un grad sexagesimal $\left(1'' = \frac{1^\circ}{3\,600}\right)$. — *S. centezimală*, unghiul egal cu a 10 000-a parte dintr-un grad centezimal $\left(1'' = \frac{1^g}{10\,000}\right)$. **2.** (MUZ.) Intervalul dintre două sunete ale gamei la distanţă de două trepte (ex. do-re).

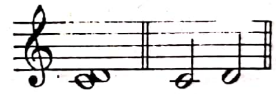

Secundă

securít (lat. *securus* „sigur"; IND. STICL.), geam de siguranţă, cu o rezistenţă mecanică mărită şi care, datorită tensiunilor interne obţinute în urma unui tratament termic, la spargere se transformă în pulbere. Neputînd fi tăiate, geamurile **s.** se produc la comandă şi se livrează finisate. Din **s.** se execută parbrizele şi ferestrele autovehiculelor, geamurile de protecţie ale unor agregate etc.

securitate colectivă, stare a relaţiilor dintre state, creată ca urmare a unor măsuri comune, prevăzute în tratate, luate în scopul apărării împotriva unei agresiuni. Măsurile de **s.c.** constituie un mijloc eficace de consolidare a păcii. După primul război mondial, pactul Ligii Naţiunilor proclama, printre obiectivele organizației, asigurarea **s.c.**, indicînd și unele măsuri în această privință. Printre oamenii politici din acea perioadă care au militat în mod deosebit pentru **s.c.** în Europa a fost și Nicolaie Titulescu. În 1933, U.R.S.S. a încheiat mai multe convenții pentru definirea *agresiunii*, iar apoi a militat pentru încheierea unui pact răsăritean de securitate. După cel de-al doilea război mondial, în Carta *Organizației Națiunilor Unite* s-a prevăzut instituirea unui sistem mondial de **s.c.** Țările socialiste au făcut o serie de propuneri privind crearea unui sistem de **s.c.** Asigurarea **s.c.** în Europa este unul dintre principalele obiective urmărite prin Tratatul de la Varșovia. Declarația cu privire la întărirea păcii și securității în Europa, adoptată la București în iulie 1966 de statele participante la Tratatul de la Varșovia, pornind de la ideea că **s.c.** este o problemă complexă care cere eforturi susținute în vederea eliminării treptate a surselor de tensiune și de fricțiuni între state, a neîncrederii între popoare, împrăștierii atmosferei de teamă de război, prezintă un bogat program de acțiune și o bază largă de discuții pentru găsirea căilor celor mai bune în vederea realizării **s.c.** în Europa. Una dintre aceste căi este lărgirea și consolidarea continuă a relațiilor de colaborare cu toate țările, indiferent de orînduirea lor socială, dezvoltarea raporturilor de cooperare între toate popoarele din Europa pe baza principiilor independenței și suveranității naționale, egalității în drepturi, a neamestecului în treburile interne. Aplicarea acestor principii reprezintă unul dintre comandamentele fundamentale ale vieții contemporane, singura bază rațională acceptabilă pentru soluționarea nenumăratelor probleme pe care le ridică raporturile dintre state și popoare, pentru salvgardarea păcii și securității în lume. România desfășoară o activitate perseverentă pentru dezvoltarea relațiilor dintre state în spiritul Declarației. Ea acordă o importanță deosebită aplicării în viață a principiilor cuprinse în Rezoluția adoptată de Organizația Națiunilor Unite cu privire la dezvoltarea relațiilor de bună vecinătate între țări cu sisteme sociale diferite. În mod special, România depune eforturi consecvente pentru dezvoltarea relațiilor de bună vecinătate și colaborare între țările din Balcani și regiunea Mării Adriatice. Înfăptuirea securității europene prezintă o mare însemnătate nu numai pentru popoarele de pe continentul acesta; ea ar avea consecințe deosebit de pozitive asupra luptei duse în întreaga lume în scopul zădărnicirii politicii agresive a imperialismului, asupra luptei popoarelor pentru libertate și independență națională, pentru pace și progres social.

secvénță (lat. *sequentia* „urmare") **1.** (FIZ., ELT.) Succesiune de fenomene fizice sau ordine de variație în timp a mărimilor de aceeași natură ale unui sistem (ex. **s.** directă, inversă și omopolară ale unui sistem trifazat nesimetric de curenți electrici alternativi sinusoidali). **2.** (CINEMA) Succesiune de planuri dintr-un film, alcătuind un episod determinat.

Sedan *[sedã]*, oraș situat în nord-estul Franței, pe rîul Meuse. Circa 21 570 loc. Nod feroviar. Industrie textilă (lînă și mătase); mici întreprinderi de prelucrare a metalelor. — În timpul războiului franco-prusian (1870—1871), principalele forțe franceze, în frunte cu împăratul Napoleon al III-lea, au fost încercuite de armatele germane în împrejurimile orașului **S.** și silite să capituleze (2 septembrie 1870). Această înfrîngere a fost cauza imediată a căderii celui de-al II-lea imperiu în Franța.

sedatív (lat. *sedatum*, de la *sedare* „a liniști"; FARM.), substanță care provoacă o liniștire a stărilor de excitație psihică sau motorie, precum și o calmare a durerilor. Din acest grup de medicamente fac parte bromul, opiul, beladona, sedonalul, pasifloralul, valeriana. Folosirea excesivă a **s.** duce la intoxicații cronice grave (ex. bromism).

sedílă (LINGV.), semn diacritic în formă de virgulă, care se pune sub unele consoane pentru a le da valoarea altui sunet (ex. în rom. *ș, ț*, în fr. *ç*).

sedimentáre (lat. *sedimentum* „depozit") **1.** (GEOL.) Proces de depunere pe suprafața scoarței terestre a unor particule sau a unor fragmente de minerale, roci, organisme etc. După mediul în care are loc acest proces, se disting: *s. subacvatică* și *s. subaeriană*, iar după modul în care are loc depunerea: *s. terigenă* (depunerea fragmentelor unor minerale și roci preexistente), *s. chimică* (depunerea substanțelor prin precipitare din soluții) și *s. organogenă* (depunerea substanțelor prin acțiunea viețuitoarelor). Materialele depuse se numesc *sedimente*. În urma proceselor geologice, acestea se transformă în roci sedimentare și în substanțe minerale utile, legate de primele (ex. sare, cărbuni, bauxite, minereuri de fier etc.). Cunoașterea condițiilor actuale de **s.** reprezintă elementul principal pentru deducerea modului de formare, în trecutul geologic al Pămîntului, a sedimentelor și ajută la descoperirea zăcămintelor sedimentare de substanțe minerale utile. **2.** (FIZ.) Depunere lentă a particulelor solide aflate în suspensie într-un lichid, prin cădere liberă sau prin centrifugare. Viteza de **s.** depinde de forma și de dimensiunile particulelor, de densitatea particulelor și a lichidului etc. **S.** se folosește pentru separarea particulelor de diferite mărimi sau pentru analiza distribuției, după dimensiuni, a particulelor care alcătuiesc pulberile. **3.** (MED.) *Sedimentarea hematiilor* v. *viteză de sedimentare*.

Seebeck *[zé:bec]*, *efectul* ~ (după numele fizicianului german *T.J. Seebeck*, 1770—1831), apariția unei tensiuni electromotoare (numită *tensiune Seebeck*) într-un circuit format din două conductoare solide diferite (sau semiconductoare) ale căror puncte de contact (joncțiuni) se află la temperaturi diferite. *E.S.* se datorește faptului că tensiunea electromotoare de contact între două conductoare este dependentă de temperatura joncţiunii. Valoarea *tensiunii S.* depinde de natura conductoarelor şi de temperaturile celor două contacte. La metale, *e. S.* este în general redus, în timp ce la semiconductoare este mult mai puternic. *E.S.* este folosit pentru controlul şi reglarea temperaturii cu ajutorul termocuplelor metalice sau pentru realizarea generatoarelor termoelectrice din semiconductoare.

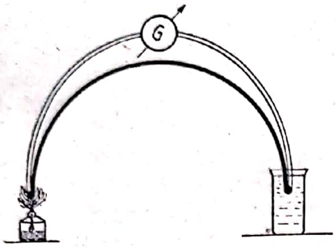

Efectul Seebeck

Seeland *[zé:land]* (în daneză *Sjoelland [şélan]*), cea mai mare insulă din arhipelagul danez, situată între Peninsula Iutlanda şi Peninsula Scandinavică. Suprafaţa: 7 016 km^2. Populaţia: circa 2 700 000 loc. Relief slab vălurit, de origine glaciară şi fluvio-glaciară. Altitudinea maximă: 126 m. Climă temperată de nuanţă oceanică. Păduri de fag (în nord-estul insulei). Culturi de cereale, sfeclă de zahăr şi plante furajere; legumicultură şi creşterea animalelor. În partea de est a **S.** se află oraşul *Copenhaga*.

sefárzi, evrei de rit spaniol care au fost siliţi să emigreze din Spania (1492) şi să se refugieze mai ales în Portugalia, nordul Africii şi Orientul Apropiat. Trăiesc în comunităţi separate şi vorbesc *iudeospaniola* (spaniolă cu caractere arhaice, din epoca în care au părăsit Spania).

Seferis, Ghiorghios (n. 1900), poet neogrec, unul dintre cei mai reprezentativi poeţi ai Greciei contemporane. Lirica lui **S.**, influenţată de P. Valéry şi Th.S. Eliot, legată însă de marea tradiţie a tragicilor greci şi de tonalitatea afectivă a înaintaşilor săi imediaţi, se distinge prin profunda ei vigoare descriptivă, străbătută de amintiri deşteptate de lungile absenţe din ţară şi de ecoul evenimentelor istoriei contemporane. Ea surprinde peisajul grec sub aspectele sale mitologice şi pitoreşti, scăldat într-o lumină duioasă şi gravă („Poezii 1924–1946", 1950). În „Legenda" (1935) şi „Jurnal de bord" (1940–1944), poezia lui **S.** se distinge prin accentele ei genuine şi elevate. În limba română a apărut un volum selectiv din poeziile lui Seferis (1965), în traducerea lui Aurel Rău. Premiul Nobel (1963).

Sefevizi, dinastie de şahi persani (1502–1736), dintre care cei mai cunoscuţi au fost: *Ismail* (1502–1524), întemeietorul dinastiei, care a întins dominaţia persană asupra Iranului, Azerbaidjanului, Afganistanului şi a unei părţi din Armenia; *Abass I* (1587–1628), care a înfăptuit o serie de reforme în scopul centralizării statului şi a întins dominaţia persană asupra Transcaucaziei; în timpul domniei sale, statul **S.** a atins cea mai mare înflorire.

Segantini, Giovanni (1858–1899), pictor italian. Atras în special de peisaj, dar pictînd deopotrivă scene de gen şi compoziţii alegorice, **S.** a fost un adept al impresionismului, dezvoltînd teoria diviziunii tonurilor într-o manieră personală, mai simplă şi mai monumentală ca expresie („Primăvara în Alpi", „La arat", „Fetiţă împletind ciorapi", „Amiaza" etc.). S-a făcut cunoscut mai ales prin peisajele panoramice din Alpi. În unele pînze a fost influenţat de simbolismul de la finele sec. al XIX-lea.

Segarcea, comună în raionul Craiova, reg. Oltenia, situată în zona de cîmpie, la vest de Jiu. 8 550 loc. (1965). Centru viticol. În **S.** se află o veche mănăstire fortificată (1547), care a fost refăcută în sec. al XIX-lea.

Seghedin *(Szeged [sę́ghęd])*, oraş în sud-estul R.P. Ungare, situat la confluenţa rîului Mureş cu Tisa. 107 300 loc. (1962). Industrie textilă dezvoltată, industrie alimentară, de prelucrare a lemnului etc. Nod de cale ferată şi port fluvial. Centru cultural cu o universitate şi alte institute de învăţămînt superior, bibliotecă, muzee, teatre etc.

Seghedinaţ, Pero (Petru), conducător al răscoalei ţăranilor români, sîrbi şi maghiari din Banat (1735) împotriva nobililor şi arendaşilor veniturilor statului, izbucnită ca urmare a ştirbirii privilegiilor de care se bucurau locuitorii militarizaţi din regiunea Tisei şi a Mureşului. În urma înfrîngerii răscoalei, Seghedinaţ a fost prins, împreună cu alţi conducători, şi executat prin frîngere cu roata.

Seghers *[zégərs]*, Anna (n. 1900), scriitoare germană. Militantă comunistă, a emigrat în Franţa (1933), apoi în Mexic (1941), reîntorcîndu-se în patrie în 1947. **S.** oglindeşte în opera sa, de pe poziţii consecvent umaniste şi revoluţionare, într-o viziune optimistă, lupta de eliberare a proletariatului internaţional, rezistenţa antifascistă şi demască ororile nazismului (nuvela „În drum spre legaţia americană", 1930; romanele „Tovarăşii", 1932; „Drumul lui februarie", 1935; „Salvarea", 1937; „Tranzit", 1943). Realismul puternic şi înalta măiestrie artistică a creaţiei sale, care foloseşte şi unele procedee moderne postexpresioniste, caracterizează şi nuvelele „Revolta pescarilor de pe Sfînta Barbara" (1928), „Excursia fetelor moarte" (1946) şi romanele „A şaptea cruce" (1942, trad. rom. 1959), „Morţii rămîn tineri" (1949, trad. rom. 1952) şi „Hotărîrea" (1959, trad. rom. 1962). Laureată a Premiului naţional al R.D.G.

Seghers *[sé:hərs]*, Hercules (1589–c. 1640), pictor şi gravor olandez. Opera sa este puţin numeroasă şi înconjurată de legendă. Rembrandt îi acorda o stimă deosebită. Lui **S.** i se atribuie descoperirea unei tehnici de gravură în culori. A pictat şi a gravat mai ales peisaje, folosind uneori acuatinta, care se impun prin gravitate şi măreţie, transmiţînd un sentiment de dezolare.

segmentáre (EMBRIOL.), diviziune a celulei-ou sau a zigotului în celule din ce în ce mai mici, care se asociază între ele și formează *foițele embrionare*. **S.** reprezintă începutul dezvoltării embrionare.

segment de piston (MAȘ.), organ de mașină de forma unei garnituri inelare metalice, prevăzut cu o tăietură dreaptă, oblică sau în trepte, numită rost, pentru a-i conferi o anumită elasticitate. **S. de p.** se montează în canalele executate pe suprafața cilindrică exterioară a pistonului și servesc fie la etanșarea jocului dintre cilindru și piston, fie la raderea (raclarea) uleiului depus pe peretele interior al cilindrului (uneori și la una și la alta simultan).

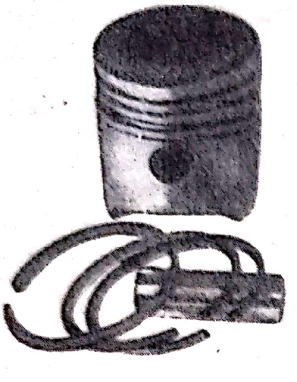

Segmenti de piston

Segre, Corrado (1863—1924), matematician italian. A fost profesor la Universitatea din Torino. A deschis drumuri noi în domeniul geometriei algebrice, în special al geometriei proiective în spațiile cu mai multe dimensiuni, al invarianților transformărilor biraționale, al geometriei diferențiale proiective.

Segré, Emilio (n. 1905), fizician american de origine italiană, profesor la Universitatea Berkeley (California), membru al Academiei naționale de științe din S.U.A. A contribuit la sintetizarea, pe calea reacțiilor nucleare, a numeroși izotopi (tehnețiu, astatiniu etc.). În 1955 **S.** a descoperit experimental *antiprotonul*. Premiul Nobel (1959).

segregáre (lat. *segregare* „a separa") **1.** (BIOL.) Izolare a unui grup de indivizi sau a unei populații de restul speciei. **S.** poate fi *geografică*, dacă izolarea este provocată de obstacole geografice (munți prea înalți, deșerturi, întinderi de apă etc.) care împiedică legătura între două zone diferite, sau *biologică*, dacă împerecherea dintre indivizii aparținînd celor două grupe este împiedicată de o cauză de natură biologică (diferență de talie, deosebire în privința epocii de reproducere, a obiceiurilor de cuibărit etc.). **S.** este unul dintre factorii de diferențiere a speciilor. **2.** (GENET.) Separare a caracterelor materne și paterne în a doua generație a hibrizilor; este una dintre legile lui Mendel. **3.** (METAL.) **a)** Fenomen de separare sau de repartizare neuniformă a componenților unui aliaj în timpul parcurgerii prin răcire a domeniului de temperaturi cuprins între punctele (curbele) lichidus și solidus. **b)** Operație de afinare a unor metale prin răcire selectivă, prin care, la solidificare, unele impurități se concentrează și, fiind încă în stare topită (datorită temperaturii de solidificare mai scăzute decît a metalului din care provin), se pot îndepărta ușor. **S.** este o operație de separare inversă licuației. **4.** (CONSTR.) Separare a materialului granular din beton sau din mortar în straturi de consistență diferită. **S.** se poate produce în cursul transportului sau depozitării betonului și a mortarului.

segregáție 1. (METAL.) Zonă neomogenă din punctul de vedere al compoziției chimice într-un aliaj solidificat, provocată de fenomenul de segregare (ex. zona de concentrație a impurităților în partea centrală a unui lingou de oțel, numită și *segregație centrală*). **2.** (PETROGR.) *Segregație magmatică*, proces de separare și de acumulare, sub formă de cuiburi sau șlire, a mineralelor din magmă, ca rezultat al diferențierii magmatice. *S.m.* dă naștere la zăcăminte metalifere magmatice de fier, crom, platină, nichel și cupru (ex. zăcămintele de fier din munții Drocea, de la Căzănești-Ciungeni, cele de nichel de la Poiana Mărului, din Munții Făgăraș, precum și cele de crom din Banat etc.).

segregație rasială v. **discriminare rasială.**

seguidilla [*seghidil'a*], dans popular spaniol (andaluz), în mișcare vie, în măsură de trei timpi și ritm variat. Se dansează cu acompaniament de castaniete sau de chitară, uneori însoțit de cîntec. Méhul, Weber, Bizet, Albeniz ș.a. au prelucrat **s.**

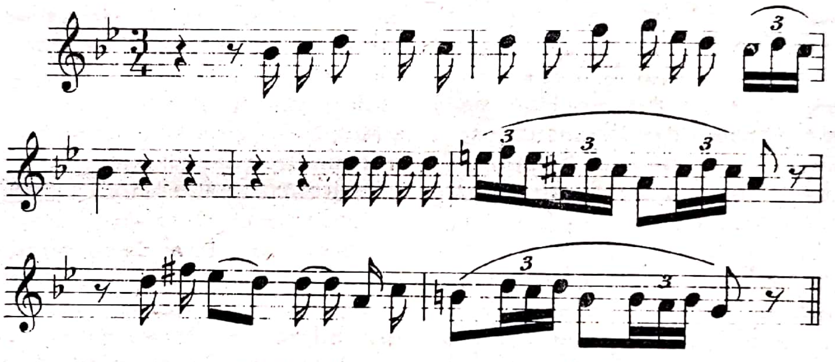

Seguidilla

Seifullina, Lidia Nikolaevna (1889—1954), scriitoare sovietică rusă. Nuvelele sale, scrise în stilul prozei realiste de la sfîrșitul sec. al XIX-lea, abordează ca teme: revoluția în condițiile satului rus, emanciparea femeii, educația tineretului ș.a. (nuvelele „Delincvenții", 1922; „Virineea", 1925, trad. rom. ș.a.).

seignettoelectricitáte [*se-néto-*] (FIZ.), denumire folosită adesea în locul feroelectricității, descoperită și studiată pentru prima oară pe sarea Seignette.

Seim 1. (În evul mediu, în Polonia, în Cehia și în alte cîteva state din Europa răsăriteană) Adunare reprezentativă pe stări (denumită și parlament sau dietă). **2.** Denumire dată în prezent organului suprem al puterii de stat în R.P. Polonă. **3.** Denumire dată parlamentului unicameral al Finlandei.

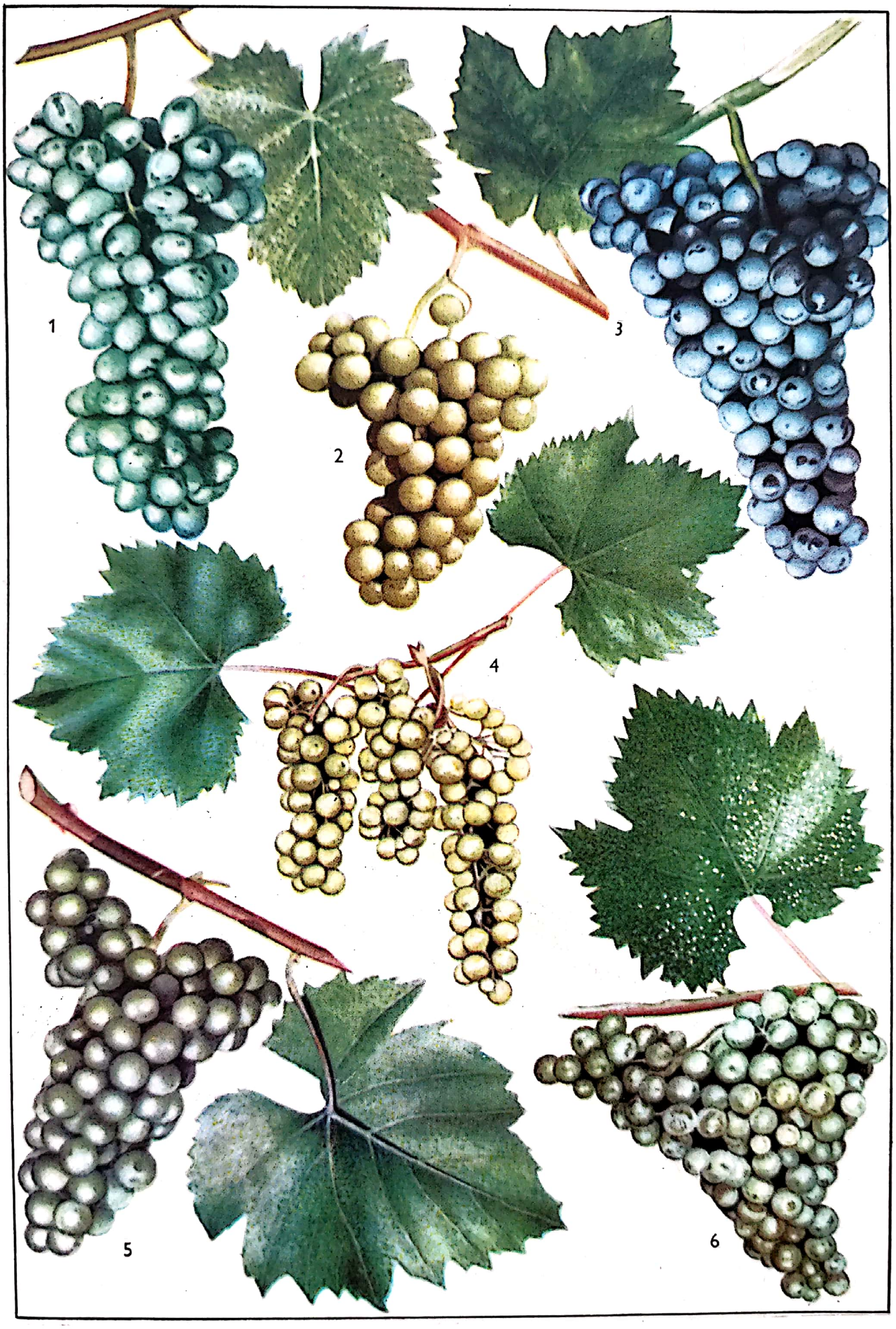

STRUGURI. 1 — Coarnă neagră. 2 — Chasselas musqué. 3 — Fetească neagră. 4 — Grasă de Cotnari. 5 — Chardonnay. 6 — Galbenă de Odobești.

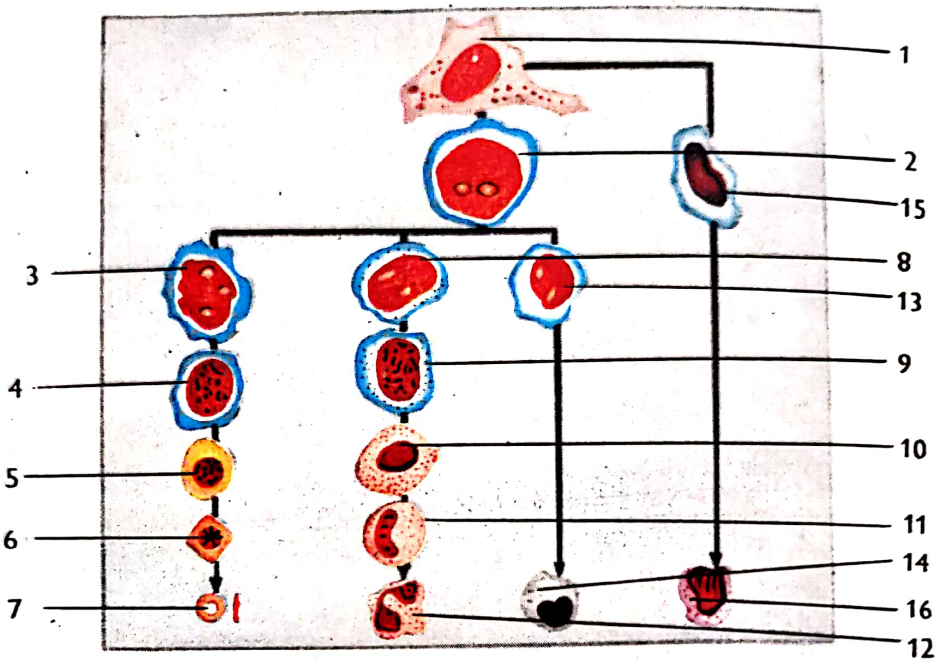

SÎNGE. **Hematopoeza:** *1. Hemohistioblast. 2. Hemocitoblast. 3. Proentioblast. 4. Eritroblast bazofil. 5. Eritroblast policeimiatofil. 6. Eritroblast acidofil. 7. Hematie. 8. Mieloblast. 9. Promielocit. 10. Mielocit 11. Metamielocit. 12. Polinuclear. 13. Limfoblast. 14. Limfocit. 15. Monoblast. 16. Monocit.*

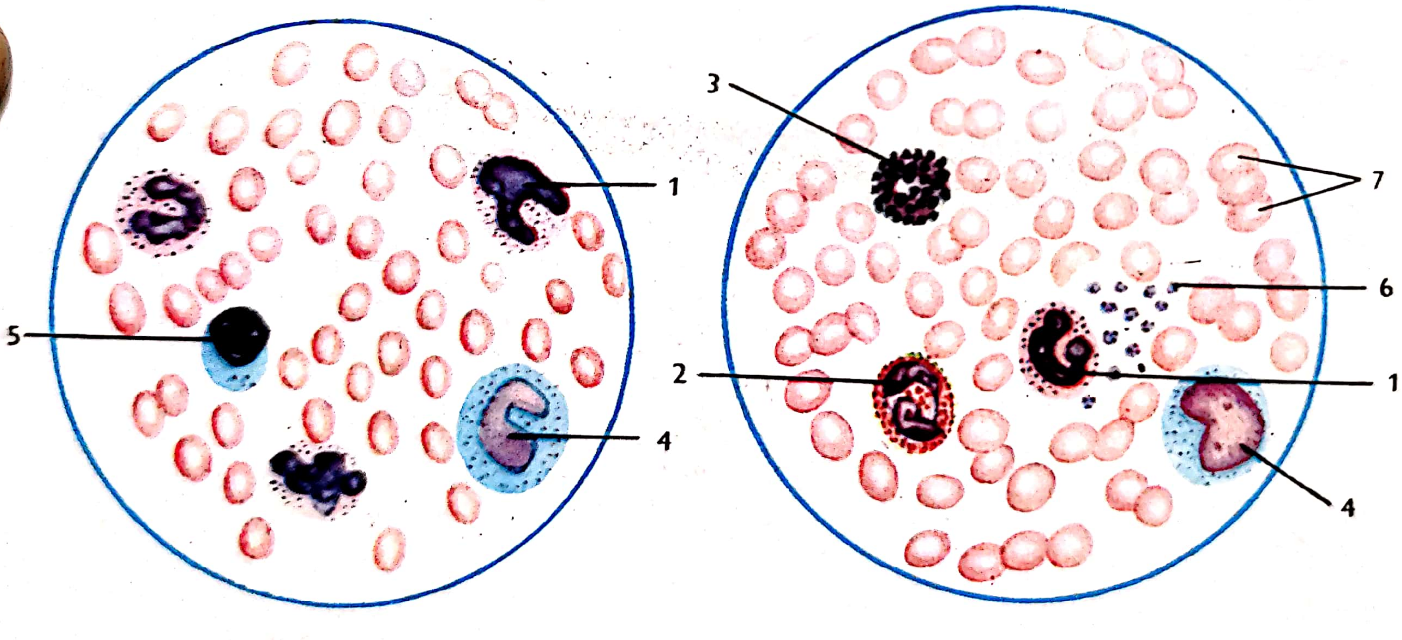

SÎNGE. **Frotiu de sînge normal:** *1. Neutrofil polinuclear. 2. Eozinofil. 3. Bazofil. 4. Monocit. 5. Limfocit. 6. Trombocite. 7. Hematii.*

seiméni (în Țara Românească și în Moldova în sec. XVII–XVIII), corp de ostași mercenari (majoritatea sîrbi), pedeștri și înarmați cu sînețe. Principala lor atribuție era paza curții domnești. **S.** din Țara Românească au avut o contribuție de seamă la victoriile repurtate de Matei Basarab asupra lui Vasile Lupu. Cînd urmașul lui Matei Basarab, Constantin Șerban, a încercat să desființeze corpul **s.**, aceștia, împreună cu dorobanții, s-au răsculat în 1655. Răscoala lor a fost înăbușită cu ajutorul lui Gh. Rákóczi al II-lea, principele Transilvaniei.

seină (ZOOTEHN.), denumire dată oilor cu lînă neagră, aflate în stadiul de depigmentare, cînd, paralel cu înaintarea în vîrstă, lîna capătă culoarea roșcat-cenușie.

séiner (NAV.), navă maritimă destinată pescuitului cu ajutorul năvoadelor; este prevăzută, la pupă, cu o platformă fixă sau rotitoare pentru a ușura manevrarea sculelor de pescuit.

Seini, comună subordonată orașului Baia Mare, situată pe valea Someșului, în reg. Maramureș. 7 630 loc. (1965). Exploatări de roci de construcție. Industrie a materialelor de construcție (produse abrazive), alimentară (drojdie de bere și oțet din vin).

séismică, *regiune* ~ (GEOL.), regiune în care se produc frecvent cutremure de pămînt puternice. Pe globul pămîntesc se cunosc două regiuni principale de acest fel: *r.s. circumpacifică* și *r.s. mediteraneană.* Ele constituie în același timp și zone în care s-au produs cele mai recente mișcări *orogenice* și în care se întîlnesc vulcani activi. În regiunile în care procesele de orogeneză s-au încheiat cu sute de milioane de ani în urmă (ex. Platforma Rusă, scutul canadian etc.), cutremurele se manifestă mult mai rar și cu o intensitate mult mai scăzută *(regiuni aseismice).* Teritoriul Republicii Socialiste România se află în *r.s.* mediteraneană, iar în cadrul lui partea cu cea mai ridicată seismicitate este situată la curbura Carpaților Orientali.

seismologíe (gr. *seismos* „cutremur" și *logos* „știință"; GEOL.), ramură a geofizicii care studiază cutremurele de pămînt. În acest scop sînt utilizate aparate de înregistrare a cutremurelor, numite *seismografe,* care înscriu pe *seismograme* durata și intensitatea cutremurelor. Prin cercetarea vitezelor de propagare a undelor seismice provocate de cutremure, **s.** ajută la cunoașterea structurii interne a globului pămîntesc. Totodată sînt descoperite *regiunile seismice* în care trebuie adoptate anumite metode de construcție a clădirilor pentru a preveni distrugerea lor de cutremure. Partea **s.** care se ocupă cu studiul modului și al vitezelor de propagare a undelor seismice în scoarța terestră, provocate artificial, se numește *seismometrie.* Datele obținute prin cercetările de **s.** sînt înregistrate pe profile și pe hărți seismometrice. În Republica Socialistă România, prin prospecțiunile seismice au fost descoperite importante structuri petrolifere și gazifere, în special pe marginea externă a Depresiunii Precarpatice și în Cîmpia Română.

seismonastíe (BOT.), mișcare a organelor unor plante superioare provocată de lovire sau de scuturare (ex. frunzele de mimoză, în urma atingerii, se strîng în sus, pețiolurile se strîng, iar cel principal se lasă în jos, întreaga plantă luînd aspectul unei plante ofilite, pentru ca apoi, în mai puțin de o jumătate de oră, să revină la poziția normală).

séișe, pendulări ritmice ale apei lacurilor, cu perioadă variată (de la cîteva minute la cîteva zeci de ore), datorită variațiilor bruște ale presiunii atmosferice, datorită vîntului sau în urma unei ploi puternice căzute într-o anumită parte a bazinului lacustru. Amplitudinea **s.** este între 0,20 și 0,80 m. Ele se produc în special pe lacurile cu suprafață mare (zeci și sute de kilometri pătrați) și cu adîncime de peste 20–30 m. În țara noastră, **s.** au fost semnalate foarte slab în complexul lacustru Razelm-Sinoe.

Seitz *[saiț],* Frederick (n. 1911), fizician american, profesor la Universitatea din Illinois, președintele Academiei Naționale de Științe din S.U.A., membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România. Are contribuții în domeniul fizicii corpului solid (purificarea înaintată, creșterea monocristalelor, efectele iradierii etc.).

Sekondi-Takoradi, oraș în sudul Ghanei, pe țărmul Golfului Guineei, format prin unirea vechiului oraș și port Sekondi cu portul nou construit Takoradi. 120 800 loc. (1960). Este principalul port al țării, prin care se exportă lemn, minereu de mangan, bauxită, cacao și se importă produse industriale, combustibili, alimente. Industrie a tutunului, de prelucrare a lemnului, de prelucrare primară a boabelor de cacao, șantier naval. Centru de pescuit. Nod feroviar și aeroport.

selectivitáte (lat. *selectare* „a alege"; TEHN., TELEC.), proprietate a unui sistem fizico-chimic sau tehnic de a efectua o anumită alegere între elementele unei clase de fenomene, de obiecte etc. La radioreceptoare, **s.** caracterizează capacitatea acestora de a separa semnalele unei stațiuni de radioemisiune dorite, cu o anumită frecvență purtătoare (pentru care au fost acordate circuitele oscilante), de semnalele emise de alte stațiuni, cu frecvențe purtătoare apropiate.

selectór 1. (TEHN.) Dispozitiv mecanic sau electric folosit pentru alegerea, după proprietățile lor, a anumitor obiecte dintre obiectele unei mulțimi.

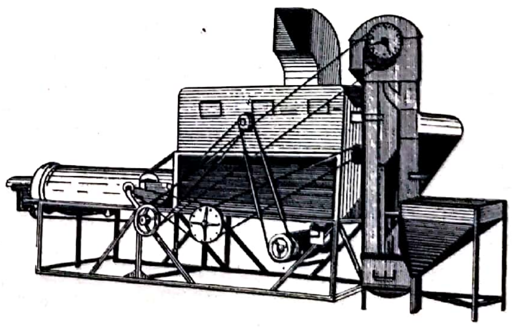

Selector universal de semințe

2. Mașină agricolă care execută curățarea și sortarea semințelor de diferite culturi, folosind fie acțiunea combinată a curenților de aer, a sitelor și a trioarelor în cazul cînd trebuie să se obțină semințe de reproducere, fie numai acțiunea curenților de aer și a sitelor în cazul cînd semințele sînt destinate consumului. **3.** (TELEC.) *Selector telefonic*, dispozitiv de comutație, din ansamblul unui schimbător telefonic automat, care efectuează alegerea unei linii pentru a se stabili legătura telefonică între doi abonați. În centralele telefonice automate se folosesc *s.t.* de tip: pas cu pas, rotativ (rotary); cu mișcare de rotație și radială, cu relee, cu coordonate (crossbar) și electronice.

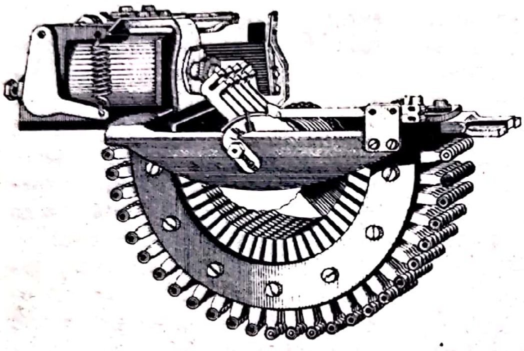

Selector telefonic

selécție 1. (BIOL.) Proces de supraviețuire a indivizilor cu însușirile cele mai apte în „lupta pentru existență". — *S. artificială*, orientare a evoluției plantelor și animalelor domestice prin alegerea conștientă de către om, ca genitori, a indivizilor cu însușiri valoroase din punct de vedere economic sau estetic. Darwin a arătat că prin *s. artificială* oamenii au creat numeroase rase de porumbei, cîini, cai etc., modificînd ereditatea speciilor. O formă de *s.a.*, numită selecție inconștientă, a fost practicată fără un scop precis de oameni asupra plantelor și animalelor domestice, prin alegerea la întîmplare a genitorilor. Pe măsura dezvoltării biologiei, și în special a geneticei (baza teoretică a *s.a.*), s-au creat noi soiuri de plante agricole, tipuri și rase de animale cu un potențial de producție mult ridicat. În agricultura țării noastre sînt folosite soiurile și rasele selecționate care corespund în cel mai înalt grad condițiilor locale pedoclimatice și au o mare capacitate de producție. Prin *s.a.* se îmbunătățește și materialul folosit în plantațiile forestiere. — *S. naturală*, mecanism fundamental al evoluției speciilor de plante și de animale, constînd în eliminarea, prin lupta pentru existență, a indivizilor cu însușiri dăunătoare și supraviețuirea indivizilor cu însușiri avantajoase din punct de vedere biologic. Teoria *s.n.* a fost elaborată de Darwin; conform acestei teorii, natura produce spontan variații dăunătoare, indiferente și avantajoase. De obicei vor supraviețui indivizii cu variații utile, avantajoase. Astfel se conturează varietățile ca specii în curs de formare. Există și fenomene evolutive care nu urmează un mecanism de *s.n.* În populațiile mici, supraviețuirea urmează legile întîmplării (*efectul Sewall Wright* sau *driftul genetic*). Teoria *s.n.* a dat o puternică lovitură finalismului, arătînd că evoluția și concordanța organismului cu mediul în care trăiește nu este rezultatul unei predestinări, ci al unui mecanism legic și cognoscibil. — *S. sexuală* (în concepția lui Darwin), modalitate evolutivă la animale cu sexe diferențiate, constînd în alegerea preferențială a partenerului sexual după anumite însușiri atrăgătoare (ex. după voce și penaj la păsări). **2.** (STATIST.) **a)** Parte dintr-o colectivitate cu ajutorul căreia se cercetează diversele caracteristici ale întregii colectivități. În acest sens este sinonim cu *eșantion*, *mostră* etc. **b)** Operație de extragere a unităților dintr-o colectivitate generală, după anumite principii. Numărul de unități din care se compune **s.** constituie volumul său. Ca să poată servi la caracterizarea științifică a colectivității din care face parte, alegerea unităților care constituie colectivitatea de **s.** trebuie făcută în conformitate cu teoria probabilităților, fără nici o preferință, în așa fel încît ea să difere de colectivitatea respectivă numai prin volum, nu și în privința structurii, a nivelului de dezvoltare și a variației caracteristicilor studiate. V. și observare statistică selectivă. **3.** (FIZ.) *Reguli de selecție*, condiții ce precizează care anume dintre tranzițiile sistemelor de microparticule, posibile din punct de vedere energetic, se pot produce în realitate. *R. de s.* se exprimă prin relații matematice pe care trebuie să le îndeplinească numerele cuantice caracteristice stărilor sistemului înainte și după tranziție.

Selene (în mitologia greacă), personificare a Lunii, fiica titanului Hiperion și sora zeului Helios, identificată mai tîrziu cu Artemis. Mitul cel mai cunoscut legat de persoana zeiței este acela al dragostei sale pentru păstorul Endimion.

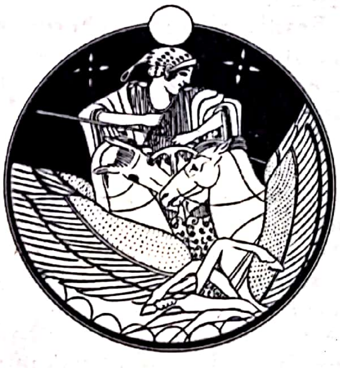

Selene

Selenga, rîu în centrul Asiei (circa 1 000 km), pe teritoriile R.P. Mongole și Uniunii Sovietice, format prin confluența rîurilor Ider (care izvorăște din Munții Hangai din R.P. Mongolă) și Muren (care izvorăște din Munții Tanu-Ola din R.P. Mongolă); se varsă în lacul Baikal printr-o deltă. Afluenți principali: Egin-Gol pe stînga și Orhon pe dreapta. Navigabil. Trece prin orașul Ulan-Ude (U.R.S.S.). În 1861 delta rîului **S.** s-a scufundat în lacul Baikal, în locul ei formîndu-se Golful Proval.

seléniu (CHIM.), *Se*. Element chimic cu nr. at. 34;

gr. at. 78,96; gr. sp. 4,82; p.t. 220,2°C; p.f. 688°C; face parte din grupa a VI-a a sistemului periodic. În natură se găseşte în cantităţi mici în unele sulfuri. Formează combinaţii în treptele de valenţă 2, 4 şi 6. Se întrebuinţează în industria sticlei, ceramicii şi la fabricarea celulelor fotoelectrice.

selenodezie (gr. *selene* „Luna" şi *eidos* „formă"; ASTR.), disciplină în curs de formare, care studiază forma şi dimensiunile Lunii, cîmpul său gravific etc. Rachetele lunare „Lunnik" (sovietică), „Ranger" şi „Surveyor" (americane) au dus la dezvoltarea acestei ştiinţe noi, care are de curînd ca mijloace de cercetare şi sateliţii artificiali lansaţi în jurul Lunii (Luna 10, sovietic; Lunar Orbiter I, american) şi care va fi continuată de explorarea astronauţilor lansaţi pe Lună.

Seleucia (Seleukeia), numele mai multor oraşe (peste 12) în Orientul Apropiat, întemeiate de regele Seleucos I sau de urmaşii lui (Seleucizi). Cele mai importante dintre ele erau situate pe ţărmul Mării Mediterane (în Siria) şi pe malurile Tigrului şi ale Eufratului.

Seleucos I Nicator (Învingătorul) (c. 356—280 î.e.n.), unul dintre generalii lui Alexandru Macedon, care s-a distins în expediţia din India. În timpul luptelor dintre diadohi, **S.** şi-a întins stăpînirea asupra unei părţi a Indiei, asupra Siriei, Mesopotamiei, Armeniei şi Asiei Mici, întemeind cel mai mare stat elenistic, cu capitala la Antiohia. A întemeiat dinastia *Seleucizilor*, care a condus statul elenistic format de el pînă în anul 64 î.e.n., cînd a fost cucerit de romani.

self- (engl. *self* „însuşi"), element de compunere cu valoarea lui auto- (ex. *self-inducţie = autoinducţie*), cu care este tot mai mult înlocuit în limba română.

selfáctor (IND. TEXT.), maşină de lucru cu funcţionare intermitentă, folosită la toarcerea firelor de lînă, de vigonie, de fibre chimice şi de bumbac sau a firelor din amestecuri de astfel de fibre.

Selgiucízi, denumire purtată de trei dinastii turcomane descendente din legendarul *Selgiuc* (sec. al X-lea), care au domnit în Persia (1060—1194), în Kirman (1041—1188) şi în Asia Mică (1087—1309).

Selim, numele a trei sultani ai Imperiului otoman: *S.I* (1512—1520) a cucerit o parte din Persia (1514), Siria (1516) şi Egiptul (1517). S-a preocupat în special de reorganizarea flotei militare. *S. al II-lea* (1566—1574) a cucerit Tunisia şi insula Cipru. În timpul său, flota turcă a suferit o gravă înfrîngere la Lepanto (1571). *S. al III-lea* (1789—1807) a încheiat pacea de la Iaşi (1792), care punea capăt războiului ruso-austro-turc (1787—1792) şi a luptat împotriva armatelor franceze conduse de Napoleon în Egipt. A fost detronat în urma unei răscoale a ienicerilor.

selsín (ELT.), micromaşină electrică folosită ca traductor pentru transmiterea la distanţă a deplasărilor unghiulare ale unui organ de maşină, fără ca între acesta şi organul de maşină sau acul indicator care reproduce mişcarea de rotaţie să existe vreo legătură mecanică. În schemele de transmisiune la distanţă a deplasărilor unghiulare se folosesc un *s. emiţător* (sau *transmiţător*), cuplat mecanic cu arborele organului de maşină, şi unul sau mai multe *s. receptoare*, cuplate mecanic cu ace indicatoare sau cu arbori ai unor mecanisme simple. Între **s.** emiţător şi cel receptor se fac numai legături electrice (eventual prin unde electromagnetice în cazul transmisiunilor fără fir). Pentru transmisiunea sumei algebrice a două deplasări unghiulare se folosesc *s. diferenţiale*.

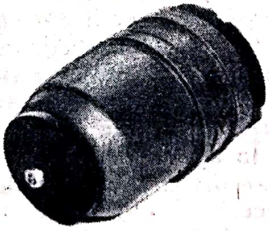

Selsin

selvas, denumire dată pădurilor ecuatoriale veşnic verzi din bazinul Amazonului. Cuprinde trei zone: *terra firme* (zona neinundabilă), *varzea* (zona inundată în perioada apelor mari) şi *igapo* (zona de pe malul fluviilor, frecvent inundată).

Sem, potrivit legendei biblice, fiul cel mai mare al patriarhului Noe şi unul dintre întemeietorii neamului omenesc după „potop".

semafór (gr. *sema* „semn" şi *phoros* „purtător") **1.** (C.F.) Aparat de semnalizare, format dintr-un stîlp (de oţel sau de beton armat) şi dintr-unul sau din mai multe braţe (de tablă) prinse articulat pe stîlp şi care pot oscila într-un plan vertical. **S.** sînt instalate în lungul liniilor de cale ferată pentru a indica (prin diferitele poziţii ale braţelor faţă de stîlp) semnale privind dirijarea circulaţiei materialului rulant. **2.** (NAV.) Aparat de semnalizare constituit dintr-o construcţie înaltă (în formă de catarg), prevăzută la partea superioară cu două braţe articulate, situat pe coastă, în vecinătatea unui port sau a unui şenal navigabil, într-o poziţie vizibilă. Este folosit pentru a transmite navelor semnale vizuale privind navigaţia.

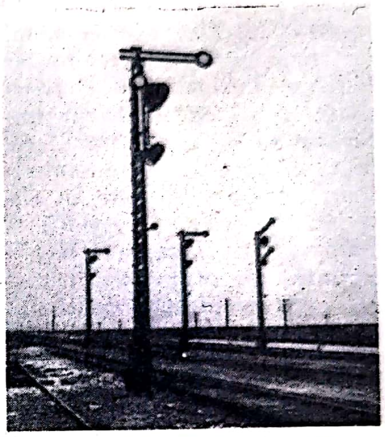

Semafor

semantém (LINGV.), termen care denumeşte cea mai mică unitate semantică a limbii, identificată adeseori cu rădăcina cuvîntului şi considerată ca purtătoare a sensului lexical.

semántică (gr. *semantikos*, de la *sema* „semn") **1.** (LINGV.) **a)** Ramură a lingvisticii care studiază sensul lexical al cuvintelor din punct de vedere descriptiv, comparativ şi, mai ales, istoric. Sin. *semasiologie.* **b)** Sens lexical; prin extensiune, sens gramatical. V. evoluţie semantică. Sin. *semantism.* **2.** (LOG., FILOZ.) Disciplină dezvoltată în cadrul logicii simbolice (matematice), constituind teoria interpretării unui anumit sistem formalizat prin alt sistem, de asemenea formalizat. **S.** se împarte în: a) *teoria desemnării*, care studiază raportul dintre expresiile lingvistice şi semnificaţiile lor; b) *teoria adevărului*, care se ocupă cu problema adevărului în limbajele formalizate; c) *teoria deducţiei logice*. Sistemul formalizat al **s.** cuprinde: 1) *tabela de semne*, care enunţă toate semnele utilizate în sistemul respectiv; 2) *regulile de formare*, prin care se defineşte noţiunea de propoziţie (expresie) a sistemului, construită din şi numai din semnele sistemului; 3) *regulile de desemnare extensionale şi intensionale*, care definesc semnificaţia semnelor şi sensul propoziţiilor; 4) *regulile de adevăr*, care stabilesc în ce condiţii este adevărată o propoziţie a sistemului. Sub acest raport, sistemele semantice pot fi concepute ca teorie a modelelor. **S.** se poate constitui şi ca studiu general, neformalizat, al interpretării oricărui sistem, fie el intuitiv, experimental sau de alt tip. Sub acest raport, ea este corelată cu metateoria. În sens restrîns, ca studiu al corespondenţei dintre semne şi ceea ce desemnează ele, **s.** este o parte a semioticii. Dezvoltarea **s.** a îndreptat cercetările de logică matematică spre probleme filozofice ridicate de formalizare, cum ar fi: problema universaliilor, natura judecăţii şi raţionamentului, problema adevărului, a căror interpretare a primit însă, în cadrul neopozitivismului, o rezolvare idealist-subiectivă (ex. nominalismul semantic de nuanţă pozitivistă, care contestă caracterul obiectiv al cunoaşterii la nivelul treptei raţionale). Întemeiată de G. Frege, **s.** a fost ulterior dezvoltată de savanţi de diferite orientări filozofice, ca: St. Lesniewski, T. Kotarbiński, A. Tarski, Ch. W. Morris, R. Carnap, W. Quine, J. Kemeny ş.a.

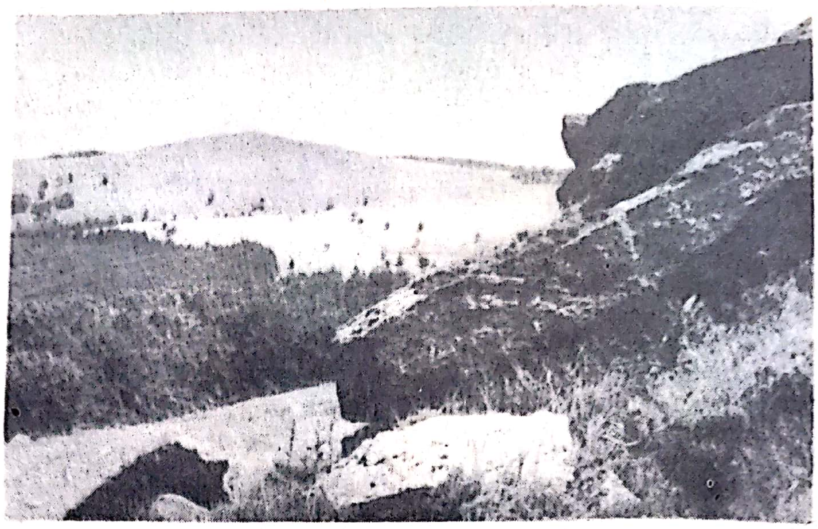

Vedere din Munţii Semenicului

semantísm (LINGV.) v. **semantică.**

Semarang, oraş în Indonezia, situat pe ţărmul nordic al insulei Java. 520 600 loc. (1961). Mare centru comercial şi port maritim, prin care se exportă zahăr, ceai, cauciuc, tutun, cafea. Şantiere navale, întreprinderi textile, alimentare, de prelucrare a lemnului, artizanat. Aeroport.

semasiologíe (LINGV.) v. **semantică.**

semănát (FITOTEHN.), lucrare agricolă prin care seminţele plantelor cultivate sînt încorporate, la o adîncime caracteristică fiecărei specii, într-un sol lucrat în prealabil, astfel încît să asigure condiţiile optime pentru încolţit şi pentru răsărit. În agricultura modernă, **s.** se execută cu semănătorile mecanice.

semănătoáre, maşină agricolă care execută semănatul culturilor agricole introducînd seminţele în sol la o adîncime constantă şi repartizîndu-le uniform. După destinaţie, **s.** se clasifică în: *s. universale*, pentru semănatul cerealelor şi al altor culturi agricole; *s. speciale*, pentru semănatul anumitor culturi (porumb, legume, sfeclă etc.); *s. combinate*, pentru semănatul concomitent al mai multor culturi (ex. ierburi cu cereale sau seminţe cu îngrăşăminte etc.).

„Semănătoarea"-Bucureşti, *Uzinele de maşini agricole*~, unitate industrială constructoare de maşini şi utilaje. Produce combine-semănători tractate, combine pentru recoltat păioase şi plante prăşitoare, combine pentru recoltat nutreţ de însilozat, grape stelare pentru tractor, cositoare purtate pe tractor, maşini pentru recoltat mazăre, maşini pentru împrăştiat îngrăşăminte, combine pentru recoltat porumb, instalaţii pentru muls mecanic etc. Amploarea şi profilul actual al uzinelor „Semănătoarea"-Bucureşti s-au conturat începînd din 1950, prin comasarea, modernizarea, reconstrucţia, reutilarea şi lărgirea unor ateliere vechi, avînd profiluri diferite.

Semenicului, *Munţii*~, masiv muntos în Munţii Banatului, cuprins între valea Nerei şi culoarul Timiş-Cerna, orientat de la nord la sud. Sînt formaţi din roci cristaline. În ansamblul lor, *M.S.* se divid.

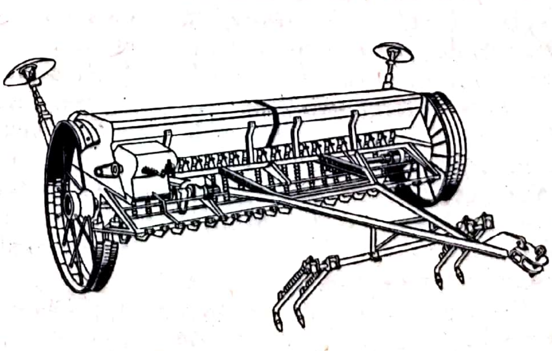

Semănătoare universală

după aspectul morfologic, în două compartimente, separate de valea superioară a Timişului: masivul Piatra Goznei, la sud, şi masivul Nemanul (1 057 m), la nord. Altitudinea maximă: 1 445 m (vîrful Piatra Goznei). Versanţii munţilor Semenicului sînt împăduriţi, iar pe înălţimi se află pajişti secundare.

semi- (lat. *semi* „jumătate"), element de compunere cu sensul „jumătate de" (ex. *semicerc*, *semifinală*).

semicarbonizáre (CHIM.), proces de descompunere termică a cărbunilor la temperaturi joase (pînă la 500—600°C) în absenţa aerului. Prin **s.** se obţin semicocs, gudroane şi gaze de semicarbonizare. Sin. *semicocsificare*.

semicérc (MAT.) **a)** Arc de cerc de 180° (sexagesimale).

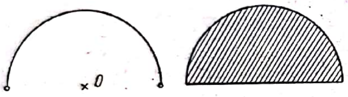

Semicercuri

b) Porţiune de plan mărginită de un arc de cerc de 180° şi de diametrul corespunzător.

semicócs (CHIM.), produs solid obţinut prin semicarbonizarea lignitului, a cărbunilor bruni, a huilei sau a turbei. Se întrebuinţează la fabricarea cocsului metalurgic şi drept combustibil (ca atare sau sub formă de brichete).

semicocsificáre (CHIM.) v. **semicarbonizare.**

semiconductór (FIZ.), material aflat de obicei în starea de agregare solidă, care prezintă o conductibilitate electrică intermediară între cea a metalelor şi cea a izolatoarelor (conductivitatea are valori cuprinse în intervalul 10^{-9} — 10^{3} $\Omega^{-1}\cdot cm^{-1}$, la temperatură normală). **S.** se caracterizează prin cîteva proprietăţi fizice specifice, ca: modul de variaţie a rezistenţei electrice o dată cu creşterea temperaturii (mărire în domeniul temperaturilor mai scăzute şi micşorare în domeniul temperaturilor mai ridicate); prezenţa unui efect de redresare sau cel puţin a unei comportări neohmice (neliniare) la trecerea curentului electric; sensibilitate mare la acţiunea luminii, manifestată prin efectele fotovoltaic şi fotorezistiv etc. La **s.** se observă o puternică influenţă a impurităţilor conţinute şi a microdefectelor de structură asupra proprietăţilor fizice. Au proprietăţi semiconductoare în special elementele din grupa a patra a sistemului periodic: siliciul, germaniul, staniul cenuşiu (α) şi, mai puţin, carbonul sub formă de diamant; la acestea se adaugă cîteva elemente din alte grupe: borul, seleniul, telurul. Numărul combinaţiilor chimice semiconductoare este în continuă creştere, cuprinzînd compuşi binari şi ternari de metale şi metaloizi, ca: $InSb$, $InAs$, CSi, Bi_2Te_3, PbS, $AgSbTe_2$ ş.a., oxizi, sulfuri metalice, polimeri organici etc. Într-un **s.** fără impurităţi (numit *s. intrinsec*), electronii de valenţă ai atomilor pot participa la transportul de sarcină (curentul electric) numai dacă au căpătat, prin excitare termică sau luminoasă, o anumită energie suplimentară necesară trecerii electronilor din banda de valenţă în banda de conducţie; la transportul de sarcină iau parte şi electronii rămaşi în banda de valenţă, comportarea lor fiind descrisă de golurile pozitive (numite şi găuri), al căror număr este egal cu cel al electronilor trecuţi în banda de conducţie. În **s.** cu impurităţi (numiţi *s. extrinseci*), atomii străini pot provoca două efecte diferite. Atomii pentavalenţi (ex. de fosfor), introduşi în reţeaua cristalină a germaniului sau a siliciului, acţionează ca centri *donori*, cedînd electroni bandei de conducţie; în acest caz, conducţia este asigurată de electroni, iar **s.** este de tip *n* (negativ). Atomii trivalenţi (ex. de bor), în condiţii similare, acţionează ca centri *acceptori*, primind electroni din banda de valenţă; în acest caz, conducţia se face prin goluri, iar **s.** este de tip *p* (pozitiv). Importanţa tehnică deosebită a **s.** a fost relevată o dată cu descoperirea *tranzistorului* (în 1947) şi cu punerea bazelor

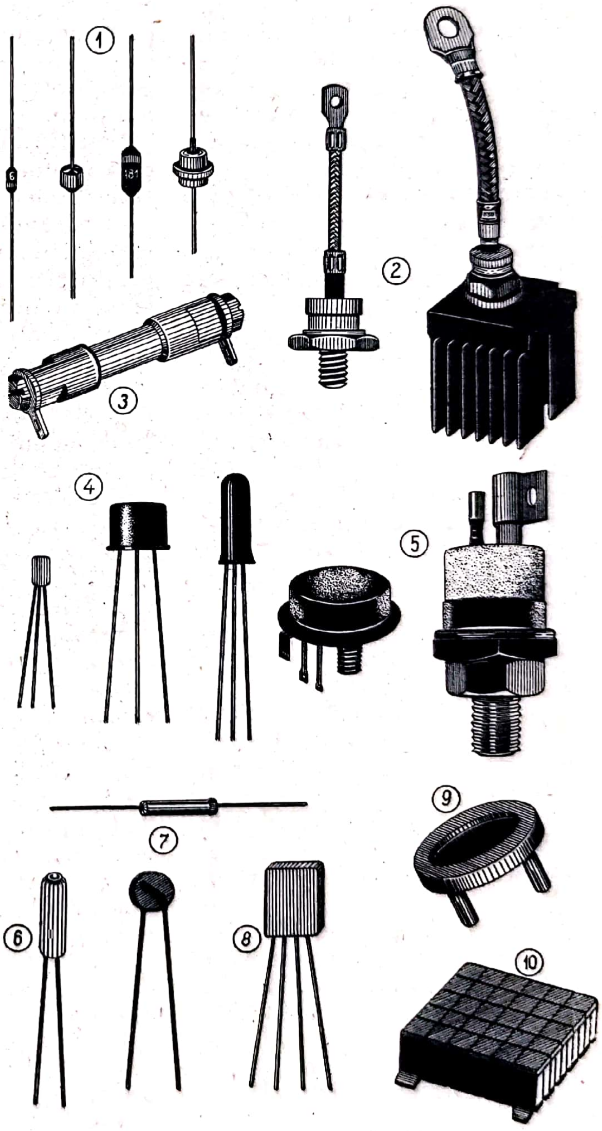

Dispozitive cu semiconductoare
1 — diode de mică putere; *2* — diode de mare putere; *3* — diodă pentru înaltă tensiune; *4* — tranzistoare de mică putere; *5* — tranzistoare de mare putere; *6* — fotodiodă; *7* — termistoare; *8* — traductor Hall; *9* — fotorezistenţă; *10* — microrefrigerator

producţiei industriale de dispozitive semiconductoare, în special a diodelor de putere şi a tranzistoarelor din germaniu sau siliciu. La acestea s-au adăugat traductoarele Hall şi magnetostrictive, microrefrigeratoarele, bateriile solare, convertizoarele termoelectrice, laserii cu joncţiune, detectoarele de radiaţii etc. Utilizarea dispozitivelor cu **s.** corespunde pe deplin principalelor tendinţe ale tehnicii moderne: miniaturizarea, consumul redus de energie, automatizarea. Producţia pieselor semiconductoare se bazează pe o tehnologie complexă, în care un rol esenţial îl au condiţiile de puritate şi de impurificare controlată. În ţara noastră se desfăşoară importante lucrări de cercetare asupra **s.**; a fost organizată şi producţia industrială de dispozitive cu **s.**

semiconsoánă (LINGV.) v. **semivocală.**

semicontínuă, *funcţie* ~ (MAT.) **a)** *Funcţie superior semicontinuă în* x_0, funcţia $f(x)$ care are proprietatea: pentru orice $\varepsilon > 0$ există $\delta > 0$, astfel încît $f(x)-f(x_0) < \varepsilon$ de îndată ce $|x-x_0| < \delta$. O funcţie continuă în x_0 este superior **s.**, dar nu şi reciproc. **b)** *Funcţie inferior semicontinuă în* x_0, funcţia $f(x)$ care are proprietatea: pentru orice $\varepsilon > 0$ există $\delta > 0$, astfel încît $f(x_0)-f(x) < \varepsilon$ de îndată ce $|x-x_0| < \delta$.

semideşért (GEOGR.), regiune de tranziţie între stepă sau savană şi deşert, cu vegetaţie rară (acoperind 50–80% din suprafaţă), formată din ierburi (în special graminee) şi semiarbuşti, adaptată la uscăciune. **S.** sînt caracteristice în Asia Centrală, în Cîmpia Precaspică, în Arabia, Asia Mică, Podişul Iranului, în regiunile periferice ale Saharei şi în sudul Africii, în America de Nord la est de Cordilieri, în America de Sud pe porţiuni din litoralul vestic şi în interiorul Australiei. În **s.** se practică de obicei creşterea extensivă a vitelor.

semifabricát (EC.), produs cu un anumit grad de prelucrare şi care se livrează unei alte întreprinderi sau unei alte secţii pentru a fi prelucrat în continuare în vederea obţinerii unui *produs finit.* Acelaşi produs poate fi pentru o întreprindere **s.**, iar pentru alta produs finit, în funcţie de destinaţia lui ulterioară (ex. firele de bumbac constituie **s.** pentru întreprinderile textile integrate şi pentru ţesătorii şi produs finit pentru filaturi).

semifónd (SPORT), denumirea generală a probelor atletice de alergare pe distanţe medii de la 500 pînă la 2 000 m pentru bărbaţi şi de la 400 pînă la 1 000 m pentru femei.

semigrúp (MAT.), mulţime nevidă în care fiecărei perechi ordonate de elemente i se asociază un element din aceeaşi mulţime, numit produsul lor, cu proprietatea $(xy)z=x(yz)$ pentru orice elemente x,y,z ale mulţimii.

Semiluna roşie, denumire dată în unele state musulmane asociaţiilor de Cruce roşie.

semimetále (CHIM.), elemente chimice care posedă atît proprietăţi caracteristice metalelor, cît şi proprietăţi specifice nemetalelor, făcînd astfel trecerea între cele două clase de substanţe. Sînt situate spre mijlocul sistemului periodic. **S.** au luciu metalic caracteristic, dar structurile lor cristaline sînt diferite de cele ale metalelor, deoarece conţin atomi legaţi prin covalenţe. De exemplu, borul (*B*), siliciul (*Si*), germaniul (*Ge*), arseniul (*As*) etc.

seminár (lat. *seminarium* „pepinieră") **1.** Formă de activitate didactică practicată în cadrul învăţămîntului superior, al cursurilor de perfecţionare profesională etc., avînd ca scop fixarea şi adîncirea, prin discuţii şi prin referate, a cunoştinţelor transmise prin prelegeri sau însuşite prin studiu individual. **2.** Şcoală de grad mediu pentru pregătirea preoţilor.

semincér (SILV.), denumire dată unui arbore forestier destinat producerii de sămînţă în vederea regenerării naturale a suprafeţei din jur sau pentru semănături directe în pepiniere.

seminţiş (SILV.), totalitatea puieţilor de arbori forestieri proveniţi din seminţe, în mod natural, într-o pădure.

semiocluzívă (LINGV.) v. **africată.**

semiologíe (gr. *semeion* „semn" şi *logos* „ştiinţă") **1.** (MED.) Ramură a medicinii care se ocupă cu descrierea simptomelor şi a semnelor diferitelor boli, precum şi cu recomandarea tehnicii corecte a căutării şi constatării lor. Cu ajutorul **s.** se poate pune diagnosticul unor boli şi se pot face unele pronosticuri în privinţa evoluţiei lor. **S.** poate fi: *clinică,* ale cărei principale mijloace tehnice sînt palparea, percuţia şi auscultarea bolnavului, şi *de laborator,* care studiază semnele de laborator caracteristice fiecărei boli. **2.** (LINGV.) Ştiinţă care studiază semnele întrebuinţate în cadrul vieţii sociale. Termenul a fost creat de F. de Saussure, în concepţia căruia lingvistica, fiind ştiinţa semnelor constitutive ale limbajului, nu este decît o parte a semiologiei. Sin. *semiotică.*

N. N. Semionov

Semionov, Nikolai Nikolaevici (n. 1896), chimist sovietic, profesor la Universitatea din Moscova, membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România. A studiat şi a elucidat mecanismul reacţiilor înlănţuite, teoria termică a combustiei şi a exploziei, precum şi numeroase probleme de cinetică chimică. Este autorul unei lucrări de mari proporţii, „Probleme de cinetică chimică şi reactivitate". Premiul Nobel (1956).

Semionov — Tian-Şanski, Piotr Petrovici (1827–1914), geograf şi botanist rus, explorator al Asiei Centrale. A fost vicepreşedinte al Societăţii geografice ruse (din 1873). A cercetat munţii Altai, Tian-Şan, Alatau, regiunea lacului Issîk-Kul şi munţii Han-Tengri. S-a ocupat de probleme de geografie teoretică şi de raionare geografică a Rusiei. A publicat „Dicţionarul geografic şi statistic al Imperiului rus" (5 vol., 1863—1885) şi, împreună cu acad. V.I. Lananski, a condus editarea lucrării „Rusia. Descrierea geografică completă a patriei noastre" (19 vol., 1899—1914).

semiótică (gr. *semeiotike*, de la *semeion* „semn") **1.** (LOG.) Ramură a logicii simbolice (matematice) care se ocupă cu studiul general al semnelor. A fost iniţiată de logicianul american Ch. W. Morris prin lucrarea „Fundamentul teoriei semnelor" (1938). **S.** are două părţi: 1) *pragmatica*, studiul modului în care omul înţelege şi foloseşte semnele; 2) *sintactica*, cercetarea construcţiilor formale, adică a modului în care semnele se leagă între ele. **S.** defineşte semnele după trei dimensiuni: a) pragmatică (relaţia semn-om); b) semantică (relaţia semn-semnificat); c) sintactică (relaţia semn-semn). Cercetările de **s.** au influenţat puternic dezvoltarea semanticii. În cadrul pozitivismului logic contemporan, rezultatele acestor cercetări au primit o interpretare idealist-subiectivă. **2.** (LINGV.) V. *semiologie* **(2).**

Semipalatinsk, oraş în U.R.S.S., în R.S.S. Kazahă, port fluvial pe rîul Irtîş. 192 000 loc. (1965). Industrie alimentară (conserve din carne, produse lactate, făină şi produse făinoase etc.), a materialelor de construcţie, uşoară. Institute de învăţămînt superior.

semiparazitism (BOT.), parazitism parţial al unor plante verzi, care, deşi îşi pot prepara materia organică din cea minerală, îşi extrag o parte din hrană (apa şi sărurile minerale) din altă plantă vie, iar bioxidul de carbon îl asimilează din aer prin fotosinteză (ex. vîscul).

semipermeábil (FIZ.; despre un perete, o membrană), care permite trecerea unora dintre componenţii unui amestec gazos sau lichid, oprind trecerea celorlalţi componenţi.

semiplán 1. (MAT.) Fiecare dintre cele două părţi ale planului euclidian, în care acesta este împărţit de o dreaptă oarecare a sa. **2.** (REZ. MAT.) Termen folosit în teoria elasticităţii pentru placa plană infinită, mărginită de o singură dreaptă aşezată la distanţă finită.

Semiramida, regină mitică a Babilonului, considerată fiică a unui muritor şi a zeiţei siriene Derketô. Abandonată într-un deşert de mama ei, ar fi fost hrănită de porumbei şi crescută mai tîrziu de nişte păstori. Devenind soţia regelui Ninos, a ajuns după asasinarea acestuia, pusă la cale de **S.** însăşi, stăpîna imperiului. Legenda îi atribuie construirea unor palate splendide la Babilon şi a unor „grădini suspendate", situate pe terasele acestora, considerate în antichitate una dintre cele „şapte minuni ale lumii".

semispáţiu 1. (MAT.) Fiecare dintre cele două părţi ale spaţiului euclidian cu trei dimensiuni, în care acesta este împărţit de un plan oarecare al său. **2.** (REZ. MAT.) Termen folosit în teoria elasticităţii pentru corpul care ocupă un domeniu infinit, mărginit de un singur plan aşezat la distanţă finită.

semitón 1. (MUZ.) Cea mai mică distanţă dintre două sunete alăturate în sistemul muzical temperat. **S.** reprezintă a 12-a parte dintr-o octavă. Există *s. diatonic*, format între două trepte cu numiri diferite (ex. mi-fa), şi *s. cromatic*, format între două trepte cu aceeaşi numire (ex. do-do diez). **2.** (ARTE PLAST.) Trecere între două tonuri de culoare.

semitórt (IND. TEXT.), produs intermediar obţinut în filaturi în urma filării preliminare cu ajutorul flaierelor.

semiţi, grup de popoare din sud-vestul Asiei şi din nordul şi estul Africii, înrudite prin limbă şi prin unele trăsături fizice. În antichitate, din grupul semitic făceau parte akkadienii, babilonenii, fenicienii, evreii etc.

semivocálă (LINGV.), sunet intermediar între vocală şi consoană, cu însuşiri comune amîndurora. Emisiunea unei **s.** se caracterizează printr-un timbru vocalic, însă canalul fonator se strîmtează, producînd un zgomot de fricţiune specific consoanelor. **S.** singure nu pot forma silabă. În limba română sînt patru **s.**: *e (deal), i (iarnă, mai), o (soare)* şi *u (ziuă, leu)*. Sin. *semiconsoană*.

Semmelweis *[zémǝlvais]*, Ignác Fülöp (1818—1865), medic maghiar. A fost profesor la Universitatea din Budapesta. Pionier al antisepsiei în obstetrică şi medicină. **S.** a arătat, înainte de Pasteur, că anumite boli infecţioase, ca febra puerperală, se transmite prin intermediul mîinilor infectate ale medicului, producînd septicemie. A preconizat dezinfecţia mîinilor ca metodă preventivă. Concepţia lui Semmelweis a fost ulterior unanim recunoscută. Op. pr.: „Etiologia, natura şi profilaxia febrei puerperale" (1861).

semn 1. (FILOZ.) Reprezentare sau acţiune sensibilă care ne indică un fenomen material, o stare afectivă, o stare volitivă sau un proces de ordin intelectual. Astfel se disting: *s. materiale* (ex. fumul ca **s.** al focului), *s. naturale* (ex. rîsul, plînsul, gesturile care exprimă o stare afectivă sau volitivă), *s. instituite prin convenţie socială* (ex. literele alfabetului); *s. formale* (ex. simbolurile elementelor componente ale unei expresii logice sau ale expresiei însăşi). În această ultimă accepţie, **s.** se constituie într-un limbaj formalizat. **S.** este o verigă între obiectul şi subiectul cunoaşterii. Înţelegerea **s.** ca fiind primordial în mod absolut faţă de semnificaţie şi, în consecinţă, faţă de obiectul semnificat, precum şi negarea caracterului necesar al apariţiei şi utilizării lui numai ca mijloc în procesul cunoaşterii au drept rezultat un nominalism extrem şi un empirism subiectivist de tip lingvistic. Tendinţa aceasta, iniţiată de L. Wittgenstein, este dominantă în cadrul neopozitivismului contemporan. **2.** (ASTR.) *Semne zodiacale*, semne reprezentînd cele 12 constelaţii, corespunzătoare poziţiei Soarelui în ecliptică. **3.** (LINGV.) *Semn lingvistic*, unitatea dintre un sens şi un complex sonor.

— *Semnele citării* v. *ghilimele.* — *Semne de punctuaţie* v. *punctuaţie.* — *S. diacritic*, semn adăugat unei litere, deasupra ei, dedesubt sau lateral, pentru a reda un sunet diferit de cel notat prin litera respectivă cînd îi lipseşte acest semn. În alfabetul limbii române se folosesc trei *s.d.*:(ˆ)la literele *â* şi *î*, (˘) la *ă* şi (̦) la ş şi ţ. În transcrierea fonetică se folosesc numeroase *s. d.*; de exemplu (˘) deasupra unei vocale sau (̯) dedesubtul ei pentru redarea unei semivocale (*aĭ* sau *ai̯*). — *Semnul exclamării*, semnul de punctuaţie (!) care se pune la sfîrşitul propoziţiilor exclamative, imperative, după o interjecţie sau, uneori, după un vocativ. Se mai numeşte *semnul mirării.* — *Semnul întrebării*, semnul de punctuaţie (?) care se pune la sfîrşitul unei propoziţii, al unui grup de cuvinte sau al unui singur cuvînt pentru a marca natura interogativă a comunicării. — *S. moale*, literă care indică, în scrierea limbii ruse, caracterul palatal al consoanei precedente. Ca formă este identic cu semnul chirilic ieri (ь). — *S. tare*, literă care indică, în scrierea limbii ruse, caracterul dur al consoanei precedente. Ca formă este identic cu semnul chirilic ier (ъ).

semnál **1.** (FIZIOL.) Agent, iniţial indiferent, care precedă un agent cu o anumită valoare biologică, anunţîndu-l pe acesta. Dobîndeşte valoarea de **s.** în urma unui număr oarecare de asocieri, adică în cursul elaborării unui reflex condiţionat. V. şi semnalizare. **2.** (TELEC.) Fiecare dintre fenomenele fizice, constînd în succesiuni continue sau discrete de valori ale mărimilor lor caracteristice, provocate pentru a putea fi utilizate ca purtătoare ale unei anumite semnificaţii (numită, în teoria informaţiei, *mesaj*). După natura lor fizică, **s.** pot fi: *acustice*, transmisibile direct, la distanţe şi cu viteze mici şi improprii pentru transmisiunea simultană a mai multor mesaje; *optice*, transmisibile direct, la distanţe foarte mari şi cu viteze extrem de mari (viteza luminii); *electromagnetice*, transmisibile pe fire conductoare sau fără fir, prin intermediul unor instalaţii speciale, la distanţe foarte mari, cu aceeaşi viteză ca cele optice şi adaptabile pentru transmiterea unui număr mare de mesaje simultane; *combinate* (ex. electromagnetice şi acustice). În transmisiunile prin oscilaţii de înaltă frecvenţă, **s.** (numite *s. modulate*) reprezintă oscilaţii sinusoidale de înaltă frecvenţă *(s. purtătoare)*, ai căror parametri (amplitudinea, faza sau frecvenţa, după tipul de modulaţie) sînt variaţi relativ lent de **s.** corespunzătoare mesajului transmis *(s. modulatoare)*. *Semnalele optice* se pot da cu braţele, cu pavilioane, cu felinare colorate etc.; *semnalele acustice* se dau cu fluierul, cu sirena etc. **3.** (TRANSP.) Aparat sau instalaţie destinate transmiterii unor semnale **(2)**. — *S. de cale ferată*, semnal cu ajutorul căruia se transmit instrucţiuni referitoare la circulaţia materialului rulant, prin intermediul unui semnal **(2)**. După felul indicaţiilor transmise, *s. de c.f.* se împart în: *indicatoare de semnalizare*, care de obicei dau o singură indicaţie permanentă, şi în *semnale fixe*, care pot da indicaţii diferite privind circulaţia trenurilor şi mişcările de manevră. După construcţie, se deosebesc: *semnale simple*, *semnale mecanice*, *semnale permanent luminoase.* — *S. rutier*, semnal destinat transmiterii instrucţiunilor referitoare la reglementarea şi la dirijarea circulaţiei pe traseul unui drum. După construcţie se deosebesc: *semnale permanent luminoase* şi *semnale indicatoare*, cu inscripţii şi semne convenţionale şi care se găsesc la treceri la nivel de cale ferată, în porţiuni accidentate etc. **4.** (ASTR.) *Semnal orar*, emisiune radio care dă ora exactă cu mare precizie, după anumite scheme de emisiune.

semnalizáre **1.** (FIZIOL.) Noţiune introdusă în neurofiziologie de către I. P. Pavlov, pe baza descoperirii reflexului condiţionat, pentru a desemna activitatea fundamentală a emisferelor cerebrale prin care diferite însuşiri ale realităţii, asociindu-se cu stimulii necondiţionali, pot deveni *semnale* ale acestora, declanşînd reacţiile corespunzătoare. **S.** asigură o adaptare superioară la condiţiile în continuă transformare ale lumii înconjurătoare. I. P. Pavlov a diferenţiat două *sisteme de s.* ale emisferelor cerebrale. *Primul sistem de s.*, existent atît la animalele superioare, cît şi la om, reprezintă activitatea de **s.** a emisferelor cerebrale care se desfăşoară în legătură cu stimulii condiţionali direcţi, cu însuşirile optice, cu cele acustice, olfactive etc. ale obiectelor şi fenomenelor din realitate. *Al doilea sistem de s.*, propriu numai oamenilor, reprezintă activitatea de **s.** a emisferelor cerebrale care se desfăşoară în legătură cu stimulii verbali, cu vocabularul şi cu structura gramaticală a limbii. Cuvintele, reprezentînd semnale ale semnalelor directe, ale obiectelor sau însuşirilor acestora pe care le denumesc, sînt stimuli condiţionali sintetici. Ele acţionează atît prin însuşirile lor senzoriale: fonetice (cînd sînt auzite), chinestezice (cînd sînt pronunţate) şi grafice (cînd sînt scrise), cît şi prin conţinutul lor semantic. Structura gramaticală a limbii, stabilind modificările morfologice şi relaţiile sintactice dintre cuvinte, oricare ar fi cuvintele concrete folosite, determină sistematizarea proceselor celui de-al doilea sistem de **s.**, formarea unui stereotip dinamic, generalizat. În cadrul activităţii nervoase superioare la om, există o interacţiune continuă între primul şi cel de-al doilea sistem de **s.** Al doilea sistem de **s.**, formîndu-se pe baza primului sistem, dobîndeşte un rol conducător, devenind reglatorul suprem al comportamentului uman. Numai în timpul viselor, al hipnozei şi mai ales în unele maladii neuropsihice, se poate produce o disociere între primul şi cel de-al doilea sistem de **s.** **2.** (TEHN.) Ansamblul operaţiilor de producere, transmitere şi recepţie a unui semnal, care indică, la distanţă, anumite comenzi sau ordine, anumite situaţii normale în funcţionarea unor instalaţii (ex. poziţia unui organ de maşină, starea de mers sau de oprire a unor agregate etc.) sau anumite situații anormale (ex. abateri de la valorile prescrise ale unor mărimi, ca debitul, temperatura, curentul electric etc.). **S.** automată a producerii anumitor evenimente relative la funcționarea instalațiilor industriale este obligatorie atît pentru protecția personalului contra accidentării, cît și pentru protecția instalațiilor contra avariilor. **3.** (TOPOGR.) Construire și instalare pe teren, în punctele geodezice, a balizelor sau a piramidelor în scopul facilitării observării lor de la distanță pentru măsurarea unghiurilor cu teodolitul.

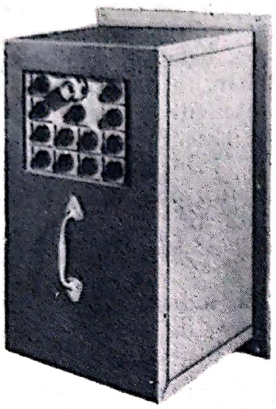

Panou de semnalizare

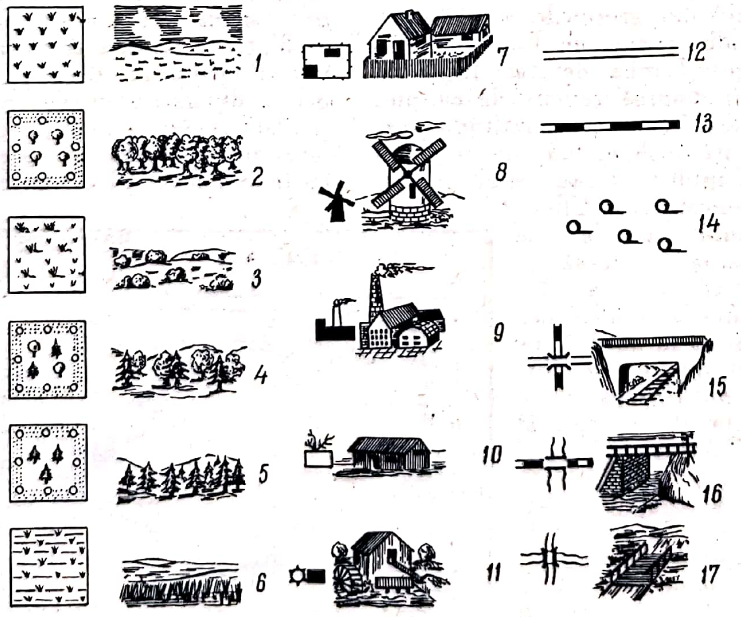

Semne convenționale

1 — izlaz, pășune; *2* — pădure de foioase; *3* — tufișuri; *4* — pădure de foioase și conifere; *5* — pădure de conifere; *6* — mlaștină, baltă; *7* — case împrejmuite cu gard; *8* — moară de vînt; *9* — construcție industrială; *10* — casă de pădurar; *11* — moară de apă; *12* — șosea, drum; *13* — cale ferată; *14* — copaci izolați; *15* — pod din zid peste o cale ferată; *16* — pod din fier peste un rîu; *17* — pod din lemn peste un rîu

semne convenționale (TOPOGR.), semne prin care se reprezintă, pe planuri și hărți, detalii de planimetrie și de relief ale terenului, de obicei obiecte care nu pot fi redate cu forma și dimensiunile lor adevărate prin reducere la scară (de ex. case, izvoare, aeroporturi), vegetația și unele culturi (de ex. păduri, vii), mlaștini, căile de comunicație.

semnificáție 1. (LOG.) Funcție a semnelor de a reprezenta ceva independent de ele. Același semn sau complex de semne poate avea diferite **s.**, în funcție de accepția care i se dă în diverse sisteme, dar nu poate exista lipsit de orice **s.** (ex. semnul *A* poate însemna fie prima literă a alfabetului, fie vocala respectivă, fie o judecată universal-afirmativă etc.). Studiul **s.** constituie obiectul semanticii. **2.** (LINGV.) V. *sens*.

Semper, Gottfried (1803—1879), arhitect și teoretician de artă german, reprezentant al stilului istoric-eclectic din a doua jumătate a sec. al XIX-lea. A studiat în Germania, Franța și Italia. A construit marele Teatru din Dresda, Muzeul imperial din Viena, biserica sf. Nicolaie din Hamburg, institutul și observatorul astronomic din Zürich; de asemenea a proiectat teatrul lui Wagner din Bayreuth. **S.** a demonstrat policromia arhitecturii grecești antice. A scris „Stilul în artele tehnice și tectonice" (1860).

Sena, fluviu în Franța (776 km). Izvorăște din platoul Langres (Munții Tasselot), străbate bazinul Parizian și se varsă printr-un estuar în Marea Mînecii. Are un regim hidrologic variabil, cu nivele maxime iarna. Afluenți principali: Marna și Oise (pe dreapta). Cale de navigație importantă, accesibilă vaselor maritime (de 10 000 t) pînă la Rouen. **S.** este legată, prin numeroase canale navigabile, cu celelalte rețele hidrografice ale Franței și Europei de vest (prin Marna comunică cu Rinul, prin canalul Bourgogne și canalul Marna comunică cu Saône, iar prin canalul Briare cu Loara). Trece prin orașele Paris, Rouen ș.a.

séna (FARM.), frunzele și fructele uscate ale unor specii de *Cassia (angustifolia* sau *acutifolia)*. Conține principii active (oximetilantrachinone) cu acțiune purgativă, prin stimularea motilității intestinului gros. Administrată în ceaiuri sau în pulberi, este indicată în constipația cronică. Se numește popular *siminichie*.

Senanayake, Dudley Shelton (n. 1911), om politic ceylonez, prim-ministru al Ceylonului din 1965, șef al Partidului național unit (din 1958). A mai fost prim-ministru (în 1952—1953 și 1960) și în cîteva rînduri ministru.

Sénancour *[senăcúr]*, Etienne Pivert de (1770—1846), scriitor preromantic francez. Este cunoscut prin romanul cu caracter autobiografic „Obermann" (1804), culegere de scrisori, alcătuind un fel de jurnal filozofic. Eroul său, o ființă hipersensibilă, abulică, un inadaptabil, care trăiește contradicția dintre necredință și nevoia unei certitudini absolute, se deosebește de ceilalți eroi romantici prin caracterul predominant intelectual al crizei sale sufletești. A mai scris: „Reverii asupra naturii primitive a omului" (1799) și „Despre iubire" (1805).

senár (lat. *senarius*, de la *seni* „cîte șase"), vers latin de șase picioare, corespondent al trimetrului iambic grecesc, compus din cinci picioare, întotdeauna iambice sau tribrahice și unul iambic. **S.** a fost cultivat de Catul, Horațiu, Seneca ș.a.

senát (lat. *senatus*, de la *senex* „bătrîn") **1.** (În Roma antică în timpul republicii) Instituția supremă în stat, formată din 300, apoi din 600 de membri, reprezentanți ai vîrfurilor aristocrației romane. **2.** (DR.) Denumire dată camerei superioare a parlamentului în unele state burgheze în care acesta este format din două camere (ex. **S.** din Congresul S.U.A. sau cel din parlamentul francez).

Sendai, oraș în Japonia, situat în nord-estul insulei Honshu. 425 300 loc. (1960). Industrie textilă, alimentară, metalurgică, electrotehnică, chimică. Nod de cale ferată. Universitate.

Seneca, Lucius Annaeus (circa 4 î.e.n.—65 e.n.), filozof, scriitor și om de stat roman, reprezentant de seamă al stoicismului tîrziu. A fost preceptorul viitorului împărat Nero, care l-a silit mai tîrziu să se sinucidă. Ontologia sumară a lui **S.** postulează existența, dincolo de lucruri, a unei divinități inaccesibile minții umane. Potrivit eticii sale, omul trebuie să se supună destinului în viața exterioară, dar poate aspira la o independență lăuntrică, pur contemplativă, păstrînd distanță spirituală față de evenimentele care-l tîrăsc și disprețuind bunurile materiale. Pesimismul și fatalismul religios al lui **S.** au exercitat o puternică influență asupra creștinismului timpuriu. Este și autorul a nouă tragedii, care, lipsite în bună măsură de mișcare scenică, par destinate mai curînd lecturii („Medeea", „Fedra", „Edip" ș.a.). Op. pr.: „Scrisori către Lucilius".

Seneca, Marcus Annaeus, supranumit *Retorul* sau *Tatăl* (c. 55 î.e.n. — c. 41 e.n.), scriitor latin, tatăl filozofului Seneca. Dispunînd de o vastă cultură și de o memorie prodigioasă, a adunat, după aproape 50 de ani, părți din declamațiile cu teme deliberative („Suasoriae") și cu teme judiciare („Controversiae") pe care le audiase în tinerețe în școlile retorice.

senéca, unul dintre cele șase triburi ale *irochezilor*.

Senefelder *[zénəfeldər]*, Aloys (1771—1834), inventator german. A inventat, în 1796, litografia. Preocupat de perfecționarea acestei metode de imprimare, Aloys Senefelder a creat cromolitografia, o presă litografică ș.a.

Senegal, fluviu în vestul Africii (1 430 km), pe teritoriile statelor Guineea și Mali; formează granița dintre Senegal și Mauritania. Se formează din confluența rîurilor Bafing și Bakhoy (care izvorăsc din masivul Fouta Djallon din Guineea) și se varsă în Oceanul Atlantic printr-o deltă mare (circa 1 500 km²). Principalul afluent: Faleme. În timpul apelor mari este navigabil pe circa 900 km. Hidrocentrale. Trece prin orașul-port Saint-Louis (Senegal).

Senegal, stat în vestul Africii, situat între Mauritania, Mali, Guineea, Guineea Portugheză și Gambia. Suprafața: 197 161 km². Populația: 3 400 000 loc. (1964), formată din negri, în special din grupurile wolof, serer, fulbe și tuculer. Capitala: *Dakar*. Limba de stat: franceza. Predomină relieful de cîmpie; doar în sud-est se întîlnesc dealuri izolate, iar în regiunea Capului Verde mici conuri vulcanice. Climă subecuatorială, cu iarnă secetoasă și vară ploioasă, mai umedă în sud și mai aridă în nord. Este străbătut de fluviul Senegal și de cursul superior al Gambiei. Cea mai mare parte a țării are vegetație de savană. Zăcăminte de fosforite, ilmenit, rutiliu, zirconiu. **S.** este o țară agrară în curs de dezvoltare. Monopolurile străine ocupă o poziție importantă în economie. 80% din populația activă lucrează în agricultură. Economia agricolă are un pronunțat caracter de monocultură: arahidele ocupă circa jumătate din suprafața cultivată și constituie principalul articol de export. Se mai cultivă orez, mei, sorg, manioc, batate, porumb, trestie de zahăr, tutun etc. Pe pășuni se cresc vite cornute mari, oi, capre. Este dezvoltat pescuitul marin. Principalele ramuri industriale sînt industria alimentară (în special producția de ulei de arahide, care reprezintă 50% din volumul producției industriale a **S.**, apoi conserve de pește, zahăr, tutun), industria textilă și de pielărie-încălțăminte. Mai există exploatări miniere, întreprinderi de prelucrare a metalelor, fabrici de ciment, de prelucrare a lemnului etc. Majoritatea întreprinderilor sînt concentrate în Dakar și în suburbiile sale, mai puțin în Rufisque, Thies, Kaolack. Principalele porturi sînt Dakar și Saint-Louis. Se exportă arahide și ulei de arahide (65% din volumul exportului în 1963), conserve de pește, fosforite, minereu de titan; se importă alimente, produse de larg consum, mașini și utilaje. Principalul partener comercial este Franța. — *Istoric.* Locuit din timpuri străvechi, teritoriul **S.** a făcut parte în evul mediu, în întregime sau parțial, din statele feudale Ghana și Mali. În sec. al XV-lea și-au făcut apariția în **S.** portughezii, iar în sec. al XVI-lea francezii.

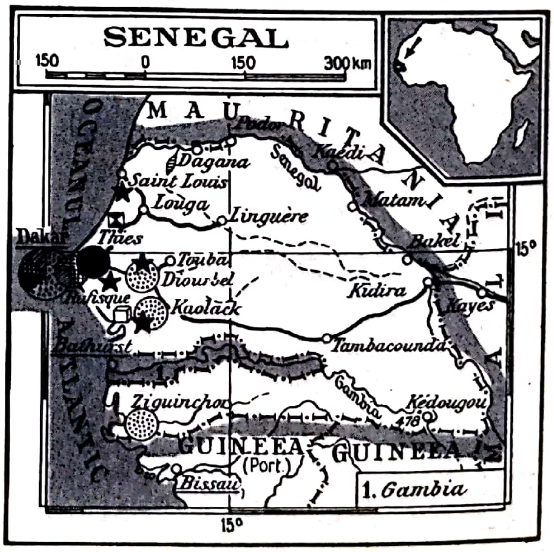

englezii şi olandezii, care au practicat pe scară largă comerţul cu sclavi. În cursul sec. al XIX-lea, Franţa a ocupat teritoriul **S.**, incluzîndu-l în Africa Occidentală Franceză. În 1958 **S.** a devenit o republică autonomă în cadrul Comunităţii Franceze. În 1959 Sudanul Francez (în prezent Republica Mali) şi **S.** au creat o uniune statală, Federaţia Mali, care şi-a proclamat independenţa în 1960. În acelaşi an, **S.** s-a retras din federaţie, s-a proclamat republică independentă în cadrul Comunităţii Franceze. Şeful statului şi al guvernului este preşedintele, ales pe termen de patru ani. Organul legislativ suprem este Adunarea Naţională, aleasă pe termen de patru ani. **S.** întreţine relaţii diplomatice cu Republica Socialistă România. Partide politice: Uniunea progresistă senegaleză (partid de guvernămînt); Partidul african al independenţei (reprezintă interesele muncitorilor, ţăranilor şi intelectualităţii progresiste; a fost creat în 1957 prin unificarea cercurilor marxiste; din 1960 activează în ilegalitate); Partidul regrupării africane.

Seneslav (Seneslau), voievod român, menţionat în „Diploma ioaniţilor" (1247). A fost conducătorul unei formaţiuni statale feudale din stînga Oltului, care avea centrul în depresiunea Titeştilor sau a Arefului. **S.** se afla în raporturi de vasalitate faţă de regele maghiar Béla al IV-lea, dar se bucura de o largă autonomie.

Senghor *[sẽgó:r]*, Léopold Sédar (n. 1906), preşedinte al Republicii Senegal (din 1960) şi şef al guvernului (din 1962); secretar general al partidului Uniunea progresistă senegaleză. Între 1959 şi 1960 a fost preşedinte al Federaţiei Mali. Este poet şi eseist.

senilitáte (lat. *senilis*, de la *senex* „bătrîn"; MED.), stare patologică provocată de îmbătrînire şi caracterizată prin modificări structurale şi funcţionale de involuţie a organismului.

Senior *[sí:niə]*, Nassau William (1790—1864), economist burghez englez, reprezentant al economiei politice vulgare. El considera că participanţii la procesul de producţie fac unele sacrificii pentru a obţine anumite plăceri: muncitorii „renunţă la trîndăvie" şi obţin în schimb salariul; capitaliştii „se abţin" de la consumul neproductiv al venitului lor, transformîndu-l în capital, şi primesc apoi, sub formă de profit, „salariul" ce li se cuvine etc. Încercînd să dea o bază teoretică luptei capitaliştilor împotriva reducerii zilei de muncă, **S.** a susţinut că profitul acestora s-ar crea în „ultima oră". În lucrările sale, ca „Lecţii introductive în economia politică" şi „Schiţă a ştiinţei economiei politice" (1836), a susţinut că economia politică este o ştiinţă pur deductivă.

seniór (lat. *senior* „mai în vîrstă"; în evul mediu în Europa apuseană), stăpîn al unui domeniu feudal, asupra căruia îşi exercita şi unele atribute ale puterii de stat în baza imunităţii^{2} sau obţinute prin uzurpare. În cadrul raporturilor de vasalitate, **s.** era protectorul vasalilor săi.

seniorie v. **domeniu**^{1}.

Sennacherib, rege al Asiriei (705—681 î.e.n.), urmaşul lui Sargon al II-lea. A consolidat cuceririle predecesorului său şi s-a ocupat de întărirea organizării de stat a Asiriei.

Šenoa *[şénoa]*, August (1838—1881), scriitor croat. Autor a numeroase poezii, povestiri, romane, drame, articole de critică literară, **S.** aparţine epocii de trecere de la romantism la realism în literatura croată. Nuvelele şi romanele istorice sau sociale îl situează pe **S.** printre cei mai de seamă scriitori croaţi (vol. de nuvele „Frumoasa Anka", 1873; romanele „Răscoala ţărănească", 1877; „Fereşte-te de mîna din Senj", 1875).

senonian (STRAT.), etaj al cretacicului superior, caracterizat prin anumite specii de amoniţi, belemniţi, echinide, lamelibranhiate, gasteropode, corali etc. În Republica Socialistă România, depozitele **s.** se află în Dobrogea, în Carpaţii Orientali şi Meridionali, în Depresiunea Getică şi în Munţii Apuseni. La sfîrşitul **s.** au avut loc mişcări orogenice importante. V. şi laramică, *fază* ~.

sens **1.** (LINGV.) Înţeles, conţinut al unui cuvînt, al unei forme sau al unei construcţii gramaticale. Sin. *accepţie, semnificaţie*. — *S. gramatical*, înţeles al unei forme flexionare sau al unei construcţii sintactice, legat de exprimarea unor categorii sau a unor raporturi gramaticale. — *S. lexical*, ansamblul reprezentărilor susceptibile de a fi sugerate de un cuvînt în cursul întrebuinţării lui în diverse situaţii. *S.l.* este comun tuturor formelor flexionare ale unui cuvînt. Există cuvinte cu cîte un singur *s.l.* şi cuvinte care au două sau mai multe *s.l.* (v. polisemie). La cuvintele cu mai multe **s.** se pot distinge de obicei un sens fundamental şi altele secundare, un sens primitiv (originar) şi sensurile derivate din acesta. În opoziţie cu sensul propriu se vorbeşte de sensul figurat. — *S. figurat*, transpunere, cu efecte expresive, a imaginii sugerate de un cuvînt dintr-un domeniu de reprezentare în altul (ex., în română, verbul *zbura* în „timpul zboară fără oprire" sau substantivul *floare* în expresia „în floarea vîrstei" au sensuri figurate). Studiul **s.** cuvintelor constituie obiectul semanticii **(1)**. **2.** (MAT., FIZ.) Fiecare dintre cele două posibilităţi de succesiune a elementelor unui ansamblu continuu ordonat cu o singură dimensiune (ex. **s.** de mişcare a unui mobil de-a lungul traiectoriei sale, **s.** de acţionare a unei forţe de-a lungul direcţiei sale). — *S. de referinţă*, sensul în spaţiu la care se raportează o mărime scalară (sau o componentă scalară a unei mărimi vectoriale) capabilă să ia valori pozitive, nule sau negative (ex. *s. de r.*, însemnat printr-o săgeată, al unei axe de coordonate). *S. de r.* corespunde valorilor pozitive ale scalarului, iar sensul opus *s. de r.* corespunde valorilor negative. **3.** (MAT.) *Sens pe o dreaptă*, fiecare dintre cele două orientări posibile ale unei drepte, date de cîte o pereche ordonată de puncte distincte ale dreptei (x', x''). Perechile (x'_1, x''_1), (x'_2, x''_2) definesc acelaşi sens dacă $(x''_1 - x'_1)(x''_2 - x'_2) > 0$ şi sensuri contrare dacă $(x''_1 - x'_1)(x''_2 - x'_2) < 0$. Sensul pozitiv al dreptei reale R este dat de perechile (x', x'') cu $x'' - x' > 0$, iar cel negativ de perechile (x', x'') cu $x'' - x' < 0$. Dreapta R pe care s-a fixat unul dintre cele două sensuri ale ei se numeşte *dreaptă orientată*. Un sens al dreptei reale R defineşte un sens pe orice interval al său.

sensíbil (FILOZ.), ceea ce poate fi perceput sau ceea ce poate fi cunoscut la nivelul treptei senzoriale a cunoaşterii, prin intermediul senzaţiei, percepţiei şi reprezentării, al unei intuiţii imediate, deosebindu-se astfel de inteligibil. Laturile existenţei care se bucură de însuşirea de a fi **s.** sînt însuşiri neesenţiale, reprezentînd aspectul exterior, fenomenal al realităţii (ex. o anumită culoare şi nu culoarea în general).

sensíbilă (MUZ.) **1.** Treapta a şaptea a modurilor major şi minor, situată la o septimă superioară sau la o secundă inferioară faţă de tonică. **2.** (În armonie) Denumire dată acordului construit pe treapta a şaptea a modurilor major sau minor armonic, determinată de atracţia „sensibilă“ faţă de acordul construit pe treapta întîi, către care tinde.

sensibilitáte 1. (FIZ., TEHN.) **a)** Proprietate a unui sistem de a-şi schimba, într-o anumită măsură, starea iniţială sub acţiunea unui agent exterior. — *S. la lumină*, proprietatea stratului de emulsie (numită *fotosensibilă*) de pe diferite suporturi (film, hîrtie, placă) de a suferi modificări chimice şi fizice sub acţiunea luminii. Această însuşire stă la baza tehnicii fotografice. — *S. cromatică*, capacitate a stratului fotosensibil de a fi impresionat în mod diferit de radiaţiile cu diferite lungimi de undă din spectrul luminos vizibil sau invizibil. *S.c.* se reflectă în curba de înnegrire a materialului fotografic respectiv. **b)** Mărime caracteristică sensibilităţii **(a)**, exprimată prin cea mai mică valoare a agentului exterior care provoacă o schimbare sesizabilă a stării sistemului. **S.** instrumentelor de măsură este dată de raportul dintre deplasarea indicelui şi variaţia mărimii de măsurat care provoacă deplasarea respectivă; ea depinde de construcţia instrumentului, de calitatea execuţiei şi a materialelor folosite etc. — *S. fotografică*, mărime caracteristică materialelor fotografice (de regulă a celor destinate negativelor), care indică cantitatea minimă de iluminare (cu lumină albă) necesară pentru a produce, după prelucrare (în condiţii stabilite), o anumită înnegrire. V. şi sensitometrie. **2.** (CHIM.) Proprietate a unei reacţii chimice de recunoaştere, care permite identificarea unor cantităţi mici dintr-o anumită substanţă. **3.** (FITOPAT.) Stare de predispoziţie a plantelor la diferite boli. În general, **s.** este mai mare la plantele cultivate decît la cele spontane şi variază, în cadrul aceleiaşi specii, de la un soi la altul. Unul dintre obiectivele selecţiei şi ameliorării este reducerea **s.** plantelor. **4.** (FIZIOL., MED.) **a)** Capacitate de a percepe stimulii veniţi din mediul extern sau intern şi de a-i transforma în senzaţii. **S.** are rolul de a pune organismul în relaţie cu mediul extern şi este caracteristică vieţuitoarelor ajunse pe o anumită treaptă de dezvoltare filogenetică, care coincide cu apariţia şi cu dezvoltarea sistemului nervos. **b)** Mărime care caracterizează capacitatea de a reacţiona a diferiţilor analizatori; este invers proporţională cu pragul senzorial (absolut sau diferenţial). **S.** poate fi modificată, în condiţii patologice, în sensul exaltării, al diminuării sau al suprimării ei.

sensibilizáre 1. (FIZ., TEHN.) Mărire, prin procedee adecvate, a sensibilităţii unui sistem faţă de acţiunea unui anumit agent exterior. — *S. cromatică*, sporire a sensibilităţii cromatice a materialelor fotografice în anumite domenii ale spectrului luminos, prin introducerea în stratul fotosensibil a unor substanţe (de obicei organice) numite *sensibilizatori*. **2.** (MED.) **a)** Scădere a pragului de excitabilitate a unei structuri vii (celulă, ţesut, organ, organism) sub acţiunea unor factori foarte diverşi din mediul extern sau intern; de ex. **s.** tisulară la acţiunea unor hormoni (adrenalină, noradrenalină) prin administrarea altor hormoni (tiroxină) sau prin denervare. **b)** Stare de sensibilitate crescută, patologică, a organismului la un agent fizic, chimic sau biologic, suportat de obicei fără inconveniente, şi care se poate manifesta prin reacţii locale (eczemă, urticarie, purpură etc.) sau generale (febră, stare de şoc etc.). V. şi alergie.

sensitometríe (FIZ.), ansamblu de metode folosite pentru determinarea sensibilităţii materialelor fotografice în raport cu intensitatea şi compoziţia spectrală a radiaţiei luminoase, cu durata şi caracterul expunerii, precum şi în raport cu modul de prelucrare (developare, fixare, spălare, uscare) a materialului. **S.** necesită surse de lumină cu intensitate şi cu distribuţie spectrală cunoscute şi constante în timp, procedee de expunere controlată, condiţii de prelucrare bine definite etc. Cele mai uzuale metode sensitometrice sînt DIN, ASA şi GOST. Sensibilitatea materialului fotografic raportată la durata expunerii se determină cu ajutorul unui instrument numit *sensitometru*.

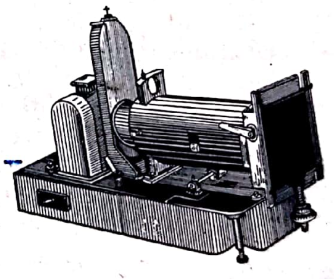

Sensitometru

sentimént (PSIH.), proces afectiv caracterizat printr-o stabilitate şi complexitate mai mare decît *emoţia*. Sentimentele constau în trăirea unei atitudini sau relaţii pozitive (de atracţie) sau negative (de repulsie), faţă de persoane, obiecte sau faţă de sine însuşi (de ex. iubire-ură, admiraţie-dispreţ).

sentimentalísm, denumire dată curentului preromantic din literatura rusă care împleteşte filozofia luminilor cu interesul crescut pentru latura afectivă a psihologiei umane. Printre reprezentanţii săi se numără N.M. Karamzin, I.F. Bogdanovici ş.a.

sentínţă 1. (DR.) **a)** Hotărîre prin care tribunalele rezolvă o pricină în primă instanţă. **b)** Denumire folosită uneori pentru rezolvările date pe cale de arbitraj. **2.** (FILOZ.) V. *aforism*.

Senusret, numele a trei faraoni din dinastia a XII-a (sec. XX—XVIII î.e.n.), dintre care cel mai cunoscut a fost *S. al III-lea* (c. 1887—1849 î.e.n.), care a purtat numeroase războaie de cucerire spre est, în Asia, şi spre sud, unde a supus partea de nord a Nubiei.

senzáţie, formă de reflectare nemijlocită a obiectelor şi fenomenelor lumii obiective ca urmare a acţiunii lor asupra organelor de simţ. **S.** sînt imagini subiective ale realităţii obiective; ele reprezintă transformarea energiei stimulului exterior în fapte de conştiinţă prin intermediul activităţii analizatorilor. Strîns legată de percepţie, **s.** este greu de diferenţiat de aceasta, ambele făcînd parte, alături de reprezentări, din treapta senzorială a cunoaşterii. **S.** reprezintă o formă mai elementară de reflectare decît percepţia; ea reflectă însuşirile izolate ale obiectelor şi fenomenelor (culoarea, sunetul, mirosul, gustul etc.), fiind legată de activitatea unui anumit analizator (vizual, auditiv, olfactiv, gustativ etc.), pe cînd percepţia reflectă obiectul în ansamblul lui. **S.** şi percepţiile reprezintă izvorul iniţial al tuturor cunoştinţelor noastre despre realitate, singurul canal prin care sîntem legaţi nemijlocit de aceasta; ele oferă materialul pentru formele mai complexe de cunoaştere, pentru gîndirea abstractă.

senzualísm, concepţie gnoseologică potrivit căreia toate cunoştinţele provin, în ultimă analiză, din senzaţii. Atunci cînd senzaţiile sînt considerate ca reflectare a realităţii obiective, **s.** are un caracter materialist (Holbach, Feuerbach). Cînd însă se contestă izvorul sau conţinutul obiectiv al senzaţiilor, **s.** duce la idealismul subiectiv, la afirmaţia că realitatea constă din senzaţiile noastre înseşi (Berkeley, Mach) sau la agnosticism, potrivit căruia nu putem cunoaşte nimic în afara senzaţiilor şi a reprezentărilor care rezultă din ele (Hume). Materialismul dialectic preia sîmburele raţional al **s.** materialist, subliniind totodată unitatea organică dintre treapta senzorială şi cea logică a cunoaşterii, precum şi rolul activ şi specificul calitativ al gîndirii logice.

sepále (BOT.), frunze în general metamorfozate, care formează învelişul exterior al florii, numit caliciu. **S.** au forme diferite (ţepi, perişori, dinţi etc.), de obicei sînt verzi, dar pot fi şi incolore sau viu colorate în galben, roşu etc. (petaloide).

separatór 1. (TEHN.) Aparat, dispozitiv sau maşină destinate separării fizice a unuia sau mai multor componenţi dintr-un amestec de corpuri (solide, lichide sau gazoase). — *S. de condensat*, separator montat pe conducte de abur sau pe schimbătoare de căldură (în care încălzirea se face cu abur), pentru colectarea şi evacuarea apei produse prin condensare fără a permite trecerea aburului. — *S. de gaze*, recipient etanş în interiorul căruia se face separarea (prin modificarea direcţiei de curgere, decantare gravitaţională şi centrifugare) a gazelor de ţiţeiul extras din zăcămînt în scopul captării acestora. În *s. de g.* se realizează de asemenea şi separarea apei şi a altor impurităţi din ţiţei. — *S. de lapte*, centrifugă (fără sită) pentru separarea mecanică a smîntînii din lapte. Smîntîna se adună la mijlocul tobei centrifugii, iar laptele este aruncat spre pereţii exteriori, fiind mai greu. — *S. de ulei*, aparat pentru separarea (prin decantare, centrifugare, filtrare etc.) a uleiului dintr-un fluid (apă, aer comprimat etc.) pe care l-a impurificat în cursul unui proces tehnologic. — *S. electrostatic*, separator pentru concentrarea substanţelor minerale utile (în special a celor nemetalifere); separarea substanţelor minerale se face datorită forţelor electrice diferite care acţionează asupra substanţelor cînd sînt trecute printr-un cîmp electric. Se foloseşte de obicei pentru materiale granulare cu dimensiuni între 0,1 şi 1 mm. — *S. magnetic*, maşină de lucru destinată reţinerii substanţelor feromagnetice (în formă de granule, pulbere, fire etc.) dintr-un amestec de corpuri, prin trecerea acestora printr-un cîmp magnetic produs cu electromagneţi de curent continuu. Se foloseşte în prepararea minereurilor, în metalurgie etc. **2.** (ELT.) Aparat electric folosit pentru conectările şi deconectările vizibile ale unui circuit electric, manevrabil numai dacă circuitul este întrerupt (cu ajutorul unui întrerupător). Are, in principal, un sistem de contacte mobile şi imobile mon-

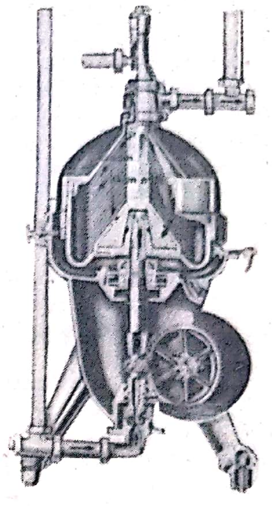
Separator de lapte

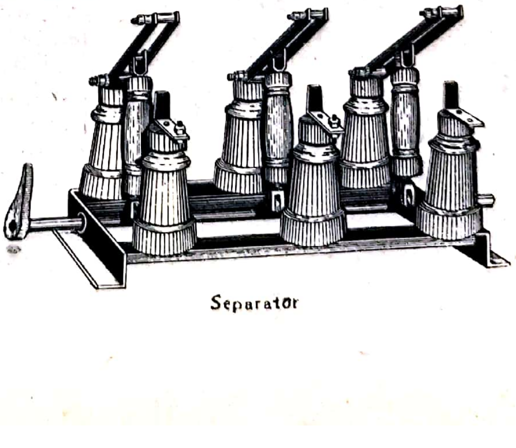
Separator

tate pe izolatoare şi este utilizat în special pentru separarea unei porţiuni dintr-o reţea electrică în vederea executării de lucrări în porţiunea scoasă de sub tensiune. Sin. *secţionor*.

separaţia de patrimoniu (DR.), drept recunoscut creditorilor unei succesiuni şi *legatarilor* particulari de sume de bani, cu scopul de a împiedica confundarea patrimoniului succesoral cu cel al moştenitorului, evitîndu-se astfel, în caz de insolvabilitate a moştenitorului, concurenţa creditorilor acestuia.

separaţia puterilor (DR.), unul dintre principiile fundamentale de organizare ale statului burghez, proclamat în constituţie, potrivit căruia ar coexista trei puteri (legislativă, executivă şi judecătorească), care sînt exercitate de organe deosebite, bucurîndu-se unele faţă de celelalte de o anumită independenţă şi controlîndu-se reciproc. Acest principiu a fost formulat de ideologii burgheziei în ascensiune, J. Locke şi mai cu seamă Montesquieu (în lucrarea „Spiritul legilor"), pentru a combate absolutismul monarhiei feudale, şi a fost consfinţit pentru prima dată în actele constituţionale ale revoluţiei burgheze din Franţa. Proclamat formal în constituţiile burgheze, principiul **s.p.** nu-şi găseşte aplicare consecventă, el fiind folosit pentru a ascunde predominarea aşa-zisei puteri executive, ca instrument principal al dictaturii de clasă a burgheziei monopoliste, şi restrîngerea continuă a rolului parlamentului.

sépia 1. Substanţă colorantă, brună, secretată de sepie sau fabricată pe cale artificială şi folosită pentru desen şi pentru laviu. 2. Desen lucrat cu această culoare.

sépie (ZOOL.; *Sepia officinalis*), specie de cefalopod cu corpul oval, de 15—20 cm lungime, avînd în jurul gurii opt braţe scurte şi două lungi, cu ventuze; se deplasează prin evacuarea bruscă a apei din cavităţile interne printr-un tub (după principiul reacţiei), iar cînd este urmărită de duşmani aruncă în urma sa secreţia de culoare închisă a unei „glande de cerneală". Cochilia **s.** (*sepion*) este rudimentară şi internă. Trăieşte în mările temperate şi calde şi este un animal răpitor.

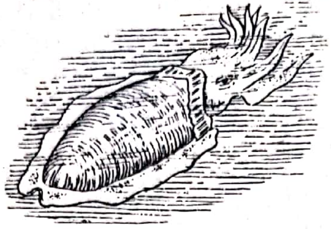

Sepie

sepión (ZOOL.), cochilia rudimentară şi internă a sepiei. Are forma ovală-alungită, turtită şi aspect spongios. Se mai numeşte *os de sepie*.

sept (ANAT.), perete despărţitor între două cavităţi (ex. **s.** nazal, **s.** interauricular, **s.** atrioventricular etc.).

septenárie, strofă alcătuită din şapte versuri, care are de obicei următoarea schemă: a, a, b, c, b, c, b. În literatura română, **s.** a fost folosită de Eminescu, Coşbuc ş.a.

septét 1. Formaţie muzicală alcătuită din şapte voci sau din şapte instrumente, care execută împreună o compoziţie muzicală. 2. Compoziţie muzicală destinată să fie executată de o asemenea formaţie.

septicemíe (gr. *septikos* „putred" şi *haima* „sînge"; MED.), infecţie generalizată provocată de pătrunderea în sînge a germenilor patogeni (streptococi, stafilococi, pneumococi, anaerobi etc.) proveniţi de la un focar de infecţie (amigdală, dinte etc.). **S.** se manifestă prin frisoane, febră mare, tulburări cardiocirculatorii, renale şi respiratorii, anemie, leucocitoză, uneori erupţii cutanate, stare generală proastă. Se tratează cu antibiotice, sulfamide, seroterapie etc.

séptimă, intervalul dintre două sunete ale gamei la distanţă de şapte trepte (ex. do-si).

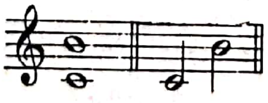

Septimă

Septimiu Sever (Lucius Septimius Severus), împărat roman (193—211), întemeietorul dinastiei Severilor (193—235). Proclamat împărat de legiunile din Panonia în timpul războiului civil din anii 192—193, **S. S.** a ocupat Roma şi a fost recunoscut de senat ca împărat. A purtat războaie cu parţii (196 şi 197—199), a transformat nordul Mesopotamiei în provincie romană şi a întreprins o campanie în Britania (208—211) împotriva triburilor libere, în cursul căreia a murit. Ajutat de marii jurisconsulţi Papinian şi Ulpian, a realizat o serie de reforme care au îngrădit puterea senatului şi au întărit autoritatea împăratului.

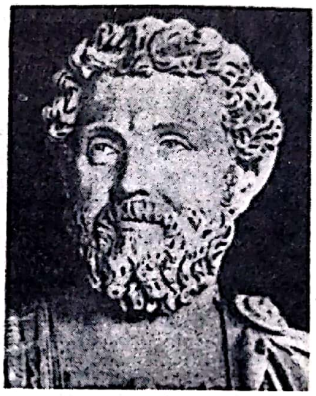

Septimiu Sever

septolét (MUZ.), figură ritmică alcătuită din şapte note, de durată egală cu aceea a patru note obişnuite care se scriu cu valori similare.

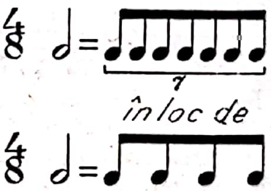

Septolet

Septuaginta (lat. „şaptezeci"), prima traducere în limba greacă, după originalul ebraic, a cărţilor „Vechiului testament", constituind baza pentru toate traducerile ulterioare în alte limbi. A fost făcută prin sec. al II-lea î.e.n., la Alexandria (Egipt), de către 70 sau 72 de învăţaţi iudei.

ser 1. (BIOL., MED.) *Ser sanguin,* plasmă sanguină din care s-a eliminat fibrinogenul. Se prezintă sub forma unui lichid limpede de culoare gălbuie. — *S. imun*, ser sanguin provenit de la un animal vaccinat în prealabil cu un germen sau cu toxina lui şi care, introdus în organism, conferă o imunitate pasivă datorită anticorpilor specifici pe care-i conţine (ex. **s.** antigangrenos, **s.** antidifteric, **s.** antistafilococic etc.). **2.** (MED.) *Ser fiziologic*, soluţie salină foarte diluată, apropiată de compoziţia serului sanguin. Conţine 9 g de clorură de sodiu la litru şi are aceeaşi presiune osmotică cu serul sanguin, fapt care permite injectarea sa intravenoasă, subcutanată, intramusculară sau pe alte căi. Este folosit pentru a înlocui pierderile mari de lichide sau sînge în diferite boli sau după intervenţii chirurgicale, ca vehicul pentru unele medicamente hidrosolubile etc. Sin. *soluţie fiziologică*.

seradéla (*Ornithopus sativus*), plantă anuală din familia leguminoaselor, cu tulpina subţire, înaltă de 30—60 cm şi cu frunze compuse din 5—15 perechi de foliole. A fost luată în cultură după anul 1800, în Spania, de unde s-a răspîndit în restul Europei ca plantă furajeră şi ca bună amelioratoare a nisipurilor umede, acide şi a podzolurilor. În ţara noastră se cultivă în cîmpurile experimentale.

Serafimovici (pseudonimul lui *Popov*), Aleksandr Serafimovici (1863—1949), scriitor sovietic rus. În anii studenţiei la Universitatea din Petersburg, **S.** a fost surghiunit în Extremul Nord pentru vina de a fi scris o proclamaţie în apărarea revoluţionarului Aleksandr Ulianov (fratele lui V.I. Lenin). A debutat în exil („Pe un sloi de gheaţă", „Pe plute", „În tundră" ş.a.). Povestirile scrise pînă în ajunul primei revoluţii ruse, aflate sub influenţa scriitorilor Uspenski şi Korolenko, zugrăvesc realist-critic contradicţiile ale orînduirii capitaliste în Rusia, tema lor centrală fiind exploatarea nemiloasă a muncitorilor („Acarul", „O plimbare", „Sub pămînt", „Micul miner", „Fără bilet"). În această perioadă, **S.** a fost înrîurit de cercul „Sreda" al scriitorilor democraţi moscoviţi, şi în special de către Gorki. Inspirat de revoluţia din 1905, între anii 1905 şi 1909 a urmărit şi a surprins în scrierile sale creşterea conştiinţei de clasă a proletariatului şi lupta sa revoluţionară („Bombe", „Presnea", „Marşul funebru"). Romanul „Un oraş în stepă", din aceeaşi perioadă (1910), demască falsa morală a burgheziei şi poziţia trădătoare a intelectualităţii liberale. Romanul său „Torentul de fier" (1924, trad. rom.), operă clasică a realismului socialist, valorificînd experienţa participării sale la Revoluţia din Octombrie şi la războiul civil, este o evocare cu caracter de epopee a legendarului marş peste munţii Caucaz al armatei din Taman. Ea îmbină intonaţia lirică şi suflul epic, patosul dinamic şi accentele elegiace, tragicul şi comicul, notele sublimului cu cele ale limbajului comun şi ale simplităţii. În acest roman, arta zugrăvirii emoţionante a peisajului natural a atins culmea măiestriei. Limba sa, bogată în variaţii stilistice, excelează prin robusteţe, vioiciune şi colorit.

serái, palat al sultanului sau al marilor demnitari turci. **S.** era prevăzut cu numeroase apartamente, o atenţie specială fiind acordată încăperilor femeilor (haremul). Curţile interioare, cu fîntîni, sacnasiele cu zăbrele, ca şi întreaga plastică decorativă a acestor edificii, sînt elemente care definesc stilul lor oriental.

Serao, Matilde (1856—1927), scriitoare şi publicistă italiană. În nuvelele şi în romanele sale, care se înscriu pe linia verismului, a zugrăvit viaţa oraşului Neapole, a păturilor populare şi a micii burghezii (culegerea de nuvele „Scrise după lumea adevărată", 1879; romanele „Balerina", 1899; „Călugăriţa Ioana din Ordinul sfintei cruci", 1901). Sentimentală şi uneori retorică, spontană şi lipsită de rafinamentul compoziţiei şi al stilului, scriitoarea reuşeşte îndeosebi în schiţe şi în nuvele, prin vioiciunea şi prin precizia notaţiei.

Serapis, divinitate caracteristică pentru *sincretismul* religios din epocile elenistică şi romană. Cultul lui **S.**, care îmbină atribute ale zeului egiptean Osiris şi ale zeilor greci Zeus, Hades şi Asclepios, a fost instituit de regele Egiptului, Ptolemaios Lagos (323—283 î.e.n.), în speranţa că va contribui la apropierea supuşilor egipteni ai regatului de cei greci. Dărîmarea celebrului templu din Alexandria al zeului, *Serapeum*, prin decretul lui Theodosiu din 385, este considerată o dată hotărîtoare pentru abolirea cultelor „păgîne".

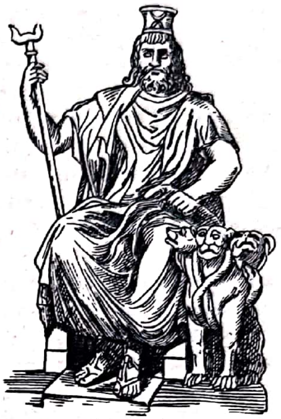
Serapis

seraschiér (**serascher**) (în Imperiul otoman), comandant al armatei şi ministru de război.

séră (fr. *serre* „loc închis"; HORT.), construcţie specială, cu pereţii şi acoperişul din sticlă sau din material plastic, destinată adăpostirii şi cultivării legumelor, florilor şi plantelor care nu suportă frigul, în perioada rece a anului. Încălzirea **s.** se realizează în diferite moduri: cu apă caldă, vapori de apă, energie electrică etc. După temperatura obţinută în funcţie de cerinţele plantelor, se disting *s. reci* (8—10°C), *s. temperate* (18—20°C) şi *s. calde* (25—30°C).

Serbia, republică în cadrul R.S.F. Iugoslavia, situată în partea de est a ţării. Suprafaţa: 88 361 km^2 (inclusiv ţinuturile autonome Vojvodina şi Kosovo-Metohija). Populaţia: 7 630 000 loc. (1961), majoritatea sîrbi, în rest croaţi, albanezi, maghiari, români. Capitala: *Belgrad*. În partea nordică se întinde cîmpia Dunării, în partea centrală o regiune deluroasă și cîmpia Moravei, iar în sud o regiune muntoasă, atingînd în extremitatea sud-vestică 2 747 m altitudine. Clima este temperat-continentală. Pădurile acoperă circa 20% din suprafața **S.** Principalele ape sînt Dunărea, Sava și Morava. Dispune de resurse minerale variate: minereuri de cupru (Bor, Majdanpek), plumb, zinc (Trepča), crom etc. Mai puțin însemnate sînt rezervele de cărbune brun și lignit (bazinul Morava). S-a dezvoltat o importantă industrie a metalurgiei neferoase (Bor), constructoare de mașini de transport, de utilaj minier, de mașini agricole și electrotehnică (Belgrad, Novi Sad, Niš, Kragujevac), chimică (Subotica), alimentară (Belgrad, Novi Sad etc.) și textilă. Serbia furnizează 1/4 din producția de energie electrică a R.S.F. Iugoslavia. Agricultura ocupă un loc important. Culturile agricole sînt concentrate în special în partea nordică și centrală. **S.** furnizează 2/3 din producția totală de grîu și de porumb a Iugoslaviei și 4/5 din producția de floarea-soarelui, sfeclă de zahăr și cînepă. Viticultura și pomicultura sînt larg dezvoltate. **S.** are și un important efectiv de animale (bovine, porcine, ovine, cabaline).

serdár (termen de origine turcească; în țările române în sec. XVII—XVIII), dregător cu atribuții militare. În Moldova, **s.** comanda cetele de călăreți din ținuturile de margine dinspre tătari. În afară de acești **s.**, în Moldova mai existau în sec. al XVIII-lea *s. de mazili*. În Țara Românească, **s.** avea sub comanda sa un corp de călăreți și salahori și carele cu provizii ale oștirii; se îngrijea și de serviciul poștei.

Serdica, oraș roman în Tracia. A fost reședință a provinciei *Dacia Mediterranea*, înființată la sudul Dunării de către Aurelian după părăsirea Daciei (271). Azi Sofia, capitala R. P. Bulgaria.

serenádă, compoziție muzicală, vocală sau instrumentală, cu caracter liric, alcătuită din mai multe părți, apropiată, ca factură și caracter, de *divertisment*, *nocturnă*, *suită* etc. Își are obîrșia în cîntecul de seară al trubadurilor („serena") și se cînta cu acompaniament de lăută, mandolină sau chitară. A căpătat o largă răspîndire în țările europene în sec. XVII—XVIII. Serenade au scris J. Haydn, W.A. Mozart, L. van Beethoven, Fr. Schubert, P.I. Ceaikovski ș.a.

Sergent *[serjắ]*, Emile (1867—1943), medic francez. A fost profesor de clinică medicală propedeutică la Facultatea de medicină din Paris și membru al Academiei de medicină din Paris. Cercetările sale principale privesc insuficiența glandelor suprarenale, tuberculoza și bolile aparatului respirator. Op. pr.: „Tehnică clinică medicală și semiologie" (1913, trad. rom. 1922), „Sindroamele respiratorii" (1924—1925), „Explorarea radiologică a aparatului respirator" (1931).

sergént, grad militar imediat superior gradului de caporal. Funcția de bază a **s.** este comandant de grupă sau de tun. Este cel mai mare grad pe care-l pot avea militarii pe timpul îndeplinirii serviciului militar în termen. — *S.-major*, primul grad de subofițer. V. și grade militare.

Serghievski, Maksim Vladimirovici (1892—1946), romanist sovietic. A fost profesor la Universitatea din Moscova. Adept al metodei comparative istorice. Op. pr.: „Studii moldovenești" (1936—1939), „Istoria limbii franceze" (1938), „Introducere în lingvistica romanică" (postum, 1952).

Sergipe *[serjípe]*, stat în estul Braziliei. Suprafața: 22 027 km². Populația: 788 000 loc. (1963). Centrul administrativ: *Aracajú*. Cuprinde o parte din cîmpia litorală atlantică și o regiune deluroasă, cu climă foarte aridă. Pe litoral se cultivă trestie de zahăr, în interior bumbac, iar pe văile irigate orez. Se cresc cornute mari. Mici întreprinderi ale industriei ușoare și alimentare.

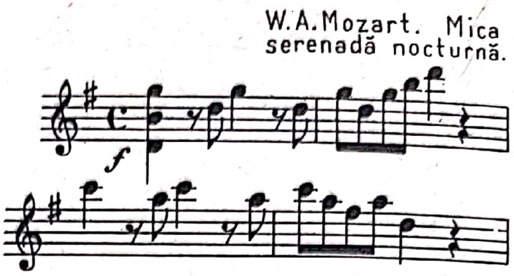

Serenadă

serhát, denumire a cetăților turcești situate la marginea Imperiului otoman.

serialísm (MUZ.), tehnică de compoziție muzicală concepută de Hauer și aplicată pentru prima dată de Schönberg; seria conține un număr de 12 sunete (dodecafonism) și servește ca element de bază în construcția lucrării muzicale. **S.** a fost folosit, mai mult sau mai puțin riguros, de unii compozitori de seamă din diferite țări. Extinderea principiilor de organizare serială asupra tuturor componentelor lucrării muzicale (înălțime, durată, timbru, intensitate) a generat **s.** integral. Muzica serială a fost creată ca urmare a înlocuirii forței de coeziune a tonalității cu o organizare bazată pe anumite principii matematice, aplicate atît în sens orizontal (melodic), cît și în sens vertical (armonic), accentuîndu-se, cu timpul, tendința de abstractizare.

sericicultúră, ramură a zootehniei care are ca obiect creșterea și înmulțirea viermilor de mătase în vederea obținerii gogoșilor destinate prelucrării. Cunoscută în China cu circa 3 000 de ani î.e.n., practicarea culturii viermilor de mătase a fost introdusă în ultimul mileniu și în țările Europei. În țara noastră s-au luat măsuri în vederea ameliorării și aclimatizării unor noi rase de viermi de mătase.

sericínă (lat. *sericum* „mătase"; BIOCHIM.), proteină solubilă, cu un conținut mare de serină, care acoperă firele de mătase produse de larvele viermelui de mătase (*Bombyx mori*). Reprezintă 30% din greutatea totală a firului.

sericít (MINER.), varietate de muscovit, fin lamelară sau solzoasă, foarte răspîndită în șisturile cristaline slab metamorfozate. Se găsește în filitele și în șisturile sericitoase din Carpați și în rocile metamorfozate sub influența soluțiilor hidrotermale.

sericitizáre (PETROGR.), proces de transformare a aluminosilicaților în sericit. **S.** se datorește fie circulației soluțiilor hidrotermale, fiind deosebit de intensă în vecinătatea imediată a filoanelor metalifere, fie acțiunii metamorfismului dinamic sau regional. Atunci cînd este legată de activitatea proceselor hidrotermale, **s.** poate servi ca indicator prețios în prospecțiunea unor zăcăminte metalifere, care se formează în același mod.

série 1. (MAT.) Șir infinit de elemente legate între ele prin semnul plus, $u_1 + u_2 + \ldots + u_n + \ldots$ Elementele $u_1, u_2, \ldots, u_n, \ldots$ se numesc *termenii s.* și pot fi numere reale sau complexe, funcții, vectori, matrice, elemente dintr-un spațiu Banach etc.; u_n se numește *termenul general*, iar $u_1 + u_2 + \ldots + u_n = S_n$ *suma parțială* a **s.** Se notează $\sum\limits_{n=1}^{\infty} u_n$, $\sum\limits_{1}^{\infty} u_n$, $\sum\limits_{n \in N} u_n$ sau $\sum u_n$. — *S. numerică*, serie ai cărei termeni sînt numere. — *S. cu termeni pozitivi*, serie pentru care $u_n \geqslant 0$, $n = 1, 2, \ldots$ — *S. convergentă*, serie pentru care șirul sumelor parțiale $\{S_n\}_{n=1}^{+\infty}$ este convergent. (ex. *s. lui Riemann* sau *s. armonică generalizată*, $1 + \frac{1}{2^\sigma} + \ldots + \frac{1}{n^\sigma} + \ldots$ cu $\sigma > 1$). Limita șirului sumelor parțiale este *suma s.* — *S. divergentă*, serie pentru care șirul sumelor parțiale nu are limită sau limita este $\pm\infty$ (ex. $1 - 1 + 1 - \ldots$; *s. armonică*, $1 + \frac{1}{2} + \ldots + \frac{1}{n} + \ldots$). Pentru a stabili dacă o **s.** este convergentă sau nu, se aplică diferite criterii de convergență (criteriul lui D'Alembert, al lui Cauchy, al lui Raabe-Duhamel). — *S. alternată*, serie în care doi termeni consecutivi oarecare sînt de semne contrare (ex. *s. armonică alternată*, $1 - \frac{1}{2} + \frac{1}{3} - \frac{1}{4} + \ldots$). — *S. absolut convergentă*, seria $\sum u_n$ pentru care $\sum |u_n|$ este convergentă (ex. $1 - \frac{1}{2} + \frac{1}{2^2} - \ldots + (-1)^{n-1}\frac{1}{2^{n-1}} + \ldots$). — *S. semiconvergentă* (sau *simplu convergentă*), serie alternată care este convergentă, dar nu și absolut convergentă (ex. *s. armonică alternată*). — *S. de funcții*, serie ai cărei termeni u_n sînt funcții $f_n(x)$ definite pe un domeniu A. Dacă $a \in A$ este un punct în care seria numerică $\sum\limits_{1}^{\infty} f_n(a)$ este convergentă, atunci a se numește *punct de convergență*. Mulțimea punctelor de convergență constituie *mulțimea de convergență* a **s.** O *s. de funcții* se numește *uniform convergentă* dacă șirul sumelor sale parțiale este uniform convergent. — *S. de puteri*, serie de funcții în care termenul general are forma $u_n = a_n x^n$, cu $a_n =$ const (ex. $1 + \frac{x^2}{2!} + \frac{x^4}{4!} + \ldots + \frac{x^{2n}}{(2n)!} + \ldots$; *s. binomială* $(1 + x)^\lambda = 1 + \frac{\lambda}{1!}x + \ldots + \frac{\lambda(\lambda-1)\ldots(\lambda-n+1)}{n!} \cdot x^n + \ldots$, care este absolut convergentă pentru $|x| < 1$). — *S. Taylor a unei funcții f(x) în punctul a*, seria $f(a) + \frac{x-a}{1!} \cdot f'(a) + \ldots + \frac{(x-a)^n}{n!} f^{(n)}(a) + \ldots$ (1), scrisă pentru o funcție $f(x)$ indefinit derivabilă în $x = a$. **S.** (1), scrisă formal, poate fi convergentă sau divergentă, iar în cazul convergenței poate converge către $f(x)$ (ex. $\ln(1 + x) = \ln(1 + a) + \ldots + (-1)^{n-1}(x - a)^n / [n(1 + a)^n] + \ldots$) sau către o funcție diferită de $f(x)$. — *S. Maclaurin*, seria Taylor a unei funcții $f(x)$ în $a = 0$ (ex. $\cos 2x = 1 - \frac{(2x)^2}{2!} + \frac{(2x)^4}{4!} - \ldots + (-1)^n \frac{(2x)^{2n}}{(2n)!} + \ldots$). — *S. Laurent*, serie prin care poate fi reprezentată în mod unic o funcție analitică $f(z)$, de variabilă complexă, într-o coroană circulară $r_1 < |z-a| < r_2$, $f(z) = \ldots + \frac{b_n}{(z-a)^n} + \ldots + \frac{b_1}{z-a} + a_0 + a_1(z - a) + \ldots + a_n(z - a)^n + \ldots$ (ex. **s.** $-\sum\limits_{0}^{\infty} z^k/2^{k+1} - \sum\limits_{1}^{\infty} z^{-k}$, care reprezintă pe $f(z) = 1/[(z-1) \cdot (z-2)]$ în coroana $1 < |z| < 2$). — *S. trigonometrică*, serie de funcții de forma $\frac{a_0}{2} + \sum\limits_{n=1}^{\infty}(a_n \cdot \cos nx + b_n \sin nx)$. — *S. Fourier a unei funcții f(x) definită pe I, în raport cu un sistem de funcții ortogonale definite pe I*, $\{\varphi_n(x)\}_{n=1}^{\infty}$, seria de funcții $\sum\limits_{1}^{\infty} C_n\varphi_n(x)$, cu $C_n = \frac{< f(x), \varphi_n(x) >}{\|\varphi_n\|^2}$ (ex. **s.** $\frac{a_0}{2} + \sum\limits_{1}^{\infty}(a_n \cos nx + b_n \sin nx)$, asociată unei funcții $f(x)$ periodice cu perioada 2π și sistemului de funcții ortogonale $1, \sin x, \cos x, \sin 2x, \cos 2x, \ldots$ definite pe $[0, 2\pi]$, cu

$$a_0 = \frac{1}{\pi}\int_0^{2\pi} f(x)\,dx;$$

$$a_n = \frac{1}{\pi}\int_0^{2\pi} f(x) \cos nx\,dx;$$

$$b_n = \frac{1}{\pi}\int_0^{2\pi} f(x) \sin nx\,dx).$$

În anumite condiții, **s.** converge (în medie, uniform) către $f(x)$. — *S. hipergeometrică*, seria de puteri $F(\alpha, \beta, \gamma; x) \equiv 1 + \frac{\alpha\beta}{\gamma}x + \frac{\alpha(\alpha+1)\beta(\beta+1)}{\gamma(\gamma+1) \cdot 2!}x^2 + \ldots$ cu α, β, γ numere date, reale sau complexe, introdusă de matematicianul german Karl Friedrich Gauss; este soluție a ecuației hipergeometrice (Gauss) $x(1 - x)y'' + [\gamma - (\alpha + \beta + 1)x]y' - \alpha\beta y = 0$. **2.** (FIZ.) *Serie spectrală*, ansamblul liniilor unui spectru atomic datorite tututor tranzițiilor către un singur nivel energetic (în cazul spectrelor de emisie) sau tuturor tranzițiilor de la un singur nivel energetic (în cazul spectrelor de absorbție). Cele mai simple sînt *s.s.* ale atomului de hidrogen: *s. Lyman*, creată prin tranziții spre sau dinspre starea fundamentală; *s. Balmer*, corespunzătoare primei stări excitate; *s. Paschen*, *s. Brackett* și *s. Pfund*, corespunzătoare celei de-a doua, a treia și, respectiv, a patra stări excitate a atomului de hidrogen. Atomii hidrogenoizi (ex.

heliu simplu ionizat, litiu dublu ionizat etc.) prezintă *s.s.* asemănătoare celor ale hidrogenului. **3.** (CHIM.) **a)** *Serie omologă*, serie de compuşi organici cu aceleaşi particularităţi structurale, în care termenii succesivi diferă printr-un radical metilen, $(-CH_2-)$. Compuşii unei *s.o.* pot fi reprezentaţi printr-o formulă moleculară generală. De exemplu, **s.** hidrocarburilor saturate aciclice (parafine sau alcani), C_nH_{2n+2}, alcătuită din metan, CH_4, etan, C_2H_6, propan, C_3H_8 etc. **b)** *Serie polimer-omologă*, serie de macromolecule, obţinute prin polimerizarea aceluiaşi monomer, care au mărimi diferite (adică sînt alcătuite dintr-un număr diferit de molecule de monomer). **4.** (STATIST.) *Serie statistică*, şir paralel a două caracteristici corelate, al unei caracteristici şi volumului colectivităţii etc. Se prezintă în general sub forma a două coloane, în prima fiind înscrise valorile caracteristicii de *grupare*, iar în cea de-a doua valorile caracteristicii cu care este corelată aceasta sau volumul colectivităţii cercetate. *S.s.* se poate prezenta ca: serie dinamică, serie statistică de spaţiu (ex. repartizarea pe regiuni a producţiei de grîu într-un anumit an), serie statistică de repartiţie (ex. repartiţia muncitorilor dintr-o întreprindere după gradul de îndeplinire a normelor de muncă). — *S. dinamică*, serie statistică care caracterizează schimbarea unui fenomen în timp. Se compune din două şiruri de valori: primul arată valorile timpului (intervalul sau momentul), iar al doilea valorile fenomenului studiat. Dacă datele seriei se referă la anumite momente, *s.d.* se numeşte *s.d. de momente*, iar dacă datele se referă la perioade, *s.d.* se numeşte *s.d. de intervale de timp*. Cu ajutorul *s.d.* se studiază îndeosebi mişcarea şi dezvoltarea fenomenelor social-economice (ex. creşterea producţiei industriale, evoluţia numărului populaţiei). Pe baza *s.d.* prelucrate şi ajustate cu diferite metode statistice-matematice se determină tendinţele de lungă durată, interdependenţele, ritmurile de dezvoltare etc. *S.d.* mai este cunoscută şi sub denumirea de *serie în timp* sau *serie cronologică*. **5.** (EC.) *Seria zero*, număr redus de produse noi executate de o întreprindere în timpul însuşirii fabricaţiei lor în serie, în scopul verificării tehnologiei de fabricaţie şi a comportării în exploatare a produselor respective. **6.** (STRAT.) Complex de strate care s-au depus în timpul unei epoci geologice (ex. **s.** pliocenă din bazinul Transilvaniei, **s.** cretacică superioară din Carpaţi etc.). **7.** (LINGV.) Grup de sunete sau de foneme caracterizate printr-o trăsătură comună. Dintre două **s.** de foneme aflate în corelaţie, se numeşte *serie corelativă marcată* aceea caracterizată prin prezenţa mărcii de corelaţie (ex., în limba română, seria consoanelor sonore *b, d, g, j* etc.) şi *serie corelativă nemarcată* aceea caracterizată prin absenţa mărcii de corelaţie (ex. seria consoanelor surde *p, t, k, ş* etc.).

serínă (BIOCHIM.), aminoacid natural care are în compoziţia sa şi o grupare hidroxilică. Se găseşte în natură în numeroase proteine (ex. sericină, cheratină, insulină, miozină etc.).

serodiagnóstic (MED.), metodă de diagnostic al unor boli contagioase (febră tifoidă, tifos exantematic, holeră etc.), care constă în punerea în evidenţă a anticorpilor specifici pe baza reacţiei de aglutinare ce apare în urma adăugării peste serul suspect a cîtorva picături din cultura microbiană respectivă.

serologíe (MED.) **1.** Parte a medicinii care se ocupă cu studiul serurilor terapeutice, specifice sau nespecifice. **2.** Studiu de laborator care constă în analizarea modificărilor serice din cursul diferitelor boli (ex. **s.** sifilisului).

seroprofilaxíe (MED.), metodă terapeutică ce constă în injectarea cu ser imun (ex. ser de convalescent) pentru prevenirea apariţiei unor boli infectocontagioase (parotidită epidemică, rujeolă, tuse convulsivă, scarlatină etc.). Sin. *seroterapie profilactică*.

seroterapíe (MED.), folosire, cu scop terapeutic, profilactic sau curativ, a serurilor imune. — *S. profilactică* v. *seroprofilaxie*. — *S. curativă*, administrare, în scop curativ, de ser provenit de la animale imunizate activ (prin vaccinuri) împotriva diverselor boli (ex. *s.c.* antigangrenoasă, antitetanică, antidifterică etc.).

serotonínă (BIOCHIM., FIZIOL.), amină biogenă care ia naştere în organism prin degradarea triptofanului în 5-hidroxitriptamină cu ajutorul unei decarboxilaze. Se găseşte în special în formaţiunile nervoase din sistemul nervos central (diencefal, rinencefal etc.). În afară de acţiunea tonică asupra vaselor sanguine, similară adrenalinei, dar mai puternică decît aceasta, **s.** este considerată ca un factor neuroumoral cu un rol important în biochimismul funcţional al creierului.

Serov, Aleksandr Nikolaevici (1820—1871), compozitor şi muzicolog rus. A avut un rol important în orientarea realistă a muzicii ruse, a pus bazele ştiinţifice ale muzicologiei din ţara sa, preconizînd un nivel înalt profesional (întemeiat pe analiza fenomenului muzical din punctul de vedere al limbajului, precum şi din punct de vedere estetic şi istoric). A compus opere („Judith", „Rogneda", „Forţa răului"), oratorii, cantate, lucrări simfonice şi instrumentale, coruri, romanţe, muzică de teatru, prelucrări. Studiile sale mai importante sînt dedicate lui Glinka, Dargomîjski, Mozart, Beethoven şi în mod deosebit lui Wagner, care l-a influenţat.

Serov, Valentin Aleksandrovici (1865—1911), pictor rus, reprezentant de seamă al realismului. A studiat la Academia de artă din Petersburg, sub îndrumarea lui P.P. Cisteakov şi a lui I.E. Repin. **S.** s-a remarcat în special ca portretist, practicînd o pictură cu colorit delicat, sensibilă la efectele de lumină („Fata cu piersici", „Fetiţa", „Maxim Gorki", „Petru I", „Octombrie", „Autoportret"). Reprezentat în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România prin „Portret de femeie".

Serov, Vladimir Aleksandrovici (n. 1910), pictor şi grafician sovietic; artist al poporului din U.R.S.S. A creat tablouri cu subiecte istorice şi revoluţionare („V.I. Lenin proclamînd Puterea sovietică", 1947; „Delegaţi la V.I. Lenin", 1950), care se disting prin înaltul conţinut de idei, prin robusteţea şi claritatea formelor. A executat, de asemenea, ilustraţii şi afişe.

serpasil (FARM.) v. **rezerpină.**

serpentínă 1. (DRUM.) Traseu şerpuit al unui drum (cale ferată, şosea etc.) în regiuni accidentate (pe coaste abrupte), care constă dintr-o succesiune de porţiuni rectilinii (formînd unghiuri ascuţite între ele), racordate prin curbe cu raze foarte mici. Cu ajutorul **s.** se lungeşte traseul drumului, în scopul reducerii declivităţilor pînă la valoarea admisibilă (maximă). **2.** (TEHN.) Tub (ţeavă) din metal, din sticlă sau din alte materiale, îndoit în formă de spirală, de elice sau de U şi folosit ca schimbător de căldură sau ca element al unui schimbător de căldură. Prin **s.** circulă un anumit agent termic (aer, apă, abur etc.). **3.** (PETROGR.) Rocă formată preponderent din minerale din grupa serpentinei (crisotil fibros şi antigorit lamelar), care iau naştere prin transformarea hidrotermală sau prin metamorfismul regional al rocilor ultrabazice. **S.** conţine adesea concentraţii de crom, nichel, platină, azbest şi talc. În Republica Socialistă România se găseşte în Banat (la Eibenthal-Tisoviţa) şi în Munţii Sebeşului, conţinînd zăcăminte de crom şi de azbest. Se întrebuinţează şi ca piatră de ornament.

Serra, Giandomenico (1885—1958), lingvist italian. A fost profesor la universităţile din Cluj (timp de 20 de ani), Cagliari şi Neapole, membru al mai multor societăţi ştiinţifice şi academii din Italia, România şi din alte ţări. Are numeroase studii de onomastică şi de lexicologie referitoare la limbile italiană şi sardă, unele dintre ele apărute în publicaţii româneşti. Op. pr.: „Elemente ale unei istorii lingvistice a Italiei meridionale" (2 vol., 1952—1958).

Serra, Renato (1884—1915), scriitor italian. Critic literar impresionist, cercetător erudit al literaturii clasice şi moderne, intelectual democrat, **S.** a urît războiul imperialist, pe care l-a demascat, resemnîndu-se însă în faţa lui şi orientîndu-se spre o filozofie sceptică şi iraţionalistă. Principala sa lucrare, „Examenul de conştiinţă al unui literat" (1915), este un testament spiritual.

Serra da Estrela *[iştrélə]*, masiv muntos situat în partea centrală a Portugaliei. Este format din granite, gnaise şi cuarţite. Relief variat, cu versanţi abrupţi şi cu vîrfuri netezite. Altitudinea maximă: 1 991 m (vîrful Malhão, cel mai înalt din Portugalia). Zăcăminte de wolfram.

Serra da Mantiqueira *[mãtichéirə]*, masiv muntos în partea de sud-est a Braziliei, alcătuit din roci cristaline şi metamorfice. Versantul sudic domină printr-un abrupt valea rîului Paranaiba, iar versantul nordic coboară lin spre interiorul ţării. Altitudinea maximă: 2 821 m (vîrful Itatiaia). Păduri tropicale umede.

Serra do Espinhaço *[espińáθo]*, masiv muntos situat în estul Podişului Braziliei, de-a lungul malului drept al rîului San Francisco. Este format din roci cristaline. Relief domol, cu văi largi şi culmi rotunjite. Altitudinea maximă: 2 033 m (vîrful Itambé). Bogate zăcăminte de minereu de fier.

Serra do Mar, sistem muntos în sud-estul Braziliei, situat de-a lungul ţărmului Oceanului Atlantic. Este alcătuit din granite, gnaise, cuarţite, calcare cristaline etc. Versantul estic, abrupt, domină litoralul oceanic, iar versantul vestic coboară domol spre interiorul ţării. Păduri tropicale umede.

Serrati, Giacinto Menotti (1872—1926), militant al mişcării muncitoreşti italiene, unul dintre conducătorii Partidului socialist italian. În 1924 a intrat în Partidul Comunist Italian.

sertão, regiune secetoasă în nord-estul Braziliei, cu vegetaţie rară formată din arbuşti spinoşi, cactuşi şi unii arbori rezistenţi la uscăciune a căror tulpină îngroşată înmagazinează apa. Căderea precipitaţiilor este foarte neregulată; uneori trece un an, doi fără să plouă de loc. Este o regiune de creştere extensivă a animalelor. În perioadele de secetă prelungită vitele mor, iar populaţia migrează în masă spre regiunile mai fertile.

sertár (MAŞ.), organ de maşină, cu feţe cilindrice sau plane, al unui sistem de comandă, care, printr-o mişcare automată de alunecare, deschide şi închide secţiunea de curgere a unui fluid în cilindrul unei maşini cu piston (maşină cu abur, compresor, pompă de vid etc.).

sertizáre (TEHN.) **1.** Operaţie de asamblare sau de fixare a două piese tubulare, prin îndoirea pereţilor la capătul uneia dintre ele, micşorîndu-i-se în mod corespunzător secţiunea transversală (ex. **s.** ţevilor de foc la cazanele de abur, **s.** gloanţelor în tuburile cartuşului etc.). **2.** Fixarea unei pietre ornamentale sau a unei pietre preţioase în montura metalică prin îndoirea marginilor monturii.

Sertorius, Quintus (c. 123—72 î.e.n.), general roman, adept al lui Marius, unul dintre conducătorii Partidului popularilor. După victoria lui Sylla în războiul civil, **S.** a continuat în Hispania lupta armată împotriva dictaturii acestuia şi a optimaţilor. A căzut victimă unui complot.

serumalbumínă (BIOCHIM.), albumină specifică care se găseşte în plasma sanguină. Este formată din mai multe fracţiuni, dintre care unele conţin şi glucide, iar altele sînt proteine pure.

serumglobulínă (BIOCHIM.), globulină care se găseşte în plasma sanguină. Este formată din varietăţi de proteine cu caracteristici generale comune, dar care au particularităţi scoase în evidenţă prin electroforeză. Cele mai importante **s.** sînt gammaglobulinele, care au rol deosebit în fenomenele de imunitate.

Sérusier *[serüzié]*, Paul (1865—1927), pictor şi estetician francez, iniţiator al grupului nabiştilor. A evoluat sub înrîurirea lui Paul Gauguin, ale cărui concepţii le-a susţinut. **S.** a publicat „A.B.C.-ul picturii" (1921). Colorist, practician iscusit, **S.** a fost partizanul tonurilor plate şi al arabescului semnificativ şi a vădit o tendinţă spre o artă decorativă („Drum de ţară", „Ceaţa dimineţii", „Natură moartă"). Avînd afinităţi cu simboliştii, a participat ca scenograf la experienţele teatrale ale lui Paul Fort.

servánt, militar care deserveşte o armă automată sau o piesă de artilerie.

Servet, Miguel (1511–1553), medic şi liber-cugetător spaniol. Ca medic umanist a combătut medicina scolastică. A descoperit circulaţia mică (inimă-plămîn-inimă), fiind un precursor al lui Harvey. A căutat „să purifice" creştinismul de dogmele bisericeşti, atrăgîndu-şi ura atît a catolicilor, cît şi a protestanţilor. **S.** a respins dogma trinităţii, considerîndu-l pe Hristos om şi nu dumnezeu. A fost ars pe rug ca eretic, la cererea lui Calvin, la Geneva. Op. pr.: „Restaurarea creştinismului" (1553).

servíciu **1.** (MILIT.) *Serviciu militar*, serviciul la care sînt obligaţi, prin lege, cetăţenii unui stat pentru a se instrui din punct de vedere militar în rîndurile forţelor armate. Durata *s.m.* în Republica Socialistă România este de 1 an şi 4 luni. **2.** (TEHN.) Ansamblul regimurilor succesive ale unui sistem tehnic. **S.** pot fi: *normale* (de lungă durată, de scurtă durată, intermitent etc.), cînd regimurile se succedă regulat sau programat, şi *accidentale*, cînd regimurile se succedă neregulat sau neprogramat, fiind provocate incidental (ex. prin defecţiuni interioare sau exterioare).

servitúte (lat. *servus* „supus") **1.** (În evul mediu în Apusul Europei) Denumire a condiţiei de dependenţă faţă de stăpînul feudal care greva asupra persoanei. Ea consta în: capitaţie, legarea de glie, lipsa dreptului de a testa şi de a contracta o căsătorie fără voia stăpînului de moşie şi inferioritate juridică faţă de stăpînul feudal; acestea se adăugau la dependenţa faţă de stăpînul moşiei şi la obligaţia de a presta anumite slujbe şi redevenţe arbitrare. Condiţia de **s.** a fost desfiinţată, în linii generale, la sfîrşitul sec. al XII-lea şi începutul sec. al XIII-lea. **2.** (DR.) Drept real principal în temeiul căruia proprietarul unui lucru imobil (fond dominant) se poate prevala, împotriva proprietarului unui alt lucru imobil (fond aservit), de anumite sarcini care grevează acest lucru (ex. *s. de trecere* dă dreptul proprietarului unui teren fără ieşire la drum sau cu o ieşire anevoioasă de a trece peste terenul învecinat aparţinînd unui alt proprietar).

Servius Tullius, al şaselea rege al Romei antice (sec. al VI-lea î.e.n.), potrivit tradiţiei romane. Lui i se atribuie organizarea populaţiei Romei pe principiul teritorial, în trei triburi, fiecare avînd 10 *curii* a cîte 10 ginţi, şi pe principiul cenzitar, în cinci clase, fiecare avînd obligaţia de a furniza armatei un număr de *centurii*.

servoelemént (TEHN.), element al unui mecanism regulator dintr-un sistem tehnic cu ajutorul căruia se variază direct sau indirect o anumită mărime sau un anumit parametru al sistemului (ex. pîrghia unui regulator cu plutitor, manşonul unui regulator centrifug etc.).

servofrînă (TEHN.), mecanism sau dispozitiv de frînare auxiliar, intercalat în serie în reţeaua de transmitere a energiei de frînare a unui sistem tehnic (utilaj, vehicul etc.), care are rolul de a amplifica forţa de frînare.

servomecanísm (TEHN.), mecanism al unui regulator, prin care acesta acţionează direct sau prin intermediul unui alt mecanism asupra mărimii sau parametrului de reglat.

servomotór (TEHNICĂ), motor al unui sistem de comandă automată sau de reglare automată, folosit pentru acţionarea unui element de execuţie a operaţiei comandate într-un sistem tehnic (ex. **s.** pentru acţionarea vanelor de pe conducta de transport a ţiţeiului). După felul acţionării se deosebesc: servomotoare electrice, servomotoare hidraulice, servomotoare pneumatice etc.

sesamoíd (gr. *sesamon* „susan" şi *eidos* „aspect"; ANAT.), care seamănă cu un grăunte de susan. — *Oase sesamoide*, oase mici, rotunjite, care se dezvoltă în mod normal în grosimea unor tendoane musculare, îndeosebi în dreptul articulaţiilor carpiene şi tarsiene.

sescviplán (AV.), avion cu două plane (aripi) inegale, suprafaţa planului inferior fiind aproximativ jumătate din suprafaţa planului superior.

sescviterpéne (CHIM.), $C_{15}H_{24}$. Hidrocarburi nesaturate din clasa terpenelor, care pot fi considerate ca trimeri ai izoprenului. Sînt substanţe lichide, vîscoase, cu p.f. 250–280°C. Sescviterpenele se găsesc în diverse uleiuri eterice (ex. cisabolenul, cadinenul, sontalenul etc.).

sesizór (TEHN.), element sau organ principal al unui regulator sau al unui aparat de măsură, care sesizează (preia) o anumită mărime (parametru) în forma ei iniţială pentru a fi transformată apoi într-o formă convenabilă pentru reglare sau pentru măsurare (ex. palpatoarele aparatelor de măsurare, termocuplele, celulele fotoelectrice etc.).

Sesostris v. **Senusret.**

Sesshû Toyo Oda *[séssu]* (1420–1506), pictor japonez, unul dintre marii peisagişti ai lumii. Pornind de la experienţa picturii chinezeşti din perioada Sun, **S.** a dezvoltat un stil personal mai aspru. Desenul său are o siguranţă incisivă. Coloritul, redus ca gamă, este de o inefabilă subtilitate („Peisaj de munte", „Cascadă", „Tofuknji" etc.). Este reprezentat în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România prin lucrarea „Cocori pe stîncă".

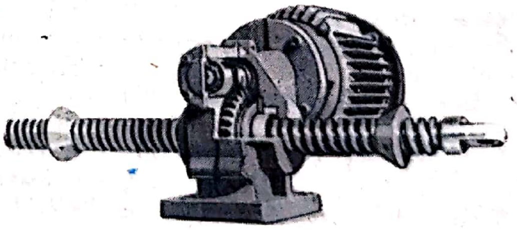

Servomecanism

sestérț, monedă de calcul la romani, la început de argint, iar mai tîrziu de alamă și de bronz.

set, parte a unui meci de volei, tenis de cîmp și tenis de masă, care durează pînă la acumularea de către echipe sau sportiv a unui număr de puncte stabilit prin regulament: 15 la volei, 21 la tenis de masă și 6 ghemuri la tenis de cîmp. **S.** poate fi cîștigat însă numai prin realizarea unei diferențe de două puncte (sau două ghemuri), jocul continuîndu-se pînă la realizarea lor.

Set, zeu din mitologia egipteană. Inițial a fost considerat o divinitate a războiului și protectorul faraonilor, însă mai tîrziu a întruchipat principiul răului, personificarea deșertului arid; potrivit mitului, **S.** a fost asasinul fratelui său Osiris.

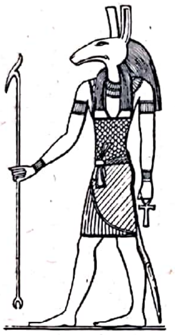

Set

sétcă, unealtă de pescuit, formată dintr-o plasă dreptunghiulară din fir subțire fixată de două otgoane (unul deasupra, pe care sînt montate plute, și altul dedesubt, cu greutăți, care permit menținerea **s.** în apă la adîncimea necesară).

séte (FIZIOL.), senzație datorită unor factori locali și generali (uscarea mucoasei buco-faringine, creșterea presiunii osmotice a sîngelui, deshidratarea tisulară) și care se traduce prin nevoia imperioasă de a bea. De obicei senzația de **s.** este în raport cu cantitatea de apă introdusă în organism și cu cea eliminată prin urină, transpirație, respirație; ori de cîte ori cresc eliminările sau scade aportul de lichide apare senzația de **s.** Dar **s.** poate rezulta și din ingerarea excesivă de alimente sărate sau condimentate, din abuzul de tutun etc.

Seti, numele a doi faraoni egipteni, dintre care mai cunoscut este *S. I* (1337–1317 î.e.n.), fiul lui *Ramses I*, care a supus pe principii din Liban și din Palestina și a ocupat marele port fenician Tir. Domnia lui *S. I* și a urmașului său, *Ramses al II-lea*, este o perioadă de succese militare și de strălucire artistică a Egiptului antic. Sub *S. I* s-au construit o serie de temple pe toată valea Nilului, dintre care cel mai cunoscut este sanctuarul de la Abydos, închinat lui Osiris.

Setilă, personaj fabulos din basmele populare românești, înzestrat cu o sete nepotolită, în stare să bea heleșteie întregi. Este un aliat al binelui întruchipat de Făt-Frumos.

Seton *[sí:tn]*, Ernest Thompson (1860–1946), biolog și scriitor canadian, de origine engleză. A scris lucrări de zoologie; datorită însă talentului și fanteziei, a repurtat succese deosebite prin povestirile sale din viața animalelor sălbatice („Animalele sălbatice cunoscute de mine", 1898), ale căror manifestări, prin aluzii uneori discutabile, le raportează la condiția umană.

Settembrini, Luigi (1813–1876), om politic progresist și scriitor italian. Din cauza activității sale revoluționare desfășurate în jurul anului 1848, a petrecut mulți ani în închisoare. Istoric literar, a arătat rolul reacționar al bisericii și rolul stimulator al literaturii populare în dezvoltarea culturii naționale („Lecții de literatură italiană", 1869–1872). Autobiografia sa, „Amintiri din viața mea" (postum, 1879–1880), este o operă de moralist, exemplară pentru generația de luptători din 1848.

Settignano *[settiňáno]*, Desiderio da (1428–1464), sculptor italian din școala florentină, elev al lui Donatello. Excelînd în portret, **S.** a sculptat de asemenea compoziții monumentale și grupuri statuare. Lucrările sale sînt juvenile și grațioase, cu un modelaj delicat și vibrant (Maria Magdalena, mausoleul lui Massuppini, portret de băiat etc.).

Seul, oraș în Coreea, sediul autorităților guvernamentale ale Coreii de sud, așezat în vestul țării. 2 983 320 loc. (1962). Principalele ramuri industriale sînt industria textilă și alimentară. Mai există întreprinderi constructoare de mașini și de prelucrare a metalelor, chimice, de cauciuc, de hîrtie, poligrafice etc. Mare centru comercial, nod de comunicații feroviare, rutiere și fluviale. Aeroport. Universitate, institute de învățămînt superior, biblioteci, muzee, teatre. Monumente arhitectonice din sec. XIV–XV.

Seume *[zóimə]*, Johann Gottfried (1763–1810), scriitor și publicist german, de orientare democratică. Bogata sa experiență de viață este valorificată în opere scrise în genul reportajului literar, care oferă imagini critice vii ale stărilor

Seul. Vedere din centrul orașului

sociale și culturale europene („Unele vești despre evenimentele din Polonia în 1794“, 1796; „Plimbare la Siracuza“, 1803; „Vara mea în 1805“, 1806), ca și în cele 700 de aforisme cuprinse în volumul „Apocrife“ (1811).

Seurat *[sörá]*, Georges (1859—1891), pictor francez. Inițiator, împreună cu Signac, al neoimpresionismului. Dezvoltînd teoriile lui E. Chevreul și E. Delacroix, a încercat să sistematizeze științific diviziunea tonului, aplicînd legea contrastelor simultane, după care valorile contrare își măresc reciproc efectul. Personificînd reacția intelectuală față de tendințele de dizolvare a formelor, cultivate de impresionism, S. a pictat în tușe net separate (pointilism), traducînd cu o deosebită sensibilitate vibrația luminii în forme reduse la esențial („O duminică la Grande Jatte“, „Circul“, „Parada“). Tehnica sa a influențat fovismul, iar teoriile sale pictura cubistă de mai tîrziu. S. a mai executat în creion conté remarcabile desene.

Sevan, lac de origine tectonică în Uniunea Sovietică, pe teritoriul R.S.S. Armeană, situat la 1 906 m altitudine, în Podișul Armeniei. Suprafața: 1 400 km^2. Adîncimea maximă: 86 m.

Sevastopol, oraș în U.R.S.S., în Crimeea (R.S.S. Ucraineană), așezat pe țărmul Mării Negre. 192 000 loc. (1965). Industrie constructoare de mașini, alimentară, de prelucrare a lemnului. Mare port maritim și nod de comunicații rutiere. Stațiune de cercetări biologice marine, teatre, muzee. — *Istoric.* În antichitate, pe locul S. a existat colonia greacă *Chersones.* Construcția orașului modern și a portului a fost începută în 1783, S. devenind, din 1804, principalul port al flotei militare ruse din Marea Neagră. În timpul războiului Crimeii (1853—1856), orașul S. a rezistat timp de aproape un an asediului armatelor Franței, Angliei, Turciei și Sardiniei. Între anii 1941 și 1942, în timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei, S. a rezistat eroic timp de 250 de zile ofensivei trupelor fasciste, fapt pentru care i s-a decernat titlul de oraș-erou.

Sevastopol. Bulevardul Nahimov

sévă (BOT.), suc nutritiv care circulă prin corpul plantelor. S. brută, formată din apă și din săruri minerale, urcă prin vasele lemnoase de la rădăcină spre frunze; **s.** elaborată, care este un suc bogat în substanțe organice, circulă prin vasele liberiene de la frunze la toate organele plantei.

Severeanu - Dimitrescu, Constantin (1840—1930), chirurg român. A fost elev al lui Carol Davila și profesor la Facultatea de medicină din București. El are meritul deosebit de a fi format în țara noastră, în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, o școală chirurgicală modernă. A înființat „Gazeta medico-chirurgicală“ (1870) și a contribuit la întemeierea revistei „Progresul medical român“. A fost unul dintre primii medici care au introdus la noi antisepsia listeriană, iar în 1897 a început să utilizeze razele X în chirurgie. Op. pr.: „Observațiuni asupra fracturilor“ (1869), „Utilitatea razelor X în chirurgie“ (1897).

Severi, Francesco (1879 — 1961), matematician italian. A fost profesor la universitățile din Padova și din Roma. Fondatorul institutului Di alta matematica din Roma. Promotorul unor noi direcții de cercetare în geometria algebrică. Op. pr.: „Tratat de geometrie algebrică“ (1926), „Funcții cuasiabeliene“ (1947).

Severin, comitat situat în partea de sud-vest a teritoriului de azi al României. Inițial a fost organizat sub forma *Banatului de Severin,* avînd o oarecare autonomie în cadrul regatului feudal ungar. Cel dintîi ban de Severin este atestat în anul 1230. Comitatul S. a fost unit, în 1880, cu comitatul Caraș, devenind comitatul Caraș-Severin. În evul mediu, Banatul de S. a fost stăpînit, lungi perioade de timp, de domnii Țării Românești.

Severn *[sévən]*, rîu în sudul Marii Britanii (388 km). Izvorăște din Munții Cambrieni și se varsă printr-un estuar în Golful Bristol. Afluent principal: Avon (pe stînga). Navigabil. Comunică prin canale navigabile cu Tamisa, Trent ș.a. Trece prin Worcester și Gloucester.

Severnaia Zemlea, arhipelag sovietic în Oceanul Arctic, situat între Marea Kara și Marea Laptev, în apropierea țărmului nordic al Asiei. Suprafața: circa 37 000 km^2, 48% acoperită de gheață cu o grosime de 400 m. Altitudinea maximă: 965 m. Climă arctică, cu precipitații reduse (400 mm). Vegetație și faună de tip arctic.

Severțov, Aleksei Nikolaevici (1866—1936), biolog sovietic. A fost membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. A studiat probleme de morfologie evoluționistă și a stabilit legi ale procesului evoluției organismelor.

Sévigné *[seviñé]*, Marie de Rabutin-Chantal, marchiză de (1626–1696), scriitoare franceză, cunoscută prin vasta corespondență adresată fiicei sale („Scrisori", postum, 1725), model de proză artistică spontană și inspirată și, în același timp, document realist care oglindește moravurile nobilimii franceze de la curtea lui Ludovic al XIV-lea.

Sevilla *[sevil'a]*, oraș în sud-vestul Spaniei, situat pe fluviul Guadalquivir. 459 800 loc. (1963). Port accesibil vaselor maritime. Important nod feroviar. Industrie alimentară (morărit, uleiuri, conserve), de tutun, textilă (iută, bumbac), construcții navale, industrie chimică. Universitate (din 1502). Vechi și activ centru artistic, **S.** contează printre cele mai frumoase orașe spaniole, bogăția sa în monumente arhitectonice fiind celebră: catedrala gotică (1402–1506), adevărat muzeu de artă, Alcazarul maur, Casa Lonja (sec. al XVI-lea), palatul Santelma (sec. al XVII-lea), cu vestite grădini. Numeroase colecții și muzee de artă. Aici s-a născut împăratul Traian.

Vedere din Sevilla

Sèvres *[sévr]*, oraș în Franța, la sud-vest de Paris, căruia îi este subordonat administrativ. 20 600 loc. (1962). Aici s-a semnat, la 10 august 1920, tratatul de pace dintre Antantă și Turcia. Prevederile privind posesiunile turcești din Europa au fost modificate, în urma războiului greco-turc (1919–1922), la Conferința de la Lausanne (1923). Este celebră manufactura de porțelan de la **S.**, fundată, către anul 1740, la Vincennes și mutată apoi, în 1756, la **S.**, unde a devenit, din 1759, proprietate regală. Aici au fost confecționate flori, vase ornamentale, servicii, statui etc. (la început din așa-numitul porțelan moale și biscuit, apoi, din 1768, și din porțelan dur), în stilurile „Ludovic al XVI-lea" și „Empire", reluate în sec. al XIX-lea. Obiectele de **S.** se disting prin culorile delicate și strălucitoare, ca și prin smalțul pur. Printre artiștii care au lucrat pentru manufactura **S.** au fost Falconet, Boucher, Duplessis, Mérault, Rosset ș.a.

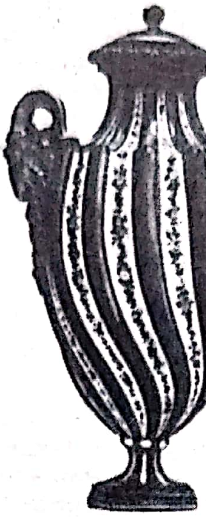

Porțelan de Sèvres

sex (BIOL.), diferențiere morfofiziologică a organismelor vii, în vederea reproducerii; îmbracă forma sexului mascul și a sexului femel. Majoritatea animalelor inferioare și a plantelor sînt caracterizate prin prezența ambelor sexe pe același individ (hermafroditism). În schimb, cele mai multe animale superioare și unele plante au **s.** separate pe indivizi distincți; această stare (denumită *gonocorism*) este superioară filogenetic hermafroditismului și este rezultatul unei perfecționări evolutive în adaptabilitatea la condițiile mediului. Deosebirile între indivizii gonocorici sînt date de *caracterele sexuale primare* (glandele sexuale, căile de eliminare a produșilor lor, aparatele de copulație și anexele lor) și de *caracterele sexuale secundare*, care se referă la unele particularități somatice (v. dimorfism sexual). În lumea animalelor superioare, proporția între sexe este cel mai adesea echilibrată. Asupra procesului de determinare și diferențiere a **s.** se confruntă în prezent două concepții: a) *concepția singamică* (teoria cromozomică a diferențierii **s.**), după care **s.** este determinat în momentul fecundației, datorită existenței și jocului unor cromozomi speciali (cromozomi sexuali sau heterocromozomi); b) *concepția epigamică*, după care, independent de garnitura cromozomică, în procesul de diferențiere a **s.** intervin factori ai mediului extern (hrană, temperatură etc.) și ai celui intern (hormonul sexual ș.a.).

sexagesimál (MAT.) **a)** *Sistem de numerație sexagesimal*, sistem de numerație cu baza 60. **b)** *Grad sexagesimal*, unitate de măsură a unghiurilor plane în care unghiul drept are 90°. Un grad cuprinde 60′, iar un minut 60″.

sextánt (NAV., ASTR.), instrument optic (prevăzut cu o lunetă și oglinzi), folosit în navigația maritimă pentru determinarea poziției geografice a navelor; cu ajutorul **s.** se poate determina unghiul de înălțime al unui astru față de orizont, unghiul format de direcțiile de vizare, de la bord, a două repere terestre. Există și **s.** pentru navigația aeriană.

séxtă (lat. *sex* „șase"; MUZ.), intervalul dintre două sunete ale gamei la distanță de șase trepte (ex. do-la).

sextét **1.** Formație muzicală alcătuită din șase voci sau din șase instrumente care execută împreună o compoziție muzicală. **2.** Compoziție muzicală destinată să fie executată de o asemenea formație.

sextină, poem cu formă fixă, cuprinzînd șase strofe de zece versuri și o strofă finală de numai trei versuri, întrebuințat în general în operele poetice, de inspirație ironică, satirică. De origine provensală, **s.** a fost introdusă în versificația italiană de Dante, iar în cea franceză de poeții Pleiadei și de unii romantici. În lirica engleză a fost cultivată îndeosebi de Swinburne.

sextolét (MUZ.), figură ritmică alcătuită din șase note, de durată egală cu aceea a patru note obișnuite care se scriu cu valori similare.

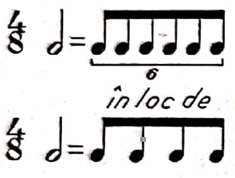

Sextolet

Sextus Empiricus (sec. II e.n.), medic și filozof sceptic grec. Scrierile sale: „Schițe pyrrhoniene" (în trei cărți) și „Contra învățaților" (în 11 cărți, dintre care cinci constituie, de fapt, o lucrare independentă, „Contra dogmaticilor", îndreptată mai ales împotriva stoicismului și epicurismului), reprezintă o sinteză a scepticismului antic și o prețioasă sursă de informații asupra filozofiei grecești în general.

Seychelles *[seișélz]*, arhipelag situat în Oceanul Indian, la 1 100 km nord-est de insula Madagascar, format dintr-un număr mare de insule vulcanice și coraligene. Colonie britanică. Suprafața totală: circa 404 km^2. Populația: 45 000 loc. (1963). Centrul administrativ: orașul *Port Victoria* (în insula Mahé). Relief accidentat, cu înălțimi reduse. Altitudine maximă: 914 m (în insula Mahé). Climă subecuatorială-maritimă. Păduri ecuatoriale; fauna este bogată în endemisme (reptile). Plantații de trestie de zahăr, de vanilie, de cafea, de cocotieri; creșterea vitelor; pescuit. Arhipelagul **S.** a fost descoperit de navigatorii portughezi în sec. al XVI-lea.

seymouria (PALEONT.), gen fosil de amfibii din grupa stegocefalilor. Prezintă caractere de batracieni și de reptile, ceea ce a determinat pe unii cercetători s-o considere reptilă. Caracteristică pentru permian, **s.** este importantă și din punct de vedere filogenetic. A fost găsită în America de Nord.

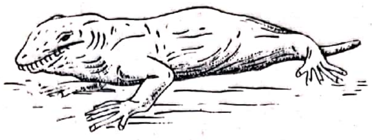

Seymouria

sezină (fr. *saisine*, de la *saisir* „a lua, a apuca"; DR.), posesiune de drept a bunurilor succesorale, în temeiul căreia anumiți moștenitori (moștenitorii sezinari, și anume descendenții și ascendenții) sînt îndreptățiți să perceapă fructele și să exercite dreptul la acțiune privitoare la aceste bunuri încă de la deschiderea succesiunii, fără a fi necesar să fie puși în posesiunea ei de către organul competent.

sfacél (MED.), porțiune de țesut mortificat care se detașează de țesuturile sănătoase învecinate și se elimină.

sfalerít (MINER.) v. **blendă.**

sfanț, denumire dată unei monede austriece de argint care a circulat în țările române în sec. XVII — XIX. Sin. *sorcovăț*.

Sfarmă - Piatră, personaj din basmele populare românești, care posedă capacitatea miraculoasă de a sfărîma stînci uriașe. Reprezentare fabuloasă a anumitor fenomene naturale (eroziunea munților, seisme ș.a.), **S.-P.**, împreună cu *Strîmbă-Lemne*, se asociază de obicei ca frate de cruce viteazului (Făt-Frumos), ajutîndu-l în încercările grele la care e supus.

sfat popular, organ local al puterii de stat în regiunile, raioanele, orașele și comunele din Republica Socialistă România, compus din deputați aleși prin vot universal, egal, direct și secret. Ca organ reprezentativ, **s.p.** exercită deplinătatea puterii populare și conduce activitatea locală, asigurînd dezvoltarea economică, social-culturală și gospodărească a unității administrativ-teritoriale respective, menținerea ordinii publice, legalitatea socialistă și ocrotirea drepturilor cetățenilor. El organizează participarea cetățenilor la rezolvarea pe plan local a treburilor de stat și obștești. Alături de Marea Adunare Națională, **s.p.** constituie baza întregului sistem de organe ale statului. **S.p.** are ca organ executiv *comitetul executiv*, al cărui aparat este organizat pe *secțiuni* (ex. financiară, de învățămînt), și ca organe de sprijin *comisiile permanente*.

sfatul domnesc (în evul mediu în Țara Românească și în Moldova), denumire dată consiliului format din reprezentanții marii boierimi care luau parte, alături de domn, la conducerea țării. La **s.d.** participau și dregătorii boieri. Ștefan cel Mare a introdus în sfat și pe pîrcălabii cetăților, numiți de domn, întărind astfel puterea domnească. În sec. al XVI-lea, **s.d.** era constituit din boierii cu demnități și din foștii demnitari. **S.d.** avea atribuții politice, fiscale, judecătorești; în această din urmă calitate se numea și *divan*. În anumite împrejurări participau la sfat și mitropoliții cu episcopii. **S.d.** nu trebuie confundat cu *marea adunare a țării* (sobor), care reprezenta toate stările oamenilor liberi.

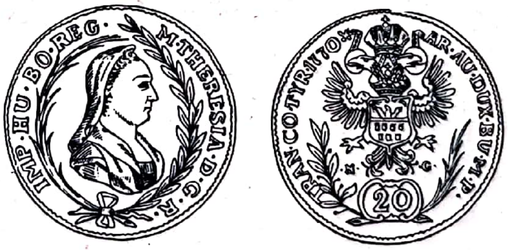

Sfanț

Sfax, oraș în Tunisia, situat pe țărmul Mediteranei, în golful Gabès. 65 630 loc. (1956). Port maritim important pentru exportul de măsline și ulei de măsline, de fosforit, lînă, fructe și pește. Întreprinderi chimice (superfosfați), de încălțăminte și alimentare (ulei de măsline). Aeroport.

sfeclă de zahăr *(Beta vulgaris - saccharifera)*, plantă bienală din familia chenopodiaceelor, cultivată în antichitate pentru frunze, iar din sec. al XVIII-lea pentru zahărul din rădăcini. Rădăcina este partea cea mai voluminoasă din corpul **s. de z.**, de formă cilindrică sau conică-alungită. Frunzele sînt mari, cărnoase, oval-alungite sau cordiforme, cu suprafața netedă sau încrețită. **S. de z.** găsește condiții optime de cultură în zonele cu climat temperat, cu veri calde și suficient de umede, în cuprinsul paralelelor 47° și 54° lat. nordică. Se cultivă pe terenuri profunde, lutoase, bogate în humus și în elemente fertilizante. Posibilitatea folosirii ei ca materie primă în fabricarea zahărului a fost dovedită de chimistul german Marggraf în 1747. Sfecla de zahăr conține 14—22% zahăr și servește în primul rînd ca materie primă pentru industria zahărului, dar poate fi folosită și la fabricarea alcoolului. Coletele și frunzele **s. de z.** sînt întrebuințate ca furaje pentru animale. Printre țările mari producătoare de **s. de z.** sînt: U.R.S.S., S.U.A., Franța, R. F. Germană și R.P. Polonă. Pe întreg globul, **s. de z.** ocupă o suprafață de circa 6,6 milioane ha. În țara noastră, **s. de z.** este cultivată din 1877; în 1965 s-a cultivat pe 189,9 mii ha, obținîndu-se o producție de 3 275,2 mii t, din care cea mai mare parte în regiunile Banat, București, Suceava, Oltenia și Mureș-Autonomă Maghiară. Sînt răspîndite soiurile Lovrin 532, Cîmpia Turzii 34 și Bod 165. Producții mari sînt obținute din noile soiuri poliploide R. Poly 1, R. Poly 3 și R. Poly 7, create în țara noastră.

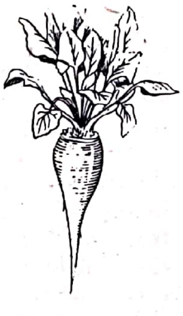
Sfeclă de zahăr

sfeclă furajeră *(Beta vulgaris)*, plantă bienală din familia chenopodiaceelor, cu rădăcina mai mare decît a sfeclei de zahăr, de formă ovală, cilindrică sau sferică și cu un conținut de 4—5% zahăr. În țara noastră, **s.f.** se cultivă pe suprafețe restrînse, ocupînd, împreună cu alte rădăcinoase furajere, 16 000 ha (1965). Soiurile mai răspîndite sînt: zaharoza de Cenad, beta roza, mamut roșu și eckendorf. — *S. de frunze* v. *mangold.*

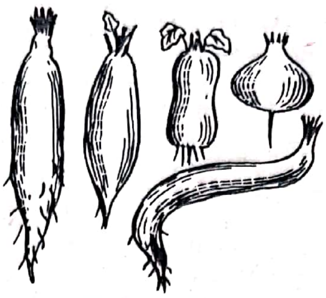
Sfeclă furajeră

sfen (MINER.), silicat natural de titan și de calciu, cristalizat în sistemul monoclinic. Este de culoare galben-brună și are luciul gras sau adamantin. Se întîlnește ca mineral accesoriu în rocile eruptive și metamorfice; sub formă de cristale mari este întîlnit în pegmatitele sienitice (ex. **s.** din șisturile cristaline din Carpați, din amfibolitele de la Ditrău, reg. Mureș-Autonomă Maghiară etc.). Sin. *titanit.*

sfenoíd (gr. *sphen* „colț" și *eidos* „aspect"; ANAT.), os median, nepereche, situat în partea mijlocie a bazei craniului, între etmoid și occipital. Contribuie la formarea foselor nazale, a orbitelor și a cavității bucale. Pe fața superioară a **s.** se află o scobitură, șaua turcească, în care se află glanda hipofiză.

sféră^1 **1.** (MAT.), Mulțimea punctelor din spațiu care se află la o distanță dată, numită *rază*, de un punct fix, numit *centru*. Orice dreaptă care trece prin centrul **s.** și este limitată de **s.** se numește *diametru*. Aria **s.** este egală cu $4\pi R^2$, unde R este raza **s.** De multe ori, prin **s.** se înțelege și corpul mărginit de o suprafață sferică. Volumul acestuia este egal cu $\frac{4\pi R^3}{3}$. Noțiunea de **s.** se extinde în mod natural și în spațiul euclidean cu n dimensiuni, respectiv în spațiile metrice. Corpul născut prin rotirea unui sector de cerc în jurul unui diametru al cercului din care face parte sectorul și care nu are puncte comune cu sectorul circular, se numește *sector sferic*. Corpul mărginit de două plane secante și paralele ale unei sfere și de porțiunea din suprafața sferică cuprinsă între ele se numește *segment sferic*. Porțiunea dintr-o suprafață sferică cuprinsă între două plane secante și paralele ale unei **s.** se numește *zonă sferică*. — *S. plină*, mulțimea punctelor unei suprafețe sferice și a punctelor sale interioare. **2.** (ASTR.) *Sferă cerească*, sferă aparentă pe care se proiectează stelele, care, din cauza marii lor depărtări, se văd în aceleași direcții chiar dacă ne deplasăm pe suprafața Pămîntului. Se consideră că *s.c.* are *raza* infinită; polii cerești se află la intersecția *s.c.* cu axa de rotație a Pămîntului, iar *ecuatorul ceresc* se găsește la intersecția *s.c.* cu planul ecuatorial terestru.

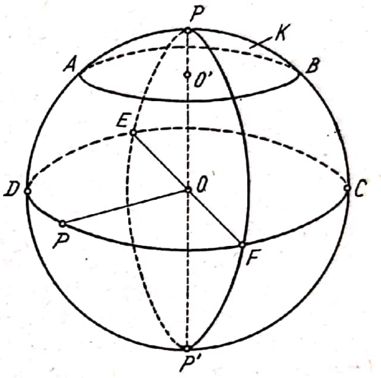

Sferă

OP — rază; P, P' — poli; EF — diametru; $EDFC$ — ecuator; $PFP'E$ — meridian; K — calotă; AB — paralel

sféră^2 **1.** (LOG.) Element logic care reprezintă capacitatea de referință a noțiunii la ansamblul de indivizi ce posedă însușirile reflectate în conținutul acesteia. Se mai numește *extensiune, denotație.* **2.** (EC.) **a)** *Sfera producției materiale*, totalitatea ramurilor economiei naționale în care se creează bunuri materiale sau în care se desăvîrșește procesul producției de bunuri materiale. *S.p.m.* cuprinde industria, agricultura, silvicultura, construcțiile, diverse sectoare, ca editurile, studiourile cinematografice, alimentația publică etc., în care se produc valori de întrebuințare, precum și transporturile de mărfuri și telecomunicațiile (în măsura în care deservesc producția), colectările, aprovizionarea tehnică-materială și comerțul în măsura în care în cadrul lor se execută operații sau lucrări (sortare, ambalare, păstrare etc.) care reprezintă o continuare a procesului de producție în sfera circulației. Munca depusă în cadrul *s.p.m.* creează *venitul național*. Corelația dintre populația ocupată în *s.p.m.* și sfera neproductivă din economia socialistă se înfăptuiește prin repartizarea planificată a forței de muncă între cele două sfere. Granițele dintre aceste sfere nu sînt însă imobile. Pe măsura creșterii productivității muncii, pe de o parte, și a nevoilor legate de ocrotirea sănătății, dezvoltarea învățămîntului, culturii, artei etc., pe de altă parte, populația ocupată în sfera neproductivă crește nu numai absolut, ci, în anumite condiții, și relativ. În țara noastră, aproximativ 9/10 din populația ocupată lucrează în *s.p.m.* V. și muncă productivă. **b)** *Sfera neproductivă*, totalitatea sectoarelor din economia națională în care se prestează muncă, dar în care nu se creează bunuri materiale. Din *s.n.* fac parte: instituțiile și organizațiile de învățămînt, de cultură și de ocrotire a sănătății, întreprinderile de locuințe și localuri, de gospodărire comunală, transporturile de călători și telecomunicațiile în ce privește prestările de servicii pentru populație, instituțiile administrației de stat etc. În *s.n.* nu se creează valoare nouă și deci nici venit național, ci se consumă o parte din plusprodusul creat de lucrătorii din sfera producției materiale. V. și muncă neproductivă.

sferoíd (MAT.), suprafață care diferă puțin de o suprafață sferică (ex. un elipsoid de rotație, obținut prin rotirea unei elipse cu excentricitatea mică în jurul uneia dintre axele sale).

sferoidizáre (METAL.), operație de tratament termic care modifică forma cementitei, transformînd-o în cementită rotunjită, globulară. V. și recoacerea de globulizare.

sferolít (MINER.), agregat mineral de formă sferică, constituit prin dispunerea radiară a unor cristale prismatice. Uneori are și structură concentrică.

sferométru (FIZ.), instrument alcătuit dintr-un șurub micrometric montat în centrul unui trepied; servește la măsurarea grosimii pieselor mici (prin citirea denivelării vîrfului față de baza trepiedului) sau la determinarea curburii suprafețelor sferice (prin calcul pe baza aceleiași denivelări).

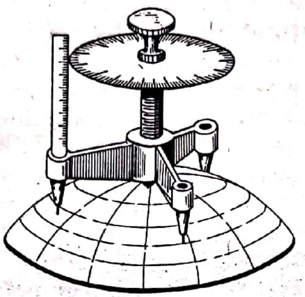

Sferometru

sfert (IST.), dare în bani, reprezentînd a patra parte din bir, instituită de Constantin Mavrocordat, în Țara Românească și în Moldova, în secolul al XVIII-lea; se percepea de patru ori pe an.

sfigmográf (gr. *sphygmos* „puls" și *graphein* „a nota"; FIZIOL.), aparat cu ajutorul căruia sînt înregistrate bătăile pulsului. Este alcătuit dintr-un resort care apasă cu un capăt pe arteră, iar celălalt este legat de o capsulă inscriptoare cu o peniță care înscrie pe un cilindru înnegrit toate oscilațiile arterei radiale.

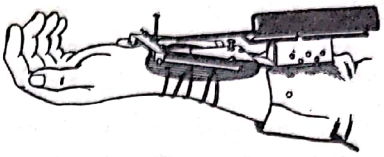

Sfigmograf

sfincter (gr. *sphinkter*, de la *sphingein* „a lega, a strînge"; ANAT.), mușchi inelar care înconjură un orificiu natural, reglîndu-i deschiderea în funcție de gradul de contracție sau de relaxare (ex. **s.** anal, **s.** piloric, **s.** vezical etc.).

sfingomielíne (BIOCHIM.), lipide care conțin în moleculă un acid gras (acidul lignoceric), colina și aminodialcoolul sfingozina, precum și acid fosforic. Se găsește în organismul animal, în special în țesutul nervos, avînd un rol important în excitabilitatea acestuia și în conducerea influxului nervos. De asemenea este prezent în sînge și în unele organe.

sfinx, nume dat în antichitate unor făpturi legendare, închipuite cu cap de om și trup de leu. Reprezentări de **s.** se întîlnesc în arta Egiptului antic, unde capul **s.** este de obicei capul faraonului, iar **s.** însuși simbolizează puterea acestuia (ex. celebrul **s.** colosal de la Giseh, supranumit *marele s.*, din preajma piramidei lui Khefren — dinastia a IV-a, circa

Sfinx reprezentînd pe Amenhotep al III-lea

2 800 î.e.n. —, înalt de 20 m și lung de 73 m), precum și în arta siriană, feniciană, hitită, minoiană etc. Aceste monumente străjuiau intrarea templelor sau a palatelor și întruchipau duhuri păzitoare; serveau totodată și la decorarea interioarelor. În mitologia greacă, **s.** capătă chip și bust de femeie, trup de leoaică și aripi. **S.** din legenda lui Edip punea la încercare oamenii cu o ghicitoare alegorică (care viețuitoare umblă în patru picioare dimineața, la amiază în două, seara în trei), ucigînd pe cei care nu găseau răspunsul. Edip a dezlegat enigma, arătînd că întrebarea se referă la cele trei perioade ale vieții omului (copilărie, maturitate și bătrînețe), iar **s.** a pierit, aruncîndu-se în prăpastie.

„Sfînta Alianță“, organizație internațională reacționară, creată de monarhii din Europa după căderea imperiului lui Napoleon, cu scopul de a înăbuși mișcarea revoluționară și de eliberare națională din Europa. Inspirată de țarul Rusiei, Alexandru I, și de cancelarul Austriei, Metternich, actul de constituire al **S.A.** a fost semnat la Paris (1815) de Alexandru I, țarul Rusiei, de Francisc I, împăratul Austriei, și de Frederic Wilhelm al III-lea, regele Prusiei. Anglia a refuzat să adere la **S.A.** Mai tîrziu au aderat la **S.A.** majoritatea suveranilor din Europa. Pactul, reînnoit prin patru congrese (Aachen, 1818; Troppau, 1820; Laibach, 1821, și Verona, 1822), afirma solidaritatea de interese dintre suverani, care se angajau să se ajute reciproc în lupta împotriva acțiunilor revoluționare. La congresele de la Troppau și Laibach (Ljubljana), **S.A.** a aprobat intervenția trupelor austriece împotriva revoluției din Neapole (1820—1821) și împotriva puternicei mișcări revoluționare din Piemont (1821). Conform hotărîrilor congresului de la Verona, trupele franceze au intrat în Spania și, după ce au înăbușit (1823) revoluția burgheză izbucnită în 1820, au restaurat puterea regală absolută. Sfîșiată de numeroase contradicții interne, **S.A.** a început să se destrame; o lovitură puternică a primit-o din partea revoluției din 1830 din Franța și din Țările de Jos, iar după revoluțiile din 1848—1849 s-a destrămat definitiv.

Sfînta Ana, lac din lanțul vulcanic al Carpaților Orientali, în apropiere de Tușnad (22 ha). Este situat într-un crater vulcanic (Puciosul). Adîncimea maximă: 7 m. Adîncimea lacului este în scădere (în 1870 avea 12 m adîncime). Obiectiv turistic.

Sfînta Elena, insulă de origine vulcanică în Oceanul Atlantic, situată la 1 800 km de țărmul Africii. Suprafața: 122 km². Populația: circa 5 000 loc. Centrul administrativ: *Jamestown*. Relief accidentat cu înălțimi reduse (875 m, vîrful Pic de Diane). Climă tropicală. Vegetație de pajiști și arborete. Populația se ocupă cu agricultura (cereale, culturi de cafea). Colonie a Marii Britanii din 1651. Aici a fost exilat (1815—1821) și a murit *Napoleon I Bonaparte*.

„«Sfînta familie», sau critica «criticii critice»“, lucrare comună de tinerețe a lui Marx și Engels, scrisă în toamna anului 1844 și publicată în 1845, îndreptată împotriva „tinerilor hegelieni“ (a hegelienilor de stînga) Bruno Bauer și adepții lui („Sfînta familie“), grupați în jurul revistei „Allgemeine Literatur-Zeitung“, editată la Charlottenburg (1843—1844). Marx și Engels critică în această lucrare idealismul speculativ hegelian și varianta lui subiectivistă, filozofia „conștiinței de sine“ a lui Bauer. Ei combat în special concepția subiectivistă despre societate și istorie a tinerilor hegelieni, care atribuiau un rol hotărîtor în istorie personalităților „critice“, ignorau importanța practicii revoluționare, cerînd doar schimbarea conștiinței, a interpretării lumii, nu transformarea realității însăși. Lucrarea constituie totodată o etapă importantă în procesul cristalizării filozofiei marxiste și a comunismului științific: în ea se conturează mai clar ca pînă acum ideea fundamentală a materialismului istoric despre relațiile sociale de producție ca relații obiective care determină toate celelalte raporturi sociale. Marx și Engels arată rolul hotărîtor al maselor în istorie, făcînd un pas nou în formularea concepției despre rolul istoric al proletariatului; ei prezintă materialismul ca „umanism real“, cu alte cuvinte ca bază a umanismului socialist, și ca bază „logică“ („teoretică“) a comunismului.

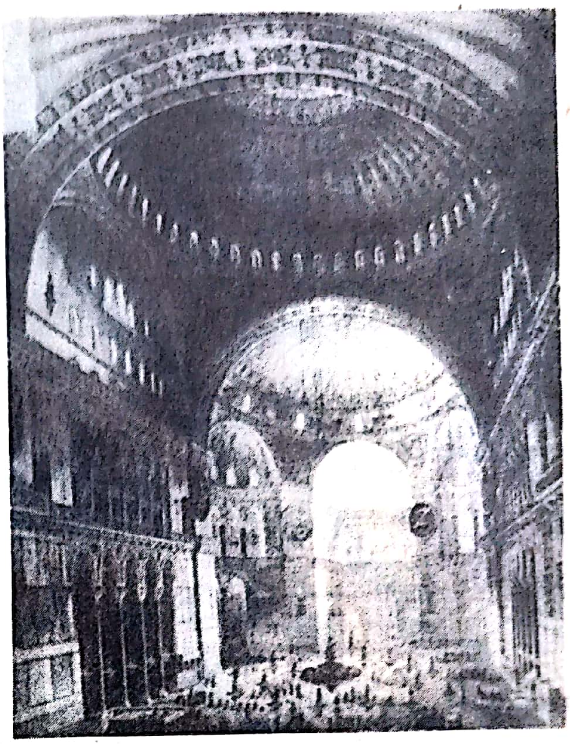

Biserica Sfînta Sofia din Constantinopol

Sfînta Sofia din Constantinopol (ARHIT.), monument celebru, capodoperă a arhitecturii bisericești bizantine. A fost construită în vremea împăratului Iustinian de către arhitecții Anthemios din Tralles și Isidor din Milet (532—537), apoi refăcută (558—562). Edificiul, de dimensiuni uriașe, a fost gîndit ca o bazilică a cărei navă centrală este acoperită de o imensă cupolă (diametru: 32 m) și de două semicupole, ceea ce dă spațiului interior o amplitudine unică în istoria arhitecturii. De o rară bogăție, interiorul era placat cu marmură de diferite culori, cupola și nartexul fiind decorate cu mozaicuri figurative. După căderea Constantinopolului sub turci (1453) a fost transformată în moschee, fiind prevăzută cu patru minarete. Astăzi, readusă la forma inițială, a fost transformată în muzeu.

Sfînta Sofia din Kiev (ARHIT.), monument al vechii arhitecturi bisericești ruse. Construită în anii 1017—1037, biserica **S.S. din Kiev** a fost concepută ca un uriaș edificiu de plan bazilical, încununat de treisprezece cupole aurite și înconjurat de o galerie deschisă (refaceri ulterioare i-au alterat înfățișarea). Interiorul este bogat decorat cu mozaicuri și fresce de înaltă valoare artistică.

Sfîntu-Gheorghe, oraș raional în reg. Brașov, reședință de raion, situat pe valea Oltului. 20 040 loc. (1965). Industrie textilă (filatură și țesătorii de bumbac), alimentară (alcool rafinat și de prelucrare a lemnului (mobilă), fabrică de țigarete. Muzeu raional, cu valoroase colecții de arheologie și artă populară secuiască. — *Raionul Sf.-G.*, cu 126 170 loc. (1965). Exploatări de lignit (Vîrghiș, Căpeni), de andezite (Micfalău, Bicsad). Ape minerale (Bicsad, Malnaș). Industrie alimentară (Baraolt, Valea Crișului, Sf. Gheorghe, Ozun), textilă (Sf. Gheorghe, Lunca Cîlnicului), de prelucrare a lemnului (Prejmer) etc. Creșterea animalelor. Cultura cartofului.

Sfîntu-Gheorghe, brațul sudic al Dunării (109 km) în deltă, care la al doilea ceatal se desparte din brațul Tulcea și se varsă în mare prin două brațe. Prin **S.-G.** trec 20% din apele fluviului. Din brațul **S.-G.,** prin două canale (Dranov și Dunavăț), o cantitate de apă este transportată în complexul lacustru Razelm. Nu este navigabil pentru vase mari.

Sfîntu-Gheorghe, localitate de tip urban în raionul Tulcea, reg. Dobrogea, situată în Delta Dunării, pe brațul Sf. Gheorghe. 1 520 loc. (1965). Centru piscicol, instalații de preparare a peștelui și a icrelor negre.

sfîntul duh (sfîntul spirit), noțiune teologică care desemnează una dintre cele trei ipostaze ale trinității divine creștine. Dogma despre **s.d.** a fost fixată la cel de-al doilea sinod ecumenic (Constantinopol, 381). În iconografie, **s.d.** este reprezentat în diferite forme materiale (porumbel, nor luminos, ploaie de limbi de foc). V. și filioque.

Sfîntul imperiu roman de națiune germană, denumirea oficială, începînd din sec. al XII-lea, a imperiului feudal întemeiat în anul 962 de Otto I sub numele de Imperiul roman. Cuprindea teritoriul Germaniei, precum și regate, ducate și teritorii din afara acesteia (o parte a Italiei, Cehia, Burgundia, Țările de Jos ș.a.), care, în diferite perioade, nu erau subordonate împăratului decît nominal. A dus o politică de cucerire a Italiei și a teritoriilor locuite de slavii polabi. Lupta cu papalitatea pentru dominație în Europa apuseană (sec. XI—XIII) a avut drept urmare slăbirea puterii imperiale (care, după războiul de 30 de ani din sec. al XVII-lea, a devenit nominală) și întărirea autorității principilor. Imperiul a existat formal pînă în 1806, cînd a fost desființat de Napoleon I.

Sfîntul Laurențiu, fluviu în nord-estul Americii de Nord (1 000 km), care drenează sistemul Marilor Lacuri. Se formează din lacul Ontario și se varsă printr-un estuar în Oceanul Atlantic. Navigabil. Pe cursul său s-au construit numeroase sisteme de ecluze. Principali afluenți: Ottawa, St. Maurice (pe stînga) și Richelieu (pe dreapta).

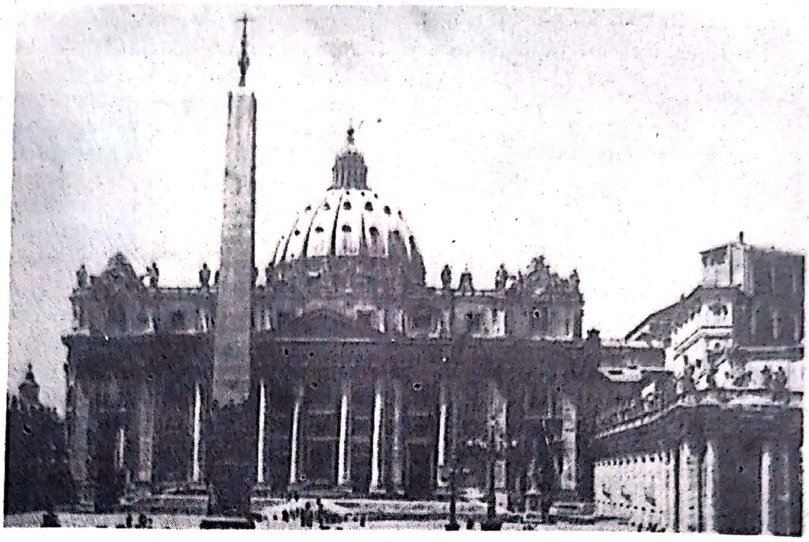

Biserica Sfîntul. Petru din Roma

Sfîntul Petru din Roma (ARHIT.), monument celebru, capodoperă a arhitecturii Renașterii italiene, cea mai mare biserică creștină din lume. Construirea ei a fost inițiată de papa Iuliu al II-lea, care a încredințat proiectul și conducerea lucrărilor lui Bramante (1506). Continuată de G. da Sangallo, construcția a dobîndit forma definitivă prin proiectele lui Michelangelo (1547—1564). Terminată în 1590, biserica a fost prevăzută ulterior cu un nartex pe coloane, realizat de Maderno, și cu o amplă piață cu colonade, concepută de Bernini. În ansamblu, biserica **S.P.** prezintă un plan patrulater, cu cinci cupole, întreaga compoziție a monumentului fiind concentrată către uriașa cupolă centrală (diametrul 47 m), proiectată de Michelangelo. V. și Vatican.

Sforza */sfórța/*, familie de nobili italieni, care a condus ducatul Milanului între 1450 și 1535. Dintre membrii acestei familii, cei mai cunoscuți au fost: *Francesco I S.* (1401—1466), condotier celebru și duce (1450—1466) și *Lodovico S.*, zis

Maurul (1452—1508), duce (1494—1499), aliat și apoi adversar al Franței; a fost înfrînt și făcut prizonier de regele Franței Carol al VIII-lea.

sforzándo */sforțándo/* (MUZ.), termen italian care indică o accentuare dinamică neașteptată a unui sunet sau a unui acord. Scris și, prescurtat, *sfz*, *sf*, *fz*. Se numește și *sforzato*.

sfragistică (gr. *sphragis* „pecete"), disciplină auxiliară a istoriei, care se ocupă cu studierea, descrierea și explicarea sigiliilor folosite în actele publice și particulare. Bazele **s.** au fost puse în sec. al XVII-lea. Sin. *sigilografie*.

sfrédel (IND. EXTR.), unealtă în formă de bară, prevăzută la un capăt cu muchii ascuțite sau cu tăișuri (în formă de daltă) și folosită pentru executarea găurilor (fie prin rotire și apăsare, fie prin percuție) în roci sau în substanțe minerale utile. **S.** poate fi acționat manual sau mecanizat.

sfrînciόc *(Lanius)*, gen de păsări călătoare, insectivore-răpitoare, din ordinul paseriformelor, mai mari decît vrăbiile, cu cioc puternic, avînd jumătatea superioară curbată peste cea inferioară. Cuibăresc prin păduri, livezi și grădini. În țara noastră este frecvent *s. mare (Lanius excubitor)*, cenușiu pe spate și alburiu pe pîntece, cu pete negre contrastante pe coadă, aripi și în dreptul ochilor. Sin. *berbecel*, *lupul-vrăbiilor*.

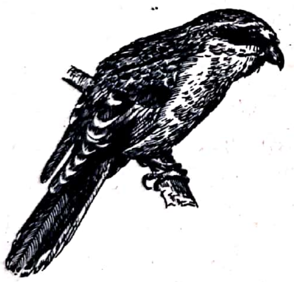

Sfrîncioc

sfumato, termen italian care indică modul de a realiza o pictură cu contururi și umbre estompate, într-un modeleu vaporos, astfel încît imaginea pare văzută printr-un văl de fum. Printre pictorii care au cultivat **s.** au fost Leonardo da Vinci, Correggio, Prud'hon.

sgraffito (ital. „zgîriat"), procedeu folosit în artele decorative de a zgîria desenul într-un strat de material colorat, lăsîndu-se astfel ca stratul de dedesubt să apară contrastant. **S.** s-a practicat mai ales în ceramica de tip bizantin prin zgîrierea angobei, în pictura murală a Renașterii italiene prin zgîrierea straturilor de tencuială colorată etc.

Shackleton */șĕcltən/*, sir Ernest Henry (1874—1922), explorator polar englez. A participat în 1901—1904 la expediția antarctică condusă de R. Scott. În 1908—1909 a condus o expediție în interiorul Antarctidei cu sănii trase de ponei, reușind să ajungă pînă la 88°23′ lat. sudică (178 km depărtare de Polul Sud). În 1914—1917 a întreprins o expediție în Marea Weddell, iar în 1921 a început o călătorie în jurul Antarctidei, dar a murit în decursul ei.

Shaftesbury */șá:ftsbəri/*, Anthony Ashley Cooper (1671—1713), etician englez. A opus concepției materialiste a lui Hobbes și Locke despre relativitatea normelor morale și despre dependența lor de interese concepția metafizică și idealistă despre caracterul absolut și etern al moralei. Totodată, ca deist, **S.** a socotit că morala nu se întemeiază pe religie, ci, dimpotrivă, „adevărata religie" se întemeiază pe morală. **S.** a reluat ideile antice despre identitatea dintre virtute și fericire, despre unitatea dintre frumos și bine *(kalokagathia)* și a întemeiat teoria idealistă despre „simțul moral" înnăscut, dezvoltată apoi de Fr. Hutcheson (1694—1747).

Shakespeare */șéicspiə/*, William (1564—1616), cel mai mare dramaturg și poet al Renașterii engleze, unul dintre cei mai străluciți reprezentanți ai literaturii universale. S-a născut în orășelul Stratford-on-Avon, comitatul Warwickshire. S-a făcut cunoscut de timpuriu ca un bun adaptator de piese, actor și, în cele din urmă, dramaturg. A devenit coproprietar al teatrelor „Globe" (1599) și „Blackfriars" (1609) din Londra, iar în jurul anului 1612 s-a întors la Stratford unde și-a petrecut ultimii ani ai vieții. Paternitatea operei shakespeariene, îndelung disputată, este astăzi pe deplin confirmată. Pe lîngă cele 36 sau 37 de piese, el a scris 154 de sonete și poemele „Venera și Adonis" (1593) și „Lucreția" (1594). Problematica generală profund filozofică, conflictele titanice proprii creației lui **S.** reflectă ideile umanismului, ciocnirea ascunsă sau fățișă a forțelor sociale ale vremii, o viziune modernă asupra bogăției și caracterului contradictoriu al naturii umane, asupra complexității corelației dintre viața personală și cea socială. Inspirîndu-se din lucrări dramatice scrise de autori premergători, din izvoarele literaturii orale în proză și versuri și din lucrări istorice, **S.** a vădit o mare independență creatoare în construirea acțiunii și compoziției, în punerea și dezbaterea ideologică a problemelor. Estetica sa realistă rupe cu principiile artei formaliste și convenționale medievale. Creația dramatică a lui **S.** a început în momentul cînd victoria Angliei asupra Invincibilei Armada (1588) deschidea noi perspective dezvoltării țării. Prima perioadă (1590—1600) cuprinde comedii și drame istorice, dominate de entuziasm și de optimism. Acest spirit se vădește în afirmarea ideii de libertate și demnitate a omului, în preamărirea sentimentelor nobile, dragostea și prietenia, în numele cărora eroii săi luptă împotriva despotismului patern („Visul unei nopți de vară", 1595), egoismului și răutății („Mult zgomot pentru nimic", 1598), trădării sentimentelor („Cei doi tineri din Verona", 1594), ipocriziei și închistării ascetice („Chinurile zadarnice ale dragostei", 1594; „A douăsprezecea noapte", 1600). Comediile lui **S.** prezintă o îmbinare originală și contrastantă, voit paradoxală, de elemente tragice și comice, de profundă gravitate și de umor gras, uneori trivial, alteori spumos, de melancolie și de farsă galantă, de înțelepciune contemplativă și de bufonerie, de adevăr redat în forme burleşti sau absurde, aspecte antitetice caracteristice creaţiei sale. Piesele istorice, a căror idee fundamentală este necesitatea statului centralizat şi a naţiunii conduse de un monarh absolut, dar înţelept şi luminat, reflectă pregnant fundalul aspiraţiilor populare ale vremii, manifestate în numeroasele războaie şi mişcări antifeudale. Monarhul ideal este întruchipat în aceste piese de regele Henric al V-lea („Henric al V-lea", 1598) şi implicat, prin contrast, de regi cu voinţă slabă, incapabili să asigure unitatea naţională („Henric al VI-ea", 1590—1591; „Richard al II-lea", 1595), sau despotici şi cruzi („Richard al III-lea", 1592; „Regele Ioan", 1596). Tragedia „Iuliu Cezar" (1599) dezvăluie critic şi cu pătrunzătoare obiectivitate absenţa condiţiilor mature pentru victoria idealurilor umaniste, iar conflictul tragediei „Romeo şi Julieta" (1594), prin moartea voluntară a eroilor, are larga semnificaţie a victoriei morale a sentimentelor nobile asupra inumanităţii prejudecăţilor medievale. Cea de-a doua perioadă (1601—1608) cuprinde anii comediilor amare şi mai ales ai marilor tragedii şi corespunde unui moment de criză a gîndirii umaniste, care, în condiţiile frămîntărilor şi nemulţumirilor sociale de la sfîrşitul domniei reginei Elisabeta I, îşi vedea ameninţat idealul lumii întemeiate pe dragoste, dreptate şi raţiune. Fără a eşua în pesimism, motivele tragice, prezente pînă şi în comedii, capătă preponderenţă în marile tragedii, care îmbrăţişează, cu un realism lucid şi neiertător, probleme cardinale ale epocii: dureroasă ciocnire a aspiraţiilor umaniste de josnicia înconjurătoare („Hamlet", 1601), încrederea şi nobleţea sufletească înşelate de perfide intrigi („Othello", 1604), destrămarea brutală a raporturilor de familie în condiţiile paternităţii feudale („Regele Lear", 1605), contradicţia răscolitoare dintre legea morală şi politica vremii („Macbeth", 1605), dezvăluirea rolului nefast şi dezumanizant al aurului („Timon din Atena", 1607; „Neguţătorul din Veneţia", 1600), denunţarea indiferenţei faţă de destinele ţării („Antoniu şi Cleopatra", 1606) şi a vînzării patriei („Coriolan", 1607), a războiului (Troilus şi Cresida, 1609). Tot în cea de-a doua perioadă de creaţie, **S.** a scris cele 154 de sonete, apărute în 1609, adevărate drame realiste în miniatură, bijuterii fin cizelate, menite să proslăvească dragostea, prietenia, setea titanică de viaţă, împinsă pînă la aspiraţia spre nemurire, care nu e numai a lui **S.**, ci şi a epocii lui. În operele dramatice scrise în ultima perioadă (1609—1612): „Cymbeline" (1609), „Poveste de iarnă" (1610), „Furtuna" (1612), elementele romantice, prezente în întreaga operă shakespeariană, capătă preponderenţă, o dată cu o vădită tendinţă optimist-utopică şi idealizantă, conflictele încheindu-se invariabil cu victoria morală a eroilor purtători ai noilor idei şi etici umaniste asupra forţelor iraţionale ale răului. Punînd în mişcare o mare varietate de tipuri sociale (ţărani şi baroni, burghezi şi plebei, mercenari, aventurieri şi regi), întreaga creaţie dramatică shakespeariană aduce în arenă conflictul, adeseori sîngeros, dintre morala libertăţii şi aceea a tiraniei şi a intoleranţei de orice fel. Ea confruntă, pe baza unui excepţional dar al tipizării, o faună de monştri, deveniţi simboluri ale unor pasiuni şi vicii neomeneşti (ex. Iago, Macbeth, Shylock), cu galeria de portrete ale unor eroi exemplari, memorabili fie prin frumuseţea şi virtuţile lor, fie prin intensitatea şi dramatismul vieţii lor lăuntrice (Hamlet, Lear, Othello). Rezultantă a interacţiunii cauzelor exterioare şi interioare, destinul acestor eroi, ca şi destinul istoric al societăţii în general, este construit de **S.** în afara ideii de fatalitate, prin intuirea genială a legităţilor reale ale vieţii. Umanismul critic al lui **S.** depăşeşte limitele mărginirii burgheze, atacînd uneori înseşi racilele burgheziei şi ridicîndu-se în sfera eternului uman. Sinteză a dezvoltării multiseculare a dramei populare engleze, cu rădăcini în tezaurul folcloric şi al celor mai valoroase trăsături ale culturii europene înaintate, opera lui **S.** îmbină o fantezie înflăcărată, dar constructivă, cu lirismul de clocotitoare resurse pasionale sau de tulburătoare poezie şi meditaţie, oscilînd între sublim şi trivial, şi care se revarsă abundent într-o expresie unică prin varietatea, supleţea şi impetuozitatea ei. În ciuda unor inegalităţi, disponibilităţile inepuizabile ale limbajului nuanţat, plastic şi pitoresc pun în valoare contrastele de lumini şi umbre, antagonismele şi dialectica violentă sau subtilă a dramei interne şi externe. Ele îşi găsesc realizarea în proza savuroasă, ca şi în versul alb, căruia **S.** i-a dat, în marile tragedii, o deosebită flexibilitate şi putere de sugestie, sporită de inteligenţa strălucitoare a metaforei şi ascuţimea calamburului. Influenţa lui **S.** asupra romantismului european şi a creaţiei literare ulterioare a fost şi este covîrşitoare. În limba română, prima operă tradusă a lui **S.** a fost „Iuliu Cezar", apărută în tipografia lui I. Heliade-Rădulescu în preajma anului 1848. Valoroase traduceri literare din **S.** au dat: Şt. O. Iosif, Al. Macedonski, G. Topîrceanu ş.a. Întreaga operă dramatică a lui **S.** a fost tradusă în limba română.

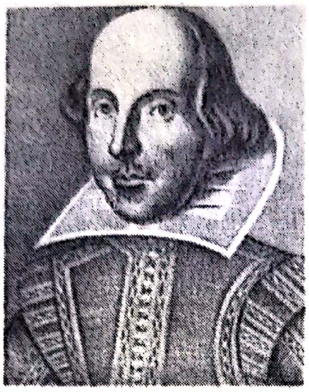

W. Shakespeare

Shannon *[şẹ́nən]*, fluviu în Irlanda (368 km, inclusiv lungimea estuarului). Izvorăşte din lacul Shannon şi se varsă printr-un estuar în Oceanul Atlantic. Navigabil. Comunică prin două canale cu oraşul Dublin. Hidrocentrale.

Shastri *[şastrí]*, Lal Bahadur (1904—1966), om de stat indian. A fost prim-ministru al Indiei (1964—1966). A aderat încă din tinereţe la mişcarea pentru independenţa Indiei, activînd în cadrul partidului Congresul naţional indian. Arestat în repetate rînduri de autorităţile coloniale, a fost întemniţat aproape nouă ani. După proclamarea independenţei Indiei (1947), a deţinut diverse portofolii ministeriale, iar după moartea lui J. Nehru a devenit prim-ministru.

Shaw *[şó:]*, George Bernard (1856—1950), mare dramaturg englez, de origine irlandeză. În 1876 a părăsit oraşul natal Dublin, plecînd la Londra, unde şi-a publicat primele încercări literare. Între 1888 şi 1898 a desfăşurat o susţinută activitate de critic dramatic şi de artă, străduindu-se să reînvie interesul contemporanilor săi faţă de teatrul lui Ibsen şi muzica lui Wagner (eseurile „Chintesenţa ibsenismului", 1891; „Wagnerianul perfect", 1898). A fost membru al Societăţii fabienilor şi a studiat operele lui Marx şi Engels. De-a lungul întregii sale vieţi, **S.** s-a ridicat împotriva imperialismului şi politicii războinice a guvernelor europene. A salutat Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie ca un decisiv act istoric eliberator şi a militat pentru apărarea ei. Între 1898 şi 1939 **S.** a scris în total 47 de piese. În primul ciclu, intitulat „Piese neplăcute" („Casele văduvilor", 1892; „Profesiunea doamnei Warren", 1894, trad. rom.; „Craiul", 1893), **S.** atacă bazele economice ale societăţii burgheze şi dezvăluie faptul că bogăţia claselor dominante se întemeiază pe exploatarea celor mulţi. Următorul ciclu, „Piese plăcute" („Armele şi omul", 1894; „Candida", 1894; „Nu se ştie niciodată", 1899; „Omul destinului", 1896), sfîşie vălul iluziilor romantice asupra eroilor şi faptelor de arme, înfierînd militarismul şi liberalismul burghez. Culegerea „Trei piese pentru puritani" („Discipolul diavolului", 1897, trad. rom.; „Convertirea căpitanului Brassbound", 1897; „Cezar şi Cleopatra", 1898, trad. rom.), ca şi celelalte piese remarcabile ale sale: „Om şi supraom" (1903), „Maiorul Barbara" (1905, trad. rom.), „Medicul în dilemă" (1906), „Pygmalion" (1912, trad. rom.), „Casa inimilor sfărîmate" (1917, trad. rom.), „Înapoi la Matusalem" (1921), „Căruţa cu mere" (1929, trad rom.), „Sfînta Ioana" (1924, trad. rom.), „Prea adevărat ca să fie frumos" (1932), constituie un necruţător rechizitoriu împotriva făţărniciei puritane a protipendadei. Critic de o remarcabilă fineţe a contradicţiilor unei lumi crepusculare, **S.** a dovedit inconsecvenţă şi limitare în privinţa rezolvării acestora. Continuator al celor mai bune tradiţii ale literaturii realist-critice engleze, **S.** a fost un adversar al artei facile, înlocuind aşa-zisa „piesă bine scrisă" cu drama de idei şi făcînd din teatru o tribună a concepţiilor înaintate. A îmbrăţişat o gamă tematică de mare varietate, dezvăluind conflicte şi situaţii care uimesc şi conving prin realismul şi originalitatea lor. **S.** a fost un maestru al dialogului scenic, caracterizat prin replici vii, neaşteptate, de o ironie sclipitoare, prin umorul cuceritor, uneori duios, al butadei şi prin virtuozitatea subtilă, dar spontană, a paradoxului. Luciditatea discuţiilor (nu lipsite de accente sceptice), care aproape înlocuiesc acţiunea în piesele lui **S.** face adeseori loc, în momentele de tensiune, unui intens flux de lirism şi de poezie. Personalitate multilaterală, de o deosebită inteligenţă, pasionat polemist, de o redutabilă supleţe spirituală (devenită, de altfel, proverbială), **S.** şi-a închinat întregul său talent unei arte umaniste, bogată în conţinut social, dominînd timp de trei sferturi de veac viaţa teatrală a Angliei şi exercitînd o influenţă activă asupra întregii literaturi contemporane. Laureat al premiului Nobel pentru literatură (1925).

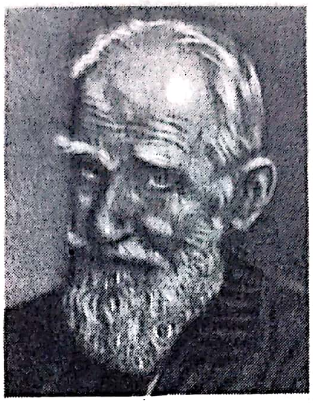

G. B. Shaw

Shaw *[şó:]*, Irwin (n. 1913), scriitor şi scenarist nord-american. În scrierile sale, caracterizate printr-un puternic dramatism şi prin atenţia acordată problemelor sociale actuale, **S.** a denunţat şi a satirizat cu un umor caricatural, de influenţă expresionistă, militarismul şi fascismul (piesa „Îngropaţi morţii", 1936; romanul „Leii tineri", 1948), precum şi prigoana anticomunistă din S.U.A. (romanul „Atmosferă încărcată", 1951).

Shays *[şeiz]*, Daniel (*c.* 1747—1825), fermier american, participant la războiul pentru independenţa coloniilor engleze din America de Nord (1775—1783). A condus răscoala fermierilor săraci din statele Massachusetts şi New Hampshire (1786—1787) pentru reîmpărţirea generală a pămînturilor şi anularea tuturor datoriilor.

Shazar *[şazár]*, Zalman (n. 1890), preşedinte al Israelului (din 1963), unul dintre liderii Partidului muncitoresc din Israel (M.A.P.A.I.). În 1949—1950 Shazar a fost ministru al învăţămîntului.

Sheffield *[şéfi:ld]*, oraş în Marea Britanie, situat în nordul Angliei. 495 200 loc. (1962). Mare centru industrial, cu veche tradiţie în siderurgie (oţeluri superioare). Este dezvoltată producţia de maşini grele, maşini textile, utilaj pentru industria minieră, utilaj electrotehnic. Nod feroviar. Universitate, numeroase monumente, muzee, galerii de artă.

Shehu *[şéhu]*, Mehmet (n. 1913), preşedintele Consiliului de Miniştri al R.P. Albania (din 1954), membru în Biroul Politic al C.C. al Partidului Muncii din Albania (din 1948). Membru al Partidului comunist din 1942; a participat la lupta de eliberare a poporului albanez de sub ocupaţia fascistă

Shelley *[şéli]*, Percy Bysshe (1792—1822), poet romantic englez. De origine nobilă, a studiat la Eton, apoi la Oxford, de unde a fost exmatriculat (1811) pentru publicarea unui pamflet intitulat „Necesitatea ateismului". După ce a vizitat de două ori Elveţia, unde s-a împrietenit cu Byron, s-a stabilit în Italia (1818) şi a murit într-un accident de navigaţie în golful Spezia. **S.** aparţine celei mai revoluţionare aripi a romantismului englez. Fidel ideilor sale, **S.** a încercat să le pună în practică, participînd la viaţa politică, difuzînd pamflete şi chemînd la revoltă. Opera sa include o avîntată lirică politică („Cîntec pentru fiii Angliei", 1819; „Mascarada anarhiei", 1819; „Odă libertăţii", 1820 ş.a.), în care, într-o formă alegorică sau directă, înfierează violent racilele sociale şi cere artei să arate drumul viitorului. Despre el, Marx a spus că „era un revoluţionar prin excelenţă şi ar fi făcut întotdeauna parte din avangarda socialismului". Poezia lui îmbină pasiunea arzătoare cu o gîndire filozofică omniprezentă, deşi vag utopică. Dintre eseurile lui, cel mai valoros este „Apărarea poeziei" (1821), în care pledează pentru frumuseţea desăvîrşită legată de înalte idealuri sociale şi umane. Primele poeme sînt viziuni romantice transfigurate ale unui viitor fericit al omenirii („Zîna Mab", 1813), ale veşniciei frumosului („Imn frumuseţii intelectuale", 1816), ale eroului pur, tragic şi solitar („Alastor", 1816), ale războiului iubirii şi adevărului împotriva tiraniei („Revolta Islamului", 1817). Panteismul şi ateismul iluminist al lui W. Godwin îşi dau mîna în „Prometeu descătuşat" (1819), poem dramatic plin de un lirism înaripat, prevestind calea contradictorie a regenerării omenirii. Unica încercare teatrală a lui **S.**, „Cenci" (1819), este o tragedie plină de patosul sumbru al luptei inocenţei cu despotismul. Optimismul unanim al lui **S.** se desfăşoară din plin în lirica naturii şi cea erotică, în care o metaforică generoasă, mituri atotcuprinzătoare şi emoţii angelice slujesc zugrăvirii şi slăvirii spiritului etern al vieţii şi al creaţiei („Odă ciocîrliei", 1820), mişcării perpetue („Norul", 1820), dialecticii durere-fericire („Odă vîntului din Apus", 1819) armoniei zilei („Imnul lui Apolo", 1820) şi nopţii („Imnul lui Pan", 1820) şi, în general, bucuriei luminoase a comunităţii omului cu natura, cu întreaga lume. Dacă simbolistica ideilor lui rămîne uneori vagă, versificaţia sa, inspirată de această comuniune cosmică, atinge, prin accentele şi prin tonul ei înaripat, puterea incantaţiei. Influenţa lui **S.** asupra romantismului englez şi european din sec. al XIX-lea a fost covîrşitoare. O bună parte a operei lui s-a tradus în limba română.

P. B. Shelley

Sheridan *[şéridn]*, Richard Brinsley (1751—1816), dramaturg şi om politic englez de orientare iluministă. Irlandez de origine, a cunoscut de timpuriu viaţa teatrală, ajungînd director al teatrului din Drury Lane. Prieten cu Byron, reprezentant al celei mai progresiste şi mai radicale aripi a whigilor şi orator strălucit, **S.** a demascat metodele inumane ale colonizatorilor englezi şi a apărat principiile revoluţiei franceze. Cele mai valoroase piese ale lui **S.** sînt „Rivalii" (1775, trad. rom.), care ridiculizează moda sentimentalităţii răspîndite prin intermediul romanelor, „Şcoala calomniei" (1777, trad. rom.), capodopera sa, model clasic de comedie de moravuri, care biciuieşte cu o ironie sclipitoare corupţia morală a societăţii mondene, „Criticul" (1779), parodie a lumii teatrului, cu intrigile şi inepţiile ei. Piesele sale s-au înscris ca punct culminant al dramei engleze a sec. XVIII-lea.

Sherman *[şə́:mən]*, William Tecumseh (1820—1891), general, unul dintre comandanţii armatei Nordului în timpul războiului civil din S.U.A. (1861—1865). Armatele comandate de **S.** au obţinut în ultima parte a războiului, în cursul unei campanii îndrăzneţe, victorii hotărîtoare asupra armatelor sudiştilor. Între 1869 şi 1884 a fost comandantul armatei S.U.A.

Sherrington *[şériŋtən]*, Charles Scott (1857—1952), fiziolog englez. A fost profesor de fiziologie la Universitatea din Oxford. Studiile sale principale privesc fiziologia sistemului nervos (reflexele motorii, rigiditatea animalelor decerebrate, coordonarea nervoasă etc.). Op. pr.: „Acţiunea integrală a sistemului nervos" (1906), „Tratat de fiziologie". Premiul Nobel (1932).

Sherwood *[şə́:ud]*, Robert Emmet (1896—1955), dramaturg şi scenarist de filme nord-american. Fire ironică, cu puternice înclinaţii spre paradoxul istoric-moralistic şi înzestrat cu o deosebită abilitate scenică, **S.** a exprimat, în majoritatea pieselor sale, idei filozofice grave, folosind întîmplări şi personaje obişnuite (comediile „Drumul spre Roma", 1927; „Soţul reginei", 1928; „Reuniune la Viena", 1931; tragediile „Acesta este New Yorkul", 1930; „Pădurea împietrită", 1935). În „Plăcerea nebunilor" (1936), **S.** a condamnat cu vigoare războiul. A scris şi o dramă istorică („Abe Lincoln în Illinois", 1939), biografie pătrunzătoare a tinereţii lui Lincoln.

Shetland *[şétlənd]*, arhipelag britanic în nordul Oceanului Atlantic, situat în partea de nord-est a Marii Britanii, compus din peste 100 de insule. Suprafaţa totală: 1 426 km². Populaţia: circa 23 000 loc. Centrul administrativ: *Lerwick*. Relief slab fragmentat. Altitudinea maximă: 450 m. Climă temperată-umedă. Pajişti umede şi asociaţii de mlaştină. Pescuit şi creşterea animalelor.

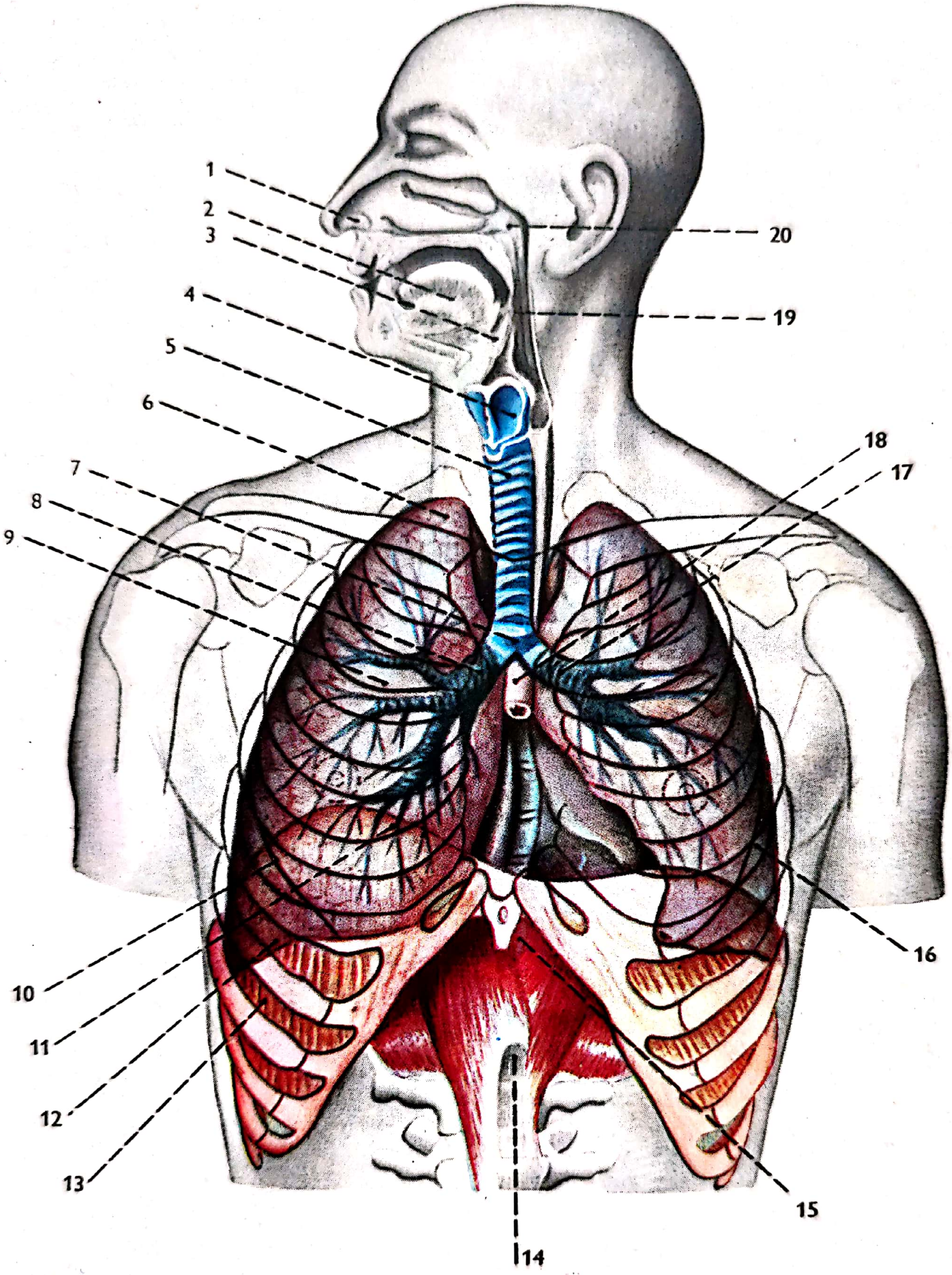

APARATUL RESPIRATOR LA OM. *1. Vestibulul nazal. 2. Limba. 3. Epiglota. 4. Cartilagiul tiroidian. 5. Traheea. 6. Vîrful plămînului. 7. Bifurcaţia traheei. 8. Bronhia dreaptă. 9. Lobul pulmonar superior drept. 10. Incizura interlobară. 11. Lobul pulmonar mediu drept. 12. Lobul pulmonar inferior drept. 13. Diafragma. 14. Hiatul aortic. 15. Hiatul esofacian. 16. Lobul pulmonar inferior sting. 17. Bronhia stingă. 18. Esofagul. 19. Faringele (partea orală). 20. Faringele (partea nazală).*

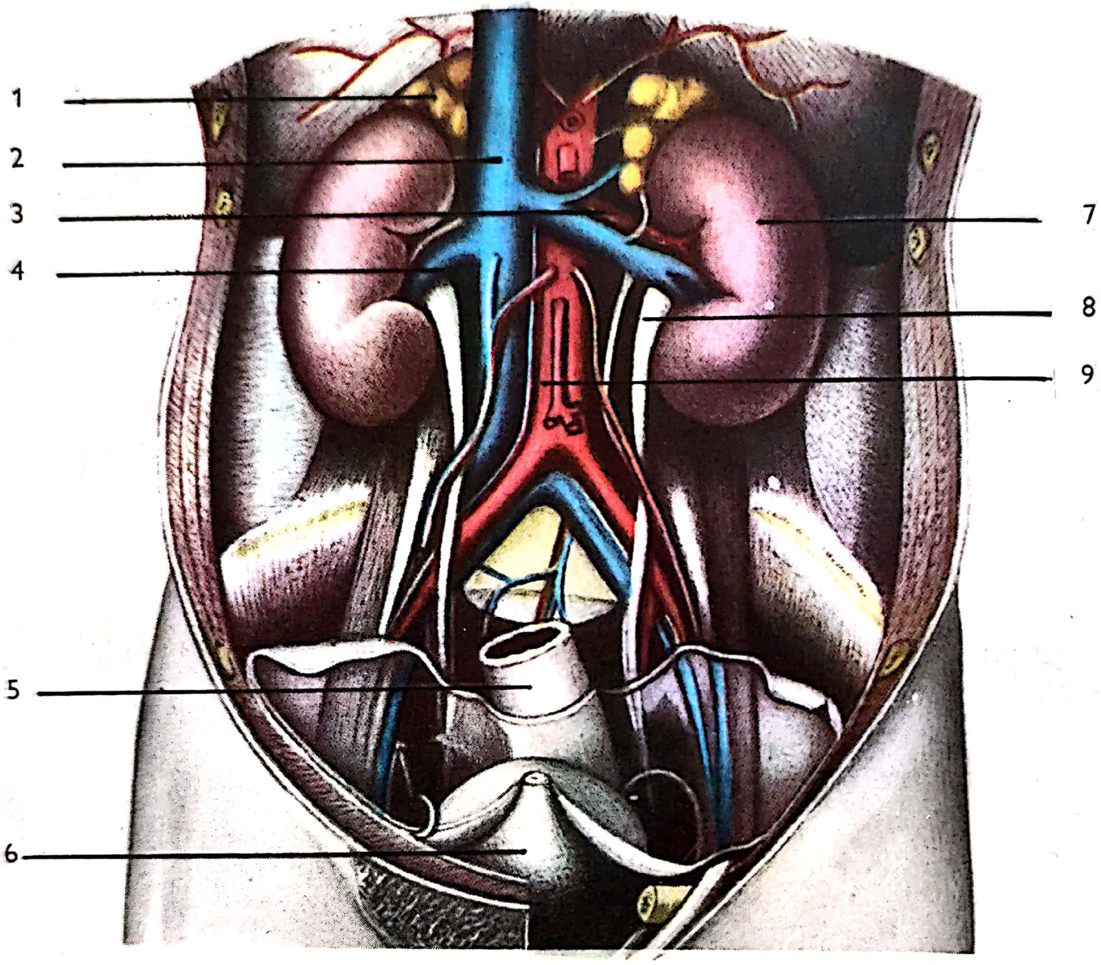

APARATUL URINAR LA OM: *1. Suprarenala. 2. Vena cavă inferioară. 3. Artera renală. 4. Vena renală. 5. Rectul. 6. Vezica urinară. 7. Rinichiul stîng. 8. Ureter. 9. Aorta abdominală.*

Shibata */șibáta/*, Yuji (n. 1882), chimist japonez, profesor la Universitatea din Tokio, membru al Academiei de Științe Japoneze și membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România. A făcut numeroase cercetări în domeniul spectrochimiei și chimiei combinațiilor complexe.

Shikoku */șicócu/*, insulă în Arhipelagul Japonez, situată între Oceanul Pacific și insula Honshu. Suprafața: 18 800 km². Populația: circa 4 250 000 loc. Relief muntos, cu cîmpii litorale înguste. Vulcani vechi, erodați. Climă subtropicală musonică umedă, cu precipitații bogate; numeroase taifunuri. Păduri de stejar, brad alb etc. Exploatări forestiere și de minereu de cupru.

Shimazaki */șimazáchi/*, Toson (1872—1943), poet și prozator japonez. A debutat cu poezii de factură romantică în vers liber (volumele „Tinere mlădițe", 1897; „Iarbă de vară", 1898; „Flori căzute din prun", 1902), încercînd să impună în Japonia maniere poetice europene. Ca prozator s-a afirmat prin romane naturaliste („Comandamentul violat", 1906; „Primăvara", 1908; „Viață nouă", 1918—1919; „Furtună", 1926), cu accente de critică socială îndreptată împotriva unor stări de lucruri retrograde. Creația sa, caracterizată prin varietatea experiențelor spirituale și literare și prin spontaneitatea expresiei, a exercitat o profundă influență asupra literaturii japoneze.

Shizuoka */șizúoca/*, oraș în Japonia, în sudul insulei Honshu. 328 800 loc. (1960). Industrie alimentară (în special prelucrarea ceaiului), de prelucrare a lemnului, constructoare de mașini, textilă, chimică. Artizanat.

Shkodër */școdər/*, lac de origine tectonică situat în Peninsula Balcanică, pe extremitatea sudică a Alpilor Dinarici, la frontiera dintre R.P. Albania și R.S.F. Iugoslavia (356 km²). Adîncimea maximă: 44 m. Navigabil.

Shkodër */școdər/ (Scutari)*, oraș în nordul R.P. Albania, situat pe malul sudic al lacului Shkodër, aproape de vărsarea Drinei. 43 950 loc. (1961). Vechi centru comercial și unul dintre principalele orașe moderne ale țării. Industrie textilă, alimentară, de pielărie și de ciment. Centru turistic.

Shockley */șǫ́cli/*, William (n. 1910), fizician american, profesor la Institutul tehnologic din California (S.U.A.). Are contribuții în domeniul fizicii semiconductoarelor. Împreună cu J. Bardeen și W. Brattain a inventat *tranzistorul*. Premiul Nobel (1956).

shógun */șógun/*, titlu purtat de conducătorii Japoniei feudale între 1192 și 1867, cînd întreaga putere de stat era concentrată în mîinile lor, împăratul fiind suveran nominal.

shórthorn (ZOOTEHN.) v. **durham.**

shunt */șant/* **1.** (ELT.) Element al unui circuit electric sau magnetic legat în derivație (în paralel) cu un alt element al circuitului. *S. electrice* sînt rezistoare, caracterizate printr-o rezistență electrică, conectate între două puncte ale unui circuit electric pentru a se deriva prin el o anumită parte a curentului care circulă prin acel circuit (ex. **s.** conectat la bornele unui ampermetru pentru a-i extinde intervalul de măsurare). *S. magnetice* sînt ramuri în paralel ale unor circuite magnetice, constituite din materiale feromagnetice și folosite pentru a deriva o parte din fluxul magnetic. **2.** (MED.) Schimbare a circuitului sanguin normal, în sensul derivării sîngelui pe alte căi decît cele pe care le urmează în condiții circulatorii normale. Se întîlnește în numeroase malformații congenitale ale inimii, de exemplu în boala albastră, unde, din cauza **s.** arteriovenos de la nivelul inimii, o anumită cantitate de sînge venos se amestecă cu sîngele arterial, dînd cianoza tegumentelor. **S.** poate fi creat și artificial prin anastomoză chirurgicală între două vase sanguine (ex. **s.** sau derivația portocavă care se aplică în cazurile de hipertensiune portală, ciroză hepatică cu ascită, boala lui Banti etc.).

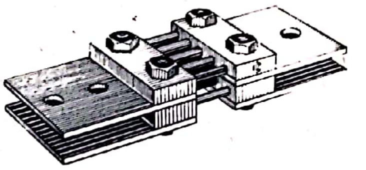

Shunt electric

Shuteriqi */șuteríchi/*, Dimitr (n. 1915), scriitor albanez. A debutat cu versuri (1935). Creația sa (poemele „Enveri", 1945; „O, Ptolemeu", 1945; culegerea de poezii „Pe aripile aurii ale lumii", 1950; romanul „Eliberatorii", 1952—1954, trad. rom.; culegerea de povestiri „Drumul tineretului", 1953) are ca temă lupta poporului albanez pentru eliberarea patriei și construirea socialismului.

si (MUZ.), denumire a unuia dintre cele șapte sunete ale gamei. Corespunde notației literale *H* sau *h*.

siál (GEOL.), înveliș extern al Pămîntului, care se întinde de la suprafața scoarței terestre pînă la adîncimi de ordinul a 100 km și în compoziția căruia predomină compuși ai siliciului și ai aluminiului; are densitatea medie de 2,7. În **s.** au loc majoritatea proceselor studiate de geologie. După V.I. Vernadski, **s.** ar corespunde litosferei.

Sialkot, oraș în nord-estul Pakistanului de Vest. 164 350 loc. (1961). Centru comercial și industrial, cu întreprinderi textile (bumbac și mătase), de hîrtie, de articole de sport, de instrumente muzicale.

sialorée (gr. *sialon* „salivă" și *rhein* „a curge"; MED.), secreție exagerată de salivă. Se întîlnește mai adesea în cursul gravidității, în unele boli nervoase (parkinsonism, paralizie facială, unele nevroze), în turbare etc. Poate fi de asemenea provocată prin anumite medicamente (pilocarpină).

Siam v. **Tailanda.**

Sian, oraș în R.P. Chineză, centrul administrativ al provinciei Șensi. 1 310 000 loc. (1957). Industrie constructoare de mașini, electrotehnică și textilă. Important nod feroviar. Universitate și alte institute de învățămînt superior, muzee, monumente arhitectonice.

Sianuk, Norodom (n. 1922), prinț, om de stat cambodgian, șef al statului Cambodgia (din

1960). A fost rege din 1941 pînă în 1955, cînd a renunţat la tron. În 1955—1956 şi 1958—1960 a fost prim-ministru.

sibarít, persoană care se dedă plăcerilor rafinate şi care trăieşte în trîndăvie. Cuvîntul provine de la numele oraşului antic *Sybaris*, colonie grecească din Italia, întemeiată în sec. al VII-lea î.e.n., ai cărei locuitori, îmbogăţiţi prin comerţ, deveniseră proverbiali în antichitate prin luxul şi desfătările lor. Potrivit legendei, sibariţii ar fi izgonit cocoşii din cetate pentru a nu fi treziţi prea de dimineaţă.

Sibelius, Jean (1865—1957), compozitor finlandez, şeful şcolii muzicale naţionale din Finlanda. A studiat la Helsinki (cu Wegelius), Berlin (cu Becker) şi Viena (cu Goldmark şi Fuchs). Din 1893 a fost profesor la Conservatorul din Helsinki. În 1892 s-a impus cu poemul simfonic „Kullervo", inspirat din epopeea naţională Kalevala. Puternica sa legătură cu sufletul poporului finlandez a făcut din S. cel mai ilustru reprezentant al muzicii patriei sale. A compus şapte simfonii, o operă, poeme simfonice („Finlandia", 1899 ş.a.), patru legende după Kalevala, concertul pentru vioară şi orchestră (1903—1905), cvartetul „Voci intime" (1909), numeroase piese vocale şi instrumentale, pătrunse de lirism şi de farmecul delicat al folclorului şi legendelor nordice.

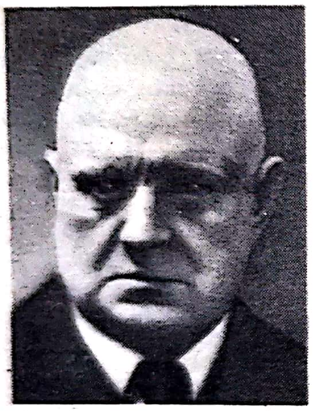

J. Sibelius

Siberia, regiune naturală situată în partea nordică a continentului asiatic, cuprinsă între Munţii Urali şi zona colinară a Kazahstanului (în vest), Oceanul Îngheţat (în nord), Oceanul Pacific (în est), Munţii Altai, Saian şi fluviul Amur (în sud); face parte din teritoriul Uniunii Sovietice. Suprafaţa: circa 10 000 000 km^2. În partea centrală a **S.** se află fundamentul cristalin al Platformei Siberiene, format în era paleozoică, şi înconjurat de munţii Saian, Baikal, Verhoiansk. Extremitatea estică (peninsula Kamciatka) are seismicitate ridicată. Morfologic, **S.** se poate diviza în mai multe unităţi mari: a) *Siberia Apuseană*, cuprinsă între munţii Urali şi fluviul Enisei, este o cîmpie întinsă, joasă, slab fragmentată; b) *Siberia Orientală*, situată la est de fluviul Enisei, este formată mai ales din podişuri cu altitudini medii; c) *Extremul Orient Sovietic*, situat în estul Siberiei Orientale, are relief muntos, înălţimi mari, care domină depresiunile intramontane. **S.** are o climă variată, zonată latitudinal: arctică şi subarctică în nord, temperată spre sud, caracterizată printr-o continentalitate foarte accentuată. Iernile sînt lungi şi aspre, temperaturile coborînd în nord-est aproape de —70°C, iar verile reci şi scurte în nord şi calde în sud. În nord, teritorii mari sînt cuprinse de îngheţuri perene. Vegetaţia este zonată latitudinal. Taigaua ocupă circa 7 000 000 km^2. **S.** dispune de bogate zăcăminte de cărbuni superiori (bazinele carbonifere Lena, Kuzbass, al Tunguscelor, Kansk-Acinsk, Irkutsk, Karaganda ş.a.), de petrol (în regiunile Ural, Tiumen, Irkutsk ş.a.), zăcăminte de minereu de fier (în regiunile Angara-Ilimsk, Angara-Pitsk ş.a.), de diamante (în vestul Iakuţiei), metale preţioase, sare şi metale neferoase, mari rezerve hidroenergetice etc.

sibilántă (lat. *sibilans,- tis* „şuierător"; LINGV.), termen folosit de unii lingvişti pentru a denumi o consoană siflantă (în română *s, z*) sau una şuierătoare (*ş, j*), adesea pentru a denumi ambele grupuri de consoane amintite.

sibíle, nume dat în antichitatea greco-romană unor femei legendare cărora li se atribuia darul profeţiei; erau considerate de obicei preotese ale zeului Apolo. Legenda vorbea de o **s.** din Eritreea ioniană, de o alta din Samos etc. Cea mai celebră a fost **s.** din Cumae (Italia); pretinsele ei preziceri alcătuiau faimoasele *cărţi sibiline*, păstrate în templul lui Iupiter de pe Capitoliu, despre care se spunea că dezvăluie destinele Romei şi care erau consultate în anumite împrejurări excepţionale.

Sibiu, oraş regional în reg. Braşov, reşedinţă de raion, situat pe valea Cibinului. 104 430 loc. (1965). Centru industrial şi cultural. Principalele ramuri industriale: industria constructoare de maşini şi de prelucrare a metalelor (Uzinele „Independenţa", „Metalurgica", „Elastic", „Balanţa"), industria textilă şi a tricotajelor („Libertatea", „Mătasea roşie", „Dumbrava" etc.), de prelucrare a lemnului (întreprinderea „Republica"), alimentară, poligrafică etc. Nod feroviar. Aeroport. — *Istoric.* Pe locul actualului oraş, începînd din epoca *hallstattiană*, a existat o aşezare rurală locuită de agricultori şi păstori, atestată şi în epoca romană, precum şi în timpul migraţiunii popoarelor. Aici au fost aşezaţi pe la mijlocul sec. al XII-lea, peste populaţia băştinaşă, colonişti germani. Menţionat pentru prima dată în documente cu numele *Hermannstadt* în 1366. În evul mediu, oraşul a cunoscut o însemnată dezvoltare meşteşugărească şi comercială, întreţinînd legături intense şi neîntrerupte cu Ţara Românească şi cu Moldova, unde negustorii sibieni îşi desfăceau cea mai mare parte a mărfurilor lor. În sec. al XIX-lea a fost un important centru economic, politic şi cultural al românilor din Transilvania. În timpul revoluţiei din 1848—1849, aici s-a aflat sediul Comitetului naţional român. Tot la **S.** s-a înfiinţat, în 1861, *Asociaţiunea transilvană pentru literatura română şi cultura poporului român (Astra)*. La **S.** au apărut numeroase gazete şi reviste româneşti („Telegraful român", „Transilvania", „Tribuna" ş.a.). Bogat tezaur de monumente istorice: importante

Sibiu. Pasajul Scărilor

resturi din sistemul de fortificații medievale (Turnul olarilor, Turnul dogarilor, Turnul fierarilor, Bastionul roșu etc.), biserica evanghelică, valoros edificiu în stil gotic (sec. XIV—XV), în care se păstrează picturi murale (1445), monumente funerare și obiecte de artă religioasă, orgă renumită, Turnul sfatului (sec. al XV-lea), vechile prăvălii din Piața mică (sec. XVI—XVII), palatul Brukenthal, impozant edificiu în stil baroc (sec. al XVIII-lea), în care este instalat complexul muzeistic cu același nume, catedrala ortodoxă în stil pseudobizantin (1850). În orașul S. se află un teatru dramatic (cu o secție în limba română și una în limba germană și o secție de păpuși în limbile română și germană), o filarmonică, biblioteca orășenească (care își are începuturile în biblioteca Astrei), o grădină zoologică în Dumbrava Sibiului. — *Raionul S.*, cu 112 670 loc. (1965). Exploatări forestiere și de roci de construcție. Industrie energetică (hidrocentralele Sadu II și Sadu V), textilă (Săliște, Orlat, Cisnădie, Tălmaciu), industrie constructoare de mașini și de prelucrare a metalelor (Ocna Sibiului), de prelucrare a lemnului (Orlat, Tălmaciu), alimentară. Creșterea animalelor, culturi de cereale și de cartofi.

sicatívi (lat. *sicare* „a usca"; CHIM.), săruri de mangan, plumb, cobalt ale acizilor rezinici, naftenici sau ale acidului linoleic, care, adăugate în mici cantități uleiurilor sicative sau semisicative, le îmbunătățesc proprietățile de uscare, precum și calitatea peliculei formate.

Sicilia, insulă italiană, cea mai mare din Marea Mediterană, despărțită de Peninsula Italică prin strîmtoarea Messina. Suprafața: 25 426 km². Populația: 4 809 180 locuitori (1961). Masivul muntos Apeninii Sicilieni ocupă partea de nord a insulei. Altitudinea maximă: 3 263 m (vulcanul activ Etna). Vulcani noroioși; izvoare termale. Cîmpiile ocupă zonele litorale. Sicilia are seismicitate ridicată. Climă mediteraneană (în nord), cu nuanțe subtropicale și semiaride (în sud) și cu precipitații neregulate. Se cultivă cereale, citrice, migdale, măslini, viță de vie (regiunea Marsala); se practică legumicultura și creșterea animalelor (cornute mari și mici, porcine etc.). Exploatări de petrol (circa 90% din producția de petrol a Italiei), de gaze naturale, de sulf etc. Principalele orașe-porturi: Palermo, Catania și Messina. S. are un guvern regional. Potrivit Constituției din 1948, inițiativa legislativă, în numeroase domenii, aparține Camerei regionale.

sicilián (STRAT.), etaj al cuaternarului inferior din bazinul Mării Mediterane. Depozitele aparținînd acestui etaj au fost identificate pentru prima dată într-o terasă situată la 90—95 m deasupra nivelului actual al Mării Mediterane.

siciliánă, vechi dans italian originar din Sicilia, cu caracter pastoral, în mișcare lentă, măsură de 6/8 sau 2/8 și ritm punctat. În sec. XVII—XVIII **s.** era nelipsită din muzica vocală și instrumentală, în special ca parte lentă a sonatelor și concertelor sau ca formă a ariilor lirice (la Scarlatti, Bach, Händel ș.a.).

Sickingen *[zíchiŋgən]*, Franz von (1481—1523), cavaler german, conducătorul politic și militar al războiului cavalerilor din Germania (1522—1523) pentru obținerea independenței față de principi. În fruntea nobilimii renane, suabe și francone, a atacat, în septembrie 1522, pe principele elector, arhiepiscopul de Trier, dar intervenția rapidă a principilor l-a obligat pe Sickingen să se retragă la castelul său Landstuhl, unde a murit după o apărare eroică.

sicofánt, denumirea, la Atena și în alte polisuri ale Greciei antice, a denunțătorului de profesie.

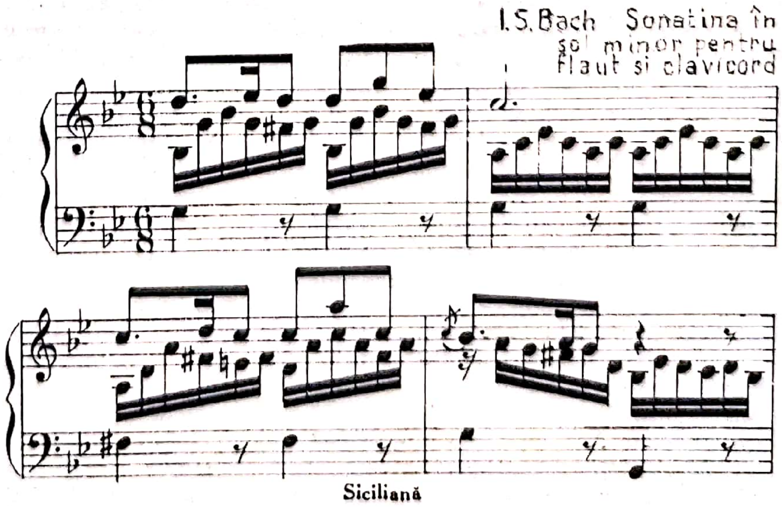

Siciliană

sicúli, străveche populaţie italică preindoeuropeană; trecînd succesiv prin Latium şi Campania, **s.** au ajuns în sudul peninsulei, iar de acolo în Sicilia, căreia i-au dat numele.

Siddons *[sídnz]*, Sarah (născută *Sarah Kemble*) (1755—1831), actriţă engleză. A debutat la Londra în 1773; a jucat pe scena teatrului Drury Lane şi la Covent Garden. Renumită interpretă a repertoriului shakespearean, **S.** a avut o creaţie excepţională în Lady Macbeth. Tragediană de stil clasic, **S.** era neîntrecută în arta declamaţiei.

sidéf, strat intern al valvelor şi cochiliilor moluştelor, mai ales ale lamelibranhiatelor, secretat de manta şi alcătuit din lamele fine de carbonat de calciu şi conchiolină (o substanţă organică), dispuse alternant; datorită interferenţei, **s.** prezintă irizaţii specifice. Perlele sînt formate în mod analog şi au aceeaşi structură.

siderál (lat. *sideralis*, din *sidus,-eris* „stea"; ASTR.; despre timp, spaţiu etc.), care se referă la cer, care are legătură cu cerul (ex. *ziua s.* este ziua dată de punctul γ al sferei cereşti; *spaţiul s.* este spaţiul interstelar).

siderít (MINER.), carbonat natural de fier ($FeCO_3$), care face parte din familia carbonaţilor romboedrici. Este de culoare cenuşie, gălbuie sau brună. Se alterează uşor, formînd *limonit*. Se găseşte în filoane hidrotermale sau în depozite sedimentare, uneori metamorfozate, cînd poate forma zăcăminte importante. Este un minereu de fier. În Republica Socialistă România, **s.** se află în zăcămintele de fier din Masivul Poiana Ruscă (ex. la Teliuc, Ghelar din reg. Hunedoara), la Lueta (reg. Mureş-Autonomă Maghiară) etc.

siderofíle, *elemente* ~ (MINER.), elemente chimice care se consideră că au un rol important în alcătuirea zonei centrale a globului pămîntesc. Din grupa *e.s.* fac parte: fierul, cobaltul, nichelul, ruteniul, paladiul, osmiul, iridiul, platina, molibdenul, fosforul etc.

sideróză (gr. *sideros* „fier"; MED.), boală cu caracter profesional, datorită inhalării de pulberi de fier sau de compuşi ferici şi caracterizată prin depunerea în exces a fierului în diverse organe şi ţesuturi (plămîni, ficat etc.), producînd îmbolnăvirea acestora. **S.** este o formă de pneumoconioză.

siderurgíe (gr. *sideros* „fier" şi *ergon* „lucru, lucrare"; METAL.) ramură a industriei metalurgice care cuprinde extragerea şi elaborarea fierului şi a aliajelor lui direct din minereu *(s. extractivă)*, precum şi prelucrarea fierului şi a aliajelor lui pînă la obţinerea de semifabricate pentru industria constructoare de maşini *(s. prelucrătoare)*; ştiinţă care se ocupă cu studiul proprietăţilor fizico-chimice şi cu tehnica extragerii, elaborării şi prelucrării fierului şi aliajelor lui. În siderurgia extractivă, cele mai importante operaţii sînt: separarea minereului în mineral şi gangă, concentrarea (mărirea conţinutului de metal în minereu sau în mineral), elaborarea fontei brute, elaborarea fontelor speciale, elaborarea oţelului, elaborarea diferitelor aliaje de fier. Siderurgia prelucrătoare cuprinde: turnarea fontei şi a oţelului în semifabricate, prelucrarea prin deformare plastică (laminarea, forjarea liberă sau în matriţă, trefilarea etc). şi tratamentele termice ale semifabricatelor sau ale pieselor din fontă sau din oţel (recoacerea, normalizarea, cementarea, călirea, revenirea etc.). V. şi metalurgie.

Sidney *[sídni]*, sir Philip (1554—1586), poet englez al Renaşterii. Personalitate multilaterală, **S.** a fost politician, curtean, diplomat, călător, comandant de oşti şi cărturar. A căzut eroic în bătălia de la Zutphen (Ţările de Jos) împotriva spaniolilor. A fost prieten cu filozoful Giordano Bruno şi protector al poetului Spenser. Cel mai de seamă sonetist englez dinaintea lui Shakespeare. S-a afirmat mai ales prin „Astrophel şi Stella" (postum, 1591), prima suită închegată de sonete cu o temă unică. A scris „Apărarea poeziei" (postum, 1595), manifest al umanismului estetic rinascentist, şi „Arcadia" (postum, 1590), primul roman pastoral din literatura engleză, inspirat după italianul Sannazzaro, spaniolul Montemayor ş.a.

Sidon, oraş antic pe ţărmul fenician al Mediteranei, principalul centru economic, cultural şi religios al fenicienilor pînă la ridicarea *Tirului* (sec. al X-lea î.e.n.) şi după căderea acestuia în stăpînirea asirienilor (sec. al VIII-lea î.e.n.). În sec. al VII-lea î.e.n. a fost ocupat şi dărîmat de asirieni, după care puterea sa maritimă a decăzut.

Siegbahn *[sígban]*, Karl Manne Georg (n. 1886), fizician suedez, membru al Academiei Suedeze de Ştiinţe, directorul Institutului de fizică „Nobel" din Stockholm, membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România. Prin numeroasele sale cercetări din domeniul spectroscopiei razelor X, a contribuit la dezvoltarea fizicii atomice. Premiul Nobel (1924).

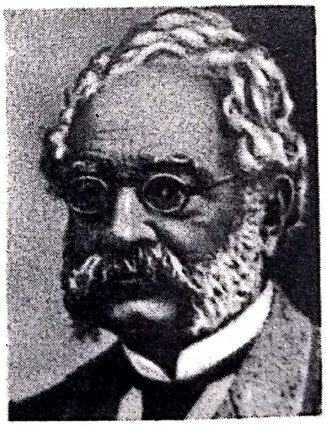

W. Siemens

Siemens *[zí:mǝns]*, Werner von (1816—1892), inginer şi inventator german, electrotehnician, fondatorul concernelor *Siemens-Halske* şi *Siemens-Schuckert*; a fost membru al Academiei de Ştiinţe din Berlin. A inventat metode de argintare, aurire şi nichelare galvanice (în 1840—1841), un regulator inerţial pentru maşini cu abur (în 1845, împreună cu fratele său *Wilhelm S.*), un aparat telegrafic (1847), indusul în dublu T pentru maşini electrice (1856), maşina pentru izolarea conductoarelor electrice cu gutapercă ş.a. Împreună cu J.G. Halske a organizat prima întreprindere de producere a telegrafelor şi a construit mai multe linii telegrafice în Europa şi intercontinentale. **S.** a elaborat şi aplicat principiul autoexcitaţiei maşinilor electrice de curent continuu (în 1867), a realizat prima linie experimentală de tramvai (Berlin, 1879), a construit fotometrul cu seleniu (1887) ş.a.

Siemens *[zi:məns]*, Wilhelm (1823—1883), inginer şi inventator german. A inventat un regulator inerţial pentru maşinile cu abur (împreună cu fratele său *Werner S.*), o pompă cu dublu cilindru, cuptorul cu vatră şi cu cameră recuperatoare de căldură pentru elaborarea oţelului ş.a.

síemens *[zi:məns]* (după numele electrotehnicianului *W. Siemens*; METR.), unitate de măsură a conductanţei electrice în sistemul de unităţi SI, egală cu conductanţa unui conductor a cărui rezistenţă electrică este de un ohm. Se notează cu simbolul *S*.

Siena, oraş în Italia centrală. 64 600 loc. (1964). Industrie alimentară, textilă, constructoare de maşini, chimică. Oraş cu străvechi tradiţii artistice, **S.** a fost, în perioada prerinascentistă, unul dintre principalele centre ale picturii italiene. Numeroase monumente celebre prin vechime şi valoare artistică: catedrala (1229—1264), cea mai frumoasă biserică gotică din Italia; primăria (sec. al XIV-lea); biblioteca (sec. al XV-lea), decorată cu fresce de Pinturicchio; baptisteriul San Giovanni (sec. al XIV-lea), cu o vestită fîntînă decorată cu reliefuri de Ghiberti şi Donatello; palatul Sansedoni (construit în secolul al XV-lea) etc. Universitate (din secolul al XIII-lea).

sienít (PETROGR.), rocă eruptivă intrusivă. Există *s. calcoalcaline*, formate din feldspat alcalin (ortoză), feldspat plagioclaz şi amfibol, şi *s. alcaline*, alcătuite din feldspaţi alcalini, feldspatoizi (ex. nefelinul), biotit, amfiboli şi piroxeni sodici. Se întrebuinţează la pavaj, în construcţii etc. În Republica Socialistă România, **s.** cu amfiboli şi piroxeni sodici se întîlnesc la Iacobdeal (Dobrogea), iar cele nefelinice la Ditrău (reg. Mureş-Autonomă Maghiară) şi în sudul Banatului.

Sienkiewicz *[şenchiévici]*, Henryk (1846—1916), prozator polonez, reprezentant de seamă al realismului critic. Originar dintr-o familie nobilă, s-a născut la Wola Orkzejska. În 1876 a plecat în America, în căutarea iluzorie a unui climat spiritual de libertate, întorcîndu-se în patrie în 1878, după ce vizitase Franţa şi Italia. În anii primului război mondial a militat pentru independenţa Poloniei. **S.** a debutat în 1869 cu articole de critică literară. Primele sale nuvele, de un dramatism zguduitor, inspirate din viaţa ţărănimii („Schiţe în cărbune", 1877) şi a copiilor nevoiaşi („Janko muzicantul", 1879), sau de un cald şi nostalgic patriotism („Paznicul farului", 1882), relevă calităţi deosebite în zugrăvirea unor figuri şi scene caracteristice societăţii poloneze a timpului. Au urmat o serie de romane istorice de răsunet, dintre care se remarcă trilogia: „Prin foc şi sabie", 1883; „Potopul", 1886; Pan Wotodyjowski", 1887—1888. Romanul „Cavalerii teutoni" (1900, trad. rom.) este o izbutită frescă eroică a Poloniei din sec. XIV--XV, însîngerată de războiul cu cavalerii teutoni. Cunoscutul său roman „Quo vadis?"(1896, trad. rom.), pentru care a obţinut premiul Nobel (1905), conţine un tablou dramatic al ciocnirii dintre creştinismul primitiv şi autoritatea imperială romană. A mai publicat lucrări cu caracter folcloric. Arta lui **S.** se distinge prin amploarea suflului epic, vioiciunea şi pitorescul naraţiei şi forţa poetică şi captivantă a evocării, care au făcut din el un mare pictor de bătălii.

H. Sienkiewicz

Sierpinski *[şerpinschi]*, Wacław (n. 1882), matematician polonez, profesor la Universitatea din Varşovia, membru al Academiei de Ştiinţe din R.P. Polonă şi membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România. Are lucrări în domeniul teoriei mulţimilor şi al aplicaţiilor ei în topologie, al teoriei funcţiilor de o variabilă reală, al numerelor transfinite, al ipotezei continuului, axiomei lui Zermelo etc. Împreună cu matematicienii polonezi Z. Janiszewski şi S. Mazurkiewicz, a fundat în 1920 revista „Fundamenta Mathematicae", consacrată teoriei mulţimilor şi aplicaţiilor ei. Op. pr.: „Lecţii asupra numerelor transfinite" (1928), „Topologie generală" (1934), „Numere cardinale şi ordinale" (1958).

Sierra Leone, stat în Africa de vest, situat pe coasta Oceanului Atlantic, între Guineea şi Liberia. Suprafaţa: 72 326 km^2. Populaţia: 2 183 000 loc. (1963), formată din numeroase grupuri etnice. Capitala: *Freetown*. Limba de stat: engleza. În nord cuprinde o porţiune din podişul leono-liberian, puternic fragmentat, şi prelungiri ale masivului Fouta-Djallon. Partea vestică şi sudică este o cîmpie joasă aluvială. Climă subecuatorială cu vară ploioasă şi iarnă secetoasă. În sud, pe mici porţiuni, cresc păduri tropicale, pe ţărm mangrove, iar în interior se întind savane şi savane cu păduri. Zăcăminte de minereu de fier, aur, diamante, cromite, bauxită etc. Ţară agrară în curs de dezvoltare. Peste 50% din populaţia activă lucrează în agricultură. Se cultivă palmieri de ulei, arbori de cacao şi de cafea, arahide (pentru export) şi orez, mei, sorg, manioc, porumb (pentru consumul intern). Este dezvoltată industria extractivă, dominată de capitalul monopolist englez. Există mici întreprinderi ale industriei alimentare şi uşoare şi o întreprindere de şlefuire a diamantelor. Se ex-

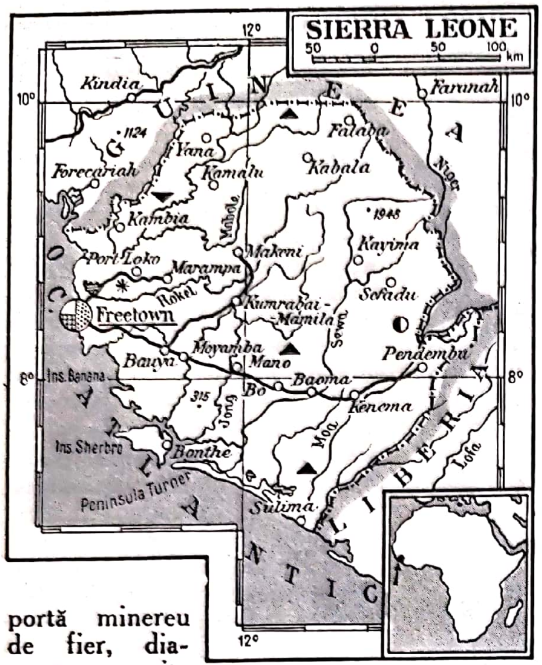

portă minereu de fier, diamante, cromite (4/5 din volumul exportului), copra, cafea, cacao, nuci de cola, se importă produse industriale și alimentare. — *Istoric.* Teritoriul **S.L.** a fost locuit din timpuri străvechi. În sec. al XV-lea și-au făcut apariția în **S.L.** portughezii, iar în sec. al XVI-lea englezii; aceștia din urmă au ocupat-o treptat, transformînd litoralul în colonie (1808), iar teritoriul din interior în protectorat (1896). În urma intensificării luptei anticoloniale după cel de-al doilea război mondial, Anglia a fost nevoită să acorde, în 1961, independența țării. **S.L.** este membră a Comunității Britanice de Națiuni. Șeful statului este suveranul Marii Britanii, reprezentat de un guvernator general. Organul suprem legislativ este Camera Reprezentanților, aleasă pe timp de cinci ani. **S.L.** întreține relații diplomatice cu Republica Socialistă România. Partide politice: Partidul popular (partid de guvernămînt), Congresul general.

Sierra Madre, sistem muntos în America de Nord (Mexic și Guatemala), format din mai multe lanțuri montane care înconjură Podișul Mexican. Climă tropicală (etajată) montană, uscată spre podiș și umedă spre oceane. Formații vegetale xerofile în nordul sistemului muntos și de păduri tropicale, care trec spre păduri de conifere, în sud. *S.M. de Est,* format din mai multe culmi paralele, care se întind pe circa 800 km lungime (de la nord — nord-vest spre sud — sud-est), este alcătuit din calcare, gresii și lave vulcanice. Versantul estic este abrupt, dominînd cu circa 1 500 m cîmpia litorală (Golful Mexic). Versantul vestic coboară domol spre Podișul Mexican. Altitudinea maximă: 3 664 m (vîrful Peña Nevada). *S.M. de Vest,* format din culmi paralele, care se întind pe 1 300 km lungime (de la nord-vest spre sud-est), este alcătuit din șisturi cristaline, calcare, gresii și lave vulcanice; fragmentat de văi-canion. Altitudinea maximă: 3 150 m (vîrful Chorreras). *S.M. de Sud,* situat la nord de istmul Tehuantepec, pe țărmul Oceanului Pacific; numeroși vulcani. Altitudinea maximă: 4 211 m (vulcanul Tajamulco, în Guatemala).

Sierra Maestra, lanț muntos în sud-estul insulei Cuba; printr-un abrupt, domină litoralul oceanic. Altitudinea maximă: 2 560 m (vîrful Turquino). Zăcăminte de minereuri de fier, cupru, mangan etc.

Sierra Morena, lanț muntos în sudul Spaniei, cuprins între fluviile Guadalquivir (la sud) și Guadiana (la nord); reprezintă o întinsă peneplenă, cu cîteva creste muntoase, cu versantul sudic abrupt. Altitudinea maximă: 1 325 m. Climă mediteraneană de munte. Formații vegetale de tip maquis. Importante exploatări de cărbune (Puertollano, Peñarroya), de cupru (Rio Tinto), de plumb, de mercur etc.

Sierra Nevada *[siérə nəvádə],* lanț muntos în vestul S.U.A., cuprins între depresiunea internă a Californiei și podișul Marelui Bazin. Este orientat de la nord-vest spre sud-est și se întinde pe circa 750 km, reprezentînd un horst format din granodiorite, asimetric ridicat. Versantul vestic este abrupt și domină depresiunea internă a Californiei cu circa 1 500 m. Versantul estic, mai lin, coboară treptat spre Marele Bazin. Vîrfurile sînt peneplenizate și păstrează urme de glaciație cuaternare. **S.N.** este o regiune cu seismicitate ridicată. Are numeroase izvoare termale și vulcani noroioși (la baza versantului estic). Altitudinea maximă: 4 418 m (vîrful Whitney). Climă de tip mediteranean-montan, cu precipitații mai ales iarna. Versantul vestic, mai umed, este acoperit cu păduri de foioase și conifere, iar cel estic, mai secetos, cu păduri rare de pin. Pajiștile alpine ocupă înălțimile de peste 3 000 m. În **S.N.** se află cîteva importante rezervații naturale (Kings Canyon National Park, Yosemite National Park).

Sierra Nevada, masiv muntos în sudul Spaniei, alcătuit din roci cristaline, dolomite și calcare. Relief variat, cu forme rotunjite și cu cîteva vîrfuri ascuțite de tip alpin. Altitudinea maximă: 3 478 m (vîrful Mulhacén).

Sieyès *[sieiés],* Emmanuel Joseph (1748—1836), om politic francez, abate, participant la revoluția franceză din 1789—1794, unul dintre conducătorii girondinilor. A devenit cunoscut prin broșura „Ce este starea a treia?“ (1789), un adevărat program politic al burgheziei franceze. În timpul reacțiunii termidoriene a fost unul dintre autorii Constituției din 1795, care consfințea puterea marii burghezii. Membru al Directoratului, a contribuit la organizarea loviturii de stat de la 18 Brumar (1799) a lui Napoleon Bonaparte, care l-a numit membru al Consulatului, iar apoi senator. În timpul Restaurației, **S.** a trăit în emigrație.

sifilis (de la *Sifilus,* eroul unui poem scris de Fracastoro în 1530; MED.), boală veneriană contagioasă, transmisă de obicei prin contact direct, prin obiectele utilizate de o persoană infectată sau, în cazul **s.** congenital, prin infectarea pe cale sanguină a fătului în cursul vieţii intrauterine. Medicina antică nu a cunoscut această boală. Unii istorici susţin că **s.** a fost importat din America, deoarece după descoperirea Americii au apărut primele cazuri de **s.** în Europa. Datorită observaţiilor şi studiilor făcute de diferiţi specialişti, **s.** a fost delimitat ca boală specifică, foarte contagioasă, provocată de un agent patogen descoperit în 1905 de Schaudinn şi Hoffmann. Agentul patogen al bolii este spirocheta *Treponema pallidum*. În evoluţia **s.** se disting trei perioade. Perioada primară, caracterizată prin apariţia şancrului sifilitic, după 10—60 de zile de la contactul infectant (situat cel mai des pe organele genitale), şi prin adenopatie regională. Perioada secundară se caracterizează prin manifestări cutanate (erupţie rozeolică, sifilide care se ulcerează şi apoi se pigmentează), mucoase (eritem, eroziuni, plăci mucoase), poliadenopatie, cefalee, căderea părului. Leziunile cutanate şi cele de pe mucoase sînt foarte contagioase. Perioada terţiară apare tardiv şi se manifestă prin leziuni distructive, mutilante (gomele sifilitice), localizate pe piele sau în diferite organe: ficat, splină, stomac etc. O formă deosebită o constituie **s.** nervos, care se manifestă tardiv, prin boli ca tabesul, paralizia generală progresivă etc. **S.** *congenital*, numit altădată *ereditar*, apare la copil după o naştere prematură, prezentînd la început manifestări cutanate, mucoase, viscerale, osoase, senzoriale, iar tardiv (după 8—18 ani) gome şi sifilide. În afara diagnosticului clinic este utilizat cel serologic (reacţia Bordet-Wassermann, teste de floculare). Incidenţa şi gravitatea **s.** au scăzut mult în urma introducerii tratamentului cu bismut, arsen şi în special cu penicilină. În ţara noastră, măsurile de control şi tratament au dus la scăderea simţitoare a morbidităţii acestei boli. Sin. *lues*.

siflántă (lat. *siflare* „a sufla"; LINGV.), consoană constrictivă dentală, caracterizată prin zgomotul produs de aerul care se scurge de-a lungul unui canal strîmt format prin atingerea vîrfului limbii de cele două şiruri de dinţi sau numai de dinţii incisivi inferiori (ex., în română, s, *z* sînt consoane **s.**). V. şi sibilantă.

sifón **1.** Tub curbat în formă de U, răsturnat, folosit pentru mutarea unui lichid de la un nivel hidrostatic superior la un nivel inferior, trecînd peste un obstacol care împiedică scurgerea liberă a lichidului. **S.** începe să funcţioneze numai atunci cînd este umplut cu lichid în ambele ramuri pînă sub nivelul superior. **2.** Tub curbat în formă de U, montat pe o conductă cu scopul de a împiedica, datorită apei pe care o conţine, trecerea aerului dintr-o parte într-alta. **3.** Butelie cu pereţi groşi, folosită pentru păstrarea şi debitarea sub presiune a apei acidulate cu bioxid de carbon. **4.** Apă gazoasă obţinută prin saturarea cu bioxid de carbon, sub presiune, a apei potabile.

sifonofóre (ZOOL.), ordin de celenterate hidrozoare coloniale, caracterizate printr-un înalt grad de diferenţiere şi specializare morfofiziologică a indivizilor care alcătuiesc colonia (v. şi polimorfism **(2)**), aceasta fiind astfel echivalentă fiziologic cu un individ. Colonia pluteşte la suprafaţa apei datorită unui individ care are o glandă gazogenă *(pneumatofor)* şi se deplasează prin contracţia unor indivizi numiţi *nectozoizi*; unii digeră hrana *(gastrozoizii)*, alţii apără colonia *(dactilozoizii)*, iar alţii produc elementele sexuale *(gonozoizii)*. Numeroase specii de **s.** trăiesc în Marea Mediterană şi în Oceanul Atlantic.

Siger de Brabant [*sijé dö brabã*] (? —c. 1282), filozof medieval de origine olandeză, profesor la Universitatea din Paris, cel mai de seamă reprezentant al averroismului occidental. A susţinut caracterul necreat şi etern al lumii şi al materiei, a negat intervenţia în lume a divinităţii şi nemurirea sufletului. A fost un adept al teoriei adevărului dublu. Tezele sale au fost condamnate de biserică în 1270 şi 1277. Siger de Brabant a murit (sau a fost ucis) în temniţele inchiziţiei.

Sighet, raion administrativ în reg. Maramureş, cu reşedinţa în oraşul regional Sighetul Marmaţiei. 57 810 loc. (1965). Exploatarea şi prelucrarea lemnului (Sighetul Marmaţiei, Cîmpulung la Tisa), industrie textilă şi alimentară. Pomicultură (meri ionatan), culturi de cartofi şi creşterea animalelor.

Sighetul Marmaţiei, oraş regional în reg. Maramureş, reşedinţă de raion, situat pe valea Tisei. 28 260 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (Combinat de industrializare a lemnului producător de mobilă, cherestea etc.), textilă (tricotaje, covoare), alimentară şi a materialelor de construcţie. Monumente istorice (biserica reformistă, sec. XIV—XVI). Muzeu raional, cu o valoroasă colecţie de artă populară.

Sighetul Marmaţiei. Combinatul pentru industrializarea lemnului

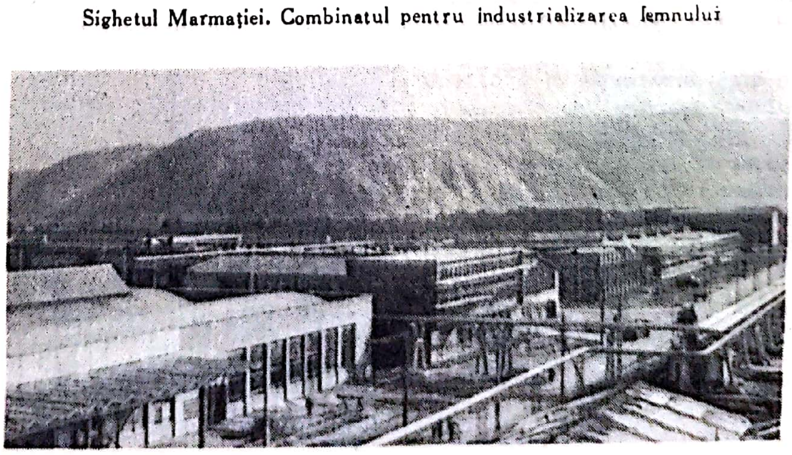

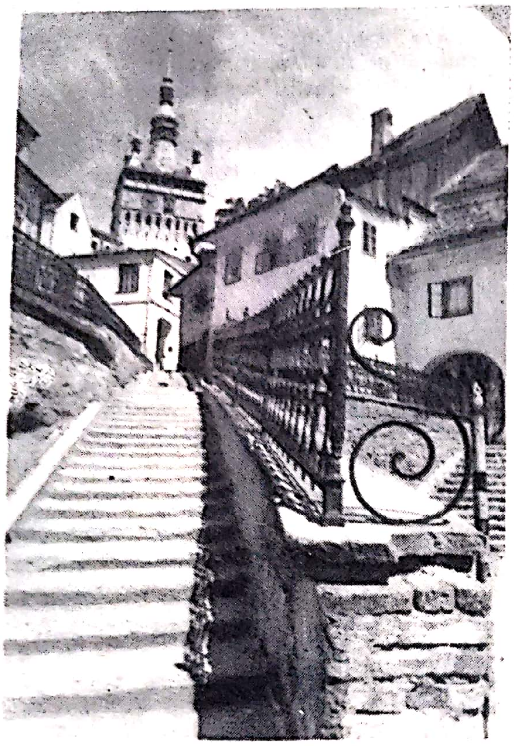

Sighişoara. Turnul cu ceas

Sighişoara, oraş regional în reg. Braşov, reşedinţă de raion, situat pe valea Tîrnavei Mari. 24 420 loc. (1965). Industrie alimentară, textilă (ţesături de bumbac şi lînă), a sticlei şi porţelanului (complex de faianţă şi sticlă), a materialelor de construcţie (plăci de azbociment, ţiglă etc.), constructoare de maşini (utilaje şi piese de schimb pentru industria uşoară), reparaţii metalice.— *Istoric.* Pe locul actualului oraş a existat o aşezare dacică, apoi un castru roman, care şi-a continuat existenţa şi în timpul migraţiunii popoarelor. Prima atestare documentară a aşezării este din 1280, sub numele de *Castrum Sex*. La mijlocul sec. al XIV-lea, castrul se transformă în oraş, menţionat în 1367 sub numele *civitas de Seguswar*. În **S.** se păstrează cea mai frumoasă cetate medievală orăşenească din ţara noastră. Desfăşurate în jurul dealului cetăţii, zidurile de apărare, lungi de aproape 1 km, sînt prevăzute cu 14 turnuri, unele de o mare frumuseţe arhitectonică (Turnul cu ceas, Turnul cositorarilor). În cetate se mai păstrează aproape intact vechiul ansamblu urbanistic, cu străzi înguste şi case de locuit de sute de ani, cu tencuieli divers colorate, care dau oraşului un aspect pitoresc. Dintre monumentele importante amintim Biserica din Deal (sec. XIV—XV), cu arhitectură gotică, decorată cu picturi murale, Biserica mănăstirii (sec. XV—XVI), Biserica ortodoxă (1796). În Turnul cu ceas este instalat muzeul raional, cu o bogată colecţie de istorie şi artă feudală ilustrînd trecutul oraşului. — *Raionul S.*, cu 50 360 loc. (1965). Exploatări de gaz metan (Noul Săsesc, Nadeş). Industrie a materialelor de construcţie, sticlă şi faianţă (Sighişoara, Albeşti), alimentară, textilă. Culturi de cereale, de cartofi şi de plante industriale (floarea soarelui, hamei). Creşterea animalelor pentru carne şi lapte.

sigillaria (PALEONT.), gen fosil de criptogame vasculare din ordinul licopodialelor. Erau arbori cu o înălţime de peste 30 m, cu diametrul aproximativ de 1 m; tulpina avea scoarţa brăzdată de şanţuri longitudinale, pe care se vedeau cicatricele frunzelor în forma unor peceţi (de aici şi numele genului). A trăit din carboniferul inferior pînă în permianul inferior. În Republica Socialistă România sigillaria a fost găsită în depozitele carbonifere din Banat.

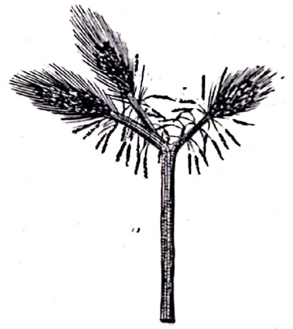

Sigillaria

sigilografie (IST.) v. **sfragistică.**

Sigismund I de Luxemburg, rege al Ungariei (1387—1437), rege (1410—1437) şi împărat al Imperiului german (1433—1437) şi rege al Boemiei (1420—1437). A fost unul dintre conducătorii cruciadei împotriva turcilor, care s-a terminat prin dezastrul de la Nicopole (1396). Ca rege al Boemiei a susţinut lupta papalităţii împotriva mişcării husite. A încheiat cu Polonia la Lublau (1412) tratatul de împărţire a Moldovei şi a anexat Severinul (1419). Pericolul iminent al expansiunii turceşti spre Ungaria l-a determinat să întreţină însă relaţii de bună vecinătate cu Mircea cel Bătrîn şi Dan al II-lea, ajutîndu-i împotriva turcilor sau împotriva pretendenţilor la domnie.

Sigismund al II-lea August, rege al Poloniei şi mare cneaz al Lituaniei (1548—1572). A participat la războiul livonian (1558—1583) şi a încheiat *Uniunea de la Lublin* (1569), care unea regatul Poloniei şi marele cnezat al Lituaniei într-un singur stat.

siglă, prescurtare convenţională, formată din litera iniţială sau din grupul de litere iniţiale ale titlului unei lucrări citate (ex. **s.** VR indică revista „Viaţa românească").

„Siglo" (*„El ~"*), organ de presă al Partidului Comunist din Chile. Înfiinţat în 1940, apare zilnic la Santiago.

Signac *[sińác]*, Paul (1863—1935), pictor şi teoretician de artă francez, unul dintre principalii corifei ai neoimpresionismului. În scrierea sa „De la Delacroix la neoimpresionism", **S.** a teoretizat principiile diviziunii tonurilor care stau la baza artei sale. În peisajele şi compoziţiile sale, **S.** a aplicat aceste principii, descompunînd suprafeţele în tuşe mărunte de culoare pură („Nôtre-Dame de Paris", „Le Pont-Neuf", „Le Port Saint-Nicolas", „Venise", „Petit Andely" etc.). A fost un remarcabil acuarelist. Este reprezentat prin acuarele la Muzeul de artă al Academiei Republicii Socialiste România.

signatúră (POLIGR.), cifră de ordine tipărită pe fiecare pagină de la începutul colii de tipar, care serveşte la adunarea colilor în ordinea impusă de lucrare.

Signorelli *[sińorélli]*, Luca (zis şi *Luca da Cortona*) (c. 1450—1523), pictor italian din şcoala florentină, unul dintre marii reprezentanţi ai Renaşterii. Elev al lui Piero della Francesca, **S.** s-a afirmat de timpuriu prin deplina cunoaştere a anatomiei umane, prin îndrăzneala compoziţiilor, prin realismul viguros şi dramatic, fiind considerat pe drept cuvînt ca un precursor al lui Michelangelo. Excelent freschist, **S.** a terminat decoraţia începută de către Fra Angelico da Fiesole în catedrala din Orvieto (1499—1502), a pictat „Istoria lui Moise“ în Capela sixtină. A executat de asemenea numeroase tablouri („Şcoala lui Pan“, „Sfînta familie“, „Martiriul sf. Sebastian“ etc.).

signorie (ital. *signore* „domn“) **1.** Formă de guvernămînt instituită în unele oraşe italiene în evul mediu tîrziu şi în Renaştere. S-a caracterizat prin concentrarea puterii în mîinile unei singure persoane. Viageră în majoritatea cazurilor, **s.** a fost legitimată la sfîrşitul sec. al XIV-lea şi la începutul celui de-al XV-lea, de autoritatea papală sau de cea imperială, transformîndu-se în *principat*. **2.** Organ de conducere în unele oraşe-republici italiene în evul mediu (ex. Florenţa), ales dintre membrii de vază ai breslelor.

signum x (MAT.), funcţia egală cu —1 pentru *x* strict negativ, cu 0 pentru $x=0$ şi cu 1 pentru *x* strict pozitiv. Signum *x* se notează prescurtat sgn *x* sau sign *x*.

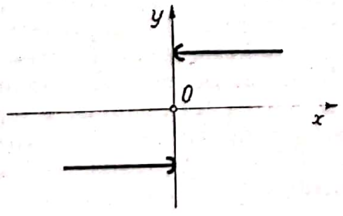

Signum *x*

siguránţă (TEHN.) **1.** Organ de maşină, dispozitiv sau aparat care, intercalat în circuitul unui sistem tehnic, îl protejează împotriva acţiunii dăunătoare a suprasolicitărilor sau îl împiedică să se desfacă ori să se deplaseze în timpul funcţionării (ex. şplinturi, inele de sîrmă, şaibe, contrapiuliţe, valve etc.). — *S. electrică*, aparat de protecţie a echipamentelor şi instalaţiilor electrice contra supracurenţilor, în special contra curenţilor de scurtcircuit, cu rolul de a întrerupe automat circuitul electric în care este instalat cînd curentul din circuit depăşeşte într-o anumită măsură valoarea sa nominală. Se folosesc *s.e. fuzibile*, care întrerup circuitul prin topirea unui conductor metalic, şi *s.e automate*, care întrerup circuitul printr-un sistem de contacte acţionate electromagnetic. **2.** *Siguranţă de funcţionare*, capacitate a unui sistem tehnic sau a unui element component al acestuia de a fi utilizat, un timp cît mai îndelungat, în scopul pentru care a fost construit, determinată de un ansamblu de calităţi care condiţionează comportarea sa la eventuala apariţie a unor defecţiuni ale sistemului în exploatare. Problema măririi *s. de f.* a sistemelor tehnice prezintă o importanţă crescîndă, în special datorită răspîndirii mecanizării complexe şi a automatizării în diferitele ramuri ale activităţii umane. Importanţa ei este determinată de faptul că o *s. de f.* nesatisfăcătoare duce la dese întreruperi ale funcţionării instalaţiilor, la avarii şi cheltuieli mari de întreţinere pentru piesele de rezervă şi reparaţii (se poate ajunge ca uneori cheltuielile anuale de exploatare să depăşească valoarea investiţiilor, ceea ce este foarte dăunător pentru economia naţională). În legătură cu aceasta, se conturează în prezent o nouă disciplină ştiinţifică, numită *teoria fiabilităţii* sau a *reliabilităţii*, care se ocupă cu studiul măsurilor generale ce trebuie respectate la proiectarea, încercarea, fabricarea, recepţia şi exploatarea sistemelor tehnice pentru a se asigura eficienţa maximă a utilizării lor.

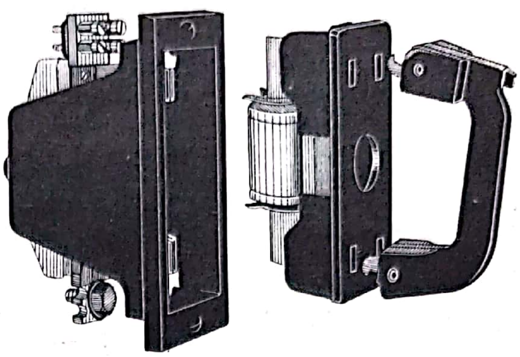

Siguranţă fuzibilă

Sigwart *[zígvart]*, Christoph (1830—1905), filozof neokantian şi logician german. Tratatul său „Logică“ (2 vol., 1873—1878) concepe logica în spirit psihologizant, dar are meritul de a o lega strîns de gnoseologie.

Sihleanu, Alexandru (1834—1857), poet român romantic. S-a născut la Bucureşti. În timpul studiilor la Paris a redactat, împreună cu Al. Odobescu şi G. Creţeanu, ziarul „Junimea română“ (1851). Volumul „Armonii intime“ (1857) cuprinde meditaţii, reverii şi balade, dominate de sentimentul fantasticului şi al macabrului. În satira „Cişmegiul“, Al. Sihleanu vădeşte notabile aptitudini de polemist.

Sihote Alin, lanţ muntos în estul Siberiei, cuprins între Marea Japoniei, rîul Ussuri şi cursul inferior al Amurului, orientat de la sud-vest spre nord-est, pe o lungime de 1 200 km. Altitudinea maximă: 2 078 m. Climă cu influenţe musonice. Păduri de conifere (în nord) şi de foioase (în sud).

Sikelianos, Angelos (1884—1951), poet neogrec, reprezentant de seamă al simbolismului în Grecia. Înrudit cu D'Annunzio prin sensibilitate şi cultul mistic al naturii, **S.** a fost un estetizant, tributar ideologiei lui Nietzsche şi doctrinei presocratice a orfismului (volumele „Vizionarul“, 1909; „Prolog vieţii“, 1915—1917; „Discurs delfic“, 1927). A mai scris tragedii („Sibilla“, 1944; „Dedal în Creta“, 1943; „Hristos la Roma“, 1946), caracterizate printr-un limbaj vibrant, patetic, nu lipsit de retorism.

sikhi (șichi) (sanscrită *sikh* „cler") adepții unei secte mistice apărute în urma contactului hinduismului cu islamul, întemeiată de Nanak din Punjab (1469—1538). Comunitățile sikhilor au avut la început un caracter antifeudal deschis, dar, cu timpul, conducătorii lor au devenit ei înșiși feudali. Statul sikh, format în Punjab la mijlocul sec. al XVIII-lea, a fost desființat în 1849, în urma cuceririi lui de către englezi. Centrul religios al sectei este templul din Amritsar (Lacul de nectar).

Sikkim, principat în munții Himalaia, în nord-estul Indiei, protectorat indian. Suprafața: 7 104 km^2 (după alte surse 7 298 km^2). Populația: 161 000 loc. (1961). Centrul administrativ: *Gangtok*. Situat pe pantele sudice ale Himalaiei Mari, teritoriul **S.** are în general altitudini peste 1 500 m, culminînd în vîrful Kanchenjunga (8 573 m). Climă subecuatorială montană foarte umedă. Vegetația: păduri de conifere și foioase, pășuni alpine. Zăcăminte de cupru. Se cultivă orez, mei, porumb, grîu, secară, pomi fructiferi; se cresc bovine, ovine, iaci. Sînt dezvoltate meșteșugurile.

Sikorski, Władysław (1881—1943), om politic și general polonez. A fost prim-ministru și ministru de interne (1922—1923), ministru de război (1924—1925), iar între 1939 și 1943 șeful guvernului polonez constituit în emigrație (mai întîi cu sediul în Franța, apoi, din 1940, la Londra) în timpul celui de-al doilea război mondial.

silábă (LINGV.), segment fonetic (al cuvîntului, care poate uni însă și elemente din cuvinte diferite), alcătuit dintr-un fonem sau dintr-un grup de foneme pronunțate printr-un singur efort expirator. Centrul **s.** este de obicei o vocală (în jurul căreia se pot grupa consoane sau semivocale), dar poate fi și o consoană, mai ales sonantă. Limita dintre **s.** în fluxul vorbirii este adesea greu de precizat, de aceea despărțirea în scris în **s.** este mai mult sau mai puțin convențională și diferă de la o limbă la alta. În limba română, cuvintele au un număr diferit de silabe. — *S. deschisă*, silabă care se termină într-o vocală (ex. **s.** din cuvîntul *ma-te-ma-ti-că*). —*S. închisă*, silabă care se termină în consoană (ex. **s.** din cuvîntul *seg-men-tat*).

siláni (CHIM.), combinații ale siliciului cu hidrogenul. Corespund formulei generale Si_nH_{2n+2} (în care *n* are valori de la 1 la 6). Se obțin prin tratarea siliciurii de magneziu cu acid clorhidric. Primii doi termeni ai seriei (monosilanul, disilanul) sînt gaze, următorii lichide. **S.,** deși au formule analoge cu ale hidrocarburilor saturate din seria parafinică, sînt mult mai nestabili și mai reactivi decît termenii parafinici corespunzători. În contact cu aerul se aprind spontan.

siléni (în mitologia greacă), nume generic dat satirilor bătrîni; alteori acest nume desemnează un anumit personaj, considerat învățătorul zeului Dionysos și care, sub o înfățișare grotescă, ascunde o înțelepciune ironică.

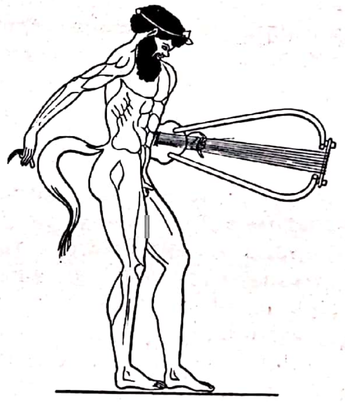

Silen

silépsă (lat. *syllepsis*, din gr. *syllepsis* „figură retorică"), construcție sintactică în care acordul cuvintelor se face nu după normele gramaticale obișnuite, ci după ideea care predomină în minte (ex.: Un grup de elevi *au* vizitat expoziția).

sílex (lat. *silex* „cremene"; PETROGR.), formație silicioasă de formă lenticulară, cu dimensiuni reduse, care ia naștere în roci calcaroase. Are culoarea cenușie-gălbuie, spărtura concoidală și duritatea ridicată. Este constituit din silice foarte fin cristalizată sau amorfă și se separă ușor din masa rocilor înconjurătoare. **S.** a fost folosit în epoca de piatră pentru confecționarea armelor și uneltelor.

Silezia, regiune în Europa centrală, în cursul superior al Odrei și Vistulei, pe teritoriul Poloniei (cea mai mare parte) și Cehoslovaciei (partea sudică). În sud și sud-vest se întind Carpații și Sudeții și dealuri submontane, în partea centrală și nord-vestică cîmpia Sileziei, iar în est și nord-est o zonă deluroasă. Mari zăcăminte de huilă, lignit, minereu de fier, polimetale, sare. — *Istoric.* Populată în antichitate de ramura apuseană a slavilor, **S.** a intrat în 990 în componența statului feudal timpuriu polon, iar în 1138, în condițiile împărțirii statului polon între urmașii lui Boleslav al III-lea, **S.** a revenit fiului mai mare al acestuia, Vladislav al II-lea. În sec. al XIV-lea, **S.** a trecut la Cehia, unde domnea dinastia germană de Luxemburg. În 1526, **S.,** împreună cu Cehia, a căzut în stăpînirea Habsburgilor austrieci, iar în 1742, în urma războiului de succesiune la tronul Austriei, o mare parte a **S.** a fost alipită la Prusia. În timpul stăpînirii de către Prusia s-a intensificat colonizarea germană a **S.,** începută încă din sec. al XIII-lea. În 1844 a avut loc răscoala textiliștilor silezieni, prima mare acțiune a proletariatului din Europa centrală. În urma tratatului de pace de la Versailles (1919), o mare parte a **S.** a rămas în stăpînirea Germaniei, o parte a revenit Poloniei (Silezia Superioară), iar o mică parte Cehoslovaciei. În cursul celui de-al doilea război mondial, întreg teritoriul **S.** a fost cotropit de trupele hitleriste. În baza Conferinței de la Potsdam (1945), teritoriile poloneze aflate sub stăpînirea germană au fost restituite Poloniei, granița apuseană a Poloniei devenind Oder-Neisse.

silfi (în mitologia popoarelor germanice), duhuri aeriene, ușoare, foarte agile, fără reprezentare precisă. Spirite năzdrăvane, necăjesc oamenii cu glumele lor, dar adeseori le vin într-ajutor pe neaşteptate. Oberon, din „Visul unei nopţi de vară" de Shakespeare, era regele silfilor. Corespondentul lor feminin erau *silfidele*.

silicagél (CHIM.), produs granular, cu porozitate mare, obţinut prin deshidratarea gelului de bioxid de siliciu în anumite condiţii. Se utilizează în tehnică ca adsorbant şi ca purtător de catalizatori. Se mai numeşte *gel de silice*.

silicatáre (IND. EXTR.), procedeu de consolidare şi de impermeabilizare a pereţilor săpăturilor şi galeriilor, a terenurilor de fundaţie etc., care constă în injectarea în pămînt a unei soluţii de silicat de sodiu şi a unei soluţii de electrolit (de obicei clorură de calciu). Cele două soluţii reacţionează şi formează un gel de silice, care consolidează şi impermeabilizează pămîntul.

silicáţi (CHIM., MINER.), compuşi oxigenaţi ai siliciului cu metale, obţinuţi în general prin topirea bioxidului de siliciu cu oxizi metalici. **S.** naturali alcătuiesc una dintre cele mai importante clase de minerale. Scoarţa terestră este formată preponderent din **s.,** care iau naştere îndeosebi prin cristalizare din magme sau prin procese de metamorfism. **S.** sînt transparenţi sau translucizi, incolori sau coloraţi parţial, în funcţie de compoziţia lor, cu luciu sticlos, gras sau sidefos, caracterizaţi îndeobşte printr-o mare duritate şi un punct de topire ridicat. În reţeaua lor cristalină se disting anioni cu structuri variate. Cel mai simplu anion, SiO_4^{4-}, întîlnit în olivină, granaţi, epidot etc., are o structură tetraedrică în care atomul de siliciu este legat covalent de patru atomi de oxigen. Prin unirea tetraedrelor de SiO_4 între ele în moduri diferite, rezultă anioni inelari (ex. la turmalină, beril), anioni în lanţ (ex. la piroxeni), în benzi (ex. la amfiboli), în strate (ex. la mice) sau în reţea tridimensională (ex. la feldspaţi). **S.** naturali sînt folosiţi ca materie primă în industria ceramică, a cimentului, în industria chimică etc. Au şi alte utilizări variate datorită unor proprietăţi specifice (ex. talc, azbest, muscovit etc.) sau calităţii de piatră preţioasă şi semipreţioasă (ex. topaz, beril, granat, turmalină, zircon, amazonit, piatra lunii etc.). — *Silicat de sodiu*, combinaţie obţinută prin topirea bioxidului de siliciu cu hidroxid sau carbonat de sodiu. În topitură au fost identificaţi următorii compuşi: Na_2SiO_3, Na_4SiO_4, $Na_6Si_2O_7$ şi $Na_2Si_2O_5$. Are aspectul sticlei obişnuite. În anumite condiţii de presiune şi de temperatură e solubil în apă, formînd o soluţie foarte vîscoasă. Se numeşte şi *sticlă solubilă*.

silíce (CHIM.) v. **bioxid de siliciu.**

silicícole, plante adaptate la sol bogat în bioxid de siliciu (ex. hrişca, pirul, secara, salcîmul).

siliciére (METAL.), operaţie termochimică prin care siliciul difuzează în stratul superficial al unor piese de oţel sau de fontă pentru a le face mai rezistente la coroziune în anumite medii, la oxidări la temperaturi înalte (pînă la 700—750°C) şi la uzură. Se mai numeşte, impropriu, *silicizare*.

silicifiére (PETROGR.), proces natural de îmbogăţire relativă în siliciu a unei roci. **S.** se datoreşte îndepărtării unor compuşi dintr-o rocă sau aportului de bioxid de siliciu (SiO_2) din afară. Procesul de **s.** poate avea loc fie prin înlocuirea cu bioxid de siliciu a unor compuşi minerali sau organici, fie prin umplerea cu bioxid de siliciu a spaţiilor libere din roci (pori, crăpături etc.), fie simultan pe ambele căi. Cele mai răspîndite fenomene de **s.** sînt legate de migraţiunea diagenetică a bioxidului de siliciu în unele sedimente sau de activitatea vulcanică (ex. **s.** unor roci din reg. Maramureş şi Munţii Metaliferi).

silíciu (CHIM.), *Si*. Element cu nr. at. 14; gr. at. 28,09; gr. sp. 2,33; duritatea 7; p.t. 1 410°C; p.f. 2 630°C. Este un metaloid din grupa carbonului. Se găseşte în natură sub formă de combinaţii cu oxigenul (bioxid de siliciu şi silicaţi). Este elementul cel mai răspîndit după oxigen, alcătuind o pătrime din greutatea scoarţei Pămîntului. Se obţine prin reducerea bioxidului sau a halogenurilor de **s.** cu magneziu, aluminiu sau cărbune. **S.** se prezintă cristalizat în sistemul cubic, avînd structură analogă cu a diamantului, şi amorf (o stare mai fin dispersată a siliciului cristalin obişnuit). Nu se dizolvă în nici un dizolvant, cu excepţia unor metale topite. Din punct de vedere chimic este foarte puţin reactiv. La rece nu reacţionează cu apa şi nici cu acizii; reacţionează însă uşor cu hidroxizii alcalini, formînd silicaţi. În combinaţii are valenţa 4. **S.** de mare puritate se întrebuinţează la fabricarea dispozitivelor semiconductoare şi, sub formă de ferosiliciu, în metalurgie.

silicóni (CHIM.), compuşi macromoleculari organo-silicici (polixiloxani), constituiţi din lanţuri sau cicluri de atomi de siliciu care alternează regulat cu atomi de oxigen, valenţele libere ale siliciului fiind saturate prin radicali organici (metil, fenil etc.):

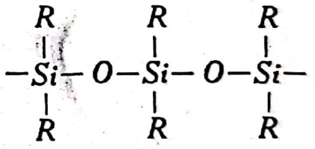

$$\begin{array}{ccccccc} & R & & R & & R & \\ & | & & | & & | & \\ - & Si & -O- & Si & -O- & Si & - \\ & | & & | & & | & \\ & R & & R & & R & \end{array}$$

După structura chimică, respectiv după proprietăţi, **s.** se împart în **s.** fluizi sau uleiuri siliconice, elastomeri sau cauciucuri siliconice şi răşini siliconice. **S.** prezintă stabilitate termică mare, proprietăţi dielectrice deosebite, rezistenţă din punct de vedere chimic, hidrofobie etc. Au utilizări tehnice importante. **S.** fluizi se folosesc ca lubrifianţi, uleiuri de transformator, la protecţia unor suprafeţe împotriva aderenţei, iar elastomerii şi răşinile siliconice la confecţionarea cablurilor, a izolamentelor, ca lacuri rezistente, la impregnarea unor ţesături pentru a le proteja împotriva apei etc.

silicotermíe (METAL.), proces de reducere a unor oxizi metalici greu reductibili, folosind ca agent de reducere siliciul sau ferosiliciul fin pulverizat, amestecat cu oxidul respectiv. V. și metalotermie.

silicóză (MED.), boală pulmonară profesională care apare în urma inhalării prelungite (2—30 de ani) a pulberilor de bioxid de siliciu. Cel mai frecvent se îmbolnăvesc lucrătorii din industria minieră, de la carierele de materiale silicoase, din industria metalurgică, industria porțelanului, a sticlei etc. **S.** are o evoluție progresivă spre scleroză pulmonară. În cursul evoluției bolii pot apărea complicații grave. Profilaxia **s.** este mai eficace decît tratamentul și constă în suprimarea posibilităților de inhalare a pulberii de siliciu la locul de muncă (foraj umed, exhaustare, mașini de protecție), control periodic al lucrătorilor etc. În Republica Socialistă România, profilaxia **s.** reprezintă una dintre principalele probleme de sănătate publică.

silículă (BOT.), silicvă mai scurtă, care are un perete fals despărțitor și este caracteristică plantelor din familia cruciferelor (ex. traista-ciobanului, hreanul, urda-vacii etc.).

silícvă (BOT.), fruct uscat dehiscent, caracteristic plantelor din familia cruciferelor (ridichi, varză etc.), alcătuit din două carpele despărțite printr-un perete subțire de care se prind semințele.

silimanít (MINER.), silicat natural de aluminiu, cristalizat în sistemul rombic. Se prezintă sub formă de cristale aciculare, dispuse în snopi. Este colorat mai ales în cenușiu. Se întîlnește în micașisturi și în gnaise, formate în condițiile metamorfismului foarte intens (ex. **s.** din cristalinul Carpaților Meridionali și din nordul Dobrogii).

Silistra, oraș în nordul R.P. Bulgaria, port pe Dunăre. 22 000 loc. (1960). Industrie alimentară, a mobilei, textilă, a materialelor de construcție.

síliște (în evul mediu în țările române), denumire a locului pe care fusese sau pe care era așezat un sat.

silítră (CHIM.) v. **azotat de potasiu.**

Silius Italicus, Titus Catius (25—101 e.n.), poet epic roman. A ocupat multe funcții de stat. Epopeea sa „Punica" are ca subiect cel de-al doilea război punic. Lipsită în general de originalitate, lucrarea cuprinde și unele pasaje valoroase prin sentimentul patriotic care le străbate.

Sillanpää *[sílanpe:]*, Frans Eemil (n. 1888), romancier finlandez de orientare umanistă, cel mai reprezentativ exponent al literaturii finlandeze contemporane. După începuturi care reflectă o concepție panteistă („Viața și soarele", 1916), **S.** zugrăvește în spiritul „realismului magic" și într-un cadru natural feeric viața grea a țăranului finlandez, analizată mai mult dintr-un unghi psihologic decît social („Sfînta mizerie" 1919, trad. rom. 1957). Accentuarea trăsăturilor unui lirism delicat, deschis la poezia naturii, este caracteristică creației ulterioare („Moartă de tînără", 1931; „Calea unui om", 1932; „Oameni în noaptea de vară", 1934; „Frumusețea și mizeria vieții", 1945). Premiul Nobel (1939).

sílnic *(Glechoma)*, gen de plante erbacee din familia labiatelor, caracterizate prin tulpini tîrîtoare și flori albastre sau violete. Plantele din acest gen cresc prin locuri umede, prin livezi, păduri și tufișuri umbroase și sînt melifere.

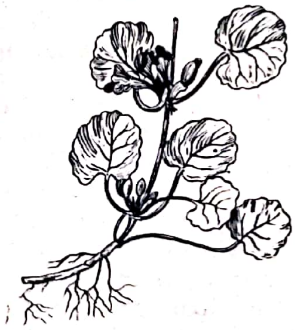

Silnic

silogísm (LOG.), raționament deductiv prin care dintr-o judecată universală se derivă o nouă judecată prin intermediul unei a treia (ex. „Toate mamiferele acvatice sînt cetacee; toți delfinii sînt mamifere acvatice; deci toți delfinii sînt cetacee"). **S.** a fost descoperit de Aristotel, care a elaborat și teoria lui completă. **S.** se mai numește *silogism categoric*, deoarece se compune numai din judecăți de predicație; el reprezintă, ca atare, tipul fundamental de inferență deductivă, fiindcă întruchipează deplin caracteristicile esențiale ale deducției: a) operația logică este înfăptuită exclusiv în planul conceptelor și b) concluzia derivă cu necesitate, pe această bază, din premise. Caracterul necesar al derivării în **s.** își găsește fundamentul formal în axioma silogismului. **S.** se compune din trei judecăți și din trei termeni, fiecare îndeplinind funcții diferite în raționament. Ultima judecată, cu care se încheie operația logică, se numește *concluzie*, iar primele două, *premise*. Termenul care este predicatul concluziei („cetacee") se numește termen major (notat *P*), iar cel care îndeplinește funcția de subiect în concluzie („delfinii"), termen minor (notat *S*). Al treilea termen („mamifere acvatice"), care apare în ambele premise, dar nu și în concluzie, mediază legătura dintre termenul major și cel minor (termenii extremi) și se numește termen mediu (notat *M*). Actul de mediere prin tranzitivitate, efectuat de termenul mediu, datorită naturii sale universale, constituie operația logică fundamentală caracteristică **s.** Premisa care conține termenul major („toate mamiferele acvatice sînt cetacee") se numește *premisă majoră*, iar cea care conține termenul minor („toți delfinii sînt mamifere acvatice") *premisă minoră*. Premisele fiind adevărate, concluzia derivă din acestea cu necesitate ca adevărată numai dacă forma pe care o îmbracă **s.** este corectă. Corectitudinea formelor **s.** este consecința întemeierii lor în și prin *legile generale ale silogismului* ca manifestare, la nivelul acestui tip de raționament, a cerințelor principiilor (legilor) generale ale gîndirii. Legile generale ale **s.** se împart în legi privitoare la termeni și legi care trebuie respectate în formularea și înlănțuirea judecăților componente. Legile termenilor sînt: 1) orice **s.** corect are trei și numai trei termeni; 2) într-un **s.** corect, termenul mediu este distribuit cel puțin într-una din premise; 3) nici un termen nu este distribuit în concluzie dacă nu a fost distribuit în premise. Legile privitoare la judecăți sînt: 1) orice **s.** corect are trei și numai trei judecăți; 2) într-un **s.** corect, o premisă este totdeauna afirmativă; 3) una dintre premise este totdeauna universală; 4) din două premise afirmative rezultă în mod necesar o concluzie afirmativă; 5) dacă o premisă este negativă, concluzia este în mod necesar negativă, iar dacă o premisă este particulară, concluzia este în mod necesar o judecată particulară. În funcție de poziția termenilor **s.** în premise, se deosebesc patru figuri silogistice, corectitudinea lor fiind garantată de legile speciale ale fiecărei figuri. Încălcarea legilor **s.** duce în mod necesar la paralogisme sau la sofisme. Forma concretă pe care o ia fiecare figură silogistică în funcție de calitatea și de cantitatea premiselor se numește *mod silogistic*. Se deosebesc 19 moduri corecte, pentru denumirea cărora sînt folosite cuvinte mnemotehnice. Întrucît numai modurile primei figuri silogistice sînt evident valide prin aceea că întruchipează nemijlocit axioma silogismului, validitatea celorlalte moduri se probează prin reducere. Diversitatea formelor pe care le ia acest tip de raționament deductiv, și în primul rînd caracterul necesar al derivării concluziei din premise și evidența imediată a derivării pentru rațiune, conferă **s.** maximă importanță în demonstrație. El constituie fundamentul prin care demonstrația devine strictă, evidentă.

Silone, Ignazio (pe numele adevărat *Secondo Tranquilli*) (n. 1900), scriitor italian. La început socialist, apoi comunist, și-a renegat ulterior ideile politice, optînd pentru un democratism liberal. Între anii 1930 și 1945 a trăit în Elveția, unde a publicat principalele sale opere, dezvăluind critic adevărata față a Italiei fasciste. Cunoscute mai mult în străinătate decît în Italia, romanele sale zugrăvesc realist mizeria materială și spirituală a țărănimii din sudul Italiei („Fontamara", 1930, trad. rom.; „Pîinea și vinul", 1937, trad. rom.; „Sămînță sub zăpadă", 1945; „O mînă de mure", 1952) și aspecte din viața italienilor din Elveția („Vulpea și cameliile", 1960). Conduce publicația lunară „Tempo Presente".

silóz (CONSTR.), construcție specială de beton armat, destinată depozitării pe termen lung a unor materiale (cereale, ciment, cărbune etc.) și care este echipată cu instalații necesare pentru încărcarea și descărcarea materialelor și pentru asigurarea conservării acestora în bune condiții (ex. instalații de transport, instalații de uscare etc.). **S.** este constituit din compartimente cu secțiune circulară, pătrată etc., cu înălțime mare, numite *celule*. Distribuirea materialului în celule se face cu ajutorul unor transportoare orizontale, montate la partea superioară a **s.**; ridicarea materialului de la partea inferioară la partea superioară a **s.** se face cu utilaje de transport pe verticală, montate într-un turn care se găsește lîngă celule.

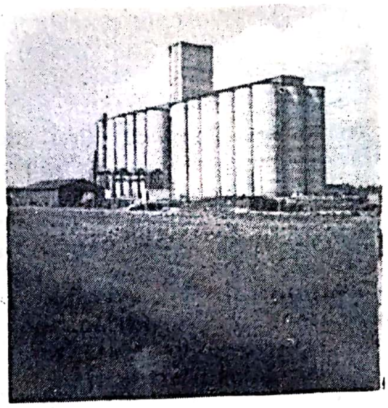

Siloz

silumín (METAL.), aliaj de aluminiu cu 4,5—13% siliciu, ușor (densitate 2,65), folosit fie ca prealiaj pentru elaborarea unor aliaje complexe de aluminiu cu siliciu, fie la obținerea prin turnare a unor piese de formă complicată și cu rezistență mare la coroziune sau la temperaturi înalte. Tratat termic cu 0,5% magneziu și cu 0,5% mangan, **s.** își îmbunătățește proprietățile mecanice.

silurián (STRAT.), a treia perioadă a erei paleozoice, considerată în trecut perioada a doua; este caracterizată prin apariția a numeroase și variate organisme. Flora siluriană este reprezentată prin alge calcaroase și prin primele plante terestre (psilofitale), care apar spre sfîrșitul perioadei. În fauna **s.** se cunosc toate încrengăturile de nevertebrate, acum ivindu-se și primele cordate. Dintre nevertebrate prezintă importanță deosebită trilobiții, nautiloidele, brahiopodele, coralierii tabulați și tetracoralierii, cistoidele, crinoidele, gigantostraceii etc. Cordatele sînt reprezentate prin graptoliți, fosile caracteristice principale, care se folosesc pentru separarea etajelor **s.**, și prin agnathe. Tot în **s.** s-au format depozite neritice, care predomină, batiale și lagunare. Formațiile **s.** apar în Europa, în regiunea scutului baltic, în insulele britanice, în zona ardeno-polonă, în Colinele Timan, în munții Urali și în cîteva regiuni din zona mediteraneană. În Republica Socialistă România, **s.** a fost găsit, prin foraje, în Podișul Moldovenesc, Cîmpia Română și Dobrogea, unde apare și la suprafață. În timpul **s.** s-a desăvîrșit orogeneza caledoniană, începută în ordovician, în urma căreia a rezultat catena scandinavă.

silvanér (VITICULT.), soi de viță de vie originar din Germania, cu struguri de mărime mijlocie, cilindro-conici, uneori aripați, cu boabele dense și cu pielița groasă. În țara noastră se cultivă ca soi secundar, de mică răspîndire, în podgoriile din Transilvania și din Banat. Se cunosc două varietăți: *s. roșu* și *s. verde*.

silvanít (MINER.), telurură naturală de aur și de argint ($AuAgTe_4$), cristalizată în sistemul monoclinic; se prezintă sub formă de cristale alungite, alcătuind concreșteri cu aspect grafic. Are culoare cenușie-argintie și luciu metalic. În

Republica Socialistă România se găseşte în filoanele aurifere de la Săcărîmb şi Baia de Arieş (Munţii Metaliferi).

Silvanus (lat. *silva* „pădure"), veche divinitate italică, zeu al pădurilor şi al ogoarelor, confundat uneori cu Pan.

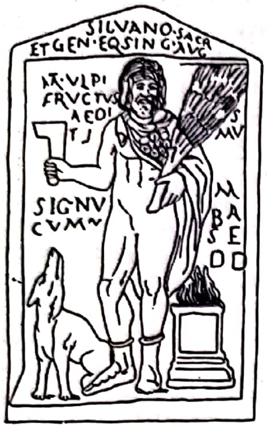

Silvanus

Silvestru, numele a doi papi şi a doi contrapapi, dintre care cel mai cunoscut a fost papa *S. al II-lea* (Gerbert d'Aurillac) (999—1003), filozof şi matematician, unul dintre marii învăţaţi ai timpului său, profesor şi colaborator apropiat al împăratului german Otto al III-lea, cu sprijinul căruia a ajuns papă. S-a preocupat de organizarea bisericii catolice în Polonia şi în Ungaria.

silvicultúră **1.** Ramură a economiei forestiere care cuprinde crearea, îngrijirea, regenerarea şi amenajarea patrimoniului forestier, tehnica plantaţiilor forestiere, a pepinierelor silvice şi a protecţiei pădurilor. Asigură materia primă pentru industria forestieră şi pentru alte ramuri industriale. V. şi pădure; economie forestieră. **2.** Disciplină ştiinţifică pe care se bazează cultivarea şi conducerea arboretelor. Are ca obiectiv principal elaborarea metodelor şi procedeelor tehnice de sporire a producţiei forestiere şi tehnica plantării şi regenerării arboretului. Elaborează metodele de selecţie forestieră, de silvoamelioraţii, de protecţie a pădurilor şi de cultivare a speciilor forestiere. Studiază creşterea şi dezvoltarea speciilor forestiere, adaptate diferitelor condiţii pedoclimatice.

silvínă (MINER.), clorură naturală de potasiu (KCl), cristalizată în sistemul cubic, asemănătoare cu sarea gemă, cu care se găseşte de altfel împreună şi de care se deosebeşte uneori prin culoarea sa roz-roşie, precum şi prin gustul său sărat-amar astringent. Împreună cu alte cloruri şi sulfaţi de potasiu şi de magneziu formează zăcăminte prin evaporarea apelor în lagune marine. Se utilizează la fabricarea îngrăşămintelor potasice, la extragerea potasiului ş.a. În Republica Socialistă România au fost recent descoperite zăcăminte de săruri de potasiu cu **s.** în împrejurimile oraşului Tîrgu-Ocna (reg. Bacău).

silvoamelioráţii (SILV.), ansamblu de procedee şi de lucrări pentru îmbunătăţirea regimului hidrologic, prevenirea şi combaterea proceselor de degradare a terenului din patrimoniul forestier. **S.** stabileşte normativele tehnice după care se execută împăduriri şi lucrări ajutătoare, ca: terasări, consolidarea versanţilor şi a reţelei hidrografice torenţiale etc.

silvostépă (GEOGR.) v. **antestepă.**

síma (GEOL.), înveliş intern al Pămîntului, care, în concepţia lui Suess, se întinde de la adîncimea de 100 km pînă la 1 200 km şi care se presupune că este constituit în cea mai mare parte din compuşi ai siliciului şi magneziului. **S.** ar avea o densitate medie de 3,4. În concepţia actuală, **s.** ar corespunde mantalei superioare. Sin. *perisferă*.

simbióză (gr. *syn* „împreună, cu" şi *bios* „viaţă"; BIOL.), formă de convieţuire reciproc avantajoasă între două specii diferite de organisme, elaborată sub acţiunea selecţiei naturale. În **s.** pot fi: două plante (ex. o algă şi o ciupercă, în cazul lichenilor), o plantă şi un animal (ex. în ţesuturile unui vierme turbelariat trăieşte o algă) sau între două animale (ex. între crustaceele paguri şi actinii).

simból (gr. *symbolon* „semn de recunoaştere"), semn, obiect sau imagine concretă (a unui obiect, a unei fiinţe), care reprezintă sau evocă altceva decît ceea ce este. Unele **s.** au o corespondenţă analogă cu obiectul simbolizat sau sînt într-un raport natural oarecare cu acesta (ex. crinul ca **s.** al purităţii, sceptrul ca **s.** al regalităţii, statuetele de femei din arta primitivă care semnifică fecunditatea). Prin încadrarea repetată în complexul unui sistem iconografic tradiţional, **s.** capătă o valoare de *emblemă*. **S.** poate exprima, prin asociaţie de idei, un ansamblu întreg de gînduri sau de sentimente, o stare de spirit etc. (ex. „Coloana infinită" a lui Brîncuşi simbolizează aspiraţia spre infinit), cărora le conferă mai multă generalitate, forţă şi adîncime. De aici marea forţă expresivă a **s.** şi larga lor utilizare, din cele mai vechi timpuri, în religie, artă şi literatură. Ca expresie concretă a unei corespondenţe intuite de artist între elementele de limbaj plastic (culoare, linie, lumină) şi universul psihic uman, **s.** capătă caracterul unui semn specific artistic, vehicul purtător al unei experienţe de viaţă. O înclinaţie pronunţată spre folosirea acestor **s.** se constată îndeosebi în unele curente ale artei şi literaturii moderne, ca simbolismul, expresionismul, suprarealismul şi abstracţionismul. Alte **s.** au un caracter convenţional şi sînt lipsite de orice conţinut evocativ. Aceste **s.**, care sînt de fapt semne, sînt folosite pe scară largă în ştiinţă şi tehnică. De exemplu, cifrele sînt **s.** grafice ale numerelor; literele sînt **s.** grafice ale sunetelor articulate; semnele +, —, × etc. sînt **s.** ale operaţiilor matematice; *Ag*, *C* etc. sînt **s.** chimice; m, kg, W etc. sînt **s.** ale unor unităţi de măsură etc. **S.** grafice ale obiectelor pot păstra anumite trăsături generale ale acestora (ex. **s.** ⊣⊢ reprezintă un condensator electric). — *S. chimic*, mod convenţional de notare a atomilor elementelor chimice. *S.c.* se folosesc în scrierea formulelor şi a ecuaţiilor chimice; ex. *H* (hidrogen), *He* (heliu), *Li* (litiu) etc. — *Simbolul lui Kronecker* (MAT.), sistem de numere, notat δ_{ij}, δ_i^j sau δ^{ij}, egale cu 1 dacă $i = j$ şi cu 0 dacă $i \neq j$. A fost introdus de matematicianul german Leopold Kronecker (1823—1891); δ_i^j constituie un tensor de-al doilea ordin mixt în orice sistem de coordonate.

simbólică **1.** Exprimare prin simboluri convenţionale ori prin analogie a unor idei sau a unor sentimente. **2.** Teorie generală a simbolurilor. **3.** Ramură a teologiei consacrată studiului comparativ al simbolurilor de credinţă ale diferitelor confesiuni.

simbolísm, curent în literatura mondială, programatic constituit între anii 1885 şi 1900, a cărui denumire derivă dintr-un manifest al poeţilor francezi supranumiţi „decadenţi", publicat de către Jean Moréas în „Le Figaro" (1886). Printre înaintaşii **s.** se numără: Novalis, Tieck, E.A. Poe, Gérard de Nerval ş.a. Dintre precursorii **s.** se detaşează însă ca figură predominantă Baudelaire. În sonetul „Corespondenţe", acesta a iniţiat aşa-zisa „simbolică universală", potrivit căreia fiecare obiect din lumea reală ar fi apanajul sau mesagerul unei idei. Conform acestei viziuni idealiste, poetul este interpretul semnificaţiilor ascunse ale lumii prin intermediul obiectelor şi fenomenelor înconjurătoare, ale căror valori le descifrează cu intuiţia unui iniţiat. Pentru simbolişti, valori simbolice pot prezenta limbajul, cuvintele înseşi ca denumiri ale obiectelor, încărcate de sensurile acumulate de-a lungul timpurilor, de corelaţiile şi analogiile pe care le deşteaptă în memoria noastră afectivă, de sonorităţile şi armoniile lor specifice, de asocierea lor după anumite afinităţi discrete, care le conferă excepţionale calităţi de graţie, incantaţie şi sugestie, socotite de unii simbolişti ca virtuţi magice. După **s.**, cuvintele au darul de a cumula calităţi senzoriale dintre cele mai diverse, astfel încît, prin ele, „culorile, miresmele şi sunetele îşi corespund", întruchipînd laolaltă unităţi semnificative care oglindesc latent unitatea ideală şi secretă a universului. Virtualităţile sintetice ale cuvintelor care formează obiectul căutărilor lor poetice i-au atras pe simbolişti spre cultivarea nu numai a sinesteziilor, dar şi a sincretismului ca ideal al unei arte absolute. Construirea propriu-zisă a curentului a fost precedată de apariţia aşa-zişilor „poeţi blestemaţi": Rimbaud, Corbière, Mallarmé, Verlaine. Unii simbolişti s-au simţit atraşi de reprezentarea lumii în ceea ce are ea morbid, grotesc sau diform, trist şi crepuscular, au cultivat evaziunea în vis şi contemplaţia platonică, „iluminată", a unei lumi transcendente ideale. Proveniţi în special din rîndurile intelectualităţii mic-burgheze, simboliştii s-au încadrat în spiritul general antiburghez, anticonformist, antinaturalist şi antiacademic, dar dezorientat, iluzoriu şi individualist, care a însufleţit întreaga „artă de avangardă" din ultimele două decenii ale secolului trecut, începînd chiar după înăbuşirea Comunei din Paris. Coborînd din romantism printr-o atenţie sporită acordată stărilor fluente de reverie, prin reflectarea fluxului conştiinţei, proprie în special muzicii, unii simbolişti au cultivat formele sintactice deschise, versul liber, mai adecvat acestor stări, şi o ritmică mai simplă, adaptabilă la mobilitatea mesajului lăuntric. Alţii au valorificat filonul intelectualist prin tehnica parnasiană a versificaţiei clasice, ducînd această artă cerebrală pînă la perfecţiune (St. Mallarmé, P. Valéry). **S.** a lărgit tematica poeziei prin investigarea unor zone de viaţă neexplorate (melancolia parcurilor autumnale, tavernele sordide, oraşul tentacular, spleenul şi nevrozele, nostalgia plecărilor), ca şi prin reconsiderarea celor cunoscute sub aspectul semnificaţiilor lor simbolice, nedescoperite pînă la el. Ostil, pe de altă parte, retorismului romantic, ca şi viziunii statice a parnasienilor, **s.**, în toate variantele sale, a lărgit considerabil aria posibilităţilor artei literare, valorificînd la maximum nuanţele, aluzia şi forţa evocatoare a cuvintelor, virtualităţile lor muzicale, rezervele de subtilă şi rafinată expresivitate ale limbajului, practicînd uneori o orchestraţie savantă a versificaţiei, o dată cu năzuinţa spre o „artă totală" atotcuprinzătoare. Prin supralicitarea stărilor subiective şi elaborarea excesivă a expresiei, unii simbolişti au deschis drum suprarealismului, iar alţii ermetismului. Neuniform prin tendinţele sale, curentul **s.** a cunoscut poziţii ideologice contradictorii, uneori diametral opuse, de la misticismul creştin pînă la poziţii militant-revoluţionare. De asemenea, **s.** a cunoscut trăsături specifice de la o ţară la alta, în funcţie de condiţiile social-istorice date şi de tradiţiile literaturii naţionale respective. Promotorii **s.** în poezia franceză au fost: J. Moréas, Viélé Griffin, H. de Régnier, René Ghil, A. Samain, Stuart Merill, G. Kahn, F. Jammes. În proză, el este reprezentat prin: Villiers de L'Isle-Adam; în teatru, prin Maeterlinck, P. Claudel ş.a.; în critică şi eseu, prin R. de Gourmont. Literatura mondială este îndatorată **s.** prin belgienii Verhaeren, Rodenbach, irlandezul Yeats, englezii Swinburne, T.S. Eliot, poeţii de limbă germană Stefan Georg, R.M. Rilke, H. von Hofmannsthal, G. Trakl, iar la începutul activităţii lor prin ruşii Blok, Esenin, Briusov, prin poeţii de limbă spaniolă Ruben Dario, Machado, italienii Pascoli, Ungaretti, Montale ş.a. În România, **s.** a apărut pe fondul aceloraşi condiţii obiective şi subiective care au generat starea de spirit favorabilă eminescianismului, precum şi decepţionismului posteminescian şi ca o reacţie faţă de idilismul rural, sămănătorist. Stimulat de influenţa **s.** francez, el a avut trăsături specifice, originale, determinate de caracterul ascendent al dezvoltării culturale româneşti din acea vreme şi constrîns la cultivarea meditaţiei melancolice, elegiace, fără o înclinare pronunţată spre transcendenţă şi misticism, uneori cu preocupări sociale protestatare şi reţinînd din influenţa **s.** francez muzicalitatea, adesea exterioară, şi simbolurile, mai ales cu funcţii alegorice. Iniţiat sub auspiciile „Literatorului“ şi ale romantismului cu implicaţii presimboliste al lui Macedonski, care, anticipînd asupra s. francez, s-a manifestat mai ales ca teoretician al acestui curent, conturat mai întîi prin Tr. Demetrescu, Şt. Petică, I.C. Săvescu şi D. Anghel, s. s-a afirmat prin Minulescu, Bacovia, Arghezi (în debut), Al. Stamatiad, E. Farago, Emil Isac ş.a. El a fost cultivat şi teoretizat în variantă optimistă, dinamică şi citadină, dar interzisă preocupărilor sociale şi politice, de revista „Viaţa nouă“ şi de conducătorul ei, O. Densusianu. **S.** şi-a prelungit parţial existenţa în creaţia generaţiei de poeţi interbelici, şi în primul rînd în aceea a lui Arghezi, I. Pillat, A. Maniu, D. Botez, B. Fundoianu, N. Davidescu ş.a. *În artele plastice*, **s.** nu s-a manifestat ca un curent definit. Totuşi, în atmosfera epocii, stimulaţi şi de ecourile prerafaelitismului (deseori considerat ca un curent simbolist), o serie de artişti francezi au încercat să practice o artă ideistă şi sintetistă în spiritul **s.** literar. În 1891 Albert Aurier a publicat manifestul **s.**, prezentîndu-l pe Gauguin ca reprezentant ideal al şcolii. Au mai fost consideraţi ca exponenţi ai **s.** pictorii Gustave Moreau, Puvis de Chavannes, Odilon Redon, James Ensor ş.a.

simbolism fonetic, capacitatea structurii fonetice a unui cuvînt de a sugera sau de a întări noţiunea pe care o desemnează sau o anumită atitudine faţă de ea, legătura dintre un sunet sau un grup de sunete şi o anumită idee. **S.f.** este mai evident la interjecţiile de orice fel şi în special la onomatopee (ex. deosebirea dintre *puf* şi *buf* sau dintre *fîş* şi *vîj*); şi la cuvinte obişnuite se poate găsi **s.f.**, datorită valorii expresive a unor sunete (ex., pentru limba română, se vorbeşte de valoarea expresivă a grupurilor alcătuite din consoană labială $+ l$ sau din $r + l$).

simbolul credinţei, expunere concentrată a bazelor religiei creştine, a principalelor sale dogme, elaborată, în urma luptelor dintre diferite tendinţe religioase, de sinodul I ecumenic de la Niceea (325) şi desăvîrşită de sinodul al II-lea ecumenic de la Constantinopol (381). Biserica romano-catolică a revizuit şi a redactat din nou **s.c.** la conciliul de la Trident (Trento, 1545—1563). Se mai numeşte *crez, credo.*

simboluri matematice (MAT.), semne convenţionale folosite pentru desemnarea noţiunilor, obiectelor, operaţiilor, relaţiilor matematice sau pentru indicarea caracterului de generalitate ori de particularitate a unor propoziţii matematice, a ordinii operaţiilor matematice etc. Primele **s.m.** au fost cifrele folosite pentru scrierea numerelor. Se numesc şi *semne matematice.*

Simboluri matematice pentru desemnarea noţiunilor matematice

Simbolul	*Semnificaţia*
$\overline{AB}$	segmentul AB
$\overset{\frown}{AB}$	arcul AB
$\sphericalangle$ sau $\wedge$	unghiuri
$\triangle$	triunghiuri
— sau /	fracţii
(,)	intervale deschise
[,]	intervale închise
(,]	intervale deschise la stînga şi închise la dreapta
[,)	intervale închise la stînga şi deschise la dreapta
( ) sau { }	şiruri, subşiruri
$\div$	progresie aritmetică
$\because\!\!\because$	progresie geometrică
e	numărul iraţional e
π	numărul iraţional pi
C	constanta lui Euler
i	$\sqrt{-1}$
‒ sau *	imaginar conjugat
Re	partea reală a unui număr complex
Im	partea imaginară a unui număr complex
C	mulţimea numerelor complexe
R	mulţimea numerelor raţionale
Z	mulţimea numerelor întregi
N	mulţimea numerelor naturale
$\pm\infty$	infinit
M/R	clase de resturi
$\varnothing$	mulţimea vidă
∂T	frontiera lui T
$\Vert\ \Vert$	normă
( ), $\Vert\ \Vert$	matrice
$\vert\ \vert$ sau det ( )	determinant

Simboluri matematice pentru desemnarea operaţiilor matematice

Simbolul	*Operaţia, funcţia etc.*
$+$	adunare
$-$	scădere
sau $\times$	înmulţire
$\oplus$ sau $\dotplus$	suma directă
$\otimes$	produsul tensorial
$\times$	produsul cartezian
$\circ$	compunerea funcţiilor
a^b	putere
$\sqrt[n]{\ }$, $\sqrt{\ }$	rădăcini
sin	sinus
tg	tangentă
cos	cosinus
cotg	cotangentă
sec	secantă
cosec	cosecantă
arcsin	arcsinus
arccos	arccosinus
arctg	arctangentă
arccotg	arccotangentă
arcsec	arcsecantă
arccosec	arccosecantă
sh	sinus hiperbolic
ch	cosinus hiperbolic
th	tangentă hiperbolică
coth	cotangentă hiperbolică
sech	secantă hiperbolică
cosech	cosecantă hiperbolică
argsh	argument sinus hiperbolic
argch	argument cosinus hiperbolic
argth	argument tangentă hiperbolică
argcoth	argument cotangentă hiperbolică
argsech	argument secantă hiperbolică
argcosech	argument cosecantă hiperbolică
sn	sinus amplitudinis
cn	cosinus amplitudinis
dn	delta amplitudinis
$\wp(z)$	funcţia $\wp$ a lui Weierstrass
$\zeta(z)$	funcţia zeta a lui Weierstrass
ln, lg, $\log_a$	logaritmi în baza e, 10 şi a
colog	cologaritm
$\vert\ \vert$	modul
$\frac{d}{dx}, \frac{d^2}{dx^2}, \ldots, \frac{d^n}{dx^n}$	derivate totale
$\frac{\partial}{\partial x}, \frac{\partial}{\partial y}, \frac{\partial^2}{\partial x^2}, \frac{\partial^2}{\partial x \partial y}, \frac{\partial^2}{\partial y^2}$	derivate parţiale

∇	nabla
grad	gradient
div	divergență
rot	rotor
Δ sau ∇^2	laplacian
$\square$	dalembertian
δ	variație
!	factorial
$\int, \iint, \iiint$; $\int_a^b, \iint_\Sigma, \iiint_\Omega$; $\iint \dots \int$	integrale
Σ	sumă
Π	produs
$\wedge$, $\times$	produs vectorial
$<$, $>$ (,) (|)	produs scalar
$\cup$	reuniune
$\cap$	intersecție
$\complement$	complementaritate

Simboluri matematice pentru desemnarea relațiilor matematice

Simbolul	*Relația*
$=$	egalitate
$\neq$	neegalitate
$\equiv \dots (\mathrm{mod}\ m)$	congruent modulo *m*
$\not\equiv \dots (\mathrm{mod}\ m)$	necongruent modulo *m*
$<$	mai mic strict
$\leqslant$	mai mic sau cel mult egal
$>$	mai mare strict
$\geqslant$	mai mare sau cel puțin egal
$\ll$	mult mai mic
$\gg$	mult mai mare
sup	supremum
inf	infimum
$\parallel$	paralel
$\#$	paralel și egal
$\perp$	perpendicular
$\nearrow$	crește
$\searrow$	descrește
$\longrightarrow$	tinde către
$\xrightarrow{s}$	convergența simplă
$\xrightarrow{u}$	convergența uniformă
$\sim$	echivalență, asemănare
$\approx$	aproximativ egal
$\in$	apartenență
$\notin$	neapartenență
$\subset$	incluziune strictă
$\subseteq$	incluziune
$\not\subseteq$	neincluziune
$\Longrightarrow$	relația de implicație logică
$\Longleftrightarrow$	relația de echivalență logică
$\longrightarrow$	funcția implicație logică
$\longleftrightarrow$	funcția echivalență logică

Simboluri matematice pentru desemnarea caracterului de generalitate sau particularitate a propozițiilor matematice, a ordinii operațiilor etc.

Simbolul	*Semnificația*
V ( ) π	oricare
$\exists$ E Σ	există cel puțin un element
$\exists^*$	există un singur element
( ), [ ], { }	paranteze care indică ordinea operațiilor matematice

simediánă (MAT.), simetrica unei mediane față de bisectoarea interioară care trece prin același vîrf al unui triunghi. Cele trei **s.** ale unui triunghi sînt concurente într-un punct care poartă numele matematicianului francez E. Lemoine (1840—1912).

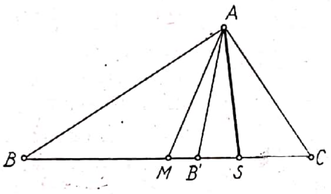

AS-simediana

Simenon *[simönö]*, Georges (n. 1903), romancier belgian de limbă franceză. A scris cu prodigioasă facilitate cîteva sute de romane de aventuri și polițiste, în care accentul cade mai mult pe investigația psihologică decît pe intrigă. A creat popularul tip al comisarului Maigret, întruchipare a spiritului de justiție și demnitate („Domnul Gallet decedat", 1931, trad. rom.; „Trei camere la Manhattan", 1946; „Pedigrée", 1948; „Zăpada era murdară", 1948 ș.a.).

Simeon I, cneaz (din 893) și țar (919—927) al Bulgariei, în timpul căruia primul țarat bulgar atinge apogeul puterii. Victorios în luptele împotriva Imperiului bizantin, a cucerit o mare parte din Peninsula Balcanică și s-a proclamat „împărat al bulgarilor și grecilor".

Simeria, oraș raional în reg. Hunedoara, situat pe valea Mureșului, subordonat administrativ orașului regional Deva. 9 380 loc. (1965). Industria materialelor de construcții (cărămizi, țigle, cahle, prelucrarea marmurii etc.). Reparații de locomotive și vagoane. Triaj și depou de locomotive. Nod de cale ferată. Industrie alimentară. Parc dendrologic.

simétrică, *relație* ~ (MAT.), relație *R* între elementele unei mulțimi *M* cu proprietatea: xRy implică yRx, oricare ar fi x, $y \in M$ (ex. egalitatea, asemănarea, paralelismul; relația de „mai mic" în aritmetică nu este simetrică: din $a<b$ nu rezultă $b<a$).

simetríe (gr. *syn* „cu" și *metron* „măsură") **1.** Proprietate a unui ansamblu spațial de a fi alcătuit din elemente reciproc corespondente și de a prezenta, pe această bază, anumite regularități. Cele mai simple **s.** sînt cele raportate la un punct, la o dreaptă sau la un plan. **S.** a două puncte față de un alt punct (numit *centru de s.*) constă în așezarea lor de o parte și de cealaltă parte a centrului de **s.,** la distanțe egale, pe dreapta comună celor trei puncte. **S.** a două puncte față de o dreaptă (numită *axă de s.*) sau față de un plan se definește în mod analog, cu mențiunea că dreapta care unește cele două puncte este perpendiculară pe axa de **s.** sau, respectiv, pe planul de **s.** Un obiect este simetric atunci cînd toate punctele sale sînt, două cîte două, simetrice față de centrul, axa sau planul de **s.** Figurile geometrice simple prezintă numeroase **s.** (ex.: cercul este simetric în raport cu centrul său, în raport cu mulțimea diametrelor sale și în raport cu mulțimea planelor care trec prin diametrele cercului și sînt perpendiculare pe planul acestuia, precum și în raport cu planul în care este situat). Ansamblurile cu **s.** mai complexă se obțin repetînd periodic elemente de **s.** simplă, fie prin rotații în jurul unui punct sau al unei axe, fie prin translații după anumite direcții, fie prin cumularea celor două operații. **S.** se întîlnește atît în lumea minerală (ex. **s.** cristalelor), cît și în lumea vegetală și animală (ex. **s.** frunzelor și a florilor, **s.** externă a tuturor viețuitoarelor etc.). **S.** constituie o problemă importantă în arhitectură, deoarece conferă ansamblurilor un caracter echilibrat și armonios. **2.** (FIZ.) Proprietate a funcțiilor de undă care descriu starea unui sistem de particule identice de a-și schimba sau nu semnul în urma permutării tuturor coordonatelor caracteristice unei perechi de particule. Funcțiile de undă care nu-și schimbă semnul (numite *funcții simetrice*) descriu starea particulelor cu spin întreg (ex. fononii, fotonii etc.), iar funcțiile de undă care-și schimbă semnul (numite *funcții antisimetrice*) descriu starea particulelor cu spin semiîntreg (ex. electronii, pozitronii etc.). V. și statistică cuantică. **3.** (MAT.) **a)** Transformare a unui spațiu euclidian în el însuși care păstrează distanțele și este involutivă. — *S. în raport cu un punct O*, transformare a unui spațiu euclidian în el însuși care face să corespundă fiecărui punct M un punct M', așa fel încît: M, O, M' sînt colineare, iar $MO = OM'$; O se numește *centru de simetrie*, iar M' *simetricul* lui M în raport cu O. În plan este echivalentă cu o rotație de centru O și de un unghi egal cu π. — *S. în raport cu o axă Δ*, transformare a unui plan sau a unui spațiu euclidian în el însuși, care face să corespundă fiecărui punct M un punct M', așa fel încît M' se găsește în planul definit de axa Δ și M; dreapta MM' este perpendiculară pe Δ; punctele M și M' sînt egal depărtate de axă. Punctele M și M' se numesc *puncte simetrice* față de axa considerată, axa Δ însăși numindu-se *axă de simetrie*. — *S. în raport cu un plan P*, transformare a spațiului euclidian în el însuși, care face să corespundă fiecărui punct M un punct M'așa fel încît dreapta MM' este perpendiculară pe planul P, iar punctele M și M' sînt egal depărtate de plan. **b)** Proprietate a unei relații matematice de a fi simetrică. **4.** (LOG.) Proprietate a unei relații între doi termeni, caracterizată prin aceea că, dacă relația este valabilă de la primul la al doilea termen, ea este valabilă și de la al doilea la primul (ex. „Dacă A este egal cu B, atunci B este de asemenea egal cu A"). V. și asimetrie.

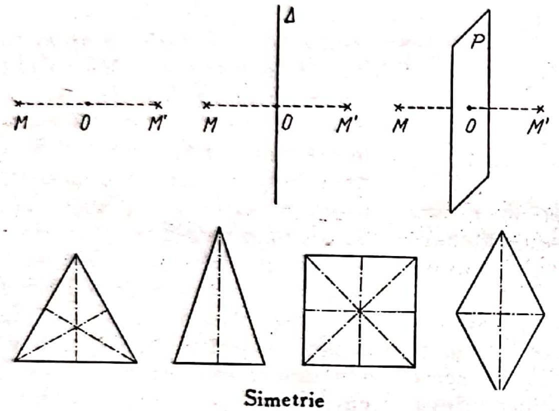

Simetrie
sus — puncte simetrice; *jos* — figuri simetrice

Simferopol, oraș în U.R.S.S., în Crimeea (R.S.S. Ucraineană). 213 000 loc. (1965). Industrie constructoare de mașini (utilaj pentru industria alimentară), ușoară și alimentară. Nod de comunicații rutiere și aeriene. Institute de învățămînt superior, teatre, muzee. Important centru turistic.

simfíză (gr. *syn* „împreună, cu" și *phyein* „a crește"; ANAT., MED.) **1.** Tip de articulație între două oase, caracterizat printr-o mobilitate redusă (ex. **s.** pubiană dintre cele două oase iliace). **2.** Alipire, prin aderențe, a două membrane seroase care în mod normal sînt separate (ex. **s.** pleurală, care poate apărea în urma unei pleurezii, **s.** pericardică etc.).

simfoníe (gr. *syn* „cu" și *phone* „sunet"), forma cea mai importantă și mai elaborată a muzicii simfonice; sonată pentru orchestră. În sens larg, prin **s.** se înțelege un ansamblu sonor. Termenul a avut, de-a lungul vremii, diverse înțelesuri: vechii greci îl foloseau pentru definirea consonanței; în sec. XVII—XVIII erau intitulate **s.** diferite piese instrumentale sau fragmente de ansamblu din compoziții ample, cu soliști sau cor; J. Peri a numit (1600) **s.** ritornela pentru flaute din opera „Euridice"; în oratoriul „Messia" de Händel se găsește un interludiu orchestral intitulat „Simfonie pastorală"; Bach denumește invențiunile pe trei voci pentru clavir „Simfonii"; pînă către mijlocul sec. al XVIII-lea, uverturile operelor se numeau, de asemenea, „simfonii". **S.** s-a dezvoltat ca un gen aparte al muzicii orchestrale prin aportul unor compozitori italieni de frunte (Sammartini), dar mai ales al compozitorilor din Școala de la Mannheim (v. Stamic) și al primilor mari clasici vienezi. Statornicind principii de construcție muzicală perfect echilibrate, rămase valabile și exemplare pînă astăzi, Haydn este considerat „părintele simfoniei". **S.** de tip clasic cuprinde o introducere lentă, legată de partea întîi, propriu-zisă, care este viguroasă, activă; urmează o mișcare potolită, cantabilă, apoi una cu caracter ritmic, dansant (menuetul, pe care Beethoven îl înlocuiește cu scherzo) și un final animat și impunător. Beethoven a ridicat la cea mai înaltă perfecțiune partea de prelucrare tematică (dezvoltarea), contribuind astfel la o maximă lărgire a capacității expresive a **s.** În sec. al XIX-lea, **s.** se dezvoltă fie pe linia structurii clasice, adaptată însă sensibilității romantice, fie ca un poem programatic de factură mai liberă (Berlioz, Liszt), fie în conformitate cu principiile școlilor muzicale naționale (Ceaikovski, Dvořák). Deși mai puțin abordată în sec. al XX-lea, **s.** este reprezentată prin contribuția unor mari compozitori, ca Mahler, Sibelius, Honegger, Britten, Prokofiev.

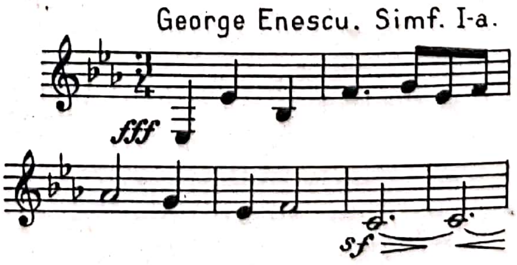

Simfonie

Șostakovici. Cel dintîi compozitor român care a scris o **s.** a fost Gh. Stephănescu, dar cel care a devenit cu adevărat primul nostru simfonist a fost George Enescu. În muzica noastră au mai scris **s.** M. Andricu, W. Berger, D. Cuclin, P. Constantinescu, I. Dumitrescu, Gh. Dumitrescu, M. Jora, A. Mendelsohn, M. Negrea, Șt. Niculescu, T. Olah, S. Toduță ș.a. — *S. concertantă*, compoziție alcătuită din trei sau patru părți, de o structură orchestrală mai densă și mai elaborată decît concertul. Rezultată din fuziunea concertului grosso cu simfonia, s.c. are una sau mai multe partide solistice.

simfoniétă, lucrare orchestrală de dimensiuni reduse, care păstrează caracteristicile de gen și de construcție ale simfoniei.

simiéni (lat. *simius* „maimuță"; ZOOL.), subordin de mamifere primate care cuprinde maimuțele și omul. Au orbita separată de cavitatea temporală, o pereche de mamele situate pe piept, fața expresivă cu musculatura mimică foarte dezvoltată, pavilionul urechii, palma și talpa lipsite de păr, emisferele cerebrale brăzdate de șanțuri (circumvoluții).

símili (lat. *similis* „asemănător"), imitație de o calitate inferioară (ex. simili-bronz, simili-marmură). — *Simili-gravură*, procedeu de gravură fotomecanică care îngăduie reproducerea tentelor laviului. Neajunsul său rezidă în trama mai mult sau mai puțin strînsă, care, interpunîndu-se între clișeul fotografic și clișeul preparat pentru tiraj, poate altera calitatea desenului.

simili-piátră (CONSTR.), material artificial de construcție, folosit pentru a da unui element de construcție aspectul pietrei naturale (ex. beton aparent, tencuială).

similitúdine 1. (FIZ., TEHN.) Proprietate a două fenomene de a putea fi puse într-o corespondență biunivocă parțială sau totală, astfel încît valorile mărimilor caracteristice unuia dintre fenomene să poată fi obținute, printr-un calcul relativ simplu, din valorile cunoscute ale mărimilor corespondente caracteristice celuilalt fenomen. Cu ajutorul **s.** pot fi formulate concluzii asupra unui fenomen mai puțin studiat, pe baza cunoștințelor asupra altui fenomen. De asemenea **s.** servește la calcularea *machetelor* (numite și *modele similare*), precum și la prelucrarea datelor experimentale obținute cu ajutorul acestora. **2.** (MAT.) V. *asemănare.*

siminíc (BOT.) v. **siminoc.**

siminóc *(Helichrysum arenarium)*, plantă erbacee anuală din familia compozitelor, cu tulpina înaltă de 10—30 cm, păroasă, și cu flori galbene-aurii, dispuse în inflorescențe. Înflorește vara. Este o specie eurasiatică, iar în țara noastră crește prin locuri nisipoase, pe coline însorite, aride. **S.** este o plantă medicinală, întrebuințată în colicistitele cronice. Sin. *siminic.*

Simion Dascălul (sec. XVII), interpolator al cronicii lui Grigore Ureche. Pentru inexactitățile puse de el în circulație a fost combătut de Miron Costin („De neamul moldovenilor") și de Dimitrie Cantemir („Hronicul vechimii româno-moldovlahilor").

Simionescu, Cristofor (n. 1920), chimist român, profesor la Institutul politehnic din Iași, membru al Academiei Republicii Socialiste România și al mai multor societăți științifice străine. Specialist în domeniul chimiei macromoleculare, a efectuat studii în domeniul chimiei lemnului și celulozei, a polimerilor și copolimerilor grefați. **S.** are contribuții științifice și în domeniul tehnologiei chimice a celulozei, hîrtiei și fibrelor artificiale. Este autor a numeroase lucrări științifice. A publicat studii de istorie a chimiei. Desfășoară o intensă activitate pe tărîm social și de răspîndire a științei și culturii. Op. pr.: „Chimia lemnului din R.P.R." (1964), „Chimia stufului" (1966). Laureat al Premiului de stat.

C. Simionescu

Simionescu, Ion (1873—1944), geolog și paleontolog român. A fost profesor la Universitatea din Iași și apoi la cea din București, membru și președinte ale Academiei Române.

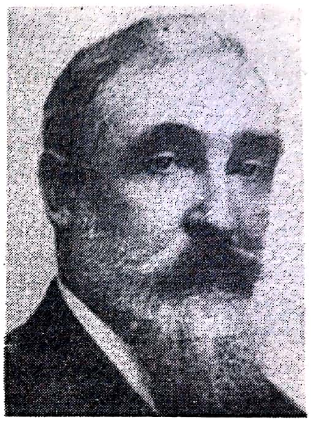

I. Simionescu

Activitatea științifică a lui **S.** s-a concretizat în cele peste 100 de lucrări de stratigrafie și de paleontologie. A fost și un neobosit popularizator al științei. Op pr.: „Studiul neocomianului din bazinul Dîmbovicioara" (1898), „Studii geologice și paleontologice în Dobrogea" (1906—1912), „Fauna sarmatică din România" (1940). Dintre cele aproape 2 000 de lucrări de popularizare (articole, conferințe, broșuri etc.) sînt de menționat „Flora României" și „Fauna României".

Simion Ștefan (? —1656), mitropolit al Transilvaniei. Prin grija lui s-a efectuat prima traducere integrală în limba română a „Noului testament" (Bălgrad, 1648), valoroasă atît prin limba mai evoluată folosită de traducători, cît și prin prefața (predoslovie), care, pornind de la ideea unității poporului român, formulează necesitatea unei limbi scrise comune pentru românii din toate provinciile, recomandă evitarea regionalismelor şi utilizarea în schimb, potrivit criteriului circulaţiei, a cuvintelor de largă răspîndire. Prin preluarea din original a cuvintelor fără corespondent în limba română, se propune o soluţie şi în problema neologismelor. Tot sub conducerea lui **S.** s-a tipărit în 1651, la Bălgrad (Alba-Iulia), o traducere a *Psaltirii*.

Simmel *[zíməl]*, Georg (1858—1918), filozof şi sociolog german, reprezentant al filozofiei vieţii. La început a fost neokantian. A criticat raţionalismul şi istorismul, promovînd formalismul în gnoseologie şi sociologie şi elaborînd o concepţie subiectivistă şi biologizantă în teoria valorilor şi filozofia culturii. Op. pr.: „Problemele filozofiei istoriei" (1892), „Filozofia banului" (1900), „Probleme de bază ale filozofiei" (1910).

símmental (ZOOTEHN.), rasă de taurine originară din Elveţia, bună producătoare de lapte şi de carne. Culoarea corpului este bălţată (albă cu pete roşii sau galbene, mai închise sau mai deschise). Capul şi picioarele de la genunchi sau jaret în jos sînt albe, iar botul este de culoare roz. Vacile au greutatea de 600—700 kg, iar taurii de 900—1 000 kg. Randamentul la tăiere este 60%. Producţia medie anuală de lapte variază între 3 000 şi 5 000 l (unele linii selecţionate ajungînd la 8 000—10 000 l), cu un conţinut de grăsimi de 3,8%. Se caracterizează printr-o mare varietate în ceea ce priveşte conformaţia şi constituţia. Datorită calităţilor sale productive, **s.** a fost răspîndit în multe ţări europene. În ţara noastră a fost crescut în număr mare în special în Transilvania şi în Banat şi stă la baza formării rasei *bălţată romînească*.

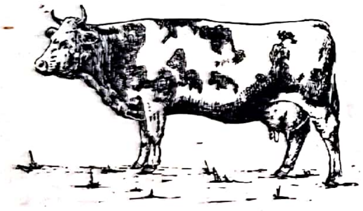

Simmental

Simo, Geza (1870—1946), militant în mişcarea muncitorească din România, profesor. Atras de ideile socialiste, **S.** a frecventat, în tinereţe, cercurile marxiste. A fost membru al Partidului Comunist Român de la crearea acestuia. A desfăşurat activitate publicistică în presa muncitorească. În calitate de secretar al Consiliului sindical regional Mureş, a fost unul dintre conducătorii grevei muncitorilor forestieri din Valea Mureşului (1925).

Simon *[simõ]*, Lucien (1854—1945), pictor şi desenator francez. Portretist şi peisagist, **S.** a pictat, de asemenea, numeroase compoziţii dedicate oamenilor şi aspectelor simple ale vieţii cotidiene din Bretagne („Capul Finistère", „Procesiune bretonă", „Azil de bătrîni", „Atelierul").

Simonides din Amorgos (c. sec. VII î.e.n.), poet grec. Este autorul unor poezii cu caracter elegiac şi satiric, prin care se înrudeşte cu Arhiloh, fără însă să-l egaleze.

Simonides din Keos (c. 556—467 î.e.n.), poet liric grec, autorul unor vestite epigrame, elegii şi ode, de o mare varietate şi frumuseţe a stilului, cunoscut mai ales pentru preamărirea luptei grecilor împotriva perşilor. A rămas celebru epitaful în cinstea eroilor morţi la Termopile. **S.** a strecurat în poemele sale meditaţii filozofice lapidare, care au avut o largă circulaţie în antichitate.

simoníe (de la numele personajului biblic *Simon Magul*), trafic practicat pe scară largă în evul mediu de biserica romano-catolică cu lucrurile „sfinte" (ex. cu indulgenţele, cu consacrarea preoţilor şi episcopilor etc.). Papalitatea a realizat prin **s.** mari profituri băneşti. Abuzurile săvîrşite au constituit unul dintre motivele nemulţumirilor care au dus la Reformă.

Simonov, Konstantin (Kirill) Mihailovici (n. 1915), scriitor sovietic rus. A debutat ca poet în 1934. Temeinic ancorat în contemporaneitate, **S.** abordează în operele sale (versuri, proză, dramaturgie) teme variate şi de majoră semnificaţie, ca: războiul pentru apărarea patriei, eroismul şi morala oamenilor sovietici, încercarea dragostei şi a prieteniei ş.a. (vol. de versuri „Prieteni şi duşmani", 1948, trad. rom.; romanele „Zile şi nopţi", 1943—1944, trad. rom.; „Tovarăşi de arme", 1952, trad. rom.; „Vii şi morţi", 1959, trad. rom.; „Nimeni nu se naşte soldat", 1964, trad. rom.; piesele „Oamenii ruşi", 1942; „Chestiunea rusă", 1946, trad. rom.; „Umbra străină", 1949, trad. rom.). Prin caracterul grav şi profund al problemelor tratate, ascuţimea dezvăluirii psihologiei eroilor săi, măiestria compoziţiei şi vioiciunea stilului, creaţia lui **S.** s-a impus, atît în ţară, cît şi peste hotare, ca una dintre cele mai reprezentative din literatura sovietică. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

simpátic, *sistem* ~ (ANAT.), parte a sistemului nervos, alcătuită din totalitatea ganglionilor şi fibrelor simpatice şi a centrilor localizaţi în sistemul nervos central. Ganglionii *s.s.* sînt situaţi de-a lungul coloanei vertebrale, de o parte şi de alta a fiecărei vertebre, formînd lanţul ganglionar simpatic al marelui şi micului splanhnic. Unii dintre ei se unesc, dînd naştere unor formaţiuni nervoase mai mari (ex. ganglionul stelat la gît, ganglionul celiac în abdomen). Centrii *s.s.* se găsesc în sistemul nervos central şi au rolul de a coordona funcţiunile *s.s.* din întregul organism.

simpaticolítice (FARM.), substanţe medicamentoase care paralizează sistemul simpatic dînd toate fenomenele care caracterizează această stare: dilatarea vaselor, scăderea tensiunii arteriale etc. Yohimbina, alcaloizii secarei cornute sînt simpaticolitice.

simpaticomimétice (FARM.), substanţe medicamentoase care excită sistemul simpatic, dînd toate fenomenele care caracterizează această stare: accelerarea bătăilor inimii, contracţia vaselor, hipertensiune arterială, dilatarea bronhiilor etc. Adrenalina, arterenolul, benzedrina, efedrina, amfetamina sînt **s.**

simpaticotomíe (MED.), intervenţie chirurgicală care constă în secţionarea şi îndepărtarea unei părţi a lanţului ganglionar al sistemului nervos simpatic. Se practică în tratamentul unor boli ca arterita obliterantă, angina pectorală. — *S. periarterială*, îndepărtare a filetelor nervoase simpatice din jurul unei artere cu scopul de a provoca vasodilataţia acesteia. Simpaticotomia periarterială este indicată în tratamentul unor boli ale arterelor periferice (trombangeita obliterantă, acrocianoza).

simpaticotoníe (MED.), stare funcţională a organismului în care există o predominanţă a activităţii sistemului simpatic, caracterizată prin excitabilitate şi emotivitate mărite, tranzit intestinal exagerat, labilitate vasculară etc.

simpatínă (BIOCHIM.), substanţă secretată de terminaţiile nervoase ale sistemului simpatic. În organism există două tipuri: simpatina E, care acţionează ca un vasoconstrictor, şi simpatina I, cu acţiune vasodilatatoare. Astăzi **s.** este considerată a fi identică cu noradrenalina.

simplificáre (MAT.), aducerea unei expresii, a unui sistem etc. la o formă mai simplă. — *Simplificarea unei fracţii*, împărţirea numărătorului şi numitorului unei fracţii cu cel mai mare divizor comun al lor (ex. fracţia $\frac{12}{28}$, după **s.**, devine $\frac{3}{7}$). — *Simplificarea unei expresii*, împărţirea numărătorului şi numitorului unei expresii cu un acelaşi factor (ex. $\frac{1-\cos^2 x}{1+\cos x}$ după împărţire cu $1+\cos x \neq 0$, devine $1-\cos x$). — *Simplificarea unui dipol cu contacte sau a unui circuit logic cu elemente electronice (tuburi, tranzistoare), pneumatice* ş. a., înlocuirea unui dipol sau a unui circuit logic cu un altul cu aceeaşi funcţionare dar cu un număr mai mic de contacte, respectiv de elemente.

símplocă (gr. *syn* „împreună, cu" şi *plekein* „a înnoda"), procedeu stilistic în arta retorică, rezultat din reunirea anaforei cu epifora, astfel încît în mai multe fraze consecutive cuvîntul de la început şi, respectiv, cel de la sfîrşit rămîn aceleaşi (ex. „Cine este autorul acestei legi? Rullus./ Cine a privat de sufragiu cea mai mare parte a poporului roman? Rullus./ Cine a prezidat comisiile? Rullus". Cicero).

Simplon, trecătoare în Alpi, situată între Alpii Pennini şi Alpii Lepontini, la altitudinea de 2 009 m. Asigură legătura între Elveţia şi Italia. Prin trecătoarea **S.** trece autostrada Berna-Milano. — *Tunelul S.* (19 803 m), tunel de cale ferată, construit între anii 1898—1906, la altitudinea de 700 m.

simpódiu (BOT.), mod de ramificaţie a tulpinii în care mugurele terminal dispare şi creşterea în lungime a axului (fie primar, fie de alt ordin) se produce printr-un mugure axilar imediat inferior (ex. la măr, păr, prun, cais, viţă de vie, salcie etc.).

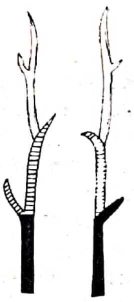

Simpodiu

simpozión (gr. *syn* „împreună, cu" şi *posein* „a bea"), seară de cîntece, de dansuri şi de discuţii variate, care, în antichitate, urma după cină. Astăzi prin **s.** se înţelege o discuţie organizată între vorbitori şi public pe baza unor scurte expuneri, care pot avea teme literare, filozofice, ştiinţifice, de actualitate etc.

simptomatologíe (MED.), totalitate a manifestărilor clinice şi de laborator ale unei boli. Sînt boli care au o simptomatologie caracteristică (ex. pneumonia, nefrita, icterul etc.), în timp ce altele nu prezintă o simptomatologie caracteristică (ex. gastrita, colicistita, colita).

Simson *[simsn], dreapta lui* ~ (MAT.), dreapta care uneşte picioarele perpendicularelor coborîte dintr-un punct al unui cerc pe laturile unui triunghi înscris în acel cerc. Această dreaptă poartă în mod eronat numele matematicianului scoţian Robert Simson (1687—1768). Ea a fost de fapt descoperită de matematicianul englez William Wallace (1768—1843).

simţ (FIZIOL.) **1.** Funcţie a organismului prin care acesta recepţionează şi prelucrează un anumit excitant. Aparatele (organele) de **s.** sînt analizatori, formaţi din receptori, din nervi care pornesc de la aceştia spre centrii nervoşi şi din anumite porţiuni ale acestor centri. Principalele **s.** ale animalelor superioare şi ale omului sînt: văzul, auzul, mirosul, gustul, pipăitul, **s.** termic, **s.** static. Unele animale au **s.** şi pentru alţi excitanţi (ex. liliecii simt ultrasunetele, pe care au capacitatea să le emită). **2.** Capacitate a organismului de a prelucra sintetic o serie de excitanţi, obţinînd informaţii complexe asupra mediului (ex. **s.** de orientare al unor animale, **s.** schimbării vremii).

Simu, Anastase (1854—1935), colecţionar de artă român. După studii făcute la Paris şi la Bruxelles, a fost membru al Consiliului consultativ al artelor (1910—1915) şi membru onorific al Academiei Române (1933). A fundat Muzeul Simu (1910), a cărui colecţie bogată în opere de artă românească şi străină (Daumier, Monet, Rodin, Bourdelle ş.a.) a donat-o statului în 1927. Astăzi o parte din această colecţie se află la Muzeul de artă al Republicii Socialiste România, iar o alta în colecţia Simu din Muzeul „Bucureşti în arta plastică".

A. Simu. Sculptură de A. Bourdelle

simuláţie (lat. *simulare* „a ascunde"; DR.), folosirea unui înscris ostensibil (aparent, vizibil), dar mincinos, pentru a ascunde un act secret, însă real, acesta din urmă fiind cel care produce efecte între părţi, pe cînd terţelor persoane le este

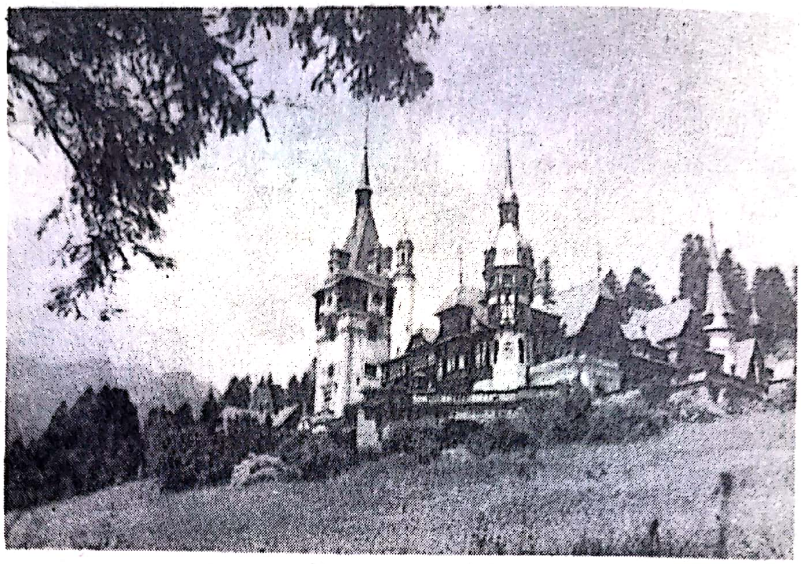

Sinaia. Castelul Peleş

opozabil înscrisul ostensibil, cu dreptul de a se prevala şi de actul secret faţă de părţi. **S.** poate îmbrăca una dintre următoarele trei forme: 1) *ficţiunea*, care constă în crearea, prin mijlocirea înscrisului ostensibil, a aparenţei unui act juridic ce nu corespunde nici unei operaţiuni reale (ex. vînzarea fictivă, făcută de formă, spre a sustrage un bun al debitorului de la urmărirea creditorilor săi); 2) *deghizarea*, care constă în ascunderea unui act juridic real sub înfăţişarea unui alt act juridic (ex. donaţia deghizată sub forma unei vînzări spre a o sustrage reglementării juridice a donaţiilor); 3) *interpunerea de persoane*, care constă în încheierea unui act juridic între alte persoane decît acelea indicate ca părţi în înscrisul ostensibil.

simultaneitáte (lat. *simul* „împreună"; FIZ.), proprietate a două fenomene (sau evenimente) de a se produce în acelaşi timp. În fizica clasică, criteriul **s.** îl constituie imposibilitatea unei interacţiuni între cele două fenomene, chiar dacă aceasta s-ar înfăptui prin semnale propagate cu viteză infinită; **s.** are deci caracter absolut. În fizica relativistă nefiind posibile viteze de propagare infinite, criteriul de mai sus conduce la un interval de timp finit în care nu sînt posibile interacţiuni între cele două evenimente. Ca urmare, criteriul respectiv trebuie completat cu indicarea sistemului de referinţă faţă de care există **s.** evenimentelor. **S.** dobîndeşte un caracter relativ. Două evenimente între care nu este posibilă o interacţiune pot fi simultane în raport cu unele sisteme de referinţă sau nesimultane în raport cu celelalte sisteme de referinţă; în acest din urmă caz, însăşi ordinea în timp a evenimentelor este relativă (dependentă de sistemul de referinţă).

simún, vînt puternic, cald şi uscat, încărcat cu nisip, caracteristic Saharei şi deşerturilor din Arabia.

sinagógă (gr. *synagoge*, din *synagein* „a reuni") **1.** Organizaţie religioasă la mozaici, asemănătoare parohiilor creştine, apărută în urma stabilirii vechilor evrei în diferite ţări ale Orientului înainte de cucerirea Palestinei de către romani (sec. I î.e.n.). **S.** au fost conduse la început de „cărturari", care citeau şi comentau Tora, iar din sec. al XI-lea de rabini, care exercitau în cadrul comunităţilor iudaice funcţii religioase, administrative şi juridice. **2.** Casă de rugăciune sau templu mozaic.

Sinai, peninsulă situată în vestul Asiei, cuprinsă între golfurile Mării Roşii, Suez (la vest) şi Akaba (la est), pe teritoriul R.A.U. În nord este un podiş, iar în sud un masiv muntos, despărţite printr-o depresiune. Altitudinea maximă: 2 641 m (vîrful Katherina). Climă tropicală uscată. Floră xerofilă. Exploatări de petrol, de mangan etc. Se practică creşterea animalelor (ovine, caprine), iar în oaze agricultura. Începînd cu epoca cea mai veche a istoriei lor, egiptenii au exploatat aici mine de cupru şi zăcăminte de lazurit. Regiunea este deosebit de bogată în vestigii arheologice. Potrivit legendei biblice, pe muntele **S.** ar fi primit Moise de la Iehova „tablele legii" (cele 10 porunci).

Sinaia, oraş raional în raionul Cîmpina, reg. Ploieşti, situat pe valea Prahovei, la poalele munţilor Bucegi, la 798 m altitudine. 10 910 loc. (1965). Industrie constructoare de maşini şi de prelucrare a metalelor (pompe de injecţie şi piese de schimb pentru tractoare), alimentară (preparate din carne), de prelucrare a lemnului (cherestea). Staţiune climatică şi centru turistic. În **S.** se află mănăstirea cu acelaşi nume, valoros ansamblu de arhitectură ctitorit de spătarul Mihail Cantacuzino (1695), şi un interesant muzeu de artă religioasă românească. Tot în **S.** se găsesc castelele Peleş, Pelişor şi Foişor. În castelul Peleş a fost instalat un amplu complex muzeistic, cu bogate colecţii de artă.

sinalagmátic (gr. *synallagma* „schimb"), *contract* ~ (DR.), care dă naştere unor obligaţii reciproce între părţi chiar de la data încheierii lui.

Sinan-paşa (sec. XVI), mare-vizir al Porţii otomane, conducătorul armatei turceşti înfrînte de Mihai Viteazul la Călugăreni şi la Giurgiu (1595).

sinantróp (*Sinanthropus pechinensis*; ANTROP.), strămoş al omului, ale cărui urme au fost descoperite în peştera Şu-Ku-Tian de lîngă Pekin. **S.** constituie, împreună cu pitecantropul, etapa „oamenilor-maimuţă"; faţă de aceştia, **s.** avea craniul mai înalt, cu un volum mai mare (1 050 cm^3), şi fruntea mai puţin teşită. S-a putut dovedi că **s.** cunoştea şi utiliza focul.

sinapísm (gr. *sinapi* „muştar"; FARM.), metodă de tratament care constă în aplicarea de cataplasme cu făină de muştar, acestea avînd o acţiune rubefiantă asupra pielii.

sinápsă (ANAT., FIZIOL.), loc de joncţiune între fibra nervoasă, care ajunge la o celulă nervoasă, şi corpul acestei celule. Fibra nervoasă se termină pe corpul celular printr-o mică lărgire a axonului (buton terminal sau sinaptic). Transmiterea influxului nervos se face prin intermediul **s.** Substanţele ganglioplegice acţionează asupra **s.,** blocîndu-le şi încetinind în felul acesta transmiterea influxului nervos.

sinarmonie (LINGV.) v. **armonie vocalică.**

sinartróză (gr. *syn* „împreună, cu" şi *arthron* „articulaţie"; ANAT.), articulaţie imobilă (ex. articulaţia dintre oasele bolţii craniene).

sincipút (ANTROP.), creştetul capului, punctul cel mai înalt al cutiei craniene. Reprezintă un punct de reper pentru măsurătorile antropologice. Sin. *vertex.*

sincíţiu (HIST.), tip de ţesut în care celulele nu sînt separate unele de altele, ci formează o masă protoplasmatică bogată în nuclee. **S.** se găseşte în special la embrion (căptuşeşte vilozităţile coriale) şi, la adult, în muşchiul cardiac.

Sinclair *[síŋcleə]*, Upton (n. 1878), romancier şi eseist nord-american. Este autorul a peste o sută de opere. Creaţia sa, caracterizată printr-o puternică tendinţă militantă, se inspiră din activitatea practică legată de lupta clasei muncitoare împotriva opresorilor ei. Majoritatea scrierilor sale au ca temă probleme din actualitatea politică, economică şi socială a epocii contemporane: descompunerea morală a înaltelor cercuri monopoliste („Metropola", 1907, trad. rom.), exploatarea muncitorilor în diferite ramuri industriale („Jungla", 1906); „Regele Cărbune", 1917; „Petrol!", 1927, trad. rom.), tarele sistemului de învăţămînt („Pasul de gîscă", 1923; „Bobocii", 1924), funcţia corupătoare a bisericii („Profiturile religiei", 1918), opoziţia faţă de război („Jimmie Higgins", 1919, trad. rom.) ş.a. Într-o serie de romane („Sfîrşitul lumii", 1940; „Balaurul", 1942, trad. rom. ş.a.) realizează o frescă a politicii mondiale dintre anii 1915 şi 1945, dînd dovadă de capacitatea de a surprinde psihoza creată de războaie şi de a dezvălui cu vigoare şi acuitate critică, cu o deosebită forţă descriptivă resorturile intime şi culisele imperialismului. A mai scris o autobiografie (1962) şi a publicat lucrări de memorialistică („Viaţa mea în lumea literelor", 1960).

sinclinál (GEOL.), cută a stratelor din scoarţa Pămîntului care prezintă aspectul unei albii a cărei concavitate este îndreptată în sus. În partea din mijloc a unui **s.** se găsesc întotdeauna roci mai tinere (ex. **s.** Slănic, **s.** Drajna, **s.** Şoimari etc.). În regiunile petrolifere, **s.** conţin ape de zăcămînt.

sinclinóriu (GEOL.), asociaţie de cute care prezintă în ansamblu caracterul unui mare sinclinal. În **s.,** cutele din partea centrală prezintă o poziţie mai coborîtă decît cele de la periferie. Unele **s.** cuprind importante zăcăminte de cărbuni (ex. **s.** Reşiţa-Moldova Nouă).

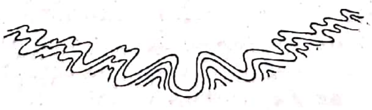

Sinclinoriu

sincópă (gr. *synkope* „suspensie") **1.** (MED.) Pierdere bruscă (temporară sau definitivă) a cunoştinţei, cu întreruperea respiraţiei, datorită scăderii tensiunii arteriale, răririi sau opririi contracţiilor inimii. **S.** poate apărea din diferite cauze: emoţii, dureri mari, boli de inimă, tuse puternică etc. **2.** (LINGV.) Fenomen fonetic care constă în dispariţia unei vocale (sau a unei silabe întregi), de obicei neaccentuate, între două consoane ale unui cuvînt (ex. varianta moldovenească *ţărnă* pentru *ţărînă* se datoreşte **s.** lui *î*). **3.** (MUZ.) Formulă ritmică obţinută prin legarea timpului sau a fragmentului de timp slab anterior cu timpul tare, care dă naştere unei mutări a accentului de pe timpul tare pe timpul slab.

W.A.Mozart. Sonata în la minor.

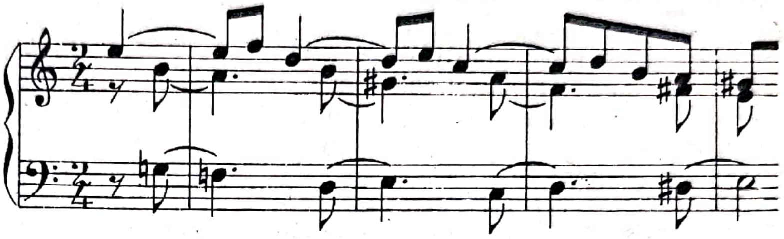

Sincopă

sincretísm (gr. *synkretizein* „a reuni"), îmbinare a unor elemente eterogene din domeniul culturii artistice, literare, filozofice etc. Contopirea, de exemplu, a unor arte diferite (literatură, muzică, dans etc.), caracteristică folclorului şi mai ales fazelor primitive de dezvoltare, cînd diferitele arte nu erau încă diferenţiate, reprezintă o formă de **s.** Tendinţele sincretice sînt frecvente în arta modernă (de exemplu în cadrul simbolismului şi impresionismului). În filozofie, termenul desemnează îmbinarea forţată şi necritică a unor teze, teorii diferite, ignorîndu-se deosebirile sau contradicţiile dintre ele. În istoria religiilor, termenul de **s.** desemnează contopirea credinţelor şi ritualurilor unor religii diferite, a atribuţiilor unor divinităţi diferite în persoana unei singure divinităţi etc. **S.** religios apare de obicei în cursul răspîndirii religiilor, a contactului dintre diferite religii.

sincrociclotrón (FIZ.) v. **fazotron.**

sincrofazotrón (FIZ.), accelerator ciclic pentru particule încărcate (îndeosebi protoni), în care acestea pot dobîndi energii foarte mari, de aproximativ 10—100 de miliarde de

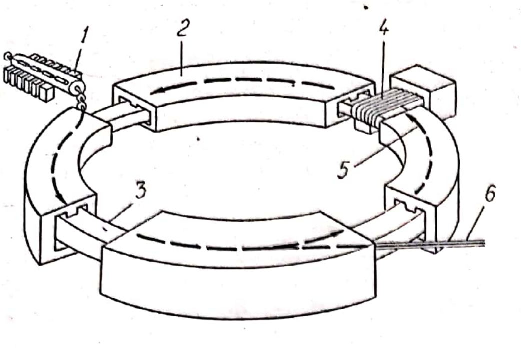

Sincrofazotron

1 — injector de particule (accelerator preliminar); *2* — blocuri de electromagneţi; *3* — tunel vidat; *4* — sistemul de accelerare; *5* — traiectoria particulelor; *6* — instalaţie de extragere

electronvolţi. În **s.** particulele se mişcă pe o orbită circulară în interiorul unui tunel vidat. Accelerarea se produce la trecerea particulelor printr-o cavitate rezonantă, alimentată cu o tensiune electrică de înaltă frecvenţă; curbarea traiectoriei este realizată de cîmpul magnetic al unor electromagneţi care înconjură tunelul. În funcţie de energia maximă a particulelor, diametrul tunelului poate avea valori de la zeci de metri pînă la sute de metri. Pentru menţinerea sincronismului dintre mişcarea particulelor şi variaţia tensiunii acceleratoare se recurge, pe de o parte, la mărirea intensităţii cîmpului magnetic (ca la sincrotron), iar pe de altă parte la scăderea frecvenţei tensiunii acceleratoare (ca la fazotron). Se mai numeşte *bevatron* sau *cosmotron*.

sincrón (gr. *syn* „împreună, cu“ şi *chronos* „timp“; TEHN.; despre mai multe sisteme fizice sau tehnice), care efectuează o anumită operaţie în aceleaşi condiţii de desfăşurare în timp (ex. două pendule de aceeaşi perioadă, care trec în acelaşi timp şi în acelaşi sens prin poziţia de echilibru; motoarele **s.**, la care rotorul are aceeaşi turaţie şi acelaşi sens de rotaţie ca şi cîmpul magnetic învîrtitor din întrefier).

sincroníe (LINGV.; în opoziţie cu diacronie), stare a limbii într-o anumită perioadă a istoriei ei. V. şi lingvistică sincronică.

sincronísm^1 **1.** (FIZ.) Proprietate a două fenomene de a se produce în acelaşi timp, începînd simultan, desfăşurîndu-se paralel şi terminîndu-se în acelaşi moment. — *Sincronismul micilor oscilaţii*, faptul că perioadele oscilaţiilor de mică amplitudine ale unui pendul nu depind de valoarea amplitudinilor respective. **2.** (STRAT.) *Sincronism stratigrafic*, denumire dată noţiunii referitoare la echivalenţa de vîrstă dintre unele formaţii geologice care se găsesc la distanţe mari. Pentru stabilirea *s.s.* se folosesc două metode: a) *metoda directă* (sau *paleontologică*), care se bazează pe faptul că stratele care conţin aceleaşi fosile s-au format în acelaşi timp; b) *metoda indirectă* (sau *stratigrafică*), care se bazează pe faptul că două formaţii sînt sincrone dacă stratele din culcuş şi din acoperiş sînt identice în ambele regiuni; în acest caz, formaţiile urmărite sînt lipsite de fosile şi diferă ca natură petrografică.

sincronísm^2, principiu derivat din teoria „imitaţiei“ a sociologului francez G. Tarde, susţinut în cultura română de E. Lovinescu. Potrivit acestei teorii, în epoca modernă, datorită multiplelor mijloace de legătură dintre popoare, cultura (şi toate instituţiile) unui popor se dezvoltă, prin imitaţie şi adaptare, într-o strînsă interdependenţă cu celelalte culturi. Interdependenţa culturilor ar determina un ansamblu unitar de trăsături materiale şi spirituale, un „spirit al veacului“. Principala carenţă a acestei teorii, nu întru totul eronată, constă în ignorarea rolului primordial al factorilor interni în creaţia culturală a popoarelor.

sincronizáre **1.** (TEHN.) Ansamblu de operaţii prin care două sau mai multe procese periodice sînt aduse în condiţiile în care decurg cu aceeaşi frecvenţă şi uneori în fază. **2.** (ELT.) Ansamblu de operaţii prin care o maşină electrică sincronă este adusă în condiţiile în care tensiunile electromotoare induse variază sincron cu tensiunile unui generator sincron sau ale unei reţele electrice de curent alternativ cu care urmează a fi legată în paralel. **3.** (TELEC.) *Sincronizarea emisiilor de radiocomunicaţii*, sincronizarea automată a undelor electromagnetice purtătoare ale mai multor radioemiţătoare de pe un anumit teritoriu, efectuată în vederea lărgirii zonei deservite de emisiunea aceluiaşi program de radiodifuziune. — *Sincronizarea oscilatoarelor electronice*, proces în care, sub influenţa unui semnal exterior, se modifică frecvenţa de oscilaţie a unui oscilator electronic pînă coincide cu frecvenţa semnalului exterior. Are aplicaţii practice la **s.** emisiunilor de radiocomunicaţii, la demultiplicarea frecvenţei în staţiunile releu etc. **4.** (CINEMA) Punerea în acord perfect, în decursul montajului, a imaginii cu sunetul filmului.

sincronoscóp (ELT.), instrument indicator folosit pentru determinarea momentului în care s-a obţinut sincronizarea tensiunii unei maşini electrice sincrone cu tensiunea alternativă a unui generator sincron sau a unei reţele electrice de curent alternativ în vederea cuplării lor în paralel. Se folosesc **s.** cu lămpi electrice cu incandescenţă, **s.** cu voltmetre şi **s.** cu ac învîrtitor (cele mai sensibile), construite după principiul maşinilor electrice de curent alternativ.

sincrotrón (FIZ.), accelerator ciclic pentru electroni, asemănător sincrofazotronului, care poate imprima electronilor energii foarte mari, de aproximativ 100—1 000 de milioane de electronvolţi. Pen-

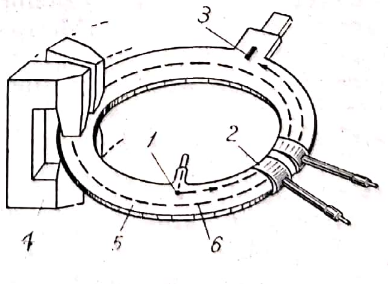

Sincrotron

1 sursă de electroni; *2* — sistemul de accelerare; *3* — ţintă; *4* — electromagnet; *5* — cameră vidată; *6* — traiectoria electronilor tru menţinerea sincronismului dintre mişcarea electronilor pe orbită şi variaţia tensiunii acceleratoare, sincronism care ar putea fi deranjat de creşterea relativistă a masei electronilor, în **s.** se recurge la sporirea intensităţii cîmpului magnetic. Electronii acceleraţi în **s.** sînt utilizaţi îndeosebi pentru producerea radiaţiilor X de mare energie.

sindactilíe (gr. *syn* „împreună, cu" şi *daktylos* „deget"; MED.), malformaţie congenitală a mîinii sau a piciorului, care constă în lipirea a două sau mai multor degete între ele prin sudarea părţilor moi (piele şi muşchi), oasele rămînînd separate între ele.

síndic (de bursă), conducător al agenţilor de schimb ori al mijlocitorilor oficiali care prezidează camera lor sindicală (asociaţia, corporaţia), face parte din organele de conducere ale bursei şi execută ordinele de bursă ale justiţiei şi ale altor organe de stat. **S.** poate fi numit de autorităţi dintre agenţii sau mijlocitorii oficiali de pe lîngă o bursă de valori ori de mărfuri sau ales de aceştia.

sindicát, formă de monopol capitalist, mai dezvoltată decît cartelul, în cadrul căreia întreprinderile membre îşi menţin independenţa în ceea ce priveşte organizarea producţiei, dar renunţă la independenţa comercială, efectuînd desfacerea produselor şi uneori achiziţionarea de materii prime printr-un oficiu comun. **S.** se creează în scopul asigurării dominaţiei pe piaţă, al acaparării de noi pieţe şi al influenţării preţurilor în favoarea monopoliştilor.

sindicáte, organizaţii profesionale de masă ale clasei muncitoare, al căror scop este apărarea intereselor clasei muncitoare şi ale tuturor oamenilor muncii. **S.** au apărut în epoca capitalismului, în procesul luptei proletariatului împotriva exploatării. În capitalism, **s.** nu-şi pot atinge pe deplin scopul dacă nu-şi împletesc revendicările social-economice (mărirea salariilor, îmbunătăţirea condiţiilor de muncă, reforme sociale etc.) cu organizarea şi mobilizarea oamenilor muncii la lupta politică pentru pace şi democraţie, pentru eliberarea omului de exploatarea capitalistă. În socialism, **s.** au ca sarcină principală să mobilizeze oamenii muncii la construirea socialismului şi a comunismului, să le dezvolte conştiinţa socialistă. Primele **s.** au luat naştere în ţările vest-europene la sfîrşitul sec. al XVIII-lea. Cea mai reprezentativă organizaţie sindicală internaţională este Federaţia Sindicală Mondială (F.S.M.), creată în 1945, cu sediul la Praga. Din organizaţiile sindicale membre ale F.S.M. fac parte 138 000 000 de oameni ai muncii. Ea cuprinde sindicatele din ţările socialiste şi numeroase organizaţii sindicale din ţări capitaliste şi din ţări eliberate de sub dominaţia colonialistă. Centralele sindicale dintr-o serie de ţări capitaliste care s-au desprins din F.S.M. au creat în 1949 Confederaţia Internaţională a Sindicatelor Libere (C.I.S.L.), cu sediul central la Bruxelles; circa 58 000 000 de salariaţi fac parte din organizaţiile sindicale membre ale acesteia. Organizaţiile sindicale afiliate la Confederaţia Internaţională a Sindicatelor Creştine (creată în 1920, cu sediul central la Bruxelles) numără circa 8 000 000 de membri. Atît în organizaţiile sindicale afiliate la această confederaţie, cît şi în cele afiliate la C.I.S.L., se manifestă în ultimul timp un curent din ce în ce mai favorabil relaţiilor sindicale internaţionale bazate pe comunitatea concretă a intereselor, în opoziţie cu politica de discriminare dusă în continuare de numeroşi conducători ai C.I.S.L., mai ales în S.U.A. O sarcină de cea mai mare importanţă care stă astăzi în faţa organizaţiilor sindicale de pretutindeni este înfăptuirea unităţii sindicale internaţionale, ceea ce ar aduce o serioasă contribuţie la întărirea luptei oamenilor muncii pentru progres social şi pace. — *Sindicatele în România.* Primele organizaţii profesionale care îndeplineau sarcini specifice ale **s.** s-au constituit în ultimul deceniu al sec. al XIX-lea, sub îndrumarea Partidului social-democrat al muncitorilor din România (P.S.D.M.R.). În 1906, ca rezultat al evoluţiei proletariatului român pe calea închegării organizatorice şi maturizării politice, organizaţiile sindicale, pe ramuri de producţie, îşi uneau pentru prima dată forţele în Comisia Generală a Sindicatelor din România. În cursul deceniilor, sindicatele au participat la bătăliile duse de clasa muncitoare, în frunte cu Partidul Comunist Român, împotriva exploatării burghezo-moşiereşti, a reacţiunii şi fascismului, pentru libertate, independenţă naţională, democraţie şi progres social. După victoria insurecţiei armate din august 1944 a început reorganizarea mişcării sindicale; la 1 septembrie 1944 a luat fiinţă Comisia de organizare a mişcării sindicale unice din România, iar în ianuarie 1945 a avut loc Congresul general al Sindicatelor unice, la care s-a creat, pe baza Frontului unic muncitoresc, Confederaţia Generală a Muncii (C.G.M.); din ea făceau parte toate uniunile sindicale, pe ramuri de producţie. În sindicatele din Republica Socialistă România se unesc, de bunăvoie, oamenii muncii în scopul luptei pentru dezvoltarea continuă a economiei şi culturii ţării, pentru creşterea nivelului lor de trai. Sindicatele din România organizează participarea maselor celor ce muncesc la planificarea şi conducerea producţiei, la îndeplinirea planurilor de dezvoltare a economiei naţionale; participă la elaborarea şi la înfăptuirea tuturor măsurilor legate de satisfacerea tot mai deplină a intereselor economice şi social-culturale ale salariaţilor; organizează activitatea cultural-educativă în rîndurile oamenilor muncii pentru dezvoltarea conştiinţei socialiste, a patriotismului socialist şi a internaţionalismului proletar. Sindicatele din Republica Socialistă România sînt organizate pe baza principiului centralismului democratic şi al locului de producţie. În cadrul sindicatului se organizează grupe sindicale, în întreprinderile mari se pot înființa și organizații sindicale pe secții. Pe baza liberului consimțămînt, în spiritul autonomiei sindicatelor, sindicatele aderă la uniunile sindicatelor pe ramuri de producție, iar acestea la Uniunea Generală a Sindicatelor din România (denumire adoptată la Congresul Sindicatelor din Republica Socialistă România din mai 1966). Organele de conducere ale sindicatelor sînt: comitetul sindicatului (ales de adunarea generală sau de conferința sindicatului), comitetul uniunii sindicatelor pe ramură de producție (ales de conferința uniunii), Consiliul Central al Uniunii Generale a Sindicatelor din România (ales de Congres). Organele de conducere își aleg organele executive. În mai 1966 existau în România 11 646 de sindicate, cuprinzînd peste 4 100 000 de membri.

Sinding, Christian (1856—1943), compozitor norvegian. După o strălucită carieră de pianist, s-a dedicat compoziției (două opere, aproximativ două sute de melodii, coruri, trei simfonii, un concert pentru pian, două concerte pentru vioară, „Legenda“ pentru vioară și orchestră, sonate, piese pentru pian etc.), muzica sa fiind străbătută de un puternic suflu romantic.

„Sindipa“, roman oriental anonim, alcătuit dintr-un ciclu de povestiri țesute pe firul unei intrigi comune și menite să demonstreze mai ales abilitatea și nestatornicia femeilor. De origine probabil indiană (l. indiană *sidhapati* „conducătorul sidelor, al înțelepților“), romanul a fost tradus în Persia, apoi în Siria, de unde a pătruns în literatura bizantină în sec. al XI-lea. O altă versiune, ebraică, a fost prelucrată în latină de călugărul Jehan de Alta-Silva (sec. XII) și s-a difuzat prin traduceri și prelucrări în toată Europa. Versiunea greacă a circulat în țara noastră și la popoarele slave. După o asemenea versiune s-a realizat tălmăcirea românească, păstrată într-o copie mai tîrzie: manuscrisul din 1703 al lui Costea Dascălul de la biserica Șcheilor din Brașov. A fost tipărit pentru prima dată la Sibiu în 1802. **S.** a avut ecou în folclor și în literatura cultă („Divanul persian“ de M. Sadoveanu).

sindróm (gr. *syndrome* „concurs“; MED.) **1.** Mănunchi de simptome care apar împreună în cursul unor boli, dîndu-le nota caracteristică. Uneori poartă numele autorului sau autorilor care le-au descris pentru prima oară (ex. **s.** adipozo-genital Babinski-Fröhlich, **s.** Claude Bernard-Horner etc.). **2.** *Sindrom general de adaptare*, teorie formulată de medicul canadian H. Selye, conform căreia orice factor agresiv de mediu (frig, căldură, substanțe toxice, factori traumatici, fizici și psihici, intervenții chirurgicale etc.) care acționează asupra organismului determină apariția la acesta din urmă a unui ansamblu de reacții nespecifice cu sens adaptiv, care evoluează în mai multe etape: faza de alarmă, faza de rezistență și faza de epuizare. După Selye, o serie de boli ar fi în realitate boli de adaptare, reprezentînd exemple de acomodare nereușită a organismului la factorii de mediu. Deși conține elemente de valoare științifică certă (participarea complexului hipofizo-suprarenal în procesele de adaptare), teoria, în ansamblul ei, este controversată. V. și stress. **3.** *Sindrom adipozo-genital*, sindrom complex neuroendocrin, caracterizat prin asocierea obezității cu insuficiența de dezvoltare a organelor sexuale. Apare în special la băieți și este datorit unor leziuni ale centrilor nervoși de la baza creierului, însoțite de dereglarea funcțiunilor glandei hipofize. Se mai numește *distrofie adipozo-genitală* sau *sindrom Babinski-Fröhlich*. **4.** *Sindrom agranulocitar*, sindrom caracterizat prin dispariția din sîngele circulant a tuturor polinuclearelor (neutrofile, bazofile, eozinofile). Se manifestă prin predispoziție la infecții (septicemii), hemoragii, febră, stare generală alterată. Apare în unele intoxicații (benzol, bismut, substanțe radioactive), în perioada terminală a unor anemii grave, a leucozei acute etc.

sineáță v. **flintă.**

sinécdocă, figură de stil care restrînge sau lărgește sensul unui cuvînt prin folosirea numelui întregului în locul numelui părții (și invers), prin particularizarea generalului, respectiv generalizarea particularului (ex., „Bolliac cînta *iobagul* ș-a lui lanțuri de aramă“. Eminescu).

sinechíe (MED.), proces patologic care constă în aderența irisului la fața posterioară a corneii sau la cristalin. **S.** provoacă adesea deformarea pupilei.

sineclíză (GEOL.), structură geologică principală a unei platforme, avînd aspectul unui larg sinclinal, cu flancuri slab înclinate. Zona axială a unei **s.** se caracterizează printr-o coborîre a fundamentului cristalin cutat și printr-o mare grosime a formațiilor sedimentare care acoperă fundamentul. În **s.** sînt localizate în mod obișnuit zăcăminte importante de cărbuni, petrol, gaze etc.

sinédriu (gr. *syn* „împreună, cu“ și *hedra* „scaun“), instanță judecătorească, tribunal penal la vechii evrei. — *Marele Sinedriu*, autoritatea supremă din Ierusalim, cu funcții judecătorești, politice și de interpretare a legii în sec. I î.e.n. și I e.n.

sineréză (gr. *synairesis*, din *synarein* „a contracta“; LINGV.; în opoziție cu diereză), fenomen fonetic care constă în fuziunea într-un diftong ascendent a două vocale învecinate prin transformarea primei vocale într-o semivocală (ex. pronunțarea actuală a cuvîntului rom. *tea-tru*, în două silabe, este rezultatul **s.** față de pronunțarea mai veche în trei silabe *te-a-tru*). În poezie, din necesități ritmice sau cantitative, **s.** este foarte frecventă (ex. „De-atunci negura eternă...“. Eminescu). Dacă din aceleași necesități prozodice diftongul se reduce la o singură vocală, fenomenul se numește *sinalepsă* (ex. „D-atunci...“).

sinergíde (BOT.), cele două celule ale sacului embrionar, situate de o parte și de alta a oosferei. **S.** au nuclee mici și vacuole situate în partea inferioară a celulei.

singalézi (singale), denumire dată populației majoritare din insula Ceylon, a căror limbă face parte din familia indo-europeană (grupul indian de nord).

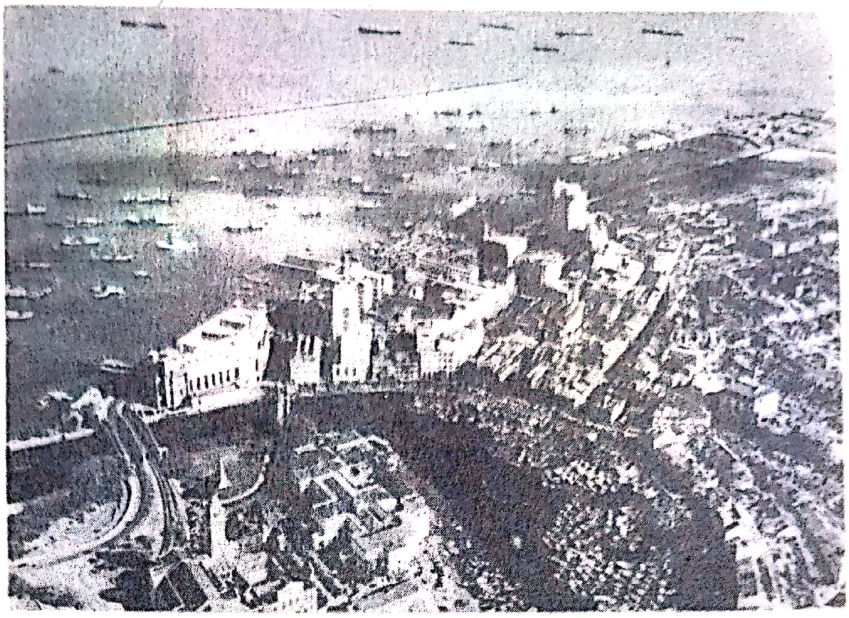

Singapore. Vedere generală

Singapore *[siŋgəpɔ́:r]* **1.** Stat în sud-estul Asiei, situat pe insula Singapore și pe cîteva mici insulițe apropiate din strîmtoarea Malacca. Suprafața: 581 km². Populația: 1 864 900 loc. (1965), formată din chinezi (75%), malaezi (14%), indieni (8%), europeni ș.a. Capitala: *Singapore.* Limba de stat: malaeza. Limbi oficiale: malaeza, chineza, tamila și engleza. Relieful **S.** nu depășește 177 m altitudine. Climă ecuatorială. Principalele culturi: arbori de cauciuc (pe aproape jumătate din suprafața cultivată), cocotieri, mirodenii, tutun, legume, pomi fructiferi. Se cresc porcine. Este dezvoltat pescuitul. Industria este concentrată în orașul Singapore. Relațiile comerciale sînt foarte intense, **S.** jucînd rolul de „intermediar" între țările Asiei de sud-est, pe de o parte, și țările Europei occidentale și S.U.A., pe de altă parte. Importă și reexportă cauciuc, produse petroliere, piper, cafea, copra, lemn etc. și produse industriale, alimente, produse textile. **2.** Capitala statului **S.,** situată în sudul insulei cu același nume, pe țărmul strîmtorii **S.,** legată de peninsula Malacca printr-o cale ferată și o șosea. 1 775 200 loc. (1963). Important port pe ruta comercială care leagă Oceanul Indian cu Oceanul Pacific. Aeroport internațional. Mare centru comercial (cea mai importantă piață a cauciucului din lume). Industria este specializată în prelucrarea materiilor prime importate din țările vecine (prelucrarea primară a cauciucului și produse din cauciuc, rafinarea staniului, ulei, conserve, prelucrarea lemnului etc.), care apoi sînt exportate în Occident. Șantiere navale. Are două universități. Institut politehnic. — *Istoric.* Începînd din sec. al XIII-lea, orașul **S.,** din insula cu același nume, a fost un important centru comercial. În 1824 insula **S.** a fost cedată, de către sultanul de Johore și Lingga, Companiei engleze a Indiilor Orientale și a devenit ulterior centrul administrativ și economic al coloniei engleze Straits Settlements. Anglia a transformat insula într-o puternică bază militară maritimă, iar mai tîrziu aeriană; între 1942 și 1945 a fost ocupată de Japonia. În 1946 (după dizolvarea coloniei Straits Settlements), **S.** a devenit colonie de sine stătătoare. În urma creșterii mișcării de eliberare națională, Anglia a fost nevoită să acorde **S.** autonomie (1959) în cadrul Comunității Britanice de Națiuni. În 1963 **S.** a fost inclus în componența Federației Malayeziei, din care s-a retras în 1965, proclamîndu-se republică independentă. **S.** este membru al Comunității Britanice de Națiuni. Președintele republicii, ales de parlament pe termen de patru ani, numește guvernul. **3.** Strîmtoare cuprinsă între insula Singapore la nord și arhipelagul Riau la sud și care unește Marea Chinei de Sud cu strîmtoarea Malacca. Lungimea: 110 km. Lățimea oscilează între 4,6 și 21 km. Adîncimea maximă: 20 m.

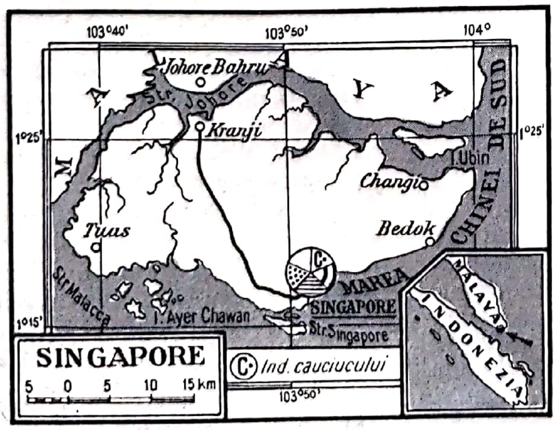

singeneză (gr. *syn* „împreună, cu" și *genesis* „origine"; PETROGR.), stadiu în evoluția rocilor sedimentare, corespunzînd timpului de formare a sedimentelor. Toate procesele care se desfășoară în acest timp se numesc *procese singenetice.*

singlét (FIZ.), linie spectrală unică produsă prin tranziția unui sistem cuantic între două nivele energetice care nu au în vecinătatea lor apropiată nici un alt nivel.

singspiel (germ. *singen* „a cînta" și *Spiel* „joc"), operă germană de tip popular, în care muzica alternează cu părțile vorbite. Mozart, Weber ș.a. au scris **s.**

singulár 1. (FILOZ.) Categorie care reflectă determinarea calitativă a obiectelor și proceselor individuale. V. general, particular, singular. **2.** (LINGV.) Număr care arată că este vorba de un singur obiect (ex. *creion, masă* etc. sînt substantive la **s.**).

singulare tantum (LINGV.) termen latin care se întrebuințează pentru substantivele care au numai formă de singular. La unele substantive, această situație are legătură cu conținutul (ex. *Craiova, foame, miere*), la altele nu (ex. *bade*).

Singurov (Sungurov), Mihail (sec. XIX), arhitect și inginer rus, stabilit la Iași în 1832, unde a fost profesor de inginerie la Academia Mihăileană. Folosind proiectul lui Gh. Asachi, **S.** a realizat „Obeliscul leilor" de la Copou-Iași. În 1841—1843 a reconstruit palatul domnesc din Iași și palatul Mihail Sturdza, în stil neoclasic. Tot el este autorul primelor proiecte ale Mitropoliei din Iași.

Sinhua (*Hsinhua*, „China nouă"), agenția de presă a R. P. Chineze. Înființată în 1937 ca agenție de știri a Partidului Comunist Chinez, funcționează din 1949 la Pekin, ca agenție de stat. Are corespondenți în numeroase țări.

sinián, *scutul* **~** (STRAT.), soclu rigid al scoarței terestre situat în nord-estul Chinei și în nordul Mongoliei, care este constituit din gnaise și micașisturi de vîrstă arhaică, străbătute de roci intrusive.

Siniîciu, oraș în nord-vestul R.P.D. Coreene, așezat pe valea rîului Ialu, la granița cu R.P. Chineză. Circa 127 700 loc. Industrie ușoară, constructoare de mașini, de celuloză și de hîrtie etc. Nod de transporturi.

sinód (gr. *syn* „împreună, cu" și *odos* „drum"), adunare regională, națională sau pe întreaga biserică a clerului creștin superior. Sin. *sobor.* — *S. ecumenic*, adunare la care participau toți episcopii bisericii creștine sau reprezentanții lor în vremea cînd aceasta nu era divizată pe confesiuni. Biserica ortodoxă numără șapte *s.e.*: Niceea (325), Constantinopol (381), Efes (431), Calcedon (451), Constantinopol (553), Constantinopol (680), Niceea (787). Pe lîngă acestea, biserica romano-catolică numără încă 14 sinoade, sau concilii, ținute numai cu episcopii săi. Ultimele dintre ele au fost Conciliul de la Vatican (1869—1870), care a proclamat pretinsa infailibilitate a papii, și Conciliul al II-lea de la Vatican (11 octombrie 1962 — 8 decembrie 1965), convocat de papa Ioan al XXIII-lea. Protestanții recunosc numai primele patru sinoade ecumenice.

Sinoe, lac din complexul lacustru Razelm. Prin poziția sa în cadrul complexului și prin depărtarea de gura canalelor Dunavăț și Dranov (care aduc apă dulce), lacul **S.** are o concentrație mare în săruri (circa 15 g/l). Suprafața: circa 165,6 km². Adîncimea maximă: 1,6 m. Pe malul lacului se găsesc ruinele cetății antice Histria.

sinologíe (lat. *Sina* „China" și gr. *logos* „studiu"; LINGV.), știință care se ocupă de limba, istoria și cultura poporului chinez.

sinoním (gr. *syn* „cu" și *onyma* „nume"), element lingvistic (cuvînt, afix, formă flexionară sau construcție sintactică) echivalent ca sens cu altul (ex. *odaie—cameră*; *brădet—brădiș*; *voi cînta—am să cînt*; *a se alătura cuiva—a se alătura de cineva* sau *a-și aminti—a-și aduce aminte*). **S.** pot fi *perfecte* (sau *totale*), cînd sensurile celor două elemente lingvistice sînt identice (ex. *ascensor-lift*), și *parțiale* (sau *aproximative*), cînd între ele există unele diferențe (ex. *făcui-am făcut*).

Sinope, oraș (polis) întemeiat în sec. VIII î.e.n., de coloniști din Milet, pe țărmul sudic al Mării Negre. **S.** a întemeiat, la rîndul lui, mai multe colonii la Marea Neagră. A cunoscut o mare înflorire mai ales în sec. II—I î.e.n., cînd a fost capitală a regatului Pontului. Azi orașul *Sinop* din Turcia. — *Bătălia de la S.*, bătălie care a avut loc în noiembrie 1853, în timpul războiului Crimeii, în golful Sinope, unde escadra rusă, comandată de amiralul P. S. Nahimov, a distrus flota turcească din Marea Neagră.

sinostóză (gr. *syn* „împreună, cu" și *osteon* „os"; ANAT.), sutură a oaselor. Termenul se referă de obicei la sutura oaselor craniene.

sinoviálă (ANAT.), membrană seroasă care căptușește capsula articulară. Secretă un lichid (lichidul sinovial), care asigură buna funcționare a articulațiilor. Inflamația **s.** se numește *sinovită*, care poate fi seroasă și uneori uscată.

sinovítă (MED.), proces patologic caracterizat prin inflamația membranei sinoviale a unei articulații. Se manifestă prin dureri, mărire de volum și impotență funcțională a articulației respective.

sintágmă (gr. *syn* „împreună, cu" și *tagma* „rînd, șir"; LINGV.), unitate semantică-sintactică stabilă, formată dintr-un grup de două sau de mai multe cuvinte între care există raporturi de subordonare (ex. agent diplomatic, om de știință emerit) sau dintr-o locuțiune sau expresie (ex. *cu sufletul la gură*).

sintáxă (gr. *syn* „împreună, cu" și *taxis* „aranjament") **1.** (LINGV.) **a)** Parte a structurii gramaticale constînd din totalitatea regulilor de îmbinare a cuvintelor în propoziții și în fraze. **b)** Parte a gramaticii care se ocupă cu studiul acestor reguli. **2.** (LIT.) *Sintaxă poetică*, ansamblu de procedee stilistice care, uzînd de topica propoziției și a frazei, măresc expresivitatea limbii literare și posibilitățile de exprimare artistică. Din cadrul *s.p.* fac parte următoarele procedee: inversiunea, repetiția, interogația retorică, invocația retorică și antiteza. **3.** (LOG.) Parte a logicii simbolice (matematice) care constituie expunerea derivării expresiilor logice prin luarea în considerație exclusiv a formei lor grafice. Sistemul sintactic este formalizat prin aceea că el cuprinde: 1) termeni fundamentali și termeni cărora le corespund regulile de definire în cadrul sistemului; 2) expresii (propoziții) și, respectiv, regulile de formare a lor în sistem 3) legi (axiome și teoreme) și, respectiv, regulile de deducție pentru legi. Sistemul sintactic presupune precizarea tuturor elementelor sale prin enunţare, definire explicită şi deducere, astfel încît în cadrul sistemului nu se ia în consideraţie nimic altceva care ar veni din afara sa. Una şi aceeaşi **s.**, odată constituită, poate primi mai multe interpretări (ex. algebra binară este interpretată atît matematic, cît şi logic drept calcul logic bivalent). În pozitivismul logic (neopozitivism), ruperea **s.** de interpretare a generat formalismul subiectivist şi vicierea conceptului de adevăr. Raportul dintre **s.** şi interpretare este însă raportul dintre formă şi conţinut şi se realizează prin subordonarea noţiunii de corectitudine a structurilor formale conceptului de adevăr. **S.** logică impune astfel semantica, iar unitatea lor constituie orizontul logicii matematice. În sens restrîns, **s.**, ca teorie a relaţiilor dintre semne, este parte integrantă a semioticii. Există o pluralitate de sisteme sintactice, în elaborarea cărora şi-au adus contribuţia şi logicienii români Gr. C. Moisil şi E. Mihăilescu.

sinteáze (BIOCHIM.), clasă de enzime care catalizează reacţiile de sinteză fără hidroliză şi fără oxidoreducere. Din această clasă fac parte carbosinteazele, disulfinazele, hidrogenazele etc.

sinterizáre (METAL.), proces de bază în metalurgia pulberilor, prin care un conglomerat liber sau comprimat, format din pulberi de metal, de metaloizi sau de compuşi metalici, se consolidează prin sudare sau prin lipire, transformîndu-se într-un corp solid. **S.** se execută de obicei prin încălzire la temperaturi inferioare temperaturii de topire a pulberilor din amestec şi în atmosferă controlată sau în vid, pentru a evita oxidarea particulelor din conglomerat.

„Sinteza“, publicaţie lunară, „literară, plastică şi teatrală“, apărută la Bucureşti din aprilie 1927 pînă în martie 1928. A reunit în paginile ei scriitori, artişti plastici şi dramatici de prestigiu, printre care: T. Arghezi, I. Barbu, G. Călinescu, G. Ciprian, O. Goga, A. Maniu, I. Pillat, Camil Petrescu, M. Sebastian, O. Han, D. Paciurea, Fr. Şirato, N. Tonitza, Şt. Dimitrescu ş.a.

sinteză (gr. *syn* „împreună, cu“ şi *thesis* „aşezare“) **1.** (FILOZ.) **a)** Metodă generală de reunire într-un tot unitar a elementelor obţinute printr-o prealabilă analiză, înfăptuită la nivelul cunoaşterii conceptuale. **b)** Unitate realizată între teză şi antiteză ca etapă a dezvoltării dialectice. **S.** este „unitatea laturilor abstracte“ (K. Marx) şi, ca atare, reprezintă concretul de ordin logic, concluzia, adică realizarea actului dialectic în totalitatea sa. În interpretarea idealistă a lui Hegel, **s.** este subordonată schemei abstracte a triadei şi privită doar ca o revenire la teză. Interpretată însă materialist, ea reprezintă încheierea mişcării logic-dialectice, ca reflectare în procesul cunoaşterii a dezvoltării ascendente străbătute de un obiect sau fenomen concret, istoric determinat. **2.** (CHIM.) *Sinteză chimică*, operaţie prin care se realizează pe cale artificială un corp compus cu structură şi proprietăţi definite (ex. obţinerea sărurilor, a acizilor minerali, a coloranţilor, a medicamentelor etc.), pornind fie de la elementele chimice componente *(s. totală)*, fie de la compuşi chimici mai simpli *(s. parţială)*. *S.c.* reprezintă opusul analizei chimice şi constituie preocuparea fundamentală a chimiei. Prin **s.** au fost obţinute substanţele cele mai diferite, multe dintre ele inexistente în natură, dar ale căror proprietăţi le-au făcut deosebit de utile în diverse domenii (ex. cauciucul sintetic, materialele plastice etc.). **3.** (TELEC.) *Sinteza imaginii*, recompunerea unei imagini din elementele în care a fost descompusă în procesul de analiză. V. şi televiziune.

sintonie (FIZ.), egalitate a frecvenţelor proprii ale unor sisteme oscilante (ex. **s.** a două coarde sonore acordate pe aceeaşi notă muzicală).

Sinţzean-Uigură, regiune autonomă în nord-vestul R.P. Chineze. Suprafaţa: 1 646 800 km². Populaţia: circa 6 000 000 loc. (1959), majoritatea uiguri, în rest chinezi, kazahi, kirghizi, mongoli, tadjici etc. Centrul administrativ: *Urumci*. Relieful este alcătuit din două mari depresiuni, bazinul Tarim în sud şi Ţungaria în nord, despărţite de munţii Tian-Şan şi mărginite de munţii Kunlun în sud şi Altaiul Mongol în nord. Cea mai mare parte a teritoriului este acoperit de deşerturi şi semideşerturi; populaţia este concentrată în oaze. Zăcăminte de petrol, minereuri neferoase, cărbune, minereu de fier. Se cultivă pe terenuri irigate grîu, porumb, orez, bumbac, pepeni, pomi fructiferi. Se cresc oi, vite, cai, cămile. Este dezvoltată industria extractivă, textilă, de prelucrare a petrolului etc.

sínus¹ (lat. *sinus* „cavitate“; ANAT.) **1.** Cavitate neregulată în grosimea unor oase craniene (ex. **s.** frontal, **s.** maxilar, **s.** sfenoidal etc.). Inflamaţia **s.** oaselor craniene se numeşte *sinuzită* şi se manifestă prin durere localizată la nivelul **s.** afectat. **2.** Canal dilatat, cu rol de colector al sîngelui venos *(s. venos)* din regiunea respectivă. Principalele **s.** venoase sînt cele craniene. — *S. carotidian*, dilataţie a calibrului carotidei primitive la nivelul bifurcaţiei acesteia. Este o zonă reflexogenă foarte importantă, avînd rolul de a regla funcţiunea unor aparate şi sisteme din organism.

sínus² (MAT.), una dintre funcţiile trigonometrice, definită astfel: într-un cerc cu centrul O ducem două axe perpendiculare $x'Ox$ şi $y'Oy$. Luăm un punct M pe acest cerc şi notăm cu α unghiul AOM. Fie M'

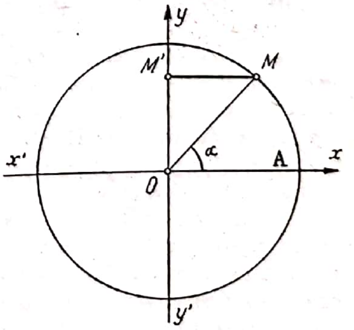

OM'/OM — sinusul unghiului x

proiecţia lui M pe $y'y$. Atunci sinusul unghiului α este egal cu raportul dintre valoarea algebrică a segmentului OM' (număr pozitiv dacă $M' \in Oy$, negativ dacă $M' \in Oy'$ şi nul dacă M' coincide cu O) şi lungimea razei cercului. Domeniul de definiţie este dreapta reală R, iar domeniul valorilor segmentul $[-1, 1]$. Funcţia sinus este impară şi periodică cu perioada 2π. Sinusul unghiului α se notează, prescurtat, $\sin \alpha$. — *Teorema sinusurilor*, teoremă de trigonometrie plană care afirmă că în orice triunghi laturile sale a, b, c sînt proporţionale cu sinusurile unghiurilor ce li se opun A, B, C, coeficientul de proporţionalitate fiind diametrul $2R$ al cercului circumscris triunghiului:

$$\frac{a}{\sin A} = \frac{b}{\sin B} = \frac{c}{\sin C} = 2R.$$

sinusoidă (MAT.), graficul funcţiei trigonometrice $y = \sin x$ într-un sistem de coordonate carteziene ortogonale. Tot **s.** se numesc şi graficele funcţiilor de forma $y = A \sin (\omega t + \varphi)$. **S.** se întîlnesc frecvent în mecanică, în electronică, în electrotehnică etc.

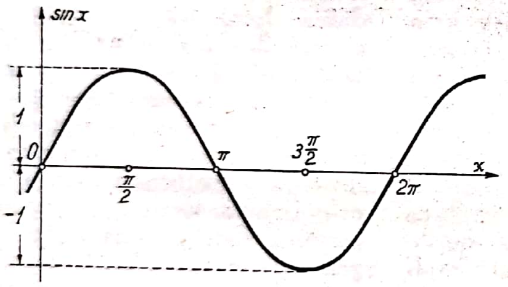

Sinusoidă

Sion, Gheorghe (1822—1892), scriitor român. S-a născut la Hîrşova (reg. Iaşi). A fost membru al Academiei Române. În 1848 a luat parte la mişcarea revoluţionară din Moldova. În 1860 a scos „Revista Carpaţilor". A scris versuri şi teatru fără o valoare deosebită. Proza memorialistică („Suvenire contimporane", 1888), remarcabilă prin culoarea şi fluenţa evocării, cuprinde portrete memorabile şi pitoreşti, descrieri de atmosferă, realizînd în cuprinsul povestirii valoroase nuvele autonome. A tradus din clasicii şi romanticii francezi.

Sion, Vasile (1861—1921), medic şi igienist român. A fost profesor la Universitatea din Bucureşti. A făcut cercetări asupra endocarditei blenoragice, leziunilor nervoase în pelagră, formelor atipice ale bacilului coli etc. A publicat, împreună cu V. Babeş, un studiu important asupra pelagrei. Op. pr.: „Asistenţa medicală în România rurală" (1904).

sionísm (de la muntele *Sion* de lîngă oraşul Ierusalim), mişcare naţionalistă apărută la sfîrşitul sec. al XIX-lea în rîndurile burgheziei evreieşti din ţările europene şi extinsă apoi şi în America. Întemeietorul **s.** a fost publicistul Th. Herzl. Sioniştii şi-au propus întemeierea unui stat naţional evreiesc pe teritoriul Palestinei. În mişcarea sionistă activează organizaţii de diferite orientări, reprezentînd interesele diverselor pături sociale. Sub influenţa propagandei sioniste în special după primul război mondial, a început emigrarea evreilor în Palestina, unde în 1948 s-a creat statul Israel. Prin aţîţarea sentimentelor naţionaliste, prin propagarea ideii unei „naţiuni evreieşti" unice şi a colaborării de clasă înăuntrul acesteia, **s.** încearcă să abată masele muncitoreşti evreieşti de la lupta de clasă şi să le opună maselor muncitoare de altă naţionalitate cu care convieţuiesc în diferite ţări.

sioux *[su:z] (dakota)*, uniune de triburi indiene (amerindiene) aparţinînd familiei de limbi *hokasioux*. Populau Podişul Preriilor dintre fluviul Mississippi-Missouri şi Munţii Stîncoşi; se numesc şi *Dakota*. Astăzi trăiesc, în număr mic, în rezervaţii.

Siqueiros *[sichéiros]*, David Alfaro (n. 1896), pictor, gravor şi om politic mexican. Eminent militant pe tărîm social, fruntaş al Partidului Comunist din Mexic, a participat la războiul civil din Spania şi a fost deţinut pentru activitate revoluţionară. A studiat la Academia San Carlos din Mexico. Talent valorificat printr-o prodigioasă activitate artistică, considerat, alături de D. Rivera şi J. C. Orozco, ca un titan al picturii mexicane moderne. Practicînd deopotrivă pictura de şevalet şi pictura murală, **S.** a realizat un număr uriaş de lucrări, a căror principală caracteristică este tematica lor revoluţionară şi inspiraţia din izvoarele artei precolumbiene. Dotat cu un excepţional simţ al compoziţiilor monumentale, desenator şi colorist viguros, **S.** a inovat procedeele picturale atît prin folosirea unor materiale noi (piroxilina), cît, mai ales, prin tehnica modernă a montajelor şi a raccourci-urilor, menită să facă evidente sensurile majore şi patetice ale imaginilor („Portretul burgheziei", pictură murală în clubul Uniunii electricienilor din Mexico, „Noua democraţie", pictură murală în Palatul Artelor Frumoase din Mexico, „Alegoria egalităţii dintre rase", în Cuba, „Moarte cotropitorilor!", în Chile, „Mamă proletară", „Timpurile noastre" etc.).

sir *[sə:]* **1.** (În Marea Britanie), titlu care precedă prenumele cavalerilor şi baronilor. **2.** (În ţările de limbă engleză) Termen folosit ca expresie de politeţe faţă de un bărbat.

Siracuza, oraş-stat (polis) situat pe ţărmul de răsărit al Siciliei, întemeiat în a doua jumătate a sec. al VIII-lea î.e.n. de colonişti greci veniţi din Corint. Începînd din sec. al VI-lea î.e.n., a fost unul dintre cele mai importante oraşe din Grecia Mare. În 414-413 î.e.n. a fost asediată de atenieni. A purtat lupte cu cartaginezii, iar în 212 î.e.n. a fost cucerită de romani; în timpul luptei romanilor pentru cucerirea **S.** şi-a găsit moartea învăţatul *Arhimede*, care conducea apărarea oraşului. **S.** este principalul oraş comercial şi port al Siciliei.

siréná (TEHN.), aparat care produce şi emite sunete de intensitate mare şi de frecvenţă constantă sau reglabilă, folosite ca semnale în navigaţie, ca semnale în circulaţia rutieră, ca semnale de alarmă etc.

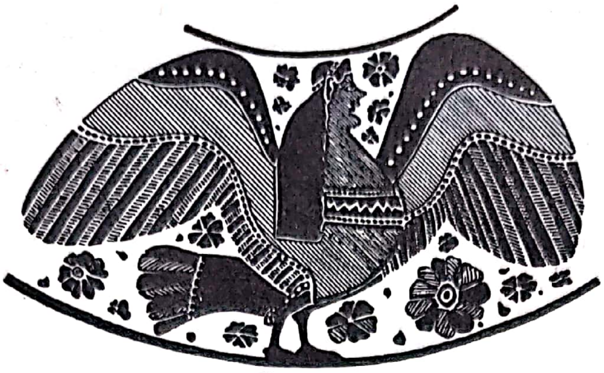

Sirenă

siréne (în mitologia greacă), făpturi fantastice reprezentate ca niște femei cu picioare și aripi de pasăre, menționate pentru prima oară în „Odiseea". **S.** atrăgeau pe corăbieri, prin cîntecul lor fermecat, la țărmul stîncos al insulei lor, unde, corăbiile zdrobindu-se, naufragiații erau devorați de ele. Ulise a scăpat de vraja **s.** poruncind însoțitorilor săi să-și pună ceară în urechi, iar pe el să-l lege de catarg. Reprezentarea sirenelor ca femei cu coadă de pește a apărut în arta și literatura de mai tîrziu.

sireniéni (ZOOL.), ordin de mamifere ungulate acvatice, cu corpul în formă de torpilă; înotătoarea codală, în formă de evantai, este situată orizontal, iar membrele anterioare (cele posterioare lipsesc) în formă de lopeți. Trăiesc în zona litorală tropicală și subtropicală a Oceanului Atlantic, Indian și Pacific. Se hrănesc cu plante marine, în special cu alge. O specie de **s.**, *vaca-de-mare (Rhytina stelleri)* din Marea Bering, a fost distrusă în sec. al XVIII-lea prin vînătoare abuzivă.

Siret, afluent pe stînga al Dunării. Izvorăște din Carpații Păduroși de pe teritoriul Uniunii Sovietice, intră în România prin dreptul orașului Siret și colectează toate apele ce coboară din versanții estici ai Carpaților Orientali și din Podișul Bîrladului. **S.** drenează partea estică a Podișului Sucevei, separă Podișul Bîrladului de Subcarpații Moldovei printr-o luncă largă, străbate apoi nord-estul Cîmpiei Române (Cîmpia Siretului inferior) și se varsă în Dunăre în sudul orașului Galați. Principalii afluenți: Suceava, Moldova, Bistrița, Trotușul, Rîmnicul, Buzăul (pe partea dreaptă) și Bîrladul cu afluenții săi (pe stînga). În lunca **S.** sînt așezate orașele Roman și Bacău. Are o lungime totală de 740 km, din care 625 km pe teritoriul țării noastre. **S.** are cel mai mare bazin hidrografic din România (43 964 km^2).

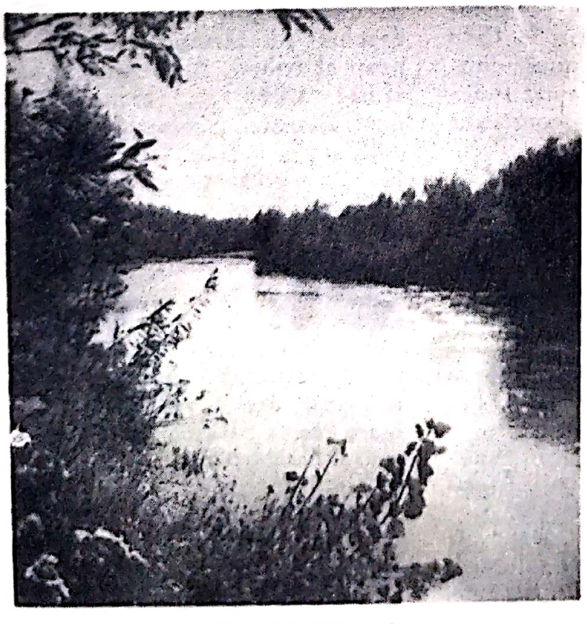

Siretul la Mircești

Siret, oraș raional în raionul Rădăuți, reg. Suceava, situat pe valea Siretului superior. 6 220 loc. (1965). Pe lîngă o serie de vestigii arheologice datînd din vremea primilor Mușatini, orașul păstrează și cîteva monumente importante: biserica sf. Treime, prima biserică de plan triconic din Moldova (sec. al XIV-lea, epoca Lațcu-Petru Mușat), biserica sf. Ion (1672–1674), biserica sf. Onufrie (1673). — *Istoric.* Vechi oraș în Moldova, anterior întemeierii statului feudal Moldova. Atestat documentar la începutul secolului al XIV-lea, ca un însemnat centru pe drumul comercial care lega *Liovul* de Marea Neagră. În a doua jumătate a sec. al XIV-lea a fost cîtva timp reședința domnului Moldovei, care avea aici o cetate.

Siria *(Republica Arabă Siria)*, stat în Orientul Apropiat, situat între Turcia, Irak, Iordania, Israel, Liban și Marea Mediterană. Suprafața: 184 479 km^2. Populația: 5 251 000 loc. (1963), în special sirieni (arabi); în rest kurzi, armeni ș.a. Capitala: *Damasc.* Limba oficială: araba. În vest se află o îngustă cîmpie litorală, partea cea mai fertilă și mai populată a țării, dominată de culmi muntoase, care se continuă în sud cu zona munților Liban și Antiliban (2 616 m), spre nord pierzîndu-se în cîmpia străbătută de valea Nahr-el-Kebir. La est, versanții culmilor muntoase cad către o zonă de falii (fosa Ghab), drenată de Oronte, continuîndu-se prin vaste platouri calcaroase care se pierd în pustiul dinspre Irak. Pe țărm climă mediteraneană, în zona platourilor subtropicală continentală (200 mm precipitații pe an), iar în est deșertică. Vegetație mediteraneană în vestul țării, în rest predomină vegetația de stepă, semideșert și deșert. Principalele rîuri curgătoare: Eufratul (care traversează țara în nord-est) și Oronte. Resurse de subsol: sare, cărbune brun, asfalt, zăcăminte încă neexploatate de minereu de fier, cupru și crom. Țară agrară, cu unele ramuri industriale în curs de dezvoltare. În agricultură lucrează 80% din populația activă. Mare parte din terenuri sînt irigate. Pentru consumul intern se cultivă în special cereale, sfeclă de zahăr, viță de vie, pomi fructiferi (caiși, smochini ș.a.), măslini. Bumbacul și tutunul se cultivă pentru export. Pe întinsele pășuni naturale (35% din suprafața teritoriului) se cresc ovine, caprine, bovine, cai și cămile. Principalele ramuri industriale sînt industria textilă (bumbac), a pielă-

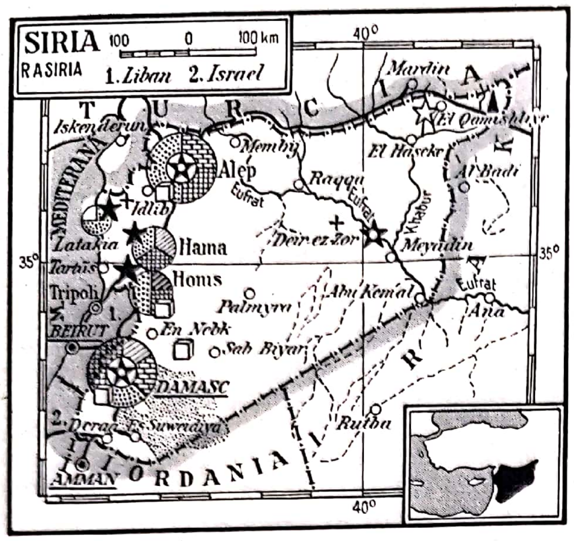

riei şi încălţămintei, alimentară (zahăr, ulei de măsline), a cimentului şi a sticlei; în ultimul timp s-au construit unele întreprinderi chimice (tananţi, săpunuri), metalurgice şi constructoare de maşini. Centre industriale mai mari: Alep şi Damasc. Artizanatul (mătăsuri, pielărie şi marochinărie) ocupă încă un loc important în economie. Siria exportă: bumbac, produse textile, fructe şi produse animaliere. Comerţul exterior este orientat în special spre R.F. Germană, S.U.A., Marea Britanie, Liban, R.P. Chineză. — *Istoric.* În antichitate, pe teritoriul **S.** au existat cîteva state sclavagiste timpurii, care în mileniul al II-lea î.e.n. au fost supuse de faraonii Egiptului. **S.** a fost cucerită apoi, succesiv, de Asiria (sec. al VIII-lea î.e.n.), de regatul Noului Babilon (sec. al VII-lea î.e.n.), de Persia (sec. al VI-lea î.e.n.), de Alexandru Macedon (sec. al IV-lea î.e.n.); în sec. III—I î.e.n. a făcut parte din statul elenistic al seleucizilor. În anul 64 î.e.n., **S.** a fost cucerită de romani şi transformată în provincie, devenind una dintre cele mai importante provincii romane. Începînd din sec. al IV-lea, a făcut parte din Imperiul bizantin. În sec. al VII-lea **S.** a intrat în stăpînirea arabilor, fiind, pînă în sec. al VIII-lea, principala provincie a califatului arab; în sec. XI—XIII unele părţi ale ţării au fost cuprinse în statele feudale create de cruciaţi. În sec. al XIII-lea a fost cucerită de sultanii mameluci ai Egiptului, iar în 1516 a căzut în stăpînirea Imperiului otoman, în cadrul căruia a rămas pînă în 1918. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea a început pătrunderea capitalului străin în economia ţării, în special a celui francez. La sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec.al XX-lea, în **S.** a avut loc o puternică mişcare ţărănească antiotomană. În 1918 a fost ocupată de trupele anglo-franceze, iar în 1920 a devenit teritoriu sub mandat francez, în ţară instaurîndu-se un regim colonial. În anii următori au avut loc numeroase răscoale anticolonialiste, care au culminat cu puternica mişcare de eliberare naţională din anii 1925—1927, sub presiunea căreia guvernul francez a fost nevoit să acorde în 1930 o constituţie, abrogată în 1939. După capitularea Franţei în faţa Germaniei hitleriste (1940), **S.** a trecut sub controlul Germaniei şi al Italiei. În iunie-iulie 1941, trupele engleze şi franceze au intrat în **S.**, iar în septembrie 1941 Comitetul naţional francez (transformat în 1942 în Comitetul francez al eliberării naţionale) a recunoscut independenţa ţării; în 1943 a fost adoptată o nouă constituţie, care a proclamat independenţa **S.** şi s-a constituit un guvern naţional. În 1944, după separarea Partidului Comunist din Siria şi Liban (creat în 1924) în două partide de sine stătătoare, a fost organizat Partidul Comunist din **S.** (care activează din 1947 în ilegalitate). În 1958 **S.** s-a unit cu Egiptul, constituindu-se Republica Arabă Unită, din care **S.** s-a retras însă în septembrie 1961, adoptînd denumirea de Republica Arabă Siria. Potrivit Constituţiei provizorii proclamate în februarie 1966, şeful statului şi membrii guvernului sînt numiţi de conducerea regională (siriană) a partidului Baas. **S.** întreţine relaţii diplomatice cu Republica Socialistă România.

Siriu, *Munţii* **~**, munţi în Carpaţii de la Curbură, cuprinşi între văile Teleajenului şi Buzăului. Sînt alcătuiţi din gresiile zonei flişului intern. Altitudinea maximă: 1 664 m (vîrful Siriu).

Siriu, *Lacul* **~** v. **Vulturilor,** *Lacul* **~**.

Sirius (ASTR.), cea mai strălucitoare stea a cerului, făcînd parte din constelaţia Cîinele Mare şi avînd mărimea aparentă —1,5. Se află la o distanţă de 9 ani-lumină de Soare. **S.** are un mic satelit, **S.** B, care e o pitică albă cu densitatea medie de 70 000 g/cm³.

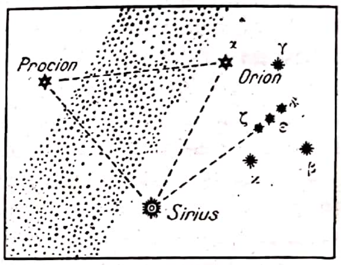

Steaua Sirius

sirócco, vînt cald şi foarte uscat care bate în sudul Europei şi în Orientul Apropiat, dinspre deşerturile Africii de Nord şi ale Arabiei. Provoacă pagube însemnate, deoarece usucă vegetaţia.

Sirta, numele a două golfuri ale Mării Mediterane, situate pe ţărmul nordic al Africii: *S. Mare,* golf adînc şi larg deschis pe ţărmul mediteranean al Libiei. Adîncimea maximă: 1 085 m. Principalul port: Bengazi. *S. Mică (Gabès),* golf puţin adînc (200 m) pe ţărmul mediteranean al Tunisiei. Porturi principale: Gabès şi Sfax.

sisál (IND. TEXT.), fibră textilă obţinută din frunzele unui arbust din familia amarilidaceelor, genul *Agave,* care creşte în America Centrală. Fibra sisal are o rezistenţă mai mare ca a fibrei manila şi este utilizată pentru sfori, frînghii, cabluri etc.

Sisif (în mitologia greacă), rege al Corintului, renumit pentru viclenia sa. Şi-a atras mînia lui Zeus, care l-a osîndit la chinuri veşnice în Hades,

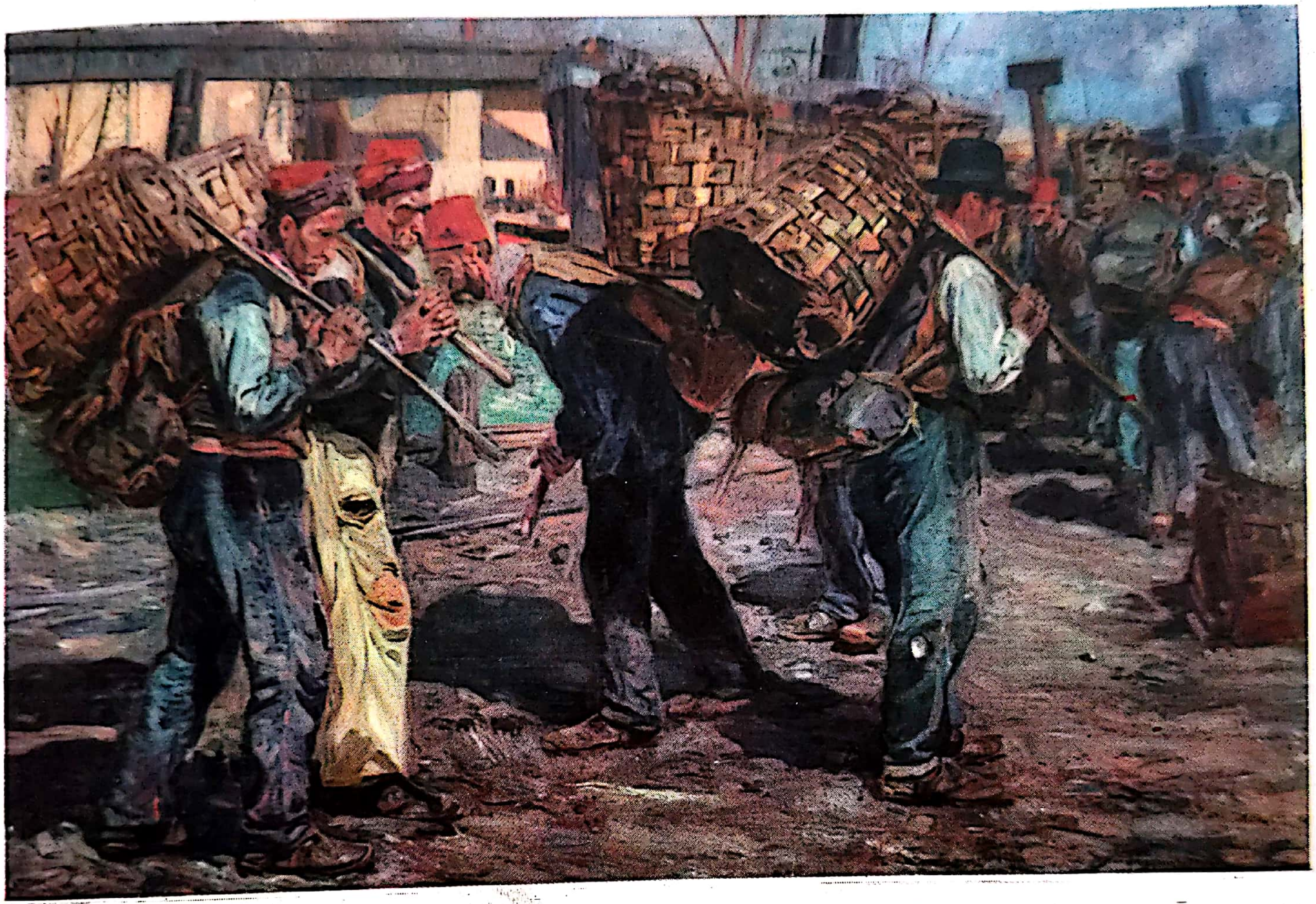

J. AL. STERIADI: Hamali în port.

Ulei pe pînză. Muzeul de artă al Republicii Socialiste România

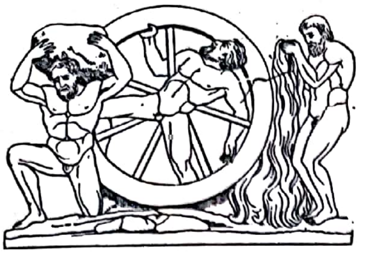

Sisif, Ixion și Tantal

silindu-l să împingă neîncetat pe un povîrniș o stîncă uriașă, care, ajunsă pe culme, se rostogolește din nou la vale. De aici expresia „stînca lui Sisif" pentru a desemna o muncă istovitoare, mereu reîncepută.

Si Sin-hai (1905 – 1945), compozitor chinez, unul dintre reprezentanții de frunte ai muzicii naționale contemporane. A studiat în Franța. Participant la revoluție și la mișcarea de eliberare națională, **S.** a compus cîntece de masă cu caracter mobilizator, lucrări corale și simfonii. Si Sin-hai a scris „Cantata Huanhe", simfoniile „Eliberarea națională" și „Războiul sfînt", „Rapsodia chineză" ș.a.

Sisley *[sislé]*, Alfred (1839–1899), pictor francez, de origine engleză, reprezentant de seamă al impresionismului. Peisagist prin excelență al împrejurimilor Parisului, **S.** a fost preocupat cu deosebire de redarea cu delicatețe și subtilitate a strălucirii cromatice a naturii în sărbătoare („Curtea fermei", „Ninsoare într-un sat francez", „Mica piață din Argenteuil", „Pe Sena" etc.). Dintre lucrările lui Sisley, Muzeul de artă din Republica Socialistă România posedă peisajul „Biserica din Moret".

Sismondi *[sismõdí]* **(Simonde),** Jean Charles Léonard de (1773–1842), economist și istoric francez din Elveția. De pe poziția de clasă a micii burghezii, **S.** a desăvîrșit economia politică burgheză clasică din Franța și a întemeiat totodată *romantismul economic*. El are meritul de a fi dezvăluit printre primii contradicția dintre producție și consum, ruinarea micilor producători, inevitabilitatea crizelor economice în capitalism etc., dar le critică de pe poziții mic-burgheze. **S.** considera în mod greșit că în capitalism realizarea fără crize a produsului social va fi posibilă prin repartizarea lui în întregime sub formă de venituri. El arăta că pe măsura dezvoltării capitalismului are loc restrîngerea pieței interne, datorită reducerii veniturilor muncitorilor și ale micilor producători. De aceea considera că sînt inevitabile crizele economice permanente dacă nu există sectorul micii producții de mărfuri și piața externă. Aceste teze i-au servit lui **S.** ca bază pentru teoria cu privire la lipsa de perspectivă a capitalismului și pentru idealizarea micii producții de mărfuri, neînțelegînd că aceasta generează, în anumite condiții, relații capitaliste. **S.** a înlocuit cercetarea relațiilor de producție istoricește determinate cu preocuparea pentru elaborarea unor norme despre felul cum ar trebui să fie societatea, considerînd economia politică ca „știința morală". Op. pr.: „Noi principii de economie politică" (1819).

sistém 1. Ansamblu de elemente care sînt în interdependență, constituind un întreg organizat. Științele particulare pun în evidență existența **s.** în toate domeniile, în natură (ex. **s.** solar, organismul viu etc.), societate (ex. formațiunea social-economică) și în cunoaștere (ex. **s.** axiomelor geometriei euclidiene, **s.** filozofice). Începuturile cercetării **s.** datează încă din antichitate; în sec. XVII–XVIII au fost supuse cercetării o serie de **s.** concrete, îndeosebi în domeniul mecanicii. Pînă la mijlocul sec. al XIX-lea a predominat totuși metoda metafizică, unilateral analitică, care descompune **s.** în elementele lor componente, pierzîndu-se astfel specificul calitativ al **s.** ca atare. Pe baza progreselor științelor particulare (ex. cercetarea de către Darwin a naturii vii ca **s.** cu legi interne specifice etc.), întemeietorii marxismului au elaborat, în cadrul dialecticii materialiste, principiile fundamentale ale cercetării **s.** și au aplicat aceste principii la studierea formațiunii social-economice capitaliste ca **s.** complex și dinamic. În sec. al XX-lea s-a elaborat așa-numita „teorie generală a **s.**" (L. von Bertalanffy ș.a.), care clasifică **s.**, în funcție de schimburile energetice cu mediul, în **s.** deschise, semideschise și închise, iar după felul legăturilor interioare în agregate, **s.** mecanice și **s.** organice. O categorie importantă de **s.** o constituie **s.** cu autoreglare (organismele vii, **s.** tehnice automate etc.), studiate de cibernetică. Știința contemporană privește întreaga natură ca o ierarhie de sisteme care se includ și se depășesc: atomi, molecule, macromolecule, celule, țesuturi, organe, organisme, populații. Teoria **s.** are numeroase aplicații în științele particulare (în fizică, chimie, biologie, lingvistică, psihologie, sociologie etc.); elaborarea ei în continuare reprezintă una dintre sarcinile cele mai actuale ale metodologiei științelor. —(MAT.) **a)** *S. de coordonate* v. *coordonată*. **b)** *S. de numerație* v. *numerație*. **c)** *S. de ecuații (m ecuații cu n necunoscute)*, mulțime de m ecuații de forma

$$F_k(x_1,\dots,x_n)=0,\quad \text{cu}\ k=1,2,\dots,m, \tag{1}$$

unde $F_1, F_2,\dots, F_m$ sînt funcții de variabilele $x_1, x_2,\dots, x_n$, variabile numite *necunoscute*. O soluție a sistemului (1) constă din n numere, $x_1^0, x_2^0,\dots, x_n^0$, care, prin substituție, verifică **s.** Rezolvarea unui *s. de e.* consistă în aflarea tuturor soluțiilor sale. Dacă funcțiile F_k sînt polinoame în $x_1, x_2,\dots, x_n$, *s. de e.* se numește *algebric* (ex. **s.** $x_1^2+x_2^2-x_1-x_2=4;\ x_1+x_2+x_1x_2=31$). Dacă F_k sînt funcții liniare, *s. de e.* se numește *liniar* (ex. **s.** $3x_1-5x_2=8;\ 6x_1+7x_2=4$). **d)** *S. de vectori liniar dependenți*, mulțime de vectori $x_1, x_2,\dots, x_n$ dintr-un spațiu liniar E care verifică o relație de forma

$$\alpha_1x_1+\alpha_2x_2+\dots+\alpha_nx_n=0$$

cu α_i scalari din corpul K, nu toți nuli (ex. vectorii $\vec{i}$, $\vec{j}$, $\vec{i}+\vec{j}$ în spațiul euclidian cu două dimensiuni). **e)** *S. de vectori liniar independenți*, mulțime de vectori $x_1, x_2,\dots, x_n$ dintr-un spațiu liniar E care verifică o relație de forma

$$\alpha_1 x_1 + \alpha_2 x_2 + \dots + \alpha_n x_n = 0$$

dacă şi numai dacă

$$\alpha_1 = \alpha_2 = \dots = \alpha_n = 0$$

(ex. 1, x, x^2, x^3 cu $x \in [0, 1]$). **f)** *S. complet de elemente dintr-un spaţiu Hilbert H*, mulţime de elemente ortogonale care are proprietatea că în H nu există nici un element diferit de elementul nul care să fie ortogonal pe toate elementele mulţimii (ex. 1, $\cos x$, $\sin x$, $\cos 2x$, $\sin 2x, \dots$, $\cos nx$, $\sin nx, \dots$ cu $x \in [0, 2\pi]$). Un *s.c. de e. dintr-un spaţiu* poate să nu fie complet în alt spaţiu. **g)** *S. de ecuaţii diferenţiale (n ecuaţii diferenţiale cu n funcţii necunoscute de ordinul* $m = m_1 + m_2 + \dots + m_n$*)*, mulţime de n ecuaţii diferenţiale de forma

$$F_i(x;\ y_1,\ y_1', \dots,\ y_1^{(m_1)};\ \dots;\ y_n,\ y_n', \dots,\ y_n^{(m_n)}) = 0,$$

$$i = 1, 2, \dots, n,$$

care leagă între ele o variabilă independentă x, funcţiile necunoscute $y_1(x)$, $y_2(x), \dots, y_n(x)$ şi derivatele acestora, respectiv pînă la ordinele $m_1, \dots, m_n$. O soluţie a *s. de e.d.* constă din n funcţii $y_1^0(x), \dots, y_n^0(x)$, de clase corespunzătoare, care, înlocuite în ecuaţiile sistemului, le transformă în identităţi în x. Dacă funcţiile F_i sînt liniare în raport cu funcţiile necunoscute şi cu derivatele acestora, *s. de e.d.* se numeşte *liniar* (ex. $y_2''' - xy_1 = x$; $y_1'' - x^2 y_2' = 0$). **h)** *S. fundamental de soluţii al unei ecuaţii diferenţiale liniare de ordinul n omogene*, orice mulţime de n soluţii particulare liniar independente (ex. funcţiile $\sin x$ şi $\cos x$ pentru ecuaţia $y'' + y = 0$). Cunoaşterea unui sistem fundamental de soluţii permite construirea soluţiei generale a ecuaţiilor diferenţiale liniare (ex. $y(x) = C_1 \sin x + C_2 \cos x$ este soluţia generală a ecuaţiei $y'' + y = 0$). **i)** *S. fundamental de soluţii al unui sistem de n ecuaţii diferenţiale de primul ordin, liniare, omogene, cu n funcţii necunoscute*, orice mulţime de n soluţii particulare $y_{i1}(x), \dots, y_{in}(x)$, $i = 1, 2, \dots, n$, care au determinantul $|y_{ij}|$ neidentic egal cu zero. Cunoaşterea unui sistem fundamental de soluţii permite construirea soluţiei generale a sistemelor diferenţiale liniare. **j)** *S. Sturm-Liouville*, o ecuaţie diferenţială de forma

$$\frac{d}{dx}\left[p(x)\frac{dy}{dx}\right] - q(x)y + \lambda\rho(x)y = 0$$

împreună cu condiţiile la limite

$$Ay'(a) + By(a) = 0,$$

$$Cy'(b) + Dy(b) = 0,$$

în care $|A| + |B| \neq 0$, $|C| + |D| \neq 0$, $p(x)$, $q(x)$, $\rho(x)$ sînt funcţii de anumite clase pe $[a, b]$, iar λ un scalar. Valorile lui λ pentru care *s. S.-L.* admite soluţii neidentic nule se numesc *valori proprii*. Soluţiile corespunzătoare se numesc *funcţii proprii*. Mulţimea funcţiilor proprii corespunzătoare tuturor valorilor proprii formează un sistem complet de funcţii ortogonale. **k)** *S. hipercomplex*, inel H care are ca domeniu de operatori un corp comutativ K peste care H este spaţiu vectorial şi care are proprietatea că, dacă $a, b \in H$, iar $\alpha \in K$, atunci

$$\alpha(ab) = (\alpha a)b = (a\alpha)b = a(\alpha b) = a(b\alpha).$$

— (FIZ.) *S. fizic*, sistem constituit din corpuri şi din cîmpuri, considerat din punctul de vedere al proprietăţilor sale fizice sau, uneori, şi din cel al proprietăţilor chimice *(s. fizico-chimic)*. *S.f.* poate fi izolat sau în interacţiune cu alte *s.f.* — *S. de referinţă*, sistem de elemente geometrice (puncte, linii, suprafeţe) sau de obiecte, imobile unul faţă de celelalte, la care (sau faţă de care) se raportează poziţia punctelor unei figuri sau ale unui corp. În fizică prezintă o importanţă deosebită *s. de r.* în raport cu care se verifică principiul inerţiei, numite *s. de r. inerţiale* (v. şi teoria relativităţii). Se mai numeşte *referenţial*. — *S. optic*, ansamblu de dioptri (lentile, prisme etc.), eventual şi de oglinzi, care constituie partea principală a unui instrument optic. Dacă piesele care alcătuiesc *s.o.* au o axă de simetrie comună, acesta se numeşte *s.o. centrat*. — (METR.) *S. de unităţi de măsură*, ansamblu de unităţi de măsură alcătuit dintr-un grup restrîns de cîteva unităţi fundamentale şi dintr-un număr nelimitat de unităţi derivate, obţinute din primele pe baza legilor şi a relaţiilor care leagă între ele mărimile fizice corespunzătoare. Un *s. de u. de m.* trebuie să fie *practic* (unităţile sale fundamentale să fie astfel alese, încît la măsurarea mărimilor uzuale valoarea numerică a acestora să nu fie nici foarte mare, nici foarte mică), *coerent* (să nu se ajungă la nepotriviri atunci cînd o unitate derivată este obţinută pe două căi diferite) şi *cît mai cuprinzător* (unităţile sale de măsură să servească cît mai multor domenii ale fizicii). Pe lîngă unităţile de măsură care alcătuiesc un *s. de u. de m.* se mai utilizează multipli şi submultipli zecimali ai unităţilor, care se formează cu ajutorul unor prefixe. Principalele *s. de u. de m.* sînt: *sistemul internaţional* (SI), sistem practic general, obligatoriu în ţara noastră, *centimetru-gram-secundă* (CGS), sistem tolerat, folosit îndeosebi în fizică, şi *metru-kilogram-forţă-secundă* (MKfS), sistem utilizat încă în tehnică, dar pe cale de a fi înlocuit de sistemul SI. — *S. de dimensiuni*, grup alcătuit din dimensiunile mărimilor fundamentale ale unui sistem de unităţi de măsură. De exemplu, sistemul de unităţi *metru-kilogram-secundă* are ca *s. de d.* lungimea-masa-timpul (LMT). Cu ajutorul relaţiilor de definiţie se stabileşte pentru fiecare mărime grupul de dimensiuni în *s. de d.* respectiv (ex., în *s. de d.* LMT, viteza are dimensiunile LT^{-1}, forţa dimensiunile LMT^{-2} etc.). —*Sistemul internaţional*, sistem de unităţi de măsură alcătuit din şase unităţi fundamentale: *metru* (pentru lungime), *kilogram* (pentru masă), *secundă* (pentru timp), *amper* (pentru intensitatea curentului electric), *grad Kelvin* (pentru temperatură) şi *candelă* (pentru intensitatea luminoasă). Aceste unităţi fundamentale, împreună cu unităţile derivate din ele, pot servi la măsurarea tuturor mărimilor fizice. Sistemul internaţional, notat prescurtat *SI*, este legal şi obligatoriu în ţara noastră. V. şi unitate de măsură. — (TEHN.) *S. teh-*

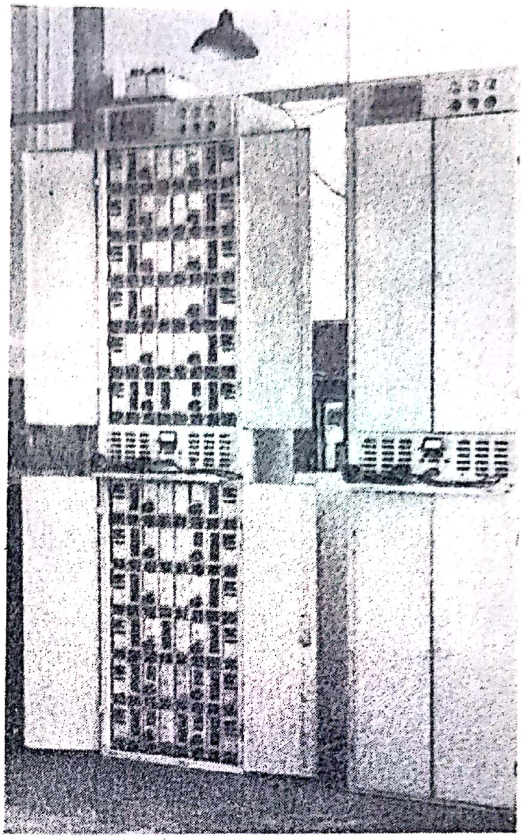

Echipament pentru sisteme de telefonie cu curenţi purtători

nic, ansamblu unitar de corpuri solide şi elemente de altă natură, realizate în parte sau total prin anumite procedee tehnice, care este folosit în industrie, în transporturi, în agricultură, în laboratoare, în gospodărie etc. potrivit unui anumit scop. Prin *s.t.* se înţeleg atît organele de maşini, mecanismele, dispozitivele, aparatele, maşinile şi instalaţiile de orice fel, cît şi clădirile, construcţiile industriale, digurile, podurile, şoselele, tunelele etc. — *S. automat*, ansamblu constituit dintr-o instalaţie de automatizare şi elementul automatizat (un proces tehnologic, o instalaţie, o maşină etc.). După tipul circuitului de transmitere a semnalelor (în circuit deschis sau în circuit închis), *s.a.* pot fi: *s. de comandă automată* sau *s. de reglare automată*. După modul de variaţie în timp a mărimii de intrare, care în regim staţionar imprimă şi modul de variaţie a mărimii de ieşire, *s.a.* pot fi: *sisteme de stabilizare automată*, la care mărimea de intrare este constantă, *sisteme de reglare cu program*, la care mărimea de intrare variază în timp după un program prestabilit, şi *sisteme de urmărire*, la care mărimea de intrare are o variaţie în timp care nu este cunoscută în prealabil (ex. un sistem de urmărire prin radiolocaţie a unei ţinte a cărei evoluţie nu este cunoscută dinainte). Printre tipurile de *s.a.* au apărut şi se dezvoltă în ultimul timp *sistemele autoadaptive*, la care parametrii regulatorului (invariabili la **s.** obişnuite de reglare automată) sînt modificaţi automat în vederea menţinerii unui regim optim de funcţionare a **s.**, independent de modificările perturbaţiilor externe şi ale caracteristicilor elementului automatizat. V. şi reglare automată. — *S. de telecomunicaţii*, ansamblu unitar de mijloace tehnice care deservesc un serviciu de telecomunicaţii. — *S. de telefonie*, sistem de telecomunicaţii telefonice bilaterale pentru legături locale (urbane), interurbane şi la mare distanţă. După frecvenţa de lucru, există: *s. de t. vocală*, la care telecomunicaţia se face prin transmiterea semnalelor la frecvenţa vocii omeneşti, şi *s. de t. cu curenţi purtători*, la care telecomunicaţia se face prin transmiterea semnalelor purtătoare modulate cu semnalele de frecvenţă vocală. Acesta din urmă permite transmiterea simultană, pe acelaşi circuit fizic, a mai multor comunicaţii telefonice şi este utilizat pentru legăturile interurbane şi la mare distanţă. — *S. energetic*, ansamblu de instalaţii electroenergetice, organizat unitar în scopul producerii, al transmisiunii şi al distribuţiei energiei electromagnetice pe un anumit teritoriu. Elementele principale ale *s.e.* sînt: centralele electrice interconectate, reţelele electrice de energie şi reţelele de termificare (instalate în jurul centralelor termoelectrice de termificare pentru transmisiunea şi distribuţia căldurii la distanţe relativ mici). Tendinţa actuală este aceea de construcţie a *s.e.* naţionale, care cuprind întregul teritoriu al unei ţări; se realizează, de asemenea, şi interconexiunea între *s.e.* naţionale ale unor ţări vecine. Organizarea în *s.e.* a producţiei, transmisiunii şi distribuţiei energiei prezintă avantajele celei mai convenabile folosiri a surselor energetice naţionale, reducerii rezervei necesare, utilizării maxime a puterii instalate, posibilităţii aplicării riguroase şi pe scară mare a standardizării şi normalizării etc. — *S. hidrotehnic*, ansamblu de construcţii (baraje, diguri, ecluze, canale etc.) şi instalaţii (centrală hidroelectrică, staţii de pompare etc.) destinate valorificării resurselor potenţiale ale unui curs de apă, pentru producerea energiei electrice sau pentru navigaţie, irigaţie, alimentări cu apă etc. — (CONSTR., REZ. MAT.) *S. articulat*, ansamblu de corpuri solide legate între ele prin articulaţii. *S.a.* formate din bare se clasifică în: *mecanisme* (dacă barele sînt mobile), *grinzi cu zăbrele* (dacă barele sînt imobile, adică sistemul este geometric nedeformabil) sau *cadre* (dacă sistemul este geometric nedeformabil şi unele noduri de legătură a barelor sînt fixe). — *S. static nedeterminat*, ansamblu de corpuri (ex. sistem de bare) pentru care condiţiile generale de echilibru static nu sînt suficiente pentru determinarea reacţiunilor sau a eforturilor care iau naştere în interiorul corpurilor. În cazul *s.s.n.*, reacţiunile şi eforturile se pot stabili numai dacă se introduc ecuaţii suplimentare, care rezultă din condiţiile de deformare a corpurilor sub acţiunea forţelor exterioare. — (DRUM.) *S. rutier*, totalitate a straturilor care constituie corpul unui drum; este alcătuit din *îmbrăcăminte* (stratul sau straturile de la suprafaţă) şi *fundaţie* (suportul îmbrăcăminţii). — (CHIM.) *S. chimic*, sistem format din substanţe chimice care reacţionează

SISTEMUL PERIODIC AL ELEMENTELOR, DUPĂ D. I. MENDELEEV

Perioada	Șirul	Straturile electronice	GRUPELE ELEMENTELOR										
			I a b	II a b	III b a	IV b a	V b a	VI b a	VII b a	VIII			0
1	I	K	**H** 1 1,008 1										**He** 2 4,0026 2
2	II	L K	**Li** 3 6,939 1 2	**Be** 4 9,012 2 2	5 **B** 10,811 3 2	6 **C** 12,011 4 2	7 **N** 14,007 5 2	8 **O** 15,999 6 2	9 **F** 18,998 7 2				**Ne** 10 20,183 8 2
3	III	M L K	**Na** 11 22,989 1 8 2	**Mg** 12 24,312 2 8 2	13 **Al** 26,98 3 8 2	14 **Si** 28,086 4 8 2	15 **P** 30,974 5 8 2	16 **S** 32,064 6 8 2	17 **Cl** 35,453 7 8 2				**Ar** 18 39,948 8 8 2
4	IV	N M L K	**K** 19 39,102 1 8 8 2	20 **Ca** 40,08 2 8 8 2	21 **Sc** 44,90 2 9 8 2	22 **Ti** 47,90 2 10 8 2	23 **V** 50,94 2 11 8 2	24 **Cr** 51,996 1 13 8 2	25 **Mn** 54,938 2 13 8 2	26 **Fe** 55,847 2 14 8 2	27 **Co** 58,933 2 15 8 2	28 **Ni** 58,71 2 16 8 2	
	V	N M L K	29 **Cu** 63,54 1 18 8 2	30 **Zn** 65,37 2 18 8 2	31 **Ga** 69,72 3 18 8 2	32 **Ge** 72,59 4 18 8 2	33 **As** 74,92 5 18 8 2	34 **Se** 78,96 6 18 8 2	35 **Br** 79,909 7 18 8 2				36 **Kr** 83,80 8 18 8 2
5	VI	O N M L K	37 **Rb** 85,47 1 8 18 8 2	38 **Sr** 87,62 2 8 18 8 2	39 **Y** 88,92 2 9 18 8 2	40 **Zr** 91,22 2 10 18 8 2	41 **Nb** 92,906 1 12 18 8 2	42 **Mo** 95,94 1 13 18 8 2	43 **Tc** [99] 2 13 18 8 2	44 **Ru** 101,07 1 15 18 8 2	45 **Rh** 102,905 1 16 18 8 2	46 **Pd** 106,4 18 18 8 2	
	VII	O N M L K	47 **Ag** 107,87 1 18 18 8 2	48 **Cd** 112,40 2 18 18 8 2	49 **In** 114,82 3 18 18 8 2	50 **Sn** 118,69 4 18 18 8 2	51 **Sb** 121,75 5 18 18 8 2	52 **Te** 127,60 6 18 18 8 2	53 **J** 126,904 7 18 18 8 2				54 **Xe** 131,30 8 18 18 8 2
6	VIII	P O N M L K	55 **Cs** 132,905 1 8 18 18 8 2	56 **Ba** 137,34 2 8 18 18 8 2	57 **La*** 138,91 2 9 18 18 8 2	72 **Hf** 178,49 2 10 32 18 8 2	73 **Ta** 180,948 2 11 32 18 8 2	74 **W** 183,85 2 12 32 18 8 2	75 **Re** 186,21 2 13 32 18 8 2	76 **Os** 190,2 2 14 32 18 8 2	77 **Ir** 192,2 2 15 32 18 8 2	78 **Pt** 195,09 1 17 32 18 8 2	
	IX	P O N M L K	79 **Au** 196,97 1 18 32 18 8 2	80 **Hg** 200,59 2 18 32 18 8 2	81 **Tl** 204,39 3 18 32 18 8 2	82 **Pb** 207,19 4 18 32 18 8 2	83 **Bi** 208,98 5 18 32 18 8 2	84 **Po** 210 6 18 32 18 8 2	85 **At** [210] 7 18 32 18 8 2				86 **Rn** 222 8 18 32 18 8 2
7	X	Q P O N M L K	87 **Fr** [223] 1 8 18 32 18 8 2	88 **Ra** 226,05 2 8 18 32 18 8 2	89 **Ac**** 227 2 9 18 32 18 8 2	90 **(Th)**	91 **(Pa)**	92 **(U)**					

*LANTANIDE 58—71

58 **Ce** 140,12 2 9 19 18 8 2	59 **Pr** 140,91 2 9 20 18 8 2	60 **Nd** 144,24 2 9 21 18 8 2	61 **Pm** [145] 2 9 22 18 8 2	62 **Sm** 150,35 2 9 23 18 8 2	63 **Eu** 151,96 2 9 24 18 8 2	64 **Gd** 157,25 2 9 25 18 8 2	65 **Tb** 158,92 2 9 26 18 8 2	66 **Dy** 162,50 2 9 27 18 8 2	67 **Ho** 164,93 2 9 28 18 8 2	68 **Er** 167,26 2 9 29 18 8 2	69 **Tm** 168,93 2 9 30 18 8 2	70 **Yb** 173,04 2 9 31 18 8 2	71 **Lu** 174,97 2 9 32 18 8 2

**ACTINIDE 90—103

90 **Th** 232,04 2 10 18 32 18 8 2	91 **Pa** 231 2 9 20 32 18 8 2	92 **U** 238,03 2 9 21 32 18 8 2	93 **Np** [237] 2 9 22 32 18 8 2	94 **Pu** [244] 2 9 23 32 18 8 2	95 **Am** [243] 2 9 24 32 18 8 2	96 **Cm** [247] 2 9 25 32 18 8 2	97 **Bk** [247] 2 9 26 32 18 8 2	98 **Cf** [251] 2 9 27 32 18 8 2	99 **Es** [254] 2 9 28 32 18 8 2	100 **Fm** [253] 2 9 29 32 18 8 2	101 **Md** [256] 2 9 30 32 18 8 2	102 **No** [254] 2 9 31 32 18 8 2	103 **Lw** [257] 2 9 32 32 18 8 2

Notă. Numărul electronilor din fiecare strat este indicat în fiecare căsuță de cifrele de la marginea opusă aceleia în care se găsește simbolul elementului.

între ele. — *S. redox*, sistem format dintr-un electrod inert în contact cu o soluție care conține ionii aceluiași element sau, în general, ai aceluiași compus în două stări de oxidare diferite. În *s.r.* se stabilește o diferență de potențial între electrod și soluție. —(ASTR.) *Sistemul lumii*, denumire prin care în antichitate, în evul mediu și la începutul timpurilor moderne se înțelegea modul de dispunere a planetelor și a stelelor în univers. —*Sistemul geocentric al lumii*, sistem care considera Pămîntul imobil, situat în centrul universului, Soarele, Planetele și stelele rotindu-se în jurul său. El a fost sintetizat de astronomul grec Ptolemeu (sec. al II-lea e.n.) în lucrarea „Almagesta". — *Sistemul heliocentric al lumii*, sistem care susține că Soarele se găsește în centrul sistemului planetar, Pămîntul și celelalte planete rotindu-se în jurul său. Acest sistem a fost fundamentat de Copernic. Ulterior, la începutul sec. al XX-lea, s-a arătat că Soarele are o poziție excentrică în Galaxie, la o distanță de aproximativ 20 000 de ani-lumină de centrul acesteia. — *Sistemul solar*, sistem format de Soare, planete, comete, corpuri meteoritice, gazul și pulberea interplanetare, masele planetelor reprezentînd numai 1/750 din masa Soarelui. După teoriile cosmogonice cele mai plauzibile, acest **s.** a luat naștere din concentrarea gazelor și a pulberilor originare, ca un caz special de formare a stelelor. — *Sisteme stelare*, grupuri de stele în roiuri și în galaxii. — (GEOGR.) *S. muntos*, grupare de lanțuri muntoase, genetic și structural legate între ele, prezentînd, în cazul în care desfășurarea pe latitudine și longitudine nu este prea mare, caractere morfologice asemănătoare (ex. *s.m.* Alpino-Carpatic, *s.m.* Cordilierilor, *s.m.* hercinic european). — (GEOL.) *S. orogenic*, lanț muntos cutat, caracterizat printr-un anumit fel de dispoziție a cutelor și care s-a format în cadrul unuia sau al mai multor cicluri orogenice (ex. *s.o. alpin*, din care face parte și lanțul carpatic). — (STRAT.) Totalitatea depozitelor formate în timpul unei perioade geologice (ex. **s.** cretacic, care reprezintă depozitele formate în perioada cretacică). — (ANAT.) Ansamblul structurilor cu funcțiuni asemănătoare care pot fi situate topografic departe una de alta (ex. *s. cardiovascular, s. nervos, s. endocrin*). —*S. cardiovascular* v. *circulator, aparat* ~. — (LINGV.) *S. lingvistic*, ansamblul părților constitutive ale limbii (fonetica, morfologia, sintaxa, lexicul), care sînt legate între ele prin raporturi de interdependență. La rîndul lor, fiecare dintre aceste părți constitutive alcătuiesc *s. l.* de sine stătătoare: *s. fonetic, s. fonologic, s. gramatical* și *s. lexical*. În interiorul fiecăruia dintre acestea se pot deosebi *s. l.* (ex., în ceea ce privește fonetismul, se pot distinge: un sistem *vocalic* și unul *consonantic*). — (DR.) *S. electoral*, totalitatea normelor prin care se reglementează alegerea deputaților în organele reprezentative, precum și raporturile dintre deputați și alegătorii lor. Principiile și caracteristicile *s.e.* sînt determinate de conținutul de clasă al puterii de stat. V. și alegeri. **2.** Ansamblu ordonat care apare ca rezultat al unei clasificări (ex. **s.** plantelor, **s.** periodic al elementelor, **s.** științelor). — (CHIM.) *Sistemul periodic al elementelor*, clasificare a elementelor chimice după proprietățile lor (greutate atomică, număr de ordine). *S.p. al e.* este expresia unei legi naturale fundamentale, *legea periodicității*, după care proprietățile elementelor variază periodic în funcție de o proprietate a atomilor care se schimbă neperiodic. La început s-a crezut că proprietatea care variază neperiodic este greutatea atomică, însă mai tîrziu s-a stabilit că această proprietate este numărul atomic. Începînd din sec. al XIX-lea, au existat numeroase încercări de clasificare a elementelor pe baza asemănării proprietăților chimice și fizice ale acestora. Astfel, J.W. Doebereiner (1828) a propus o grupare a elementelor în triade (grupe de cîte trei elemente care se asemănau între ele din punctul de vedere al comportării lor fizice și chimice); J.A. Newlands (1864) a făcut o clasificare a elementelor în octave; L. Meyer a încercat o sistematizare a elementelor chimice după masele lor atomice și, cu toate că a ajuns la unele concluzii, n-a reușit să găsească legea generală care stă la baza acestei clasificări. Meritul de a fi descoperit legea periodicității îi revine lui D.I. Mendeleev (1869). Așezînd elementele în ordinea crescîndă a masei lor atomice, Mendeleev a observat că, după un anumit număr de elemente, proprietățile lor se repetă. Scriind elementele care au proprietăți asemănătoare unele sub altele, el ajunge la o aranjare a acestora într-un tabel, pe care-l revizuiește în 1871 *(tabelul periodic al elementelor)*. Completat cu elementele descoperite ulterior (gazele rare), acest tabel constă din șapte șiruri orizontale, numite *perioade* (conținînd cîte 2, 8, 8, 18, 18, 32 de elemente și perioada a șaptea incompletă), și nouă coloane verticale, numite *grupe*. Primele șapte grupe cuprind fiecare cîte două *subgrupe* (principală și secundară); grupa a opta ocupă un loc special în sistemul periodic, ea conținînd nouă elemente, repartizate cîte trei în perioadele 4, 5 și 6. În perioade, proprietățile fizice și chimice ale elementelor variază de la un element la altul; în grupe, elementele prezintă proprietăți foarte asemănătoare. Numărul grupei indică valența maximă a elementului respectiv (excepție fac elementele *Cu, Ag, Au* din subgrupa I b și unele elemente din grupa VIII). Elementele electropozitive (metalele), aparținînd subgrupelor principale, sînt situate în grupele din stînga tabelului periodic, iar elementele electronegative în grupele din dreapta. Toate elementele din subgrupele secundare sînt metale tranziționale cu caracter electropozitiv slab. O altă caracteristică constă în faptul că elementele cu numere de ordine între 57 și 71 *(lantanidele)* sînt situate în aceeași căsuță a tabelului periodic împreună cu lantanul. Pe

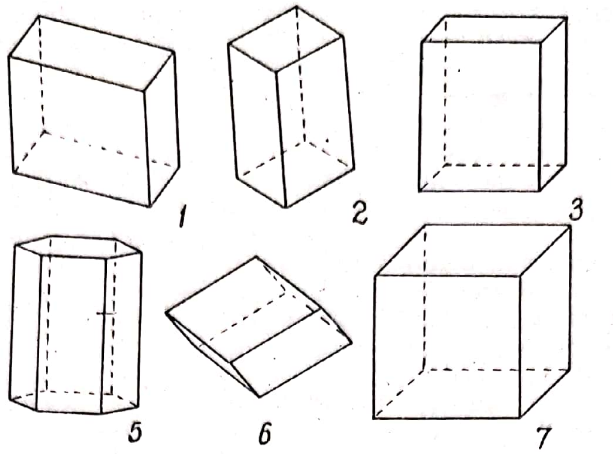

Forme reprezentative pentru sistemele cristalografice: *1* — triclinic; *2* — monoclinic; *3* — rombic; *4* — pătratic; *5* — hexagonal; *6* — romboedric; *7* — cubic

baza legii periodicității și a clasificării elementelor, Mendeleev a corectat greutățile atomice ale unor elemente și a prevăzut existența și proprietățile a șase elemente necunoscute în vremea sa, care au fost descoperite mai tîrziu: *eka-bor* (*scandiul*, descoperit de L.F. Nilson, 1879), *eka-aluminiu* (*galiul*, descoperit de Lecoq de Boisbaudran, 1875), *eka-siliciu* (*germaniu*, identificat de C. Winkler, 1866), *eka-tantal* (*poloniul*, descoperit de Maria Curie, 1898), *eka-mangan* (*technețiu*, descoperit de C. Perrier și E. Segré, 1937) și *dvimangan* (*reniu*, descoperit de Ida și W. Noddack, 1925). Fundamentarea teoretică și dezvoltarea ulterioară a *s. p. al e.* se bazează pe o serie de descoperiri importante care au avut loc după alcătuirea acestui tabel și care au confirmat de fiecare dată temeinicia legii periodicității. Astfel, descoperirea gazelor rare (W. Ramsay, 1894) completează *s.p. al e.* cu o nouă grupă, iar dezvoltarea teoriei structurii atomului (J.J. Thomson, 1897; E. Rutherford, 1903) conduce, pe de o parte, la concluzia că numărul de protoni din nucleul atomului unui element (numărul atomic) este identic cu numărul de ordine al elementului în *s.p. al e.*, acesta devenind criteriul de clasificare a elementelor (A. van den Broeck, 1911; H.G.J. Moseley, 1913), iar pe de altă parte că aranjarea elementelor în sistemul periodic este determinată de structura straturilor de electroni din atom (N. Bohr, 1922). Devine astfel posibilă interpretarea variației proprietăților elementelor pe baza structurii lor electronice (E. Schrödinger, W. Heisenberg, W. Pauli ș.a.). O ultimă etapă în dezvoltarea *s.p. al e.* este reprezentată de obținerea pe cale artificială a elementelor transuranice (E.M. McMillan, G.T. Seaborg). Cele mai noi încercări de reprezentare ale *s.p. ale e.* se bazează pe structura straturilor de electroni ale atomilor, toate contribuind, de fapt, la dezvoltarea și la lărgirea legii periodicității. — (FIZ., MINER.) *S. cristalografic*, categorie mare de grupare a cristalelor după caracterele generale ale simetriei lor. Se disting șapte *s.c.*: triclinic, monoclinic, rombic, pătratic, romboedric, hexagonal și cubic, caracterizate respectiv prin 0, 1, 3, 4, 5, 7 sau 9 plane de simetrie. Cele șapte *s.c.* mai pot fi caracterizate prin însușirile geometrice ale celulelor fundamentale corespunzătoare (de formă paralelipipedică), adică prin lungimile relative ale muchiilor și prin unghiurile dintre acestea. Simetria externă a cristalelor (aranjamentul regulat al fețelor) este o consecință a distribuției ordonate a atomilor în rețeaua cristalină. *S.c.* definesc proprietățile generale optice, electrice, termice și elastice ale cristalelor. **3.** Ansamblu de idei științifice, filozofice etc. care constituie un tot unitar. — (FILOZ.) *S. filozofic*, ansamblu ordonat de idei constituind o concepție unitară și integrală despre natură, societate și gîndire. În funcție de răspunsul pe care îl dau la problema fundamentală a filozofiei, *s.f.* se împart în materialiste și idealiste.

sistemática (BIOL.), știință care studiază diversitatea organismelor vegetale și animale, diferențierea lor în grupuri naturale cu rang de categorii sistematice și înrudirile dintre ele. Scopul **s.** este elaborarea unui sistem natural și filogenetic de clasificare a organismelor care să reflecte evoluția și filogenia. **S.** modernă este un auxiliar prețios al doctrinei evoluționiste, deoarece surprinde și dezvăluie în concret, la nivelul populațiilor, evoluția. V. și taxonomie.

sistematizáre (URB.), ramură a urbanismului care se ocupă cu proiectarea și cu reorganizarea științifică a așezărilor și teritoriilor urbane și rurale. Avînd în vedere o serie de factori specifici: coordonatele naturale, întinderea și popularea așezării, posibilitățile sale de dezvoltare etc., acțiunea de **s.** urmărește rezolvarea în condiții optime a tuturor exigențelor moderne și de perspectivă: circulație, aprovizionare, dotări economice, administrative, culturale, sportive etc. Preocupări de sistematizare pot fi întîlnite în mod frecvent de-a lungul istoriei în diferite țări (Grecia și Roma antică, Italia Renașterii, Franța etc.), dar abia în epoca noastră, caracterizată prin „explozia urbană", problema dezvoltării armonioase a așezărilor umane s-a impus în centrul atenției urbaniștilor. În Republica Socialistă România, sistematizarea așezărilor urbane și rurale constituie o preocupare de căpetenie.

sístolă (gr. *systole* „contracție"; FIZIOL.), contracție fiziologică a cavităților inimii în momentul în care sîngele, datorită creșterii presiunii intracavitare, este expulzat din ventricule în artera pulmonară și în aortă (*s. ventriculară*) și din auricule în ventricule (*s. auriculară*). Sistola se repetă ritmic (la om 60—80 pe minut), alternînd cu *diastola*.

Sisulu, Walter (n. 1912), lider progresist din Republica Sud-Africană. Fruntaş al luptei împotriva politicii de discriminare rasială, a fost arestat în repetate rînduri, iar în 1964 a fost condamnat la închisoare pe viaţă.

Sitalces, rege al odrizilor (c. 431—424 î.e.n.), prima figură istorică de seamă din istoria tracilor. În timpul său, statul odrizilor s-a întins de la Marea Egee şi strîmtorile Bosfor şi Dardanele pînă la gurile Dunării. A fost aliat al Atenei în timpul *războiului peloponesiac* (431—404 î.e.n.).

sitár *(Scolopax rusticola)*, pasăre călătoare din ordinul caradriiformelor, de mărimea unui porumbel, cu cioc lung, drept şi subţire, cu pene brune, cu dungi transversale şi longitudinale, mai închise sau mai deschise decît culoarea de bază. În ţara noastră apare primăvara (cînd călătoreşte spre nord) şi toamna (în pasaj spre sud). Cuibăreşte în ţinuturile nordice. Este vînat pentru carnea sa gustoasă.

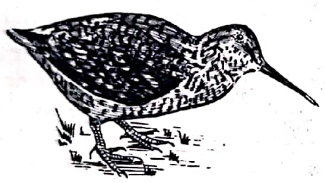

Sitar

sítă 1. (TEHN.) Dispozitiv format dintr-o ţesătură de fire textile ori metalice fixată pe o ramă sau dintr-o tablă perforată fixată pe un cadru cu ochiuri de dimensiuni pînă la 1 mm (spre deosebire de ciur, care are ochiurile mai mari), folosit la separarea sau sortarea prin cernere, după dimensiunile granulelor componente, a materialelor sub formă de grăunţi sau pulbere. Din punct de vedere constructiv şi funcţional, **s.** se clasifică în: *s. oscilante, s. vibrante, s. rotative, s. centrifuge* etc., iar din punctul de vedere al utilizării se disting: *s. de cereale şi produse cerealiere, s. de protecţie, s. de apă, s. parascînteiului* etc. **2.** (POLIGR.) *Sită fotografică,* dispozitiv optic format dintr-o placă de sticlă pe care sînt trasate linii sau puncte şi care se aşază în aparatul de fotoreproducere (în faţa peliculei sau a plăcii fotografice), în scopul împărţirii imaginii în puncte de aceeaşi densitate, dar de dimensiuni diferite. Se utilizează la obţinerea reproducerilor monocrome sau policrome în semitonuri la tipar înalt şi la tipar plan. **3.** (CHIM.) *Site moleculare,* silicaţi naturali sau sintetici, care au proprietatea de a absorbi, în golurile reţelei cristaline, diferite molecule organice. În ultimii ani se utilizează pe scară din ce în ce mai largă în industria petrolieră, pentru separarea hidrocarburilor pure destinate chimizării.

„Situaţia clasei muncitoare din Anglia", lucrare a lui F. Engels, scrisă între anii 1844 şi 1845 şi publicată în limba germană în 1845, în care sînt analizate structura economică şi politică a Angliei din acea vreme şi acţiunea unor legi ale reproducţiei capitaliste. Dezvăluind consecinţele revoluţiei industriale asupra dezvoltării proletariatului modern, Engels arată că aceasta a dus la extinderea muncii femeilor şi a copiilor, la prelungirea zilei de muncă şi totodată la intensificarea muncii. Analizînd pe larg desfăşurarea ciclului economic capitalist, el dezvăluie inevitabilitatea şi periodicitatea crizelor economice, legătura acestora cu contradicţiile orînduirii capitaliste, precum şi existenţa armatei industriale de rezervă ca un însoţitor permanent al capitalismului. Studiind naşterea şi dezvoltarea mişcării muncitoreşti, Engels relevă necesitatea unirii socialismului cu mişcarea muncitorească şi arată că forţa socială chemată să răstoarne capitalismul este clasa muncitoare. Pentru îndeplinirea misiunii istorice a proletariatului, Engels consideră că este necesară unirea lui într-un partid unic, îmbinarea luptei economice cu lupta politică, revoluţionară, singura capabilă să ducă la eliberarea clasei muncitoare. Această lucrare a avut un rol important în elaborarea comunismului ştiinţific de către Marx şi Engels.

situáţie (CONT.), prezentare detaliată, sub forma unui tablou, a unor date privind rezultatele economice şi financiare obţinute, faţă de sarcinile planificate, într-un anumit domeniu urmărit de evidenţa contabilă. Cele mai cunoscute **s.** sînt cele întocmite ca anexe la bilanţul din cadrul dării de seamă contabile, ele avînd rolul să reflecte laturi sau indicatori de bază ai activităţii economice şi financiare care nu pot fi prezentate amănunţit în bilanţ (ex. viteza de rotaţie a mijloacelor circulante, rentabilitatea principalelor produse etc.).

situaţie revoluţionară, ansamblu de condiţii social-politice de natură obiectivă, marcînd, într-un anumit moment istoric, declanşarea unei puternice crize în raporturile de clasă din cadrul unei societăţi date; constituie premisa necesară izbucnirii unei revoluţii. Avînd la bază conflictul dintre forţele de producţie şi relaţiile de producţie din societatea respectivă, **s.r.** se caracterizează, în genere, prin următoarele trăsături principale: neputinţa claselor stăpînitoare de a mai domina în formele şi cu mijloacele politice de pînă atunci, creşterea combativităţii şi avîntului revoluţionar al maselor, împinse de ascuţirea contradicţiilor social-economice şi a luptei de clasă să acţioneze independent pe arena istoriei. **S.r.** se poate transforma în revoluţie victorioasă, cu condiţia existenţei, alături de factori obiectivi, şi a unor factori subiectivi. În cazul revoluţiei socialiste, aceştia constau în: existenţa partidului revoluţionar marxist-leninist al clasei muncitoare, capabil să conducă proletariatul şi masele exploatate în revoluţie pe baza unei politici ştiinţifice, corespunzătoare sarcinilor şi condiţiilor revoluţiei; un înalt grad de conştiinţă şi de combativitate a proletariatului; făurirea alianţei muncitoreşti-ţărăneşti, forţa socială fundamentală în înfăptuirea revoluţiei şi construirii socialismului.

Siţzean, fluviu în sud-estul R.P. Chineze (2 129 km). Izvorăşte din estul Podişului Iunnan şi se varsă printr-o deltă în Marea Chinei de Sud. Navigabil în aval de Nannin. Vasele oceanice pătrund pe **S.** pînă la Guanciou.

Siuiciou, oraş în estul R.P. Chineze, în provincia Ţzeansu. 340 000 loc. Industrie siderurgică, constructoare de maşini (utilaj minier), textilă şi alimentară. Nod feroviar. Vechi oraş chinez.

Siun-ţzî (298—238 î.e.n.), filozof materialist din China veche. Formal, a fost un discipol al lui Confucius, dar în fond nu a mers pe linia idealismului acestuia, iar uneori l-a criticat în mod manifest. A aprofundat noţiunea de materie şi a recunoscut contradicţia ca dedublare a unitarului. A respins misticismul şi a formulat idei gnoseologice materialiste. Socotind că omul este rău de la natură, a preconizat autoritarismul de stat drept mijloc principal spre a-l înfrîna.

Siutghiol, liman maritim (21,05 km^2), situat pe litoralul Mării Negre, la nord de Constanţa, despărţit de mare printr-un cordon litoral pe care este amplasată staţiunea balneară Mamaia; comunică cu marea prin Lacul Tăbăcăriei. Adîncimea maximă: 18 m. Lacul are alimentare subterană puternică. Complex nautic.

Sixtus, numele a cinci papi, dintre care cei mai cunoscuţi au fost: *S. al IV-lea* (1471—1484), sprijinitor al politicii regilor spanioli Ferdinand al V-lea Catolicul şi Isabela de Castilia. A avut relaţii politice cu Ştefan cel Mare, domnul Moldovei. În vremea sa a fost clădită Capela Sixtină (1473—1481); *S. al V-lea* (1585—1590), sub al cărui pontificat s-au renovat monumentele Romei; a restabilit ordinea în statul Vaticanului şi a intervenit în războaiele religioase din Franţa.

Sîciuan, provincie în partea centrală a R.P. Chineze, în bazinul superior al fluviului Ianţzî. Suprafaţa: 569 000 km^2. Populaţia: 73 000 000 loc. (1958). Centrul administrativ: *Cendu*. Partea vestică a teritoriului este străbătută de Munţii Chino-Tibetani; partea estică este o zonă depresionară, înconjurată de munţi. Zăcăminte de cărbuni, petrol, gaze naturale, minereu de fier, cupru, sare etc. Mari rezerve hidroenergetice. Culturi de cereale (orez, grîu, porumb, orz), batate, rapiţă, tutun, trestie de zahăr, arbore de tung; sericicultură şi creşterea animalelor (provincia ocupă unul dintre primele locuri în ţară). Este dezvoltată industria extractivă, siderurgică (Ciunţin), constructoare de maşini (Ciunţin, Cendu), chimică, textilă, alimentară (zahăr, uleiuri vegetale etc.).

Sîktîvkar, oraş în U.R.S.S., capitala R.S.S. Autonome Komi (R.S.F.S. Rusă). 94 000 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului.

Sîma Ţean (c. 145 — c. 86 î.e.n.), cărturar şi scriitor clasic chinez. Personalitate multilaterală (a fost filozof, economist, matematician), a îndeplinit şi funcţia de astrolog şi istoric al curţii împărăteşti. În principala sa operă, „Însemnări istorice“, cea dintîi istorie generală a Chinei, el a expus în mod sistematic, cu mare forţă de observaţie şi de analiză, evenimentele istorice, realizînd o galerie de portrete de o impunătoare autenticitate.

Sîmbăta de Sus, comună în raionul Făgăraş, reg. Braşov, situată pe Valea Sîmbetei. Aici se află valoroase monumente de arhitectură: mănăstirea Brîncoveanu, ctitoria domnului Constantin Brîncoveanu (1707), şi castelul Brîncoveanu (sec. al XVIII-lea), care în perioada dintre cele două războaie mondiale a fost un loc de creaţie căutat de scriitori şi pictori. Tot aici au pictat Şt. Dimitrescu şi N. Tonitza mai multe dintre capodoperele lor.

sîmbovînă *(Celtis australis)*, arbore din familia ulmaceelor, înalt pînă la 20 m, cu coroana largă, frunze lanceolate şi flori verzi-gălbui care apar înainte de înfrunzire. În ţara noastră creşte spontan în sudul Banatului, în Oltenia şi în Dobrogea. Se cultivă frecvent ca arbore ornamental. Sin. *mierea-ursului*.

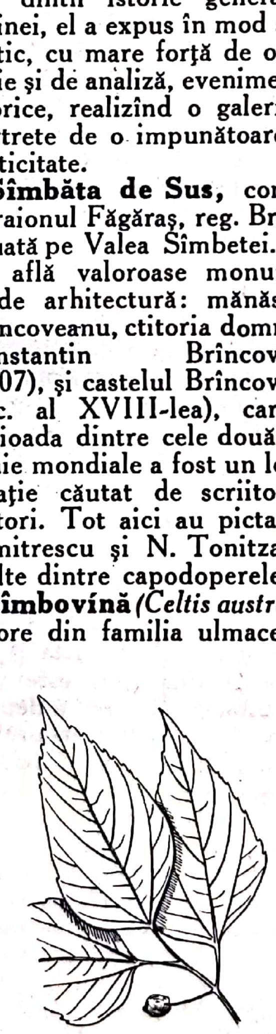
Sîmbovină

sîmbure central (REZ. MAT.), domeniu din secţiunea transversală a unei bare drepte, reprezentînd locul geometric al punctelor în care poate fi aplicată o forţă de compresiune (care acţionează excentric, în secţiunea considerată), astfel încît în secţiune să ia naştere numai eforturi unitare de compresiune. Dacă forţa de compresiune excentrică acţionează în afara **s.c.**, într-o porţiune a secţiunii (pînă la *axa neutră*) apar eforturi unitare de compresiune şi în cealaltă porţiune apar eforturi unitare de întindere.

sîmbure de etanşare (HIDROTEHN.), perete vertical, executat din materiale impermeabile, aşezat în planul median longitudinal al unui baraj sau al unui dig de pămînt ori de anrocamente, pentru a împiedica infiltrarea apei.

sîmburoáse (HORT.), grup de plante pomicole care produc fructe cu cîte un sîmbure (drupe), provenit din dezvoltarea pereţilor ovarului. Ex.: prunul, caisul, piersicul, cireşul, vişinul etc. Sin. *drupacee*.

Sîncrăieni, comună în raionul Ciuc, reg. Mureş-Autonomă Maghiară, situată pe Valea Oltului. 2 460 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea, garnituri de butoaie, parchete etc).

Sîndominic, comună în raionul Ciuc, reg. Mureş-Autonomă Maghiară, situată pe Valea Oltului. 9 080 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea, parchete, ambalaje de fag).

sînge (BIOL., MED.), lichid de importanţă vitală pentru organism, care circulă într-un sistem de vase alcătuit în general din inimă, artere, vene, capilare şi lacune. Prezent la toate animalele vertebrate şi la unele nevertebrate, **s.** are culoare diferită în scara animală: roşu la vertebrate şi la unele nevertebrate, datorită conţinutului în hemoglobină, albastru la alte nevertebrate, datorită hemocianinei, şi incolor la altele. **S.** are o compoziţie chimică foarte complexă, variabilă de la o specie la alta, dar constantă (oscilînd în limite de obicei foarte strînse în cadrul aceleiaşi specii) pentru fiecare individ. Menţinerea constantelor fizico-chimice ale **s.** (pH, presiune osmotică, glicemie, calcemie etc.) se realizează graţie unor mecanisme fine neuroumorale corectoare, care intră în acţiune cu promptitudine ori de cîte ori există tendinţa îndepărtării de la valorile normale. La omul adult, cantitatea totală de **s.** din organism reprezintă aproape 6—8% din greutatea corpului, ceea ce înseamnă un volum de aproape 5 litri. La nou-născut, **s.** reprezintă 14—15% din greutatea corpului. **S.** are o densitate de 1 050, o viscozitate de 4—5 ori mai mare decît a apei şi o reacţie uşor alcalină (pH=7,4). Se compune din două părţi distincte: celulele sau elementele figurate (globule roşii, eritrocite sau hematii, globule albe sau leucocite şi trombocite) şi plasmă. Proporţia exactă a masei celulare faţă de plasmă este determinată cu ajutorul hematocritului şi este de 47—51%. Elementele figurate ale **s.** îşi au originea în sistemul hematopoetic, unde suferă procesul de maturaţie, după care trec în curentul sanguin (v. şi hematopoeză). La omul normal, pe 1 mm^3 de sînge sînt 4—5 000 000 de hematii, 5 000—6 000 leucocite, 120 000—200 000 de trombocite. Pe o lamă de sînge recoltat de la o persoană normală şi cercetat la microscop pentru stabilirea formulei leucocitare, raportul dintre diferitele tipuri de leucocite este următorul: neutrofile 65—70%, eozinofile 1—3%, bazofile 0,5%, monocite 4—5% şi limfocite 20—25% (v. şi formulă leucocitară). Scos din vasele sanguine, **s.** se coagulează rapid, separîndu-se într-o masă gelatinoasă compactă, numită *cheag*, şi o cantitate de lichid gălbui, transparent, *serul sanguin*. Serul este plasmă fără fibrinogen, acesta fiind reţinut, sub formă de fibrină, în masa cheagului. În afara elementului ei de bază, apa, plasma sanguină are o compoziţie chimică complexă, şi anume: proteine 70 g $^0/_{00}$ (albumină, globulină, fibrinogen), lipide (colesterol 1,50 g $^0/_{00}$, lipide totale 5,6 g $^0/_{00}$), glucoză 1 g $^0/_{00}$, substanţe minerale dizolvate 9 g $^0/_{00}$ (mai ales cloruri, bicarbonaţi şi fosfaţi de sodiu şi de calciu), uree, acid uric, substanţe colorante, hormoni, enzime, anticorpi etc. **S.** îndeplineşte în organism o serie de funcţiuni importante, dintre care de prim ordin este funcţiunea respiratorie, care constă în transportul oxigenului de la plămîni la ţesuturi (*s. arterial*, de culoare roşie-aprinsă) şi al bioxidului de carbon de la ţesuturi la plămîni (*s. venos*, de culoare roşie-închisă) cu ajutorul hemoglobinei. O altă funcţiune însemnată a **s.** este cea nutritivă, legată de transportul substanţelor nutritive de la intestinul subţire la ţesuturi. Dintre celelalte funcţiuni ale **s.** trebuie subliniate: funcţiunea excretoare, menţinerea conţinutului în apă al ţesuturilor, reglarea temperaturii corporale, apărarea organismului faţă de microbi (v. şi fagocitoză), precum şi funcţiunea de coordonare (aşa-numita coordonare umorală, sanguină) prin transportul pe cale circulatorie al hormonilor secretaţi de glandele endocrine. Bolile **s.** se manifestă prin alterarea numărului şi calităţii hematiilor (anemie, poliglobulie etc.), leucocitelor (leucopenie, leucoză etc.), trombocitelor (trombocitopenie), a tuturor elementelor figurate din **s.** etc. Un capitol important al bolilor de **s.** îl formează sindromele datorite unor tulburări ale procesului de coagulare (hemofilie, purpură hemoragică etc.).

sîngele-voinicului (BOT.; *Nigritella*), gen de plantă erbacee de munte din familia orhideelor, înaltă de 8—15 cm, cu frunze înguste, alungite, îndreptate în sus, cu flori mici de culoare roşie-purpurie (*Nigritella rubra*) sau purpurie-întunecată (*Nigritella nigra*), care răspîndesc un parfum plăcut de vanilie. Creşte în locuri ierboase însorite şi înfloreşte vara. Ambele specii sînt declarate monumente ale naturii.

Sîngeorgiu de Pădure, localitate de tip urban pe valea Tîrnavei Mici, raionul Tîrgu-Mureş, reg. Mureş-Autonomă Maghiară. 3 900 loc. (1965). În apropiere se găsesc resurse de gaz metan de joasă presiune; lîngă **S. de P.**, în localitatea Fîntînele, se află *Centrala termoelectrică „Steaua roşie“*, cu o putere instalată de 250 000 kW (1966), intrată în funcţiune treptat, începînd din 1954 şi extinsă în ultimii ani.

Sîngeorz-Băi, oraş raional în raionul Năsăud, reg. Cluj, situat la poalele Munţilor Rodnei, la 500 m altitudine. 6 310 loc. (1965). Exploatări de calcare şi diorit. Staţiune balneoclimatică cu ape minerale (carbogazoase, bicarbonatate, cloruro-sodice, magneziene), recomandate pentru tratarea bolilor de stomac şi de ficat. Îmbutelieri de ape minerale, cunoscute sub numele de „Hebe“. În anii puterii populare s-a construit aici un mare sanatoriu.

sînger (*Cornus sanguinea*), arbust din familia cornaceelor, înalt pînă la 4 m, cu ramuri roşii purpurii pe o parte şi verzi pe cealaltă, frunze oval-eliptice şi flori albe. În ţara noastră este foarte răspîndit în pădurile de cîmpie şi dealuri. Se cultivă în parcuri ca arbust ornamental.

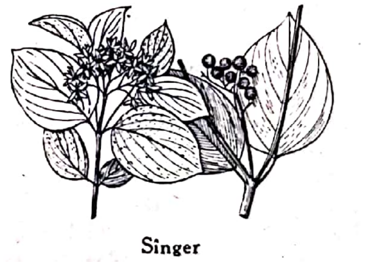

Sînger

Sînnicolaul Mare, oraş raional în reg. Banat, reşedinţă de raion, situat în Cîmpia Banatului. 10 590 loc. (1965). Ateliere de reparaţii metalice, fabrică de cărămidă, unităţi ale industriei alimentare (preparate din carne, panificaţie). Aici a fost descoperit în 1799 un tezaur format din 23 de vase şi obiecte de aur (sec. IX—XI), aflate în prezent la

Viena, atribuite pe rînd bulgarilor, maghiarilor și pecenegilor. Centru agricol. — *Raionul S.M.*, cu 99 030 loc. (1965). Industrie textilă (Periam), alimentară, materiale de construcție (Biled și Satu-Nou). Culturi de cereale (grîu, porumb, orez), de cartofi, de plante industriale (sfeclă de zahăr, floarea-soarelui). Creșterea animalelor pentru lapte și carne.

Sînsimion, comună în raionul Ciuc, reg. Mureș-Autonomă Maghiară, situată pe Valea Oltului. 3 650 loc. (1965). Industrie alimentară (amidon, glucoză și dextrină).

Sîntămăria-Orlea, comună în regiunea Hunedoara, raionul Hațeg. 2 410 loc. (1965). În localitate se află valoroase monumente istorice: biserica (sec. al XIII-lea), ctitorie a cnejilor Cîndea, cu prețios ansamblu de picturi murale (sec. XIV—XV), castelul (sec. XVIII—XIX).

sînziéne 1. Nume dat în folclorul românesc ielelor. **2.** (BOT.) V. *drăgaică*.

sîrba, joc popular românesc, cu ritm binar, răspîndit în toată țara cu diverse variante și numiri (*în trei ciocane*, *la bătaie* etc.). Este cunoscut și de bulgari și sîrbi, care îl denumesc joc românesc. **S.** se joacă în formație de semicerc, cu brațele pe umeri. Are o desfășurare vioaie, rapidă, în ocolire sau pe loc, cu pași săltați și încrucișați.

sîrbo-croátă, *limba* ~, limbă slavă vorbită în R.S.F. Iugoslavia de circa 11 000 000 de oameni. Sîrbii folosesc alfabetul chirilic, cu unele semne specifice, iar croații alfabetul latin.

Sîrbu, Filimon (1916—1941), militant al mișcării muncitorești din România. Pentru activitatea sa revoluționară, antifascistă, desfășurată ca membru al U.T.C., a fost de mai multe ori arestat și condamnat la închisoare. Membru al P.C.R. din 1941. În iunie 1941 a fost arestat, judecat pentru activitatea antirăzboinică și condamnat la moarte. A fost executat în închisoarea Jilava.

Sîr-Daria, fluviu în Asia Centrală Sovietică (2 206 km, cu Narîn 3 078 km), format din confluența, în depresiunea Fergana, a rîurilor Narîn și Karadaria (care izvorăsc din partea vestică a munților Tian-Șan); se varsă printr-o deltă în lacul Aral. Pe **S.-D.** și afluenții săi s-au construit numeroase hidrocentrale. Apele fluviului sînt folosite în irigarea a peste 2 000 000 ha. Navigabil (în cursul inferior). Trece prin orașul Leninabad.

Skagerrak[*schę́gəręc*], strîmtoare din sistemul strîmtorilor care unesc apele Mării Nordului cu cele ale Mării Baltice; desparte Peninsula Scandinavă de peninsula Iutlanda. Lungimea: 300 km. Lățimea între 110 și 130 km. Adîncimea maximă: 809 m. În strîmtoarea **S.** a avut loc la 31 mai—1 iunie 1916 cea mai mare bătălie navală din timpul primului război mondial, între flota engleză și cea germană.

Skanderbeg, numele sub care este cunoscut în istorie *Gheorghe Castriota* (c. 1405—1468), mare comandant de oști, conducător al luptei de eliberare a poporului albanez împotriva jugului otoman, erou național al Albaniei. Sub conducerea sa, poporul albanez, răsculat în 1443, a eliberat de sub jugul turcesc o parte a teritoriului Albaniei cu centrul în orașul Krujë. Bazîndu-se pe forța unită a principilor albanezi și pe sprijinul maselor populare, **S.** a respins cu succes (1444, 1448, 1450, 1457 și 1466—1467) încercările Imperiului otoman de a restabili dominația asupra Albaniei.

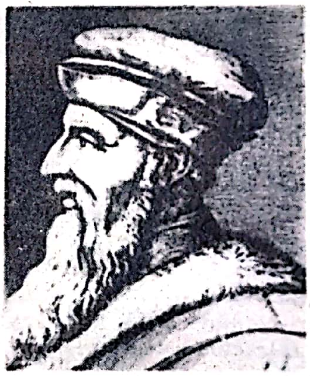

Skanderbeg

skarn (MINER.), rocă de contact formată prin metasomatoză și alcătuită dintr-un agregat de silicați bine cristalizați (ex. granat, vezuvian, diopsid, epidot, scapolit etc.). **S.** ia naștere prin acțiunea mineralizatorilor degajați de o masă magmatică asupra rocilor calcaroase. Conține adesea concentrații de fier, cupru, molibden etc. În Republica Socialistă România, **s.** se găsește la Ocna de Fier, Oravița, Moldova Nouă, Rușchița (reg. Banat) și în zăcămintele Băița Bihorului (reg. Crișana) și Măgura Vaței (Munții Drocea) etc.

skeletón (cuvînt englez însemnînd „schelet") **1.** Sanie pentru întreceri care au loc pe pîrtii asemănătoare celor de bob. Are o lungime de 70 cm, o lățime de 38 cm și o greutate de circa 50 kg. **2.** Denumirea probei sportive în care concurentul, echipat cu un costum special, stă culcat pe **s. (1),** cîrmind cu ajutorul unor spini fixați pe vîrful bocancului.

Skeletti, Gheorghe (1836—1887), compozitor român. Și-a făcut studiile muzicale la Iași, apoi la Berlin, unde l-a cunoscut pe Meyerbeer, și la Viena, unde l-a cunoscut pe Johann Strauss, care l-a determinat să scrie muzică ușoară și de salon. Reîntors în țară, ocupă funcția de profesor de pian (pînă la sfîrșitul vieții) la Conservatorul din Iași. A compus: „Grangurul" (înscris de Strauss în repertoriul său), „Iluzii pierdute", „Dorul" (valsuri), numeroase romanțe, printre care „Ce te legeni codrule", pe versuri de Eminescu.

Skerlić [*schérlici*], Jovan (1877—1914), critic, istoric literar și om politic sîrb. A fost unul dintre fruntașii luptei pentru unitatea popoarelor Iugoslaviei. **S.** a militat pentru o literatură realistă de tendință progresistă, combătînd sentimentalismul romantic desuet și cultul decadent al fantasticului („Istoria literaturii sîrbe noi", 1912; culegerea de articole critice „Scriitori și cărți" (10 vol., 1907—1925 ș.a.). A avut o mare influență asupra dezvoltării literaturii sîrbe din primii ani ai secolului nostru.

Skikda, oraș în Algeria, port la Marea Mediterană. 88 000 loc. (1960). Industrie alimentară (conserve de pește și de fructe, ulei de măsline), prelucrarea plutei.

skip (MAȘ.), recipient sau cutie metalică, folosită la ridicarea pe verticală sau pe o cale înclinată a unor materiale care se prezintă sub formă de pastă, pulbere sau bucăți. **S.**, utilizate pe scară largă în mine, la încărcarea furnalelor, a betonierelor etc., sînt trase în general cu ajutorul unui troliu și se descarcă automat la sfîrșitul cursei.

Skobelțîn, Dmitri Vladimirovici (n. 1892), fizician sovietic, membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. Are contribuții în domeniul radiațiilor cosmice și al fizicii nucleare. În 1928 a obținut primele fotografii ale razelor cosmice în camera Wilson. A studiat efectul Compton, crearea de perechi etc.

Skoda, Josef (1805—1881), medic austriac, de origine cehă. A fost profesor de clinică medicală la Universitatea din Viena și membru al Academiei de Științe din Viena. **S.** a pus bazele diagnosticului modern în medicina internă, bazat pe auscultație și percuție. Diagnostician vestit, el este unul dintre creatorii curentului anatomoclinic în medicina internă. Op. pr.: „Studiu asupra percuției și auscultației“ (1839).

Skok, Petar (1881—1956), lingvist iugoslav, specialist în filologia romanică (mai ales în limba franceză) și în problemele raporturilor lingvistice slavo-romanice. A fost profesor la Universitatea din Zagreb. A adus contribuții importante în domeniul studiului romanității balcanice, în strînsă legătură cu istoria limbii sîrbo-croate. În lucrările sale a acordat o atenție deosebită limbii române. Op. pr.: „Fenomene de limbă latină vulgară în inscripțiile provinciei romane Dalmația“ (1915), „Elemente de lingvistică romanică“ (3 vol., 1960), „Elementul slav și cel romanic în insulele adriatice; studiu toponomastic“ (2 vol., 1950).

Skopje *[scópie]* (**Skoplje** *[scópl'e]*), oraș în R.S.F. Iugoslavia, situat pe cursul superior al fluviului Vardar, capitala Republicii Socialiste Macedonia. 212 000 loc. (1964). Nod feroviar pe linia internațională Belgrad-Salonic. Industria tutunului, metalurgică, a materialelor de construcție, textilă, poligrafică, alimentară etc. Instituții de învățămînt superior (universitate etc.). În 1963 orașul a fost puternic avariat de un cutremur; la reconstrucția orașului participă mai multe țări, printre care și România.

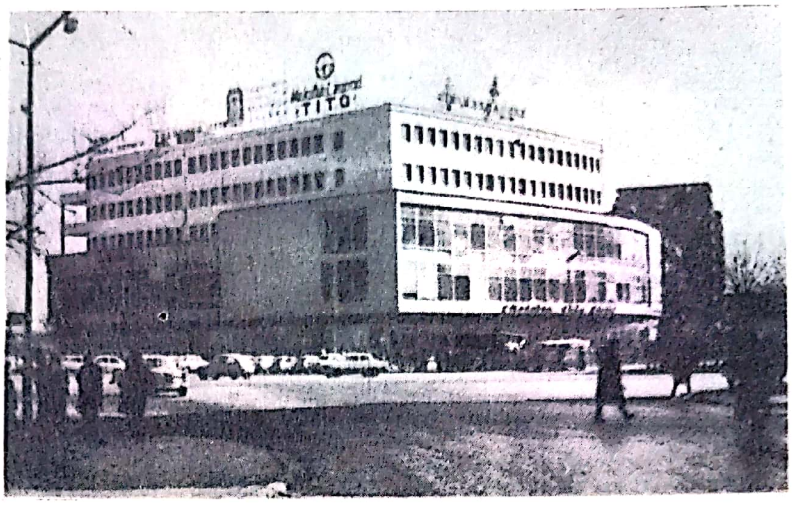

Vedere din Skopje

Skovoroda, Grigori Savvici (1722—1794), iluminist ucrainean. A studiat la Academia movileană din Kiev. Ca exponent al maselor țărănești, a enunțat idei utopice despre o societate viitoare fericită, lipsită de antagonisme sociale. A criticat printre primii biserica oficială și scolastica. Concepțiile lui filozofice, contradictorii și inconsecvente, conțin, într-un înveliș idealist religios, unele teze raționaliste și materialiste.

Skreabin, Aleksandr Nikolaevici (1872—1915), compozitor și pianist rus, elev al lui S.I. Taneev și A.S. Arenski. Creația sa cuprinde trei simfonii, poeme simfonice („Visuri“, „Poemul extazului“, „Prometeu“), un concert pentru pian, sonate, studii, preludii pentru pian ș.a. Avînd la început, sub influența lui Chopin, o orientare romantică și fiind legat în același timp de tradiția muzicii clasice ruse, **S.** a evoluat apoi spre un stil personal, cu unele trăsături impresioniste și înclinații spre misticism. Continuînd linia modală a muzicii ruse, **S.** a îmbogățit-o printr-o cromatizare pronunțată, creînd moduri noi sau realizînd o cromatizare aproape totală a tuturor elementelor de limbaj. Pe linia corespondențelor dintre muzică și plastică (prin elementul comun celor două arte: culoarea), **S.** a imaginat asociația dintre sunet și lumină („Prometeu“). Prin limbaj, **S.** se situează printre promotorii muzicii contemporane.

Škréta *[șcréta]*, Karel (1610—1674), pictor și desenator ceh, reprezentant al barocului, elev al lui Guido Reni la Bologna. Autor a numeroase compoziții pe teme religioase („Botezul lui Hristos“, „Sfîntul Vaclav“, „Hristos pe cruce“ etc.) și portretist („Contesa Maria“, „Sternberg“, „Episcopul Schleinitz“ etc.).

Skylitzes, Ioan (sec. XI), cronicar bizantin, autor al unei cronici a Imperiului bizantin, cuprinzînd perioada dintre 811 și 1079. Cea mai mare parte a operei lui **S.** a fost inclusă de Kedrenos în cronograful său.

Skyros, insulă grecească din Arhipelagul Sporadelor de Nord, situată în Marea Egee, la nord-est de insula Eubeea. Suprafața: 210 km^2. Populația: circa 3 200 loc. Creșterea animalelor (ovine, caprine), culturi de cereale, de viță de vie; pescuit de bureți. Principalul oraș este *Skyros*.

slad (IND. ALIMENT.), semințe de cereale, în special de orz, germinate artificial, folosite la fabricarea berii și a spirtului.

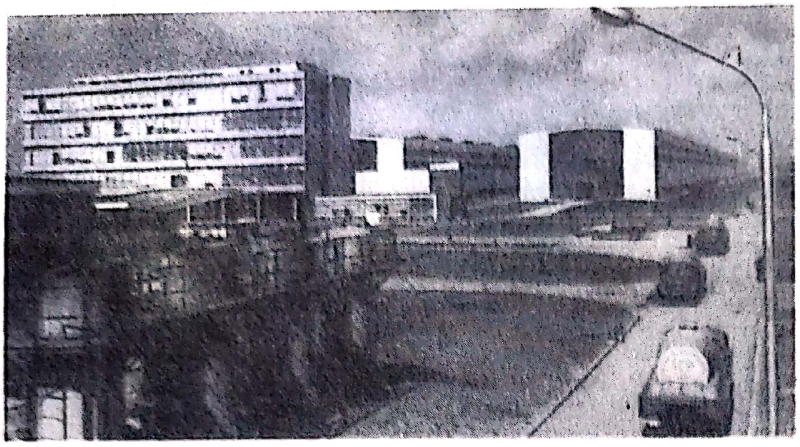

Slatina. Uzina de aluminiu

Slatina, oraş raional în reg. Argeş, reşedinţă de raion, situat pe Valea Oltului. 15 530 loc. (1965). Industrie a metalurgiei neferoase (Uzina de aluminiu), alimentară (biscuiţi, panificaţie) şi reparaţii. În raza oraşului se află schitul Clocociov (1641), schitul Strehareţ (1672), biserica sf. Treime (1645—1789). — *Raionul S.*, cu 135 510 loc. (1965). Industrie alimentară. Culturi de cereale, de plante industriale, legumicultură, viticultură. Creşterea animalelor.

Slatina, ansamblu monastic fortificat, una dintre cele mai mari mănăstiri din Moldova (raionul Fălticeni), ctitorie a lui Alexandru Lăpuşneanu. De aici provin valoroasele broderii păstrate azi la Muzeul de artă al Republicii Socialiste România.

Slava, rîu în Dobrogea; face parte din categoria rîurilor tributare direct Mării Negre. Izvorăşte din Podişul Babadagului şi se varsă în lacul Golovița (complexul lacustru Razelm) la Ceamurlia de Jos (35 km). Alimentarea se face din precipitaţii, de aceea seacă în perioadele secetoase de vară.

slavă veche, limba traducerilor slave ale cărţilor greceşti de cult, efectuate de Chiril şi Metodiu şi de ucenicii lor în a doua jumătate a sec. al IX-lea şi avînd la bază graiul slav din regiunea Salonicului. S-a numit şi *bulgară veche* sau *slavă veche bisericească.*

sláve, *limbi* ~, ramură de limbi a familiei indo-europene, vorbite în centrul şi în răsăritul Europei şi care cuprinde trei grupuri: a) grupul meridional (bulgara, sîrbo-croata, slovena); b) grupul occidental (ceha, slovaca, poloneza şi cîteva graiuri sorabe şi caşube, pe cale de dispariţie, din R.D. Germană); c) grupul oriental (cu trei limbi, care s-au separat începînd din sec. al XII-lea: rusa, sau velicorusa, bielorusa şi ucraineana).

Slaveanov, Nikolai Gavrilovici (1854—1897), inginer şi inventator rus. A inventat sudarea cu arc electric cu electrod-vergea fuzibil (în 1890—1891); a folosit pentru prima dată generatoare electrice pentru alimentarea posturilor de sudare electrică ş.a.

Slaveikov, Pencio (1866—1912), poet şi critic literar bulgar. A debutat sub influenţa unor curente estetizante cu scrieri de orientare individualistă, spiritualistă. În creaţia sa ulterioară apar tendinţe realiste şi motive cetăţeneşti („Lacrimi de copilă“, 1888; „Cîntece epice“, 1896 şi 1907; „Pe insula fericiţilor“, 1910; poemul „Cîntec însîngerat“, 1910). Bun cunoscător al folclorului, **S.** s-a inspirat din baladele populare (poemele „Raliţa“, „Boico“ ş.a.). A încercat să introducă în Bulgaria doctrine literare occidentale şi mai ales tendinţele estetice influenţate de filozofia germană.

Slaveikov, Petko (1827—1895), poet şi publicist bulgar. A luptat împotriva jugului turcesc. Om politic de orientare democrat-liberală, a avut, după 1879, un rol progresist activ, fiind şi ministru. Cunoscut culegător de folclor, face parte dintre pionierii poeziei de dragoste şi ai poeziei sociale din literatura bulgară (poemele „Izvorul fetei frumoase“ şi „Boico-voievod“; volumele „Buchet de flori“, „Culegere de cîntece“, „Fabule“, Bucureşti, 1852). A îmbogăţit limba literară prin numeroase inovaţii lexicale.

slavi, denumire a grupului de triburi indo-europene care, în mileniul al II-lea î.e.n., populau teritoriul dintre Nipru, Carpaţi, Oder şi Marea Baltică. Mai tîrziu, triburile **s.** s-au răspîndit pe un teritoriu imens, de la Elba pînă la Doneţul de nord, Oka şi Volga superioară şi de la ţărmul Mării Baltice pînă în regiunea cursului mijlociu şi inferior al Dunării şi Marea Neagră. În sec. VI—VII sînt menţionate triburile slave ale *sclavinilor,* dintre care o parte au migrat spre apus (cehii şi slovacii), iar o altă parte s-a răspîndit în Peninsula Balcanică (sîrbii, croaţii, slovenii, bosniecii), punînd bazele grupului *s. de sud*; triburile slave ale *veneţilor,* care au migrat spre apus, unde, din amestecul lor cu triburile locale ale luzilor, au rezultat mai tîrziu *polonii, s. polabi* şi *pomorenii,* ce au constituit, alături de cehi şi de slovaci, grupul *s. de apus*; triburile **s.** ale *anţilor* au alcătuit nucleul grupului *s. de răsărit* (ruşii, ucrainenii, bieloruşii). În a doua jumătate a mileniului I, popoarele slave s-au constituit în state feudale timpurii: la *s. de sud,* în sec. VII—XI, Bulgaria şi apoi Serbia, la *s. de răsărit,* în sec. al IX-lea, Rusia kieveană, iar la *s. de apus,* în sec. al VII-lea, Statul lui Samo, în sec. IX—X Moravia Mare, Cehia şi Polonia. În sec. VI—VII, unele triburi slave au pătruns pe teritoriul României, fiind asimilate, în timpul convieţuirii lor, de populaţia daco-romană; ele au exercitat asupra limbii şi vieţii economice-sociale a acestora o influenţă însemnată, participînd la procesul de etnogeneză a poporului român.

Slavíček *[slávicec],* Antonín (1870—1910), pictor ceh. Peisagist şi pictor de gen, **S.** este unul dintre principalii reprezentanţi ai impresionismului din Boemia.

Slavici, Ioan (1848—1925), scriitor român. S-a născut la Şiria (lîngă Arad). Şi-a făcut studiile în comuna natală, apoi la Arad, Timişoara, Pesta şi Viena, unde s-a împrietenit cu Eminescu. Acolo a avut un rol de seamă în înfiinţarea societăţii studenţeşti „România jună", al cărei preşedinte a fost. A fost secretar al Comisiunii pentru publicarea documentelor Hurmuzaki şi redactor la „Curierul din Iaşi" (1874). Împreună cu Eminescu şi Caragiale a lucrat în redacţia ziarului „Timpul" (începînd din 1876). Între 1884 şi 1890 a condus „Tribuna" din Sibiu, iar în 1894 a fundat, împreună cu Coşbuc şi Caragiale, revista „Vatra". În 1908 a devenit redactor responsabil al ziarului „Minerva", din 1914 a condus ziarul neutralist „Ziua", iar în timpul ocupaţiei, publicaţia progermană „Gazeta Bucureştilor". Introdus de Eminescu la „Junimea", Slavici a debutat în 1871 la „Convorbiri literare" cu comedia „Fata de birău", urmată în 1872 de suita de poveşti „Zîna zorilor", „Ileana cea şireată", „Floriţa din codru". S-a impus cu deosebire ca povestitor, nuvelist şi romancier. Prozator viguros, a creat o operă remarcabilă (deşi inegală), în spiritul „realismului popular" teoretizat în cadrul „Tribunei", care fundamenta literatura pe tradiţii folclorice şi indica drept principală sursă de inspiraţie viaţa poporului. În această privinţă, un model îl constituie nuvela „Popa Tanda" (1873), relatare a redresării economice şi morale a unui sat înapoiat de către un preot prin forţa exemplului său şi, totodată, tablou al obiceiurilor rustice, patriarhale. Nuvelele sale, reunite în cîteva volume („Novele din popor", 1881; „Pădureanca", 1884; „Novele", 6 vol., 1892—1926), urmăresc istoria ascensiunii intelectualităţii rurale transilvănene („Budulea taichii"), întreprind analiza subtilă, uneori în tonalităţi idilice, a dragostei („Scormon", „La crucea din sat", „Gura satului"), contrazise tragic de ierarhia socială („Pădureanca"), descriu procesul de dezumanizare a individului stăpînit de setea de înavuţire („Moara cu noroc", „Comoara"), realizînd astfel un autentic tablou etnografic, psihologic şi social al satului transilvănean. Romanul „Mara" (1906) aduce în scenă personalităţi puternice, cu o exactă determinare socială, încleştate într-un conflict generat de ciocnirea dintre prejudecăţile naţionale şi religioase ale orăşelului provincial şi dragostea pătimaşă a doi tineri. Celelalte romane („Luca", 1902; „Manea", 1905; „Din două lumi", 1921; „Cel din urmă armaş", 1923; „Din păcat în păcat", 1924—1925), mai puţin reprezentative pentru creaţia lui **S.**, sînt lipsite de o înţelegere mai adîncă a lumii pe care o evocă. Activitatea lui de dramaturg cuprinde cîteva comedii cu tematică rurală („Fata de birău", 1871; „Toane sau vorbe de clacă", 1874 ş.a.) şi o dramă istorică („Gaspar Graţiani", 1888). A mai scris lucrări cu caracter memorialistic, interesante sub raport documentar („Închisorile mele", 1921; „Amintiri", 1924), cuprinzînd informaţii utile, mai ales în legătură cu Eminescu („Lumea prin care am trecut", postum, 1929), şi manuale şcolare. Viguroasă prin arta cu care reflectă existenţe sfîşiate de puternice contradicţii interioare, de aspiraţii pure în luptă cu meschine interese materiale, utilizînd adesea şi analiza psihologică, proza lui **S.** introduce în literatura română imaginea frămîntărilor sociale şi morale ale satului în etapa pătrunderii relaţiilor capitaliste. Caracterul sentenţios, uneori didactic, al expunerii, reflex stilistic al tendinţei moralizatoare specifice concepţiei despre literatură a lui **S.**, se conjugă, în scrierile inspirate din viaţa satului, cu preferinţa pentru cuvinte de expresivitate neaoşă, prin care autorul realizează o autentică vorbire ţărănească. Opera lui **S.** a exercitat o fertilă influenţă asupra dezvoltării în sens realist a prozei româneşti.

I. Slavici

slavónă, *limba* ~, limba slavă literară, dezvoltată din slava veche şi folosită în evul mediu ca limbă de cult şi de cancelarie în Rusia, Bulgaria, Serbia şi în ţările româneşti. Prezintă unele particularităţi distincte de la o ţară la alta, ceea ce face să se vorbească de *l.s.* de redacţie rusă sau bulgară, sîrbă sau slavo-română.

Slănic, afluent pe stînga al Buzăului (66 km). Izvorăşte din zona muntoasă a Carpaţilor de la curbură. În aval de zona saliferă (sectorul subcarpatic Lopătari), apa rîului Slănic are un conţinut ridicat de cloruri.

Slănic, oraş raional în raionul Teleajen, reg. Ploieşti, situat pe valea pîrîului Slănic. 7 200 loc. (1965). Exploatări de sare. Staţiune balneoclimatică: lacuri cu apă cloruro-sodică, sulfatată, calcică, folosită în tratarea afecţiunilor cronice, ginecologice, ale aparatului locomotor, anemiilor, debilităţii etc.

Slănicul Moldovei v. **Băile Slănic.**

Slătineanu, Alexandru (1873—1939), bacteriolog român. A fost profesor de bacteriologie la Universitatea din Iaşi şi membru al fostei Academii de medicină. Este cunoscut prin lucrările sale de epidemiologie şi bacteriologie asupra poliomielitei, febrei tifoide şi serovaccinaţiei.

Slăveiul, lac glaciar, situat pe versantul sudic al masivului Retezat, la altitudinea de 2 015 m. Suprafaţa: 32,78 ha. Adîncimea maximă: 6,1 m. Obiectiv turistic.

Slevogt, Max (1868—1932), pictor şi grafician german. A studiat la München, Paris şi în Italia. Atras o vreme de curentul secession, **S.** a optat pentru impresionism, fiind unul dintre principalii reprezentanți ai acestui curent în Germania („Actorul Andrade în costum alb", „Senatorul Oswald", „Femeie cu pisică" etc.). A avut o remarcabilă activitate de ilustrator („Faust", „Viața lui Benvenuto Cellini" etc.).

Sliven, oraș în estul R.P. Bulgaria, situat în cîmpia Tundja. 60 100 loc. (1961). Unul dintre centrele textile importante ale țării. Are și industrie a pielăriei, electrotehnică, de prelucrare a lemnului, a sticlei și alimentară.

Slobozia, oraș raional în reg. București, reședință de raion, situat pe malul stîng al Ialomiței. 11 530 loc. (1965). Industrie alimentară (morărit și panificație), a materialelor de construcție (cărămidă) etc. Reparații metalice. Centru agricol. — *Raionul S.*, cu 101 560 loc. (1965). Industrie a materialelor de construcție, alimentară etc. Culturi de cereale și plante industriale. Legumicultură pe bază de irigații. Creșterea animalelor.

slobozie (în evul mediu în țările române) **1.** Sat, stăpînit de boieri sau de mănăstiri, întemeiat pe loc pustiu sau sat refăcut după fuga locuitorilor, avînd anumite privilegii domnești (în primii ani de la întemeiere, **s.** beneficiau de numeroase scutiri de dări și obligații). **2.** Scutire de dări pe care domnii o acordau satelor în scopul repopulării lor.

slovácă, *limba* ~, limbă slavă din grupul occidental, vorbită în R.S. Cehoslovacă de circa 4 000 000 de oameni.

Slovacia, provincia estică a R.S. Cehoslovace. Suprafața: 48 997 km^2. Populația: 4 305 000 loc. (1963), cea mai mare parte slovaci. Centrul administrativ: *Bratislava*. Predomină relieful muntos: Carpații Vestici care în munții Tatra Înaltă ating cea mai mare altitudine din lanțul carpatic (2 663 m în vîrful Gerlachovka). Suprafețe restrînse sînt ocupate de Cîmpia Dunării mijlocii (în sud-vest), Cîmpia Tisei (în sud-est) și de regiuni deluroase. Cele mai importante rîuri sînt Váh și Hron, afluenți ai Dunării (care, pe o anumită porțiune, formează granița R.S. Cehoslovace cu R.P. Ungară). Zăcăminte de minereu de fier, de mangan, de cupru, de plumb, de antimoniu, de pirită, de huilă, de lignit, de petrol și gaze naturale. Principalele ramuri industriale sînt siderurgia, metalurgia neferoasă, industria energetică, constructoare de mașini (utilaj industrial, utilaj minier, nave fluviale, produse electrotehnice), chimică (îngrășăminte, fibre sintetice, mase plastice, cauciuc), prelucrarea lemnului, industria textilă și alimentară. Agricultura este specializată în cultura cerealelor, a plantelor tehnice (sfeclă de zahăr, cînepă, tutun), viticultură, pomicultură și creșterea animalelor (cornute mari, porcine, păsări).

slovénă, *limba* ~, limbă slavă din grupul meridional, vorbită în nord-vestul R.S.F. Iugoslavia și în unele regiuni din sudul Austriei și din nord-estul Italiei. Numărul vorbitorilor este de circa 1 500 000. Cel mai vechi text datează din sec. al X-lea.

Slovenia, republică din cadrul R.S.F. Iugoslavia, situată în nord-vestul țării. Suprafața: 20 251 km^2. Populația: 1 616 000 loc. (1961). Capitala: *Ljubljana*. Relieful este în cea mai mare parte muntos: Alpii Iulieni (cu vîrful Triglav, 2 864 m), Karawanken, Alpii Savici. În sud-vest cuprinde podișul Karst, iar în est și în sud-est cîmpii. Rîuri importante: Sava și Drava. Resurse de subsol: minereuri de plumb și zinc, de mercur, cărbune etc. Principalele ramuri industriale sînt siderurgia (Jesenice ș.a.), metalurgia neferoasă (Kidričevo, Celje ș.a.), industria energetică, constructoare de mașini (automobile, electrotehnică ș.a., cu centrele principale Maribor și Ljubljana), de prelucrare a lemnului, chimică, textilă, alimentară, a hîrtiei și celulozei și poligrafică. În agricultură predomină creșterea animalelor (în special bovine și porcine). În cîmpii și depresiuni se cultivă cereale, cartofi, plante furajere, sfeclă de zahăr.

Słowacki *[slovățchi]*, Juliusz (1809—1849), poet romantic polonez, creatorul dramei moderne în literatura națională. A debutat sub influența lui Byron. Plecat din țară cu o misiune în timpul răscoalei din 1831 (la care aderase cu entuziasm), scrie la Paris poeme de puternică inspirație revoluționară („Lambro revoluționar", 1833). Tot în emigrație (Geneva, Paris) a scris renumitele sale drame istorice: „Kordian" (1834), „Balladyna" (1834—1839, trad. rom.), „Horsztynski" (1835, trad. rom.) în care, degajat de influența byroniană, a evocat momente zguduitoare din istoria Poloniei. Roade ale călătoriilor sale în Italia și Orient sînt poemele care dezbat idei filozofice, precum și dramele „Lilla Weneda" (1840, trad. rom.), „Mazeppa" (1839) și „Fantasio" (1841). Ultima perioadă a creației sale este marcată de influența unui vizionarism asemănător cu cel al lui Poe și Lautréamont. Arta lui **S.** se caracterizează prin intensitatea lirismului, fantezia exuberantă, forța dramatică în zugrăvirea unor conflicte și pasiuni titanice, limbajul înnoit și versul de o deosebită melodicitate.

slujitóri (în evul mediu în Țara Românească și în Moldova) **1.** Denumire a subalternilor marilor dregători (spătărei, postelnicei, logofeței etc.), așezați la sate ca oameni (țărani) liberi, care alcătuiau o categorie fiscală deosebită, fiind supuși la dările personale, dar reducîndu-li-se dările pe avere. Aveau o organizare militară aparte și erau la dispoziția domnului. **2.** Denumire a corpurilor de oaste ale călărașilor și dorobanților. **3.** Nume dat ostașilor de țară de la sfîrșitul sec. al XVI-lea pînă în sec. al XVIII-lea. **4.** (În sens larg) Denumire a tuturor slujbașilor statului feudal.

Słupsk, oraș în nordul R.P. Polone. 58 000 loc. (1964). Industrie constructoare de mașini (mașini agricole), de prelucrare a lemnului (mobilă), alimentară (produse lactate, conserve de pește).

Sluter *[slǘtər]*, Claus (c. 1340—c. 1405), sculptor de origine flamandă, reprezentant al şcolii burgundo-flamande. **S.** a colaborat la decorarea mănăstirii Champmol din Dijon, executînd statuile portalului, decoraţia capelei şi mormîntul lui Filip cel Îndrăzneţ, ducele Burgundiei. Principala sa realizare este „Puţul lui Moise", decorat cu statui de profeţi, operă care, prin monumentalitate şi forţa expresiei, îl situează pe **S.** printre marii premergători ai Renaşterii.

Småland *[smó:land]*, podiş în sudul Suediei, parte componentă a scutului baltic, format din granite şi gresii dure, puternic faliate. Relief glaciar cu înălţimi medii reduse. Altitudinea maximă: 378 m. Reţeaua hidrografică urmează liniile tectonice. Numeroase lacuri. Păduri de conifere (în est) şi turbării. Exploatări forestiere şi de turbă.

smaltină (MINER.), arseniură naturală de cobalt *($CoAs_2$)*, cristalizată în sistemul cubic. Are culoarea argintie şi se găseşte în filoanele hidrotermale, asociată cu cobaltină şi cu minerale de nichel. Este un minereu de cobalt.

smalţ 1. (CHIM.) V. *email.* **2.** (ANAT.) Substanţă foarte dură, compactă, de culoare albă, care acoperă suprafaţa vizibilă a dinţilor, protejînd dentina. Lezarea **s.** constituie primul timp al cariei dentare.

smarald (MINER.), varietate verde de beril; culoarea se datoreşte unui conţinut redus de crom. Este o piatră de podoabă de mare valoare. În mod artificial s-au obţinut **s.** de dimensiuni foarte mici.

Smetana, Augustin (1814—1851), filozof ceh progresist, exponent al curentului democratic din revoluţia de la 1848. Apropiat de hegelienii de stînga şi influenţat de L. Feuerbach, **S.** a criticat laturile conservatoare ale filozofiei lui Hegel.

Smetana, Bedřich (1824—1884), compozitor clasic ceh, unul dintre primii reprezentanţi ai şcolilor naţionale europene din sec. al XIX-lea. Sub influenţa unor tendinţe ale romantismului (dar mai ales a lui Liszt), **S.** a creat un stil naţional, inspirîndu-se din folclor (cîntece şi dansuri), din viaţa poporului, din trecutul ţării şi din frumuseţile meleagurilor acesteia. Desăvîrşite în acest sens rămîn opera sa „Mireasa vîndută", considerată un adevărat imn patriotic, şi ciclul de poeme simfonice „Patria mea" (dintre care „Vltava" cunoaşte şi astăzi o faimă mondială). Întreaga sa activitate a fost călăuzită, în ambianţa revoluţiei din 1848, de idealul înălţării conştiinţei naţionale, de lupta împotriva dominaţiei habsburgice şi de strădania de a însufleţi viaţa muzicală a ţării sale (a contribuit la înjghebarea învăţămîntului muzical, la fundarea teatrului muzical în limba cehă etc.). Creaţia lui **S.** mai cuprinde şi operele „Hubička" (Sărutul), „Dalibor", mai multe poeme simfonice, un trio, două cvartete de coarde, melodii pentru voce şi pian, coruri, piese pentru pian etc.

B. Smetana

smiceá (HORT.), ramură roditoare la măr şi la păr, lungă de 10—30 cm şi groasă de 0,3—0,5 cm. În vîrf poartă un mugure vegetativ, care în timp de 1—2 ani se transformă în mugure de rod. Mugurii laterali sînt slab dezvoltaţi.

Smigelschi, Octavian (1866—1912), pictor şi grafician român. A studiat la Sibiu şi la Budapesta, completîndu-şi studiile prin numeroase călătorii peste hotare. Atras îndeosebi de pictura murală, a studiat monumentele de artă veche din Ţara Românească şi din Moldova, de la care s-a inspirat în executarea picturilor din numeroase biserici transilvănene (Catedrala mitropolitană din Sibiu). Ca pictor de şevalet a lucrat portrete şi chipuri de ţărani, surprinse în mediul lor obişnuit. **S.** a fost unul dintre promotorii artei româneşti în Transilvania.

smirdár (BOT.; *Rhododendron kotschyi*), arbust din familia ericaceelor, cu flori roşii sau roz, plăcut mirositoare, grupate în raceme, cu lăstari tîrîtori şi ramuri ridicate. Creşte şi în ţara noastră, pe crestele munţilor, prin locurile stîncoase din etajul alpin. Frunzele conţin substanţe tanante. Se numeşte şi bujor de munte, trandafir de munte. Sin. *rododendron.*

Smirna v. **Izmir.**

Smirnenski, Hristo (1898—1923), poet revoluţionar bulgar. Sub influenţa valului revoluţionar din Bulgaria şi a Revoluţiei din Octombrie, **S.** s-a dovedit o vie conştiinţă cetăţenească, devenind cîntăreţ al clasei muncitoare („Copiii oraşului", „Fraţii lui Gavroş", „Muncitorul", „Minerii", „Prin furtună", „Moscova", „Prometeul rus", „Karl Liebknecht", „Rosa Luxemburg"). A mai scris povestiri, note de drum etc. Foiletoanele sale vădesc un maestru al satirei politice.

Smirnov, Serghei Sergheevici (1895—1947), geolog şi mineralog sovietic. A fost profesor la Institutul de mine din Leningrad şi membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. A întreprins însemnate cercetări asupra zăcămintelor de minereuri, elaborînd teorii asupra genezei zăcămintelor hidrotermale şi asupra formării zonei de oxidare a zăcămintelor de sulfuri.

Smith *[smiθ]*, Adam (1723—1790), economist şi filozof englez, reprezentant de seamă al *economiei politice clasice burgheze.* În lucrările sale, **S.** a reunit cunoştinţele economice acumulate pînă la el, economia politică devenind un tot închegat şi mai precis conturat. Ideolog al burgheziei industriale engleze în ascensiune din perioada manufacturieră, **S.** a susţinut *liber-schimbismul* împotriva restricţiilor feudale şi a *mercantilismului*, doctrina şi politica economică preconizată de el avînd un caracter general progresist. Un merit al lui **S.** este prezentarea corectă, pentru prima dată, a structurii de clasă a societății burgheze, împărțită în clasa muncitorilor salariați, a capitaliștilor și a proprietarilor funciari. Importante sînt și unele teze ale lui cu privire la diviziunea muncii și la munca productivă. Fiind mai consecvent decît fiziocrații în transpunerea cercetării economice din sfera circulației în cea a producției, **S.** a realizat un însemnat pas înainte în analiza valorii mărfurilor, generalizînd ideea că munca omenească este izvorul valorii de schimb, iar măsura ei este timpul de muncă obișnuit (individual), care, din punct de vedere cantitativ, nu trebuie să difere mult de la un producător la altul pentru producerea aceleiași mărfi. El consideră însă în mod greșit că valoarea unei mărfi este determinată fie de munca necesară pentru producerea ei, fie de munca necesară cheltuită pentru producerea unei alte mărfi cu care se schimbă, fie de munca ce poate fi cumpărată cu marfa respectivă. Confundînd munca creatoare de valoare cu forța de muncă, obiect al schimbului dintre muncitori și capitalist, **S.** considera salariul ca preț al muncii și susținea în mod eronat că în capitalism izvorul și mărimea valorii sînt determinate de salariu, profit și rentă. Opera lui **S.** are un caracter contradictoriu, în analiza aceluiași fenomen întîlnindu-se, alături de elemente științifice, și o serie de concluzii greșite. Astfel, pe de o parte, el arată just că salariul este singurul venit bazat pe muncă proprie, profitul și renta fiind scăzăminte din valoarea nou creată de muncitor și însușite gratuit de capitalist și de proprietarul funciar, iar pe de altă parte susține că profitul și renta se cuvin în mod natural acestora. Concepția potrivit căreia valoarea mărfurilor se compune numai din venituri și deci nu cuprinde valoarea mijloacelor de producție consumate („dogma lui Smith") l-a împiedicat să înțeleagă esența acumulării capitalului și a reproducției produsului social. Concluziile greșite ale lui **S.**, datorate abordării neistorice a fenomenelor și proceselor din economia capitalistă, ca și inconsecvența lui în folosirea metodei abstractizării, au fost preluate și dezvoltate de către economiștii burghezi vulgari. Ideile științifice ale lui **S.** au fost dezvoltate de către urmașul său, D. Ricardo. Supunînd unei analize critice opera lui **S.**, K. Marx a relevat, a preluat și a dezvoltat tot ceea ce era valoros în ea și a combătut ceea ce era greșit, stabilind limitele inerente poziției de clasă și epocii în care a trăit. V. I. Lenin a considerat doctrina economică a lui **S.**, alături de cea a lui D. Ricardo, drept unul dintre izvoarele marxismului. Op. pr.: „Avuția națiunilor, cercetare asupra naturii și cauzelor ei" (1776).

A. Smith

smitsonít (MINER.), carbonat natural de zinc ($ZnCO_3$), cristalizat în sistemul rombоedric. Are culoarea albă, verzuie, brună sau cenușie și luciu sticlos. Formează mase pămîntoase, reniforme și stalactitice. Smitsonitul se întîlnește în zona de oxidare a zăcămintelor de sulfuri de zinc și de plumb localizate în calcare și este folosit ca minereu de zinc.

Smîrdan, localitate în R.P. Bulgaria, care, în timpul războiului ruso-româno-turc (1877—1878), a fost cel mai important punct fortificat din sistemul de apărare a cetății Vidin. Armata română a obținut aici, la 12/24 ianuarie 1878, o strălucită victorie asupra trupelor turce. Eroismul soldaților români în lupta de la **S.** i-a inspirat pictorului Nicolae Grigorescu compoziția „Atacul de la Smîrdan".

smoálă (CHIM.), amestec complex de substanțe macromoleculare de constituție necunoscută, compus din carbon, hidrogen, azot și sulf. Este un produs solid, de culoare neagră, termoplastic și casant. Rezultă ca reziduu la distilarea gudroanelor din cărbuni sau la oxidarea păcurii. Este insolubilă în apă, solubilă în solvenți organici. Se întrebuințează ca liant în asfaltul rutier, la fabricarea cartonului asfaltat, ca izolant în construcții, la conservarea și etanșarea vaselor și a corăbiilor de lemn, la brichetarea cărbunilor etc.

smochín (*Ficus carica*), arbust sau arbore fructifer din familia moraceelor, înalt de 8—10 m în zona mediteraneană și subtropicală sau de 2—2,5 m în zona temperată. Are coroana rară, frunze mari lobate și flori numeroase, închise într-o cupă în formă de pară, care la maturitate devine un fruct cărnos, dulce și suculent. Fructele se consumă în stare proaspătă sau uscate. Este cultivat în livezi întinse în țările din sudul Europei și din nordul Africii; la noi în țară se cultivă sporadic în grădini, mai mult în Dobrogea și lîngă Turnu-Severin.

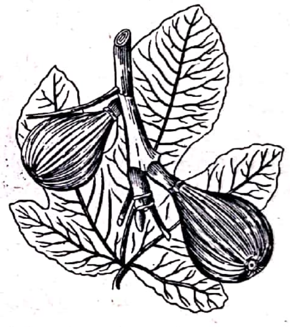
Smochin

smog, ceață deasă, amestecată cu fum, care se formează în regiunile puternic industrializate sau în marile centre urbane; are efecte dăunătoare asupra populației. Fenomenul de **s.** este frecvent îndeosebi la Londra.

Smolensk, oraș în U.R.S.S., în vestul R.S.F.S. Ruse, așezat pe cursul superior al fluviului Nipru. 183 000 loc. (1965). Industrie constructoare de ma-

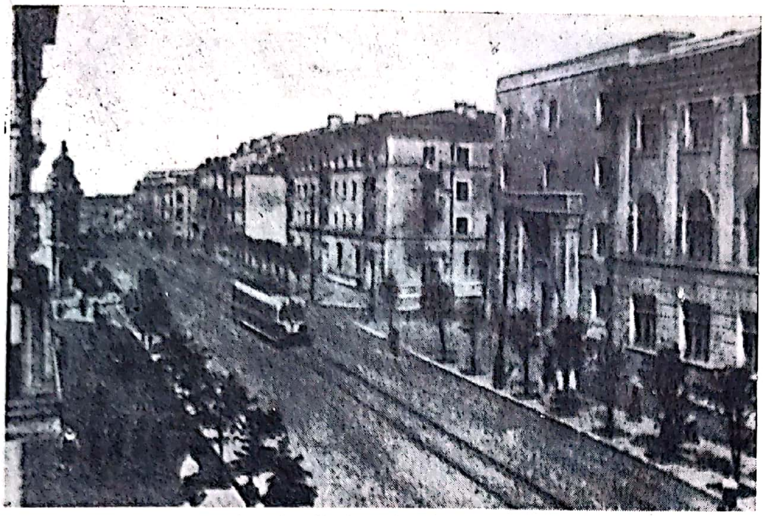

Smolensk. Strada Sovetskaia

şini, uşoară, alimentară. Nod feroviar şi rutier. Institute de învăţămînt superior, muzee. Vechi oraş rusesc (sec. al IX-lea). Monumente arhitectonice (sec. XII, XVII–XVIII).

Smollett *[smǫlit]*, Tobias George (1721–1771), romancier iluminist englez. Continuînd tradiţia lui Swift, romanele sale, scrise în manieră picarescă, împletesc satira muşcătoare la adresa moravurilor corupte ale societăţii dominate de compromisul burghezo-aristocratic cu umorul grotesc şi limpezimea realistă („Aventurile lui Peregrine Pickle", 1751; „Aventurile lui Roderick Random", 1748, trad. rom. 1965). Opera sa reprezintă o nouă treaptă în dezvoltarea romanului realist-iluminist, care prevesteşte realismul critic. A mai scris piese, satire, lucrări de istorie popularizată şi romanul epistolar „Călătoria lui Humphrey Clinker" (1770).

Smolnîi, edificiu din Leningrad, monument istoric. În timpul Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, palatul Smolnîi a fost sediul statului-major al insurecţiei, condus de V.I. Lenin.

Smoluchowski *[smoluhófschi]*, Marian (1872–1917), fizician polonez; a fost profesor la universităţile din Lvov şi din Cracovia. Principala sa lucrare este teoria statistică a fluctuaţiilor termodinamice, care a stat la baza explicării mişcării browniene şi a contribuit la interpretarea atomică şi cinetică a căldurii.

S.M.T. v. **staţiune de maşini şi tractoare.**

Smuts *[smaţ]*, Jan Christiaan (1870–1950), om politic sud-african, mareşal (din 1941). A participat la războiul burilor împotriva Angliei (1899–1902). Ulterior a devenit partizan al înţelegerii cu Marea Britanie. Prim-ministru al Uniunii Sud-Africane în 1919–1924 şi 1939–1948. Este fondatorul concepţiei neovitaliste, metafizice a holismului.

Smuul, Iuhan (n. 1922), scriitor sovietic estonian. A debutat cu versuri inspirate din viaţa tineretului sovietic, remarcabile prin sinceritatea, spontaneitatea şi căldura lor (poemul „Fiul furtunii", 1947; „Sînt comsomolist", 1953). De o mare popularitate se bucură jurnalele sale de călătorie „Cartea gheţurilor" (1959, trad. rom.) şi „Marea Japoniei" (1963, trad. rom.), relatări vii şi atrăgătoare, nu lipsite de un patos şi de un umor discret. Laureat al Premiului de stat.

Snagov, liman fluviatil situat în cursul mijlociu al Ialomiţei (5,76 km²). Adîncimea maximă: 9 m. Lacul **S.** constituie un important obiectiv turistic din preajma Bucureştiului. Aici au loc concursuri şi campionate de canotaj naţionale şi internaţionale.

Snagov, mănăstire situată în mijlocul unei insule pe lacul cu acelaşi nume. Întemeiată în cursul sec. al XV-lea (de aici provin vestitele porţi, 1453, păstrate la Muzeul de artă al Republicii Socialiste România), mănăstirea **S.** a fost reconstruită de către Neagoie Basarab (circa 1517–1519), biserica fiind decorată cu picturi în vremea lui Mircea Ciobanul.

Snake *[sneic]*, rîu în S.U.A. (1 670 km), afluent pe stînga al Columbiei. Izvorăşte din Munţii Stîncoşi. În Podişul Columbiei curge printr-o vale-canion de 800 m adîncime şi formează cîteva cascade. Navigabil în cursul inferior (440 km). Hidrocentrale.

Snefru, faraon egiptean din perioada arhaică, fondatorul dinastiei a V-a (2565–2420 î.e.n.). A purtat numeroase

Lacul Snagov

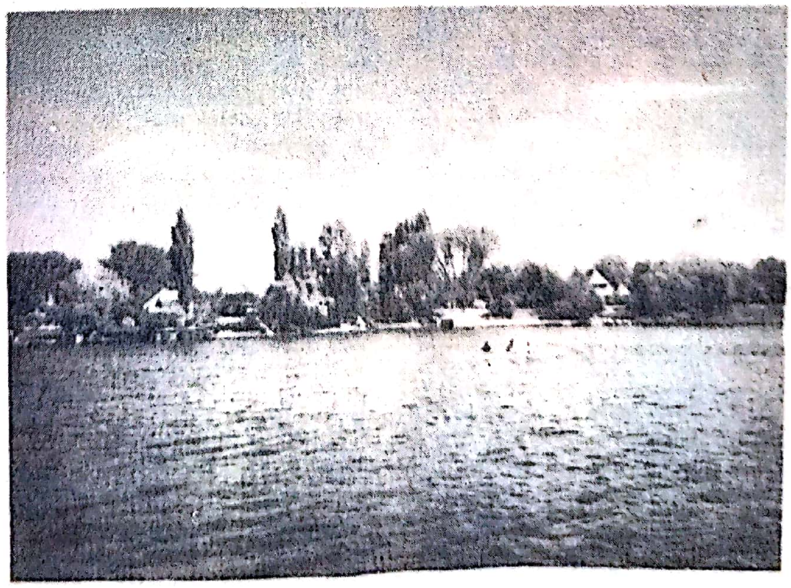

războaie, cucerind peninsula Sinai şi pustiind *Nubia*. În timpul său a fost zidită prima piramidă (la *Dahshur*), unde se oficia, în vechiul Egipt, cultul morţilor în cinstea lui **S.**

snoávă, povestire de mici proporţii, cu conţinut anecdotic, avînd o largă circulaţie în literatura orală a satului, îndeosebi în cadrul şezătorilor. Unul dintre eroii cei mai cunoscuţi ai **s.** este Păcală, simbol al isteţimii omului din popor. Printre cei dintîi culegători de **s.** româneşti se numără fraţii Schott, A. Pann, I.C. Fundescu, P. Ispirescu, D. Stăncescu ş.a. P. Dulfu şi Th. Speranţia au publicat **s.** prelucrate în versuri. V. şi anecdotă.

Snorri Sturluson *[stǘrlüson]* (1178–1241), poet şi cronicar islandez, autor al unei poetici destinate scalzilor nordici, „Edda lui Snorri“ (Snorra-Edda, 1220), numită şi „Edda nouă“ sau Edda în proză, şi al unei cronici poetice a regilor norvegieni, „Cercul lumii“ (Heimskringla).

Snyders *[snáidərs]*, Frans (1579–1657), pictor flamand. A fost elevul lui Pieter Brueghel cel Tînăr şi al lui Hendrick van Balen. Prieten şi colaborator al lui Rubens, **S.** s-a format sub influenţa acestuia ca unul dintre cei mai remarcabili pictori animalieri şi de natură statică. Scenele de vînătoare sînt caracterizate prin spectaculozitate, dinamism şi observaţia atentă a reacţiilor specifice fiecărui animal. Naturile statice, de proporţii vaste, se remarcă prin abundenţa elementelor şi atenţia faţă de detalii. **S.** a colaborat cu Van Dyck, Jordaens ş.a. Reprezentat în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România cu „Pelerinii din Emaus“ şi la Muzeul Brukenthal cu „Bucătăreasa“ şi „Vînătoare de mistreţi“.

Soare (ASTR.), corp ceresc principal al sistemului nostru planetar. **S.** este o stea, avînd lumină proprie; gazele care îl formează (hidrogenul şi heliul) reprezintă peste 95% din masa **S.** şi ating temperaturi mari: 6 000°K la suprafaţa **S.** şi circa 15 000 000° K la centru. Energia emisă de **S.** într-o secundă este de $4 \cdot 10^{33}$ ergi şi este produsă prin reacţii termonucleare, în special prin reacţia proton-proton, prin care nucleele atomilor de hidrogen sînt transformate în nuclee de atomi de heliu. Pămîntul nu recepţionează decît a doua miliarda parte din energia debitată de **S.** Soarele se află la 149 600 000 km de Pămînt, are diametrul de 109 ori mai mare decît diametrul Pămîntului (1 392 000 km), masa de 330 000 de ori cît masa planetei noastre ($2 \cdot 10^{33}$ g), densitatea medie de 1,4 g/cm^3. Durata de rotaţie a **S.** creşte cu apropierea de polii săi, fiind de 25,4 zile la ecuator. Atmosfera **S.**, de la care ne vine aproape întreaga radiaţie vizibilă, poartă numele de *fotosferă* şi are grosimea de circa 500 km. Deasupra ei se întinde *cromosfera*, de circa 15 000 km grosime, şi *coroana solară*, care nu se pot observa direct decît la eclipsele totale de **S.**, dar care se pot studia cu aparate speciale şi atunci cînd nu sînt eclipse. Pe fotosferă se văd uneori *pete*, regiuni mai reci (4 500°K), grupate de cele mai multe ori în *grupuri de pete*, respectiv *facule*, regiuni mai luminoase; în cromosferă apar uneori *protuberanţe luminoase*, care se observă pe marginea discului solar, sau *filamente întunecate* pe disc; în coroana solară se pot distinge *jeturi*, *condensări coronale* etc. Toate acestea sînt manifestări ale *activităţii solare*, ele variind ca număr şi ca intensitate după un ciclu cu perioada medie de 11 ani. **S.** posedă şi o emisie de unde radioelectrice de intensitate variabilă; radiaţiile X, ultravioletă şi corpusculară ale **S.** variază cu fenomenele solare şi provoacă diferite efecte geofizice *(relaţii Soare-Pămînt)*, care influenţează ionosfera şi zonele de radiaţii ale Pămîntului, magnetismul terestru, aurorele polare etc. Pentru studiul relaţiilor Soare-Pămînt s-a organizat Anul Geofizic Internaţional (1957–1958) şi Anul Internaţional al Soarelui Calm (1964–1965). Ciclul de 11 ani se regăseşte şi în unele fenomene meteorologice, biologice-vegetale etc.

Grup de pete solare fotografiate la Observatorul astronomic din Bucureşti

Soare, Soare Z. (1894–1944), regizor român. A studiat la Berlin cu Karl Heinz Martin şi apoi cu Max Reinhardt, pe care l-a asistat la montarea unor spectacole. Reîntors în ţară, a debutat în 1924, punînd în scenă „Hamlet“; au urmat „Othello“ şi „Neguţătorul din Veneţia“ de Shakespeare. **S.** şi-a desfăşurat activitatea regizorală mai ales la Teatrul naţional din Bucureşti, cuprinzînd, într-o viziune bazată mai ales pe fast şi culoare scenografică, un vast şi variat repertoriu, clasic şi modern, de tragedii, drame şi comedii originale şi străine: „Despot-Vodă“ de V. Alecsandri,

Soare Z. Soare

„Slugă la doi stăpîni" de Goldoni, „Faust" de Goethe, „Sfînta Ioana" de Shaw, „Strigoii" de Ibsen, „Livada cu vișini" de Cehov, „Henric al IV-lea" de Pirandello.

Sobieski, Ioan (1624—1696), comandant de oști polon, rege al Poloniei sub numele de *Jan al III-lea* (1674—1696). A înfrînt pe turci la Hotin (1673) și a avut o contribuție hotărîtoare la alungarea turcilor de sub zidurile Vienei asediate (1683). A întreținut relații cu Șerban Cantacuzino, domnul Țării Românești, și cu Ștefan Petriceicu, domnul Moldovei, dar în timpul lui Constantin Cantemir (1685—1693) a întreprins două campanii de cucerire a Moldovei (1686 și 1691). În timpul ultimei campanii a asediat și a cucerit Cetatea Neamțului, apărată eroic de un număr restrîns de vînători domnești, eveniment relatat de cronicarul Ion Neculce și reluat de C. Negruzzi.

Sobolev, Lvovici Serghei (n. 1908), matematician sovietic, profesor la Universitatea din Novosibirsk, membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. Are lucrări în domeniul teoriei elasticității, al teoriei ecuațiilor cu derivate parțiale de tip hiperbolic, al ecuațiilor poliarmonice, al analizei funcționale etc. A introdus și a studiat mai multe concepte noi, și anume: noțiunile de derivată generalizată, de soluție generalizată a unei ecuații cu derivate parțiale, de operator generalizat. Op. pr.: „Unele aplicații ale analizei funcționale în fizica matematică" (1950), „Ecuațiile fizicii matematice" (1954).

sobór 1. V. *sinod*. **2.** Slujbă religioasă ortodoxă la care participă un număr mare de clerici. **3.** (În Rusia țaristă) Catedrală.

soc (BOT.; *Sambucus*), gen de plante lemnoase sau erbacee perene, din familia caprifoliaceelor, cu frunze imparipenate compuse, cu stipele bine dezvoltate sau transformate în glande nectarifere, cu flori hermafrodite grupate în inflorescențe. Crește prin păduri, prin ogoare și pe marginea drumurilor, fiind răspîndit pe tot globul. Florile de **s.** au proprietăți sudorifice, antireumatice, iar fructele, scoarța și rădăcina au proprietăți laxative.

Soci, cea mai mare stațiune balneoclimatică maritimă din U.R.S.S., situată în R.S.F.S. Rusă, pe litoralul estic al Mării Negre, într-o regiune cu climă subtropicală moderată. 179 000 loc. (1965), cu localitățile subordonate, cu care formează o zonă balneară. Ape minerale renumite (la Mațesta). Industrie alimentară. Port maritim. Institut balneologic, muzee, mare grădină botanică.

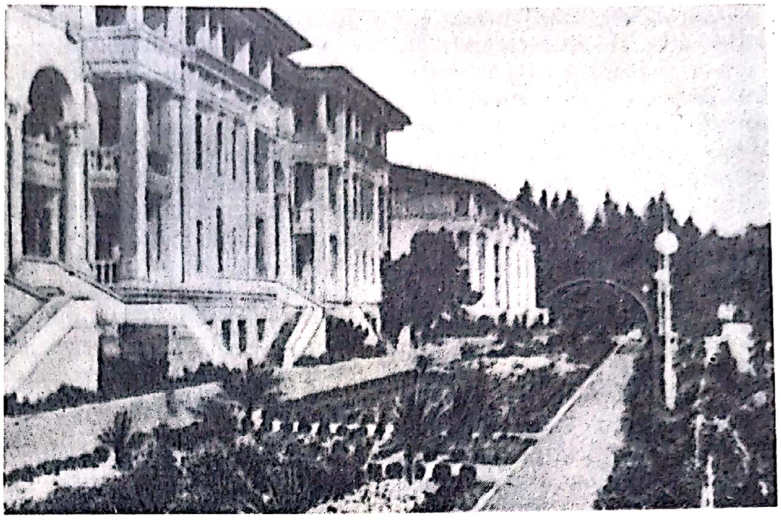

Soci. Sanatoriul Ministerului Culturii

social-darvinísm (FILOZ.) v. **darvinism social.**

social-democrațíe, denumire generală dată curentului de opinie marxistă, pe baza căruia, la sfîrșitul sec. al XIX-lea, s-au creat partidele socialiste, unite în 1889 în Internaționala a II-a. În prima perioadă a activității lor, partidele social-democrate au avut un rol pozitiv, contribuind la răspîndirea marxismului, la strîngerea forțelor clasei muncitoare, la stabilirea de legături între partidele muncitorești. Dar, încă înaintea primului război mondial, în majoritatea partidelor social-democrate conducerea a fost acaparată de elemente oportuniste, care, în timpul războiului, au trecut deschis de partea burgheziei, sprijinind războiul imperialist. Internaționala a II-a s-a destrămat într-o serie de partide social-democrate separate. După primul război mondial, partidele Internaționalei a II-a s-au reorganizat. Liderii de dreapta social-democrați s-au situat pe poziții ostile comunismului. După cel de-al doilea război mondial, **s.d.** dintr-o serie de țări capitaliste militează alături de comuniști pentru cauza păcii și progresului social. Totodată, liderii de dreapta din fruntea unor partide social-democrate continuă să se situeze pe poziții ostile comunismului. În rîndurile membrilor acestor partide se accentuează, însă, nemulțumirea față de politica liderilor de dreapta. Comuniștii luptă pentru unitatea de acțiune revoluționară cu social-democrații, în spiritul solidarității de clasă, proletare. V. și Internaționala socialistă.

socialísm, prima fază a orînduirii comuniste, care se caracterizează prin dominația proprietății socialiste asupra mijloacelor de producție sub două forme, de stat și cooperatistă, prin desființarea oricăror forme de exploatare, prin instaurarea unor relații de colaborare și ajutor reciproc între oameni, repartiția făcîndu-se după cantitatea și calitatea muncii, pe baza principiului: „De la fiecare după capacități, fiecăruia după muncă". **S.** se făurește în perioada de trecere de la capitalism la socialism, prin desființarea relațiilor de producție capitaliste și crearea relațiilor de producție socialiste, prin construirea bazei tehnice-materiale proprii, caracterizată prin dominaţia marii producţii mecanizate în toate ramurile economiei naţionale, prin folosirea pe scară largă a cuceririlor ştiinţei şi tehnicii avansate. În **s.** se stabileşte şi se menţine concordanţa dintre relaţiile de producţie şi gradul de dezvoltare al forţelor de producţie şi acţionează legi economice obiective caracteristice socialismului, ca: legea economică fundamentală a socialismului, legea repartiţiei după muncă, legea dezvoltării planice proporţionale a economiei naţionale, legea acumulării socialiste şi altele. Economia se dezvoltă continuu, proporţional şi în ritmuri înalte, în scopul satisfacerii nevoilor materiale şi culturale ale membrilor societăţii, fiind condusă, în mod unitar, pe baza planului de stat. **S.** creează posibilitatea dezvoltării şi perfecţionării producţiei pe baza celor mai noi cuceriri ale ştiinţei şi tehnicii, asigurînd o înaltă productivitate a muncii. Instaurînd obligaţia generală de a munci, **s.** garantează prin mijloace materiale dreptul la muncă pentru toţi membrii societăţii şi repartiţia în raport cu cantitatea şi calitatea muncii depuse. Condiţiile noi în care este retribuită şi se desfăşoară munca face ca aceasta să se transforme dintr-o povară într-o chestiune de onoare, de glorie. Egalitatea economică şi socială garantează lichidarea oricăror inegalităţi între oameni pe criterii de rasă, de naţionalitate, de sex etc. şi permite descătuşarea energiei creatoare a personalităţii umane şi înflorirea ei, afirmarea iniţiativei şi capacităţii celor ce muncesc în toate domeniile de activitate. Structura socială a societăţii socialiste cuprinde clase şi categorii sociale cu interese fundamentale comune: clasa muncitoare, ţărănimea cooperatistă şi intelectualitatea legată de popor. Baza politică a societăţii socialiste o formează puterea poporului, exercitată, într-o formă sau în alta, prin instrumentul său, statul socialist, şi caracterizată prin alianţa trainică dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare. Forţa politică conducătoare este partidul marxist-leninist al clasei muncitoare. **S.** creează posibilitatea pentru formarea şi înflorirea *naţiunii socialiste* pe baza comunităţii de interese fundamentale ale tuturor cetăţenilor, a dezvoltării economice a tuturor regiunilor ţării, a culturii socialiste unitare, a creşterii conştiinţei socialiste a maselor. Construirea **s.** este opera istorică a poporului din ţara respectivă, rodul activităţii sale creatoare. Progresul economic şi tehnic-ştiinţific al ţărilor socialiste se sprijină totodată pe relaţiile de colaborare şi întrajutorare statornicite între ele. **S.** a învins mai întîi într-o singură ţară, U.R.S.S. Prin victoria revoluţiilor populare dintr-o serie de ţări, după cel de-al doilea război mondial s-a format *sistemul mondial socialist*, care cuprinde 14 ţări: *U.R.S.S., R.P. Chineză, R.P. Albania, R.P. Bulgaria, R.S. Cehoslovacă, R.P.D. Coreeană, R. Cuba, R.D. Germană, R.S.F. Iugoslavia, R.P. Mongolă, R.P. Polonă, Republica Socialistă România, R.P. Ungară, R.D. Vietnam.* Ţările socialiste se caracterizează prin întărirea şi consolidarea lor continuă, perfecţionarea mecanismului economic şi social, înflorirea multilaterală a societăţii. Potenţialul economic, tehnic-ştiinţific şi militar al ţărilor socialiste influenţează tot mai mult balanţa raportului de forţe pe arena mondială. În epoca contemporană, socialismul determină tot mai mult dezvoltarea istoriei. Între ţările socialiste se dezvoltă şi se perfecţionează necontenit relaţii de tip nou, întemeiate pe identitatea ţelurilor fundamentale, pe comunitatea orînduirii sociale, pe principiile egalităţii în drepturi, ale neamestecului în treburile interne, respectării independenţei şi suveranităţii naţionale, avantajului reciproc, întrajutorării frăţeşti şi ale internaţionalismului socialist. Prin relaţiile de tip nou pe care le promovează, **s.** exercită o puternică înrîurire asupra întregii vieţi internaţionale, asupra luptei popoarelor pentru cucerirea libertăţii şi independenţei naţionale, pentru consolidarea suveranităţii de stat. Punînd în centrul politicii externe prietenia şi alianţa frăţească cu toate statele socialiste, partidul şi guvernul ţării noastre desfăşoară o susţinută activitate în direcţia dezvoltării continue a forţei şi coeziunii sistemului mondial socialist, întăririi colaborării frăţeşti cu toate popoarele care construiesc noua orînduire socială.

socialism creştin, doctrină socială în ideologia creştină modernă. A apărut în prima jumătate a sec. al XIX-lea ca variantă a socialismului feudal şi constituia o încercare de a subordona religiei mişcarea socialistă în formare. Primii reprezentanţi ai **s.c.** au fost F. Lamennais, Ph. Buchez (Franţa), J.F.D. Maurice (Anglia). În 1891 biserica catolică a formulat o doctrină socială în enciclica „Rerum Novarum“ a papii Leon al XIII-lea. Creştinismul social contemporan (termenul de **s.c.** este mai rar uzitat în prezent) se situează pe terenul ideologiei burgheze. Diferitele variante ale creştinismului social propagă teza că principiile socialismului ar avea o origine creştină şi ar fi, prin esenţa lor, principii pur morale. Premisa lor teoretică principală este primatul eticii asupra economiei, de unde afirmaţia că pentru îmbunătăţirea situaţiei maselor este suficientă perfecţionarea morală a capitalismului, ceea ce ar duce la corectarea unor „excese“ ale acestuia. O teză a **s.c.** este aceea a împăcării socialismului cu religia, aceasta din urmă fiind chemată să completeze din punct de vedere spiritual socialismul şi să-i supravieţuiască. Ideologia creştinismului social este principial opusă filozofiei marxiste. Concepţiile politice ale adepţilor săi nu sînt însă identice; unii dintre ei, menţinîndu-şi concepţia religioasă despre lume, caută să se apropie de mişcările sociale progresiste, se pronunţă în favoarea colaborării între creştini şi comunişti.

„socialism democratic“, teorie reformistă a social-democraţilor de dreapta contemporani, îndreptată împotriva socialismului ştiinţific, pe care îl declară „nedemocratic", şi caracterizată prin abandonarea luptei împotriva capitalismului. Pusă în circulaţie în deceniul al patrulea al sec. al XX-lea de social-democraţii de dreapta din Germania, teoria **s.d.** a fost preluată şi dezvoltată de laburiştii de dreapta din Anglia. În 1951 Internaţionala socialistă a adoptat oficial ca bază programatică teoria **s.d.** Principalii teoreticieni ai **s.d.**: Morrison, Strachey, Attlee, Cole (Anglia), Sternberg (R.F.G.), B. Kautsky (Austria) ş.a. Baza teoretică a **s.d.** o constituie aşa-numitul socialism etic, variantă a neokantianismului. Noile documente programatice ale partidului laburist englez, programul P.S.D. din R.F.G., programul Partidului socialist din Austria ş.a. prezintă socialismul nu ca un sistem social bazat pe proprietatea socială asupra mijloacelor de producţie, ci ca un ansamblu de principii morale care urmează să fie înfăptuite în cadrul orînduirii capitaliste existente. **S.d.** prezintă capitalismul monopolist de stat drept un fenomen progresist, care duce la înflorirea întregii societăţi şi la transformarea ei spontană în socialism, menţinîndu-se proprietatea privată şi monopolurile. Capitalismul contemporan, afirmă adepţii **s.d.**, duce la armonizarea intereselor de clasă, locul luptei de clasă luîndu-l colaborarea de clasă în vederea înnoirii morale a societăţii. Statul capitalist contemporan este prezentat ca un arbitru situat deasupra claselor, care apără interesele tuturor membrilor societăţii. **S.d.** preconizează ca, în locul răsturnării revoluţionare a statului burghez, oamenii muncii să se limiteze la lupta pentru influenţă în statul existent prin intermediul parlamentului. Democratismul preconizat de **s.d.** nu depăşeşte de fapt cadrul democraţiei burgheze. Lipsa lui de perspectivă este dovedită de faptul că, deşi partidele social-democrate, care împărtăşesc această concepţie, s-au aflat în repetate rînduri la putere în diferite ţări, capitalismul şi statul capitalist nu au fost afectate.

socialism de stat, teorie burgheză, îmbrăţişată de oportunişti, care susţine că, printr-o serie de măsuri întreprinse de statul burghez în domeniul vieţii economice (ex. naţionalizarea unor întreprinderi sau a unor ramuri, stabilirea de taxe vamale, unele „reforme sociale"), s-ar putea înfăptui socialismul. În sec. al XIX-lea, teoria **s. de s.**, caracterizată de K. Marx şi F. Engels ca „socialism guvernamental prusaco-regal", a cunoscut cea mai mare răspîndire în Germania (L. Stein, K. Rodbertus-Jagetzow, A. Wagner), fiind adoptată şi de „socialiştii de catedră". Sub diferite variante, teoria **s. de s.** a fost preluată şi în perioada imperialismului. În prezent, teoria **s. de s.** este susţinută în scopul justificării capitalismului monopolist de stat şi pentru a abate clasa muncitoare de la lupta sa revoluţionară. Măsurile de intervenţie în economie întreprinse de statul burghez nu schimbă caracterul orînduirii social-economice, statul fiind un instrument al clasei dominante.

socialism ştiinţific (comunism ştiinţific), parte constitutivă a ştiinţei marxist-leniniste care studiază procesul trecerii omenirii de la societatea capitalistă la orînduirea comunistă, dezvăluie legile generale ale revoluţiei şi construcţiei socialismului, legile generale ale dezvoltării orînduirii socialiste şi ale trecerii la comunism, elaborează principiile politicii revoluţionare a clasei muncitoare în lupta pentru desfiinţarea capitalismului, pentru construirea socialismului şi comunismului. **S.ş.** reprezintă conştiinţa politică revoluţionară a clasei muncitoare; el a apărut în deceniul al cincilea al sec. al XIX-lea, ca reflectare teoretică de esenţă proletară a contradicţiilor societăţii capitaliste. **S.ş.** a fost elaborat de Marx şi Engels în condiţiile maturizării capitalismului şi ale contradicţiilor sale în ţările Europei occidentale, ale dezvoltării luptei de clasă a proletariatului, care începea să se opună burgheziei ca forţă independentă. Aceste condiţii au creat posibilitatea transformării socialismului dintr-o utopie într-o ştiinţă. Spre deosebire de socialismul utopic, care considera socialismul ca o cerinţă a „raţiunii" şi ca un simplu ideal moral, **s.ş.** demonstrează, pe baza analizei ştiinţifice a orînduirii capitaliste şi a evoluţiei acesteia, necesitatea obiectivă a triumfului socialismului. Un rol hotărîtor în transformarea socialismului din utopie în ştiinţă l-a avut crearea materialismului istoric, care dezvăluie legile obiective generale ale dezvoltării sociale, şi a economiei politice marxiste, care arată esenţa exploatării capitaliste şi legile de dezvoltare ale economiei capitaliste. Unirea **s.ş.** cu mişcarea muncitorească a dus la transformarea clasei muncitoare într-o clasă revoluţionară conştientă. După expresia lui Marx, **s.ş.** a găsit în persoana clasei muncitoare forţa ei materială, iar clasa muncitoare a găsit în **s.ş.** instrumentul ei teoretic. Marx şi Engels au formulat tezele fundamentale ale **s.ş.**, privind necesitatea şi conţinutul revoluţiei socialiste, misiunea istorică a clasei muncitoare şi a partidului său politic, au elaborat jaloanele de bază ale strategiei şi tacticii proletariatului. Ei au demonstrat că lupta de clasă revoluţionară a clasei muncitoare constituie singura cale de instaurare a orînduirii socialiste, că ea duce cu necesitate la instaurarea dictaturii proletariatului ca instrument de construire a societăţii fără clase. În condiţiile imperialismului, V.I. Lenin a dezvoltat teoria **s.ş.** prin dezvăluirea trăsăturilor specifice ultimului stadiu al capitalismului, prin descoperirea legii dezvoltării economice şi politice inegale a ţărilor capitaliste în imperialism, fundamentînd posibilitatea victoriei socialismului, la început, într-o singură ţară sau în cîteva ţări. El a dezvoltat principiile organizării partidului clasei muncitoare, a relevat trăsăturile perioadei de trecere de la capitalism la socialism, a elaborat planul de construire a socialismului, principiile strategice şi tactice ale proletariatului în perioada imperialismului. În epoca contemporană, dezvoltarea **s.ş.** este opera colectivă a tuturor partidelor comuniste şi muncitoreşti. **S.ş.** s-a afirmat şi a triumfat în sînul mişcării muncitoreşti în luptă cu diferitele curente neştiinţifice sau neproletare: reprezentanţii tîrzii ai socialismului utopic, „socialismul feudal", care critica societatea capitalistă de pe poziţii reacţionare, idealizînd relaţiile feudale, *socialismul miç-burghez* (Sismondi, Proudhon ş.a.), care căuta în mod utopic rezolvarea contradicţiilor capitalismului prin reintoarcerea la mica producţie de mărfuri şi eternizarea acesteia, „socialismul de catedră" (a doua jumătate a sec. al XIX-lea), ai cărui reprezentanţi (Brentano, Sombart ş.a.), propovăduiau de la catedrele universitare teorii apologetice burgheze îmbrăcate într-o frazeologie socialistă, anarhismul, lassalleanismul etc. În epoca actuală, socialismul ştiinţific, marxist, se opune teoriilor şi curentelor care, datorită prestigiului crescînd al socialismului, se declară „socialiste", dar care nu luptă în fapt pentru înlăturarea orînduirii capitaliste (ex. socialismul democratic) sau care urmăresc, în esenţă, menţinerea acesteia (ex. socialismul creştin). Teoria **s.ş.** are un caracter general-valabil, un conţinut unic pentru toate ţările, deoarece legitatea dezvoltării sociale de la capitalism la socialism este în esenţă aceeaşi pentru toate ţările. Eficienţa transformatoare a ideilor **s.ş.** rezultă din modul în care fiecare partid marxist-leninist elaborează linia politică, stabileşte formele, metodele de activitate şi obiectivele etapei respective, aplicînd creator adevărurile generale ale **s.ş.** la condiţiile concrete ale ţării sale şi aducîndu-şi astfel contribuţia la îmbogăţirea tezaurului comun de gîndire şi de experienţă revoluţionară. Elaborarea, alegerea sau schimbarea formelor şi metodelor de înfăptuire a revoluţiei socialiste şi de construire a socialismului constituie un atribut al fiecărui partid marxist-leninist, un drept suveran al fiecărui stat socialist. Practica dezvoltării istorice confirmă întru totul justeţea tezelor **s.ş.** În ţara noastră, în decursul revoluţiei socialiste şi a construcţiei socialismului, partidul s-a călăuzit neabătut după ştiinţa marxist-leninistă, aplicînd-o în mod creator la condiţiile României; ţinînd seama de legile obiective care acţionează în societate, de cerinţele vieţii economice şi sociale, partidul a elaborat o linie politică justă, corespunzătoare fiecărei etape de dezvoltare a ţării. Transformarea revoluţionară a României dintr-o ţară înapoiată, exploatată şi asuprită într-un stat socialist înzestrat cu o industrie şi agricultură în plin progres, cu o cultură în plin avînt demonstrează în condiţiile ţării noastre eficienţa aplicării creatoare de către P.C.R. a teoriei **s.ş.**

socialism utopic, ansamblul concepţiilor socialiste şi comuniste care precedă dezvoltarea teoriei socialiste ca ştiinţă. Deşi condamnarea proprietăţii private şi revendicarea proprietăţii obşteşti se întîlnesc încă la unii gînditori antici, precum şi în unele „erezii" medievale, primele teorii comunist-utopice închegate apar în pericada formării capitalismului, ca o expresie a aspiraţiilor maselor ţărăneşti şi ale sărăcimii oraşelor către o societate dreaptă, lipsită de exploatare. Principalii socialişti şi comunişti utopişti au fost, în perioada Renaşterii: Th. Müntzer, Th. Morus (termenul **s.u.** provine de la titlul cărţii „Utopia", în care acesta din urmă zugrăvea viitoarea societate ideală) şi Campanella; în sec. XVII–XVIII: Meslier, Mably, Morelly, Babeuf în Franţa, Winstanley în Anglia. După revoluţiile burgheze, în perioada postrevoluţionară, a prăbuşirii iluziilor revoluţionarilor burghezi şi a evidenţierii contradicţiilor capitalismului, s-au afirmat cei trei mari socialişti utopişti, Saint-Simon, Fourier şi Owen, precursori nemijlociţi ai socialismului ştiinţific, precum şi Dézamy, Cabet ş.a. Socialiştii şi comuniştii utopişti au făcut o critică pătrunzătoare societăţii bazate pe exploatare şi au prevăzut unele dintre trăsăturile viitoarei societăţi socialiste şi comuniste: desfiinţarea proprietăţii private asupra mijloacelor de producţie, organizarea planificată a producţiei, desfiinţarea opoziţiei dintre oraş şi sat, dintre munca fizică şi cea intelectuală, obligaţia tuturor membrilor societăţii de a munci şi repartiţia produsului social după muncă, respectiv după nevoi, emanciparea femeii, răspunderea societăţii pentru libera şi multilaterala dezvoltare a individului, dispariţia statului ca urmare a dispariţiei claselor etc. În condiţiile gradului insuficient de dezvoltare a modului de producţie capitalist, reprezentanţii **s.u.** nu au putut înţelege însă rolul istoric revoluţionar al proletariatului şi necesitatea revoluţiei social-politice. Ei au conceput socialismul, în mod idealist, nu ca un rezultat necesar al dezvoltării istorice, impus de cerinţele vieţii materiale a societăţii, ci, după cum a spus Engels, ca o întruchipare a „adevărului absolut, a raţiunii şi a dreptăţii eterne"; ei au elaborat proiecte fanteziste despre societatea viitoare şi au crezut că socialismul se va putea instaura prin simpla propagare a ideilor socialiste, prin forţa exemplului unor colonii comuniste pe care au încercat să le întemeieze. Întemeietorii socialismului ştiinţific au prelucrat în mod critic şi au preluat elementele valoroase ale **s.u.,** care a devenit astfel unul dintre izvoarele marxismului. După apariţia marxismului, **s.u.** a devenit tot mai mult (de ex. la urmaşii lui Fourier şi Saint-Simon) o frînă în calea dezvoltării mişcării muncitoreşti revoluţionare. În unele ţări din răsăritul Europei, din Asia etc., **s.u.** s-a îmbinat adesea cu democratismul revoluţionar, continuînd să aibă un rol progresist şi după apariţia marxismului. În ţările române, ideile socialismului utopic au fost răspîndite în prima jumătate a sec. al XIX-lea de către Theodor Diamant; acesta a avut meritul de a fi cultivat pentru prima oară în ţara noastră ideile **s.u.**, formînd în spiritul acestora o întreagă pleiadă de tineri, şi de a fi organizat falansterul de la Scăieni (1835—1836). Ideile **s.u.** au influenţat şi pe unii democraţi burghezi şi democraţi-revoluţionari paşoptişti, ca Ion Heliade-Rădulescu, Cezar Bolliac ş.a.

„Socialismul", ziar apărut la Bucureşti, între anii 1918 şi 1924. În 1918—1921 a fost organ al Partidului socialist şi al Uniunii sindicale din România, iar în 1921—1924 organ al Partidului Comunist din România. În perioada 1918—1921, ziarul **S.** a oglindit procesul de clarificare ideologică prin care trecea mişcarea muncitorească din ţara noastră, problema majoră dezbătută în coloanele sale fiind aceea a transformării partidului socialist în partid comunist. **S.** a fost suprimat o dată cu scoaterea P.C.R. în afara legilor; ultimul număr (iunie 1924) a apărut ilegal.

„Socialistul", gazetă socialistă română, apărută la Bucureşti în 1877. A fost primul ziar din România care s-a intitulat socialist. Se adresa în primul rînd intelectualilor cu vederi înaintate, mobilizîndu-i la luptă pentru progresul economic şi cultural al ţării. **S.** a salutat şi a susţinut lupta pentru cucerirea independenţei de stat. După trei numere, în urma unui avertisment al autorităţilor, gazeta şi-a schimbat titlul în „Cuvîntul"; a fost suprimată de guvern.

socializarea producţiei şi a muncii, proces de apariţie şi dezvoltare a caracterului social al forţelor de producţie, care se manifestă în concentrarea celor care produc bunuri materiale în întreprinderi mari, unde producţia se desfăşoară prin cooperarea lucrătorilor, în dezvoltarea diviziunii sociale a muncii, în specializarea producţiei, astfel încît producerea unui produs este rezultatul muncii lucrătorilor din mai multe ramuri şi subramuri economice. Forme ale **s.p. şi a m.** apar din cele mai vechi timpuri, o dată cu apariţia diviziunii muncii şi a cooperaţiei şi se dezvoltă o dată cu progresul forţelor de producţie ale societăţii, influenţînd asupra acestora şi determinînd creşterea productivităţii muncii sociale. Caracterul, proporţiile şi trăsăturile sale specifice sînt determinate însă în fiecare mod de producţie de formele dominante ale proprietăţii asupra mijloacelor de producţie. Capitalismul a dezvoltat, în proporţii neîntîlnite în formaţiunile premergătoare, forţele de producţie, diviziunea muncii, cooperarea în muncă, sfărîmînd limitele economiei naturale închise, patriarhale, şi intensificînd legăturile economice dintre diferite ramuri economice, dintre ţări etc., socializînd astfel tot mai mult producţia şi munca şi contribuind prin aceasta la progresul societăţii. Deşi *cooperaţia capitalistă simplă* şi *manufactura* au marcat un pas important în socializarea capitalistă a muncii şi a producţiei, baza tehnică reală pentru dezvoltarea acestui proces a oferit-o numai marea producţie maşinistă. În capitalism, în procesul concentrării şi centralizării capitalului s-a dezvoltat mai repede şi în profunzime diviziunea muncii în toate formele sale, au crescut proporţiile producţiei şi ale întreprinderilor, care au reunit munca a mii şi mii de muncitori, marfa transformîndu-se din produs al muncii individuale într-un produs al muncii sociale. Caracterului tot mai social al producţiei şi al muncii nu-i corespunde însă şi o însuşire socială a produselor muncii, întrucît proprietatea privat-capitalistă asupra mijloacelor de producţie determină o însuşire privată a produselor. Aceasta constituie de fapt şi *contradicţia economică fundamentală a capitalismului*, care, în condiţiile gradului ridicat de concentrare a producţiei, ale socializării producţiei şi muncii generate de trecerea la imperialism, cunoaşte noi forme de agravare. **S.p. şi a m.** în capitalism constituie baza materială a trecerii la orînduirea socialistă. Socialismul realizează concordanţa dintre caracterul social al producţiei şi forma de însuşire a mijloacelor de producţie şi a produselor muncii pe baza *socializării socialiste a mijloacelor de producţie*, creată de proprietatea socialistă. Socializarea socialistă a mijloacelor de producţie se poate înfăptui prin exproprierea expropriatorilor, adică *naţionalizarea socialistă* a principalelor mijloace de producţie, prin cooperativizarea micilor producători (ţărani muncitori şi micii meseriaşi) şi prin concentrarea şi specializarea crescîndă a producţiei socialiste. Astfel, **s.p. şi a m.**, în socialism, marchează o treaptă superioară de dezvoltare, pe baza căreia devin posibile conducerea planificată a producţiei sociale, dezvoltarea conştientă a diviziunii muncii şi a cooperării în muncă.

sociatív, *complement circumstanţial* ~, parte secundară de propoziţie care determină un verb, arătînd fiinţa sau lucrul care însoţeşte subiectul sau complementul direct în săvîrşirea unei acţiuni (ex. *cu familia* în „plec în concediu *cu familia*").

societáte^{1} (lat. *societas* „întovărăşire, unire, societate"), ansamblu unitar, sistem organizat de relaţii între oameni, istoriceşte determinate, rezultat al unei forme superioare de mişcare a materiei. În cadrul acestui ansamblu de relaţii, determinante sînt relaţiile de producţie, care iau naştere în procesul producţiei şi corespund unei trepte de dezvoltare determinate a forţelor de producţie materiale. Totalitatea relaţiilor de producţie constituie structura economică a societăţii, baza reală pe care se înalţă o suprastructură juridică, politică şi căreia îi corespund forme determinate ale conştiinţei sociale (K. Marx). Purtătorii relaţiilor sociale, creatorii valorilor materiale şi spirituale sînt oamenii. În procesul complex al activităţii şi vieţii lor comune, membrii **s.** sînt reuniţi în grupuri, familii, clase sociale, comunităţi istorice, organizaţii politice etc. **S.** nu se reduce la suma indivizilor care o compun. Ea reprezintă o unitate calitativ distinctă, caracterizată printr-o organizare condiţionată istoric şi prin legi obiective ale structurii şi dezvoltării sale. Materialismul istoric, descoperind rolul, în ultimă instanță hotărîtor, al modului de producție în dezvoltarea socială, a explicat mecanismul intern al formațiunilor social-economice și al succesiunii lor istorice. V. și existența socială și conștiința socială; bază și suprastructură.

societáte^2 (DR.) **1.** Contract prin care două sau mai multe persoane se învoiesc să pună ceva în comun cu scopul de a împărți foloasele ce ar putea fi realizate. **2.** Persoană juridică ce se constituie în temeiul unui contract de societate^2 **(1).** În dreptul burghez se cunosc următoarele forme de **s.:** *s. anonimă*, societate al cărei capital este împărțit în acțiuni, acționarii nerăspunzînd de datoriile **s.** decît în limita sumelor subscrise în vederea alcătuirii capitalului acesteia; *s. în nume colectiv*, societate pentru obligațiile căreia membrii săi răspund solidar și nelimitat, adică cu întregul patrimoniu; *s. în comandită*, societate pentru obligațiile căreia o parte dintre membri *(comanditații)* răspund solidar și nelimitat, în timp ce cealaltă parte *(comanditarii)* răspund numai în limita sumei cu care au contribuit la alcătuirea capitalului societății. În cazul cînd capitalul comanditarilor este împărțit în acțiuni, **s.** este denumită *s. în c. pe acțiuni*, spre deosebire de celelalte cazuri, cînd este denumită *s. în c. simplă.*

Societatea Academică Română v. **Academia R.P.R.**

„Societatea de mîine“, publicație săptămînală pentru probleme sociale și economice, apărută între 12 aprilie 1924 și 26 decembrie 1926 sub direcția lui I. Clopoțel și a unui comitet, din care făceau parte D. Gusti, Gh. Bogdan-Duică, Ion Lupaș, Vasile Goldiș ș.a. Revista a publicat și scrieri literare. Printre colaboratori se mai numărau S. Pușcariu, Emil Isac ș.a.

Societatea dramatică, organizație a cadrelor artistice din teatrele naționale române, inițiată la sugestia lui Ion Ghica după modelul Comediei Franceze și în baza legii din 6 aprilie 1877 pentru organizarea și administrarea teatrelor din România. Regulamentul de funcționare al **S.d.** a avut la bază principiul autoadministrării interne. Cu amendamente aduse de legi ulterioare, **S.d.** a dăinuit formal pînă în anii interbelici.

Societatea filarmonică, asociație culturală întemeiată la București, în 1833, de Ion Cîmpineanu, C. Aristia și I. Heliade-Rădulescu. Obiectivele **S.f.** au fost: cultivarea literaturii dramatice în limba română, dezvoltarea muzicii vocale și instrumentale, formarea unui teatru național. În cadrul **S.f.** a fost organizată prima școală de muzică vocală, de declamație și de literatură, Școala filarmonică (1834), unde funcționau ca profesori: Costache Aristia, I. Heliade-Rădulescu, I. Wachmann. Sub egida **S.f.** a apărut prima publicație teatrală periodică românească, „Gazeta Teatrului național“ (1835). **S.f.** a fost desființată în 1838. Prin activitatea sa culturală și prin programul politic revoluționar, **S.f.** a avut, ca precursoare a mișcărilor pașoptiste, un rol important în dezvoltarea conștiinței naționale și în promovarea culturii naționale.

Societatea Literară Română v. **Academia R.P.R.**

Societatea pentru învățătura poporului român, asociație creată în 1867, ca o continuare a Societății amicilor instrucțiunii (înființată în 1866 de C. Esarcu și V.A. Urechiă), de elementele progresiste, în scopul dezvoltării învățămîntului în România. A avut sedii în toate județele, organizînd școli de adulți, cursuri pentru muncitori și pentru mici meseriași, precum și două școli normale. A publicat, între 1869 și 1875, revista cu același nume.

Societatea pentru protecția femeii și a copilului, organizație de masă legală, creată și condusă de P.C.R. A activat în ianuarie 1935—februarie 1936, fiind apoi dizolvată de autorități. Scopul organizației era: antrenarea femeilor muncitoare la lupta pentru o viață mai bună, împotriva pericolului fascist, pentru pace. Sediul organizației era în București; avea filiale la Cluj, Iași, Brașov, Ploiești, Rîmnicu-Vîlcea, Timișoara, Galați. A editat un organ de presă, intitulat „Drumul femeii“.

societăți de ajutor reciproc, primele forme de organizare a muncitorilor din România, apărute în anii 1846—1860 sub diferite denumiri (Casa de prevedere a lucrătorilor tipografi din București, 1858; Asociația muncitorilor de ajutor de boală, înmormîntare și de ajutor de călătorie a tipografilor din Brașov, 1857; Asociația muncitorească de ajutor reciproc din Reșița, 1860; Asociația generală a tuturor lucrătorilor din România, 1872 ș.a.). Scopul acestor societăți, care acționau pe baza unor statute, era de a veni în ajutorul membrilor ei prin împrumuturi bănești în cazuri de lipsă de lucru, de boală, la bătrînețe, la înmormîntări etc.; fondurile lor proveneau din cotizații și din donații. În **s. de a.r.,** care erau conduse de comitete formate din muncitori și din patroni, aceștia din urmă aveau o mare influență.

sociniéni, adepți ai unui curent protestant antitrinitarian, apărut în sec. al XVI-lea, care nega divinitatea lui Hristos, păcatul originar și predestinarea și considera „tainele“ (ex. botezul, împărtășania) doar ca ritualuri simbolice. Denumirea curentului provine de la numele întemeietorilor lui, Lelio Socini (1525—1562) și Fausto Socini (Sozzini; 1539—1609). Începînd din sec. al XVII-lea, **s.** se confundă cu unitarienii.

sociologíe (lat. *socius* „tovarăș, asociat“ și gr. *logos* „știință“), știință care studiază procesele sociale, relațiile interumane și instituțiile din orînduirea socială existentă. Gîndirea sociologică a reflectat întotdeauna interesele unor clase; dezvoltarea ei a avut loc în cadrul luptei permanente dintre materialism și idealism. Preocupările pentru studiul fenomenelor sociale, apărute în orînduirea sclavagistă, s-au dezvoltat vreme îndelungată în cadrul filozofiei, al doctrinelor social-politice și al filozofiei istoriei. Pornind de la ideile lui Saint-Simon, A. Comte a pus bazele **s.** ca disciplină autonomă, i-a stabilit denumirea și a plasat-o la sfîrșitul clasificării sale a științelor, considerînd-o cea mai complexă și mai concretă dintre acestea. Urmașii lui Comte au continuat să dezvolte, pe baza idealismului istoric, teoria sociologică generală. Numeroasele școli și curente apărute în cadrul **s.** generale burgheze se încadrează în diverse variante ale concepției metafizice și idealiste despre societate (biologizantă, psihologistă, formalistă, eclectică etc.). După primul război mondial, **s.** burgheză a început să se orienteze cu predilecție spre cercetarea specializată a diverselor unități și aspecte ale vieții sociale (**s.** industriei, **s.** urbană, **s.** rurală, **s.** familiei, **s.** opiniei publice, **s.** culturii, **s.** artei, **s.** educației, **s.** religiei etc.). Tendința aceasta a avut o latură pozitivă (constituirea sociologiilor de ramură, crearea unor tehnici noi de înregistrare și de prelucrare a materialului faptic). Au devenit însă predominante renunțarea treptată la teoria generală despre societate, ancorarea în empirism și descriptivism atomizant, substituirea aproape totală a cercetărilor „macrosociologice" prin cercetări „microsociologice". Pledoariile unor sociologi burghezi contemporani în favoarea reluării tradițiilor **s.** generale nu au reușit pînă în prezent să repună „macrosociologia" în drepturile sale. Pe de altă parte, deși au rămas în esență pe pozițiile idealismului istoric, unii sociologi burghezi au făcut concesii mai mult sau mai puțin însemnate concepției materialiste. La mijlocul veacului trecut, K. Marx și F. Engels, descoperind, o dată cu materialismul istoric, teoria materialistă despre societate, legile obiective generale ale dezvoltării sociale, au făcut posibilă pentru prima oară existența unei concepții sociologice științifice. Fundamentul materialist și dialectic permite gîndirii sociale marxiste să îmbine armonios cercetarea nemijlocită a fenomenelor sociale cu generalizarea teoretică, viziunea globală asupra societății și a istoriei cu studiul analitic al diferitelor laturi și conexiuni, explicarea fenomenelor sociale cu previziunea istorică. **S.** se dezvoltă necontenit pe baza cercetării și generalizării științifice a realităților sociale. Problema raportului dintre **s.** marxistă și materialismul istoric constituie obiectul unei controverse. În timp ce unii marxiști identifică **s.** marxistă cu materialismul istoric, alții consideră că ea nu poate fi confundată cu acesta, avînd un obiect diferit și sarcini diferite. Potrivit acestei din urmă păreri, sprijinindu-se pe materialismul istoric, pe socialismul științific și pe economia politică științifică, **s.** marxistă trebuie considerată, ca și economia politică sau istoria, o știință specială, nefilozofică. În timp ce materialismul istoric, parte integrantă a filozofiei marxiste, cercetează legile și categoriile generale, filozofice ale dezvoltării sociale, **s.** are ca sarcină fundamentală cercetarea concretă a realității sociale existente în ansamblul său, precum și a diverselor unități, aspecte și relații sociale, descoperind legități noi și formulînd categorii sociologice speciale, care nu intră direct în sfera preocupărilor teoretice ale materialismului istoric, dar pe care acesta se sprijină în elaborarea unor generalizări ale sale. În România, primele preocupări sociologice mai închegate au apărut în gîndirea social-politică a pașoptiștilor (N. Bălcescu, M. Kogălniceanu, I. Heliade-Rădulescu, I. Codru-Drăgușanu, I. Ionescu de la Brad ș.a.). Ele s-au accentuat ulterior în operele unor teoreticieni reprezentînd diferite orientări din cadrul gîndirii sociale burgheze, ca: P.S. Aurelian, V. Conta, A. D. Xenopol, S. Haret, Șt. Antim, C. Rădulescu-Motru ș.a., care au asimilat tot mai mult nivelul mondial al cercetărilor sociologice ale vremii. Cursurile universitare de **s.** au fost inaugurate de C. Dimitrescu-Iași (1897). În deceniul al nouălea al sec. al XIX-lea, C. D. Gherea a inițiat la noi **s.** marxistă, interpretînd realitățile sociale din România în lumina materialismului dialectic. Interesul pentru **s.** a fost stimulat în deceniile următoare de lupta puternică de idei desfășurată în jurul vederilor tradiționaliste ale junimismului, sămănătorismului și poporanismului. În perioada interbelică s-au afirmat în sociologia românească D. Gusti, E. Lovinescu, P. Andrei, V. Bărbat, H. Sanielevici, Șt. Zeletin, D. Drăghicescu, N. Petrescu, M. Ralea, H.H. Stahl ș.a. Alături de acești purtători ai unor variate tendințe burgheze și democrat-burgheze s-a manifestat și un curent fascist (A.C. Cuza, Tr. Brăileanu, iar în deceniul al patrulea și M. Manoilescu). Prin presa legală și ilegală, Partidul Comunist Român a propagat concepțiile **s.** științifice, a evidențiat substratul de clasă și fundamentul teoretic greșit, idealist al **s.** burgheze, ca și al concepțiilor reformiste și oportuniste. Ilie Cristea, Gaál Gábor, Șt. Voicu, C.I. Gulian, T. Bugnariu ș.a. au combătut **s.** fascistă și alte curente reacționare din **s.** burgheză. După Eliberare, în procesul schimbărilor revoluționare, o dată cu transformarea marxismului în ideologie dominantă, lucrările de **s.** au fost elaborate în spiritul materialismului dialectic și materialismului istoric.

„Sociologie românească", revistă a Institutului social român, fundată și condusă de D. Gusti. A apărut lunar, la București, din ianuarie 1936 pînă în iunie 1943. În paginile ei au fost publicate studii teoretice și rezultate ale cercetărilor Școlii monografice din București.

sociologism vulgar, denaturare vulgarizatoare a materialismului istoric, constînd în interpretarea metafizică, simplistă a dependenței conștiinței sociale de existența socială, precum și a condiționării de clasă a ideologiei. **S.v.** deduce formele ideologice în mod nemijlocit din formele de organizare a producției sau din relațiile de producție, negînd independenţa relativă a conştiinţei sociale, legile interne, specifice de dezvoltare a acesteia. Asemenea poziţii au apărut în filozofie, în critica literară, în estetică şi în lingvistică.

sociometríe, orientare psihologistă şi empiristă în sociologia burgheză contemporană, apărută în cadrul microsociologiei, care urmăreşte cercetarea şi măsurarea prin teste speciale a relaţiilor psihice de simpatie, antipatie sau indiferenţă dintre membrii unui grup social mic, în vederea reprofilării acestuia după criteriul simpatiei reciproce dintre membrii colectivului de muncă apropiat. A fost fundată de sociologul american J. Moreno (n. 1892). Datele obţinute prin prelucrarea testelor sociometrice servesc la întocmirea „sociogramelor", reprezentări grafice ale relaţiilor existente între membrii microgrupului. **S.** foloseşte totodată ca metodă de investigaţie şi de psihoterapie individuală sau de grup „psihodrama" şi „sociodrama", reprezentaţii teatrale date de înşişi subiecţii studiaţi. Eficienţa metodelor **s.** este limitată de faptul că în interpretarea relaţiilor sociale ea nu ţine seama de determinismul obiectiv al „macrosocietăţii", de rolul structurii economice şi de clasă.

sóclu (ARHIT.) **1.** Suport din piatră, puternic profilat, care susţine o coloană. Modenatura **s.** variază în funcţie de ordinele arhitectonice în care sînt executate piesele respective. **2.** Postament din piatră, marmură, beton etc. care susţine o statuie. Uneori **s.** este decorat cu aplice şi reliefuri. **3.** Denumire dată părţii inferioare a unui edificiu, de obicei mai proeminentă, şi decorată cu muluri.

Socolescu, Ion N. (1859—1924), arhitect român. A studiat la Bucureşti, Paris, Roma. Autor a numeroase proiecte de edificii publice şi particulare. **S.** este unul dintre înaintaşii de frunte ai şcolii româneşti de arhitectură modernă. Folosind repertoriul de forme al academismului francez, stilul său se caracterizează prin claritate şi monumentalitate (ex. sediul Sfatului popular regional din Craiova, 1890).

Socor, Matei (n. 1908), compozitor şi dirijor român, maestru emerit al artei, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România. A studiat la Bucureşti şi la Leipzig. A activat şi ca publicist în presa muncitorească şi democrată. După Eliberare a desfăşurat o multilaterală activitate artistică şi socială. A compus: Concert pentru orchestră şi trei instrumente soliste, Concert de cameră pentru şapte instrumente de suflat, Passacaglia pentru violoncel şi orchestră, dansuri simfonice, Concertul pentru vioară şi orchestră, poemele simfonice „Mama" şi „Cîntarea României", oratoriul „Stejarul din Borzeşti", o Sonată pentru pian, coruri, lieduri, cîntece de masă. Muzica lui **S.** subordonează modalităţile artei moderne melodismului, inspirîndu-se din folclor şi cultivînd cu predilecţie genurile programatice şi cu text. Este autorul Imnului de stat (1953).

Socotra, insulă situată în nord-vestul Oceanului Indian, în sudul Peninsulei Arabe, la circa 250 km est de capul Guardafui (Africa). Face parte din protectoratul britanic Aden. Suprafaţa: 3 628 km^2. Populaţia: 15 000 loc. (1960). Relief muntos. Altitudinea maximă: 1 502 m. Climă tropicală. Vegetaţie semideşertică. Se practică pescuitul (peşte şi perle), creşterea animalelor. Plantaţii de curmali.

Socrate (469—399 î.e.n.), filozof idealist grec, exponent ideologic moderat al aristocraţiei sclavagiste ateniene. Adept al rînduielilor tradiţionale şi adversar al democraţiei sclavagiste, a fost condamnat să bea otravă. El considera că obiectul cunoaşterii nu este şi nu poate deveni natura, ci subiectul însuşi („cunoaşte-te pe tine însuţi"). Cunoaşterea de sine avea la **S.** un dublu sens, vizînd, pe de o parte, gîndirea logică şi, pe de altă parte, noţiunile morale. După **S.**, scopul final al cunoaşterii era dobîndirea virtuţii. El considera că adevărul ar putea fi descoperit nu prin experienţă, ci prin meditaţia stimulată de discuţia capabilă să-l „moşească", să-l scoată din conştiinţa omului (maieutica), unde ar exista ca un dat imuabil. Concepţia potrivit căreia psihicul uman este o realitate imuabilă, independentă de lumea exterioară, era idealistă, subiectivistă. Pe de altă parte, în măsura în care promova cercetarea formelor şi funcţiilor gîndirii şi a normelor morale, maxima „cunoaşterii de sine" a încurajat în mod obiectiv dezvoltarea teoriei etice şi a logicii, **S.** avînd merite în elaborarea teoriei noţiunii şi a metodei inductive. A avut numeroşi discipoli, în frunte cu Platon. **S.** nu a lăsat lucrări, deoarece el îşi prezenta învăţătura oral. Personalitatea şi ideile lui, în jurul cărora persistă multe neclarităţi, ne sînt cunoscute din mărturiile lui Xenofon („Memorabilele"), Platon (**S.** este eroul principal al mai tuturor dialogurilor platonice) şi Aristotel.

Socrate

socrátice, *şcolile* ~, denumire generică dată unor şcoli filozofice greceşti întemeiate de discipoli ai lui Socrate: 1) şcoala megarică, întemeiată de Euclid din Megara: 2) şcoala cinică, întemeiată de Antistene; 3) şcoala cirenaică, întemeiată de Aristip din Cirene, şi 4) *şcoala din Elis şi Eretria*, întemeiată de Fedon din Elis (sec. al IV-lea î.e.n.).

sodalít (MINER.), silicat natural de sodiu şi de aluminiu din grupa feldspatoizilor, cristalizat în sistemul cubic. Este incolor sau cenuşiu-albăstrui, dar mai ales albastru, cu luciu sticlos. În Republica Socialistă România se găsește în sienitele nefelinice de la Ditrău (reg. Mureș-Autonomă Maghiară).

sódă (CHIM.) **1.** Denumire curentă folosită pentru carbonatul de sodiu. — *S. calcinată*, Na_2CO_3. Carbonat de sodiu în stare anhidră. — *S. de rufe*, $Na_2CO_3 \cdot 10\ H_2O$. Carbonat de sodiu cristalizat, folosit în gospodărie la spălatul rufelor. **2.** *Sodă caustică* v. *hidroxid de sodiu*.

Soddy *[sǫ́di]*, Frederick (1877—1956), fizician și chimist englez. A fost profesor la universitățile din Aberdeen și din Oxford. Împreună cu E. Rutherford a elaborat (în 1903) interpretarea statistică a proceselor radioactive. A descoperit (în 1910) izotopia mai multor specii atomice și a stabilit (în 1912) *regulile de deplasare* a elementelor în urma transformărilor radioactive. Premiul Nobel pentru chimie (1921).

Söderberg *[sö́dərberiə]*, Hjalmar (1869—1941), scriitor suedez. Este autorul unor drame impresioniste („Gertrud", 1909) și al unor romane realiste, cu implicații naturaliste și romantice, în care critica societății burgheze este umbrită de pesimism și de resemnare („Rătăciri", 1895; „Tinerețea lui Martin Birck", 1901; „Doctorul Glas", 1905; „Jocul serios", 1912). A scris și nuvele, însuflețite de un umor delicat.

sódiu (CHIM.), *Na*. Element cu nr. at. 11; gr. at. 22,99; gr. sp. 0,97; p.t. 97,8°C; p.f. 883°C. Face parte din grupa metalelor alcaline. Se găsește în natură, în compoziția multor silicați și sub formă de clorură de sodiu. Se obține prin electroliza hidroxidului *(NaOH)* sau a clorurii de sodiu *(NaCl)* topite. Este un metal moale, ușor compresibil, foarte reactiv din punct de vedere chimic. În tăietură proaspătă prezintă luciu metalic alb-argintiu, care la aer dispare repede. **S.** formează ușor ioni monovalenți pozitivi. Reacționează energic cu halogenii și cu apa. Se combină cu oxigenul și cu vaporii de apă din atmosferă; de aceea se păstrează sub un strat de petrol. Combinațiile sale colorează flacăra incoloră a becului de gaz în galben. **S.** metalic se întrebuințează ca reducător în chimia organică, la confecționarea lămpilor monocromatice cu vapori de sodiu și la obținerea unor combinații (peroxid, amidură, cianură de sodiu). Sub formă de compuși *(NaCl, NaOH,* Na_2CO_3 etc.) este folosit în cele mai variate domenii. *Sin. natriu.*

Sodoma, oraș situat, potrivit legendei biblice, în valea Siddin, în sud-vestul Mării Moarte. Ar fi fost nimicită printr-o ploaie de foc și de pucioasă, împreună cu orașele Gomora, Adama și Seboim, pentru fărădelegile și pentru desfrîul locuitorilor lui. Expresia „Sodoma și Gomora" simbolizează o viață coruptă și depravată, precum și iadul.

Sodoma, Giovanni Antonio Bazzi (1477—1549), pictor italian din școala sieneză. A fost influențat de Leonardo da Vinci, apoi de Rafael. În creația sa (pictură și frescă), **S.** a abordat subiecte religioase și mitologice. Opera sa principală o constituie frescele din dormitorul lui Agostino Chigi din Villa Farnesina din Roma.

soffióni (GEOL.), izvoare termale și emanații de vapori fierbinți, care provin din degazificarea treptată a magmei (ex. **s.** de la Larderello din Italia, unde apele fierbinți sînt însoțite de numeroase emanații de vapori cu oxigen, azot, hidrogen sulfurat, bioxid de carbon și acid boric, care poate fi extras).

Sofia, capitala R.P. Bulgaria, situată în depresiunea Sofia, mărginită la nord de munții Stara Planina și la sud de masivul Vitoșa. 822 000 loc. (1965), cu localitățile subordonate. Este cel mai important centru politic, economic și cultural al țării. **S.** dă mai mult de 1/5 din producția industrială a Bulgariei. Are numeroase întreprinderi industriale: uzine constructoare de mașini, electrotehnice, chimice și de prelucrare a cauciucului, fabrici textile (de prelucrare a bumbacului, a mătăsii), de tricotaje și de confecții, de produse alimentare, de mobilă, de încălțăminte, întreprinderi poligrafice etc. Într-o suburbie a **S.** se află Combinatul siderurgic Kremikovți. Important nod de comunicații pe liniile ferate, rutiere și aeriene care leagă Europa centrală de Orientul Apropiat și bazinul Dunării de Marea Egee. În **S.** se păstrează multe monumente de mare importanță: ruinele termelor și biserica sf. Gheorghe (sec. III—IV), bazilica sf. Sofia (sec. al VI-lea), biserica Boiana (sec. XI—XIII), cu un valoros ansamblu de picturi murale (1259), geamia (sec. al XVI-lea), catedrala Aleksandru Nevski (sec. al XIX-lea). La **S.** este sediul Academiei de Științe a R.P. Bulgaria; orașul posedă, de asemenea, un bogat muzeu arheologic, un muzeu de artă, numeroase instituții de învățămînt superior (printre care universitatea) și de cercetări științifice, de cultură și artă, teatre etc. — *Istoric.* Întemeiată de romani (sec. I e.n.), pe locul unei așezări trace sub numele de *Serdica*, a devenit în sec. al III-lea, sub denumirea de *Ulpia-Serdica*, capitala provinciei romane *Dacia Mediterranea*, iar ulterior important centru comercial al Imperiului bizantin. În anul 808 a fost inclusă, sub numele de *Sredeț*, în primul țarat bulgar; în sec. X—XI a fost unul dintre cele mai importante centre comerciale și meșteșugărești din Bulgaria. În sec. XI—XII, orașul, din nou ocupat de bizantini, a decăzut. În sec. al XIV-lea a primit, după numele unei biserici, denumirea actuală. Cucerit în 1382 de turci, a devenit centrul administrativ al vilaietului Rumelia. La sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea, **S.** a fost principalul centru al mișcării de eliberare națională a poporului bulgar. A fost eliberată în 1877, în timpul războiului ruso-româno-turc, devenind capitala Bulgariei. În 1919, la **S.** a avut loc cel de-al XXIII-lea Congres al Partidului muncitoresc social-democrat bulgar (socialiștii „tesneaci"), care a schimbat denumirea partidului în Partidul Comunist Bulgar.

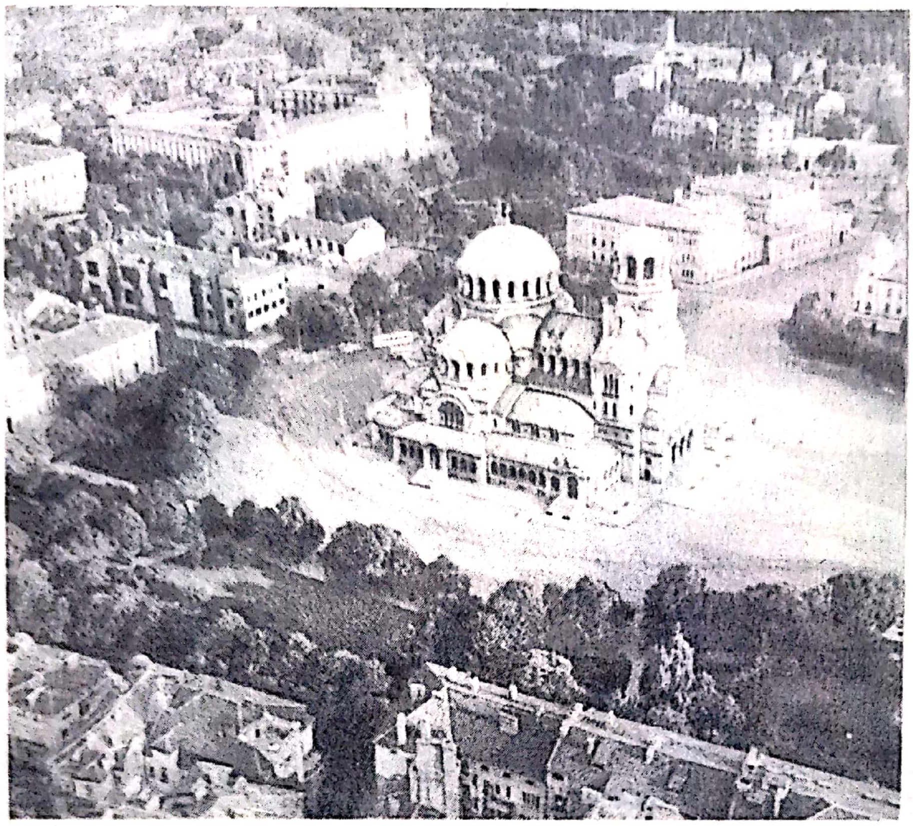

Sofia. Piaţa şi catedrala Alexandru Nevski

Masele muncitoare din **S.** au avut un rol important în insurecţia armată din septembrie 1944.

sofism (gr. *sophisma*, din *sophos* „înţelept"), raţionament aparent corect, în fond însă incorect, construit astfel pentru a induce în eroare. **S.** pot fi: 1) *in dictionem* (de limbaj), care au ca principale specii echivocul, stilul prolix, parataxa (alăturarea de părţi componente ale propoziţiei fără verbul de legătură) etc.; 2) *extra dictionem* (în afara limbajului, de raţionare propriu-zisă), care, la rîndul lor, pot fi: a) *materiale*, în care se pleacă de la premise false, şi b) *formale*, care constau în încălcarea legilor logice de derivare. Cele mai importante **s.** materiale sînt: *error fundamentalis, petitio principii, ignoratio elenchi*; acesta din urmă foloseşte *argumentul la persoană, apelul la autoritate* şi *argumentul baculinic*, care înlocuieşte demonstraţia raţională cu exemplul. **S.** formale privesc atît inferenţele imediate (eroarea în subalternare, conversiunea ilicită etc.), cît şi inferenţele mediate, respectiv deducţia (ex. împătrirea termenilor în silogism), inducţia (ex. generalizarea pripită) şi analogia (ex. extinderea unei însuşiri esenţiale a unei clase de obiecte la altă clasă de obiecte atunci cînd, în afara unor asemănări între ele, la una dintre clase există cel puţin o însuşire incompatibilă cu însuşirile celeilalte). V. şi paralogism. — *Sofismul accidentului*, eroare în demonstraţie, săvîrşită prin omiterea unei semnificaţii esenţiale a termenului mediu în respectivul context. Datorită acestui accident (luarea neesenţialului drept esenţial), concluzia devine falsă. *S.a.* este o specie a erorii quaternio terminorum („împătrirea termenilor").

sofistică **1.** Viciere intenţionată a raţionamentelor şi demonstraţiilor, caracteristică îndeosebi sofiştilor tîrzii. **2.** Denaturare metafizică a dialecticii, care duce la idealism prin izolarea şi absolutizarea unei laturi sau a unui moment al procesului de cunoaştere. V. şi eclectism; interdependenţă.

sofişti (gr. *sophistes* „înţelept"), denumire dată în Grecia antică profesioniştilor din perioada de înflorire a democraţiei sclavagiste (secolul V î.e.n.), care predau, cu plată, cunoştinţe social-politice, de retorică şi de filozofie, urmărind în special pregătirea tineretului pentru participarea la viaţa publică. Principalii **s.** s-au orientat spre materialism şi ateism, au adoptat o atitudine raţionalistă, critică faţă de problemele sociale, morale şi religioase; totodată, la unii dintre **s.** se întîlnesc tendinţe relativiste în etică şi gnoseologie. Principalii **s.** au fost *Protagoras* din Abdera, *Gorgias* din Leontinoi, *Prodicos* din Keos, *Hippias* din Elis, *Antifon* ş.a. Cei mai importanţi **s.** au fost adepţi ai democraţiei sclavagiste; ei au susţinut superioritatea legilor cetăţii asupra rînduielilor întemeiate pe tradiţie, apărate de aristocraţie. Unii **s.**, ca, de exemplu, Critias şi Callicles, au fost adepţi ai aristocraţiei. Începînd din sec. al IV-lea î.e.n., profesiunea de **s.** a degenerat, cuprinzînd simpli retori venali, gata să demonstreze orice, dascăli de arguţii şi de abilităţi verbale. Acest din urmă sens al termenului de **s.** este cel sub influenţa căruia s-a format accepţia actuală, peiorativă, a cuvîntului.

Sofocle (497—c. 405 î.e.n.), mare poet tragic grec, care, alături de Eschil şi Euripide, a pus bazele tragediei clasice elene. S-a născut la Colonos, lîngă Atena. Fiu al unui armurier, a primit o instrucţie aleasă, afirmîndu-se de tînăr ca actor şi ca dramaturg. A fost prieten apropiat al lui Pericle. În 468 î.e.n. l-a învins, într-un concurs literar, pe Eschil, recunoscut de el ca precursor şi învăţător al său, cu tragedia „Triptolem". A scris circa 130 de piese, din care nu s-au păstrat decît şapte: „Aiax" şi „Antigona" din epoca maturităţii, „Trahinienele", „Electra", „Filoctet", „Edip rege" şi „Edip la Colona" din epoca bătrîneţii. Eroii săi, puternic conturaţi, sînt fiinţe înzestrate cu nobleţe morală, al căror destin nefericit e dinainte fixat de o forţă supranaturală: Aiax, pradă unei orbiri de moment provocate de zei, se sinucide; Hercule („Trahinienele") moare în chinuri, ucis de tunica înmuiată în sîngele centaurului Nessus, împlinind prezicerea că va pieri prin voinţa unui mort; Edip, deşi prevenit, nu poate nici el scăpa de împlinirea unei tragice ursite, supunîndu-i-se în cele din urmă cu resemnare. Dintre piesele sale, „Electra" şi „Antigona" cuprind un conflict mai uman, deoarece motorul desfăşurării dramaturgice este însăşi voinţa umană (dragostea filială sau fraternă, refuzul de a asculta de conducătorul cetăţii care interzicea cinstirea cuvenită celor morţi, conform ritualurilor străbune). **S.** evoluează de la o mitologie religioasă, acceptată aproape total de Eschil, la o mitologie laicizată şi umanizată, care reflectă fie forţa tradiţiei milenare a unor legi nescrise, fie voinţa impersonală, abstractă şi superioară a colectivităţii umane în conflict cu voinţa şi cu pasiunile individuale. Concepţia lui **S.** despre fatalitate reflectă o epocă de apogeu, al cărei declin este inevitabil şi care conţine în germene contradicţiile sociale, politice şi etice specifice perioadei de criză a democraţiei sclavagiste, abia presimţite de el, dar înţelese pe deplin de Euripide. Mai realiste decît cele ale lui Eschil, tragediile lui **S.** au o intrigă şi o acţiune temeinic motivate din punct de vedere social şi psihologic. În privinţa artei scenice, **S.** a adus mai multe inovaţii, printre care: mărirea numărului choreuţilor de la 12 la 15, adăugarea celui de-al treilea actor alături de cei doi ai lui Eschil, lărgindu-se astfel posibilitatea exteriorizării sentimentelor şi a complexităţii acţiunii şi a permis depăşirea tehnicii trilogiei prin crearea de piese cu subiect independent, cu un personaj central, care diminuează rolul corului. Mai puţin îndrăzneţ în metafore decît Eschil, **S.** cultivă, în schimb, un lexic obişnuit, dar îmbogăţit cu sensuri şi cu accepţii noi, înnobilat de culoare şi de parfum arhaic, specific creaţiei homerice, care l-a influenţat puternic. Stilul său, cursiv, personal, sobru, vădeşte un maestru al artei dialogului şi al îmbinării cuvintelor, al ironiei subtile şi al antitezelor sugestive. Piesele lui **S.** au fost traduse în limba română începînd de la sfîrşitul sec. al XIX-lea.

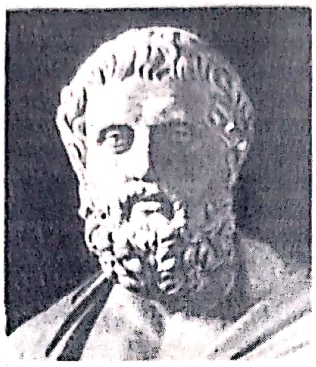

Sofocle

soframicínă (FARM.), antibiotic din grupul neomicinei, produs de *Streptomices decaris.* Este o bază care dă săruri solubile (sulfaţi) şi este activă în infecţiile cu stafilococi, streptococi, piocianici şi *Proteus vulgaris.* Soframicina se utilizează aplicată local (ex. în supuraţii pulmonare, osteoarticulare, afecţiuni dermatologice şi otorinolaringologice). Se mai numeşte *framicetină.*

Sofron (sec. V î.e.n.), poet grec din Siracuza. Este creatorul mimului ca specie literară, specie care constă dintr-un scurt dialog, adesea cu subiecte voit vulgare, fără acţiune propriu-zisă şi fără situaţii dramatice, în care fiecare cuvînt farmecă prin puterea sugestiei („Pescarul şi ţăranul", „Bătrînii", „Vrăjitoarele", „Femeile la sărbătorile istmice" etc.).

Sogdiana, ţinut din Iranul antic, locuit de o populaţie formată din perşi, unele triburi de sciţi, parţi şi triburi de origine turcică. **S.** a intrat, ca satrapie, în componenţa statului persan condus de Darius.

Soglo, Christophe (n. 1909), general din Republica Dahomey. În urma loviturii de stat militare conduse de el (decembrie 1965), a devenit şef al statului şi prim-ministru.

Sognefjord *[sō̃ŋnəfiu:r],* cel mai mare fiord de pe ţărmul sud-vestic al Norvegiei, situat în nordul oraşului Bergen. Lungimea: 204 km; lăţimea 1,5—6 km. Adîncimea maximă: 1 245 m. Porturi: Lavik, Leikanger.

soi (FITOTEHN.), grup de plante agricole care aparţine aceleiaşi specii, varietăţi sau subvarietăţi şi care posedă anumite însuşiri morfologice sau fiziologice ereditare. Se deosebesc: *s. locale,* formate prin selecţie naturală sub influenţa condiţiilor pedoclimatice locale, şi *s. ameliorate,* obţinute prin diferite metode de ameliorare. Periodic, **s.** cele mai valoroase sînt raionate în zonele unde corespund condiţiilor de cultură. În ţara noastră se organizează anual acţiunea de *recunoaştere a soiurilor,* prin care se verifică, pe teren, autenticitatea **s.** din care se produce sămînţă, gradul în care însuşirile lor sînt caracteristice, provenienţa seminţelor, spaţiile de izolare, metodele de cultură etc.

sóia *(Glycine hispida),* plantă anuală din familia leguminoaselor, cu tulpina erectă, înaltă de 60—200 cm, în funcţie de soi. Seminţele de **s.** conţin 34—39% protide, 19—20% substanţe grase şi cantităţi importante de vitamine. Fiind o plantă cu multiple întrebuinţări, **s.** ocupă în agricultura mondială o suprafaţă de circa 21 700 000 ha, cea mai mare întindere fiind în Asia. Seminţele de **s.** sînt folosite ca materie primă pentru industria uleiului şi pentru prepararea unui

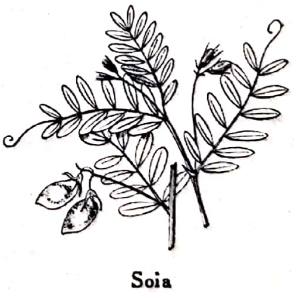

Soia

sortiment larg de surogate (ciocolată, brînză, lapte, cafea etc.). **S.** este şi o valoroasă plantă furajeră. În ţara noastră, cultura **s.** ocupă suprafeţe restrînse (14 221 ha în 1966).

„Soir" *[suar]* („Le ~"), important cotidian belgian (în limba franceză). Apare la Bruxelles, din 1887. Are şi o ediţie de duminică, „Le Soir illustré", înfiinţată în 1928.

soitár, măscărici care făcea parte din suita domnilor (fanarioţi) din ţările române la parade şi la alaiuri. **S.** apăreau în spectacole de divertisment, la sărbători sau la petrecerile de curte.

Soj, rîu în vestul Uniunii Sovietice (648 km); afluent pe stînga al Niprului. Izvorăşte din podişul Smolensk-Moscova. Numeroase ecluze. Navigabil în aval de confluenţa cu Oster. Trece prin oraşul Gomel.

sóke, denumire dată unor triburi de indieni (amerindieni) din familia de limbi maya-soke.

Sokolli, Mehmed (sec. XVI), înalt demnitar otoman (paşă), originar din Bosnia. A cucerit Timişoara şi a devenit posesorul unor întinse domenii în Banat şi în Crişana. Între 1565 şi 1579 a fost mare-vizir al sultanilor *Soliman Magnificul*, *Selim al II-lea* şi *Murad al III-lea*.

Sokolski, Grigori Ivanovici (1807–1886), medic rus. A fost profesor de patologie şi de terapeutică la Universitatea din Moscova. A făcut cercetări importante asupra reumatismului, bolilor aparatului respirator, ale inimii, ale hemoragiilor cerebrale. El a descris încă din 1835 reumatismul cardiac.

sol¹ (MUZ.) **1.** Denumire a unuia dintre cele şapte sunete ale gamei; corespunde notaţiei literale *G* sau *g*. **2.** Denumire a uneia dintre chei.

sol² (în evul mediu), persoană desemnată să ducă tratative oficiale în numele unei ţări sau al unui suveran.

sol³ (PEDOL.), strat afînat, moale şi friabil care se găseşte la suprafaţa scoarţei Pămîntului şi care, împreună cu atmosfera învecinată, constituie mediul de viaţă al plantelor. Principala caracteristică a **s.** este fertilitatea. **S.** s-a format din roci sub influenţa factorilor pedogenetici: climă, microorganisme, vegetaţie şi relief. Transformările pe care le-a suferit acest material în cursul procesului de geneză au fost atît de profunde, încît **s.** apare ca un corp natural distinct, care se deosebeşte fundamental de roca din care s-a format. În alcătuirea **s.** intervin atît substanţe minerale, rezultate din dezagregarea fizico-mecanică şi alterarea chimică a rocilor şi mineralelor, cît şi substanţe organice specifice, produse prin transformarea biochimică a resturilor vegetale (v. humus). În procesul de formare a **s.**, o parte din aceste substanţe sînt redistribuite pe verticală în orizonturile profilului de **s.**, sub acţiunea eluvionării, iluvionării şi bioacumulării. Diversitatea factorilor de geneză a dus la apariţia unui mare număr de tipuri şi subtipuri de **s.**, care se pot clasifica după mai multe criterii. Sistemele de clasificare se bazează pe caracterele morfologice, fizice, chimice, biologice şi productive ale profilului de **s.** Pe întreg globul există trei categorii mari de soluri: **s.** zonale, **s.** intrazonale şi **s.** azonale. — *S. zonal*, grupă de soluri care prezintă caractere specifice unei anumite zone fizico-geografice şi sînt determinate îndeosebi de influenţa activă a climei şi vegetaţiei. Din grupa *s.z.* fac parte *s. arctice* (gleice de tundră), *s. boreale* sau *s. de taiga* (podzoluri şi **s.** dernopodzolice), *s. subboreale* (**s.** podzolice, **s.** brune, **s.** cenuşii, cernoziomuri etc.), *s. subtropicale* (terra rossa, **s.** maronii etc.) şi *s. tropicale* (laterite, **s.** brune-roşii de savană etc.). — *S. intrazonal*, grupă de soluri cu caractere determinate de influenţa puternică a unui factor local (rocă, relief etc.) în cuprinsul unei zone fizico-geografice. Din grupul solurilor intrazonale fac parte lăcoviştile, solonceacurile, soloneţurile, solodiile, rendzinele etc. — *S. azonal*, grupă de soluri care nu au profilul bine dezvoltat, datorită fie timpului de evoluţie insuficient, fie anumitor condiţii specifice (rocă, relief etc.). Însuşirile *s.a.* determinate de rocă sînt oarecum independente de zona fizico-geografică în care acesta s-a format. Din grupa *s.a.* fac parte **s.** aluviale, regosolurile şi litosolurile. — *S. nisipos*, grupă de soluri în a căror alcătuire predomină particulele minerale silicatice de nisip (peste 70%). Sînt **s.** mobile şi afînate, uşor permeabile, cu o capacitate redusă de reţinere a apei şi a substanţelor nutritive, din care cauză sînt în general uscate şi sărace, fertilitatea lor depinzînd de natura mineralogică a particulelor şi de existenţa unui strat acvifer la mică adîncime. În ţara noastră, aceste **s.** se găsesc pe suprafeţe reduse, în Cîmpia Tisei (Valea lui Mihai), în sudul Olteniei şi în Bărăgan. — *S. lutos*, grupă de soluri cu un conţinut de peste 35% mîl şi argilă. Însuşirile agricole ale *s.l.* depind de proporţiile componentelor principale. În general, regimul apei şi al substanţelor nutritive este favorabil plantelor de cultură. În România sînt cele mai răspîndite **s.** cultivate. — *S. argilos*, grupă de soluri cu un conţinut de 35–100% argilă (de obicei peste 40%), iar restul mîl şi nisip. *S.a.* au o mare capacitate de reţinere a apei, însă sînt greu permeabile, reci şi se lucrează anevoie. În ţara noastră sînt larg răspîndite. — *S. turbos*, grupă de soluri caracterizate prin existenţa unui strat de grosime variabilă, bogat în material organic, care a rezultat prin transformarea resturilor vegetale în condiţii de umiditate excesivă (mlaştini, lacuri puţin adînci etc.). *S.t.* pot fi luate în cultură numai după secarea mlaştinilor, prin drenarea excesului de apă. În România, *s.t.* ocupă suprafeţe foarte restrînse în Transilvania. — *S. brun-deschis de stepă*, sol format sub vegetaţia ierboasă a stepei uscate. Are un orizont (A) de culoare brună-deschisă, sărac în humus, slab structurat, trecînd treptat spre culoarea gălbuie-deschisă a orizontului de acumulare a carbonaţilor (C). Dă recolte nesigure şi variabile, în funcţie de suma şi de repartiţia precipitaţiilor. La noi în ţară este răspîndit în stepa Dobrogii. Se mai numeşte *sol bălan*. — *S. castaniu*, grupă de soluri formate sub o vegetaţie ierboasă în condiţiile unui climat continental semiarid, care reprezintă forma de trecere de la cernoziom spre solurile de stepă aridă şi de semideşert. În ţara noastră, cernoziomul castaniu şi solul bălan, din partea mai aridă a stepei (Bărăgan şi Dobrogea), constituie tranziţia spre *s.c.* — *S. brun-roşcat de pădure*, grupă de soluri formate sub vegetaţia pădurii de foioase (stejar, gîrniţă etc.), în condiţiile unui climat temperat semiumed, cu veri calde. Are orizontul A de culoare brună-roşcată, relativ sărac în humus (2—3%), slab acid. Orizontul B, spre care se trece treptat, este mai roşcat şi mai bogat în argilă. Sub 120—180 cm urmează orizontul C, de acumulare a carbonatului de calciu, de culoare gălbuie-deschis. În ţara noastră, această grupă de soluri este mult răspîndită în partea sudică (Cîmpia Română şi Banat). — *S. cenuşiu de pădure*, grupă de soluri formate sub pădurea de foioase, într-un climat temperat, continental umed. Orizontul A este de culoare cenuşie, cu structură glomerulară spre nuciformă. Orizontul B este bogat în argilă, de culoare brună, cu structură prismatică, trecînd în jos spre orizontul C, de acumulare a carbonaţilor. Aceste **s.** au o fertilitate naturală mijlocie. În ţara noastră sînt răspîndite în zona forestieră din est şi din nord-est. — *S. podzolic*, grupă de soluri formate parţial sau total sub influenţa procesului de podzolire, specifice zonei forestiere umede. În Republica Socialistă România ocupă suprafeţe întinse în zona forestieră. Fertilitatea acestor soluri este în general redusă şi variază în funcţie de gradul de podzolire şi de natura rocii pe care s-au format. — *S. gleic*, grupă de soluri formate în condiţiile unui exces de umiditate (apă stagnantă sau strat acvifer aproape de suprafaţă), de obicei acoperite cu pajişti naturale. În urma executării lucrărilor de desecare pot fi folosite pentru culturi agricole. În ţara noastră, *s.g.* sînt puţin răspîndite în zonele cu precipitaţii abundente, pe formele de relief cu drenaj insuficient (lunci, depresiuni etc.). — *S. coluvial*, sol format pe materialul acumulat la baza pantelor repezi. Conţine, de obicei, fragmente de rocă nealterată şi are un profil puţin diferenţiat. Fertilitatea *s.c.* depinde de natura materialului din care s-a format. — *S.-schelet*, sol format dintr-o masă de fragmente de rocă slab alterate; nu are profil clar diferenţiat. Se găseşte pe pantele repezi ale unui relief accidentat, cu roci compacte. În condiţiile unui climat umed, este de obicei acoperit cu păduri. — *S. fosil*, sol care aparţine unei perioade geologice de solificare anterioară celei actuale şi este acoperit cu un depozit sedimentar solificat în perioada geologică actuală. Prin cercetarea *s.f.* pot fi obţinute indicaţii valoroase asupra variaţiei condiţiilor de climă şi de vegetaţie din perioadele geologice trecute. Se mai numeşte *sol îngropat*. — (GEOGR.) *S. poligonal*, sol caracteristic regiunilor arctice şi regiunilor muntoase înalte, format datorită alternanţei fenomenelor de îngheţ cu cele de dezgheţ. Suprafaţa terenului cu astfel de soluri apare împărţită într-o serie de pentagoane, mai mult sau mai puţin regulate (ale căror diametre variază de la cîţiva centimetri la cîţiva metri), delimitate fie de o reţea de crăpături, în cazul cînd terenul este alcătuit din material omogen (poligoane de tundră), fie de şiruri de pietre care marchează aceste laturi, interiorul poligonului fiind alcătuit din material fin (cercuri de pietre), fie de zone liniare de materiale mai fine, care marchează marginile poligonului, în timp ce centrul acestuia este alcătuit dintr-un bloc de piatră în jurul căruia se află pietre (roze de piatră).

sol^4 (CHIM.) v. **soluţie coloidală.**

solanacée (BOT.), familie de plante erbacee, anuale, bianuale sau perene, rareori lemnoase, din clasa dicotiledonatelor, caracterizate prin frunze simple, prin flori solitare sau grupate în inflorescenţe şi prin fruct bacă sau capsulă. **S.** sînt răspîndite în regiunile calde, tropicale, mai puţin în cele temperate, şi au importanţă ca plante alimentare, industriale şi medicinale. **S.** conţin în organele vegetative alcaloizi, ca: atropina, nicotina, hiosciamina etc. Din familia **s.** fac parte plante cultivate (ardeiul, roşiile, cartoful, tutunul), precum şi plante necultivate (mătrăguna, măselariţa etc.).

solanínă (BIOCHIM.), glucozid prezent în plantele din familia solanaceelor, în special în pătlăgelele vinete şi în roşiile necoapte, în fructele cartofilor etc. **S.** se prezintă sub formă de cristale albe, amare, solubile în apă. Este o substanţă toxică ce provoacă vărsături, diaree, colici abdominale, dilatarea pupilei etc.

solarigráf (lat. *sol* „soare" şi gr. *graphein* „a nota"), aparat folosit pentru înregistrarea variaţiei intensităţii radiaţiei solare globale: radiaţia solară directă se măsoară cu actinometrul, iar radiaţia difuză cu piranometrul.

soláriu, spaţiu îngrădit sau încăpere destinată special pentru băile de soare. De obicei, **s.** sînt prevăzute cu o serie de instalaţii anexe: cabine, duşuri etc.

solarizáre (FIZ.), scădere a înnegririi unui negativ fotografic în punctele unde intensitatea luminii depăşeşte o anumită limită. Se explică prin contopirea granulelor de argint din stratul fotosensibil în particule mai mari, fapt care duce la micşorarea sensibilităţii la lumină. **S.** face ca pe pozitivul fotografic imaginea Soarelui sau a unui filament incandescent să apară (contrar realităţii) întunecată.

Solca, oraş în raionul Gura Humorului, reg. Suceava, situat pe valea pîrîului Solca. 2 450 loc. (1965). Fabrică de bere. Sanatoriu T.B.C. La **S.** se află mănăstirea Suceava, alcătuită din biserică şi din incinta fortificată, ctitorie a lui Ştefan al II-lea Tomşa (1623).

sold 1. (CONT.) **a)** Diferență între totalul sumelor înregistrate în debitul și în creditul aceluiași cont. Poate fi: *s. debitor*, cînd totalul sumelor din debit este mai mare decît totalul din credit, și *s. creditor*, cînd totalul din credit este mai mare decît cel din debit. Cînd totalul sumelor înregistrate în debitul și în creditul aceluiași cont sînt egale, contul nu mai are **s.** și se numește c. *soldat* sau c. *balansat*. **b)** Rest de plată după compensarea unor obligații reciproce cu ocazia încheierii unor socoteli. **2.** (FIN.) *Solduri tranzitorii*, fonduri bănești care se constituie la dispoziția anumitor organe locale ale puterii și ale administrației de stat socialiste, pentru acoperirea eventualelor goluri de casă ivite temporar în timpul execuției bugetare, ca urmare a nerealizării integrale și la termenele stabilite a veniturilor planificate. În țara noastră, *s.t.* se constituie la dispoziția sfaturilor populare regionale și ale orașelor București și Constanța, din mijloacele bugetului republican sub formă de împrumuturi temporare, care să fie restituite pînă la sfîrșitul anului. Mărimea *s.t.* se stabilește de către Marea Adunare Națională, în fiecare an, prin legea pentru aprobarea bugetului de stat.

soldát (ital. *soldato* „militar cu soldă, cu plată"; MILIT.) **1.** Primul grad al militarilor din Forțele Armate ale Republicii Socialiste România. — *S. fruntaș*, grad care se acordă soldaților pentru rezultate bune obținute în serviciu; este imediat inferior gradului de caporal. **2.** Denumire generică dată celor care execută stagiul militar.

solecísm (gr. *soloikismos*, de la *Soloi*, oraș din Silicia, colonie ateniană unde se vorbea incorect limba greacă), termen care denumește orice greșeală de sintaxă, de obicei din limba literară (ex. lipsa de acord între subiect și predicat constituie un **s.**).

solemnitáte (DR.), îndeplinirea unor acte juridice (acte solemne) în anumite forme (ex. autentificarea) în lipsa cărora actele nu pot produce efecte.

solenáție (ELT.), mărime egală cu suma algebrică a curenților electrici de conducție din conductoarele îmbrățișate de o curbă închisă Γ. În expresia matematică a **s.**, curenții sînt considerați pozitivi, respectiv negativi, după cum sensul lor este asociat (după regula burghiului drept, respectiv stîng) sensului de parcurs ales pe curba Γ. În cazul unei bobine cu *N* spire parcurse de același curent de conducție *i*, **s.** este $\theta = Ni$. În sistemul de unități SI, **s.** este numeric egală cu tensiunea magnetomotoare de-a lungul curbei Γ. Solenația se măsoară cu aceleași unități ca și curentul electric.

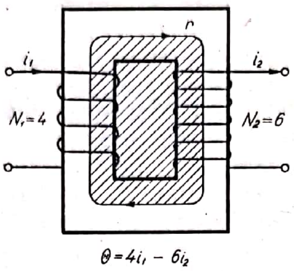

Solenația unui transformator cu două înfășurări

solenoíd (gr. *solen* „țeavă" și *eidos* „formă"; ELT.), bobină electrică fără miez feromagnetic, de forma unui cilindru circular drept, cu înălțimea mai mare decît diametrul bazei.

solfatáre (GEOL.), produse gazoase ale activității vulcanice, constituite în special din vapori de apă (98%), hidrogen sulfurat și bioxid de carbon, care continuă să se degajeze mult timp după erupția vulcanică. **S.** depun sulf prin oxidarea hidrogenului sulfurat. În țara noastră, degajări de hidrogen sulfurat există la peștera Puturosul, lîngă Toria (reg. Mureș-Autonomă Maghiară).

solfégiu (de la notele *sol* și *fa*), exercițiu vocal menit să dezvolte auzul și deprinderea de a citi notele. Executarea **s.** implică atît intonarea, cît și denumirea notelor.

Solferino, localitate în nordul Italiei, unde, la 24 iunie 1859, a avut loc o bătălie între armata franco-sardă și cea austriacă, încheiată cu victoria armatei franco-sarde. În urma acestei bătălii, Lombardia s-a unit cu regatul Sardiniei.

solicitáre (REZ. MAT.), proces fizic prin care se produc tensiuni și deformații în interiorul unui corp solid deformabil; starea de tensiune și starea de deformație a corpului determină starea de **s.** a acestuia. Întinderea, compresiunea, forfecarea simplă, încovoierea și răsucirea reprezintă *s. simple*. Suprapunerea mai multor **s.** simple determină o solicitare compusă (ex. compresiune și încovoiere, răsucire și încovoiere etc.). După modul de variație în timp a intensității forțelor care solicită un corp sau un sistem tehnic se deosebesc: *s. statice*, care sînt produse de forțe exterioare a căror mărime se menține constantă; *s. dinamice*, care sînt produse de forțe exercitate prin impact (cu o variație foarte rapidă a intensității în timp); *s. variabile*, care se datoresc unor forțe exterioare a căror intensitate variază periodic în timp (ex. variație sinusoidală).

solíd 1. (FIZ.) Corp aflat într-o stare de agregare (*starea solidă*), caracterizată printr-o structură compactă și o mare coeziune. **S.** are formă și volum bine definite și este foarte puțin compresibil. Proprietățile fizice ale **s.** sînt determinate de interacțiunile dintre particulele care îl alcătuiesc și care, după asocierea lor, se pot afla în stare de atomi, molecule, ioni pozitivi și ioni negativi sau ioni pozitivi și electroni. După gradul de ordonare a formațiilor constitutive, **s.** poate fi *amorf* sau *cristalin*. În **s.** cristalin se stabilește o „ordine la distanță", aceeași pe o întindere relativ mare, particulele fiind distribuite în nodurile unei rețele cristaline, care prezintă forme geometrice regulate și însușiri de simetrie. În **s.** amorf există numai o „ordine locală", aceeași pe domenii relativ mici, astfel încît multe dintre însușirile sale sînt mai apropiate de cele ale lichidelor. **S.** amorf prezintă o tendință de transformare progresivă în **s.** cristalin, prin ordonarea treptată a particulelor în jurul unor germeni de cristalizare. **S.** cristalin poate fi considerat ca un mediu continuu cu pro-

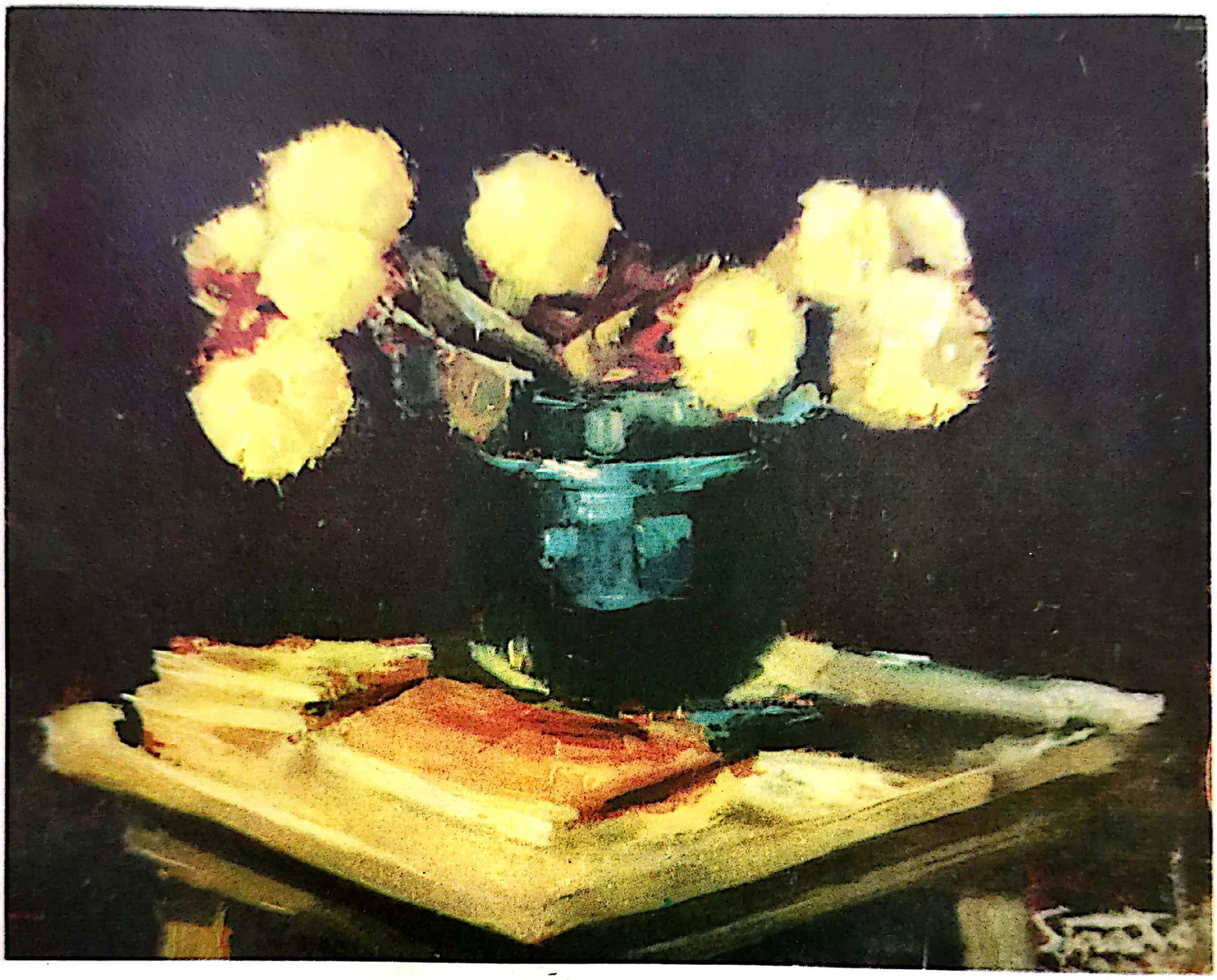

FR. ȘIRATO: Círciumărese. *Ulei pe carton. Colecție particulară* prietăţi anizotrope, dacă se face abstracţie de structura sa discretă, sau ca un mediu discontinuu omogen, dacă se ia în considerare structura amintită şi se ţine seama de simetria de translaţie care permite regăsirea aceleiaşi microstructuri, pe volume comparabile cu volumul celulei elementare, în oricare regiune a **s.** Majoritatea **s.** prezintă o anizotropie a proprietăţilor fizice, fiind caracterizate prin mărimi de material tensoriale (ca, de exemplu, rezistivitatea, susceptibilitatea magnetică etc.). Importanţa studierii teoretice şi experimentale a **s.**, datorită, între altele, aplicaţiilor tehnice remarcabile, a determinat în ultimele decenii o mare dezvoltare a fizicii solidului. — *S. rigid*, solid care nu se deformează sub acţiunea forţelor exercitate din exterior, forma şi dimensiunile lui rămînînd neschimbate. Toate **s.** sînt deformabile, astfel că *s.r.* reprezintă de fapt o abstracţie, care îşi găseşte o aproximaţie în realitate într-un **s.** cu modulul de elasticitate mare, supus acţiunii unor forţe relativ mici. **2.** (REZ. MAT.) *Solid de egală rezistenţă*, bară avînd secţiunea transversală variabilă după o anumită lege, astfel încît efortul unitar maxim din secţiune, care ia naştere sub acţiunea forţelor exterioare şi a greutăţii proprii, să aibă aceeaşi valoare în toate secţiunile.

solidarísm, curent în sociologia, ideologia politică şi juridică burgheză, care consideră că principiul fundamental al existenţei societăţii este solidaritatea tuturor membrilor ei. Iniţiat către 1840 prin lucrările lui A. Comte şi P. Leroux, **s.** a fost dezvoltat sistematic de sociologul şi omul politic francez Léon Bourgeois (1851—1925) şi de juristul francez Léon Duguit, teoreticieni ai „armoniei de clasă“ şi „păcii sociale“. Concepţiile solidariste contemporane se străduiesc să demonstreze în mod apologetic necesitatea solidarităţii dintre muncă şi capital.

solidaritáte 1. Comunitate de interese, de idei şi unitate de acţiune. V. şi internaţionalism proletar. **2.** (DR.) Caracterul unei obligaţii în virtutea căruia, atunci cînd există mai mulţi creditori (solidaritate activă) sau mai mulţi debitori (solidaritate pasivă), oricare dintre creditori poate cere debitorului plata întregii creanţe, cu dreptul pentru ceilalţi creditori de a cere creditorului care a obţinut plata să le plătească partea ce li se cuvine din suma încasată sau oricare dintre debitori este ţinut să plătească întreaga sumă datorată creditorului urmăritor, cu dreptul de a urmări pe ceilalţi debitori pentru partea de datorie a fiecăruia.

solidificáre (FIZ.), trecere a unei substanţe din starea lichidă în starea solidă (cristalină sau sticloasă), realizată de obicei prin scăderea temperaturii. **S.** unei substanţe pure, în urma căreia rezultă o structură cristalină, se produce, în condiţii externe determinate, la o anumită temperatură (numită *punct de s.*), aceeaşi cu temperatura de topire a substanţei respective.

solídus (FIZ., METAL.), loc geometric al punctelor care reprezintă terminarea solidificării într-o diagramă de echilibru termic a unui sistem fizico-chimic format din mai mulţi constituenţi. Sistemele binare au drept **s.** o curbă, iar cele ternare o suprafaţă.

soliflucţiúne (GEOL.), proces de curgere pe pantă a unor depozite în compoziţia cărora predomină roci bogate în coloizi îmbibate cu apă. Sin. *curgere de teren.*

solilóc (lat. *solus* „singur“ şi *loqui* „a vorbi“) **1.** Conversaţie a unei persoane cu sine însăşi; monolog. **2.** Titlu dat unor scrieri cu caracter de monolog (ex. „Solilocurile“ sfîntului Augustin, „Solilocurile“ lui Shaftesbury ş.a.).

Soliman I Magnificul, sultan al Imperiului otoman (1520—1566). A realizat reforme militare, fiscale şi administrative, întărind organizarea monarhiei feudale. A extins considerabil graniţele imperiului; a cucerit Belgradul (1521), a învins pe unguri la Mohács (1526), cucerind cea mai mare parte a Ungariei, precum şi capitala ei, Buda (1540), şi a anexat, în urma unor campanii victorioase, insulele din Marea Egee şi din Marea Ionică, Anatolia orientală, Mesopotamia, Yemenul, Tripolitania şi Algeria. A purtat lupte cu Radu de la Afumaţi, domnul Ţării Româneşti, şi cu Petru Rareş, domnul Moldovei, întărind dominaţia otomană asupra ţărilor române. În timpul său, Imperiul otoman a atins culmea puterii militare şi a cunoscut o însemnată dezvoltare culturală.

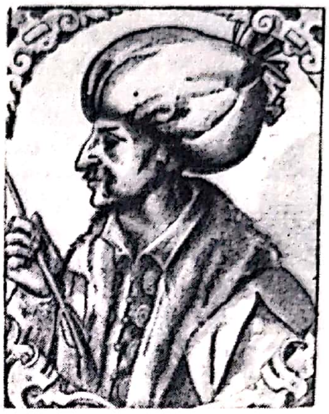

Soliman I Magnificul

Solingen *[zóliŋən]*, oraş în R.F. Germană, în landul Renania de Nord-Westfalia. 172 200 loc. (1963). Industrie siderurgică, constructoare de maşini, chimică, uşoară şi alimentară. Este renumit în special prin producţia de tacîmuri, de instrumente de tăiat şi de piese metalice. Nod de comunicaţii.

solipéd (ZOOL.) v. **monodactil.**

solipsísm (lat. *solus ipse* „numai el însuşi“), concepţie filozofică idealist-subiectivă, potrivit căreia singura realitate ar fi subiectul, conştiinţa individului, iar lumea obiectivă, inclusiv ceilalţi oameni, ar exista numai în această conştiinţă. În esenţă, **s.** este consecinţa logică necesară a oricărui idealism subiectiv (ex. Berkeley, Fichte, Mach). Dată fiind însă absurditatea evidentă a **s.**, majoritatea filozofilor idealişti-subiectivi caută să-l evite, introducînd elemente de idealism obiectiv (postularea unei conştiinţe supraindividuale, a lui dumnezeu etc.). Rădăcina gnoseologică a **s.** o constituie senzualismul idealist, absolutizarea rolului senzațiilor în cunoaștere și negarea conținutului lor obiectiv.

solmizáție (de la notele *sol* și *mi*) **1.** Sistem medieval de intonare a notelor, inițiat de Guido d'Arezzo. **2.** (În practica contemporană) Citire ritmică a notelor, fără intonarea lor; este un solfegiu ritmic.

Solnoc-Dobîca (IST.), în trecut, comitat situat în partea nord-estică a Transilvaniei, rezultat din contopirea, în 1876, a comitatului Solnocul interior, atestat pentru prima dată în 1166, cu comitatul Dobîca, atestat mai întîi în 1164.

sólo (ital. „singur") **1.** Compoziție muzicală sau fragment muzical scrise pentru un singur instrument sau pentru o singură voce (cu sau fără acompaniament). **2.** (În lucrările ample corale, simfonice etc.) Episod executat de un singur instrumentist sau de un singur cîntăreț.

Solo (Surakarta), oraș în Indonezia, situat în partea centrală a insulei Java. 451 500 loc. (1961). Întreprinderi de pielărie, de zahăr, de tutun și numeroase ateliere meșteșugărești (țesături, obiecte din piele, lemn și sidef). Centru comercial.

solódiu (PEDOL.), grupă de soluri intrazonale care au suferit un proces avansat de levigare și de degradare; rezultă prin spălarea și debazificarea solonețurilor. **S.** au un orizont eluvial superior (A) friabil, prăfos, de culoare cenușie-deschis, cu reacție acidă, sub care apare un orizont iluvial (B) argilos, compact, de culoare brună sau brună-închis. Fertilitatea naturală a **s.** este slabă și poate fi ameliorată prin administrarea amendamentelor calcaroase, a îngrășămintelor și prin aplicarea unor măsuri agrofitotehnice. În țara noastră, **s.** ocupă suprafețe restrînse în Cîmpia de Vest și în Bărăgan.

solomít (CONSTR.) v. **stufit.**

Solomon, arhipelag în Melanezia (Oceanul Pacific), situat la est de insula Noua Guinee. Suprafața: circa 42 500 km^2, cu circa 166 000 locuitori (1958). Insulele Choiseul, Santa Isabel, Malaita, Vella Lavella, Guadalcanal, San Cristobal ș.a. (cu o suprafață de circa 29 785 km^2 și o populație de 130 000 loc. în 1963) se află sub protectorat britanic, iar insulele Bougainville și Buka se află sub tutela O.N.U., administrate de Uniunea Australiană. Relief muntos; numeroși vulcani activi. Altitudinea maximă: 3 100 m (vîrful Balbi, în insula Bougainville). Zăcăminte de aur, staniu, cupru, nichel, azbest, fosforite. Climă subtropicală foarte umedă (7 500 mm). Păduri ecuatoriale și faună bogată în reptile (crocodili) și păsări. Populația practică pescuitul și agricultura (cocotieri, batate, banane, ananas). Primul european care a vizitat arhipelagul a fost spaniolul Alvaro Mendaña de Neyra (1568).

Solomon, fiul și succesorul lui David (973—930 î.e.n.). A consolidat statul iudeu și a zidit la Ierusalim renumitul templu al lui Iehova. Înțelepciunea lui a rămas proverbială. Tradiția îi atribue, printre alte opere (proverbe și poeme lirice), „Cîntarea cîntărilor" din Biblie.

Solomon, Barbu (1904—1965), militant în mișcarea muncitorească din România. Membru al Partidului social-democrat din 1927. După 23 august 1944 a fost secretar general adjunct al C.C. al P.S.D. A luat parte activă la realizarea unității politice, organizatorice și ideologice a clasei muncitoare. La Congresul de unificare a P.C.R. și P.S.D. (februarie 1948) a fost ales membru al C.C. al partidului. A avut sarcini de răspundere în aparatul de stat.

Solomon, Ioan (1793—1865), colonel român, care în timpul revoluției de la 1848 din Țara Românească a arestat, împreună cu colonelul Al. Odobescu, la 19 iunie 1848, guvernul revoluționar. Intervenția maselor populare a zădărnicit această acțiune, iar **S.** a fost arestat, apoi eliberat. În 1853 a reprimat răscoala țăranilor din Oltenia.

Solomos, Dionysios (1798—1857), poet național neogrec. A trăit zece ani în Italia, unde și-a făcut studiile. A debutat în limba italiană. Întors în patrie, a aderat la lupta pentru scuturarea jugului turcesc și a militat împotriva puriștilor, pentru impunerea limbii populare ca limbă literară („Dialog despre limbă", 1824). Este autorul imnului național al Greciei. A lăsat o serie de lucrări în stadiu de schiță (poemul „Asediații liberi" ș.a.).

Solon, (c. 640—c. 558 î.e.n.), legiuitor atenian, considerat ca unul dintre cei șapte înțelepți ai Greciei antice. Ales primarhonte (c. 594 î.e.n.), a reformat constituția Atenei, împărțind populația Atenei în patru clase și, repartizînd sarcinile și drepturile publice după avere, a ușurat sarcinile cetățenilor săraci și a îngrădit, prin reforma aparatului de stat, puterea eupatrizilor. Astfel, el e considerat ca întemeietorul democrației sclavagiste ateniene.

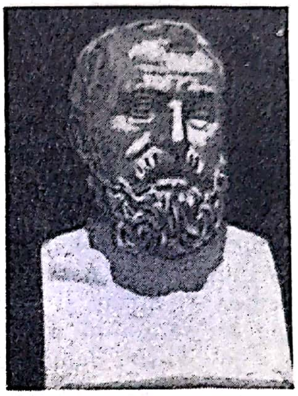

Solon

solonceác (PEDOL.), grupă de soluri intrazonale, caracterizate printr-un conținut ridicat de săruri solubile, în special cloruri, sulfați și carbonați. S-au format în condițiile unui climat semiumed sau semiarid, pe terenuri cu stratul acvifer aflat la mică adîncime și bogat în săruri sau pe terenurile provenite din roci-mame salifere. **S.** tipice au un conținut de 0,25% săruri (reziduu fix) în stratul de la 0 la 10 cm. Fertilitatea **s.** este foarte scăzută, terenurile respective fiind folosite ca pășuni cu slabă valoare furajeră. În țara noastră, **s.** apar local, pe suprafețe reduse, în cuprinsul zonei cernoziomurilor, în stepă și în silvostepă.

solonéț (PEDOL.), grupă de soluri intrazonale, caracterizate printr-un conținut ridicat de sodiu. Sub orizontul de suprafață (A) friabil, **s.** au un orizont (B) compact, greu permeabil, de culoare închisă, cu o reacție puternic alcalină. **S.** se formează în condițiile unui climat semiumed, semiarid sau arid, prin desalinizarea solonceacurilor sau sub influența directă a apei subterane bogate în sodiu. Fertilitatea **s.** este foarte scăzută, terenurile respective fiind folosite ca pășuni cu o slabă valoare furajeră. În țara noastră, **s.** ocupă suprafețe relativ întinse în Cîmpia Tisei și apar sporadic în nord-estul Cîmpiei Dunării.

Solonț, localitate de tip urban în raionul Moinești, reg. Bacău, situată în Depresiunea Tazlăului. 4 630 loc. (1965). Exploatări de petrol.

Soloviov, Vladimir Sergheevici (1853—1900), filozof, teolog și poet rus. Concepția sa mistică a fost influențată de neoplatonism, de teozofie, slavofilism și socialismul creștin. **S.** a conceput universul ca un proces „teoantropic", care ar implica pătrunderea tot mai mare a naturii de către logosul divin prin acțiunea istorică a oamenilor. A preconizat concilierea ortodoxiei cu catolicismul. Estetica sa, în esență religioasă, ostilă „artei pentru artă", a constituit un izvor ideologic al simbolismului rus. Gîndirea lui **S.** a influențat puternic idealismul rusesc și pe cel sud-est european.

Soloviov-Sedoi, Vasili Pavlovici (n. 1907), compozitor sovietic. A compus baletul „Taras Bulba", opereta „Prieten adevărat", romanțe, muzică de film și de teatru. Este cunoscut mai ales prin cîntecele sale de masă („Seară în port", „De mult pe-acasă n-am mai fost", „Dacă toți flăcăii din lume", „Seri moscovite" ș.a.), care se bucură de o largă popularitate, datorită inspirației sincere, melodismului cald și puterii lor de evocare și de convingere.

solstițiál, *punct* ~ (ASTR.), fiecare dintre punctele orbitei aparente a Soarelui (ecliptica), în care acesta se află la solstiții.

solstíțiu (lat. *sol* „Soare" și *stare* „a sta nemișcat"; ASTR.), moment al anului cînd Soarele, în mișcarea sa aparentă pe bolta cerească, nu se mai deplasează spre nord sau spre sud, atingînd cea mai mare înălțime (*s. de vară*, 21 iunie) sau cea mai mică înălțime (*s. de iarnă*, 21 decembrie) față de ecuator. La **s.** de vară este ziua cea mai lungă a anului, iar la cel de iarnă ziua cea mai scurtă (în emisfera boreală).

solubilitáte (CHIM.), cantitatea maximă de substanță, exprimată în grame, conținută într-o anumită cantitate de solvent la o temperatură determinată.

solubilizáre (CHIM.), proces de transformare a unei substanțe greu solubile într-una ușor solubilă în urma unui tratament fizic (încălzire, mărunțire etc.) sau a unei reacții chimice.

solutreán, cultură materială din paleoliticul superior (c. 100 000—c. 10 000 î.e.n.). Numele vine de la localitatea Solutré (Franța), unde s-au descoperit primele urme caracteristice ale acestei culturi, ca: tehnică deosebit de îngrijită în cioplirea uneltelor de piatră și de confecționare din silex a vîrfurilor de lance în formă de frunză de laur.

solúție^{1} (lat. *solutio*, din *solvere* „a dizolva"; CHIM.), amestec monofazic, constituit din două (sau mai multe) substanțe dispersate la scară moleculară. Pot exista **s.** sau amestecuri *gazoase* (constituite numai din componenți gazoși), *lichide* (gaze, lichide sau solide dizolvate în lichide) și *solide* (solide în solide). Denumirea de **s.** se folosește în special pentru **s.** lichide, la care se disting dizolvantul și substanța dizolvată, cantitatea de dizolvant fiind, în general, mult mai mare decît substanța dizolvată (ex. zahărul sau sarea dizolvate în apă, amestecul de alcool cu apă etc.). — *S. coloidală*, amestec eterogen format din două faze: mediul de dispersie și substanța dispersată. Particulele fazei disperse sînt mult mai mari în raport cu moleculele obișnuite, dar prea mici pentru a fi văzute la microscopul simplu. Neomogenitatea unui astfel de sistem poate fi pusă în evidență numai cu ajutorul unor metode speciale. Sin. *sol*. V. și coloid. — *S. molală*, soluție care conține o moleculă-gram (un mol) de substanță dizolvată într-un kilogram de solvent. — *S. molară*, soluție care conține o moleculă-gram (un mol) de substanță la un litru de soluție. — *S. normală*, soluție care conține un echivalent-gram de substanță la un litru de soluție. — *S.-tampon*, soluție care are proprietatea de a menține constantă concentrația ionilor de hidrogen cînd i se adaugă acizi sau baze tari. Conține un acid slab și sarea lui (ex. acid acetic și acetat de sodiu) sau o bază slabă și o sare a ei (ex. amoniac și clorură de amoniu). În organismul animal, concentrația ionilor de hidrogen este menținută constantă prin acțiunea unor *s.t.* din sînge. — (METAL.) *S. solidă*, amestec solid, corespunzător unei faze cristaline omogene în aliajele metalice, cu compoziție variabilă și cu atomii componenți asamblați în aceeași rețea. V. și structură. — (GEOL.) **a)** *Soluții juvenile*, soluții provenite din condensarea vaporilor degajați de topiturile magmatice din adîncul scoarței terestre. Circulînd prin crăpăturile rocilor, *s.j.* determină schimbări în compoziția acestora sau depun o parte din substanțele pe care le transportă, formînd în felul acesta, în unele cazuri, filoane. **b)** *Soluții reziduale*, produse finale ale procesului de consolidare a magmei, avînd caractere de soluții apoase termale. *S.r.* au o puternică acțiune de mineralizare, depunînd în crăpături substanțele dizolvate sau intrînd în reacție cu rocile în care pătrund prin difuziune, formînd astfel diferite zăcăminte de minereuri. **c)** *Soluții vadoase*, soluții formate prin dizolvarea unor substanțe din roci în apele de origine meteorică, care se infiltrează și circulă prin porii și prin fisurile rocilor din părțile superficiale ale scoarței terestre. *S.v.* transportă săruri pe care le pot depune în golurile rocilor, contribuind astfel la cimentarea acestora, sau pot ieși la suprafața Pămîntului sub formă de izvoare.

solúție^2 (MAT.) **a)** Răspuns la o problemă sau dezlegare a unei probleme. **b)** *Soluția unei ecuații*, element care verifică o ecuație. — *S. a unei ecuații diferențiale de ordinul* $n, F(x,y,y',\ldots,y^{(n)}) = 0$, funcție definită pe un interval I, de clasa $C^n(I)$ (adică funcție care admite în I derivate continue pînă la ordinul n inclusiv), care verifică identic (în x) ecuația; se numește și *integrală*. — *Soluția generală* (sau *integrala generală*) *a unei ecuații diferențiale de ordinul n*, $F(x,y,y',\ldots,y^{(n)}) = 0$, familie de soluții definită de o ecuație de forma

$$G(x,y,C_1,\ldots, C_n) = 0$$

(funcția G îndeplinind anumite condiții), care depinde deci de n constante arbitrare esențiale $C_1, C_2, \ldots, C_n$ (ex. $y=C_1(x+1)+C_2x^3$ pentru ecuația $(2x^2+3x)y'' - (6x+6)y' + 6y = 0$). — *S. particulară a unei ecuații diferențiale de ordinul n*, integrală în punctele căreia unicitatea soluției problemei lui Cauchy este asigurată și care se obține din integrala generală prin particularizarea constantelor în condiții inițiale date (ex. soluția $y = xe^{-x}$ a ecuației diferențiale $y''+2y'+y = 0$, care verifică condițiile inițiale $y(0)=0$; $y'(0)=1$). — *S. singulară a unei ecuații diferențiale*, integrală în punctele căreia unicitatea soluției problemei lui Cauchy nu este asigurată (ex. soluția $y=x$ pentru ecuația $y' = 1 + \sqrt[3]{y-x}$). — *S. stabilă*, soluție $y(x)$ a unei ecuații diferențiale

$$y'=f(x,y), \qquad (1)$$

corespunzînd condiției inițiale $y(x_0) = y_0$, pentru care oricărui $\varepsilon>0$ îi corespunde $\eta>0$, astfel încît pentru

$$|\bar{y}_0 - y_0|<\eta$$

soluția $\bar{y}(x)$ cu condiția inițială $\bar{y}(x_0) = \bar{y}_0$ să fie definită pentru $x\geqslant x_0$ și să verifice inegalitatea

$$|\bar{y}(x) - y(x)|< \varepsilon,$$

oricare ar fi $x\geqslant x_0$. Neriguros exprimat, o soluție a ecuației (1), $y(x)$, corespunzînd condiției inițiale $y(x_0) = y_0$, este stabilă dacă are proprietatea că orice altă soluție $\bar{y}(x)$, cu $\bar{y}(x_0) = \bar{y}_0$, pentru care $\bar{y}_0$ diferă (într-un anumit sens) suficient de puțin de y_0, diferă de asemenea suficient de puțin de soluția $y(x)$ (ex. soluția $y(x)= y_0e^{-ax}$ a ecuației $y' + ay = 0$, cu $a > 0$). Dacă, în plus,

$$\lim_{x \to +\infty} |\bar{y}(x) - y(x)| = 0,$$

soluția $y(x)$ se numește *asimptotic stabilă*.

solvabilitáte (DR.), situație în care se află un debitor ale cărui bunuri sînt de o valoare mai mare sau egală cu obligațiile ce ar urma să fie satisfăcute cu acele bunuri.

solvatáre (CHIM.), fenomen care însoțește dizolvarea substanțelor într-un solvent oarecare și care constă în stabilirea unor legături de natură electrostatică între ionii sau moleculele substanței dizolvate și moleculele dizolvantului. Un fenomen într-o anumită măsură analog are loc în sistemele coloidale.

solvént (lat. *solvere* „a desface"; CHIM.), substanță care are proprietatea de a dizolva alte substanțe. După constituție, **s.** se împart în *polari* și *nepolari*. O substanță poate dizolva o altă substanță (poate fi **s.**) cînd forțele intermoleculare stabilite în urma dizolvării între moleculele ei și ale substanței dizolvate sînt mai mari decît forțele de atracție dintre moleculele de același fel (ale solventului sau ale substanței dizolvate). Sin. *dizolvant*. —*Solvenți selectivi*, substanțe lichide, organice sau anorganice, care au proprietatea de a dizolva preferențial un anumit component dintr-un amestec oarecare. Selectivitatea lor este strîns legată atît de polaritatea proprie, cît și de cea a componentului pe care îl dizolvă. Sînt utilizați în extracții selective, la rafinarea și la purificarea amestecurilor de compuși etc. (ex. benzenul, toluenul, propanul, acetona, bioxidul de sulf lichid, metiletilcetona, furfurolul, crezolii, anilina).

solz (ZOOL.), formație tegumentară în formă de plăci. **S.** peștilor sînt produse de natură osoasă ale pielii; ai reptilelor, ca și cei de pe picioarele păsărilor, sînt formații cornoase.

sóma^1 (gr. *soma* „corp"; BIOL.), corpul organismelor vii, considerat ca un întreg, cu excepția gonadelor. Biologul german A. Weismann, care a introdus și termenul, considera în mod metafizic că gonadele (denumite de el germen) sînt independente de **s.**, care formează partea muritoare a organismului, spre deosebire de plasma germinativă (germenul), care ar fi nemuritoare.

sóma^2, băutură alcoolică preparată din sucul plantei *Asclepias acida* (numită și „iarba Lunii"), menționată în Vede ca băutură a zeilor. În brahmanism, **s.** a fost identificată cu Luna și adorată ca divinitate dătătoare de viață. În ritualul brahmanic, **s.** era adusă ca ofrandă zeilor.

Somalia, peninsulă pe coasta de est a Africii, între Oceanul Indian și golful Aden, cuprinsă în teritoriul Republicii Somalia și al Etiopiei. Suprafața: circa 750 000 km^2. Relief de podiș înalt, în trepte, care spre vest trece într-un masiv muntos. Altitudinea maximă: 2 408 m. Climă subecuatorială uscată în sud și tropicală în nord. Formații vegetale semideșertice pe țărm și de savană în restul peninsulei.

Somalia, stat în Africa estică, situat în peninsula Somalia, între Kenia, Etiopia, Somalia Franceză, golful Aden și Oceanul Indian. Suprafața: 637 661 km^2. Populația: 2 300 000 loc. (1963), dintre care mai mult de 2/3 duc o viață nomadă. Capitala: *Mogadiscio*. Limba de stat: somaleza. Relief de podiș (500—1 500 m altitudine), cu marginea nordică înălțată, formînd munți (2 400 m). În sud-est se întinde o cîmpie litorală joasă. Climă ecuatorială musonică, în zona interioară aridă. Vegetație de savană și de semideșert. Zăcăminte de gips, anhidrit, beriliu, columbit. Țară agrară slab dezvoltată, cu puternice rămășițe ale relațiilor gentilice și feudale. $80^0/_0$ din populație se ocupă cu creșterea animalelor (bovine, oi, capre, cămile) pe baza pășunilor naturale. Culturile agricole sînt concentrate îndeosebi pe văile irigate ale rîurilor. Pentru export se cultivă bananieri pe plantații (din care jumătate aparțin străinilor, în special italienilor) și în măsură mai mică bumbac și trestie de zahăr. Pentru consumul intern se cultivă porumb, mei, susan. Este foarte dezvoltat pescuitul marin. Industria este reprezentată doar prin cîteva exploatări miniere și întreprinderi ale industriei alimentare (zahăr, conserve de carne și de pește etc.). Se exportă banane (circa jumătate din volumul exportului), vite, piei, bumbac, conserve de carne și pește, zahăr, rășini aromatice. — *Istoric*. Pe teritoriul **S.**, locuit din timpuri străvechi, au existat, în sec. XII—XVI, cîteva formațiuni statale (sultanate). La sfîrșitul sec. al XVI-lea, **S.** a fost ocupată de Portugalia, iar în sec. al XVII-lea a căzut în stăpînirea arabilor. La sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea, teritoriul **S.** a fost împărțit între Anglia, Italia și Franța. Poporul somalez a opus o dîrză rezistență colonialiștilor. În 1899, în zona din **S.** aflată sub dominația britanică a izbucnit o puternică răscoală de eliberare națională, condusă de Muhammed bin Abdalla Hassan, care a durat 20 de ani. Aproape toate expedițiile de pedepsire întreprinse de englezi și de italieni împotriva răsculaților au fost înfrînte. Pînă în 1911, aproape întregul teritoriu al țării a fost eliberat. Răscoala a fost înăbușită abia în 1920, cu sprijinul aviației. La începutul celui de-al doilea război mondial, **S.** a devenit teatru de operații militare. Armata italiană a ocupat în 1940 **S.** britanică, dar aceasta a fost recucerită în 1941 de armata engleză, care a ocupat în același timp și **S.** italiană. În 1949, potrivit hotărîrii Adunării Generale a O.N.U., fosta **S.** italiană a fost trecută pe timp de 10 ani sub tutela Italiei. În 1960, *S. britanică* și *S. italiană* s-au unit și, proclamîndu-și independenta, au constituit statul independent *Republica Somalia*. Șeful statului este președintele, ales pe termen de șase ani. Organul legislativ suprem este Adunarea Națională. **S.** întreține relații diplomatice cu Republica Socialistă România. Partide politice: Liga tinerilor somalezi, partid de guvernămînt; Uniunea democratică somaleză.

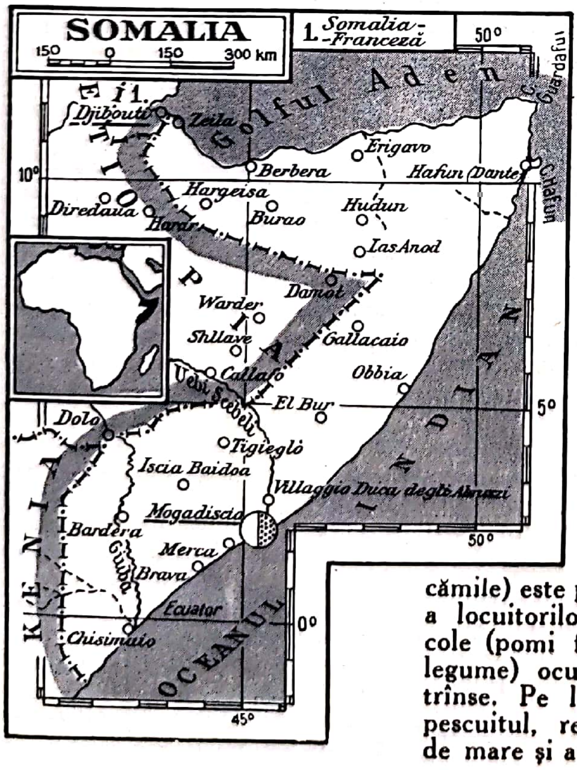
SOMALIA
150 0 150 300 km
1. Somalia-Franceză
50°
Golful Aden
Djibouti
Zeila
Erigavo
Berbera
Hafun (Dante)
C. Guardafui
Ciafun
Hargeisa
Burao
Hudun
Diredaua
Harar
Las Anod
Damot
Warder
Shilave
Gallacaio
Obbia
Uebi Scebeli
Callafo
El Bur
Dolo
Tigieglò
Iscia Baidoa
Villaggio Duca degli Abruzzi
Mogadiscio
Bardera
Merca
Brava
Giuba
Ecuator
Chisimaio
Oceanul Indian
Etiopia
Kenia
10°
5°
0°
45°

Somalia Franceză, posesiune franceză în estul Africii, situată între strîmtoarea Bab el-Mandeb, golful Aden, Somalia și Etiopia. Suprafața: 22 000 km^2. Populația: 82 000 loc. (1964), formată în special din danakili și somalezi, în rest din arabi și europeni. Centrul administrativ: *Djibouti*. Relief accidentat, cu înălțimi pînă la 1 715 m, fragmentat de văi și depresiuni adînci (lacul Assal, la 174 m sub nivelul mării). Climă tropicală aridă. Vegetație săracă de semideșert. Creșterea seminomadă a animalelor (oi, capre, cămile) este principala ocupație a locuitorilor. Culturile agricole (pomi fructiferi, curmali, legume) ocupă suprafețe restrînse. Pe litoral se practică pescuitul, recoltarea bureților de mare și a perlelor, extracția sării din mare. Mici întreprinderi ale industriei alimentare și ușoare. Centrul activității economice a **S.F.** este orașul Djibouti, important port pe ruta Europa-Asia de sud-est, port de tranzit pentru Etiopia și Republica Somalia.

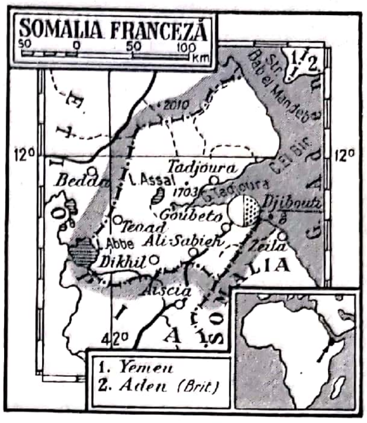
SOMALIA FRANCEZĂ
50 0 50 100 km
1
2
Str. Bab el Mandeb
2010
12°
Beddu
Assal
Tadjoura
1703
Goubeto
Djibouti
Abbe
Ali-Sabieh
Zeila
Dikhil
Aiscia
Etiopia
Somalia
42°
1. Yemen
2. Aden (Brit)

somatometríe (gr. *soma*, *-atos* „corp" și *metron* „măsură") **1.** (MED.) Ramură a antropologiei care studiază caracterele cantitative, măsurabile ale corpului omenesc. Are trei ramuri principale: somatometria corpului, craniometria și osteometria. **2.** (ZOOTEHN.) Măsurare a diferitelor regiuni ale corpului la animale, în scopul aprecierii exteriorului. Este o operație de mare importanță în lucrările de selecție.

somatotróp, *hormon* ~ (BIOCHIM.), hormon secretat de lobul anterior al hipofizei. Este o proteină și a fost preparat sub formă cristalizată. *H.s.* are multiple funcțiuni în organism: stimulează creșterea, influențează metabolismele glucidic, protidic și lipidic, avînd acțiune glucostatică, diabetogenă, pancreatotrofică și anabolică. Hipersecreția de *h.s.* provoacă acromegalia, iar hiposecreția duce la nanism hipofizar. Se mai numește *hormon de creștere*.

somáție (DR.), invitație prin care se pune în vedere debitorului să execute obligația prevăzută într-un titlu executoriu spre a evita o *executare silită*.

Sombart [*zómbart*], Werner (1863—1941), economist burghez german, reprezentant al noii *școli istorice* în economia politică. El pune la baza explicării fenomenelor economice factori psihologici. Teoretician al social-liberalismului la început, **S.** s-a declarat apoi adept al marxismului, dar a încercat să separe latura ştiinţifică a acestuia de cea revoluţionară, opunîndu-le. Ulterior **S.** a devenit adversar al marxismului şi, în ultima parte a vieţii, a alunecat pe poziţiile fascismului. El a susţinut teoria „capitalismului organizat“, teoria dezvoltării „capitalismului fără crize“ şi a emis teoria „pluralismului social“, potrivit căreia locul capitalismului va fi luat de „economia mixtă“. Op. pr.: „Socialismul şi mişcarea socială în sec. al XIX-lea“(1896), „Capitalismul contemporan“ (1902), „Burghezul“ (1913), „Socialismul german“ (1934).

sombréro (span. *sombra* „umbră“), pălărie din fetru, cu boruri largi, purtată mai ales în Spania şi în America Latină.

Someş, afluent pe stînga al Tisei. Are o lungime de 381 km, din care 349 pe teritoriul patriei noastre, şi un bazin hidrografic de 15 127 km^2 (pe teritoriul României). Se formează prin confluenţa, în dreptul oraşului Dej, a *S. Mare*, care izvorăşte din sudul masivului Rodnei (Inău) şi drenează nordul Podişului Transilvaniei, cu *S. Mic*, care drenează nord-vestul Podişului Transilvaniei; acesta este format prin unirea *S. Cald* (care izvorăşte din estul masivului Bihor) cu *S. Rece* (care izvorăşte din nordul masivului Gilău). În aval de Dej, **S.** traversează Podişul Someşan (formînd un mic defileu la Jibou), separă Munţii Apuseni de Carpaţii Orientali, drenează apoi Cîmpia de Vest, unde are un curs divagat, şi confluează cu Tisa pe teritoriul R.P. Ungaria. Someşul trece prin oraşul Satu-Mare.

someşána, denumire arbitrară dată ciclului de dansuri din zona Năsăudului, compus din jocurile de perechi „de-a mîna“ („de-a lungul“) şi „de-nvîrtitul“. „De-a mîna“ reprezintă o plimbare în cerc într-o mişcare lentă, de ritm ternar. „De-nvîrtitul“ este un dans rapid, de ritm binar, cu o dinamică susţinută, cuprinzînd învîrtiri în ambele sensuri şi figuri de virtuozitate (ponturi feciorești şi piruete). Ambele dansuri sînt însoţite de strigături.

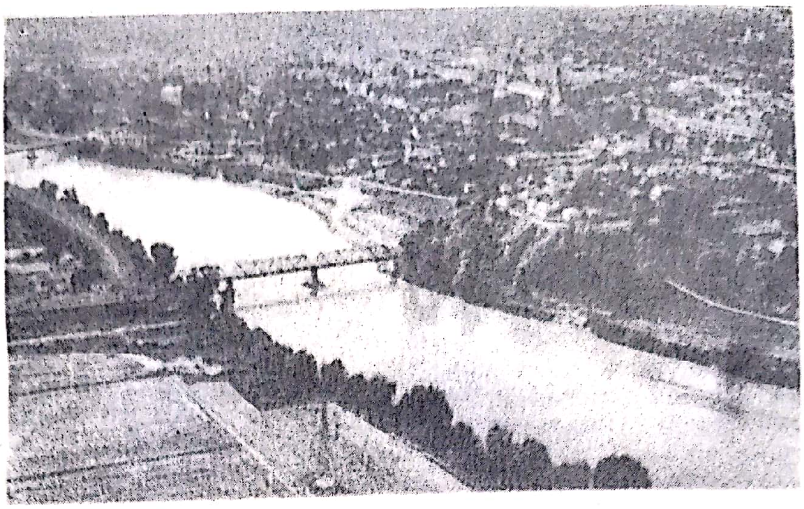

Someşul la Satu-Mare

Someşeni, localitate subordonată administrativ oraşului regional Cluj, situată pe malul drept al Someşului Mic. Staţiune balneară, cu izvoare minerale (bicarbonatate, clorurosodice), folosite în tratarea afecţiunilor aparatului locomotor şi ginecologice, precum şi în gastrite, afecţiuni hepatice etc.

Somme *[som]*, fluviu în nordul Franţei (245 km). Izvorăşte din apropierea oraşului Saint-Quentin şi se varsă în Marea Mînecii printr-un estuar. Are un regim hidrologic reglat prin construcţii hidrotehnice. Este folosit în irigaţii. Navigabil în aval de Bray. **S.** trece prin oraşele Amiens şi Abbeville. Pe fluviul **S.** a avut loc, în iulie-noiembrie 1916, una dintre cele mai mari bătălii din primul război mondial. Ofensiva anglo-franceză de pe **S.** s-a încheiat cu un cîştig teritorial de 200 km^2 şi cu imense pierderi umane în ambele tabere (1 250 000). La 15 septembrie, trupele engleze au folosit, pentru prima dată în cursul războiului, tancurile ca armă de luptă.

Sommer *[zómər]*, Ioan (numele latinizat *Sommerus Ioannes*) (1542—1574), învăţat umanist transilvănean, originar din Pirna (în Saxonia, pe malul Elbei). A fost directorul colegiului umanist înfiinţat de Despot-Vodă la Cotnari (1562—1563), apoi profesor şi director (1565—1567) al şcolii de la Braşov întemeiate de Honterus, iar din 1570 directorul şcolii unitariene din Cluj. În scrierile sale polemice a demonstrat caracterul iraţional al dogmelor catolice şi luterane, sprijinindu-se pe critica filologică şi istorică a Bibliei. A fost primul umanist european care a dezvăluit izvoarele filozofice „păgîne“ ale unor noţiuni ale teologiei creştine (ex. „logosul“). **S.** este şi autorul unei biografii a lui Despot („Vita Iacobi Despotae“, 1574, publicată în 1587) şi al unor elegii latineşti în stilul poeţilor antici („De clade Moldavica elegiae XV“), în care narează întîmplările legate de sfîrşitul lui Despot şi de propria lui fugă la Braşov, şi cîntă, în spirit umanist, frumuseţea naturii, darul înnobilator al culturii, nemurirea terestră dobîndită prin creaţii culturale.

Sommerfeld *[zómərfelt]*, Arnold (1868—1951), fizician german. A fost profesor la Universitatea din München. În 1915 a perfecţionat modelul atomic al lui Bohr prin adoptarea orbitelor eliptice. Ulterior **S.** a făcut corecţii relativiste acestui model, fapt care a permis explicarea structurii fine a liniilor spectrale.

Sommerfelt *[sómərfelt]*, Alf Axelsson (1892—1965), lingvist norvegian, elev al lui A. Meillet şi adept al doctrinei acestuia, specialist în limbile celtice, germanice şi caucaziene, în gramatica comparată a limbilor indo-europene şi în lingvistica generală. A fost profesor la Universitatea din Oslo, membru al multor academii şi societăţi ceput, **S.** s-a declarat apoi adept al marxismului, dar a încercat să separe latura ştiinţifică a acestuia de cea revoluţionară, opunîndu-le. Ulterior **S.** a devenit adversar al marxismului şi, în ultima parte a vieţii, a alunecat pe poziţiile fascismului. El a susţinut teoria „capitalismului organizat", teoria dezvoltării „capitalismului fără crize" şi a emis teoria „pluralismului social", potrivit căreia locul capitalismului va fi luat de „economia mixtă". Op. pr.: „Socialismul şi mişcarea socială în sec. al XIX-lea" (1896), „Capitalismul contemporan" (1902), „Burghezul" (1913), „Socialismul german" (1934).

sombréro (span. *sombra* „umbră"), pălărie din fetru, cu boruri largi, purtată mai ales în Spania şi în America Latină.

Someş, afluent pe stînga al Tisei. Are o lungime de 381 km, din care 349 pe teritoriul patriei noastre, şi un bazin hidrografic de 15 127 km^2 (pe teritoriul României). Se formează prin confluenţa, în dreptul oraşului Dej, a *S. Mare*, care izvorăşte din sudul masivului Rodnei (Inău) şi drenează nordul Podişului Transilvaniei, cu *S. Mic*, care drenează nord-vestul Podişului Transilvaniei; acesta este format prin unirea *S. Cald* (care izvorăşte din estul masivului Bihor) cu *S. Rece* (care izvorăşte din nordul masivului Gilău). În aval de Dej, **S.** traversează Podişul Someşan (formînd un mic defileu la Jibou), separă Munţii Apuseni de Carpaţii Orientali, drenează apoi Cîmpia de Vest, unde are un curs divagat, şi confluează cu Tisa pe teritoriul R.P. Ungaria. Someşul trece prin oraşul Satu-Mare.

someşána, denumire arbitrară dată ciclului de dansuri din zona Năsăudului, compus din jocurile de perechi „de-a mîna" („de-a lungul") şi „de-nvîrtitul". „De-a mîna" reprezintă o plimbare în cerc într-o mişcare lentă, de ritm ternar. „De-nvîrtitul" este un dans rapid, de ritm binar, cu o dinamică susţinută, cuprinzînd învîrtiri în ambele sensuri şi figuri de virtuozitate (ponturi feciorești şi piruete). Ambele dansuri sînt însoţite de strigături.

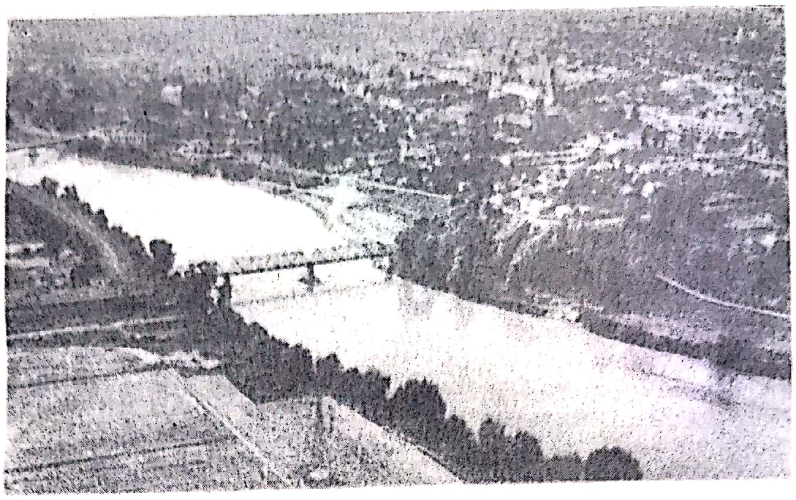

Someşul la Satu-Mare

Someşeni, localitate subordonată administrativ oraşului regional Cluj, situată pe malul drept al Someşului Mic. Staţiune balneară, cu izvoare minerale (bicarbonatate, clorurosodice), folosite în tratarea afecţiunilor aparatului locomotor şi ginecologice, precum şi în gastrite, afecţiuni hepatice etc.

Somme *[som]*, fluviu în nordul Franţei (245 km). Izvorăşte din apropierea oraşului Saint-Quentin şi se varsă în Marea Mînecii printr-un estuar. Are un regim hidrologic reglat prin construcţii hidrotehnice. Este folosit în irigaţii. Navigabil în aval de Bray. **S.** trece prin oraşele Amiens şi Abbeville. Pe fluviul **S.** a avut loc, în iulie-noiembrie 1916, una dintre cele mai mari bătălii din primul război mondial. Ofensiva anglo-franceză de pe **S.** s-a încheiat cu un cîştig teritorial de 200 km^2 şi cu imense pierderi umane în ambele tabere (1 250 000). La 15 septembrie, trupele engleze au folosit, pentru prima dată în cursul războiului, tancurile ca armă de luptă.

Sommer *[zómər]*, Ioan (numele latinizat *Sommerus Ioannes*) (1542—1574), învăţat umanist transilvănean, originar din Pirna (în Saxonia, pe malul Elbei). A fost directorul colegiului umanist înfiinţat de Despot-Vodă la Cotnari (1562—1563), apoi profesor şi director (1565—1567) al şcolii de la Braşov întemeiate de Honterus, iar din 1570 directorul şcolii unitariene din Cluj. În scrierile sale polemice a demonstrat caracterul iraţional al dogmelor catolice şi luterane, sprijinindu-se pe critica filologică şi istorică a Bibliei. A fost primul umanist european care a dezvăluit izvoarele filozofice „păgîne" ale unor noţiuni ale teologiei creştine (ex. „logosul"). **S.** este şi autorul unei biografii a lui Despot („Vita Iacobi Despotae", 1574, publicată în 1587) şi al unor elegii latineşti în stilul poeţilor antici („De clade Moldavica elegiae XV"), în care narează întîmplările legate de sfîrşitul lui Despot şi de propria lui fugă la Braşov, şi cîntă, în spirit umanist, frumuseţea naturii, darul înnobilator al culturii, nemurirea terestră dobîndită prin creaţii culturale.

Sommerfeld *[zómərfelt]*, Arnold (1868—1951), fizician german. A fost profesor la Universitatea din München. În 1915 a perfecţionat modelul atomic al lui Bohr prin adoptarea orbitelor eliptice. Ulterior **S.** a făcut corecţii relativiste acestui model, fapt care a permis explicarea structurii fine a liniilor spectrale.

Sommerfelt *[sómərfelt]*, Alf Axelsson (1892—1965), lingvist norvegian, elev al lui A. Meillet şi adept al doctrinei acestuia, specialist în limbile celtice, germanice şi caucaziene, în gramatica comparată a limbilor indo-europene şi în lingvistica generală. A fost profesor la Universitatea din Oslo, membru al multor academii şi societăţi ştiinţifice, doctor honoris causa al mai multor universităţi străine. A desfăşurat o intensă activitate în cadrul U.N.E.S.C.O. Op. pr.: „Limba şi societatea" (1938), „Aspecte diacronice şi sincronice ale limbii" (1962).

Sommerfield *[sámərfi:ld]*, John (n. 1908), scriitor progresist englez. Începînd din 1930, a activat în mişcarea muncitorească, a cărei viaţă se reflectă în romanele sale („1 Mai", 1936; „Furtună în Porter Street", 1938). **S.** a participat ca antifascist la războiul naţional revoluţionar din Spania (romanul „Voluntari în Spania", 1937). Situaţia Angliei postbelice constituie tema ultimelor sale romane: „Moştenirea" (1956) şi „North West Five" (1960).

somn^{1}, stare de repaus a organismelor animale şi umane, alternînd periodic cu starea de veghe şi care se manifestă prin modificări calitative ale funcţiunilor vegetative şi motorii, ale proceselor neurocerebrale, ale activităţii psihice şi ale comportamentului exterior. Din punct de vedere *psihologic*, **s.** se manifestă la om prin întreruperea activităţii psihice conştiente şi a comportamentului voluntar. **S.** are diferite niveluri de adîncime, în fazele de **s.** mai superficial putînd să se desfăşoare o anumită activitate psihică inconştientă sub forma viselor, să se producă o anumită influenţă a unor stimuli exteriori, senzoriali sau verbali (vise provocate) şi chiar, cum indică unele cercetări recente, o anumită memorare *(hipnopedie)*. Din punct de vedere *neurofiziologic*, **s.** se manifestă prin modificarea relaţiilor dintre cortexul cerebral şi formaţiunile subcorticale, prin scăderea tonusului de excitabilitate corticală, datorită întreruperii impulsurilor care vin la scoarţă de la centrii subcorticali. I.P. Pavlov a emis ipoteza că **s.** reprezintă o iradiere generalizată a inhibiţiei, în special a inhibiţiei supraliminare, care este înnăscută şi are rolul de a proteja celulele nervoase de o distrugere funcţională ireversibilă. Cercetări recente au scos în evidenţă rolul formaţiei reticulate şi al circuitelor reverberative cortico-subcorticale în producerea **s.** şi a trezirii. Din punct de vedere *biochimic*, **s.** se manifestă prin modificări metabolice ale celulelor nervoase, anumite substanţe chimice avînd o acţiune farmacodinamică de provocare a **s.** *(somnifere)*. Din punct de vedere *biofizic*, **s.** se manifestă prin modificări ale activităţii electrice a creierului, înregistrarea electroencefalografică indicînd înlocuirea ritmurilor bioelectrice rapide prin ritmuri mai lente. Din punct de vedere *medical*, unele maladii, mai ales cele neuropsihice, se manifestă şi prin tulburări ale **s.**, insomnie sau **s.** prelungit. În cazul unor boli, în special de natură nervoasă, se foloseşte ca metodă de vindecare **s.** prelungit artificial *(somnoterapia)*.

somn^{2} *(Silurus glanis)*, specie de peşte teleostean din familia siluridelor, lung de 50—100 cm şi avînd greutatea de 20--40 kg (unele exemplare atingînd lungimea de 5 m şi greutatea de 300 kg), cu corpul masiv, comprimat în partea posterioară, fără solzi, cu capul mare, gura cu dinţi ascuţiţi şi cu două perechi de mustăţi. Trăieşte în Dunăre, în bălţile Dunării şi în rîurile mari. Primăvara, **s.** migrează în bălţi, unde se reproduce şi de unde se retrage îndată ce apele încep să scadă. Se hrăneşte cu peşti, broaşte, crustacee etc. Carnea de **s.** este foarte apreciată; din exemplarele mari se prepară „batogul de **s.**". În ţara noastră se pescuiesc anual, în medie, 800 t de **s.** — *S. pitic (Ameiurus nebulosus)*, specie de peşte teleostean din familia ameiuridelor, originar din America de Nord, lung de 18—22 cm şi avînd greutatea de circa 200 g, gura mare şi patru perechi de mustăţi. Trăieşte în lacuri, în bălţi şi în rîuri cu apă limpede, cu vegetaţie şi fund nisipos. Fiind excesiv de răpitor, este combătut, urmărindu-se stîrpirea lui din apele noastre.

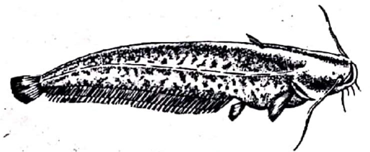

Somn

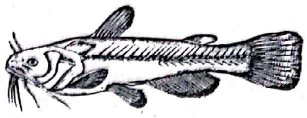

Somn pitic

somnambulísm (lat. *somnus* „somn" şi *ambulare* „a merge"; MED.) **1.** Stare particulară de somn, cu caracter patologic, în care individul părăseşte patul şi execută acte coordonate (se îmbracă, mănîncă, merge), de care nu-şi mai aminteşte la trezire. Apare în special la persoane cu predispoziţie la epilepsie. **2.** Executare automată a unor acte obişnuite în cursul somnului provocat prin hipnoză.

somnifér (FARM.) v. **hipnotic.**

somnoterapíe (MED.), metodă de tratament care constă în aplicarea unui somn prelungit în diferite boli. Provocarea somnului prelungit se obţine prin medicamente *(somn medicamentos)*, prin hipnoză *(somn hipnotic)* sau prin curent electric *(electrosomn)*. Prin **s.** s-a încercat tratarea anumitor forme de nevroze, a hipertensiunii arteriale, a ulcerului gastroduodenal, a bolii lui Basedow etc.

somón *(Salmo salar)*, specie de peşte răpitor teleostean din familia salmonidelor, lung de 1—1,5 m şi avînd greutatea de 25—30 kg. Trăieşte în Marea Baltică, în Marea Nordului şi în Oceanul Îngheţat, de unde migrează vara pentru reproducere în fluviile tributare. Constituie obiectul unui intens pescuit de tip industrial.

Somova, comună în raionul Tulcea, reg. Dobrogea, situată în apropierea Dunării. 5 170 loc. (1965). Exploatări de baritină. Centru piscicol.

son (METR.), unitate de măsură a tăriei sunetelor, egală cu tăria unui sunet care are frecvenţa de 1 000 Hz şi intensitatea auditivă de 40 de foni.

sonántă (LINGV.), consoană a cărei emisiune nu comportă nici un zgomot şi care are unele caracteristici articulatorii şi funcţionale apropiate de vocale (posibilitatea de a fi

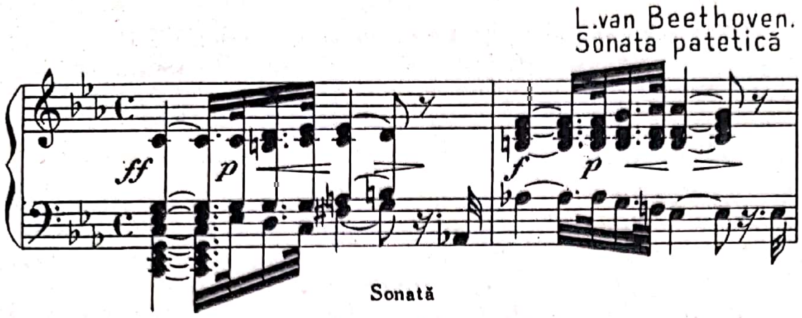

Sonată

rostită prelungit şi aceea de a constitui, în unele situaţii, centrul unei silabe). În limba română, sînt **s.** consoanele *m*, *n*, *l* şi *r*. Unii lingvişti încadrează la consoanele **s.** şi semivocalele *i̯* şi *u̯*.

sonár (TELEC.; din engl. *sound navigation and ranging*), echipament de recepţie şi emisie-recepţie a undelor sonore în mediu acvatic, folosit pentru reperarea obiectelor subacvatice şi eventual pentru telecomunicaţii subacvatice. Cel mai utilizat tip de **s.** este cel cu locaţie prin ecou, a cărui funcţionare se bazează pe emisia unui impuls sonor şi pe recepţia impulsului reflectat de obiect, determinarea poziţiei (coordonatelor) acestuia făcîndu-se ca şi în radiolocaţie.

sonátă, compoziţie pentru unul sau două instrumente, alcătuită din cîteva părţi. Pînă în sec. al XVIII-lea se numea **s.** orice piesă menită a fi „sunată" la un instrument, spre deosebire de cantata (pentru voci). Se delimitează apoi *s. da camera*, gen laic înrudit cu suita, şi *s. da chiesa*, bisericească, de un caracter auster şi cu o structură polifonică în unele părţi. Prin Haydn, Mozart, Beethoven, **s.** atinge stadiul clasic al evoluţiei, consacrîndu-se ca cel mai important gen al muzicii instrumentale, fixîndu-şi structura şi caracterele: alcătuirea de obicei din trei părţi, prima energică, a doua lentă, a treia plină de vioiciune; între ultimele părţi poate fi întîlnit un menuet (la Haydn şi la Mozart) sau un scherzo (la Beethoven). În sec. al XIX-lea se abandonează rigorile clasice de construcţie, fragmentarea în părţi şi în secţiuni distincte, **s.** devenind uneori un poem instrumental (ex. „Sonata în si minor pentru pian" de Liszt). În timp ce **s.** reprezintă un gen al muzicii instrumentale, *forma de sonată* reprezintă o modalitate de alcătuire proprie primei părţi dintr-o sonată, simfonie, cvartet etc. Ea constă din enunţarea *(expoziţia)* a două teme diferite, contrastante, angrenarea lor într-un proces dialectic specific, de confruntare a potenţelor lor expresive *(dezvoltarea)*, după care urmează readucerea, ca într-o sinteză, a temelor din prima secţiune *(reexpoziţia)* şi uneori o diviziune conclusivă *(coda)*. **S.** au scris clasicii vienezi, Schubert, Schumann, Chopin, Brahms, Dvořák, iar la noi G. Enescu, M. Jora, T. Ciortea, S. Toduţă ş.a.

sonatínă, lucrare instrumentală de dimensiuni restrînse, uneori miniaturale, în care se regăsesc trăsăturile de gen şi de construcţie ale sonatei.

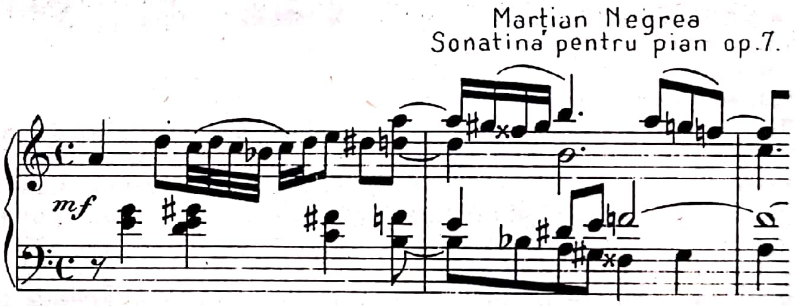

Sonatină

sondáj 1. (MED.) Introducere a unei sonde de metal, de cauciuc sau de material plastic într-un organ cavitar (stomac, vezică urinară etc.), cu scopul evacuării conţinutului acestuia sau al recoltării de material pentru examenele de laborator. **2.** (GEOGR.) *Sondaj meteorologic*, măsurători ale diferitelor elemente atmosferice efectuate cu ajutorul undelor sonore *(sondaj acustic)*, prin lansare de baloane, planoare etc. cu diferite aparate *(sondaj aerologic)*, cu baloane dirijate echipate cu aparate meteorologice *(sondaj aerostatic)*, cu rachete meteorologice, sateliţi etc.

sóndă 1. (FIZ.) Dispozitiv sensibil, asociat unui instrument de măsură, care poate fi plasat în diferite puncte din spaţiu în vederea măsurării unei mărimi fizice. **S.** trebuie să perturbe cît mai puţin situaţia din locul unde ea este introdusă. Există **s.** electrice, magnetice, acustice etc. **2.** (EXPL. PETR.) Gaură cilindrică, avînd un diametru de 100—300 mm şi adîncimi care pot depăşi 7 500 m, realizată în interiorul scoarţei Pămîntului prin metode de foraj adecvate. După destinaţie se deosebesc: *s. de explorare*, forate în scopul explorării straturilor în adîncime, şi *s. de exploatare*, forate în scopul exploatării unui zăcămînt de hidrocarburi fluide. Pentru realizarea unei găuri de sondă se foloseşte o *instalaţie de foraj*, care, în principiu, se compune din: a) utilajul de adîncime, alcătuit din instrumentul de săpat (sapa) şi garnitura de foraj, şi b) utilajul de suprafaţă, format din: utilajul de susţinere şi manevră a garniturii de prăjini (turlă, geamblac, macara, cablu, cîrlig şi troliu de foraj); utilajul de rotire (masa rotativă şi capul hidraulic); utilajul de circulaţie (pompe de noroi). Acţionarea instalaţiei de foraj se poate face, după caz, cu maşini cu abur, motoare diesel sau motoare electrice. În ţara noastră se construiesc instalaţii moderne de foraj, care sînt cerute şi apreciate în mod deosebit pe piaţa mondială. Dintre acestea se pot cita, de exemplu, următoarele tipuri: 2DH-75 A (pentru adîncimi de 2 400 m), 4LD-150 A (3 200 m), 3DH-

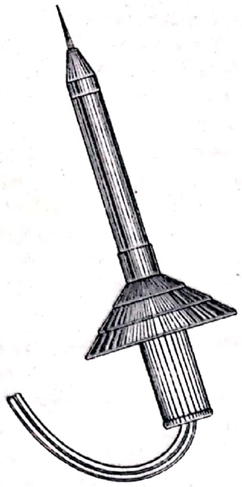

Sondă pentru înaltă tensiune (1)

200 A (4 500 m) şi 4DH-315 (pentru adîncimi de peste 6 000 m). Pentru consolidarea pereţilor, după terminarea fiecărei trepte de foraj se face tubarea găurii cu o coloană de burlane şi apoi fixarea acesteia de pereţi prin operaţia de cimentare. Pregătirea **s.** pentru exploatare (trecerea de la foraj la exploatare) constă în deschiderea sau în traversarea (prin foraj) a stratelor, perforarea coloanei tubate şi cimentate în dreptul stratului productiv, curăţirea sondei de diferite impurităţi, montarea echipamentului mecanic şi punerea în funcţiune. După metoda de exploatare a zăcămîntului se deosebesc: *s. de extracţie*, prin care se face aducerea la suprafaţă a ţiţeiului şi a gazelor din stratul productiv, şi *s. de injecţie*, prin care se introduc gaze sau apă (agenţi de lucru) în stratele zăcămîntului pentru împingerea ţiţeiului către **s.** de extracţie. — *S. de referinţă*, sondă săpată într-o regiune aflată în fază de cercetare, în scopul obţinerii de informaţii asupra structurii geologice. — *S. piezometrică*, sondă destinată efectuării unor observaţii şi măsurări cu privire la variaţia continuă a presiunii în strat, precum şi la influenţa reciprocă a **s.** aflate în apropiere în cursul procesului de exploatare. **3.** (HIDROTEHN.) Instrument cu ajutorul căruia se efectuează diferite observaţii hidrometrice: în primul rînd măsurarea adîncimii apei (tipul cel mai simplu de **s.**), apoi recoltarea probelor de sedimente de pe fundul rîurilor, lacurilor şi mărilor, prelevări de probe de apă (în vederea determinării cantităţii de plancton şi a altor organisme mici, a particulelor solide în suspensie etc.), măsurători de temperatură sau de viteză a unui curent (în cazul cînd este prevăzută cu aparatul corespunzător).

Sonde, strîmtoare cuprinsă între insulele Sumatra şi Java; uneşte apele Mării Java cu cele ale Oceanului Indian. Lungime: 170 km; lăţime maximă: 22 km; adîncimi cuprinse între 50 şi 1 500 m.

Sondele Mari, grup de insule din Arhipelagul Malaez, care cuprinde insulele Sumatra, Java, Kalimantan şi Sulawesi.

Sondele Mici, grup de insule din Arhipelagul Malaez, care cuprinde insulele Bali, Lombok, Sumbawa, Flores, Timor, Sumba ş.a.

sondéză (IND. EXTR.), instalaţie de foraj de mică adîncime (sub 2 000 m), folosită pentru săparea unor găuri de sondă cu diametrul redus (pînă la 165 mm) în cadrul lucrărilor de explorare geologică, de explorare minieră, de prospecţiuni seismice, pentru studii geotehnice etc. **S.** pot fi acţionate manual (pentru foraje la adîncimi pînă la 100 m) sau mecanizat (cu motor cu ardere internă, cu motor electric sau cu aer comprimat). După sistemul de lucru se deosebesc: *s. pentru foraj percutant* şi *s. pentru foraj rotativ*; în ambele cazuri, forajul se poate face uscat sau umed (cu circulaţie de noroi).

sonét (ital. *sonetto*, din vechiul fr. *sonet* „cîntec scurt"), poezie cu formă prozodică fixă, alcătuită din 14 versuri repartizate în două catrene cu rimă îmbrăţişată (de tipul ab ba, ba ab) şi două terţine cu rimă liberă. **S.** a apărut în sec. al XIII-lea la trubadurii provensali, de unde a trecut în Italia şi a fost cultivat cu strălucire de Dante, Petrarca şi, mai tîrziu, de Michelangelo. În restul Europei, **s.** s-a răspîndit în sec. al XVI-lea: în Spania a fost introdus de Boscán Almogáver şi Garcilaso de la Vega; în Anglia de Thomas Wyat şi folosit ulterior de Spenser şi Shakespeare; în Franţa a fost ilustrat de poeţii Pleiadei, îndeosebi de Ronsard şi Du Bellay. Aproape dispărut în sec. al XVIII-lea, **s.** reînfloreşte în perioada romantică, fiind reluat de Wordsworth, Keats, Browning, apoi de Baudelaire şi de parnasieni. În literatura română au scris sonete M. Eminescu, Al. Macedonski, M. Codreanu, V. Eftimiu ş.a.

sonétă (CONSTR.), utilaj folosit pentru înfigerea în teren a piloţilor sau a palplanşelor. După construcţie se deosebesc: *s.-turn*, care sînt constituite dintr-un cadru rigid, un dispozitiv de ghidare a piloţilor şi mecanismul de acţionare a berbecului, şi *s.-macara*, la care berbecul este suspendat direct de cîrligul unei macarale, care susţine de asemenea şi glisierele pentru ghidarea piloţilor. Acţionarea berbecului se poate face manual sau cu un motor prin intermediul unui troliu; la unele construcţii (*s.-diesel*), berbecul este legat direct de tija pistonului unui motor diesel.

Songai, stat în vechiul Sudan (cu capitala *Gao*), situat în regiunea Nigerului mijlociu, întemeiat în sec. al XI-lea de cîrmuitorul *Dia Kossoi*. În a doua jumătate a sec. al XV-lea şi prima jumătate a sec. al XVI-lea, în timpul cîrmuirii lui *Sonni Ali* şi *Mohamed Turé* (Askia cel Mare), statul **S.** a atins apogeul puterii sale. Cucerit de marocani (1591), statul **S.** a rămas sub stăpînirea acestora pînă în 1618, după care el s-a destrămat.

Songkoi, fluviu pe teritoriul R.P. Chineze şi în nordul R.D. Vietnam (1 200 km). Izvorăşte din Podişul Iunnan (R. P. Chineză) şi se varsă printr-o deltă (circa 15 000 km^2) în Marea Chinei de Sud. Principalul afluent: Songbo (pe dreapta). Navigabil în aval de Man-Go; vasele oceanice pătrund pe **S.** pînă la Hanoi (175 km). Se mai numeşte *Fluviul Roşu*.

sonicitáte (TEHN.), ştiinţă care se ocupă cu studiul şi transmiterea, prin vibraţii şi prin unde elastice longitudinale, a energiei sau a puterii mecanice în masa corpurilor lichide *(hidrosonicitatea)* şi a corpurilor solide *(stereosonicitatea)*. Creatorul ştiinţei sonicităţii este inginerul român George Constantinescu. Principial, o instalaţie sonică se compune dintr-un generator de unde sonice, dintr-o linie de transmisiune (care poate fi o bară sau o coloană de lichid într-o conductă), dintr-unul sau mai multe dispozitive receptoare şi din elemente auxiliare (de reglare, de control etc.). Pe baza metodei analogiilor electromecanice şi după modelul motoarelor electrice, au fost create motoare sonice trifazate, sincrone, asincrone etc. Alte aplicaţii ale **s.** sînt: pompajul sonic la sondele de mare adîncime, transmisia sonică la avioane şi nave, ciocanele şi perforatoarele sonice, transmiterea căldurii la distanţă prin transformarea energiei unui generator sonic etc. Undele sonice de frecvenţă foarte înaltă (ultrasunetele) sînt folosite pe scară largă la prelucrarea metalelor şi a materialelor dure şi casante, precum şi în automatică, la calculatoare etc.

sonométru (FIZ.) **a)** Dispozitiv pentru studierea coardelor vibrante sau pentru compararea înălţimii a două sunete. **b)** Instrument electronic pentru măsurarea intensităţii undelor sonore, de obicei a zgomotelor.

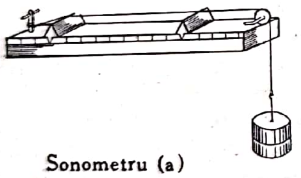

Sonometru (a)

sonoritáte (LINGV.) **1.** Calitate a unui sunet de a fi rostit cu participarea coardelor vocale; în limba română sînt sonore toate vocalele, iar dintre consoane *b, d, g, j, v, z.* V. şi consoană; corelaţie; surditate. **2.** Termen folosit de unii lingvişti pentru a denumi perceptibilitatea unui sunet, calitatea lui de a fi auzit la o distanţă mai mare.

sonorizáre 1. (TELEC.) Operaţie de amplificare şi de distribuire a semnalelor acustice în vederea transmiterii unui program sonor pentru a putea fi auzit de un număr mare de persoane aflate într-o sală de spectacol, într-o piaţă publică, într-o staţie de cale ferată etc. O instalaţie de **s.** este compusă dintr-un traductor (microfon, doză de redare, magnetofon etc.), un amplificator şi dintr-unul sau din mai multe difuzoare. V. şi stereofonie. **2.** (CINEMA) Operaţie complexă de producere pe o peliculă cinematografică a coloanei (pista sonoră), care cuprinde programul sonor al unui film. **3.** (LINGV.) Transformare a unei consoane surde în sonora corespunzătoare (ex. *t* din lat. *vita* s-a sonorizat, devenind *d* în span. *vida*).

Soporul de Cîmpie, sat în Transilvania (raionul Turda, reg. Cluj), pe teritoriul căruia s-au făcut importante descoperiri arheologice: un cimitir daco-roman din sec. II-III, o aşezare băştinaşă daco-romană din sec. al V-lea, un cimitir de incineraţie datînd din sec. VIII—IX şi un sat din epoca feudală (sec. XV—XVI).

Sopot, staţiune balneară în R.P. Polonă, pe litoralul Mării Baltice, situată în apropiere de Gdańsk. 45 000 loc. (1963). Industrie uşoară. Port turistic.

sopránă (ital. *soprano*, din *sopra* „deasupra; mai sus“), voce feminină (sau de copil) înaltă. Pentru vocile solistice se disting: **s.** de coloratură, **s.** lirică, **s.** spinto, **s.** dramatică.

Sopron, oraş situat în nord-vestul R.P. Ungare. 43 400 loc. (1963). Industrie textilă şi de confecţii, alimentară etc. Nod feroviar. Instituţii culturale şi de învăţămînt superior, muzee, monumente arhitectonice din sec. XIII—XVIII.

sorb[1] *(Sorbus aria)*, arbore din familia rozaceelor, înalt pînă la 15 m, cu frunze ovale, flori albe şi fructe mici, roşii. În ţara noastră creşte spontan în regiunea de coline şi se cultivă uneori ca arbore ornamental.

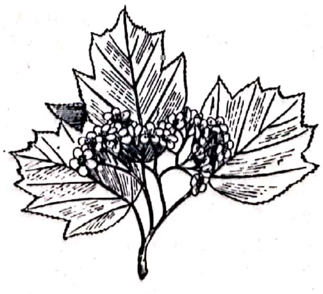

Sorb

sorb[2] **1.** (GEOGR.) Locul unde un rîu dispare de la suprafaţă, continuîndu-se printr-un curs subteran. Este caracteristic reliefului carstic. Atunci cînd regimul rîului prezintă viituri şi **s.** nu poate evacua toată apa spre interior, ia naştere un lac temporar. Asemenea fenomene se întîlnesc în Munţii Apuseni, în Podişul Mehedinţi etc. **2.** (TEHN.) Piesă metalică de formă cilindrică sau sferică, goală în interior şi perforată sau alcătuită dintr-o împletitură, care se montează la capătul introdus în lichid al conductei de aspiraţie a unei pompe, cu scopul de a împiedica pătrunderea în pompă a corpurilor sau a impurităţilor din lichid.

sorbítă (METAL.), constituent structural (cu ferită şi cementită, în anumite proporţii, şi cu aspect granular fin) al oţelurilor călite şi revenite. Oţelurile cu o astfel de structură au proprietăţi fizico-mecanice înalte. V. şi structură.

sorbitól (FARM.), $C_6H_{14}O_6$. Hexaalcool de origine vegetală, care se prepară din glucoză. Are acţiune colagogă (ajută scurgerea bilei în intestin) şi de stimulare a motilităţii intestinale. Se mai utilizează la prepararea acidului ascorbic şi a zahărului pentru diabetici.

Sorbona, veche şcoală din Paris, întemeiată în 1253 de călugărul Robert Sorbon. La început a funcţionat ca internat pentru studenţii săraci, care studiau teologia, apoi, pînă în 1792, ca şcoală pentru pregătirea clerului înalt. În 1808 a intrat în componenţa Universităţii din Paris, devenind sediul Facultăţilor de litere şi ştiinţe. Reconstruită sub Richelieu în 1626 şi între 1884—1900.

sorbóză (BIOCHIM.), substanţă chimică din clasa monozaharidelor, izomeră cu fructoza. Este folosită la sinteza acidului ascorbic şi la prepararea unor medii de cultură pentru studiul metabolismului microorganismelor.

sórbţie (FIZ., CHIM.), denumire generică dată proceselor în masa corpurilor lichide (*hidrosonicitatea*) şi a corpurilor solide (*stereosonicitatea*). Creatorul ştiinţei sonicităţii este inginerul român George Constantinescu. Principial, o instalaţie sonică se compune dintr-un generator de unde sonice, dintr-o linie de transmisiune (care poate fi o bară sau o coloană de lichid într-o conductă), dintr-unul sau mai multe dispozitive receptoare şi din elemente auxiliare (de reglare, de control etc.). Pe baza metodei analogiilor electromecanice şi după modelul motoarelor electrice, au fost create motoare sonice trifazate, sincrone, asincrone etc. Alte aplicaţii ale **s.** sînt: pompajul sonic la sondele de mare adîncime, transmisia sonică la avioane şi nave, ciocanele şi perforatoarele sonice, transmiterea căldurii la distanţă prin transformarea energiei unui generator sonic etc. Undele sonice de frecvenţă foarte înaltă (ultrasunetele) sînt folosite pe scară largă la prelucrarea metalelor şi a materialelor dure şi casante, precum şi în automatică, la calculatoare etc.

sonométru (FIZ.) **a)** Dispozitiv pentru studierea coardelor vibrante sau pentru compararea înălţimii a două sunete. **b)** Instrument electronic pentru măsurarea intensităţii undelor sonore, de obicei a zgomotelor.

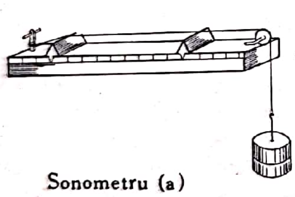

Sonometru (a)

sonoritáte (LINGV.) **1.** Calitate a unui sunet de a fi rostit cu participarea coardelor vocale; în limba română sînt sonore toate vocalele, iar dintre consoane *b, d, g, j, v, z.* V. şi consoană; corelaţie; surditate. **2.** Termen folosit de unii lingvişti pentru a denumi perceptibilitatea unui sunet, calitatea lui de a fi auzit la o distanţă mai mare.

sonorizáre 1. (TELEC.) Operaţie de amplificare şi de distribuire a semnalelor acustice în vederea transmiterii unui program sonor pentru a putea fi auzit de un număr mare de persoane aflate într-o sală de spectacol, într-o piaţă publică, într-o staţie de cale ferată etc. O instalaţie de **s.** este compusă dintr-un traductor (microfon, doză de redare, magnetofon etc.), un amplificator şi dintr-unul sau din mai multe difuzoare. V. şi stereofonie. **2.** (CINEMA) Operaţie complexă de producere pe o peliculă cinematografică a coloanei (pista sonoră), care cuprinde programul sonor al unui film. **3.** (LINGV.) Transformare a unei consoane surde în sonora corespunzătoare (ex. *t* din lat. *vita* s-a sonorizat, devenind *d* în span. *vida*).

Soporul de Cîmpie, sat în Transilvania (raionul Turda, reg. Cluj), pe teritoriul căruia s-au făcut importante descoperiri arheologice: un cimitir daco-roman din sec. II-III, o aşezare băştinaşă daco-romană din sec. al V-lea, un cimitir de incineraţie datînd din sec. VIII—IX şi un sat din epoca feudală (sec. XV—XVI).

Sopot, staţiune balneară în R.P. Polonă, pe litoralul Mării Baltice, situată în apropiere de Gdańsk. 45 000 loc. (1963). Industrie uşoară. Port turistic.

sopránă (ital. *soprano*, din *sopra* „deasupra; mai sus"), voce feminină (sau de copil) înaltă. Pentru vocile solistice se disting: **s.** de coloratură, **s.** lirică, **s.** spinto, **s.** dramatică.

Sopron, oraş situat în nord-vestul R.P. Ungare. 43 400 loc. (1963). Industrie textilă şi de confecţii, alimentară etc. Nod feroviar. Instituţii culturale şi de învăţămînt superior, muzee, monumente arhitectonice din sec. XIII—XVIII.

sorb^1 (*Sorbus aria*), arbore din familia rozaceelor, înalt pînă la 15 m, cu frunze ovale, flori albe şi fructe mici, roşii. În ţara noastră creşte spontan în regiunea de coline şi se cultivă uneori ca arbore ornamental.

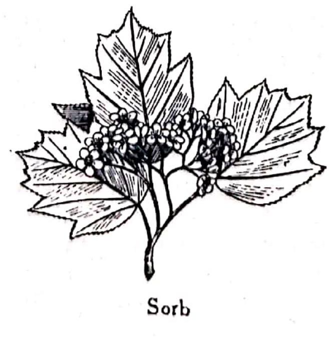

Sorb

sorb^2 **1.** (GEOGR.) Locul unde un rîu dispare de la suprafaţă, continuîndu-se printr-un curs subteran. Este caracteristic reliefului carstic. Atunci cînd regimul rîului prezintă viituri şi **s.** nu poate evacua toată apa spre interior, ia naştere un lac temporar. Asemenea fenomene se întîlnesc în Munţii Apuseni, în Podişul Mehedinţi etc. **2.** (TEHN.) Piesă metalică de formă cilindrică sau sferică, goală în interior şi perforată sau alcătuită dintr-o împletitură, care se montează la capătul introdus în lichid al conductei de aspiraţie a unei pompe, cu scopul de a împiedica pătrunderea în pompă a corpurilor sau a impurităţilor din lichid.

sorbítă (METAL.), constituent structural (cu ferită şi cementită, în anumite proporţii, şi cu aspect granular fin) al oţelurilor călite şi revenite. Oţelurile cu o astfel de structură au proprietăţi fizico-mecanice înalte. V. şi structură.

sorbitól (FARM.), $C_6H_{14}O_6$. Hexaalcool de origine vegetală, care se prepară din glucoză. Are acţiune colagogă (ajută scurgerea bilei în intestin) şi de stimulare a motilităţii intestinale. Se mai utilizează la prepararea acidului ascorbic şi a zahărului pentru diabetici.

Sorbona, veche şcoală din Paris, întemeiată în 1253 de călugărul Robert Sorbon. La început a funcţionat ca internat pentru studenţii săraci, care studiau teologia, apoi, pînă în 1792, ca şcoală pentru pregătirea clerului înalt. În 1808 a intrat în componenţa Universităţii din Paris, devenind sediul Facultăţilor de litere şi ştiinţe. Reconstruită sub Richelieu în 1626 şi între 1884—1900.

sorbóză (BIOCHIM.), substanţă chimică din clasa monozaharidelor, izomeră cu fructoza. Este folosită la sinteza acidului ascorbic şi la prepararea unor medii de cultură pentru studiul metabolismului microorganismelor.

sórbţie (FIZ., CHIM.), denumire generică dată proceselor de absorbţie, adsorbţie şi chemosorbţie.

Sorbul, Mihail (n. 1885), dramaturg român. S-a născut la Botoşani. A colaborat cu articole despre literatură şi teatru la numeroase publicaţii şi a scos împreună cu L. Rebreanu revista „Scena" (1910). Piesele sale de teatru sînt inspirate fie din istorie („Letopiseţi", 1914; „Săracul popă", 1916; „Praznicul calicilor", 1916), fie din realitatea socială contemporană. „Patima roşie" (1916) aduce în scenă imaginea unui mediu social şi intelectual dezechilibrat, conştient de prăbuşirea sa; „Dezertorul" (1919) e un violent protest împotriva ocupaţiei germane din primul război mondial. Realizînd o sinteză originală de comic şi tragic, **S.** explorează zonele mai întunecate ale sufletului omenesc, fără a ignora însă determinările şi condiţionările sociale ale conflictelor şi caracterelor. Piesele sale se remarcă prin arhitectura solidă a construcţiei, prin dialogul viu, colorat, spiritual. A prelucrat pentru scenă romanele „Neamul Şoimăreştilor" (împreună cu M. Sadoveanu) şi „Ion" de L. Rebreanu. A scris şi romane („Mîngîierile panterei", 1935, ş.a.).

sorcováţ (IST.) v. **sfanţ.**

Sordello (c. 1200—c. 1270), trubadur italian de limbă provensală, amintit de Dante în „Divina comedie". A scris cîntece de dragoste şi „sirvientes". Dintre fragmentele păstrate se remarcă un cîntec de jale, scris la moartea virtuosului cavaler De Blacas, pe care îl preamăreşte şi îl dă drept pildă tuturor seniorilor Europei.

Soreanu, Nicolaie (1873—1950), actor român. A studiat arta dramatică cu C. Nottara şi Şt. Vellescu la Conservatorul din Bucureşti. Din 1896 a jucat la Teatrul naţional din Bucureşti. **S.** a interpretat un repertoriu de roluri variat, de la comedia clasică la drama psihologică modernă, în piese de Molière, Ibsen, Björnson, H. Bernstein, H. Bataille, V. I. Popa. Actor realist, **S.** a avut realizări memorabile prin autenticitate şi prin forţa de particularizare. A fost profesor de dicţiune la Conservatorul din Bucureşti.

Sorel, Georges (1847—1922), sociolog idealist francez. A elaborat un sistem filozofic eclectic, alăturînd teze din W. James, B. Croce, Fr. Nietzsche, H. Bergson şi unele idei marxiste interpretate denaturat. **S.** a încercat să construiască o filozofie practică, a acţiunii, dar a ajuns la concluzii voluntariste şi iraţionaliste. El a interpretat, sub influenţa antiintelectualismului bergsonian, acţiunea, violenţa ca manifestări ale voinţei inconştiente, pe care el o opunea intelectului. Pe această bază filozofică, **S.** a devenit teoreticianul anarhosindicalismului în Franţa. Op. pr.: „Reflecţii asupra violenţei" (1908).

sorg (*Sorghum vulgare*), plantă anuală din familia gramineelor, cu rădăcini fibroase mult ramificate, cu tulpini erecte înalte de la 0,3 la 4,5 m, în funcţie de soi, şi cu frunze mari asemănătoare cu ale porumbului. Inflorescenţa este un panicul răsfirat sau compact, iar fructul o cariopsă de formă rotundă-turtită. După întrebuinţarea lui, **s.** se împarte în patru grupe: **s.** pentru boabe, **s.** pentru mături, **s.** zaharat şi **s.** pentru masă verde şi siloz. **S.** este folosit mai ales ca plantă de nutreţ. Fiind rezistent la secetă, **s.** se cultivă mult în zonele secetoase din Africa, China, India etc. În ţara noastră se află în curs de extindere cultura **s.** pentru boabe, din care s-au creat hibrizi foarte productivi (F. 32, F. 42, F. 43).

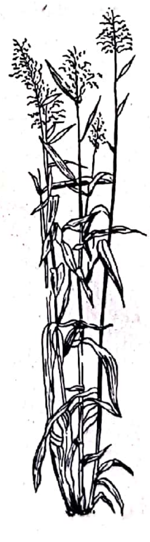

Sorg

sorít (gr. *soreites*, din *soros* „grămadă, morman, mulţime"), raţionament realizat printr-un şir de silogisme, contractat prin excluderea concluziilor intermediare, care în polisilogismele iniţiale îndeplineau rolul uneia dintre premise. **S.** este de două feluri: 1) goclenian (progresiv), dacă concluziile intermediare îndeplineau rolul de premise majore, şi 2) aristotelic (regresiv), dacă concluziile intermediare îndeplineau rolul de premise minore.

Sorit progresiv	*Sorit regresiv*
D este *E*	*A* este *B*
C este *D*	*B* este *C*
B este *C*	*C* este *D*
A este *B*	*D* este *E*
Deci *A* este *E*.	Deci *A* este *E*.

Šorm *[şorm]*, František (n. 1913), biochimist ceh, profesor la Universitatea din Praga, membru al Academiei de Ştiinţe din R.S. Cehoslovacia, membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România, precum şi al altor academii şi societăţi ştiinţifice. Cercetările sale se referă în special la biochimia compuşilor naturali (alcaloizi, steroizi, peptide, albuminoide, enzime etc.).

sormáit (METAL.), denumire dată unui grup de aliaje ale fierului care au un conţinut ridicat de carbon (2,5—3,5%) şi de crom (25—31%) şi mici adaosuri de nichel, de mangan şi de siliciu. Are rezistenţă mare la uzură, la temperaturi înalte şi în medii oxidante şi se foloseşte ca material de încărcare prin sudare a suprafeţelor active ale unor scule şi ale unor organe de maşini care lucrează cu frecare intensă şi cu presiune mare.

sortáre 1. (TEHN.) Operaţie de selectare şi de grupare a pieselor prelucrate după dimensiuni, formă, proprietăţi fizico-mecanice, aspect etc., fie în scopul depistării rebutului, fie pentru obţinerea unor asamblări de precizie mare. **2.** (IND. EXTR.) Operaţie de separare (după dimensiuni, formă, compoziţie etc.) a materialelor bucăţi sau sub formă de granule, în scopul prelucrării lor în mod diferit, pentru separarea materialului fin de cel grosier sau pentru eliminarea impurităţilor din aceste materiale. După procedeul folosit se deosebesc: *s. manuală, s. mecanică, s. hidraulică, s. cu curent de aer, s. electromagnetică* etc.

sortimént (EC.), grup de produse care fac parte din acelaşi sort (sînt de acelaşi fel, gen, aceeaşi categorie etc.).

S.O.S. (NAV.), apel internaţional transmis prin radiotelegrafie sau cu ajutorul semnalizatoarelor optice de către o navă care se află în pericol de scufundare şi care cere ajutor. Apelul, adoptat unanim în 1912, este format din iniţialele cuvintelor *Save Our Souls*, care în limba engleză înseamnă *salvaţi sufletele noastre*.

Sosiura, Vladimir Nikolaevici (1898—1965), poet sovietic ucrainean. A debutat în 1917 cu o poezie militantă, patetică, pătrunsă de suflul revoluţiei. **S.** ocupă un loc însemnat în literatura ucraineană contemporană, atît prin poemele sale eroice („Iarna roşie", 1921; „Oleg Koşevoi", 1945), cît şi prin lirica sa intimă, cantabilă şi nostalgică. Creaţia sa este apropiată prin inflexiunile ei de tradiţia folclorică. Laureat al Premiului de stat.

Sosnowiec *[sǫsnǫ́vieţ]*, oraş în R.P. Polonă, în Silezia Superioară. 138 000 loc. (1964). Important centru siderurgic şi minier. Mai există industrie constructoare de maşini, chimică, a materialelor de construcţie, alimentară.

sostenúto (MUZ.), termen italian adăugat indicaţiilor de mişcare care solicită o execuţie riguroasă a ritmului şi mişcării, de obicei lentă (ex. andante **s.**).

sótnic, conducător al unei unităţi de cavalerie căzăcească, compusă din o sută de oameni.

sotto-voce (MUZ.), termen italian care indică o interpretare discretă, în surdină, cu jumătate de voce.

sou *[su]*, nume sub care au fost cunoscute în Franţa, încă din antichitate, monedele de aur şi de argint.

Soufflot *[sufló]*, Jacques Germain (1713—1780), arhitect francez. După o perioadă de studii în Italia, **S.** a lucrat un timp la Lyon, remarcîndu-se prin monumentalitatea şi prin claritatea construcţiilor sale (Hôtel-Dieu). La Paris, **S.** a proiectat şi a realizat construcţia bisericii Sainte Geneviève, actualmente Panteonul francez; de asemenea a condus lucrările de reamenajare urbanistică a întregului oraş.

Soult *[sult]*, Nicolas Jean (1769—1851), mareşal francez. A participat la bătăliile de la Austerlitz, Jena etc., iar în 1808—1813 a comandat armata franceză în războiul din Spania. După prăbuşirea imperiului napoleonean, **S.** a trecut de partea Bourbonilor, dar în timpul celor „100 de zile" a revenit alături de Napoleon I. În timpul domniei lui Ludovic-Filip a fost în repetate rînduri ministru.

Sousse *[sus]*, oraş în estul Tunisiei, port la Marea Mediterană. 48 170 loc. (1956). Important pentru exportul de uleiuri, cereale, fosforite, animale, piei. Întreprinderi alimentare (conserve de peşte, uleiuri); numeroase ateliere meşteşugăreşti. Staţiune balneară. Moschei din sec. IX—XI. Ruine romane şi bizantine.

Southampton *[sauθę́mptən]*, oraş în Marea Britanie, situat în sudul Angliei, pe ţărmul Mării Mînecii. 205 800 loc. (1963). Principalul port de pasageri al ţării. Are mari rafinării de petrol, şantiere navale, fabrici de avioane, întreprinderi chimice şi alimentare. Monumente istorice (sec. XII—XIV).

southdown *[sáuθdaun]* (ZOOTEHN.), rasă de oi originară din Anglia; este crescută pentru producţia de carne şi de lînă. Se caracterizează printr-o mare precocitate, mieii atingînd la patru luni greutatea de 35—38 kg. Randamentul la tăiere este ridicat (55—60%). Lîna, scurtă, în cantitate de 3—4 kg anual, are o fineţe de 25—27 de microni.

Southend-on-Sea *[sáuθənd-ǫn-sí:]*, oraş în Marea Britanie, situat în sud-estul Angliei, pe Tamisa, la vărsarea ei în Marea Nordului. 166 100 loc. (1963). Este unul dintre avanporturile Londrei. Staţiune balneară. Întreprinderi chimice, constructoare de maşini etc.

Southey *[sáuði]*, Robert (1774—1843), poet romantic englez, reprezentant al şcolii lakiste. Prieten cu Coleridge, abandonează ideile revoluţionare din tinereţe (drama „Wat Tyler", 1795), adoptînd un fel de eclectism plin de contradicţii, aspru criticat, la vremea lui, de Byron. A scris lungi poeme lirice-epice, de o abilă versificaţie („Thalaba-nimicitorul", 1801; „Blestemul lui Kehama", 1810), balade cu subiecte medievale, inspirate din folclor („Bătrîna din Berkeley"), şi numeroase lucrări istorice romanţate („Viaţa lui Nelson", 1813 ş.a.).

Soutine *[sutín]*, Chaïm (1894—1943), pictor francez de origine lituaniană, aparţinînd Şcolii de la Paris. A studiat la Şcoala de arte frumoase din Vilnius, apoi la Şcoala superioară de arte frumoase din Paris. Temperament frămîntat, scrutător, a creat naturi moarte, peisaje şi portrete, violent expresioniste, care se disting prin intensitatea dramatică, prin tuşa nervoasă şi coloritul strălucitor. Op. pr.: „Boul jupuit", „Nebuna", „Femeia în rochie albastră".

Vedere din Sovata

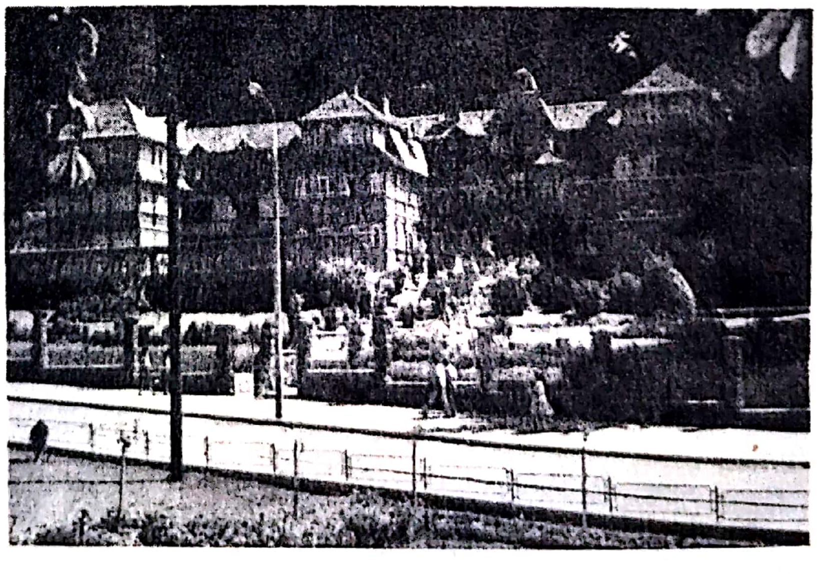

Sovata, oraş în raionul Tg.-Mureş, reg. Mureş-Autonomă Maghiară, situat la 490 m altitudine. 7 760 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea, ambalaje, mobilă). Staţiune balneoclimatică cu lacuri (principalul lac, Ursu, cu o suprafaţă de 46 000 m², este helioterm, atingînd 19—20°C la suprafaţă, 30—40°C la 1 m adîncime şi 40—60°C la 1,5 m adîncime, după care temperatura începe să scadă) şi izvoare de apă sărată, folosite în tratarea afecţiunilor ginecologice cronice, a insuficienţelor glandulare (ovariene) şi a reumatismului cronic.

Soveja, comună în raionul Panciu, reg. Galaţi, situată la izvoarele Şuşiţei. 3 650 loc. (1965). Exploatări forestiere. Creşterea animalelor. Staţiune climatică. În Soveja se află un muzeu istoric (legat de luptele din 1916—1918).

„Sovetskii Soiuz“, revistă sovietică social-politică ilustrată. Apare lunar, la Moscova, din 1950. Are şi ediţii în cîteva limbi străine. Ediţia în limba română („Uniunea Sovietică“) apare la Bucureşti.

soviéte, organe ale puterii de stat în U.R.S.S. Au apărut în timpul revoluţiei din 1905—1907, sub forma **s.** de deputaţi ai muncitorilor, reprezentînd organizaţii politice de masă ale proletariatului, germeni ai noii puteri revoluţionare. În cursul revoluţiei din februarie 1917 au fost create **s.** de deputaţi ai muncitorilor şi soldaţilor şi **s.** de deputaţi ai ţăranilor. V.I. Lenin, sintetizînd experienţa celor două revoluţii ruse, a tras concluzia că **s.** sînt organizaţii de masă care asigură participarea celor ce muncesc la conducerea statului. După victoria Revoluţiei Socialiste din Octombrie, **s.** au devenit organe ale dictaturii proletariatului. Constituţia U.R.S.S. din 1936 a consfinţit transformarea **s.** în soviete de deputaţi ai oamenilor muncii.

Sovietul Suprem al U.R.S.S., organ suprem al puterii de stat, format din două camere, egale în drepturi: *Sovietul Uniunii* şi *Sovietul Naţionalităţilor* menit să asigure interesele naţionale specifice ale celor peste 100 de naţiuni şi de naţionalităţi din cuprinsul U.R.S.S. În afara Sovietului Suprem al U.R.S.S. există cîte un *Soviet Suprem* în fiecare republică unională şi în fiecare republică autonomă, care are însă o structură unicamerală.

sovprén (CHIM.) v. **neopren.**

Spa, *Conferinţa de la* ~, conferinţă convocată în iulie 1920, în oraşul **S.** din Belgia, de către Consiliul Suprem al puterilor Antantei. *C. de la S.* a prelungit termenul pentru reducerea forţelor armate germane, a stabilit cota-parte a fiecărei ţări care avea dreptul la reparaţii de război din partea Germaniei; a hotărît, de asemenea, să acorde Germaniei credite, iar Poloniei ajutor militar în războiul pe care-l purta împotriva statului sovietic.

Spaak, Paul Henri (n. 1899), lider al social-democraţiei belgiene, unul dintre conducătorii Partidului socialist belgian. A fost ministru de externe (1936—1937, 1939—1949, 1954—1957 şi 1961—1966) şi prim-ministru (1938—1939, 1946, 1947—1950). Între 1957 şi 1961 a fost secretar general al N.A.T.O.

Spacu, Gheorghe (1883—1955), chimist român. A fost profesor şi întemeietor al şcolii de chimie anorganică şi analitică de la Universitatea din Cluj, profesor la Universitatea din Bucureşti, membru al Academiei R.P.R. şi membru de onoare al mai multor societăţi ştiinţifice străine. A făcut cercetări fundamentale în domeniul combinaţiilor complexe. A stabilit structura unor combinaţii anorganice din grupa sărurilor duble, a sintetizat noi clase de combinaţii complexe (derivaţi de la hexahidroxoantimoniaţi, hidroxoplatinaţi, hidroxostanaţi, hexacloroplumbaţi etc.) şi a făcut studii fizico-chimice (tensimetrice, refractometrice, potenţiometrice şi spectrofotometrice) pentru stabilirea formării în soluţie a unor combinaţii complexe. În domeniul chimiei analitice a instituit numeroase metode noi, calitative şi cantitative, macro- şi microchimice, dintre care multe au fost adoptate ca metode oficiale de control nu numai la noi în ţară, ci şi în alte ţări. Rezultatele cercetărilor sale ştiinţifice sînt concretizate în aproximativ 250 de lucrări, publicate în reviste de specialitate din ţară şi din străinătate. Pentru munca didactică şi ştiinţifică pe care a desfăşurat-o, ca şi pentru aportul adus în rezolvarea diferitelor probleme legate de cerinţele industriei, Gh. Spacu a fost de două ori laureat al Premiului de stat (1952 şi 1954).

Gh. Spacu

Spacu, Petre (n. 1906), chimist român, profesor de chimie anorganică la Universitatea din Bucureşti, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România. **S.** a făcut cercetări în domeniul chimiei combinaţiilor complexe (sinteze de clase noi de combinaţii complexe şi studiul constituţiei lor prin metode fizico-chimice), al chimiei anorganice (studiul elementelor rare) şi al chimiei analitice (metode chimice şi fizico-chimice pentru determinarea diverselor elemente, cît şi pentru analiza compuşilor organici şi a produselor farmaceutice).

spádă (SPORT) **1.** Armă sportivă alcătuită dintr-o lamă îngustă de oţel şi din mîner, avînd lungimea de 1,10 m şi greutatea de 770 g, folosită la scrimă. **2.** Denumire dată probei de scrimă care se practică cu spada.

spadiciflóre (BOT.; *Arales*), ordin de plante erbacee perene din clasa monocotiledonatelor, caracterizate printr-o inflorescenţă numită spadice (cocean). Din ordinul spadiciflorelor fac parte familiile aracee (ex. rodul pămîntului) şi lemnacee (ex. lintiţa).

Spaethe, Oscar (1875–1944), sculptor român, membru fondator al societăţii Tinerimea artistică. A studiat la Academia de arte frumoase din München, unde a debutat, în 1898, cu „Faun dansînd". Autor a numeroase portrete (printre care cel al lui Ştefan Luchian şi al lui Al. Vlahuţă), al cîtorva monumente („C. Negri", la Galaţi, şi „Mihai Viteazul", la Călugăreni) şi al mai multor sculpturi cu caracter alegoric şi mitologic („Bacantă", „Satir" etc.). De formaţie şi concepţie academistă, arta sa se remarcă prin corectitudinea meşteşugului.

spahii (în evul mediu în Imperiul otoman), membrii unui corp de cavalerie din armata regulată, recrutaţi din rîndurile aristocraţiei militare deţinătoare de feude *(timare)*.

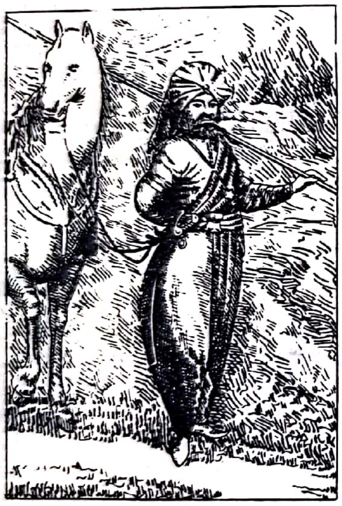

Spahiu

spaliér (VITICULT.), suport format din stîlpi plantaţi la 8–12 m, între care sînt întinse trei sau patru rînduri de sîrme zincate, aşezate orizontal şi paralel. Foloseşte la susţinerea viţei de vie sau a altor plante agăţătoare.

spanác *(Spinacia oleracea)*, plantă legumicolă anuală din familia chenopodiaceelor, cu rădăcina pivotantă şi cu frunze mari de formă triunghiulară sau alungită, cărnoase, uneori gofrate, de culoare verde-închis. Frunzele de **s.** conţin cantităţi mari de substanţe nutritive, săruri minerale şi vitamine (carotină, B_1, B_2, C).

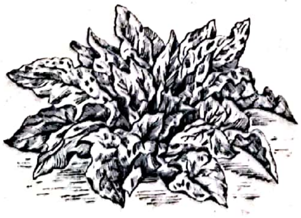

Spanac

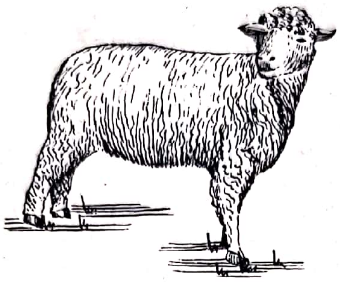

Spancă

spáncă (ZOOTEHN.), varietate de oi, obţinută prin încrucişarea raselor merinos cu ţigaie; este răspîndită în Cîmpia Dunării şi în regiunile din sud-estul ţării. Greutatea corporală este de 38–47 kg la femele şi 58–72 kg la masculi. Producţia medie de lînă depăşeşte 4 kg la femele şi 5 kg la berbeci. Lîna are o lungime de 6–10 cm şi o fineţe de 23–30 de microni. Producţia anuală de lapte este, în medie, de 68 kg. Are o prolificitate ridicată (110%). În ţara noastră, o parte din efectivul de oi **s.** cu însuşiri superioare este folosită drept material ameliorator, iar cealaltă parte este supusă, în continuare, acţiunii de merinozare.

Spania, stat în sud-vestul Europei, ocupînd cea mai mare parte din Peninsula Iberică, precum şi Insulele Baleare şi Pityuse din Marea Mediterană şi Insulele Canare din Oceanul Atlantic. Are ieşire la Oceanul Atlantic şi la Marea Mediterană; la vest se învecinează cu Portugalia, iar la nord-est cu Franţa şi Andorra. Strîmtoarea Gibraltar (14 km) o desparte de Africa, teritoriul Gibraltar fiind în posesiunea Marii Britanii. Suprafaţa: 504 748 km^2. Populaţia: 31 339 000 loc. (1964), din care circa 3/4 spanioli, în rest cataloni, basci şi galicieni. Capitala: *Madrid*. Alte oraşe importante: Barcelona, Valencia, Sevilla, Saragosa, Malaga, Bilbao, Murcia. Limba de stat: spaniola (castiliana). Relief predominant de podiş şi muntos; cîmpiile ocupă numai a 10-a parte din teritoriu. Partea centrală a **S.** este formată de podişul Meseta, înconjurat de lanţuri de munţi: la nord Munţii Cantabrici, paraleli cu ţărmul golfului Biscaia, la nord-est Munţii Iberici, la sud Cordiliera Betică cu munţii Sierra Nevada, spre sud-vest Sierra Morena, iar în interior Cordiliera Centrală (Sierra de Gata, Sierra de Gredos şi Sierra de Guadarrama). În marginea nord-estică se află lanţul Pirineilor (3 478 m în vîrful Pic d'Aneto). Cîmpii mai întinse există de-a lungul fluviului Guadalquivir (Cîmpia Andaluziei) şi Ebru (Cîmpia Aragonului). Climă continentală uscată, cu mari amplitudini termice anuale în podişul Meseta, temperat-oceanică în nord şi nord-vest, mediteraneană pe litoralul sudic şi estic. Principalele ape: Tajo, Guadiana, Duero, Guadalquivir. Resurse minerale bogate şi variate: cărbuni, minereuri de fier, de mangan, de cupru, de staniu, polimetale, bauxită, wolfram, mercur (locul al doilea în lumea capitalistă), uraniu, fosforite, sare şi săruri de potasiu etc. (concentrate în special în nordul Spaniei şi în Granada). Ţară agrar-industrială. Sectorul capitalist de stat deţine un loc important în economie. În agricultură persistă încă rămăşiţe feudale; marea proprietate funciară are o pondere importantă în structura proprietăţii agricole (îndeosebi în Andaluzia, Castilia Veche, Castilia Nouă). Dintre culturile agricole, cea mai mare extindere o au cerealele: grîu, orz, ovăz în zona centrală a **S.**, în bazinul Guadalquivirului şi al Ebrului, porumb în nord, orez în provinciile sudice. Se mai cultivă legume şi zarzavaturi, măslini (**S.** ocupă locul întîi în lume în producţia de măsline), bumbac, tutun, sfeclă de zahăr, plante citrice (pe litoralul mediteranean), viţă de vie (producînd vinuri renumite: Xeres, Malaga, Alicante ş.a.), pomi fructiferi. În sectorul creşterii animalelor, pe primul loc se află creşterea ovinelor; în nord şi în nord-vest se cresc

Spaethe, Oscar (1875—1944), sculptor român, membru fondator al societății Tinerimea artistică. A studiat la Academia de arte frumoase din München, unde a debutat, în 1898, cu „Faun dansînd". Autor a numeroase portrete (printre care cel al lui Ștefan Luchian și al lui Al. Vlahuță), al cîtorva monumente („C. Negri", la Galați, și „Mihai Viteazul", la Călugăreni) și al mai multor sculpturi cu caracter alegoric și mitologic („Bacantă", „Satir" etc.). De formație și concepție academistă, arta sa se remarcă prin corectitudinea meșteșugului.

spahii (în evul mediu în Imperiul otoman), membrii unui corp de cavalerie din armata regulată, recrutați din rîndurile aristocrației militare deținătoare de feude *(timare)*.

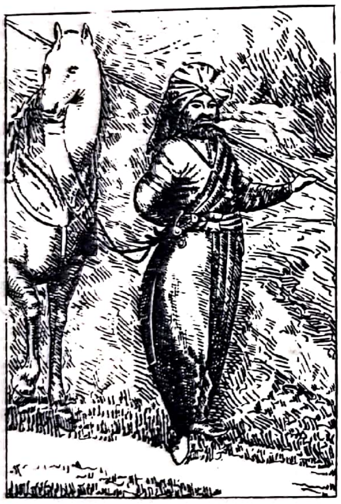

Spahiu

spaliér (VITICULT.), suport format din stîlpi plantați la 8—12 m, între care sînt întinse trei sau patru rînduri de sîrme zincate, așezate orizontal și paralel. Folosește la susținerea viței de vie sau a altor plante agățătoare.

spanác *(Spinacia oleracea)*, plantă legumicolă anuală din familia chenopodiaceelor, cu rădăcina pivotantă și cu frunze mari de formă triunghiulară sau alungită, cărnoase, uneori gofrate, de culoare verde-închis. Frunzele de **s.** conțin cantități mari de substanțe nutritive, săruri minerale și vitamine (carotină, B_1, B_2, C).

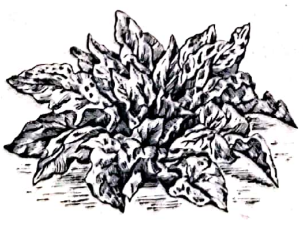

Spanac

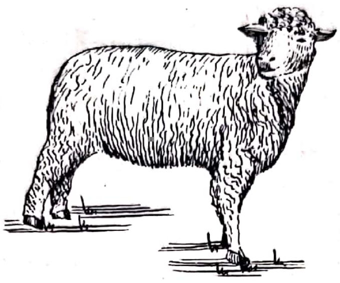

Spancă

spáncă (ZOOTEHN.), varietate de oi, obținută prin încrucișarea raselor merinos cu țigaie; este răspîndită în Cîmpia Dunării și în regiunile din sud-estul țării. Greutatea corporală este de 38—47 kg la femele și 58—72 kg la masculi. Producția medie de lînă depășește 4 kg la femele și 5 kg la berbeci. Lîna are o lungime de 6—10 cm și o finețe de 23—30 de microni. Producția anuală de lapte este, în medie, de 68 kg. Are o prolificitate ridicată (110%). În țara noastră, o parte din efectivul de oi **s.** cu însușiri superioare este folosită drept material ameliorator, iar cealaltă parte este supusă, în continuare, acțiunii de merinozare.

Spania, stat în sud-vestul Europei, ocupînd cea mai mare parte din Peninsula Iberică, precum și Insulele Baleare și Pityuse din Marea Mediterană și Insulele Canare din Oceanul Atlantic. Are ieșire la Oceanul Atlantic și la Marea Mediterană; la vest se învecinează cu Portugalia, iar la nord-est cu Franța și Andorra. Strîmtoarea Gibraltar (14 km) o desparte de Africa, teritoriul Gibraltar fiind în posesiunea Marii Britanii. Suprafața: 504 748 km^2. Populația: 31 339 000 loc. (1964), din care circa 3/4 spanioli, în rest cataloni, basci și galicieni. Capitala: *Madrid*. Alte orașe importante: Barcelona, Valencia, Sevilla, Saragosa, Malaga, Bilbao, Murcia. Limba de stat: spaniola (castiliana). Relief predominant de podiș și muntos; cîmpiile ocupă numai a 10-a parte din teritoriu. Partea centrală a **S.** este formată de podișul Meseta, înconjurat de lanțuri de munți: la nord Munții Cantabrici, paraleli cu țărmul golfului Biscaia, la nord-est Munții Iberici, la sud Cordiliera Betică cu munții Sierra Nevada, spre sud-vest Sierra Morena, iar în interior Cordiliera Centrală (Sierra de Gata, Sierra de Gredos și Sierra de Guadarrama). În marginea nord-estică se află lanțul Pirineilor (3 478 m în vîrful Pic d'Aneto). Cîmpii mai întinse există de-a lungul fluviului Guadalquivir (Cîmpia Andaluziei) și Ebru (Cîmpia Aragonului). Climă continentală uscată, cu mari amplitudini termice anuale în podișul Meseta, temperat-oceanică în nord și nord-vest, mediteraneană pe litoralul sudic și estic. Principalele ape: Tajo, Guadiana, Duero, Guadalquivir. Resurse minerale bogate și variate: cărbuni, minereuri de fier, de mangan, de cupru, de staniu, polimetale, bauxită, wolfram, mercur (locul al doilea în lumea capitalistă), uraniu, fosforite, sare și săruri de potasiu etc. (concentrate în special în nordul Spaniei și în Granada). Țară agrar-industrială. Sectorul capitalist de stat deține un loc important în economie. În agricultură persistă încă rămășițe feudale; marea proprietate funciară are o pondere importantă în structura proprietății agricole (îndeosebi în Andaluzia, Castilia Veche, Castilia Nouă). Dintre culturile agricole, cea mai mare extindere o au cerealele: grîu, orz, ovăz în zona centrală a **S.**, în bazinul Guadalquivirului și al Ebrului, porumb în nord, orez în provinciile sudice. Se mai cultivă legume și zarzavaturi, măslini (**S.** ocupă locul întîi în lume în producția de măsline), bumbac, tutun, sfeclă de zahăr, plante citrice (pe litoralul mediteranean), viță de vie (producînd vinuri renumite: Xeres, Malaga, Alicante ș.a.), pomi fructiferi. În sectorul creșterii animalelor, pe primul loc se află creșterea ovinelor; în nord și în nord-vest se cresc

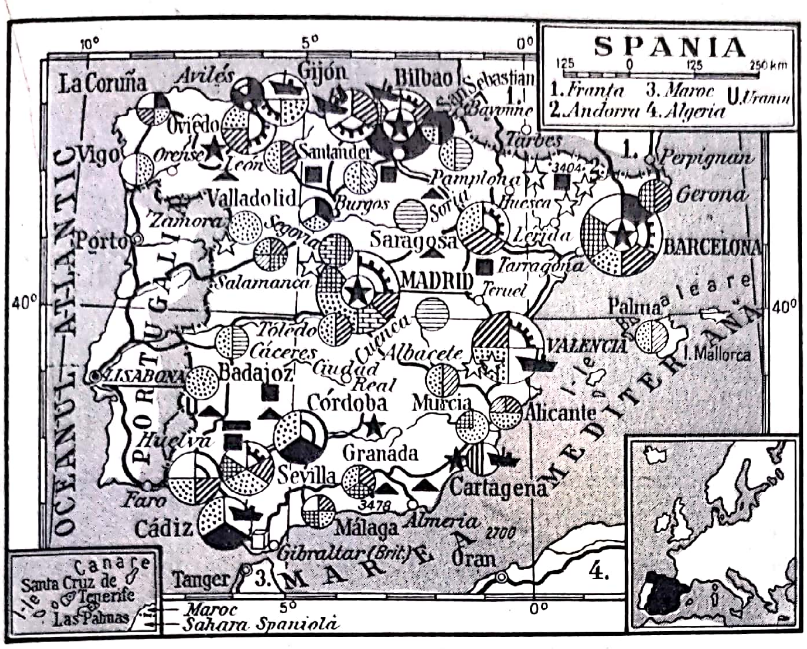
SPANIA
125 0 125 250 km
1. Franța 2. Andorra 3. Maroc 4. Algeria
U. Uraniu
La Coruña
Avilés
Gijón
Bilbao
S. Sebastian
Bayonne
Oviedo
Vigo
Orense
León
Santander
Tarbes
Pamplona
Perpignan
Valladolid
Burgos
Soria
Huesca
3404
Gerona
Zamora
Porto
Segovia
Saragoșa
Lerida
BARCELONA
Salamanca
MADRID
Tarragona
Teruel
Palma
Toledo
Cuenca
VALENCIA
I. Mallorca
Cáceres
Albacete
LISABONA
Badajoz
Ciudad Real
Córdoba
Murcia
Alicante
Huelva
Granada
Sevilla
Cartagena
Faro
3478
Cádiz
Málaga
Almeria
2700
Gibraltar (Brit.)
Oran
Canare
Santa Cruz de Tenerife
Las Palmas
Tanger
3.
4.
Maroc
Sahara Spaniolă
OCEANUL ATLANTIC
PORTUGALIA
MAREA MEDITERANĂ
I-le Baleare
10°
5°
0°
40°

cornute mari, iar în Galicia, Estremadura, Catalonia porcine. Este dezvoltat pescuitul. Principalele ramuri industriale sînt industria extractivă şi industria uşoară (ţesături de bumbac, lînă, mătase). Este dezvoltată şi industria siderurgică (la Bilbao, Sagunto etc.), metalurgia neferoasă (cupru, plumb, zinc, aluminiu), industria constructoare de maşini (în special automobile, tractoare, locomotive, avioane, nave, utilaj textil, energetic etc.), chimică. Industria alimentară produce vinuri, ulei de măsline, conserve de fructe şi de peşte, zahăr. **S.** exportă produse agroalimentare (portocale, măsline şi ulei de măsline, vinuri, legume, orez, fructe, conserve), minereuri, metale neferoase (mercur, plumb), produse chimice, produse textile, plută şi importă produse industriale, petrol, materii prime textile etc. Comerţul exterior este orientat spre ţările Europei vestice, S.U.A. şi America Latină. — *Istoric.* **S.** a fost locuită în antichitate de triburi iberice şi celtiberice. În sec. al III-lea î.e.n., partea de sud a **S.** a fost cucerită de Cartagina, care şi-a întins stăpînirea, după primul război punic (264—241 î.e.n.), pînă la Duero şi Ebru. La sfîrşitul sec. al III-lea î.e.n. şi în sec. al II-lea î.e.n., romanii au cucerit aproape întreaga Peninsulă Iberică, pe teritoriul căreia au organizat provinciile *Hispania Citerior* şi *Hispania Ulterior*. În sec. III—V, **S.** a fost cuprinsă de mişcarea *bagauzilor*. Pe la mijlocul sec. al V-lea, pe teritoriul **S.** s-a constituit statul feudal timpuriu al vizigoţilor, înfrînt de arabi, care au cucerit **S.** în 711—718, întemeind în 756 emiratul de Cordoba (din 929 califat). În sec. VIII—XV a avut loc Reconquista, în timpul căreia au apărut în sec. al XI-lea, în nordul şi în centrul **S.**, mai multe regate independente (*León, Castilia, Navarra, Aragon* etc.). Ca urmare a luptei oraşelor şi a micii nobilimi pentru participare la cîrmuire, începînd din sec. al XII-lea au fost convocate *cortesurile* (adunarea stărilor). În 1479 s-au unit regatele de Aragon şi Castilia, formînd regatul Spaniei. În vederea întăririi puterii centrale, Ferdinand al V-lea, Catolicul, a subordonat regalităţii inchiziţia. În 1492, o dată cu cucerirea ultimului stat musulman din Peninsula Iberică, emiratul Grenadei, s-a încheiat Reconquista. Regii Spaniei au trecut la o politică expansionistă; prin organizarea expediţiei lui Columb, care a descoperit America, s-au pus bazele imperiului colonial spaniol. La începutul anului 1504, **S.** a alipit regatul Neapolului, iar în urma războaielor cu Franţa (sec. XVI) o serie de teritorii din Italia de nord şi centrală. Devenită o monarhie absolută încă de la începutul sec. al XVI-lea, **S.** s-a transformat, pînă la sfîrşitul aceluiaşi secol, într-un mare imperiu, în componenţa căruia intrau *Ţările de Jos* (din 1581 numai partea de sud a acestora), regatul Neapolului, Algeria, Tripolitania, Tunisia, America Centrală şi de Sud, Filipinele, Portugalia (devenită independentă în 1640). În urma războaielor cu Anglia (sec. XVI—XVII), a pierdut dominaţia maritimă (începutul a fost marcat de distrugerea, în 1588, a Invincibilei Armada). După războiul de 30 de ani (1618—1648), la care **S.** a participat de partea Austriei, şi a altor războaie purtate împotriva Franţei şi Angliei, **S.** a pierdut hegemonia în Europa, iar după războiul pentru succesiunea la tronul Spaniei (1701—1714) **S.** a pierdut Gibraltarul, ocupat în 1704 de englezi, precum şi posesiunile din Italia şi din Ţările de Jos. În sec. al XVIII-lea, în ciuda marilor resurse ale vastului său imperiu colonial, puterea Spaniei a decăzut. În 1808 a fost ocupată de francezi, împotriva cărora a început un adevărat război popular, desfăşurat concomitent cu prima revoluţie burgheză din **S.** (1808—1814). După eliberarea ţării a fost reinstaurat un regim feudal reacţionar. În cursul unui îndelungat război de eliberare (1810—1826), posesiunile spaniole din America (cu excepţia coloniilor Cuba şi Porto Rico) s-au eliberat, proclamîndu-se state independente. Între 1820 şi 1823, în **S.** a avut loc cea de-a doua revoluţie burgheză, înăbuşită de armatele franceze la cererea „*Sfintei Alianţe*". În 1873 a fost instaurată republica, însă în anul următor a fost reinstaurată monarhia Bourbonilor. În al optulea deceniu al sec. al XIX-lea, o dată cu dezvoltarea industriei, s-a întărit mişcarea muncitorească din **S.**, iar în 1879 a fost creat Partidul muncitoresc socialist. Ca urmare a războiului hispano-american (1898), **S.** a pierdut Cuba, Porto Rico, Guam şi Filipinele. În primul război mondial

(1914—1918), **S.** s-a declarat neutră. În 1920 a fost creat Partidul Comunist din Spania (care activează, din 1939, în ilegalitate). În septembrie 1923, în urma unui puci militar, a fost instaurată dictatura militară a generalului Primo de Rivera y Orbaneja (1923—1930). În urma revoluţiei burghezo-democratice din 1931, în **S.** a fost răsturnată monarhia şi instaurată cea de-a doua republică. În 1936 a fost creat Frontul popular, care, după victoria în alegerile pentru cortesuri (februarie 1936), a format un guvern republican de stînga. Forţele reacţionare, sprijinite de Germania hitleristă şi de Italia fascistă, au dezlănţuit în iulie 1936 o rebeliune fascistă împotriva guvernului republican. Timp de aproape trei ani, poporul spaniol a purtat război naţional revoluţionar împotriva reacţiunii interne şi a intervenţioniştilor străini, terminat cu căderea republicii şi cu instaurarea dictaturii fasciste a generalului Franco (martie 1939). Deşi în timpul celui de-al doilea război mondial **S.** a fost proclamată „stat neutru“, guvernul spaniol a sprijinit Germania hitleristă, participînd cu o divizie („Divizia albastră“) la războiul împotriva U.R.S.S. După cel de-al doilea război mondial s-a intensificat lupta antifascistă a poporului spaniol. Potrivit legii cu privire la succesiune (1947), **S.** a fost proclamată monarhie, persoana monarhului urmînd să fie propusă la demisia sau după moartea generalului F. Franco. Parlamentul unicameral (cortes) îndeplineşte rolul de organ consultativ. Activitatea tuturor partidelor politice din Spania, cu excepţia partidului fascist, Falanga spaniolă, este interzisă din 1939.

spaniólă, *limba* ~, limbă romanică vorbită în Spania, în toate ţările Americii de Sud şi ale Americii Centrale, exceptînd Brazilia, cele trei Guyane şi Haiti, în Mexic şi în sudul S.U.A., mai puţin în insulele Filipine. Numărul vorbitorilor este de circa 150 000 000. Cele mai vechi texte datează din sec. al XII-lea.

Spanţov, sat în Muntenia, pe malul Dunării (raionul Olteniţa, reg. Bucureşti), unde a fost descoperit un important cimitir cu morminte de inhumaţie şi de incineraţie, datînd din sec. al IV-lea e.n., aparţinînd unei populaţii amestecate, dar în rîndurile căreia elementele autohtone (geto-dace sau daco-romane) erau preponderente.

sparánghel (*Asparagus officinalis*), plantă legumicolă perenă din familia liliaceelor, cu rădăcini cărnoase, aproape cilindrice, şi cu frunze nedezvoltate, asemănătoare unor solzişori. Sparanghelul se cultivă pentru lăstarii tineri, suculenţi, etiolaţi, care sînt folosiţi în alimentaţie.

sparcétă (*Onobrychis viciifolia*), plantă erbacee perenă din familia leguminoaselor, cu rădăcina pivotantă, puternică şi cu lăstari erecţi, înalţi de 30—70 cm. **S.** se cultivă, ca plantă furajeră, în regiuni secetoase, mai ales pe terenuri calcaroase. Are un conţinut bogat în substanţe proteice şi în vitamine, care îi conferă o mare valoare pentru hrana animalelor. În ţara noastră se cultivă în Transilvania, în zonele secetoase din Dobrogea şi din Bărăgan şi pe terenurile supuse eroziunii din Moldova. Cel mai valoros soi de **s.** este ICA-6.

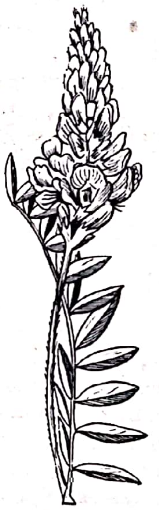

Sparcetă

sparghéţ (CONSTR.), construcţie de lemn, constituită din piloţi şi din bare de solidarizare, amplasată în amonte de un picior de pod pentru a-l apăra contra loviturilor produse de corpuri mari plutitoare (ex. buşteni, sloiuri de gheaţă etc.). **S.** se folosesc în special la podurile de lemn.

Sparta, oraş în Pelopones, situat pe rîul Eurotas. Întemeiată de dorieni la începutul primului mileniu î.e.n., **S.** şi-a extins treptat dominaţia, ajungînd, după cucerirea Meseniei (sec. al VII-lea î.e.n.), conducătoarea confederaţiei peloponesiace şi obţinînd, în secolul al VI-lea î.e.n., hegemonia în Pelopones. Polis cu o constituţie aristocratică, vestită prin severitatea moravurilor şi prin calităţile războinice ale cetăţenilor săi, **S.** a fost idealul şi reazemul regimurilor oligarhice din Grecia. Devenită conducătoare a forţelor elenice unite, **S.** aspira în timpul războaielor medice la hegemonia asupra Greciei, dar înflorirea Atenei în sec. al V-lea î.e.n. a silit-o să cedeze poziţia dominantă dobîndită în Elada. Rivalitatea dintre **S.** şi Atena pentru hegemonie în lumea greacă a dus la războiul peloponesiac (431—404 î.e.n.), încheiat cu victoria **S.** şi prăbuşirea Ligii ateniene. Ascensiunea Tebei sub Epaminonda, dominaţia Macedoniei asupra Greciei şi gravele frămîntări sociale interne au subminat definitiv puterea militară şi politică a Spartei în sec. al IV-lea î.e.n. După încercările nereuşite de reforme sociale ale regilor Agis al IV-lea şi Cleomenes al III-lea (sec. al III-lea î.e.n.) şi înfrîngerea acestuia din urmă de către Macedonia, statul spartan este redus la teritoriul oraşului, iar din 146 î.e.n. cade sub dominaţia romană. **S.** a fost distrusă de goţi la sfîrşitul sec. al IV-lea e.n. Ruine mai importante: sanctuarul zeiţei Artemis, teatrul, pretinsul mormînt al lui Leonida şi zidul de incintă al oraşului.

spartachiádă, competiţie sportivă de masă, care cuprinde principalele ramuri de sport. Se desfăşoară pe etape: pe asociaţii şi pe cluburi, pe raioane, pe regiuni. După timpul cînd se organizează, există *s. de vară* şi *s. de iarnă*.

Spartacus (sec. I î.e.n.), conducătorul celei mai mari răscoale a sclavilor din antichitate, din anii 73—71 î.e.n. Trac de origine, **S.** era gladiator în Capua. Din numeroasele cete de sclavi fugiţi de pe latifundii şi din cazărmile de gladiatori, a organizat o armată numeroasă, în fruntea căreia a înfrînt cîteva armate romane, punînd în pericol însăşi existenţa statului roman. În ultima fază a răscoalei, Senatul l-a însărcinat pe *Marcus Licinius Crassus* să conducă războiul împotriva sclavilor răsculaţi. Acesta, avînd în subordine zece legiuni, a zdrobit întreaga armată de sclavi în sudul Italiei (71 î.e.n.). **S.** a căzut în luptă, iar sclavii capturaţi au fost torturaţi şi ucişi. Detaşamente de sclavi răsculaţi au continuat un timp lupta în Sicilia. Răscoala condusă de **S.** a avut urmări importante pentru istoria Romei. Lipsa de sclavi în urma decimării lor şi primejdia unor noi răscoale i-au silit pe deţinătorii de mari latifundii să-şi împartă pămîntul în loturi mici şi să le dea în arendă *colonilor*.

„Spartacus“ („Liga Spartacus“), denumire dată grupului marxist-leninist din social-democraţia germană, constituit în ianuarie 1916 din iniţiativa militanţilor K. Liebknecht, R. Luxemburg, F. Mehring, C. Zetkin, W. Pieck ş.a. Grupul revoluţionarilor spartachişti au demascat caracterul imperialist al războiului şi poziţia trădătoare a liderilor de dreapta ai social-democraţiei germane. **S.** a avut un rol de seamă la organizarea luptei proletariatului în perioada revoluţiei burghezo-democratice din noiembrie 1918 din Germania şi a constituit nucleul Partidului Comunist din Germania, creat în decembrie 1918.

sparteínă, *sulfat de*~ (FARM.), alcaloid extras din planta *Spartium scoparium* şi care se prezintă sub formă de pulbere cristalină, albă, inodoră, cu gust amar. Este solubilă în apă caldă şi în alcool. Are acţiune analeptică cardiacă.

spasm (gr. *spasmos*, din *span* „a contracta“; MED.), contracţie involuntară puternică, de scurtă durată *(s. clonic)* sau prelungită *(s. tonic)* a unui muşchi sau a unui grup de muşchi (ex. *s. piloric*). Se datoreşte iritaţiei unor terminaţii nervoase sau a unei leziuni a centrilor nervoşi.

spasmofilíe (gr. *spasmos* „spasm“ şi *philia* „tendinţă, înclinaţie“; MED.), sindrom care apare mai ales la copii şi care se datoreşte, în majoritatea cazurilor, insuficienţei glandelor paratiroide, rahitismului, carenţelor alimentare. Se caracterizează printr-o hiperexcitabilitate electrică şi mecanică a sistemului neuromuscular, însoţită uneori de contracţii şi de convulsii ca urmare a scăderii concentraţiei calciului sanguin şi a perturbării echilibrului acido-bazic al sîngelui.

spasmolítice (FARM.), substanţe medicamentoase care au proprietatea de a suprima spasmul musculaturii netede din pereţii organelor cavitare (beladonă, opiu), ai vaselor (yohimbină, priscol) şi ai bronhiilor (adrenalină).

spástic (MED.), care este caracterizat prin spasme, care se manifestă prin spasme, însoţit de spasme (ex. mers spastic, paralizie spastică).

spátă^1 (IND. TEXT.), organ al războiului de ţesut, montat în vatală, cu ajutorul căreia firele de urzeală sînt menţinute paralele la anumite distanţe şi firul de bătătură este introdus, prin batere, în rostul (gura) ţesăturii. Este constituit dintr-un sistem de lamele fixate la ambele capete şi formînd un fel de pieptene cu două rădăcini printre dinţii căruia trec firele de urzeală.

spátă^2 (IST.), sabie cu lamă lungă, dreaptă, cu două tăişuri. A fost folosită mai ales în sec. XIV—XV.

spátă^3 (ZOOTEHN.), regiune a corpului la animale, reprezentînd porţiunea superioară a membrului anterior. Are ca bază anatomică osul scapular şi muşchii aferenţi.

spat de Islanda (MINER.), varietate de calcit, caracterizată prin dimensiunile mari şi prin transparenţa perfectă a cristalelor; se utilizează în construcţia diverselor instrumente optice. În Republica Socialistă România spatul de Islanda se găseşte în Munţii Trascăului, fără a forma însă acumulări importante.

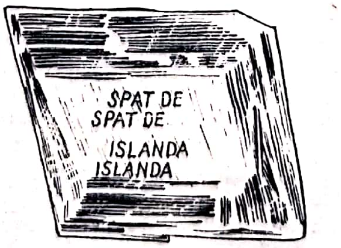

Spat de Islanda

spáte (MILIT.), totalitate a unităţilor, subunităţilor şi formaţiilor care se ocupă cu asigurarea materială. — *Spatele frontului* (în timp de război), întregul teritoriu al ţării, cu toate resursele sale umane şi materiale.

spatúlă (TEHN.), instrument de forma unei lopeţi plate mici şi înguste şi confecţionat din metal, din lemn sau din os, care este folosit în sculptură pentru modelare, în turnătorie la finisarea modelelor şi a formelor, în chirurgie la aplicarea pe răni a unor medicamente vîscoase, în laboratoarele de chimie şi farmacie, în tăbăcărie etc.

spaţii verzi (URB.), ansamblul zonelor de verdeaţă; parcuri, grădini, scuaruri etc., aflate în interiorul unui oraş. Reprezentînd deopotrivă zone de recreare şi de odihnă pentru locuitorii oraşului, **s.v.** contribuie la oxigenarea aerului şi la reducerea cantităţii de bioxid de carbon, motive pentru care proiectarea lor constituie o preocupare specială a urbaniştilor.

spáţiu 1. (MAT.) Mulţime de elemente, numite *puncte*, cu anumite proprietăţi. — *S. euclidian cu n dimensiuni*, mulţime ale cărei puncte se pot pune în corespondenţă biunivocă cu sistemele ordonate de n numere reale şi în care s-a definit distanţa d dintre două puncte x de coordonate $(x_1, x_2, \ldots, x_n)$ şi y de coordonate $(y_1, y_2, \ldots, y_n)$ prin formula lui Pitagora $d(x, y) =$

$$= \sqrt{(y_1 - x_1)^2 + \ldots + (y_n - x_n)^2}.$$

— *S. afin*, spaţiu ale cărui proprietăţi sînt invariante faţă de transformările afine. — *S. proiectiv*, spaţiu ale cărui proprietăţi sînt invariante faţă de transformările proiective. — *S. liniar (vectorial) peste un corp de scalari* K, mulţime de elemente E în care s-au introdus două operaţii: una de adunare, notată cu $+$, astfel încît, dacă $x, y \in E$, atunci şi $x + y \in E$, operaţie care satisface axiomele: 1) $x + y = y + x$; 2) $(x + y) + z = x + (y + z)$; 3) $x + 0 = x$; 4) $x + (-x) = 0$, cu $x, y, z, -x, 0 \in E$, adică este grup abelian, şi alta de înmulţire a elementelor x din E cu scalari α din K, astfel încît $\alpha x \in E$, operaţie care satisface axiomele: 1) $\alpha(\beta x)=(\alpha\beta)x$; 2) $(\alpha+\beta)x=\alpha x+\beta x$; 3) $\alpha(x+y)=\alpha x+\alpha y$; 4) $1 \cdot x=x$; $x, y \in E$; $\alpha, \beta, 1 \in K$. Elementele lui E se numesc şi *vectori*. — *S. liniar real*, spaţiu liniar faţă de corpul numerelor reale R (ex. mulţimea vectorilor din plan, pentru care operaţia $+$ este adunarea vectorilor după regula paralelogramului, iar înmulţirea cu scalari înmulţirea vectorilor cu numere reale; spaţiul euclidian cu n dimensiuni). — *S. liniar complex*, spaţiul liniar peste corpul numerelor complexe C. — *S. liniar normat*, spaţiu liniar peste un corp de scalari în care s-a definit o normă (ex. mulţimea funcţiilor $x(t)$, definite şi continue pe $[a, b]$, cu norma $\| x \| = \max | x(t) |$, pentru $a \leqslant t \leqslant b$). — *S. metric*, spaţiu liniar E în care fiecărei perechi de elemente $x, y \in E$ i se asociază un număr $d(x, y) \geqslant 0$, numit *distanţă*, care verifică axiomele identităţii, simetriei şi triunghiului. Într-un spaţiu liniar normat, distanţa se poate defini cu ajutorul normei: $d(x, y)=\| x-y \|$. — *S. liniar cu n dimensiuni*, spaţiu E în care există un sistem de n elemente $e_1, e_2, \ldots, e_n$, astfel încît orice element x din E se poate exprima în mod unic sub forma: $x=\alpha_1 e_1+\alpha_2 e_2+\ldots+\alpha_n e_n$, cu $\alpha_1, \ldots, \alpha_n$ scalari. Sistemul $\{e_i\}_{i=1}^{n}$ constituie o bază în *s.l.* cu *n d.* — *S. liniar complet*, spaţiu liniar normat în care orice şir Cauchy (în normă) converge (în normă) către un element al **s.** Spaţiile liniare normate şi complete se numesc spaţii Banach, după numele matematicianului polonez Stefan Banach (ex. spaţiul funcţiilor definite şi continue pe $[a, b]$, cu norma $\| x \| = \max | x(t) |$, pentru $t \in [a, b]$). — *S. prehilbertian*, spaţiul liniar pentru care: s-a introdus un produs scalar, $<x, y>$, norma se defineşte cu ajutorul acestuia, $\| x \| = \sqrt{<x, x>}$, şi spaţiul nu este complet în sensul normei (ex. spaţiul funcţiilor $x(t)$ definite şi continue pe $[a, b]$ cu $<x, y> = \int_a^b x(t) \cdot \overline{y(t)} \mathrm{d}t$). — *S. Hilbert*, spaţiu prehilbertian complet (ex. spaţiul funcţiilor de pătrat sumabil, $L^2[a, b]$, cu $<x, y> = \int_a^b x(t) \cdot \overline{y(t)} \mathrm{d}t$). — *S. topologic*, mulţime T în care s-a dat o *topologie*, adică s-a fixat în T o mulţime de părţi $\mathcal{T}$ ale lui T, cu proprietăţile: 1) dacă $A_h \in \mathcal{T}$ cu $h=1, 2, \ldots$, atunci şi $\bigcup A_h \in \mathcal{T}$; 2) dacă $A_1, \ldots, A_n \in \mathcal{T}$ atunci şi $\bigcap_1^n A_h \in \mathcal{T}$; 3) mulţimea vidă şi T aparţin lui $\mathcal{T}$; mulţimile topologiei se numesc *mulţimi deschise*. — *S. liniar topologic*, spaţiu liniar şi topologic pentru care aplicaţiile $(x, y) \rightarrow x+y$ ale lui $E \times E$ în E şi $(\alpha, x) \rightarrow \alpha x$ ale lui $K \times E$ în E sînt continue (ex. **s.** euclidian cu n dimensiuni real sau complex). — *S. funcţional*, spaţiu topologic ale cărui elemente sînt funcţii. Cele mai importante **s.f.** sînt cele liniare (ex. spaţiul funcţiilor continue definite pe $[a,b]$, cu metrica $d(x, y) = \max |x(t)-y(t)|$, pentru $t \in [a, b]$). — *S. lui Riemann*, varietate diferenţiabilă, dotată cu o lege de măsurare a lungimilor curbelor de clasa C^1, avînd expresia $L_{(C)} = \int_C \sqrt{\sum_{i,j} g_{ij} \mathrm{d}x^i \mathrm{d}x^j}$. Expresia $\mathrm{d}s^2 = \sum_{i,j} g_{ij} \mathrm{d}x^i \mathrm{d}x^j$ se numeşte *metrica spaţiului* şi defineşte pătratul distanţei dintre două puncte vecine ale spaţiului. Dacă, printr-o transformare de coordonate, metrica se reduce la $\mathrm{d}s^2=(\mathrm{d}x^1)^2+\ldots+(\mathrm{d}x^n)^2$, spaţiul este euclidian. — *S. lui Riemann conform cu un spaţiu euclidian (spaţiu conform)*, spaţiu al lui Riemann avînd proprietatea că metrica sa, înmulţită cu o funcţie depinzînd de coordonate, devine metrica unui spaţiu euclidian. — *S. lui Minkowski (spaţiu-timp)*, spaţiu cu patru dimensiuni ale cărui puncte corespund evenimentelor din teoria relativităţii restrînse. În *s. lui M*, primele trei coordonate x_1, x_2, x_3 corespund coordonatelor x, y, z din spaţiul cu trei dimensiuni obişnuit. Cea de-a patra coordonată x_4 este egală cu ct, unde c este viteza luminii, iar t timpul corespunzător evenimentelor. Invariantul fundamental al *s. lui M.* este pătratul intervalului din teoria relativităţii restrînse: $x_1^2+x_2^2+x_3^2-x_4^2$. **2.** (PEDOL.) *Spaţiu lacunar*, spaţiul care există între particulele elementare de sol sau între agregatele constituite din particulele elementare. Poate fi *capilar*, de dimensiuni mici (capilare), sau *necapilar*, de dimensiuni mai mari. *S.l.* este ocupat de apă şi de aer. Cele mai bune condiţii pentru creşterea plantelor se realizează atunci cînd 2/3 din *s.l.* este plin cu apă şi 1/3 cu aer. **3.** (DR.) **a)** *Spaţiu aerian*, coloană de aer care, după cum se află deasupra teritoriului unui stat sau deasupra mării libere, este ori nu supusă suveranităţii unui stat determinat. Regimul juridic al *s.a.* al statelor este reglementat prin legislaţia statelor şi, în anumite privinţe, prin convenţii internaţionale (ex. Convenţia de la Chicago din 1944 cu privire la aviaţia civilă internaţională. **b)** *Spaţiu cosmic*, denumire dată spaţiului din afara atmosferei Pămîntului. Regimul juridic al *s.c.* se caracterizează, în principal, prin aceea că nu este supus suveranităţii statelor, fiind deschis în mod egal explorării şi utilizării de către toate statele în conformitate cu dreptul internaţional, inclusiv Carta O.N.U. **4.** (MILIT.) **a)** *Spaţiu de siguranţă*, distanţa cea mai mică la care se pot afla trupele de obiectivul asupra căruia se trage pentru ca acestea să nu sufere efectele focului propriu. Este determinat de mărimea împrăştierii proiectilelor şi de distanţa pînă la care schijele acestora sînt eficace. **b)** *Spaţiu mort*, porţiune de teren situată înapoia unei adăpostiri în care un obiectiv nu poate fi lovit de focul unui armament executat dintr-un anumit loc; porţiune de teren în jurul unui mijloc de luptă în care acesta, datorită condiţiilor de construcţie, nu poate acţiona. **5.** (EC.) *Spaţiu de producţie* v. *suprafaţă de producţie*.

spaţiu şi timp (FILOZ., FIZ.), categorii filozofice care desemnează forme obiective și universale de existență a materiei în mișcare. Categoria *spațiului* exprimă ordinea coexistenței obiectelor lumii reale, poziția, distanța, mărimea, forma, întinderea lor; categoria *timpului* generalizează succesiunea sau simultaneitatea diferitelor stadii ale proceselor materiale sau ale proceselor materiale înseși în trecerea lor unele în altele. Spațiul are trei dimensiuni. Timpul are o singură dimensiune (durata), fiind de aceea ireversibil, scurgîndu-se veșnic într-o singură direcție, din trecut, prin prezent, spre viitor. Filozofia idealistă neagă obiectivitatea **s. și t.**, fie punîndu-le în dependență de conștiința omului, ca forme ale trăirilor lui subiective (Berkeley, Hume, Mach, Bergson etc.) sau ca forme apriorice ale sensibilității umane (Kant), fie considerîndu-le categorii ale ideii absolute (Hegel). Materialismul, pe diferitele lui trepte, a susținut cu consecvență obiectivitatea **s. și t.** Astfel, atomiștii antici (Democrit, Epicur) considerau spațiul ca un receptacul vid, infinit al atomilor materiali, în timp ce Aristotel îl considera ca suma locurilor pe care le ocupă corpurile. Privind spațiul în legătură cu materia, după el finită, Aristotel credea că și spațiul ar fi finit. Concepția atomistă despre **s. și t.**, pusă și la temelia geometriei lui Euclid, a fost dezvoltată în filozofia modernă de Newton, pentru care **s. și t.** sînt obiective și absolute, așadar independente de materia în mișcare. Conform concepției sale materialist-metafizice, spațiul este omogen (are aceleași proprietăți în toate punctele sale) și izotrop (identic în toate direcțiile), iar timpul se scurge uniform. Materialismul dialectic subliniază unitatea dialectică indisolubilă dintre **s. și t.** și materia în mișcare. În acest sens, **s. și t.** sînt obiective și universale: „Formele de bază ale oricărei existențe sînt spațiul și timpul, și o existență în afara timpului este o absurditate tot atît de mare ca și o existență în afara spațiului“ (F. Engels). Concepția materialist-dialectică a fost confirmată de știința contemporană. Constituirea geometriilor neeuclidiene (Lobacevski, Bolyai, Gauss, Riemann) a contribuit la formarea concepției după care proprietățile geometrice, spațiale nu sînt pretutindeni aceleași, ele fiind determinate de proprietățile fizice. Spațiul este deci neomogen și anizotrop. Dezvăluind limitele aplicabilității geometriei lui Euclid, caracterul ei relativ, aceste geometrii au năruit premisele concepției aprioriste kantiene despre **s. și t.** O însemnătate deosebită în confirmarea concepției materialist-dialectice despre **s. și t.** a avut teoria relativității a lui Einstein, numită și *teoria fizică a s. și t.* Ea a dovedit că proprietățile spațio-temporale, și anume lungimea corpurilor și durata fenomenelor, depind de viteza de mișcare a sistemelor materiale (teoria relativității restrînse) și că structura sau proprietățile geometrice ale continuului cuadridimensional spațio-temporal variază în funcție de concentrarea maselor substanței și de intensitatea cîmpului gravitațional generat de acestea (teoria relativității generalizate). **S. și t.** sînt deci considerate în știința contemporană ca forme obiective de existență a materiei în mișcare, indisolubil legate de materie și organic legate între ele. Unitatea lor cu materia determină caracterul infinit al spațiului și eternitatea timpului. **S. și t.** au un caracter dialectic, contradictoriu: ele alcătuiesc o unitate a finitului și infinitului, a continuului și discontinuului, a absolutului și relativului. Schimbarea reprezentărilor noastre despre **s. și t.** (folosită de idealismul „fizic“ ca argument pentru negarea obiectivității acestora) nu reprezintă, în realitate, altceva decît adîncirea și îmbogățirea continuă a cunoștințelor noastre despre **s. și t.**, sporirea gradului de adecvare a lor la proprietățile spațio-temporale ale lumii reale, fapt atestat de cele mai noi cuceriri ale științei și tehnicii contemporane.

spălare în suprafață, acțiunea de eroziune exercitată de apa provenită din precipitații care se scurge pe întreaga suprafață a terenului (înainte de a se concentra pe anumite direcții în rețeaua de scurgere organizată). Duce la o denudare relativ uniformă a terenului.

spătar (în evul mediu în țările române), dregător de curte care purta la ceremonii sabia și buzduganul domnului, iar pe cîmpul de luptă era unul dintre comandanții armatei. Avea ca subalterni pe *vtorispătari*, *tretispătari* și *spătărei*, care alcătuiau o categorie militară, organizată pe cete, cu vătafi în frunte. În sec. al XVII-lea, în Țara Românească, spătarul avea și comanda cavaleriei.

specializarea producției, proces de separare a fabricației diferitelor produse, părți de produse sau faze de execuție pe ramuri și subramuri și de concentrare a acestora în întreprinderi și secții de sine stătătoare, cu un profil determinat; una dintre formele diviziunii sociale a muncii și a organizării raționale a producției. Premisele necesare **s.p.** sînt: *tipizarea* și *unificarea* produselor, profilarea întreprinderilor. Ea permite înzestrarea întreprinderilor cu mașini și utilaje specializate și creșterea calificării lucrătorilor, ducînd la sporirea productivității sociale a muncii. Formele actuale ale **s.p.** sînt: specializarea pe produse finite (ex. tractoare, vagoane), specializarea pe repere sau detaliu (ex. rulmenți, pompe de injecție) și specializarea tehnologică (ex. turnătorii, filaturi). Dezvoltarea **s.p.** are loc atît în cadrul industriei, cît și în agricultură. Adîncirea **s.p.** în întreprinderi este legată de progresul tehnic contemporan, de complexitatea tot mai mare a diferitelor produse, de diversificarea producției. **S.p.** necesită dezvoltarea legăturilor de cooperare între întreprinderi. Proprietatea socialistă și conducerea planificată a întreprinderilor socialiste creează condiții favorabile dezvoltării conștiente, planificate a specializării și cooperării în producție.

speciație (BIOL.), proces de geneză a speciilor noi de plante și animale, numit și microevoluție, spre deosebire de geneza grupurilor naturale cu rang superior speciei (gen, familie, etc.), numită şi macroevoluţie. **S.** se realizează prin segregarea geografică, spaţială a populaţiilor şi prin formare de rase geografice *(s. allopatrică)* sau prin segregarea genetică a populaţiilor, fără izolare spaţială, în aceeaşi arie constituindu-se, în cadrul populaţiilor, unităţi reproductive, care sînt de obicei şi rase ecologice *(s. simpatrică)*.

spécie **1.** (LOG.) Noţiune care desemnează o clasă de obiecte ce posedă aceleaşi însuşiri esenţiale şi se cuprinde în sfera altei noţiuni mai generale, numită gen. Ultima **s.**, în ordinea determinării, *specia infimă*, se referă, prin sfera ei, numai la indivizi (ale căror colecţii eventuale se caracterizează exclusiv prin note comune) şi, ca atare, nu subordonează alte specii. În afară de genul suprem şi de **s.** infimă, celelalte noţiuni pot fi specii în raport cu noţiunile în sfera cărora se cuprind şi, totodată, gen în raport cu noţiunile mai puţin generale pe care le cuprind în sfera lor (ex. noţiunea mamifer este, din punct de vedere logic, **s.** în raport cu noţiunea vertebrat şi gen în raport cu noţiunea marsupiale). Trecerea de la gen la **s.** se face prin determinare, iar cea de la **s.** la gen prin generalizare. Speciile aceluiaşi gen se află în raport de coordonare. **2.** (BIOL.) Categorie sistematică fundamentală, inferioară ca rang genului şi superioară subspeciei. În natură există unităţi de vieţuitoare cu descendenţă comună, avînd particularităţi morfologice, fiziologice, biochimice, ecologice etc. cu o stabilitate relativ ridicată şi mai slab variabile în decursul unui şir de generaţii. Asemenea unităţi naturale, obiective, au fost numite *specii*. Bazele teoriei moderne a **s.** au fost elaborate în sec. al XVIII-lea de Linné, care a generalizat *nomenclatura binară*. Potrivit acestei nomenclaturi, fiecare **s.** poartă două denumiri latine: prima a genului de care aparţine, a doua proprie, diferenţială (ex. *Equus caballus* pentru cal). Teoria evoluţionistă a lui Darwin concepe specia ca o unitate în necontenită transformare, caracterizată prin variabilitate. Unele **s.** sînt scindate în rase geografice, altele în rase ecologice sau nu cuprind de loc rase. **3.** (LIT.) *Specie literară*, categorie de opere literare în cadrul fiecărui gen. Criteriile care determină clasificarea în *s.l.* sînt diverse: sentimentul dominant, dimensiunile operei, forma etc. *S.l.* lirice utilizează prin excelenţă versul: doina, cîntecul, bocetul, strigăturile (în folclor); oda, imnul, satira, epigrama, elegia, romanţa, meditaţia, pastelul ş.a. (în poezia cultă). *S.l.* ale genului epic (în versuri sau proză) cuprind: balada, legenda, cîntecele rituale, basmul (pentru creaţia populară), fabula, poemul, epopeea, schiţa, nuvela, romanul ş.a. (pentru creaţia cultă). Din genul dramatic fac parte: tragedia, comedia, drama ş.a. În cadrul fiecărei *s.l.* pot exista subdiviziuni (ex. romanul de aventuri, de moravuri, istoric etc.). Ca şi genurile, *s.l.* se întrepătrund şi se suprapun adesea. **4.** (FARM.) *Specii medicinale*, amestecuri de plante sau părţi de plante, uscate şi mărunţite, care servesc la prepararea soluţiilor extractive apoase simple sau cu adaos de medicamente.

specificáre (EC.), stabilire, în cursul standardizării, a caracteristicilor care definesc în mod precis limitele de calitate ale unui produs, astfel încît acesta să poată fi identificat.

spectrofotometríe **1.** (FIZICĂ) Metodă a spectroscopiei optice care se ocupă cu determinarea intensităţii componentelor monocromatice ale unui spectru prin compararea lor cu componentele de aceeaşi lungime de undă ale unui spectru de referinţă cunoscut. Se utilizează de obicei pentru studiul spectrelor de absorbţie sau de reflexie. După natura receptorului folosit în instrumentele corespunzătoare, numite *spectrofotometre*, se deosebesc: *s. vizuală*, *s. fotoelectrică* şi *s. fotografică*. **2.** (ASTR.) *Spectrofotometrie astronomică*, ramură a astrofizicii care se ocupă cu determinarea intensităţii radiaţiilor unui corp ceresc la diferite lungimi de undă şi în interiorul liniilor spectrale.

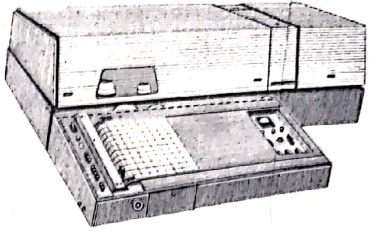
Spectrofotometru înregistrator

spectrográf (FIZ.) **1.** Instrument pentru înregistrarea spectrelor radiaţiei electromagnetice (de la infraroşu la radiaţia X) pe plăci fotografice. Se aseamănă cu spectroscopul, numai că foloseşte drept receptor o cameră fotografică. — (ASTR.) *S. astronomic*, aparat pentru înregistrarea şi studierea spectrelor corpurilor cereşti, care se montează de obicei la telescoape. *S.a.* folosesc pentru dispersia luminii prisme sau reţele; spectrele sînt de obicei înregistrate pe plăci fotografice; uneori sînt studiate direct, prin mijloace de fotometrie fotoelectrică. Există *s.a.* speciale pentru Soare, stele, nebuloase. **2.** *Spectrograf de masă*, instalaţie pentru determinarea compoziţiei izotopice a unei substanţe. Principiul său de funcţionare se bazează pe comportarea diferenţiată, în funcţie de valoarea masei, a fasciculelor de ioni care traversează cîmpuri electrice şi magnetice. Cu ajutorul spectrografului de masă pot fi separaţi izotopii unui element. Primul spectro-

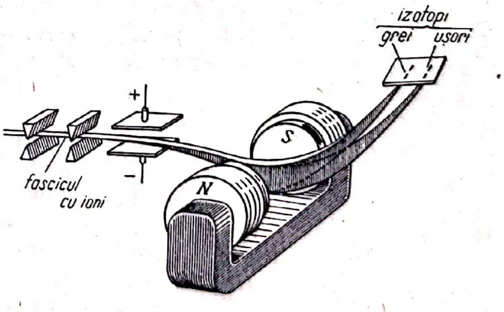

Spectrograf de masă

graf de masă a fost construit în 1920 de către fizicianul englez F. W. Aston.

spectroheliográf (ASTR.), aparat care, prin deplasarea fantei spectrografului pe discul solar, permite izolarea şi fotografierea imaginii monocromatice a Soarelui într-o anumită linie spectrală (obişnuit a hidrogenului sau a calciului).

spectrohelioscóp (ASTR.), aparat cu care se obţine imaginea monocromatică a Soarelui în linia roşie a hidrogenului, pe baza persistenţei senzaţiei luminoase.

spectrométru (FIZ.) **1.** Instrument pentru studierea spectrelor radiaţiei electromagnetice prin măsurarea intensităţii fiecărei componente monocromatice. Construcţia sa este asemănătoare celei a spectroscopului, cu deosebirea că foloseşte drept receptor, în locul ochiului, alte dispozitive, ca: celule fotoelectrice, pile termoelectrice, bolometre etc. **2.** Instalaţie pentru studierea distribuţiei de viteze (sau de energii) a fasciculelor de particule rapide emise de substanţele radioactive, create în acceleratoare sau produse prin reacţii nucleare.

spectroscóp (FIZ.), instrument optic pentru observarea vizuală a spectrului luminii. Este alcătuit dintr-un colimator prevăzut cu fantă, care transformă fasciculul incident divergent într-un fascicul paralel, o piesă dispersivă (prismă optică sau reţea de difracţie), care separă componentele monocromatice ale radiaţiei luminoase, şi o lunetă pentru privirea cu ochiul liber a spectrului. De obicei, **s.** mai conţine şi un colimator cu o scară gradată, a cărei imagine se suprapune peste spectrul studiat.

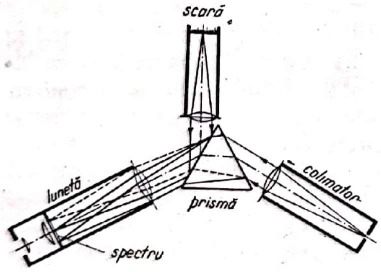

Spectroscop

spectroscopíe (FIZ.) **1.** Parte a fizicii care studiază spectrele radiaţiilor electromagnetice din punct de vedere teoretic şi experimental. După natura spectrelor studiate şi a mijloacelor experimentale utilizate, se deosebesc: *s. optică*, al cărei obiect îl constituie domeniile ultraviolet, vizibil şi infraroşu; *s. Roentgen*, care studiază spectrul radiaţiei X; *s. gamma*, care studiază spectrul radiaţiei γ; *s. hertziană* (numită şi *radiospectroscopie*), care studiază spectrul radiaţiilor hertziene milimetrice. Oferind informaţii preţioase asupra multor fenomene, **s.** a devenit o metodă de cercetare foarte utilizată în fizică (pentru investigarea atomului şi a nucleului atomic), în chimie (pentru analizarea compoziţiei şi a structurii substanţelor), în astronomie şi în radioastronomie (pentru studierea corpurilor cereşti) etc. Metodele precise şi rapide de analiză spectroscopică pătrund tot mai mult în domeniul tehnicii. **2.** *Spectroscopie alfa* (α), capitol al fizicii nucleare care studiază spectrele energetice ale radiaţiei α în scopul obţinerii de informaţii asupra structurii nucleului atomic, asupra mecanismului de emisie etc. **3.** *Spectroscopie beta* (β), capitol al fizicii nucleare care studiază spectrele energetice ale radiaţiei β în scopul determinării nivelelor de energie ale nucleelor atomice etc.

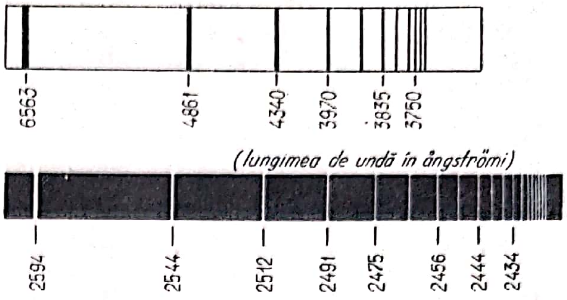

Spectre de linii

sus — spectrul de emisie al hidrogenului, seria Balmer; *jos* — spectrul de absorbţie al vaporilor de sodiu

spéctru (lat. *spectrum* „reprezentare, înfăţişare") **1.** (FIZ.) **a)** Ansamblu, discret sau continuu, de valori pe care le poate lua o anumită mărime în condiţii determinate (ex. **s.** valorilor proprii ale unui operator; **s.** nivelelor energetice ale unui atom; **s.** vitezelor unui grup de particule; **s.** componentelor monocromatice ale unei radiaţii electromagnetice sau acustice complexe etc.). **b)** Ansamblu de imagini (numite *linii spectrale*) ale fantei de intrare a unui instrument pentru descompunerea unei radiaţii electromagnetice complexe (spectroscop, spectrograf etc.); fiecare imagine reprezintă o componentă monocromatică a radiaţiei incidente. Imaginile pot fi distincte (*s. de linii*; ex. **s.** Fraunhofer) sau adiacente (*s. continuu*; ex. **s.** luminii albe, ale cărui componente principale sînt culorile roşu, portocaliu, galben, verde, albastru, indigo şi violet). **S.** se poate referi la radiaţia emisă *(s. de emisie)* sau la radiaţia absorbită *(s. de absorbţie)* de o substanţă. — *S. atomic*, spectru creat prin tranziţii electronice în atomii elementelor. Fiecare *s.a.* caracterizează în mod univoc o anumită specie atomică, adică un anumit atom (neutru, simplu ionizat, dublu ionizat etc.) al unui izotop. *S.a.* ale elementelor uşoare, precum şi *s.a.* ale elementelor grele produse prin tranziţii ale electronilor de pe păturile exterioare, sînt situate în domeniul vizibil şi în vecinătatea acestuia; ele pot fi create de atomii aflaţi în stare liberă (nelegaţi într-o moleculă sau neconstituiţi într-un lichid sau un solid). *S.a.* ale elementelor grele, produse prin tranziţii ale electronilor de pe păturile interioare, sînt situate în domeniul radiaţiei X; pentru crearea lor nu este necesar ca atomii să se afle în stare liberă, deoarece eventualele legături chimice sau de coeziune nu afectează păturile electronice interioare. *S.a.* este alcătuit din linii spectrale corespunzătoare tranziţiilor electronilor între nivelele energetice discrete ale atomilor, peste care se suprapune uneori un **s.** continuu dat de tranziţii care însoţesc procesele de ionizare, de recombinare etc. Liniile unui *s.a.* sînt grupate în serii spectrale. — *S. de arc*, ansamblul seriilor spectrale de emisie ale atomilor metalelor alcaline (litiu, sodiu etc.), obţinut prin excitarea atomilor liberi respectivi într-o descărcare electrică în gaze rarefiate sau într-un arc electric. — *S. de scînteie*, ansamblul seriilor spectrale de emisie ale atomilor monoionizaţi ai metalelor alcalino-pămîntoase (beriliu, magneziu etc.), obţinut prin excitarea ionilor respectivi într-o scînteie electrică. — *S. molecular*, spectru creat prin tranziţii între nivelele energetice ale moleculelor aflate în stare liberă. *S.m.* caracterizează substanţele compuse; ele se situează atît în domeniul vizibil, cît şi în domeniile învecinate (ultraviolet, infraroşu). După natura nivelelor energetice între care au loc tranziţiile, *s.m.* pot fi: *s. de rotaţie pură*, *s. de vibraţie-rotaţie* şi *s. electronice*. — *S. de bande*, spectru molecular alcătuit din grupuri (numite bande) de linii spectrale foarte apropiate (corespunzătoare unor tranziţii între nivele energetice cu valori apropiate, dar discrete), separate între ele de intervale fără linii spectrale. **c)** Ansamblu de linii de cîmp sau reprezentare intuitivă a unui astfel de ansamblu (ex. **s.** liniilor de cîmp ale unui magnet, **s.** liniilor de curent ale unui fluid în curgere etc.). **2.** (ASTR.) Totalitate a radiaţiilor electromagnetice ale unui corp ceresc dispuse în funcţie de lungimea lor de undă sau de frecvenţă. Radiaţia globală a unui astru este descompusă cu ajutorul unor prisme sau al unor reţele şi înregistrată pe plăci fotografice sau pe cale fotoelectrică. De obicei, la stele, **s.** este *continuu* (de la roşu la violet în partea vizibilă) şi pe el se disting linii sau benzi, care pot fi luminoase sau întunecate. În cazul Soarelui, **s.** său *(spectrul solar)* este brăzdat de linii întunecate, numite şi *liniile lui Fraunhofer* (deşi au fost descoperite de fizicianul englez William Wollaston (1766—1826), în 1802), care a catalogat 600 dintre ele (1814). Se cunosc peste 20 000 de astfel de linii. Stelele înfăţişează **s.** dintre care 99% sînt cuprinse în *clasele spectrale* O, B, A, F, G, M (în ordinea descreşterii temperaturii suprafeţei lor); ele se datoresc elementelor chimice de mai multe ori ionizate (la cele fierbinţi), respectiv combinaţiilor biatomice (la cele mai reci). Nebuloasele gazoase au, în general, **s.** formate din linii luminoase, discrete, ale hidrogenului, heliului, oxigenului, azotului, neonului etc., unele dintre aceste elemente fiind ionizate şi dînd linii care nu se observă în condiţiile de laborator (linii interzise). **S.** corpurilor cereşti au fost studiate şi în regiunea ultravioletă şi a razelor X cu ajutorul rachetelor şi al sateliţilor artificiali (în special **s.** Soarelui), precum şi în domeniul radioundelor (de pe sol sau de pe sateliţi). **3.** (MAT.) *Spectrul unei transformări liniare* T, mulţimea scalarilor λ pentru care transformarea $T-\lambda I$ nu admite o transformare inversă mărginită care să fie definită pe întregul spaţiu considerat. **4.** (GEOGR.) *Spectru floristic*, raportul cantitativ, exprimat în procente, dintre familiile de plante care alcătuiesc flora unui teritoriu oarecare.

spéculă (DR.), infracţiune care constă fie în cumpărarea, cu scopul de a le revinde, de produse agricole sau industriale care, potrivit dispoziţiilor legale, nu pot face obiect al comerţului particular, fie în cumpărarea de produse agricole sau industriale cu scopul de a le prelucra în vederea vînzării, atunci cînd produsul rezultat nu poate face, potrivit dispoziţiilor legale, obiect al comerţului particular, fie în exercitarea comerţului fără autorizaţie legală.

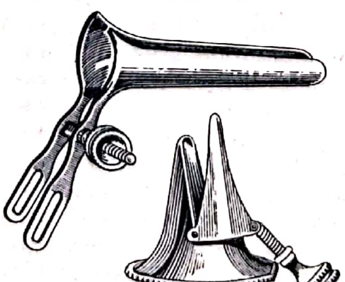

Speculum

spéculum (lat. *speculum* „oglindă"), instrument medical cu ajutorul căruia se poate dilata temporar un conduct natural (cavităţi nazale, conduct auditiv etc), dînd posibilitatea examinării lui.

Spencer *[spénsə]*, Herbert (1820—1903), filozof, sociolog şi psiholog englez, unul dintre întemeietorii pozitivismului. A considerat că ştiinţa nu poate decît să descrie sau să sistematizeze datele senzoriale, faptele observabile nemijlocit, susţinînd că esenţa lucrurilor este de domeniul „incognoscibilului", că îndărătul fenomenelor se află un „mister", care este „ultimul pas al ştiinţei şi primul pas al religiei". Agnosticismul său are astfel implicaţii fideiste. Creator al termenului de „evoluţionism" (1854), **S.** a adus o contribuţie importantă la afirmarea şi generalizarea concepţiei evoluţioniste, pe care a aplicat-o nu numai în biologie, ci şi în psihologie şi sociologie; el a conceput însă evoluţia mecanicist, în spiritul evoluţionismului plat. În sociologie a fost unul dintre întemeietorii organicismului. **S.** a fost totodată unul dintre teoreticienii liberalismului şi individualismului burghez. În pedagogie, **S.** a promovat utilitarismul. Op. pr.: „Sistem de filozofie sintetică" (1862—1896).

Spengler *[şpénglər]*, Oswald (1880—1936), filozof idealist german, reprezentant al antiintelectualismului filozofiei vieţii. În opera sa principală, „Declinul Occidentului" (1918—1922), bazată pe concepţia metafizică a ciclului istoric, criza culturii burgheze este înfăţişată în mod pesimist ca o criză a culturii umane în genere. **S.** neagă legitatea socială şi progresul, considerînd că istoria ar fi determinată de „spiritul culturii" şi că ea reprezintă un complex de culturi unice, independente şi irepetabile, care au soarta organismelor individuale: se nasc, înfloresc şi mor. „Morfologia culturii", preconizată de **S.**, are astfel un caracter psihologist şi biologizant. Prin proslăvirea „spiritului prusac", a monarhiei şi militarismului, **S.** este un precursor ideologic al fascismului.

Spenser *[spénsə]*, Edmund (1552—1599), poet englez din perioada Renaşterii, reprezentant al umanismului aristocratic în literatură. A fost influenţat de Platon, Petrarca, Du Bellay, Ariosto şi Tasso. Principalele sale opere sînt: „Calendarul păstorului" (1579), alcătuit din 12 egloge pe diverse teme, şi „Crăiasa zînelor" (1589—1596), complexă alegorie lirică, filozofică şi morală, în care realitatea apare idealizată în spirit neoplatonic. A mai scris cicluri de sonete („Amoretti"), poeme lirice ş.a. Virtuos versificator (a inventat strofa spenseriană de nouă versuri) şi inovator în limba literară, **S.** a influenţat pe marii poeţi englezi de mai tîrziu (Byron, Shelley, Keats).

speologíe (gr. *speos* „peşteră" şi *logos* „cuvînt, studiu"), ştiinţă care se ocupă cu studiul complex al peşterilor. **S.** se împarte de obicei în două capitole principale: *s. fizică* (studiul geologic şi geomorfologic al peşterilor, circulaţia şi compoziţia chimică a apelor din peşteri, microclimatul lor) şi *biospeologia* (cercetarea organismelor din peşteri sub raportul sistematic şi al adaptării lor la mediul subteran). În domeniul **s.** intră şi studiul fosilelor unor animale care îşi căutau adăpost în peşteri, precum şi al urmelor activităţii umane din timpuri geologice trecute. Unele preocupări recente ale **s.** sînt legate de folosirea peşterilor în scop turistic, terapeutic etc. De conturarea **s.** ca ramură separată a ştiinţelor naturii, ca şi de dezvoltarea ei ulterioară, este strîns legat numele lui Emil Racoviţă, creatorul biospeologiei şi întemeietorul primului institut de speologie din lume (la Cluj).

speos (gr. *speos* „peşteră"; ARHIT.), denumire dată templelor şi mormintelor subterane din Egiptul antic. Sînt celebre templul de la Abu-Simbel, pe valea Nilului, săpat în stîncă în vremea faraonului Ramses al II-lea (1317—1251 î.e.n.), şi mormîntul lui Seti I (1337—1317 î.e.n.) din valea regilor, lung de aproape 100 m şi bogat decorat cu reliefuri pictate. V. şi hipogeu.

Speranski, Aleksei Dmitrievici (1888—1961), fiziolog sovietic, elev al lui I.P. Pavlov. A fost profesor de fiziologie la universităţile din Leningrad şi din Moscova şi membru al Academiei de medicină din U.R.S.S. A adus contribuţii la fundamentarea ştiinţifică a rolului sistemului nervos în procesele patologice, precum şi a rolului trofic al sistemului nervos şi asupra distrofiilor nervoase. Op. pr.: „Bazele experimentale ale teoriei medicinii" (1935). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Speranţia, Theodor D. (1856—1929), scriitor şi folclorist român. S-a născut la Iaşi. A publicat numeroase volume de literatură (piese de teatru, romane etc.), dar s-a făcut cunoscut mai ales prin prelucrarea unor anecdote de origine rurală sau citadină („Anecdote populare", 1889; „Anecdote afumate", 1898; „Anecdote botezate", 1903; „Anecdote pipărate", 1903 ş.a.), nu lipsite de haz, dar deficitare sub raportul realizării artistice şi uneori şi sub acela al atitudinii etice. A scris şi studii de istorie literară şi de folclor („Scriitori vechi", 1909; „Fabula în genere şi fabuliştii români în specie", 1893; „Introducere în literatura populară română. Studiu comparativ", 1904; „Mioriţa şi căluşarii şi alte studii de folclor", 1914 ş.a.). A fost unul dintre fondatorii Muzeului etnografic.

Sperber *[şpérbər]*, Alfred Margul (n. 1898), poet german din România. A avut legături cu mişcarea patriotică de rezistenţă împotriva fascismului. A debutat în 1917. Primele sale volume („Parabolele ţinutului", 1935; „Taină şi iertare", 1939) sînt de orientare simbolistă şi avangardistă. După Eliberare a publicat numeroase plachete („Martor al vremii", 1951; „Cu ochii deschişi", 1956; „Nemuritorul August", 1959 ş.a.), cuprinzînd meditaţii, pasteluri, imnuri, evocări, izvorîte din contemplarea realităţilor socialiste. Culegeri selective din opera sa au apărut şi în româneşte (1959, 1962 ş.a.). S-a remarcat ca traducător în limba germană al lui Eminescu, Arghezi şi al unor producţii poetice populare româneşti. Laureat al Premiului de stat.

sperjúr (DR.) **1.** Infracţiune care constă în declaraţiile false, făcute sub jurămînt, de către partea căreia, într-un proces civil, i s-a cerut jurămîntul. Există numai în legislaţiile care admit jurămîntul ca mijloc de probă. În legislaţia Republicii Socialiste România, **s.** nu există, deoarece jurămîntul nu este admis ca mijloc de probă. Prin extensiune, **s.** este orice jurămînt fals. **2.** Denumire dată persoanei care a săvîrşit un sperjur **(1).**

spermacéti (FARM.) v. **cetaceum.**

spermatíşti v. **animaliculişti.**

spermatofíte (gr. *sperma* „sămînţă" şi *phytos* „plantă"; *Anthophyta*), grup de plante superioare producătoare de seminţe, avînd corpul diferenţiat în rădăcină, tulpină, frunze şi flori. **S.** cuprind circa 250 000 de specii, grupate în două unităţi mari (filumuri): gimnosperme şi angiosperme.

spermatofór (ZOOL.), grup de spermatozoizi, uneori cuprinşi într-o capsulă; depuşi de mascul ca atare, spermatozoizii trăiesc în organismul femel mult timp şi fecundează pe rînd cîte un ovul. Se întîlnesc la unele insecte, la cefalopode ş.a.

spermatogeneză (EMBRIOL.), proces de formare a spermatozoizilor. **S.** se desfăşoară în tuburile seminifere, în trei zone distincte ale acestora, corespunzător celor trei perioade ale **s.** În perioada germinativă, anumite celule ale testiculului, numite *spermatogonii*, se divid intens, formînd numeroase generaţii de celule. În perioada de creştere, unele dintre acestea acumulează substanţe nutritive, cresc şi devin *spermatocite primare*. În perioada de maturaţie, spermatocitele primare se divid de două ori consecutiv şi din fiecare rezultă patru celule (spermatide), care, după unele transformări, devin *spermatozoizi*. Din cauză că una dintre cele două diviziuni de maturaţie este reducţională (meioză), nucleul spermatozoidului va avea numai jumătate din numărul cromozomilor caracteristici speciei (este în fază haploidă). **S.** se desfăşoară în mod analog cu procesul de ovogeneză şi are aceeaşi semnificaţie biologică.

spermatozoíd (BIOL.), gamet mascul al animalelor. Este o celulă mobilă, prevăzută cu un flagel.

spérmă (gr. *sperma* „sămînţă"; BIOL.), lichid produs de glandele aparatului genital mascul. Conţine spermatozoizii şi substanţele care fac posibilă viaţa şi mişcarea acestora.

spesartín (MINER.), granat manganifer de culoare galbenă sau brună, întîlnit în unele şisturi cristaline. Este un component important al minereurilor de mangan de la Delineşti (reg. Banat), Răzoare (reg. Maramureş) şi Iacobeni (reg. Suceava).

spéţă (DR.), pricină concretă supusă spre rezolvare unui organ de jurisdicţie.

Spezia *[spéţia]* *(La ~)*, oraş în Italia, port la Marea Ligurică. 128 650 loc. (1964). Metalurgie feroasă şi neferoasă, construcţii de maşini (şantiere navale, material feroviar, electrotehnică, maşini agricole şi textile), industrie chimică, de prelucrare a petrolului, textilă, alimentară etc.

spic (BOT.), inflorescenţă caracteristică mai ales plantelor din familia gramineelor (cereale şi ierburi), formată dintr-un ax principal lung pe care se află flori sesile sau scurt pedunculate.

Spica (ASTR.), steaua α din constelaţia Fecioarei, aflată la aproximativ 230 de ani-lumină de noi, stea de mărime stelară +1,0.

spiccato (MUZ.), termen italian care indică, la instrumentele cu coarde şi arcuş, executarea sacadată a sunetelor. Se realizează prin desprinderea arcuşului de coardă după fiecare notă. V. şi staccato.

„Spiegel" *[şpí:gəl]* *(„Der~")*, revistă politică ilustrată din Republica Federală Germană. Exponentă al unor cercuri burgheze moderate. Înfiinţată în 1947 la Hanovra, apare, din 1952, săptămînal, la Hamburg.

Spielhagen *[şpí:lhagən]*, Friedrich (1829—1911), romancier german de orientare democrat-liberală, anticlericală şi antifeudală. Simpatizant al proletariatului, a nutrit însă o încredere iluzorie în rolul determinant al reformelor sociale. A scris romanele: „Naturi problematice" (1861), „Prin noapte spre lumină" (1862, considerată opera sa principală), „Ciocan şi nicovală" (1869), „Potopul" (1876) ş.a.

spin (engl. *to spin* „a se învîrti"; FIZ.), moment cinetic intrinsec al unei particule elementare sau al unui nucleu atomic. Spinului i se asociază, în mecanica cuantică, un *număr cuantic de spin* (notat s şi numit pe scurt tot *spin*), astfel încît pătratul modulului momentului cinetic să fie dat de expresia $\hbar^2 s(s+1)$, unde $\hbar = h/2\pi$ este constanta lui Planck. Cele mai multe particule elementare au **s.** (numărul cuantic de **s.**) egal cu 1/2; excepţie fac mezonii π şi K, al căror **s.** are valoarea 0, şi fotonul, al cărui **s.** are valoarea 1. **S.** nucleelor atomice rezultă prin compunerea spinilor tuturor nucleonilor cu momentele lor cinetice orbitale. **S.** determină şi explică numeroase fenomene (ex. efectul Zeeman, structura fină şi hiperfină a spectrelor etc.). V. şi statistică cuantică. —*S. izotopic* (sau *izobaric*), mărime pentru caracterizarea a două sau trei particule elementare ca stări cuantice diferite ale aceleiaşi particule (ex. protonul şi neutronul ca stări ale nucleonului, mezonii π°, $\pi+$ şi $\pi-$ ca stări ale mezonului π etc.). Spinul izotopic se întîlneşte în mod exclusiv la particulele elementare capabile de interacţiuni tari.

spina-bifída (MED.), malformaţie congenitală datorită unei incomplete dezvoltări a arcurilor vertebrale, ceea ce antrenează o fisură a lamelor vertebrale. Prin această fisură se poate produce o hernie a măduvii spinării, formîndu-se un meningocel, localizat mai frecvent în regiunea lombosacrală, rareori cervical. Spina-bifida se manifestă prin paralizia membrelor inferioare şi se tratează chirurgical.

spinél (MINER.), aluminat natural de magneziu, cristalizat în sistemul cubic. De obicei este opac, roşcat, rareori incolor. Este frecvent în rocile de contact şi se concentrează în unele aluviuni. Varietăţile transparente sînt folosite ca piatră preţioasă. **S.** cromifer se găseşte în rocile peridotitice, asociat cu cromitul.

spinétă, instrument muzical cu clape şi coarde; este un fel de clavecin de dimensiuni mici, avînd o formă dreptunghiulară, mai rar triunghiulară.

spini (BOT.), formaţii tari şi ascuţite provenite din transformarea ramurilor, frunzelor, stipelelor sau a rădăcinilor aeriene. **S.** sînt dispuşi pe tulpini, ramuri, mai rar pe frunze sau pe fructe şi au rol de apărare împotriva animalelor.

Spinoza, Baruch (latinizat *Benedict*) (1632—1677), filozof materialist olandez. A fost exclus din comunitatea evreilor pentru atitudinea sa critică faţă de religia iudaică. Filozofia lui **S.** a fost expresia ideologiei burgheziei progresiste olandeze; influenţată de materialismul lui G. Bruno, F. Bacon, Th. Hobbes şi de raţionalismul lui Descartes, ea a oglindit avîntul ştiinţelor naturii (mecanica, fizica, matematica) în sec. al XVII-lea şi a contribuit, la rîndul ei, la fundamentarea filozofică materialistă a acestora. Lucrarea principală a lui **S.** este „Etica demonstrată în mod geometric" (terminată în 1675, publicată postum). După **S.**, în univers nu există decît o singură substanţă, „absolut infinită", pe care el o numeşte „dumnezeu

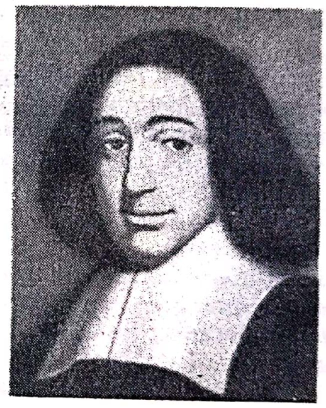
B. Spinoza

sau natură" şi care constituie „propria sa cauză" *(causa sui)*. Substanţa are un număr infinit de *atribute* (însuşiri esenţiale), dintre care omul cunoaşte numai două: întinderea şi gîndirea. Lucrurile singulare, printre care şi oamenii, sînt *moduri*, adică manifestări ale substanţei. Deşi **S.** a numit substanţa „dumnezeu", el a răsturnat concepţia tradiţională religioasă despre un dumnezeu personal, exterior naturii, creator şi diriguitor al ei, prin faptul că l-a identificat pe acesta cu natura, şi a golit noţiunea de dumnezeu de orice conţinut antropomorfic. **S.** a combătut categoric finalismul şi a apărat determinismul. Materialismul lui **S.** a fost însă, în ansamblu, metafizic; el nu a conceput mişcarea ca un atribut al substanţei şi de aceea nu a putut explica trecerea de la substanţa unică şi imuabilă la multiplicitatea infinită a modurilor aflate în mişcare. În teoria cunoaşterii, **S.** a continuat raţionalismul lui Descartes, considerînd cunoaşterea raţională ca fiind independentă de cea senzorială şi ca singura adecvată. Încununarea sistemului lui **S.** o constituie etica sa, centrată pe noţiunea de libertate. Potrivit teoriei lui **S.**, care cuprinde preţioase elemente dialectice, libertatea constă în înţelegerea necesităţii. Înţelegînd cu ajutorul raţiunii înlănţuirea necesară a lucrurilor, omul îşi măreşte puterea atît asupra naturii exterioare, cît şi asupra propriilor sale afecte, de a căror dominaţie se eliberează. După **S.**, suprema fericire hărăzită omului este rezultatul ridicării lui pe cea mai înaltă treaptă a libertăţii (a înţelegerii), care îi dă sentimentul comuniunii cu natura şi cu eternitatea, denumit de el „iubirea intelectuală a lui dumnezeu" (amor Dei intellectualis). **S.** a aderat la teoria contractului social, urmîndu-l pe Hobbes, dar s-a pronunţat, spre deosebire de acesta, pentru o formă democratică de guvernare. În „Tratatul teologic-politic" (1670), el a delimitat categoric religia de filozofie şi de ştiinţă, afirmînd că religia nu conţine nici un fel de adevăruri teoretice, avînd drept scop numai edificarea morală a acelora care nu sînt în stare să se conducă după raţiune. Materialismul şi ateismul lui Spinoza au influenţat pe iluminiştii şi materialiştii francezi din secolul al XVIII-lea, pe Lessing şi pe Goethe.

spintariscóp (gr. *spinther* „scînteie" şi *skopein* „a privi"; FIZICĂ), aparat pentru înregistrarea particulelor α sau a altor particule grele (ex. fragmente de fisiune) prin observarea vizuală (cu ajutorul unei lupe) a scînteierilor produse de particulele care lovesc un ecran fluorescent. A fost inventat de W. Crookes. Folosind **s.**, E. Rutherford a observat pentru prima oară împrăştierea particulelor α la trecerea lor prin substanţe.

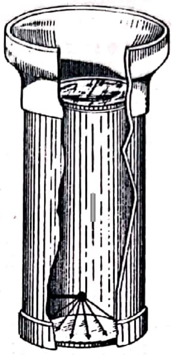
Spintariscop

spinterométru (ELT.), eclator folosit pentru măsurarea valorilor maxime ale tensiunilor electrice înalte.

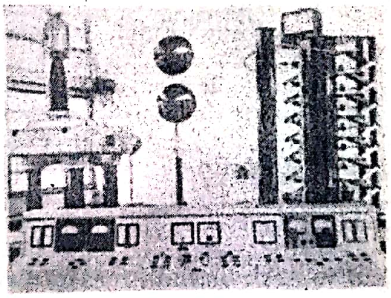
Spinterometru

spión (TEHN.), lamă de oţel cu o grosime bine determinată (de obicei sub 1 mm) şi înscrisă pe ea, folosită la determinarea şi la verificarea jocului sau a distanţei dintre suprafeţele a două piese asamblate (ex. **s.** pentru verificarea distanţei dintre electrozii unei bujii de la motoarele cu combustie internă).

spionáj (DR.), infracţiune care constă în fapta unui cetăţean străin de a transmite un secret de stat unei puteri sau unei organizaţii străine ori agenţilor acestora sau de a procura ori deţine, fără drept, documente sau informaţii privind un secret de stat în vederea transmiterii lor unei puteri sau unei organizaţii străine ori agenţilor acestora. În România, documentele şi datele care constituie secrete de stat sînt stabilite prin act normativ. V. şi trădare de patrie.

spirái (NAV.), capac sau acoperiş al unei deschideri făcute în puntea unei nave, pentru a permite luminarea şi aerisirea unui culoar sau a unei încăperi de sub punte. Se construieşte din lemn sau din metal şi este prevăzut cu geamuri de sticlă groasă, protejate prin grilaje metalice.

spirálă (MAT.), denumire dată unor curbe plane deschise, care, în general, se înfăşoară în jurul unui punct. Proprietăţile **s.** îşi găsesc aplicaţii importante în rezolvarea multor probleme practice (proiectarea cuţitelor pentru freze, studierea difracţiei). — *Spirala lui Arhimede*, curbă descrisă de un punct care se mişcă uniform pe o dreaptă care, la rîndul său, se roteşte uniform în jurul unuia dintre punctele sale, de pildă O. Luînd pe O ca pol, în coordonate polare, *s. lui A.* are ecuaţia $r = a\varphi$, $a =$ const. — *S. logaritmică*, curbă care intersectează toate razele sale vectoare sub un unghi constant. În coordonate polare, *s.l.* are ecuaţia $r = Ae^{a\varphi}$, $A, a =$ const.

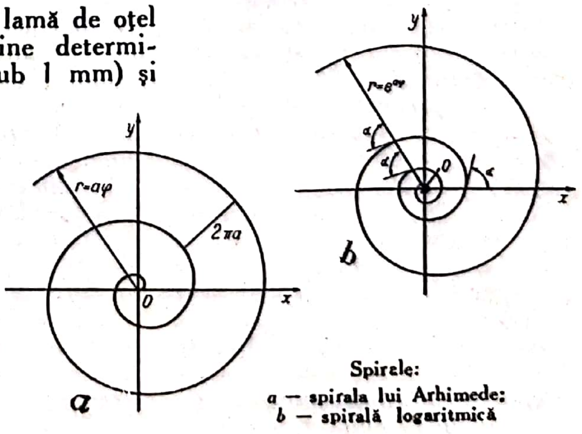

Spirale:
a — spirala lui Arhimede;
b — spirală logaritmică

spirántă (LINGV.) v. **constrictivă.**

spiréa *(Spiraea vanhouttei)*, arbust din familia rozaceelor, înalt pînă la 2 metri, cu ramurile arcuite şi flori albe, dispuse în inflorescenţe globuloase pe toată lungimea ramurilor. În ţara noastră se cultivă frecvent ca arbust ornamental.

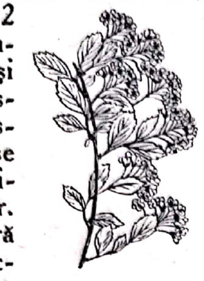
Spirea

spirifér (PALEONT.), gen de brahiopod articulat, caracterizat prin valva ventrală cu o aree foarte lată, iar cea dorsală cu o aree mică. Linia cardinală este lungă şi dreaptă. **S.** este cunoscut din silurian pînă în permian. În Republica Socialistă România a fost găsit în nordul Dobrogii (Munţii Măcinului).

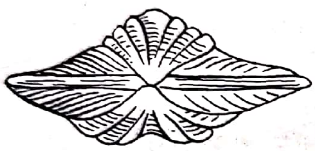
Spirifer

spiríl (MICROBIOL.), denumire generală pentru bacteriile în formă spiralată, lungi şi groase, mobile (ciliate). Conţin incluzii de volutină (ex. *Spirillum volutans*) sau de sulf (ex. *Thiospira winogradskii*). Sînt saprofite *(Spirillum)*, autotrofe stricte *(Thiospira, Thiospirillum)* sau autotrofe facultative *(Rhodospirillum)*. Trăiesc în apă şi mîl.

spírit^{1} (FILOZ.), factor ideal al existenţei; conştiinţă, inteligenţă, gîndire, raţiune. În concepţiile religioase, **s.** desemnează o entitate supranaturală, divinitatea. Materialismul dialectic priveşte **s.** ca o funcţie a materiei superior organizate, ca pe un produs al practicii social-istorice, considerîndu-l factor secund, derivat în raport cu materia. V. şi psihic; suflet.

spírit^{2} (LINGV.), semn folosit în scrierea greacă, fie deasupra unei litere, fie sus în dreapta sau în stînga ei, pentru a arăta cum se pronunţă sunetul respectiv din punctul de vedere al aspiraţiei. Există două feluri de spirite: a) *spirit aspru* (ʽ), care arată că vocala iniţială şi *r* iniţial din cuvintele greceşti sînt precedate de o aspiraţie. O dată cu dispariţia aspiraţiei, spiritul aspru şi-a pierdut valoarea fonetică; b) *spirit lin* (ʼ), care arată că vocala iniţială din cuvintele greceşti nu este precedată de o aspiraţie.

spiritísm, concepţie mistică potrivit căreia spiritele morţilor ar supravieţui, menţinîndu-şi o existenţă materială extrem de fină, iar cei vii ar putea să comunice cu ele prin diverse procedee oculte (ex. prin acţiunea unui „medium"); practica bazată pe această concepţie.

spiritualísm, denumire generică a oricărei concepţii filozofice, teologice, psihologice, sociologice sau axiologice idealist-obiective caracterizate prin monismul spiritualist, după care spiritul constituie esenţa realităţii, absolutul. În doctrinele lui Leibniz şi Hegel, spiritul este considerat ca purtătorul raţionalităţii existenţei şi caracterizat dialectic prin autodezvoltare şi autoconştientizare. În epoca imperialismului, **s.** capătă nuanţe iraţionaliste şi voluntariste (Nietzsche, Bergson, existenţialismul, personalismul, filozofia vieţii etc.). Denumirea de **s.** vizează în special o serie de curente idealiste din sec. XIX—XX, precum: **s.** francez din perioada Restauraţiei (P. Maine de Biran, P.P. Royer-Collard), neospiritualismul determinist (A. Fouillée, J.M. Guyau), neospiritualismul indeterminist (F. Ravaisson, J. Lachelier, E. Boutroux), neovitalismul (H. Driesch), realismul critic german, neohegelianismul şi diferite variante ale filozofiei catolice, printre care neotomismul, „activismul" (M. Blondel), „monismul evoluţionist" sau „fenomenologia naturii" (Teilhard de Chardin) ş.a.

spirochét (MICROBIOL., PARAZIT.), microorganism în formă de filament subţire, spiralat, mobil; nu formează spori. Unele **s.** (genurile *Spirochaeta* şi *Saprospira*) sînt saprofite şi trăiesc în apă şi în intestinul animalelor cu sînge rece; altele sînt patogene pentru om şi animale cu sînge cald (ex. leptospira; *Treponema pallidum*, agentul patogen al sifilisului; *Borrelia recurentis*, agentul febrei recurente).

spirochetóză **1.** (MED.) Boală infecţioasă provocată de spirocheţi (ex. sifilisul, febra recurentă, **s.** ictero-hemoragică). **2.** (MED. VET.) *Spirochetoza păsărilor*, boală infecţioasă a păsărilor domestice, frecvent întîlnită la gîşte şi găini, provocată de spirocheţi. Se transmite prin intermediul căpuşelor din genul *Argas* (specia *Argas persicus*) şi se manifestă ca o boală generală febrilă cu evoluţie acută. Se combate prin dezinsectizarea păsărilor şi a coteţelor.

spirocíd (FARM.) v. **antiluetic.**

Spiroiu, Alexandru (1857—1889), medic român. A făcut studii farmacologice asupra medicaţiei antipiretice în febra tifoidă cu doze mari de chinină (1882). El este unul dintre întemeietorii vechii „Societăţi a studenţilor în medicină". **S.** a publicat studiul „Superioritatea vieţii sociale asupra vieţii individuale" (1879).

spirometríe (lat. *spirare* „a respira" şi gr. *metron* „măsură"; FIZIOL.), metodă de explorare a capacităţii pulmonare, adică a aerului expirat şi inspirat. Se efectuează cu ajutorul unui aparat numit *spirometru*.

spirt (CHIM.), denumire comercială utilizată curent pentru alcoolul etilic. — *S. cozi*, fracţiune finală rezultată la rafinarea prin distilare fracţionată a alcoolului etilic brut. Este un produs lichid, incolor, cu miros specific, compus din alcooli superiori, în special amilici. Se întrebuinţează la prepararea lacurilor şi ca solvent pentru răşini şi ceruri. Se mai numeşte *ulei de fuzel*. — *S. frunţi*, fracţiune obţinută la rafinarea alcoolului etilic brut, care distilează înaintea alcoolului. Conţine aldehidă acetică, propionică, alcool etilic etc. Se foloseşte la fabricarea oţetului şi a spirtului sanitar. — *S. denaturat*, alcool etilic căruia i s-au adăugat cantităţi mici de baze piridice, ulei de acetonă, alcool metilic şi coloranţi, pentru a-l face impropriu folosirii în scopuri alimentare. Se întrebuinţează drept combustibil menajer şi ca solvent. Sin. *alcool denaturat*.

spitál (MED.), unitate curativo-profilactică care asigură populaţiei asistenţa medicală. Există **s.** de medicină generală, de specialitate etc. **S.** sînt organizate teritorial, asistenţa medicală acordîndu-se populaţiei dintr-un anumit raion, oraş, regiune. **S.** profilate pe anumite specialităţi (endocrinologie, neurochirurgie, chirurgie cardiacă, dermatologie, oncologie) internează însă bolnavi din toate regiunile ţării. Numărul paturilor de **s.** a crescut de la 83 234 în 1955 la 114 338 în 1965.

Spitteler *[şpitələr]*, Carl (1845—1924), poet şi nuvelist elveţian de limbă germană, influenţat de Schopenhauer şi în special de Nietzsche. În epopeile eroice „Prometeu şi Epimeteu" (1881, prelucrată în „Prometeu Martirul", 1924, şi „Primăvară olimpică", 1900—1906), ca şi în volumele de poezii „Fluturii" (1889) şi „Cîntecele clopotelor" (1906), de puternică inspiraţie neoromantică, **S.** tinde să înlocuiască valorile umaniste burgheze prin valori etice antice şi mitice, modernizate într-o viziune metafizică. A mai scris nuvele cu tematică erotică („Imago", 1906) sau cu tematică socială antiburgheză („Conrad locotenentul", 1898). Premiul Nobel (1919).

Spitzbergen *[spiţbergən]*, arhipelag norvegian situat în Oceanul Îngheţat de Nord, la 600 km nord de coasta septentrională a Peninsulei Scandinave, cuprinzînd cea mai mare parte a Svalbardului. Suprafaţa: circa 62 000 km^2. Populaţia: circa 4 000 loc. Centrul administrativ: *Longyearbyen*. Relief de platou, acoperit de gheaţă, fragmentat în nord-vest de fiorduri adînci; numeroase gheizere. Altitudinea maximă: 1 712 m (vîrful Newton). Climă maritimă arctică, cu precipitaţii reduse (zăpezi) şi cu vînturi puternice. Formaţii vegetale de tip deşertic arctic şi de tundră. Faună terestră arctică, 90 de specii de păsări (dintre care 30 de pasaj). În **S.** sînt mari rezerve de cărbuni superiori (circa 5 miliarde t), exploataţi în insula Spitzbergen de Vest, zăcăminte de minereu de fier cupru, zinc, azbest etc. Se practică pescuitul şi vînătoarea. Arhipelagul **S.** a fost descoperit în sec. al XII-lea de către vikingi şi redescoperit de W. Barents în 1596.

Spitzer *[şpiţər]*, Leo (1887—1960), lingvist austriac, refugiat din cauza regimului hitlerist în Turcia şi apoi în S.U.A. Specialist în romanistică, a fost profesor la universităţile din Bonn, Marburg, Köln, Istanbul şi Baltimore (Johns Hopkins University). Creator al stilisticii literare pe baze lingvistice, a căutat să introducă punctul de vedere stilistic şi în cercetările etimologice. Op. pr.: „Limba italiană de conversaţie" (1922), „Studii stilistice" (2 vol., 1928), „Studii stilistice şi literare romanice" (2 vol., 1931), „Lingvistica şi istoria literară. Studii de stilistică" (1948), „Studii de semantică istorică" (1948). În domeniul limbii române, **S.** a scris mai multe articole privind probleme de gramatică, stilistică şi etimologii de cuvinte şi expresii.

Spitzweg *[şpiţvec]*, Carl (1808—1885), pictor şi grafician german, reprezentant al romantismului tîrziu. În picturile sale, majoritatea de mici dimensiuni şi viu colorate, a prezentat figuri tipice de mic-burghezi şi aspecte idilice din viaţa cotidiană a oraşului, scăldate într-o atmosferă sentimental-ironică („Poetul sărac", „În mansardă" ş.a.).

spíţă 1. (DR.) Persoanele care descind dintr-un autor comun şi care dobîndesc împreună, într-o succesiune, partea care ar fi revenit autorului lor comun dacă acesta ar fi fost în viaţă. Sin. *tulpină*. **2.** (BIOL.) Unitate biologică formată din lanţuri de specii care au derivat una din alta în decursul istoriei lor. Termenul de **s.** a fost introdus în biologie de savantul român Emil Racoviţă.

spînz *(Helleborus purpurascens)*, plantă perenă din familia ranunculaceelor, caracterizată prin rizom gros, tulpini erecte cu frunze palmat-sectate şi flori purpurii. Creşte prin păduri şi prin regiunile deluroase şi muntoase. **S.** este o plantă otrăvitoare; rizomul de **s.** conţine alcaloizii heleborină şi korelborină, care sînt utilizaţi în cardiologie.

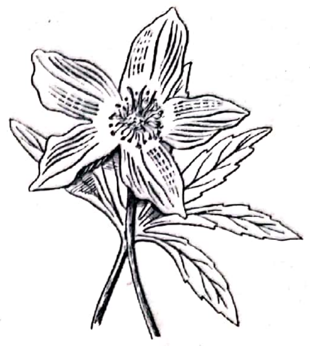

Spînz

splánhnici, *nervi* ~ (ANAT.), ramuri ale nervului simpatic care inervează organele abdominale.

splanhnologíe (gr. *splanghnon* „viscere" şi *logos* „cuvînt, studiu"; ANAT.), parte a anatomiei care se ocupă cu studiul organelor interne (stomac, intestine, ficat etc.).

splanhnoptóză (MED.) v. **visceroptoză**.

splínă (ANAT.), organ limfatic situat în partea superioară a cavităţii abdominale, în stînga. **S.** este alcătuită din pulpa roşie, formată din sînge şi ţesut reticular, şi din pulpa albă, formată din ţesut limfatic. Principalele funcţiuni pe care **s.** le îndeplineşte în organism sînt: distrugerea globulelor roşii, producerea de limfocite, controlul umoral al hematopoezei, apărarea organismului împotriva unor infecţii prin fabricare de anticorpi, depozitarea sîngelui (este un rezervor de sînge). În viaţa embrionară, **s.** participă la fabricarea globulelor roşii. Creşterea patologică a splinei se numeşte *splenomegalie*, care apare în cursul unor boli ale sîngelui, în tuberculoză, sifilis, paludism, ciroză hepatică etc.

split (CONSTR.), piatră spartă cu granulaţia cuprinsă între 3 şi 40 mm. Se întrebuinţează ca agregat pentru betoane de ciment (sau cu lianţi bituminoşi).

Split, oraş în R.S.F. Iugoslavia, situat în Croaţia, port la Marea Adriatică. 109 000 loc. (1964). Are şantiere navale, fabrici de materiale de construcţie, chimice, alimentare, textile. Centru turistic şi staţiune balneară. Institut de cercetări biologice oceanografice. Monumente arhitectonice (Palatul lui Diocleţian).

Spohr */şpor/*, Ludwig (1784—1859), violonist şi compozitor german. A făcut o strălucită carieră internaţională ca solist, stilul său interpretativ avînd o mare influenţă asupra contemporanilor. A compus opere, lucrări simfonice şi de cameră, concerte pentru vioară, cu o valoare îndeosebi didactică. Este şi autorul unei metode de vioară.

spondéu **1.** (În versificaţia greco-latină) Picior metric alcătuit din două silabe lungi. Hexametrul în care al cincilea picior este un **s.** se numeşte *spondeic*. **S.** poate înlocui dactilii şi în primul emistih al unui pentametru. **2.** Vas pentru libaţii. **3.** Arie muzicală lentă, executată la flaut în timpul libaţiilor.

spondíl (PALEONT.), gen de lamelibranhiat din ordinul *Dissodonta*. Cochilia, formată din două valve inegale, are urechiuşe, iar pe suprafaţa ei se disting coaste radiare, ţepi sau lamele. **S.** a apărut din permian şi se întîlneşte şi astăzi. În Republica Socialistă România se găseşte în miocenul din bazinul Transilvaniei, de la Bahna, de la Buituri, Iablaniţa etc.

spondilóză (gr. *spondilos* „vertebră"; MED.), boală localizată la coloana vertebrală în totalitate sau la unele segmente ale ei (**s.** cervicală, dorsală, lombară). Se manifestă prin dureri şi limitarea mobilităţii coloanei vertebrale.

spongiéri (lat. *spongia* „burete"; ZOOL.), încrengătură de nevertebrate marine, rar dulcicole, fixate de substrat, cu formă variată, uneori întinse pe substratul pe care se fixează, alteori înălţate ca nişte arbuşti. Pereţii corpului, alcătuiţi din ectoderm şi endoderm, între care se află o pătură mezenchimatoasă, sînt străbătuţi de numeroşi pori inhalanţi, pe unde intră apa cu alimentele în cavitatea gastrală; apa iese printr-un orificiu unic, mai mare, numit *oscul*. **S.** au un schelet constituit din numeroase spicule şi bastonaşe silicioase sau calcaroase ori din fibre de spongină.

spongiós (despre un material), care conţine în masa lui goluri, avînd uneori însuşirea de a suge lichidele.

spontan şi conştient, categorii ale materialismului istoric care exprimă raportul dintre legitatea istorică obiectivă şi activitatea social-istorică a oamenilor pe diferite trepte de dezvoltare a societăţii. Activitatea *spontană* este aceea care urmăreşte doar scopuri imediate, fără să întrevadă consecinţele sociale mai îndepărtate ale acţiunilor, ea implicînd un grad de conştiinţă limitat. În condiţiile existenţei proprietăţii private asupra mijloacelor de producţie, procesul de producţie pe care-l îndeplineşte fiecare om în parte este o activitate conştientă sub raportul conştiinţei individuale, dar pentru societate în ansamblu producţia este un proces nedirijat, inconştient, spontan. Producţia materială capătă un caracter conştient atunci cînd societatea înfăptuieşte în mod planificat conducerea producţiei şi a repartiţiei produselor, cînd nu numai individul izolat, ci şi societatea în ansamblu subordonează activitatea de producţie unui scop bine determinat. Activitatea socială conştientă (sub raportul conştiinţei sociale) corespunde nu numai scopurilor individuale ale participanţilor la ea, ci şi scopurilor generale ale tuturor membrilor unei clase sau ale societăţii respective. Aceştia, cunoscînd legitatea istorică şi dîndu-şi seama de consecinţele sociale ale acţiunilor lor, de caracterul relaţiilor sociale în care intră cu membrii clasei lor şi cu cei ai celorlalte grupuri sociale, se conduc nu numai după scopurile personale, ci şi după scopurile clasei respective sau ale întregii societăţi. În societatea capitalistă, grevele economice au un caracter spontan atîta vreme cît nu sînt subordonate unor scopuri politice generale, păstrînd un caracter răzleţ şi limitat. În schimb, greva politică constituie o acţiune conştientă şi revoluţionară. Unirea socialismului ştiinţific cu mişcarea muncitorească, din care s-au născut partidele comuniste şi muncitoreşti, reprezintă ridicarea mişcării spontane a clasei muncitoare pe treapta superioară a mişcării conştiente, de sine stătătoare şi revoluţionare. Caracterul conştient se realizează pe deplin numai prin revoluţia şi construcţia socialistă, pe baza instaurării relaţiilor de producţie socialiste, care presupun cu necesitate activitatea conştientă şi organizată, întemeiată pe cunoaşterea legilor obiective ale progresului social. V. şi *economism*.

Spontini, Gaspare (1774—1851), compozitor italian. A studiat la Conservatorul din Neapole. Între 1803 şi 1820 a trăit şi a activat la Paris, iar între 1820 şi 1842 la Berlin, pentru ca în 1848 să se reîntoarcă în ţară. A scris opere cu caracter dramatic („Fernand Cortez", 1809; „Vestala", 1807 etc.), care fac legătura între stilul gluckian şi cel romantic.

spor¹ **1.** (STATIST.) *Spor absolut*, diferenţă reprezentînd creşterea în mărimi absolute a unei caracteristici numerice a unui fenomen între două momente sau perioade (ex. *s.a.* al producţiei de oţel din România din perioada 1959—1965 a fost de 2 005 mii t). — *S. mediu*, indicator care arată cu cît a crescut în medie o mărime (valoare) caracteristică a unui fenomen în cadrul unui anumit interval de timp pe perioade uniform eşalonate (ex. *s.m.* anual al producţiei de oţel în perioada 1959—1965 a fost de 334,2 mii t, calculat prin împărţirea sporului absolut din întreaga perioadă la numărul de ani din perioada respectivă, fără anul de bază). **2.** (EC.) *Sporuri de salariu*, sume de bani plătite salariaţilor, peste *salariul tarifar*, pentru condiţii deosebite de muncă, pentru îndeplinirea unor sarcini suplimentare, pentru conducerea unei echipe, brigăzi etc., pentru vechime în muncă sau pentru anumite cazuri speciale. *S. de s.* se acordă sub forma unei sume absolute sau sub forma unui procent raportat la salariul tarifar sau total.

spor^2 (gr. *spora* „sămînță"; BIOL.) **1.** Germen microscopic al organismelor vegetale, care servește la înmulțire (cu excepția **s.** bacterian), răspîndire și, în multe cazuri (ex. la bacterii), pentru supraviețuire în condiții nefavorabile. După originea lor, deosebim **s.** formați pe cale sexuată (asco- și bazidiosporii asco- și bazidiomicetelor și ai lichenilor etc.) și pe cale asexuată (**s.** bacteriilor, sporangiosporii unor ciuperci etc.). După modul de formare, deosebim **s.** formați prin unirea gameților sau gametangiilor (zigosporii și oosporii algelor și ciupercilor), prin transformarea unor celule ale corpului vegetativ (clamidosporii și oidiile unor ciuperci etc.), pe cale endogenă, în interiorul celulei (la bacterii) sau în sporangii, asce etc. (sporangiosporii ciupercilor *Mucor*, ascosporii ascomicetelor etc.), și pe cale exogenă, pe suprafața organelor speciale: bazidii, conidiofori etc. (bazidiosporii și conidiile la multe ciuperci etc.). Forma **s.** poate fi sferică, ovală, cilindrică etc. Celula bacteriilor sporulate formează un singur **s.**; alte organisme formează de la zeci pînă la trilioane de **s.** **2.** Germen microscopic al protozoarelor sporozoare, care servește pentru răspîndire și supraviețuire în condiții nefavorabile. Se formează pe cale sexuată.

Sporade, arhipelag grecesc în Marea Egee, format din două grupe de insule: *Sporadele de Nord,* diseminate de-a lungul țărmului grec, cuprind 77 de insule. Suprafața totală: circa 540 km^2. Populația: circa 15 000 loc. (majoritatea insulelor sînt nelocuite). *Sporadele de Sud,* situate de-a lungul litoralului turc. Suprafața totală: circa 3 500 km^2. (Cea mai mare dintre ele, *Rodos*). Populația: circa 180 000 loc. Arhipelagul are o climă mediteraneană. Vegetație de tip maquis. Populația **S.** practică cultura cerealelor, a viței de vie, a măslinilor, a tutunului, a citricelor etc.; creșterea animalelor și pescuitul bureților.

sporángi (gr. *spora* „sămînță" și *angos* „vas"; BOT.), organe în formă de sac, în care iau naștere sporii, caracteristice ciupercilor din clasa ficomicetelor. **S.** se pot forma direct pe miceliu sau pe suporturi speciale, numite sporangiofori.

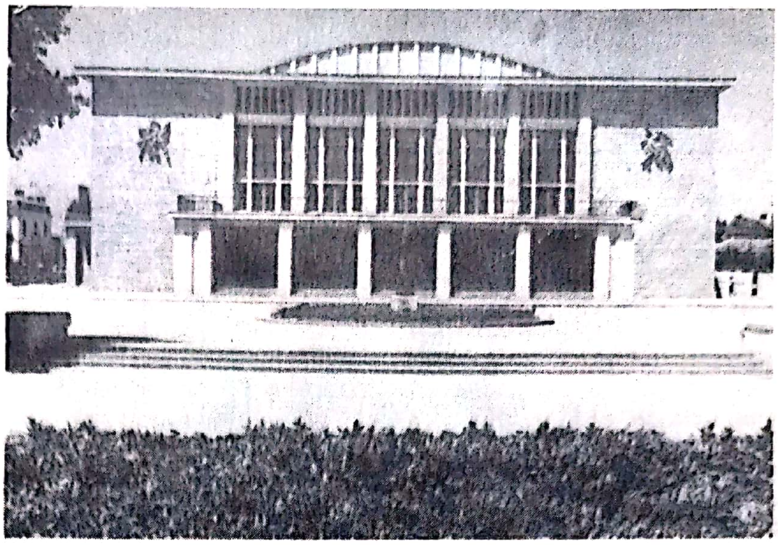
Palatul sporturilor din Constanța

sporocíst (gr. *spora* „sămînță" și *kystis* „vezică, sac"; ZOOL.), chist în care se găsesc spori (ex. la sporozoare) sau un mare număr de celule germinative (ex. la stadiul larvar al gălbezei anterior celui de redie).

sporofít (gr. *spora* „sămînță" și *phyton* „plantă"; BOT.), fază din ciclul evolutiv al plantelor formată din celule diploide și care produce spori pentru înmulțire. **S.** reprezintă generația asexuată.

sporozoáre (gr. *spora* „sămînță" și *zoarion* „animal mic"; ZOOL.), clasă de protozoare caracterizate prin prezența stadiului de spor în ciclul lor de dezvoltare și printr-o structură simplificată, ca urmare a modului de viață parazitar intracelular. Produc boli grave la om și la animale (ex. *Coccidium*, agentul patogen al coccidiozelor animalelor domestice; *Nosema*, al pebrinei; *Plasmodium*, al malariei).

sport, complex de exerciții fizice și de jocuri sportive, practicate în mod metodic, cu scopul formării și perfecționării unor deprinderi de mișcare și unor calități motrice specifice, precum și a unor calități morale (curaj, disciplină etc.) în concordanță cu conținutul fiecărei ramuri de sport. Practicarea **s.** contribuie la mărirea capacității de muncă și la adaptarea organismului la eforturi. **S.** se desfășoară sub formă de concursuri și sisteme competiționale, care creează posibilitatea participării la competiții superioare și acordă titluri de campioni. Complexitatea cerințelor pregătirii sportivilor și totodată necesitatea orientării activității sportive pe baze științifice au dus la crearea unor discipline specializate, ca: fiziologia sportului, igiena sportului, biomecanica, psihologia sportului, teoria antrenamentului sportiv etc. În vederea stimulării continue a pregătirii sportivilor și a obținerii unor rezultate tehnice superioare, s-a introdus sistemul de clasificare a sportivilor, care ierarhizează valoarea acestora după criteriul vîrstei și al performanțelor. Categoriile de clasificare a sportivilor din țara noastră sînt: juniori mici, juniori mari, categoria a III-a, a II-a, a I-a și titlurile de maestru și maestru emerit al sportului. Începuturile activității sportive în România datează din anul 1776, cînd, pentru prima oară în școli, s-au introdus ca obiect de învățămînt și practicarea exercițiilor fizice; în 1834 funcționa la București o școală de gimnastică, scrimă și dans. Primului club sportiv din București, „Societatea de dare la semn", creat în timpul domniei lui Al. I. Cuza (1859–1866), i-a urmat clubul românesc de sporturi nautice de la Timişoara, Societatea „Luntrişoarelor", precum şi alte cluburi şi societăţi sportive din Cluj, Arad, Timişoara, Lugoj ş.a. În 1912 a fost înfiinţată Federaţia societăţilor sportive din România, iar în 1914 s-a constituit Comitetul olimpic român. Între cele două războaie mondiale, sportul românesc şi-a înscris în palmares cele dintîi succese internaţionale: echipajele de bob au obţinut două titluri mondiale în 1934 şi 1936, la box două titluri de campioni europeni şi la hipism prima medalie olimpică de argint (1936). După Eliberare au fost create condiţii pentru dezvoltarea **s.** pe baze largi de masă şi pentru realizarea unei activităţi sportive cu un conţinut nou. A fost înfiinţată Uniunea pentru cultură fizică şi sport. A crescut an de an baza materială a culturii fizice şi a sportului, construindu-se numeroase baze sportive moderne de mare capacitate: la Bucureşti (Complexul sportiv „23 August", cu un stadion care are o capacitate de 80 000 de locuri, Complexul sportiv „Floreasca", avînd o sală de sport cu o capacitate de 2 400 de locuri şi un bazin acoperit, Poligonul „Tunari", unul dintre cele mai mari şi mai moderne din lume, bazele nautice de la Snagov şi Herăstrău ş.a.), la Constanţa, Cluj, Iaşi, Timişoara, Bacău, Galaţi, Arad, Tîrgu-Mureş. Au fost amenajate staţiuni pentru sporturile de iarnă la Poiana-Braşov, Sinaia, Buşteni, Predeal, Azuga şi Borşa. În prezent, în ţara noastră sînt organizate campionate în peste 40 de ramuri sportive, activează peste 10 000 de asociaţii şi 34 de cluburi sportive, care antrenează într-o activitate sportivă variată peste 3 400 000 de bărbaţi şi femei, membri ai Uniunii de cultură fizică şi sport. În marile întreceri sportive internaţionale, sportivii noştri au obţinut în ultimii 20 de ani rezultate remarcabile: 35 de titluri de campioni mondiali, 22 de titluri de campioni europeni şi 140 de titluri de campioni balcanici, reuşind să ocupe multe locuri fruntaşe în ierarhia mişcării sportive europene şi mondiale: la handbal, volei, tenis de masă, caiac-canoe, popice, tir, lupte, gimnastică feminină, rugbi, hipism şi alte ramuri de sport. Participînd la jocurile olimpice de la Helsinki, Melbourne, Roma şi Tokio, reprezentanţii ţării noastre au obţinut 11 medalii de aur şi ocupă locuri fruntaşe în clasamentul naţiunilor participante. România întreţine relaţii cu organizaţii sportive din peste 60 de ţări şi face schimburi de informaţii şi publicaţii cu comitetele olimpice şi cu federaţiile din 110 ţări.

„Sport", revistă ilustrată, editată de Uniunea de cultură fizică şi sport din Republica Socialistă România. Apare bilunar, la Bucureşti, din octombrie 1958. (Între 1947 şi 1958 a apărut revista sportivă ilustrată „Stadion").

„Sportul popular", ziar, organ al Uniunii de cultură fizică şi sport din Republica Socialistă România. Apare din martie 1945, la Bucureşti. Din 1965, „Sportul popular" este cotidian.

sporuláţie (ZOOL., BOT.) **1.** Proces de formare a sporilor. **2.** Mod de reproducere asexuată prin spori, caracteristic plantelor; printre animale nu se întîlneşte decît la sporozoare şi la flagelatul noctiluca.

spot (FIZ.) **1.** Pată luminoasă de pe scara gradată a unui instrument de măsură, care este produsă de un fascicul reflectat pe o oglindă solidară cu echipajul mobil al instrumentului şi care serveşte la indicarea valorii mărimii măsurate. **2.** Zonă luminoasă, de obicei punctuală, produsă pe ecranul unui tub catodic, în locul unde ajunge fasciculul de electroni emişi de catod.

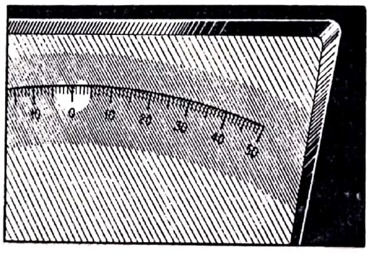

Spot (1)

Spree *[şpré:]*, rîu în sud-estul R.D. Germane (403 km). Izvorăşte din Munţii Sudeţi şi se varsă în lacul Havel (lîngă Berlin). În cursul mijlociu şi inferior străbate regiuni cu relief acumulativ glaciar, care favorizează despletirea rîului în numeroase braţe şi formarea unor lacuri. Navigabil în amonte de vărsare pe 105 km.

Springer *[şpríŋər]*, (*Trustul* ~), monopol de presă din Republica Federală Germană. A fost înfiinţat în 1946, cu sediul la Hamburg.

Springfield *[spríŋfi:ld]*, oraş în S.U.A., centrul administrativ al statului Illinois. 174 500 loc. (1960). Este situat în centrul unui mare bazin huilifer. Industrie siderurgică şi alimentară. Aici se află casa memorială şi mormîntul lui Abraham Lincoln.

Springs *[spriŋz]*, oraş în Republica Sud-Africană, situat în districtul aurifer Witwatersrand, la est de Johannesburg. 135 000 loc. (1960). Important centru de extracţie a aurului şi a minereului de uraniu. Industrie constructoare de maşini, fabrică de diamante sintetice.

sprínkler (TEHN.), element al unei instalaţii de stingere automată a incendiilor, care, în caz de incendiu, declanşează o stropire abundentă a spaţiului înconjurător.

sprint (SPORT) **1.** (În atletism) Denumire generală a probelor sportive desfăşurate pe distanţe scurte (pentru bărbaţi 60—400 m, pentru femei 60—300 m). Probele de **s.** se caracterizează prin viteză foarte mare (pe distanţă de 100 m cei mai buni alergători dezvoltă o viteză de aproape 40 km pe oră). **2.** Accelerarea tempoului mişcărilor, mai ales la startul şi la sosirea în unele întreceri sportive (ciclism, probele de semifond şi fond din atletism, unele probe din nataţie).

spronţuít v. **olărit**^{2}.

spumánţi (CHIM.), substanţe tensioactive, care, adăugate lichidelor, scad tensiunea lor superficială, uşurînd formarea spumei.

spúmă (CHIM.), sistem dispers gaz-lichid, în care gazul este dispersat sub formă de bule în mediul lichid. Pentru ca **s.** să devină stabilă se adaugă stabilizatori de **s.** (ex. gelatina). S. se folosește în flotație, la stingerea incendiilor etc.

spumă de mare (PETROGR.) v. **piatră ponce.**

spumogén (CHIM.), stabilizator de spumă utilizat în stingătoarele de incendiu; se fabrică prin hidroliza cheratinei din păr, coarne și copite, în prezența varului și a clorurii de calciu.

spurcáci (*Otis tetrax*), pasăre de stepă migratoare, înrudită cu dropia, de mărimea unei găini, de culoare brună pe spate și alburie pe pîntece. Fiind o pasăre rară, este ocrotită prin lege.

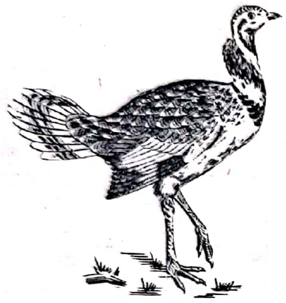

Spurcaci

spútă (MED.) v. **expectorație (2).**

Srațimir (Sracimir), Ivan, țar al Vidinului (c. 1363—1396). A fost căsătorit cu fiica lui Nicolaie Alexandru, domn al Țării Românești. Atacat de oștile lui Ludovic cel Mare, regele Ungariei, și detronat în 1365, a fost reînscăunat în 1369 cu ajutorul lui Vladislav I (Vlaicu), domnul Țării Românești, cumnatul său. A fost ajutat în 1391 de Mircea cel Bătrîn în lupta contra turcilor. După bătălia de la Nicopole (1396) Srațimir a fost alungat din scaun de către turci.

Sredna Gora, lanț muntos în R.P. Bulgaria, situat în sudul Munților Balcani și cuprins între depresiunea Kazanlîk și depresiunea Mariței. Este alcătuit din roci cristaline. Altitudinea maximă: 1 604 m (vîrful Bogdan). Păduri de foioase.

Srinagar, oraș în nord-vestul Indiei, centrul administrativ al statului Jammu-Kashmir, situat în valea Kashmirului. 289 900 loc. (1962). Industrie textilă (mătase, lînă). Sînt foarte dezvoltate meșteșugurile (covoare, șaluri de Kashmir, argintărie, obiecte sculptate în lemn). Orașul este străbătut de numeroase canale. În apropiere se găsesc întinse parcuri din timpul marilor mogoli. Centru turistic.

stabilít (CONSTR.), material termoizolator sub formă de plăci (panouri) din beton, constituit din talaș de rășinoase impregnat cu soluție de clorură de calciu (ca agregat) și ciment Portland sau metalurgic (ca liant). Plăcile de **s.** se folosesc la executarea izolațiilor termice și a pereților despărțitori.

stabilitáte 1. (FIZ., TEHN.) Proprietate a unui sistem fizicochimic sau tehnic care se găsește într-o anumită stare (eventual în stare de echilibru) sau într-un anumit regim permanent, ca la apariția unei perturbații să evolueze astfel încît mărimile lui de stare să aibă abateri mărginite (sau tinzînd către zero) față de valorile lor în regim permanent. Dacă sistemele sînt stabile numai la perturbații lente, se spune că prezintă *s. statică*, iar dacă sînt stabile și la perturbații bruște (și relativ mari) se spune că prezintă *s. dinamică*. Un autovehicul are **s.** dacă la orice viteză permisă (dependentă de configurația și de starea drumului) poate circula fără șerpuiri, derapare sau răsturnare; un avion prezintă **s.** dacă poate reveni spontan la starea inițială de zbor după ce a fost scos din această stare de o perturbație de scurtă durată (ex. o rafală de vînt); un sistem energetic prezintă **s.** dacă el continuă să funcționeze normal la modificări ale regimului de funcționare (ex. la variații mai mult sau mai puțin însemnate, eventual bruște, ale sarcinii) sau ale configurației sale (ex. conectarea sau deconectarea unor centrale electrice ori ale unor părți ale rețelei electrice de energie) etc. — (REZ. MAT.). *S. elastică*, proprietate a unui corp solid, care, fiind solicitat de o sarcină exterioară sub acțiunea căreia suferă deformații elastice, își menține forma geometrică corespunzătoare stării de echilibru elastic stabil. Dacă sarcina depășește o anumită valoare-limită (numită *sarcină critică*), corpul trece din starea de echilibru stabil în stare de echilibru instabil și orice perturbație produsă din exterior (sarcină suplimentară, sarcină dinamică etc.) provoacă pierderea formei de echilibru elastic al corpului. La barele drepte supuse la compresiune, părăsirea formei de echilibru elastic se numește *flambaj*. **2.** (MAT.) *Stabilitatea soluțiilor ecuațiilor diferențiale*, noțiune importantă în teoria ecuațiilor diferențiale. A fost elaborată în legătură cu studiul stabilității mișcării în mecanică. V. și soluție stabilă.

stabilitate relativă (FILOZ.), noțiune a materialismului dialectic care reflectă însușirea unui obiect sau proces de a-și menține un timp calitatea, de a fi identic cu sine ca unitate a contrariilor. Ea exprimă faptul că fluxul proceselor din univers, departe de a fi un torent haotic, amorf, prezintă o ordine determinată, legică. Legile fiind „forma generalității în natură“ (F. Engels), „identicul în fenomene“ (V.I. Lenin), filozofia marxistă respinge atît denaturarea în spirit metafizic, după care legile ar fi invariabile, fixe, eterne, cît și denaturarea opusă, în spirit relativist și agnostic, care duce în ultimă analiză la dizolvarea conceptului de lege. **S.r.** a legilor, care face posibilă previziunea științifică, este exprimată pregnant de interacțiunea dintre legi și condițiile concrete în care acestea se manifestă.

stabilivólt (ELT., TELEC.), tub electronic cu descărcare în gaze, utilizat ca stabilizator de tensiune.

stabilizáre 1. (CHIM.) Operație prin care se asigură în timp proprietăți constante (chimice, fizice sau mecanice) unui produs chimic în condiții de depozitare, transport sau exploatare (ex. **s.** gazolinei, prin îndepărtarea produselor prea ușor volatile, pentru a preveni creșterea excesivă a presiunii vaporilor la variații climatice de temperatură; **s.** benzinelor de cracare, prin adăugarea unor substanțe care inhibă procesele de polimerizare, respectiv de formare a rășinilor, gumelor; **s.** materialelor plastice, prin adăugarea unor substanțe care împiedică descompunerea lor în timp la ridicări moderate de temperatură sau în prezența luminii; **s.** explozibililor, prin adăugarea unor substanțe care previn explozia spontană etc.). V. și stabilizatori. **2.** (IND. TEXT.) *Stabilizarea dimensiunilor*, tratament termic sau termohidric la care sînt supuse produsele textile în vederea micșorării tensiunilor interne pentru ca acestea să nu sufere contracții sau alte deformații după spălări și alte operații care intervin în tehnologia finisării (albirea, vopsirea etc.) sau în exploatare (curățirea îmbrăcăminții, netezirea cu fierul încălzit etc.). V. și decantare; sanforizare.

stabilizare bănească, ansamblu de măsuri luate de către stat și efectele acestora privind asigurarea stabilității cursului valutei naționale. **S.b.** se impune, de regulă, după ce în prealabil a existat inflație sau tendințe inflaționiste și presupune încetarea emisiunii de sume bănești excedentare și eliminarea surplusului de bani de hîrtie aflat în circulație. În funcție de situația economică a țării, de gradul de depreciere a banilor etc., **s.b.** se poate face prin revalorizarea banilor și deflație, devalorizare etc.

stabilizarea relativă a capitalismului, denumire dată perioadei de dezvoltare a țărilor capitaliste între anii 1923 și 1929, caracterizată prin consolidarea economică și politică temporară și parțială a capitalismului. Avînd loc pe fondul crizei generale a capitalismului, această stabilizare nu a putut fi durabilă și totală, ci a reprezentat o **s.r.**, care nu numai că nu a înlăturat contradicțiile capitalismului, dar a contribuit la agravarea lor. Izbucnirea în 1929 a crizei economice mondiale de supraproducție a pus capăt **s.r.a.c.**

stabilizatór **1.** (AV.) Partea fixă a ampenajului orizontal al unui avion. **2.** (NAV.) Instalație destinată reducerii amplitudinii oscilațiilor de ruliu ale unei nave. Pentru stabilizarea navei se folosesc: tancuri laterale cu apă (cisterne antiruliu), legate printr-o conductă a cărei secțiune poate fi reglată astfel încît oscilațiile apei în tancuri să aibă un efect de stabilizare a navei; giroscoape mari în rotație *(s. giroscopice)*, comandate de un giroscop-pilot și care provoacă apariția unor cupluri de forțe ce se opun mișcării de ruliu a navei; aripi fixate lateral pe corpul navei etc. **3.** (ELT.) Aparat sau dispozitiv electric destinat să mențină practic constante tensiunea la borne sau curentul unui receptor, în condiții în care tensiunea sursei de alimentare sau parametrii receptorului variază în anumite limite. După mărimea stabilizată pot fi: *s. de tensiune* și *s. de curent*. Cele mai frecvent utilizate sînt: *s. cu descărcare în gaze*, bazate pe descărcarea electrică în gaze rarefiate; *s. electronice*, bazate pe caracteristica nelineară a tuburilor electronice sau a tranzistoarelor; *s. electromagnetice*, bazate pe caracteristica nelineară a miezurilor feromagnetice; *s. cu rezistențe nelineare*, bazate pe caracteristica nelineară a termistoarelor, varistoarelor și diodelor semiconductoare etc.

stabilizatóri (CHIM.), substanțe care se adaugă unor produse chimice pentru a le stabiliza. Ex. polifenoli (folosiți pentru stabilizarea benzinelor de cracare), săpunuri de plumb, cobalt etc. (folosite pentru stabilizarea materialelor plastice), amine (folosite pentru stabilizarea explozibililor) etc.

stabuláție (lat. *stabulum* „grajd"; ZOOTEHN.), menținerea animalelor în adăposturi. Poate fi *temporară*, în special în perioada de iarnă sau cînd condițiile nu permit scoaterea la pășune, sau *permanentă*, în cazul creșterii animalelor în unități de tip industrial.

staccáto (MUZ.), termen italian indicînd o executare sacadată a sunetelor, care se separă prin pauze. Contrarul său este legato. Se notează printr-un punct pus deasupra sau dedesubtul notelor (v. spiccato). **S.** mai pronunțat se numește *staccatissimo*.

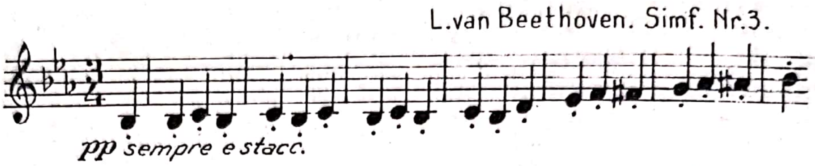

Staccato

Stache *[ștáhe]*, Guido (1833—1921), geolog austriac. A fost director al Institutului geologic din Viena. A efectuat cercetări geologice în partea de nord-vest a Transilvaniei, publicînd împreună cu Fr. Hauer, în 1863, prima lucrare de sinteză asupra geologiei Transilvaniei.

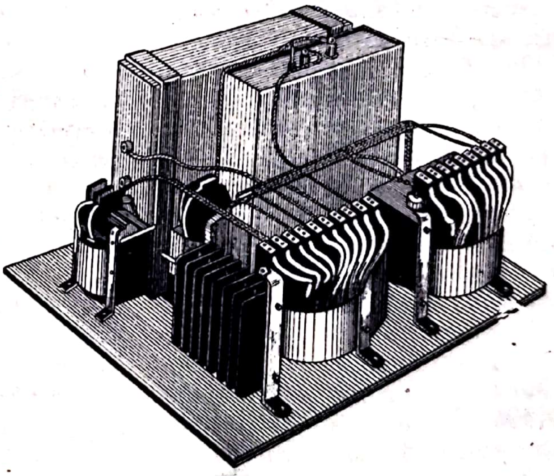

Stabilizator de tensiune

stadiál (GEOL.), interval de scurtă durată în timpul unei glaciații, cînd, datorită unei scăderi mai accentuate a temperaturii medii anuale, s-a manifestat o extindere maximă a ghețarilor. În timpul fiecărei glaciații din pleistocen a fost posibilă separarea unei alternanțe a **s.** cu interstadialele.

Stadionul „23 August" din Bacău

stádie (TOPOGR.), miră folosită la măsurarea indirectă a distanțelor în lucrările topografice expeditive.

stadii de dezvoltare (BIOL.), etape parcurse de plantele anuale cultivate în dezvoltarea lor. Fiecare **s. de d.** se caracterizează prin influența necesară și preponderentă a unui factor de mediu care condiționează dezvoltarea plantei. În stadiul de iarovizare, influența principală este a temperaturii, iar în stadiul de lumină rolul cel mai important îl are durata de iluminare a plantei.

stadimetric, *unghi* ~, unghiul diedru format în luneta topografică de centrul ocularului și firele stadimetrice, a cărui valoare constantă permite măsurarea distanțelor pe cale optică.

stadimetríe (TOPOGR.), ansamblu de lucrări topografice pentru întocmirea planurilor și hărților, în care distanțele pe teren se determină pe cale optică, folosindu-se tahimetrul și stadia verticală. Se numește și *tahimetrie*.

stadión (URB.), teren amenajat pentru competiții sportive, înconjurat de tribune pentru spectatori. În Grecia antică, stadionul era destinat curselor atletice de viteză, fiind prevăzut cu o pistă longitudinală lungă de 600 de picioare (stadionul din Olimpia avea 192,27 m). Stadioanele moderne sînt dotate cu o pistă elipsoidală lungă de 500 m și un teren central amenajat pentru diferite probe atletice (sărituri, aruncări), pentru jocuri sportive (fotbal, rugbi) și pentru demonstrații sportive de masă. Stadionul „23 August" din București a fost construit în anul 1953, și are o capacitate de circa 80 000 de locuri.

Staël *[sta:l]*, Anne Louise Germaine de, cunoscută sub numele de *Madame de Staël* (1766—1817), scriitoare franceză, fiica lui Jacques Necker, ministru sub Ludovic al XVI-lea. A nutrit convingeri republicane și progresiste, pentru care Napoleon i-a interzis șederea la Paris. A călătorit în Italia, Germania (unde a cunoscut pe Goethe și Schiller), Rusia, Suedia și Anglia. În principala ei lucrare, „Despre literatură, considerată în raporturile sale cu instituțiile sociale" (1800), a arătat condiționarea istorică și națională a literaturii, exprimîndu-și în spirit iluminist convingerea în progresul moral al omenirii. Prin „Despre Germania" (1813) a făcut cunoscute în Franța romantismul și clasicismul german. A scris și două romane sentimentale, în parte autobiografice: „Delphine" (1802) și „Corinne" (1807, trad. rom. 1846), care zugrăvesc pasiuni tumultuoase.

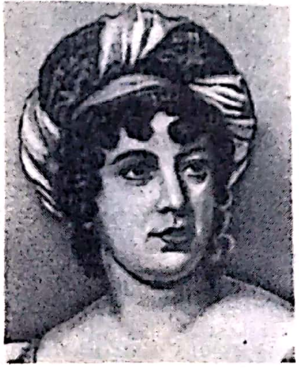

Madame de Staël

Staff, Leopold (1878—1957), poet polonez modern și clasicizant. Format între neoromantici, **S.** a găsit drumuri noi și personale de creație și de îmbogățire a expresiei artistice. Adept al unui cult păgîn al frumuseții și vieții, **S.** și-a păstrat o seninătate olimpică în cele mai sumbre momente biografice. Poezia lui **S.**, străbătută de optimism și de încredere în om, riguros, dar fin cizelată („Visuri de putere", 1901; „Ramura în floare", 1908; „Curcubeu de lacrimi și de sînge", 1918; „Drumuri peste cîmpuri", 1919; „Vreme moartă", 1946; „Răchita", 1954), a avut o mare influență asupra literaturii poloneze contemporane.

stafíde (VITICULT.), struguri uscați, fără semințe, proveniți de la soiurile kiș-miș, sultanină, corint și perletta. Uscarea se realizează în cuptoare speciale sau direct la soare. În țara noastră, unele soiuri producătoare de **s.** găsesc condiții bune de creștere și se află în curs de extindere în cultură.

stafilocóc (*staphile* „strugure" și *kokkos* „bob"; *Staphylococcus*; MICROBIOL.), gen de bacterii sferice, izolate sau grupate în grămezi sau în ciorchini, nesporulate, neciliate, gram pozitive, patogene pentru om și animale. Provoacă supurația rănilor, furunculi, abcese, intoxicații alimentare, stări septice, denumite *stafilococii*.

Stagiritul, nume dat lui Aristotel după orașul său natal, Stagira, din Peninsula Calcidică, învecinată cu Macedonia.

Stahi, Constantin D. (1844—1920), pictor și gravor român. A studiat la Iași cu Panaiteanu Bardasare și G. Schiller, apoi la München. Creația sa, alcătuită din portrete („Gh. Asachi", 1881), capete de expresie, scene de gen și mai ales naturi moarte, se remarcă prin viziunea realistă, prin tratarea meticuloasă și prin deprinderea unui meșteșug solid. În multe dintre lucrările sale, în care apar chipurile oamenilor din popor (țărani din Moldova și Bucovina), pe lîngă pitorescul costumelor și al cadrului rustic, a reușit să redea și profilul lor moral. Paralel cu Aman, **S.** a practicat gravura în aramă și xilografia, popularizînd operele unor pictori celebri. Ca profesor și director al Școlii de arte frumoase din Iași (1892—1902), Stahi a fost unul dintre pedagogii de seamă ai învățămîntului nostru artistic.

Stahl, Henri H. (n. 1901), sociolog, jurist și economist român. Profesor de sociologie la Universitatea din București. A participat la campaniile de monografiere sociologică (1926—1946) și a conlucrat la realizarea *Muzeului satului*. Ca membru marcant al *Școlii sociologice de la București*, s-a situat pe poziții democratice de stînga. Din 1948 a activat în domeniul sistematizării teritoriale și al planificării orașelor și în cel al prevederilor sociale. Op. pr.: „Tehnica monografiei sociologice" (1934), „Nerej, un sat dintr-o regiune arhaică" (3 vol., în limba franceză, 1939), „Contribuții la studiul satelor devălmașe românești" (3 vol., 1958—1965).

Staicu, Irimie (n. 1905), agronom român, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, profesor de agrotehnică la Institutul agronomic „N. Bălcescu" din București. A studiat probleme legate de lucrările solului și a adus contribuții importante la ameliorarea podzolurilor și terenurilor sărăturoase. Prin cercetările sale a îmbogățit cunoștințele privitoare la studiul arăturilor și al eroziunii. Este autorul a peste 50 de lucrări științifice. Op. pr.: „Agrotehnica" (1959, în colaborare cu Gh. Ionescu-Șișești).

stalactită (gr. *stalaktos* „care cade picătură cu picătură") **1.** (GEOL.) Depunere calcaroasă de formă conică, fixată prin baza sa de tavanul unor goluri subterane (peșteri, galerii) și formată prin depunerea carbonatului de calciu din picăturile de apă. **S.** prezintă un canal central. Alături de stalagmite și de alte formații carstice, **s.** formează minunate podoabe naturale ale peșterilor (ex. **s.** din peșterile Dîmbovicioara, Meziad, Comarnic etc.). **2.** (ARHIT.) Motiv decorativ, amintind ca formă stalactitele **(1)**, folosit, mai ales în arhitectura Orientului Apropiat, la decorarea cornișelor și capitelurilor. Vestita biserică a lui Neagoie Basarab de la Curtea de Argeș (1512—1517) are cornișa decorată cu stalactită.

stalagmită (GEOL.), depunere calcaroasă de formă conică, formată pe podeaua unor goluri subterane (peșteri, galerii etc.) prin depunerea carbonatului de calciu din picăturile de apă. **S.** sînt mai groase la partea inferioară, iar la vîrf prezintă o mică scobitură care corespunde locului unde picură apa din tavan (ex. **s.** din peșterile Dîmbovicioara, Meziad, Comarnic etc.).

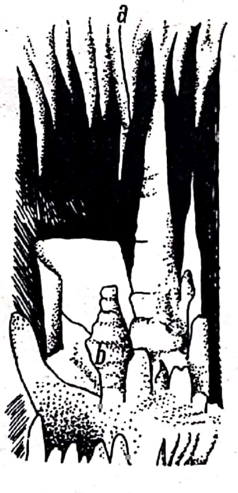

a-stalactite; *b*-stalagmite

Stalin *(Djugașvili)*, Iosif Vissarionovici (1879 — 1953), militant de seamă al mișcării muncitorești ruse și internaționale. Membru al Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Rusia (P.M.S.D.R.) din 1898, a fost, la începutul activității sale revoluționare, unul dintre conducătorii social-democrației din Gruzia. Membru al C.C. al P.M.S.D.R. (bolșevic) din 1912. În perioada pregătirii și înfăptuirii Revoluției din Octombrie 1917 a făcut parte din Comitetul militar-revoluționar. A îndeplinit sarcini importante de partid și de stat în perioada războiului civil și a intervenției militare străine. În 1922—1953 a fost secretar general al C.C. al P.C.U.S., calitate în care a condus întreaga activitate de partid. În 1941—1953 **S.** a fost președinte al Consiliului de Miniștri al U.R.S.S., iar în timpul războiului antihitlerist (1941—1945) președinte al Comitetului de stat al apărării și comandant suprem al Forțelor Armate ale U.R.S.S. La Congresul al XX-lea al P.C.U.S. (1956), **S.** a fost criticat pentru greșelile legate de cultul personalității. Op. pr.: „Marxismul și problema națională" (1912—1913), „Revoluția din Octombrie și tactica comuniștilor ruși" (1924), „În jurul problemelor leninismului" (1926).

I. V. Stalin

Stalingrad (azi *Volgograd*), oraș în R.S.F.S. Rusă, situat pe malul drept al fluviului Volga, unde, în timpul celui de-al doilea război mondial, Armata Sovietică a obținut o mare victorie asupra trupelor hitleriste (noiembrie 1942—februarie 1943). Aici au fost încercuite și nimicite 22 de divizii, cu un efectiv de peste 300 000 de oameni, aflate sub comanda generalului-feldmareșal von Paulus. Victoria de la **S.** a marcat o cotitură radicală în desfășurarea generală a războiului.

Stamati, Costache (c. 1786—1869), scriitor român. A fost membru al Societății literare române (Academia Română). A colaborat la „Albina românească“ şi „Dacia literară“. Autor de „compuneri originale şi imitaţii din autorii Europei“ (Ariosto, Byron, Lamartine, Hugo, Puşkin ş.a.), a evocat în „Musa românească“ (1868) mitologia şi istoria naţională, dovedind o imaginaţie fabuloasă şi predilecţie pentru viziunea macabră şi pentru umorul grotesc. S-a impus îndeosebi prin „Povestea povestelor“ (1843), basm în versuri albe, cu intenţii epopeice, sinteză a spiritului folcloric cu fantasticul oriental. A mai scris fabule inspirate de Krîlov şi comedia de factură clasică „Cum era educaţia nobililor români în secolul trecut, cînd domneau fanarioţii în ţară“, dialogul satiric „Holteiul şi boiernaşul“ ş.a.

Stamati, Teodor (1812—1852), cărturar român. A fost profesor de fizică şi de matematică la Academia Mihăileană, unde a înfiinţat (în 1840) primul laborator de fizică experimentală. Este autorul unuia dintre primele manuale de fizică originale, „Fizica elementară pentru clasele colegiale din Prinţipatul Moldovei“ (1849), şi al primului „Disionăraş românesc de cuvinte tehnice şi altele greu de înţeles“ (1851). A avut o activitate bogată în domeniul învăţămîntului şi al culturii.

Stamatiad, Alexandru T. (1885—1956), poet român simbolist. S-a născut la Bucureşti. A colaborat la „Literatorul“ şi la alte reviste ale timpului. Poezia sa, puternic influenţată de Macedonski, cultivă grandilocvenţa, preţiozitatea, efectul sonor, exotismul („Din trîmbiţe de aur“, 1910; „Mărgăritare negre“, 1918; „Pe drumul Damascului“, 1923; „Peisagii sentimentale“, 1936; „Cortegiul amintirilor“, 1942 ş.a.). A tradus din Ch. Baudelaire, O. Wilde, M. Maeterlinck, Omar Khayyam şi a întocmit antologii din poezia chineză („Din flautul de jad“, 1939) şi japoneză („Eşarfe de mătase“, 1943) ş.a.

stambolí, monedă de aur turcească, bătută la Stambul (de unde şi numele), care a circulat şi în ţările române în sec. al XVIII-lea.

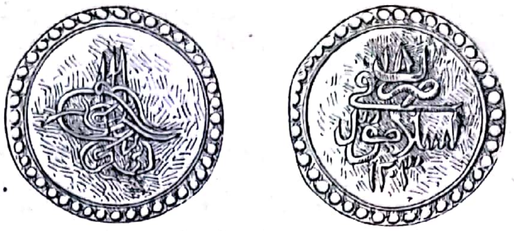

Stamboli

Stambolić *[stámbolici]*, Petar (n. 1912), preşedintele Vecei Executive Federale a R.S.F. Iugoslavia (din 1963), membru al Prezidiului C.C. al Uniunii Comuniştilor din Iugoslavia (din 1966). Membru al P.C. din Iugoslavia din 1935. Între 1954 şi 1966 a fost membru al Comitetului Executiv al C.C. al U.C.I. În 1941—1945 a luat parte la lupta de eliberare a popoarelor din Iugoslavia. Între anii 1957 şi 1963 Stambolic a fost preşedinte al Scupştinei Populare Federale.

Stamboliiski, Aleksandr (1879—1923), om politic bulgar, lider al partidului ţărănesc Uniunea populară agrară bulgară. Ca prim-ministru (1919—1923), a trecut la înfăptuirea unor reforme burghezo-democratice (reforma agrară ş.a.), care urmăreau să uşureze situaţia grea a ţărănimii. Prin lovitura de stat militară-fascistă de la 9 iunie 1923, guvernul condus de **S.** a fost răsturnat, iar el asasinat.

Stambolov, Stefan (1854—1895), om politic bulgar, participant la lupta de eliberare a poporului bulgar de sub dominaţia otomană. Ca regent al Bulgariei (1886—1887), a contribuit la aducerea pe tronul Bulgariei a prinţului german Ferdinand de Saxa-Coburg. Ca prim-ministru (1887—1894), **S.** a dus o politică de apropiere de Germania şi de Austro-Ungaria.

Stambul v. **Constantinopol.**

Stamic *[stámiţ]*, familie de muzicieni originară din Boemia. Cel mai de seamă reprezentant al acestei familii a fost *Jan Václav S.* (1717—1757), compozitor, instrumentist, maestru de concert şi conducător al orchestrei din Mannheim, celebră în epocă. El a scris 70 de simfonii, precum şi numeroase alte piese instrumentale, caracteristice prin inventivitate melodică şi vioiciune, trăsături care anticipează stilul galant vienez.

stamíne (BOT.), organe bărbăteşti din florile plantelor, care produc polen. **S.** sînt alcătuite în general dintr-un filament şi dintr-o anteră cu patru saci polinici. Numărul **s.** variază la diferite specii de plante.

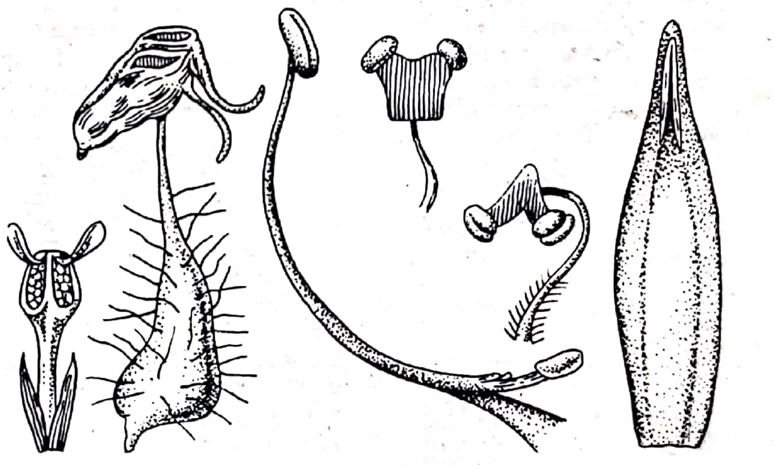

Diferite forme de stamine

staminódii (BOT.), stamine sterile, lipsite de antere.

Stampa, Gaspara (1523—1554), poetă italiană. A fost membră a Academiei Pellegrini din Veneţia. A scris versuri de dragoste în manieră petrarchistă, care relevă o autentică sensibilitate şi sinceritate în exprimarea sentimentului („Versuri“, 1554).

stampáre (METAL.) **1.** Îndesare, prin batere manuală sau cu ajutorul unor maşini vibratoare, a amestecului de formare în rama de formare sau în cutia de miezuri. **2.** Operaţie de imprimare a unui profil pe o piesă, prin deformare plastică, cu ajutorul unui poanson şi al unei matriţe (ex. **s.** monedelor, a medaliilor, a tacîmurilor etc.).

stámpă (ital. *stampa*), imagine imprimată după o placă gravată. V. şi gravură.

stampián (STRAT.), subdiviziune a oligocenului, caracterizată prin anumite specii de lamelibranhiate, gasteropode, echinide, foraminifere, schelete de peşti, mamifere etc. În Republica Socialistă România se găseşte în nord-vestul Depresiunii Transilvaniei şi conţine cărbuni.

Stancev, Hristo (1870—1950), pictor şi ilustrator bulgar, reprezentant al picturii realist-critice bulgare. Lucrările sale se caracterizează prin viziunea monumentală, compoziţia simplă, desenul exact şi printr-o gamă cromatică sobră. Mai cunoscută dintre lucrările sale este „Pe ţarină".

Stancu, Zaharia (n. 1902), scriitor român, membru al Academiei Republicii Socialiste România, preşedinte (din 1966) al Uniunii scriitorilor.

Z. Stancu

S-a născut în comuna Salcia (reg. Bucureşti). Înainte de eliberarea ţării de sub jugul fascist, el a desfăşurat o vie activitate ziaristică, reunită ulterior în volumele „Sarea e dulce" şi „Cefe de taur" (1955). A condus publicaţiile „Azi" şi „Lumea românească". Z. Stancu a îndeplinit funcţia de director al Teatrului naţional din Bucureşti între 1946 şi 1952, şi din 1958 a fost redactor-şef şi apoi director al „Gazetei literare" (1954—1962). În literatură a debutat cu versuri de inspiraţie rurală, naturistă, expresie a unui temperament viguros („Poeme simple", 1927), evoluînd apoi spre o vibrantă lirică erotică („Clopotul de aur", 1939; „Iarba fiarelor", 1941) şi spre una de esenţă protestatară („Pomul roşu", 1940; „Anii de fum", 1944). Activitatea de romancier, începută cu „Dinamita" (1933), continuă apoi cu „Taifunul", (1937), „Oameni cu joben" şi „Desculţ" (1948), opera sa cea mai reprezentativă. Romanul, (tradus în numeroase limbi), scris la persoana întîi, evocă în tonalităţi lirice tabloul dramatic al vieţii de mizerie şi de revoltă a ţărănimii sărace din Cîmpia Dunării la începutul veacului nostru. Realităţi similare oglindeşte şi „Dulăii" (1952), cronică a răscoalelor din 1907. „Rădăcinile sînt amare" (5 vol., 1958—1959) este o frescă a societăţii româneşti interbelice şi a luptei comuniştilor în ilegalitate, „Jocul cu moartea" (1962) zugrăveşte în manieră picarescă aspecte ale vieţii sociale în timpul primului război mondial, iar „Pădurea nebună" (1963) reconstituie critic atmosfera unui orăşel zguduit de contradicţii în anii imediat ulteriori aceluiaşi război. Viziunea sa artistică se caracterizează prin autenticitatea observaţiei sociale şi psihologice, evidenţiază situaţii dramatice şi caractere puternice, prin alternarea planurilor lirice şi epice. Stilul său, cu propoziţii ritmate poematic, cu efecte muzicale, întemeiate pe jocul memoriei afective, parcurge un registru expresiv larg. S-a mai remarcat şi ca memorialist („Zile de lagăr", 1948), dar mai ales ca traducător al lui Esenin („Tălmăciri", 1934). Este autorul unei interesante „Antologii a poeţilor tineri" (1934) din perioada interbelică. Laureat al Premiului de stat. Medalia de aur conferită de Consiliul Mondial al Păcii (1959).

stándard 1. Document prin care se stabilesc norme şi prescripţii privitoare la calitatea, caracteristicile, dimensiunile, precum şi la alte elemente ce definesc un produs, în scopul reglementării unitare a producţiei şi consumului acestuia. **S.** trebuie să ţină seama de cele mai noi cuceriri ale ştiinţei, tehnicii şi practicii. **S.** se elaborează şi pentru unele metode de analiză, pentru noţiuni ştiinţifice, simboluri, unităţi de măsură etc. În România, **s.** pentru produsele foarte frecvente care au o importanţă deosebită pentru economia naţională sînt aprobate de către guvern şi devin *standarde de stat*, obligatorii pentru toate întreprinderile şi organizaţiile economice. **S.** de stat pot fi: *standarde generale (STAS)*, ale căror prevederi sînt obligatorii pentru întreaga economie naţională, *standarde de recomandare (STAS-R)*, care se aplică numai în unele întreprinderi; *standarde experimentale (STAS-E)*, care se introduc în scopul acumulării experienţei necesare în vederea transformării ulterioare a acestora în **s.** generale. **2.** *Produs standard*, tip de produs care satisface toate condiţiile prevăzute pentru el în standard.

standard-áur (FIN.), sistem de circulaţie bănească, caracterizat prin baterea şi circulaţia liberă a monedelor de aur cu valoare intrinsecă, convertibilitatea liberă a biletelor de bancă în monede de aur (standard-aur monede), lingouri (standard-aur lingouri) sau în devize (standard-aur devize) şi prin libertatea importului şi a exportului de aur. Standardul-aur a apărut pentru prima dată în Anglia la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi apoi în alte ţări capitaliste dezvoltate şi s-a menţinut sub diferite forme, cu unele întreruperi legate de primul război mondial, în Anglia şi Japonia pînă în 1931, în Statele Unite ale Americii pînă în 1933, în Franţa, Elveţia şi Olanda pînă în 1936.

standardizáre, reglementare unitară a producţiei şi a consumului, prin elaborarea şi introducerea în practică a standardelor. Cuprinde măsuri de: specificare, unificare și tipizare. **S.** contribuie la crearea condițiilor pentru organizarea rațională a producției, pentru folosirea tehnicii înaintate, la economisirea resurselor materiale etc. Se poate desfășura la nivelul unei întreprinderi, al unei ramuri, la nivel național și la nivel internațional. În România, acțiunea de **s.** se desfășoară pe baza planului de standardizare. Îndrumarea și coordonarea **s.** din țara noastră sînt asigurate de Direcția generală de metrologie, standarde și invenții (D.G.M.S.I.), prin Oficiul de stat pentru standarde. Acțiunea de standardizare internațională cea mai cuprinzătoare se realizează în cadrul *Organizației Internaționale de Standardizare* (I.S.O.) și în cadrul Comisiei Electrotehnice Internaționale (C.E.I.), afiliată la I.S.O. România participă la acțiunile I.S.O. și C.E.I., la cele ale Institutului de Standardizare C.A.E.R., precum și la cele ale altor organisme internaționale de **s.**

„Standard Oil" *[stęndəd ǫil]*, grup de trusturi petroliere, formal independente, compus din „Standard Oil of New Jersey", „Socony Mobil Oil", „Standard Oil of California", „Standard Oil of Indiana" ș.a., controlate de grupul Rockefeller. Trustul de bază este „Standard Oil of New Jersey", care s-a dezvoltat dintr-o societate petrolieră înființată în 1882 de John Rockefeller. Împreună cu numeroase societăți, **S.O.** controlează peste o treime din întreaga extracție și prelucrare de petrol din lumea capitalistă și ocupă un loc important în producția petrochimică. În 1964 numai cele patru trusturi amintite din grupul **S.O.** au deținut active în valoare de 24 470,8 milioane de dolari și au obținut 1 884,8 milioane de dolari profit.

stand de probă (TEHN.) v. **banc de probă.**

staniól (TEHN.), foaie sau bandă subțire de staniu (sau uneori de aluminiu ori de plumb), folosită ca ambalaj.

Stanislavski, Konstantin Sergheevici (pe numele adevărat *Alekseev*) (1863–1938), regizor, actor, pedagog și teoretician de teatru sovietic, artist al poporului al U.R.S.S. Și-a început activitatea regizorală novatoare în cadrul „Societății de artă și literatură" din Moscova (1888–1898). Împreună cu V.I. Nemirovici-Dancenko, a fost creatorul și conducătorul „Teatrului de artă din Moscova" (1898), care a continuat și a dezvoltat vechea tradiție realistă a teatrului rus. Trăsăturile distinctive ale acestei creații sînt pătrunderea stilului de gîndire al dramaturgului și desprinderea ideii directoare (supraproblema), precum și dezvăluirea complexității subtextului psihologic al rolurilor. Subordonîndu-se acestor trăsături, concepția regizorală a lui **S.** a reorganizat, într-o sinteză organică nouă, elementele spectacolului: interpretarea, decorul, ritmul, lumina, sunetul etc. Sistemul lui K.S. Stanislavski, care a avut o mare înrîurire asupra culturii teatrale mondiale, reprezintă, teoretic și practic, suma metodelor de lucru ale regizorului asupra piesei și ale actorului asupra rolului. Printre spectacolele celebre montate de el se numără „Azilul de noapte" al lui Gorki și „Othello" și „Hamlet" de Shakespeare. În spiritul sistemului de creație scenică al lui **S.** au fost educate generații de actori sovietici și străini. Stanislavski a scris memorii („Viața mea în artă", 1926), studii teoretice despre creația actorului și a regizorului („Munca actorului cu sine însuși") ș.a.

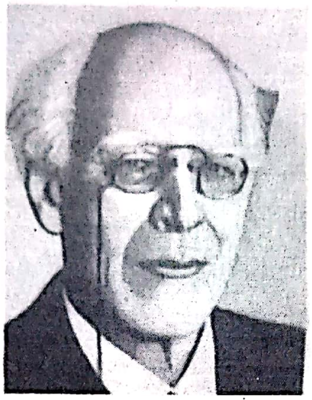
K. S. Stanislavski

stániu (CHIM.), *Sn*. Element cu nr. at. 50; gr. at. 118,70; gr. sp. 7,28; p.t. 231,8°C; p.f. 2 362°C. Face parte din grupa a IV-a a sistemului periodic. Este un metal alb-argintiu, foarte ductil; se poate lamina ușor în foi subțiri (*staniol*). Se găsește în natură sub formă de casiterit (SnO_2), din care se obține prin reducere cu cărbune. Se prezintă în trei modificații alotropice: *s. alb*, forma obișnuită a **s.**, cristalizat în sistemul pătratic, *s. cenușiu*, pulverulent, cristalizat în sistemul cubic, stabil sub 18°C, și *s. cu structură cristalină rombică*. Ținut mult timp într-un loc rece, *s. alb* se pulverizează, trecînd în *s. cenușiu* („ciuma **s.**" sau „boala de muzeu a **s.**"). **S.** este, în general, stabil din punct de vedere chimic la temperatură obișnuită. Prin încălzire reacționează ușor cu unele elemente. Formează combinații în care funcționează bi- și tetravalent. Combinațiile **s.** bivalent funcționează în general ca reducători, trecînd în combinații ale **s.** tetravalent. Se întrebuințează la acoperirea altor metale (pentru a le proteja împotriva coroziunii) și sub formă de aliaje (bronz, aliaj cu plumbul pentru lipit etc.). Sin. *cositor*.

Stanković *[stáncovici]*, Borislav (1876–1927), prozator realist sîrb. În romanele, povestirile și dramele sale, **S.** a înfățișat cu o plasticitate remarcabilă viața cu tradiții orientale în declin a orașului său natal (Vranje) de la sfîrșitul sec. al XIX-lea. Vigoarea prozei sale constă în subtila analiză psihologică a personajelor (feudali, negustori, țărani, țigani, cerșetori), mistuite de patimi puternice. În romanul „Sînge stricat" (1911, trad. rom. 1959), **S.** a abordat tema degenerării aristocrației comerciale și a ascensiunii unei negustorimi noi din rîndurile țăranilor munteni.

Stanley *[stęnli]*, sir Henry Morton (pe numele adevărat *John Rowlands*; 1841–1904), ziarist și călător englez. În calitate de corespondent al ziarului „New York Herald" a plecat în căutarea lui Livingstone, dispărut în Africa Ecuatorială. Din Zanzibar a pornit spre interiorul continentului

(1871) şi după zece luni de căutare l-a găsit pe ţărmul estic al lacului Tanganica, la Ujiji. Cu această ocazie, **S.** a stabilit că lacul Tanganica nu aparţine sistemului Nilului, aşa cum se considerase pînă atunci. În 1874 a pornit în a doua sa călătorie, a traversat Africa Ecuatorială de la est la vest, a cercetat lacurile Victoria, Tanganica, Albert etc., a descoperit masivul muntos Ruwenzori şi a coborît pe fluviul Congo pînă la ţărmul Oceanului Atlantic (1874—1877). Din 1879, aflîndu-se în serviciul regelui Leopold al II-lea al Belgiei, s-a ocupat cu organizarea viitoarei colonii belgiene Congo.

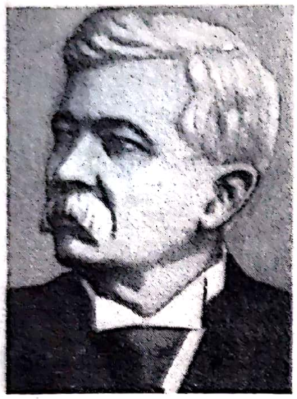
H. M. Stanley

Stanley *[sténli]*, Wendell Meredith (n. 1904), chimist american, profesor la Universitatea din California. A făcut cercetări în domeniul chimiei biologice. A studiat sterolii, virusurile, prepararea unor vaccinuri. A reuşit să izoleze virusurile în stare pură şi să le cristalizeze. Op. pr.: „Virusurile" (1959), „Virusurile şi natura vieţii" (1961). Premiul Nobel (1946).

Stanleyville (denumirea pînă în 1966 a oraşului *Kisangani*), oraş în Congo (Kinshasa), situat pe cursul mijlociu al fluviului Congo, centrul administrativ al Provinciei răsăritene. 126 533 loc. (1959). Centru comercial. Port fluvial şi aeroport. Fabrici de ciment, de lacuri şi vopsele; unităţi industriale de prelucrare a lemnului, de preparare a produselor alimentare.

Stanovoi, *Munţii* ~, sistem muntos situat în Siberia Orientală, cuprins între lacul Baikal, munţii Iablonoi şi munţii Djugdjur. Se întind pe o lungime de circa 700 km. Sînt alcătuiţi în cea mai mare parte din şisturi cristaline, intruziuni granitice şi gnaise. Relieful este în general domol, cu vîrfuri rotunjite şi văi largi. Altitudinea maximă: 2 412 m (vîrful Goleţ-Skalistîi). Zăcăminte de aur, de cărbune etc.

stánţă (ital. *stanza*, din lat. *stare* „a opri"), strofă cu înţeles deplin, alcătuită din opt versuri, cu o anumită schemă de rimă (ab ab ab cc; ab ab ab ab, sau ab ab bc bc) şi formînd o unitate ritmică. A fost cultivată de poeţii italieni ai Renaşterii, apoi de Camões, Spenser, Byron, Goethe ş.a., într-o mare varietate de forme. **2.** Poezie formată din **s. (1).**

Stara Planina v. **Balcani.**

Stara Zagora, oraş în partea centrală a R.P. Bulgaria, situat la poalele munţilor Sredna Gora. 75 500 loc. (1961). Industrie chimică, alimentară, textilă etc. Nod feroviar.

stárcevo, cultură materială din neoliticul timpuriu, răspîndită în mileniile V—IV î.e.n. în nordul Iugoslaviei şi identică, în linii generale, cu cultura criş de pe teritoriul ţării noastre. A fost numită astfel după satul Starčevo (R.S.F. Iugoslavia), situat în apropierea Belgradului, unde au fost descoperite pentru prima dată urme caracteristice acestei culturi.

stáre (FIZ.), situaţie a unui sistem fizic la un moment dat, determinată de ansamblul proprietăţilor sale sau de mulţimea valorilor instantanee ale mărimilor caracteristice (numite *mărimi de s.* sau *parametri de s.*). După cum valorile mărimilor de **s.** ale unui sistem variază sau nu variază în timp, **s.** este nestaţionară sau, respectiv, staţionară. — *S. de agregare* (sau *fizică*), fiecare dintre stările sub care se poate prezenta o substanţă, considerate din punctul de vedere al rezistenţei la deformare prin acţiuni mecanice sau termice. Din punct de vedere macroscopic se deosebesc următoarele *s. de a.*: *s. solidă*, în care substanţele prezintă în orice condiţii rezistenţă mare la deformare, şi *s. fluidă*, în care substanţele nu prezintă rezistenţă la deformare cît timp aceasta se produce la volum constant. *S. de a.* fluidă poate fi, la rîndul ei, de două feluri: *s. lichidă*, în care fluidul opune o mare rezistenţă la compresiune, şi *s. gazoasă*, în care fluidul prezintă tendinţa de a umple, prin expansiune, un volum oricît de mare. Din punct de vedere microscopic, se deosebesc mai multe *s. de a.*: cristalină, lichidă, gazoasă, amorfă etc. *S. cristalină*, tipică pentru *s. de a.* solidă, este caracterizată prin dispunerea ordonată a particulelor substanţei (atomi, molecule, ioni) în nodurile unei reţele spaţiale (reţeaua cristalină); de obicei particulele nu pot efectua decît vibraţii în jurul poziţiilor medii de echilibru. În *s. lichidă*, particulele substanţei nu au poziţii bine determinate, putîndu-se deplasa unele faţă de altele; există o oarecare ordonare locală (pe domenii relativ mici) în distribuirea particulelor, dar lipseşte o ordonare globală (pe distanţe mai mari). *S. gazoasă* se caracterizează prin mişcarea complet dezordonată a particulelor (agitaţie termică). *S. amorfă* (sau *sticloasă*) este o *s. de a.* intermediară între starea solidă şi cea lichidă; din punct de vedere microscopic ea este lipsită de o structură regulată, asemănîndu-se prin aceasta cu **s.** lichidă, iar din punct de vedere macroscopic este solidă. — *S. critică*, stare a unui fluid care corespunde capătului liber al curbei tensiunii de vapori în funcţie de temperatură; în acest punct dispare diferenţa dintre **s.** lichidă şi **s.** gazoasă. Pentru fiecare substanţă, *s.c.* se realizează la o anumită temperatură (numită temperatură critică), precum şi, în funcţie de masa fluidului, la o anumită presiune şi la un anumit volum. — *S. născîndă*, stare în care se află un element sau un compus simplu în momentul eliberării lor dintr-o combinaţie; *s.n.* a multor substanţe se caracterizează printr-o activitate chimică mult mai mare comparativ cu **s.** lor obişnuită. — *S. cuantică*, stare a sistemelor microscopice (molecule, atomi, nuclee atomice etc.), caracterizată prin valori bine determinate ale unui ansamblu de numere cuantice. — *S. normală*, stare a unui corp definită prin cîteva mărimi caracteristice ale căror valori sînt egale cu cele stabilite în mod convenţional. *S.n. fizică* este caracterizată prin temperatura de 0°C şi prin presiunea de 760 mmHg (o atmosferă fizică); *s.n. tehnică* este caracterizată prin temperatura de 20°C şi prin presiunea de 1 at (atmosferă tehnică). — *S. de deformaţie* (REZ. MAT.), stare a unui corp solid caracterizată prin deplasări relative ale elementelor infinit mici de volum din interiorul corpului sub acţiunea unui sistem de forţe. — *S. de tensiuni*, stare a unui corp solid în care elementele infinit mici de volum din interiorul său sînt supuse acţiunii unor forţe interioare (locale). Totalitatea tensiunilor (produse de forţele locale) corespunzătoare unui element de volum determină *s. de t.* într-un punct. Ansamblul *s. de t.* corespunzătoare tuturor punctelor corpului determină *s. de t.* a corpului. — *S.-limită* (REZ. MAT.), stare de solicitare a unui corp solid deformabil, caracterizată prin valori-limită maxime ale sarcinilor exterioare (a căror depăşire poate provoca deformarea inadmisibilă sau ruperea corpului). — *S. hidrometrică* (GEOGR.), situaţia vaporilor de apă din atmosferă, caracterizată prin raportul dintre greutatea vaporilor de apă conţinuţi într-un metru cub şi greutatea aerului uscat aflat în acelaşi volum.

stare civilă (DR.), poziţia unei persoane fizice în raport cu familia (ex. calitatea de soţ, de copil din căsătorie sau din afara căsătoriei), poziţie care o situează într-un cadru social determinat.

stare de asediu, regim instituit în statele burgheze, în împrejurări apreciate ca extraordinare, şi constînd în suspendarea libertăţilor democratice şi acordarea unor puteri excepţionale de poliţie şi de jurisdicţie autorităţilor militare. **S. de a.** poate fi proclamată de şeful statului sau direct de guvern, fiind folosită mai ales pentru reprimarea mişcărilor democratice.

stare de necesitate (DR.) **1.** Situaţia de constrîngere în care se află o persoană cînd comite, în anumite limite, o faptă ilicită pentru apărarea ei sau a lucrurilor sale ori pentru apărarea unei persoane apropiate sau a lucrurilor acesteia şi care are drept consecinţă eliberarea de răspunderea civilă, ca şi de cea penală. **2.** Situaţia care poate fi proclamată în Republica Socialistă România pentru unele localităţi sau pentru întreaga ţară, în anumite împrejurări excepţionale, în interesul apărării ţării, a ordinii publice sau a securităţii statului. **S. de n.** poate fi instituită de către Marea Adunare Naţională, iar în cazuri de urgenţă de către Consiliul de Stat. Efectele acestei stări sînt stabilite chiar prin actul care o instituie.

Starling *[stá:liŋ]*, Ernest Henry (1866—1927), fiziolog englez. A fost profesor la Universitatea din Londra. A făcut studii importante asupra circulaţiei sanguine, asupra automatismului cardiac, asupra energeticii inimii şi a descoperit secretina, fapt care-l situează printre întemeietorii endocrinologiei moderne. Op. pr.: „Principiile fiziologiei umane“ (1912), „Corelaţia funcţiilor în organism“ (1930).

stároste (în evul mediu) **1.** (În Ţara Românească) Conducător al unei *bresle*. Pentru conducerea treburilor breslei, **s.** era ajutat de un sfat, alcătuit din 12 bătrîni. I se spunea şi vătaf. **2.** (În Moldova) Cîrmuitor al ţinuturilor de margine (ex. **s.** de Putna).

Starov, Ivan Egorovici (1744—1808), arhitect rus, reprezentant de seamă al clasicismului rus. A studiat la Academia de artă din Petersburg şi la Roma. Autor a numeroase construcţii, **S.** a practicat o arhitectură caracterizată prin formele pline, prin vigoare şi monumentalitate: biserica Alexandru Nevski din Petersburg (1778—1790), castelul din Taiţî (1774—1778), palatul Tavricevski din Petersburg (1783—1788).

start (SPORT), moment al începerii unei întreceri sportive (alergări, ciclism, canotaj ş.a.) şi loc de plecare al concurenţilor în unele probe şi ramuri de sport.

stárter 1. (TEHN.) Carburator suplimentar, conexat sau încorporat la carburatorul principal al unui motor cu aprindere prin scînteie electrică, care serveşte la formarea unui amestec carburant bogat, necesar pentru pornirea rapidă a motorului în stare rece. **2.** (ELT.) Dispozitiv folosit pentru aprinderea tuburilor fluorescente.

Stasov, Vasili Petrovici (1769—1848), arhitect rus. A studiat la Moscova, în Franţa şi în Italia. Urmînd principiile marilor arhitecţi V.I. Bajenov şi M.F. Kazakov, **S.** a dezvoltat tradiţia clasicismului rus în arhitectură. Stilul său se caracterizează prin claritatea compoziţiei, prin varietatea formelor şi sobrietatea decoraţiei: palatul din Gruzino (1815—1820), palatul din Vilno (1816—1834), Muzeul rus din Petersburg (1817—1823), cazarma Pavlovsk din Petersburg (1817—1818) ş.a.

Stasov, Vladimir Vasilievici (1824—1906), critic muzical şi de artă rus. A studiat dreptul, s-a preocupat de arheologie, artă populară, artă rusă şi vest-europeană şi s-a dedicat activităţii de critic. Prieten al peredvijnicilor, **S.** a militat împotriva academismului şi a desfăşurat o intensă activitate pentru promovarea ideilor democratice în arta rusă şi pentru susţinerea caracterului ei naţional şi popular. A scris numeroase articole, studii („Douăzeci şi cinci de ani de artă rusă“) şi monografii de artă. Principiile sale realiste au avut o infuenţă pozitivă asupra compozitorilor din „grupul celor cinci“, pe care i-a sprijinit prin activitatea publicistică, prin subiectele pe care le procura (a scris chiar librete), prin publicarea lucrărilor lor. A popularizat în Rusia figurile marilor compozitori clasici şi romantici („Studii asupra artei europene din sec. al XIX-lea“). Scrierile sale au o deosebită importanţă ştiinţifică şi documentară.

Stassfurt, oraş în R.D. Germană, în districtul Magdeburg. 25 800 loc. (1964). Industrie extractivă, chimică şi constructoare de maşini (utilaj pentru industria chimică, aparate radio).

Staszic /*stáşiţ*/, Stanisław (1755–1826), iluminist polonez. A criticat orînduirea feudală, fără a ajunge însă la concluzii revoluţionare („Avertisment Poloniei", 1790). În poemul filozofic „Neamul omenesc" (1793–1795), a dezvoltat într-un înveliş deist idei materialiste.

stat, organizaţie politică a clasei economiceşte dominante în societate, principalul element al suprastructurii. **S.** a apărut în procesul destrămării orînduirii primitive, o dată cu apariţia proprietăţii private asupra mijloacelor de producţie şi cu împărţirea societăţii în clase sociale antagoniste, fiind rezultatul contradicţiilor de clasă. Spre deosebire de comuna primitivă, unde nu exista stat, iar respectarea regulilor de convieţuire era asigurată de obiceiuri, tradiţii sau cu ajutorul sfatului tribului, care exprima interesele întregii comunităţi, în societatea bazată pe clase sociale antagoniste apare puterea de stat. Ea este o putere distinctă de masa populaţiei şi opusă ei şi dispune de un aparat special de constrîngere (armata, poliţia, justiţia, închisorile etc.), pe care clasa dominantă economiceşte îl foloseşte în vederea apărării orînduirii sociale existente. Fiecărei orînduiri sociale îi corespunde un anumit tip de **s.** Tipurile de **s.** se deosebesc între ele prin baza social-economică care le-a dat naştere. Statele societăţilor bazate pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie şi pe exploatarea omului de către om (sclavagist, feudal, capitalist) exprimă puterea politică (dictatura) a claselor exploatatoare, avînd misiunea de a promova, apăra şi impune interesele acestor clase atît în interiorul ţării, cît şi în politica externă, în relaţiile cu celelalte state. Un nou tip de **s.**, radical deosebit de cele anterioare, este *statul socialist.* Esenţa tuturor statelor de un anumit tip istoric este identică, însă aceasta se manifestă sub diferite forme de organizare, de exercitare a puterii de **s.** (de exemplu monarhia despotică, republica democratică sau aristocratică în sclavagism, monarhia absolută etc. în feudalism). Formele de **s.** depind de condiţiile social-istorice, de raportul forţelor de clasă, de tradiţiile fiecărui popor, de sarcinile schimbate ale dominaţiei de clasă. Fiind un produs al societăţii împărţite în clase sociale, **s.** are un caracter istoric. El va dispărea în faza superioară a comunismului, o dată cu dispariţia claselor sociale. Acesta este un proces îndelungat, care se va produce atunci cînd comunismul va învinge pe deplin. Drumul spre această fază a dezvoltării societăţii trece prin întărirea continuă a statului socialist. — *S. burghez,* organizaţie politică de dominaţie a burgheziei, cea mai importantă parte a suprastructurii politice a societăţii capitaliste. Apariţia *s.b.* a constituit un progres faţă de statele anterioare, întrucît el a creat un cadru politic mai adecvat pentru dezvoltarea forţelor de producţie ale societăţii, iar instaurarea libertăţilor burghezo-democratice a asigurat condiţii mai favorabile pentru organizarea şi lupta clasei muncitoare şi a maselor exploatate în general. În funcţie de etapa, de particularităţile dezvoltării diferitelor ţări capitaliste, de raportul forţelor de clasă, *s.b.* îmbracă diferite forme: monarhie constituţională, republică parlamentară, republică prezidenţială ş.a.m.d. În imperialism, şi îndeosebi în condiţiile capitalismului monopolist de stat, *s. b.* se caracterizează prin împletirea tot mai strînsă a aparatului de stat cu monopolurile, prin creşterea atotputerniciei monopolurilor în viaţa de stat şi prin sporirea intervenţiei statului în economie. Totodată are loc creşterea uriaşă a aparatului birocratic şi militar şi militarizarea economiei. În condiţiile ascuţirii antagonismelor de clasă şi ale contradicţiei dintre interesele monopolurilor şi cele ale majorităţii naţiunii, în măsura în care nu-şi mai poate asigura dominaţia în cadrul formelor burghezo-democratice, burghezia imperialistă tinde către restrîngerea democraţiei, către limitarea rolului organelor reprezentative, mergînd pînă la instaurarea fascismului. Pe plan extern, cercurile monopoliste cele mai agresive duc o politică de înăsprire a relaţiilor dintre state, încearcă să se opună progresului istoric, mişcărilor de eliberare naţională şi socială, prin organizarea de blocuri militare agresive, prin amestecul în politica internă a altor ţări, prin sprijinirea regimurilor reacţionare antidemocratice din diferite părţi ale lumii. Burghezia imperialistă contemporană împleteşte reprimarea directă a mişcării muncitoreşti şi a altor mişcări progresiste cu manevrarea opiniei publice prin uriaşul aparat de propagandă (presă, radio, televiziune), cu încercările de influenţare politică-ideologică a maselor. În aceste încercări se încadrează şi teoriile apologetice burgheze şi reformiste potrivit cărora în ţările capitaliste dezvoltate capitalismul s-ar fi transformat în „capitalism popular", iar statul într-un „stat al prosperităţii generale", care se manifestă ca un arbitru situat deasupra claselor, reglementează viaţa economică în interesul general al întregii societăţi, intervine în direcţia micşorării inegalităţii sociale. Partidele comuniste şi muncitoreşti demonstrează inconsistenţa ştiinţifică a teoriei statului deasupra claselor, care urmăreşte să abată clasa muncitoare de la lupta sa revoluţionară împotriva capitalismului. Ele mobilizează clasa muncitoare şi ceilalţi oameni ai muncii la lupta împotriva politicii reacţionare a *s.b.*, pentru apărarea şi lărgirea libertăţilor democratice, pentru pace şi progres social. Totodată, complexitatea transformărilor istorice din epoca contemporană a scos la iveală şi în domeniul evoluţiei statului forme specifice, originale. Unele state din ţările recent eliberate de sub jugul colonial înfăptuiesc prefaceri progresiste în viaţa economică, politică şi socială, iau măsuri cu caracter antiimperialist şi antifeudal, luptă pentru apărarea suveranităţii lor naţionale, pentru crearea unei economii naţionale independente. Toate acestea, precum şi adoptarea de noi forme de organizare a vieţii obşteşti, creează în aceste state perspectiva unei dezvoltări democratice. — *S. socialist*, organizaţia dominaţiei politice a clasei muncitoare, clasă conducătoare în **s.**, aliată cu ţărănimea şi cu ceilalţi oameni ai muncii, instrumentul principal în construirea orînduirii socialiste. Instaurarea noii puteri este numai începutul formării noii suprastructuri. Crearea suprastructurii socialiste este un proces complex şi de durată, proces a cărui desfăşurare presupune în mod necesar o bază economică socialistă. Relaţiile de producţie socialiste, care apar ca urmare a măsurilor luate de puterea de stat, constituie fundamentul obiectiv pe care se sprijină procesul de făurire şi dezvoltare a suprastructurii socialiste. *S.s.* reprezintă dominaţia politică a oamenilor muncii, puterea zdrobitoarei majorităţi a populaţiei împotriva minorităţii de exploatatori răsturnaţi de la putere. Forţa politică conducătoare a *s.s.* este partidul comunist, care îndrumează întreaga dezvoltare a societăţii socialiste. Funcţiile principale ale noii puteri sînt, înainte de toate, cele de creare şi dezvoltare a economiei socialiste, de înfăptuire a revoluţiei în cultură şi ideologie şi de apărare a cuceririlor revoluţionare, iar pe plan extern de apărare împotriva pericolului unei agresiuni, de colaborare politică, economică şi culturală cu ţările socialiste şi de dezvoltare a relaţiilor comerciale, culturale, diplomatice cu toate statele. Dezvoltarea şi înflorirea fiecărei naţiuni socialiste, a fiecărui *s.s.* egal în drepturi, suveran şi independent constituie o cerinţă esenţială de care depind întărirea unităţii şi coeziunii *s.s.*, creşterea înrîuririi lor asupra mersului înainte al omenirii spre socialism şi comunism. Formele *s.s.* depind de condiţiile istorice concrete ale dezvoltării fiecărei ţări, de tradiţiile naţionale şi istorice, de particularităţile raporturilor forţelor de clasă, de diferitele etape ale construirii socialismului şi comunismului. În U.R.S.S., *s.s.* a luat forma puterii sovietice, în alte ţări forma *statului democrat-popular*, dar esenţa acestor **s.** este aceeaşi: puterea politică a clasei muncitoare aliată cu ceilalţi oameni ai muncii. *S.s.* român a apărut o dată cu cucerirea întregii puteri politice de către clasa muncitoare, aliată cu ţărănimea muncitoare, sub formă de stat democrat popular. Drept rezultat al profundelor schimbări social-economice care au avut loc în întreaga structură a societăţii, Constituţia ţării din 1965 a consacrat denumirea statului nostru: Republica Socialistă România. *S.s.* român are un caracter unitar, întreaga putere aparţine poporului, este exercitată de către popor prin *Marea Adunare Naţională* şi prin *sfaturile populare*. Prin conţinutul său, statul nostru este un **s.** al oamenilor muncii de la oraşe şi sate, suveran şi independent. Clasa muncitoare, clasă conducătoare în **s.**, în alianţă cu ţărănimea muncitoare, sub conducerea partidului comunist, reprezintă temelia social-politică a *s.s.* român. Întreaga activitate a *s.s.* are drept scop dezvoltarea orînduirii şi înflorirea naţiunii socialiste, asigurarea libertăţii şi demnităţii omului. Statul nostru socialist organizează, planifică şi conduce economia naţională; apără proprietatea socialistă, care asigură dezvoltarea multilaterală a patriei şi bunăstarea întregului popor; asigură legalitatea socialistă şi apără ordinea de drept; dezvoltă învăţămîntul, asigură condiţiile pentru dezvoltarea ştiinţei, artei şi culturii, înfăptuieşte ocrotirea sănătăţii poporului; organizează relaţiile cu ţările socialiste şi cu celelalte state ale lumii; asigură apărarea ţării, a independenţei şi suveranităţii naţionale. Funcţiile **s.** nostru socialist se schimbă, se dezvoltă şi se perfecţionează potrivit etapelor construcţiei socialiste şi sarcinilor concrete care decurg din acesta. În cursul acestei dezvoltări se perfecţionează continuu conţinutul şi formele de manifestare ale democratismului socialist. Existenţa puterii politice şi a bogăţiilor naţionale în mîinile celor ce muncesc, succesele obţinute în dezvoltarea economiei şi culturii constituie baza asigurării egalităţii în drepturi a tuturor cetăţenilor indiferent de naţionalitate, baza manifestării libere şi a dezvoltării multilaterale a personalităţii omului. În condiţiile desăvîrşirii construcţiei socialismului şi ale trecerii la comunism, creşte şi mai mult rolul statului, rolul Partidului Comunist Român în conducerea acestuia, sporesc atribuţiile *s.s.* în toate domeniile vieţii sociale. V. şi România *(orînduirea socială şi de stat)*.

Statele generale (în evul mediu în Franţa), instituţie reprezentativă. Corespunde cu adunările stărilor, existente în statele feudale. Adunarea **S.g.** era constituită din trei stări: clerul, nobilimea şi starea a treia. Prima adunare a Statelor generale a fost convocată de regele Filip al IV-lea cel Frumos, în 1302; ultima adunare (1789) s-a proclamat *Adunare Constituantă*.

Statele Unite ale Americii *(S.U.A.)*, stat federal format din 50 de state şi un district federal (Districtul Columbia), în care se află capitala; 48 de state sînt situate în partea centrală a Americii de Nord, între Oceanul Atlantic, Canada, Oceanul Pacific, Mexic şi Golful Mexic, unul în peninsula Alaska şi unul în arhipelagul Hawai. Suprafaţa: 9 363 389 km². Populaţia: 192 119 000 loc. (1964), dintre care majoritatea sînt de origine engleză, circa 10% negri (dintre care 2/3 în sudul *S.U.A.*, iar restul în special în oraşele din nord), peste 500 000 amerindieni (cei mai mulţi în rezervaţiile din statele vestice), precum şi irlandezi, germani, scandinavi, francezi, italieni, chinezi, polonezi, ruşi şi numeroase alte naţionalităţi, printre care şi români. Capitala: *Washington*. Populaţia urbană reprezintă 70% din întreaga populaţie a ţării. Cele mai

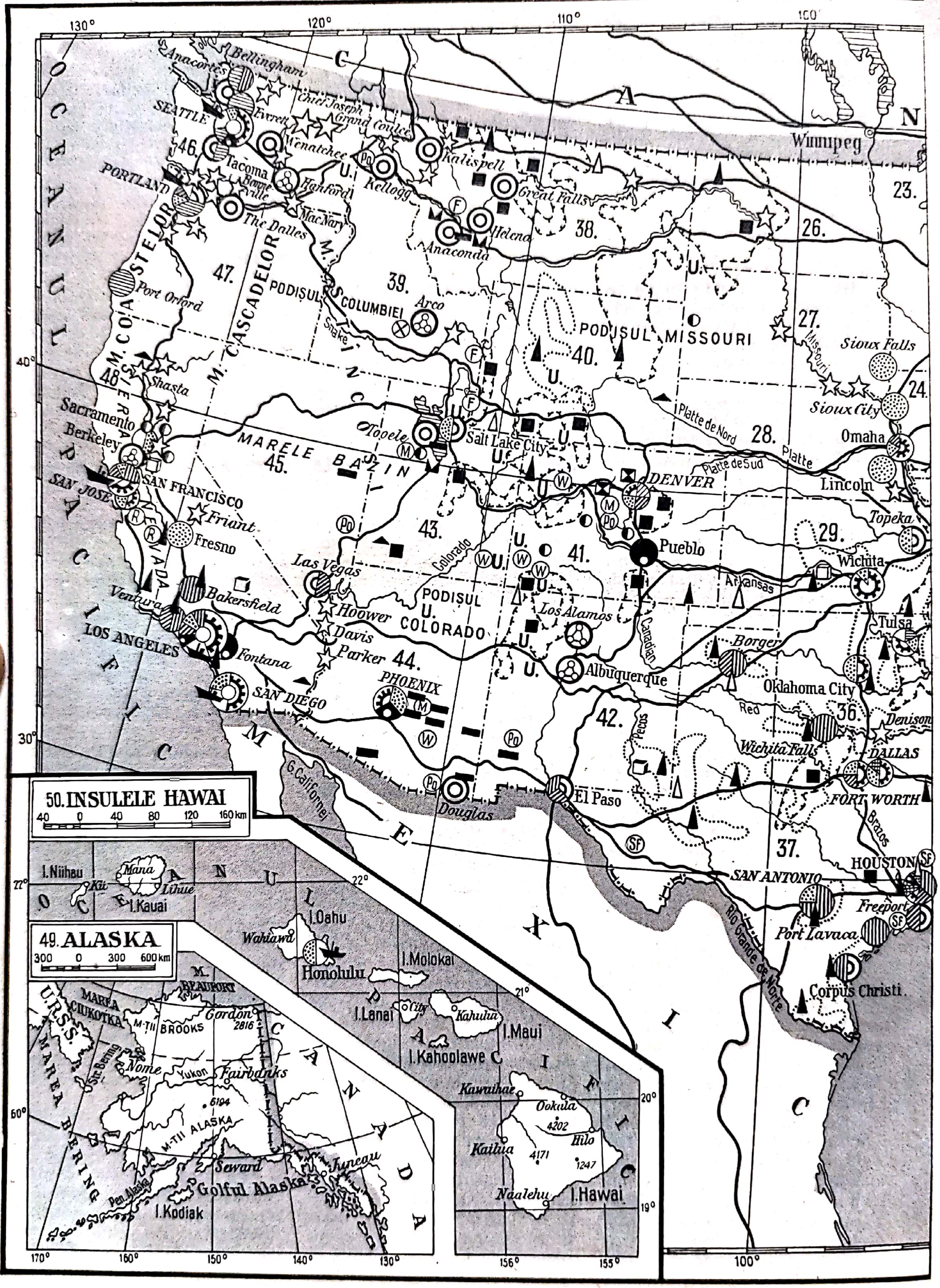
130°
120°
110°
100°
40°
30°
C
A
N
Winnipeg
Bellingham
Anacortes
SEATTLE
Everett
Chief Joseph
Grand Coulee
Wenatchee
Tacoma
46.
PORTLAND
Bonneville
Hanford
Kellogg
Kalispell
Great Falls
Helena
Anaconda
MacNary
The Dalles
38.
23.
26.
M. COASTELOR
Port Orford
47.
M. CASCADELOR
PODIȘUL COLUMBIEI
39.
Snake
Arco
M. STÂNCOȘI
PODIȘUL MISSOURI
40.
U.
27.
Missouri
Sioux Falls
24.
Sioux City
Omaha
Platte de Nord
Platte de Sud
Platte
28.
Lincoln
Topeka
48
Shasta
Sacramento
Berkeley
SAN FRANCISCO
SAN JOSE
SIERRA NEVADA
MARELE BAZIN
45.
Tooele
Salt Lake City
DENVER
Pueblo
29.
Wichita
Arkansas
Friant
Fresno
43.
Las Vegas
Colorado
41.
PODIȘUL COLORADO
Los Alamos
Bakersfield
Ventura
LOS ANGELES
Fontana
Hoower
Davis
Parker
44.
PHOENIX
SAN DIEGO
Albuquerque
Canadian
Borger
Tulsa
Oklahoma City
Red
36.
Denison
Wichita Falls
DALLAS
FORT WORTH
42.
Pecos
El Paso
Douglas
G. Californiei
Brazos
37.
HOUSTON
SAN ANTONIO
Freeport
Port Lavaca
Corpus Christi
Rio Grande del Norte
OCEANUL PACIFIC
MEXIC
50. INSULELE HAWAI
40 0 40 80 120 160 km
I. Niihau
Mana
Kii
Lihue
I. Kauai
22°
I. Oahu
Wahiawa
Honolulu
I. Molokai
I. Lanai
City
Kahului
I. Maui
I. Kahoolawe
21°
Kawaihae
Ookala
4202
Hilo
Kailua
4171
1247
Naalehu
I. Hawai
20°
19°
156°
155°
OCEANUL PACIFIC
49. ALASKA
300 0 300 600 km
M. BEAUFORT
MAREA CIUKOTKA
U.R.S.S.
M-ȚII BROOKS
Gordon
2816
CANADA
Str. Bering
Nome
Yukon
Fairbanks
6194
M-ȚII ALASKA
MAREA BERING
Seward
Juneau
Golful Alaska
Pen. Alaska
I. Kodiak
60°
170°
160°
150°
140°
130°

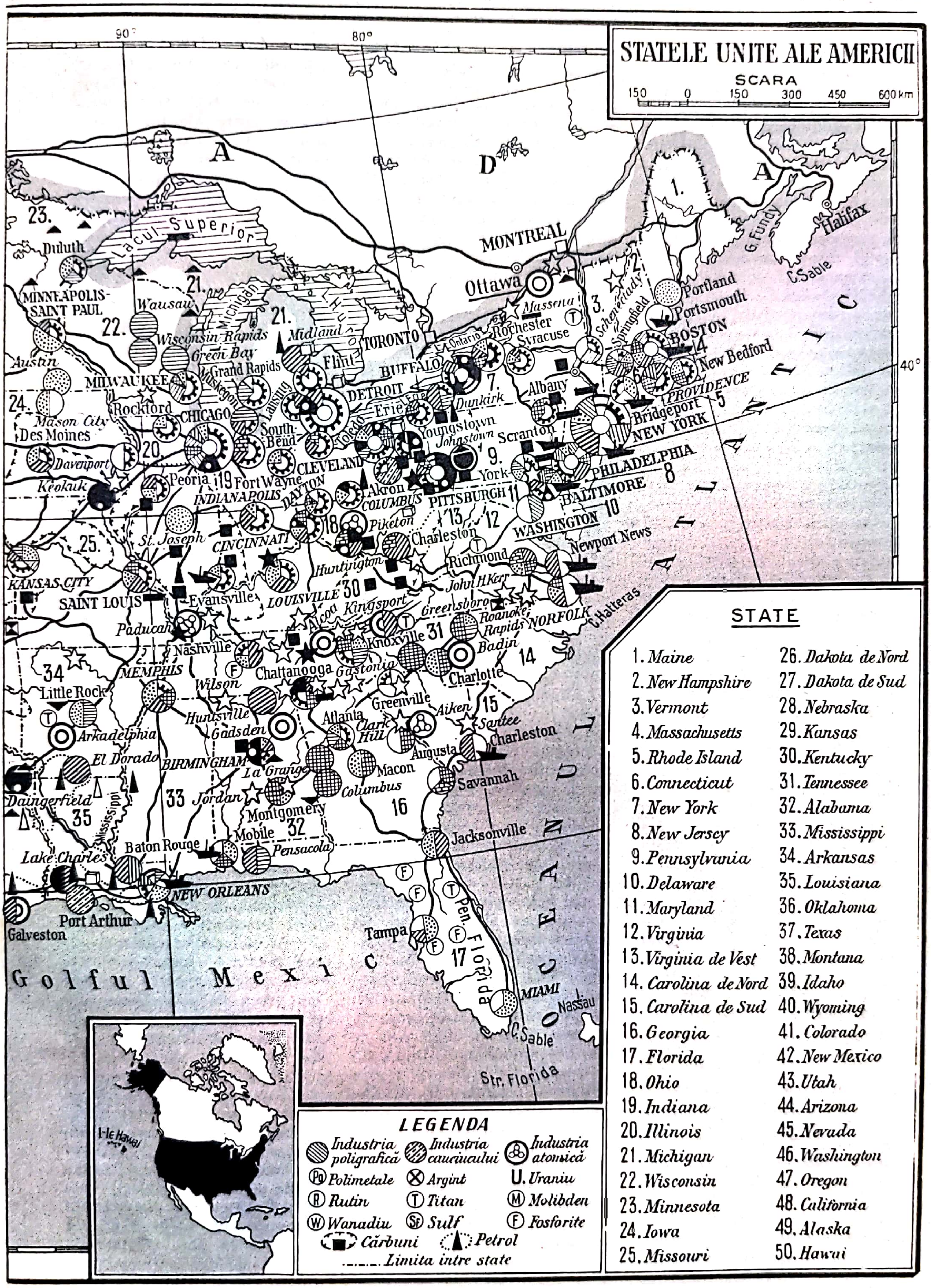
STATELE UNITE ALE AMERICII
SCARA
150 0 150 300 450 600 km
90°
80°
40°
A
D
A
ATLANTIC
OCEANUL ATLANTIC
Golful Mexic
Lacul Superior
Michigan
Huron
Ontario
Erie
G. Fundy
C. Sable
Halifax
MONTREAL
Ottawa
TORONTO
Massena
Rochester
Syracuse
Schenectady
Springfield
Portland
Portsmouth
BOSTON
New Bedford
PROVIDENCE
Bridgeport
NEW YORK
Albany
BUFFALO
Dunkirk
Flint
Midland
DETROIT
Toledo
Erie
Youngstown
Johnstown
Scranton
York
PHILADELPHIA
BALTIMORE
WASHINGTON
Newport News
Richmond
John H. Kerr
Roanoke Rapids
NORFOLK
C. Hatteras
Greensboro
Badin
Charlotte
Aiken
Santee
Charleston
Augusta
Savannah
Jacksonville
Tampa
Pen. Florida
MIAMI
C. Sable
Nassau
Str. Florida
Duluth
MINNEAPOLIS-SAINT PAUL
Wausau
Wisconsin Rapids
Green Bay
Grand Rapids
Muskegon
Lansing
MILWAUKEE
Austin
Mason City
Des Moines
Rockford
CHICAGO
South Bend
Davenport
Keokuk
Peoria
Fort Wayne
INDIANAPOLIS
DAYTON
CLEVELAND
Akron
COLUMBUS
PITTSBURGH
Piketon
Charleston
Huntington
CINCINNATI
St. Joseph
KANSAS CITY
SAINT LOUIS
Evansville
LOUISVILLE
Alcoa
Kingsport
Knoxville
Paducah
Nashville
MEMPHIS
Wilson
Chattanooga
Gastonia
Greenville
Little Rock
Arkadelphia
Huntsville
Gadsden
Atlanta
Clark Hill
El Dorado
BIRMINGHAM
La Grange
Macon
Columbus
Daingerfield
Mississippi
Jordan
Montgomery
Mobile
Pensacola
Baton Rouge
Lake Charles
NEW ORLEANS
Port Arthur
Galveston
I-le Hawai
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 30. 31. 32. 33. 34. 35.
STATE
1. Maine
2. New Hampshire
3. Vermont
4. Massachusetts
5. Rhode Island
6. Connecticut
7. New York
8. New Jersey
9. Pennsylvania
10. Delaware
11. Maryland
12. Virginia
13. Virginia de Vest
14. Carolina de Nord
15. Carolina de Sud
16. Georgia
17. Florida
18. Ohio
19. Indiana
20. Illinois
21. Michigan
22. Wisconsin
23. Minnesota
24. Iowa
25. Missouri
26. Dakota de Nord
27. Dakota de Sud
28. Nebraska
29. Kansas
30. Kentucky
31. Tennessee
32. Alabama
33. Mississippi
34. Arkansas
35. Louisiana
36. Oklahoma
37. Texas
38. Montana
39. Idaho
40. Wyoming
41. Colorado
42. New Mexico
43. Utah
44. Arizona
45. Nevada
46. Washington
47. Oregon
48. California
49. Alaska
50. Hawai
LEGENDA
Industria poligrafică
Industria cauciucului
Industria atomică
Pb Polimetale
⊗ Argint
U. Uraniu
R Rutin
T Titan
M Molibden
W Wanadiu
Sf Sulf
F Fosforite
Cărbuni
Petrol
Limita între state

mari oraşe sînt: New York, Los Angeles, Chicago, Philadelphia, Detroit, San Francisco, Boston, Cleveland, St. Louis, Baltimore, Minneapolis, Milwaukee, Houston, Buffalo. Limba de stat: engleza. Relieful, variat şi complex, este caracterizat prin desfăşurarea largă a principalelor unităţi componente, grupate în trei zone mari, orientate de la nord spre sud. În zona estică, paralel cu ţărmul Oceanului Atlantic, se întind din nord-est spre sud-vest munţii Apalaşi, cu altitudinea maximă de 2 036 m (vîrful Mitchell), iar între aceştia şi ţărm se desfăşoară o cîmpie litorală. Zona centrală cuprinde cîmpii şi podişuri: în nord-est o parte a Podişului Laurenţian (cu altitudini de 300—400 m), cu puternice urme glaciare, care trece spre sud în Cîmpiile centrale (regiunea preriilor joase cu altitudini de 200—500 m), mărginite de podişul Ozark (altitudini pînă la 600 m), şi apoi se înalţă în munţii Ouachita (altitudini pînă la 860 m), iar în vest Marile Prerii (regiunea preriilor înalte, cu altitudini de la 500 m în est pînă la 1 600 m în vest, la poalele Cordilierilor). În sud această zonă se continuă cu cîmpia litorală a Golfului Mexic (cu înălţimi sub 150 m), care, prelungindu-se spre est, include şi peninsula Florida şi se uneşte cu cîmpia litorală atlantică. Zona vestică cuprinde un sector din sistemul Munţilor Cordilieri. Aceştia ocupă peninsula Alaska aproape în întregime (atingînd aici altitudinea maximă de pe continentul nord-american, 6 194 m, în vîrful McKinley), prelungindu-se apoi în şirul Insulelor Aleutine. În partea centrală a continentului nord-american, pe teritoriul *S.U.A.*, lanţul estic al Cordilierilor constituie Munţii Stîncoşi (care reprezintă cumpăna de ape dintre bazinul Atlanticului şi cel al Pacificului), cu înălţimea maximă de 4 399 m (vîrful Elbert), iar lanţul vestic este format din Munţii Cascadelor şi Sierra Nevada (4 418 m, în vîrful Whitney). Cele două lanţuri de munţi încadrează un şir de podişuri, dintre care mai importante sînt Podişul Columbiei, Podişul Marelui Bazin şi Podişul Colorado. Cea mai mare parte a teritoriului *S.U.A.* are climă temperată şi subtropicală, cu excepţia peninsulei Alaska, care intră în zona climatică subarctică, şi a sudului Floridei, cuprinsă în zona tropicală. Clima se caracterizează prin diferenţe mari de temperatură de la un anotimp la altul şi prin schimbări bruşte în situaţia atmosferică, care generează uneori uragane şi inundaţii distrugătoare. Cele mai abundente precipitaţii cad în sud-estul peninsulei Alaska, în Munţii Coastelor şi în Pennsylvania. În regiunea Marilor Prerii, precipitaţiile sînt slabe, iar în podişurile cuprinse între lanţurile Cordilierilor scad chiar sub 100 mm. Numeroase cursuri de apă. Cele mai importante sînt: Mississippi cu Missouri, Ohio, Tennessee, Arkansas, Red ca principali afluenţi, Rio Grande del Norte (care formează o mare parte din graniţa cu Mexicul), Savannah, Potomac, Delaware, Hudson, Connecticut din bazinul Oceanului Atlantic şi Colorado, Sacramento şi Columbia (cu Snake) din bazinul Oceanului Pacific. În nord-est, la graniţa cu Canada, se află Marile Lacuri (Superior, Michigan, Huron, Erie, Ontario), cel mai mare sistem lacustru de pe glob. Vegetaţia naturală este reprezentată în est îndeosebi prin păduri amestecate de conifere şi de foioase, păduri de foioase şi de pin (iar în partea sudică şi elemente subtropicale şi tropicale), în zona centrală prin prerii cu ierburi înalte în Cîmpiile centrale şi ierburi scunde în Marile Prerii (în prezent desţelenite în cea mai mare parte), în podişurile dintre lanţurile muntoase prin vegetaţie de stepă, semideşert şi deşert (în Podişul Marelui Bazin) şi prin păduri de conifere (în Cordilieri). În California este caracteristic arborele-mamut (*Sequoia gigante*). Resurse naturale: zăcăminte de petrol şi de gaze naturale (mai ales în statele Texas, Oklahoma, Louisiana, California, Ohio, Kansas, Illinois), cărbune (în Munţii Apalaşi şi în Munţii Stîncoşi, în statele Illinois, Missouri, Iowa, Oklahoma, Texas), din care cea mai mare parte este cărbune superior, minereu de fier (în special în regiunea Marilor Lacuri şi în munţii Apalaşi), minereuri colorate, metale rare şi metale radioactive (în special în statele Idaho, Oregon, Nevada, Arizona, Utah din zona Cordilierilor, în statele Kansas, Missouri şi Oklahoma, în munţii Apalaşi şi în Florida), fosforite, litiu, bor etc. (în special în Florida, Utah, Idaho), sare (Michigan, Ohio), bauxită, păduri de diferite esenţe (32,3% din suprafaţa ţării), întinse terenuri fertile, un mare potenţial hidroenergetic etc. Este un stat cu o economie intens şi multilateral dezvoltată, cu o industrie puternică şi o agricultură intensivă, cu un înalt grad de mecanizare şi chimizare; este puternic dezvoltat capitalismul monopolist de stat. Ca volum al producţiei industriale, *S.U.A.* ocupă primul loc în lume, asigurînd 44,7% din întreaga producţie a lumii capitaliste (în 1964). Economia ţării se caracterizează prin gradul înalt de concentrare a producţiei (0,7% din întreprinderi dau circa 40% din producţia industrială) şi a capitalurilor. Un rol important în viaţa economică şi în cea politică a *S.U.A.* îl au grupurile monopoliste şi marile trusturi industriale, dintre care mai importante sînt: General Motors, Morgan, Rockefeller, Ford, Du Pont de Nemours, Mellon, precum şi grupurile din Chicago, Cleveland, Boston, şi din statele Texas şi California. În pofida diferitelor măsuri de reglementare luate de către stat, economia ţării cunoaşte fenomene de instabilitate, tendinţe inflaţioniste, la anumite intervale manifestări de criză de intensitate variabilă, precum şi prezenţa permanentă a şomajului (circa 5 000 000 de şomeri înregistraţi în 1964). Economia *S.U.A.* cunoaşte un proces de militarizare (în 1964 cheltuielile militare reprezentau 56 de miliarde de dolari). Este dezvoltată industria extractivă a petrolului (376 608 000 t în 1964), a gazelor naturale (440 232 000 000 m^3 în 1964), a cărbunelui (457 380 000 t.

în 1964), a minereului de fier (82 632 000 t în 1964), precum şi a diferitelor minereuri neferoase şi radioactive. Principalele resurse energetice sînt petrolul, gazele naturale şi cărbunele, care predomină în balanţa energetică a ţării (96,1%); există mari rafinării de petrol la Houston, Galveston, Beaumont, Port Arthur, Corpus Christi, Wichita Falls (în Texas), Baton Rouge (în Louisiana), precum şi la Chicago, New York, San Francisco, Boston, Philadelphia etc. În 1964 producţia de energie electrică a fost de 1 078 800 000 000 kWh. În vestul ţării există mari hidrocentrale pe rîurile Columbia (Grand Coulee, Bonneville, Dallas ş.a.) şi Colorado (Hoover Dam), în centrul ţării pe rîurile Tennessee, Ohio şi pe rîurile care izvorăsc din munţii Apalaşi. Există numeroase termocentrale şi cîteva centrale atomoelectrice. Industria siderurgică produce fontă şi feroaliaje (79 764 000 t în 1964), oţel (115 284 000 t în 1964) şi este concentrată mai ales în nord-estul *S.U.A.* (Pittsburgh, Youngstown, Chicago, Birmingham, Erie, Detroit, Cleveland, Buffalo, Toledo, Philadelphia, Saint Louis etc.), dar există mari întreprinderi şi în vest (Pueblo, San Francisco etc.). Metalurgia neferoasă (cupru, zinc, plumb, aluminiu) este dezvoltată, mai ales în vestul ţării (Anaconda, El Paso, Tooele, Douglas, Great Falls, Helena) şi în regiunea Munţilor Alegani (Alcoa). Industria construcţiilor de maşini este larg dezvoltată; principalele produse sînt: automobile (9 305 000 de bucăţi în 1964, la Detroit, Cleveland, Buffalo, Los Angeles), avioane (Los Angeles, Seattle, San Diego, Wichita, Fort Worth) nave (Boston, San Francisco, Seattle, New Orleans, Norfolk etc.), maşini-unelte şi utilaj industrial (Chicago, Cleveland, Pittsburgh, Youngstown, Philadelphia, Detroit, Buffalo, Boston, Saint Louis, Los Angeles, Bethlehem, Milwaukee etc.), aparate electrotehnice, electronice şi de automatizare (Chicago, New York, Los Angeles, San Francisco etc.), maşini agricole (Chicago, Saint Louis etc.), aparate optice şi de precizie etc.; o mare dezvoltare a luat-o producţia de rachete intercontinentale, de nave spaţiale cosmice etc. Industria chimică are ca principale ramuri rafinarea petrolului, industria chimică de bază, industria cauciucului (Akron), a maselor plastice, a firelor şi fibrelor sintetice, a coloranţilor, a îngrăşămintelor chimice, a produselor farmaceutice etc., cu centre mai importante în statele Texas, Louisiana, Ohio. O mare dezvoltare a luat industria atomică (Los Alamos, Oak Ridge, Berkeley, Hanford ş.a.). Industria textilă este localizată îndeosebi în sud-est şi est (Providence, Montgomery, Columbus, Reading). Centrele industriei alimentare sînt răspîndite în toată ţara; mai importantă este industria cărnii (Chicago, Omaha, Kansas City, Saint Louis, Indianapolis), de conserve, de produse lactate, a zahărului, a tutunului, a alcoolului etc. 47% din suprafaţa totală a ţării o reprezintă suprafaţa agricolă. În agricultură predomină marea proprietate capitalistă (ferme mijlocii şi mari, de obicei specializate). Un mare rol în producţia agricolă îl au marile ferme; în 1962, 12% din numărul total al fermelor ocupau 45% din terenul agricol şi dădeau 60% din producţia agricolă marfă. Se disting cîteva zone mari de producţie agricolă: zona porumbului (care cuprinde statele Indiana, Illinois, Iowa şi porţiuni din statele învecinate), utilizat în special ca plantă furajeră (porumbul se cultivă pe circa 40% din suprafaţa însămînţată; în 1964 *S.U.A.* au produs 91 032 000 t); zona grîului (de la graniţa nordică, prin statele Dakota de Nord şi de Sud, Nebraska, Kansas şi Oklahoma, pînă în Texas; în 1964 s-au produs 35 121 000 t de grîu); zona bumbacului (în statele sudice, în special în Texas şi în regiunile irigate din vest: California, Arizona, New Mexico) ş.a. Se mai cultivă pe suprafeţe mari tutun (în sud), arahide, soia, orez, cartofi, sfeclă de zahăr (21 032 000 t în 1964), trestie de zahăr etc., pe mari suprafeţe se cultivă plante furajere. Pomicultura şi legumicultura sînt dezvoltate mai ales pe coastele celor două oceane (în California se cultivă şi plante citrice). Creşterea animalelor are o pondere însemnată în producţia agricolă, dînd peste 55% din producţia agricolă marfă. Se cresc vite cornute mari (105 488 000 în 1964), mai ales în nord-est şi în zona porumbului şi în vest, pe păşuni, pentru lapte şi pentru carne, porcine (56 007 000 în 1964), în special în zona porumbului, ovine (în statele vestice), păsări (în special în statele din sud). Sînt foarte dezvoltate căile de comunicaţie. *S.U.A.* dispun de circa 350 000 km de căi ferate (pe care se efectuează circa 40% din transporturi), circa 5 000 000 km de autostrăzi (pe care se transportă 21% din volumul total al mărfurilor); sînt dezvoltate de asemenea transporturile pe apă (cabotaj de-a lungul coastelor, pe rîuri, canale), aeriene şi pe pipe-line (petrol, gaze). *S.U.A.* dispun de o mare flotă comercială (33 000 000 t, plus 7 000 000 t de tancuri petroliere). *S.U.A.* este cea mai mare exportatoare de capital; în 1966 avea investiţii externe de circa 94 de miliarde de dolari. Exportă în special produse industriale (semifabricate şi finite): utilaj industrial, maşini-unelte, produse electrotehnice, mijloace de transport (automobile, vagoane de marfă şi de călători etc.), produse chimice şi textile, şi importă materii prime şi produse alimentare (minereuri neferoase şi de fier, petrol, cafea, zahăr). Cei mai importanţi parteneri comerciali sînt ţările Europei Occidentale, ţările Americii Latine şi Japonia. — *Istoric.* Teritoriul *S.U.A.* a fost locuit, înaintea colonizării Americii de Nord de către europeni, de indieni (amerindieni) şi de eschimoşi (în Alaska), care se aflau pe diferite trepte de dezvoltare ale orînduirii comunei primitive. Primii europeni care au pătruns în America de Nord au fost, se pare, normanzii (sec. al X-lea), dar prezenţa lor a rămas fără consecinţe pentru populaţia băştinaşă. După descoperirea Americii de către Columb (1492), America de Nord a început să fie colonizată de europeni. În prima jumătate a sec. al XVI-lea, sudul Americii de Nord a fost invadat de conchistadorii spanioli, care au cotropit Florida, litoralul nordic al Golfului Mexic, iar ulterior partea de sud-vest a Americii de Nord. Colonizarea sistematică a Americii de Nord, care a fost însoţită de războaie sîngeroase duse împotriva populaţiilor de indieni (spre mijlocul sec. al XVIII-lea aceştia fuseseră împinşi pînă în Munţii Alegani sau exterminaţi), s-a intensificat la începutul sec. al XVIII-lea, o dată cu dezvoltarea capitalismului în Anglia, Olanda şi în alte ţări vest-europene. La sfîrşitul sec. al XVIII-lea existau pe teritoriul *S.U.A.* 13 colonii engleze, care ocupau teritoriul ce se întindea de la Oceanul Atlantic pînă la Munţii Alegani (în nord erau coloniile Massachusetts, Rhode Island, New Hampshire şi Connecticut, în centru Pennsylvania, New York, New Jersey şi Delaware, iar în sud Virginia, Maryland, Carolina de Nord, Carolina de Sud şi Georgia); prin cucerirea coloniilor olandeze şi franceze din America de Nord (sec. XVII—XVIII), Anglia şi-a extins stăpînirea asupra întregului litoral al Oceanului Atlantic. În coloniile engleze au început să se dezvolte relaţiile capitaliste, care se împleteau într-o oarecare măsură cu elemente ale relaţiilor feudale şi chiar sclavagiste, mai ales în sud, unde predominau plantaţiile bazate pe exploatarea muncii sclavilor negri. Curînd, coloniile nord-americane au devenit concurente ale metropolei, care a luat măsuri de îngrădire, interzicînd fabricarea unor produse industriale, înfiinţarea de întreprinderi industriale, schimburile comerciale directe cu alte ţări, instituind diferite taxe etc. Ascuţirea treptată a contradicţiilor dintre metropolă şi colonii a culminat cu *războiul pentru independenţa coloniilor engleze din America de Nord* (1775—1783). În timpul acestuia a fost adoptată, la 4 iulie 1776, „Declaraţia de independenţă", la elaborarea căreia *Th. Jefferson* a avut o contribuţie importantă şi care a proclamat constituirea *S.U.A.* Victoria coloniilor în războiul cu Anglia şi formarea *S.U.A.* ca stat independent (recunoscut de Anglia prin tratatul de la Versailles, 1783) au contribuit la avîntul capitalismului în această ţară şi la desăvîrşirea procesului de constituire a naţiunii burgheze americane. În 1787 a fost adoptată Constituţia *S.U.A.*, care a consfinţit dominaţia marii burghezii şi a proprietarilor de sclavi. În sec. al XIX-lea a avut loc expansiunea teritorială a *S.U.A.*, care s-a realizat fie prin cumpărări de regiuni întregi (Louisiana de la francezi, în 1803; Florida de la spanioli, în 1819; Alaska de la ruşi, în 1867), fie prin cuceriri (Texasul de la Mexic, în 1845, iar în urma războiului americano-mexican, din 1846—1848, mai mult de jumătate din teritoriul Mexicului). Pe la mijlocul sec. al XIX-lea s-a intensificat colonizarea teritoriilor din vestul îndepărtat (Far West), în legătură şi cu descoperirea aurului în California, pe harta ţării făcîndu-şi apariţia noi state, admise succesiv în uniune. În prima jumătate a sec. al XIX-lea, în *S.U.A.* s-a întărit mişcarea pentru abolirea sclaviei (au avut loc numeroase răscoale, cea mai importantă dintre ele fiind aceea din 1831, condusă de Nat *Turner*), care s-a intensificat după răscoala din 1859, în frunte cu John Brown. Alegerea ca preşedinte a lui Abraham Lincoln şi campania sa aboliţionistă au provocat izbucnirea războiului civil din *S.U.A.* (1861—1865), care a reprezentat o luptă între două sisteme sociale: sistemul sclaviei şi sistemul muncii salariate. În urma războiului sclavia a fost abolită, dar negrii au continuat să fie supuşi unei crunte discriminări rasiale. Victoria statelor din nord a creat condiţii propice dezvoltării rapide a capitalismului în *S.U.A.* Mişcarea muncitorească a luat avînt şi ea o dată cu creşterea numerică a clasei muncitoare. În 1867 în *S.U.A.* s-au creat secţii ale Internaţionalei I. Dar influenţa oportunismului şi a aristocraţiei muncitoreşti a constituit o greutate în organizarea şi desfăşurarea activităţii revoluţionare a clasei muncitoare din *S.U.A.* Organizaţii sindicale ca Ordinul cavalerilor muncii (1869) şi Federaţia americană a muncii (1881) s-au ridicat împotriva luptei politice şi a organizării grevelor şi au propovăduit colaborarea între clase. În ciuda acestor greutăţi, în *S.U.A.* au avut loc în această perioadă numeroase greve şi demonstraţii, care au culminat cu manifestaţiile şi lupta grevistă de la Chicago (1 mai 1886, zi devenită sărbătoare a solidarităţii internaţionale a oamenilor muncii), în urma căreia muncitorii americani au obţinut dreptul la ziua de muncă de opt ore. Mişcarea fermierilor împotriva exploatării marelui capital a căpătat un caracter organizat în urma crizei economice din 1873 (crearea Partidului Greenback în 1873 şi a Partidului populist în 1892). În 1900—1901 socialiştii americani (E. Debs ş.a.) au întemeiat Partidul socialist. În 1905 a luat fiinţă organizaţia sindicalistă I.W.W. („Muncitorii industriali ai lumii"), care mai tîrziu a căzut sub influenţa anarhismului. La sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea, *S.U.A.* au intrat într-o nouă etapă a dezvoltării lor, în faza imperialismului. În această perioadă, *S.U.A.* au intensificat politica de expansiune colonială şi au inaugurat şirul de războaie pentru reîmpărţirea lumii, au cucerit insulele Hawai (1893—1898), iar ca urmare a păcii de la Paris, cu care s-a încheiat războiul hispano-american, *S.U.A.* au ocupat insulele Porto Rico, Guam şi Filipine şi au instituit controlul asupra Cubei, declarată formal independentă. Pentru contracararea concurenţei Angliei, Franţei şi Rusiei în China, *S.U.A.* au proclamat în 1899 doctrina „porţilor deschise". În 1903 *S.U.A.* au ocupat zona Canalului Panama, preluînd de la francezi lucrările de construcţie a canalului, pe care le-au terminat în 1914. *S.U.A.* au organizat intervenţii armate în Mexic (1914 şi 1916—1922), în Cuba (1906—1909, 1912, 1917—1922) şi au ţinut sub ocupaţie Nicaragua (1912—1933, cu mici întreruperi), Haiti (1915—1934) şi Republica Dominicană (1916—1924), în scopul înăbuşirii luptei revoluţionare a popoarelor latino-americane. La 6 aprilie 1917 *S.U.A.* au intrat în primul război mondial, de partea Antantei. *S.U.A.* au fost unul dintre iniţiatorii şi organizatorii blocadei şi intervenţiei împotriva Rusiei Sovietice. La sfîrşitul primului război mondial şi în anii următori, ca urmare a ascuţirii contradicţiilor sociale şi politice, s-a intensificat mişcarea muncitorească americană; în 1919 a fost creat Partidul Comunist din *S.U.A.* *S.U.A.* au participat la Conferinţa de pace de la Paris (1919), dar, nereuşind atunci să-şi asigure rolul predominant în lumea capitalistă, n-au aderat nici la Liga Naţiunilor, nici la Tratatul de pace de la Versailles. După primul război mondial, *S.U.A.* au devenit cea mai puternică ţară capitalistă. În perioada postbelică s-au ascuţit contradicţiile dintre Anglia şi *S.U.A.* şi Japonia şi *S.U.A.*, care s-au manifestat îndeosebi cu prilejul Conferinţei de la Washington (1921—1922). Cercurile reacţionare din *S.U.A.* au participat la organizarea luptei împotriva revoluţiei chineze. Monopolurile nord-americane au contribuit la refacerea potenţialului economic-militar al Germaniei (planurile *Dawes* şi *Young*). Criza economică mondială din 1929—1933 s-a manifestat cu deosebită ascuţime în economia *S.U.A.* În 1931 şi 1932 şomerii au organizat marşuri ale foamei, înăbuşite de guvern cu forţa armată. În 1933—1934 au fost înfăptuite, în spiritul programului New Deal („Noul curs"), iniţiat de preşedintele *F. D. Roosevelt*, o serie de reforme, care urmăreau redresarea economică şi întărirea elementelor capitalismului monopolist de stat. *S.U.A.* au intrat în al doilea război mondial la 8 decembrie 1941, după ce forţele armate japoneze au atacat prin surprindere baza maritimă americană de la Pearl Harbor (Hawai) şi posesiunile S.U.A. şi Angliei din Oceanul Pacific. În iulie 1942 a fost semnat la Washington acordul sovieto-american cu privire la acţiunile comune în războiul împotriva Germaniei hitleriste. Trupele *S.U.A.* au luptat pe fronturile din Asia, Africa şi Europa împotriva armatelor coaliţiei fasciste. În iunie 1944, armatele *S.U.A.*, alături de cele ale Angliei şi Canadei, au debarcat pe coasta Normandiei, deschizînd, cu o întîrziere de doi ani faţă de angajamentul luat, cel de-al doilea front în Europa. În 1945, în preajma înfrîngerii Japoniei, deşi necesităţile militare nu o cereau, aviaţia militară a *S.U.A.* a supus bombardamentelor atomice oraşele japoneze Hiroshima (6 august) şi Nagasaki (9 august), pricinuind moartea a sute de mii de oameni şi distrugeri materiale imense. *S.U.A.* au ieşit din război întărite sub raport economic şi militar. În anii care au urmat celui de-al doilea război mondial au fost adoptate, sub presiunea monopolurilor, o serie de legi şi măsuri antimuncitoreşti şi antidemocratice (legea Taft-Hartley, legea Mc Carran, procesul intentat partidului comunist ş.a.) şi s-au activizat organizaţiile reacţionare (Ku Klux Klan-ul, Legiunea americană ş.a.). Continuarea segregaţiei împotriva negrilor din *S.U.A.* îndeosebi în statele din sud (unde discriminarea rasială este consfinţită prin diverse legi) şi teroarea sîngeroasă dezlănţuită de către rasişti au dus, începînd cu anul 1943, la puternice acţiuni de luptă ale negrilor, sprijinite de elementele democrate şi progresiste. Ca urmare, guvernul federal a fost nevoit să adopte, pe cale legislativă, unele măsuri antisegregaţioniste. După al doilea război mondial, *S.U.A.* duc o politică externă agresivă, îndreptată împotriva statelor socialiste şi împotriva mişcării de eliberare naţională a popoarelor, străduindu-se totodată să-şi întărească influenţa asupra celorlalte state capitaliste. *S.U.A.* au iniţiat crearea de grupări şi de blocuri militare agresive, ca N.A.T.O. (1949), A.N.Z.U.S. (1951), S.E.A.T.O. (1954), C.E.N.T.O. (1955), şi au organizat baze militare (în prezent peste 100 de baze) în ţări străine (inclusiv în Europa). În 1950 cercurile reacţionare din *S.U.A.* au intervenit, de partea clicii lui Li Sîn Man, în războiul agresiv dezlănţuit de aceasta împotriva R.D. Coreene. În acelaşi an au înăbuşit răscoala din Porto Rico. *S.U.A.*, care participase intens la reorganizarea şi la înzestrarea armatei gomindaniste în timpul celui de-al treilea război revoluţionar din China (1946—1949), au ocupat în 1950 Taivanul, săvîrşind un act de agresiune directă faţă de R.P. Chineză. În 1951 *S.U.A.* au încheiat un tratat de pace separat cu Japonia. *S.U.A.* au organizat în 1954 o intervenţie armată în Guatemala. În aprilie 1961, imperialiştii din *S.U.A.*, folosind ca mercenari elemente reacţionare cubane din rîndurile transfugilor, au sprijinit o agresiune armată împotriva Cubei, care însă a eşuat. În 1964, în condiţiile eşecului politicii cercurilor reacţionare nord-americane în Vietnamul de Sud, imperialismul american a trecut la extinderea războiului împotriva forţelor patriotice sud-vietnameze şi la agresiune împotriva R.D. Vietnam, efectuînd bombardamente asupra centrelor populate şi economice. *S.U.A.* sînt membru fondator al O.N.U. (1945) şi unul dintre membrii permanenţi ai Consiliului de Securitate. *S.U.A.* sînt o republică federală. Şeful statului şi al guvernului este preşedintele, ales pe termen de patru ani, prin alegeri indirecte. Organul legislativ suprem este Congresul (parlament bicameral), alcătuit din Camera Reprezentanţilor şi Senat. Fiecare stat are un parlament bicameral (în statul Nebraska acesta are o singură cameră) şi un guvernator, aleşi de populaţie. *S.U.A.* întreţine relaţii diplomatice cu Republica Socialistă România. Partide politice: Partidul democrat (creat în 1828); Partidul republican (creat în 1854); Partidul Comunist din S.U.A.

stathuder, titlu pe care îl purta guvernatorul unei provincii din Țările de Jos în timpul stăpînirii spaniole. După revoluția burgheză din Țările de Jos, acest titlu a devenit apanajul familiei princiare Orania-Nassau, care l-a deținut pînă în 1795, cînd a fost desființat.

státică (FIZ.), parte a mecanicii care studiază echilibrul sistemelor de forțe, transformarea acestor sisteme și echivalența lor, în vederea stabilirii condițiilor de echilibru ale corpurilor aflate în stare de repaus sau de mișcare. După natura obiectului de lucru, **s.** se împarte în: *s. rigidelor*, *s. solidelor* și *s. fluidelor*, aceasta din urmă cuprinzînd *s. gazelor* (aerostatica) și *s. lichidelor* (hidrostatica). O deosebită importanță practică are *s. construcțiilor*, care elaborează metodele de calcul pentru determinarea eforturilor și deformațiilor sistemelor de bare. Din punct de vedere istoric, **s.** a apărut și s-a dezvoltat cu mult înaintea celorlalte părți ale mecanicii.

statistică 1. (STATIST.) **a)** Disciplină științifică care studiază fenomene de masă (*colectivități statistice*), legile statistice ca expresie a legăturilor dialectice dintre necesitate și întîmplare, folosind metode proprii de descriere și analiză a acestor fenomene. Noțiunea de **s.** a fost folosită încă din sec. al XVII-lea. La început, **s.** era concepută ca o disciplină socială, fiind reprezentată prin două curente principale: aritmetica politică din Anglia (întemeiată de W. Petty și J. Graunt) și statistica descriptivă, apărută în Germania (întemeiată de H. Conring, G. Achenwall, L. von Schlözer și alții). În sec. al XIX-lea se înființează în țările mai dezvoltate organe naționale de statistică, crește considerabil cantitatea de informații statistice, iar **s.** se diversifică, apărînd noi ramuri ale ei, ca: **s.** social-economică, **s.** matematică, **s.** fizică, **s.** biologică etc. La dezvoltarea **s.** au contribuit lucrările lui A. Quételet, ale școlii germane (W. Lexis), ale școlii franceze, ale școlii anglo-saxone din a doua jumătate a sec. al XIX-lea (F. Galton și K. Pearson), precum și progresele teoriei probabilităților. În sec. al XX-lea se intensifică procesul de diversificare al **s.** prin apariția de noi ramuri, prin lărgirea cadrului de aplicare a datelor ei în biologie, economie, sociologie, istorie, geografie, fizică, astronomie, medicină, meteorologie etc. În sens restrîns, **s.** este o disciplină științifică metodologică, care are drept scop expunerea sistematică a metodelor statistice. În acest sens, ea se împarte în: *s. descriptivă*, adică centralizarea datelor obținute prin observații, sistematizarea lor sub forma distribuțiilor de frecvență, descrierea lor cu ajutorul valorilor medii, dispersiei, corelației, indicilor și al altor indicatori statistici; și *analiza statistică (inferența statistică)*, adică procesul de valorificare a datelor pentru decizii statistice, de verificare a ipotezelor statistice etc. Apariția la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea a mașinilor statistice a dat un impuls puternic operațiilor de prelucrare a datelor statistice. În ultimul deceniu, în afară de mașinile clasice (de perforat, de sortat și de tabulat) perfecționate, se folosesc tot mai mult mașinile electronice, ceea ce permite o valorificare multilaterală a materialului statistic. **b)** Date numerice referitoare la un fenomen de masă din natură și din societate, obținute cu ajutorul unor procedee speciale, sistematizate și centralizate. Aceste date se publică, în general, în anuare statistice, în culegeri etc. **c)** Activitate de culegere, prelucrare și valorificare a datelor numerice, organizată de obicei de către stat în mod centralizat sau descentralizat, precum și de instituții obștești și particulare (**s.** de stat, **s.** departamentală, **s.** sindicală, **s.** societăților de asigurare etc.). — *S. social-economică*, ramură a statisticii care studiază latura cantitativă a fenomenelor sociale de masă, în strînsă legătură cu latura lor calitativă, în vederea relevării legilor statistice cu ajutorul unui ansamblu de metode și procedee de observare statistică, de prelucrare a datelor observării și de analiză statistică. Reprezintă cea mai veche disciplină statistică; constituirea ei ca știință o dată cu apariția aritmeticii politice a fost precedată de existența multimilenară a unor forme de evidență și de observare statistică, de tipul recensămintelor și al altor înregistrări. Evoluția ei ulterioară a avut loc prin lărgirea domeniului de cercetare și prin introducerea tot mai amplă a metodelor cantitative. În socialism, *s.s.-e.* realizează un salt calitativ, datorită fundamentării ei pe materialismul istoric și pe economia politică marxist-leninistă și asocierii ei la funcțiile statului socialist, care-i conferă sarcini și probleme noi. — *S. teoretică*, parte a statisticii social-economice care are ca scop definirea obiectului statisticii social-economice, a fundamentelor ei teoretice și a funcțiilor gnoseologice, a sistemului general de indicatori statistici, a metodelor de observare, de grupare și de centralizare, de calcul al valorilor medii, al dispersiei, corelației, indicilor statistici, seriilor dinamice, indicatorilor selecției, precum și de analiză, adaptate la specificul fenomenelor social-economice de masă. Dezvoltarea *s.t.*, solicitată puternic de creșterea complexității fenomenelor sociale și de nevoia caracterizării acestora, este legată de progresele statisticii matematice, ale cărei metode se aplică pe scară tot mai largă. — *S. economică*, parte a statisticii social-economice care se ocupă cu elaborarea sistemului de indicatori ai economiei naționale și a metodelor statistice, adaptate la studiul fenomenelor și proceselor de ansamblu, ca: populația, avuția națională, produsul social, forța de muncă, tehnica nouă, productivitatea muncii sociale, circulația produsului social, crearea, distribuirea, redistribuirea și utilizarea finală a venitului național, finanțele statului, nivelul de trai material și cultural al populației. Printre metodele principale folosite de *s.e.* se numără balanțele eco-

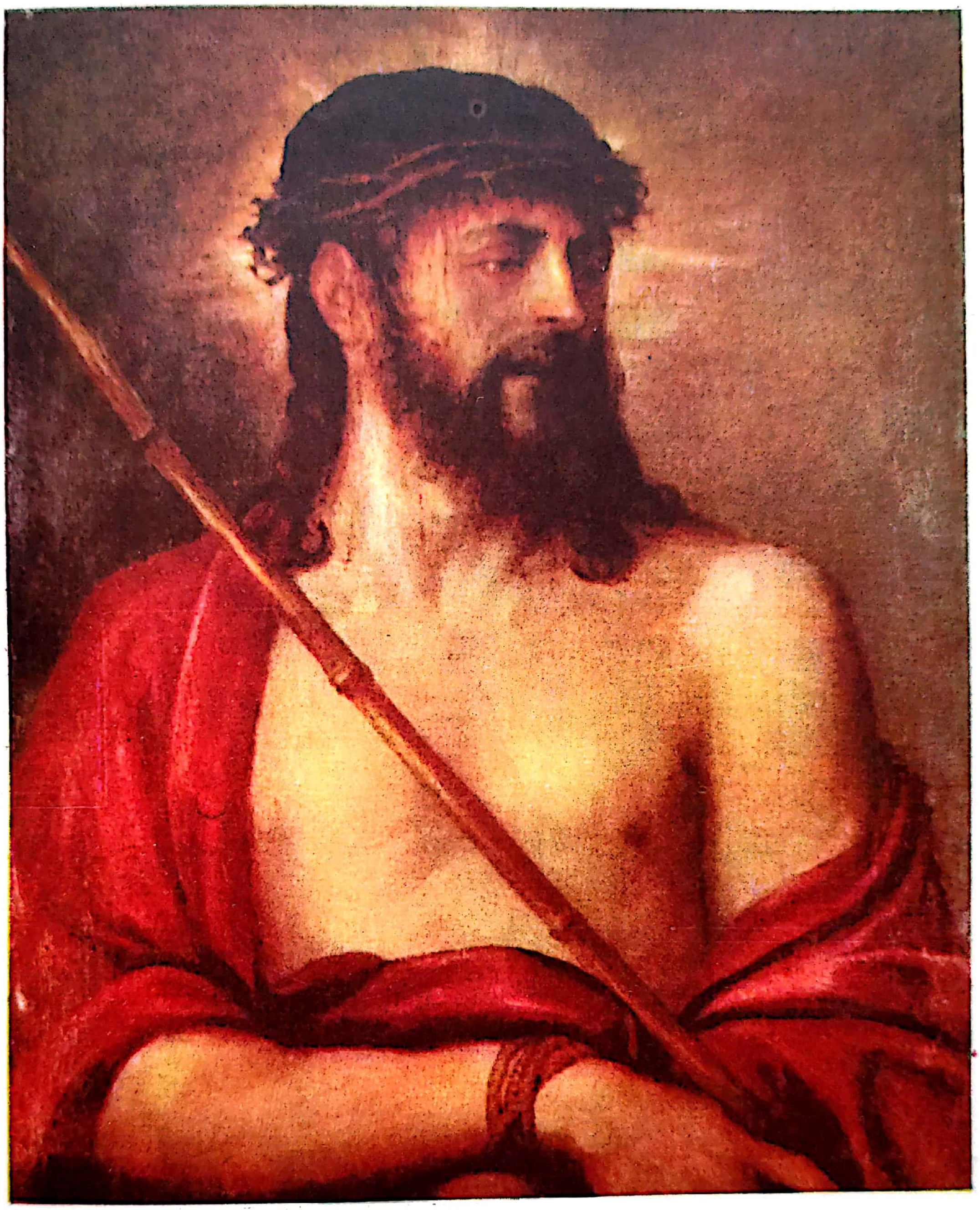

TIZIANO: Ecce homo. *Ulei pe pinză. Muzeul Brukenthal*

PLANȘA 1

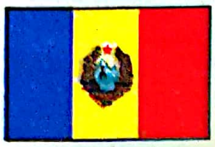
ROMÂNIA

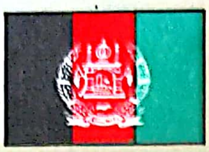
AFGANISTAN

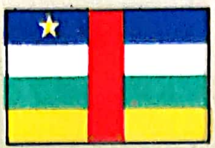
AFRICA CENTRALĂ

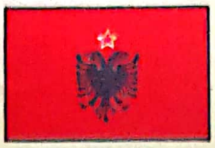
ALBANIA

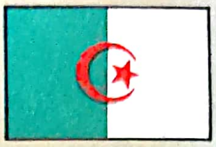
ALGERIA

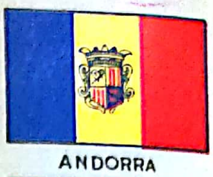
ANDORRA

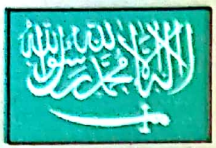
ARABIA SAUDITĂ

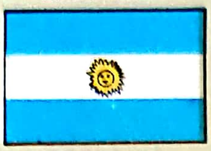
ARGENTINA

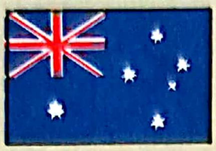
AUSTRALIA (Uniunea Australiană)

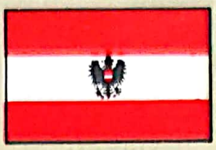
AUSTRIA

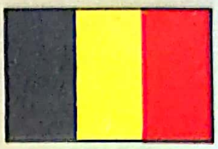
BELGIA

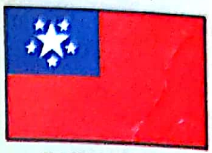
BIRMANIA

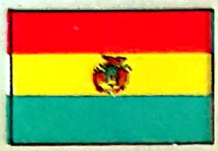
BOLIVIA

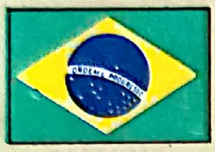
BRAZILIA

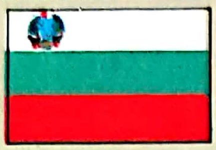
BULGARIA

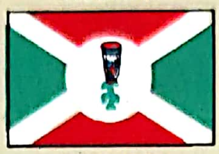
BURUNDI

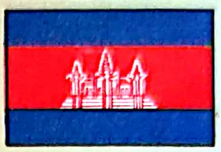
CAMBODGIA

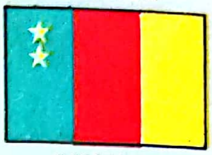
CAMERUN

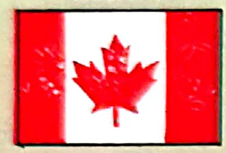
CANADA

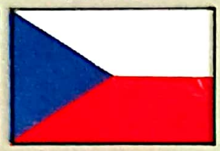
CEHOSLOVACIA

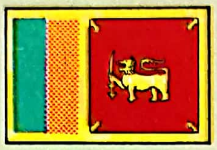
CEYLON

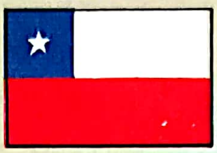
CHILE

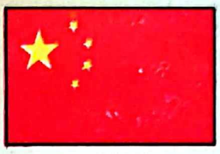
CHINA

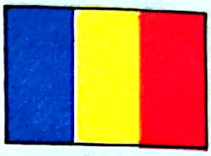
CIAD

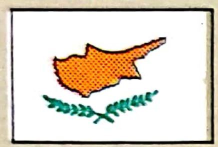
CIPRU

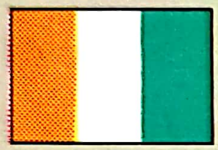
COASTA DE FILDEȘ

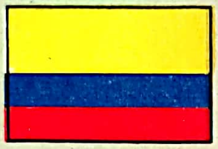
COLUMBIA

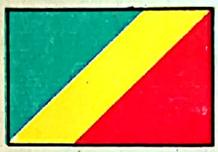
CONGO (Brazzaville)

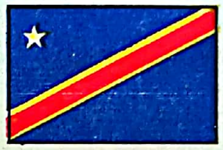
CONGO (Kinshasa)

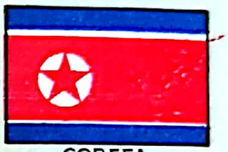
COREEA
(Republica Populară Democrată)

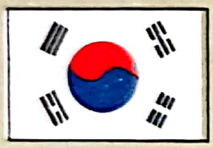
COREEA DE SUD

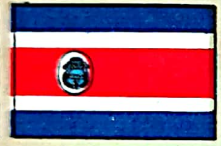
COSTA RICA

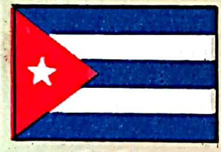
CUBA

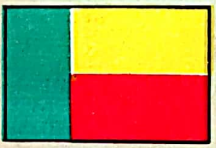
DAHOMEY

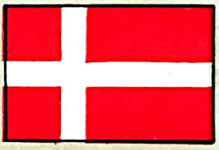
DANEMARCA

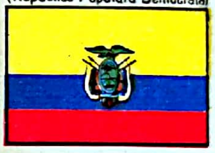
ECUADOR

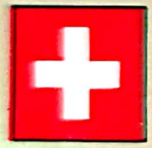
ELVEȚIA

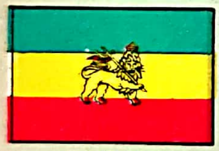
ETIOPIA

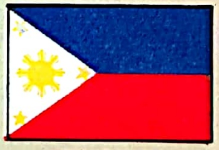
FILIPINE

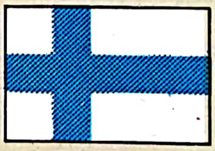
FINLANDA

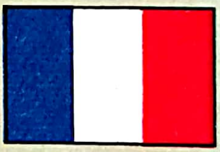
FRANȚA

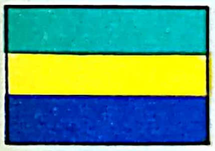
GABON

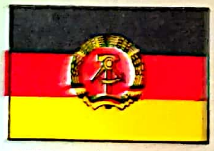
GERMANIA (Rep Democrată)

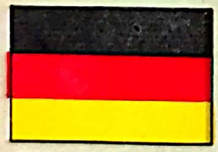
GERMANIA (Rep.Federală)

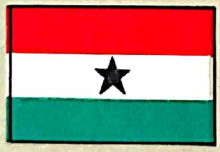
GHANA

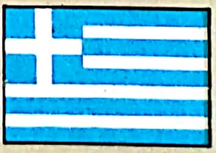
GRECIA

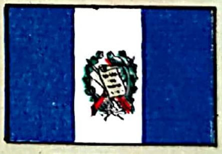
GUATEMALA

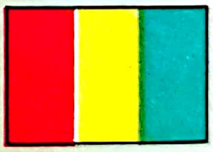
GUINEEA

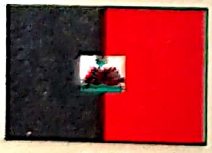
HAITI

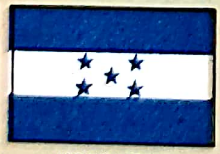
HONDURAS

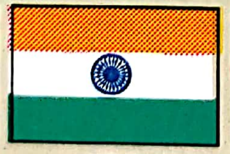
INDIA

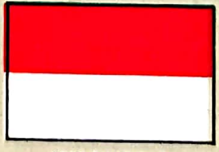
INDONEZIA

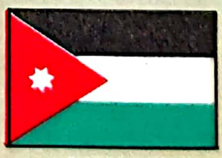
IORDANIA

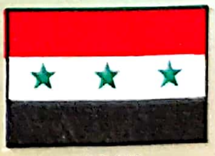
IRAK

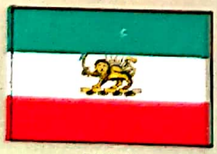
IRAN

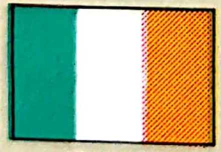
IRLANDA

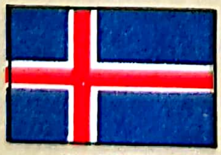
ISLANDA

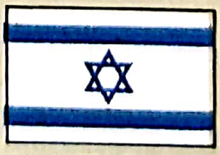
IȘRAEL

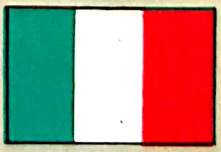
ITALIA

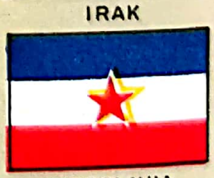
IUGOSLAVIA

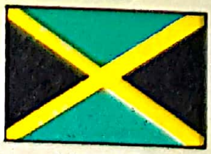
JAMAICA

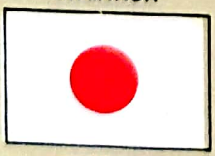
JAPONIA

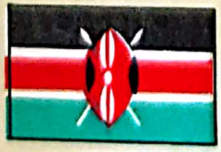
KENIA

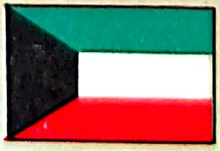
KUWEIT

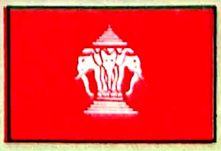
LAOS

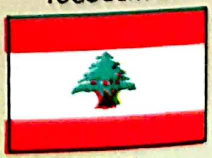
LIBAN

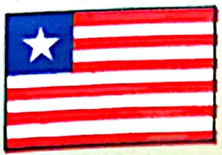
LIBERIA

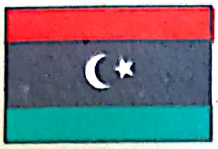
LIBIA

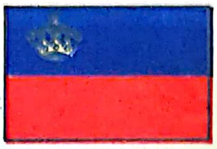
LIECHTENSTEIN

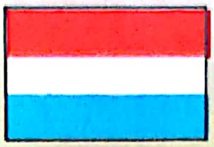
LUXEMBURG

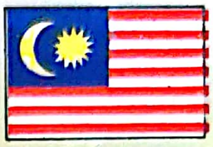
MALAYEZIA (Federația Malayezia)

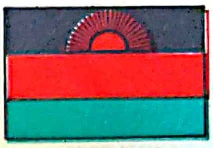
MALAWI

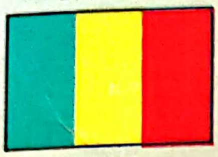
MALI

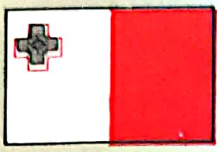
MALTA

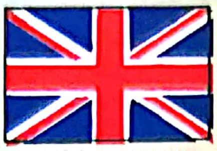
MAREA BRITANIE

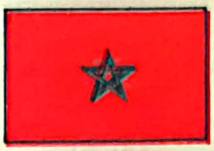
MAROC

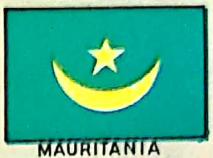
MAURITANIA
(Repubica Islamică)

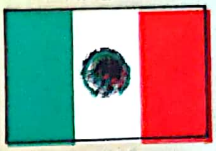
MEXIC

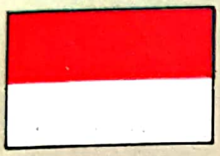
MONACO

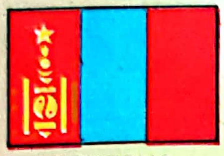
MONGOLIA

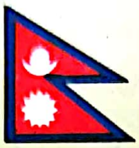
NEPAL

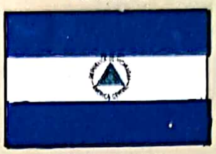
NICARAGUA

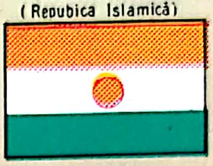
NIGER

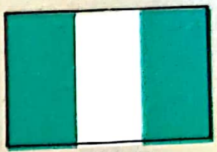
NIGERIA

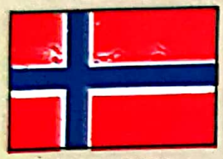
NORVEGIA

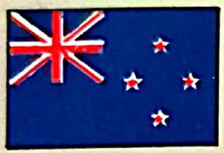
NOUA ZEELANDĂ

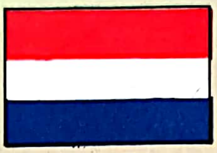
OLANDA

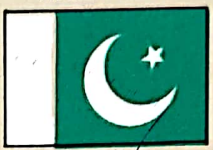
PAKISTAN

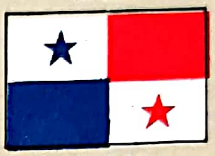
PANAMA

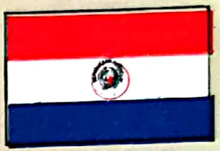
PARAGUAY

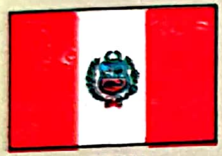
PERU

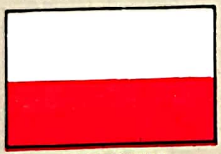
POLONIA

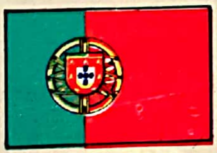
PORTUGALIA

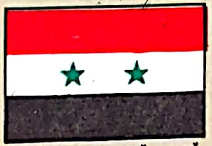
REPUBLICA ARABĂ UNITĂ

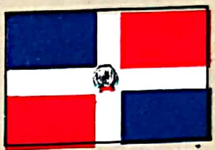
REPUBLICA DOMINICANĂ

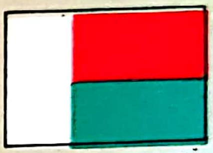
REPUBLICA MALGAȘĂ

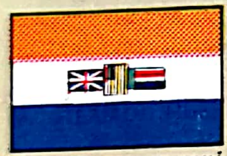
REPUBLICA SUD-AFRICANĂ

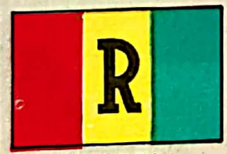
RUANDA

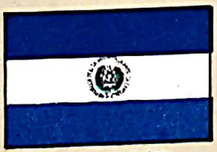
SALVADOR

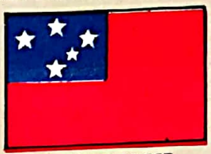
SAMOA DE VEST

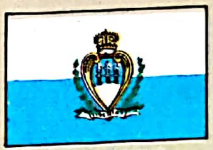
SAN MARINO

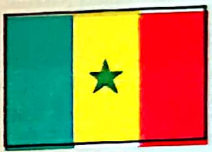
SENEGAL

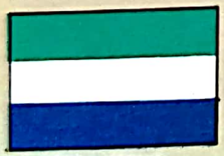
SIERRA LEONE

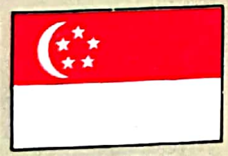
SINGAPORE

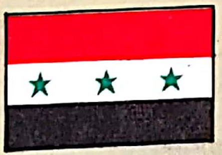
SIRIA (Republica Arabă)

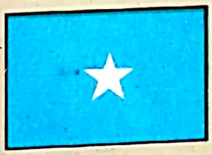
SOMALIA

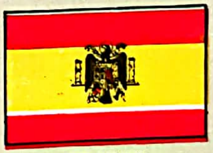
SPANIA

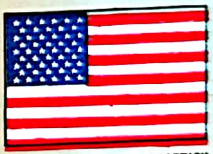
STATELE UNITE ALE AMERICII

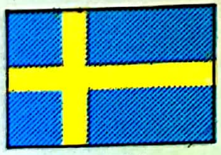
SUEDIA

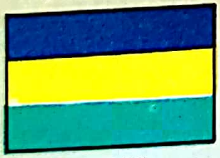
SUDAN

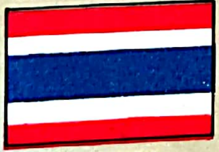
TAILANDA

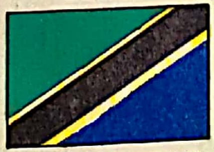
TANZANIA (Republică Unită)

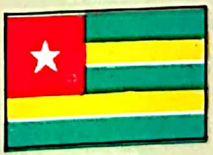
TOGO

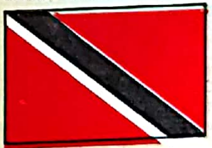
TRINIDAD și TOBAGO

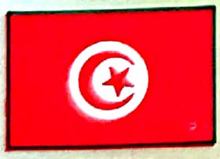
TUNISIA

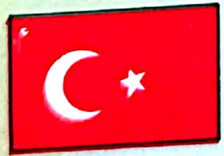
TURCIA

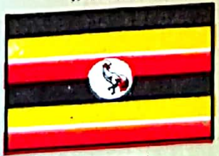
UGANDA

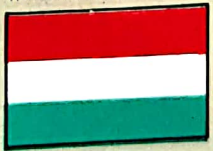
UNGARIA

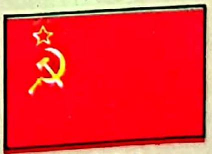
U. R. S. S.

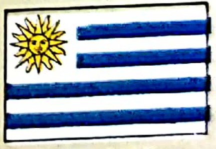
URUGUAY

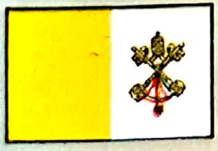
VATICAN

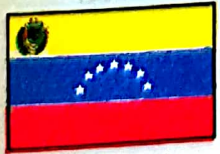
VENEZUELA

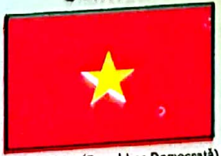
VIETNAM (Republica Democrată)

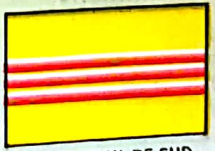
VIETNAMUL DE SUD

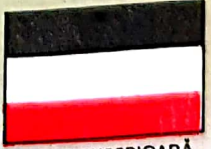
VOLTA SUPERIOARĂ

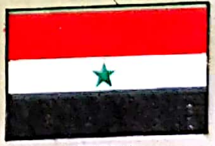
YEMEN

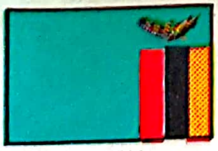
ZAMBIA

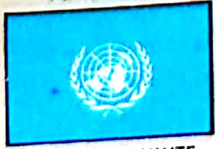
NAȚIUNILE UNITE

nomiei naționale, în cadrul căreia intră ca metodă modernă balanța legăturilor dintre ramuri. — *S. de ramură*, parte a statisticii social-economice, care se ocupă cu studiul unei ramuri a economiei naționale sau a unui domeniu de activitate limitat. Printre *s. de r.* se numără: **s.** populației, sau **s.** demografică, **s.** industriei, a agriculturii, a transporturilor, a circulației mărfurilor, a finanțelor, a tehnicii noi etc. **2.** (MAT.) *Statistică matematică*, ramură a științelor matematice care elaborează noțiunile și metodele specifice studiului statistic al colectivităților. Conceptele de bază ale *s.m.* sînt *frecvența* (absolută sau relativă) a unui eveniment sau a unei caracteristici în sînul unei colectivități, *mărimea statistică*, *legea de repartiție* sau *de distribuție* a unei mărimi, *variabilitatea* sau *stabilitatea* unei mărimi, *corelațiile* sau *conexiunile* între două sau mai multe caracteristici sau mărimi statistice, *indicii statistici*. Colectivitățile care fac obiectul statisticii matematice fiind reale și corespunzînd experienței științifice, frecvențele relative sînt expresia unei probabilități și teoria matematică a probabilităților constituie fundamentul *s.m.* Conceptele de cîmp de probabilitate sau statistic, de valoare medie, de abatere, de abatere medie pătratică, de variabilă statistică sau aleatoare, de funcție de repartiție, de independență sau dependență, de corelație sau de regresie, legate de procesele aleatoare, prelucrate de teoria probabilităților servesc ca elemente indispensabile *s.m.* și edificării teoriilor ei specifice. Printre aceste teorii specifice figurează în primul rînd *teoria selecției* cu teoria estimației, a testelor de semnificație și cu o nouă, dar importantă ramură, teoria controlului statistic (în special în industrie) pentru aspectele oarecum statistice ale colectivităților, *teoria deciziilor* cu analiza secvențială și *teoria predicției*, legate de teoria probabilistă a proceselor stochastice pentru aspectele lor dinamice. Metodele *s.m.* au un caracter universal, dat fiind caracterul abstract al relațiilor cantitative cu care se ocupă și ca atare au o largă aplicație în cele mai diferite domenii: în viața social-economică, în fizică, biologie, tehnică etc. **3.** (FIZ.). Teorie care descrie comportarea de ansamblu a sistemelor alcătuite din numeroase particule aflate în interacțiune (de obicei slabă), folosind metode ale statisticii matematice. Scopul ei este calcularea funcției de distribuție a particulelor pe diferitele stări energetice posibile, adică a probabilității de a găsi particulele în diferitele stări energetice atunci cînd sistemul se află în echilibru termodinamic. — *S. clasică* (sau *Maxwell-Boltzmann*), statistică a unui colectiv numeros de particule libere care se află într-o stare de mișcare complet dezordonată (agitație termică) și a căror deplasare și interacțiune (prin ciocnire) sînt descrise de legile mecanicii clasice. — *S. cuantică*, statistică a unui colectiv numeros de particule a căror mișcare și interacțiune sînt descrise de legile și de principiile mecanicii cuantice. Premisele unei *s.c.* se deosebesc de cele ale **s.** clasice prin următoarele fapte: a) energiile pe care le pot avea particulele sînt cuantificate, adică variază discontinuu; b) sistemul de particule constituie un ansamblu de elemente identice, care pot fi permutate între ele fără a schimba starea sistemului (fapt care se numește *degenerescență de schimb*). Există două tipuri de *s.c.*: *s. Fermi-Dirac*, care pornește de la premisa că fiecare stare cuantică poate fi liberă sau ocupată de cel mult una dintre particulele identice ale ansamblului și care se aplică particulelor cu spin semiîntreg, numite *fermioni* (ex. electronul, protonul, neutronul etc.); *s. Bose-Einstein*, care pornește de la premisa că fiecare stare cuantică poate fi ocupată de oricîte particule identice și care se aplică particulelor cu spin întreg, numite *bosoni* (ex. fotonul, particula α etc.). La temperaturi suficient de înalte, ambele *s.c.* conduc la aceleași rezultate ca **s.** clasică. **4.** (MED.) *Statistică vitală* v. *biostatistică*.

Statius, Publius Papinius (c. 40—c. 90 e.n.), poet roman. Poeziile sale ocazionale („Silvae“) oglindesc diverse aspecte ale societății timpului, iar epopeile „Tebaida“ și „Ahileida“, scrise într-un stil retoric și prețios, cuprind descrieri plastice și povestiri pline de mișcare.

stat-majór (MILIT.), organ de conducere a trupelor, format dintr-un număr variabil de ofițeri, constituiți în birouri sau secții, sub conducerea unui șef (șef de stat-major); **s.-m.** ajută pe comandant în activitatea de conducere a trupelor.

statór (MAȘ.), parte a unei mașini de forță motoare sau generatoare, care este fixă în timpul funcționării mașinii și este formată din organe active (ex. paletele directoare la turbine, circuitul magnetic și înfășurările la mașinile electrice etc.), din organe de legătură cu rotorul (ex. lagărele, periile etc.) și din organe auxiliare (ex. portperiile). De cele mai multe ori, **s.** constituie și carcasa mașinii și este executat din oțel turnat.

statoreactór (AV.), reactor cu flux continuu de gaze, care funcționează fără compresor,

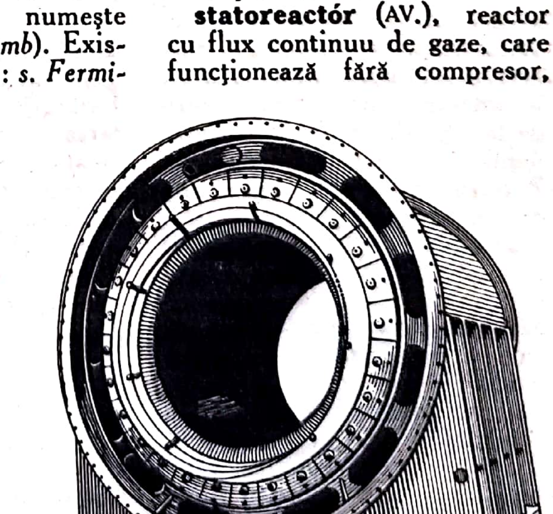
Stator de mașină electrică sincronă

neavînd organe principale mobile şi care este folosit pentru propulsia unor avioane supersonice. Este constituit dintr-un difuzor (în care se realizează comprimarea dinamică a aerului datorită deplasării avionului cu viteză mare), camera de ardere, efuzorul (în care se produce destinderea gazelor de ardere pentru a realiza forţa de propulsie) şi instalaţia de alimentare cu combustibil. **S.** funcţionează cu randament ridicat numai la viteze de zbor supersonice; pentru decolare, avioanele echipate cu **s.** sînt prevăzute cu rachete.

statoscóp (gr. *statos* „stabil" şi *skopein* „a privi"; AV.), instrument de măsură la bordul unui avion, folosit pentru determinarea variaţiilor mici (0,5—5 m) de altitudine ale avionului în raport cu altitudinea de zbor aleasă.

„Statul şi revoluţia", operă scrisă de V.I. Lenin în august—septembrie 1917, în care apără învăţătura marxistă despre stat împotriva denaturărilor anarhiste şi oportuniste şi o dezvoltă în noile condiţii istorice ale imperialismului. **S. şi r.** a apărut într-un moment în care în faţa proletariatului din Rusia se punea sarcina înfăptuirii revoluţiei socialiste. Prezentînd tezele lui Marx şi Engels despre dictatura proletariatului, Lenin fundamentează necesitatea lichidării statului burghez şi a formării statului socialist, necesitatea istorică şi conţinutul dictaturii proletariatului, menţinerii şi întăririi statului socialist în întreaga perioadă de trecere de la capitalism la comunismul deplin. Lenin a demonstrat că Puterea Sovietelor este una dintre formele dictaturii proletariatului. În lucrare se face o largă analiză a superiorităţii democraţiei socialiste faţă de cea burgheză, arătîndu-se că democraţia socialistă se dezvoltă continuu, pe măsura dezvoltării socialiste şi a trecerii la comunism. Lucrarea **S. şi r.** a rămas neterminată. Intenţia lui Lenin de a dezvolta învăţătura despre stat pe baza generalizării experienţei revoluţiilor din 1905 şi 1917 din Rusia nu a putut fi realizată, datorită evenimentelor din ajunul şi de după Revoluţia din Octombrie.

Statu-Palmă-Barbă-Cot, personaj fabulos din basmele populare româneşti, caracterizat prin statura foarte mică, înfăţişarea grotescă şi agerime. E prezentat de obicei călărind pe un iepure şchiop.

statu quo, formulă latină desemnînd o situaţie de fapt ori juridică actuală sau care a existat într-o epocă anterioară. Această formulă este folosită în expresii ca: „menţinerea statu quo-ului" sau „statu quo ante bellum" (situaţia existentă înainte de un război).

statút (DR.) **a)** Denumire dată actului prin care se reglementează structura şi funcţionarea unor organizaţii interne sau internaţionale. **S.** poate avea caracter de act normativ (ex. **s.** unei instituţii de stat), de act adoptat de membrii unei organizaţii (ex. **s.** organizaţiilor cooperatiste sau al altei organizaţii obşteşti) sau de act adoptat printr-un tratat internaţional (ex. **s.** Curţii Internaţionale de Justiţie a O.N.U.). **b)** Denumire dată uneori unei constituţii (ex. Statutul din 1864, constituţie dată de domnitorul Al. I. Cuza şi supusă aprobării poporului prin plebiscit). **c)** *Statut real*, totalitatea legilor dintr-un anumit stat referitoare la bunurile aflate pe teritoriul său şi privite fiecare separat. Aceste legi se aplică pe teritoriul acelui stat chiar şi bunurilor ce aparţin unui străin. **d)** *Statut personal*, totalitatea legilor dintr-un anumit stat referitoare la starea şi la capacitatea cetăţenilor săi. Aceste legi se aplică în principiu chiar dacă cetăţenii se află în străinătate.

Statutul P.C.R., legea de bază a partidului. Actualul Statut al P.C.R. a fost adoptat de Congresul al IX-lea al partidului (19—24 iulie 1965). Statutul consfinţeşte faptul că P.C.R. este cea mai înaltă formă de organizare a clasei muncitoare, detaşamentul ei de avangardă, forţa politică conducătoare în Republica Socialistă România. Scopul partidului este construirea societăţii socialiste şi a societăţii comuniste. Partidul îşi întemeiază întreaga activitate pe învăţătura marxist-leninistă, aplicînd-o în mod creator la condiţiile şi la particularităţile ţării noastre. Statutul subliniază că P.C.R. întreţine, în spiritul internaţionalismului proletar, legături de colaborare cu partidele comuniste şi muncitoreşti frăţeşti, aducîndu-şi contribuţia activă la întărirea unităţii şi coeziunii mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale. Statutul cuprinde principiile organizatorice ale partidului, stabileşte formele de organizare şi mijloacele de activitate ale organizaţiilor de partid, normele vieţii şi construcţiei de partid obligatorii pentru toţi membrii şi organizaţiile partidului. Statutul acordă o atenţie deosebită întăririi rîndurilor partidului, calităţii membrilor săi, arătînd că în rîndurile P.C.R. se unesc cei mai înaintaţi şi mai conştienţi muncitori, ţărani, intelectuali, funcţionari. În statut se stabilesc, de asemenea, îndatoririle şi drepturile membrilor de partid. Pe primul plan al acestor îndatoriri figurează lupta pentru înfăptuirea politicii partidului, slujirea cu devotament a patriei socialiste. În acest scop au o mare importanţă îndatoririle privind îndeplinirea în mod exemplar, de către fiecare membru de partid, a sarcinilor profesionale şi obşteşti, manifestarea unui înalt simţ de răspundere şi grijă deosebită pentru apărarea proprietăţii obşteşti. Statutul prevede totodată că membrul de partid trebuie să fie exemplu de corectitudine, principialitate şi conduită morală în familie şi în societate. Principala îndatorire a fiecărui comunist o reprezintă grija pentru întărirea permanentă a partidului, a unităţii şi a coeziunii rîndurilor sale. Un deosebit accent pune statutul pe contribuţia fiecărui comunist la elaborarea hotărîrilor şi la stabilirea măsurilor pentru aplicarea lor, pe participarea largă a tuturor comuniştilor la dezbaterea problemelor politicii partidului; ca mijloc principal de îmbunătăţire continuă a muncii de partid se prevede folosirea de către comunişti a criticii şi autocriticii. Principiul călăuzitor al structurii organizatorice şi al activităţii P.C.R. este centralismul democratic. Statutul defineşte structura şi funcţiile principale ale organelor superioare ale partidului, ale organizaţiilor regionale, orăşeneşti şi raionale, ale organizaţiilor de bază. În statut se subliniază că întreaga activitate a organelor de partid se desfăşoară pe baza principiului conducerii şi muncii colective. Un capitol special precizează că modificarea Statutului P.C.R. este o atribuţie exclusivă a Congresului sau a Conferinţei naţionale. Capitole speciale din statut sînt consacrate relaţiilor dintre partid şi U.T.C., dintre partid şi organizaţiile de masă şi obşteşti, dintre partid şi organele de stat. Prin întregul său conţinut, Statutul P.C.R. îngăduie partidului, organizaţiilor sale să ridice la un nivel superior capacitatea lor organizatorică şi politică de mobilizare a oamenilor muncii în lupta pentru construirea socialismului şi comunismului.

staţia planetelor (ASTR.), poziţie pe traiectoria aparentă a planetelor pe cer cînd acestea par nemişcate pentru cîtva timp. **S.p.** are loc cînd mişcarea lor se schimbă, din mişcare directă, în mişcare retrogradă, sau invers.

staţie de cale ferată, punct de oprire a trenurilor pe o linie de cale ferată în scopul urcării şi coborîrii călătorilor, încărcării şi descărcării mărfurilor, efectuării operaţiilor de compunere şi de descompunere a trenurilor etc. **S. de c.f.** cuprinde linii de cale ferată (pentru circulaţie, manevrări, trieri etc.), clădiri, instalaţii şi depozite necesare executării operaţiilor cerute de exploatarea staţiei. — *S. de c. f. centralizată*, staţie în care realizarea unui *parcurs* (adică traseul urmat de un tren prin staţie) se face de la un post central de comandă (şi eventual de la unul sau mai multe posturi de manevră); postul central de comandă transmite comenzile, autorizează manevrarea semnalelor şi controlează îndeplinirea comenzilor, iar posturile de manevră execută acţionarea macazurilor şi a semnalelor. Între postul de comandă şi postul de manevră şi semnale există o interdependenţă care permite verificarea executării corespunzătoare a comenzilor, pentru a evita executarea unui alt parcurs decît cel comandat. Staţiile centralizate asigură: imposibilitatea manevrării macazului cînd vehiculul se găseşte pe el, imposibilitatea punerii semnalului pe poziţie de cale liberă cînd macazurile de pe parcursul respectiv nu sînt în poziţie corespunzătoare, închiderea automată a semnalului după trecerea trenului, neexecutarea unei comenzi dacă nu sînt îndeplinite condiţiile de siguranţă etc.

staţie hidrometrică (sau **hidrologică**), unitate în sistemul de efectuare a observaţiilor şi de prelucrare a datelor hidrologice care coordonează o serie de posturi hidrometrice de pe rîuri şi lacuri. La **s.h.** se efectuează măsurători de debite lichide, prelevări şi determinări de aluviuni în suspensie şi tîrîte, prelevări de probe pentru analize chimice şi prelucrarea într-o primă fază a observaţiilor efectuate.

staţie interplanetară (ASTR.), staţie-releu pentru zborurile cosmice pe care navele cosmice ar putea ateriza păstrîndu-şi viteza, ca apoi să-şi reia zborul către Lună sau către planete după anumite pregătiri şi aprovizionări prealabile. Acest fel de staţii a fost conceput de K.E. Ţiolkovski. Prin **s.i.** se înţelege şi o mare staţie experimentală, care va fi un satelit artificial al Pămîntului şi pe bordul căreia se vor efectua diferite observaţii şi experimente cosmice de către oameni de ştiinţă care vor locui temporar pe aceasta şi care vor reveni ulterior pe Pămînt. Staţiile interplanetare se vor putea realiza numai după perfecţionarea tehnicii întîlnirilor în cosmos şi a transferului de pe o navă cosmică pe alta.

staţie meteohidrologică, unitate din reţeaua hidrometeorologică în care se fac observaţii directe asupra fenomenelor şi elementelor meteorologice, climatologice şi hidrologice de bază şi o prelucrare primară a observaţiilor.

staţiúne 1. (TEHN.) Ansamblu de instalaţii, echipamente, clădiri etc. special amenajat pentru efectuarea unei operaţii tehnice (ex. **s.** de pompare, **s.** de dezbenzinare etc.), pentru efectuarea unor observaţii (ex. **s.** meteorologică) sau pentru

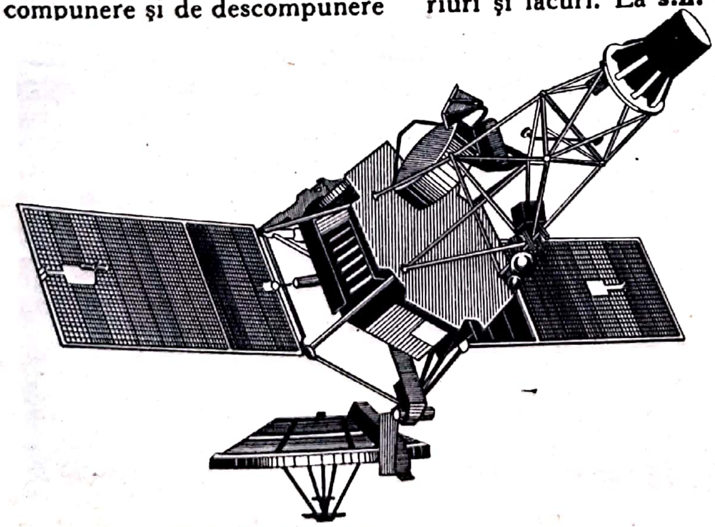

Staţia interplanetară americană Mariner IV

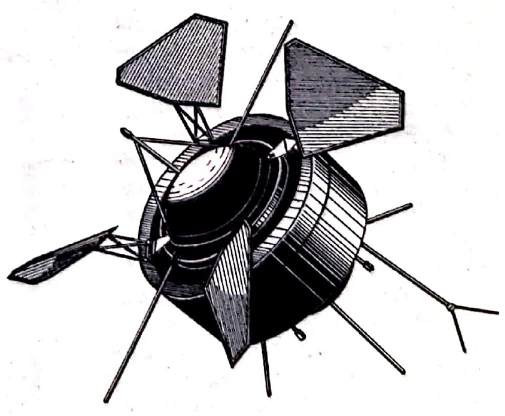

Staţia interplanetară sovietică Proton I

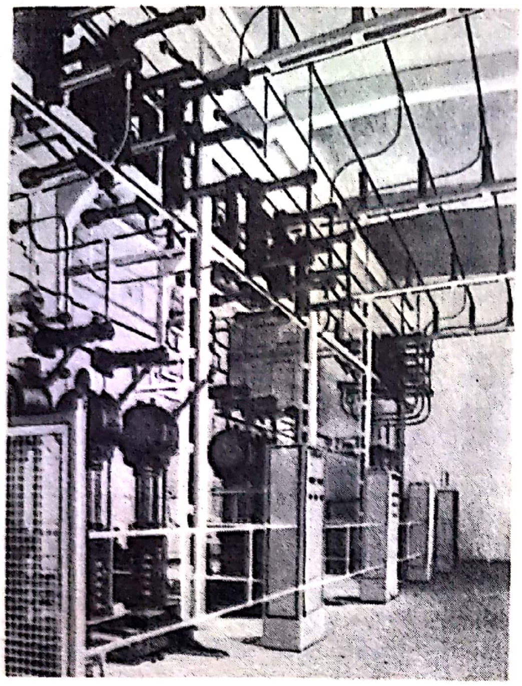

Stațiune electrică de conexiune

cercetări științifice (ex. **s.** viticolă). — (ELT.) *S. electrică*, ansamblu de instalații și de construcții aparținînd unui sistem energetic, în care se efectuează cel puțin una dintre următoarele operații: modificarea parametrilor puterii electromagnetice (tensiune, frecvență, defazaj între tensiune și curent etc.), corespunzător condițiilor de transmisiune sau de utilizare a energiei electromagnetice; conectarea surselor de energie electromagnetică (generatoare sau centrale electrice); conectarea mai multor căi de curent pentru alimentarea receptoarelor. După funcțiunea îndeplinită, *s.e.* pot fi: *de conexiuni, de transformare, de convertire* (acestea sînt *redresoare* sau *invertoare*, după cum energia electromagnetică de curent alternativ este transformată în energie electromagnetică de curent continuu sau invers). — (TELEC.) *S. de radiocomunicații*, ansamblu unitar de echipamente, instalații, clădiri etc., destinat să asigure funcționarea unui serviciu de radiocomunicații. După rolul pe care îl îndeplinesc pot fi: *s. de emisiune, s. de recepție* și *s. de emisiune-recepție*, iar după destinația lor: *s. de radiodifuziune, s. de radiocomunicații publice, s. de amatori, s. de radiolocație* etc. — (CONSTR.) *S. de betonare*, instalație fixă sau mobilă pentru fabricarea mecanizată a betonului de ciment în cantități mari. Se compune din silozuri de agregate și de ciment, rezervoare de apă, dispozitive de dozare a componenților betonului, betoniere, instalații de încălzire etc. — (HIDROTEHN.) *S. de pompare*, ansamblu de construcții și de instalații pentru pomparea fluidelor (apă, produse petroliere etc.). *S. de p.* cuprinde pompele, instalația electrică de forță, conductele, aparatele de măsură și de control etc. **2.** (VITICULT.) *Stațiune de avertizare*, centru de observație situat în regiunile viticole și înzestrat cu aparatura de laborator necesară pentru a aviza momentul cel mai potrivit cînd să se facă stropitul viilor împotriva manei. Pe o rază de acțiune de 15—20 km, *s. de a.* determină focarele permanente de mană, urmărește germinația oosporilor și microconidiilor pentru stabilirea contaminărilor primare și secundare, în vederea avertizării.

stațiune balneară, localitate care dispune de apeminerale sau de nămol, utilizate în tratamentul diferitelor boli.

stațiune climatică, localitate situată într-o regiune cu condiții naturale (în special climatice) indicate în tratamentul anumitor boli sau favorabile pentru fortificarea organismului. Cele mai multe **s.c.** se află în regiunile de munte sau submontane și pe țărmul mărilor.

stațiuni de mașini și tractoare *(S.M.T.)*, întreprinderi socialiste de stat care dispun de tractoare, mașini și utilaje agricole, de cadre specializate și care prestează pe această bază diferite lucrări pentru unitățile cooperatiste. În Republica Socialistă România, *S.M.T.*, concentrînd principalele mijloace de mecanizare a lucrărilor agricole și constituind puternice centre ale progresului tehnic la sate, au un rol însemnat în dezvoltarea intensivă și în modernizarea agriculturii cooperatiste, în sporirea producției agricole, contribuind totodată la formarea fondului central de produse agricole prin cantitățile de produse obținute drept plată a lucrărilor prestate. Primele *S.M.T.* au fost organizate în octombrie 1948, o dată cu separarea lor ca unități de sine stătătoare din cadrul Administrației fermelor de stat și stațiunilor de mașini. Ele au cunoscut o dezvoltare necontenită prin creșterea numărului lor și mai ales prin volumul și prin varietatea parcului de mașini și tractoare de care dispun. *S.M.T.* au avut un rol important în procesul de *transformare socialistă a agriculturii*, iar după încheierea procesului de cooperativizare a agriculturii,

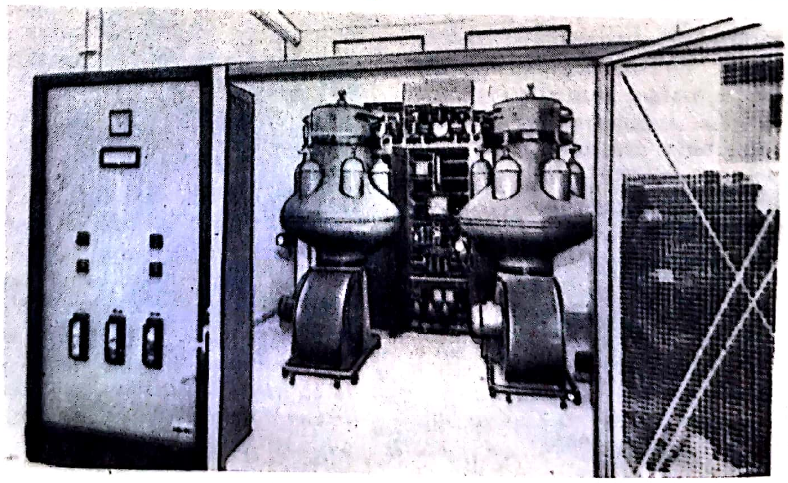

Stațiune electrică de convertire

PRINCIPALII INDICATORI AI ACTIVITĂŢII S.M.T.

	U.M.	1948	1951	1955	1959	1965
Unităţi		77	188	222	242	264
Fonduri fixe	mil. lei	...	1 052	2 461	4 362	9 796
Tractoare agricole						
în unităţi fizice	buc.	2 751	8 335	13 034	19 752	55 439
în unităţi convenţionale de 15 CP	buc.	3 176	10 891	17 646	28 360	90 128
Pluguri pentru tractor	„	2 965	8 620	13 882	21 978	62 056
Cultivatoare mecanice	„	71	1 817	5 437	10 591	14 680
Semănători mecanice	„	659	1 846	5 819	11 524	51 288
Combine tractate pentru păioase	„	10	17	14	4 528	23 058
Batoze pentru păioase	„	1 838	4 424	8 127	9 480	6 373
Total lucrări executate în arătură normală	mii ha	...	2 311,4	4 115,8	9 649,3	34 100,2
din care:						
lucrări executate pentru cooperativele agricole de producţie	„	...	532,5	1 910,1	6 942,9	31 990,1
Volumul mediu de lucrări ce revine unui tractor mediu convenţional de 15 CP	ha a-n[1]	...	224	233	360	401
Numărul mediu scriptic al salariaţilor[2]	mii	...	22,6	35,3	38,7	85,7
Volumul mediu de lucrări ce revin pe un salariat	ha a-n[1]	...	...	117	247	397

---

[1] Hectare arătură normală
[2] Din activitatea agricolă

ele contribuie la consolidarea economică-organizatorică a cooperativelor agricole de producţie. Relaţiile pe linie de producţie care intervin între *S.M.T.* şi cooperativele agricole sînt reglementate pe bază de contract, iar plata pentru lucrările efectuate se face în natură şi în bani. Forma de bază a organizării muncii în *S.M.T.* este brigada permanentă de tractoare. Conducătorul unic al *S.M.T.* este directorul, acesta fiind ajutat de inginerul-şef şi de contabilul-şef. Organul central de îndrumare al *S.M.T.* este secţia de mecanizare a agriculturii din cadrul Consiliului Superior al Agriculturii, ale cărei hotărîri sînt aduse la îndeplinire de către Trustul *S.M.T.* La nivelul regiunilor există serviciul *S.M.T.* din cadrul consiliului agricol regional.

Staudinger *[ştáudiŋər]*, Hermann (1881—1965), chimist german. A fost profesor la Universitatea din Freiburg. Este autorul unor lucrări fundamentale în domeniul chimiei macromoleculelor. A studiat deshidratarea internă a cetonelor şi obţinerea cetenelor, precum şi structura unor produse naturale, ca celuloza, amidonul, albumina etc. Op. pr.: „Cetenele" (1912), „Combinaţii macromoleculare. Cauciuc şi celuloză" (1932), „Chimia macromoleculelor şi biologia" (1947). Premiul Nobel (1953).

staurolít (MINER.), silicat natural de aluminiu şi de fier, de culoare brună-roşiatică sau neagră-brună, cu luciu sticlos sau mat. Cristalizează în sistemul rombic, sub formă de prisme scurte. Varietăţile transparente sînt întrebuinţate ca pietre semipreţioase. În ţara noastră se întîlneşte în micaşisturile din Munţii Lotrului, Făgăraşului şi Apuseni.

Stavanger *[stavángər]*, oraş în sud-vestul Norvegiei. 53 000 loc. (1961). Port pescăresc la Marea Nordului şi centru al industriei de prelucrare a peştelui. Şantiere navale, mici întreprinderi textile. Monumente arhitectonice (sec. al XII-lea).

stávilă (HIDROTEHN.), element de construcţie mobil care serveşte la deschiderea şi la închiderea unui orificiu, a unui deversor etc. într-o lucrare hidrotehnică. După construcţie, se deosebesc: *s. cilindrică*, constituită dintr-un cilindru de tablă prevăzut la partea inferioară cu o lamă metalică elastică cu ajutorul căreia se realizează (prin rotire sau coborîre) etanşarea secţiunii de curgere; *s. plană*, care este formată dintr-un panou metalic, ghidat lateral; *s.-sector*, constituită dintr-un corp metalic în formă de sector de cerc, care se poate roti în jurul axului de articulaţie; *s.-segment*, constituită dintr-un corp metalic în formă de segment de cerc, legat cu un braţ metalic ce se poate roti în jurul unei articulaţii.

Stavri, Artur (1869—1929), poet român. S-a născut la Botoşani. A debutat în paginile revistei „Contemporanul", a colaborat la „Viaţa" lui Vlahuţă şi a condus împreună cu I. Gorun săptămînalul „Pagini literare" (1899—1900), aderînd apoi la gruparea sămănătoristă. Poezia lui de inspiraţie cîmpenească şi cinegetică („Poezii", 1894; „De demult", 1897; „Cîteva clipe", 1904; „Luminişuri", 1910), nu lipsită de unele virtuţi descriptive, vădeşte o sensibilitate minoră şi tendinţe idilizante.

stavríd *(Trachurus mediterraneus ponticus)*, specie de peşte teleostean răpitor din familia carangidelor, lung de 13—15 cm, cu corpul fusiform acoperit cu solzi mărunţi, avînd linia laterală cu o curbură la jumătatea ei şi gura mare, cu numeroşi dinţi. Trăieşte în cîrduri masive în Marea Neagră şi în Marea Mediterană. Se pescuieşte în cantităţi apreciabile, mai ales la talian.

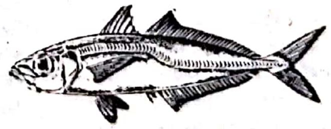

Stavrid

Stavrinos (sec. XVI–XVII), dregător (vistier) în Ţara Românească, de origine grec. A scris în limba greacă un poem intitulat „Vitejiile prea-evlaviosului şi prea-viteazului Mihai-Vodă", alcătuit din 1 312 versuri, istorisire a întregii domnii a lui Mihai Viteazul, în anturajul căruia a trăit. Valoarea literară a versurilor este minoră, dar informaţiile cuprinse în poem sînt preţioase.

Stavropol, oraş în U.R.S.S. (R.S.F.S.Rusă), aşezat în podişul Stavropol, la poalele Caucazului. 165 000 loc. (1965). Mare centru al industriei alimentare (morărit, uleiuri vegetale, vinuri, conserve din carne) şi uşoare (încălţăminte, pielărie). Industrie constructoare de maşini, chimică etc. Institute de învăţămînt superior, teatre, muzee.

Stawski, Ludovic (1807–1887), pictor român de origine poloneză, stabilit la Iaşi în 1830. Împreună cu Ion Balomir a executat picturile murale la casele Roznovanu din Iaşi. Creaţia sa numără portrete de demnitari, miniaturi în acuarelă şi peisaje panoramice cu personaje („Panoramă a Iaşilor", 1842), atrăgătoare prin poezia naivă a imaginii.

stáză (gr. *stasis* „oprire"; MED.), încetinire sau oprire a circulaţiei unor lichide biologice (sînge, bilă, lapte etc.) sau a tranzitului materiilor fecale (ex. **s.** sanguină, **s.** biliară, **s.** lactată, **s.** intestinală).

Stăncescu, Dumitru (1866–1899), folclorist şi publicist român. S-a născut la Bucureşti. A cules şi a prelucrat folclor muntenesc („Basme", 1892; „Alte basme", 1893; „Poveşti şi snoave pentru popor", 1895). A iniţiat colecţia „Biblioteca pentru toţi" (1892), în care s-au tipărit operele a numeroşi scriitori români şi străini. A tradus din H. C. Andersen, F. Coppée, Bernardin de Saint-Pierre şi Herbert Spencer.

stăncúţă (*Coloeus monedula*), pasăre sedentară din familia corvidelor, puţin mai mică decît o cioară, de culoare neagră, cu ceafa cenuşie. În ţara noastră este comună. Se hrăneşte cu insecte, cereale, dar şi cu păsări mici.

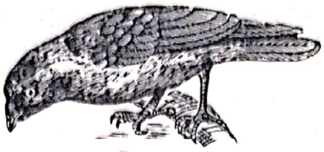

Stăncuţă

Stăneşti, sat în raionul Giurgiu, reg. Bucureşti, unde, în 1595, a avut loc o bătălie între detaşamente ale armatei lui Mihai Viteazul, conduse de fraţii Buzeşti, şi tătari. În timpul răscoalei ţăranilor din 1907, satul a fost bombardat de artilerie.

Stănileşti, sat în raionul Huşi, reg. Iaşi, unde a avut loc, în 1711, lupta dintre armata ruso-moldoveană, condusă de ţarul Rusiei, Petru cel Mare, şi de Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei, şi armata turcă. Lupta de la Stănileşti s-a terminat cu încheierea păcii de la Prut.

Stănoiu, Damian (1893–1956), scriitor român. S-a născut la Dobrotineţ (reg. Argeş). A fost un timp călugăr. A colaborat la „Viaţa românească", „Gîndirea", „Adevărul literar şi artistic" etc. Nuvelele şi romanele sale, consacrate lumii mănăstireşti („Călugări şi ispite", 1928; „Necazurile părintelui Ghedeon", 1928; „Duhovnicul maicilor", 1929; „Alegere de stareţă", 1932; „O zi din viaţa unui mitropolit", 1935 ş.a.), evidenţiază cu umor contrastul flagrant dintre viaţa monahală reală, lipsită de trăiri spirituale şi supusă tentaţiilor lumeşti, şi exigenţele de austeritate şi pioasă reculegere impuse de morala religioasă. Remarcabilă la **S.** este savoarea stilistică datorată parodierii subtile a limbajului arhaic şi bisericesc, precum şi a comportării făţarnic-pocăite a personajelor. Alte romane („Fete şi văduve", 1931; „Camere mobilate", 1933; „Parada norocului", 1934 ş.a.) sînt inspirate din mediul citadin.

stăvilár (HIDROTEHN.), construcţie hidrotehnică, prevăzută cu stavile, realizată în scopul ridicării şi reglării nivelului apei unui lac sau al unei ape curgătoare. **S.** permit descărcarea uşoară a apei acumulate; se folosesc de obicei la bararea apelor cu lăţime şi debit mare şi pentru înălţimi mici de reţinere a apei în amonte.

stea (ASTR.), corp ceresc cu lumină proprie de formă aproximativ sferică, format dintr-o masă de gaze la temperaturi ridicate, datorită reacţiilor termonucleare care au loc în interiorul lor. Soarele este o **s.** cu raza, masa, strălucirea şi temperatura medii în comparaţie cu raza, masa, strălucirea şi temperatura celorlalte stele (masele **s.** variază între cîteva sutimi din masa Soarelui şi aproape 100 de mase solare; razele **s.** sînt cuprinse între cîteva miimi din raza Soarelui şi circa 3 000 de raze solare; strălucirile **s.** variază între aproape de un milion de ori strălucirea Soarelui şi aproape a milioana parte din strălucirea lui; temperaturile la suprafaţa **s.** pot oscila între 1 500°K şi cîteva zeci de mii de grade absolute; densităţile pot varia între 10^{-9}g/cm^3 şi 10^8g/cm^3). După strălucirile lor absolute şi după temperaturile sau spectrele lor, **s.** se grupează în mai multe categorii: *s. normale* (cele din secvenţa principală), *s. gigante*, de diferite categorii, *s. pitice albe*, *s. subpitice* etc. (v. diagrama Hertzsprung-Russell). După compoziţia lor chimică, după poziţia în Galaxie şi după mişcările lor, **s.** se împart în diferite populaţii (v. populaţii de stele). Cea mai apropiată **s.**, α Centauri, se află la 4,3 ani-lumină depărtare de noi. **S.** nu sînt distribuite uniform pe cer, numărul lor crescînd pe măsură ce ne apropiem de Calea Laptelui. Din cauza marii lor depărtări, **s.** par fixe pe bolta cerească. Comparînd poziţiile lor, determinate precis la diferite epoci, şi deplasarea liniilor lor spectrale, s-a dedus că **s.** se mişcă cu viteze care pot ajunge pînă la cîteva sute de kilometri pe secundă. Numeroase **s.** sînt întovărăşite de sateliţi luminoşi sau de sateliţi întunecaţi (planete): *stele duble* sau *multiple*, *sisteme planetare*. Uneori, prin efectul perspectivei, două **s.** se văd apropiate pe bolta cerească, deşi depărtarea dintre ele este mare (*s. duble optice*). *S. duble fizice* pot fi uneori separate cu luneta (*s. duble vizuale*) sau pot fi puse în evidenţă prin deplasarea periodică a liniilor spectrale (*s. duble spectroscopice*) sau prin eclipsarea lor reciprocă, cînd planul orbitei lor trece prin apropierea Pămîntului (*s. duble cu eclipsă* sau *s. variabile cu eclipsă*). **S.** pot fi grupate în asociaţii de stele, roiuri de stele difuze sau globulare, ultimele putînd conţine mai multe sute de mii de stele. Stelele şi materia gazoasă pulverulentă formează galaxii, care pot avea pînă la cîteva sute de miliarde de stele. **S.** cu viteze foarte mari pot părăsi galaxiile. Strălucirea celor mai multe **s.** este constantă pe lungi perioade de timp. Există însă **s.** a căror strălucire variază (*s. variabile*), periodic sau neregulat, din cauze fizice intrinseci (pulsaţii, explozii etc.). Unele **s.** au rotaţii rapide, altele au cîmpuri magnetice intense, care pot fi variabile în timp. **S.** sînt formate din hidrogen, heliu şi cîteva procente (de ordinul 1%) de elemente mai grele; există şi **s.** cu compoziţii anormale (**s.** deficitare în hidrogen). După cele mai plauzibile teorii, **s.** s-au format şi se formează şi în prezent din materia gazoasă pulverulentă interstelară, prin condensarea acesteia, luminînd slab la început prin energia de contracţie gravitaţională, pînă ce interiorul **s.** ajunge la temperaturi de cîteva milioane de grade, cînd încep reacţiile termonucleare. În evoluţia lor, **s.** trec ulterior în stare de gigante şi sfîrşesc ca pitice albe.

steadít (METAL.), eutectic ternar (cementită (Fe_3C)-fosfură de fier (Fe_3P)-austenită), prezent în fontele cenuşii tehnice cu fosfor. **S.** reduce mult rezistenţa la uzură a fontelor cu conţinut mic de fosfor şi măreşte fragilitatea (mărind şi rezistenţa la uzură) a fontelor cu conţinut mai mare de fosfor.

steag 1. (În evul mediu în ţările române) Mică unitate militară în oastea ţării, menţionată din sec. al XV-lea. **2.** V. *drapel*.

„Steagul roşu", ziar ilegal, editat de P.C.R., la Bucureşti, în perioada iunie 1929 — martie 1937, ca organ al organizaţiei Bucureşti (1931—1933 şi 1935—1937) şi al organizaţiei judeţene Ilfov (1934). Sporadic, cu aproximativ acelaşi conţinut, a avut şi o ediţie în limba maghiară („Vörös Zászló").

„Steagul roşu", organ de presă al Comitetului regional Bucureşti al P.C.R. şi al Sfatului popular al regiunii Bucureşti. Înfiinţat în mai 1949, a purtat pînă în martie 1954 denumirea „Viaţa capitalei". Apare zilnic, la Bucureşti.

„Steagul roşu", organ de presă al Comitetului regional al P.C.R. şi al Sfatului popular regional Bacău. A fost înfiinţat în mai 1946, purtînd pînă în ianuarie 1953 denumirea „Luptătorul". Apare zilnic, la Bacău.

„Steagul roşu"-Braşov, *Uzinele* ~, unitate a industriei constructoare de maşini ale cărei începuturi datează din 1928. În anii puterii populare uzina a fost extinsă, modernizată şi profilată pe producţia de autocamioane (începînd din 1954), şasiuri auto, autotractoare şi piese de schimb.

steapsínă (BIOCHIM.), enzimă secretată de pancreas, care acţionează în intestinul subţire (şi anume în duoden), continuînd digestia grăsimilor alimentare, pe care le scindează în acizi graşi şi glicerină, favorizînd absorbţia lor intestinală. Se mai numeşte *lipază pancreatică*.

stearat de sodiu (CHIM.), $C_{17}H_{35}COONa$. Sare de sodiu a acidului stearic. Se prezintă sub formă de pulbere albă. Este solubil în apă şi în alcool. Se utilizează în medicină şi farmacie, dar mai ales ca agent de spălare, fiind unul dintre principalii componenţi ai săpunului.

steáric, *acid* ~ (CHIM.), $C_{17}H_{35}COOH$. Acid gras superior, monocarboxilic, saturat. Se găseşte în grăsimile animale şi vegetale sub formă de gliceride, din care se obţine prin saponificare. Este o substanţă solidă, incoloră, cu p.t. 69,4°C, insolubilă în apă, solubilă în alcool, acetonă, cloroform etc. Se foloseşte în medicină şi farmacie pentru prepararea unor unguente, la fabricarea lumînărilor, în cosmetică, în tehnică, sub formă de săruri metalice (săpunuri) etc.

stearínă (gr. *stear* „grăsime, seu"; CHIM.), acid stearic tehnic, impurificat de obicei cu acid palmitic şi oleic. Se obţine din amestecul de acizi graşi rezultat de la saponificarea grăsimilor prin presare la rece. Este utilizată la fabricarea lumînărilor, în industria textilă şi cea a cauciucului.

steatít (MINER.), varietate de talc care apare în mase compacte, microcristaline, de culoare albă, gălbuie sau cenuşie. Este un material electroizolant cu proprietăţi mecanice mai bune şi pierderi dielectrice mai mici decît ale porţelanului. Se prelucrează uşor şi este folosit pentru executarea unor obiecte decorative de interior (vase etc.). Sînt vestite vasele de **s.** decorate cu reliefuri provenind din Creta minoică. În Republica Socialistă România se găseşte la Cerişor şi Lelese (reg. Hunedoara).

steatóză (gr. *stear, steatos* „grăsime"; MED.), infiltrare cu grăsimi a celulelor sau degenerescenţa grasă a unui ţesut sau organ (ex. **s.** hepatică, care duce la insuficienţa gravă a ficatului).

„Steaua", revistă lunară a Uniunii scriitorilor din Republica Socialistă România. Apare la Cluj din decembrie 1949, purtînd, pînă în 1954, titlul „Almanahul literar".

„Steaua Dunării", ziar apărut la Iaşi, sub conducerea lui Mihail Kogălniceanu, între octombrie 1855—septembrie 1856 şi noiembrie 1858—noiembrie 1860. Principal organ unionist, el a grupat pe cei mai activi partizani ai Unirii Principatelor Române, printre care V. Alecsandri, C. Negri, C.A. Rosetti, V. Mălinescu ş.a. La 1 ianuarie 1859 a fuzionat cu ziarele „Zimbrul" şi „Vulturul". Între decembrie 1856 şi mai 1858, ziarul a apărut în limba franceză, la Bruxelles, sub numele de „L'Étoile du Danube".

Steaua Polară (ASTR.), steaua α din constelaţia Ursa Mică (Carul Mic), care se găseşte în apropierea polului nord ceresc (55′) şi în jurul căreia pare că se roteşte întreaga boltă cerească. **S.P.** este de mărime stelară 2 şi se află la aproximativ 400 de ani-lumină de Pămînt. În emisfera sudică, steaua cea mai apropiată de polul ceresc sud este steaua χ din constelaţia Octantului. Din cauza precesiei echinocţiilor, care deplasează în spaţiu axa de rotaţie a Pămîntului, **S.P.** se schimbă în decursul timpurilor. Peste 2 000 de ani, steaua Vega va deveni stea polară.

„Steaua Republicii Socialiste România", ordin instituit în 1948, ce se conferă persoanelor care, prin lupta şi activitatea lor, au contribuit la cîştigarea libertăţilor democratice, la instaurarea şi dezvoltarea orînduirii socialiste, la cucerirea libertăţii şi independenţei naţionale şi la înfăptuirea Republicii Socialiste România, precum şi acelora care se afirmă prin merite deosebite în opera de construcţie a socialismului în ţara noastră. Acest ordin are cinci clase şi, în anumite condiţii, se poate conferi şi unor personalităţi cetăţeni ai altor state.

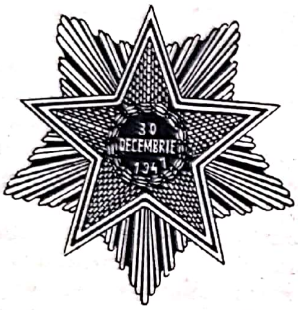

Ordinul „Steaua Republicii Socialiste România" cl. I

„Steaua roşie", organ de presă al Comitetului regional al P.C.R. şi al Sfatului popular al regiunii Mureş-Autonomă Maghiară. Înfiinţat în decembrie 1949, apare zilnic, la Tîrgu-Mureş.

Steele *[sti:l]*, sir Richard (1672—1729), scriitor iluminist de origine irlandeză. Alături de J. Addison, a editat revistele satirice-moralizatoare „Tatler" (1709—1711), „Spectator" (1711—1712), „Guardian" (1713) ş.a., punînd bazele jurnalisticii literare. **S.** a încercat să reformeze moravurile prin îmbinarea moralei puritane şi a virtuţilor stoice cu rafinamentul aristocratic, sub semnul toleranţei, umorului, echilibrului clasic. A pregătit terenul pentru dezvoltarea romanului realist englez din sec. al XVIII-lea. A scris comedii, un tratat religios-moral („Eroul creştin", 1701) şi pamflete.

Steen, Jan (1626—1679), pictor olandez. Artist fecund, colorist înzestrat, a abordat genuri variate (peisaje, portrete, compoziţii cu subiecte mitologice şi biblice), făcîndu-se cunoscut mai ales prin compoziţiile care reprezintă scene de gen din viaţa micii burghezii. Creaţia sa se distinge printr-un realism sincer, spirit narativ şi adesea satiric („Bolnava şi medicul", „Tovărăşie rea" ş.a.).

Stefan-Boltzmann *[bólţman]*, *legea* ~ (după numele fizicienilor austrieci *J. Stefan* şi *L. Boltzmann*), una dintre legile radiaţiei termice, conform căreia energia totală emisă într-o secundă de un corp negru este proporţională cu puterea a patra a temperaturii absolute a corpului.

stegocefáli (gr. *stegos* „acoperiş, acoperămînt" şi *kephale* „cap"; PALEONT.), ordin de amfibieni fosili care cuprinde forme al căror craniu era acoperit de plăci osoase de natură dermică groase şi sculptate, formînd o boltă puternică străbătută de orificiile nazale, orbitare etc. Coloana vertebrală, diferit osificată, era constituită din vertebre biconcave. Primele forme aparţinînd acestui ordin apar în devonian, se dezvoltă în timpul carboniferului şi permianului, predomină în triasic şi dispar la sfîrşitul acestei perioade.

stegodón (PALEONT.), gen fosil de mamifere din ordinul proboscidienilor, avînd caractere de trecere de la mastodont la elefant şi fiind astfel socotit strămoşul celui din urmă. Se caracteriza prin marea dezvoltare a defenselor curbate în sus, ca la elefanţi, şi prin molari cu numeroase creste. A trăit în pliocen.

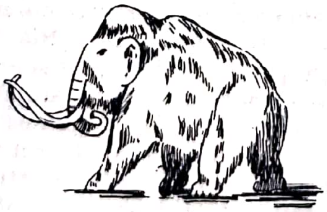

Stegodon

stegozáur (PALEONT.), gen fosil de reptile din ordinul dinozaurienilor. **S.** erau forme patrupede lungi de 8 m, cu bazin de pasăre, cu postpubisul foarte dezvoltat şi sudat la ischion. Avea o armură dorsală osoasă, formată din plăci mari, dispuse perechi, care se termina prin spini la extremitatea cozii. Se cunoaşte din jurasicul superior şi cretacicul inferior.

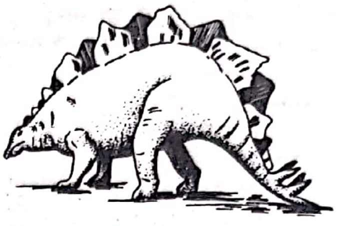

Stegozaur

Stein *[stain]*, Gertrude (1874—1946), scriitoare nord-americană. Din 1903 a trăit la Paris, atrăgînd în jurul ei pe pictorii de avangardă şi scriitorii de seamă ai timpului. A devenit mentora spirituală şi artistică a acestui grup, numit de ea însăşi „generaţia pierdută", dar care, cu trecerea timpului, s-a destrămat. Opera sa, scrisă în modalităţile sintactice spontane ale frazei-fluviu, foloseşte dialogul imediat şi sincer, anticonvenţional, supus ritmurilor vieţii interioare (romanele „Lucy Church Amiably", 1930; „Autobiografia lui Alice B. Toklas", 1933; „Ida", 1941 ş.a.; volumele de poezii „Flori gingaşe", 1914; nuvelele „Trei vieţi", 1909; lucrările de critică literară „Compoziţia ca explicare", 1926; „Cum să scriem", 1931; „Naraţiune", 1935; valoroase opere memorialistice ş.a.).

Stein *[ştain]*, Heinrich Friedrich Karl (1757—1831), om de stat german. Ca şef al guvernului Prusiei (1807—1808), a înfăptuit cîteva reforme burgheze, printre care eliberarea ţăranilor iobagi. După 1815, o dată cu instaurarea reacţiunii în Germania, **S.** s-a retras din viaţa politică.

Steinach *[ştáinah]*, Eugen (1861—1944), fiziolog austriac. A fost profesor la Universitatea din Viena. Este cunoscut mai ales prin cercetările sale asupra ţesutului interstiţial al testiculului. A făcut studii importante asupra biologiei hipofizei, acţiunii hormonilor sexuali masculini şi feminini şi încercări de întinerire bazate pe revifierea glandelor.

Steinbeck *[stáinbec]*, John Ernst (n. 1902), scriitor nord-american. Opera sa, relativ vastă, este caracterizată de un realism robust, cu evidente filoane romantice, prezente mai cu seamă în lucrările de început, de un subtil umor picaresc şi de o fantezie cu tendinţe alegorizante. California natală este deseori evocată cu nostalgie pentru vremurile copilăriei, în povestiri („Tortilla", 1935, trad. rom. 1945; „Căluţul roib", 1937, trad. rom. 1957; „Cartierul fabricii de conserve", 1945), sau cu accente tragice, în romanele cu temă socială. S-a apropiat cu înţelegere de suferinţele şi de lupta celor oropsiţi, în lucrări ca „Bătălia" (1936, trad. rom. 1958), „Oameni şi şoareci" (1937, trad. rom. 1957) şi mai ales în capodopera sa, „Fructele mîniei" (1939, trad. rom. 1963), tablou sumbru al exodului muncitorilor agricoli sezonieri din vest, în căutare de lucru. În anul 1961 publică „Iarna nemulţumirii noastre", roman de fină analiză psihologică şi cu profunde implicaţii de critică socială, a cărui înaltă ţinută artistică îi aduce Premiul Nobel (1962). În 1962 a publicat volumul de reportaje „Călătorie cu Charlie în căutarea Americii".

J. E. Steinbeck

Steinlen *[stĕlén]*, Théophile Alexandre (1859—1923), desenator şi pictor francez de origine elveţiană. Interpret remarcabil al tipurilor populare şi al scenelor de stradă, a redat, în spirit militant progresist, nedreptatea socială, consecinţele aspre ale războiului, lupta proletariatului („Grevă") în desene şi gravuri, colaborînd la publicaţiile socialiste ale vremii. **S.** a realizat ilustraţii de carte (culegerea de cîntece „Pe stradă" de A. Bruant, „Cîntece de femei" de P. Delmet), afişe şi picturi („14 Iulie").

steinschiller *[ştáinşilər]* (VITICULT.), soi de viţă de vie cu struguri de mărime mijlocie, cilindro-conici bătuţi şi boabe rotunde, roşii brumate, cu miezul nearomat şi pieliţa groasă. În ţara noastră se cultivă în podgoriile din Banat pentru producerea vinurilor curente de masă.

stejár *(Quercus)*, gen de arbori din familia fagaceelor, înalţi pînă la 50 m, cu tulpina dreaptă, coroana largă şi frunze lobate. Lemnul de **s.** este foarte rezistent şi dur, cu multe utilizări în industrie, construcţii etc. În ţara noastră cresc următoarele specii de **s.**: stejarul pedunculat *(Quercus robur)*, înalt pînă la 40—50 m, cu diametrul de 1,5 m, frunze mari, lucitoare pe faţă; stejarul brumăriu *(Quercus pedunculiflora)*, înalt pînă la 35 m, cu frunze albăstrui pe dos, păroase, rezistent la secetă; stejarul pufos *(Quercus pubescens)*, înalt de 15 m, cu ramurile acoperite de perişori fini cenuşii şi frunze mici. Aceste specii de **s.** sînt componentele principale ale pădurilor din zona de cîmpie şi dealuri a ţării noastre. Ca arbore ornamental se cultivă stejarul roşu american *(Quercus borealis)*.

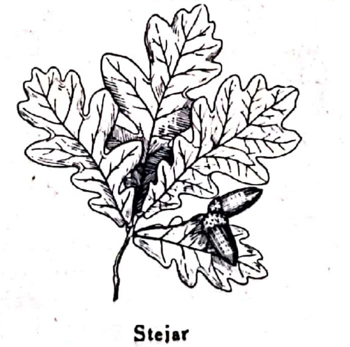
Stejar

stélă (ARHIT.), mic monument cu caracter comemorativ, alcătuit dintr-un singur bloc de piatră aşezat vertical, decorat cu reliefuri şi purtînd inscripţii care îi precizează semnificaţia. În arta Mesopotamiei antice sînt vestite stelele care celebrează victoria regelui Naram-Sin şi stela pe care este înscris codul lui Hammurapi. Sînt de asemenea celebre stelele funerare din Grecia antică, în special acelea din cimitirul Keramion de lîngă Atena.

Stelă

stele-de-máre (ZOOL.), clasă de echinoderme în formă de stea, cu corpul alcătuit dintr-un disc central de la care pornesc radial cinci braţe late, pe a căror faţă ventrală se află cîte două rînduri de ambulacre. Trăiesc în mările cu salinitate şi temperatură ridicate. Sînt răpitoare. Sin. *asteroide*.

stelít (METAL.), aliaj dur, conţinînd cobalt (35—70%), crom (25—40%), wolfram (10—25%) şi fier (pînă la 5%). Are duritate mare, pe care o păstrează pînă la temperatura de 700—800°C, şi o rezistenţă înaltă la coroziune şi la uzură. Se întrebuinţează la executarea unor scule şi la încărcarea prin sudare a suprafeţelor active ale sculelor uzate sau ale unor piese şi organe de maşini care lucrează la temperaturi mari, în medii agresive ori în condiţii de uzură intensă (elice de nave, palete de pompe sau de turbine, unele piese de turboreactoare, scaune de supape la motoarele cu electroaprindere etc.).

Stelmah, Mihail Afanasievici (n. 1912), scriitor sovietic ucrainean. A debutat ca poet (culegerea de versuri „Bună dimineaţa", 1941), dar s-a impus ca autor al unor romane-frescă de larg suflu epic, în care drumul istoric al poporului se condensează în urmărirea cîtorva destine reprezentative

(„Marea familie", 1950, trad. rom.; „Sîngele apă nu se face", 1957, trad. rom.; „Pîine şi sare", 1958, trad. rom.).

Stema Republicii Socialiste România, însemn al Republicii Socialiste România, care reprezintă munţi împăduriţi deasupra cărora se ridică soarele. În partea stîngă a stemei se află o sondă. Stema este încadrată de o cunună de spice de grîu. În partea de sus a stemei se află o stea în cinci colţuri. În partea de jos a stemei, spicele sînt înfăşurate într-o panglică tricoloră, pe care este scris „Republica Socialistă România".

stémă, semn convenţional distinctiv al unei ţări, al unui oraş etc. El era, mai ales în evul mediu, şi semnul heraldic al unei familii nobile sau al unei dinastii. V. şi blazon.

sten (METR.), unitate de măsură a forţei egală cu forţa care imprimă o acceleraţie de 1 m/s^2 unei mase de o tonă. Un sten are 1 000 de newtoni.

Stendhal

Stendhal *[stădál]* (pseudonimul lui *Marie Henri Beyle*; 1783—1842), scriitor francez, unul dintre întemeietorii romanului realist în literatura universală. Născut la Grenoble dintr-o familie burgheză cu vederi regaliste, a avut o copilărie întunecată de o educaţie excesiv de austeră, apăsată de prejudecăţi şi de bigotism. Manifestînd un spirit independent, **S.** s-a îndreptat spre operele iluminiştilor, devenind un antimonarhist şi anticlerical convins. A participat la războaiele napoleoneene. Ostil Restauraţiei, s-a stabilit la Milano. În 1821, suspectat de guvernul austriac pentru legăturile sale cu mişcarea carbonarilor, a revenit la Paris. În ultima parte a vieţii sale a fost consul al Franţei la Triest şi apoi la Civitavecchia. **S.** şi-a depăşit contemporanii prin factura originală a personalităţii sale literare, care conjugă sensibilitatea frematătoare, cultul energiei şi al dragostei cu luciditatea rece şi raţiunea severă, fantezia înflăcărată cu pasiunea pentru adevăr. Relativ izolat de societatea literară a vremii, **S.** s-a pronunţat, în „Racine şi Shakespeare" (1823—1825), pentru o literatură sinceră, naturală şi pasionată, liberă de rutina şi canoanele osificate ale neoclasicismului. A început prin a publica „Vieţile lui Haydn, Mozart şi Metastasio" (1814), „Istoria picturii în Italia (1817), gen pe care îl va cultiva şi mai tîrziu, împreună cu notele de călătorie („Viaţa lui Rossini", 1824; „Plimbări prin Roma", 1829; „Memoriile unui turist", 1838), care cuprind interesante şi spirituale comentarii. În romanele sale, **S.** a construit o cronică vastă a epocii contemporane lui, concurînd cu succes „Comedia umană" balzaciană. El schiţează tabloul critic al aristocraţiei franceze din timpul Restauraţiei („Armance", 1827), lipsită de vigoare şi în declin, al nobilimii şi burgheziei provinciale („Roşu şi negru", 1831, ult. trad. rom. 1963), al moravurilor mediului bancar şi ale armatei, al practicilor electorale din epoca lui Ludovic-Filip („Lucien Leuwen", 1834—1835, trad. rom. 1962), al societăţii ultraregaliste şi catolice din provincie („Lamiel", postum 1889). Radicală şi nonconformistă, gîndirea critică a lui **S.** s-a încadrat în limitele individualismului statuat la baza revoluţiei burgheze. Opera sa reprezintă însă o reflectare veridică a contradicţiilor generate de aceasta, şi în primul rînd a contradicţiei tragice dintre individualitatea puternică şi societatea burgheză care o înăbuşă. Memorabilul personaj stendhalian impus de romanele sale este personalitatea de condiţie socială umilă, care, pentru a nu se lăsa strivită de societate, este hotărîtă să se ridice prin orice mijloace în fruntea acesteia. Desăvîrşit reprezentat de Julien Sorel („Roşu şi negru"), el este o creaţie a individualismului, adesea comparată cu o altă variantă „napoleoneană" a acestuia, Raskolnikov. Prin modul de gîndire şi comportare, acest personaj conturează cultul lui **S.** pentru ambiţia cu care îşi urmăreşte cu neobosită voinţă, cu energie pasionată şi cu luciditate ţelul, care acţionează cu hotărîre neclintită pentru realizarea fericirii sale egoiste. Italia, considerată de **S.** ţară a pasiunilor frenetice, eroice şi a acţiunilor violente, apare în nuvelele italiene („Vanina Vanini", „Stareţa de Castro", „Familia Cenci", „Vittoria Accoramboni"). Ea reapare şi în „Mănăstirea din Parma" (1839, trad. rom. 1965), elogiu al pasiunii şi aventurii, dar şi aspru rechizitoriu adus corupţiei moravurilor politice şi ecleziastice din Italia, bîntuită de reacţiunea instalată după căderea lui Napoleon. **S.** este un întemeietor al romanului psihologic modern în tradiţia moraliştilor clasici francezi. O retrăire analitică minuţioasă a trecutului, care-l anticipează pe Proust, oferă cele două scrieri memorialistice neterminate: „Viaţa lui Henry Brûlard" (1835—1836, trad. rom. 1965) şi „Amintirile egotiste" (trad. rom. 1965). La acestea s-ar putea adăuga „Jurnalul" (postum 1888) şi vasta sa corespondenţă. Psiholog şi observator de precizie aproape ştiinţifică al „inimii umane", **S.** struneşte intriga, uneori tenebroasă, a nuvelelor sale, ca şi marile revărsări pasionale, motivînd cu stringenţă realistă şi cu fineţe resorturile interioare ale faptelor. Inovaţia stendhaliană a vizat şi stilul, contrazicînd atît retorismul romantic, cît şi pe cel clasic. Romanele şi memorialistica sa se caracterizează prin transparenţa logică şi precizia matematică, seacă a expunerii, lipsită de metaforica sclipitoare a timpului, apropiată, după propriile mărturisiri, de concizia şi sobrietatea Codului civil. Aproape ignorat de epoca sa, redescoperit la 40 de ani de la moarte, după cum, cu tulburătoare intuiţie, el însuşi o prevăzuse, **S.** a devenit obiectul unui adevărat cult literar (beylismul), exercitînd o influenţă considerabilă asupra evoluţiei romanului în literatura mondială.

stenobiónt (BIOL.; despre unele animale), care suportă doar variaţii limitate ale factorilor de mediu.

stenohalín (BIOL.; despre organisme acvatice), care suportă doar variaţii limitate ale salinităţii apei în care trăieşte.

stenoiónice (BIOL.; despre organisme vegetale sau animale acvatice), care suportă doar variaţii limitate de pH ale solului sau apei.

stenotérm (BIOL.; despre unele organisme), care suportă doar variaţii limitate ale temperaturii mediului înconjurător.

stenozáre (IND. TEXT.), operaţie de tratare a unor produse textile cu o soluţie de formaldehidă şi derivate ale ureei, urmată de centrifugare şi de uscare. Este efectuată pentru a micşora gradul de umflare a acestor produse cînd sînt muiate într-un lichid.

stenóză (gr. *stenos* „strîmt, îngust"; MED.), îngustare a unui orificiu sau a unui organ cavitar, provocată de un proces inflamator, cicatriceal, tumoral sau degenerativ. **S.** produce tulburări de importanţă variabilă în funcţiunea organului respectiv (ex. **s.** mitrală, **s.** pilorică, **s.** intestinală, **s.** esofagiană, **s.** bronşică etc.). — *S. aortică*, boală de inimă datorită îngustării porţiunii libere a valvulelor sigmoide aortice, urmată de micşorarea orificiului aortic. *S.a.* poate fi de natură inflamatorie (sifilis, reumatism) sau congenitală. Se manifestă prin dispnee, durere precordială, ameţeli, oboseală, modificări ale zgomotelor inimii şi ale pulsului. Ea poate evolua spre insuficienţă cardiacă. — *S. mitrală*, boală de inimă datorită îngustării porţiunii libere a valvulelor mitrale, cu micşorarea orificiului care separă atriul stîng de ventriculul stîng. *S.m.* poate fi de natură inflamatorie (reumatism) sau congenitală. Se manifestă prin palpitaţii, cianoză, dispnee, tuse, hemoptizie, modificări ale zgomotelor inimii şi ale ritmului cardiac. Ca şi stenoza aortică, *s.m.* poate evolua spre insuficienţă cardiacă. Actualmente, *s.m.* se tratează chirurgical. — *S. intestinală*, îngustare a unei porţiuni a intestinului subţire sau gros, care poate fi de natură inflamatorie (tuberculoză, sifilis), cicatriceală sau tumorală. Ea provoacă tulburări în circulaţia conţinutului intestinal şi se manifestă prin dureri şi colici abdominale, meteorism, tulburări de tranzit intestinal. *S.i.* se tratează chirurgical. Se mai numeşte *obstrucţie intestinală*.

Stentor, războinic grec despre care se spune în „Iliada" că striga cu puterea a cincizeci de oameni. De aici expresia „voce de stentor" pentru o voce puternică.

step, formă de execuţie a unor dansuri de origine negro-americană, ale cărei tehnici se bazează pe bătăi ritmic sincopate ale vîrfului şi tocului pantofilor. La începutul sec. al XX-lea a devenit dans de scenă în teatrele de revistă din America şi din Europa.

stépă, formaţiune vegetală, caracteristică regiunilor cu climă semiaridă, alcătuită în special din graminee şi din plante cu rizomi, care se dezvoltă rapid, imediat ce apar condiţii favorabile (în special umiditate), precum şi din tufărişuri şi plante spinoase, care pot aştepta mai mult timp apariţia acestor condiţii. **S.** sînt caracteristice continentului euroasiatic, dar apar, cu unele modificări, şi în Africa, în Australia, în America de Nord şi în America de Sud. În prezent, **s.** de pe glob sînt în cea mai mare parte transformate în importante regiuni agricole (pentru cereale şi creşterea vitelor). În Republica Socialistă România, regiuni de **s.** sînt estul Cîmpiei Române, mare parte din Dobrogea şi un sector în sud-estul Podişului Moldovenesc.

stephanián (STRAT.), seria superioară a carboniferului, reprezentată prin formaţiuni continentale cu resturi de plante (licopodiale, ecvisetale, filicale, pteridosperme, cordaitale), insecte, crustacee, peşti, stegocefali etc. Este dezvoltat în partea centrală şi de vest a Europei, unde conţine bogate zăcăminte de cărbuni. În Republica Socialistă România, formaţii ale **s.** cu cărbuni se găsesc în Banat (zona Reşiţa-Moldova Nouă şi Svinecea-Sviniţa). Huila din formaţiile **s.** se exploatează la Baia Nouă.

Stephanopoulos *[stefanópulos]*, Stephanos (n. 1899), om politic grec, prim-ministru al Greciei (din septembrie 1965), lider al grupului desprins în 1965 din partidul Uniunea de centru.

Stephănescu George (1843—1925), compozitor român. A studiat la Conservatorul din Bucureşti cu Ed. Wachmann şi la Conservatorul din Paris cu H. Reber (armonie), E. Auber şi A. Thomas (compoziţie). A fost profesor de canto la Conservatorul din Bucureşti şi dirijor al Teatrului naţional din Bucureşti. Este iniţiatorul reprezentaţiilor de operă în limba română şi fondatorul a trei societăţi lirice premergătoare Operei române. A scris trei operete („Mama soacră", „Cometa" şi „Scaiul bărbaţilor"), o dramă lirică, feeria muzicală „Sînziana şi Pepelea", Simfonia în la major (prima simfonie românească), Uvertura naţională, două sonate pentru pian şi pentru violoncel şi pian, un octet pentru coarde şi suflători, un cvartet pentru coarde şi unul pentru coarde, flaut şi pian, lieduri etc.

G. Stephănescu

Stephenson *[sti:vnsən]*, George (1781—1848), inginer de mine şi inventator englez. În 1814 a construit prima locomotivă cu abur pentru transportul minier pe şine de oţel netede, fiind primul care a înţeles şi aplicat fenomenul aderenţei. A realizat în 1825 prima locomotivă folosită la remorcarea unui tren de persoane pe linia Stockton-Darlington. Principala lui realizare o constituie locomotiva *Racheta*, echipată cu cazan tubular şi la care a aplicat tirajul forţat cu jet de abur. Această locomotivă a fost folosită pentru transportul feroviar permanent, începînd din 1829, pe linia Liverpool-Manchester, proiectată tot de **S.** şi pentru care el a realizat toate construcţiile aferente şi a conceput sistemele de semnalizare, dispozitivele de alimentare cu apă şi cu cărbune etc.

G. Stephenson

ster, unitate de măsură a volumului lemnului de foc despicat, corespunzătoare unei stive cu dimensiunile de 1 m lungime, 1 m lăţime şi 1 m înălţime. Din cauza spaţiilor goale, volumul net al materialului lemnos dintr-un ster este totdeauna mai mic decît un metru cub (0,65—0,75 m^3).

steradián (METR.), unitate de măsură a unghiului solid (spaţial) în sistemul de unităţi SI; un steradian este unghiul care, avînd vîrful în centrul unei sfere, intersectează pe suprafaţa acesteia o arie egală cu pătratul razei sferei. Are simbolul *str*.

Stere, Constantin (1865—1936), om politic şi scriitor român, ideolog al poporanismului. Stere a considerat, în spiritul narodnicismului şi al sociologiei agrariene burgheze şi reformiste, că întreaga dezvoltare a ţării noastre ar trebui să fie adaptată specificului ei rural („Poporanism sau social-democraţie", 1907). Exponent al unei „democraţii rurale", Stere a militat pentru îmbunătăţirea soartei ţărănimii şi a îmbrăţişat convingeri politice radicale, care continuau crezurile progresiste ale lui C.A. Rosetti sau Gh. Panu. În preajma primului război mondial, **S.** a susţinut Puterile Centrale. După război a părăsit partidul liberal, devenind unul dintre fruntaşii aripii de stînga a partidului ţărănesc. În urma intrigilor lui I. Maniu şi I. Mihalache a fost obligat să părăsească, în 1930, P.N.Ţ. („Documentări şi lămuriri politice", 1930), constituind pentru scurt timp partidul disident ţărănesc-democrat. A colaborat la „Evenimentul", „Evenimentul literar", „Adevărul" ş.a., iar în 1906 a fundat, împreună cu Paul Bujor, revista „Viaţa românească". După articole sporadice de critică literară, reunite în volumul „În literatură" (1921), **S.** abordează romanul-fluviu („În preajma revoluţiei", 8 vol., 1932—1936), interesant mai ales prin paginile cu implicaţii autobiografice şi prin descrierile peisajului siberian. Alte lucrări: „Note de călătorie în Ardeal" (1914), „Un caz de conştiinţă" (1921).

stereo- (gr. *stereos* „care iese în relief; masiv"), element de compunere cu sensul „solid", „în relief" sau „în spaţiu" (ex. *stereochimie, stereofonie, stereoscopie* etc.).

stereoautográf, aparat automat folosit pentru întocmirea hărţilor prin trasarea continuă a detaliilor de planimetrie şi de nivelment de pe fotograme terestre cu ax orizontal.

stereobát (ARHIT.), masiv de zidărie, de obicei reprofilat sau în trepte, formînd soclul unei construcţii clasice. În Grecia antică, **s.** era platforma în trepte pe care se ridicau templele, partea superioară a platformei, pe care se sprijină coloanele peristilului, purtînd numele de stilobat.

stereochimíe, ramură a chimiei care studiază structura spaţială a moleculelor (modul de aranjare în spaţiu a atomilor care alcătuiesc molecula), cauzele apariţiei anumitor forme de izomerie sterică, precum şi diferitele relaţii ce există între structura şi proprietăţile fizice şi chimice ale substanţelor.

stereocomparatór (TOPOGR.), instrument cu care se măsoară foarte precis coordonatele fotografice şi paralaxele punctelor conjugate cuprinse pe cuple de fotograme stereoscopice; este cuplat de obicei cu o maşină electronică de calculat. Se utilizează în special la lucrările de aerotriangulaţie analitică.

stereofónie (gr. *stereos* „în spaţiu" şi *phone* „sunet"; FIZ.), procedeu de înregistrare şi de redare a sunetului, care, bazîndu-se pe caracterul biauricular al auzului, permite localizarea surselor sonore în spaţiu. La înregistrare, sunetul este captat de cel puţin două microfoane, dispuse în puncte diferite. Semnalele electrice sînt conduse prin canale de transmisie şi prin amplificatoare identice, fiind înregistrate apoi pe două piste alăturate de pe o bandă de magnetofon sau de pe un film ori pe cei doi versanţi ai şanţului unui disc. La reproducere, fiecare pistă este explorată de cîte o doză de redare, după care semnalele sînt amplificate şi trimise la două difuzoare a căror dispoziţie (stînga, dreapta) este identică cu cea a microfoanelor corespunzătoare. Cinematograful panoramic

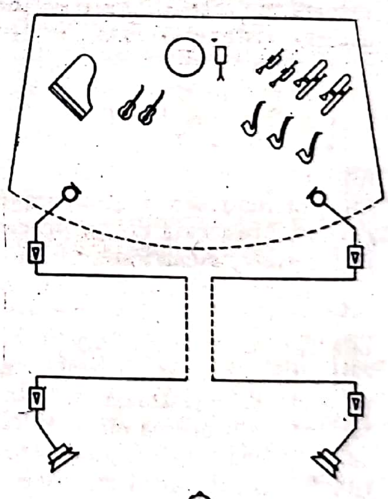

Stereofonie

stereofonic are trei piste sonore principale pentru tot atîtea difuzoare dispuse în spatele ecranului (stînga, mijloc, dreapta) și o pistă „pentru efecte", al cărei difuzor este plasat în fundul sălii.

stereofotogrammetríe (TOPOGR.), ramură a fotogrammetriei în care studiile și determinările se execută pe cuple de fotograme, folosindu-se exclusiv fenomenul stereoscopic. Pe baza acestor determinări se pot întocmi planuri și hărți cu curbe de nivel și cote.

stereoizomeríe (CHIM.), izomerie întîlnită la unele substanțe compuse, ca urmare a așezării diferite în spațiu a atomilor sau a grupărilor de atomi din moleculă. Se cunosc două forme principale de **s.**: *izomerie optică* și *izomerie geometrică* (etilenică sau cis-trans). De exemplu, acidul butendioic, $HOOC-CH=CH-COOH$, se prezintă în două forme stereoizomere (stereoizomeri): forma *cis*, denumită *acid maleic*,

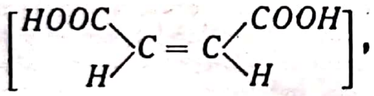

$$\left[\begin{matrix}HOOC\\H\end{matrix}\!\!>C=C<\!\!\begin{matrix}COOH\\H\end{matrix}\right],$$

și forma *trans*, denumită *acid fumaric*,

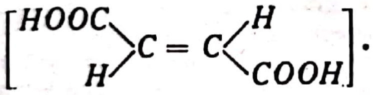

$$\left[\begin{matrix}HOOC\\H\end{matrix}\!\!>C=C<\!\!\begin{matrix}H\\COOH\end{matrix}\right].$$

stereometríe (MAT.), parte a geometriei care se ocupă cu măsurarea corpurilor solide (a trunchiurilor de arbori, a terasamentelor, a zidăriei etc.).

stereoscóp, instrument fotogrammetric care permite examinarea în relief a perechilor de fotografii prin observarea separată și simultană a acestora. Cele mai importante tipuri sînt: **s.** simplu cu lentile, **s.** cu oglinzi, **s.** cu măritor optic sau cu stereomicrometru (cu care este posibilă și determinarea diferențelor de altitudine dintre diferite puncte).

stereoscopíe (FIZ.), procedeu de înregistrare și de redare a imaginilor în relief. Principiul **s.** este analog celui al vederii binoculare a omului. La înregistrare se realizează simultan două imagini (una corespunzătoare ochiului stîng, cealaltă ochiului drept), folosind o cameră fotografică dublă. La redare se privesc cele două fotografii cu ajutorul unui dispozitiv, numit *stereoscop*, care permite suprapunerea celor două imagini, dînd impresia de relief. În cinematograful stereoscopic trebuie create astfel de condiții, încît, deși ambele imagini sînt proiectate pe același ecran, totuși fiecare ochi să vadă numai imaginea destinată lui. Pentru aceasta se recurge la utilizarea unor ochelari colorați sau cu polaroizi, la confecționarea unor ecrane speciale etc.

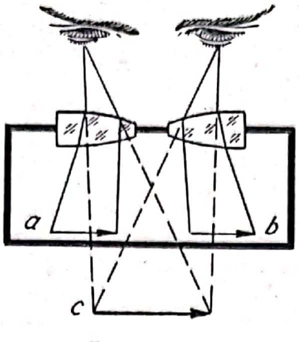

Stereoscop
a, b — perechi de fotografii stereoscopice; c — imagine stereoscopică

stereotemíe (ARHIT.), ramură a tehnicii de construcție și a arhitecturii care se ocupă cu studiul celor mai avantajoase metode de tăiere-formare și de asamblare a elementelor solide de construcție (lemn, piatră, metal) pentru alcătuirea unor structuri rezistente la sarcinile propuse.

stereotip dinamic (FIZIOL.), sistematizare a proceselor neurocerebrale, care se produce datorită repetării aceleiași succesiuni a condițiilor din mediul înconjurător. Noțiunea de **s.d.** a fost introdusă în neurofiziologie de I.P. Pavlov, pe baza descoperirii experimentale a fenomenului de întipărire, în activitatea emisferelor cerebrale, a legăturii dintre mai multe reflexe condiționate care se succedă în aceeași ordine și la aceleași intervale de timp. Efectul fiziologic al **s.d.** este reducerea consumului de energie nervoasă. **S.d.** înlesnește adaptarea organismului în condiții relativ constante. El reprezintă un mecanism neurofiziologic al deprinderilor (ceea ce explică de ce acțiunile automatizate ale omului duc la reducerea efortului), precum și al memoriei, al structurilor gramaticale din limbaj și al altor fenomene psihice.

stereotipíe[1] (MED.), tulburare motorie care apare în unele boli mintale. Se caracterizează prin repetarea constantă și continuă a acelorași gesturi și a acelorași cuvinte.

stereotipíe[2] (POLIGR.), copie monolit tare a formelor de imprimare originale, executată din metal sau din alte materiale (cauciuc, mase plastice etc.), de formă plană sau cilindrică, după cum este și originalul. **S.** înlocuiește originalul în cazul cînd tirajul publicațiilor este mare sau în cazul cînd formele trebuie păstrate pentru o eventuală reeditare a tipăriturilor. **S.** se numește și procesul de executare a copiilor după forma de imprimare originală.

Steriadi, Jean Alexandru (1880—1957), pictor și grafician român. A fost membru al Academiei R.P.R. A studiat la Școala de arte frumoase din București cu G.D. Mirea, apoi la München și la Paris. A condus Muzeul Aman, apoi Muzeul Kalinderu și a fost profesor la Școala de arte plastice din București. **S.** este inițiatorul și promotorul saloanelor de alb-negru (grafică). În prima perioadă de creație, **S.** a fost preocupat de compoziția de mari dimensiuni, înfățișînd scene din viața oamenilor simpli („Hamali în portul Brăilei", „Chivuțele în Piața Mare", „Vînzătoare de dantelă"), și de portret, demonstrînd o sensibilitate receptivă la vibrațiile

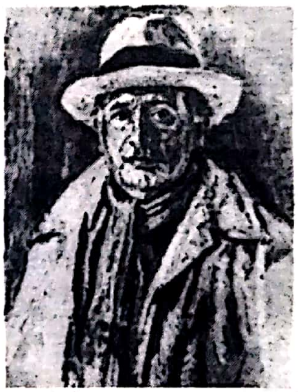

J. Al. Steriadi (autoportret)

sufletului uman. Mai tîrziu a pictat, cu o emoție uneori învăluită de o ușoară melancolie, peisaje urbane și acvatice, colțuri ale vechiului București, imagini din Dobrogea și din numeroasele sale călătorii. Pictura lui **S.**, de o luminozitate delicat nuanțată, atestă asimilarea celor mai prețioase trăsături ale impresionismului. Desenator talentat, este autorul a numeroase portrete-schiță (în creion sau în peniță), care ating, în grafica românească, o culme a genului prin precizia caracterizării, spiritul de observație, umorul inteligent. **S.** a practicat cu strălucire și litografia. Laureat al Premiului de stat.

steril (IND. EXTR.), material rămas dintr-un produs minier după separarea substanțelor minerale utile. **S.** provenit din roci dure (calcar, granit etc.) se folosește sub formă de piatră spartă la executarea drumurilor, a terasamentelor de cale ferată etc. **S.** argilos de la exploatarea cărbunilor poate fi folosit la fabricarea cărămizilor sau, după ardere și concasare, la executarea betoanelor.

sterilitáte 1. (BIOL., MED.) Absență a capacității de înmulțire pe cale sexuală. La animale și la om, **s.** se întîlnește la ambele sexe, dar mai frecvent la sexul feminin. Poate fi primară sau secundară, datorită extirpării glandelor sexuale, unor tulburări endocrine, distrugerii complete a celulelor reproducătoare (ex. prin raze X), blocării mecanice sau inflamatorii a căilor genitale, unor boli ca tuberculoza, sifilisul etc. La animale se poate datora fie unor boli ale organelor de reproducție sau unor boli generale (ex. bruceloza, tuberculoza etc.), fie unor condiții neraționale de întreținere, alimentație și exploatare. Epuizarea sexuală sau influența unor factori congenitali pot, de asemenea, constitui cauze ale **s.** **2.** (MICROBIOL., MED.) Stare caracterizată prin absența germenilor microbieni. **S.** unei soluții injectabile reprezintă o condiție obligatorie în terapeutică.

sterilizáre (MED.) **1.** Acțiune prin care sînt distruși germenii patogeni de pe diverse obiecte (instrumente chirurgicale, pansamente etc.), din apă, dintr-un focar infecțios localizat în organism. Pentru efectuarea **s.** se folosesc mijloace fizice (căldură umedă sau uscată, raze ultraviolete, ultrasunete) sau chimice (antiseptice, bacteriostatice). **2.** Intervenție chirurgicală prin care o ființă devine sterilă. Sterilizarea eugenică a fost practicată de Germania nazistă, mergîndu-se pînă la crime, pe scară de masă, împotriva umanității. În majoritatea țărilor, ca și în țara noastră, **s.** eugenică este interzisă prin lege. V. și eugenie.

stern (ANAT.), os lung și plat, în formă de mîner de spadă, situat în partea anterioară și mediană a toracelui. Contribuie la formarea cuștii toracice, articulîndu-se în partea superioară cu cele două clavicule și, lateral, cu cartilajele primelor șapte coaste.

Stern *[stəːn]*, Isaac (n. 1920), violonist american, unul dintre cei mai remarcabili artiști contemporani ai viorii. Întreprinde turnee în întreaga lume (în țara noastră a concertat în 1965), cucerind publicul prin arta sa generoasă, prin tonul cald și amplu și prin forța de comunicare a interpretărilor.

Sterne *[stəːn]*, Laurence (1713—1768), prozator englez iluminist. După terminarea studiilor a îmbrățișat cariera clericală. Opera sa reprezintă o reacție sentimentală împotriva clasicismului și raționalismului dogmatic al generațiilor anterioare. Principala sa scriere, „Viața și părerile lui Tristram Shandy, gentleman“ (1759—1767), roman picaresc, parodie la adresa romanului iluminist tradițional, se caracterizează prin erudita excentricitate a compoziției, folosirea amplă a digresiunii, pregnanța portretelor și originalitatea stilistică. Aceeași manieră umoristic-spirituală apare și în memorialul „Călătorie sentimentală prin Franța și Italia“ (1768). A mai scris „Predicile d-lui Yorick“, evocare a bufonului lui Hamlet, și scrisori.

Sternheim *[ștérnhaim]*, Carl (1878—1942), dramaturg și prozator expresionist german. În principala sa operă, ciclul de comedii intitulat „Din eroica viață burgheză“ (1908—1922), **S.** a persiflat cu o ironie ascuțită morala ipocrită și filistină a epocii wilhelmiene și social-democrația, devenită instrument în mîinile militarismului șovin („Tabula rasa“, 1916). Din proza sa se remarcă culegerea de nuvele „Cronica începuturilor sec. al XX-lea“ (1918) și romanele „Europa“ (1920) și „Fairfax“ (1921), în care viziunea critică este însă umbrită de lipsa perspectivei și de manierism.

sternocleidomastoidián, *mușchi* ~ (ANAT.), mușchi-pereche lung, situat în partea antero-laterală a regiunii cervicale și fixat cu capătul proximal de apofiza mastoidă și cu cel distal de stern și de clavicule, avînd un traseu în diagonală. Contracția unilaterală a *m.s.* determină flectarea și înclinarea laterală a capului.

steróli (BIOCHIM.), alcooli complecși, saturați sau nesaturați, cu structură ciclică, care se găsesc atît liberi, cît și esterificați. În natură, **s.** intră în constituția celulelor vegetale și animale: *s. vegetali*, sau *fitosterolii* (ex. stigmasterolul, fitosterolul), *s. din ciuperci*, sau *micosterolii* (din care face parte ergosterolul, care, prin iradiere cu raze ultraviolete, dă naștere vitaminei D), și *s. animali*, sau *zoosterolii* (dintre care cel mai important este colesterolul). O serie de hormoni, printre care hormonii sexuali masculini și feminini, hormonii corticosuprarenali, sînt de natură sterolică.

Stesihor (Stesichoros) (c. 640—c. 550), poet liric grec, originar din Sicilia, autor a numeroase ode, imnuri și poeme răspîndite și apreciate în antichitate, care se cîntau cu acompaniament instrumental. Este întemeietorul liricii corale grecești. **S.** a fost inspirat de materialul mitologic oferit de vestul lumii grecești și de legendele și folclorul local sicilian. El a îmbinat în opera sa poetică epicul cu liricul într-un chip inedit, aducînd și importante inovații prozodice (strofa, antistrofa, epoda). Din opera sa vastă nu s-au păstrat decît 60 de versuri.

stetoscóp (gr. *stethos* „piept" şi *skopein* „a examina"), instrument medical pentru perceperea zgomotelor produse de diferite organe în funcţiune (în special inima şi plămînii). A fost introdus în practica medicală de clinicianul francez Laennec (1819).

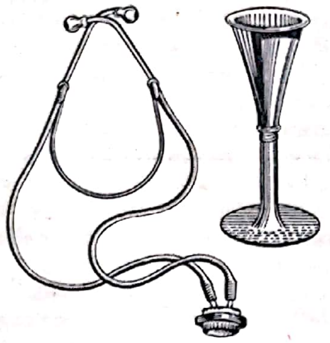

Stetoscoape

Steuart (Stewart) *[stiûət]*, sir James Denham (1712—1780), economist englez, reprezentant al *mercantilismului*. A deosebit munca reală, care creează valoarea de întrebuinţare, şi munca specific socială, care creează valoarea de schimb. A delimitat *profitul pozitiv*, prin care înţelegea creşterea avuţiei sociale pe seama sporirii productivităţii muncii, şi *profitul relativ*, prin care înţelegea diferenţa dintre preţ şi valoare. Reducînd însă profitul la excedentul preţului asupra valorii, el consideră că sursa sporirii bogăţiei este comerţul exterior, în condiţiile unei balanţe comerciale active. Op. pr.: „Principii de economie politică" (1767).

Stevenson *[stí:vnsən]*, Philip (n. 1896), scriitor nord-american. Participant la mişcarea teatrală muncitorească, a scris scurte drame inspirate din viaţa proletariatului. Pus pe „lista neagră" a lui McCarthy, a publicat, sub pseudonimul Lars Lawrence, un ciclu de romane intitulat „Sămînţa" („Ziua cea lungă", 1954; „Vechea lege caraghioasă", 1962 ş.a.), epopee a vieţii oamenilor simpli din New Mexico.

Stevenson *[stí:vnsən]*, Robert Louis (1850—1894), prozator, eseist şi poet englez. A călătorit aproape toată viaţa, stabilindu-se spre sfîrşitul ei în Oceania. Şi-a cucerit faima prin romanele sale de aventuri, care impresionează prin intensitatea elementului fantastic şi în al căror patetism şi poezie farmecul romantic şi sugestiile simbolismului se întîlnesc într-un amestec original şi modern („Comoara din insulă", 1883, trad. rom.; „Săgeata neagră", 1888, trad. rom.; „Stăpînul din Ballantrae", 1889; Ciudata aventură a doctorului Jekyll şi a domnului Hyde", 1886, trad. rom.).

Stevin, Simon (1548—1620), matematician şi inginer olandez. În matematică a introdus fracţiile zecimale, a formulat un criteriu de existenţă a rădăcinii unei ecuaţii într-un interval dat etc. În fizică şi în mecanică a arătat avantajul sistemului zecimal de măsuri şi greutăţi, a rezolvat problema echilibrului unui corp aflat pe un plan înclinat, a elaborat metoda de compunere a trei forţe aplicate în acelaşi punct, a formulat legea presiunii hidrostatice ş.a.

Steyr *[ştáiər]*, oraş în Austria, situat pe rîul Enns. 38 300 loc. (1961). Industrie constructoare de maşini (automobile, tractoare, maşini-unelte, electrotehnică), uşoară, a sticlei etc. Clădiri în stil gotic, baroc şi clasic.

stibínă (MINER.), Sb_2S_3. Sulfură naturală de stibiu (antimoniu), cristalizată în sistemul rombic sub formă de cristale prismatice sau aciculare şi asociată în agregate radiale de culoare plumburie. Se întîlneşte în filoanele hidrotermale, mai ales în condiţii de temperatură joasă. Este cel mai important minereu de stibiu. În Republica Socialistă România se găseşte în reg. Maramureş.

stíbiu (CHIM.) v. **antimoniu.**

sticlă 1. Material amorf, izotrop, cu structură macromoleculară, cu strălucire caracteristică în spărtură, transparent, opac sau translucid pentru radiaţii vizibile. Spre deosebire de corpurile solide cristalizate, **s.** nu se topeşte la temperaturi fixe, ci se înmoaie treptat pînă la formarea unei mase topite. **S.** solidă, fiind un sistem subrăcit, se găseşte într-o stare de echilibru nestabil şi în anumite condiţii de temperatură poate să recristalizeze (fenomen denumit în tehnică *devitrificare*). **S.** obişnuită sau comună se obţine prin topirea în cuptoare speciale a unui amestec format din nisip de cuarţ, piatră de var, carbonat de sodiu şi materiale auxiliare (afinanţi, decoloranţi, opacizanţi ş.a.). Proprietăţile chimice şi fizice ale **s.** depind de compoziţia sa chimică, de procesul tehnologic de fabricaţie şi de prelucrările termice şi chimice ulterioare. Proprietatea **s.** de a se înmuia înainte de topire permite prelucrarea ei prin suflare, prin presare sau turnare şi prin tragere (manual sau mecanic). Pentru unele întrebuinţări industriale (ex. la autovehicule), produsele de **s.** se călesc (se securizează), primind rezistenţe mecanice şi la şoc termic ridicate. Impurităţile de fier colorează **s.** în galben-verde. Pentru obţinerea **s.** colorate se adaugă în topitură diverse substanţe: săruri de cobalt pentru albastru, de crom pentru verde, de mangan pentru brun, de seleniu, cupru sau aur pentru roşu, de uraniu pentru galben etc. **S.** obişnuită se sparge cu uşurinţă la lovire şi crapă prin încălzire neuniformă. La fierbere cedează apei hidroxid de sodiu şi este atacată de alcalii. Rezistenţa ei chimică este cu atît mai mare, cu cît este mai ridicat conţinutul în bioxid de siliciu (SiO_2). Dacă la fabricarea **s.** se înlocuiesc sărurile de sodiu prin săruri de potasiu, se obţine *s. de potasiu*, cu temperatura de înmuiere şi de topire mai ridicată decît a **s.** de sodiu. **S.** cu peste 99% SiO_2, obţinută prin topirea cuarţului *(s. de cuarţ)*, este transparentă pentru razele ultraviolete şi rezistentă la acizi, la şoc şi la temperaturi înalte. *S. de plumb*, sau *cristalul*, conţine oxizi de plumb în proporţii variabile, începînd de la 18%, în loc de oxid de calciu şi oxid de potasiu în locul celui de sodiu. Datorită strălucirii sale, indicelui de refracţie şi densităţii mari, *s. de p.* se utilizează la fabricarea obiectelor de artă şi în optică *(s. flint*, cu un procent mai mare de plumb). *S. optice* speciale conţin în afară de siliciu *B, P, Ba, Sb* şi *Zn* (s. *crown* ş.a.). În compoziţia **s.** speciale de laborator (Pirex, Jena, Duran, Razoterm, Supremax), caracterizate prin rezistenţă chimică mare şi coeficient de dilatare mic, intră *B, Al, Mg, Ca* şi foarte puţin *K* şi *Na*. Producţia de **s.**, atît albă, cît şi colorată, a fost cunoscută în ţările din Orientul Apropiat încă din antichitate, descoperirile arheologice scoţînd la iveală obiecte din sticlă produse în Egipt, în Fenicia, în Palestina şi în Babilon cu circa 2 500 ani î.e.n. Către sfîrşitul sec. I î.e.n. s-a descoperit procedeul de prelucrare a sticlei prin suflare, ceea ce a constituit un nou impuls pentru dezvoltarea producţiei de **s.**, în special în Roma antică. În catacombe s-au descoperit sticle orbiculare, reprezentînd, gravate sau în relief, teme religioase, simboluri, medalioane etc. Pînă în sec. al XIII-lea, principalul centru de fabricare a **s.** a fost Bizanţul, urmat apoi de Veneţia, unde, în sec. al XVI-lea, executarea obiectelor de artă din **s.** a atins o măiestrie rară. În sec. al XVII-lea, în legătură cu inventarea cristalului, s-au dezvoltat noi centre de producţie a **s.**, dintre care se remarcă îndeosebi cele din Boemia, Anglia, Normandia şi Germania (unde H. Schwanhard descoperă procedeul gravurii cu acizi). În Franţa, sub impulsul lui Colbert, arta **s.** înregistrează o mare prosperitate. Procedeele tehnologice de fabricare a sticlei s-au menţinut practic neschimbate pînă la sfîrşitul sec. al XIX-lea, cînd s-au introdus primele metode de producţie industrială mecanizate. În ţara noastră, cele mai vechi obiecte de sticlă şi meşteşugul producerii **s.** au fost aduse în sec. I e.n. de către romani (în cursul recentelor săpături arheologice de la Constanţa s-au descoperit trei cuptoare pentru topirea **s.**). Meşteşugul fabricării **s.** a fost uitat după distrugerea Tomisului şi reluat abia în sec. al XVII-lea. V. şi industria sticlei, porţelanului şi faianţei. — *S. organică*, material plastic obţinut prin polimerizarea în bloc a metacrilatului de metil. *S.o.* este incoloră, transparentă, cu rezistenţă mecanică bună, incasabilă, uşoară şi cu proprietăţi optice excepţionale. Se fabrică sub formă de foi, ţevi şi bare. Se foloseşte la fabricarea geamurilor incasabile, pentru ochelari de protecţie, ca straturi intermediare pentru sticla de siguranţă etc. Se cunoaşte sub denumirile *stiplex*, *plexiglas*. V. şi polimetacrilat de metil. — *S. solubilă*, silicat de sodiu, uneori de potasiu, obţinut prin topirea unui amestec de silice şi hidroxid de sodiu în cuptoare asemănătoare celor pentru fabricarea **s.** obişnuite. În anumite condiţii se dizolvă în apă, dînd o soluţie vîscoasă. Se foloseşte la fabricarea silicagelului, ca agent de flotare în industria metalurgică, ca agent ignifug de impregnare, la fabricarea cleiurilor şi a chiturilor etc. **2.** (CONSTR.) *Sticlă spongioasă*, material de construcţie fabricat prin topirea deşeurilor (cioburilor) de sticlă cu un adaos (carbonat de calciu, sulfat de sodiu, cărbune etc.) care dezvoltă gaze în masa de sticlă topită. *S.s.* se prezintă ca un material buretos, cu densitate scăzută (200 kg/m^3) şi este folosită ca izolant termic şi fonic. **3.** (PETROGR.) *Sticlă vulcanică*, rocă vulcanică necristalizată, provenită printr-o răcire bruscă a lavei (ex. obsidianul, piatra ponce). *S.v.* se întîlneşte în rocile efuzive în cantităţi variabile, ca parte a unei topituri magmatice care nu a avut timpul necesar pentru cristalizare.

sticléte *(Carduelis carduelis)*, pasăre sedentară din familia fringilidelor, puţin mai mică decît o vrabie şi foarte viu colorată: capul în roşu, negru şi alb, aripile în negru şi galben, coada în negru şi alb, spatele în brun-cărămiziu, iar pîntecele în brun-deschis. În ţara noastră trăieşte prin lunci şi prin grădini. Se hrăneşte cu seminţe mici.

Stieglitz *[sti:gliţ]*, Alfred (1864—1946), inginer şi fotograf american. Încercările sale din 1893 sînt considerate incunabule ale artei fotografice moderne. A condus mişcarea „Photosecession" şi a fundat revistele moderniste „Camera Work" şi „291", prin care a promovat dadaismul şi, alături de M. Duchamp şi F. Picabia, a susţinut suprarealismul. Imaginile realizate de el cuprind realităţi specific americane.

Stifter *[ştiftər]*, Adalbert (1805—1868), scriitor, pedagog şi pictor austriac. S-a ocupat intens cu ştiinţele naturii. A aparţinut, ca orientare, umanismului tradiţional burghez, de tendinţă liberală. Opera sa, făcînd elogiul refugiului în natură ca expresie a dezaprobării evoluţiei brutale a capitalismului industrial, se remarcă prin descrierile de o frumuseţe clasică ale peisajului şi poeziei stărilor sufleteşti, precum şi prin puritatea şi plasticitatea stilului („Studiile", 13 povestiri, 1844—1850; „Pietrele pestriţe", 6 povestiri, 1853). A scris şi romane („Vară tîrzie", 1857; „Witiko", 1865—1867).

stigmát (gr. *stigma*, *-atos* „semn, marcă"; BOT.), parte terminală a pistilului, care are o suprafaţă mai mare pe care se prind şi încolţesc grăuncioarele de polen. **S.** are forme diferite (capitat, lobat, bilobat etc.).

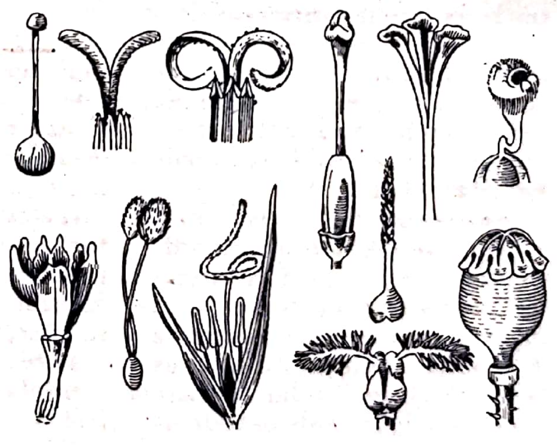

Diverse forme de stigmate

stigmatísm (FIZ.), proprietate a unui sistem optic de a face să corespundă cîte o singură imagine punctuală pentru fiecare punct al unui obiect.

În acest caz, imaginea este clară şi sistemul nu prezintă aberaţii.

stil^1 (lat. *stylus* „condei"), mod caracteristic de exprimare a gîndirii. **S.** este specific unei arte sau unui artist, curentelor, epocilor sau şcolilor artistice naţionale. În acest sens se poate vorbi de un **s.** în pictură, sculptură, arhitectură, muzică etc., de un **s.** baroc, clasic, romantic, realist etc., de un **s.** antic, medieval, modern sau de epocă (ex. stil Ludovic al XIV-lea, stil empire), ca şi de un **s.** al şcolii de pictură flamande, spaniole, veneţiene, de un **s.** românesc, german, francez etc. În limbă, **s.** se defineşte prin totalitatea particularităţilor lexicale, morfologice, sintactice, topice şi fonetice, precum şi a procedeelor caracteristice modului de exprimare al unui individ, al unei categorii sau al unei colectivităţi de vorbitori; avem astfel de-a face cu aşa-numitele **s.** funcţionale, care sînt varietăţi ale limbii literare, folosite curent în diferite domenii de activitate (ex. **s.** ştiinţific şi profesional-tehnic, **s.** publicistic-politic, **s.** oficial-administrativ, **s.** juridic etc.). **S.** funcţional se poate prezenta sub formă scrisă sau orală. Alteori, situaţia socială a vorbitorilor şi împrejurările în care se află impun un **s.** solemn, al politeţii pronunţate, sau, dimpotrivă, un **s.** familiar. Referindu-se la scopul vorbitorului, distingem **s.** propriu, care urmăreşte numai realizarea funcţiei de comunicare a limbajului, de informare exactă, obiectivă, şi **s.** figurat, care urmăreşte realizarea funcţiei expresive, adică de transmitere a reacţiei personale a vorbitorului faţă de realitatea respectivă. **S.** propriu este întrebuinţat mai cu seamă în ştiinţă, în viaţa politică şi administrativă, pe cîtă vreme **s.** figurat (care recurge la figuri de **s.**) aparţine artei literare. **S.** unei opere literare se cristalizează în funcţie de gradul de evoluţie al limbii respective, de concepţia filozofică a scriitorului, de experienţa lui de viaţă, de felul şi de întinderea culturii sale, de temperamentul său artistic.

stil^2 (BOT.), porţiune subţire şi cilindrică a pistilului, care pleacă de la ovar şi se termină cu stigmatul. La unele plante, **s.** lipseşte.

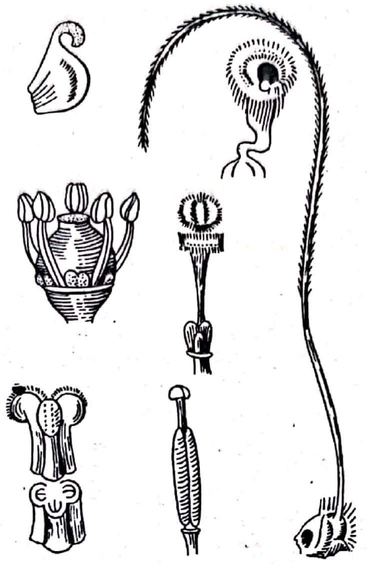

Diferite forme de stiluri^2

stil (calendaristic), denumire folosită pentru cele două sisteme de calendar: calendarul iulian (46 î.e.n.), numit şi *stil vechi*, şi calendarul gregorian (1582), numit şi *stil nou*. Diferenţa dintre cele două calendare era iniţial de zece zile; astăzi ea este de treisprezece zile. În ţara noastră, calendarul gregorian a fost introdus în 1924, ziua de 1 octombrie 1924 stil vechi devenind 14 octombrie stil nou.

Stil, André (n. 1921), scriitor şi publicist francez. A luptat în mişcarea de rezistenţă. În scrierile sale, **S.** s-a inspirat din viaţa şi din lupta proletariatului francez şi a oglindit rezistenţa maselor populare, conduse de Partidul Comunist Francez, împotriva războiului imperialist şi a colonialismului (romanele „Prima lovitură", 1951—1953, trad. rom.; „Ne vom iubi mîine", 1958; „Prăbuşirea", 1960, trad. rom.).

stilb (METR.), unitate de măsură a strălucirii în sistemul CGS; un stilb este strălucirea uniformă a unei surse luminoase plane, cu aria de un centimetru pătrat, a cărei intensitate luminoasă, în direcţie normală pe plan, este de o candelă. Are simbolul *sb*.

Stilicon, Flavius (c. 365—408), general în armata romană, vandal de origine. Om politic activ şi bun diplomat, **S.** a fost conducătorul de fapt al Imperiului roman de apus după moartea lui Theodosiu (395). A apărat cu succes graniţele imperiului de atacurile popoarelor migratoare, în special ale vizigoţilor, conduşi de Alaric. Dizgraţiat de Honorius, **S.** a fost îndepărtat de la putere şi ucis.

stilística 1. Disciplină care se ocupă cu studiul stilului^1. — *Stilística lingvistică* **a)** Studiul mijloacelor de exprimare ale unei colectivităţi lingvistice privite din punctul de vedere al conţinutului lor afectiv, al expresivităţii lor. **b)** Studiul stilurilor limbii ca varietăţi funcţionale ale limbii întregului popor. — *Stilistica literară* (sau *estetică*), studiul stilului individual al unui scriitor. **2.** (LIT.) Parte a retoricii care se ocupă cu studiul stilurilor din punctul de vedere al calităţilor şi normelor lor. Preocupări de **s.** au apărut încă din antichitate („Poetica" lui Aristotel, „Tratatul despre sublim" al lui Pseudo-Longin, „Tratatul despre stil" al lui Demetrios ş.a.). Obiectul **s.** clasice l-a reprezentat studiul tropilor sau al figurilor de stil. În epoca modernă, această ştiinţă a luat un mare avînt, ea fiind ilustrată prin lucrările lui Ch. Bally, Leo Spitzer, K. Vossler, R. Jakobson ş.a. **S.** modernă recurge în studierea stilurilor, pe lîngă retorică şi prozodie, la fonetică, morfologie, lexicologie, semantică, sintaxă, ligvistică matematică. În ţara noastră, de **s.** s-au ocupat T. Vianu, Iorgu Iordan, D. Caracostea ş.a.

stilişti, nume dat credincioşilor unor biserici ortodoxe care n-au adoptat calendarul gregorian („stilul nou") şi folosesc încă vechiul calendar iulian („stilul vechi"). V. şi calendar.

stilizáre (ARTE PLAST.), modificare prin interpretare, prin simplificare sau prin îngroşare a trăsăturilor caracteristice ale unui model, care poate fi folosit astfel ca motiv decorativ. Cuvîntul a fost creat în sec. al XIX-lea pentru a desemna procedeul de reprezentare expresivă a modelului, printr-o notaţie mai concisă, mai esenţializată.

Stille *[ştílə]*, Hans (n. 1876), geolog şi tectonician german, membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România. **S.** este autor al unor valoroase lucrări privind fazele de orogeneză, erele şi megaerele tectonice, tectonica alpinotipă şi germanotipă, legătura dintre diferitele stadii ale evoluţiei geosinclinalelor şi fenomenelor magmatice, evoluţia geotectonică a Carpaţilor, tectonica assyntică, tectonica Americii etc. Prin lucrările sale ştiinţifice, **S.** a adus o contribuţie importantă în domeniul cercetărilor tectonice pe plan mondial.

stilobát, denumire dată în arhitectura Greciei antice suportului de zidărie profilată deasupra căruia se ridicau coloanele unui peristil. V. şi stereobat.

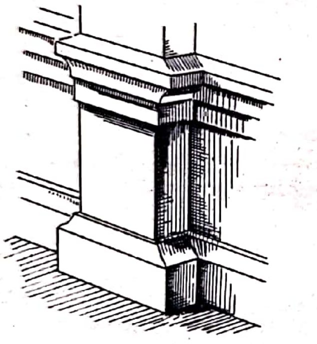

Stilobat

stímul (FIZIOL.) v. **excitaţie.**

stimulatori de creştere (BOT.), substanţe organice, biologic-active, conţinute de plante sau preparate sintetic, care, în cantităţi extrem de mici, accelerează creşterea plantelor, iar în concentraţii mari o opresc (ex. auxina, heteroauxina, giberelinele). **S. de c.** sînt folosiţi pentru înrădăcinarea butaşilor, obţinerea fructelor fără seminţe, distrugerea buruienilor etc.

stingerea obligaţiei (DR.), încetarea existenţei unei obligaţii fie prin executarea ei (plată), fie printr-un alt mod prevăzut de lege.

stipéle (lat. *stipula* „pai mic"; BOT.), frunzişoare crescute la baza peţiolului sau a limbului frunzei, care au rolul de a proteja mugurele axilar; cînd sînt mari şi verzi, îndeplinesc funcţiunea de asimilaţie. **S.** au forme diferite: ovale, filiforme, eliptice, în formă de spini etc.

stíplex (CHIM.), denumire folosită pentru sticla organică (polimetacrilat de metil). Sin. *plexiglas.*

Stipoc, grind fluvial în Delta Dunării, între braţele Chilia şi Sulina. Se prezintă sub forma unei fîşii înguste (2,5 km), situată paralel cu braţul Sulina; este în general inundabil. În est se uneşte cu grindul Chiliei.

stipuláţie (DR.), clauză cuprinsă într-un contract. — *S. pentru altul,* clauză contractuală prin care una dintre părţile din contract cere, iar cealaltă se obligă să săvîrşească o prestaţie în favoarea unei a treia persoane, care dobîndeşte dreptul fără a fi reprezentată şi chiar fără a cunoaşte existenţa clauzei la data stabilirii ei prin contract.

stirén, $C_6H_5-CH=CH_2$. Hidrocarbură aromatică cu catenă laterală nesaturată, obţinută prin dehidrogenarea catalitică a etilbenzenului. **S.** este lichid, incolor sau slab gălbui, cu miros aromatic, cu p.f. 146°C, puţin solubil în apă, uşor solubil în alcool, eter, acetonă, benzen. Prin şedere la aer sau la cald polimerizează în bloc. Se utilizează la fabricarea polistirenului, a cauciucului sintetic, ca plastifiant pentru nitroceluloză etc. În ţara noastră se fabrică la Combinatul de cauciuc sintetic din Oraşul Gheorghe Gheorghiu-Dej. Se mai numeşte *vinilbenzen.*

stírică, *fază* ~ (GEOL.), fază de mişcări tectonice care s-au manifestat la sfîrşitul tortonianului. În Republica Socialistă România, ca efect al acestor mişcări, a avut loc cutarea zonei miocene din faţa Carpaţilor Orientali şi Meridionali, precum şi o ridicare generală a Carpaţilor. În urma mişcărilor din *f.s.* s-a produs o schimbare a aspectului paleogeografic al scoarţei terestre, care, în Europa, s-a manifestat prin întreruperea legăturilor dintre Marea Mediterană—Marea Panonică şi Marea Aralo-Ponto-Caspică.

Stirling *[stə́:liŋ]*, *formula lui* ~ (MAT.), formula

$$n! \approx \sqrt{2\pi n}\left(\frac{n}{e}\right)^n,$$

folosită la calcularea cu aproximaţie a lui $n!$ pentru valori mari ale lui n. Se datoreşte matematicianului scoţian James Stirling (1692—1770).

Stirner *[ştírnər]*, Max (pseudonimul lui *Kaspar Schmidt*) (1806—1856), filozof german, hegelian de stînga. Ideolog al micii burghezii, **S.** a fost un teoretician al individualismului extremist şi al anarhismului („Unicul şi proprietatea sa", 1844). Concepţiile sale au fost criticate de Marx şi Engels în „Ideologia germană".

Stix (în mitologia greacă), unul dintre fluviile Infernului. Zeii se jurau pe **S.** pentru a consfinţi un legămînt care nu putea fi călcat. Muritorii care se scăldau în apele fluviului deveneau invulnerabili.

stîlp (CONSTR.), element de construcţie vertical, cu lungimea mare în raport cu celelalte dimensiuni, confecţionat din lemn, oţel, beton armat sau zidărie şi care are, în general, rolul de a transmite la fundaţii sarcinile care încarcă o construcţie, un cablu de tracţiune, conductoarele unei linii electrice etc.

Stîlpeni, comună în raionul Muscel, reg. Argeş, situată pe valea Rîului Tîrgului. 3 120 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea, parchete, ambalaje etc.).

Stîna de Vale, staţiune climatică în raionul Beiuş, reg. Crişana, situată în Munţii Bihorului, la 1 107 m altitudine. Cabană modernă; sporturi de iarnă.

Stînca Tarpeiană (lat. *Tarpeium saxum*), stîncă pe colina Capitoliului din Roma, de pe care, potrivit unei legende tîrzii, a fost aruncat adversarul lui Romulus, *Lucius Tarpeius*; tot de aici erau aruncaţi şi criminalii condamnaţi la moarte.

Stîncă, Ştefan (1865—1897), medic şi militant socialist român. Teza sa de doctorat, „Mediul social ca factor patologic" (1891), şi o serie de studii de medicină socială sînt concepute în spirit marxist. Este primul medic român şi unul dintre primii medici din lume care a relevat importanţa condiţiilor de trai şi de muncă în apariţia bolilor. El a zugrăvit un tablou impresionant al mizeriei ţărănimii române şi a demonstrat, în lumina statisticilor din mai multe ţări occidentale, că societatea capitalistă este vinovată de marea răspîndire a bolilor sociale. A colaborat activ la presa socialistă, contribuind la popularizarea ideilor marxiste şi la combaterea unor teorii reacţionare, ca darvinismul social, malthusianismul etc. În 1948 a fost ales, post-mortem, membru al Academiei R.P.R.

Şt. Stincă

„Stîngismul — boala copilăriei comunismului“, lucrare scrisă de V.I. Lenin în 1920 şi consacrată în special problemelor strategiei şi tacticii revoluţionare a partidelor comuniste. A apărut în condiţiile în care se formau partidele comuniste şi cînd la ordinea zilei se afla atît combaterea oportunismului, cît şi lupta împotriva tacticii sectariste a elementelor „stîngiste“ din unele partide comuniste tinere din Europa. Lenin a subliniat în lucrare, în legătură cu problema raportului partid-clasă-masă, obligativitatea pentru comunişti de a-şi desfăşura activitatea acolo unde se află masa, în vederea scoaterii acesteia de sub influenţa burgheziei; de a aplica o tactică elastică în problema alianţelor de clasă, folosind orice posibilitate de a găsi un aliat de masă, fie chiar vremelnic, şovăielnic, condiţional; de a acţiona în aşa fel încît masele să dobîndească în cursul luptei concrete o experienţă politică proprie. Convingerea maselor, obţinută pe baza propriei lor experienţe, de necesitatea înfăptuirii revoluţiei este apreciată de Lenin drept legea fundamentală a tuturor marilor revoluţii. Un alt principiu tactic fundamental este necesitatea pentru clasa muncitoare şi partidul său să stăpînească toate formele de luptă fără excepţie, să aibă capacitatea de a le mînui pe toate, să fie pe deplin pregătită pentru orice eventualitate spre a putea înlocui rapid o formă a luptei cu alta, potrivit schimbărilor ce survin în condiţiile concrete de desfăşurare a luptei. Tot în această lucrare, plecînd de la premisa menţinerii deosebirilor naţionale multă vreme chiar şi după înfăptuirea dictaturii proletariatului pe scară mondială, Lenin rezolvă problema raportului dintre general şi particular în revoluţia şi construcţia socialistă, problema realizării unităţii tacticii internaţionale a mişcării comuniste în marea diversitate a condiţiilor concrete în care îşi desfăşoară activitatea partidele comuniste şi muncitoreşti.

Stînişoara, *Culmea Stînişoarei,* culme muntoasă situată în estul Carpaţilor Orientali, cuprinsă între Valea Bistriţei în vest şi a Moldovei în est. Structural corespunde unui sinclinal, alcătuit din gresii şi din conglomerate. Altitudinea maximă: 1 531 m (vîrful Bivolu). Este traversată de şosele prin Pasul Stînişoarei (1 263 m), Pasul Petru-Vodă ş.a.

stînjen, unitate de măsură pentru lungime, folosită înainte de introducerea sistemului metric. După epoci şi după regiuni, stînjenul a avut valoarea cuprinsă între 1,96 şi 2,23 m (aproximativ 8 *palme*).

stînjenél *(Iris)*, gen de plante erbacee perene din familia iridaceelor, caracterizate prin frunze în formă de sabie şi prin flori mari, formate din şase foliole violacee, albastre sau galbene, dintre care trei externe răsfrînte şi trei interne drepte. Creşte spontan în regiunile subtropicale şi temperate din emisfera nordică şi este cultivat ca plantă ornamentală Rizomul de stînjenel este întrebuinţat în farmacologie şi în cosmetică.

stîrc (ZOOL.), denumire dată mai multor specii de păsări de baltă din ordinul ciconiiformelor, cu ciocul, gîtul şi picioarele lungi şi cu regim alimentar predominant ihtiofag. — *Stîrcul cenuşiu (Ardea cinerea)*, pasăre de mărimea unei berze, cu spatele şi cu aripile cenuşii şi cu cîte un smoc de pene negre înapoia ochilor. — *Stîrcul roşu (Ardea purpurea)*, specie de pasăre mai mică decît stîrcul cenuşiu, cu capul, cu gîtul şi cu pieptul de culoare roşcată, străbătute în lungime de dungi negre. — *Stîrcul de noapte (Nycticorax nycticorax)*, pasăre de mărimea unui corb, cu picioarele relativ scurte; are ceafa şi spatele negre, aripile cenuşii, pieptul alb şi 2—4 pene lungi pe cap. — *Stîrcul alb* v. *egretă.*

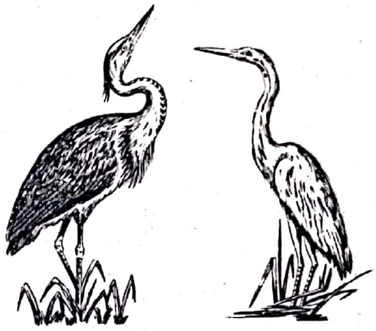

Stîrc cenuşiu Stîrc roşu

Stobeu (Stobaios), Ioannes (c. sec. VI e.n.), scriitor grec din Stobes, oraş în Macedonia. A alcătuit o culegere de texte din circa 500 de autori greci vechi (de la Homer pînă la neoplatonicieni), destinată educaţiei fiului său Septimius. Această culegere este considerată una dintre comorile documentare privind antichitatea elenă.

stoc (EC.), cantitate de bunuri materiale (mijloace de producţie sau bunuri de consum), acumulate la un moment dat la un producător, la o bază de desfacere, la un consumator etc., avînd ca scop să asigure continuitatea procesului reproducţiei lărgite. — *S. normat,* stoc a cărui mărime este stabilită prin normative în raport cu sarcinile de plan. V. şi normativ al mijloacelor circulante. — *S. curent*, cantitate de mijloace de producţie acumulată la consumatori pentru asigurarea continuităţii producţiei în intervalul dintre două livrări consecutive. Mărimea *s.c.* depinde de consumul mediu zilnic şi de perioada (numărul de zile) dintre două intrări consecutive de partizi de aprovizionare. — *S. de siguranţă*, cantitatea de mijloace de producţie acumulată la consumator peste stocurile curente, avînd rolul de a preveni întreruperile în producţie datorate nerespectării contractelor în ce priveşte cantitatea sau termenele de livrare de către furnizor etc. — *S. supranormativ*, excedentul de materii prime, de materiale, combustibil etc. peste **s.** necesar a se forma, prevăzut în normative. Formarea unui astfel de **s.** are consecinţe negative în economia naţională, deoarece duce la imobilizarea mijloacelor circulante şi împiedică utilizarea raţională a bunurilor materiale. — *S. la producător*, cantitate de produse finite acumulate la întreprinderile producătoare sau la bazele de desfacere. Existenţa *s. la p.* este determinată de necesitatea asigurării unei livrări ritmice. — *S. la consumator*, cantitate de mijloace de producţie, acumulată la întreprinderile consumatoare sau la bazele de aprovizionare în scopul asigurării continuităţii procesului de producţie. — *Stocuri de condiţionare*, stoc de materiale pe care le deţin unele întreprinderi în vederea dobîndirii calităţilor necesare folosirii lor în producţie (ex. cantităţile de lemne stocate pentru uscare în vederea fabricării mobilei). — *S. de mărfuri în comerţ*, cantitate de mărfuri existentă la un moment dat în întreprinderile şi în organizaţiile comerciale, destinate asigurării continuităţii desfacerilor.

Stock, Johann Martin (1742—1800), pictor şi grafician transilvănean, fiu al pictorului *Martin S.* A studiat la Viena, apoi s-a stabilit pentru scurtă vreme la Bratislava. Întors în ţară, a lucrat la Sighişoara, Mediaş, Braşov, Cluj şi Sebeş-Alba. A pictat mai ales portrete concepute simplu, echilibrat, fără fast decorativ. Printre ele se remarcă portretul guvernatorului Samuel Brukenthal, portretul Anei Maria Huttern ş.a. **S.** este de asemenea autorul unor serii de gravuri cu subiecte inspirate din viaţa lăutarilor.

Vedere din Stockholm

Stock, Martin (1693—1752), pictor transilvănean. Este autorul picturii bisericilor luterane din Veseud, Şoarş, Deva şi Şomărtin.

Stockhausen *[ştóchauzən]*, Karlheinz (n. 1928), compozitor german. A studiat filozofia, muzicologia şi filologia la Köln, urmînd apoi cursurile lui Messiaen şi Milhaud în Franţa. Primele sale lucrări sînt întemeiate pe serialismul total, în varianta unui stil „punctualist". A urmat apoi o serie de compoziţii în care **S.** concepe sonorităţi riguros construite, aplicînd alte coordonate decît cele tradiţionale, unde sunetul instrumentelor clasice, zgomotul şi sunetul electronic sînt elemente fundamentale („Kontrapunkte" pentru zece instrumente, 1953; „Zeitmasse" pentru cinci instrumente de suflat, 1956; „Gruppen" pentru trei orchestre, 1957 ş.a.).

Stockholm, capitala Suediei, situată de o parte şi de alta a strîmtorii Norrström, care leagă lacul Mälaren de Marea Baltică şi pe cîteva insule ale lacului Mälaren. 799 000 loc. (1963), cu suburbiile circa 1 162 360 loc. Însemnat centru industrial: industrie constructoare de maşini (maşini de precizie, material feroviar), electrotehnică, şantiere navale, industrie poligrafică, chimică, uşoară (sticlărie, pielărie şi alimentară etc.), principalul centru comercial şi financiar al Suediei, nod feroviar, port (al doilea după Göteborg), nod aerian internaţional. Are numeroase instituţii ştiinţifice şi culturale, printre care universitatea şi alte institute de învăţămînt superior, Academia de Ştiinţe, Institutul Nobel etc. Poziţia pitorească şi numeroasele cartiere noi care se alătură oraşului vechi fac din **S.** unul dintre cele mai frumoase oraşe ale lumii. Monumente: biserica cavalerilor (sec. al XIII-lea), în care se află mormintele regilor Suediei; biserica sf. Nicolaie (secolul al XIII-lea), Casa nobililor (Riddarhuset) (sec. al XVII-lea), Palatul regal (sec. al XVII-lea). În **S.** există Biblioteca regală şi numeroase muzee, printre care Muzeul naţional, „Nordiska Museet" şi celebrul muzeu etnografic în aer liber, Skansen (1891), situat în parcul Skansen. — *Istoric.* Întemeiat în 1187 pe locul unei aşezări pescăreşti, **S.** a devenit în 1252 oraş liber. Din sec. al XV-lea pînă la începutul sec. al XVI-lea, **S.** a fost centrul luptei suedezilor împotriva stăpînirii daneze; în 1520 oraşul a fost cucerit de regele Danemarcii, Christian al II-lea. După alungarea danezilor (1523), **S.** a cunoscut o însemnată dezvoltare, devenind centrul economic, politic şi administrativ al Suediei.

stócli (ZOOTEHN.), rasă de porci primitivă, considerată drept cea mai veche dintre rasele crescute în ţara noastră. Exteriorul este asemănător mistreţului european. În prezent este pe cale de dispariţie, fiind supus ameliorării şi absorbit în special de rasa *marele alb*.

Stodola, Aurel (1852—1942), inginer şi om de ştiinţă slovac; a fost profesor la Şcoala tehnică superioară din Zürich. A elaborat metode inginereşti, calculul vibraţiilor şi rezistenţei la oboseală ale paletelor, discurilor, arborilor şi rotoarelor turbinelor cu abur şi gaze; este unul dintre primii cercetători care s-au ocupat de turbinele cu gaze; a elaborat teoria ciclurilor termodinamice ale instalaţiilor turbinelor cu gaze, a conceput diagrama entropică pentru gaze etc.

stoechiometríe (CHIM.), capitol al chimiei care se referă la raporturile cantitative dintre elemente, în combinaţii sau în reacţii chimice.

Stoenescu, Eustaţiu (1884—1957), pictor român. A studiat la Academia Julian şi la Şcoala naţională de arte frumoase din Paris cu J.P. Laurens, cu care a colaborat la executarea unor cartoane de tapiserie şi a unor decoraţii murale. **S.** a pictat scene de gen, peisaje, naturi moarte, remarcabile prin subtilitatea tonurilor gri („Natură statică cu lămîie"), dar a fost mai ales un portretist virtuos, excepţional prin darul exprimării laconice şi prin viziunea distantă, solemnă, dar nu lipsită de expresivitate („Amatorul de tablouri", 1941).

Stoenescu, Theodor M. (1860—1899), scriitor român. S-a născut la Brăila. A debutat în gruparea lui Al. Macedonski, colaborînd la „Literatorul" (1880—1885). A înfiinţat „Revista literară" (1885). A scris proză („Nuvele", 1885), versuri („Poezii", 1883; „Zile negre", 1888 ş.a.) şi mici piese de teatru („Însurătoare", 1897 ş.a.), a tradus din Voltaire, Musset, Byron, a localizat şi a adaptat drame şi comedii. Animator cultural, a înfiinţat un conservator particular de muzică şi artă dramatică şi a publicat, în 1913, un curs de dicţiune.

stogóşă (ZOOTEHN.), tip de oi provenit din încrucişarea raselor ţigaie şi ţurcană, avînd caractere intermediare între cele două rase. Nu prezintă caractere consolidate, constituind numai un stadiu de tranziţie în procesul ameliorării rasei ţurcane.

Stogul, vîrf în nordul Munţilor Maramureşului (1 652 m), situat pe graniţa Republicii Socialiste România cu Uniunea Sovietică. Este alcătuit din roci sedimentare.

Stoia, Achim (n. 1910), compozitor român, profesor şi dirijor. Şi-a făcut studiile muzicale la Conservatorul din Bucureşti cu A. Castaldi, la Schola Cantorum şi la École Normale de Musique din Paris cu P. Dukas (compoziţie). A compus „Trei jocuri din Ardeal" pentru orchestră, suita pentru orchestră „În lumea copiilor", suita a II-a pentru orchestră, suita a IV-a „Sibiana", cîntece pentru voce şi pian, coruri, de inspiraţie folclorică evidentă.

Stoian, Stanciu (n. 1900), pedagog român, profesor la Universitatea din Bucureşti, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România. A publicat lucrări privind problemele actuale ale şcolii şi pedagogiei, istoria pedagogiei universale şi româneşti, pedagogia comparată şi sociologia educaţiei. Sub redacţia sa au apărut manuale de pedagogie şi istorie a pedagogiei pentru învăţămîntul superior. Desfăşoară o bogată activitate pe tărîm obştesc. Op. pr.: „Din problemele localismului educativ" (ed. III, 1939); „Sociologia şi pedagogia satului" (1943), „Curs de pedagogie generală" (1961), „Metodologia cercetărilor pedagogice" (1965).

Stoianov, Ludmil (n. 1888), scriitor şi publicist bulgar. Artist al poporului din Republica Populară Bulgaria. A debutat ca simbolist (volumul de poezii „Viziuni spre răspîntie", 1914). Mai tîrziu s-a situat pe poziţii realist-critice, demascînd fascismul, militarismul şi războiul (nuvela „Holera", 1935; povestirea „Îndurarea lui Marte" 1945, trad. rom.; volumul de poezii „După cortina de fier", 1953), descompunerea familiei burgheze („Nunta de argint a colonelului Matov", 1933, trad. rom.) şi zugrăvind lupta revoluţionară a maselor pentru emancipare socială (nuvela „Mehmet Sinap", 1936).

stóică, *şcoala* ~, şcoală filozofică din antichitate. Istoria *ş.s.* cunoaşte trei perioade: 1) *vechiul stoicism* (sec. IV—II î.e.n.), întemeiat de Zenon din Citium în jurul anului 300 î.e.n. în *Stoa poikile* (Porticul cu picturi) din Atena şi reprezentat mai tîrziu de Chrysippos ş.a.; 2) *stoicismul mijlociu* (sec. II—I î.e.n.), iniţiat de Panaitios din Rodos (c. 185—110 î.e.n.); 3) *stoicismul tîrziu* (sau *noul stoicism*), manifestat la Roma (sec. I—VI e.n.), şi reprezentat de Seneca, Epictet, Marc Aureliu. Iniţial, stoicismul a promovat o concepţie materialistă, deşi inconsecventă, în filozofia naturii, considerînd că existenţa este materială, dar pătrunsă de o raţiune universală, de un logos divin. În teoria cunoaşterii, stoicii au fost senzualişti. În logică, ei au fost precursorii calculului propoziţional şi au analizat pentru prima oară implicaţia materială. Etica stoică reflectă criza sistemului sclavagist, exprimînd refugiul într-un ideal iluzoriu. „Înţeleptul" trebuie să trăiască „potrivit raţiunii", să stîrpească „pasiunile" (durerea, frica, pofta şi plăcerea), să considere virtutea ca singurul bun adevărat, iar bogăţia, gloria, sănătatea etc. ca lucruri „indiferente". Omul trebuie să se supună destinului. Exaltarea datoriei, propovăduirea fermităţii în faţa vicisitudinilor vieţii, a unui ideal de „frumuseţe bărbătească" constituie moştenirea pozitivă a moralei stoice. În stoicismul mijlociu şi mai ales în cel tîrziu s-a accentuat latura pesimistă, fatalistă și religioasă a doctrinei, care, sub această formă, a influențat începuturile creștinismului.

stoicísm 1. (FILOZ.) Doctrina școlii stoice. **2.** Atitudine a omului care suportă cu bărbăție vicisitudinile vieții.

Stoilov, Simion (1887—1961), matematician român. A fost profesor la Institutul politehnic și la Universitatea din București, membru al Academiei R.P.R. Are lucrări în domeniul teoriei ecuațiilor cu derivate parțiale în variabile complexe, al teoriei generale a funcțiilor de variabile reale și complexe, al teoriei suprafețelor riemanniene. A dat pentru prima oară o caracterizare topologică funcțiilor de o variabilă complexă, utilizînd ca instrument principal de cercetare noțiunea de „transformare interioară", introdusă de el în știință. Este creatorul școlii românești contemporane de teoria funcțiilor. A avut o contribuție importantă la introducerea multor ramuri moderne ale matematicilor în țara noastră. **S.** a avut o bogată activitate obștească. A fost ministru plenipotențiar al țării noastre la Paris (1946—1948). Op. pr.: „Lecții asupra principiilor topologice ale teoriei funcțiilor analitice" (1938), „Teoria funcțiilor de o variabilă complexă" (2 vol., 1954, 1958). Laureat al Premiului de stat.

S. Stoilov

stok (PETROGR.), formă de zăcămînt a rocilor intruzive sau a unor minereuri, avînd un aspect izometric, neregulat și dimensiuni relativ mici.

Stoke-on-Trent *[stouc-ən-trént]*, oraș în Marea Britanie, situat în centrul Angliei, pe rîul Trent. 266 100 loc. (1962). Port și nod feroviar. Are veche tradiție în industria sticlăriei și a porțelanului. Întreprinderi ale industriei siderurgice și electrotehnice. Muzee.

Stokes *[stoucs]*, sir George Gabriel (1819—1903), matematician și fizician englez. A fost profesor la Universitatea din Cambridge și membru al Societății Regale din Londra. Are contribuții în domeniile analizei matematice, al împrăștierii luminii, al fluorescenței etc. De asemenea a studiat mișcarea corpurilor într-un fluid vîscos. — *Formula lui S.*, formula

$$\int_C \vec{V}\cdot d\vec{r} = \iint_S \vec{n}\cdot \mathrm{rot}\,\vec{V}\,d\sigma,$$

care exprimă egalitatea dintre circulația funcției vectoriale $\vec{V}$ de-a lungul curbei închise C și fluxul rotorului lui $\vec{V}$ prin orice suprafață deschisă care are pe C ca bordură, în anumite condiții. *F. lui S.* are aplicații în fizica matematică, electrodinamică etc.

stokes *[stoucs]* (după numele fizicianului *G. Stokes*; METR.), unitate de măsură a viscozității cinematice în sistemul CGS, egală cu viscozitatea unui fluid a cărui viscozitate dinamică este de un poise și a cărui densitate este egală cu 1 g/cm³. Are simbolul *St*.

Stokowski, Leopold (n. 1882), dirijor american. Activitatea sa este legată de orchestra simfonică din Philadelphia, al cărei conducător este începînd din 1912. Calitatea interpretării, colorată și cu înclinări spre grandios, îl situează printre marii interpreți ai muzicii romantice. A orchestrat lucrări de Bach și de compozitori preclasici.

stólbur (FITOPAT.), boală comună a tomatelor, vinetelor și ardeilor, provocată de un virus. Frunzele și florile plantelor bolnave își modifică forma și culoarea; uneori florile rămîn sterile. Boala se transmite prin intermediul unei insecte *(Hyalestes obsoletus)*.

Stolîpin, Piotr Arkadievici (1862—1911), om de stat rus, mare moșier. A fost prim-ministru și ministru al afacerilor interne (1906—1911). De numele lui este legată *perioada reacțiunii stolîpiniste* (1907—1910), în timpul căreia mișcarea revoluționară a fost reprimată cu cruzime.

stólnic (v. sl. *stolu* „masă"; în evul mediu în țările române), dregător de curte care se îngrijea de masa domnului și, în împrejurări deosebite sau la sărbători, îl servea pe domn, gustînd mîncărurile înaintea acestuia pentru a dovedi că nu erau otrăvite. Subalternii săi, *vtori-* și *tretistolnici*, serveau pe domn la mesele obișnuite, iar *stolniceii*, unii la curte, alții prin sate, strîngeau dijma din peștele prins în Dunăre și în bălți. Subalternii **s.** alcătuiau o categorie militară.

stolóni (lat. *stolo, -nis* „mlădiță, lăstar"; BOT.), tulpini sau ramuri tîrîtoare care, în contact cu pămîntul, se înrădăcinează, dînd naștere la noi plante. Unii **s.** prind rădăcini în dreptul nodurilor, alții au un mugure terminal cu care se prind în pămînt.

stomác (ANAT.), segment al tubului digestiv, în formă de pungă, cuprins între esofag și duoden. În **s.**, alimentele sînt reținute un timp variabil, după natura lor, fiind transformate, sub acțiunea factorilor chimici (enzimatici) și mecanici (contracțiile gastrice), în chim, formă sub care sînt transportate în duoden. La om, **s.** se compune din trei regiuni: regiunea cardiei, regiunea fundică și regiunea pilorică. La animalele rumegătoare (vaci, oi), **s.** are patru compartimente distincte: rumenul, rețeaua și foiosul, cu rol mecanic, și cheagul (caieta), cu rol chimic. La păsări există un **s.** glandular, cu funcțiune chimică, și un stomac musculos (pipota), cu funcțiune mecanică.

stomátă (gr. *stoma, stomatos* „gură"; BOT.), formație epidermică ce asigură schimbul de gaze dintre plantă și mediu și eliminarea apei din plantă. O **s.** este formată din două celule stomatice bogate în cloroplaste, avînd între ele o deschidere numită ostiolă, sub care se află o cameră substomatică plină cu aer. — *S. acviferă,* stomată prin care se elimină apa din frunze sub formă de picături.

stomatítă (MED.), inflamație a mucoasei bucale, datorită unor factori locali (traumatici, toxici, microbieni sau chimici) sau unor boli care afectează întregul organism (diabet, sifilis, febre eruptive etc.). Procesul inflamator poate cuprinde, pe lîngă mucoasa bucală, și pe cea palatină, linguală, gingivală și labială.

stomatologíe (gr. *stoma, stomatos* „gură" și *logos* „studiu"), ramură a medicinii care se ocupă cu studiul bolilor cavității bucale și ale anexelor ei, în special ale dinților.

stópă (NAV.), dispozitiv de blocare a lanțului unei ancore de navă care împiedică filarea și virarea acestuia. **S.** se montează pe punte, între nară și vinciul ori cabestanul ancorei, sau sub ochiul puțului lanțului de ancoră.

Stoph *[ștof]*, Willi (n. 1914), președinte al Consiliului de Miniștri al R.D. Germane și vicepreședinte al Consiliului de Stat (din 1964), membru al Biroului Politic al C.C. al Partidului Socialist Unit din Germania (din 1953). Membru al Partidului Comunist din Germania din 1931. În timpul dictaturii hitleriste, a îndeplinit, în ilegalitate, diferite sarcini în aparatul de partid. După Eliberare (1945), **S.** a avut munci de răspundere în aparatul de partid. În 1950 a fost ales membru al C.C. al P.S.U.G. Începînd din 1952 a deținut diferite portofolii ministeriale.

Storck, Carol (1854—1926), sculptor român, fiul sculptorului Karl Storck. A studiat la Florența și la Philadelphia, unde a și expus lucrările sale. A lucrat în spiritul principiilor tatălui său, dar fără multă personalitate. Printre operele sale se numără statuia generalului Davila, statuile alegorice pentru fațada Palatului justiției, numeroase busturi și sculpturi funerare.

Storck, Frederic (1872—1942), sculptor român, fiul sculptorului Karl Storck. A studiat la Școala de arte frumoase din București, apoi la München. A fost profesor la Școala de arte frumoase din București. A executat, într-o viziune clasică și cu un accentuat simț pentru rolul detaliului, portrete remarcabile („Ion Heliade-Rădulescu", „Al. Macedonski") și sculpturi alegorice („Industria", „Agricultura", „Adevărul" pentru Palatul de justiție). În ultima perioadă, sculpturile sale sînt realizate în forme concentrate și puternic stilizate („Adolescență", „Portret de femeie"). Casa lui Fr. Storck, construită după planurile sale și împodobită cu picturi murale de soția sa, Cecilia Cuțescu **S.,** a devenit muzeu în 1951 *(Muzeul S.)*. Include operele celor trei sculptori din familia **S.,** precum și opere ale pictoriței Cecilia Cuțescu **S.** În ansamblul muzeului se află de asemenea colecții de mobilier de artă, de sculptură în lemn și piatră din sec. XVI–XVII, medalii, monede, icoane vechi românești, ceramică populară etc.

Fr. Storck

Storck, Karl (1826—1887), sculptor român de origine germană, stabilit la București din 1849. A dus o rodnică activitate în domeniul sculpturii statuare, portretistice și al celei decorativ-monumentale. A fost autorul, în colaborare cu Paul Focșeneanu, al basoreliefului de pe frontonul Universității din București (distrus în 1944), executat în stil neoclasic, care a introdus simbolistica mitologică și alegorică în sculptura noastră. Opera sa („Domnița Bălașa", „Spătarul Mihail Cantacuzino", „Ana Davila") se caracterizează atît prin valorificarea cuceririlor academismului, cît și prin realismul viziunii. Ca portretist, a realizat bustul lui Th. Aman și al lui C.A. Rosetti. Creația lui **S.** se remarcă prin construcția solidă a volumelor și prin păstrarea detaliilor semnificative, migălos modelate. A fost primul profesor de sculptură la Școala de arte frumoase din București.

Storin, Gheorghe (n. 1883), actor român, profesor de artă dramatică (1947—1952) la Institutul de artă teatrală și cinematografică „I.L. Caragiale". Artist al poporului din Republica Socialistă România. A studiat arta dramatică la Conservatorul din București cu C.I. Nottara. La Teatrul național din București, pe scena căruia a jucat, cu intermitențe, încă din 1902, precum și în Compania „Al. Davila" și în Compania „Bulandra-Storin-Manolescu-Maximilian", **S.** a creat cu mare forță dramatică un vast repertoriu de roluri în piese clasice și contemporane, românești și străine: Castriș din „Patima roșie" de M. Sorbu, rolul titular din „Michelangelo" de Al. Kirițescu, Vulpașin din „Domnișoara Nastasia" de G.M. Zamfirescu, Don Salluste din „Ruy Blas" de Hugo, Scarpia din „Tosca" de V. Sardou, Nikita din „Puterea întunericului" de Tolstoi, Satin și Actorul din „Azilul de noapte" de Gorki ș.a. Eroii shakespeareeni Machbeth și Lear au fost realizați de **S.** într-o viziune monumentală, sobră, de amploare tragică, cu o mare intensitate emoțională. Laureat al Premiului de stat.

Gh. Storin

Storm *[ștorm]*, Theodor (1817—1888), poet și prozator german. A studiat dreptul la Kiel şi la Berlin, unde a publicat, împreună cu fraţii Mommsen, „Cartea cîntecelor celor trei prieteni“ (1843), culegere de poezii populare. Creaţia sa este un amestec original de realism şi de evaziune idilică. Nuvelele sale („Immensee“, 1849; „Pole Păpuşarul“, 1874; „Aquis submersus“,1877; „Carsten Curator“, 1877; „Hans şi Heinz Kirch“, 1882; „Bötjer Basch“, 1886, şi îndeosebi „Năluca“, 1888, trad. rom. 1958), caracterizate prin poezia peisajului nordic, descris cu fantezie şi cu o mare vivacitate impresionistă, prin fineţea şi prin lirismul analizei stărilor sufleteşti intime, pătrunse de nostalgie, de dragoste faţă de om şi de o înaltă conştiinţă etică, constituie un punct culminant al genului în literatura germană. Poezia sa elegiacă, nuanţată şi armonioasă, excelează în versurile dedicate naturii şi dragostei.

stórno (CONT.), înregistrare de corectare a unei operaţii economice înregistrate anterior greşit.

Storting *[stú:rting]*, denumire dată parlamentului bicameral al Norvegiei.

Stoss, familie de sculptori şi pictori germani, originară din Transilvania. *Veit S.*, cunoscut în Polonia sub numele de *Wit Stwosz* (1445—1533), a desfăşurat o prodigioasă activitate în Cracovia (vestitul altar din biserica sf. Maria, 1477—1489; statuile „Sf. Ambrozie“ şi „Sf. Ieronim“ din catedrala de pe Wawel, mormîntul lui Cazimir Iagello) şi în Nürnberg („Judecătorul nedrept“, altarul din Bamberg etc.). Reprezentant al goticului tîrziu, *V.S.* a fost un excelent cioplitor în lemn, un atent observator al naturii, un mare fizionomist. Operele sale impresionează deopotrivă prin siguranţa şi vigoarea execuţiei, prin monumentalitatea concepţiei, prin aspectul dramatic al faldurilor. Trei dintre fiii săi (*Veit cel tînăr, Johann* şi *Martin*) s-au reîntors în Transilvania (Braşov, Sighişoara, Mediaş), întemeind ateliere de sculptură şi de pictură în care au fost executate numeroase altare de o valoare artistică remarcabilă (Beia, Roadăş, Biertan, Sebeş etc.).

stovaínă (FARM.), substanţă cu acţiune anestezică locală. Se prezintă sub formă de pulbere cristalină, albă, amară, solubilă în apă.

strabísm (gr. *strabos* „saşiu, cruciş“; MED.), defect de vedere care constă în asinergia mişcărilor globilor oculari, ceea ce face ca axele vizuale ale acestora să nu fie paralele. **S.** are drept urmare privirea crucişă. Poate fi monolateral, alternant, convergent sau divergent, periodic etc. **S.** se poate corecta prin intervenţie chirurgicală şi ochelari speciali.

Strabo (c. 63 î.e.n.—c. 17 e.n.), geograf şi istoric grec. A călătorit în Asia Mică, Siria, Italia şi Egipt. Lucrarea sa principală, intitulată „Geografia“ (în 17 cărţi, păstrate în cea mai mare parte), cuprinde unele probleme de geografie generală şi descrierea amănunţită a lumii cunoscute pe atunci. Pe lîngă datele geografice, lucrarea lui **S.** conţine şi o serie de informaţii istorice, luate din diferite izvoare astăzi dispărute.

stráchină, cea mai răspîndită formă de vas plat din ceramica românească. Produse de toate centrele de olari din ţară, **s.** au dimensiuni variate (de la 15 la 30 cm diametru). După felul curburii pereţilor şi al unghiurilor de îmbinare a părţii superioare cu cea inferioară, **s.** ilustrează tradiţia preistorică latène sau influenţa orientală. Decoraţia **s.** smălţuite sau nesmălţuite este extrem de variată, înscriindu-se în categoria ornamentaţiei geometrice.

Stradella, Alessandro (1642—1682), compozitor, cîntăreţ şi violonist italian. Creator fecund, a scris muzică instrumentală, opere, excelînd în oratorii şi în cantate, de o intensă inspiraţie lirică şi bogată inventivitate melodică. Muzica lui **S.** constituie cea mai importantă verigă a evoluţiei oratoriului între Giacomo Carissimi şi Georg Friederich Händel.

Stradivari (Stradivarius), familie italiană de constructori de instrumente cu coarde din oraşul Cremona, dintre care cel mai renumit a fost *Antonio S.* (c. 1644—1737). Apreciate în lumea întreagă, viorile Stradivari se disting prin perfecţiunea contururilor şi prin sonoritatea de o excepţională nobleţe.

Strahov, Nikolai Mihailovici (n. 1900), geolog sovietic, membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. Are numeroase lucrări importante în domeniul litologiei rocilor sedimentare, al sedimentării actuale, al formării minereurilor sedimentare de fier, al faciesurilor fosile şi actuale etc.

strai (NAV.), parîmă de cînepă sau de oţel, care susţine (dinspre proră) un arbore de navă şi care împiedică înclinarea acestuia spre pupă.

Strajesko, Nikolai Dmitrievici (1876—1952), medic sovietic. A fost profesor de clinică medicală la Universitatea din Kiev. Membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. A elaborat lucrări importante în domeniul cardiologiei şi al patologiei digestive, asupra anginei pectorale şi a infarctului miocardiac. Op. pr.: „Manual de semiologie medicală a abdomenului“ (1924).

Stralsund *[ştrálzunt]*, oraş în nordul R.D. Germane, port la Marea Baltică. 68 930 loc. (1965). Centru comercial. Industrie constructoare de maşini, şantiere navale, industrie alimentară (conserve de peşte, zahăr) şi de prelucrare a lemnului. Monumente arhitectonice din sec. XIII—XV.

Stramberg, *calcare de* ~ (STRAT.), calcare recifale masive, coraligene, care conţin gasteropode, lamelibranhiate, brahiopode, echinide şi, mai rar, amoniţi. *C. de S.* sînt de vîrstă portlandiană (jurasic superior). În Republica Socialistă România se găsesc în munţii Hăşmaş, Bucegi, Piatra Craiului, Perşani, Metaliferi, Trascău, Bihor, Pădurea Craiului etc.

stranietáte (FIZ.), număr cuantic asociat tuturor particulelor elementare care interacţionează tare. **S.** introduce o relaţie universală între sarcina, spinul izotopic şi numărul de masă (barionic) ale particulelor elementare grele. Ea este diferită de zero

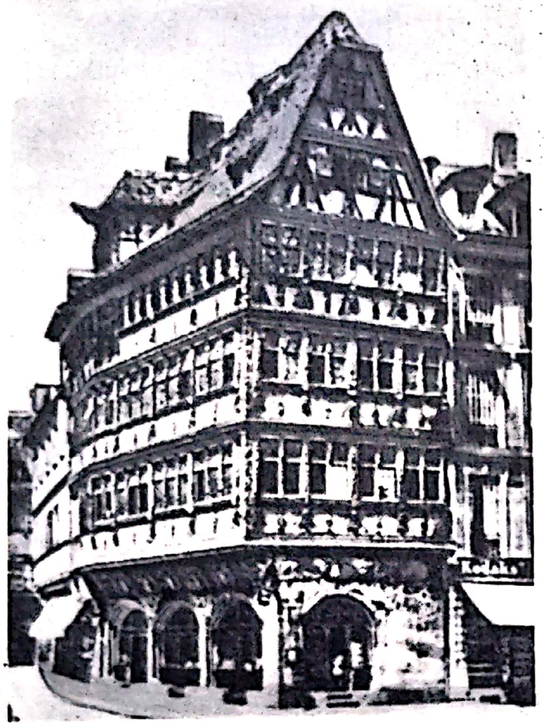

Vedere din Strasbourg

numai pentru *particulele stranii*. Se conservă în interacţiunile tari şi în cele electromagnetice.

Straparola, Gian Francesco (sec. XVI), scriitor italian. Autor al unui „Canţonier" şi al unei culegeri de nuvele intitulate „Plăcutele nopţi" (1550), inspirate din „O mie şi una de nopţi". Este unul dintre primii culegători de basme italiene.

Strasbourg *[strazbúr]*, oraş în estul Franţei, în Alsacia. 228 920 loc. (1962), cu localităţile subordonate 435 600 loc. Industrie constructoare de maşini (nave fluviale, vagoane, automobile), alimentară, textilă, de rafinare a petrolului etc. Centru comercial. Important port fluvial la confluenţa canalelor Marna-Rin şi Ron-Rin. Centru cultural, cu o universitate renumită, muzee etc. Aşezat pe rîul Ill, oraşul **S.** are o înfăţişare urbanistică originală, dictată de reţeaua de canale, care îl fragmentează în mai multe zone. Monumente arhitectonice valoroase, datînd din antichitatea romană şi pînă în zilele noastre: catedrala romanică-gotică (1176—1300), biserica sf. Petru cel Tînăr (sec. XIII) cu un valoros ansamblu monastic (sec. XI—XII), biserica sf. Toma (1270—1330), cartiere întregi cu case vechi, Centru de arhitectură clasică franceză. Renumit centru de faianţă. Muzee de istorie, de artă, de artă decorativă, muzeu alsacian etc. Numeroase instituţii de cultură şi artă. În antichitate oraşul se numea *Argentoratum*. Oraş imperial liber (din 1262), **S.** a fost în epoca Renaşterii unul dintre centrele importante ale umanismului. În 1681 regele Ludovic al XIV-lea l-a alipit Franţei.

strat 1. (GEOL.) Corp geologic format din roci sedimentare care are pe o întindere relativ mare o grosime şi o constituţie aproximativ constante. **S.** corespunde unui timp cînd fenomenele geologice care au produs sedimentarea au fost relativ aceleaşi. În funcţie de compoziţia lor, se deosebesc: **s.** calcaros, **s.** grezos, **s.** de cărbuni etc. — *S. permeabil*, depozit constituit din roci compacte, fisurate sau din roci clastice, neconsolidate, cu goluri comunicante, care au diametrul mai mare de 0,5 mm şi prin care circulă apa cu uşurinţă (ex. **s.** de nisip, de pietriş, de calcare fisurate etc.). — *S. impermeabil*, depozit relativ omogen de roci compacte, nefisurate, sau de roci argiloase, care au goluri cu diametrul mai mic de 0,0001 mm (din care cauză, practic, nu permit o circulaţie a fluidelor) sau cu diametrul cuprins între 0,0001—0,5 mm (cînd are loc numai o circulaţie după legile capilarităţii) şi care împiedică circulaţia substanţelor lichide din scoarţa terestră. — *Strate concordante*, succesiune de strate ale căror suprafeţe de stratificaţie sînt perfect paralele, indiferent dacă acest ansamblu a fost sau nu deranjat din poziţia lui iniţială de mişcările tectonice. La formarea *s.c.* a existat o continuitate în procesul de sedimentare. — *Strate discordante*, strate sau pachete de strate ale căror suprafeţe de stratificaţie formează între ele un unghi. Formarea *s.d.* se datoreşte mişcărilor tectonice şi presupune o întrerupere în procesul de sedimentare. — *S. acvifer*, strat sau complex cu strate permeabile, ale căror goluri (pori, fisuri etc.) sînt umplute cu apă provenită prin infiltraţii de la suprafaţa Pămîntului. *S.a.* care se află deasupra primului strat de roci impermeabile de la suprafaţă (argile, marne etc.) se numeşte *s.a. liber* sau *pînză de apă freatică* (apa subterană întîlnită în mod obişnuit în fîntîni); *s.a.* care este cuprins între două **s.** impermeabile formează un *s.a. captiv*. În condiţii favorabile, *s.a.* sînt utilizate ca sursă de apă potabilă sau de apă industrială. Sin. *pînză de apă subterană*. — *Strate de Audia*, complex de şisturi negre din flişul Carpaţilor Orientali, constituit din argile nisipoase negre şi verzi, uneori bituminoase, gresii silicioase, marno-calcare, sferosiderite etc. Depozitele cu *s. de A.* datează din cretacicul inferior şi cenomanian. — *Strate de Comarnic*, complex de şisturi argiloase-marnoase în plăci, pe alocuri grezoase, foioase, cenuşii sau negricioase, cu intercalaţii de gresii fine şi de calcare organogene cu orbitoline. Mai conţin specii caracteristice de amoniţi şi de belemniţi. *S. de C.* sînt dezvoltate în zona flişului Carpaţilor Orientali, mai ales în regiunea Văii Prahovei. Sînt considerate de vîrstă barremian-apţiană. — *Strate de Sinaia*, complex de strate format din marne calcaroase dure, compacte, în plăci, cu intercalaţii de culoare cenuşie şi gresii calcaroase, dispuse în bancuri pînă la 50 cm grosime, şi şisturi argiloase, de culoare cenuşie-închis, a căror suprafaţă are un luciu grafitos. Întreg acest complex este strîns cutat şi străbătut de numeroase diaclaze umplute cu calcit. *S. de S.* formează o zonă foarte dezvoltată în zona flişului din lungul Carpaţilor Orientali, în care apar, cu unele întreruperi, din Valea Ialomiţei şi pînă în nordul Moldovei. Vîrsta lor este valanginian-hauteriviană (cretacicul inferior). **2.** (FIZ.) *Strat de baraj*, regiune de tranziție, cu grosime suficient de mică, situată la limita de separare a două corpuri aflate în contact, pe cuprinsul căreia potențialul electric variază mai abrupt decît în interiorul corpurilor, iar cîmpul electric poate atinge valori foarte mari. Dacă *s. de b.* posedă un surplus de purtători de sarcină liberi, rezistența lui este mult mai mică decît cea a corpurilor și de aceea nu influențează simțitor rezistența întregului circuit. Dacă însă *s. de b.* prezintă un deficit de purtători liberi, rezistența lui poate depăși cu mult pe cea a corpurilor, ducînd la apariția unor efecte neliniare, ca, de exemplu, cel de redresare, folosit la realizarea diodelor cu semiconductoare. **3.** (CHIM.) *Strat fluidizat*, strat pulverulent sau granular străbătut cu viteză convenabilă de un fluid (gaz sau lichid). La viteza minimă de fluidizare, *s.f.* are aspectul unui lichid *(fluidizare omogenă)*; la viteze mai mari, *s.f.* apare ca un lichid străbătut de bule de gaz *(fluidizare neomogenă)* sau ca un lichid în fierbere *(strat fierbător)*, iar la viteze și mai mari pulberea este antrenată *(transport pneumatic)*. Servește pentru punerea în contact solid-fluid. Sin. *pat fluidizat*. V. și fluidizare. **4.** (ASTR.) *Strat inversant*, strat de la baza regiunii atmosferei solare, numită *cromosferă*, în apropierea *fotosferei*, care produce, la începutul și la sfîrșitul eclipselor totale de Soare, „spectrul-fulger", în care liniile obișnuit întunecate ale spectrului solar apar inversate, adică luminoase. **5.** (DRUM.) *Strat de bază*, strat principal de rezistență din corpul unei șosele, care transmite la straturile de fundație sarcinile date de roțile vehiculelor. *S. de b.* este alcătuit din asize stabilizate și sînt protejate de obicei de un *strat de uzură*, care suportă direct acțiunea traficului pe șosea. **6.** (HIDROTEHN.) *Strat filtrant*, strat constituit din materiale permeabile și incompresibile (ex. nisip, balast, pietriș), așezat sub îmbrăcămintea unui drum pentru a asigura scurgerea apelor de infiltrație. **7.** (AV.) *Strat-limită*, strat subțire de fluid la suprafața unui corp în mișcare relativă față de fluid, care se caracterizează printr-o variație puternică, pe direcția normală la suprafață, a vitezei relative de curgere. În *s.-l.*, viteza de curgere crește de la zero (pe suprafața corpului) pînă la o valoare finită.

stratég (gr. *stratos* „armată" și *agein* „a conduce"), magistrat cu atribuții militare, mai tîrziu și civile, apărut la Atena la sfîrșitul sec. al VI-lea î.e.n. Cele zece triburi *(phyle)* alegeau anual cîte un **s.**; aceștia formau un colegiu care asigura comanda supremă a armatei ateniene (fiecare **s.** comandînd timp de o singură zi). Instituția strategilor a existat în toate statele grecești.

strategia și tactica partidului marxist-leninist, linia politică a partidului marxist-leninist, știința conducerii luptei de clasă a proletariatului. Are un rol hotărîtor în formarea și maturizarea conștiinței revoluționare a clasei muncitoare, în mobilizarea maselor largi de oameni ai muncii la lupta pentru înfăptuirea revoluției socialiste și a noii orînduiri. Strategia presupune orientarea generală a mișcării revoluționare într-o anumită etapă a revoluției, stabilirea sarcinilor fundamentale pentru atingerea obiectivelor etapei respective, poziția proletariatului față de celelalte clase și pături sociale, fixarea aliaților clasei muncitoare, precum și cunoașterea dușmanului principal împotriva căruia se concentrează focul luptei. Tactica partidului marxist-leninist este arta conducerii politice, modul în care aceasta folosește diferite forme și mijloace ale luptei revoluționare, felul în care trebuie să le îmbine și să le înlocuiască, în funcție de schimbarea condițiilor concrete, în vederea înfăptuirii liniei sale politice generale, a atingerii obiectivului fundamental al etapei strategice. Elaborarea liniei politice, a obiectivelor concrete, stabilirea formelor și a metodelor de activitate constituie dreptul exclusiv al fiecărui partid, care, aplicînd creator adevărurile generale ale marxism-leninismului la condițiile concrete ale țării sale, își aduce totodată contribuția la îmbogățirea tezaurului comun de gîndire și experiență revoluționară.

strategíe (MILIT.), cea mai importantă parte a artei militare, care se ocupă cu problemele pregătirii, planificării și ducerii războiului, campaniilor și operațiilor strategice. Ea are rol conducător față de arta operativă și tactică. **S.** depinde în mod nemijlocit de politica statului, căreia i se subordonează.

stratificáre (HORT.), procedeu tehnic prin care se asigură semințelor de pomi fructiferi condițiile optime de temperatură și de umiditate pentru desăvîrșirea maturității și pentru încolțire. **S.** constă în așezarea semințelor în straturi, care alternează cu straturile de nisip, turbă, mușchi etc.

stratigrafíe, disciplină care se ocupă cu studiul formațiilor geologice care alcătuiesc scoarța terestră, în scopul restaurării fazelor succesive și al stabilirii legilor evoluției Pămîntului. **S.** utilizează metoda actualismului, urmărește stabilirea condițiilor de formare a stratelor pe baza naturii lor petrografice și a fosilelor conținute de acestea, stabilirea vîrstei geologice relative și a sincronismului stratelor, aranjamentul tectonic al stratelor, vîrsta geologică absolută a scoarței terestre etc. Studiile stratigrafice ajută la descoperirea unor zăcăminte de substanțe minerale utile (ex. petrol, gaze naturale, cărbune etc.). Sin. *geologie istorică, geologie cronologică, geologie stratigrafică*.

Stratilescu, Grigore (1865—1947), inginer constructor român; a fost profesor la Școala politehnică din București. Este autorul mai multor studii privind construcția căilor ferate, navele serviciului maritim român etc., printre care se remarcă proiectele instalațiilor mecanice și electrice ale atelierelor C.F.R. din București și ale celor din Iași.

stratocúmulus, nori inferiori care se prezintă ca grămezi compacte cu aspect de valuri. Sînt frecvenți iarna.

stratojét (AV.), avion cu reacție construit pentru zborul în stratosferă.

stratosféră, unul dintre straturile principale ale atmosferei.

strátus, nori sub formă de strat uniform, de culoare cenușie, care ajung pînă la circa 1 km înălțime. Se apropie mult de ceață; produc cel mai frecvent burnițe și zăpadă grăunțoasă. Cînd **s.** este desfășurat în fîșii neregulate, se numește *fractostratus*.

stráță (CONT.), registru în care sînt înscrise, într-o formă nesistematizată din punct de vedere contabil, toate operațiile economice ale unei întreprinderi.

Straub, F. Brunó (n. 1914), biochimist maghiar, profesor la Universitatea din Seghedin și membru al Academiei Maghiare de Științe. Are lucrări importante asupra flavoproteinelor, asupra dehidrogenării lactice în miocard, asupra importanței dehidrării acidului malic. Op. pr.: „Biochimie“ (1960—1963). Laureat al Premiului Kossuth.

Strauss *[ștraus]*, familie vieneză de muzicieni, care au contribuit la dezvoltarea muzicii de dans și de operetă în sec. al XIX-lea. *Johann S. I* (tatăl) (1804—1849) a devenit cunoscut grație orchestrei pe care o conducea, propagînd genul valsului. Alături de Lanner, *J.S.* a lansat și a impus în întreaga lume acest gen (a compus circa 150 de valsuri și alte dansuri de epocă). *Johann S. II* (fiul) (1825—1899), cel mai însemnat compozitor de valsuri, și-a format propria sa orchestră, concurînd pe tatăl său. În fruntea acesteia, el a colindat întreaga Europă și America, fiind supranumit „regele valsului“. Pentru calda sa inspirație melodică a fost apreciat de toți marii romantici ai vremii. Părăsind conducerea orchestrei, a compus mai multe operete, dintre care „Liliacul“ și „Voievodul țiganilor“ rămîn, alături de operetele lui Offenbach, reprezentative pentru perioada clasică a genului.

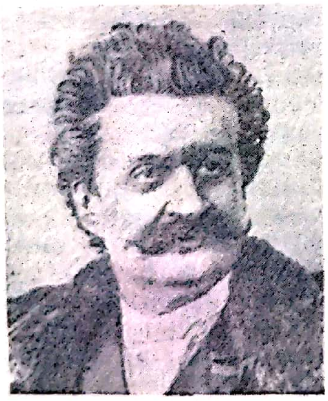

J. Strauss II

Strauss *[ștraus]*, David Friedrich (1808—1874), filozof german, hegelian de stînga, critic al religiei creștine. În cartea de răsunet „Viața lui Iisus“ (1835), a dovedit că evangheliile au fost scrise nu mai de vreme de sec. al II-lea și că ele au un conținut, în esență, mitic. Admițînd că Iisus a fost un personaj real, **S.** a afirmat însă că biografia lui din evanghelii este legendară, căutînd să descopere sursele grecești, evreiești și orientale ale miturilor evanghelice.

Strauss *[ștraus]*, Richard (1864—1949), compozitor și șef de orchestră german. Remarcat de dirijorul Hans von Bülow pentru talentul său, i-a urmat acestuia la pupitrul orchestrei din Meiningen. A ocupat importante funcții muzicale la München, Weimar, Berlin și Leipzig. **S.** a întreprins numeroase turnee în Europa, vizitînd, în calitate de dirijor, și țara noastră. Din 1910 s-a dedicat aproape exclusiv compoziției. Activitatea sa creatoare prodigioasă s-a desfășurat de-a lungul a șase decenii (1885—1945), principalele sale lucrări (cu excepția operelor „Arabella“ și „Capriccio“, precum și a piesei simfonice „Metamorfoze“) fiind scrise pînă în 1915. În acești ani, **S.** a devenit una dintre figurile proeminente ale muzicii europene moderne. Aflat la început sub influența lui Brahms și Liszt, **S.** s-a remarcat prin îndrăzneala formei și a armoniei în primele poeme simfonice, „Don Juan“, „Moarte și transfigurație“ și în special „Salomeea“, operă de o crudă și violentă senzualitate, servită de mijloace orchestrale neobișnuite. Ulterior, în poemele „Till Eulenspiegel“, „Așa grăit-a Zarathustra!“, „Don Quijote“ și „O viață de erou“, în care somptuoasa sa paletă orchestrală se îmbogățește continuu, se atașează unei direcții postwagneriene, specializate în crearea unor impresii auditive de o convingătoare sugestivitate și subordonate unui program literar, luat ca pretext. Unele alunecări naturaliste urmînd acestei direcții se remarcă în „Simfonia domestică“ și „Simfonia Alpilor“. Un stil personal, complex, brăzdat adesea de violențe expresioniste, îl dovedesc operele sale „Electra“, „Ariadna la Naxos“ și „Femeia fără umbră“, pentru ca în „Cavalerul rozelor“ și „Capriccio“ să se afirme, dimpotrivă, un stil de factură neoclasică. Cu toate aceste sinuozități ale evoluției stilului său, **S.** a dovedit permanent o deosebită stăpînire a mijloacelor dramatice și tehnico-muzicale, realizînd o strălucită factură personală, întotdeauna bogat inspirată.

R. Strauss

Stravinski, Igor Fiodorovici (n. 1882), compozitor de origine rusă, stabilit după 1914 în Franța și ulterior (după 1939) în S.U.A. Unul dintre muzicienii de seamă ai sec. al XX-lea. Elev al lui Rimski-Korsakov, **S.** a scris primele lucrări sub influența acestuia. Întîlnirea cu Deaghilev, care l-a solicitat să scrie muzica la celebrele „balete ruse“, a declanșat avîntul creator și originalitatea sa. Baletele „Pasărea de foc“, 1910; „Petrușka“, 1911; „Sfințirea primăverii“, 1913, capodopere ale „perioadei ruse“ din creația compozitorului, se remarcă prin vivacitate ritmică, prin inventivitate armonică și prin orchestrație strălucitoare. Alte lucrări inspirate din folclorul rus sînt scena coregrafică „Nunta“ (1923), „Patru cîntece rusești“ (1954) ș.a. Spirit mereu viu, **S.** a făcut rodnice incursiuni în toate stilurile și tehnicile contemporane. Printre lucrările de factură neoclasică se numără oratoriul scenic „Oedipus Rex“ (1927), baletele „Apolo musagetul“ (1928) și „Sărutul zînei“ (1928), piese pentru formații de cameră ș.a. Alte lucrări ale lui **S.** abordează un limbaj care evoluează de la jazz la serialism. Dintre cele mai cunoscute sînt „Povestea soldatului“ (1918), „Simfonia psalmilor (1930), „Concertul pentru vioară“ (1931), „Simfonia în do“ (1940), baletul „Agon“ (1957), piesa vocal-simfonică pentru șase soliști, cor și orchestră „Threni“ (1958) ș.a. **S.** și-a expus concepțiile estetice în lucrările „Cronica vieții mele“ (1935) și, mai ales, în „Poetica muzicală“ (1942), o culegere a conferințelor sale despre muzică.

străjéri (în evul mediu), locuitori ai satelor de la marginile Moldovei, care aveau obligația de a face paza sau straja hotarelor țării (corespundeau *plăieșilor* din Țara Românească). În schimbul obligațiilor militare, **s.** beneficiau de scutiri fiscale din partea domniei.

străjerie (*„Straja țării“*), organizație paramilitară pentru tineret, cu caracter obligatoriu pentru băieții de la 7 la 18 ani și pentru fetele de la 7 la 21 de ani, creată de Carol al II-lea în octombrie 1937. Scopul **s.** a fost propagarea cultului dinastic, a naționalismului și a misticismului. Străjeria a fost desființată în septembrie 1940.

strălucíre 1. (FIZ.) Mărime fotometrică a senzației de luminozitate produsă de sursele de lumină relativ întinse. **S.** unei suprafețe într-un punct al său, după o anumită direcție, este egală cu raportul dintre intensitatea luminoasă produsă de un mic element de suprafață din jurul punctului considerat și aria proiecției elementului de suprafață pe un plan normal la direcția dată. Unitățile de măsură ale **s.** sînt: candela pe metru pătrat (în sistemul SI), stilbul și lambertul (în sistemul CGS). **2.** (ASTR.) *Strălucirea stelelor* v. *mărime stelară*.

strămutáre (DR.), măsură prin care o pricină este trecută spre judecată, în cazurile arătate de lege, de la instanța sesizată la o instanță egală în grad cu aceasta. **S.** poate fi dispusă prin hotărîrea unei instanțe superioare determinate. Într-un proces penal, **s.** poate fi hotărîtă de către Procurorul General și în faza urmăririi penale.

străpúngere (FIZ., ELT.), descărcare electrică ce străbate un izolant electric sau un izolator și-i suprimă proprietățile de izolare fie local, pe anumite porțiuni, fie în toată masa. **S.** are loc atunci cînd tensiunea dintre electrozi atinge o anumită valoare (numită *tensiune de s.* sau *tensiune de aprindere*), dependentă de forma electrozilor și de distanța dintre ei, de natura izolatorului, precum și de caracteristicile mediului înconjurător. **S.** se produce din cauza creșterii conductibilității electrice, prin formarea unui număr mare de purtători de sarcină, sub acțiunea cîmpului electric puternic. Pentru asigurarea bunei izolări a echipamentelor electrotehnice, tensiunea de străpungere trebuie să fie mult mai mare decît tensiunea maximă de serviciu la care este supusă izolația.

Strehaia, oraș raional în reg. Oltenia, reședință de raion, situat pe valea Motrului. 8 970 loc. (1965). Industrie a materialelor de construcție (țiglă, cărămidă), reparații metalice. Centru agricol. Aici se află o mănăstire puternic fortificată, construită de Matei Basarab (1645), în jurul nucleului de construcții al reședinței banilor Olteniei (sec. al XV-lea). — *Raionul S.*, cu 86 490 loc. (1965). Industria materialelor de construcție (Strehaia, Corcova). Culturi de cereale și pomicultură. Creșterea animalelor.

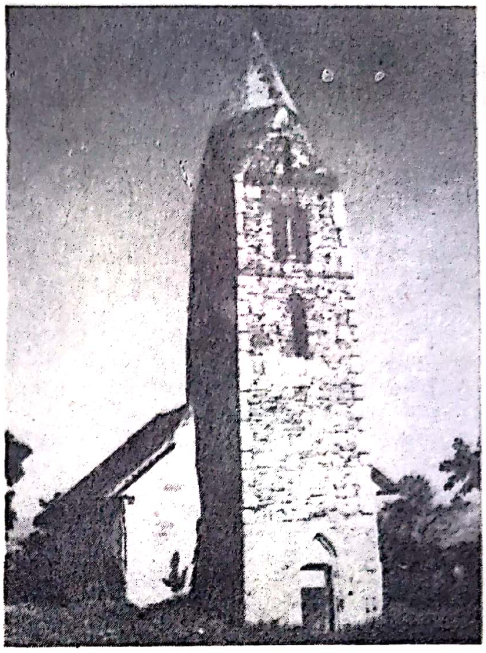

Biserica din Strei

Strei, sat în comuna Crișeni, subordonat administrativ orașului regional Hunedoara. Biserica ortodoxă din **S.** (sec. al XIII-lea) este unul dintre cele mai vechi și mai valoroase monumente românești din Transilvania. Importante vestigii de pictură murală (sec. al XIV-lea).

Strei, afluent pe stînga al Mureșului, în amonte de Deva (188 km); izvorăște din masivul Șurianul (Carpații Meridionali) și colectează toate rîurile din Depresiunea Hațeg. Alimentează cu apă potabilă și cu apă industrială centrele industriale din bazinul său inferior.

strei (ZOOTEHN.), rasă locală de porci de culoare neagră, formată din încrucișarea porcilor locali primitivi (stocli) cu rasa cornwal (cu care se aseamănă), mangalița neagră și berk. Prolificitatea este de 8—9 purcei la o fătare, iar la un an atinge greutatea de 120 kg. Se crește în număr restrîns în raioanele Hațeg și Hunedoara, pentru producția mixtă (carne și grăsime).

streliți, corp special de pedestrași, recrutați dintre orășeni, înființat de Ivan al IV-lea cel Groaznic. **S.** îndeplineau funcții polițienești; din rîndurile lor era aleasă garda țarilor Rusiei. Beneficiind de anumite privilegii, **s.** au constituit elementul de reprimare a mişcărilor antifeudale din Rusia în sec. XVI—XVII. Corpul **s.** a fost suprimat de Petru I cel Mare, care a creat o armată permanentă.

streptocóc (gr. *streptos* „sucit, răsucit"; MICROBIOL.), gen de bacterii gram pozitive sferice sau ovale, grupate în lanţuri; nu au spori şi nici cili (nu sînt mobile). Unele specii de **s.** sînt patogene, provocînd boli ale pielii şi ale mucoaselor vizibile, denumite *streptococii* (ex. erizipel, impetigo, conjunctivită), precum şi scarlatina, endocardita, septicemia acută şi cronică ş.a. la oameni şi gurma la cai, mamita la vaci etc. Alte specii de **s.** sînt saprofite (ex. *Streptococcus lactis*, agent al fermentaţiei lactice).

streptomicínă (FARM.), antibiotic extras din culturile de *Streptomices griseus*, descoperit de Waksman, căruia i s-a acordat Premiul Nobel pentru această descoperire (1952). Se prezintă sub formă de pulbere albă, higroscopică, solubilă în apă. Mai frecvent sînt întrebuinţate sulfatul de **s.** şi sulfatul de dihidrostreptomicină. Este bacteriostatic şi bactericid, utilizat în tuberculoză, în lepră, în infecţiile cu agenţi gram negativi, mai puţin în cele cu agenţi gram pozitivi; dă fenomene secundare, dintre care cel mai periculos este surditatea, uneori ireversibilă. Din această cauză, administrarea **s.** trebuie făcută numai sub control medical.

Stresemann *[ştrézəman]*, Gustav (1878—1929), om politic german, fondator şi lider al Partidului populist german. A fost cancelar al Germaniei (1923) şi ministru de externe (1923—1929). A promovat o politică de apropiere de marile puteri occidentale (încheierea acordurilor de la Locarno ş.a.).

stretto (ital. „strîns, comprimat"; MUZ.), procedeu contrapunctic de tratare, în canon, a subiectului (temei) în cadrul formei de fugă.

stricnínă (FARM.), alcaloid extras din *Strychnos nux vomica*. Se prezintă sub formă de cristale incolore, inodore, cu gust foarte amar, greu solubile în apă. În terapeutică se utilizează în special sulfatul de **s.**, care este un excitant al măduvei spinării şi al bulbului şi un analeptic respirator şi circulator. **S.** este o substanţă foarte toxică. Se foloseşte şi ca *rodenticid*.

strictúră (lat. *strictus* „îngust, strîmt"; MED.), proces patologic care constă în îngustarea unor canale din organism, datorită unei leziuni inflamatorii, unei cicatrice (ex. **s.** esofagiană, **s.** ureterală etc.).

stricţiúne (FIZ., TEHN.), micşorare a dimensiunilor unui obiect; scădere a secţiunii transversale a unui corp de formă alungită (ex. **s.** unei bare supuse la întindere). V. şi magnetostricţiune; reostricţiune.

strídie *(Ostrea edulis)*, specie de lamelibranhiat marin, comestibilă, cu valva stîngă mare, groasă şi cu contur neregulat, iar valva dreaptă mai mică şi subţire. Trăieşte în bazinul Mării Mediterane, mai ales pe funduri stîncoase.

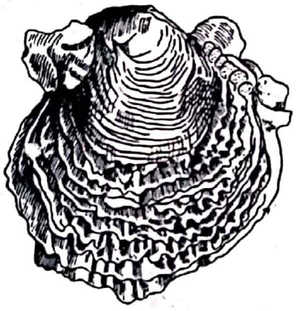

Stridie

stridór (lat. *stridor* „fluierat, şuierat"; MED.), respiraţie şuierătoare, întîlnită în cazurile de obstrucţie sau de spasm al căilor respiratorii, în special în timpul efortului inspirator.

strígă *(Tyto alba guttata)*, pasăre răpitoare de noapte, sedentară, de culoare galbenă-ruginie, mai deschisă pe faţa ventrală şi presărată cu pete brune-întunecate. Datorită faptului că se hrăneşte mai ales cu şoareci, **s.** este foarte folositoare.

strigătúră, îndemn şi comandă la joc. **S.** este de obicei o poezie populară concisă, mai ales un catren cu conţinut sentimental sau satiric, rostită ritmat în timpul dansului sau la petreceri şi şezători.

strigifórme (ZOOL.), ordin de păsări de pradă care vînează noaptea. Au cap mare, ochi aşezaţi în faţă şi înconjuraţi fiecare cu un disc de pene aşezate radiar; ciocul este puternic şi are jumătatea superioară foarte boltită, ascuţită şi încovoiată peste cea inferioară. Picioarele au degete scurte, cu gheare lungi, ascuţite şi încovoiate. Penele sînt foarte fine, iar zborul este lin, rapid şi fără zgomot. **S.** au auzul şi văzul foarte agere. Se hrănesc numai cu animale vii, cele mai multe cu rozătoare, fapt pentru care sînt foarte folositoare (ex. bufniţa, striga, cucuveaua, huhurezul). Sin. *răpitoare de noapte*.

Strilbiţchi, Mihail, tipograf şi gravor român din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea. Este autorul a numeroase gravuri în lemn pentru cărţile religioase tipărite la Mănăstirea Neamţ. A ilustrat şi calendare, între care „Calendarul pe 112 ani", tipărit la Iaşi în 1785, în care a introdus, în afara imaginilor tradiţionale ale zodiacului, şi elemente de costum din epocă.

strímer (engl. *streamer*, de la *to stream* „a curge"; FIZ.), canal din gaz ionizat, care se formează în intervalul dintre doi electrozi sub tensiune în procesul de producere a unei descărcări electrice în scînteie. **S.** se dezvoltă cu viteză foarte mare, datorită contopirii avalanşelor de ionizare produse de electroni, precum şi datorită ionizării puternice a gazului de către fotonii care iau naştere în avalanşe.

Strindberg *[strindberiə]*, August (1849—1912), dramaturg şi prozator suedez, reprezentant de seamă al literaturii suedeze moderne. Temperament hipersensibil, frămîntat de anxioase căutări şi de stări psihopatice, inadaptabil la condiţia umană a vieţii burgheze, **S.** a dus o viaţă agitată, punctată de nefericite experienţe matrimoniale, de influenţe diferite, cu rapide adeziuni şi deziceri ideologice, fiind, pe rînd, nietzschean, nihilist, ateu şi teozof, oscilînd între mania persecuţiei, a autodistrugerii, misoginism şi mizantropie. A debutat sub semnul realismului critic, apoi a impus naturalismul în Suedia, iar mai tîrziu a schiţat trăsături ale neoromantismului mistic, ale expresionismului şi suprarealismului, influenţînd puternic dramaturgia şi arta europeană de la începutul sec. al XX-lea. Vastă şi stufoasă, opera lui **S.** este o incisivă satiră, nu lipsită de simţul umorului şi de o acută observaţie psihologică, a societăţii burgheze decadente, al cărei sumbru şi haotic tablou moral îl realizează cu o înaltă măiestrie, dar fără a-i întrevedea destinul (romanele „Camera roşie“, 1879; „Cei de pe insula Hemsö“, 1883; „Camerele gotice“, 1904; „Steaguri negre“, 1907; culegerea de nuvele „Căsătoria“, 1884—1886; „Utopii în realitate“, 1885; autobiografiile psihologice „Fiu de slujnică“, 1886—1887, trad. rom.; „Pledoaria unui nebun“, 1887—1888; „Inferno“, 1897; „Singur“, 1903, şi dramele „Tatăl“, 1887, trad. rom.; „Domnişoara Julia“, 1888, trad. rom.; trilogia „Spre Damasc“, 1898—1904; „Dansul morţilor“, 1901 ş.a.).

A. Strindberg

stringocephalus (PALEONT.), gen fosil de brahiopod, caracterizat prin valva ventrală cu un umbone puternic şi cea dorsală bombată. Cochilia era groasă şi lipsită de ornamentaţie. A trăit în devonianul mediu.

striper (METAL.), dispozitiv folosit la scoaterea lingourilor din lingotiere. Este alcătuit dintr-un pivot vertical montat la un pod rulant, dintr-un cleşte fixat pe pivot şi dintr-o tijă (piston) de împingere a lingoului sau a lingotierei.

Strittmatter *[ştrîtmatər]*, Erwin (n. 1912), scriitor german. De origine muncitorească, **S.** s-a format ca autodidact. Comedia sa „Katzgraben“ (1954) are ca temă problema reformei agrare, iar romanul „Tinko“ (1954, trad. rom.), transformările revoluţionare ale satului german. Opera sa, caracterizată prin umor, autentice trăsături populare şi un stil original, atinge un punct culminant în romanul „Vrăjitorul“ (1957). **S.** a mai scris drama „Mireasa olandeză“ (1960), poveşti şi povestiri. Laureat al Premiului de stat al R.D. Germane.

Strîmbă-Lemne, personaj fabulos din basmele populare româneşti, înzestrat cu puterea miraculoasă de a îndoi şi de a strîmba păduri întregi. Ca şi Flămînzilă, Setilă etc., e un aliat al forţei binelui, întruchipată prin Făt-Frumos.

Strîmbulescu (Strîmbu), Ipolit (1871—1934), pictor român. A studiat la Şcoala de arte frumoase cu Th. Aman şi cu G.D. Mirea, apoi la München. Epigon al lui N. Grigorescu, creaţia sa, bogată şi variată ca genuri (portrete, peisaje, scene de gen, compoziţii alegorice), se distinge printr-o notă idilică, prin preocuparea de a reda efectele de lumină, dovedind mai ales o bună cunoaştere a meşteşugului („Două prietene“, „Femei cosînd“ ş.a.).

strîmtoáre, fîşie îngustă de apă, care uneşte două bazine acvatice întinse (oceane, mări, golfuri), despărţind porţiuni de uscat apropiate. Pentru **s.** care constituie căi de comunicaţie internaţionale, regimul juridic de folosire a lor este stabilit, în general, prin convenţii între state în scopul asigurării libertăţii de navigaţie.

strîngere (TEHN.), stare prin care două piese asamblate (prin presare la rece, prin presare la cald etc.) de tipul arbore-butuc, pană-canal de pană ş.a. sînt fixe una faţă de alta datorită faptului că, înainte de asamblare, dimensiunea suprafeţei cuprinzătoare (diametrul interior al butucului, lăţimea canalului de pană etc.) este mai mică decît dimensiunea suprafeţei cuprinse (diametrul arborelui, lăţimea penei etc.).

stroboscopie (gr. *strobos* „mişcare circulară“ şi *skopein* „a examina“; FIZ.), metodă de studiere a mişcărilor periodice, constînd în observarea intermitentă a corpului mişcător, realizată prin întreruperea periodică fie a iluminării, fie a privirii. Frecvenţa cu care pare că se mişcă corpul este egală cu diferenţa dintre frecvenţa mişcării reale şi frecvenţa observaţiilor. Alegînd convenabil frecvenţa observaţiilor, se poate micşora, aparent, frecvenţa unei mişcări, fapt care permite examinarea ei detaliată. Cînd cele două frecvenţe sînt egale, corpul pare a fi în repaus.

Stroescu, Constantin (n. 1886), cîntăreţ de operă şi pedagog român, profesor la Conservatorul din Bucureşti, artist emerit. A cîntat la Opera comică din Paris, în America şi la Opera română din Bucureşti, interpretînd rolurile de tenor din operele „Pelléas şi Mélisande“ de Debussy, „Lakmé“ de Delibes, „Doamna Butterfly“ de Puccini ş.a. S-a distins îndeosebi ca interpret de lieduri.

Stroessner *[ştrösnər]*, Alfredo (n. 1912), preşedinte al Republicii Paraguay şi şef al guvernului (din 1954). Ajuns la putere în urma unei lovituri de stat militare, a instaurat un regim dictatorial.

strofantină (FARM.), glicozid extras din seminţele unor specii de *Strophantus*. Se prezintă sub formă de pulbere cristalină, amară, puţin solubilă în apă. Are acţiune tonicardiacă şi se utilizează în tratamentul tahicardiei, insuficienţei cardiace, anginei pectorale etc.

strófă, grup de versuri legate într-un tot unitar prin elementele prozodice (măsură, ritm, rimă) şi uneori prin înţeles. **S.** poate fi formată din două, trei, patru, cinci sau mai multe versuri şi se numeşte respectiv *distih*, *terţet*, *catren*, *cvinar* ş.a.m.d. Există însă şi poezii a căror structură nu reclamă împărţirea în **s.** (ex. „Scrisorile" lui M. Eminescu). În tragedia antică, **s.** era o arie cîntată de o parte a corului în timpul evoluţiei pe scenă.

strofoídă (MAT.), curbă plană definită geometric astfel: în sistemul de axe carteziene, *Ox*, *OA*, prin punctul $C(-a,\ 0)$ se duce dreapta variabilă *CN*, *N* aparţinînd axei *BOA*.

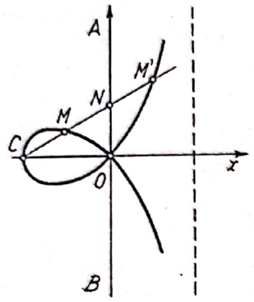

Strofoidă

Dacă pe această dreaptă luăm $MN=NM'=ON$, atunci locul geometric al punctelor *M* şi *M'* reprezintă **s.** Ecuaţia carteziană a **s.** este

$$y^2 = x^2\frac{a+x}{a-x}.$$

Originea pentru **s.** este un punct dublu.

Stroici, Lupu (Luca) (sec. XVI–XVII), boier cărturar, mare logofăt al Moldovei (1580–1591 şi 1595–1610); a studiat în Polonia. A fost primul dregător care a semnat documentele de cancelarie folosind litere latine. A scris şi un „Tatăl nostru" în limba română cu litere latine (1593), fapt care l-a determinat pe B.P. Hasdeu să-l numească „părintele filologiei latino-române".

Stroiciu, Gheorghe (1870–1928), militant al mişcării muncitoreşti din România. A fost unul dintre conducătorii răscoalei marinarilor din flota română la începutul anului 1918. Refugiat pe teritoriul Rusiei Sovietice, a luat parte, în fruntea unui batalion revoluţionar românesc, la lupta pentru apărarea cuceririlor Revoluţiei din Octombrie. Întors în ţară în 1919, a fost arestat, judecat şi condamnat la 20 de ani muncă silnică. A murit în închisoarea Doftana.

strómă (gr. *stroma* „covor"; BOT.) **1.** Corp al grăunciorelor de clorofilă, format din lame submicroscopice de natură proteică, între care se găseşte clorofila. **2.** Organ de rezistenţă format dintr-o împletitură deasă a filamentelor miceliene în care apar corpurile de fructificaţie ale unor ciuperci (ex. la cornul-secarei).

Stromboli, insulă italiană, de origine vulcanică, situată în arhipelagul Lipare din Marea Tireniană. Suprafaţa: 12,6 km^2. Vulcanul activ **S.** erupe la intervale de 20 de minute, aruncînd gaze, piroclastite şi uneori lavă bazaltică. În 1933 a avut loc ultima erupţie puternică a vulcanului.

strongilatóze (MED. VET.), denumire dată unui grup de boli parazitare ale animalelor şi ale păsărilor, provocate de un mare număr de nematozi paraziţi din ordinul *Strongylata*. Paraziţii se localizează în tubul digestiv şi în aparatul respirator, producînd pierderi în special în crescătoriile de oi.

stronţianít (MINER.), $SrCO_3$. Carbonat natural de stronţiu, cristalizat în sistemul rombic, incolor, cenuşiu-gălbui sau verzui, cu luciu sticlos. Este utilizat ca materie primă pentru prepararea sărurilor de stronţiu şi la rafinarea zahărului.

strónţiu (CHIM.), *Sr*. Element cu nr. at. 38; gr. at. 87,63; gr. sp. 2,60; p.t. 757°C; p.f. 1 366°C; face parte din familia metalelor alcalino-pămîntoase. În natură este răspîndit în cantităţi mici, în numeroase roci şi în ape minerale. Sursele principale de **s.** sînt mineralele stronţianitul ($SrCO_3$) şi celestina ($SrSO_4$). Se obţine prin electroliza clorurii topite. Este un metal alb-argintiu în stare pură, maleabil şi ductil. În contact cu aerul, **s.** îşi pierde luciul metalic. Reacţionează uşor cu apa; la cald reacţionează energic cu halogenii şi cu sulful. În combinaţiile sale funcţionează în starea de valenţă 2.

structuralísm **1.** (LINGV.) Curent în lingvistica actuală, bazat pe ideea că limba are un caracter sistematic şi trebuie deci studiată ca atare (ca o structură). Structuraliştii subliniază rolul diverselor relaţii dintre elementele limbii, dar consideră sunetele şi adesea chiar sensurile în afara limbii. Nesocotind, în general, latura materială şi semnificativă a limbii, ei transformă limba într-un sistem de relaţii abstracte, pe care îl studiază în sine, rupînd istoria limbii de istoria societăţii. Unica metodă folosită de structuralişti este cea deductivă. Curentul s-a dezvoltat pe baza concepţiei despre limbă a lui Ferdinand de Saussure. Principalele lui direcţii s-au manifestat în cadrul aşa-numitului Cerc lingvistic de la Praga, al Cercului lingvistic de la Copenhaga şi al lingvisticii descriptiviste din S.U.A. **2.** (PSIH.) V. *gheştaltism*.

structúră (lat. *structura*, din *struere* „a construi, a clădi") **1.** (FIZ.) Mod de alcătuire sau de organizare internă a unui corp sau a unui sistem fizic, caracterizat prin însuşirile geometrice şi fizice ale elementelor componente, prin aranjarea lor unul faţă de celelalte şi prin legăturile reciproce dintre ele. Exemple: **s.** cristalină (distribuţia atomilor sau a moleculelor în reţeaua cristalină), **s.** moleculară (dispoziţia atomilor în moleculă), **s.** atomică (alcătuirea atomului din nucleu şi înveliş electronic), **s.** unui nucleu atomic, **s.** unei bande de energie, **s.** unui spectru etc. — *S. fină*, structură a liniilor din spectrele metalelor, caracterizată prin faptul că liniile unor serii spectrale sînt alcătuite din două sau uneori din trei componente învecinate care corespund unor nivele energetice apropiate. *S.f.* se explică prin despicarea nivelelor de energie datorită spinului electronic total, care se poate orienta în mai multe feluri faţă de momentul cinetic orbital. — *S. hiperfină*, structură a liniilor spectrale, caracterizată prin alcătuirea acestora din mai multe componente foarte apropiate, datorită despicării nivelelor energetice produse prin interacţiunea dintre spinul total al atomului şi spinul nucleului. **2.** (PETROGR.) Aspect al rocilor, determinat de gradul de cristalizare, de dimensiunile cristalelor componente, de forma și de modul de concreștere al acestora. **S.** reflectă condițiile de formare ale rocilor. De exemplu, *s. sticloasă*, *s. holocristalină* (complet cristalină) la rocile eruptive, *s. granoblastică*, *s. porfiroblastică* la rocile metamorfice, *s. pelitică* (argiloasă), *s. psamitică* (nisipoasă) la rocile sedimentare etc. **3.** (GEOL.) *Structură geologică* (sau *tectonică*), aranjare în spațiu a stratelor de roci din scoarța terestră și raporturile dintre aceste strate. În sens restrîns, prin *s.g.* se înțeleg diferite forme de cute; astfel, în geologia petrolului, prin *s.g.* se definesc forme tectonice pozitive (ex. anticlinale, cupole, cute diapire etc.), adică **s.** favorabile acumulării de petrol și de gaze. **4.** (PEDOL.) *Structura solului*, modul în care sînt grupate particulele elementare în masa solului. Aceste particule, în majoritate electronegative, se resping reciproc, dar sub acțiunea cationilor bi- și polivalenți se unesc în glomerule mici, care, la rîndul lor, formează glomerule mari, de dimensiunile unui bob de mazăre și mai mari. Unirea glomerulelor este și rezultatul presiunii rădăcinilor, al apei care îngheață etc. Ele rămîn unite datorită unor substanțe secretate de microorganisme și datorită humusului, care conține acizi saturați în *Ca* și *Mg*. Cele mai favorabile însușiri ale solului se realizează atunci cînd glomerulele au diametrul de 0,25—10 mm și se găsesc în proporție de 75—80% în stratul arabil. **5.** (METAL.) Aranjament și mod de asociere sau de organizare a diferiților atomi, componenți sau constituenți ai unui material metalic. **S.** depinde de compoziția chimică a materialului metalic, de natura elementelor componente, de sistemul de cristalizare, de felul și de condițiile prelucrării termice sau mecanice. Există următoarele **s.** caracteristice: *s. cristalină*, care se referă la structura internă a cristalului și care este caracterizată printr-un aranjament simetric al atomilor în spațiu, formînd rețele cristaline proprii fiecărui metal sau aliaj (cel mai mic element al rețelei este celula elementară); *s. grosolană*, cînd grăunții cristalini ai metalului au dimensiuni exagerat de mari; *s. fibroasă*, caracteristică materialelor metalice deformate plastic și provocată de alungirea grăunților cristalini, a segregațiilor cristaline și intercristaline, a incluziunilor metalice și nemetalice, a golurilor etc.; *s. primară*, formată la solidificarea metalului sau a aliajului (la oțeluri, *s.p.* nu se păstrează la temperatura ordinară, dar ea poate fi pusă în evidență cu ajutorul unor reactivi specifici); *s. celulară*, observată în mod obișnuit la aliajele cu mai mulți constituenți, unul dintre aceștia fiind dispus sub forma unei rețele mai mult sau mai puțin regulate (ex. **s.** oțelurilor în stare de echilibru); *s. aciculară* (sau *Widmannstätten*), la care unul dintre constituenți apare în structură sub formă de ace (ex. ferita sau cementita în oțelurile supraîncălzite răcite rapid). La oțeluri, **s.** cu un singur constituent sînt denumite și după natura constituentului respectiv, de exemplu *s. austenitică*, *s. martensitică*, *s. sorbitică*, *s. bainitică*, *s. perlitică* etc., după cum structura conține numai austenită, respectiv numai martensită, sorbită, bainită, perlită etc. **6.** (CONSTR.) *Structură de rezistență*, ansamblu de elemente de construcție (solidarizate între ele) destinat să preia toate sarcinile care încarcă o construcție și să le transmită la fundație. *S. de r.* pot fi executate din beton armat, oțel, zidărie, lemn etc. În prezent se folosesc mai ales structurile alcătuite din cadre, panouri mari prefabricate, subansambluri prefabricate, diafragme verticale de beton (turnat în cofraje glisante) etc. **7.** (MAT.) V. *latice*. — *S. algebrică*, clasă de mulțimi în care s-au definit una sau mai multe operații algebrice cu proprietăți determinate (ex. **s.** de grup, **s.** de inel, **s.** de algebră universală). **8.** (FILOZ.) *Structură (economică)* v. *bază și suprastructură*.

Struensee *[ștrúənze:]*, Johann Friedrich (1737—1772), om de stat danez, adept al absolutismului luminat. În 1771—1772, ca medic al regelui Christian al VII-lea, a răsturnat, cu ajutorul reginei, guvernul și a inițiat o serie de reforme (libertatea presei, îngrădirea puterii marii nobilimi, schimbarea rentei în produse cu renta în bani etc.), dar adversarii lui i-au înscenat un proces, l-au condamnat la moarte și l-au executat.

Struma (Strimon), rîu în R.P. Bulgaria și în Grecia (392 km). Izvorăște de pe versantul sud-vestic al muntelui Vitoșa și se varsă în Golful Orfani al Mării Egee. Pe cursul superior (R.P. Bulgaria) se află un lac de acumulare.

Strumilin (Strumillo-Petrașkevici), Stanislav Gustavovici (n. 1877), economist și statistician sovietic, membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. În lucrările sale, **S.** abordează probleme de economie politică, de planificare, de statistică, de istorie a economiei etc. Laureat al Premiului Lenin (1958) și al Premiului de Stat al U.R.S.S.

strung (TEHN.), mașină-unealtă folosită pentru prelucrarea prin așchiere a suprafețelor corpurilor de revoluție (cilindrice, conice, sferice etc.), a suprafețelor elicoidale (filete) și a unor suprafețe plane (frontale) ale pieselor. În majoritatea cazurilor, piesele care se prelucrează efectuează mișcarea principală de rotație, iar sculele efectuează mișcarea de avans longitudinal și transversal. **S.** se compune dintr-un batiu cu ghidaje, pe care se montează păpușa fixă cu arborele principal pentru obți-

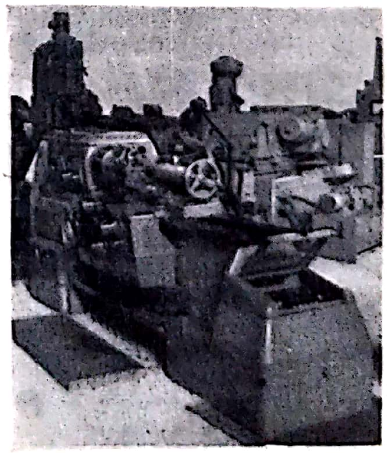

Strung paralel

nerea mişcării principale de rotaţie, păpuşa mobilă, cutia de avansuri, căruciorul sau cărucioarele cu dispozitivele portsculă, diferite alte mecanisme şi aparate. **S.** sînt acţionate în general de motoare electrice şi, mai rar, prin forţa musculară a lucrătorului (ex. unele **s.** mici în mecanica fină). **S.** se pot clasifica astfel: după gradul de automatizare, în *s. universale* (neautomate), *s. semiautomate* şi *s. automate*; după forma constructivă şi destinaţie, în *s. paralele* (la care arborele principal are axa orizontală, iar piesa ce trebuie prelucrată se prinde fie între arborele principal şi păpuşa mobilă, fie cu ajutorul unor dispozitive fixate pe arborele principal), *s.-revolver* (prevăzut, în afara unui cărucior lateral, cu un cap rotitor, numit *cap-revolver*, în care se fixează mai multe scule necesare pentru executarea unor operaţii succesive la aceeaşi piesă), *s.-carusel* (la care se prelucrează piese grele cu diametru mare şi cu lungime mică, aşezate şi fixate pe un platou cu axă de rotaţie verticală) şi *s. speciale* (de strunjit arbori cotiţi, de detalonat etc.); după precizia prelucrării, în *s. de degroşare* şi *s. de finisare*; după numărul cuţitelor care pot lucra simultan la prelucrarea unei piese, în *s. cu un cuţit* şi *s. cu mai multe cuţite*; după numărul arborilor principali, în *s. cu un singur arbore principal* şi *s. cu mai mulţi arbori principali*. În ţara noastră, diferite tipuri de **s.** se fabrică la uzina de strunguri din Arad, Fabrica de maşini-unelte şi agregate din Bucureşti şi în alte întreprinderi.

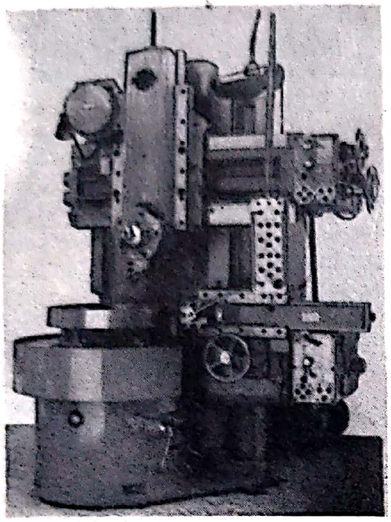

Strung-carusel

Strunga, comună în raionul Paşcani, reg. Iaşi, situată în Şaua Ruginoasa. 5 060 loc. (1965). Ape minerale (sulfuroase, bicarbonatate, magneziene, calcice, sodice), indicate în tratarea afecţiunilor aparatelor respirator şi digestiv, a reumatismului etc.

strunghil *(Gobius melanostomus)*, specie de peşte teleostean din familia gobiidelor, lung de circa 25 cm, asemănător cu guvidul. Trăieşte în Marea Caspică, în Marea Neagră şi în lacurile litorale. Strunghilul are o importanţă economică locală.

struţ *(Struthio camelus)*, pasăre de stepă, alergătoare, cu picioare lungi şi puternice, avînd numai cîte două degete, cu gît lung şi golaş, cu aripi mici, inapte pentru zbor. Penele sale moi sînt de culoare neagră la masculi şi brună-cenuşie la femelă. Pe coadă şi pe aripi are pene ornamentale albe, care sînt întrebuinţate ca podoabă. Masculul atinge o înălţime de 2,75 m şi o greutate de 75 kg, fiind cea mai mare pasăre actuală. Trăieşte în regiunile tropicale din Africa.

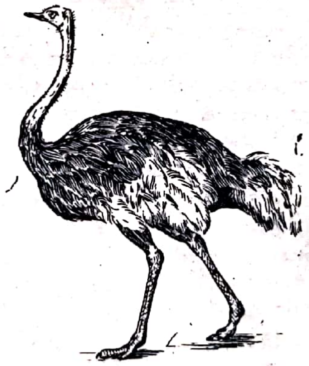

Struţ

Struve *[ştrúvə]*, Otto (1897—1962), astronom american. A fost profesor la Universitatea din Chicago, director al observatoarelor astronomice Yerkes şi McDonald şi preşedinte al Uniunii astronomice internaţionale între 1952 şi 1955. Este cunoscut pentru lucrările sale privitoare la materia gazoasă interstelară, rotaţia stelelor, stelele duble, atmosferele stelare, evoluţia stelelor etc.

Struve, Piotr Berngardovici (1870—1944), economist, publicist şi filozof rus, reprezentant al „marxismului legal“. Sub pretextul revizuirii „critice“ şi a „completării“ teoriei economice şi filozofice a lui K. Marx, Struve a negat contradicţiile capitalismului şi s-a pronunţat împotriva teoriei marxiste a reproducţiei. A fost adeptul teoriei lui Malthus asupra populaţiei.

Struve, Vasili Iakovlevici (1793—1864), astronom rus. A întemeiat Observatorul din Pulkovo (1839). Este cunoscut pentru cataloagele stelare pe care le-a întocmit, pentru lucrările sale privitoare la stelele duble vizuale, pentru determinarea, în acelaşi timp cu Bessel şi Henderson, a primelor paralaxe stelare, pentru punerea în evidenţă a absorbţiei interstelare etc.

Stuart *[stiúət]*, familie de nobili scoţieni, al cărei nume vine de la funcţia de „lord-steward“ (majordom) al Scoţiei, îndeplinită de membrii ei începînd din vremea regelui David I (1124—1153) pînă în 1370. Între 1370 şi 1714 a dat Scoţiei 14 regi, iar între 1603 şi 1649, 1660 şi 1714, şase au fost şi regi ai Angliei.

stuc **1.** (CONSTR.) Material de construcţie, format din mortar de ipsos cu adaos de gelatină, clei şi (uneori) coloranţi minerali; este folosit pentru finisarea elementelor de construcţie situate în interiorul clădirilor, pentru a imita marmura. **2.** (ARTE PLAST.) Material folosit pentru decoraţiile arhitectonice, preparat dintr-un amestec de var stins vechi, praf de marmură şi praf de cretă. Pasta de **s.** se modelează uşor şi poate fi turnată în forme. După uscare **s.** devine foarte rezistent, poate fi lustruit, poleit, colorat.

stucatúră (ARTE PLAST.), decoraţie arhitectonică realizată în stuc, cunoscută încă din antichitatea greacă. **S.** a fost folosită în mod frecvent în decoraţiile interioare din epoca barocă şi rococo (Luvru, Versailles, Sans-Souci-Potsdam, Palatul de Iarnă-Leningrad etc.).

„Studentul român", publicație legală editată de Frontul studențesc democratic, la București, în perioada 30 octombrie 1935—31 mai 1936. A militat pentru promovarea intereselor studenților, mobilizîndu-i la lupta împotriva fascismului.

„Studențimea nouă", revistă studențească antifascistă, editată legal, la București, în perioada februarie 1931—aprilie 1932.

„Studii", publicație a Secției de științe istorice și a Institutului de istorie „Nicolaie Iorga" ale Academiei Republicii Socialiste România, consacrată problemelor de istorie a românilor și de istorie universală. Apare din 1948, la început ca revistă de știință, filozofie, artă; din 1955 este dedicată exclusiv cercetărilor de istorie. Între 1948 și 1954 a apărut trimestrial, iar din 1955, cu șase numere anual.

„Studii și cercetări de istoria artei", publicație a Institutului de istoria artei al Academiei Republicii Socialiste România, consacrată problemelor de artă plastică, artă populară, muzică, teatru și cinematografie. Fundată în 1954, a apărut bianual, inițial într-o singură serie, apoi, din 1964, în două serii paralele, ambele bianuale („Studii și cercetări de artă plastică" și „Studii și cercetări de teatru și cinematografie").

„Studii și cercetări de istorie veche", publicație a Institutului de arheologie al Academiei Republicii Socialiste România, consacrată problemelor de istorie veche și arheologie. Între 1950 și 1964 a apărut de două ori pe an, iar din 1964 trimestrial.

„Studii și cercetări lingvistice", revistă editată de Secția de științe filologice a Academiei Republicii Socialiste România cu începere din 1950. Apare de șase ori pe an

studió **1.** (TELEC.) Încăpere special amenajată din punctul de vedere al acusticii și al iluminatului și echipată cu utilajul necesar captării unor programe sonore sau de sunete și imagini (microfoane, camere de luat vederi, dispozitive de semnalizare etc.), destinate transmisiunii (printr-un sistem de radiodifuziune) sau înregistrării în vederea unei transmisiuni ulterioare. După destinația lor, **s.** pot fi de *radiodifuziune sonoră*, de *televiziune*, de *înregistrare* (a sunetelor, pe bandă magnetică și a imaginilor, pe peliculă cinematografică) etc. **S.** de radiodifuziune sonoră au calități acustice superioare celor ale sălilor de audiție directă (de concerte, de teatru etc.). **S.** de televiziune sînt echipate cu un sistem de iluminat special care asigură satisfacerea cerințelor artistice și tehnice, cu instalații de condiționare a aerului și cu un echipament acustic asemănător celui din **s.** de radiodifuziune sonoră. Nivelul zgomotelor fiind mai mare în **s.** de televiziune, pentru emisiunile muzicale se utilizează sistemul play-back (sunetele sînt înregistrate înaintea emisiunii într-un **s.** de înregistrare și redate apoi în timpul emisiunii de televiziune). Clădirile în care sînt amenajate **s.** (numite tot *studiouri*) cuprind și încăperi auxiliare tehnice (camere de regie, **s.** de crainic, camere cu echipament pentru telecinematograf etc.) și netehnice (camere pentru repetiție, camere pentru soliști, culise etc.). **2.** (CINEMA) Ansamblu de construcții, de amenajări și de instalații anexe pentru producția de filme cinematografice. Este alcătuit din platouri (cu suprafața de 400 — 3 000 m^2 și înălțimea de 6—25 m), săli de înregistrare a sunetelor, săli de dublare a actorilor, săli pentru sincronizarea sunetelor cu gesturile, săli cu instalații pentru trucaje, laboratoare de fotografie, săli de proiecție, săli de repetiție, ateliere, depozite de recuzită, de costume etc., uzine termice, de climatizare și de energie, încăperi pentru machiere, culise etc. **S.** sînt amplasate în afara zonelor clădite ale orașelor. După caracterul filmelor realizate, **s.** pot fi: de filme artistice, de filme documentare, de filme științifice, de desene animate etc. Printre **s.** celebre din lume se numără Gaumont (Franța), Paramount și Metro-Goldwyn-Mayer (S.U.A.), Cinecitta (Italia) etc. La noi în țară, studiourile de la Buftea. **3.** (În teatru) Sală destinată mai ales spectacolelor experimentale.

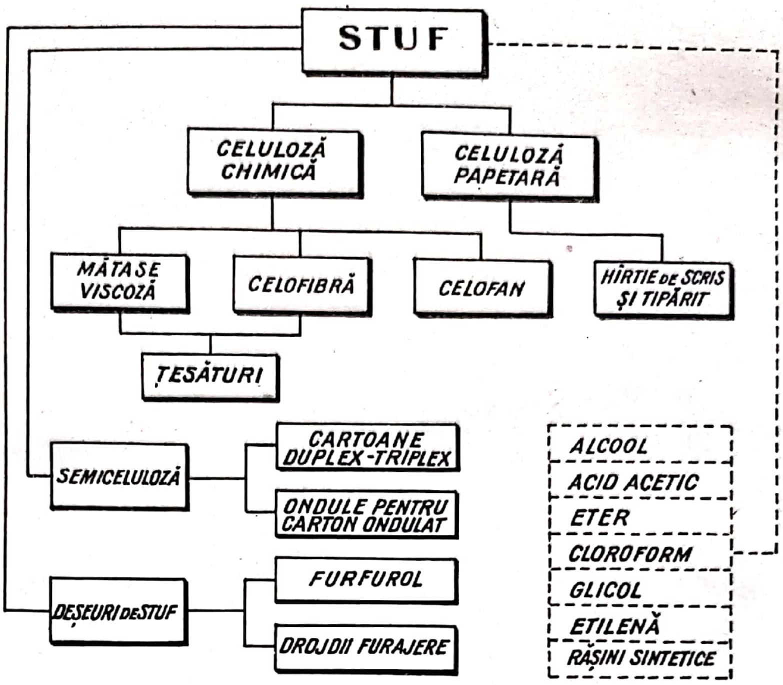

stuf (*Phragmites communis*), plantă erbacee perenă din familia gramineelor, cu rizom tîrîtor lung, cu tulpina înaltă de 1—4 m, rigidă, dreaptă și robustă, cu frunze lanceolate, plane sau lung acuminate, de culoare verde-albăstruie și cu flori violacee sau gălbui, dispuse în panicule terminale.

Creşte prin mlaştini, pe malurile lacurilor şi rîurilor, iar în Delta Dunării formează populaţii întinse (circa 260 000 ha) şi joacă un rol important în echilibrul natural al acesteia, prin faptul că împiedică aluvionarea ghiolurilor, readuce sărurile minerale din straturile mai adînci la suprafaţa solului şi oferă adăpost, hrană şi condiţii de reproducere pentru peşti, păsări şi mamifere. În tulpina **s.** se găsesc fibre celulozice, hemiceluloză şi lignină. **S.** este întrebuinţat ca materie primă pentru obţinerea celulozei şi hîrtiei, a unor produse chimice (furfurol, alcool, acetonă, glicerină etc.), ca material de construcţie sub formă de plăci de stufit. În vederea gospodăririi, exploatării şi valorificării superioare a **s.** din Delta Dunării, în anii puterii populare a fost creată o reţea de întreprinderi de cercetare, amenajare, exploatare şi industrializare. La Chiscani, lîngă Brăila, s-a construit un complex industrial pentru chimizarea **s.**, care produce celuloză, hîrtie, fibre artificiale, furfurol; cartoane, plăci aglomerate etc. Sin. *trestie*. V. şi Delta Dunării.

stufít (CONSTR.), material termoizolator, confecţionat din tulpini uscate de stuf aşezate paralel, presate şi legate sub formă de panouri (cu dimensiuni pînă la 1,6×2,7 m şi grosimi de 20—50 mm). Este folosit la izolaţii termice şi la executarea pereţilor unor construcţii provizorii (tencuit pe ambele feţe pentru a fi protejat). Sin. *solomit*.

stup (ZOOTEHN.), adăpost al familiilor de albine, care cuprinde şi cuibul cu proviziile de hrană. În **s.** sistematici, folosiţi astăzi aproape în exclusivitate, fagurii cuibului sînt clădiţi şi fixaţi de către albine în rame mobile de lemn. Principalele elemente ale unui **s.** sînt corpul stupului (în care se găsesc ramele) şi magazia. Potrivit sistemului de construcţie şi de funcţionare, **s.** se clasifică în *s. verticali*, al căror volum se poate mări prin adăugare de corpuri suprapuse, şi *s. orizontali*, al căror volum se măreşte lateral. Pentru fiecare tip există mai multe sisteme (Dadant-Blatt, Layens etc.), diferite în ceea ce priveşte etajarea, numărul de rame, mărimea compartimentelor etc.

stúpă (ARHIT.), monument religios indian destinat comemorării sau păstrării relicvelor unei căpetenii budiste. De obicei, **s.** este alcătuită dintr-un soclu poligonal deasupra căruia se ridică un corp cilindric, acoperit cu o cupolă, şi are în interior o încăpere funerară (ex. **s.** de la Darjeeling etc.).

stupărit pastoral (ZOOTEHN.), sistem de practicare a apiculturii în timpul sezonului activ. În cadrul acestui sistem, stupina se transportă în diferite regiuni care dispun de o bază meliferă, astfel încît să poată asigura albinelor un cules permanent de nectar şi de polen în tot cursul sezonului. **S.p.** constituie o metodă eficientă în apicultură şi totodată ajută la polenizarea culturilor agricole.

stupefiánte (FARM.), substanţe care inhibă centrii nervoşi, producînd o stare de inerţie fizică şi psihică (ex. opiu, morfină etc.). **S.** sînt toxice; folosite mult timp, duc la obişnuinţă şi la necesitatea unor doze crescînde. Utilizarea **s.** fără prescripţie medicală este interzisă şi pedepsită de lege. Prin extensiune se numeşte **s.** orice substanţă care, ca şi morfina, dă naştere, prin folosire repetată, fenomenului de obişnuinţă.

stupínă (ZOOTEHN.), loc pe care se află amplasate familiile de albine cu stupii respectivi, cabana apicolă şi toate instalaţiile anexe.

Štúr *[ştu:r]* L'udovít (1815—1856), scriitor, publicist şi om politic slovac, ideolog al burgheziei slovace în perioada revoluţiei burgheze din 1848, a cultivat o poezie romantică animată de sentimente patriotice şi a impus limba slovacă ca limbă literară („Graiul slovac şi necesitatea scrierii în acest grai", „Ştiinţa limbii slovace"). A scris un studiu despre literatura populară slavă („Despre cîntecele şi povestirile populare slave", 1853).

Sturdza, Petre (1869—1933), actor român. A studiat la Conservatorul din Iaşi şi la Paris. A debutat în 1890 la Teatrul naţional din Iaşi, desfăşurîndu-şi apoi activitatea la Teatrul naţional din Bucureşti. Interpret al comediei clasice, a fost totodată, prin forţa realistă a jocului său, creatorul recunoscut al rolurilor de compoziţie din dramele sociale şi din piesele de idei ale lui Ibsen şi Gorki, dintre care unele au fost traduse şi regizate de el însuşi.

Sturdza-Bulandra, Lucia (1873—1961), actriţă română; a fost artistă a poporului şi a desfăşurat o bogată activitate obştească. A absolvit Facultatea de litere şi filozofie din Bucureşti. În 1898 a debutat la Teatrul naţional din Bucureşti. A făcut parte din compania teatrală a lui Alexandru Davila; împreună cu soţul său, Tony Bulandra, a întemeiat în 1914 o companie particulară. Din 1941 a activat pe scena Teatrului municipal, a cărui directoare a fost din 1947 pînă la sfîrşitul vieţii şi care-i poartă astăzi numele. **S.-B.** a interpretat, cu multă prestanţă scenică, cu vigoare, vervă şi precizie realistă, în special roluri de compoziţie în piese de O. Wilde, V. Sardou, H. Ibsen, realizînd creaţii în „Maria Stuart" de Schiller, „Profesiunea doamnei Warren" de Shaw, „Mamouret" de J. Sarment, „Pădurea" de A. N. Ostrovski, „Vassa Jeleznova" de Gorki, „Citadela sfărîmată" de H. Lovinescu. Vreme de treizeci de ani a fost profesoară la Conservatorul de artă dramatică din Bucureşti. Autoare a lucrării „Actorul şi arta dramatică" (1912) şi a

L. Sturdza-Bulandra

unui volum de memorii. De mai multe ori laureată a Premiului de stat.

sturionicultúră, ramură a pisciculturii care se ocupă cu reproducerea dirijată şi cu creşterea sturionilor (morun, nisetru, păstrugă, cegă).

Sturm, Charles (1803—1855), matematician francez. A fost membru al Academiei de Ştiinţe din Paris. Are lucrări în domeniul ecuaţiilor diferenţiale, al geometriei, al algebrei, al opticii şi al mecanicii. În teoria ecuaţiilor diferenţiale, **S.** a studiat problemele la limită pentru ecuaţiile diferenţiale *(problemele Sturm-Liouville)*, în geometrie a arătat că un fascicul de conice determină o involuţie pe o dreaptă arbitrară (1826), în algebră a enunţat şi a demonstrat teorema privitoare la numărul rădăcinilor reale ale unui polinom situate într-un interval dat *(teorema lui Sturm)*.

„Sturm und Drang" *[ştúrm]* (germ. „Furtună şi avînt"), mişcare literară germană din ultimele trei decenii ale sec. al XVIII-lea, denumită astfel după piesa cu acelaşi nume a lui F.M. Klinger (1776). Ea reflectă tendinţele revoluţionare ale burgheziei germane veleitarde şi reprezintă o puternică reacţie împotriva raţionalismului sec şi a esteticii riguroase a iluminismului, fondul filozofic social-politic continuînd să fie determinat de iluminism. Influenţată de J.J. Rousseau şi îndeosebi de scriitorii J.G. Hamann (1730—1788) şi J.G. Herder, ea promova cultul originalităţii şi al geniului creator, dreptul la viaţă al forţelor afective, un nou sentiment al naturii exprimat în forme intens subiective şi pasionate, caracterul viguros popular al artei. Promotorii au fost Goethe şi Schiller (în tinereţe), J.M. Lenz, F.M. Klinger, F. Müller, C.F.D. Schubart, G.A. Bürger.

Štursa *[ştúrsa]*, Jan (1880—1925), sculptor ceh. A studiat cu J.V. Myslbek. Creaţia sa, contradictorie, vădeşte căutările şi influenţele noilor curente (în operele timpurii a fost influenţat de simbolism). Lucrările sale se remarcă prin vigoare şi prin interesul pentru psihologia personajelor. A realizat busturi, monumente („S. Čech", „Smetana"), sculpturi alegorice („Munca", „Umanismul", pentru podul Hlavka din Praga etc.).

sturz *(Turdus)*, gen de pasăre de pădure din ordinul paseriformelor, mai mică decît porumbelul, cu cioc conic şi puternic, cu pene de culoare brună pe spate şi albă-gălbuie, presărată cu pete brune întunecate, pe faţa ventrală. Se hrăneşte cu insecte şi cu diferite boabe cărnoase. Din genul **s.** fac parte: *sturzul cîntător (Turdus philomelos)*, *sturzul de vîsc (Turdus viscivorus)*, *sturzul de iarnă (Turdus pilaris)*, *sturzul viilor (Turdus musicus)*.

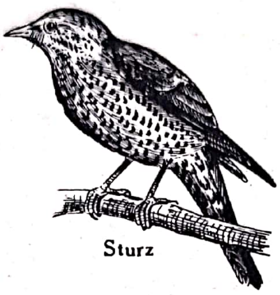

Sturz

Sturza (Sturdza), veche familie de boieri moldoveni, dintre care cei mai cunoscuţi au fost: *Ioniţă Sandu S.*, domn al Moldovei (1822-1828); în prima parte a domniei a susţinut lupta micii boierimi „cărvunare" împotriva marii boierimi, dar mai tîrziu a restabilit drepturile acesteia, sporindu-i privilegiile. A încercat să limiteze abuzurile şi să stabilească norme de organizare a breslelor slujitoreşti. *Mihail Gr. S.*, domn al Moldovei (1834—1849), care s-a situat, în general, pe poziţii reacţionare în politica internă şi externă, dar a avut şi realizări pozitive în domeniul organizatoric şi administrativ. În timpul domniei sale s-a înregistrat o remarcabilă dezvoltare economică: producţia cerealieră s-a intensificat, s-au înfiinţat primele fabrici, s-au construit şosele şi poduri şi s-a amenajat portul Galaţi (declarat port liber în 1857). Moldova a încheiat o convenţie comercială (1835) şi o uniune vamală (1846) cu Ţara Românească, intrată în vigoare la 1 ianuarie 1848. *M.Gr.S.* a dezrobit (1844) ţiganii statului şi ai mănăstirilor şi a reorganizat învăţămîntul înalt, creînd Academia Mihăileană. Prin politica sa internă şi-a atras adversitatea cercurilor politice progresiste moldoveneşti, care au organizat, în anul 1846, *Asociaţia patriotică*. A reprimat mişcarea revoluţionară de la 1848 din Moldova. *Grigore M.S. (Beizadea-Viţel)* (1821—1901), fiul domnului *Mihail Gr.S.*, a participat, ca general turc sub numele de *Muhlis Paşa*, la războiul Crimeii (1853—1856). Lucrarea sa „Legile fundamentale ale universului" (1891) a fost apreciată de Flammarion şi de Societatea astronomică a Franţei. *Vasile S.* (1810—1870), om politic moldovean unionist, ministru al lucrărilor publice în timpul primei domnii a lui Grigore Al. Ghica (1849—1853). A fost preşedinte al Divanului domnesc (1856) şi caimacam (din 1858), a contribuit la înfăptuirea Unirii Principatelor şi a prezidat primul guvern moldovean (ianuarie-martie 1859) al domnitorului Alexandru Ioan Cuza. *Dimitrie A.S.* (1833—1914), istoric şi om politic liberal. Şef al Partidului liberal (din 1892) şi prim-ministru (1895—1896, 1897—1899, 1901—1904, 1907—1908). Membru şi preşedinte al Academiei Române, a sprijinit activitatea acesteia, contribuind îndeosebi la îmbogăţirea colecţiilor ei. A scris numeroase studii istorice şi numismatice şi a fost autorul principal al colecţiei „Acte şi documente relative la istoria renaşterii României"

Sturza, Marius (1876—1954), medic român. A fost profesor de balneologie la universităţile din Cluj şi din Bucureşti şi membru de onoare al Academiei Române. A înfiinţat, la Viena, sanatoriul „Wällischhof", unde a introdus tratamentul climato-dietetic în aer liber (sistemul cabanelor). **S.** a iniţiat în ţara noastră învăţămîntul şi studiul complex al balneologiei, hidroterapiei, fizioterapiei şi climatologiei medicale. Op. pr.: „Balneoterapia practică" (1949), „Tehnica hidro- şi balneoterapiei" (1950).

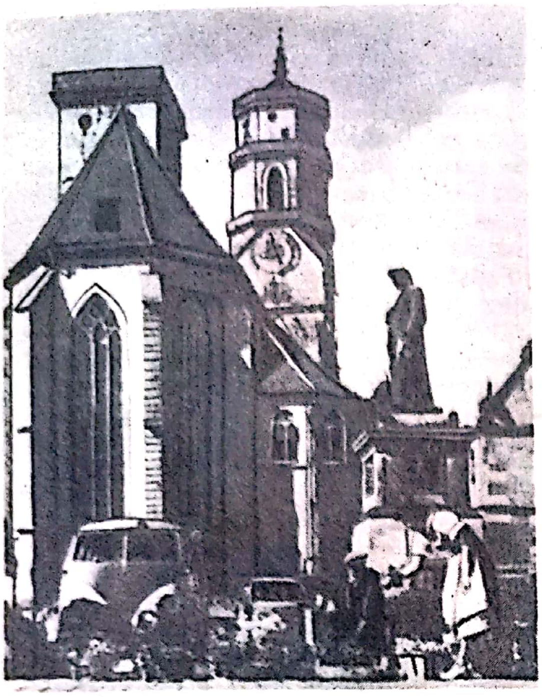

Vedere din Stuttgart

Stuttgart *[ştútgart]*, oraş în sud-vestul R.F. Germane, centrul administrativ al landului Baden-Württemberg, situat pe rîul Neckar (afluent al Rinului). 635 300 loc. (1964). Împreună cu oraşele din jurul său (Esslingen, Ludwigsburg ş.a.) formează o aglomeraţie urbană. Industrie constructoare de maşini (automobile, maşini-unelte, electrotehnică, mecanică de precizie), a hîrtiei, industrie uşoară şi alimentară etc. Unul dintre cele mai mari centre ale industriei de maşini poligrafice din R.F. Germană. Important nod feroviar şi rutier, port fluvial, aeroport. Centru cultural cu institute de învăţămînt superior, muzee, teatre. Are numeroase monumente arhitectonice din epoca feudală şi din sec. XVIII–XIX.

Suarez *[suáreθ]*, Francisco (1548–1617), teolog iezuit, filozof şi jurist spaniol. A încercat să înnoiască scolastica tomistă prin *congruism*, concepţie care acordă o oarecare libertate filozofiei, şi să concilieze liberul-arbitru al omului cu „atotştiinţa" divină. A combătut, de pe poziţiile contrareformei, protestantismul şi a susţinut supremaţia puterii spirituale a papii.

subalpín, *etaj* **~**, etaj de vegetaţie situat deasupra limitei superioare a pădurii de conifere (în Republica Socialistă România, de obicei, la peste 1 500–1 700 m altitudine absolută. În *e.s.*, datorită condiţiilor pedoclimatice specifice, se dezvoltă tufărişuri de jneapăn, ienupăr şi smirdar, care alternează cu pajişti de graminee de talie mică.

subalternáre (LOGICĂ), raport între judecăţile universale şi judecăţile particulare de aceeaşi calitate, caracterizat prin aceea că din adevărul judecăţii universale decurge cu necesitate adevărul judecăţii particulare, iar din falsitatea judecăţii particulare rezultă cu necesitate falsitatea judecăţii universale; din falsitatea judecăţii universale nu rezultă nimic cu necesitate pentru judecata particulară şi nici din adevărul judecăţii particulare nu rezultă nimic pentru judecata universală (ex. raportul dintre judecata universal-afirmativă *A*: „Toate bilele sînt albe" şi judecata particular-afirmativă *I*: „Unele bile sînt albe").

subansámblu (MAŞ.), grup unitar de piese sau de organe de maşini care acţionează ca o unitate funcţională bine definită şi care este o parte componentă a unui dispozitiv, a unei maşini sau a unei instalaţii (ex. cutia de avansuri a unei maşini-unelte, diferenţialul unui automobil etc.).

subarendáre, înţelegere prin care un arendaş transmite cuiva, în schimbul unei plăţi, folosinţa temporară a unui bun deţinut de el în arendă. Forma cea mai răspîndită este **s.** pămîntului luat în arendă de la moşieri de către arendaşi şi dat apoi ţăranilor săraci spre a-l lucra. **S.** pămîntului a fost larg practicată şi în România burghezo-moşierească, subarendaşii plătind arenzi de trei-patru ori mai mari decît cele plătite de arendaşi moşierilor. V. şi învoieli agricole.

Subcarpaţi, unitate de relief de altitudine mijlocie (în medie de 500 m), care se desfăşoară la exteriorul arcului carpatic, între văile Moldovei şi Motrului, şi în interiorul acestuia, în sectoarele Bistriţa–Homoroade, Hîrtibaciu–Ocna Mureşului şi Turda–Beclean. În ansamblu au aspectul unei trepte de relief mai coborîte decît Carpaţii, care se interpune între aceştia şi Podişul Moldovei, Cîmpia Română, Piemontul Getic şi, respectiv, Podişul Transilvaniei. Această treaptă de relief, pe alocuri strîns lipită de Carpaţi, este de cele mai multe ori separată de aceştia printr-un uluc depresionar. **S.** sînt alcătuiţi dintr-o asociere de culmi deluroase (puţine culmi depăşesc altitudinea de 700 m), despărţite între ele prin văi, a căror adîncime oscilează între 200 şi 300 m, sau prin depresiuni. Culmile deluroase, văile şi depresiunile sînt sculptate în formaţii neogene cutate (cute simple, cute-solzi, cute diapire), în general moi (argile, nisipuri, marne, gresii, conglomerate), iar pe alocuri în cele ale flişului. Întreaga regiune subcarpatică este caracterizată printr-o mare mobilitate tectonică, pusă în evidenţă, în prezent, printr-o accentuată sensibilitate seismică. În funcţie de poziţia faţă de arcul carpatic şi de particularităţile geomorfologice, se deosebesc: **A)** *S. Orientali*, care, după

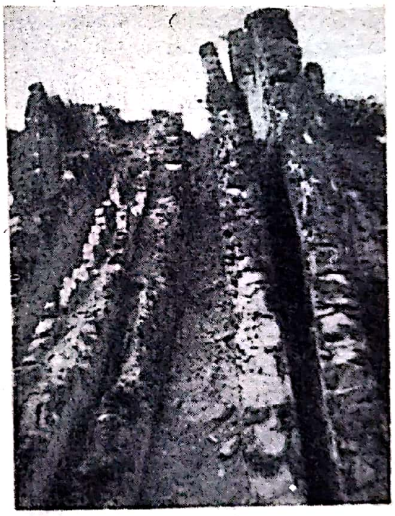

Alternanţe de gresii, argile şi tufuri pe valea Rîmnicului

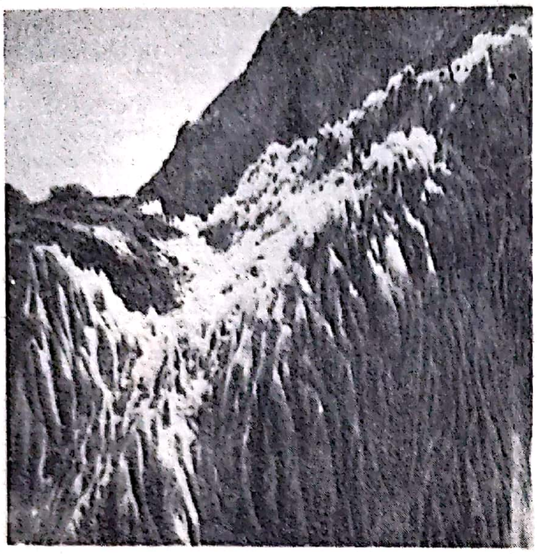

Muntele de sare din Subcarpaţii de la Curbură

caracteristica peisajului geografic, se împart în sectoarele: a) *S. Moldovei*, cuprinşi între văile Moldova şi Trotuş, caracterizaţi prin existenţa unui singur uluc depresionar compartimentat de o serie de înşeuări largi în mai multe depresiuni (Nemţişor, Cracău-Bistriţa, Tazlău, Caşin ş.a.), mărginit la exterior de un şir de muscele (Pleşul, 915 m, Şerbeşti, Pietricica Bacăului ş.a.) şi de cueste, care aparţin unor piemonturi (Boiştea, 579 m, Corni, 603 m, Mărgineni ş.a.); b) *S. de la Curbură*, cuprinşi între văile Trotuş şi Slănicul Buzăului, este cea mai sensibilă regiune seismică din ţară şi se caracterizează prin existenţa a două şiruri de depresiuni, unul submontan, de origine tectono-erozivă, modelat în formaţii miocene cutate (Crimineţ, Soveja, Vrancea, Neculele), şi altul intradeluros, de origine erozivă, modelat în formaţii pliocene monoclinale (Cîmpuri, Vidra, Miera, Dumitreşti); între aceste două şiruri de depresiuni se află un şir de muscele înalte de 800—900 m (Răchitaşul Mare, 927 m, Teiş, Răiuţ, 967 m, Alunul, Gîrbova, Gurbăneasa), care corespunde unor sinclinale miocene cu roci dure; în exteriorul depresiunilor intradeluroase se dezvoltă un şir de măguri şi dealuri sculptate în piemontul alcătuit din pietrişuri de Cîndeşti, cu altitudini cuprinse între 600 şi 1 000 m (dealul Momîia, Măgura Odobeştilor, Deleanul, Gurguiata), pe pantele cărora au mare dezvoltare procesele de eroziune torenţială şi porniturile de teren; c) *S. Prahovei*, cuprinşi între văile Slănicul Buzăului şi Dîmboviţa, sînt caracterizaţi prin cea mai mare altitudine medie şi cea mai adîncă fragmentare din **S.**, prin prezenţa unor muncele alcătuite din fliş (Văleni şi Homorîciu), prin prezenţa cutelor diapire şi a formelor carstice legate de apariţia la zi a masivelor de sare, prin prezenţa celor mai mari vulcani noroioşi din ţară (Pîclele Mari şi Mici) şi prin alternarea unor depresiuni sinclinale (Slănic-Bezdead, Drajna-Chiojd, Cislău, Nişcov, Mislea-Măgurele, Pucioasa-Cîmpina), cu culmi deluroase ce corespund unor anticlinale (Berca-Arbănaşi, Istriţa, 754 m, Seciul-Hîrsa ş.a.). **B)** *S. Meridionali* (sau *Getici*), în cadrul cărora se pot deosebi, după caracteristica peisajului geografic, sectoarele: a) *Muscelele Getice*, cuprinse între văile Dîmboviţa şi Cerna Olteţului, au altitudini între 600 şi 1 000 m, despărţite de văi adînci, sculptate în formaţii miocene şi paleogene slab cutate; un şir de depresiuni, în mare parte sinclinale (Cîmpulung, Nucşoara, Arefu, Sălătruc, Horezu), sînt dominate de muscele înalte şi de dealuri (Măţăul, 1 017 m, Burdimanul, Măgura Slătioarei, 767 m, ş.a.); la contactul cu Piemontul Getic apare un alt şir de depresiuni, de eroziune, dominate de cueste; b) *S. Jiului*, cuprinşi între văile Cerna Olteţului şi Motru, se caracterizează prin cea mai redusă altitudine din **S.**, prin prezenţa unor depresiuni largi ce corespund în general unor sinclinale cu depozite pliocene, dominate de culmi axate pe anticlinale miocene (Sporeşti, Brădăţel, Bran, Sîrbeşti); se disting clar două şiruri de depresiuni: unul submontan (depresiunea subcarpatică olteană) şi altul intradeluros (Tîrgu-Jiu şi Tîrgu-Cărbuneşti). **C)** *S. Interni* sînt situaţi în interiorul arcului carpatic, în sectoarele: a) *Bistriţa-Homoroade*, cu culmi deluroase înalte (750—1 100 m), în structura cărora apar cute diapire în parte acoperite cu aglomerate vulcanice (dealurile Homat, Firtuş, Şiclod, Bichiş ş.a.), care domină o serie de depresiuni (Odorhei, Praid, Şieu-Bistriţa);

Vedere din Subcarpaţii Getici

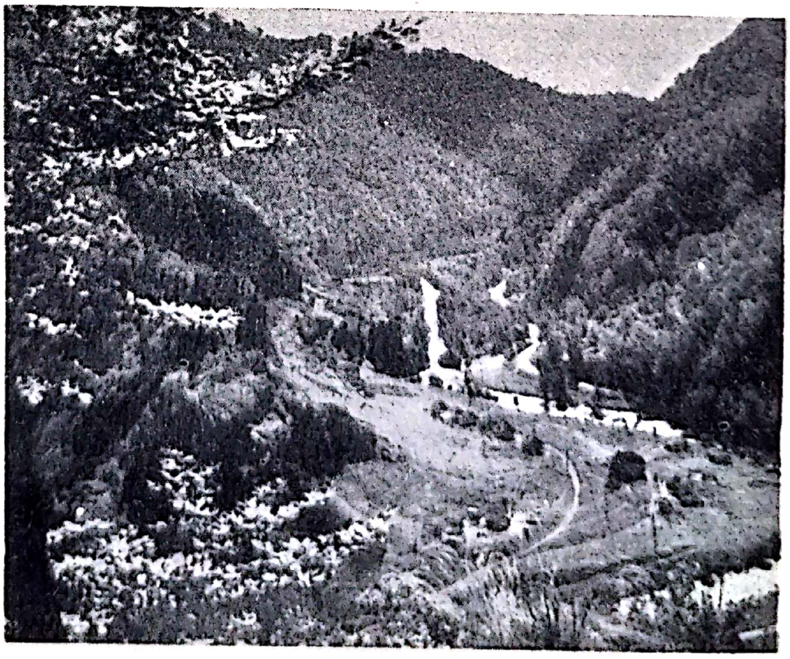

b) *Hîrtibaciu-Ocna Mureşului*, cu o fragmentare a reliefului accentuată; c) *Turda-Beclean*, unde nota caracteristică este dată de prezenţa depresiunilor formate pe brahianticlinale („butoniere") şi de existenţa unor văi largi cu terase. Clima **S.** este temperată, cu ierni mai blînde şi veri mai răcoroase; precipitaţiile atmosferice ating 700—900 mm anual. În vestul *S. Meridionali* se simt slabe influenţe mediteraneene. Reţeaua hidrografică este deasă. Principalele rîuri: Suceava, Moldova, Bistriţa, Trotuşul, Buzăul, Ialomiţa şi Argeşul (cu afluenţii lor), Oltul şi Jiul (cu afluenţii lor), toate traversînd **S.** Predomină pădurile de fag în amestec cu gorunul, care spre poale trec în păduri de stejar.

subconştiént, sferă a fenomenelor psihice care se desfăşoară în afara conştiinţei şi care au putut fi anterior conştiente sau care ar putea deveni conştiente ulterior. Relaţia acestui termen cu acela de inconştient nu este definită la fel de toţi psihologii, unii considerîndu-l sinonim cu acesta, iar alţii diferenţiindu-l de inconştient, definit ca sferă a fenomenelor psihice ce nu pot deveni conştiente niciodată. Deşi termenul este folosit adeseori în legătură cu psihanaliza, Freud utilizează, de fapt, termenul de *preconştient*, care denumeşte la el acel nivel al psihicului deosebit atît de conştient, cît şi de inconştient, unde ar ajunge trăirile psihice refulate.

subcontrafagót, varietate a fagotului, cu sunetul mai grav decît al contrafagotului. Se foloseşte foarte rar în orchestră.

subcontrarietáte (LOG.), raport între judecata particular-afirmativă *(I)* şi judecata particular-negativă *(O)*, caracterizat prin faptul că nu pot fi ambele false, dar pot fi ambele adevărate. Dacă judecata particular-afirmativă („Unii *S* sînt *P*") este falsă, este adevărată în mod necesar (prin raportul de contradicţie) judecata universal-negativă *E* şi deci (prin raportul de subalternare) va fi adevărată judecata particular-negativă („Unii *S* nu sînt *P*"). Dacă una dintre ele este însă adevărată, acest fapt nu exclude ca şi cealaltă să fie adevărată (ex. judecăţile: „Unii arbori sînt conifere" şi „Unii arbori nu sînt conifere").

subcórp (MAT.) mulţime de elemente ale unui corp *C* care formează un corp faţă de operaţiile ce s-au definit în *C* (ex. corpul numerelor raţionale este un **s.** al corpului numerelor reale).

subdialéct (LINGV.), ramificaţie teritorială a unei limbi, care ocupă o poziţie intermediară în ierarhia dialect-grai (nu toţi lingviştii socotesc necesară această subdiviziune intermediară). Astfel, în cadrul dialectului dacoromân, se disting **s.**: muntean, moldovean, bănăţean, crişean, eventual şi maramureşean; acestea, la rîndul lor, sînt constituite fiecare din mai multe graiuri locale.

subdiviziune geologică (STRAT.), unitate a timpului geologic corespunzătoare unei etape din cursul evoluţiei Pămîntului. Pe baza discordanţelor existente între formaţiile care alcătuiesc scoarţa Pămîntului şi pe baza faunei fosile conţinute în strate, timpul geologic a fost împărţit în *ere, perioade, epoci* şi *vîrste*. V. şi geocronologie.

subdominántă (MUZ.) **1.** Treapta a patra a modurilor major şi minor, una dintre treptele principale, situată la o cvartă superioară faţă de tonică şi la o secundă inferioară faţă de dominantă. **2.** (În armonie) Denumire dată acordului construit pe treapta a patra a modurilor major sau minor. V. şi dominantă.

súber (BOT.). v. **plută.**

subetáj (STRAT.), diviziune a etajului geologic caracterizată printr-o oarecare individualitate petrografică şi paleontologică (ex. etajul senonian se împarte în subetajele coniacian, santonian, campanian şi maastrichtian).

subgrúp (MAT.), mulţime de elemente ale unui grup *G* care formează grup faţă de legea de compoziţie din *G* (ex. mulţimea permutărilor pare constituie un **s.** al grupului permutărilor de *n* obiecte).

Sübhi, Mustafa (1883—1921), militant al mişcării muncitoreşti turce, unul dintre creatorii Partidului Comunist din Turcia (1920). A fost preşedinte al C.C. al P.C. din Turcia.

subícter (MED.), culoare gălbuie a pielii şi a mucoaselor, datorită creşterii concentraţiei sanguine a bilirubinei. Poate constitui unul dintre semnele de început ale hepatitei.

subiéct 1. (LINGV.) Partea principală de propoziţie care arată cine săvîrşeşte acţiunea exprimată de predicatul verbal la diateza activă sau reflexivă, cine suferă acţiunea cînd predicatul verbal este la diateza pasivă sau cui i se atribuie înşiruirea ori caracteristica exprimată de numele predicativ în cazul predicatului nominal, cu alte cuvinte partea principală de propoziţie despre care se spune ceva cu ajutorul predicatului. — *S. gramatical*, parte principală de propoziţie care are semnele formale ale subiectului (în limba română, cazul nominativ şi acordul predicatului). În analizele gramaticale se vorbeşte de *s.g.*, în opoziţie cu subiectul logic, atunci cînd autorul acţiunii nu este desemnat prin *s.g.*, ci printr-o parte secundară de propoziţie. Se foloseşte termenul de **s.** logic pentru autorul real al unei acţiuni sau pentru cel caracterizat de o anumită stare, de exemplu în construcţii pasive, în care **s.** logic este complement de agent, şi în construcţii de tipul *îmi plac florile* sau *mi-e cald*, în care **s.** logic este complement indirect. **2.** (LOG.) Termen al judecăţii de predicaţie, reprezentînd noţiunea ce desemnează obiectul gîndirii despre care se afirmă sau se neagă însuşirea exprimată de predicatul logic. În judecata „Animalele placentare sînt mamifere", **s.** logic este noţiunea „animale placentare". **S.** logic este notat cu *S*. **3.** (LIT., ARTE), totalitatea evenimentelor, în succesiune cronologică sau nu, care alcătuiesc conţinutul epic sau dramatic al unei opere literare, cinematografice etc. **S.** întruchipează, în episoade concrete, tema operei şi-i exprimă ideea.

4. (DR.) *Subiect de drepturi*, persoană care, în cadrul raporturilor juridice, are drepturi şi obligaţii. Titularul dreptului se numeşte *subiect activ*, iar partea care trebuie să îndeplinească obligaţia sau datoria, *subiect pasiv*. 5. (FIN.) *Subiect impozabil*, persoană fizică sau juridică obligată prin lege să plătească un anumit impozit către stat.

subiectivísm (FILOZ.), tendinţă idealistă de a reduce, pe plan ontologic şi gnoseologic, orice existenţă la conştiinţă, la subiect, care alunecă în ultimă analiză în solipsism. În ştiinţele sociale, absolutizînd rolul personalităţilor, al voinţei şi al ideilor acestora, **s.** neagă legitatea istorică obiectivă şi promovează voluntarismul şi individualismul anarhic. O formă specifică de manifestare a **s.** în logică, în estetică, în artă şi în literatură este psihologismul. Subiectivismul reprezintă o tendinţă predominantă în ideologia burgheză contemporană.

subiect şi obiect, categorii polare ale procesului cunoaşterii. *Subiectul* este omul activ, care cunoaşte şi modifică obiectul în cursul activităţii sale practice. În sens gnoseologic restrîns, subiectul este eul individual, dotat cu conştiinţă şi voinţă, care se opune în cunoaştere obiectului. *Obiectul* este realitatea exterioară, ceea ce este dat în cunoaştere, conţinutul obiectiv al cunoştinţelor subiectului. Fiind un aspect al problemei fundamentale a filozofiei, problema relaţiei dintre **s. şi o.** este rezolvată în mod diferit de materialism şi de idealism. Materialismul premarxist a arătat în mod just că obiectul există independent de subiect; el a privit însă în mod unilateral raportul subiect-obiect, considerînd procesul cunoaşterii ca o impregnare pasivă a subiectului de către imaginile venite de la obiect. În felul acesta, latura activ-constructivă a subiectului a fost dezvoltată de idealism, care a absolutizat-o însă, făcînd din subiect creatorul obiectului. Idealismul subiectiv reduce obiectul la impresiile, senzaţiile, stările subiectului, iar idealismul obiectiv de tip hegelian consideră obiectul ca un produs al activităţii unui subiect impersonal („ideea absolută"), al substanţei spirituale şi ca fiind, în consecinţă, el însuşi de esenţă spirituală. Rezolvarea ştiinţifică a problemei relaţiei subiect-obiect a devenit posibilă numai prin luarea în considerare de către materialismul dialectic a practicii social-istorice în cadrul teoriei cunoaşterii şi prin aplicarea dialecticii, a istorismului la explicarea acestei relaţii. Subiectul nu este o entitate absolută, existentă dintotdeauna; el apare treptat, printr-o evoluţie lentă a psihismului animal către formele complexe de reflectare care-i sînt proprii omului (conştiinţă, gîndire). În acelaşi timp, subiectul cunoaşterii nu este strict individual, deşi în fiecare act de cunoaştere în parte el apare ca o conştiinţă a unui singur individ, ca observator individual etc. Subiectul cunoaşterii este social, cunoaşterea realizîndu-se prin şirul generaţiilor succesive care contribuie la descoperirea adevărului şi fiind inseparabil de practica intersubiectivă a oamenilor. Subiectul este în continuă devenire, într-un continuu progres de adecvare la obiect, care nu e nici el imuabil, ci se află în dezvoltare şi este dezvăluit treptat în cadrul procesului cunoaşterii. Totodată activitatea constructivă a subiectului creează obiecte materiale noi, neîntîlnite în natură, precum şi obiecte de natură ideală (concepte, numere etc.). Baza interacţiunii dintre subiect şi obiect şi a devenirii lor o constituie practica social-istorică. Opoziţia dintre subiect şi obiect este relativă; ea nu are valabilitate decît în limitele problemei gnoseologice fundamentale. Pe plan ontologic, subiectul, eul, conştiinţa apar ca un produs superior al dezvoltării naturii, al materiei. Subiectul însuşi este supus legilor obiective şi, ca atare, poate fi cercetat cu mijloace obiective, această cercetare constituind o tendinţă fundamentală în psihologia modernă.

subinél (MAT.), mulţime de elemente ale unui inel care formează un inel (ex. mulţimea întregilor cu soţ este un **s.** al inelului întregilor).

subîmpíngere (GEOL.), proces de împingere exercitat asupra unui lanţ muntos, în curs de ridicare, de către o unitate tectonică, adînc scufundată, situată în faţa acestuia. Geologul german H. Stille explică, de exemplu, procesul de cutare al Carpaţilor Orientali prin **s.** exercitată de Platforma Rusă.

subjonctív (LINGV.) v. **conjunctiv.**

sublím (lat. *sublimis* „înalt; măreţ"), categorie a esteticii care exprimă însuşirea unor obiecte şi a unor procese de amploare neobişnuită (în natură şi în societate), ca şi a unor acte umane de excepţională nobleţe morală, de a provoca un sentiment de admiraţie, unit cu teama în faţa măreţiei lor, precum şi convingerea că, înfruntînd uriaşe forţe potrivnice, omul le poate domina. Elaborarea acestei categorii a fost începută în antichitate prin „Tratatul despre sublim", atribuit multă vreme lui Longin. Contribuţii importante la dezvoltarea teoriei **s.** au adus Boileau, E. Burke, Schiller, Kant ş.a.

sublimáre (FIZ.), transformare a unei substanţe din starea solidă în starea gazoasă, fără a trece prin starea lichidă. Procesul invers **s.** se numeşte *desublimare*.

sublimat corosiv (FARM.), $HgCl_2$. Clorură mercurică sau biclorură de mercur. Se prezintă sub formă de pulbere albă, solubilă în apă. Sublimatul corosiv se utilizează ca dezinfectant extern.

sublocotenént (MILIT.), cel mai mic grad de ofiţer în armată. V. şi grade militare.

submarín (MILIT.), navă de luptă care navighează şi sub apă. **S.** este destinat lovirii cu torpila a navelor inamicului sau executării serviciului de recunoaştere şi de patrulare. De obicei tonajul submarinelor este pînă la 1 000 t şi sînt dotate cu lansatoare de torpile, tunuri şi armament antiaerian. Submarinele moderne sînt înzestrate şi cu rachete.

submersiune (FIZ., TEHN.) **a)** Cufundare a unui corp într-un lichid, sub suprafaţa liberă a acestuia. **b)** Adîncime la care se află scufundat un corp sub nivelul suprafeţei libere a unui lichid.

submultíplu (MAT., FIZ.), mărime care se cuprinde de un număr întreg de ori într-o mărime de aceeaşi natură (ex. centimetrul este un submultiplu al metrului).

submulţime (MAT.), mulţime de elemente care aparţin unei mulţimi date. Se numeşte şi *parte* (ex. mulţimea numerelor naturale pare este o **s.** a mulţimii numerelor naturale). Orice mulţime este o **s.** a ei însăşi.

subnormálă (MAT.), segmentul determinat de proiecţia ortogonală pe axa absciselor a unui punct de pe o curbă plană şi intersecţia normalei la curbă în acest punct cu axa absciselor.

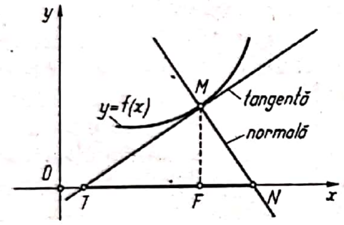

FN — subnormală; *TF* — subtangentă

subnutríţie (MED.) **1.** Alimentare insuficientă din punct de vedere cantitativ şi calitativ. **2.** Stare patologică cronică datorită reducerii raţiei alimentare, tulburărilor de absorbţie intestinală sau creşterii cheltuielilor energetice. **S.** duce la scăderea capacităţii de lucru, la slăbirea rezistenţei organismului faţă de diferite boli; la organismele în creştere tulbură sau opreşte procesul de dezvoltare.

subofiţér, militar cu grad superior sergentului şi inferior sublocotenentului. Gradele de **s.** sînt: sergent-major, plutonier, plutonier-major. **S.** activi fac parte din cadrele permanente ale armatei şi sînt ajutoare ale ofiţerilor.

subordonáre **1.** (LOG.) Raport de concordanţă între două noţiuni, de la noţiunea specie (subordonată) la noţiunea gen (supraordonată), constînd în aceea că sfera noţiunii subordonate se cuprinde total în sfera noţiunii supraordonate, fără s-o acopere complet. Pe linie de conţinut, toate însuşirile noţiunii supraordonate se cuprind în conţinutul noţiunii subordonate, nu şi viceversa. Raportul invers subordonării este raportul de *supraordonare*, de la noţiunea supraordonată la noţiunea subordonată. **S.** şi supraordonarea sînt specii ale raportului de *ordonare* (ordinare). Se mai numeşte *subordinare*. **2.** (LINGV.) Raport sintactic între două elemente lingvistice (cuvinte, construcţii, propoziţii), dintre care unul depinde din punct de vedere gramatical de celălalt. **3.** (DR.) Raport de ierarhie între organele puterii de stat socialiste sau între cele ale administraţiei de stat ori între acestea din urmă şi organele puterii care le-au ales, în temeiul căruia organul superior (sau al puterii) îndrumează şi controlează activitatea organului inferior, avînd dreptul de a anula actele ilegale ale acestuia. — *S. orizontală* (sau *organică*), subordonare a organelor administraţiei de stat faţă de organele puterii de stat care le-au ales, precum şi subordonarea organelor administraţiei de stat cu competenţă specială (de ramură) faţă de cele cu competenţă generală. — *S. verticală* (sau *funcţională*), subordonare a organelor puterii sau ale administraţiei de stat faţă de organele lor superioare. — *Dublă s.*, subordonare a organelor administraţiei de stat atît pe linie orizontală, cît şi pe linie verticală (exemplu subordonarea comitetului executiv al sfatului popular raional atît faţă de sfatul popular raional care l-a ales, cît şi faţă de comitetul executiv al sfatului popular regional).

Subotica [*subótiţa*], oraş în R.S.F. Iugoslavia, situat în nordul Vojvodinei. 77 000 loc. (1964). Important nod de transporturi feroviare şi rutiere. Industrie constructoare de maşini, chimică, textilă, de pielărie-încălţăminte, alimentară.

subrăcíre (FIZ.), stare metastabilă a unui corp aflat la o temperatură care, pentru presiunea exercitată asupra lui, este inferioară domeniului de temperaturi în care starea de agregare a corpului este stabilă (ex. starea vaporilor suprasaturaţi). **S.** unei substanţe poate să apară atunci cînd, deşi temperatura a coborît sub cea de schimbare a stării de agregare (sau fazei), totuşi lipsesc germeni ai noii faze (ex. nuclee de condensare a vaporilor). Se mai numeşte *suprarăcire*. V. şi suprafuziune.

subrogáre (DR.), substituire, într-un raport juridic, a unei persoane în drepturile alteia (*s. personală*) sau dobîndirea de către un bun a poziţiei juridice a unui alt bun, căruia i se substituie într-un patrimoniu ori într-o altă universalitate juridică (*s. reală*). *S. reală* poate fi cu titlu universal, cînd bunul înlocuit este privit în expresia sa valorică de simplu element al unei universalităţi juridice, şi cu titlu singular, în cazul în care el este un bun determinat.

subsidénţă (GEOL.) proces de coborîre treptată a scoarţei terestre, care are loc în bazinele de sedimentare pe măsura acumulării depozitelor (ex. bazinul Petroşeni, bazinul Caransebeş-Mehadia, bazinul Comăneşti, care au suferit în cursul perioadei neogene o **s.** de ordinul sutelor de metri). Procesul de **s.** creează condiţii favorabile pentru formarea zăcămintelor de cărbuni.

subsól **1.** (GEOL.) Totalitatea formaţiilor geologice mai vechi decît pătura actuală de sol. În mod obişnuit, prin **s.** se înţeleg formaţiile geologice accesibile lucrărilor de cercetare geologică. **2.** (PEDOL.) Partea a solului de sub stratul arabil, pînă la adîncimea la care pătrund rădăcinile plantelor. Însuşirile **s.**, şi mai ales compoziţia lui chimică, influenţează starea de fertilitate a solului cultivat.

subsoláj (AGROTEHN.), lucrare agricolă prin care se afînează zona inferioară adîncimii la care pătrunde plugul. Se execută în acelaşi timp cu aratul, cu ajutorul unui scormonitor ataşat la trupiţa plugului, care mobilizează fundul brazdei pe o adîncime de 5—15 cm.

subsónic (despre un vehicul), care se deplasează cu o viteză apropiată celei a sunetului, dar inferioară acesteia.

subspécie (BIOL.) v. **rasă geografică.**

substantív (LINGV.), parte de vorbire flexibilă care denumeşte fiinţe, lucruri, însuşiri, stări, acţiuni, relaţii sau fenomene concepute ca obiecte (ex. *om, carte, bunătate, foame, plecare, prietenie, ploaie*). — *S. concret*, substantiv care denumeşte obiecte de a căror existenţă luăm cunoştinţă prin simţurile noastre (ex. *caiet, lup*). — *S. abstract*, substantiv care denumeşte o idee, o acţiune, o stare, o însuşire sau o relaţie (ex. *întrecere, linişte, bunătate, anterioritate*). — *S. comun*, substantiv care denumeşte un obiect ca reprezentant al unei categorii de exemplare de acelaşi fel (ex. *sac, copil*). Se mai numeşte *apelativ*. — *S. propriu*, substantiv care denumeşte un anumit obiect, deosebindu-l astfel de celelalte exemplare din aceeaşi categorie sau din aceeaşi specie. *S.p.* exprimă noţiuni care nu se formează prin abstragerea notelor comune de la mai multe obiecte (ex. *Ion, Bucureşti*). — *S. colectiv*, substantiv care, deşi are formă de singular, desemnează o pluralitate de obiecte considerate în grup, ca un tot unitar. Unele **s.** au numai sens colectiv (ex., în română, *stol, cireadă*), în timp ce altele au şi formă specifică, cu un sufix colectiv, tema cuvîntului indicînd elementele componente (ex. *brădet, studenţime*). — *S. mobil*, substantiv nume de fiinţă, care, prin adăugarea unui sufix, capătă posibilitatea de a desemna şi celălalt sex. V. şi **moţiune**.

substánţă 1. (FILOZ.) Categorie filozofică care desemnează potrivit accepţiilor tradiţionale formate de-a lungul istoriei filozofiei: 1) baza întregii existenţe, esenţa comună a tuturor lucrurilor în opoziţie cu lucrurile individuale; substratul permanent al tuturor transformărilor; 2) ceea ce există prin sine (Spinoza), adică nu este atributul altui lucru, fiind, dimpotrivă, suportul oricărui atribut, al oricărei însuşiri sau relaţii. În timp ce idealismul consideră că **s.** este de natură spirituală (dumnezeu, spiritul universal), iar dualismul admite existenţa a două **s.** independente una de alta, materialismul identifică **s.** cu **materia**. Materialismul dialectic respinge ideea unei **s.** imuabile, proprie filozofiei premarxiste, inclusiv materialismului mecanicist, considerînd că mişcarea aparţine esenţei însăşi a materiei. **2.** (FIZ.) Denumire generică dată sistemelor alcătuite din atomi şi molecule, care se află într-o stare de agregare (solidă, lichidă, gazoasă). **3.** (CHIM.) *Substanţă chimică*, specie materială definită, caracterizată prin omogenitate şi prin compoziţie constantă. O *s.c.* se deosebeşte de toate celelalte **s.** prin proprietăţile ei fizice, care pot fi exprimate prin valori numerice. **4.** (FARM.) *Substanţe de contrast*, substanţe chimice utilizate în examenele radiologice, opace la razele Röntgen (ex. sulfatul de bariu pentru tubul digestiv, preparate pe bază de iod pentru căile biliare, urinare etc.). **5.** (GEOL.) *Substanţă minerală utilă* v. *mineral util*. **6.** (BIOL.) *Substanţe de creştere* v. *stimulatori de creştere*. **7.** (ANAT.) **a)** *Substanţă albă*, parte de culoare albă din sistemul nervos central al vertebratelor. Constă din fibre nervoase mielinice. **b)** *Substanţă cenuşie*, parte de culoare cenuşie a sistemului nervos central al vertebratelor. Constă din îngrămădiri de celule nervoase, alcătuind scoarţa creierului, a creieraşului, nucleele nervoase şi partea centrală a măduvei spinării.

substituirea tezei v. **ignoratio elenchi.**

substituire de persoană (DR.), infracţiune care constă în fapta unei persoane de a se prezenta sub o identitate falsă sau de a atribui o astfel de identitate unei alte persoane, spre a induce ori menţine în eroare o autoritate publică sau pe un particular.

substitúţie 1. (MAT.) **a)** Înlocuire, într-o expresie matematică, a unui element sau a mai multor elemente prin alte elemente (ex. ecuaţia trigonometrică $2+\cos x - 2\operatorname{tg}\frac{x}{2} = 0$, prin substituţia $\operatorname{tg}\frac{x}{2}=t$, devine $2t^3-t^2+2t-3=0$; ecuaţia diferenţială a lui Bernoulli, $y'+P(x)y=Q(x)y^r$, prin substituţia $z=y^{1-r}$, devine ecuaţia liniară $\frac{z'}{1-r}+P(x)z=Q(x)$. **b)** V. *schimbare de variabile*. **c)** *Substituţie liniară*, substituţie în care o variabilă sau mai multe variabile se înlocuiesc cu funcţii liniare de noi variabile. **2.** (CHIM.) Înlocuire a unui atom dintr-un compus organic printr-un alt atom sau printr-un radical. **3.** (DR.) Dispoziţie cuprinsă într-o *liberalitate*, prin care un terţ este chemat să primească liberalitatea dacă persoana indicată ca beneficiar nu o poate primi (**s.** vulgară) sau după moartea ei (**s.** fideicomisară). În acest din urmă caz, liberalitatea este făcută mai întîi primei persoane (instituitul), obligată să conserve bunurile care alcătuiesc obiectul liberalităţii pînă la moartea sa, cînd ele trec la o a doua persoană (substituitul), desemnată, de asemenea, de autorul liberalităţii.

substrát (LINGV.), termen folosit pentru a denumi elementele pătrunse într-o limbă (limba în care intră asemenea elemente este considerată *strat*) din limba populaţiei autohtone care a adoptat-o, părăsindu-şi limba proprie în urma unei cuceriri, a unei colonizări sau a unei migraţiuni. Astfel se pot găsi în limba franceză elemente de substrat celtic (galic), iar în limba română elemente de **s.** trac (dac). În legătură cu rolul **s.** în modificările lingvistice, există atitudini foarte diferite: în timp ce unii neagă orice influenţă a **s.** în alte domenii decît lexicul, alţii îi atribuie un rol decisiv, mai ales în explicarea modificărilor fonetice.

subsuoáră (ANAT.) v. **axilă.**

subşir al unui şir (a_n) (MAT.), şirul $a_{n_1}, a_{n_2}, \ldots, a_{n_p}, \ldots$ format cu termeni ai unui şir $a_1, a_2, \ldots, a_n, \ldots$, unde $n_1, n_2, \ldots, n_p, \ldots$ este un şir strict crescător de numere naturale, adică un şir de forma $n_1<n_2<\ldots<n_p<\ldots$

subtangéntă (MAT.), segmentul determinat de proiecţia ortogonală pe axa absciselor a unui punct de pe o curbă plană şi intersecţia tangentei la curbă în acest punct cu axa absciselor.

subtéxt (TEATRU), termen prin care K.S. Stanislavski a denumit substratul psihologic şi de idei sugerat de un text dramatic şi care determină ori justifică o anumită acţiune scenică a personajelor.

subtítlu (în cinematografie), textul imprimat pe peliculă la baza imaginii, cuprinzînd traducerea dialogurilor din filmele sonore.

subunitate militară, subîmpărţire a unei unităţi militare prevăzută în statutul de organizare: grupă, piesă, pluton, patrulă de aviaţie, companie, baterie, batalion, divizion, escadrilă.

subvulcánic, *corp* ~ (PETROGR.), corp de roci intrusive, consolidate în zonele superficiale ale scoarţei terestre (ex. lacolit, dyke, pînză eruptivă).

subzidíre (CONSTR.), operaţie de consolidare a unei construcţii prin executarea unor lucrări adecvate sub zidăria veche a construcţiei.

suc 1. (FIZIOL.) Secreţie a unor organe cu o compoziţie complexă (fermenţi, acizi, baze, săruri etc.) şi cu un rol fiziologic bine determinat. — *S. gastric*, suc secretat de glandele mucoasei gastrice. Este un lichid clar, uşor opalescent, foarte acid, alcătuit din 99% apă şi 1% substanţe solide. *S.g.* conţine acid clorhidric şi mai mulţi fermenţi: pepsina, labfermentul, lipaza gastrică, care acţionează asupra alimentelor ajunse în stomac, începînd digestia substanţelor protidice şi lipidice. Secreţia *s.g.* se desfăşoară în trei faze: faza psihică, faza gastrică şi faza intestinală. — *S. intestinal*, suc secretat de glandele mucoasei intestinului sub influenţa produşilor alimentari care au suferit digestia gastrică şi pancreatică. Este un lichid albicios sau gălbui, uneori tulbure, datorită leucocitelor, celulelor intestinale şi mucusului. Din cauza numărului mare de fermenţi pe care îi conţine, precum şi a caracteristicilor acestora, *s.i.* desăvîrşeşte digestia alimentelor, reducîndu-le la cei mai simpli constituenţi, care pot fi uşor absorbiţi în sînge. Cei mai importanţi fermenţi intestinali sînt: enterochinaza, peptidazele, carbohidrazele, lipaza, nucleotidazele, fosfataza etc. — *S. pancreatic*, suc secretat de acinii pancreatici (pancreasul exocrin) şi transportat prin canalul lui Wiersung în duoden. Conţine fermenţi care au un rol important în digestia produşilor alimentari (glucide, protide, lipide) ajunşi din stomac în intestin. Cei mai de seamă fermenţi din *s.p.* sînt tripsina, lipaza şi amilaza. **2.** (BOT.) *Suc celular*, soluţie apoasă, foarte diluată, care umple vacuolele celulelor şi conţine diferite substanţe minerale şi organice (săruri minerale, acizi organici, zaharuri, alcaloizi, taninuri etc.). Sucul celular are reacţie acidă şi rol de regulator al presiunii osmotice în celulă.

succedanéu (lat. *succedaneus*, din *succedere* „a înlocui“; FARM.), medicament sau agent terapeutic care are proprietăţi analoge cu o altă substanţă, putînd-o astfel înlocui. Zaharina este folosită ca **s.** al zahărului în tratamentul dietetic al diabetului.

succesiúne (DR.) **a)** V. *moştenire.* **b)** *Succesiune vacantă*, situaţia unei moşteniri cu privire la care, în termenul prevăzut de lege, nu s-au făcut cunoscuţi moştenitorii sau cînd moştenitorii cunoscuţi au renunţat. V. şi succesor.

succesór (DR.), persoană care dobîndeşte drepturi şi obligaţii de la o altă persoană (autorul său). — *S. universal*, persoană care dobîndeşte totalitatea drepturilor şi obligaţiilor autorului său, privite ca o universalitate juridică (ex. moştenitorul legal unic sau legatarul universal, căruia i se lasă prin testament întreaga moştenire). — *S. cu titlu universal*, persoană care dobîndeşte o fracţiune din totalitatea drepturilor şi obligaţiilor autorului său, privite ca o universalitate juridică (ex. legatarul cu titlu universal căruia i se lasă prin testament 1/2, 1/3, 1/4 etc. din moştenire). — *S. cu titlu particular*, persoană care dobîndeşte un bun sau anumite bunuri determinate, fiind ţinută numai de obligaţiile pe care autorul său le avea cu privire la acel bun (ex. cumpărătorul unei case ori cel căruia i se lasă prin testament un anumit lucru este obligat să respecte *drepturile reale* constituite anterior de autorul său asupra acelui lucru).

succín (MINER.) v. **chihlimbar.**

succínic, *acid* ~ (BIOCHIM.), $COOH\cdot(CH_2)_2\cdot COOH$. Acid tetracarbonic dicarboxilic. Se găseşte ca ester în răşina de chihlimbar. Este folosit la prepararea unor medicamente, datorită proprietăţilor antidiuretice, antispasmatice şi stimulante pe care le are.

Suceava, afluent pe dreapta al Siretului (172 km). Izvorăşte din Obcinele Bucovinei şi drenează partea de nord a Podişului Sucevei. Apele rîului sînt folosite, în zona muntoasă, la transportul lemnelor. Rîul Suceava trece prin oraşul Suceava.

Suceava, oraş regional situat în lunca rîului Suceava, reşedinţă de regiune, centru industrial, comercial şi cultural. 26 950 loc. (1965), cu localităţile subordonate 65 600 loc. Principalele ramuri industriale: industria de prelucrare a lemnului (Combinatul pentru industrializarea lemnului), industria celulozei şi hîrtiei (Combinatul de celuloză şi hîrtie), industria pielăriei, textilă, alimentară ş.a. În **S.** există un institut pedagogic, un muzeu regional (cu secţii de arheologie, de ştiinţe naturale, de etnografie, de artă feudală şi cu o sală memorială „Ciprian Porumbescu“). În **S.** se află numeroase monumente istorice, mărturii ale unor epoci glorioase din istoria Moldovei: Cetatea de Scaun, vast ansamblu fortificat, avînd un nucleu din vremea lui Petru Muşat şi o centură de ziduri şi de bastioane din timpul lui Ştefan cel Mare; biserica sf. Gheorghe (1514—1522); cu valoroase picturi murale; biserica sf. Dumitru (1534—1535), cu un impozant turn-clopotniţă (1561); mănăstirea fortificată Zamca (sec. XV—XVI); biserica sf. Ion Botezătorul (1643); de aseme-

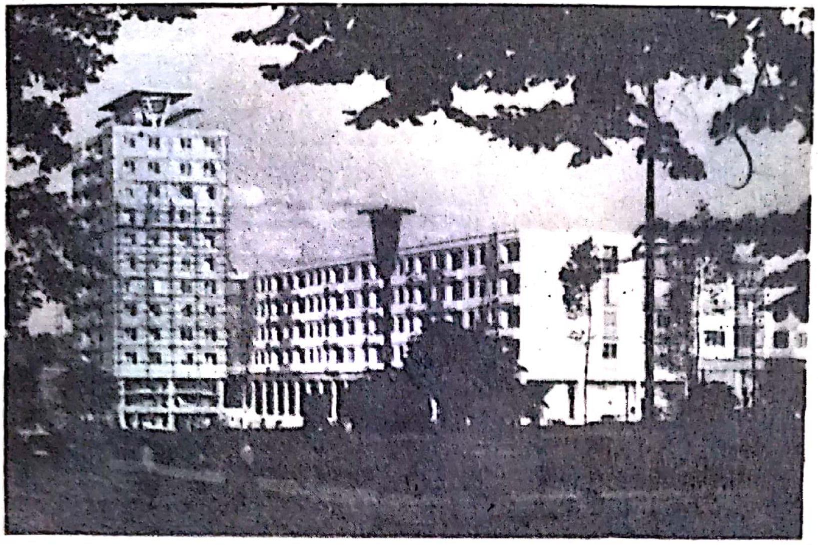

Suceava. Vedere din centrul oraşului

nea hanul domnesc (sec. XVI—XVIII) şi multe case de locuit (sec. XVII—XVIII). În raza oraşului se află şi comuna Sf. Ilie, cu o importantă ctitorie a lui Ştefan cel Mare, exemplar remarcabil de arhitectură şi de pictură moldovenească: biserica sf. Ilie (1488). — *Istoric.* Pe teritoriul actualului oraş a existat o aşezare locuită fără întrerupere începînd din sec. II—III e.n. Prima atestare documentară a oraşului Suceava datează din februarie 1388. A fost capitală a Moldovei începînd din timpul domniei lui Petru I Muşat (c. 1374—1392) pînă în 1566, cînd Alexandru Lăpuşneanu a mutat-o la Iaşi. A mai fost reşedinţă a scaunului domnesc în timpul lui Aron-Vodă (1592—1595) şi Ştefan Răzvan (1595). Oraşul **S.** a avut două importante puncte fortificate: Cetatea Şcheia şi Cetatea de Scaun. *Cetatea Şcheia,* una dintre cele mai vechi cetăţi din Moldova, a avut o existenţă scurtă, fiind dărîmată în primii ani de domnie a lui Alexandru cel Bun (1400—1432). *Cetatea de Scaun,* situată în partea de răsărit a oraşului **S.,** a avut timp de peste trei secole un rol important în viaţa politică a Moldovei. Ca urmare a modificărilor şi îmbunătăţirilor de ansamblu efectuate în mod succesiv în timpul lui Ştefan cel Mare (1457—1504), Cetatea de Scaun a Sucevei a rezistat asediilor armatelor lui Mahomed al II-lea, cuceritorul Constantinopolului (1476), şi ale lui Ioan Albert, regele Poloniei (1497). În timpul domniei lui Dumitraşcu Cantacuzino (1674—1675), din ordinul turcilor, cetatea a fost dărîmată şi arsă în 1675. Astăzi ruinele cetăţii sînt în curs de restaurare. — *Regiunea S.*, regiune administrativ-economică situată în partea de nord a Republicii Socialiste România, la graniţa cu U.R.S.S., între regiunile Maramureş, Cluj, Mureş-Autonomă-Maghiară, Bacău şi Iaşi. Suprafaţa: 13 750 km². Populaţia: 1 002 938 loc. (1966). Este împărţită în opt raioane administrative, cu zece oraşe, din care două regionale (Suceava şi Botoşani). Pe teritoriul regiunii se succedă de la vest la est diferite zone de relief, sculptate în roci cristaline, vulcanice şi sedimentare. Zona vestică, muntoasă, cuprinde versantul nordic al Munţilor Călimani, versanţii estici ai Munţilor Rodnei şi Maramureşului, cu altitudini medii cuprinse între 1 500 şi 2 200 m (altitudinea maximă: vîrful Inău, 2 280 m), şi regiunea Obcinelor Bucovinei, cu altitudini medii mai reduse, cuprinse între 1 000 şi 1 400 m. În cadrul acestei zone se întîlnesc mai multe depresiuni (cea mai mare: Depresiunea Dornelor, apoi Depresiunea Cîmpulung-Moldovenesc ş.a.). Zona centrală, deluroasă, se suprapune dealurilor şi Podişului Sucevei şi este sculptată în roci sedimentare mai friabile. Altitudinile medii scad de la vest la est. Zona estică are altitudinile cele mai reduse (cele maxime nu depăşesc 250 m) şi se suprapune părţii nordice a marii depresiuni a Jijiei (cu un relief de dealuri joase). Clima este temperată de nuanţă continentală cu variaţii de la o zonă de relief la alta. În zona muntoasă, media anuală a temperaturii oscilează între 2°C şi 6°C, iar cantitatea anuală de precipitaţii depăşeşte 900 mm (1 400 mm pe culmile cele mai înalte); în depresiunile intramontane se înregistrează iarna frecvente inversiuni de temperatură. În zona deluroasă, media anuală a temperaturii oscilează între 7°C şi 9°C, iar cantitatea anuală de precipitaţii nu depăşeşte 700 mm. Principalele rîuri: Siretul, Suceava, Moldova, Bistriţa, Jijia şi Prutul. Bogate zăcăminte de minereu de mangan (Iacobeni, Vatra Dornei, Şaru Dornei), pirită cupriferă (Leşu Ursului), baritină (Ostra), turbării (Poiana Stampei, Neagra Şarului, Vatra Dornei, Dersca etc.), roci de construcţie, izvoare minerale, păduri de răşinoase şi foioase (37,7% din suprafaţa regiunii) etc. În trecut, **S.** era una dintre regiunile cele mai puţin dezvoltate din punct de vedere economic. În cadrul procesului de industrializare socialistă a ţării au fost puse în valoare noi zăcăminte de substanţe minerale utile (mangan, pirită cupriferă, turbă), au fost modernizate vechile unităţi industriale pentru prelucrarea lemnului (Falcău, Brodina, Suceviţa, Vama, Moldoviţa, Vatra Dornei, Gura Humorului etc.) şi au fost construite mari unităţi industriale (Complexul industrial de exploatări miniere Ostra-Leşu Ursului, Uzina de preparare a minereurilor din Tarniţa, Combinatul pentru industrializarea lemnului şi Combinatul de celuloză şi hîrtie din Suceava, Fabrica de zahăr „Siretul" de la Bucecea, Uzinele textile „Moldova" din Botoşani, Filatura de in şi cînepă-Fălticeni, Fabrica de confecţii din Botoşani, Fabrica de lapte praf „Rarăul"-Cîm-

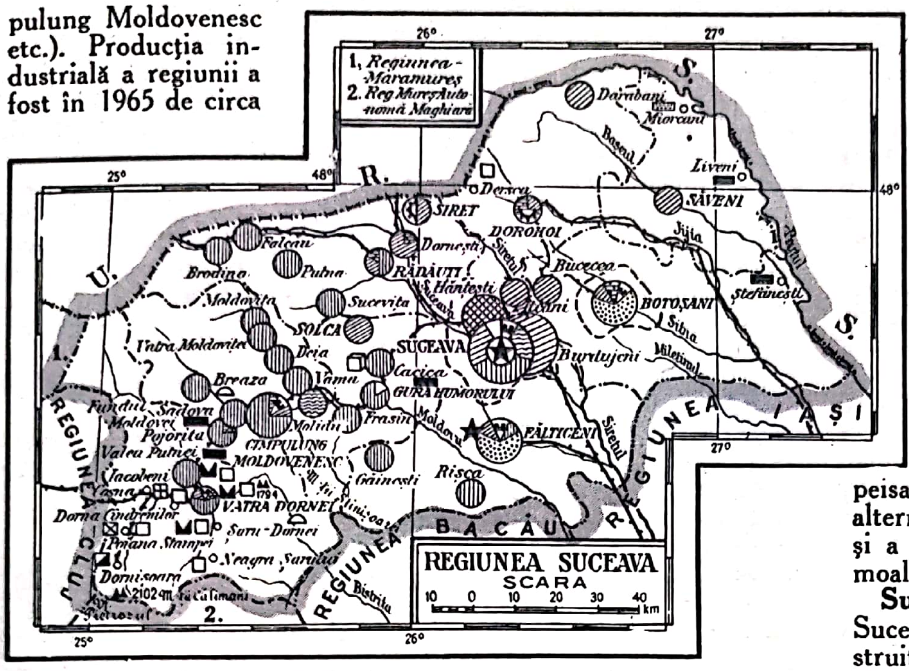
1. Regiunea Maramureș
2. Reg. Mureș-Autonomă Maghiară
26°
27°
25°
48°
U. R. S. S.
Dărăbani
Miorcani
Baseul
Liveni
Dersca
SIRET
DOROHOI
SĂVENI
Jijia
Prutul
Ștefănești
Fălcău
Putna
Brodina
Dornești
Siretul
RĂDĂUȚI
S. Hănțești
Bucecea
Moldovița
Sucevița
Suceava
BOTOȘANI
Sitna
SOLCA
Vatra Moldoviței
Deia
SUCEAVA
Burdujeni
Miletinul
Cacica
Breaza
Vama
GURA HUMORULUI
Fundu Moldovei
Sadova
Pojorîta
Molidu
Frasin
Moldova
FĂLTICENI
Valea Putnei
CÎMPULUNG MOLDOVENESC
Iacobeni
Găinești
Rișca
Vama
1794
Dorna Cîndrenilor
VATRA DORNEI
Șarul Dornei
Poiana Stampei
Neagra Șarului
Dornișoara
2102 m Vf. Călimani
Bistrița
REGIUNEA CLUJ
REGIUNEA BACĂU
REGIUNEA IAȘI
2.
REGIUNEA SUCEAVA
SCARA
10 0 10 20 30 40 km

pulung Moldovenesc etc.). Producția industrială a regiunii a fost în 1965 de circa cinci ori mai mare decît în 1950. Ponderea regiunii **S.** în cadrul producției industriale globale a țării era în 1965 de 2,1%. Principalele ramuri industriale: industria extractivă a minereului de mangan și de pirită cupriferă, baritină, industria de exploatare și de prelucrare a lemnului (care dădea 9,4% din producția pe ramură a țării în 1965), industria celulozei și hîrtiei, industria textilă și a confecțiilor, industria alimentară, industria materialelor de construcții. În regiunea **S.** se produc: cherestea (Falcău, Brodina, Putna, Frasin, Sucevița, Moldovița, Vama, Gura Humorului, Vatra Dornei etc.), celuloză și hîrtie (Suceava), mucava (Molidu), pirită cupriferă (Leșu Ursului), mobilă (Suceava), minereu de mangan (Iacobeni), produse din piele (Ițcani), fire de in și de cînepă (Fălticeni, Dornești, Verești etc.), țesături de bumbac (Botoșani), confecții (Botoșani și Dorohoi), conserve din lapte (Cîmpulung Moldovenesc), brînzeturi, unt, lactoză (Vatra Dornei, Botoșani, Săveni, Suceava etc.), zahăr (Bucecea), produse din carne (Burdujeni) etc. Terenul agricol reprezintă 55% din suprafața regiunii, din care 36,4% este arabil (1965). Principalele culturi agricole (cereale, sfeclă de zahăr, culturi de in și de cînepă pentru fuior, floarea-soarelui, plante furajere etc.) sînt concentrate în partea de est și centrală a regiunii. Creșterea animalelor, asigurată de o bază furajeră bogată și variată, este orientată spre ovine, porcine și bovine. În regiunea **S.** existau în 1965: un teatru dramatic, o filarmonică (la Botoșani), un institut pedagogic (Suceava), 945 de școli de cultură generală, 760 de cămine culturale și case de citit, 529 de biblioteci publice, 367 de cinematografe și 13 muzee. Organul de presă al Comitetului regional Suceava al P.C.R. și al Sfatului popular regional este cotidianul „Zori noi".

Sucevei, *Podișul* ~, complex de forme de relief situat în partea nord-vestică a Podișului Moldovenesc, cuprins între depresiunile subcarpatice Solca, Cacica, Subcarpații Moldovei, Podișul Bîrladului și Depresiunea Jijiei. Este alcătuit din depozite sarmațiene (gresii, conglomerate calcaroase, lehmuri și pietrișuri). Altitudinea medie oscilează între 400 și 600 m. Altitudinea maximă: 692 m (vîrful Ciungilor). Apele care îl străbat formează văi largi bine dezvoltate, cu terase. În peisajul geografic se observă alternanța zonelor depresionare și a văilor largi cu culmi domoale, uneori împădurite.

Sucevița, mănăstire din satul Sucevița (raionul Rădăuți), construită în 1585 de către Ieremia Gheorghe și Simion Movilă. Este alcătuită dintr-o amplă incintă fortificată, prevăzută cu ziduri înalte și turnuri, din complexul caselor domnești și monahale, în centrul ansamblului fiind așezată biserica, capodoperă a arhitecturii medievale moldovenești. Decorația pictată, realizată în 1601, îmbracă în întregime pereții bisericii, atît în interior, cît și la exterior, constituind unul dintre cele mai valoroase ansambluri de pictură murală românească. Cu **S.** se termină epoca celebrei picturi exterioare moldovenești.

Suchon *[súhoň]*, Eugen (n. 1908), compozitor slovac. A fost elevul lui V. Novák la Praga. Inspirîndu-se din cîn-

Biserica Mănăstirii Sucevița

tecul slovac, a creat piese instrumentale, cîntece, muzică de cameră. Cele mai cunoscute lucrări, care l-au impus pe plan internaţional, sînt „Vîltoarea" (1952), operă de mare forţă a expresiei, suita simfonică „Metamorfoze" (1953), cu caracter autobiografic, opera istorică „Svätopluk" ş.a.

suci, trib geto-dac aşezat în regiunea gurii Oltului, de la care se trage numele vechii localităţi *Sucidava*.

Sucidava, aşezare dacă, apoi romană (cu un castru), pe malul stîng al Dunării, la vest de Olt, pe locul unde se află astăzi satul Celei (raionul Corabia, reg. Oltenia). Era centru urban cu caracter agricol. Constantin cel Mare (306—337) a ridicat la **S.** o cetate, legînd-o de *Oescus* printr-un pod peste Dunăre. Cetatea de la Sucidava a fost un important centru militar al imperiului pe linia Dunării. Distrusă în 447—448 de hunii conduşi de Attila, a fost refăcută sub Iustinian, care a ridicat aici şi o bazilică creştină. În jurul anului 600, Sucidava a fost distrusă de avari şi de slavi.

Suciou, oraş în R.P. Chineză, în provincia Ţzeansu, situat în apropierea lacului Taihu şi a marelui canal chinez. 633 000 loc. (1957). Mare centru al industriei mătăsii; mai are întreprinderi chimice, de prelucrare a bumbacului, fabrici de hîrtie şi unităţi ale industriei alimentare. Vestit centru de artizanat. Institute de învăţămînt superior, muzee şi numeroase grădini.

Suciu, Aurel (1853—1898), om politic român din Transilvania. În cadrul Partidului naţional român din Transilvania, **S.** a făcut parte din gruparea celor care militau pentru obţinerea drepturilor politice şi culturale ale românilor din Imperiul habsburgic prin acţiuni energice. A fost unul dintre iniţiatorii şi conducătorii acţiunii de întocmire a Memorandumului din 1892, fapt pentru care a fost condamnat de către autorităţile maghiare la închisoare.

Sucre, Antonio José (1795—1830), general venezuelian, unul dintre conducătorii luptei de eliberare a coloniilor spaniole din America, tovarăş de luptă al lui Bolívar. A obţinut victorii asupra spaniolilor la Junin şi Ayacucho (1824). Între 1826 şi 1828 a fost conducător al Boliviei.

Sucre, oraş în Bolivia, capitala oficială a ţării (reşedinţa guvernului este *La Paz*), situat pe versantul estic al Anzilor, la altitudinea de 2 700 m. 54 300 loc. (1962). Industrie a materialelor de construcţie, de prelucrare a petrolului, de prelucrare a lemnului, alimentară. Nod rutier. Universitate.

suculénte (ZOOTEHN.), nutreţuri provenite din plantele tuberculifere (cartofi şi topinamburi) şi rădăcinoase (sfecla furajeră, sfecla de zahăr, morcovii roşii şi napii de mirişte). Suculentele constituie un nutreţ consumat de toate speciile de animale, în special de vacile de lapte. **S.** sînt uşor digestibile şi au o acţiune dietetică. Administrate în amestec cu paie, pleavă şi coceni, corectează alimentaţia uscată din perioada de iarnă.

sudamínă (lat. *sudare* „a transpira"; MED.), erupţie cutanată, generalizată sau limitată, de microvezicule, pline cu lichid clar. Apare după o transpiraţie abundentă sau în cursul bolilor febrile, fiind cauzată de stagnarea secreţiei sudorale în canalele sudoripare sau între straturile epidermului.

Sudan, regiune geografică în Africa, la sud şi sud-est de Sahara, întinzîndu-se de la vest la est pe circa 5 500 km, de la Oceanul Atlantic pînă la Podişul Abisiniei, iar în sud pe circa 1 000 km, pînă la pădurile ecuatoriale din bazinul Congoului. Relieful este format din cîmpii şi depresiuni care alternează cu podişuri şi vechi masive muntoase. Climă tropicală, iar în sud ecuatorială musonică, cu iarnă secetoasă şi vară ploioasă. Partea nordică (sahelul) are vegetaţie de semideşert şi savană deşertică, dar vegetaţia tipică a **S.** este savana. Faună bogată; cele mai importante specii sînt antilopa, girafa, elefantul african, leul, hipopotamul şi struţul.

Sudan, stat în estul Africii, situat între Republica Arabă Unită, Libia, Ciad, Africa Centrală, Congo (Kinshasa), Uganda, Kenia, Etiopia şi Marea Roşie. Suprafaţa: 2 505 823 km^2. Populaţia: 13 540 000 loc. (1965), formată din arabi (circa 50%, concentraţi în partea nordică şi centrală) şi negri (nubieni în nord, nilotici în sud). Capitala: *Khartoum*. Limba de stat: araba. Relieful este constituit dintr-o depresiune centrală alungită, care se lărgeşte spre sud, mărginită de podişuri cu altitudini medii de 500—1 000 m, dar ajungînd pe coasta Mării Roşii la peste 2 000 m, iar în extremitatea vestică (masivul Darfur) şi sudică la peste 3 000 m. Clima este tropicală deşertică în partea nordică (care reprezintă un sector al Saharei), ecuatorială musonică, cu un sezon ploios şi unul secetos, în partea sudică. Reţeaua hidrografică este formată de Nil şi de afluenţii săi. În nord, vegetaţia este deşertică, spre sud se trece treptat la vegetaţia de savană. Zăcăminte de aur, minereu de mangan, sare, mică. **S.** este o ţară agrară, în economia căreia se mai menţin puternice rămăşiţe precapitaliste. Sectorul de stat are un rol important în economie. În partea nordică a ţării, terenurile agricole sînt irigate. Principala plantă de cultură este bumbacul de calitate superioară, cu fibra lungă. Se mai cultivă susan, arahide, curmale, mei, sorg, porumb etc. **S.** dădea în 1962 85% din producţia mondială de gumă arabică. Se practică creşterea animalelor (bovine, oi, capre, cămile, catîri), în special sub formă nomadă şi seminomadă. Industria este reprezentată prin mici exploatări miniere, fabrici de egrenare a bumbacului, de ciment, textile, de pielărie şi încălţăminte, de produse alimentare şi alte mici unităţi ale industriei uşoare. Majoritatea întreprinderilor sînt concentrate în Khartoum, Omdurman, Khartoum North, Atbara, Port Sudan şi Wad Medani. **S.** exportă bumbac, gumă arabică, arahide, produse animaliere şi importă produse industriale, petrol etc. Comerţul exterior este orientat în special spre Marea Britanie, R.F. Ger-

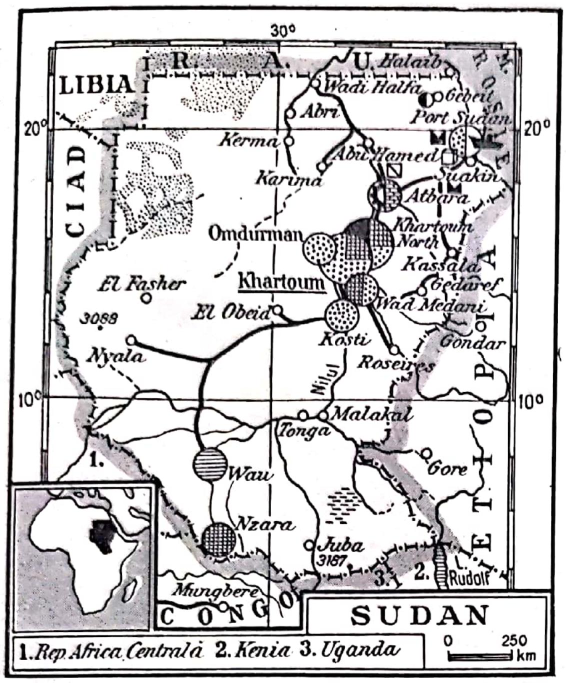

mană, India, Republica Arabă Unită. — *Istoric*. În antichitate, pe teritoriul de azi al **S.** s-a constituit statul sclavagist *Kush*, supus în mai multe rînduri de faraonii Egiptului; a cunoscut o perioadă de mare înflorire în sec. VIII—VI î.e.n. În prima jumătate a sec. al VIII-lea î.e.n. a cucerit Egiptul, stăpînindu-l timp de peste un secol. Statul Kush a dăinuit pînă în jurul anului 300 e.n., cînd a fost înfrînt și supus de statul Aksum. În sec. al VI-lea, în partea de nord a **S.** a pătruns creștinismul. În sec. al VII-lea a început pătrunderea în **S.** a triburilor arabe, migrațiunea lor continuînd, cu intermitență, pînă în evul mediu tîrziu; acestea au contribuit la răspîndirea islamului și la dezvoltarea relațiilor feudale. La sfîrșitul sec. al XV-lea și începutul sec. al XVI-lea, în **S.** au luat ființă două mari sultanate: *Darfur* și *Sennar*. În 1820—1822 Nubia, Sennar și Kordofan au fost cucerite de Egipt, vasal al Imperiului otoman. În deceniul al optulea al sec. al XIX-lea, teritoriul cucerit a fost extins pînă aproape de hotarul cu Uganda. Totodată, Marea Britanie, care își consolidase pozițiile în Egipt, și-a extins influența și asupra **S.** Împotriva administrației turco-egiptene și a colonialiștilor englezi a izbucnit în 1881 în **S.** puternica răscoală populară a „mahdiștilor", în cursul căreia o mare parte a teritoriului **S.** a fost eliberată, punîndu-se bazele unui stat feudal centralizat independent. În 1898 Anglia a înfrînt pe răsculați și a ocupat **S.**, instituind (1899) asupra acestuia o administrație anglo-egipteană (Condominion). În perioada dintre cele două războaie mondiale, în **S.** a început să se dezvolte mișcarea de eliberare națională, care s-a intensificat după cel de-al doilea război mondial. În 1946 a fost creat Partidul Comunist din Sudan, care în prezent activează în ilegalitate. În 1956 **S.** s-a proclamat republică independentă. În 1958, în urma unei lovituri de stat militare, a fost instaurat un regim dictatorial, răsturnat în 1964, puterea fiind preluată de un guvern de orientare democratică. În 1965 a venit la putere un guvern format dintr-o coaliție a partidelor de dreapta național-unioniste și partidul Al-Umma. Funcțiile șefului de stat sînt îndeplinite de președintele Consiliului Suprem al Sudanului. Puterea legislativă este exercitată de parlament. **S.** întreține relații diplomatice cu Republica Socialistă România.

Sudan, Gabriel (n. 1899), matematician român, profesor la Institutul de arhitectură „Ion Mincu" din București. Are contribuții de seamă în teoria funcțiilor recurente, precum și în teoria numerelor ordinale transfinite; a definit punctele singulare ale unei funcții transfinite și a rezolvat problema lui Hessenberg referitoare la forma normală. A dat numeroase teoreme de teoria numerelor cu demonstrații elegante privind algoritmul lui Euclid în corpuri pătratice, geometria fracțiilor continue etc. Op. pr.: „Geometrizarea fracțiilor continue" (1959).

sudáre (TEHN.), operație de îmbinare nedemontabilă a două sau a mai multor piese metalice (mai ales din oțel), executată prin încălzirea sau prin presarea acestora cu sau fără material de adaos și prin care metalele se topesc, difuzînd unul în altul și obținîndu-se, după răcire, o legătură metalică sau chimică. Rezultatul **s.** se numește *sudură*. Cele mai des aplicate procedee de **s.** sînt: 1) *s. cu gaze*, efectuată prin topirea metalelor de bază sau a metalului ori a aliajului de adaos, care sînt încălzite prin arderea unor gaze combustibile în amestec cu oxigenul (în funcție de gazul care se folosește, *s. cu g.* poate avea diferite denumiri, de exemplu *s. oxiacetilenică*, numită și *s. autogenă, s. oxihidrică, s. oxibenzenică, s. cu benzină* etc.); 2) *s. cu gaz prin presiune*, la care metalele sudate se încălzesc tot prin arderea unor gaze combustibile, aplicîndu-se însă și o forță din exterior (presare, batere etc.); 3) *s. aluminotermică prin topire*, la care îmbinarea pieselor se obține prin procedee aluminotermice; 4) *s. cu arc electric*, la care topirea materialului în locul **s.** se obține prin efectul caloric al unui arc electric, format fie între electrodul fuzibil și piesele care se sudează, fie între electrodul nefuzibil și piese, fie între doi electrozi nefuzibili, fie între piesele care se sudează; 5) *s. prin rezistență electrică* (sau *s. prin contact*), la care piesele, presate în prealabil una pe alta, se încălzesc local datorită dezvoltării de căldură în regiunea de contact (efect Joule-Lenz) la trecerea curentului electric (*s. cap la cap, s. în linie, s. prin puncte* etc. sînt variante ale acestui

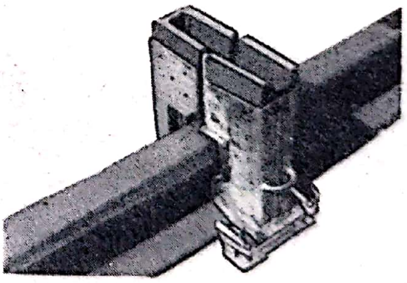

Sudură aluminotermică prin topire

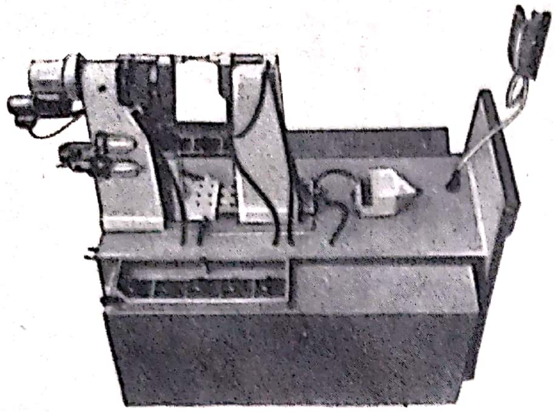

Mașină de sudat prin puncte

procedeu); 6) *s. prin inducție*, la care piesele se încălzesc prin inducție și apoi se presează una pe alta; 7) *s. electrică în baie de zgură*, prin care piesa care se sudează și electrodul sînt introduse într-o baie de zgură cu conductivitate electrică redusă; 8) *s. prin frecare*, la care o piesă se rotește și se freacă de cealaltă piesă pînă cînd se obține căldura necesară îmbinării etc. Mari perspective de aplicare prezintă o serie de procedee mai noi și foarte eficiente, cum ar fi: *s. cu jet de plasmă, s. cu ultrasunete, s. prin bombardament electronic în vid, s. cu energie de radiație (maser* sau *laser)* etc. **S.** poate fi manuală sau automată. Datorită calității superioare a îmbinărilor, **s.** se aplică pe scară largă în industria constructoare de mașini, în construcțiile navale, în construcțiile metalice etc., eliminînd aproape total o serie de metode mai vechi și mai puțin eficiente (ex. metoda îmbinării cu nituri). — *Instalație de s.*, instalație cu ajutorul căreia se execută sudarea și care este formată din cîteva elemente componente principale (ex. generatorul de acetilenă și aparatul de sudare propriu-zis) și auxiliare (ex. suporturi, cleme de fixare etc.).

sudáție 1. (CHIM.) Procedeu de separare a două sau a mai multor substanțe, bazat pe diferența punctelor de topire. Se utilizează la fabricarea parafinei, la separarea unor nitroderivați sau la purificarea unor metale. **2.** (MED.) **a)** Provocare a unei transpirații abundente prin mijloace terapeutice (băi de abur, aer cald uscat, băi de soare sau de nisip etc.). Este indicată în scopuri curative (ex. în reumatism, în nevralgii etc.). **b)** Secreție a glandelor sudoripare. **3.** (BOT.) Eliminare a apei lichide de către plantă la nivelul stomatelor acvifere, spre deosebire de apa sub formă de vapori, care se elimină prin transpirație.

Sudermann *[zúdərman]*, Hermann (1857—1928), dramaturg și romancier naturalist german. A criticat imoralitatea clasei dominante și a abordat probleme sociale fără a întrevedea soluția lor. Este autorul a numeroase lucrări dramatice, înclinate spre sentimentalism, care dovedesc stăpînirea mijloacelor de expresie ale genului (piesele „Onoarea“, 1889, trad. rom.; „Sfîrșitul Sodomei“, 1891; „Patrie“, 1893, trad. rom.; „Stane de piatră“, 1905), al unor romane („Doamna Grijă“, 1887; „Cărarea“, 1889) și al unui volum de povestiri („Povestiri letone“, 1917).

Sudeți, sistem muntos situat pe teritoriul R.S. Cehoslovace, R.P. Polone și R.D. Germane, la extremitatea nord-estică a masivului Boemiei (între valea rîului Elba și Porțile Moraviei), orientați de la vest-nord-vest spre est-sud-est, pe o lungime de circa 300 km, și formați în cea mai mare parte din roci cristaline. Relief cu culmi paralele; versanți abrupți și vîrfuri nivelate. Altitudinea maximă: 1 603 m (vîrful Sněžka). Climă temperată de munți mijlocii, cu precipitații bogate. Păduri de foioase și de conifere. Pășuni alpine. Turism.

sudoáre (FIZIOL.), produs de secreție al glandelor sudoripare, cu o compoziție asemănătoare cu a urinei, conținînd uree, acid uric, clorură de sodiu, apă. Prin **s.** se elimină o parte a substanțelor rezultate din metabolismul organismului (ex. ureea, acidul uric, acidul lactic).

Sudriceanu, Ștefan (sfîrșitul sec. XVII și începutul sec. XVIII), conducător al unei unități de români transilvăneni care s-au alăturat răscoalei antihabsburgice din 1703—1711,. condusă de Francisc Rákóczi al II-lea. S-a remarcat în luptele din împrejurimile orașului Alba-Iulia.

Sue *[sü]* Marie Joseph. supranumit *Eugène S.* (1804—1857); romancier francez. A scris romane de aventuri și romane inspirate din viața mondenă a Parisului. Este unul dintre creatorii romanului-foileton, gen care i-a adus o imensă popularitate („Misterele Parisului“, 1842—1843, trad. rom.; „Jidovul rătăcitor“, 1844—1845, trad. rom., ș.a.). Romanelor lui **S.**, scrise în parte sub influența socialismului utopic, le sînt caracteristice: o imaginație nesecată, o caldă generozitate, arta de a dramatiza situațiile cele mai simple. Filantropismul naiv și idilic, nerealist, criticat la vremea lui de Marx, schematismul personajelor și neglijențele de stil scad valoarea artistică a operelor sale.

suedéză, *limba* ~, limbă germanică vorbită în Suedia și în unele regiuni din Finlanda și din Norvegia. Numărul vorbitorilor este de circa 8 000 000. Cele mai vechi texte datează din sec. al XIII-lea.

Suedia, stat în nordul Europei, care ocupă partea estică și nordică a Peninsulei Scandinave, situat între Norvegia, Finlanda, Marea Baltică (Golful Botnic) și strîmtorile daneze. Suprafața: 449 793 km^2 (inclusiv 36 567 km^2 ape interioare). Populația: 7 734 000 loc. (1965), dintre care 98% suedezi, în rest finlandezi, laponi, danezi. Capitala: *Stockholm*. Alte orașe principale: Göteborg, Malmö, Norrköping, Helsingborg. Limba de stat: suedeza. În vestul și nord-vestul țării se întind Alpii Scandinavici (versantul estic), care ating în vîrful Kebnekaise 2 132 m. Spre est aceștia sînt mărginiți de un podiș, care coboară în trepte spre Golful Botnic. În partea sudică a țării se întind cîmpii, care înconjură o mică regiune delu-

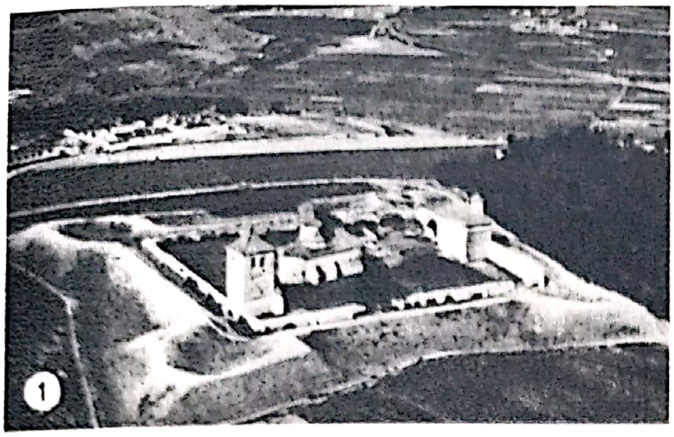

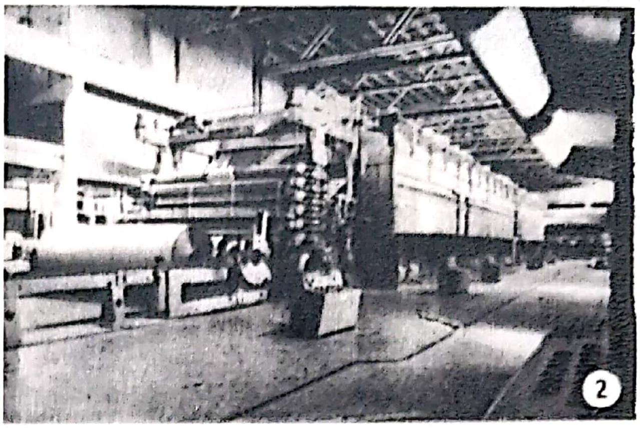

1. Mănăstirea fortificată Zamca (sec. XV—XVI) din Suceava
2. Suceava. Interior de la Combinatul de celuloză și hîrtie
3. Suceava. Centrul orașului
4. Tg.-Mureș. Centrul orașului
5. Institutul de medicină și farmacie din Tg.-Mureș

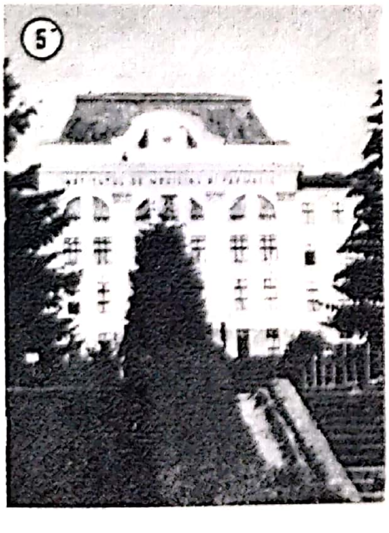

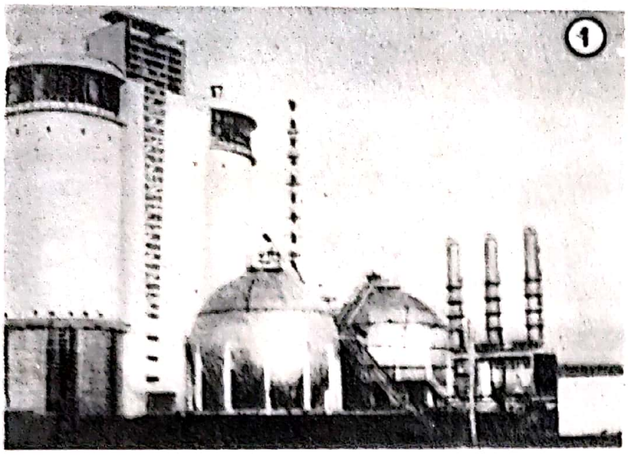

1. Tg.-Mureș. Combinatul de îngrășăminte azotoase. Vedere parțială

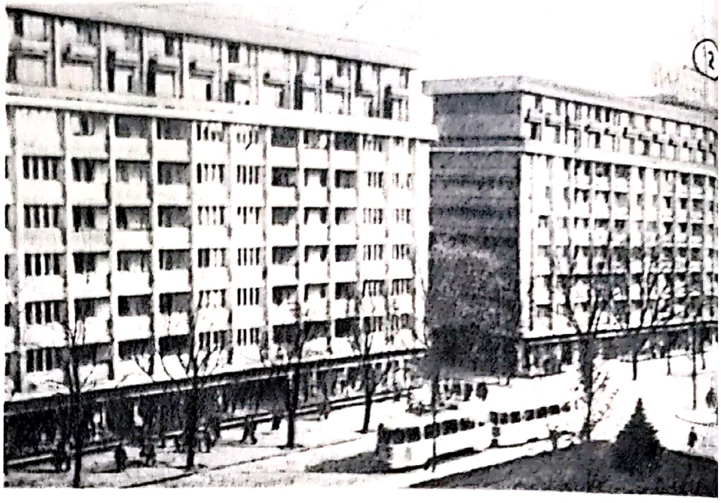

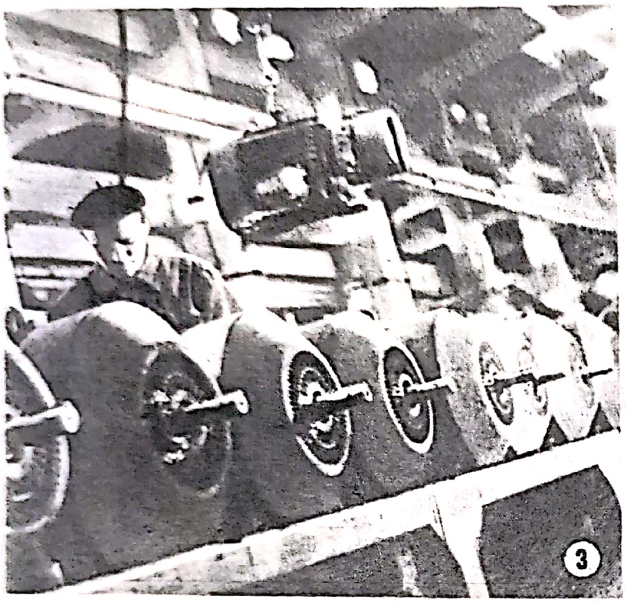

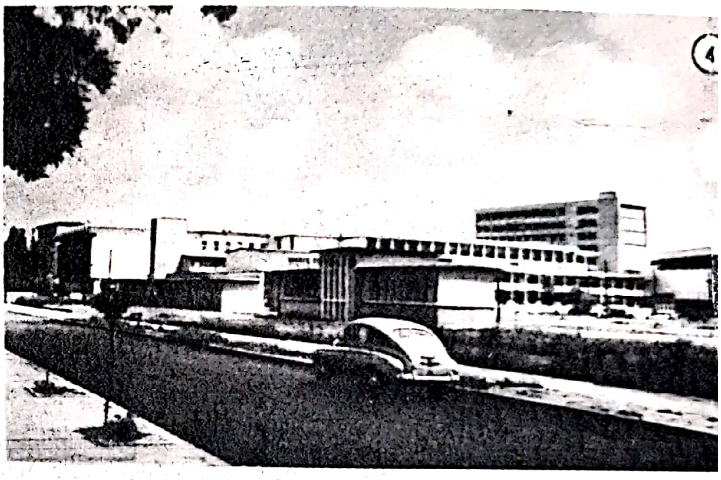

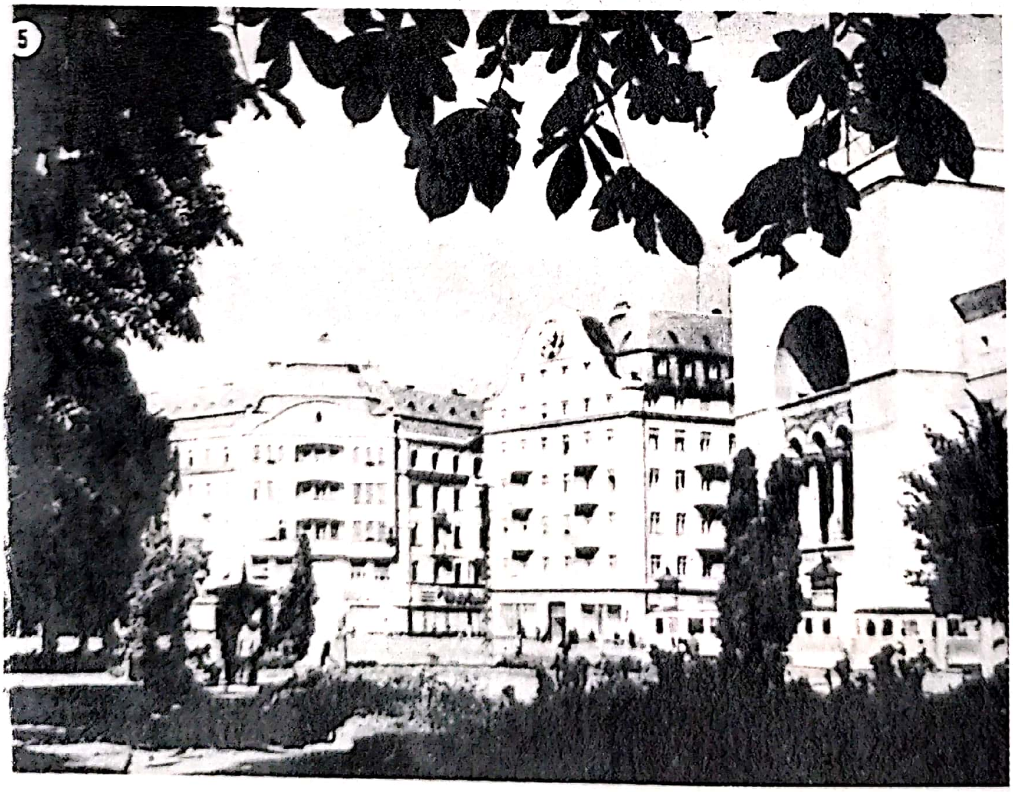

2. Timișoara. Construcții noi
3. Interior de la Uzinele «Electromotor» din Timișoara
4. Universitatea din Timișoara
5. Timișoara. Piața Operei

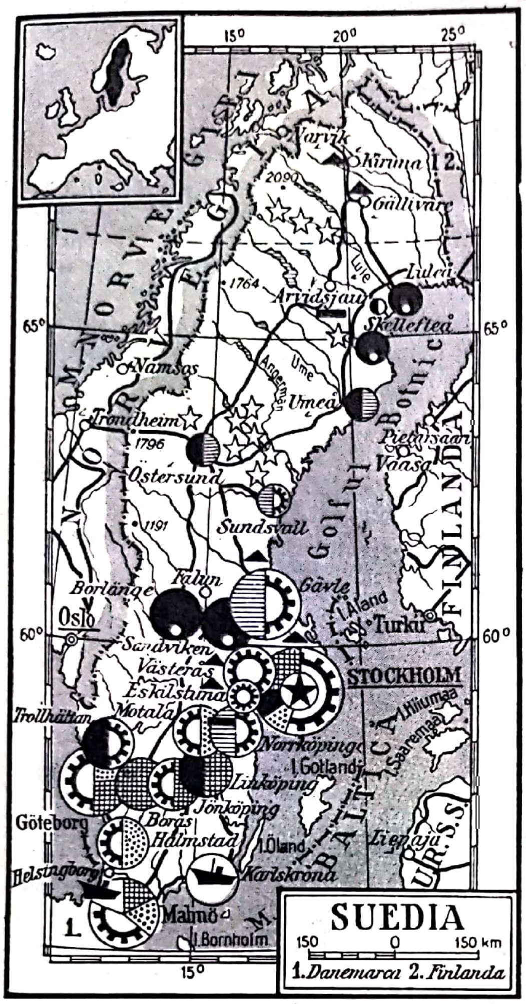
SUEDIA
150 0 150 km
1. Danemarca 2. Finlanda
15°
20°
25°
65°
60°
NORVEGIA
FINLANDA
Golful Botnic
Marea Baltică
U.R.S.S.
Narvik
Kiruna
Gällivare
2090
Lule
Luleå
Arvidsjaur
1764
Skellefteå
Namsos
Ume
Angerman
Umeå
Trondheim
1796
Pietarsaari
Vaasa
Östersund
1191
Sundsvall
Borlänge
Falun
Gävle
I. Aland
Turku
Oslo
Sandviken
Västerås
Eskilstuna
STOCKHOLM
I. Hiiumaa
I. Saaremaa
Trollhättan
Motala
Norrköping
I. Gotland
Linköping
Jönköping
Göteborg
Borås
Halmstad
I. Öland
Liepaja
Helsingborg
Karlskrona
Malmö
I. Bornholm
1
2

roasă, podişul Småland. Suediei îi aparţin şi insulele Gotland şi Öland din Marea Baltică. Climă temperată, mai aspră în regiunile nordice, unde are caracter continental, mai blîndă în partea sudică, unde influenţa marină este puternică. Numeroase rîuri scurte, cu debit bogat, cu mare potenţial hidroenergetic. Există foarte multe lacuri de origine tectono-glaciară, mai ales în cîmpia din partea central-sudică a ţării. Cele mai mari sînt lacurile Vänern, Vättern, Hjälmaren şi Mälaren. Zonele mlăştinoase acoperă circa 14% din suprafaţa ţării. Vegetaţia predominantă este pădurea (55% din suprafaţă): în partea nordică şi centrală a ţării păduri de conifere, în sud păduri amestecate, iar în extremitatea sudică pădure de fag şi stejar. În zonele muntoase înalte se dezvoltă vegetaţia de tundră montană. **S.** dispune de mari zăcăminte de minereu de fier (locul al treilea în Europa) cu un conţinut ridicat de fier (în nordul **S.**, la Kiruna, Gällivare, Bergslag), apoi de minereu de cupru, de zinc, de aur, de argint, de wolfram. **S.** este o ţară industrial-agrară dezvoltată; are o puternică industrie extractivă, siderurgică şi a metalurgiei neferoase. Cea mai importantă ramură industrială este construcţia de maşini (electrotehnică, rulmenţi, automobile, avioane, radioelectronică, maşini de precizie etc.), cu centrele principale: Stockholm, Göteborg, Västerås, Eskilstuna, Trollhättan ş.a. Construcţiile navale (Malmö, Göteborg) au o mare dezvoltare, **S.** situîndu-se pe locul al doilea în lume în producţia de nave. Pe baza marilor resurse forestiere a luat o mare amploare industria de prelucrare a lemnului (în special cherestea), de celuloză şi hîrtie (**S.** este cea mai mare exportatoare de hîrtie). Întreprinderile de prelucrare a lemnului sînt amplasate pe ţărmul Golfului Botnic, în zona lacurilor şi în sud. Mai există industrie chimică (superfosfaţi, materiale plastice), textilă, alimentară (morărit, zahăr). În agricultură predomină creşterea animalelor pentru lapte şi carne (cornute mari, în sud şi porcine). Culturile furajere ocupă 3/4 din suprafaţa arabilă. Se mai cultivă secară, orz, ovăz, cartofi, sfeclă de zahăr. **S.** exportă maşini, nave, material lemnos, hîrtie, oţeluri superioare, minereuri de fier şi importă maşini, combustibili, produse alimentare şi textile. Partenerii comerciali cei mai importanţi sînt R.F.G. şi Marea Britanie. — *Istoric.* Locuit din timpuri străvechi, teritoriul **S.** a fost populat, la mijlocul mileniului I î.e.n., de triburi germanice. În sec. VI—VII a avut loc procesul de unificare a triburilor suedeze, iar la începutul sec. al XI-lea s-a constituit statul feudal timpuriu al **S.** Prin anul 1000 a fost introdus creştinismul de rit catolic, care a triumfat definitiv în **S.** abia în sec. al XII-lea. Procesul de feudalizare a **S.** s-a caracterizat printr-o dezvoltare extrem de lentă, relaţiile feudale constituindu-se definitiv abia în sec. XIII—XIV. Începînd de la mijlocul sec. al XII-lea, feudalii suedezi au început cucerirea Finlandei, pe care au supus-o complet în sec. al XIV-lea; în sec. al XIII-lea au încercat să pună stăpînire pe teritoriile Rusiei vechi, dar oastea feudalilor suedezi a fost înfrîntă pe Neva (1240) de Alexandru Nevski. În 1389 **S.** a încheiat o uniune personală cu Danemarca, consfinţită prin Uniunea de la Kalmar (1397) dintre **S.**, Danemarca şi Norvegia, în care Danemarca era hegemon. În 1434, sub conducerea lui Engelbrecht Engelbrechtsson, a izbucnit în **S.** o puternică răscoală ţărănească, îndreptată la început împotriva dominaţiei daneze, iar apoi şi împotriva feudalilor suedezi. Riksdagul, convocat în 1435, l-a ales pe Engelbrecht regent al **S.** Nobilimea suedeză, care aderase la început la răscoala din 1434, a reprimat în 1436 mişcarea ţărănească şi a restabilit Uniunea de la Kalmar, în cadrul căreia căpătase acum drepturi depline în rezolvarea problemelor interne ale ţării. În urma răscoalei populare din 1523, condusă de Gustav Vasa, **S.** s-a eliberat definitiv de sub dominaţia Danemarcii, devenind un regat independent, condus de dinastia Vasa. În 1527 a fost introdusă în **S.** reforma luterană, care, o dată cu secularizarea bunurilor bisericii, a dus la o creştere însemnată a puterii centrale. În sec. XVI—XVIII, **S.** a început să ducă o politică de expansiune spre sudul şi răsăritul Mării Baltice, purtînd în sec. XVI—XVII o serie de războaie cu Danemarca şi participînd la războiul livonian (1558—1583) împotriva Rusiei şi la războiul de 30 de ani (1618—1648). În urma acestor războaie, **S.** a devenit în sec. al XVII-lea una dintre marile puteri ale Europei şi a obţinut temporar supremaţia în Marea Baltică. Înfrîntă în războiul nordic (1700—1721), dus împotriva Danemarcii, Poloniei şi Rusiei (cărora ulterior li s-au alăturat Prusia şi Hanovra), **S.** a pierdut această supremaţie. În cursul participării ei la coaliţiile antinapoleoneene, **S.** a trebuit să-i cedeze Rusiei Finlanda (1808—1809); pe de altă parte, prin pacea de la Kiel (1814), ea a obţinut de la Danemarca Norvegia, cu care a rămas în uniune personală pînă în 1905. Începînd din deceniul al cincilea al sec. al XIX-lea, crizele agrare au determinat o puternică mişcare de emigraţie, care a continuat pînă după primul război mondial (în acest interval au emigrat în America de Nord circa 1 000 000 de oameni). În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, în **S.** au început să se dezvolte rapid relaţiile de producţie capitaliste; a crescut şi s-a întărit clasa muncitoare. În 1889 a fost creat Partidul social-democrat. La începutul sec. al XX-lea, în **S.** s-a intensificat mişcarea muncitorească. În urma grevei generale din 1909, în **S.** a fost introdus votul universal. La sfîrşitul primului război mondial, în timpul căruia **S.** a dus o politică de neutralitate, mişcarea muncitorească a cunoscut un deosebit avînt. În 1917 a fost creat Partidul social-democrat de stînga, care în 1921 şi-a schimbat denumirea în Partidul Comunist din Suedia. Începînd din 1932, guvernul a fost format, cu unele întreruperi, de social-democraţi. În timpul celui de-al doilea război mondial, **S.** a rămas neutră, acordînd totuşi sprijin Germaniei hitleriste (prin livrări de minereuri de fier etc.); începînd din 1943 însă, ea a dus o politică de colaborare cu coaliţia antihitleristă. După cel de-al doilea război mondial, **S.** a proclamat o politică de neaderare la blocurile militare. **S.** este o monarhie constituţională. Şeful statului este regele. Puterea legislativă aparţine, potrivit Constituţiei, regelui şi parlamentului (Riksdag). **S.** întreţine relaţii diplomatice cu Republica Socialistă România. Partide politice: Partidul social-democrat (partid de guvernămînt), Partidul popular (liberal), Partidul de dreapta (conservator), Partidul de centru (agrarian), Partidul Comunist din Suedia.

Suess *[züs]*, Eduard (1831—1914), geolog austriac. A fost profesor la Universitatea din Viena şi preşedinte al Academiei de Ştiinţe din Viena. A întreprins numeroase cercetări geologice în Alpi, elaborînd o lucrare importantă asupra structurii acestora. În lucrarea sa „Aspectul Pămîntului", pe baza tuturor datelor acumulate pînă la începutul sec. al XX-lea, **S.** face o sinteză a istoriei Pămîntului. În interpretarea structurii scoarţei terestre s-a bazat pe ipoteza contracţiei acesteia, elaborată tot de el.

Suetoniu (Caius Suetonius Tranquillus) (c. 70—c. 140), scriitor şi istoric roman. A fost secretarul împăratului Adrian. Cea mai importantă dintre lucrările sale istorice, „De vita Caesarum", cuprinde biografiile primilor 12 împăraţi romani (de la Cezar la Domiţian). Acestea sînt bogate în informaţii şi în amănunte pitoreşti.

suévi (suebi), numele unui trib germanic, atribuit, prin extindere, unei uniuni de triburi germanice, care, sub conducerea lui Ariovist, au invadat Galia, dar au fost înfrînte de Cezar în anul 58 î.e.n. În timpul lui *August*, uniunea **s.** s-a destrămat treptat, iar triburile care o alcătuiseră s-au răspîndit în diferite regiuni din Europa centrală. **S.** au invadat în anul 405 Galia, apoi, alături de vandali şi de alani, au trecut în Spania, unde, în 585, au fost supuşi de vizigoţi.

Suez, oraş şi port în Republica Arabă Unită, situat pe ţărmul nordic al Mării Roşii, la intrarea în Canalul Suez (aproximativ la o distanţă de 130 km est de Cairo). 219 000 loc. (1962). Nod feroviar, rutier şi aerian. Industrie de prelucrare a petrolului, industrie chimică şi alimentară; şantiere navale. Export de minereu de mangan. V. şi Canalul Suez.

sufísm (în persană *sufi* „înţelepciune"), principalul curent al misticii musulmane, apărut în sec. al VIII-lea şi larg răspîndit în ţările califatului arab, în special în Persia, în sec. XI—XV. **S.** respingea ritualul complicat al islamului ortodox şi nega rostul clerului, dar avea o orientare contemplativă şi pesimistă, promova ascetismul şi renunţarea la viaţa socială activă. Cel mai însemnat reprezentant al **s.** a fost gînditorul arab Al-Gazali (1059—1111). Printre sufişti au existat şi critici îndrăzneţi ai orînduirii feudale, precum şi gînditori panteişti cu tendinţe materialiste. Laturile pozitive ale **s.** au influenţat opera marilor poeţi Saadi (1184—1291) şi Hafiz (1300—1389).

sufítă, partea superioară a scenei, amenajată special pentru manevrarea dispozitivelor scenotehnice (iluminare, aerare etc.). Prin extindere, **s.** indică elementele scenografice care acoperă sau decorează partea superioară a scenei.

sufíx (lat. *sub* „sub, la" şi *fixus* „aşezat, plasat"; LINGV.), afix care se adaugă după rădăcina sau după tema unui cuvînt. — *S. lexical,* sufix care ajută la formarea cuvintelor noi (derivate), schimbînd sensul sau categoria gramaticală a cuvîntului de bază (ex. din verbul *birui* se derivă substantivul *biruinţă* cu **s.** *-inţă*; din substantivul *casă* cu **s.** *-uţă* se derivă diminutivul *căsuţă*). Limba română este foarte bogată în *s.l.* — *S. gramatical* (sau *flexionar*), sufix cu ajutorul căruia se creează forme gramaticale, avînd deci valoare morfologică. În limba română, *s.g.* există numai în flexiunea verbală, unde marchează timpul şi modul (ex. *-u-* este **s.** de formare a perfectului la conjugarea a II-a şi la multe verbe de conjugarea a III-a: *avui, trecuşi*; *-se-* este **s.** de formare a mai mult ca perfectului la toate conjugările: *trecusem*, iar *-înd* şi *-ind* sînt **s.** de formare a gerunziului: *cîntînd, muind*).

suflái 1. (TEHN.) Aparat folosit la sudarea cu gaz sau la diferite alte operaţii (tăierea obiectelor metalice, găurirea, călirea superficială etc.) şi format dintr-o cameră de amestec cu racorduri pentru intrarea gazului şi a oxigenului şi dintr-o tijă (ţeavă) cu unul sau cu mai multe becuri din care iese amestecul combustibil. **2.** (IND. EXTR.) Instalaţie folosită la aerisirea puţurilor adînci de explorare sau a fronturilor de lucru în mine şi formată din cîteva burlane de aeraj şi dintr-o pîlnie care se poate roti în direcţia vîntului.

sufláj (C.F.), metodă de lucru folosită pentru corectarea deformaţiilor unei linii de cale ferată, care constă în introducerea de pietriş sub talpa traverselor în scopul aducerii şinelor la cota iniţială.

suflántă (MAŞ.), compresor de aer sau de alte gaze, cu presiuni cuprinse între 0,1 şi 2,5 atm şi, de obicei, cu debite mari. Este folosit în siderurgie la alimentarea furnalelor înalte şi a convertizoarelor, în construcţii la alimentarea cu aer a chesoanelor, în industria chimică la comprimarea unor gaze etc. Se deosebesc: *s. volumice*, care pot fi cu piston sau rotative, şi *s. cu rotor*, numite *turbosuflante*, care pot fi radiale (centrifuge) sau axiale.

sufláre (TEHN.), curăţire de funingine şi de cenuşă zburătoare a ţevilor de fum şi a ţevilor fierbătoare din cazanele de abur sau îndepărtare a gazelor şi a altor produse petroliere din coloanele de fracţionare a ţiţeiului şi din conducte. **S.** se face cu ajutorul unui jet de aer sau de abur printr-un dispozitiv sau printr-un aparat numit *suflător*.

suflerie aerodinamică (AV.), instalaţie experimentală, în formă de tunel, pentru determinarea forţelor aerodinamice exercitate de un curent de aer asupra unor modele sau machete de avioane, de aripi etc., în vederea stabilirii, pe baza teoriei similitudinii, a forţelor care acţionează asupra construcţiilor reale. Este constituită din *camera de încercare* (în interiorul căreia se introduce macheta sau modelul, legat de o balanţă aerodinamică), din *canalele* şi *ajutajele* de aer şi un ventilator care antrenează curentul de aer. Se mai numeşte *tunel aerodinamic*.

súflet, termen folosit astăzi ca sinonim al psihicului, dar care, de-a lungul istoriei gîndirii, a fost interpretat în diferite feluri. În concepţiile religioase şi idealiste, **s.** apare ca o substanţă de sine stătătoare, independentă de materie, de corp. Filozofii materialişti premarxişti au arătat în mod just că **s.** este dependent de corp şi piere o dată cu acesta, dar au redus adeseori **s.**, în mod simplist, la procesele mecanice sau fizico-chimice elementare. Potrivit psihologiei ştiinţifice, materialiste, **s.**, sau psihicul, este o funcţiune a materiei ajunse la gradul ei cel mai înalt de organizare, creierul uman. **S.** nu este prin el însuşi ceva material, ci ceva *ideal*, esenţa lui fiind reflectarea subiectivă a realităţii obiective. Această reflectare capătă la om, datorită existenţei lui în societate, un caracter conştient.

súflu (MED.), zgomot perceput prin auscultaţie la nivelul pleurei, plămînilor, inimii sau vaselor. Apare în diferite boli ale organelor respective şi ajută la diagnosticarea acestor boli. Principalele **s.** sînt: *s. pleural* (pleurezie), *s. tubar* (pneumonie), *s. diastolice* şi *s. sistolice cardiace*. — *S. funcţional*, suflu perceput la nivelul unor orificii cardiace (mitral, tricuspidian, pulmonar), provocat de dilatarea unor cavităţi ale cordului. *S.f.* din insuficienţa mitrală constituie semnul dilataţiei ventriculului stîng.

suflúră (METAL.), defect de turnare al lingourilor sau al pieselor metalice turnate, care se prezintă sub formă de goluri mici provocate de gazele degajate prin solidificarea metalului sau de gazele rezultate în urma unor reacţii chimice din metal. La turnarea lingourilor din oţel, **s.** sînt evitate prin procedeul numit *calmare*. Piesele cu **s.** adînci şi numeroase se rebutează, iar **s.** superficiale pot fi înlăturate prin prelucrare mecanică.

sufólk (ZOOTEHN.), rasă de oi de carne, cu lînă scurtă, obţinută în Anglia. Greutatea oilor este de 70—80 kg, iar a berbecilor de 110—120 kg, carnea avînd o calitate superioară. Lîna este semilucioasă, cu lungimea de 8—10 cm şi fineţea între 30 şi 34 de microni, în cantitate anuală de 2,8—3,5 kg. Rasa **s.** este folosită în special la încrucişări.

sufoziúne (GEOL.), proces de spălare şi de transportare a particulelor fine din rocile afînate sub acţiunea circulaţiei apelor subterane. În urma fenomenelor de **s.** apar goluri subterane, datorită cărora se produce scufundarea stratelor superioare. **S.** se manifestă la suprafaţă prin apariţia unor pîlnii caracteristice, numite *doline* de **s.**

sufrágiu (lat. *suffragium* „vot, drept de vot"; DR.), grad de extindere a dreptului de vot şi modalitatea exercitării lui. **S.** se poate exercita *personal*, *prin corespondenţă* sau *prin procură*. — *S. restrîns*, sufragiu caracterizat prin recunoaşterea dreptului de vot fie după criteriul gradului de cultură al cetăţenilor *(s. capacitar)*, după criteriul averii sau al impozitelor *(s. cenzitar)*, fie după criteriul profesiunii *(s. corporatist)*. — *S. universal*, sufragiu caracterizat prin recunoaşterea dreptului de vot tuturor cetăţenilor, inclusiv femeilor şi militarilor, care au împlinit o anumită vîrstă. — *S. direct*, sufragiu în care alegătorii votează nemijlocit. — *S. indirect*, sufragiu în care o anumită categorie de alegători desemnează un număr de delegaţi care votează pentru ei. — *S. multiplu*, sufragiu caracterizat prin aceea că alegătorul votează la aceleaşi alegeri în mai multe circumscripţii. — *S. plural*, sufragiu caracterizat prin dreptul recunoscut unor anumite categorii de cetăţeni (după criteriul averii sau al gradului de cultură) de a vota de mai multe ori în aceeaşi circumscripţie electorală şi la aceeaşi secţie de votare. — *S. simplu*, sufragiu caracterizat prin aceea că fiecare alegător are dreptul la un singur vot.

sufuziune sanguină (MED.), hemoragie de proporţii reduse care are loc între straturile componente ale unui organ sau ale unui ţesut (piele, muşchi, ficat, plămîn etc.). **S.s.** se poate produce în urma ruperii vaselor mici din cauza unui traumatism, a unei intervenții chirurgicale etc.

Suger *[süjé]* (c.1081–1151), cronicar francez, abate al mănăstirii Saint-Denis. A fost sfetnic al regilor Ludovic al VI-lea și Ludovic al VII-lea și regent al regatului (1147–1149). Opera sa „Histoire de Louis le Gros" este o valoroasă frescă a anarhiei feudale din Franța timpului său.

sugéstie (PSIH.), mijloc de a influența pe cineva fără a recurge la convingere, cu alte cuvinte fără ca persoana influențată să fie conștientă de influența exercitată asupra ei sau fără ca ea să accepte în mod voluntar ceea ce i se sugerează. **S.** se exercită în stare de veghe sau în stare hipnotică, putînd fi utilizată în clinica psihiatrică în tratarea unor tulburări neuropsihice (manii, obsesii).

Suhaia, liman fluviatil în Lunca Dunării (31 km^2), situat în apropiere de Zimnicea. Adîncimea maximă: 1,30 m (la ape normale de vară). În **S.** se varsă Călmățuiul. Importanță piscicolă.

Suhard, culme muntoasă în Munții Gurghiului, formată pe calcare titonice. În 1837 o parte din versantul său sudic s-a surpat, blocînd valea Bicazului și formînd Lacul Roșu. Punct turistic, cabană.

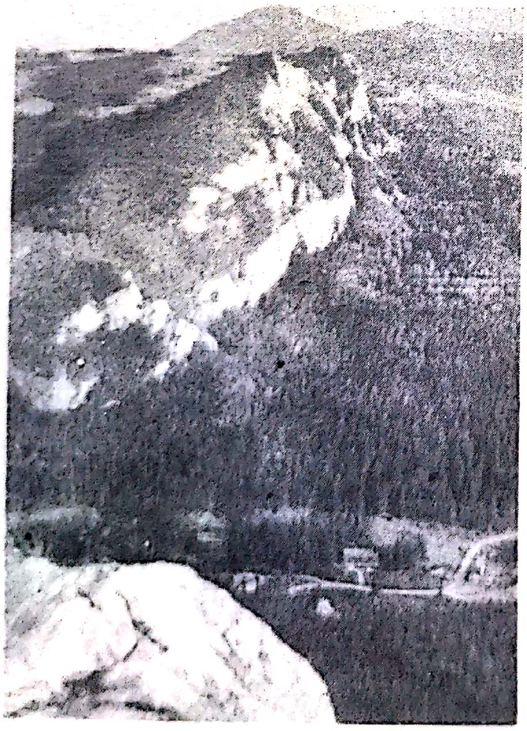
Vedere din Suhard

Suhe-Bator (1893–1923), unul dintre întemeietorii Partidului Popular Revoluționar Mongol (P.P.R.M.), erou național al poporului mongol. În 1919 a organizat la Urga (Ulan-Bator) primul cerc revoluționar din Mongolia, embrionul P.P.R.M., creat în 1921, sub conducerea căruia s-a înfăptuit revoluția populară. A fost comandantul suprem al armatei revoluționare mongole. În 1923 a fost asasinat.

Suhe-Bator

Suhl *[zu:l]*, district în sud-vestul R.D. Germane. Suprafața: 3 876 km^2. Populația: 544 000 loc. (1962). Centrul administrativ: *Suhl.* Relief în general muntos (versantul sudic al Munților Pădurea Turingiei). În sud-vest se desfășoară zona piemonturilor. Principalul rîu: Werra. Pădurile acoperă jumătate din suprafața teritoriului. Zăcăminte de minereuri de fier, săruri de potasiu, roci de construcție. Este dezvoltată industria constructoare de mașini (mașini de transport, utilaj electrotehnic etc.), industria sticlei și ceramicii, prelucrarea lemnului. Se cultivă cereale (secară, ovăz etc.), plante furajere, cartofi; se cresc porcine, bovine și ovine. Exploatări forestiere.

Suhumi, oraș în U.R.S.S., capitala R.S.S. Autonome Abhaze (din R.S.S. Gruzină), situat pe țărmul Mării Negre. 84 000 loc. (1965). Industrie constructoare de mașini (aparate de precizie), a tutunului, de pielărie și încălțăminte, alimentară (conserve din fructe și pește, vin). Port maritim. Însemnată stațiune balneoclimatică. Institute științifice și de învățămînt superior. Teatru, muzeu, grădină botanică.

„Suidas", celebră enciclopedie grecească, cunoscută și sub titlul de „Lexiconul lui Suidas" (după numele unui presupus autor grec din sec. al X-lea). Este o compilație a unor lexicoane literare anterioare sec. al X-lea. Cuprinde numeroase date referitoare la istoria și la literatura Greciei antice și a Imperiului bizantin, constituind azi, în unele cazuri, singurul izvor de informare de acest gen.

suíne (ZOOTEHN.), subfamilie de paricopitate din familia suideelor. Cuprinde mai multe genuri, dintre care cele mai importante sînt: *Phacochoerus* (reprezentat prin porcul african cu negi), *Potamochoerus* (răspîndit pe coasta estică și sudică a Africii) și *Sus,* din care s-au desprins speciile *Sus scrofa ferus* (mistrețul european) și *Sus vitatus* (mistrețul asiatic), care au dat naștere tuturor raselor actuale de porci domestici.

suítă 1. Lucrare muzicală instrumentală alcătuită din mai multe părți (în sec. XVII–XVIII din dansurile allemanda, couranta, sarabanda și giga), scrise în aceeași tonalitate, dar contrastante prin caracter și prin mișcare. Mai tîrziu s-a respectat numai principiul contrastului (în muzica modernă). **S.** au scris Bach, Händel, Enescu, Ceaikovski, Prokofiev, Grieg ș.a. **2.** Extrase dintr-o lucrare mai amplă (operă, balet) etc. V. și partita.

suitoáre (IND. EXTR.), lucrare minieră cu direcție verticală sau înclinată față de verticală, care face legătura între două galerii situate la orizonturi diferite sau între o galerie și suprafață și care nu are dispozitive mecanice de transport. După funcțiunea îndeplinită, se deosebesc: *s. de aeraj, s.*

pentru scurgerea apelor, s. de pregătire pentru exploatare (care au şi un compartiment pentru circulaţia personalului) etc.

Suk, Josef (1874–1935), compozitor ceh. La început a compus pe linia tradiţiei lui Dvořák şi Brahms, cristalizîndu-şi apoi un stil personal, caracterizat printr-o structură armonică, polifonică şi coloristică complexă. Printre cele mai importante lucrări ale sale se numără „Serenada pentru coarde" (1892), poemul simfonic „Praga" (1904), două cvartete de coarde, piese pentru vioară, pian, lucrări corale. Este considerat drept unul dintre fondatorii şcolii muzicale cehe moderne.

Sukarno, Ahmed (n. 1901), om politic indonezian, preşedinte (din 1945) al Republicii Indonezia. Între 1959 şi 1966 a fost şi prim-ministru. Este unul dintre membrii fondatori (1927) ai partidului naţional indonezian.

Sulawesi (Celebes), *Insula* **~,** insulă indoneziană în Arhipelagul Malaez, situată la est de insula Kalimantan, de care este despărţită prin strîmtoarea Makassar. Suprafaţa: 179 400 km². Populaţia: 6 900 000 loc. (1961). Relief muntos cu versanţi abrupţi şi vîrfuri netezite Altitudinea maximă: 3 455 m (vîrful Rantemario). Climă ecuatorială. Păduri ecuatoriale umede. Se cultivă orez, porumb, tutun, cafea, cocotieri etc. Exploatări de petrol, de cărbuni, nichel, plumb, zinc etc. Principalele oraşe-porturi: Makassar, Manado.

Suleiman, sistem muntos situat în extremitatea estică a Podişului Iran, orientat de la nord la sud, pe o întindere de 600 km. Este format din roci sedimentare. Seismicitate ridicată. Altitudinea maximă: 3 441 m (vîrful Takht-i-Suleiman). Versanţii vestici au climă secetoasă şi sînt acoperiţi cu vegetaţie de stepă şi de semideşert. Versanţii estici şi nord-estici au o climă mai umedă (cu precipitaţii în timpul musonului de vară) şi sînt acoperiţi cu formaţii vegetale de tipul savanelor şi cu păduri rare de stejar.

sulf (CHIM., MINER.), *S.* Element cu nr. at. 16; gr. at. 32,066; gr.sp. 2,06; p.t. 119° C; p.f. 444,6° C. Este un metaloid din grupa a VI-a a sistemului periodic. Se găseşte în natură în stare nativă şi în combinaţii, mai ales în sulfuri (pirită, calcopirită, galenă, blendă, cinabru) şi în sulfaţi (gips, anhidrit, baritină, celestină). S. nativ apare în cristale bipiramidale sau sfenoedrice, adesea în agregate compacte, în mase pămîntoase sau sub formă de eflorescenţe; ia naştere pe cale sedimentară-biochimică, prin procesele de alterare şi de transformare a sulfurilor sau a sulfaţilor şi în timpul erupţiilor vulcanice. S. se obţine din sulf nativ, prin topire în cuptoare şi distilare pentru purificare, sau prin extracţie din adîncime în stare topită, cu ajutorul unor sonde speciale. S. apare în mai multe modificaţii alotropice: cristalizat în două forme cristaline enantiomorfe (**s.** rombic şi **s.** monoclinic) şi amorf (**s.** moale sau plastic ş.a.). La temperatură obişnuită este stabil în forma rombică, are culoare galbenă şi luciu gras. Din punct de vedere chimic este foarte reactiv. Prin încălzire se combină direct cu toate elementele, în afară de aur, platină, azot şi iod. Formează combinaţii în care funcţionează bivalent (acid sulfhidric, sulfuri), tetravalent (bioxid de sulf, acid sulfuros, sulfiţi) şi hexavalent (trioxid de sulf, acid sulfuric, sulfaţi etc.). Se întrebuinţează la fabricarea acidului sulfuric, a sulfurii de carbon, a unor coloranţi, în industria cauciucului la vulcanizare, în pirotehnie, în viticultură pentru combaterea criptogamelor şi în farmacie. În România se găseşte la Gura Haitii în Munţii Călimani şi la Pucioasa.

sulfamíde (FARM.), substanţe sulfurate cu acţiune antimicrobiană. Au fost descoperite în 1935 de către G. Domagk. Sulfamidele au ca nucleu de bază amida acidului paraaminobenzensulfonic (acid sulfanilic). În majoritate, **s.** acţionează prin substituirea competitivă a acidului paraaminobenzoic, substanţă necesară în metabolismul celulei microbiene. Unele **s.** sînt insolubile (ftalisulfatiazol) şi după administrarea orală nu se absorb din intestin, fiind folosite pentru acţiune locală la acest nivel (enterocolite). Majoritatea **s.** se absorb bine din intestin şi se elimină repede pe cale renală (sulfatiazol, sulfadiazină etc.). Pentru a menţine concentraţii active în sînge este nevoie de administrări la intervale mici de timp (3–4 ore). **S.** pot da accidente de natură alergică, tulburări hematologice, blocaj renal ş.a. Pentru a evita blocarea renală (prin precipitarea **s.** în tubii uriniferi) se recomandă administrarea de cantităţi mari de lichide, alcaline, asociere a două sau trei **s.** diferite. **S.** mai noi (sulfadimetoxidiazina) prezintă avantajul că au activitate mare, toxicitate mică, eliminare lentă şi deci se pot administra mai rar (1–2 ori pe zi). **S.** sînt chimioterapice cu spectru antibacterian larg, fiind utile în meningite cu germeni sensibili, infecţii urinare, pulmonare, digestive, morvă. Nu se recomandă utilizarea locală (cu excepţia marfanilului), datorită fenomenului de sensibilizare pe care îl produc. — *S. hipoglicemiante*, substanţe înrudite ca structură cu sulfamidele antimicrobiene. Sînt folosite în tratamentul anumitor forme de diabet. Se pare că acţiunea lor este datorită stimulării secreţiei de insulină sau unei intervenţii directe în metabolism. Au toxicitate relativ redusă. *S.h.* mai des utilizate sînt carbutamida, tolbutamida etc.

sulfanílic, *acid* ~ (CHIM.), $H_2N-C_6H_4-SO_3H$. Acid sulfonic aromatic, obţinut prin tratarea anilinei cu acid sulfuric şi încălzirea la 180°C a sulfatului de anilină format iniţial. Este o substanţă solidă cristalină, incoloră, greu solubilă în apă, uşor solubilă în alcool, eter, benzen. Încălzit la 300°C, se descompune. Se foloseşte ca reactiv în chimia analitică şi ca intermediar la fabricarea unor coloranţi sau medicamente.

sulfatáre (ELT.), formare de pojghiţe şi de cristale mari de sulfat de plumb pe plăcile şi în porii materialului activ al plăcilor acumulatoarelor electrice cu plumb, ca urmare a neglijenţei în exploatare. **S.** poate deteriora plăcile şi împiedica funcţionarea normală a acumulatoarelor.

sulfatizáre (METAL.), proces de încălzire oxidantă a minereurilor sulfuroase, cu scopul de a îndepărta sulful sau de a transforma sulfurile în sulfaţi uşor solubili. V. şi *prăjire*.

sulfáţi 1. (CHIM.) Săruri ale acidului sulfuric. Se cunosc *s. neutri*, sau *normali* ($Me^I_2SO_4$), şi *s. acizi*, sau *bisulfaţi* (Me^IHSO_4). Se obţin prin tratarea metalelor, a bazelor sau a sărurilor acizilor volatili cu acid sulfuric. Se prezintă sub formă cristalizată de culoare albă. Au gust sărat sau amar. Pentru obţinerea **s.** acizi se tratează soluţiile de **s.** neutri cu acid sulfuric (se cunosc numai **s.** acizi de la metale alcaline). **S.** greu solubili cristalizează fără apă de cristalizare. **S.** uşor solubili cristalizează cu apă de cristalizare, de obicei cu mai multe molecule (ex. sulfatul de sodiu, $Na_2SO_4 \cdot 10H_2O$, sulfatul de aluminiu, $Al_2(SO_4)_3 \cdot 18H_2O$ etc.). Mulţi **s.** au tendinţa de a forma săruri duble. — *S. de aluminiu*, $Al_2(SO_4)_3 \cdot 18H_2O$. Sarea de aluminiu a acidului sulfuric. Se prezintă sub formă de cristale incolore, monoclinice, cu gust astringent. Este solubil în apă; soluţia apoasă are caracter acid. Se întrebuinţează în industria hîrtiei şi textilă. — *S. de calciu*, sarea de calciu a acidului sulfuric. Se găseşte în natură în cantităţi mari sub formă de dihidrat, $CaSO_4 \cdot 2H_2O$ (gips) şi, mai rar, anhidru, $CaSO_4$ (anhidrit). Încălzit peste 1 000°C, se descompune în oxid de calciu şi trioxid de sulf. — *S. de cupru*, $CuSO_4 \cdot 5H_2O$. Sarea de cupru a acidului sulfuric. Se obţine prin reacţia dintre cupru şi acid sulfuric. Se prezintă sub formă de cristale albastre, solubile în apă. În stare anhidră este o pulbere albă, care, în prezenţa unei cantităţi foarte mici de apă, se colorează în albastru. Se întrebuinţează ca fungicid în agricultură, în galvanotehnică pentru cuprare, în imprimerie, în vopsitorie etc. Este cunoscut şi sub denumirea de *piatră vînătă*. — *S. de fier*, sarea de fier a acidului sulfuric. Se cunosc doi *s.de.f.*: *sulfatul feros* şi *sulfatul feric*. *S. feros*, $FeSO_4$, este solubil în apă, din care cristalizează, sub formă de cristale albastre-verzi, cu şapte molecule de apă de cristalizare ($FeSO_4 \cdot 7H_2O$). În aer se oxidează, trecînd în sulfat bazic feric. Cu sulfaţii alcalini formează săruri duble. Se întrebuinţează la vopsitul ţesăturilor, la obţinerea cernelii, în tăbăcărie, la combaterea dăunătorilor în agricultură etc. Sin. *calaican*. *S. feric*, $Fe_2(SO_4)_3$, formează mai mulţi cristalohidraţi. Cu sulfaţii metalelor alcaline formează săruri duble, de tipul alaunilor. Se întrebuinţează ca mordant. — *S. de bariu*, $BaSO_4$. Sarea de bariu a acidului sulfuric. Se prezintă sub formă de pulbere albă. Este inodor , fără gust, insolubilă în apă şi acizi diluaţi, insolubilă în sucul gastric. Se întrebuinţează la prepararea litoponului, în industria hîrtiei, a cauciucului şi ca substanţă de contrast în examenele radiologice ale tubului digestiv. Se mai numeşte *alb de barită*. — *S. de zinc*, $ZnSO_4 \cdot 7H_2O$. Sarea de zinc a acidului sulfuric. Se prezintă sub formă de cristale incolore rombice. Este solubilă în apă. Are acţiune astringentă şi dezinfectantă. Este folosit în medicină, în bolile de ochi, de piele şi urinare, ca agent de conservare pentru lemn etc. — *S. de sodiu*, $Na_2SO_4 \cdot 10H_2O$. Sarea de sodiu a acidului sulfuric. Se prezintă sub formă de cristale incolore, cu gust amar. solubile în apă. Se obţine prin încălzirea clorurii de sodiu cu acid sulfuric. În natură se găseşte în mări şi în unele lacuri. Este folosit în industria sticlei, în vopsitorie şi ca purgativ. Sin. *sarea lui Glauber*. — *S. acid de sodiu*, $NaHSO_4$. Sare acidă obţinută prin tratarea soluţiei de **s.** neutru de sodiu cu acid sulfuric. Este solubil în apă. Cristalizează din soluţie cu o moleculă de apă de cristalizare. Prin încălzire trece în pirosulfat, care, la o încălzire mai puternică, se descompune cu cedare de trioxid de sulf. Are utilizări în chimia analitică. Sin. *bisulfat de sodiu*. — *S. de magneziu*, $MgSO_4 \cdot 7H_2O$. Sarea de magneziu a acidului sulfuric. Se prezintă sub formă de cristale incolore. Are gust amar şi este solubilă în apă. Are acţiune purgativă. Sin. *sare amară*. — *S. dimetilic*, $SO_2(OCH_3)_2$. Ester al acidului sulfuric cu alcoolul metilic, obţinut prin reacţia dintre alcoolul metilic şi acidul clorosulfonic. Este lichid, uleios, incolor, cu p.f. 188°C, insolubil în apă (cu care reacţionează), solubil în alcool şi eter. La fierbere se descompune parţial. Este caustic (provoacă arsuri) şi toxic pulmonar. Se utilizează în sinteza organică la reacţiile de metilare. Sin. *dimetilsulfat*. **2.** (AGROCHIM.) *Sulfat de amoniu*, îngrăşămînt agricol azotat, fabricat din acid sulfuric şi amoniac. Conţine 20—21% azot. Se prezintă sub formă de cristale mici solubile în apă şi este nehigroscopic. Deoarece acidifică solul, este indicat mai mult pe solurile alcaline de stepă şi pe sărături. Pe solurile acide si neutre se foloseşte împreună cu carbonatul de calciu, care neutralizează aciditatea.

sulfhídric, *acid* ~ (CHIM.) v. **hidrogen sulfurat.**

sulfidáre (CHIM.) v. **xantogenare.**

sulfínă (*Melilotus*), gen de plante erbacee, bianuale, din familia leguminoaselor, caracterizate prin flori albe (*Melilotus albus*) sau galbene (*Melilotus officinalis*). Creşte prin locuri necultivate. Este plantă meliferă şi medicinală, întrebuinţată ca anticoagulant şi în tratamentul unor boli hepatice.

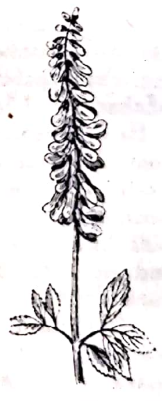

Sulfină

sulfitáre 1. (IND. ALIMENT.) Operaţie de tratare cu bioxid de sulf a unor produse alimentare (vinul, zemurile şi siropurile în fabricile de zahăr, semifabricatele de fructe etc.) sau a unor vase, în scopul dezinfectării, al conservării, al dizolvării unor componenţi, al decolorării etc. **2.** (IND. PIEL.) Operaţie de tratare cu sulfit şi bisulfit de sodiu a unor extracte tanante (cel mai adesea extractul de quebracho), în vederea solubilizării produselor insolubile.

sulfíţi, săruri ale acidului sulfuros. Se cunosc *s. acizi* sau *bisulfiţi* (Me^IHSO_3) şi *s. normali* sau *neutri* ($Me^I_2SO_3$). Se obţin prin reacţia dintre bioxidul de sulf şi soluţia sau suspensia apoasă a hidroxidului sau carbonatului metalului respectiv. Au proprietăţi reducătoare. La aer se oxidează încet şi trec în sulfaţi. În tehnică au diverse întrebuinţări (ex. sulfitul acid de calciu, $Ca(HSO_3)_2$, folosit la obţinerea celulozei prin procedeul sulfit). — *S. acid de sodiu*, $NaHSO_3$. Substanţă incoloră, solubilă în apă. Se obţine prin introducerea unui curent de bioxid de sulf în soluţia rece, saturată, a carbonatului de sodiu. Se întrebuinţează ca reducător în vopsitorie, ca materie primă pentru obţinerea ditionitului de sodiu etc. Sin. *bisulfit de sodiu.*

sulfizáre (METAL.), tratament termochimic pentru îmbogăţirea cu sulf sau cu azot şi cu sulf a straturilor superficiale ale pieselor din oţel sau din fontă, cu scopul de a le mări rezistenţa la uzură, fără ca duritatea materialului să crească simţitor. V. şi tratamente termochimice.

sulfocianhídric *acid* ~ (CHIM.) v. **tiocianic,** *acid* ~.

sulfocianúri (CHIM.) v. **rodanuri.**

sulfonáre (CHIM.), operaţie prin care se introduce o grupare funcţională $-SO_3H$ în molecula unei substanţe organice în scopul obţinerii unui acid sulfonic. Se face fie direct cu acid sulfuric (ex. **s.** hidrocarburilor aromatice), fie prin diferite reacţii (ex. **s.** hidrocarburilor parafinice şi cicloparafinice). **S.** are aplicaţii multiple în sinteza coloranţilor, a medicamentelor etc.

sulfúri (CHIM.), combinaţii ale sulfului cu elemente electropozitive. **S.** metalelor sînt săruri ale acidului sulfhidric. Se cunosc două serii de **s.**: *acide*, sau *hidrosulfuri* (Me^IHS), şi *normale*, sau *neutre* (Me^I_2S). Cele mai multe dintre **s.** sînt foarte greu solubile în apă şi intens colorate (ex. sulfura de arsen, galbenă, As_2S_3; sulfura de stibiu, portocalie, Sb_2S_3; sulfura de plumb, neagră, PbS etc.). Servesc în chimia analitică pentru identificarea unor cationi. — *S. de bariu*, BaS. Sarea de bariu a acidului sulfhidric. Se prezintă sub formă de cristale incolore, cubice. Se obţine prin reducerea sulfatului de bariu cu cărbune. Este greu solubilă în apă, însă suferă o descompunere hidrolitică. Se întrebuinţează la obţinerea litoponului şi ca depilator. — *S. de carbon*, CS_2. Combinaţie a sulfului cu carbonul. Se obţine direct din elemente. Este lichidă, volatilă, cu p.f. 46,25°C, incoloră, foarte inflamabilă, insolubilă în apă şi toxică. *S. de c.* pură are miros aromatic; *s. de c.* tehnică (brută) are miros neplăcut, datorită unor impurităţi. Este un bun dizolvant pentru brom, iod, sulf, fosfor, grăsimi etc. Puţin reactivă din punct de vedere chimic, e sensibilă la lumină, care o descompune încet. Se întrebuinţează la fabricarea mătăsii artificiale prin procedeul viscozei, a unor insecticide, ca dizolvant şi ca materie primă pentru sinteza unor substanţe organice. Se mai numeşte *bisulfură de carbon.* — *S. de sodiu*, Na_2S. Sarea de sodiu a acidului sulfhidric. Substanţă amorfă, incoloră în stare pură, solubilă în apă, greu solubilă în alcool şi eter. Se obţine prin reducerea sulfatului de sodiu cu cărbune. Se oxidează uşor în prezenţa oxigenului din aer. Este întrebuinţată ca agent reducător în chimia organică şi în industria tăbăcăriei.

sulfuric, *acid* ~ (CHIM.), H_2SO_4. Acid oxigenat al sulfului, cu gr. sp. 1,84; p.t. 10,5°C; p.f. 338°C (98,2%). Este un lichid uleios, incolor, inodor, oxidant puternic, avid de apă. Carbonizează substanţele organice. Produce arsuri puternice în contact cu pielea omului. Se găseşte în natură în stare nativă în emanaţiile vulcanilor şi sub formă de combinaţii (sulfaţi ai metalelor alcaline şi alcalino-pămîntoase). Se obţine prin combinarea trioxidului de sulf cu apa. Industrial se prepară prin oxidarea catalitică cu oxigen din aer a bioxidului de sulf, folosind procedeul de contact sau procedeul cu „nitroză" (metoda camerelor de plumb şi metoda turnurilor). *A.s.* poate dizolva trioxidul de sulf, dînd acid sulfuric fumans (oleum). Se dizolvă în apă, formînd hidraţi, cu dezvoltare mare de căldură. Atacă toate metalele, cu excepţia aurului şi a platinei. *A.s.* concentrat nu dizolvă fierul, ceea ce permite să fie transportat în cisterne de fier sau de fontă. Plumbul este rezistent la *a.s.* diluat pînă la circa 80%. *A.s.* este un acid tare, bibazic, care formează două serii de sulfaţi (acizi şi neutri). Este acidul cel mai important al industriei chimice, avînd numeroase întrebuinţări: la fabricarea unor acizi minerali (HCl, H_3PO_4 etc.), a îngrăşămintelor agricole, în industria organică de sinteză (coloranţi, explozivi, medicamente, insecticide etc.), în industria petrochimică (fenol, detergenţi etc.), la rafinarea produselor petroliere, la umplerea acumulatoarelor ş.a. În ţara noastră se fabrică la Năvodari, Valea Călugărească, Baia Mare, Turnu-Măgurele etc. Producţia de *a.s.* a crescut de la 44 000 t în 1938 la 541 000 t în 1965. Sin. *vitriol.*

sulfuros, *acid* ~ (CHIM.), H_2SO_3. Acid oxigenat al sulfului. Se obţine sub formă de soluţie prin dizolvarea în apă a bioxidului de sulf (SO_2). Formează două serii de săruri: *acide* şi *neutre*. Are proprietăţi reducătoare. Se oxidează treptat, trecînd în acid sulfuric. Este întrebuinţat ca decolorant, conservant pentru fructe etc.

súlger (slugér) (în evul mediu în ţările române), denumire a dregătorului însărcinat cu strîngerea sulgiului; avea în grijă aprovizionarea curţii domneşti cu carne. Subalternii săi erau *vtori-* şi *tretisulgerul* şi sulgereii. În Moldova exista în sec. al XVII-lea şi un „cămăraş de sulgiu".

súlgiu (în evul mediu în ţările române), denumire a dării, percepută la început în natură (vite şi oi) şi apoi în bani, care se plătea pentru vitele sau oile tăiate. Era una dintre principalele surse de aprovizionare cu carne a curţii domneşti.

Sulina, braţ al Dunării (83,8 km) în Deltă, care la al doilea ceatal se desparte din braţul Tulcea şi se varsă în mare în aval de Sulina. Lucrările de rectificare desfăşurate între 1868 şi 1902, în urma cărora braţul a fost scurtat la 62,6 km, precum şi lucrările de dragare pentru menţinerea unor adîncimi optime de navigaţie, au transformat **S.** în cel mai important braţ al Dunării, pe care se efectuează navigaţia vaselor marine de tonaj mare. Prin **S.** trec 14% din apele fluviului.

Sulina, oraş în raionul Tulcea, reg. Dobrogea, port situat la vărsarea braţului Sulina în Marea Neagră. 3 670 loc. (1965). Industrie alimentară (hale de depozitare şi de preindustrializare a peştelui).

súliţă 1. Armă de atac, formată dintr-o prăjină lungă de lemn, terminată cu un vîrf de fier ascuţit. Era folosită mai ales în antichitate. **2.** (SPORT) **a)** Obiect sportiv confecţionat din lemn sau din metal, prevăzut cu un vîrf ascuţit de fier sau de oţel, avînd o lungime de 2,60—2,70 m (pentru bărbaţi) şi de 2,20—2,30 m (pentru femei) şi o greutate de 600—800 g; în jurul centrului său de greutate (locul unde se exercită forţa de propulsie), **s.** este prevăzută cu un manşon de 15—16 cm. **b)** Denumirea probei sportive practicate cu acest obiect. La jocurile olimpice de la Tokio (1964), sportiva română Mihaela Peneş a obţinut locul I şi medalia de aur cu o aruncare de 60,54 m.

sulky *[súlchi]*, trăsură pe două roţi, construită special pentru cursele de trap.

Sullivan *[sálivən]*, Arthur Seymour (1842—1900), compozitor englez, creatorul operetei naţionale moderne. A studiat la Londra şi la Leipzig, însuşindu-şi o solidă tehnică de compoziţie. A compus muzică de scenă pentru piese de Shakespeare, două balete, 22 de operete („Mikadoul", 1885), opera „Ivanhoe" (1897) ş.a.

Sullivan *[sálivən]*, Louis Henry (1856—1924), arhitect american, promotor al arhitecturii moderne. A studiat la Paris. **S.** a promovat folosirea armăturilor de oţel pentru construcţiile înalte, fiind în general preocupat de găsirea unor metode noi în construcţie (Auditorium Building-Chicago, Transportation Building-Chicago etc.).

Sully *[súli]*, Maximilien de Béthune, duce de ~ (1559—1641), om politic francez, ministru de finanţe (1597—1610) al regelui Henric al IV-lea. A favorizat dezvoltarea agriculturii şi a comerţului.

Sully Prudhomme *[súli prüdóm]*, Armand (1839—1907), poet francez, reprezentant al şcolii parnasiene. A fost membru al Academiei Franceze. A scris versuri lirice, elegant cizelate, scurte meditaţii, pe un ton de discretă şi tandră melancolie, asupra unor aspecte dureroase ale existenţei umane („Stanţe şi poeme", 1865; „Singurătăţi", 1869; „Duioşii zadarnice", 1875) şi ample poeme filozofice de o factură uneori didactică, străbătute de ideile scientiste ale timpului şi de idealul sacrificiului de sine ca sursă a fericirii („Dreptatea", 1878; „Fericirea", 1888). Premiul Nobel (1901).

Sulpicia (a doua jumătate a sec. I î.e.n.), poetă latină. Este autoarea a şase scrisori de dragoste (păstrate în cartea a III-a a elegiilor lui Tibullus). Prin sinceritatea şi spontaneitatea lirismului, aceste poezii amintesc de Safo.

sultán, titlu dat suveranului Imperiului otoman şi al unor ţări musulmane.

sultanínă (VITICULT.), soi de viţă de vie cultivat pentru producerea stafidelor. Are struguri rămuroşi lungi şi boabe negre, fără seminţe. Este un soi foarte puţin productiv şi necesită o agrotehnică specială. În ţara noastră se cultivă pe suprafeţe mici în Dobrogea.

súltă (DR.), sumă de bani datorată ca diferenţă între valoarea a două lucruri ce se transmit în executarea unui contract de schimb sau între valoarea părţii din moştenire la care un moştenitor are dreptul şi bunurile de valoare mai mică ce i se atribuie cu prilejul împărţelii.

Sulzer *[zúlţər]*, Franz Joseph (? —1791), istoric şi muzician austriac, stabilit în România. În calitate de căpitan în regimentul austriac Lattermann (1759—1773), a venit în Transilvania, intrînd în legătură cu românii, la Braşov şi la Reghin (unde l-a cunoscut pe Petru Maior). A petrecut apoi mai mulţi ani în Ţara Românească (începînd din 1776 la curtea lui A. Ipsilanti). Principala sa lucrare, „Geschichte des transalpinischen Daciens" (Viena, 1781—1782), este alcătuită din 3 volume, dintre care primul constituie partea geografică, iar celelalte două partea istorică. Lucrarea susţine teza neştiinţifică a originii romano-slave a românilor, care ar fi venit din sudul Dunării ca popor constituit; ea conţine totuşi preţioase informaţii etnografice şi cu privire la folclorul şi la muzica românească din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, precum şi 10 melodii populare româneşti, printre primele melodii de acest fel consemnate în notaţie apuseană.

sumábilă, *funcţie* ~ (MAT.), funcţie integrabilă (v. *integrare*).

sumác (BOT.; *Rhus coriaria*), arbust din familia anacardiaceelor, înalt de 3—4 m, cu frunze imparipenat compuse, bogate în materii tanante, cu flori albe dispuse în inflorescenţe şi cu fructe drupe, acoperite cu peri glandulosi şi peri lînoşi roşii. Se cultivă în bazinul Mării Mediterane şi este folosit la fabricarea pieilor fine, cărora le conferă o culoare deschisă, rezistentă la lumină şi o moliciune deosebită.

sumán, haină ţărănească, lungă pînă la genunchi, confecţionată dintr-un postav gros şi în unele regiuni (nordul Moldovei), bogat ornamentată cu găitane.

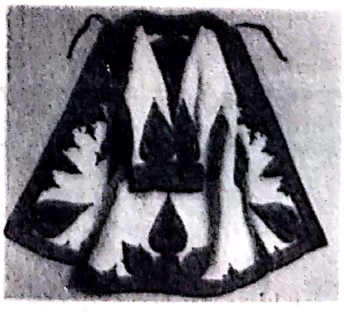

Suman

Sumatra, insulă indoneziană în Arhipelagul Malaez, situată la sud-vest de peninsula Malacca, de care este despărțită prin strîmtoarea Malacca. Suprafața: 473 000 km². Populația: 15 739 360 loc. (1961). Relief variat; în partea de sud-vest Munții Barisan, cu numeroși vulcani activi, iar în partea de nord-est o cîmpie aluvială. Altitudinea maximă: 3 801 m (vulcanul activ Kerintji). Climă ecuatorială. Păduri ecuatoriale umede; în depresiuni, savane; pe țărmuri, asociații de mangrove. Se cultivă orez, porumb, tutun, ceai; plantații de trestie de zahăr, de arbori de cauciuc, de cafea etc. Exploatări de petrol (circa 4/5 din producția pe ramură a Indoneziei), de cărbuni, de aur, de mangan etc. Principalele orașe-porturi: Palembang, Padang, Medan.

sumáție v. **adiție latentă.**

súmă (MAT.), rezultat al adunării numerelor, vectorilor, tensorilor, matricelor, funcțiilor, operatorilor etc. Proprietățile fundamentale ale adunării sînt: comutativitatea, asociativitatea (în unele cazuri existența lui zero și existența opusului), precum și distributivitatea înmulțirii față de adunare dacă s-a definit și înmulțirea. — *S. a două subspații liniare E_1 și E_2 ale unui spațiu liniar E,* mulțimea S formată din vectorii $x=x_1+x_2$, cu $x_1\in E_1$ și $x_2\in E_2$. Se notează $S=E_1+E_2$ și este un subspațiu liniar. — *S. directă a două subspații liniare E_1 și E_2 ale unui spațiu liniar E,* suma S a subspațiilor E_1 și E_2 care au proprietatea $E_1\cap E_2=\bigcirc$; se notează $S=E_1+E_2$ sau $S=E_1\oplus E_2$.

Sumba, insulă indoneziană în Arhipelagul Malaez, situată la sud-vest de insula Flores. Suprafața: 11 200 km². Populația: circa 183 000 loc. Relief în general muntos, cu podișuri înalte. Altitudinea maximă: 1 225 m. Climă subecuatorială-marină. Păduri tropicale (santal, acaju etc.) și formații vegetale de tipul savanelor. Cultura orezului, porumbului, bumbacului, tutunului etc.; creșterea animalelor (cai pentru export). Principalul oraș și port: *Waingapu.*

Sumbawa *[sumbáua]*, insulă indoneziană în Arhipelagul Malaez, situată la vest de insula Flores. Suprafața: 14 500 km². Populația: circa 315 000 loc. Relief muntos cu înălțimi mari. Altitudinea maximă: 2 851 m (vulcanul activ Tambora). Climă subecuatorială-marină. Păduri tropicale și formații vegetale de tipul savanelor. Cultura orezului, a porumbului, tutunului etc. Plantații de trestie de zahăr, de cafea etc. Creșterea animalelor. Principalul oraș: *Raba.*

Sumer, ținut în sudul Mesopotamiei, care, în mileniile IV—III î.e.n., a fost unul dintre cele mai însemnate centre de civilizație ale lumii antice. Pe la mijlocul mileniului al III-lea î.e.n., în **S.** s-a format unul dintre cele mai vechi state sclavagiste din lume, sub conducerea lui *Lugal-Zaggisi.* A fost cucerit de *Sargon I,* regele Akkadului, în sec. al XXIV-lea î.e.n. În sec. al XXI-lea î.e.n., regatul sumerian a cunoscut o nouă înflorire, dar a căzut sub loviturile triburilor nomade ale amoriților.

sumeriánă, *arta* ~, cea mai veche artă de pe teritoriul Mesopotamiei. Caracteristice artei **s.** sînt palatele construite din cărămidă, cu ziduri înalte și groase, cu aspect de fortăreață și în complexul cărora era inclus templul și ziguratul. Ornamentarea arhitecturii consta în reliefuri de ceramică și mozaicuri de ceramică smălțuită. Cele mai cunoscute opere **s.** sînt: relieful istoric „Stela vulturilor" (circa 3 000 î.e.n.), statuia conducătorului „Gudea" (2 400 î.e.n.), „Peruca de aur", aceasta din urmă mărturie a finei prelucrări a metalelor prețioase. Printre cele mai importante centre ale culturii sumeriene se numără orașele: Lagash, Ur, Uruk, Eridu. Ulterior arta **s.** a influențat pe cea akkadiană.

Sun, dinastie de împărați chinezi (960—1279) care au dus o luptă susținută pentru unificarea țării. După cucerirea părții de nord a Chinei (1127) de către cijurcijeni, autoritatea dinastiei **S.** s-a exercitat numai asupra părții de sud a Chinei. A fost răsturnată în 1279 de către mongoli, care au ocupat China, instaurîndu-și dominația asupra ei.

Sunay, Cevdet (n. 1901), președinte al Turciei (din 1966). A participat la revoluția burgheză națională (kemalistă). Din 1930 a ocupat diferite posturi în forțele armate. În 1960 a fost numit comandant al forțelor militare terestre; în același an a devenit șeful statului-major general, post pe care l-a deținut pînă în 1966.

sunătoáre (BOT.), nume dat mai multor plante din familii diferite, cum ar fi: *Crepis foetida,* pojarnița *(Hypericum perforatum),* clocoticiul *(Rhinanthus),* măselarița *(Hyoscyamus niger).*

Sund, strîmtoare marină între Peninsula Scandinavă și insula Seeland; unește apele Mării Baltice cu cele ale Mării Nordului. Lungimea: 70 km. Lățimea: între 3,4 și 24 km. Adîncimi pînă la 38 m.

Sunderland *[sándələnd]*, oraș în Marea Britanie, în nordul Angliei, situat la vărsarea rîului Wear în Marea Nordului. 190 580 loc. (1962). Industrie carboniferă, construcții navale, construcții de mașini, industrie chimică, a hîrtiei etc. Port maritim, important pentru exportul de cărbune.

súnet (FIZ.), vibrație a particulelor unui mediu capabilă să producă o senzație auditivă. Omul percepe vibrațiile ale căror frecvențe sînt cuprinse între aproximativ 16 și 20 000 Hz. **S.** se propagă sub formă de unde elastice numai în substanțe (gaze, lichide, solide); el nu se propagă prin vid. Viteza de propagare a **s.** depinde de caracteristicile mediului; în aer, în condiții normale, ea este de circa 340 m/s. **S.** poate fi *simplu* (sau *pur*), cînd vibrația se efectuează cu o singură frecvență, ori *compus* (sau *complex*), cînd rezultă din suprapunerea mai multor **s.** simple. Caracteristicile unui **s.** simplu sînt *înălțimea* (determinată de frecvența vibrației) și *intensitatea* (determinată de energia vibrației); un **s.** compus este caracterizat de timbrul său.

sunet articulat (LINGV.), element al vorbirii, rezultat din modificarea curentului de aer expirat prin articulație. **S.a.** este unitatea de bază a foneticii. V. și fonem.

Sungari, rîu în nord-estul R.P. Chineze (circa 2000 km), afluent pe dreapta al Amurului. Izvorăşte dintr-un podiş situat în vestul Munţilor Manciuriei de Est. Navigabil în aval de oraşul Ghirin. Hidrocentrală (cu un lac de retenţie de circa 150 km lungime). **S.** trece prin oraşele Ghirin, Harbin şi Ţziamusi.

Sun Iat-sen (1866—1925), democrat-revoluţionar şi om de stat chinez. Şi-a închinat viaţa luptei antifeudale şi antiimperialiste. În 1905 a creat larga organizaţie revoluţionară Tun-Mîn-Hui. În 1907 a proclamat cele *trei principii* pe care s-a bazat programul revoluţiei din 1911: *naţionalism* (răsturnarea dinastiei manciuriene Ţin), *puterea populară* (crearea republicii) şi *propăşirea poporului* (drepturi egale asupra pămîntului). În urma revoluţiei, **S.I.-s.** a deţinut funcţia de preşedinte provizoriu al Republicii Chineze (decembrie 1911—februarie 1912). Puterea fiind însă acaparată de un guvern reacţionar sprijinit de puterile imperialiste, **S.I.-s.** a fost nevoit să demisioneze. În 1914 el a pus bazele partidului Ciun Hua Gomindan, în vederea luptei împotriva regimului reacţionar. În 1922—1924 el a reorganizat partidul Gomindan.

Sun Iat-sen

súnna (în arabă „comportare, obişnuinţă"), tradiţia sfîntă a islamului „ortodox" (sunnit), care completează şi explică Coranul. A fost sistematizată în sec. al IX-lea. **S.** se compune din povestiri (hadisuri), care înfăţişează fapte şi aforisme atribuite profetului Mahomed. Împreună cu Coranul, a servit la elaborarea dreptului feudal musulman, *şariatul*.

sunnísm, curentul „ortodox" al islamului, predominant şi azi în ţările musulmane. Se bazează pe recunoaşterea obligatorie a sunnei ca întregire a Coranului. I se opune şiismul, dominant în Iran, Yemen şi Irakul de sud.

supápă **1.** (MAŞ.) Organ de maşină pentru închiderea şi deschiderea unui orificiu prin care circulă un fluid. **S.** execută o mişcare de translaţie, comandată sau automată, în direcţia de curgere a fluidului şi are rolul fie de *organ obturator* (ex. **s.** unui robinet), fie de *organ de distribuţie* (ex. **s.** unui motor cu aprindere prin scînteie). **S.** fără tijă de ghidare se numesc: *inelară*, *s.-placă* sau *pastilă*. Se deosebesc următoarele tipuri de **s.**: de distribuţie, de admisie, de aspiraţie, de emisiune, de evacuare, de refulare, de pornire, de siguranţă etc. **2.** (EXPL. PETR.) *Supapă de fund*, dispozitiv (valvă) montat la anumite nivele în coloana de ţevi de extracţie la o sondă exploatată prin metoda erupţiei artificiale şi care serveşte la stabilirea comunicaţiei între spaţiul din interiorul ţevilor de extracţie şi spaţiul inelar format între coloana de exploatare şi ţevile de extracţie.

super- (lat. *super* „deasupra"), element de compunere cu sensul „deasupra, foarte" (ex. *superheterodină*, *superfin*).

superfície, *drept de* ~, dreptul de proprietate al unei persoane asupra construcţiei pe care a clădit-o pe terenul altuia împreună cu dreptul ei real de folosinţă asupra terenului pe care s-a ridicat construcţia.

superfinisáre (TEHN.), operaţie de supernetezire a asperităţilor suprafeţelor unor obiecte metalice (în special piese şi organe de maşini), executată cu ajutorul unor scule abrazive, care efectuează mişcări rectilinii-oscilatorii lente.

superfosfát (AGROCHIM.), îngrăşămînt agricol fosfatic alcătuit dintr-un amestec complex în care predomină fosfatul monocalcic. Se obţine din fosfaţi naturali sau din făină de oase, prin tratare cu acid sulfuric sau cu un amestec de acizi. Conţine 15,7—18,7% pentaoxid de fosfor (P_2O_5), ajungînd pînă la 24%, cînd se fabrică din apatită. Este un îngrăşămînt pulverulent sau granulat, puţin higroscopic, solubil în apă, cu reacţie fiziologică neutră. În Republica Socialistă România superfosfatul se fabrică la uzinele din Năvodari, Tîrnăveni, Valea Călugărească şi este folosit în doze de 200—400 kg/ha, mai mult pe solurile din stepă.

superheterodínă (TELEC.), radioreceptor în care se produce schimbarea, cu ajutorul unui oscilator local (heterodină), a frecvenţei purtătoare a semnalului recepţionat, astfel încît în aparat să se amplifice şi să se detecteze un semnal de frecvenţă purtătoare intermediară constantă, oricare ar fi frecvenţa undei radioelectrice recepţionate. Superheterodinele sînt cele mai răspîndite tipuri de radioreceptoare actuale, datorită amplificării mai mari în etajele de radiofrecvenţă, sensibilităţii practic constante pentru diferite benzi de frecvenţă, marii selectivităţi etc.

supericonoscóp (TELEC.), tub electronic videocaptor (traductor imagine-curent), la care, spre deosebire de iconoscop, imaginea este proiectată pe un fotocatod, de unde este transportată pe ţintă (mozaicul de celule cu emisiune secundară mare) de fluxul de electroni emişi de fotocatod şi acceleraţi de cîmpul electric dintre acesta şi anod. Se obţine astfel o sensibilitate de 10—15 ori mai mare decît a iconoscopului.

superlatív (lat. *super* „deasupra" şi *latus* „dus, ridicat"; LINGV.), grad de comparaţie prin care se arată că o însuşire există în cea mai înaltă măsură (*s. de superioritate*) sau în cea mai scăzută măsură (*s. de inferioritate*). Sînt două feluri de **s.**: *s. absolut*, la care nu se face raportare explicită la alte obiecte (ex. *foarte bun, deosebit de frumos, extrem de greu, foarte puţin interesant*), şi *s. relativ*, la care se face raportarea la alte obiecte (ex. elevul *cel mai bun* sau *cel mai puţin bun* din clasă; cartea *cea mai interesantă* din cele recent apărute).

supernóvă (ASTR.), stea variabilă din clasa novelor, dar de cîteva sute de ori mai strălucitoare, putînd ajunge egală în strălucire cu un întreg sistem stelar. Se cunosc numai 3 supernove galactice; celelalte, circa 60, sînt extragalactice. **S.** reprezintă unul dintre cele mai mari cataclisme cereşti.

superorticón (TELEC.), tub videocaptor (traductor imagine-curent pentru televiziune) la care, spre deosebire de orticon, ţinta (mozaicul) este supusă acţiunii unui flux de electroni emişi de fotocatod, pe care se proiectează imaginea ca şi la supericonoscop. **S.** are o sensibilitate foarte mare (de circa 1 000 de ori mai mare decît a iconoscopului) şi este utilizat pentru captarea de imagini în condiţii de iluminare reduse.

supersónic (despre un vehicul), care se deplasează cu o viteză superioară celei a sunetului.

superstiţii, credinţe primitive, înapoiate, bazate pe rămăşiţe ale animismului şi ale magiei (ex. credinţa în spirite bune şi rele, în miracole, farmece, vrăji, semne prevestitoare, numere fatidice, întîmplări sau zile „norocoase" ori „nenorocoase" etc.). Teologii consideră **s.** ca abateri de la dogmele bisericii oficiale. Biserica romano-catolică le-a asimilat în evul mediu cu ereziile. În realitate, între **s.** şi credinţele religioase nu există o deosebire de esenţă.

Supervielle *[süperviél]*, Jules (1884 — 1960), scriitor francez. S-a născut la Montevideo. După începuturi aflate sub influenţa simbolismului, a scris poezii lirice de o autentică sinceritate şi prospeţime, în care a explorat lumea fabuloasă, „suprareală", a mitului şi a visului (volumele „Debarcadere", 1922; „Gravitaţii", 1925; „Povestea lumii", 1928), încercînd o evadare din narcisism şi comuniunea cu universul. Volumele „Poemul Franţei nefericite" (1942) şi „Memoria care uită" (1949) sînt inspirate din actualitate. A mai scris proză şi teatru.

supín (LINGV.), mod verbal nepersonal, identic în ceea ce priveşte forma cu participiul trecut (dar, spre deosebire de acesta, invariabil după gen şi număr) şi asemănător în ceea ce priveşte conţinutul cu infinitivul (ex. lat. *uenatum* în *eo uenatum* „mă duc să vînez" sau rom. *(de) făcut* în *ce e de făcut*).

supozíţie (LOG.), capacitate a unui termen de a reprezenta ceva într-o propoziţie. **S.** este de două feluri: *formală*, cînd termenul desemnează un obiect exterior limbajului (ex. în propoziţia „Cîinele este animal", termenul „cîine" este folosit pentru orice cîine concret), şi *materială*, cînd termenul desemnează însuşi cuvîntul despre care vorbim (ex. în propoziţia „«Cîinele» este substantiv", termenul „cîine" este folosit pentru cuvîntul „cîine"). Teoria **s.** a fost elaborată de logicieni medievali şi constituie o contribuţie originală în problemele semanticii, ale raportului dintre sintaxă şi semantică, în cadrul limbii naturale şi cu ajutorul acesteia.

Suppé *[zupé]*, Franz von (1819—1895), compozitor austriac de origine belgiană. Reprezentant al operetei vieneze, s-a făcut cunoscut prin lucrări ca: „Poet şi ţăran", „Cavaleria uşoară", „Frumoasa Galateea" ş.a., ale căror uverturi se cîntă adesea ca lucrări de sine stătătoare. A mai scris vodeviluri, farse etc., caracterizate printr-o remarcabilă graţie şi eleganţă.

Suppiluliuma, rege hitit (prima jumătate a secolului al XIV-lea î.e.n.). A purtat războaie victorioase împotriva Egiptului şi a extins supremaţia statului hitit pînă în sudul Palestinei. A fost supranumit „Marele hitit".

Supplex Libellus Valachorum, denumirea peiorativă, dată de istoricul sas J. Eder, memoriului întocmit în numele naţiunii române de Samuil Micu, Ioan Piuariu-Molnar, Iosif Mehesi, funcţionar român în cancelaria aulică, Ignatie Darabant de la Oradea, Petru Para de la Năsăud, Petru Maior, Gheorghe Şincai ş.a. şi înaintat împăratului Leopold al II-lea, în 1791, de episcopii români Gherasim Adamovici şi Ioan Bob, prin care se cerea recunoaşterea românilor din Transilvania ca „naţiune" egală în drepturi cu celelalte. Memoriul, care continua şi dezvolta programul politic al episcopului Inocenţiu Micu, se baza pe puternice argumente istorice (vechimea şi continuitatea românilor în Transilvania) şi demografice (majoritatea absolută a românilor în Transilvania). Împăratul a trimis memoriul spre rezolvare Dietei Transilvaniei de la Cluj, care l-a respins. **S.L.V.** a reprezentat un moment de seamă în lupta românilor din Transilvania pentru recunoaşterea egalităţii în drepturi cu celelalte naţionalităţi.

supra- (lat. *supra* „deasupra"), element de compunere cu sensul „peste, deasupra, foarte" (ex. *suprastrat, suprastructură, supranatural, supraaglomerat*).

supraalimentáre (MAŞ.), operaţie de alimentare cu o cantitate mai mare de amestec combustibil (la motoarele cu aprindere prin scînteie) sau de aer (la motoarele diesel) decît cea corespunzătoare aspiraţiei obişnuite, în scopul restabilirii puterii motorului cînd acesta lucrează în atmosferă rarefiată (ex. la avioane) sau în scopul măririi puterii litrice a motoarelor în general.

supraconductibilitáte (FIZ.), ansamblu de proprietăţi pe care le prezintă unele metale sau unele aliaje la temperaturi apropiate de 0°K şi care se manifestă în primul rînd prin anularea rezistenţei electrice. **S.** apare numai sub o anumită temperatură critică (mai mică decît 20°K), caracteristică fiecărui material, şi se menţine cît timp intensitatea unui cîmp magnetic exterior nu depăşeşte o anumită valoare, dependentă de temperatura materialului. Anularea rezistenţei electrice se produce atît în curent continuu, cît şi în curent alternativ, pînă la frecvenţe corespunzătoare infraroşului. De asemenea se anulează inducţia magnetică în interiorul materialului. Rămîn nemodificate o serie de alte însuşiri, ca structura cristalină, absorbţia neutronilor, comportarea fotoelectrică etc. **S.** se întîlneşte la unele elemente (ex. Zn, Hg, In, Pb, Nb etc.), la unele aliaje (ex. Ag cu Pb) sau compuşi metalici (ex. Nb_3Sn), care uneori pot să nu aibă nici un component supraconductor (ex. MoC). **S.** este un efect tipic cuantic, în care un rol esenţial îl au interacţiunile electronilor. Deşi producerea şi păstrarea temperaturilor foarte joase prezintă dificultăţi, totuşi **s.** a stat la baza unor aplicaţii tehnice (ex. electromagneţi cu consum mic de energie, criotroane etc.).

supradominántă (MUZ.) **1.** Treapta a şasea a modurilor major şi minor, situată la o sextă superioară faţă de tonică şi la o secundă superioară faţă de dominantă. **2.** (În armonie) Denumire a acordului construit pe treapta a şasea a modurilor major sau minor. V. şi dominantă.

supraexcitáţie (FIZIOL.), creştere importantă a procesului de excitaţie dintr-un ţesut sau organ, care depăşeşte ritmul funcţional al organului. Se produce fie datorită acţiunii unui stimul prea puternic, fie reactivităţii mărite a organului respectiv. Se mai numeşte *excitaţie supramaximală*.

suprafáţă **1.** (MAT.) Partea exterioară a unui corp. Poate fi definită uneori ca loc geometric al unei curbe care se deplasează în spaţiu după o anumită lege. În geometria elementară, planul, poliedrele, sfera şi celelalte cuadrice, cilindrul, conul sînt exemple de **s.** — *S. de rotaţie*, suprafaţă generată prin rotirea unei curbe plane în jurul unei drepte din planul curbei, numită *axă de rotaţie* (ex. sfera, conul circular drept). Paralelele şi meridianele sînt curbe importante ale *s. de r.* — *S. algebrică*, suprafaţă dată de ecuaţia $F(x, y,z)=0$, cu $F(x, y, z)$ un polinom în variabilele x, y, z. — *S. de nivel a unui cîmp scalar* $\varphi(x, y, z)$, mulţimea punctelor din domeniul de definiţie al unui cîmp scalar în care valorile lui sînt egale cu un acelaşi număr C, $\varphi(x, y, z)=C$. — *S. de gradul al doilea* v. *cuadrică*. — *S. simplă*, mulţime de puncte din spaţiul E^3 care poate fi pusă în corespondenţă topologică cu punctele interioare ale unui pătrat. — *S. parametrică în spaţiul euclidian cu trei dimensiuni* E^3, suprafaţă definită de ecuaţiile

$$x=f(u, v);\ y=g(u, v);\ z=h(u, v),$$

$$\text{rang}\begin{pmatrix} f_u & g_u & h_u \\ f_v & g_v & h_v \end{pmatrix} = 2,$$

unde f, g, h sînt funcţii diferenţiabile într-un domeniu plan din spaţiul euclidian cu două dimensiuni. O ecuaţie de forma $F(x, y, z)= 0$, unde F este o funcţie diferenţiabilă definită într-un domeniu D din E^3 şi are rang$(F_x, F_y, F_z)=1$ în D, defineşte o **s.** diferenţiabilă scufundată în E^3. Riguros, noţiunea de **s.** se defineşte ca o varietate topologică cu două dimensiuni. **2.** (FIZ.) Loc geometric al punctelor în care proprietăţile fizice ale unui sistem variază rapid, aproape discontinuu. — *S. de undă*, loc geometric al punctelor din spaţiu în care o undă are, într-un anumit moment, aceeaşi fază. Forma *s. de u.* depinde de structura mediului prin care se propagă unda. — *S. echipotenţială*, loc geometric al punctelor în care potenţialul scalar al unui cîmp de vectori are aceeaşi valoare. **3.** (CHIM.) *Suprafaţă specifică*, aria totală a suprafeţelor granulelor din unitatea de volum (1 cm^3) sau de masă (1 g) a unui material pulverulent sau granular. **4.** (AV.) *Suprafaţă portantă*, suprafaţă a organelor unei aeronave asupra cărora se exercită portanţa (ex. aripa la avioane, rotorul la elicoptere). **5.** (GEOL., GEOGR.) **a)** *Suprafaţă structurală*, suprafaţă de stratificaţie a unei serii de depozite sedimentare, care poate fi utilizată pentru reprezentarea structurii tectonice a unei porţiuni din scoarţa terestră. Pentru reprezentarea pe hărţi structurale a *s.s.* se utilizează izobate, adică curbe de egală adîncime a unei *s.s.* faţă de un plan de referinţă. **b)** *Suprafaţă de eroziune*, suprafaţă de teren relativ netedă sau uşor vălurită, suborizontală sau înclinată, din regiunile montane sau deluroase, care retează stratele formaţiilor geologice. Formate în urma acţiunii îndelungate de eroziune a apelor curgătoare şi a proceselor complementare legate de aceasta (care reduc înălţimile pînă la un plan apropiat ca altitudine de nivelul de bază, creînd o formă de relief cu o fizionomie apropiată de cea a unei cîmpii), *s. de e.* au fost ulterior ridicate datorită mişcărilor tectonice; în prezent, ele sînt intens fragmentate de apele curgătoare. Repetarea acestui şir de procese duce la existenţa în regiunile muntoase a cîtorva *s. de e.*, dispuse în trepte. Astfel, de exemplu, se consideră că în Carpaţii Meridionali există trei suprafeţe de eroziune, situate la altitudinile de 1 800—2 200 m (Borăscu), 1 400—1 700 m (Rîul Şes) şi 800—1 000 m (Gornoviţa). Sin. *platformă de eroziune*. **6.** (GEOL.) *Suprafaţă naturală de depresiune*, suprafaţă pe care o descrie apa subterană în condiţiile de curgere naturală. **7.** (EC.) *Suprafaţă de producţie*, parte din suprafaţa unei întreprinderi pe care se desfăşoară procesul de producţie. Cuprinde secţiile şi atelierele de bază ale întreprinderii, depozitele de materii prime şi de produse, secţiile auxiliare şi birourile, căile de acces şi de transport şi suprafeţele dintre secţii şi depozite, impuse de normele privind paza contra incendiilor. Justa sistematizare şi folosirea raţională a *s. de p.* duc la sporirea capacităţilor de producţie şi la economisirea de fonduri de investiţii.

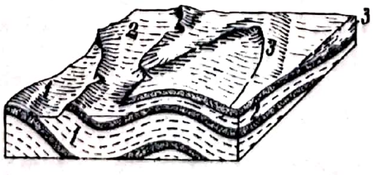

Suprafaţa structurală
1, 2, 3 — diferite strate văzute in secţiune şi la suprafaţă

suprafluiditáte (FIZ.), comportare specifică a heliului lichid la temperaturi joase. Sub temperatura de 4,2°K, izotopul He^4_2 este un lichid obişnuit, numit heliu I. La temperatura de 2,18°K, heliul I suferă o schimbare de fază, trecînd în heliu II, care este tot lichid, dar care prezintă o serie de manifestări deosebite, printre care cea mai caracteristică este viscozitatea sa redusă. Dacă presiunea exercitată asupra lui nu depăşeşte 25 atm, heliul II rămîne lichid la temperaturi oricît de joase. **S.** este, ca şi supraconductibilitatea, un efect tipic cuantic, în care rolul esenţial îl au interacţiunile dintre atomii heliului.

suprafuziúne (FIZ.), stare de subrăcire a unui lichid aflat sub temperatura de solidificare. **S.** poate fi distrusă prin agitarea lichidului sau prin introducerea în el a unui mic cristal din substanţa respectivă. Se mai numeşte *supratopire*.

supraimperialísm (EC.) v. **imperialism.**

supraimpresiúne, procedeu cinematografic constînd din înregistrarea, pe aceeaşi peliculă, a două scene suprapuse care au fost filmate separat.

suprainfécţie (MED.), infectare din nou a unui organism nevindecat încă, prin acelaşi microb (ex. **s.** tuberculoasă).

supraînălţáre 1. (C.F.) *Supraînălţarea căii*, denivelarea dintre şina din exteriorul şi cea din interiorul curbei unei linii de cale ferată; şina din exterior este mai ridicată, pentru a înlătura pericolul răsturnării vehiculelor în curbă. **2.** (DRUM.) *Supraînălţarea drumului*, amenajarea unui drum astfel încît, în curbe, drumul să fie înclinat spre interiorul curbei (profilul transversal să fie un plan înclinat), pentru a se asigura stabilitatea vehiculelor.

supraîncălzíre (METAL.), încălzire a unui metal sau a unui aliaj la o temperatură la care se formează o structură cristalină grosolană, indezirabilă. Aceasta poate fi corectată printr-un tratament termic corespunzător sau prin prelucrare mecanică.

supraîncălzitór (TEHN.), schimbător de căldură în care aburul saturat este încălzit la o temperatură mai înaltă decît temperatura de saturaţie. În general, **s.** este o parte componentă a unui cazan de abur.

supralărgíre (C.F., DRUM.), mărire a ecartamentului unei linii de cale ferată sau a părţii carosabile a unui drum, pe porţiunile curbe ale acestora, în scopul asigurării înscrierii vehiculelor în curbă şi al siguranţei circulaţiei.

supralicitáţie (DR.), licitaţie publică suplimentară, prevăzută de lege în cazul *urmăririi silite* imobiliare, în vederea obţinerii unui preţ mai mare decît cel la care s-a adjudecat bunul. V. şi licitaţie.

supramúncă (EC. POL.), surplus de muncă prestat de lucrători peste munca necesară, prin care se creează plusprodusul, necesar pentru dezvoltarea societăţii omeneşti. În societăţile bazate pe exploatare, rezultatul **s.** este însuşit de exploatatori şi folosit în conformitate cu interesele lor. În socialism, **s.** îmbracă forma istorică de muncă pentru societate.

suprapopuláţie (BIOL.), fenomen în dinamica populaţiilor de microorganisme, plante şi animale, caracterizat prin densităţi excesive, care depăşesc posibilităţile de vieţuire existente în aria ocupată. **S.** a fost considerată de Darwin drept una dintre cauzele luptei pentru existenţă. **S.** este consecinţa capacităţii unor specii de a se reproduce masiv în condiţii favorabile. Nu este un fenomen general şi obligatoriu în evoluţie, dar apare frecvent. Consecinţele **s.** sînt emigrarea sau pieirea masivă a organismelor.

suprapopulaţie relativă (EC. POL.), populaţie muncitoare suplimentară, existentă în capitalism în raport cu necesităţile medii de valorificare a capitalului. Excedentul de muncitori nu este absolut, aşa cum susţine *malthusianismul*, ci relativ, existînd numai în comparaţie cu cererea de forţă de muncă din partea capitaliştilor. **S.r.** este expresia *legii populaţiei* proprii capitalismului şi totodată un element care caracterizează în ansamblu situaţia clasei muncitoare în această orînduire. Fiind un rezultat inevitabil al acţiunii legii generale a acumulării capitaliste, **s.r.** este în acelaşi timp o necesitate obiectivă, o condiţie de existenţă a modului de producţie capitalist, ea reprezentînd armata industrială de rezervă a capitalului. Mărimea şi structura **s.r.** este diferită de la o ţară capitalistă la alta, de la o fază la alta a ciclului economic. **S.r.** creşte considerabil în faza de criză, mai ales în perioada crizei generale a capitalismului. **S.r.** există sub trei forme: flotantă, latentă sau agrară şi stagnantă. La acestea se adaugă permanent pătura formată din muncitorii care, deşi apţi de muncă, sînt lipsiţi de posibilitatea de angajare datorită vîrstei sau stării sănătăţii etc. **S.r.** poate fi desfiinţată numai o dată cu capitalismul. — *Suprapopulaţie flotantă*, muncitorii de la oraşe şi din centrele industriale care temporar rămîn fără lucru din cauza reducerii producţiei, închiderii întreprinderilor, introducerii unor maşini noi etc. şi care, datorită dezvoltării inegale a diferitelor sectoare, sînt atraşi sau respinşi continuu de la o întreprindere la alta. *S.f.* capătă un caracter de masă în perioada crizelor economice de supraproducţie şi scade în perioadele de înviorare şi de avînt. — *Suprapopulaţie latentă* (sau *agrară*), populaţie formată din ţărani ruinaţi şi proletarizaţi, ocupaţi în agricultură numai parţial, şi care nu-şi găsesc de lucru în alte ramuri ale economiei. Proporţiile *s.l.* sînt deosebit de mari în ţările coloniale şi dependente.—*Suprapopulaţie stagnantă*, muncitori care nu au un loc de muncă permanent, o ocupaţie permanentă şi care lucrează ocazional, cu ziua. De regulă, ei sînt angajaţi pentru muncile cele mai grele şi cu salarii foarte reduse.

supraproblémă, termen care defineşte, în sistemul regizoral elaborat de K.S. Stanislavski, principiul de bază al creaţiei scenice. **S.** subliniază ideea directoare printr-o acţiune principală, căreia i se subordonează problemele şi acţiunile secundare ale spectacolului. Se numeşte şi *supratemă*.

supraprodúcţie, producţie de mărfuri care depăşeşte cu mult necesităţile pieţei. Este un fenomen caracteristic economiei capitaliste şi are un caracter relativ, avînd loc nu în raport cu nevoile de consum ale maselor, ci în raport cu puterea lor limitată de cumpărare. Cînd **s.** atinge punctul cel mai înalt, izbucnește criza economică.

suprapunerea efectelor (REZ. MAT.), metodă folosită în rezistența materialelor pentru determinarea efectelor (tensiuni sau deformații) pe care le produce un sistem de forțe care acționează asupra unui corp; metoda constă în însumarea efectelor produse de fiecare forță, considerată separat. **S.e.** se poate aplica în cazul solicitărilor pentru care se menține dependența liniară (proporționalitatea) între deformații și tensiuni.

suprarealism, curent literar și artistic reprezentat de grupul întemeiat în 1924 și condus de scriitorul André Breton. În primii ani de existență, **s.** manifestă interes pentru revoluția socială, dar după 1926 majoritatea suprarealiștilor au rămas în afara mișcărilor sociale. „Revoluția" suprarealistă, la început protest sincer antiacademic, antitradiționalist și anticonvenționalist, a devenit, cu timpul, o frondă ineficientă, care a caracterizat aproape toate mișcările artistice de avangardă determinate de criza culturii burgheze de la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru. Preluînd experiențele curentelor care l-au precedat (în special dadaismul), **s.** le-a dezvoltat atît din punct de vedere artistic, cît și din punct de vedere estetic și filozofic. Printre ideile de bază ale **s.**, un loc important l-a avut psihanaliza freudiană. **S.** își propunea ca principal obiectiv sondarea subconștientului, renunțarea la gîndirea și expresia logică, discursivă, „eliberarea eului" de normele rațiunii, promovînd în locul lor „automatismul psihic pur", „dicteul gîndirii în absența oricărui control exercitat de rațiune". Practic, „dicteul automat" consta în notarea rapidă a cuvintelor în mod arbitrar, în ordinea sugerată de subconștient. O atenție deosebită au acordat suprarealiștii visului și halucinației, exploatate de romanticii tîrzii sau metafizici (Novalis, Nerval), pe care **s.** i-a considerat ca precursori, aceștia din urmă atribuind visului o valoare și o semnificație simbolică și filozofică. Suprarealiștii s-au ocupat intens și de celelalte forme de alterare a structurilor logice: hipnoza, demența, delirul, drogarea ș.a. În jurul anului 1930, echipa suprarealistă din jurul lui Breton începe să se destrame. Pe de o parte, gruparea cuprinzînd pe R. Desnos, A. Artaud, G. Ribemont-Dessaignes, R. Vitrac a căutat să reducă **s.** la un crez exclusiv artistic; pe de altă parte, L. Aragon, Pierre Naville, Georges Sadoul, continuînd linia protestatară a **s.**, s-au apropiat de partidul comunist. După al doilea război mondial, activitatea grupurilor suprarealiste n-a mai cunoscut amploarea perioadei interbelice, cînd asemenea grupuri au apărut în mai toate țările lumii. Deși mandatul **s.** a expirat, experiențele și inovațiile sale au fost asimilate sub raportul valorificării maxime a conținutului emoțional spontan și autentic al mesajului artistic, ca și al expresiei corespunzătoare lui. În România **s.** nu a avut un răsunet deosebit. Din 1933, influența **s.** în mișcarea românească de avangardă scade. Un al doilea val suprarealist, proclamat drept „adevăratul suprarealism" românesc, a apărut după 1934, fiind reprezentat prin două direcții: una avînd în frunte pe Gherasim Luca, alta condusă de Gellu Naum. Caracterizate prin împingerea exceselor **s.** pînă la ultimele lor limite, aceste mișcări au dispărut în jurul anului 1947. *În arta plastică*, pornind de la aceleași principii, **s.** a urmărit să impună așa-zisele semnificații ale obiectelor în sine, asamblate fără legături aparente, după reguli considerate oculte (Miró) sau ca aparținînd unui univers lăuntric imediat, elementar, „anterior oricărei alte viziuni" (Y. Tanguy); alteori violența fanteziei suprarealiste a născut o lume de monștri și dezastre apocaliptice (A. Masson), alcătuite din fragmente ale realității dezmembrate și apoi reproduse pe baza procedeelor folosite în operele Renașterii spaniole (Dali). Max Ernst a realizat colaje fotografice și picturi prin însumarea fortuită a unor imagini disparate pe un fond voit inadecvat, cu intenția de a crea sau a intui un „univers suplimentar". Alături de colaje, pictorii suprarealiști au mai folosit și alte procedee de „exploatare a hazardului", ca „frotajele", „decalcurile", „fumajele" etc. **S.** a mai fost ilustrat pe plan mondial de belgienii R. Magritte și P. Delvaux, americanul Sullivan, italianul E. Donati ș.a. În România, **s.** a avut ca adepți, în perioada interbelică, pe Victor Brauner și J. Herold (care s-au afirmat mai tîrziu în Franța), J. David și J. Perahim, ultimul evoluînd ulterior spre realism. Ei au colaborat la revistele de avangardă „Integral", „unu", „75 H.P.", „Punct".

suprarenínă (BIOCHIM.) v. **adrenalină.**

suprasárcină (TEHN.), sarcină suplimentară față de sarcina nominală a unui sistem tehnic (aparat, mașină, construcție etc.), care, în anumite condiții (valoare prea mare, acțiune îndelungată etc.), poate constitui un pericol pentru stabilitatea sau siguranța în funcționare a sistemului.

suprasaturáție (CHIM.) **1.** Stare metastabilă a unei soluții care conține o cantitate mai mare de substanță dizolvată decît cea corespunzătoare solubilității normale în condițiile date. **2.** Stare metastabilă a unui gaz în care se găsește o cantitate mai mare din vaporii unei anumite substanțe decît cea corespunzătoare tensiunii maxime de vapori a substanței în condițiile respective.

suprastrát (LINGV.), influență exercitată, în condițiile unui contact etnic masiv și îndelungat, de un idiom asupra altuia înainte de constituirea acestuia din urmă ca idiom nou (ex. **s.** franc în formarea limbii franceze). Se mai numește *superstrat*.

suprastructúră 1. (FILOZ.) Categorie a materialismului istoric, care desemnează ansamblul complex al reprezentărilor și concepțiilor ideologice dintr-o anumită formaţiune social-economică şi al instituţiilor corespunzătoare acestora. Este determinată de baza economică a unei societăţi date, pe care o reflectă. **S.** exercită o înrîurire activă asupra bazei economice şi manifestă o anumită independenţă relativă faţă de ea. V. bază şi suprastructură. **2.** (CONSTR.) Ansamblu de elemente de construcţie care formează partea utilă a unei construcţii (partea care serveşte direct scopului pentru care a fost realizată aceasta); **s.** preia sarcinile cu care este încărcată construcţia şi le transmite la elementele de rezistenţă sau la fundaţie. **3.** (NAV.) Construcţie situată deasupra punţii superioare a unei nave, în care se amenajează încăperi pentru locuit sau de deservire. După locul de amplasare se deosebesc: *teuga* (situată la proră), *castelul central* (amplasat în regiunea centrală a navei), *duneta* (situată la pupă). **4.** (C.F.) *Suprastructura căii*, ansamblul elementelor din construcţia unei căi ferate care se găsesc deasupra platformei căii; este alcătuită din stratul de balast, traversele, şinele (cu organele de asamblare) şi instalaţiile de cale (schimbătoare de cale, traversări etc.). Suprastructura căii constituie un sistem elastic, care are rolul de a amortiza şi de a transmite terasamentului solicitările dinamice provocate de materialul rulant în mişcare.

supratémă (ARTE) v. **supraproblemă.**

supratensiúne (ELT.), tensiune electrică anormală, mai înaltă decît valoarea maximă a tensiunii de serviciu, care, apărînd într-un circuit electric în urma unei perturbaţii, poate provoca deranjamente şi avarii ale echipamentului electric. După provenienţa lor, **s.** pot fi: *interne*, datorate unor modificări bruşte ale parametrilor circuitelor (deconectarea unui transformator sau a unei linii în gol, întreruperea unui scurtcircuit etc.), sau *externe*, datorate fenomenelor electrice atmosferice.

supraveghere generală (DR.), formă fundamentală a activităţii de stat, înfăptuită de organele Procuraturii Republicii Socialiste România, constînd în supravegherea respectării legii de către ministere şi celelalte organe centrale ale administraţiei de stat, sfaturile populare, organele de urmărire penală, tribunale, precum şi de către funcţionari şi ceilalţi cetăţeni.

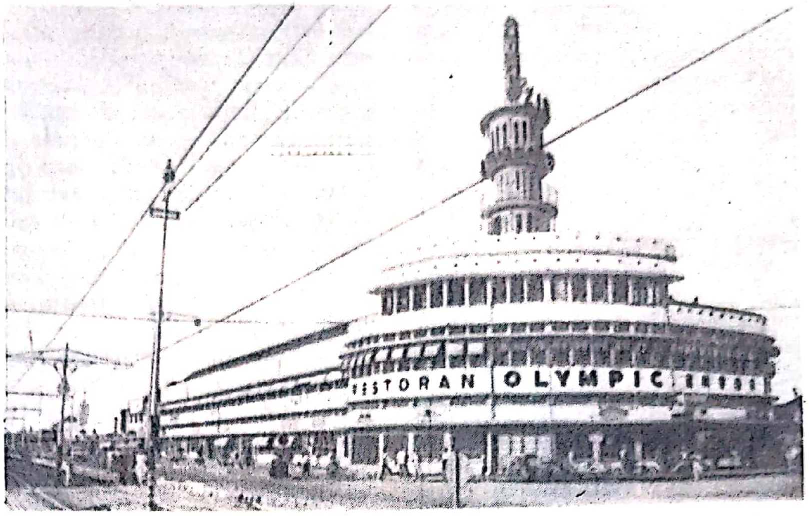

Vedere din Surabaja

suprematísm (ARTE PLAST.), grupare abstracţionistă rusă, al cărei teoretician şi promotor a fost K. S. Malevici (1878–1935). **S.** aparţine abstracţionismului geometrizant şi derivă din cubo-futurismul rus. Malevici susţinea supremaţia sensibilităţii „pure", exprimată prin acţiunea formelor geometrice şi a culorii asupra simţurilor. Imaginile create de Malevici reprezintă forme geometrice simple, pătrate, cercuri, triunghiuri, pictate întotdeauna în culori pure pe fond alb (mai rar negru). Distanţa cromatică dintre fond şi figura pictată pe acesta creează impresia de distanţă spaţială. Ideile care stau la baza **s.** au fost expuse de Malevici mai întîi în 1915 într-un manifest, apoi în 1926, în volumul „Lumea nonreprezentării".

supresór (TELEC.; despre un dispozitiv, un element al unui aparat etc.), care împiedică producerea unui efect nedorit. Ex. *grila s.* a unui tub electronic, aşezată între anod şi grila-ecran, pentru ca să împiedice captarea de către grila-ecran a electronilor proveniţi din emisiunea secundară a anodului.

supt (MED.), mod de hrănire la sîn sau artificial a copilului nou-născut. Numărul zilnic de **s.** scade progresiv, în raport cu vîrsta copilului şi pe măsura introducerii de noi alimente, de la 5–6 pe zi, în primele 4 luni de viaţă, la 3–4 şi apoi 2 pe zi pînă la înţărcare.

supuráţie (MED.), formare şi eliminare de puroi în urma unui proces inflamator infecţios (ex. în abces, panariţiu etc.).

Surabaja *[surabáia]*, oraş în Indonezia, situat în nord-estul insulei Java. 1 318 900 loc. (1961). Important port la Marea Javei, prin care se exportă orez, zahăr, cauciuc, produse petroliere. Şantiere navale, rafinării de petrol, întreprinderi electrotehnice, chimice, textile şi alimentare. Nod feroviar şi rutier, aeroport. Universitate.

Surakarta v. **Solo.**

sură de stepă, rasă de taurine indigenă, de culoare vînătă sau cenuşie, crescută în trecut în ţara noastră pe scară foarte largă. Este o rasă primitivă de producţie mixtă (lapte şi carne). Se caracterizează însă printr-o foarte mare rezistenţă şi pretenţii reduse în ce priveşte hrana. În prezent este pe cale de dispariţie, fiind absorbită de rasele perfecţionate (bălţată românească, brună de Maramureş şi roşie de stepă).

Sur Das (1483–1563), poet indian. A scris numeroase poezii în limba hindusă, a căror temă o constituie dragostea dintre Krişna şi Radha.

Surdeşti, sat în comuna Făureşti, raionul Lăpuş, reg. Maramureş, localitate cunoscută pentru biserica de lemn, monument istoric (1721, picturi 1783), remarcabilă atît prin frumuseţea formelor, cît mai ales pentru silueta foarte elansată, fiind cea mai înaltă biserică de lemn din ţară (54 m).

surdínă, dispozitiv folosit pentru atenuarea intensităţii sonorităţii la diferite instrumente. Pentru instrumentele cu coarde, **s.** este constituită dintr-o bucată de lemn sau de metal de forma unei gheare, aplicată pe căluş; pentru instrumentele de suflat, este un corp în formă de pară, din lemn sau din carton gros, introdus în pavilionul acestora; pentru timpani constă dintr-o bucată de stofă întinsă peste membrana de piele etc. **S.** poate modifica sensibil şi timbrul instrumentului. Aplicarea **s.** se notează cu cuvintele „con sordino", iar scoaterea ei cu „senza sordino".

surditáte 1. (MED.) Infirmitate congenitală sau dobîndită, trecătoare sau definitivă, care constă în imposibilitatea (totală sau parţială) de a percepe sunetele. Poate fi datorită blocării transmiterii vibraţiilor aeriene la receptorii acustici din urechea internă, ca urmare a obstruării conductului auditiv extern, a traumatizării sau inflamaţiei urechii externe, medii sau interne *(s. periferică)*, a lezării sau nedezvoltării receptorilor sau a nervului acustic. — *S. verbală,* boală caracterizată prin neînţelegerea sensurilor cuvintelor, cu toate că sunetele componente sînt percepute cu auzul. Apare în leziunile circumscrise ale scoarţei cerebrale, în zona în care sînt localizaţi centrii limbajului. **2.** (LINGV.; în opoziţie cu sonoritate) Calitate a unui sunet de a fi rostit fără participarea coardelor vocale (ex., în română sînt surde consoanele: *č, f, h, ķ, ķ′, p, s, ş, t* şi *ţ*). V. şi consoană; corelaţie; sonoritate.

surdomutísm (MED.), boală caracterizată prin coexistenţa surdităţii cu imposibilitatea articulării cuvintelor, cu toate că aparatul central şi cel periferic al vorbirii sînt normale. Factorul determinant al mutismului este surditatea congenitală sau apărută în primii ani de viaţă, care împiedică auzirea şi deci învăţarea pronunţării cuvintelor. În şcoli speciale de reeducare, surdomuţii sînt învăţaţi să desluşească cuvintele după mişcările buzelor persoanei care vorbeşte şi să articuleze normal cuvintele.

surét (în evul mediu, în ţările române), denumire dată copiei sau traducerii unui act sau a unei scrisori.

surgúci, panaş din pene (de struţ) împodobit cu pietre scumpe, purtat la turban sau la işlic, de către sultan şi înalţii demnitari turci. **S.** au purtat şi unii domni români.

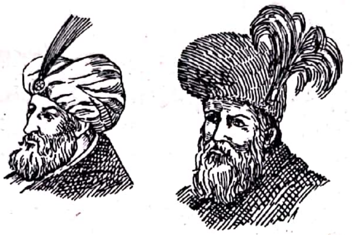

Surguci

Surikov, Vasili Ivanovici (1848—1916), pictor rus peredvijnic. A fost membru al Academiei de artă din Petersburg. S-a impus de timpuriu ca pictor de compoziţii istorice, realizînd pînze monumentale, pe care le-a consacrat mişcărilor de mase din epocile frămîntate ale Rusiei, şi vădind o profundă înţelegere a procesului istoric. A creat personaje multilateral individualizate, reliefînd sentimentele lor puternice. În lucrările sale, **S.** a folosit formule originale de compoziţie şi o paletă bogată şi vie („Dimineaţa execuţiei streliţilor", 1881; „Menşikov la Berezova", 1883; „Boieroaica Morozova", 1887; „Cucerirea Siberiei de Ermak", 1885; „Trecerea lui Suvorov peste Alpi", 1899). A pictat portrete şi peisaje în acuarelă.

surimóno, desen sau gravură japoneze, executate pe hîrtie de mici dimensiuni şi ale căror probe erau dăruite de către artişti, în anumite ocazii (sărbători, aniversări), membrilor „Societăţii băutorilor de ceai".

Surinam v. **Guyana Olandeză.**

Surkov, Aleksei Aleksandrovici (n. 1899), poet sovietic rus. În anii celui de-al doilea război mondial, **S.** a scris poezii lirice în care patriotismul se îmbină organic cu sentimente intime („Cîntecul îndrăzneţilor", 1941). Multe dintre aceste poezii, transpuse pe muzică, au căpătat o largă răspîndire. După război a publicat culegerile „Pace lumii" (1950) şi „Paşii vremii". Poeziei lui îi sînt caracteristice elocinţa sinceră a sentimentelor şi prospeţimea limbii. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

súrlă, vechi instrument muzical popular românesc, în formă de fluier, cu mai multe orificii şi cu ancie dublă (de oboi); emite sunete acute.

surmenáj (FIZIOL.), stare specială a organismului datorită solicitării excesive şi prelungite a activităţii (fizice sau intelectuale) şi după apariţia oboselii. Apariţia **s.** face necesară odihna pentru refacerea organismului, atît a sistemului nervos obosit, cît şi a celorlalte sisteme şi organe (sistem muscular, cardiocirculator etc.).

surpătúră (GEOL.) v. **prăbuşire.**

Surrey *[sári]*, Henry Howard (c. 1516—1547), poet englez al Renaşterii. A ocupat înalte funcţii politice şi militare la curtea lui Henric al VIII-lea. A scris sonete în stil petrarchist, dar a şi inovat, introducînd în poezia engleză pentametrul iambic nerimat şi forma sonetului denumit shakespearian. Cel mai cunoscut poem al său este „Jelanie pentru absenţa mult iubitului". A tradus din Marţial, Horaţiu şi Virgiliu.

Suru, vîrf situat în vestul culmii nordice a Munţilor Făgăraşului, format pe şisturi cristaline (2 282 m). Forme glaciare, proluvio-gravitaţionale. Păşuni alpine. Cabană.

Susa, oraş din Persia antică. A fost capitala statului antic Elam şi una dintre capitalele regilor perşi. Săpăturile arheologice întreprinse la **S.** au dat la iveală numeroase unelte, arme, vestigii de monumente arhitectonice etc.

susái (BOT.), nume dat mai multor specii de plante erbacee, anuale, bianuale sau perene aparținînd genului *Sonchus* din familia compozitelor. Crește prin semănături, prin grădini, pe margini de drumuri, prin păduri și conține în organele vegetative un suc lăptos, ceea ce face ca planta să fie mult căutată de animalele erbivore.

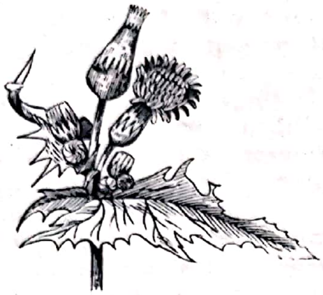
Susai

susán *(Sesamum indicum)*, plantă anuală din familia pedaliaceelor, cu tulpina înaltă de 0,60—1,5 m, păroasă și cu frunzele inferioare mari, dantelate sau lobate. Florile sînt de culoare roz sau galbenă, iar fructul o capsulă plată alungită. Semințele de **s.** conțin 48—65% ulei de calitate superioară, folosită în alimentație și în medicină. **S.** este mult cultivat în R.P. Chineză și în India. În țara noastră ocupă suprafețe foarte restrînse, în zonele sudice.

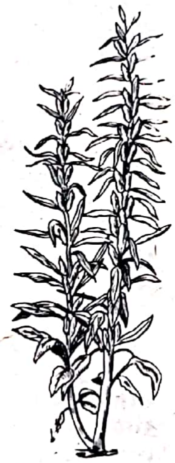
Susan

susceptánță (FIZ., ELT.), mărime egală cu raportul dintre reactanța și pătratul impedanței unui circuit electric de curent alternativ.

susceptibilitáte (FIZ.) **1.** Capacitate a unui corp sau a unui sistem de a suferi anumite modificări sub influența unor acțiuni exterioare (ex. **s.** la călire a unui oțel, **s.** fotochimică a coloranților). **2.** Mărime fizică asociată proprietății descrise mai sus; se mai numește *susceptivitate*. — *S. electrică*, mărime egală cu raportul dintre polarizația electrică a unui mediu și intensitatea cîmpului electric care a produs această polarizație. — *S. magnetică*, mărime egală cu raportul dintre magnetizația unui mediu și intensitatea cîmpului magnetic care a produs această magnetizație.

Susenii Bîrgăului, sat din comuna Prundul Bîrgăului, în raionul Bistrița, reg. Cluj, situat pe valea Bistriței. Industrie de prelucrare a lemnului.

suspendáre (DR.), *suspendarea executării*, oprirea executării silite sau împiedicarea începerii ei, dispusă de organul competent. *S.e.* poate surveni și ca urmare a consimțămîntului dat de creditor. — *Suspendarea judecății*, întreruperea activității de judecată a organului de jurisdicție, la cererea părților sau în cazurile prevăzute de lege. — *Suspendarea termenului de prescripție*, oprire a curgerii unui asemenea termen. Răstimpul scurs pînă la producerea cauzei suspendării intră în calculul termenului după încetarea acelei cauze.

suspénsie **1.** (CHIM.) Sistem dispers solid-fluid, cu grad de dispersie mai mare, dar cu proprietăți asemănătoare dispersiei coloidale *(pseudocoloid)*. **S.** poate fi lichidă sau gazoasă. Este puțin stabilă; substanța dispersată se depune relativ repede. **2.** (CONSTR.) *Suspensie de bitum filerizat*, liant bituminos obținut prin amestecarea (în malaxor) a pastei de var gras cu bitum topit (încălzit la cel puțin 60°C). *S. de b.f.* se prezintă sub forma unei paste, care poate fi diluată ușor cu apă rece; se folosește la confecționarea betoanelor bituminoase, avînd avantajul că este aderentă și la fundațiile sau la agregatele umede. **3.** (TEHN.) Legătură elastică între un sistem tehnic și elementele (fixe sau mobile) pe care se sprijină. — (TRANSP.) *Suspensia vehiculului*, legătura elastică dintre cadrul (șasiul) unui vehicul și osiile sau roțile sale, constituită din elemente elastice (arcuri, suporturi etc.) și din amortizoare de oscilații; are rolul de a asigura mobilitatea relativă a cadrului și de a evita transmiterea șocurilor de la roți la cadru sau la motor.

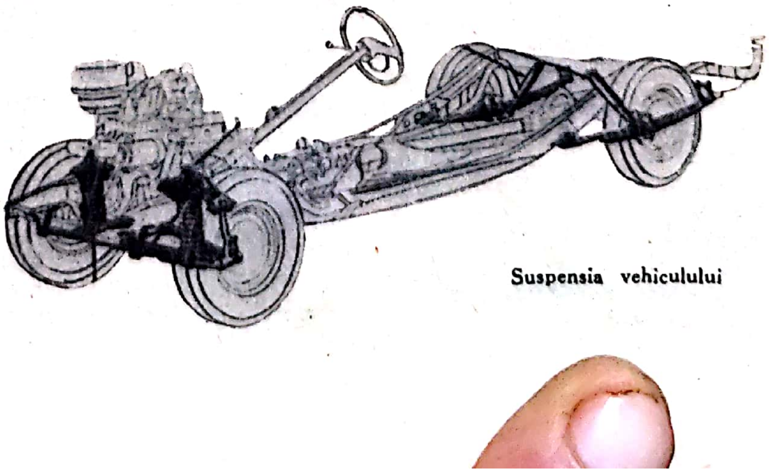
Suspensia vehiculului

suspensoíd (CHIM.), dispersie coloidală a unui solid într-un lichid.

sussex *[sásix]* (ZOOTEHN.), rasă de găini crescută pentru ouă și carne. Se caracterizează printr-o producție anuală de ouă de 130—180 de bucăți. Ouăle, în greutate de 58—65 g, au culoarea cojii galben-roșcată. Greutatea corporală în stare adultă este de circa 4 kg la cocoși și 3 kg la găini. Este crescută și în țara noastră, unde a stat la baza formării rasei *herminată de Bonțida*.

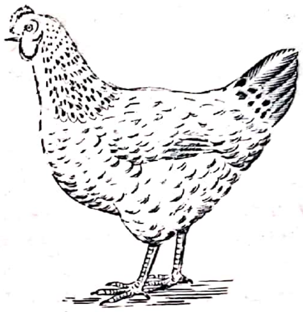
Sussex

sustentáție (lat. *sustentatio* „susținere"; FIZ., AV.), fenomen de menținere a unui corp la un anumit nivel în interiorul unui fluid. La corpurile mai ușoare decît fluidul în care sînt cufundate (ex. la nave, la aerostate etc.), **s.** se realizează conform principiului lui Arhimede și se numește *statică*; la corpurile mai grele decît fluidul în care plutesc (ex. la avioane), **s.** se obține numai în cazul existenței unei mișcări relative între fluid și corp (prevăzut cu organe speciale pentru realizarea portanței) și se numește *dinamică*.

sustrágere (DR.), acțiune cu caracter ilicit, constînd în luarea unui lucru aflat în posesiunea sau în deținerea altei persoane, fără consimțămîntul acesteia, cu scopul de a și-l însuși pe nedrept. **S.** constituie elementul material a numeroase infracțiuni (ex. **s.** de documente secrete, delapidare, **s.** de sub sechestru, furt, tîlhărie).

susținere minieră (IND. EXTR.) **a)** Operație de sprijinire, de ancorare și de căptușire a tavanului și a pereților unei lucrări miniere pentru a evita surparea acestora. **b)** Construcție subterană din lemn, piatră, oțel sau din elemente prefabricate de beton armat, destinată sprijinirii tavanului și pereților unei lucrări miniere. După natura lucrării se deosebesc: *susținerea abatajului*, care este constituită în general din cadre de oțel sau de lemn, și *susținerea galeriei*, care se realizează din cadre metalice, din segmente de beton armat etc. V. și scut.

Su Și (Su Dun-po) (1036—1101), scriitor chinez din perioada dinastiei Sun. Talent multilateral (poet, prozator, bun caligraf și actor), a creat o operă originală, dovedind o profundă gîndire filozofică. Versurile sale, în care a cîntat natura și a dat glas dragostei sale pentru oamenii din popor, se caracterizează prin ritmurile variate, prin stilul limpede, curgător și lapidar, prin precizia și prin puterea de evocare a imaginilor. A folosit cu predilecție parabola. Creația sa (poemele „Zidurile roșii", „Muntele cu clopoțelul de piatră") a exercitat o puternică influență asupra generațiilor următoare. Este și autorul unor eseuri despre evenimente din trecut și din vremea sa.

sutánă, haină preoțească lungă pînă la pămînt și încheiată cu nasturi de sus pînă jos.

sutáș 1. Membru al unei bresle fiscale din Țara Românească în sec. al XVII-lea, care plătea, singur sau cu alți cîțiva vistiernici, o dare anuală de o sută de galbeni.

Sütö/*șütő*/, András (n. 1927), scriitor maghiar din România. S-a născut în satul Cămăraș (reg. Cluj). A debutat în 1947 cu articole, reportaje, schițe și nuvele. Proza lui **S.**, „Pornesc oamenii" (1953), „Un pachet de tutun" (1954), „Cireșe tomnatice" (1955), „A șaptea bucurie" (1954), „Rătăcirile lui Salamon" (1956), „Nuvele alese" (1959), „Karikas risipitorul" (1962) ș.a., ca și piesele de teatru „Mireasa desculță" (în colaborare cu Hajdu Zoltán, 1950) și „Nuntă la castel" (1963), caracterizate printr-un stil pitoresc și un umor de esență populară, se inspiră din viața satului contemporan din Transilvania, în plină transformare socialistă. Laureat al Premiului de stat.

sutúră (lat. *sutus* „cusut"; ANAT., MED.) **1.** Tip de articulație în care sînt fixate oasele (ex. **s.** oaselor craniului). **2.** Operație chirurgicală prin care diferite țesuturi sau organe sînt cusute cu fire de ață, de catgut, de nailon etc.

Suțu, familie de fanarioți din Constantinopol care s-a stabilit în țările române în sec. al XVIII-lea. Cei mai cunoscuți membri ai acestei familii au fost: *Mihai S.*, domn al Țării Românești (1783—1786, 1791—1793, 1801—1802) și al Moldovei (1792—1795). În timpul domniei sale din Moldova a reorganizat vechile bresle meșteșugărești și s-a preocupat de îmbunătățirea administrației. Datorită atacurilor lui *Pasvan-Oglu* s-a refugiat, în 1802, la Brașov, apoi a peregrinat prin Austria, Rusia și Imperiul otoman. *Alexandru N.S.*, domn al Moldovei (1801—1802), caimacam (1802) și domn al Țării Românești (1806, 1818—1821). A dus o politică fiscală excesivă, strîngînd o avere considerabilă; a fost ultimul domn fanariot din Țara Românească. *Mihai Gr.S.*, domn al Moldovei (1819—1821), ultimul reprezentant al regimului turco-fanariot din Moldova. A întreținut relații cu Alexandru Ipsilanti, iar cînd armatele eteriste au intrat în Moldova s-a exprimat pe față ca adept al eteriei. După înfrîngerea acestei mișcări s-a refugiat în Basarabia (martie 1821). Stabilit la Atena după proclamarea independenței statului grec, a ocupat importante funcții diplomatice și a fost consilier de stat.

Suțu, Alexandru (1837—1919), medic român. A fost profesor de medicină legală și clinică psihiatrică la Universitatea din București și membru corespondent al Academiei Române. A fost un precursor în organizarea învățămîntului psihiatric la noi. A publicat studii asupra clasificării psihozelor, simptomelor catatonice, epilepsiei și maniei epileptice. Op. pr.: „Alienatul în fața societății și a științei" (1877), „Elemente de medicină legală" (1880), „Psihiatria modernă" (1905).

Suțu, Mihail (1841—1933), numismat român. A fost membru al Academiei Române. A publicat numeroase studii privitoare la circulația monedelor în lumea antică. În studiul „Contribuțiunea numismaticei la istoria antică a României transdunărene" (1915—1916) a publicat monedele căpeteniilor scite din Dobrogea.

Suțu, Nicolaie (1789—1871), om politic, unul dintre primii economiști din România. Reprezentant al intereselor moșierimii, el însuși mare moșier, recunoscînd înapoierea social-economică a țării, s-a pronunțat pentru unele transformări treptate, moderate și înfăptuite de sus în Principatele Române, care să faciliteze dezvoltarea capitalismului și să fie în același timp cît mai avantajoase moșierimii. **S.** se numără printre primii noștri economiști care au arătat necesitatea dezvoltării industriei alături de agricultură. A susținut pe Kiseleff în înfăptuirea Regulamentului organic și a fost net împotriva reformelor inițiate de Al. I. Cuza. Lucrările sale conțin însemnate date și descrieri privind starea populației, starea economică, moravurile, starea culturală etc. din timpul său. **S.** a lăsat și unele însemnări memorialistice de valoare documentară. Op. pr.: „Scurtă privire asupra stării economice a Moldovei" (1838),

„Noţiuni statistice asupra Moldovei“ (1849), „Cîteva observaţiuni asupra statisticii României“ (1867).

Suva, centrul administrativ şi principalul port al grupului de insule Fiji, situat pe insula Viti Levu. 37 400 loc. (1956). Producţie şi export de copra şi zahăr.

suvéică (IND.TEXT.) **1.** Organ al războiului de ţesut care serveşte la depunerea firului de bătătură în rostul urzelii. **S.** are o mişcare balistică, fiind aruncată de mecanismul de bătaie (la războiul mecanizat) sau cu mîna (la războiul manual). **2.** Organ al maşinii de cusut în care se introduce mosorelul cu firul de aţă de dedesubt.

suverán, conducător al unui stat monarhic. În evul mediu, el se afla în vîrful piramidei sociale; toţi seniorii feudali erau, prin complicate relaţii sociale, vasali ai **s.**

suveranitate de stat, trăsătură fundamentală a statului, care constă în supremaţia puterii de stat în interiorul ţării şi independenţa ei în relaţiile internaţionale faţă de puterea oricărui alt stat. **S.** se manifestă în îndeplinirea efectivă a funcţiilor interne şi externe ale statului, prin exercitarea prerogativelor de ordin politic şi economic, a jurisdicţiei asupra teritoriului şi populaţiei. **S.** este o însuşire specifică tuturor tipurilor istorice de stat. Conţinutul său politic, social şi ideologic se schimbă de-a lungul istoriei, în raport cu caracterul bazei economice şi al suprastructurii politice şi ideologice, cu funcţiile şi scopurile fiecărui tip de stat. În orînduirile bazate pe exploatare, **s.** se exercită de către clasele dominante în interesul exploatării în interiorul ţării şi pentru stabilirea unor relaţii internaţionale caracterizate prin inegalitate, încălcarea suveranităţii şi independenţei naţionale a ţărilor şi popoarelor mai puţin puternice. În opoziţie cu aceasta, statele socialiste se pronunţă pentru respectarea dreptului inalienabil al fiecărui popor de a-şi hotărî singur soarta, de a alege corespunzător voinţei şi intereselor sale calea dezvoltării politice, economice şi sociale. Potrivit principiilor dreptului internaţional contemporan, respectarea **s.** statelor presupune egalitatea în drepturi în relaţiile cu alte state, respectarea integrităţii lor teritoriale şi neamestecul în treburile lor interne. Anterior apariţiei statelor socialiste şi formării sistemului mondial socialist, dreptul internaţional, recunoscînd formal **s.** statelor, admitea diverse limitări juridice ale acesteia, sub forma vasalităţii, protectoratului, regimului capitulaţiilor etc., legalizînd colonialismul şi formele de dependenţă a statelor mai slabe faţă de statele mai puternice. După apariţia statelor socialiste şi formarea sistemului mondial socialist, creîndu-se condiţii favorabile pentru victoria luptei popoarelor în vederea cuceririi şi consolidării **s.** de stat, formele de dependenţă din trecut dispar, fiind în curs procesul de definitivă lichidare a ultimelor rămăşiţe ale colonialismului. Imperialiştii recurg însă frecvent la alte forme de încălcare a **s.** statelor mai slabe, ca: intervenţia armată, subordonarea economică a ţărilor mai slabe faţă de cele puternice, crearea de organizaţii suprastatale, în care este ştirbită **s.** partenerilor mai slabi, cum sînt organizaţiile Pieţei comune. Numeroşi ideologi burghezi, încercînd să justifice aceste încălcări ale **s.**, susţin că **s.** ar fi o noţiune perimată, o cauză de anarhie în relaţiile internaţionale şi propovăduiesc concepţiile „statului şi dreptului mondial“, care ar însemna desfiinţarea **s.** statelor şi înlocuirea ei cu **s.** „statului mondial“. Asemenea teorii sînt contrare dreptului internaţional, principiul **s.** statelor fiind consacrat în tratate internaţionale (ca, de exemplu, în Carta O.N.U.), ca şi în alte numeroase documente internaţionale. În acelaşi timp, ele sînt infirmate de realităţile epocii noastre, în care dobîndirea şi apărarea **s.** de stat sînt obiective principale ale luptei popoarelor pentru afirmarea fiinţei lor naţionale. Republica Socialistă România consideră că întărirea statului socialist corespunde cerinţelor obiective ale vieţii sociale şi solidarităţii internaţionale a oamenilor muncii, cauzei socialismului şi păcii. Dezvoltarea fiecărui stat socialist, egal în drepturi, suveran şi independent, constituie o cerinţă esenţială, de care depind întărirea unităţii şi coeziunii ţărilor socialiste, creşterea înrîuririi lor asupra mersului înainte al omenirii spre socialism şi comunism. În Republica Socialistă România, poporul, titularul suveran al puterii, o exercită prin organele centrale şi locale ale puterii de stat. Unul dintre atributele fundamentale, esenţiale şi inalienabile ale **s.** statului nostru socialist este conducerea planificată a economiei naţionale, statul dispunînd efectiv şi integral de mijloacele îndeplinirii practice a acestei atribuţii, stăpînind totalitatea pîrghiilor de conducere a vieţii economice. România militează pentru promovarea consecventă, pe arena internaţională, a relaţiilor bazate pe principiile respectării suveranităţii şi independenţei naţionale, egalităţii în drepturi şi avantajului reciproc, neamestecului în treburile interne, considerînd că respectarea lor este unul din comandamentele fundamentale ale vieţii contemporane, singura bază raţională acceptabilă pentru soluţionarea nenumăratelor probleme pe care le ridică raporturile între state şi popoare, şi pentru salvgardarea păcii şi securităţii în lume. V. şi stat.

Suvorov, Aleksandr Vasilievici (1729–1800), mare comandant de oşti rus, generali-

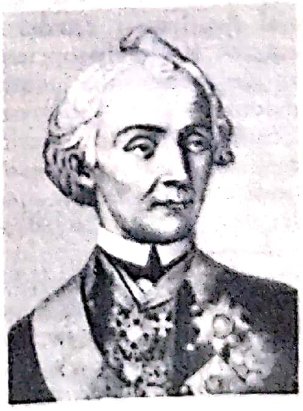

A. V. Suvorov

sim. S-a remarcat în timpul războaielor ruso-turce din 1768—1774 şi din 1787—1791. Împotrivindu-se politicii ţarului Pavel I (1796—1801) de a reforma armata după modelul prusac, a căzut în dizgraţie şi a fost exilat (1797). În februarie 1799, **S.** a fost rechemat din exil şi numit comandant suprem al armatelor aliate împotriva Franţei, distingîndu-se în timpul campaniei din Italia şi din Elveţia (1799).

suzerán (în evul mediu), mare senior de care depindeau, în urma unor concesiuni de feude, alţi seniori.

Svalbard *[sválbar]*, nume dat, după 1925, grupului de insule norvegiene (arhipelagul Spitzbergen, Insula Ursului şi Insula Jan Mayen, renumit centru de pescuit) cuprins între 10° şi 35° longitudine estică şi între 74° şi 81° latitudine nordică. Suprafaţa: 62 100 km^2; cca 4 300 loc.

Sveatoslav, Igorevici, cneaz al Kievului (945—972). A extins hotarele cnezatului şi a distrus hanatul cazarilor. La cererea Imperiului bizantin, a întreprins o campanie împotriva primului ţarat bulgar (967—969). Revenit în Bulgaria (971), după respingerea unui atac peceneg, a intrat în conflict cu Imperiul bizantin; asediat de bizantini în Durostorum, a fost silit să ceară pace. Sveatoslav a fost ucis de pecenegi.

sveco-feníde (STRAT.), sistem de munţi rezultaţi în urma orogenezei care a avut loc, la sfîrşitul arhaicului, în regiunea scutului baltic.

Svedberg *[svédberiə]*, Theodor (n. 1884), fizician şi chimist suedez, profesor la Universitatea din Uppsala, membru al Academiei Suedeze de Ştiinţe. A studiat proprietăţile fizice ale suspensiilor coloidale şi a construit (în 1922) prima ultracentrifugă, fapt care i-a permis să determine greutăţile moleculare ale unor macromolecule. Premiul Nobel pentru chimie (1926).

Svendsen, Johann (1840—1911), compozitor norvegian, violonist şi şef de orchestră. Creaţia sa simfonică, vastă, preponderent romantică, este pătrunsă uneori de spiritul folclorului norvegian. Autor de simfonii, rapsodii norvegiene, al unui concert pentru vioară şi al unuia pentru violoncel ş.a. **S.**, ca şi Grieg, a exercitat o profundă înrîurire asupra şcolii muzicale norvegiene contemporane.

Sverdlov, Iakov Mihailovici (1885—1919), activist de seamă al partidului comunist şi al statului sovietic. Membru al Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Rusia (P.M.S.D.R.) din 1901. În 1912 a fost cooptat în C.C. al partidului. În aprilie 1917 a fost ales secretar al C.C. al partidului. A făcut parte din Comitetul militar-revoluţionar din Petrograd (octombrie 1917), care a pregătit şi a condus insurecţia armată. La 8 noiembrie 1917 a fost ales preşedinte al Comitetului Executiv Central din Rusia, organul suprem al Puterii sovietice.

I. M. Sverdlov

Sverdlovsk, oraş în U.R.S.S., în R.S.F.S. Rusă, situat pe versantul de est al Uralului central. 919 000 loc. (1965). Mare centru industrial, cu întreprinderi constructoare de maşini (maşini grele, utilaj energetic şi chimic), siderurgice, chimice (mase plastice, articole tehnice din cauciuc, medicamente), de materiale de construcţie, de încălţăminte, de mobilă etc. Important nod de transporturi feroviare, rutiere şi aeriene. Universitate, institut politehnic, de mine, de silvicultură, teatre, filarmonică, muzee.

Sverdrup, Otto (1854—1930), explorator polar norvegian. L-a însoţit pe Nansen în Groenlanda şi în expediţia pe vasul „Fram". În 1898—1902 a condus o nouă expediţie arctică pe vasul „Fram", explorînd Arhipelagul Arctic Canadian; a descoperit o serie de insule la vest de insula Ellesmere.

Šverma *[şvérma]*, Jan (1901—1944), militant al mişcării muncitoreşti cehoslovace, erou naţional al Cehoslovaciei. Membru al P.C. din Cehoslovacia (din 1921) şi al C.C. şi al Biroului Politic al C.C. (din 1929). A fost membru supleant al Comitetului Executiv al Internaţionalei a III-a (1935—1943). A căzut eroic în luptă în timpul insurecţiei antifasciste din Slovacia (1944).

Svevo, Italo (pseudonimul lui *Ettore Schmitz*) (1861—1928), scriitor italian. Romanele sale „O viaţă" (1892), „Senilitate" (1898) şi „Conştiinţa lui Zeno" (1923) dovedesc vocaţia pentru arta introspecţiei, prin care el este un precursor al lui Joyce, Proust, Musil şi Beckett. În „Conştiinţa lui Zeno" apar pregnante, sub influenţa lui Freud, unele tendinţe naturaliste. **S.** a zugrăvit cu ironie medio-

Sverdlovsk. Centrul oraşului

critatea mediului burgheziei citadine. Critica socială conferă operei sale un caracter realist și umanist.

Sviridov, Gheorghi Vasilievici (n. 1915), compozitor sovietic. A studiat la Leningrad. Temperament cu precădere liric, **S.** s-a afirmat în special în domeniul muzicii vocale (cicluri de cîntece pe versuri de Pușkin, Lermontov, Maiakovski, Esenin, Burns ș.a.). A compus și lucrări ample: simfonii, oratoriul „V. Maiakovski" și „Oratoriul patetic", poemele pentru soliști, cor și orchestră „În memoria lui Esenin" și „Cîntecele călătorului", comedii muzicale, muzică de scenă („Othello") și de film. Laureat al Premiului Lenin.

Swansea *[suonzi]*, oraș și port în Marea Britanie, situat în sudul Țării Galilor, pe țărmul golfului Bristol. 170 160 loc. (1964). Siderurgie, metalurgia staniului, aluminiului și cuprului, industrie chimică, construcții de mașini. Centru comercial, cunoscut mai ales pentru exportul cărbunelui.

Swart *[suó:t]*, Charles Robberts (n. 1894), președinte al Republicii Sud-Africane, fruntaș al Partidului naționalist, care promovează politica de apartheid.

Swaziland *[suá:zilęnd]*, protectorat britanic în sud-estul Africii, situat între Mozambic și Republica Sud-Africană. Suprafața: 17 363 km². Populația: 292 000 loc. (1964), formată din negri bantu (swazi și zuluși) și un mic număr de europeni și de mulatri. Centrul administrativ: *Mbabane.* Limba oficială: engleza. Teritoriul **S.** este un podiș care coboară în trepte abrupte spre cîmpia Mozambicului. Climă subtropicală. Vegetație de savană, în zonele mai înalte păduri și pășuni de munte. Zăcăminte de azbest. Este o țară agrară, în economia căreia coloniștii europeni dețin poziții dominante. Principala ramură a economiei este creșterea extensivă a animalelor (bovine, capre, oi). Pe plantațiile europenilor se cultivă trestie de zahăr, plante citrice, bumbac. Pentru consumul intern se cultivă porumb și sorg. Există întinse plantații forestiere. Industria este reprezentată doar prin exploatări miniere și mici fabrici de zahăr și de prelucrare a lemnului. Se exportă azbest (circa jumătate din valoarea exportului), fructe, bumbac, zahăr, vite, lemn. — *Istoric.* La începutul sec. al XIX-lea, populația africană *swazi*, venind dinspre sud, a pătruns în teritoriul de azi al **S.** În 1887 burii au ocupat **S.,** care, din 1894, a fost administrată de republica bură Transvaal. După războiul anglo-bur (1899—1902), Swazilandul a trecut sub controlul Angliei, iar în 1906—1907 a devenit protectoratul acesteia.

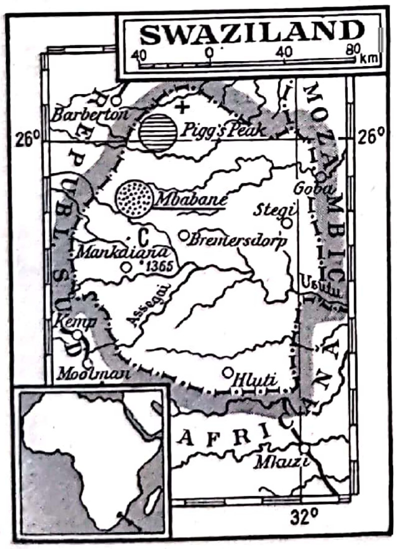

Swedenborg *[svédənbori]*, Emanuel (1688—1772), filozof al naturii și teozof suedez. S-a ocupat inițial cu studii biologice, geologice și tehnice, imaginînd submarinul, mașina cu abur, un aparat de zbor etc. La bătrînețe s-a îndeletnicit cu spiritismul și cu alte practici oculte, care au fost denunțate de I. Kant în pamfletul „Visele unui vizionar explicate prin visele metafizicii" (1766). Adepții săi din Europa și din America de Nord au constituit comunități religioase sectare. Figura lui **S.** a fost evocată în povestirea „Serafita" a lui H. de Balzac.

swiderián, cultură materială *mezolitică* (c. 8000—c. 5600 î.e.n.), răspîndită pe teritoriul R.P. Polone și în regiunile învecinate, asemănătoare și contemporană cu *tardenoisianul.* Purtătorii acestei culturi erau vînători care se deplasau în căutarea hranei. Pe teritoriul țării noastre, o așezare swederiană a fost identificată în masivul Ceahlău, în locul numit La Scaune.

Swierczewski *[șviercéfschi]*, Karol *(generalul Walter)* (1897—1947), militant al mișcării muncitorești din Polonia, talentat conducător militar. În timpul războiului civil din U.R.S.S. a luptat în rîndurile Armatei Roșii, iar în timpul războiului civil din Spania (1936—1939) a fost comandantul unei mari unități internaționale (divizia a 35-a internațională), avînd sub comanda sa și regimentul român de artilerie motorizat. Este unul dintre organizatorii Armatei populare polone, creată în 1943. Membru al C.C. al Partidului Muncitoresc Polonez. A fost ucis de teroriști.

Swietochłowice *[șviĕtohlovițe]*, oraș în R.P. Polonă, în Silezia Superioară. 58 500 loc. (1964). Exploatarea cărbunelui, veche industrie siderurgică, industrie chimică, constructoare de mașini și alimentară.

Swietosławski *[șviĕtosláfschi]* Wojciech (n. 1881), chimist polonez, profesor la Universitatea din Varșovia, specialist în domeniul chimiei fizice. A făcut cercetări în domeniul termochimiei, ebulioscopiei, azeotropiei ș.a.

Swift *[suift]*, Jonathan (1667—1745), prozator și poet englez iluminist. S-a născut la Dublin, unde a studiat teologia. Polemist temut, **S.** a atacat cu mușcătoare și exuberantă ironie facțiunile ecleziastice ale vremii („Povestea unui poloboc", 1704), semidoctismul (pamfletele iscălite sub pseudonimul *Bickerstaff*, 1708) și a militat energic pentru libertatea poporului irlandez („Scrisorile postăvarului", 1724; „Propunere modestă cu privire la copiii irlandezilor săraci", 1729 ș.a.). În eseul „Bătălia cărților" (1704) a susținut superioritatea anticilor față de scriitorii vremii sale. A scris tratate în apărarea purității limbii și versuri. Principala sa lucrare, „Călătoriile lui Gulliver" (1726, prima trad. rom.

1848, ult. trad. rom. 1964), este una dintre capodoperele satirice ale lumii. Alegoria îi permite lui **S.** să parodieze idealizarea regimului existent în Anglia, să demaşte rînduielile sociale nedrepte, precum şi vicii caracteristice politicii şi moralei claselor parazitare. Evoluînd de la idealul unei monarhii luminate la cel republican, **S.** opune, în spirit democratic, stărilor de lucruri absurde din Anglia poporul cu înţelepciunea şi cu virtuţile lui patriarhale. Dar, conştient totodată de imposibilitatea unei involuţii spre regimul patriarhal, **S.** se lasă covîrşit în cele din urmă de pesimism şi de mizantropie, ajungînd la concluzia că fiecare, pe măsura puterilor sale, trebuie să facă suportabilă societatea în care trăieşte. Principalul instrument al satirei lui **S.** este alegoria şi parodia realistă, elementul fantastic fiind subordonat exprimării generalizate a realului. Prin minuţiozitatea şi precizia descrierilor, precum şi prin siguranţa alegerii esenţialului, **S.** aparţine realismului. Compoziţia armonioasă, variaţia elegantă a ironiei, disciplina, puritatea şi limpezimea stilului, laconismul şi desăvîrşirea aforistică a frazei, raţionalismul intransigent şi dispreţul faţă de orice aberaţie de la normele bunului-simţ canonizat fac din el un clasic. Prin realismul şi prin forţa sa de generalizare, iluminismul democratic al lui **S.**, care a realizat o critică magistrală a societăţii aristocratice şi burgheze în genere, a exercitat o influenţă hotărîtoare asupra dezvoltării ulterioare a literaturii engleze.

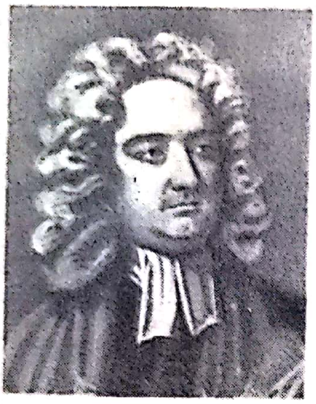
J. Swift

Swinburne *[suínbəːn]*, Algernon Charles (1837–1909), poet neoromantic englez. În poezia sa se întîlnesc, pe fondul unui temperament exaltat, erotismul senzual şi morbid cu îndemnul înflăcărat la lupta împotriva tiraniei. **S.** a admirat patrioţii italieni şi unguri de la 1848. Lirica sa nebuloasă (drama poetică „Atalanta la Calydon“, 1865; culegerile „Poezii şi balade“, 1866; „Cîntece înainte de revărsatul zorilor“, 1871) îl situează printre adepţii idealurilor estetice ale mişcării prerafaelite. **S.** a dus mai departe tradiţia versului melodios al lui Keats, Shelley şi Tennyson, valorificînd aportul de rafinament al simboliştilor şi parnasienilor francezi. A scris studii despre Shakespeare ş.a., manifestîndu-se ca un susţinător al estetismului.

Sydney *[sídni]*, cel mai mare oraş şi port din Australia, capitala statului Noul Wales de Sud; situat în partea de est a continentului, pe ţărmul Mării Tasmaniei. 2 256 110 loc. (1963), cu suburbiile. Trafic portuar intens: export de grîu, carne, unt, lapte, lînă, piei, fructe, import de produse industriale. Industrie variată: siderurgie, construcţii de maşini (material rulant, motoare electrice, maşini agricole), şantiere navale, industrie chimică (superfosfaţi), de pielărie, textilă şi alimentară. Universitate şi alte institute de învăţămînt superior.

Sylla (Sulla), Lucius Cornelius (138–78 î.e.n.), comandant de oşti şi om politic roman, conducătorul partidei aristocratice. A participat sub conducerea lui Marius la războaiele împotriva lui Iugurta (107 î.e.n.) şi împotriva cimbrilor şi teutonilor (104–101 î.e.n.). În timp ce **S.** lupta împotriva lui Mitridate în Grecia şi Asia Mică, partida popularilor, în frunte cu *Marius* şi *Cinna*, au cucerit puterea. Întors în Italia, **S.** a înfrînt, în 83–82 î.e.n., armatele lui Cinna şi Marius cel Tînăr, a ocupat Roma şi a organizat o sîngeroasă represiune împotriva adversarilor politici. În 82 î.e.n., **S.** a fost numit de senat dictator. Pînă în 79 î.e.n., cînd a renunţat la prerogativele puterii, **S.** a dispus de o putere nelimitată, reuşind să consolideze dominaţia aristocraţiei senatoriale.

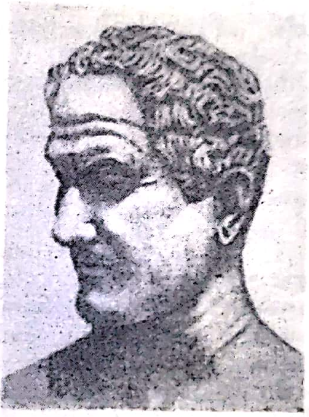
Sylla

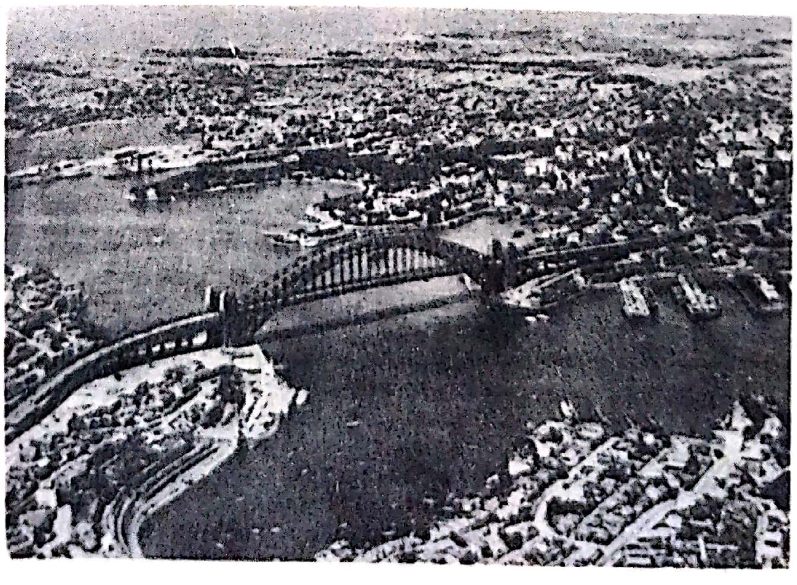
Sydney. Vedere generală

Syllabus (*Syllabus errorum* „indicele greşelilor"), document programatic elaborat în 1864 de papa Pius al IX-lea, prin care se condamnă libera cugetare, curentele ştiinţifice, politice şi sociale noi, democratismul în genere şi mişcările revoluţionare. Un al doilea **S.**, asemănător, a fost dat de papa Pius al X-lea în 1907.

Synge *[siŋ]*, John Millington (1871—1909), poet şi dramaturg irlandez. A debutat sub influenţa naturalismului francez, de care s-a desprins apoi, înrîurit de Yeats. Piesele sale, a căror acţiune îmbină cu subtil umor realitatea şi sugestiile spontane ale fanteziei, dovedesc o profundă înţelegere a psihologiei pescarilor şi ţăranilor irlandezi şi predilecţia pentru folclorul şi limba lor pitorească şi colorată („Cavalcadă la mare", 1904; „Fîntîna sfinţilor", 1905; „Năzdrăvanul Occidentului", 1907, trad. rom. 1946). A adus o contribuţie de seamă la renaşterea limbii şi literaturii irlandeze.

Synge *[siŋ]*, Richard Lawrence Milligton (n. 1914), chimist englez. S-a ocupat în special cu probleme de chimie analitică (cromatografie, metode de separare şi de identificare a substanţelor chimice dintr-un amestec) aplicate la polipeptide, la antibiotice şi la urmărirea metabolismului proteinic. A cercetat şi a lămurit structura unor antibiotice din grupul gramicidinei. Premiul Nobel (1952), împreună cu Archer J.P. Martin.

syrinx (MUZ.) v. **nai.**

„Szabad Szó" *[sóbod so]* („Cuvîntul liber"), organ de presă, în limba maghiară, al Comitetului regional Banat al P.C.R. şi al Sfatului popular regional. Înfiinţat în septembrie 1944, apare zilnic, la Timişoara.

Szabó *[sọ́bo]*, Ferenc (n. 1902), compozitor ungur şi activist pe tărîm obştesc. Profesor la Academia de muzică „Liszt Ferenc" din Budapesta. În lucrările sale (oratoriul „S-a răsculat marea", simfonia „Lupta de clasă", suita simfonică „Ludas Matyi" şi muzica pentru filmul cu acelaşi nume, „Rapsodia moldovenească", sonate pentru pian, coruri, lieduri) tinde către o artă realistă, influenţată de folclor. Laureat al Premiului Kossuth.

Szabó *[sọ́bo]*, Gy. Béla (n. 1905), grafician maghiar din România. Maestru emerit al artei. După absolvirea Politehnicii a studiat artele frumoase la Budapesta. A început să expună din 1932 la Cluj şi de atunci a participat la numeroase expoziţii din ţară şi din străinătate. Practică desenul şi gravura în lemn, cu o tematică variată. Opera sa, vastă, cuprinde în special peisaje („Someşul", „Salcie deasupra apei", „Cetatea Sita", „Tîrg iarna" etc.). A realizat şi ilustraţii de carte, în desen („János Viteazul" de S. Petőfi, „Toldi" de J. Arany) şi gravură („Liber miserorum"). Lirică prin viziune, gravura lui **S.** se caracterizează prin minuţiozitatea şi exactitatea execuţiei. Laureat al Premiului de stat.

Szabó *[sọ́bo]*, Gyula (n.1930), scriitor maghiar din România. S-a născut la Homorod (reg. Braşov). Prima sa operă de ample proporţii, romanul „Neamul Gondoşilor" (vol. I, 1955; vol. II, 1958; vol. III, 1961, trad. rom.), pune în lumină, printr-o ascuţită analiză psihologică, mutaţiile morale intervenite în viaţa personajelor o dată cu transformarea socialistă a unui sat transilvănean de la poalele Harghitei, care păstrează încă forme tradiţionale de viaţă. Volumul de nuvele „Aprilie, cînd creşte iarba" (1961) înfăţişează şi el aspecte din noile realităţi ale satului socialist. A mai scris volumul de reportaje intitulat „Simfonia pămîntului natal" (1962). Laureat al Premiului de stat.

Szabó *[sóbo]*, Lőrinc (1900—1957), poet liric ungur. Sentimentul naturii şi senzualitatea, împletite cu revolta anarhică anticapitalistă, sînt notele caracteristice ale poeziei sale de început (volumele „Kaliban", 1923; „Lumină, lumină, lumină", 1925). Mai tîrziu, poezia sa reflectă un individualism extrem, expresie fidelă a însingurării omului în societatea burgheză („Tu şi lumea", 1932; „Pace separată", 1935). Lipsit de o perspectivă clară, **S.** a căzut un timp sub influenţa forţelor de dreapta. A mai scris ciclul de poezii „Anul al XXVI-lea" (1956), de inspiraţie erotică, şi a făcut traduceri din Baudelaire, Goethe, Shakespeare, Puşkin etc.

Szabó *[sọ́bo]*, Pál (n. 1893), scriitor ungur. A făcut parte din aripa de stînga a scriitorilor „poporanişti" şi a fost unul dintre fondatorii Partidului naţional ţărănesc, de orientare democratică. În romanele sale a zugrăvit cu forţă epică suferinţele şi lupta pentru pămînt a ţărănimii exploatate („Oameni", 1931; trilogia „Nunta", „Botezul", „Leagănul", 1941—1942), iar după eliberarea ţării, viaţa nouă a satului unguresc („Pămînt nou", 1952). Ciclul de romane autobiografice „Viaţă neliniştită" (1955—1958) constituie o cronică a vieţii ţărănimii maghiare din sec. al XX-lea.

Szabolcsi *[sóbol-ci]*, Bence (n. 1899), muzicolog ungur, profesor la Academia de muzică „Liszt Ferenc" din Budapesta, membru al Academiei Maghiare de Ştiinţe, preşedintele Arhivei „Bartók". A studiat compoziţia cu Kodály la Budapesta, apoi la Leipzig. Activitatea sa muzicologică („Manual de istorie a muzicii maghiare", „Istoria muzicii", „Istoria melodiei", „Muzica romantică maghiară în sec. al XIX-lea", „Bartók şi muzica populară", „Beethoven", „Liszt Ferenc" etc.) l-a situat în fruntea mişcării muzicale ungare moderne. Laureat al Premiului Kossuth.

Szálasi *[sálo-şi]*, Ferenc (1897—1946), conducătorul organizaţiei fasciste ungare „Crucile cu săgeţi", dictator al Ungariei (1944—1945) în timpul ocupaţiei hitleriste. După eliberarea ţării a fost judecat şi condamnat la moarte.

Szamosközy *[sọ́moşcö-zi]*, Ştefan (1565—1612), cronicar maghiar din Transilvania. Opera sa, scrisă de pe poziţii nobiliare şi străbătută de dispreţ faţă de masele populare, ostilă românilor, în general, şi lui Mihai Viteazul, în special, cuprinde informaţii privitoare la istoria Transilvaniei.

Szamuelly *[sómuęi]*, Tibor (1890—1919), militant al mișcării muncitorești din Ungaria, unul dintre fondatorii P.C. din Ungaria. În martie—august 1919 a fost membru al guvernului revoluționar al Republicii Sovietice Ungare. A fost ucis de contrarevoluționari.

Szathmáry, Carol Popp de (1812—1888), pictor și grafician român. Primele studii le-a făcut în Transilvania, apoi (1853) a lucrat cu A. Chladek la Pesta. **S.** a întreprins numeroase călătorii în țară și peste hotare, de unde a adus imagini pitorești cu caracter de reportaj, dintre care cele executate în acuarelă se disting prin vervă, spontaneitate și poezie. În pictură, limbajul său este migălos și greoi, dar vădind același spirit de observație ascuțit, mai ales în scenele reprezentînd bîlciuri sau tîrguri. Ca litograf, **S.** a lăsat un „Album“ cu vederi din Transilvania (1841), portretele deputaților transilvăneni din Dietă. În 1860 a realizat harta topografică a țării. Opera sa mai cuprinde cromolitografii și acuarele înfățișînd tipuri și porturi populare cu un caracter exclusiv documentar. Szathmáry a fost primul nostru fotograf de artă.

Szczecin *[șcéțin]*, oraș în nord-vestul R.P. Polone, situat pe fluviul Odra, la 65 km de vărsare, principalul port al Poloniei la Marea Baltică. 307 700 loc. (1964). Șantiere navale (vase de mare tonaj), întreprinderi ale industriei metalurgice, constructoare de mașini, chimice (superfosfați), a materialelor de construcție (ciment), alimentară (conserve de pește). **S.** este și port de tranzit pentru R.S. Cehoslovacă și R.D.Germană. Nod feroviar, aeroport. Bază de pescuit. Fiind unul dintre cele mai vechi orașe ale Poloniei, **S.** se remarcă prin numeroase monumente de arhitectură, palate (Palatul Piaștilor în stil gotic din sec. XIV—XV), muzee. Institute de învățămînt superior.

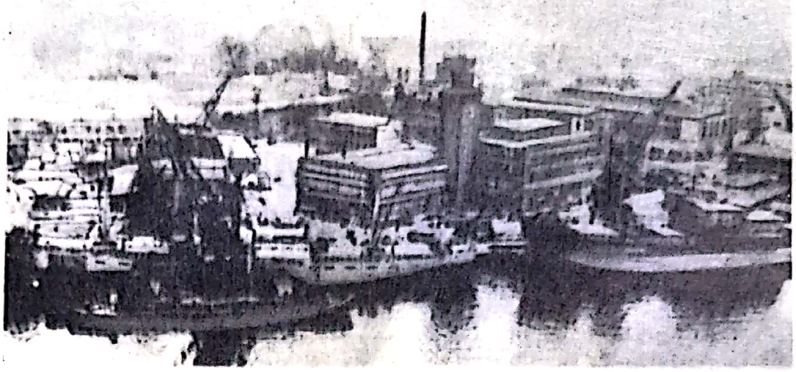
Szczecin. Vedere din port

Székely *[séchę-i]*, Moise (1550—1603), conducător al răscoalei nobilimii maghiare din Transilvania (1602—1603) împotriva stăpînirii habsburgice. Cu ajutor de la turci și de la tătari, a alungat pe generalul Basta și s-a proclamat (1603) principe al Transilvaniei. A fost înfrînt și ucis lîngă Brașov, în 1603, de către Radu Șerban, domn al Țării Românești, care a intervenit în calitate de aliat al Habsburgilor.

„Székelyföldi Néplap“ *[séchęiföld-i néplop]* („Gazeta poporului din secuime“), gazetă legală editată de Madosz, la Tîrgu-Mureș, în perioada 1 aprilie 1934—4 noiembrie 1934. A luptat împotriva asupririi naționale, împotriva pericolului fascist și a războiului, continuînd problematica publicației „Székelyföldi Népakarat“.

Székesfehérvár *[séchęșfęhervar]*, oraș în R.P. Ungară. 65 070 loc. (1964). Important nod feroviar. Industrie electrotehnică, a aluminiului, alimentară, textilă. Numeroase monumente ale arhitecturii medievale. Muzee.

Szemlér *[sęmler]*, Ferenc (n. 1906), scriitor maghiar din România. S-a născut la Odorhei. A debutat cu versuri („Strigăte în noapte“, 1930; „Omul și peisajul“, 1934) și proză cu caracter autobiografic, schițe și nuvele. După Eliberare a publicat mai multe volume de versuri („Vine primăvara“, 1948; „E tot mai multă lumină“, 1951; „Din rădăcini!“, 1954; „Versuri alese“, 1956, trad. rom. 1957 ș.a.) și trilogia epică „Din august pînă-n august“ („Căderea arhanghelilor“, „Solstițiul“, „Furtuna“, 1959—1962), frescă a evenimentelor din perioada anilor 1940—1944. Poet sensibil și avîntat, **S.** s-a mai afirmat ca dramaturg, autor de literatură pentru copii și traducător din poezia românească (Alecsandri, Eminescu, Arghezi). Laureat al Premiului de stat.

Szentgotthárd *[sęntgotard]* **(Sankt-Gotthard),** localitate în R.P. Ungară, pe rîul Raab, unde, la 1 august 1664, generalul austriac Montecuccoli a înfrînt armata turcească, oprind expansiunea turcilor spre centrul Europei.

Szent-Györgyi *[sęnt-ghiörgh-i]*, Albert (n. 1893), medic și biochimist ungur. Trăiește în S.U.A.. A elaborat lucrări importante în biochimia contracției musculare și în biochimia proceselor oxidative; în colaborare cu Krebs a descris ciclul tricarboxilic. A izolat acidul ascorbic. Premiul Nobel pentru medicină (1937).

Szinnyei *[síńę-i]*, József (1857—1943), lingvist maghiar, specialist în limbile fino-ugrice; a fost profesor la universitățile din Cluj și din Budapesta și membru al Academiei Maghiare de Științe. Op. pr.: „Dicționar finlandez-maghiar“ (1884), „Dicționar dialectal maghiar“ (2 vol., 1893—1901), important pentru identificarea cuvintelor de origine maghiară din graiurile românești din Transilvania și a cuvintelor de origine română în limba maghiară.

Szinyei Merse *[síńę-i męrșe]*, Pál (1845—1920), pictor ungur. A studiat la München și a fost influențat de Böcklin și Courbet. Opera sa surprinde frumusețile delicate ale peisajului și exprimă comuniunea intimă dintre om și natură. În lucrarea „Maial“ (1873) a folosit, într-un spirit modern, culori strălucitoare, contururi estompate, lumina învăluitoare. Prin ultimele sale lucrări s-a încadrat în spiritul Școlii de la Baia Mare.

Szolnáy *[sólno-i]*, Alexandru (1893–1950), pictor și grafician maghiar din România. A studiat la Budapesta și la Baia Mare. Autor de portrete și peisaje lucrate în ulei, tuș sau creion, **S.** s-a preocupat atît de rolul mijloacelor de expresie și al căutărilor tehnice, cît și de redarea sugestivă și emoțională a conținutului imaginii. **S.** este bogat reprezentat la Muzeul de artă din Cluj.

Szolnok *[sólnoc]*, oraș în R.P. Ungară, situat pe Tisa. 57 640 loc. (1964). Industrie alimentară (zahăr, conserve etc.), chimică, de prelucrare a lemnului și a hîrtiei. Nod feroviar și port pe Tisa. Instituții culturale și de învățămînt superior.

Szombathely *[sómbothęi]*, oraș în partea de vest a R.P. Ungare. 60 000 loc. (1964). Industrie constructoare de mașini, textilă, de pielărie și de încălțăminte, de prelucrare a lemnului, alimentară etc. În Szombathely se află numeroase monumente istorice.

Szőnyi *[sö-ńi]*, István (1894–1960), pictor și grafician ungur. A fost influențat de impresionism („După baie“, „Bethsabe“), iar mai tîrziu de școala de la Baia Mare („Autoportret“, „Cu soția“, „Suzana“), creația sa caracterizîndu-se printr-un decorativism liric. Din 1930 a pictat mai ales peisaje și scene din viața țărănească, în care formele se topesc în pete de culoare („Spre casă“). În ultimii ani, **S.** a practicat o pictură decorativ monumentală (panourile Expoziției agricole, proiectul de frescă pentru stația terminus a metroului din Budapesta).

Szőnyi, Ștefan (n. 1919), pictor român, profesor la Institutul de arte plastice „N. Grigorescu“ din București, maestru emerit al artei din Republica Socialistă România. A studiat la Timișoara, Paris și Budapesta. Preocupat atît de pictura de șevalet, cît și de pictura murală, **S.** abordează o tematică eroică, inspirată din tradițiile revoluționare ale poporului român, pe care o realizează cu un deosebit simț al monumentalului, în lucrări de un patetism sobru. Formele mari, accentuate, sînt caracteristicile picturii sale („Plutașii“, „Tipografie ilegală“, „Ecaterina Varga“, fresca „Bobîlna“).

Szymanowski *[șimanófschi]*, Karol (1882–1937), compozitor polonez, întemeietorul școlii muzicale moderne din patria sa. A fost elevul lui Z. Noskowski. Împreună cu G. Fitelberg și cu M. Karłowicz a făcut parte din gruparea „Tînăra Polonie“ (primul deceniu al sec. al XX-lea), care își propunea reînnoirea artei naționale. Muzica lui **S.** prezintă o subtilă încorporare a elementelor folclorice într-un limbaj contemporan și denotă o fină sensibilitate. A compus trei simfonii, două opere, două balete („Harnasie“), „Stabat mater“ pentru soliști, cor și orchestră, două concerte pentru vioară, piese pentru vioară („Fîntîna Aretusei“), sonate, cvintete, lieduri.

Ș

ș *[șe]*, a douăzeci și doua literă a alfabetului limbii române; sunetul notat prin această literă. Este o consoană constrictivă prepalatală surdă.

șa 1. (IND. PIEL.) **a)** Piesă de harnașament care se așază pe spinarea unui animal de călărie și pe care șade călărețul. **b)** Piesă montată pe cadrul anumitor vehicule (bicicletă, motocicletă etc.), confecționată din piele, din cauciuc sau din materiale plastice, legată de cadru cu resorturi și avînd o formă convenabilă șederii călătorului în poziție călare. **2.** (GEOGR.) Loc mai coborît în cadrul unei cumpene de apă (culme sau creastă muntoasă), cu pereții largi (reprezentînd versanții vîrfurilor între care se află respectiva formă de teren), deschis spre cele două direcții de curgere a apelor și cu fundul relativ plan. **3.** (MED.) *Șaua turcească*, scobitură în grosimea osului sfenoid de la baza craniului, în care este așezată glanda hipofiză. Conturul *ș.t.* care se vede pe radiografiile craniene de profil poate da indicații prețioase în diferitele boli ale acestei glande (tumori, adenomi etc.). **4.** (HIDROTEHN.) *Șa de rezemare*, element de construcție în formă de bloc, din beton sau din beton armat, care este îngropat parțial în pămînt și folosit ca reazem și ca fundație pentru conductele sub presiune din amenajările hidrotehnice.

șábăr (TEHN.) v. **răzuitor.**

șablón (TEHN.) **1.** Piesă-model, dispozitiv sau tipar cu contur determinat care servește la ghidarea unor scule în timpul prelucrării (ex. **ș.** pentru prelucrarea prin copiere la strung), la executarea formelor de turnătorie, la fasonarea unor elemente de construcție (cornișe, muluri etc.), la marcarea cu vopsea a unor obiecte (lăzi, vagoane de cale ferată ș.a.), la trasarea unor piese etc. **2.** Instrument folosit la verificarea profilelor sau a dimensiunilor unor piese prelucrate.

șabótă (TEHN.), bloc metalic, de obicei din fontă, de dimensiuni mari, care susține nicovala ciocanelor de forjare și care se sprijină pe o fundație.

șacál *(Canis aureus)*, specie de mamifer carnivor din familia canidelor, asemănător cu lupul, dar mai mic decît acesta, cu coada mai scurtă și cu botul ascuțit. Trăiește în sudul Asiei, în nordul Africii și în sudul Europei.

Șadr, Ivan Dmitrievici (1887—1941), sculptor și grafician sovietic. A creat tipuri pregnante și generalizatoare ale omului sovietic („Muncitor“, „Țăran“, „Ostaș din Armata Roșie“, 1922; „Bolovanul, arma proletariatului“). Ca portretist, **S.** se remarcă prin pătrundere psihologică („M. Gorki“, „N.A. Kasatkin“ ș.a.). În sculptura monumentală a realizat monumentul lui Lenin de la hidrocentrala Zemo-Avcealskaia. Opera lui **S.** se caracterizează printr-o viziune romantică și prin tratarea energică, în planuri mari, a volumelor.

Șaghinian, Marietta Sergheevna (n. 1888), scriitoare sovietică rusă. A debutat cu versuri influențate de simbolism. Romanele sale „Schimbări“ (1922—1923) și „Aventura unei doamne din societate“ (1923) au ca temă revoluția, iar romanul „Hidrocentrala“ (1930—1931, trad. rom.) este dedicat construcției socialismului în Armenia Sovietică. A mai scris un roman de aventuri („Mess-Mend“, 1924—1925, trad. rom.), culegeri de schițe („Călătorie prin Armenia Sovietică“, 1950), lucrări de istorie literară („Taras Șevcenko“, 1946; „Goethe“, 1950) ș.a. Laureată a Premiului de stat.

șagrináre (IND. PIEL.), operație de finisare a pieilor, care constă în imprimarea pe fața acestora a unui desen în relief (numit *șagrin*). Se efectuează în vederea obținerii din pieile comune a imitațiilor de piei de animale rare (focă, crocodil etc.) a unor piei cu desene speciale, căutate în marochinărie sau în tapițerie (ex. piele antică, piele de mobilă etc.) sau a acoperirii unor defecte de suprafață ale pieilor.

Șaguna, Andrei (1809—1873), mitropolit al românilor ortodocși din Ungaria și din Transilvania (din 1865), unul dintre conducătorii luptei de eliberare națională a românilor din Transilvania. În timpul revoluției din 1848—1849 a fost conducătorul grupării prohabsburgice a burgheziei române transilvănene. După înăbușirea revoluției, fără să părăsească linia prohabsburgică, a avut o contribuție însemnată la crearea organizației culturale „Astra“ și la înființarea de școli și de ziare românești în Transilvania. A avut un rol important la emanciparea bisericii ortodoxe a românilor din Transilvania şi din Banat de sub autoritatea bisericii sîrbeşti. Pentru activitatea sa culturală Andrei Şaguna a fost ales, în anul 1871, membru de onoare al Academiei Române.

şah^1 (*şahinşah*) titlu purtat de suveranul Iranului, corespunzînd titlului de împărat.

şah^2 (SPORT) **1.** Joc care se desfăşoară între doi jucători, pe o tablă împărţită în 64 de pătrăţele, alternativ albe şi negre, cu ajutorul a 32 de piese (2 regi, 2 dame, 4 turnuri, 4 nebuni, 4 cai şi 16 pioni), care se mută după anumite reguli, ţinta fiind imobilizarea regelui adversarului. Prin extensiune, tabla şi piesele care servesc la joc. **2.** Situaţie în cursul jocului în care regele unuia dintre jucători este atacat direct de o piesă a adversarului. Apărut în India (sfîrşitul sec. al V-lea), sub denumirea de *ciaturanga*, jocul de şah a pătruns în Europa prin intermediul arabilor, care-l denumeau *santrandj*.

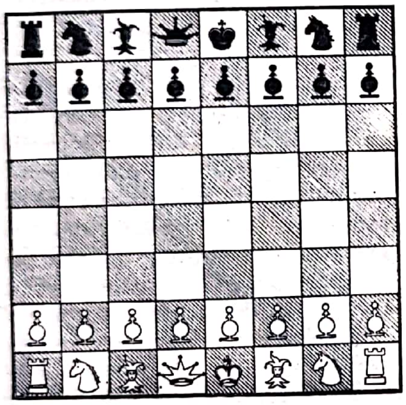

Tablă de şah

Şahighian, Alexandru (1901—1965), scriitor şi publicist român. S-a născut la Bucureşti. Între cele două războaie mondiale a colaborat la presa democratică şi antifascistă cu versuri şi cu reportaje. Poeziile din volumul „Scris cu stînga“, interzis şi confiscat de cenzură, au fost incluse mai tîrziu în volumul „Pasărea măiastră“ (1961). După 1944, **Ş.** a publicat volume de povestiri şi relatări de călătorie („De la Tian-Şan la munţii de jasp“, 1958; „Viscolul“, 1962), numeroase versuri şi naraţiuni de aventuri, destinate copiilor şi adolescenţilor („Rici-Rici“, 1948; „Dacă numeri pîn'la zece...“, 1953; „Coiful de aur“, 1962; „Rîul fierbinte“, 1965).

Şahighian, Ion (1897—1965), regizor român, maestru emerit al artei din Republica Socialistă România. După studii de artă dramatică cu C.I. Nottara la Conservatorul din Bucureşti, **Ş.** s-a dedicat regiei de teatru sub îndrumarea lui Paul Gusty. **Ş.** a realizat, mai ales la Teatrul naţional, spectacole din dramaturgia clasică universală şi naţională, în care spiritul şi atmosfera piesei, precum şi stilul dramaturgului, erau respectate şi redate cu fidelitate în transpunerea scenică („Edip“ de Sofocle, în aer liber, „Othello“ şi „Richard al III-lea“ de Shakespeare, „Hoţii“ şi „Don Carlos“ de Schiller, „Pygmalion“ de Shaw, „Hagi-Tudose“ de Delavrancea, „Fîntîna Blanduziei“ de Alecsandri ş.a.). A făcut şi regie de filme. A fost profesor de artă dramatică la Institutul de artă teatrală şi cinematografică „I.L. Caragiale“ din Bucureşti.

I. Şahighian

Şahmatov, Aleksei Aleksandrovici (1864—1920), lingvist rus, elev al lui F.F. Fortunatov. S-a ocupat de gramatica comparată a limbilor slave, şi în special de istoria limbii ruse în faza ei mai veche. Op. pr.: „Privire asupra celei mai vechi perioade a istoriei limbii ruse“ (1915), „Sintaxa limbii ruse“ (1925—1927).

Şahti, oraş în U.R.S.S., în R.S.F.S. Rusă, situat în apropiere de oraşul Rostov pe Don. 207 000 loc. (1965). Important centru al industriei carbonifere. Industrie energetică, a mobilei şi uşoară.

şáibă (TEHN.) **1.** Plăcuţă de metal sau din alte materiale, cu un orificiu de obicei de formă circulară, care se montează între piuliţă sau capul unui şurub de strîngere şi piesa strînsă, servind fie la aşezarea corectă a elementului de strîngere, la protejarea suprafeţei piesei strînse sau la mărirea suprafeţei de contact (*ş. obişnuite*), fie la preîntîmpinarea autodeşurubării (*ş. de siguranţă*, *ş. Grower*). **2.** Roată de transmisiune (de curea) fără spiţe.

şáică, ambarcaţie fluvială cu fundul plat, folosită, spre sfîrşitul evului mediu, în ţările române la transporturi. Se construiau, în sec. al XVIII-lea, la Galaţi şi la Giurgiu.

şalău (*Lucioperca lucioperca*), specie de peşte teleostean răpitor din familia percidelor, lung de 30—50 cm şi avînd greutatea de 1—3 kg, cu corpul fusiform, acoperit cu solzi mărunţi, şi cu gura mare, înarmată cu dinţi ascuţiţi. Trăieşte în Dunăre, în bălţile ei, în cursul inferior al Oltului, Argeşului, Prutului etc., precum şi în unele lacuri salmastre (Razelm, Siutghiol). Foarte valoros din punct de vedere economic.

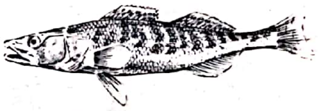

Şalău

Şaleapin, Fiodor Ivanovici (1873—1938). Cîntăreţ rus (bas-bariton) de faimă mondială. A cîntat pe aproape toate marile scene ale lumii. Dotat cu o voce de o excepţională calitate, sprijinindu-se pe o întinsă cultură profesională şi generală, a realizat interpretări de o deosebită profunzime şi varietate a nuanţelor. A îmbinat în chip desăvîrşit măiestria cîntăreţului cu aceea a actorului, întruchipînd cu forţă realistă roluri rămase în interpretarea sa adevărate modele: Susanin („Ivan Susanin“ de Glinka), Boris („Boris Godunov“ de Musorgski), Mefisto („Faust“ de Gounod), Don Quijote („Don Quijote“ de Massenet), Don Basilio („Bărbierul din Sevilla“ de Rossini). După primul război mondial

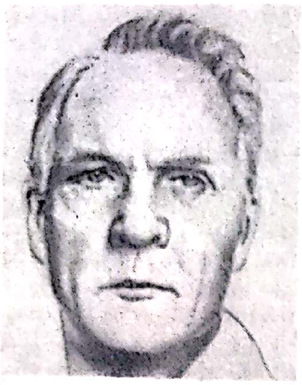

F. I. Şaleapin

a cîntat şi pe scena Operei Române din Bucureşti.

Şalom Alehem (1859—1916), scriitor evreu, reprezentant de frunte al literaturii în limba idiş. S-a născut în Rusia şi a murit la New York, unde emigrase în anii primului război mondial. Umorist talentat, a fost adesea comparat cu Mark Twain şi N. Gogol. În povestirile, nuvelele şi romanele sale („Băiatul Motel", 1907, trad. rom.; „Halal de mine! Sînt orfan", trad. rom.; „Tevie lăptarul", 1894, trad. rom. ş.a.), **Ş.** a evocat scene realiste din viaţa evreimii ghetourilor, tîrguşoarelor şi periferiilor, ţinta umorului său fiind diversele tipuri de negustori, misiţi, comis voiajori ş.a., care populează fresca acestei lumi pitoreşti. Condiţiile lamentabile ale Rusiei ţariste (fundalul majorităţii scrierilor sale), în care domnea corupţia, arbitrarul, teroarea şi nesiguranţa zilei de mîine, provoacă scriitorului cînd zîmbetul caustic, cînd resemnarea sceptică în faţa destinului. Adevărată epopee a omului mărunt şi a banalităţii vieţii sale domestice, fără orizont, opera lui **Ş.** este străbătută totuşi de dragostea pentru sărăcimea supusă dublului jug, naţional şi social, şi de caldă compasiune pentru soarta ei tristă.

Şalom Alehem

şalúpă (AV., NAV.), ambarcaţie mică cu motor, folosită pentru transporturi de persoane sau de mărfuri, pentru remorcări, ca navă pentru stingerea incendiilor etc.

şalvári, pantaloni largi, cu răscroială mică sau nerăscroiţi şi strînşi jos, pe picior. Sînt purtaţi, mai ales în Orientul Mijlociu, atît de bărbaţi, cît şi de femei.

şamanísm, formă primitivă de religie animistă care are la bază credinţa că slujitorii cultului (*şamanii*) pot influenţa spiritele bune sau rele printr-un ritual special, manifestat prin extaz religios, prin dansuri şi prin formule magice. **Ş.** se mai întîlneşte la unele populaţii din nordul Asiei (altaiţi, buriaţi), la diverse triburi de eschimoşi şi de indieni din America de Nord, din America de Sud, din Indonezia şi din Africa.

şambelán (în statele monarhice din Apusul Europei), demnitar de rang superior, care avea în grijă camera suveranului.

Şamil (c. 1798—1871), conducător al luptei de eliberare a muntenilor din Daghestan şi Cecenia împotriva politicii coloniale a ţarismului rus (1834—1859). Ales imam al Daghestanului (1834), **Ş.** a organizat lupta muntenilor din Caucaz. Bazîndu-se pe ţărănimea liberă (uzdeni) şi pe musulmani, a reuşit să respingă vreme îndelungată atacurile armatelor ţariste, apărînd independenţa teritoriilor eliberate. În 1859 a fost învins şi făcut prizonier.

şamótă (germ. *Schamotte* „argilă arsă"; CONSTR.), material refractar obţinut din argilă arsă, concasată şi sortată după granulaţie; este folosită, sub formă de cărămizi sau de blocuri, la construcţia cuptoarelor.

şáncru (MED.), ulceraţie a mucoasei sau a pielii, formată la locul de pătrundere al unor germeni infecţioşi în organism (ex. **ş.** sifilitic, **ş.** moale etc.).

Şandun, peninsulă în estul R.P. Chineze, scăldată de apele Mării Galbene. Ţărmurile sînt abrupte şi fragmentate. Relief de dealuri şi munţi joşi. Altitudinea maximă: 1 170 m. Cîmpii intracolinare şi litorale.

Şandun, provincie situată în estul R. P. Chineze. Suprafaţa: 153 300 km^2. Populaţia: 54 000 000 loc. (1957). Centrul administrativ: *Ţzinan*. Cuprinde peninsula Şandun şi o parte din cîmpia Chinei de nord. Zăcăminte de cărbune, minereu de fier, aur, grafit, sare ş.a. Importantă regiune agricolă; se cultivă în special grîu, mei, gaolean, porumb, bumbac, arahide (primul loc pe ţară), tutun, batate. Este dezvoltată pomicultura, viticultura, sericicultura. Se cresc cornute mari, porcine, ovine. Principalele ramuri industriale sînt industria textilă (bumbac, mătase), alimentară (uleiuri vegetale, vin, morărit), extractivă, constructoare de maşini, chimică.

şanfrenáre (fr. *chanfraindre*, de la *chant* „parte" şi *fraindre* „a frînge"; TEHN.), operaţie de executare a unei faţete oblice (plană, cilindrică etc.) la muchiile unei piese sau la extremitatea unui alezaj, în scopul uşurării montării pieselor sau al înlăturării bavurilor şi a colţurilor care pot provoca rănirea muncitorilor. Sin. *teşire*.

Şanhai, oraş în estul R.P. Chineze, situat pe rîul Huanpu, la vărsarea acestuia în estuarul fluviului Ianţzî. Este cel mai mare oraş al R.P. Chineze: 6 900 000 loc. (1957). Din punct de vedere administrativ este subordonat direct guvernului central. Important centru economic, cultural şi ştiinţific. **Ş.** dă circa 1/5 din producţia globală industrială a ţării. S-a dezvoltat considerabil industria constructoare de maşini (utilaj energetic, poligrafic, maşini textile, maşini-unelte, construcţii navale), chimică (mase plastice, medicamente, coloranţi, îngrăşăminte), a cauciucului, siderurgică, textilă şi alimentară. Cel mai mare port la Marea Chinei de Est, principalul port de export al ţării. Aeroport internaţional. Universitate şi numeroase alte institute de învăţă-

Şanhai. Vedere din centrul oraşului

mînt superior. Academie de ştiinţe sociale, muzee, teatre. — *Istoric.* Vechi oraş chinez, care, din sec. al XII-lea, a devenit unul dintre principalele porturi ale ţării. În timpul revoluţiei din 1911, la **Ş.** a fost format guvernul revoluţionar provizoriu. În 1920 aici a apărut unul dintre primele grupuri comuniste, iar în 1921 a avut loc, în ilegalitate, Congresul I al Partidului Comunist Chinez. Între 1937 şi 1945, oraşul **Ş.** s-a aflat sub ocupaţia trupelor japoneze; la 27 mai 1949 a fost eliberat de sub stăpînirea Gomindanului de către Armata Populară de Eliberare.

Şankara (Sankaracharya) (sec. IX), filozof idealist-obiectiv indian, fondatorul monismului vedantic absolut, advaita, după care nu există decît spiritul universal (brahman), lumea senzorială fiind considerată ca o simplă aparenţă, ca o iluzie *(maya)*.

Şansi, provincie în R.P. Chineză, situată în bazinul mijlociu al fluviului Huanhe. Suprafaţa: 157 100 km^2. Populaţia: 15 960 000 loc. (1957). Centrul administrativ: *Taiiuan*. Predomină relieful de podiş, acoperit de loess. Mari zăcăminte de cărbune. Este dezvoltată industria extractivă (provincia dă 1/3 din producţia de cărbune a ţării), siderurgică (Taiiuan), constructoare de maşini (utilaj minier, maşini textile, maşini agricole), chimică, textilă şi alimentară. Se cultivă în special cereale (grîu, ciumiză, gaolean, porumb), bumbac, in.

şantáj (fr. *chantage*, de la *chanter* „a divulga un secret"; DR.), infracţiune care constă în constrîngerea unei persoane, de către altă persoană, prin violenţă sau prin ameninţare, să dea, să facă, să nu facă ori să sufere ceva în scopul dobîndirii în mod nejust a unui folos pentru sine sau pentru altcineva. **Ş.** este agravat cînd constrîngerea se săvîrşeşte prin ameninţarea că vor fi date în vileag fapte, reale sau imaginare, compromiţătoare pentru persoana ameninţată.

„Şantier", publicaţie socială, politică şi literară progresistă, antifascistă. A apărut bilunar, apoi lunar, la Bucureşti, între 15 septembrie 1933 şi decembrie 1937, sub conducerea lui Ion Pas. Printre colaboratori s-au numărat: L. Rădăceanu, N. Deleanu, Al. Şahighian, E. Camilar, C. Theodorescu, I. Ludo, Şt. Tita ş.a.

şantiér (fr. *chantier*, din lat. *canterius* „piesă de suport") **1.** (CONSTR.) Loc pe care se desfăşoară activitatea de construcţie sau de reparaţie a unei clădiri, pod, baraj, drum etc. şi unde se găsesc instalaţiile, maşinile şi materialele necesare executării acestei lucrări. Activitatea tehnică şi economică a **ş.** este organizată în mod unitar. În funcţie de importanţa obiectivului şi de durata lucrării, **ş.** poate cuprinde: construcţii şi instalaţii definitive, construcţii provizorii cu destinaţie administrativă şi socială, depozite, căi de acces (căi ferate sau drumuri), instalaţii pentru transportul materialelor (funiculare, macarale etc.), instalaţii de alimentare cu apă, de canalizare şi electrice, staţiuni de betonare, ateliere provizorii, întreprinderi anexe etc. **2.** (NAV.) *Şantier naval,* întreprindere industrială pentru construirea şi repararea navelor, amplasată pe malul unei ape navigabile (fluviu, lac, mare). Principalele *ş.n.* din ţara noastră sînt la Galaţi, Constanţa, Turnu-Severin, Olteniţa.

şanţ (CONSTR.), excavaţie cu lungime mare în raport cu adîncimea şi lăţimea sa, executată la suprafaţa unui teren în scopul colectării apelor super-

Şantierul naval Galaţi

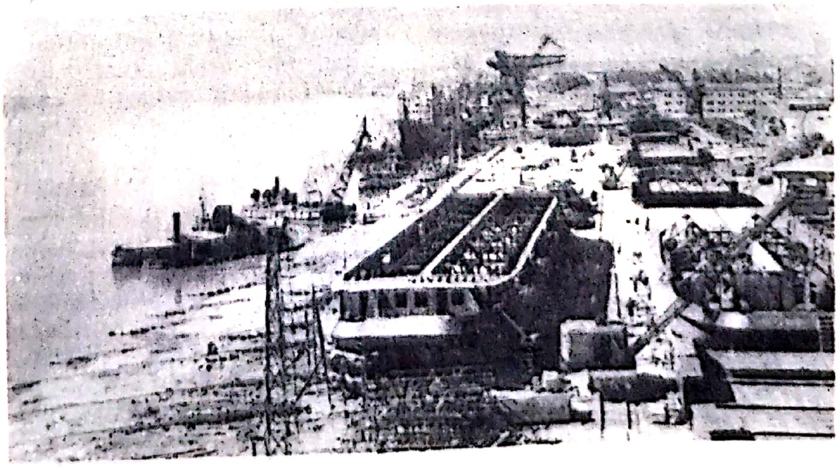

ficiale (ex. ș. *de gardă*, executat pe un versant, la o cotă superioară față de o construcție, de un drum sau de o cale ferată; ș. *colector*, executat lateral în lungul unui drum etc.), îngropării în teren a unor conducte, a unor cabluri sau a unei părți dintr-o construcție etc. — (HIDROTEHN.) *Ș. de drenaj*, șanț executat pentru colectarea și evacuarea apei de infiltrație sau pentru coborîrea nivelului pînzei de apă subterană în vederea desecării și consolidării unui teren.

șápă (CONSTR.), izolație hidrofugă aplicată pe fața unui element de construcție (boltă, planșeu, radier etc.) pentru a împiedica infiltrarea apei prin porii materialului (zidărie, beton). **Ș.** poate fi confecționată din straturi de asfalt, pînză asfaltată etc.

Șapcă, Radu, preot, participant la revoluția de la 1848 din Țara Românească, unul dintre conducătorii țărănimii înstărite și ai cărturărimii sătești din sudul Olteniei. A fost membru al guvernului provizoriu, ales de adunarea populară de la Islaz (9/21 iunie 1848), unde s-a aprobat programul revoluției, denumit curent Proclamația de la Islaz.

Șaporin, Iuri Aleksandrovici (n. 1887), compozitor sovietic, autor al operei „Decembriștii" și al unor lucrări în genul oratoriului și cantatei („Pe cîmpia Kulikovo"). A mai scris piese instrumentale, orchestrale, cîntece, muzică de scenă și de film. Stilul său reflectă o inspirație romantică, într-o factură care utilizează toate posibilitățile polifoniei moderne.

șarg (ZOOTEHN.; despre culoarea unui cal), care are părul de pe corp galben, iar părul din coadă, coamă și de pe extremitățile membrelor negru.

șariáj (GEOL.), fenomen de deplasare, pe distanțe mari (zeci de km), a unor mase importante de roci mai vechi și suprapunerea lor peste altele mai noi ca efect al mișcărilor orogenice. Suprafața în lungul căreia se produce încălecarea poartă numele de *suprafață de ș.* Masele de roci situate deasupra acestei suprafețe formează *pînza de ș.*, iar cele situate sub această suprafață constituie *autohtonul* (ex. Pînză Getică).

șárjă^{1} (fr. *charger* „a încărca"; METAL.) **1.** Cantitate de metal lichid obținută într-un cuptor metalurgic la o singură operație de elaborare. — *Ș. rapidă*, șarjă de oțel elaborată într-un timp mult mai scurt decît **ș.** normale, ca urmare a unor măsuri tehnice-organizatorice speciale (încărcare rapidă a cuptorului, regimuri de lucru ridicate etc.). **2.** Încărcătură normală a unui cuptor metalurgic. Durata de elaborare a unei **ș.** este timpul de la începutul încărcării pînă la începutul descărcării sau timpul între două descărcări ale cuptorului. În funcție de metalul sau de aliajul produs, **ș.** poate fi: de fontă, de oțel etc.

șárjă^{2} (MILIT.), atac impetuos, executat prin surprindere de către cavalerie în formații călare, asupra unui inamic călare sau pe jos, aflat în cîmp deschis. **Ș.** se făcea în goana cailor, lovind pe inamic cu sabia sau cu lancea.

șárjă^{3} **1.** (LIT.) Creație literară, în general de dimensiuni reduse, care prezintă trăsăturile negative, ridicule ale unei situații sau ale unui personaj într-o formă îngroșată, exagerată, caricaturală. **2.** (TEATRU) Interpretare voit exagerată, prin sublinieri îngroșate, ale trăsăturilor unui personaj, folosită de obicei în comedia bufă.

șarniéră (fr. *charnière*, din lat. *cardinaria*, de la *cardo*, *-nis* „pivot, țîțînă") **1.** (TEHN.) V. *balama*. **2.** (GEOL.) Locul de îmbinare (creștetul) între cele două flancuri ale unei cute anticlinale sau sinclinale. **3.** (PALEONT.) Locul de îmbinare (țîțîna) între cele două valve care formează cochilia unui lamelibranhiat.

șarpántă (CONSTR.), schelet din bare de lemn, de oțel sau de beton armat, care formează structura de rezistență a unei construcții sau a unei părți dintr-o construcție (ex. acoperișul).

Șar Planina, munți situați în sud-vestul R.S.F. Iugoslavia, formați în cea mai mare parte din șisturi cristaline, dolomite și calcare. Relieful este intens fragmentat, cu văi strîmte și adînci. Altitudinea maximă: 2 702 m (vîrful Turcin). Acoperit cu păduri.

Șaru-Dornei, comună în raionul Vatra Dornei, reg. Suceava. 1 930 loc. (1965). Exploatări de mangan. Stațiune balneară cu ape minerale (arsenicale, carbogazoase, feruginoase) recomandate în terapeutica anemiei, debilității, a afecțiunilor gastrice, ale căilor biliare.

șasíu (fr. *châssis*, de la *châsse* „cufăr, ladă"; TEHN.), cadru rigid, fix sau mobil, care constituie principalul element de rezistență al unui sistem tehnic (aparat, autovehicul, vagon de cale ferată etc.) și pe care se montează celelalte piese, subansambluri și ansambluri componente ale sistemului. **Ș.** pot fi metalice sau izolante. La sistemele tehnice mobile, **ș.** este montat pe osiile purtătoare și motoare (la autovehicule puntea din față și puntea din spate) prin intermediul suspensiei. — *Ș. autopropulsat*, mașină de transport, înlocuitoare a tractorului, folosită în agricultură la lucrările de legumicultură și la lucrările de cultură mare (prășit, recoltat etc.). *Ș.a.* este prevăzut cu un motor cu ardere internă și pe rama sau pe grinda centrală se montează diferite organe de lucru.

Șatt el Arab, fluviu pe teritoriul Irakului, format prin confluența Tigrului și Eufratului (195 km); se varsă în Golful Persic. În aval de Abadan formează granița dintre Irak și Iran. Apele fluviului sînt larg folosite în irigație. Navigabil. Pe **Ș. el A.** sînt situate orașele Basra (Irak) și Abadan (Iran).

Șaui, Nicola (n. 1912), secretar al C.C. al Partidului Comunist din Liban (din 1958). Membru al partidului din 1933.

Șăineanu, Lazăr (1859—1934), lingvist și folclorist român, elev al lui B.P. Hasdeu, stabilit din 1900 în Franța. Principalele opere care se ocupă de limba română sînt: „Încercare asupra semasiologiei limbii române" (1887), „Istoria filologiei române" (1892), „Basmele române în comparație cu legendele antice clasice și în legătură cu basmele popoarelor învecinate şi ale tuturor popoarelor romanice" (1895), „Dicţionar universal al limbii române" (1896, apărut în nouă ediţii), „Influenţa orientală asupra limbii şi culturii române" (3 vol., 1900). În domeniul limbii franceze a dat studii importante referitoare în special la vocabular: „Creaţia metaforică în franceză şi în romanică" (2 vol., 1905—1907), „Argoul vechi. 1455—1850" (1907), „Sursele argoului vechi" (2 vol., 1912), „Limbajul parizian în sec. al XIX-lea" (1920), „Limba lui Rabelais" (2 vol., 1922—1923), „Sursele indigene ale etimologiei franceze" (4 vol., 1925—1935).

Şcheia, cetate medievală aflată la hotarul oraşului Suceava. De formă patrulateră, cu turnuri, tot patrulatere, în colţuri, cetatea corespunde unui tip de fortificaţie din regiunile baltice, cunoscut şi în Moldova sec. al XIV-lea. Ridicată în timpul lui Petru I Muşat, cetatea a fost dărîmată în timpul lui Alexandru cel Bun.

Şcheia, vechi tîrg pe Siret, azi sat (raionul Tg.-Frumos), unde, în 1486, Ştefan cel Mare a dat lupta cu Hruet (Hronoda), pretendentul la scaunul domnesc, care era ajutat de turci. În legătură cu această luptă a circulat legenda despre Aprodul Purice.

Şcheii Braşovului, vechi cartier din Braşov şi unul dintre centrele principale ale vieţii orăşeneşti a românilor din Transilvania. **Ş.B.** avea o organizare proprie. Ocupaţia principală a locuitorilor era prelucrarea şi comercializarea lînii. Aceştia au exercitat o însemnată înrîurire asupra satelor româneşti din Ţara Bîrsei şi au întreţinut legături permanente economice, politice şi culturale cu Ţara Românească şi cu Moldova, bucurîndu-se de sprijinul şi de protecţia domnilor români. Prima zidire în piatră a bisericii Sf. Nicolaie din **Ş.B.**, pe locul unei vechi biserici din lemn (1403), a fost făcută în 1519—1520, cu ajutorul lui Neagoie Basarab. Pe lîngă această biserică a funcţionat, începînd din 1495, cea mai veche şcoală românească, frecventată mai tîrziu de românii din întreaga Transilvanie. În sec. al XVI-lea, în **Ş.B.** a existat o importantă şcoală de traduceri din slavonă în româneşte, iar din 1559—1560 şi-a desfăşurat aici activitatea tipografică diaconul Coresi. În sec. al XIX-lea, **Ş.B.** au cunoscut o nouă înflorire culturală, datorită presei româneşti („Gazeta Transilvaniei" şi „Foaie pentru minte, inimă şi literatură"), precum şi liceului românesc, întemeiat în 1850, şi şcolii comerciale româneşti.

Şcipaciov, Stepan Petrovici (n. 1899), poet sovietic rus. A fost argat şi muncitor, iar mai tîrziu ostaş în Armata Roşie. Şi-a cîştigat popularitatea mai ales prin lirica sa intimă, explozie a sentimentelor de iubire, prietenie şi de sete de frumos, luminată de o viziune limpede şi entuziastă, plină de încredere în om şi în viitorul său („Versuri", 1948). În timpul celui de-al doilea război mondial, **Ş.** a publicat versuri patriotice, iar în anii postbelici poemele: „Căsuţa din Suşenskoe" (1944, trad. rom.), închinat lui Lenin, „Drum bun" (1947), „Pavlik Morozov" (1950, trad. rom.) ş.a. Versurile sale sînt scurte, cantabile, bogate în asociaţii neprevăzute.

Şciusev, Aleksei Viktorovici (1873—1949), arhitect rus. A studiat la Academia de artă din Petersburg, în Italia, în Franţa şi în Anglia. Preocupat de adaptarea elementelor arhitecturii ruse vechi şi clasice la exigenţele arhitecturii moderne, **Ş.** a realizat o serie de edificii surprinzătoare prin varietatea formelor: gara Kazan din Moscova (1914—1940), mausoleul V.I. Lenin (1924—1930), clădirea Institutului de istorie a P.C.U.S. din Tbilisi (1938), opera din Taşkent (1947).

şcoala activă, curent pedagogic apărut în ţările din Apusul Europei şi în S.U.A. la începutul sec. al XX-lea, care, sintetizînd o serie de principii educative (activitatea proprie, intuiţia, educaţia naturală, munca practică), şi-a pus drept scop pregătirea multilaterală a elevilor pentru viaţă. Reprezentanţii săi cei mai de seamă au fost Ad. Ferrière, Ed. Demolins, W. Lay ş.a. În ţara noastră, **ş.a.** a cunoscut o dezvoltare deosebită în perioada interbelică, fiind reprezentată de pedagogi ca: I. Nisipeanu, Gr. Tăbăcaru, I.C. Petrescu, Toma Cocişiu, Radu Petre ş.a., care au avut în general o orientare progresistă, contribuind la neutralizarea influenţei herbartiene şi la orientarea practică şi realistă a învăţămîntului nostru.

Şcoala ardeleană, mişcare ideologică şi culturală cu caracter iluminist a intelectualităţii româneşti din Transilvania de la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea. Închegată în perioada destrămării feudalismului, în contextul efervescenţei revoluţionare pe plan european, **Ş.a.** a fost o mişcare cu caracter antifeudal. În cadrul ideologiei **Ş.a.**, ideea naţională avea un loc preponderent. Activitatea reprezentanţilor **Ş.a.** pe plan politic-social a continuat şi a dezvoltat liniile directoare ale acţiunii lui Inocenţiu Micu (Clain). În 1791 reprezentanţii de frunte ai **Ş.a.** au alcătuit Supplex libellus Valachorum, în care revendicau pentru românii transilvăneni egalitatea în drepturi cu ungurii, saşii şi secuii. În sprijinul acestor revendicări, reprezentanţii **Ş.a.** au adus temeinice argumente istorice, filologice şi demografice. Ei au susţinut originea latină a limbii şi a poporului român, continuitatea sa în Dacia, unitatea sa etnică, întîlnindu-se pe acest plan cu cronicarii din Moldova şi din Ţara Românească şi polemizînd cu teoriile neştiinţifice, subiective ale unor învăţaţi ca Sulzer, Eder, Kopitar şi Engel. Angrenaţi în aceste dispute polemice, reprezentanţii **Ş.a.** au avut însă şi exagerări, susţinînd originea pur romană a poporului român, eroare amplificată mai tîrziu de curentul latinist. Alături de S. Micu, Gh. Şincai, Petru Maior şi Ioan Budai-Deleanu, formaţi la şcolile Romei şi Vienei, mişcarea a mai fost ilustrată prin operele lingvistice, filologice şi istorice ale lui Radu Tempea, Paul Iorgovici, C. Diaconovici-

Loga, Ioan Molnar-Piuariu, Damaschin Bojincă ş.a. Activitatea iluministă a **Ş.a.** a avut un rol important în dezvoltarea conştiinţei naţionale, în stimularea studiului istoriei, în propagarea şi cultivarea unei literaturi în special clasicizante (I. Budai-Deleanu), în stabilirea unor norme gramaticale („Elementa linguae dacoromanae sive valachicae", 1780, a lui S. Micu şi Gh. Şincai) şi lexicale(„Lexiconul dela Buda", 1825), în introducerea alfabetului latin, în ortografie, în încurajarea ştiinţelor şi şcolilor, în înmulţirea manualelor şi în dezvoltarea literaturii de popularizare. **Ş.a.** a adus o importantă contribuţie la pregătirea ideologică a mişcării de la 1848 din ţările române. Principalele centre ale activităţii **Ş.a.** au fost: Blaj, Oradea şi Buda.

şcoala austriacă, orientare idealist-subiectivă în economia politică burgheză vulgară, apărută în deceniul al optulea al sec. al XIX-lea. Principalii ei reprezentanţi, C. Menger, F. Wieser, E. Böhm-Bawerk, au fost profesori la diferite universităţi din Austria. **Ş.a.** a exercitat o puternică influenţă asupra gîndirii economice burgheze din mai multe ţări, avînd numeroşi continuatori şi în economia politică burgheză contemporană. Susţinînd că economia politică ar trebui să studieze motivele şi principiile psihologice ale „subiectului economic" izolat şi că în ansamblul fenomenelor şi proceselor economice rolul primordial ar reveni consumului, reprezentanţii **ş.a.** au încercat să minimalizeze rolul producţiei şi al muncii în viaţa economică şi să excludă astfel relaţiile de producţie din cîmpul cercetării economice, să nege caracterul social-istoric al categoriilor economice şi existenţa exploatării clasei muncitoare în capitalism. Teoriei marxiste a valorii, **ş.a.** i-a opus teoria utilităţii finale (sau marginale), iar teoriei plusvalorii o serie de teorii neştiinţifice cu privire la profitul capitalist. Astfel, C. Menger şi F. Wieser au considerat profitul drept „răsplată" pentru „participarea" capitalului la producerea produselor; E. Böhm-Bawerk a emis teoria psihologică a profitului, după care izvorul acestuia l-ar constitui nu munca neplătită a muncitorului, ci diferenţa ce rezultă ca urmare a aprecierii de către oameni mai mult a bunurilor prezente (cele existente în formă finită care pot fi consumate) şi mai puţin a celor viitoare (cele ce se găsesc în stare nefinită, inclusiv munca omului). Se mai numeşte *şcoala psihologică*, *şcoala utilităţii finale* (sau *marginale*), *şcoala vieneză*.

şcoala clasică a dreptului penal, doctrină de drept penal apărută în sec. al XVIII-lea şi dezvoltată în sec. al XIX-lea, care consideră infracţiunea ca un fenomen juridic *(concepţia formală a infracţiunii)*, răspunderea penală ca o consecinţă a liberului arbitru al infractorului *(concepţia morală a vinovăţiei)*, iar pedeapsa ca un rău corespunzător răului pe care infracţiunea l-a cauzat „societăţii" *(concepţia retributivă a pedepsei)*. Întemeietor al **ş.c. a d.p.** este socotit Cesare Beccaria. Deşi, către sfîrşitul sec. al XIX-lea, această orientare a fost combătută de către susţinătorii noii doctrine de drept penal, denumită „şcoala pozitivistă penală", ea este dominantă şi astăzi în statele capitaliste sub forma doctrinei neoclasice penale, principiile sale servind intereselor claselor exploatatoare. În ţara noastră, doctrina **ş.c. a d.p.** a fost combătută în lucrările lui Ioan Tanoviceanu.

şcoala istorică, orientare în economia politică burgheză vulgară din Germania, care a influenţat gîndirea economică burgheză dintr-o serie de ţări. Se deosebesc: *vechea şcoală istorică*, care a apărut la mijlocul sec. al XIX-lea, avînd ca principali reprezentanţi pe W. Roscher, B. Hildebrandt şi K. Knies, şi *noua şcoală istorică*, care a apărut spre sfîrşitul secolului trecut şi a avut ca reprezentanţi principali pe G. Schmoller, L. Brentano, K. Bücher şi W. Sombart. Reprezentanţii **ş.i.** au negat existenţa legilor economice obiective ale dezvoltării societăţii, au înlocuit cercetarea ştiinţifică a fenomenelor şi proceselor economice cu descrierea diferitelor fapte istorice propovăduind istorismul vulgar şi considerînd că factorul determinant în dezvoltarea socială ar fi cel moral-juridic. Reprezentanţii aripii conservatoare a **ş.i.**, în frunte cu G. Schmoller, atacau făţiş marxismul, considerau statul prusac ca o instituţie deasupra claselor, iar măsurile de etatizare luate de el drept „socialism", propovăduind ideea „socialismului de stat". Reprezentanţii aripii cu tendinţe mai „liberale", în frunte cu L. Brentano, folosind o frazeologie pseudomarxistă, propovăduiau ideea păcii între clase, „teoria socială a salariului", a „capitalismului organizat" etc. Pentru a demonstra pretinsa posibilitate a îmbunătăţirii situaţiei oamenilor muncii cu ajutorul reformelor săvîrşite de statul burghez, reprezentanţii **ş.i.** au organizat Asociaţia pentru cercetarea problemelor de politică socială (1872). V. şi socialism de catedră.

şcoala istorică a dreptului, doctrină juridică burgheză reacţionară, apărută în Germania la sfîrşitul sec. al XVIII-lea, potrivit căreia izvorul dreptului îl constituie tradiţiile, obiceiurile, instinctele juridice formate spontan şi treptat în adîncurile conştiinţei fiecărei naţiuni, iar dezvoltarea dreptului are loc sub forma unui proces spontan şi stihinic. **Ş.i. a d.** are un caracter idealist şi naţionalist, ascunzînd conţinutul de clasă al dreptului, negînd determinarea lui materială şi evoluţia lui pe baza unor legi obiective. Principalii reprezentanţi au fost: C. Hugo, Fr. Savigny, G. F. Puchta. Această doctrină a fost supusă unei critici aspre de K. Marx.

şcoala matematică, orientare în economia politică burgheză vulgară, constituită ca şcoală în ultimul pătrar al sec. al XIX-lea. Principalii ei reprezentanţi au fost: W. Jevons, L. Walras, V. Pareto. **Ş.m.** considera procedeele matematice drept unica metodă de cercetare a fenomenelor şi proceselor economice. Considerînd realitatea economică ca o totalitate de fenomene

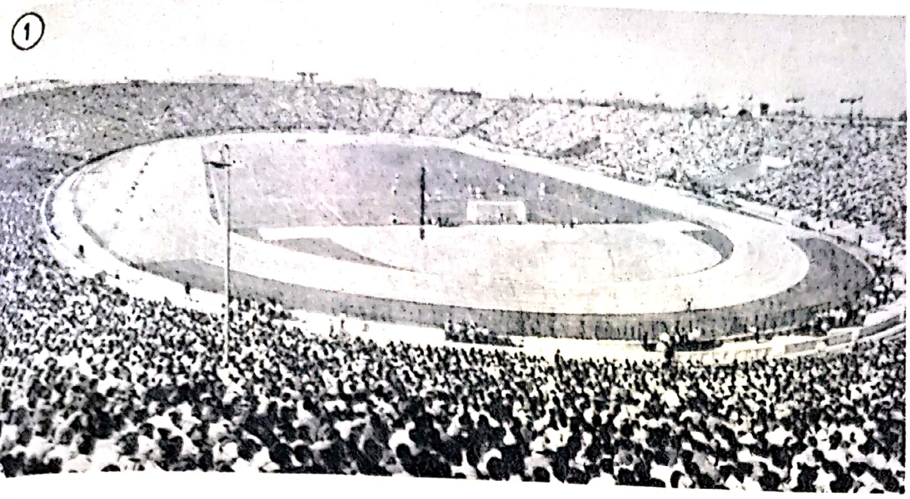

1. Stadionul «23 August» din București
2. Fotbal
3. Săritura în înălțime (atletism)
4. Handbal

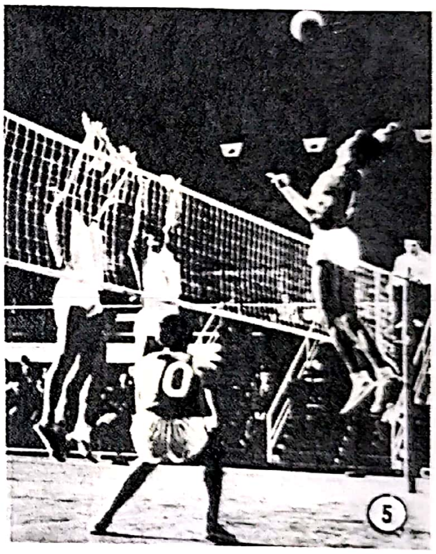

5. Volei
6. Sporturi nautice
7. Tenis de masă

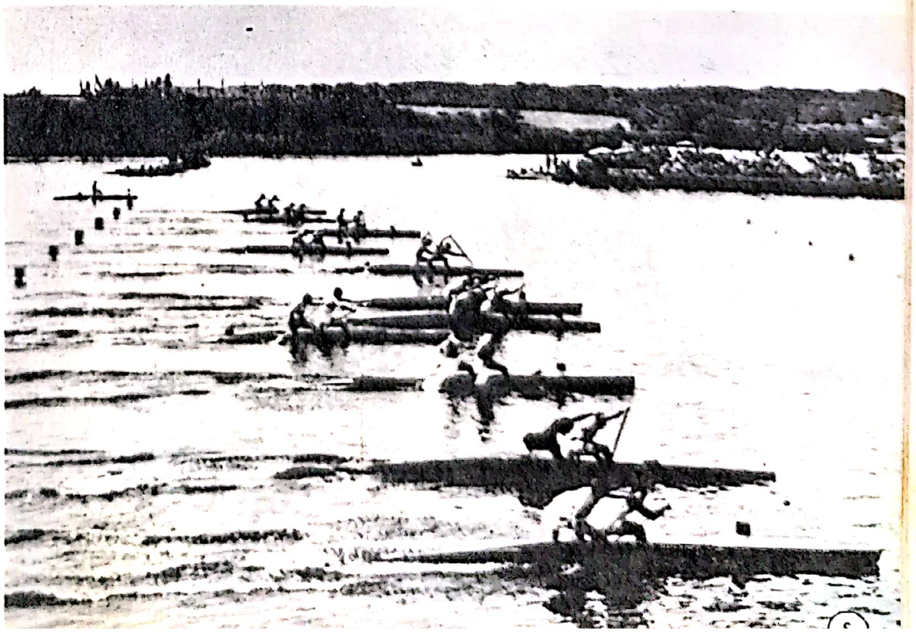

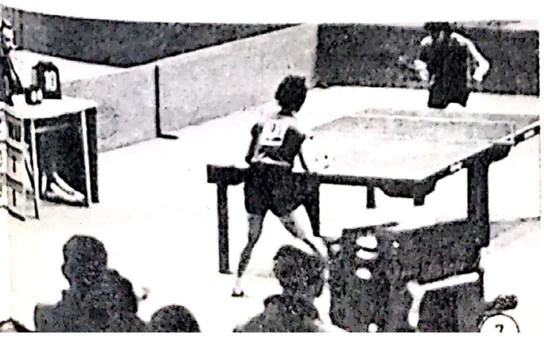

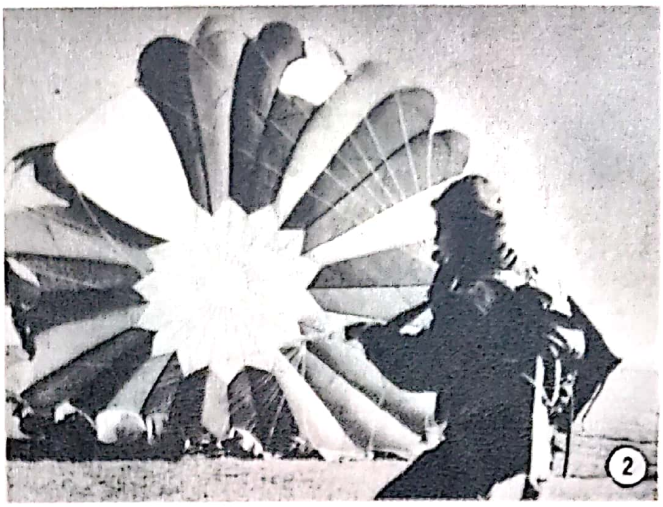

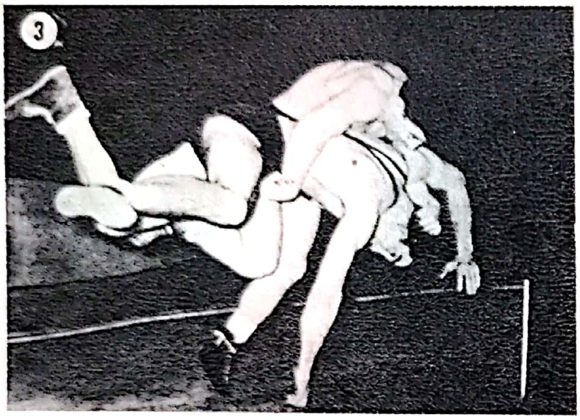

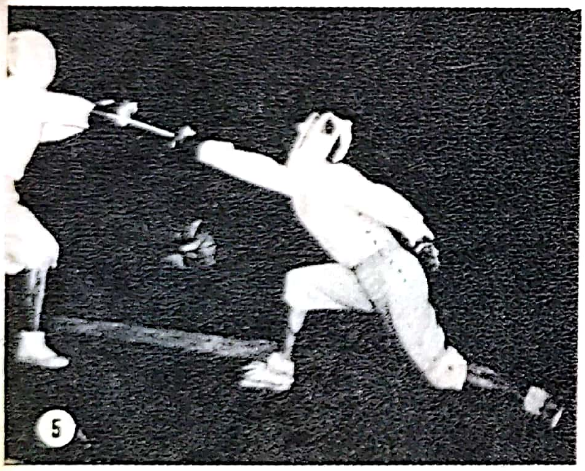

1. Rugbi
2. Parașutism
3. Lupte
4. Tir
5. Scrimă
6. Box
7. Hipism
8. Hochei

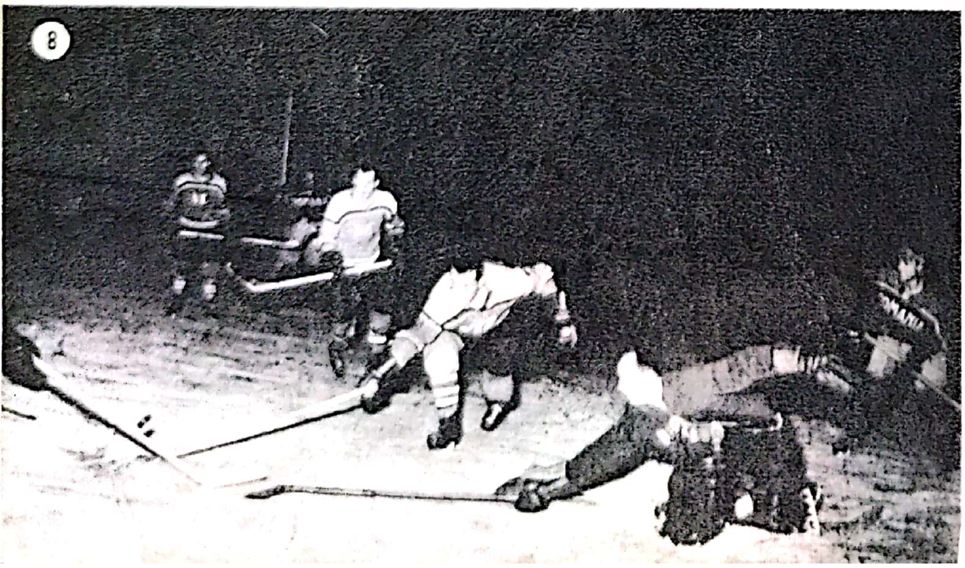

şi de procese care se deosebesc între ele doar din punct de vedere cantitativ, **ş.m.** a înlocuit analiza cauzelor acestora cu cercetarea dependenţelor lor funcţionale. Ea a exclus din cîmpul cercetării economice relaţiile de producţie şi în acest fel a făcut abstracţie de conţinutul social-istoric al categoriilor economice. Astfel, categoria preţ este prezentată doar ca un raport cantitativ între două lucruri. În scopul negării exploatării muncitorilor de către capitalişti, **ş.m.** a susţinut teoria repartiţiei, potrivit căreia salariul, profitul şi renta ar reprezenta rezultatul „activităţii" a trei forme de capital: personal, mobiliar şi funciar. De asemenea **ş.m.** a căutat să demonstreze, pe baze matematice, posibilitatea menţinerii permanente a echilibrului economiei capitaliste. Reprezentanţii **ş.m.** nu au înţeles că în economia politică metodele matematice au numai un rol auxiliar. Fiind susţinătoare a liberei concurenţe, influenţa şcolii a scăzut foarte mult în epoca monopolistă. V. şi econometrie.

şcoala muncii, curent în pedagogia burgheză de la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea, născut din necesitatea de a reînnoi învăţămîntul intelectualist clasicizant şi de a-l lega de viaţa practică, precum şi ca o reacţie la principiile herbartiene. El a fost promovat în S.U.A. de J. Dewey, iar în Germania de G. Kerschensteiner. Aceştia i-au dat o orientare utilitaristă, reducînd în mare măsură noţiunea de muncă la munca manuală. În România, principalul ei promotor a fost S. Mehedinţi, care i-a imprimat o direcţie conservatoare, făcînd elogiul muncii rurale în condiţii patriarhale.

şcoala psihologică a dreptului, curent în filozofia burgheză contemporană a dreptului, apărut în sec. al XIX-lea şi care a luat o mare dezvoltare în sec. al XX-lea. Pornind de la rolul real al factorilor psihologici în formarea şi realizarea normelor juridice, **ş.p.a d.** neagă condiţionarea socială, materială a acestor factori. Ea plasează în întregime dreptul în sfera trăirilor psihice şi exagerează importanţa fenomenelor psihice subiective şi iraţionale în procesul de constituire şi de transpunere în viaţă a reglementărilor juridice, mistificînd astfel conţinutul social, de clasă, al dreptului. Şcoala minimalizează rolul normelor juridice, considerîndu-le doar ca mijloace tehnice ajutătoare pentru evocarea dreptului real, care ar trăi în sfera psihicului uman, şi adoptă o poziţie nihilistă faţă de *dreptul pozitiv*, poziţie care serveşte la justificarea fenomenelor de încălcare de către burghezia imperialistă contemporană a propriei „legalităţi". Reprezentanţi principali: L.I. Petrajiţki, considerat deseori ca întemeietor, F. Klein, M. Rumelin, E. Riezeler. Psihologismul a pătruns adînc şi în alte orientări ale gîndirii juridice burgheze contemporane, influenţînd puternic îndeosebi curentul realist al *şcolii sociologice a dreptului*, precum şi concepţiile existenţialiste în drept.

şcoala psihologică în sociologie, curent în sociologia burgheză apărut în a doua jumătate a sec. al XIX-lea şi care a luat o mare răspîndire în epoca imperialismului. Adepţii lui neagă sau ignorează funcţia determinantă a existenţei sociale în dezvoltarea societăţii şi încearcă să explice viaţa socială printr-un mecanism pur psihologic. Elementul psihic care este pus la baza vieţii sociale (imitaţia, voinţa, intelectul, relaţiile afective etc.) diferă la diverşii adepţi ai curentului. În cadrul şcolii se disting două tendinţe: una care proclamă societatea drept un produs al psihologiei individuale, reprezentată de L.F. Ward (1841—1913), J.M. Baldwin (1841—1936), G. Tarde (1843—1904), F.N. Giddings (1855—1931) etc., şi alta care consideră societatea un tot psihic, un fapt de psihologie colectivă, reprezentată de E. Durkheim (1858—1917), G. Le Bon (1841—1931), W. Wundt (1832—1920) ş.a. Şcoala are adepţi şi în sociologia şi filozofia culturii (G. Simmel, 1858—1918; M. Weber, 1864—1920 ş.a.). Concluziile idealiste ale şcolii au fost dezvoltate mai ales de sociologii americani contemporani E.A. Ross, E.S. Bogardus, T. Parsons ş.a. Un curent influent din cadrul orientării psihologiste din sociologia burgheză contemporană este microsociologia. Mulţi dintre reprezentanţii contemporani ai şcolii se situează pe poziţiile freudismului. V. şi psihologism.

şcoala sociologică (monografică) de la Bucureşti, şcoală sociologică creată şi condusă de D. Gusti, care, folosind tehnici şi mijloace moderne de cercetare, a promovat studierea organizată a realităţii sociale româneşti în spiritul unor tendinţe reformist-burgheze. Nucleul ei iniţial a fost „Asociaţia pentru studiul şi reforma socială", înfiinţată de D. Gusti la 11 octombrie 1918. În februarie 1921 asociaţia s-a transformat în „Institutul social român" (1921—1944), cu următoarele secţii: sociologică, culturală, juridică, igienă şi politică socială, politică externă, industrială, financiară, comercială şi agrară. Institutul a iniţiat în 1925 acţiunea de cercetare monografică a satelor româneşti. Din 1934 D. Gusti a folosit în scopuri de asistenţă socială şi echipe studenţeşti. Sub îndrumarea institutului s-au elaborat numeroase lucrări privind realităţile sociale româneşti şi de peste hotare. Institutul a editat periodicele: „Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială" (1919—1940), „Sociologie românească" (1936—1943), „Affaires Danubiennes" (1938—1944), „Buletinul de studii cooperative" (1927—1930), „Buletinul secţiei economice" (1932—1934), „Buletinul secţiei bibliologie" (1932). Cu începere din 1933, institutul şi-a creat mai multe filiale regionale. Colaboratorii lui D. Gusti s-au situat pe poziţii diferite. Din punct de vedere filozofic, majoritatea au fost idealişti. Din punct de vedere politic, în cadrul şcolii s-au afirmat poziţii general-democratice, precum şi poziţii de stînga, de pe care au fost combătute, în deceniul al patrulea, tendinţele de extremă dreaptă din cadrul şcolii. Cu toate limitele sale teoretice şi de clasă, şcoala are meritul de a fi atras atenţia, în condiţiile timpului, asupra stărilor social-economice precare din ţara noastră, de a fi cules şi furnizat date semnificative, de a fi militat pentru ridicarea materială şi spirituală a poporului şi de a fi creat o tradiţie valoroasă de cercetare sociologică românească.

şcoala sociologică a dreptului, curent în filozofia burgheză contemporană a dreptului, apărut la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi dezvoltat mai ales în sec. al XX-lea, care grupează diferite teorii. Ridicîndu-se împotriva formalismului şi dogmatismului, **ş.s. a d.** are meritul de a fi subliniat caracterul social al dreptului. Bazată însă pe o concepţie idealistă despre fenomenele sociale, ea atribuie rolul determinant în formarea şi dezvoltarea dreptului în special unor factori individuali, de ordin psihologic. Acordînd prioritate aşa-numitului „drept viu“ (adică, în primul rînd, soluţiilor cuprinse în actele juridice fără caracter normativ) şi adoptînd deseori o poziţie nihilistă faţă de normele juridice, exponenţii şcolii încearcă să dea o fundamentare teoretică manifestărilor de încălcare de către burghezia monopolistă a propriei ei „legalităţi“. Printre curentele cele mai reprezentative ale **ş.s. a d.** se numără aşa-numitul curent al „dreptului viu“, răspîndit mai ales în Germania (reprezentanţi principali: E. Ehrlich, H. Kantorovitz), curentul pragmatic, răspîndit în S.U.A. (exponentul cel mai reprezentativ: R. Pound), curentul realist, cu mare influenţă în S.U.A. şi în ţările scandinave (exponenţi mai cunoscuţi: J. Frank, V. Lundstedt, K. Olivecrona).

şcoala superioară ţărănească, instituţie democratică iluministă pentru educarea social-agrară a ţărănimii, înfiinţată în Danemarca în a doua jumătate a sec. al XIX-lea de N.F.S. Grundtvig şi Kristian Flor şi extinsă apoi în ţările nordice, precum şi în Germania, Elveţia, Polonia. În ţara noastră, mişcarea şcolilor şi cursurilor ţărăneşti s-a dezvoltat mai ales în jurul Şcolii sociologice monografice de la Bucureşti. Asemenea şcoli au fiinţat la Poiana-Cîmpina, Tg.-Fierbinţi, Dioşti (Romanaţi), Făgăraş etc. La organizarea lor au contribuit: D. Gusti, V. Madgearu, Stanciu Stoian, Apostol D. Culea, Gh. Dumitrescu, D. Dogaru, I. Popescu-Teiuşan, I. Berca ş.a.

„Şcoala şi viaţa“, revistă a Asociaţiei generale a învăţătorilor din România. A apărut de zece ori pe an, la Bucureşti, din ianuarie 1930 pînă în februarie 1944. A avut, îndeosebi în primii ani, o orientare democratică şi a promovat o direcţie antiherbartiană. Au colaborat: I. Simionescu, S. Mehedinţi, C. Rădulescu-Motru, Izabela Sadoveanu, D.V. Ţoni, Stanciu Stoian, Apostol D. Culea, D. Theodosiu ş.a.

şedită (IND. EXTR.), clasă de explozivi detonanţi de siguranţă, folosiţi la lucrările miniere, care conţin clorat de potasiu sau de sodiu, dinitrotoluen şi alte substanţe organice.

şeic, titlu pe care îl poartă căpetenia unui trib arab, a unei formaţiuni statale arabe (*şeicat*) sau şeful unei comunităţi religioase la musulmani.

şelac (engl. *shellac;* CHIM.), răşină naturală (secretată de insecta *Laccifer,* care trăieşte pe diferiţi arbori din India) sau sintetică (obţinută din zeină). **Ş.** este de culoare galben-auriebrună, cu punct de înmuiere 58—60°C, solubil în alcool. Se foloseşte la prepararea lacurilor de spirt pentru piele şi pentru lemn sau a lacurilor electroizolante.

şelf (GEOGR.) v. **platformă continentală.**

Şelimbăr, sat în raionul Sibiu, reg. Braşov, unde a avut loc, în 18/28 octombrie 1599, bătălia dintre oştile lui Mihai Viteazul şi cele ale lui Andrei Báthory, principele Transilvaniei, în urma căreia domnul Ţării Româneşti a cucerit Transilvania, marcînd prima etapă în unirea celor trei ţări româneşti.

şenal navigabil, porţiune navigabilă în lungul unui curs de apă, a unui canal sau pe suprafaţa unui lac. Constituie o cale continuă, cu lăţime şi cu adîncime suficientă pentru a asigura circulaţia navelor.

Şendrea (? —1481), boier moldovean, portar de Suceava. A condus cu succes apărarea cetăţii Suceava în timpul asedierii ei de către turci (1476) şi s-a remarcat prin eroism în timpul bătăliei de la Rîmnic (1481), împotriva turcilor şi muntenilor care invadaseră Moldova.

Şenian (Mukden), oraş în nord-estul R.P. Chineze, centrul administrativ al provinciei Leaonin. 2 411 000 loc. (1957). Mare centru al industriei grele, cu uzine constructoare de maşini (maşini-unelte, material rulant, mori de ciment, utilaj energetic, metalurgic şi minier etc.), siderurgice şi de metalurgie neferoasă, chimice, de cauciuc etc. Mare nod feroviar, rutier şi aerian. Institute de învăţămînt superior; muzee, teatre, monumente arhitectonice.

şenilă (fr. *chenille* „omidă“; MAŞ.), organ de deplasare al unor autovehicule (tractoare, autocamioane, tancuri etc.), în formă de bandă continuă închisă, care se înfăşoară pe o roată stelată motoare, pe o roată de ghidare şi pe cîteva role de susţinere a autovehiculului, realizînd o mai mare suprafaţă de contact, respectiv o mai mare aderenţă cu solul. De obicei, **ş.** este compusă din mai multe plăci de oţel, prevăzute cu dinţi de angrenare şi cu pinteni care pătrund în sol şi legate articulat între ele prin buloane.

Şensi, provincie în R.P. Chineză, situată în bazinul mijlociu al fluviului Huanhe. Suprafaţa: 195 800 km^2. Populaţia: 18 130 000 loc. (1957). Centrul administrativ: *Sian.* Relief variat: în nord se întinde un podiş cu înălţimi pînă la 2 176 m, în partea de sud masivul Ţinlin cu înălţimi pînă la 4 107 m, iar în partea centrală cîmpia fluviului Veihe. Zăcăminte de cărbune, minereu de fier, petrol, azbest. **Ş.** este o importantă regiune agricolă a ţării. Se cultivă în special cereale (grîu, orez, mei), bumbac, plante oleaginoase, ceai. Se cresc ovine, bovine, păsări. Industrie extractivă, constructoare de maşini, chimică, a hîrtiei, textilă (Sian, Baoţzi), de porţelan.

şéping (engl. *shaping (planer)*; TEHN.), raboteză la care mişcarea principală, rectilinie-alternativă, este efectuată (în direcţie transversală) de scula aşchietoare (cuţitul de rabotat) fixată într-un berbec port-sculă, iar piesa, fixată pe masa maşinii, efectuează mişcarea de avans. Se mai numeşte *maşină de rabotat transversal*.

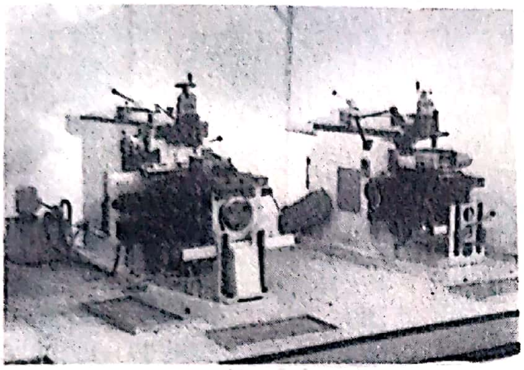

Şeping

şerardizáre (METAL.), tratament termochimic care constă în încălzirea, la temperatura de 350°C, a pieselor de oţel în contact cu pulbere de zinc. Zincul difuzează în stratul superficial al pieselor, făcîndu-le rezistente la coroziune faţă de agenţii chimici obişnuiţi (aerul şi apa). V. şi tratament termochimic.

şerb (în evul mediu în apusul Europei), denumire a ţăranului dependent de stăpînul feudal. V. şi iobag; rumân; vecin.

şerbíe (în evul mediu, în apusul Europei), condiţie a ţăranilor dependenţi de stăpînul feudal. V. şi iobăgie; rumânie; vecinie.

şerfuíre (IND. PIEL.), operaţie, manuală sau mecanizată, efectuată în marochinărie şi în legătoria de cărţi, care constă în subţierea marginii unei bucăţi de piele pentru a putea fi uşor îndoită şi petrecută peste bucata de carton sau de mucava care se îmbracă în piele.

şerpár^1 *(Circaëtus gallicus)*, pasăre răpitoare de zi, asemănătoare cu acvilele în privinţa dimensiunilor şi a zborului, cu spatele brun-cenuşiu şi cu pîntecele alburiu. Este o pasăre călătoare, care cuibăreşte în pădurile de pe dealuri şi şes. Se hrăneşte mai ales cu şerpi, şopîrle şi broaşte, dar şi cu insecte şi rozătoare mici, rareori cu păsări.

şerpár^2 v. **chimir.**

Şerpăteşti, sat la nord de Giurgiu, azi dispărut sau cu nume schimbat, unde, în ianuarie 1595, în timpul domniei lui Mihai Viteazul, paharnicul Manta a învins o oaste turco-tătară.

şérpi *(Serpentes)*, ordin de reptile lipsite de membre, cu corpul cilindric, cu fălcile articulate mobil de craniu, dînd posibilitate gurii să se deschidă larg. Trăiesc în toate continentele (cu excepţia Antarcticii şi a regiunilor arctice), şi în mările tropicale. Numeroşi **ş.** sînt veninoşi, avînd dinţi speciali, mari, prin care se scurge venin în rană dintr-o glandă situată în cerul gurii. Se hrănesc cu vertebrate mici, cu ouă de păsări, cu moluşte şi uneori chiar cu insecte. — *Şarpele-cu-clopoţei (Crotalus horridus)*, specie de şarpe veninos din America de Nord; datorită unor solzi de pe coadă, produce un sunet asemănător murmurului unui pîrîu sau cîntecului de cicade. — *Şarpele-cu-ochelari* v. *cobră*. — *Şarpele de alun (Coronella austriaca)*, specie de şarpe neveninos, lung pînă la 1 m, de culoare brun-roşcată, cu o bandă neagră pe laturile capului. La noi în ţară trăieşte prin păduri de alun, prin locuri stîncoase etc. — *Şarpele de casă (Natrix natrix)*, specie de şarpe neveninos, cu două pete galbene pe ceafă, foarte frecvent în regiunea inundabilă a Dunării; se hrăneşte cu rozătoare, broaşte etc. — *Şarpele orb* v. *iulus*.

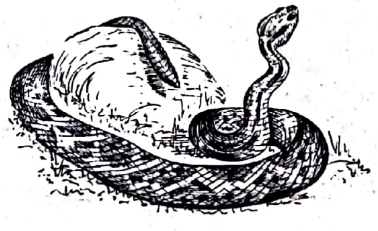

Şarpe-cu-clopoţei

şetrár (în evul mediu în Ţara Românească şi în Moldova), dregător care avea în grijă corturile domneşti şi asigura toate cele necesare campamentului oştii. Mai tîrziu, şetrarul avea şi comanda tunurilor. Subalternii lui se numeau *şetrărei*.

şevalet, suport de lemn pe care pictorii îşi fixează tabloul în curs de execuţie. Cu ajutorul unui dispozitiv, tabloul poate fi ridicat sau coborît după trebuinţă.

Şevcenko, Taras Grigorievici (1814—1861), poet, pictor şi luptător democrat-revoluţionar ucrainean. S-a născut în satul Morinţi (gubernia Kiev), într-o familie de ţărani iobagi. Răscumpărat la vîrsta de 24 de ani datorită intervenţiei pictorului K.P. Briullov, **Ş.** a studiat pictura la Petersburg, timp în care s-a afirmat şi ca poet. Primul său volum de versuri „Cobzar" (1840), cuprinzînd, între altele, frumosul poem „Caterina", străbătut de un vehement protest împotriva asupririi feudale şi a iobăgiei, a făcut din el un rapsod al poporului său. Următorul poem eroic-romantic, de inspiraţie populară, „Haidamacii" (1841), este o evocare vie şi colorată a pustiitoarei răscoale a ţăranilor ucraineni împotriva şleahtei poloneze. În 1846 poetul a intrat în organizaţia politică secretă antiiobăgistă „Societatea sf. Kiril şi Metodiu", fapt pentru care a fost arestat şi condamnat la zece ani de surghiun. Întors la Petersburg, a stabilit legături cu democraţii revoluţionari ruşi, sub influenţa cărora a scris poemul antimonarhic „Neofiţii" şi volumul de povestiri „Viaţă de artist" Versurile lui Şevcenko, de mare intensitate lirică, cuprinzînd tablouri ucrainene cînd pitoreşti, cînd de un realism crud, exprimă o extrem de variată gamă de sentimente: de la amărăciune şi nostalgie pînă la nădejde şi încredere luminoasă în viitor, de la gingăşiile dragostei de patrie pînă la sarcasm, revoltă şi setea sumbră de răzbunare.

În creaţia sa poetică, **Ş.** a îmbinat cu măiestrie elementele cîntecului popular cu cele ale poeziei culte, multe dintre versurile sale („Amar în noapte Niprul plînge", „Asta le este soarta" ş.a.) devenind cîntece populare.

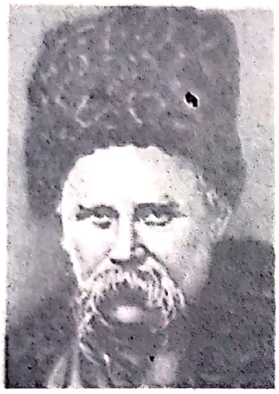

T. G. Şevcenko

Este creatorul unei limbi poetice melodioase, noi, în care imaginile artistice se disting prin varietate, simplitate, sobrietate clasică şi vigoare realistă. Operele lui **Ş.**, care au avut un uriaş ecou, au fost popularizate în România de către Dobrogeanu-Gherea, astăzi fiind aproape în întregime traduse în limba română.

şéver (TEHN.), sculă aşchietoare din oţel rapid, folosită pentru supernetezirea roţilor dinţate necălite. Are formă de disc, de cremalieră sau de melc şi este prevăzută pe flancurile dinţilor cu canale radiale (adînci de 0,6—1 mm şi late de 0,25 mm) care au muchii ascuţite. Ca rezultat al şeveruirii, suprafeţele prelucrate devin foarte netede şi totodată se măreşte precizia profilului, a pasului şi a direcţiei dinţilor.

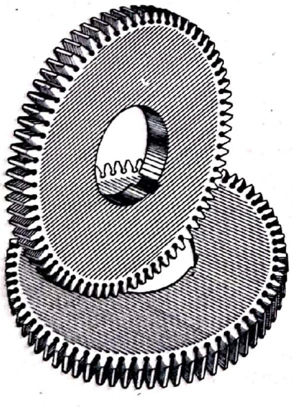

Şevere

şeviót (fr. *cheviot*, de la *Cheviot* „munte în Marea Britanie"; ZOOTEHN.) **1.** Rasă de oi de munte, originară din Anglia, crescută pentru producţia de carne. Greutatea oilor adulte este de 50—55 kg, iar a berbecilor de 70—80 kg. Lîna este albă, semilucioasă, în cantitate de 2,5—3,5 kg anual. **2.** Denumire dată stofelor fabricate din lîna provenită de la oile de rasă şeviot **(1)**.

şevró (fr. *chevreau* „ied"; IND. PIEL.), piele pentru feţe de încălţăminte fabricată din piei de caprine tinere, tăbăcită cu crom şi lustruită intens.

şezătoáre 1. Adunare restrînsă la sate, mai ales în serile de iarnă, la care participanţii lucrează pentru gazdă sau pentru ei şi totodată petrec, spunînd poveşti, snoave, ghicitori etc. **Ş.** au avut un rol însemnat în crearea şi în transmiterea folclorului literar. **2.** Reuniune cu caracter cultural-educativ, al cărei program este alcătuit din producţii literare (recitări, lecturi, scenete, cîntece etc.).

„Şezătoarea", revistă de literatură şi folclor, apărută cu intermitenţe între 1892 şi 1929, la Fălticeni, sub conducerea lui Artur Gorovei. A fost una dintre cele mai importante reviste de acest fel din ţară.

şiác, ţesătură groasă de lînă, lăsată în culoarea naturală (albă, seină sau neagră) sau vopsită într-un maro roşcat. **Ş.** este folosit în portul popular şi în costumul monahal.

şibleác (GEOGR.), asociaţie vegetală submediteraneană, formată din tufişuri cu frunze căzătoare, dezvoltată în Peninsula Balcanică în zonele muntoase unde pădurea a fost tăiată.

Şieu, afluent pe stînga al Someşului Mare (70 km). Izvorăşte din Munţii Călimani şi primeşte pe dreapta ca afluent pe Bistriţa.

şiísm (arabă *şi'a* „grupul adepţilor"), curent principal în sînul islamului, opus sunnismului. Şiiţii resping sunna, tradiţia sacră a islamului „ortodox", şi nu recunosc pe califii sunniţi, considerînd că imamii sînt conducătorii legitimi ai musulmanilor, ca urmaşi ai lui Ali şi ai Fatimei, ginerele şi fiica lui Mahomed. La apariţia sa în a doua jumătate a sec. al VII-lea, **ş.** a exprimat opoziţia maselor populare faţă de aristocraţia gentilică. El este larg răspîndit în Irakul de sud şi constituie religia de stat în Iran şi în Yemen. V. şi islam.

Şimleu, raion administrativ în reg. Crişana. 84 760 loc. (1965). Reşedinţa: *Şimleul Silvaniei*. Zăcăminte de cărbuni (Sărmăşag, Chieşd). Industrie alimentară. Cultura cerealelor, pomicultură şi creşterea animalelor.

Şimleul Silvaniei, oraş raional în nord-estul reg. Crişana, reşedinţa raionului Şimleu. 12 330 loc. (1965). Industrie alimentară (produse lactate). În centrul oraşului se află cetatea Báthory, construită în stilul Renaşterii de către Ştefan Báthory (1590).

şínă (C.F.), piesă de forma unei bare cu secţiunea transversală avînd aproximativ forma unui dublu T, laminată din oţel special şi care constituie principalul element constructiv al unei căi ferate. Are rolul de a susţine şi de a ghida roţile vehiculelor de cale ferată. Îmbinarea longitudinală a **ş.** de cale ferată pentru a asigura continuitatea căii se poate face cu buloane şi eclise sau prin sudură.

Şinca, afluent pe stînga al Oltului (43 km). Izvorăşte din Munţii Piatra Craiului şi drenează estul Depresiunii Făgăraş.

Şincai, Gheorghe (1754—1816), istoric şi filolog român iluminist din Transilvania, unul dintre fruntaşii Şcolii ardelene. S-a născut la Rîciul de Cîmpie. A studiat la Cluj, Blaj, Roma (la colegiul „De propaganda fide"), unde şi-a luat doctoratul în teologie şi filozofie, şi la Viena (la colegiul „Sancta Barbara"). A fost director (1782—1794) al învăţămîntului primar unit din Transilvania, ridicînd numărul şcolilor la aproape 300. Preocupat de problema originii limbii şi a poporului român, a adunat, în timpul studiilor la Roma şi la Viena, un vast material documentar pentru a dovedi latinitatea limbii române şi originea romană a românilor, completat şi prelucrat apoi

Gh. Şincai

timp de 34 de ani. „Hronica românilor şi a mai multor neamuri", apărută postum, prezentare analitică a istoriei românilor între anii 86 e.n. şi 1739, în care insistă asupra continuităţii vieţii românilor la nord de Dunăre, este cea mai erudită operă de istorie a poporului român din cîte s-au scris pînă atunci. A lăsat o colecţie de izvoare în trei volume. L-a ajutat pe Samuil Micu, în elaborarea uneia dintre primele gramatici ale limbii române („Elementa linguae daco-romanae sive valachicae"), a cărei reeditare (1805) a pregătit-o singur. A preconizat înlocuirea în scrierile laice a literelor chirilice cu cele latine şi a militat pentru învăţămîntul în limba română. A alcătuit manuale remarcabile de popularizare a cunoştinţelor ştiinţifice, ca „Istoria naturii sau a firii" şi „Învăţătura firească spre surparea superstiţiei norodului" (rămase în manuscris), prelucrări după opere originale în limba germană. Pe plan social-politic, **Ş.** a preconizat emanciparea naţională şi socială a poporului român din Transilvania pe calea reformelor şi a culturalizării.

şindrílă (CONSTR.), piesă de lemn în formă de placă, prevăzută cu un uluc pe una dintre feţele laterale înguste şi ascuţită la marginea opusă (pentru a se putea îmbina cu ulucul piesei alăturate). Se confecţionează din lemn de foioase sau de răşinoase şi foloseşte la acoperirea clădirilor din regiunile de munte.

şintoísm (shintoism) (japoneză *shinto* „calea zeilor, a spiritelor"), religie din Japonia, formată în perioada prefeudală din credinţe animiste şi din elemente de şamanism. **Ş.** comportă venerarea unor divinităţi ale naturii (Amaterasu, zeiţa soarelui, Inari, zeiţa pămîntului fertil etc.), cultul strămoşilor şi al eroilor şi cultul mikadoului (tennoismul). Între **ş.**, budism şi confucianismul japonez au avut loc diferite asimilări şi influenţe reciproce. În 1868 **ş.** a fost decretat religie de stat şi pus în slujba naţionalismului japonez expansionist. După înfrîngerea militarismului japonez în 1945, organizaţiile religioase s-au despărţit de stat, iar cultul mikadoului a fost, formal, abandonat.

şip *(Acipenser sturio)*, specie de peşte din familia acipenseridelor, lung de 75—100 cm şi avînd greutatea de 70—80 kg.

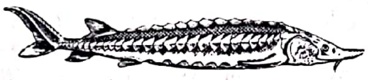

Şip

Trăieşte în Marea Neagră şi este foarte rar.

şipái, denumire dată în trecut soldaţilor indieni din armata britanică. În 1857 **ş.** s-au răsculat împotriva colonialiştilor englezi (răscoala naţională a **ş.** din 1857—1859). La răscoală au participat, alături de **ş.**, ţăranii, meseriaşii şi o parte dintre feudali. Centrul răscoalei a fost partea de nord a Indiei. După lupte grele, colonialiştii englezi au reuşit să înăbuşe răscoala (1859), organizînd represalii sîngeroase.

Şipka, trecătoare în munţii Balcani (R.P. Bulgaria), situată între Balcanii Centrali şi de Est, la 1 330 m altitudine. Face legătura rutieră între oraşele Gabrovo, la nord, şi Kazanlîk, la sud.

şir (MAT.), corespondenţă între numerele naturale N şi elementele unei mulţimi oarecare A:

$$\begin{array}{l} 1 \rightarrow a_1 \\ 2 \rightarrow a_2 \\ \vdots \\ n \rightarrow a_n \\ \vdots \end{array}$$

cu $a_n \in A$ şi $n=1, 2,\ldots$ Elementele $a_1, a_2,\ldots, a_n,\ldots$ ale lui A se numesc *termenii ş.* Elementul a_n se numeşte *termenul general al ş.* După natura elementelor lui A se deosebesc: *ş. numerice, ş. de funcţii, ş. de transformări* etc. Se notează $\{a_n\}_{n\in N}$, $\{a_n\}_1^\infty$, $\{a_n\}$ sau (a_n). Uneori primului termen al **ş.** i se dă indicele 0, cînd **ş.** se scrie $a_0, a_1,\ldots, a_n,\ldots$ — *Ş. Cauchy* (sau *ş. fundamental*), şir de elemente cu valori într-un spaţiu vectorial normat, $\{a_n\}$, $1 \leqslant n < +\infty$, pentru care

$$\lim_{n,\, m\to\infty} \| a_n - a_m \| = 0.$$

Un şir de elemente $\{a_n\}$, cu valori într-un spaţiu vectorial normat E, converge către elementul $a \in E$ dacă oricărui număr real $\varepsilon > 0$ îi corespunde un număr natural $N(\varepsilon)$, aşa fel încît $\| a_n - a \| < \varepsilon$ de îndată ce $n > N(\varepsilon)$. Un **ş.** convergent este *ş. C.*, dar un *ş.C.* nu converge întotdeauna către un element din E (ex. un *ş.C.* de numere raţionale nu converge întotdeauna către un număr raţional). — *Ş. de numere reale sau complexe,* şir ale cărui elemente sînt numere reale sau complexe (ex. 2, 4, 6,...; şirul cu termenul general $a_n=(-1)^{n-1}\cdot 10^{-n}$). Un **ş.** pentru care $\lim a_n = a$, cînd $n \to \infty$, se numeşte *convergent* (ex. **ş.** cu $a_n = 1+10^{-n}$ converge către 1). Un **ş.** care nu este convergent se numeşte *divergent* (ex. **ş.** cu $a_n=(-1)^n\cdot n^2$). Un **ş.** de numere reale între termenii căruia avem relaţiile $a_1 \leqslant a_2 \leqslant \ldots \leqslant a_n \ldots$ se numeşte *nedescrescător* (ex. 1,2,2,3,4,4, 5,6,6,...). Un **ş.** de numere reale între termenii căruia avem relaţiile $a_1 \geqslant a_2 \geqslant \ldots \geqslant a_n \geqslant \ldots$ se numeşte *necrescător* (ex. 1, $\frac{1}{2}$,..., $\frac{1}{n}$,...). Un **ş.** nedescrescător sau un **ş.** necrescător se numeşte *şir monoton.* — *Ş. de funcţii,* şir ale cărui elemente $f_n(x)$ sînt funcţii definite pe o mulţime X. Un punct a din X se numeşte *punct de convergenţă* al *ş. de f.*, dacă **ş.** numeric $\{f_n(a)\}_1^\infty$ este convergent. Mulţimea punctelor de convergenţă ale *ş. de f.* constituie *mulţimea sa de convergenţă.* — *Ş. de elemente ortogonale* $\{\varphi_n\}_1^\infty$, şir de elemente dintr-un spaţiu prehilbertian sau dintr-un spaţiu

Hilbert pentru care $<\varphi_m, \varphi_n> = 0$ cînd $m \neq n$ (ex. **ş.** de funcţii $\{\sin nx\}_1^\infty$ definite pe $[0,\pi]$, cu $<\sin mx, \sin nx> = \int_0^\pi \sin mx \cdot \sin nx \, dx = 0$ dacă $m \neq n$ şi $\frac{\pi}{2}$ dacă $m = n$).

Şirato, Francisc (1877—1953), pictor, grafician şi critic de artă român. A învăţat litografia, specializîndu-se la Düsseldorf şi dedicîndu-se afişului litografic. A studiat la Şcoala de arte frumoase din Bucureşti. În prima perioadă s-a manifestat ca grafician, publicînd în revistele progresiste ale vremii desene satirice. A dus pe această cale o intensă campanie antidinastică, demascînd în acelaşi timp reprimarea răscoalelor ţărăneşti din 1907 şi corupţia regimului burghezo-moşieresc. Ca pictor se consacră abia din 1920 şi devine unul dintre membrii grupului celor patru. A fost preocupat la început de compoziţie şi de portret („Întîlnirea", „Întoarcerea de la tîrg", „Vînzătorul de covoare"), apoi de peisaj şi de naturi moarte („Farul de la Mangalia", „Geamia mică", „Cîrciumărese" ş.a.). Creaţia sa este rezultatul unei sinteze între tendinţa de a construi formele solid şi un pronunţat lirism cromatic influenţat de Luchian. Treptat, **Ş.** a ajuns să dizolve contururile în lumină („Fată citind", „La oglindă" ş.a.), folosind tonalităţi fluide, transparente, pentru ca apoi să tindă spre construirea densă a spaţiului şi a obiectelor printr-o pastă consistentă.

Fr. Şirato (autoportret)

Şiraz, oraş în sudul Iranului. 229 760 loc. (1963). Întreprinderi de ciment, textile (bumbac şi iută), alimentare. Renumit centru meşteşugăresc (covoare, obiecte din argint ş.a.). Nod rutier, aeroport.

Şiria, comună în raionul Arad, reg. Banat, atestată ca abaţie în 1190, apoi ca sat în 1331, iar în 1439 ca tîrg cu drept de vamă. Aici a capitulat în august 1849 armata revoluţionară maghiară, comandată de generalul Görgey, în faţa armatei ţariste.

Şirvanzade, Aleksandr (1858—1935), scriitor sovietic armean. Creaţia sa de dramaturg (drama „Pentru cinste", 1905) şi de prozator (romanul „Haos", 1898; nuvelele „Vardan Airumian", 1902; „Artistul", 1903), reprezintă o culme a realismului critic în literatura armeană. **Ş.** a introdus în literatura armeană figura muncitorului. În perioada sovietică a scris comedia „Cumnatul Morgan" (1930), romanul memorialistic „Din văpaia vieţii" (1932) ş.a.

şist (gr. *skchistos*, de la *schizein* „a despica"; PETROGR.), rocă metamorfică sau sedimentară, care are proprietatea de a se desface în plăci sau în foi subţiri, după plane paralele (*textură şistoasă*), datorită aşezării paralele a mineralelor lamelare sub influenţa presiunilor tangenţiale orientate (*stressul*) şi a recristalizării rocilor preexistente. Compoziţia şistului este determinată de compoziţia rocilor preexistente, metamorfozate, şi de gradul de metamorfism. În funcţie de compoziţia lor, se deosebesc mai multe feluri de **ş.**: sericitoase, cloritoase, talcoase, biotice, muscovitice, amfibolice, grafitoase, argiloase etc. În Republica Socialistă România sînt larg răspîndite, în Carpaţi şi în Dobrogea, *ş. cristaline*. Acestea sînt roci metamorfice, formate prin transformarea în stare solidă a rocilor sedimentare şi eruptive, în condiţiile modificărilor din scoarţa terestră, sub regim de temperatură şi de presiune ridicate. După intensitatea metamorfismului, care se oglindeşte în compoziţia mineralogică şi în structură, şisturile cristaline se împart în: *ş. de epizonă*, *ş. de mezozonă* şi *ş. de catazonă*. În partea centrală a Dobrogii se găseşte un complex de roci alcătuit din **ş.** argiloase cu intercalaţii de gresii cuarţitice şi gresii conglomeratice, care a primit denumirea de **ş.** verzi. **Ş.** feruginoase, manganifere, cuprifere, talcoase, **ş.** cu azbest, **ş.** cu pirită, cuarţitele, dolomitele şi calcarele cristaline prezintă importanţă economică, constituind substanţe minerale utile.

şistificáre (IND. EXTR.), operaţie de pulverizare în atmosfera unei mine grizutoase a unei anumite cantităţi de pulbere fină de steril (şisturi argiloase, argilă uscată etc.) în scopul reducerii capacităţii de aprindere şi de explozie a amestecului de grizu şi praf de cărbune cu aerul din mină.

Şişkin, Ivan Ivanovici (1832—1898), pictor peisagist rus, membru fondator al grupării peredvijnicilor. A creat, într-o viziune epică, imagini generalizatoare, grandioase şi puternice ale peisajului de pădure rus („Păduri în depărtare", 1884; „Dimineaţa în pădurea de pini", 1889). **Ş.** a fost un desăvîrşit desenator, litograf şi gravor.

Şişman al III-lea, ţar al statului bulgar de la Tîrnovo (1365—1393). A dus o politică ostilă ţarului bulgar de la Vidin, Sraţimir, despotului Dobrogii, Dobrotici, şi a purtat un război îndelungat cu Dan I, domnul Ţării Româneşti. Deşi se recunoscuse vasal sultanului, turcii au ocupat în 1393 statul şi pe **Ş.** l-au dus în captivitate.

Şişmariov, Vladimir Fiodorovici (1874—1957), romanist sovietic. A fost profesor la Universitatea din Leningrad, membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. Op. pr.: „Lirica şi poeţii lirici ai evului mediu tîrziu" (1911), „Clément Marot" (1915), „Cercetări asupra istoriei limbilor Spaniei" (1941), „Culegere de texte pentru istoria limbii franceze din sec. IX—XV" (1955) ş.a. S-a preocupat de problemele formării limbii române şi ale dezvoltării limbii române literare.

Şiva, în religia hinduistă, zeul care întruchipează forţa distructivă a naturii. Face parte, alături de Brahma (forţa creatoare) şi Vişnu (forţa conservatoare), din trinitatea hinduistă (Trimurti). Este considerat şi ca zeu al literaturii, muzicii şi dansului. Soţia lui este zeiţa *Kali*.

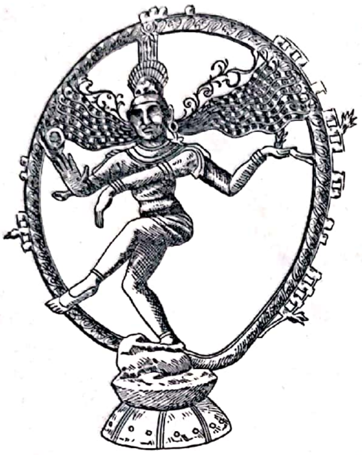

Şiva dansind

şlam (germ. *Schlamm* „nămol, noroi"; IND. EXTR.), amestec de apă şi particule fine (sub 1 mm) de substanţe minerale în suspensie, rezultat din instalaţiile de preparare mecanică (pe cale umedă) a minereurilor sau a cărbunilor. **Ş.** care conţine cantităţi importante de substanţe minerale utile este supus operaţiilor de concentrare, pentru recuperarea acestor substanţe. Şlamul de cărbuni se mai numeşte şi *mîl de cărbuni*.

şleáhtă (în evul mediu în Polonia), nume dat nobilimii mici şi mijlocii.

şlefuíre (TEHN.), operaţie de netezire fină a asperităţilor unor obiecte, de obicei nemetalice, prin aşchiere, cu ajutorul unor materiale abrazive sub diferite forme: pulbere liberă, soluţie abrazivă, pastă abrazivă, hîrtie sau pînză abrazivă etc. În industria sticlei, şlefuirea se aplică la cristaluri, la sticle pentru oglinzi şi la sticle optice. Fazele principale sînt: *eboşarea (şlefuirea brută)* şi *finisarea (şlefuirea fină)*, urmate, în cazul sticlelor optice, de *lustruire* (numită şi *polisare*).

şlep (NAV.), navă fără propulsie proprie, destinată transportului de mărfuri pe fluvii, pe canale sau pe lacuri. După construcţie se deosebesc: şlepuri cu magazii interioare (sub punte), şlepuri cu platforme pentru încărcarea mărfurilor, **ş.** cu suprastructură etc.

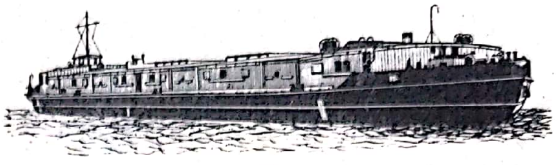

Şlep

şlire (PETROGR.); îngrămădire locală de minerale, de dimensiuni variabile, în masivele eruptive, care apare în timpul procesului de cristalizare magmatică. Importante sînt **ş.** de minereu de crom din peridotite, de ilmenit din anortozite, de titanomagnetit din gabrouri etc. (ex. **ş.** de cromit din masivele serpentinice din Banat şi de titanomagnetit de la Căzăneşti-Ciunganu, reg. Hunedoara etc.).

şmírghel (PETROGR.), rocă metamorfică alcătuită din pături de granule de corindon, alternînd cu magnetit. Se naşte prin metamorfozarea unor depozite de bauxit sau de laterit. Se întrebuinţează ca abraziv.

şnurcerámică, sistem de ornamentare a vaselor de lut în cadrul mai multor culturi din faza de tranziţie de la neolitic la epoca bronzului, constînd în imprimarea în pasta vaselor încă nearse a unor motive decorative realizate cu ajutorul unui şnur din fibre vegetale. **Ş.** s-a răspîndit din stepele nord-pontice spre Europa centrală şi sud-estică la începutul mileniului al II-lea î.e.n.

şoárece, denumire dată unor specii de animale rozătoare din familia muridelor, de talie pînă la 12 cm. În ţara noastră trăiesc ş. *de casă (Mus musculus)*, ş. *de cîmp (Apodemus agrarius)* şi ş. *de pădure (Apodemus sylvaticus)*. Fiind dăunători şi transmiţători de boli infecţioase, împotriva **ş.** se iau măsuri de combatere (deratizare).

şobolán, denumire dată unor genuri de animale rozătoare de talie mijlocie din familia muridelor, cu coada lungă acoperită cu solzi în formă de inele. În ţara noastră trăiesc: ş. *cenuşiu (Rattus norvegicus)*, răspîndit pe tot globul, ş. *negru (Rattus rattus)*, mult mai rar, şi ş. *de apă (Arvicola terrestris)*, care duce un mod de viaţă semiacvatic. Deoarece **ş.** produc pagube şi sînt vectori de boli infecţioase, împotriva lor se iau măsuri de combatere (deratizare). O rasă de **ş.** *(ş. alb)* se creşte pentru experienţe biologice şi clinice. — *Ş. moscat* v. *desman*.

şoc 1. (FIZ.) Acţiune bruscă (practic instantanee) şi relativ puternică, efectuată din exterior asupra unui corp, avînd efecte diferite, de obicei mai dăunătoare decît în cazul că aceeaşi solicitare s-ar realiza printr-o variaţie progresivă relativ lentă (ex. **ş.** mecanic, **ş.** electric, **ş.** termic etc.). **2.** (REZ. MAT.) Aplicare bruscă (prin ciocnire) a unei sarcini asupra unei piese sau asupra unui element de construcţie şi care provoacă apariţia în interiorul piesei a unor tensiuni şi deformaţii mai mari decît în cazul aplicării statice a sarcinii. Tensiunile şi deformaţiile produse în piesele solicitate la **ş.** se determină înmulţind valorile tensiunilor şi deformaţiilor statice (produse de aceeaşi sarcină) cu un coeficient, numit *multiplicator de impact*. **3.** (TEHN.) *Şoc termic*, procedeu tehnologic care constă în schimbarea bruscă a temperaturii unui material de la temperatura de lucru la o temperatură relativ joasă; este folosit la executarea vaselor de laborator, a unor obiecte de faianţă, a produselor refractare etc. **4.** (MED.) **a)** Stare patologică gravă, provocată de acţiunea unui agent dăunător puternic asupra organismului sau de acţiunea unui agent obişnuit sau repetat asupra unui organism slăbit. În **ş.** se produce întîi un dezechilibru nervos, iar apoi un dezechilibru al funcţiilor circulatorii şi respiratorii. Agentul dăunător poate fi un traumatism, o infecţie, o hemoragie, o intoxicaţie, un act chirurgical etc., manifestările **ş.** variind în funcţie de agentul cauzal respectiv (ex. traumatic, hemoragic, operator, toxic etc.). **b)** Tip particular de dezechilibru acut al unor funcţiuni psihice, produs de o emoţie puternică (ş. nervos). 5. (FIZIOL.) *Şoc apexian* v. *impuls cardiac.*

şofrănél (*Carthamus tinctorius*), plantă erbacee anuală din familia compozitelor, cu tulpina înaltă de circa 100 cm, cu frunze ovale, cu margini spinos dinţate şi cu fructul alb, asemănător cu cel de floarea-soarelui; conţine 35–40% substanţe grase. În ţara noastră se cultivă pe suprafeţe restrînse, pentru uleiul care se extrage din seminţe şi este folosit la fabricarea vopselelor şi uneori în alimentaţia dietetică.

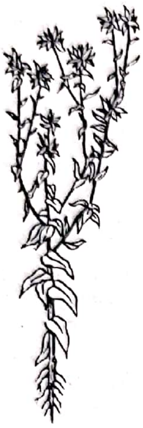

Şofrănel

şoim (*Falco*), gen de păsări răpitoare de zi, de mărime variată, cu ciocul scurt şi curbat, avînd pe laturile jumătăţii superioare cîte o crestătură în formă de dinte. Zburătoare rapide şi foarte abile, ş. se hrănesc numai cu pradă vie, mai ales cu păsări, pe care le prind din zbor. În ţara noastră trăiesc mai multe specii de ş., de ex. ş. *călător* (*Falco peregrinus*), de mărimea unui corb, cu spatele cenuşiu-albăstrui şi partea ventrală alburie, cu numeroase dungi transversale; ş. *dunărean* (*Falco cherrug*), mai mic şi cu spatele brun-roşcat.

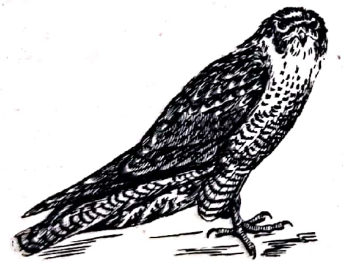

Şoim

Şoldănescu, Ştefan (1863–1899), pictor român. A studiat la Şcoala de arte frumoase din Iaşi cu Em. Panaiteanu Bardasare, apoi la München. A executat în special portrete şi „capete de expresie" („Portret de bătrînă", „Un băiat italian", „Portret de bătrîn ţăran" ş.a.), în spiritul şcolii müncheneze, apreciat în epocă, şi de asemenea ilustraţii de carte („Acte şi fragmente cu privire la istoria românilor" de N. Iorga, „Metodă nouă de scriere şi citire pentru uzul clasei I primare" de I. Creangă).

Şolohov, Mihail Aleksandrovici (n. 1905), scriitor sovietic rus, membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., unul dintre reprezentanţii cei mai de seamă, alături de M. Gorki, ai realismului socialist. Originar, pe linie maternă, dintr-o familie căzăcească de pe Don, Ş. şi-a petrecut copilăria şi adolescenţa în acest ţinut, a cărui natură şi umanitate s-au oglindit multilateral în opera sa. De la vîrsta de 15 ani, Ş. a participat ca voluntar la războiul civil, asistînd la lichidarea ultimelor bande albe din regiunea natală. După debutul din 1923 (schiţa „Încercarea") şi după publicarea nuvelei „Aluniţa", care l-au impus ca pe un prozator talentat, a apărut volumul „Povestiri de pe Don" (1926), prefaţat de scriitorul Serafimovici. Stabilit încă din 1924 în staniţa Veşenskaia de pe Don, Ş. scrie aici capodoperele sale. Continuare demnă a tradiţiilor literaturii clasice ruse din sec. al XIX-lea, în special a lui Gogol şi Lev Tolstoi, proza lui Ş. se caracterizează prin excepţionala forţă de reconstituire a vieţii în întreaga ei complexitate. Pătrunsă de spiritul nou al literaturii impetuos dezvoltate în U.R.S.S. în primul deceniu de după Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie, creaţia sa reflectă dinamismul evenimentelor de epică amploare ale epocii, dramatismul extrem al conflictelor, aspectele şi deznodămintele tragice ale unora dintre ele, fără a se lăsa copleşit de acestea, în virtutea viziunii sale lucid-revoluţionare despre sensul lor istoric. Romanul-epopee „Donul liniştit" (1928–1940), operă impunătoare, în genul celei a lui Lev Tolstoi („Război şi pace"), dominată de spectacolul supremei încleştări a războiului civil localizat într-un anumit sector al acestuia şi devenit aici o „adevărată epopee căzăcească", este o neegalată mărturie artistică a partinităţii comuniste a scriitorului, vădită în înţelegerea evenimentelor şi tonalitatea superioară a naraţiunii, în simpatia neascunsă pentru destinul celor oropsiţi. Variatele şi suculentele infiltraţii folclorice, inspiratele digresiuni lirice şi rolul activ al peisajului, în zugrăvirea căruia Ş. s-a dovedit a fi un maestru însufleţit, umanizează opera şi sporesc farmecul ei cuceritor. Împletind indisolubil istoria cu destinele eroilor săi, Ş. a îmbogăţit literatura universală cu tipuri memorabile de oameni minaţi de contradicţii lăuntrice, şovăielnici, derutaţi şi aruncaţi în tabăra forţelor contrarevoluţionare strivite de istorie (Grigori Melehov din „Donul liniştit"), dar şi cu tipuri de oameni noi, luminaţi de un ideal înaintat, integri şi hotărîţi (Davîdov şi Nagulnov din „Pămînt desţelenit", Andrei Sokolov din „Soarta unui om"). Sensibil mai ales la implicaţiile tragice ale marilor bătălii istorice, Ş. se afirmă totuşi şi ca un adversar al tragismului absolut, prin reliefarea forţei omului de a se împotrivi stihiilor oarbe. De aceea, în romanele sale, mai ales în „Pămînt desţelenit" (1932–1956), aparţinînd prin temă unei perioade ulterioare a dezvoltării societăţii sovietice, aceea a colectivizării agriculturii, aspectele brutale ale vieţii sînt mereu atenuate de zîmbetul înţelept al povestirii, Ş. remarcîndu-se şi ca autor al unor pagini antologice de umor. Caracterul adînc popular, evident şi în

M. A. Şolohov

bogata limbă orală, în metaforismul întotdeauna propriu mediului evocat, atribuie operei sale valori poetice rareori atinse în proza literară rusă. În anii celui de-al doilea război mondial, **Ş.** a publicat schiţe şi reportaje, printre care şi „Şcoala urii", precum şi cîteva capitole dintr-un nou roman, „Ei au luptat pentru patrie", iar după război lucrări publicistice în apărarea păcii şi nuvela „Soarta unui om" (1956). Gravitatea şi adîncimea problematicii, dimensiunile de frescă ale tematicii, eposul naraţiunii desfăşurat cu forţa rapsozilor populari ruşi, subtilitatea reconstituirii conflictelor şi caracterelor, a dinamicii scenelor de masă şi a surprinderii metamorfozelor intime ale peisajului natal, luminate de concepţia sa lucidă, modernă, îndrăzneaţă, revoluţionară despre lume, conferă creaţiei lui **Ş.** o importanţă şi durabilitate monumentală. Opera sa este tradusă în româneşte. Laureat al Premiului Lenin (1960). Premiul Nobel (1965).

şoltúz (în evul mediu în Moldova), cîrmuitorul oraşului (tîrgului), ales de tîrgoveţi. Împreună cu pîrgarii, **ş.** reprezenta oraşul (tîrgul) în raporturile acestuia cu domnul şi cu dregătorii şi îl administra. În atribuţiile **ş.** intrau: hotărnicirea proprietăţilor particulare din cuprinsul tîrgului, adeverirea tranzacţiilor tîrgoveţilor, repartizarea dărilor şi a obligaţiilor către domnie etc. **Ş.** avea şi atribuţii judecătoreşti mai limitate. Se numea, în unele tîrguri, şi *voit*.

şomáj, fenomen specific societăţii capitaliste, care constă în aceea că o parte dintre salariaţi rămîn fără lucru. Este un rezultat inevitabil al acumulării capitaliste, şomerii reprezentînd *armata industrială de rezervă a capitalului*. Existenţa **ş.** exercită o continuă presiune asupra salariilor muncitorilor ocupaţi în producţie, permiţînd intensificarea exploatării lor. **Ş.** creşte foarte mult în timpul crizelor economice de supraproducţie. El a devenit cronic o dată cu intrarea capitalismului în etapa crizei generale. **Ş.** poate fi: *total*, cînd muncitorul este concediat, şi *parţial*, cînd muncitorul lucrează o săptămînă incompletă, primind în mod corespunzător un salariu redus. V. şi clasa muncitoare.

Şomcuta Mare, comună în reg. Maramureş, reşedinţă de raion. 7 200 loc. (1965). Industrie alimentară (ulei, panificaţie) şi a materialelor de construcţii. — *Raionul Ş. M.*, cu 53 350 loc. (1965). Exploatări de bentonită, calcare. Industria sticlei (Poiana Codrului). Cultura cerealelor şi a plantelor textile, pomicultură (meri) şi creşterea animalelor.

Şomuzul Mare, afluent pe dreapta al Siretului (59 km). Izvorăşte de sub vîrful Poiana Ciungilor şi străbate Podişul Sucevei. **Ş.M.** trece prin Fălticeni.

Şonţu, Gheorghe (1851—1877), maior român, erou al războiului de independenţă (1877—1878). A căzut, în fruntea batalionului I din Regimentul 10 dorobanţi pe care-l comanda, la 30 august/11 septembrie 1877, în timpul asaltului împotriva redutei Griviţa 2.

Gh. Şonţu

şopîrlă *(Lacerta)*, gen de reptile din ordinul saurienilor, cu capul şi cu abdomenul acoperite de plăci cornoase mari, iar spatele cu solzi mărunţi. În ţara noastră trăiesc *ş. de munte (Lacerta vivipara)*, *ş. de cîmp (Lacerta agilis)*, guşterul etc.

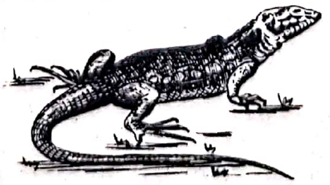
Şopîrlă

şorecár *(Buteo buteo)*, specie de pasăre răpitoare de zi, de mărimea unei găini, cu penajul de culoare brună-întunecată, cu aripi late şi cu coada rotunjită. Se hrăneşte mai ales cu rozătoare de cîmp. În ţara noastră mai trăieşte *ş. încălţat (Buteo lagopus)*, care are picioarele acoperite cu pene pînă la degete.

Şorecar

şoricioáică (CHIM.) v. **trioxid de arsen.**

şorlíţă (BIOL.) v. **gaie.**

şorţ, element din portul popular femeiesc, purtat mai ales în Transilvania (unde varianta „şurţ" este atribuită uneori şi catrinţei), care constă dintr-o ţesătură dreptunghiulară de lînă sau bumbac, simplă sau cu alesături, lucrată în casă sau de fabrică, aplicată peste fustă.

Şostakovici, Dmitri Dmitrievici (n. 1906), compozitor sovietic. Talent precoce, a studiat la Conservatorul din Leningrad pianul (cu Nikolaev) şi compoziţia (cu Steinberg şi Glazunov). Lucrarea sa de absolvenţă, „Simfonia I" (1926), relevînd un muzician stăpîn pe mijloacele artei sale, se distinge prin originalitatea limbajului şi concizia formei, prin expresivitatea melodică şi prin bogăţia de idei. **Ş.** abordează cu succes toate genurile muzicale. Personalitatea sa complexă evoluează cu egală forţă de afirmare între tema gravă, dramatică, şi cea senină, optimistă, în care triumfă vitalitatea. Eminamente simfonist, în cele 13 simfonii **Ş.** realizează o amplă frescă a sensibilităţii, frămîntărilor şi aspiraţiilor omului contemporan; „Simfonia a V-a", operă de maturitate, întruchipează lupta omului pentru desăvîrşirea personalităţii; „Simfonia a VII-a, a Leningradului", inspirată din epopeea apărării oraşului-erou, reflectă lupta poporului sovietic împotriva invaziei fasciste; „Simfonia a X-a" se distinge prin dramatismul intens psihologic; „Simfonia a XI-a, Anul 1905" evocă cu grandoare epică momente din prima revoluţie rusă; „Simfonia a XII-a", închinată memoriei lui Lenin, înscrie lirismul în coordonatele monumentalului, iar „Simfonia a XIII-a", dedicată cuceritorilor cosmosului, este un imn al elanului îndrăzneţ şi al biruinţelor cunoaşterii. Practica de simfonist a lui **Ş.** îşi lasă amprenta şi pe lucrările din celelalte genuri, printre care 8 cvartete de coarde, 24 de preludii pentru pian, muzică pentru numeroase piese de teatru şi pentru film, cantate şi oratorii („Cîntarea pădurilor"). În genul operei, **Ş.** a scris „Katerina Izmailova", „Nasul" (după Gogol). A mai compus baletele „Secolul de aur", „Pîrîiaşul cristalin", opereta „Moscova-Ceriomuşki". Dintre lucrările concertante sînt de menţionat două concerte pentru pian, unul pentru violoncel, celebrul „Concert pentru vioară". Prin forţa şi originalitatea expresiei, prin amploarea desfăşurărilor, prin profilul modern al melodiei, **Ş.** este unul dintre cei mai mari compozitori contemporani.

D. D. Şostakovici

şot, lac sărat care seacă în timpul perioadelor secetoase, pe fundul lui rămînînd o crustă formată prin precipitarea sărurilor din apă. **Ş.** sînt frecvente în zonele de stepă şi în semideşerturi (Podişul Anatoliei, Kazahstan, nordul şi sudul Africii ş.a.).

Şotînga, localitate de tip urban în raionul Tîrgovişte, reg. Ploieşti, situată la nord-vest de oraşul Tîrgovişte. 5 030 loc. (1965). Exploatarea lignitului.

şovinísm, manifestare a ideologiei burgheze şi atitudine politică reacţionară, caracterizate prin afirmarea superiorităţii unei naţiuni sau popoare faţă de alte naţiuni sau popoare şi prin adoptarea unei atitudini de exclusivism şi de intoleranţă faţă de aceştia. **Ş.** vine de la numele unui soldat francez, Nicolas Chauvin, din vremea primului imperiu, devenit celebru prin sentimentele sale naţionale exaltate şi fanatice. V. şi naţionalism; rasism.

şpais (METAL.), produs metalurgic intermediar, rezultat la topirea anumitor minereuri neferoase, în care arsenul şi antimoniul se concentrează sub formă de arseniuri şi antimoniuri.

şpalt (IND. PIEL.), subprodus constituit din stratul dinspre partea cărnoasă a pielii, obţinut în urma operaţiei de despicare (*şpăltuire*) a boxurilor din piei de vită. **Ş.** subţire este întrebuinţat pentru căptuşeli, iar **ş.** gros ca velur pentru încălţăminte, în marochinărie etc.

Şpălnaca, localitate din raionul Aiud, reg. Cluj, unde a fost descoperit un depozit de unelte, arme şi obiecte de podoabă din bronz de la începutul epocii fierului (sec. XII—XI î.e.n.).

şpăltuíre (IND. PIEL.) v. **despicare.**

şplint (germ. *Splint* „cui spintecat"; TEHN.), organ de maşină constituit dintr-o bucată de sîrmă cu secţiunea semicirculară şi îndoită astfel încît capătă forma unei vergele duble, cu un ochi la o extremitate. **Ş.** serveşte ca element de fixare a poziţiei relative a două piese, ca element de blocare sau de siguranţă a piuliţelor împotriva autodeşurubării etc. Se mai numeşte *cui spintecat*.

şpringuíre (TEHN.), operaţie de curbare, prin deformare la cald, a foilor de arc pentru suspensii. După **ş.,** foile de arc sînt călite.

şpriţuitór (TEHN.), aparat sau dispozitiv folosit pentru aplicarea pe suprafeţele unor piese sau ale unor obiecte a unui material în general adeziv (clei, vopsea etc.).

şput (engl. *spotlight, spot*), aparat dioptric (bazat pe refracţia luminii prin intermediul lentilelor) care concentrează razele luminoase într-un singur punct. Este folosit ca proiector în teatru şi în cinematografie.

şrapnél (de la numele inventatorului, generalul englez *Shrapnel*, 1761—1842; MILIT.), proiectil în care se găsesc gloanţe de oţel şi o încărcătură de exploziv strict necesară spargerii pereţilor proiectilului şi aruncării gloanţelor. **Ş.** se foloseşte contra ţintelor vii neadăpostite. Are un focos reglabil (fuzant) care asigură spargerea **ş.** într-un punct voit de pe traiectorie.

şróturi (germ. *schroten* „a sfărîma, a măcina"; ZOOTEHN.), furaje concentrate rezultate din măcinarea reziduurilor (turtelor) provenite de la extragerea uleiurilor din seminţe de floarea-soarelui, soia, arahide, bumbac etc. Datorită conţinutului foarte ridicat de proteine (21—55%) şi de săruri minerale (calciu şi fosfor), **ş.** constituie un furaj valoros îndeosebi pentru tineretul animal şi vacile de lapte.

ştachétă (SPORT), bară de lemn aşezată orizontal pe doi suporţi, fixaţi la o anumită înălţime pe doi stîlpi, care se găsesc la o distanţă de 3,66 m unul de altul la marginea gropii de nisip. Se foloseşte în probele de săritură în înălţime şi săritură cu prăjina pentru indicarea valorii săriturii atleţilor.

ştafétă (ital. *staffetta* „curier"; SPORT), probă sportivă pe echipe (din atletism, schi, înot, ciclism ş.a.), care se desfăşoară pe anumite distanţe împărţite pe etape; fiecare etapă a parcursului este străbătută de cîte un concurent, care transmite coechipierului următor un obiect convenţional (numit *ştafetă*), care trebuie dus pînă la capătul distanţei parcurse. După modul de parcurgere a distanţei, **ş.** pot fi: *simple* sau *combinate*. Cele mai frecvente probe de **ş.** sînt: 4×100 m, 4×400 m, 4×800 m în atletism, 4×100 m mixt (fiecare etapă parcursă într-un anumit stil) la înot, 3×15 km la schi etc.

ştánţă (TEHN.), unealtă-dispozitiv folosită pentru prelucrarea, prin deformare plastică şi tăiere, a pieselor din tablă (foaie sau bandă). În funcţie de destinaţie, se deosebesc următoarele tipuri de **ş.**: de crestat, de debavurat, de decupat, de perforat, de retezat, de finisat etc. Operaţia executată cu ajutorul **ş.** se numeşte *ştanţare* şi are o largă aplicare în industria constructoare de maşini. Are o productivitate înaltă.

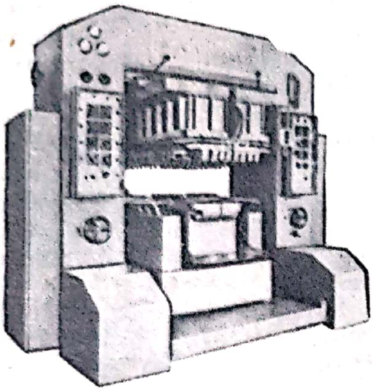

Presă de ştanţat

ştáufer (TEHN.), gresor cu presiune.

şteamp (germ. *Stampfe* „mai, pisălog"; IND. EXTR.), maşină de lucru folosită în trecut pentru sfărîmarea minereurilor; în prezent **ş.** sînt folosite rar, numai pentru măcinarea unor minereuri aurifere. În ţara noastră au fost folosite în trecut **ş.** de lemn, acţionate de roţi de apă, la micile exploatări aurifere din Transilvania.

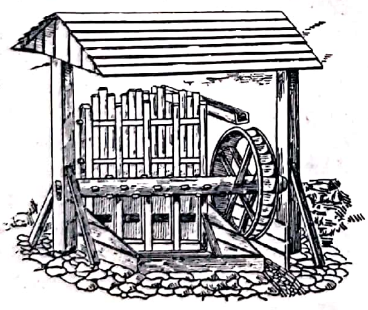

Şteamp ţărănesc

Ştefan, numele mai multor regi ai Ungariei din dinastia arpadiană, dintre care cei mai cunoscuţi au fost: *Ş. I cel Sfînt* (c. 997—1038), în timpul căruia Ungaria a fost convertită la creştinism, s-a accelerat procesul de feudalizare şi s-a întărit puterea militară a statului; *Ş. al II-lea* (1116—1131), care a purtat războaie îndelungate cu Boemia, Veneţia, Austria şi Bizantul; *Ş. al III-lea* (1162—1172), care a dus mai multe războaie împotriva Bizanţului pentru stăpînirea Croaţiei. În epoca domniei acestor trei regi, Transilvania a fost cucerită şi înglobată regatului maghiar.

Ştefan I, domn al Moldovei (c. 1394—1399). Pentru a contracara acţiunea iminentă de cotropire a Moldovei de către regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg, **Ş.I** a recunoscut suzeranitatea regelui Poloniei (1395), pe care l-a ajutat cu oaste împotriva cavalerilor teutoni (1397). În 1395 a înfrînt oastea regelui maghiar la Hindău (probabil satul Ghindăuani de lîngă Tg.-Neamţ).

Ştefan cel Mare (Ştefan al III-lea), domn al Moldovei (1457—1504), fiul lui *Bogdan al II-lea.* Om politic cu vederi largi, bun organizator şi abil diplomat, unul dintre cei mai mari comandanţi de oşti ai vremii sale. A cucerit domnia cu ajutorul lui Vlad Ţepeş, domnul Ţării Româneşti, învingîndu-l la Orbic şi Doljeşti (1457) pe Petru Aron, uzurpatorul şi ucigaşul tatălui său. În politica internă, **Ş.** a urmărit instaurarea unei domnii autoritare şi centralizatoare, împotriva marii boierimi şi a privilegiilor ei de imunitate fiscală, judiciară şi militară, sprijinindu-se pe tîrgoveţi, pe boierimea mică şi pe răzeşi. În faţa pericolului pe care-l reprezentau pentru independenţa Moldovei tendinţele expansioniste ale turcilor, polonilor şi ungurilor, **Ş.** şi-a organizat temeinic armata, bazînd-o pe cete de oşteni, recrutaţi mai ales din rîndurile ţărănimii libere. A întărit sistemul de cetăţi şi a acordat pîrcălabilor puteri mari, făcîndu-i membri ai sfatului domnesc, pe care l-a transformat într-un instrument al puterii centrale. S-a preocupat de economia Moldovei, reînnoind privilegiile negustorilor din Braşov, Bistriţa, Liov, cu care legăturile comerciale erau tradiţionale, şi favorizînd dezvoltarea meşteşugurilor şi a oraşelor. Interesat în consolidarea poziţiei Moldovei pe plan extern, **Ş.** a încheiat numeroase alianţe (cu Ungaria, Polonia, Boemia, Veneţia, Rusia şi cu hanul turcoman Uzum-Hasan) şi a creat un sistem politic-militar, în care, în jurul Moldovei, gravitau forţele antiotomane din Transilvania, Ţara Românească şi cetăţile din Crimeea (Caffa şi Mangop). În prima fază (1457—1472) a domniei, **Ş.** a recucerit Chilia de la unguri şi munteni (1465), a înfrînt pe Matei Corvin, regele Ungariei, la Baia (1467), a zdrobit o puternică invazie tătară la Lipnic pe Nistru (1469 sau 1470) şi a pătruns în Ţara Românească, unde a învins pe Radu cel Frumos la Soci (1471) şi la Cursul Apei (1473), înlocuindu-l cu Laiotă Basarab. Prestigiul întărit în urma acestor succese şi sprijinul de care se bucura în întreaga ţară i-au permis lui **Ş.** să tranşeze în favoarea sa conflictul cu marea boierime, suprimînd pe cei mai însemnaţi exponenţi ai tendinţelor de anarhie feudală, în frunte cu Isaiia vornicul. În a doua fază a domniei sale (1473—1488), **Ş.** a dus un lung şi mare război de apărare a independenţei Moldovei. Turcii, nemulţumiţi de existenţa unei domnii puternice în Moldova, capabilă de a-şi subordona politiceşte şi Ţara

Pecetea lui Ştefan cel Mare

Românească, şi în dorinţa de a cuceri porturile-cetăţi Chilia şi Cetatea Albă, la care se adăuga şi refuzul lui **Ş.** de a plăti haraciul, au atacat Moldova. Războiul antiotoman a început cu bătălia de la Podul Înalt, în apropiere de Vaslui (10 ianuarie 1475), unde oastea moldovenească a pricinuit oştilor otomane, conduse de Soliman Hadîmbul, beglerbegul Rumeliei, o mare înfrîngere. Bătălia a avut un larg ecou în Europa; istoricul polon Dlugosz a scris că **Ş.** este „cel dintîi dintre principii lumii care a repurtat în zilele noastre o victorie atît de strălucită împotriva turcilor". Înfrînt la Valea Albă (1476) de uriaşa armată condusă de însuşi sultanul Mahomed al II-lea, **Ş.** s-a retras şi, sprijinindu-se pe cetăţi, l-a determinat pe sultan să se retragă, după asediul zadarnic al Sucevei şi Cetăţii Neamţului, fără a repurta o victorie decisivă. După retragerea turcilor, încercînd să scoată Ţara Românească de sub influenţa otomană, **Ş.** l-a înlocuit pe Laiotă Basarab cu Vlad Ţepeş (1476). Într-o ultimă încercare de a readuce Ţara Românească în frontul luptei antiotomane, Ştefan cel Mare a pornit lupta împotriva lui Basarab cel Tînăr, pe care l-a învins la Rîmnic (1481) şi l-a înlocuit cu Vlad Călugărul; dar şi acesta a trecut de partea turcilor în 1484, cînd sultanul Baiazid al II-lea a cucerit Chilia şi Cetatea Albă. În a treia fază a domniei (1489—1504), **Ş.** plătea tribut turcilor în schimbul neamestecului acestora în treburile interne ale Moldovei, dar din cauza politicii favorabile Ungariei a intrat în conflict cu Polonia. Regele polon Ioan Albert a atacat Moldova, sub pretextul că vrea să recucerească de la turci cetăţile de la Marea Neagră; după asediul nereuşit al cetăţii Suceava, expediţia polonă s-a terminat cu dezastrul pe care i l-a provocat armata moldoveană la Codrul Cosminului (1497). În anul următor a avut loc expediţia de răzbunare a lui **Ş.** în Polonia, urmată de pacea de la Hîrlău (1499), care stabilea raporturi de egalitate între cele două state, şi de ocuparea Pocuţiei de către moldoveni (1501). Cultura moldovenească în timpul lui **Ş.** se remarcă prin înflorirea artelor plastice (frescele bisericeşti), a construcţiilor religioase (bisericile-mănăstiri: Putna, sf. Gheorghe din Hîrlău, Voroneţ, Bălineşti, Neamţ ş.a.), a celor civile (Piatra, Iaşi ş.a.) şi a celor militare. În această perioadă s-a consolidat şcoala moldovenească de artă. În vremea sa încep a fi scrise la curte, în slavoneşte, primele anale ale ţării, preamărind faptele de arme ale domnului. Domnia glorioasă a lui **Ş.** a avut drept rezultat amînarea includerii Moldovei în sistemul politic al dominaţiei otomane şi a întîrziat înaintarea turcilor spre centrul Europei.

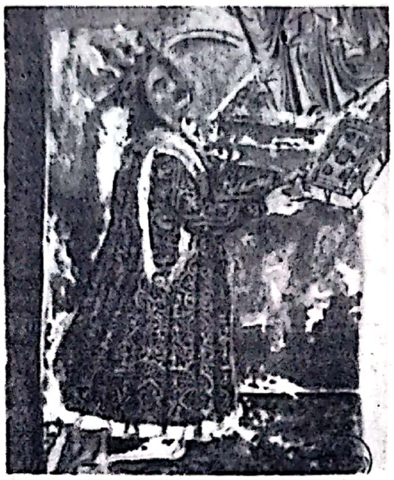

Ştefan cel Mare

Ştefan Duşan, rege al Serbiei (1331—1346) şi „ţar al sîrbilor şi grecilor" (1346—1355). În timpul său, Serbia a devenit cel mai puternic stat din sud-estul Europei. În scopul consolidării regimului feudal, **Ş.D.** a promulgat un cod de legi („Zaconnic"), confirmat în 1349 de adunarea stăpînilor feudali la Skopje. **Ş.D.** a promovat o politică externă activă, cucerind Macedonia (în afară de Salonic), Tesalia, Epirul, Albania şi Acarnania şi a eliberat de sub dominaţia maghiară regiunea Belgradului şi Maciva.

Ştefan Lazarevici, despot sîrb (1389—1427). Ca vasal al sultanului a fost obligat să-i însoţească pe turci în cîteva expediţii militare. În timpul luptelor dintre fiii lui Baiazid l-a sprijinit pe Mahomed I, a cărui înscăunare a dus la redobîndirea temporară a independenţei Serbiei. Ştefan Lazarevici şi-a stabilit capitala la Belgrad.

Ştefan Lăcustă, domn al Moldovei (1538—1540), fiu al lui Ştefan cel Mare, ridicat în scaunul domnesc de către sultanul Soliman. În timpul domniei lui, turcii au ocupat Bugeacul şi au transformat Tighina în raia. Porecla de „Lăcustă" îi vine de la invaziile de lăcuste din timpul domniei sale. A fost asasinat de marea boierime.

Ştefan Petriceicu, domn al Moldovei (1672—1673, 1673—1674, 1683—1684), sub tutela marii boierimi. Însoţind pe turci la asediul Cameniţei (1672), a trecut, în lupta de la Hotin (1673), de partea polonilor. A revenit la a treia domnie cu sprijinul regelui Ioan Sobieski, după victoria polonilor la Viena (1683).

Ştefan Răzvan, domn al Moldovei (1595). A ocupat domnia cu ajutorul lui Sigismund Báthory, principele Transilvaniei, înlocuindu-l pe Aron Tiranul, în scopul întăririi coaliţiei creştine împotriva turcilor. A dus o politică internă potrivnică marii boierimi. A fost înfrînt şi ucis de Ieremia Movilă, care era ajutat de poloni.

Ştefan Tomşa, domn al Moldovei (1563—1564), urcat în scaun în urma unei răzmeriţe a boierimii nemulţumite de domnia lui Despot-Vodă. A fost înfrînt de Alexandru Lăpuşneanu, venit cu ajutor turcesc. Silit să fugă în Polonia, a fost decapitat la Lvov, la cererea turcilor.

Ştefan Uroş al IV-lea, ţar al Serbiei (1355—1371), ultimul reprezentant al dinastiei Nemania. A luptat împotriva tendinţelor centrifuge ale feudalilor sîrbi, reuşind să refacă în mare parte unitatea statului, şi împotriva politicii agresive a regelui Ungariei, Ludovic I de Anjou. A întreţinut relaţii de prietenie cu Nicolaie Alexandru, domnul Ţării Româneşti, şi cu banul Bosniei, Ştefan Tvartko.

Ştefănescu, Grigore (1836 sau 1838–1911), geolog şi paleontolog român, înaintaş de seamă al geologiei româneşti. A fost primul profesor de mineralogie, geologie şi paleontologie al Universităţii din Bucureşti, director al Biroului geologic, înfiinţat în 1882 din iniţiativa sa, şi membru fondator al Academiei Române. S-a ocupat mai ales de unele formaţii din Muscel. A iniţiat şi a realizat, în cadrul Biroului geologic, prima hartă geologică a României la scara: 1:200 000 (1898), reuşind să facă prin cercetările sale descoperiri geologice şi paleontologice de mare importanţă. **Ş.** a studiat mamiferele pliocene şi cuaternare din România şi a cercetat resturile de *Dinotherium gigantissimum* şi de *Camelus alutensis* (cămila fosilă), descoperite în România; a prezentat de asemenea numeroase comunicări între 1894 şi 1910 la Academia Română, la Academia de Ştiinţe din Paris şi la diferite congrese geologice internaţionale. A desfăşurat o intensă activitate de popularizare a ştiinţei, propagînd idei darviniste în ţara noastră.

Gr. Ştefănescu

Ştefănescu, Mihail (1845–c. 1900), pictor român. A studiat la Şcoala de arte frumoase din Bucureşti, unde a fost elev al lui Th. Aman, Gh. Tattarescu şi C.I. Stăncescu, apoi, ca bursier, la Paris şi la Roma. A pictat compoziţii alegorice, scene de gen, naturi moarte şi s-a remarcat ca portretist şi ca peisagist, învingîndu-şi formaţia academică. A redat aspectele melancolice şi sumbre ale naturii („Peisaj de iarnă"). În „Portret de fată" şi scena de gen „Ce-mi văzură ochii", Ştefănescu a dovedit că a cunoscut pictura olandeză din secolul al XVII-lea.

Ştefănescu, Mircea (n. 1898), dramaturg român. S-a născut la Bucureşti. În prima parte a activităţii sale a scris piese care se disting prin construcţia abilă şi lirismul vibrant („Comedia zorilor", 1930, spumoasă evocare a adolescenţei; melodrama „Acolo, departe", 1939 ş.a.). Cu „Rapsodia ţiganilor" (1948), **Ş.** abordează fresca socială, evocînd momentul eliberării robilor de pe moşiile boiereşti, iar cu „Matei Millo. Căruţa cu paiaţe" (1953) începe seria pieselor consacrate biografiei unor mari personalităţi din cultura şi istoria noastră („Cuza-Vodă", 1959; „Eminescu", 1964). În „Patriotica română" (1956), utilizînd tradiţia comediei caragialiene, satirizează moravurile politice ale burgheziei. A mai scris evocări radiofonice scenarii de film, librete de operetă. A tradus din Shakespeare, Molière, Pagnol. Laureat al Premiului de stat.

Ştefănescu, Sabba (1857–1931), geolog şi paleontolog român. A fost primul profesor de paleontologie la Universitatea din Bucureşti şi membru corespondent al Academiei Române. A studiat formaţiile terţiare din ţara noastră, mai ales resturile de proboscidieni fosili, şi a elaborat valoroase lucrări ştiinţifice. Op. pr.: „Studiul terenurilor terţiare din România" (1896–1897), „Asupra filogeniei elefanţilor şi mastodonţilor" (1913–1924).

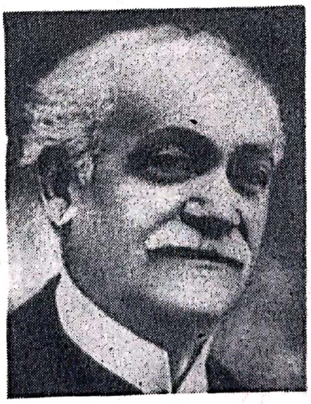

Sabba Ştefănescu

Ştefănescu, S. Sabba (n. 1902), geofizician român, profesor universitar, membru al Academiei Republicii Socialiste România. A elaborat lucrări importante privitoare la teoria distribuţiilor potenţiale în medii cu stratificaţie plan-paralelă şi în medii eterogene cu variaţie continuă de conductivitate, precum şi la studiul asupra liniilor de cîmp magnetic ale circuitelor filiforme, demonstrînd existenţa liniilor H deschise. Laureat al Premiului de stat.

Ştefănescu-Goangă, Florian (1881–1958), psiholog român. A studiat cu W. Wundt la Leipzig. A fost profesor la Universitatea din Cluj, unde a înfiinţat Institutul de psihologie experimentală, comparată şi aplicată, formînd o echipă valoroasă de psihologi experimentalişti. A abordat probleme de psihologia muncii, psihologia copilului, psihologia deficienţilor, de orientare profesională, precum şi de psihologie socială. A cercetat tonalitatea afectivă a culorilor (împărţite de el în excitatoare şi calmante). A înfiinţat şi a condus „Revista de psihologie" (Cluj, 1938–1949). Op. pr.: „Selecţionarea capacităţilor şi orientarea profesională" (1929), „Măsurarea inteligenţei" (1940).

Ştefănescu-Goangă, Petre (n. 1902), cîntăreţ român, prim-solist al Teatrului de operă şi balet, profesor la Conservatorul de muzică „Ciprian Porumbescu" din Bucureşti. Artist al poporului. Şi-a făcut studiile muzicale la Paris. A cîntat pe scenele marilor teatre muzicale din străinătate, între 1932 şi 1934 la Opera română din Cluj, iar din 1934 pînă în prezent la Teatrul de operă şi balet din Bucureşti. Interpretează cu o voce amplă şi un timbru cald, cu o prezenţă scenică pregnantă rolurile principale din operele „Boris Godunov" de Musorgski, „Maeştrii cîntăreţi" şi „Walkiria" de Wagner, „Tosca" de Puccini, „Rigoletto" de Verdi, „Paiaţe" de Leoncavallo, „Cneazul Igor" de Borodin, „Dama de pică" de Ceaikovski etc.

Ştefăniţă (Ştefan cel Tînăr), domn al Moldovei (1517—1527), fiul lui Bogdan al III-lea. În timpul minoratului său (1517—1522) a domnit sub tutela lui Luca Arbore, portarul Sucevii, conducătorul marii boierimi moldovene. Sprijinindu-se pe mica boierime, pe tîrgoveţi şi pe aparatul slujitoresc pe care l-a organizat mai temeinic, a dus o politică de limitare a privilegiilor de imunitate ale marii boierimi şi a înfrînt, în 1523, oastea acesteia, care urmărea să-l înlăture de la tron. Căutînd să reia politica externă a lui Ştefan cel Mare, a încercat să închege cu Polonia şi cu Ungaria o alianţă antiotomană, dar Polonia a încheiat pace cu turcii în 1525, iar Ungaria a fost înfrîntă în 1526 la Mohács. Eroul piesei „Viforul“ a lui B. Şt. Delavrancea.

Ştefăniţă Lupu, domn al Moldovei (1659—1661), fiu al lui Vasile Lupu. În timpul domniei lui, Moldova a fost bîntuită de o foamete cumplită, încît oamenii mîncau pîine de papură măcinată, ceea ce i-a adus porecla de Papură-Vodă.

Ştefu, Pompiliu (1910—1942), militant al mişcării muncitoreşti din România, muncitor tipograf. Membru al P.C.R. din 1937. În timpul dictaturii militare-fasciste, a condus, din însărcinarea partidului, împreună cu N. Mohănescu, o tipografie ilegală. Arestat în februarie 1942, a fost judecat, condamnat la moarte şi executat.

ştemuíre (germ. *stemmen* „a apăsa, a propti“; TEHN.), operaţie de refulare a metalului, prin apăsare sau prin batere, la marginea unor table îmbinate, la capetele de nituri, la capătul unei piese îmbinate cu altă piesă, la unele tipuri de capse etc., în scopul obţinerii de îmbinări fixe sau etanşe. **Ş.** se execută cu o sculă metalică, numită *ştemuitor*, cu vîrful de lucru bont şi care este lovită cu un ciocan obişnuit sau este montată într-un ciocan pneumatic.

ştergár, ţesătură dreptunghiulară din in, cînepă, bumbac, borangic şi, rar, din lînă, de diferite dimensiuni. Fondul al ţesăturii este uneori întretăiat de vrîste colorate, de diferite lăţimi. Capetele ştergarului sînt împodobite cu alesături geometrice sau florale. Vestite sînt **ş.** destinate să împodobească interioarele caselor ţărăneşti, folosite şi ca obiecte de dar simbolice. Lucrate în toate regiunile ţării, sînt renumite prin frumuseţe cele din Mărginimea Sibiului, Ţara Oltului, Făgăraş, Ţara Zarandului, Ţara Oaşului, Maramureş, Moldova de nord, Bacău, Dobrogea, Prahova, Muscel, Gorj, Mehedinţi, Banat. În unele zone din Oltenia şi Mehedinţi **ş.** este cunoscut sub numele de „peşchir“. Sin. *prosop*.

Ştergar de Făgăraş

ştévie *(Rumex patientia)*, plantă erbacee perenă, cu tulpina viguroasă, înaltă de 1—2 m, şi cu frunze mari de 20—30 cm, cărnoase. În ţara noastră se cultivă în grădini pentru frunzele sale, folosite în alimentaţie.

ştift (germ. *Stift* „ţintă, piron“; TEHN.), piesă metalică de formă cilindrică sau conică, cu suprafaţa exterioară netedă sau crestată (parţial sau în întregime), folosită la îmbinarea demontabilă ori nedemontabilă a două piese, la asigurarea unei poziţii relative a lor (centrarea pieselor), ca element de siguranţă împotriva demontării sau a deşurubării etc.

ştiínţă, ansamblu sistematic de cunoştinţe veridice despre realitatea obiectivă (natură şi societate) şi despre realitatea subiectivă (psihic, gîndire). **Ş.** a apărut şi s-a dezvoltat sub influenţa determinantă, în ultimă analiză, a nevoilor practice ale societăţii; scopul ultim, oricît de îndepărtat, al **ş.** îl reprezintă aplicarea rezultatelor ei în practică. Aplicaţiile practice ale **ş.** includ dezvoltarea producţiei materiale, apărarea şi perfecţionarea fiinţei umane, transformarea relaţiilor sociale. **Ş.** se deosebeşte de cunoştinţele empirice prin aceea că urmăreşte studierea legilor care guvernează faptele şi pe baza cărora se pot elabora previziuni ştiinţifice. Cunoştinţele referitoare la un anumit domeniu al realităţii se încheagă într-o ştiinţă numai atunci cînd ele sînt reunite, pe baza descoperirii unor principii (legităţi) fundamentale, într-un sistem de noţiuni, într-o teorie. În cadrul **ş.** distingem: *materialul faptic*, rezultatele observaţiei, ale experimentelor; *ipotezele* (acestea se bazează pe fapte şi pe legăturile dintre ele şi pot fi confirmate sau infirmate ulterior); rezultatele generalizării materialului faptic, exprimate în *noţiuni*, *legi*, *teorii*, confirmate de practică; interpretări teoretice generale, filozofice ale rezultatelor ştiinţifice, concepţia generală asupra unui anumit sector al realităţii; modul de a cerceta realitatea (metodologia). **Ş.** este una dintre formele conştiinţei sociale; componenta ei interpretativă (mai ales în ştiinţele sociale) este legată de suprastructura ideologică. **Ş.** este într-o corelaţie complexă cu *filozofia*. Filozofia materialistă, legată prin însăşi esenţa ei de **ş.**, se îmbogăţeşte neîncetat cu rezultatele acesteia, îşi schimbă forma o dată cu fiecare cotitură importantă în ştiinţele naturii; ca teorie despre legile şi trăsăturile cele mai generale ale realităţii, ea constituie totodată concepţia şi metoda comună a ştiinţelor particulare. Filozofia idealistă îşi schimbă şi ea forma o dată cu schimbarea tabloului ştiinţific-naturalist al lumii, neputînd să nu ţină seama de aceasta; ea dă însă o interpretare denaturată rezultatelor ştiinţei. Atît ştiinţa, cît şi *arta* reprezintă o reproducere (reflectare) generalizată a realităţii obiective; dar, în timp ce ştiinţa tinde către eliminarea oricărui element subiectiv, antropomorfic din conţinutul ei, arta reflectă realitatea raportată la om şi de aceea subiectivitatea umană nu poate lipsi din opera de artă. Ştiinţa redă generalul sub forma abstracţiilor, a noţiunilor, în timp ce arta redă generalul în unitate nemijlocită cu individualul, sub forma *imaginii artistice*. Ştiinţa este opusă prin însăşi esenţa sa *religiei*, reflectare denaturată şi mistificată a realităţii, întemeiată pe credinţă. În timp ce ştiinţa este instrumentul dominaţiei omului asupra realităţii, religia este expresia neputinţei sale, oglindirea fantastică a dominaţiei forţelor oarbe ale naturii şi societăţii asupra lui. Ştiinţa este un fenomen social complex, care este legat de numeroase alte fenomene sociale. Dezvoltarea **ş.** a fost determinată, înainte de toate, de nevoile producţiei materiale (ştiinţele naturii) sau ale practicii social-politice, ale luptei revoluţionare de clasă (ştiinţele sociale); progresul ei a fost stimulat sau frînat de nivelul tehnicii, de interacţiunea cu alte forme ale conştiinţei sociale, îndeosebi cu filozofia şi cu religia, de factori politici (ex. intervenţia statului), de nivelul învăţămîntului etc. În afară de conexiunile sale cu practica, determinante în dezvoltarea **ş.**, în această dezvoltare acţionează şi legile ei interne, logica sa proprie, **ş.** bucurîndu-se, ca şi celelalte forme ale conştiinţei sociale, de o independenţă relativă în raport cu existenţa socială, această independenţă relativă fiind accentuată de faptul că conţinutul obiectiv al ştiinţelor naturii îl constituie natura şi nu relaţiile sociale. Drumul general al cunoaşterii ştiinţifice este acela al trecerii de la fenomen la esenţă, de la o esenţă la o esenţă mai profundă. Ştiinţa progresează către o cunoaştere tot mai adîncă şi mai cuprinzătoare a lumii obiective, apropiindu-se la infinit, asimptotic, de adevărul absolut (v. şi adevăr). Dezvoltarea **ş.** este stînjenită atît de ruperea teoriei de practică, cît şi de practicismul îngust. Legătura ştiinţei cu practica poate fi nemijlocită sau mai îndepărtată. Cercetarea care nu este îndreptată spre realizarea unui scop practic imediat serveşte şi ea în ultimă analiză practica.

În antichitate, la cîtva timp după apariţia scrierii, are loc în Orient şi îndeosebi în Grecia demitizarea cunoştinţelor despre univers şi constituirea primelor filozofii laice, caracterizate prin materialism naiv şi dialectică elementară. Din ansamblul cuprinzător al filozofiei se desprind: matematica (Pitagora, Euclid), astronomia (Ptolemeu), mecanica statică (Arhimede), zoologia descriptivă (Aristotel) şi botanica descriptivă (Teofrast); apar începuturile medicinii (Hipocrat), ale geografiei (Strabo) şi istoriei (Herodot, Tucidide), ale teoriei politice şi economice întemeiate pe cercetarea faptică (Aristotel), se constituie logica formală (Aristotel). Relaţiile sclavagiste au frînat însă aplicarea ştiinţei în producţie, au întreţinut ruperea teoriei de practica de producţie, dispreţuită de exponenţii intelectuali ai clasei dominante. Din aceste cauze, precum şi datorită nivelului scăzut de cunoştinţe, în antichitate, majoritatea ştiinţelor naturii nu s-au putut constitui ca ramuri de sine stătătoare ale cunoaşterii întemeiate experimental, ci s-au menţinut în cadrul filozofiei naturii. Nici perioada feudală, caracterizată prin predominarea economiei închise, naturale şi prin unelte simple, manuale, nu a făcut posibilă aplicarea **ş.** în producţie. Faptul acesta, ca şi dominaţia ideologiei religioase, a frînat considerabil dezvoltarea **ş.**, care a devenit un apendice pseudoştiinţific al teologiei şi scolasticii. Pe baza tradiţiilor antice, flacăra cunoaşterii ştiinţifice a fost, în schimb, întreţinută în Orientul arab. **Ş.** moderne ale naturii, întemeiate pe experiment, au apărut o dată cu începuturile capitalismului, în perioada Renaşterii; dezvoltarea lor a fost stimulată de interesul burgheziei timpurii de a dezvolta forţele de producţie. În prima perioadă a **ş.** moderne (din a doua jumătate a sec. XV pînă aproximativ la sfîrşitul sec. XVIII) se dezvoltă îndeosebi mecanica cerească şi terestră (Copernic, Kepler, Galilei, Newton), apoi alte ramuri ale fizicii, îndeosebi optica (Huygens), precum şi matematica în strînsă legătură cu fizica: geometria analitică (Descartes), calculul infinitezimal (Leibniz, Newton, Bernoulli, Euler). Naşterea chimiei moderne este marcată de numele lui Boyle, Lavoisier, Lomonosov. În ştiinţele biologice are loc o acumulare şi o clasificare a materialului faptic, care cunoaşte un moment important în sec. al XVIII-lea prin opera lui Linné. Predominarea mecanicii în această perioadă se explică prin faptul că, baza energetică a industriei fiind mişcarea mecanică, se punea sarcina studierii legilor acesteia, precum şi prin necesitatea (derivată din logica internă a dezvoltării cunoaşterii) de a studia mai întîi formele mai simple ale mişcării. Această perioadă se caracterizează prin acumularea de fapte, prin predominarea analizei, prin extinderea reprezentărilor mecanicii asupra altor domenii şi, datorită tuturor acestor factori, prin dominaţia metodei metafizice. De apariţia şi dezvoltarea capitalismului sînt legate şi progrese importante în cunoaşterea fenomenelor sociale, care este influenţată totodată de spiritul mecanicist al ştiinţelor naturii din sec. XVI—XVIII. Se dezvoltă concepţiile laice şi individualiste despre stat şi drept (Machiavelli, Grotius, Hobbes, Spinoza), care concep societatea ca o îmbinare mecanică de indivizi (teoria contractului social), iar apoi economia politică clasică, expresia teoretică cea mai nemijlocită a intereselor burgheziei în ascensiune. La sfîrşitul sec. al XVIII-lea începe revoluţia industrială, legată de inventarea şi de folosirea maşinilor-unelte şi a maşinii cu abur; în funcţie de ea are loc o revoluţie şi în ştiinţele naturii, marea industrie întemeiată pe folosirea maşinilor făcînd posibilă şi necesară pe o scară tot mai largă aplicarea ştiinţei în producţie. Se elaborează termodinamica (Carnot), este descoperită legea conservării şi transformării energiei (Mayer, Helmholtz, Joule), este fundamentată electrodinamica clasică (Volta, Oersted, Ampère, Faraday, Maxwell ş.a.). Aceste progrese ale ştiinţei duc la crearea unor ramuri noi ale tehnicii, printre care electrotehnica va avea un rol tot mai mare. Progrese uriaşe înregistrează chimia; se elaborează teoria atomistică modernă (Dalton), este descoperită legea periodicităţii elementelor (Mendeleev). În matematică apar geometriile neeuclidiene (Lobacevski, Bolyai, Gauss, Riemann). În biologie este descoperită, în prima jumătate a secolului, teoria celulară; mai tîrziu se pun bazele microbiologiei (Pasteur). Evoluţionismul triumfă în biologie (Lamarck, Darwin), ca şi în geologie (Lyell), sec. al XIX-lea fiind caracterizat prin pătrunderea spontană a dialecticii în ştiinţele naturii. Apariţia marxismului la mijlocul secolului determină o revoluţie atît în filozofie, cît şi în studiul fenomenelor sociale; Marx şi Engels creează economia politică şi sociologia ştiinţifică, teoria ştiinţifică a socialismului; prin constituirea materialismului dialectic şi a materialismului istoric se creează baza metodologică pentru transformarea tuturor disciplinelor sociale în adevărate ştiinţe. Sfîrşitul sec. al XIX-lea şi primele decenii ale sec. al XX-lea marchează începutul unei noi revoluţii în ştiinţele naturii. În sec. al XX-lea se fac descoperiri epocale în fizică, privind cuantificarea energiei (Planck), structura spaţiului şi a timpului (Einstein), a atomului (Rutherford, Bohr), mecanica microobiectelor (de Broglie, Schrödinger, Heisenberg), procesele nucleare (Ernest Rutherford, soţii Curie, Enrico Fermi, soţii Joliot-Curie) ,structura şi interacţiunile particulelor elementare. Se realizează progrese însemnate în electrificare, automatizare şi chimizare, utilizarea energiei atomice etc. O dată cu trecerea capitalismului în stadiul imperialist şi apoi o dată cu apariţia statelor socialiste, dezvoltarea ştiinţei apare diferenţiată. În ţările capitaliste, cu toată baza tehnică avansată, interesele monopolurilor şi pregătirile de război duc la o dezvoltare în unele privinţe inegală şi chiar contradictorie. Progresul ştiinţei şi tehnicii se realizează într-un climat adeseori antiumanist. În ţările socialiste, cercetarea ştiinţifică este călăuzită de materialismul dialectic; dezvoltarea ştiinţei este planificată şi coordonată de stat, urmărind satisfacerea cît mai deplină a nevoilor mereu crescînde, materiale şi spirituale, ale maselor largi. **Ş.** contemporană progresează într-un ritm accelerat, iar cercetarea ştiinţifică antrenează în activităţi colective grupuri mari de cercetători. Ea a devenit, în cadrul revoluţiei ştiinţifice şi tehnice contemporane, o forţă nemijlocită de producţie, rezolvînd problemele multiple ale perfecţionării producţiei şi influenţînd puternic şi prompt industria. O caracteristică importantă a etapei actuale este diferenţierea tot mai marcată a ştiinţelor şi, paralel, *integrarea* ramurilor clasice, uneori îndepărtate, ceea ce duce la apariţia a numeroase ramuri ştiinţifice noi (ex. cibernetica, fundată de N. Wiener, biofizica, biochimia, bionica etc.). Astronautica a deschis căi noi de dezvoltare astronomiei, astrofizicii, meteorologiei, geofizicii, ştiinţelor biologice ş.a. O mare pondere au astăzi fizica şi ştiinţele derivate din ea, ca energetica, precum şi ramurile care se ocupă de transmiterea şi de prelucrarea informaţiei. Pe plan aplicativ se afirmă electronica, care constituie (împreună cu cibernetica) o premisă a automatizării industriale şi un auxiliar preţios al perfecţionării şi accelerării muncii intelectuale. Metodele proprii unor ştiinţe se aplică tot mai frecvent şi mai fecund în alte ştiinţe. Alte trăsături caracteristice ale **ş.** contemporane sînt: teoretizarea şi matematizarea progresivă a ştiinţelor (inclusiv a celor umaniste şi sociale) şi folosirea în cercetare a calculatoarelor electronice. Matematica, ştiinţa care studiază relaţiile cantitative ale obiectelor şi fenomenelor, făcînd abstracţie de conţinutul lor calitativ specific, devine tot mai mult un auxiliar universal al celorlalte ştiinţe. Uriaşul edificiu ştiinţific şi masivele forţe umane utilizate pun probleme noi privind documentarea, organizarea, finanţarea etc. ştiinţei, ajungîndu-se să se vorbească de nevoia întemeierii unei „ştiinţe despre ştiinţă" (Bernal: scientologia). După obiectul lor, ştiinţele se clasifică în: 1) *ş. generale*, *ş. filozofice*, care studiază cele mai generale legi ale oricărei mişcări (dialectica) şi legile specifice ale gîndirii (logica); 2) *ş. particulare*, care studiază fie natura (ştiinţele naturii), fie societatea (ştiinţele sociale), fie interacţiunea lor. În trecut, clasificările ştiinţelor au pornit de la criterii arbitrare (complexitate, caracter predominant abstract sau concret, descriptiv sau experimental etc.). Astăzi clasificarea de bază a **ş.** particulare urmăreşte formele de mişcare ale materiei şi reflectă dezvoltarea istorică a naturii (fizica, chimia, geologia, biologia, **ş.** sociale). Totodată, diferitele **ş.** particulare reflectă existenţa unor sisteme, obiecte sau domenii ale realităţii studiate în mod special (ex. fizica atomică, speologia, complexometria, bacteriologia). Ştiinţele care studiază societatea şi gîndirea, adică omul, se numesc **ş.** umaniste (ex. psihologia, lingvistica, sociologia, istoria). Un grup aparte de ştiinţe îl reprezintă *ş. tehnice* (ex. radioelectronica), legate atît de **ş.** naturii, cît şi de **ş.** sociale. În ceea ce priveşte *cercetările ştiinţifice*, ele se pot clasifica: 1) din punctul de vedere al relaţiilor cu practica, în *aplicative*, dacă urmăresc un scop practic nemijlocit, şi *pure*, dacă cercetarea este determinată de nevoile interne de dezvoltare a ştiinţei respective, fără un raport direct cu aplicarea practică a rezultatelor ei; 2) din punctul de vedere al mijloacelor de realizare, în *teoretice* şi *experimentale*; 3) din punctul de vedere al importanţei lor gnoseologice, în *fundamentale*, dacă efectuarea lor duce la cunoaşterea unor clase de stări şi de fenomene necunoscute înainte, a unor legi noi (ex. descoperirea sarcinii electrice în sec. al XVIII-lea, descoperirea inducţiei electromagnetice şi a legii ei în sec. al XIX-lea), şi în *derivate*, dacă efectuarea lor permite doar lărgirea numărului de obiecte care pot fi stăpînite pe baza legilor cunoscute (din această specie de cercetări face parte întreaga muncă de finalizare tehnică). V. și România, capitolul *Știința*.

„Știință și tehnică", revistă lunară editată de C.C. al Uniunii Tineretului Comunist și de Consiliul pentru răspîndirea cunoștințelor cultural-științifice. Apărută în iunie 1949 sub titlul „Știință și tehnică pentru tineret", s-a contopit în iunie 1954 cu revista „Știință și cultură", adoptînd denumirea actuală.

știr *(Amarantus)*, gen de plante erbacee anuale din familia amarantaceelor, caracterizate prin tulpină dreaptă și robustă, frunze ovale, acuminate și flori verzi *(Amarantus retroflexus, Amarantus silvestris)* sau purpurii *(Amarantus sanguineus)*, dispuse în glomerule. Crește prin locuri cultivate și necultivate.

Știrbei, veche familie de boieri olteni, dintre care cel mai cunoscut a fost *Barbu D.Ș.*, domn al Țării Românești (1849—1856). Înainte de a fi domn a participat la viața politică, fiind coautor al Regulamentului organic și de mai multe ori ministru. Numit domn pe baza convenției ruso-turce de la Balta Liman, a dus o politică ostilă mișcării progresiste postpașoptiste, introducînd o cenzură severă și împotrivindu-se reîntoarcerii în țară a revoluționarilor români exilați. Prin „așezămîntul agricol" din 1851 a încercat să transforme proprietatea feudală în proprietate de tip capitalist. A luat numeroase măsuri de modernizare a administrației, învățămîntului, armatei, a introdus telegraful, a decretat emanciparea robilor (8/20 februarie 1856); în timpul domniei sale a fost inaugurată clădirea Teatrului național din București (1845—1852) și s-a terminat amenajarea grădinilor Cotroceni și Cișmigiu. Pe plan extern a dus o politică de supunere față de Austria.

știrigoáie *(Veratrum)*, gen de plante erbacee toxice din familia liliaceelor, cu flori albe *(Veratrum album)* sau purpuriu-închis *(Veratrum nigrum)*. Crește prin locuri umede, mai ales la altitudini mari. Rizomul și rădăcinile de **ș.** conțin alcaloizi-esteri și unii compuși cu acțiune hipotensivă. Dintr-un complex de alcaloizi se prepară un medicament întrebuințat în tratamentul bolii hipertensive. Extractele se folosesc în combaterea ectoparaziților.

știúcă *(Esox lucius)*, specie de pește teleostean din familia esocidelor, lung de 30—60 cm și avînd greutatea de 0,500—3 kg, cu corpul alungit și turtit lateral și cu gura mare, în formă de cioc de rață, înarmată cu dinți puternici. **Ș.** este cel mai temut răpitor din apele dulci. În țara noastră trăiește în Dunăre, în bălțile și în afluenții ei și se pescuiește anual în cantități de 1 000—2 000 t. Icrele de știucă sînt foarte apreciate.

șturț (METAL.), semifabricat plat la laminarea tablelor subțiri, reprezentînd un stadiu intermediar între placa-semifabricat, numită platină, și tabla subțire propru-zisă.

ștuț (germ. *stutz* „pahar fără picior, țeavă scurtă"; TEHN.), piesă metalică scurtă în formă de țeavă, care se montează prin înșurubare, prin sudare sau cu șuruburi prin intermediul unei flanșe la un vas și care servește ca element de legătură între vas și o conductă sau între vas și o armătură. Sin. *tubulură*.

șúbă, haină lungă din dimie sau pănură de lînă albă, împodobită cu găitane negre sau roșii, iar uneori cu aplicații de postav subțire și colorat. **Ș.** este purtată de femei și de bărbați într-o serie de zone din Transilvania (Țara Zarandului, Pădureni, Țara Hațegului) și din Oltenia (Gori, Vîlcea, Muscel, Mehedinți). O variantă numită „șubă înfundată", purtată pe Valea Jiului transilvan, este închisă în față și se îmbracă pe cap ca o cămașă, constituind una dintre piesele arhaice ale portului popular românesc.

șúber (TEHN.), organ mobil în formă de placă, cu mișcare de translație ghidată, care servește la închiderea parțială sau completă a unui canal prin care circulă un gaz.

Șubin, Fedot Ivanovici (1740—1805), sculptor rus. A studiat la Paris (cu J.-B. Pigalle) și la Roma. A fost academician și profesor la Academia de arte din Petersburg. S-a remarcat ca portretist, realizînd numeroase busturi („A.M. Golițîn", „M.V. Lomonosov" ș.a.), în care se reflectă concepțiile sale iluministe și preocupări de reliefare a personalității.

șúbler (TEHN.), instrument folosit pentru măsurarea dimensiunilor liniare, format dintr-o riglă gradată cu unul sau cu două ciocuri (vîrfuri, fălci) de măsurare la un capăt și dintr-un cursor, de asemenea cu unul, respectiv cu două ciocuri de măsurare. Cursorul este prevăzut cu o scară gradată suplimentară, numită vernier, și culisează pe riglă. Caracteristica principală a **ș.** este precizia citirii, care poate fi de 0,1, 0,05 și 0,02 mm. **Ș.** cu precizia citirii de 0,05 și 0,02 mm sînt prevăzute și cu un mecanism de avans fin al cursorului, format dintr-un cursor suplimentar și dintr-un șurub micrometric.

șugubínă (IST.), variantă mai tîrzie a dușegubinei.

șuierătoare (LINGV.), consoană constrictivă prepalatală, a cărei articulație se caracterizează prin formarea unui rezonator îndărătul alveolelor incisivilor superiori, vîrful limbii ridicîndu-se spre palat, iar dosul ei coborîndu-se (ex. rom. *ș* și *j*). V. și sibilantă.

Șükrüllah, bin Șehabeddin Ahmed (sec. XIV—XV), istoric turc. Lucrarea sa „Behdjet-üt-Tevarih", scrisă în limba persană, care a marcat începuturile istoriografiei universale la otomani, prezintă istoria omenirii „de la primii oameni" (Adam) pînă în 1451. Cuprinde informații referitoare la istoria Țării Românești.

Șurianu, *Munții* ~, masiv muntos în Carpații Meridionali, cuprins între depresiunea Petroșeni și Hațeg, dealurile Orăștiei și Munții Cindrelului. Alcătuiți din șisturi cristaline străpunse de granite și gnaise, acoperite în partea sud-vestică de calcare jurasice, sînt frag-

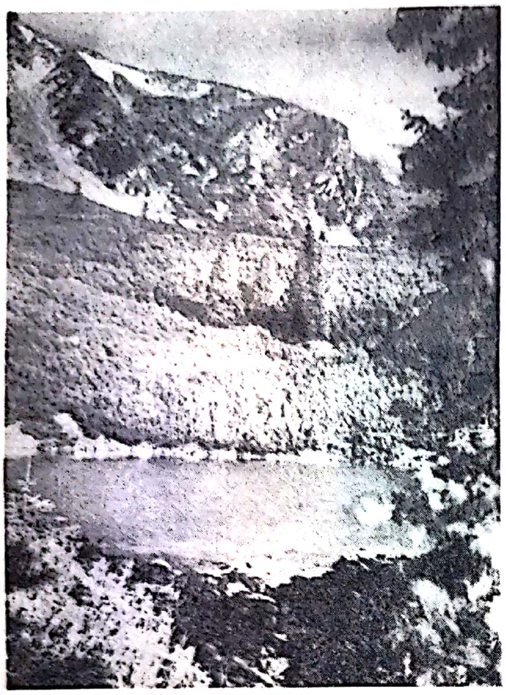

Vedere din Munţii Şurianu

mentaţi de văile Sebeşului şi Streiului. Relief glaciar (circuri, văi glaciare) şi carstic, însoţit de prezenţa platformelor de eroziune. Altitudinea maximă: 2 130 m (Vîrful lui Pătru). Sînt cunoscuţi şi sub numele de *Munţii Sebeşului*.

şurúb (TEHN.), organ de maşină în formă de tijă cilindrică sau, mai rar, conică, filetat pe o anumită porţiune sau pe toată lungimea lui şi prevăzut sau nu cu un cap de diferite forme (rotund, hexagonal, pătrat, triunghiular, ciocan, fluture, inel etc.). **Ş.** se execută din diferite materiale metalice (oţel, cupru, alamă, bronz, aluminiu etc.), în funcţie de condiţiile de lucru şi de destinaţie. **Ş.** se execută cu diferite feluri de filete: triunghiular metric sau în ţoli (normal sau fin), pătrat, trapezoidal etc. După destinaţie, **ş.** se împart în: ş. *de strîngere* sau *de fixare*, folosit la asamblarea demontabilă a două sau mai multe piese prin înşurubarea lui într-una din piese sau într-o piuliţă (**ş.** obişnuit de strîngere); ş. *de mişcare*, care serveşte la transformarea, transmiterea sau aplicarea unei forţe (ex. **ş.** de la vinci, **ş.**-conducător de la maşinile-unelte etc.); ş. *de măsură*, prevăzut cu filet de precizie înaltă şi folosit în construcţia instrumentelor şi aparatelor de măsură, la măsurarea lungimilor şi a deplasărilor (ex. ş. *micrometric*); ş. *de reglare*, care, prin deplasarea uneia sau a mai multor piese, serveşte la reglarea unor jocuri, distanţe etc.; ş. *diferenţial*, prevăzut pe două porţiuni diferite cu două filete cu paşi diferiţi, astfel că piuliţa se deplasează numai cu diferenţa dintre paşi, putîndu-se obţine deplasări foarte mici la transmisii de forţe mari (ex. la unele vinciuri şi prese cu **ş.**); ş. *prizonier*, numit şi *prizon*, fără cap, cu amîndouă extremităţile filetate, dintre care una se înşurubează într-una din piesele ce se asamblează, iar în cealaltă se înşurubează piuliţa care realizează strîngerea pieselor; ş. *de fundaţie*, încastrat sau ancorat în fundaţie şi folosit pentru fixarea utilajelor pe fundaţii; ş. *de lemn (holzşurub)*, şurub cu pas mare, care se înşurubează într-o gaură netedă etc. — *Ş. fără sfîrşit*, denumire improprie dată melcului de la angrenajul melc-roată melcată.

Şuşiţa, afluent pe dreapta al Siretului, la sud de Mărăşeşti (72 km). Izvorăşte din Munţii Vrancei. Datorită infiltraţiilor, vara seacă.

şuştác, monedă polonă de argint, care a circulat în ţările române în sec. al XVIII-lea.

şut (IND. EXTR.), timpul de lucru zilnic al unei echipe de muncitori în mină.

şvabi, denumire generică dată coloniştilor germani, francezi, italieni, spanioli şi bulgari, aşezaţi în mod succesiv de Habsburgi în Banat după ocuparea acestuia în 1718. Numele de **ş.** vine de la grupul mai numeros de populaţie germană provenind din Suabia, aduşi în Banat de împăratul Carol al VI-lea.

T

t *[te]*, a douăzeci și treia literă a alfabetului limbii române; sunetul notat prin această literă. Este o consoană oclusivă dentală surdă.

tabáci (în evul mediu în țările române), meșteșugari care se ocupau cu tăbăcitul pieilor; alcătuiau bresle numeroase și foarte bogate. Au avut un rol important în mișcările sociale și mai ales în timpul revoluției din 1848.

tabagísm (MED.), stare toxică cronică ce apare în urma utilizării prelungite și abuzive de tutun. Se manifestă prin cefalee, amețeli, scăderea apetitului, spasme musculare și vasculare, laringită, astm, simptome de angină pectorală, arterită obliterantă. Legătura dintre **t.** și cancerul bronhopulmonar este încă discutată, dar este sigur că la marii fumători această formă de cancer este mult mai frecventă decît la nefumători.

tabelă (tablă) matematică, mulțimea valorilor unei funcții care corespund anumitor valori ale argumentelor. Caracteristice pentru o **t.m.** sînt: *pasul* (diferența dintre două valori vecine ale argumentului) și *domeniul de variație al argumentului*. Valorile funcției care nu se găsesc în **t.m.** se calculează prin interpolare. Cele mai vechi **t.m.** au fost întocmite de babiloneni pentru funcțiile: $\frac{1}{n}$, n^2, n^3, $n^2 + n^3$ etc., cu n număr natural. Majoritatea **t.m.** sînt tabele numerice, alcătuite pentru funcțiile numerice. Cea mai cunoscută tabelă numerică este *tabla înmulțirii* (Pitagora). Alte **t.m.** mai cunoscute sînt: tabelele cu puteri, radicali, logaritmi zecimali, logaritmi naturali, valori reciproce, lungimi de cercuri și arii de cercuri, tabelele cu valorile naturale ale funcțiilor trigonometrice, tabelele cu logaritmii valorilor funcțiilor trigonometrice, tabelele pentru calcularea dobînzilor, tabelele de temperaturi, tabelele de mortalitate, de nașteri, de căsătorii, tabelele cu durata medie a vieții. O dată cu dezvoltarea științei, numărul și precizia **t.m.** au crescut foarte mult. **T.m.** au o largă utilizare în fizică, chimie, astronomie, tehnică, medicină etc.

tabernácol (lat. *tabernaculum* „cort, baracă"; IST. REL.) **1.** Cort portativ, susținut de coloane din lemn aurit, care servea ca sanctuar la vechii evrei pînă la zidirea templului din Ierusalim (sec. al X-lea î.e.n.). **2.** Dulăpior în formă de biserică, făcut din metale prețioase și așezat pe altar, în care se păstrează obiecte de cult. În unele cazuri, **t.** este săpat în grosimea unui zid sau este adosat acestuia, prezentînd către exterior o bogată decorație care sugerează silueta unui edificiu (sînt vestite **t.** gotice executate în piatră de la Sighișoara, Mojna etc.).

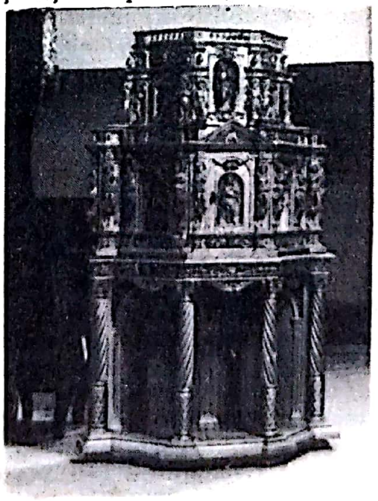
Tabernacol

tábes (lat. *tabes* „descompunere, boală care macină"; MED.), formă tardivă de sifilis nervos (meningo-encefalită cronică sifilitică), care se manifestă prin dureri viscerale vii, în special gastrice, tulburări de sensibilitate, de mers, trofice, osoase, sfincteriene, pupilare și psihice.

táblă (METAL.), foaie de oțel sau de metale ori aliaje neferoase, executată prin laminare la cald și la rece sau numai prin laminare la cald. **T.** cu grosimea pînă la 4 mm se numește *t. subțire*, iar cea cu grosimea peste 4 mm se numește *t. groasă*. Se deosebesc următoarele feluri de **t.**: *t. neagră*, de calitate inferioară (de obicei recoaptă), folosită la unele acoperișuri, la fabricarea unor ambalaje etc.; *t. silicioasă*, întrebuințată la construcția transformatoarelor și a mașinilor electrice; *t. cositorită, plumbuită, zincată (galvanizată)* etc., acoperită cu un strat protector de metal și folosită în scopuri speciale (ambalaje în industria alimentară, rezervoare pentru substanțe corosive etc.); *t. lăcuită*, tablă cositorită acoperită cu un strat protector de lac și folosită, de exemplu, la fabricarea unor cutii de conserve; *t. ondulată*, întrebuințată ca tablă de acoperiș, la fabricarea obloanelor etc.

tablă cerată, placă de lemn acoperită cu un strat de ceară, pe care se scria prin zgîriere cu *stilul*, folosită de romani. Majoritatea **t.c.** sînt acte (contracte, chitanţe etc.) şi au o mare valoare documentară. În ţara noastră s-au descoperit, în galeriile de mină la Roşia Montană (raionul Cîmpeni) 25 de **t.c.** romane.

tabliér (CONSTR.), ansamblul elementelor de construcţie (grinzi principale, antretoaze, longeroane etc.) care formează partea de rezistenţă a unui pod. **T.** susţine calea de circulaţie a podului, direct sau prin intermediul platelajului, şi are rolul de a transmite infrastructurii încărcările permanente şi mobile ale căii. El se poate rezema direct sau indirect (prin intermediul unor bolţi, al unor arce etc.) pe infrastructura podului.

tablóu 1. (TEATRU) **a)** Diviziune a unei piese de teatru sau subdiviziune a unui act, care implică schimbarea decorului sau marcarea trecerii timpului. **b)** Gruparea personajelor în scenă, în anumite atitudini pe care le păstrează cîteva momente. **2.** (CHIM.) *Tabloul periodic al elementelor* v. *sistemul periodic al elementelor*. **3.** (TEHN., ELT.) Element al unei instalaţii, constituit din panouri, pupitre sau panouri-pupitre, pe care sînt montate aparatele, instrumentele şi dispozitivele folosite pentru comanda şi controlul (adesea de la distanţă) funcţionării instalaţiei. Aparatele şi instrumentele de pe **t.** sînt legate cu elementele instalaţiei şi între ele prin conducte electrice, pneumatice sau hidraulice pentru transmiterea semnalelor şi a impulsiilor de comandă şi de control. **4.** (TRANSP.) *Tablou de bord* (sau *de comandă*), panou aşezat în cabina de comandă a unui vehicul, în faţa conducătorului, şi pe care sînt montate aparatele şi instrumentele de comandă şi de control ale funcţionării vehiculului respectiv.

taboríţi, denumire dată membrilor aripii revoluţionare a mişcării husite, după numele cetăţii *Tábor* (Cehia), construită de răsculaţi în 1420. Reprezentînd interesele şi năzuinţele maselor de ţărani şi de meşteşugari, **t.** aveau un program social antifeudal şi anticatolic, care prevedea secularizarea şi împărţirea la ţărani a averilor bisericeşti, lichidarea rînduielilor feudale, egalitatea tuturor oamenilor şi eliberarea Cehiei de sub dominaţia Imperiului romano-german. Conduşi de *Jan Žižka* şi *Procop cel Mare*, **t.** au constituit principala forţă armată a husiţilor în timpul războaielor husite. V. şi husiţi.

Tabriz, oraş în nord-vestul Iranului. 387 800 loc. (1963). Centru comercial. Industrie textilă (bumbac, lînă şi mătase, covoare), de pielărie şi centru a numeroase meşteşuguri. Aeroport, nod feroviar şi rutier. Universitate.

tabú (în polineziană *ta* „sacru, sfînţit" şi *bu* „foarte") **1.** (IST. REL.) Noţiune care exprimă interdicţia religioasă din societăţile primitive, instituită sub ameninţarea pedepsei supranaturale. Interdicţia se referea la anumite acţiuni, la frecventarea unor locuri „sfinte", la atingerea anumitor obiecte, la pronunţarea anumitor cuvinte etc. şi viza în special animalele considerate totem, care nu puteau fi ucise şi mîncate. Sistemul **t.** a fost practicat îndeosebi în Polinezia, constituind un factor important al rînduielilor gentilice-tribale. **2.** (LINGV.) Fenomen de evitare (din motive, în general, de superstiţii) a folosirii unui cuvînt, de înlocuire a lui cu alt cuvînt ori cu o perifrază, de cele mai multe ori metaforice, sau cu o variantă formală care îl face de nerecunoscut; prin acest fenomen se explică, de exemplu, existenţa diferitelor denumiri pentru noţiunea de „diavol", „drac": *necuratul*, *ducă-se pe pustii*, *cel de pe comoară* etc.

Tabula Peutingeriana, denumire a unei hărţi antice, păstrată în original, care înfăţişează principalele localităţi şi itinerarii din Imperiul roman. Numele vine de la descoperitorul ei, eruditul Konrad Peutinger (1465–1547) din Augsburg. **T.P.** se află la Biblioteca de stat din Viena.

tabuláta (PALEONT.), subclasă fosilă de celenterate din clasa antozoarelor, caracterizată prin forma tubulară a caliciilor şi prin prezenţa pereţilor transversali (tabule). Majoritatea acestor forme au trăit în paleozoic, în afară de un singur gen (*Lovcenipora*), care a trăit în triasic. În Republica Socialistă România a fost găsită în blocuri de depozite paleozoice cuprinse în conglomeratele cretacice din Bucegi şi în cele terţiare din Carpaţii Orientali.

Tabula Traiana, denumire a unei inscripţii latineşti pe stîncă, descoperită în defileul Cazane (pe Dunăre), care menţionează construirea drumului roman de pe malul drept al Dunării, începută în timpul lui *Tiberiu* şi terminată în vremea lui *Traian*.

tabulatúră (MUZ.) **1.** Sistem de notare muzicală cu ajutorul literelor, cifrelor sau altor semne, folosit în sec. XV–XVII pentru instrumente polifonice (orgă, lăută, clavecin, chitară etc.), care indicau poziţia degetelor executantului. **2.** Reguli care reglementau forma (versificaţie, rimă, ţesătură melodică, ornamentaţie etc.) artei meistersängerilor.

tabún (în mongolă *tabun* „grup de cai care pasc în libertate; ZOOTEHN.), sistem folosit pentru întreţinerea cailor în libertate, pe păşune, în majoritatea timpului din an.

tacheláj (NAV.) **1.** Ansamblul parîmelor din grupul *manevrelor fixe* (tachelaj fix) şi al parîmelor din grupul *manevrelor curente* (tachelaj curent). **2.** Construcţie de bare din lemn susţinute de stîlpi, care serveşte la susţinerea *tenzilor* pe o navă.

tachét (fr. *taquet*, din v. fr. *tac* „cui") **1.** (MAŞ.) Organ component al mecanismului de distribuţie cu supape al unui motor cu ardere internă, care face legătura între cama de comandă şi tija supapei, direct sau prin intermediul unui galet. **2.** (IND. EXTR.) Piesă în formă de T, care foloseşte la oprirea şi la susţinerea coliviei în puţul de extracţie al unei mine în dreptul unei rampe. În timpul introducerii vagonetelor din rampă în colivie sau al scoaterii acestora, colivia se sprijină pe patru **t.**; după manevra vagonetelor, colivia se ridică puţin de pe **t.**, iar aceştia se rotesc în jurul punctelor de articulaţie, liberînd secţiunea de circulaţie a puţului.

Tacit (Publius Cornelius Tacitus) (c. 55—c. 120), istoric şi om politic roman, unul dintre cei mai străluciţi reprezentanţi ai istoriografiei romane. A scris numeroase lucrări („Dialogul oratorilor", „Viaţa lui Agricola", „Germania"), dar principalele sale opere, din care nu ni s-au păstrat decît fragmente, sînt „Historiae" („Istorii"), în 14 cărţi, şi „Annales" („Anale"), în 16 cărţi; în acestea el înfăţişează prima perioadă a imperiului, de la moartea lui August (14. e.n.) pînă la asasinarea lui Domiţian (96 e.n.). Deşi afirmă că şi-a propus să scrie fără ură şi părtinire („sine ira et studio"), **T.** şi-a judecat epoca de pe poziţiile aristocraţiei senatoriale, lăsînd să străbată adesea în opera lui regretul şi nostalgia Romei republicane. Scriitor rafinat, **T.** a avut darul reconstituirii istorice, bazate pe alegerea faptelor aparent nesemnificative, dar autentice şi revelatorii, ca şi pe cel al construcţiei dramatice, întemeiat pe cunoaşterea psihologiei umane.

tacónică, *fază* ~ (GEOL.), fază de mişcări orogenice din cadrul ciclului orogenic caledonian, care s-a manifestat la sfîrşitul perioadei ordoviciene în Munţii Taconici din nord-estul S.U.A. (Munţii Apalaşi), în centrul Angliei, în Polonia, în Munţii Altai şi în lanţul Salair-Saian din Siberia, precum şi în sudul Australiei. Pe teritoriul Republicii Socialiste România se presupune de către unii cercetători că *f.t.* s-a manifestat în centrul Dobrogii (în zona şisturilor verzi).

tact (FIZIOL.), simţ care se referă la senzaţiile provocate de excitarea unor receptori specifici din piele şi mucoase, prin tracţiune sau modificări ale presiunii. **T.** ne dă informaţii asupra greutăţii, mobilităţii, consistenţei, suprafeţei şi formei obiectelor.

táctică (SOC. ŞT.) v. **strategie şi tactică.**

tactică militară, artă a conducerii în luptă a trupelor (divizie, regiment şi subunităţi) astfel ca să îndeplinească cu maximum de eficacitate scopurile fixate de eşalonul superior (v. arta operativă).

tactísm (BIOL.), modalitate de comportament a organismelor vii libere, care constă în deplasarea acestora către o sursă de excitaţie ce acţionează unilateral asupra lor *(t. pozitiv)* sau în sens contrar acestei surse *(t. negativ)*. După natura excitantului, deosebim: fototactism, chimiotactism, termotactism etc.

Tadjikistan v. **Republica Sovietică Socialistă Tadjikă.**

Tafrali, Orest (1876—1937), istoric român. A fost profesor de arheologie şi antichităţi la Universitatea din Iaşi, membru al mai multor institute istorice străine, director al Muzeului naţional de antichităţi (din 1916). S-a preocupat de antichitatea greacă, de istoria Imperiului bizantin şi istoria României. În 1927 a înfiinţat revista „Artă şi arheologie". Op. pr.: „Poema lui Gh. Palamede despre Mihai Viteazul" (1905), „Tesalonicul în sec. al XIV-lea" (1913), „Imnul-acatist" (1915), „Tesalonicul de la origini pînă în sec. al XIV-lea" (1919), „Cetatea pontică Callatis" (1925), „Cetatea pontică Dyonisopolis" (1927).

Taganrog, oraş în U.R.S.S., în R.S.F.S. Rusă, situat pe ţărmul golfului cu acelaşi nume (Marea Azov). 234 000 loc. (1965). Industrie siderurgică, constructoare de maşini, a mobilei, uşoară, alimentară. Institut radiotehnic, teatre, muzee (între care şi casa-muzeu A.P. Cehov).

Tagliavini *[tal'iavini]*, Carlo (n. 1903), lingvist italian. Profesor la Universitatea din Padova. Membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România. A publicat studii despre limbile romanice şi despre limba albaneză, dînd o deosebită atenţie limbii române; a elaborat o „Gramatică a limbii române", însoţită de o antologie (1923), a întemeiat şi a condus revista „Studi rumeni" („Studii române") (1927—1930) şi a editat, cu un studiu introductiv, un dicţionar latin-român-maghiar din jurul anului 1700, sub titlul „Lexicon Marsilianum" (1930). Op. pr.: „Originile limbilor neolatine. Introducere în filologia romanică" (1959).

Taglioni *[tal'ioni]*, Maria (1804—1884), dansatoare italiană. S-a afirmat pe scena Operei mari din Paris (1827—1832), apoi la Scala din Milano. Însuşindu-şi o remarcabilă măiestrie tehnică, a excelat în executarea poantelor, pe care le-a popularizat. Rossini, Meyerbeer, Adam au scris pentru ea. A interpretat cu succes „Silfida" de F. Taglioni, tatăl şi profesorul ei.

Tagore, Rabindranath (1861—1941), poet, prozator şi dramaturg indian, de limbă bengali şi de limbă engleză. Se trage dintr-o familie înstărită, cu puternice tradiţii intelectuale. **T.** a făcut studii juridice în Anglia. A vizitat multe ţări, printre care şi România, fiind pretutindeni un mesager al culturii indiene şi al spiritului de înţelegere între popoare. Cu toate că nu a înţeles rădăcina nedreptăţilor sociale (a apărat şi principiul nonviolenţei), **T.** s-a situat întotdeauna pe poziţia unui luptător progresist activ. A scris pamflete şi numeroase articole împotriva colonialismului şi fascismului şi a luat parte la toate campaniile iniţiate împotriva forţelor reacţiunii. Militînd pentru independenţa şi „renaşterea spirituală" a Indiei, căutînd să cîştige popoarele Euro-

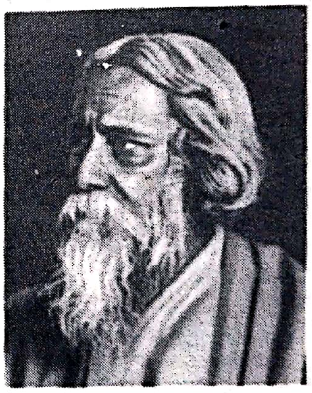

R. Tagore

pei pentru cauza „spiritului fratern“ (adaptarea la condiţiile moderne a unei idei din vechile texte religioase indiene), el a manifestat o mare capacitate de asimilare a tuturor problemelor vremii sale. Concepţia sa filozofică-religioasă este fundamentată pe panteismul Upanişadelor şi pe influenţa religiei creştine. **T.** s-a afirmat în domeniul filozofiei, criticii literare şi în special al literaturii, în care a ilustrat toate genurile. Valorificînd bogata tradiţie literară indiană, **T.** a înnoit-o şi a îmbogăţit-o cu o tematică nouă. Opera sa constituie o vastă frescă a societăţii indiene de la sfîrşitul secolului trecut şi din prima jumătate a secolului nostru, înfăţişînd viaţa ţăranului bengalez cu suferinţele, străvechile sale credinţe şi superstiţii, frămîntările intelectualilor patrioţi, luptători pentru progres şi libertate, împotriva opresiunii coloniale şi a înapoierii feudale (schiţele şi povestirile „Ghirlanda dragostei“, 1902, trad. rom.; „Sentinţa“, 1893, trad. rom.; „Lumină şi umbră“, 1894, trad. rom.; „Renegare“, 1892, trad. rom.; „Mohamaya“, 1892, trad. rom.; romanele „Prăbuşirea“, 1901; „Firul de nisip în ochi“, 1902; „Gora“, 1910, trad. rom.; „Căminul şi lumea“, 1916, trad. rom.; lucrările dramatice „Fachirul“, 1883; „Jertfa“, 1895, trad. rom.; „Oleandri roşii“, 1924). **T.** s-a afirmat însă mai ales prin uriaşa sa operă poetică (3 000 de poeme, poezii şi cîntece lirice-filozofice), cuprinsă în 50 de volume. Primele sale versuri (volumele „Istoria unui poet“ şi „Flori de pădure“) au un puternic caracter liric şi sînt influenţate de Mahabharata, Ramayana, de literatura poetică antică a Indiei („Sakuntala“ şi „Urvasi“ de Kalidasa) şi de lirismul medieval vişnuist. Mai tîrziu el depăşeşte sfera sentimentelor strict personale (volumele „Cîntece de seară“, „Diezi şi bemoli“), lumea înconjurătoare şi natura, pătrunzînd din ce în ce mai mult în universul său poetic. Opera sa de maturitate (volumele „Manoshi“, „Luntrea de aur“, „Grădinarul“, trad. rom.; „Crai-nou“, „Naibedia“, „Puntea“, „Gitanjali“, trad. rom. ş.a.), străbătută de un larg suflu generos, umanistic, îmbină o gîndire profundă cu sentimente autentice, înălţătoare, exprimate printr-o întreagă gamă de mijloace poetice, în versuri de o pătrunzătoare muzicalitate, în care multipla sa personalitate artistică de poet, pictor şi compozitor realizează fermecătoare sinestezii. Întreaga sa creaţie poetică, plină de culorile şi de miresmele exuberante ale tropicului, de lumina meditaţiei vizionare, inspirate, ca şi de penumbre duios-melancolice, nostalgice, are ca teme centrale comuniunea panteistă cu lumea, înţelepciunea trăirii clipei cu profunzime, cu dăruire şi cu pasiune, dragostea, prietenia, bucuria de a trăi. Prin adîncimea şi bogăţia mesajului ei uman, prin originalitatea şi amploarea inspiraţiei, ca şi prin varietatea resurselor artistice, **T.** este cel mai mare poet al Indiei şi unul dintre marii poeţi ai lumii. Premiul Nobel (1913).

Taha, Husain (n. 1889), scriitor şi filolog egiptean. Bun cunoscător al limbii şi literaturii arabe vechi, a emis ipoteza neautenticităţii literaturii preislamice ajunse pînă la noi („Literatura preislamică“ 1927). A scris studii despre poeţii clasici arabi Al-Maarri şi Al-Mutanabbi, un emoţionant roman autobiografic, „Zilele“ (1929), a făcut traduceri din tragicii greci ş.a. **T.** a încurajat lupta pentru înnoirea culturii arabe, opera sa fiind o sinteză a tradiţiei islamice şi a culturii europene clasice şi moderne.

tahi- (gr. *tachys* „iute, repede“), element de compunere cu sensul „iute, referitor la viteză“ (ex. *tahicardie, tahimetru*).

tahicardíe (gr. *tachys* „iute, repede“ şi *kardia* „inimă“; FIZIOL.), accelerare a bătăilor inimii peste 90—100 de bătăi pe minut. **T.** poate fi fiziologică (în timpul digestiei, efortului fizic, în emoţii) sau patologică, simptomatică (în febră, boala lui Basedow, nevroze etc.). O formă specială este **t.** paroxistică, care apare mai frecvent la cardiaci şi la nevropaţi.

tahimetríe (TOPOGR.) v. **stadimetrie.**

tahimétru, instrument topografic care permite ridicarea topografică rapidă a planurilor şi hărţilor prin măsurarea distanţelor pe cale optică. Derivă dintr-un teodolit căruia i s-au adăugat fire stadimetrice în dispozitivul reticular al lunetei şi un ax dublu vertical, care permite o rotire generală a instrumentului în vederea măsurilor unghiulare cu origini obligate.

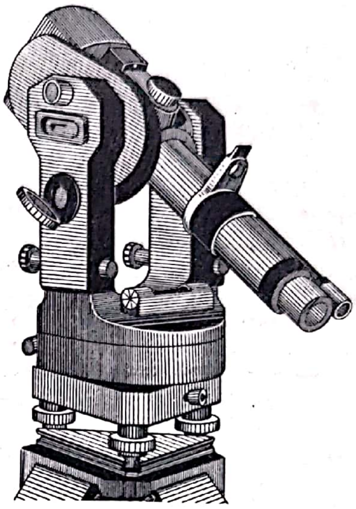
Tahimetru

tahipnée (gr. *tachys* „repede“ şi *pnein* „a respira“; FIZIOL.), accelerare a ritmului respirator peste 16—20 de respiraţii pe minut. **T.** apare fiziologic (la efort fizic, emoţii etc.) şi ca simptom patologic în afecţiuni ale aparatului respirator (pneumonii, pleurezie etc.).

tahistoscóp, aparat care permite prezentarea într-un timp foarte scurt (fracţiuni de secundă) a unor desene, cuvinte, litere. Este folosit în psihologia experimentală pentru studierea proceselor senzoriale, a atenţiei etc.

Tahiti, insulă în Oceanul Pacific, cea mai importantă din arhipelagul Insulele Societăţii (Polinezia Franceză). Suprafaţa: 1 042 km². Populaţia: 44 250 loc. (1956). Centrul administrativ: *Papeete.* Este alcătuită din două masive vulcanice, unite printr-un istm îngust. Altitudinea maximă: 2 237 m (vîrful Orohena). Climă tropicală umedă. Pe îngusta cîmpie litorală se cultivă cocotieri, bananieri, lămîi, vanilie, trestie de zahăr etc., care asigură şi principalele produse de export. Pescuit. Renumită zonă turistică.

tahogeneratór (TEHN., ELT.), microgenerator electric (sincron, asincron sau de curent continuu), cuplat mecanic cu arborele unei maşini sau al unui mecanism pentru a-i măsura viteza unghiulară sau pentru a obţine un semnal electric (o tensiune electrică) proporţional cu aceasta. Funcţionarea **t.** se bazează pe faptul, rezultat din legea inducţiei electromagnetice, că tensiunea electromotoare indusă prin rotaţia armăturii unei maşini electrice este proporţională cu viteza unghiulară. **T.** este un traductor viteză unghiulară-tensiune electrică, frecvent utilizat în instalaţiile automate.

tahométru (gr. *tachys* „iute, repede" şi *metron* „măsură"; MAŞ.), aparat pentru măsurarea turaţiei unui ax sau a unui arbore rotitor. Cu acesta, **t.** poate fi cuplat permanent sau temporar. Din punct de vedere constructiv şi al principiului de funcţionare, **t.** pot fi: centrifuge, hidraulice, hidromecanice etc.

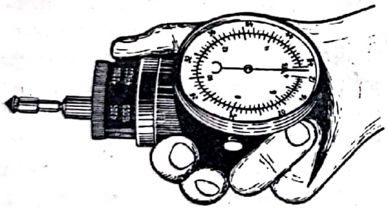

Tahometru

Taibei (Taipeh), oraş în China, aşezat în partea de nord a insulei Taivan; centrul administrativ al insulei. 1 027 450 loc. (1963). Industrie metalurgică, de construcţii navale, chimică, a cimentului, de prelucrare a lemnului, de hîrtie, alimentară, de prelucrare a camforului. Nod de comunicaţii feroviare. Mare aeroport.

táier, formă plată de strachină, cu marginile foarte puţin ridicate, de dimensiuni mari în Maramureş (Vama) şi mici în Bihor şi Oltenia. **T.** au aceeaşi decoraţie ca şi străchinile.

taifún (GEOGR.) v. **ciclon tropical.**

taigá, denumire a pădurii siberiene de conifere; prin extensiune, subzona pădurilor de conifere din nordul zonei temperate a emisferei boreale, care se întinde din nord-vestul Europei prin întregul continent asiatic pînă la Oceanul Pacific, iar în America de Nord îndeosebi în Canada. Se caracterizează printr-o mare uniformitate, multă umbră şi absenţa sau slaba dezvoltare a stratului erbaceu. În partea europeană şi în Siberia vestică, în **t.** predomină molidul, bradul, pinul şi cedrul siberian, în Siberia centrală şi estică zada daurică, iar în Canada duglasul, tsuga, molidul, zada, pinul şi bradul de balsam. Pe lîngă conifere, în **t.** se găsesc izolat şi unele foioase (mesteacăn, plop tremurător etc.).

Taiiuan, oraş in R.P. Chineză, centrul administrativ al provinciei Şansi. 1 020 000 loc. (1957). Industrie siderurgică, constructoare de maşini (utilaj minier, maşini-unelte, utilaj electrotehnic), chimică, textilă, de pielărie, alimentară. Nod de căi de comunicaţie. Institute de învăţămînt superior.

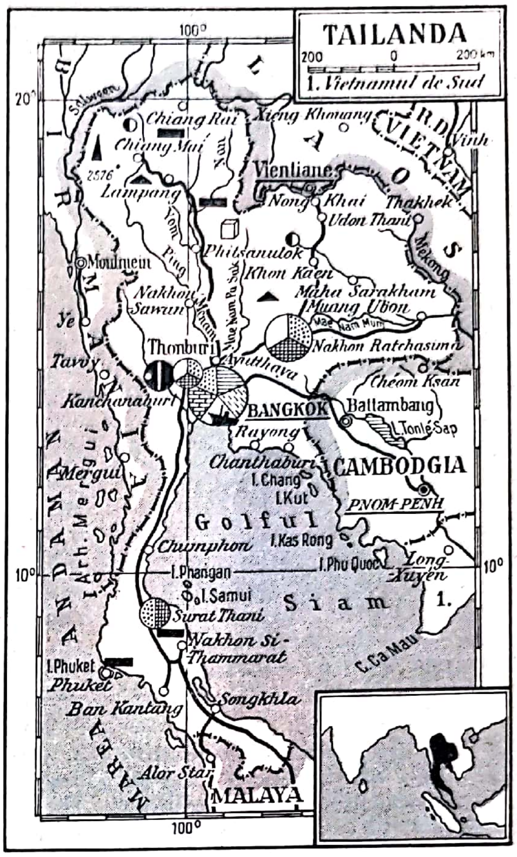
TAILANDA
200 0 200 km
1. Vietnamul de Sud
100°
20°
10°
BIRMANIA
LAOS
R.D. VIETNAM
Salween
Chiang Rai
Chiang Mai
Xieng Khouang
Vinh
2576
Lampang
Nan
Vientiane
Nong Khai
Thakhek
Udon Thani
Yom
Ping
Moulmein
Phitsanulok
Mekong
Khon Kaen
Nakhon Sawan
Menam
Mae Nam Pa Sak
Maha Sarakham
Muang Ubon
Mae Nam Mun
Ye
Thonburi
Nakhon Ratchasima
Tavoy
Ayutthaya
Chéom Ksan
Kanchanaburi
BANGKOK
Battambang
L.Tonlé Sap
Rayong
Chanthaburi
CAMBODGIA
Mergui
Arh. Mergui
I.Chang
I.Kut
PNOM-PENH
Golful Siam
Chumphon
I.Kas Rong
I.Phangan
I.Phu Quoc
Long-Xuyen
I.Samui
Surat Thani
1.
Nakhon Si-Thammarat
C.Ca Mau
I.Phuket
Phuket
Ban Kantang
Songkhla
MAREA ANDAMANELOR
Alor Star
MALAYA

Tailanda, stat în sud-estul Asiei, situat în peninsula Indochina, între Laos, Cambodgia, golful Siam, Federaţia Malayezia, Birmania şi Marea Andamanelor. Suprafaţa: 514 000 km². Populaţia: 30 591 000 loc. (1965), formată din numeroase populaţii şi triburi, în special din grupa tai. Capitala: *Bangkok.* Limba de stat: tai. Partea vestică şi nord-vestică a teritoriului este formată din munţi mijlocii (altitudinea maximă: 2 576 m) şi dealuri, în partea centrală se întinde cîmpia Menamului, în partea nord-estică Podişul Korat, iar în sud cîmpii despărţite de culmi muntoase joase. Climă subecuatorială musonică. Cel mai important rîu este Menamul; la graniţa cu Laosul curge Mekongul. Păduri tropicale musonice (cu teak, lemn roşu, bambus ş.a.), în regiunile mai înalte păduri tropicale veşnic verzi, în Podişul Korat savane. Mari zăcăminte de minereu de staniu, zăcăminte de minereu de wolfram, de plumb, de fier, petrol cărbune etc. Este o ţară agrară, în economia căreia monopolurile din S.U.A. deţin poziţii importante. Circa 85% din populaţia activă este ocupată în agricultură, economia forestieră şi pescuit. Predomină marea proprietate moşierească; ţăranii iau pămîntul în arendă. Circa 90% din suprafaţa arabilă este cultivată cu orez. Mai mult de jumătate din culturile de orez se află în cîmpia Menamului. Se mai cultivă porumb, leguminoase, plante textile, arahide, în sud arbori de cauciuc, batate, jams, manioc. Se cresc porci, bivoli, păsări. Se exploatează în special lemn de esenţă preţioasă. Pescuitul este dezvoltat atît pe litoral, cît şi în fluviile din interior. Industria este reprezentată prin exploatări miniere şi mici întreprinderi de prelucrare a produselor agricole (în special decorticarea orezului şi fabrici de zahăr), a lemnului şi de ciment, textile. Sînt dezvoltate meşteşugurile. **T.** exportă orez, cauciuc, concentrate de staniu, teak, porumb, tapiocă. Importă produse de larg consum, produse petroliere etc. Principalii parteneri comerciali: Marea Britanie şi ţările Commonwealthului, Japonia, S.U.A.—*Istoric.* Teritoriul **T.** a fost populat din timpuri străvechi de triburile mon-khmer, care, în mileniul I e.n., au format cîteva state sclavagiste. Triburile *tai*, venite din sud-vestul Chinei, au introdus în **T.** o cultură dezvoltată. În sec. XIII—XIV a avut loc procesul de formare a statului *Tai* (numit de vecinii din răsărit *Siam*), care în sec. al XVIII-lea a atins culmea înfloririi sale. Luptele interne şi fărîmiţarea feudală au dus la slăbirea statului Tai. În 1782 a fost instaurată dinastia Rama, care domneşte şi în prezent. De la sfîrşitul sec. al XV-lea, în **T.** şi-au făcut apariţia europenii (portughezii şi olandezii, apoi englezii şi francezii). În sec al XIX-lea s-a intensificat pătrunderea puterilor coloniale; Anglia (1855) şi Franţa (1856) au impus **T.** tratate înrobitoare, transformînd ţara într-o semicolonie. În 1932 puterea a fost preluată, în urma unei lovituri de stat, de burghezia naţională, tratatele impuse au fost anulate, a fost adoptată o constituţie şi a început înfăptuirea unui program de reforme administrative şi financiare. În 1939 a fost schimbată denumirea de Siam în Tailanda. **T.** a participat la al doilea război mondial alături de Japonia. În timpul războiului, ca urmare a împotrivirii maselor faţă de politica de subordonare a ţării de către Japonia, a luat naştere o puternică mişcare de eliberare naţională; în 1928 a fost creat Partidul Comunist din **T.** După al doilea război mondial, viaţa politică a ţării s-a caracterizat prin intensificarea luptei pentru putere dintre diferite grupări din sînul cercurilor conducătoare, care a avut ca urmare o permanentă instabilitate guvernamentală. În aceste condiţii s-a accelerat penetraţia capitalului nord-american în economia ţării, consolidată prin semnarea în 1950 a unui acord de colaborare economică şi tehnică şi a unui acord de ajutor militar. În 1957 şi în 1958 au avut loc lovituri de stat, puterea fiind preluată de un grup de militari, care a instaurat în ţară un regim de dictatură militară. **T.** face parte din S.E.A.T.O. (din 1954). Este o monarhie constituţională. Şeful statului este regele.

taille *[tai] (la ~)* (în evul mediu în Franţa), denumire a impozitului pe persoane şi pe avere mult timp perceput de seniori de la şerbii lor, iar din sec. al XV-lea, cînd regele şi-a extins autoritatea asupra seniorilor, **t.** a constituit, pînă la revoluţia burgheză din 1789—1794, unul dintre principalele izvoare ale bugetului.

Tailleferre *[taifér]*, Germaine (n. 1892), compozitoare franceză din grupul celor şase. A compus lucrări pentru scenă (balete, opere comice), muzică simfonică şi de cameră.

Taimîr, peninsulă sovietică în extremitatea nordică a continentului asiatic, cuprinsă între Marea Kara şi Marea Laptev. Suprafaţa: circa 400 000 km^2. Relief variat: în partea sudică şi vestică sînt cîmpii joase, slab ondulate, formate de depozite cuaternare, iar în partea centrală şi nordică Munţii Bîranga, formaţi pe roci paleozoice metamorfozate. Altitudinea maximă: 1 146 m. Climă aspră cu precipitaţii reduse. Formaţii vegetale de tundră. Gheţarii pereni cuprind întreaga peninsulă.

Taimur, Mahmud (n. 1894), scriitor şi eseist egiptean. Sub influenţa lui Maupassant şi Turgheniev, a scris 30 de volume de scurte povestiri inspirate din lumea satului, manifestînd preferinţă pentru contrastele puternice şi violenţa pasiunilor. Este tradus în diverse limbi europene.

Tainan, oraş în China, situat în sud-vestul insulei Taivan. 375 100 loc. (1963). Industrie alimentară (mari fabrici de zahăr, băuturi spirtoase), chimică, textilă.

táine, acte de cult sau ritualuri cărora religia creştină le atribuie capacitatea mistică de a transmite credincioşilor „harul divin". Ortodocşii şi catolicii recunosc şapte taine: botezul, mirul, euharistia (împărtăşania), mărturisirea (spovedania), preoţia (hirotonisirea), căsătoria şi maslul, iar protestanţii numai două: botezul şi euharistia.

Taine *[ten]*, Hippolyte (1828—1893), critic literar, istoric al literaturii şi gînditor francez.

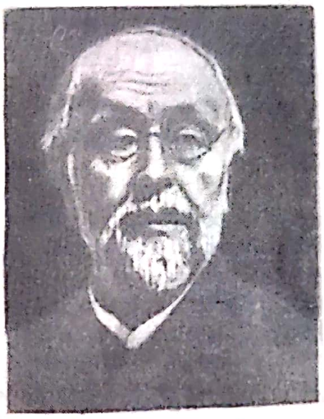

H. Taine

A fost membru al Academiei Franceze. Ca filozof a fost promotor al pozitivismului scientist („Despre inteligenţă", 1870), iar ca istoric a profesat idei conservatoare („Originile Franţei contemporane", 6 vol., 1876—1894), afirmîndu-se îndeosebi prin opera sa de critică, estetică şi istorie literară („La Fontaine şi fabulele sale", 1861; „Istoria literaturii engleze", 1863; „Filozofia artei", 1865—1869 ş.a.). **T.** a încercat să continue metoda clasificărilor naturale a lui Sainte-Beuve, însă, adept al unui determinism eclectic, el a conceput condiţionarea creaţiei literare şi artistice prin schema rigidă a trei factori fundamentali: rasa, mediul şi momentul. Aplicînd această schemă, **T.** exclude rolul primordial al determinării sociale şi explică în mod dogmatic particularităţile individuale şi nuanţele specifice ale creaţiei personalităţilor literare şi artistice. Totuşi, recunoaşterea rolului factorilor obiectivi, precum şi a rolului chiar şi parţial al determinării sociale, a reprezentat un moment pozitiv, întrucît ea l-a servit pe **T.** în

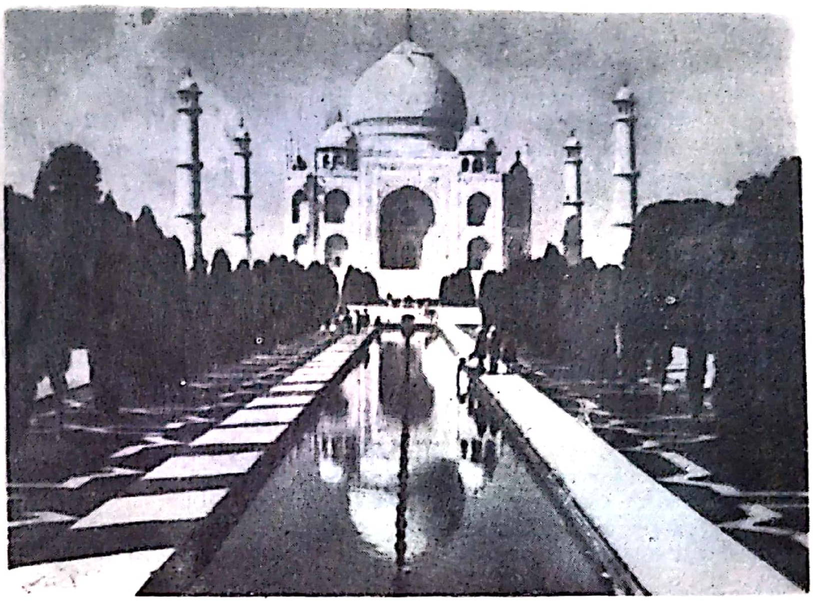

Taj Mahal

lupta împotriva estetismului şi a misticismului şi a contribuit la progresul cercetărilor în domeniul istoriei şi filozofiei culturii, al criticii şi istoriei literaturii. Reuşind să se rupă uneori de cadrul schematic al sistemului său, datorită unei inteligenţe native, vii şi pătrunzătoare, susţinută de o fină erudiţie, **T.** a stabilit judecăţi de valoare care s-au impus. El este printre primii care au dat o justă apreciere operei lui Balzac şi a lui Stendhal. Scrierile sale şi-au datorat prestigiul şi stilului lor colorat şi sugestiv. Opera sa a fost tradusă, parţial, în limba română.

taipini, denumire dată participanţilor la războiul ţărănesc antifeudal, anticolonialist şi de eliberare din 1851—1864 de sub dominaţia dinastiei manciuriene Ţin din China. După ce au eliberat o mare parte a teritoriului, **t.** au întemeiat pe valea fluviului Ianţzî „Statul ceresc al marii păci" *(Taipin tian go)*, cu capitala la *Nankin*. Revoluţionarii **t.** au iniţiat o serie de reforme economice şi sociale, dintre care cea mai importantă a fost „Legea asupra pămînturilor", în baza căreia proprietăţile feudalilor au fost confiscate şi împărţite, pe baze egalitariste, ţăranilor. Deşi înfrînt în 1864 de reacţiunea internă sprijinită de forţe armate ale Angliei, Franţei şi S.U.A., războiul ţărănesc al **t.** a zdruncinat din temelii dominaţia manciuriană şi a dat o lovitură puternică feudalismului în China. V. şi războaiele opiului.

Taiţa, rîu (52 km) în Dobrogea; face parte din categoria rîurilor tributare direct Mării Negre. Izvorăşte din Munţii Dobrogii, străbate o serie de depresiuni intracolinare şi se varsă în lacul Babadag.

Taivan 1. Insulă chineză în Oceanul Pacific, despărţită de continent printr-o strîmtoare. Suprafaţa: 35 961 km². Populaţia: 12 070 000 loc. (1965), împreună cu insulele Penhuledao (Pescadore), din care 98% chinezi. Centrul administrativ: *Taibei (Taipeh)*. Relief variat. Sistemul muntos Taivanşan are versantul estic abrupt (spre Oceanul Pacific), iar cel vestic domol, coborînd în trepte spre o cîmpie litorală. Seismicitate ridicată. Climă tropicală musonică umedă. Insula **T.** este frecvent expusă taifunurilor. Formaţii vegetale tropicale şi subtropicale, cu numeroase endemisme floristice; păduri etajate tropicale, subtropicale, de conifere, tufişuri de stepă înaltă. Zăcăminte de cărbuni, petrol şi gaze, aur, cupru, aluminiu. Peste 1/3 din suprafaţa arabilă a **T.** se cultivă cu orez (două recolte pe an), tutun, arahide, iută etc. Plantaţii de trestie de zahăr, bananieri, ananas, citrice, camfor (3/4 din producţia mondială) etc. Pescuit. Industrie alimentară, textilă, chimică, de celuloză şi hîrtie, de prelucrare a petrolului, şantiere navale etc. — *Istoric.* Vechi teritoriu chinez, **T.** a devenit, începînd din sec. al XVI-lea, obiectul atacurilor puterilor coloniale. Portughezii au denumit insula *Formosa* (în limba portugheză „minunată"). Pe baza tratatului de la Simonoseki (1895), încheiat în urma războiului japono-chinez (1894—1895), China a fost nevoită să cedeze **T.** Japoniei. În timpul ocupaţiei japoneze (1895—1945) au avut loc numeroase răscoale populare, înăbuşite în mod sîngeros de către japonezi. După capitularea Japoniei în cel de-al doilea război mondial, **T.** şi insulele Penhuledao (Pescadore) au fost restituite Chinei, potrivit hotărîrilor Conferinţei de la Cairo (1943) şi a Declaraţiei de la Potsdam (1945). În 1949, rămăşiţele clicii reacţionare gomindaniste s-au refugiat pe insulă, continuînd ostilităţile; în 1950, S.U.A. au creat, în insula **T.**, o serie de baze militare aeriene şi maritime, ocupînd-o. O dată cu încheierea unui acord militar între S.U.A. şi clica reacţionară gomindanistă (1954), **T.** a fost inclus în reţeaua de pacte militare agresive ale imperialismului nord-american şi a devenit o bază pentru acte de agresiune şi provocări, îndeosebi împotriva R.P. Chineze. **2.** Strîmtoare între ţărmul răsăritean al R.P. Chineze şi insula Taivan, despărţind Marea Chinei de Est de Marea Chinei de Sud. Lungimea: 360 km. Lăţimea minimă: 130 km. Adîncimea minimă: 60 m.

Taj Mahal (ARHIT.), mausoleu celebru, capodoperă a artei hinduse, construit la Agra între 1631 şi 1653, pe malul rîului Jumna, de către împăratul Şah-Jahan în memoria soţiei sale, Mumtaz-Mahal. Clădit din marmură albă, decorat cu intarsii de marmură colorată şi cu versete din Coran. **T.** este un edificiu uriaş de plan octogonal, dominat de o imensă cupolă (47 m diam.).

Tajo */táho/*, fluviu în vestul Europei, în Spania şi Portugalia (1 010 km). Izvorăşte din estul Spaniei, din Sierra de Cuenca, de la 1 600 m altitudine, străbate podişul Castilia Nouă şi se varsă printr-un estuar în Oceanul Atlantic, în apropiere de Lisabona. Afluent principal: Alagón (pe dreapta, în Spania). Navigabil pentru vase mari în aval de Santarém (Portugalia). Hidrocentrale şi lacuri de acumulare. Trece prin oraşele Toledo, Alcantara (Spania), Lisabona (Portugalia). În Portugalia se numeşte *Tejo*.

takîr (GEOGR.), denumire dată, în regiunile aride din Asia Centrală, terenurilor argiloase salinizate, a căror suprafaţă crapă în perioadele secetoase, desfăcîndu-se în plăci poligonale.

Takla-Makan, deşert nisipos în vestul R. P. Chineze, suprapus peste partea centrală a depresiunii *Kaşgaria*. Suprafaţa: 300 000 km^2. Altitudinile variază între 800 şi 1 500 m. Dune gigantice; numeroase barcane. Climă continentală uscată; vînturi puternice. Partea centrală a deşertului **T.-M.** este lipsită de vegetaţie. În oaze şi în lungul unor cursuri de apă se practică culturi agricole.

Takoradi v. **Sekondi-Takoradi.**

tal (gr. *thallos* „ramură"; BOT.), corp vegetal, lipsit de vase conducătoare, care nu este diferenţiat în rădăcină, tulpină şi frunze. **T.** poate fi monocelular (la bacterii şi la unele alge), pluricelular (la ciuperci şi alge) sau poate fi diferenţiat în rizoid (care ţine loc de rădăcină), cauloid (porţiune comparabilă cu tulpina) şi filoide (organe lăţite cu aspectul frunzelor). Dimensiunile **t.** variază de la cîţiva microni (la bacterii) pînă la mai mulţi metri lungime (ex. la alga brună *Macrocystis* ajunge la 300 m lungime).

Tal, Wasfi (n. 1920), prim-ministru al Iordaniei şi ministru al apărării (din 1965). A deţinut aceleaşi funcţii şi în 1962–1963.

talámus (ANAT.), formaţie anatomică constituită din centri nervoşi cu valori funcţionale diferite, situată în mijlocul feţei interne a fiecărui emisfer cerebral, de o parte şi de alta a ventriculului al III-lea. **T.** este o staţiune intermediară în calea spre scoarţa cerebrală a diferitelor aferenţe senzitive (tactile, dureroase etc.) şi senzoriale (optice şi acustice). Constituie o zonă de integrare nervoasă a unor funcţiuni vegetative şi endocrine (foame, sete, funcţiunea glandelor hipofiză, tiroidă, corticosuprarenală etc.).

talánt (în Grecia antică) **1.** Unitate de măsură a greutăţii, care varia de la o polis la alta (în Atica echivala cu 26 kg). **2.** Monedă de aur sau de argint, cu o valoare variabilă de la o polis la alta şi de la o epocă la alta.

talasoterapíe (gr. *thalassa* „mare" şi *therapia* „tratament"; MED.), metodă de tratament care foloseşte ca factor activ de vindecare a unor boli aerul marin asociat sau nu cu băile de mare. Prin **t.** se tratează unele boli ca: hipotiroidismul, reumatismul cronic, sinuzitele, debilitatea etc.

Talaz, George (pseudonimul lui *George Antonescu*) (n. 1890), poet român. S-a născut în comuna Toporăşti (reg. Iaşi). A frecventat cenaclul lui M. Dragomirescu şi a colaborat la periodicele „Flacăra", „Universul literar", „Gîndirea", „Azi" etc. A cultivat o poezie meditativă, a cărei putere de sugestie este atenuată de explicarea excesivă a semnificaţiilor („Flori de lut", 1920; „Rîsul apei", 1923; „Soare", 1926; „Armonii în zori", 1961).

Talbot *[to:lbət]*, William Henry Fox (1800–1877), fizician şi inventator englez. În 1834 a realizat primele fotografii pe hîrtie (talbotipii), iar în 1851 a inventat un procedeu de fotografiere instantanee. În cercetările sale a abordat şi probleme de spectroscopie, matematică, astronomie si arheologie.

talc (MINER.), silicat natural hidratat de magneziu, cristalizat în sistemul monoclinic şi care formează frecvent lamele şi mase solzoase de culoare verde-deschis sau albicioasă. Are duritate mică şi luciu gras. Se utilizează în industria hîrtiei, cauciucului, textilă, ceramică, a vopselelor etc. În Republica Socialistă România se găseşte la Cerişor (reg. Hunedoara) şi la Rusca Montană (reg. Banat).

Taleb (Talib), Naji (n. 1917), prim-ministru al Irakului (din august 1966). Militar de carieră, a făcut parte din statul major al ofiţerilor care, în 1958, au răsturnat monarhia irakiană. În 1958–1959, 1963 şi 1964–1965 a deţinut diferite portofolii ministeriale.

talént, îmbinare a aptitudinilor unei persoane care favorizează realizarea unei activităţi creatoare în domeniul tehnicii, ştiinţei, artei etc. Bazîndu-se pe anumite dispoziţii naturale ale organismului, mai ales pe particularităţile fundamentale ale sistemului nervos (forţa, echilibrul şi mobilitatea proceselor nervoase), **t.** pentru o anumită activitate umană se dezvoltă în cadrul însuşirii activităţii respective, în funcţie de condiţiile de viaţă şi de educaţie.

táler 1. Veche monedă de argint germană, care a circulat în Europa. **2.** Denumire generală a unui grup de monede reale de argint, care au circulat în ţările române în sec. XVII–XVIII. Cei mai cunoscuţi au fost *t. leonini (Loewenthaler)*, *t. olandezi (loewen Rijks-Daalder)*, **t.** împărăteşti (zgripţori), **t.** polonezi, **t.** veneţieni *(scuzi)* şi **t.** turceşti. **3.** Denumire a birului

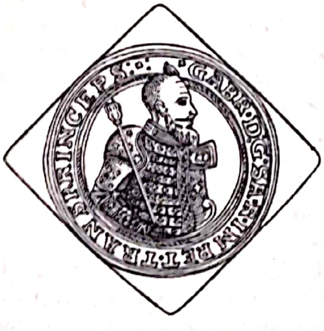

Taler (avers)

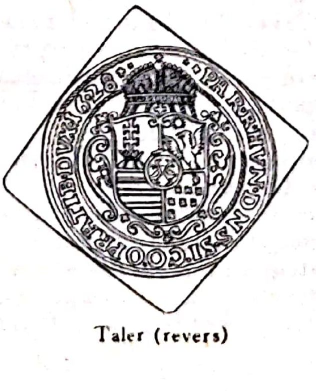

Taler (revers)

în ţările române în secolele XVII—XVIII.

Tales din Milet (c. 625—550 î.e.n.), filozof şi matematician grec, întemeietor al şcolii filozofice materialiste din Milet (Ionia). Exponent ideologic al democraţiei sclavagiste. Conform concepţiei materialist-naive a lui **T.**, o materie determinată, *apa*, ar fi izvorul prim şi substanţa tuturor lucrurilor din natură. Pămîntul ar pluti pe apă ca un talger plat. Dincolo de cer, închipuit ca o boltă, s-ar afla tot apă. **T.** are descoperiri în domeniul aritmeticii, geometriei şi astronomiei. Prin *teorema* lui **T.** se înţelege propoziţia care afirmă că o paralelă dusă la una dintre laturile unui triunghi le împarte pe celelalte două în segmente proporţionale. De asemenea, i se atribuie prezicerea eclipsei totale de Soare din anul 585 î.e.n. şi lucrarea „Astrologia nautică".

tálgere, instrument muzical de percuţie, format din două plăci rotunde de alamă, uşor concave, care se prind de mîinile executantului cu ajutorul unor curele. Lovite unul de altul, **t.** produc un sunet puternic şi metalic, de înălţime nedeterminată. Folosite iniţial în orchestrele populare asiatice şi în muzicile militare, **t.** şi-au cucerit apoi un loc stabil şi în orchestrele simfonice.

Talia (în mitologia greacă), muza comediei. Era reprezentată ca o tînără fată, încununată cu iederă, care ţine într-o mînă masca specifică a comediei.

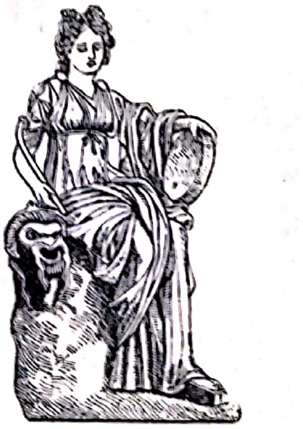

Talia

Talianu, Ion (1889—1956), actor român, artist emerit. A studiat la Conservatorul din Bucureşti. A jucat în diverse companii dramatice, iar din 1946 la Teatrul naţional din Bucureşti. Actor comic cu mari resurse în realizarea portretului satiric. **T.** a interpretat cu vervă roluri din piesele lui Delavrancea, Caragiale, Al. Kiriţescu, H. Lovinescu ş.a. Laureat al Premiului de stat.

Talien (Dairen), oraş în nord-estul R.P. Chineze, în raionul de concentrare urbană Liuta.

talión (DR.), formă de reprimare a infractorilor folosită în orînduirea sclavagistă, care consta în faptul de a cauza celui vinovat un rău identic sau similar cu acela pe care el l-a cauzat victimei („ochi pentru ochi, dinte pentru dinte"). El a constituit un progres în evoluţia istorică a dreptului penal, fiindcă înlocuia „răzbunarea privată", care era nelimitată, cu o formă de răzbunare limitată.

talismán v. amuletă.

táliu (CHIM.), *Tl*. Element cu nr. at. 81; gr. at. 204,39; gr. sp. 11,83; p.t. 302,5°C; p.f. circa 1 450°C, din grupa a III-a a sistemului periodic. Se găseşte în natură în cantităţi mici, însoţind unele metale grele (*Zn*, *Cu*, *Fe*) în sulfurile lor. Este un metal moale, alb-lucios în tăietură proaspătă; în contact cu aerul se acoperă cu un strat cenuşiu de oxizi. Formează combinaţii în care funcţionează în stările de valenţă 1 şi 3. În stare monovalentă, **t.** este mai stabil decît în stare trivalentă. Combinaţiile sale sînt toxice (sulfatul de **t.** trivalent se foloseşte ca otravă pentru şobolani).

Tallahassee */tęləhę́si:/*, oraş în S.U.A., centrul administrativ al statului Florida, situat în apropiere de ţărmul Golfului Mexic. 60 000 loc. (1962). Industria lemnului şi alimentară. Aeroport. Universitate, institut agricol.

Talleyrand-Périgord */talerã-perigór/*, Charles Maurice de (1754—1838), diplomat francez, unul dintre renumiţii diplomaţi ai lumii. Aristocrat de origine, fost episcop de Autun, **T.-P.** a fost ales deputat de Autun în Adunarea Statelor generale, calitate în care a sprijinit revendicările stării a treia. Între 1792 şi 1796 a trăit în emigraţie. A fost ministru de externe în timpul Directoratului (avînd un rol activ în organizarea loviturii de stat de la 18 brumar 1799), Consulatului, Imperiului şi Restauraţiei, iar între 1830 şi 1834 ambasador la Londra. Reprezentînd Franţa la Congresul de la Viena (1814—1815), **T.-P.** a susţinut, în scopul menţinerii integrităţii teritoriale a Franţei şi frînării tendinţelor de expansiune teritorială ale Prusiei şi Rusiei, aşa-numitul „principiu al legitimităţii", potrivit căruia statele să revină suveranilor lor legitimi. Politician abil, carierist, avid de cîştiguri, maestru al intrigilor politice, şi-a trădat rînd pe rînd stăpînii, fiind credincios doar intereselor sale şi intereselor marii burghezii franceze.

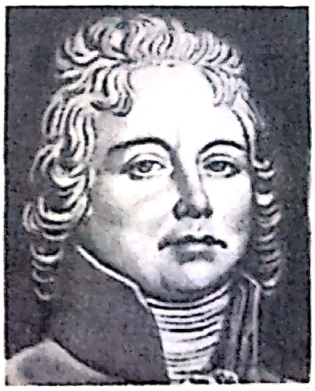

Ch. M. Talleyrand-Périgord

Tallin, oraş în U.R.S.S., capitala R.S.S. Estone, situat pe ţărmul Golfului Finic, mare port la Marea Baltică. 330 000 loc. (1965). Industrie constructoare de maşini (excavatoare, maşini pentru construcţii, maşini electrice, cabluri, aparate de radio etc.), a celulozei şi hîrtiei, de prelucrare a lemnului (mobilă), a materialelor de construcţie, textilă, de încălţăminte, alimentară etc. Nod feroviar şi rutier, aeroport. Sediul Academiei de Ştiinţe a R.S.S. Estone, institut politehnic, pedagogic, de artă plastică, conservator, teatre, muzee. Numeroase monumente arhitectonice medievale.

Talma, François Joseph (1763—1826), mare actor fran-

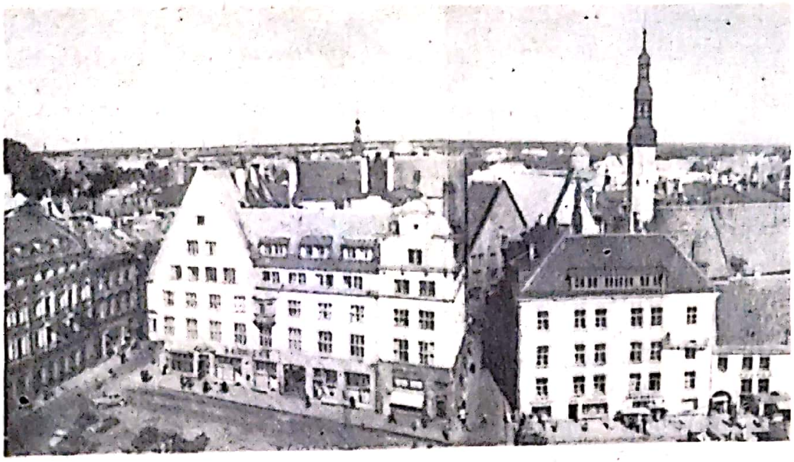

Tallin. Piața Primăriei

cez de tragedie. Între anii 1786 și 1788 a urmat cursurile „Școlii dramatice regale". În anul 1787 Talma a debutat la Comedia Franceză, pe a cărei scenă a interpretat cu strălucire multe roluri din repertoriul clasic francez, ca și rolurile titulare din tragediile lui Shakespeare. Calitățile sale naturale, statura impunătoare, timbrul și volumul neobișnuit al glasului, dicțiunea savant nuanțată erau întregite de o rară putere de comunicare a emoției. Expresie a spiritului unei epoci, arta sa a constituit un punct de tranziție între clasicism și realism în teatrul francez. Ca inovator, **T.** a introdus în spectacolul de tragedie nota de adevăr și de viață, măsura și firescul, părăsind elocvența artificială și emfaza. Reformator și în domeniul costumației teatrale, el a adus pe scena franceză principiul autenticității în reprezentarea plastică a personajului, plasarea eroului în timpul și spațiul în care se desfășoară acțiunea dramatică. A publicat în 1825 „Mémoires sur Lekain et sur l'art dramatique".

Talmud (ebr. *lamad* „studiere"), culegere cuprinzînd comentarii la textul Bibliei, întocmite între sec. III î.e.n. și sec. V e.n. **T.** este alcătuit din două părți: *Mișna* (Repetarea legii), care explică Pentateuhul (Tora), și *Ghemara* (Completarea legii), care interpretează în mod scolastic Mișna. El a fost redactat în două versiuni: una ierusalimiteană, sau palestiniană, și una babiloneană. Formulează normele religioase și social-juridice ale mozaismului.

talofíte (gr. *thallos* „ramură" și *phyton* „plantă"; BOT.; *Thallophyta*), denumire dată plantelor inferioare (bacterii, alge, ciuperci, licheni), al căror corp vegetativ este un tal. **T.** se înmulțesc prin diviziune, prin spori sau prin gameți și au ciclul de dezvoltare format din una sau două generații. Trăiesc, în general, în apă sau în locuri umede.

tálus (ANAT.) v. **astragal.**

talúz (lat. *talus* „călcîi"; CONSTR.) **1.** Suprafață laterală înclinată a unui rambleu sau a unui debleu. **2.** Tangentă trigonometrică a unghiului ascuțit pe care-l formează, cu orizontala, dreapta cea mai înclinată de pe suprafața laterală a unui rambleu sau a unui debleu; se exprimă printr-un raport de forma 1 : *n*. Valoarea maximă a **t.** pentru care se menține echilibrul unei mase de pămînt fără să se producă alunecarea granulelor se numește *t. natural* și el caracterizează calitatea pămîntului respectiv.

talvég (germ. *Tal* „vale" și *Weg* „drum"; GEOGR.), linie care unește punctele cu cea mai mare adîncime de-a lungul albiei unui rîu sau de-a lungul unei văi și care constituie direcția de scurgere a apelor.

Tamasidava, localitate geto-dacică, neidentificată; menționată în „Geografia" lui Ptolemeu la est de Siret, în centrul Moldovei.

Tambov, oraș în U.R.S.S., în R.S.F.S. Rusă, situat în partea centrală a Cîmpiei Ruse. 203 000 loc. (1965). Industrie constructoare de mașini (utilaj industrial, mecanică), chimică (articole din cauciuc sintetic, vopsele și lacuri), alimentară și ușoară. Nod feroviar. Teatre, muzee.

tambúchi (ital. *stambugio* „cameră mică"; NAV.), deschidere dreptunghiulară sau rotundă în puntea unei nave, prevăzută cu capac sau cu gheretă de intrare și care este folosită pentru accesul personalului în încăperile de sub punte.

tambúr 1. (TEHN.) **a)** V. *tobă.* **b)** *Tambur gradat*, piesă componentă a unor instrumente și a unor aparate de măsură, avînd forma unui cilindru prevăzut la exterior cu o scară gradată (ex. *t.g.* al micrometrului). **2.** (ARHIT.) **a)** Denumire generică dată elementelor cilindrice care intră în alcătuirea unui edificiu. **b)** Fiecare dintre pietrele cilindrice care compun fusul unei coloane. **c)** Corpul cilindric sau poligonal al unei turle, cuprins între bază și cupolă. **d)** Mic vestibul situat la intrarea unei clădiri și cuprins între două rînduri de uși. **e)** Vestibul cilindric în interiorul căruia se învîrtește o ușă pivotantă cu mai multe aripi.

tamburínă, mică tobă portativă, alcătuită dintr-un cerc pe care este întinsă o membrană și prevăzută cu mici talgere sau cu clopoței. Instrument popular în Spania, Italia și Orient, **t.** este mînuită de dansatori, care își acompaniază astfel dansul. Se folosește uneori și în orchestră pentru efecte speciale, de ritm și coloratură.

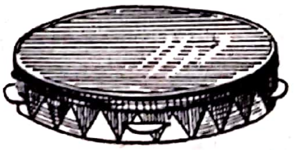

Tamburină

Tamerlan v. **Timur-Lenk.**

Tamisa, cel mai mare fluviu din Marea Britanie, situat în sudul țării (332 km). Izvorăște din dealurile Cotswold, curge spre est, traversează o cîmpie cu relief accidentat, separă culmile Chiltern de dealurile White Horse și se varsă printr-un estuar în Marea Nordului. Lăţimea maximă a estuarului este de 16 km. Nivele maxime iarna şi minime vara. În cursul inferior al fluviului se fac simţite mareele (la Londra ating 6—6,5 m). Navigabil (vasele oceanice pătrund pe **T.** pînă la Londra). Prin canale navigabile se leagă cu Golful Bristol şi Marea Irlandei. Trece prin oraşele Oxford, Reading, Londra ş.a.

Tamm, Igor Evghenievici (n. 1895), fizician sovietic, profesor la Universitatea din Moscova, membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. Are contribuţii în domeniile teoriei nucleului atomic, radiaţiei, corpului solid etc. Împreună cu I.M. Frank a explicat (în 1937) efectul Cerenkov. Premiul Nobel (1958).

Tampere (Tammerfors), oraş în sudul Finlandei, pe ţărmul lacului Näsijärvi. 133 400 loc. (1963). Port lacustru. Industrie constructoare de maşini (locomotive), textilă, chimică, de celuloză şi hîrtie, de pielărie şi încălţăminte.

tampón (C.F.), piesă fixată pe traversa frontală a unui vehicul de cale ferată, care are rolul de a menţine o anumită distanţă între vehiculele cuplate, de a amortiza mişcările oscilatorii şi de a prelua şocurile dintre acestea în timpul mersului.

tamponamént (MED.), metodă de a opri sîngerarea prin compresiune locală pe venă sau arteră cu ajutorul compreselor în cazul plăgilor superficiale sau cu ajutorul meşelor în cazul unor plăgi profunde sau al unor cavităţi naturale.

tam-tám, instrument muzical de percuţie, de origine asiatică, alcătuit dintr-un disc concav suspendat, de metal forjat, care este lovit cu un ciocan, producînd un sunet prelung, misterios în piano şi haotic în forte. Se mai numeşte *gong*.

Tananarive, capitala Republicii Malgaşe, situată în regiunea centrală a ţării, pe platoul înalt Irmina. 254 000 loc. (1962). Nod feroviar, rutier şi aerian. Întreprinderi alimentare, de pielărie şi încălţăminte, de prelucrare a lemnului. Academie de ştiinţe, universitate şi alte institute de învăţămînt superior, observator astronomic.

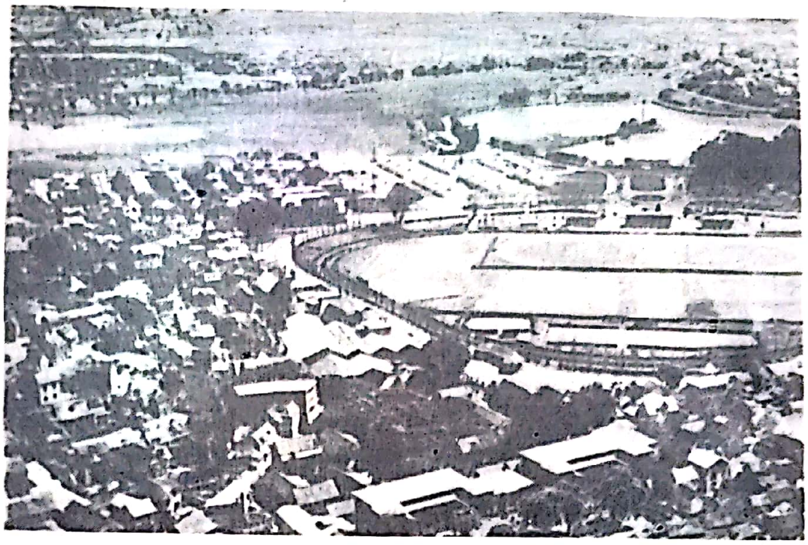

Tananarive.

tanánţi (CHIM.), substanţe chimice anorganice sau organice, naturale sau sintetice, utilizate la tăbăcirea pieilor crude. Din categoria **t.** anorganici fac parte sărurile de crom (sulfaţi, alauni, bicromaţi), de aluminiu (sulfat, alauni) etc. **T.** organici naturali, substanţe de origine vegetală cu gust astringent, se găsesc în coaja, frunzele şi fructele unor plante (în coji de stejar, salcie, molid, în lemn de stejar, de quebracho, în fructe de valonee, mirobalan, în gogoşile de ristic etc.). Materialele vegetale bogate în substanţe tanante se folosesc fie ca atare, fie ca extract tanant, cînd sînt supuse extracţiei cu apă. Ca **t.** sintetici sînt folosiţi produşi macromoleculari de tipul răşinilor fenolice, metilolureice, metilolaminice sulfonate etc. Utilizarea **t.** în tăbăcărie se bazează pe proprietatea lor de a coagula gelatinele proteinice din pielea animală, făcînd-o rezistentă la îmbibarea cu apă şi la putrezire şi păstrîndu-i totodată flexibilitatea şi moliciunea.

tanatofobíe (gr. *thanatos* „moarte" şi *phobos* „teamă"; MED.), stare patologică în care bolnavul este preocupat continuu de frica de moarte. Apare în unele boli neuropsihice.

tanc (engl. *tank* „rezervor, cisternă") **1.** (MILIT.) Maşină de luptă pe şenile, cu o mare mobilitate, cu blindaj puternic, dotată cu armament cu o mare putere de foc. În funcţie de greutate, blindaj şi armament, **t.** se împart în: *uşoare* (pînă la 20 t), *mijlocii* (pînă la 40 t) şi *grele* (peste 40 t). — *T. amfibiu,* tanc care se poate deplasa şi pe apă. **2.** (TEHN.) Rezervor pentru lichide, confecţionat de obicei din tablă de oţel.

Táncsics *[táncici]*, Mihály (1799—1884), democrat revoluţionar ungur. În preajma şi în timpul revoluţiei din 1848—1849 a militat pentru lichidarea privilegiilor nobilimii, pentru abolirea servituţilor feudale şi pentru independenţă naţională; el a cerut primul eliberarea ţăranilor iobagi fără răscumpărare. Arestat în 1847, **T.** a fost eliberat din închisoare în martie 1848 de către poporul răsculat; după înfrîngerea revoluţiei a dus activitate revoluţionară ilegală, fiind aruncat din nou în închisoare. După eliberarea sa, **T.** s-a alăturat mişcării muncitoreşti ungare incipiente, devenind preşedintele Uniunii generale a muncitorilor şi sprijinind apoi partidul socialist. **T.** s-a lăsat însă influenţat de unele iluzii caracteristice socialismului utopic. Figura lui a devenit simbolul legăturii dintre tradiţiile revoluţiei din 1848 şi mişcarea muncitorească ungară.

tandém (TEHN.), poziţie de montare a două sau a mai multor piese principale similare ale unei maşini ori a unor sisteme tehnice similare (care lucrează împreună), astfel încît acestea să se găsească în acelaşi plan sau pe acelaşi ax longitudinal (ex. *elicea-t.* este formată din două elici aşezate pe acelaşi ax, *motorul-t.* are cilindrii coaxiali şi pistoane cu tijă comună etc.).

tangáj (NAV., TRANSP.), mişcare oscilatorie de rotaţie a unei nave sau a unui vehicul terestru în jurul unei axe transversale, orizontală. La nave, **t.** se produce cînd direcţia de înaintare este perpendiculară pe valuri sau sub acţiunea vîntului; la vehiculele terestre, **t.** este provocat de neregularităţile căii de rulare.

Tanganica, lac tectonic situat în Africa de est, la 782 m altitudine, în Congo (Kinshasa), Zambia, Tanzania şi Burundi. Suprafaţa: 32 900 km^2. Adîncimea maximă: 1 435 m. În perioada cu nivele ridicate, apele lacului sînt evacuate prin rîul Lukuga în fluviul Congo. Faună ihtiologică endemică. Navigabil. Principalele porturi: Karema (Tanzania), Usumbura (Burundi), Albertville (Congo). Lacul a fost descoperit în 1858 de J. F. Speke şi R.F. Burton.

Tanganica, stat în Africa de est, care, împreună cu Zanzibarul, a format în 1964 statul Tanzania. — *Istoric.* Pe teritoriul **T.**, populat din timpuri străvechi, s-a dezvoltat pe la începutul erei noastre o originală cultură materială a fierului. În secolele următoare, aşezările de pe ţărm au avut strînse legături comerciale cu grecii, romanii, arabii. În evul mediu, pe coastele **T.** s-a dezvoltat o puternică civilizaţie orăşenească, avînd întinse relaţii comerciale cu India, Indonezia şi China. Regiunea de coastă a **T.** a intrat, în sec. X—XVIII, în sfera de influenţă arabă. În sec. al XVI-lea au apărut în regiunile de coastă portughezii, izgoniţi definitiv în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. În 1856 litoralul **T.** a intrat în componenţa sultanatului Zanzibar, iar în 1891 întregul teritoriu al **T.** a fost inclus în colonia germană Africa Orientală. În timpul primului război mondial, **T.** a fost ocupată de trupele engleze. Potrivit tratatului de pace de la Versailles, **T.** a fost trecută sub administraţia Angliei, ca teritoriu sub mandatul Ligii Naţiunilor, iar din 1946 ca teritoriu sub tutela O.N.U. Sub presiunea mişcării de eliberare naţională, care s-a intensificat după cel de-al doilea război mondial, **T.** a obţinut, în 1961, independenţa de stat. În aprilie 1964, în baza acordului încheiat între guvernele **T.** şi Zanzibarului, a fost creată Republica Unită Tanganica şi Zanzibar, denumită, din octombrie 1964, Republica Unită Tanzania.

tangéntă (MAT.) **a)** *Tangentă la o curbă C într-un punct $M \in C$ (la dreapta sau la stînga lui M),* dreapta limită, dacă există, către care tinde secanta MM' cînd punctul $M' \in C$, vecin cu M, tinde către M (de la dreapta la stînga sau de la stînga la dreapta).

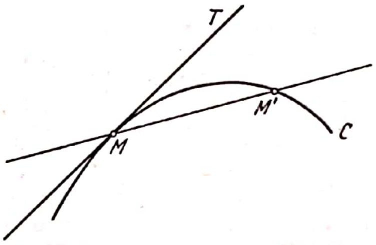

T tangenta în M la curba C

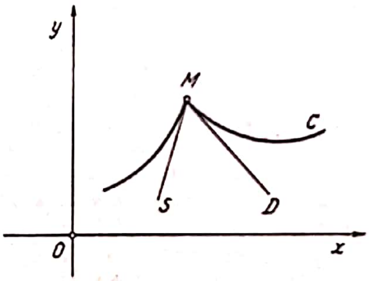

MS tangentă la stînga.
MD tangentă la dreapta.

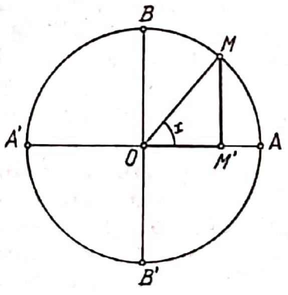

$M'M/OM'$ — tangenta unghiului x

Dacă în $M \in C$ există **t.,** se spune că M este *punct regulat al curbei C.* **b)** Funcţie trigonometrică definită astfel: în cercul de centru O ducem două diametre perpendiculare $A'A$ şi $B'B$. Considerăm unghiul $\sphericalangle AOM = x$, cu M punct pe cerc. Fie M' proiecţia lui M pe $A'A$. Atunci **t.** unghiului x este $M'M/OM'$. **T.** unghiului x este egală cu $\frac{\sin x}{\cos x}$. Domeniul de definiţie este dreapta reală fără punctele de abscise $(2k+1)\frac{\pi}{2}$, $k=0, \pm 1, \pm 2, \ldots$, iar domeniul valorilor intervalul deschis $(-\infty, +\infty)$. **T.** este o funcţie impară şi periodică, cu perioada π. **T.** unghiului x se notează prescurtat tg$x$. **c)** *Tangentă hiperbolică,* funcţia hiperbolică egală cu $\frac{\mathrm{sh}\, x}{\mathrm{ch}\, x}$. Domeniul de definiţie este dreapta reală R, iar codomeniul intervalul $(-1, +1)$. *T.h.* a numărului x se scrie prescurtat th x.

Tanger, oraş şi port în Maroc, situat pe ţărmul Oceanului Atlantic, la intrarea în strîmtoarea Gibraltar. 164 230 loc. (1961). Important centru comercial. Aeroport. Industrie alimentară, textilă, a cimentului. Monumente arhitectonice (moschei, palate).

tangón (NAV.), bară din lemn rotund, legată articulat la un capăt de bordajul unei nave şi prinsă cu parîme pentru susţinere şi pentru manevrare. **T.** este folosit pentru legarea bărcilor lăsate la apă, pentru a purta loch-ul, pentru a susţine o macara etc.

tangóu, vechi dans popular spaniol, elegant şi pasionat, în măsură binară şi tempo moderat. S-a răspîndit în Europa, în America de Sud şi de Nord, ca dans de salon şi devenind, ca atare, unul dintre dansurile cele mai populare din ultimele decenii.

taninuri (CHIM.), produşi vegetali de compoziţie complexă, cu gust astringent, solubil în apă, care în soluţie apoasă au însuşirea de a tăbăci pielea şi de a produce cu sărurile de fier o coloraţie neagră-albăstruie sau verde. Se împart în *t. hidrolizabile* (care prin hidroliză conduc la acid galic sau la un derivat al lui şi o monozaharidă) şi *t. condensate* sau *catechinice* (alcătuite din derivaţi ai catechinei şi care nu pot fi descompuse decît prin topire alcalină). Sînt întrebuinţate în tăbăcărie şi la fabricarea cernelurilor negre.

Tanit (în religia cartagineză), zeiţa cerului şi a lunii, reprezentată ca o femeie cu cap de vacă. Identificată cu zeiţa feniciană Astarte sau Iştar, cu Artemis la greci şi cu Diana la romani.

Taniug *(Telegrafska Agencija Nova Jugoslavija)*, agenţie telegrafică de ştiri a Republicii Socialiste Federative Iugoslavia, cu sediul la Belgrad. Înfiinţată în 1943, are filiale şi corespondenţi atît în Iugoslavia, cît şi în alte ţări.

Tank, Maksim (n. 1912), poet sovietic bielorus. A debutat cu volume de versuri revoluţionare. Încadrîndu-se din 1928 în lupta Comsomolului, **T.** s-a impus ca un poet militant (poemul „Naroci", 1937; culegerile „Culoarea roşie", 1937; „Sub catarg", 1938). După 1940 a publicat versuri cu tematică patriotică (poemul „Ianuk Sialiba"). Poezia lui **T.** se caracterizează prin ritmul energic, imaginile pregnante şi caracterul ei oral (culegerile: „Pe piatră, oţel şi aur", 1951; „Pîinea mea de toate zilele", 1961 ş.a.).

Tannenberg, localitate în nord-estul Poloniei (azi *Stebark*), în apropierea căreia a avut loc bătălia de la Grünewald (1410). În timpul primului război mondial a avut loc aici, în august 1914, o bătălie în cursul căreia armata germană, condusă de Hindenburg, a provocat armatei ruse, comandată de generalul A.V. Samsonov, o mare înfrîngere.

Tanoviceanu, Ioan (1856—1917), jurist român. A fost profesor de drept şi procedură penală la Facultatea de drept din Iaşi şi la cea din Bucureşti şi membru corespondent al Academiei Române. Adept al concepţiilor şcolii pozitiviste penale. Op. pr.: „Curs de drept şi procedură penală" (1912).

Tan Sî-tun (1865—1898), om de stat şi filozof materialist chinez, reprezentant al aripii radicale a mişcării pentru reforme antifeudale de la sfîrşitul sec. al XIX-lea. A enunţat teza privitoare la existenţa substanţei materiale „itai", aflată în veşnică mişcare şi transformare; s-a opus concepţiilor religioase. Devenit demnitar de stat, a fost condamnat la moarte şi executat în urma unui complot al reacţiunii.

Tanşan, oraş în R.P. Chineză, în provincia Hebei. 800 000 loc. (1957). Mare centru al industriei grele: exploatarea cărbunelui (bazinul carbonifer Kailuan), industria energiei electrice, siderurgie, industrie a cimentului, constructoare de maşini, chimică etc.

Tanta, oraş în Republica Arabă Unită, situat în Delta Nilului. 209 500 loc. (1962). Nod feroviar şi rutier, mare centru comercial. Industrie textilă şi alimentară.

tantál (CHIM.), *Ta*. Element cu nr. at. 73; gr. at. 180,88; p.t. 3 010°C; p.f. circa 4 100°C; gr. sp. 16,7. Face parte din subgrupa a V-a a sistemului periodic al elementelor. Este un metal rar, cenuşiu, lucios, ductil şi maleabil, foarte rezistent din punct de vedere chimic. Se găseşte în natură în mineralul tantalit şi în pămînturile rare. Formează combinaţii în treptele de valenţă 2,3,4 şi 5. Se întrebuinţează ca înlocuitor al platinei la confecţionarea unor ustensile de laborator, la fabricarea filamentelor pentru unele becuri etc.

Tantal (în mitologia greacă), rege al Lidiei. Potrivit legendei, la un ospăţ le-a dat zeilor să mănînce bucăţi din trupul ciopîrţit al fiului său. Drept pedeapsă, din porunca lui Zeus, **T.** a fost dus în Hades în mijlocul unei bălţi, de unde nu izbutea să bea niciodată din apa care dispărea mai înainte de a-i atinge buzele însetate. Deasupra sa, crengile unui arbore încărcat cu roade se dădeau şi ele înapoi ori de cîte ori **T.** voia să-şi potolească foamea cu acestea. Expresia „chinuri tantalice" se referă la suferinţele iscate de pe urma unei strădanii care dă mereu greş, chiar în pragul reuşitei.

tantiémă (fr. *tantième*, de la *tant* „atît"; FIN.), sumă încasată de administratorii unei întreprinderi din beneficiul net al acesteia pentru participarea la conducerea ei. **T.** se acordă în afară de dividendele primite în raport cu valoarea acţiunilor pe care le posedă şi în afara jetoanelor de prezenţă.

tantrísm, curent religios panindian care a apărut ca o reacţie împotriva interdicţiilor religioase şi sociale ale vechiului brahmanism, introducînd în cult unele elemente populare. Denumirea provine de la *tantra*, scrieri religioase hinduse şi budiste, redactate, probabil, în sec. IX-XIII.

„Tanügyi Ujság" */tọnüghi úişag/* („Gazeta învăţămîntului"), revistă în limba maghiară, editată de Ministerul Învăţămîntului şi Comitetul Uniunii sindicatelor din învăţămînt şi cultură din Republica Socialistă România. Înfiinţată în 1957, revista apare săptămînal, la Bucureşti.

Tanumafili al II-lea, Malietoa (n. 1913), şef al statului Samoa de Vest (din 1963); în 1962—1963 a fost şef asociat al acestui stat.

Tanzania *(Republica Unită Tanzania)*, stat în Africa de est, cuprinzînd un teritoriu continental (Tanganica) situat între Mozambic, Malawi, Zambia, Congo (Kinshasa), Burundi, Ruanda, Uganda, Kenia şi Oceanul Indian şi un teritoriu insular format din insulele Zanzibar, Pemba ş.a. Suprafaţa: 937 061 km^2. Populaţia: 10 179 000 loc. (1965), formată din negri bantu (peste 90%). Capitala: *Dar es Salaam*. Limbi oficiale: suaheli şi engleza. Predomină relieful de podiş, format pe roci cristaline. Două importante linii de falie străbat podişul de la nord la sud, mărginite de munţi-bloc şi de vulcani stinşi (Kilimanjaro, 5 895 m; Rungwa etc.) şi activi (Meru). În partea centrală înălţimea podişului oscilează între 1 000 şi 1 500 m; marginea lui estică depăşeşte 1 500 m şi coboară în trepte spre cîmpia litorală înaltă de 200—500 m. Insulele Zanzibar şi Pemba au relief de cîmpie. Clima ecuatorială musonică. Rîuri scurte, cu debit mic şi foarte variabil. Lacurile Nyasa, Tanganica şi Victoria, situate la graniţă, aparţin parţial **T.** Păduri tropicale rare, păduri-parc, savane, în nord-est savane deşertice, pe ţărm mangrove. Zăcăminte de diamante,

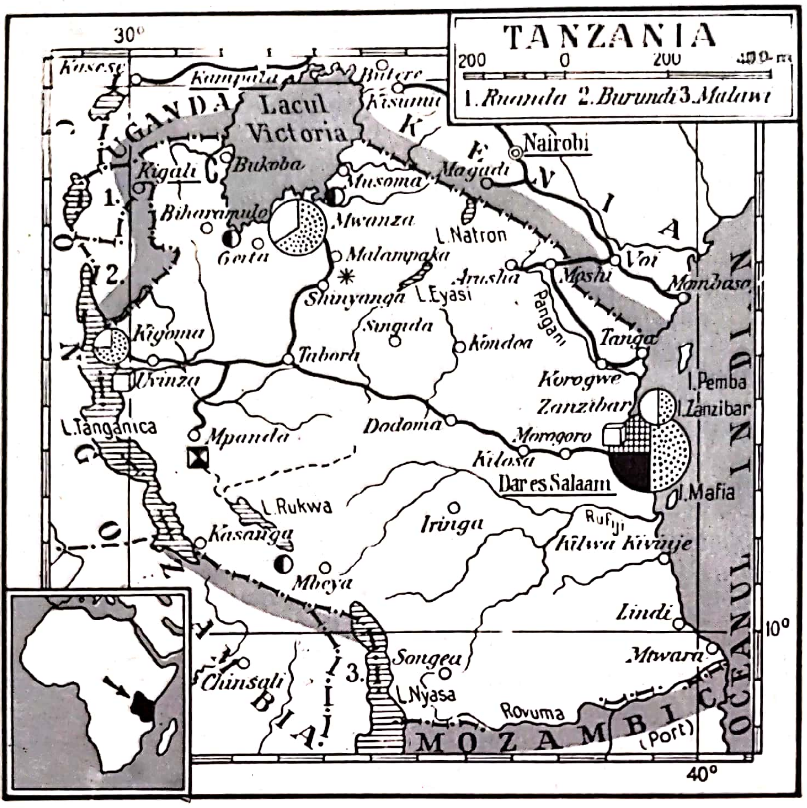
TANZANIA
200 0 200 400 km
1. Ruanda 2. Burundi 3. Malawi
30°
40°
10°
Kasese
Kampala
Butere
Kisumu
UGANDA
Lacul Victoria
KENIA
Nairobi
Magadi
Kigali
Bukoba
Musoma
1.
Biharamulo
Mwanza
L.Natron
Geita
Malampaka
Arusha
Moshi
Voi
Mombasa
2.
Shinyanga
L.Eyasi
Pangani
Singida
Kondoa
Tanga
Kigoma
Tabora
Korogwe
I.Pemba
Uvinza
Zanzibar
I.Zanzibar
L.Tanganica
Dodoma
Morogoro
Mpanda
Kilosa
Dar es Salaam
I.Mafia
L.Rukwa
Iringa
Rufiji
Kasanga
Kilwa Kivinje
Mbeya
Lindi
Mtwara
Songea
Chinsali
3.
L.Nyasa
Rovuma
ZAMBIA
MOZAMBIC (Port.)
OCEANUL INDIAN

minereuri aurifere, mică, minereu de staniu, de plumb, de wolfram etc. Este o țară agrară în curs de dezvoltare. Terenurile agricole ocupă 10% din suprafața țării. În zona litorală și în regiunile ușor accesibile din interior se află plantații care produc sisal pentru export (în cultura căruia **T.** deține primul loc în lume, furnizînd 1/3 din producția mondială), cafea, bumbac, ceai etc. În Zanzibar și Pemba, principala cultură de export este arborele de cuișoare (dînd 4/5 din producția mondială). În afara plantațiilor predomină proprietatea colectivă (tribală) asupra pămîntului; se cultivă pentru consumul intern mei, sorg, batate, kassava, porumb, leguminoase, bananieri, arahide, palmieri, iar pentru export bumbac, ricin, piretrum, tutun, ceai, cocotieri etc. Creșterea animalelor (cornute mari, capre, oi) este relativ dezvoltată, dar slab productivă. Se exploatează lemn de esență prețioasă (abanos, lemn roșu, camfor). Industria este reprezentată prin exploatări miniere (îndeosebi de diamante și de aur) și prelucrarea primară a produselor agricole. În Zanzibar există fabrici de ulei de cuișoare și de cocos, iar în orașul Dar es Salaam fabrici alimentare, de prelucrare a lemnului, chimico-farmaceutice. Principalele articole de export: sisal, cafea, cuișoare, bumbac, diamante, aur, concentrate de staniu. Se importă în special mașini, produse de larg consum, combustibili. În baza acordului încheiat între Tanganica și Zanzibar (aprilie 1964) a fost creată Republica Unită Tanganica și Zanzibar, denumită din octombrie 1964 Republica Unită **T.** Președintele republicii este șeful statului și al guvernului. **T.** întreține relații diplomatice cu Republica Socialistă România.

tanzimát, denumire a perioadei din istoria Imperiului otoman cuprinsă între 1839 și 1870, în timpul căreia au fost inițiate o serie de reforme burgheze moderate, menite să asigure adaptarea imperiului la realitățile dezvoltării capitaliste europene. V. și Turcia.

Tao Iuan-min (Tao Ţean) (365 sau 372--427), poet chinez. Denumit și „poetul sihastru", **T.** a fost inițiatorul unei întregi orientări dezvoltate ulterior în literatura chineză, „poezia cîmpiilor și a grădinilor". Scrise într-un limbaj simplu, obișnuit, poemele sale exprimă un registru amplu de sentimente, zugrăvesc condițiile grele de viață ale țăranilor și viața apăsată de sărăcie a cărturarilor („Spre casă", „Odă pentru Ţin Ke", „Izvorul piersicului", utopie a unei orînduiri sociale ideale).

Tapae, localitate în sud-vestul Daciei, unde au avut loc, în anii 88 și 101 e.n., două importante lupte între daci și romani, încheiate cu victoria romanilor. *V.* *și Dacia.*

Tapajós, rîu în Brazilia (1 992 km), afluent pe dreapta al fluviului Amazon; format din confluența rîurilor Juruena și São Manuel, care izvorăsc din vestul Podișului Braziliei. Se varsă în Amazon în amonte de Santarém. Navigabil pe o lungime de 280 km de la vărsare.

tapiócă, produs alimentar extras din rădăcina de manioc, cu aspect asemănător aceluia al grișului și folosit în special în alimentația copiilor.

tapír *(Tapirus)*, gen de mamifere imparicopitate, cu buza superioară și nasul contopite într-o trompă scurtă. Are corpul masiv și pielea netedă. Trăiește în America de Sud și în sud-estul Asiei.

tapiserie, țesătură de lînă sau de mătase, cuprinzînd uneori și fire de aur sau de argint, lucrată manual sau la război. Încă din antichitate a fost folosită la decorarea pereților și a interioarelor. În sec. al XV-lea cunoaște în atelierele Franței, Țărilor de Jos și Germaniei un nou avînt. Pe lîngă tehnica „haute lisse", a războaielor verticale, apare și tehnica „basse-lisse", a războaielor orizontale. Secolele XV–XVI marchează apogeul tapiseriilor flamande, executate în renumitele ateliere de la Arras, Bruxelles, Lille, Valenciennes. Destinate a împodobi interioare de palate, biserici, săli de festivități din construcțiile civile, tapiseriile reprezentau subiecte diverse, inspirate din Biblie, din istorie, din literatură, teme alegorice și subiecte legate de evenimentele vremii, proiectele (numite cartoane de tapiserie) fiind uneori executate de pictori celebri.

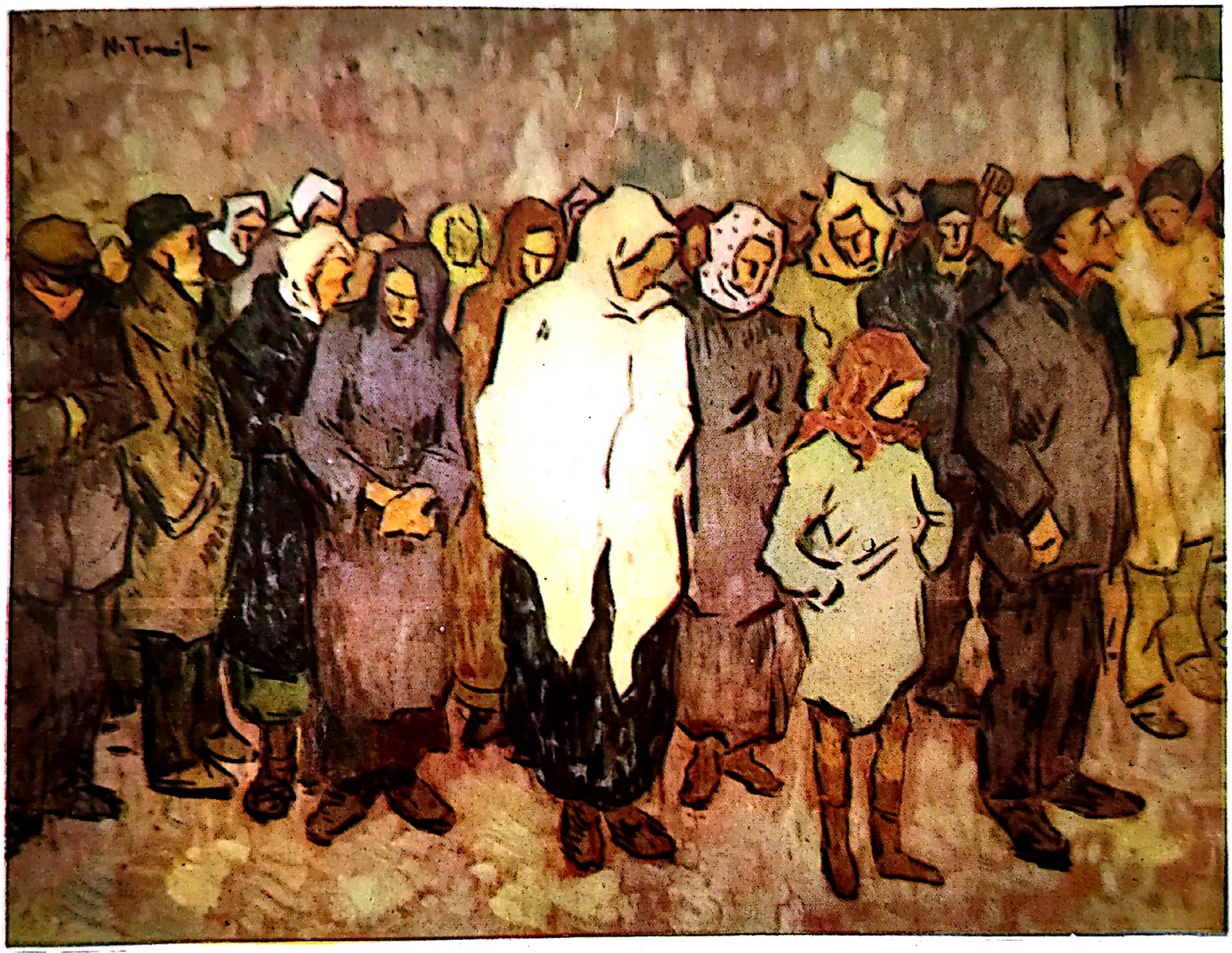

N. TONITZA: Coadă la pîine.

Ulei pe carton. Muzeul de artă al Republicii Socialiste România

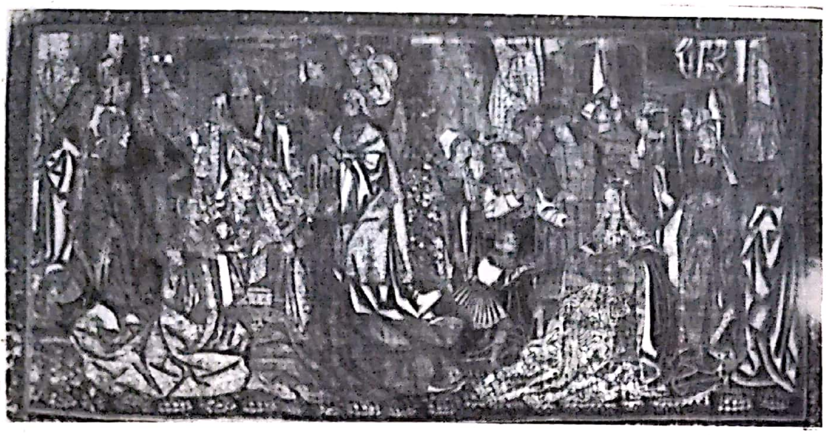

Tapiserie flamandă (manufactura Bruxelles). „Regele Solomon și regina din Saba"

În sec. al XVI-lea meșterii din Flandra, chemați în Italia, fundează renumite ateliere la Florența, Mantua, Veneția, Ferrara. În sec. al XVII-lea decad manufacturile flamande și înfloresc cele din Franța (Fontainebleau, Aubusson, Beauvais, Gobelins). În sec. al XVIII-lea apar ateliere în Anglia și în Rusia. În sec. al XX-lea **t.** renaște mai ales în Franța, datorită unor pictori care creează proiecte de tapiserii moderne (Lurçat).

tapúră (METAL.), fisură în interiorul unei piese metalice sau la suprafața și în interiorul ei, provocată de tensiunile interne care apar ca rezultat al turnării, al tratamentului termic, al prelucrării prin deformare plastică sau al prelucrării mecanice.

tarabostes, denumire dată păturii sociale a aristocraților la geto-daci, din rîndul căreia se ridicau conducătorii militari, preoții și regii. Romanii i-au numit și *pileati*, adică „purtători de căciuli".

taragót, instrument muzical popular de suflat, răspîndit îndeosebi în Banat; este format dintr-un tub conic de lemn și prevăzut cu anice simplă.

tarantélă, dans popular napolitan în tempo foarte rapid, în măsură ternară și cu un caracter pasionat. Începînd din sec. al XIX-lea, a fost adoptat și în muzica cultă (Rossini, Liszt, Chopin, Weber). Dintre compozitorii români, au scris **t.** pentru orchestră A. Castaldi și M. Negrea.

Taranto 1. Golf larg deschis al Mării Ionice, la țărmul sud-estic al Peninsulei Italice, cuprins între peninsula Calabria și Salentina. Lățimea maximă: 133 km. Adîncimea maximă: 2 657 m. **2.** Oraș în sudul Italiei, port situat pe țărmul nordic al Golfului Taranto. 195 600 loc. (1963). Industrie siderurgică, constructoare de mașini (mașini-unelte, construcții navale), chimică, alimentară (ulei de măsline etc.). Centru de pescuit marin. Întemeiat de coloniști greci dorieni la sfîrșitul sec. al VIII-lea î.e.n. (*Tarent*), a fost cucerit de romani (272 î.e.n.), devenind, în timpul imperiului, unul dintre cele mai importante porturi comerciale.

„Tarara", publicație săptămînală, subintitulată „ziar satiric", apărută la București, sub conducerea lui Al. Macedonski, între 6 ianuarie și 6 aprilie 1880. **T.** a avut un caracter antimonarhic, demascînd abuzurile și afacerile veroase ale lui Carol I și ale camarilei sale.

tarásci, populație indiană (amerindiană) izolată, care locuiește în statul Michoacan (Mexic), mai ales în jurul lacului Patzcuaro; limba vorbită de tarasci nu se încadrează în nici o familie.

Tarasova, Alla Konstantinova (n. 1898), actriță sovietică, artistă a poporului din U.R.S.S. Interpretă sensibilă a repertoriului clasic rus și sovietic, **T.** pune în valoare în creațiile sale sentimentele profunde ale eroinelor.

Tarcău, comună în raionul Piatra-Neamț, reg. Bacău, situată pe Bistrița. 4 330 loc. (1965). Exploatări forestiere și industrie de prelucrare a lemnului (cherestea).

Tarcăului, *Munții* ~, masiv muntos în Carpații Orientali, cuprins între Valea Bicazului și a Trotușului. Fac trecerea între zona internă și cea externă a flișului, fiind, în cea mai mare parte, constituiți din gresie paleogenă. Culmi muntoase cu altitudini medii cuprinse între 1 000 și 1 300 m, acoperite cu păduri. Altitudinea maximă: 1 662 m (vîrful Tărhăuș).

Tarde *[tard]*, Gabriel de (1843—1904), sociolog idealist francez, unul dintre întemeietorii școlii psihologice în sociologie. Considerînd că esența vieții sociale este de natură psihică, el pune la baza proceselor sociale fenomenul imitației, cu formele lui principale, tradiția și moda. **T.** a subestimat capacitatea de creație a maselor. Op. pr.: „Legile imitației" (1890), „Legile sociale" (1898), „Opinia și mulțimea" (1901).

tardenoisián, cultură materială datînd din mezolitic (c. 8000—c. 5600 î.e.n.), răs-

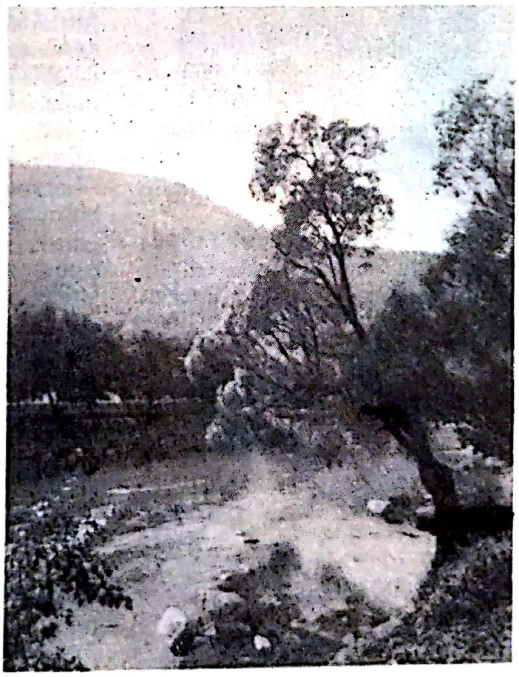

Vedere din Munții Tarcăului

pîndită în unele regiuni din Europa şi din nordul Africii. Numele culturii vine de la localitatea Fère-en-Tardenois (Franţa, departamentul Aisne), unde au fost descoperite pentru prima dată urme caracteristice acestei culturi.

Tardini, Fanny (1823–1908), actriţă română. A jucat în trupele lui C. Caragiale, M. Millo şi M. Pascaly la Bucureşti. Directoare de trupă proprie din 1860, **T.** a organizat în repetate rînduri turnee de prestigiu în întreaga ţară, prezentînd un repertoriu în special naţional, comedii de Alecsandri şi drame istorice. Din 1872 **T.** s-a stabilit cu trupa la Teatrul din Galaţi. A interpretat multe roluri din dramele romantice şi din melodramele străine. S-a distins prin temperamentul şi aplicaţia ei specială pentru arta declamării.

tarhón (*Arthemisia dracunculus*), plantă erbacee perenă din familia compozitelor, cu tulpina dreaptă, înaltă pînă la 70 cm şi frunze liniare lanceolate, bogate în uleiuri eterice. Frunzele sînt folosite drept condiment în alimentaţie. În ţara noastră se cultivă sporadic în grădini.

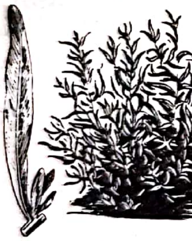

Tarhon

tarif (fr., din arabul *taarifa* „notificaţie"; EC.) **1.** Sistem de preţuri stabilite pentru prestările de servicii, transporturi de mărfuri şi persoane, poştă, telefon, telegraf, radio, consumul de electricitate etc. În socialism, **t.** sînt o varietate a preţurilor planificate. **2.** Tablou cuprinzînd preţuri unitare sau specifice pentru furnituri, servicii etc., de obicei publice, şi condiţiile stabilite pentru aplicarea acestora. **3.** *Tarife vamale* v. *taxă vamală.*

Tarim, rîu în R.P. Chineză, cel mai important din regiunea endoreică a Asiei Centrale (2 000 km). Se formează din rîurile Iarkend şi Aksu, care izvorăsc din munţii Karakorum, traversează partea nordică a deşertului Takla-Makan şi se pierde în nisipurile din partea estică a deşertului. Înainte de 1924, rîul Tarim se vărsa în lacul Lobnor. Este bogat în peşte.

Tarle, Evgheni Viktorovici (1875–1955), istoric sovietic. Autor a numeroase lucrări privind istoria Franţei, relaţiile internaţionale, politica externă a Rusiei etc., care se caracterizează prin noutatea şi bogăţia materialului documentar şi printr-un stil literar ales. Op. pr.: „Clasa muncitoare din Franţa în epoca revoluţiei" (2 vol., 1909–1911), „Blocada continentală" (2 vol., 1913–1916), „Napoleon" (1936, trad. rom.), „Talleyrand" (1939, trad. rom.), „Războiul Crimeii" (2 vol., 1941–1943, trad. rom.).

Tarn, rîu în sudul Franţei (375 km), afluent pe dreapta al fluviului Garonne. Izvorăşte din versantul sudic al Munţilor Lozère şi străbate platourile calcaroase Sauveterre şi Méjean din Podişul Central Francez. Navigabil în cursul inferior. Hidrocentrale.

Tarnów /*tárnuf*/, oraş în sud-estul R.P. Polone, în zona subcarpatică. 76 500 loc. (1964). Industrie constructoare de maşini (utilaj agricol, motoare), chimică (îngrăşăminte azotoase), industria sticlei şi a ceramicii, a pielăriei şi alimentară. Nod feroviar. Monumente arhitectonice medievale.

taród (TEHN.), sculă aşchietoare folosită pentru filetarea găurilor înfundate sau străpunse, cilindrice sau conice.

tarpán (*Equus gmelini*), specie sălbatică de cai, răspîndită în stepele din jurul Mării Negre pînă la sfîrşitul secolului al XIX-lea. Din tarpan descind unele rase uşoare de cai (arab, ahaltechin, calul moldovenesc etc.).

Tarquinius Superbus, ultimul dintre cei şapte regi legendari ai Romei. Regimul autocratic instaurat de el a determinat răscoala populară care l-a detronat şi a instituit, potrivit tradiţiei, în anul 510 î.e.n. republica romană.

tars (gr. *tarsos* „împletitură"; ANAT.) **1.** Partea posterioară a scheletului labei piciorului. Este format din şapte oase: astragalul, calcaneul (osul călcîiului), scafoidul, cuboidul şi cele trei cuneiforme. Se articulează la un capăt cu oasele gambei, iar la celălalt cu oasele metatarsului. **2.** Scheletul fibrocartilaginos al pleoapelor. **3.** (ZOOL.) Parte terminală a piciorului insectelor, alcătuită din 1–5 articole şi terminată cu una sau două gheare.

„Társadalmi Szemle" [*tárşǫ́dǫ́lmi sẹ́mlẹ*], revistă teoretică şi ştiinţifică a Partidului Muncitoresc Socialist Ungar. Înfiinţată în 1946, apare lunar, la Budapesta.

Tartaglia /*tartál'a*/, Niccolò Fontana (c. 1499–1557), matematician italian. A avut o activitate ştiinţifică multilaterală, aducînd contribuţii atît în algebră, aritmetică, geometrie, cît şi în balistică, statică, fizică, astronomie, geodezie, arta militară. A găsit, independent de Scipione Dal Ferro, o metodă de rezolvare a ecuaţiilor de gradul al treilea, care a fost perfecţionată de Gerolamo Cardano şi de Lodovico Ferrari. A tradus şi a publicat, pentru prima oară în Italia, „Elementele" lui Euclid. Op. pr.: „Întrebări şi născociri diferite" (1546), „Ştiinţa cea nouă" (1537). „Tratat general despre numere şi măsuri" (1556–1560).

N. F. Tartaglia

tartánă (NAV.), ambarcaţie cu pînze prevăzută cu bompres şi cu un arbore vertical; este echipată cu o pînză triunghiulară ridicată pe arborele vertical şi cu un foc. **T.** este frecventă pe Marea Mediterană.

Tartar (în mitologia greacă), ţinut înfricoşător, situat sub Hades. Iniţial, **T.** era închipuit ca fiind locul unde generaţiile succesive de zei închideau pe adversarii lor învinşi. De exemplu, după victoria lui Zeus asupra titanilor şi a giganţilor, **T.** a devenit temniţa acestora. Mai tîrziu, **T.** a fost identificat cu infernul în genere, devenind locul de supliciu al celor răi (analog cu iadul creştin de mai tîrziu), în opoziţie cu Cîmpiile Elizee.

Tartini, Giuseppe (1692—1770), compozitor, violonist, pedagog şi teoretician italian. **T.** a fost unul dintre cei mai iluştri virtuoşi ai vremii sale. Tehnica evoluată şi aplicaţiile teoretice ingenioase l-au situat printre creatorii şcolii violonistice moderne. A compus circa 150 de concerte şi 114 sonate pentru vioară (printre care „Trilul diavolului"), muzică de cameră şi religioasă, lucrări didactice („Arta arcuşului", 1750).

tartrat mixt de sodiu şi potasiu (CHIM.) v. **sare Seignette.**

tártric, *acid* ~ (CHIM., FARM.) substanţă organică optic activă (acid dihidroxisuccinic). Se prezintă sub formă de cristale incolore sau de pulbere cristalină albă, inodoră, cu gust acru, solubilă în apă. *A.t.* există în patru modificaţii stereoizomere: doi antipozi optici, *acidul* (+)- *tartric* şi (—)- *tartric*, *acidul racemic* şi *acidul mezotartric* inactiv prin compensaţie intramoleculară. Se izolează din tartru. Este utilizat în industria alimentară (sare de lămîie), în vopsitoria textilă, în medicină etc.

tártru 1. (IND. ALIMENT.) Amestec, în special de tartrat acid de potasiu cu tartrat neutru de potasiu, care se depune pe fundul butoaielor şi al vaselor în care se păstrează vinul nou. Serveşte la fabricarea acidului tartric. **2.** (MED.) *Tartru dentar* v. *detritus.*

Tartu, oraş în U.R.S.S., în R.S.S. Estonă. 84 000 loc. (1965). Industrie alimentară, constructoare de maşini (aparataj industrial, maşini agricole), a pielăriei etc. Nod feroviar. Universitate, institut agronomic, teatre, muzee, monumente arhitectonice.

Tartuffe [*tartüf*], personaj din comedia cu acelaşi nume de Molière (1664), întrupare a bigotismului făţarnic, mască a lăcomiei şi a desfrîului. Termenul de Tartuffe este folosit şi în sens figurat, ca epitet al ipocritului.

Taru, Eugen (n. 1913), grafician român. Activ în caricatura destinată presei, a atacat într-un limbaj personal, expresiv, remarcabil prin inventivitatea, neprevăzutul asociaţiilor de idei şi prin ascuţimea satirei, teme de actualitate din viaţa politică internaţională, în special teme antiimperialiste. În caricatura de moravuri îl caracterizează aceeaşi viziune originală. A abordat de asemenea şi ilustraţia de carte pentru opere ale literaturii universale şi naţionale („Gargantua" de Rabelais, „Povestea vorbei" de Anton Pann, „Amintiri din copilărie" de Ion Creangă etc.). Desenul său se distinge prin vigoarea şi sensibilitatea liniei. Laureat al Premiului de stat.

tasáre 1. (GEOL.) Fenomen de deformaţie naturală, produs în special în terenurile loessoide cu roci poroase ca urmare a micşorării volumului golurilor dintre granule sub acţiunea greutăţii depozitelor şi a apelor de infiltraţie. Fenomenele de **t.** pot să apară şi sub presiunea unor sarcini exterioare. **2.** (TEHN.) *Tasarea construcţiilor,* deplasarea pe verticală a construcţiilor datorită micşorării volumului terenului de fundaţie sub acţiunea greutăţii şi a încărcărilor construcţiei.

Tasman, Abel Janszoon (1603—1659), navigator olandez. În 1642—1643 a condus o expediţie în regiunea Australiei şi Oceaniei în căutarea ipoteticului continent sudic, descoperind Tasmania, Noua Zeelandă, Tonga şi insulele Fiji. Expediţia lui **T.** a dovedit că Australia nu se continuă mai departe spre sud.

Tasmania, insulă situată în apropierea ţărmului de sud-est al Australiei, despărţită de continent prin strîmtoarea Bass. Suprafaţa: 68 000 km^2. Populaţia: circa 370 000 loc. Relief de podişuri vulcanice întinse, intens fragmentate. Altitudinea maximă: 1 617 m (vîrful Ossa). Zăcăminte de cupru, nichel, plumb, zinc, aur, minereuri de fier, cărbune etc. Climă umedă, subtropicală în nord şi temperată în sud. Păduri semperviriscente şi savane. Oraşul principal: *Hobart.*

tasón (SILV.), punct de concentrare a materialului lemnos în interiorul parchetului sau de-a lungul drumurilor de exploatare forestieră. În exploatările mecanizate, tasoanele sînt situate sub linia funicularelor pasagere.

TASS (*Telegrafnoe Aghenstvo Sovetskogo Soiuza*), agenţie telegrafică de informaţii a Uniunii Sovietice. A fost înfiinţată în iulie 1925, cu sediul la Moscova. Are o largă reţea de filiale şi de corespondenţi în Uniunea Sovietică şi în numeroase alte ţări ale lumii.

Tasso, Torquato (1544—1595), mare poet italian. S-a născut la Sorrento. A urmat dreptul la Padova şi la Bologna. În 1566 a fost silit să-şi întrerupă studiile din cauza unor satire scrise de el la adresa profesorilor şi a colegilor săi. **T.** a început să scrie de la vîrsta de 15 ani. Poemul său „Rinaldo" (1562) marchează trecerea de la imitarea lui Ariosto la afirmarea originalităţii talentului său. A continuat cu sonete, cîntece, madrigale, poeme de dragoste, care culminează cu pastorala „Aminta" (1573, trad. rom.), capodoperă a genului. În 1575 a terminat poemul „Ierusalimul eliberat" (iniţial sub titlul „Goffredo"), la care lucrase timp de mai mulţi ani.

T. Tasso

Aspru judecat de critici, care aduceau lucrării obiecţii privind existenţa episoadelor profane, lipsa de unitate ş.a., el însuşi ros de scrupule religioase şi literare, **T.** a trecut printr-o profundă criză, suferind un grav traumatism psihic. Viaţa sa ulterioară a fost o continuă şi tragică alternanţă de perioade de luciditate şi de nebunie, a căror mărturie sînt scrisorile sale („Epistolar", 1588, trad. rom.). Încercarea lui **T.** de a da o versiune nouă poemului său, sub titlul „Ierusalimul cucerit", a eşuat. „Dialogurile", majoritatea scrise în cei şapte ani cît a fost internat la mănăstirea Sf. Ana, cuprind unele dintre cele mai frumoase pagini de proză ale secolului. A mai scris tragedia „Torrismondo" (1586), poemele „Muntele Măslinilor" (neterminat), „Cele şapte zile ale creaţiei" (1607) ş.a. Capodopera sa, „Ierusalimul eliberat" (trad. rom.), scrisă sub influenţa modelelor clasice ale lui Homer şi Virgiliu, îmbină izvoarele istorice ale cronicarilor primei cruciade cu elemente miraculoase, fantastice. Contrar intenţiei sale iniţiale de a scrie o operă în spirit religios, **T.** a realizat un mare poem, fremătînd de pasiune şi de viaţă, evocare a unei lumi cavalereşti, fantastice, romaneşti şi voluptoase, în care elementul religios este exterior şi formal. Opera este valoroasă în special prin centrarea ei pe sentimentul dragostei, care îi conferă un caracter modern. Acordînd puţină importanţă intrigii, aventurilor şi evenimentelor, poemul zugrăveşte realist, cu o mare pătrundere psihologică, personajele, puţine la număr. Educat în atmosfera Contrareformei, dar în acelaşi timp pătruns de erudiţia şi de cultura Renaşterii, **T.** a fost în întreaga sa viaţă şi creaţie victima dramaticei oscilaţii între raţiune şi credinţă, între cultul păgîn şi eretic al frumuseţii şi adevărului şi catolicismul bigot. Poet liric de extraordinară subtilitate şi sinceritate, prin excelenţă elegiac, **T.** a făcut din poemul său ecoul aspiraţiilor, nostalgiei, extazurilor şi mîhnirii adînci între care sufletul său s-a împărţit. Situat într-o epocă de tranziţie, el este autorul ultimului monument de seamă al literaturii Renaşterii italiene. Prin tema sa religios-creştină, ca şi prin puternicul filon erotic şi prin descrierile lirice ale naturii, „Ierusalimul eliberat" prevesteşte romantismul.

Tassoni, Alessandro (1565 — 1635), scriitor satiric italian. A biciuit cu îndrăzneală dominaţia spaniolă în Italia şi a persiflat burghezia, pe atunci în formare, în poemul eroicomic „Găleata răpită", precum şi în „Filipicele" sale. Este de asemenea autorul unor „Consideraţii asupra rimelor lui Petrarca", în care critică petrarchismul. **T.** este unul dintre întemeietorii criticii literare moderne în Italia.

tastiéră (MUZ.) **1.** Mecanism prin care este făcut să sune un tub de orgă sau coarda unui instrument cu claviatură. **2.** „Limba" de lemn deasupra căreia se întind coardele instrumentelor cu arcuş sau ale chitarei, balalaicii etc.

Taşaul, liman fluvio-maritim, situat la nord de Mamaia (18 km²). Cantitatea de apă adusă de rîul Casimcea nu reuşeşte să acopere pierderile de apă prin evaporaţie şi infiltraţie şi, în consecinţă, apa lacului se îmbogăţeşte în săruri. Adîncimea maximă: 5,6 m. La nivele mari, lacul **T.** comunică cu marea.

Taşkent, oraş în U.R.S.S., capitala R.S.S. Uzbece, aşezat în valea rîului Circik, la poalele munţilor Tian-Şan. 1 106 000 loc. (1965), cel mai mare oraş din partea asiatică a U.R.S.S. Industrie constructoare de maşini (maşini agricole, în special pentru cultura bumbacului, excavatoare, utilaj industrial, electrotehnică etc.), textilă (în special ţesături din bumbac), de încălţăminte, chimică şi farmaceutică, alimentară etc. Nod feroviar, rutier, aeroport internaţional. Universitate şi alte institute de învăţămînt superior şi de cercetări ştiinţifice, sediul Academiei de Ştiinţe a R.S.S. Uzbece, biblioteci, teatre, muzee.

Taşkent. Teatrul de operă şi balet şi Piaţa Alişer Navoi

Tatabánya [*tótóbańó*], oraş în R.P. Ungară, situat într-o depresiune între masivele muntoase Vértes şi Gerecse. 61 250 loc. (1964). Important centru de extracţie a lignitului. Industrie energetică, constructoare de maşini (utilaj minier), de ciment, a aluminiului, chimică.

Tati (Tatischeff), Jacques (n. 1908), realizator şi actor de film francez. Primul său lung metraj, „Zi de sărbătoare" (1949), l-a consacrat. În „Vacanţa d-lui Hulot" (1951), **T.** e creatorul unui tip naiv, plin de poezie şi fantezie, cu uşoare reminiscenţe chapliniene. În „Unchiul meu" (1958), satiră a societăţii moderne, mecanizate şi dezumanizate, un ascuţit simţ al caricaturii îl situează pe **T.** printre cei mai importanţi creatori ai comediei cinematografice postbelice.

Tatos (Chalis) (sec. XI), conducătorul unei mici formaţiuni statale româneşti din Dobrogea, amintit de Ana Comnena în opera sa „Alexiada".

Tatra, masiv muntos în Carpaţi, separat printr-o depresiune tectonică în două compartimente: a) *T. Înaltă*, situată în zona de frontieră dintre R. S. Cehoslovacă şi R. P. Polonă, cu relief înalt, prezentînd urme ale glaciaţiei cuaternare. Altitudinea maximă: 2 663 m (vîrful Gerlachovka). Pădurile urcă pînă la 1 400 m; b) *T. Joasă*, în R.S. Cehoslovacă, cu altitudini mai joase şi acoperită de păduri întinse. Altitudinea maximă: 2 045 m (vîrful Dumbier).

Tattarescu, Gheorghe (1820—1894), pictor român. A studiat cu pitarul Nicolaie Teodorescu, zugrav de biserici, unchiul său, al cărui elev a continuat apoi să fie la Şcoala de zugravi de la Buzău. S-a format la Roma, sub îndrumarea profesorilor de la Academia San Luca, în spiritul academismului italian şi executînd copii după Rafael, Murillo, Salvatore Rosa, Guido Reni şi alţii. **T.** a participat la revoluţia de la 1848. A pictat portretele revoluţionarilor Gh. Magheru, Ştefan Golescu ş.a., aflaţi în exil, iar în 1851 portretul lui Nicolaie Bălcescu (în trei replici aproape identice). Compoziţiile alegorice cu subiect revoluţionar („Renaşterea României", 1849) sau cu subiect patriotic („Unirea Principatelor", 1857) sînt inspirate de ideea eliberării sociale şi naţionale. În 1860, însărcinat să întocmească un „Album naţional" al priveliştilor şi monumentelor istorice din ţară, are prilejul să se afirme şi ca peisagist, cu discrete accente romantice. Solidar cu mişcările ţărăneşti, execută în scop propagandistic tabloul „Ţăranul de la Dunăre" (1875). A pictat şi numeroase biserici în spirit neoclasic. În 1864 a înfiinţat, împreună cu Th. Aman, Şcoala de arte frumoase de la Bucureşti, desfăşurînd apoi o bogată activitate ca profesor de pictură, fiind şi directorul ei în anii 1891 — 1892. Este autorul unor „Precepte şi studii folositoare asupra proporţiunilor corpului uman şi desemn după cei mai celebri pictori" (1865). O mare parte dintre lucrările sale se păstrează în „Casa memorială Gh. Tattarescu", înfiinţată în 1951 în fosta locuinţă a pictorului din Bucureşti.

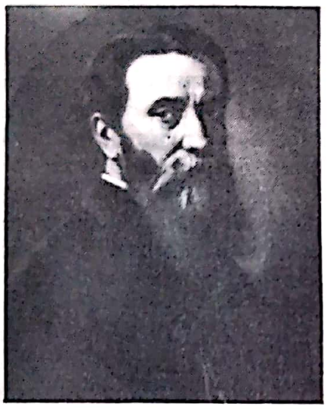
Gh. Tattarescu (autoportret)

tatú, denumire dată unor specii de mamifere edentate, cu spatele şi flancurile acoperite de o cuirasă osoasă formată din mai multe plăci mobile. Trăieşte în America de Sud şi Centrală, precum şi în Mexic. **T.** este un animal nocturn şi se hrăneşte cu insecte şi moluşte (ex. *Dasypus novemcinctus*).

tatuáj 1. Practică, răspîndită mai ales printre popoarele primitive, care constă în imprimarea pe pielea corpului a unor ornamente şi desene care nu se pot şterge. Pentru obţinerea acestor desene se folosesc procedee variate: incizii care produc cicatrice sau introducerea pe sub piele, la nivelul dermei, a unor substanţe colorate. **T.** a fost practicat de unele popoare din antichitate, iar în zilele noastre se mai întîlneşte la diferite triburi din Africa, America, Australia şi mai ales din insulele Oceanului Pacific. La unele dintre aceste populaţii, **t.** constituie un semn distinctiv al războinicilor, la altele serveşte la deosebirea, după felul desenului, a rangului persoanei respective, a tribului căruia îi aparţine, precum şi a faptelor sale mai importante. **2.** (ZOOTEHN.) Operaţie de individualizare a animalelor, care constă în imprimarea pe piele (în special la urechi) a unor semne sau cifre. **T.** se efectuează prin perforarea pielii şi prin aplicarea unor coloranţi.

Tauern *[táuərn]*, munţi în Austria, situaţi în Alpii Orientali, cu orientarea generală de la vest spre est, cuprinşi între frontiera italiană în vest şi Valea Murului în est. Morfologic se pot deosebi: *T. Înalţi*, în vest, formaţi dintr-o serie de vîrfuri izolate între ele prin eroziune glaciară cuaternară, şi *T. Joşi*, în est, cu altitudini mai reduse. Gheţarii actuali ocupă zonele înalte ale munţilor. Altitudinea maximă: 3 798 m (vîrful Grossglockner din *T. Înalţi*). Resurse hidroenergetice. Important obiectiv turistic.

taumatúrg (gr. *thauma, -atos* „minune, miracol" şi *ergein* „a face"), persoană care, în concepţia diverselor religii, ar avea însuşirea supranaturală de a face minuni.

Taunus, culme muntoasă din Masivul Şistos Renan, situată pe dreapta Rinului, între văile Lahn şi Main. Numeroase izvoare minerale. Păduri de conifere. Staţiuni balneare.

táur (ZOOTEHN.), denumire dată masculilor speciei taurine. Prin conformaţia sa exterioară se deosebeşte de femele, dimorfismul sexual fiind foarte pronunţat în special în ce priveşte capul; la **t.**, acesta este mai mare, cu aspect grosolan, cu pielea groasă şi aderentă, şi părul de pe frunte lung, gros, adesea încreţit.

Taurida, denumirea antică a Crimeii.

taurínă (BIOCHIM.), acid aminoetilsulfonic, care împreună cu colina formează acidul taurocolic. Se prezintă sub formă de cristale albe, uşor solubile; se găseşte în secreţia biliară.

tauríne (ZOOTEHN.), specie de rumegătoare domestice de talie mare din familia bovinelor, provenind din specia sălbatică *Bos taurus*. Ca urmare a lucrărilor de ameliorare şi de selecţie întreprinse de om, **t.** prezintă astăzi un mare număr de rase, diferite ca exterior şi tip de producţie. Sub raport zootehnic, **t.** se pot grupa în rase specializate (pentru lapte sau carne) şi rase mixte (pentru lapte-carne, carne-muncă etc.). În ţara noastră, cel mai mare loc îl ocupă rasele mixte pentru lapte-carne (bălţată românească, brună, roşie, pinzgau etc.). În număr restrîns sînt crescute şi rase specializate pentru producţia de lapte (jersey) sau carne (hereford, aberden angus etc.). V. şi creşterea animalelor.

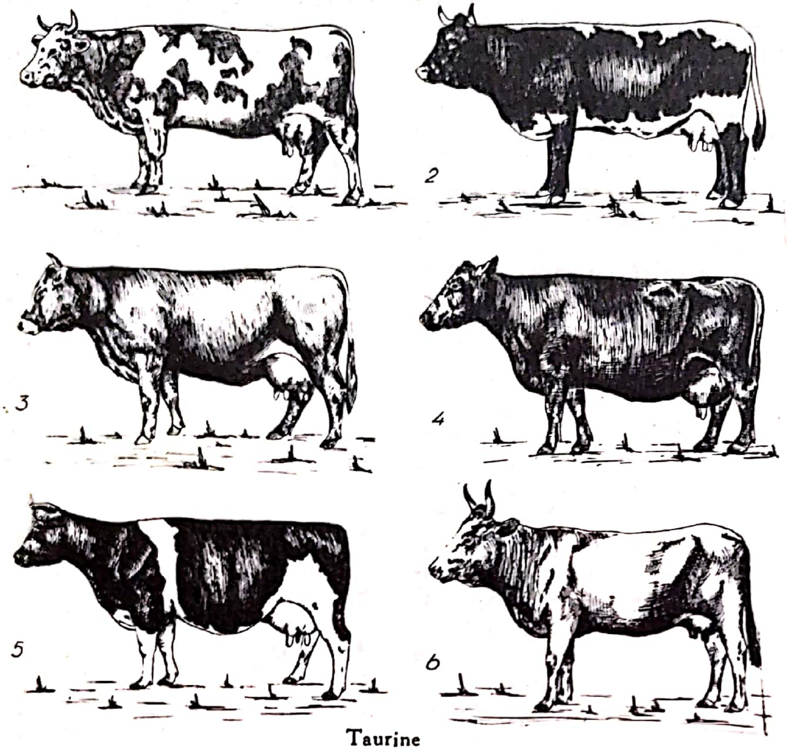

Taurine

1 — bălțată românească; *2* — pinzgau; *3* — brună de Maramureș; *4* — roșie de stepă; *5* — ostfriză; *6* — sură de stepă

taurísci, denumire a unor triburi celtice care populau regiunea Alpilor, Austria și nordul Ungariei. **T.** din nord-vestul Daciei au fost înfrînți în sec. I î.e.n. de Burebista. După transformarea regiunilor de baștină în provincii ale Imperiului roman *(Noricum* și *Panonia),* **t.** s-au integrat în masa populației romanizate.

taurocólic, *acid* ~ (BIOCHIM.), acid biliar format prin unirea acidului colic cu taurina. În mod normal se elimină prin bilă, fiind evacuat din organism prin materiile fecale, iar în stări patologice (icter) este prezent în sînge și în urină.

Taurul (ASTR.), constelație zodiacală pe care Soarele o parcurge în a doua jumătate a lunii mai și în luna iunie și care se vede seara, pe cer, toamna și iarna. Steaua cea mai strălucitoare a constelației este α Tauri, care se mai numește Aldebaran. În constelația **T.** se văd cu ochii liberi două roiuri deschise de stele: Pleiadele (Cloșca cu pui) și Hyadele.

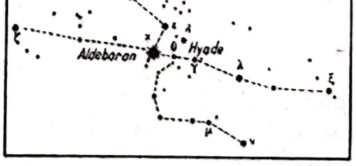

Constelația Taurul

Taurus, sistem muntos în Podișul Anatoliei, cuprins între Marea Egee și Podișul Armeniei, pe o lungime de 1 500 km. Este alcătuit din calcare și din roci metamorfice. Genetic aparține sistemului alpin. Versanții sudici au pante repezi spre Marea Mediterană. Altitudinea maximă: 3 916 m (vîrful Erciyas Dag). Climă mediteraneană, cu precipitații bogate pe versantul sudic și uscată pe cel nordic. Vegetație de maquis și de păduri de conifere pe versanții sudici și de stepe montane și semipustiuri cu elemente xerofite pe cei nordici. Zăcăminte de crom, plumb, zinc, cupru. **T.** se împarte în mai multe grupe: *T. Occidental* (Lycian), *T. Central* (Cilician și Antitaurus) și *T. Oriental* (Armenian). Munții **T.** sînt străbătuți de o serie de defilee, printre care Poarta Ciliciei, defileul cursului superior al Eufratului.

tautologíe (gr. *tauto* „același" și *logos* „cuvînt, vorbire") **1.** (LOG.) Judecată în care subiectul și predicatul sînt exact aceeași noțiune, exprimată sau nu prin același cuvînt (ex. „Existența este ceea ce există"). Într-un discurs logic, **t.** se manifestă și prin aceea că enunțul dat ca explicație sau ca probă nu face decît să repete în termeni identici ceea ce era spus inițial. În acest fel, prin **t.** iau naștere sofisme ca cercul vicios sau petitio principii. În logica simbolică (matematică), prin **t.** se înțelege o propoziție complexă care are valoarea de adevăr „adevăr" în virtutea formei sale, adică indiferent de interpretarea pe care o primesc variabilele logice din care este construită (ex.: „*x* este negru sau *x* nu este negru", „dacă *x* este roșu, atunci *x* este colorat"). În acest ultim sens, termenul **t.** este sinonim cu: expresie logic-validă, lege logică, expresie identic-adevărată. Interpretată științific, **t.** reprezintă proprietățile fundamentale ale operatorilor logici, ca reflectare a unor conexiuni reale de maximă generalitate. V. și validitate. **2.** (LINGV.) **a)** V. *pleonasm.* **b)** Fenomen sintactic care constă în repetarea unor cuvinte cu același înțeles, dar cu funcțiuni diferite, marcate de obicei prin deosebiri de intonație sau de formă și care, exprimînd identitatea celor doi termeni, are rolul de a sublinia o calitate sau o acțiune (ex. *Dealu-i deal și valea-i vale*).

tautomeríe (gr. *tauto* „același" și *meros* „parte, latură"; CHIM.), proprietate a unor substanțe organice izomere de a trece cu ușurință una în alta, în anumite condiții, prin rearanjarea unor atomi sau grupe de atomi din molecula lor. De obicei **t.** se datorește deplasării unei duble legături și a unui atom de hidrogen.

taxacée (BOT.; *Taxaceae*), familie de plante lemnoase dioice din încrengătura gimnospermelor, cu frunze aciculare, persistente, cu flori mascule izolate la subțioara frunzelor sau în spice, flori femele solitare și cu sămînța acoperită de un înveliș cărnos (aril). Din această familie fac parte tisa *(Taxus)* și *Cephalotaxus*.

taxa scontului, procentul de dobîndă reținut de băncile de emisiune din țările capitaliste la scontarea efectelor de comerț. Este folosită pentru a influența piața monetară. V. și scont.

taxație forestieră (SILV.) v. **dendrometrie.**

táxă (gr. *taxis* „așezare, fixare"), formă de impozit care se percepe de către organele administrației de stat sau de către organele judecătorești (ex. **t.** de legalizare a unui act la notariat, **t.** de timbru). — *T. vamală*, impozit perceput de stat la importul, la exportul sau la tranzitul unei mărfi. Se stabilește în funcție de valoarea, de greutatea ori de volumul mărfii. *T.v.* sînt cuprinse într-un tablou care poartă denumirea de *tarif vamal.* În Republica Socialistă România comerțul exterior fiind monopol de stat, nu se percep la import și export *t.v.*, decît numai, în anumite condiții, la primirea sau la aducerea și respectiv trimiterea și ducerea peste graniță a unor bunuri de către persoane particulare.

taxodiacée (BOT.), familie de plante lemnoase rășinoase, monoice, din încrengătura gimnospermelor, cu frunze solzoase sau aciculare. Din familia **t.** fac parte două genuri: *Taxodium* și *Sequoia* (arborele-mamut).

taxódium (BOT.) v. **chiparos de baltă.**

taxonomíe (gr. *taxis* „așezare, aranjare" și *nomos* „lege"; BIOL.) **1.** Știință a principiilor și legilor clasificării plantelor și animalelor. **T.** cuprinde procedura descrierii și clasificării categoriilor sistematice și regulile nomenclaturii botanice și zoologice. **2.** Studiul unei grupe de plante sau de animale sub aspectul clasificării și descrierii speciilor. După unii biologi, **t.** este sinonimă cu sistematica.

Taylor *[téilə]*, Brook (1685–1731), matematician englez. A fost membru al Societății Regale din Londra. Inițial preocupat de muzică, pictură, drept, filozofie, fizică, geometrie și perspectivă, s-a dedicat ulterior numai matematicilor, studiind în special teoria diferențelor finite. A stabilit celebra formulă numită *formula lui T.* Op. pr.: „Methodus incrementorum directa et inversa" (1715–1717), „Principii noi de perspectivă liniară" (1715).—*Formula lui T.*, formula $f(x) = f(a) + \frac{f'(a)}{1!} \cdot (x-a) + \ldots + \frac{f^{(n-1)}(a)}{(n-1)!}(x-a)^{n-1} + R_n(x)$, scrisă pentru orice funcție definită pe $[a, b]$ pentru care derivatele $f'(x), \ldots, f^{(n-1)}(x)$ sînt continue în $[a, b]$ și $f^{(n)}(x)$ există în (a, b). Funcția $R_n(x)$ se numește *restul f. lui T.* și se poate scrie sub formele date de Lagrange, Cauchy și Schlömilch. *F. lui T.* a fost generalizată pentru funcții de mai multe variabile și pentru funcțiile de o variabilă complexă. — *Seria lui T.* v. *serie.*

taylorísm *[teilorísm]*, sistem capitalist de organizare a muncii în scopul realizării unui profit cît mai mare prin intensificarea muncii, prin folosirea maximă a zilei de muncă. A fost creat de inginerul american F.W. Taylor (1856–1915) și conținea unele elemente care duceau la creșterea productivității muncii, la utilizarea rațională a mașinilor și utilajelor etc. **T.** are un caracter contradictoriu, îmbinînd folosirea unor metode avansate de organizare a muncii, de evidență și control cu intensificarea exploatării muncitorilor. V. și fordism.

Tazlău, localitate de tip urban în raionul Piatra-Neamț, reg. Bacău, situată pe valea Tazlăului. 2 970 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea). Aici se află o importantă mănăstire, construită (în 1496–1497) de Ștefan cel Mare. Ușa bisericii (datînd din 1596) este o capodoperă de sculptură decorativă.

Tazlău, afluent pe stînga al Trotușului (85 km). Izvorăște din Munții Tarcăului (Carpații Orientali), curge prin zona subcarpatică, drenînd cîteva depresiuni, și se unește cu Trotușul la Orașul Gh. Gheorghiu-Dej, unde s-a construit un lac de acumulare pentru alimentarea cu apă a obiectivelor industriale din acest oraș.

tăbăcíre (IND. PIEL.), proces tehnologic de transformare a pielii brute într-un produs (pielea tăbăcită) imputrescibil, stabil din punct de vedere chimic, cu anumite proprietăți fizice (moliciune, supleţe, elasticitate, rigiditate, duritate etc.). Procesul de **t.** cuprinde: a) *operațiile pregătitoare*, prin care pielea brută este transformată în piele-gelatină; b) *tăbăcirea propriu-zisă*, prin care pielea-gelatină este tratată cu tananți, care au proprietatea de a coagula gelatinele proteice din piele, făcînd-o astfel rezistentă la îmbibarea cu apă și imputrescibilă; c) *finisarea pieilor tăbăcite*, cuprinzînd operațiile de stoarcere, egalizare, neutralizare, vopsire, uscare, ungere, ștoluire, călcare etc., prin care se influențează aspectul, caracterul suprafeței, tușeul, supleţea și elasticitatea pielii finite. **T.** propriu-zisă poate fi vegetală, minerală, cu untură de pește, cu tananți sintetici, combinată etc.

tăciúne (FITOPAT.), boală infecțioasă a plantelor, mai ales a cerealelor, provocată de ciuperci microscopice din genul *Ustilago*. Se manifestă prin distrugerea parțială sau totală a organelor atacate și prin apariția în locul acestora a unei mase de clamidospori de culoare neagră, învelită într-o pieliță albă care se rupe, punînd în libertate clamidosporii ce infectează alte plante. Ciupercile mai răspîndite sînt: *t. zburător al grîului (Ustilago tritici)*, *t. zburător al orzului (Ustilago nuda)*, *t. porumbului (Ustilago zeae)*, *t. îmbrăcat al orzului (Ustilago hordei)* și *t. zburător al ovăzului (Ustilago avenae)*. Combaterea **t.** se realizează prin măsuri de igienă aplicate culturilor, prin tratamente chimice și prin măsuri agrotehnice.

tăgadă de dreptate (DR.), refuz al unui organ de jurisdicție sau al uneia dintre persoanele care îl alcătuiesc de a da o hotărîre într-un litigiu, pe motiv că legea nu cuprinde o dispoziție care să permită rezolvarea litigiului.

tăietură silabică (LINGV.) v. **limită silabică.**

tăinuíre (DR.), infracțiune care constă în primirea, dobîndirea, transformarea ori înlesnirea valorificării unui lucru provenit dintr-o faptă prevăzută de legea penală, infractorul cunoscînd proveniența lucrului, cu scopul de a obține pentru sine sau pentru altul un folos material. *T. de persoane* constituie o formă a infracțiunii de „favorizare a infractorilor".

tăiței de sfeclă (ZOOTEHN.), reziduu de la fabricarea zahărului, utilizat în hrana animalelor (îndeosebi a vacilor de lapte și a animalelor la îngrășat). Se administrează în stare proaspătă, conservați prin însilozare sau uscați.

Tălmaciu, localitate de tip urban în raionul Sibiu, reg. Brașov, situată la confluența Sadului cu Cibinul. 8 230 loc. (1965). Industrie textilă (filatură de bumbac) și de prelucrare a lemnului (cherestea, ambalaje din lemn).

tălpăși (tălpoși), corp de ostași pedeștri (mercenari croați) din Țara Românească în secolele XVII-XVIII. Tălpașii aveau ca sarcină paza curții domnești.

tămîioásă (VITICULT.) **a)** *Tămîioasă românească*, soi autohton de viță de vie, cu struguri mijlocii, cilindrici și boabe îndesate, verzi-gălbui, rumenite pe partea expusă la soare. Produce vinuri albe superioare, demiseci sau dulci licoroase. Vinul de *t.r.* produs în podgoria de la Pietroasa a obținut numeroase medalii de aur la concursurile

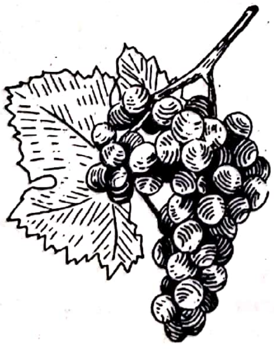

Tămîioasă

internaționale. **b)** *Tămîioasă de Bohotin,* soi autohton de viță de vie, cu boabe de culoare violet-roșcată. Produce vinuri superioare, puternic aromate. Sin. *busuioacă de Bohotin.*

Tănase, Constantin (1880–1945), actor român, reputat interpret de reviste. După o scurtă carieră de învățător, **T.** a urmat cursurile de dramă și de comedie ale Conservatorului din București, ca elev al lui C.I. Nottara. A jucat pe scena

C. Tănase

Teatrului național din București, ca și în diverse trupe și companii de teatru, operetă și revistă. În 1919 **T.** a înființat teatrul „Cărăbuș", pe care l-a condus pînă în 1945, montînd peste 70 de reviste și operete („Într-un ceas bun", 1927; „Tănase are cuvîntul", 1935, „De lemn Tănase", 1938; „Ca la Tănase", 1945 ș.a.) și cu care a întreprins numeroase turnee în țară și în străinătate (Turcia, Egipt, Grecia). Inegalabil cupletist, actor comic de originale resurse, el este și creatorul propriului său erou, *Tănase,* tipul popular, bonom, spontan și plin de sarcastică vigoare. Arta sa, inspirată direct din realitatea cotidiană, optimismul robust, jocul viu, de un firesc desăvîrșit, ironia scăpărătoare cu care lansa gluma naivă sau cu substrat politic au rămas în tradiția teatrului românesc. **T.** este și unul dintre primii noștri actori de cinema („Visul lui Tănase", 1932). A fost președinte al Societății artiștilor „Scena".

Tănase, Maria (1913–1963), cîntăreață română de muzică populară. Artistă emerită. Posedînd un bogat repertoriu din toate regiunile țării (cîntat și în limbi străine), Maria Tănase a făcut cunoscut cîntecul popular pe estradele teatrelor din orașele de provincie și din capitală, în concerte, la radio și la televiziune. S-a impus mai ales prin crearea stilului de interpretare a doinei de concert. Turneele sale la Paris, Londra, Viena, New York, în Iugoslavia ș.a., precum și numeroasele discuri imprimate în țară și în străinătate, i-au adus un binemeritat prestigiu. Maria Tănase a fost laureată a Premiului de stat.

Tănăsescu, Ion (1892–1959), chimist român. A fost profesor și întemeietorul școlii de chimie organică de la Universitatea din Cluj, membru al Academiei R.P.R. A făcut cercetări asupra spiranilor, studiind condensarea orto-nitrobenzenaldehidei cu pentaeritrita și transformările fotochimice ale spiranului obținut. **T.** a descoperit importante reacții fotochimice însoțite de transpoziții moleculare. A studiat mecanismul transformărilor fotochimice ale nitroderivaților aromatici. A adus contribuții la chimia heterociclurilor, în special a acridonelor, explicînd formarea acridonelor prin condensarea aldehidei orto-nitrobenzoice cu hidrocarburile aromatice. A studiat metode de sinteză în clasa sterolilor în scopul preparării de hormoni, precum și reacția de condensare a nitrotoluenilor cu nitrozoderivații aromatici, precizînd că în urma acestei reacții se formează nitrone și nu azometin-derivați, cum se crezuse pînă atunci. Activitatea sa științifică este concretizată în numeroase publicații în reviste de specialitate din țară și din străinătate.

I. Tănăsescu

Tănăsescu, Tudor (1901–1961), inginer, electrotehnician și om de știință român; a fost profesor la Institutul politehnic din București și membru corespondent al Academiei R.P.R.

În numeroasele sale lucrări ştiinţifice a abordat şi a rezolvat probleme privind teoria şi proiectarea amplificatoarelor electronice de putere, studiul circuitelor neliniare şi al oscilatoarelor electronice, studiul reacţiunii în circuitele electronice ş.a. La Institutul unificat de cercetări nucleare de la Dubna (U.R.S.S.), al cărui vicedirector a fost, a condus sectorul metodicii experimentale din laboratorul de cercetări nucleare, creînd baze tehnice noi pentru cercetările asupra ciocnirilor particulelor la energii foarte mari.

tăpşán (GEOGR.), teren plan, uşor înclinat, care face trecerea între baza unui versant sau povîrniş oarecare şi fundul văii adiacente. Frecvent, tăpşanele apar la baza versanţilor văilor care fragmentează o regiune muntoasă sau deluroasă, fiind rezultatul acumulării la baza acestora a materialelor provenite din eroziunea pantelor.

Tăslăuanu, Octavian C. (1876—1942), publicist român. A fost secretar al Astrei şi director al muzeului ei. Animator al culturii şi promotor al luptei naţionale din Transilvania, Tăslăuanu a condus timp îndelungat, după Al. Ciura, revista „Luceafărul". În paginile „Luceafărului", în 1908, **T.** a expus o interesantă opinie, parţial retractată sub presiunea protestelor presei româneşti, despre existenţa în cadrul culturii româneşti a „două culturi" antagonice: „cultura domnilor" şi „cultura ţăranilor". **T.** a mai scris „Informaţii literare şi culturale" (1910), „Trei luni pe cîmpul de război" (1915), „Amintiri de la Luceafărul" (1936) ş.a.

Tăşnad, localitate de tip urban în raionul Carei, reg. Maramureş. 9 440 loc. (1965). Industrie alimentară (panificaţie, morărit), a lemnului (mobilă, butoaie de stejar) şi de încălţăminte.

tătári, denumire generică a triburilor mongole din statul, iar mai tîrziu din hanatele şi ulusurile formate în urma cuceririlor lui Genghis-han şi ale urmaşilor săi. Sub conducerea supremă a lui Genghis-han (1206—1227), **t.** au pus bazele unui mare stat mongol. Între 1236 şi 1241, printr-o serie de campanii fulgerătoare, uriaşa armată a **t.**, condusă de Batu şi Subotai, a străbătut şi a prădat un vast teritoriu, care cuprindea cnezatele ruse, Dest-i-Kipceak (Cîmpia Cumanilor), Polonia, Moldova, Ţara Românească, Transilvania, Ungaria, o parte din Austria şi Germania, Bulgaria, o parte din Dalmaţia, Bosnia şi Serbia. După moartea marelui han Ogodai (1226—1241), pe teritoriul din Asia centrală şi Europa răsăriteană, Batu a întemeiat statul Hoarda de Aur, care a decăzut în urma înfrîngerilor suferite de Tohtamîş din partea cnejilor ruşi şi a lui Timur Lenk. Pe teritoriul acesteia s-au constituit, în sec. al XV-lea, hanatele Kazan, Astrahan şi Crimeea. După ce a înlăturat jugul **t.**, statul rus a ocupat hanatele Kazan (1552), Astrahan (1556) şi Crimeea (1783). În evul mediu, **t.**, singuri sau alături de turci, au făcut numeroase expediţii de jaf în ţările române. Un permanent pericol pentru statul Moldova l-au constituit tătarii aşezaţi de Soliman Magnificul, în anul 1538, în stepele din sudul Basarabiei (*Bugeac*).

Tătărăscu, Gheorghe (1886—1961), om politic român, unul dintre conducătorii Partidului naţional-liberal (P.N.L.). În cadrul partidului a fost conducătorul grupării „tinerilor liberali", apropiaţi de cercurile politice şi financiare filoengleze şi filofranceze din jurul regelui Carol al II-lea. Prim-ministru între 1934 şi 1937, **T.** a sprijinit, prin încetăţenirea unor metode de guvernare extraparlamentare (cu decrete-legi) şi prin îngustarea democraţiei (starea de asediu, cenzură etc.), tendinţele regelui de a instaura dictatura personală. În timpul dictaturii regale a fost ministru de externe (1938), ambasador la Paris (1938—1939) şi pentru scurt timp prim-ministru (1939—1940). Exponent al cercurilor antihitleriste ale burgheziei, **T.** a acceptat în 1943 să stabilească contacte cu Partidul Comunist Român, iar în mai 1944 a încheiat un acord cu P.C.R. După victoria insurecţiei armate din august 1944, P.N.L.-Tătărăscu a aderat la programul Frontului naţional-democrat (F.N.D.), iar la 6 martie 1945 **T.** a intrat în guvernul condus de dr. Petru Groza, ca vicepreşedinte şi ministru de externe (1945—1947). Ca urmare a accentuării contradicţiilor dintre gruparea politică condusă de **T.** şi orientarea revoluţiei, a fost îndepărtat din guvern (noiembrie 1947). În ultimii ani ai vieţii a fost preşedintele Comitetului român pentru repatriere.

tăún (ZOOL.), denumire generică dată unor insecte diptere din familia tabanidelor, cu corpul lung de 7—30 mm. Femelele de **t.** sînt hematofage, atacînd mamiferele şi omul. Sînt vectori ai unor boli virotice şi bacteriene (dalacul, pesta bovinelor, anemia infecţioasă a cailor, unele babesioze sau tripanosomiaze).

Tăutul, Ion (sec. XV-XVI), mare logofăt al Moldovei în timpul lui Ştefan cel Mare şi al lui Bogdan al III-lea. A fost sol la poloni, la veneţieni şi la turci (unde a dus haraciul Moldovei în vremea lui Bogdan al III-lea). I. Neculce a înregistrat legenda potrivit căreia el ar fi fost primul român care, fiind în solie la turci, a băut cafea.

Tbilisi, oraş în U.R.S.S., capitala R.S.S. Gruzine, aşezat pe valea fluviului Kura. 812 000 loc. (1965). Mare centru industrial, cu întreprinderi constructoare de maşini (locomotive electrice, maşini-unelte, aparatură), electrotehnice, ale industriei alimentare (produse din carne, ulei, ceai, produse zaharoase, paste făinoase, şampanie, vinuri, lactate), uşoare (tricotaje, ţesături de mătase şi lînă, încălţăminte etc.). Nod feroviar, rutier şi aerian. Universitate, Academie de artă plastică şi alte institute de învăţămînt superior, sediul Academiei de Ştiinţe a R.S.S. Gruzine, teatre, muzee, grădină botanică. Monumente arhitectonice şi istorice (ruinele cetăţii Narikal, în jurul căreia s-a dezvoltat oraşul, biserici din secolele XI—XII).

Tbilisi. Bulevardul V.I. Lenin

Teanțzin, oraș în estul R.P. Chineze, centrul administrativ al provinciei Hebei, așezat pe cursul inferior al fluviului Haihe, la 50 km de vărsarea acestuia în golful Bohaivan (Marea Galbenă). 3 220 000 loc. (1957). Mare centru industrial, comercial și de transporturi, important port pentru comerțul exterior al țării, aeroport. Industrie textilă, alimentară (morărit, ulei, spirt), a tutunului, constructoare de mașini (mașini-unelte, locomotive, aparataj electrotehnic, mașini agricole), chimică (sodă, îngrășăminte, coloranți), siderurgică etc. Două universități, institut politehnic, de medicină, conservator, teatre, muzee.

teatrologie, știință teoretică avînd ca obiect de studiu arta teatrală, teoria și estetica teatrului, literatura dramatică și spectacolul. A fost inițiată de școala germană de cercetare a fenomenului teatral („Theaterwissenschaft", știința despre teatru).

teátru, arta spectacolului scenic, a cărei realizare are loc în fața publicului și se consumă o dată cu receptarea lui. Artă complexă, în teatru se creează imaginea specifică prin fuziunea mai multor arte: literatura dramatică, plastica, arta actoricească, regia, scenografia, dansul, muzica etc. După cum unul dintre acești factori predomină, **t.** este denumit „teatrul autorului", „teatru al actorului" ș.a.m.d. Elemente de artă teatrală au existat din cele mai vechi timpuri în forme sincretice, în riturile, ceremoniile populațiilor preistorice. Cu timpul, din aceste elemente s-a dezvoltat în antichitate teatrul, în înțelesul evoluat al cuvîntului. De-a lungul istoriei pînă în contemporaneitate, sînt cunoscute forme de teatru popular care au stat la originea fenomenului de teatru cult și care continuă să existe paralel. Istoria teatrului corespunde perioadelor de dezvoltare ale istoriei societății. Ea cuprinde marile diviziuni: teatrul antic, teatrul medieval, teatrul Renașterii ș.a. Manifestările de artă teatrală se grupează în mari unități geografice continentale, pe baza caracterelor analoge și de înrudire: teatrul european, teatrul oriental, teatrul Extremului Orient ș.a., care și ele reunesc o mare diversitate de școli și de stiluri. În teatrul european au existat perioade marcate de înflorirea unui stil sau altul, ca: commedia dell'arte, teatrul elisabetan, teatrul clasicismului francez, verismul italian, expresionismul german, naturalismul lui Antoine; după efectul produs asupra spectatorilor, în sec. al XX-lea teatrul european cunoaște două școli de interpretare care duc la desăvîrșire și sistematizează tradiții mai vechi: teatrul *de reprezentare* și teatrul *de trăire* (Stanislavski). Considerat după modalitățile de manifestare, teatrul cunoaște mai multe specii, ca: teatrul dramatic (de proză), teatrul liric (de operă), teatrul de revistă sau de estradă, teatrul de păpuși și de marionete, teatrul de umbre ș.a. După ce a generat cinematografia, teatrul modern a cîștigat din împrumuturile făcute de la aceasta. V. și arta cinematografică. *În România,* originile artei teatrale populare sînt legate de viața și de civilizația timpurilor străvechi. Jocurile țărănești cu măști din epoca feudală, turca sau brezaia, moșnegii, alaiurile de mascaradă își pierd cu timpul semnificațiile originare rituale și devin spectacole de teatru popular, în care sînt reprezentate cu fantezie, într-o viziune aproape ex-

Teatrul național din București (1875)

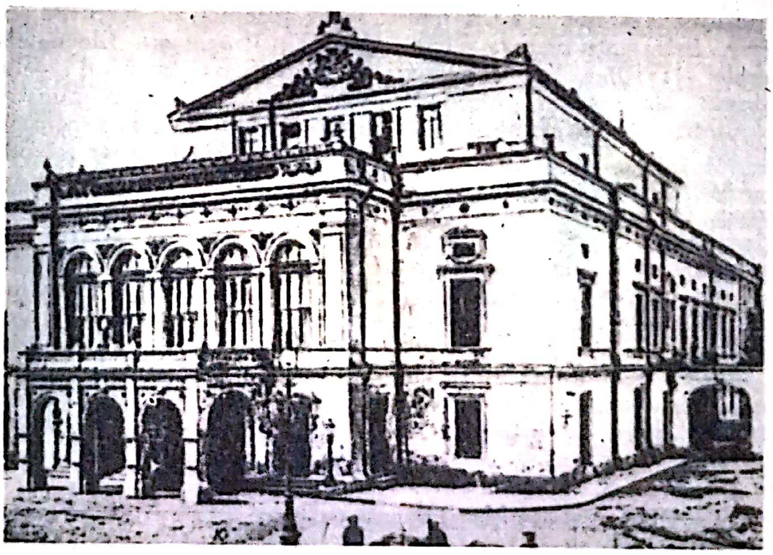

Teatrul naţional din Iaşi

clusiv comică, tipuri, moravuri şi evenimente din viaţa socială. În secolele XVIII—XIX, sub influenţa ceremonialurilor de curte şi a divertismentelor de bîlci (geamala, teatrul de umbre, exhibiţiile pehlivanilor şi saltimbancilor, spectacolele groteşti ale soitarilor şi măscăricilor), apar şi se cristalizează forme evoluate, dramatice, de teatru popular: irozii sau vicleimul, jocul păpuşarilor, teatrul cu tematică haiducească (Jianul, haiducii) ş.a. La sfîrşitul sec. al XVIII-lea, trupe străine de teatru dau spectacole în limba franceză, italiană şi germană, la Iaşi şi la Bucureşti. Spectacole ocazionale de teatru în limba română sînt jucate de elevii şcolilor confesionale româneşti din Transilvania încă din 1755. În Moldova, prima reprezentaţie de teatru cult în limba română are loc în 1816, la Iaşi, din iniţiativa şi sub îndrumarea lui Gh. Asachi. La Bucureşti, în 1819, din iniţiativa poetului Iancu Văcărescu, efor al teatrului de la Cişmeaua Roşie, diletanţi români, elevi ai lui Gheorghe Lazăr, prezintă spectacole din repertoriul clasic universal. Înfiinţarea şcolii de artă dramatică din cadrul Societăţii filarmonice la Bucureşti (1833) şi a Conservatorului filarmonic dramatic din Iaşi (1836), marchează începutul profesionalizării artei scenice. În 1835 apare la Bucureşti „Gazeta Teatrului naţional", cea dintîi publicaţie teatrală. În 1840 teatrul din Iaşi capătă denumirea de Teatrul naţional, sub conducerea lui C. Negruzzi, M. Kogălniceanu şi V. Alecsandri. În 1896 Teatrul naţional din Iaşi s-a instalat în noua clădire construită de arhitecţii vienezi Helmer şi Fellner. În 1852 este inaugurată clădirea Teatrului cel mare din Bucureşti (construită după proiectul arhitectului vienez Heft şi distrusă de bombardament în 1944), numit oficial Teatrul naţional după cîţiva ani, sub directoratul lui Al. Odobescu (1874—1875), şi devenit cea mai importantă instituţie teatrală din ţara noastră. După înfiinţarea conservatoarelor de muzică şi declamaţie la Bucureşti şi la Iaşi (1864), se constituie, în 1877 la Bucureşti şi în 1879 la Iaşi, Societatea dramatică a actorilor români. În 1889 ia fiinţă Teatrul naţional din Craiova pe baza tradiţiei teatrale craiovene, iniţiată în 1848 de C. Caragiale, C. Mihăileanu şi Th. Theodorini. În 1919 se înfiinţează Teatrul naţional din Cluj, continuator al tradiţiei teatrale româneşti din Transilvania. Alături de teatrele dramatice naţionale, în perioada dintre cele două războaie mondiale iau fiinţă companii teatrale particulare, printre care companiile „Bulandra-Manolescu - Maximilian - Storin", „Maria Ventura", „Treisprezece+1", teatrele de estradă (revistă), „Cărăbuş" (sub conducerea lui C. Tănase), „Alhambra" etc. Paralel cu acestea au activat şi teatre ale naţionalităţilor conlocuitoare („Teatrul maghiar din Cluj", „Baraşeum" din Bucureşti). După 23 August 1944, teatrul românesc cunoaşte o înflorire deosebită. Formarea unui cerc larg de specialişti, critici şi teoreticieni şi pătrunderea spectacolului de teatru în mediul muncitoresc şi rural au asigurat condiţii optime de dezvoltare unei arte scenice profund realiste, cu mare putere de comunicare, cu o mare varietate de stiluri. S-a dezvoltat reţeaua teatrală, prin constituirea de noi teatre pe lîngă teatrele naţionale existente în Bucureşti, Iaşi, Craiova, Cluj, prin înfiinţarea teatrelor de stat în principalele oraşe ale ţării (actualmente 39 de instituţii de teatru şi 42 de trupe) şi prin organizarea învăţămîntului teatral pe baze ştiinţifice în Institutul de artă teatrală şi cinematografică „I. L. Caragiale"

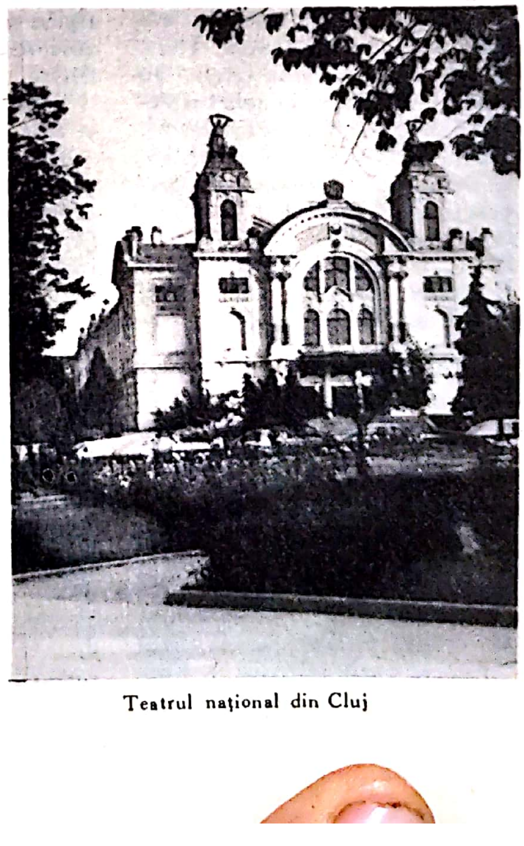

Teatrul naţional din Cluj

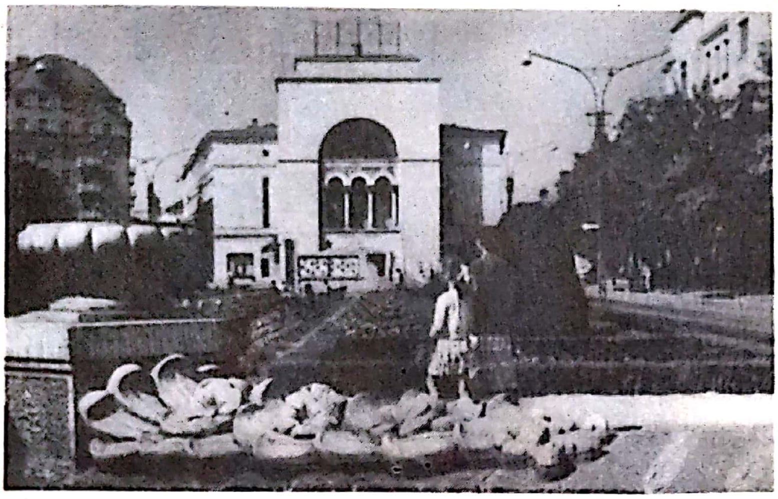

Opera şi teatrul de stat din Timişoara

din Bucureşti şi Institutul „Szentgyörgyi István" de limbă maghiară din Tg.-Mureş. Naţionalităţile conlocuitoare dispun de 9 teatre, dintre care 6 de limbă maghiară, 2 de limbă germană şi 1 de limbă idiş. De asemenea fiinţează 22 de teatre de păpuşi şi de marionete, printre care Teatrul „Ţăndărică" din Bucureşti. Pe lîngă activitatea teatrelor oficiale, mişcarea teatrală de amatori a căpătat o largă răspîndire pe tot cuprinsul ţării. Pe lîngă Teatrul naţional din Bucureşti funcţionează din 1942 un muzeu în care sînt cuprinse colecţii bogate de documente, manuscrise originale, scrisori, fotografii şi portrete de actori, costume de teatru, afişe. Actori de prestigios talent au ilustrat în trecut scenele teatrelor: C. Aristia, C. Caragiale, M. Millo, M. Pascaly, N. Luchian, C. Bălănescu, Aristizza Romanescu, Gr. Manolescu, C.I.Nottara, Aglae Pruteanu, Agatha Bîrsescu, Ion Brezeanu, Ion Petrescu, Aristide Demetriad, I. Morţun, N. Soreanu etc. Tradiţia realistă, fără a fi unica, a rămas totdeauna predominantă în arta noastră scenică. Ea a fost continuată şi îmbogăţită permanent de noi generaţii de actori: Maria Ventura, Lucia Sturdza-Bulandra, Maria Filotti, Aura Buzescu, Lily Poor, V. Toneanu, Petre Liciu, Zaharia Bîrsan, V. Maximilian, G. Timică, I. Manolescu, G. Vraca, C. Tănase, G. Storin, Gr. Vasiliu-Birlic, I. Finteşteanu, Ştefan Braborescu, Kovács György, Radu Beligan, Mauriciu Seckler ş.a., cărora li se alătură actori din generaţia anilor de după 23 August 1944. Istoria teatrului din România se înscrie pe linia generală de dezvoltare a mişcării teatrale europene. Diferite curente apărute în regia europeană modernă şi contemporană găsesc răsunet şi corespondenţe în arta scenică românească, dar şcoala realistă de regie fundată de P. Gusty şi Al. Davilla este continuată de montările lui Soare Z. Soare, V.I. Popa, I. Sava, I. Şahighian, S. Alexandrescu, M. Ghelerter, Al. Finţi. După ei şi alături de ei se dezvoltă prestigios şi cariera regizorilor din generaţia tînără.

teatru de estradă v. **estradă.**

teatru de operă şi balet, instituţie artistic-muzicală în genul liric-dramatic, în repertoriul căreia se înscriu ca principală formă de spectacol opera şi baletul. Prima instituţie românească de acest fel este *Teatrul de operă şi balet* din Bucureşti, fundat pe baza Operei române, înfiinţată în 1921. Prima reprezentaţie de operă în limba română („Semiramida" de Rossini) a avut loc în 1836. Cîntăreţii români au activat în diferite trupe şi companii, unii dintre ei afirmîndu-se cu strălucire peste hotare: E. Teodorini, M. Nuovina, H. Darclée, Gr. Gabrielescu, D. Popovici-Bayreuth ş.a. Un rol de seamă l-a jucat George Stephănescu, care a organizat opera ca o secţiune a Teatrului naţional (primul spectacol, „Lucia de Lammermoor" de Donizetti, a avut loc în 1885). În 1919, în urma eforturilor depuse de elevi ai lui Stephănescu, a fost creată Societatea lirică, etatizată doi ani mai tîrziu. Noua Operă română a fost inaugurată cu „Lohengrin" de Wagner, dirijată de George Enescu. În cadrul Operei române s-au afirmat muzicieni ca dirijorii George Georgescu, Egizzio Massini, Alfred Alessandrescu, Ionel Perlea, Jean Bobescu, cîntăreţi ca George Folescu, Jean Athanasiu, George Niculescu-Basu ş.a., precum şi Florica Cristoforeanu, Traian Grozăvescu, Constantin Stroescu, cei din urmă avînd şi o susţinută activitate internaţională. Totodată, noua instituţie a montat lucrări originale, care, după cele ale unor compozitori ca Eduard Caudella, George Stephănescu ş.a., au reprezentat şcoala românească modernă. În 1953 s-a inaugurat actualul local al Teatrului de operă şi

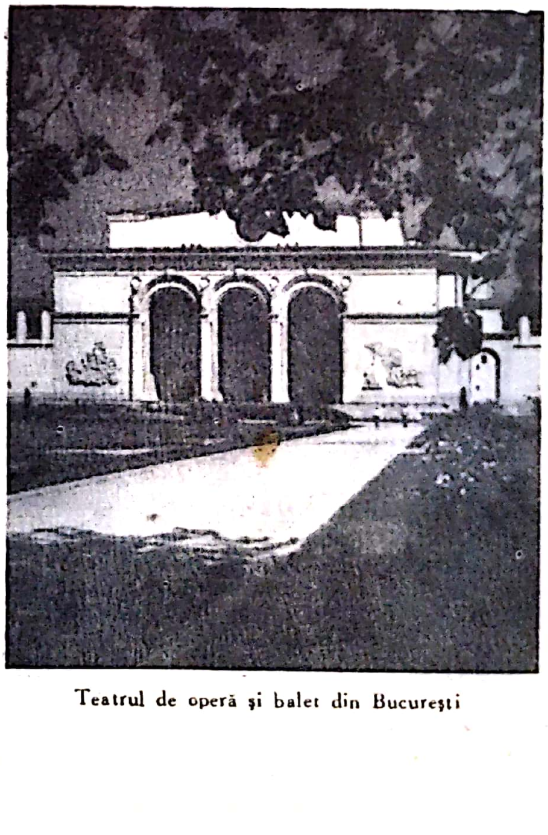

Teatrul de operă şi balet din Bucureşti

balet. Repertoriul curent al instituţiei numără peste 50 de lucrări din literatura universală. Un loc deosebit în activitatea Teatrului de operă şi balet îl ocupă promovarea creaţiei româneşti. În Republica Socialistă România mai activează cu profil de teatru de operă şi balet operele de stat de la Iaşi, Timişoara, Cluj (Opera de stat şi Opera maghiară de stat), Galaţi şi Constanţa. V. şi operă.

teatru de operetă, instituţie artistic-muzicală în repertoriul căreia se înscrie ca principală formă de spectacol opereta. Spectacolul de operetă a apărut în viaţa artistică românească la sfîrşitul sec. al XIX-lea, tot atunci fiind înregistrate şi primele lucrări originale ale unor compozitori ca Alexandru Flechtenmacher, Ioan Wachmann, Ciprian Porumbescu, Iacob Mureşianu ş.a., ale căror vodeviluri şi operete erau inspirate din viaţa cotidiană. Un rol important l-a jucat compania lui Aron Bobescu şi îndeosebi cea a lui Constantin Grigoriu. După primul război mondial, Nicolaie Vlădoianu şi Ion Vasilescu au fost animatorii acestui gen. În genul operetei s-au manifestat cu strălucire interpreţi ca Nicolaie Leonard, Vladimir Maximilian, George Carussy, Nicolaie Ciucurette ş.a. Cea mai importantă instituţie de acest fel din ţara noastră este *Teatrul de stat de operetă* din Bucureşti, înfiinţat în 1950. Repertoriul Teatrului de stat de operetă cuprinde lucrări din literatura universală şi naţională. Teatrele muzicale din Braşov, Galaţi şi Constanţa pun în scenă şi operete. V. şi operetă.

„Teatrul", revistă românească de teatrologie, literatură şi critică dramatică, editată de Comitetul de Stat pentru Cultură şi Artă şi de Uniunea scriitorilor din Republica Socialistă România. Revista „Teatrul" apare lunar, din aprilie 1956, la Bucureşti.

Teba, oraş din Grecia antică, cel mai important polis al Beoţiei antice. Întemeiat în epoca miceniană, de primele secole ale existenţei sale sînt legate ciclurile legendare ale lui *Cadmos, Edip, Dionysos* şi *Hercule*. **T.** este patria poetului Pindar. Polis cu o constituţie oligarhică, **T.** a fost, în epoca clasică, conducătoarea confederaţiei oraşelor beoţiene. Rivală a Atenei, **T.** s-a aliat în timpul *războaielor medice* cu perşii, iar în timpul *războiului peloponesiac* (431—404 î.e.n.) cu Sparta. A cunoscut maxima înflorire între 379 şi 362 î.e.n., cînd, sub conducerea lui Pelopida şi Epaminonda, s-a instaurat democraţia, şi a înfrînt, la *Leuctra* (371 î.e.n.) şi la *Mantineea* (362 î.e.n.), armata spartană, **T.** devenind arbitru al Greciei continentale. În urma înfrîngerii coaliţiei oraşelor greceşti la Cheronea (338 î.e.n.) de către Filip al II-lea şi a distrugerii oraşului de către Alexandru Macedon (336 î.e.n.), **T.** a căzut sub stăpînirea Macedoniei.

Teba, oraş străvechi situat pe cursul mijlociu al Nilului. A fost capitala Egiptului antic în vremea dinastiilor XI-XIX (c. 2100—c. 1100 î.e.n.). **T.** a fost pînă la cucerirea sa de către regele asirian Assurbanipal (668 î.e.n.) centrul religios al Egiptului antic. Printre vestigiile care s-au păstrat se numără marele templu de la Luxor, cel de la Medinet Habu, templul lui Amon, coloşii lui Memnon ş.a.

Techirghiol, liman fluviomarin (10,68 km^2), situat la sud de Constanţa. Este separat de mare printr-un cordon de nisip. Prin aportul mic de apă dulce, apa lacului şi-a mărit concentraţia în săruri (circa 95 g/l), permiţînd formarea unui strat de nămol cu calităţi terapeutice. Adîncimea maximă: 9 m. Apele şi nămolul lacului sînt recomandate pentru tratarea afecţiunilor reumatice, a sechelelor poliomielitice etc.

Techirghiol, oraş regional subordonat oraşului Constanţa, situat pe malul lacului cu acelaşi nume. 3 740 loc. (1965). Staţiune balneară.

technéţiu (CHIM.), *Tc.* Element cu nr. at. 43, obţinut prin reacţii nucleare. Face parte din grupa a VII-a a sistemului periodic. Se cunosc mai mulţi izotopi radioactivi ai **t.** În combinaţii funcţionează îndeosebi în stările de valenţă 4 şi 7.

teck (*Tectona grandis*), arbore din familia verbenaceelor, originar din sudul Asiei, al cărui lemn foarte rezistent (de trei ori mai rezistent decît lemnul de stejar) este utilizat în construcţii navale.

Teclu, Nicolaie (1839—1916), chimist român; a fost membru al Academiei Române. A studiat ingineria, arhitectura şi apoi chimia la Viena şi la Berlin. A fost profesor de chimie generală şi analitică la Academia de comerţ din Viena. **T.** este cunoscut mai cu seamă prin lucrările sale privind arderea, în general, şi flacăra de gaz, în special. A inventat becul cu reglare a curentului de aer şi gaz, care-i poartă numele şi care, într-o formă perfecţionată, se foloseşte şi astăzi. **T.** a făcut numeroase cercetări teoretice şi experimentale asupra gazelor, a proprietăţilor şi analizei unor substanţe minerale, a hîrtiei şi fibrelor lemnoase, a uleiurilor şi pigmenţilor utilizaţi în pictură etc. A pus la punct mai multe aparate de laborator, destinate fie încercărilor tehnologice, fie scopurilor didactice (aparat folosit pentru semnalarea amestecului de metan şi aer din mine în scopul evitării exploziilor, aparate pentru preparat ozon, pentru evaluarea intensităţii radiaţiei luminoase, pentru determinarea bioxidului de carbon, a rezistenţei şi grosimii hîrtiei etc.). Teclu a avut o viziune originală asupra zborului cu motor, înscriindu-şi numele pe lista precursorilor români ai aeronauticii.

N. Teclu

Tegucigalpa. Vedere generală

tectítă (ASTR.), meteorit sticlos, format în cea mai mare parte (70%) din bioxid de siliciu. **T.** se găsesc în anumite regiuni ale Pămîntului, astfel dispuse încît au dat naştere unei ipoteze după care ele s-au format dintr-un meteorit care a fost satelit al Pămîntului. Există şi materiale sticloase vulcanice care seamănă cu **t.** în ceea ce priveşte compoziţia.

tectónică (GEOL.) **1.** V. *geotectonică.* **2.** V. *structură geologică.*

Tecuci, oraş regional în reg. Galaţi, reşedinţă de raion, situat pe valea Bîrladului. 27 840 loc. (1965), cu localităţile subordonate. Industrie alimentară (conserve din legume, fructe şi carne, ulei, marmeladă etc.), ateliere de reparaţii metalice, o fabrică de mobilă etc. — *Raionul T.*, cu 142 140 loc. (1965). Industrie alimentară (Tecuci, Ghidigeni), de prelucrare a lemnului (Cozmeşti) etc. Cultura cerealelor, legumicultură, viticultură (Nicoreşti, Iveşti) şi creşterea animalelor.

tedéum (lat. *Te Deum laudamus* „pe tine, doamne, te lăudăm") **1.** Vechi imn latin de preamărire a lui dumnezeu, în formă de psalm. **2.** Scurt serviciu religios oficiat într-o împrejurare solemnă.

teflón (CHIM.) v. **politetrafluoretilenă.**

Tegner *[teŋnér]*, Esaias (1782–1846), poet suedez. Opera sa epică-lirică se caracterizează prin cultul clarităţii inspirat din clasicii antici şi germani, prin sensibilitatea înclinată spre melancolia romantică şi prin tendinţa de a idealiza în spirit patriotic legendele scandinave („Imn soarelui care răsare", 1813; „Saga lui Frithjof", 1820–1825).

Tegu, oraş în sud-estul Coreii de Sud. 716 580 loc. (1963). Industrie chimică, textilă (mătase, bumbac) şi alimentară. Nod feroviar, centru comercial.

Tegucigalpa, capitala republicii Honduras, situată într-o vale între înălţimile vulcanice din sud-estul ţării. 170 000 loc. (1963). Centru comercial. Cele mai dezvoltate ramuri industriale sînt industria textilă şi alimentară (ulei, spirt, bere). Nod rutier, aeroport. Monumente arhitectonice din sec. al XVIII-lea. Universitate, muzee, teatre etc.

tegumént (lat. *tegumentum* „acoperămînt") **1.** (BIOL.) Ansamblul de ţesuturi care acoperă corpul animalelor (piele, peri, pene, solzi, carapace chitinoasă etc.). **2.** (BOT.) **a)** Membrană care înconjură şi protejează un organ. **b)** Înveliş al seminţei plantelor provenit din dezvoltarea integumentelor ovulului. **T.** dă culoarea şi aspectul extern al seminţei, caractere utilizate în determinarea speciilor. Unele seminţe sînt lipsite de **t.** (ex. vîscul, *Viscum*; vîscul de stejar, *Loranthus*). — *Tegumente florale*, învelişuri ale organelor sexuale (ex. caliciul şi corola).

Teheran, capitala Iranului, situată la poalele munţilor Elburs. 2 317 120 loc. (1963). Este cel mai important centru industrial, comercial şi cultural al ţării, nod feroviar şi rutier. Industrie textilă (lînă, bumbac, covoare persane), alimentară (zahăr, bere, tutun), a cimentului, a sticlei, de pielărie. Universitate, muzee. Monumente importante: Palatul soarelui, reşedinţa imperială şi Moscheea de aur (sec. XIII–XIX). Grădini publice renumite. Numeroase bazaruri pentru obiecte din aramă, de piele şi ţesături orientale. Aeroport. — *Conferinţa de la T.*, conferinţă care a avut loc la Teheran între 28 noiembrie şi 1 decembrie 1943. A fost prima conferinţă între şefii guvernelor U.R.S.S., Angliei şi S.U.A., la care s-au luat hotărîri în privinţa unor importante probleme privind războiul şi organizarea lumii după război.

Teheran. Vedere generală

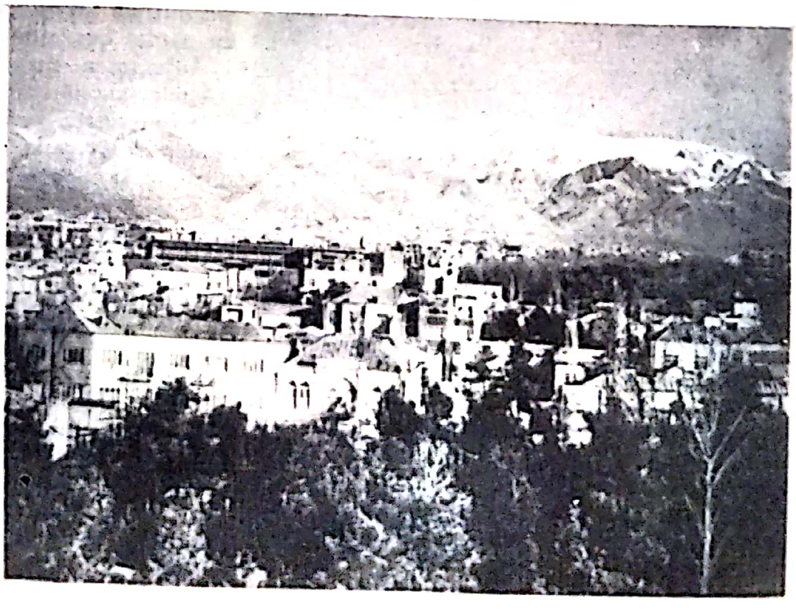

téhnică (gr. *tehne* „meşteşug, pricepere, artă"), ansamblul factorilor materiali ai producţiei (uneltele şi alte mijloace de muncă), al metodelor şi procedeelor de lucru, cu ajutorul cărora societatea obţine şi prelucrează produsele naturii pentru satisfacerea nevoilor sale. În sens restrîns, prin **t.** se înţelege ansamblul de metode, procedee şi reguli, îmbinate cu o anumită măiestrie personală şi aplicate în executarea unei lucrări sau, în general, în practicarea unei profesiuni (ex. **t.** prelucrării unei piese, **t.** efectuării unei cercetări experimentale etc.). În dezvoltarea sa, **t.** a parcurs mai multe etape, caracterizate în esenţă de dezvoltarea neîntreruptă a mijloacelor de muncă, istoria ei cunoscînd faze de dezvoltare lentă şi momente cînd au loc schimbări calitative bruşte, marcate prin revoluţii tehnice. Dezvoltarea **t.** are loc în strînsă legătură cu dezvoltarea societăţii, fiind determinată de condiţiile sociale concrete şi determinînd, la rîndul ei, progresul istoric. Pe o anumită treaptă a istoriei civilizaţiei, între tehnică şi ştiinţă s-a format o legătură reciprocă, nevoile tehnicii stimulînd dezvoltarea ştiinţei, iar aceasta din urmă influenţînd într-o măsură tot mai hotărîtoare progresul tehnic. *La omul primitiv*, **t.** a însemnat, la început, doar folosirea unor obiecte din natură (ex. piatra brută şi lemnul). Treptat, omul începe şi dezvoltă prelucrarea uneltelor naturale prin lovire, prin cioplire etc., mărindu-şi astfel posibilităţile de procurare a hranei şi de apărare. Primele unelte produse de om au fost pietrele cioplite. Descoperirea focului şi a proprietăţilor sale (lumină, căldură etc.) a îmbunătăţit considerabil condiţiile de viaţă ale omului. Următoarea perioadă a dezvoltării **t.** în societatea primitivă o constituie apariţia de unelte complexe (arcul şi săgeata, topoare şi unelte de piatră compuse, unelte de prelucrare a pietrei etc.), construcţia de locuinţe (bordeie), confecţionarea îmbrăcămintei, executarea vaselor de pămînt etc. *Prima mare diviziune socială a muncii* (agricultura şi creşterea animalelor), ca şi folosirea primelor unelte de metal (aramă), a dat un nou impuls **t.** şi a permis crearea de noi unelte cu caracter de specializare: sapa, lopata, secera, uneltele pentru prelucrarea produselor şi a pieilor de animale, vasele pentru depozitarea produselor etc. Creşterea complexităţii şi a specializării uneltelor a făcut necesară *cea de-a doua mare diviziune socială a muncii*, cînd au apărut meseriile ca activităţi separate şi de sine stătătoare, ceea ce a creat condiţiile necesare apariţiei unor noi descoperiri şi invenţii importante, ca: plugul, moara de apă şi de vînt, presele de struguri şi de măsline, roata olarului, mecanisme de ridicat şi transportat greutăţi etc. Producerea bronzului şi, mai tîrziu, a fierului a dus la dispariţia treptată a uneltelor de piatră şi la apariţia uneltelor metalice, mult mai perfecţionate şi mai productive. *În societatea sclavagistă*, **t.** s-a dezvoltat pe baza adîncirii în şi mai mare măsură a diviziunii muncii. Formarea primelor oraşe, în care se concentrau cele mai multe ateliere meşteşugăreşti, a contribuit la apariţia unor noi meserii şi la specializarea în cadrul fiecărei meserii. Apariţia şi dezvoltarea schimburilor comerciale au stimulat dezvoltarea **t.** construcţiei de drumuri, de poduri şi de viaducte, perfecţionarea mijloacelor de transport şi comunicaţii; se dezvoltă porturile şi construcţiile portuare şi apar farurile. În marile state sclavagiste (Egipt, Grecia, Imperiul roman ş.a.), **t.** construcţiilor a ajuns la un înalt nivel, ridicîndu-se locuinţe durabile, palate, temple, cetăţi de apărare etc. Ca materiale de construcţie se foloseau piatra, cărămida, mortarul, betonul, marmura, grinzile de lemn etc. Războaiele au dat un mare avînt **t.** militare. Ca mijloace de luptă, de asediu şi de apărare se foloseau, printre altele, arcul şi săgeata, suliţele, săbiile de fier, catapulta, berbecul, turnurile mobile de asediu, vasele de război etc. *În feudalism*, **t.** s-a dezvoltat prin perfecţionarea continuă a uneltelor de muncă şi prin apariţia altora cu o productivitate simţitor mărită. În agricultură s-a intensificat prelucrarea pămîntului şi s-au înmulţit culturile (cereale, plante tehnice, viticultura, pomicultura etc.). Meseriile se dezvoltă din ce în ce mai rapid o dată cu înmulţirea şi dezvoltarea oraşelor mari, a căror populaţie era formată mai ales din meseriaşi şi negustori. Aici se creează ateliere mici, specializate la început pe domenii mai mari, apoi pe domenii de activitate din ce în ce mai restrînse. Pentru confecţionarea uneltelor se foloseşte pe scară largă fierul obţinut în creuzete de pămînt cu capacitate mică. Mai tîrziu, din minereul de fier se obţine mai întîi fonta de furnal şi, din aceasta, oţelul de creuzet, cu proprietăţi mai bune şi în cantităţi mai mari; legat de aceasta, s-a dezvoltat prospectarea şi **t.** mineritului. Printre cele mai importante descoperiri şi invenţii ale epocii feudalismului, în afară de oţel, se numără: *alama*, *războiul de ţesut orizontal*, *hîrtia*, *tiparul*, *lentilele de ochelari* (urmate de inventarea *lunetei* şi a *microscopului* şi de crearea bazelor teoretice ale *opticei)*, *busola* şi *praful de puşcă* (ceea ce a impulsionat foarte mult **t.** militară prin apariţia armelor de foc). În ultima perioadă a epocii feudale, pe baza unei **t.** destul de avansate, se dezvoltă producţia manufacturieră, caracterizată de o diviziune a muncii mai adîncă în interiorul atelierelor şi de folosirea uneltelor diferenţiate şi specializate. Producţia manufacturieră a pus bazele **t.** maşiniste. *Revoluţia industrială din sec. XVIII şi XIX*, care a însemnat un proces complex de trecere de la producţia manufacturieră la producţia mecanizată de fabrică, a însemnat în acelaşi timp trecerea de la **t.** manuală la **t.** maşinistă, respectiv înlocuirea uneltelor simple cu maşini-unelte şi cu maşini de forţă. În această perioadă au apărut: *maşina cu abur*, *maşina de tors spinning-jenny*, *maşina mecanică de filat*, *maşina de cardat*, *războiul mecanic de* *ţesut*, *telegraful optic*, *betonul armat*, *maşinile-unelte* pentru prelucrarea metalelor şi a lemnului, noi procedee de *elaborare a fontei şi a oţelurilor*, *laminoarele de bare şi de profile*, *instalaţiile de extragere a minereurilor*, diferite mijloace noi de transport şi de ridicat acţionate de maşini cu abur, *pompele cu abur* şi *pompele centrifugale*, diferite *maşini agricole* (semănătoarea, maşinile de recoltat etc.), *locomotiva cu abur*, primele *nave* acţionate de maşina cu abur, *maşinile poligrafice*, *tehnica fotografiei* etc. Pe măsura trecerii de la mica producţie de mărfuri la marea producţie industrială, începe să se folosească din ce în ce mai mult descoperirile ştiinţei, aceasta transformîndu-se în cele din urmă într-un element al forţelor de producţie. În sec. al XVIII-lea şi mai ales pe la mijlocul sec. al XIX-lea începe procesul de fundamentare ştiinţifică a tehnicii şi de creare a ştiinţelor tehnice (mecanica, rezistenţa materialelor, hidrotehnica etc.), avînd ca obiect studiul fenomenelor în sistemele fizico-chimice inventate (create de om şi nu aflate în natură) prin prisma problemelor de cunoaştere ridicate de proiectarea, realizarea, funcţionarea şi dirijarea lor. **T.** se dezvoltă în continuare prin noi descoperiri şi invenţii, prin perfecţionarea maşinilor şi prin apariţia maşinilor şi aparatelor electrice. Acestea, la rîndul lor, duc la apariţia de instalaţii din ce în ce mai complexe, la crearea de unităţi industriale mari, puternice şi productive în diferite domenii ale economiei şi, în ultimă instanţă, la o specializare şi mai adîncă. În sec. al XIX-lea apar şi se dezvoltă ştiinţe tehnice noi, ca termotehnica, electrotehnica etc., care au avut un rol foarte important în dezvoltarea mijloacelor de producţie. **T.** a devenit *consecinţă* şi *condiţie* a dezvoltării ştiinţelor naturii, valorificarea tehnică a resurselor naturale nefiind, în general, posibilă fără aplicarea cuceririlor ştiinţei, iar progresul ştiinţei nefiind posibil fără perfecţionarea mijloacelor materiale de investigaţie.

În perioada actuală (de la sfîrşitul sec. XIX şi pînă în prezent), datorită revoluţiei în ştiinţă şi influenţei din ce în ce mai mari a acesteia, **t.** mondială se dezvoltă într-un ritm foarte înalt. Astfel, creşte calitativ şi cantitativ industria constructoare de maşini; are loc trecerea la producţia de masă cu linii tehnologice în flux continuu şi cu linii automate; se dezvoltă şi se perfecţionează **t.** producţiei de materiale o dată cu apariţia de noi materiale (fonte şi oţeluri speciale, metale pure, materiale sintetice, noi materiale de construcţie etc.); se introduce şi se dezvoltă electrificarea în toate ramurile activităţii umane; în tehnologia chimică apar noi procedee de obţinere a unor materiale şi substanţe: sinteza amoniacului şi a metanului, procedee catalitice, sinteza combustibililor lichizi, cracarea şi aromatizarea ţiţeiului, apare şi se dezvoltă petrochimia etc.; se perfecţionează motoarele cu combustie internă; apar motoarele-rachetă utilizate în aviaţie şi în lansarea sateliţilor şi a navelor cosmice; se dezvoltă electronica, cu aplicaţii în toate ramurile tehnicii; apare şi se dezvoltă **t.** nucleară etc. În condiţiile actuale, ale desfăşurării revoluţiei ştiinţifice şi tehnice contemporane, se dezvoltă într-un ritm nemaiîntîlnit mecanizarea şi automatizarea complexă, care cuprind şi anumite activităţi intelectuale, determinînd dezvoltarea a noi ramuri ale ştiinţei şi tehnicii, ca *cibernetica*, *bionica* etc. *În ţara noastră* cercetările arheologice au dus la descoperirea a numeroase obiecte din epocile primitivă şi sclavagistă: pumnale şi vîrfuri de suliţă din os, topoare de silex, tipare pentru turnarea obiectelor din bronz, lame de ferăstrău, săbii, brăzdare de plug, săpăligi şi cleşti de fier, vase de lut ars, vase de bronz etc. La strămoşii poporului român, iar mai tîrziu în Muntenia, Moldova şi Transilvania, unele procedee şi mijloace de muncă se găseau aproape la acelaşi nivel cu **t.** din restul Europei. Dintre realizările mai importante se remarcă: *roata cu făcaie* pentru morile de apă, care este precursoarea turbinei Pelton; *vagonetul de lemn*, descoperit într-o mină de la Brad şi socotit drept primul vehicul purtat pe şine din lume; *războiul de ţesut orizontal*; *explozivii*, folosiţi în minele transilvănene încă din sec. al XIV-lea; *potasa*, produsă în Moldova încă din sec. XVII; *arama*, produsă în Ţara Românească încă din sec. al XIV-lea şi care concura în Europa renumita aramă siriană; *ţiţeiul*, extras şi folosit pentru iluminat, unsori etc. încă din sec. XVI; *procedee de tăbăcire*, care au impus pe marile pieţe europene pieile prelucrate în Moldova etc. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, schimbările din domeniul tehnicii reflectau procesul de înfăptuire a revoluţiei industriale în ţara noastră. Realizările **t.** maşiniste au fost aplicate mai întîi şi într-un ritm mai rapid în industria alimentară (industria morăritului, industria zahărului etc.), în industria textilă (în special prelucrarea lînii), în industria extractivă (petrol, cărbune, minereuri metalifere) şi în industria metalurgică. Se dezvoltă apoi transporturile pe calea ferată şi pe apă, prelucrarea ţiţeiului, prelucrarea lemnului, producţia de locomotive şi vagoane, **t.** construcţiilor etc. În Republica Socialistă România, cele mai noi realizări ale ştiinţei şi tehnicii contemporane îşi găsesc o largă aplicare în toate domeniile economiei naţionale, în scopul valorificării raţionale şi superioare a resurselor ţării în vederea asigurării unei dezvoltări economice susţinute şi echilibrate şi ridicării continue pe această bază a nivelului de trai material şi spiritual al poporului.

tehn(o)- (gr. *techne* „iscusinţă, meşteşug"), element de compunere cu sensul „(referitor la) tehnică" (ex. *tehnologie, tehnoredactare*).

tehnocrátică, *orientare* ~, orientare în sociologia burgheză contemporană care consideră că în societate trebuie instaurată „tehnocraţia", puterea inginerilor, tehnicienilor, specialiştilor conducători de întreprinderi. Reprezentanţii acestei orientări desprind artificial tehnica şi ştiinţa de contextul lor social, transformîndu-le în factori de sine stătători şi ignorînd rolul relaţiilor de producţie, care determină de fapt modul de folosire a ştiinţei şi tehnicii. *O.t.* a fost iniţiată de economistul american Thorstein Veblen (1857–1929). Criticînd unele dintre racilele capitalismului, Veblen considera în mod utopic că anarhia şi instabilitatea economiei capitaliste ar putea fi înlăturate dacă dominaţia „businessman"-ilor (a oamenilor de afaceri) ar fi înlocuită de cea a inginerilor şi tehnicienilor. Ulterior, concepţia tehnocratică a căpătat un caracter făţiş apologetic (de exemplu la J. Burnham). În această variantă, *o.t.* prezintă în mod diversionist pe ingineri, tehnicieni etc. drept adevăraţii conducători ai societăţii capitaliste actuale, camuflînd structura socială reală a acesteia (printre altele faptul că specialiştii tehnicieni sînt de fapt subordonaţi capitaliştilor). Declarînd că reorganizarea viitoare a societăţii este apanajul „elitei tehnice", *o.t.* neagă rolul istoric al proletariatului de făuritor al orînduirii sociale superioare şi reprezintă de fapt o justificare indirectă a subordonării aparatului de stat faţă de marile monopoluri industriale.

„Tehnofrig" — Cluj, *Uzina* ~, unitate constructoare de maşini. A luat fiinţă în 1949. Are ca profil concepţia şi fabricarea de utilaje pentru industria frigului, industria laptelui, cărnii, băuturilor şi pentru panificaţie.

tehnologie (TEHN.) **1.** Ştiinţă care se ocupă cu studiul, elaborarea şi determinarea proceselor, metodelor şi procedeelor de prelucrare a materialelor. Ca ştiinţă, **t.** s-a dezvoltat pe baza şi în strînsă legătură cu alte ştiinţe şi discipline, ca: matematica, fizica, chimia, electrotehnica, mecanica, metalurgia, studiul materialelor, rezistenţa materialelor, organe de maşini, termotehnica ş.a. În funcţie de materialele care se prelucrează, se deosebesc diverse **t.** specializate sau specifice: **t.** elaborării metalelor, **t.** ale substanţelor chimice, **t.** construcţiilor de maşini, **t.** produselor alimentare, **t.** materialelor de construcţie etc. **T.** are o influenţă hotărîtoare asupra dezvoltării tehnicii şi, la rîndul ei, este influenţată de aceasta. **2.** Ansamblu de procese, metode, procedee, reguli, operaţii, faze, condiţii tehnice etc. aplicate, executate sau care se desfăşoară în scopul obţinerii (fabricării) unui anumit produs (piesă, organ de maşină, sistem tehnic, construcţie industrială sau de altă natură etc.). **T.** fabricării produselor impune în mod obligatoriu executarea operaţiilor componente într-o succesiune bine determinată şi prestabilită. Prin aceasta, pînă la transformarea în produse finite, materiile prime, materialele şi semifabricatele trec printr-o serie de schimbări ale formei şi dimensiunilor lor (ex. prin prelucrarea mecanică a pieselor şi organelor de maşini), ale compoziţiei chimice şi proprietăţilor fizico-chimice (ex. la elaborarea oţelurilor), ale proprietăţilor fizico-mecanice (ex. prin tratamentul termic al pieselor metalice), ale aspectului (ex. prin vopsire), ale poziţiilor reciproce (ex. prin montarea pieselor şi subansamblelor astfel ca să se asigure funcţionarea corectă a maşinilor) etc. În general, **t.** fabricării unuia sau a mai multor produse asemănătoare, care formează producţia de plan a unei întreprinderi, constituie partea componentă principală a procesului de producţie. Acesta din urmă cuprinde şi o serie de operaţii auxiliare ori de altă natură: energetice, de confecţionare a sculelor, de întreţinere şi de recondiţionare a utilajului, de transport, de depozitare etc. Într-un anumit proces de producţie, limitele tehnologiei de fabricare propriu-zise sînt determinate de caracterul specific al acesteia şi de nivelul tehnic la etapa dată. În **t.** modernă, indiferent de gradul de mecanizare şi de automatizare a producţiei, sînt incluse şi operaţiile de control (interoperaţional sau interfazic şi final).

tehnoredactáre, operaţie de proiectare şi de pregătire tehnică şi grafică a unui manuscris destinat imprimării. Cuprinde: stabilirea genului de imprimare, a formatului publicaţiei, indicarea corpului şi a caracterului de litere adecvat textului, titlurilor, subtitlurilor, paginaţia, dimensionarea şi amplasarea ilustraţiilor ş.a.

Tehuantepec, istm situat în extremitatea sudică a Americii de Nord (formează limita dintre America de Nord şi America Centrală), pe teritoriul Mexicului, cuprins între Golful Tehuantepec (Oceanul Pacific) şi Golful Campeche (Golful Mexic). Lăţimea minimă: circa 200 km. Relief variat.

tei^1 *(Tilia)*, gen de arbori din familia tiliaceelor, cu frunze cordiforme şi flori galbene, puternic mirositoare, grupate în inflorescenţe. Cuprinde circa 25 de specii. — *Tei alb (Tilia tomentosa)*, arbore înalt pînă la 30 m, cu coroana deasă şi scoarţa cenuşie netedă, răspîndit în zona de cîmpie şi de dealuri a ţării noastre. Este cultivat frecvent ca arbore decorativ. Are lemnul alb-roşiatic, moale, uşor, omogen, folosit la fabricarea chibriturilor, în construcţii rurale etc. — *Tei pucios (Tilia cordata)*, arbore înalt pînă la 20 m, răspîndit în zona dealurilor pînă în etajul montan inferior. Are flori melifere, plăcut mirositoare, cu utilizări în medicină. Lemnul este mai compact, cu aceleaşi întrebuinţări ca şi teiul alb.

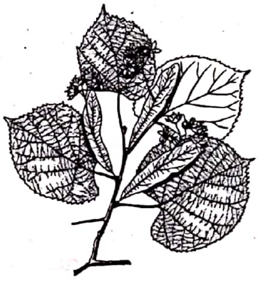

Tei

tei^2, cultură materială datînd din epoca bronzului, răspîndită în regiunea de cîmpie a Munteniei. Numele vine de la o aşezare, azi dispărută, de pe lîngă lacul Tei din preajma Bucureştilor.

Teilhard de Chardin */teiár dö şardḗ/*, Pierre (1881–1955), savant, filozof şi teolog francez.

A fost profesor de geologie şi de paleontologie la Institutul catolic din Paris şi preşedinte al Societăţii franceze de geologie. A efectuat cercetări ştiinţifice în Africa şi Asia, contribuind la descoperirea sinantropului. Ca filozof, **T. de C.** a încercat să concilieze religia cu ştiinţa modernă. Concepţia sa cosmogonică şi antropologică promovează evoluţionismul şi transformismul, dar este în esenţă un organicism spiritualist, asemănător cu cel al lui H. Bergson. El a înlăturat din cosmogeneză miturile biblice creaţioniste şi a definit omul ca evoluţie devenită conştientă de sine, însă a antropomorfizat natura şi a dat o interpretare finalistă apariţiei şi dezvoltării speciei umane. Totodată, el l-a considerat pe Hristos ca „motorul evoluţiei" şi „punctul omega" al universului. Gîndirea sa socială condamnă individualismul, discriminarea naţională şi socială, instrăinarea omului în capitalism, preconizează colectivismul, convergenţa planetară a energiilor umane, încrederea în viitorul omenirii, în perspectivele uriaşe deschise de ştiinţă şi de tehnică. Op. pr.: „Fenomenul uman" (1955), „Grupul zoologic uman" (1956, postum).

teínă (FARM.), bază purinică identică cu cafeina, care se găseşte în frunzele de ceai. Are acţiune excitantă asupra sistemului nervos central şi stimulează activitatea inimii.

Teirlinck, Herman (n. 1879), scriitor belgian de limbă flamandă. Făcînd trecerea de la romantismul tîrziu la un naturalism senzual, romanele şi nuvelele sale înfăţişează mediul sătesc şi al marilor oraşe („Domnul J.B. Serjanszoon, orator didacticus", 1908; „Maria Spermalie. 1875—1937", 1942; „Lupta cu îngerul", 1952). Dramele sale expresioniste constituie o încercare de înnoire a teatrului cu mijloacele tehnicii cinematografice („Film cu încetinitorul", 1922) ş.a.

teísm (gr. *theos* „dumnezeu"), concepţie idealist-obiectivă filozofică şi religioasă, care afirmă existenţa lui dumnezeu ca persoană atotputernică şi atotînţeleaptă, exterioară naturii, creatoare, susţinătoare şi diriguitoare a lumii.

teişór *(Abutilon theophrasti)*, plantă anuală din familia malvaceelor, cu tulpina înaltă de 1,5—2 m, frunze cordate, lung peţiolate şi flori galbene-portocalii. Se cultivă frecvent în ţările din Asia de sud şi sud-est ca plantă textilă, din fibrele căreia se confecţionează frînghii, covoare, unelte pescăreşti etc. Din uleiul conţinut în seminţe se fabrică săpunuri. În ţara noastră nu se cultivă. Sin. *abutilon*.

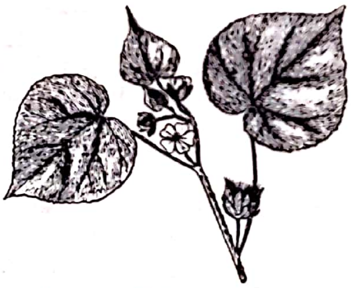

Teişor

Teiuş, localitate de tip urban în raionul Alba, reg. Hunedoara. 6 040 loc. (1965). Important nod feroviar.

telangiectazíe (gr. *tele* „departe", *angeion* „vas" şi *ektasis* „dilataţie"; MED.), dilataţie a vaselor mici, în special ale nasului şi ale pomeţilor obrajilor. Apare în diferite boli de piele (acnee, lupus, cheratoză), fiind consecinţa unei inflamaţii locale.

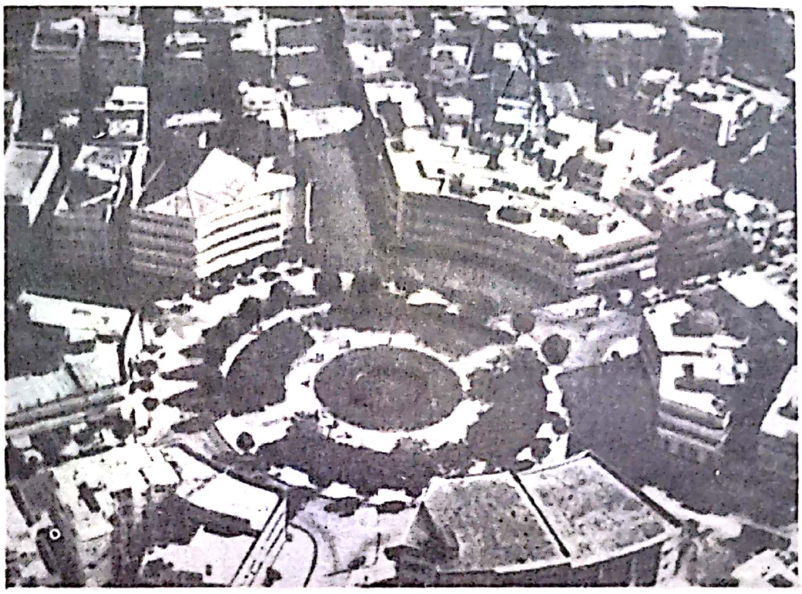

Tel Aviv. Vedere aeriană a centrului oraşului

Tel Aviv, oraş în Israel, port la Marea Mediterană. 400 000 loc. (1965), împreună cu Jaffa. Industrie de prelucrare a metalelor, chimică (farmaceutică, tananţi, cosmetică), de mobilă, textilă, de pielărie şi încălţăminte, poligrafică, alimentară, şlefuirea diamantelor. Prin port se exportă în special citrice. Universitate, teatre, muzee. Aeroport internaţional.

tele- (gr. *tele* „departe"), element de compunere cu sensul „la (sau din) depărtare" (ex. *telegrafie, telepatie. telecomandă, televiziune*).

Teleajen, afluent pe stînga al Prahovei (101 km). Izvorăşte din Munţii Ciucaşului şi traversează zona subcarpatică. **T.** trece prin staţiunea climatică Cheia şi prin localitatea Vălenii de Munte.

Teleajen, raion administrativ în reg. Ploieşti, cu reşedinţa în oraşul raional Vălenii de Munte. 131 050 loc. (1965). Exploatări forestiere şi de sare (Slănic). Industrie de prelucrare a lemnului (Mîneciu) şi industrie alimentară. Pomicultură şi creşterea animalelor.

Teleajen, comună inclusă în teritoriul administrativ al oraşului Ploieşti, situată la 10 km est de acesta. Industrie de prelucrare a petrolului (bloc de ulei şi o rafinărie), ateliere de reparaţii (utilaj petrolier) şi o centrală electrică de termificare (18 MW).

telecomándă, transmisiunea la distanţă a unei comenzi, după ce semnalul de comandă a fost transformat într-un semnal intermediar care nu poate fi alterat de variaţiile, în anumite limite, ale căii de comunicaţie şi care, la recepţie, este din nou transformat într-un semnal ce se aplică elementului de execuţie. **T.** se deosebeşte de *comanda la distanţă* prin folosirea semnalelor intermediare şi prin posibilitatea transmiterii simultane a semnalelor de comandă pentru mai multe elemente de execuţie. **T.** este larg utilizată în sistemele energetice, în telecomunicaţii, în industrie, în transporturile aeriene etc.

telecomunicáţie, emisiunea, transmisiunea, de obicei la mare distanţă, şi recepţia semnalelor avînd anumite semnificaţii sau purtînd anumite informaţii. **T.** este totdeauna mijlocită, deoarece semnalele transmise sînt diferite de mesaje, între ele existînd numai o dependenţă funcţională (o anumită corespondenţă). La emisiune, mesajele (vorbirea, muzica, imaginea, textul scris, comanda, valoarea unei mărimi măsurate etc.) sînt transformate în succesiuni de semnale, care la recepţie sînt reconstituite în mesaje asemănătoare mesajelor emise sau, de exemplu în cazul telecomenzii, sînt transformate în mărimi aplicate la intrarea unui element de execuţie, a unui element de comparaţie etc. dintr-o instalaţie automată sau telecomandată. **T.** pot fi *bilaterale*, dacă legăturile stabilite între două puncte permit transmiterea mesajelor în ambele sensuri (ex. telefonia), sau *unilaterale* (ex. radiodifuziunea). Principalele tipuri de **t.** folosite în prezent sînt: telefonia, telegrafia, televiziunea, radiodifuziunea, telefotografia, telecomanda, telemăsura, telecontrolul şi telesemnalizarea.

telediafoníe (TELEC.), diafonie percepută în receptorul telefonic de la capătul opus capătului liniei de la care provine semnalul perturbator. V. şi paradiafonie.

teleféric (gr. *tele* „departe" şi *pherein* „a purta"; TRANSP.), cale aeriană de transport pentru persoane, folosită în regiunile muntoase. **T.** este constituit dintr-unul sau din mai multe cabluri susţinute de stîlpi metalici sau din beton armat pe care circulă cabinele, acţionate de asemenea cu cabluri. V. şi funicular.

telefón (gr. *tele* „departe" şi *phone* „voce"), aparat folosit în posturile telefonice pentru a transforma semnalele acustice corespunzătoare vorbirii în semnale electromagnetice, pentru emisiune pe linie şi recepţia de pe linie a acestor semnale şi pentru comanda stabilirii legăturii între liniile abonaţilor ce urmează să comunice între ei. Este format din *dispozitive de comutaţie* (contacte pentru trecerea de la poziţia de apel la cea de convorbire şi invers şi contacte pentru închiderea şi deschiderea circuitului de alimentare a microfonului), *dispozitive de apel* (contacte acţionate prin manipularea discului de apel, la telefoanele automate, sau buzzerul ori inductorul telefonic, în telefonie manuală, şi soneria de apel) şi *dispozitive de convorbire* (microreceptorul, format dintr-un microfon şi un receptor telefonic, împreună cu conductoarele electrice aferente fixate într-un mîner din material plastic).

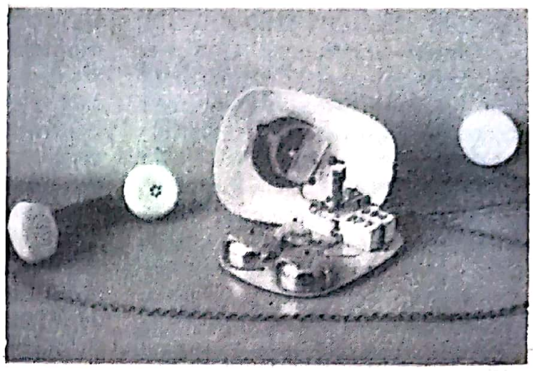

Post telefonic

telefoníe, telecomunicaţie, de regulă bilaterală, care constă în transmiterea mijlocită (prin intermediul semnalelor electrice) şi de obicei la distanţă a mesajelor vorbite (numite *convorbiri telefonice*, în cazul transmisiunii concomitente în ambele sensuri). Asigurarea legăturilor pentru convorbiri telefonice este condiţionată de existenţa unei *reţele telefonice*, constituită din: *posturi telefonice* instalate la abonaţi, *centrale telefonice* (locale, urbane şi interurbane) şi *linii de legătură*, care leagă posturile telefonice cu centrala (linii de abonaţi) şi centralele telefonice între ele (linii de intercomunicaţie). Asigurarea legăturilor telefonice se face prin operaţia de comutare în schimbătorul telefonic din centrală, efectuată la cerere de către operatoare (telefonistă), în cazul *t. manuale*, sau mecanizat, pe baza semnalelor emise de postul chemător, în cazul *t. automate*. În **t.** automată, la ridicarea microreceptorului de pe furca telefonului intră în funcţiune preselectorul cu care este legat postul telefonic chemător şi caută un selector de grup liber (v. selector telefonic); după găsirea acestuia, abonatul primeşte tonul (de liber) pentru formarea, prin manipularea discului de apel, a indicativului postului chemat. La formarea primei cifre a indicativului intră în funcţiune selectorul de grup găsit, care caută un alt selector de grup liber; acesta intră în funcţiune la formarea celei de-a doua cifre a indicatorului, ş.a.m.d. pînă la formarea ultimei (sau ultimelor două) cifre, care comandă intrarea în funcţiune a selectorului final, care conectează linia postului chemător cu linia postului chemat dacă aceasta din urmă nu este ocupată. Prima legătură telefonică a fost realizată la 10 martie 1876, la Boston, de medicul A.G. Bell. În urma introducerii microfonului cu baston de cărbune, inventat de D. E. Hughes (1831—1900) în 1878, şi mai tîrziu a microfonului cu granule de cărbune, cum şi a perfecţionărilor aduse de Edison, **t.** s-a răspîndit şi a căpătat progresiv o importanţă considerabilă. Introducerea după 1900 a pupinizării şi, în jurul anului 1910, a repetoarelor cu tuburi electronice a permis mărirea considerabilă a lungimii liniilor telefonice; în prezent, pentru legăturile interurbane se răspîndeşte sistemul de telefonie cu curenţi purtători, iar pentru distanţe foarte mari *radiotelefonia*. **T.** automată s-a răspîndit în special după primul război mondial, în prezent aplicîndu-se şi la legăturile telefonice interurbane.

telefotografíe (TELEC.), telecomunicaţie care constă în transmisiunea pe cale electrică a unor imagini statice (fotografii, texte scrise etc.). La emisiune, imaginea este analizată (v. analiza imaginii), iar semnalul electric rezultat este folosit pentru modularea semnalului purtător; semnalul modulat este amplificat şi transmis apoi prin canalul de transmisiune (prin fire sau prin unde radioelectrice). La recepţie, semnalul primit, după ce în prealabil a fost detectat şi amplificat, este aplicat (sub forma unui curent electric variabil) la intrarea unui modulator optic, care proiectează fasciculul luminos, a cărui luminozitate este dependentă direct de valoarea curentului electric, asupra unei hîrtii fotosensibile ce se deplasează sincron cu mişcarea sistemului de analiză a imaginii de la emiţător.

Telega, comună în raionul Cîmpina, reg. Ploieşti, situată pe valea rîului Doftana. 7 380 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea, ambalaje din fag). Staţiune balneoclimatică. Lacuri cu ape minerale (cloruro-sodice, sulfatate şi calcice), recomandate în afecţiuni ginecologice şi ale aparatului locomotor, anemii, debilitate etc. La 2 km de comuna Telega se află muzeul istoric „Doftana".

telegrafíe (gr. *tele* „departe" şi *graphein* „a scrie"), telecomunicaţie care constă în transmiterea mijlocită (prin semnale) a conţinutului (a mesajului telegrafic) unor texte scrise (telegramele). În **t.**, simbolurile grafice (litere, cifre, semne de punctuaţie etc.) sînt transformate (traduse) în semnale telegrafice (în prezent aproape exclusiv electromagnetice) şi transmise pe linii sau prin unde electromagnetice *(în cazul radiotelegrafiei)*, fiind, la destinaţie, recepţionate şi transformate din nou, manual sau automat, în simboluri grafice. După caracterul codului folosit se deosebesc: *t. cu cod uniform*, în care simbolurile se transmit sub forma unor combinaţii de semnale, de obicei cinci (cod pentavalent), fiecărui simbol fiindu-i afectat acelaşi interval de timp (la telegrafele Baudot, Hell etc.), şi *t. cu cod neuniform*, în care (ca la telegrafele Morse, Wheatstone ş.a.) simbolurilor le sînt afectate intervale de timp diferite, conform, în prezent, codului Morse. Forme de telecomunicaţii cu semnale optice (cu făclii) au fost folosite încă din antichitate. În 1793 C. Chappe (1763—1805) a construit un telegraf optic cu braţe mobile, care a fost larg folosit în Europa pînă la apariţia telegrafului electromagnetic. După numeroase încercări experimentale (ale lui A.M. Ampère, P.L. Silling, W.F. Cooke, Ch. Wheatstone, B.S. Iakobi etc.), în 1844 S.F.B. Morse a construit prima linie telegrafică echipată cu aparatele inventate de el în 1837. În continuare s-au adus perfecţionări (D.E. Hughes, W. Siemens şi J.G. Halske etc.) în direcţia automatizării şi măririi vitezei de lucru, fiind remarcabilă îndeosebi invenţia lui J. Baudot (1845—1903) a codului pentavalent şi a aparatului telegrafic (1876), folosit şi în prezent, la care transmiterea telegramelor se face folosind o claviatură asemănătoare celei a maşinii de scris. În prezent, o răspîndire din ce în ce mai mare o are folosirea teleimprimatoarelor.

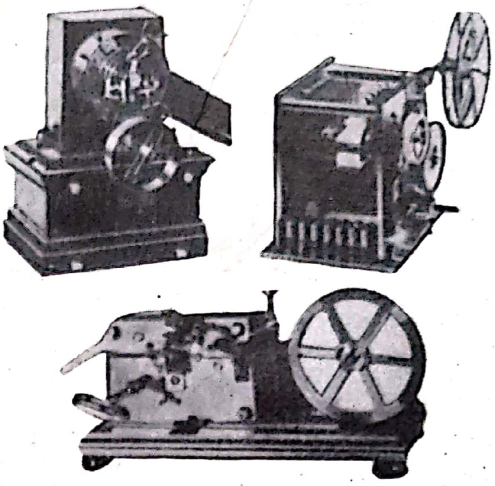

Aparate telegrafice

„**Telegraful român**", periodic bisăptămînal cu profil politic, social, cultural şi bisericesc, înfiinţat la Sibiu la 3 ianuarie 1853. A sprijinit lupta naţională a românilor din Transilvania. A fost condus de intelectuali patrioţi, ca Fl. Aaron, dr. P. Vasici, Visarion Roman, Z. Boiu ş.a., bucurîndu-se de colaborarea unor scriitori de seamă, ca V. Alecsandri, Al. Odobescu, M. Eminescu, I. Creangă, I. Slavici, G. Coşbuc, O. Goga, M. Sadoveanu. În 1919 a devenit organ al Mitropoliei ortodoxe de Alba-Iulia şi Sibiu.

teleimprimatór (TELEC.), aparat telegrafic cu funcţionare discontinuă, la care transmiţătorul este format dintr-o claviatură asemănătoare aceleia a maşinii de scris, bare de selecţie, un distribuitor de transmitere şi un mecanism de pornire-oprire, iar receptorul este alcătuit dintr-un electromagnet de recepţie, un dispozitiv start-stop de sincronizare, un dispozitiv de înregistrare a semnalului (combinaţia de impulsii), un descifrator, un dispozitiv de imprimare pe bandă sau pe coală de hîrtie a textului transmis şi un servomotor cu dispozitive de antrenare şi reglare.

Teleki, familie nobiliară maghiară din Transilvania şi Ungaria, dintre membrii căreia mai cunoscuţi au fost: *Mihail T.* (1634—1690), cancelar şi conducătorul de fapt al Transilvaniei în timpul principelui Mihail Apafi I; a contribuit decisiv la încheierea acordului din 1688 dintre Mihail Apafi şi Austria, prin care s-a instituit dominaţia habsburgică în Transilvania; *Samuel T.* (1739—1822), cancelar al Transilvaniei şi fondator al bibliotecii „Teleki" din Tg.-Mureş.

Telemah (în „Odiseea"), fiul lui Ulise şi al Penelopei. Sfătuit de Atena, a plecat în căutarea lui Ulise, ajungînd la Pylos şi la Sparta. Întors la Itaca, l-a regăsit pe Ulise travestit în cerşetor şi a participat la peripeţiile răzbunării acestuia.

Alte întîmplări din viaţa lui **T.** formează subiectul unor legende posthomerice („Telegonia"). În romanul „Aventurile lui Telemah", Fénelon imaginează o transpunere mai amplă, cu caracter de poveste morală, a călătoriei lui **T.** relatată în „Odiseea".

Telemann, Georg Philipp (1681—1767), compozitor german. A urmat la Universitatea din Leipzig, în muzică fiind autodidact. În 1704 a organizat primele concerte publice din Germania. A fost organist şi capelmaistru, stabilindu-se în cele din urmă la Hamburg. **T.** a compus în toate genurile şi formele epocii, cu o măiestrie remarcabilă, dar într-un stil prea puţin personal. Polifonia bogată şi melodica agreabilă caracterizează misele, cantatele, operele, uverturile şi suitele sale.

telemăsúră (TENH., TELEC.), transmitere la distanţă a informaţiilor relative la valorile unei mărimi măsurate, după ce aceasta a fost transformată într-o mărime intermediară (semnal intermediar) care poate fi transmisă printr-o cale de telecomunicaţie şi care, la recepţie, este transformată într-o mărime aplicată la intrarea unui instrument de măsură indicator sau înregistrator. **T.** se deosebeşte de *măsurarea la distanţă* prin folosirea mărimii intermediare, ceea ce face ca semnalele să fie insensibile la variaţiile, între anumite limite, ale parametrilor sistemului de transmisiune.

telemecánică (TEHN.), domeniu al tehnicii care se ocupă cu studiul şi cu efectuarea conducerii de la distanţă a proceselor tehnice. Conducerea de la distanţă a unui proces tehnic se face prin transmiterea spre un post central (dispecer), unde se află un operator manual sau automat, a unor informaţii relative la valorile mărimilor caracteristice pentru modul de desfăşurare a procesului şi de la postul central spre instalaţiile conduse a unor semnale de comandă, menite să modifice desfăşurarea procesului, conform programului. Folosirea *sistemelor de t.* este eficientă în special în conducerea proceselor tehnice care se desfăşoară pe suprafeţe mari şi care necesită conlucrarea a numeroase utilaje (ex. în cazul conducerii centralizate, prin dispecer, a unui sistem electroenergetic ale cărui instalaţii sînt exploatate fără personal permanent de deservire).

telemétru 1. (FIZ.) Dispozitiv ataşat aparatelor fotografice, care permite vizarea şi punerea la punct a imaginii prin reglarea distanţei focale sau a poziţiei obiectivului în funcţie de depărtarea pînă la obiectul de fotografiat. **2.** (GEOGR.) Instrument optic construit pe principiul stereoscopic sau al anulării paralaxei, utilizat la măsurarea rapidă a distanţelor fără a le parcurge.

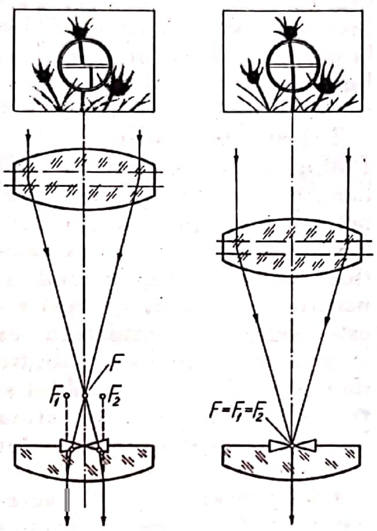

Telemetru
stînga — subiect nepus la punct
dreapta — subiect pus la punct

telencefál (ANAT.), parte anterioară a encefalului, care ia naştere din prosencefal, în cursul vieţii embrionare, prin două evaginări laterale şi din care se vor dezvolta emisferele cerebrale.

teleologíe (gr. *teleos* „scop" şi *logos* „vorbire"), concepţie idealistă după care fenomenele naturii şi ale vieţii sociale n-ar fi supuse determinismului, ci s-ar desfăşura în conformitate cu un anumit scop. Sin. *finalism.*

Teleor, Dimitrie (pe numele adevărat *D. Constantinescu*) (1858—1920), scriitor şi publicist român. S-a născut în comuna Atîrnaţi (Teleorman). A colaborat la „Literatorul", „Viaţa", „Viaţa nouă", „Moftul român" ş.a. şi a scos împreună cu A. Drăghicescu foaia literară şi ştiinţifică „Acera română" (1875). S-a făcut cunoscut mai ales prin „Schiţe umoristice" (1896) şi „Scene şi portrete" (1886), în care realizează o tipologie variată, uneori cu mijloacele clasice ale „fiziologiilor". A mai scris nuvele şi reuşite parodii şi epigrame. Ca poet a cultivat o lirică minoră, nu lipsită de graţie şi de fantezie, şi a iniţiat în „Sonete patriarhale" (1916) o evocare într-o manieră parnasiană a lumii fanariote şi balcanice, anticipîndu-l pe Matei Caragiale.

Teleorman, afluent pe dreapta al Vedei. Lungimea: 178 km. Izvorăşte din Piemontul Cotmeana din apropiere de Piteşti. Are un regim hidrologic permanent, datorită izvoarelor numeroase din cursul superior şi mijlociu. Apa este folosită în irigaţii.

Teleorman, vechi judeţ în Ţara Românească, al cărui nume vine de la cuvîntul „deliorman", care în vechea turcă înseamnă „pădure mare" sau „pădure nebună". Numele, dat probabil de cumani sau de pecenegi, vine de la codrii întinşi care acopereau regiunea în vechime.

teleosteéni (gr. *teleios* „complet" şi *osteon* „os"; ZOOL.), grup de peşti caracterizaţi prin coloana vertebrală şi craniul complet osoase, corpul acoperit cu solzi osoşi şi înotătoarea codală împărţită în două părţi egale (homocercă). **T.** au de obicei o singură vezică înotătoare, care la unele specii comunică cu esofagul. Ordinul **t.** cuprinde circa 90% dintre peştii actuali, răspîndiţi atît în apele dulci, cît şi în cele marine (ex. crapul, şalăul, ştiuca, somnul, guvizii, pălămida, stavridul, somonul).

telepatíe (gr. *tele* „departe" şi *pathos* „efect"), comunicare între persoane fără mijlocirea simţurilor; sugestie la distanţă; aflarea directă a unor întîmplări care sînt în momentul dat inaccesibile percepţiei. Posibilitatea **t.** a făcut obiectul a numeroase interpretări contradictorii. Dintre acestea, interpretarea mistică a **t.**, potrivit căreia transmiterea stărilor psihice ar fi posibilă fără nici un suport material, este lipsită de temei. Se presupune că fenomenele de **t.**, manifestate numai de unele persoane şi în cazuri puţin frecvente, s-ar datora emiterii unor unde electromagnetice sau a altor radiaţii, mecanismele neurofiziologice corespunzătoare nefiind pînă în prezent descoperite. În ultimul timp se întreprind şi unele cercetări riguroase pentru verificarea existenţei şi naturii fenomenelor de **t.**

teleradiografie (MED.), radiografie care se execută plasînd focarul (sursa de raze) la o distanţă de 2—8 m faţă de bolnav. Aceasta permite ca razele să cadă paralele pe obiectul examinat, dimensiunile elementelor care apar pe placă nemaifiind deformate, spre deosebire de radiografiile obişnuite, executate prin apropierea focarului de bolnav (în care caz razele cad oblic).

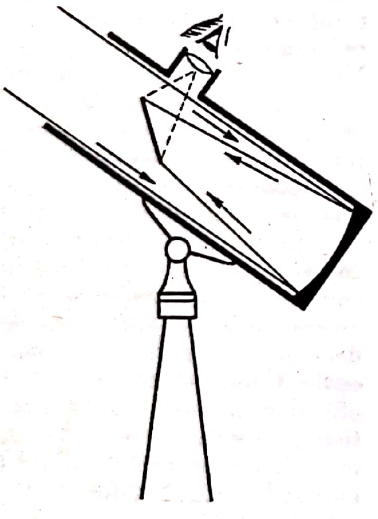

Schema telescopului

telescóp (gr. *tele* „departe“ şi *skopein* „a cerceta, a examina“; FIZ.), instrument optic folosit în astronomie pentru observarea corpurilor cereşti. Formează imagini ale cerului relativ apropiate şi măreşte luminozitatea aparentă a aştrilor, permiţînd distingerea detaliilor şi observarea mult mai multor stele decît se văd cu ochiul liber. Obiectivul **t.** este constituit dintr-o oglindă de sticlă metalizată, de cele mai multe ori de formă paraboloidală, al cărei diametru poate ajunge pînă la 5 m (**t.** Observatorului de la Palomar). Cu ajutorul unei oglinzi plane sau curbe, imaginea dată de obiectiv este îndreptată spre un ocular. Comparativ cu luneta astronomică, **t.** prezintă unele avantaje: posibilitatea construirii obiectivelor de diametre mai mari, lipsa aberaţiilor cromatice, efecte de difracţie mai mici, putere separatoare şi grosismente superioare etc. Pe lîngă observarea directă, **t.** sînt adesea utilizate pentru cercetări fotografice şi spectroscopice. **T.** a fost inventat de *Newton* (1668); la perfecţionarea lui au contribuit Cassegrain, W. şi J. Herschel, Foucault, Schmidt ş.a.

Telesio, Bernardino (1508—1588), filozof materialist italian, reprezentant al filozofiei naturii din epoca Renaşterii. A promovat, în luptă cu scolastica, studiul experimental al naturii. A afirmat că materia este veşnică, considerînd ca izvor al mişcării ei lupta dintre două principii opuse, caldul şi recele. Op. pr.: „Despre natura lucrurilor potrivit propriilor lor principii“ (1565).

teletípseter (POLIGR.), agregat pentru culegerea mecanică telecomandată. Este compus din: a) un perforator cu claviatură, ca la linotip, care transpune conţinutul manuscrisului pe o bandă; b) un dispozitiv pentru transformarea în semnale electrice a semnalelor înregistrate pe bandă, pentru transmiterea, ca în telegrafie, a semnalelor electrice şi pentru recepţia şi transformarea acestora în semnale înregistrate pe o bandă perforată identică cu cea transmiţătoare; c) un aparat de claviere montat la maşina de cules litere (ex. un linotip electronic). **T.** sînt utilizate în special cînd acelaşi manuscris trebuie transmis şi cules simultan la mai multe maşini aflate în tipografii diferite (ex. în cazul ziarelor care apar în localităţi diferite cu material pregătit de la un serviciu central).

teletóp, instrument topografic compus dintr-o busolă şi un telemetru optic cu bază variabilă, utilizat la ridicări topografice expeditive şi la lucrări geografice, geologice, speologice, forestiere etc.

televiziúne, tehnica transmiterii la distanţă, prin intermediul semnalelor electromagnetice, a imaginilor succesive ale obiectelor în mişcare. Din punctul de vedere al domeniului de utilizare se deosebesc: *t. radiofuzată*, sau *radioteleviziune*, în care se transmit regulat programe destinate recepţiei publice, şi *t. aplicată*, în care se transmit imagini nepermanente, în scopuri tehnice-economice sau de cercetare ştiinţifică (ex. pentru urmărirea proceselor industriale comandate de la distanţă, în tehnica nucleară, în cercetarea cosmosului etc.). Tehnica **t.** foloseşte anumite proprietăţi ale vederii umane: puterea de separare limitată, care nu permite observarea descompunerii imaginilor cînd aceasta este făcută într-un număr destul de mare de elemente punctuale, astfel încît acestea să fie vizibile sub un unghi mai mic decît unghiul de acuitate vizuală monoculară, şi inerţia percepţiei vizuale, care permite să se obţină, ca în cinematografie, o impresie de mişcare continuă cînd se priveşte o succesiune destul de rapidă de imagini statice. Spre deosebire de cinematografie, unde fiecare imagine este proiectată deodată, în **t.** fiecare imagine *(cadru)* este descompusă în elemente simple (v. analiza imaginii) prin operaţia de *explorare a imaginii* în linii succesive în ordinea de la citit şi transformată, în tubul videocaptor, într-o succesiune de semnale electromagnetice, avînd intensităţi proporţionale cu strălucirile diferitelor elemente. După transmiterea tuturor semnalelor corespunzătoare unui cadru, se transmit în aceeaşi ordine semnalele corespunzătoare cadrului următor ş.a.m.d., cu o viteză de 25 sau de 30 de cadre pe secundă. La recepţie, semnalele electromagnetice sînt transformate (traduse) în elemente vizibile, sub forma unei succesiuni de puncte luminoase (spoturi cu strălucirile proporţionale cu intensităţile semnalelor) ale ecranului cinescopului (tubului catodic), realizîndu-se operaţia de sinteză, cadru cu cadru, a imaginilor, care este efectuată de asemenea prin explorarea în linii succesive a

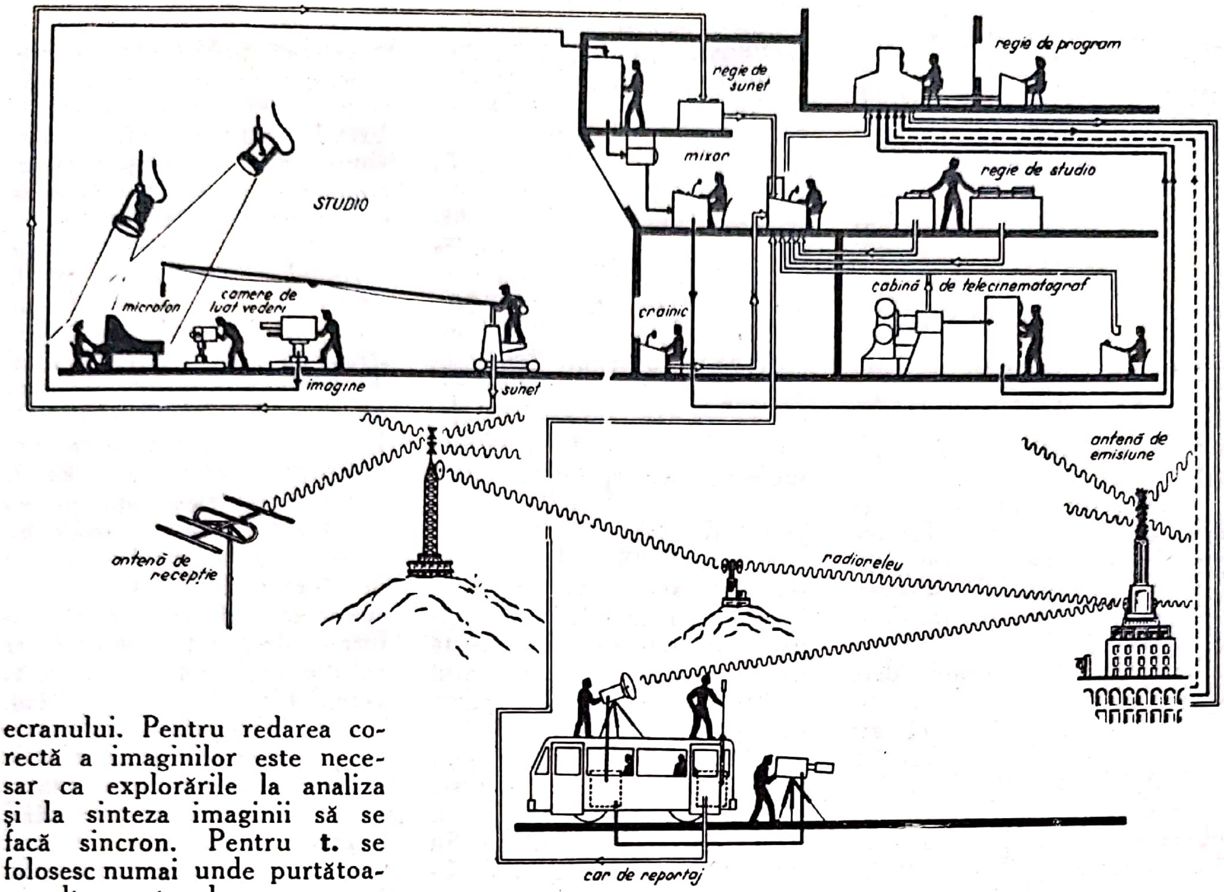

Televiziune; schemă de principiu

ecranului. Pentru redarea corectă a imaginilor este necesar ca explorările la analiza şi la sinteza imaginii să se facă sincron. Pentru **t.** se folosesc numai unde purtătoare ultrascurte, deoarece semnalele corespunzătoare imaginilor televizate au un spectru foarte larg (de ordinul megahertzilor). De aceea, pentru recepţia la distanţe mari a programelor de **t.** se foloseşte transmiterea cu ajutorul radioreleelor, al cablurilor coaxiale sau al sateliţilor artificiali ai Pămîntului (prima transmisiune prin intermediul Telstar a fost realizată în 1962); se practică şi transportarea programelor înregistrate pe peliculă cinematografică sau pe bandă magnetică. Principiul analizei imaginii în vederea transmisiunii ei prin semnale electromagnetice a fost elaborat, independent, de M. Leblanc şi P. I. Bahmetiev în 1880; P. Nipkow a inventat în 1884 un sistem electromecanic de analiză şi sinteză a imaginii, prevăzut cu discuri avînd orificii echidistante dispuse în spirală. În 1926 John Logie Baird a realizat la Londra prima transmisiune de **t.** utilizînd mijloace electromecanice şi constatînd că prin astfel de mijloace nu se poate asigura o calitate satisfăcătoare a transmiterii la distanţă a imaginilor. Pentru aceasta trebuia să se apeleze la sisteme noi, electronice. Astfel de sisteme au fost realizate în deceniul al patrulea şi al cincilea al secolului nostru, folosindu-se pentru sinteza imaginii tubul catodic, sistem propus în 1907 de B.L. Rozing, iar pentru analiza imaginii iconoscopul, inventat în 1931 de V.K. Zworykin, îmbinate cu folosirea undelor electromagnetice ultrascurte pentru transmisiunea semnalelor.—*T. în culori*, televiziune care redă în imaginea recepţionată culorile naturale ale originalului. Se bazează pe particularităţile vederii, care permit obţinerea oricăreia dintre culorile întîlnite practic în natură prin compunerea în anumite proporţii a trei culori fundamentale, care pentru *t. în c.* sînt *roşu, verde şi albastru*. Camerele de luat vederi pentru *t. în c.* sînt echipate cu filtre colorate sau cu oglinzi selective, care descompun imaginea de transmis în trei imagini monocromatice, şi cu tuburi videocaptoare speciale, care permit obţinerea la ieşire a semnalelor corespunzătoare celor trei culori fundamentale. La recepţie se folosesc televizoare echipate cu *cinescoape cu mască*, avînd trei tunuri electronice care emit trei fascicule de electroni modulate independent de semnalele corespunzătoare celor trei culori transmise; ecranul este compus dintr-un mozaic de grupuri de cîte trei elemente punctuale alăturate, care prin fluorescenţă emit fiecare lumină monocromatică, de strălucire proporţională cu intensitatea fluxului de electroni incident. Pentru ca fiecare element să fie bombardat însă numai de fluxul de electroni modulat de semnalul corespunzător culorii sale caracteristice, înaintea ecranului este aşezată o *mască*. V. şi radiodifuziune; Radioteleviziunea română.

televizór (gr. *tele* „departe“ şi lat. *video* „văd“), radioreceptor de televiziune. Este compus din blocuri de amplificare de frecvenţă înaltă şi intermediară, blocuri de separare a semnalelor optice de cele sonore, blocuri de detectare, blocuri de amplificare video şi audio, un tub catodic (cinescop) şi difuzoare. Semnalul obţinut la ieşirea blocului de amplificare video sub forma unei tensiuni electrice variabile este aplicat electrodului de modulaţie a intensităţii fasciculului de electroni al tubului catodic. În acelaşi timp, fasciculul este deviat de generatoarele de deviaţie astfel încît să exploreze în linii succesive, cadru cu cadru, ecranul cinescopului, ale cărui elemente apar cu străluciri diferite, variabile, corespunzătoare imaginilor transmise.

Teliuc, localitate de tip urban, subordonată oraşului regional Hunedoara. 5 140 loc. (1965). Exploatări de minereu de fier (siderită, limonită) şi de dolomită.

tell (ARHEOL.), denumire dată unor ridicături de pămînt artificiale, pe care în antichitate se construiau aşezări şi edificii.

Tell, Christian (1807—1884), general şi om politic român, liberal-moderat. Împreună cu Ion Ghica şi cu Nicolaie Bălcescu a întemeiat în 1843 societatea secretă revoluţionară „Frăţia", care urmărea să dea luptei revoluţionare o bază mai largă de mase. În timpul revoluţiei din 1848 a fost membru al guvernului provizoriu (în care calitate l-a ajutat pe N. Bălcescu în acţiunea de organizare a grupului comisarilor de propagandă şi a susţinut menţinerea şi aplicarea articolului 13 al Proclamaţiei de la Islaz cu privire la emanciparea clăcaşilor), iar în august-septembrie membru al Locotenenţei domneşti. După înfrîngerea revoluţiei a trăit în emigraţie pînă în 1857, cînd, întors în ţară, a fost ales în Adunarea ad-hoc, participînd la lupta pentru unirea Principatelor. Ca ministru (1863) în guvernul condus de N. Kretzulescu, a susţinut politica lui Al.I. Cuza. După 1866 a părăsit treptat ideile paşoptiste care-l animaseră, mergînd pînă la conservatorism; a fost ministru (1871—1874) în guvernul conservator condus de Lascăr Catargiu.

Tell, Wilhelm, erou legendar al luptei elveţienilor împotriva jugului Habsburgilor austrieci în sec. al XIV-lea. Potrivit legendei, pentru refuzul de a recunoaşte autoritatea Habsburgilor, marcată printr-o pălărie atîrnată de o prăjină pe care elveţienii trebuiau s-o salute cînd treceau pe lîngă ea, **T.** a fost pedepsit de Gessler, reprezentantul împăratului Albert I, să doboare cu săgeata un măr aşezat pe capul propriului său fiu, ceea ce a reuşit. Ulterior **T.** l-a ucis pe Gessler, ceea ce a constituit semnalul declanşării luptei poporului împotriva dominaţiei Habsburgilor. Figura lui **T.** a format subiectul piesei şi operei cu acelaşi nume de Schiller şi, respectiv, de Rossini.

telsón (ZOOL.) **1.** Ultimul segment abdominal la raci, formînd cu apendicele învecinate o înotătoare codală lăţită ca un evantai. **2.** Segmentul terminal al cozii scorpionilor, care poartă ţepul veninos.

telúr (CHIM.), *Te.* Element cu nr. at. 52; gr. at. 127,61; gr. sp. 6,25; p.t. 452°C; p.f. 1 390°C. Este un metaloid din grupa a VI-a a sistemului periodic. Se prezintă sub formă de cristale hexagonale, cu luciu metalic, cu duritate mică şi conductibilitate de tip semiconductor. Se găseşte în natură sub formă de telururi. În combinaţii funcţionează în stările de valenţă 2, 4 şi 6.

témă 1. (LIT.) Subiect demonstrat ştiinţific sau ilustrat cu mijloace literare. În diverse opere pot exista **t.** centrale şi **t.** secundare, care converg în direcţia celei principale, îmbogăţindu-i sensurile, aria de cuprindere. **2.** (MUZ.) Unitate muzicală caracteristică, alcătuind elementul de bază în dezvoltarea unor forme de mari proporţii, ca sonata, simfonia sau fuga (în care caz poartă numele de *subiect*). — *T. cu variaţiuni*, procedeu constînd în enunţarea unei teme, a unei „idei muzicale", urmate de valorificarea ei prin diferite transformări, metamorfozări ale potenţialului ei expresiv latent. Bach, Beethoven, Brahms, Reger ş.a. au ilustrat în chip desăvîrşit acest procedeu. **3.** (LINGV.) Grupare de elemente din structura unui cuvînt, constituită anume din rădăcină împreună cu eventualele sufixe sau prefixe şi caracterizată prin faptul că este comună numai formelor unuia şi aceluiaşi cuvînt. Există *t. lexicale*, comune întregii flexiuni a unui cuvînt şi caracterizate prin prezenţa unor afixe cu valoare exclusiv lexicală (ex. *străbat* pentru toată flexiunea verbului *a străbate*), şi *t. flexionare*, specifice unei forme sau unui grup de forme (ex. *străbătea* e tema imperfectului de la verbul citat, *străbătu* tema perfectului simplu etc.). În formarea cuvintelor se vorbeşte de *t. nominale* şi de *t. verbale*, mai ales după partea de vorbire (nume, respectiv verb) care constituie punctul de plecare al derivării (ex. se spune că verbul *a îmbuna* este format de la o **t.** nominală, iar substantivul *bătătură* de la o **t.** verbală). Sin. (învechit) *tulpină*.

temeinicíe (DR.), cerinţă a legii ca hotărîrile organelor de jurisdicţie să reflecte realitatea obiectivă a faptelor interesînd pricina.

temelíe (CONSTR.), partea inferioară a unei construcţii, care face legătura cu terenul pe care este aşezată construcţia respectivă. **T.** se execută în general din zidărie, beton sau beton armat şi transmite terenului greutatea şi sarcinile care încarcă construcţia.

Temistocle (c. 525—c. 460 î.e.n.), conducător politic şi militar al Atenei antice, şef al grupării democratice. Devenit arhonte după ostracizarea oligarhului Aristide (483—482 î.e.n.), **T.** a pus bazele puterii maritime ateniene, construind o flotă militară importantă, care a obţinut celebra victorie de

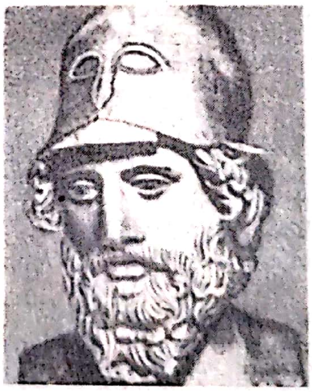

Temistocle

la *Salamina* (480 î.e.n.) asupra flotei persane. Ostracizat în 471 î.e.n. de către gruparea oligarhică, Temistocle s-a refugiat în Imperiul persan, unde a și murit.

temniță grea (DR.), pedeapsă prevăzută pentru unele infracțiuni calificate crime, mai ușoară decît munca silnică. Sin. *recluziune*.

Tempea, familie de preoți și de cărturari români din Brașov, dintre care cei mai cunoscuți au fost: *Radu al II-lea T.* (1691—1742), protopop în Șcheii Brașovului, apărător al intereselor ortodoxiei române împotriva prozelitismului catolic, precum și al drepturilor românilor din Șchei împotriva conducătorilor sași din Brașov. Op. pr.: „Istoria beserecei Șcheilor Brașovului“; *Radu al VI-lea T.* (1768—1824), vicar al episcopiei ortodoxe din Sibiu. A fost director al școlilor naționale neunite românești din Transilvania (1796—1808), în care calitate a întemeiat numeroase școli. A colaborat la traducerea unor cărți bisericești și a publicat o *Gramatică românească* (1797), destinată școlilor românești, importantă mai ales prin introducerea ei, în care autorul discută probleme generale ale limbii române în spiritul Școlii ardelene, și pentru încercarea de creare a unei terminologii gramaticale românești.

témpera, procedeu în tehnica picturii care constă din amestecarea culorii, fin măcinată, cu lianți pe bază de substanțe albuminoide sau gelatinoase. Folosită încă din antichitate (Egipt, Babilon, Grecia miceniană), tempera a fost principala tehnică picturală pînă la introducerea picturii în ulei.

temperamént (PSIH.), particularitate a personalității privind latura dinamică-energetică a activității psihice și a comportamentului. **T.** se exprimă în tonusul (predominant ridicat sau scăzut) și viteza (predominant mare sau redusă) a reacțiilor motorii și senzoriale, a proceselor cognitive și afectiv-voluntare. De **t.** țin însușiri ca: rezistența generală la solicitări neuropsihice, mobilitatea adaptativă, încordarea-relaxarea afectivă, iritabilitatea sau calmul, impulsivitatea, explozivitatea sau echilibrul psihic, stăpînirea de sine ș.a. **T.** nu este o particularitate de conținut a personalității, ci mai mult una de formă; el nu predetermină calitativ caracterul și aptitudinile persoanei, pe baza aceluiași tip de temperament putînd să se dezvolte, în funcție de condițiile de formare a individului, caractere diferite. Cea mai veche și mai cunoscută clasificare a **t.** este aceea a lui Hipocrat (sec. al V-lea î.e.n.), potrivit căreia se deosebesc temperamentele: *coleric* (excitabil, exploziv, nestăpînit), *flegmatic* (cu mare capacitate de lucru, lent, capabil de a-și inhiba impulsurile), *sangvinic* (vioi, mobil și echilibrat) și *melancolic* (sensibil, ușor inhibabil). Aceste tipuri de **t.** corespund, după cum a arătat Pavlov, tipurilor de activitate nervoasă superioară. Clasificarea menționată, aproximativă și relativ îngustă, ar trebui să fie completată pentru a cuprinde mai fidel multitudinea de gradații și variante intermediare care există în realitate.

temperát (MUZ.), sistemul împărțirii intervalelor de tonuri în cîte două semitonuri egale, prin temperarea, adică împărțirea octavei în 12 semitonuri egale și, prin aceasta, suprimarea deosebirilor de înălțime, existente în mod natural între două sunete diferite, dar coincidente ca sonoritate (de ex. do diez—re bemol devine unul și același sunet). Ea nu corespunde strict raporturilor matematice dintre tonuri, ci le simplifică. Această egalizare se observă clar pe instrumentele cu claviatură (clapele lor negre).

temperatúră 1. (FIZ.) Mărime scalară ce caracterizează starea de încălzire a unui sistem fizico-chimic. Punînd în contact termic două sau mai multe corpuri care au aceeași **t.**, între ele nu se produce nici un transfer de energie termică. Punînd în contact termic două corpuri care au **t.** diferite, se produce un transfer de energie termică, aceasta trecînd de la corpul cu **t.** mai mare către corpul cu **t.** mai mică; în mod natural, procesul durează pînă la egalarea temperaturilor celor două corpuri. Pentru determinarea valorilor **t.** se definesc mai multe scări termometrice, fiecăreia dintre acestea corespunzîndu-i o anumită unitate de măsură a **t.**, avînd denumirea generică de *grad termometric* (ex. °C, °R, °K). — *T. absolută* (sau *termodinamică*), temperatură exprimată pe scara termodinamică absolută în grade Kelvin. — *T. ambiantă*, temperatura mijlocie a mediului din jurul unui corp. — *T. critică*, temperatura maximă la care un gaz mai poate fi lichefiat prin comprimare. — *T. de radiație*, temperatura pe care trebuie s-o aibă un corp negru pentru a prezenta aceeași radianță cu un corp dat; este mai mică decît **t.** absolută a corpului. — *T. normală*, valoare a temperaturii stabilită în mod convențional: *t.n. fizică* este de 0°C, iar *t.n. tehnică* este de 20°C.— (TEHN.) *T. de aprindere*, temperatura minimă la care trebuie încălzit un amestec combustibil într-un motor pentru ca arderea, începută într-un anumit punct, să se poată extinde în toată masa de amestec. Ea depinde de felul combustibilului, de temperatura mediului înconjurător, de cantitatea de aer introdusă în motor etc. și este cuprinsă între 200 și 800°C. — *T. de ardere*, temperatura pe care o au produsele unei arderi cînd dezvoltă căldura totală de ardere și care este mai înaltă decît *t. de aprindere*. — (METAL.) *T. critică*, temperatura-limită la care se produce (începe sau se termină) o schimbare de fază într-un metal sau într-un aliaj. V. și diagramă de echilibru. **2.** (FIZIOL.) Temperatura **(1)** unui organ, a unei anumite regiuni de pe suprafața corpului. Unele animale au **t.** variabilă, în funcție de **t.** mediului extern (poichiloterme); altele își păstrează **t.** corpului în limite constante, datorită unor mecanisme fiziologice de termoreglare (homeoterme). **T.** homeotermelor (păsări și mamifere) reprezintă echilibrul dintre căldura produsă în țesuturi și cea pierdută în mediul înconjurător. La omul adult normal, **t.** corpului este de 36,2—37°C, ea variind, în limite destul de largi, de la un individ la altul și chiar la același individ în cursul unei zile (minimă dimineața și maximă seara). **T.** organelor interne este mai mare cu 3—4°C decît **t.** pielii. Efortul muscular intens produce o creștere a **t.** cu 0,6—2,4°C, de asemenea emoțiile puternice. **T.** corpului variază și în funcție de specia de animal (ex. bovine 38,5°C, ovine 39—39,5°C, cabaline 37,5—38°C, păsări 40,5—42,5°C etc.). În cazuri patologice, **t.** corpului crește peste valorile normale (reacție febrilă, hipertermie). V. și termoreglare. — (MED.) *T. efectivă*, senzație de căldură rezultată din acțiunea combinată a temperaturii aerului, umidității și curenților de aer dintr-un microclimat. *T. efectivă* este un indice pentru aprecierea condițiilor de lucru din fabrici, uzine etc. **3.** (GEOGR.) *Temperatură echivalentă*, temperatura pe care ar avea-o o masă de aer în cazul în care vaporii de apă pe care îi conține s-ar condensa în totalitate, datorită proceselor adiabatice, și s-ar răci pînă la 0°C. **4.** (METEOR.) *Temperatura aerului*, temperatură care se determină cu aparate de măsură (termometre, termografe), prin schimbul caloric efectuat între receptorul aparatului de măsură și atmosferă în condițiile termice ale adăpostului meteorologic. **5.** (PEDOL.) *Temperatura solului*, temperatură care se determină cu termometre speciale în diferite puncte de observație de pe o suprafață dată, la suprafața solului și la diferite adîncimi; datele obținute se compară între ele și se realizează o medie a *t.s.* Valoarea acestor observații depinde de adîncimea măsurării. Schimbările în *t.s.* apar la început la suprafața solului și după aceea se propagă în mod treptat și cu întîrziere spre adîncime. Variațiile *t.s.* depind de proprietățile fizice ale solului și de ecranarea lui de către vegetație.

templiéri, denumire a membrilor unui ordin monaho-cavaleresc creat în 1118 în Palestina. În cadrul luptei pentru întărirea puterii centrale, împotriva puterii bisericești, regele Franței Filip al IV-lea cel Frumos a desființat ordinul în urma unui faimos proces (1312) și a confiscat averile uriașe acumulate de **t.**, care au fost mari cămătari.

témplu, spațiu sau edificiu special amenajat pentru practicarea unui cult religios. De la popor la popor și de la epocă la epocă, arhitectura **t.** a cunoscut numeroase variante. În Egiptul antic, **t.** era format dintr-un ansamblu complex: aleea sfincșilor, pylon, curtea interioară, sala hypostilă, sanctuarul, construcțiile anexe. În Mesopotamia, **t.** erau în general alcătuite din mai multe incinte, în centru fiind incinta sacră cu altarul de sacrificii și casa zeului. În vecinătatea **t.** mai importante se afla un *zigurat*. **T.** grec, derivat din casa de locuit *(megaron)*, era o construcție de plan dreptunghiular, împărțită longitudinal în pronaos, naos (în care se afla statuia zeului) și tezaurul. Fațadele erau, de regulă, înconjurate de colonade *(peristil)*. În funcție de aranjamentul și de numărul coloanelor, **t.** grecești pot fi prostil, amfiprostil, peripter, dipter, octastil, dodecastil etc. **T.** foarte mari care nu puteau fi acoperite se numeau *hipetrale*. În Extremul Orient, tipul cel mai frecvent de templu este *pagoda*.

Templul Dianei din Efes (ARHIT.), monument celebru, una dintre cele șapte minuni ale antichității, cunoscut și sub numele de Artemision. Început de Chersiphron (după 620 î.e.n.), refăcut de Paeonios din Efes (după 550 î.e.n.), a fost complet reconstruit de Deinocrates (350—323). În ultima lui înfățișare, edificiul era construit în stil ionic și avea 127 de coloane, unele decorate cu reliefuri la soclu. La împodobirea lui au contribuit numeroși sculptori, printre care Praxitele și Scopas. Templul Dianei din Efes a fost distrus în secolele IV—VI e.n.

témpo (it. *tempo* „măsură") **1.** (MUZ.) V. *mișcare.* **2.** (LINGV.) Viteză de succesiune a silabelor cuvintelor în cursul vorbirii; ritm al vorbirii. **T.** poate fi: lent, rapid, sacadat, în funcție de frecvența actului respirator, care depinde de cele mai multe ori de starea afectivă a vorbitorului. De **t.**, în special de cel rapid, sînt legate unele accidente fonetice (ex. sincopa, eliziunea, contragerea).

temporál (ANAT.), os pereche, așezat de o parte și de alta a cutiei craniene, fiind cuprins între occipital, parietal și sfenoid. Are forma unei scoici rotunjite cu trei prelungiri, apofizele mastoidă, zigomatică și stiloidă, pe care sînt inserați majoritatea mușchilor gîtului.

temporo-maxiláră, *articulație* ~, articulație mobilă care unește osul temporal cu mandibula.

tenacitáte (FIZ.), proprietate a unui material de a se deforma relativ mult, sub acțiunea unor solicitări exterioare, înainte de a se rupe. Cantitativ, **t.** este caracterizată prin energia de deformație înmagazinată în unitatea de volum a materialului respectiv pînă la rupere. **T.** depinde de natura solicitării (întindere, compresiune, torsiune, încovoiere etc.), precum și de caracterul acesteia (static sau dinamic). Materialele cu **t.** mare sînt rezistente la rupere, iar cele cu **t.** mică sînt fragile sau casante.

téndă (NAV.), acoperiș din pînză, susținut de un tachelaj, așezat deasupra părților neacoperite ale punții pentru a le proteja de ploaie și de razele soarelui.

ténder (engl. *to tend* „a urma, a însoți"), vehicul de cale ferată atașat la locomotiva cu abur (cu care formează o unitate) și care servește la depozitarea și la transportul combustibilului și a apei necesare funcționării locomotivei.

tendón (lat. *tendo, -inis* „întindere"; ANAT.), fascicul fibros care leagă mușchii de oase. Are culoare albă-sidefie și constă din țesut conjunctiv foarte rezistent. După formă, tendoanele pot fi cilindrice, plate sau membranoase.

Tendreakov, Vladimir Fiodorovici (n. 1923), scriitor sovietic rus. Creaţia sa, inspirată mai ales din viaţa colhozurilor, vădeşte o pronunţată înclinaţie pentru problemele etice şi pentru analiza psihologică. Op. pr.: nuvelele „Străin în casa lui", 1954, trad. rom.; „Hîrtoapele", 1956, trad. rom.; „Icoana făcătoare de minuni", 1958, trad. rom.; romanul „Pe urmele timpului care fuge", 1959.

tenebróşii, grup de pictori italieni din sec. al XVII-lea, influenţaţi de Caravaggio, a căror pictură este caracterizată prin atmosfera întunecată şi prin trecerile bruşte de la lumină la umbră, cu puternice efecte de clarobscur.

Tenerife, insulă de origine vulcanică din Arhipelagul Canarelor. Posesiune spaniolă. Suprafaţa: 1 946 km^2. Populaţia: circa 180 000 loc. Relief muntos vulcanic. Altitudinea maximă: 3 718 m (vulcanul activ Pico de Teyde). Climă tropicală uscată. Păduri semperviriscente. Principalul oraş: *Santa Cruz de Tenerife.*

tenésme (gr. *tenesmos*, din *teinein* „a întinde"; MED.), simptom caracterizat prin necesitatea ineficientă, neplăcută şi uneori dureroasă de a urina sau de a defeca. **T.** apar în hemoroizi, fisuri anale, cistite, prostatite, uretrite etc.

Tengri-Nur, lac sărat situat în sud-estul podişului Tibet, în R.P. Chineză, la 4 627 m altitudine. Suprafaţa: 2 460 km^2.

ténie (PARAZIT.; *Taenia*), vierme lat în formă de panglică, cu partea anterioară a corpului subţire, avînd la capăt scolexul, după care urmează segmentele numite proglote. În stadiul de adult, t. sînt parazite în intestinul subţire la om, iar în stadiul larvar trăiesc în muşchii vitelor (*Taenia saginata*) şi porcinelor (*Taenia solium*). Infestarea are loc prin consumarea cărnii contaminate, insuficient fiartă sau friptă. **T.** provoacă boala numită *teniază*. Se numeşte şi *panglică*. Alte tenii sînt parazite ale omului, însă în stadiul larvar, de exemplu *Taenia echinococcus*, care, în stare adultă, trăieşte în intestinul cîinelui. Faza infestării organismului uman este caracterizată prin formarea uneia sau a mai multor tumori chistice, localizate în diferite organe (plămîni, ficat), provocînd chistul hidatic pulmonar sau hepatic.

Teniers *[tení:rs]*, David (numit *T. cel Tînăr*) (1610—1690), pictor flamand, aparţinînd unei familii de pictori. A fost pictor de curte şi conservator al Galeriei de tablouri a guvernatorului Flandrei. A pictat tablouri de dimensiuni mici, abordînd o tematică variată (portrete, peisaje, compoziţii religioase şi mai ales de gen, adevărate reportaje populate cu multe personaje) în care a prezentat scene din cîrciumi şi din viaţa ţărănească (chermeze, chefuri, fumătorii de tutun), scene umoristice infernale sau de sabat vrăjitoresc, şi adaptîndu-le la gustul unei clientele aristocratice. Compoziţiile sale, în care se resimte influenţa lui Brueghel şi mai apoi a lui Rubens, se remarcă prin luminozitate şi prin transparenţa umbrelor. Bogat reprezentat în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România.

ténis (engl., din v. fr. *tenetz* „ţineţi"; SPORT) **a)** *Tenis de cîmp*, joc sportiv cu mingea, care se desfăşoară între doi sau patru jucători. Se practică pe un teren de argilă şi nisip, pămînt, zgură sau iarbă, de formă dreptunghiulară (cu dimensiunile de 23,77×8,23 m pentru partida de simplu şi de 23,77×10,97 m pentru partida de dublu), despărţit în două părţi egale printr-o plasă (ridicată la înălţimea de 0,91 m la mijlocul liniei de centru şi de 1,07 m lîngă stîlpii susţinători). Partidele de simplu bărbaţi se dispută după criteriul două din trei sau trei din cinci seturi, iar cele de simplu femei, juniori, ca şi întîlnirile de dublu-mixt, se dispută după criteriul două din trei seturi. **b)** *Tenis de masă*, joc sportiv cu mingea, care se desfăşoară între doi sau patru jucători. Se practică pe o masă de formă dreptunghiulară (2,74×1,525 m), montată pe un suport de înălţimea de 0,76 m faţă de nivelul solului, cu suprafaţa împărţită în două părţi egale printr-o plasă (cu înălţimea de 15,25 cm). Victoria se atribuie jucătorului (sau perechii) care a cîştigat două din trei sau trei din cinci seturi. Sportivii români au obţinut rezultate remarcabile în întîlnirile internaţionale, adjudecîndu-şi numeroase titluri de campioni mondiali şi europeni.

Tennessee *[tenəsí:]*, rîu în estul S.U.A. (1 050 km; împreună cu Holston 1 450 km), afluent pe stînga al lui Ohio. Se formează prin confluenţa rîurilor Holston şi French Broad, care izvorăsc din sudul Munţilor Alegani. Navigabil. Hidrocentrale.

Tennessee *[tenəsí:]*, stat în partea central-sudică a S.U.A., situat între fluviul Mississippi şi Munţii Apalaşi. Suprafaţa: 109 412 km^2. Populaţia: 3 694 000 loc. (1963). Centrul administrativ: *Nashville.* Teritoriul statului cuprinde în est culmi ale munţilor Apalaşi (Smoky Mountains), în partea centrală o zonă de podiş, iar în vest o zonă de cîmpie. Zăcăminte de cărbune, minereu de fier, de zinc, fosforite, roci de construcţie. Se cresc bovine şi cai, se cultivă bumbac, porumb, tutun, plante furajere, grîu, cartofi. Industria este reprezentată prin exploatări miniere, centrale electrice, uzine metalurgice (aluminiu, feroaliaje), chimice (în special Chattanooga şi Knoxville), întreprinderi ale industriei alimentare, uşoare, constructoare de maşini (Memphis).

Tennyson *[ténisn]*, Alfred (1809—1892), poet englez. Bogata sa creaţie este inspirată din legendele medievale engleze („Idilele regelui", 1859—1885) şi din viaţa societăţii vremii („Şarja brigăzii de cavalerie uşoară", 1854; „Maud", 1855; „Enoch Arden", 1864, trad. rom.). Chiar în reluarea unor mituri antice („Ulise", 1842; „Lucreţiu", 1868) se fac simţite ecouri ale faptelor şi moravurilor Angliei victoriene. Situat pe poziţiile unui evoluţionism lent, conservator, tipic burghez, în poemul filozofic „În memoria lui H.H." **T.** a încercat să împace principiile etice-religioase cu o concepţie modernă, practicistă despre viață. Versurile lui **T.**, maestru al eufoniei. se disting prin muzicalitate, dar și printr-o perfecțiune uneori artificială.

tenór 1. (În muzica medievală și preclasică) Vocea care executa melodia principală (cantus firmus) a unei compoziții polifonice. **2.** Cea mai înaltă voce bărbătească. *T. liric* (**t.** di grazia), cu un timbru mai deschis, urcă pînă în registrul cel mai acut; *t. dramatic* (**t.** di forza) are un timbru asemănător baritonului. Prin extensiune, denumirea de **t.** se aplică și unor instrumente al căror registru corespunde celui de **t.** (ex.: trombon **t.**, saxofon **t.**).

tenosinovítă (MED.), inflamație acută sau cronică a tecilor conjunctive care învelesc un tendon. Se poate observa în răni infectate sau în cursul unor boli acute ori cronice (reumatism, tuberculoză). **T.** se manifestă prin tulburări în funcțiunea mușchiului respectiv și dureri locale.

tensiométru (FIZ.) **1.** Instrument pentru determinarea tensiunii superficiale a lichidelor, prin măsurarea forței necesare pentru smulgerea unui cadru de sîrmă aflat în contact cu suprafața lichidului. **2.** (MED.) Aparat cu ajutorul căruia se înregistrează valorile tensiunii arteriale. Cele mai utilizate **t.** sînt oscilometrul lui Pachon și sfigmomanometrul lui Vaquez. Primul înregistrează tensiunea arterială maximă și minimă prin metoda oscilatorie (prima oscilație mare a acului pe cadran indică tensiunea maximă) și în al doilea se utilizează metoda auscultatorie (primul zgomot înregistrat cu ajutorul stetoscopului indică tensiunea arterială maximă).

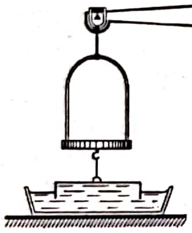

Tensiometru

tensiúne (lat. *tensio*, din *tendere* „a întinde") **1.** (FIZ., TEHN.) Forță specifică exercitată între diferite porțiuni ale unui mediu continuu; poate fi raportată la unitatea de arie (ex. **t.** de vapori) sau la unitatea de lungime (ex. **t.** superficială). — *T. de vapori*, presiune a vaporilor unui lichid aflați în echilibru termic cu lichidul. *T. de v.* maximă corespunde vaporilor saturați. — *T. internă* (sau *proprie*), tensiune care există în solide independent de existența sau de absența acțiunilor mecanice exterioare. Există mai multe cauze sau împrejurări care pot duce la apariția *t.i.*: variații temporale sau spațiale de temperatură, transformări alotropice, solidificări defectuoase, deformări plastice, umeziri sau uscări etc. — *T. superficială*, forță care se exercită tangențial la suprafața unui lichid, raportată la unitatea de lungime; direcția ei este perpendiculară pe elementul de lungime. Se datorește interacțiunii dintre moleculele de la suprafață și cele din interiorul lichidului. — *T. interfacială*, tensiune asemănătoare tensiunii superficiale, exercitată la suprafața de contact a două lichide nemiscibile sau a unui lichid cu un solid. **2.** (REZ. MAT.) **a)** V. *efort unitar*. **b)** *T. remanentă*, efort unitar de valoare relativ redusă, care se menține într-un corp deformabil și după încetarea acțiunii forțelor ce au solicitat inițial corpul; se datorește deformațiilor pe care le-a suferit corpul solicitat. **3.** *Tensiune electrică*, mărime scalară egală cu integrala curbilinie (de linie) a intensității cîmpului electric (în accepția de bază a termenului) în lungul unei curbe închise sau deschise. Pentru un anumit sens de integrare (sensul de referință sau sensul „pozitiv") ales pe curbă și indicat explicit, *t.e.* poate fi pozitivă, negativă sau nulă, în funcție de configurația cîmpului electric respectiv. În cîmpurile produse de sarcini electrice coulombiene, *t.e.*, numită în acest caz *t.e. coulombiană*, are aceeași valoare pe orice curbă care unește două puncte și este numeric egală cu diferența dintre potențialele acestor puncte, fiindcă pe o curbă închisă *t.e. coulombiană* este nulă. În cîmpurile produse prin inducție electromagnetică, valoarea *t.e.* depinde atît de poziția punctelor, cît și de curba care le unește, deoarece pe o curbă închisă această *t.e.* este de obicei diferită de zero. Unitatea de măsură a *t.e.* în sistemul de unități SI este *voltul*; ca instrumente de măsură ale *t.e.* se folosesc voltmetrele, electrometrele etc. — *Tensiune electromotoare*, tensiune electrică de natură necoulombiană; în numeroase cazuri (ex. la pilele electrice) este egală cu tensiunea electrică la bornele sursei la mersul în gol. *T.e.* pot fi produse prin: inducție electromagnetică (ex. în mașinile și transformatoarele electrice), procese electrochimice (la pilele chimice, acumulatoare etc.), efecte termoelectrice, efect fotovoltaic etc. Sin. (impropriu) *forță electromotoare*. — *T. de contact*, tensiune electrică ce se stabilește în stratul de la contactul a două conductoare diferite. Electronii celor două conductoare se află în condiții inegale, fapt care determină trecerea lor de la un conductor la celălalt, ducînd la încărcarea acestora cu sarcini electrice egale și de semne contrare (strat electric dublu), adică la apariția unui cîmp electric. — *T. electrică la borne*, tensiunea electrică între două borne ale unui circuit electric, numeric egală cu diferența de potențial dintre cele două borne. *T.e. la b.* este aceeași pentru orice curbă dintre cele două borne considerate care nu trece printr-o regiune cu cîmp magnetic variabil în timp. — *T. electrică de aprindere*, tensiune electrică la care se stabilește un arc electric de lungime dată într-un amestec gazos dat. **4.** *Tensiune magnetică*, mărime magnetică scalară egală cu integrala curbilinie (de linie) a intensității cîmpului magnetic în lungul unei curbe deschise sau închise. Pentru un anumit sens de integrare (sensul de referință), *t.m.* poate fi pozitivă, negativă sau nulă, în funcție de configurația cîmpului magnetic respectiv. *T.m.* pe o curbă închisă, numită *tensiune magnetomotoare*, este, în domeniile care conțin curenți electrici de conducție, proporțională (în sistemul SI numeric egală) cu solenația corespunzătoare conductoarelor îmbrățișate de curba considerată.

tensiune arterială (FIZIOL.), presiune cu care circulă sîngele în artere și care este echivalentă cu presiunea pe care sîngele o exercită asupra pereților arteriali. Valoarea **t.a.** este determinată de o serie de factori hemodinamici: funcțiunea de pompă a cordului, rezistența arterială la trecerea sîngelui, cantitatea de sînge existentă în arborele arterial, elasticitatea pereților arteriali etc. **T.a.** se măsoară cu ajutorul unui aparat numit tensiometru. *T.a. maximă*, sau *sistolică*, reprezintă **t.** din timpul sistolei ventriculare cînd în arborele arterial este aruncată o nouă cantitate de sînge, iar valoarea ei este de 12–14 cm coloană de mercur. *T. a. minimă*, sau *diastolică*, este **t.** din timpul diastolei cînd cantitatea de sînge din arborele arterial este redusă, datorită trecerii unei anumite cantități de sînge în venele mari, iar valoarea ei este de 6–8 cm coloană de mercur; reprezintă de obicei jumătate plus unu din **t.a.** maximă. *T.a. diferențială* reprezintă diferența dintre **t.** sistolică și cea diastolică, avînd o valoare de 4–6 cm coloană de mercur. În cazuri normale, **t.a.** variază în limite destul de largi, în funcție de individ, climă, altitudine, tip de activitate profesională etc. În cazuri patologice, **t.a.** poate fi scăzută față de normal (hipotensiune) sau crescută peste valorile normale (hipertensiune arterială sau boală hipertensivă). — *T. oculară*, tensiune a arterelor oculare care în caz de hipertensiune arterială este crescută și dă indicații asupra gravității acestei boli. *T.o.* se determină prin examenul fundului de ochi.

tensometríe (REZ. MAT.), metodă experimentală de determinare a stării de deformație a unui corp solid supus unor solicitări; metoda constă în măsurarea deformațiilor liniare la suprafața corpului, pe mai multe direcții, și în determinarea stării de deformație (și de tensiune) a acestuia prin calcul. Aparatele folosite pentru măsurarea deformațiilor se numesc *tensometre*; ele pot fi solidarizate cu piesele care se deformează sau pot fi aplicate pe acestea pentru citirea, înainte și după deformație, a distanței dintre două repere trasate pe piesă. După construcție, tensometrele pot fi: *mecanice*, *pneumatice* sau *electrice*.

tensor de ordinul p+q, de p ori contravariant și de q ori covariant (al unui spațiu vectorial cu n dimensiuni și baza $e_1,\ldots,e_n$) (MAT.), sistem de n^{p+q} componente numerice:

$$t^{\,i_1\ldots i_p}_{\,j_1\ldots j_q},$$

care, la o transformare a bazei $e'_i = \gamma^j_i e_j$, respectiv $e_k = \Gamma^l_k e'_l$, se transformă după legea

$$t'^{\,k_1\ldots k_p}_{\,l_1\ldots l_q} = \Gamma^{k_1}_{i_1}\ldots\Gamma^{k_p}_{i_p}\cdot$$
$$\cdot\gamma^{j_1}_{l_1}\ldots\gamma^{j_q}_{l_q}\,t^{\,i_1\ldots i_p}_{\,j_1\ldots j_q}$$

unde se face convenția de sumare a lui Einstein, după care ori de cîte ori apare într-un monom un același indice, o dată sus și o dată jos, se face suma în raport cu acel indice, de la 1 la n. Reprezintă o generalizare a conceptului de vector (vectorii sînt tensori de ordinul 1, iar scalarii tensori de ordinul zero). Tensorii intervin în teoria elasticității, geometrie, teoria relativității, teoria generală a gravitației etc. Un exemplu de **t.** îl reprezintă simbolul lui Kronecker δ^j_i, egal cu 1 cînd $i=j$ și 0 cînd $i \neq j$, pentru care $p=1$ și $q=1$.

tentácul (ANAT.), organ alungit, musculos și sensibil, așezat de obicei în număr mare în jurul gurii la animalele inferioare. Servește la pipăit sau la apucat prada, uneori și la deplasare.

tentaculáte (ZOOL.), încrengătură de animale nevertebrate, caracterizate printr-un aparat tentacular dispus înapoia gurii. **T.** sînt învelite de o cuticulă și majoritatea lor trăiesc fixate de un suport, fie în colonii, fie solitare. Sînt marine și dulcicole (ex. briozoarele, brahiopodele).

tentatívă (lat. *tentare* „a plănui"; DR.), încercare de a săvîrși o infracțiune. Începe prin punerea în executare a hotărîrii de a săvîrși infracțiunea și ia sfîrșit în momentul cînd executarea este întreruptă sau cînd nu și-a produs efectul. **T.** se numește *improprie* cînd executarea a fost începută cu mijloace defectuoase ori insuficiente sau cînd obiectul material nu se afla acolo unde a crezut făptuitorul, așa încît consumarea faptei nu era posibilă. **T.** se pedepsește numai în cazurile prevăzute de lege și mai ușor decît fapta consumată. **T.** nu se pedepsește dacă făptuitorul a curmat de bunăvoie executarea sau a împiedicat producerea rezultatului.

téntă (ARTE PLAST.), amestec de tuș și apă folosit pentru modelarea volumelor unui desen prin degradeuri de intensitate; denumire dată unui strat de culoare omogen aplicat pe suport (*t. de culoare*).

teo- (gr. *theos* „dumnezeu"), element de compunere cu sensul „(referitor la) divinitate" (ex. *teologie*, *teocrație*).

teobromínă (FARM.), dimetilxantină, extrasă din frunzele plantei *Theobroma cacao* sau preparată sintetic. Se prezintă sub formă de pulbere cristalină, albă, fără miros, puțin solubilă în apă. Are acțiune puternic diuretică, stimulînd totodată activitatea inimii și musculatura striată.

teocrație (gr. *theos* „dumnezeu" și *kratos* „putere"), formă de guvernămînt caracteristică orînduirii sclavagiste (mai ales despoțiilor orientale), în care șeful statului, fiind și șeful bisericii, avea întreaga putere, considerată de origine divină, iar preoțimea deținea și puterea laică.

Teocrit (sec. III î.e.n.), poet grec, originar din Sicilia. A făcut parte din pleiada poeților alexandrini. A lăsat o culegere de „Idile", poeme în hexametri cu conținut variat, în care predomină poezia pastorală, bucolică. Opera lui **T.**, lipsită de manierismul poeziei pastorale de mai tîrziu, remarcabilă prin imaginație, autenticitatea peisajului și a sentimentului, prin măiestria expresiei, a servit drept model pentru „Bucolicele" lui Virgiliu.

teodicée (gr. *theos* „dumnezeu" şi *dike* „dreptate"), doctrină filozofică religioasă finalistă, care caută să demonstreze perfecţiunea „creaţiei divine" şi să eludeze incompatibilitatea dintre existenţa răului în lume şi imaginea unui dumnezeu „atotputernic, atotbun şi atotdrept". Termenul **t.** a fost introdus în literatura filozofică de G.W. Leibniz („Teodiceea", 1710). Toate sistemele teologice constituie în fond o **t.**, deoarece îndreptăţesc răul, referindu-se adesea în acest scop la „căile ascunse" ale lui dumnezeu.

teodolit (TOPOGR.), instrument pentru măsurarea unghiurilor orizontale şi verticale în lucrările geodezice şi topografice. Este compus dintr-o parte superioară, alidada, care este mobilă şi conţine luneta, cercul vertical (eclimetrul) şi dispozitivul pentru lectura unghiurilor, precum şi o parte inferioară, fixă, care conţine axul, cercul orizontal (limbul) şi dispozitivul de calare.

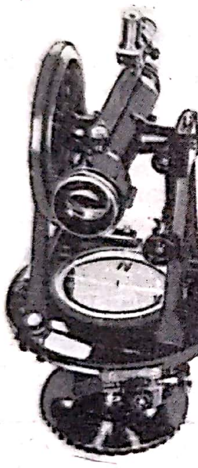

Teodolit

Teodor, numele a doi suverani ai Imperiului bizantin de la Niceea: *T. I Lascaris*, împărat (1206—1222), fondatorul statului, care a luptat cu cruciaţii latini şi a cucerit o însemnată parte din teritoriul Imperiului de Trapezunt, şi *T. al II-lea Lascaris*, împărat (1254 — 1258), care a încurajat activitatea culturală şi a recucerit de la bulgari teritoriile bizantine ocupate de aceştia.

Teodora, împărăteasă bizantină, soţia lui Iustinian (527—548). Inteligentă, cultă şi deosebit de ambiţioasă, **T.** a avut o mare influenţă asupra treburilor de stat.

Teodoreanu, Alexandru O. (Păstorel) (1894—1964), scriitor român. S-a născut la Dorohoi. A făcut parte din cercul „Vieţii româneşti". Dintre volumele sale se remarcă mai ales „Hronicul măscăriciului Vălătuc" (1928), savuroasă pastişă în stil cronicăresc a atmosferei arhaice şi a tradiţionalei sfătoşenii moldoveneşti. Alte volume („Mici satisfacţii", 1932; „Tămîie şi otravă", 2 vol., 1934), aflate uneori sub influenţa lui I.L. Caragiale, ironizează aspecte ale vieţii contemporane sau transcriu cu vervă impresii asupra vieţii literare interbelice. A mai scris versuri de ecou simbolist („Caiet", 1938), epigrame şi parodii („Strofe cu pelin de mai", 1931; „Vin şi apă", 1936). Împreună cu A. Maniu a compus feeria în versuri „Rodia de aur". O parte din scrierile sale au fost reunite în volumul „Berzele din Boureni" (1957). Excelent cunoscător al tainelor limbii, a dat şi valoroase traduceri din P. Mérimée, A. France, N. Gogol, J. Hašek.

Teodoreanu, Ionel (1897—1954), scriitor român, frate al lui Al. O. Teodoreanu. S-a născut la Iaşi. A fost avocat. A făcut parte din cercul „Vieţii româneşti". A debutat la „Însemnări literare" în 1919, din îndemnul lui G. Ibrăileanu, cu notaţii lirice, reunite ulterior în volumul „Uliţa copilăriei" (1923). Notorietatea şi-a cîştigat-o însă prin romanul „La Medeleni" (3 vol., 1925—1927), în care reconstituie, cu un remarcabil dar evocator şi într-o tonalitate nostalgică, universul copilăriei şi adolescenţei. Celelalte romane ale sale („Turnul Milenei", 1928; „Golia", 1933; „Lorelei", 1935 ş.a.), oscilînd nu o dată între real şi fantastic, între romantism şi naturalism, îşi propun să sondeze sufletul uman mai ales sub unghiul vieţii sentimentale, cu rezultate artistice inegale. Ca memorialist, a scris pagini excelente despre Iaşii de altădată („În casa bunicilor", 1938; „Ce-a văzut Ilie Pînişoară", 1940; „Întoarcerea în timp", 1941) sau despre atmosfera vechiului cenaclu al „Vieţii româneşti" („Masa umbrelor", 1946). Proza sa, precumpănitor lirică, amestec pitoresc de patriarhalitate şi viaţă modernă, se distinge prin fluenţa stilului, bogăţie metaforică şi muzicalitate.

Teodoreanu, Nicolaie (n. 1889), medic veterinar şi zootehnician român, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România. Este unul dintre creatorii rasei de ovine merinos de Palas, cunoscut prin numeroasele sale lucrări de circulaţie internaţională în domeniul geneticii animalelor domestice. Op. pr.: „Cercetări despre originea merinosului" (1951), „Cum s-a format merinosul de Palas (1955)". Laureat al Premiului de stat.

Teodorescu, Emanoil (1866—1949), botanist român; a fost profesor de fiziologia plantelor la Universitatea din Bucureşti, membru al Academiei R.P.R. şi membru corespondent al Academiei de Ştiinţe din Franţa. Problemele principale de care s-a ocupat sînt: influenţa factorilor externi (anestezicii, bioxidul de carbon, temperatura, lumina) asupra structurii şi funcţiunilor plantelor; fiziologia plantelor volubile; circulaţia substanţelor organice prin plantele superioare; asimilaţia şi locomoţia algelor; transpiraţia; pigmenţii algelor albastre; studiul unor enzime; acţiunea antibioticelor şi a sulfamidelor asupra plan-

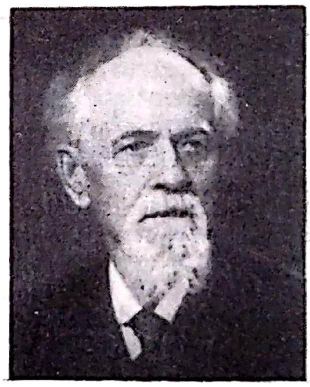

E. Teodorescu

telor; fertilitatea solului în funcţie de tratamentul termic prealabil etc. S-a ocupat intens de flora algologică a României, descoperind şi două genuri noi *(Gomontiella* şi *Dunaliella)*. **T.** a întemeiat la noi prima catedră, primul laborator şi prima şcoală de fiziologie a plantelor. Op. pr.: „Materiale pentru flora algologică a României" (1907), „Cercetări asupra mişcărilor de locomoţiune ale organismelor inferioare la temperaturi joase" (1909) ş.a.

Teodorescu, G. Dem. (1849–1900), publicist şi folclorist român. S-a născut la Bucureşti. A colaborat la „Ghimpele", „Convorbiri literare", „Columna lui Traian", „Românul" ş.a. Este primul bibliograf şi biograf al lui A. Pann („Operele lui Anton Pann", 1891; „Anton Pann", 1893). A mai publicat lucrări despre literatura şi filozofia antică („Tratat de versificare latină", 2 vol., 1879–1880; „Istoria filozofiei antice", 1893 ş.a.). Cele mai de seamă contribuţii le-a adus însă în folcloristică, domeniu în care a făcut efortul de a introduce criterii ştiinţifice de culegere şi de interpretare („Încercări critice asupra unor credinţe, datini şi moravuri ale poporului român", 1874; „Cercetări asupra proverbelor române. Cum trebuiesc culese şi publicate", 1877; „Noţiuni despre colinde", 1879; „Petrea Creţu Şolcan, lăutarul Brăilei", 1884). Culegerea sa „Poezii populare române" (1885) este una dintre operele fundamentale în specialitate, prin cantitatea şi varietatea materialului, prin organizarea sumarului şi exactitatea transcrierii.

Teodorescu, Grigore (1884–1925), bariton român. A cîntat la operele din Cluj şi Bucureşti. Excelent interpret al repertoriului wagnerian, a creat, printre altele, rolurile Wotan („Walkiria"), Telramund („Lohengrin") şi Olandezul („Vasul fantomă").

Teodorescu, Ioan C. (n. 1886), viticultor român; a fost profesor la Institutul agronomic „N. Bălcescu" din Bucureşti. A organizat primele staţiuni experimentale viticole din ţara noastră şi prima colecţie ampelografică, punînd bazele cercetării ştiinţifice din acest domeniu. A promovat o orientare modernă în viticultură.

Teodorescu, Nicolaie (Pitarul) (1786–1880), pictor român. A desfăşurat o intensă activitate didactică, conducînd din 1831 şcoala de pictură bisericească de pe lîngă episcopia din Buzău. A decorat biserica episcopiei din Buzău. Este autorul unor portrete („Portretul pictorului Gh. Tattarescu", nepotul său) şi a compoziţiei „O festivitate la mănăstirea Răteşti", executată cu o exactitate naivă, caracteristică epocii.

Teodorescu, Nicolaie (n. 1908), matematician român, profesor la Universitatea din Bucureşti, membru al Academiei Republicii Socialiste România. A publicat lucrări în domeniul analizei matematice, şi în special în teoria ecuaţiilor şi sistemelor de ecuaţii cu derivate parţiale şi în geometria diferenţială; a folosit geometria diferenţială a spaţiilor Finsler pentru studiul ecuaţiilor cu derivate parţiale de ordin superior. A arătat cum se pot găsi soluţii elementare pentru ecuaţiile cu derivate parţiale de ordin superior şi pentru sisteme normale de ecuaţii cu derivate parţiale. **T.** a construit o teorie invariantă a propagării undelor şi a principiului lui Huygens. A studiat derivata areolară, introdusă de D. Pompeiu, ca un operator independent, dînd astfel o teorie a funcţiilor, numite de el *funcţii monogene* (α). A extins această definiţie în spaţiile cu mai multe dimensiuni. A încadrat această teorie în studiul soluţiilor generalizate. **T.** a arătat cum ecuaţiile cu derivate parţiale ale fizicii matematice pot fi înlocuite cu ecuaţii globale. Op. pr.: „Funcţii olomorfe în spaţiu" (1930), „Derivata areolară şi aplicaţiile ei fizice" (1931), „Derivata areolară" (1936), „Metode vectoriale în fizica matematică" (2 vol., 1954), „Derivate spaţiale şi operatori diferenţiali generalizaţi" (1960).

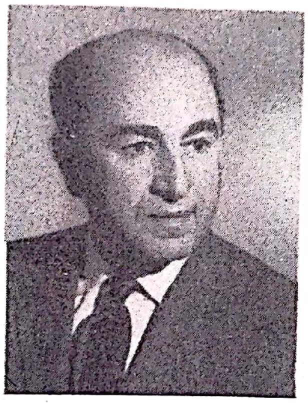
N. Teodorescu

Teodorescu, Virgil (n. 1909), poet român. S-a născut la Cobadin (Dobrogea). Înainte de Eliberare a colaborat la revistele „Tînăra generaţie" şi „Era nouă", cu versuri în care dă glas sentimentului de solidarizare cu proletariatul. Primele volume („Blănurile oceanelor", 1945; „Butelia de Leyda", 1945), închinate dragostei, stau sub semnul influenţelor suprarealiste. Cu „Scriu negru pe alb" (1955) şi cu „Drepturi şi datorii" (1958), **T.** se orientează spre o lirică precumpănitor civică. Volumul „Semicerc" (1964) celebrează dragostea, în poeme de o vibraţie reţinută şi delicată. A tradus din P. Eluard, N. Hikmet, M. Lermontov.

Teodorescu-Branişte, Tudor (n. 1899), ziarist şi scriitor român. S-a născut la Piteşti. În perioada dintre cele două războaie mondiale a fost redactor la mai multe ziare şi reviste, conducînd, între 1933 şi 1936, săptămînalul democratic antifascist „Cuvîntul liber". În anii socialismului şi-a continuat activitatea în presă. Este autor al mai multor volume de nuvele şi al cîtorva romane („Fundătura cimitirului nr. 13", 1932; „Băiatul popii", 1933, iar după Eliberare „Prinţul", 1944, şi „Primăvara apele vin mari", 1960).

Teodoric cel Mare, rege al ostrogoţilor (475–526). După cucerirea Italiei de nord (488–493) de la Odoacru, a întemeiat statul ostrogot din Italia cu capitala la *Ravenna*, unul dintre cele mai puternice state din perioada feudalismului timpuriu în Europa apuseană. Împăratul Bizanţului i-a acordat titlul de *patricius* şi *consul*. El a menţinut instituţiile existente din timpul romanilor şi a urmărit atragerea la conducerea regatului a fruntaşilor aristocraţiei romane.

Teodorini, Elena (1857—1926), cîntăreaţă română de operă, una dintre gloriile teatrului liric românesc. A fost prima artistă română care a cîntat pe scena Operei Scala din Milano. Debutînd ca mezzosoprană, a îmbrăţişat apoi toate rolurile de soprană lejeră din principalele opere ale repertoriului universal. În afara turneelor întreprinse în străinătate, **T.** a cîntat în ţară, unde a militat, alături de George Stephănescu şi de alţi artişti patrioţi, pentru înfiinţarea teatrului românesc de operă. Spre sfîrşitul vieţii s-a consacrat pedagogiei.

E. Teodorini

Teodoroiu, Ecaterina (1894—1917), eroină a poporului român din primul război mondial. S-a evidenţiat în luptele de la Jiu şi de lîngă Filiaşi, unde a fost rănită la ambele picioare. Avansată la gradul de sublocotenent, a primit comanda unui pluton din Regimentul 43/59 infanterie Lupeni, în fruntea căruia a căzut eroic la 23 august 1917, în timpul bătăliei de la Mărăşeşti.

Ecaterina Teodoroiu

Teodoros din Focida (sec. V—IV î.e.n.), arhitect grec, celebru pentru construcţia tholosului (templu circular) „Atena Pronaia" din Delfi, unul dintre primele edificii antice la care au fost folosite ordine diferite. Integral construit din marmură de Pentelic, tholosul din Delfi era înconjurat de 20 de coloane dorice, decoraţia metopelor avînd ca temă luptele amazoanelor cu centaurii.

Teodoros din Gadara, renumit profesor de retorică din vremea lui August şi Tiberiu (sec. I e.n.), adept al priorităţii experienţei asupra teoriei în practicarea retoricii şi adversar al lui Apolodor din Pergam, care susţinea prioritatea teoriei.

Teofan Grecul, pictor şi miniaturist bizantin (mijlocul sec. al XIV-lea şi începutul sec. al XV-lea). Emigrat în Rusia, a contribuit prin creaţia sa la dezvoltarea artei din Novgorod. Înzestrat cu un temperament artistic deosebit, el a redat, în frescele şi icoanele sale, chipuri biblice pline de pasiune, de energie şi de dinamism, realizate într-o viziune de monumentalitate şi printr-o manieră de a picta largă şi spontană. L-a influenţat pe Rubliov.

teofilină (FARM.), dimetiloxipurină, produs natural extras din ceai; este izomer al teobrominei. Se prezintă sub formă de pulbere cristalină, albă, fără miros, cu gust amărui, solubilă în apă fierbinte. Are acţiune diuretică, vasodilatoare şi coronariană, stimulează muşchiul cardiac, dilată bronhiile şi acţionează asupra centrilor respiratori.

Teofrast (372—287 î.e.n.), naturalist şi filozof grec, erudit cu preocupări enciclopedice; elev al lui Aristotel şi urmaş al acestuia la conducerea şcolii peripatetice. A preluat latura materialistă a moştenirii Stagiritului, şi îndeosebi tradiţia cercetării empirice a naturii. În lucrările sale de botanică, partea cea mai importantă a operei, s-a preocupat de descrierea plantelor şi de ecologia lor, descriind peste 500 de specii şi grupuri de specii. A scris prima istorie a filozofiei greceşti; a adus contribuţii şi în domeniul logicii formale. Lucrarea sa „Caracterele", o galerie de portrete morale schiţate într-un stil viu şi elegant, a servit drept model lui La Bruyère, Gozzi ş.a.

Teognis (sec. VI î.e.n.), poet elegiac grec din Megara. Sub numele său a circulat în antichitate o antologie gnomică şi elegiacă, dominată de pesimism. Promotor al ideologiei aristocraţiei gentilice, **T.** a luptat împotriva democraţiei sclavagiste, care începea să cîştige teren în statul-cetate din vremea sa.

teogonie (gr. *theos* „dumnezeu" şi *gonos* „origine"), ansamblu de mituri privind originea zeilor şi genealogia lor; totalitatea zeilor, care, avînd aceeaşi origine, alcătuiesc mitologia unor popoare vechi (grecii, egiptenii). Poemul lui Hesiod „Teogonia" este prima expunere a genealogiei zeilor greci, constituind principala sursă a mitologiei greceşti.

teologie (gr. *theos* „dumnezeu" şi *logos* „cuvînt, studiu"), disciplină care se ocupă cu expunerea şi fundamentarea teoretică a izvoarelor şi dogmelor unei religii, făcînd apel la „revelaţia divină". **T.** creştină include: **t.** biblică, dogmatica, apologetica, morala (creştină), istoria religiilor, dreptul bisericesc, liturgica, omiletica (metodica predicilor), pastorala (regulile preoţeşti) etc. În evul mediu, cînd ideologia religioasă a fost dominantă, **t.** a transformat filozofia într-o „slujnică" a sa („ancilla theologiae"). Faţă de progresele impetuoase ale ştiinţelor naturii, **t.** promovează fideismul şi recurge la „modernizarea" aparentă a religiei.

teoremă (gr. *theorein* „a examina, a cerceta"; MAT.), propoziţie al cărui adevăr se stabileşte prin demonstraţie. Fiecare ramură a matematicii este constituită dintr-un şir de **t.**, demonstraţia fiecăreia dintre ele sprijinindu-se pe **t.** care o precedă. Primele propoziţii din şir se numesc *axiome*. Dacă o **t.** se exprimă sub forma: p implică q, sau: dacă p, atunci q, propoziţia p se numeşte premisă sau ipoteză, iar q concluzie. — *T. reciprocă unei*

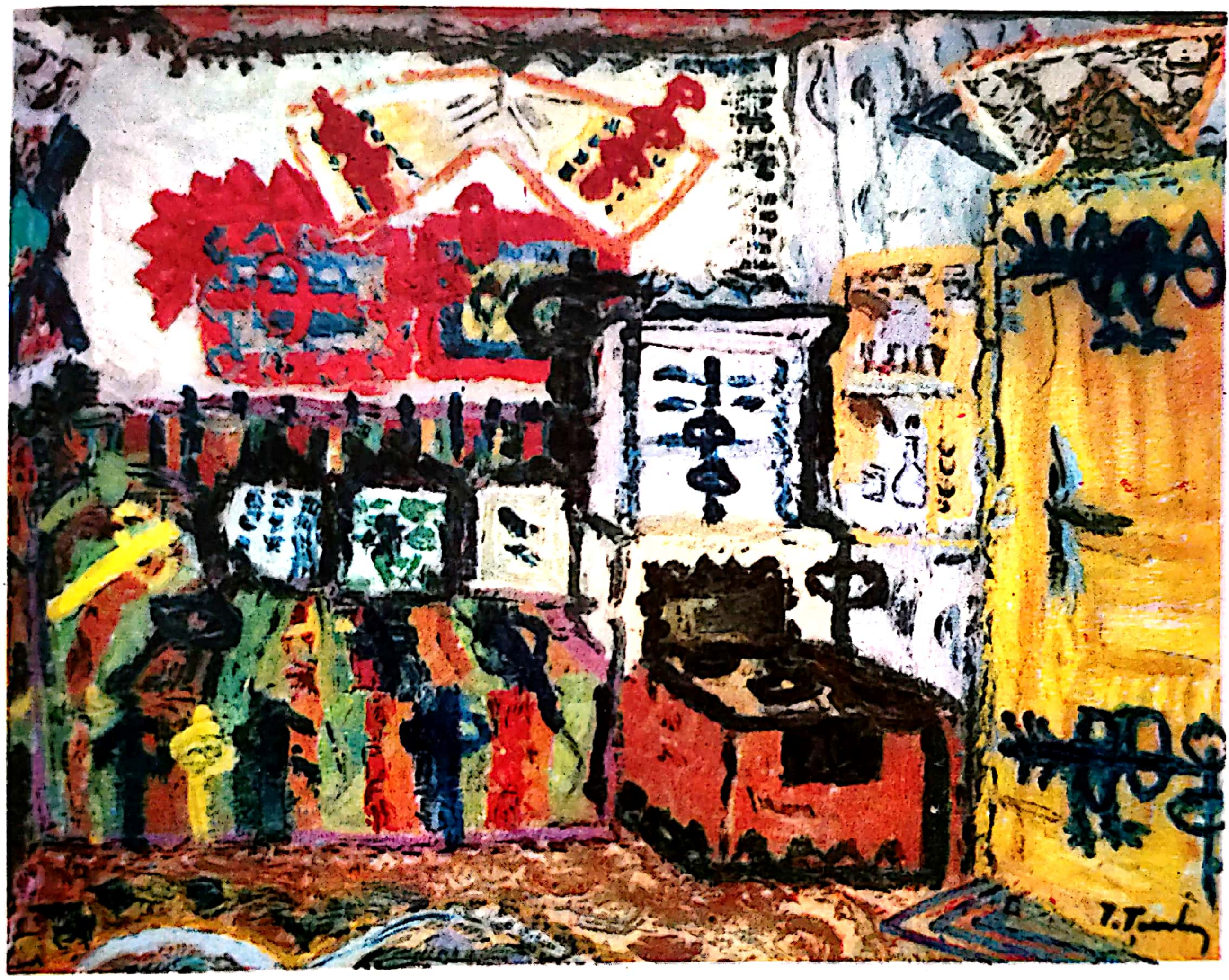

I. **ŢUCULESCU**: Interior ţărănesc cu macat în dungi. *Ulei pe pînză. Colecţia Ministerului Afacerilor Interne* *teoreme date*, teoremă în care concluzia teoremei date devine premisă, iar premisa teoremei date concluzie (ex. *t.r. teoremei lui Pitagora*: dacă într-un triunghi avem $a^2=b^2+c^2$, atunci acel triunghi este dreptunghic). *T.r. unei t. d.* poate să nu fie adevărată. — *T. de existenţă*, teoremă care stabileşte că există cel puţin un obiect matematic care posedă o anumită proprietate (ex. **t.** „există numere mai mici decît 8"). — *T. de unicitate* **a)** Teoremă care stabileşte că nu există decît un singur obiect matematic care posedă o anumită proprietate (ex. **t.** „există o singură perpendiculară coborîtă dintr-un punct pe o dreaptă"). **b)** Teoremă care stabileşte că există cel mult un obiect matematic care posedă o anumită proprietate. — *Teorema celor trei perpendiculare*, teoremă care afirmă că, dacă prin piciorul *B* al perpendicularei *AB* pe planul *P* ducem perpendiculara *BC* pe o dreaptă *DE* din plan, atunci dreapta care uneşte punctul *C* cu orice punct al dreptei *AB* este perpendiculară pe *DE*. Această teoremă admite două teoreme reciproce. — *Teorema creşterilor finite*, teoremă care afirmă că dacă $f(x)$ este o funcţie definită şi continuă pe intervalul închis $[a, b]$ şi derivabilă pe intervalul deschis (a, b), atunci există cel puţin un punct $c \in (a, b)$, astfel încît

$$f(b)-f(a)=(b-a)f'(c).$$

T.c.f. se extinde şi pentru funcţiile de mai multe variabile. Se mai numeşte *teorema lui Lagrange*, după numele matematicianului francez J.L. Lagrange care a stabilit-o.

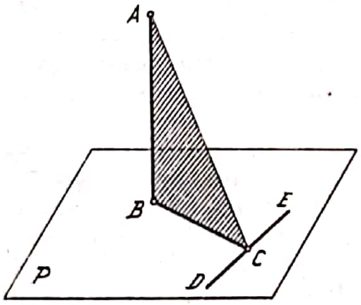

Teorema celor trei perpendiculare

teoria celulară, teorie formulată de naturaliştii germani M.J. Schleiden şi Th. Schwann (1839), după care la baza organizaţiei interne a tuturor plantelor şi animalelor se află celula. **T.c.** a constituit unul dintre argumentele unităţii lumii vii şi a pregătit terenul pentru apariţia concepţiilor evoluţioniste şi, prin aceasta, a materialismului dialectic.

teoria cinetică a gazelor (FIZ.), teorie care explică proprietăţile gazelor admiţînd că ele sînt formate din atomi sau molecule care se află într-o continuă mişcare dezordonată (*agitaţie termică*), deplasîndu-se cu astfel de viteze, încît energia cinetică este proporţională cu temperatura, şi ciocnindu-se elastic între ele sau de pereţii vasului.

teoria cunoaşterii, parte a filozofiei care cercetează posibilitatea cunoaşterii lumii de către om, legile cunoaşterii, izvoarele, treptele şi formele acesteia, denumită şi *gnoseologie*. Din cadrul ei se desprind ramuri mai specializate, cum sînt epistemologia (teoria cunoaşterii ştiinţifice), logica cercetării ştiinţifice etc. Punctul de plecare al oricărei **t. a c.** este rezolvarea (materialistă sau idealistă) a problemei fundamentale a filozofiei. Teoria materialistă a cunoaşterii recunoaşte existenţa realităţii obiective şi reflectarea (reproducerea) acesteia în conştiinţa omului, afirmînd implicit cognoscibilitatea lumii. Filozofii idealişti fie că neagă posibilitatea cunoaşterii realităţii sau a esenţei lucrurilor (agnosticism), fie că denaturează raporturile reale dintre subiectul şi obiectul cunoaşterii (v. şi subiect şi obiect), negînd existenţa independentă de subiect a obiectului (idealism subiectiv) sau afirmînd identitatea de esenţă dintre subiect şi obiect, considerate şi unul şi altul de natură ideală (idealism obiectiv). Unele concepţii gnoseologice idealiste au avut însă meritul de a fi subliniat rolul activ al subiectului în procesul cunoaşterii, de a fi studiat amănunţit treapta logică a cunoaşterii, gîndirea logică şi dialectica ei. Materialiştii premarxişti (Democrit, Epicur, Bacon, Spinoza, Locke, Diderot ş.a.) au adus contribuţii preţioase la dezvoltarea **t.c.**; concepţiile lor au rămas însă metafizice, pentru că au conceput cunoaşterea ca o oglindire pasivă a realităţii. Materialismul dialectic a aplicat pentru prima oară dialectica la teoria reflectării, concepînd reflectarea ca un proces, şi anume ca unul de apropiere infinită de redarea exhaustivă a realităţii, de adevărul absolut; el a subliniat corelaţia dialectică dintre momentul senzorial şi cel raţional-logic al cunoaşterii, saltul dialectic de la primul la cel de-al doilea. Teoria materialist-dialectică a cunoaşterii dezvăluie rolul practicii, al activităţii transformatoare a omului în procesul cunoaşterii, precum şi caracterul activ, constructiv al reflectării, rolul activ al gîndirii în construirea edificiului cunoaşterii. Gnoseologia marxistă studiază obiectul său în mod istoric, cercetează evoluţia cunoaşterii, trecerea de la necunoaştere la cunoaştere atît pe planul istoriei cunoaşterii omeneşti în general, cît şi pe cel al evoluţiei individuale a cunoaşterii, sprijinindu-se pe datele istoriei filozofiei, ale istoriei ştiinţelor, ale psihologiei infantile, ale zoopsihologiei (care studiază preistoria gîndirii omeneşti). La construirea unei imagini dialectice, sintetice asupra cunoaşterii omeneşti contribuie, de asemenea, discipline care studiază cunoaşterea din diferite alte puncte de vedere: psihologia, logica, fiziologia activităţii nervoase superioare, cibernetica etc. Printre problemele cele mai actuale studiate în **t.c.** sînt: transformarea senzaţiei din energie a stimulului exterior în fapt de conştiinţă, problema percepţiei, a modelării funcţiilor intelectuale în automate şi, în legătură cu acestea, a automatizării parţiale a gîndirii, raportul dintre senzorial şi abstract, devenirea abstracţiilor, contradicţiile şi paradoxurile gîndirii, raportul dintre formal şi intuitiv în gîndire etc. V. şi cunoaştere.

teoria informaţiei, teorie matematică a proprietăţilor generale ale surselor de informaţie, ale canalelor de transmisiune a informaţiilor şi ale instalaţiilor de prelucrare şi de păstrare a informaţiilor, considerată din punctul de vedere al proprietăţilor statistice ale acestora. Principalele probleme ale **t.i.** sînt cele referitoare la codajul optim, la adaptarea sursei la canalul de transmitere a informaţiilor, la realizarea unui codaj care să asigure stabilitatea maximă a comunicaţiei faţă de perturbaţii, la extragerea informaţiei utile din semnalul perturbat recepţionat (adică separarea semnalului de zgomot) etc. Iniţiată de cercetătorii (R. Hartley, V.A. Kotelnikov ş.a.) care urmăreau fundamentarea teoretică a problemelor de telecomunicaţii şi prezentată sistematic de C.E. Shannon (1948), N. Wiener (1949), A.I. Hincin (1956), A.N. Kolmogorov (1956) ş.a., **t.i.** se dezvoltă în prezent ca o ramură nouă a calculului probabilităţilor, teoriei jocurilor şi statisticii matematice cu largi aplicaţii în telecomunicaţii, telemecanică, automatică, cibernetică, teoria măsurărilor, lingvistică, genetică etc.

teoria literaturii, ramură a ştiinţei literaturii care studiază trăsăturile generale ale creaţiei literare, defineşte elementele constitutive ale operei, genurile şi speciile, curentele şi metodele artistice, particularităţile de stil şi de limbă, noţiunile de versificaţie etc.

teoria numerelor, ramură a matematicii care studiază proprietăţile numerelor întregi obişnuite (...,−2, −1, 0, +1, +2,...), ale numerelor raţionale şi ale numerelor algebrice întregi (rădăcini ale ecuaţiilor de forma $x^n+a_1x^{n-1}+...+a_n=0$, cu $a_1, a_2, ..., a_n$ numere întregi). **T.n.** este o continuare a aritmeticii pe un plan superior. Cele mai importante capitole ale **t.n.** se referă la: teoria divizibilităţii, teoria împărţirii cu rest, teoria celui mai mare divizor comun, teoria celui mai mic multiplu comun, teoria numerelor prime, teoria rezolvării în numere întregi a ecuaţiilor (ecuaţii diofantice) şi a sistemelor de ecuaţii (sisteme de ecuaţii diofantice), teoria repartiţiei numerelor prime, teoria aproximării numerelor iraţionale. Matematicienii greci din antichitate au pus bazele **t.n.**; astfel, Pitagora a studiat proprietăţile divizibilităţii, Euclid proprietăţile celui mai mare divizor comun (prin inventarea algoritmului care îi poartă numele) şi teoria numerelor prime, Diofant rezolvarea în numere întregi a ecuaţiilor şi a sistemelor de ecuaţii diofantice de gradul întîi. Au contribuţii în teoria elementară a numerelor şi matematicieni arabi, chinezi şi indieni. În timpurile moderne, înflorirea **t.n.** a început cu lucrările lui Fermat (sec. al XVII-lea), care s-a ocupat cu rezolvarea în numere întregi a unor tipuri de ecuaţii algebrice; tot el a enunţat propoziţia cunoscută sub numele de *teorema mare a lui Fermat*, nedemonstrată, după care ecuaţia $x^n+y^n=z^n$ cu $n>2$ nu are soluţii în numere întregi pozitive. În sec. al XVIII-lea, Euler a pus bazele teoriei analitice a numerelor. Sînt foarte importante cercetările lui Gauss (sec. al XIX-lea), care a creat teoria congruenţelor şi a formelor pătratice. Merite deosebite în dezvoltarea **t.n.** au: Kummer, Cebîşiov, Markov, Riemann, Hadamard, Hilbert, Vinogradov. Cele mai folosite metode în **t.n.** sînt: metoda elementară (Euclid, Fermat), metoda analitică (Euler, Cebîşiov, Riemann, Siegel, Vinogradov, Selberg), metoda algebrică (Lagrange, Gauss, Kummer, Dedekind, Ghelfand), metoda geometrică (Minkowski, Voronoi). În Republica Socialistă România, metoda geometrică este utilizată de către Gabriel Sudan în cercetările sale privitoare la geometrizarea fracţiilor continue.

teoria relativităţii (FIZ.), teorie a relaţiilor dintre spaţiu, timp şi mişcarea materiei, în care legile fundamentale ale fenomenelor fizice sînt enunţate într-o formă valabilă atît pentru viteze relative mici ale corpurilor, cît şi (ceea ce îi este caracteristic) pentru viteze relative foarte mari, apropiate de viteza luminii. **T.r.** cuprinde două părţi: *t. r. restrînse* (sau *speciale*) şi *t.r. generale* (sau *generalizate*). În mecanica clasică (newtoniană), spaţiul şi timpul sînt independente de materie şi de mişcarea acesteia, avînd un caracter absolut; spaţiul este omogen şi izotrop, fiind lipsit de proprietăţi fizice şi avînd numai însuşiri geometrice (euclidiene); timpul se scurge în mod uniform. Mişcarea corpurilor este descrisă prin raportarea la sistemele de referinţă, între care un loc aparte îl ocupă sistemele inerţiale. Potrivit *principiului relativităţii mecanice* (sau *clasice*), enunţat de Galilei, „prin nici o experienţă mecanică efectuată în interiorul unui sistem inerţial nu se poate stabili dacă sistemul se află în stare de repaus sau dacă are o mişcare rectilinie şi uniformă“, sau, ceea ce este echivalent, „legile fenomenelor mecanice au aceeaşi formă în toate sistemele inerţiale“. Din acest principiu rezultă că mişcarea uniformă absolută sau repausul absolut sînt lipsite de semnificaţie. Mişcarea şi repausul au sens numai prin raportarea la sisteme de referinţă, posedă deci un caracter relativ. În fizica sec. al XIX-lea se admitea existenţa unui mediu elastic, *eterul*, care constituia substratul propagării undelor electromagnetice (în particular a luminii). Studiile asupra fenomenelor electromagnetice au dus la concluzia că eterul ar reprezenta un sistem de referinţă imobil şi atunci s-a încercat (Michelson, 1881, ş.a.) punerea în evidenţă a mişcării absolute a Pămîntului faţă de el. Rezultatul tuturor experienţelor a fost negativ, confirmînd valabilitatea principiului relativităţii din mecanică şi pentru procesele electromagnetice. De asemenea s-a dovedit experimental că viteza undelor electromagnetice în vid nu depinde de viteza sursei şi reprezintă, în natură, o viteză maximă care nu poate fi depăşită în nici un mod. Aceste fapte au stat la baza creării de către Einstein, în 1905, a *t.r. restrînse*, numită astfel deoarece nu cuprinde în sfera sa de fenomene şi pe cele gravitaţionale, menţinîndu-se tot la sistemele de referinţă inerţiale. Ea se întemeiază pe două principii: *principiul relativităţii*, „legile fenomenelor fizice au aceeaşi formă faţă de toate sistemele inerţiale“, și *principiul constanței vitezei luminii*, „viteza luminii în vid este aceeași față de toate sistemele inerțiale (ea este o constantă universală)". Aceste două principii exclud posibilitatea existenței eterului și, în același timp, conduc la o serie de concluzii care revoluționează reprezentările noastre tradiționale despre spațiu și timp. Astfel, lungimea unui corp se contractă față de un sistem de referință în raport cu care corpul are o mișcare relativă, iar durata unui fenomen se dilată (timpul se scurge mai încet) față de un sistem de referință în raport cu care sediul fenomenului are o mișcare relativă, deși atît lungimea corpului, cît și durata fenomenului rămîn aceleași față de sistemul de referință propriu (legat de ele). Spațiul și timpul capătă deci un caracter relativ, în sensul că ele depind de sistemul inerțial la care sînt raportate; același caracter îl dobîndește și *simultaneitatea* a două evenimente, precum și *masa* corpurilor. Aceasta din urmă crește o dată cu mărirea vitezei corpului față de sistemul de referință, tinzînd către infinit atunci cînd viteza relativă se apropie de viteza luminii. O realizare importantă a *t.r. restrînse* a constituit-o stabilirea interdependenței dintre masa și energia unui corp: variația energiei este egală cu produsul dintre variația masei și pătratul vitezei luminii (cunoscuta relație $E=mc^2$). Această lege a dezvăluit faptul că substanța (materia ponderabilă) conține în sînul său prodigioase rezerve de energie, care pot fi puse în libertate și care, de altfel, se folosesc de pe acum prin reacții nucleare. *T.r. restrînse* a relevat totodată faptul că orice radiație (ex. lumina) are o masă inertă. Elaborarea *t.r. generale* de către Einstein (1908—1916) a pornit de la faptul, constatat experimental, al egalității dintre masele inertă și grea ale unui corp. Pe această bază, Einstein a extins principiul relativității la toate sistemele de referință și la toate fenomenele cunoscute (inclusiv cele gravitaționale): „legile fenomenelor fizice au aceeași formă oricare ar fi sistemul de referință față de care sînt exprimate și starea lui de mișcare". *T.r. restrînse* devine un caz particular al *t.r. generale*, principiile sale fiind valabile numai local (pe porțiuni ale spațiului suficient de mici), în cîmpuri gravifice neglijabile și pentru intervale de timp destul de scurte. *T.r. generale* duce la concluzia că spațiul, timpul și materia în mișcare se află într-o strînsă interdependență: proprietățile spațiale și temporale ale fenomenelor sînt determinate de distribuția maselor gravitaționale, iar mișcarea acestora este determinată de însușirile spațiului și timpului. Spațiul este descris de o geometrie riemanniană; el este curbat îndeosebi în vecinătatea marilor concentrații de mase. Tot aici timpul este încetinit, iar principiul constanței vitezei luminii este încălcat. Pentru practica de toate zilele, efectele *t.r. generale* sînt neglijabile. Totuși, consecințele sale au primit strălucite confirmări experimentale. Astfel a fost explicat, prin *t.r. generale*, avansul continuu al periheliului orbitei planetei Mercur, fapt descoperit încă din secolul trecut; a fost determinată curbarea razelor de lumină (provenite de la aștri) atunci cînd trec prin vecinătatea Soarelui; a fost observată deplasarea spre roșu a liniilor spectrale emise de pe o mare masă gravifică; a fost confirmată creșterea masei particulelor rapide în marile acceleratoare; a fost constatată creșterea timpului de viață al mezonilor rapizi în comparație cu cel al mezonilor lenți ș.a. **T.r.** constituie una dintre cele mai de seamă cuceriri științifice ale sec. al XX-lea. Ea a stabilit interdependența dintre proprietățile spațiale și temporale ale materiei în mișcare, relevînd unitatea și condiționarea lor reciprocă. **T.r.** reprezintă o strălucită confirmare a materialismului dialectic.

teoria statului și dreptului, disciplină a științei juridice socialiste, al cărei obiect de studiu îl constituie legitățile și caracteristicile generale ale formării, dezvoltării și acțiunii sociale a statului și dreptului. **T.s. și d.** are un pronunțat caracter politic, dezvăluind legăturile statului și dreptului cu economia și cu politica, locul lor în ansamblul organizării politice a societății. În același timp este o disciplină cu caracter juridic, clarificînd problemele teoretice generale ale activității de creare a dreptului, de interpretare și de aplicare a acestuia în vederea asigurării concordanței formei juridice cu conținutul relațiilor sociale, reglementate prin normele de drept. Această disciplină are totodată caracter metodologic, avînd rolul de a elabora, pe baza generalizării datelor oferite de disciplinele juridice de ramură, noțiunile și categoriile juridice cele mai importante, valabile pentru toate disciplinele științei juridice, și de a clarifica problemele generale ale metodologiei acestei științe. Avînd la bază concepția materialismului dialectic și istoric, teoria marxist-leninistă a statului și dreptului reprezintă singura concepție generală, consecvent științifică, despre stat și despre drept, deoarece interpretează fenomenele politice și juridice în lumina determinării lor, în ultimă instanță, de către condițiile vieții materiale a societății. Tezele de bază ale teoriei marxist-leniniste a statului și dreptului au fost elaborate de întemeietorii marxism-leninismului și sînt supuse unei continue dezvoltări și adînciri, în lumina condițiilor istorice contemporane, în literatura juridică marxistă. V. și *drept*.

teoria tipurilor, teorie elaborată de B. Russell, în conformitate cu care propozițiile sistemului logic formalizat se ordonează după semnificația lor. Astfel, tipul 0 îl constituie indivizii, tipul 1 proprietățile indivizilor, tipul 2 proprietățile proprietăților etc. **T.t.** interzice posibilitatea de a predica despre un termen de un anumit tip, un termen de același tip; ea are menirea de a rezolva paradoxurile logice care pot apărea prin aceea că într-un enunț atît subiectul, cît și predicatul enunțului sînt de același tip (ex. întrebarea: „catalogul tuturor cataloagelor se cuprinde drept catalog pe el însuşi sau nu?“ este un paradox, deoarece despre termenul de tipul 0 „catalog“ se predică tot un termen de tipul 0). **T.t.** nu a reuşit însă să rezolve pe deplin paradoxurile unei formalizări care se pretinde închisă în mod absolut în ea însăşi, lucru scos în evidenţă de teorema lui K. Gödel.

teoríe **1.** (În sens larg) Categorie filozofică, corelată cu aceea de practică şi desemnînd reflectarea abstractă, conceptuală a realităţii obiective. Între **t.** şi practică există o unitate dialectică, o interacţiune. **T.** îşi are izvorul, în ultimă instanţă, în necesităţile practicii sociale, îndeosebi ale producţiei materiale; ea reprezintă o generalizare a practicii (inclusiv a practicii experimentelor ştiinţifice) şi îşi află scopul ultim şi criteriul de verificare în aplicarea rezultatelor ei în practică. Totodată **t.** şi practica sînt relativ independente una de alta. Independenţa relativă de practică permite **t.** ştiinţifice să depăşească simpla cunoaştere empirică, să dezvăluie esenţa şi legile fenomenelor reale şi, pe această bază, să exercite o influenţă anticipatoare, transformatoare asupra practicii. În societatea contemporană, independenţa relativă a **t.**, influenţa ei inversă asupra practicii se intensifică atît prin creşterea rolului ştiinţei în dezvoltarea tehnicii şi a producţiei, prin transformarea ştiinţei naturii într-o forţă nemijlocită de producţie, cît şi prin rolul tot mai mare al **t.** sociale ştiinţifice, al **t.** marxiste, care călăuzeşte practica revoluţionară a transformării societăţii. Din corelaţia dialectică a **t.** cu practica decurge necesitatea de a respinge atît empirismul, subaprecierea rolului teoriei şi practicismul îngust, neînţelegerea independenţei relative a **t.**, cît şi ruperea **t.** de practică. **2.** (În sens restrîns) Formă a cunoaşterii raţionale, ansamblu de cunoştinţe conceptuale ordonate sistematic, decurgînd cel mai adesea din unul sau mai multe principii generale şi oferind o descriere şi o explicaţie a unui domeniu al realităţii (ex. **t.** cuantică, **t.** relativităţii, **t.** darvinistă a evoluţiei speciilor etc.). **T.** ştiinţifică reprezintă un moment al dialecticii cunoaşterii ştiinţifice în genere: strîns legată de experiment, ea confirmă şi dezvoltă ipoteza, căreia îi conferă certitudine şi generalitate. **T.** ştiinţifică nu poate fi considerată ca o simplă reorganizare sau sistematizare a datelor empirice (pozitivism, neopozitivism). Ea reprezintă o reflectare a esenţei, a legilor obiective ale fenomenelor reale, a legăturilor cauzale obiective dintre ele etc. Dezvoltarea **t.** ştiinţifice se face prin punerea ei în concordanţă cu noi fapte şi date ale realităţii empirice descoperite, care vin în contradicţie cu vechile **t.** Se produce astfel o limitare a cîmpului de valabilitate, o concretizare, iar uneori o înlăturare completă a vechilor **t.** în virtutea legii dialectice a negării negaţiei.

„Teorii asupra plusvalorii“, lucrare a lui K. Marx, scrisă în anii 1862—1863, care reprezintă volumul al IV-lea al „Capitalului“. A fost pregătită pentru editare de către F. Engels şi publicată după moartea acestuia. În **„T. asupra p.“**, Marx face o analiză asupra sistemelor şi concepţiilor economice în „raporturile reale cu viaţa“, dezvăluind rădăcinile de clasă şi gnoseologice ale acestora. El prezintă teoriile predecesorilor săi în legătură cu problema valorii şi îndeosebi cu cea a plusvalorii, modul în care au apărut şi s-au dezvoltat primele noţiuni despre marfă, bani, capital, profit, rentă, cum s-au apropiat economiştii de cunoaşterea esenţei acestor categorii economice, dezvoltînd cu acest prilej analiza făcută de el unor categorii economice în celelalte volume ale „Capitalului“. Analizînd critic şcolile mercantilistă, fiziocrată şi îndeosebi operele lui A. Smith şi D. Ricardo, ca trepte succesive în dezvoltarea economiei politice, Marx preia în mod creator nucleul raţional al concepţiilor acestora.

teozofíe (gr. *theos* „dumnezeu“ şi *sophia* „înţelepciune“), termen desemnînd diferite doctrine filozofice-religioase care susţin ideea unei pretinse cunoaşteri nemijlocite a divinităţii, a „esenţei lui dumnezeu“, cu ajutorul unei „iluminări“, al unei intuiţii mistice speciale etc. Termenul este apropiat de acela de mistică. Reprezentanţi: J. Böhme, Valentin Weigel (sec. XVI—XVII), E. Swedenborg, C. de Saint-Martin (sec. al XVIII-lea), E.P. Blavatskaia (sec. al XIX-lea), R. Steiner (sec. al XX-lea). Teozofii pretind adesea să aplice această cunoaştere la descifrarea tainelor naturii. De aici îmbinarea la unii savanţi din epoca Renaşterii (ex. la Paracelsus sau la Van Helmont, care l-a influenţat pe D. Cantemir) a ideilor teozofice cu cercetarea experimentală.

Teplice *[téplițe]*, oraş în R.S. Cehoslovacă, situat în Cehia de nord, la poalele Munţilor Metaliferi. 44 000 loc. (1963). Industrie constructoare de maşini, chimică, de sticlă şi ceramică, textilă şi alimentară. Staţiune balneară cu ape minerale radioactive.

tera- (gr. *terras* „monstru“; METR.), element de compunere care intră în denumirea unităţilor de măsură pentru a exprima multiplicarea de 1 000 000 000 000 de ori. Se notează cu simbolul *T*, care precedă simbolul unităţii de măsură (ex. teracalorie, Tcal).

teracótă (ital. *terra cotta* „pămînt ars“), produs ceramic obţinut din argilă comună sau din marnă argiloasă, prin ardere în cuptoare speciale la o temperatură joasă (200—500°C) şi smălţuire.

teramicínă (FARM.), oxitetraciclină, antibiotic obţinut prin extracţie din *Streptomyces rimosus*. Se prezintă ca o substanţă cristalină, galbenă, cu gust amar. Se utilizează mai ales **t.** clorhidrică solubilă în apă. Are spectru de acţiune larg, asemănător clortetraciclinei, tetraciclinei, împreună cu care formează grupul tetraciclinelor. Se utilizează în tratamentul infecţiilor cu colibacili, rickettsii etc.

terapeútică (gr. *therapeuein* „a îngriji“; MED.), ramură a ştiinţelor medicale care studiază mijloacele şi metodele de tratament cu scopul de a preveni, a ameliora şi a vindeca bolile.

— *T. etiologică*, terapeutică care utilizează mijloace sau medicamente cu acţiune asupra agentului cauzal al bolilor (ex. antibioticele în diferite stări infecţioase, atebrina în teniază). —*T. patogenică*, terapeutică care utilizează mijloace şi medicamente ce influenţează mecanismele de producere ale unei boli (ex. salicilatul de sodiu în reumatismul poliarticular acut). *T.p.* se utilizează în lipsa unei **t.** etiologice a bolii respective. — *T. simptomatică*, terapeutică care utilizează mijloace sau medicamente destinate să suprime sau să atenueze simptomele sau semnele unei boli (ex. combaterea durerii, febrei, tusei).

terapie tisulară (MED.) v. **histoterapie.**

terasaménte (CONSTRUCŢII) **1.** Lucrări de pămînt, executate în scopul realizării unei construcţii sau al extragerii unor materiale necesare şantierelor de construcţii (ex. săpături pentru fundaţii de clădiri, stadioane, canale, executarea unor rambleuri, a unor diguri, dezvelirea unor cariere etc.). **2.** Totalitatea construcţiilor, în general din pămînt sau din roci (ex. platforme, rambleuri, debleuri etc.), care constituie infrastructura drumurilor, a căilor ferate, a canalelor etc.

terásă (GEOGR.), formă de relief cu aspect de treaptă în lungul versanţilor văilor sau în lungul ţărmurilor marine şi lacustre. *Terasele fluviale* sînt resturi ale vechilor funduri de vale, rămase suspendate în urma adîncirii cursului de apă respectiv, datorită activării eroziunii pe verticală (de obicei prin coborîrea nivelului de bază). Acest fenomen repetîndu-se, pe o vale se formează de obicei mai multe terase, etajate (în condiţii normale) în ordinea vechimii. Prezintă următoarele elemente: *podul* (suprafaţa netedă care reprezintă vechiul fund de vale), *fruntea* (suprafaţa înclinată formată în timpul adîncirii cursului de apă), *ţiţina* (linia de racord a podului terasei cu versantul sau cu fruntea terasei superioare) şi *muchia* (linia de legătură dintre pod şi frunte). Se disting terase de acumulare (aluviale), formate pe cuvertura de aluviuni depusă de rîul respectiv în perioada cînd curgea la nivelul terasei, şi terase în rocă, la care podul şi fruntea terasei sînt săpate în rocile de bază, aluviunile lipsind. *Terasele litorale* se formează ca urmare a mişcărilor eustatice negative şi epirogenetice pozitive.

teratologíe (gr. *teras, -atos* „monstru" şi *logos* „studiu"; BIOL.), disciplină care se ocupă cu studiul monstruozităţilor, viciilor de conformaţie şi anomaliilor de structură ale organismelor vii, precum şi de cauzele care le determină (mai ales în cursul dezvoltării embrionare).

teratóm (MED.), tumoare congenitală complexă, de natură embrionară, formată din diferite ţesuturi, care nu are nici o legătură cu organele sau cu regiunea unde s-a format (ex. chist dermoid, chist mucoid). **T.** este întotdeauna de natură benignă.

térbiu (CHIM.), *Tb*. Element cu nr. at. 65; gr. at. 159,2. Face parte din grupa lantanidelor. În combinaţii funcţionează în starea de valenţă 3 şi mai puţin în starea de valenţă 4.

Terborch, Gerard (1617—1683), pictor olandez. Pictor de gen, a zugrăvit viaţa şi moravurile galante ale micii nobilimi olandeze a vremii („Scrisoarea", „Vizita", „Lecţia de muzică"). Creaţia lui **T.** se distinge prin compoziţia clară, desenul exact şi culoarea delicată.

Terbrugghen *[terbrǘgən]*, Hendrick (c. 1588—1629), pictor olandez. Influenţat de Caravaggio. A pictat compoziţii pe teme biblice, scene de gen şi portrete.

terebentínă (CHIM.), produs uleios obţinut prin distilarea răşinilor de conifere, alcătuit în majoritate din pinen. Este un lichid incolor, cu miros specific, insolubil în apă, solubil în alcool, eter, benzen, cloroform. Distilează între 150 şi 170°C. Se foloseşte ca solvent pentru lacuri, răşini şi culori de ulei, ca expectorant în medicină şi la fabricarea cremelor de ghete.

terebratúla (PALEONT.), gen de brahiopode articulate, caracterizate prin valvele lipsite de ornamentaţii, cu foramen mare, linia cardinală curbă şi linia frontală, la unele specii, cu sinus. În stare fosilă se cunoaşte din devonian. Cuprinde şi specii actuale. În Republica Socialistă România se găseşte în triasicul de la Dîrste, în calcarele de la Purcani (reg. Braşov), în jurasicul de la Strunga (reg. Ploieşti) etc.

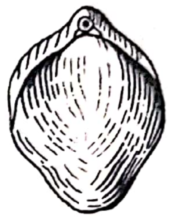

Terebratula

tereftálic, *acid* ~ (CHIM.), $C_6H_4(COOH)_2$. Acid benzen-para-dicarboxilic, obţinut prin oxidarea para-xilenului sau, printr-un procedeu mai nou, prin oxidarea toluenului. Este o substanţă cristalină, insolubilă în apă, alcool, eter. Sublimează la circa 300°C. Se foloseşte ca materie primă pentru obţinerea fibrelor sintetice poliesterice de tipul *terilen*.

Terenin, Aleksandr Nikolaevici (n. 1896), chimist sovietic, profesor la Universitatea din Leningrad şi membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. A făcut cercetări fundamentale în domeniul fotochimiei. Premiul de stat al U.R.S.S. (1946).

Terenţiu (Publius Terentius Afer) (190—159 î.e.n.), poet comic latin. Adus la o vîrstă fragedă, ca sclav, la Roma, a fost vîndut senatorului Terentius Lucanus, care s-a ocupat de educaţia lui şi l-a eliberat, dîndu-i numele său. **T.** a scris şase comedii („Tînăra din Andros", „Soacra", „Omul care se pedepseşte singur", „Eunucul", „Fraţii", „Phormion", traduse în româneşte). Imitate după autori greci, avînd ca temă problemele morale şi sociale ale timpului, ele se disting prin realismul personajelor, fineţea analizei psihologice, echilibrul construcţiei şi eleganţa stilului şi anunţă comedia de moravuri. Din creaţia lui **T.** s-au inspirat Molière, R. Steele ş.a. Lui Terenţiu îi aparţine sentinţa: „Sînt om şi nimic din ce e omenesc nu-mi este străin".

teriodónte (PALEONT.), subordin fosil de reptile din ordinul *Theromorpha*, cu dentiţie diferenţiată în incisivi, canini şi molari, cu boltă palatină, cu osul pătrat redus şi cu condilul occipital caracterizat prin tendinţa vădită de a se divide în două. Din acest grup îşi trag originea mamiferele. Au trăit din permian pînă în triasic.

teritorialitatea legilor, principiu potrivit căruia legile unui stat se aplică tuturor persoanelor aflate pe teritoriul său. Dreptul Republicii Socialiste România cunoaşte şi excepţii de la acest principiu (ex., în materie civilă, cetăţenii străini sînt supuşi, în ceea ce priveşte *statutul personal*, legii lor naţionale).

teritóriu (în dreptul internaţional), parte din suprafaţa Pămîntului, alcătuită din uscat, *apele interioare* şi *apele teritoriale*, ca şi din *spaţiul aerian* de deasupra lor, care este cuprinsă înăuntrul frontierelor unui stat şi este supusă suveranităţii sale. Teritoriul unui stat trebuie respectat de celelalte state, potrivit principiului integrităţii teritoriale.

térmen¹ (DR.) **1.** Eveniment viitor şi sigur, de îndeplinirea căruia atîrnă exercitarea unui drept (termen suspensiv) sau stingerea acestuia (termen extinctiv). **T.** este considerat *cert* cînd evenimentul viitor este sigur nu numai în ce priveşte producerea, dar şi în ce priveşte data producerii lui; **t.** este *incert* cînd evenimentul viitor, sigur în ce priveşte îndeplinirea lui, nu urmează a se îndeplini la o dată fixă. **2.** Interval stabilit de lege, de organul de jurisdicţie sau de părţi înăuntrul căruia o persoană este obligată să îndeplinească o cerinţă a legii, să exercite un drept sau să facă ori să nu facă un act sau un fapt juridic. — *T. de graţie*, termen, de obicei scurt, acordat, în considerarea unei situaţii speciale, de către organul de jurisdicţie debitorului persoană fizică pentru executarea unei obligaţii cu privire la care se află în întîrziere. — *T. prefix*, termen stabilit de lege, sub sancţiunea *decăderii*, pentru îndeplinirea unui act determinat. — *T. de garanţie*, termen înăuntrul căruia descoperirea viciului unui lucru sau al unei lucrări dă dreptul creditorului de a-şi valorifica pretenţiile corespunzătoare fără a fi ţinut să facă dovada culpei debitorului. — *T. de încercare*, termen care poate fi stabilit unui nou angajat în vederea verificării aptitudinilor sale pentru munca ce i se încredinţează. În dreptul Republicii Socialiste România, acest termen nu poate să fie mai mare de 6 zile pentru muncitori, 12 zile pentru funcţionari şi 30 de zile pentru cei ce urmează a fi angajaţi în funcţii de răspundere.

térmen² **1.** (LOG.) Element primar de structură, indivizibil, al unui enunţ sau sistem logic. Enunţurile iau naştere prin legarea mai multor termeni într-o anumită relaţie (ex. *S* şi *P* reprezintă termenii judecăţii „*S* este *P*“, adică subiectul şi predicatul ei). **2.** (MAT.) **a)** *Termenii unei fracţii*, numărătorul şi numitorul unei fracţii. **b)** *Termenii unei proporţii*, cele patru elemente care formează o proporţie. **c)** *Termeni asemenea*, monoame cu aceeaşi parte literală, deci care diferă numai prin coeficienţii lor (ex. $5x^2y$ şi $-2x^2y$). **d)** *Termenii unui polinom*, fiecare dintre monoamele unui polinom. **e)** *Termenii unui şir, ai unei progresii, ai unei serii*, elementele care formează un şir, o progresie, o serie. **3.** (FIZ.) *Termen spectral*, mărime proporţională cu energia unei stări în care se poate afla un atom sau o moleculă. Conform principiului de combinare, frecvenţa unei linii spectrale emise sau absorbite printr-o tranziţie între două nivele energetice este egală cu diferenţa dintre *t.s.* ai nivelelor respective.

termidoriéni (IST.), denumire dată membrilor grupării politice din timpul revoluţiei franceze care reprezenta interesele burgheziei contrarevoluţionare; a fost condusă de Barras, Tallien şi Fouché. Numele vine de la lovitura de stat de la 9 termidor, anul II (27 iulie 1794), care a răsturnat dictatura iacobină, marcînd sfîrşitul revoluţiei.

termíe (gr. *thermos* „căldură“; METR.), unitate de măsură a cantităţii de căldură, egală cu căldura produsă prin transformarea în energie termică a unei unităţi de lucru mecanic; mărimea ei depinde de unitatea de lucru mecanic aleasă.

Termier *[termié]*, Pierre (1859—1930), geolog francez. A fost profesor de mineralogie şi de geologie la St. Etienne şi la Paris, membru de onoare al Academiei Române. A publicat studii geologice importante asupra Munţilor Alpi şi o sinteză asupra problemelor de tectonică a Munţilor Carpaţi.

termificáre (TEHN.), alimentare centralizată cu căldură a unor întreprinderi industriale, instituţii, grupuri de clădiri pentru locuinţe etc. În cazul **t.**, deseori căldura este produsă în centrale electrice de **t.** şi poate fi utilizată fie în cadrul unor procese de producţie (ex. pentru acţionarea ciocanelor cu abur, în industria petrochimică etc.), fie pentru încălzitul clădirilor. Ca agent termic este folosit în general aburul rezidual, care în prealabil a fost utilizat în instalaţia energetică şi apoi transportat spre consumatori printr-o reţea termică specială.

termináţie **1.** (LINGV.) **a)** Parte finală a unui cuvînt, indiferent de valoarea ei morfologică. **b)** (În terminologia mai veche) Desinenţă. **2.** (ANAT.) *Terminaţii nervoase*, ramificaţii ale fibrelor nervoase care se termină pe un organ, pe o fibră musculară, pe o glandă, pe o celulă nervoasă (ex. plăcile neuromusculare).

termiónică (FIZ.), capitol care se ocupă cu studiul emisiei electronilor sau a ionilor de către substanţele încălzite la temperaturi suficient de înalte.

termistór (ELT., TELEC.), rezistor, fabricat prin sinterizare din oxizi metalici (de *Mn*, *Ni*, *Co*, *Fe*, *Zn* etc.), cu proprietăţi semiconductoare, a cărui rezistenţă electrică variază (scade) foarte mult cînd creşte temperatura. Este utilizat ca traductor rezistiv de temperatură, element de compensare termică, în construcţia unor stabilizatoare de tensiune şi de curent, a unor relee de temperatură, de tensiune etc.

termít (METAL.), amestec de pulbere de aluminiu şi de pulbere de oxid al unui metal. Prin aprinderea lui se produce o reacţie chimică cu degajare mare de căldură, în cursul căreia aluminiul se combină cu oxigenul, iar metalul se reduce, obţinîndu-se în stare topită. **T.** este întrebuinţat în metalurgie, la elaborarea metalelor omogene şi, în stare pură, la elaborarea unor feroaliaje, la sudarea aluminotermică etc.

termítă (ZOOL.), denumire dată unor insecte din ordinul izopterelor care trăiesc în colonii. **T.** sînt polimorfe: o colonie se compune dintr-o matcă, precum şi din „lucrătoare", „soldaţi", larve şi uneori din animale de reproducere de rezervă. Muşuroaiele care adăpostesc colonia (termitierele), construcţii solide şi rezistente, se află mai ales pe sol sau în copaci; ele sînt construite din pămînt şi saliva insectelor, din glomerule de fecale formate din celuloză nemistuită etc. şi ajung la unele specii la 6 m înălţime şi 15—20 m diametru la bază. Termitele sînt animale în general dăunătoare, deoarece subminează construcţiile de lemn, distrug mobilele etc. Trăiesc în Australia, în Africa şi, mai puţine specii, în Europa.

termo- (gr. *thermos* „cald"), element de compunere cu sensul „(referitor la) căldură, (la) temperatură" (ex. *termodinamică, termometru*).

termoanemométru (TEHN.), aparat folosit pentru determinarea vitezei curenţilor de aer, bazat pe măsurarea rezistenţei electrice a unui filament metalic încălzit, respectiv pe măsurarea cantităţii de căldură pierdută de filament în aer prin convecţie.

termocentrálă v. **centrală termoelectrică.**

termochimíe (CHIM.), ramură a termodinamicii chimice, care se ocupă cu studiul efectelor termice ce însoţesc reacţiile chimice şi unele procese fizico-chimice (topire, vaporizare etc.). Se bazează pe principiul întîi al termodinamicii. Legile fundamentale ale **t.** sînt legea Hess şi legea Kirchhoff.

termocinétică (FIZ.), capitol al fizicii moleculare care studiază transferul de căldură.

termocoaguláre (MED.), metodă chirurgicală care constă în coagularea sîngelui ieşit din vase (arteră, venă) şi a unei porţiuni de ţesut din zona înconjurătoare acestora cu ajutorul unui corp puternic încălzit (termocauter).

termocúplu (ELT.), dispozitiv constituit din două piese conductoare sau semiconductoare şi de natură diferită, avînd două capete reunite şi formînd un contact conductiv (joncţiune), iar celelalte capete pentru legarea la un circuit de utilizare. Dacă partea de contact se găseşte la o temperatură diferită de rest, se produce în circuit o tensiune electromotoare dependentă de diferenţa de temperatură (efect Seebeck). **T.** sînt utilizate ca traductoare pentru măsurarea electrică a temperaturii, eventual pentru producerea directă a energiei electrice din căldură etc. Sin. *termoelement.*

termodinámică, parte a fizicii al cărei obiect de studiu îl constituie stările de echilibru ale sistemelor fizico-chimice şi proprietăţile generale ale proceselor care conduc la atingerea acestor stări, procese în care pot interveni fenomene termice. Pentru caracterizarea stărilor de echilibru, **t.** foloseşte, pe lîngă mărimile de stare mecanice, electromagnetice etc., o singură mărime de stare primitivă, specific termică, *temperatura,* precum şi un număr de funcţii de stare, ca energia internă, entropia, energia liberă, entalpia etc. **T.** are caracter macroscopic şi fenomenologic, întemeindu-se pe observaţiile acumulate dintr-un mare număr de experienţe. Prin luarea în considerare a faptului că fenomenelor termice le corespund la scară microscopică fenomene de natură mecanică, electromagnetică etc. şi prin folosirea mijloacelor matematice ale teoriei probabilităţilor, fizica statistică demonstrează că mărimile macroscopice ale **t.** sînt, de fapt, valori medii ale unor mărimi fluctuante ce caracterizează colectivele formate din numeroase particule. Conţinutul **t.** este construit pe cale deductivă, pornind de la trei principii stabilite prin generalizarea datelor experimentale şi verificate prin valabilitatea consecinţelor lor. *Principiul întîi al t.* se referă la conservarea energiei în cursul transformărilor de stare: „cantitatea de căldură schimbată de un sistem cu exteriorul în cursul unei transformări între două stări se regăseşte, pe de o parte, în lucrul mecanic realizat prin efecte mecanice, electrice, magnetice etc., iar pe de altă parte în variaţia energiei interne a sistemului". Din acest principiu rezultă imposibilitatea construirii unei maşini care, funcţionînd ciclic, ar putea produce lucru mecanic fără să primească energie din exterior (perpetuum mobile de speţa întîi). *Principiul al doilea al t.* indică sensul unui proces termodinamic natural: „trecerea căldurii de la un corp cu o anumită temperatură la un alt corp cu temperatură inferioară este un proces ireversibil". Din acest principiu decurge imposibilitatea construirii unei maşini care ar putea efectua lucru mecanic numai prin răcirea unei surse termice (perpetuum mobile de speţa a doua). *Principiul al treilea al t.,* cunoscut şi sub denumirea de *principiul lui Nernst,* afirmă că „entropia oricărui sistem tinde către o valoare finită cînd temperatura lui tinde către zero". De aici reiese imposibilitatea principială a atingerii temperaturii zero absolut. **T.** constituie o preţioasă metodă pentru cercetarea a numeroase fenomene (transformări de stare, reacţii chimice, termoelectricitate etc.); prin calculele sale, **t.** oferă importante concluzii practice, utilizate, printre altele, în studiul funcţionării maşinilor termice.

termoelectricitáte (FIZ., ELT.), grup de efecte care apar în conductoare sau în semiconductoare şi care constau în interacţiuni între fenomenele termice şi electrice, fiind descrise de mărimi electrice şi termice interdependente. **T.** cuprinde efectele Seebeck, Peltier şi Thomson.

termoelemént v. **termocuplu.**

termofíle (gr. *thermos* „cald" şi *philos* „care iubeşte"; MICROBIOL.; despre unele microorganisme), care trăiesc la temperaturi relativ ridicate, cuprinse între +30° şi +70°C, cu un optim între +45° şi +65°C. **T.** trăiesc în apele termale (ex. alga *Anabaena thermalis*), în straturile superioare ale solului, în gunoiul de grajd, în fînul umed etc. (ex. *Bacillus theormophilus*); unele **t.** sînt bacterii lactice (ex. *Lactobacterium bulgaricum*).

termofór (MED.) aparat electric de forma unei perne, care degajă căldură. Se poate aplica pe orice regiune a corpului în cazul crizelor dureroase gastrice, abdominale, în dureri reumatismale, nevralgii etc.

termogéne (MICROBIOL.), bacterii a căror activitate este însoţită de o însemnată producere de căldură. Provoacă încălzirea grămezilor de rămăşiţe organice (gunoi, fîn, turbă etc.).

termográf (METEOR.), termometru cu mecanism de înregistrare a variaţiei de temperatură.

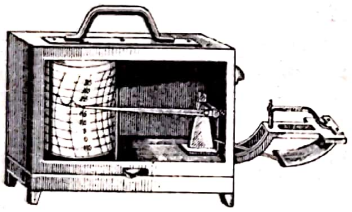

Termograf

termoizolánt (TEHN.) v. **izolant termic.**

termolabíl (FIZ.; despre un corp), care este relativ sensibil la acţiunea căldurii (ex. substanţele termometrice, al căror volum variază cu temperatura). Există substanţe **t.** care îşi schimbă structura sub acţiunea căldurii şi care, pentru acest motiv, trebuie păstrate la temperatură constantă (ex. soluţiile revelatoare).

termoluminescénţă (FIZ.), tip de luminescenţă a unor substanţe (ex. fluorina), caracterizat prin faptul că emisia luminii, pe baza energiei dobîndite printr-o excitare prealabilă de altă natură decît termică, se produce în urma unei încălziri ulterioare moderate (ex. 100°C) a substanţei. Spectrul radiaţiei emise prin **t.** nu depinde de temperatura substanţei, ci de natura ei.

termometríe (FIZ., TEHN.), ansamblu de metode folosite pentru determinarea temperaturii corpurilor. O categorie de metode se bazează pe variaţia cu temperatura a unei mărimi caracteristice însuşi corpului a cărui temperatură se determină, iar o altă categorie de metode se bazează pe variaţia cu temperatura a unei mărimi caracteristice unei substanţe puse în contact cu corpul a cărui temperatură se determină. Instrumentele corespunzătoare primei categorii sînt pirometrele optice, creioanele termocromice etc., iar instrumentele corespunzătoare celei de-a doua categorii sînt termometrele cu lichid sau cu gaz, termometrele cu rezistenţă sau bolometrele, termoelementele, termistoarele etc.

termométru (gr. *thermos* „cald" şi *metron* „măsură"; FIZ.), instrument pentru determinarea temperaturii unui obiect cu care este pus în contact, prin măsurarea variaţiei unei anumite mărimi caracteristice unei substanţe conţinute de **t.** (numită *corp termometric*), variaţie care urmează o lege cunoscută. Cele mai utilizate **t.**, clasificate după natura corpului termometric, sînt: *t. cu lichid*, alcătuit dintr-un rezervor de sticlă continuat cu un tub capilar în care se ridică, prin dilatare, coloana de lichid; poate fi cu mercur (utilizabil între −39° şi + 300°C), cu alcool (utilizabil pînă la −90°C) sau cu pentan (utilizabil pînă la −220°C); *t. cu gaz* (de obicei aer), alcătuit dintr-un rezervor legat la un tub manometric; poate folosi fie variaţia volumului gazului la presiune constantă, fie variaţia presiunii gazului la volum constant; se utilizează ca *t.-etalon*; *t. cu rezistenţă*, alcătuit dintr-un conductor legat la un circuit de măsură a variaţiei rezistenţei electrice cu temperatura; poate fi utilizat într-un domeniu larg de temperaturi. Un model aparte este *t. medical*, umplut cu mercur şi gradat între 35° şi 42°C din zecime în zecime; particularitatea acestui **t.** constă într-o şicană care împiedică scurgerea mercurului după scăderea temperaturii, astfel încît el păstrează valoarea măsurată, pentru revenire trebuind să fie scuturat.

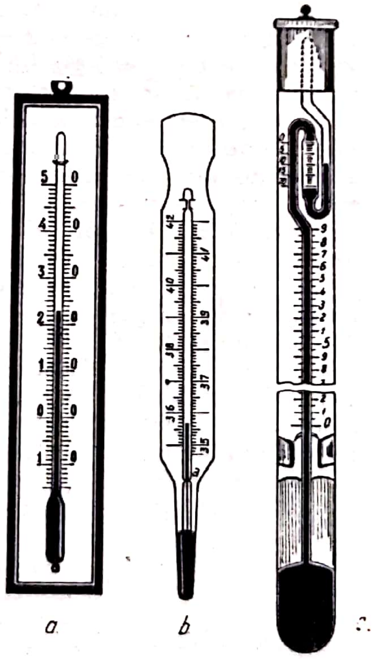

Termometre

a-t. de cameră; *b*-t. medical; *c*-t. de laborator (tip Beckmann)

termonastíi (BOT.), mişcări provocate de variaţii ale temperaturii la unele flori (lalea, şofran), care se închid la frig şi se deschid la căldură.

Termopile, defileu în Grecia, între muntele Callidromos şi golful Maliac. Aici a avut loc, în anul 480 î.e.n., o bătălie celebră în care *Leonida*, regele Spartei, şi 300 de spartani au pierit pînă la unul, încercînd, printr-o apărare eroică, să oprească pătrunderea în Grecia centrală a armatelor persane conduse de regele Xerxe.

termoplástic (FIZ.; despre un corp), la care procesul de încălzire prezintă un caracter reversibil pînă la înmuiere, corpul putînd reveni ulterior, prin răcire, la aceeaşi structură iniţială (ex. smoala).

termoreceptór (HIST., FIZIOL.), terminaţie nervoasă senzitivă, excitată de diferenţa de temperatură a mediului extern sau intern. **T.** sînt localizaţi la nivelul pielii, al unor segmente ale tubului digestiv etc.

termoreglare (FIZIOL.), mecanism fiziologic prin care, indiferent de variaţiile mediului înconjurător, temperatura corpului la animalele homeoterme (mamifere, păsări) este menţinută constantă. Se obţine printr-un echilibru între procesele termogenetice şi cele termolitice. Cînd organismul este expus la temperaturi prea joase care ar determina scăderea temperaturii corpului, intervin mecanismele de termogeneză (vaso-constricţie periferică, tremurături musculare, creşterea producţiei de căldură din partea ficatului etc.). Cînd organismul este supus unor temperaturi ridicate, intervine termoliza (vasodilataţie periferică, transpiraţie abundentă, diminuarea proceselor energetice etc.). Integrarea reacţiilor care menţin echilibrul termic este efectuată în hipotalamus, porţiunea ventrală a diencefalului, situată deasupra hipofizei. În cazul depăşirii posibilităţilor organismului de **t.**, apar stări patologice, ca: hipotermie, hipertermie, febră etc.

termoregulatór (TEHN.) v. **termostat (1).**

termorigíd (FIZ.; despre un corp), care, prin încălzire, suferă o transformare structurală ireversibilă, corpul nemaiputînd reveni ulterior, prin răcire, la starea iniţială (ex. bachelita).

termosifón (TEHN., FIZ.), principiu de funcţionare a unor schimbătoare de căldură, în care circulaţia fluidului (lichid sau amestec de lichid şi de vapori ai acestuia) se face în circuit închis, datorită diferenţei dintre greutatea specifică a fluidului cald care se ridică prin conducta de plecare (tur) şi greutatea specifică a fluidului care vine pe conducta de întoarcere (retur) la sursa de căldură. **T.** se aplică la încălzirea centrală cu apă caldă a clădirilor, la răcirea unor maşini şi instalaţii (ex. la răcirea unor motoare cu combustie internă) etc.

termostabíl (FIZ.; despre un corp), care nu este influenţat sensibil de acţiunea căldurii.

termostát (TEHN.) **1.** Aparat sau instalaţie pentru controlul şi reglarea automată a temperaturii într-o încăpere sau într-un sistem tehnic (într-o instalaţie de încălzire centrală, în instalaţiile frigorifice etc.). Se deosebesc: *t. cu bimetal* şi *t. cu fluid*. Sinonim *termoregulator*. **2.** Încăpere sau parte dintr-un sistem tehnic în care temperatura se menţine la o valoare constantă (ex. încăperi speciale pentru prelucrarea cu precizie înaltă a unor piese, încăperi speciale pentru efectuarea controlului tehnic, încăperi în care au loc anumite procese chimice sau biologice etc.).

termotéhnică (TEHN.), disciplină care aplică legile termodinamicii la studiul energetic al maşinilor termice, la studiul funcţional al instalaţiilor în care căldura este elementul principal şi la studiul proceselor de transfer de căldură.

termotropísm (gr. *thermos* „cald" şi *trope* „răsucire"; BOT.), mişcare de curbare a unor organe vegetale (rădăcini, frunze) sub influenţa variaţiilor unilaterale de temperatură.

ternár 1. (CHIM.; despre un compus, un sistem fizico-chimic sau un amestec) Care este constituit din trei elemente, din trei componenţi sau din trei faze, respectiv din trei substanţe. **2.** (STIL.) Vers alcătuit din trei picioare metrice, avînd fiecare cîte o silabă accentuată (ex. „Mí-o/ rí-ţă/ lá-ie; lá-ie/ bú-că/ lá-ie"...). **3.** (MUZ.; despre o succesiune ritmică, o măsură sau formă muzicală) Care se divizează în trei.

Terpandru (sec. VII î.en.), poet liric grec, originar din Lesbos, căruia i se atribuie dezvoltarea poeziei citharedice, adică poezia cîntată şi acompaniată la liră (gr. *kitharis*). **T.** a întemeiat la Sparta o şcoală de asemenea cîntăreţi.

terpéne (CHIM.), $C_{10}H_{16}$. Clasă de hidrocarburi naturale nesaturate, considerate ca dimeri ai izoprenului. Se izolează din diverse uleiuri eterice. Sînt lichide incolore, cu miros plăcut, insolubile în apă, solubile în alcool, benzen, eter. Au p.f. cuprinse între 150° şi 180°C. Sînt utilizate în farmaceutică, cosmetică etc. (ex. camfen, terpinen, pinen etc.).

terpín, *hidrat de* ~ (FARM.), substanţă chimică sub formă de pulbere albă sau de cristale incolore, cu miros aromatic, gust amărui, solubile în apă. În medicină se utilizează în tratamentul afecţiunilor bronhiilor, deoarece micşorează secreţia traheo-bronşică.

Terpsihora (în mitologia greacă), muza dansului. Este înfăţişată într-o atitudine plină de graţie, cu lira într-o mînă şi împodobită cu ghirlande.

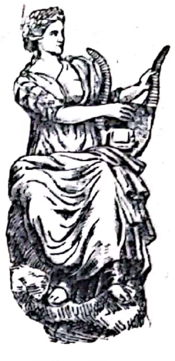
Térpsihora

Terra (ASTR.), numele latinesc al planetei Pămînt.

Terra Blachorum („Ţara românilor"), denumire sub care se întîlneşte, în documentele din sec. XIII–XIV, Ţara Făgăraşului.

terra di Siena, culoare minerală întrebuinţată în pictură, formată din oxid de fier, argilă şi nisip şi ale cărei varietăţi de ton merg de la ocru pînă la roşu-închis. Îşi trage numele de la locul unde se găseşte în stare nativă.

terramáre, cultură materială datînd din epoca bronzului, răspîndită în Italia de nord şi în Latium. Numele vine de la denumirea dată aşezărilor cu locuinţe suspendate pe stîlpi de lemn, înconjurate de un val de pămînt şi de un şanţ cu apă, specifice acestei culturi.

Terra Nova v. **Newfoundland.**

terra rossa (PETROGR.), depozit rezidual constituit din hidroxizi de aluminiu şi de fier şi din minerale argiloase de culoare roşie-brună; este poroasă sau pămîntoasă. Se formează în climat umed şi cald, prin alterarea calcarelor impure şi a altor roci. În Republica Socialistă România, **t.r.** se găseşte în Dobrogea, în Munţii Apuseni etc.

Tersit, personaj din „Iliada" lui Homer, ostaş din armata aheilor, prototip al urîţeniei, răutăţii şi laşităţii. Este antipodul idealului întruchipat de Ahile sau de Hector.

Tertulian (Quintus Septimius Florens Tertullianus) (c. 160–220), teolog creştin roman, născut la Cartagina. A fost unul dintre fondatorii patristicii. A combătut raţionalismul filozofiei greco-romane, numindu-i pe filozofi „patriarhii ereticilor". Formula sa „cred pentru că este absurd" *(credo quia absurdum)* exprimă pregnant iraționalismul concepției religioase în genere.

terț (DR.), persoana care nu este parte într-un act juridic sau într-o pricină.

terțarólă (NAV.), porțiune din suprafața unei pînze de navă care poate fi strînsă prin înfășurare, pentru a reduce suprafața pînzei expusă vîntului cînd acesta devine foarte puternic.

térță (MUZ.), intervalul dintre două sunete ale gamei la distanța de trei trepte (ex. do-mi).

terțét (MUZ.). v. **trio.**

terțiár (STRAT.; în accepție mai veche), a treia eră geologică, care cuprinde perioada paleogenă și perioada neogenă.

terțínă, poezie în formă fixă, alcătuită din strofe de trei versuri, în care două dintre acestea rimează între ele, iar al treilea rimează cu versul rămas liber din strofa următoare, după schema: a, b, a; b, c, b; c, d, c; d, e, d ș.a.m.d. Forma acestor strofe e folosită și în sonet. „Divina comedie“ a lui Dante este scrisă în **t.**

terțul exclus, *legea terțului exclus* (LOG.), principiu fundamental al gîndirii, care impune distincția netă între adevăr și fals; un enunț nu poate fi decît adevărat sau fals, o a treia posibilitate fiind exclusă. Acțiunea *l.t.e.* determină raportul dintre judecățile sau noțiunile contradictorii. Strîns legate de *l.t.e.* sînt *legea dublei negații,* deoarece a nega unul dintre termenii disjuncției (termenul afectat de negație) înseamnă a reveni la celălalt termen, și *demonstrația prin absurd,* deoarece și aceasta presupune că prin negarea falsului revenim în mod necesar la adevăr. *L.t.e.* se înmlădiază prin aplicare la enunțuri despre evenimente individuale contingente ce urmează să se producă în viitor, deoarece adevărul sau falsitatea respectivelor enunțuri contradictorii se decide abia o dată cu realizarea lor. Astfel, *l.t.e.* nu exclude, ci implică și contingența. De asemenea, în *logicile polivalente,* *l.t.e.* se manifestă atît prin aceea că valorile de adevăr intermediare sînt în funcție de cele două valori de adevăr fundamentale, adevărul și falsul, cît și prin aceea că înăuntrul șirului de valori de adevăr, luate de data aceasta în extensiune, există întotdeauna un raport de excludere radicală între o valoare de adevăr și toate celelalte: dacă avem *n* valori de adevăr, este exclusă a $n+1$ valoare. Legea terțului exclus se dovedește a fi astfel determinanta fundamentală a gîndirii, în afara căreia decizia devine imposibilă.

Tesalia, regiune din nordul Greciei, locuită inițial de *pelasgi.* La sfîrșitul mileniului al II-lea î.e.n. a fost invadată de dorieni, care au transformat populația autohtonă în *penești* (cu un regim asemănător iloților). După încercarea nereușită a tiranilor din Pherae, *Iason* și *Alexandru* (prima jumătate a sec. al IV-lea î.e.n.), de a crea un stat unitar, **T.** a căzut sub dominația Macedoniei, apoi sub cea romană (sec. al II-lea î.e.n.). A făcut parte din Imperiul bizantin (pînă în 1349), apoi din Serbia, iar din 1393 din Imperiul otoman. În 1881 a revenit Greciei.

tescovínă (VITICULT.), produs secundar rezultat în urma zdrobirii și presării strugurilor, compus din ciorchini, pielițe și semințe. În urma fermentării, din tescovină se obține prin distilare rachiul de tescovină.

Teseu (în mitologia greacă), erou local și rege legendar al Atenei, fiul lui Egeu. În seama lui **T.** erau puse tot felul de isprăvi, reminiscențe mitice ale prefacerilor care avuseseră loc în trecutul îndepărtat al Aticii. **T.** a curățat drumurile de tîlhari, răfuindu-se cu uriașul Sinis și cu Procust, a răpus Minotaurul din Creta. Întorcîndu-se pe pămînt după ce coborîse în Hades pentru a încerca s-o răpească pe Persefona, n-a mai izbutit să-și recapete domnia și s-a retras în Eubeea, unde a pierit de mîna regelui Lycomede din Skyros. Tradiția îi atribuia lui **T.** unificarea Aticii și legislația primei conduceri tribale centralizate din Atena.

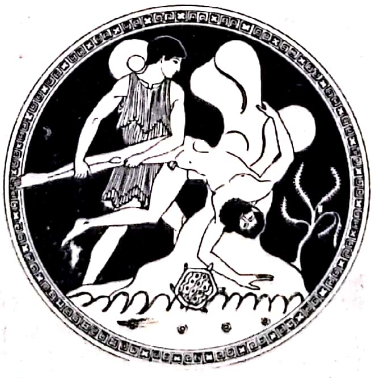

Teseu ucigîndu-l pe tîlharul Skiron

Tesla, Nikola (1856–1943), inginer electrotehnician și inventator iugoslav. A lucrat la compania telegrafică din Budapesta pînă în 1882 și la compania T. Edison de la Paris pînă în 1884, cînd a plecat în Statele Unite ale Americii. În 1888 a făcut prima comunicare asupra cîmpului magnetic învîrtitor, descoperit de el independent de G. Ferraris, a construit primele motoare asincrone bifazate și a elaborat sistemul bifazat de curenți electrici alternativi. După 1889 s-a ocupat în special de problemele curenților de înaltă frecvență, lucrările sale avînd o importanță deosebită pentru începuturile radiotehnicii. În 1889–1890 a construit generatoare electrice de frecvență ridicată (5 000 și 20 000 Hz) și în 1891 a inventat transformatorul electric de înaltă frecvență; a mai construit în 1899 stațiunea de radioemisiune de 200 kW de la Colorado etc. Lui **T.** i se datoresc și alte invenții (un contor electric, un frecvențmetru etc.) și perfecționări realizate după 1900. În 1934 s-a ocupat de problema fisiunii nucleelor atomice, folosind generatoare electrostatice de înaltă tensiune.

N. Tesla

tésla (după numele electrotehnicianului *N. Tesla*; METR.), unitate de măsură a inducţiei magnetice în sistemul de unităţi SI, egală cu inducţia unui cîmp magnetic uniform şi omogen, căreia îi corespunde un flux magnetic de un weber printr-o suprafaţă cu aria de un metru pătrat, normală pe cîmpul magnetic. Are simbolul *T*.

teslári (în evul mediu în ţările române), subalterni ai căpitanului de poduri (pavaje de lemn care acopereau străzile), avînd obligaţia de a repara stricăciunile acestora.

„tesneaci“, denumire dată curentului revoluţionar care a apărut în Partidul social-democrat bulgar şi care, rupîndu-se în 1903 din partid, s-a constituit în Partidul social-democrat revoluţionar al socialiştilor tesneaci („strîmţi“). Conduşi de D. Blagoev, G. Kirikov, Gh. Gheorghiev şi Gh. Dimitrov, **t.** s-au situat pe poziţiile luptei de clasă ireductibile şi ale internaţionalismului proletar, ducînd o luptă susţinută împotriva oportuniştilor bulgari (cunoscuţi sub numele de „largi“). Partidul **t.**, unul dintre întemeietorii Internaţionalei a III-a, Comuniste, s-a transformat în 1919 în Partidul Comunist Bulgar.

Tespis (sec. VI. î.e.n.), poet ditirambic grec, considerat părintele tragediei. Lui **T.** i se atribuie introducerea actorului şi a prologului în spectacolele dionisiace, inovaţii care marchează începutul dramei tragice.

test, metodă psihologică de investigare, constînd dintr-una sau din mai multe probe, identice pentru toate persoanele examinate, cu o tehnică precisă de apreciere a reuşitelor sau a greşelilor şi de măsurare a performanţelor. Pentru a asigura omogenitatea interpretării rezultatelor de către diverşi cercetători, **t.** sînt elaborate în prealabil pe baza distribuţiei statistice a performanţelor obţinute prin aplicarea probelor respective pe un grup-etalon. Termenul de *t. mintal* a fost folosit pentru întîia oară de James Mc Keen Cattell în 1890. Există diferite tipuri de **t.**, care pot fi aplicate individual sau colectiv: de dezvoltare, urmărind stabilirea diferenţierilor psihologice de vîrstă; de aptitudini, urmărind stabilirea diferenţelor individuale în cadrul aceleiaşi vîrste; de personalitate, urmărind stabilirea unor particularităţi de ansamblu ale psihicului persoanei, cum sînt **t.** numite proiective, „**t.** de aperçepţie tematică“ (TAT) ale lui H. A. Murray, **t.** lui H. Rorschach etc. **T.** prezintă avantajul unei interpretări univoce a rezultatelor, pe baza etalonării, şi al aplicării rapide şi economice pe un număr mare de persoane, ceea ce este necesar mai ales în domeniile practice, în psihologia şcolară, în psihologia muncii, în psihologia medicală. Dar **t.** nu asigură studierea fenomenelor psihice în profunzime şi în procesualitatea desfăşurării lor, din care cauză este necesară folosirea lor în cadrul unor metode mai complexe.

testamént (DR.), act juridic de voinţă unilaterală, personal şi solemn, esenţialmente revocabil, prin care o persoană fizică (testatorul) dispune, în tot sau în parte, de avutul său pentru timpul cînd nu va mai fi în viaţă. — *T. olograf*, testament scris în întregime, datat şi semnat de mîna testatorului. — *T. autentic*, testament întocmit de către un funcţionar de stat competent, cu formalităţile cerute de lege. — *T. mistic* (sau *secret*), testament scris de testator sau de către un terţ, dar semnat de primul, strîns, sigilat şi prezentat unui funcţionar de stat competent, care face un act de subscriere chiar pe înscrisul testamentului sau pe plic.

testícul, glandă genitală masculă, întotdeauna pereche. **T.** are două tipuri de secreţie: exogenă (elaborarea şi eliminarea spermatozoizilor) şi endogenă (producerea hormonilor masculini: androsteronul şi testosteronul).

testosterón (BIOCHIM.), $C_{19}H_{28}O_2$. Hormon sexual masculin, secretat de ţesutul interstiţial testicular (celulele Leydig). Are funcţia de a induce şi menţine la mascul caracterele sexuale secundare, precum şi de a favoriza dezvoltarea scheletului. Se poate prepara pe cale sintetică

Testut [*testû*], Jean Léo (1849—1925), medic francez, unul dintre cei mai apreciaţi anatomişti ai sec. al XIX-lea. A fost profesor de anatomie la facultăţile de medicină din Bordeaux, Lille şi Lyon. A făcut cercetări asupra vaselor şi nervilor ţesutului conjunctiv, anomaliilor musculare, anatomiei aplicate la medicina operatorie etc. Op. pr.: „Tratat de anatomie umană“ (1889—1892), „Tratat de anatomie topografică“ (1905), „Manual de disecţie“ (1921).

teşíre (TEHN.) v. **şanfrenare.**

tetaníe (MED.), sindrom datorit scăderii calciului din umorile organismului. Se caracterizează clinic prin contracturi ale muşchilor scheletici şi netezi, convulsii, uneori stări de asfixie prin spasm laringian etc. La baza **t.** este o stare latentă de hiperexcitabilitate a muşchilor şi nervilor (spasmofilie), care în anumite condiţii se transformă în accese de **t.** Accesul de **t.** durează de la cîteva minute la o oră şi manifestările lui iau uneori, prin violenţa lor, aspecte dramatice. **T.** se întîlneşte în cursul unor boli ca: insuficienţă paratiroidiană, hipovitaminoză D, tulburări grave gastrointestinale. Pentru vindecarea tetaniei se tratează boala care o provoacă.

tetános (MED.), boală toxiinfecţioasă gravă, provocată de pătrunderea în organism, printr-o rană, a bacilului tetanic. După o incubaţie de 2—15 zile apar rigiditatea musculară, spasme şi crampe musculare paroxistice, cu urmări grave datorită sediului lor (imposibilitate de alimentaţie, asfixie). Apar ortotonusul şi opistotonusul, caracteristice **t.** Tratamentul preventiv se face prin vaccinare cu anatoxină tetanică, iar tratamentul curativ cu penicilină, ser antitenatic şi medicaţie simptomatică. La animale, boala este întîlnită mai frecvent la cai, porci şi oi.

Tethys (în mitologia greacă), una dintre surorile Titanilor (titanidă), fiica lui Uranus şi a zeiţei Geea, soţia lui Ocean. Zeiță a mării și a cursurilor de apă. Reprezentată sub înfățișarea unei femei impunătoare, așezată într-un car tras de cai înspumați, însoțită de un alai de tritoni, delfini și oceanide.

tetra- (gr. *tetra* „patru"), element de compunere cu sensul „(format din) patru" (ex. *tetraedru*, *tetralogie*).

tetracarbonil de nichel (CHIM.) v. **nichel-carbonil.**

tetraclorură de carbon (CHIM.), CCl_4. Compus organic lichid cu miros plăcut, cu p.f. 75°C, neinflamabil, greu solubil în apă, ușor solubil în alcool, eter, benzen, cloroform. Se obține prin clorurarea directă a metanului sau din sulfură de carbon și clor în prezența unor catalizatori. **T. de c.** este utilizată ca solvent pentru grăsimi, lacuri, rășini, la fabricarea insecticidelor și la umplerea unor stingătoare de incendiu.

tetracoraliéri (PALEONT.), ordin fosil de celenterate din clasa antozoarelor, caracterizat prin simetria bilaterală a formelor adulte și prin cele patru septe principale. **T.** au trăit din silurian pînă la sfîrșitul erei paleozoice.

tetracórd (MUZ.), șir de patru sunete dintr-o scară muzicală (de ex.: do-re-mi-fa sau sol-la-si-do).

tetradráhmă, monedă de argint în Grecia antică cu o valoare de patru drahme. V. și drahmă.

tetraedrít (MINER.), sulfostibiură naturală de cupru, care mai conține fier, zinc și argint. Cristalizează în sistemul cubic, formînd cristale tetraedrice sau mase compacte, de culoare cenușie de oțel pînă la neagră ca fierul și cu luciu metalic. Se întîlnește în filoane hidrotermale. **T.** este un minereu de cupru și uneori de argint. În Republica Socialistă România se găsește în zăcămintele de la Cavnic (reg. Maramureș), Săcărîmb (reg. Hunedoara) și Bucium (reg. Cluj).

tetraédru (gr. *tetra* „patru" și *edra* „față"; MAT.), poliedru cu patru fețe triunghiulare, patru vîrfuri și șase muchii. Este cel mai simplu poliedru. **T.** este o piramidă triunghiulară. Volumul **t.** este egal cu o treime din produsul ariei bazei cu înălțimea. — *T. regulat,* tetraedru care are fețele triunghiuri echilaterale. Are șase plane de simetrie.

tetraetilplúmb (CHIM.), $Pb(C_2H_5)_4$. Compus organometalic obținut prin tratarea clorurii de etil cu un aliaj de plumb și sodiu. Este o substanță lichidă, incoloră, foarte toxică, cu p.f. circa 200°C, insolubilă în apă, greu solubilă în alcool, solubilă în hidrocarburi. Se utilizează ca adaos (pînă la 0,3%) în benzină, deoarece are efect antidetonant.

tetraevánghel v. **evangheliar.**

tetralogíe (gr. *tetra* „patru" și *logos* „cuvînt, știință"), serie de patru piese dramatice scrise de un singur autor, formată din trei tragedii și o dramă satirică, pe care poeții tragici greci o prezentau într-un spectacol teatral complet la concursurile din antichitate. Cele trei tragedii, care formau prima parte a **t.**, erau legate de o temă comună; cînd dezvoltau în timp același subiect, ele alcătuiau o trilogie (ex. „Orestia" de Eschil, căreia i s-a adăugat drama satirică „Proteu", azi pierdută). Prin extensiune, astăzi, serie de patru piese dramatice (de ex. tetralogia „Aurul Rinului" a lui R. Wagner).

tetramétru, vers grec sau latin alcătuit din patru unități ritmice trisilabice (ex. dactil sau anapest) ori din șase unități ritmice bisilabice (ex. iamb). **T.** este în general un alexandrin, alcătuit din patru măsuri despărțite de o cezură mediană.

tetrarhíe, formă de conducere a Imperiului roman, instituită de împăratul Dioclețian (284—305), care, pentru o mai bună administrare și apărare împotriva atacurilor externe, a împărțit imperiul în patru părți, încredințate conducerii a doi auguști și doi cezari.

tetrasilábic, cuvînt sau vers alcătuit din patru silabe.

tetravalént (CHIM.; despre un element), care are valența 4.

tetródă (TELEC.), tub electronic cu patru electrozi (catodul, grila de comandă, grila-ecran și anodul), a cărui funcționare este asemănătoare cu a triodei, deosebindu-se de aceasta prin prezența grilei-ecran, dispusă între anod și grila de comandă, pentru a micșora capacitatea electrică dintre aceștia.

Tetuán, oraș în nord-vestul Marocului, situat în apropiere de țărmul Mării Mediterane. 101 400 loc. (1960). Centru comercial. Industrie alimentară, textilă, a cimentului, artizanat. Monumente arhitectonice din sec. al XVIII-lea, muzee.

teu 1. (TEHN.) **a)** Armătură metalică (fiting) în formă de T cu trei ramificații, folosită pentru racordarea țevilor prin care circulă un fluid. Ramificațiile **t.** sînt filetate sau prevăzute cu flanșe și pot fi drepte sau curbe, coaxiale sau necoaxiale, perpendiculare sau înclinate. **b)** Instrument de desen folosit la lucrul la planșetă pentru trasarea liniilor drepte, înclinate cu un anumit unghi (cel mai adesea de 90°, dar, în general, reglabil) față de direcția de deplasare a lui. **2.** (AV.) Dispozitiv indicator în formă de T, folosit pe un aeroport pentru a arăta direcția și sensul vîntului. **T.** pentru zborul de noapte este luminat.

téugă (NAV.), suprastructură situată la prora unei nave. În interiorul **t.** sînt amenajate magazii de materiale și, mai rar, locuințe pentru echipaj.

teurgíe (gr. *theos* „dumnezeu" și *ergon* „lucrare"), act magic sau complex de acte magice, prin care neoplatonicii și alți mistici au pretins că intră în legătură cu divinitățile binefăcătoare pentru a le determina să le împlinească dorințele. Se numește și *magie albă.*

teutóni 1. Trib germanic din Iutlanda și insulele daneze. La sfîrșitul sec. al II-lea î.e.n., **t.** au coborît spre sud și, împreună cu cimbrii, au pustiit Galia și Spania; au fost zdrobiți de Marius la *Aquae Sextiae* (102 î.e.n.). **2.** Denumire a membrilor ordinului monaho-cavaleresc german, constituit în Palestina în 1190—1191; semnul distinctiv al **t.** era o mantă albă cu o cruce neagră pe umărul stîng. La începutul sec. al XIII-lea, ordinul **t.** s-a strămutat în răsăritul Europei. În 1211 **t.** au fost colonizați în Țara Bîrsei de regele Ungariei, Andrei al II-lea. Alungați din Transilvania (1225), deoarece nutreau planuri proprii de expansiune, s-au așezat (1226) în regiunea Toruń (Polonia), iar în 1237 s-au contopit cu ordinul monaho-cavaleresc al *gladiferilor* (purtători de spadă). Inițiind politica de „Drang nach Osten", **t.** au dus o campanie de cotropire, de catolicizare și germanizare forțată a Prusiei și a țărilor baltice, devenind totodată o frînă în dezvoltarea statului polon. Înfrînți de oștile polono-lituane ajutate de contingente cehe, ruse și moldovenești la Grünwald (1410), puterea lor a decăzut, iar prin pacea de la Toruń (1466) **t.** au fost siliți să cedeze o parte din posesiunile lor Poloniei și să recunoască suzeranitatea regelui polon. În timpul Reformei, în 1525, marele maestru *Albert de Brandenburg*, trecînd la luteranism, a secularizat averile ordinului **t.**, punînd astfel bazele ducatului Prusiei.

Teutsch *[toici]*, Iuliu (1867—1936), arheolog și etnograf german din Transilvania, întemeietorul muzeului din Brașov. A efectuat valoroase cercetări etnografice și arheologice în Țara Bîrsei.

tex (IND. TEXT.), sistem de numerotare a fineței firelor, fibrelor și semifabricatelor (benzi, semitorturi etc.) textile. Unitatea de bază, numită tot *tex*, este finețea unui fir cu lungimea de 1 000 m și masa de 1 g.

Texas, stat în partea de sud a S.U.A. Suprafața: 692 100 km^2. Populația: 10 323 000 loc. (1963). Centrul administrativ: *Austin*. Alte orașe: Houston, Dallas, San Antonio. Cuprinde o porțiune din cîmpia litorală a Golfului Mexic în sud-est, o regiune deluroasă în partea centrală și prelungiri ale Cordilierilor în extremitatea vestică. Mari zăcăminte de petrol și de gaze naturale (primul loc în S.U.A.), săruri de brom, heliu, magnezit, sulf, cărbuni ș.a. Este dezvoltată intens industria extractivă (2/5 din producția de petrol a S.U.A. și circa 50% din producția de gaze naturale, primul loc în producția de brom, heliu, magneziu și sulf), de prelucrare a petrolului, producția de cauciuc sintetic și de mase plastice (în regiunea litoralului Golfului Mexic). Mai există industrie energetică, metalurgică neferoasă (aluminiu, magneziu), constructoare de mașini (utilaj petrolier, avioane etc.), alimentară, textilă. În agricultură predomină marile ferme de tip capitalist. Se cultivă bumbac (1/3 din producția S.U.A.), grîu, porumb, orez, arahide, legume și pomi fructiferi. În zonele mai aride din vest și sud-vest este caracteristică creșterea animalelor sub forma pășunatului extensiv.

texte rotacizante, texte caracterizate prin prezența rotacismului. În filologia românească, termenul este consacrat pentru un grup de vechi texte românești din sec. al XVI-lea (cele mai multe aparținînd primei jumătăți a acestui secol), localizate în nordul Transilvaniei (Maramureș): Psaltirea Hurmuzaki, Psaltirea Scheiană, Psaltirea Voronețeană, Codicele Voronețean, Codex Sturdzanus.

textile, produse finite și materiale, constituite din fibre textile. Majoritatea produselor textile finite se obțin prin țesere, tricotare, împîslire etc. În prezent se produc și textile nețesute, care tind să înlocuiască materialele textile mai scumpe. Ele sînt constituite din straturi de fibre textile neîmpîslite, consolidate cu lianți din polimeri sintetici și eventual perforate pentru a fi permeabile pentru aer. V. și industria textilă.

textolít (ELT.), material în formă de plăci, constituit din straturi de țesături impregnate cu rășini sintetice de tipul bachelitei. Este utilizat ca material electroizolant în electrotehnică și radiotehnică, în construcția de mașini (la fabricarea unor roți dințate) etc.

textologíe, disciplină filologică aplicată la studiul comparat al textelor unor opere literare sau de altă natură, pentru stabilirea versiunii definitive corecte în vederea republicării operelor în ediții postume.

textúră 1. (PETROGR.) Mod de distribuire în spațiu a părților componente ale rocilor. Mai frecvent se întîlnesc *t. masive* (la rocile magmatice), *t. stratificate* (la rocile sedimentare), *t. șistoase* (la rocile metamorfice). **2.** (METAL.) Mod de asamblare sau de așezare, orientată în spațiu, a constituenților în structura unui metal sau a unui aliaj (ex. **t.** granulară, **t.** fibroasă etc.). **3.** (PEDOL.) *Textura solului*, alcătuirea mecanică sau granulometrică a solului, reprezentată prin proporția diferitelor particule minerale elementare (argila, mîlul, nisipul, pietrișul). *T.s.* poate fi argiloasă, lutoasă, nisipoasă sau fină, mijlocie, grosieră. *T.s.* determină în mare măsură proprietățile fizico-mecanice ale solului, regimul apei și al aerului din sol. Solurile agricole fertile din țara noastră au o textură mijlocie lutoasă.

tezáur a) Totalitatea mijloacelor financiare efective (bani, aur și alte metale prețioase, titluri de valoare etc.) de care dispune statul la un moment dat. **b)** Denumire generică dată oficiului public central care face operații financiare pentru statul capitalist și administrează veniturile bugetului.

tezaurizáre, sustragerea din circuitul economic normal a mijloacelor bănești aflate îndeosebi sub formă de aur sau valute. V. și *Gresham, legea lui* ~.

téză 1. (FILOZ.) **a)** Idee formulată concis, susținută ca temei al unei concepții filozofice, juridice, politice etc. **b)** Etapă inițială în cadrul procesului de dezvoltare dialectică, adică afirmația inițială care, prin natura sa, dă naștere propriei sale negații, antiteza. V. și sinteză; triadă. **2.** (LOG.) **a)** Enunț strict determinat în cadrul unei demonstrații. **b)** Expresie adevărată în orice interpretare dată variabilelor sale.

„Teze despre Feuerbach", schiță prealabilă a lui K. Marx pentru o critică a filozofiei lui Feuerbach, scrisă în primăvara anului 1845 sub forma a 11 teze și publicată pentru prima oară de Engels în 1888. „Tezele" semnalează limitele materialismului premarxist, inclusiv ale materialismului lui Feuerbach, şi trasează căile dezvoltării filozofiei materialiste. Principalul neajuns al vechiului materialism, arată Marx, l-a constituit caracterul său contemplativ. De aici necesitatea includerii criteriului practicii în teoria cunoaşterii, a învingerii, cu ajutorul acestui criteriu, a idealismului şi agnosticismului şi a dezvoltării pe baze materialiste a rolului activ al subiectului în cunoaştere, ignorat de materialismul metafizic. Pe de altă parte, Marx arată pentru prima oară însemnătatea principială a relaţiilor sociale, formate pe baza activităţii practice de producţie, în definirea conceptului de om, subliniind astfel, în opoziţie cu antropologismul lui Feuerbach, esenţa socială a omului. Esenţa umană, arată Marx, nu este ceva abstract şi imuabil, inerent „individului izolat" ca membru al unei specii biologice, ci „ansamblul relaţiilor sociale", concrete, istoriceşte determinate. Sarcina filozofiei este de a face „critica acestei esenţe reale", a relaţiilor sociale, şi implicit de a nu se limita la „interpretarea" lumii existente, ci de a o „schimba" pe aceasta din urmă. **T. d. F.** constituie „primul document care conţine germenul genial al noii concepţii despre lume" (Engels).

„Tezele din aprilie", document programatic prezentat de V.I. Lenin la 4 (17) aprilie 1917, sub denumirea „Despre sarcinile proletariatului în actuala revoluţie", în care a fost elaborat planul luptei partidului comunist bolşevic pentru trecerea de la revoluţia burghezo-democratică la revoluţia socialistă. **T. din a.** prevăd ca măsuri economice confiscarea pămînturilor moşiereşti, contopirea tuturor băncilor în una singură (banca naţională) şi trecerea ei sub controlul sovietelor, introducerea controlului muncitoresc asupra producţiei şi repartiţiei etc. În domeniul politic, V.I. Lenin preconiza, avînd în vedere existenţa în acel moment a dualităţii puterii, teza trecerii nu la republica parlamentară, ci la republica sovietică, ca formă a dictaturii proletariatului. Lenin preconiza cucerirea majorităţii în soviete, în scopul transformării acestora într-un instrument politic capabil să contribuie la schimbarea politicii atît a sovietelor, cît şi a guvernului. Lenin a propus totodată schimbarea vechii denumiri a partidului social-democrat în cea de partid comunist şi elaborarea unui nou program al partidului. În **T. din a.** V.I. Lenin a propus crearea unei noi Internaţionale, Internaţionala Comunistă. **T. din a.** au avut un rol important în călirea revoluţionară a maselor, în întărirea spiritului lor combativ, pregătindu-le astfel pentru revoluţia socialistă.

Thackeray *[θę́cəri]*, William Makepeace (1811—1863), scriitor englez, reprezentant de seamă al realismului critic. S-a născut la Calcutta în familia unui funcţionar. A studiat la Cambridge, a vizitat Germania, unde l-a cunoscut pe Goethe, şi, un timp, a frecventat cercurile boemei aristocratice şi literare pariziene. **T.** a manifestat un mare interes pentru activitatea politică, situîndu-se pe poziţii radicale mic-burgheze. Şi-a ilustrat singur, cu desene şi caricaturi, multe dintre foiletoanele sale politice. Primul său succes literar a fost volumul de schiţe satirice „Cartea snobilor" (1848, trad. rom. 1964). Romanele sociale, partea cea mai valoroasă a creaţiei sale, cuprind puternice tablouri realiste ale Angliei sec. al XIX-lea şi o satiră acidă a tranzacţiilor, abuzurilor, fariseismului şi a altor vicii ale claselor dominante („Bîlciul deşertăciunilor", 1847—1848, ult. trad. rom. 1963; „Povestea lui Pendennis", 1848—1850; „Familia Newcome", 1853—1855 ş.a.). Romanele „Memoriile lui Barry Lindon" (1848), „Henry Esmond" (1852, trad. rom. 1965), „Cei din Virginia (1857—1859) ş.a., inspirate din istoria Angliei, păstrează şi ele un caracter critic şi moralizator. În acelaşi spirit, **T.** a ţinut o serie de prelegeri literare („Umoriştii englezi ai sec. al XVIII-lea", 1853) şi istorice („Cei patru George", 1860). Caracteristic întregii satire a lui **T.** este scepticismul, ostil oricăror iluzii filantropice, dar şi lipsit de perspectiva unor remedii sociale. Naraţiunea lui **T.** se distinge prin rigoarea detaşării de frămîntările personajelor sale (în general mai complexe decît cele ale lui Dickens), ea fiind printre primele modele de artă obiectivă realistă.

W. M. Thackeray

Thaer, Albrecht (1752—1828), medic şi agronom german; a fost profesor de agricultură la Universitatea din Berlin. În 1806 a înfiinţat primul institut agronomic din Germania. A elaborat teoria nutriţiei plantelor cu humus, care a avut o largă răspîndire în sec. al XIX-lea pînă la apariţia teoriei nutriţiei minerale a lui Justus von Liebig. Op. pr.: „Bazele agriculturii raţionale" (1853).

Thälmann *[télman]*, Ernst (1886—1944), militant de seamă al mişcării muncitoreşti germane şi internaţionale. În 1903 a aderat la aripa de stînga a Partidului social-democrat. În 1919 a fost ales preşedinte al organizaţiei din Hamburg a Partidului social-democrat independent din Germania (P.S.D.I.G.); această organizaţie a intrat, în 1920, aproape în întregime în partidul comunist. Membru al Partidului Comunist din Germania din 1920, al C.C. al P.C.G. din 1921, a fost ales, în 1925, preşedinte al C.C. al P.C.G. În 1923 a condus răscoala armată a proletariatului din Hamburg. În 1928—1943 a fost membru al Comitetului Executiv al Internaţionalei a III-a. După instaurarea dictaturii hitleriste (1933) a fost arestat, internat într-un lagăr

E. Thälmann

de concentrare. A fost asasinat în august 1944 în lagărul de concentrare de la Buchenwald. Op. pr.: „În luptă împotriva imperialismului german şi american" (1954, trad. rom.).

Thanatos (gr. *thanatos* „moarte"; în mitologia greacă), personificarea morţii, fiul Nopţii şi fratele Somnului (Hypnos). Îşi avea lăcaşul în infern sau, potrivit altor legende, la porţile acestuia.

Thapa, Surya Bahadur (n. 1927), preşedinte al Consiliului de Miniştri al Nepalului (din 1965). În 1960–1965 a deţinut diferite portofolii ministeriale.

Thar, deşert în India şi Pakistanul de Vest, cuprins între cursul inferior al Indului şi Munţii Aravalli. Suprafaţa: 300 000 km². Dune de nisip; lacuri sărate şi takîre. Climă tropicală uscată, cu precipitaţii reduse (în timpul musonului). Păduri de acacia şi ierburi xerofite. Vestul deşertului **T.** este irigat din apele Indului. Se practică creşterea nomadă a animalelor (oi, capre şi cămile).

Thasos, insulă grecească în nordul Mării Egee, separată de continentul european prin strîmtoarea Thasos. Suprafaţa: 398 km². Populaţia: circa 15 200 loc. Relieful muntos. Altitudinea maximă: 1 203 m. Climă şi vegetaţie mediteraneeană. Zăcăminte de minereuri de fier, de cupru etc. Plantaţii de măslini, de viţă de vie, de pomi fructiferi.

Themis (în mitologia greacă), zeiţă arhaică a dreptăţii, una dintre surorile titanilor (titanidă), identificată ulterior cu Dike, zeiţa justiţiei. Atributele ei sînt balanţa şi cornul de abundenţă sau însemnele convenţionale ale justiţiei: balanţa şi sabia.

Theodorescu, Bazil (n. 1891), clinician român, profesor de medicină internă la Universitatea din Bucureşti, membru al Academiei Republicii Socialiste România şi al Academiei franceze de medicină. S-a ocupat în special cu studiul bolilor cardiovasculare, aducînd contribuţii originale în patologia unor boli ca infarctul miocardic, angina pectorală, aritmiile cardiace etc. Op. pr.: „Profilaxia şi tratamentul insuficienţei coronariene" (1958), „Cardiologia" (1961–1963).

Theodorescu, Cicerone (n. 1908), poet român, născut la Bucureşti. Înainte de Eliberare a desfăşurat o vie activitate publicistică (la „Azi", „Cuvîntul liber" ş.a.). Placheta de debut, „Cleştar" (1936), exprimă, într-o formă ermetică, sentimentul însingurării şi al îndoielii. După Eliberare a aderat la poezia militantă, inspirîndu-se din tradiţiile de luptă ale ceferiştilor („Calea Griviţei", 1949; „Un cîntec din uliţa noastră", 1953) şi din noile realităţi social-politice („Povestea Ioanei", 1963, „Zburătorul de larg", 1965). Poet avîntat şi energic, este totodată un cîntăreţ delicat al iubirii calme („Oameni şi dragoste", 1958; „De dragoste", 1961), al sentimentului patern şi al copilăriei („Întîmplarea din grădină", 1952; „Făurari de frumuseţe", 1954 ş.a.). Reactualizînd rondelul, l-a utilizat cu verva în direcţie satirică. Poemele sale se remarcă prin acurateţea lor formală. A cules folclor („Izvoare fermecate", 1958). A tradus din V. Maiakovski, A. Tvardovski, W. Blake, F. Garcia Lorca, W. Broniewski ş.a.

Theodorescu-Sion, Ion (1882–1939), pictor român. A studiat la Şcoala de arte frumoase din Bucureşti cu G.D. Mirea, apoi la Paris la Academia de bele-arte ca elev al lui J.P. Laurens. După o călătorie în nordul Africii se întoarce în ţară, poposind în diferite regiuni de unde aduce imagini ale priveliştilor şi ale oamenilor locului. Autor de portrete, peisaje, naturi moarte şi compoziţii, **Th.-S.** atins şi către marea compoziţie. Preocupîndu-se de problemele redării specificului naţional, de folclorul decorativ, adesea înţeles superficial, el a tratat subiecte din viaţa şi din folclorul ţăranului român („Plăieşii", „Ciobanii din Munţii Apuseni", „La izvorul Troiţei", „La fîntîna meşterului Manole"). **Th.-S.** evocă un univers spaţial masiv, strict construit, în care figura umană se include gravă şi aspră. Pictura lui apare ca un efort original de a lega experienţa cromaticii şi ornamenticii populare de experienţele lui Cézanne şi Derain. **Th.-S.** a dus la începutul carierei sale şi o intensă activitate de ilustrator la publicaţiile „Furnica", „Zavera" ş.a.

Theodorian, Caton (1877–1939), prozator şi dramaturg român. S-a născut la Craiova. A debutat cu versuri şi proză în „Literatorul" (1893). A colaborat la „Luceafărul", „Semănătorul", „Ramuri", „Sburătorul" ş.a. Dintre numeroasele sale scrieri dramatice se remarcă în primul rînd comedia „Bujoreştii" (1916), care înfăţişează lupta ridicolă şi absurdă desfăşurată în jurul ambiţiilor şi veleităţilor unei vechi familii boiereşti. Unicul său roman, „Sîngele Solovenilor" (1908), este axat pe problematica eredităţii. A scris şi nuvele cu caracter relativ autobiografic. A tradus din Théophile Gautier, Emile Zola, Alexandre Dumas-fiul ş. a.

Theodorik din Praga (? –1381), pictor ceh. Menţionat pentru prima oară în 1359, **T.** a fost unul dintre cei mai importanţi artişti ai epocii împăratului Carol IV şi un reprezentant de seamă al picturii gotice cehe. Principala sa operă este decorarea capelei sf. Cruce din castelul Karlštejn cu o adevărată galerie de tablouri, reprezentînd figuri de sfinţi (1367). Stilul său, monumental şi sobru, impune prin vigoarea desenului şi armonia cromatică reţinută.

Theodorini, Theodor (1823–1873), actor român, animator de seamă al teatrului românesc. A studiat la Academia Mihăileană cu Costache Caragiale, apoi în Italia cu G. Modena

Interpret de patos romantic în melodramele timpului, a fost totodată creatorul plin de fantezie şi de vervă al rolurilor de caracter şi travesti din comedia originală. A jucat pe scenele teatrelor din Iaşi şi din Bucureşti, principalul său centru de activitate fiind însă Teatrul Naţional din Craiova, pe care l-a condus din 1854 vreme de aproape 20 de ani.

Theodosiu I (Caesar Flavius Theodosius Augustus), împărat roman (379—395) în Orient. A purtat lupte împotriva goţilor, care ameninţau să cucerească Constantinopolul, şi a încercat să impună doctrina niceeană ca religie dominantă, interzicînd cultele păgîne. În timpul său s-a realizat ultima unire de fapt a părţilor apuseană şi răsăriteană ale imperiului (394—395). În anul 395 a împărţit Imperiul roman între cei doi fii ai săi: *Arcadiu* (în Orient) şi *Honoriu* (în Occident).

Theohari, Anibal (1873—1933), medic român. A fost profesor de terapeutică la universităţile din Iaşi şi din Bucureşti. Este unul dintre cei mai străluciţi reprezentanţi ai clinicii medicale româneşti din prima jumătate a sec. al XX-lea. Şcoala sa se caracterizează prin combinarea curentului anatomoclinic cu cel experimental. Cercetările întreprinse cuprind probleme de terapeutică medicamentoasă şi de terapeutică balneologică. **T.** a acordat o mare importanţă datelor fiziotopologice în conducerea oricărui tratament. Ca balneolog, a studiat experimental şi clinic acţiunea apelor minerale din ţara noastră. El a înfiinţat Institutul de balneologie din Bucureşti (1924) şi „Societatea de terapeutică". Op. pr.: „Tratat elementar de terapeutică" (1922), „Tratat de terapeutică" (1934, în limba franceză).

theromórpha (gr. *theros* „animal" şi *morphe* „formă"; PALEONT.), ordin de reptile fosile acvatice şi terestre. Aveau unele caractere comune cu stegocefalii, iar altele cu mamiferele. Au trăit mai ales pe fostul continent sudic Gondwana, din permian pînă în triasic.

Thessaloniki v. **Salonic.**

Thetis (în mitologia greacă), divinitate a mării, cea mai cunoscută dintre nereide. Din scurta ei căsnicie cu muritorul Peleu s-a născut Ahile. Trăia retrasă în palatele minunate din văgăunile mării şi apărea pe pămînt numai la chemarea fiului ei, pe care nu l-a putut feri de o moarte timpurie.

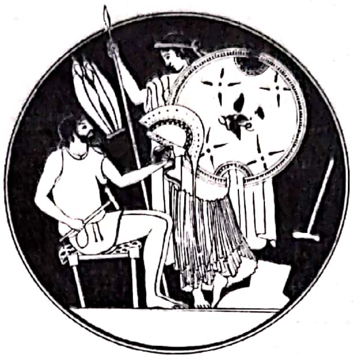

Thetis şi Ahile

Thibaud *[tibó]*, Jacques (1880—1953), violonist francez. A studiat la Paris cu Marsick. Începînd din 1898, a cîntat ca solist în întreaga lume. A fost profesor la Şcoala normală de muzică din Paris. Împreună cu Casals şi Cortot, **T.** a format un trio devenit celebru. A iniţiat concursul de vioară care îi poartă numele, iar împreună cu M. Long concursul pentru pian. Interpretările sale se caracterizau prin delicateţe, căldură şi eleganţă.

Thibaudet *[tibodé]*, Albert (1874—1936) critic literar francez, autor a numeroase eseuri şi monografii („Poezia lui Stéphane Mallarmé", 1912; „Gustave Flaubert", 1922; „Istoria literaturii franceze din 1789 pînă în zilele noastre", 1936; „Reflecţii asupra literaturii", 1938, în care a studiat istoria literară pe generaţii de scriitori, ş.a.), ingenioase şi sugestive prin forţa intuiţiei critice, susţinută de o fină erudiţie. Caracterizată prin atitudinea ei antidogmatică, bogăţia ideilor şi a informaţiei, ca şi prin eleganţa stilistică, opera lui **T.** are însă la bază o concepţie de influenţă bergsoniană.

Thierry *[tierí]*, Augustin (1795—1856), istoric francez de orientare liberală din perioada Restauraţiei, unul dintre creatorii variantei burgheze a teoriei luptei de clasă, adept al lui Saint-Simon. A susţinut teoria eronată potrivit căreia clasele societăţii feudale au apărut în urma cuceririlor, clasa stăpînilor feudali provenind din rîndurile cuceritorilor, iar clasa ţăranilor dependenţi din rîndurile populaţiei cucerite. Op. pr.: „Cucerirea Angliei de normanzi" (1825), „Consideraţii asupra istoriei Franţei" (1840), „Schiţă istorică despre starea a treia" (1853) ş.a.

Thiers *[tiér]*, Adolphe (1797—1877), om politic francez şi istoric liberal burghez, avocat. A fost în repetate rînduri ministru, iar între 1836 şi 1840 prim-ministru. Ca şef al puterii executive (februarie 1871), **T.** a încheiat, în condiţii umilitoare pentru Franţa, pacea preliminară prin care s-a terminat războiul franco-prusian (1870—1871). Ordinul său de dezarmare a gărzii naţionale a constituit cauza imediată a izbucnirii răscoalei populare (18 martie 1871), care a instaurat Comuna din Paris. **T.** a condus acţiunea de reprimare sîngeroasă a acesteia. Între 1871 şi 1873 a fost preşedinte al Republicii Franceze. Op. pr.: „Istoria revoluţiei franceze" (10 vol., 1823—1827), „Istoria Consulatului şi a Imperiului" (20 vol., 1845—1862).

Thimann *[θímən]*, Kenneth Vivian (n. 1904), biolog american, specialist în fiziologia plantelor, profesor la Universitatea din California, membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România şi membru la National Academy of Sciences (S.U.A.). A demonstrat legătura dintre creştere şi respiraţie la plante şi rolul acidului indol-acetic în înrădăcinarea butaşilor.

Thimig, familie de actori austro-germani. Mai importantă a fost *Helene T.* (n. 1889), tragediană. A fost soţia lui M. Reinhardt şi a jucat în trupa acestuia la Deutsches Theater din Berlin, apoi l-a urmat la Viena şi în America. Profesoară la Academia de muzică şi artă plastică din Viena, a condus în 1948 renumitul „Reinhardt Seminar". Interpretarea ei, de o mare forţă poetică, s-a caracterizat şi prin stilul purificat de gesturi şi intonaţii convenţionale. Printre rolurile sale se numără: Ofelia din „Hamlet", Puck din „Visul unei nopţi de vară" de Shakespeare.

Thiron, Constantin (1853—1924), medic român. A fost profesor la Facultatea de medicină din Iaşi. Adept al monismului haeckelian, **T.** a organizat la Iaşi cercul de liber-cugetători „Raţiunea" (1909) şi a îndrumat mişcarea ateistă din Bucureşti legată de revista „Raţiunea" (1911—1914). A publicat mai multe broşuri ateiste, în care a relevat opoziţia dintre ştiinţă şi religie, şi a militat pentru propagarea culturii în popor, preconizînd înmulţirea şcolilor, laicizarea învăţămîntului, despărţirea bisericii de stat.

Thoma /*tóma*/, Ludwig (1867—1921), scriitor german. A fost redactorul revistei „Simplicissimus". În poeziile sale **T.** a criticat clericalismul şi aspectele variate ale filistinului epocii wilhelmiene. **T.** a scris romane realiste inspirate din lumea satului bavarez („Andreas Vöst", 1905; „Wittiber", 1911 şi „Ruepp", 1922), nuvele satirice-umoristice din viaţa ţăranilor şi a micii burghezii („Asesorul Karlchen", 1900; „Poveşti ştrengăreşti", 1904; „Mătuşa Frieda", 1906) şi comedii („Cursa", 1902; „Morala", 1909). După 1914 **T.** s-a situat pe poziţiile ideologice ale claselor dominante.

Thomas /*tomá*/, Ambroise (1811—1896), compozitor şi profesor francez. A fost director al Conservatorului din Paris. A scris peste 20 de opere, dintre care „Mignon" (1866) este cea mai cunoscută, precum şi balete, muzică de cameră ş.a.

Thomas /*tóməs*/, Dylan Marlais (1914—1953), poet englez originar din Ţara Galilor. Poezia sa lirică, apropiată de suprarealism („Optsprezece poeme", 1935; „Douăzeci şi cinci de poeme", 1936; „Harta dragostei", proză şi versuri, 1939; „Zămisliri şi moarte", 1946), vădind un talent îndrăzneţ şi originalitate, slăveşte plenitudinea şi triumful vieţii asupra forţelor distructive şi morţii. A mai scris eseuri, povestiri, scenarii de filme ş.a.

Thomas /*tóməs*/, Sidney Gilchrist (1850—1885), inventator englez. A inventat procedeul, brevetat în 1877, de elaborare în convertizoare a oţelului din fontă fosforoasă, cunoscut sub denumirea de *procedeu T.*

Thomasius, Christian (1655—1728), jurist şi filozof german, exponent al teoriilor dreptului natural. Dezvoltînd o concepţie raţionalistă, a susţinut necesitatea de a se înlătura influenţa religiei asupra statului şi filozofiei şi a negat originea divină a statului şi dreptului.

Thomaz, Américo (n. 1894), preşedinte al Portugaliei (din 1958). Între 1944 şi 1958 a fost ministru al marinei în guvernul lui A. Salazar.

Thomsen /*tómsən*/, Christian Jürgensen (1788—1865), arheolog danez, creatorul sistemului de periodizare a preistoriei în epoca pietrei, a bronzului şi a fierului, după materialul care predomina în confecţionarea uneltelor şi armelor. Op. pr.: „Ghid al antichităţilor nordice".

Thomson /*tomsn*/, prag submarin la adîncimea de 500—600 m, situat în nordul Oceanului Atlantic, care face legătura între Groenlanda şi Arhipelagul Britanic. Pragul Thomson este de natură continentală, fiind un rest al continentului finoscandic.

Thomson /*tomsn*/, James (1700—1748), poet şi dramaturg englez de origine scoţiană. Opera sa principală, vastul poem didactic-descriptiv „Anotimpurile" („Iarna", 1726; „Vara", 1727; „Primăvara", 1728, şi „Toamna", 1730), scris în versuri albe, exprimă un puternic sentiment al naturii şi simpatia pentru viaţa ţărănească, constituind una dintre primele manifestări ale romantismului englez şi ale opoziţiei lui faţă de clasicism. În drame („Sofonisba", 1730; „Eduard şi Eleonora", 1739 etc.) a urmat totuşi canoanele clasice. A mai scris poemele de inspiraţie iluministă „Libertatea" (1737) şi „Castelul indolenţei" (1748).

Thomson /*tomsn*/, sir Joseph John (1856—1940), fizician englez. A fost profesor la Universitatea din Cambridge şi membru al Societăţii Regale din Londra. Făcînd experienţe de deviere a razelor catodice cu ajutorul cîmpurilor electrice şi magnetice, **T.** a reuşit să demonstreze că ele sînt de natură corpusculară, fiind alcătuite din particule încărcate cu sarcină electrică negativă, numite *electroni*, cărora ulterior le-a determinat şi sarcina specifică. În 1903 **T.** a elaborat unul dintre primele modele atomice. Premiul Nobel (1906).

J. J. Thomson

Thomson /*tomsn*/, sir William, lord *Kelvin* (1824—1907), fizician englez; a fost profesor la Universitatea din Glasgow şi membru al Societăţii Regale din Londra. A adus importante contribuţii în domeniile termodinamicii şi electromagnetismului. Pe baza principiului al doilea al termodinamicii, a propus o scară termometrică (numită scara termodinamică absolută, sau scara Kelvin) care nu depinde de natura vreunei substanţe termometrice. Împreună cu Joule a descoperit (în 1852) o nouă posibilitate de răcire a gazelor (efectul Joule-

W. Thomson

Thomson). În 1856 a descoperit un efect termoelectric *(efectul T.)*. A elaborat teoria circuitelor electrice rezonante şi a luat parte la pregătirea instalării primului cablu telegrafic transatlantic. Op. pr.: „Tratat de filozofie naturală" (împreună cu P.G. Tait, 1867). — *Efectul Thomson*, degajare sau absorbţie de căldură într-un corp omogen (metal sau semiconductor), parcurs de un curent electric, atunci cînd încălzirea lui este neuniformă. *E.T.* este distinct de efectul Joule-Lenz sau de alte efecte generatoare de căldură.

Thor (apare şi sub forma *Donar* şi *Thunar*; în mitologia popoarelor germanice), una dintre cele mai importante divinităţi, fiul lui Odin, venerat mai cu seamă în ţinuturile scandinave. Reprezintă, probabil, personificarea tunetului. Era închipuit ca un bărbat puternic, de o forţă uriaşă, luptător de neînvins.

Thoreau */θó:rou/*, Henry David (1817-1862), scriitor nord-american, alături de Emerson reprezentant al *transcendentaliştilor*. În opera lui **T.**, individualismul („Nesupunerea civilă", 1849) se îmbină cu un înflăcărat cult al „întoarcerii" la natură, susţinut de un ascuţit simţ de observaţie şi exprimat cu sinceritate şi forţă lirică („Walden, sau Viaţa în pădure", 1854, trad. rom.). A fost un adversar al exploatării şi al sclaviei negrilor.

Thorez, Maurice (1900—1964), militant de seamă al mişcării muncitoreşti franceze şi internaţionale. În 1919 a intrat în Partidul socialist. Membru al P.C. Francez de la crearea acestuia (1920), al C.C. din 1924, al Biroului Politic al C.C. al P.C. Francez din 1925. A fost secretar al C.C. (1925—1930), secretar general (1930—1964) şi apoi preşedinte al P.C. Francez (1964). A avut un rol de seamă în organizarea Frontului popular în Franţa (1935). A fost membru al Comitetului Executiv (1928—1943) şi al Prezidiului Comitetului Executiv al Internaţionalei a III-a. În 1945—1947 a fost de mai multe ori ministru şi vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri. A fost în repetate rînduri deputat în parlament. Op. pr.: „Articole şi cuvîntări" (1957, trad. rom.), „Un fiu al poporului" (1949, trad. rom.).

M Thorez

Thorvaldsen */tórvalsən/*, Bertel (1770—1844), sculptor danez, reprezentant de seamă al neoclasicismului. A fost preşedinte al Academiei de artă din Copenhaga. Opera sa, cu tendinţe idealizante, cuprinde mai ales subiecte mitologice executate în marmură („Mercur", „Ganimede", „Venus") şi se caracterizează printr-un ritm simplu şi prin plasticitatea volumelor. **T.** s-a bucurat de o celebritate mondială, primind comenzi din numeroase ţări („Monumentul Potocki", în Polonia; „Ducele de Leuchtemberg", „Gutenberg" ş.a. în Germania, „Papa Pius al VII-lea" în Italia, „Leul din Berna" în Elveţia ş.a.). A executat şi sculptură monumental-decorativă. În amintirea valoroasei sale opere s-a înfiinţat la Copenhaga muzeul Thorvaldsen.

Thot, zeu din mitologia egipteană, considerat întemeietorul ştiinţelor şi artelor, inventatorul scrisului, fondatorul instituţiilor de stat. Era reprezentat ca un om cu cap de pasăre *ibis*.

Thüringer Wald */türingər vald/*, culme muntoasă pe teritoriul R.D. Germane şi R.F. Germane; 100 km lungime. Este un masiv hercinic puternic denudat, alcătuit din gresii, conglomerate şi porfire. Altitudinea maximă: 982 m (vîrful Grosser Beerberg). Păduri de foioase. Exploatări de minereu de fier. Staţiuni balneoclimatice şi importanţă turistică.

tiamină v. **vitamina B.**

Tian-Şan, sistem muntos în Asia Centrală, pe teritoriul U.R.S.S. şi R.P. Chineze, desfăşurat pe o lungime de 2 500 km, orientat de la sud-vest spre nord-est. Munţii Alai îl uneşte cu podişul Pamir; în nord este delimitat de Depresiunea Ţungariei, iar în sud de Valea Fergana şi Depresiunea Tarimului. Este format din roci metamorfice, cutate în fazele de orogeneză caledonică şi hercinică şi apoi intens peneplenizate. Constituie un puternic nod orografic, din care se desfac o sumedenie de culmi cu numeroase depresiuni intercalate, uneori de origine tectonică. Climă continentală aspră, cu o pronunţată etajare. Limita zăpezilor permanente este cuprinsă între 3 700 m (în sud) şi 4 400 m (în nord); numeroşi gheţari (Inîlcek, de 60 km lungime). Altitudinea maximă: 7 439 m (Vîrful Victoriei). Vegetaţie de pustiu la poalele munţilor, apoi de semipustiu şi de stepă montană, urmată de păduri cu frunze căzătoare, de conifere şi de păşuni alpine. Zăcăminte de cărbuni, petrol, sare, minereuri de fier etc.

tiară (lat. *tiara* „bonetă frigiană sau persană"), coroană înaltă, originară din Iranul antic, unde simboliza puterea „regelui regilor"; a fost adoptată de către papi în cursul sec. al XIV-lea şi face parte din ţinuta lor de ceremonial. **T.** papală este alcătuită din trei coroane suprapuse, decorate cu flori de crin stilizate.

Tiberiu (Tiberius Claudius Nero), împărat roman (14—37 e.n.), fiul adoptiv şi succesorul lui August. Ca general, a cucerit Raetia şi a reprimat răscoala din Panonia şi Dalmaţia. A continuat politica lui August de consolidare a administraţiei imperiului, în pofida opoziţiei aristocraţiei senatoriale, reprimată adesea cu severitate (mult amplificată în izvoarele istorice ostile împăratului).

Tibesti, masiv muntos în centrul Saharei, pe teritoriul Libiei şi al Republicii Ciad, format pe şisturi şi granite precambriene, gresii paleozoice, parţial acoperite cu lave vulcanice terţiare. Relief de podişuri etajate, intens fragmentate. Altitudinea maximă: 3 415 m. Climă deşertică, cu precipitaţii foarte reduse. Vegetaţie săracă.

Tibet, regiune autonomă (din august 1965) în R.P. Chineză, situată în sud-vestul ţării, ocupînd cea mai mare parte din Podişul Tibet. Suprafaţa: 1 220 000 km^2. Populaţia: 1 270 000 loc. (1957). Centrul administrativ: *Lhasa*. Relief de munţi şi podişuri înalte, climă foarte aspră şi uscată, cu mari diferenţe de temperatură. Principala ramură a economiei este agricultura. Se cultivă pe suprafeţe reduse (în depresiuni) orz, leguminoase, cartofi (mai ales în sud). Se practică creşterea nomadă şi seminomadă a animalelor (iaci, oi, capre, vaci). Se exploatează minereuri de fier, de aur, sare şi cărbuni. Există întreprinderi de prelucrare a metalelor, de preparate medicinale, de pielărie, de reparaţii auto (la Lhasa). Sînt dezvoltate meşteşugurile.

Tibet, *Podişul* ~, cel mai înalt podiş din lume, situat pe teritoriul R.P. Chineze şi Indiei, cuprins între Munţii Kunlun şi Nanşan în nord şi Munţii Himalaia în sud. Suprafaţa: circa 2 000 000 km^2. Predomină altitudini cuprinse între 4 000 şi 5 000 m. Este străbătut de numeroase lanţuri muntoase înalte, cu altitudini de peste 6 000 m (munţii Tangla, Aling-Kangri, Karakorum, Niencen-Tangla). În munţi apar numeroşi gheţari (de circ şi de vale). Suprafaţa podişului este acoperită de semideşerturi, deşerturi de piatră şi sărături. Bogate zăcăminte de cărbune, de aur, minereu de fier, magneziu, sare etc. Climă rece, uscată şi aspră; precipitaţii reduse (100—200 mm pe an). În partea de sud-sud-est a *P.T.* se resimte influenţa musonului din sud-vest, unde clima este mai dulce, cu precipitaţii bogate şi cu frecvente furtuni. Din partea de sud-sud-est a podişului izvorăsc marile artere hidrografice: Indul, Brahmaputra, Salween, Iantzî, Huanhe etc. Numeroase lacuri şi izvoare termale. În Podişul Tibetului predomină vegetaţia erbacee.

tibia (ANAT.), os lung, gros, situat în partea anterointernă a gambei, lîngă peroneu, împreună cu care formează scheletul gambei. Se articulează la extremitatea superioară cu femurul şi cu rotula, iar la cea inferioară cu peroneul şi cu astragalul. **T.** este osul principal al gambei.

Tibiscum, aşezare dacică, apoi oraş în Dacia romană, cunoscut ca municipiu pe timpul împăratului Gallienus (253—268), rang la care fusese ridicat, probabil, sub Septimiu Sever (193—211). Azi Jupa, raionul Caransebeş, reg. Banat.

Tibru, fluviu în Peninsula Italică (405 km). Izvorăşte din munţii Apeninii Toscano-Emilieni, străbate cîmpia Romei şi se varsă în Marea Tireniană printr-o deltă. Navigabil. Trece prin oraşul Roma.

Tibul (Tibullus Albius) (c. 50—c. 18 î.e.n.), poet latin. A fost prieten cu generalul Valerius Messala Corvinus, pe care l-a însoţit în expediţiile din Galia şi din Orient. Este autorul a trei cărţi de „Elegii" (două dintre ele dedicate iubitelor sale Delia şi Nemesis), care se disting prin eleganţa şi puritatea facturii. **T.** a cîntat în versuri mişcătoare, pe un ton languros şi melancolic, dragostea concepută ca sentiment galant.

tic (MED.), mişcare involuntară, bruscă, spasmodică, localizată la un grup mai mic sau mai mare de muşchi, de obicei la faţă, care poate să fie suprimat temporar prin acţiunea voinţei. **T.** poate apărea în urma unei iritaţii locale, a oboselii, în unele boli nervoase şi se accentuează la emoţii.

Tieck *[ti:c]*, Johann Ludwig (1773—1853), scriitor şi critic romantic german. A făcut parte din şcoala romantică de la Jena, alături de fraţii Schlegel, de Schelling, Fichte şi Novalis. Virtuos al formei, **T.** este un reprezentant al laturii manieriste a romantismului. A abordat toate genurile literare: romanul evolutiv („Călătoriile lui Franz Sternbald", 1798), basmul cult („Eckbert cel Blond", 1796), parodia romantică („Motanul încălţat", 1797), tragedia („Viaţa şi moartea sfintei Genoveva", 1800), comedia („Revolta în Ceveni", 1826) şi romanul („Vittoria Accorombona", 1840), fiind unul dintre promotorii ironiei romantice. A publicat trei volume de basme populare (1797). **T.** a adus o contribuţie însemnată la teoria nuvelei şi a dramei. A făcut, în colaborare cu August Schlegel, traduceri rămase celebre din opera lui Shakespeare.

Tiepolo, Giovanni Battista (1693—1770), pictor italian de seamă din şcoala veneţiană din sec. al XVIII-lea. A lăsat o operă prodigioasă, mai ales fresce, influenţate de Veronese, caracterizate prin spectaculozitate, eleganţa personajelor, arhitectura monumentală şi imensitatea cerurilor. Subiectele sale preferate au fost miracolele, apoteozele, triumfurile („Triumful artelor", „Triumful monarhiei spaniole", „Triumful Veneţiei"). **T.** a introdus în compoziţiile sale, în spirit baroc, mulţimi dinamice, cu siluete contorsionate, orizonturi luminoase şi perspective infinite. Creaţia sa se impune şi prin realizarea picturală liberă, prin redarea luminii şi atmosferei, prin cromatica alcătuită din tonuri calde şi delicate. Pictura sa de gen, de mici dimensiuni („Şarlatanul", „Carnaval de Veneţia"), i-a influenţat pe Goya şi Fragonard, în special prin nota ei uneori maliţioasă.

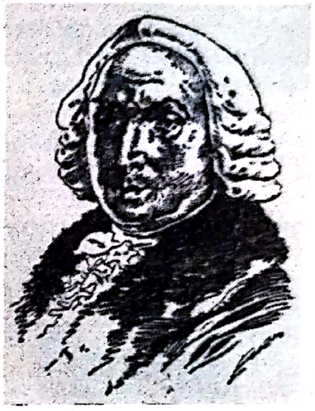

G. B. Tiepolo

tiflită (gr. *typhlos* „cec"; MED.), inflamaţie a cecului, care se manifestă prin dureri abdominale, diaree alternînd cu constipaţie, favorizînd uneori apariţia apendicitei.

tifobacilóză (MED.), v. **granulie.**

tifos exantematic (MED.), boală infecțioasă și contagioasă provocată de *Rickettsia Provazeki*, transmisă prin păduche. După o incubație de 12—13 zile, boala se manifestă prin febră mare, exantem caracteristic, tulburări nervoase (cefalee, stări confuzionale, apatie, comă), tulburări cardiace (miocardită), digestive. Netratată, boala durează 2—3 săptămîni, terminîndu-se adeseori cu moartea. Boala a fost răspîndită in special în timpul războaielor, datorită mizeriei, lipsei de igienă și posibilității de înmulțire și transmitere a păduchilor. După vindecare dă imunitate durabilă. Actualmente, **t. e.** a dispărut din majoritatea țărilor, ca și din țara noastră, datorită mijloacelor moderne de distrugere atît a păduchilor (DDT), cît și a microbilor (antibiotice).

tighél (POLIGR.), mașină de tipar la care atît forma de imprimare, cît și suprafața de presiune sînt plane, iar în momentul imprimării ele se află în poziție verticală și paralele.

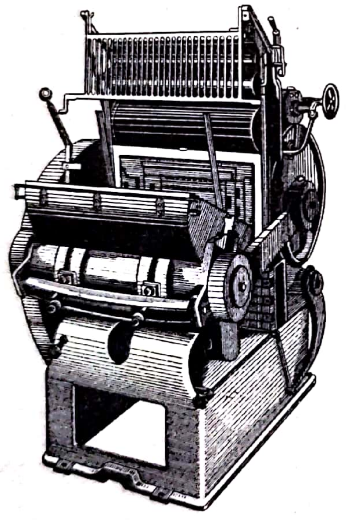

Tighel

Tiglatpalassar, numele mai multor regi asirieni, dintre care cei mai cunoscuți au fost: *T. I* (1115—1070 î.e.n.), care a restabilit puterea Asiriei, căzută sub dominația babiloneană, a cucerit principalele orașe feniciene de pe țărmul Mediteranei, iar apoi a ocupat Babilonul; *T. al III-lea* (744—727 î.e.n.), care a restabilit puterea Asiriei asupra Siriei, Feniciei și Palestinei, a cucerit Damascul (732 î.e.n.), Mesopotamia de sud, Babilonul (727 î.e.n.) ș.a. În timpul domniei sale, Asiria a devenit o mare putere, unind Orientul antic sub o singură autoritate.

Tigran, numele mai multor regi ai Armeniei, dintre care cel mai însemnat a fost *T. al II-lea* (c. 95—c. 56 î.e.n.), în timpul căruia regatul Armeniei antice a cunoscut dezvoltarea sa maximă. Înfrînt de Licinius Lucullus și Gneius Pompeius, a devenit rege clientelar Romei și a cedat acesteia Siria, Cappadocia și o parte a Ciliciei.

Tigru, rîu în Asia care udă Turcia, Siria și Irak (1 950 km). Izvorăște din Munții Taurus, străbate cîmpia Mesopotamiei și se unește cu rîul Eufrat. În cursul inferior este intens folosit pentru irigații. Navigabil în aval de Bagdad (în timpul apelor mari, pînă la Mosul). **T.** trece prin orașele Mosul și Bagdad (Irak).

tígru *(Felis tigris)*, specie de mamifer carnivor din familia felidelor, cu blana galben-roșcată, vărgată de benzi negre. Lungimea corpului atinge 3 m, a cozii 1,1 m. Trăiește în sudul și estul Asiei. Este cea mai feroce fiară dintre toate felidele.

Tihomir (Tugomir, Togomer), conducător al unei formațiuni statale feudale românești de la sud de Carpați (c. 1290—c. 1310), tatăl lui Basarab I, primul domn al Țării Românești.

Tihonov, Nikolai Semionovici (n. 1896), poet sovietic rus. Primele sale culegeri de versuri („Hoarda" și „Braga", 1922) evocă romantismul revoluționar al războiului civil, recurgînd la forma baladei eroice, la limbajul aforistic și uneori la asociații poetice complicate. Volumele „Iurga" (1926—1930) și „Versuri despre Katehia" (1935) sînt dedicate luptei pentru construirea socialismului în Turkmenia și în Gruzia. În timpul celui de-al doilea război mondial a slăvit eroismul luptătorilor din Leningrad, iar în perioada postbelică a închinat versuri luptei pentru pace și democrație („La cel de-al doilea Congres Mondial al Păcii", 1951, trad. rom.). A scris și povestiri. Premiul internațional Lenin „Pentru întărirea păcii între popoare" (1957).

Tihuța, trecătoare în Carpații Orientali, între bazinele Dornei și Bistriței transilvănene, la 1 227 m altitudine, străbătută de o șosea națională.

tíjă (TEHN.), bară de obicei cilindrică, cu secțiune relativ mică în raport cu lungimea ei, care constituie fie un organ de mașină cu o anumită funcțiune (ex. **t.** fixă de la micrometrul de interior), fie o parte componentă a unui organ de mașină (ex. **t.** supapei, **t.** pistonului etc.), avînd rolul de element de legătură cu alte organe sau de element de ghidare.

Tiktin, Heimann (Hariton) (1850—1936), lingvist român originar din Germania, stabilit la Iași, apoi la Berlin; a fost membru de onoare al Academiei Române. A publicat numeroase studii de lingvistică românească: „Studii de filologie românească" (1884), „Gramatica română" (1893, ed. a 2-a 1895, reeditată în 1945), una dintre cele mai importante gramatici ale limbii noastre; „Manual elementar de limba română" (1905) și valoroasa lucrare lexicografică „Dicționar român-german" (3 vol., 1895—1925), explicativ, istoric și etimologic. A fost unul dintre susținătorii principiului fonetic în ortografia românească.

Tilak, Balgangadhar (1856—1920), om politic indian, militant al mișcării de eliberare națională a poporului indian, lider al aripii de stînga din partidul Congresul național indian. Mergînd pînă la afirmarea principiului folosirii violenței, **T.** a lansat numeroase apeluri prin care chema masele populare la luptă împotriva dominației engleze.

Tilburg *[tílbürh]*, oraș în sudul Olandei. 141 600 loc. (1963). Nod feroviar și port pe canalul Wilhelmina. Important centru textil (prelucrarea lînii). Industrie constructoare de mașini.

tíldă (LINGV.), semn diacritic (~) care se pune deasupra unei litere pentru a conferi pronunțării sunetului pe care ea îl reprezintă un caracter particular (palatal, nazal etc.).

În ortografia spaniolă, prin **t.** se notează palatalizarea lui *n* (ex. în *español*), iar în cea portugheză nazalizarea unei vocale (ex. în numele propriu *Camões*).

Tilea, Andrei (1909–1939), militant al mişcării muncitoreşti din România, medic de profesie. Membru al P.C.R. Şi-a făcut studiile la Paris. În august 1936 a plecat voluntar în Spania şi a participat la luptele din nordul ţării. După înfrîngerea rezistenţei republicanilor spanioli, a rămas pe teritoriul ocupat de fascişti, continuînd lupta în detaşamentele de partizani. Prins de autorităţile franchiste, a fost condamnat la moarte şi executat.

Tileagd, localitate de tip urban în raionul Aleşd, reg. Crişana, situată pe valea Crişului Repede. 5 730 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea, parchete, mobilă etc.).

tiliacée (BOT.), familie de plante lemnoase, rareori erbacee, din clasa dicotiledonatelor, răspîndite la tropice şi mai puţin în zona temperată. Din familia **t.** fac parte speciile de tei *(Tilia)*, care sînt plante melifere, medicinale, ornamentale, şi două specii tropicale care furnizează fibre textile de iută *(Corchorus olitorius* şi *Corchorus capsularis)*.

tilíncă, instrument muzical popular de suflat, varietate a fluierului, dar fără găuri, confecţionat din scoarţă de paltin, răchită sau tei.

Tillier *[tilié]*, Claude (1801–1844), scriitor francez. Continuator, în plină perioadă romantică, al spiritului voltairian, a scris, într-un stil de mare puritate, pamflete remarcabile prin verva lor scînteietoare, îndreptate împotriva neajunsurilor educaţiei publice aflate sub puternica influenţă a clerului. Claude Tillier a mai scris romane în care a zugrăvit moravurile provinciale („Unchiul meu Benjamin", 1843, trad. rom. 1964 ş.a.).

tilóză (CHIM.) v. **metilceluloză.**

Tilsit, vechiul nume al oraşului *Sovetsk* din R.S.F.S. Rusă, unde s-au încheiat tratatele de pace între Rusia şi Franţa (8 iulie 1807) şi Prusia şi Franţa (9 iulie 1807), în urma înfrîngerii coaliţiei a patra (Rusia, Anglia şi Prusia) de către armata franceză. Prin tratatele încheiate la **T.,** Rusia şi Prusia au aderat la sistemul de măsuri economice organizat de *Napoleon I Bonaparte* în 1806 împotriva Angliei şi cunoscut sub numele de *Blocada continentală*.

tímbru 1. (FIZ., MUZ.) Însuşire a sunetului datorită căreia se deosebesc sunetele de aceeaşi înălţime provenite de la surse (instrumente, voci etc.) diferite. **T.** este determinat de compoziţia spectrală a sunetului, adică de frecvenţele şi de intensităţile sunetelor simple care alcătuiesc sunetele complexe. **2.** (LINGV.) Calitate specifică a unui sunet care ne permite să-l distingem de alt sunet rostit în condiţii de durată, de înălţime şi de intensitate identice. Termenul se foloseşte în special pentru vocale.

„Time" *[taim]*, săptămînal ilustrat din S.U.A. Aparţine concernului de presă Time Incorporated. Apare la New York, din 1923. Ediţia pentru Europa şi Africa („Atlantic Edition"), tipărită la Paris, apare din 1946.

„Times" *[taimz]* („*The* ~"), cotidian de orientare conservatoare din Marea Britanie, unul dintre cele mai vechi ziare engleze. Apare, la Londra, din 1785 (pînă în 1788 sub titlul „Daily Universal Register").

Timică, G. (pseudonimul lui *Dumitru Georgescu;* 1886–1954), actor român, artist al poporului. A studiat la Conservatorul de artă dramatică din Bucureşti cu C.I. Nottara. A jucat pe scenele teatrelor bucureştene, la început în operete şi reviste, apoi s-a dedicat teatrului de proză, interpretînd roluri de compoziţie comică (Conu Leonida din „Conul Leonida faţă cu reacţiunea" de I.L. Caragiale, suflerul Smărăndache din „Matei Millo, sau Căruţa cu paiaţe" de Mircea Ştefănescu, Ifrim din „Ziua cea mare" de M. Banuş, Zaiţev din „O zi de odihnă" de V. Kataev). Stilul său de interpretare era susţinut de tensiunea interioară, relevînd fondul uman, tragicomic al personajului. **T.** a fost profesor de artă dramatică la Institutul „I.L. Caragiale".

Timireazev, Kliment Arkadievici (1843–1920), naturalist rus, specialist în fiziologia plantelor. A fost profesor la Academia Petrovskaia, apoi la Universitatea din Moscova, membru corespondent al Academiei de Ştiinţe din Petersburg şi membru al Societăţii Regale din Londra. S-a ocupat mai ales cu studiul fotosintezei şi a arătat că, datorită culorii verzi, clorofila absoarbe cu cel mai mare randament radiaţiile culorii complementare; a demonstrat rolul cosmic al plantei ca verigă în circuitul materiei şi energiei în natură. Un însemnat număr din lucrările lui **T.** sînt consacrate teoriei evoluţioniste şi popularizării ştiinţei. Op. pr.: „Asimilarea luminii de către plante" (1875), „Viaţa plantei" (1878), „Rolul cosmic al plantei" (1903).

Timiş, rîu, afluent pe stînga al Dunării. Are o lungime de 339,7 km, dintre care 241,2 km pe teritoriul patriei noastre. Izvorăşte din Munţii Semenicului, trece prin depresiunea Caransebeş, drenează apoi Cîmpia Banatului şi confluează cu Dunărea pe teritoriul R.S.F. Iugoslavia. Afluenţii principali: Bistra (pe dreapta) şi Pogănişul şi Bîrzava (pe stînga). Trece prin oraşele Caransebeş şi Lugoj.

Timiş (IST.), denumire dată în trecut celui mai important comitat din Banat, menţionat documentar pentru prima oară în 1212. Căzut sub stăpînirea turcească (1552–1718), a fost cucerit apoi de Habsburgi (1718), care au înfiinţat pe teritoriul său *Banatul Timişoarei*. În 1778 a fost încorporat la Ungaria. A revenit la organizarea de comitat în 1779.

Timişoara, oraş regional, situat în sud-vestul ţării, pe malurile canalului Bega, reşedinţa regiunii Banat. 152 550 loc. (1965), cu localităţile subordonate 170 800 loc. Centru industrial, ştiinţific şi cultural. Nod de comunicaţii; aeroport. Principalele ramuri industriale: industria constructoare de maşini (Uzina mecanică-Timişoara, „Tehnometal"), industrie electrotehnică („Electromotor",

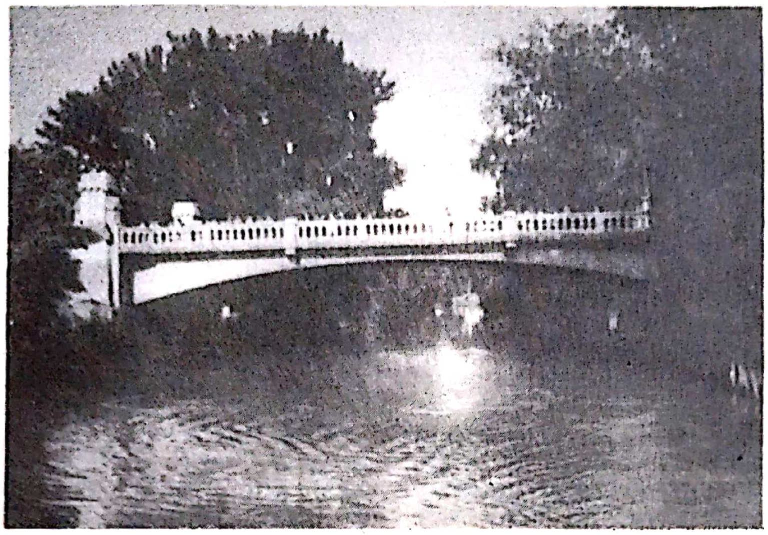

Timişoara. Pod peste Bega

„Electrobanat"), industria chimică („Azur", „Timiş", „Solventul"), industria de prelucrare a maselor plastice („Dermatina", „Victoria"), industria de prelucrare a lemnului, industria încălţămintei („Banatul", „Victoria", „Modern"), industria textilă („Bumbacul", Uzinele textile Timişoara, „Industria lînii" ş.a.), industria alimentară („Fructa"), industria poligrafică. Aici funcţionează o bază ştiinţifică a Academiei Republicii Socialiste România, cu centre de cercetări în domeniul tehnicii, chimiei, embriologiei normale şi patologice, o secţie de lingvistică, un sector de pedologie şi o subcomisie a monumentelor naturii; cinci institute de învăţămînt superior cu 19 facultăţi, în care studiază anual peste 12 000 de studenţi: universitate, institut politehnic, institut de medicină, institut agronomic şi institut pedagogic de trei ani. Observator astronomic; o operă de stat, trei teatre dramatice (român, german şi maghiar), un teatru de păpuşi, o filarmonică, biblioteci, muzee etc. Printre monumentele mai importante ale oraşului sînt: castelul Huniazilor (sec. XIV—XV, refăcut în 1852), azi muzeu, după o nouă restaurare, biserica catolică (sec. al XVIII-lea) în stil baroc, casa prinţului Eugeniu de Savoia (sec. al XVIII-lea), castelul Paşa Buinen (sec. XVII—XVIII), Teatrul naţional (sec. XIX—XX), catedrala ortodoxă (sec. al XX-lea). — *Istoric.* Prima menţiune documentară a cetăţii **T.** datează din 1212; distrusă în timpul invaziei tătare (1241), a fost refăcută treptat. Începînd din sec. al XIV-lea, **T.** a devenit unul dintre cele mai importante centre economice şi militare ale Transilvaniei în evul mediu. În 1514, sub zidurile **T.** s-a dat bătălia hotărîtoare dintre armata ţăranilor răsculaţi, conduşi de Gheorghe Doja, şi oastea nobiliară, condusă de voievodul Transilvaniei, Ioan Zápolya. După o rezistenţă eroică, **T.** a fost cucerită de turci în 1552 şi transformată în reşedinţă a paşalîcului cu acelaşi nume. În 1716 **T.** a fost eliberată de sub ocupaţia turcească de Eugeniu de Savoia şi fortificată. A devenit capitala Banatului Timişoarei, iar mai tîrziu, în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea şi prima jumătate a sec. al XIX-lea, a comitatului **T.** Oraşul **T.** a fost un important centru al mişcării muncitoreşti. Aici a fost organizată în 1868 *Asociaţia generală a muncitorilor din Timişoara*, prima organizaţie muncitorească cu caracter politic, bazată pe principiile luptei de clasă, din istoria mişcării muncitoreşti din România. La **T.**, începînd din 1869, a activat o secţie a *Internaţionalei I.* — *Raionul T.*, cu 103 350 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (Beşenova Nouă, Piciu Nou etc.), a materialelor de construcţie (Jimbolia, Cărpiniş, Recaş etc.), de pielărie (Jimbolia). Agricultură intensivă. Culturi de cereale, de plante tehnice (floarea-soarelui, sfeclă de zahăr, cînepă), legumicultură şi creşterea animalelor.

Timişul de Jos, localitate climatică, subordonată administrativ oraşului raional Predeal, situată pe valea Timişului. 500 loc. (1963). Industria materialelor de construcţie.

Timmermans *[tímərmans]*, Felix (1886—1947), prozator realist belgian de limbă flamandă şi pictor. În romane şi nuvele, pline de colorit folcloristic şi de imagini zugrăvite cu umor şi cu naivă evlavie, **T.** idealizează viaţa provinciei natale, Flandra occidentală. A scris romanele „Pallieter" (1916) şi „Psalm ţărănesc" (1935), capodopera sa, biografiile romanţate „Pieter Brueghel" (1928) şi „Adriaan Brouwer" (1948), volumul de poezii „Adagio" (1947) ş.a. Şi-a ilustrat cu desene propriile cărţi.

timoftícă *(Phleum)*, gen de plante erbacee, anuale sau perene, din familia gramineelor, cu spiculeţe uniflore, grupate în spice false, cilindrice. Unele specii de **t.** se cultivă ca plante furajere *(Phleum pratense)*, iar altele cresc spontan prin fîneţe, păşuni şi livezi *(Phleum montanum, Phleum alpinum* etc.).

Timok, rîu în Peninsula Balcanică (183 km), afluent pe dreapta al Dunării. Izvorăşte din munţii Balcani (R.S.F. Iugoslavia). Cursul inferior formează graniţa de stat dintre R.S.F. Iugoslavia şi R.P. Bulgaria.

Timoleon (c. 410 î.e.n.—?), om politic şi general corintian. Trimis de Corint în Sicilia (344 î.e.n.) pentru a sprijini lupta Siracuzei atît împotriva tiranului Dionysios al II-lea, cît şi împotriva cartaginezilor, i-a înfrînt pe aceştia şi a restabilit regimul democratic la Siracuza.

timónă (NAV.), roată (simplă, dublă sau triplă) de lemn sau de metal, cu ajutorul căreia se comandă mecanismul de acţionare a cîrmei unei nave.

timonerie (NAV.), încăpere cu o bună vizibilitate, situată deasupra castelului central, a dunetei sau a unui ruf şi în care sînt instalate timona şi alte aparate pentru manevra unei nave.

Timor, insulă în estul Arhipelagului Malaez, situată la est de insula Flores. Suprafaţa: 34 000 km^2. Populaţia: circa 850 000 loc. Partea de vest a insulei aparţine Indoneziei (19 000 km^2), iar cea de est este o colonie portugheză (15 000 km^2). Relief muntos, format din podişuri calcaroase; numeroşi vulcani stinşi; vulcani noroioşi. Altitudinea maximă: 2 920 m (vîrful Ramelau). Seismicitate ridicată. Climă subecuatorială cu un semestru secetos şi unul ploios. Vegetaţie de savană. Faună de reptile şi păsări. Culturi de orez, manioc etc. Plantaţii de cafea, cauciuc, tutun, cocotieri. Creşterea animalelor.

Timoshenko *[timoşénco]*, Stepan Prokofievici (n. 1878), inginer şi om de ştiinţă american, de origine rusă; a fost profesor la institutele politehnice din Petersburg, Kiev şi Zagreb şi la universităţile din Michigan şi Stanford. Este autorul a numeroase şi importante lucrări privind probleme de rezistenţa materialelor, de stabilitate elastică, de vibraţii şi de mecanica construcţiilor. A elaborat metode inginereşti de aplicare a calculului variaţional în teoria elasticităţii.

Timoşenko, Semion Konstantinovici (n. 1895), mareşal al Uniunii Sovietice. A participat la războiul civil (1918–1920). În 1940–1941 a fost comisar al poporului pentru apărare. În timpul războiului dus de Uniunea Sovietică împotriva cotropitorilor fascişti a comandat mari unităţi operative-strategice.

Timotheos (sec. IV î.e.n.), sculptor grec, cu activitate prestigioasă. A participat la decorarea templului lui Esculap din Epidaur (construit de Theodoros), la decorarea mausoleului din Halicarnas etc. Deşi referirile scrise privitoare la opera sa sînt numeroase, contribuţiile sale nu au fost încă determinate exact.

timp 1. (FILOZ., FIZ., ASTR.) **a)** Una dintre formele fundamentale de existenţă a materiei în mişcare, exprimînd succesiunea şi simultaneitatea proceselor realităţii obiective. **T.** este unidimensional, ireversibil şi etern; el are, ca şi spaţiul, un caracter obiectiv. V. spaţiu şi timp. **b)** Durată a unui fenomen; interval între două momente ale timpului. Pentru măsurarea **t.** este nevoie de origine şi de o unitate de măsură. La baza determinărilor de timp stă fie mişcarea de rotaţie a Pămîntului, fie mişcarea sa de revoluţie în jurul Soarelui, fie unele procese moleculare sau atomice. Unitatea de măsură fundamentală a **t.** în toate sistemele de unităţi este secunda. Se mai folosesc submultiplii zecimali ai secundei (milisecunda, microsecunda, nanosecunda etc.) şi multiplii săi (minutul, ora, ziua etc.). **c)** Moment în desfăşurarea evenimentelor, fenomenelor, proceselor; coordonată temporală. **d)** *Timp de înjumătăţire* (al unui izotop radioactiv), timpul după care numărul iniţial de nuclee se reduce la jumătate prin dezintegrare radioactivă. **e)** *Timp sideral*, unghiul orar al punctului γ; secunda siderală este a 86 400-a parte din ziua siderală, care este cu 0,008 s mai lungă decît durata de rotaţie a Pămîntului. — *T. solar adevărat*, unghiul orar al Soarelui plus 12 ore, pentru ca ziua să înceapă la miezul nopţii. *T.s.a.* nu se scurge uniform şi de aceea este înlocuit prin **t.** solar mediu. — *T. solar mediu*, timpul solar corespunzător unui Soare fictiv care s-ar mişca uniform pe ecuator. Diferenţa dintre *t.s.m.* şi *timpul solar adevărat* este totdeauna mai mică decît 16 minute. — *T. universal*, timpul solar mediu al meridianului de origine Greenwich. Se notează *TU*. *T.u.* nu se scurge perfect uniform, din cauza unor mici variaţii ale vitezei de rotaţie a Pămîntului. Din 1960 s-a introdus **t.** efemeridelor. — *Timpul efemeridelor*, timp care se scurge uniform şi după care se calculează mişcările corpurilor cereşti din sistemul solar. *T.e.* se bazează pe mişcarea de revoluţie a Pămîntului, secunda efemeridelor definindu-se ca a 31 556 925,9747-a parte a anului tropic 1900. Diferenţa dintre *t.e.* şi **t.** universal se determină ulterior, în special pe baza observaţiilor asupra Lunii. Observatorul astronomic din Bucureşti participă la determinarea orei mondiale (timpul universal uniformizat TU$_2$). — *Timpul atomic*, timpul care se scurge uniform şi se bazează pe constanţa unor frecvenţe ale unor procese moleculare sau atomice. Aceste frecvenţe controlează mersul unor orologii cu cuarţ, asigurînd uniformitatea desfăşurării *t.a.* independent de orice definiţie astronomică. Diferenţa dintre *t.a.* şi **t.** universal se determină în mod sistematic la anumite observatoare. **2.** (MAŞ.) Fiecare dintre fazele unui ciclu termodinamic al maşinilor termice cu piston, care corespunde uneia sau mai multor curse ale pistonului. **T.** poate fi *activ* sau *pasiv*, după cum într-o cursă a pistonului maşina produce sau nu un efect util (cuplu motor). — *T. de ardere*, durata fazei de ardere a unei particule de amestec combustibil. — *T. de aprindere*, durata fazei de aprindere a unei particule de amestec combustibil. *T. de a.* constituie prima parte a *t. de ardere*. **3.** (FIZIOL.) *Timp reflex*, interval de timp cuprins între momentul excitaţiei şi declanşarea reacţiei reflexe a organismului. **4.** (PSIH.) *Timp de reacţie*, termen folosit în psihologia experimentală spre a desemna intervalul de timp dintre aplicarea unui stimul şi reacţia voluntară pe care persoana trebuie s-o aibă la perceperea stimulului. Determinarea *t. de r.* este importantă în examinarea aptitudinilor profesionale (la profesiuni care necesită reacţii rapide, la sportivi etc.). **5.** (LINGV.) **a)** Categorie gramaticală specifică verbului, care arată momentul cînd se petrece acţiunea. **b)** Fiecare dintre formele flexionare ale verbului prin care se exprimă categoria gramaticală a timpului **(1)**. În limba română, cele mai multe **t.** le are modul indicativ, la care două dintre cele trei **t.** de bază, *prezentul, trecutul* şi *viitorul*, exprimă unele nuanţe temporale: astfel, pentru trecut se deosebesc *imperfectul, mai mult ca perfectul* şi *perfectul*, care, din punct de vedere formal, poate fi simplu sau compus, iar pentru viitor se deosebeşte *viitorul propriu-zis* de *viitorul anterior*. — *T. simplu*, formă verbală temporală, alcătuită dintr-un singur cuvînt (ex., în română, prezentul indicativ sau imperfectul). — *T. compus*, formă verbală temporală, alcătuită cu ajutorul unui verb auxiliar (ex., în română, perfectul compus sau viitorul). —*T. absolut*, formă verbală temporală care raportează acţiunea numai la momentul vorbirii. În română, *t.a.* sînt, de obicei, perfectul simplu şi perfectul compus, precum şi prezentul şi viitorul. — *T. relativ* (sau *de relaţie*), formă verbală temporală, care raportează acţiunea la alt moment (trecut sau viitor) decît momentul vorbirii. În limba română, *t.r.* sînt de obicei imperfectul, mai mult ca perfectul, viitorul anterior.

timpán 1. (ANAT.) Membrană care desparte conductul auditiv extern de urechea mijlocie. Undele sonore produc vibraţia **t.**, vibraţie care se transmite prin osişoarele acustice la urechea internă. În otitele supurate, perforarea chirurgicală a timpanului (paracenteză) duce la vindecarea bolii, **t.** refăcîndu-se. Sclerozarea cronică a **t.** este urmată de surditate ireversibilă. **2.** (MUZ.) Instrument muzical de percuţie din familia tobelor, dar acordabil. Membrana, montată pe nişte emisfere sau conuri metalice, este întinsă sau destinsă printr-un sistem de pîrghii, acţionate, la exemplarele moderne, de o pedală. Sunetele sînt produse prin lovirea membranei cu măciuliile unor beţe. În orchestra simfonică se foloseşte de obicei o pereche de **t.**, acordate pe tonica şi pe dominanta tonalităţii. **3.** (ARHIT., CONSTR.) Suprafaţă de zidărie situată între o grindă orizontală şi un arc aşezat deasupra golului unei uşi ori unei ferestre. De obicei **t.** sînt decorate cu sculpturi în relief sau cu picturi. **4.** (HIDROTEHN.) Perete de beton armat, executat între pilele sau culeele unei construcţii hidrotehnice (stăvilar, priză de apă etc.), care separă două porţiuni ale unui curs natural de apă pentru a împiedica trecerea unor corpuri plutitoare şi a gheţurilor.

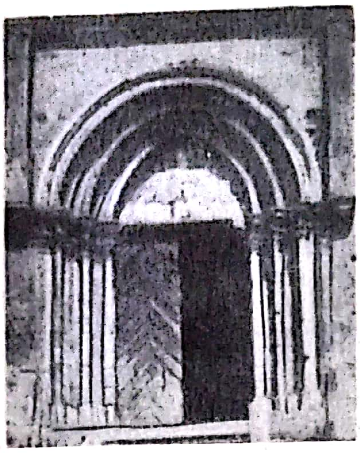

Timpan. Biserica evanghelică din Dîrlos (raionul Mediaş)

timpanón, instrument muzical folosit în sec. XVI—XVIII, alcătuit dintr-o cutie de rezonanţă în formă de trapez, deasupra căreia sînt întinse coarde de metal; executantul le percutează cu două ciocănele. În muzica populară, **t.** a supravieţuit sub forma *ţambalului*, pe cînd în cea cultă a fost înlocuit, după o anumită evoluţie, de clavecin şi de pian.

timp de muncă (EC. POL.) **1.** *Timp de muncă individual*, timp cheltuit de un producător (de o întreprindere) pentru fabricarea unui anumit bun. Mărimea lui depinde de nivelul tehnic al mijloacelor de muncă utilizate, de gradul de organizare a producţiei, de calificarea lucrătorului (lucrătorilor) etc. *T. de m.i.* determină valoarea individuală a produselor şi poate fi mai mare sau mai mic decît timpul de muncă socialmente necesar. **2.** *Timp de muncă necesar*, timpul în cursul căruia lucrătorul prestează munca necesară şi creează produsul necesar. **3.** *Timp de muncă socialmente necesar*, timpul cheltuit pentru producerea unei valori de întrebuinţare în condiţii de producţie date, normale din punct de vedere social şi cu media socială de îndemînare şi de intensitate a muncii. Se formează ca o mărime obiectivă, fiind determinat de gradul de înzestrare tehnică medie, de gradul de organizare, îndemînare şi intensitate medie a muncii. Determină mărimea valorii mărfii. În cadrul producţiei de mărfuri bazate pe proprietatea privată, *t. de m.s.n.* se stabileşte în mod spontan pe piaţă, în procesul luptei de concurenţă. În socialism, formarea *t. de m.s.n.* este influenţată de stat prin măsurile de generalizare a tehnicii şi tehnologiei noi, prin *normarea muncii*, prin extinderea experienţei înaintate în muncă etc., contribuind prin aceasta la reducerea lui. **4.** *Timp de supramuncă*, timpul în cursul căruia lucrătorul prestează supramuncă şi creează plusprodusul.

„Timpul“, ziar apărut la Bucureşti, între 15 martie 1876 şi 17 martie 1884, 13 noiembrie 1889 şi 14 decembrie 1900, precum şi între 1919 şi 1922, ca organ oficial al Partidului conservator. La ziarul **T.** au activat M. Eminescu, I. L. Caragiale şi I. Slavici.

„Timpuri noi“-Bucureşti, *Uzina metalurgică* ~, unitate a industriei construcţiilor de maşini. A luat fiinţă în 1864. Extinsă mult şi modernizată în anii puterii populare, produce motoare industriale şi compresoare de aer cu piston.

timurízi, descendenţi ai lui Timur Lenk, care au creat un şir de dinastii în Asia Centrală (1370—1507) şi în India (1526—1857).

Timur Lenk (Timurleng, Tamerlan) (1336—1405), conducător mongol turcizat, devenit în 1370 mare emir în Maverannahr. În ultimul sfert al sec. al XIV-lea a întemeiat, în urma unor războaie de cotropire, un stat imens, cu capitala la Samarkand, care a cuprins apusul Asiei Centrale, Iranul, Irakul şi Asia Mică. A organizat campanii împotriva Hoardei de Aur (1389, 1391, 1394—1395), a pustiit nordul Indiei (1398—1399) şi a luptat împotriva Imperiului otoman (1400—1402), înfrîngînd (în 1402) la Angora (Ankara) armata condusă de Baiazid I Ildirim, pe care l-a făcut prizonier.

A murit în drum spre China, pe care se pregătea să o cucerească.

tímus (ANAT.), glandă endocrină situată în mediastinul anterior. Se dezvoltă în primii ani ai copilăriei şi se atrofiază la pubertate. **T.** este o glandă care intervine în creşterea organismului, dezvoltarea scheletului, a glandelor genitale şi în imunitate. Extirparea **t.** este urmată de întîrzierea creşterii, de reducerea înălţimii şi greutăţii, de încetarea dezvoltării glandelor genitale şi de scăderea capacităţii de apărare a organismului.

Tinca, comună în raionul Salonta, reg. Crişana, situată pe malul drept al rîului Crişul Negru. 4 080 loc. (1965). Staţiune balneoclimatică cu izvoare minerale (bicarbonatate, sodice, clorurate), indicate în terapeutica afecţiunilor ginecologice cronice, artrite, anemii, stări astenice etc., iar în cură internă în afecţiuni gastrointestinale, hepatice şi renale.

tinctúră (lat. *tinctura* „vopsea"; FARM., CHIM.), medicament în care principiul activ a fost extras cu alcool din unele plante sau din unele organe de animale (tinctura amară). Uneori **t.** se mai numeşte şi soluţia alcoolică a unui produs chimic (tinctura de iod).

tindalizáre (MICROBIOL.), metodă folosită pentru sterilizarea completă a produselor care se degradează la temperaturi înalte (diferite medicamente, ser sanguin etc.), constînd din încălzirea acestora pe băi de apă la temperaturi de obicei între 56 şi 65° C, timp de 3–6 zile consecutiv, cîte o oră pe zi. A fost aplicată prima dată de fizicianul irlandez Tyndall.

tíndă (în arhitectura populară românească), camera de la intrare, uneori chiar prispa, foişorul sau cerdacul. Prin extensiune, în arhitectura religioasă, **t.** denumeşte uneori pronaosul (**t.** femeilor), alteori pridvorul.

Tineretul muncitor, cerc al tineretului, apoi organizaţie creată în 1908, la Bucureşti, cu scopul mobilizării tineretului muncitor la luptă împotriva exploatării capitaliste, pentru condiţii mai bune de muncă şi salarizare, pentru dreptul la învăţătură şi cultură, pentru repausul duminical. A activat pînă în 1916, cînd a fost dizolvată de autorităţi. A editat gazeta „Foaia tînărului", organul său de presă.

„Tineretul socialist", gazetă, organ al mişcării tineretului socialist din România, apărută săptămînal, la Bucureşti, în 1919–1924, în două serii: 1919–1921 şi 1921–1924; între 4 noiembrie 1923 şi 1 mai 1924 a apărut bilunar.

tinerii hegelieni v. **hegelienii de stînga.**

Tinerimea artistică, societate a artiştilor plastici, fundată în 1901, la Bucureşti, cu statut de organizaţie profesională, de către un grup de 12 artişti, printre care Şt. Luchian, N. Vermont, C. Artachino, K. Loghi, Şt. Popescu, Ipolit Strîmbulescu, Fr. Storck ş.a. **T.a.** a avut un rol important în dezvoltarea şi încurajarea mişcării artistice din ţara noastră în perioada dintre 1902 (cînd a avut loc prima expoziţie a **T.a.** în sălile Ateneului) şi 1916 (dată după care a coexistat cu alte societăţi, ca „Arta română", „Contemporanul", „Arta" ş.a.). Societatea **T.a.** a reunit în cadrul expoziţiilor din ţară şi din străinătate un mare număr de artişti, de tendinţe şi de maniere diferite.

Tinerimea română, societate ştiinţifică-literară, fundată în 1877 de un grup de elevi ai liceului „Matei Basarab" din Bucureşti, în frunte cu Nae S. Dumitrescu, secretarul, apoi preşedintele ei. Ea a editat „Revista Societăţii Tinerimea română" (1882–1891, 1893–1898, 1920–1942). A organizat concursuri naţionale anuale pentru elevii şcolilor primare şi secundare şi pentru studenţi, cicluri de conferinţe şi o universitate liberă (1937). În 1943 a fost nevoită să-şi înceteze activitatea.

tinóv, mlaştină oligotrofă.

tintométru (CHIM.), tip de colorimetru cu ajutorul căruia se determină concentraţia unei substanţe colorate prin compararea intensităţii culorii ei cu o serie de sticle-etalon colorate diferit.

Tintoretto (pe numele adevărat *Jacopo Robusti*) (1518–1594), pictor italian, reprezentant de seamă al şcolii veneţiene. Arta sa este o sinteză a forţei desenului michelangelesc şi a cromaticii lui Tiziano, fiind orientată în special către expresia frămîntată şi către efectele de lumină. Patetice, picturile sale celebrează frumuseţea trupului omenesc, reliefînd prezenţa lui în mijlocul unor peisaje dramatice. **T.** a exploatat compoziţia în diagonală, ritmul culorilor, efectul *contre-jourului* şi a pus în valoare detaliul observat cu precizie. Portretele sale exprimă o tensiune lăuntrică, efectul emotiv fiind sporit de tratarea plină de strălucire a ochilor. Op. pr.: „Suzana şi cei doi bătrîni", „Fuga în Egipt", portretul lui Jacopo Sansovino, „Autoportret". Cele mai cunoscute picturi murale executate de **T.** sînt cele de la Scuola din San Rocco („Răstignirea") şi din Palatul dogilor („Paradisul"). În Muzeul de artă al Republicii Socialiste România, Tintoretto figurează cu „Portretul lui Marc Antonio Barbaro" şi „Bunavestire".

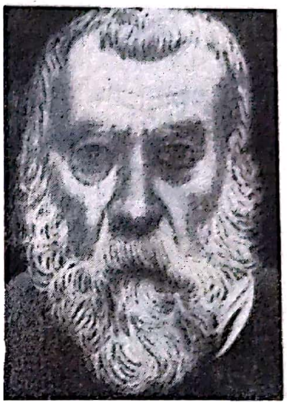

Tintoretto

tio- (gr. *theion* „sulf"; CHIM.), element de compunere care intră în denumirea unor combinaţii în a căror moleculă atomii de oxigen sînt substituiţi total sau parţial cu atomi de sulf (ex. *tiouree*, *tioeteri*, *tioarseniţi*, *tiosulfaţi* etc.).

tioalcóoli (CHIM.) v. **mercaptani.**

tiocarbamídă (CHIM.) v. **tiouree.**

tiocianáţi (CHIM.) v. **rodanuri.**

tiociánic, *acid* ~ (CHIM.), gaz instabil, solubil în apă. Este un acid tare. Se prezintă în două forme izomere: *acidul tiocianic*, $HS-C\equiv N$ şi *acidul izotiocianic*, $S=C=NH$. Sin. *acid sulfocianhidric, acid rodanhidric, acid sulfocianic*.

tiocól (CHIM.) **1.** Produs macromolecular de tipul polisulfurilor organice, cu bună rezistenţă la uleiuri, benzine şi solvenţi organici, folosit ca înlocuitor al cauciucului (ex. **t.** A., obţinut prin condensarea dicloretanului cu tetrasulfură de sodiu, **t.** B. etc.). **2.** (CHIM., FARM.), $C_7H_7O_5SK$. Produs de sulfonare a guaiacolului, comercializat ca sare de potasiu. Este o substanţă solidă, cristalină, albă sau roz-deschis, inodoră, cu gust amărui, solubilă în apă. Are acţiune de micşorare a secreţiei traheobronşice, utilizîndu-se în tratamentul traheitelor şi bronşitelor acute sau cronice.

tiofén (CHIM.), C_4H_4S. Combinaţie organică heterociclică nesaturată, avînd un ciclu format din patru atomi de carbon şi unul de sulf. Este un lichid incolor, cu miros slab, puţin caracteristic, cu p.f. 84,1°C, insolubil în apă, solubil în solvenţi organici, cu însuşiri asemănătoare benzenului. Se găseşte în gudroanele de la distilarea cărbunilor de pămînt. Se foloseşte în sinteza organică şi ca solvent.

tiofenóli (CHIM.), derivaţi organici monosubstituiţi ai hidrogenului sulfurat. Se obţin din compuşii diazoici aromatici prin tratare cu hidrogen sulfurat sau cu tiosulfat de sodiu (ex. tiofenolul, C_6H_5SH).

tióli (CHIM.) v. **mercaptani.**

tiosulfát (CHIM.), $Me_2^IS_2O_3$. Sare a acidului tiosulfuric. **T.** metalelor alcaline şi alcalino-pămîntoase se obţin prin fierberea sulfiţilor cu sulf sau prin oxidarea polisulfurilor. Majoritatea **t.** sînt uşor solubili în apă, cristalizînd de obicei cu apă de cristalizare. **T.** metalelor grele se dizolvă uşor în soluţii de tiosulfat de sodiu, cu formare de săruri complexe uşor solubile. Prin acidularea soluţiei unui **t.** se separă S şi se degajează SO_2. Sin. *hiposulfit*. — *T. de sodiu*, $Na_2S_2O_3\cdot 5H_2O$. Sare de sodiu a acidului tiosulfuric. Se prezintă sub formă de cristale transparente uşor solubile în apă. Se întrebuinţează în fotografie ca fixator şi ca substanţă anticlor. Reacţionează cu iodul, formînd tetrationat de sodiu; reacţia, fiind cantitativă, e folosită în iodometrie. Sin. *hiposulfit de sodiu*.

tiourée (CHIM.), substanţă organică, $H_2N-CS-NH_2$, cristalizată sub formă de cristale prismatice, incoloră, cu p.t. 182°C, solubilă în apă şi alcool. Se obţine prin încălzirea tiocianatului de amoniu sau prin reacţia dintre cianamida de calciu şi hidrogenul sulfurat. Se întrebuinţează în tratamentul hipertiroidismului, ca accelerator de vulcanizare, la fabricarea de materiale plastice, de medicamente (sulfatiazol, tiobarbiturice), în fotografie etc. Sin. *tiocarbamidă*.

tip (LIT., ARTĂ), personaj care întruchipează trăsăturile esenţiale, caracteristice ale categoriei sale sociale şi psihologice.

tipár (POLIGR.), procedeu tehnic de obţinere a unor imagini identice cu originalul prin transferul cernelii de pe forma de imprimare pe hîrtie, carton sau alte materiale, în urma unui contact cu presiune. Forma de imprimare (de tipar), pe care se află elemente tipăritoare şi elemente netipăritoare poate fi plană sau cilindrică şi se execută din metal, cauciuc, mase plastice etc. Imaginile (litere, semne, ilustraţii) sînt transmise de elementele tipăritoare, în locul celor netipăritoare rămînînd porţiuni albe. În funcţie de caracterul formelor de imprimare, se deosebesc trei feluri de **t.**: înalt, adînc şi plan. *T. înalt* este cel mai răspîndit procedeu pentru tipărirea cărţilor, revistelor, ziarelor, imprimatelor administrative cu mult text etc., la care forma de imprimare, plană sau cilindrică, are elementele tipăritoare în relief, iar cele netipăritoare sînt în adîncime. Cerneala aplicată pe forma de imprimare se depune numai pe elementele tipăritoare. *T. adînc (tiefdruck)* se foloseşte la imprimarea revistelor, albumelor, prospectelor şi a altor publicaţii care conţin ilustraţii în tonuri şi semitonuri monocrome şi policrome. La forma de imprimare, elementele tipăritoare sînt în adîncime, iar cele netipăritoare sînt în relief. Cerneala umple adîncimile formei şi se transmite pe hîrtia de tipar sub influenţa presiunii. Adîncimea elementelor tipăritoare este stabilită în funcţie de intensitatea de tonalitate a diferitelor porţiuni din imaginea care se tipăreşte. Primele lucrări tipărite au fost realizate în China, cea mai veche lucrare cunoscută fiind executată de Van Cieh în anul 868, cu forme de lemn sculptate; mai tîrziu, în 1041—1049, Pi Şen realizează primele tipărituri cu caractere mobile. În Europa **t.** a apărut şi s-a răspîndit în sec. al XV-lea, la început prin folosirea de plăci de lemn sculptate. Meritul de a fi elaborat, în 1440, ansamblul de procedee de imprimare tipografică (turnarea literelor de plumb în matriţe, compunerea textelor şi imprimarea cu prese manuale) îi revine lui Johann Gutenberg, care, împreună cu Johann Fust şi Peter Schöffer (inventatorul matriţelor de cupru pentru turnarea literelor), a tipărit la Mainz lucrări de popularizare, de gramatică latină, calendare etc. Noul meşteşug s-a răspîndit într-un timp scurt în toată Europa. Avîntul industriei din sec. XVIII — XIX a dat un impuls nou dezvoltării tehnicii tiparului, în special în direcţia mecanizării. Friedrich Koenig construieşte în 1812—1814 prima maşină plană de imprimat utilizată în practică. William Bullock realizează în 1865 prima maşină rotativă de tipărit. Ottmar Mergenthaler inventează în 1884 linotipul, Tolbert Lanston inventează în 1893 monotipul etc. În prezent, tehnica imprimării tipografice cunoaşte o nouă perioadă de transformări atît în direcţia perfecţionării metodelor de tipărire prin contact (ex. folosirea agregatelor teletipseter pentru culegerea mecanizată simultană în mai multe tipografii a aceluiaşi text), cît şi în direcţia realizării unor noi metode de tipărire fără contact (ofset, xerografie etc.). În țările române, **t.**, sub forma teascului, a fost introdus la începutul sec. al XVI-lea de către domnitorul muntean Radu cel Mare, care a achiziționat, probabil, materialul din Veneția. Cu acest material, călugărul sîrb Macarie a tipărit în slavonește primele cărți apărute la noi. Cea dintîi carte tipărită în limba română a fost „Catehismul luteran" (1544), urmată de cărțile tipărite la Brașov de diaconul Coresi între 1556 și 1583. — *Tipar plan* v. *ofset*. **2.** (Prin extensiune) Model, șablon, clișeu, prototip. **3.** (C.F.) *Tipar de linie*, unealtă folosită pentru verificarea ecartamentului unei căi ferate. După destinație, *t. de l.* poate fi *fix*, cu ajutorul căruia se măsoară distanța dintre șinele căii în aliniament, și *mobil (cu cursor)*, care servește la măsurarea ecartamentului căii în curbe (unde linia are supralărgire) sau în dreptul schimbătoarelor de cale (unde linia are variații de ecartament). **4.** (METAL.) *Tipar metalic* v. *cochilie*.

„Tiparnița literară", publicație literar-artistică lunară, apărută la București din octombrie 1928 pînă în mai 1931. A fost condusă la început de Camil Baltazar și Petru Comarnescu, iar apoi numai de cel dintîi. Colaboratori: Liviu Rebreanu, Hortensia Papadat-Bengescu, Mihail Sebastian, Ion Vinea, Eugen Jebeleanu, Cicerone Theodorescu ș.a.

tipizáre^{1} (EC.), ansamblu de măsuri de raționalizare a producției prin care se extinde producția numai a unuia sau a cîtorva tipuri de produse, recunoscute ca cele mai corespunzătoare, și se elimină din fabricație (construcție) unele tipuri care, deși satisfac aceeași trebuință, au în mod inutil caracteristici constructive diferite. Prin **t.** și unificare se creează serii unitare de produse în vederea extinderii producției în serie și în masă.

tipizáre^{2} (LIT., ARTĂ), procedeu al creației artistice care realizează întruchiparea generalului prin individual. **T.** este proprie mai ales artei realiste. Ea presupune selectarea din realitate, de către artist, a însușirilor caracteristice, semnificative, esențiale, definitorii pentru procesele, evenimentele, persoanele etc. evocate și recombinarea tuturor acestor însușiri în imagini unitare noi, artistice.

tipo- (gr. *typos* „urmă, formă, caracter"), element de compunere cu sensul „referitor la formă, la caracter" (ex. *tipologie*, *tipografie*).

„Tipograful român", gazetă cu caracter profesional, apărută bilunar, în București, în anii 1865—1867 și 1870—1871, din inițiativa unui grup de lucrători tipografi. A oglindit și preocupări progresiste ale vremii.

tipologie 1. Ramură a psihologiei care studiază anumite asemănări psihologice în vederea clasificării oamenilor în grupe, *tipuri*, luîndu-se ca bază fie un anumit proces psihic, fie un grup complex de însușiri ale personalității. *Tipologii* se numesc și clasificările rezultate în urma studiului tipologic. Se cunosc **t.** ale percepției, memoriei (memorie de tip vizual, auditiv sau motric), gîndirii (gîndire concret-imaginativă, practică, teoretic-sintetică etc.), afectivității, voinței. În studiul personalității se ajunge la **t.** ale temperamentelor, aptitudinilor, caracterelor, precum și la **t.** ale personalității luate în ansamblu, pornindu-se de la criterii psihologice, psihofiziologice, psihosociale, sociologice, etice etc. Încercări de **t.** a personalității au fost făcute în sec. al XX-lea de Kretschmer, Jung ș.a. **T.** psihologice ajută în interpretarea diferențiată a proceselor și însușirilor psihice, evitînd atît tratarea abstractă, cît și absolutizarea individualului. V. și temperament. **2.** (LINGV.) Mod de a studia caracteristicile de structură ale unui idiom sau ale unui grup de idiomuri înrudite sau neînrudite, făcînd abstracție de istoria lor și de relațiile dintre ele. O clasificare tipologică tradițională a limbilor este clasificarea morfologică, bazată în primul rînd pe structura cuvîntului. V. și clasificare. **3.** *Tipologie forestieră*, disciplină a silviculturii generale, care cuprinde clasificarea pădurilor din punctul de vedere al caracterelor naturale, importante pentru activitatea practică.

tipuri de activitate nervoasă superioară, complexe de însușiri constituționale ale activității nervoase superioare, descoperite de I.P. Pavlov prin cercetarea reflexelor condiționate și confirmate ulterior de cercetările electrofiziologice și biochimice. **T. de a.n.s.** au fost stabilite luîndu-se drept criteriu următoarele însușiri ale proceselor nervoase fundamentale (excitația și inhibiția): 1) *forța* proceselor nervoase, care se manifestă în capacitatea de acțiune și de rezistență a țesutului neuronal și care are la bază, probabil, capacitatea neuronului de a înmagazina și a utiliza o cantitate mai mare sau mai mică de „substanță funcțională"; 2) *mobilitatea* proceselor nervoase, manifestată în rapiditatea cu care apar, se întrerup sau se înlocuiesc una pe alta excitația și inhibiția; 3) *echilibrul* proceselor nervoase fundamentale. Prin combinarea diversă a acestor însușiri iau naștere patru tipuri fundamentale de activitate nervoasă superioară: 1) puternic, echilibrat și mobil; 2) puternic, echilibrat și inert; 3) puternic, neechilibrat (excitabil); 4) slab. **T. de a.n.s.** stau la baza celor patru temperamente clasice: sanguinic, flegmatic, coleric și melancolic. Clasificarea **t. de a.n.s.** este continuu lărgită și completată în urma descoperirii de noi însușiri și a precizării gradațiilor și corelării variate a însușirilor activității nervoase superioare.

Tir, oraș din Fenicia antică, întemeiat în mileniul al III-lea î.e.n. În sec. al XIV-lea î.e.n. s-a emancipat de sub tutela Sidonului, devenind unul dintre cele mai importante centre comerciale și meșteșugărești ale lumii antice. În sec. XI—IX î.e.n. a întemeiat numeroase colonii în Sicilia, Africa (Cartagina, în 814 î.e.n.) și în Spania (Gades, azi Cádiz). Decadența **T.** a început o dată cu ascensiunea Asiriei, de care a devenit dependent în sec.

Tirana.

IX–VI î.e.n. De la mijlocul sec. al VI-lea î.e.n. pînă la cucerirea lui de către Alexandru Macedon (332 î.e.n.) a făcut parte din Imperiul persan. Ocupat de romani (64 î.e.n.), de arabi (638), de turcii selgiucizi (1098), de cruciaţi (1124), oraşul nu a mai avut un rol însemnat în istorie.

tír (fr. *tir*, din *tirer* „a trage"), ramură de sport practicat cu arcul, arbaleta sau cu diferite tipuri şi calibre de arme de foc. Cuprinde o diversitate de probe clasice (care fac parte din programul campionatelor mondiale, europene şi al jocurilor olimpice), grupurile mari de arme cu care se trage fiind: arma de calibru redus, arma de calibru mare, pistoalele, puştile de vînătoare. Probele de **t.** variază după poziţia trăgătorului (în picioare, în genunchi, culcat), după timp (ex. pistol-viteză), după locul de aruncare a ţintelor (ex. talere aruncate din şanţ) etc. În România, practicarea tirului sportiv a început în 1862, cînd a luat fiinţă, la Bucureşti, „Societatea pentru dare la semn". Trăgătorii români au obţinut rezultate remarcabile în întrecerile internaţionale.

tirádă (ital. *tirata*, din *tirare* „a trage"), fragment retoric dintr-o operă dramatică de o anumită întindere, caracterizat printr-o deosebită intensitate afectivă şi uneori prin tonul emfatic. Este caracteristică genului oratoric şi apare în tragedia clasică şi în drama romantică. În comedia satirică este folosită pentru sporirea forţei de ridiculizare a unor personaje. Debitată cu patos, **t.** este un pasaj de virtuozitate pentru interpret.

tiragéţi, denumire a populaţiei scito-sarmatice de pe malul stîng al fluviului Tyras (Nistru), menţionată în „Geografia" lui Strabo.

tiráj (TEHN.), diferenţă între presiunile statice în două secţiuni ale unui canal, conductă etc., care asigură circulaţia (curgerea) unui fluid gazos (aer comburant, gaze de ardere etc.) într-o instalaţie de încălzire cu focar. **T.** poate fi: *natural*, cînd se datoreşte diferenţei dintre greutatea specifică a unei coloane de gaze fierbinţi din instalaţie şi greutatea specifică a unei coloane de aer de aceeaşi înălţime; *artificial*, cînd se obţine prin acţiunea unui ventilator; *combinat*, la care diferenţa de presiune, neacoperită de *t. natural*, este dată de un ventilator.

tirán v. **despot.**

Tirana, capitala R.P. Albania, situată în partea centrală a ţării, la contactul zonei colinare cu cîmpia litorală din vest. 146 500 loc. (1962). Este cel mai important centru politic, economic şi cultural al ţării. **T.** dă mai mult de 1/5 din producţia industrială a Albaniei. Este dezvoltată industria energiei electrice, textilă, constructoare de maşini şi de prelucrare a metalelor, de prelucrare a lemnului, industria pielăriei, alimentară etc. Partea de est a oraşului este bogată în monumente arhitectonice. În ultimii ani s-au ridicat multe construcţii noi. Universitate, instituţii de cultură (teatre, muzee). Nod rutier şi aeroport cu legături internaţionale. — *Istoric.* Menţionată documentar pentru prima oară în sec. al XV-lea; din 1920, capitala Albaniei. În 1939 a fost ocupată de fasciştii italieni. La 8 noiembrie 1941 a fost creat la **T.,** în ilegalitate, Partidul Comunist din Albania. Între 1939 şi 1944 a fost un important centru al luptei împotriva cotropitorilor fascişti. Armata de eliberare naţională albaneză a eliberat **T.** la 17 noiembrie 1944.

tiraníe 1. (În Grecia antică în sec. VII–VI î.e.n.) Formă de conducere politică, apărută în condiţiile decăderii aristocraţiei gentilice, ale democratizării vieţii politice şi ale întemeierii oraşelor-state *(polisurile)*; mai tîrziu, în sec. al IV-lea î.e.n., ca expresie a crizei polisurilor, **t.** a reapărut sub denumirea de „noua tiranie". Prin extensiune, termenul de **t.** a căpătat, ulterior, sensul de despotism. **2.** V. *signorie* (1).

tiránt (CONSTR.), element de construcţie, cu lungime mare în raport cu celelalte dimensiuni, confecţionat din cabluri, lanţuri, bare de oţel sau din beton armat şi care are rolul de a prelua numai forţe de întindere. **T.** sînt folosiţi pentru suspendarea ori pentru ancorarea unor elemente de construcţie sau pentru a prelua împingerile orizontale ale unor cadre, arce, bolţi etc.

tiratrón (ELT., TELEC.), dispozitiv electronic cu trei electrozi (un anod, un catod şi un electrod de comandă), care funcţionează în regim de comutaţie, putîndu-se afla în două stări: *starea de conducţie*, caracterizată printr-o rezistenţă electrică foarte mică, o tensiune de anod (tensiunea dintre anod şi catod) mică şi un curent anodic mare, şi *starea de blocare*, caracterizată printr-o rezistenţă foarte mare, o tensiune de anod mare şi un curent anodic foarte mic, practic nul. Electrodul de comandă are numai rolul de a stabili momentul începerii stării de conducţie (momentul aprinderii la **t.** cu gaz sau momentul amorsării la **t.** semiconductoare). Dacă **t.** este alimentat în curent alternativ, în fiecare semiperioadă pozitivă el se află în starea de conducţie în intervalul de timp dintre momentul aprinderii (respectiv al amorsării) şi sfîrşitul semiperioadei respective, rămînînd în starea de blocare în restul perioadei. Reglînd tensiunea sau curentul electrodului de comandă, se poate modifica durata stării de conducţie şi deci valoarea medie a curentului anodic. **T.** de putere mare sînt utilizate ca redresoare comandate, invertoare, elemente pentru comanda motoarelor electrice etc., iar cele de putere mică în instalaţiile de reglare automată, ca oscilatoare de relaxare etc.

Tiratron

Tireniană, *Marea* ~, parte a Mării Mediterane, cuprinsă între Peninsula Italică, insulele Sicilia, Sardinia şi Corsica. Adîncimea maximă: 3 630 m. Bogată în peşte. Principalele porturi: Neapole şi Palermo.

tireoglobulină (BIOCHIM.), proteină complexă din glanda tiroidă, cu un bogat conţinut de iod. Constituie forma de depozit a celor doi hormoni tiroidieni: tiroxina şi triiodotironina, precum şi a monoiodotirozinei şi a diiodotironinei. **T.** are o greutate moleculară de 650 000 – 700 000 şi conţine iod 0,5 – 1,0 γ%.

tireopriv (MED.), sindrom care apare în urma îndepărtării chirurgicale complete a glandei tiroide. Manifestările clinice sînt asemănătoare cu cele din hipotiroidism şi duc la apariţia mixedemului operator.

tireotoxicóză (MED.), stare patologică provocată de intoxicarea organismului cu hormoni tiroidieni secretaţi în prea mare cantitate. **T.** apare în special la bolnavii cu adenom toxic.

tireotróp (BIOCHIM.), hormon secretat de hipofiza anterioară. Este o glicoproteină cu greutate moleculară mică şi conţine 6% glucide. **T.** are rolul de a stimula şi a controla funcţia tiroidei (extirparea hipofizei anterioare duce la atrofia tiroidei). Se mai numeşte *tireostimulină*, *tireotrofină*, *TSH*.

Tiresias (în mitologia greacă), renumit prezicător din Teba, care apare deseori în ciclul legendelor tebane. În tragedia „Edip rege" de Sofocle, el este cel care dezvăluie crimele săvîrşite involuntar de Edip şi îl sfătuieşte pe Creon să-l izgonească din cetate.

tirfón (C.F.), şurub de formă specială, cu filet triunghiular, folosit pentru fixarea şinelor de cale ferată pe traverse.

Tirint, oraş străvechi din Argolida (Grecia), situat la sud-est de Micene, în imediata apropiere a litoralului. Aici s-a descoperit un palat princiar din perioada miceniană, construit din blocuri enorme de piatră (ziduri ciclopice), devenit celebru.

tiristór (ELT., TELEC.), dispozitiv semiconductor cu trei electrozi, constituit dintr-un cristal, de obicei de siliciu, în care s-au creat patru domenii succesive cu tipuri de conducţie alternante pozitive *(p)* şi negative *(n)*, şi anume: *p — n — p — n*. Anodul este legat la domeniul extrem de tip *p*, catodul la domeniul extrem de tip *n*, iar electrodul de comandă la domeniul de tip *p* (numit poartă), alăturat domeniului catodic. **T.** funcţionează ca o diodă de putere cu electrod de comandă, putînd avea două stări distincte (de conducţie şi de blocare), ale căror durate, în intervalul semiperioadelor pozitive, pot fi variate prin modificarea tensiunii aplicate electrodului de comandă. **T.** au utilizări asemănătoare cu ale tiratroanelor şi ignitroanelor, pe care tind din ce în ce mai mult să le înlocuiască.

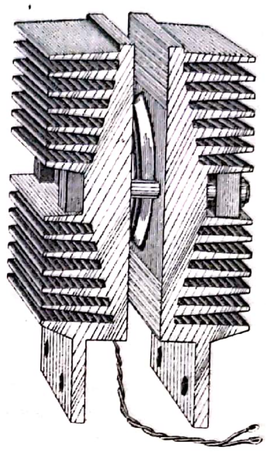

Tiristor

tirít (ELT.), material obţinut prin aglomerarea la temperaturi înalte a granulelor de carbură de siliciu cu un liant argilos. Piesele de **t.**, în formă de disc, de segmenţi sau de potcoavă, sînt folosite în construcţia descărcătoarelor electrice cu rezistenţă variabilă.

tiroídă (gr. *thyreos* „scut, pavăză" şi *eidos* „formă"; ANAT., MED.), una dintre cele mai voluminoase glande endocrine din organism (20 – 25 g la adultul normal). Situată în regiunea gîtului, **t.** este alcătuită din doi lobi latero-traheali, uniţi pe faţa anterioară a traheii printr-un istm situat imediat sub cartilagiul cricoid. Activitatea

t. este controlată de hormonul tireotrop hipofizar, care stimulează biosinteza hormonilor tiroidieni, tiroxina şi triiodotironina. Hormonii tiroidieni stimulează arderile tisulare (favorizînd consumul de oxigen), de asemenea stimulează creşterea normală, diferenţierea şi intervine în funcţiunea diverselor organe, aparate şi sisteme (sistem nervos, aparat cardiovascular, aparat digestiv, gonade etc.) şi în reglarea diverselor metabolisme (protidic, lipidic, glucidic, hidromineral). Absenţa congenitală a tiroidei la nou-născuţi sau îndepărtarea chirurgicală a acesteia la animale tinere este urmată de tulburări de creştere, modificări profunde în dezvoltarea sistemului nervos (cretinism) şi tulburări metabolice accentuate, însoţite de modificări trofice. La adulţi, îndepărtarea tiroidei se manifestă în special prin tulburări nervoase şi metabolice, apatie, tendinţă la obezitate şi tulburări trofice.

tiroxină (BIOCHIM.), hormon tiroidian derivat din tirozină, conţinînd 65% iod; este o tetraiodotironină. **T.** este sintetizată în glanda tiroidă şi secretată în circulaţia sanguină. Este considerată un hormon al metabolismului. Preparată sintetic, **t.** se utilizează în tratamentul insuficienţelor tiroidiene.

tirozină (BIOCHIM.), aminoacid ciclic (β-hidroxifenilalanina). **T.** nu poate fi sintetizată de organism şi trebuie introdusă o dată cu alimentaţia; lipsa ei din alimente produce tulburări de nutriţie. **T.** este precursorul hormonilor tiroidieni, adrenalinei şi pigmenţilor melanici.

Tirpitz *[tírpiţ]*, Alfred von (1849–1930), amiral şi om politic german, unul dintre reprezentanţii notorii ai pangermanismului. Între 1897 şi 1916 a fost ministru al marinei.

Tirso de Molina (pe numele adevărat *Gabriel Téllez*) (1583–1648), dramaturg şi poet spaniol, format în ambianţa spirituală a umanismului. Discipol al lui Lope de Vega, a fost continuatorul acestuia în întemeierea teatrului naţional spaniol. A participat la vii polemici literare, combătînd pe adepţii gongorismului. Din cele 300 de piese scrise de el (comedii de moravuri, drame ş.a.) au rămas 115. Tablouri realiste ale amoralismului societăţii spaniole a timpului, comediile sale se disting prin libertatea şi virulenţa satirei, studiul aprofundat al caracterelor, majoritatea feminine, şi prin ingenioasa complicare a intrigii. Virtuozitatea şi strălucirea dialogului, ca şi exuberanţa expresiei, sînt servite de o profundă stăpînire a limbii („Batjocoritorul din Sevilla şi oaspetele de piatră", în care apare pentru prima oară cristalizat în teatru personajul lui Don Juan Tenorio, „Necredinciosul pedepsit", „Don Gil de Ciorap Verde", trad rom., ş.a.). A mai scris tragedii („Îndrăgostiţii din Teruel" ş.a.) şi drame cu subiect religios.

Tirteu (sec. VII î.e.n.), poet elegiac grec, probabil atenian ca origine şi spartan prin adopţie. Creaţia sa cuprinde „Cîntece războinice" şi „Elegii", însufleţite de patriotism. După legendă, **T.** i-a înflăcărat pe spartani în timpul celui de-al doilea război al acestora pentru cucerirea Messeniei.

Tisa, rîu (966 km), afluent pe stînga al Dunării. Izvorăşte din Carpaţii Păduroşi (Uniunea Sovietică), formează pe 60 km graniţa dintre Republica Socialistă România şi Uniunea Sovietică, străbate partea estică a Cîmpiei Panonice şi confluează cu Dunărea pe teritoriul R.S.F. Iugoslavia, în amonte de Belgrad. Afluenţi principali: Someşul, Crişurile, Mureşul (din Republica Socialistă România). Pe teritoriul R.P. Ungare, **T.** este îndiguită. La Tiszalök (R.P. Ungaria) s-a construit o hidrocentrală. Apele rîului sînt folosite intens pentru irigaţii.

tisa, cultură neolitică, răspîndită în regiunile de şes din centrul şi sudul Ungariei, nordul Serbiei, precum şi pe teritoriul României, în Crişana şi Banat, cu unele influenţe în vestul Transilvaniei. Are mai multe faze în evoluţie, cuprinzînd întreg neoliticul. Se caracterizează mai ales prin ornamentarea ceramicii cu motive decorative şi picturale, imitînd împletituri şi ţesături (stil textil).

tisă *(Taxus baccata)*, arbore sau arbust din familia taxaceelor, înalt pînă la 15 m, cu tulpina dreaptă, scoarţa roşie-brună şi frunze liniare moi, lungi de 1,5–3 cm. Lemnul de **t.** este foarte preţios, utilizat în sculptură şi tîmplărie fină. În ţara noastră, **t.** creşte sporadic în etajul montan din Carpaţi, izolat sau în mici pîlcuri.

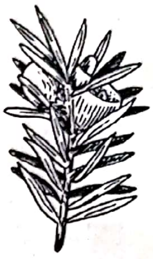
Tisă

Tischbein *[tíşbain]*, familie de pictori germani. Cel mai important este *Johann Heinrich Wilhelm T.* (1751–1829), reprezentant al neoclasicismului. A pictat mai multe compoziţii istorice, cîştigîndu-şi renumele mai ales prin opera portretistică („Goethe în Campagna", 1786–1788).

Tiselius, Arne Wilhelm Kaurin (n. 1902), biochimist suedez, specialist în biologia macromoleculară şi în metodele de separare biochimică. Profesor la Universitatea din Uppsala, membru al Academiei Regale de Ştiinţe din Suedia, membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România. A izolat şi a identificat diverse proteine din lichidele organice, atît din sînge, cît şi din lapte, prin electroforeză. A obţinut şi a separat prin absorbţie diferiţi acizi aminaţi. Are lucrări despre difuziunea şi agitaţia moleculară. Premiul Nobel (1948).

Tismana, depresiune situată în nordul Olteniei, parte componentă a Depresiunii subcarpatice oltene. Este formată din depozite pliocene şi cuaternare (pietrişuri, nisipuri şi argile). Centrul depresiunii **T.** are caracter subsident. În depresiune se practică agricultura şi creşterea animalelor pe baza păşunilor naturale. Aici se află celebra mănăstire Tismana, situată într-o poziţie naturală impresionantă, deasupra unei cascade. Întemeiată de către Nicodim în vremea lui Vladislav I (Vlaicu) (1364–c. 1377), biserica a fost refăcută integral în 1540. Valoros ansamblu de

Mănăstirea Tismana

picturi murale (1541 şi 1732). Cetatea mănăstirească şi construcţiile anexe au fost refăcute în sec. al XIX-lea în stil neogotic.

Tiso, Jozef (1887—1947), conducător al fasciştilor slovaci, preot catolic. A fost preşedintele statului slovac fascist (1939—1945). După al doilea război mondial a fost condamnat la moarte pentru crime împotriva poporului.

Tisse, Eduard Kazimirovici (1897—1961), operator de film sovietic. Începînd să lucreze jurnale de actualităţi în timpul războiului civil, a devenit celebru (socotit în anii 1920—1930 cel mai bun operator cinematografic din lume) în urma colaborării sale la filmele lui Serghei Eisenstein: „Greva", „Crucişătorul Potiomkin", „Octombrie", „Vechiul şi noul", „Que viva Mexico", „Aleksandr Nevski", „Ivan cel Groaznic". Stilul său e bazat pe reliefarea detaliului, efecte de lumină şi îndrăzneţe racursiuri.

tisulár (fr. *tissu* „ţesut"; ANAT., MED.), care se referă la ţesuturile animale (ex. proces **t.**, anatomie **t.**, denumire mai veche a histologiei etc.).

Tisza *[tíso]*, István (1861—1918), conte, om politic ungur, prim-ministru al guvernului ungar între anii 1903—1905 şi 1913—1917. A fost unul dintre fondatorii şi conducătorii Partidului naţional al muncii *(Nemzeti Munkapárt)*, care reprezenta interesele capitalului financiar, ale burgheziei industriale şi ale marilor moşieri. A dus o politică antimuncitorească şi de maghiarizare forţată a naţionalităţilor asuprite, în special a românilor şi a rutenilor. Adept fervent al menţinerii regimului dualist, a militat pentru o strînsă colaborare cu Germania, raliindu-se politicii externe agresive a acesteia. În timpul revoluţiei din Ungaria a fost condamnat la moarte şi executat.

titán (CHIM.), *Ti*. Element cu nr. at. 22; gr. at. 47,90; gr. sp. 4,49; p.t. 167° C; p.f. 3 260° C. Este situat în grupa a IV-a a sistemului periodic. Se găseşte în natură, în special sub formă de bioxid de **t.**, în rutil şi ilmenit. La temperatură joasă e stabil la aer; încălzit, trece în TiO_2. În acizi se dizolvă greu. Formează combinaţii în stările de valenţă, 4, 3 şi 2, primele fiind cele mai stabile. Se întrebuinţează, sub forma aliajului ferotitan, ca adaos la oţelurile speciale, pentru îmbunătăţirea proprietăţilor lor mecanice.

Titani, uriaşi legendari din mitologia greacă, copiii lui Uranus şi ai Geei; întruchipau diferitele forţe ale naturii. Printre cei mai vestiţi **T.** se numără *Ocean, Iapet, Cronos* şi surorile lor *(titanide): Mnemosina, Temis* şi *Rhea*. Tatăl lor i-a închis în străfundurile Pămîntului, de unde au fost eliberaţi de Cronos. Ulterior s-au războit zece ani cu Zeus şi cu ceilalţi zei olimpieni, ajutaţi de uriaşii Hecatonhiri (război denumit *Titanomahia*). Fiind înfrînţi, **T.** au fost aruncaţi de stăpînul Olimpului în Tartar.

titanít (MINER.) v. **sfen.**

Titicaca, lac tectonic situat în Munţii Cordilieri, pe graniţa dintre Peru şi Bolivia, la 3 812 m altitudine. Suprafaţa: 8 340 km^2 (cel mai mare lac alpin de pe glob). Adîncimea maximă: 304 m. Navigabil.

títlu 1. (DR.) **a)** Act sau fapt juridic care constituie temeiul unui drept invocat (ex. **t.** de proprietar ori de moştenitor). **b)** Înscrisul cu care se dovedeşte titlul **(a)**. **c)** (În dreptul burghez) Act constatator al unor drepturi care se negociază la bursă (ex. **t.** la ordin, **t.** la purtător, **t.** nominativ). **d)** *Titlu executor,* hotărîre judecătorească sau orice alt înscris prevăzut de lege care permite executarea silită. **2.** Calificare dobîndită de o persoană în urma unor studii speciale. — *Titluri ştiinţifice,* titluri care se acordă de către instituţiile învăţămîntului superior, în condiţiile prevăzute de lege, persoanelor cu activitate deosebită în domeniul ştiinţei şi culturii. În Republica Socialistă România se acordă următoarele *t.ş.*: *doctor* într-o anumită ramură a ştiinţei; *doctor-docent* în ştiinţe şi *doctor honoris causa*. Titlul de *doctor* este acordat persoanelor care iau doctoratul, constînd dintr-un stagiu de pregătire şi susţinerea unei teze care aduce o contribuţie personală meritorie la rezolvarea unei probleme teoretice sau

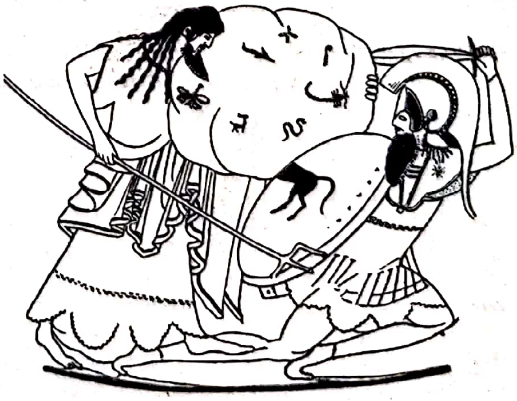

Lupta unui Titan cu Poseidon

tehnice-ştiinţifice. El poate fi atribuit şi de institutele Academiei. Titlul de *doctor-docent* în ştiinţe este acordat persoanelor care au titlul de doctor, s-au distins printr-o activitate ştiinţifică îndelungată şi au efectuat lucrări care reprezintă o contribuţie valoroasă la progresul ştiinţei. Titlul de *doctor honoris causa* este acordat unor cetăţeni români sau străini care s-au distins prin realizări deosebit de importante în domeniul ştiinţei, tehnicii, culturii, prin servicii de mare însemnătate aduse patriei şi umanităţii. — *Titluri de distincţie*, titluri ce se acordă în Republica Socialistă România de Consiliul de Stat persoanelor care s-au distins prin merite deosebite în domeniul ştiinţei, culturii, artei, învăţămîntului, ocrotirii sănătăţii, al agriculturii sau al sportului. În Republica Socialistă România există următoarele *t. de d.*: om de ştiinţă emerit, artist al poporului, artist emerit, colectiv artistic emerit, maestru emerit al artei, profesor emerit, învăţător emerit, medic emerit, zootehnist emerit, medic veterinar emerit, maestru emerit al sportului. **3.** (FIN.) *Titlu de valoare* (în capitalism), înscris imprimat, semnat, transmisibil şi negociabil, care face obiectul tranzacţiilor financiare şi a cărui proprietate conferă un drept de asociere sau de creanţă. După natura lor, *t. de v.* (valorile mobiliare) se împart în: titluri de stat, acţiuni, obligaţiuni, părţi de fondator etc. Din punctul de vedere al formei şi al transmiterii proprietăţii, *t. de v.* pot fi: *t. de v. la purtător*, cînd numele proprietarului nu este înscris pe ele, transmiterea se face prin simplă înmînare, fără formalităţi, iar beneficiile se încasează prin prezentarea cupoanelor; *t. de v. nominative*, cînd numele proprietarului este înscris pe ele, iar transmiterea se poate face numai prin intermediul unui agent oficial de schimb de pe lîngă bursa de valori cu dovedirea identităţii şi a proprietăţii etc., iar beneficiile se încasează prin prezentarea titlului şi a certificatului nominativ; *t. de v. la ordin*, cînd sînt transmisibile prin gir, iar beneficiile pot fi încasate de ultimul deţinător în condiţii similare cu titlurile nominative; *t. de v. mixte*, care sînt nominative în ce priveşte proprietatea şi la purtător în ce priveşte beneficiul. **4.** (METAL.) Proporţie de metal preţios, aur sau argint, dintr-un aliaj, exprimată în părţi la mie (ex. aurul pur are **t.** 1 000, aurul de 18 carate are **t.** 750).

Tito, Iosip Broz (n. 1892), preşedinte al R.S.F. Iugoslavia (din 1953), preşedinte al Uniunii Comuniştilor din Iugoslavia (din 1966). Membru al Partidului social-democrat din Croaţia şi Slovenia din 1910, a devenit în 1920 membru al P.C. din Iugoslavia. Din 1934 membru în C.C. şi apoi în Biroul Politic al C.C. al P.C. din Iugoslavia, iar în 1937—1952 secretar general al C.C. al P.C.I.; între 1952 şi 1966 a fost secretar general al Uniunii Comuniştilor din Iugoslavia. În timpul celui de-al doilea război mondial a fost comandant suprem al Armatei naţionale de eliberare şi al detaşamentelor de partizani din Iugoslavia (1941—1945) şi preşedinte al Comitetului naţional de eliberare a Iugoslaviei (1943—1945). Pentru meritele sale militare i s-a conferit, în 1943, titlul de mareşal al Iugoslaviei. Din 1945 este comandant suprem al forţelor armate ale Iugoslaviei. În 1945—1953 a fost preşedinte al guvernului federal şi ministru al apărării naţionale, preşedinte al Comitetului Executiv al Frontului Popular, iar în 1953—1963 preşedintele Vecei Executive Federale.

I. B. Tito

titónic (STRAT.) v. **portlandian.**

titráre (CHIM.), operaţie folosită în volumetrie pentru a determina cantitatea de substanţă conţinută într-o soluţie. În acest scop, soluţiei de analizat i se adaugă treptat o soluţie de concentraţie exact cunoscută a unui reactiv care reacţionează cantitativ cu substanţa respectivă, măsurîndu-se volumul consumat pînă la punctul de echivalenţă (sfîrşitul reacţiei). Punctul de echivalenţă este indicat cu ajutorul indicatorilor (în **t.** obişnuită), prin variaţia conductivităţii electrice a soluţiei (în **t.** conductometrică), prin variaţia potenţialului (în **t.** potenţiometrică) etc.

títru (CHIM.), cantitatea de substanţă, exprimată în grame, conţinută într-un mililitru de soluţie. Se foloseşte în analiza volumetrică.

Titta, Ruffo (1877—1953), cîntăreţ italian. A evoluat pe scenele celor mai mari teatre din lume, devenind celebru datorită interpretărilor profund dramatice, susţinute de ampla sa voce de bariton, cu un timbru cald, precum şi dicţiunii impecabile.

Titu, localitate de tip urban în reg. Bucureşti, reşedinţă de raion, situată în Cîmpia Română, în nord-vestul oraşului Bucureşti. 3 000 loc. (1965). Industrie alimentară (fermentaţie de tutun, panificaţie). Nod de cale ferată. — *Raionul T.*, cu 108 000 loc. (1961). Exploatări de gaze naturale (Gura Şuţii). Cultura cerealelor, a plantelor industriale, pomicultură şi creşterea animalelor.

Titulescu, Nicolaie (1882—1941), om politic şi eminent diplomat român. După studii strălucite la Paris, a fost profesor de drept civil la universităţile din Iaşi şi din Bucureşti. A fost membru al Academiei Române, doctor honoris causa al Universităţilor din Atena şi Bratislava, preşedinte al Academiei diplomatice internaţionale. A fost ministru de finanţe (1917 şi 1920—1921), delegat la Conferinţa de pace de la Paris (1920), ministru plenipotenţiar la Londra (1922—1927), ministru de externe (1927—1928 şi 1932—1936), delegat permanent (1920—1936) al României la Liga Naţiunilor (al cărei preşedinte a fost ales în 1930 şi în 1931, singurul care a deţinut această funcţie de două ori), remarcîndu-se printr-un strălucit talent oratoric, servit de o documentaţie vastă şi o riguroasă argumentaţie. Deşi îngrădite de ideologia burgheză, de regimul politic în care a trăit, gîndirea şi acţiunile diplomatice ale lui **T.** au fost remarcabile prin luciditatea şi realismul lor. El a militat pentru suveranitatea şi egalitatea tuturor statelor în relaţiile internaţionale, pentru securitatea colectivă şi prevenirea agresiunii. În articolul „Suveranitatea statelor", publicat în „Dictionnaire diplomatique", vol. II, subliniind că o colaborare internaţională nu este posibilă decît între state egale în drepturi, **T.** a combătut concepţia suprastatului. Considerînd depăşită vechea diplomaţie de cancelarie, **T.** a fost protagonist al „diplomaţiei în mişcare", pusă în serviciul asigurării păcii, pe care, într-o conferinţă de mare răsunet intitulată „Dinamica păcii", o definea ca „fenomen al mişcării". „Dinamica păcii" însemna în concepţia lui **T.** realizarea unui progres continuu în viaţa internaţională, pe etape, de la naţional, prin regional, la universal. Diplomat patriot, **T.** şi-a bazat întreaga activitate pe problemele majore, fundamentale, ale politicii externe a României. După instaurarea hitlerismului în Germania, dîndu-şi seama de pericolul pe care-l reprezenta acesta pentru România (ca şi pentru alte state europene), **T.** a depus o vie activitate în direcţia întăririi colaborării internaţionale, în interesul păcii şi securităţii europene. Pe linia aceasta, **T.** a semnat la Londra, în 1933, în numele guvernului României, convenţia de definire a agresorului şi a depus eforturi remarcabile pentru încheierea în 1933 a Micii Înţelegeri şi pentru încheierea în 1934 a Înţelegerii Balcanice, pacte regionale în care vedea o pavăză împotriva agresiunii; pe linia promovării unor relaţii de bună vecinătate între România şi U.R.S.S., a depus străduinţe pentru stabilirea de relaţii diplomatice cu aceasta şi a făcut demersuri pentru încheierea unui pact de asistenţă mutuală între cele două state. Nemulţumite de politica externă preconizată de **T.**, cercurile politice cele mai reacţionare, prohitleriste, din ţară şi guvernele Germaniei hitleriste şi Italiei fasciste au făcut presiuni pentru înlăturarea lui. În august 1936, Carol al II-lea l-a înlăturat din guvern; **T.** a plecat în Elveţia, apoi în Franţa, la Cannes, unde a şi murit. În emigraţie a continuat să acţioneze, folosind orice prilej pentru a promova ideea menţinerii păcii; a conferenţiat la Academia diplomatică din Paris, în Camera Comunelor, la universităţile din Oxford şi Cambridge etc. şi a fost ales preşedinte de onoare al Comitetului român al Reuniunii Universale pentru Pace.

N. Titulescu

Titus (Titus Flavius Vespasianus), împărat roman (79—81), fiul şi urmaşul lui Vespasian. În timpul domniei tatălui său a condus armatele romane în Germania, în Britania şi apoi în Iudeea, unde, în anul 70, a înfrînt răscoala iudeilor, cu care prilej a cucerit şi a dărîmat Ierusalimul.

Titus Livius (59 î.e.n. — c. 16 e.n.), istoric roman, unul dintre cei mai însemnaţi reprezentanţi ai istoriografiei romane. **T.L.** nu a luat parte la viaţa politică şi la războaie, consacrîndu-se exclusiv scrisului. Principala sa operă, „Ab Urbe Condita" (De la întemeierea Romei), în 142 de cărţi (din care nu s-au păstrat decît 35, conţinutul celorlalte fiind cunoscut doar din expuneri scurte ale scriitorilor de mai tîrziu), înfăţişează istoria romană pînă în anul 9 î.e.n. Potrivit pregătirii sale de retor şi concepţiei sale moralizatoare, de admirator al trecutului, pe care-l glorifică opunîndu-l prezentului, **T.L.** nu face o analiză critică a evenimentelor şi legendelor istorice (pe care le-a preluat din analistica romană şi de la Polibiu), ci o expunere în care primează scopul instructiv şi forma agreabilă, acordînd de aceea mai puţină atenţie adevărului istoric. Datorită felului interesant şi strălucit al expunerii, **T.L.** a fost unul dintre cei mai populari istorici ai antichităţii, foarte citit şi imitat de majoritatea istoricilor romani.

tixotropíe (CHIM.), transformare reversibilă a unui gel în sol sub influenţa unei acţiuni mecanice (ex. agitare, acţiunea ultrasunetelor etc.). După încetarea acţiunii mecanice, solul obţinut trece din nou în gel.

Tiziano *[tiţiáno]*, Vecellio (c. 1477—1576), pictor italian, strălucit reprezentant al şcolii veneţiene din perioada Renaşterii tîrzii. Născut la Pieve di Cadore, a studiat la Veneţia, în atelierele lui Gentille şi Giovanni Bellini şi a lucrat, în 1508, cu Giorgione, care inaugura „maniera grande". Devenit pictor oficial al Veneţiei în 1516, **T.** s-a bucurat de un mare renume, lucrînd pentru cele mai de seamă personalităţi ale timpului (Carol al V-lea, Francisc I, Filip al II-lea, papa Paul al III-lea ş.a.). Creaţia sa, care a abordat genuri variate (compoziţii cu teme biblice, istorice, mitologice şi portrete), se împarte în două mari perioade: prima, pînă în 1540, în care exprimă încă idealurile Renaşterii, şi a doua, după această dată, în care răzbat ecourile atmosferei veneţiene, agitate de războaiele franco-spaniole şi de acţiunile Contrareformei. În prima perioadă, în opera lui **T.** se resimt influenţele lui Giorgione, personajele fiind caracterizate prin sănătate fizică, echilibru spiritual, însuşiri exprimate prin gestul calm şi prin exaltarea frumuseţii fizice, în special a nudului feminin. Elogiul adus vieţii apare în special în tablourile inspirate din mitologie: „Flora“ (1515—1516), „Amor sacru şi amor profan“ (1510—1515), „Bachus şi Ariadna“ (1523), „Venus din Urbino“ (1535), dar şi în temele religioase („Madona Pesaro“, 1524, reprezentare a unei ţărance din regiunea natală; „Înălţarea“, 1518). Cultul frumuseţii naturale apare la **T.** şi în peisajele din compoziţii cu coline unduioase şi cu orizonturi largi. Puterea de caracterizare a individualităţii umane, prezentă în toate compoziţiile, este subliniată mai ales în portrete. Fiecare portret al lui **T.**, surprinzînd complexitatea caracterului, este dominat de reliefarea unei trăsături specifice (siguranţa de sine, trufia etc.), implicit a poziţiei sociale a celui portretizat („Tînărul cu mănuşa“, „Carol al V-lea“). Continuînd pe Giorgione, **T.** aplică şi dezvoltă tehnica culorii ca mijloc de expresie plastică, folosind un cromatism bogat, senzual şi strălucitor, obţinut prin procedeul „impasto“ (suprapunerea păstoasă a culorii). În cea de-a doua perioadă a creaţiei sale, sub influenţa lui Michelangelo şi a manierismului, în opera lui **T.** apar probleme noi de conţinut şi de tehnică. El exagerează mişcările, urmăreşte efecte dramatice, transformă portretele în scene complexe („Martiriul sfîntului Laurenţiu“, „Marsyas“, „Portretul papii Paul al III-lea“). În acelaşi timp, **T.** accentuează contrastele de umbră şi de lumină şi foloseşte o cromatică cu rezonanţe profunde şi strălucitoare, roşul, albastrul, verdele şi brunul fiind nuanţate în tranziţii armonioase. Prin opera sa vastă şi prin rezolvările plastice aduse, **T.** este considerat ca unul dintre primii pictori moderni. El a exercitat o mare influenţă atît asupra contemporanilor, cît şi asupra unor artişti celebri, ca Rubens, Velasquez, Delacroix, Watteau. În Muzeul de artă al Republicii Socialiste România i se atribuie lui **T.** „Suzana şi cei doi bătrîni“, iar în Muzeul Brukenthal este reprezentat prin „Ecce homo“.

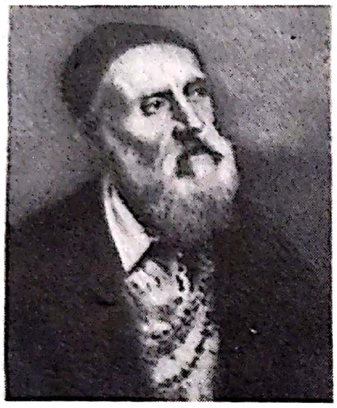

Tiziano

Tîcina, Pavlo Grigorievici (n. 1891), poet şi critic literar sovietic ucrainean, membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. După debuturi influenţate de simbolism (vol. „Clarinete solare“, 1918), s-a afirmat cu versuri prin care aderă la idealurile Revoluţiei din Octombrie (vol. „Plugul“, 1920; „Vînt dinspre Ucraina“, 1924; „Partidul conduce“, 1933; „Sentimentul familiei unice“, 1938). A scris poezii patriotice de o autentică înclinaţie meditativă. Îmbinarea tradiţiei folclorice cu neîncetata căutare de forme noi, moderne, expresia laconică, metafora rară şi neologismul subtil caracterizează creaţia lui **T.** Premiul de stat al U.R.S.S.

tîlhărie (DR.), infracţiune care constă în luarea unui lucru mobil din posesiunea sau detenţiunea altuia, prin folosirea de violenţă sau de ameninţări, în scopul însuşirii lui pe nedrept. Constituie **t.** şi furtul urmat de violenţă sau de ameninţări pentru păstrarea lucrului furat, pentru înlăturarea urmelor infracţiunii ori pentru ca făptuitorii să-şi asigure scăparea. — *T. calificată*, tîlhărie săvîrşită în unele împrejurări agravante (ex. în timpul nopţii ori de către o persoană mascată sau înarmată sau prin violenţe care au avut ca urmare vătămări corporale ori moartea victimei).

tîlv *(Lagenaria gourda)*, plantă erbacee anuală din familia cucurbitaceelor, cu tulpina tîrîtoare sau agăţătoare, flori albe şi fructul lung pînă la 150 cm, cilindric, cu o singură umflătură ovoidă la vîrf. Înainte de maturitate, fructele se consumă ca legume.

„Tînărul leninist“, ziar, organ central al Uniunii Tineretului Comunist din România apărut ilegal în perioada decembrie 1924—mai 1936.

„Tînărul leninist“, revistă lunară editată de C.C. al Uniunii Tineretului Comunist din Republica Socialistă România. Apare la Bucureşti, din mai 1951.

„Tînărul scriitor“, organ al Uniunii scriitorilor din Republica Socialistă România, apărut lunar, la Bucureşti, între 1 octombrie 1951 şi 31 decembrie 1957.

Tîndală, personaj comic din snoavele româneşti, greoi la minte şi neîndemînatic, care-şi pierde vremea de pomană (tîndăleşte). Prin trăsăturile sale, **T.** este opus lui Păcală, simbolul agerimii şi îndemînării.

Tîneanov, Iuri Nikolaevici (1894—1943), scriitor sovietic rus. În romanele „Kiuhlea“ (1925, închinat poetului decembrist Kiuhelbeker) şi „Moartea lui Vazir-Muhtar“ (1927—1928, despre viaţa şi activitatea lui Griboedov), **T.** înfăţişează destinul tragic al personalităţii în condiţiile regimului autocrat. În romanul „Puşkin“ (1935, neterminat), **T.** zugrăveşte cu măiestrie copilăria şi tinereţea marelui poet rus, pe un vast fundal social-politic şi cultural. Este autorul povestirii de mare forţă satirică „Locotenentul invizibil“.

tîrg 1. (În evul mediu în ţările române) Denumirea aşezărilor orăşeneşti, cu funcţii comerciale şi meşteşugăreşti, subordonate domniei. V. şi oraş. **2.** Piaţă comercială, organizată periodic într-un loc stabilit. **T.** constituie una dintre cele mai vechi forme ale comerţului; ele erau îmbinate uneori cu distracţii, care aveau loc cu prilejul diferitelor sărbători religioase sau populare (ex., în România, sînt cunoscute **t.** de la sfîntul Ilie, **t.** Moşilor, **t.** de la Sibiu, de la Rîureni, precum şi bîlciul internaţional de la Cîmpulung-Muscel din sec. XVI—XVII). Cu timpul, **t.** s-au transformat în *t. de mostre, de exponate* etc. În ţara noastră, în prezent, în afara unor tîrguri tradiţionale, se organizează periodic Pavilionul de mostre şi expoziţii. Din punctul de vedere al componenţei participanţilor, **t.** pot fi: mondiale, internaţionale, naţionale, regionale şi locale. Prin caracterul şi conţinutul lor, **t.** contemporane pot fi generale sau specializate, în ultimul timp existînd tendinţa pentru **t.** de mostre specializate. Cele mai cunoscute **t.** internaţionale sînt organizate la Leipzig, Londra, Paris, Lyon, Milano, Viena, Salonic, Poznań, Zagreb, Damasc, New Delhi, Izmir, Osaka. V. şi comerţ exterior; expoziţie.

tîrgovéţi (în evul mediu în ţările române), denumirea locuitorilor tîrgurilor.

Tîrgovişte, oraş regional în reg. Ploieşti, reşedinţă de raion, situat pe valea Ialomiţei. 47 940 loc. (1965), cu localităţi subordonate. Industrie a construcţiilor de maşini şi a prelucrării metalelor (utilaj petrolier), de reparaţii metalice, chimică, alimentară (amidon, spirt), de prelucrare a lemnului etc. Oraşul **T.** este bogat în monumente istorice: ansamblul curţii domneşti, datînd din vremea lui Mircea cel Bătrîn (început în sec. al XV-lea), refăcut apoi de Petru Cercel (1583—1585), din timpul căruia datează şi impozanta biserică „domnească", mărit de Matei Basarab (1632—1654) şi ultima oară reamenajat de Constantin Brîncoveanu (1688—1714); biserica mănăstirii Dealu, valoros monument, renovat în timpul domniei lui Radu cel Mare, biserica „domnească mică" (1445—1446), biserica Stelea (1645), ctitorită de Vasile Lupu, biserica Sfinţii Împăraţi (1650). În muzeul raional se păstrează o importantă colecţie de artă şi arheologie medievală. — *Istoric.* Situată la încrucişarea unor importante drumuri comerciale (drumul Buzăului şi Brăilei şi cel al Giurgiului), **T.** este atestată documentar, pentru prima oară, în 1394, ca reşedinţă domnească a lui Mircea cel Bătrîn. Capitală a Ţării Româneşti în sec. XV, XVI şi prima jumătate a sec. XVII, **T.** a fost, în această perioadă, cel mai însemnat centru economic, administrativ, politic şi cultural al ţării. Mutarea capitalei la Bucureşti de către domnul Gheorghe Ghica în 1660 şi deplasarea căilor de legătură cu Transilvania de-a lungul văii Prahovei au făcut ca **T.** să-şi piardă importanţa. În 1832, **T.** a devenit reşedinţa judeţului Dîmboviţa. — *Raionul T.*, cu 156 760 loc. (1965). Exploatări de petrol (Teiş, Bucşani, Dragomireşti etc.), de cărbune (Mărgineanca, Şotînga) şi de calcare. Industrie energetică (termocentrala Doiceşti şi hidrocentralele Dobreşti şi Moroieni), constructoare de maşini şi a prelucrării metalelor (Tîrgovişte şi Fieni), a materialelor de construcţie (Fieni şi Lăculeţe), textilă (Pucioasa şi Brăneşti) etc. Cultura cerealelor, pomicultură şi creşterea animalelor.

Tîrgovişte. Biserica domnească

Tîrgşor, aşezare la 9 km sud-vest de Ploieşti, pe teritoriul căreia a existat o locuire neîntreruptă începînd din paleoliticul superior. Prima menţiune documentară a **T.** datează din 1413, sub numele de *Forum Novum*. Oraşul şi centrul fortificat de la Tîrgşor a cunoscut apogeul dezvoltării sale în secolele XVI—XVII. Începînd din secolul al XVIII-lea a decăzut, datorită în mare măsură dezvoltării oraşului Ploieşti.

Tîrgu-Cărbuneşti, comună în reg. Oltenia, reşedinţa raionului Gilort, situată pe valea rîului Gilort. 5 010 loc. (1965). Industria materialelor de construcţii (cărămidă).

Tîrgu-Frumos, comună în raionul Paşcani, reg. Iaşi, situată pe valea Bahluieţului. 9 950 loc. (1965). Ateliere de reparaţii. Exploatări de balast. Centru agricol. Aici se află ctitoria lui Petru Rareş, biserica „domnească" sf. Paraschiva (1542).

Tîrgu-Jiu, oraş regional în reg. Oltenia, reşedinţa raionului Gorj, situat pe Valea Jiului. 28 890 loc. (1965), cu localităţile subordonate. Industrie de prelucrare a lemnului (complexul pentru industrializarea lemnului produce mobilă, placaje, furnire, panele, cherestea etc.), industrie alimentară (ţigarete), a materialelor de construcţii (produse refractare), textilă, de prelucrare a metalelor etc. În oraş şi în comunele subordonate se află mai multe monumente istorice şi artistice importante: casa Cornea Brăiloiu cu paraclisul (Vădeni, 1700—1710), casa Măldărescu (secolul al

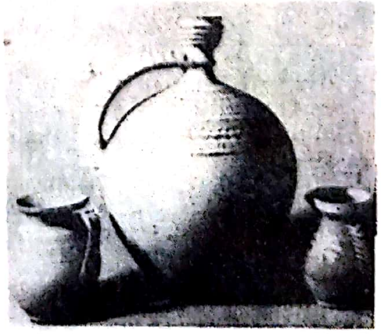

Ceramică de Tîrgu-Jiu

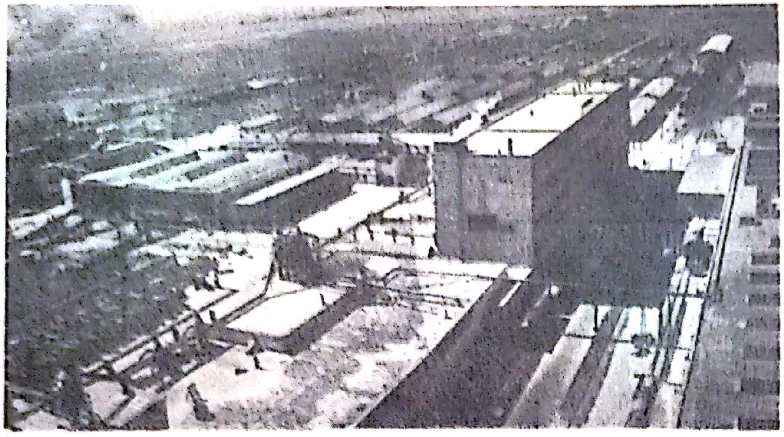

Tîrgu-Jiu. Complexul pentru industrializarea lemnului

XVIII-lea), biserica Sf. Nicolaie (1810, cu fresce valoroase din 1812), biserica Sfinţii voievozi (1748—1760), Cişmeaua Sîmboteanu (sec. al XVIII-lea). Tot în Tg.-Jiu se află ansamblul monumental, de celebritate mondială, realizat de C. Brîncuşi în anii 1936—1938: Coloana fără sfîrşit, Poarta sărutului, Masa tăcerii. Muzeu raional cu valoroase colecţii de artă veche şi populară românească. Cunoscut centru de ceramică oltenească. În Tg.-Jiu se găseşte şi fostul lagăr în care au fost deţinuţi conducătorii Partidului Comunist Român şi ai mişcării antifasciste (1940—1944). — *Raionul Tg.-J.* (denumire pînă la 1 ianuarie 1965 a raionului *Gorj*), cu 101 010 loc. (1965). Exploatări de petrol (Bîlteni) şi cărbuni (Schela, Rovinari), de argilă etc. Industrie de prelucrare a lemnului (Tg.-Jiu), a materialelor de construcţie (Bîrseşti), textilă, alimentară etc. Cultura cerealelor, a plantelor industriale şi creşterea animalelor.

Tîrgu-Lăpuş, comună în reg. Maramureş, reşedinţa raionului Lăpuş, situată pe valea Lăpuşului. 4 240 loc. (1965). Industrie alimentară şi de prelucrare a lemnului.

Tîrgu-Mureş, oraş regional, reşedinţa regiunii Mureş-Autonomă Maghiară, situat în Podişul Transilvaniei, pe Valea Mureşului. 77 040 loc. (1965), cu localităţile subordonate 94 710 loc. Centru industrial, ştiinţific şi cultural. Aeroport. Principalele ramuri industriale: industrie chimică *(Combinatul de îngrăşăminte azotoase Tîrgu-Mureş)*, industrie constructoare de maşini (întreprinderea „Metalotehnica", Fabrica de conductoare), industria materialelor de construcţie (Fabrica de cărămizi şi ţigle), industria de prelucrare a lemnului (IPROFIL „23 August"), industria textilă, de pielărie, alimentară (Fabrica de zahăr, fabrica de conserve „Mureşul") şi poligrafică. Aici se află o bază ştiinţifică a Academiei Republicii Socialiste România, cu secţii de medicină şi istorie; trei institute de învăţămînt superior cu 7 facultăţi, în care studiază anual 2 400 de studenţi români, maghiari şi de alte naţionalităţi: Institutul medico-farmaceutic, Institutul de teatru şi Institutul pedagogic de trei ani; un teatru de stat (cu secţiile română şi maghiară), teatru de păpuşi, o filarmonică, muzee, biblioteci. Monumente importante: complexul cetăţii (sec. al XV-lea), avînd în centru o biserică gotică (sec. al XV-lea); casa Teleki (1799), în care funcţionează o valoroasă bibliotecă (Biblioteca de stat Teleki-Bolyai) şi în care se păstrează numeroase incunabule, manuscrise şi cărţi rare din sec. XV—XVII; biserica de lemn ortodoxă (1793, cu picturi din 1814). Muzeul de artă (instalat în Palatul Culturii) cuprinde importante opere de artă românească modernă şi contemporană (N. Grigorescu, I. Andreescu, Şt. Luchian etc.), precum şi lucrări datorate unor valoroşi artişti maghiari (Paál László, Munkácsy M. etc.). Muzeu de istorie. — *Istoric.* Prima menţiune documentară a oraşului datează din 1332, sub numele de *Novum Forum Siculorum* (Noul tîrg al secuilor), ca reşedinţă a scaunului secuiesc Mureş. Mai tîrziu oraşul a devenit centrul principal al scaunelor secuieşti, apoi al comitatului şi după aceea al judeţului Mureş-Turda. Spre sfîrşitul evului mediu, **Tg.-M.** a fost principalul centru judecătoresc al Transilvaniei, unde au activat, în calitate de „cancelişti" (jurişti), numeroşi fruntaşi ai revoluţiei din 1848, printre care şi Avram Iancu. Proletariatul din **Tg.-M.** a participat la numeroase lupte revoluţionare, printre care marea grevă din Valea Mureşului (1925). — *Raionul Tg.-M.*, cu 114 160 loc. (1965). Exploatări de gaz metan (Sîngeorgiu de Pădure, Miercurea Nirajului etc.), de sare (Praid) şi exploatări forestiere. Industria energiei electrice (termocentrala de

Vedere din Tîrgu-Mureş

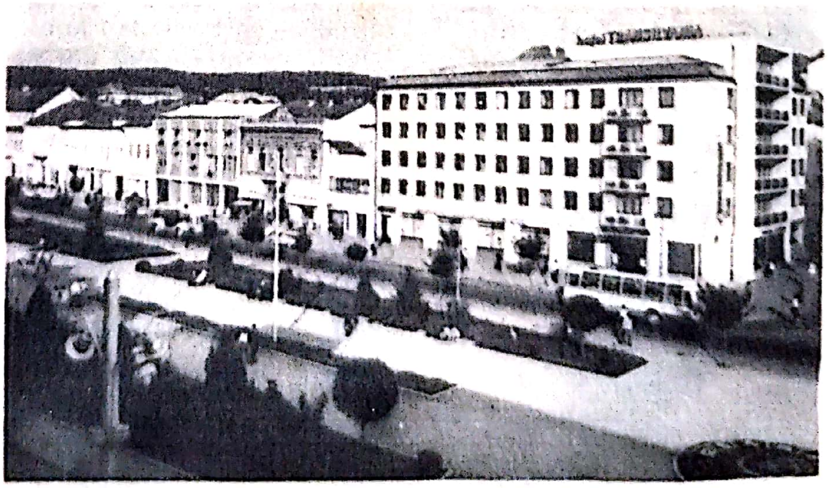

la Fîntînele), a materialelor de construcție (Șardul Nirajului), de prelucrare a lemnului (Sovata), textilă (Ghindari) etc. Creșterea animalelor, culturi de cereale și plante tehnice (sfeclă de zahăr, in, cînepă, tutun), pomicultură etc.

Tîrgu-Neamț, oraș raional în reg. Bacău, reședință de raion, situat pe valea pîrîului Neamț. 12 820 loc. (1965). Ateliere de reparații și de prelucrare a metalelor, de mobilă, abator etc. În raza orașului se află ruinele Cetății Neamțului, zidită în vremea lui Petru Mușat (c. 1374—1392) și amplificată în vremea lui Ștefan cel Mare. În subordinea administrativă a orașului se află satul natal al lui Ion Creangă, Humulești. Muzeu raional cu colecții de artă populară și arheologie. — *Raionul Tg.-N.*, cu 109 980 loc. (1965). Exploatări forestiere. Ape minerale. Industrie de interes local (alimentară, de prelucrare a lemnului). Pomicultură. Creșterea animalelor, cultura cerealelor și a cartofilor.

Tîrgu-Ocna, oraș raional în reg. Bacău, reședință de raion, situat pe Valea Trotușului. 11 650 loc. (1965). Exploatarea sării (în mine și cu ajutorul sondelor, prin metoda saramurii). Industrie alimentară. Stațiune balneoclimatică, cu izvoare minerale (cloruro-sodice, sulfuroase, slab bicarbonatate), indicate în tratarea afecțiunilor aparatului locomotor și a anemiilor, debilității și limfatismului. — *Raionul Tg.-O.*, cu 100 330 loc. (1965). Exploatări de sare și forestiere. Creșterea animalelor, cultura cerealelor și a cartofilor.

Tîrgu-Secuiesc, oraș raional în reg. Brașov, reședință de raion. 9 390 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea), textilă, alimentară, a materialelor de construcții. — *Raionul Tg.-S.*, cu 96 690 loc. (1965). Exploatări forestiere. Ape minerale. Industrie de prelucrare a lemnului, textilă (Covasna) și alimentară. Creșterea animalelor și cultura cartofilor.

Tîrnava, afluent pe stînga al Mureșului la Mihalț, format prin confluența la Blaj a *T. Mari* (222,9 km) cu *T. Mică* (190,7 km), care izvorăsc din Munții Gurghiului și străbat de la est la vest Podișul Tîrnavelor. Au văi bine dezvoltate, cu terase acumulative; *T. Mare* trece prin orașele Sighișoara și Mediaș; *T. Mică* trece prin orașele Sovata și Tîrnăveni.

Tîrnavelor, *Podișul ~*, complex de forme de relief situat în partea sudică a Podișului Transilvaniei, cuprins între Valea Mureșului, Valea Secașului, Valea Oltului și regiunea subcarpatică internă (Bistrița-Homoroade—Sovata). Este constituit din formațiuni miopliocene (gresii, nisipuri, pietrișuri etc.), ușor cutate. Relief de culmi, măguri și cueste, dezvoltat pe domuri și bazine. În cadrul *P.T.* se observă trei platforme de eroziune: *Proștea Mare* (500—550 m), *Agîrbici* (400—480 m) și *Secaș* (300—390 m). În văile Tîrnavelor și ale afluenților lor apar intense procese de pantă.

Tîrnăveni, oraș raional în reg. Mureș-Autonomă Maghiară, reședință de raion, situat pe valea Tîrnavei Mici. 20 210 loc. (1965). Industrie chimică (combinat chimic care produce produse cloruro-sodice, insectofungicide, carbid, clorură de polivinil etc.), a materialelor de construcție (sticlă, cărămizi), de prelucrare a lemnului (mobilă). Termocentrală. — *Raionul T.*, cu 84 660 loc. (1965). Exploatări de gaz metan (Cetatea de Baltă, Deleni etc.), industrie chimică și a materialelor de construcții. Culturi de cereale, de plante industriale, viticultură, creșterea animalelor.

Tîrnăvița, sat în Țara Zarandului, cunoscut centru de ceramică smălțuită în verde. Predomină formele de capacitate: urcioare, oale, căni. La **T.** se mai lucrează străchini și numeroase tipuri de figurine. Centrul aprovizionează cu vase satele din regiunile Crișana și Banat. Olarii din **T.** își vînd produsele și la vestitul tîrg de sf. Ilie de pe Muntele Găina.

Tîrnovo, oraș în nordul R.P. Bulgaria, în Podișul Prebalcanic, construit în amfiteatru pe pantele care coboară spre rîul Iantra. 32 000 loc. (1961). Industrie textilă, alimentară, electrotehnică. Centru turistic. — *Istoric.* Vechi oraș bulgar, capitală a celui de-al doilea țarat bulgar între 1186 și 1393. În 1393 orașul a fost cucerit și distrus de turci. Între 1598 și 1688, reconstruit, **T.** a fost centrul unor puternice răscoale antiotomane. După eliberarea Bulgariei de sub stăpînirea otomană (1878), aici s-a întrunit Adunarea Constituantă care a adoptat Constituția de la **T.** (16 aprilie 1879), rămasă în vigoare pînă la 4 decembrie 1947, cînd a fost promulgată Constituția R.P. Bulgaria.

Tlemcen, oraș în nord-vestul Algeriei. 83 000 loc. (1960). Nod feroviar și rutier; aeroport. Centru comercial (plută, cereale, animale, piei). Mici întreprinderi de prelucrare a metalelor, de ceramică, de covoare și ale industriei alimentare. Numeroase moschei (printre care unele din sec. XII—XIII).

T.N.P. *(Théâtre National Populaire)*, instituție de artă franceză. **T.N.P.** a fost fundat în 1920, la Paris, de Firmin Gémier și reorganizat în 1951, trecînd sub direcția lui Jean Vilar. Repertoriul, clasic și modern, de calitate și montările, care urmăresc în primul rînd accesibilitatea și redarea valorii estetice a textului dramatic, au adus teatrului un renume mondial. **T.N.P.** funcționează actualmente în sala fostului *Palais de Chaillot* din Paris și organizează festivalul anual de teatru de la Avignon.

toamnă (ASTR.), perioadă a anului solar (anotimp) cuprinsă între echinocțiul de toamnă (23 septembrie) și solstițiul de iarnă (21 decembrie) în emisfera nordică și între echinocțiul de primăvară (21 martie) și solstițiul de vară (22 iunie) în emisfera sudică a Pămîntului. În această perioadă, zilele, la început egale cu nopțile, ajung să fie cele mai scurte o dată cu venirea iernii.

Tobago, insulă în Oceanul Atlantic din Arhipelagul Antilelor Mici, situată în nord-estul insulei Trinidad. Face parte din statul Trinidad și Tobago. Suprafața: circa 300 km^2 Populația: circa 35 000 loc. Climă subecuatorială umedă.

Păduri ecuatoriale. Plantații de trestie de zahăr, de arbori de cacao și de palmieri de cocos. Exploatări forestiere. Principalul oraș-port: *Scarborough*.

tóbă **1.** (MUZ.) Instrument muzical de percuție foarte răspîndit, format dintr-un cilindru cu pereții de lemn sau de metal, acoperit la ambele capete cu cîte o membrană întinsă. Sunetul, nedeterminat ca înălțime, se obține prin lovirea uneia dintre membrane cu una sau două baghete. *Toba mare* (gran cassa) are sunet puternic, surd, și se întrebuințează în mod frecvent în orchestrele simfonice și în cele de muzică ușoară. *Toba mică* (tamburo militare) are dimensiuni mult mai reduse și o sonoritate mai seacă, mai deschisă; este folosită in muzicile militare și uneori în orchestra simfonică și de muzică ușoară pentru efecte speciale. Sin. *tambur*. **2.** (TEHN.) Organ de mașină fix sau rotativ, în formă de corp de revoluție gol în interior, folosit ca organ de transmitere a unei forțe de tracțiune sau a unui cuplu prin intermediul unui cablu ori al unui lanț (ex. **t.** de cablu a unui pod rulant) sau pe care se fixează alte organe de mașină active (ex. **t.** cuțitelor de la tocătoarele de paie, **t.** mașinii de treierat etc.). Sin. *tambur*. — *T. de eșapament*, tobă cilindrică montată pe traseul țevii de evacuare și folosită la amortizarea zgomotelor care însoțesc evacuarea gazelor de ardere dintr-un motor cu ardere internă. **3.** (MAȘ.) *V. bătător*.

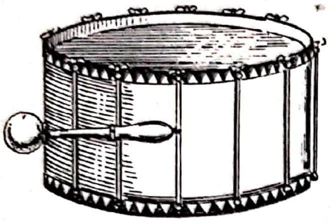

Tobă

tobogán (în limba tribului algonchian din Canada *tohagan* „un fel de sanie") **1.** Cale de transport în formă de jgheab înclinat, drept sau în elice, pe care sînt transportate prin alunecare (sub acțiunea gravitației) diferite materiale (cărămizi la șantierele de construcție, saci cu făină la morile de cereale etc.) sau piese și organe de mașini. **2.** Construcție în formă de plan înclinat, cu marginile ridicate, pe care se poate aluneca ușor și care servește ca mijloc de distracție (sportivă).

Tobol, rîu în Uniunea Sovietică (1 670 km), afluent pe stînga al Irtîșului. Izvorăște din estul colinelor Mugodjari și traversează partea de sud a Siberiei de Vest. Principalii afluenți: Iset, Tura (pe stînga) și Ubagan (pe dreapta). Navigabil pe 500 km. Lacuri mari de acumulare (Karatamarsk). Trece prin orașele Kurgan și Tobolsk.

Tocantins */tucătînș/*, fluviu în Brazilia (2 850 km). Izvorăște din Podișul Braziliei și se varsă în estuarul fluviului Amazon. Principalul afluent: Araguaia. Navigabil pe 350 km de la vărsare.

tocátă (ital. *toccata*, din *toccare* „a atinge"; MUZ.) **1.** Veche denumire generică prin care erau definite piesele concepute pentru instrumente cu claviatură. **2.** Piesă de virtuozitate cu caracter sacadat, ritmic, pentru un singur instrument sau pentru orchestră.

G.Frescobaldi. Toccata pentru orgă.

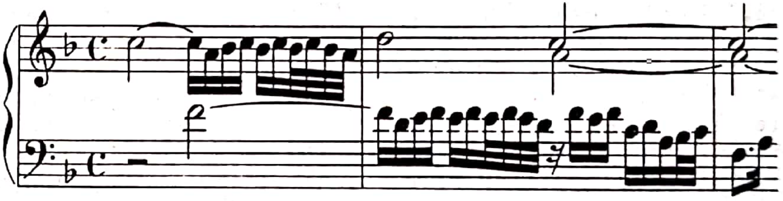

Tocată

Tocilescu, Grigore G. (1850—1909), istoric, arheolog și folclorist român. A fost profesor la Universitatea din București și membru al Academiei Române. A colaborat la publicația „Columna lui Traian" și a întemeiat „Revista pentru istorie, arheologie și filologie". **T.** este printre primii istorici care s-au ocupat de studiul civilizațiilor de pe teritoriul fostei Dacii („Dacia înainte de romani", 1880). A publicat ample monografii asupra bisericii episcopale a mănăstirii Curtea de Argeș (1887) și asupra monumentului de la Adamclisi (1895). În colaborare a publicat o vastă culegere folclorică: „Materialuri folcloristice" (3 vol., 1900).

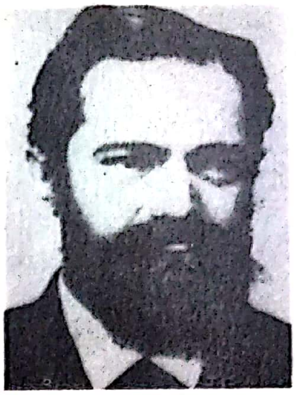

Gr. Tocilescu

tocmeli agricole (EC.) v. **învoieli agricole.**

tocoferól (FARM.) v. **vitamina E.**

Todd, Alexander Robertus (n. 1907), biochimist englez, profesor la Universitatea din Cambridge. Are lucrări importante privind chimia compușilor macromoleculelor, a nucleotidelor și a enzimelor. Premiul Nobel pentru chimie (1957).

Todoran, Tănase (?—1763), țăran român din districtul Năsăud. Cu ocazia depunerii jurămîntului de grănicer în comuna Salva (mai 1763), **T.**, nemulțumit de faptul că drepturile și privilegiile promise grănicerilor români nu au fost instituite, a îndemnat și a condus la răscoală pe țăranii adunați, alungînd pe reprezentanții imperiali. **T.** a fost condamnat la moarte de autoritățile habsburgice și ucis prin frîngere pe roată (noiembrie 1763).

Toduță, Sigismund (n. 1908), compozitor român, maestru emerit al artei. A studiat la Cluj cu M. Negrea, la Academia „Santa Cecilia" din Roma cu I. Pizzetti (compoziție) și A. Casella (pian), precum și la Instituto pontificale di musica sacra. Este profesor la Conservatorul „Gh. Dima" din Cluj. A scris un concert pentru pian şi orchestră, un concert şi un divertisment pentru orchestră de coarde, cinci simfonii, variaţiuni simfonice, „Balada steagului" pentru soprană, cor şi orchestră, lucrări pentru pian, sonate pentru diferite instrumente, coruri. Atras de genul instrumental-simfonic, **T.** cultivă formele ciclice ample. Tematismul său, preponderent modal, valorifică cu ajutorul unei tehnici contrapunctice evoluate atît posibilităţile modurilor medievale, cît şi pe cele ale modurilor populare. Laureat al Premiului de stat.

tófus (MED.), nodul format din depozite de uraţi care apar pe pavilionul urechii, degete, în special degetul mare de la picior, cot, genunchi. **T.** se întîlnesc la bolnavii care suferă de gută, la hiperuricemici.

tógă, mantie de lînă, făcînd parte, în antichitate, din portul caracteristic romanilor. Avînd forma unui segment de cerc, **t.** era înfăşurată pe corp, lăsînd liber braţul şi umărul drept. Tinerii purtau o **t.** albă, simplă, cu bordură roşie (**t.** praetexta), iar bărbaţii o **t.** albă, simplă, cu falduri largi (**t.** virilis).

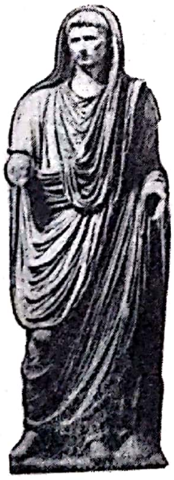
Togă

Togliatti *[tol'átti]*, Palmiro (1893–1964), militant de seamă al mişcării muncitoreşti italiene şi internaţionale. În 1914 a intrat în Partidul socialist italian, devenind unul dintre conducătorii aripii de stînga a acestuia. Împreună cu A. Gramsci a condus lupta pentru crearea Partidului Comunist Italian (1921). Membru al C. C. din 1922 şi al Comitetului Executiv al P.C. Italian din 1923. Din 1927 a fost secretar general al C.C. al P.C. Italian, funcţie pe care a deţinut-o pînă la moarte. A fost membru al Comitetului Executiv al Internaţionalei a III-a (din 1924), al Prezidiului acestuia (1928–1943) şi secretar al Internaţionalei a III-a (1935–1943). A fost unul dintre organizatorii şi conducătorii insurecţiei armate din aprilie 1945 din nordul Italiei împotriva trupelor Germaniei hitleriste. În 1944–1946 a fost membru al guvernelor de coaliţie. Op. pr.: „Gramsci" (1949, trad. rom.), „Lupta comuniştilor pentru libertate, pace, socialism" (1955), „Partidul Comunist Italian" (1958, trad. rom.), „Notă memorială asupra problemelor mişcării muncitoreşti internaţionale şi ale unităţii sale" (1964).

P. Togliatti

Togo, stat în vestul Africii, situat între Ghana, Volta Superioară, Dahomey şi Golful Guineii. Suprafaţa: 56 600 km². Populaţia: 1 642 000 loc. (1965), formată din populaţii din grupa Guineii şi din grupa gur. Capitala: *Lomé*. Limba de stat: franceza. Predomină relieful de podiş, coborînd în trepte de la nord spre sud, străbătut de lanţurile muntoase Togo (în sud-vest) şi Atakora (în nord-est). În sud se întinde o cîmpie litorală îngustă, mărginită de un ţărm cu lagune şi numeroase bancuri de nisip. Climă ecuatorială în sud, musonică în nord. Rîuri mici. Vegetaţie de savană. Zăcăminte de petrol, minereu de fier, fosforite, cromite, bauxită, grafit etc. Este o ţară agrară în curs de dezvoltare, dependentă de capitalul străin. Peste 90% din populaţie este ocupată în agricultură. Cea mai mare parte a terenului agricol este proprietate colectivă (tribală) şi se împarte familiilor periodic pentru lucru. Pe litoral şi în sud-vestul ţării există plantaţii. Pentru consumul intern se cultivă porumb şi manioc (în special în sud), jams, mei, sorg, orez, arahide, iar pentru export cafea, cacao, bumbac, palmieri de cocos şi de ulei şi alte plante oleaginoase. Se cresc vite cornute mari (în special bivoli), oi, capre, porcine, păsări. Pe litoral se practică pescuitul. Industria este reprezentată prin unele exploatări miniere (în special de fosforite) şi prin întreprinderi de prelucrare primară a produselor agricole, mai ales în vederea exportului (egrenarea bumbacului, extragerea uleiului din nucile de cocos şi din palmierul de ulei, prelucrarea maniocului etc.). Se exportă cacao, fosfaţi, cafea, copra, ulei de palmier, bumbac, tapioca, arahide ş.a.; se importă produse petroliere, produse de larg consum, lemn, ciment, alimente. Principalul partener comercial este Franţa. — *Istoric.* În sec. al XV-lea, pe litoralul **T.**

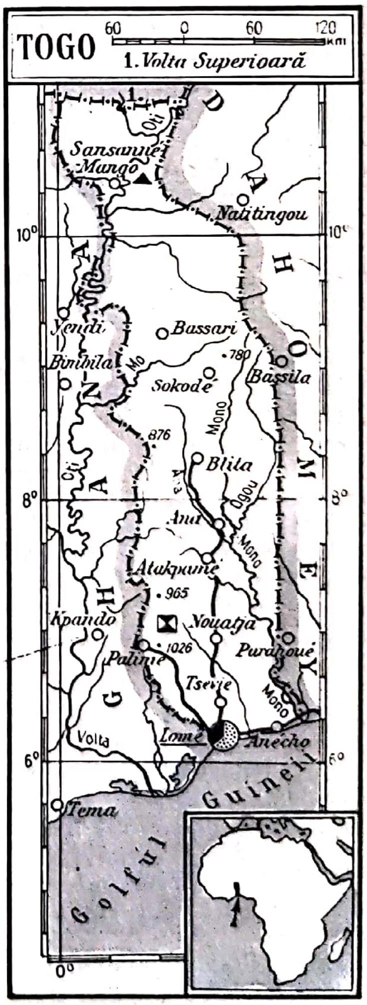

și-au făcut apariția europenii (portughezi și englezi). Teritoriul **T.** a constituit unul dintre principalele izvoare ale comerțului cu sclavi, regiunea sa de coastă făcînd parte din așa-numita Coastă a sclavilor. La începutul sec. al XVIII-lea, în **T.** triburile eve au pus bazele unei puternice formațiuni statale. De la sfîrșitul sec. al XIX-lea pînă la primul război mondial, **T.** a fost colonie germană. În timpul primului război mondial, **T.** a fost ocupat de trupele franco-engleze. În urma tratatului de pace de la Versailles (1919), **T.** a fost împărțit în două: partea de est a revenit Franței, partea de vest Angliei, ca teritorii sub mandatul Ligii Națiunilor, iar din 1946 ca teritorii sub tutela O.N.U. În 1956 populația **T.** britanic s-a pronunțat, în cadrul unui referendum organizat sub controlul O.N.U., pentru unirea cu Ghana, care s-a realizat în 1957. **T.** francez a obținut în 1956 autonomia internă, iar în 1960 s-a proclamat stat independent. **T.** este o republică. Șeful statului și al guvernului este președintele. Organul legislativ suprem este Adunarea Națională, aleasă pe termen de 5 ani.

Tohanu-Vechi, localitate componentă a orașului raional Zărnești, situată în sud-vestul depresiunii Bîrsei. Fabrică de biciclete.

tohárică, *limba* ~, limbă indo-europeană vorbită în antichitate în Asia Centrală și cunoscută din texte aparținînd sec. V—VII, scrise cu alfabet hindus, care s-au descoperit în Turkestanul chinez.

Tohtamîș, han al Hoardei de Aur (1380—1395). Încercînd să readucă Hoarda de Aur la rangul de mare putere, a întreprins numeroase expediții de cuceriri și de jaf. Nemulțumit de politica lui **T.**, Timur Lenk, fostul său protector, a inițiat cîteva expediții împotriva Hoardei de Aur; după o victorie obținută în 1391, Timur Lenk l-a înfrînt decisiv pe **T.** în 1395, silindu-l să se refugieze la curtea cneazului Lituaniei, Vitovt.

Tokaj *[tócoi]*, mic oraș în nord-estul R.P. Ungare, situat la o altitudine de 516 m. Circa 6 500 loc. În împrejurimi, pe dealurile din zona confluenței Bodrogului cu Tisa, se întind vii care produc vinurile de **T.**, renumite în întreaga lume.

Vedere din Tokio

Tokio, capitala Japoniei, situată în estul insulei Honshu, pe țărmul golfului Tokio. 10 800 000 loc. (1965), cu localitățile subordonate. Este cel mai important centru industrial, comercial, financiar și cultural al țării, mare port maritim, nod feroviar și rutier. Aeroport internațional. Constituie centrul celei mai populate aglomerații urbane de pe glob (care se întinde pe țărmul nord-estic al insulei Honshu, înglobînd și portul Yokohama). Are mari uzine constructoare de mașini (mecanică fină, utilaj electrotehnic, mijloace de transport etc.), chimice, întreprinderi ale industriei materialelor de construcție, textile, alimentare, poligrafice etc. Prin port trece mai mult de jumătate din exportul țării și circa 1/3 din import. La **T.** se află sediul Academiei de Științe, universități și numeroase alte institute de învățămînt superior, muzee, teatre. Are cartiere industriale (Shitamachi) comerciale (artera principală Gindza), universitare (Kanda și Hongo), suburbii (Keihin), temple shintoiste, vechi palate (palatul imperial Shiyodaku), parcuri frumos amenajate, cuprinzînd multe monumente istorice. — *Istoric.* În 1457, pe locul actualului oraș a fost construită cetatea Yedo, în jurul căreia s-au dezvoltat numeroase așezări, mai ales la sfîrșitul sec. al XVI-lea și începutul sec. al XVII-lea. Între 1603 și 1867 a fost una dintre principalele reședințe ale shogunilor din familia Tokugawa. O dată cu înlăturarea shogunatului, în urma revoluției burgheze din 1867—1868, **T.** a devenit reședința împăratului și capitala Japoniei. O mare parte a orașului a fost distrusă în urma cutremurelor din septembrie 1923, după care a fost reconstruit, luînd un aspect occidental cu zgîrie-nori rezistenți la cutremure și cu două mari magistrale. În timpul celui de-al doilea război mondial, orașul, supus bombardamentelor, a fost distrus în proporție de 60%. A fost din nou reconstruit. — *Procesul de la T.*, proces împotriva principalilor criminali de război japonezi, judecați între 3 mai 1946 și 12 noiembrie 1948 de Tribunalul militar internațional de la Tokio, înființat prin acordul din 1946 încheiat între Australia, Canada, China, Marea Britanie, Franța, Noua Zeelandă, Olanda, India, Filipine, S.U.A. și U.R.S.S. Dintre cei acuzați, 7 au fost condamnați la moarte, 16 la închisoare pe viață, iar doi la închisoare pe diferite termene.

Tokuda, Kiuiti (1894–1953), militant al mișcării muncitorești din Japonia, unul dintre întemeietorii Partidului Comunist din Japonia (1922). A fost secretar al C.C. al P.C.J. (1924—1945) și secretar general al C.C. al P.C.J. (1945—1953).

Tokugawa *[tocugáua]*, familie feudală japoneză, din rîndurile căreia s-au recrutat, între 1603 și 1867, shogunii. Membrii familiei **T.** au dus o politică de menținere a rînduielilor feudale și de izolare a Japoniei. În urma revoluției burgheze din 1867—1868 (revoluția Meiji), familia **T.** a fost înlăturată de la putere.

Tokunaga, Sunao (1899—1958), scriitor japonez. A participat la diferite mișcări ale proletariatului japonez și a militat pentru culturalizarea maselor muncitoare. Primele sale romane („Cartier fără soare", 1929; „Tokio, orașul șomerilor", 1930) evocă greva din 1926. După război a publicat volumele „Dormi liniștită, soția mea" (1946), în care denunță militarismul, și „Muntele liniștit" (1952—1954), o amplă frescă a Japoniei anilor 1930—1945.

Toland *[tóulənd]*, John (1670—1722), filozof materialist și liber-cugetător englez, exponent al cercurilor burghezo-democratice. A respins dogmele religiilor „pozitive", cărora le-a opus o religie „naturală" sau „rațională", întemeiată pe cultul rațiunii, pătrunsă de entuziasmul panteist pentru frumusețea și armonia universului. **T.** a făcut parte dintre gînditorii materialiști pentru care deismul nu a fost decît un mijloc comod de a se dispensa de religie (Marx). În teoria existenței, cea mai remarcabilă teză a lui **T.** a fost aceea a unității indisolubile dintre materie și mișcare. Op. pr.: „Scrisori către Serena" (1704).

tólă (TEHN., ELT.), tablă de oțel-carbon obișnuit, de oțel cu siliciu sau de aliaje feromagnetice speciale, folosită la confecționarea virolelor de cazane, a armăturilor mașinilor electrice (a miezurilor statorice sau rotorice), a miezurilor feromagnetice ale transformatoarelor electrice etc.

Tolbuhin, Fiodor Ivanovici (1894—1949), mareșal al Uniunii Sovietice. În timpul celui de-al doilea război mondial a fost comandant al Frontului de sud, precum și al celui de-al IV-lea și al celui de-al III-lea Front ucrainean.

Tolbuhin, oraș în nord-estul R.P. Bulgaria. 47 300 loc. (1961). Industrie alimentară (morărit, ulei, industria cărnii), textilă, constructoare de mașini. Centru comercial pentru produse agricole. Vechea denumire a orașului: *Bazargic.*

Toledo, oraș în partea centrală a Spaniei, situat pe valea fluviului Tajo, în regiunea istorică Castilia Nouă. 45 800 loc. (1959). Întreprinderi de prelucrare a metalelor, chimice, de ceramică, textile și alimentare. În evul mediu a fost renumit pentru producția de săbii și de armuri. Numeroase monumente arhitectonice: ruine romane, zidul orașului cu „Puerta del Sol" (Poarta Soarelui), palatul Alcazar, o catedrală din sec. al XIII-lea (cu picturi de El Greco, Tiziano, Tintoretto, Murillo, Velasquez, Goya, casa lui El Greco. — *Istoric.* Străvechi oraș iberic, cucerit de romani în 192 î.e.n., care l-au numit *Toletum.* A fost capitală a regatului vizigoților între 567 și 711, iar apoi timp de aproape patru secole, s-a aflat sub dominația arabă, în care perioadă a cunoscut o deosebită înflorire. Recucerit în 1085 de regele Alfons al VI-lea al Castiliei, a fost pînă în 1561 capitală a regatului castilian.

Toledo *[təlí:dou]*, oraș în S.U.A., în statul Ohio, situat pe țărmul sud-vestic al lacului Erie. 350 000 loc. (1962). Mare port lacustru, prin care se expediază cărbune, petrol, produse agricole și se primește minereu de fier. Are mari uzine siderurgice și constructoare de mașini (avioane, automobile, aparataj electric etc.), șantiere navale, rafinării de petrol, fabrici textile, de sticlă, de ciment, de prelucrare a lemnului, alimentare etc. Muzeu de artă. Universitate.

toleránță (lat. *tolerantia*, din *tolerare* „a suporta"; TEHN.), interval de variație prescris pentru valorile unei mărimi caracteristice (lungime, lățime, diametru, joc, strîngere, greutate, volum etc.) a unui material, organ de mașină, asamblare ș.a., determinat ca diferența dintre valoarea maximă și valoarea minimă prescrise. La o anumită valoare nominală a mărimii caracteristice, **t.** indică în general precizia de execuție (de fabricație) a materialului sau a obiectului dat: cu cît **t.** este mai mică, cu atît precizia este mai mare și invers. În reprezentarea grafică, zona cuprinsă între liniile care marchează valorile-limită prescrise (valoarea maximă și valoarea minimă) se numește *cîmp de t.* Ansamblul de abateri-limită, **t.** și ajustaje pentru mărimile caracteristice de același fel (de ex. pentru suprafețe de același gen) formează un *sistem de t.* standardizat, care permite alegerea corespunzătoare (și limitată) a ajustajelor, în scopul asigurării interschimbabilității organelor de mașini și a asamblărilor. Există sisteme de **t.** pentru suprafețe cilindrice, conice, filetate, pentru suprafeţele de lucru ale roţilor dinţate etc. Sistemele de **t.** de bază sînt cele pentru suprafeţele cilindrice. Valorile **t.** în sistemele de **t.** sînt calculate (în µm) pe baza unei relaţii empirice, ca un număr (care depinde de clasa de precizie standardizată) înmulţit cu unitatea de toleranţă (care depinde de valoarea nominală a dimensiunii).

Toller, Ernst (1893—1939), poet şi dramaturg german antifascist. În 1933 a emigrat în America. Creaţia sa, bazată pe o acţiune rapidă, schematică, populată de personaje simbolice, este puternic influenţată de expresionism. A scris versuri („Cartea rîndunelelor", 1924) şi dramele: „Transformarea" (1919, cu caracter antirăzboinic) şi „Masă-om" (1921), care dezbate problema raportului dintre individ şi masă, „Distrugătorii de maşini" (1922), o pagină din mişcarea „ludditilor", „Pastorul Hall" (1939), vehementă condamnare a fascismului, autobiografia „O tinereţe în Germania" (1933) ş.a.

Tolnai /*tólno-i*/, Lajos (1837—1902), romancier ungur, reprezentant al realismului critic. În nuvelele („Imagini din viaţă", 1867) şi în romanele sale a satirizat cu acidă pătrundere decăderea nobilimii, parazitismul boiernaşilor şi lăcomia burgheziei provinciale („Boierii", 1872; „Stăpînii satului", 1885; „Moşie de vînzare", 1886). Este un precursor al lui Móricz Z.

Tolstoi, Aleksei Nikolaevici (1883—1945), scriitor sovietic rus. A fost membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. S-a născut într-o familie de nobili din Samara. Şi-a cîştigat renumele literar prin povestirile din ciclul „Pe Volga" (1910), urmat de romanele „Oameni ciudaţi" (1911) şi „Boierul şchiop" (1912), care zugrăvesc în imagini ilare şi uneori cu pronunţate accente satirice viaţa nobilimii decadente. Între anii 1918 şi 1923 **T.** s-a aflat în emigraţie, după care s-a reîntors în patrie. Creaţia sa, bogată şi variată, este dominată de genul naraţiunii istorice de mare amploare, dezbătînd problemele fundamentale ale epocilor descrise („Petru I", 3 vol., 1929—1945, neterminat, trad. rom.). Trilogia „Calvarul" („Surorile", 1920—1921; „Anul 1918", 1927—1928; „Dimineaţa mohorîtă", 1940—1941, trad. rom.) este o vastă reconstituire epică a ecourilor revoluţiei socialiste în conştiinţa intelectualităţii patriotice, în care autorul urmăreşte drumul sinuos al evoluţiei morale a acesteia pînă la ataşarea definitivă de cauza întregului popor. În „Pîinea" (1937, trad. rom.), **T.** a reînviat pagini din epopeea frămîntărilor războiului civil. Nuvela autobiografică „Copilăria lui Nikita" (1919—1920, trad. rom.) este pătrunsă de un autentic fior liric. În anii celui de-al doilea război mondial a creat dilogia dramatică „Ivan cel Groaznic" („Vulturul şi vulturiţa", 1942, trad. rom. 1952; „Anii de cumpănă", 1943, trad. rom. 1952) şi a desfăşurat o neobosită activitate publicistică. Umanismul, simţul moral şi patriotic, bogata fantezie, capabilă să reconstituie cu o extraordinară precizie şi claritate detalii, fapte, evenimente de mare amploare, scene de masă, caractere, personalităţi de seamă, epoci, susţinută de o intuiţie sigură, de o documentare minuţioasă, folosirea unei limbi bogate, mlădioase şi adecvate pentru crearea culorii locale, au făcut din **T.** un mare maestru al evocării istorice. Premiul de Stat al U.R.S.S.

A. N. Tolstoi

Tolstoi, Lev Nikolaevici (1828—1910), mare scriitor rus, unul dintre cei mai iluştri reprezentanţi ai prozei realist-critice mondiale. S-a născut într-o familie de nobili la Iasnaia Poliana. După terminarea studiilor a dus cîtva timp o viaţă de petreceri mondene, întreruptă de angajarea sa ca ofiţer şi participarea la campaniile din Caucaz şi la apărarea Sevastopolului, perioadă din care datează primele sale opere (trilogia „Copilăria", 1851, „Adolescenţa", 1854, „Tinereţea", 1857; „Furtună de zăpadă", 1856; „Doi husari", 1856; „Povestiri din Sevastopol", 1856). Remarcat şi încurajat de Turgheniev, renunţă la cariera militară şi se dedică literaturii. Sensibil la frămîntările sociale legate de abolirea iobăgiei, **T.** devine conştient de parazitismul clasei sale, de putreziciunea societăţii autocrate ţariste şi de superioritatea morală a poporului. În aceeaşi perioadă se cristalizează convingerile sale, care aveau să facă din el unul dintre scriitorii-profeţi ai mişcării democratice-ţărăneşti din Rusia, o întrupare a forţei şi slăbiciunilor acesteia şi unul dintre titanii literaturii mondiale. Natură puternică şi exaltată, temperament pătimaş şi senzual, dotat cu o neobişnuită forţă fizică şi, în contrapondere cu ea, de o mistuitoare conştiinţă morală, înclinat spre extreme, meditativ şi pornit totodată spre acţiune şi iniţiative de răsunet în epocă, personalitatea lui **T.** este expresia unor conflicte de adîncă semnificaţie filozofică şi socială. Oscilînd între observaţia critică, lucidă şi cufundarea în evlavia mistică, între fericirea căminului familial şi ascetismul intransigent, între supunerea la convenţiile sociale şi revolta împotriva acestora, **T.** a devenit extrem de receptiv, prin însuşi caracterul său contradictoriu, la problematica epocii, a reflectat antagonismele ei şi le-a amplificat răsunetul. Mesajul operei sale monumentale este expresia protestului arzător şi pasionat, de o vehemenţă necruţătoare împotriva statului, a bisericii, a justiţiei, a proprietăţii private şi a întregului sistem de privilegii şi prejudecăţi care apăsau în mod înăbuşitor existenţa Rusiei. El poartă însă şi semnele neînţelegerii cauzelor şi, implicit, a remediilor mizeriei materiale și morale, împotriva căreia se ridică cu spontană și legitimă indignare. Dînd glas în critica sa mentalității țăranului patriarhal și naiv și transpunînd în literatură psihologia înapoiată și credulă, neputința, speranța iluzorie, ca și pesimismul acestuia, el propovăduiește izolarea de politică, de artă și de viața însăși, neîmpotrivirea la rău, nonviolența, împăcarea și armonia socială, credința în mîntuirea prin autoperfecționarea morală și spirituală, precum și prin religia primitiv-creștină a sărăciei și a iubirii. Caracterul „eretic" al concepțiilor sale, rezumate în noțiunea de „tolstoism", i-a atras dizgrația bisericii ortodoxe, antipatia unor oficialități, ca și o imensă popularitate în rîndurile maselor celor mai largi de toate categoriile. Împins de acest spirit mesianic și procedînd în felul narodnicilor, care îndemnau la „mersul în popor", **T.** încearcă o serie de reforme pe propria sa moșie și întemeiază o școală pentru copiii țăranilor de pe acest domeniu, bazată pe principiul educației libere. Între 1863 și 1899 a scris principalele sale opere. Această laborioasă epocă este punctată însă de violente crize de conștiință, străbătute de negarea fanatică a tuturor valorilor și chemărilor vieții sau de o sumbră fervoare religioasă, concretizate în două încercări de renunțare la privilegiile nobiliare și la viața familială și de evadare, dintre care ultima îi aduce îmbolnăvirea și moartea. Dintre primele sale opere se remarcă „Povestiri din Sevastopol", încercare de interpretare a neliniștilor tinereții, care prefigurează pe viitorul povestitor capabil să tragă concluziile filozofice-morale din însăși relatarea sobră a faptelor. „Război și pace" (1865—1869), principala sa capodoperă, este o condamnare, de larg suflu epic și de adîncă forță spirituală, a războiului în general și a campaniei napoleoneene în special. Adevărată epopee în proză, construcție artistică armonioasă, ea este o frescă a vieții poporului rus și a crizei rusești de la începutul sec. al XIX-lea, cuprinzînd în trama acțiunilor ei paralele o mare mulțime de personaje (peste 500), întruchipări variate ale unor categorii și clase sociale: aristocrația, masele de țărani, armata și intelectualitatea. Romanul dezbate problematica morală și social-politică a epocii, rezolvînd, deși în limitele unui fatalism providențialist, problema cardinală a timpului, raportul dintre individ și colectivitate, sensul general al istoriei și al acțiunilor umane, prin dezvăluirea cu un ascuțit spirit de observație a rolului istoric hotărîtor al maselor, în care **T.** vede însă întruchiparea voinței divine. Romanul confruntă în mod dramatic ideologiile cele mai diverse, de la liberalism la francmasonerie și de la creștinism pînă la democratism revoluționar și socialism, reușind să domine și să cuprindă imensul material uman și ideologic, dinamica acțiunii individuale și a marilor mișcări de mase, precum și interferarea planurilor lor, într-o perfectă unitate. Romanul „Anna Karenina" (1875 — 1877), afirmare de o deosebită veracitate a dreptului la dragoste al femeii într-o orînduire socială nedreaptă cu ea, este un rechizitoriu împotriva instituțiilor, prejudecăților și moralei ipocrite care o sacrifică (în ciuda unor implicații critice de natură creștin-ascetică la adresa senzualității sau a afirmării în final a fericirii mistice). Problema raporturilor matrimoniale este reluată în „Sonata Kreutzer" (1900), sever act de acuzare la adresa alienării acestor raporturi prin erotism, adulter și gelozie. Profesia de credință antițaristă, dar și rigorismul moral, antisenzual al lui **T.** reapar în „Învierea" (1889 — 1899), zguduitoare dramă a conștiinței păcatului și vinovăției și apel la mîntuire prin credință și devoțiune față de un ideal superior, final caracteristic și pentru „Moartea lui Ivan Ilici" (1886) și „Puterea întunericului" (1886). Oglindă sinceră și de înaltă ținută etică a epocii prerevoluționare într-o țară adînc marcată de stigmatul secular al iobăgiei, creația sa a reprezentat în același timp o genială viziune asupra omului și problemelor sale, un mare pas înainte în evoluția artistică a omenirii. Arta lui **T.** se impune prin excepționala calitate realist-critică a portretelor (Andrei Bolconsky, Pierre Bezuhov, Natașa, Levin, Maslova etc.), bazată pe acuitatea observației, adînca analiză psihologică și tulburătoarea forță introspectivă, valorificată uneori prin monologul interior, pe simțul dramatic al dialogului, pe inalterabila prospețime, simplitate și veracitate a narației. Eposul tolstoian, atotcuprinzător și echilibrat, însuflețit de capacitatea poetică a evocărilor naturii, de patosul acțiunii și al dezbaterii ideologice, conferă operei sale rezonanța marilor coraluri. Influența creației sale a fost covîrșitoare asupra prozei ruse și sovietice (M. Gorki, M. Șolohov, L. Leonov ș.a.). Ea este vădită și în creațiile lui Galsworthy și R. Rolland, R. Martin du Gard și Th. Mann, Dreiser ș.a. Ideile sale au fost îmbrățișate în multe țări, în special în China și India, unde au găsit numeroși admiratori și discipoli, printre care și Mahatma Gandhi. Opera lui **T.** este tradusă aproape în întregime în românește. Influența lui **T.** s-a făcut simțită în proza lui D. Zamfirescu, M. Sadoveanu, Cezar Petrescu și C. Stere.

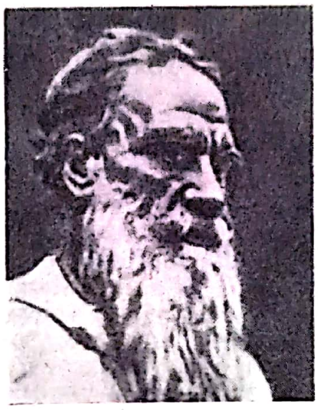
L. N. Tólstoi

toltéci, populație indiană (amerindiană) din Mexic, care vorbește limba naua. În sec. VII—XII au dezvoltat o originală civilizație, al cărei principal centru cultural a fost orașul *Teotihuacan*.

toluén (CHIM.) $C_6H_5-CH_3$. Hidrocarbură aromatică mononucleară cu catenă laterală. Este un lichid incolor, cu p.f. 111°C, insolubil în apă, solubil în solvenţi organici. Se obţine din gazele de cocserie, din gudroanele rezultate în procesul de cocsificare a cărbunilor şi din fracţiuni petroliere bogate în hidrocarburi aromatice sau îmbogăţite prin aromatizare. Este folosit mult în sinteza organică, ca dizolvant etc. Se mai numeşte *metilbenzen.*

toluidínă, amină primară, aromatică, $H_2N-C_6H_4-CH_3$, obţinută prin nitrarea toluenului şi reducerea nitroderivatului respectiv. Se cunosc trei izomeri: orto-, meta- şi paratoluidină. Se întrebuinţează în sinteza coloranţilor şi a medicamentelor.

Toma, Alexandru (1875–1954), poet român. A fost membru al Academiei R.P.R. S-a născut la Urziceni. A colaborat încă din tinereţe la publicaţii socialiste („Munca", „Lumea nouă" ş.a.), iar după primul război mondial a editat revistele „Steaua copiilor" (1922–1923) şi „Amicul copiilor" (1924). În 1925 a întemeiat colecţia de popularizare „Lectura floarea literaturilor străine", pe care a condus-o vreme de 11 ani. Versurile sale, reunite în volumele „Poezii" (1926), „Flăcări pe culmi" (1946) şi „Cîntul vieţii" (1949), se caracterizează prin optimism, inspiraţie romantic-revoluţionară. A tradus din Molière, Heine, Hugo, Tolstoi, Ibsen, Aragon ş.a. Laureat al Premiului de stat.

Toma d'Aquino (1225–1274), teolog şi filozof medieval, cel mai de seamă reprezentant al scolasticii catolice. Călugăr dominican, discipol al lui Albertus Magnus, a predat teologia la Paris, Roma, Bologna şi Neapole. În condiţiile răspîndirii operelor lui Aristotel în Occidentul Europei şi ale creşterii influenţei raţionalismului (în special sub forma averroismului), **T. d'A.** a încercat să dea filozofiei catolicismului o aparenţă raţionalistă, opunîndu-se orientării făţiş iraţionaliste, de inspiraţie neoplatonică, predominantă pînă la el. El a enunţat principiul „armoniei" dintre ştiinţă, întemeiată pe raţiune, şi religie, întemeiată pe credinţă, afirmînd că ştiinţa şi filozofia trebuie să slujească religiei. **T. d'A.** a căutat să pună doctrina lui Aristotel în slujba teologiei catolice, înlăturînd latura materialistă şi dialectică a aristotelismului. În cearta universaliilor s-a situat pe poziţiile unui realism moderat. **T. d'A.** a fost canonizat de biserica romano-catolică în 1323, iar în 1879 sistemul lui a fost declarat de papă singura filozofie oficială a catolicismului. Ideile fundamentale ale lui **T. d'A.**, adaptate la nivelul de dezvoltare actual al filozofiei idealiste, sînt răspîndite în filozofia burgheză contemporană sub forma neotomismului. Op. pr.: „Summa Theologiae" (Sinteza teologiei).

tomaháwk *[tǫ́məhǫ:c]*, armă de luptă (măciucă, iar mai tîrziu topor de piatră şlefuită sau de fier) a indienilor (amerindienilor). Trimiterea unui **t.** altui trib simboliza declararea războiului, iar îngroparea lui încheierea păcii.

Tomaschek [*tómaşec*], Wilhelm (1841–1901), istoric, geograf şi lingvist austriac de origine cehă, specialist în problemele referitoare la trecutul istoric al Peninsulei Balcanice şi al Europei răsăritene. A fost profesor la universităţile din Graz şi Viena. Op. pr.: „Vechii traci" (1893–1894), monografie fundamentală asupra istoriei şi a limbii tracilor.

Tomasi di Lampedusa, Giuseppe (1896–1957), scriitor italian. S-a născut la Palermo într-o familie aristocratică. A participat ca ofiţer la primul război mondial. Antifascist convins, a demisionat în 1925 din armată, dedicîndu-se lecturii, meditaţiei şi călătoriilor în străinătate. A devenit celebru prin romanul postum „Ghepardul" (1958, trad. rom.), în care este evocată, cu o remarcabilă fineţe de psiholog şi de poet, atmosfera de derută a aristocraţiei siciliene, silită să capituleze în faţa forţelor brutale, dar tinere, ale naţiunii, care aveau să ducă la unificarea Italiei, ca şi aceea a culiselor unde avea să se pecetluiască pactul contrarevoluţionar al celor două clase posedante. Prin natura şi gravitatea problematicii sociale **T.** se apropie de Tolstoi, prin spiritul ironiei sale superioare, sceptice şi rafinate, de A. France, prin temperamentul său de Stendhal, iar prin subtilitatea evocării stărilor psihice de Proust. A mai scris nuvele şi pagini autobiografice („Locurile copilăriei mele", trad. rom.).

Toma Slavul (? –823), comandant militar, conducătorul marii răscoale ţărăneşti din Imperiul bizantin din 821–824. Proclamat împărat de către răsculaţii care se ridicaseră sub pretextul restabilirii cultului icoanelor, **T.S.** a trecut din Asia Mică în Peninsula Balcanică, unde a asediat fără succes, timp de un an, Constantinopolul. Autorităţile imperiale, profitînd de neînţelegerile pricinuite de interesele divergente ale claselor şi păturilor sociale participante la răscoală şi obţinînd ajutorul militar al hanului bulgar Omortag, au reuşit să-i înfrîngă. **T.S.** a fost prins şi executat.

tomáte (BOT.) v. **pătlăgele roşii.**

tombác (METAL.), aliaj cu 85–90% cupru şi restul zinc, de culoare roşiatică, plastic şi tenace, folosit la fabricarea unor sîrme, table, radiatoare auto etc.

Tombalbaye, François (n. 1918), preşedinte ale Republicii Ciad (din 1960) şi şef al guvernului. Înainte de proclamarea independenţei Ciadului a deţinut diferite funcţii în administraţia colonială.

tómbolo (GEOGR.), limbă de nisip care uneşte o insulă litorală de ţărm. Exemplu clasic este **t.** dublu care uneşte insula Monte Argentario, unită de ţărmul Toscanei (Italia).

Tombouctou (Tombuctu), oraş în Mali, situat în valea fluviului Niger. 8 700 loc (1960). Unul dintre vechile oraşe ale Africii de vest, important centru de plecare şi de sosire a caravanelor care traversează Sahara. Întreprinderi alimentare, antrepozite de grîne şi sare. Moschei (sec. al XIV-lea).

Tomeşti, comună în raionul Făget, reg. Banat, situată pe valea Begheiului. 2 590 loc. (1965). Industrie a sticlei (articole de menaj).

Tomis, oraş grecesc *(Tomeos, Tomoi)*, întemeiat pe ţărmul vestic al Mării Negre de coloniştii milesieni, în sec. al VII-lea î.e.n., pe locul actualului oraş Constanţa. În primele secole de existenţă, oraşul a cunoscut o dezvoltare mai redusă decît *Histria* şi *Callatis*, fiind un timp dependent de acesta din urmă. Ascensiunea Tomisului a început după dobîndirea independenţei (mijlocul sec. al III-lea î.e.n.). Alături de celelalte colonii greceşti de pe ţărmul apusean al Mării Negre, **T.** a avut un rol important în răspîndirea culturii greceşti în rîndurile triburilor geto-dace, fiind el însuşi influenţat de cultura materială şi spirituală a acestora. În anul 20 î.e.n., generalul M. Crassus a inclus **T.** în Imperiul roman. În sec. I—III e.n., cînd **T.** a fost reşedinţa guvernatorului roman al provinciei Moesia Inferior, oraşul a cunoscut maxima dezvoltare economică şi politică, fiind şi centrul federaţiei oraşelor greceşti din vestul Pontului Euxin *(Pentapolis, apoi Hexapolis)*. Aici a fost exilat (8 î.e.n.—17 e.n.) şi a murit marele poet roman Ovidiu. În sec. IV—VI oraşul a suferit de pe urma loviturilor popoarelor migratoare, viaţa urbană încetînd o dată cu retragerea hotarelor Imperiului bizantin de pe linia Dunării (sec. al VI-lea). Un bogat material arheologic, arhitectonic, epigrafic şi numismatic din sec. II—IV e.n. a fost descoperit în ultimii ani. V. şi Constanţa.

tomísm, doctrina filozofică-teologică a lui Toma d'Aquino.

Tommaseo, Niccolò (1802—1874), scriitor, filolog şi patriot italian. A participat la revoluţia din 1848 şi a fost mulţi ani exilat. Ca filolog, este autor al unui „Nou dicţionar al sinonimelor limbii italiene" (1830) şi al unui bogat „Dicţionar al limbii italiene" (8 vol., 1858—1879). În operele sale cu caracter politic a denunţat absolutismul şi dominaţia clerului („Despre Italia", 1835). A mai scris un roman istoric despre Florenţa republicană („Ducele de Atena" 1837), precum şi romanul de inspiraţie contemporană, cu tendinţe realist-critice, „Credinţă şi frumuseţe" (1840). Este autorul unei culegeri intitulate „Cîntece populare corsicane, toscane, greceşti, ilirice" (1841—1842) şi al unor volume de versuri.

tomografíe (gr. *tomos* „secţiune" şi *graphein* „a nota"; MED.), metodă de examinare radiografică care permite obţinerea imaginii structurilor dintr-un singur plan de profunzime, eliminînd imaginile celorlalte planuri. **T.** este folosită în special pentru examenul radiografic al plămînilor şi, în ultima vreme, pentru examenul radiografic al oaselor.

Tompa *[tómpo]*, László (1883—1964), scriitor maghiar din Republica Socialistă România. Lirica sa scrisă înainte de 1944 („Prin munţii Ardealului", 1921; „Vînt nordic", 1923; „Unde eşti, omule?", 1940), cu un accentuat caracter de meditaţie solitară, evocă peisajul transilvănean şi afirmă idealuri umaniste. După 1944, versurile sale („Versuri mai vechi şi mai noi", 1955; „Versuri", 1963) sînt închinate izbînzilor obţinute în construirea societăţii socialiste.

Tompa *[tómpo]*, Mihály (1817—1868), poet ungur, de profesiune pastor protestant. A fost prieten cu Petőfi şi cu Arany şi a participat la revoluţia din 1848. Poezia sa, dominată la început de accente moralizatoare şi sentimental-romantice („Basme şi legende", 1846), capătă curînd un caracter puternic democratic, îndreptîndu-şi ascuţişul satiric împotriva nobilimii retrograde şi a înaltului cler. Satira sa utopică „Către furnici" (1847) vizează orînduirea bazată pe exploatare.

Tompa, Nicolaie (n. 1910), regizor, profesor la Institutul de teatru „Szentgyörgyi István", din Tg. Mureş, maestru emerit al artei din Republica Socialistă România. A studiat arta regizorală la Budapesta. **T.** a montat numeroase spectacole din dramaturgia universală şi naţională, clasică şi modernă (Molière, Cehov, Gorki, Shaw, Caragiale ş.a.); concepţia sa regizorală se bazează pe sublinierea valorilor psihologice şi sociale ale textului dramatic. Laureat al Premiului de stat.

Tomsk, oraş în U.R.S.S., în R.S.F.S. Rusă, situat pe rîul Tom, afluent al fluviului Obi. 302 000 loc. (1965). Industrie constructoare de maşini, electrotehnică, chimică, de prelucrare a lemnului, uşoară. Port fluvial. Universitate şi alte institute de învăţămînt superior, teatre, muzeu.

ton^1 **1.** (FIZ.) Sunet pur, cu o anumită frecvenţă, produs de o sursă care vibrează după o lege sinusoidală. Sunetele muzicale reprezintă de obicei suprapuneri de mai multe **t.** **2.** (MUZ.) **a)** Sunet muzical. **b)** Interval între două sunete apropiate (ex. do-re). **c)** Treaptă a modului. **3.** (LINGV.) **a)** Înălţime cu care se pronunţă o silabă. În unele limbi există **t.** cu valoare fonologică; astfel, chineza literară are patru asemenea **t.**, care servesc la diferenţierea vocalelor şi deci a cuvintelor. V. şi accent muzical; accent melodic. **b)** V. *intonaţie*.

ton^2 (ARTE PLAST.), denumire dată gradului de luminozitate a unei culori (de unde expresiile **t.** închis şi **t.** deschis). În funcţie de zona spectrului cromatic în care se plasează, **t.** pot fi împărţite în tonuri calde (roşu, portocaliu, galben) şi reci (verde, albastru, violet). Un corp proiectat pe un fond care absoarbe lumina capătă un **t.** rece; dacă este proiectat pe un fond care reflectă lumina, capătă un **t.** cald. — *T. rupt*, denumire dată unui ton al cărui aspect cromatic a fost modificat faţă de un **t.** de referinţă, prin amestec (grizare) inegal, cu o culoare complementară. Problemele privind *t.r.* au fost îndelung dezbătute de pictorii impresionişti, postimpresionişti şi neoimpresionişti.

ton^3 *(Thunnus thynnus)*, specie de peşte teleostean răpitor din familia tunidelor, lung de 2—4 m şi avînd greutatea de 500—600 kg, înrudit cu pălămida. Trăieşte în bancuri mari în Oceanul Atlantic, în Marea Mediterană şi, mult mai rar, în Marea Neagră. Constituie obiectul unui intens pescuit industrial.

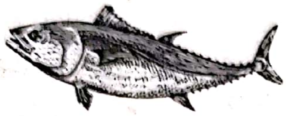
Ton

tonáj **1.** (C.F.) Greutatea tuturor vagoanelor care formează un tren, exprimată în tone-forţă. **T.** rezultat din însumarea greutăţii proprii şi a încărcăturii tuturor vagoanelor unui tren se numeşte *t. brut*, iar cel care reprezintă numai încărcătura vagoanelor se numeşte *t. net*. **2.** (NAV.) Volumul interior al unei nave comerciale, măsurat în *tone-registru*. Se deosebesc: *t. brut*, care cuprinde volumul interior total al navei, inclusiv spaţiile pentru locuinţele echipajului, compartimentele de maşini etc., şi *t. net*, care reprezintă volumul interior folosit pentru transportul de mărfuri sau de pasageri.

tonalitáte^1 **1.** (MUZ.) Raport care se stabileşte între sunetele unei scări muzicale faţă de acordul ei principal, de tonică; centru armonic al gamei. **2.** (LINGV.) **a)** V. *intonaţie*. **b)** Înălţime caracteristică a unei vocale în scara normală a tonurilor.

tonalitáte^2 (ARTE PLAST.), denumire dată ambianţei cromatice specifice unui tablou (ex. **t.** caldă sau rece, închisă sau deschisă, roşcată, verde etc.).

tónă **1.** (METR.) Unitate de măsură a masei, egală cu 1 000 de kilograme. Are simbolul *t*. **2.** (TRANSP.) *Tonă-kilometru*, unitate de măsură pentru exprimarea volumului transporturilor pe o linie de cale ferată. Se determină prin înmulţirea tonajului trenurilor cu distanţele parcurse. **3.** (NAV.) **a)** *Tonă-registru*, unitate de măsură pentru volum interior al unei nave comerciale, egală cu 100 de picioare cubice engleze, sau cu 2,8316 m^3. V. şi tonaj. **b)** *Tonă deadweight*, unitate de măsură pentru capacitatea de încărcare a unei nave comerciale, egală cu o tonă. Se notează prescurtat *tdw*. V. şi deadweight.

tondo (ital. *tondo*, prescurtat din *rotondo* „rotund"; ARTE PLAST.), termen italian care denumeşte un tablou, în general de mici dimensiuni, de formă rotundă sau ovală.

Toneanu, Vasile (1868—1933), actor român. Pe lîngă studii de drept, a urmat arta dramatică la Conservatorul din Bucureşti ca elev al lui Ştefan Vellescu. Din 1889 a jucat pe scena Teatrului naţional din Bucureşti. În 1893 a plecat la Paris pentru a studia cu Edmond Got. Actor de comedie în stilul tradiţiei realiste a teatrului românesc, **T.** a adus în creaţiile sale nota personală a unei ironii subtile, de factură modernă. A interpretat, din repertoriul original şi universal, pe Pristanda şi Farfuridi din „Scrisoarea pierdută" şi Iordache din „D'ale carnavalului" de Caragiale, Lăcustă-Vodă din „Sînziana şi Pepelea" de Alecsandri, Figaro din „Nunta lui Figaro" de Beaumarchais ş.a.

Tonga, arhipelag vulcanic şi coraligen, format din aproximativ 200 de insule, situat în sudul Oceanului Pacific, la 2 200 km nord-est de Noua Zeelandă. Suprafaţa: 697 km^2. Populaţia: circa 75 000 loc. Protectorat britanic din 1899. Relief muntos cu numeroşi vulcani activi. Altitudinea maximă: 1 029 m. Climă tropicală oceanică. Păduri tropicale umede. Se cultivă: cocotieri, bananieri, plante citrice, ananas etc. Se exportă copra, banane etc. Se practică pescuitul. Principalul oraş-port *Nuku'alofa* (în insula Tongatabu). Arhipelagul a fost descoperit în 1642—1643 de navigatorul olandez *A.J.Tasman*.

tónic (FARM.), medicament care stimulează funcţiunea sistemului nervos, a organelor hematopoetice, secreţia gastrică etc. În terapeutică sînt folosiţi ca tonice unii compuşi ai fierului şi ai arsenicului, unele vinuri medicinale, fosfatul de calciu etc.

tónică (MUZ.) **1.** Treapta întîi a modurilor major sau minor; treapta principală a acestor moduri. **2.** (În armonie) Denumire dată acordului construit pe treapta întîi a modurilor major sau minor.

tonicitáte (FIZIOL.), stare permanentă de tensiune în care se află un ţesut elastic (ex. muşchi neted sau striat, perete arterial, stomac, intestin etc.).

Tonitza, Nicolaie (1886—1940), pictor, grafician şi publicist român. S-a născut la Bîrlad. A studiat la Academia de arte frumoase din Iaşi, la München (1907) şi la Paris (1909) în atelierul lui E. Aman-Jean. În prima perioadă a creaţiei sale s-a manifestat mai mult în grafica de presă, cu desene şi caricaturi satirice protestatare, antidinastice şi antiguvernamentale, cuprinzînd imagini acuzatoare ale cumplitelor represiuni antimuncitoreşti („13 Decembrie 1918", „Orele 7 seara... este linişte în ţară"). **T.** şi-a menţinut toată viaţa poziţia de artist militant atît în publicistică (la ziarele „Facla", „Avîntul", „Socialismul", „Cuvîntul liber" ş.a.), cît şi în pictură în special prin subiectele inspirate din consecinţele tragice ale primului război mondial („Coadă la pîine", „Femei sărace", ş.a.). Pictura lui **T.** s-a dezvoltat sub influenţa lui Şt. Luchian, cu o forţă cromatică exaltată de lirism şi slujită de un schelet compoziţional sobru şi rafinat. În numeroasele expoziţii personale ale grupării „Arta română" sau în cadrul „Grupului celor patru", printre ai cărui întemeietori a fost (1926), registrul său tematic

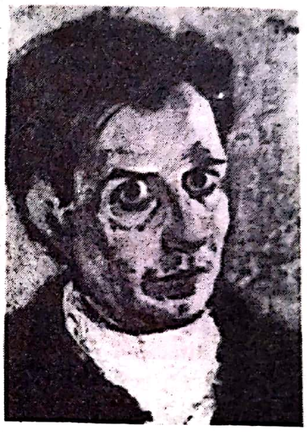
N. Tonitza (autoportret)

divers îl prezintă mai ales ca portretist de un profund umanism („Gala Galaction") și ca un fin observator al psihologiei copilului („Fata pădurarului", „Fetiță olandeză", „Catiușa lipoveanca" ș.a.), a cărui candoare și visătoare gingășie a surprins-o cu înțelegere. În creația lui **T.** se înscriu scenele de interior, nudul și peisajul reprezentînd imagini dobrogene cu atmosferă orientală, marine și periferii de oraș. Temperament meditativ, delicat, dar de intensă vitalitate, **T.** și-a acordat paleta în tonuri calde, dispuse într-o pensulație bogată și cu o pronunțată înclinație pentru decorativ. Adînca sensibilitate, armonia formelor, coloritul strălucitor (mai ales al florilor), grația liniară situează operele sale printre cele mai valoroase creații ale picturii românești. Cea mai cunoscută lucrare monumentală a sa este pictura interioară a mănăstirii Durău. Ca publicist, **T.** a adus o însemnată contribuție în cronica plastică dintre cele două războaie, demascînd incisiv impostura și mediocritatea și încurajînd în același timp talentul și valoarea. **T.** a fost profesor la Școala de arte frumoase din Iași și, din 1937 pînă la sfîrșitul vieții, rector al aceleiași școli.

Tonkin, golf al Mării Chinei de Sud, cuprins între țărmurile R.P. Chineze și R.D. Vietnam, separat de largul mării prin insula Hainan. Adîncimea maximă: 82 m. Amplitudinea mareelor: 5,9 m.

tonóu (AV.), evoluție a unui avion în care acesta execută o mișcare de rotație în jurul axei sale longitudinale (înșurubare) fără a-și schimba direcția de înaintare și înălțimea de zbor.

tónus (gr. *tonos* „tensiune"; FIZIOL.), stare de excitație a centrilor nervoși *(t. nervos)* sau de contracție a mușchilor *(t. muscular)*. **T.** are un caracter limitat, dar susținut. — *T. de postură* (sau *postural*), starea de contracție susținută a mușchilor, care are importanță în asigurarea unei anumite poziții a corpului sau în gradul de distensiune a organelor cavitare (ex. stomac, vezică urinară).

Tooke */tuc/*, Thomas (1774–1858), economist burghez englez, adept al liber-schimbismului. Susținînd în mod just că funcțiile banilor nu se limitează la aceea de mijloc de circulație, **T.** nu a înțeles însă legăturile dintre ele și nici natura capitalului bănesc. Totodată, el considera ca fiind posibilă emisiunea de bani de hîrtie în cantitate care să depășească acoperirea în aur a hîrtiilor de valoare. După părerea lui, oscilațiile prețurilor se datoresc schimbărilor în condițiile generale ale cererii și ofertei de mărfuri. Op. pr.: „Istoria prețurilor și a stării circulației în timpul anilor 1793–1856" (6 vol., 1838–1857).

topáz (gr. *topazion*, din *Topazos*, insulă în Marea Roșie; MINER.), silicat natural de aluminiu cu fluor, cristalizat în sistemul rombic în cristale mici; este component obișnuit al pegmatitelor și greisenelor. Cristalele mari fără defecte *(t. nobil)* sînt utilizate ca pietre de podoabă; de obicei este galben, dar poate fi și roșu sau incolor. Se găsește în Brazilia, în U.R.S.S., în R.D.G. etc.

topcíu (în evul mediu în țările române), artilerist, tunar.

Topeka */toupí:cə/*, oraș în S.U.A., centrul administrativ al statului Kansas, situat pe rîul Kansas. 150 000 loc. (1962). Importantă piață agricolă (pentru cereale). Industrie constructoare de mașini și alimentară. Universitate, muzee.

tópică (gr. *topikos*, din *topos* „loc"; LINGV.), ordine, loc, mod de așezare a cuvintelor în propoziție și a propozițiilor în frază. Există limbi cu **t.** fixă (ex. chineza) și altele cu **t.** liberă (ex. latina) sau relativ liberă (ex. limba română, care are o **t.** mai liberă decît limba franceză). — *T. fixă*, topică determinată de reguli precise și avînd funcțiune gramaticală; orice schimbare a **t.** are ca urmare modificarea raporturilor sintactice dintre cuvinte. — *T. liberă*, topică neîngrădită de reguli, a cărei schimbare nu are ca urmare modificarea raporturilor sintactice dintre cuvinte. — *T. obiectivă* (sau *directă, normală, regulată*), așezare a cuvintelor în ordinea obișnuită într-o limbă dată, în corespondență cu logica și cu normele gramaticale ale acelei limbi. — *T. afectivă* (sau *subiectivă*), topică diferită de cea obișnuită, datorită intervenției elementului afectiv care scoate în relief anumite cuvinte, de obicei dintre cele cu accent în frază sau pronunțate cu intonație specială (ex. *Bine ți-a spus!* față de *Ți-a spus bine!*). — *T. logică*, topică a cărei caracteristică stă în corespondență cu desfășurarea logică a gîndirii, de la elementele cunoscute la cele necunoscute, și în lipsa influenței unor factori afectivi; este identificată de unii lingviști cu **t.** obiectivă. — *T. inversă* v. *inversiune*.

tópice (FARM.), agenți medicamentoși de uz extern, utilizați pentru a modifica local pielea sau mucoasa cavităților care comunică imediat cu mediul exterior. Dintre **t.** fac parte cataplasmele, unguentele, făina de muștar etc.

topinambúr v. **nap porcesc.**

topíre 1. (FIZ.) Trecere a unei substanțe din stare solidă în stare lichidă, efectuată de obicei prin ridicarea temperaturii. **T.** solidelor cristaline se produce la o anumită temperatură (numită *punct de t.*), în timp ce **t.** solidelor amorfe se produce treptat, printr-un proces de înmuiere progresivă, într-un interval de temperatură ale cărui limite sînt greu de precizat. Temperatura de **t.** depinde de presiunea exercitată asupra corpului; ea crește o dată cu presiunea la substanțele care își micșorează volumul prin **t.** (cazul majorității substanțelor) și scade o dată cu presiunea la substanțele care își măresc volumul prin **t.** (cazul, de exemplu, al gheții). — *T. zonară*, metodă de purificare a materialelor, utilizată îndeosebi în tehnologia semiconductoarelor. Constă în realizarea unei zone de topitură într-o bară confecționată din materialul respectiv și în deplasarea lentă a acestei zone în lungul barei de la un capăt la celălalt. Acumulîndu-se în zona de topitură, impuritățile sînt adunate din întreaga bară și apoi sînt depuse la capătul

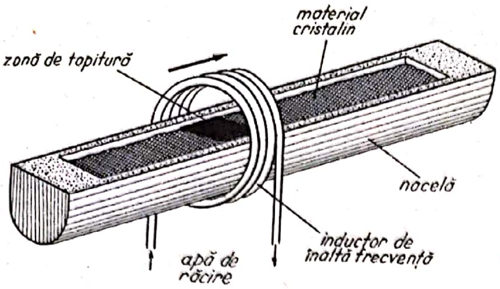

Topire zonară

unde se termină deplasarea zonei, capăt care ulterior este îndepărtat. De obicei se execută mai multe treceri succesive ale zonei, obţinîndu-se purificări foarte înaintate. **2.** (METAL.) Proces tehnologic metalurgic prin care metalele şi aliajele se obţin în stare lichidă, în scopul preparării, turnării sau al afinării lor. **T.** poate fi oxidantă, reducătoare, carburantă, sulfurantă etc., în funcţie de natura transformării chimice principale. **3.** (IND. TEXT.) Operaţie de separare a fibrelor textile din tulpinile unor plante liberiene (inul, cînepa, iuta etc.), prin descompunerea biochimică (fermentativă) şi prin înlăturarea substanţelor pectice care solidarizează fibrele cu partea lemnoasă a tulpinii şi fibrele între ele. Se efectuează prin cufundarea snopilor în ape stătătoare, în rîuri, în noroi, pe cîmpie la rouă sau pe zăpadă în cazul **t.** naturale, sau în bazine cu apă încălzită şi îmbogăţită cu o microfloră specifică (bacterii de tipul *Bacillus amylobacter*, *Bacillus pectinovorus* etc.) în cazul **t.** aerobe dirijate etc.

Topîrceanu, George (1886—1937), poet român. S-a născut la Bucureşti. A fost membru corespondent al Academiei Române (1936). A studiat la Bucureşti şi la Iaşi. A debutat în 1904, la publicaţia umoristică „Belgia Orientului“, supliment literar al ziarului „Adevărul“. Cîţiva ani mai tîrziu publică şi în „Viaţa românească“, fiind remarcat de G. Ibrăileanu, cu sprijinul căruia devine apoi secretarul de redacţie al revistei. Stabilit definitiv la Iaşi (1911), a condus împreună cu Mihail Sadoveanu revista „Însemnări literare“ (din 1919) şi „Însemnări ieşene“ (din 1936). Susţinuta sa activitate publicistică şi literară e încununată de apariţia a două volume de versuri: „Balade vesele“ (1916), amplificat mai tîrziu sub titlul „Balade vesele şi triste“ (1920), şi „Parodii originale“ (1916), care-i aduc consacrarea poetică. Versurile primului volum dovedesc o duioasă şi adîncă înţelegere pentru dramele mărunte ale celor umiliţi şi anonimi, pentru evenimentele lumii infime şi delicate a florilor şi gîzelor. Umorul blînd, degajat, ca şi autoironia puţin amară, salvează lirismul de alterările sentimentale, menţinîndu-i autenticitatea. Versurile celui de-al doilea volum, adevărate „pagini de critică în pilde“, nu ţintesc o facilă pastişă umoristică, ci ridiculizarea manierismului, confuziei de idei, abuzurilor de metafore şi de neologisme etc. **T.** a mai publicat amintiri din timpul primului război mondial („Amintiri din luptele de la Turtucaia“, 1918; „Pirin-Planina“, 1936), volumul de versuri „Migdale amare“ (1928), un volum de proză, „Scrisori fără adresă“ (1930), şi fragmente dintr-un roman neterminat, „Minunile sfîntului Sisoe“. Arta sa se distinge prin claritate şi concizie, prin muzicalitate şi accesibilitate, ca şi prin originalitatea asociaţiilor lexicale. Premiul naţional de poezie (1926).

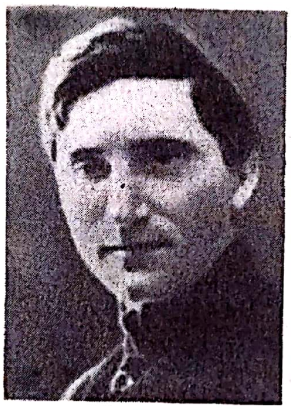

G. Topîrceanu

Töpler, Mihail (1780—circa 1820), pictor austriac. Stabilit temporar la Bucureşti (din 1800), a pictat numeroase portrete de personalităţi politice şi culturale ale epocii şi, de asemenea, portrete de boieri („Ion-Vodă Caragea“, „Alexandru Moruzzi“, „Mitropolitul Iacob Stamati“, „Zinca Golescu“, „Hătmăneasa Maria Cantacuzino“ etc.). Lucrările sale se remarcă prin eleganţa, prin precizia liniei şi prin coloritul transparent al armoniilor de tonuri sidefii şi perlate.

Topleţ, comună în raionul Orşova, reg. Banat, situată pe Valea Cernei. 2 910 loc. (1965). Industrie constructoare de maşini (utilaje pentru industria alimentară, maşini şi unelte agricole).

Topliţa, oraş raional în reg. Mureş-Autonomă Maghiară, reşedinţă de raion, situat pe valea Mureşului. 10 940 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea). Staţiune balneoclimatică, cu izvoare minerale (alcalino-calcice, magneziene) indicate în tratarea formelor uşoare de reumatism, surmenaj, stări astenice, nervoase şi în afecţiuni renale. Aici se află Mănăstirea Doamnei, cu o biserică de lemn în stilul bisericilor de lemn moldoveneşti de pe Valea Bistriţei (1710). — *Raionul T.*, cu 43 650 loc. (1965). Exploatări forestiere şi de bazalt, izvoare minerale (Borsec). Industrie de prelucrare a lemnului (Gălăuţaş, Topliţa etc.), îmbutelieri de ape minerale (Borsec). Creşterea animalelor şi cultura cartofilor.

topo- (gr. *topos* „loc“), element de compunere cu sensul „loc, regiune“ (ex. *topografie*, *toponimie*).

topoclimă, variaţia elementelor meteorologice în stratul de aer din imediata apropiere a solului, cu particularităţi determinate de condiţiile geografice locale (relieful, repartiţia apei şi a uscatului, natura terenului, acoperirea cu vegetaţie etc., acţionînd ca un ansamblu). Sin. *climă locală*.

topografie, ramură a geodeziei care se ocupă cu măsurarea şi determinarea poziţiei elementelor scoarţei terestre pe suprafeţe restrînse (destul de mici pentru a putea fi considerate plane, neglijîndu-se curbura suprafeţei Pămîntului) şi cu reprezentarea acestora, grafică sau numerică, în plan orizontal. Se subdivide în planimetrie şi nivelment. Scopul principal al **t.** este întocmirea de planuri şi hărţi.

Topolniţa, cea mai lungă peşteră din România (10 700 m de galerii), situată în Podişul Mehedinţi, la 360 m altitudine. Dezvoltată în calcarele jurasice, s-a format prin captarea subterană la diferite nivele a patru afluenţi ai rîului Topolniţa. Microrelieful endocarstic dezvăluie o gamă de forme concreţionale unice prin număr şi prin dimensiuni. Speoclimatic, peştera **T.** este caldă şi umedă. Faună cavernicolă bogată. Monument al naturii.

Topolog, afluent pe stînga al Oltului (84 km). Izvorăşte din Munţii Făgăraşului, de sub vîrful Negoiul, şi confluează cu Oltul în aval de Rîmnicu-Vîlcea. Drenează versantul sudic al Făgăraşului şi zona subcarpatică (Dealul Negru). Cursul superior al Topologului a fost captat prin tunel pentru lacul de acumulare al hidrocentralei „Gheorghe Gheorghiu-Dej".

topologíe, ramură a matematicii care studiază proprietăţile mulţimilor de puncte care sînt invariante faţă de transformările biunivoce şi bicontinue (topologice). Numărul de dimensiuni, numărul curbelor care limitează un domeniu sînt exemple de invarianţi ai transformărilor topologice. Dacă mulţimea de puncte A este imaginea mulţimii B printr-o aplicaţie topologică, spunem că A şi B sînt mulţimi topologic-echivalente sau homeomorfe (ex. cercul, elipsa, pătratul sînt mulţimi topologic-echivalente; ele pot fi deformate una într-alta în mod continuu, fără ruperi sau lipituri). Ramuri importante ale **t.** sînt: topologia generală, topologia algebrică, topologia diferenţială. — *T. algebrică*, denumire dată de Lefschetz topologiei combinatorii, adică acelei părţi a topologiei care studiază probleme legate de inelul de omologie, de grupurile de omotopie ale unui spaţiu, clase caracteristice, probleme de scufundare a unui spaţiu în altul. Cel mai important capitol din *t.a.* este algebra omologică (studiul inelelor de omologie). — *T. asupra unei mulţimi nevide* T, familie $\mathcal{T}$ de submulţimi ale unei mulţimi T, care are proprietăţile: 1) intersecţia a două elemente din $\mathcal{T}$ este un element din $\mathcal{T}$; 2) orice reuniune de elemente din $\mathcal{T}$ este un element din $\mathcal{T}$; 3) mulţimea T şi mulţimea vidă sînt elemente din $\mathcal{T}$. Perechea $(T, \mathcal{T})$ se numeşte spaţiu topologic. Mulţimile topologiei $\mathcal{T}$ se numesc mulţimi deschise ale spaţiului $(T, \mathcal{T})$. T este o mulţime deschisă şi mulţimea vidă de asemenea (ex. familia tuturor submulţimilor lui T). Pe aceeaşi mulţime T se pot defini mai multe topologii.

Topoloveni, comună în raionul Găieşti, reg. Argeş, situată pe terasele Argeşului. 4 200 loc. (1965). Exploatarea petrolului. Industrie alimentară. Artizanat. Centru pomiviticol.

topometríe (gr. *topos* „loc" şi *metron* „măsură"), ramură a topografiei care cuprinde tehnica măsurătorilor şi calculelor necesare pentru determinarea numerică a elementelor de pe teren în scopul întocmirii hărţilor şi planurilor topografice.

toponimíe (gr. *topos* „loc" şi *onyma* „nume"; LINGV.) **1.** Ramură a onomasticii care studiază originea, sensul, forma şi evoluţia numelor proprii de locuri. **2.** Totalitatea numelor proprii de locuri ale unei regiuni (ex. *t. Olteniei*). Se numeşte şi *toponomastică*.

topúz (în evul mediu în ţările române), buzdugan cu măciulia îmbrăcată în argint bătut cu nestemate, care constituia unul dintre însemnele puterii domneşti.

tor 1. (MAT.) **a)** Suprafaţă generată de un cerc care se roteşte în jurul unei axe din planul cercului şi care nu tae cercul. Aria **t.** este egală cu $4\pi^2Rr$, unde r este raza cercului generator, iar R distanţa dintre axa de rotaţie şi centrul cercului. **b)** Corp solid mărginit de un **t. (a).** Volumul său este egal cu $2\pi^2Rr^2$ (ex. un inel, un colac de salvare au forma apropiată de aceea a unui **t.**). **2.** (ARHIT.) Element de profilatură (pe faţada unei construcţii, la baza unei coloane, la ancadramente etc.), care constă dintr-o îngroşare cu secţiune semicirculară.

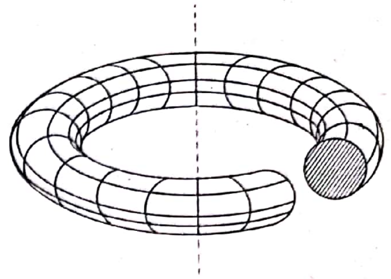

Tor

Tora (Thora) (ebr. *thorot* „lege, învăţătură"), denumire ebraică dată Pentateuhului, extinsă ulterior asupra întregului „Vechi testament".

toráce, regiune a corpului, la om şi la animalele vertebrate, cuprinsă între gît şi abdomen. Este format dintr-o cavitate închisă lateral de coaste, anterior de stern, posterior de coloana vertebrală şi inferior de diafragmă. Cavitatea **t.** conţine organe importante, ca inima, plămînii, esofagul, vasele mari etc.

toracoplastíe (gr. *thorax* „torace" şi *plastis* „care restructurează, reface"; MED.), intervenţie chirurgicală care constă în rezecţia unor porţiuni din coastele unei regiuni toracice în scopul obţinerii colabării plămînului bolnav şi punerii acestuia în stare de repaus. **T.** se practică pentru corectarea unor malformaţii toracice şi mai ales în tratamentul unor boli pleuro-pulmonare ca tuberculoza pulmonară, pleurezia purulentă cronică etc.

toreadór (span. *torero*), termen prin care sînt denumiţi cei care participă direct, în arenă, la o *corrida*.

torefiére, operaţie de încălzire la foc direct, în prezenţa aerului, a unor produse pentru a le conferi o anumită aromă specifică, pentru a înlătura anumite principii dăunătoare sau pentru a le usca (ex. torefierea cafelei, torefierea tutunului etc.).

Torelli, Giuseppe (1658—1709), compozitor şi violonist italian. A avut un rol important în crearea concertului solistic pentru vioară, precum şi în evoluţia genului simfoniei.

torént, curs de apă temporar (apărut în urma ploilor), cu viteză şi putere de eroziune mare, care acţionează pe pantele înclinate, creîndu-şi un *bazin de recepţie* (de obicei de formă aproximativ circulară, străbătut de ogaşe şi ravene ramificate convergente, care se dezvoltă continuu, distrugînd versantul), un *canal de scurgere* (de obicei îngust şi puternic adîncit, prin care se transportă materialul erodat) şi un *con de dejecţie* (format prin depuneri succesive ale materialului transportat de torent la baza pantei, unde viteza şi deci puterea de transport a apei scade, iar apa se împrăştie pe suprafaţa uşor bombată a conului). **T.** provoacă degradarea terenurilor; acţiunea lor este deosebit de intensă în regiunile despădurite. — *T. noroios,* curgerea lentă a unei mase noroioase (provenite din suprasaturarea cu apă a unor roci în care procentul de argilă este ridicat) în lungul unei văi torenţiale. Materialul noroios are consistenţa unei paste fluide sau semifluide. În masa noroioasă pot fi antrenate şi fragmente de roci mai dure sau mai puţin îmbibate cu apă. *T.n.* se formează în mod frecvent în regiunea subcarpatică şi în parte în zona flişului Carpaţilor Orientali.

toreútică (ARTE PLAST.), denumire dată în antichitatea greacă artei de a sculpta, cizela şi asambla lemnul, aurul şi fildeşul. Cea mai importantă aplicare a **t.** a fost Atena Criselefantina a lui Fidias. Prin extensiune, **t.** a căpătat sensul de artă a sculpturii în bronz.

Vedere din Torino

Torino, oraş în nord-vestul Italiei, pe Valea Padului. 1 079 600 loc. (1963). Mare centru industrial (al doilea ca importanţă din Italia, după Milano). Este dezvoltată în special industria constructoare de maşini: automobile (concernul FIAT, care deţine aproape 90% din producţia ramurii pe ţară), tractoare, avioane, utilaj industrial, mecanică fină, produse electrotehnice şi radiotehnice, material feroviar etc. Mai există industrie siderurgică, chimică, a cauciucului, textilă şi de confecţii, alimentară, poligrafică. Însemnat centru financiar şi comercial. Nod feroviar şi rutier, aeroport. Universitate. **T.** este un oraş cu înfăţişare modernă, bogat în monumente de Renaştere şi baroce: Palatul regal, biserica Madre di Dio, biserica La Consolata, biserica La Superga etc. Muzee importante (pinacotecă, muzeu de egiptologie, muzeu de arme). Instituţii de cultură şi artă. — *Istoric.* Colonie militară (*Augusta Taurinorum*) întemeiată sub August (27 î.e.n.—14 e.n.). Din sec. al XIII-lea a fost reşedinţa ducilor de Savoia. Între 1720 şi 1860 a fost, cu întreruperi, capitala Regatului Sardiniei, iar între 1861 şi 1864 capitala Italiei unificate. La începutul sec. al XIX-lea a devenit unul dintre centrele mişcării carbonarilor şi apoi ale revoluţiei de la 1848—1849 din Italia. La **T.**, care la începutul sec. al XX-lea era unul dintre cele mai importante centre ale mişcării muncitoreşti şi democratice italiene, s-a închegat un puternic nucleu al curentului revoluţionar din Partidul socialist italian, organizat din 1919 în jurul publicaţiei „Ordine nuovo". În aprilie 1945 **T.** a fost eliberat de sub ocupaţia hitleristă (1943—1945) de patrioţii italieni.

torít (MINER.), silicat natural de toriu ($ThSiO_4$), din grupa zirconiului, care cristalizează în sistemul tetragonal. Toritul este un mineral de culoare galbenă, variind pînă la negru, puternic radioactiv. El apare în pegmatite, granite, sienite etc.

tóriu (CHIM.), *Th.* Element radioactiv, cu nr. at. 90; gr. at. 232,05; gr. sp. 11,71; p.t. 1 800°C; p.f. circa 4 200°C. Face parte din grupa actinidelor. Se găseşte în natură sub formă de silicat, în monazit (amestec izomorf de fosfaţi ai lantanidelor). Este un metal alb, ductil, stabil faţă de acizi diluaţi şi faţă de baze. În combinaţiile sale funcţionează în starea de valenţă 4. Se întrebuinţează în tehnica nucleară.

tornádo 1. (În America de Nord, în special în bazinul fluviului Mississippi) Vîrtej de vînt extrem de violent, devastator, dar cu arie de acţiune restrînsă, adesea însoţit de ploi torenţiale, provocat de pătrunderea maselor de aer rece din vest peste aerul cald şi umed provenit din regiunea Golfului Mexic. În centrul **t.**, viteza vîntului depăşeşte 300 km/h. **2.** (În vestul Africii) Furtună puternică, catastrofală, de scurtă durată, dar cu o extindere relativ mare (uneori pînă la circa 300 km), provocată de întîlnirea aerului cald şi umed al musonului de sud-vest cu aerul uscat provenit din Sahara.

Toroiaga, masiv muntos în partea sudică a Munţilor Maramureşului, cuprins între văile Cistei la sud, Vaserului la nord şi Vişeului la vest, format din şisturi cristaline acoperite marginal de depozite sedimentare cretacice și paleogene, străpunse de erupțiile neogene. Altitudinea maximă: 1 939 m (vîrful **T.**). Relief puternic fragmentat de văi, forme glaciare, periglaciare, fluviatile. Zăcăminte de mangan și exploatări forestiere.

toroíd (MAT.) **a)** Suprafață generată de o curbă închisă care se rotește în jurul unei axe din planul curbei și care nu taie curba. **b)** Corp solid mărginit de un **t. (a)** (ex. torul).

Toronto *[tərǫ́ntou]*, oraș în Canada, situat pe țărmul nord-vestic al lacului Ontario. 672 407 loc. (1961), cu localitățile subordonate 1 824 500 loc. Mare centru industrial, comercial și financiar. Important port, accesibil navelor oceanice. Aeroport. Are mari întreprinderi constructoare de mașini (automobile, construcții navale, mașini-unelte, mașini agricole, avioane), chimice, textile și alimentare. Universitate și alte institute de învățămînt superior.

„Toronto Daily Star" *[tərǫ́ntou deili sta:]*, cotidian de mare tiraj din Canada. Înființat în 1892, apare la Toronto. Exponent al politicii Partidului liberal.

torpílă^1 (MILIT.), mijloc de luptă prevăzut cu motor propriu și cu o încărcătură de exploziv. **T.** este destinată lovirii și scufundării navelor inamice. Se lansează de la bordul unei nave și se deplasează spre țintă imediat sub nivelul apei. Se poate lansa și din avion sau de la o stație de pe coastă. Constituie armamentul principal al submarinelor și al vedetelor torpiloare.

torpílă^2 (ZOOL.; *Torpedo marmorata*), specie de pește cu scheletul cartilaginos (plagiostomi), lung de circa 1,5 m, cu corpul puternic turtit dorsoventral. **T.** posedă organe speciale producătoare de descărcări electrice, cu care ucide prada. Trăiește în Marea Mediterană.

torpilór (MILIT.), navă de luptă de tonaj mic (300—400 t), cu viteză mare, avînd ca armament principal torpila (4—6—8 tuburi lanstorpile). În flotele moderne, **t.** au fost înlocuite cu vedetele-torpiloare.

Toronto. Vedere generală

Torquemada *[torchemáda]*, Thomás de (c. 1420—1498), călugăr dominican, mare inchizitor spaniol (din 1483), duhovnic al regilor Ferdinand al V-lea Catolicul și Isabela de Castilia. A elaborat codul de legi al inchiziției, „Instrucciones y ordonanzas de los inquisidores" (1484).

torr (după numele fizicianului *E. Torricelli*; METR.), unitate de măsură a presiunii, egală cu 1 333,2 dyn/cm^2; este echivalentă cu milimetrul coloană de mercur.

Torres, strîmtoare între peninsula York (Australia) și insula Noua Guinee. Leagă apele Mării Coralilor (Oceanul Pacific) și ale Mării Arafura (Oceanul Indian). Lățimea minimă: 170 km. Adîncimi mici. Este presărată cu numeroase insule coraliene. A fost descoperită în 1606 de navigatorul spaniol L.V. de Torres.

Torres, Luis Vaez de (sfîrșitul sec. XVI și începutul sec. XVII), navigator spaniol. A condus în 1605—1606 o expediție care a străbătut Oceanul Pacific (de la coasta Perului pînă în insulele Filipine), descoperind insula Tahiti, Noile Hebride și strîmtoarea Torres.

Torres Naharro, Bartolomé de (? — circa 1524), poet și dramaturg spaniol, întemeietor, alături de Encina, al teatrului spaniol. În comediile sale, de influență clasică și italiană, apar pentru prima oară studiul caracterelor și complicarea intrigii.

Torricelli, Evangelista (1608—1647), fizician și matematician italian, elev al lui Galilei. Făcînd experiențe cu tuburi barometrice, **T.** a demonstrat în 1644 că ridicarea mercurului în aceste tuburi se datorește presiunii atmosferice. Deasupra mercurului a obținut un vid aproape total *(vidul lui T.)*. A stabilit legea de curgere a lichidului dintr-un vas. În „Lucrări de geometrie" (1644), **T.** a dat metoda de calculare a tangentei într-un punct al unei curbe, precum și numeroase cvadraturi și cubaturi. Multe manuscrise ale lui **T.** au rămas timp îndelungat nepublicate.

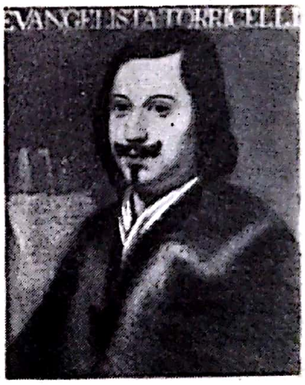

E. Torricelli

tors **1.** Parte a trupului omenesc care depășește mijlocul, mergînd pînă aproape de genunchi. **2.** Sculptură care reprezintă un trup omenesc fragmentat, din a cărei compoziție lipsesc membrele și adesea capul.

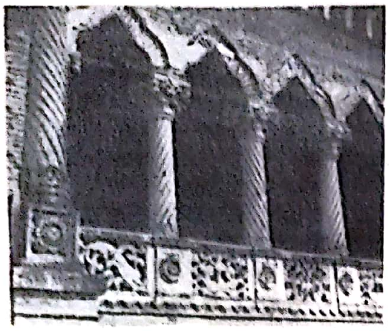

Torsadă

torsádă (ARHIT.), motiv decorativ care imită o funie răsucită. Frecventă în plastica arhitectonică de lemn sau de piatră, **t.** a fost utilizată îndeosebi în Moldova în sec. al XVIII-lea (Dragomirna, Solca ş.a.).

torsiográf (TEHN.), aparat folosit pentru măsurarea şi înregistrarea grafică (ridicarea torsiogramei) a deformaţiilor barelor încercate la răsucire (torsiune).

torsiúne (REZ. MAT.) **v. răsucire.**

torsiunea unei curbe într-un punct P al său (MAT.), limita raportului dintre unghiul planelor osculatoare în punctele P şi P', vecine, şi arcul $\Delta s = PP'$, cînd $P' \to P$ [ex. torsiunea elicei circulare $x = a \cos t$, $y = a \sin t$, $z = bt$ este constantă şi egală cu $b/(a^2 + b^2)$]. Torsiunea măsoară abaterea curbelor faţă de planul lor osculator şi este egală cu zero pentru curbele plane. — *Rază de torsiune într-un punct P al unei curbe*, valoarea reciprocă a torsiunii. V. şi rază.

torticólis (lat. „*tortus*“ „strîmb“ şi *collum, colli* „gît“; MED.), simptom caracterizat prin înclinarea laterală a capului şi a coloanei cervicale din cauza unei hipertonii musculare. Este însoţit de durere şi de limitarea mişcărilor.

tortonián (STRAT.), subetaj al celui de-al doilea etaj mediteraneean al miocenului, reprezentat prin depozite marine şi lagunare şi caracterizat printr-o faună de lamelibranhiate, gasteropode, echinide, hexacoralieri, foraminifere etc., la care se adaugă şi alge calcaroase (litotamniu). În Republica Socialistă România, în **t.** se găsesc masive de sare în zona precarpatică, în Depresiunea Maramureşului, în Depresiunea Getică şi în Depresiunea Transilvaniei, unde se găsesc şi zăcăminte exploatabile de gips; în bazinele Haţegului, Caransebeş-Mehadia, Bozovici-Nera etc., în **t.** se găsesc cărbuni (lignit); formaţii **t.** se mai cunosc în Platforma Moldovenească, în sudul Dobrogii şi în unele bazine intramuntoase din Carpaţii Meridionali şi din Munţii Apuseni.

tórţă (FIZ.), tip de descărcare electrică de înaltă frecvenţă (peste 9 MHz), avînd aspectul unei flăcări de lumînare, fixată pe un punct al unui conductor. Apare la presiunea atmosferică şi are în centru o temperatură de aproximativ 4 000°K.

torţél (BOT.) v. **cuscută.**

Toruń *[tóruńə]*, oraş în nordul R.P. Polone, situat pe malul drept al Vistulei. 110 000 loc. (1962). Industrie constructoare de maşini (electrotehnică, mecanică de precizie, vase fluviale etc.), chimică (acid sulfuric, fibre sintetice, superfosfaţi), alimentară, textilă. Port fluvial şi nod feroviar. Universitate, monumente istorice (sec. XIII—XVII).

tory, denumirea partidului politic englez înfiinţat la sfîrşitul deceniului al optulea şi începutul deceniului al nouălea ale sec. al XVII-lea. **T.** reprezentau interesele aristocraţiei funciare şi ale clerului înalt. A alternat la putere cu partidul whig. În 1867, o dată cu reforma parlamentului, a căpătat numele de Partidul conservator.

toscán, *ordin* ~, ordin arhitectonic, atribuit etruscilor (zona toscană), folosit în arhitectura Romei antice. *O.t.* este o reelaborare mult simplificată a ordinului doric. Se caracterizează prin coloana cu fus scurt şi fără caneluri, prin arhitrava îngustă şi prin absenţa oricărui ornament. Dintre edificiile a căror faţadă foloseşte *o.t.* trebuie menţionat Colosseum-ul.

Toscana, regiune în Italia centrală, între Marea Tireniană şi Marea Ligurică. Suprafaţa: 22 990 km². Populaţia: 2 293 000 loc. (1961). Relief muntos: un sector din Apenini şi din Alpii Apuani. Principalul oraş: *Florenţa.*

Toscanelli, Paolo del Pozzo (1397—1482), matematician, astronom şi geograf italian. Ţinînd seama de sfericitatea Pămîntului, a întocmit o hartă pe care ţărmurile estice ale Asiei erau reprezentate în marginea vestică a Oceanului Atlantic destul de aproape de Europa, hartă care i-a sugerat lui Columb căutarea drumului spre India prin vest, străbătînd Oceanul Atlantic.

Toscanini, Arturo (1867—1957), dirijor italian. A fost mai întîi violoncelist în orchestra operei din Rio de Janeiro. A condus orchestrele la Scala din Milano, Metropolitan Opera din New York, filarmonica din acelaşi oraş şi a format National Broadcasting Company Orchestra. A mai dirijat la Bayreuth, Londra, Salzburg, Lucerna şi în alte centre muzicale din lume. Repertoriul său vast a înscris cîteva prime audiţii mondiale: Gluck, Mozart, Haydn, Beethoven, Brahms, Wagner. Interpretările sale se remarcă prin intensitatea trăirilor, prin claritate, precizie ritmică şi supleţe, printr-o excepţională gradare dinamică şi printr-un deosebit simţ al construcţiei dramatice.

A. Toscanini

totém (în limba indienilor ojibway din America de Nord *ododem* „ginta sa“), animal, plantă, rareori obiect, considerat ca strămoş şi protector al unei ginţi sau al unei fratrii în cadrul orînduirii gentilice. Comunităţile totemice poartă, de obicei, numele **t.** **T.** constituia obiectul unor interdicţii severe (tabu): el nu putea fi ucis sau vătămat, consumarea lui fiind permisă numai o dată pe an, cu ocazia sărbătorii „inticiuma". Pe lîngă **t.** de gintă au existat şi **t.** ale celor două sexe, precum şi **t.** individuale.

totemísm, formă începătoare de religie din orînduirea gentilică, caracterizată prin credinţa membrilor unei ginţi sau fratrii într-un *totem*. Atestat încă în paleoliticul superior, **t.** s-a conservat cel mai bine la triburile australiene. **T.** a stat la baza cultului animalelor (în Egiptul antic, India antică etc.). Unele ritualuri ale religiilor de mai tîrziu îşi au originea în **t.** (ex. „taina" creştină a împărtăşaniei, al cărei prototip totemic este ceremonia „inticiuma").

Tóth, Árpád (1886–1928), poet ungur. Poezia sa de început, aflată sub influenţa simboliştilor francezi, exprimă într-un ton elegiac, culminînd uneori în desperare, durerile poetului însingurat, precum şi pe cele ale dezmoşteniţilor societăţii. Mai tîrziu, pe linia unor aspiraţii revoluţionare, **T.** a evoluat spre poziţii radicale, condamnînd războiul şi salutînd Comuna Ungară (volumele „Serenadă în zori", 1913; „Pe galera leneşă", 1917; oda „Un dumnezeu nou", 1919). Creaţia sa din ultima perioadă marchează o scădere a tonusului protestatar. Ea capătă însă forme mai cristalizate, mai dense şi este mai bogată în conţinut filozofic. A tradus din Lenau, Baudelaire, Keats, Shelley, Milton, Wilde.

Totila (Baduila), rege al ostrogoţilor (541–552), unul dintre cei mai de seamă conducători şi reformatori ai statului ostrogot. A condus cu succes, timp de aproape un deceniu, lupta împotriva armatelor bizantine, conduse de *Belizarie*, şi cu sprijinul ţăranilor şi al colonilor a recucerit aproape întreaga Peninsulă Italică, ocupînd de două ori Roma. A fost înfrînt de *Narses* în lupta de la Taginae (552) în cursul căreia a fost rănit mortal.

Totleben, Eduar Ivanovici (1818–1884), inginer militar şi general rus. A avut un important rol în timpul războiului Crimeii, conducînd operaţiile de fortificare a oraşului Sevastopol în timpul asediului (1854–1855). În războiul ruso-româno-turc din 1877–1878, **T.** a condus operaţiile de asediere a fortăreţei Plevna.

totonáci, populaţie indiană (amerindiană) din America Centrală, care vorbeşte limba *mayasoke*.

Touamotou (Tuamotu), arhipelag în Oceanul Pacific, în Polinezia Franceză, format din numeroşi atoli. Suprafaţa: 880 km^2. Populaţia: circa 10 500 loc. Centrul administrativ: *Rotoava*. Climă tropicală umedă. Se cultivă cocotieri, se cresc porcine şi păsări. Se practică pescuitul şi recoltarea scoicilor (pentru sidef). Exploatări de fosforite.

Toubouai (Tubuai), arhipelag în Oceanul Pacific (în Polinezia Franceză). Suprafaţa: 287 km^2. Populaţia: circa 4 000 loc. Principalele insule sînt de origine vulcanică, cu relief accidentat şi cu înălţimi pînă la 435 m; cîteva insule mai mici sînt coraligene. Climă tropicală umedă. Culturi de cocotieri şi de taro.

Toulon *[tulô]*, oraş în sud-estul Franţei, port la Marea Mediterană. 172 600 loc. (1962). Şantiere navale, întreprinderi constructoare de maşini, ale industriei chimice, fabrici de mobilă etc.

Toulouse *[tulúz]*, oraş în partea de sud-vest a Franţei, situat pe fluviul Garonne. 330 570 loc. (1962). Industrie constructoare de maşini (avioane), metalurgie neferoasă, industrie chimică (îngrăşăminte azotoase), a hîrtiei, textilă, alimentară etc. Centru comercial. Nod feroviar şi port fluvial. Important centru cultural şi de învăţămînt (universitate fundată în 1230). Monumente importante: biserica sf. Sernin (sec. XI–XIII), catedrala sf. Ştefan (sec. XIII), numeroase palate din sec. XVII–XVIII. Muzee, instituţii de cultură şi artă.

toulouse *[tulúz]* (ZOOTEHN.), rasă de gîşte, bune producătoare de carne. Se caracterizează printr-o mare precocitate; la vîrsta de 5–6 luni, bobocii neîngrăşaţi au greutatea de 6–7 kg. La maturitate, gîsca neîngrăşată are 8–10 kg, iar în stare îngrăşată 12–15 kg. Culoarea penajului este cenuşie pe spinare şi pe piept şi albă în partea posterioară. Este crescută cu bune rezultate şi în ţara noastră.

Toulouse-Lautrec *[tulúz-lotréc]*, Henri de (1864–1901), pictor francez. Rămas infirm încă din copilărie în urma unui accident, şi-a găsit refugiul în desen, dovedind de timpuriu un remarcabil spirit de observaţie. L-a cunoscut îndeaproape pe Van Gogh. În opera sa se resimte influenţa lui Degas şi a stampei japoneze. Atras de lumea boemă pariziană, a localurilor de noapte, a teatrelor şi a cafenelelor, el a devenit cronicarul ei plin de căldură şi de înţe-

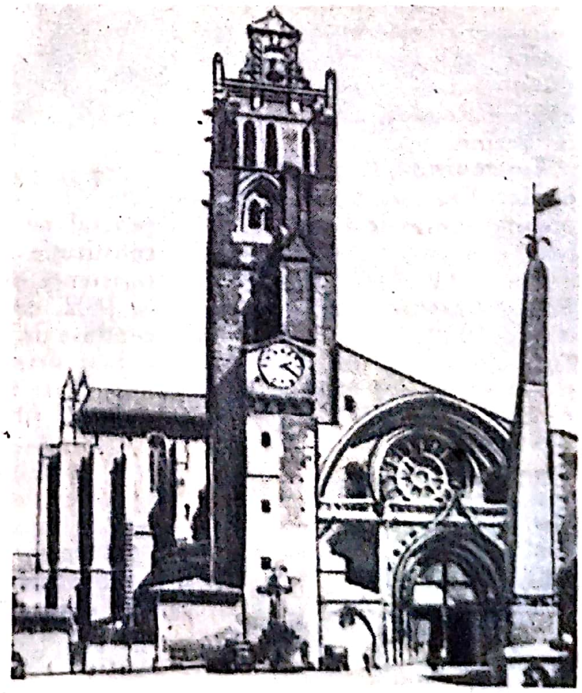

Toulouse. Catedrala sf. Ştefan

legere. Folosind un desen sintetic, cu o linie incisivă, a fost preocupat de descifrarea destinului uman. Însuflețit permanent de aceeași inteligență ascuțită și simpatie generoasă, el a surprins oameni și atitudini cu veridicitatea unor instantanee caracteristice. Datorită acestor calități, **T.-L.** reînnoiește arta desenului și apare ca un precursor al expresionismului. În tehnica litografiei, **T.-L.** a creat numeroase afișe originale cu caracter publicitar („L'artisan moderne"; „Divan japonais"; „Ambassadeurs", „Eldorado" etc.), a ilustrat cu vervă rafinată diferite publicații („La Revue Blanche") și a popularizat vedete la modă (Jane Avril, May Milton). În pictură, **T.-L.** păstrează nota de schiță cu o culoare rece așternută în pete mari („Dansul la Moulin Rouge", „La Goulue intrînd la Moulin-Rouge", „Femeie tînără șezînd").

H. Toulouse-Lautrec

Tourcoing *[turcuȇ]*, oraș în nordul Franței, formînd, împreună cu orașele Lille și Roubaix, o importantă aglomerație urbană. 90 100 loc. (1962). Important centru al industriei textile (filaturi și țesături de lînă, filaturi de bumbac). Are și industrie alimentară (fabrici de uleiuri) și a hîrtiei.

Tours *[tur]*, oraș în Franța, situat pe malul drept al fluviului Loara. 90 100 loc. (1962). Centru comercial (vinuri și alte produse agricole). Industrie constructoare de mașini (material rulant, mașini pentru industria alimentară) etc., chimică (produse farmaceutice, distilarea gudroanelor) și ușoară. Muzee, facultate medico-farmaceutică. Centru artistic cu tradiții multiseculare, **T.** este un oraș bogat în monumente valoroase din diferite epoci: biserica sf. Gatien (1175—1267), biserica sf. Iulian (sec. XIII), hotel Gouin (sec. XVI), prefectura (sec. XVII), numeroase palate și locuințe vechi. În evul mediu, **T.** a fost un important centru de miniaturiști, care s-au format pe lîngă mănăstirea sf. Martin, cel mai cunoscut dintre aceștia fiind J. Fouquet (sec. XV). Tot la **T.** au funcționat vestite manufacturi de mătase. Centru turistic.

Toussaint Louverture *[tusȇ luvertûr]*, François Dominique (1743—1803), revoluționar și om politic din Haiti, fiul unui sclav african. Pentru merite în serviciul Franței revoluționare a fost numit general de divizie și comandant suprem al armatelor franceze din Haiti. După ce a alungat pe englezi și pe spanioli din insulă (1801), **T.L.** a preluat puterea si s-a proclamat guvernator general pe viață, dînd țării o constituție liberală. După o rezistență eroică, a fost înfrînt în 1802 de armata franceză, condusă de generalul Leclerc, și luat prizonier. A murit în captivitate în Franța.

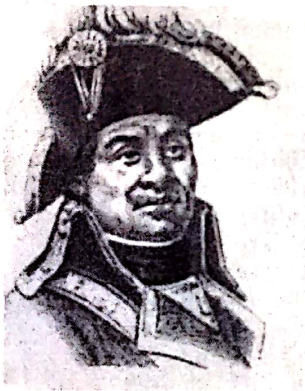

F.D. Toussaint Louverture

továl (IND. PIEL.), piele de taurine, de porcine sau de cabaline, tăbăcită vegetal sau combinat (cu substanțe tanante sintetice), folosită la confecționarea încălțămintei rezistente.

Tovstonogov, Gheorghi Aleksandrovici (n. 1915), regizor sovietic, artist al poporului din U.R.S.S. La început actor, apoi regizor de teatru la Tbilisi, Moscova și Leningrad. Din 1956 **T.** este regizorul principal al „Teatrului mare de dramă" din Leningrad. Printre piesele puse în scenă de **T.** se numără: „Drumul fără de sfîrșit" (după „Reportaj cu ștreangul de gît" de J. Fučík), „Idiotul" (după romanul lui Dostoevski), „Poveste din Irkutsk" (de Arbuzov), „Barbarii" (de M. Gorki), „Prea multă minte strică" (de Griboedov), „Tragedia optimistă" (de Vișnevski).

toxicitáte **1.** (MICROBIOL.) Proprietate a unor microbi de a provoca tulburări la animale și la om, datorită fie unui produs pus în libertate de celulele microbiene în cursul multiplicării lor (exotoxină), fie unui compus care face parte integrantă din celulele microbiene și care se eliberează numai în urma dezintegrării acestora (endotoxină). **2.** (FARM.) Termen care arată gradul de nocivitate pentru organism a unei substanțe chimice, a unor medicamente (stricnină, opiu, morfină etc.). V. și doză toxică.

toxicologíe (gr. *toxikon* „otravă" și *logos* „cuvînt, studiu"), știință care se ocupă cu studiul toxinelor din punctul de vedere al proprietăților lor fizice și chimice și al acțiunii lor asupra organismelor. **T.** elaborează metode de evitare a intoxicărilor, fiind strîns legată de acțiunile de protecție a muncii.

toxicomaníe (gr. *toxikon* „otravă" și *mania* „nebunie"; MED.), obișnuință de a consuma, cronic și în cantități progresiv crescînde, substanțe toxice medicamentoase (morfină, cocaină) sau alimentare (alcool), care dau o senzație de euforie. **T.** duce cu vremea la tulburări psihice și somatice din ce în ce mai grave, care ajung pînă la crize de halucinație, delir și demență.

toxicóză (gr. *toxikon* „otravă"; MED.), tulburare digestivă gravă a sugarului, de natură infecțioasă sau alimentară. **T.** începe brusc și se manifestă prin vărsături, diaree cu deshidratare acută și pierderi de electroliți, febră, tulburări nervoase (somnolență, apatie, convulsii), tulburări cardiovasculare (colaps), tulburări urinare, hepatice. În trecut, **t.** era o boală mortală; în prezent, deşi are un prognostic grav, se poate vindeca prin tratamentul cu antibiotice, hormoni corticosuprarenali, reechilibrarea hidroelectrolitică (perfuzii cu ser clorurat, glucoză), regim alimentar etc.

toxiinfecţie alimentară (MED.), îmbolnăvire acută, manifestată prin simptome gastrointestinale, nervoase, febră, pierderi în greutate etc. Este provocată de consumarea alimentelor contaminate cu microorganisme şi cu toxinele lor, în special cu cele din grupa Salmonella (*Salmonella typhi, Salmonella enterididis*), stafilococi şi *Clostridium botulinicus*.

toxíne (gr. *toxikon* „otravă"), substanţe otrăvitoare, în general de natură proteică, produse de bacterii, de unele animale (ex. veninul de şarpe şi de scorpion) sau de plante (ex. ricina din seminţele de ricin). Unele **t.** bacteriene pot fi transformate, în urma unui tratament adecvat, în anatoxine; altele, avînd proprietăţi antigenice, introduse în organism dau naştere la antitoxine.

toxoplasmóză (MED.), boală, congenitală sau dobîndită, provocată de protozoarul *Toxoplasma gondii*. **T.** congenitală dă tulburări oculare, hidrocefalee, calcificări cerebrale, convulsii, întîrzieri psihomotorii; cea dobîndită se manifestă prin adenopatii, meningoencefalite etc.

Toynbee *[tóinbi]*, Arnold Joseph (n. 1889), istoric şi sociolog idealist englez. Influenţat de O. Spengler, **T.** neagă unitatea procesului istoric, considerînd că istoria reprezintă succesiunea unor civilizaţii independente una de alta (ex. „civilizaţia elenică", „civilizaţia occidentală creştină"). După el, toate civilizaţiile de pînă acum au parcurs, fiecare într-o modalitate particulară irepetabilă, o mişcare în cerc: apariţie, înflorire, decădere şi pieire. Pieirea civilizaţiilor s-ar fi produs în urma unor tensiuni şi a unor conflicte sociale, înţelese doar de o „elită spirituală", capabilă să comunice cu forţele supranaturale, cu divinitatea, care guvernează de fapt procesul istoric. **T.** nu recunoaşte existenţa unei legităţi obiective în istorie; de aceea, el susţine că din faptul că toate civilizaţiile de pînă acum au pierit nu se poate deduce inevitabilitatea pieirii civilizaţiei „occidentale". **T.** a luat atitudine în favoarea luptei pentru pace. Op. pr.: „Studiu asupra istoriei" (11 vol., 1955—1959).

Toyokuni, Utagawa (1769—1825), pictor japonez. S-a remarcat mai ales prin subiectele sale alese din lumea teatrului. Este reprezentat în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România.

trácă, *limba* ~, limbă indoeuropeană, vorbită în antichitate în Peninsula Balcanică de o populaţie numeroasă, pe un teritoriu întins, şi în Dacia. *L.t.* este foarte puţin cunoscută, din cauza lipsei de texte. Din limba tracă nu s-au păstrat decît circa 100 de cuvinte izolate şi circa 2 200 de nume proprii, notate cu aproximaţie, în texte latineşti şi greceşti. După majoritatea cercetătorilor, limba albaneză este o urmaşă a *l.t.*

traci, denumire dată unor triburi din familia de limbi indo-europene aşezate în centrul şi estul Peninsulei Balcanice şi în spaţiul carpato-dunărean la începutul mileniului al II-lea î.e.n. **T.** nu au alcătuit niciodată un stat unitar, ci au trăit în triburi şi în uniuni de triburi, adesea învrăjbite. Cele mai puternice uniuni de triburi trace au fost odrizii, bessii, triballii, moesii (la sudul Dunării) şi geto-dacii (la nordul Dunării). **T.** au dezvoltat o cultură materială originală, adoptînd creator puternice influenţe greceşti, iar cultura lor spirituală a exercitat, la rîndul ei, înrîurire asupra panteonului grec, cultul divinităţilor *Dionysos, Sabazius, Aesculapios* fiind de origine tracă. După cucerirea de către romani a teritoriului ocupat de **t.**, aceştia s-au romanizat treptat, în sec. al VII-lea nemaifiind menţionaţi în izvoarele istorice.

Tracia 1. Denumire dată de greci şi de romani teritoriului locuit de traci. Iniţial, pentru greci, **T.** era teritoriul dintre Macedonia şi Sciţia. **2.** (În sec. IV—III î.e.n., după dezmembrarea imperiului lui Alexandru Macedon) Denumire a regatului elenistic, condus de *Lisimah*. **3.** Provincie istorică situată în partea răsăriteană a Peninsulei Balcanice. Prin pacea de la Lausanne (1923), **T.** de nord a revenit Bulgariei, **T.** răsăriteană Turciei şi **T.** apuseană Greciei.

tractór 1. (MAŞ.) Autovehiculul cu forţă de tracţiune mare, folosit la mecanizarea lucrărilor din agricultură (tractarea plugurilor, a semănătorilor, a cul-

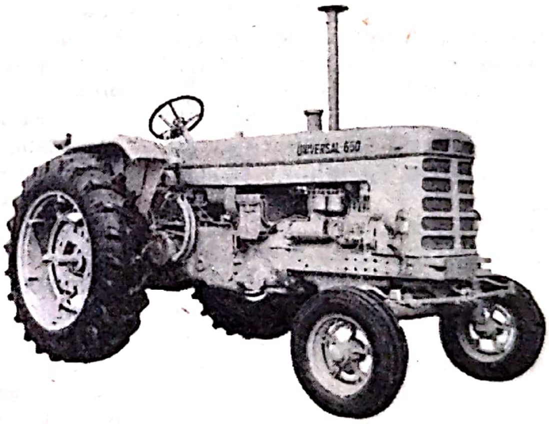

Tractorul românesc „Universal-650"

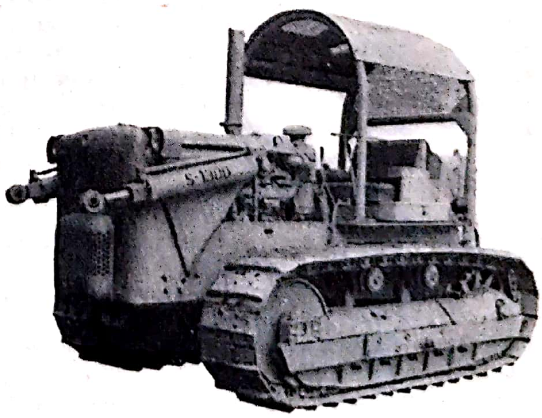

Tractorul românesc „S 1 300"

tivatoarelor, a combinelor etc. și la acționarea unora dintre aceste utilaje), în silvicultură (împădurirea unor terenuri, căratul arborilor doborîți etc.), în construcția de drumuri, poduri și canale, în transporturi etc. **T.** sînt acționate în general de motoare cu ardere internă proprii (mai ales motoare diesel) și, datorită faptului că sînt prevăzute cu roți cu pinteni mari, cu roți cu gheare sau cu șenile, au aderență mare pe orice fel de teren. Primele **t.**, acționate de motoare cu explozie, au apărut la începutul sec. al XX-lea, fiind folosite mai ales la tractarea și la acționarea unor mașini și utilaje agricole. Cu timpul, **t.** se perfecționează, iar utilizarea lor se extinde în multe alte domenii și pe scară din ce în ce mai largă. — *T. convențional*, unitate de măsură reprezentînd un tractor care dezvoltă la cîrlig o putere de tracțiune de 15 CP. **2.** (TEHN.) *Tractor de sudare*, instalație folosită la sudarea automată pe lungimi mari (ex. sudarea tablelor în construcțiile navale) și formată dintr-un cărucior autopropulsat de un motor electric, pe care sînt montate capul de sudare, dispozitivul de presărare a fluxului cu buncăr, caseta de sîrmă de sudură și tabloul de comandă.

„Tractorul"-Brașov, *Uzina ~*, unitate a industriei construcțiilor de mașini. A luat ființă în 1926 ca fabrică de avioane, avînd numele de I.A.R. (Întreprinderile aeronautice române). După război uzina a fost reconstruită și profilată pentru producția de tractoare, începînd, din 1949, să livreze primele tractoare românești. Uzina a fost extinsă și modernizată; circa 25% din producția ei anuală este destinată exportului. La tîrgul de la Leipzig, din 1965, tractorul românesc „Universal-650" a obținut medalia de aur.

tracțiúne **1.** (TRANSP.) **a)** Exercitare a unei forțe de către organul de propulsie asupra unui vehicul pentru a asigura deplasarea acestuia. **b)** Mișcare (deplasare) a unui vehicul sau a unui convoi de vehicule sub acțiunea forței exercitate de organul de propulsie (numită *f. de tracțiune*). După felul energiei folosite pentru realizarea forței de tracțiune sau după natura organului de propulsie, se deosebesc: *t. cu abur, t. cu motor cu ardere internă, t. cu turbină cu gaze, t. electrică.* **2.** (REZ. MAT.) Termen impropriu folosit pentru solicitarea la întindere a unui corp.

tradescánția *(Tradescantia zebrina)*, plantă erbacee perenă din familia comelinaceelor, cu tulpini subțiri, culcate, lungi de 1,5—2 m și cu frunze verzi sau roșii-violacee, uneori dungate sau pestrițe. Se cultivă ca plantă decorativă de apartament.

trade-uniónuri, denumirea sindicatelor înființate în Anglia, la începutul sec. al XIX-lea, ca asociații ale muncitorilor, cu scopul apărării intereselor lor. De regulă, **t.-u.** sînt organizate pe principiul de breaslă și nu al locului de producție, ceea ce duce la fărîmițarea forțelor proletariatului. **T.-u.** britanice fac parte, în calitate de membru colectiv, din partidul laburist. Conducătorii de dreapta ai **t.-u.** promovează *trade-unionismul*, curent oportunist în mișcarea muncitorească internațională, apărut în a doua jumătate a sec. al XIX-lea.

tradíție (lat. *traditio* „transmitere"), ansamblu de concepții, obiceiuri, credințe, datini care se statornicesc istoricește în cadrul unor grupuri sociale (popoare, națiuni etc.) și care se transmit din generație în generație. Într-un sens mai larg, din **t.** unui popor fac parte valorile culturale create de el, momentele hotărîtoare din trecutul istoric a căror amintire este vie în memoria lui, într-un cuvînt întreg patrimoniul cultural și istoric al acelui popor. În cadrul **t.** există elemente înaintate (ex. tradițiile luptei de eliberare națională și socială, ideile și năzuințele care au avut un rol progresist în epoca dată, creația marilor artiști și oameni de știință, valorile estetice și etice cuprinse în folclor), precum și elemente retrograde, depășite istoricește. Subliniind necesitatea valorificării critice a **t.**, P.C.R. cultivă respectul și dragostea față de **t.** înaintate ale poporului român, arată că aceste **t.** trebuie să fie continuate și ridicate pe un plan superior în interesul progresului social, al înfloririi națiunii socialiste.

tradiționalísm, tendință în viața culturală de supralicitare a elementelor tradiției, ca valori în sine, fără selecționare critică și fără interpretarea lor prin prisma contemporaneității. **T.** este în genere propriu spiritului conservator.

traductór (TEHN., ELT., TELEC.), dispozitiv care, supus acțiunii unui sistem fizic sau tehnic, stabilește o corespondență univocă (traduce) între valorile unei mărimi (ex. temperatură, presiune, turație etc.), specifice acestui sistem, numită *mărime de intrare*, și valorile unei mărimi de altă natură (ex. tensiune electrică, curent electric, deplasare liniară sau unghiulară etc.), specifice altui sistem, numită *mărime de ieșire*. **T.** realizează o transmitere și o transformare a informației și de aceea sînt caracterizate în primul rînd prin fidelitate. Sistemul de la ieșire trebuind să efectueze operații de măsurare, de comandă, de control, de reglare, de telecomunicație etc., mărimea (semnalul) de ieșire trebuie să fie adecvată acestor scopuri și este de obicei electrică sau pneumatică. În automatizări, în tehnica măsurării și în telecomunicație se utilizează o mare varietate de **t.**, ca, de exemplu, tahogeneratoarele, celulele fotoelectrice, termocuplele, **t.** piezoelectrice, **t.** capacitive, **t.** tensometrice, **t.** manometrice, dozele de redare, tuburile videocaptoare, tuburile catodice etc.

Trafalgar, cap în sudul Peninsulei Iberice (Spania), pe țărmul Oceanului Atlantic, la circa 50 km vest de strîmtoarea Gibraltar. În fața capului **T.** s-a desfășurat la 21 octombrie 1805 o celebră bătălie navală, în care flota engleză, condusă de amiralul *Nelson*, a repurtat o strălucită victorie asupra flotei franco-spaniole, comandată de amiralul de Villeneuve. Această victorie a întărit dominația maritimă a Angliei.

trafíc (TRANSP.), totalitatea transporturilor (de persoane sau de mărfuri) efectuate pe o anumită cale, cu anumite mijloace de transport, într-un interval de timp stabilit şi în condiţii precizate.

trafic de influenţă (DR.), infracţiune constînd în fapta unei persoane care, prevalîndu-se de influenţa, reală sau închipuită, ce ar avea pe lîngă un funcţionar, primeşte ori pretinde bani sau alte foloase ori acceptă promisiuni sau daruri, direct sau indirect, pentru sine ori pentru altul, cu scopul de a determina pe acel funcţionar să facă sau să nu facă un act care intră în atribuţiile sale.

tragedíe, specie a genului dramatic, în care eroii sînt angajaţi într-un conflict puternic cu deznodămînt nefericit. **T.** s-a constituit în Grecia antică, derivînd din ditirambi, şi a avut la origine un scop religios, legat de festivităţile în cinstea lui Dionysos. Termenul decurge din cuvîntul *tragos* (ţap), care indică înfăţişarea zeului şi costumaţia grupului de satiri din convoiul ceremonial. Perioada de înflorire a **t.** antice se situează în sec. al V-lea î.e.n., în Atica, principalii săi reprezentanţi fiind Eschil, Sofocle şi Euripide. Evoluînd de la un autor la altul în direcţia laicizării şi motivării psihologice a acţiunii, în funcţie de epoca în care aceştia au trăit, **t.** greacă a prelucrat episoade mitice şi a prezentat caractere puternice în luptă cu voinţa zeilor, doborîte fatal de o vină ce apasă asupra unei întregi familii, în succesiunea generaţiilor. Ca atare, **t.** trezeşte în spectatori sentimente de groază şi milă, considerate de Aristotel ca purificatoare (katharsis). Măreţia personajelor, forţa pasiunilor, respectarea regulii celor trei unităţi (de timp, de loc, de acţiune), prezenţa în scenă a corului ca martor şi comentator al evenimentelor sînt însuşiri distinctive ale **t.** antice. În sec. XVI—XVII, **t.** cunoaşte o nouă perioadă de strălucire, datorită lui W. Shakespeare şi clasicilor francezi, P. Corneille şi J. Racine. **T.** clasică franceză îşi alege subiectele tot din legendele antice şi din istorie, aduce în scenă, de asemenea, personalităţi marcante, menţine regula celor trei unităţi, iar în locul corului introduce aşa-numiţii confidenţi. Spre deosebire de **t.** antică, ea dezvoltă, paralel cu acţiunea externă, acţiunea internă, bazată pe un conflict de ordin psihologic, constînd în ciocnirea dintre sentimente şi datorie şi punînd în valoare forţa şi avatarurile pasiunii. Tragediile lui Shakespeare lărgesc considerabil cadrul social, sparg tiparele convenţionale ale dramaturgiei clasice, introduc personaje complexe într-o acţiune bogată în episoade, înviorează atmosfera sumbră prin elemente comice şi groteşti. Alfieri, Voltaire, Goethe au revalorificat universul tragediei antice în spirit umanist şi iluminist. În Germania Lessing şi Schiller, în Franţa Hugo s-au ridicat împotriva canoanelor clasice, deschizînd drum dramei, care devine predominantă în teatrul modern. Astăzi, deşi şi-a pierdut preponderenţa, **t.** continuă a fi cultivată pe baza unei tematici sociale, psihologice sau filozofice, reflectînd critic aspecte din realitatea curentă (F.G. Lorca, O'Neill, A. Camus, Anouilh ş.a.), dar fără o viziune clară a perspectivelor ei. Această trăsătură este împinsă la extrem, de aşa-numitul „teatru al absurdului" (S. Beckett, E. Ionescu ş.a.).

trágere (METAL.), operaţie de prelucrare prin deformare plastică, la cald sau la rece, a materialelor metalice, prin trecerea lor printr-o filieră sub acţiunea unei forţe de întindere. **T.** se aplică la fabricarea sîrmei, a barelor lungi şi a ţevilor.

trágic, categorie a esteticii exprimînd un conflict al cărui deznodămînt este înfrîngerea sau pieirea, în urma unor împrejurări vitrege, a unor persoane virtuoase, a unor idealuri sau a unor categorii sociale care nu şi-au epuizat încă potenţialităţile lor. Un caz particular al **t.** este acela întemeiat pe conflictul dintre postulatul necesar din punct de vedere istoric şi imposibilitatea realizării lui în practică (ex. pieirea unor eroi revoluţionari în condiţiile unor acţiuni istoriceşte premature). În tragedia antică, **t.** rezultă din opoziţia dintre om şi forţele neînţelese care i se opun, întruchipate în noţiunea de *destin*. **T.** provoacă o simpatie activă, însoţită de milă şi de frică sau de admiraţie pentru actele eroice, de hotărîrea de a duce la bun sfîrşit acţiunea întreruptă prin moartea eroilor tragici. **T.** poate căpăta un caracter optimist în condiţiile cînd căderea eroului se profilează pe perspectiva biruinţei viitoare a cauzei pe care o reprezintă.

tragicomedíe, specie a genului dramatic, care, îmbinînd trăsături ale tragediei şi ale comediei, tratează conflicte fundamentale, grave, profunde, însă rezolvate printr-un deznodămînt fericit. Pe parcursul ei, acţiunea e punctată cu incidente de un comic spontan. **T.** au scris Plaut în antichitate, precum şi scriitorii francezi Garnier, Corneille, A. Hardy, J. Rotrou, P. Scarron ş.a. în sec. XVI—XVII.

trahée (gr. *traheia*, din *trahys* „aspru") **1.** (ANAT.) Tub fibrocartilaginos lung de 11—13 cm şi larg de 2 cm. Este format din inele cartilaginoase în jumătatea anterioară şi din fibre musculare transversale în jumătatea posterioară. Prin **t.** aerul trece din cavităţile nazală şi bucală în bronhii. **2.** (ZOOL.) Tuburi chitinoase, deschise la exterior şi ramificate în corpul insectelor, păianjenilor şi miriapodelor, care servesc drept organe de respiraţie. **3.** (BOT.) Vas lemnos în formă de tub capilar, provenit din fuziunea mai multor celule suprapuse, cu pereţii laterali îngroşaţi (inelaţi, reticulaţi, spiralaţi, scalariformi) sau cu numeroase punctuaţii (porţiuni rămase neîngroşate). Prin **t.** circulă seva brută în plantă.

traheíde (BOT.), vase lemnoase unicelulare, formate din celule lungi şi înguste, ascuţite la capete, cu membrane lignificate şi cu îngroşări speciale (spiralate, inelate etc.). **T.** servesc la conducerea sevei brute.

traheítă (MED.), stare patologică care constă în inflamaţia mucoasei traheei. Se manifestă prin disfonie, tuse uscată, dureri înapoia sternului.

traheobacterióză (FITOPAT.), boală infecţioasă şi contagioasă a plantelor, provocată de unele bacterii care trăiesc în vasele conducătoare, pe care le astupă, împiedicînd circulaţia apei (ex. *Erwinia tracheiphila*, care provoacă ofilirea cucurbitaceelor).

traheomicóză (FITOPAT.), boală infecţioasă şi contagioasă a plantelor, provocată de unele ciuperci care trăiesc în vasele conducătoare, pe care le astupă, provocînd vestejiri totale (ex. *Fusarium oxysporum*, care atacă cartoful, *Fusarium lini*, care atacă inul etc.).

trahít (PETROGR.), rocă vulcanică de culoare cenuşie, caracterizată prin prezenţa predominantă a sanidinului şi, în cantitate redusă, a biotitului sau a hornblendei; are o textură caracteristică fluidală (cu mineralele orientate într-o anumită direcţie). Se întîlneşte, sub formă de filoane, în reg. Braşov.

trahóm (gr. *trahys* „aspru"; MED.), boală de ochi contagioasă, provocată de *Rickettsia trachomatis*, care se manifestă printr-o infecţie cronică granuloasă a conjunctivei şi care are o mare rezistenţă la medicamente. Netratat, **t.** duce la atrofia pleoapelor, la contracţii grave, deformare a pleoapelor şi uneori chiar la orbire. Se mai numeşte *conjunctivită granuloasă*.

„Traian", ziar politic, literar, ştiinţific şi industrial, apărut la Bucureşti între 16 aprilie 1869 şi 14 februarie 1870 sub conducerea lui B. P. Hasdeu. A avut o orientare democratică şi antidinastică. Şi-a cîştigat prestigiu prin publicarea unor erudite studii de istorie, literatură şi folclor. În paginile lui au colaborat, printre alţii, S. Fl. Marian, I.C. Fundescu, C. Erbiceanu, Miron Pompiliu ş.a.

Traian (Marcus Ulpius Traianus), împărat roman (98—117), proclamat la moartea lui Nerva, în virtutea adopţiei şi asocierii lui la domnie de către acesta în anul 97. În două campanii militare (101—102 şi 105—106) a înfrînt rezistenţa dacilor şi a transformat cea mai mare parte a Daciei în provincie, colonizînd-o masiv cu elemente romane sau romanizate din întregul Imperiu roman. În amintirea victoriei asupra dacilor, **T.** a ridicat la Roma, în anul 113, *Columna lui Traian*. A purtat un război împotriva parţilor, în timpul căruia a transformat Armenia în provincie romană (114), a cucerit Babilonul, Ctesiphonul, Seleucia (116) şi a creat două noi provincii, *Mesopotamia* şi *Asiria*. În timpul domniei lui **T.**, Imperiul roman a atins maxima sa extindere teritorială. Împărat energic şi întreprinzător, primul provincial ajuns pe tronul imperiului, **T.** a organizat ample lucrări publice (forul din Roma care-i poartă numele, modernizarea portului Ostia, a construit Via Traiana etc.), a mărit potenţialul militar al imperiului prin crearea de noi legiuni şi a întărit limesurile de pe Rin, din Raetia şi din Africa. În vremea sa, literatura a cunoscut o ultimă epocă de strălucire, datorită scrierilor lui Iuvenal, Marţial, Tacit, Pliniu cel Tînăr, Suetoniu, Dio Chrysostomos, Plutarh şi Arian.

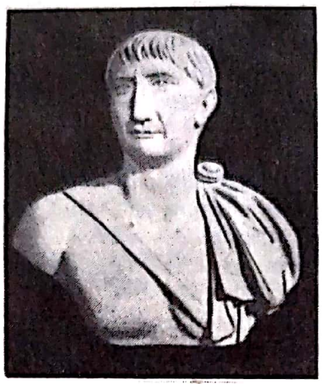
Traian

traiectórie (FIZ., MILIT.), curbă din spaţiu care reprezintă locul geometric al poziţiilor succesive ocupate de un punct material mobil sau de centrul de greutate al unui corp în mişcare. În balistica exterioară se studiază **t.** proiectilelor aruncate într-o direcţie oblică deasupra orizontalei şi care se mişcă în virtutea inerţiei, aflîndu-se sub influenţa atracţiei Pămîntului şi a rezistenţei aerului. Cele mai importante elemente ale **t.** proiectilelor sînt: unghiul de tragere, săgeata maximă, unghiul de cădere şi punctul de tragere. La armamentul de infanterie şi la tunuri, datorită vitezelor iniţiale mari ale proiectilelor, **t.** sînt mai întinse, în timp ce la obuziere şi la aruncătoarele de mine, datorită vitezelor iniţiale mai mici, **t.** sînt mai curbate.

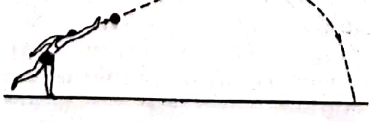
Traiectorie

Traikov, Gheorghi (n. 1898), preşedintele Prezidiului Adunării Populare a R.P. Bulgaria (din 1964). În 1919 a devenit membru al Uniunii populare agrare bulgare. A participat la răscoala poporului bulgar din 1923 împotriva regimului fascist al lui Ţankov. După eliberarea Bulgariei a ocupat funcţii importante pe linie de stat. Este locţiitor al preşedintelui Comitetului Executiv al Consiliului Naţional al Frontului Patriei (din 1957).

Trainin, Aron Naumovici (1883—1957), jurist sovietic. A fost profesor la Universitatea din Moscova. A participat, ca reprezentant al U.R.S.S., la elaborarea statutului Tribunalului militar internaţional de la Nürnberg. Op. pr.: „Manual de drept penal" (1926), „Conţinutul infracţiunii în dreptul penal sovietic" (1951).

traista-ciobánului (BOT.; *Capsella bursa-pastoris*), plantă erbacee, anuală sau bienală, din familia cruciferelor, cu tulpina înaltă de 5—50 cm, cu frunze bazale dispuse în rozetă şi cu frunze tulpinale sesile, cu flori mici şi albe şi cu fruct siliculă triunghiulară. Traista-ciobanului este o buruiană comună, folosită ca plantă medicinală datorită acţiunii uterotonice şi hemostatice.

Trakl, Georg (1887—1914), poet austriac, reprezentant de seamă al expresionismului. În poezia sa, **T.** exprimă în simboluri întunecate sentimentul înstrăinării într-o lume brutală şi ostilă. **T.** a evocat oraşul bîntuit de fantome, himere şi decepţii, precum şi viziunea satului atins de morbul unei civilizaţii crepusculare. Versurile sale exprimă o veşnică tensiune interioară şi cuprind întrebări fără răspuns adresate infinitului, asemenea unor rugăciuni lipsite de speranţă. Eliberat totuşi uneori de sentimentul apăsător al tragismului existenţei, poetul evocă în imagini delicate anotimpurile, restabilind o comuniune spirituală între lumea obiectivă şi propria sensibilitate. Lirica sa („Poezii", 1913; „Sebastian", 1915), influenţată de simbolismul francez, se distinge printr-un limbaj poetic eliptic, remarcabil prin originalitatea simbolurilor şi varietatea asociaţiilor, prin muzicalitatea versului şi prin plasticitatea fascinantă a imaginilor, vecine uneori cu halucinaţia. Creaţia sa este considerată ca una dintre cele mai semnificative şi mai concentrate expresii ale crizei trăite de intelectualitatea austriacă din epoca declinului Habsburgilor.

trámă (IND. TEXT.), fir de mătase, relativ gros şi afînat, întrebuinţat la executarea anumitor ţesături.

tramíner (VITICULT.), soi de viţă de vie originar din Germania, cu struguri cilindrici şi cu boabe mici, rotunde, de culoare roz-murdar, nearomate. În ţara noastră, **t.** este răspîndit în podgoria Tîrnavelor. Produce vinuri superioare de masă, dintre care unele au fost distinse cu medalii de aur la concursul internaţional de la Montpellier (1959).

tramvái, mijloc de transport în comun, folosit de obicei în oraşe şi constituit din unul pînă la trei vagoane (dintre care unul este vagon motor cu tracţiune electrică), care rulează pe două şine metalice. Viteza comercială a **t.** este de 10—15 km/h.

tranchilizánte (FARM.) v. **neuroplegice.**

Trancu-Iaşi, Grigore (1873—1940), om politic român, economist. Împreună cu dr. N. Lupu, cu Grigore Iunian ş.a. a înfiinţat la Iaşi, în 1917, Partidul muncii, care a avut o existenţă efemeră. Ca ministru al muncii şi ocrotirilor sociale (1920—1921) şi al cooperaţiei (1926—1927) în guvernele conduse de Al. Averescu, a sprijinit politica antimuncitorească a acestora, contribuind, printre altele, la adoptarea „Legii pentru reglementarea conflictelor de muncă", august 1920 (numită curent „legea Trancu-Iaşi"), prin care erau interzise grevele, iar participanţii la ele pedepsiţi cu amendă şi închisoare.

trandafír *(Rosa)*, gen de plante perene ornamentale din familia rozaceelor, de înălţime variabilă în funcţie de soi (0,5—4 m), cu flori mari parfumate, de culoare albă, galbenă, roz, roşie etc. În cultură sînt răspîndite speciile *Rosa canina*, *Rosa lutea*, *Rosa moschata* etc., din care s-au creat numeroase soiuri (*Crimson Glory*, *Katerine Kordes*, *Sunburst* etc.). Se cultivă ca plantă ornamentală sau pentru extragerea uleiurilor eterice din petale.

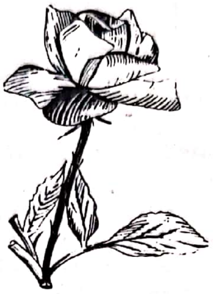

Trandafir

trans- (lat. *trans* „dincolo, peste"), element de compunere cu sensul „dincolo de..., în alt fel, peste" (ex. *transalpin*, *transcriere*, *transatlantic*, *transuranice*). În chimie, **t.** indică izomerul geometric în care doi radicali sînt situaţi de o parte şi de alta a planului unei duble legături sau a planului unui ciclu.

„Transacţiuni literare şi ştiinţifice", publicaţie cu caracter cultural-ştiinţific, apărută bilunar, între 15 februarie 1872 şi 28 februarie 1873, la Bucureşti, sub conducerea lui D. Aug. Laurian şi Şt. C. Mihăilescu. Colaboratori: dr. C. Davila, G. Sion, Em. Bacaloglu, Anghel Demetriescu, G. Dem. Teodorescu, Al. Macedonski ş.a.

transamináre (BIOCHIM.), reacţie reversibilă între aminoacizi şi cetoacizi; constă în mutarea grupei aminice de pe aminoacid pe cetoacid, şi invers, sub influenţa unei enzime numite *transaminază*. Prin **t.** cetoacizilor rezultaţi din metabolismul hidraţilor de carbon se formează aminoacizii (ex. alanina din acidul piruvic).

tránsă, stare psihică specială, deosebită atît de starea de veghe, cît şi de cea de somn, caracterizată prin slăbirea sau dispariţia atitudinii discriminatorii, critice la acţiunea unor sugestii sau autosugestii. Termenul este folosit de unii autori pentru desemnarea stării provocate prin sugestie hipnotică. **T.** a fost interpretată în mod mistic în legătură cu spiritismul şi cu alte presupuse fenomene de „metapsihologie".

transcalculáre, complex de operaţii necesare pentru calculul coordonatelor unui punct geodezic sau topografic intr-un sistem de proiecţie cartografică sau de axe de coordonate dat, luînd ca bază aceste date dintr-un alt sistem şi folosind relaţiile matematice de legătură.

transcendént (lat. *transcendere* „a trece peste") **1.** (FILOZ.) **a)** (În filozofia medievală) Ceea ce se ridică dincolo de o limită sau de un nivel dat. **T.** nu ţine de o clasă de obiecte, ci presupune un principiu exterior şi superior acesteia, deosebindu-se astfel de ceea ce este imanent. Pe această bază, **t.** a fost considerat o realitate superioară lucrurilor individuale, inteligenţei obişnuite, nivelului umanităţii, fiind identificată de Berkeley cu divinitatea. **b)** (În filozofia agnostică a lui Kant) Ceea ce este dincolo de orice experienţă posibilă. Termenul desemnează fie realităţile care nu pot deveni obiecte ale experienţei *(lucrurile în sine)*, fie ideile care nu se pot aplica în cadrul cunoaşterii experimentale (ex. ideea de dumnezeu, de suflet). **2.** (MAT.; despre un număr) Care nu este rădăcina unei ecuaţii algebrice cu coeficienţi raţionali (ex. numerele π şi e). — *Ecuaţie transcendentă*, ecuaţie care nu este algebrică (ex. $\sin x+\lg x=-x$; $2^x-\lg x=\arccos x$). — *Funcţii transcendente*, funcţii analitice care nu sînt algebrice (ex. funcţia exponenţială, funcţiile trigonometrice). — *Curbă transcendentă*, curbă plană a cărei ecuaţie este transcendentă (ex. $y=\sin x$; $y=\lg x$).

transcendentál (FILOZ.) **1.** (În filozofia scolastică) Termen care desemnează atributele ce depăşesc categoriile lui Aristotel prin caracterul lor general, convenind astfel oricărei existenţe (ex. unul, adevărul, entitatea) **2.** (În filozofia idealist-subiectivă a lui Kant) Termen care desemnează, în opoziţie cu *empiricul*, ceea ce condiţionează posibilitatea cunoaşterii *apriorice* (dată înainte de experienţă şi independent de aceasta) a obiectelor, subordonarea obiectelor, spre a putea fi gîndite, unor noţiuni şi categorii independente de orice conţinut, reprezentînd, ca atare, condiţiile general-necesare, formale, ale cunoaşterii intelectuale.

transcendentalíşti, grup de scriitori şi filozofi idealişti din S.U.A. care au întemeiat în 1836 „Clubul transcendental". **T.,** exponenţi ai intelectualităţii mic-burgheze, au criticat de pe poziţii romantice capitalismul, căutînd rezolvarea problemelor sociale în autoperfecţionarea morală. Transcendentaliştii s-au desolidarizat de tradiţiile materialiste ale iluminismului american, apropiindu-se de religie şi îmbinînd eclectic diverse concepţii idealiste din Europa apuseană. Conducătorul **t.** a fost R.W. Emerson.

transcríere 1. (DR.) Operaţie de *publicitate imobiliară*, constînd în trecerea unui act, prin menţionarea elementelor sale esenţiale, în registrul ţinut în acest scop de notariatul de stat în circumscripţia căruia este situat imobilul. **2.** (LINGV.) **a)** Transpunere a unui text scris cu un alfabet în alt alfabet pentru facilitarea lecturii. — *T. interpretativă*, procedeu de transcriere a unui text prin eliminarea grafiilor fără valoare fonetică, în scopul unei reconstituiri cît mai fidele a realităţii lingvistice. **b)** Notare în scris a elementelor unui idiom. — *T. fonetică*, transpunere în scris a sunetelor unui idiom cu ajutorul unui alfabet existent, al unui alfabet convenţional sau al unei combinaţii de semne convenţionale şi de litere ale unui alfabet obişnuit, astfel încît să se creeze posibilitatea de a reconstitui pronunţarea reală. În *t.f.* se poate adopta o notare largă şi deci aproximativă a sunetelor limbii sau una strictă, care caută să redea cît mai exact nuanţele pronunţării. V. şi alfabet fonetic.

transcristalizáre (METAL.), fenomen de creştere orientată (de obicei perpendicular pe pereţii formei) şi de îmbinare a cristalelor în timpul solidificării unui metal sau a unui aliaj (ex. la lingouri sau la piesele turnate).

transductór 1. (TELEC.) Dispozitiv care, supus acţiunii unui sistem fizic sau tehnic, transformă energia primită în energie de altă formă, cedată unui sistem fizic sau tehnic receptor, în aşa fel încît variaţiilor unei anumite mărimi caracteristice primului sistem (ex. variaţiile curentului electric) să le corespundă variaţii de aceeaşi formă ale unei mărimi de altă natură, caracteristice sistemului receptor (ex. variaţiile presiunii sonore). Spre deosebire de traductoare, **t.** îndeplinesc şi funcţia de transformator de energie. Sînt **t.** difuzorul, microfonul, telefonul etc. **2.** (ELT.) Dispozitiv constituit din miezuri magnetice echipate cu înfăşurări, prin intermediul cărora, utilizîndu-se fenomenul saturaţiei magnetice, se poate comanda variaţia curentului sau a tensiunii de ieşire prin variaţia tensiunii sau a curentului de intrare (ex. bobinele cu miez feromagnetic, amplificatoarele magnetice etc.).

transépt (lat. *trans* „peste" şi *septum* „tăietură"; în arhitectura religioasă medievală), navă transversală care intersectează nava principală între cor şi corpul bazilical, înscriind în plan forma unei cruci latine. Zona de intersectare cuprinsă între cele patru arcuri mari se numeşte *careu*. De obicei deasupra careului se află un mic turn-lanternă (ex. **t.** de la catedrala sf. Mihail din Alba-Iulia din sec. al XIII-lea, **t.** de la biserica Bartolomeu din Braşov din sec. al XIII-lea).

transfér (lat. *trans* „peste" şi *ferre* „a duce") **1.** (FIZ.) **a)** Trecere a unei energii de la un sistem la altul (ex. **t.** de căldură). **b)** Trecere a unei particule de la un sistem la altul (ex. **t.** unui electron de la un atom la un ion pozitiv). **c)** (TEHN.) Proces de trecere sau de transmitere a energiei de un anumit fel dintr-o parte în altă parte a unei instalaţii energetice (ex. **t.** căldurii de la combustibilul ars în focar la apa care circulă printr-un cazan de abur). **2.** (PSIHOL.) Termen folosit în psihologie în special pentru a desemna favorizarea, datorită unei deprinderi vechi, a însuşirii unor deprinderi noi, analoge (ex. deprinderile cîştigate în cursul învăţării unei limbi uşurează învăţarea altei limbi). **3.** (EC.) *Transfer de fonduri fixe*, transmitere de fonduri fixe pe baza unor dispoziţii legale, fără plată, în cadrul proprietăţii de stat, de la o întreprindere sau de la o instituţie la alta, împreună cu obligaţiile legate de păstrarea, folosirea şi amortizarea lor. **4.** (DR.) *Transfer (de drepturi)* v. *transmisiune de drepturi*.

transferáre (DR.), măsură prin care angajatul este trecut în altă unitate ori în altă localitate. În dreptul Republicii Socialiste România, angajatul nu poate fi transferat decît cu consimţămîntul său şi îşi păstrează vechimea în muncă neîntreruptă şi toate drepturile ce decurg din aceasta. În caz de **t.** în altă localitate în interesul serviciului ori al producţiei, angajatul beneficiază de o serie de drepturi băneşti pentru acoperirea cheltuielilor legate de mutarea şi de instalarea lui şi a familiei sale.

transformáre 1. (FIZ.) Trecere a unui sistem fizico-chimic printr-o succesiune de stări, proces în timpul căruia variază mărimile de stare caracteristice sistemului. După cum starea finală diferă sau coincide cu starea iniţială, **t.** poate fi *deschisă* sau, respectiv, *închisă (t. în ciclu)*. Un interes aparte prezintă acele **t.** în cursul cărora rămîne constantă o anumită mărime de stare a sistemului, ca de exemplu: temperatura *(t. izotermă)*, presiunea *(t. izobară)*, volumul *(t. izocoră)*, entropia *(t. izentropă)* etc. —*T. de fază*, transformare a stării unui sistem fizico-chimic eterogen în urma căreia se modifică una dintre fazele sistemului, adică are loc o schimbare relativ bruscă a însuşirilor macroscopice ale unui domeniu al sistemului omogen din punct de vedere fizic (ex. **t.** unui lichid în vapori, **t.** unei forme cristaline în alta, **t.** unui corp feromagnetic într-unul paramagnetic, **t.** unui conductor în supraconductor etc.). Caracteristic *t. de f.* este faptul că în apropierea punctului de **t.** au loc anomalii însemnate ale variaţiei cu temperatura a unor mărimi caracteristice (ex. densitatea, căldura specifică, coeficientul de dilatare etc.). **2.** (MAT.) Corespondenţă între două mulţimi E şi F, astfel încît unui element $x \in E$ îi corespunde un element $y \in F$. — *T. identică*, transformare prin care fiecărui element x al mulţimii E i se asociază acelaşi element x. Obişnuit se notează cu I. — *T. injectivă* sau *biunivocă*, transformare T, definită pe E, cu valori în F, care are proprietatea că imaginile a două elemente diferite din E sînt diferite în F. — *T. surjectivă*, transformare T, definită pe E, cu valori în F, care are proprietatea că imaginea lui E prin T este tocmai F: $T(E)=F$. — *T. bijectivă*, transformare şi injectivă şi surjectivă. — *T. liniară*, transformare definită pe un spaţiu liniar E cu valori într-un spaţiu liniar F, care este *aditivă*: $T(x_1+x_2)=Tx_1+Tx_2$, oricare ar fi x_1 şi x_2 din E, şi *omogenă*: $T(\lambda x)=\lambda Tx$, oricare ar fi λ din K şi x din E (ex. **t.** $x'=ax+by$, $y'=cx+dy$; **t.** care asociază oricărei funcţii continue $f(t)$, definite pe $[0,1]$, funcţia $Tf=\int_0^x f(t)\,dt$). — *T. topologică*, aplicaţie bijectivă şi bicontinuă, adică cu aplicaţia inversă continuă, între două spaţii topologice. Se mai numeşte *aplicaţie topologică*. — *T. conformă*, transformare topologică ce păstrează unghiurile şi sensurile de rotaţie. În cazul domeniilor plane, *t.c.* coincid cu aplicaţiile analitice biunivoce. Toate domeniile simplu conexe din planul euclidian, diferite de planul euclidian, sînt reprezentabile conform pe interiorul cercului-unitate (Riemann). Sin. *reprezentare conformă*. — *T. diferenţiabilă nesingulară (regulată)*, transformare a variabilelor $x_1, x_2, \ldots, x_n$ în variabilele $x'_1, x'_2, \ldots, x'_n$, de forma

$$\begin{aligned} x'_1 &= f_1(x_1,\ldots,x_n)\\ &\vdots\\ x'_n &= f_n(x_1,\ldots,x_n), \end{aligned}$$

cu f_i funcţii diferenţiabile, pentru care *jacobianul*, adică determinantul

$$\begin{vmatrix} \frac{\partial f_1}{\partial x_1} & \frac{\partial f_1}{\partial x_2} & \cdots & \frac{\partial f_1}{\partial x_n}\\ \cdots & \cdots & \cdots & \cdots\\ \frac{\partial f_n}{\partial x_1} & \frac{\partial f_n}{\partial x_2} & \cdots & \frac{\partial f_n}{\partial x_n} \end{vmatrix}$$

este diferit de zero în domeniul în care ea este definită. — *T. de coordonate*, trecerea de la un sistem de coordonate $x_1, x_2, \ldots, x_n$ într-un domeniu al unui spaţiu cu n dimensiuni la alt sistem de coordonate $x'_1, x'_2, \ldots, x'_n$ din acelaşi domeniu, dată de relaţii de forma

$$\begin{aligned} x'_1 &= \varphi_1(x_1, x_2,\ldots,x_n)\\ \vdots\ &\quad \vdots\\ x'_n &= \varphi_n(x_1, x_2,\ldots,x_n), \end{aligned}$$

şi care pot fi inversate prin formule de forma

$$\begin{aligned} x_1 &= \psi_1(x'_1, x'_2,\ldots,x'_n)\\ \vdots\ &\quad \vdots\\ x_n &= \psi_n(x'_1, x'_2,\ldots,x'_n), \end{aligned}$$

cu $\varphi_1, \ldots, \varphi_n$ şi $\psi_1, \ldots, \psi_n$ funcţii continue, diferenţiabile sau analitice (ex.: $x = x'\cos\alpha - y'\sin\alpha + a$, $y = x'\sin\alpha + y'\cos\alpha + b$; $x'=x+a$, $y'=y+b$, $z'=z+c$). — *T. afină*, transformarea liniară nesingulară

$$\begin{aligned} x'_1 &= \sum_{i=1}^{n} a_{1i}\, x_i + a_1\\ &\vdots \qquad\qquad\qquad\qquad (1)\\ x'_n &= \sum_{i=1}^{n} a_{ni}\, x_i + a_n, \end{aligned}$$

$$\det(a_{ij}) \neq 0.$$

— *Transformările lui Lorentz*, transformările liniare ale spaţiu-timpului, adică ale spaţiului cu 4 dimensiuni ($x_1=x$, $x_2=y$, $x_3=z$, $x_4=ct$), în el însuşi,

$$x'_i = \sum_{j=1}^{4} a_{ij} \cdot x_j$$

$$i = 1, 2, 3, 4$$

$$\det(a_{ij}) \neq 0.$$

cu coeficienţii reali, care transformă forma pătratică $x_1^2+x_2^2+x_3^2-x_4^2$ în forma pătratică $x_1'^2+x_2'^2+x_3'^2-x_4'^2$. Intervin în teoria relativităţii, electrodinamică, fizica atomică ş.a. — *T. lui Fourier*, transformare care asociază unei funcţii $f(t)$ de argument real (care satisface anumite condiţii) funcţia de argument u

$$F(u) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_{-\infty}^{+\infty} e^{-iut} f(t)\, dt.$$

De exemplu, transformata Fourier a funcţiei $f(t)=e^{-mt}$, $m>0$, dacă $t \in [0, +\infty)$ şi 0 dacă $t<0$, este $F(u) = \frac{m-iu}{\sqrt{2\pi}\,(m^2+u^2)}$. Se extinde şi pentru funcţiile de mai multe variabile independente. Are aplicaţii în analiza funcţională, în analiza armonică, în teoria ecuaţiilor cu derivate parţiale etc. — *T. lui Laplace*, transformare care asociază unei funcţii $f(t)$ de argument real (care satisface anumite condiţii), numită *original*, funcţia de argument complex p, numită *imagine*,

$$F(p) = \int_0^{+\infty} e^{-pt} f(t)\, dt.$$

De exemplu, transformata Laplace a funcţiei $f(t)=\cos\omega t$ este $F(p)=\frac{p}{p^2+\omega^2}$; se foloseşte în rezolvarea unor ecuaţii diferenţiale, integrale sau cu derivate parţiale liniare etc.

transformarea cantităţii în calitate (FILOZ.) v. **trecerea schimbărilor cantitative în schimbări calitative.**

transformarea socialistă a agriculturii, procesul complex de socializare a producţiei agricole şi de restructurare socialistă a populaţiei rurale, şi în primul rînd a ţărănimii, pe baza proprietăţii socialiste asupra pămîntului şi celorlalte mijloace principale de producţie şi a marii producţii mecanizate. Este un proces istoric, obiectiv necesar, cu caracter general-valabil, constituind una dintre legităţile generale ale revoluţiei şi construirii socialiste. El condiţionează, în ultimă analiză, făurirea economiei socialiste unitare și deschide calea spre rezolvarea deplină și definitivă a *problemei agrare*. **T.s.a a.** este determinată de necesitatea înlăturării contradicției dintre relațiile de producție bazate pe proprietatea privată, existente în agricultură, și forțele de producție înaintate pe care industria socialistă le pune la dispoziția agriculturii. Mica producție de mărfuri, predominantă în agricultură, nu permite folosirea eficientă a tehnicii înaintate, organizarea pe baze științifice a producției agricole, limitează la minimum posibilitățile de acumulare etc. În consecință, cu tot sprijinul pe care îl poate primi din partea statului socialist, mica producție țărănească nu reușește să asigure aprovizionarea crescîndă a industriei cu materii prime și a populației cu produse agroalimentare; în mod inerent ea tinde să frîneze dezvoltarea economiei naționale și ridicarea nivelului de trai al întregului popor. Totodată, pe plan social, mica producție de mărfuri generează în permanență noi elemente capitaliste. Statul socialist nu se poate sprijini pe două baze social-economice radical deosebite (în industrie proprietate socialistă, iar în agricultură proprietate privată); capitalismul nu poate fi definitiv lichidat în economia națională fără a închide sursele care îi dau naștere. **T.s.a a.** este cea mai grea și mai complexă problemă a construcției socialiste. Formele și metodele construcției socialiste la sate se deosebesc în mod necesar de cele de la oraș, datorită particularităților de ramură și social-economice ale agriculturii. Reconstrucția socialistă a satului este un proces de durată, în care, prin mijloace economice și politice-educative, masele muncitoare ale țărănimii sînt atrase, pe baza liberului consimțămînt, spre forme socialiste de producție. Ea presupune transformarea gospodăriei private și a proprietății particulare a micului țăran într-una cooperatistă, nu prin constrîngere, ci prin puterea exemplului și acordîndu-i sprijinul societății pentru acest scop. Pornind de la ideile lui Marx și Engels, V.I. Lenin a elaborat principiile **t.s.a a.**, principii cunoscute sub denumirea de planul cooperatist al lui Lenin, care a fost aplicat pentru prima dată în U.R.S.S. în condițiile *naționalizării pămîntului* și ale celorlalte particularități istorice ale construcției socialiste în această țară. În România, la temelia întregii opere de **t.s.a a.** a stat linia trasată de Partidul Comunist Român la plenara Comitetului Central din 3—5 martie 1949, care a aplicat creator învățătura marxist-leninistă la condițiile concrete din țara noastră, la realitățile satului românesc. Programul adoptat în 1949 a fost îmbogățit ulterior cu noi prevederi, măsuri și soluții rezultate din examinarea fenomenelor noi apărute în procesul **t.s.a a.** și din generalizarea experienței și inițiativei maselor țărănești, a organizațiilor de partid și obștești. P.C.R. a înfăptuit consecvent o politică de întărire a *alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare*, realizînd una dintre condițiile hotărîtoare ale construirii socialismului la orașe și sate. Caracteristic pentru **t.s.a a.** în România a fost faptul că țărănimea a înaintat treptat, continuu pe drumul agriculturii socialiste, pe măsura convingerii sale de avantajele și de justețea acestui drum și pe măsura creării bazei tehnice-materiale necesare marii producții socialiste. Un rol hotărîtor în această privință l-a avut sprijinul multilateral acordat țărănimii de clasa muncitoare, de statul socialist. Făcînd posibilă înzestrarea agriculturii cu tehnica modernă, *industrializarea socialistă*, și în primul rînd dezvoltarea construcțiilor de mașini, a constituit condiția de bază a întregii construcții socialiste la sate, a asigurării condițiilor necesare pentru dezvoltarea intensivă și multilaterală a agriculturii. Statul a alocat agriculturii în perioada 1950—1962 investiții de 28,4 miliarde lei, în cea mai mare parte pentru dotarea tehnică a *stațiunilor de mașini și tractoare* și a *gospodăriilor agricole de stat*. În 1965, de fiecare tractor fizic reveneau în medie 122 ha de teren arabil față de 2 493 ha în 1938. Concomitent cu creșterea parcului de tractoare și de mașini agricole s-a asigurat pregătirea cadrelor tehnice și a specialiștilor necesari pentru organizarea și conducerea agriculturii după cele mai perfecționate metode științifice. S.M.T. au avut un rol de cea mai mare însemnătate în **t.s.a a.**, ele promovînd tehnica înaintată și metodele moderne de muncă și de organizare, demonstrînd practic superioritatea producției agricole mecanizate, sprijinind din punct de vedere economic, tehnic, organizatoric și politic procesul de unire a țăranilor muncitori în unități cooperatiste. P.C.R. a desfășurat o vastă activitate politică și cultural-educativă, de lămurire și de convingere a țăranilor muncitori asupra organizării socialiste a producției agricole și a multiplelor ei avantaje, activitate care a avut caracterul uneia dintre cele mai largi acțiuni politice și organizatorice de masă a partidului. Experiența României a confirmat că pentru țărănimea muncitoare calea cea mai simplă, mai ușoară și mai accesibilă de trecere la socialism este cooperația. Folosirea unor forme variate de cooperare, respectarea liberului consimțămînt au asigurat trainicia construcției socialiste la sate. *Întovărășirile agricole*, ca formă simplă, intermediară de cooperare socialistă în producția agricolă, au educat masele țărănești în spiritul cooperării în muncă, al îmbinării intereselor individuale cu cele generale, le-au deprins cu organizarea socialistă a muncii, înlesnind trecerea lor la cooperativa agricolă de producție. Din 1949, de la înființarea primelor unități cooperatiste, sectorul cooperatist a crescut treptat. În 1959 a început trecerea în masă a țărănimii spre forma superioară a cooperației agricole, imensa majoritate a familiilor țărănești trecînd la cooperativa agricolă de producție prin școala întovărășirilor. În mod creator a rezolvat P.C.R. și problemele specifice ale țăranilor înstăriți. Față de această categorie s-a dus o

PRINCIPALII INDICATORI AI DEZVOLTĂRII COOPERATIVELOR AGRICOLE DE PRODUCȚIE ÎN ANII 1962 ȘI 1965

	Unitatea de măsură	1962	1965	1965 față de 1962 în %
Valoarea producției agricole globale	mii lei	21 201,5	24 899,4	117,4
Producția medie la ha:				
— griu, secară	chintale	12,2	18,1	148,4
— porumb	chintale	16,0	17,6	110,0
— sfeclă de zahăr	chintale	140,8	171,7	121,9
Densitatea efectivelor de animale la 100 de hectare (inclusiv animalele proprietatea membrilor cooperatori)				
— bovine	capete	32,9	35,3	107,3
— porcine	capete	36,8	47,0	127,7
Valoarea averii obștești la 100 de hectare teren agricol	mii lei	119,8	183,9	153,5
Fonduri fixe la 100 hectare ale cooperativelor, plus fondurile fixe ale S.M.T.-urilor care deservesc cooperativele	mii lei	167,3	242,4	144,9
Veniturile bănești realizate la 100 de hectare teren agricol	mii lei	81,6	121,4	148,8

politică de îngrădire a posibilităților ei de exploatare și apoi de atragere pe drumul cooperativizării. Pe baza decretului Marii Adunări Naționale din martie 1959, a fost interzisă darea în parte sau în arendă a terenurilor agricole, precum și orice fel de exploatare a muncii în agricultură. Terenurile agricole care depășeau puterea de muncă a țăranilor înstăriți au fost trecute în folosința cooperativelor sau a altor unități socialiste. Prin aceasta s-a pus capăt exploatării omului de către om în țara noastră. Pornind de la orientarea în masă a țăranilor spre cooperativa agricolă de producție, Congresul al VIII-lea al P.C.R. a stabilit obiectivul încheierii cooperativizării pînă la sfîrșitul planului de șase ani (1965). Acest obiectiv a fost atins aproape cu patru ani mai devreme; la începutul anului 1962, sectorul socialist din agricultură deținea 96% din suprafața arabilă și peste 93% din suprafața agricolă a țării, iar cooperativele agricole de producție cuprindeau 3,2 milioane de familii, adică aproape totalitatea familiilor țărănești. Sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naționale din aprilie 1962 a consfințit încheierea cooperativizării și, prin aceasta, a operei de **t.s.a a.** Un rol esențial în convingerea maselor țărănești și în atragerea lor la socialism l-a avut concentrarea permanentă a eforturilor principale în direcția consolidării economice a cooperativelor agricole de producție, astfel ca ele să ofere un exemplu de gospodărire socialistă, să exercite o mare putere de atracție față de țăranii întovărășiți și față de cei cu gospodărie individuală. Înfăptuirea consecventă a principiului *cointeresării materiale*, principiu fundamental al politicii P.C.R. de construire a socialismului, a avut o deosebită însemnătate pentru **t.s.a a.** Prin desființarea cotelor obligatorii și așezarea relațiilor economice dintre stat și țărănime pe baze pur comerciale cu larga extindere a *sistemului de contractări și achiziții*, măsură pregătită și aplicată treptat din 1953 și generalizată din 1957, s-a stimulat interesul țăranilor pentru mărirea producției, pentru intensificarea schimbului de mărfuri, prin unirea în cooperative agricole de producție. Una dintre cele mai importante trăsături ale construcției socialiste în România o reprezintă faptul că în perioada **t.s.a a.,** concomitent cu restructurările profunde din viața satului, producția agricolă vegetală și animală a crescut. Aceasta a fost posibilă datorită politicii P.C.R., care a asigurat înfăptuirea operei de **t.s.a a.** în condițiile dezvoltării complexe și echilibrate a întregii economii naționale pe baza industrializării socialiste a țării. Prin experiența sa în această privință, P.C.R. a adus o contribuție creatoare la tezaurul comun al teoriei și practicii construcției socialiste. Realizarea cu succes a operei de **t.s.a a.** a constituit un eveniment istoric în viața poporului nostru, marcînd victoria deplină și definitivă a socialismului în România. Economia națională a căpătat un caracter unitar, fiind în întregime așezată pe baza relațiilor de producție socialiste. Corespunzător noilor condiții au fost luate măsuri pe linia îmbunătățirii organizării, conducerii și planificării agriculturii. În 1962 au fost înființate Consiliul Superior al Agriculturii și consiliile agricole regionale și raionale, asigurînd participarea directă la conducerea agriculturii a cadrelor de specialitate care lucrează nemijlocit în producție. **T.s.a a.** a înfăptuit o profundă revoluție socială la sate: în locul milioanelor de gospodării țărănești, rudimentar utilate și cu o productivitate scăzută, s-au format mari unități cooperatiste, care folosesc tehnica înaintată și dispun de posibilități largi de sporire continuă a producției și a productivității muncii. Pe această bază a crescut nivelul de trai al țărănimii. În perioada 1950—1965, veniturile reale ale țărănimii s-au mărit de 2,4 ori. A crescut consumul de produse alimentare cu conținut nutritiv ridicat și cel de produse industriale în general. Astfel, în 1965, numai prin magazinele din mediul rural (în afară de mărfurile cumpărate de la oraș) s-au vîndut mărfuri în valoare de 16 600 de milioane de lei, adică de aproape două ori mai mult decît cu 6 ani în urmă. A sporit considerabil achiziționarea de mărfuri industriale de folosință îndelungată: mobilă, aparate de radio, televizoare, mașini de cusut, frigidere etc. În perioada 1950—1965 au fost electrificate 6 600 de sate și s-au construit din fondurile proprii ale țărănimii peste 1 milion de case, fiecare a patra familie s-a mutat în locuință nouă. S-a desfășurat o intensă activitate pentru ridicarea generală a satului prin dezvoltarea învățămîntului, îmbunătățirea asistenței medicale, crearea de biblioteci, cămine culturale etc. Cooperativizarea socialistă nu rezolvă însă de la sine ridicarea agriculturii, creșterea producției și ridicarea bunăstării țărănimii. În vederea dezvoltării agriculturii în pas cu progresul general al economiei naționale, Congresul al IX-lea al P.C.R. a indicat direcțiile spre care trebuie îndreptate eforturile pentru formarea unei agriculturi moderne, înaintate, pentru dezvoltarea intensă și multilaterală a producției agricole. În acest scop, planul cincinal (1966—1970) acordă o importanță sporită agriculturii. Volumul investițiilor în această ramură vor fi cu 60% mai mari decît în perioada precedentă, ele fiind orientate în primul rînd spre mărirea și diversificarea parcului de tractoare și mașini agricole, extinderea lucrărilor de hidroameliorații, mai ales de irigații, precum și spre crearea bazei materiale necesare sporirii efectivelor și a producției animale. Producția agricolă va crește cu 26—32% față de media realizată în 1961—1965. În 1966 au luat ființă uniuni cooperatiste raionale, regionale și *Uniunea națională a cooperativelor agricole de producție*, ca forme superioare de organizare a țărănimii cooperatiste; aceasta permite participarea mai largă și mai activă a țărănimii la conducerea statului și contribuie la întărirea alianței muncitorești-țărănești. Adoptarea în 1966 a noului statut al cooperativelor agricole, precum și întreg ansamblul de măsuri cu caracter social-cultural (organizarea sistemului de pensionare a țăranilor cooperatori, dezvoltarea construcției de locuințe și instituții social-culturale la sate etc.) stabilite de P.C.R., va duce la înflorirea multilaterală a satului, vor face ca țărănimea să se bucure tot mai mult de binefacerile civilizației. V. și agricultură; România.

transformatór 1. (TEHN.) Aparat, instalație sau mașină care transferă unui sistem tehnic secundar energia primită de la un sistem tehnic primar, modificînd totodată fie forma de energie transferată (ex. mașinile de forță, transductoarele etc.), fie modul de variație în timp a mărimilor de stare (ex. mutatoarele), fie anumiți parametri caracteristici transferului de energie respectiv (ex. **t.** electrice, **t.** de căldură etc.). **2.** (ELT.) *Transformator electric*, aparat constituit dintr-un sistem de două înfășurări electrice imobile (principale), bobinate pe un miez în general feromagnetic, între care are loc un transfer de energie prin inducție electromagnetică; este utilizat pentru transferul, cu modificarea parametrilor (valorile tensiunii și ale curentului electric, numărul de faze etc.), a puterii electromagnetice de la o rețea electrică primară (cel mai frecvent de curent alternativ) la una sau la mai multe rețele secundare (în cazul *t.e.* cu mai multe înfășurări secundare, de obicei două). Funcționarea *t.e.* este posibilă numai într-un regim care nu este staționar, de obicei periodic, deoarece se bazează pe tensiunile electromotoare induse de fluxul magnetic variabil în timp în înfășurări imobile. Dacă înfășurările sînt îmbrățișate de același flux magnetic, valorile tensiunilor electromotoare sînt direct proporționale cu numerele de spire ale înfășurărilor. După numărul de faze, *t.e.* pot fi *monofazate* sau *polifazate* (de obicei *trifazate*); se construiesc și *t.e.* pentru schimbarea numărului de faze (ex. *t.e.* pentru alimentarea elementelor redresoare polianodice). *T.e.* au foarte variate utilizări, deosebindu-se din acest punct de vedere: *t.e. pentru instalații electroenergetice*, *t.e. de telecomunicații*, *t.e. pentru încercări de înaltă tensiune* etc. În clasa *t.e. pentru instalații electroenergetice* (*t.e.* cu cea mai largă răspîndire) sînt cuprinse *t.e. de putere*, mono- și, mai frecvent, trifazate, utilizate pentru transferul de energie electromagnetică în instalațiile de producere, distribuție și utilizare a energiei (se construiesc pentru puteri nominale cuprinse într-o gamă largă de puteri, de la cîteva zeci de kilovoltamperi la sute de megavoltamperi), *t.e. de măsură* (numite și *reductoare*), utilizate pentru reducerea curenților (în cazul *t.e.* de curent) sau a tensiunilor (în cazul *t.e.* de tensiune) electrice alternative care

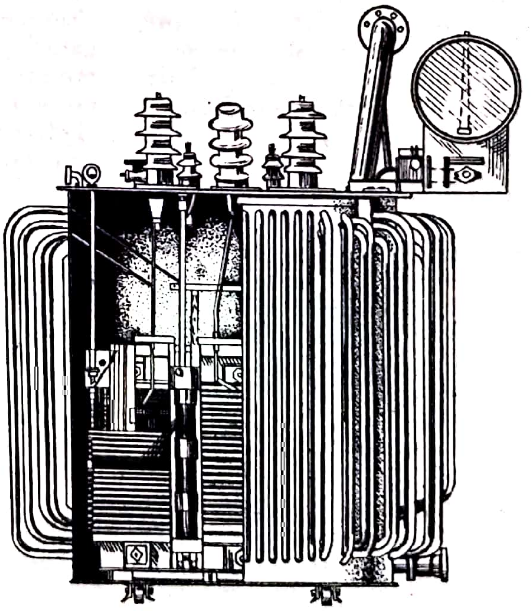

Transformator electric

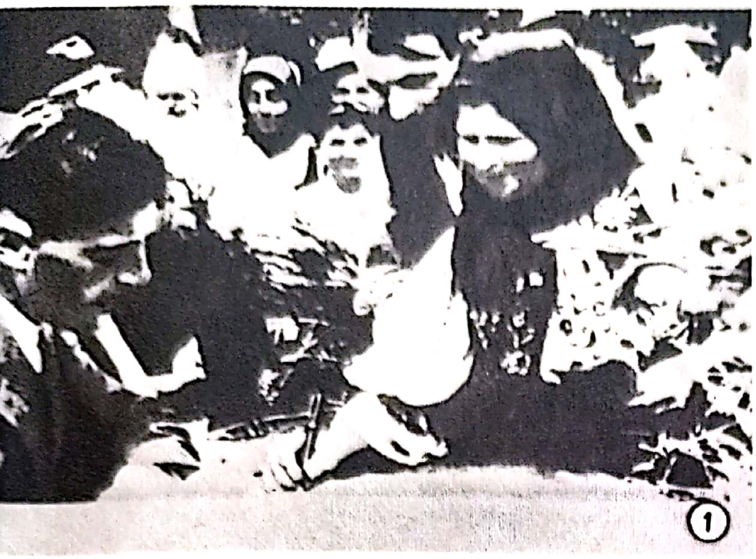

1. Semnînd pentru intrarea în cooperativa agricolă (com. Zăbrani, reg. Banat, 1949)
2. Ședință de lucru la C.A.P. Gornetu Cuib, reg. Ploiești
3—4. Institutul de cercetări pentru cereale și plante tehnice clădirea institutului (3); cîmp experimental (4)
5. S.M.T. Ilișești, reg. Suceava
6. Aprilie 1962. Terminarea cooperativizării agriculturii; sesiunea extraordinară a M.A.N.
7. Martie 1966. Congresul cooperativelor agricole de producție

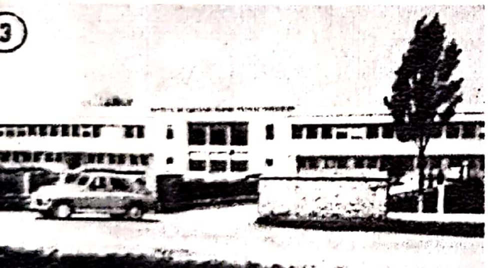

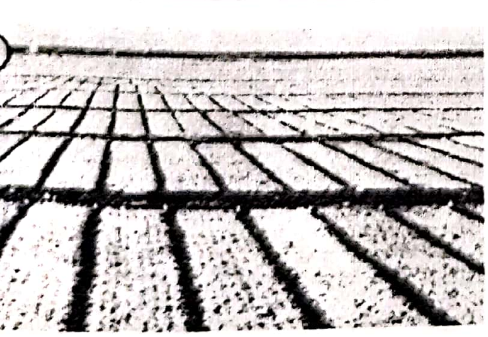

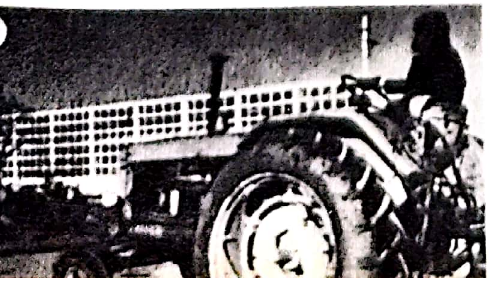

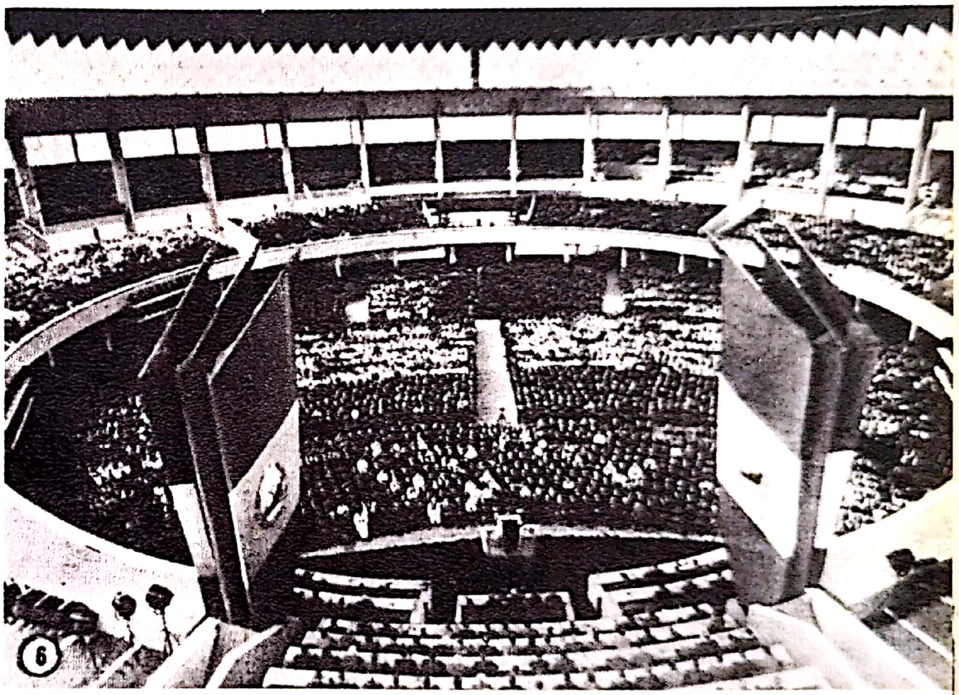

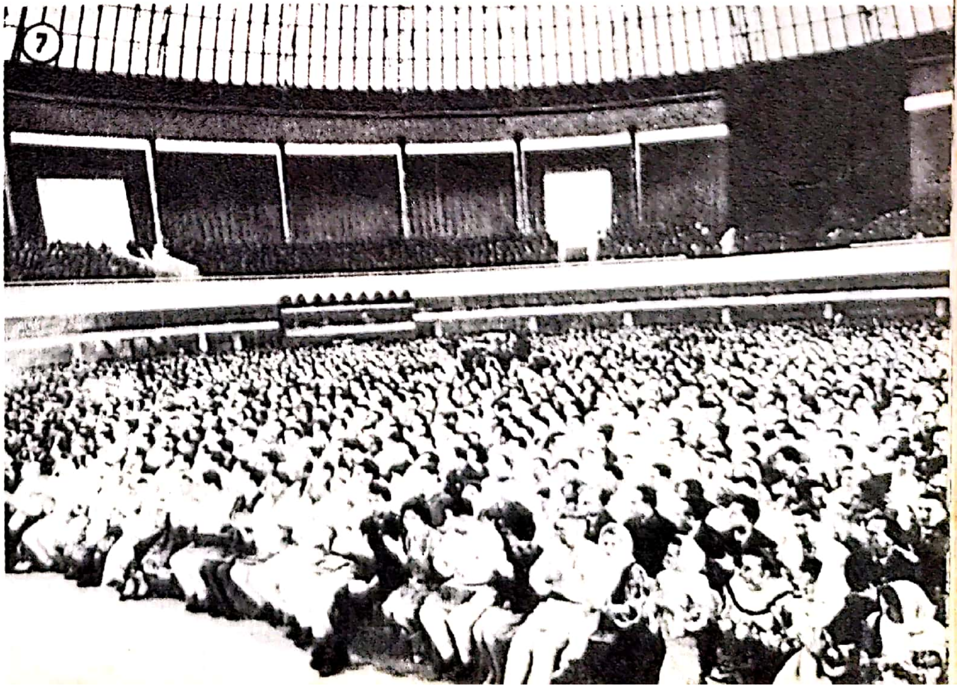

1. Semănatul griului la G.A.S. Băicoi, reg. Ploieşti
2. Prăşitul mecanic şi aplicarea îngrăşămintelor la porumb, la G.A.S. Grabăţ, reg. Banat
3. Recoltarea griului la G.A.S. Periş, reg. Bucureşti
4. Recoltarea griului la C.A.P. Chirnogeni, reg. Dobrogea
5. Recoltatul mecanic al porumbului la G.A.S. Pietroiu, reg. Bucureşti
6. Staţia plutitoare de pompare pentru irigaţii din Modelu, reg. Bucureşti

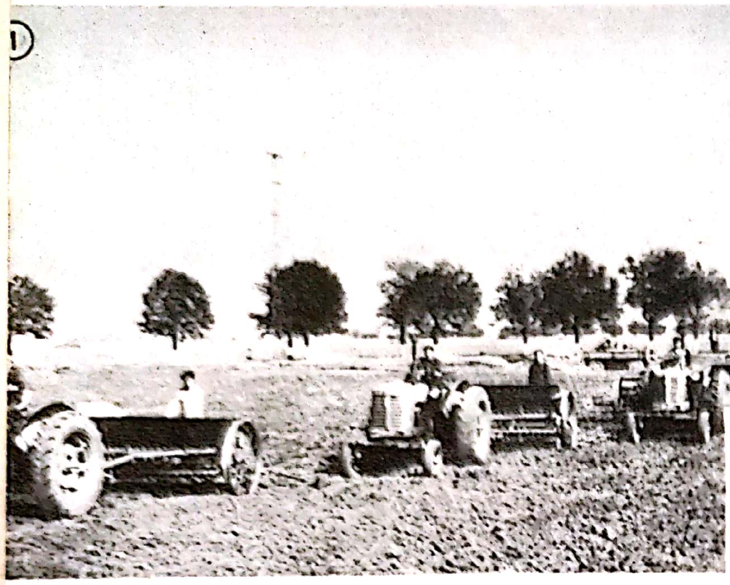

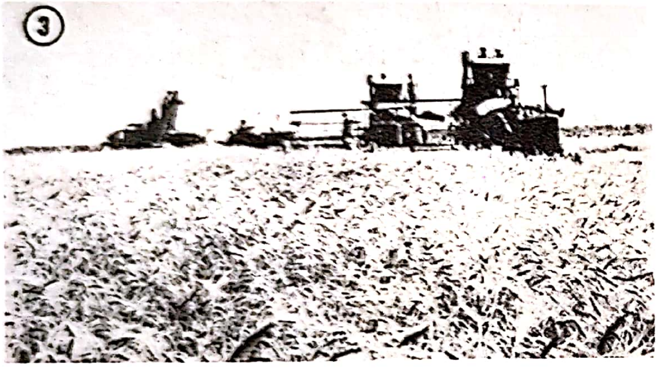

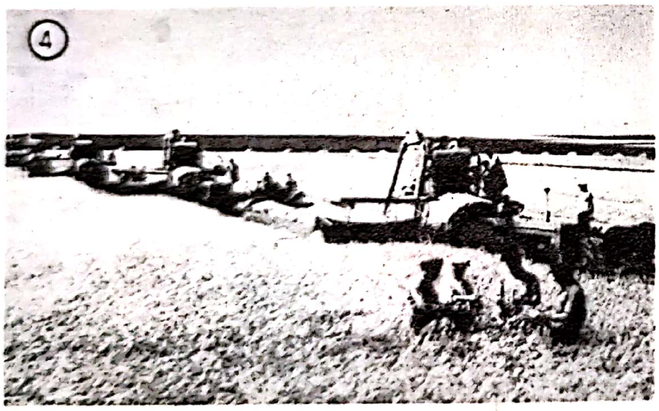

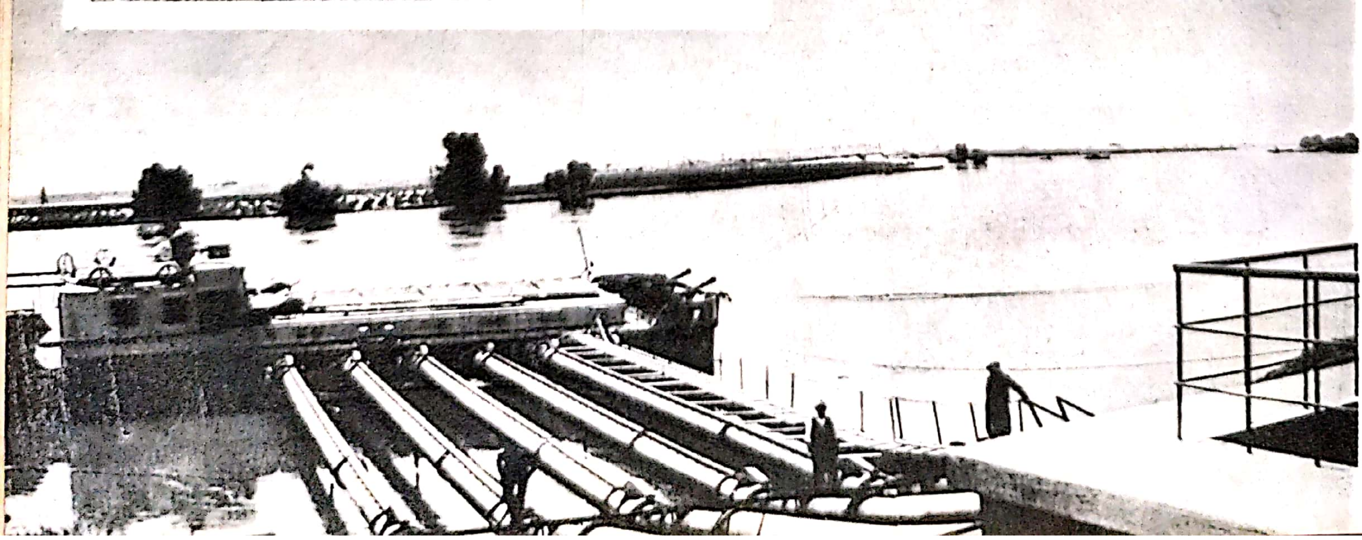

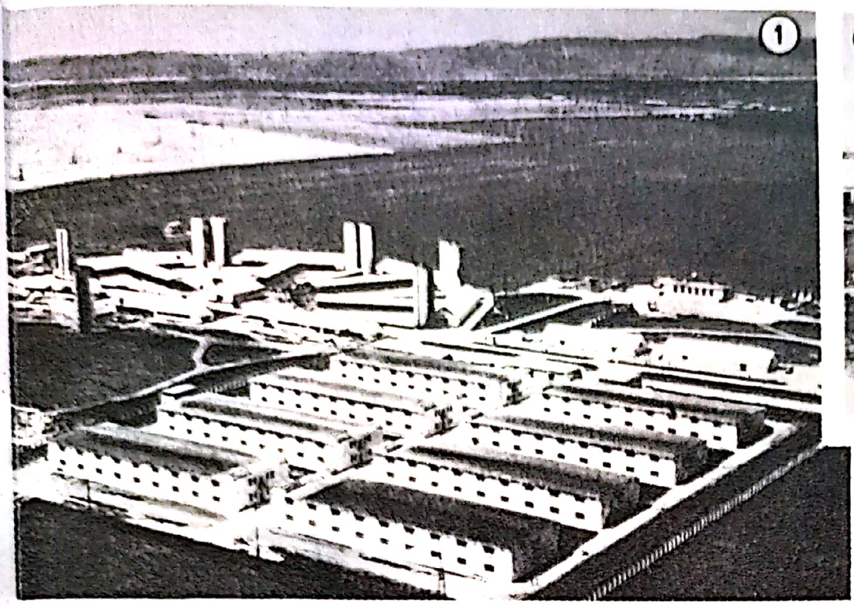

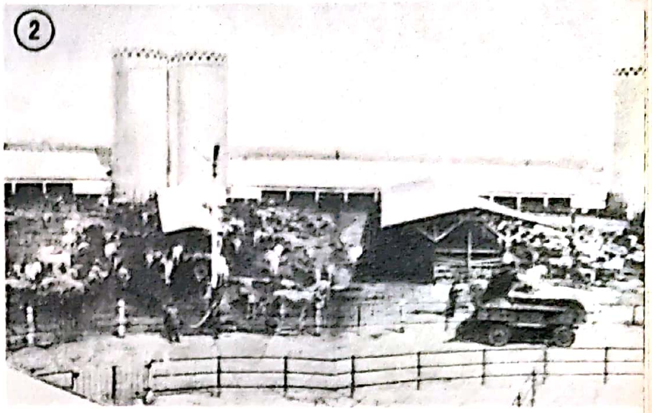

1—2. Complexul industrial pentru creșterea taurinelor și Combinatul avicol Băicoi, reg. Ploiești
3. Crescătorie de porci la C.A.P. Sînnicolaul Mare, reg. Banat
4. Complexul avicol Mihăilești, reg. București
5. Turmă de ovine la Stațiunea experimentală Dobrogea
6. Sector de creștere a taurinelor la C.A.P. Hărman, reg. Brașov
7. Complexul pentru creșterea industrială a porcilor Căzănești, reg. București

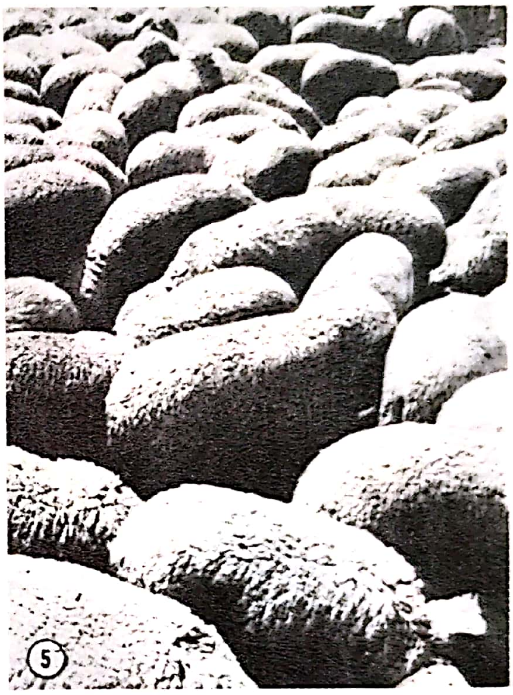

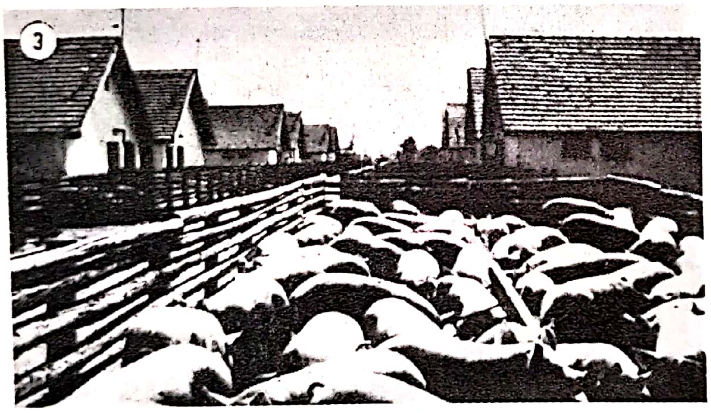

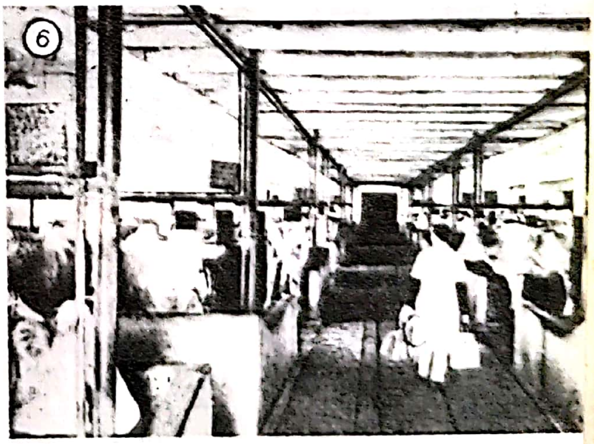

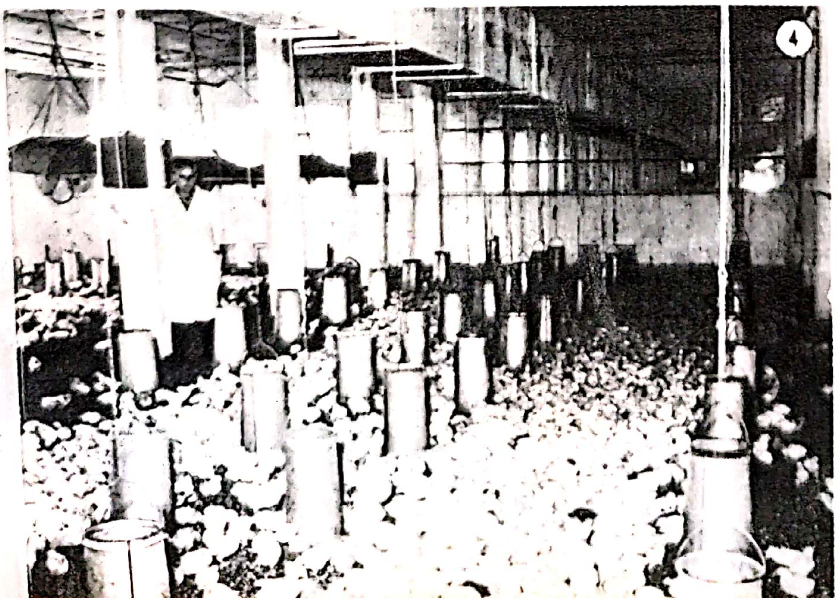

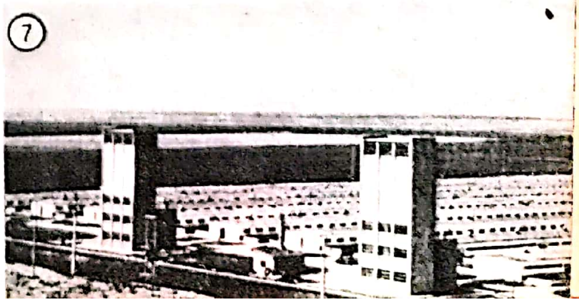

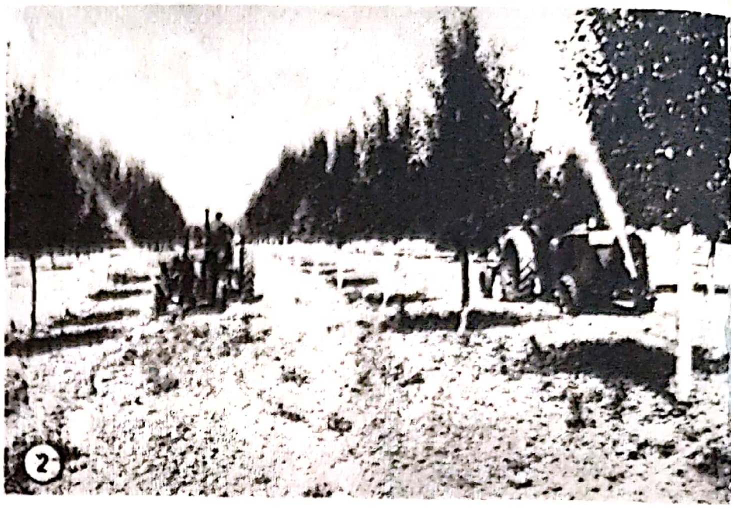

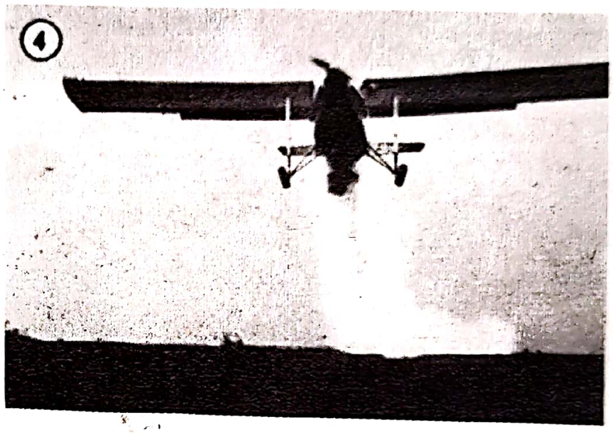

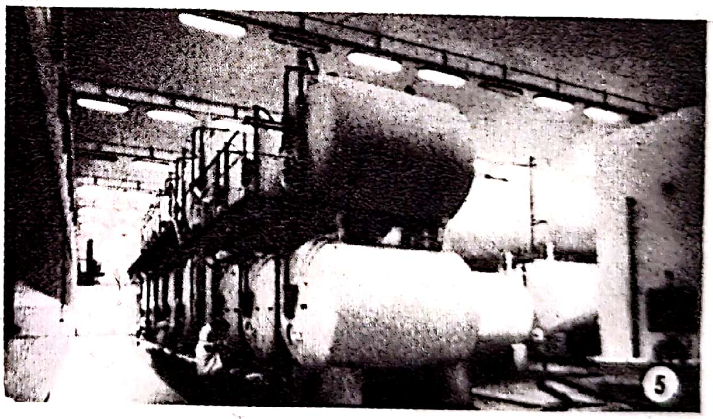

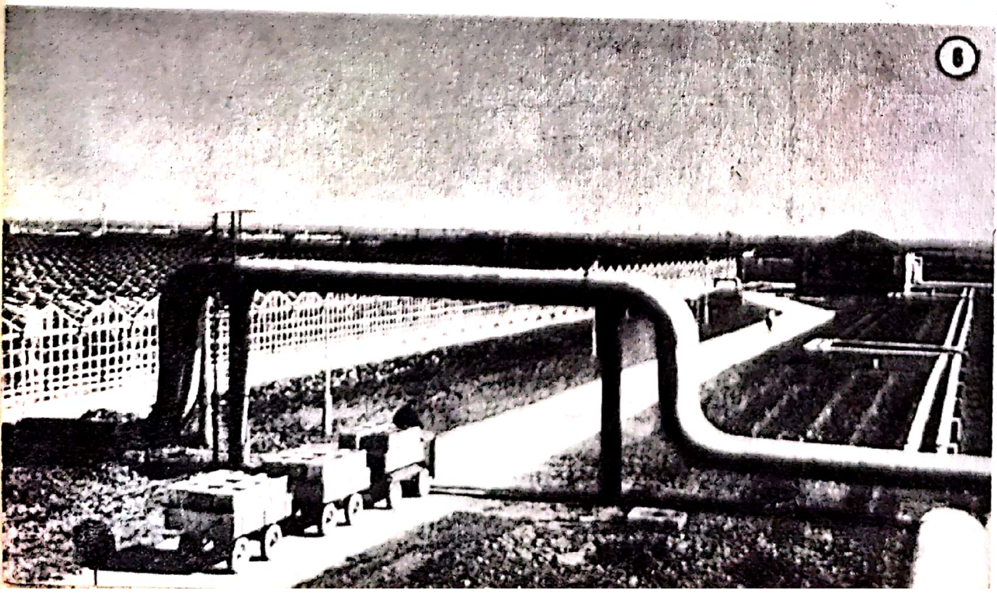

1. Cultură de floarea-soarelui la C.A.P. Sprîncenata, reg. Argeș
2. Combaterea dăunătorilor într-o livadă la G.A.S. Voinești, reg. Argeș
3. Plantație viticolă la Odobești, reg. Galați
4. Combaterea dăunătorilor la C.A.P. Berceni, reg. București
5. Interior de la Combinatul de vinificație Valea Călugărească, reg. Ploiești
6. Complex de sere lîngă Arad

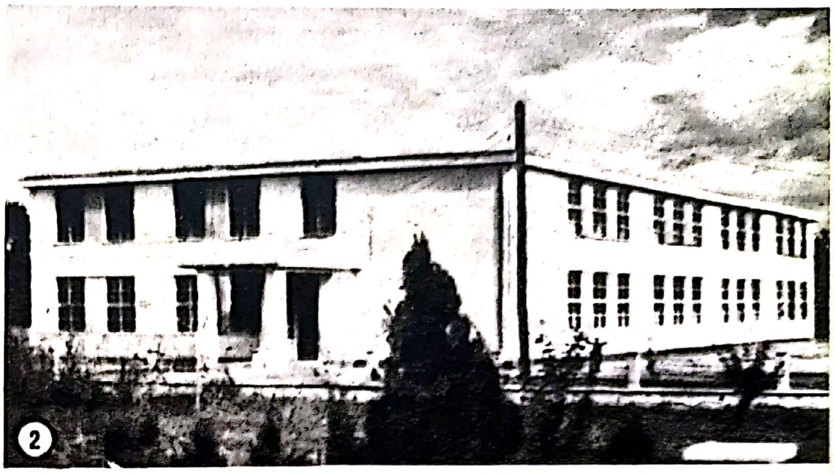

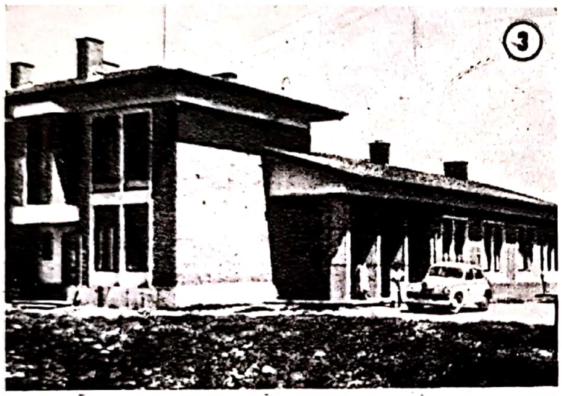

1. Cerc agrozootehnic la C.A.P. Hărman, reg. Brașov
2. Școala generală din com. Topraisar, reg. Dobrogea
3. Dispensar medical în com. Viforita, reg. Ploiești

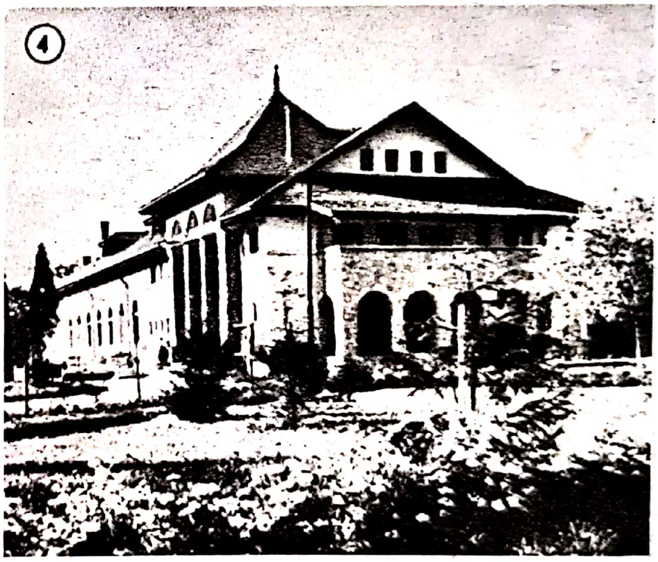

4. Cămin cultural în com. Breaza, reg. Ploiești
5. Magazin cu autoservire în com. Ibănești, reg. Mureș-Autonomă Maghiară
6. Case noi ale cooperatorilor din com. Rimetea, reg. Cluj

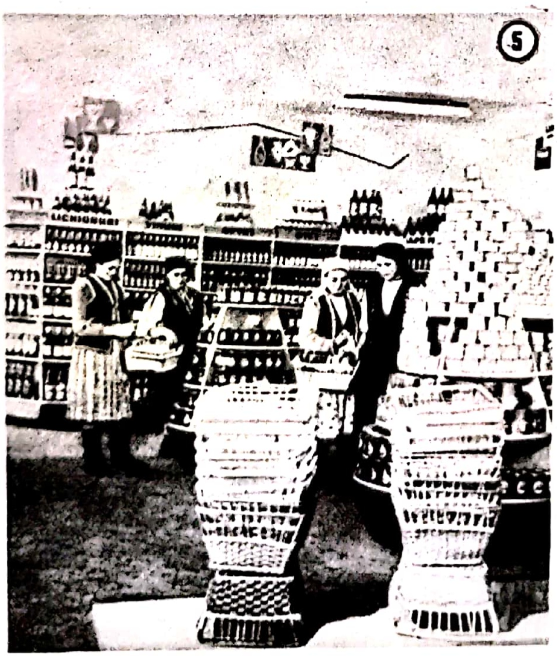

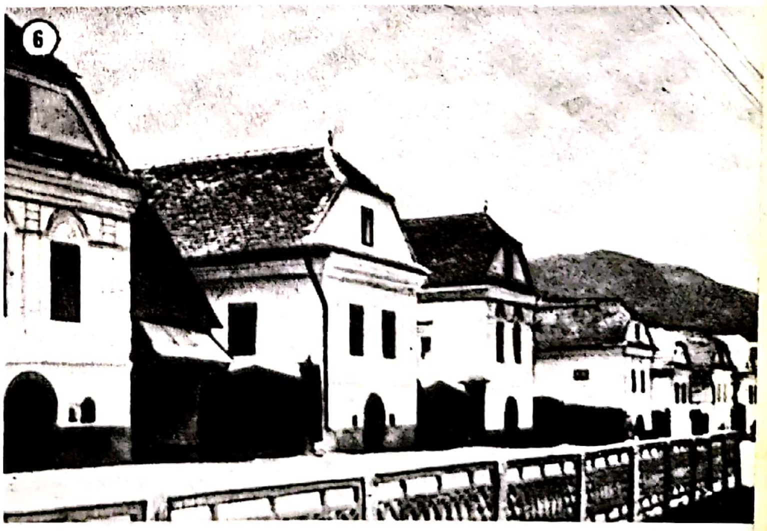

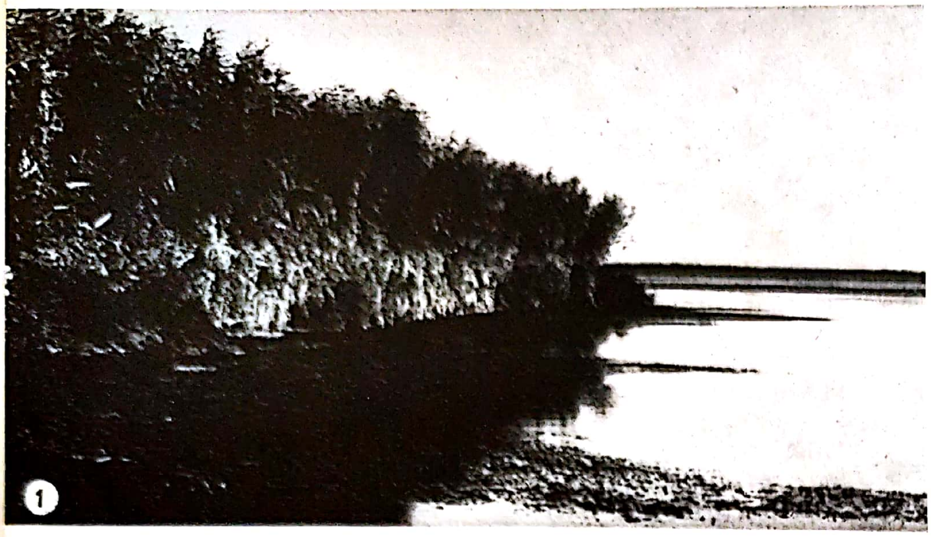

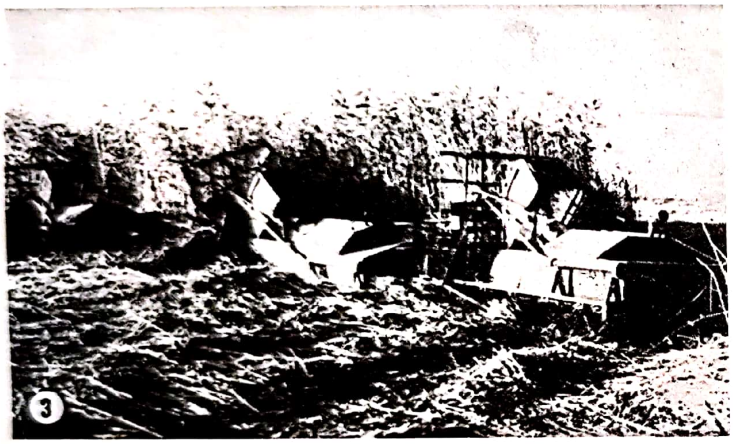

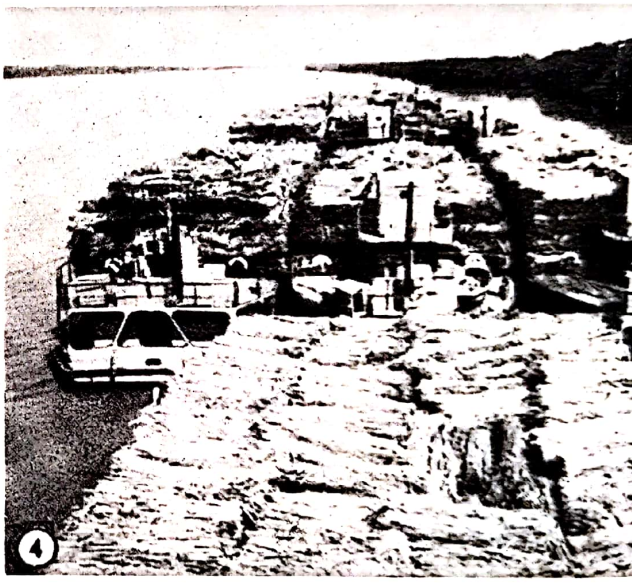

1—2. Stuf în Delta Dunării
3. Recoltarea mecanizată a stufului
4. Convoi de ceamuri transportînd stuf
5—6. Combinatul de celuloză și hîrtie Brăila:
mașini pentru deshidratarea celulozei (5);
sala fierbătoarelor (6)

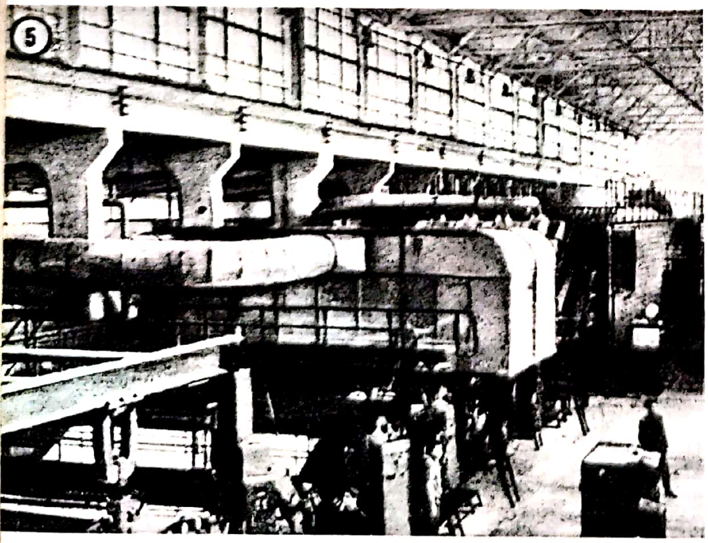

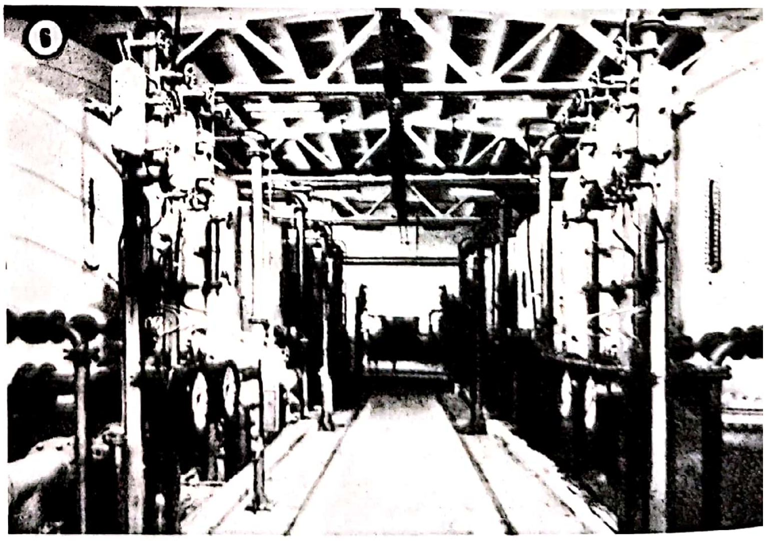

depăşesc anumite valori (de obicei 50 A şi, respectiv, 500 V), pentru a li se putea măsura valorile cu instrumente de măsură obişnuite sau pentru alimentarea unor aparate de joasă tensiune (ex. relee electrice), *t.e. de sudare*, destinate să furnizeze curentul electric necesar sudării cu arcul electric şi avînd anumite particularităţi constructive pentru a se asigura stabilitatea arcului electric de sudare şi limitarea valorii curentului de scurtcircuit etc.

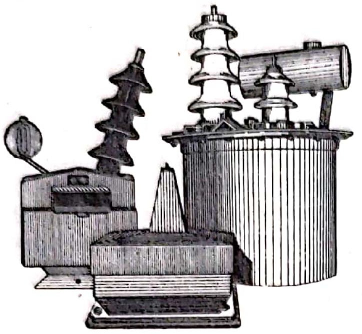

Transformatoare de măsură

transformísm, denumire dată în special înainte de apariţia darvinismului concepţiei potrivit căreia speciile de plante şi de animale nu sînt invariabile, ci se transformă.

transfúzie (MED.), administrare pe cale intravenoasă a unei cantităţi de sînge proaspăt sau conservat. Sîngele se recoltează de la donatori şi se administrează, în caz de nevoie, bolnavilor (primitori). **T.** se face în cantităţi care variază de la 100 la 600 ml şi numai în conformitate cu toleranţa indicată de grupele sanguine. În caz de incompatibilitate apar accidente grave, uneori mortale. Este o metodă de tratament foarte răspîndită, datorită faptului că s-au găsit procedee de conservare a sîngelui fără ca acesta să se altereze, să coaguleze sau să-şi piardă valoarea biologică. Se poate face cu sînge total sau numai cu plasma sanguină (ex. în şocul arşilor).

transgresiune marină (GEOL.), proces de înaintare pe suprafeţe mari a apelor marine spre uscat ca efect al mişcărilor de coborîre ale scoarţei. Depozitele sedimentare marine formate în procesul de **t.m.** constituie serii transgresive care se dispun peste suprafaţa erodată a unor formaţii geologice mai vechi. În timpul **t.m.** se pot forma importante zăcăminte de fier, mangan, bauxite, fosforite etc. (ex. **t.m.** cenomanină din sudul Dobrogii, cînd s-au format fosforite).

transhidrogenáze (BIOCHIM.) v. **dehidrogenaze.**

transhumánţă (lat. *trans* „peste" şi *humus* „pămînt"), deplasare sezonieră a păstorilor cu turmele de animale, şi îndeosebi de oi, primăvara, de la şes la munte sau de la sud spre nord şi, toamna, de la munte la şes sau de la nord spre sud, în vederea asigurării hranei pentru animale. Fenomen social-economic străvechi, **t.** a apărut o dată cu prima mare diviziune socială a muncii, care a dus la desprinderea păstorilor de agricultori, forme economice cu caracter asemănător întîlnindu-se şi în epocile anterioare dezvoltării agriculturii (cules, pescuit, vînat). Distincţia fundamentală faţă de nomadism constă în aceea că nu antrenează deplasarea întregului trib (de multe ori fără revenire la locul iniţial), ci constă numai în deplasarea animalelor sub conducerea unui număr restrîns de păstori şi cu revenire la locul de plecare. Forme tipice ale economiei transhumante, cu migrări ciclice pe spaţii geografice determinate, au fost foarte frecvente în Europa şi în stepele Asiei în perioada feudalismului. După spaţiul de mişcare a turmelor de oi, există trei forme caracteristice de **t.**: a) deplasarea în sens latitudinal, de la nord către sud şi înapoi (pe itinerarii care ajung la peste 1 000 km în Kazahstan), specific stepelor; b) asocierea muntelui cu cîmpiile, în care mişcarea turmelor se face altitudinal, de la şes către păşunile alpine şi invers (pe itinerarii mai scurte), specific în Alpi, în Carpaţi şi în munţii Asiei centrale; c) asocierea păşunilor alpine cu păşunile şi fîneţele naturale de la poalele muntelui, în care mişcarea pe verticală nu antrenează tot efectivul de animale, caracteristic zonelor muntoase. Populaţia sedentară practică şi agricultura de altitudine. Ca fenomen social-economic, transhumanţa este astăzi în regres.

transiluminâre (MED.), metodă de examinare, constînd în luminarea prin transparenţă, într-o cameră obscură, a anumitor părţi ale corpului (sinusuri, buze, degete) cu ajutorul unei lămpi electrice. La examenul prin **t.**, sinusurile inflamate apar întunecoase, pe cînd cele sănătoase se luminează.

Transilvania, provincie istorică a României, situată în interiorul arcului carpatic, pe teritoriul actualelor regiuni Braşov, Cluj, Hunedoara, Mureş-Autonomă Maghiară, Banat, Crişana şi Maramureş. Într-un sens mai restrîns, sub numele de **T.** se înţelege teritoriul cuprins între Carpaţii Orientali, Carpaţii Meridionali şi Munţii Apuseni. Pe teritoriul **T.** (în munţii Orăştiei) a fost nucleul statului sclavagist Dacia, iar în timpul ocupaţiei romane cea mai mare parte a **T.** a făcut parte din provincia *Dacia*. În perioada de trecere la feudalism, principala formă de organizare a populaţiei daco-romane a fost obştea sătească şi apoi uniunile de obşti, cunoscute sub denumirea de „ţări" (Ţara Făgăraşului, Ţara Maramureşului, Ţara Haţegului, Ţara Lăpuşului ş.a.). În sec. X–XI, pe teritoriul **T.** sînt menţionate primele formaţiuni politice cu caracter feudal incipient (voievodatele), dintre care mai cunoscute sînt cele conduse de „ducii" (voievozii) *Gelu*, *Glad* şi *Menumorut*. În sec. XI–XIII, **T.** a fost cucerită de feudalii unguri şi înglobată în regatul Ungariei, păstrîndu-şi însă forma de organizare ca voievodat cu o largă autonomie. În timpul cuceririi **T.** şi în secolele următoare, majoritatea populaţiei româneşti a fost adusă în stare de dependenţă. Uniunile de obşti („ţările") au constituit însă mult timp, în cursul evului mediu, autonomii cu caracter românesc, cuceritorii fiind nevoiţi să respecte organizarea proprie şi legile proprii ale populaţiei locale. Urmărind să-şi consolideze stăpînirea în **T.**, statul feudal ungar a adus aici colonişti germani, precum şi cavaleri teutoni, care, alături de secui, aveau misiunea de a apăra granițele voievodatului. Datorită dezvoltării economice, în **T.** s-au constituit, începînd din prima jumătate a sec. al XIII-lea, orașele, centre meșteșugărești, comerciale și culturale. Intensificarea exploatării maselor țărănești a provocat numeroase lupte sociale, dintre care cele mai importante au fost răscoala din 1437—1438, cunoscută sub numele de răscoala de la *Bobîlna*, și războiul țărănesc din 1514, condus de *Gheorghe Doja*. În aceste răscoale, țăranii maghiari au luptat alături de țăranii români împotriva asupritorilor. În timpul răscoalei din 1437—1438, nobilimea maghiară, fruntașii secui și patriciatul săsesc au încheiat o înțelegere împotriva țărănimii dependente, cunoscută sub numele de Unio trium nationum, instrument de asuprire socială, iar pentru populația românească și de asuprire națională. În sec. al XV-lea, **T.** a participat activ la lupta antiotomană; *Iancu de Hunedoara*, voievod al **T.**, devenit în 1446 regent al Ungariei, a obținut cîteva victorii asupra turcilor, dintre care cea mai importantă a fost aceea de la Belgrad (1456). El a încercat să creeze un sistem politic bazat pe strîngerea legăturilor cu Țara Românească și Moldova, precum și cu țările balcanice, în scopul apărării lor comune împotriva turcilor. În urma înfrîngerii Ungariei de către turci în lupta de la *Mohács* (1526), după o perioadă de mari lupte interne dintre grupările nobiliare, **T.** s-a constituit, în 1541, într-un principat autonom sub suzeranitatea Imperiului otoman. În 1599 *Mihai Viteazul* a învins oștile lui Andrei Báthory, voievodul **T.**; după ce a înfrînt în 1600 și oștile lui Ieremia Movilă, domnul Moldovei, a realizat pentru prima dată în istorie unirea politică a celor trei țări române sub o singură cîrmuire. În lupta împotriva Habsburgilor și a turcilor, ideea apropierii țărilor române a fost prezentă mereu și în planurile politice ale principilor calvini ai **T.**: *Gabriel Bethlen*, *Gheorghe Rákóczi I* și *Gheorghe Rákóczi al II-lea*. Dezvoltarea intensă a orașelor, a producției meșteșugărești și a comerțului de la sfîrșitul sec. al XVI-lea și începutul sec. al XVII-lea și autonomia politică a principatului au permis și dezvoltarea instituțiilor de stat, asemănătoare cu cele din Țara Românească și din Moldova. **T.** a avut în această perioadă un rol însemnat în diferitele coaliții și combinații militare-politice europene, și mai ales în războiul de 30 de ani, la care a participat împotriva Habsburgilor. Imperiul habsburgic a ocupat **T.** (1688) și, prin pacea de la Karlowitz (1699), a înglobat-o în imperiu. În 1765 **T.** a fost ridicată la rangul de Mare Principat. Regimul iobăgiei, consfințit prin „Tripartitul lui Werböczi" (1517) și consolidat prin *Aprobatae* (1653) și *Compilatae* (1669), s-a înăsprit în urma instaurării dominației habsburgice, ceea ce a provocat numeroase mișcări sociale, care au culminat cu marea răscoală din 1784—1785, condusă de *Horia*, *Cloșca* și *Crișan*. În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, în condițiile asupririi sociale și naționale și ale avîntului revoluționar pe plan european, s-a închegat ideologia burgheziei românești, în cadrul căreia ideea națională a avut un loc preponderent; importantă a fost în formarea acesteia activitatea lui Inocențiu *Micu (Clain)*, a cărturarilor din *Școala ardeleană*, iar mai tîrziu formularea revendicărilor românești în documentul-manifest denumit *„Supplex libellus valachorum"* (1791). În primăvara anului 1848 a izbucnit revoluția burghezo-democratică, care a culminat cu Adunarea populară de la Blaj din 3/15 mai 1848, la care au participat peste 40 000 de țărani români și unde s-a formulat programul social și politic al revoluției. Nerecunoașterea de către guvernul revoluționar ungar a egalității în drepturi a românilor, care constituiau majoritatea populației, cu celelalte popoare, nesatisfacerea revendicărilor lor sociale și votarea de către Dieta din Cluj a încorporării **T.** la Ungaria au dus la dezbinarea forțelor revoluționare române și ungare; profitînd de această dezbinare, absolutismul habsburgic a înfrînt revoluția cu sprijinul trupelor țariste. Sub presiunea maselor țărănești, Dieta **T.** a votat la 31 mai 1848 legea privitoare la abolirea servituților feudale, completată, în 1853—1854, cu „patentele" imperiale privind reglementarea situației agrare (patentele urbariale), care legiferau transformarea proprietății feudale în proprietate privată de tip capitalist. După crearea statului dualist Austro-Ungaria (1867), **T.** a fost inclusă în Ungaria, pierzîndu-și complet autonomia; guvernele ungare au dus o politică de maghiarizare forțată a românilor. În 1881 s-a constituit, prin unirea partidelor naționale ale românilor din **T.**, Banat și Ungaria, Partidul național român din **T.** (P.N.R.), care a avut un rol însemnat în lupta de eliberare națională a românilor din **T.** Un moment important al acestei lupte a fost întocmirea „Memorandumului din 1892". Activitatea „Asociațiunii transilvane pentru literatură română și cultura poporului român" (*Astra*) creată în 1861 și a „Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor" (*Liga culturală*), creată în 1890 în România, a contribuit la făurirea unității culturale a românilor și întărirea conștiinței lor naționale. Dezvoltarea capitalismului în **T.** la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea a determinat transformări în viața economică, socială, culturală și politică; **T.** a devenit un puternic centru al industriei extractive, deși monarhia habsburgică a frînat dezvoltarea industrială în provinciile depărtate de metropolă. Dezvoltarea clasei muncitoare a dus la crearea primelor organizații muncitorești, denumite „Asociația generală a muncitorilor". Începînd din 1880, muncitorii din **T.** au activat în cadrul organizațiilor locale ale Partidului general muncitoresc, iar din 1890 în cadrul Partidului social-democrat din Ungaria. Lupta clasei muncitoare din **T.** a căpătat, la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al

XX-lea, o mare amploare, cele mai mari greve fiind cele din Reşiţa (1900) şi din Valea Jiului (1906). Procesul stratificării ţărănimii s-a accelerat; lipsa de pămînt şi mizeria au provocat numeroase acţiuni de luptă (cea mai însemnată a fost aceea din 1904 a ţăranilor români şi maghiari de la Aleşd reprimată în sînge), precum şi emigrarea unui număr important de ţărani în America. În această perioadă, în România s-au stabilit de asemenea numeroşi români transilvăneni, mai ales intelectuali; s-au intensificat relaţiile dintre socialiştii din România şi cei din **T.** În timpul primului război mondial (1914—1918), în condiţiile înfrîngerilor militare suferite de Puterile Centrale, ale destrămării Imperiului habsburgic, ale triumfului Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, lupta de eliberare naţională a românilor s-a intensificat. În octombrie-noiembrie 1918, în **T.** au avut loc mari lupte revoluţionare. La 31 octombrie 1918 s-a constituit Consiliul naţional român central (C.N.R.C.), iar la începutul lunii noiembrie consilii naţionale judeţene şi locale. La 1 decembrie 1918 (18 noiembrie) a avut loc la Alba-Iulia, în prezenţa a peste 100 000 de participanţi, marea Adunare populară, care a votat Unirea Transilvaniei cu România, încheindu-se astfel procesul de constituire a statului naţional unitar român.

„Transilvania“, revistă a Asociaţiunii transilvane pentru literatura română şi cultura poporului român, apărută, sub redacţia lui G. Bariţiu, iniţial de trei ori pe lună, ulterior bilunar, la Braşov, între 1 ianuarie 1868 şi 15 decembrie 1878, şi cu mari intermitenţe la Sibiu, între 1 ianuarie 1881 şi 1 februarie 1945. După unirea din 1918, revista Transilvania şi-a pierdut din importanţă. **T.** a publicat studii de istorie, etnografie, istorie literară, economie politică şi literatură beletristică. **T.** urmărea, atît prin conţinut, cît şi prin promovarea colaboratorilor (din toate regiunile ţării), realizarea unităţii culturale a tuturor românilor. Au colaborat printre alţii: Al. Papiu-Ilarian, I. Mureşianu ş.a.

„Transilvania“, societate cultural-politică, întemeiată în 1867, la Bucureşti, sub preşedinţia lui Al. Papiu-Ilarian. A sprijinit pe studenţii români din Transilvania şi a avut un rol însemnat în susţinerea luptei de eliberare naţională a românilor transilvăneni, fiind precursoare a Ligii culturale.

translatór (lat. *trans* „peste“ şi *latus* „dus, mişcat“; TELEC.) **1.** Transformator electric instalat pe o linie de telecomunicaţii interurbană, pentru a adapta impedanţa de intrare a unei instalaţii de telecomunicaţii la impedanţa caracteristică a liniei. **2.** Echipament de radiodifuziune care recepţionează semnalele unei staţiuni de emisiune, le schimbă frecvenţa purtătoare şi le amplifică în vederea difuzării într-o anumită zonă teritorială în care condiţiile locale nu permit recepţia în bune condiţii a semnalelor directe. În cazul radiodifuziunii sonore este posibilă transmiterea simultană cu un singur **t.** a 2—4 programe diferite.

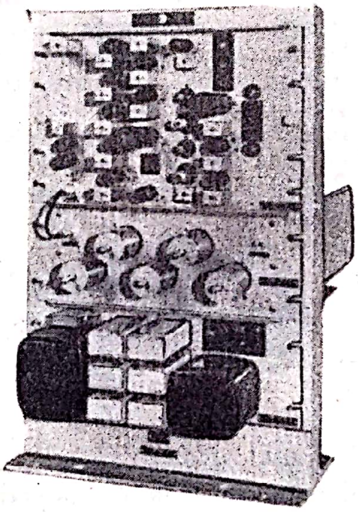

Translator

transláţie 1. (FIZ.) Deplasare a unui corp în cursul căreia toate punctele lui descriu traiectorii identice, avînd în orice moment viteze egale şi paralele. Prin **t.** se conservă direcţia unei drepte care uneşte două puncte oarecare ale corpului. **2.** (MAT.) (În planul afin sau în spaţiul afin) Corespondenţă care asociază unui punct P punctul P', în aşa fel încît vectorul $\overrightarrow{PP'}$ să fie echipolent cu un vector dat. **T.** formează un grup care este un subgrup al grupului deplasărilor. Dacă vectorul dat este $\vec{v}(a,b,c)$, P are coordonatele x, y, z, iar P' coordonatele x', y', z', atunci, în R^3, **t.** este dată de

$$x'=x+a,$$
$$y'=y+b,$$
$$z'=z+c.$$

transliteráţie, transcriere, folosită în lucrările filologice, care urmăreşte să redea în alt alfabet echivalentele semnalelor textului copiat, fără a se preocupa de valorile lor fonetice. În **t.**, fiecărui semn îi corespunde în mod convenţional un anumit semn pentru a permite reconstituirea grafiei originalului, care poate fi interpretată uneori în diverse feluri. În filologia românească se foloseşte **t.** în alfabet latin a textelor chirilice.

translucíd (FIZ.; despre un corp), care permite trecerea luminii prin el, însă împiedică vederea clară a unui obiect datorită împrăştierii razelor luminoase provenite de la obiectul respectiv (ex. geamul mat, ceaţa etc.).

transmísie (TEHN.), ansamblu de organe de maşini, mecanisme, dispozitive etc. care serveşte la transmiterea concomitentă a mişcării şi a energiei de la un organ de maşină la altul, de la un mecanism sau de la un dispozitiv la altul, de la un agregat la alt agregat etc. **T.** poate fi: mecanică (cu ajutorul unor cuplaje, angrenaje cu roţi dinţate, roţi de fricţiune etc.), pneumatică, hidraulică, electrică ş.a.

transmisiúne 1. (FIZ.) Trecere a radiaţiilor electromagnetice sau acustice dintr-un loc într-altul sau dintr-o parte a unui corp în cealaltă parte. **T.** radiaţiilor este însoţită de cele mai multe ori de o reducere a energiei iniţiale prin fenomenele de absorbţie, împrăştiere etc. **2.** (FIZ., TEHN.) Proces de transfer al energiei dintr-un loc într-altul fără deplasarea în acest scop a vreunui corp. **T.** de energie este o formă particulară a transferului de energie, care include și trecerea energiei prin deplasarea purtătorilor de energie. După natura fenomenelor, ea poate fi: *t. de energie mecanică*, *t. de căldură* (cînd transmisiunea de energie este legată, în esență, de fenomene termice), *t. de energie electromagnetică* (numită transport de energie electromagnetică dacă se face pentru transmiterea de putere) etc. **3.** (TELEC.) Proces de trecere a semnalelor dintr-un punct din spațiu în altul. **T.** semnalelor este asociată totdeauna unei **t.** de energie și, după natura acesteia, poate fi: *t. electromagnetică*, *t. optică*, *t. acustică* și *t. combinată*. **4.** (DR.) *Transmisiune de drepturi*, trecerea unor drepturi, prin act juridic sau prin efectul legii, de la o persoană la alta.

transmutáție (FIZ.), transformare a unui element chimic în alt element chimic, fie în mod spontan, printr-o dezintegrare radioactivă, fie în mod stimulat, printr-o reacție nucleară.

transoceánic (NAV.), navă comercială de mare tonaj care execută transporturi de persoane sau de mărfuri între porturi situate de o parte și de alta a unui ocean. **T.** au lungime mare, pînă la 300 m, iar deplasamentul maxim încărcat poate depăși 80 000 t.

transparént (FIZ.; despre un mediu), care poate fi străbătut de un fascicul de radiații ondulatorii sau corpusculare, împrăștiind sau absorbind o fracțiune cît mai mică din radiația incidentă și lăsînd nemodificat caracterul fasciculului respectiv.

transparénță (FIZ.) **1.** Proprietate a unui mediu de a fi transparent. **2.** Mărime egală cu raportul dintre intensitatea radiației care străbate un strat de material și intensitatea radiației incidente; este reciproca opacității.

transpiráție **1.** (FIZIOL.) Secreție rezultată din activitatea continuă a glandelor sudoripare. **T.** reprezintă unul dintre principalele mecanisme ale termoreglării, permițînd organismului adaptarea la temperaturi crescute, prin pierderea unei cantități de căldură (termoliză). În timpul efortului fizic, la expunerea îndelungată la căldură etc., cantitatea de **t.** crește proporțional cu travaliul muscular. **2.** (BOT.) Funcțiune fiziologică de eliminare a apei, sub formă de vapori, din părțile aeriene ale plantelor (mai ales din frunze) în aerul înconjurător. **T.** favorizează absorbția sevei brute din sol și împiedică supraîncălzirea plantei.

transplantáre (MED.), intervenție chirurgicală care constă din grefarea unui fragment de țesut provenit de la același individ (*autotransplantare*), de la alt individ din aceeași specie (*homotransplantare*) sau de la un individ din altă specie (*heterotransplantare*).

transportór **1.** (TEHN.) Mecanism sau instalație pentru transportul continuu al unor materiale, piese etc. pe distanțe relativ scurte. Există diferite tipuri de **t.**, în funcție de felul sau de construcția organului activ: cu bandă, cu role, cu raclete, cu cărucioare, cu cupe, oscilant, elicoidal etc. **2.** (MILIT.) *Transportor blindat*, autovehicul blindat, cu posibilități de deplasare pe orice teren, destinat transportului infanteriei și statelor-majore. În anumite situații se poate duce lupta chiar din ele.

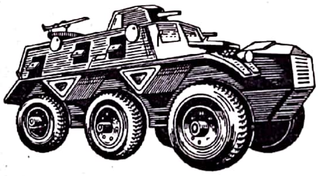

Transportor blindat

transportul energiei electromagnetice (ELT.), transmisiunea energiei electromagnetice de la centralele electrice la centrele de consum. Din motive tehnice și economice, **t.e.e.** la distanțe mari se face numai la tensiuni înalte și foarte înalte, prin linii electrice de energie, la extremitățile cărora se găsesc stațiunile electrice (la capătul dinspre centrala electrică) ridicătoare sau (la capătul dinspre centrul de consum) coborîtoare de tensiune. În prezent, cel mai răspîndit este **t.e.e.** în curent alternativ la tensiuni de peste 35 kV, mai frecvent de 110, 220 și 380, respectiv 400 kV, cu tendința de a se trece la tensiuni și mai înalte, dictată de necesitatea transportului la distanțe tot mai mari, cea mai înaltă tensiune de transport fiind în prezent de 735 kV. **T.e.e.** în curent continuu este folosit numai pentru transportul la distanțe foarte mari, mai cu seamă între puncte separate prin întinderi mari de apă. Aceasta se datorește complexității și costului mare al stațiunilor electrice (ele cuprind transformatoare ridicătoare sau coborîtoare de tensiune și mutatoare pentru convertirea curentului alternativ în curent continuu sau invers), cu toate că **t.e.e.** în curent continuu prezintă avantaje însemnate (cost mai mic al liniei electrice, pierderi de energie mai mici, siguranță de funcționare mai mare etc.).

transpórturi, ramură a economiei naționale a cărei funcție economică o constituie deplasarea călătorilor și a mărfurilor, legarea tuturor ramurilor economiei naționale, a regiunilor și raioanelor unei țări, precum și dezvoltarea legăturilor economice și sociale între diferite țări. Mijloacele de transport sînt variate: feroviare, rutiere (auto), navale, aeriene, prin conducte. Transportul de mărfuri face parte din sfera productivă, constituind în general o prelungire a procesului de producție și contribuind astfel la creșterea venitului național. În economia socialistă, mijloacele de transport de deservire generală sînt proprietate de stat și formează un sistem unic, care asigură o legătură permanentă, rațională între diferitele regiuni ale țării, între diferitele întreprinderi și organizații economice, contribuind astfel la dezvoltarea cooperării lor în producție, la creșterea productivității muncii sociale. După sfera în care se desfășoară, **t.** se împart în: *t. de uz general*, efectuate de întreprinderi specializate care deservesc cu mijloacele lor alte întreprinderi sau populația, și *t. interne ale întreprinderilor*, realizate cu mijloacele proprii ale unităților respective (**t.** uzinale, c.f. forestiere, transportul gazelor sau petrolului prin conducte în afara celor magistrale etc.). Dezvoltarea **t.** de-a lungul istoriei a fost determinată de extinderea și de intensificarea producției și circulației de mărfuri, de adîncirea diviziunii sociale a muncii și îndeosebi de dezvoltarea industriei. Procesul de apariție a **t.** ca ramură distinctă a economiei naționale a început în sec. XV—XVI și s-a desăvîrșit o dată cu *revoluția industrială*. Apariția mijloacelor mecanizate de transport și modernizarea continuă a acestora a determinat și dezvoltarea acestei ramuri. Pînă la începutul sec. al XIX-lea, transporturile se făceau numai pe căi de comunicație terestre (cu vehicule cu tracțiune animală) și pe căi navigabile (cu nave cu pînze sau cu vîsle). Navele echipate cu mașini cu abur au apărut la începutul sec. al XIX-lea, iar cele echipate cu motoare cu ardere internă la începutul sec. al XX-lea. Prima navă cu mașini cu abur (și cu pînze) care a străbătut Atlanticul a fost *Savannah* (1819), a cărei călătorie a durat 25 de zile; în prezent, pacheboturile moderne (cu viteză pînă la 60 km/h) traversează Atlanticul în numai 5 zile. Transportul feroviar a fost organizat după apariția locomotivei cu abur, în deceniul al treilea al sec. al XIX-lea. Locomotiva *Racheta*, construită de George Stephenson în 1829, avea o viteză de 22 km/h; modernele trenuri de persoane ating în prezent viteze pînă la 250 km/h, pe căi ferate cu terasamente de construcție specială. Volumul transporturilor feroviare de mărfuri în lume a fost de 3 185 miliarde de tone-kilometri în anul 1960. Apariția autovehiculelor la sfîrșitul sec. al XIX-lea a dat un puternic impuls transporturilor rutiere. În special după al doilea război mondial, transporturile auto au cunoscut un ritm înalt de dezvoltare, tinzînd să înlocuiască într-o anumită măsură transporturile feroviare. Transporturile aeriene au fost organizate în special după primul război mondial și în prezent se dezvoltă foarte rapid, concurînd pe distanțe mari transportul feroviar. În anul 1958 volumul transporturilor aeriene de mărfuri a fost de 420 000 tone-kilometri și 21 000 000 de pasageri-kilometri, iar în anul 1960 a fost de 2 180 000 tone-kilometri, respectiv 109 milioane pasageri-kilometri. În România, **t.** s-au dezvoltat prin construirea de căi ferate, șosele, porturi, aeroporturi, prin dotarea cu mijloace de transport tot mai perfecționate, multe produse în țară (vagoane, locomotive, autocamioane, șlepuri, cargouri etc.), acest proces intensificîndu-se îndeosebi în anii construcției socialiste, pe baza industrializării țării. În 1965 volumul mărfurilor transportate era de 2,4 ori mai mare decît în 1959, iar **t.** dădeau 9,2% din venitul național. În prezent, modernizarea **t.** din România are loc prin electrificarea unor căi ferate, prin înlocuirea tracțiunii cu abur prin cea diesel-electrică, prin modernizarea șoselelor, porturilor etc., mecanizarea operațiilor de încărcare și descărcare, prin mecanizarea și automatizarea proceselor de exploatare la căile ferate (extinderea centralizării electrodinamice a stațiilor și conducerea centralizată a circulației etc.), prin dotarea flotei fluviale și maritime cu nave mineraliere, tancuri petroliere, cargouri și alte tipuri de nave, precum și a aviației civile cu avioane moderne cu viteză și capacitate sporită, amenajarea unor noi aeroporturi sau modernizarea celor existente. V. și automobil; aviație; cale ferată; locomotivă; România.

transpoziție **1.** (CHIM.) Schimbare a poziției unor atomi sau a unor radicali dintr-o moleculă organică în anumite condiții, avînd ca rezultat formarea unui izomer (ex. **t.** benzidinică, în care hidrazobenzenul, prin încălzire cu acizi minerali diluați, trece în benzidină). **2.** (MUZ.) Reproducere orală sau scrisă a unei lucrări muzicale dintr-o tonalitate în alta, cu păstrarea raporturilor dintre sunetele ei. Se practică atît de voci, cît și de instrumente, pentru ușurarea execuției.

transpúnere (ELT.), permutare periodică a poziției conductoarelor cu același traseu, efectuată în vederea anulării sau a compensării anumitor efecte de natură electromagnetică. **T.** se face la liniile electrice (pentru limitarea influenței perturbatoare asupra liniilor de telecomunicații și pentru micșorarea asimetriei curenților și a tensiunilor), la mănunchiurile înfășurărilor mașinilor electrice de mare putere (pentru a micșora diferențele dintre tensiunile electromotoare induse în diferitele conductoare dintr-o crestătură) etc.

transpusa unei matrice M (MAT.), matrice obținută dintr-o matrice *M* prin schimbarea liniilor acesteia în coloane și a coloanelor ei în linii.

transudát (MED.), lichid constituit din apă, săruri și o cantitate mică de substanțe proteice, care trece, în anumite stări patologice, din sînge în țesuturi sau în cavitățile naturale (pleurală, pericardică, peritoneală). **T.** se produce cînd circulația normală a sîngelui este tulburată de un obstacol (ex. ascita în insuficiența cardiacă).

transversálă (MAT.), dreaptă care taie o figură dată (un poligon, în particular laturile unui triunghi, o curbă, o suprafață etc.).

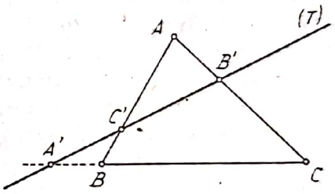

T-transversală

tranșée (fr. *tranchée*, din *trancher* „a tăia, a reteza"; MILIT.), șanț îngust, amenajat cu locașe de tragere, care oferă protecție contra focului inamic și micșorează efectele exploziilor.

tranzácție (DR.), convenție prin care părțile își fac reciproc concesii pentru a pune capăt unui litigiu existent ori pentru a evita un litigiu iminent. În raporturile dintre organizațiile socialiste, **t.** este interzisă, fiindcă implică o renunțare parțială la drepturi cuvenite, ceea ce este contrar principiului gospodăririi socialiste.

tranzistór (ELT., TELEC.), element de circuit electric neliniar, semiconductor şi cu mai mulţi electrozi (aproape exclusiv cu trei electrozi), cu funcţiuni analoge tuburilor electronice cu mai mulţi electrozi şi utilizabil în locul acestora în circuitele electronice pentru amplificare, generare de oscilaţii, modulare şi demodulare, redresare, comutare etc. Inventat în 1948, **t.** s-a răspîndit în toate domeniile electronicii în diverse tipuri, dintre care cel mai răspîndit este *t. cu joncţiuni*, format dintr-un monocristal semiconductor (de germaniu sau de siliciu) în care s-au format două domenii cu funcţiuni distincte, *emitor* şi *colector*, cu acelaşi tip de conducţie (*p* sau *n*), separate printr-o regiune foarte îngustă cu tip de conducţie opus (*n* sau *p*), numită *bază*. La acestea se stabilesc legături conductoare cu trei electrozi, numiţi ca şi regiunile respective: *emitor*, *bază*, şi *colector*. Faţă de tuburile electronice, **t.** prezintă importante avantaje, şi anume: sînt mai robuste, nu necesită putere de încălzire, sînt mai mici şi mai uşoare, funcţionează la tensiuni de alimentare mai mici, asigură randamente de funcţionare mai mari şi sînt mai sigure în funcţionare, neuzîndu-se. Au însă şi unele dezavantaje: dependenţa de temperatură a proprietăţilor lor, dispersiunea accentuată a caracteristicilor pentru diferitele produse din aceeaşi serie, impedanţa de intrare mai mică şi tehnologia de fabricaţie delicată. V. şi *semiconductor*.

tránzit 1. (EC.) **a)** Trecerea unor mărfuri sau a unor persoane dintr-o ţară în alta prin teritoriul altei ţări. **b)** *Bilet de tranzit*, document pe baza căruia sînt scutite de vamă unele mărfuri la trecerea lor printr-o ţară străină. **2.** (DR.) *Furnizare în tranzit*, mod de executare a obligaţiilor izvorîte din două contracte de furnizare încheiate unul între furnizorul-producător şi o organizaţie de aprovizionare sau desfacere cu ridicata, iar celălalt între această organizaţie şi beneficiarul destinatar, furnizorul-producător executîndu-şi obligaţia nu în raporturile cu organizaţia cu care a contractat, ci direct faţă de beneficiarul-destinatar, iar acesta, după cum tranzitul este organizat sau neorganizat (achitat, cu factură fermă), plătind preţul fie furnizorului-producător de la care a primit efectiv prestaţia, fie organizaţiei intermediare cu care a încheiat contractul. **3.** (FIZIOL.) *Tranzit digestiv*, drumul parcurs de alimente prin tubul digestiv din momentul introducerii lor în gură şi pînă la absorbţia elementelor asimilabile şi eliminarea resturilor. În diaree, tranzitul digestiv este accelerat, iar în constipaţie este întîrziat.

tranzitív (lat. *transitivus* „trecător"; LINGV.; despre verbe), a cărui acţiune se exercită în mod nemijlocit asupra unui obiect şi care se poate deci construi cu un complement direct (ex. *a demonstra, a pretinde* etc.). V. şi intranzitiv; verb absolut.

tranzitívă, *relaţie* ~ (MAT), relaţie R între elementele unei mulţimi M cu proprietatea: xRy şi yRz implică xRz, $\forall x, y, z \in M$ (ex. egalitatea, asemănarea, paralelismul, divizibilitatea; perpendicularitatea este un exemplu de relaţie netranzitivă).

tranzitivitáte 1. (LOG.) Proprietate a unei relaţii logice, care constă în aceea că relaţia se transmite ca atare, prin termenii intermediari, între primul şi ultimul termen al şirului de termeni ordonaţi pe baza acestei relaţii (ex. „Dacă A este paralel cu B şi B este paralel cu C şi C este paralel cu D, atunci A este paralel cu D; dacă relaţia „a fi paralel" există între A şi B şi între B şi C şi între C şi D, atunci ea se transmite ca atare, prin intermediul lui B şi C, între A şi D"). V. şi intranzitivitate. **2.** (MAT.) Proprietate a unei relaţii matematice de a fi tranzitivă.

tranzíţie (FIZ.), trecere a unui sistem fizic de la o stare la alta; transformare; salt. — *T. cuantică*, tranziţie a unui sistem (atom, nucleu atomic etc.) între două stări cuantice care diferă cel puţin prin valoarea unuia dintre numerele cuantice caracteristice şi care, de obicei, au şi energii diferite (în acest caz *t.c.* este asemănată cu un salt între două nivele energetice). *T.c.* de la un nivel energetic superior la unul inferior este însoţită de emiterea unei cuante de energie egală cu diferenţa celor două nivele; *t.c.* de la un nivel energetic inferior la unul superior poate avea loc numai prin absorbţia unei cuante de energie egală cu diferenţa celor două nivele. Pentru un anumit sistem, nu toate *t.c.* posibile din punct de vedere energetic se pot produce în realitate (v. selecţie, *reguli de* ~).

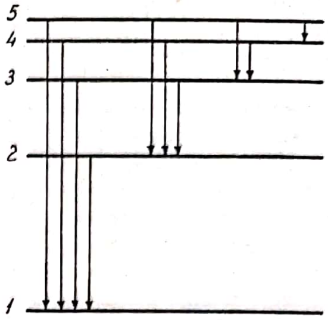

Schemă cu nivele energetice (1 ,..., 5) şi tranziţii radiative

trapéz 1. (MAT.) Patrulater cu două laturi opuse paralele, numite *baze*. Cea mai lungă dintre ele se numeşte *baza mare* (*B*), iar cea mai scurtă *baza mică* (*b*). Celelalte laturi opuse ale **t.** se numesc *laturi neparalele*. Aria **t.** este egală cu $\frac{1}{2} I \cdot (B+b)$, unde I este înălţimea **t.** — *Formula trapezelor*, formulă pentru calcularea cu aproximaţie a integralelor definite:

$$I=\int_a^b f(x)\,\mathrm{d}x \approx \frac{b-a}{2n}\cdot(f_0+2f_1+\ldots+2f_{n-1}+f_n),$$

unde $f_k=f(a+kh)$, $h=(b-a)/n$. **2.** (ANAT.) Muşchi în formă de patrulater, situat superficial în regiunea spatelui. Se întinde de o parte şi de alta a coloanei vertebrale, de la linia curbă superioară a occipitalului de-a lungul coloanei cervicale şi dorsale, iar lateral se inserează pe claviculă şi pe omoplat. **T.** are rol activ în mişcările de ridicare a umărului şi de apropiere a omoplatului de coloana vertebrală.

trápeză (ARHIT.), denumire dată sălii de mese dintr-o mănăstire. În arhitectura medievală românească, deseori **t.** era monumental construită și decorată cu picturi murale (Hurezi, Antim ș.a.). Se mai numește *sufragerie, refector*.

Trapezunt (Trebizonda), oraș în Turcia. În antichitate a fost colonie greacă, întemeiată de orașul Sinope prin anul 750 î.e.n. În evul mediu, oraș important în Imperiul bizantin, unde s-au retras Alexis și David Comnenul, fiii împăratului Andronic I, după ocuparea Bizanțului de către cruciați (1204), creînd Imperiul bizantin de la **T.**, care a durat pînă în 1461, cînd a fost cucerit de turci. Astăzi se numește *Trabzon*.

trasáre (TEHN.), operație de însemnare prin puncte ori prin linii a unor locuri sau a unor porțiuni de pe suprafețele pieselor și ale organelor de mașini în vederea stabilirii poziției reciproce sau a prelucrării ulterioare a lor. **T.** se execută prin zgîriere cu *acul de t.* sau prin imprimare cu *punctatorul*, folosindu-se totodată și unele instrumente ajutătoare, ca rigle, echere, șublere de **t.** etc.

trásă (C.F.), diagramă a mișcării unui tren, înscrisă în graficul de circulație a trenurilor pe o linie de cale ferată.

Trascăului, *Munții ~*, masiv muntos în sud-estul Munților Apuseni, format pe șisturi cristaline, calcare, conglomerate și gresii mezozoice, străpunse de banatite. În relief predomină suprafețe de eroziune, forme structurale și petrografice apărute prin eroziunea diferențială, forme carstice și periglaciare. Altitudini medii reduse. Sînt împăduriți.

Trasibul (? — 388 î.e.n.), om politic atenian. A participat ca strateg la războiul peloponesiac. Proscris de către regimul oligarhic instaurat la Atena în anul 404 î.e.n., **T.** s-a refugiat la Teba, unde a organizat rezistența împotriva acestuia. În urma unei campanii militare victorioase, a reușit să restabilească în anul 403 î.e.n. democrația la Atena.

Trasimene, lac în nordul Italiei, în apropierea căruia armata cartagineză, condusă de Hanibal, a învins în anul 217 î.e.n. armata romană.

trasór (FIZ.), izotop radioactiv al unui element, care, prin detectarea radiațiilor, permite urmărirea circulației sale într-un sistem oarecare. De obicei se utilizează o cantitate mică de **t.**, împreună cu izotopii săi stabili, amestecul lor comportîndu-se din punct de vedere chimic ca un singur element. Cu ajutorul **t.** pot fi studiate și controlate de la distanță procese care se desfășoară în vase închise sau în locuri unde pătrunderea cu alte mijloace de investigație ar tulbura procesul urmărit. **T.** se utilizează în metalurgie, în chimie, în biologie etc. Sin. *atom marcat*.

trass (CONSTR.), material obținut prin măcinarea tufurilor vulcanice și ai cărui principali componenți sînt bioxidul de siliciu activ și trioxidul de aluminiu. În amestec cu varul gras, **t.** dă lianți care se întăresc în mediu umed și sînt rezistenți la acțiunea apei. Betonul obținut din ciment portland cu adaosuri de cel mult 25% **t.** posedă o impermeabilitate ridicată și o rezistență sporită la coroziune.

tratamént 1. (MED.) Ansamblu de mijloace igienice, dietetice, medicamentoase, balneofizioterapice și climatice cu care se tratează o boală. **2.** (TEHN., METAL.) Operație sau ansamblu de operații tehnologice, executate în scopul modificării dimensiunilor, aspectului, proprietăților fizico-mecanice etc. ale materialelor metalice. De obicei prin **t.** se acționează numai asupra stratului superficial al pieselor și organelor de mașini. — *T. mecanic*, tratament prin care se urmărește schimbarea dimensiunilor sau a proprietăților mecanice ale pieselor metalice prin deformare la cald sau la rece (ex. ecruisarea suprafețelor fusurilor de arbori, polizarea tablelor etc.). — *T. termic*, ansamblu de operații de încălziri și de răciri la anumite temperaturi, cu anumite viteze și în anumite medii, aplicate în scopul obținerii unor piese metalice cu structură și proprietăți determinate (ex. călirea, revenirea, recoacerea, normalizarea, îmbunătățirea etc.). — *T. termochimic*, operație sau ansamblu de operații prin care se modifică compoziția chimică a stratului superficial al pieselor și organelor de mașini din oțel sau din fontă, prin difuziunea unor elemente ca azotul, sulful, carbonul, cromul, aluminiul etc., în scopul îmbunătățirii caracteristicilor fizico-chimice și mecanice ale lui (ex. carburarea, cianizarea, carbonitrurarea, sulfizarea, silicierea, aluminizarea etc.). — *T. chimic superficial*, operație sau ansamblu de operații de tratare cu anumite substanțe chimice (acizi, baze etc.) a suprafețelor pieselor metalice care sînt supuse prelucrării ulterioare sau cercetării metalografice, în scopul degresării, decapării, corodării etc. **3.** (DRUM.) *Tratament superficial*, înveliș asfaltic subțire, aplicat pe suprafața unei îmbrăcăminți rutiere în scopul protejării macadamului ordinar, al întreținerii îmbrăcăminților asfaltice care încep să se degradeze etc. Pe drumurile cu circulație intensă se execută două *t.s.* unul peste altul *(t.s. dublu)*.

tratáre (FITOPAT.), metodă chimică de combatere a bolilor și dăunătorilor plantelor. **T.** se face prin prăfuiri sau stropiri cu substanțe chimice anorganice și organice (fungicide, insecticide, bactericide, erbicide etc.) sau cu amestecuri de mai multe substanțe pentru combaterea mai multor paraziți în același timp.

tratát (DR.), înțelegere internațională în vederea determinării, într-un anumit domeniu, a drepturilor și a obligațiilor părților contractante sau în scopul stabilirii unor norme juridice. Uneori denumirea de **t.** se folosește în sens larg fără deosebire, după cum înțelegerea este intitulată tratat, acord, convenție, declarație, pact, protocol sau se face printr-un schimb de note. După numărul părților, **t.** pot fi: *bilaterale* și *multilaterale*. Sin. *accrd internațional; convenție internațională*.

trátă (ital. *(cambiale) tratta*), formă de *cambie* în capitalism, denumită și *poliță*, prin care o persoană dispune debitorului să plătească o sumă de bani unei alte persoane sau la ordinul acesteia, la data şi în locul indicate în cambie. Sinonim poliţă.

tráţă (NAV.), element de legătură între timonă şi echea sau sectorul cîrmei (la unele nave mici), prin care mişcarea de rotaţie a timonei se transmite la cîrmă.

trául, cea mai răspîndită unealtă pentru pescuitul marin de larg. Are forma unui sac conic sau tronconic, a cărui lungime poate ajunge pînă la 50 m (avînd o lăţime la gură pînă la 30—40 m) şi este confecţionat dintr-o plasă cu ochiuri cu dimensiuni de 4—5 cm. **T.** este tîrît pe fundul mării cu ajutorul traulerului.

tráuler (NAV.), navă maritimă de pescuit la adîncimi de 50—100 m. **T.** este echipat cu *traule*.

traumatísm (gr. *trauma, -atos* „rană"; MED.), leziune organică sau funcţională, de origine mecanică, electrică, microbiană sau chimică, directă sau indirectă. În cadrul larg al **t.** sînt cuprinse plăgile închise sau deschise, fracturile, arsurile, degerăturile, electrocutarea, intoxicaţiile acute etc.

traumatologíe (MED.), ramură a chirurgiei care se ocupă cu studiul şi cu tratamentul rănilor provocate de diferite accidente (de circulaţie, de muncă, de sport etc.).

traváliu (MED.), termen prin care este denumită perioada cuprinsă între începutul apariţiei durerilor de naştere şi expulzarea fătului din uter.

travée (CONSTR., ARHIT.), porţiune dintr-o construcţie (edificiu, pod, viaduct etc.) cuprinsă între axele a două grinzi sau a două elemente principale de rezemare consecutive (stîlpi, coloane, pile etc.), dispuse transversal faţă de axa longitudinală a construcţiei.

travelling (engl. *travelling* */trévliŋ/* „mişcare"), procedeu de punere în scenă, constînd în filmarea unui plan cu un aparat mobil, în general montat pe un suport care se deplasează pe şine; termen generic care semnifică deplasarea aparatului de filmat; prin *t. optic* se obţin efecte de **t.** fără a se deplasa aparatul de filmat, cu ajutorul unui obiectiv cu focar variabil.

Traven, B., (Bruno), pseudonimul literar al unui scriitor, probabil german, emigrat în Mexic, neidentificat biografic. Romanele sale („Culegătorii de bumbac", 1926; „Vasul morţii", 1926, trad. rom. 1964; „Comoara munţilor Sierra Madre", 1927; „Trandafirul alb", 1929, trad. rom., ş.a.) vădesc puternice trăsături de simţ al exoticului, de critică socială anticapitalistă, de orientare umanistă. Romanele de maturitate artistică „Răscoala spînzuraţilor" (1936, trad. rom.) şi „Un general se întoarce din junglă" (1939), evocă, de pe poziţii mai înaintate, momente din lupta de clasă a proletariatului.

travérsă 1. (C.F.) **a)** Piesă în formă de grindă, confecţionată din lemn, din beton armat sau din metal, pe care se aşază şinele unei căi ferate. **T.** au rolul de a fixa şinele, de a menţine neschimbat ecartamentul căii şi de a transmite stratului de balast încărcările date de convoaiele de vagoane. **b)** *Traversă dansantă*, grindă puternică, mobilă, aşezată între grinzile intermediare ale cadrului unui boghiu de vehicul de cale ferată şi pe care se sprijină (prin intermediul unei crapodine) şasiul vehiculului, astfel încît acesta să se poată deplasa, fără şocuri, în sens vertical şi orizontal faţă de cadrul boghiului. **2.** (NAV.) Grindă, constituită din profile de oţel, care face legătura între bordajele unei nave şi care are rolul de a susţine învelişul unei punţi a navei.

travertín (PETROGR.), varietate de tuf calcaros compact. Tăiat în plăci, **t.** este utilizat ca piatră ornamentală în construcţii. În Republica Socialistă România se găseşte la Borsec, Tuşnad (reg. Mureş-Autonomă Maghiară), Geoagiu şi Banpotoc (reg. Hunedoara), Borz (reg. Crişana) etc.

travesti, termen francez de uz internaţional, folosit în teatrul modern, ca epitet atribuit rolurilor destinate (prin tradiţie sau din motive de accentuare a expresivităţii scenice) interpreţilor de sex opus celui al personajului jucat (roluri „în travesti"). În teatrele orientale tradiţionale şi în teatrul oriental din antichitate, în evul mediu şi în Renaşterea timpurie, rolurile feminine erau susţinute de bărbaţi printr-o convenţie universal acceptată şi nu pot fi considerate drept **t.** În teatrul românesc, rolurile „în travesti" au cunoscut o epocă de glorie în sec. al XIX-lea (*Coana Chiriţa* din comediile lui V. Alecsandri, interpretată de M. Millo; Spiridon din „O noapte furtunoasă" de Caragiale, interpretat de Aristizza Romanescu). Prin extindere, **t.** înseamnă şi travestire, deghizare, şi în acest sens se aplică rolului în care acelaşi actor reprezintă succesiv mai multe personaje diferite.

trădare de patrie (DR.), infracţiune care constă în săvîrşirea de către un cetăţean împotriva ţării sale a uneia dintre faptele prevăzute de legea penală din Republica Socialistă România sub denumirea de trădare (ex. orice acţiune care are drept scop suprimarea sau ştirbirea suveranităţii, independenţei sau integrităţii statului; purtarea armelor contra patriei ori înrolarea în armata inamicului; sprijinirea sub orice formă a inamicului în timp de război; întreţinerea de relaţii cu o putere străină sau cu supuşii acesteia de natură să pună în pericol securitatea statului; săvîrşirea vreunui act care, atunci cînd este comis de un străin, constituie spionaj).

trăgătór (TEHN.), instrument folosit în lucrările de desen tehnic la trasarea în tuş a liniilor drepte sau curbe.

trăirísm, curent iraţionalist profascist din filozofia burgheză românească dintre cele două războaie mondiale, reprezentat de Nae Ionescu, Emil Cioran, Mircea Eliade, Mircea Vulcănescu ş.a. Trăiriştii nu şi-au exprimat ideile într-o formă logică închegată, sistematică, cultivînd paradoxul şi contradicţia şi acordînd preferinţă eseurilor. Ei şi-au răspîndit ideile la început prin publicaţiile „Gîndirea" şi „Cuvîntul"; pe la 1930 s-au grupat în cercul „Criterion", scoţînd apoi publicaţii de extremă dreaptă, ca „Axa" (1932—1933), „Iconar" (1935—1937) ş.a. Variantă a filozofiei vieţii, apropiată de existenţialism, **t.** porneşte de la opoziţia dintre viaţă (redusă la instinctele oarbe, la inconştient) şi raţiune, intelect, proclamînd primatul „vieţii" asupra raţiunii. Potrivit concepţiilor **t.**, filozofia este un act de trăire subiectivă prin care fiecare gînditor „mînuieşte" realitatea în felul său. Ştiinţa nu este nici ea altceva decît un „tip de valorificare a existenţei", ale cărei rezultate au o semnificaţie pur subiectivă şi relativă. Numai „trăirea" mistică, opusă cunoaşterii de tip logic, ar putea duce la „absolut". Înrudit cu gîndirismul prin antiraţionalism, **t.** nu apela neapărat, ca acesta, la ortodoxism (prezent totuşi la Nae Ionescu), ci uneori la mistica indiană (M. Eliade) sau la un nihilism de tip existenţialist (E. Cioran ş.a.). Trăiriştii au făcut apologia „acţiunii", a „aventurii", a faptei absurde, lipsite de criterii morale, ca expresie consecventă a celei mai intense „trăiri". Doctrina şi-a găsit o expresie literară în romanele lui M. Eliade. Trăiriştii cultivau obsesia morţii, a neantului, sentimentul „desperării" (E. Cioran, „Pe culmile desperării", 1934), făceau apologia omului „organic" (biologic), negau în mod cinic valorile culturale. Toate aceste idei au contribuit la crearea unui climat spiritual de exaltare iresponsabilă şi de disponibilitate pentru aventură, propice fascismului. Ele au fost preluate de Garda de fier. Pe plan politic, trăiriştii au făcut apologia deschisă a imperialismului şi agresiunii (E. Cioran, „Schimbarea la faţă a României", 1936); mulţi dintre ei au aderat făţiş la mişcarea legionară.

trăpáş (ZOOTEHN.), denumire generică dată raselor de cai specializaţi pentru o mare viteză la trap, destinaţi mai ales alergărilor pe hipodrom (trăpaş românesc, orlov, american, rusesc etc.).

trắsnet, descărcare electrică luminoasă, care se produce între un nor şi pămînt sau alte obiecte (clădiri, copaci etc.). Datorită acumulării în nor a unei importante sarcini electrice, creşte intensitatea cîmpului electric în vecinătatea corpurilor proeminente şi se formează canale de aer ionizat de-a lungul cărora se produce descărcarea. Durata unui **t.** este de cîteva microsecunde, iar intensitatea curentului electric poate atinge sute de mii de amperi. Protecţia împotriva consecinţelor dăunătoare ale **t.** se realizează cu ajutorul paratrăsnetului.

treápăd (în evul mediu în Ţara Românească), taxă sau amendă percepută de slugile domneşti care se deplasau în ţară pentru a aduce la procese pe cei ce nu se prezentau de bunăvoie şi pentru a sili pe locuitori să-şi plătească datoriile etc. Corespunde ciubotelor din Moldova.

treaptă geotermică (GEOL.), distanţă, exprimată în metri, cu care trebuie să coborîm pe verticală în adîncul Pămîntului pentru a constata o creştere a temperaturii de 1°C (ex., în Europa, mărimea **t.g.** este, în medie, de 33 m, în America de 40 m). **T.g.** este, în general, mai mare pe platforme şi mai mică în zonele geosinclinale şi variază de la 5 la 150 m. Valoarea ei nu se menţine constantă pînă la centrul Pămîntului, ci se măreşte treptat, astfel că în centrul Pămîntului temperatura nu depăşeşte, probabil, 3 000 — 4 000°C. Cunoaşterea valorii **t.g.** este importantă pentru proiectarea puţurilor şi a forjelor de mare adîncime în vederea exploatării cărbunilor, petrolului etc.

trecătoáre, drum îngust de trecere printre doi munţi sau printre două şiruri de munţi, fie de-a lungul unei văi (**t.** de vale), fie printr-un loc mai coborît în cadrul unui interfluviu (**t.** de culme).

trecento, termen italian prin care se defineşte cultura şi arta italiană din sec. al XIV-lea. Din **t.** fac parte artişti renumiţi, ca A. Pisano, Cimabue, Giotto, Simone Martini, exponenţi activi ai prerenaşterii precum şi scriitori mari ca Dante Alighieri, Francesco Petrarca, Giovanui Boccaccio ş.a.

trecerea schimbărilor cantitative în schimbări calitative, lege principală a dialecticii, care guvernează raportul dintre cantitate şi calitate în procesul dezvoltării, explicînd forma, mecanismul, modalitatea în care are loc mişcarea, dezvoltarea în domeniul naturii, societăţii şi gîndirii. Ea dezvăluie faptul că, la un anumit grad de acumulare, schimbările cantitative treptate, uneori imperceptibile, duc, prin depăşirea măsurii obiectului, la schimbări radicale, la transformarea calităţii obiectului. Noua calitate, caracterizată prin noi determinări cantitative, devine terenul unor noi schimbări cantitative, care trec în cele din urmă într-o nouă calitate ş.a.m.d. În lumina acţiunii universale şi permanente a acestei legi, orice mişcare se realizează ca unitate necesară a două momente: evoluţia (v. evoluţie şi revoluţie) şi saltul calitativ, dintre care primul reprezintă schimbările cantitative, iar celălalt transformarea calităţii obiectului. Aceste momente sau laturi se condiţionează şi se întrepătrund reciproc: evoluţia pregăteşte şi determină saltul, iar acesta desăvîrşeşte evoluţia, deschizînd o nouă etapă evolutivă în cadrul unei calităţi noi. Prin acţiunea acestei legi dialectice se afirmă unitatea dintre continuitate şi discontinuitate în procesul universal al mişcării şi dezvoltării. Orice proces este în acelaşi timp continuu şi discontinuu: evoluţia reprezintă continuitatea, iar saltul discontinuitatea, momentul întreruperii continuităţii. Gîndirea metafizică priveşte mişcarea şi dezvoltarea în mod unilateral, absolutizînd fie evoluţia, fie saltul (v. evoluţionism plat; catastrofism). Legea **t.s.c. în s.c.** a fost formulată pentru prima oară de Hegel în cadrul dialecticii idealiste. Teoria materialistă, ştiinţifică a acestei legi a fost elaborată de clasicii marxismului. Subliniind varietatea calitativă infinită a lumii, materialismul dialectic arată că acţiunea legii **t.s.c. în s.c.** se realizează în chip specific în diferitele sectoare ale naturii, societății și gîndirii. Studierea acțiunii concrete a acestei legi în trecerea revoluționară de la capitalism la socialism are o mare importanță teoretică și practică. V. și legile dialecticii.

trecút (LINGV.) **1.** Denumire generică dată tuturor timpurilor unui verb care exprimă o acțiune petrecută înainte de momentul vorbirii. În această accepție, **t.** este un timp de bază care poate prezenta nuanțe temporale, cum sînt perfectul, imperfectul, mai mult ca perfectul (toate acestea există în limba română la modul indicativ), în unele limbi și perfectul anterior. **2.** V. *perfect*.

trefiláre (TEHN.), operație de obținere a sîrmei prin tragere (de obicei la rece) printr-o filieră. **T.** se execută la mașini speciale de trefilat, iar semifabricatul este curățat în prealabil prin sablare, este decapat, spălat și, eventual, tratat termic (ex. recopt).

tréier, *aparat de ~* (MAȘ. AGR.), ansamblu funcțional al combinelor sau al batozelor de cereale, în care se efectuează operația de treierat (batere) a cerealelor. *A. de t.* este format dintr-o tobă rotitoare cu șine *(bătător)* și dintr-un grătar fix *(contrabătător)*.

treierătoáre (MAȘ. AGR.), mașină staționară (batoză) care separă boabele de cereale păioase de celelalte părți ale plantei, le curăță și le sortează.

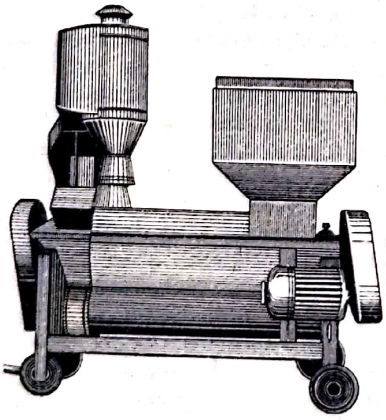
Treierătoare

Trei Ierarhi, vestită biserică din Iași, ctitorită de Vasile Lupu (1639). Reproducînd forme tradiționale ale arhitecturii moldovenești atît în plan, cît și în elevație (bolți moldovenești, turle și baze stelate etc.), biserica **T.I.** a fost realizată de o echipă de meșteri pietrari condusă de Ienache Etisi și construită în întregime din blocuri de piatră cioplită. Are fațadele decorate de sus pînă jos cu o adevărată horbotă de piatră cu motive ornamentale de origine caucaziană, odinioară poleite în întregime cu aur. Biserica Trei Ierarhi este una dintre cele mai valoroase realizări ale arhitecturii moldovenești din sec. al XVII-lea.

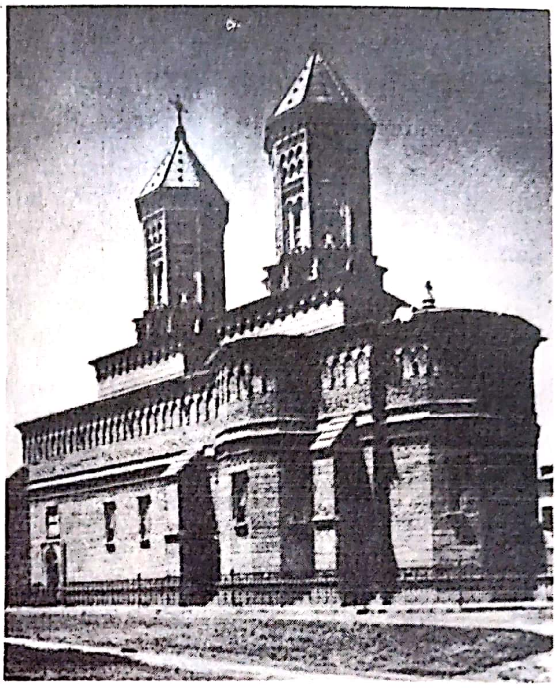
Biserica Trei Ierarhi

trei-leșéștile, joc popular, răspîndit în jumătatea nordică a Moldovei. Jucătorii, de obicei numai bărbați, formează un cerc sau un semicerc în monom. Are ritm binar și se caracterizează prin pași simpli de plimbare spre dreapta și sărituri cu bătaia călcîielor pe loc, executate la comandă.

trei-păzéște, joc popular românesc de bărbați, în ritm binar, vioi, caracteristic repertoriului oltenesc. Este jucat în formație liniară, dansatorii ținîndu-și brațele încrucișate la spate.

Trei Scaune, veche unitate administrativă în sud-estul Transilvaniei, provenită din contopirea, în sec. al XVII-lea, a trei scaune secuiești mai vechi: Chizdi, Sepsi și Orbo. Centrul urban principal era orașul Sf. Gheorghe.

Trejos Fernandez *[tréhos fernándes]*, José Joaquín (n. 1916), președinte al Republicii Costa Rica și șef al guvernului (din 1966). A candidat la alegeri din partea coaliției de partide „Unificarea națională", de orientare conservatoare.

trematóde (ZOOL.), clasă de viermi lați, paraziți, cu corpul moale în formă de frunză, acoperit de o cuticulă și cu un număr variabil de ventuze.

trémă (gr. *trema* „punct"), semn diacritic întrebuințat în ortografia unor limbi (ex. în franceză, germană, suedeză), care, pus deasupra unei vocale, arată fie că litera respectivă trebuie citită ca o unitate de sine stătătoare (ex. *i* în fr. *maïs* „porumb", spre deosebire de *mais* „însă"), fie că este vorba de o vocală anterioară (ex. *o*, în germ. *böse* „rău").

tremolít (MINER.), silicat natural de calciu și de magneziu din grupa amfibolilor, cristalizat în sistemul monoclinic, mai ales sub formă de cristale prismatice sau aciculare, de culoare albă. **T.** se întîlnește în calcare cristaline și în șisturi talcoase, în skarne și ca produs al metamorfismului hidrotermal (ex. la Voșlobeni, reg. Mureș-Autonomă Maghiară, în Munții Bihorului, la Ocna de Fier, reg. Banat ș.a.).

trémolo (MUZ.), termen italian care indică un ornament muzical construit din repetarea rapidă a unuia sau a mai multor sunete.

tren 1. (TRANSP.) Convoi de vagoane, vagonete, remorci etc. trase sau împinse de unul sau de mai multe vehicule motoare (locomotive, tractoare etc.). **2.** (AV.) *Tren de aterizare*, ansamblu de organe care servesc la rularea pe sol a unei aeronave. *T. de a.* este constituit din picioarele trenului (formate din bare articulate), roţile de rulare, amortizoare şi frîne. În general, la avioanele moderne, *t. de a.* este *escamotabil*, adică după decolare poate fi retras în aripi sau în fuzelajul avionului. **3.** (TEHN.) **a)** *Tren de laminor*, grup de caje de lucru (ansamblu format din cilindrii de lucru şi de sprijin, dispozitivele de susţinere şi de reglaj etc.) aşezate în linie sau în tandem. După felul operaţiei executate, respectiv după gradul de precizie al produsului obţinut, *t. de l.* poate fi: *eboşor*, *intermediar* sau *finisor*. **4.** (FIZ.) *Tren de unde*, grup de unde cu lungimi de undă şi cu faze diferite, aflate în propagare printr-un mediu dispersiv, a căror suprapunere în timp şi în spaţiu se repetă în mod asemănător.

trenă de condensare (FIZ.), dîră îngustă alcătuită din picături de lichid formate de un mobil pe traiectoria lui prin condensarea vaporilor suprasaturaţi din gazul străbătut. În atmosferă apar **t. de c.** pe urma avioanelor, fie datorită vîrtejurilor care prin destindere adiabatică răcesc aerul, fie datorită nucleelor de condensare pulverizate intenţionat. În camerele Wilson produc **t. de c.** particulele electrizate rapide, datorită ionilor formaţi pe parcursul lor.

Treniov, Konstantin Andreevici (1876—1945), scriitor sovietic rus. A debutat cu povestiri inspirate din viaţa satului rus, dar s-a afirmat ca unul dintre promotorii dramaturgiei sovietice cu piesele: „Răscoala lui Pugaciov" (1924), „Soţia" (1928), „Liceenii" (1935, trad. rom.) şi, mai ales, „Liubov Iarovaia" (1926, trad. rom.), evocare a unor evenimente dramatice din războiul civil. Laureat al Premiului de stat.

Trenk, Henric (1818—1892), pictor şi grafician elveţian. Între anii 1848 şi 1851 s-a aflat în Transilvania, unde a lucrat ca profesor de desen la o şcoală din Sibiu. Din 1851 s-a stabilit la Bucureşti, unde a pictat peisaje, tîrguri şi iarmaroace, executate cu simţul poeziei amănuntului. În această perioadă, **T.** are şi o remarcabilă activitate de desenator satiric în presa umoristică, fiind autorul unor caricaturi îndreptate în special împotriva boierimii retrograde. **T.** a participat ca desenator şi pictor la lucrările comisiei conduse de Al. Odobescu pentru repertorierea monumentelor istorice din Ţara Românească. A lăsat astfel un important număr de uleiuri, acuarele şi desene cu caracter documentar, înfăţişînd monumente istorice şi de arhitectură în ansamblul, ca şi în detaliile lor.

Trent, rîu în Anglia (290 km). Izvorăşte din Munţii Pennini şi se varsă printr-un estuar în Golful Humber al Mării Nordului. Navigabil în aval de Nottingham. Prin canale navigabile comunică cu Tamisa, Severn ş.a.

Trenton *[tréntən]*, oraş în nord-estul S.U.A., centrul administrativ al statului New Jersey, situat pe rîul Delaware. 114 000 loc. (1960). Industrie constructoare de maşini (echipament aeronautic, automobile), textilă, a cauciucului, a porţelanului şi faianţei etc.

trepán (gr. *trypanon* „sfredel, burghiu") **1.** (SCULPT.) Instrument folosit în sculptură, cu ajutorul căruia se pot face perforaţii adînci în piatră şi marmură. **2.** (EXPL. PETR.) V. *sapă*. **3.** (MED.) Instrument în formă de sfredel, folosit la trepanaţie.

trepanáţie (MED), operaţie care constă în executarea unei deschideri (ferestre) în oasele craniului. **T.** se practică în cazul extirpării anumitor tumori cerebrale, cheaguri de sînge etc.

trepétnic (sl. *trepeti* „tremurătură, clătinare"), carte de prevestire care conţine interpretări superstiţioase ale mişcărilor musculare reflexe. De origină asiriană, caldeeană sau egipteană, **t.** a pătruns în literatura bizantină şi de acolo, prin intermediare sîrbeşti, şi în ţara noastră. Primul **t.** s-a tipărit în 1639 la Bălgrad (Alba-Iulia) şi a fost retipărit în numeroase ediţii, uneori împreună cu alte texte astrologice.

trepidáţie (TEHN.), vibraţie, în general în direcţie verticală, provocată de acţiunea unor forţe exterioare asupra unui sistem tehnic sau de însăşi funcţionarea sistemului tehnic respectiv (ex. **t.** clădirilor provocată de circulaţia autovehiculelor, **t.** motoarelor în timpul funcţionării lor etc.).

treponéma (MICROBIOL.; *Treponema pallidum*), specie de spirochet, agentul patogen al sifilisului.

trepte formale (PEDAG.), momente psihologice în predare, elaborate de J. Fr. Herbart, avînd o succesiune obligatorie şi un caracter formal (independent de conţinutul lecţiei). Herbart a deosebit patru trepte: claritate, asociaţie, sistem şi metodă. Discipolii săi, în special W. Rein, au stabilit alte cinci **t.f.**: pregătirea, tratarea, asocierea, generalizarea şi aplicarea. **T.f.** au imprimat învăţămîntului un caracter disciplinat, sistematic, dar, prin formalismul, intelectualismul şi caracterul lor rigid şi şablonard, ele mecanizau şi sărăceau învăţămîntul, rupeau şcoala de viaţă.

trepte taxonomice, categorii utilizate în raionarea geografică a unui teritoriu, reprezentînd subdiviziuni de diferite grade, subordonate una alteia în funcţie de gradul descrescînd de complexitate. Denumirea diverselor **t.t.** diferă foarte mult în cadrul diverselor şcoli geografice şi la diferiţi autori.

tréstie (BOT.) v. **stuf.**

trestie de zahăr *(Saccharum officinarum)*, plantă perenă din familia gramineelor, originară din Asia de sud-est, caracterizată prin tulpina viguroasă, înaltă de 3—6 m, prin frunze lungi de 1—2 m şi late de 5—10 cm şi prin inflorescenţa sub formă de panicul. **T. de z.** se cultivă în ţările calde ca plantă industrială (conţine 13—20% zahăr, iar din melasa ei se fabrică romul).

treti- (v. sl. *tretii* „al treilea"), prefix alăturat, în evul mediu, denumirii unui dregător din ţările române, pentru a arăta că acesta se află al treilea în ordine ierarhică în cadrul funcţiei respective (ex. *tretilogofăt*, *tretispătar*, *tretivistier*, *tretipaharnic* etc.).

Tretiakov, *Galeria ~*, colecţie de artă din Moscova, înfiinţată în 1856 de P.M. Tretiakov, renumit colecţionar de artă rus, şi dăruită în 1892, împreună cu a fratelui său, pictorul S.M. Tretiakov, oraşului Moscova. Patrimoniul ei, prin continua îmbogăţire, numără azi aproape 40 000 de lucrări de pictură, sculptură şi grafică. Cuprinde o bogată colecţie de icoane din sec. XI–XVII, artă rusă din sec. XVIII–XX şi artă sovietică contemporană.

trétină (în evul mediu în Moldova), amendă plătită de hoţul prins asupra faptului, constînd în „a treia parte" din valoarea lucrurilor furate.

trezorerie (FIN.) **1.** Ansamblu de operaţii financiare şi băneşti, bugetare şi extrabugetare, pe care le face statul pentru procurarea mijloacelor băneşti care-i sînt necesare şi pentru cheltuirea acestor mijloace. În afara veniturilor înscrise în buget, statul îşi poate procura bani prin avansuri temporare de la banca de emisiune, prin emitere de bonuri de tezaur, prin împrumuturi pe termen scurt interne sau externe etc. **2.** Loc unde se păstrează şi se administrează tezaurul statului.

tri- (gr., lat. *tres, tri-* „trei"), element de compunere cu sensul „trei" (ex. *tricolor, triunghi*).

triádă (gr. *trias, -ados* „grup de trei"), schemă de explicare a autodezvoltării „ideii absolute" în dialectica idealistă hegeliană. **T.** se compune din teză (afirmaţie, poziţie), antiteză (negaţie, opoziţie) şi sinteză (negare a negaţiei, compoziţie). Schema **t.** are un caracter abstract, speculativ, specific formalismului analizei lui Hegel; ea are pretenţia irealizabilă de a da prin sine însăşi răspuns la problemele de ordin concret care se ivesc în legătură cu dezvoltarea naturii, societăţii şi ştiinţei. V. şi negarea negaţiei.

triáj, staţie tehnică situată într-un nod de cale ferată, în care se face primirea, descompunerea, trierea şi formarea trenurilor de marfă. **T.** cuprinde un mare număr de linii de cale ferată, grupate după natura operaţiilor care alcătuiesc procesul tehnologic de prelucrare a trenurilor. Trierea vagoanelor se poate face prin manevrarea lor cu ajutorul locomotivelor sau prin rularea vagoanelor pe un plan înclinat sub acţiunea greutăţii proprii. După modul de realizare a operaţiilor de prelucrare a trenurilor se deosebesc: *t. mecanizat*, în care frînarea vagoanelor şi acţionarea macazurilor se face cu mijloace mecanizate: *t. automatizat*, care este prevăzut cu o instalaţie de reglare automată a vitezei de coborîre a vagoanelor pe planul înclinat şi cu instalaţii pentru manevra automată a macazurilor.

triánglu, instrument muzical de percuţie, alcătuit dintr-o bară cilindrică de oţel îndoită în formă de triunghi echilateral, care este lovită cu un ciocănel din acelaşi material. Are o sonoritate cristalină şi o înălţime nedeterminată a sunetului.

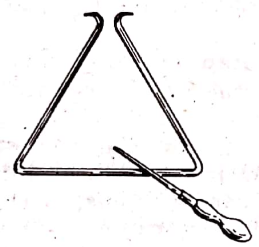

Trianglu

trianguláţie (TOPOGR.), metodă de lucru geodezică, imaginată la începutul sec. al XVII-lea de olandezul Snellius, care constă din determinarea cu precizie a coordonatelor punctelor de pe teren în planul unui sistem de proiecţie cartografică dat, prin aranjarea acestora sub forma unei reţele sau a unui lanţ de triunghiuri (cu forma cît mai apropiată de cea a triunghiurilor echilaterale). Într-un asemenea dispozitiv se măsoară numai una sau două laturi, numite baze, iar toate celelalte puncte se determină indirect numai prin măsurarea unghiurilor. **T.** formează osatura tuturor ridicărilor topografice mai importante.

Trianon *[trianõ]*, *Tratatul de pace de la ~*, unul dintre tratatele de pace ale sistemului de la Versailles, semnat la 4 iunie 1920 între puterile Antantei şi ţările aliate, printre care şi România, pe de o parte, şi Ungaria, pe de altă parte. *Tratatul de pace de la T.* a consacrat, sub imperiul stării de fapt create în toamna anului 1918 prin lupta de eliberare a popoarelor din fosta Austro-Ungarie, graniţele Ungariei cu statele vecine; unirea teritoriilor româneşti Transilvania, Banatul, Crişana şi Maramureşul cu România; a Slovaciei şi a Ucrainei subcarpatice cu Cehoslovacia; a Croaţiei, Sloveniei şi părţii de vest a Banatului cu Iugoslavia. În baza aceluiaşi tratat, regiunea Burgenland (fără oraşul Sopron) a intrat în componenţa Austriei. S-a numit astfel de la locul unde s-a semnat, palatul Trianon de la Versailles.

triásic (STRAT.), prima perioadă a erei mezozoice, caracterizată prin organisme care au afinităţi cu cele paleozoice şi prin organisme specifice erei mezozoice. În flora **t.**, pe primul plan stau gimnospermele (conifere, cicadee); dintre criptogamele vasculare, mai frecvente sînt ecvisetineele, unele filicale etc. În domeniul marin, algele calcaroase sînt abundente, dînd naştere construcţiilor recifale. În fauna **t.** se constată apariţia hexacoralierilor, belemniţilor şi a unor noi ordine de reptile; foarte frecvenţi devin ceratiţii, lamelibranhiatele, unele crinoide, brahiopode şi unele crustacee; de asemenea se găsesc stegocefali, nautiloidee etc. În **t.** se cunosc formaţii continentale, lagunare, neritice şi batiale. **T.** este dezvoltat sub două tipuri: a) *t. alpin*, reprezentat în întregime prin formaţii marine, şi b) *t. germanic*, dezvoltat în facies mixt. În Republica Socialistă România, **t.** este de tip alpin şi se cunoaşte în nord-estul Dobrogii, în munţii Hăşmaş, Tulgheş, Rarău, Perşani, în regiunea Braşovului, în zona Reşiţa-Moldova Nouă, în munţii Codru-Moma, Bihor, Pădurea Craiului ş.a.

triatlón, probă atletică complexă care cuprinde: alergarea pe 100 m plat, aruncarea greutăţii şi săritura în lungime (pentru juniori) sau înălţime (pentru femei). Clasamentul **t.** se stabileşte prin totalizarea punctelor realizate de concurenţi la fiecare probă (potrivit unei tabele speciale de punctaj).

trib, formă de organizare economică şi social-politică caracteristică populaţiilor aflate în stadiul de dezvoltare al comunei primitive, constînd dintr-o grupare de mai multe ginţi sau familii înrudite, unite pe baza comunităţii teritoriului şi supusă autorităţii unui şef unic. A apărut în perioada destrămării orînduirii comunei primitive. În faza democraţiei militare apar, ca forme de organizare social-politice, *uniunile de triburi*.

tribáli, denumirea unor triburi trace din nord-estul Iugoslaviei de azi, care s-au stabilit la începutul sec. al IV-lea î.e.n., sub presiunea ilirilor, între munţii Hemus (Balcani) şi Dunăre. Tribalii au luptat împotriva lui Filip al II-lea, regele Macedoniei, şi au fost înfrînţi de *Alexandru Macedon*. Supuşi de romani şi incluşi în provincia *Moesia*, s-au romanizat treptat.

triboluminescénţă (FIZ.), emisie de lumină pe care o prezintă unele substanţe cristaline (ex. zahărul) atunci cînd sînt zgîriate sau sfărîmate.

Tribonian, jurisconsult roman (sec. al VI-lea), contemporan cu împăratul Iustinian. A condus comisiile care au întocmit o culegere de legi ale împăraţilor romani *(Codul)*, o alta cuprinzînd extrase din lucrările juriştilor clasici romani *(Digeste)* şi un manual de drept *(Institute)*.

tribórd (NAV.), partea din dreapta a unei nave (privind de la pupă spre proră).

tribráhic, picior metric în versificaţia antică (greacă şi latină), alcătuit din trei silabe scurte.

„Tribuna“, ziar politic şi cultural apărut la Sibiu, de la 14 aprilie 1884 pînă la 5 decembrie 1892 şi de la 4 ianuarie 1894 pînă la 29 aprilie 1903, sub conducerea (pînă în 1890) a lui I. Slavici. A avut un important rol în viaţa politică şi culturală a Transilvaniei şi a militat pentru unitatea politică a românilor prin cultură. A combătut exagerările latiniste şi a promovat realismul popular, publicînd numeroase texte folclorice şi literatură inspirată din viaţa maselor ţărăneşti. A editat „Biblioteca poporală a Tribunei“. În redacţia ziarului a lucrat în tinereţe şi G. Coşbuc. Printre colaboratori s-au numărat: G. Bogdan-Duică, I. Pop Reteganul, O. Goga, I. Popovici-Bănăţeanu ş.a.

„Tribuna“, săptămînal cultural editat de Comitetul de Stat pentru Cultură şi Artă. Înfiinţat în februarie 1957, apare la Cluj. Publică lucrări literare, reportaje, articole şi studii, cronici de artă, ştiinţifice etc.

tribunál (DR.) **1.** Denumire generică dată instanţelor judecătoreşti în ţările socialiste. În Republica Socialistă România există: **T.** Suprem, **t.** regionale, **t.** populare şi **t.** militare. Prin activitatea de judecată, **t.** apără orînduirea socialistă şi drepturile persoanelor, educînd pe cetăţeni în spiritul respectării legii. Totodată **t.,** aplicînd sancţiuni penale, urmăresc reeducarea infractorilor, precum şi prevenirea săvîrşirii de noi infracţiuni. **2.** (În sens larg) Organ de jurisdicţie. — *Tribunale militare internaţionale,* denumire dată instanţelor cu compunere internaţională înfiinţate prin înţelegeri între state pentru judecarea principalilor criminali de război germani şi japonezi din timpul celui de-al doilea război mondial. Au funcţionat astfel *T.m.i.* de la Nürnberg şi *T.m.i.* de la Tokio.

„Tribuna transporturilor“, gazetă muncitorească bilunară apărută la Brăila, în noiembrie 1928—martie 1929. A fost organ legal al Sindicatelor unitare ale muncitorilor din transporturi din România.

tribúni, denumire a magistraţilor însărcinaţi să apere interesele şi drepturile plebei în Roma antică în perioada republicii. Aleşi pentru prima dată în primul deceniu al sec. al V-lea î.e.n., numărul lor, stabilit la început la doi, a ajuns în cursul istoriei la 10. În timpul imperiului şi-au pierdut importanţa.

tribút (lat. *tributum* „impozit plătit împăratului de către provincii“), denumire a obligaţiilor (de regulă în bani) pe care o putere cuceritoare le impunea unui popor învins şi supus. V. şi haraci.

tríceps (ANAT.), muşchi cu trei capete de inserţie, care se unesc formînd un singur tendon (ex. **t.** brahial se inserează în partea superioară cu un capăt pe omoplat şi cu celelalte două pe humerus, iar în partea inferioară se inserează printr-un singur tendon pe capul inferior al humerusului).

triceratops (PALEONT.), gen de reptilă fosilă din ordinul dinozaurienilor, care cuprindea animale de 6—8 m lungime, cu două coarne situate deasupra orbitelor şi cu o protuberanţă nazală. Craniul se continua cu un guler de plăci osoase, pe care se inserau muşchi puternici. A trăit în cretacicul superior.

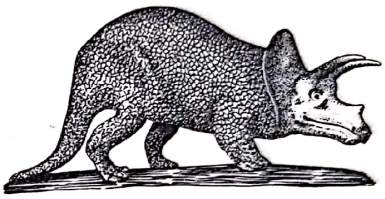

Triceratops

trichínă (PARAZIT.; *Trichinella spiralis*), specie de vierme nematod cu corpul de 1,5—4 mm lungime. Este parazit în muşchii şi în intestinul de şobolani, porci, urşi etc., precum şi la om. Infestarea organismului uman se face prin consumarea cărnii de porc. În intestinul omului larvele devin adulţi, aceştia se înmulţesc, iar larvele ajung pe calea circulaţiei sanguine în muşchi, unde se închistează. Datorită toxinelor eliberate de larve, **t.** provoacă şi la om boala numită *trichinoză*. În scopul prevenirii îmbolnăvirilor, în abatoare se execută în mod organizat şi obligatoriu examenul cărnii de porc *(trichinoscopie)*.

tricloretilénă (CHIMIE), $Cl_2C=CHCl$. Derivat halogenat obţinut prin clorurarea etenei sau prin tratarea tetracloretanului cu hidroxid de sodiu sau de calciu. Este un lichid incolor, solubil în apă, neinflamabil, toxic în stare de vapori. Se întrebuinţează ca solvent, ca agent frigorific şi în diverse sinteze. Se numeşte şi *tricloretenă*.

triclorură de fosfor (CHIM.), PCl_3. Lichid incolor, cu miros puternic, lacrimogen, mai greu decît apa. Se obține direct din elemente. Reacționează cu apa, cu formare de acid fosforos și acid clorhidric. Fumegă la aer.

tricocefál (PARAZIT.; *Trichuris trichiura*), specie de vierme nematod, parazit intestinal la om (mai ales în cec și în colon); are corpul de 4—5 cm lungime, subțiat ca un fir de ață în partea anterioară, cu care stă înfipt în mucoasa intestinală. Se hrănește cu sîngele pe care il suge din capilarele mucoasei. **T.** provoacă boala numită *tricocefaloză*, caracterizată prin anemie, enterită și unele fenomene nervoase. Infestarea omului cu **t.** se face prin intermediul ouălor parazitului, aflate în apă, în alimente contaminate etc.

tricofiție (MED. VET.), boală a taurinelor, cabalinelor și cîinilor, provocată de ciuperci microscopice din genul *Trichophyton*. Se manifestă prin căderea părului, cruste și îngroșarea pielii în plăci. Se tratează local cu substanțe caustice și dezinfectante. Se transmite și la om.

tricomónas (PARAZIT.; *Trichomonas*), gen de protozoare flagelate, cu corpul piriform și cu 3—5 flageli. Provoacă boala numită *tricomoniază (tricomonoză)*. La om, *Trichomonas vaginalis*, cu localizare genitourinară, și *Trichomonas intestinalis* (mai rar), localizat în intestin, provoacă secreții abundente, dureri etc. La taurine, *Trichomonas foetus* determină avorturi și sterilitate, iar *Trichomonas gallinae* duce la pagube, mai ales la porumbei și la curci.

tricoptére (*Trichoptera*), ordin de insecte caracterizate prin aripile acoperite cu peri sau mici solzișori, ale căror larve trăiesc în apă și își construiesc niște „căsuțe“, în general cilindrice sau conice, din resturi vegetale, nisip, pietricele, în care se adăpostesc.

tricrezilfosfát (CHIM.), $(H_3C-C_6H_4)_3PO_4$. Ester anorganic al crezolului cu acidul fosforic. Este un lichid incolor, inodor, neinflamabil și toxic. Se întrebuințează ca plastifiant la fabricarea materialelor plastice.

tricuspídă (*tri-* „trei“ și lat. *cuspis, -idis* „vîrf“), *valvulă* ~ (ANAT.), valvulă formată din trei clape, care închide orificiul dintre atriul și ventriculul drept.

tridimít (MINER.), silice naturală, incoloră sau albă, care prezintă două modificații cristaline: **α-t.**, rombic (de temperaturi joase), și **β-t.**, hexagonal (de temperaturi ridicate). Este frecvent în rocile efuzive neovulcanice.

triédru (MAT.), figură din spațiu formată de trei semidrepte necoplanare duse din același punct și de unghiurile determinate de ele. Semidreptele se numesc *muchiile triedrului*, planele determinate de ele se numesc *fețele triedrului*, iar punctul lor comun *vîrful triedrului*. Dacă fiecare muchie a unui triedru este perpendiculară pe celelalte două, triedrul se numește *tridreptunghic*. — *Triedrul lui Frenet*, triedru tridreptunghic, asociat punctelor unei curbe. Versorii *t. lui F.* sînt versorul tangentei, al normalei principale și al binormalei.

Trier *[tri:r]*, oraș în R.F. Germană, în landul Renania-Palatinat, situat pe rîul Moselle. 87 400 loc. (1963). Industrie de prelucrare a tutunului, industria vinului etc. În **T.** se păstrează ruine romane și numeroase monumente arhitectonice medievale. În acest oraș s-a născut Karl Marx.

triéră v. **triremă.**

Triest 1. Golf interior al Golfului Venețian, pe litoralul nord-estic al Mării Adriatice. Adîncimea maximă: 20 m. **2.** Oraș și port *(Trieste)* în nord-estul Italiei, situat pe țărmul estic al golfului Triest (Marea Adriatică). 274 400 loc. (1963). Industrie siderurgică, constructoare de mașini (șantier naval), chimică, de rafinare a petrolului, farmaceutică, alimentară, textilă, poligrafică. Port comercial, important în tranzitul internațional. Universitate, muzee, monumente arhitectonice. Biserica San Giusto (sec. IX—XV), castelul (sec. XVI—XVII), biserica iezuiților (sec. XVII); castelul Miramare, veche reședință imperială. După al doilea război mondial, potrivit tratatului de pace cu Italia (1947), orașul și districtul **T.** au fost declarate „teritoriu liber“; în 1954, în baza acordului italo-iugoslav, **T.** a trecut sub administrația civilă a Italiei, iar o mare parte a teritoriului înconjurător al **T.** sub administrația civilă a Iugoslaviei.

trietanolamínă (CHIM.), $N(CH_2-CH_2-OH)_3$. Lichid uleios, incolor, solubil în apă, în alcool și în cloroform. Se întrebuințează la prepararea unor agenți de înmuiere, emulgatori și în cosmetică.

trifazát (ELT.) **1.** (Despre un sistem ordonat de trei mărimi de aceeași specie și cu o variație sinusoidală în timp) Caracterizat prin faptul că mărimile au aceeași frecvență, dar faze inițiale diferite (ex. un sistem **t.** de tensiuni electrice alternative; un sistem **t.** de curenți electrici alternativi etc.). Dacă mărimile unui astfel de sistem au aceleași amplitudini și fazele inițiale diferite cu cîte $\frac{2\pi}{3}$ radiani între ele, sistemul **t.** se numește *simetric*. **2.** (Despre un sistem de trei circuite monofazate de curent alternativ) Caracterizat prin faptul că circuitele se află sub tensiuni electrice alternative de aceeași frecvență, dar defazate între ele (ex. înfășurările statorice ale unui motor asincron **t.**).

trifoi roșu *(Trifolium pratense)*, plantă erbacee perenă din familia leguminoaselor, cu rădăcini pivotante, lăstari erecți, înalți pînă la 70—100 cm, și frunze trifoliate. Are flori de culoare purpurie, grupate în inflorescențe, iar fructul este o păstaie mică, cu o singură sămînță în interior. **T.r.** se cultivă ca plantă furajeră în țările nordice cu un climat umed și răcoros. În țara noastră, **t.r.** se cultivă pe o suprafață de 209 100 ha (1965), mai mult în Transilvania, Banat și în zona dealurilor subcarpatice.

trifóriu (fr. *triforium*, din lat. *transforatum* „cu deschizături, deschis“; ARHIT.), tribună care, în arhitectura bazilicilor romane și mai ales gotice, înconjura nava centrală, deasupra navelor laterale. Spre nava centrală **t.** se deschideau prin arcade susţinute de colonete, care contribuiau la compoziţia decorativă a interioarelor. Uneori **t.** erau foarte înguste, fiind destinate doar accesului pentru întreţinerea edificiului.

triftóng (LINGV.), emisie vocalică constituită din trei sunete diferite (două semivocale şi o vocală) pronunţate în aceeaşi silabă, cu o singură tensiune musculară (ex., în română, *iau*, indicativul prezent al verbului „a lua", *-eoa-* din „leoarcă").

trigger *[trígə]* (engl. „piedică, trăgaci"; TELEC.), circuit electric basculant, realizat cu ajutorul tuburilor electronice, de obicei în montaje simetrice.

trigliceríde (CHIM.), triesteri ai glicerinei cu acizi graşi de acelaşi fel *(t. simple)* sau diferiţi *(t. mixte)*. Sînt componente principale ale grăsimilor vegetale şi animale. Prin hidroliză alcalină (saponificare), **t.** se desfac în glicerină şi sărurile metalice ale acizilor corespunzători (ex. trioleina, tristearina, oleopalmitina etc.).

tríglifă (ARHIT.), element decorativ din friza unui templu doric, unde alternează cu metopele. Se prezintă ca o placă dreptunghiulară. La început era din ceramică, mai tîrziu din piatră decorată cu două caneluri verticale, care fac evidente trei creste în relief, de unde şi numele.

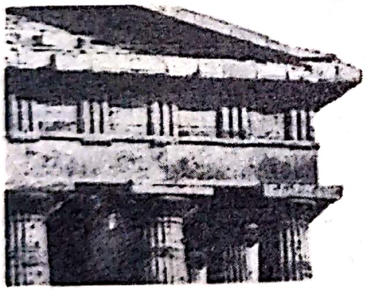

Triglifă

trigonometríe (gr. *trigonos* „triunghi" şi *metron* „măsură"; MAT.), ramură a matematicii care studiază proprietăţile funcţiilor trigonometrice şi relaţiile dintre ele, precum şi relaţiile dintre laturile şi unghiurile triunghiurilor, cu ajutorul funcţiilor sinus, cosinus, tangentă, cotangentă, secantă şi cosecantă, în vederea rezolvării lor prin calcul. Partea **t.** care se ocupă cu relaţiile dintre laturile şi unghiurile triunghiurilor plane se numeşte *t. plană*, iar partea **t.** care se ocupă cu relaţiile dintre laturile şi unghiurile triunghiurilor trasate pe o sferă şi avînd ca laturi arce de cercuri mari se numeşte **t.** sferică. **T.** plană şi **t.** sferică s-au dezvoltat împreună, iniţial pentru studiul astronomiei şi al geometriei, iar ulterior pentru măsurările topometrice.

triiodotironínă (BIOCHIM.), hormon tiroidian, format împreună cu tiroxina în glanda tiroidă, dar eliberat în circulaţie în cantităţi reduse. Are acţiune analogă tiroxinei, dar de trei ori mai puternică. A fost descoperită, în 1958, concomitent de Roche şi Pitt-Rivers.

tril (ital. *trillo* „tremur"; MUZ.), ornament constînd din alternarea foarte rapidă a unui sunet de bază cu unul vecin, superior sau inferior. Mozart a scris o simfonie denumită „a trilurilor", datorită folosirii abundente a acestui procedeu ornamental.

trilateráţie (TOPOGR.), metodă nouă geodezică, bazată pe măsurarea distanţelor dintre puncte din triunghiuri geodezice.

trilobíţi (PALEONT.), clasă de artropode fosile care cuprindea forme marine, cu corpul divizat în trei părţi atît longitudinal, cît şi transversal, putîndu-se distinge partea anterioară (cefalotorace), partea mijlocie (abdomen) şi partea posterioară (pygidium). **T.** au existat din cambrian pînă în permian, atingînd maximum de dezvoltare în silurian.

trilogíe 1. (În literatura Greciei antice) Ansamblu de trei tragedii pe care trebuia să le prezinte fiecare concurent la concursurile dramatice. **2.** Suită de trei opere în genul epic sau dramatic, caracterizate fie prin unitate tematică, fie prin eroi comuni, fie prin reprezentarea unor momente succesive ale aceleiaşi epoci istorice.

Trilussa (pseudonimul lui *Carlo Alberto Salustri*; 1871—1950), poet italian progresist şi antifascist. A scris în dialect roman. A demascat falsitatea democraţiei burgheze în numeroase fabule şi versuri satirice muşcătoare („Fabule în dialect romanesc", 1901; „Oameni şi dobitoace", 1908; „Fabulele lui Trilussa", 1935, trad. rom.; „Apă şi vin", 1950, trad. rom.). Lirismul şi farmecul spontan al creaţiilor sale i-au atras popularitatea.

trímer (TRANSP.), maşină pentru încărcarea, prin aruncare în vehicule, a materialelor granulare sau în formă de pulbere. Se construiesc **t.** cu disc, cu palete sau cu bandă.

trimis extraordinar, denumire dată *agentului diplomatic* care are rang de ministru plenipotenţiar; cele două denumiri, ministru plenipotenţiar şi trimis extraordinar, sînt folosite împreună.

trimitere în judecată (DR.), trimiterea de către procuror în faţa instanţei judecătoreşti a unui infractor în vederea judecării lui.

Trimurti (în hinduism), trinitatea sfîntă compusă din Brahma, zeul creator, Şiva, zeul distrugerii, şi Vişnu, divinitatea care menţine şi păzeşte lumea.

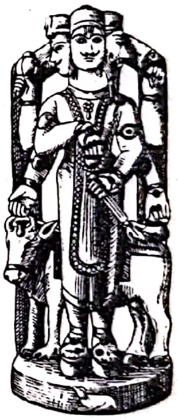

Trimurti

trîncă (NAV.) **1.** Pînză pătrată aşezată la baza arborelui trinchet al unei nave cu pînze. **2.** Vergă situată la partea inferioară a arborelui trinchet şi care susţine pînza cu acelaşi nume.

trinchét (NAV.), arbore vertical al unei nave cu pînze, situat la proră. Se mai numeşte *arbore mic*.

Trinidad, insulă în Oceanul Atlantic, din Arhipelagul Antilelor Mici, situată în dreptul coastei Venezuelei, la nord-est de delta fluviului Orinoco. Suprafaţa: 4 828 km^2. Populaţia: 793 000 loc. (1960). Ţărmuri slab fragmentate. În nord relief de munţi joşi, iar în est mlaştini. Altitudinea maximă: 940 m (muntele Aripo). Climă subecuatorială umedă. Păduri ecuatoriale. Exploatări de petrol, de asfalt natural și exploatări forestiere. Plantații de trestie de zahăr, arbori de cacao etc. Principalul oraș-port: *Port of Spain*.

Trinidad și Tobago, stat în arhipelagul Antile (Marea Caraibilor), situat pe insulele Trinidad și Tobago. Suprafața: 5 128 km^2. Populația: 949 000 loc. (1964), formată din negri, asiatici (în special indieni, mai puțin chinezi) și mulatri. Capitala: *Port of Spain*. Limba oficială: engleza. Este o țară slab dezvoltată. Principala ramură a economiei este exploatarea și rafinarea petrolului, controlată de monopolurile nord-americane. Pe lîngă petrolul exploatat în țară, în rafinării se prelucrează și petrol adus din Venezuela și în mai mică măsură din Arabia Saudită. Importante exploatări de asfalt și gaze naturale. Mici întreprinderi textile, alimentare (fabrici de zahăr), chimico-farmaceutice, de materiale de construcție. Pe plantații (care aparțin coloniștilor europeni) se cultivă îndeosebi trestie de zahăr. Se mai cultivă arbori de cacao, de cafea, tutun, orez, bananieri, plante citrice și cocotieri, se cresc porcine și păsări. Este dezvoltată economia forestieră. Se exportă produse petroliere (3/4 din volumul exportului), zahăr, cacao, rom, banane, se importă petrol, mașini și utilaje, produse alimentare. — *Istoric.* Descoperite de Columb în 1498, insulele Trinidad și Tobago au devenit, în 1532, posesiune spaniolă. Englezii au ocupat insula Trinidad în 1797, iar insula Tobago în 1814, acestea devenind în 1888 colonii ale Marii Britanii. În 1958—1962, **T. și T.** au făcut parte din Federația Indiilor de Vest, organizație statală membră a Comunității Britanice de Națiuni, iar în 1962 și-au proclamat independența. Statul **T. și T.** face parte din Comunitatea Britanică de Națiuni. Șeful statului este suveranul Marii Britanii, reprezentat de un guvernator general. Puterea legislativă aparține parlamentului bicameral.

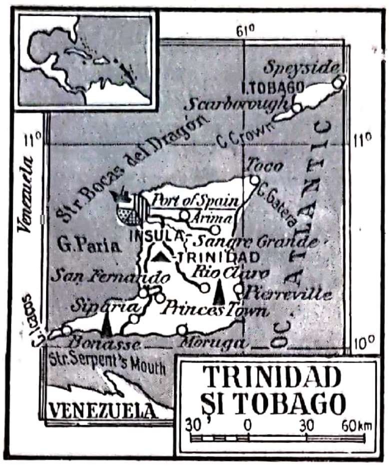

trinitariéni (IST. REL.) **1.** Nume dat celor ce acceptă dogma trinității. **2.** Membri ai ordinului călugăresc al „Sfintei treimi", înființat în 1198 de Jean de Matha și Félix de Valois, cu aprobarea papii Inocențiu al III-lea, în scopul eliberării creștinilor căzuți în captivitate la musulmani.

trinitáte (lat. *trinitas* „treime"), *dogma trinității,* dogmă creștină potrivit căreia dumnezeu este „unul după ființă" și în același timp „întreit ca persoană", avînd trei ipostaze: „tatăl", „fiul" și „sfîntul duh" (spiritul sfînt). **T.** a fost combătută de antitrinitarieni (ex. de arieni în sec. al IV-lea, iar în cadrul protestantismului de unitarieni). V. și filioque.

trinitrobenzén (CHIM.), $C_6H_3(NO_2)_3$(1,2,5-~). Compus obținut prin nitrarea directă a benzenului cu amestec sulfonitric. Este o substanță solidă, de culoare galbenă, insolubilă în apă, solubilă în benzen, cloroform, alcool metilic etc., cu p.t. 121°C.

trinitroceluló̈ză (CHIM.), ester anorganic al celulozei, rezultat la tratarea ei cu amestec de acid azotic și acid sulfuric. Este o substanță solidă cu aspect fibros, solubilă în acetonă, nitrobenzen, acetat de butil. Servește la prepararea pulberii fără fum prin gelatinizare cu eter. Se mai numește *fulmicoton.* V. și nitroceluloză.

trinitrofenól (2,4,6 - ~) (CHIM.) v. **picric,** *acid* ~.

trinitrotoluén (CHIM.), $H_3C-C_6H_2$ $(NO_2)_3$. Nitroderivat aromatic obținut prin nitrarea directă a toluenului cu amestec sulfonitric. Substanță solidă, cristalină, galbenă, cu p.t. 81°C. Este un exploziv stabil, care nu prezintă pericol la manipulare. Sin. *trotil.*

trinóm (*tri-* „trei" și gr. *nomos* „diviziune"; MAT.), polinom cu trei termeni (ex. $12x^5-x^2+3$). — *T. de gradul al doilea,* trinom de forma ax^2+bx+c, unde coeficienții a, b și c sînt numere cunoscute. — *T. bipătrat,* rinom de forma dx^4+ex^2+f, unde coeficienții d, e și f sînt numere cunoscute.

trío (ital. *trio* „grup de trei instrumente muzicale"; MUZ.) **1.** Piesă muzicală pentru trei voci sau pentru trei instrumente. **2.** Formație de trei voci sau de trei instrumente care execută împreună o asemenea piesă. **3.** Partea centrală a unui menuet, scherzo sau marș, numită astfel fiindcă în perioada de formare a simfoniei clasice era executată îndeobște de trei instrumente.

triódă (ELT., TELEC.), tub electronic cu vid (10^{-5} — 10^{-6} mmHg), cu trei electrozi: un catod, un anod și o grilă de comandă. Grila fiind dispusă între ceilalți doi electrozi și lucrînd la un mic potențial negativ, se produc variații însemnate ale curentului anodic la variații relativ mici ale tensiunii ei. **T.** sînt folosite ca amplificatoare, ca oscilatoare electrice, ca redresoare de curent și ca detectoare. Inventată în 1906 de către Lee de Forest, **t.** este unul dintre tuburile electronice cu cea mai largă răspîndire, în prezent existînd diverse tipuri constructive de **t.** pentru puteri utile, care, la **t.** folosite în construcția radioemițătoarelor, pot ajunge pînă la 500 kW sau chiar mai mult. **T.** pot intra și în compunerea

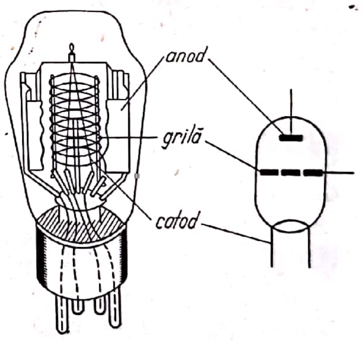

Triodă

unor tuburi electronice combinate, cum sînt triode-heptodele, triode-hexodele, triode-pentodele etc.

trioleínă (CHIM.), ester al glicerinei cu acidul oleic, răspîndit în special în grăsimile vegetale (în uleiul de măsline, de floarea-soarelui etc.). Se poate obține și sintetic, prin încălzirea glicerinei cu acid oleic în prezența acizilor minerali. Este o substanță lichidă, cu p.t. —17°C, uleioasă, incoloră sau gălbuie, insolubilă în apă, solubilă în solvenți organici.

triolét (MUZ.), diviziune ternară a unei valori binare.

Triolet[*triolé*], Elsa(n. 1897), scriitoare franceză, originară din Rusia. A debutat în limba rusă, făcînd parte din gruparea „Frații Serapion". A participat la mișcarea de rezistență franceză alături de Louis Aragon, soțul ei. În romanele sale înfățișează aspecte din viața oamenilor simpli în luptă împotriva exploatării și a războiului („Inspectorul ruinelor", 1948; „Calul roib", 1953; ciclul „Vîrsta de nailon", 1959—1963, cuprinzînd romanele „Trandafiri pe credit", „Luna-Park", „Sufletul", trad. rom.). A tradus din Cehov, Maiakovski ș.a..

triór (fr. *trieur*, din *trier* „a alege, a selecta"; MAȘ. AGR.), mașină folosită pentru separarea semințelor de cereale sau de plante tehnice de semințele de buruieni și pentru sortarea lor după lungime, formă sau starea suprafeței. **T.** este alcătuit dintr-un coș de alimentare, dintr-un ventilator, din site și din cilindri-triori.

trioxid de arsen (CHIM.), As_2O_3. Pulbere cristalină sau masă sticloasă, de culoare albă, foarte toxică. Se folosește ca insecticid și raticid. Este anhidrida acidului arsenic (anhidridă arsenioasă). Sin. *șoricioaică*.

trioxid de sulf (CHIM.), SO_3. Compus al sulfului cu oxigenul, obținut în laborator prin distilarea acidului sulfuric fumans sau prin încălzirea pirosulfaților și industrial prin oxidarea catalitică a bioxidului de sulf cu oxigenul din aer. Se prezintă în stare solidă. Reacționează energic cu apa, formînd acid sulfuric, H_2SO_4, a cărui anhidridă este. Se mai numește *anhidridă sulfurică*.

Tripoli. Vedere din centrul orașului

tripaflavínă (FARM.), derivat clorurat de acridină cu acțiune antiseptică, întrebuințat împotriva bacteriilor și protozoarelor. Sin. *acriflavină*.

tripalmitínă (CHIM.), ester al glicerinei cu acidul palmitic, răspîndit în uleiuri vegetale, în special în cel de palmier. Este o substanță solidă cu p.t. 65°C, incoloră, cu aspect unsuros, insolubilă în apă, solubilă în eter sau alcool cald. Cristalizează din eter sub formă de ace.

tripanosóma (PARAZIT.; *Trypanosoma*), gen de flagelate cu corpul fusiform, al cărui flagel formează o membrană ondulată elicoidală în lungul corpului. Trăiește ca parazit în sîngele și în țesuturile omului și animalelor și provoacă boli numite cu un termen general *tripanosomiaze*, transmise de unele specii de artropode. **T.** sînt răspîndite mai ales în Africa ecuatorială (ex. *Trypanosoma gambiense*, agentul patologic al bolii somnului, transmisă de musca-țețe; *Trypanosoma equiperdum*, care provoacă la cai „boala de împerechere").

Tripla Alianță, denumire a blocului politic-militar constituit în 1882 prin aderarea Italiei la alianța dintre Germania și Austro-Ungaria încheiată în 1879. **T.A.** s-a caracterizat printr-o politică agresivă. Ascuțirea contradicțiilor dintre statele imperialiste ale **T.A.** și ale *Antantei* a determinat izbucnirea primului război mondial imperialist. **T.A.** s-a destrămat în 1915, prin ieșirea Italiei (care se declarase neutră la începutul războiului) din blocul militar-politic al puterilor centrale și intrarea ei în război alături de Antantă.

Tripla Înțelegere v. **Antanta.**

triplă legătură (CHIM.), ansamblu a trei legături de valență care leagă doi atomi ai unui compus chimic. Prezența **t.l.** în compușii organici marchează o puternică nesaturare și conferă substanțelor respective o reactivitate chimică ridicată (ex. acetilena, $HC\equiv CH$, acetonitrilul, $H_3C-C\equiv N$ etc.).

triplu salt, probă atletică efectuată prin trei sărituri consecutive: prima aterizare se face pe piciorul cu care s-a executat desprinderea de pe prag (bătaia), a doua pe celălalt, iar a treia pe ambele picioare în groapa cu nisip.

Tripoli, oraș în Libia, sediul guvernului, situat pe țărmul Mării Mediterane. 184 000 loc. (1960). Important port, prin care trece circa 50% din traficul naval al țării. Întreprinderi alimentare, textile, de pielărie și încălțăminte. Sînt dezvoltate meșteșugurile. Aeroport, nod feroviar, rutier și de căi de caravane.

Tripoli (Tarabulus), oraș în Liban, important port la Marea

Mediterană. 212 600 loc. (1964). Punct terminus al căilor ferate şi rutiere dinspre Beirut şi Homs (Siria) şi al unei conducte petrolifere dinspre Kirkuk (Irak). Întreprinderi de prelucrare a petrolului, textile, alimentare.

tripólie, cultură materială neolitică dezvoltată pe teritoriul R.S.S. Moldoveneşti şi R.S.S. Ucrainene. A avut mai multe faze de evoluţie, cuprinzînd în general întreg neoliticul. Se caracterizează printr-o ceramică ornamentată în tehnica picturii policrome. Este strîns legată de cultura cucuteni de pe teritoriul României, împreună cu care formează complexul *cucuteni-tripolie*.

tripsínă (BIOCHIM.), enzimă proteolitică digestivă din clasa hidrolazelor, localizată în intestinul subţire; este produsă de acinii pancreatici. Acţionează în mediu alcalin asupra proteinelor, mai intens asupra proteinelor denaturate.

tripsinogén (BIOCHIM.), formă inactivă a tripsinei. În contact cu enterokinaza, componentă activantă din mucoasa duodenală, este transformat în tripsină activă.

triptáze (BIOCHIM.), grup de enzime proteolitice care acţionează asupra proteinelor native, în mediu neutru, desfăcîndu-se în peptide. Tripsina face parte din grupa **t.**

tríptic (gr. *triptychos* „împăturit în trei"), ansamblu compus din trei panouri (de lemn, de fildeş, metal etc.) pictate, sculptate sau gravate. Panourile laterale, numite şi *aripi*, sînt uneori prinse în balamale şi se pot închide peste panoul central, acoperindu-l.

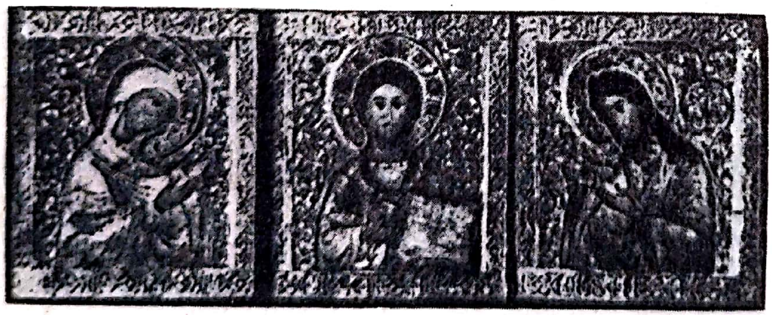

Triptic

triptofán (BIOCHIM.), aminoacid ciclic, unul dintre cei mai importanţi aminoacizi din proteinele naturale. Se găseşte în albumină, cazeină, hemoglobină etc. **T.** nu poate fi sintetizat de organism şi trebuie introdus o dată cu alimentele; lipsa lui produce tulburări grave de nutriţie.

trirémă, ambarcaţie cu pînze şi cu trei rînduri de rame, dispuse pe trei registre suprapuse. **T.** a fost folosită de greci şi de romani cu precădere în bătăliile navale.

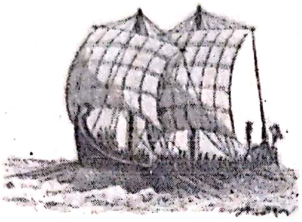

Triremă

trisecţia unghiului (MAT.), problemă care constă în împărţirea unui unghi dat, cu ajutorul riglei şi al compasului, în trei părţi egale. Este una dintre cele trei probleme celebre de geometrie ale antichităţii, alături de duplicarea cubului (sau problema delică) şi cuadratura cercului. Nici una dintre aceste probleme nu se poate rezolva numai cu rigla şi cu compasul. **T.u.** a făcut obiectul multor cercetări; astfel s-a demonstrat că această problemă poate fi rezolvată fie cu ajutorul unor curbe (al melcului lui Pascal, al concoidei lui Nicomede), fie cu ajutorul riglei şi al unor compase speciale. Primele soluţii ale acestei probleme au fost date de matematicianul Pappus din Alexandria (sec. al III-lea e.n.).

trísmus (gr. *trismos* „scrişnire"; MED.), simptom caracterizat prin contracţia spastică a muşchilor ridicători ai mandibulei (temporalul şi maseterul), care duce la închiderea puternică a gurii. **T.** constituie unul dintre semnele clinice ale tetanosului.

Trissino, Giangiorgio (1478—1550), poet şi erudit italian rinascentist. Este autorul celei dintîi epopei eroice, „Italia eliberată de goţi" (1547—1548), şi a primei tragedii italiene, „Sofonisba" (1515). Preocupat de problemele limbii literare, a scris o „Mică gramatică", iar în dialogul intitulat „Castelanul" a susţinut adoptarea unei limbi literare pentru întreaga Italie. A tradus (1529) scrierea lui Dante „De vulgari eloquentia". În „Diviziunile poeticii" a formulat regulile poemului eroic.

Tristan da Cunha *[trístən da cúńə]*, grup de insule de origine vulcanică, situat în partea de sud a Oceanului Atlantic. Suprafaţa insulei principale: 117 km². Populaţia: circa 280 loc. Relief muntos. Altitudinea maximă: 2 060 m. Descoperit de portughezul Tristão da Cunha în 1506, este din 1826 posesiune britanică.

„Tristan şi Isolda", legendă medievală franceză din ciclul breton, prelucrată în versuri de mai mulţi truveri din sec. al XII-lea, printre care Béroul şi Thomas, iar în limba germană de Gottfried von Strassburg. Legenda povesteşte peripeţiile iubirii dintre cavalerul Tristan şi regina Isolda, soţia unchiului său, regele Marc. Medievistul Joseph Bédier i-a dat o reuşită versiune modernă. A inspirat creaţia artistică romantică şi modernă în proză, printre care şi tema dramei muzicale „Tristan şi Isolda" a lui R. Wagner.

tristearínă (CHIM.), ester al glicerinei cu acidul stearic, frecvent întîlnit în grăsimile solide. Substanţă solidă, cu p.t. 54°C, de culoare slab gălbuie, insolubilă în apă, solubilă în alcool fierbinte, benzen, toluen, cloroform. Se întrebuinţează la fabricarea săpunului.

tríşcă, instrument muzical popular de suflat, asemănător cu *fluierul*, dar fără găuri, confecţionat din trestie. Produce sunete puternice şi ascuţite.

trítiu (CHIM.), ^3_1H sau *T.* Izotopul greu al hidrogenului, de masă atomică 3. Nu este conţinut în hidrogenul obişnuit. Se obţine prin reacţii nucleare. E radioactiv, avînd timpul de înjumătăţire 12,2 ani.

tritón (*Triturus*), gen de amfibieni din ordinul urodelelor, cu coada comprimată lateral; în haină de nuntă, masculul are la multe specii de **t.**, în lungul spatelui, o creastă viu colorată. În timpul primăverii, **t.** trăieşte în bălţi.

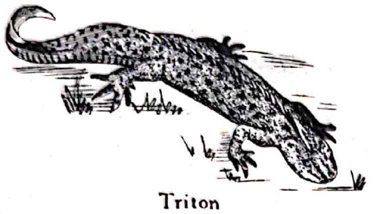
Triton

Triton (în mitologia greacă), semizeu marin, fiul lui Poseidon şi al Amfitritei. Ca trîmbiţaş al tatălui şi al stăpînului său, Poseidon, face parte din alaiul acestui zeu şi are menirea de a potoli furtunile şi de a rechema în matcă apele revărsate. În reprezentările plastice a apărut la un moment dat o pluralitate de *tritoni*, făpturi ale decorului mitologic convenţional, avînd chip de om, partea inferioară a trupului terminată într-o coadă de delfin şi ţinînd în mînă o trîmbiţă în formă de scoică răsucită.

triúmf, intrare fastuoasă şi solemnă în Roma antică a unui conducător militar, organizată de senat în semn de preţuire a victoriei repurtate de acesta într-un război. În cadrul cortegiului triumfal, sărbătoritul stătea în picioare pe un car tras de patru cai albi, ţinînd în mînă o ramură de laur.

triumvirát, formă de conducere politică instituită în Roma antică, la mijlocul sec. I î.e.n., în perioada luptei pentru putere. Reprezenta alianţa a trei conducători politici şi militari. Primul **t.** (60 î.e.n.) a constat din alianţa dintre Pompei, Cezar şi Crassus, iar al doilea triumvirat (43 î.e.n.) din alianţa dintre Octavian, Antoniu şi Lepidus. Cele două triumvirate au favorizat instaurarea principatului şi apoi a imperiului.

triúnghi (MAT.), poligon cu trei laturi, trei vîrfuri şi trei unghiuri. Este poligonul cel mai simplu. Un **t.** are trei înălţimi, trei bisectoare, trei mediane şi trei mediatoare. Suma unghiurilor unui **t.** este egală cu două unghiuri drepte. Aria unui **t.** este egală cu jumătatea produsului dintre bază şi înălţime. **T.** se clasifică după felul laturilor şi al unghiurilor (isoscel, echilateral, scalen, dreptunghic, curbiliniu); de asemenea **t.** pot fi: *plane* sau *sferice*. — *T. curbiliniu*, triunghi ale cărui laturi sînt arce de curbe. — *T. sferic*, triunghi situat pe o suprafaţă sferică, cu laturile arce de cercuri mari, care se taie două cîte două fără a trece printr-un acelaşi punct, şi care au lungimile mai mici decît un semicerc. Proprietăţile acestor triunghiuri diferă de cele ale triunghiurilor plane. De exemplu, suma unghiurilor unui **t.s.** este cuprinsă strict între π şi 2π. — (ASTR.) *T. de paralaxă*, triunghi format de Pămînt, Soare şi o stea. Unghiul triunghiului din vîrful în care se află steaua cînd unul dintre celelalte unghiuri este de 90° reprezintă *paralaxa stelei*.

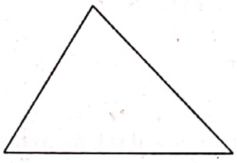
Triunghi

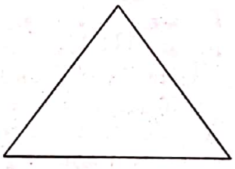
Triunghi isoscel

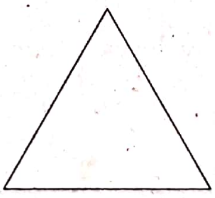
Triunghi echilateral

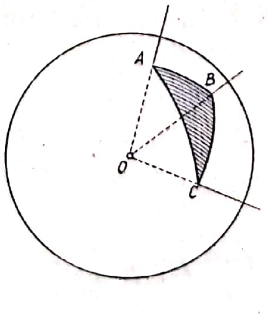

Triunghi sferic

Trivale, Ion (1889—1916), critic literar român. S-a născut la Piteşti. A murit pe front. Elev al lui M. Dragomirescu, a colaborat la „Convorbiri critice“ şi la „Noua revistă română“, cu articole de orientare clasicizantă. Unicul său volum, „Cronici literare“ (1915), cuprinde analize bogat argumentate şi observaţii pătrunzătoare în legătură cu opere ale lui B. Delavrancea, M. Sorbul, Al. Cazaban, V. Demetrius, dar şi aprecieri severe cu privire la creaţia lui Macedonski şi Minulescu. A tradus din Mark Twain.

trivalént (CHIM.; despre un element), care funcţionează în starea de valenţă 3.

trivium (lat. „răspîntie a trei drumuri“), primul ciclu de învăţămînt latin medieval, constituit din gramatică, retorică şi dialectică (adică logică formală). Împreună cu quadrivium, forma cele şapte arte liberale.

trizaharíde (CHIM.), substanţe organice din clasa hidraţilor de carbon, care au molecula alcătuită din trei resturi de monozaharid (ex. gentianoza, rafinoza etc.). Se întîlnesc în natură şi aparţin grupului denumit *oligozaharide*.

trîntă, formă populară de luptă sportivă între doi adversari, care caută să se doboare unul pe altul numai cu ajutorul braţelor. Regulile după care se desfăşoară lupta diferă de la o regiune la alta, dar în vederea concursurilor de masă,unde **t.** s-a introdus ca probă sportivă, s-a stabilit un regulament unitar.

trîntor (ZOOTEHN.), denumire dată indivizilor masculi din familia de albine. Prezenţi într-o colonie în a doua jumătate a primăverii în număr de cîteva sute, spre toamnă, după fecundarea mătcii, sînt omorîţi de către albinele lucrătoare şi evacuaţi din stup.

Trnka, Jiří (1912), desenator, pictor, realizator de filme de animație cehoslovac. Unul dintre primii mari creatori ai filmului de marionete. A realizat printre altele: „Soldatul Švejk", „Privighetoarea și împăratul", „Prințul Bajaja", „Vechi legende cehe", „Visul unei nopți de vară". Creațiile sale sînt pătrunse de o rară și subtilă poezie. Influența lui Trnka asupra filmului de animație contemporan este considerabilă.

Troesmis, oraș civil și lagăr militar de legiune pe malul drept al Dunării (pe teritoriul de azi al comunei Turcoaia, raionul Măcin), important punct strategic. După cucerirea Daciei de către romani, la **T.** a fost, pînă în anul 167 e.n., sediul legiunii a V-a, Macedonica. În timpul împăratului *Marc Aureliu*, **T.** a devenit municipium.

troféu, în vechime denumire a monumentului comemorativ al unei victorii. La origine, **t.** era un simplu stîlp sau arbore pe care se atîrnau armele învinșilor, dar mai tîrziu se construia din metal sau din piatră; pe el erau reprezentate, prin statui și basoreliefuri, aspecte ale luptelor purtate (ex. monumentul *Tropaeum Traiani* de la *Adamclisi*).

troficitáte (gr. *trophe* „nutriție"; MED.), stare de nutriție a diferitelor organe și țesuturi. Este determinată de intensitatea activității fiecărui organ și țesut, precum și de necesitățile nutritive ale întregului organism. **T.** organismului este coordonată de sistemul neuroendocrin. Tulburările de **t.** duc la distrofii.

troglobíi (gr. *trogle* „cavernă" și *bios* „viață"; BIOL.; despre animale), care trăiesc numai în peșteri, nefiind reprezentate în alte domenii biogeografice; animalele **t.** sînt strict adaptate mediului cavernicol și nu supraviețuiesc dacă sînt scoase la suprafață. Termenul a fost introdus de E. Racoviță. Pe lîngă **t.** există în peșteri animale care pot trăi și la suprafață *(troglofile)* și altele care găsesc un adăpost temporar în peșteri, fără să se reproducă aici *(trogloxene)*.

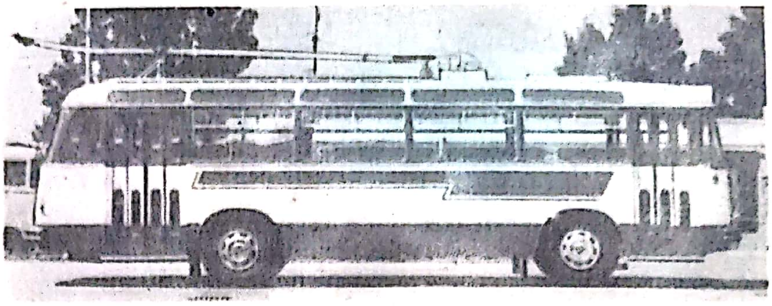

Troleibuz

trohéu (gr. *trochaios*, din *trechein* „a fugi"), picior metric alcătuit din două silabe, dintre care prima e accentuată, iar a doua neaccentuată (ex. „Dói-nă,/ dói-nă, cîn-tec/ dúl-ce..."). În versificația greco-latină, cele două silabe ale **t.** erau, respectiv, lungă și scurtă. Sistemul de versificație care are la bază **t.** se numește *trohaic*. În poezia populară românească, sistemul trohaic este preponderent.

Troia (Ilion), străvechi oraș situat pe litoralul de nord-vest al Asiei Mici, așezat pe colina Hissarlîk, ale cărui ruine au fost descoperite și cercetate pentru prima dată de arheologii H. Schliemann în 1872—1874 și W. Dörpfeld în 1891—1894. Cercetările efectuate au arătat că la **T.** s-au succedat, între mileniile al III-lea î.e.n. și sec. al VI-lea î.e.n., *nouă straturi de cultură*; dintre acestea, stratul VII A, datat între circa 1350 și 1200 î.e.n., aparține Troiei homerice.

tróiță, monument votiv din piatră sau din lemn, așezat la răscruce de drumuri, lîngă fîntîni, în locuri legate de un eveniment. De forme foarte variate, de la o simplă cruce pînă la construcții de tipul unei mici capele, **t.** se remarcă printr-o decorație, realizată prin sculptură în piatră, crestături sau pictură de lemn, cu o mare varietate a temelor iconografice. Dimensiunile unora dintre **t.** ating pînă la 5—6 m înălțime și 3 m lățime. Frecvente în toate regiunile țării, sînt mai renumite cele din Vîlcea, Vlașca, Țara Oltului, Țara Bihorului, Maramureș, Munții Apuseni, Bacău, Buzău etc.

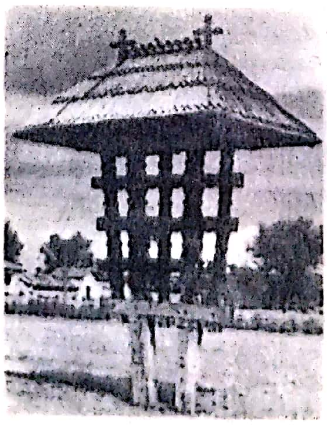

Troiță

troleibúz, vehicul rutier de transport în comun, asemănător autobuzului. Echipat cu motoare electrice pentru propulsie, **t.** este alimentat cu energie electrică de la o linie aeriană bifilară (cu ajutorul a două trolee). În România se produc **t.** la uzina „Autobuzul" din București.

troléu (ELT.), dispozitiv instalat pe un vehicul cu tracțiune electrică pentru a realiza un contact alunecător cu firul de contact. Există două tipuri de **t.**: *troleul-tijă*, folosit în special la troleibuze, și *troleul-liră*, folosit la unele tramvaie.

trolíu (MAȘ.), aparat sau dispozitiv folosit pentru deplasarea unor sarcini, în special pe verticală, format dintr-o tobă care se poate roti pe un ax și pe care se înfășoară cablul de legare și de suspendare a sarcinii. — (EXPL. PETR.) *T. de foraj*, mașină de ridicat, constituită dintr-unul sau din mai multe motoare termice sau electrice, o tobă de înfășurare a cablului, un reductor de turație, un mecanism de transmitere a mișcării de rotație de la motoare la tobă (care permite să se obțină viteze diferite de rotație ale tobei), un mecanism de frînare etc. *T. de f.* reprezintă un element component principal al instalației de foraj și are rolul de a ridica sau de a coborî în sondă garnitura de foraj sau coloana de burlane, de a susține garnitura de foraj în timpul efectuării forajului, de a imprima o mișcare de rotație garniturii de prăjini prin intermediul mesei rotative etc. Sin. *granic de foraj*.

Trollope *[trǫ́ləp]*, Anthony (1815—1882), scriitor englez. Romanele sale, localizate în vestul Angliei („Turnurile din Barchester", 1857; „Parohia din Framley", 1861; „Ferma Orley", 1862; „Ultima cronică din Barset", 1867), înfățișează cu o ironie ilară monotonia vieții cotidiene provinciale și creează o galerie de portrete memorabile ale reprezentanților diverselor clase sociale.

trombínă (BIOCHIM.), enzimă care participă la procesul de coagulare a sîngelui, transformînd fibrinogenul în fibrină; se găsește în sînge sub forma inactivă de *protrombină*.

trombochináză (BIOCHIM.), enzimă din sînge și țesuturi, care, împreună cu calciul, acționează asupra protrombinei, transformînd-o în trombină. Se mai numește *tromboplastină*.

trombocíte (gr. *thrombos* „cheag" și *kytos* „celulă"; HIST.), elemente figurate din sînge, lipsite de nucleu; la mamifere și la om, **t.** au un rol important în procesul coagulării sîngelui și sînt numite *plachete sanguine*.

trombocitopeníe (MED.), boală hemoragică provocată de scăderea numărului de trombocite. **T.** are cauze diferite, în special toxice, infecțioase, alergice, imunologice. Se manifestă prin hemoragii cutanate (purpură) și mucoase (epistaxis, gingivoragii, metroragii). *T. esențială* apare mai frecvent la copii și la tineri. Cauza bolii nu este cunoscută. Trombocitopenia se mai numește *boala lui Werlhof*.

tromboflebítă (gr. *thrombos* „cheag" și *flebos* „venă"; MED.), inflamație a unei vene, cu formare de cheaguri care pot obtura parțial sau total vena, iar prin detașare pot provoca embolii. Apare în urma unor infecții microbiene (cu streptococi, bacilul coli, bacilul tific). **T.** afectează în special venele membrelor inferioare, vena portă și venele sinusurilor craniene.

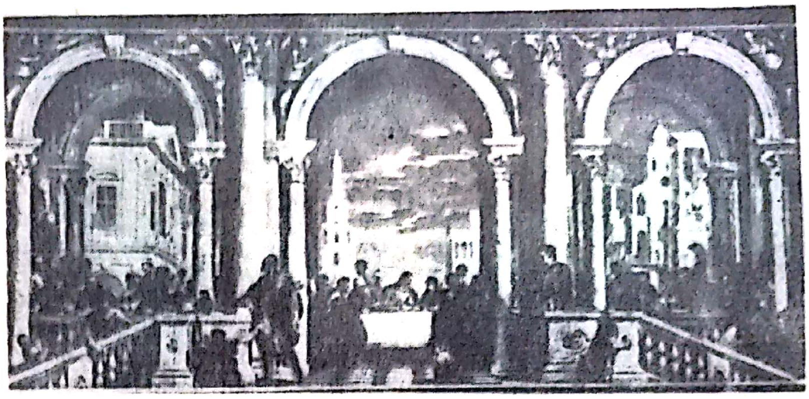

Trompe l'oeil. „Cina din casa lui Levi" de Veronese

trombón, instrument muzical de suflat, din alamă, asemănător cu trompeta. Emite sunete de diferite înălțimi prin deplasarea unei culise care lungește sau scurtează coloana vibrației instrumentului. **T.** cu valve (clape) este folosit mai ales în fanfare. În orchestra simfonică, cei trei tromboni, cărora li se adaugă tuba, alcătuiesc un grup compact și puternic de sonorități în registrul grav.

trombóză (MED.), obstrucția parțială sau totală a unui vas (arteră, venă) prin formare de cheaguri. Este provocată de leziunea endoteliului peretelui vascular (aterom, inflamații), de tulburări de coagulare sau de prezența în vas a țesutului neoplazic. **T.** arterelor determină, prin reducerea sau suprimarea irigației sanguine a regiunii respective, tulburări de circulație (ischemie și embolii), care pot merge pînă la gangrenă și la infarct.

trómpă 1. (ANAT.) **a)** *Trompă uterină* v. *oviduct*. **b)** *Trompa lui Eustache*, conduct membranos, care unește căsuța timpanului cu faringele. V. și ureche. **c)** Organ tubulos, care provine mai ales din dezvoltarea musculaturii nărilor. Servește la pipăit și la apucat (ex. trompa de elefant). **d)** Prelungiri ale capului sau ale armăturii bucale la unele nevertebrate (ex. la viermi, la insecte). **2.** (ARHIT.) Element constructiv care permite trecerea de la planul pătrat al unei încăperi la planul poligonal sau circular al nașterii boltirii. Plasată în unghiurile formate între arcurile mari de sprijin (de unde și denumirea de *t. de unghi*), **t.** este alcătuită dintr-un arc de descărcare diagonal și dintr-o suprafață de racordare care poate fi sferică, tronconică, dreaptă (plan înclinat), în trepte, în evantai etc. Frecvent folosită în arhitectura Orientului Apropiat și în arhitectura romanică, **t.** este prezentă și în arhitectura medievală din țara noastră, în special la boltirile cuhniilor (Mogoșoaia, Antim ș.a.). **3.** (FIZ.) *Trompă de apă*, aparat de laborator pentru realizarea vidului prin antrenarea moleculelor aerului de către o vînă de apă sub presiune. Funcționează direct la presiunea atmosferică, realizînd, în funcție de temperatura apei, un vid de aproximativ 10 mmHg.

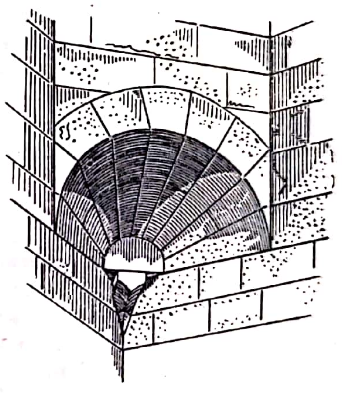

Trompă

trompe l'oeil *[trǫ̃mp l'ői]*, iluzie optică obținută prin efecte de perspectivă liniară, sugerînd adîncimea spațială. **T.** a fost mult folosit în decorațiile murale din epoca Renașterii (Veronese) și a barocului (Tiepolo, Guido Reni).

trompétă, instrument muzical de suflat, din alamă, de origine străveche, format dintr-un tub prelung şi un pavilion în formă de pîlnie. La **t.** moderne, tubul este răsucit de mai multe ori şi prevăzut cu un mecanism de pistoane, făcînd astfel posibilă executarea tuturor sunetelor gamei cromatice. **T.** are o sonoritate clară şi pătrunzătoare. Este întrebuinţată atît în orchestra simfonică, cît şi în fanfare şi în orchestrele de jazz.

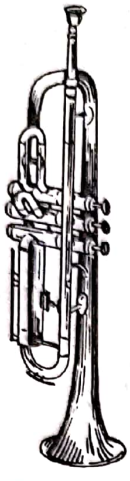
Trompetă

Trondheim *[trónieim]*, oraş în Norvegia, pe ţărmul fiordului **T.**, port la Marea Norvegiei. 59 000 loc. (1963). Industrie constructoare de maşini, de prelucrare a metalelor, a lemnului, alimentară (conserve de peşte). Centru comercial şi de transport. Catedrală (sec. XI—XIII).

Tronescu, Dimitrie (? — 1906), sculptor român. A studiat la Roma cu Ettore Ferrari. A fost profesor de desen la Şcoala de arte frumoase din Iaşi. Autor al cîtorva portrete, printre care cel al pictorului Gh. Panaiteanu şi al unor sculpturi cu caracter alegoric („România independentă", „Sclavă rupîndu-şi lanţurile"). Creaţia sa, viguros modelată, se remarcă mai ales prin ştiinţa tratării volumelor.

tronsón (TEHN.), parte dintr-un obiect, dintr-un organ de maşină sau dintr-o construcţie, avînd o particularitate distinctă şi delimitată prin anumite elemente de legătură sau repere (ex. **t.** unei conducte, **t.** unui stîlp de înaltă tensiune etc.).

troostítă (METAL.), constituent structural al oţelului, format dintr-un agregat foarte fin de ferită şi cementită, care se colorează repede în brun cînd este atacat de reactivi. Se obţine fie prin călire (*t. de călire*, cu structură lamelară), fie prin revenirea martensitei (*t. de revenire*, cu structură globulară). V. şi structură.

trop (gr. *tropos* „întorsătură"; LIT.), termen generic care indică orice figură de stil.

Tropaeum Traiani, monument triumfal ridicat de Traian, la Adamclisi, în cinstea unei victorii asupra dacilor şi sarmaţilor.

trópic (gr. *tropikos* „privitor la schimbarea anotimpurilor"; ASTR.), paralelă de latitudine, aflată la 23°27′ nord sau sud de ecuatorul terestru şi unde la solstiţiile de vară şi de iarnă Soarele trece la zenitul locului. Paralela de +23°27′ este **t.** Cancerului, iar cea de —23°27′ **t.** Capricornului.

Tropinin, Vasili Andreevici (1776—1857), pictor portretist rus. Fiind şerb, a studiat ca audient la Academia de arte din Petersburg. Abia la vîrsta de 48 de ani a fost eliberat din şerbie, iar după un an i s-a acordat titlul de academician. **T.** a portretizat personalităţile proeminente ale epocii (A.S. Puşkin). A fost unul dintre primii pictori ruşi care au introdus în opera lor subiectul muncii („Dantelăreasa"). Învingînd influenţele stilului rococo, el a tins spre simplitate şi claritate, spre o reflectare reală a vieţii. În Muzeul de artă din Bucureşti, **T.** figurează cu „Portret de femeie" (1848) şi „Portret de bărbat" (1853).

tropísm (gr. *tropos* „întoarcere"; BIOL.), comportament al organismelor fixate de un substrat, care constă în orientarea acestora către sau în sensul contrar unei surse de excitaţie ce acţionează unilateral asupra lor; în primul caz vorbim despre un *t. pozitiv*, în al doilea despre un *t. negativ*. După natura excitantului, deosebim fototropism, geotropism, termotropism etc.

tropopáuză, strat al atmosferei intermediar între troposferă şi stratosferă.

troposféră, stratul inferior al atmosferei.

tróscot (BOT.; *Polygonum aviculare*), plantă erbacee anuală din familia poligonaceelor, cu tulpina în general întinsă pe pămînt (lungă de 10—50 cm), cu frunze mici, eliptice şi cu flori alb-roze, grupate cîte 3—5 în fascicule axilare. Creşte prin locuri cultivate sau virane, de la cîmpie pînă în regiunile subalpine. **T.** este plantă medicinală, întrebuinţîndu-se ca adjuvant în tratamentul tuberculozei pulmonare (datorită conţinutului ridicat în siliciu) şi în diferite stări de sîngerare. Intră în compoziţia ceaiului gastric.

trotíl (CHIM.) v. **trinitrotoluen.**

Trotuş, afluent pe dreapta al Siretului (139 km). Izvorăşte din Munţii Ciucului (Carpaţii Orientali), străbate Carpaţii şi Subcarpaţii, formînd o vale transversală; se varsă în Siret în aval de Adjud. Pe cursul superior se găseşte pasul Ghimeş-Palanca. Afluenţi principali: Uzul, Oituzul şi Tazlăul. **T.** trece prin Tg.-Ocna, Oraşul Gheorghe Gheorghiu-Dej şi Adjud.

Troyon *[truaiõ]*, Constant (1810—1865), pictor francez, autodidact. A călătorit în mai multe regiuni ale Franţei (Valea Senei, Bretania, Normandia), realizînd numeroase peisaje, în special cu turme de animale. Cerul vast, culorile luminoase şi învăluitoare conferă lucrărilor lui **T.** o atmosferă poetică, romantic-sentimentală.

trubadúri (provensală *trobador*, din *trobar* „a găsi, a născoci"), nume dat poeţilor medievali (sec. XI—XIII) ale căror versuri erau compuse în vechea franceză de sud („langue d'oc"). Cîntecele lor, influenţate şi de poezia arabă, celebrau mai ales sentimentul dragostei. Speciile literare pe care le cultivau cu precădere erau: romanţa, cîntecul, pastorala, balada, tensonul etc. **T.** făceau parte din toate straturile societăţii. Se cunosc peste 400, printre care cei mai celebri au fost: Guillaume de Poitiers, Jauffré Rudel, Bernard de Ventadour ş.a. Versurile **t.** erau adesea însoţite de melodii laice cu caracter liric, concepute în stil omofon, pline de graţie şi de naturaleţe. V. şi truveri.

Trubetzkoy, Nikolai Sergheevici (1890—1938), lingvist rus. A fost profesor la universităţile din Moscova, Sofia şi Viena. A emigrat în 1919. Unul dintre creatorii fonologiei şi principalul ei reprezentant; întemeietor, alături de R. Jakobson, al Cercului lingvistic de la Praga. A publicat studii despre limbile slave şi caucaziene. Op. pr.: „Principii de fonologie" (1939).

truc (TRANSP.), cadru suspendat elastic (prin intermediul unor arcuri) pe una sau pe două osii şi pe care se montează suprastructura unui vagon de tramvai.

trucáj, procedeu tehnic în teatru şi în cinematografie de a crea o iluzie optică şi acustică. **T.** poate fi obţinut prin mijloace variate, ca decorul, iluminarea, supraimpresiunea, machete, desene de completare etc.

Trujillo y Molina *[truhil'o]*, Rafael Leónidas (1891—1961), dictator dominican. A acaparat puterea în 1930 printr-o lovitură de stat şi a instituit un regim terorist care a durat peste 30 de ani.

Truman *[trú:mən]*, Harry S. (n. 1884), om politic nord-american, fruntaş al Partidului democrat. A fost membru al Senatului (1934—1944), vicepreşedinte ale S.U.A. (1945), iar la moartea lui F.D. Roosevelt a devenit preşedinte al S.U.A. (1945—1953). A fost unul dintre promotorii războiului rece şi ai unei politici interne antimuncitoreşti.

trunchi 1. (BOT.) Porţiune principală a tulpinii arborilor, cuprinsă între rădăcină şi nivelul de la care pornesc ramurile. **2.** (MAT.) **a)** *Trunchi de piramidă*, porţiunea dintr-o piramidă cuprinsă între bază şi o secţiune făcută de un plan care taie toate muchiile laterale ale piramidei. **b)** *Trunchi de prismă*, porţiunea dintr-o prismă cuprinsă între două secţiuni făcute cu plane neparalele într-o prismă, secţiuni care nu au nici un punct comun. **c)** *Trunchi de con*, porţiunea dintr-un con cuprinsă între baza conului şi o secţiune făcută de un plan paralel cu planul bazei. Volumul *t. de c.* circular este egal cu $\frac{\pi}{3}(R^2+r^2+Rr)I$, unde R şi r sînt razele cercurilor bazelor, iar I înălţimea lui.

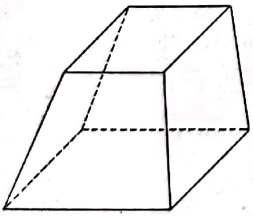

Trunchi de piramidă

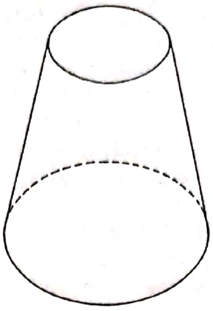

Trunchi de con

Truong, Chinh (n. 1907), preşedinte al Comitetului Permanent al Adunării Naţionale a R.D. Vietnam (din 1960). Membru al P.C. din Indochina din 1930, secretar general al acestuia (1941—1951). După crearea Partidului celor ce muncesc din Vietnam (1951), membru al Biroului Politic al C.C. A fost secretar general al partidului (1951—1956), secretar al C.C. al partidului (1956—1959) şi locţiitor al primului ministru al R.D. Vietnam (1958—1960).

trúpiţă (MAŞ. AGR.), organ de lucru al unui plug, format din bîrsă, din cormană şi din plaz şi fixat de cadrul plugului prin intermediul bîrsei.

trust (engl. *trust* „administrare, girare"; EC.) **1.** Unitate economică-administrativă complexă în economia socialistă, care cuprinde mai multe întreprinderi din aceeaşi ramură sau din ramuri diferite, în general dispersate teritorial şi care asigură coordonarea, conducerea operativă şi controlul activităţii întreprinderilor subordonate. **2.** Formă de monopol capitalist în cadrul căruia proprietatea asupra întreprinderilor este de obicei unificată, formînd o *societate pe acţiuni*. În fruntea **t.** se află un consiliu de administraţie, care conduce întreaga producţie, desfacerea produselor şi finanţele întreprinderilor. **T.** pot face parte din uniuni monopoliste mai vaste, cum este cartelul.

truvéri (fr. *trouvère*, din v. fr. *trovere* „cel care găseşte"), nume dat poeţilor medievali a căror creaţie era compusă în vechea franceză de nord („langue d'oïl"). Se deosebeau de trubaduri prin faptul că se stabileau la curtea diferiţilor seniori, în oraşe etc., printr-o cultură mai întinsă şi printr-un simţ al realităţii mai accentuat. Poezia lor erotică e străbătută de un pronunţat spirit burghez, laic, uneori de factură satirică (la adresa nobilimii, papalităţii etc.). Cei mai cunoscuţi **t.** au fost Rutebeuf şi Thibaud de Champagne (sec. al XIII-lea).

„Trybuna Ludu", organ de presă al C.C. al Partidului Muncitoresc Unit Polonez. A fost înfiinţat în decembrie 1948, în urma fuzionării ziarelor „Glos-Ludu" şi „Robotnik". Apare zilnic, la Varşovia.

Tsiranana, Philibert (n. 1912), om politic din Republica Malgaşă. A devenit şef al guvernului în 1958 şi preşedintele ţării în 1959, iar la proclamarea independenţei Republicii Malgaşe (1960) a continuat să deţină ambele funcţii.

tsunámi (GEOGR.), valuri maritime devastatoare, provocate de cutremure, care invadează coastele Oceanului Pacific.

tuarégi, populaţie care locuieşte în partea centrală a Saharei, în munţii Ahaggar şi în deşerturile de la nordul Nigerului. Limba vorbită de **t.** face parte din grupa berberă a limbilor hamito-semitice.

tub¹, piesă, de obicei de formă cilindrică, goală în interior.—(HIDROTEHN.) *T. aspirator*, element component al unei maşini hidraulice (turbină sau pompă), avînd forma unui difuzor cu axă dreaptă sau curbă şi care face legătura între rotorul maşinii şi apa din zona aval a amenajării hidraulice. — (FIZ.) *T. acustic*, tub metalic, cu diametrul de cîţiva centimetri, folosit pentru transmiterea vocii la mică depărtare pe nave, în puţuri

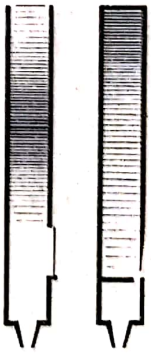

Tuburi sonore

miniere etc. — *T. sonor*, sursă sonoră care produce sunete prin vibrația rezonantă a coloanei de aer dintr-un tub drept sau curbat. La una dintre extremități, *t.s.* are un sistem (ex. o ancie) care intră în vibrație prin suflarea aerului, iar la cealaltă extremitate *t.s.* poate fi închis sau deschis. — *T. de curent*, suprafață formată din toate liniile de curent ale unui fluid în mișcare, sprijinite la un moment dat pe o curbă închisă. Curgerea se face în momentul considerat ca și cum *t. de c.* ar avea pereți solizi, astfel încît debitul unui fluid incompresibil este constant de-a lungul *t. de c.* — *T. de descărcare electrică*, incintă etanșă, avînd de cele mai multe ori forma unui tub și conținînd un gaz rarefiat sau vid, în interiorul căruia se produc descărcări electrice luminescente sau în arc. Poate conține doi sau mai mulți electrozi (pentru descărcări obișnuite) sau poate să nu aibă nici un electrod (pentru descărcări în înaltă frecvență). V. și lampă.

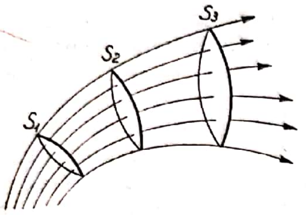

Tub de curent

tub² **1.** (ANAT.) Canal sau conduct natural care intră în componența unor aparate sau organe. — *T. capilar* v. *capilar*. — *T. digestiv*, porțiune a aparatului digestiv care are funcția de transport, digerare și absorbție a alimentelor. — *T. urinifer*, unitate morfofuncțională a rinichiului, care intră în alcătuirea nefronului (**t.** contort proximal, ansa lui Henle, **t.** contort distal și **t.** colector). — *T. lui Malpighi*, principalele organe de excreție la insecte. **2.** (BOT.) Parte inferioară și tubulară a caliciului sau a corolei gamopetalelor. — *T. ciuruit*, tub lung format prin suprapunerea unor celule vii, cilindrice sau prismatice, cu pereții perforați, prin care circulă seva elaborată în plante. V. și vas². — *T. laticifer* v. *laticifere*. — *T. polinic*, prelungire cilindrică ce ia naștere prin germinarea polenului ajuns pe stigmat. În *t.p.* se află gameții bărbătești care sînt transportați la ovul, pe care-l fecundează.

tubáj (MED.), metodă de examen clinic care constă din introducerea unui tub de cauciuc sau metalic în cavitatea unui organ. Introducerea unui tub metalic în interiorul laringelui în caz de asfixie prin tumori, prin crup difteric etc. se numește **t.** laringian. Introducerea pe cale bucală sau nazală a unei sonde (tub) de cauciuc semirigide, pînă în stomac sau duoden, de unde se extrag sucurile respective (gastric, duodenal, bilă) în scopul examinării acestora, poartă denumirea de **t.** gastric sau **t.** duodenal.

tubáre (EXPL., PETR.), operație de introducere în interiorul găurii de sondă a unor coloane de burlane, în scopul consolidării pereților acesteia.

túbă, cel mai voluminos și cu cel mai grav ton dintre instrumentele muzicale de suflat din alamă, format dintr-un pavilion larg, un tub răsucit și un mecanism de pistoane. Varietăți ale **t.** sînt: **t.** wagneriană (de fapt un corn modificat) și heliconul, sau **t.**-contrabas.

tub electronic, dispozitiv sau aparat constituit dintr-un recipient etanș (de sticlă sau de metal), vidat sau cu gaz rarefiat și echipat cu doi sau cu mai mulți electrozi între care se închid curenți electrici. Purtătorii de sarcină electrică liberi care contribuie la formarea curenților sînt electronii, încărcați negativ, și, la *t.e.* cu gaz, ionii pozitivi (mobilitatea acestora fiind de mii de ori mai mică decît cea a electronilor, intensitatea curentului este determinată, în esență, de mișcarea electronilor la toate *t.e.*). Electrozii principali ai oricărui *t.e.* sînt: *catodul*, care asigură formarea fluxului de electroni principal, și *anodul*, căruia i se aplică o tensiune pozitivă față de catod și prin care curentul electric intră în incinta tubului. *T.e.* cu mai mulți electrozi (*trioda, tetroda, pentoda, hexoda, heptoda, octoda* și *eneoda*, numite generic *poliode)* au și alți electrozi cu diferite funcțiuni (v. și grilă; dinodă). Se construiesc și *t.e.* multiple sau combinate (ex. *duodioda-trioda, duopentoda, trioda-pentoda* etc.), în al căror recipient există două sau mai multe sisteme de electrozi, fiecare fiind asociat unui anumit flux de electroni. După natura emisiunii electronice, se deosebesc: *t.e. cu catod cald* (sau *termoelectronice*), în care fluxul de electroni este produs prin emisiune termoelectronică, *t.e. cu catod rece*, în care fluxul de electroni este produs prin emisiune fotoelectronică (ex. la celule fotoelectrice) sau prin emisiune autoelectronică (mai avantajoase din anumite puncte de vedere decît *t.e. cu c.c.* și cu utilizare din ce în ce mai

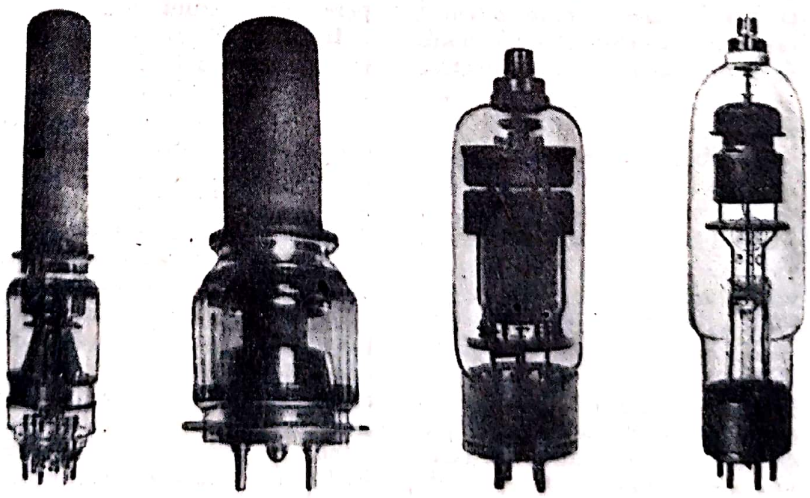

Tuburi electronice

largă în automatică şi în radiotehnică), *t.e. cu emisiune secundară*, în care fluxul principal de electroni este produs prin emisiune secundară (v. şi multiplicator electronic), şi *t.e. cu catod lichid*, în care, ca la tuburile polianodice cu catod de mercur folosite în construcţia mutatoarelor, fluxul de electroni este produs printr-o emisiune combinată (auto şi termoelectronică), datorată încălzirii locale înalte a catodului. După modul în care se dirijează mişcarea electronilor, *t.e.* pot fi: *fără fascicul electronic* (ex. diodele şi poliodele obişnuite) şi *cu fascicul electronic*, dirijat (tubul catodic, cinescopul, tubul videocaptor etc.) sau nedirijat (*t.e.* indicator, tetroda cu fascicul electronic etc.), iar după modul în care este realizată comanda intensităţii fluxului de electroni pot fi: *cu comandă electrostatică* (ex. poliodele obişnuite), *cu comandă magnetică* (ex. magnetronul) şi *cu comandă dinamică* (ex. clistronul). — *T. catodic*, tub electronic cu fascicul dirijat, ale cărui părţi componente principale sînt: tunul electronic, sistemul de deflexiune (deviere) a fasciculului de electroni (electrostatic sau magnetic) şi ecranul format dintr-un strat fluorescent depus pe faţa interioară a bazei recipientului de sticlă al tubului şi pe care se vede urma fasciculului electronic sub forma unui spot luminos. Cu *t.c.* se poate urmări variaţia în timp a semnalelor traduse sub forma unor tensiuni electrice. Ele sînt utilizate în construcţia oscilografelor catodice, a televizoarelor (ca cinescoape), a radiolocatoarelor etc. — *T. electronic indicator*, tub electronic combinat, format dintr-o triodă şi un indicator constituit dintr-un catod, un ecran luminescent şi unul sau mai mulţi electrozi de comandă situaţi între catod şi ecran şi aflaţi la acelaşi potenţial electric ca şi anodul triodei. Se utilizează în construcţia radioreceptoarelor ca indicator de acord (ochi magic), fiind conectat astfel încît la semnale recepţionate slabe electrozii să fie puternic negativaţi faţă de ecran, deviind fasciculul de electroni şi restrîngînd porţiunile luminoase ale ecranului. Pe măsura creşterii puterii semnalelor, diferenţa de potenţial dintre electrozii de comandă şi ecran se micşorează, iar porţiunile luminoase ale acestuia se măresc; ele sînt maxime cînd receptorul este acordat pe frecvenţa postului emiţător. — *T. videocaptor*, tub electronic de televiziune pentru traducerea imaginilor în semnale electromagnetice. Iconoscopul, orticonul, supericonoscopul, superorticonul etc. sînt *t. v.*

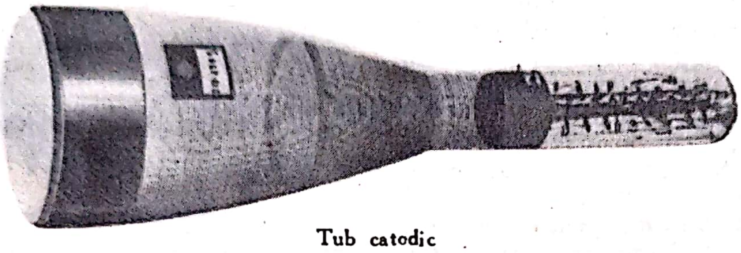

Tub catodic

tubércul (lat. *tuberculum* „umflătură mică") **1.** (BOT.) Tulpină subterană, scurtă şi îngroşată, care înmagazinează substanţe de rezervă. **T.** au formă ovală, globuloasă, alungită sau comprimată şi pot servi şi ca organe de înmulţire vegetativă (ex. tuberculii de cartof). *Tuberculi mici* se formează la unele plante în axila frunzelor sau în inflorescenţă şi reprezintă ramuri metamorfozate, adaptate la înmulţirea vegetativă. **2.** (ANAT.) Denumire pentru diferite proeminenţe aflate pe vase, cartilaje, piele, organe (ex. **t.** tibiei, **t.** Lower din inimă etc.). **3.** (MED.) Leziune elementară produsă în grosimea pielii (ex. **t.** sifilitic, **t.** lepros, **t.** tuberculos) sau în orice ţesut (ex. **t.** primar produs de bacilul Koch).

tuberculínă (MICROBIOL.), produs biologic obţinut din culturile pe medii lichide ale bacilului tuberculozei. Administrată pe cale parenterală, **t.** produce anumite reacţii locale şi generale la oameni şi animale tuberculoase, chiar dacă acestea nu prezintă nici un semn de boală. În condiţii similare, la organisme neinfectate nu apar aceste reacţii; din această cauză, **t.** este utilizată în diagnosticul tuberculozei şi uneori în tratamentul ei.

tuberculóză (MED., MED. VET.), boală infecţioasă şi contagioasă comună oamenilor şi animalelor, provocată de bacilul descoperit de R. Koch în 1882. Sursa principală de infecţie este constituită de bolnavul tuberculos. Calea de pătrundere în organism cea mai frecventă este cea aeriană. Mai rară este calea de pătrundere digestivă (laptele infectat). Receptivitatea la îmbolnăvire e înlesnită de numeroşi factori predispozanţi: vîrsta, condiţiile igienice precare ale locuinţei, subalimentaţia, oboseala fizică excesivă. Infecţia cu bacilul Koch, contractată cel mai des în copilărie şi la tinereţe, este prezentă la 99% din persoane, deşi majoritatea, aparent sau clinic, nu sînt niciodată bolnave. Infecţia tuberculoasă în organism cuprinde trei stadii. Primul stadiu (tuberculoza primară) este reprezentat de complexul primar alcătuit dintr-un focar bronhopneumonic. În condiţii de scădere a rezistenţei organismului, bacilul Koch, care persistă în focarele complexului primar, pătrunde în circulaţia sanguină şi limfatică, unde determină o tuberculoză pulmonară prin generalizare limfo-hematogenă. Al doilea stadiu, subprimar, cuprinde toate formele de generalizare ale infecţiei tuberculoase derivînd din complexul primar: tuberculozele miliare difuze acute (granulia), **t.** pulmonare asociate cu difuziune extrapulmonară în alte ţesuturi sau organe. Al treilea stadiu cuprinde toate formele de **t.** pulmonară izolată şi localizată (ftizia), unele cu caracter exudativ acut, altele cu caracter productiv-fibros, cronic, circumscrise unilateral (caverna izolată) sau difuze. **T.** a constituit un adevărat flagel în foarte multe țări, printre care și în țara noastră, mortalitatea prin această boală fiind dintre cele mai crescute (peste 200 decese la 100 000 de locuitori). Profilaxia antituberculoasă se realizează prin măsuri de ordin social, ca igiena muncii, a alimentației, a locuinței, educație sanitară, organizare profilactică și prin măsuri de ordin biologic: vaccinarea cu B.C.G. (germeni vii bovini nevirulenți) practicată la sugari, copii mici și tineri. În ultimul timp se practică și chimioprofilaxia, prin administrare de hidrazidă izonicotinică la copii și tineri cu reacția la tuberculină negativă. Datorită mijloacelor moderne de depistare a bolii, de tratament (antibiotice, tratament chirurgical în cazurile neregresive, climatic etc.), mortalitatea prin **t.** a scăzut în multe țări (ex. în Franța cu 77%, în Anglia cu 76%, în Danemarca cu 82% față de 1934). În țara noastră, pentru combaterea și prevenirea tuberculozei există o rețea de specialitate, care dispune de 27 350 de paturi în sanatorii și spitale, de 5 330 de paturi în unități preventive și de 1 500 de medici specialiști ftiziologi. Pentru depistarea persoanelor bolnave s-au făcut în ultimii ani peste 20 000 000 de examinări microradiografice, iar în scop preventiv au fost efectuate peste 6 000 000 de vaccinări și revaccinări cu BCG și s-a dat o extensie mare chimioprofilaxiei. Prin aceste măsuri mortalitatea a scăzut de 6 ori față de 1948, ceea ce a permis elaborarea unui program de eradicare a tuberculozei. La animale, **t.** este întîlnită la taurine (tipul bovin), păsări (tipul aviar) și, mai rar, la alte specii. Produce pagube economice importante în fermele de producție. Profilaxia și combaterea se realizează prin examene periodice cu ajutorul tuberculinei, prin eliminarea animalelor bolnave din crescătorii, măsuri de carantină etc. — *T. miliară* v. *granulie*.

tuberóză (BOT.) v. **chiparoasă**.

tuberozitáte (ANAT.), proeminență osoasă de diferite forme și mărimi pe care se inserează mușchii sau ligamentele.

tubiflóre (BOT.), ordin de plante erbacee, mai puțin lemnoase, din clasa dicotiledonatelor, cu flori tubuloase. Din ordinul **t.** fac parte numeroase familii, cele mai importante fiind: solanaceele, boraginaceele, convolvulaceele și plantaginaceele.

túbing (EXPL. PETR.) v. **țeavă de extracție.**

Tubman *[tábmən]*, Harriet (1820—1913), luptătoare împotriva sclaviei negrilor, eroină a poporului negru din S.U.A. În timpul războiului civil din S.U.A. (1861—1865) a luptat în armata statelor din nord. După terminarea războiului a militat împotriva discriminării rasiale.

Tubman *[tábmən]*, William Vacanarat Shadrach (n. 1895), om politic liberian, președinte al Republicii Liberia din 1944 (ales în 1963 pentru a cincea oară consecutiv) și șef al guvernului.

tucán, gen de păsări cățărătoare cu ciocul mare și puternic și penajul viu colorat. Trăiește în regiunile tropicale ale Americii de Sud (ex. *Rhamphastos ariel*).

Tucholsky *[tuhólschi]*, Kurt (1890—1935), scriitor și publicist german. **T.** a satirizat de pe poziții radical-democratice, în paginile revistei „Die Weltbühne“ (condusă de Carl von Ossietzky), filistinismul și clericalismul, militarismul și fascismul. În afara articolelor și poeziilor în care ironia culminează în sarcasm amar (volumele „Surîsul Mona Lisei“, 1929, „Germania, Germania mai presus de toate“, 1929), **T.** a scris și nuvele umoristice (volumele „Rheinsberg. O carte cu poze pentru îndrăgostiți“, 1912; „Castelul Gripsholm“, 1931) și poezii lirice. Persecutat de fasciști, **T.** a murit în emigrație (Suedia).

tuci (METAL.), fontă de a doua fuziune, folosită pentru confecționarea prin turnare a unor produse de larg consum (grătare, vase de bucătărie etc.).

Tucidide (c. 460 î.e.n.—c. 396 î.e.n.), istoric și om politic atenian. A sprijinit gruparea democratică ateniană condusă de *Pericle*, al cărui admirator a rămas întreaga viață, și a participat la războiul peloponesiac. Opera sa, neterminată, „Istoria războiului peloponesiac“, în opt cărți, înfățișează, după o scurtă istorie a grecilor, lupta pentru supremație, în lumea greacă dintre anii 431 și 411 î.e.n., între Sparta și Atena. Lucrarea lui **T.**, influențată de concepțiile sofiștilor, constituie, prin atitudinea raționalistă, prin încercările de generalizare și prin metoda critică, una dintre cele mai mari realizări istoriografice ale lumii antice. Prin noua sa concepție despre istorie, **T.** este considerat întemeietorul criticii istorice și unul dintre precursorii istoriografiei moderne.

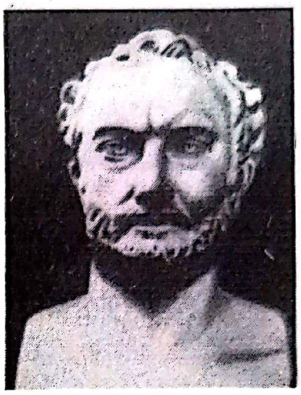

Tucidide

Tucumán, oraș în nordul Argentinei, situat la poalele Anzilor. 287 000 loc. (1960). Industrie alimentară (zahăr, spirt, conserve de fructe) și de pielărie. Nod feroviar, centru comercial. Universitate.

Tudor *[tiú:də]*, familie nobiliară engleză, care a ocupat tronul Angliei în urma războiului celor două roze (1455—1485). Din dinastia **T.** au făcut parte: *Henric al VII-lea* (1485—1509), *Henric al VIII-lea* (1509—1547), *Eduard al VI-lea* (1547—1553), *Maria I* (1553—1558) și *Elisabeta I* (1558—1603), care au întărit absolutismul regal englez. Prin politica lor internă și externă, Tudorii au contribuit la dezvoltarea capitalismului și la expansiunea colonială a Angliei, la triumful Reformei sub forma anglicană și la creșterea rolului internațional al Angliei.

túdor, *stil ~*, stil în arhitectura şi decoraţia Angliei, în perioada 1485—1603, înfloritor mai ales în timpul reginei Elisabeta I Tudor. Stilul **t.** cuprinde elementele goticului tîrziu şi influenţe ale artei Renaşterii italiene şi germane. V. şi elisabetan, *stil ~*.

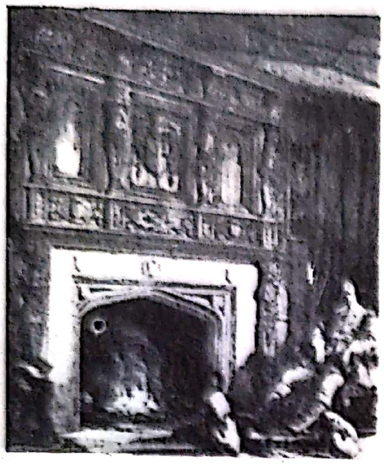

Stil Tudor. Şemineu

Tudor, Andrei (1907—1959), muzicolog român. Articolele şi studiile sale, în cea mai mare parte consacrate muzicii şi muzicienilor români, se disting prin spiritul analitic şi claritatea stilului. În afară de cronici la revistele „Rampa", „Muzica", „Contemporanul", **T.** a scris volumul monografic „George Enescu" (apărut în mai multe limbi). De asemenea, a publicat, în reviste şi în volum, poezii şi articole cu caracter literar.

Tudor, Gheorghe (1882—1944), sculptor român. A studiat la Bucureşti şi la Florenţa. Opera sa este reprezentată mai ales prin sculptura de mici dimensiuni, cu subiecte de gen („Întoarcerea de la cîmp", „Bunica şi nepotul", „Cioban" etc.). În perioada primului război mondial, în creaţia sa apar subiecte din viaţa ostaşilor. Opera lui **T.** se caracterizează prin exactitatea observaţiei şi prin capacitatea de a reda mişcarea.

Tudoran, Radu (pseudonimul lui *Nicolaie Bogza*) (n. 1910), scriitor român. S-a născut în comuna Blejoi, reg. Ploieşti. A debutat cu reportaje la „Lumea românească" şi cu nuvele la revista „Azi". Dintre cărţile scrise de el înainte de Eliberare se distinge cu deosebire romanul „Flăcări" (1944), evocare în spirit realist a dramelor dezlănţuite de setea de îmbogăţire într-o regiune petrolieră, în anii de după primul război mondial. „Toate pînzele sus" (1954), roman de călătorie şi de aventuri, valorifică înclinaţia scriitorului pentru cadrul pitoresc şi acţiunea captivantă, iar „Dunărea revărsată" (1961), roman inspirat din viaţa muncitorilor şi inginerilor de pe un şantier naval, capacitatea de a releva prin analiză mişcările sufleteşti ale personajelor angajate în acţiuni colective.

„Tudor Vladimirescu", ordin şi medalie instituite în 1966 ce se conferă de către Consiliul de Stat al Republicii Socialiste România persoanelor care prin participarea la lupta revoluţionară au adus o contribuţie de seamă la cîştigarea libertăţilor democratice, la instaurarea orînduirii socialiste şi la construcţia socialismului în patria noastră. Se pot conferi, în anumite condiţii, şi cetăţenilor altor state. Ordinul „Tudor Vladimirescu" are cinci clase şi medalia două clase.

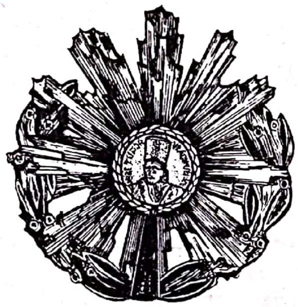

Ordinul „Tudor Vladimirescu"

„Tudor Vladimirescu", denumirea uneia dintre bateriile Regimentului român de artilerie motorizat, în cadrul brigăzilor internaţionale, care a luptat vitejeşte împotriva fascismului în timpul războiului naţional-revoluţionar din Spania (1936-1939).

Tudose, Vasile (1916—1944), militant în mişcarea muncitorească din România, muncitor ceferist, membru al P.C.R. A luat parte la luptele ceferiştilor de la Atelierele „Griviţa" din februarie 1933. A fost secretar al C.C. al Uniunii Tineretului Comunist (din 1942).

tuf (PETROGR.) **1.** *Tuf calcaros*, rocă sedimentară calcaroasă de culoare galbenă-brună, poroasă, uşoară, formată prin precipitarea carbonatului de calciu din apele unor izvoare calde sau reci, adesea pe tulpini de plante, muşchi etc.; se formează îndeosebi la izvoarele de ape minerale din regiunile cu activitate postvulcanică. În Republica Socialistă România se găseşte în numeroase puncte. V. şi travertin. **2.** *Tuf vulcanic* **a)** Cinenerit. **b)** Depozit piroclastic. V. şi piroclastit.

tufănică (BOT.), crizantemă cu flori mici.

tufit (PETROGR.), rocă sedimentară în componenţa căreia intră în cantitate mare material detritic mărunt şi puţină cenuşă vulcanică. **T.** sînt foarte răspîndite în depozitele subacvatice formate în vecinătatea unor regiuni vulcanice cu puternice manifestări explozive (ex. **t.** din reg. Maramureş).

Tugan-Baranovski, Mihail Ivanovici (1865—1919), economist burghez rus, reprezentant de seamă al *marxismului legal*; ulterior a apărat în mod deschis capitalismul. A încercat să contrapună teoriei marxiste a valorii bazate pe muncă teoria *utilităţii marginale*. A negat legătura dintre crize şi reproducţia capitalului şi a elaborat o teză neştiinţifică după care cauza crizelor rezidă în mişcarea capitalului de împrumut. Este considerat unul dintre autorii principali ai „teoriei sociale a salariului".

Tuhacevski, Mihail Nikolaevici (1893—1937), mareşal sovietic, unul dintre organizatorii şi comandanţii remarcabili ai Armatei Roşii, teoretician militar.

Tuhutum (Tétény Töhötöm), una dintre cele şapte căpetenii ale triburilor ungare care, sub conducerea lui Arpad, s-au aşezat în Panonia. Potrivit informaţiilor din cronica lui Anonymus, tribul condus de **T.** a pătruns, pe la începutul sec. al X-lea, în Transilvania, purtînd lupte cu voievozii (ducii) români *Menumorut*, *Glad* şi *Gelu*.

tui (în evul mediu în Imperiul otoman), simbol al puterii şi însemnătăţii dregătorului, reprezentat printr-o coadă de cal atîrnată de o prăjină. După însemnătate, dregătorii aveau unul sau mai multe **t.** Domnii ţărilor române (după căderea acestora sub dominaţia otomană) aveau cîte două şi, în cazuri rare, cîte trei **t.**

Tula, oraş în U.R.S.S., în R.S.F.S. Rusă, aşezat pe rîul Upa, afluent al rîului Oka. 366 000 loc. (1965). Industrie siderurgică, constructoare de maşini (maşini agricole, utilaj industrial, maşini-unelte, radioaparatură etc.), chimică, uşoară, alimentară. Nod feroviar. Institut politehnic, teatre, muzee.

tularemie (de la *Tulare* „regiune din California unde a fost observată boala"; MED., MED. VET.), boală infectocontagioasă a rozătoarelor, produsă de *Bacterium tularense*, transmisă animalelor domestice şi omului prin intermediul unor paraziţi (purici, păduchi, căpuşe) sau, mai rar, direct prin contactul cu un animal bolnav. Boala apare în special la vînători, blănari, tăbăcari, bucătari şi se manifestă prin apariţia bruscă a febrei, frisoane, cefalee, vărsături.

Tulbure, Victor (pseudonimul lui *Victor Popescu*) (n. 1925), poet român. Poeziile sale (volumele „Vioara roşie", 1948; „Holde", 1949; „Lauda patriei", 1955; „Poet şi ostaş", 1958; „Eu nu cînt că ştiu să cînt", 1959; „Aur", 1963; „Soarele patriei", 1966 ş.a.), animate de un fierbinte patriotism, evocă lupta comuniştilor în ilegalitate, experienţa tragică a celui de-al doilea război mondial, fapte de eroism cotidian, biografia personalităţilor revoluţionare din trecutul patriei, frumuseţile şi bogăţiile ţării. Versurile sale, străbătute de o intensă vibraţie lirică, se remarcă prin sinceritatea şi limpezimea expresiei. A dat valoroase traduceri din Taras Şevcenko, Alexandr Blok, Nikola Vapţarov, Nicolai Matveevici Gribaciov, Hristo Botev şi a alcătuit o antologie a poeziei bulgare (1962). Laureat al Premiului de stat.

Tulcea, oraş regional în reg. Dobrogea, reşedinţă de raion, situat pe malul drept al braţului Tulcea, port fluvial. 35 340 loc. (1965). Industrie alimentară (conserve de peşte, ulei delfin, icre, conserve de legume şi de fructe, paste tomate), şantier naval (bărci pescăreşti, drăgi, bacuri, vase-dormitor etc.), industria materialelor de construcţie (stufit). Muzeu raional, cu bogate colecţii arheologice şi de ştiinţele naturii. Geamia-catedrală Azizie (sec. XVII–XVIII). — *Raionul T.*, cu 72 560 loc. (1965). Exploatări de baritină (Somova) şi de stuf (Delta Dunării). Industrie alimentară, de prelucrare a metalelor, a materialelor de construcţii. Pescuit dezvoltat (primul loc în Republica Socialistă România). Creşterea animalelor şi viticultură (Nicoliţel).

Tulcea. Vedere generală din avion

tuleu gras (HORT.), soi de prun autohton, cu creştere viguroasă, înalt de 4–8 m, cu coroana deasă, piramidală. Fructul este mare, ovoid-alungit, de culoare vînătă-închisă, cu pruină albăstrie. Se cultivă frecvent în zona dealurilor.

Tulgheş, comună în raionul Gheorgheni, reg. Mureş-Autonomă Maghiară, situată pe Bistricioara. 4 630 loc (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea).

Tulgheş, trecătoare în Carpaţii Orientali, situată în Munţii Giurgeului; face legătura între depresiunea Hangu (din bazinul Bistriţei) şi depresiunea Gheorgheni (din bazinul Mureşului). Altitudinea: 1 025 m.

tulichínă (BOT.; *Daphne mezereum*), subarbust din familia timeleaceelor, înalt de 30–150 cm, cu frunze lanceolate, scurt-peţiolate, cu flori roztrandafirii, rareori albe, sesile şi cu fructul o drupă zemoasă, roşie. Este răspîndită în Eurasia şi creşte prin păduri de foioase, mai rar de conifere. Conţine alcaloizi (daphnina, mezereina), substanţe minerale, ceară, materii colorante, uleiuri eterice etc., fiind utilizată în farmacologie. Sin. *piperul-lupului*.

túliu (CHIM.), *Tm*. Element cu nr. at. 69; gr. at. 168,94. Face parte din grupa lantanidelor. În combinaţii funcţionează trivalent.

túlnic (MUZ.) v. **bucium.**

tulpínă 1. (BOT.) Organ al plantelor superioare, care are rolul de a susţine ramurile, frunzele, florile şi fructele, de a conduce seva brută de la rădăcină spre frunze şi seva elaborată de la frunze spre celelalte organe; în afara acestor funcţii specifice, unele **t.** servesc la depozitarea substanţelor de rezervă (ex. tuberculii, bulbii, rizomii), iar altele pot îndeplini funcţia de fotosinteză. După mediul în care trăiesc, deosebim: **t.** aeriene (drepte la arbori şi la unele plante erbacee, volubile la hamei şi la volbură, agăţătoare la viţa de vie, tîrîtoare la fragi, la castraveţi etc.), **t.** subterane (rizomi, bulbi şi tuberculi) şi **t.** acvatice (la lintiţă, ortăţel de apă etc.). După durata vieţii lor, **t.** pot fi: anuale, bienale sau perene. **2.** (MICROBIOL.) *Tulpină microbiană*, grup de microorganisme dintr-o specie, care au aceeaşi origine şi aceleaşi însuşiri. **3.** (LINGV.) V. *temă*. **4.** (DR.) V. *spiţă*.

Tulsi Das (1532–1623), poet indian de limbă hindusă şi sanscrită. A scris numeroase poezii, închinate faptelor lui Rama. Capodopera sa este poemul epic „Lacul vieţii lui Rama" (1584). Inspirată din Ramayana, dar de o autentică originalitate, remarcabilă prin ingeniozitatea şi puritatea stilului, această operă figurează printre scrierile fundamentale ale literaturii hinduse.

tult, monedă reală, de argint, care a circulat în ţările române în sec. XVII–XVIII; existau **t.** turceşti şi **t.** imperiali (austrieci).

Tumanian, Ovanes (1869–1923), poet şi publicist armean. În opera sa variată (de la catrene şi fabule pînă la poeme), Tumanian a abordat, într-o viziune optimistă de nuanţă folclorică, complexele probleme ale timpului său, subliniind contradicţiile sociale, şi în special pe cele ale satului armean. **T.** a înfăţişat cu lirism natura patriei sale. Op. pr.: poemele „Lupta veche" (1890), „Anuş" (1892), „Poetul şi muza" (1899). A prelucrat epopeea populară armeană „David din Sasun" (1902).

tumblíu, monedă turcească de aur, care a circulat în ţările române în sec. XVII–XVIII.

tumefácţie (lat. *tumefacere* „a umfla"; MED.), creştere patologică în volum a unei regiuni a corpului (ţesut, organ, membru).

tumenól (FARM.), produs medicamentos asemănător ihtiolului. Este utilizat în tratamentul dermatozelor pruriginoase, al arsurilor etc.

tumoáre (lat. *tumor* „umflătură"; MED.), masă de ţesut neoformat care se dezvoltă într-un organism prin înmulţirea exagerată a celulelor aparţinînd unuia sau mai multor ţesuturi ale organismului adult sau embrionar. După evoluţie, **t.** se împart în: *t. benigne*, caracterizate prin faptul că sînt delimitate, cresc lent, nu recidivează după extirpare, sînt jenante numai prin volumul lor şi prin tulburările de compresiune pe organele vecine pe care le produc uneori, şi *t. maligne*, care se caracterizează prin creştere rapidă; nu sînt delimitate, invadează ţesuturile înconjurătoare, recidivează adesea după extirpare, dau metastaze la distanţă în alte organe şi ţesuturi. **T.** se pot dezvolta în orice ţesut şi organ. După ţesutul în care se dezvoltă, **t.** se numesc: fibrom (ţesut conjunctiv), lipom (ţesut gras), miom (ţesut muscular), osteom (ţesut osos) etc. Sin. *neoformaţie*.

tumúl (lat. *tumulus* „movilă, dîmb"), movilă conică sau piramidală, din pămînt sau din piatră, ridicată pe morminte la unele popoare din antichitate. În ţara noastră, asemenea vechi monumente funerare sînt frecvente mai ales în Dobrogea (ex. **t.** din Mangalia).

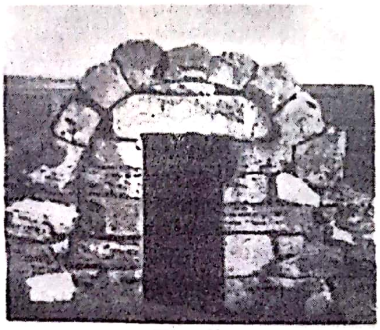

Tumul

tun 1. (MILIT.) **a)** Nume generic dat gurilor de foc de artilerie. **b)** Gură de foc de artilerie construită pentru trageri cu traiectorie întinsă. — *T. fără recul*, tun la care ţeava nu reculează, datorită faptului că energia de recul este anihilată de scurgerea înapoi a unei părţi a gazelor rezultate din arderea încărcăturii de azvîrlire. V. şi artilerie. **2.** (ELT., TELEC.) *Tun electronic*, parte componentă a tuburilor cu fascicul de electroni dirijat (tuburi catodice, tuburi videocaptoare etc.), a microscoapelor electronice, a unor acceleratoare de particule etc., care produce un fascicul filiform de electroni avînd practic aceeaşi viteză. Este format dintr-un catod (sursa de electroni), un sistem de comandă pentru modificarea intensităţii fasciculului, un sistem de concentrare a electronilor într-un fascicul îngust, un sistem de accelerare şi un sistem de focalizare a fasciculului de electroni.

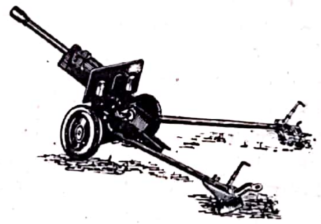

Tun

Tundja *[túngea]*, rîu în R.P. Bulgaria şi Turcia (368 km), afluent pe stînga al fluviului Mariţa. Izvorăşte din munţii Stara Planina, străbate depresiunea Kazanlîk şi munţii Sredna Gora şi drenează Cîmpia Traciei Occidentale. Apele rîului sînt intens folosite pentru irigare. Hidrocentrală.

túndră, zonă de vegetaţie situată la nord de zona pădurilor, ocupînd regiunile cu climă subarctică (extremitatea nordică a Europei, Asiei şi Americii de Nord şi unele insule din sudul Oceanului Îngheţat). Condiţiile specifice (perioada foarte scurtă de vegetaţie, îngheţul peren şi solurile reci şi suprasaturate cu apă, vînturile puternice etc.) au determinat apariţia unor adaptări caracteristice la plante. **T.** este formată din plante cu înălţimi reduse (arborii lipsesc complet), de obicei perene, cu sistem radicular superficial. Predomină muşchii şi lichenii (îndeosebi în partea nordică a tundrei), gramineele, unele plante cu flori viu colorate şi, în special în sud, arbuştii pitici şi tufişurile scunde (ex. salcia polară, mesteacănul pitic).

tunél 1. (CONSTR.) Construcţie subterană care realizează o cale de comunicaţie printr-un masiv muntos, pe sub un teren cu clădiri sau pe sub o apă. Principalele elemente constructive ale unui **t.** sînt: *tranşeele de acces*, care reprezintă excavaţii deschise executate la capetele **t.**; *portalele*, care sînt construcţii speciale destinate consolidării masivului la capetele **t.**; *corpul t.*, care reprezintă excavaţia subterană, cu pereţii consolidaţi cu o susţinere artificială (numită *căptuşeală* sau *manta*). Profilul longitudinal al **t.** se alege astfel încît să se asigure evacuarea apelor de infiltraţie şi să se obţină pante admisibile ale căii de comunicaţie. Evacuarea aerului viciat din **t.** se poate face prin ventilaţie naturală sau artificială. După destinaţie se deosebesc: **t.** pentru căi ferate şi metropolitane, pentru autostrăzi. Se construiesc şi **t.** hidrotehnice, **t.** apeducte (pentru alimentarea cu apă a centrelor populate), **t.** urbane edilitare etc. Cele mai lungi **t.** din lume pentru căi ferate sau pentru autostrăzi sînt: *Simplon* (între Elveţia şi Italia) 19,8 km; *t. Apeninilor* (în Italia), 18,5 km; *Saint Gothard* (în Elveţia), 15 km; *Lötschberg* (în Elveţia), 16,4 km; *Mont-Cenis* (între Franţa şi Italia), 13,6 km; *Cascade* (în S.U.A.), 12,5 km; *Mont Blanc* (între Franţa şi Italia), 11,5 km. **2.** (AV.) *Tunel aerodinamic* v. *suflerie aerodinamică*.

túnet (FIZ.), zgomot puternic care însoţeşte o descărcare electrică atmosferică (fulger sau trăsnet), produs prin dilatarea bruscă a gazelor din canalul descărcării aflate la temperaturi de mii de grade.

túngsten (CHIM.) v. **wolfram.**

Tunguska, numele a două rîuri din U.R.S.S., afluente pe dreapta ale Eniseiului care izvorăsc din interfluviul Lena-Angara. *Podkamennaia T.* drenează partea de sud-vest a Podişului Siberiei Centrale (1 830 km). În cursul inferior (pe o lungime de 250 km de la vărsare), valea rîului este lărgită şi canalizată. *Nijneaia T.* străbate partea centrală şi estică a Podişului Siberiei Centrale (2 989 km). În cursul superior traversează numeroase praguri. Navigabilă în aval de oraşul Tura. În cursul ei se află marele bazin carbonifer **T.**

tunícă, piesă de îmbrăcăminte, purtată la multe popoare din antichitate (sinonimă cu grecescul *chiton*). **T.** bărbăteşti erau scurte pînă în dreptul genunchilor, iar femeile purtau **t.** lungi şi strînse în talie cu o centură.

tuniciéri (ZOOL.) v. **urocordate.**

Tunis, capitala Tunisiei, situată în golful cu acelaşi nume, pe ţărmul Mării Mediterane. 410 000 loc. (1965). Important centru comercial, punct terminus al căilor feroviare şi rutiere, aeroport internaţional. Port prin care trece circa 50% din traficul maritim de mărfuri al ţării (citrice, fosforite, minereu de fier, cereale, vinuri etc.). Cel mai mare centru industrial al Tunisiei, cu întreprinderi metalurgice (prelucrarea plumbului), chimice (superfosfaţi), textile, alimentare. Universitate şi alte institute de învăţămînt superior şi de cercetări ştiinţifice, muzeu, o importantă bibliotecă de literatură arabă. Numeroase palate arabe, dintre care unele transformate în muzeu, şi moschei din sec. IX–XV.

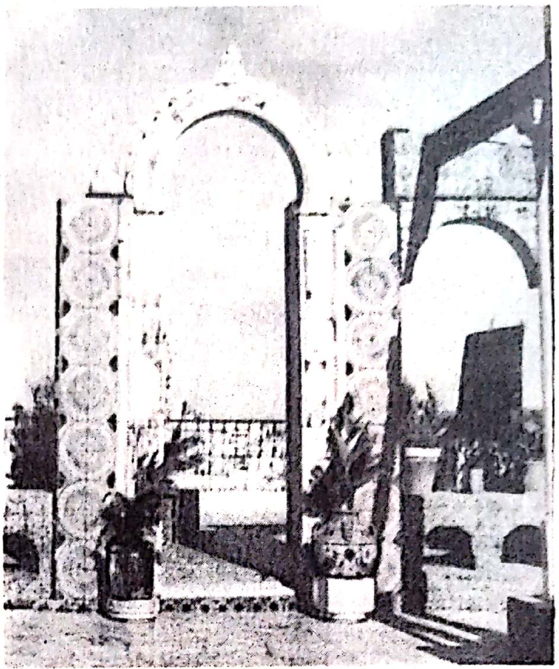
Tunis. Arhitectură arabă

Tunisia, stat în nordul Africii, situat între Algeria, Libia şi Marea Mediterană. Suprafaţa: 125 180 km². Populaţia: 4 565 000 loc. (1964), în special arabi şi berberi. Capitala: *Tunis*. Alte oraşe mai importante: Sfax, Bizerta, Sousse. Limba de stat: araba. Pe ţărmul estic se întind cîmpii litorale vălurite, cu numeroase lacuri sărate. Teritoriul **T.** este străbătut de ramuri ale munţilor Atlas cu altitudini medii de 1 000–1 200 m, orientate de la sud-vest spre nord-est (Telul Înalt, Telul Nordic, Munţii Tunis) şi despărţite de văi şi de cîmpii interioare (Valea Medjerda). În partea centrală şi sud-vestică a ţării se află o regiune de depresiuni cu solonceacuri şi ueduri, iar în sud o porţiune din Sahara. Climă mediteraneană, în sud tropicală-deşertică. Asociaţii vegetale de tip maquis, stepe uscate şi semideşerturi, în munţi păduri (stejar de plută, pin, tuja), în sud deşert. Zăcăminte de minereu de fier (în nord-vest), de plumb, de zinc, mari zăcăminte de fosforite (în sud-vest), mici cantităţi de cărbune brun şi gaze naturale. Economia ţării se bazează pe agricultură şi pe industria extractivă. Sectorul de stat are un rol important în economie, totuşi capitalurile străine deţin încă poziţii puternice. Peste 2/3 din populaţia activă este ocupată în agricultură. Predomină gospodăriile mici şi mijlocii; plantaţiile naţionalizate au devenit gospodării experimentale de stat. Mai mult de 3/4 din suprafaţa cultivată este ocupată cu cereale: grîu, orz, sorg, porumb. **T.** ocupă unul dintre primele locuri în lume pentru culturile de măslini (cele mai multe concentrate în estul şi nord-estul ţării). Se mai cultivă plante citrice, viţă de vie, legume, tutun, in pentru ulei, în oazele din sud curmali. În regiunea de stepă şi de semideşert se recoltează iarba alfa, iar în munţi pluta. Se cresc în special oi şi capre, în nord şi cornute mari, iar în extremitatea sudică a ţării cămile. Pescuit intens. În regiunea Golfului Gabès se pescuiesc bureţi. Este dezvoltată industria extractivă. Industria prelucrătoare este reprezentată în special prin mici întreprinderi ale industriei alimentare (mori, fabrici de ulei, de conserve, o fabrică de zahăr), fabrici textile, de ciment, chimice (superfosfaţi, acid sulfuric etc.) şi o uzină metalurgică (la Menzel-Bourguiba). Se exportă ulei de măsline, vin şi alte produse agricole, fosforite etc., se importă în special produse alimentare (zahăr, ceai etc.), utilaj industrial şi combustibili. Principalii parteneri comerciali: Franţa, S.U.A., Italia, Marea Britanie. — *Istoric.* Teritoriul **T.** a fost locuit din timpuri străvechi de triburi berbere; începînd din sec. al XII-lea î.e.n., pe ţărmul nordic al Africii, în **T.**, s-au aşezat fenicienii, care au întemeiat colonii, dintre care un rol important l-a avut Cartagina. În urma războaielor cu Roma (264—146 î.e.n.), Cartagina a fost înfrîntă şi distrusă, iar teritoriul **T.** a devenit parte componentă a provinciei romane *Africa*. **T.** a fost cucerită succesiv de vandali (sec. al V-lea), de Imperiul bizantin (sec. al VI-lea), de arabi (sec. al VII-lea), care au inclus-o în califatul arab şi au stăpînit-o mai multe secole. Între 800 şi 909 a făcut parte din statul arab, independent de califul din Bagdad, condus de dinastia *Aglabizilor*, iar după aceasta din califatul *Fatimizilor*, din statul arabo-berber al *Almoravizilor*; în 1160 **T.** a intrat în componenţa statului teocratic al *Almohazilor*. Începînd din 1228, **T.** s-a aflat sub autoritatea dinastiei locale a *Hafsizilor*. În 1534 **T.** a fost cucerită de spanioli, iar în 1574 de turci, care au transformat-o într-o provincie a Imperiului otoman. Începînd din 1705, **T.** a fost condusă de dinastia de bei a Huseinizilor, care a întărit puterea centrală şi a înfăptuit o serie de reforme economice-administrative şi militare, punînd bazele statului tunisian independent sub suzeranitatea nominală a Turciei. În sec. al XIX-lea, în **T.** a pătruns capitalul financiar englez, francez şi italian. În 1881 colonialiştii francezi au ocupat **T.** şi au transformat-o în protectorat francez. În condiţiile ocupaţiei franceze s-au creat primele organizaţii naţionaliste, care au condus acţiunile antiimperialiste din anii 1906—1912 ale poporului tunisian. În 1920 a fost creat Partidul „Destur" (scindat în 1934 în partidele Noul Destur şi Vechiul Destur), ale cărui principale revendicări programatice au fost: guvern constituţional şi înlăturarea protectoratului francez. În 1920 a fost creată secţia tunisiană a Partidului Comunist Francez, pe baza căreia, în 1934, a fost întemeiat Partidul Comunist din Tunisia. În noiembrie 1942, **T.** a fost ocupată de trupele fasciste germane şi italiene, care au fost însă alungate, în mai 1943, de trupele anglo-franco-americane. Ca urmare a întăririi mişcării de eliberare naţională după cel de-al doilea război mondial, Franţa a fost nevoită să acorde **T.**, în 1956, independenţa. În alegerile pentru Adunarea Naţională Constituantă din 1956, partidul Noul Destur a obţinut victoria, iar liderul acestuia Habib Burghiba, a format primul guvern naţional al **T.** În 1957 **T.** a fost proclamată republică. Şeful statului şi al guvernului este preşedintele, ales pe termen de cinci ani. Organul legislativ suprem este Adunarea Naţională, aleasă pe termen de cinci ani. **T.** întreţine relaţii diplomatice cu Republica Socialistă România. Partide politice: Partidul socialist desturian, partid de guvernămînt; Partidul Comunist din Tunisia activează din 1963 în ilegalitate.

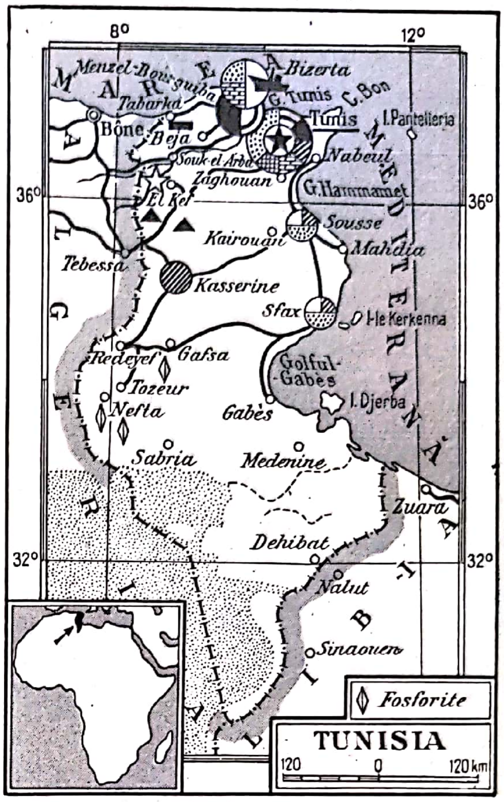

Tupac Amaru, numele a doi conducători de răscoale ale indienilor (amerindienilor) din Peru. *T.A.I* a condus răscoala incaşilor din Peru (1571) împotriva dominaţiei spaniole; prins prin vicleşug, a fost ucis la Cuzco. *T.A. al II-lea (Jose Gabriel Condorcanqui)* (c. 1740—1781) a condus cea mai puternică răscoală a incaşilor din Peru (1780—1781). După lupte crîncene, în care au pierit peste 80 000 de oameni, răscoala indienilor a fost înfrîntă de armata spaniolă, iar *T.A. al II-lea* a fost prins prin trădare şi ucis de spanioli.

Tupolev, Andrei Nikolaevici (n. 1888), inginer constructor de avioane sovietic, membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. A proiectat şi a condus lucrările de construcţie a numeroase avioane, printre care „Maxim Gorki", cel mai mare avion la data aceea (1933), ANT-25, TU-104, TU-114, avioane de bombardament etc. În lucrările sale teoretice, continuînd opera lui N.E. Jukovski, a dezvoltat calculul aerodinamic al avionului, teoria calculului de rezistenţă a avionului etc. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S. şi al Premiului Lenin.

turá (tugrá), emblema sultanului otoman, cuprinzînd monograma lui, care se punea pe acte pentru a le da putere de lege şi pe monede.

Tura, Cosimo (c.1430—1495), pictor italian, întemeietorul şcolii din Ferrara. Format sub influenţa lui Donatello, Mantegna şi Piero della Francesca, a executat tablouri cu teme biblice în care preocuparea rinascentistă pentru perspective savante şi arhitecturi antice complicate se îmbină cu caracterele picturii gotice. Opera sa se caracterizează prin personaje robuste, cu figuri expresive şi încordate, printr-un desen riguros şi aspru şi prin coloritul puternic şi rece („Bunavestire", „Sfîntul Gheorghe şi balaurul", aflate în Domul din Ferrara). **T.** a executat şi numeroase cartoane pentru gravuri.

turalíu (tugralíu), monedă turcească de aur, bătută la Cairo, care a circulat în ţările române în sec. XVIII–XIX. Numele vine de la emblema sultanului (tura, tugra).

Turan, depresiune în nord-vestul Asiei Centrale Sovietice şi în sud-vestul Kazahstanului, cuprinsă între munţii Kopet-Dag, Marea Caspică, colinele Mugodjari şi poalele munţilor Tian-Şan şi Pamiro-Alai. Peisaj de semideşerturi şi deşerturi argiloase şi nisipoase (Kîzîlkum şi Karakum). Altitudinea maximă: 900 m. Climă subtropicală continentală uscată. Formaţii vegetale de semideşert şi deşert argilos.

turánice, denumire sub care mai sînt cunoscute în istorie popoarele turce şi uraloaltaice. Numele vine de la regiunea Turan din Asia Centrală, în care au trăit sau de unde au migrat aceste popoare. În prezent denumirea este abandonată, fiind imprecisă.

turáţie (FIZ., TEHN.), număr de rotaţii ale unui corp în jurul unei axe, efectuate în unitatea de timp; se raportează de obicei la secundă sau la minut. — *T. critică,* turaţie egală cu frecvenţa proprie de vibraţie a unui organ de maşină; în cazul cînd **t.** de regim devine egală cu *t.c.*, se produce fenomenul de rezonanţă.

turbáre (MED., MED. VET.), boală infectocontagioasă comună omului şi animalelor, provocată de virusul rabic cu afinitate pentru sistemul nervos. Transmisă prin saliva animalului, de la locul unei muşcături, boala începe după o incubaţie care variază de la 10 zile la un an, cu cefalee, nelinişte, febră, după care urmează faza de agitaţie motorie, de accese de furie, convulsii, crampe musculare puternice, salivaţie, hidrofobie şi se sfîrşeşte prin paralizie şi moarte. Pasteur, între anii 1881 şi 1889, a reuşit să prepare primul vaccin eficace contra **t.** Vaccinarea antirabică este obligatorie şi este cu atît mai sigură, cu cît se face mai repede după muşcătura animalului turbat sau suspectat, iar pentru muşcăturile situate aproape de cap trebuie începută imediat. La animale, **t.** se întîlneşte mai ales la carnivorele domestice şi sălbatice, care o transmit prin muşcături sau zgîrieturi la alte animale şi la om. **T.** se previne prin vaccinarea preventivă a cîinilor, stîrpirea cîinilor vagabonzi şi a carnivorelor sălbatice (lupi, vulpi). Sin. *rabie.*

túrbă (PETROGR.) rocă sedimentară recentă, formată în mlaştinile neaerisite şi constituită în cea mai mare parte din resturi de plante cu structura vegetală, în general conservată, care au suferit un proces de transformare fizico-chimică *(turbificare)*, îmbogăţindu-se astfel în carbon. În compoziţia chimică a **t.** uscate intră 40–60% *C*, 28–40% *O*, 4–7% *H*. În stare naturală, **t.** conţine 70–95% apă. Este utilizată local drept combustibil inferior, avînd o putere calorică de 2 000–5 000 de calorii, precum şi în alte scopuri, ca material izolant în construcţii, îngrăşămînt agricol etc. Cele mai mari rezerve de **t.** din lume se găsesc în U.R.S.S., care deţine 80% din rezervele mondiale. În Republica Socialistă România se găsesc zăcăminte de **t.** la Poiana Stampei (lîngă Vatra Dornei), Mîndra (lîngă Făgăraş), Miercurea-Ciuc, Dersca (lîngă Dorohoi) etc.

turbăríe, mlaştină în care s-a acumulat un strat de turbă.

turbelariáte (ZOOL.), clasă de viermi cu corpul moale şi lat, de dimensiuni mici, oval sau alungit, cu tegumentul acoperit cu cili vibratili (ex. planaria).

turbidimétru (FIZ.), instrument pentru compararea transparenţei unui mediu dispers cu transparenţa unei probe-etalon, în scopul determinării, de exemplu, a concentraţiei unui component dintr-o soluţie.

turbiditáte (lat. *turbidus* „tulbure") **1.** (HIDROL.) Concentraţia de particule solide în suspensie în apa rîurilor şi a lacurilor. De obicei se exprimă în grame la m^3 de apă. **2.** (FIZ.) Proprietate a unui mediu dispers (suspensie, emulsie etc.) de a împrăştia lumina, datorită fluctuaţiilor de densitate sau prezenţei particulelor străine.

turbínă 1. (MAŞ.) Maşină de forţă (motor), compusă dintr-o carcasă, dintr-un rotor solidarizat cu un arbore şi dintr-un stator. Statorul este alcătuit dintr-una sau din mai multe coroane inelare de ajutaje sau de palete fixe directoare (uneori dintr-un singur ajutaj sau injector). Rotorul este constituit dintr-unul sau din mai multe discuri cu palete ori cu cupe montate pe un arbore sau dintr-un tambur (ori butuc) prevăzut fie cu mai multe coroane cu palete, fie cu pale. Coroanele de ajutaje (sau de palete fixe) ale statorului alternează cu coroanele de palete ale rotorului. O coroană de ajutaje (sau de palete fixe) şi coroana următoare de palete de pe rotor formează *o treaptă (un etaj) de presiune.* Energia potenţială a fluidului (agentul motor) care circulă prin **t.** este transformată în energie cinetică fie numai în ajutaje sau în paletele fixe ale statorului *(t. cu acţiune)*, fie în ajutaje sau în paletele statorului şi în paletele rotorului *(t. cu reacţiune)*. Energia cinetică este trans-

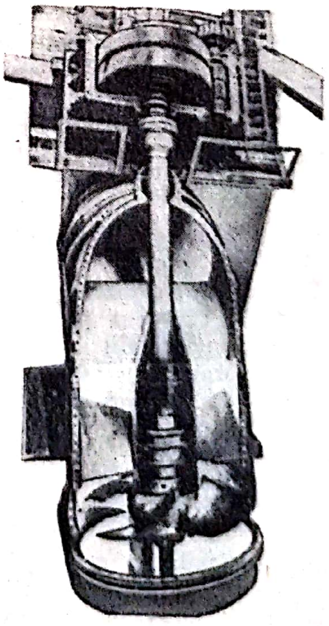

Turbină hidraulică

DEPUTAŢII ADUNĂREI AD-HOC
LES DÉPUTÉS DU DIVAN AD HOC

Deputaţii pontaşi din Adunarea ad-hoc a Moldovei

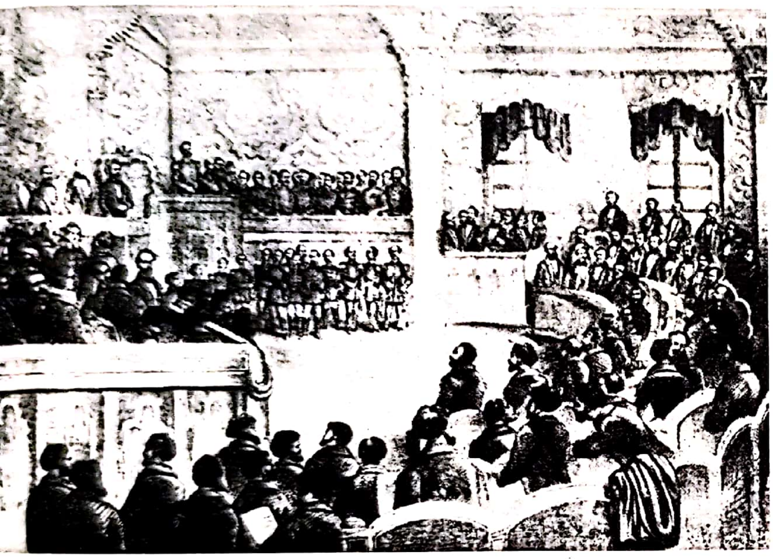

Solemnitatea deschiderii Adunării Ţării Româneşti la 29 februarie/12 martie 1860. Litografie de C. Danielis

Hora Unirii la Craiova. Pictură de Th. Aman

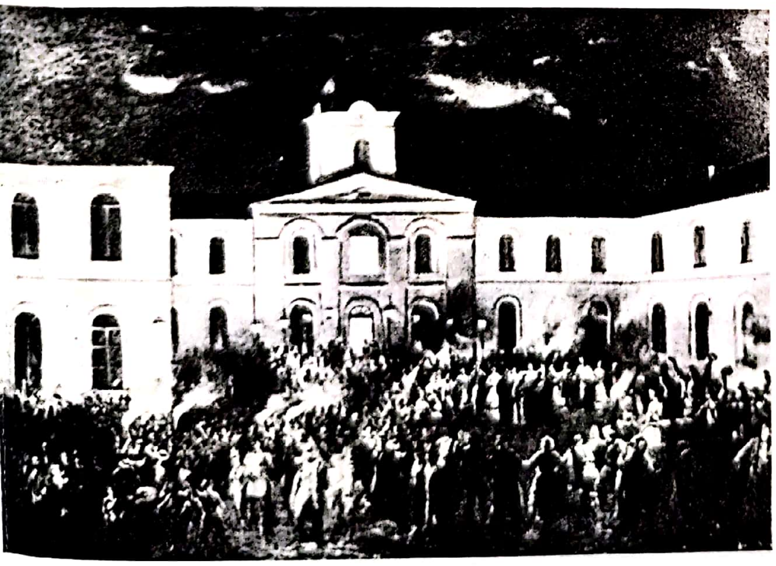

Alexandru Ioan Cuza

Întîlnirea la Iaşi a unităţilor militare muntene cu cele moldovene. Litografie de A. Asachi

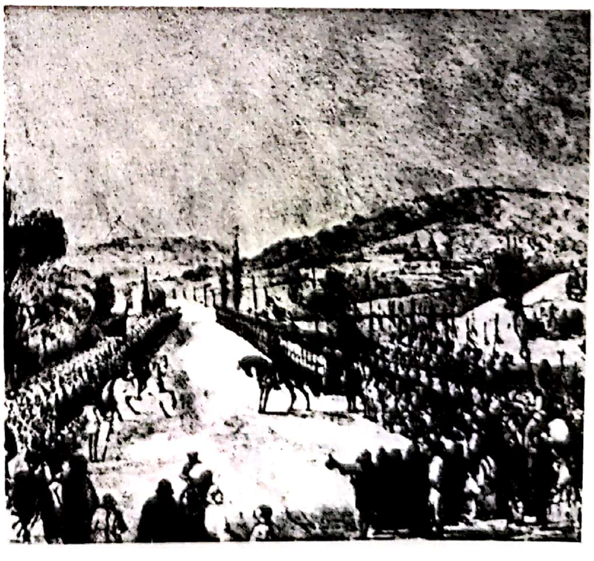

VAGOANE CONSTRUITE ÎN ROMÂNIA

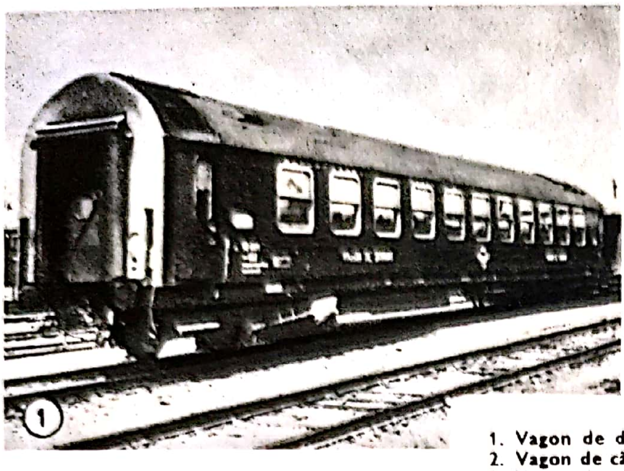

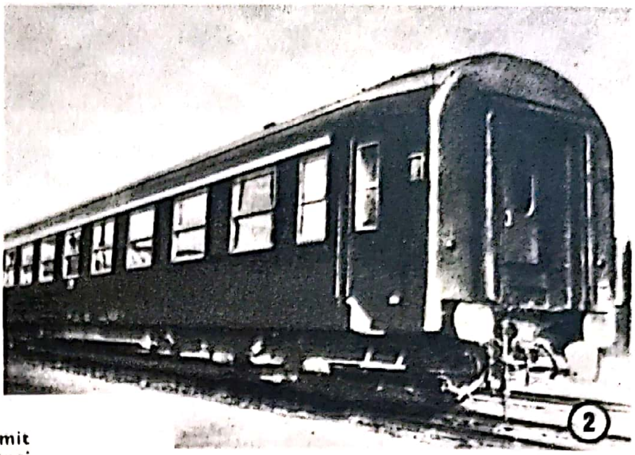

1. Vagon de dormit
2. Vagon de călători
3. Vagon cisternă pentru bitum
4. Vagon cisternă $60 m^3$

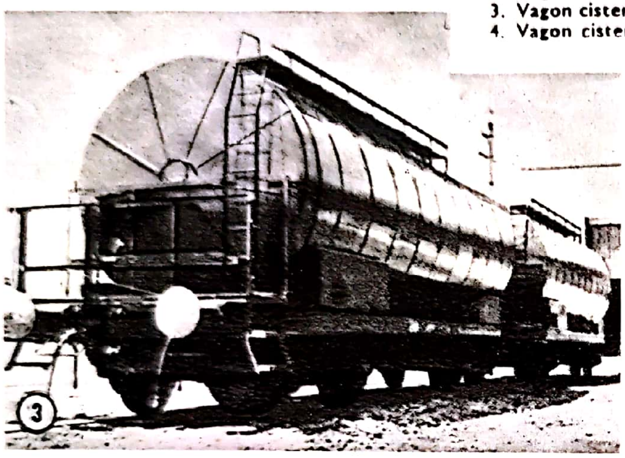

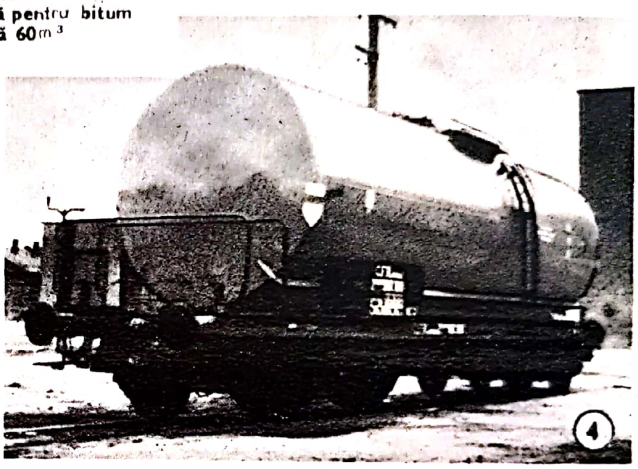

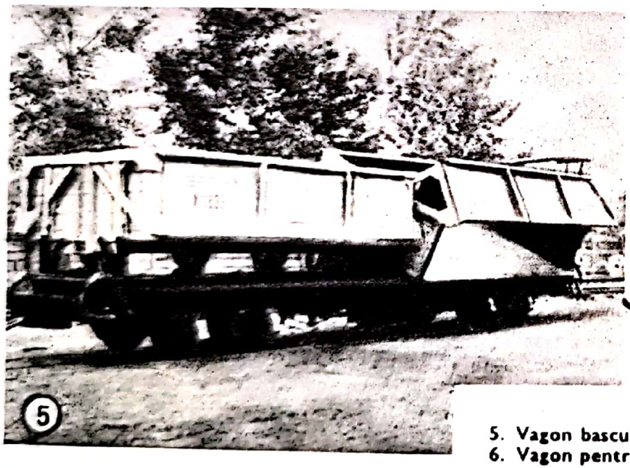

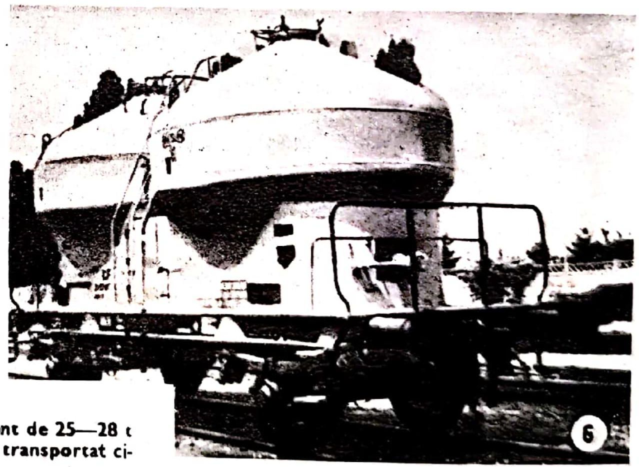

5. Vagon basculant de 25—28 t
6. Vagon pentru transportat ciment de 28 t
7. Vagon de marfă acoperit
8. Vagon izolat termic

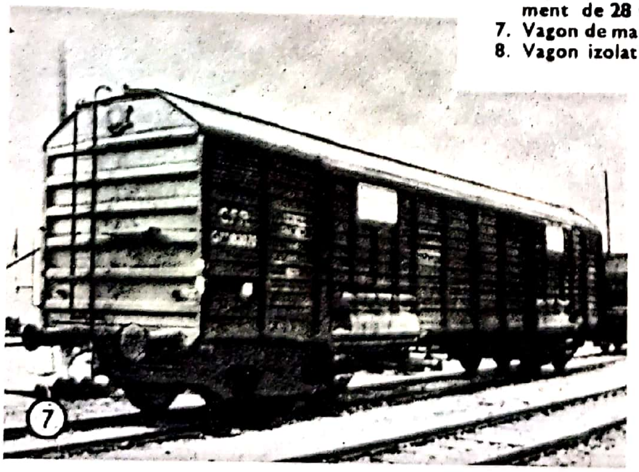

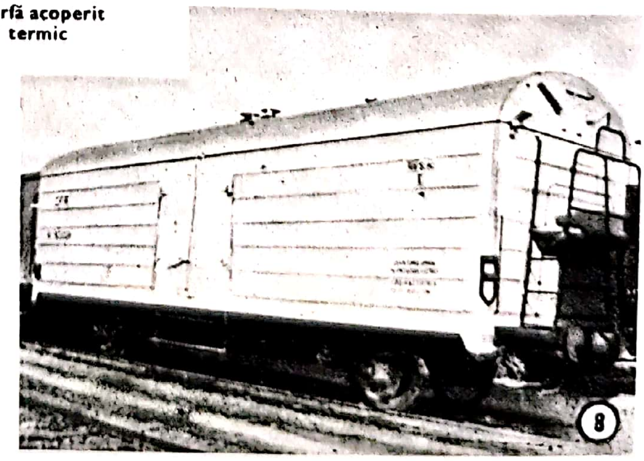

formată apoi în energia mecanică a rotorului, care capătă o mişcare de rotaţie. După felul agentului motor se deosebesc: *t. hidraulice*, *t. cu gaze* şi *t. cu abur*. *T. hidraulice* folosesc ca agent motor apa şi pot fi: *cu acţiune* (de tip Pelton), la care rotorul este prevăzut cu cupe şi care funcţionează la căderi de apă mari cu debite relativ mici (viteza de rotaţie fiind redusă); *cu reacţiune* (de tip Francis, avînd paletele rotorului fixe, sau de tip Kaplan, avînd paletele rotorului cu înclinare reglabilă în timpul funcţionării), care lucrează la căderi de apă cu debite mari (turaţia rotorului ajungînd la 1 000 rot/min). *T. cu gaze* folosesc ca agent motor gazele rezultate din arderea unui combustibil într-o instalaţie (motor cu ardere internă, focarul unui cazan de abur etc.) care face parte din instalaţia generală a **t.** Acestea pot fi cu circuit deschis sau închis şi fără recuperarea sau cu recuperarea (de ex. prin termificare) căldurii evacuate în cursul procesului. *T. cu abur* folosesc ca agent motor aburul, produs în mod obişnuit în cazane de abur sau, mai recent, în schimbătoarele de căldură ale reactoarelor nucleare. *T. cu abur* pot fi: *cu condensaţie*, la care aburul este evacuat după utilizare într-un condensator; *cu contrapresiune*, la care aburul uzat este folosit pentru încălzire; *cu condensaţie şi prize reglabile (cu prelevare de abur)*, la care o parte din aburul utilizat este scos dintr-o treaptă intermediară şi folosit pentru încălzire; *cu o singură treaptă de presiune* (ex. **t.** de tip Laval); *cu mai multe trepte de presiune*. **T.** mai pot fi: *axiale*, la care agentul motor parcurge un drum paralel cu arborele rotorului (ex. **t.** de tip Jonval), şi *radiale*, la care agentul motor circulă dinspre arbore spre periferie (*centrifuge*, ex. **t.** tip Ljungstrom) sau dinspre periferie spre arbore (*centripete*, ex. **t.** tip Francis). **2.** (EXPL. PETR.) *Turbină de foraj*, turbină de construcţie specială care se introduce în gaura de sondă, la capătul inferior al garniturii de prăjini de foraj, pentru antrenarea sapei; este acţionată de noroiul de foraj, care este pompat sub presiune, de la suprafaţă, prin interiorul prăjinilor de foraj. *T. de f.* este alcătuită dintr-un mare număr de trepte (pînă la 250), fiecare treaptă fiind formată dintr-un element fix (statorul) şi un element mobil (rotorul); elementele fixe sînt solidare cu corpul turbinei (legat de garnitura de prăjini de foraj), iar elementele mobile sînt solidare cu axul turbinei, la care este ataşată sapa de foraj. Se mai numeşte *turbofor*, *turbobur*.

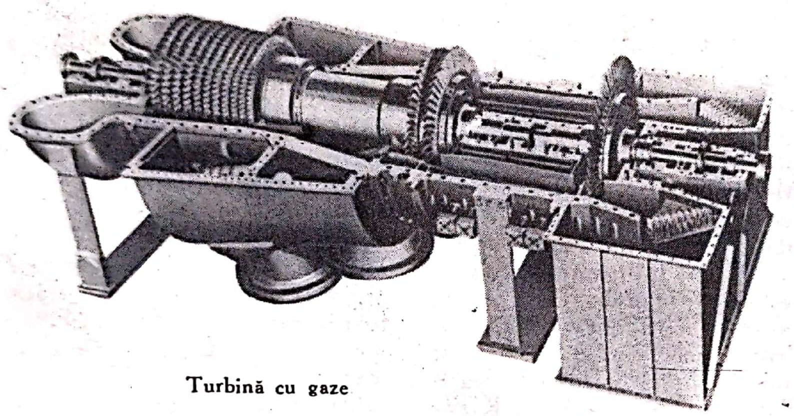

Turbină cu gaze

turbión v. **vîrtej.**

turbocompresór (MAŞ.), compresor format dintr-un stator şi dintr-un rotor prevăzute cu palete, în care un fluid gazos se comprimă la o presiune mai mare de 2,5 at şi de obicei în trepte. **T.** pot fi *axiale* sau *radiale*, în funcţie de direcţia de circulaţie a fluidului, şi sînt folosite la transportul şi la comprimarea gazelor în diferite domenii ale industriei (metalurgică, chimică, minieră ş.a.), la turbinele cu gaze etc.

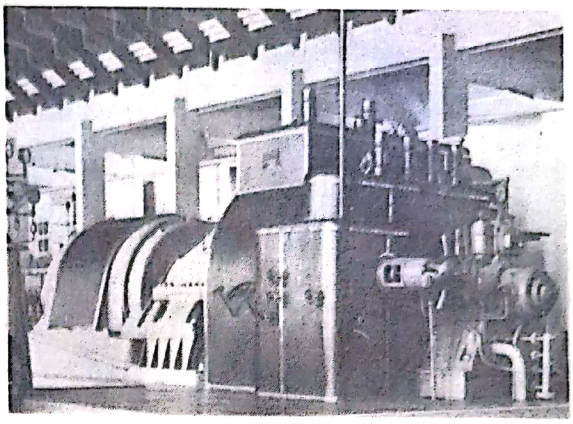

Turbogenerator

turbogeneratór (ELT.), generator electric, în general sincron trifazat, construit pentru a fi acţionat de o turbină cu abur. **T.** sînt maşinile cele mai frecvent utilizate pentru producerea energiei electromagnetice în centralele electrice. Se construiesc **t.** cu puteri nominale pînă la 100—250 MW, iar în prezent se manifestă tendinţa de a se introduce unităţi cu puteri de 500 MW şi chiar mai mari.

turbopómpă (MAŞ.), agregat sau instalaţie formată dintr-o pompă şi o turbină de acţionare; este folosită pentru asigurarea unor debite de pompare mari (ex. la alimentarea cazanelor de abur).

turbopropulsór (AV.), motor termic asemănător din punct de vedere constructiv cu turboreactorul, dar care este echipat şi cu elice (antrenată de turbina cu gaze) şi la care forţa de propulsie se realizează datorită elicei şi efectului de reacţiune provocat de evacuarea jetului de gaze de ardere. Energia produsă de turbina cu gaze a **t.** este folosită atît pentru antrenarea compresorului, cît şi pentru antrenarea elicei. **T.** sînt folosite la avioanele destinate să parcurgă distanţe mari de zbor cu viteze moderate (subsonice); prezintă avantajul tracţiunii reactive la viteze mari şi al tracţiunii cu elice la viteze moderate şi la decolare.

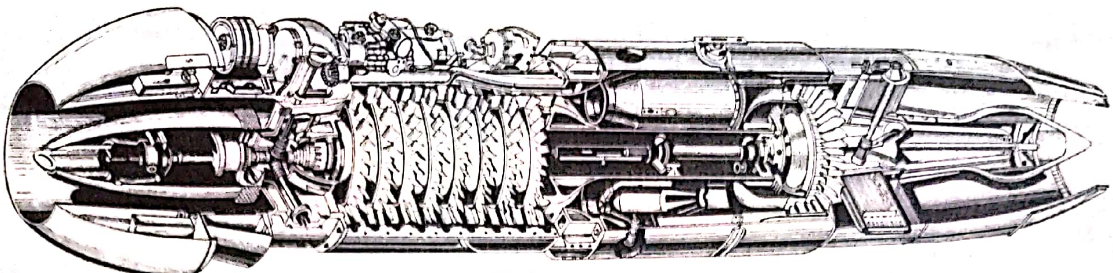

Turboreactor

turboreactór (AV.), reactor echipat cu un compresor (centrifugal sau axial) care comprimă aerul atmosferic şi îl trimite sub presiune în camera de ardere. Energia produsă de turbina cu gaze a **t.** este folosită exclusiv pentru antrenarea compresorului, iar forţa de propulsie se realizează datorită efectului de reacţiune provocat de evacuarea jetului de gaze de ardere cu viteză mare prin efuzor. **T.** sînt folosite la avioanele supersonice.

turbosuflántă (MAŞ.) v. **suflantă cu rotor.**

turboventilatór (MAŞ.), agregat format dintr-un ventilator şi o turbină de acţionare, folosit pentru obţinerea ventilaţiei forţate, pentru realizarea tirajului forţat la locomotive sau la diferite instalaţii etc.

túrca (v. sl. *turu* „zimbru"), denumirea jocului teatral popular românesc capra, *brezaia* sau *cerbul*. **T.** provine dintr-o străveche pantomimă rituală de origini arhaice, care aparţine patrimoniului mitologic comun de datini folclorice din aria europeană.

Turcia, stat în Orientul Apropiat, înglobînd Asia Mică, o parte din Podişul Armeniei şi extremitatea estică a Peninsulei Balcanice, despărţite prin strîmtorile Bosfor-Dardanele şi Marea Marmara. Este situată între Grecia, R.P. Bulgaria, U.R.S.S., Iran, Irak, Siria, Marea Mediterană, Marea Egee şi Marea Neagră. Suprafaţa: 780 576 km^2, din care Turcia europeană 23 623 km^2. Populaţia: 31 391 210 loc. (1965), formată din turci; există mici grupuri minoritare de kurzi, armeni, greci şi arabi. Capitala: *Ankara.* Alte oraşe: Istanbul (cel mai mare oraş al ţării), Izmir, Adana, Bursa, Eskişehir. Limba de stat: turca. Partea centrală a ţării este ocupată de Podişul Anatoliei, cu altitudini variind între 800 şi 1 500 m, încadrat de lanţuri muntoase arcuite: Munţii Pontici în nord şi munţii Taurus şi Antitaurus în sud. Spre vest podişul se prelungeşte cu culmi muntoase paralele (care ating 2 500 m altitudine), iar în est se uneşte cu Podişul Armeniei, înalt, cu aspect muntos, fragmentat de depresiuni (cîmpia Araratului, depresiunea în care s-a format lacul Van ş.a.), deasupra cărora se ridică conurile unor vulcani stinşi (ex. Ararat, 5 156 m). Îngustele cîmpii litorale comunică cu interiorul podişului prin văile adînci sculptate în Munţii Pontici şi Taurus. În partea europeană se întinde podişul vălurit al Traciei orientale. Climă subtropicală, cu vară secetoasă; în podiş, clima are un caracter continental pronunţat. Principalele rîuri: în sud-est cursul superior al fluviilor Tigru şi Eufrat, în Asia Mică Kîzil-Irmak, Sakaria şi Büyük Menderes, în partea europeană cursul inferior al Mariţei. Numeroase lacuri. Predomină vegetaţia de stepă şi de semipustiu, în zonele litorale apar formaţii mediteraneene, iar în unele regiuni muntoase păduri. Zăcăminte de cărbuni (în bazinul Eregli-Zonguldak), minereu de fier, de mercur, de cupru, de molibden, de mangan, de crom (pentru care **T.** ocupă un loc important în lume), petrol, fosfaţi. Este o ţară agrară, cu o industrie în curs de dezvoltare, în care sectorul de stat deţine o pondere importantă. 70% din terenul agricol aparţine moşierilor şi burgheziei săteşti; peste 2/3 din ţărani iau pămînt în arendă sau se angajează ca muncitori agricoli. Se cultivă cereale (în special grîu şi orz, apoi secară, ovăz, mei, orez), leguminoase, tutun (**T.** fiind printre marile producătoare de tutun de calitate superioară), bumbac, sfeclă de zahăr, mac (pentru opiu), ceai ş.a. În zonele litorale este dezvoltată viticultura, cultura smochinului, a măslinului, a plantelor citrice şi a altor pomi fructiferi. În nord-est se recoltează fistic. Creşterea animalelor se practică în special pe păşunile din partea răsăriteană a **T.** Se cresc oi, capre (dintre care circa 1/4 capre de angora), bovine, bivoli, măgari, cai; şeptelul numără circa 70 milioane de capete. În zona litorală este dezvoltat pescuitul. Principalele ramuri industriale sînt industria extractivă, metalurgică (Karabük, Eregli), tutunului (cu mari întreprinderi la Istanbul, Izmir, Samsun şi Trabzon), constructoare de maşini (vagoane, asamblare de maşini şi tractoare, maşini textile, electromotoare, construcţii navale), textilă, alimentară (morărit, zahăr, ulei) etc. În 1962 a fost adoptat un plan de dezvoltare economică pentru o perioadă de cinci ani. Se exportă tutun, fructe, bumbac, vite, piei, minereu de crom, de mangan, de cupru; se importă produse petroliere, maşini şi utilaje etc. Principalii parteneri comerciali sînt S.U.A., R.F.G., Marea Britanie, Italia, Franţa. — *Istoric.* La sfîrşitul secolului al XIII-lea şi începutul secolului al XIV-lea, uniunea turcilor oguzi din tribul kaia, condusă de emirul Osman (după numele căruia turcii-oguzi s-au numit *osmanlîi* sau *otomani*), a cucerit posesiunile Imperiului bizantin din nord-vestul Asiei Mici, punînd bazele statului otoman cu capitala la Brusa (Bursa). Profitînd de fărîmiţarea emiratelor seldgiucide, precum şi de slăbiciunea Imperiului bizantin, turcii au supus, sub emirul Orhan (1326—1359), întreaga Asie Mică şi au ocupat cetatea Gallipoli în Peninsula Balcanică. În timpul sultanului Murad I (1360—1389), turcii au început campaniile de cuceriri în Europa. În această perioadă a avut loc şi prima incursiune otomană în Ţara Românească (1369). După ce au ocupat Tracia cu Adrianopol (Edirne), unde şi-au aşezat capitala, au înfrînt oştile feudalilor balcanici pe rîul Mariţa (1371) şi la *Kossovopolje* (1389), iar în timpul domniei lui Baiazid I Fulgerul (1389—1402) au cucerit Macedonia, ţaratele bulgare de la Tîrnovo şi Vidin, ajungînd pînă la Dunăre. Succesele militare fulgerătoare ale turcilor se datorau unei excelente organizări militare, derivată din caracterul militar al feudalismului otoman. Ofensiva otomană în Europa a fost oprită temporar de înfrîngerea suferită în 1402 de armata otomană din partea lui Timur Lenk la Angora (Ankara), de luptele interne purtate între urmaşii lui Baiazid I pentru tron (în care au intervenit Mircea cel Bătrîn şi Ştefan Lazarevici), de răscoalele bulgarilor de la Vidin (1403) şi Provadia (1412) şi de mişcarea populară antifeudală din Asia Mică şi Peninsula Balcanică (1415—1418). După restabilirea autorităţii unui singur sultan, turcii au reluat campaniile de cuceriri, conduse de sultanii Murad al II-lea (1421—1451), Mahomed al II-lea (1451—1481) şi Baiazid al II-lea (1481—1512), terminînd, în prima jumătate a sec. al XV-lea, supunerea emiratelor din Anatolia. Lupta eroică a popoarelor balcanice şi a poporului român, în care s-au afirmat conducători ca Iancu de Hunedoara, Vlad Ţepeş, Ştefan cel Mare, Skanderbeg ş.a. împotriva Imperiului otoman a avut meritul de a întîrzia cu aproape un secol înaintarea turcilor în Europa. Cu toată eroica împotrivire a popoarelor balcanice şi a ţărilor române, turcii au reuşit să cotropească întreaga Grecie, Serbia, Bosnia, Herţegovina şi Albania; ţările române au fost nevoite să accepte suzeranitatea Imperiului otoman. Cucerind Constantinopolul în 1453, turcii au pus capăt existenţei Imperiului bizantin; prin stăpînirea Constantinopolului (pe care l-au denumit Istanbul) şi a strîmtorilor Bosfor şi Dardanele, prin cucerirea Caffei (1475), a Chiliei şi a Cetăţii Albe (1484) şi prin impunerea suzeranităţii asupra hanatului Crimeii (1475), Marea Neagră s-a transformat într-un „lac turcesc". În prima jumătate a sec. al XVI-lea, sub domnia sultanilor Selim I (1512—1520) şi Soliman I Magnificul (1520—1566), turcii au reînceput cuceririle teritoriale. În Europa au ocupat, după luarea Belgradului (1521) şi înfrîngerea oastei maghiare la Mohács (1526), Ungaria centrală şi apoi au asediat Viena (1529); în Asia au ocupat Kurdistanul, Mesopotamia (1514—1534), Siria, Palestina (1516) şi Hedjazul (1517), iar în Africa Egiptul (1517) şi între 1520 şi 1574 Libia, Tripolitania, Tunisia şi Algeria. În aceeaşi perioadă, ţările române au fost incluse în sistemul politic şi economic al Imperiului otoman, fără a fi însă transformate în paşalîc. Imperiul otoman a devenit astfel, în sec. al XVI-lea, unul dintre cele mai întinse şi mai puternice state ale lumii medievale. În sec. al XVII-lea are loc slăbirea puterii centrale şi a aparatului militar şi administrativ a **T.**, din cauza înfrîngerilor suferite în războaie, a marilor cheltuieli militare, a înapoierii tot mai pronunţate a economiei **T.**, bazată nu pe activităţi productive, ci pe spolierea ţărilor supuse şi dependente. O încercare de a opri decăderea imperiului au făcut-o vizirii din familia Köprülü, în timpul cărora turcii au reluat ofensiva în Europa. Dar după aceasta, epuizat, Imperiul otoman a cunoscut, mai ales după asediul nereuşit al Vienei (1683), înfrîngeri serioase din partea Austriei şi Rusiei. În urma războaielor austro-turce şi ruso-turce şi în urma păcilor de la *Karlowitz* (1698—1699), *Passarowitz* (1718) şi *Kuciuk-Kainargi* (1774), Imperiul otoman a înregistrat mari pierderi teritoriale. Înfrîngerile militare suferite în sec. al XIX-lea din partea Rusiei au agravat şi mai mult criza Imperiului otoman, creînd condiţii prielnice pentru intensificarea luptei de eliberare a popoarelor asuprite. În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, Algeria şi Tunisia au devenit state de facto independente, iar guvernatorul Egiptului, Mehmet Ali (1805—1849), a purtat două războaie împotriva sultanului pentru cucerirea independenţei. În 1815 Serbia a devenit principat autonom, iar în 1822, un an după declanşarea răscoalei antiotomane, Grecia şi-a proclamat independenţa. Criza Imperiului otoman şi destrămarea sa teritorială au generat noi şi puternice rivalităţi şi contradicţii între marile puteri europene (Rusia, Austria, Anglia, Franţa), interesate

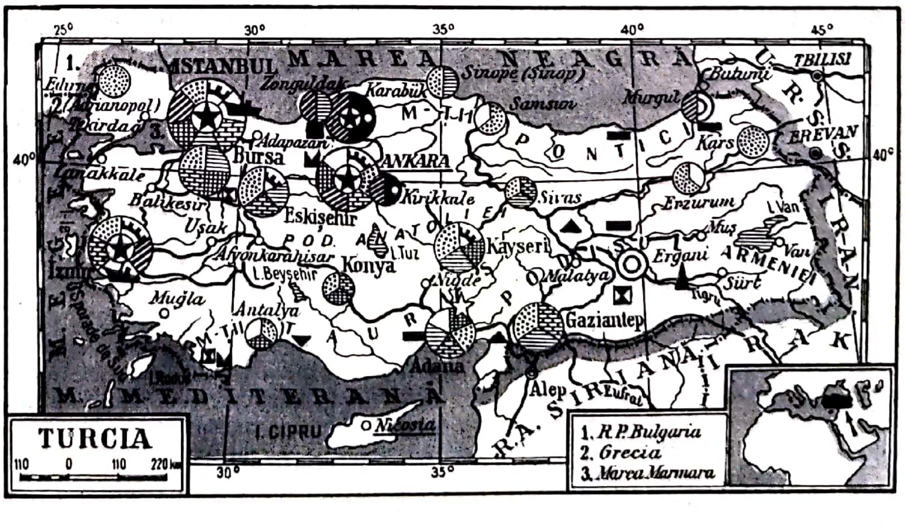

25°
30°
35°
40°
45°
MAREA NEAGRĂ
ISTANBUL
Zonguldak
Karabük
Sinope (Sinop)
Samsun
Murgul
Batumi
TBILISI
U.R.S.S.
EREVAN
Kars
Edirne
(Adrianopol)
Tekirdağ
Adapazarı
Bursa
ANKARA
Çanakkale
Balikesir
Kirikkale
Sivas
Erzurum
L.Van
Muş
Van
Eskişehir
Uşak
POD. ANATOLIEI
M-ţii PONTICI
L.Tuz
Kayseri
Afyonkarahisar
Konya
L.Beyşehir
Niğde
Malatya
Ergani
ARMENIEI
Siirt
Tigru
İzmir
Muğla
Antalya
M-ţii TAUR
Adana
Gaziantep
IRAK
IRAN
Alep
Eufrat
R.A. SIRIANĂ
Sporade de Sud
MAREA EGEE
MAREA MEDITERANĂ
I.Rodos
I. CIPRU
Nicosia
TURCIA
110 0 110 220 km
1. R.P. Bulgaria
2. Grecia
3. Marea Marmara

în acapararea de teritorii sau zone de influenţă; acestea au dus la izbucnirea războiului Crimeii (1853–1856) După război, criza politică internă s-a accentuat, în ciuda faptului că **T.** s-a numărat printre ţările învingătoare în război. În 1876 au izbucnit mari răscoale antiotomane în Bulgaria, Serbia, Muntenegru, Bosnia şi Herţegovina. România şi-a proclamat la 9 mai 1877 independenţa de stat şi a participat, alături de Rusia, la războiul împotriva Turciei din 1877–1878. În urma războiului, terminat cu înfrîngerea Imperiului otoman, acesta a fost nevoit să recunoască independenţa României, Serbiei şi Muntenegrului şi să acorde Bulgariei autonomia. În viaţa politică internă, sec. al XIX-lea se caracterizează prin încercările autorităţii centrale de stat de a stăvili procesul de descompunere a Imperiului otoman. În cadrul acestor încercări se înscrie activitatea reformatoare dusă în timpul lui Selim al III-lea (1789–1807) şi Mahmud al II-lea (1808–1839) şi mai ales reformele moderate din deceniile 4–8 ale sec. al XIX-lea, perioadă cunoscută în istorie sub denumirea de tanzimat. Secolul al XIX-lea se caracterizează şi prin accentuarea pătrunderii capitalului străin în economia **T.**, mai ales a celui francez, englez, german şi rus, care se bucura de mari privilegii prin regimul capitulaţiilor. În condiţiile creşterii burgheziei naţionale si ale accentuării dependenţei **T.** de capital străin, a luat naştere o largă mişcare socială, „mişcarea junilor turci", care urmărea, în esenţă, modernizarea vieţii politice şi economice a **T.**, îngrădirea puterii absolute a sultanului prin instituirea parlamentului, lichidarea privilegiilor capitalului străin şi adoptarea unor reforme menite să faciliteze dezvoltarea capitalismului în **T.** În urma unei lovituri de stat (iunie 1908) organizate de „junii turci" cu sprijinul trupelor din Macedonia, a fost restabilită Constituţia, promulgată în 1876 şi abrogată în 1878, şi convocat parlamentul. „Junii turci" au continuat politica de represiuni naţionale, împotriva căreia s-au ridicat puternice mişcări de eliberare naţională; în 1908 Bulgaria şi în 1912 Albania şi-au proclamat independenţa; după războaiele balcanice (1912–1913) **T.** mai stăpînea în Europa doar oraşele Istanbul şi Edirne. În urma războiului italo-turc (1911–1912), Italia a ocupat Tripolitania şi Cirenaica. În cursul primului război mondial, **T.** a participat de partea puterilor centrale. **T.** a pierdut Egiptul (pe care, începînd din timpul guvernatorului Mehmet Ali, şi mai ales din 1882, nu-l mai stăpînea decît nominal), Irakul, Iordania, Palestina, Siria etc., care au fost ocupate de trupele engleze şi franceze. În afara acestora, potrivit tratatului de pace de la Sèvres (1920), Smirna (Izmir), teritoriile înconjurătoare şi malul european al Dardanelelor erau atribuite Greciei. În 1919–1922 a avut loc războiul greco-turc, în cursul căruia Grecia a fost ajutată de Anglia. În aceste condiţii, poporul turc a început, sub conducerea lui Kemal Atatürk, războiul de eliberare naţională, cunoscut sub numele de „revoluţia kemalistă", terminată prin victoria în războiul greco-turc, prin izgonirea sultanului (1922), proclamarea republicii (1923) şi abolirea instituţiei califatului (1924). În timpul luptei pentru independenţă şi dezvoltarea democratică a **T.**, a fost creat în 1920 Partidul Comunist din **T.**, care a intrat din 1923 în ilegalitate. Prin tratatul de pace de la Lausanne (1923) erau anulate prevederile tratatului de la Sèvres din 1920; reprimind Izmirul cu teritoriile înconjurătoare şi malul european al Dardanelelor, **T.** capătă configuraţia teritorială de astăzi. În perioada 1923–1938, din iniţiativa lui Kemal Atatürk, preşedinte al republicii, au fost înfăptuite o serie de reforme în vederea modernizării statului turc: adoptarea primei constituţii republicane a ţării, lichidarea regimului capitulaţiilor, desfiinţarea titlurilor nobiliare, a judecătoriilor religioase (şariatele), închiderea şcolilor clericale (medresele), introducerea alfabetului latin în locul celui arab, despărţirea bisericii de stat ş.a.; aceste reforme au contribuit la îngrădirea capitalului străin, la încurajarea iniţiativei particulare; guvernul a urmat o politică de construire a unor întreprinderi industriale din fondurile statului. În politica externă, avînd la bază principiile lui Atatürk („Pace în ţară, pace în lumea întreagă"), **T.** a promovat o politică de neutralitate şi de relaţii de prietenie cu toate ţările, în special cu cele vecine. După moartea lui Kemal Atatürk, Ismet Inönü a devenit preşedintele **T.** (1938–1950). În această perioadă se intensifică pătrunderea capitalului străin în **T.** În ajunul celui de-al doilea război mondial, **T.**, păstrînd legăturile tradiţionale cu Anglia şi Franţa, s-a apropiat de Germania, încheind cu aceasta, în 1941, un tratat prin care Germania s-a asigurat de neutralitatea **T.** în cazul pătrunderii trupelor germane în sud-estul Europei. În condiţiile zdrobirii coaliţiei statelor fasciste, **T.** a declarat la 23 februarie 1945 război Germaniei şi Japoniei. În 1952 **T.** a intrat în N.A.T.O., în 1955 în C.E.N.T.O., iar în 1963 a devenit membru asociat al „Pieţei comune". O lungă perioadă, **T.** a promovat o politică de fidelitate faţă de blocurile militare din care face parte şi astăzi. La 27 mai 1960, guvernul **T.** a fost răsturnat de un grup de ofiţeri. În ultimii ani, în viaţa politică a **T.** au fost luate unele măsuri care se înscriu pe linia principiilor lui Atatürk. **T.** este o republică. Şeful statului este preşedintele. Puterea legislativă este exercitată de către Marea Adunare Naţională (Marele Medjilis Naţional), formată din două camere: Senatul şi Adunarea Naţională. **T.** întreţine relaţii diplomatice cu Republica Socialistă România. Partide politice: Partidul dreptăţii; Partidul republican popular; Partidul republican naţional-ţărănesc; Partidul muncitoresc turc; Partidul naţional; Partidul noii Turcii.

túrcice, *limbi* ~, familie de limbi înrudite, probabil, cu limbile mongolice şi tunguze, vorbită pe un teritoriu vast, din Europa sud-estică pînă în Siberia şi în China. Printre ele se numără turca (osmanlîe), azerbaidjana, diferitele limbi tătare, başkira, kazaha, kirghiza, turkmena, uzbeca etc. Unele *l.t.*, ca protobulgara (limba vechilor bulgari), pecenega, cumana, nu se mai vorbesc.

Turcoaia, comună în raionul Măcin, reg. Dobrogea, situată în apropiere de culmea Iacob Deal. 3 780 loc. (1965). Exploatări de granit.

turcoáză (fr. *turquoise*, de la *Turquie* „Turcia"; MINER.), fosfat natural hidratat de aluminiu şi cupru, cristalizat în sistemul triclinic; are culoarea verde şi este netransparent. Este o piatră de podoabă semipreţioasă, cunoscută încă din antichitate. Cele mai importante zăcăminte de **t.** se găsesc în peninsula Sinai, Iran, Turkestan şi în America de Nord.

Turda, oraş regional în reg. Cluj, reşedinţă de raion, situat pe valea Arieşului. 69 300 loc. (1965), cu localităţile subordonate. Industrie a materialelor de construcţii (ciment, prefabricate din beton, materiale refractare), a sticlei, porţelanului şi faianţei (geamuri, materiale electroceramice), chimică (sodă caustică, clor, acid clorhidric, mase plastice, insecticide etc.), alimentară, metalurgică, reparaţii metalice. Termocentrală. Staţiune balneară: lacuri cu ape cloruro-sodice slab bicarbonatate. Numeroase monumente de arhitectură: palatul voievodal, azi muzeu raional, edificiu gotic (sec. al XV-lea), „biserica mare", în stil gotic, cu interiorul transformat în stil baroc (sec. al XV-lea şi al XVIII-lea), biserica reformată, de asemenea gotică (sec. al XV-lea) ş.a. — *Istoric.* Aşezare dacică, iar în timpul stăpînirii romane oraş (Potaissa). Din sec. IX—X, cetatea **T.**, construită în legătură cu exploatarea sării de la Ocna Turzii, s-a dezvoltat, căpătînd la începutul sec. al XVI-lea un caracter urban. La **T.** s-au întrunit de multe ori adunările obşteşti nobiliare sau congregaţiile Transilvaniei şi tot aici a fost reînnoit, în repetate rînduri, *Unio trium nationum*. În martie 1542, la **T.** s-a întrunit dieta care a hotărît organizarea principatului autonom al Transilvaniei. A fost reşedinţa comitatului şi apoi a judeţului **T.** Pe cîmpia din apropierea oraşului a fost ucis mişeleşte, în 1601, *Mihai Viteazul*. — *Raionul T.*, cu 83 530 loc. (1965). Exploatări de calcar. Industrie metalurgică (Cîmpia Turzii), a materialelor de construcţie (Turda, Ghiriş), de prelucrare a lemnului (Valea Ierii). Cultura cerealelor, creşterea animalelor, legumicultură.

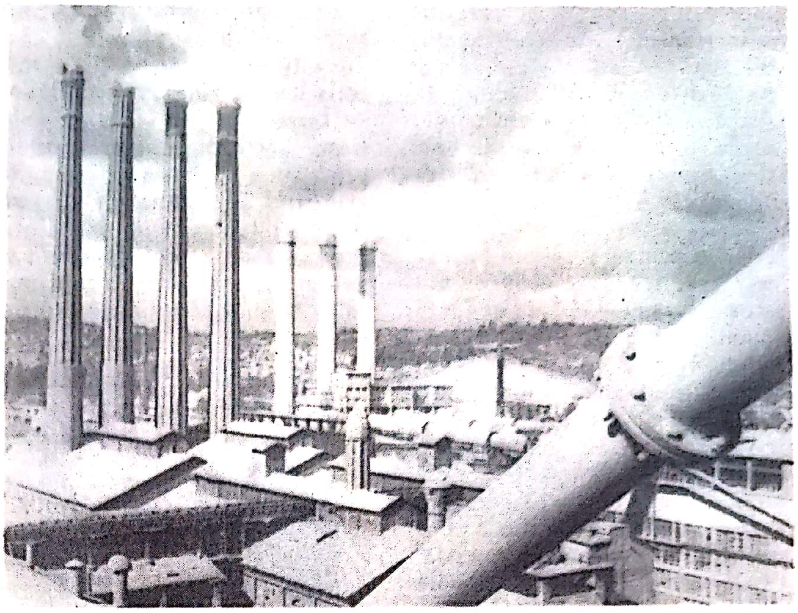

Turda. Fabrica de ciment

Turé, Ahmed Séku (n. 1922), om politic guinean, preşedinte şi prim-ministru al Republicii Guineea de la proclamarea ei (1958), secretar general al Partidului democrat din Guineea (din 1952). A fost unul dintre întemeietorii Uniunii generale a muncitorilor din Africa neagră (1957).

turélă (fr. *tour* „turn"; MILIT.), locaş blindat, în formă de turn mic acoperit cu o cupolă, care adăposteşte, de de regulă, un tun. **T.**, învîrtindu-se în jurul axei sale, permite tragerea în toate direcţiile. Se foloseşte la tancuri, pe nave de luptă, la cazemate şi la unele avioane.

Turenne /*türén*/, Henri de La Tour d'Auvergne (1611 1675), mareşal al Franţei, unul dintre cei mai remarcabili comandanţi de oşti ai vremii sale. A participat la războiul de 30 de ani (1618—1648), la războiul franco-spaniol (1648—1659) şi la războiul împotriva Olandei şi Imperiului romano-german (1672—1678), obţinînd numeroase victorii. A murit în lupta de la Sasbach (iulie 1675).

turgescénţă (lat. *turgens, -tis* „umflat") **1.** (MED.) Stare a unui ţesut constînd din umflarea locală a acestuia datorită acumulării de lichide (sînge, limfă), care nu se elimină în mod normal. Se produce în urma unui obstacol pe traiectul vaselor sanguine sau limfatice. Regiunea turgescentă este întinsă şi elastică. **2.** (BOT.) Stare de umflare a celulei vegetale, datorită apei care a pătruns în interiorul ei. **T.** condiţionează starea fizică normală a plantei; ea creează rigiditatea şi elasticitatea acesteia.

Turgheniev, Ivan Sergheevici (1818—1883), scriitor rus, reprezentant de frunte al realismului critic în literatura mondială. **T.** a debutat sub influenţa romantismului. Talent viguros, **T.** s-a impus prin volumul „Povestirile unui vînător" (1852), în care, folosind procedeul însăilării unor episoade disparate, a zugrăvit multilateral şi în culori de adîncă veridicitate tabloul satului rus, condamnînd iobăgia şi pe susţinătorii rînduielilor ei. Au urmat cîteva nuvele şi piese de teatru, remarcabile mai ales prin fineţea analizei psihologice. Activitatea de romancier a lui **T.** a început şi s-a desfăşurat într-una dintre cele mai frămîntate epoci din istoria Rusiei, cînd valul ideologiei democrat-revoluţionare ridicat împotriva autocraţiei şi feudalismului creştea impetuos. Preluînd tradiţia lui Puşkin, Gogol şi Lermontov, **T.** a creat romane sociale şi psihologice, realizînd cuprinzătoare tablouri realiste ale vieţii din Rusia epocii sale. Problematica socială, filozofică şi etică, dezbaterile ideologice şi frămîntările timpului şi-au găsit un profund şi amplu ecou în romanele sale, **T.** înscriind în literatura rusă o galerie de tipuri memorabile, în primul rînd din rîndurile intelectualităţii. Rudin, eroul romanului cu acelaşi nume (1856), personalitate generoasă, dar înăbuşită de cadrul strîmt al epocii, este unul dintre acei nobili şi originali „oameni de prisos" care populează caracteriologic literatura rusă. Romanul „În ajun" (1859) pune însă, în schimb, în centrul său figura revoluţionarului autentic, inflexibil, întruchipat în persoana bulgarului Insarov, ale cărui calităţi morale şi-au găsit uneori sursa în înseşi năzuinţele scriitorului (necrologul entuziast închinat lui Gogol i-a atras dizgraţia, o scurtă detenţiune şi exilul). Capodopera sa, „Părinţi şi copii" (1862), dezbate tema conflictului dintre nobilime şi generaţia tinerilor intelectuali, raznocinţii revoluţionari, reprezentată de Bazarov. Deşi victoria morală e atribuită acestuia din urmă, romanul nu lasă să se întrevadă perspectivele fructificării ei practice în viitor, reflectînd concepţia scriitorului, tributară în acel timp unor vederi liberale. Romanul „Desţelenire" (1876), închinat mişcării revoluţionare a narodnicilor, dezvăluie, cu o vădită notă melancolică şi pesimistă, caracterul iluzoriu şi prin acesta tragic al idealurilor acesteia. „Poemele în proză" (1882) vădesc filonul de prospeţime şi de poezie al talentului său. În ultimii ani ai vieţii a mai scris o serie de nuvele, pătrunse uneori de un intens, cald şi romantic fior liric („Apele primăverii"). Scrierile sale îşi valorifică problematica majoră şi grava tensiune a dezbaterii prin armonia compoziţiei şi neobişnuita densitate a conţinutului epic, măiestria descrierii, farmecul captivant şi pitoresc al naraţiunii, precizia expresiei, echilibrul şi concizia stilistică. Creaţia lui **T.** a însemnat o etapă importantă în dezvoltarea literaturii ruse. Ea a influenţat de asemenea pe reprezentanţi de seamă ai literaturii universale, ca: Maupassant, Galsworthy ş.a. Opera lui **T.** este tradusă în limba română.

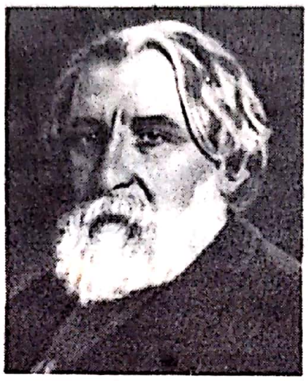

I. S. Turgheniev

túrgor (MED.), stare normală de uşoară tensiune în care se află ţesutul subcutanat atunci cînd gradul imbibiţiei lui cu apă şi elasticitatea sînt normale. La copii, examinarea **t.** are importanţă pentru aprecierea stării de sănătate, deoarece în caz de deshidratare acesta este diminuat. De asemenea **t.** este diminuat la persoanele în vîrstă.

Turgot *[türgó]*, Anne Robert Jacques (1727–1781), economist şi om de stat francez, reprezentant de seamă al fiziocraţilor. **T.** a observat în mod just că separarea producătorului direct de mijloacele de producţie constituie condiţia apariţiei muncii salariate. Considerînd „produsul net" drept un dar al naturii, **T.** a subliniat că pămîntul nu oferă însă acest dar fără muncă. De aceea însuşirea produsului net de către proprietarii funciari este înfăţişată în opera lui ca înstrăinare a unei părţi din produsul muncii. Ca ministru de finanţe (1774–1776), el a luat unele măsuri liberale (desfiinţarea restricţiilor comerţului cu cereale, desfiinţarea corporaţiilor de breaslă etc.), care au fost anulate după înlăturarea lui din acest post. Op. pr.: „Consideraţii asupra formării şi repartizării avuţiilor" (1766).

turingián (STRAT.), seria superioară a permianului din vestul Europei, reprezentată prin depozite marine şi lagunare caracterizate prin faună de briozoare, brahiopode, lamelibranhiate, peşti ganoizi etc. În Germania, **t.** conţine importante zăcăminte de sare, de săruri de potasiu, de magneziu etc. şi de şisturi cuprifere.

turingít (MINER.), silicat natural de aluminiu şi de fier din grupa cloritului; cristalizează în sistemul monoclinic, formînd mase solzoase sau compacte, pămîntoase, de culoare verde-închis. Este un component principal în unele zăcăminte sedimentare de fier.

turísm (fr. *tour* „ocol"), activitate cu caracter recreativ sau sportiv, constînd din parcurgerea pe jos sau cu diferite mijloace de transport a unor distanţe, pentru vizitarea regiunilor pitoreşti, a localităţilor, a obiectivelor culturale, economice, istorice etc. **T.** s-a dezvoltat o dată cu evoluţia mijloacelor de comunicaţie şi de transport (drumuri, şosele, căi ferate, auto şi aeriene), luînd în sec. al XX-lea o dezvoltare mondială şi constituind pentru unele ţări (Elveţia, Austria, Spania, Italia, Franţa) o bogată sursă de venit. Organizate în fiecare ţară, reprezentanţele naţionale de turism au fost reunite pe scară mondială, în 1925, în Uniunea Internaţională a Oficiilor de Turism. Statisticile internaţionale au notat în ultimele două decenii o creştere vertiginoasă a **t.**, volumul acestuia dublîndu-se în prezent la fiecare 5 ani. În România, în anii socialismului, **t.** a dobîndit un caracter de masă. În 1955 a fost înfiinţat Oficiul naţional de turism „Carpaţi". **T.** a devenit în zilele noastre un mijloc eficace de a face cunoscute frumuseţile patriei, monumente ale trecutului ei istoric şi marile realizări ale poporului român, precum şi de întărire a legăturilor de prietenie cu alte popoare.

Turkmenistan v. **Republica Sovietică Socialistă Turkmenă.**

Turku (Åbo), oraş în Finlanda, situat pe ţărmul Golfului Botnic. 138 260 loc. (1964). Industrie siderurgică, constructoare de maşini (şantiere navale, motoare, biciclete), chimică, textilă, a cimentului, de pielărie şi încălţăminte, alimentară. Nod feroviar şi rutier, feribot. Port la Marea Baltică. Universitate, monumente arhitectonice.

túrlă 1. (ARHIT.) Element arhitectonic de forma unui cilindru sau a unei prisme poligonale, care face parte din sistemul de coronament al unei biserici. **T.** se compune din bază, sau soclu, şi tambur. Tamburul **t.** este străpuns de ferestre pentru iluminarea interiorului. În arhitectura veche românească, **t.** a fost utilizată în mod frecvent. În Moldova sec. XV—XVI, datorită folosirii unor arcuri piezişe care reduc la jumătate diametrul spaţiului de boltit, **t.** au două baze, uneori ridicate, şi sînt mai zvelte, în timp ce în Ţara Românească sînt mai masive. **2.** (EXPL. PETR.) Construcţie (mai ales metalică) la suprafaţă, situată deasupra găurii de sondă, care serveşte ca element de sprijin pentru manevrarea unor piese grele, de dimensiuni mari (ex. burlane, prăjini etc.) în cursul forajului sau exploatării sondei. Forma constructivă a **t.** poate fi clasică (asemănătoare unui trunchi de piramidă) sau modernă (**t.** rabatabile, în formă de A, de V etc.). După destinaţie se deosebesc: *t. de foraj*, cu înălţimi pînă la 58 m, şi *t. de producţie*, cu înălţimi pînă la 43 m.

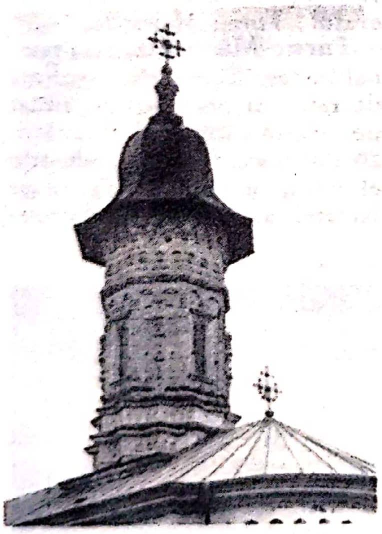

Turlă
Mănăstirea Dragomirna

turmalínă (MINER.), borosilicat natural de sodiu, calciu, magneziu şi aluminiu, cristalizat în sistemul romboedric, mai ales sub formă de prisme şi de cristale alungite de culoare neagră, brună, verde-închis, roşie ş.a.; rareori este incoloră şi transparentă. Se întîlneşte frecvent în pegmatite şi în roci metamorfice şi se utilizează în industria optică, iar varietăţile limpezi la bijuterii. În ţara noastră se găseşte în munţii Lotrului, Sebeşului, Gilăului, Ţibleş etc.

turn 1. (ARHIT.) Construcţie prismatică sau cilindrică dezvoltată pe verticală şi de înălţime relativ mare în comparaţie cu construcţiile obişnuite. În antichitate şi mai ales în evul mediu, **T.** constituiau un element deosebit de important în compunerea fortificaţiilor şi a ansamblurilor ecleziastice (clopotniţe). Unele **t.** sînt celebre fie pentru valoarea artistică a decoraţiei („Campanile di Giotto", Florenţa), pentru abaterea de la verticală (Pisa), fie pentru importanţa lor istorică (Turnul Londrei) sau pentru soluţiile tehnice îndrăzneţe (Turnul Eiffel). În ţara noastră, de o mare frumuseţe sînt **t.**-clopotniţă ridicate în vremea lui Ştefan cel Mare (Botoşani, Piatra-Neamţ) şi Matei Basarab (Strehaia, Brebu, Cîmpulung). În arhitectura modernă, construcţiile **t.** sînt utilizate atît în cadrul obiectivelor industriale, cît şi la complexele de locuit. — *Turn-lanternă*, turn de mici dimensiuni, prevăzut cu trafocuri sau ferestre, aşezat în creştetul unei cupole sau deasupra încăperii unei scări, ca luminator. **2.** (TEHN.) *Turn de răcire*, construcţie din lemn, piatră, beton armat etc., în care apa de răcire dintr-o instalaţie complexă cedează o anumită cantitate de căldură, transmiţînd-o aerului înconjurător. Apa, introdusă prin partea superioară a *t. de r.*, cade în picături în bazinul colector, iar aerul circulă de jos în sus sub acţiunea tirajului natural sau a unui ventilator. **3.** (IND. EXTR.) *Turn de extracţie*, construcţie situată deasupra gurii unui puţ de mină, în interiorul căreia se găsesc organele de ghidare (uneori şi cele de antrenare) a cablurilor instalaţiei de transport din puţ şi în care sînt amenajate platforme pentru încărcarea şi descărcarea (la suprafaţă) a coliviilor sau a skipurilor. — *T.*

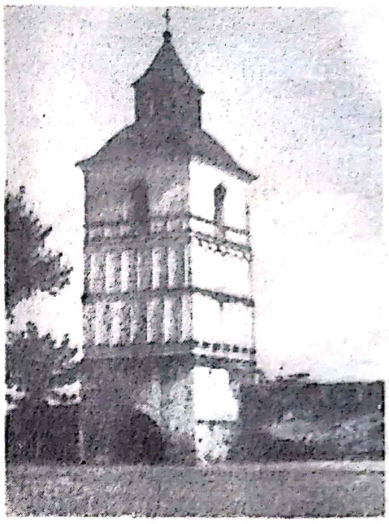

Turn
Mănăstirea Strehaia, sec. al XVII-lea

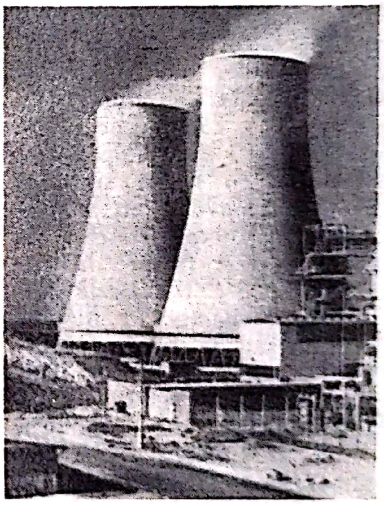

Turn de răcire

mijloc eficace de a face cunoscute frumuseţile patriei, monumente ale trecutului ei istoric şi marile realizări ale poporului român, precum şi de întărire a legăturilor de prietenie cu alte popoare.

Turkmenistan v. **Republica Sovietică Socialistă Turkmenă.**

Turku (Åbo), oraş în Finlanda, situat pe ţărmul Golfului Botnic. 138 260 loc. (1964). Industrie siderurgică, constructoare de maşini (şantiere navale, motoare, biciclete), chimică, textilă, a cimentului, de pielărie şi încălţăminte, alimentară. Nod feroviar şi rutier, feribot. Port la Marea Baltică. Universitate, monumente arhitectonice.

túrlă 1. (ARHIT.) Element arhitectonic de forma unui cilindru sau a unei prisme poligonale, care face parte din sistemul de coronament al unei biserici. **T.** se compune din bază, sau soclu, şi tambur. Tamburul **t.** este străpuns de ferestre pentru iluminarea interiorului. În arhitectura veche românească, **t.** a fost utilizată în mod frecvent. În Moldova sec. XV—XVI, datorită folosirii unor arcuri piezişe care reduc la jumătate diametrul spaţiului de boltit, **t.** au două baze, uneori ridicate, şi sînt mai zvelte, în timp ce în Ţara Românească sînt mai masive. **2.** (EXPL. PETR.) Construcţie (mai ales metalică) la suprafaţă, situată deasupra găurii de sondă, care serveşte ca element de sprijin pentru manevrarea unor piese grele, de dimensiuni mari (ex. burlane, prăjini etc.) în cursul forajului sau exploatării sondei. Forma constructivă a **t.** poate fi clasică (asemănătoare unui trunchi de piramidă) sau modernă (**t.** rabatabile, în formă de A, de V etc.). După destinaţie se deosebesc: *t. de foraj*, cu înălţimi pînă la 58 m, şi *t. de producţie*, cu înălţimi pînă la 43 m.

Turlă
Mănăstirea Dragomirna

turmalínă (MINER.), borosilicat natural de sodiu, calciu, magneziu şi aluminiu, cristalizat în sistemul romboedric, mai ales sub formă de prisme şi de cristale alungite de culoare neagră, brună, verde-închis, roşie ş.a.; rareori este incoloră şi transparentă. Se întîlneşte frecvent în pegmatite şi în roci metamorfice şi se utilizează în industria optică, iar varietăţile limpezi la bijuterii. În ţara noastră se găseşte în munţii Lotrului, Sebeşului, Gilăului, Ţibleş etc.

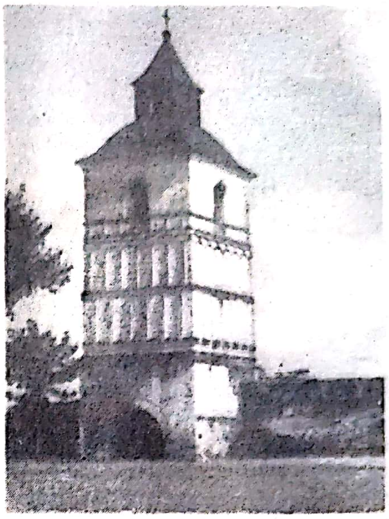

Turn
Mănăstirea Strehaia, sec. al XVII-lea

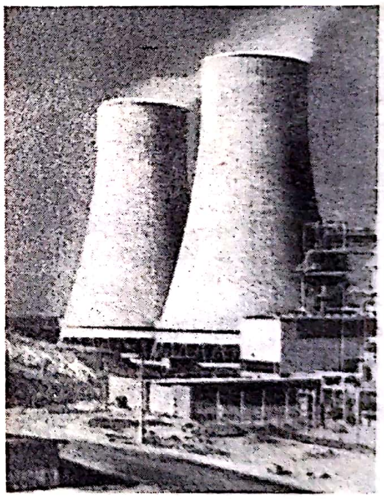

Turn de răcire

turn 1. (ARHIT.) Construcţie prismatică sau cilindrică dezvoltată pe verticală şi de înălţime relativ mare în comparaţie cu construcţiile obişnuite. În antichitate şi mai ales în evul mediu, **T.** constituiau un element deosebit de important în compunerea fortificaţiilor şi a ansamblurilor ecleziastice (clopotniţe). Unele **t.** sînt celebre fie pentru valoarea artistică a decoraţiei („Campanile di Giotto", Florenţa), pentru abaterea de la verticală (Pisa), fie pentru importanţa lor istorică (Turnul Londrei) sau pentru soluţiile tehnice îndrăzneţe (Turnul Eiffel). În ţara noastră, de o mare frumuseţe sînt **t.**-clopotniţă ridicate în vremea lui Ştefan cel Mare (Botoşani, Piatra-Neamţ) şi Matei Basarab (Strehaia, Brebu, Cîmpulung). În arhitectura modernă, construcţiile **t.** sînt utilizate atît în cadrul obiectivelor industriale, cît şi la complexele de locuit. — *Turn-lanternă*, turn de mici dimensiuni, prevăzut cu trafocuri sau ferestre, aşezat în creştetul unei cupole sau deasupra încăperii unei scări, ca luminator. **2.** (TEHN.) *Turn de răcire*, construcţie din lemn, piatră, beton armat etc., în care apa de răcire dintr-o instalaţie complexă cedează o anumită cantitate de căldură, transmiţînd-o aerului înconjurător. Apa, introdusă prin partea superioară a *t. de r.*, cade în picături în bazinul colector, iar aerul circulă de jos în sus sub acţiunea tirajului natural sau a unui ventilator. **3.** (IND. EXTR.) *Turn de extracţie*, construcţie situată deasupra gurii unui puţ de mină, în interiorul căreia se găsesc organele de ghidare (uneori şi cele de antrenare) a cablurilor instalaţiei de transport din puţ şi în care sînt amenajate platforme pentru încărcarea şi descărcarea (la suprafaţă) a coliviilor sau a skipurilor. — *T.*

de săpare, construcţie provizorie, montată la suprafaţă în cursul săpării unui puţ de mină, în care se găsesc organele de acţionare şi de ghidare a cablurilor troliului folosit pentru manevrarea instalaţiilor din interiorul puţului.

turnáre (METAL.), operaţie de obţinere a unor semifabricate metalice prin introducerea metalului sau a aliajului lichid în forme permanente (ex. **t.** lingourilor în lingotiere) sau în forme temporare (ex. **t.** carcaselor în forme care se distrug prin dezbatere). Există mai multe procedee principale de **t.**: *t. în pămînt*, cu modele de lemn sau metalice, pentru producţii mici de piese complicate (ex. carcase) şi relativ mari şi grele (are productivitate redusă); *t. centrifugală*, în forme metalice cilindrice care se rotesc în timpul turnării, aplicată la obţinerea pieselor de forma corpurilor de revoluţie (are productivitate mare); *t. în cochilie*, în forme metalice permanente (numite cochilii), folosită la obţinerea pieselor cu contur relativ simplu (are productivitate mare); *t. în coji*, respectiv *în cruste* subţiri din nisip spălat amestecat cu răşini sintetice (bachelită, novolac etc.), aplicată la obţinerea pieselor de mare precizie (scule, instrumente etc.); *t. cu modele uşor fuzibile*, respectiv în modele de ceară sau de diferite amestecuri acoperite cu un strat refractar (vopsea refractară, soluţie de sticlă etc.), care prin turnare se topesc, aplicată de asemenea la obţinerea pieselor de mare precizie (are productivitate înaltă); *t. sub presiune*, cu presarea metalului topit în cavitatea formei metalice, aplicată la obţinerea pieselor cu contur relativ complicat şi foarte precise (are productivitate înaltă).

Turner *[tə́:nə]*, Joseph Mallord William (1775—1851), pictor englez. Talent precoce, a fost ales la 27 de ani membru al Academiei Regale din Londra. A creat compoziţii cu subiecte mitologice („Hesperidele", „Apolo omorînd Pitonul"), biblice („Distrugerea Sodomei"), care amintesc de N. Poussin şi Cl. Lorrain, precum şi peisaje în care se resimte influenţa picturii olandeze. Bun acuarelist, a fixat în schiţe rapide efecte atmosferice, cărora le dă titluri semnificative („Ploaie", „Soare"), vădind o preocupare deosebită pentru lumină. După o călătorie în Italia (1819), **T.** a creat opere cu perspective ample şi profunde, cu lumini vibrante, senine sau tragice, cu accente explozive („Drum de cale ferată pe un viaduct", „Sfîrşitul vasului Temerarul", „Furtună pe mare"). Deşi de formaţie romantică, considerînd însă lumina ca element principal al tabloului, subiectul fiindu-i rar subordonat acesteia, **T.** apare ca un precursor al impresioniştilor.

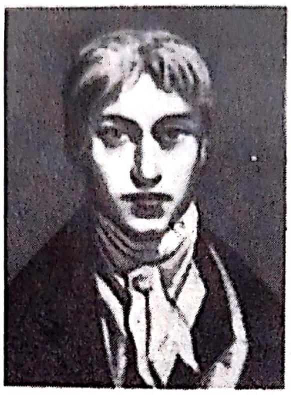

J.M.W. Turner (autoportret)

Turnescu, Nicolaie (1819—1890), chirurg român. A fost primul profesor de chirurgie la Facultatea de medicină din Bucureşti. A introdus la noi în ţară noile concepţii chirurgicale ale epocii, devenind precursorul chirurgiei moderne româneşti. **T.** a aplicat metodele listeriene de antisepsie în clinica sa. Op. pr.: „Despre puls" (1853), „Despre luxaţiile accidentale în general" (1853).

turnesól (CHIM.), substanţă colorantă extrasă din unele specii de licheni (*Rocella*, *Lecanora* etc.). Se prezintă ca o pulbere de culoare albastră, parţial solubilă în apă sau alcool. Soluţia apoasă de **t.** îşi schimbă culoarea din albastru în roşu în prezenţa unui acid. Se întrebuinţează ca indicator în volumetrie, fie în soluţie apoasă, fie impregnat în fişii de hîrtie (hîrtie de **t.**).

turnír (în evul mediu în apusul Europei), competiţie organizată în cadrul unor serbări în care cavalerii se întreceau în mînuirea armelor.

Turnu, veche cetate în Ţara Românească, aflată probabil pe locul castrului roman *Turris*, la confluenţa Oltului cu Dunărea. Prima menţiune documentară a cetăţii medievale datează din sec. al XIV-lea. În sec. al XVI-lea a devenit raia turcească; recucerită în mai multe rînduri de la turci, a fost restituită Ţării Româneşti prin pacea de la Adrianopol (1829). În vecinătatea cetăţii se află azi oraşul *Turnu-Măgurele*.

Turnu-Măgurele, oraş raional în reg. Bucureşti, reşedinţă de raion şi port fluvial, situat pe malul stîng al Dunării. 26 350 loc. (1965). Industrie chimică, alimentară (produse lactate), a materialelor de con-

Turnu-Măgurele. Combinatul de îngrăşăminte chimice

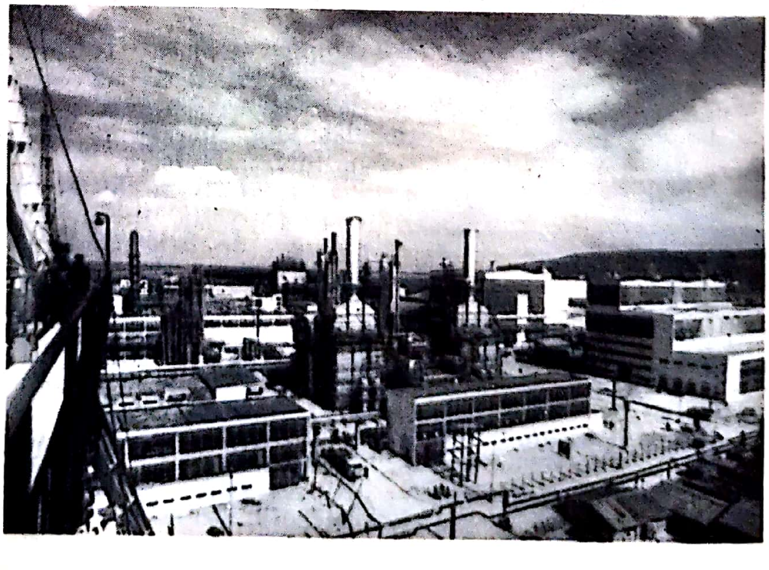

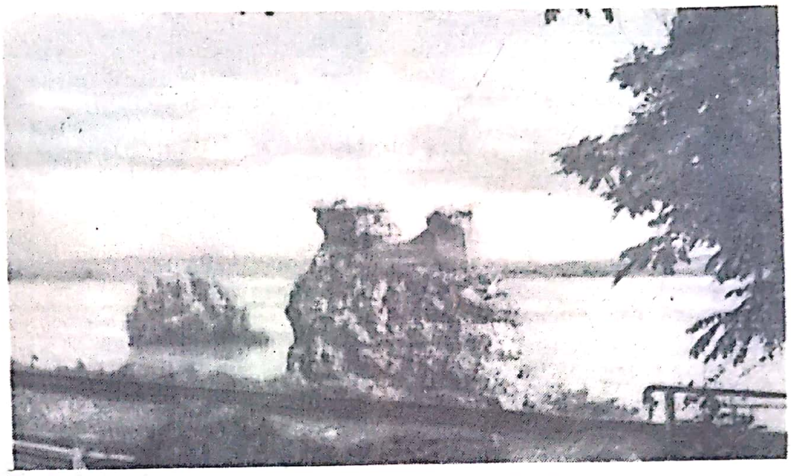

Turnu-Severin. Piciorul podului lui Traian

strucţie şi de prelucrare a lemnului. Aici se găseşte *Combinatul de îngrăşăminte chimice Turnu-Măgurele*, intrat în funcţiune treptat începînd din 1964. În apropierea oraşului se află ruinele cetăţii *Turnu*. —*Raionul T.M.*, cu 106 480 loc. (1965). Industrie chimică, alimentară, a materialelor de construcţie etc. Culturi de cereale de plante industriale, legumicultură, viticultură şi creşterea animalelor. Pescuit.

Turnu-Roşu, trecătoare în Carpaţii Meridionali, cuprinsă între Munţii Făgăraşului şi munţii Parîng, situată pe Valea Oltului la intrarea în defileu. Altitudinea: 350 m. Leagă Podişul Transilvaniei cu Podişul Getic şi Cîmpia Română. Prin **T.-R.** trece o şosea şi o cale ferată.

Turnu-Severin, oraş regional în reg. Oltenia, reşedinţă de raion şi port fluvial, situat pe malul stîng al Dunării, la ieşirea acesteia din defileul Porţile de Fier. 45 300 loc. (1965), cu localităţile subordonate 52 420 loc. Industrie constructoare de maşini (Uzina mecanică *T.-S.*), alimentară (carne, produse zaharoase, băuturi alcoolice), de prelucrare a lemnului (cherestea), a confecţiilor etc. Muzeu regional. — *Istoric.* Pe teritoriul actualului oraş, întemeiat în 1833, a existat în antichitate aşezarea Drobeta, iar în evul mediu o puternică cetate (sec. XIII—XVI), care a fost centrul Banatului Severinului. La sfîrşitul sec. al XIX-lea şi la începutul sec. al XX-lea se dezvoltă mişcarea muncitorească. În raza oraşului se află numeroase monumente arheologice, aparţinînd fie antichităţii romane (ruinele podului lui Traian, ruinele castrului Drobeta, ruinele termelor romane etc.), fie perioadei feudale timpurii (ruinele castelului medieval „Castrum Zeurinii", ruinele mai multor biserici datînd din sec. al XIII-lea). **T.-S.** prezintă o urbanistică riguros organizată. Muzeul Porţilor de Fier dispune de importante colecţii arheologice. — *Raionul T.-S.*, cu 76 240 loc. (1965). Exploatări de calcar. Industria construcţiilor de maşini şi prelucrării metalelor, a materialelor de construcţie (Gura Văii), alimentară (Turnu-Severin, Banoviţa). Culturi de cereale, de plante industriale, pomicultură şi creşterea animalelor.

turonián (STRAT.), ultimul etaj al cretacicului mediu sau al doilea etaj al cretacicului superior, după cum se împarte sistemul cretacic în trei sau în două serii. Este caracterizat prin anumite specii de amoniţi, belemniţi, echinide, lamelibranhiate, gasteropode etc. În Republica Socialistă România, depozite **t.** se găsesc în Dobrogea (bazinul Babadag şi în apropiere de Medgidia), în Carpaţii Orientali (zona cristalino-mezozoică şi zona flişului), în Munţii Apuseni etc.

turrilites (PALEONT.), amonit cu cochilia spiralată şi cu ornamentaţia în formă de coaste, tuberculi ş.a. **T.** se cunosc din albianul mediu pînă în senonianul inferior. În Republica Socialistă România se găsesc în depozitele vraconiene din sudul Dobrogii, din Carpaţii Orientali etc.

Turris, centru fortificat şi aşezare civilă romană (sec. II—VI), pe malul stîng al Dunării, identificat prezumtiv în apropierea oraşului Turnu-Măgurele.

turritella (PALEONT.), gen de gasteropode cu cochilia spiralată în numeroase ture, avînd apertura ovală şi o ornamentaţie formată din numeroase striuri de creştere şi de coaste fine. A trăit din cretacic pînă în prezent. În Republica Socialistă România se găseşte în depozitele miocene din Transilvania (Buituri, Lăpugiu, Costei din reg. Hunedoara), în bazinul Bahnei, la Iablaniţa (reg. Banat), în oligocenul de la nord de Rîmnicu-Vîlcea etc.

Tursun-bei (sec. XV), istoric turc. A scris cronica „Istoria sultanului Mehmed-han, părintele cuceritor", care prezintă perioada domniei sultanului Mahomed al II-lea (1451—1481) şi prima parte (1481—1488) a domniei sultanului Baiazid al II-lea (1481—1512). Cuprinde informaţii preţioase privind istoria ţărilor române.

turta-vácii (BOT.; *Boletus luteus*), ciupercă comestibilă din familia poliporaceelor, caracterizată prin pălăria convexă, de culoare galben-roşcată sau brunie, acoperită de o substanţă vîscoasă în tinereţe. Creşte toamna prin pădurile de conifere, mai ales de pin.

túrtă (ZOOTEHN.) *turte furajere*, produse rezultate în urma extragerii uleiului din plantele oleaginoase şi utilizate în alimentaţia animalelor. Au un conţinut ridicat de proteine (25—52%).

turturícă (*Streptopelia turtur*), pasăre călătoare, de talie mai mică decît porumbelul, de culoare brun-roşcată pe spate şi cu pete negre tivite cu alb pe laturile gîtului. Trăieşte în perechi mai ales în păduri şi se hrăneşte cu seminţe.

túse (MED.), act reflex care constă dintr-o inspiraţie scurtă, urmată de închiderea glotei şi apoi de o expiraţie bruscă şi zgomotoasă. Punctul de plecare al reflexului îl constituie excitarea terminaţiilor nervului vag din aparatul respirator (laringe, trahee, bronhii, pleură). Există diferite tipuri de **t.**: *t. umedă* (în bronşite, bronşectazii), *t. uscată* (pleurală, cardiacă), *t. sufocantă* (în tumorile mediastinale). — *T. convulsivă*, boală infecto-contagioasă epidemică sau endemică, mai frecventă la copii, provocată de microbul *Haemophilus pertussis* şi transmisă de bolnavi prin picăturile eliminate prin tuse, strănut, aer expirat. După o incubaţie de 4—15 zile apare o fază de catar oculo-naso-faringian, urmată de faza convulsivă, care durează 3—6 săptămîni şi este caracterizată prin accese paroxistice de tuse cu inspiraţii zgomotoase. *T.c.* poate fi prevenită prin vaccinare.

tusór (IND. TEXT.), mătase produsă de larvele unor specii de fluturi de noapte, sălbatici sau semisălbatici, din familia bombiceelor. Este inferioară mătăsii obţinute de la fluturii domestici în privinţa fineţei, a luciului, culorii şi moliciunii, dar superioară în privinţa rezistenţei şi elasticităţii. Se întrebuinţează la confecţionarea paraşutelor, a învelişurilor aripilor de avioane, a umbrelelor etc. Se numeşte şi *tusah*.

tuş (CHIM.), cerneală specială, de obicei neagră, obţinută prin dispersarea înaintată a negrului de fum într-un amestec de apă şi glicerină, la care se adaugă şi un stabilizator de dispersie. Dacă negrul de fum este înlocuit cu pigmenţi coloraţi, se obţin tuşuri de diverse culori. Se întrebuinţează în grafică, poligrafie, desen tehnic şi la aplicarea ştampilelor.

tuşáre (fr. *toucher* „a atinge"; TEHN.), operaţie de control al planităţii suprafeţelor pieselor metalice, prin aplicarea unui strat de vopsea pe un anumit instrument de control (placă de **t.**, riglă de **t.** sau prismă de **t.**) şi prin realizarea contactului dintre piesa care se controlează şi instrument. Porţiunile proeminente ale suprafeţei controlate apar vopsite şi sînt apoi, de obicei, răzuite.

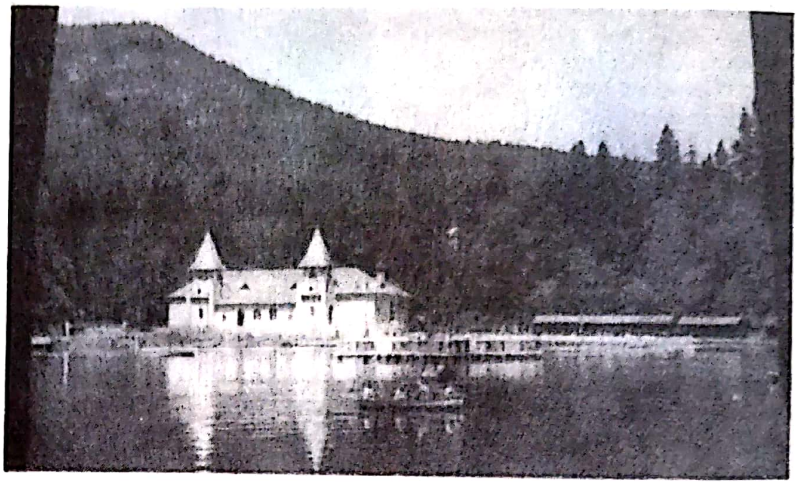

Vedere din Tuşnad-Băi

túşă (ARTE PLAST.), modul de a aplica culoarea cu pensula sau cu alte instrumente. **T.** este un element determinat în definirea manierei de lucru a unui pictor, ea putînd fi uşoară, fermă, nervoasă etc.

tuşéu (fr. *touchée* „atingere"; MUZ.), modalitate de acţionare, ca intensitate şi colorit, asupra mecanismului pianului, care determină intim caracterul sonorităţii instrumentului, felul particular de a cînta al pianiştilor.

Tuşnad-Băi, comună în raionul Ciuc, reg. Mureş-Autonomă Maghiară, situată pe Valea Oltului, la poalele munţilor Harghita. Altitudinea: 650 m. 1 200 loc (1965). Staţiune balneoclimatică cu izvoare minerale (carbogazoase, feruginoase, bicarbonatate etc.), recomandate în terapeutica afecţiunilor cardiovasculare, tulburări circulatorii, varice, debilitate, nervozitate, iar în cură internă în boli de stomac, ficat, intestinale.

Tutankhamon, faraon egiptean din dinastia a XVIII-a (1570—1349 î.e.n.), fiul faraonului reformator Amenhotep al IV-lea. Este cunoscut prin mormîntul său de lîngă Teba, descoperit în 1922, unul dintre puţinele morminte de faraoni care s-au păstrat nejefuite.

tútă 1. (METAL.) Vas de forma unei cupe din material refractar, folosit pentru topire la analiza minereurilor pe cale uscată. **2.** (EXPL. PETR.) Dispozitiv folosit pentru prinderea şi extragerea unor burlane de foraj scăpate accidental în gaura de sondă.

tutélă (lat. *tutela* „protecţie"; DR.) **1.** Instituţie de ocrotire a minorului, care, din cauzele prevăzute de lege, este lipsit de îngrijirea părintească (ex. ambii părinţi sînt morţi, necunoscuţi, dispăruţi), precum şi a alienatului şi debilului mintal. **2.** *Tutelă administrativă*, formă de control existentă în organizarea administrativă burgheză, bazată pe centralismul birocratic, potrivit căreia organul ierarhic superior trebuie să aprobe anumite acte ale organelor locale ale administraţiei de stat (bugete, împrumuturi, înstrăinări de bunuri, regulamente). În România burghezo-moşierească, actele de *t.a.* nu puteau fi atacate în faţa instanţelor de *contencios administrativ*. **3.** *Tutelă internaţională*, sistem de administrare a anumitor teritorii, instituit prin Carta O.N.U. Au fost puse sub *t.i.* teritoriile aflate mai înainte sub mandatul Ligii Naţiunilor, ca şi teritorii desprinse din statele inamice ca urmare a celui de-al doilea război mondial. Administrarea teritoriilor sub *t.i.* a fost încredinţată în principal Angliei, S.U.A., Franţei, Belgiei, Australiei. Deşi, potrivit Cartei, regimul *t.i.* trebuia să asigure dezvoltarea popoarelor pe calea spre autoguvernare şi independenţă, el a constituit, în esenţă, o formă a colonialismului. Ca urmare a mişcării de eliberare naţională, a creşterii pe plan mondial a forţelor socialismului şi păcii, în prezent marea majoritate a teritoriilor aflate sub *t.i.* şi-au cîştigat independenţa. Vezi şi Consiliul de tutelă al O.N.U.

Tutmes, numele mai multor faraoni egipteni, dintre care cel mai cunoscut a fost *T. al III-lea* (1503—1491 î.e.n.). Îndelungata lui domnie s-a caracterizat printr-o politică activă de cuceriri teritoriale. Tutmes al III-lea a cucerit Siria, a supus autorităţii sale oraşele feniciene de pe malul Mării Mediterane şi a obligat Babilonul, Asiria şi statul hitit să-i plătească tribut. Domnia lui *T. al III-lea* a constituit o epocă de mare înflorire a puterii militare egiptene şi a influenţei politice a Egiptului în Orientul Apropiat.

tutóre (lat. *tutor* „apărător"; DR.), persoană care are drepturile şi obligaţiile ce decurg din tutelă. **T.** are obligaţia de a îngriji de persoana minorului sau a interzisului, de a le administra patrimoniul şi de a-i reprezenta în actele juridice (pe minor numai pînă la 14 ani).

Tutova, afluent pe dreapta al Bîrladului (86,4 km). Izvorăşte din nordul Podişului Bîrladului.

Tutoveanu, George (pseudonimul lui *George Ionescu*) (1872—1957), poet român. S-a născut la Bîrlad. A fost membru fondator al Societăţii scriitorilor români şi preşedinte al „Academiei bîrlădene", înfiinţată de el. A colaborat la revistele sămănătoriste şi a întemeiat la Bîrlad revistele „Făt-Frumos" (1904), „Florile dalbe" (1919), „Graiul nostru" (1925) şi „Scrisul nostru" (1929). A cultivat o poezie erotică şi descriptivă, cu o pronunţată notă rurală, influenţată mult de lirica eminesciană („Albastru", 1902; „Balade", 1919; „Tinereţă", 1924; „Patria", 1924; „Sonete", 1938).

tútti (MUZ.), cuvînt italian indicînd un episod care urmează să fie cîntat de „toţi executanţii", spre deosebire de părţile sau episoadele solistice individuale sau de grup (v. concerto-grosso). În muzica instrumentală a secolelor XVII—XVIII se numea ripieno.

tutún (*Nicotiana tabacum*), plantă anuală din familia solanaceelor, cu tulpina înaltă pînă la 2 m, frunze mari, ovale, rotunde sau lanceolate şi flori albe, roz sau roşii. Fructul este o capsulă şi conţine 2 000—4 000 de seminţe mici, ovale, de culoare cafenie. Originar din America, **t.** este cunoscut în Europa din anul 1519. În afară de produsele destinate fumatului, **t.** se foloseşte pentru prepararea insecticidelor pe bază de nicotină, precum şi în industria farmaceutică pentru fabricarea vitaminei PP (nicotinamidă şi acid nicotinic). În ţara noastră, **t.** se cultivă de la începutul sec. al XVI-lea; în 1965 s-a cultivat pe o suprafaţă de 37 600 ha. Soiurile cultivate sînt Drăgăşani, Ghimpaţi, Virginia, Bright, Burley, sătmărean etc.

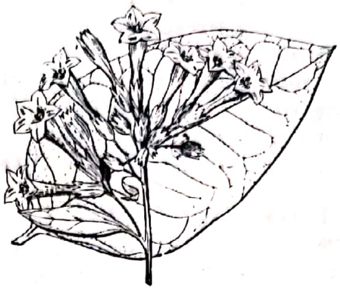

Tutun

tutunărit, dare plătită domniei în ţările române, în sec. al XVIII-lea, de către producătorii de tutun.

Tuwim, Julian (1894—1953), poet polonez. În anii celui de-al doilea război mondial a trăit în S.U.A., de unde s-a reîntors în 1946. A debutat sub semnul curentelor moderniste. Creaţia sa, de la poezia intimă la cea cu rezonanţe sociale, se caracterizează prin tonalitatea lirică personală, accentul uneori satiric, melodicitatea şi sugestivitatea sonică a versurilor („Socrate dansînd", 1920; „A şaptea toamnă", 1921; „Cuvinte în sînge", 1926; „Flori din Polonia", 1949). A scris versuri pentru copii, remarcabile prin căldura şi gingăşia sentimentului.

Tuzla, lac din complexul lacustru Razelm. Prin izolarea sa de lacul Sinoe şi prin lipsa aportului de apă dulce, lacul prezintă cea mai mare concentraţie în săruri din tot complexul Razelm (30—40 g/l), care permite şi formarea unui strat de nămol cu calităţi terapeutice.

Tvardovski, Aleksandr Trifonovici (n. 1910), poet sovietic rus. **T.** a înfăţişat cu umor în imagini de mare plasticitate, aspecte ale procesului transformării socialiste a agriculturii (poemul „Ţara Muravia", 1936, trad. rom.) şi viaţa nouă a satului socialist (volumele „Drumul", 1938; „Cronică sătească", 1939). În anii războiului, **T.** a evocat, cu subtilitate şi putere de sugestie, eroismul oamenilor sovietici (poemul „Casa de lîngă drum" 1946; vol. „Am fost ucis lîngă Rjev", 1945—1946). De o largă popularitate s-a bucurat poemul „Vasili Tiorkin" (1942—1945, trad. rom.), care relevă, cu vervă şi patos atenuat prin glumă, nobleţea trăsăturilor morale ale ostaşului sovietic, erou anonim al războiului antifascist. Poeziei sale postbelice îi este caracteristică înclinaţia spre meditaţie filozofică („Din zare în zare", 1953). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Tvartko, numele a doi regi bosnieci, dintre care mai însemnat a fost *T. I Ştefan*, ban (1353—1377), rege al Bosniei şi Serbiei (1377—1391) şi al Croaţiei (1390—1391), care a purtat numeroase lupte împotriva expansiunii ungare şi turceşti. Aliat cu cneazul sîrb Lazăr, a înfrînt pe turcii conduşi de sultanul Murad I la Pločnik (1387).

Twain [*tuein*], Mark (pseudonimul lui *Samuel Langhorne Clemens*) (1835—1910), scriitor nord-american, reprezentant de seamă al realismului critic. Este întîiul mare prozator de peste ocean, care şi-a cîştigat un renume universal datorită geniului său satiric şi conţinutului uman al artei sale. Existenţa sa aventuroasă de ucenic tipograf, pilot pe Mississippi, miner în Nevada, ziarist i-a oferit un inepuizabil cîmp de observaţie, pe care l-a prospectat în decursul lungii sale cariere literare. A obţinut primul succes cu un volum de povestiri publicat în 1867 şi cu acidele note de călătorie „Ageamiii în străinătate" (1869). În „Scrisorile unui chinez", „Candidat la postul de guvernator" (1870), „Epoca de aur" (1873), ochiul său critic scrutează tarele morale, ipocrizia, venalitatea, moravurile politicianiste ale contemporanilor săi. Capodoperele sale: „Aventurile lui Tom Sawyer" (1876, trad. rom.), „Viaţa pe Mississippi" (1883, trad. rom.) şi „Aventurile lui Huckleberry Finn" (1884, trad. rom.), cuprinzînd episoade din propria sa copilărie şi adolescenţă, stau la baza literaturii moderne americane. Romanele „Prinţ şi cerşetor" (1881, trad. rom.), „Un yankeu la curtea regelui Arthur" (1889, trad. rom.), „Amintiri personale despre Ioana d'Arc" (1895) relevă noi aspecte ale viziunii critice a scriitorului prin confruntarea grotescă a cavalerismului medieval cu prezentul, înfăţişat în toată vulgara lui goliciune. Opera literară a lui Mark Twain, „fabulos erou al culturii americane", prin acuitatea criticii sociale, prin năzuinţele ei generoase, prin autenticitatea satirei şi farmecul irezistibil al umorului, prin simplitatea şi naturaleţea expresiei, adeseori de sursă folclorică, face parte astăzi din patrimoniul literar al tuturor popoarelor.

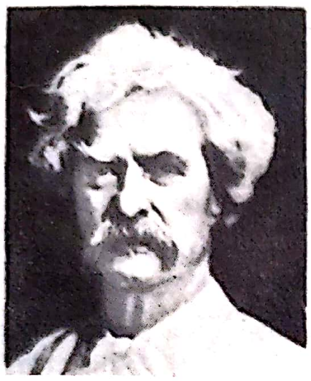

Mark Twain

Tyl, Josef Kajetán (1808—1856), scriitor şi critic ceh, unul dintre întemeietorii teatrului naţional ceh, participant la revoluţia din 1848. În creaţia sa dramatică, alături de lucrări inspirate de realitatea contemporană („Sărmanul scamator", „Sărbătoarea primăverii", „Falitul"), un loc însemnat îl ocupă creaţiile dramatice inspirate din trecutul revoluţionar al poporului ceh: „Judecata sîngeroasă" sau „Minerii din Kutna Hora", „Jan Hus" şi feeria „Cimpoierul din Strakonice".

Tyler *[táilə]*, Wat (? — 1381), meşteşugar englez, conducător al războiului ţărănesc din Anglia (mai—iunie 1381), izbucnit ca urmare a nemulţumirilor faţă de caracterul înrobitor al „Statutului celor ce muncesc" (1349, 1351 şi 1361) şi de impozitele stabilite între 1376 şi 1381. Ţăranii răsculaţi din comitatele Kent şi Essex, în frunte cu **T.,** au pătruns în Londra, unde li s-au alăturat meşteşugarii şi sărăcimea. În întîlnirea de la Mile End cu regele Richard al II-lea, **T.** a cerut abolirea şerbiei, înlocuirea clăcii cu o taxă fixă în bani, libertatea comerţului şi amnistierea răsculaţilor; sub presiunea răsculaţilor, regele le-a acceptat cererile. Ţăranii săraci, nemulţumiţi de programul de la Mile End, au cerut, în cadrul unei noi întîlniri cu regele la *Smithfield*, confiscarea pămînturilor ecleziastice şi desfiinţarea privilegiilor feudale. În cursul acestei întrevederi, **T.** a fost ucis, iar după aceea răscoala a fost reprimată cu cruzime.

Tylor *[táilə]*, sir Edward Burnett (1832—1917), etnograf şi sociolog englez, reprezentant al şcolii evoluţioniste în istoria culturii. S-a ocupat în special cu studiul culturilor primitive şi a elaborat teoria cu privire la originea animistă a religiei. Op. pr.: „Cultura comunei primitive" (1871), „Antropologia" (1881).

Tyndall *[tindl]*, *efectul* ~ (după numele fizicianului irlandez *J. Tyndall*; 1820—1893), împrăştiere a luminii de către particulele unui mediu dispers ale căror dimensiuni sînt mici în raport cu lungimea de undă a luminii respective. *E.T.* se observă atît în suspensii, emulsii şi soluţii coloidale, cît şi, mai slab, în lichidele şi în gazele curate. Datorită *e.T.* razele de lumină devin vizibile şi atunci cînd sînt privite lateral.

Typhon (în mitologia greacă), monstru uriaş, cu o sută de capete, fiu al Pămîntului (Geea). **T.** a atacat, după înfrîngerea giganţilor, pe zeii olimpieni. El a fost înfrînt după o luptă titanică de Zeus, care a aruncat asupra lui muntele Etna. Flăcările vulcanului erau considerate, conform mitului, o rămăşiţă a flăcărilor vărsate de **T.**

Tyras 1. Numele antic al Nistrului. **2.** Oraş grecesc întemeiat la începutul sec. al VI-lea î.e.n. la gurile Nistrului de colonişti milesieni. În sec. IV—III î.e.n., **T.** a cunoscut o însemnată dezvoltare social-economică şi culturală. În sec. al III-lea e.n., în urma atacurilor goţilor, viaţa urbană a decăzut. Pe ruinele **T.** s-a înălţat în evul mediu Cetatea Albă, azi *Belgorod Dnestrovski*.

Tzara, Tristan (1896—1963), poet francez de origine română (născut la Moineşti). Debutînd în revista „Simbol" (1912), alături de Ion Vinea, cu versuri libere, a devenit apoi (Zürich, 1916) promotorul dadaismului (volumele în limba franceză „Prima aventură cerească a domnului Antipyrine", 1916; „Douăzeci şi cinci de poeme", 1918). Mai tîrziu Tzara a aderat la suprarealism („Omul aproximativ", 1931). În timpul celui de-al doilea război mondial a participat la mişcarea de rezistenţă din Franţa. Alte scrieri ale lui Tristan Tzara: „A doua aventură cerească a domnului Antipyrine" (1938), „Între timp" (1946), poemul dramatic „Fuga" (1947).

Ţ

ţ *[ţe]*, a douăzeci şi patra literă a alfabetului limbii române; sunetul notat prin această literă. Este o consoană semiocluzivă dentală surdă.

ţáglă (TEHN.), bloc de oţel cu secţiune pătrată, avînd latura de 60—210 mm şi obţinut din blumuri, folosit ca semifabricat la laminare sau la forjare.

Ţaidam, depresiune tectonică (cu o lungime de 700 km şi o lăţime de 300 km) situată în nord-estul Podişului Tibet, pe teritoriul R.P. Chineze, cuprinsă între munţii Nanşan în nord şi nord-est, Kunlun în sud şi Altîntag în est. Deşerturi nisipoase, argiloase, semideşerturi şi sărături. Climă temperată continentală uscată. Numeroase lacuri sărate mici. Formaţii vegetale de deşert şi sărătură. Zăcăminte de cărbuni superiori, petrol, sare, minereuri auro-argentifere etc.

Ţai Lun (sfîrşitul sec. I şi începutul sec. II), demnitar chinez din timpul dinastiei răsăritene Han, inventatorul hîrtiei. În 105, **Ţ.L.** a reuşit să obţină hîrtie dintr-un amestec de coajă de copac, fibre, in crud, bucăţi de cîrpe şi deşeuri din plase de pescuit.

ţambál, instrument muzical lăutăresc, format dintr-o cutie de rezonanţă de formă trapezoidală, pe care sînt întinse 20—35 de coarde. Sunetul se obţine prin lovirea coardelor cu două ciocănele. Folosit mai ales în tarafurile româneşti şi maghiare, **ţ.** provine din cymbalum sau timpanon.

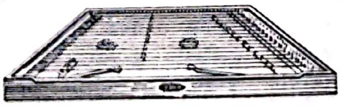

Ţambal

Ţamblac, Grigore (1364—1418), prelat grec, scriitor bisericesc. Ca sol al patriarhiei din Constantinopol în Moldova (1401), a reînnoit relaţiile dintre biserica moldoveană şi patriarhia constantinopolitană, care a recunoscut ca mitropolit al Moldovei pe Iosif, sfinţit de mitropolitul din Halici. În calitate de mitropolit de Kiev a participat la conciliul din Constanţa, militînd pentru unirea bisericii ortodoxe cu cea catolică. Paternitatea „Vieţii sfîntului Ioan cel Nou de la Suceava", care i-a fost atribuită, este astăzi contestată.

Ţao Siue-ţin (1715—1763), prozator chinez. Este autorul romanului „Visul din iatacul roşu", tablou al decăderii economice şi morale a aristocraţiei feudale chineze, prin care se demască sălbăticia mijloacelor de împilare a ţărănimii de către moşieri. Scris într-o limbă vorbită, vie, romanul îmbină elementele realiste cu cele fantastice de sursă populară.

ţar, titlu purtat de diferiţi monarhi ai statelor slave (bulgar, sîrb şi rus) din evul mediu şi epoca modernă. Denumirea vine de la numele latin *caesar*.

Ţara de Foc, arhipelag în sudul Americii de Sud, de care este despărţit prin Strîmtoarea Magellan. Suprafaţa: circa 72 000 km^2. Partea de vest a arhipelagului aparţine statului Chile, iar cea de est Argentinei. Relief glaciar variat: în sud-vest muntos (de origine vulcanică), cu gheţari actuali, iar în nord-est de cîmpie. Altitudinea maximă: 2 469 m. Climă temperată oceanică rece, cu precipitaţii bogate. Vegetaţie de stepă în cîmpii, de tundră în sud şi de păduri subantarctice în munţi. Se practică creşterea vitelor şi pescuitul. În insula **Ţ. de F.** se află cea mai sudică aşezare umană permanentă de pe glob: *Ushuaia*. Arhipelagul **Ţ. de F.** a fost descoperit în 1520 de Magellan.

Ţara de Jos, denumire dată părţii de sud-est a Moldovei. Începînd din 1436, cînd fiii lui Alexandru cel Bun, Iliaş şi Ştefan al II-lea, şi-au împărţit puterea în Moldova, Ştefan şi-a exercitat-o peste această parte a ţării, avînd titlul de „voievod" cu reşedinţa la Vaslui, fiind în acelaşi timp şi primul membru al sfatului domnesc de la Suceava.

Ţara de Sus, denumire dată părţii de nord-vest a Moldovei începînd din 1436, cînd peste această parte îşi exercita efectiv autoritatea, din scaunul domnesc de la Suceava, Iliaş, fiul mai mare al lui Alexandru cel Bun.

Ţara Dornelor, depresiune tectono-vulcanică situată în Carpaţii Orientali, încadrată de Munţii Rodnei, Munţii Călimani, Munţii Bistriţei şi Obcinele Bucovinei. Relief deluros, cu văi largi cu terase de acumulare, meandre şi turbării. Altitudinile oscilează între 800 şi 1 000 m. Este străbătută de Bistriţa cu afluenţii săi. Climă umedă şi răcoroasă. Păduri de fag şi de conifere.

Exploatări forestiere, de minereuri de mangan, de turbă. Izvoare minerale. Staţiuni balneoclimatice: Vatra Dornei, Şaru Dornei ş.a.

Ţara Făgăraşului (Ţara Oltului), depresiune, formată prin drenarea şi colmatarea de către Olt şi afluenţii săi a unui lac din pleistocenul superior, cuprinsă între Munţii Făgăraşului în sud, Munţii Perşani în est şi Podişul Hirtibaciului în nord-vest. Este o cîmpie piemontană, fragmentată în culmi deluroase la contactul cu munţii, care trec treptat spre nord într-o cîmpie joasă de acumulare cuaternară, cu întinse terase şi şesuri mlăştinoase. Climă răcoroasă cu frecvente inversiuni de temperatură (iarna) şi cu topoclimat de foehn. **Ţ.F.** este străbătută de Olt şi de afluenţii săi carpatici (care vin din Munţii Făgăraşului). Păduri de foioase (fag şi stejar). Exploatări forestiere. Soluri fertile, favorabile agriculturii (se cultivă cereale, cartofi şi plante tehnice).

Ţara Galilor v. **Wales.**

Ţara Moţilor, nume sub care este cunoscută regiunea bazinului superior al Arieşului din Munţii Apuseni. Denumirea vine de la moţi.

ţara nimănui (MILIT.), fîşie de teren aflată între liniile cele mai înaintate ale beligeranţilor.

„Ţara nouă“, revistă culturală lunară, apărută de la 15 octombrie 1911 pînă la 15 iulie 1912, sub conducerea lui Alexandru D. Xenopol (pentru istorie şi sociologie) şi Mihail Dragomirescu (pentru literatură). Din comitetul de direcţie făceau parte, printre alţii, dr. C. Istrati, dr. V. Babeş, G. Murnu, Al. Davila, N. Titulescu. Printre colaboratori s-au numărat: D. Anghel, Elena Văcărescu, V. Eftimiu, Cincinat Pavelescu, Radu D. Rosetti ş.a.

Ţara Oaşului, depresiune de origine tectono-vulcanică, situată pe valea Turului, cuprinsă între Munţii Oaşului şi Munţii Gutîiului. Are o formă aproape rotundă, cu relief variat şi cu altitudini medii reduse. Climă răcoroasă, cu inversiuni de temperatură iarna. Păduri de fag şi de conifere. Exploatări forestiere şi miniere. Izvoare minerale.

Ţara Românească, stat feudal românesc, creat la începutul sec. al XIV-lea între Carpaţi, Dunăre, Siret şi Milcov, prin unirea sub o singură autoritate a formaţiunilor statale din stînga şi din dreapta Oltului, apărute în perioada feudalismului timpuriu. Capitala **Ţ.R.** a fost, succesiv, la Cîmpulung, la Argeş (Curtea de Argeş), la Tîrgovişte, la Bucureşti (Cetatea Dîmboviţei) şi Tîrgovişte, prin alternanţă, pînă în sec. al XVIII-lea, cînd s-a fixat definitiv la Bucureşti. Primul domn al **Ţ.R.** a fost Basarab I, care prin victoria de la Posada (1330) asupra regelui Ungariei, suzeranul său, a consacrat independenţa ţării, consolidată în timpul lui Vladislav I (Vlaicu). Desăvîrşirea organizării instituţionale a **Ţ.R.** a fost realizată în timpul lui Mircea cel Bătrîn, cînd **Ţ.R.** a cunoscut o însemnată dezvoltare economică şi politică. În timpul domniei lui Mircea cel Bătrîn s-a desăvîrşit şi unificarea ţării, care cuprindea Muntenia, Oltenia, Dobrogea, precum şi ducatele Amlaşului şi Făgăraşului din Transilvania. Primul atac turcesc asupra **Ţ.R.** a avut loc în 1369, în timpul lui Vladislav I (Vlaicu). Timp de aproape 150 de ani, independenţa **Ţ.R.** a fost menţinută datorită victoriilor obţinute de Mircea cel Bătrîn, Dan al II-lea, Vlad Ţepeş şi Radu de la Afumaţi. În sec. al XVI-lea, **Ţ.R.** a fost inclusă în sistemul politic al Imperiului otoman, fără ca aceasta să fie transformată în paşalic. La sfîrşitul sec. al XV-lea şi în prima jumătate a sec. al XVI-lea, un rol important în viaţa politică a **Ţ.R.** l-a avut familia boierilor *Craioveşti*. Luptele antiotomane au fost reîncepute prin războiul de eliberare condus de Mihai Viteazul, care a obţinut un şir de victorii asupra turcilor, dintre care cea mai însemnată a fost la Călugăreni (1595). În vederea întăririi capacităţii de rezistenţă antiotomană, Mihai Viteazul a unit, pentru scurtă vreme (1600), sub autoritatea sa toate cele trei ţări române: **Ţ.R.**, Transilvania şi Moldova. Sfîrşitul sec. al XVI-lea şi începutul sec. al XVII-lea au fost marcate pe plan economic de creşterea domeniului feudal în dauna obştilor ţărăneşti libere şi de legarea de glie, legiferată prin ansamblul de măsuri numit Legătura lui Mihai Viteazul, iar pe plan politic prin instaurarea regimului nobiliar-boieresc, care a cunoscut o însemnată stabilitate în timpul domniei lui Matei Basarab, remarcabil prin preocupările sale de ordin economic şi cultural. Agravarea exploatării a provocat intensificarea luptei maselor, care a răbufnit în dese răscoale. Dintre acestea, cea mai puternică a fost aceea din 1655, în care s-au împletit lupta ţărănimii şi a orăşenimii cu revolta *seimenilor*. A doua jumătate a sec. al XVII-lea se caracterizează prin reluarea luptei pentru scuturarea dominaţiei otomane: Constantin Şerban şi Mihnea al III-lea au iniţiat lupta armată împotriva turcilor în înţelegere cu Gheorghe Ştefan, domnul Moldovei, şi cu Gh. Rákóczy al II-lea, principele Transilvaniei (Mihnea al III-lea a repurtat victorii însemnate asupra turcilor chiar la sud de Dunăre), iar Şerban Cantacuzino şi Constantin Brîncoveanu au iniţiat acţiuni diplomatice, îndreptîndu-şi atenţia spre Austria şi Rusia. În aceste condiţii, Poarta otomană a instaurat în Ţara Românească regimul turco-fanariot (1716—1821), perioadă de maximă exploatare turcească şi de îngustare a autonomiei politice, domnii, recrutaţi din rîndurile fanarioţilor, fiind numiţi direct de către Poartă. Cel mai însemnat dintre domnii fanarioţi a fost Constantin Mavrocordat, care a realizat numeroase reforme, printre care suprimarea servituţilor personale (1746). Prin pacea de la Passarowitz (1718), Imperiul otoman a cedat Austriei, Oltenia; aceasta a reintrat în hotarele **Ţ.R.** în urma păcii de la Belgrad (1739). Începînd din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, în economia **Ţ.R.** apar elemente capitaliste (arendăşia în agricultură, manufacturile etc.). Stimulată şi de prevederile păcilor de la Kuciuk-Kainargi (1774) şi Adrianopol (1829), economia ţării s-a înviorat, **Ţ.R.** fiind atrasă în circuitul comerţului european. În urma prefacerilor economice, rolul oraşelor şi al orăşenilor a crescut, burghezia începînd să se manifeste din ce în ce mai puternic în viaţa socială şi politică. În 1821 a avut loc, sub conducerea lui *Tudor Vladimirescu*, o puternică mişcare revoluţionară cu caracter social şi naţional. Deşi înfrîntă, ea a dus la înlăturarea regimului turco-fanariot. Între 1828 şi 1834 **Ţ.R.** a fost ocupată de armatele Rusiei ţariste, care i-a impus un statut de conducere *(Regulamentul organic)*. Creşterea rolului economic şi politic al burgheziei, succesele înregistrate pe drumul creării culturii naţionale şi răspîndirea în mase a ideilor revoluţionare au dat avînt mişcării sociale şi naţionale în **Ţ.R.** În 1840 a avut loc o acţiune revoluţionară menită a schimba organizarea de stat, dar, fiind descoperită, a eşuat. În iunie 1848 a izbucnit revoluţia burghezo-democratică, condusă de o seamă de luptători progresişti, ca *N. Bălcescu, Al. G. Golescu (Negru), Gh. Magheru, C.A. Rosetti* ş.a. După înăbuşirea *revoluţiei din 1848* de către trupele turceşti şi ruseşti, în **Ţ.R.** s-a instaurat, pînă în 1856, un regim de ocupaţie militară turco-ţaristă, sub oblăduirea căruia a fost reintrodus regimul Regulamentului organic. În anii de după revoluţia din 1848, viaţa politică a **Ţ. R.** a fost dominată de lupta pentru Unirea Principatelor, care s-a intensificat în anii războiului Crimeii (1853—1856). Ultimul domn al **Ţ.R.** a fost *Barbu Ştirbei*. În 1859 s-a realizat în fapt unirea **Ţ.R.** cu Moldova. Principatele Unite şi-au schimbat denumirea, în 1862, în aceea de România.

Ţara Vrancei, depresiune subcarpatică, tectono-erozivă, cuprinsă între Munţii Vrancei şi dealurile subcarpatice Răchitaşul Mare şi Mic, Răiuţ, Gîrbova ş.a. Rîurile care o străbat au compartimentat-o în mai multe bazine depresionare (Soveja-Crimineţ, Vrancea şi Bisoca-Neculele). Relief variat, văi adînci, cu terase de acumulare deformate tectonic; altitudini cuprinse între 300 şi 900 m. Climă răcoroasă, cu dese inversiuni termice. Păduri de foioase. Exploatări forestiere.

Ţara Zarandului, depresiune tectono-erozivă, situată pe rama vestică a Munţilor Apuseni, cuprinsă între Munţii Codru-Moma în nord şi Munţii Zarandului în sud; este compartimentată în trei depresiuni mai mici (Almaş, Hălmaş şi Brad), separate de praguri vulcanice înalte. Relief colinar cu aspect de cîmpie montană, cu văi largi cu terase. **Ţ.Z.** este drenată de Crişul Alb şi de afluenţii săi. Exploatări de roci de construcţie.

„Ţară Nouă“, săptămînal cultural, politic şi literar, de orientare democratică, apărut la Cluj de la 21 mai 1939 pînă la 1 septembrie 1940. Au colaborat: N. Iorga, T. Vianu, V. Eftimiu, M. Beniuc, V. Jinga, Bucur Şchiopu, M. Biji, V. Iancu, V. Novac ş.a. Ultimul său număr a fost un manifest al intelectualilor transilvăneni împotriva dictatului de la Viena, număr oprit de cenzură.

ţarévici (în trecut), titlu purtat de fiul ţarului desemnat a fi moştenitor la tron.

Ţarigrad, denumire folosită în folclor, în literatură şi în documentele slave, din cele mai vechi timpuri pînă în sec. al XVII-lea, pentru a desemna oraşul Constantinopol (Istanbul). Termenul a fost preluat şi de folclorul românesc.

ţárina, joc popular românesc, răspîndit în zona Munţilor Apuseni, întîlnit sub formele: *ţ. mocanilor*, *ţ. văsarilor* şi *ţ. minerilor*. Se joacă perechi, în coloană, în ritm binar şi cu o mişcare moderată. Are o parte de plimbare şi una de învîrtire şi este însoţită de strigături cîntate sau recitate.

ţărăneásca, joc popular românesc mixt, răspîndit în nordul Moldovei. Se joacă în cercuri mici, cuprinzînd 3—5 perechi, cu braţele încrucişate la spate. În ritm binar, jocul este vioi, cu paşi tropotiţi, accentuaţi în contratimp, şi cu învîrtiri rapide. Se numeşte şi *ruseasca*.

ţărănime, populaţie care trăieşte în mediul rural şi care participă nemijlocit la producţia agricolă. În orînduirile precapitaliste, **ţ.** reprezintă partea cea mai numeroasă a populaţiei. În ţările capitaliste şi în cele socialiste, ponderea numerică a **ţ.** depinde de gradul de dezvoltare a industriei. În diferite orînduiri sociale, de-a lungul timpurilor structura de clasă a **ţ.** a cunoscut modificări şi diferenţieri, în funcţie de stadiul de dezvoltare a forţelor de producţie şi, mai ales, de evoluţia formelor de proprietate asupra pămîntului. În capitalism, **ţ.** este supusă unui proces continuu de diferenţiere în burghezia satelor, în **ţ.** mijlocaşi, **ţ.** săraci, semiproletari şi proletari agricoli. În perioada imperialismului se accentuează concentrarea proprietăţii asupra pămînturilor în mîna monopolurilor şi se accelerează procesul de ruinare a micilor gospodării agricole. În ţările coloniale şi dependente există însemnate rămăşiţe ale formelor precapitaliste de exploatare a **ţ.** În etapa revoluţiilor burghezo-democratice şi a celor proletare, păturile **ţ.** se raliază forţelor revoluţionare care se angajează în rezolvarea problemei agrare. Această problemă îşi găseşte rezolvarea deplină doar în cadrul revoluţiilor socialiste. În ţările socialiste, prin transformarea socialistă a agriculturii, **ţ.** devine o clasă nouă, care-şi bazează munca în comun pe proprietatea socialistă asupra pămîntului şi a celorlalte mijloace principale de producţie.

ţări (în evul mediu în ţările române), denumire generală a unor regiuni în care s-a păstrat multă vreme organizarea social-politică dezvoltată din instituţia obştii săteşti. În Moldova se mai numeau şi *cîmpuri* sau *ocoale*. Multe dintre aceste **ţ.** au evoluat rapid în epoca formării şi consolidării relaţiilor feudale, devenind formațiuni statale, care, unindu-se sub o singură autoritate, au dat naștere statelor feudale *Țara Românească* și *Moldova*. Cele mai cunoscute **ț.** au fost: *Țara Loviștei*, situată în depresiunea intracarpatică Loviștea; *Țara Vrancei*, situată în depresiunea intracarpatică Vrancea; *Țara Brodnicilor*, situată în sudul Moldovei, pe valea Bîrladului, menționată documentar pentru prima dată în 1234, ca „terra Brodnic"; *Țara Bistriței*, vechi centru de populație românească, organizat, după ocuparea Transilvaniei de către Ungaria, în district, unde au fost aduși, la începutul sec. al XIII-lea, coloniști sași. A fost multă vreme posesiune a domnilor Moldovei; *Țara Lăpușului*, situată într-o mică depresiune pe valea Lăpușului, în Transilvania; *Țara Bîrsei*, situată în depresiunea cu același nume din Transilvania, atestată documentar pentru prima dată în 1211, cu prilejul colonizării cavalerilor teutoni alături de populația românească, ca „terra Borza"; *Țara Făgărașului (Țara Oltului)*, situată în depresiunea cu același nume din Transilvania, menționată documentar pentru prima dată în 1222, ca „terra blachorum" (țara românilor). Ea și-a menținut unitatea și individualitatea chiar și atunci cînd a fost domeniu al regilor Ungariei sau al principilor Transilvaniei. A fost multă vreme posesiune a domnilor Țării Românești; *Țara Amlașului*, situată în regiunea Sibiului, pomenită documentar pentru prima dată în sec. al XIII-lea (Silva Blachorum et Bissenorum). A fost multă vreme posesiune a domnilor Țării Românești; *Țara Hațegului*, situată în depresiunea cu același nume din Transilvania, atestată documentar pentru prima dată în „Diploma ioaniților" (1247), ca „terra Harsoc", aparținînd voievodatului lui Litovoi; *Țara Zarandului*, situată pe valea Crișului Alb, constatată documentar pentru prima dată în sec. al XIII-lea; *Țara Severinului*, situată în sudul Banatului, menționată documentar pentru prima dată în sec. al XIII-lea, ca „terra Zeurini". Regii Ungariei au organizat aici, în 1230, *Banatul Severinului*; *Țara Oașului*, situată în depresiunea cu același nume din Transilvania; *Țara Maramureșului*, situată în nordul României, în depresiunea cu același nume. Datorită condițiilor istorice și geografice specifice, populația din aceste ultime două țări păstrează și azi, nealterate, multe dintre obiceiurile și tradițiile sale.

Țările de Jos, denumire dată, în evul mediu și în epoca modernă, teritoriului care cuprindea Belgia, Olanda, Luxemburgul, precum și nord-estul Franței. V. și Burgundia; Flandra; Belgia; Olanda; Luxemburg.

țărm, porțiunea de uscat care mărginește o întindere de apă și asupra căreia se exercită acțiunea valurilor și a mareelor. Ca urmare a abraziunii și acumulării marine, a mișcărilor eustatice și epirogenetice etc., configurația **ț.** se schimbă încontinuu. Se disting **ț.** înalte (de obicei stîncoase și abrupte) și **ț.** joase (de obicei însoțite de numeroase forme de acumulare marină), *ț. de emersiune* (în regiuni în care marea se retrage) și *ț. de ingresiune* (în regiuni în care marea înaintează asupra uscatului). Cîteva tipuri caracteristice de **ț.** de ingresiune sînt **ț.** cu fiorduri, **ț.** de tip rias, **ț.** de tip dalmatic (cu *canoli*, format prin invadarea de către mare a unei regiuni cu culmi paralele cu țărmul, care rămîn sub formă de insule alungite, pe cînd văile ce le desparte sînt acoperite de apă).

țeavă (TEHN.), piesă din metal, din sticlă sau din alte materiale, avînd formă cilindrică și goală la interior, cu lungime mare în raport cu diametrul ei exterior. Țevile se execută prin laminare, prin sudare etc. și sînt larg folosite în construcții și în instalații (pentru transportul și circulația materialelor fluide, ca elemente de rezistență etc.). — (EXPL. PETR.) *Ț. de extracție*, țeavă cu diametru mic (1/4—4 țoli), folosită la sondele de extracție a țițeiului pentru a forma un canal (coloana de *ț. de e.*) prin care țițeiul și gazele ajung din stratul productiv la suprafață. Sin. *tubing*.

Țebea, sat aparținînd comunei Baia de Criș, în raionul Brad, reg. Hunedoara, situat pe valea Crișului Alb. Exploatări de cărbune brun. Locuită de țărani, lucrători la minele de aur din Gura Barza și Brad, care în evul mediu s-au răsculat în repetate rînduri împotriva exploatării și au participat activ la revoluția din 1848 din Transilvania. La **Ț.** se află gorunul lui Horia, care străjuiește mormîntul lui Avram Iancu.

țechín, monedă de aur venețiană, care circula în statele italiene, în Austria și în Orient; în țările române a circulat în sec. XVII—XVIII și avea aceeași valoare ca ducatul olandez și cel imperial (austriac).

Țedenbal, Jumjaaghiin (n. 1916), prim-secretar al Partidului Popular Revoluționar Mongol (din 1958), președinte al Consiliului de Miniștri al R.P. Mongole (din 1952). Membru al P.P.R.M. din 1939, iar din 1940 membru al C.C. Între 1940 și 1954, secretar general al C.C. al P.P.R.M. În 1941—1945 a fost șef al Conducerii politice a Armatei populare revoluționare mongole și locțiitor al comandantului suprem al acesteia. Între 1945 și 1952 a fost locțiitor al primului ministru al R.P. Mongole.

J. Țedenbal

țelină¹ (*Apium graveolens*), plantă legumicolă bienală din familia umbeliferelor, cu tulpina înaltă pînă la 80—90 cm, cu frunze mari penate și flori albe. Se cultivă pentru rădăcina sa îngroşată, globuloasă, albă în interior, folosită în alimentaţie. Unele varietăţi sînt specializate pentru producerea peţiolului etiolat sau pentru frunze.

ţélină², suprafaţă de teren înierbată, de obicei cu vegetaţie spontană, utilizată pentru păşune sau fîneaţă. **Ţ.** se poate forma şi prin cultivarea amestecurilor de graminee şi leguminoase perene.

Ţelinograd, oraş în Uniunea Sovietică, în R.S.S. Kazahă, aşezat pe valea rîului Işim. 159 000 loc. (1965). Industrie constructoare de maşini, a materialelor de construcţie, alimentară. Nod feroviar. Institute de învăţămînt superior. Pînă în 1960 s-a numit *Akmolinsk*.

Ţepeluş Basarab, nume sub care este cunoscut *Basarab cel Tînăr*, domn al Ţării Româneşti (1477–1481), ridicat în scaunul domnesc de Ştefan cel Mare, apoi învins şi detronat tot de acesta pentru politica filoturcă pe care a dus-o.

Ţereteli, Akaki Rostomovici (1840–1915), poet gruzin, iluminist. Fondator, alături de I. Ceavceavadze, al literaturii gruzine moderne. Opera lui, expresie, cu profund caracter popular, a ideilor sale revoluţionare, îmbină evocarea trecutului eroic al poporului gruzin, a luptei sale pentru independenţa naţională (poemele istorice, dramele şi nuvela „Başi-Aciuki") cu aceea a patosului muncii creatoare („Cîntecul muncii", „Muncitorilor"). **Ţ.** a salutat cu entuziasm revoluţia rusă din 1905–1907 („Tineretului", „Jos cu ei"). El a îndreptat literatura gruzină pe făgaşul realismului.

Ţesătoria de relon „Panduri"-Bucureşti, unitate a industriei textile ale cărei începuturi datează din 1937. Iniţial a avut alt obiect al activităţii; în prezent produce ţesături din fire chimice şi mixte.

ţest 1. Capac de pămînt ars sau de fontă, cu care se acoperă pîinea, mălaiul etc. puse la copt pe vatra încinsă. Procedeul de coacere a pîinii cu **ţ.** se mai păstrează izolat în unele regiuni ale ţării din antichitate. **2.** Schelet rigid al şeii, samarului sau sidelcii.

ţesút (HIST.), asociaţie de celule, de sinciţii, de plasmodii şi de substanţă acelulară (fibre şi substanţă fundamentală amorfă), care s-a diferenţiat din punct de vedere biochimic, structural şi funcţional, adaptîndu-se unei anumite funcţiuni. *Ţesuturile animale* se împart, în general, în patru mari grupe: a) *ţ. epiteliale*, care derivă din ectoderm, endoderm şi mezodermul epitelial şi au celulele aşezate unele lîngă altele, fără spaţii intercelulare mari (ex. epiderma, endodermul intestinului); b) *ţ. mezenchimatoase* (sau de *tip conjunctiv*), care derivă din mezenchimul embrionar şi ale căror celule sînt mai mult sau mai puţin îndepărtate unele de altele şi înglobate într-o substanţă intercelulară (ex. **ţ.** conjunctiv, **ţ.** cartilaginos, **ţ.** osos, **ţ.** sanguin); c) *ţ. musculare*, care derivă din toate foiţele embrionare, dar mai ales din mezoderm, şi sînt formate din celule sau din fibre alungite, care au proprietatea de a se contracta; d) *ţ. nervoase*, care derivă din ectoderm şi sînt formate din celule nervoase sau neuroni, din fibre nervoase şi din celule de susţinere, avînd ca principal rol recepţionarea impresiilor de la exterior sau de la organele corpului şi trimiterea impulsurilor la organele de reacţie. *Ţesuturile vegetale* se împart, după caracterele morfologice ale celulelor din care sînt constituite, în următoarele tipuri: *parenchimul*, format din celule izodiametrice, şi *prosenchimul*, format din celule alungite, fusiforme; după originea lor, distingem **ţ.** formative, embrionare (meristematice) şi **ţ.** definitive, primare şi secundare (epidermice, fundamentale şi conducătoare); după funcţiunile pe care le îndeplinesc, **ţ.** vegetale sînt: epidermice (epiderma, suberul, ritidomul), mecanice (**ţ.** fibros, colenchimul şi sclerenchimul), formative (meristemele), de absorbţie, asimilatoare, conducătoare, de rezervă, aerifere, secretoare etc. — *Ţ. adipos*, ţesut format din celule pline cu picături de grăsime. *Ţ.a.* se găseşte în special sub piele şi în jurul organelor şi reprezintă a douăzecea parte din greutatea corpului la omul normal. — *Ţ. conjunctiv*, ţesut format din diferite tipuri de celule (conjunctive, fibrocite, mastocite, plasmocite), fibre (reticulare, colagene, elastice) şi substanţă fundamentală. După tipul de celule sau fibre care predomină, *ţ.c.* se împarte în: lax, membranos, tendinos, aponevrotic, elastic etc. *Ţ.c.* se găseşte în tot organismul, umple toate spaţiile dintre ţesuturi, uneşte părţile componente ale organelor, organele între ele, de asemenea se găseşte sub piele, formînd hipodermul. Are un rol fiziologic deosebit de important, atît trofic (în el se găsesc lichidul interstiţial, substanţele nutritive care trec din capilare în celule, anticorpii care iau parte la apărarea organismului etc.), cît şi rol mecanic (amortizează şocurile, umple spaţiile libere, iar prin **ţ.** elastic, tendinos, aponevrotic favorizează mişcările membrelor, ale vertebrelor, pulsaţia arterelor, contracţia musculară etc.). Se mai numeşte *ţ. interstiţial*, *ţ. de susţinere*. — *Ţ. celular subcutanat*, varietate de ţesut conjunctiv lax, situat sub piele. Este constituit din fibre conjunctive elastice şi de reticulină, din celule conjunctive variate (fibrocite, histiocite, celule grase, limfocite etc.) şi din capilare sanguine. În *ţ.c.s.* sînt situate vasele şi nervii superficiali. El permite mobilizarea sîngelui spre organele profunde. — *Ţ. erectil*, ţesut format dintr-o aglomerare de capilare care au între ele un mare număr de fibre elastice, ceea ce permite mărirea de volum a acestora şi umplerea lor cu o mare cantitate de sînge. În felul acesta, organele care conţin *ţ.e.* îşi măresc mult volumul (ex. uretra, corpii cavernoşi, mucoasa nazală etc.).

Ţi Bai-şi (1860–1957), pictor şi grafician chinez. În majoritatea operelor sale a reprezentat flori şi păsări. După eliberarea Chinei a creat o serie de lucrări în care reflectă aspiraţiile maselor largi către pace. Tehnica sa preferată a fost tuşul.

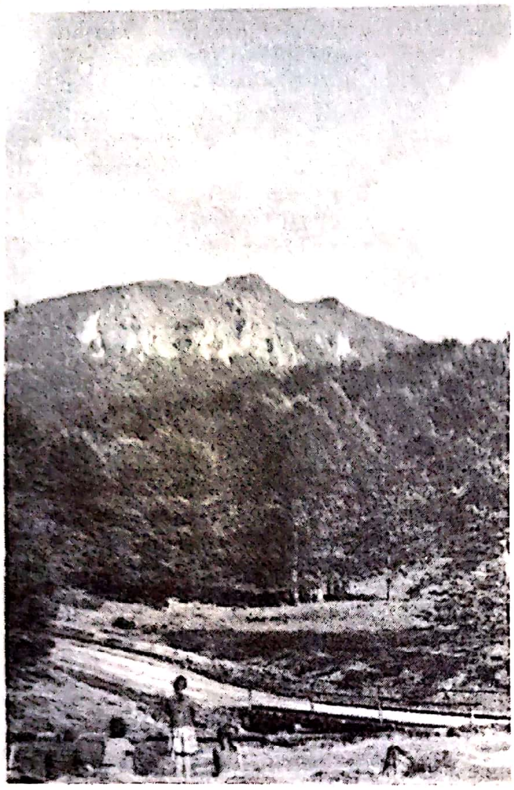

Vedere din Munţii Ţibleşului

Ţibleşului, *Munţii ~*, munţi în Carpaţii Orientali, cuprinşi între masivul Văratec la vest şi valea Sălăuţei la est. Structural corespund unor cute ale flişului paleogen (marne şi gresii cretacice), străpunse şi acoperite parţial de roci vulcanice neogene. Eroziunea a modificat relieful primar, care a căpătat un caracter larg vălurit, cu forme structurale monoclinale şi martori vulcanici (neckuri în formă de clăi despărţite prin văi largi). Altitudinea maximă: 1 842 m (vîrful Ţibleş). Clima de munte mijlociu, cu precipitaţii bogate. Păduri de fag şi de conifere. Exploatări miniere (sulfuri complexe) şi forestiere.

Ţichindeal, Dimitrie (1775--1818), cărturar şi fabulist român. S-a născut la Becicherecul Mic, a fost învăţător şi paroh în satele bănăţene, iar între 1812 şi 1815 profesor la şcoala preparandală din Arad. Este autorul unei culegeri de fabule („Filosoficeşti şi politiceşti prin fabule moralnice învăţături", Buda, 1814), în majoritate traduse sau localizate, în proză, după D. Obradovici.

Ţicleni, comună în raionul Gilort, regiunea Oltenia, situată în zona subcarpatică. 4 260 loc. (1965). Zăcăminte de petrol, descoperite şi puse în exploatare în anii puterii populare.

ţigáie, rasă de oi autohtonă (cu originea în forma sălbatică *Ovis vignei arkar*), crescută pentru producţia de lînă semifină, carne şi lapte. Reprezintă circa 30% din efectivul de ovine al ţării noastre. Greutatea corporală a oilor adulte este de 40—45 kg, iar a berbecilor de 55—75 kg. Producţia anuală de lînă variază între 1,8 şi 4 kg. Cantitatea anuală de lapte este în medie 70—90 kg pe o lactaţie. În ţara noastră, rasa **ţ.** a fost, pe de o parte, supusă unei acţiuni de transformare prin încrucişare cu rasa merinos, în scopul măririi efectivului cu lînă fină (în special în zonele de sud-est şi vest ale ţării), iar pe de altă parte este folosită pentru absorbirea şi transformarea ovinelor cu lînă groasă (de rasă ţurcană).

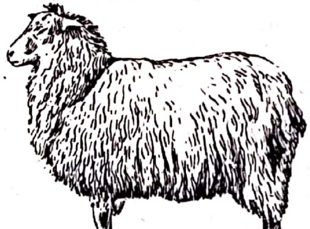

Ţigaie

ţigáni, denumire dată grupului etnic originar din nord-vestul Indiei. Limba lor face parte din familia de limbi indoeuropene. Începînd din sec. al V-lea, au migrat în Iran şi în Asia mediteraneană, apoi în Imperiul bizantin (sec. al IX-lea), de unde, în sec. X—XIV, au pătruns în sud-estul şi centrul Europei, ca şi în nordul Africii. În sec. al XV-lea au pătruns în Europa apuseană (în special în Peninsula Iberică), iar din sec. al XIX-lea în cele două Americi. Pe teritoriul patriei noastre sînt pomeniţi prima oară în sec. al XIV-lea. În evul mediu, majoritatea **ţ.** din ţările române erau robi (domneşti, boiereşti şi mănăstireşti), ocupaţiile lor principale fiind acelea de căldărari, fierari, aurari, rudari, spoitori, cîntăreţi etc. În 1844 în Moldova şi în 1847 în Ţara Românească au fost dezrobiţi **ţ.** domneşti şi mănăstireşti, iar în 1855 în Moldova şi în 1856 în Ţara Românească şi cei boiereşti. Dezvoltarea societăţii a determinat schimbări în modul de viaţă al **ţ.**, nomadismul lor cedînd locul vieţii sedentare şi încadrării în toate domeniile de activitate ale societăţii. **Ţ.** posedă un bogat tezaur folcloric (literar, muzical şi coregrafic), care în unele ţări a fost asimilat de cel naţional sau l-a influenţat pe acesta.

ţigănúş (ZOOL.) **1.** *(Umbra krameri)* Specie de peşte teleostean din familia umbridelor, cu corpul lung pînă la 12 cm şi cu spatele negru. Trăieşte în ape mocirloase. Nu are importanţă economică. **2.** *(Plegadis falcinellus)* Specie de pasăre călătoare din ordinul ciconiiformelor, cu cioc lung şi curbat în jos, cu pene de culoare aproape neagră, cu reflexe ruginii şi verzi. La noi cuibăreşte în bălţile Dunării şi în Deltă. Se hrăneşte cu nevertebrate şi cu peşti mici.

ţigărár *(Byctiscus)*, gen de insectă din ordinul coleopterelor, de circa 1 cm lungime, a cărei femelă depune ouăle în frunze pe care le răsuceşte în formă de ţigară, după ce le-a tăiat incomplet peţiolul. **Ţ.** este dăunător pentru viţa de vie, pentru păr, tei, plop etc.

ţiglă (CONSTR.), piesă de argilă arsă, de sticlă sau de mortar de ciment, în formă de placă, folosită pentru executarea învelitorilor de acoperiş. **Ţ.** de argilă arsă se fabrică din argilă sau din pămînturi argiloase, care, după fasonare, sînt arse la temperaturi de 950—1 100°C. După formă se deosebesc: *ţ. solzi*, *ţ. cu jgheab* etc.

țimíri (țimirași) (în evul mediu în țările române), denumire a călăuzelor și însoțitorilor oficiali ai călătorilor, mai cu seamă de la hotare pînă la curtea domnească. Se recrutau dintre *plăieși* (în Țara Românească) și dintre *străjeri* (în Moldova).

Țindao, oraș în R.P. Chineză, în provincia Șandun, așezat pe țărmul sudic al peninsulei Șandun. 1 121 000 loc. (1957). Industrie textilă (prelucrarea bumbacului), alimentară (morărit, uleiuri vegetale, băuturi alcoolice), constructoare de mașini (nave, vagoane, utilaj industrial) etc. Important port la Marea Galbenă și mare bază a flotei de pescuit. Institute de învățămînt superior. Stațiune balneoclimatică.

Ținhai, provincie în R.P. Chineză, situată în nord-estul podișului Tibet. Suprafața: 721 000 km^2. 2 000 000 locuitori (1957), în special chinezi, în rest tibetani, dungani etc. Centrul administrativ: *Sinin*. Cea mai mare parte a teritoriului este alcătuită din munți (masivele Kunlun și Nanșan), care închid depresiunea Țaidam. Climă continentală excesivă. De pe teritoriul provinciei izvorăsc fluviile Iantzî, Huanhe și Mekong. Cel mai mare lac este Kukunor. Zăcăminte de petrol, de minereuri neferoase, minereu de fier, sare gemă, cărbune. Principala ramură a economiei este creșterea animalelor pe pășuni (ovine și iaci.). Culturile agricole ocupă suprafețe mici (1% din suprafață), concentrate în nord-est, pe valea rîului Sininhe. Se cultivă: grîu, orz, ovăz, porumb, gaolean, leguminoase. Industrie extractivă, chimică, a materialelor de construcție, de prelucrare a metalelor, alimentară, de prelucrare a lemnului etc.

Țintea, comună în raionul Cîmpina, reg. Ploiești. 6 160 loc. (1965). Exploatări de petrol. Stațiune balneoclimatică cu izvoare minerale (cloruro-sodice, sulfatate, iodurate) și cu un lac ce conține apă cloruro-sodică concentrată, recomandate în tratarea afecțiunilor aparatului locomotor și ginecologice, a anemiilor, a debilității etc.

ținút (în evul mediu în Moldova), denumire a unității administrativ-teritoriale corespunzînd *județului* din Țara Românească. Fiecare **ț.** avea în frunte un pîrcălab sau staroste (dacă în cuprinsul lui se afla vreo cetate) ori un județ.

Ținuturile Australe și Antarctice Franceze, teritoriu în emisfera sudică, alcătuit din insulele subantarctice, arhipelagul Kerguelen, arhipelagul Crozet, insulele Saint Paul și Nouvelle Amsterdam (toate situate în partea meridională a Oceanului Indian) și din Terre Adélie (o porțiune din continentul antarctic situată între meridianele 136° și 142° longitudine estică). Sînt locuite temporar, fiind folosite ca baze pentru cercetarea științifică a regiunilor subantarctice, pentru vînătoarea balenelor, focilor și pentru pescuitul langustelor. Posesiune franceză.

Țiolkovski, Konstantin Eduardovici (1857–1935), om de știință și inventator sovietic. Principalele sale lucrări se referă la: construcția dirijabilelor metalice, cu înveliș din tablă ondulată și cu volum variabil (1885–1892), avioanele cu înveliș metalic (1894) și rachetele pentru zboruri interplanetare (după 1896). A elaborat teoria zborului rachetei, cu luarea în considerație a variației masei ei în timpul zborului (în 1903) și teoria zborului rachetelor compuse sau a trenurilor de rachete (în 1929). Tot el a rezolvat problema zborului rachetei în cîmpul gravitațional omogen și a calculat rezervele de combustibil necesare pentru traversarea atmosferei. **Ț.** a studiat pentru prima oară problema rachetelor-sateliți artificiali ai Pămîntului, a emis ideea creării stațiilor extraterestre ca baze intermediare pentru zborurile interplanetare etc.

K. E. Țiolkovski

țipár (*Misgurnus fossilis*), specie de pește teleostean din familia cobitidelor, cu corpul lung de 18–25 cm, aproape cilindric, acoperit cu solzi mărunți și cu un strat de mucus; la gură are 10 mustăți. Trăiește și în țara noastră pe fundul apelor, mai ales în bălți. **Ț.** are posibilitatea să respire și aerul atmosferic, pe care îl înghite; schimbul de gaze are loc în ultima porțiune a intestinului, care este vascularizată. Importanță economică redusă. Sin. *chișcar*.

Țipar

țipiríg (CHIM.) v. **clorură de amoniu.**

țíteră, instrument muzical popular german cu coarde, asemănător lăutei sau chitarei.

țiței (GEOL., CHIM.) v. **petrol.**

Țițeica, Gheorghe (1873–1939), matematician român. A fost profesor la Universitatea și la Școala politehnică din București; membru al Academiei Române și al mai multor academii și societăți științifice străine, doctor honoris causa al Universității din Varșovia. Prin lucrările sale de geometrie diferențială, **Ț.** s-a făcut cunoscut lumii științifice internaționale. În special s-a ocupat cu studiul rețelelor din spațiul cu *n* dimensiuni, definite printr-o ecuație a lui Laplace. A introdus o clasă de suprafețe și o clasă de curbe care astăzi îi poartă numele. Este unul dintre creatorii geometriei diferențiale centro-afine. A fost un mare popularizator al științelor. Împreună cu I. Ionescu, A. Ioachimescu și V. Cristescu a fundat revista „Gazeta matematică", cu G.G. Longinescu publicația „Natura" pentru răspîndirea științelor, iar cu D. Pompeiu a editat revista „Mathematica". Op. pr.: „Geometria diferenţială proiectivă a reţelelor" (1924), „Introducere în geometria diferenţială proiectivă a curbelor" (1931).

Gh. Ţiţeica

— *Curbă Ţ.*, curbă pentru care raportul dintre torsiunea într-un punct oarecare al ei şi pătratul distanţei de la origine la planul osculator în acel punct este constant. — *Suprafaţă Ţ.*, suprafaţă pentru care raportul dintre curbura lui Gauss într-un punct oarecare al ei şi puterea a patra a distanţei de la origine la planul tangent la suprafaţă în acel punct este constant. Liniile asimptotice ale unei *s.Ţ.* sînt curbe Ţiţeica.

Ţiţeica, Şerban (n. 1908), fizician român, fiu al lui Gh. Ţiţeica. Este profesor la Universitatea din Bucureşti, membru al Academiei Republicii Socialiste România, membru străin al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., membru corespondent al Academiei saxone de ştiinţe din Leipzig. Specialist în fizica teoretică, a publicat lucrări din domeniile fizicii statistice, mecanicii cuantice, fizicii nucleului atomic şi a particulelor elementare etc. A adus o importantă contribuţie la teoria fenomenelor de transport, fiind primul care a luat în considerare cuantificarea mişcării electronului în cîmp magnetic. Studiind mişcarea unui colectiv de particule punctuale încărcate cu sarcini electrice, aflate sub influenţa unor cîmpuri exterioare şi a cîmpurilor electrice şi magnetice datorite însăşi mişcării colectivului, **Ţ.** a reuşit să dea o formulare relativist-invariantă a ecuaţiilor de evoluţie pentru astfel de colective şi o formulare covariantă a legilor statistice. Op. pr.: „Variaţia rezistenţei în cîmp magnetic" (1934), „Absorbţia razelor corpusculare grele" (1936), „Teoria pozitronului" (1940), „Principiul al doilea al termodinamicii şi mecanica statistică" (1953).

Ş. Ţiţeica

Ţiţin, Nikolai Vasilievici (n. 1898), botanist sovietic, membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. şi membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România. A creat numeroase soiuri de graminee şi de solanacee. Are importante contribuţii în domeniul hibridării îndepărtate. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Ţiui Iuan (circa 340–280 î.e.n.), mare poet chinez. Exilat datorită unor intrigi, în urma unor îndelungi peregrinări, s-a sinucis. În capodopera sa „Lisao" („Poemul tristeţii şi mîniei"), poetul exprimă în imagini scînteietoare dragostea sa de patrie, dînd în vileag, fără cruţare, stupiditatea şi perfidia autorităţilor şi a monarhului însuşi. A mai scris „Nouă elegii", scurte poeme lirice care concentrează experienţele sale amare de viaţă, precum şi poemul „Cimiliturile", cu referiri la mituri şi la legende străvechi. Opera sa, care continuă şi dezvoltă tradiţia populară în poezia chineză, se caracterizează prin forţa tragismului, a fanteziei poetice, prin frumuseţea şi eleganţa limbii. Creaţia lui Ţiui Iuan a exercitat o mare influenţă asupra generaţiilor ulterioare.

ţînţar, denumire dată insectelor din ordinul dipterelor, cu antene lungi şi cu aparat bucal conformat pentru înţepat şi supt. Unele specii de **ţ.** în stadiul de larvă produc pagube în culturile de ciuperci, la grîu, la varză sau gale la diferite plante. La cele mai multe specii, larva trăieşte în apă, iar adulţii sînt hematofagi (ex. **ţ.** anofel, flebotomul, culicidele).

ţîr (ZOOL.), puiet de scrumbie albastră (pînă la dimensiunea de 20 cm), pescuit primăvara, la începutul migraţiei din Marea Mediterană în Marea Neagră, perioadă în care indivizii sînt foarte slăbiţi. Se comercializează săraţi şi uscaţi.

ţoi (*Sitta europaea*), pasăre insectivoră căţărătoare şi sedentară din ordinul paseriformelor, puţin mai mare decît o vrabie, cu cioc conic, drept şi lung. Culoarea penelor este cenuşie pe spate şi alburie pe pîntece. Trăieşte prin păduri, livezi şi grădini cu pomi bătrîni, în scorburile cărora îşi face cuibul. Se numeşte şi *ţiclete, scorţar*.

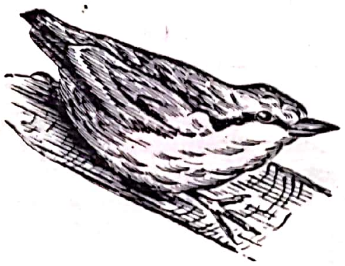

Ţoi

Ţoi En Ghen (n. 1900), preşedintele Prezidiului Adunării Populare Supreme a R.P.D. Coreene (din 1957), membru al Prezidiului Comitetului Politic al C.C. al Partidului Muncii din Coreea (1966). Vicemareşal al R.P.D. Coreene (din 1953). Între 1948 şi 1957 a fost ministru al Apărării, iar între 1953 şi 1957 locţiitor al preşedintelui Cabinetului de Miniştri al R.P.D. Coreene. Între 1955 şi 1966, a fost vicepreşedinte al C.C. al Partidului Muncii din Coreea.

Ţuculescu, Ion (1910–1962), pictor român. A debutat de timpuriu, la vîrsta de 15 ani, sub îndrumarea lui Eustaţiu Stoenescu, cu o expoziţie personală. Renunţînd pentru un timp la pictură, a studiat biologia şi medicina umană, pentru ca din 1934 să se împartă între activitatea artistică şi cea ştiinţifică. Net delimitată în etape, pictura sa se remarcă în prima perioadă printr-o viziune expresionistă, care pleacă de la figurarea realităţii („Noaptea salcîmilor"). Pornind cu predilecţie de la reprezentarea motivelor folclorice, interioare ţărăneşti sau chiar obiecte (covorul oltenesc, păpuşa populară, mai tîrziu troiţa), interpretate uneori simbolic şi realizate într-un colorit intens, strălucitor („Păpuşile, norul şi fluturii"), ajunge la o sinteză originală, cu pronunţat caracter naţional. Cu timpul se desprinde treptat de elementele din realitate, tinzînd tot mai mult spre un expresionism abstract, cu puternice efecte decorative şi în care domină prelucrarea ornamentului plastic folcloric („Privirile cîmpului"). În ultima fază viziunea sa atinge un paroxism expresiv, dînd naştere unui univers plastic de simboluri încărcate de o poezie bizară, obsedantă, produs al unei dramatice tensiuni lăuntrice („Testamentul meu plastic").

ţúnder (METAL.) v. **arsură.**

Ţungaria, depresiune în sud-vestul R.P. Chineze, înconjurată de munţii Tian-Şan, Alatau şi Altaiul Mongol. Suprafaţa: 700 000 km². În centrul ei sînt mari suprafeţe acoperite cu barcane şi dune. Climă subtropicală continentală. Din depresiunea **Ţ.** izvorăşte Irtîşul. Vegetaţie de stepă. Culturi agricole (porumb, grîu, gaolean, bumbac).

ţurcánă (ZOOTEHN.), rasă locală primitivă de oi, în trecut cu o arie de răspîndire foarte largă. Producţia anuală de lînă este mică şi cu firul gros; producţia de lapte este în medie de 66 kg anual. Prezintă mai multe varietăţi (albă, neagră, brumărie). Varietatea brumărie are o importanţă aparte, fiind apreciată în special pentru producţia de pielicele. În ţara noastră, rasa **ţ.** a fost supusă acţiunii de transformare prin încrucişare cu rasele de lînă fină şi semifină. În prezent, zona ei de creştere în rasă curată este limitată la regiunile muntoase.

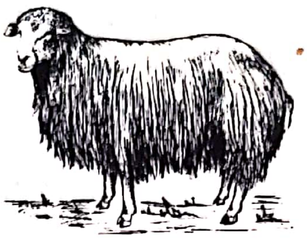

Ţurcană

Ţusima, *bătălia de la ~*, bătălie navală care a avut loc în mai 1905, în timpul războiului ruso-japonez (1904—1905), lîngă insulele Ţusima, în Strîmtoarea Coreii, în care flota japoneză, comandată de amiralul Togo, a provocat o mare înfrîngere flotei ruse.

Ţuţugan, Florea (1908—1961), logician român. A adus contribuţii valoroase în studiul silogismului şi al implicaţiei. Op. pr.: „Silogistica judecăţilor de predicaţie" (1957).

Ţzeansi, provincie în estul R.P. Chineze, situată la sud de cursul mijlociu al fluviului Ianţzî. Suprafaţa: 164 800 km². Populaţia: 18 610 000 loc. (1957). Centrul administrativ: *Nancean*. Relief muntos în vest, est şi sud (înălţimea maximă 1 696 m), în partea centrală relief deluros, iar în nord relief de cîmpie. Zăcăminte de cărbuni, minereu de wolfram (peste 70% din producţia ţării), zinc, plumb etc. Industrie textilă, constructoare de maşini, a porţelanului, chimică, a lemnului şi a hîrtiei. Provincia Ţzeansi este o importantă regiune de cultură a orezului. Se mai cultivă grîu, orz, batate, trestie de zahăr, rapiţă, iută, chenaf, rafie, bumbac, ceai, plante citrice. Se cresc porcine.

Ţzeansu, provincie în estul R.P. Chineze, situată în bazinul inferior al fluviului Ianţzî. Suprafaţa: 106 200 km². Populaţia: 45 230 000 loc. (1957). Densitatea populaţiei este foarte ridicată (peste 400 loc./km²). Centrul administrativ: *Nankin*. Alte oraşe: Şanhai (cel mai mare oraş chinez), Usi, Ceanciou şi Suciou. Relief de cîmpie. Zăcăminte de cărbune, minereu de fier, apatite, caolin. Principalele ramuri industriale sînt industria textilă (ţesături de bumbac şi de mătase) şi alimentară. Alte ramuri dezvoltate: industria chimică, energetică, constructoare de maşini. Se cultivă cereale (orez, grîu, porumb, gaolean), bumbac, rafie, rapiţă, arahide, ceai. Este dezvoltată sericicultura, creşterea porcinelor şi a păsărilor. Se practică pescuitul.

Ţzin, dinastie de împăraţi chinezi (265—420 e.n.), în timpul căreia China de nord a căzut sub dominaţia hunilor (304—351), a şianbilor din Manciuria (351—370) şi a tibeto-tanguţilor (370—581). Cei mai de seamă împăraţi din dinastia **Ţ.** au fost: Sî-ma-ian (265—290) şi Tjăng-di (326—342), care au iniţiat o legislaţie agrară şi reforme fiscale destinate întăririi autorităţii centrale a statului.

Ţzinan, oraş în R.P. Chineză, centrul administrativ al provinciei Şandun, aşezat în bazinul inferior al fluviului Huanhe. 862 000 loc. (1957). Industrie constructoare de maşini (maşini-unelte, utilaj industrial, automobile, tractoare), siderurgică, alimentară, textilă, chimică. Nod feroviar şi rutier, aeroport. Universitate şi alte institute de învăţămînt superior.

U

u, a douăzeci şi cincea literă a alfabetului limbii române; sunetul notat prin această literă. Este o vocală închisă, rotunjită, din seria posterioară.

Ubicini /*übisiní*/, Abdolonyme Honoré J. (1818–1884), istoric şi publicist francez. A participat la revoluţia de la 1848 din Ţara Românească, fiind secretar al guvernului provizoriu şi apoi al locotenenţei domneşti. Reîntors în Franţa, a desfăşurat o intensă campanie de susţinere a cauzei românilor şi a latinităţii limbii noastre (prefaţa *Gramaticii* lui Alecsandri, 1863), pentru care i s-a acordat cetăţenia română (1867) şi a fost ales membru onorar al Academiei Române (1871). A redactat biografiile româneşti din „Dictionnaire universel des Contemporains" al lui G. Vapereau (1853). Op. pr.: „Mémoire justificatif de la révolution roumaine du 11/23 juin 1848" (1849), „La question des Principautés devant l'Europe" (ed. 2, 1858), „Les Principautés-Unies devant la Conférence" (1866).

ubicvíst (lat. *ubique* „pretutindeni"; BOT.; despre plante), care creşte şi se dezvoltă la fel de bine în condiţii de mediu diferite (ex. şopîrliţa).

Ucayali, rîu în Peru, unul dintre izvoarele fluviului Amazon (1 950 km). Izvorăşte din munţii Anzi, la est de masivul Coropuna, traversează Cordiliera de Est, apoi curge în Cîmpia Amazoanelor. Navigabil în cursul inferior.

Uccello, Paolo (pe numele adevărat *Paolo di Dono*) (circa 1397–1475), pictor şi decorator florentin. A fost elevul lui Ghiberti şi Donatello. A fost preocupat de problema perspectivei liniare (perspectiva combinată, pluriocularǎ). Preocupările sale sînt ilustrate în puţinele lucrări rămase, printre care celebrul triptic de dimensiuni mari „Bătălia de la San Romano" (1423–1425), caracterizate prin compoziţia aglomerată de personaje şi de animale, prin contrastele puternice de umbră şi de lumină şi prin originalul simţ decorativ (pămîntul roz, oamenii verzi). Printre frescele lui **U.** se numără portretul lui Giovanni Acuto (Domul din Florenţa).

U Cen-en (circa 1500–1580), scriitor chinez din epoca Min. Romanul său „Călătorie spre Soare-apune", inspirat din vechi legende budiste şi din isprăvile pelerinului chinez Siuan Ţzan, are un puternic caracter satiric, antifeudal, dezvăluind contradicţiile ascuţite ale societăţii vremii, corupţia cîrmuitorilor ţării, prostia şi lăcomia dregătorilor.

Ucraina v. **Republica Sovietică Socialistă Ucraineană.**

Udrea (**Udrea Băleanu**) (? –1601), boier muntean, mare armaş şi mare ban în timpul domniei lui Mihai Viteazul. A avut un rol de seamă în campaniile lui Mihai Viteazul în Transilvania şi în Moldova, fiind numit de domn hatman al Moldovei (1600). După ocuparea Ţării Româneşti de către poloni şi înscăunarea lui Simion Movilă, a încercat să organizeze o răscoală împotriva acestuia, dar a fost prins şi ucis.

Udrischi, Gheorghe N. (1867–1958), medic veterinar român, fost profesor de patologie şi clinică chirurgicală la Facultatea de medicină veterinară din Bucureşti, întemeietorul şcolii chirurgicale veterinare din România. A fost membru corespondent al Academiei de medicină veterinară din Paris.

uéd (GEOGR.), vale largă, fără apă, cu fundul acoperit de nisip şi pietriş, caracteristică pentru deşerturile din Africa de nord şi Arabia. Doar în urma rarelor ploi, prin **u.** se scurg ape torenţiale. Se termină în depresiuni lipsite de scurgere. Mulţi geografi le consideră forme fluviatile relicte, văi ale rîurilor din epoca pluvială. Uneori vîntul se canalizează pe **u.,** generînd, prin eroziune selectivă, structuri alveolare, nişe şi surplombe. Adesea, datorită unei tasări mai mari a nisipurilor, **u.** constituie căi de comunicaţie importante.

Ufa, oraş în U.R.S.S., capitala R.S.S. Autonome Başkire (R.S.F.S. Rusă), aşezat pe valea rîului Belaia, afluent al Kamei. 683 000 loc. (1965). Industrie electroenergetică, constructoare de maşini (maşini energetice, aparate electrice, utilaj petrolier etc.), a petrolului, chimică, a lemnului, uşoară şi alimentară. Universitate şi alte institute de învăţămînt superior, teatre, muzee.

Uffizi /*uffíţi*/, palat construit la Florenţa de G. Vasari (1567–1574), din însărcinarea lui Cosimo I. Din 1575 s-a creat aici o galerie de sculptură, alături de care s-au adăugat mai tîrziu importante colecţii de pictură italiană, franceză, germană, flamandă-olandeză, un cabinet de stampe ş.a. Galeria **U.** este astăzi una dintre cele mai bogate din lume.

Uganda, stat în Africa estică, situat pe ecuator, între Sudan, Kenia, Tanzania, Ruanda şi Congo (Kinshasa). Suprafaţa: 236 037 km². Populaţia: 7 551 000 loc. (1965), majoritatea negri bantu, circa 30% nilotici, un mic număr de sudanezi, apoi indieni, europeni, arabi. Capitala: *Kampala.* Limba oficială: engleza. Relief de podiş, cu înălţimi cuprinse în general între 1 000 şi 1 200 m, slab vălurit, cu unele vîrfuri muntoase izolate, mărginit de linii de falie, depresiuni şi grabene adînci (în care s-au format lacurile Victoria, Albert şi Eduard, situate la graniţele **U.**). Faliile sînt însoţite de masive vulcanice, printre care la graniţa cu Congo masivul Ruwenzori (5 119 m), în sud-vest o porţiune din munţii vulcanici Virunga, iar în est vulcanul stins Elgon. Climă ecuatorială musonică. Teritoriul **U.** este străbătut de cursul superior al Nilului şi de afluenţii săi. În partea sudică şi centrală, mari suprafeţe sînt mlăştinoase. Păduri pe pantele munţilor, savane cu ierburi înalte (pe alocuri trecînd în păduri-parc) în sud, savane mai uscate cu ierburi scunde în nord, stepe în zonele mai înalte. Zăcăminte de minereu de cupru, cobalt şi wolfram, apatite. Este o ţară agrară în curs de dezvoltare; monopolurile străine, îndeosebi cele engleze, deţin încă poziţii importante în economie. Agricultura dă peste 3/4 din venitul naţional. Principalele culturi sînt cafeaua şi bumbacul. Se mai cultivă ceai, mei, sorg, batate, în sud manioc şi bananieri. Se cresc cornute mari şi mici. Industria este reprezentată prin exploatări miniere, întreprinderi de prelucrare a produselor agricole (egrenarea bumbacului, zahăr, prelucrarea cafelei, a tutunului, a ceaiului), fabrici de ciment, o fabrică de mobilă. Construirea de noi întreprinderi industriale şi organizarea plantaţiilor este realizată îndeosebi de societatea pe acţiuni „Corporaţia pentru dezvoltarea Ugandei", controlată de stat, dar cu participarea unor capitaluri străine. Se exportă cafea, bumbac, piei, ceai, cupru brut şi se importă metale, maşini şi utilaje, automobile, produse petroliere şi chimicale, ţesături. Comerţul exterior este orientat spre Marea Britanie, S.U.A., R.F.G. şi Japonia. — *Istoric.* Pe teritoriul **U.**, populat din timpuri străvechi, s-au constituit în evul mediu patru state feudale: Buganda, Toro, Bunyoro şi Ankole. Dintre acestea, cel mai mare şi mai dezvoltat din punct de vedere economic a fost Buganda, care, în sec. al XIX-lea, a devenit un puternic stat centralizat, întreţinînd un comerţ înfloritor cu ţările arabe. În 1890 trupe engleze au pătruns în Buganda, iar în 1894 Anglia a unit prin forţă cele patru state într-unul singur, sub numele de **U.**, impunîndu-i un regim de protectorat. Sub presiunea mişcării de eliberare naţională, care s-a intensificat după cel de-al doilea război mondial, Anglia a fost nevoită să acorde **U.** autonomia internă (martie 1956); în octombrie 1962 a fost proclamată independenţa ţării, iar în 1963 **U.** s-a proclamat republică. Este membră a Comunităţii Britanice de Naţiuni. Organul legislativ suprem este Adunarea Naţională. Potrivit constituţiei din mai 1966, şeful statului (preşedintele) este şi prim-ministru.

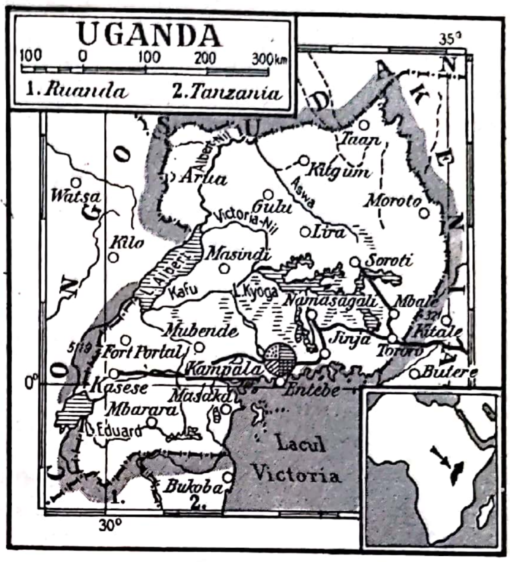

úghiu, denumire dată galbenului, derivînd de la numirea prescurtată a galbenilor ungureşti („uggrăski" în vechile documente slavone).

Uhan, oraş în R.P. Chineză, centrul administrativ al provinciei Hubei, aşezat pe valea fluviului Ianţzî, format prin unirea a trei oraşe: Hancou, Ucian, Hanian. 2 226 000 loc. (1958). Industrie siderurgică, constructoare de maşini (maşini-unelte, vagoane, nave, rulmenţi, maşini agricole etc.), chimică, a cimentului, uşoară şi alimentară. Nod rutier, aeroport, important port pe fluviul Ianţzî, accesibil vaselor maritime. Filială a Academiei de Ştiinţe a R.P. Chineze, institute de cercetări ştiinţifice, universitate şi numeroase alte institute de învăţămînt superior, teatre, muzee.

Uhde *[u:də]*, Fritz von (1848—1911), pictor german, reprezentant al impresionismului german. **U.** a contribuit la propagarea socialismului creştin, prezentînd sentimental, în imagini biblice, viaţa micilor agricultori. Reprezentat în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România prin lucrările „Fetiţă cîntînd", „Cei trei magi în drum spre Bethleem".

Uhland *[ú:lant]*, Ludwig (1787—1862), poet şi istoric literar german, liberal-burghez, aparţinînd romantismului tîrziu. Valorificînd în mod creator poezia populară, **U.** a scris versuri de o deosebită autenticitate şi simplitate. Volumele „Poezii" (1815), „Poezii patriotice" (1816) au inspirat melodiile devenite populare ale lui Brahms, Liszt, Mendelssohn, Schumann şi Schubert. Baladele sale, în majoritate istorice („Blestemul bardului"), se remarcă prin originalitate şi culoare. Prin scrierile sale „Studiu despre cîntecele populare germane", „Walther von der Vogelweide" (1822), „Istoria poeziei vechi germane" (1830—1831), ca şi prin culegerea „Vechi cîntece populare germane din sud şi nord" (1844—1845), el este unul dintre fondatorii germanisticii. A scris şi drame de valoare minoră.

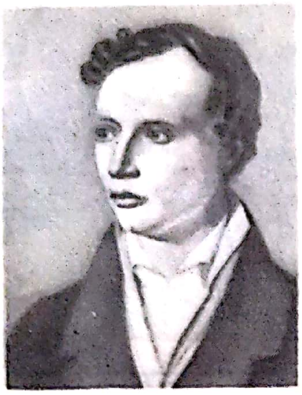

L. Uhland

Uhtomski, Aleksei Alekseevici (1875—1942), fiziolog sovietic, elev al lui Vvedenski. A fost profesor la Universitatea din Petersburg şi membru al Academiei de Ştiinţe a Uniunii Sovietice. **U.** a preluat direcţiile de cercetare ale lui Secenov şi Vvedenski şi a descoperit unele principii de bază ale activităţii sistemului nervos, dintre care „legea dominaţiei". Cercetările lui **U.** despre dominantă au avut o largă aplicare în diferitele domenii ale biologiei şi medicinii, ca şi în psihologie şi pedagogie. Op. pr.: „Însuşirea ritmului în lumina învăţăturii despre parabioză" (1926). Laureat al Premiului Lenin (1931).

Uhtomski, Dmitri Vasilievici (1719— c. 1775), arhitect rus. Activitatea lui **U.** a fost legată în exclusivitate de oraşul Moscova, pentru care a elaborat o serie de planuri de sistematizare. Este de asemenea autorul mai multor construcţii cu caracter clasicizant, în care a încercat să dezvolte principiile teoretice ale lui Vitruviu, Palladio şi Vignola („Poarta roşie" din Moscova).

uitáre, fenomen psihic care se manifestă printr-o reproducere greşită sau prin imposibilitatea de a recunoaşte sau de a reproduce ceea ce a fost memorat anterior. **U.** aspectelor neesenţiale ale experienţei anterioare are un rol pozitiv, eliberînd psihicul de acest balast; dimpotrivă, **u.** aspectelor esenţiale are un rol negativ. **U.** se explică neurofiziologic prin acţiunea inhibiţiei. Uneori este posibil ca un material care pare uitat să poată fi reprodus din nou după un timp, fenomen denumit *reminiscenţă.*

uium, cantitate de produse reţinută la batoză, la moară etc. drept plată în natură pentru diferite servicii (de treierat, de măcinat etc.).

„Új Élet" *[ui]* („Viaţa nouă"), revistă ilustrată social-culturală în limba maghiară, editată de Comitetul de Stat pentru Cultură şi Artă. Înfiinţată în aprilie 1958 sub denumirea „Művészet", poartă titlul actual din octombrie 1959. Apare bilunar, la Bucureşti.

„Új Idő" *[ui]* („Timp nou"), organ de presă în limba maghiară al Comitetului regional P.C.R. Braşov şi al Sfatului popular regional. Apare săptămînal, la Braşov, din martie 1963.

Ukrainka, Lesea (1871—1913), scriitoare ucraineană, reprezentantă de frunte a poeziei revoluţionare. Datorită conţinutului lor, poeziile scrise de **U.** au fost tipărite în afara graniţelor Rusiei (culegerile „Pe aripile cîntecului", 1893; „Gînduri şi visuri", 1899; „Ecouri", 1902), multe dintre ele apărînd abia după 1917. Continuatoare a tradiţiei inaugurate de Şevcenko, **U.** a influenţat, la rîndul ei, pe mulţi poeţi ucraineni contemporani. Ca dramaturg, ea a cultivat în special genul dramei alegorice, aducînd pe primul plan eroi prometeici („În catacombe", 1905; „Avocatul Martian", 1911; „Stăpînul de piatră", 1912, trad. rom.). Feeria „Cîntecul pădurii" (1912) slăveşte frumuseţea sentimentelor pure şi reprezintă o culme a creaţiei sale poetice.

Ulan-Bator, capitala R.P. Mongole, cel mai mare centru politic, industrial şi cultural al ţării, aşezat pe valea rîului Tola, la 1 300 m altitudine. 243 100 loc. (1965). Industrie

Vedere din Ulan-Bator

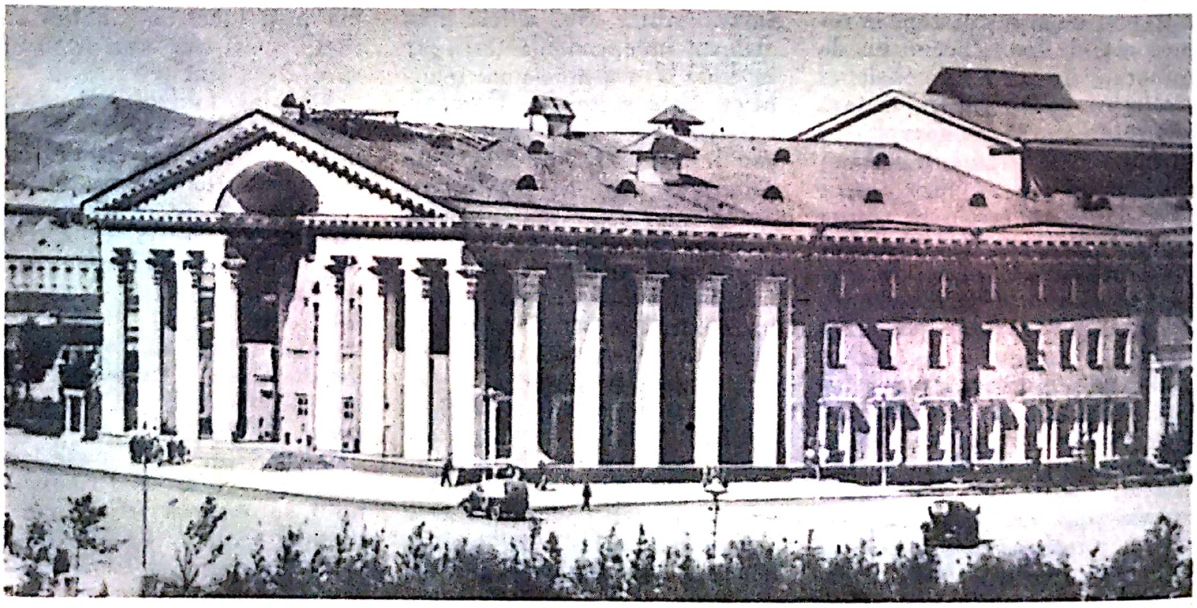

energetică, de pielărie, de prelucrare a lînii, alimentară (morărit, prelucrarea cărnii, produse lactate), constructoare de maşini, de prelucrare a lemnului, a materialelor de construcţie (cărămizi), poligrafică etc. Nod de comunicaţii rutiere, feroviare şi aeriene. Academie de ştiinţe, universitate, biblioteci, teatre, muzee. Pînă în 1924 s-a numit *Ugra*.

uláni 1. Denumire dată ostaşilor din corpurile de cavalerie mongolo-tătare în sec. XIII—XIV. **2.** Denumire dată ostaşilor din regimentele de lăncieri călări care alcătuiau cavaleria uşoară în unele ţări din Europa, începînd din sec. al XVI-lea.

Ulanova, Galina Sergheevna (n. 1910), balerină sovietică, artistă a poporului din U.R.S.S. S-a remarcat prin stăpînirea desăvîrşită a dansului clasic, prin deosebita sensibilitate lirică, prin graţie şi plasticitate. A creat roluri ca: Maria din „Fîntîna din Bahcisarai" (Asafiev), Julieta din „Romeo şi Julieta" (Prokofiev), Odette-Odilia din „Lacul lebedelor" (Ceaikovski), Giselle din „Giselle" (Adam).

Ulan-Ude, oraş în U.R.S.S., capitala R.S.S. Autonome Buriate (R.S.F.S. Rusă), aşezat pe valea rîului Selenga. 220 000 loc. (1965). Industrie constructoare de maşini (locomotive, vagoane, nave fluviale), alimentară (produse din carne), textilă, a materialelor de construcţie etc. Nod feroviar. Institut de învăţămînt superior, teatre, muzee.

Ulbricht *[úlbriht]*, Walter (n. 1893), prim-secretar al Partidului Socialist Unit din Germania (din 1953), preşedinte al Consiliului de Stat al R.D.G. (din 1960). Membru al Partidului social-democrat german din 1912, iar din 1918 al Ligii „Spartacus"; a fost unul dintre creatorii Partidului Comunist din Germania (1918). Membru al C.C. din 1923, iar apoi secretar a C.C. al P.C.G. De atunci face parte din nucleul de conducere al partidului. A fost membru supleant al Comitetului Executiv al Internaţionalei Comuniste (1935—1943). Între 1943 şi 1945 a fost membru al Comitetului naţional „Germania liberă". A fost unul dintre fondatorii P.S.U.G. în 1946 şi unul dintre vicepreşedinţii lui. După crearea Republicii Democrate Germane a deţinut funcţii de răspundere şi pe linie de stat. În 1950—1953 a fost secretar general al C.C. al P.S.U.G.

W. Ulbricht

úlcer (lat. *ulcus, eris* „rană"; MED.), ulceraţie a pielii sau a mucoaselor, atacînd toate straturile acestora şi care are tendinţa de a se permanentiza. Se datoreşte fie unei cauze locale (compresiune prelungită, edem, corp străin etc.), fie unei cauze generale (sifilis, tuberculoză, cancer etc.). — *U. gastroduodenal*, ulcer al mucoaselor gastrice şi duodenale, întîlnit de obicei în boala ulceroasă. — *U. peptic*, ulcer care apare în urma unei operaţii de stomac făcută pentru un ulcer gastroduodenal.

ulceráţie (MED.), leziune caracterizată printr-o pierdere circumscrisă a integrităţii pielii sau mucoaselor, ca urmare a unui proces distructiv tisular. Consecinţă a unor tulburări locale trofice, circulatorii sau de altă natură, **u.** pot fi provocate de factori variaţi: mecanici, fizici, chimici, microbieni etc. **U.** se împart în superficiale (exulceraţii) şi profunde, ultimele avînd de obicei o slabă tendinţă de cicatrizare.

uléiuri, lichide vîscoase, nevolatile, insolubile în apă, de origine vegetală sau animală (constituite dintr-un amestec de gliceride mixte), minerală (constituite din hidrocarburi grele) şi sintetică (ex. uleiuri siliconice), care au proprietatea de a unge. Impropriu, se mai numesc **u.** unele substanţe cu aspect de ulei (ex. uleiuri eterice). — *Ulei comestibil*, ulei vegetal obţinut din seminţele sau din fructele anumitor plante (seminţe de floarea-soarelui, de soia, de arahide etc. sau fructe de măslin, de palmier etc.) şi prelucrat astfel încît să fie limpede, fără substanţe în suspensie şi să aibă gust şi miros plăcut. *U.c.* se obţine prin presare, prin extracţie sau prin presare urmată de extracţie. După extragere, *u.c.* este supus operaţiei de rafinare. *U.c.* constituie unul dintre principalele produse alimentare, cu o mare valoare calorigenă. În 1965, în România, producţia de uleiuri şi grăsimi vegetale comestibile (fără producţia preselor ţărăneşti) a fost de 172 000 de tone (faţă de numai 18 000 de tone în 1938). Principalele unităţi de obţinere şi prelucrare industrială a *u.c.* din ţara noastră se găsesc la Bucureşti, Iaşi, Oradea, Carei, Podari, Galaţi şi Constanţa. — *U. sicative*, uleiuri vegetale care conţin gliceride ale acizilor graşi nesaturaţi cu două sau trei duble legături conjugate. Întinse sub formă de pelicule pe o suprafaţă solidă, *u.s.* se întăresc în contact cu aerul chiar la temperatura camerei, într-un interval de cîteva ore pînă la cîteva zile, datorită unor reacţii de polimerizare. Uscarea este mult accelerată dacă *u.s.* li s-au adăugat în prealabil sicativi (naftenaţi de plumb, de mangan etc.). Se folosesc în industria de peliculogene (ex. ulei de in, de Tung, de ricin deshidratat etc.). — *Ulei de in fiert*, ulei sicativ cu viscozitate mare, obţinut prin încălzirea uleiului de in, în absenţa aerului, la temperaturi de 140—180°C sau 250—300°C şi adaos de sicativanţi. Este utilizat în industria de peliculogene. În comparaţie cu uleiul de in nefiert, acesta conferă peliculelor de lacuri şi de vopsele calităţi superioare (duritate, elasticitate, luciu şi rezistenţă la intemperii etc.). — *U. semisicative*, uleiuri vegetale care conţin gliceride ale acizilor graşi nesaturaţi, în special cu două duble legături în moleculă. Întinse sub formă de pelicule pe o suprafaţă solidă, *u.s.* se întăresc

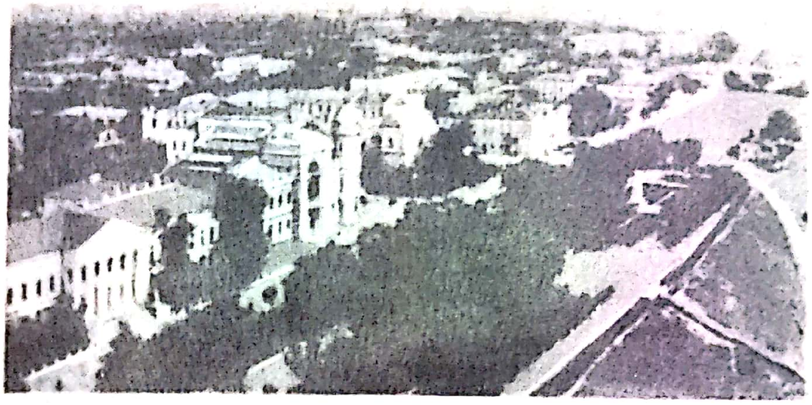

Ulianovsk. Vedere din avion

în contact cu aerul într-un timp mai lung decît **u.** sicative. Pentru a putea fi utilizate în industria de peliculogene, *u.s.* se supun în prealabil polimerizării, oxidării, sicativării etc. (ex. ulei de floarea-soarelui, de soia). — *U. polimerizate*, uleiuri tehnice obținute din ulei de in, de floarea-soarelui, de ricin deshidratat etc. prin tratamente termice sau termocatalitice, în prezența ori în absența aerului, sau prin voltolizare. În urma acestui tratament crește viscozitatea și se ameliorează proprietățile peliculogene. — *U. minerale*, lichide vîscoase, de proveniență petrolieră, incolore sau colorate de la galben la brun-roșcat, obținute din fracțiunile cu punct de fierbere ridicat de la distilarea țițeiului. În vederea fabricării *u.m.* se utilizează țițeiuri selecționate, parafinoase sau asfaltoase. Se deosebesc **u.** lubrifiante pentru: motoare cu ardere internă, utilaje mecanice industriale (**u.** ușoare, **u.** medii și **u.** grele), turbine de apă și de abur, compresoare, suflante, mașini frigorifice. *U.m.* se întrebuințează și ca **u.** izolante (**u.** de transformator), fluide hidraulice, fluide de amortizare, agenți de transfer de căldură etc. În țara noastră se produc *u.m.* la Teleajen, Ploiești, Cîmpina și Brașov. — *Ulei ușor*, fracțiune obținută prin distilarea gudroanelor de la cocsificarea cărbunilor de pămînt. Are limitele de fierbere între 80 și 170°C și reprezintă circa 3% din gudronul supus prelucrării. Se compune în proporție de 70% din benzen și toluen. — *Ulei mediu*, fracțiune obținută prin distilarea gudroanelor de la cocsificarea cărbunilor de pămînt. Are limitele de fierbere între 170 și 240°C și reprezintă circa 10% din gudronul supus prelucrării. Conține fenol, crezoli etc. — *Ulei greu*, fracțiune obținută prin distilarea gudroanelor de la cocsificarea cărbunilor de pămînt. Are limitele de fierbere între 240 și 270°C și reprezintă circa 10% din gudronul supus prelucrării. Este bogat în fenoli superiori. — *Ulei de antracen*, fracțiune obținută prin distilarea gudroanelor de la cocsificarea cărbunilor de pămînt. Are limitele de fierbere între 270 și 370°C și reprezintă 12—27% din gudronul supus prelucrării. Compusul cel mai important care se separă din acest ulei este *antracenul*. — *U. sulfonate*, agenți activi de suprafață care se obțin prin tratarea uleiurilor vegetale cu acid sulfuric. Se întrebuințează în industria textilă și a pielei. — *U. siliconice*, derivați organo-silicici cu bune proprietăți de ungere, rezistenți la temperaturi extreme, rezistenți la agenți chimici și avînd remarcabile proprietăți dielectrice. V. și siliconi. — *U. eterice*, lichide volatile de natură vegetală insolubile în apă, avînd de obicei un miros plăcut caracteristic. Se extrag din plante (petale, semințe, frunze etc.), prin distilare cu vapori de apă, prin extracție cu solvenți, prin absorbție în materii grase sau prin presare. *U.e.* sînt amestecuri de substanțe complexe cu funcțiuni chimice diverse (hidrocarburi, alcooli, cetone, eteri, esteri, compuși cu azot etc.). Unele au putut fi sintetizate. Se utilizează în industria cosmetică (ex. ulei de bergamot, ulei de brad, ulei de cuișoare, de dafin, de eucalipt, de flori de portocale, de mentă, de trandafir etc.).

Ulfila (Wulfila) (c. 311— c. 383), episcop arian al vizigoților (din 341). Din cauza persecuțiilor păgîne s-a refugiat împreună cu numeroși adepți în Moesia romană (348). Traducerea Bibliei în gotică (369) efectuată de el, care folosește o scriere combinată (litere grecești, unciale romane și rune germanice), constituie cel mai vechi text de limbă germanică cunoscut pînă astăzi.

Ulianovsk, oraș în U.R.S.S., în R.S.F.S. Rusă, așezat pe Volga. 265 000 loc. (1965). Industrie constructoare de mașini (automobile, mașini-unelte grele și unicate, motoare, aparate electrice), a materialelor de construcție, de încălțăminte, de confecții, de tricotaje, alimentară. Port pe malul lacului de retenție al hidrocentralei de la Kuibîșev. Institut politehnic, pedagogic, agronomic, teatre, muzee (printre care și casa-muzeu „V.I. Lenin“). Pînă în 1924 s-a numit *Simbirsk*; a primit numele actual în cinstea lui V.I. Lenin (Ulianov), care s-a născut aici.

Ulise (lat. *Ulixes*, corespondentul numelui grecesc *Odysseus*; în mitologia greacă), unul dintre eroii vestiți ai războiului troian, personaj principal al „Odiseii“ lui Homer, regele insulei Itaca, soțul Penelopei, renumit pentru șiretenia și istețimea sa. După sfatul său a fost

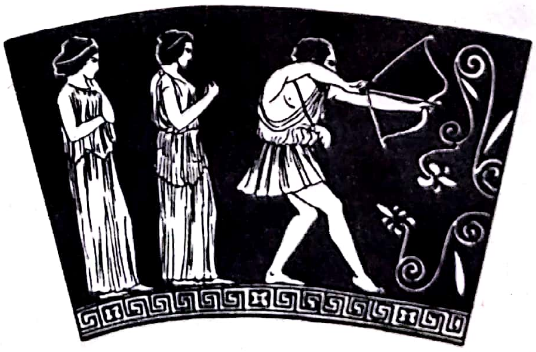

Ulise

construit calul de lemn cu ajutorul căruia, printr-o stratagemă, a fost cucerită Troia. „Odiseea“ ne povesteşte rătăcirile sale pe mare, care au durat timp de zece ani după căderea Troiei, întoarcerea în Itaca şi răzbunarea sa împotriva pretendenţilor la mîna Penelopei.

úliu *(Accipiter)*, gen de păsări răpitoare de zi, cu picioarele înarmate cu gheare foarte curbate, cu aripi relativ scurte şi late şi cu coadă lungă. Sînt păsări puternice, bune zburătoare, îndrăzneţe; atacă alte păsări din zbor, provocînd multe pagube. În ţara noastră mai răspîndite sînt speciile: *u. păsărar (Accipiter nisus)*, de mărimea unui porumbel, cu spatele de culoare cenuşie-închisă, partea ventrală albă sau roşcată, cu dungi transversale dese de culoare brună-întunecată (sin. *păsărar*); *u. porumbar (Accipiter gentilis)*, specie de uliu de mărimea unei găini, cu spatele de culoare brună întunecată, iar partea ventrală cu dungi transversale dese, de culoare brună.

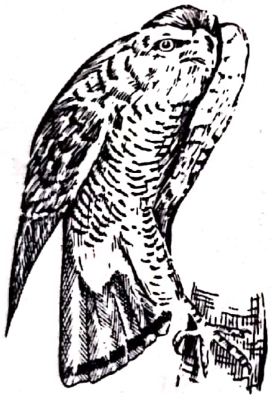

Uliu porumbar

ulm *(Ulmus)*, gen de arbori din familia ulmaceelor, cu frunze asimetrice şi fructe aripate. În ţara noastră sînt mai răspîndite două specii de **u.**: *u. de cîmp (Ulmus foliacea)*, înalt pînă la 30 m, cu scoarţa groasă, negricioasă, adînc crăpată, şi care creşte în regiunile de cîmpie şi de dealuri; *u. de munte (Ulmus montana)*, înalt pînă la 35 m, cu scoarţa subţire, şi care creşte în zona de dealuri şi la munte. Lemnul de **u.** este tare, greu, rezistent, cu utilizări restrînse, mai mult în construcţii.

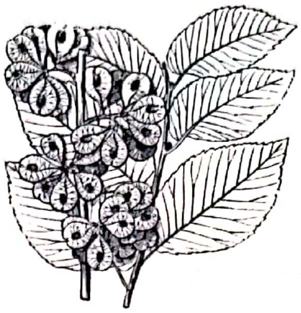

Ulm

Ulmetum, aşezare romană (vicus, apoi cetate fortificată) în Dobrogea, azi Pantelimonul de Sus (raionul Hîrşova). Refăcută în epoca romană tîrzie în mai multe rînduri, cetatea **U.** a fost distrusă de popoarele migratoare la sfîrşitul sec. al VI-lea e.n. Cetatea a fost explorată, prin săpături arheologice sistematice, de V. Pârvan în anii 1911—1914.

Ulpianus, Domitius, jurisconsult roman (sec. al III-lea), contemporan cu împăraţii Caracalla şi Alexandru Sever. Numeroase extrase din lucrările sale au fost inserate în „Digestele“ lui Iustinian. Op. pr.: „Reguli de drept“.

ultimátum, notă diplomatică prin care un stat cere unui alt stat să săvîrşească anumite acţiuni sub ameninţarea că în caz de neconformare va lua măsuri de constrîngere sau va porni război împotriva lui. În prezent, războiul ca o consecinţă a neconformării la un ultimatum este interzis de dispoziţiile Cartei O.N.U.

ultra- (lat. *ultra* „dincolo, mai departe“), element de compunere cu sensul „dincolo de“ (ex. *ultraviolet*, *ultrasunet*).

ultracentrifúgă, centrifugă cu turaţie foarte înaltă (zeci de mii de rotaţii pe minut), cu ajutorul căreia se poate realiza sedimentarea particulelor coloidale, permiţînd astfel determinarea greutăţii lor, sau a particulelor vii de dimensiuni foarte mici (virusuri, organite celulare etc.).

ultráj (DR.), infracţiune care constă în atingerea (prin cuvinte, gesturi sau acte) a onoarei ori a prestigiului unui funcţionar aflat în exerciţiul funcţiunii sau pentru acte efectuate în îndeplinirea atribuţiilor sale, săvîrşită în prezenţa funcţionarului sau adusă la cunoştinţa lui prin comunicare directă. — *U. calificat*, ultraj săvîrşit prin acte de violenţă sau prin ameninţări grave.

ultramarín, colorant mineral, care se găseşte şi în natură. **U.** comercial este un produs sintetic, obţinut prin topirea unui amestec de argilă, carbonat de sodiu, cărbune de lemn şi sulf. După condiţiile de obţinere poate avea diferite culori (ex. albastru, roşu). În practică se întrebuinţează cel mai mult **u.** albastru (la albirea rufelor, în industria zahărului etc.).

ultramicroanalíză (CHIM.), capitol al microanalizei care se ocupă cu identificarea şi cu dozarea substanţelor în cantităţi de ordinul microgramelor (10^{-6} g). Se aplică în studiul izotopilor, în cercetări biochimice etc.

ultramicroscóp (FIZ.), instrument optic, asemănător microscopului, cu ajutorul căruia pot fi studiate particule de dimensiuni foarte mici (sub limita de separare a microscopului obişnuit, determinată de fenomenul difracţiei), aflate în suspensie într-un mediu cu indice de refracţie diferit de cel al particulelor. Iluminarea se face perpendicular pe axa optică a instrumentului, astfel încît în obiectiv pătrunde lumina împrăştiată de particule; acestea apar pe fondul întunecat ca puncte luminoase, neputîndu-li-se identifica nici forma şi nici dimensiunile.

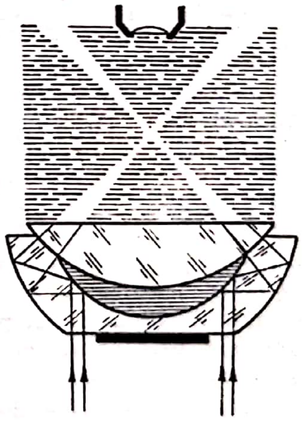

Principiul ultramicroscopului

ultramontanísm (lat. *ultra* „dincolo“ şi *mons, -tis* „munte“, adică dincolo de Alpi), orientare în cadrul catolicismului, apărută în sec. al XV-lea, care susţine pretenţiile papalităţii de dominaţie temporală şi de amestec în treburile interne ale statelor. **U.** a combătut iluminismul şi a acordat un sprijin nelimitat Sfintei Alianţe. În spiritul lui a fost adoptată dogma despre infailibilitatea papii (1870) şi au fost condamnate, prin diferite enciclici şi indexuri, ideile social-politice înaintate din secolele XIX–XX. Cei mai zeloşi promotori ai ultramontanismului au fost *iezuiţii*.

ultrasúnet (FIZ.), vibraţie a unui mediu elastic a cărei frecvenţă depăşeşte pe cea a sunetului, neputînd fi percepută de urechea omului (organele auditive ale unor animale, ca de exemplu liliacul, sînt sensibile şi în domeniul **u.**). Frecvenţa minimă a **u.** este de 20 000 Hz, iar frecvenţa maximă realizată pînă în prezent este de aproximativ 10^6 Hz. Dispozitivele cel mai des utilizate pentru producerea **u.** se bazează pe fenomenul *piezoelectricităţii* sau pe cel al *magnetostricţiunii*. **U.** se propagă, ca şi sunetul, sub formă de unde elastice. În aer, **u.** sînt puternic atenuate, dar prin lichide sau prin solide ele se propagă mult mai bine. Avînd o lungime de undă mai mică decît sunetele, **u.** posedă şi însuşiri direcţionale mai accentuate. Aceste proprietăţi determină folosirea **u.** în sondajul submarin (v. sonar). De asemenea, **u.** sînt utilizate în defectoscopie. În mediul prin care se propagă, **u.** produc comprimări şi dilatări locale, cu variaţii foarte mari de presiune, acceleraţiile particulelor întrecînd de sute de mii de ori acceleraţia gravitaţiei. Aceste acţiuni puternice pot provoca numeroase efecte: ruperea sau gruparea (după condiţii) a moleculelor; distrugerea celulelor sau a microbilor (utilizată în sterilizare); eliberarea gazelor dizolvate în lichide; emulsionarea unui amestec de două lichide nemiscibile; declanşarea unor reacţii chimice (oxidare, explozie); coagularea ceţii şi a fumului etc. **U.** se folosesc şi în terapeutică.

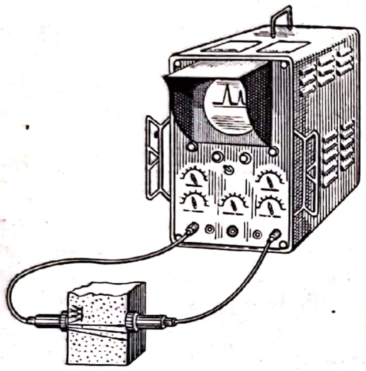

Defectoscopie cu ultrasunete

ultraviolét (FIZ.), domeniu din spectrul radiaţiilor electromagnetice, situat dincolo de ultima culoare (violet) a domeniului vizibil şi avînd lungimea de undă cuprinsă între aproximativ 100 şi 4 000 Å. Ochiul omenesc nu vede în **u.**, însă radiaţiile din acest domeniu sînt periculoase pentru ochi şi, în doze mari, pentru întregul organism. Radiaţiile ultraviolete sînt produse prin mijloace asemănătoare celor pentru producerea luminii (descărcări electrice în gaze, arcuri electrice etc.). Soarele constituie o sursă puternică de radiaţii ultraviolete, care ajung însă la sol foarte atenuate din cauza absorbţiei în atmosferă; radiaţiile ultraviolete sînt mai puternice la altitudini mari, datorită grosimii mai mici a atmosferei, precum şi dimineaţa pe litoralele orientate spre est, datorită cumulării la radiaţiile directe a celor reflectate pe suprafaţa ondulată a apei. Radiaţiile ultraviolete provoacă efecte de natură fizică (ionizare, impresionarea plăcilor fotografice), chimică (reacţii fotochimice) şi biologică (distrugerea ţesuturilor sau a microorganismelor), utilizîndu-se îndeosebi la vindecarea unor boli sau pentru sterilizare.

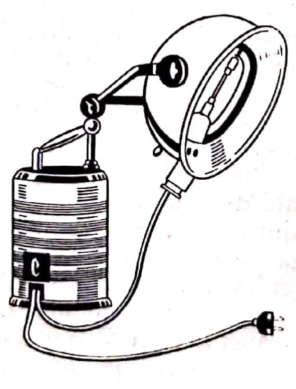

Lampă medicală cu radiaţii ultraviolete

Ulugbek, Muhammed Taragai (1394–1449), sultan timurid din Asia centrală. A luptat împotriva *Hoardei de Aur* şi a susţinut pe oglanul Borak să devină han al *Hoardei Albe*. Astronom, teolog, poet, matematician şi istoric, protector al ştiinţelor şi artelor. **U.** şi-a legat numele de construirea unui renumit observator astronomic la Samarkand. A întocmit, cu mare precizie pentru acele vremuri, un catalog al stelelor, cu erori mai mici decît minuta de arc.

Uluka v. **Kanada.**

úlus (în evul mediu) **1.** Denumire dată unui teritoriu şi populaţiei sale aflate în dependenţă faţă de turco-mongoli. **U.** constituiau apanajul hanului, al unui membru al dinastiei sau al unui mare noian (mare stăpîn feudal). **2.** Formă de organizare social-politică la popoarele din Asia centrală şi din Asia Mijlocie.

„Ulus“, cotidian turc, organ al Partidului republican popular. Fundat în 1919, apare la Ankara.

umanísm (lat. *humanus* „omenesc“) **1.** (În sens restrîns) Mişcare culturală europeană din epoca Renaşterii. Inspirată de prefacerile sociale care pregăteau naşterea lumii burgheze, **u.** a promovat o ideologie nouă, laică; în centrul acestei ideologii se afla omul, ideea liberei dezvoltări a personalităţii umane, concepută într-un spirit individualist. Considerînd că idealul omului liber şi armonios dezvoltat s-a întruchipat în cultura antică, umaniştii au dezgropat, restaurat şi studiat cu fervoare monumentele acestei culturi şi limbile clasice, greaca şi latina. **U.** a apărut mai întîi în Italia, în sec. XIV–XV (Petrarca, Boccaccio, Leonardo Bruni, Poggio Bracciolini, Pico della Mirandola, Lorenzo Valla), apoi s-a răspîndit în Franţa (Rabelais, Montaigne), Ţările de Jos (Erasm din Rotterdam), Anglia (Th. Morus, F. Bacon, Shakespeare), Germania (U. von Hutten, Reuchlin), Ungaria (Janus Pannonius, Bonfini), Polonia (J. Kochanowski), Cehia, Dalmaţia etc. Umaniştii au fost cărturari erudiţi, cu preocupări multilaterale; ei s-au manifestat cu predilecţie pe tărîmul beletristicii, filologiei, istoriei, geografiei umane, filozofiei şi al celorlalte discipline numite şi astăzi umanistice. Inaugurînd spiritul critic modern, ei au întemeiat filologia şi istoriografia bazată pe studiul critic al izvoarelor. Legaţi de aspiraţia spre cultură a maselor populare, în special ale celor orăşeneşti, umaniştii au contribuit la formarea limbilor literare naţionale. Pe tărîmul eticii, ei au opus ascetismului medieval o concepţie optimistă, proclamînd legitimitatea fericirii terestre, iar idealului contemplativ monastic pe cel cetăţenesc, patriotic *(u. civic)*. **U.** n-a fost un curent unitar nici sub raport social-politic, nici sub raport filozofic. În sînul său s-au diferenţiat de timpuriu o ramură aristocratică, a erudiţilor care formau o elită intelectuală, şi o ramură populară, care a culminat cu reprezentanţii comunismului utopic (Th. Münzer, Th. Morus, Campanella). În cadrul **u.**, elementele concepţiei noi, laice despre viaţă s-au împletit în diverse moduri şi grade cu rămăşiţele concepţiilor medievale, opoziţia faţă de acestea luînd cînd forme mai moderate, cînd forme mai radicale. *În România,* umanismul s-a manifestat mai întîi în Transilvania, datorită condiţiilor economice mai favorabile şi legăturilor politice şi culturale cu Italia, patria Renaşterii. Reprezentat de N. Olahus, I. Vitéz, I. Honterus, G. Heltai, M. Halici ş.a., umanismul transilvănean a culminat, sub raportul orientării antifeudale, cu cărturarii legaţi de mişcarea religioasă unitariană din sec. al XVI-lea: Ioan Sommer, Fr. David, Paleologus. În sec. al XVII-lea şi la începutul sec. al XVIII-lea, tendinţe umaniste se afirmă în opera unor cărturari moldoveni, munteni şi transilvăneni, ca Miron Costin, stolnicul Constantin Cantacuzino, N. Milescu, mitropolitul Dosoftei, Dimitrie Cantemir, Gh. Brancovici ş.a., în condiţiile contactului, prin şcolile superioare din ţară şi din străinătate (Polonia, Italia, Constantinopole) cu umanismul şi cultura europeană. Ele s-au manifestat mai cu seamă în istoriografie, precum şi pe tărîmul geografiei (stolnicul Cantacuzino, Milescu, Cantemir), filozofiei, orientalisticii, beletristicii, începuturilor lingvisticii (D. Cantemir) şi al traducerii în limba română a principalelor cărţi religioase (Biblia de la Bucureşti, 1688). Tendinţele umaniste s-au cristalizat îndeosebi în jurul teoriei originii romane a poporului şi a limbii române, a unităţii de neam şi de limbă a românilor, teorie strîns legată, în condiţiile epocii, de lupta de eliberare de sub jugul străin. Necesitatea fundamentării acestei teorii a stimulat interesul pentru limbile şi cultura antică, dezvoltarea spiritului critic. Cărturarii umanişti au avut un rol hotărîtor în biruinţa limbii române asupra slavonei în cultură; ei au adus şi prin scrisul lor o contribuţie importantă la formarea limbii literare, au iniţiat versificaţia românească (Dosoftei, Miron Costin), s-au străduit să creeze o terminologie ştiinţifică românească (D. Cantemir). Activitatea lor marchează zorile culturii şi ştiinţei româneşti moderne. **2.** (În sens larg) Concepţie care de-a lungul întregii istorii a civilizaţiei recunoaşte demnitatea, valoarea şi posibilităţile nelimitate de desăvîrşire ale fiinţei umane şi care, în consecinţă, militează pentru dezvoltarea liberă a personalităţii umane. **U.** a cunoscut, în diferite ţări şi epoci, orînduiri şi clase sociale, un conţinut diferit, avînd în opera gînditorilor sau artiştilor reprezentativi, nuanţe şi particularităţi extrem de diverse. Corespunzînd, în linii mari, progresului societăţii şi al gîndirii, istoria **u.** a purtat, în societăţile bazate pe exploatare, amprenta limitelor şi contradicţiilor de clasă. În cele mai de seamă concepţii umaniste au fost însă exprimate idealurile maselor populare, ale claselor progresiste, cuceririle gîndirii materialiste, ale ştiinţei şi ale conştiinţei morale. O mare pondere a avut **u.** în ideologia burgheziei ascendente, în epoca Renaşterii, a iluminismului şi a revoluţiilor burgheze. El a inspirat gîndirea unor scriitori şi cugetători din rîndurile enciclopediştilor francezi, ale neoumaniştilor germani, ale democraţilor revoluţionari etc. O dată cu victoria orînduirii capitaliste însă, **u.** proclamat de burghezie a devenit în mod necesar formal, deoarece a intrat în contradicţie cu natura obiectivă, exploatatoare a acestei orînduiri. Socialiştii utopici au sesizat această contradicţie, fără a putea pune însă pe baze ştiinţifice critica orînduirii capitaliste. Aceste tradiţii critice au fost continuate de mari gînditori şi artişti, ca: L. Tolstoi, A. France, R. Rolland, Rabindranath Tagore, G.B. Shaw, Th. Mann, A. Schweitzer ş.a. Condiţionînd eliberarea personalităţii de transformarea revoluţionară a societăţii, de lichidarea oricărei exploatări şi asupriri, *umanismul socialist*, marxist, parte a ideologiei proletariatului, clasa cea mai revoluţionară, este singurul **u.** consecvent. Marxismul preia în mod creator, critic, ridică pe o treaptă superioară tezaurul umanist al gîndirii anterioare şi pune **u.** pe baze ştiinţifice. **U.** socialist împleteşte organic critica orînduirilor sociale bazate pe exploatare, şi în mod deosebit a capitalismului, care condamnă omul la înstrăinare şi dezumanizare, cu afirmarea comunismului ca societate care, prin înlăturarea dominaţiei de clasă, prin avîntul nelimitat al forţelor de producţie puse în folosul societăţii şi prin democratismul consecvent, asigură, pentru prima oară în istoria omenirii, deplina afirmare multilaterală a personalităţii omului. Combătînd cu consecvenţă caracterul abstract, utopic, contemplativ al umanismului burghez, limitele şi iluziile acestuia, **u.** marxist duce un permanent dialog creator cu ideile unor personalităţi de diferite orientări, care se opun aspectelor reacţionare, pregnant antiumaniste ale lumii şi ideologiei capitalismului. (J.P. Sartre, B. Russel, T. de Chardin ş.a.).

„Umanitatea", ziar independent apărut în București, în septembrie-octombrie 1934, ca organ al Ligii muncii.

úmăr (ANAT.), regiune corespunzătoare articulației dintre membrul superior și trunchi. Este alcătuită dintr-o porțiune centrală, reprezentată de articulația scapulo-humerală și acoperită posterior de mușchii omoplatului, superior de mușchiul deltoid și anterior de mușchii pectorali.

umbelifére (BOT.; *Umbelliferae*), familie de plante erbacee, anuale, bienale sau perene, din clasa dicotiledonatelor, caracterizate prin florile așezate în inflorescențe în formă de umbrele (*umbele*). Organele vegetative și fructele **u.** conțin uleiuri eterice, rășini și alcaloizi, care le imprimă un miros caracteristic. Unele specii de **u.** sînt comestibile (ex. morcovul, pătrunjelul, mărarul, chimenul, coriandrul etc.), altele sînt otrăvitoare (ex. cucuta, pătrunjelul-cîinelui), iar altele sînt plante medicinale (ex. leușteanul, feniculul, anasonul).

umbra-iépurelui (BOT.; *Asparagus*), gen de plante erbacee perene din familia liliaceelor, cu flori solitare, mai rar grupate în inflorescențe, de culoare galbenă-verzuie și cu fructe bace, roșii sau albăstrui-închis. Genul cuprinde circa 400 de specii, dintre care șase cresc spontan în țara noastră, prin vii, tufișuri și lunci.

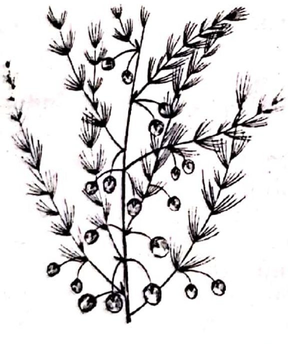

Umbra-iepurelui

úmbră (FIZ.), regiune întunecată din spațiu sau de pe suprafața unui obiect, în care razele de lumină nu ajung direct de la o sursă din cauza opririi lor de către un corp opac. În cazul surselor punctuale, **u.** unui corp este net conturată, iar în cazul surselor întinse **u.** este înconjurată de o zonă cu luminozitate intermediară, numită *penumbră*.

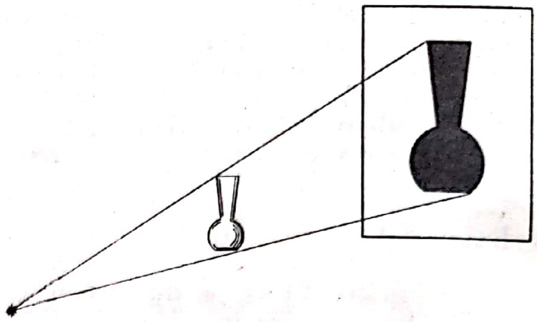

Umbră

umiditáte 1. (FIZICĂ), cantitate de lichid conținută în masa unui solid sau a unui gaz. Pentru gaze, **u.** se poate exprima prin: *u. absolută*, egală cu greutatea lichidului (sub formă de vapori, picături sau cristale) conținut într-un metru cub de gaz, sau prin *umiditate relativă*, egală cu raportul calculat în procente dintre cantitatea de lichid conținută efectiv și cantitatea maximă de lichid care ar putea fi conținută de gaz. În meteorologie, unde interesează cantitatea de apă conținută de aer, **u.** se mai poate exprima prin tensiunea vaporilor de apă, prin diferența psihrometrică, prin punctul de rouă etc. **2.** (PEDOL.) *Umiditatea solului*, cantitatea de apă care se găsește într-un anumit moment în sol, determinată prin uscarea probelor timp de 4—5 ore la temperatura de 105°C. În sol, apa se găsește sub diferite forme: apa higroscopică, strîns legată de particulele elementare, pe care plantele nu o pot folosi, apa capilară și cea gravitațională, folosite de plante. În funcție de *u.s.* se programează data și modul de executare a lucrărilor solului.

úmlaut 1. Cuvînt german folosit pentru denumirea fenomenului fonetic care constă în modificarea timbrului unei vocale accentuate sub influența vocalei imediat următoare (ex., în germană, sg. *Gast*, pl. *Gäste*). V. și metafonie. **2.** Tremă folosită în unele limbi (ex. în germană) pentru a nota vocalele devenite anterioare prin fenomenul de **u. (1)**.

umoáre (lat. *humor* „lichid"; MED.), lichid biologic interstițial sau circulant (ex. sînge, limfă, plasmă interstițială etc.). **U.** din organism constituie mediul intern în care trăiesc și își desfășoară activitatea celulele organismului. — *U. apoasă*, lichid transparent care umple camera anterioară a ochiului, delimitată anterior de cornee și posterior de cristalin. — *U. sticloasă*, masă gelatinoasă transparentă care umple camera posterioară a ochiului, delimitată anterior de cristalin și posterior de fundul ochiului.

umór, specie a comicului, care dezvăluie laturile rizibile ale unor persoane sau fenomene fără să le dea totuși în ansamblu o apreciere negativă. Spre deosebire de satiră, **u.** presupune o atitudine de ironie indulgentă. **U.** poate cuprinde elemente sentimentale, grave, amare etc., tensiunea dintre elementul comic și cel grav putînd să ducă **u.** pînă la granița tragicului (**u.** negru, macabru, **u.** absurd). Printre marii umoriști ai lumii se numără F. Rabelais, M. Cervantes, Mark Twain, Ch. Dickens, A. Daudet, A. France, G.B. Shaw, Jerome K. Jerome, J. Hašek ș.a. Umoriștii români cei mai însemnați au fost I. L. Caragiale, A. Bacalbașa, G. Brăescu, G. Topîrceanu ș.a.

umorálă, *teoria* ~ (MED.), teorie formulată pentru prima oară de Hipocrat din Kos, conform căreia starea de sănătate sau de boală este datorită echilibrului, respectiv dezechilibrului dintre cele patru umori fundamentale ale organismului: sîngele, bila galbenă, bila neagră și flegma. Deși astăzi prezintă numai un interes istoric, *t.u.* are meritul de a fi atras atenția pentru prima oară asupra importanței reglării chimice umorale a funcțiilor organismului. Către sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea, *t.u.* a reînviat într-o versiune modernă, o dată cu dezvoltarea endocrinologiei ca disciplină medico-biologică de sine stătătoare. Printre precursorii actualei *t.u.* se numără Théophile de Bordeu (1722—1776), care a susţinut în lucrările sale universalitatea procesului de secreţie internă. Orientarea biologică sintetică a medicinii actuale are la bază teoria neuroumorală a reglării funcţiilor organismului, ţinînd seama de faptul că în condiţiile organismului întreg sistemul nervos şi cel endocrin funcţionează ca un tot unitar.

Unamuno, Miguel de (1864—1936), eseist, filozof şi poet spaniol, iniţiatorul existenţialismului în Spania. A fost profesor şi rector al Universităţii din Salamanca; reprezentant al grupului de intelectuali numit al „generaţiei de la 1898“, care se pronunţa pentru progresul economic, politic şi cultural al Spaniei, fără a ajunge însă pe poziţii revoluţionare. Teoria sa despre rolul determinant al factorului „intraistoric“ (rezultatul total al actelor materiale şi spirituale concrete ale maselor) a avut un rol progresist în lupta cu concepţiile neotomiste şi naţionaliste. În opera sa principală, „Sentimentul tragic al vieţii“ (1913), **U.** afirmă că sensul existenţei individului se desluşeşte numai în perspectiva morţii: el constă în năzuinţa către nemurire, năzuinţă irealizabilă, absurdă, respinsă de raţiune, dar care ar decurge din esenţa vieţii însăşi; această năzuinţă generează religia (credinţa în nemurirea sufletului şi în dumnezeu). Interpretarea existenţialistă a religiei, dată de **U.**, a fost respinsă de catolicismul oficial. **U.** a ilustrat opţiunea pentru eroismul absurd, pentru „nebunia sublimă“, prin figura lui Don Quijote („Viaţa lui Don Quijote şi a lui Sancho Panza“, 1905).

unanimísm, mişcare literară franceză de la începutul sec. al XX-lea, care, considerînd fiinţa umană ca membră a unui grup social, promova inspiraţia din viaţa mulţimilor. **U.** îşi propunea să scoată în evidenţă conştiinţa colectivă, care, după el, s-ar constitui şi ar exista în chip inexplicabil şi a cărei esenţă ar fi de nedefinit, posibilitatea intuirii acesteia revenindu-le poeţilor. În concepţia **u.**, psihologia individuală era dedusă din aceea a mulţimilor; ideea de progres, obţinut prin luptă, era înlocuită cu aceea de solidaritate, izvorîtă din dragoste şi generozitate. Temele favorite ale **u.** erau oraşul, străzile, gările, uzinele, satul, naţiunea, Europa, înţelese ca unităţi în care trăiesc colective umane. Reprezentanţii principali ai **u.** au fost J. Romains, G. Chennevière (în acelaşi timp teoreticieni, autori ai unor articole-program publicate în 1905, ai unui „Mic tratat de versificaţie“, editat în 1923), G. Duhamel, Ch. Vildrac, René Arcos, Luc Durtain ş.a.

unanimitáte, *regula unanimităţii* (DR.), regulă folosită în conferinţe diplomatice şi în organizaţii internaţionale, potrivit căreia acestea nu pot lua hotărîri decît cu aprobarea reprezentanţilor tuturor statelor prezente la conferinţă sau membre ale organizaţiei. În cadrul O.N.U., *r.u.* se aplică în cazul hotărîrilor Consiliului de Securitate, în probleme de fond, care nu pot fi valabil adoptate decît cu voturile a cel puţin nouă membri, incluzînd voturile afirmative ale tuturor membrilor permanenţi. Dreptul unui membru permanent al Consiliului de Securitate de a se opune prin votul său adoptării unei hotărîri de către Consiliu este denumit şi drept de veto.

úncie (METR.), unitate de măsură a masei, utilizată în ţările anglo-saxone. Se folosesc: *uncia comercială*, egală cu 28,34953 g (1/16 dintr-o livră), şi *uncia monetară* (pentru metalele preţioase), egală cu 31,103479 g.

undamétru (TELEC.), frecvenţmetru pentru măsurarea frecvenţelor oscilaţiilor electromagnetice folosite în telecomunicaţii şi în electronică.

úndă (FIZ.), formă de propagare din aproape în aproape, cu viteză finită, a unui fenomen variabil în timp, de obicei a unuia periodic; caracterizată prin continuitatea mărimilor de stare locale, care pot fi de natură mecanică, electrică, magnetică etc. Cele mai importante caracteristici ale unei **u.** sînt viteza, elongaţia şi amplitudinea. Un caz particular important îl constituie *u. armonice*, care, pe lîngă elongaţie şi amplitudine, sînt caracterizate şi prin fază, pulsaţie, perioadă şi frecvenţă. După criteriul evoluţiei în timp, **u.** se clasifică în: *u. amortizate*, a căror amplitudine într-un punct dat descreşte cu timpul; *u. întreţinute*, a căror amplitudine într-un punct dat se menţine constantă; *u. atenuate*, a căror amplitudine într-un punct dat se menţine constantă, însă descreşte în funcţie de distanţa de la sursă la punctul respectiv. După cum faza **u.** într-un anumit punct este dependentă sau independentă de poziţia punctului, se deosebesc: *u. progresive* şi, respectiv, *u. staţionare*; acestea din urmă pot fi obţinute, de exemplu, prin suprapunerea a două **u.** progresive, cu aceeaşi perioadă şi aceeaşi amplitudine, care se propagă pe aceeaşi direcţie, dar în sensuri contrare. După forma suprafeţelor de aceeaşi fază ale unei **u.** spaţiale, se deosebesc *u. plane*, *u. sferice* şi *u. cilindrice*. După cum direcţia de oscilaţie a mărimii caracteristice unei **u.** coincide sau este perpendiculară pe direcţia de propagare, **u.** se împart în: *u. longitudinale* şi, respectiv, *u. transversale*. În cazul **u.** transversale, direcţia de oscilaţie a mărimii caracteristice poate varia neregulat (*u. nepolarizate*) sau după o anumită regulă (*u. polarizate*), putîndu-se chiar menţine constantă (v. şi polarizare). — *U. de şoc*, undă care apare în anumite condiţii la mişcarea unui corp cu viteză supersonică printr-un fluid compresibil (ex. aer); se caracterizează printr-o zonă de variaţie bruscă a presiunii, densităţii şi temperaturii. *U. de ş.* se propagă cu viteză superioară celei a sunetului; ea poate fi ataşată de corpul care a produs-o sau poate să-l preceadă la o anumită distanţă. Datorită solicitărilor suplimentare pe care le produce, *u. de ş.* este dăunătoare pentru avioanele de mare viteză. — (HIDROTEHN.) *U. de presiune*, undă de discontinuitate a presiunii, care se propagă în masa unui fluid (lichid sau gaz) datorită compresibilităţii acestuia. Este provocată de apariţia unei variaţii rapide de presiune în interiorul fluidului (ex. deplasarea bruscă a unui piston, deschiderea bruscă a unei vane etc.). — (ELT.) *U. electromagnetică*, undă caracterizată prin mărimi de stare ale cîmpului electromagnetic (intensitatea cîmpului electric E, intensitatea cîmpului magnetic H etc.) sau prin mărimi electromagnetice integrale (tensiunea electrică u, intensitatea curentului electric de conducţie i etc.) exprimabile în funcţie de mărimile de stare ale cîmpului. *U. e.* se propagă prin spaţiu cu viteze finite dependente de mediu; în vid, viteza lor de propagare este egală cu aceea a luminii. Existenţa *u. e.* a fost presupusă de M. Faraday în 1832, a fost dedusă teoretic de J.C. Maxwell în 1865 şi pusă în evidenţă experimental de H. Hertz în 1887. V. şi radiaţie electromagnetică. — *U. radioelectrică*, undă electromagnetică folosită în radiocomunicaţii. După lungimea de undă, *u.r.* se împart în: *u. kilometrice* sau *lungi* (cu frecvenţa mai mică de 300 kHz), *u. hectometrice* sau *medii* (f = 300...3 000 kHz), *u. decametrice* sau *scurte* (f = 3...30 MHz) şi *u. metrice* (f = 30...300 MHz), *u. decimetrice* (f = 300...3 000 MHz), *u. centimetrice* (f = 3 000 ... 30 000 MHz) şi *u. milimetrice* (f = 30 000...300 000 MHz), care împreună formează clasa *u. ultrascurte*. *U.r.* kilometrice şi hectometrice sînt folosite în radiodifuziunea sonoră, **u.** metrice şi decimetrice în radiodifuziune şi televiziune, pretîndu-se la modulaţia de frecvenţă, cele centimetrice în telecomunicaţii prin radiorelee şi în radiolocaţie, iar cele milimetrice în unele sisteme de radiolocaţie. — *U. purtătoare*, undă radioelectrică corespunzătoare unui semnal purtător.

undreá (ARHIT.), bîrnă de lemn, de obicei împodobită cu crestături, frecventă în arhitectura populară de lemn. **U.** acoperă zonele de îmbinare a bîrnelor care alcătuiesc pereţii. Este frecventă în nordul Olteniei şi în Maramureş.

Undset *[únset]*, Sigrid (1882—1949), romancieră şi eseistă norvegiană. Primele sale romane, inspirate din viaţa marilor oraşe, abordează problema dragostei şi a fericirii, înfăţişînd destinele unor femei („Doamna Marta Oulie", 1907; „Jenny", 1911; „Primăvara", 1914, trad. rom. ş.a.). Ca urmare a unor îndelungi şi sinuoase căutări, scriitoarea proclamă necesitatea religiei ca remediu al sărăcirii personalităţii omului în cadrul haoticei societăţi moderne, întemeiată pe individualism, şi exaltă valorile spirituale ale evului mediu. Trilogia „Kristin Lavransdatter" („Cununa", 1920—1922; „Stăpîna casei", 1921; „Crucea", 1922, trad. rom.), care situează în plin ev mediu povestea vieţii unei femei, se distinge prin realismul evocării trecutului, prin subtilitatea modernă a viziunii şi prin pătrunzătoare analize de caracter. Romanele „Olav Audunssoun din Hestviken" (1925) şi „Olav Audunssoun şi fiii săi" (1927) reflectă tendinţe mistice. În timpul ocupaţiei naziste a Norvegiei Sigrid Undset a trăit în exil. Premiul Nobel (1928).

uneáltă 1. (TEHN.) Ansamblu de piese care serveşte la prelucrarea mecanică a unor materiale solide, în scopul schimbării formei, a dimensiunilor sau a proprietăţilor lor. Piesa componentă activă a **u.**, care vine în contact direct cu materialul de prelucrat, este *scula*. **U.** poate fi acţionată manual sau mecanic (de o maşină-unealtă). **2.** (EC. POL.) *Unelte de producţie*, parte principală a mijloacelor de muncă (ciocan, daltă, maşini, utilaje, aparate etc.) cu ajutorul cărora omul acţionează asupra obiectelor muncii în procesul de producţie, în vederea creării de bunuri materiale determinate. *U. de p.* constituie elementul cel mai revoluţionar din cadrul forţelor de producţie. **3.** (LINGV.) *Unealtă gramaticală* v. *instrument gramatical*.

uneltíre (DR.), aranjament fraudulos prin care se creează condiţii favorabile săvîrşirii unei infracţiuni (ex. **u.** cu o putere străină în caz de trădare de patrie, **u.** viclene în cazul înşelăciunii calificate).

„Unen", organ de presă al C.C. al Partidului Popular Revoluţionar Mongol şi al guvernului mongol. Între 1921 şi 1924 a apărut sub denumirea de „Uria", iar între 1924 şi 1925 sub aceea de „Ardîn erh". Apare zilnic, la Ulan-Bator.

UNESCO v. **Organizaţia Naţiunilor Unite pentru Educaţie, Ştiinţă şi Cultură.**

Ungaretti, Giuseppe (n. 1888), poet italian. A fost influenţat de simbolismul francez şi, mai tîrziu, de futurism. Poeziile sale, majoritatea foarte scurte, dar de o netăgăduită autenticitate şi concentraţie lirică, i-au creat reputaţia de şef al ermetismului. Ulterior poezia lui **U.** se apropie de factura echilibrată şi de lirismul mai deschis al lui Petrarca şi Leopardi, fără a-şi pierde însă originalitatea şi forţa specifică de sugestie muzicală. Principalele sale volume de versuri sînt: „Portul îngropat" (1916), „Războiul" (1919), „Sentimentul timpului" (1933), „Durerea" (1947), „Ţara făgăduinţei" (1950). A mai scris eseuri critice, note de călătorie („Săracul oraşului", 1949) şi a făcut valoroase traduceri din Shakespeare, Gongora, Mallarmé, Racine. În limba română a apărut un volum selectiv din opera lui **U.** (1963), în traducerea lui Al. Balaci şi M. R. Paraschivescu.

Ungaria *(Republica Populară Ungară)*, stat situat în centrul Europei, în bazinul mijlociu al Dunării. Se învecinează cu Republica Socialistă România şi U.R.S.S. la est, R.S.F. Iugoslavia la sud, Austria la vest şi R.S. Cehoslovacă la nord. Suprafaţa: 93 030 km^2. Populaţia: 10 160 000 loc. (1965), dintre care peste 95% unguri, în rest slovaci, români, croaţi, sîrbi etc. Capitala: *Budapesta*. Alte oraşe mari: Miskolc, Debreţin, Pécs, Seghedin etc. Cea mai mare parte a teritoriului **U.** are relief de cîmpie (Cîmpia Panonică), cu înălţimi de 150—200 m, scăzînd chiar sub 100 m la est de Tisa. În nordul şi în nord-vestul ţării se întind dealuri şi munţi cu înălţime mică, cuprinzînd masivele Bakony (712 m), Vértes, Gerecse, Pilis, iar în nord-est ramificaţii ale Carpaţilor: Börzsöny, Mátra (cu vîrful Kékes de 1 015 m, cel mai înalt din ţară), Bükk, Hegyalja. Munţii Bakony şi Gerecse împart Cîmpia Panonică în două sectoare inegale: în nord-vest Kisalföld (cîmpia mică) sau depresiunea Rába, mărginită de prelungirile Alpilor, iar în sud-est Alföld (Nagy Alföld, sau marea Cîmpie Panonică). Climă temperat-continentală. Cantitatea medie anuală de precipitaţii variază între 900 mm în sud-vest şi 500—450 mm în Cîmpia Panonică. **U.** este străbătută de la nord la sud de Dunăre (care primeşte aici ca afluenţi rîurile Rába, Sió şi Drava) şi de Tisa (cu afluenţii Criş, Eger, Zagyva). În partea vestică a **U.** se află lacul Balaton, cel mai întins lac din Europa centrală. Mari zăcăminte de bauxită (în zona munţilor Bakony), de huilă (Pécs, Komló), lignit (Tatabánya, Salgótarján, Várpalota) şi unele rezerve de minereu de mangan, de uraniu, de fier (la Rudabánya), petrol (regiunea Lispe) şi gaze naturale (regiunea Debreţin). — *Istoric.* Teritoriul **U.** a fost populat în antichitate de triburi tracice, ilirice şi celtice. În perioada de la sfîrşitul sec. I î.e.n. şi începutul sec. I e.n., o mare parte a teritoriului **U.** a fost ocupat de romani şi inclusă în provincia romană Panonia. În timpul migraţiunii popoarelor, teritoriul **U.**, a fost nucleul formaţiunilor statale ale hunilor, gepizilor şi avarilor. În sec. VIII—IX, o parte a teritoriului **U.**, locuit de slavi, a făcut parte din statul feudal timpuriu Moravia Mare. La sfîrşitul sec. al IX-lea, triburile ugro-finice ale maghiarilor (ungurilor), conduse de *Arpád* (c. 890—907), au înfrînt statul morav şi s-au aşezat în Panonia. În prima jumătate a sec. al X-lea, ungurii au întreprins numeroase incursiuni în Peninsula Balcanică şi mai ales în Europa apuseană; înfrînţi de germani în bătălia de pe rîul Lech (955), ungurii s-au stabilit definitiv în Panonia, care a devenit nucleul statului lor. La sfîrşitul sec. al X-lea s-a constituit statul feudal Ungaria. Ştefan I (997—1038) a adoptat creştinismul (de rit catolic) şi, primind de la papă investitura, s-a încoronat rege (1001). Ulterior, statul feudal ungar şi-a extins stăpînirea asupra Transilvaniei (sec. XI—XIII), care s-a menţinut însă ca voievodat autonom, a Slovaciei (mijlocul sec. al XI-lea) şi a Croaţiei şi Dalmaţiei (începutul sec. al XII-lea). În sec. al XIII-lea nobilimea a impus regelui Andrei al II-lea (1205—1235) „Bula de aur", care întărea privilegiile feudale. Fărîmiţarea feudală, care a înlesnit invazia pustiitoare a tătarilor (1241—1242), s-a accentuat în a doua jumătate a sec. al XIII-lea, cele mai puternice tendinţe centrifuge manifestîndu-le Ladislau Kan, voievodul Transilvaniei. După moartea regelui Andrei al III-lea (1301), ultimul reprezentant al dinastiei arpadiene, tronul a fost ocupat după cîţiva ani de lupte pentru tron, de Carol Robert de Anjou (1308—1342). Acesta şi Ludovic I (1342—1382) au dus o politică de întărire a puterii centrale şi de expansiune teritorială spre est, sud şi vest. După moartea lui Sigismund I de Luxemburg (1387—1437), care a fost şi împărat al Imperiului romano-german

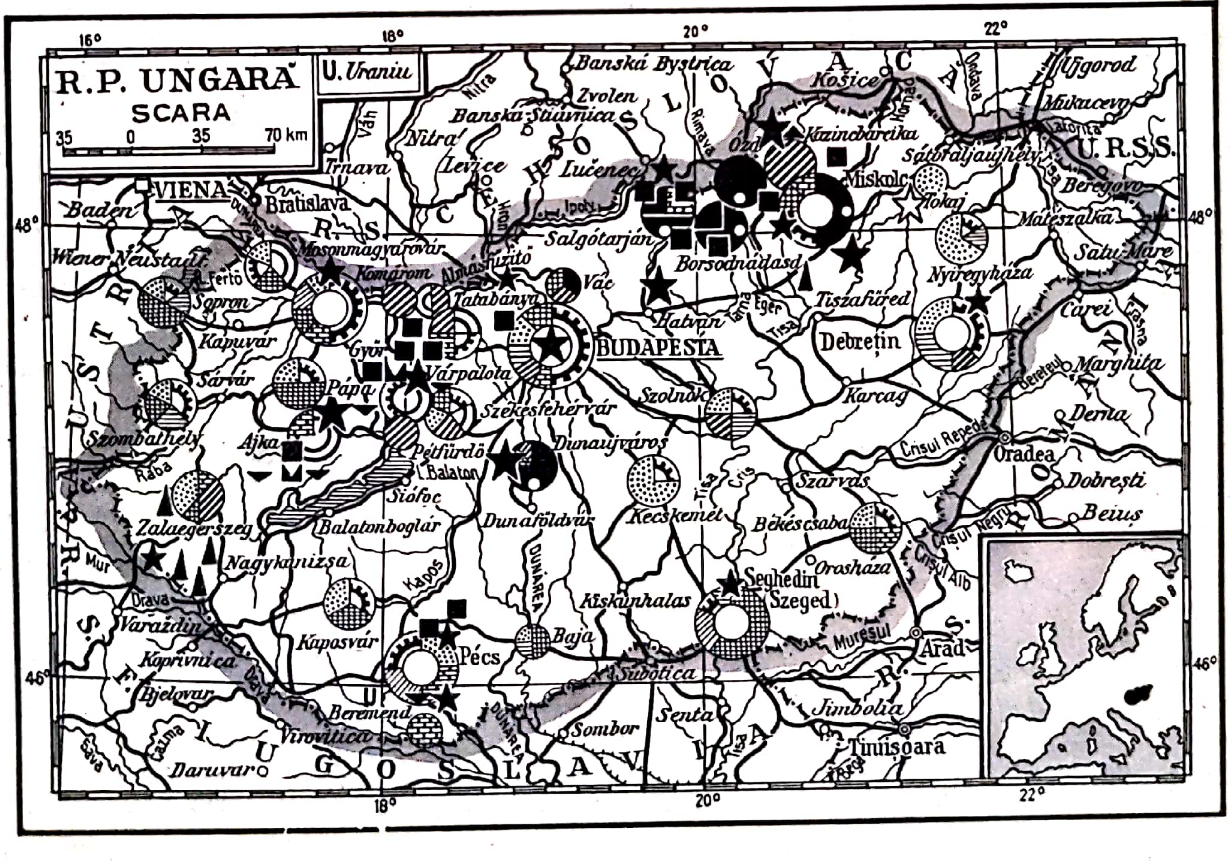
R.P. UNGARĂ
SCARA
35 0 35 70 km
U. Uraniu
16°
18°
20°
22°
48°
46°
VIENA
Baden
Wiener Neustadt
Bratislava
Trnava
Nitra
Levice
Banská Štiavnica
Zvolen
Banská Bystrica
Lučenec
Košice
Užgorod
Mukacevo
U.R.S.S.
Beregovo
Mateszalka
Satu Mare
Carei
Marghita
Derna
Oradea
Dobreşti
Beiuş
Arad
Timişoara
Jimbolia
Senta
Sombor
Subotica
Baja
Pécs
Kaposvár
Beremend
Virovitica
Daruvar
Bjelovar
Koprivnica
Varaždin
Nagykanizsa
Zalaegerszeg
Szombathely
Sárvár
Kapuvár
Sopron
Fertő
Mosonmagyaróvár
Komárom
Almásfüzitő
Tatabánya
Győr
Pápa
Ajka
Várpalota
Székesfehérvár
Pétfürdő
Balaton
Siófok
Balatonboglár
Dunaföldvár
Dunaújváros
BUDAPESTA
Vác
Salgótarján
Ózd
Kazincbarcika
Miskolc
Sátoraljaújhely
Tokaj
Borsodnádasd
Hatvan
Eger
Tiszafüred
Nyíregyháza
Debreţin
Karcag
Szolnok
Kecskemét
Szarvas
Békéscsaba
Orosháza
Seghedin (Szeged)
Kiskunhalas
Dunărea
Tisa
Raba
Drava
Mur
Sava
Ipoly
Criş
Crişul Repede
Crişul Negru
Crişul Alb
Mureşul
Hron
Váh
Kapos
A U S T R I A
C E H O S L O V A C I A
R O M Â N I A
I U G O S L A V I A

(1433–1437), disputa pentru tronul **U.** între Habsburgi şi Iagelloni s-a încheiat cu victoria ultimilor, rege devenind Vladislav I (1440–1444). După moartea acestuia în bătălia de la Varna (1444), **U.** a fost condusă, între 1446 şi 1453, de *Iancu de Hunedoara* în calitate de regent. Acesta a încercat să creeze, prin unirea eforturilor Ungariei, Moldovei şi Ţării Româneşti, un sistem politic militar capabil să stăvilească ofensiva otomană. El a repurtat la Belgrad (1456) o strălucită victorie asupra turcilor. În 1458 nobilimea a ales rege pe Matei Corvin (1458–1490), fiul lui Iancu de Hunedoara, care a dus o politică de întărire a puterii centrale, de dezvoltare economică şi culturală, Ungaria cunoscînd în timpul său o perioadă de maximă înflorire. Matei Corvin a cucerit Moravia, Silezia şi Austria răsăriteană, şi a dus o politică de bună vecinătate cu Moldova, unde domnea Ştefan cel Mare, cu excepţia expediţiei din 1467, înfrîntă de domnul Moldovei. După moartea lui Matei Corvin au reînceput luptele interne dintre marii feudali. Intensificarea exploatării ţărănimii a avut ca urmare izbucnirea războiului ţărănesc din Ungaria şi din Transilvania (1514), sub conducerea lui Gh. Doja. Slăbit de luptele interne dintre feudali şi de mişcările ţărăneşti, statul feudal ungar a fost înfrînt de turci la Mohács (1526) şi s-a prăbuşit. După ocuparea Budei de către turci (1541) şi transformarea părţii sudice şi centrale a **U.** în paşalîc şi după instituirea dominaţiei Habsburgilor asupra părţilor de vest şi de nord-vest ale **U.** şi asupra Croaţiei, Transilvania (împreună cu Crişana şi Banatul) a devenit principat autonom (1541) sub suzeranitatea turcească. În a doua jumătate a sec. al XVI-lea, turcii au ocupat şi Banatul, transformîndu-l în paşalîc. În cursul războiului dintre Imperiul otoman şi Liga sfîntă (1683–1699), încheiat cu pacea de la Karlowitz (1699), teritoriul **U.** a intrat în stăpînirea Habsburgilor, care au devenit şi regi ai Ungariei. Aceştia şi-au consolidat stăpînirea asupra **U.** prin înfrîngerea răscoalei antihabsburgice (1703–1711), condusă de Francisc Rákóczi al II-lea, şi prin extinderea teritoriului, după pacea de la Passarowitz (1718), şi asupra Banatului. Maria Tereza (1740–1780) şi Iosif al II-lea (1780–1790) au realizat, cu ajutorul cancelarului *Kaunitz*, o serie de reforme în spiritul absolutismului luminat în vederea întăririi regimului feudal-absolutist. În condiţiile dezvoltării capitalismului şi a conştiinţei naţionale, politica de centralizare şi de germanizare dusă de Habsburgi a dus la creşterea luptei nobilimii liberale mici şi mijlocii ungare împotriva Curţii de la Viena. În 1848–1849, în **U.** a avut loc o revoluţie burghezo-democratică, al cărei principal conducător a fost L. Kossuth, în timpul căreia, la 14 aprilie 1849, **U.** şi-a proclamat independenţa. Politica de nerecunoaştere a revendicărilor naţionale ale românilor şi slavilor a slăbit considerabil revoluţia; ea a fost înfrîntă datorită intervenţiei armate a Rusiei ţariste, cerută de Habsburgi. Deşi înfrîntă, revoluţia din 1848–1849 a desfiinţat, în general, relaţiile feudale. În 1867 marea burghezie austriacă şi moşierimea aristocratică germană din Austria au ajuns la un compromis cu aristocraţia latifundiară şi burghezia din Ungaria şi au încheiat pactul care consfinţea crearea statului dualist Austro-Ungaria, îndreptat împotriva popoarelor asuprite din imperiu. **U.** s-a proclamat regat, în componenţa căruia au fost incluse Slovacia, Croaţia şi Transilvania, precum şi alte cîteva teritorii. Guvernele aristocratice de la Budapesta, conduse de Andrássy şi Tisza, au dus, în a doua jumătate a sec. al XIX-lea şi la începutul sec. al XX-lea, o politică de dură asuprire naţională a românilor, croaţilor, sîrbilor şi slovacilor, urmărind deznaţionalizarea şi maghiarizarea forţată a acestora, ceea ce a provocat creşterea luptei lor de eliberare naţională. Mişcarea muncitorească din **U.** s-a întărit în a doua jumătate a sec. al XIX-lea; în 1890 a fost creat Partidul social-democrat. Au avut loc numeroase greve, mai puternice şi mai ample la începutul sec. al XX-lea. Austro-Ungaria a participat în primul război mondial (1914–1918) de partea Germaniei. În condiţiile prăbuşirii Imperiului habsburgic, ale triumfului Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, în **U.** a avut loc o revoluţie burghezo-democratică (octombrie-noiembrie 1918); **U.** a fost proclamată republică independentă. Lupta românilor pentru unitatea naţională a avut drept rezultat unirea Transilvaniei cu România (18 noiembrie/1 decembrie 1918), lupta slovacilor a dus la unirea Slovaciei cu Cehia şi crearea statului cehoslovac, iar lupta croaţilor şi slovenilor la unirea Croaţiei şi Sloveniei cu Serbia. În 1918 a fost creat Partidul Comunist din Ungaria. Sub conducerea P.C.U. a avut loc, în 1919, revoluţia proletară şi proclamarea Republicii Sovietice Ungare (martie–august 1919), împotriva căreia, forţele reacţiunii internaţionale, şi, în primul rînd statele Antantei, au dezlănţuit intervenţia armată. După înfrîngerea puterii sovietice, în **U.** a fost instaurată dictatura fascistă a lui *M. Horthy*. Tratatul de pace de la Trianon (1920) a fixat graniţele **U.**, recunoscînd schimbările petrecute în urma revoluţiei burghezo-democratice din octombrie-noiembrie 1918 şi a luptei de eliberare a popoarelor oprimate din fosta Ungarie. Între cele două războaie mondiale, **U.** horthistă a dus o politică de lichidare a libertăţilor democratice, menţinînd însă sistemul parlamentar. Pe plan extern, **U.** horthistă a dus o politică de colaborare cu Italia fascistă şi cu Germania hitleristă, urmărind revizuirea Tratatului de la Trianon şi restabilirea dominaţiei asupra teritoriilor locuite de slavi, români şi de alte naţionalităţi. **U.** horthistă a participat la dezmembrarea Cehoslovaciei (1938–1939), primind o parte din Slovacia (1938) şi o parte din Ucraina subcarpatică (1938), pe care a ocupat-o în întregime în martie 1939, iar în 1940, în urma *dic-*

tatului de la Viena, a smuls României Transilvania de nord. În aprilie 1941, **U.** horthistă a participat, alături de Germania, la atacarea Iugoslaviei, iar în iunie 1941 a Uniunii Sovietice. În octombrie 1944, Armata Sovietică, alături de care lupta și Armata Română, a început operațiile militare pentru eliberarea **U.**; în aceste condiții, Horthy a cedat puterea conducătorului mișcării fasciste „Crucile cu săgeți", Fr. Szálasi. În decembrie 1944 s-a creat Frontul național ungar al independenței, sub conducerea partidului comunist, iar la 22 decembrie 1944 s-a constituit la Debrețin Guvernul național provizoriu, care la 28 decembrie 1944 a declarat război Germaniei hitleriste. În aprilie 1945, întreg teritoriul **U.** a fost eliberat. În urma alegerilor parlamentare din noiembrie 1945 s-a format un guvern de coaliție, în care au intrat și comuniștii. La 1 februarie 1946, **U.** a fost proclamată republică. În august 1947 au avut loc noi alegeri parlamentare, în urma cărora a fost format un guvern în frunte cu István *Dobi*, în care reprezentanții partidului comunist au ocupat posturi importante. În cursul înfăptuirii planului economic de trei ani (1947—1950) au fost naționalizate marile întreprinderi bancare, principalele întreprinderi industriale și apoi majoritatea celorlalte întreprinderi; în 1948 a început procesul cooperativizării agriculturii. În iunie 1948, prin unificarea pe baza principiilor marxist-leniniste a partidelor comunist și social-democrat, s-a constituit Partidul celor ce muncesc din Ungaria (din 1956 Partidul Muncitoresc Socialist Ungar). În vara anului 1948 s-a desăvîrșit procesul de trecere de la revoluția general-democratică la revoluția socialistă; puterea a trecut în mîinile clasei muncitoare și țărănimii muncitoare. La 18 august 1949 a fost adoptată o nouă constituție, care a proclamat Republica Populară Ungară. Speculînd greșelile comise de vechea conducere a partidului în perioada cultului personalității, elementele revizioniste în frunte cu Imre Nagy în cîrdășie cu forțele contrarevoluționare incitate și sprijinite de imperialismul internațional, au încercat (23 octombrie — 4 noiembrie 1956) să înfăptuiască o lovitură contrarevoluționară care să lichideze cuceririle revoluționare ale poporului ungar. La 4 noiembrie 1956 s-a constituit guvernul revoluționar muncitoresc-țărănesc în frunte cu J. Kádár. **U.** este un stat socialist. Forța conducătoare în stat este Partidul Muncitoresc Socialist Ungar. Prim-secretar al C.C. al P.M.S.U. este János Kádár. Organul central de presă al P.M.S.U. este cotidianul „Népszabadság". Toate forțele patriotice ale țării sînt unite în Frontul popular patriotic (creat în 1954), care activează sub conducerea P.M.S.U. Organul suprem al puterii de stat este Adunarea de Stat, aleasă pe timp de patru ani. În perioada dintre sesiunile Adunării de Stat, funcțiile ei sînt îndeplinite de Prezidiul R.P. Ungare, ales de aceasta. Președintele Prezidiului este István *Dobi*. Organul suprem al puterii executive este guvernul revoluționar muncitoresc-țărănesc. Președinte al guvernului este Gyula *Kállai*. Organele locale ale puterii de stat sînt sfaturile, alese pe termen de patru ani. **U.** este membră a O.N.U. și a Tratatului de la Varșovia. — *Dezvoltarea economică*. În trecut, **U.** era o țară a cărei economie avea un pronunțat caracter agrar, în agricultură menținîndu-se rămășițe feudale. Ca urmare a transformărilor social-economice din anii puterii populare, **U.** a devenit un stat socialist industrial-agrar. Sectorul socialist participa în 1965 cu peste 97% la crearea venitului național. Producția globală industrială a fost în 1965 de peste șase ori mai mare decît înainte de război. În cadrul ei, producția mijloacelor de producție reprezenta 65,7%. S-au construit numeroase fabrici și uzine. Principalele ramuri industriale sînt siderurgia (Budapesta, Dunaujváros, Miskolc, Győr, Ózd), industria aluminiului (Tatabánya, Inota etc.), industria constructoare de mașini (utilaj electrotehnic, autovehicule, tractoare, locomotive electrice, mașini-unelte, utilaj industrial, nave fluviale), concentrată în special în Budapesta și în mai mică măsură în Győr, Diósgyőr, Miskolc, Debrețin. Este dezvoltată și industria chimică (cocs, gaz de iluminat, îngrășăminte), textilă (în special prelucrarea bumbacului), de pielărie și încălțăminte, alimentară (morărit, zahăr, conserve de legume și de carne, preparate din carne), poligrafică. Întreprinderile din Budapesta realizează aproape jumătate din producția industrială a țării. În linii generale, procesul de cooperativizare a agriculturii s-a încheiat în 1962 (în 1964 sectorul socialist deținea 96,9% din terenul arabil al țării, din care 80% reveneau sectorului cooperatist). S-au executat pe scară largă lucrări de îndiguiri, de irigații și de combatere a eroziunii solurilor. Terenul arabil reprezintă peste 60% din suprafața țării. Se cultivă cereale (în special grîu și porumb), cartofi, plante tehnice (sfeclă de zahăr, plante oleaginoase, tutun). În zonele de la poalele munților s-au dezvoltat renumitele regiuni viticole Badacsony la sud de munții Bakony, Gyöngyös la sud de munții Mátra și Tokaj la sud de munții Hegyalja. Există întinse livezi de meri și peri, iar în regiunea Kecskemét de caiși. În zona din jurul Budapestei se practică agricultura cu caracter preorășenesc. Se întrebuințează pe scară largă îngrășămintele chimice, se lărgește mecanizarea agriculturii (în 1965 existau 64 231 de tractoare). Productivitatea culturilor agricole este foarte ridicată. Pe baza pășunilor, a fînețelor naturale și a culturilor de plante furajere s-a dezvoltat creșterea animalelor, mai ales a cornutelor, a porcinelor și a păsărilor (în special gîște), care dă peste 40% din producția agricolă. Venitul național a fost în 1965 de 2,3 ori mai mare decît în 1950. **U.** este membră a Consiliului de Ajutor Economic Reciproc. Importă petrol, gaze naturale, sare, minereu de fier, bumbac, lemn, echipament industrial și exportă mașini și utilaje, produse de larg consum semifabricate, materii prime şi alimente. Are relaţii comerciale cu ţările socialiste (68,8% din volumul comerţului exterior în 1964), Marea Britanie, R.F.G., S.U.A. etc. *Instituţiile de învăţămînt şi cultural-ştiinţifice.* În anii puterii populare, ştiinţa şi cultura au luat un mare avînt. S-a dezvoltat reţeaua de învăţămînt de toate gradele. În anul şcolar 1965/1966, în cele 92 de institute de învăţămînt superior din R. P. Ungară studiau peste 94 000 de studenţi. Cea mai importantă instituţie cultural-ştiinţifică este Academia R.P. Ungare.

úngere (TEHN.), operaţie de introducere a unei anumite cantităţi de lubrifiant (ulei, vaselină, aer etc.) între suprafeţele de contact ale pieselor în mişcare relativă, în scopul reducerii frecării şi, implicit, a uzurii suprafeţelor, a căldurii care ia naştere prin frecare şi a pierderilor de putere. La limită, **u.** poate fi *fluidă*, cînd suprafeţele de contact sînt complet separate printr-un strat (peliculă) continuu de lubrifiant, sau *uscată*, cînd între cele două suprafeţe se realizează o frecare directă (ex. metal pe metal). După modul de realizare se deosebesc: *u. hidrodinamică* şi *u. hidrostatică*. Dacă lubrifiantul este gazos, **u.** poate fi *gazodinamică* sau *gazostatică*. **U.** mai poate fi *individuală* sau *centralizată* (cînd de la o instalaţie centrală lubrifiantul pleacă printr-o reţea de conducte spre locurile de **u.**). Sin. *lubrifiere*, *gresaj*.

unghi 1. (MAT.) Figură formată din două semidrepte care pleacă din acelaşi punct. Punctul de unde pornesc semidreptele se numeşte *vîrful u.*, iar cele două semidrepte sînt *laturile* lui. **U.** se măsoară în grade sexagesimale, în grade centezimale, în unghiuri drepte, în radiani. — *Unghiuri adiacente*, pereche de unghiuri care au acelaşi vîrf, o latură comună şi sînt situate unul de o parte şi altul de cealaltă parte a laturii comune. — *Unghiuri opuse la vîrf*, două unghiuri care au proprietatea că laturile unuia sînt prelungirile laturilor celuilalt. — *U. drept*, unghi cu laturile perpendiculare.

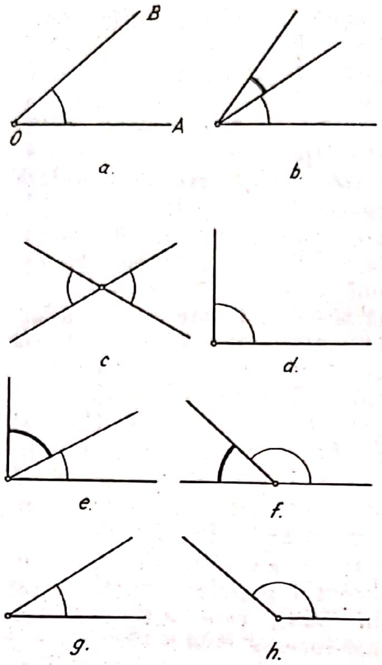

Unghiuri

a — oarecare; *b* — adiacente; *c* — opuse la vîrf; *d* — drept; *e* — complimentare; *f* — suplimentare; *g* — ascuţit; *h* — obtuz

— *Unghiuri complimentare*, două unghiuri a căror sumă este egală cu un unghi drept. — *Unghiuri suplimentare*, două unghiuri a căror sumă este egală cu două unghiuri drepte. — *U. ascuţit*, unghi mai mic decît un unghi drept. — *U. obtuz*, unghi mai mare decît un unghi drept şi mai mic decît două unghiuri drepte. — *U. înscris*, unghi care are vîrful pe un cerc, iar ca laturi două coarde ale cercului. — *U. exterior unui triunghi*, unghi adiacent şi suplimentar al oricărui unghi dintr-un triunghi *ABC* (ex. unghiul ale cărui laturi sînt latura *BC* şi prelungirea *CD* a laturii *AC*).

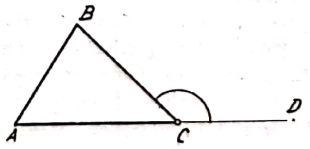

Unghi exterior unui triunghi

— *Unghiul a două drepte de coeficienţi unghiulari* m_1 *şi* m_2, unghiul V definit de

$$\operatorname{tg} V = \frac{m_2 - m_1}{1 + m_1 \cdot m_2}.$$

— *Unghiul a două curbe într-un punct comun al lor*, unghiul pe care-l fac tangentele la două curbe într-un punct comun al lor. — *Unghiul unei drepte cu un plan*, unghiul format de dreapta însăşi şi de proiecţia ei pe planul considerat. — *Unghiul a două plane*, unghiul dreptelor de intersecţie ale planelor considerate cu un plan perpendicular pe muchia diedrului format de cele două plane. — *Unghiul de contingenţă al unui arc de curbă*, unghiul ascuţit format de tangentele duse la extremităţile arcului. — *U. diedru*, figură geometrică formată de două semiplane (numite *feţe*) mărginite de o dreaptă comună (numită *muchie*). Se mai numeşte *diedru*. Unghiul obţinut prin tăierea diedrului cu un plan perpendicular pe muchie se numeşte *unghiul plan* sau *rectiliniu* al *u. d.* — *U. poliedru*, figură geometrică formată de mai multe plane care trec prin acelaşi punct *(vîrful u.p.)*, mărginite la intersecţiile lor succesive *(muchiile u.p.)*, astfel încît să cuprindă o porţiune de spaţiu infinită într-un sens. Cele mai simple unghiuri poliedre sînt *unghiurile triedre* (sau *triedrele*), care au trei feţe şi trei muchii.

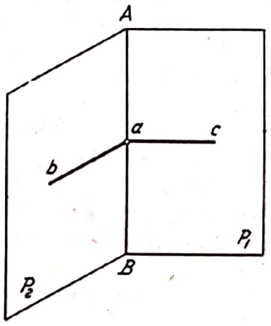

Unghi diedru

— *Unghiurile lui Euler*, unghiurile φ, ψ şi θ care determină poziţia unui sistem de coordonate carteziene ortogonale $Ox'y'z'$ faţă de un alt sistem de coordonate carteziene ortogonale de aceeaşi orientare $Oxyz$; au fost introduse de Euler în 1748. — *U. solid*, porţiunea din spaţiu mărginită de o suprafaţă conică. *U.s.* se măsoară prin raportul dintre aria porţiunii de sferă, decupată de conul considerat dintr-o suprafaţă sferică de rază *R* cu centrul în vîrful conului, şi pătratul razei sferei

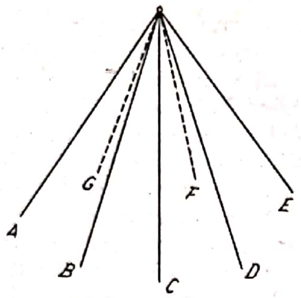

Unghi poliedru

considerate. Unitatea de măsură pentru *u.s.* este *steradianul.* **2.** (GEOGR.) *Unghi zenital*, unghiul determinat de verticala locului şi de raza vizuală materializată prin axa lunetei teodolitului care vizează un punct geodezic. **3.** (ANTROP.) *Unghi facial*, unghiul format la încrucişarea liniei verticale mediane care trece prin regiunea osului frontal dintre arcadele sprîncenelor şi prin proeminenţa maxilarului superior cu linia orizontală care uneşte baza nărilor cu orificiul auditiv extern. Mărimea *u.f.* variază în raport cu dezvoltarea encefalului. La om este de 70—80°, la maimuţe de 30—65°. Constituie un criteriu în studiile antropologice şi în antropometrie.

únghie (ANAT.), lamă subţire, bombată, semitransparentă, de substanţă cornoasă, care acoperă extremitatea degetelor de la mîini şi de la picioare. Constituită în cea mai mare parte din cheratină dură, **u.** prezintă o mare asemănare cu firul de păr. Este alcătuită din mai multe părţi: rădăcina, ascunsă sub o cută a pielii *(zona activă*, care asigură creşterea **u.**), şi corpul *(patul u.)*, aderent pe faţa sa inferioară de dermă. O zonă alburie, *lunula*, uneşte rădăcina cu corpul **u.** Procesul de creştere al **u.** este influenţat de factorul vîrstă. Maximul de creştere a **u.** se observă între 5 şi 30 de ani.

unghiulár, *coeficient ~ al unei drepte în plan, în raport cu un sistem de axe de coordonate carteziene ortogonale*, tangenta trigonometrică a unghiului pe care-l face o dreaptă cu axa *Ox.*

Ungrovlahia, denumire care desemna, în actele interne slavone, *Ţara Românească.*

unguént (FARM.) v. **alifie.**

Ungureanu, Gheorghe (a doua jumătate a sec. al XIX-lea), militant în mişcarea muncitorească din Transilvania, membru al Internaţionalei I. A făcut parte din conducerea Asociaţiei generale a muncitorilor din Transilvania. Împreună cu alţi militanţi, a întemeiat în 1885 Clubul muncitorilor din oraşul Timişoara. A avut strînse legături cu Leó Frankel, membru al Consiliului General al Internaţionalei I.

uniatísm (uniáţie) (lat. *unio* „unire"), formulă utilizată după Marea schismă din 1054 de biserica romano-catolică în scopul unirii altor biserici cu ea pe baza acceptării primatului papal şi al altor dogme catolice. Prin diverse presiuni politice, biserica romano-catolică a reuşit să atragă la **u.** o parte a bieloruşilor şi a ucrainenilor (1596), a rutenilor subcarpatici (1646) şi o parte a credincioşilor vechilor biserici orientale (armeană, siriană, coptă, abisiniană) (sec. XVII—XVIII). Domnii Vladislav I (Vlaicu) şi Alexandru cel Bun au zădărnicit încercările papalităţii de a impune Ţării Româneşti şi Moldovei **u.** Prin presiuni asupra clerului înalt, prin promisiuni de drepturi făcute preoţilor iobagi, prin teroarea exercitată de autorităţile habsburgice, „unirea" a fost impusă între anii 1698 şi 1700 unei părţi a românilor ortodocşi din Transilvania. Ea a avut scopul catolicizării şi deznaţionalizării acestora, ruperii legăturilor tradiţionale cu Ţara Românească şi cu Moldova. Românii din Transilvania au dus o luptă permanentă pentru a scăpa de **u.** şi au acţionat unitar, ca naţiune asuprită, în ciuda sciziunii confesionale. În perioada dintre cele două războaie mondiale s-au înregistrat acţiuni spontane de revenire la biserica ortodoxă a unor parohii întregi. În 1948 clerul şi credincioşii uniaţi (greco-catolici) au revenit la biserica ortodoxă.

unicamerál, *sistem ~*, sistem în care organul legislativ al statului este compus dintr-o singură adunare reprezentativă. V. şi bicameral.

unicelulár (BIOL.), nume dat fiinţelor vii (animale şi plante) care au corpul constituit dintr-o singură celulă (ex. bacteriile, amiba, parameciul).

unicursálă, *curbă ~* (MAT.) v. **raţional,** *curbă r.*

unificáre (EC.), ansamblu de măsuri privind, în principal, raţionalizarea producţiei prin stabilirea şi crearea unor piese şi subansamble care pot fi utilizate la construcţia unor produse de acelaşi tip, dar deosebite ca putere, dimensiuni etc., sau chiar la confecţionarea unor produse diferite atît din punct de vedere constructiv, cît şi al destinaţiei. Prin crearea de serii unitare de piese de aceleaşi dimensiuni schimbabile între ele, **u.,** alături de tipizare, creează condiţii pentru simplificarea proiectării şi execuţiei produselor şi pentru extinderea producţiei în serie şi în masă.

uniform continuă, *funcţie ~* (MAT.), funcţie $f(x)$ definită pe E cu valori în R, care are proprietatea că pentru orice $\varepsilon>0$ există $\delta=\delta(\varepsilon)$, δ fiind independent de x, astfel încît, oricare ar fi x' şi x'' din E, cu $|x'-x''|<\delta$, avem $|f(x')-f(x'')|<\varepsilon$ (ex. funcţia $f(x)=x$ definită pe R este **u.c.**). Orice funcţie **u.c.** este continuă. Afirmaţia reciprocă nu este, în general, adevărată.

únio (PALEONT.), gen de lamelibranhiate care au cochilia ca un strat sidefos foarte dezvoltat. Suprafaţa externă este acoperită de striuri concentrice de creştere. Valva dreaptă are trei dinţi cardinali situaţi sub umbone şi un dinte lateral posterior, lamelar. Valva stîngă are doi dinţi cardinali şi doi dinţi laterali posteriori. Este cunoscut din triasic şi pînă azi. Numeroase specii de **u.** sînt caracteristice pentru pliocenul din Subcarpaţi.

„Unio"-Satu-Mare, *Uzina ~*, unitate constructoare de maşini, ale cărei începuturi datează din 1912. Este profilată pentru producţia de utilaj minier (locomotive de mină diesel şi electrice, maşini de încărcat pneumatice, trolii, transportoare etc.), remorci basculante şi vagoane pentru linii industriale.

Unio trium nationum, numele sub care este cunoscută în istorie înţelegerea încheiată în septembrie 1437 la Căpîlna, în timpul răscoalei ţărăneşti de la Bobîlna din Transilvania, între nobilii maghiari, fruntaşii secui şi patriciatul săsesc; avea un accentuat caracter de clasă. Potrivit cu **U.t.n.**, privilegiaţii din Transilvania se obligau să se ajute reciproc împotriva ţăranilor răsculaţi, a turcilor şi uneori chiar împotriva regalităţii. „Unirea“ de la Căpîlna a fost reînnoită ori de cîte ori clasa dominantă se simţea ameninţată. „Scaunul cu trei picioare“, cum a mai fost numită această înţelegere, a existat pînă în 1848. **U.t.n.** a fost un instrument de asuprire socială, iar pentru populaţia românească şi de asuprire naţională.

„Unirea“-Cluj, *Uzina* ~, unitate constructoare de maşini. Începuturile ei datează din anul 1848. Produce maşini şi utilaje pentru industria textilă.

Unirea Principatelor Române, act politic de mare însemnătate istorică în viaţa poporului român, prin care, la 24 ianuarie 1859, s-au pus bazele statului naţional român, desăvîrşit în 1918. **U.P.R.** a fost pregătită şi cerută, ca o necesitate obiectivă, de întreaga dezvoltare social-economică şi politică a ţărilor române. După revoluţia din 1848, crearea statului naţional unitar s-a impus ca o condiţie hotărîtoare pentru dezvoltarea capitalismului şi obţinerea independenţei de stat. Cărturarii luminaţi, preluînd şi dezvoltînd ideea originii comune, a unităţii de limbă, de obiceiuri şi de interese economice, politice şi culturale ale poporului român din scrierile înaintaşilor, au îmbrăţişat cauza Unirii şi au luptat intens pentru realizarea ei. Cauza Unirii a polarizat şi a angajat în luptă toate forţele sociale care acţionau în Principate. Burghezia, în formare, era în totalitatea ei interesată în realizarea Unirii, căci aceasta asigura formarea pieţei naţionale unice, facilita dezvoltarea industriei şi comerţului şi îi deschidea perspectiva de a dobîndi o poziţie preponderentă în viaţa politică a noului stat naţional. Elementele avansate ale burgheziei, printre care Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Costache Negri, Al. I. Cuza, Vasile Mălinescu, C.A. Rosetti, Dimitrie Bolintineanu, Cezar Bolliac, N.T. Orăşanu şi alţii, preconizau ca o dată cu Unirea să aibă loc o serie de reforme social-economice cu caracter burghezo-democratic, printre care în primul rînd reforma agrară. Interesaţi în realizarea unirii erau şi meşteşugarii şi lucrătorii, care năzuiau spre prefaceri sociale. O mare parte a boierimii, interesată în dezvoltarea schimbului de mărfuri intern şi internaţional, s-a pronunţat şi ea în favoarea Unirii. Totodată, teama că mişcarea naţională de masă şi creşterea puterii economice şi politice a burgheziei ar putea să pună în primejdie propriile ei privilegii de clasă a determinat o parte din marea boierime să se opună Unirii şi să colaboreze cu marile puteri străine potrivnice ei. Forţa motrice principală în lupta pentru Unire au constituit-o masele largi populare, care vedeau în făurirea statului naţional calea spre eliberarea socială şi politică. În mod special, ţărănimea lega de Unire speranţa eliberării sale de servituţile feudale şi a împroprietăririi cu pămînt. Opinia publică progresistă din întreaga lume a sprijinit aspiraţiile poporului român spre Unire şi independenţă naţională. Intensitatea luptei poporului român pentru unitatea naţională, ciocnirea de interese dintre marile puteri pentru întărirea şi extinderea influenţei lor în sud-estul Europei au făcut ca problema **U.P.R.** să devină o problemă europeană. Franţa, Rusia, Sardinia şi Prusia au sprijinit cauza Unirii. Cea dintîi pentru că dorea să-şi consolideze poziţiile economice şi politice în Balcani; cea de-a doua pentru că formarea statului naţional român ar fi slăbit şi mai mult Imperiul otoman şi ar fi înlăturat din sud-estul Europei influenţa Austriei, care îi stînjenea drumul spre Constantinopol. Sardinia şi Prusia au sprijinit Unirea pentru că soluţionarea „chestiunii române“ era un precedent favorabil într-o vreme cînd ele însele pregăteau acţiuni decisive menite să se încheie cu unificarea statelor italiene şi, respectiv, a celor germane. Turcia s-a opus cu îndîrjire Unirii, deoarece vedea în ea premisa eliberării Principatelor de sub suzeranitatea sa. Austria, la rîndul ei, întrucît considera existenţa unui stat român drept un obstacol în calea planurilor sale expansioniste spre răsărit, ca şi din teama ca românii din Transilvania să nu-şi intensifice lupta de eliberare naţională, s-a opus Unirii. Anglia, deşi n-a ridicat iniţial obiecţii, a trecut după Congres, în virtutea intereselor care o legau de Turcia, de partea puterilor care se împotriveau creării statului naţional român. Luată pentru prima oară în dezbatere la Conferinţa de la Viena din martie-aprilie 1855, „chestiunea română“ a făcut obiectul unui aranjament la Congresul de pace de la Paris (ţinut în urma războiului Crimeii, în martie 1856), care a inclus în tratatul adoptat, printre altele, hotărîrea de a se alcătui o comisie europeană menită să cerceteze situaţia ţărilor române şi să facă propuneri privitoare la reorganizarea lor. El a pus astfel cele două ţări române sub garanţia puterilor semnatare ale tratatului, menţinînd însă suzeranitatea otomană. Aceasta a făcut ca după Congresul de la Paris lupta românilor din cele două Principate pentru Unire să ia o nouă amploare. Începînd din primăvara anului 1856, s-au constituit în Ţara Românească şi în Moldova comitete centrale ale Unirii, precum şi comitete unioniste judeţene, care desfăşurau o activitate intensă. Deşi Congresul de la Paris căzuse de acord ca populaţia din Ţara Românească şi din Moldova să fie consultată asupra problemei **U.P.R.** în cadrul unor adunări speciale (divanurile ad-hoc de la Bucureşti şi Iaşi), marile puteri potrivnice Unirii au încercat să întîrzie convocarea acestor adunări şi să influenţeze asupra alegerilor de delegaţi. În Moldova, caimacamul Vogoride, fruntaş al partidei antiunioniste, sprijinit de reprezentanţii Turciei, Austriei, Angliei, a mers pînă la falsificarea listelor electorale pentru a asigura o reprezentare antiunionistă. Protestul maselor largi din Moldova care doreau Unirea, precum şi sprijinul diplomatic al Rusiei, Franţei, Sardiniei şi Prusiei au determinat însă anularea alegerilor falsificate şi fixarea unor noi alegeri. Divanurile ad-hoc, alese în vara anului 1857, au votat aproape în unanimitate **U.P.R.** Ca urmare a dizolvării de către Turcia a celor două divanuri ad-hoc (1857), marile puteri s-au întrunit în Conferinţa de la Paris (mai 1858), unde au adoptat o convenţie (august 1858), care cuprindea principiile statutare de organizare a Principatelor. Convenţia de la Paris, refuzînd populaţiei din Principate dreptul la Unire, a impus ţărilor române o Constituţie hibridă, care, sub numele de *Principatele Unite ale Moldovei şi Ţării Româneşti*, menţinea separarea Principatelor sub suzeranitatea Porţii şi nu admitea alte instituţii comune decît o comisie centrală la Focşani pentru unificarea legislaţiei şi o Înaltă curte de justiţie şi de casaţie. Deşi cuprindea unele măsuri de organizare folositoare, convenţia nu rezolva însă problema fundamentală a Unirii. Părăsit de marile puteri, poporul român a luat în mîinile sale cauza Unirii şi a făcut-o să triumfe. Lupta decisivă s-a dat în jurul constituirii adunărilor care aveau să aleagă pe viitorii domni. Adunarea electivă din Moldova, a cărei mare majoritate o reprezentau deputaţii unionişti, a ales ca domn al ţării, în ziua de 5 ianuarie 1859, pe candidatul partidei naţionale, colonelul *Alexandru Ioan Cuza*, revoluţionar paşoptist şi luptător înflăcărat pentru cauza Unirii. La 24 ianuarie 1859, sub presiunea maselor populare din Bucureşti, care au ţinut trei zile deputaţii sub asediu, Adunarea electivă de la Bucureşti a ales pe Al. I. Cuza ca domnitor şi al Ţării Româneşti. Unirea, pentru moment personală, s-a înfăptuit prin alegerea aceluiaşi domnitor în ambele Principate. Dubla alegere a lui Al. I. Cuza a fost urmată de o campanie politică îndîrjită dusă în scopul recunoaşterii ei (la 6 septembrie 1859, dubla alegere a lui Cuza a fost recunoscută de puterea suzerană şi de puterile garante) şi apoi în scopul înfăptuirii unităţii constituţionale şi administrative, care s-a realizat în ianuarie 1862, cînd Moldova şi Ţara Românească au format un stat unitar cu numele de România, cu o singură adunare şi un singur guvern. Actul unirii de la 24 ianuarie 1859 a deschis o nouă etapă în dezvoltarea istorică a poporului român, fiind urmat de adînci prefaceri pe plan economic, social şi politic. Statul naţional român nou creat reprezenta o forţă sporită în lupta pentru dobîndirea independenţei naţionale şi înlesnea dezvoltarea mai rapidă a capitalismului. Unirea Moldovei cu Ţara Românească a avut un larg ecou în Transilvania, românii de aici legîndu-şi speranţele de eliberare naţională de existenţa statului naţional român.

unisexuáte (BOT.), plante ale căror flori poartă un singur fel de organe sexuale, dispuse pe acelaşi individ (ex. la pin, stejar, fag, nuc, porumb) sau pe indivizi diferiţi (ex. la tisă, plop, dud, curmal, cînepă, hamei). La plantele fără flori se întîlnesc indivizi unisexuaţi sau protale unisexuate.

unisón (MUZ.) **1.** Cîntarea de către un grup vocal sau instrumental a unei melodii la aceeaşi înălţime. **2.** Intervalul de primă (distanţa dintre un sunet şi el însuşi). În Suita pentru orchestră, Enescu a scris un „Preludiu la unison“.

„Unità“ (*l'* ~), organ de presă central al Partidului Comunist Italian. A fost înfiinţat la Milano, în 1924, în condiţiile grele create de fascism. Între 1926 şi 1944 **l'U.** a apărut ilegal. După eliberarea Italiei a devenit un mare ziar de masă. Apare zilnic, în două ediţii (la Roma şi la Milano).

unitariéni (lat. *unitas* „unitate“), adepţi protestanţi ai antitrinitarismului. Comunităţile lor au apărut în sec. al XVI-lea în Italia, Elveţia, Polonia, Ungaria şi Transilvania, iar în sec. XVII—XVIII s-au extins şi în Olanda, Anglia şi S.U.A. În luptă cu catolicismul, **u.** au susţinut iniţial unele idei progresiste (bunătatea înnăscută a omului, toleranţa religioasă, libertatea cercetării ştiinţifice), însă cu timpul din doctrina lor a dispărut orice urmă de protest social. Mici comunităţi unitariene există azi în S.U.A. şi în Anglia. În ţara noastră, **u.** au o episcopie cu un număr redus de credincioşi. Biserica unitariană din Transilvania a fost fundată de reformatorul Francisc David (1510—1579). V. şi socinieni.

unitáte 1. (TEHN.) Ansamblu de sisteme tehnice, asemănătoare sau diferite, cu activitate coordonată în vederea realizării unui anumit scop (ex. **u.** de pompaj, **u.** industrială etc.). **2.** (METR.) *Unitate de măsură*, mărime fizică asociată univoc unei specii de mărimi, cu care se convine să se compare toate mărimile de aceeaşi natură, adică să se măsoare toate mărimile speciei. Raportul dintre o mărime dată şi unitatea sa de măsură reprezintă *măsura* sau *valoarea numerică* a acelei mărimi. *U. de m.* este o mărime scalară şi poate servi numai la exprimarea mărimilor scalare sau a componentelor scalare ale mărimilor vectoriale, tensoriale etc. În mod obişnuit *u. de m.* fac parte din sisteme de unităţi de măsură. Pentru sistemele metrice, multiplii şi submultiplii *u. de m.* se alcătuiesc după sistemul zecimal folosindu-se prefixele date în tabelul de mai jos:

Prefixul	Simbolul	Factorul multiplicator
tera-	T	10^{12}
giga-	G	10^{9}
mega-	M	10^{6}
kilo-	k	10^{3}
hecto-	h	10^{2}
deca-	da	10
deci-	d	10^{-1}
centi-	c	10^{-2}
mili-	m	10^{-3}
micro-	µ	10^{-6}
nano-	n	10^{-9}
pico-	p	10^{-12}

UNITĂȚI DE MĂSURĂ

UNITĂȚI GEOMETRICE

LUNGIME

METRU	m
centimetru	1 cm = 10^{-2} m
micron	1 μ = 10^{-6} m
angström	1 Å = 10^{-10} m
unitate X	1 UX = 10^{-13} m
yard	1 yd = 0,9144 m
foot (picior)	1 ft = 0,3048 m
inch (țol)	1 in = 0,0254 m
punct tipografic	(0,376 · 10^{-3} m)
milă	1 ml = 1609,3 m
milă marină	1 mlm = 1852 m
unitate astronomică	(14,95 · 10^{10} m)
an-lumină	(0,9461 · 10^{16} m)
parsec	(3,084 · 10^{16} m)

SUPRAFAȚĂ (ARIE)

metru pătrat	m^2
centimetru pătrat	1 cm^2 = 10^{-4} m^2
barn	(10^{-28} m^2)
ar	1 ar = 10^2 m^2
hectar	1 ha = 10^4 m^2
acru	(4046,856 m^2)

VOLUM, CAPACITATE

metru cub	m^3
decimetru cub (litru)	1 dm^3 = 1 l = 10^{-3} m^3
centimetru cub	1 cm^3 = 10^{-6} m^3
gallon (UK)	(4,54609 · 10^{-3} m^3)
gallon (US)	(3,785 · 10^{-3} m^3)
barrel	(0,1589873 m^3)

UNGHI PLAN

radian	rad
unghi drept	$1^{\llcorner} = \pi/2$ rad
grad (sexagesimal)	$1^{\circ} = 1^{\llcorner}/90$
minut	$1' = 1^{\circ}/60$
secundă	$1'' = 1'/60$
grad centesimal	$1^{g} = 1^{\llcorner}/100$
miime naturală	(10^{-3} rad)

UNGHI SOLID

steradian	str

UNITĂȚI DE MASĂ

KILOGRAM	kg
gram	1 g = 10^{-3} kg
unitate tehnică	(9,80665 kg)
tonă	1 t = 10^3 kg
carat	1 ct = 0,2 · 10^{-3} kg
pound (livră)	1 lb = 0,453592 kg
ounce (uncie)	1 oz = 0,028349 kg

UNITĂȚI DE TIMP

SECUNDĂ	s
minut	1 min = 60 s
oră	1 h = 3600 s
zi	1 zi = 86400 s

UNITĂȚI MECANICE

VITEZĂ

metru pe secundă	m/s
centimetru pe secundă	1 cm/s = 10^{-2} m/s
kilometru pe oră	1 km/h = 1/3,6 m/s
nod	(0,514444 m/s)

VITEZĂ DE ROTAȚIE (SAU UNGHIULARĂ)

radian pe secundă	rad/s (sau s^{-1})
rotație pe secundă	6,2832 rad/s
rotație pe minut	0,10472 rad/s

ACCELERAȚIE

metru pe secundă la pătrat	m/s^2
gall	1 gall = 10^{-2} m/s^2

DENSITATE

kilogram pe metru cub	kg/m^3
gram pe centimetru cub	1 g/cm^3 = 10^3 kg/m^3

IMPULS (CANTITATE DE MIȘCARE)

kilogram-metru pe secundă	kg·m/s
gram-centimetru pe secundă	1 g·cm/s = 10^{-5} kg·m/s
kilogram-forță-secundă	1 kgf·s = 9,80665 kg·m/s

FORȚĂ, GREUTATE

newton	N
dină	1 dyn = 10^{-5} N
kilogram-forță	1 kgf = 9,80665 N
poundal	1 pdl = 0,138255 N
pound-force	1 lbf = 4,44822 N

GREUTATE SPECIFICĂ

newton pe metru cub	N/m^3
dină pe centimetru cub	1 dyn/cm^3 = 10 N/m^3
kilogram forță pe metru cub	1 kgf/m^3 = 9,80665 N/m^3

PRESIUNE, TENSIUNE

newton pe metru pătrat	N/m^2
barie (microbar)	1 μbar ≐ 0,1 N/m^2
kilogram forță pe metru pătrat	1 kgf/m^2 = 9,80665 N/m^2
atmosferă normală	1 atm = 101325 N/m^2
atmosferă tehnică	1 at = 98066,5 N/m^2
torr (milimetru coloană de mercur)	1 torr (mmHg) = = 133,322 N/m^2

LUCRU MECANIC

(vezi unitățile de energie)

UNITĂȚI DE ENERGIE ȘI PUTERE

ENERGIE

joule	J
erg	1 erg = 10^{-7} J
kilogram-forță-metru	1 kgf·m = 9,80665 J
kilowattoră	1 kWh = 3,6 · 10^6 J
calorie	1 cal = 4,1816 J
British-thernal unit	1 B.t.u. = 1055,04 J
electronvolt	1 eV = 1,602 · 10^{-19} J

PUTERE

watt	W
erg pe secundă	1 erg/s = 10^{-7} W
kilogram-forță-metru pe secundă	$1 \frac{kgf \cdot m}{s} = 9{,}80665$ W
cal putere	1 CP = 735,499 W

UNITĂȚI ELECTROMAGNETICE

INTENSITATEA CURENTULUI ELECTRIC

AMPER	A
biot (CGSem)	1 Bi = 10 A
franklin pe secundă (CGSes)	1 Fr/s = 0,333 · 10^{-9} A

SARCINĂ ELECTRICĂ

coulomb	C
franklin (CGSes)	1 Fr = 0,333 · 10^{-9} C
biot-secundă (CGSem)	1 Bi·s = 10 C

INTENSITATEA CÎMPULUI ELECTRIC

volt pe metru	V/m

TENSIUNE ELECTRICĂ, POTENȚIAL ELECTRIC, TENSIUNE ELECTROMOTOARE

volt	V
erg pe franklin (CGSes)	1 erg/Fr = 300 V
erg pe biot-secundă (CGSem)	1 erg/Bi·s = 10^{-8} V

CAPACITATE ELECTRICĂ

farad	F

REZISTENȚĂ ELECTRICĂ, IMPEDANȚĂ REACTANȚĂ

ohm	Ω

REZISTIVITATE

ohm-metru	Ω·m
ohm-milimetru pătrat pe metru	1 Ω·mm^2/m = 10^{-6} Ω·m

INTENSITATEA CÎMPULUI MAGNETIC

amper pe metru	A/m
oersted (CGSem neraționalizat)	1 Oe = $10^3/4\pi$ A/m

INDUCȚIE MAGNETICĂ

tesla	T
gauss (CGSem)	1 Gs = 10^{-4} T

FLUX MAGNETIC

weber	Wb
maxwell (CGSem)	1 Mx = 10^{-8} Wb

INDUCTIVITATE PROPRIE SAU MUTUALĂ

henry	H

UNITĂȚI TERMICE

TEMPERATURĂ

GRAD KELVIN (absolut)	°K (grd)
grad Celsius	1 °C = 1 °K

CANTITATE DE CĂLDURĂ

(vezi unitățile de energie)

CAPACITATE CALORICĂ

joule pe grad	J/grd
erg pe grad	1 erg/grd = 10^{-7} J/grd

CĂLDURĂ SPECIFICĂ

joule pe kilogram-grad	J/kg·grd
erg pe gram-grad	1 erg/g·grd = 10^{-4} J/kg·grd

ENTROPIE

joule pe grad	J/grd
erg pe grad	1 erg/grd = 10^{-7} J/grd

UNITĂȚI OPTICE

INTENSITATE LUMINOASĂ

CANDELĂ	cd

FLUX LUMINOS

lumen	lm

ILUMINARE

lux	lx
fot	1 ph = 10^4 lx

STRĂLUCIRE

candelă pe metru pătrat	cd/m^2
stilb	1 sb = 10^4 cd/m^2
lambert	1 La = $10^4/\pi$ cd/m^2

PUTEREA UNEI LENTILE

dioptrie	1 δ = 1 m^{-1}

Observații:

— unitățile sistemului SI (sistem legal și obligatoriu în țara noastră) sînt scrise cu litere romane; cele fundamentale apar cu majuscule, iar cele derivate cu minuscule;

— unitățile sistemului CGS (sistem tolerat) sînt scrise cu litere cursive;

— celelalte unități, aparținînd altor sisteme sau nefăcînd parte din nici un sistem de unități sînt scrise cu litere bloc filiform.

3. (ASTR.) *Unitate astronomică*, semiaxa mare a orbitei Pămîntului, folosită pentru determinările de distanţe astronomice. Se notează u.a.; 1 u.a. = = 149 600 000 km. **4.** (MAT.) **a)** *Unitate sau element neutru al unui grup sau semigrup G*, element e din G care are proprietatea : $ae = ea = a$, oricare ar fi elementul a din G. Orice grup are unitate. V. şi grup. **b)** *Unitate a unui inel I (sau element neutru pentru înmulţire)*, element e din I care are proprietatea: $ae = ea = a$, oricare ar fi elementul a din I. Nu orice inel are unitate (ex. inelul numerelor pare nu are unitate). V. şi inel. **c)** *Unităţile unui inel I*, elemente din I care au invers faţă de înmulţire (ex. unităţile inelului întregilor raţionali sînt +1 şi −1; unităţile inelului întregilor lui Gauss sînt: 1, −1, i şi $-i$). **d)** *Matrice unitate*, matrice pătrată avînd elementele de pe diagonala principală egale cu 1, iar celelalte elemente egale cu zero. **5.** (STATIST.) *Unitate statistică*, element component al unei colectivităţi statistice, care se înregistrează împreună cu caracteristicile ei în procesul *observării statistice*. În *u.s.* se manifestă cazurile individuale ale fenomenelor de masă supuse cercetării. Alegerea *u.s.* se face în funcţie de natura colectivităţii şi de scopul observării. Astfel, dacă se cercetează populaţia în vederea cunoaşterii structurii ei după vîrstă, sex, profesiune etc., cea mai potrivită *u.s.* este persoana *(u.s. simplă)*, iar dacă se cercetează în vederea cunoaşterii nivelului de trai, cea mai potrivită *u.s.* este familia *(u.s. complexă)*. *U.s.* se mai numeşte *unitate de observare* sau *unitate de înregistrare*. **6.** (MILIT.) **a)** *Unitate militară*, subdiviziune organizatorică permanentă, administrativă, de instrucţie şi de educaţie din forţele armate (regiment, batalion sau divizion independent etc.). **b)** *Unitate de comandă*, principiu de bază în conducerea trupelor în armatele ţărilor socialiste, în virtutea căruia comandantul este şef unic al întregului personal al unităţii respective. El poartă întreaga răspundere pentru starea şi activitatea unităţii. **c)** *Unitate de foc*, cantitate de muniţie, exprimată în număr de lovituri, folosită ca unitate de măsură pentru aprovizionarea şi pentru consumul de muniţie. Variază după felul gurii de foc. **7.** (ZOOTEHN.) **a)** *Unitate nutritivă*, valoarea nutritivă a unui kg de nutreţ cu efect de producţie (în grăsime) cunoscut, luat ca etalon. În funcţie de această valoare sînt echivalate toate celelalte furaje care servesc la întocmirea raţiilor de hrană. În mod curent sînt folosite *u.n. ovăz* (sovietică) şi *u.n. orz* (scandinavă), ultima purtînd şi denumirea de *unitate furajeră*. **b)** *Unitate vită mare*, indicator folosit în zootehnie pentru stabilirea densităţii animalelor la 100 ha şi a necesarului de bază furajeră. *U.v.m.* este socotită convenţional vaca de lapte în greutate de 500 kg cu o producţie de 10 kg lapte zilnic.

unitatea şi lupta contrariilor, lege fundamentală a dialecticii materialiste, care explică mişcarea şi dezvoltarea lumii materiale şi a cunoaşterii prin dedublarea unicului în însuşiri, laturi, tendinţe contrare, care se presupun şi se exclud reciproc. **U. şi l.c.** caracterizează orice proces determinat şi constituie totodată izvorul intern al schimbării, dezvoltării lui. Legea **u. şi l.c.** dezvăluie izvorul şi forţa motrice permanentă a mişcării şi dezvoltării întregii realităţi obiective, explicînd-o ca automişcare, ca autodezvoltare, şi constituie de aceea „nucleul", „sîmburele", „esenţa" dialecticii. V.I. Lenin a caracterizat din această cauză dialectica drept studiul contradicţiilor în însăşi esenţa lucrurilor şi a subliniat opoziţia principială dintre metafizică şi dialectică în problema mişcării. În antichitate, Heraclit a avut intuiţia genială a luptei contrariilor ca izvor al mişcării, al devenirii universale. În epoca Renaşterii, ideea „coincidenţei contrariilor" a fost dezvoltată de N. Cusanus şi G. Bruno. În cadrul dialecticii idealiste, Hegel a aşezat contradicţia la baza autodezvoltării, considerînd însă în mod greşit că aceasta ar fi proprie „ideii absolute" şi nu lumii materiale. În opoziţie cu idealismul, materialismul dialectic arată că „dialectica *lucrurilor* creează dialectica *ideilor* şi nu invers" (V.I. Lenin). Realitatea obiectivă fiind contradictorie, reflectarea ei în procesul cunoaşterii este de asemenea contradictorie. Teza leninistă despre coincidenţa dialecticii, gnoseologiei şi logicii are astfel un temei obiectiv, un înţeles materialist. Filozofiei marxiste îi revine meritul de a fi demonstrat, pe baza generalizării datelor ştiinţelor particulare, universalitatea legii **u. şi l.c.** şi acţiunea sa permanentă. Materialismul dialectic a arătat de asemenea că unitatea contrariilor este vremelnică, condiţionată, relativă, în timp ce lupta lor este absolută, determinînd în mod legic transformarea calitativă a proceselor, dezvoltarea lor. Totodată, filozofia marxistă a scos multilateral în evidenţă caracterul specific al contradicţiilor proprii fiecărei forme de mişcare a materiei, fiecărui domeniu al realităţii, inclusiv gîndirii, precum şi diferitelor stadii ale aceluiaşi proces. Materialismul dialectic a evidenţiat şi varietatea tipurilor de contradicţii, în funcţie de locul şi de rolul lor în procesul mişcării şi dezvoltării. Dezvăluirea de către materialismul istoric a contradicţiilor proprii vieţii sociale a permis elaborarea metodelor adecvate pentru rezolvarea lor. V. şi contradicţie; contrarii; legile dialecticii.

United Press International *[iu:náitid pres intənéşənl] (U.P.I.)*, agenţie de presă din S.U.A., cu sediul la New York. A fost creată în 1958, prin fuziunea agenţiilor United Press (aparţinînd trustului Scripps-Howard) şi International News Service (aparţinînd trustului Hearst).

United States Steel Corporation *[iu:náitid steiţ sti:l ce:pəréişən]*, mare trust metalurgic din S.U.A., creat în 1901. **U.S.S.C.** produce fontă, oţel, cocs, precum şi armament şi maşini şi utilaje militare, dispune de mine de cărbuni, de minereu de fier ş.a. atît în S.U.A., cît şi în Venezuela, Brazilia, centrul Africii etc. şi de nave maritime proprii. Concentrează 1/3 din întreaga capacitate de producţie din industria oţelului a S.U.A. În 1964 deţinea active în valoare de 5 331 milioane de dolari şi a obţinut 237 000 000 de dolari profit net. Se află sub influenţa grupului financiar Morgan.

uniúne (lat. *unio,-onis*, de la *unire* „a uni"; DR.) **1.** Denumire dată unor organizaţii obşteşti (ex. Uniunea Tineretului Comunist, Uniunea artiştilor plastici, Uniunea compozitorilor). **2.** Organizaţie socialistă în a cărei alcătuire intră mai multe organizaţii cooperatiste sau alte organizaţii obşteşti (ex. Uniunea Naţională a Cooperativelor Agricole de Producţie).

Uniunea academică internaţională, organizaţie înfiinţată în 1919 şi constituită din 25 de academii, în majoritate din Europa. Prin profilul ei, este o instituţie de cercetare ştiinţifică. Printre membrii ei se numără şi România. **U.A.I.** este afiliată la U.N.E.S.C.O. şi are sediul la Bruxelles.

Uniunea arhitecţilor din Republica Socialistă România, organizaţie obştească unică a arhitecţilor, instituită în 1952. Uniunea cuprinde circa 1 300 de arhitecţi. Sediul central este la Bucureşti; are 11 filiale. Ea organizează dezbaterea problemelor de creaţie, concursuri publice, informarea şi documentarea arhitecţilor, colaborarea cu arhitecţii din străinătate şi popularizează realizările arhitecturale din ţara noastră. Împreună cu Comitetul de Stat pentru Construcţii, Arhitectură şi Sistematizare editează revista „Arhitectura". Pe lîngă uniune funcţionează Fondul de arhitectură, cu sarcina de a asigura condiţii materiale favorabile organizării creaţiei arhitecţilor.

Uniunea artiştilor plastici din Republica Socialistă România, organizaţie obştească unică a artiştilor plastici din ţara noastră, întemeiată în 1950. Sediul uniunii este în Bucureşti; are 8 filiale şi 6 cenacluri. Reuneşte circa 1 060 de membri: pictori, graficieni, sculptori, decoratori, scenografi şi critici de artă. Promovează şi sprijină creaţia plastică, organizînd expoziţii în ţară şi în străinătate. Editează revista „Arta plastică". Pe lîngă uniune funcţionează Fondul plastic, instituţie care are în sarcină organizarea administrativ-economică a activităţii membrilor săi, asigurarea condiţiilor materiale de creaţie etc.

Uniunea asociaţiilor de elevi din România (*U.A.E.R.*), organizaţie de masă democratică a elevilor, creată în martie 1948, la Bucureşti, cuprinzînd în rîndurile sale majoritatea elevilor. A activat pînă în martie 1949, cînd s-a unificat cu celelalte organizaţii de tineret care au creat Uniunea Tineretului Muncitor. A editat, bilunar, publicaţia „Revista elevilor".

Uniunea asociaţiilor studenţeşti din România (*U.A.S.R.*), uniune a asociaţiilor studenţilor din România (organizaţii profesionale ale studenţilor), îndrumate şi sprijinite de Uniunea Tineretului Comunist; a fost creată în martie 1957. Editează revistele „Viaţa studenţească" şi „Amfiteatru".

Uniunea Australiană, stat cuprinzînd teritoriul continentului Australia, insula Tasmania şi alte cîteva insule mici din împrejurimi. Este formată din statele New South Wales, Victoria, Queensland, Australia de Sud, Australia de Vest, Tasmania şi din două teritorii (Teritoriul Nordic şi Teritoriul capitalei). Suprafaţa: 7 695 094 km². Populaţia: 11 360 000 loc. (1965), formată din urmaşi ai emigranţilor din Marea Britanie (96%), din Italia, Grecia, Germania ş.a. Pe lîngă aceştia mai există circa 40 000 de aborigeni (1961), majoritatea trăind în rezervaţiile din regiunile aride din interior. Capitala: *Canberra*. Alte oraşe mari: Sydney, Melbourne, Brisbane, Adelaide, Perth, Newcastle, Wollongong, Hobart. Limba oficială: engleza. Este o ţară industrial-agrară, a cărei economie este dominată de marile societăţi monopoliste. Se exploatează cărbune (în special în statul New South Wales), petrol (în statele Australia de Vest şi Queensland), minereu de fier (în statul Australia de Sud ş.a.), minereu de plumb, de zinc, de argint, de titan, aur (în special în statul Australia de Vest), de uraniu şi alte metale neferoase şi rare. Este dezvoltată industria energetică, metalurgia feroasă şi neferoasă, industria constructoare de maşini (motoare, maşini-unelte, instrumente, maşini agricole, material rulant, automobile, construcţii navale etc.), industria chimică (explozibili, îngrăşăminte, coloranţi, produse farmaceutice), prelucrarea petrolului, industria alimentară (morărit, industria cărnii, ulei, produse lactate) şi textilă. Întreprinderile industriale sînt concentrate în sud-estul ţării, în zona litorală. Principalele centre industriale: Newcastle, Sydney, Melbourne, Brisbane. În agricultură predomină marea proprietate capitalistă. Pe baza întinselor păşuni naturale s-a dezvoltat intens creşterea animalelor. **U.A.** ocupă primul loc în lume în ceea ce priveşte efectivul de ovine (165 000 000 de capete în 1964, majoritatea de rasă merinos). Se cresc şi bovine în număr mare. Se cultivă în special grîu (cele mai mari producătoare fiind statele Queensland, Australia de Sud şi New South Wales în bazinul rîului Darling), plante furajere, trestie de zahăr, tutun, pomi fructiferi şi viţă de vie. Mare parte din terenul agricol este irigat. Se exportă în special lînă (**U.A.** este cel mai mare furnizor de lînă pe piaţa mondială), brînzeturi, unt, lapte praf, preparate din carne, grîu şi făină; se importă maşini şi utilaje şi combustibili. Principalii parteneri comerciali sînt Marea Britanie şi S.U.A. — *Istoric.* **U.A.** a luat fiinţă în 1901, cînd coloniile engleze din Australia (New South Wales, Victoria, Australia de Sud, Queensland, Tasmania şi Australia de Vest) s-au unit într-o federaţie, care a primit statut de dominion. În anii primului război mondial, industria a luat un mare avînt în **U.A.** Dezvoltarea mişcării muncitoreşti a dus la crearea, în

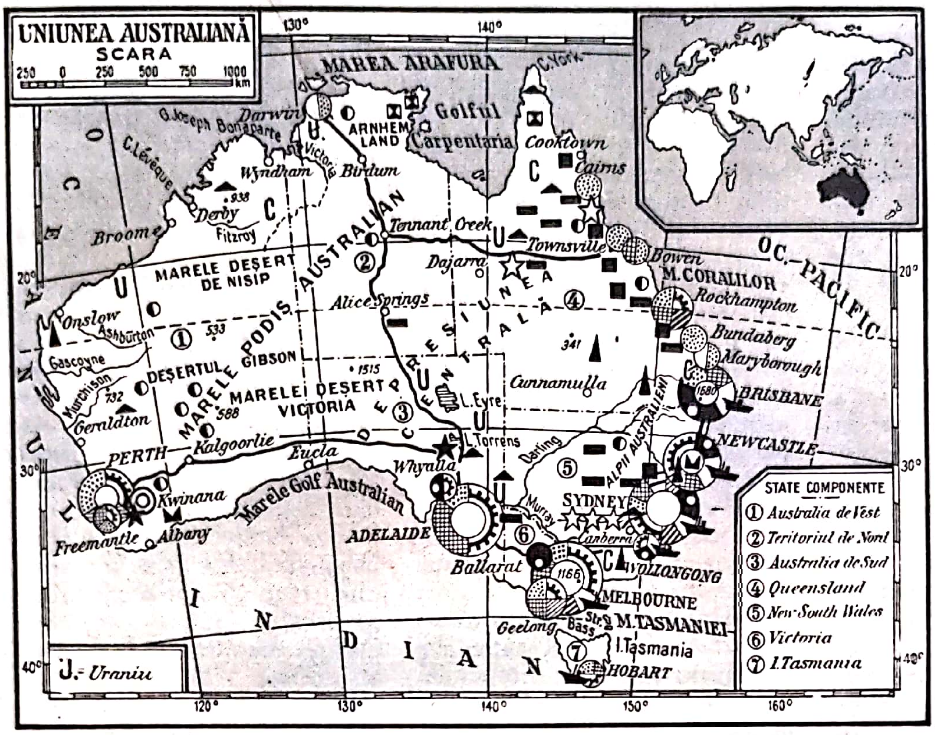
UNIUNEA AUSTRALIANĂ
SCARA
250 0 250 500 750 1000 km
MAREA ARAFURA
C.York
Darwin
ARNHEM LAND
Golful Carpentaria
Cooktown
Cairns
G.Joseph Bonaparte
C.Lévêque
Wyndham
Victoria
Birdum
Derby
Fitzroy
Broome
Tennant Creek
Townsville
Bowen
Dajarra
MARELE DEȘERT DE NISIP
PODIȘ AUSTRALIAN
M.CORALILOR
Rockhampton
OC. PACIFIC
Alice Springs
Onslow
Ashburton
Bundaberg
Maryborough
Gascoyne
DEȘERTUL GIBSON
Murchison
MARELE DEȘERT VICTORIA
MARELE PODIȘ
Cunnamulla
Geraldton
L.Eyre
BRISBANE
Kalgoorlie
PERTH
L.Torrens
Eucla
Whyalla
Darling
NEWCASTLE
ALPII AUSTRALIENI
SYDNEY
Kwinana
Marele Golf Australian
Murray
Freemantle
Albany
ADELAIDE
Canberra
Ballarat
WOLLONGONG
MELBOURNE
Geelong
Str. Bass
M.TASMANIEI
I.Tasmania
HOBART
UNIUNEA AUSTRALIANĂ
OCEANUL INDIAN
STATE COMPONENTE
① Australia de Vest
② Teritoriul de Nord
③ Australia de Sud
④ Queensland
⑤ New South Wales
⑥ Victoria
⑦ I.Tasmania
J.- Uraniu
938
533
732
588
1515
341
1680
1166
120°
130°
140°
150°
160°
20°
30°
40°

1920, a Partidului Comunist din Australia. **U.A.** a participat la cel de-al doilea război mondial în cadrul coaliției antifasciste. După o guvernare laburistă (1941—1949), guvernul a fost format, în 1949, de o coaliție a partidelor marii burghezii (liberal și agrar), care a urmat o politică externă legată de S.U.A., incluzînd **U.A.** în pactele militare A.N.Z.U.S. (1951) și S.E.A.T.O. (1954). **U.A.** este un stat federal; face parte din Comunitatea Britanică de Națiuni (Commonwealth). Șeful statului este regele (regina) Marii Britanii, reprezentat printr-un guvernator-general. Organul suprem al puterii este parlamentul federal (bicameral). Partide politice: Partidul liberal, Partidul agrar, Partidul laburist, Partidul democrat laburist, Partidul Comunist.

Uniunea centrală a cooperativelor de consum *(CENTROCOOP)*, organizație centrală de conducere, îndrumare și control a activității economice, organizatorice și cultural-educative desfășurate de cooperativele de consum din Republica Socialistă România, înființată în 1950. Este constituită prin asocierea uniunilor regionale ale cooperativelor de consum. Uniunile regionale se constituie prin asocierea uniunilor raionale din regiunea respectivă, iar acestea prin asocierea cooperativelor de consum și de credit din același raion. Organul suprem de conducere al uniunii este Congresul. V. și cooperativă de consum.

Uniunea centrală a cooperativelor meșteșugărești *(UCECOM)*, organizație centrală de îndrumare și de control al cooperativelor meșteșugărești din Republica Socialistă România, înființată în 1951. Este constituită prin asocierea uniunilor regionale ale cooperativelor meșteșugărești. Organul suprem de conducere al uniunii este Congresul.

Uniunea compozitorilor, organizație obștească ce reunește pe compozitorii și pe muzicologii din Republica Socialistă România. Înființată în 1949 prin reorganizarea vechii „Societăți a compozitorilor români", **U.c.** numără peste 300 de membri. Sediul central este la București; are patru filiale și două cenacluri. Instituțiile-anexă ale **U.c.** sînt: Editura muzicală, revista „Muzica" și magazinul „Muzica" din București. **U.c.** sprijină creația compozitorilor și a muzicologilor, promovarea unei critici și a unei muzicologii științifice, difuzarea creației românești în țară și în străinătate. Pe lîngă **U.c.** funcționează Fondul muzical, care se ocupă cu organizarea administrativ-economică a activității membrilor uniunii.

Uniunea de cultură fizică și sport *(U.C.F.S.)*, organizație de masă a sportivilor din România, creată în 1957 și care organizează, conduce și îndrumează activitatea de cultură fizică și sport. Asigură, prin asociațiile și cluburile sportive, atragerea maselor largi în practicarea continuă și organizată a exercițiilor fizice și a sportului. *U.C.F.S.* cuprinde un număr de peste 3 400 000 de membri, încadrați în peste 10 000 de asociații sportive și 34 de cluburi sportive. Organul superior de conducere este Conferința pe țară.

Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare, organizație marxistă ilegală a social-democraților ruși, creată de V.I. Lenin în 1895 la Petersburg. Baza ei o formau cercurile muncitorești din fabrici și din uzine. În anii următori au luat naștere organizații asemănătoare la Moscova, Kiev, Ekaterinoslav și în alte orașe ale Rusiei. Aceste organizații au constituit germenii partidului revoluționar al clasei muncitoare ruse.

Uniunea democratică, organizație de masă antifascistă din România, creată în august 1937. A activat pînă în februarie 1938, cînd a fost dizolvată de autorități.

Uniunea Europei Occidentale *(U.E.O.)*, organizație politică și militară înființată în mai 1955, pe baza acordurilor de la Paris din 1954, semnate de Anglia și de țările membre ale Pieții Comune. Este legată prin acordurile de la Paris de N.A.T.O. și face parte din sistemul organizațiilor de „integrare" europeană. Organele *U.E.O.* sînt adunarea, consiliul și secretariatul. V. și N.A.T.O.; „integrare".

Uniunea Generală a Sindicatelor din România, organizație sindicală unică, alcătuită prin afilierea uniunilor sindicatelor pe ramuri de producție din Republica Socialistă România. Denumirea *Uniunea Generală a Sindicatelor din România* a fost adoptată la Congresul Sindicatelor din mai 1966. Uniunea are drept scop realizarea unității organizatorice și de acțiune a sindicatelor din România în înfăptuirea sarcinilor ce le revin. Organul suprem al uniunii este Congresul, care alege Consiliul Central al Uniunii Generale a Sindicatelor din România și Comisia centrală de cenzori. Consiliul Central conduce, între congrese, întreaga activitate a sindicatelor. Prin consiliile regionale, locale sau raionale, **U.G. a S. din R.** asigură coordonarea pe plan teritorial a activității în probleme de interes comun ale sindicatelor. Organul de presă central al uniunii este cotidianul „Munca". V. și sindicate.

Uniunea internațională a studenților *(U.I.S.)*, organizație democratică internațională a studenților. A fost creată în august 1946 la Congresul internațional al studenților de la Praga, cu scopul de a sprijini lupta studenților pentru reforma și democratizarea învățămîntului, pentru îmbunătățirea condițiilor de viață și de studiu, pentru apărarea drepturilor și libertăților democratice studențești pentru pace și progres social. În 1964 reunea 71 de organizații studențești și 28 de uniuni naționale studențești. Organul suprem de conducere al *U.I.S.* este Congresul, care se convoacă o dată la doi ani, iar organele executive sînt Comitetul executiv și Secretariatul. Sediul Secretariatului *U.I.S.* se află la Praga. Studențimea română este reprezentată în *U.I.S.* prin *Uniunea asociațiilor studențești din România* (*U.A.S.R.*).

Uniunea internațională pentru protecția proprietății industriale *(U.I.P.P.I.)*, organizație internațională, înființată prin Convenția de la Paris din 1883 (revizuită la Bruxelles în 1900, la Washington în 1911, la Haga în 1925, la Londra în 1934 și la Lisabona în 1958), pentru apărarea drepturilor de patentă asupra invențiilor prototipurilor industriale (desene și modele) și ale obiectelor de larg consum, precum și a mărcilor de fabrică și comerciale, denumirilor de firmă și indicațiilor privind originea produselor. Organele *U.I.P.P.I.* sînt birourile internaționale reunite pentru protecția proprietății industriale, ca organ executiv cu sediul la Geneva, și conferințele de revizuire ca organe legiferate. România este afiliată la această organizație din 1920.

Uniunea interparlamentară, organizație internațională neguvernamentală, înființată în 1889, care are ca scop înlesnirea contactelor dintre membrii tuturor parlamentelor pentru desfășurarea unei activități comune în vederea întăririi și dezvoltării colaborării între state. Membrii uniunii sînt grupurile naționale, alcătuite din parlamentarii statelor lor. Organele **U.i.** sînt: Conferința interparlamentară, Consiliul de conducere, Comitetul executiv și Biroul interparlamentar. La activitatea uniunii participă și un grup parlamentar român.

Uniunea națională a studenților din România *(U.N.S.R.)*, organizație de masă democratică, studențească, creată în 1947 ca o continuatoare a Frontului democrat universitar *(F.D.U.)*. A avut o contribuție importantă la democratizarea învățămîntului superior. A activat pînă în martie 1949, cînd s-a unificat cu celelalte organizații de tineret în cadrul Uniunii Tineretului Muncitor. A editat publicația „Studentul român".

Uniunea oamenilor muncii maghiari din România v. **Madosz.**

Uniunea patrioților, organizație de masă patriotică, creată din inițiativa Partidului Comunist Român, în primăvara anului 1942, ca o organizație de rezistență împotriva dictaturii militare fasciste. A reunit patrioți din rîndurile intelectualilor, muncitorilor, meseriașilor etc. După 23 August 1944, **U.p.** a activat pînă în 1946, cînd s-a transformat în *Partidul național popular* (autodizolvat în 1949). A editat, în ilegalitate, ziarul „România liberă" și „Buletinul capitalei".

Uniunea poștală universală *(U.P.U.)*, organizație internațională constituită prin tratatul de la Berna din 1874, semnat de 22 de țări, printre care și România. Scopul ei este colaborarea între administrațiile diferitelor țări în domeniul serviciilor poștale și în domeniile învecinate cu acestea. Organele *U.P.U.* sînt *Congresul*, care reunește plenipotențiarii guvernelor statelor membre, *Comisia executivă și de legătură* și *Biroul internațional al U.P.U.* Sediul Uniunii este la Berna. Începînd din 1948, Uniunea Poștală Universală are statut de instituție specializată a O.N.U. În prezent ea cuprinde reprezentanți ai majorității țărilor lumii.

Uniunea scriitorilor, organizație obștească unică a scriitorilor din Republica Socialistă România. Constituită în martie 1949, ea este continuatoarea tradițiilor constructive ale Societății scriitorilor români (înființată la 3 septembrie 1909). **U.s.** reunește peste 500 de membri și are șase filiale. Promovează și sprijină creația literară sub cele mai variate forme (editări, organizare de congrese, conferințe pe țară, conferințe de popularizare, cenacluri, întîlniri, discuții și dezbateri libere între scriitori și cititori, concursuri etc.), stabilește legături cu organizații similare din alte țări. Sediul **U.s.** este în București, iar organul său este „Gazeta literară". Alte publicații ale **U.s.** în capitală și provincie: „Viața românească", „Luceafărul", „Steaua", „Iașul literar", „Scrisul bănățean", „Utunk", „Neue Literatur" ș.a. Pe lîngă **U.s.** funcționează Fondul literar, instituție care are în sarcină organizarea administrativ-economică a activității scriitorilor și asigurarea condițiilor materiale de creație.

Uniunea Sovietică (*Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, U.R.S.S.*), stat socialist alcătuit din 15 republici unionale, ocupînd jumătatea răsăriteană a Europei și Asia de nord și mijlocie. Se învecinează cu Finlanda, Marea Baltică, Polonia și România la vest, cu Marea Neagră, Turcia, Iran, Afganistan, China și Mongolia la sud, cu Marea Japoniei, Oceanul Pacific și Marea Bering la est și cu Oceanul Înghețat la nord. Suprafața: 22 402 200 km^2 (primul loc în lume ca întindere), dintre care un sfert în Europa și trei sferturi în Asia. Populația: 230 508 000 loc. (1965), cu structură multinațională, mai numeroși fiind rușii (55%) și ucrainenii (18%), apoi bieloruși (4%), uzbeci, tătari, kazahi, azerbaidjeni armeni, gruzini etc., precum și numeroasele grupuri de populații din Caucazul nordic și din Siberia. Capitala: *Moscova*. Alte orașe mari: Leningrad, Kiev, Baku, Gorki, Harkov, Tașkent, Novosibirsk, Kuibîșev, Sverdlovsk, Celeabinsk, Tbilisi, Odesa, Kazan, Volgograd, Saratov, Riga, Minsk, Erevan, Alma-Ata etc. Populația urbană reprezintă 52% din populația totală a țării. Teritoriul *U.R.S.S.*, cu relief variat, este asemănător unui imens amfiteatru care coboară de la sud și est spre nord și vest. Altitudinea maximă se întîlnește în munții Pamir (vîrful Kommunizm: 7 495 m), iar cea minimă în depresiunea Karaghie din peninsula Mangîșlak (la Marea Caspică), care se află cu 132 m sub nivelul mării. Teritoriul *U.R.S.S.* este împărțit în 19 regiuni fizico-geografice, cu caracteristici orografice, climatice, pedologice, floristice, faunistice proprii. Cele mai mari sînt: *Cîmpia Rusă* (care ocupă aproape toată partea europeană a *U.R.S.S.*, cuprinzînd în cadrul ei podișurile Valdai, Volîno-Podolsk, al Rusiei Centrale și al Volgăi), *Cîmpia Siberiei de Apus* (între Munții Urali, considerați ca reprezentînd hotarul dintre Europa și Asia, și fluviul Enisei), *Podișul Siberiei Centrale* (între fluviile Enisei și Lena), *Siberia de Nord-Est* (între fluviul Lena și Extremul Orient Sovietic), *Cîmpia Turanului* (în sud-vestul părții asiatice a *U.R.S.S.*, cuprinzînd în cadrul ei deșerturile Karakum și Kizîlkum), *Uralul* (care cuprinde zona munților Urali), *Iacuția*, *Transbaikalia*, *Primorie* etc. În părțile de sud și de est ale *U.R.S.S.* se desfășoară lanțurile de munți Marele Caucaz (cu vîrful Elbrus, 5633 m) și Micul Caucaz (care cuprind între ele Transcaucazia), apoi Kopet-Dag, Pamir, Tianșan, Altai, Saian, Iablonoi, Stanovoi, Sihote-Alin, Djugdjur, Verhoiansk, Kolîma, munții vulcanici din Kamciatka (cu vulcanul Kliucevski, 4 750 m) etc., cu custuri și văi glaciare, ghețari actuali cantonați în circuri și în văi, forme carstice etc. Majoritatea insulelor din Oceanul Înghețat și din Oceanul Pacific care aparțin *U.R.S.S.* (Novaia Zemlea, Franz Joseph, Severnaia Zemlea, insulele Novosibirsk, Vranghel, Sahalin etc.) au un relief muntos. Climă foarte variată. Cea mai mare parte a teritoriului *U.R.S.S.* se încadrează în zona temperată, marginea nordică intră în zona arctică, Transcaucazia și sudul Asiei Centrale în zona subtropicală; în regiunea Amurului (Primorie) se face simțită influența musonilor, care aduc vara ploi abundente, iar în cîmpiile din Asia Centrală și din Kazahstan clima este deșertică sau semideșertică. O trăsătură caracteristică a regimului climatic de pe aproape tot teritoriul *U.R.S.S.* este continentalitatea excesivă, deosebit de accentuată în Asia Centrală și în Siberia de est, unde amplitudinile de temperatură sînt foarte mari (la Verhoiansk s-a înregistrat cea mai scăzută temperatură din emisfera nordică: −70°C). Țărmurile *U.R.S.S.* sînt udate de 12 mări din bazinele a trei oceane (Pacific, Înghețat și Atlantic). Teritoriul *U.R.S.S.* este străbătut de numeroase cursuri de apă, dintre care cele mai multe și mai mari aparțin bazinului Oceanului Înghețat (Peciora, Obi cu Irtîș, Enisei, Lena Indighirka, Kolîma); în Oceanul Pacific se varsă fluviile Amur, Anadîr, Kamciatka; în Marea Neagră se varsă Nistru, Nipru, Don, iar în Marea Caspică Volga, Ural, Terek, Kura, Emba. Numărul lacurilor se ridică la peste 250 000, cele mai mari fiind Marea Caspică, Baikal, Balhaș, Ladoga, Onega și Aral; ele sînt mai numeroase în nord și în regiunile de stepă ale Siberiei vestice, Asiei centrale și Kazahstanului. Au fost create numeroase lacuri artificiale: Rîbinsk, Kuibîșev, Kahovka, Bratsk, Țimleansk etc. Solurile, flora și fauna sînt foarte variate; în regiunile nordice se întinde zona tundrei, mai spre sud zona de pădure, care în Europa are trei subzone (de conifere, amestecată și de foioase), iar în Siberia este reprezentată prin păduri de conifere (taiga). Pe valea Amurului, vegetația și fauna de taigă se întrepătrund cu speciile sudice. În ansamblu, pădurile acoperă 1/3 din teritoriul *U.R.S.S.* Spre sud urmează zona de stepă, care se întinde de la Carpați pînă la Altai. Cîmpia Turanului și o bună parte din Kazahstan sînt acoperite de semideșerturi și deșerturi. Pe litoralul Crimeii și în Transcaucazia se dezvoltă o vegetație subtropicală. *U.R.S.S.* dispune de bogate și de variate resurse naturale. Prin rezervele de cărbune (principalele bazine carbonifere: Peciora, Donețk, Lena, al Tunguscelor, Kansk-Acinsk, Kuzbass, Irkutsk, Karaganda etc.), *U.R.S.S.* se situează pe primul loc în lume. Zăcămintele petrolifere sînt concentrate în zona Volga-Ural, în Caucaz, în Kazahstanul de vest, în R.S.S. Turkmenă și în Sahalin, iar principalele rezerve de gaze naturale în Caucazul de nord, în R.S.S. Uzbecă, în R.S.S. Ucraineană, în R.S.S. Azerbaidjană. *U.R.S.S.* deține primul loc în lume în ceea ce privește rezervele de minereu de fier (Krivoi Rog, Kerci, regiunea Kursk, Ural, bazinul Angara-Pitsk etc.) și de mangan (Ciatura în R.S.S. Gruzină, Nikopol în R.S.S. Ucraineană). Mai există mari zăcăminte de titan, de cromite, de minereuri cuprifere, de plumb și zinc, de bauxită, minereu de staniu, nichel, cobalt, wolfram,

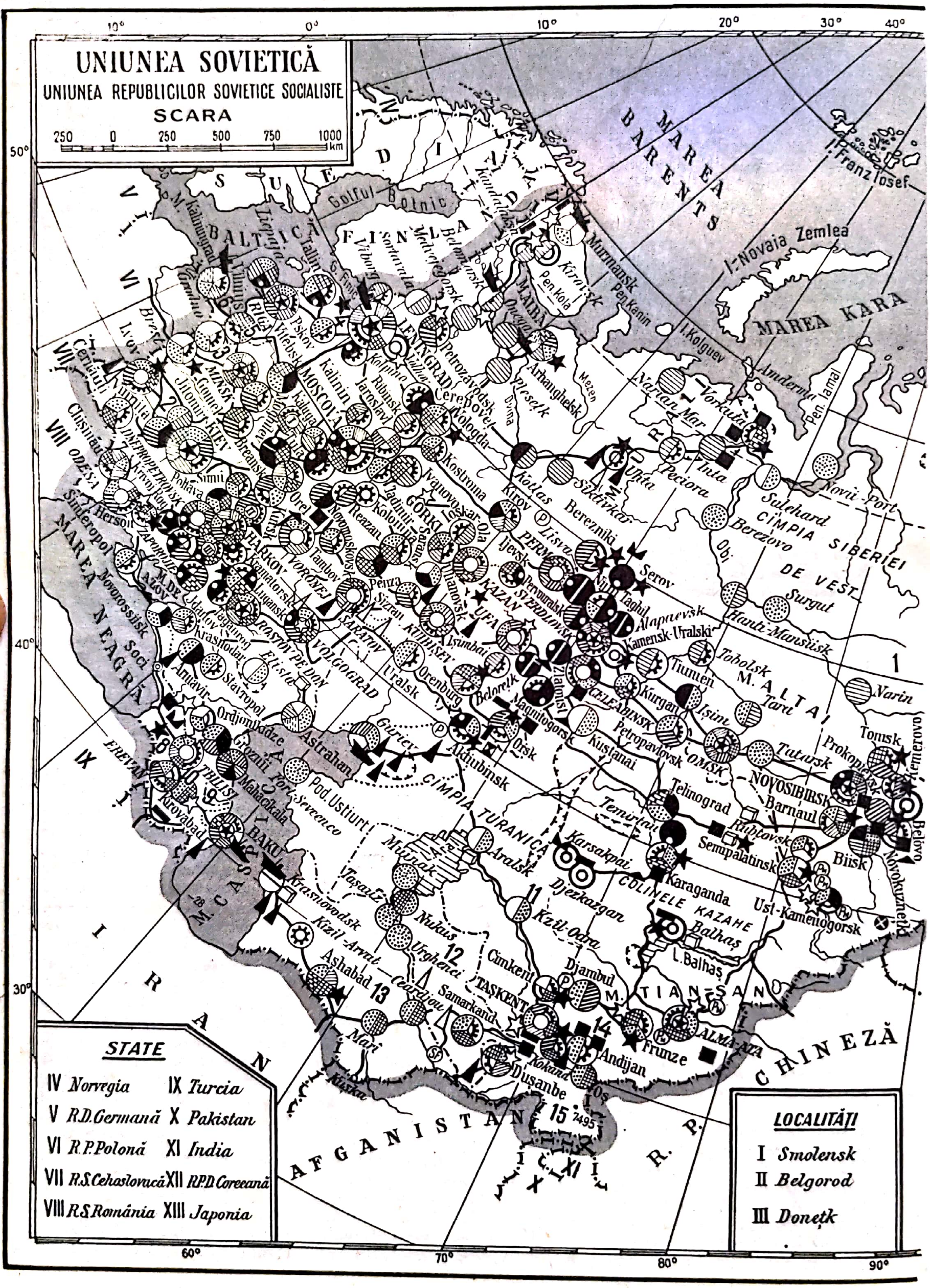
UNIUNEA SOVIETICĂ
UNIUNEA REPUBLICILOR SOVIETICE SOCIALISTE
SCARA
250 0 250 500 750 1000 km
STATE
IV Norvegia
V R.D.Germană
VI R.P.Polonă
VII R.S.Cehoslovacă
VIII R.S.România
IX Turcia
X Pakistan
XI India
XII R.P.D.Coreeană
XIII Japonia
LOCALITĂȚI
I Smolensk
II Belgorod
III Donețk
MAREA BARENTS
MAREA KARA
MAREA NEAGRĂ
M. CASPICĂ
M. BALTICĂ
Golful Botnic
SUEDIA
FINLANDA
IRAN
AFGANISTAN
R. P. CHINEZĂ
I. Franz Iosef
I. Novaia Zemlea
I. Kolguev
Pen. Kola
Pen. Kanin
Pen. Iamal
CÎMPIA SIBERIEI DE VEST
CÎMPIA TURANICĂ
COLINELE KAZAHE
M. ALTAI
TIAN-ȘAN
M. URAL
L. Balhaș
Murmansk
Kirovsk
Arhanghelsk
LENINGRAD
Petrozavodsk
Vologda
Cerepoveț
MOSCOVA
Kalinin
Iaroslavl
Kostroma
Ivanovo
GORKI
Riga
Tallin
Vilnius
Kaliningrad
Minsk
Kiev
Harkov
Dnepropetrovsk
Odesa
Chișinău
Herson
Simferopol
Novorossiisk
Soci
Krasnodar
Rostov pe Don
Stavropol
Ordjonikidze
Groznîi
Mahacikala
Tbilisi
Erevan
Kirovabad
Baku
Volgograd
Saratov
Astrahan
Kuibîșev
Kazan
Ufa
Perm
Sverdlovsk
Celeabinsk
Magnitogorsk
Orenburg
Orsk
Uralsk
Guriev
Aktiubinsk
Kustanai
Petropavlovsk
Tiumen
Tobolsk
Omsk
Novosibirsk
Barnaul
Tomsk
Kemerovo
Novokuznețk
Biisk
Semipalatinsk
Ust-Kamenogorsk
Karaganda
Djezkazgan
Kzîl-Orda
Aralsk
Krasnovodsk
Așhabad
Cimkent
Tașkent
Samarkand
Dușanbe
Andijan
Frunze
Alma-Ata
Djambul
Vorkuta
Inta
Ukhta
Pecioră
Salehard
Berezovo
Surgut
Hanti-Mansiisk
Serov
Berezniki
Kirov
Kotlas
Novîi Port
Obi
Mari
Ciardjou
Urghenci
Nukus
Muinak
Tașauz
Kizil-Arvat
Pod. Ustiurt
1
11
12
13
14
15 7495
60°
70°
80°
90°
10°
0°
20°
30°
40°
50°
30°

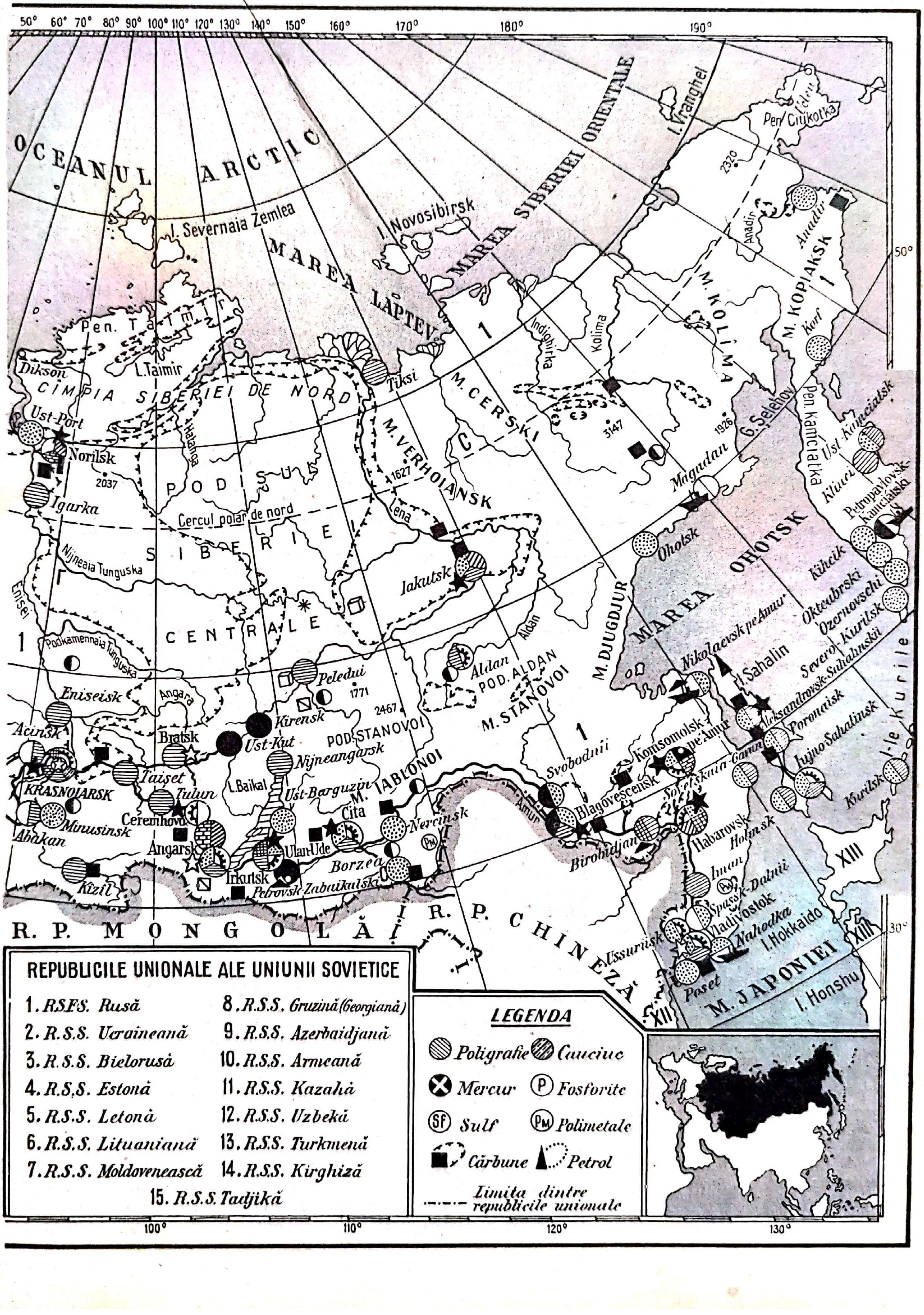
50° 60° 70° 80° 90° 100° 110° 120° 130° 140° 150° 160° 170° 180° 190°
OCEANUL ARCTIC
I. Severnaia Zemlea
MAREA LAPTEV
I. Novosibirsk
MAREA SIBERIEI ORIENTALE
I. Vranghel
Pen. Ciukotka
Anadîr
2320
M. KOLÎMA
M. KOPIAKSK
Pen. Taimîr
L. Taimîr
Dikson
CÎMPIA SIBERIEI DE NORD
Ust-Port
Norilsk
2037
Igarka
Hatanga
Tiksi
M. VERHOIANSK
1627
M. CERSKI
Indighirka
Kolîma
3147
1926
Magadan
G. Selehov
Pen. Kamciatka
Ust-Kamciatsk
Kliuci
Petropavlovsk-Kamciatski
PODIȘUL SIBERIEI CENTRALE
Cercul polar de nord
Lena
Jakutsk
Ohotsk
MAREA OHOTSK
Nijneaia Tunguska
Enisei
Podkamennaia Tunguska
Eniseisk
Angara
Peledui
1771
2467
Kirensk
Ust-Kut
Bratsk
Acinsk
KRASNOIARSK
Taișet
Tulun
Ceremhovo
Minusinsk
Abakan
Angarsk
Kîzîl
L. Baikal
Irkutsk
Ust-Barguzin
Nijneangarsk
POD. STANOVOI
M. IABLONOI
Ulan-Ude
Cita
Petrovsk-Zabaikalski
Borzea
Nercinsk
Aldan
POD. ALDAN
M. STANOVOI
M. DJUGDJUR
Nikolaevsk pe Amur
I. Sahalin
Kihcik
Oktealbrski
Ozernovschi
Severo-Kurilsk
Aleksandrovsk-Sahalinski
Poronaisk
Iujno-Sahalinsk
Kurilsk
I-le Kurile
Svobodnîi
Komsomolsk pe Amur
Sovetskaia Gavan
Blagoveșcensk
Amur
Birobidjan
Habarovsk
Holmsk
Iman
Spassk-Dalnii
Vladivostok
Nahodka
Ussuriisk
Poset
I. Hokkaido
I. Honshu
M. JAPONIEI
XII
XIII
50°
30°
R. P. MONGOLĂ
R. P. CHINEZĂ
1
REPUBLICILE UNIONALE ALE UNIUNII SOVIETICE
1. RSFS. Rusă
2. R.S.S. Ucraineană
3. R.S.S. Bielorusă
4. R.S.S. Estonă
5. R.S.S. Letonă
6. R.S.S. Lituaniană
7. R.S.S. Moldovenească
8. R.S.S. Gruzină (Georgiană)
9. R.S.S. Azerbaidjană
10. R.S.S. Armeană
11. R.S.S. Kazahă
12. R.S.S. Uzbekă
13. R.S.S. Turkmenă
14. R.S.S. Kirghiză
15. R.S.S. Tadjikă
LEGENDA
Poligrafie
Cauciuc
Mercur
Fosforite
Sulf
Polimetale
Cărbune
Petrol
Limita dintre republicile unionale
100° 110° 120° 130°

molibden, aur şi argint, iar dintre minereurile nemetalifere rezerve mari de săruri de potasiu (Ural, vestul R.S.S. Ucrainene, R.S.S. Bielorusă, R.S.S. Turkmenă), apatite (peninsula Kola), azbest (Ural, Kazahstan), diamante (Iakuţia) etc. *U.R.S.S.* dispune de asemenea de mari rezerve hidroenergetice şi de imense rezerve de materiale de construcţie. — *Istoric.* Teritoriul *U.R.S.S.* (regiunile Europei răsăritene, Transcaucaziei, Siberiei, Extremului Orient şi Asiei Centrale), a fost locuit, din timpuri străvechi, de popoare cu o bogată istorie. Primele state care au apărut pe teritoriul *U.R.S.S.* au fost statele sclavagiste din Transcaucazia, Asia Centrală şi de pe ţărmul nordic al Mării Negre (Urartu, Regatul Bosforan, Bactria, Sogdiana, Albania ş.a.) în mileniile II—I î.e.n. şi micile state feudale din Transcaucazia şi Asia Centrală în sec. III—VI. În a doua jumătate a sec. al IX-lea, sub conducerea cneazului Oleg, s-au pus bazele statului feudal cu centrul la Kiev (Rusia kieveană). La sfîrşitul sec. al X-lea, slavii au adoptat creştinismul (de rit ortodox), care a contribuit la întărirea orînduirii feudale în Rusia kieveană. În sec. XII—XIII, statul kievean s-a descompus în mai multe cnezate, care (cu excepţia Novgorodului) au căzut în stăpînirea statului mongol „Hoarda de Aur". La mijlocul sec. al XIII-lea s-a constituit statul feudal Lituania. În a doua jumătate a sec. al XIV-lea, micile cnezate din centrul Rusiei, sub conducerea cnezatului Moscovei, au început lupta de eliberare de sub jugul tătăresc, obţinînd victoria de la Kulikovo (1380). La sfîrşitul sec. al XV-lea a avut loc, prin unirea treptată a cnezatelor din centrul şi din nordul Rusiei în jurul marelui cnezat al Moscovei condus de Ivan al III-lea, constituirea statului centralizat rus, care a înlăturat dominaţia tătară. În timpul lui Ivan al IV-lea, care şi-a luat titlul de ţar, statul rus centralizat s-a întărit şi a început să îmbrace forma autocraţiei, asemănătoare monarhiei absolute din apusul Europei. În urma războaielor purtate împotriva hanatelor de Kazan şi de Astrahan, întregul curs al fluviului Volga a fost înglobat statului Moscovei; tot în timpul lui Ivan al IV-lea, Imperiul ţarist a început extinderea stăpînirii sale asupra Siberiei (pe care a înglobat-o în sec. XVII). În felul acesta statul centralizat rus cuprindea în hotarele sale tătari şi alte popoare neruse, căpătînd un caracter multinaţional, care se va accentua în secolele următoare. În 1613, după cîţiva ani de luptă pentru tron, Mihail Romanov a fost ales ţar, întemeind dinastia Romanovilor. Intensificarea, în sec. al XVIII-lea, a procesului de iobăgizare a provocat războaiele ţărăneşti din 1606—1607 (condus de Bolotnikov) şi din 1670—1671 (condus de Stepan Razin). În timpul răscoalei cazacilor zaporojeni conduşi de Bogdan Hmelniţki împotriva feudalilor poloni, Ucraina, care în urma Uniunii de la Lublin (1569), intrase în componenţa statului polono-lituan, s-a unit cu Rusia (1654), ceea ce a provocat un lung război între Rusia şi Polonia (1654—1667). În timpul domniei lui Aleksei Mihailovici (1645—1676) şi mai ales a lui Petru cel Mare (1682—1725), s-a întărit puterea absolutistă a ţarilor (autocraţia). Reformele iniţiate şi realizate de Petru cel Mare ca urmare a ascuţirii luptei ţărănimii aservite şi a necesităţii consolidării absolutismului, au stimulat dezvoltarea economiei, au favorizat comerţul, avîntul ştiinţei şi culturii, au dus la ridicarea Rusiei, care a devenit unul dintre puternicele state feudale centralizate ale Europei. În urma războiului nordic (1700—1721), Rusia şi-a extins, prin pacea de la Nystad (1721), stăpînirea asupra Lituaniei, Estoniei şi a unei părţi din Finlanda, obţinînd astfel ieşirea la Marea Baltică. Întărirea aservirii ţărănimii în timpul Ecaterinei a II-a (1762—1796) a dus la războiul ţărănesc din 1773—1775, condus de Emelian Pugaciov. În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, Rusia a participat la războiul de 7 ani (1756—1763); armata rusă a zdrobit armata prusiană şi a ocupat Berlinul (1760), iar împreună cu Austria şi Prusia a participat la cele trei împărţiri ale Poloniei (1772, 1793, 1795), cuprinzînd în imperiul ţarist Ucraina apuseană şi Bielorusia. În scopul ieşirii la Marea Neagră, Rusia a purtat în sec. al XVIII-lea şi al XIX-lea, numeroase războaie împotriva Turciei; în urma războaielor ruso-turce din 1768—1774 şi 1787—1791, Rusia a obţinut ieşirea la Marea Neagră şi a cuprins în Imperiu regiunile de stepă din nordul Mării Negre pînă la Nistru şi Crimeea, iar în urma războiului din 1806—1812 a încorporat Basarabia, parte a ţării Moldovei, situată între Prut şi Nistru. În cursul sec. al XVIII-lea, Imperiul ţarist şi-a extins stăpînirea în Asia, incluzînd în Imperiu o parte însemnată a Kazahstanului şi Gruziei apusene. Rusia a participat la coaliţiile îndreptate împotriva Franţei revoluţionare şi apoi împotriva lui Napoleon I. În timpul războiului de apărare împotriva invaziei armatelor franceze în Rusia (1812), armata rusă, comandată de M. I. Kutuzov, şi detaşamentele de partizani au înfrînt armatele napoleoneene. Ţarismul rus a fost pe planul politicii externe unul dintre iniţiatorii „Sfintei Alianţe" (1815), iar pe plan intern a reprimat cu cruzime mişcarea revoluţionară-nobiliară a decembriştilor (1825). Dezvoltarea relaţiilor capitaliste în prima jumătate a sec. al XIX-lea a dus la accentuarea procesului de descompunere a orînduirii feudale-iobăgiste. În condiţiile înfrîngerii ţarismului în războiul Crimeii (1853—1856) şi ale avîntului mişcării ţărăneşti (deceniul al şaselea al sec. al XIX-lea) s-a înfăptuit în 1861 reforma agrară, prin care şerbia a fost abolită, dar care a menţinut puternice rămăşiţe feudale. Desfiinţarea iobăgiei şi reformele burgheze înfăptuite după aceea au contribuit la dezvoltarea mai rapidă a capitalismului în Rusia. În deceniile al optulea şi al nouălea ale sec. al XIX-lea au apărut primele organizaţii muncitoreşti şi marxiste. În politica externă, urmărind anularea clauzelor tratatului de la Paris (1856), încheiat în urma războiului Crimeii, şi redobîndirea poziţiilor dominante în Balcani şi în Asia, Rusia s-a apropiat de Franţa. În războiul ruso-româno-turc (1877—1878) trupele ruso-române au înfrînt Turcia, silind-o să încheie Tratatul de pace de la San Stefano, revizuit la Congresul de la Berlin (1878). În Asia, în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, Imperiul ţarist şi-a extins stăpînirea asupra unor regiuni din Orientul Îndepărtat, Caucaz şi Asia centrală. Apropierea Rusiei de Franţa a dus la încheierea în 1893 a alianţei franco-ruse îndreptate împotriva Germaniei; împreună cu acordul anglo-francez din 1904 şi cu acordul anglo-rus din 1907, această alianţă a constituit baza blocului imperialist al Antantei. La începutul sec. al XX-lea, statului ţarist îi era proprie împletirea formelor de asuprire: moşierească, capitalistă şi naţională cu despotismul poliţienesc al absolutismului. Ca urmare a ascuţirii contradicţiilor sociale şi politice, a creşterii gradului de radicalizare a proletariatului, ţărănimii, popoarelor şi naţionalităţilor oprimate, în Rusia au apărut premisele unei situaţii revoluţionare. În 1898 s-a creat la Minsk Partidul Muncitoresc Social-Democrat din Rusia; în 1903, la Congresul al II-lea al acestuia, a fost creat partidul bolşevic, în frunte cu V.I. Lenin. Agravarea situaţiei maselor populare ca urmare a crizei economice de la începutul sec. al XX-lea şi nemulţumirile provocate de înfrîngerea ţarismului în războiul ruso-japonez (1904—1905) au adîncit contradicţiile vieţii sociale, stimulînd avîntul revoluţionar, care a culminat cu *revoluţia burghezo-democratică din 1905—1907*. La războiul mondial imperialist (1914—1918), Rusia a participat în cadrul Antantei. În februarie 1917 a izbucnit revoluţia burghezo-democratică; ţarismul a fost răsturnat, iar în ţară s-a instaurat o dualitate a puterii (guvernul provizoriu şi sovietele), care a luat sfîrşit în vara anului 1917. În toamna anului 1917 a izbucnit Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie; întreaga putere a trecut în mîinile Sovietelor de deputaţi ai muncitorilor şi ţăranilor. Victoria Revoluţiei din Octombrie a exercitat o considerabilă influenţă asupra întregului curs al istoriei mondiale, marcînd începutul epocii trecerii omenirii de la capitalism la socialism. Congresul al II-lea al Sovietelor din Rusia (26 octombrie/7 noiembrie) a alcătuit primul guvern sovietic (Consiliul Comisarilor Poporului), în frunte cu V.I. Lenin, şi a adoptat documentele istorice *Decretul asupra păcii* şi *Decretul asupra pămîntului*. După victoria revoluţiei la Petrograd, Puterea sovietică a fost instaurată pînă în februarie 1918 în întreaga ţară. În condiţiile refuzului Germaniei de a încheia o pace fără anexiuni, statul sovietic a fost nevoit să încheie în condiţii grele pacea cu Germania, la Brest-Litovsk. În vara anului 1918, forţele contrarevoluţionare, sprijinite de puterile imperialiste, au dezlănţuit războiul civil; în acelaşi timp, statele antantei au început intervenţia militară împotriva Rusiei Sovietice, cunoscută în istorie şi sub numele de „intervenţia celor 14 state". Pînă în 1920, Armata Roşie, creată în februarie 1918, a zdrobit armatele albgardiştilor şi ale intervenţioniştilor străini. După victoria în războiul civil, statul sovietic a trecut la refacerea economiei naţionale, înfăptuind politica economică a n.e.p.-ului (1921—1925). La 30 decembrie 1922 a avut loc la Moscova constituirea Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste (*U.R.S.S.*). La 31 martie 1924 a fost adoptată prima Constituţie a *U.R.S.S.* După moartea lui V.I. Lenin (21 ianuarie 1924), I.V. Stalin a condus, în calitate de secretar general, întreaga activitate de partid. Poporul sovietic a trecut la realizarea planului de industrializare a ţării şi la înfăptuirea colectivizării complete a agriculturii. În urma îndeplinirii planurilor cincinale (1929—1932 şi 1933—1937) a fost creată baza materială a socialismului, *U.R.S.S.* transformîndu-se într-o importantă putere industrială. Schimbările profunde care au avut loc în viaţa ţării au fost consfinţite printr-o nouă constituţie adoptată în 1936. Numeroase state capitaliste au stabilit, începînd din 1923 (România în 1934), relaţii diplomatice cu *U.R.S.S.* La sfîrşitul anului 1934 *U.R.S.S.* a intrat în Liga Naţiunilor. *U.R.S.S.* a militat pentru adoptarea unor măsuri concrete privind asigurarea păcii şi securităţii colective. În 1935—1936 *U.R.S.S.* a încheiat tratate şi acorduri de asistenţă mutuală cu Franţa, cu Cehoslovacia, cu Republica Populară Mongolă şi cu China şi s-a ridicat, în 1935—1939, în apărarea Etiopiei, Spaniei, Chinei şi Cehoslovaciei, cînd acestea au căzut victime ale agresiunii. În primăvara anului 1939, după ocuparea Cehoslovaciei de către Germania, au început tratative între Uniunea Sovietică, Anglia şi Franţa în vederea stabilirii mijloacelor necesare pentru contracararea agresiunii hitleriste. În august 1939 guvernul sovietic a încheiat cu Germania un pact de neagresiune. La 1 septembrie 1939 Germania a atacat Polonia, dezlănţuind cel de-al doilea război mondial. În 1939 a avut loc unirea Ucrainei apusene şi a Bielorusiei apusene cu R.S.S. Ucraineană şi R.S.S. Bielorusă. În 1939—1940 s-a desfăşurat războiul sovieto-finlandez, încheiat cu înfrîngerea Finlandei. După proclamarea Puterii sovietice în Estonia, Letonia şi Lituania (iulie 1940), acestea au intrat la începutul lunii august 1940 în componenţa *U.R.S.S.* Călcînd pactul de neagresiune semnat în 1939, Germania hitleristă a dezlănţuit la 22 iunie 1941 războiul împotriva *U.R.S.S.* Împreună cu Germania au început operaţii militare împotriva Uniunii Sovietice, Italia, România, Finlanda, Slovacia şi apoi Ungaria. A început *Marele Război pentru Apărarea Patriei* împotriva cotropitorilor fascişti. În 1941—1942 s-a creat coaliţia antihitleristă. În prima perioadă a celui de-al doilea război mondial, hitleriştii au ocupat o parte din teritoriul *U.R.S.S.*, dar la sfîrşitul anului 1941 au suferit o grea înfrîngere în bătălia de lîngă Moscova (decembrie 1941). După marea victorie de la Stalingrad (noiembrie 1942— februarie 1943), care a marcat începutul unei cotituri radicale în desfăşurarea războiului, iniţiativa acţiunilor militare a trecut de partea Armatei Sovietice, a cărei ofensivă, mai ales după bătălia de la Kursk din vara anului 1943, nu a mai putut fi oprită pînă la sfîrşitul războiului. Operaţii militare de anvergură au purtat în spatele frontului şi marile unităţi de partizani. Contribuţia *U.R.S.S.* la victoria asupra hitlerismului a fost hotărîtoare, pe frontul sovietic fiind angajate şi înfrînte principalele forţe ale Germaniei hitleriste. În acest război, *U.R.S.S.* a pierdut peste 20 000 000 de oameni şi circa 30% din avuţia naţională a ţării. După eliberarea teritoriului *U.R.S.S.*, armatele sovietice au luptat pînă la zdrobirea completă a Germaniei hitleriste (mai 1945), contribuind la eliberarea Poloniei, României, Bulgariei, Iugoslaviei, Ungariei, Cehoslovaciei, Germaniei, Austriei, Danemarcei şi Norvegiei. În august 1945 *U.R.S.S.* a început operaţiile militare împotriva Japoniei, zdrobind puternica armată japoneză din Manciuria (Armata din Kwangtung). În 1945 Ucraina subcarpatică a fost reunită cu R.S.S. Ucraineană (în baza tratatului sovieto-cehoslovac). Finlanda a restituit Uniunii Sovietice Petsamo (Pecenga); o parte din Prusia Orientală a intrat în R.S.F.S. Rusă sub numele de regiunea Kaliningrad; Sahalinul de sud şi insulele Kurile au revenit *U.R.S.S.* După terminarea celui de-al doilea război mondial, a început opera de refacere într-un timp scurt a economiei naţionale, apoi realizarea sarcinilor de a întrece considerabil nivelul antebelic (al patrulea şi al cincilea plan cincinal, 1946—1950 şi 1951—1955). Prin realizarea planului de trei ani (1956—1958) şi a planului septenal (1959—1965) *U.R.S.S.* a devenit un stat socialist cu un uriaş potenţial economic, o mare putere industrială a lumii contemporane. Congresul al XXIII-lea al P.C.U.S. (1966) a adoptat directivele noului plan cincinal (1966—1970), stabilind sarcinile unei înaintări continue a *U.R.S.S.* pe drumul comunismului. Remarcabile victorii obţinute în explorarea cosmosului, în folosirea energiei nucleare, în tehnica rachetelor şi în alte domenii de importanţă hotărîtoare pentru dezvoltarea civilizaţiei situează *U.R.S.S.* la loc de frunte în ştiinţa şi în tehnica mondială. *U.R.S.S.* este membră a O.N.U. (1945) şi unul dintre membrii permanenţi ai Consiliului de Securitate, membră a Tratatului de la Varşovia (din 1955). *U.R.S.S.* este un stat socialist federativ al unor popoare egale în drepturi. Este constituită din 15 republici sovietice socialiste (Rusă, Ucraineană, Bielorusă, Estonă, Letonă, Lituaniană, Moldovenească, Gruzină, Azerbaidjană, Armeană, Turkmenă, Uzbecă, Tadjică, Kirghiză, Kazahă). În cadrul republicilor unionale (îndeosebi în R.S.F.S. Rusă) există 20 de republici sovietice socialiste unionale autonome, 8 regiuni autonome, 10 districte naţionale. Fiecare republică unională şi autonomă are constituţia, sovietul suprem (unicameral) şi guvernul său. Organele locale ale puterii de stat sînt Sovietele de deputaţi ai oamenilor muncii, care formează baza politică a *U.R.S.S.* Forţa conducătoare de stat este Partidul Comunist al Uniunii Sovietice. Secretar general al P.C.U.S. este *Leonid Brejnev*. Organul de presă al C.C. al P.C.U.S. este ziarul „Pravda". Organul suprem al puterii de stat şi organul legislativ este Sovietul Suprem al *U.R.S.S.*, format din două camere egale în drepturi: Sovietul Unional şi Sovietul Naţionalităţilor, alese pe termen de patru ani. În perioada dintre sesiunile Sovietului Suprem, organul suprem al puterii este Prezidiul Sovietului Suprem al *U.R.S.S.*; Preşedinte al Prezidiului Sovietului Suprem este *Nikolai Podgornîi*; organul suprem executiv şi de dispoziţie al puterii de stat este Consiliul de Miniştri (guvernul numit de Sovietul Suprem al *U.R.S.S.*). Preşedinte al Consiliului de Miniştri este *Aleksei Kosîghin*. — *Dezvoltarea economică*. Deşi făcea parte din grupul marilor state capitaliste, Rusia era înainte de Revoluţia din Octombrie 1917 o ţară slab dezvoltată din punct de vedere economic; în ceea ce priveşte producţia globală industrială, în 1913 era pe locul al cincilea în lume. În 1965 producţia globală industrială a *U.R.S.S.* era de aproape 60 de ori mai mare decît a Rusiei în 1913 şi de peste 7 ori mai mare decît în 1940, ocupînd primul loc în Europa şi al doilea în lume. *U.R.S.S.* are o industrie complexă, puternic dezvoltată, cu un înalt grad de mecanizare şi automatizare, care dădea în 1965 circa 20% din producţia industrială mondială. Industria asigură mai mult de jumătate din venitul naţional, iar din produsul social circa 2/3. Descoperirea de noi şi importante resurse naturale în partea asiatică a *U.R.S.S.* şi construirea aici a numeroase întreprinderi industriale au produs în ultimii ani schimbări importante în repartiţia geografică a industriei. Regiunile asiatice ale *U.R.S.S.*, care au primit un volum apreciabil din totalul investiţiilor acordate prin planul septenal (1959—1965), au cunoscut un ritm rapid de dezvoltare economică. Uralul, Siberia, Asia Centrală şi Kazahstanul dau acum 1/4 din producţia industrială a *U.R.S.S.* În cadrul producţiei, locul principal îl ocupă industria grea, care participă cu circa 3/4 la valoarea producţiei globale industriale. Uniunea Sovietică dispune de o bogată bază energetică. În 1965 producţia de cărbuni a fost de 578 000 000 t; principalele exploatări carbonifere: bazinele Doneţk, Peciora, Tunguscelor, Kuzbass, Karaganda. În acelaşi an producţia de cocs metalurgic era de 67 462 000 t, iar cea de petrol de 241 735 000 t; principalele exploatări petroliere: Caucaz, Volga-Ural, Kazahstan, Sahalin. Producţia de gaze naturale era de

129 miliarde m³; principalele exploatări sînt în Caucaz, R.S.S. Uzbecă, R.S.S. Ucraineană. În 1965 producția de energie electrică era de 507 miliarde kWh. S-au construit numeroase termocentrale (în special în bazinul Moscovei, în Donbass, în Uralul central și sudic, în Siberia), mari hidrocentrale, printre care cele de pe Angara (Bratsk), de pe Enisei (Krasnoiarsk), de pe Volga (Rîbinsk, Gorki, „V.I. Lenin", „Congresul al XXII-lea" ș.a.), de pe Don (Țimleansk), de pe Nipru (Dneproghes, Kahovka, Kremenciug) și centrale atomoelectrice. Este foarte dezvoltată industria siderurgică. În 1965 producția de minereuri de fier era de 153 400 000 t, producția de fontă și feroaliaje de 66 148 000 t, iar producția de oțel de 91 000 000 t. Principalele baze ale industriei siderurgice sînt: zona Krivoi-Rog-Donbass, Jdanov, Ural (Magnitogorsk, Nijni-Taghil, Celeabinsk), Siberia (Kuzbass, Taișet ș.a.), Kazahstan (Temirtau, Aktiubinsk) și regiunile centrale ale părții europene (Tula, Lipețk ș.a.). Metalurgia neferoasă produce mari cantități de cupru, zinc, aluminiu, nichel, cobalt, titan, magneziu, staniu, molibden, aur ș.a. (principalele baze: Ural, Siberia, R.S.S. Kazahă, R.S.S. Uzbecă, R.S.S. Kirghiză, Caucaz). Industria constructoare de mașini este cea mai importantă ramură, furnizînd 33,9% din valoarea producției industriale a țării. Principalele ei produse: mașini, utilaje și instalații pentru diverse ramuri ale economiei, locomotive, avioane, nave, tractoare și mașini agricole (355 000 de tractoare în 1965), autoturisme și autocamioane (616 000 de bucăți în 1965) ș.a. Este dezvoltată de asemenea electrotehnica, radiotehnica, telemecanica, electronica, industria atomică, producția de rachete intercontinentale, de nave spațiale cosmice etc. Cele mai importante uzine constructoare de mașini se află în regiunea Moscovei, în Leningrad, în R.S.S. Ucraineană, în republicile baltice, în Ural, în regiunea Volgăi și în sudul Siberiei; la Leningrad, Riga, Tallin, Odesa, Vladivostok sînt mari șantiere navale. Industria chimică (acid sulfuric, produse azotoase, îngrășăminte, cauciuc sintetic, mase plastice, fibre sintetice, coloranți) s-a dezvoltat considerabil, în special în partea europeană a *U.R.S.S.* și în Ural (regiuni care dau 90% din producția ramurii). Alte ramuri importante sînt industria materialelor de construcție (72 400 000 t de ciment în 1965), industria de prelucrare a lemnului, industria textilă (concentrată în Rusia centrală, Asia centrală și de nord-vest) și alimentară (zahăr 11 000 000 t în 1965, unt, untdelemn, preparate din carne și din pește etc.). Agricultura, organizată sub forma marilor gospodării colective (colhozuri) și de stat (sovhozuri), are un grad înalt de mecanizare, mijloacele mecanizate fiind proprietate a organizațiilor respective. În ultimii ani, terenurile agricole au fost extinse în Siberia, Extremul Orient, în stepele aride și în deșerturi (unde s-au făcut importante lucrări de irigație, ex. Canalele Volga-Don și Karakum). Principalele zone agricole: Ucraina, Caucazul de nord, regiunea Volgăi, Kazahstan, Siberia de vest. Cele mai extinse culturi sînt cerealele: grîu (74 400 000 t în 1964) și porumb; se cultivă în special în Ucraina, Uralul sudic, R.S.S. Moldovenească, Caucazul de nord, regiunea Volgăi, Kazahstan, Siberia de vest; ovăz, orez, mei, orz (în Asia centrală, Transcaucazia, Orientul Îndepărtat). Pe mari suprafețe se cultivă plante industriale: cartofi (93 642 000 t în 1964), bumbac (Asia centrală, Kazahstanul de sud), in, cînepă, sfeclă de zahăr (81 174 000 t în 1964), floarea-soarelui, tutun, plante furajere, ceai (în Gruzia). Livezile și viile sînt concentrate în special în R.S.S. Moldovenească, în sudul Ucrainei, în Transcaucazia și în Asia centrală. În Transcaucazia se cultivă plante citrice. S-a dezvoltat mult creșterea animalelor (bovine, porcine, ovine, păsări). Pescuit intens. *U.R.S.S.* are o mare flotă de pescuit și o importantă flotă comercială. Transporturile se efectuează pe căi ferate (129 300 km, pe care forța de tracțiune electrică și diesel-electrică constituia 85% în 1965), pe șosele, pe fluvii, mări și rețele de canale (principalele porturi maritime sînt Leningrad, Odesa, Riga, Murmansk, Dikson, Tiksi, Vladivostok, iar fluviale Astrahan, Gorki etc.), pe calea aerului (principalele aeroporturi sînt la Moscova, Leningrad, Kiev, Tașkent, Irkutsk, Vladivostok), prin pipe-line. *U.R.S.S.* este membră a Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (C.A.E.R.). *U.R.S.S.* importă nave, utilaj industrial, produse alimentare etc. și exportă utilaj industrial, minereu de fier, fontă, aluminiu, cărbune, petrol, apatite, mașini și mijloace de transport, produse ale industriei lemnului, produse alimentare etc., 2/3 din volumul exportului fiind constituit din produse industriale. Circa 70% din volumul comerțului exterior (1965) se efectuează cu țările socialiste și 10% cu țările în curs de dezvoltare; în 1960—1965 volumul comerțului cu țările capitaliste a crescut de 1,5 ori. *Instituțiile de învățămînt și cultural-științifice.* În anii Puterii sovietice, știința și cultura au înregistrat mari succese, reflectate în realizările tehnice și științifice care fac din *U.R.S.S.* unul dintre pionierii revoluției științifice și tehnice contemporane. În 1965 existau 4 650 de instituții de cercetări științifice, în care lucrau 660 000 de cercetători. Cea mai importantă instituție științifică este Academia de Științe a Uniunii Sovietice; în afară de aceasta mai existau 14 academii de științe ale republicilor unionale, Academia unională de științe agricole „V.I. Lenin", Academia de științe medicale a *U.R.S.S.*, Academia de arte a *U.R.S.S.* ș.a. În cele 756 de instituții de învățămînt superior (dintre care 40 de universități), în anul școlar 1965—1966 învățau un număr de 3 861 000 de studenți.

Uniunea Tineretului Comunist *(U.T.C.)*, organizație revoluționară a tineretului din Republica Socialistă România, principala rezervă a Partidului Comunist Român, creată în 1922. *U.T.C.* cuprinde în rîndurile sale orice tînăr, cetățean al Republicii Socialiste România, care recunoaște Statutul *U.T.C.*, activează într-una din organizațiile sale, îndeplinește hotărîrile organizației și plătește cotizația de membru. Organul de presă al C.C. al U.T.C. este „Scînteia tineretului"; C.C. al U.T.C. mai editează revista lunară „Tînărul leninist", precum și alte publicații. *U.T.C.* numără peste 2 250 000 de membri. Continuator al tradițiilor de luptă pentru libertate și progres ale tineretului din România, al cercurilor Tineretul muncitor înființate în 1908, *U.T.C.* a fost creat la Conferința generală a tineretului socialist din România (19—20 martie 1922), prin unificarea organizațiilor de tineret din întreaga țară, sub numele de Mișcarea tineretului socialist; această denumire a fost schimbată în 1923 în aceea de Uniunea tineretului socialist, apoi în 1924, după afilierea la Internaționala Comunistă a Tineretului, în acela de Uniunea Tineretului Comunist din România. Între 1924 și 1944 *U.T.C.* a activat în ilegalitate. În 1936—1937 *U.T.C.* a fost lichidat de elementele oportuniste din conducerea partidului, dar a fost reorganizat în ianuarie 1939. După insurecția armată din august 1944, la victoria căreia și-a dat contribuția, *U.T.C.* a fost reorganizat în condițiile legalității. Pe baza principiilor politice ale platformei Frontului unic muncitoresc, *U.T.C.* a încheiat, în septembrie 1944, Frontul unic muncitoresc al tineretului cu Uniunea Tineretului Socialist (U.T.S.), realizînd astfel unitatea de acțiune a tineretului muncitoresc din țara noastră. În anii 1944—1945, tineretul, mobilizat de *U.T.C.*, a participat la războiul antihitlerist, la reconstrucția economică a țării, la instaurarea guvernului democratic condus de dr. Petru Groza. În anii 1945—1946 tineretul revoluționar a activat în rîndurile organizației Tineretul progresist, iar în 1947—1949 în rîndurile Uniunii Tineretului Muncitoresc; militînd pentru înfăptuirea unității depline a tineretului din România, aceasta din urmă a exercitat o mare influență asupra celorlalte categorii de tineret. În martie 1949 a fost creată, prin unificarea organizațiilor tinerilor muncitori, țărani, elevi și studenți, Uniunea Tineretului Muncitor, organizație unică revoluționară a tineretului din România. În 1965 Uniunea Tineretului Muncitor și-a schimbat denumirea în aceea de Uniunea Tineretului Comunist.

Uniunea ziariștilor din Republica Socialistă România, asociație profesională de creație și de cultură a lucrătorilor din presă, constituită în 1955. Are sediul la București și filiale în centrele regionale. Organizează dezbateri și acțiuni în problemele profesionale și culturale, reprezintă pe ziariștii români în relațiile internaționale. Este membră a Organizației internaționale a ziariștilor (O.I.Z.).

uniune monopolistă internațională, înțelegere stabilită între mari uniuni monopoliste din diferite țări cu privire la împărțirea piețelor, la prețuri, la dimensiunile producției, în vederea obținerii profitului ridicat de monopol. Constituie calea cea mai caracteristică pentru formarea monopolurilor internaționale. Formarea de **u.m.i.** care împart între ele lumea din punct de vedere economic, este o trăsătură esențială a imperialismului. După cel de-al doilea război mondial au apărut **u.m.i.** interstatale, în care monopolurile private sînt reprezentate de statele respective. V. și „integrare".

uniune personală (DR.), formă de asociație între două state, legate între ele numai prin persoana șefului statului (de obicei a monarhului), care este comun ambelor state, fiecare dintre acestea păstrîndu-și individualitatea în ceea ce privește organizarea internă și calitatea de subiect distinct de drept internațional.

uniune reală (DR.), formă de asociație între două state avînd același șef de stat și unele instituții de stat comune și constituind un singur subiect de drept internațional.

uniune vamală, înțelegere între două sau mai multe state în scopul suprimării frontierei vamale dintre ele, stabilind un singur teritoriu vamal și unificînd tarifele și legislația vamală (ex. Benelux).

uniuni ale cooperativelor agricole de producție, organizații economice obștești din Republica Socialistă România, constituite în 1966 prin asocierea liberă a cooperativelor agricole de producție. Există uniuni raionale și regionale, precum și *Uniunea națională a cooperativelor agricole de producție*. Organul suprem al Uniunii naționale este Congresul Uniunii naționale. În vederea conducerii activității în intervalul dintre congrese, Congresul alege un Consiliu al Uniunii naționale. La nivelul uniunilor raionale și regionale, organele supreme sînt conferințele uniunii respective, care aleg la nivelul lor cîte un consiliu al uniunii. Uniunile cooperativelor agricole de producție au ca obiect: îndrumarea activității organizatorice, economice și social-culturale a cooperativelor agricole; coordonarea eforturilor pentru sporirea continuă a producției; sprijinirea organizatorică în valorificarea producției-marfă; organizarea unor acțiuni de interes comun al cooperativelor; reprezentarea intereselor cooperativelor agricole în raporturile cu organele și organizațiile de stat și obștești.

universál (TEHN.), dispozitiv de fixare și de strîngere a pieselor în scopul prelucrării

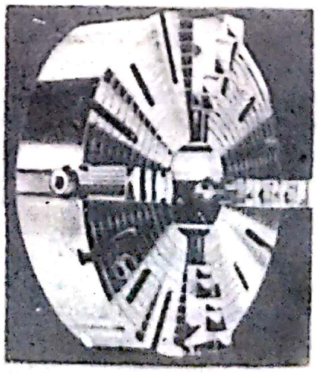

Universal de strung cu 4 bacuri

Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași

lor pe mașini-unelte sau a sculelor cu care se execută prelucrarea. **U.** poate fi acționat manual sau mecanic.

universálii (lat. *universalia* „genuri, noțiuni generale"), denumire a noțiunilor generale în filozofia scolastică. V. și cearta universaliilor; nominalism și realism.

universiádă, denumire a jocurilor sportive universitare, organizate periodic de Uniunea Internațională a Studenților. Cîștigătorii de probe sînt declarați campioni mondiali universitari.

universitáte (lat. *universitas* „totalitate, comunitate"), instituție de învățămînt superior compusă din mai multe facultăți, în care, la origine, trebuiau predate totalitatea cunoștințelor acumulate de omenire la un moment dat. În funcție de dezvoltarea economică și de înflorirea orașelor, **u.** au apărut mai întîi în sec. XII–XIII în țările Europei occidentale, iar în sec. al XIV-lea și în Europa centrală. **U.** medievale s-au bucurat de o serie de privilegii. Ele înglobau, de regulă, patru facultăți: de teologie, de litere și filozofie, de medicină și de drept. În sec. XIX–XX s-a accentuat tendința ca facultățile de medicină, tehnice și politehnice, conservatoarele de artă etc. să se organizeze separat. Printre cele mai vechi **u.** din lume se numără: **u.** din Paris (începutul sec. al XII-lea), Bologna (1158), Oxford (1168), Cambridge (1209), Padova (1222), Salamanca (1243), Roma (1303), Praga (1348), Cracovia (1364), Viena (1365), Heidelberg (1386), Köln (1388), Louvain (1406), Uppsala (1477), Copenhaga (1479), Wittenberg (1502), Harward (1636), Lvov (1661), Moscova (1755), Berlin (1809). În Republica Socialistă România există **u.** la București, Iași, Cluj, Timișoara și Craiova. — *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași,* universitate creată de domnitorul Al. I. Cuza cu sprijinul primului ministru M.Kogălniceanu, la 26 octombrie 1860. Inițial a funcționat cu o facultate de științe, una de litere și filozofie, una de drept și una de teologie (desființată în 1864). În anul 1965/1966 universitatea a reunit opt facultăți (matematică-mecanică, fizică, chimie, biologie-geografie, științe economice, drept, filologie și istorie-filozofie), însumînd 29 de specialități. Numărul studenților a fost de 6 900 (dintre care 4 404 la cursurile de zi și 2 496 la cursurile fără frecvență), iar cel al cadrelor didactice de 535. — *Universitatea din București,* universitate înființată de domnitorul Al. I. Cuza la 4/16 iulie 1864 cu sprijinul lui D. Bolintineanu, ministru al instrucțiunii publice în guvernul lui M. Kogălniceanu. *U. din B.* a reunit inițial într-o instituție unică trei facultăți înființate anterior (științe, litere și filozofie, drept). În anul 1965/1966 *U. din B.* (inclusiv Institutul de limbi și literaturi străine) a avut 13 facultăți (matematică-mecanică, fizică, chimie, biologie, geologie-geografie, științe juridice, filozofie, istorie, limbă și literatură română, limbi slave, limbi romanice și clasice, limbi germanice, limbi și literaturi orientale), cu 53 de specialități. Numărul studenților a fost de 13 936 (dintre care 8 335 la cursurile de zi și 5 601 la cursurile fără frecvență), iar cel al cadrelor didac-

Una dintre clădirile Universității din București

Biblioteca Universităţii „Babeş-Bolyai" din Cluj

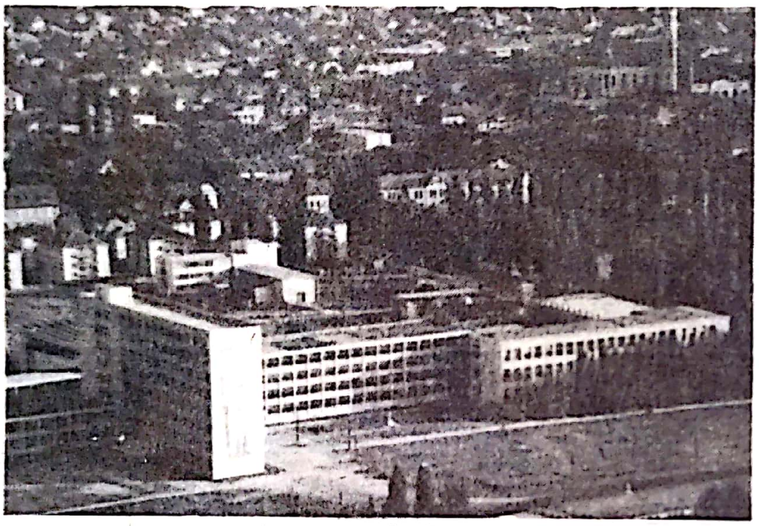

Universitatea din Timişoara

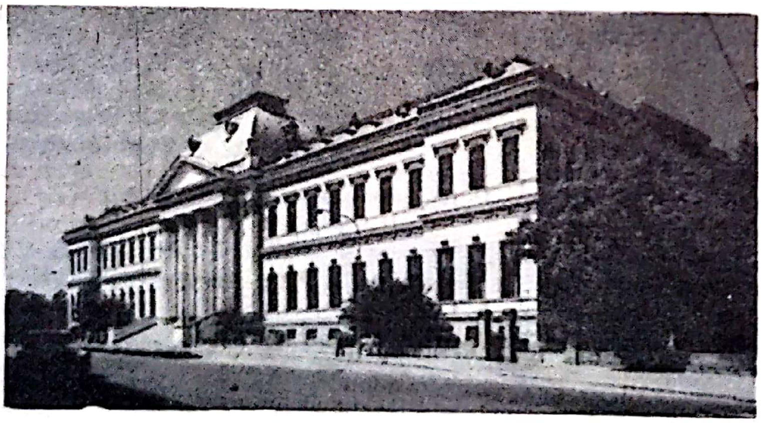

Universitatea din Craiova

tice de 1 271. — *Universitatea „Babeş-Bolyai" din Cluj*, universitate înfiinţată în 1959 prin contopirea universităţilor „Victor Babeş" şi „Bolyai János". Anterior au existat la Cluj o universitate maghiară (1872—1919) şi o universitate românească (1919 — 1948), aceasta din urmă funcţionînd cu patru facultăţi: ştiinţe, medicină (cu două secţii: medicină şi farmacie), drept, litere şi filozofie. În anul 1965/1966 a funcţionat cu opt facultăţi (matematică-mecanică, fizică, chimie, biologie-geografie, drept, ştiinţe economice, istorie-filozofie şi filologie), însumînd 29 de specialităţi. Unele cursuri sînt ţinute în limba maghiară. Numărul studenţilor a fost de 8 592 (dintre care 5 108 la cursurile de zi şi 3 484 la cursurile fără frecvenţă), iar cel al cadrelor didactice de 666. — *Universitatea din Timişoara*, universitate înfiinţată la 27 septembrie 1962. În anul 1965/1966 *U. din T.* a funcţionat cu trei facultăţi: matematică şi mecanică, fizică, filologie, avînd nouă specialităţi, 2 091 de studenţi (dintre care 1 577 la cursurile de zi şi 514 la cursurile fără frecvenţă) şi 145 de cadre didactice. — *Universitatea din Craiova*, universitate înfiinţată la 27 august 1965. Funcţionează din toamna anului 1966 cu următoarele facultăţi: matematici, chimie, filologie, ştiinţe economice, electrotehnică, agricultură şi horticultură.

universitate populară, instituţie culturală menită să asigure răspîndirea sistematică a cunoştinţelor ştiinţifice şi literar-artistice în rîndul adulţilor, indiferent de pregătirea lor şcolară şi de profesiune. În Republica Socialistă România, instituţia **u.p.** valorifică tradiţiile progresiste a numeroase societăţi şi instituţii culturale din sec. XIX—XX, printre care Universitatea populară „N. Iorga" de la Vălenii de Munte (1908—1914 şi 1921—1940) şi Universitatea liberă a „Ateneului român". Ea continuă activitatea desfăşurată între 1949 şi 1962 de Societatea pentru răspîndirea ştiinţei şi culturii (S.R.S.C.). Nucleul central al întinsei reţele de **u.p.** care funcţionează în centrele regionale şi în numeroase centre raionale din ţara noastră îl constituie Universitatea populară Bucureşti, înfiinţată în 1962.

„Universul", ziar de informaţii, înfiinţat la Bucureşti în 1884 de Luigi Cazzavillan. **U.** a fost primul ziar din România alcătuit după principiile gazetăriei burgheze moderne. După primul război mondial, sub direcţia lui Stelian Popescu, **U.** a avut o orientare reacţionară. După Eliberare, a fost redactat de ziarişti democraţi. „Universul" a apărut pînă în 1953.

„Universul literar", săptăminal editat de ziarul „Universul". A apărut în trei serii: 19 septembrie/1 octombrie 1888—20 noiembrie 1916, 31 martie 1919—28 iunie 1931 şi 19 februarie 1938—27 mai 1945. Revista a avut un caracter eclectic.

„Un pas înainte, doi paşi înapoi", lucrare scrisă de Lenin în februarie 1904 şi publicată în acelaşi an, în care sînt fundamentate multilateral principiile organizatorice ale partidului revoluţionar al clasei muncitoare. În această operă, V.I. Lenin combate concepţiile menşevicilor în problemele organizatorice, care erau o piedică în calea constituirii unui partid marxist în Rusia. Dezvoltînd învăţătura despre partidul marxist ca detaşament de avangardă al clasei muncitoare, Lenin a considerat, ca un principiu organizatoric fundamental, necesitatea organizării partidului pe baza centralismului democratic. El a dezvăluit corelaţia dintre conducerea unică (centralismul) şi larga democraţie internă de partid, subliniind importanţa principiului conducerii colective, a criticii şi autocriticii. O deosebită atenţie este acordată în lucrare legăturii partidului cu masele muncitoare, necesităţii întăririi ei necontenite în vederea asigurării rolului conducător al partidului. Experienţa istorică a mişcării comuniste mondiale a arătat valabilitatea principiilor leniniste de organizare a partidului clasei muncitoare.

unsoáre (TEHN.), substanţă uleioasă sau păstoasă, folosită ca lubrifiant sau pentru izolarea suprafeţelor pieselor metalice de mediul înconjurător în scopul protejării lor împotriva coroziunii sau împotriva pătrunderii impurităţilor din aer. După natura lor, **u.** pot fi: vegetale, animale, minerale şi combinate.—*Unsori consistente*, materiale de consistenţă păstoasă compuse dintr-o emulsie de ulei mineral şi săpun metalic (de sodiu, calciu, aluminiu etc.). Se folosesc pentru uns osii, angrenaje etc.

unt (lat. *unctum* „ulei de uns"), produs alimentar obţinut prin aglomerarea globulelor grase din lapte. Compoziţia **u.** din lapte de vacă, cel mai frecvent folosit, este de 84% grăsime, 14,7% apă şi 1,3% proteine, lactoză, acid lactic şi săruri. — *U. vegetal*, grăsime cu consistenţă păstoasă, obţinută prin presare sau extracţie cu solvenţi din seminţele sau miezul unor fructe (ex. **u.** de cacao, **u.** de cocos, **u.** de palmier), folosită în alimentaţie, în industria farmaceutică sau la fabricarea săpunurilor.

untişór (BOT.; *Ficaria verna*), plantă erbacee perenă din familia ranunculaceelor, caracterizată prin rădăcini tuberizate şi prin apariţia la subţioara frunzelor a unor bulbile asemănătoare cu boabele de grîu. Creşte prin pădurile şi livezile cu sol umed. Frunzele tinere se întrebuinţează ca salată.

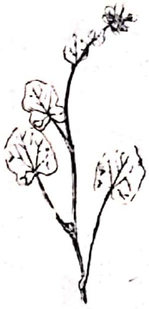

Untişor

untură de peşte (FARM.), ulei obţinut din ficatul proaspăt al peştelui *Gadus morrhua*, precum şi din alte specii de *Gadus*. Se prezintă sub formă de lichid galben-deschis, cu miros de peşte şi are gust caracteristic. Conţine vitaminele A şi D. Este utilizată în tratamentul debilităţii fizice, al rahitismului etc., în special la copii. Sin. *oleum jecoris*.

„unu", revistă de „avangardă literară", apărută în aprilie 1928 la Dorohoi. Din mai 1929 şi-a continuat apariţia lunară, la Bucureşti, pînă în decembrie 1932, sub conducerea poetului Saşa Pană. Declarîndu-se suprarealistă, revista era însă deschisă manifestărilor moderniste de orice nuanţă. Respingînd formulele estetice tradiţionale, manifestînd un nonconformism anarhic, **u.** prelua experienţa revistelor de avangardă anterioară: „Contimporanul", „75 HP", „Punct", „Integral". Atitudinea de frondă cu substrat protestatar a publicaţiei s-a concretizat şi în forme spectaculoase, dar ineficiente, care adesea nu depăşeau nivelul farsei; violenţă verbală, numere de revistă care nu conţineau nimic, „albe" etc. Printre colaboratorii revistei se numărau poeţii şi prozatorii Saşa Pană, Ştefan Roll, Ion Vinea, Ilarie Voronca, Geo Bogza ş.a., precum şi graficienii Victor Brauner, M.H. Maxy, J. Perahim. La **u.** au colaborat şi scriitori străini: L. Aragon, Theo van Doesburg, Paul Eluard, T. Tzara, Robert Desnos ş.a.

„Upanişade" (în sanscrită „scriere sacră"), comentarii ale „Vedelor", întocmite în perioada formării castelor în India. Cele mai vechi dintre cele circa 250 de **U.** datează din prima jumătate a mileniului I î.e.n. **U.** constituie baza teoretică a brahmanismului şi a şcolilor tradiţionale „ortodoxe" ale filozofiei indiene. Unele **U.** expun şi combat concepţiile materialist-naive după care principiul lumii este apa, focul, aerul, lumina, spaţiul sau timpul, iar sufletul este muritor.

uperizáre (IND. ALIMENT.), tratament termic de scurtă durată şi la temperaturi înalte (peste 100°C), însoţit şi de o distilare parţială, la care este supus laptele în vederea conservării lui. Prin **u.** se distrug microorganismele, se păstrează integral proprietăţile laptelui crud şi se îmbunătăţesc valoarea lui fiziologică şi gustul.

Upit, Andrei Martînovici (n. 1877), scriitor şi critic literar leton. Opera sa, vastă cronică a vieţii poporului leton, îmbină tradiţia romanului realist de reconstituire a vieţii pe baza observaţiei minuţioase cu patosul gorkian (romanele „Izvoare noi", 1908; „În ajunul furtunii", 1922; „Sub călcîiul de fier", 1928; „Întoarcerea lui Jan Robjeniek", 1932; „Moartea lui Jan Robjeniek", 1933). În ultimele sale romane, „Pămîntul verde" (1945) şi „Lumina printre nori" (1951, trad. rom.), tema principală e începutul mişcării muncitoreşti în Letonia. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Uppsala, oraş în Suedia centrală. 84 270 loc. (1965). Industrie constructoare de maşini, chimică, poligrafică, uşoară şi alimentară. Cel mai vechi centru politic, cultural şi religios al Suediei înainte de creştinare, locul tradiţional de înco-

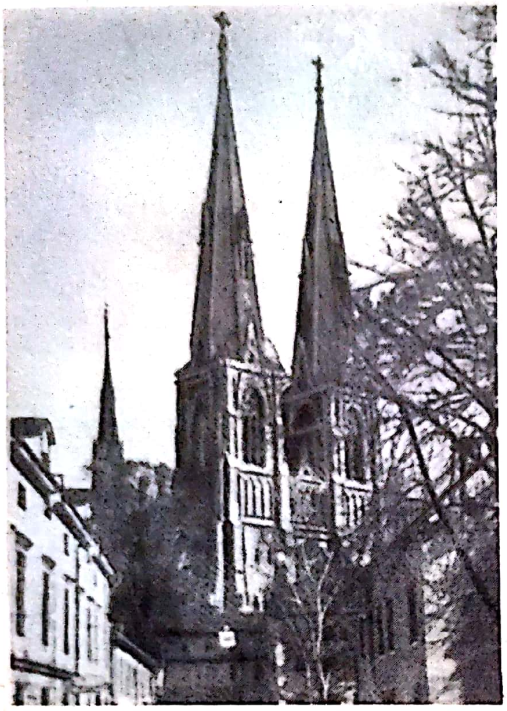

Uppsala. Catedrala

ronare a regilor suedezi (pînă în 1719) şi de convocare a celor mai importante adunări naţionale. Aici se află o universitate din 1477, renumita bibliotecă *Carolina rediviva*, o frumoasă catedrală gotică (sec. XIII–XV), precum şi Muzeul memorial K. Linné.

Ur, oraş străvechi în sudul Mesopotamiei, unul dintre cele mai vechi centre de civilizaţie urbană ale omenirii. În sec. XXIII–XXI î.e.n. a fost capitala statului sumerian. Ruinele oraşului, datînd din mileniile IV–III î.e.n., sînt cunoscute datorită săpăturilor arheologice iniţiate de arheologul englez Leonard Woolley.

uracíl (BIOCHIM.), bază pirimidinică (dihidroxipirimidină), componentă a acizilor nucleici. Derivatul său, *metiluracilul*, sau *timina*, este un component al acidului dezoxiribonucleic.

uragán, ciclon sau vînt cu viteză foarte mare (30–50 m/s); convenţional, orice vînt care, atingînd sau depăşind 12 grade Beaufort, provoacă distrugeri în calea lui. Iniţial, termenul denumea numai ciclonii tropicali din Marea Caraibilor.

Ural, sistem muntos în Uniunea Sovietică, situat în estul continentului european, care desparte Europa de Asia; se desfăşoară pe o lungime de circa 2 000 km de la nord (Marea Kara) la sud (Marea Caspică), fiind cuprins între Cîmpia Rusă şi Cîmpia Siberiei de Vest. După aspectele fizico-geografice se împarte în: *U. Polar*, cu caracter de munţi mijlocii, *U. Subpolar*, acoperit de gheţari (în special de circ) şi unde se află cel mai înalt vîrf (Narodnaia) din sistemul muntos al **U.** (1 894 m), *U. Nordic*, cu vîrfuri scunde (800–1 000 m), *U. de Mijloc*, cu altitudini mici, care are rolul unei porţi de trecere spre Cîmpia Siberiei de Vest, şi *U. Sudic*, puternic fragmentat, cu altitudini mai ridicate. Clima munţilor Ural se diferenţiază în raport cu latitudinea şi altitudinea, iar gradul de continentalism se accentuează de la nord la sud şi de la vest la est. Iarna este aspră în sectoarele nordice şi mai blîndă în cele sudice. Reţeaua hidrografică, relativ deasă, este tributară Oceanului Îngheţat şi Mării Caspice. Vegetaţia corespunde marilor zone climatice, cu o redusă etajare pe verticală. Faună variată. Bogate zăcăminte minerale, în special în *U. de Mijloc*: minereuri de fier (16,8% din rezervele Uniunii Sovietice), cărbuni, minereuri de cupru, mangan, bauxită, diamante etc.

Ural, fluviu în U.R.S.S. (2 534 km). Izvorăşte din sudul Munţilor Ural (munţii Ural-Tau), traversează Cîmpia Precaspică şi se varsă prin două braţe în Marea Caspică. Lacuri mari de acumulare: Iriklin, Kuşum ş.a. Navigabil în aval de Uralsk. Trece prin oraşele Magnitogorsk, Orsk, Orenburg, Uralsk, Guriev ş.a.

uralián (STRAT.), seria superioară a carboniferului, reprezentată prin formaţii marine şi caracterizată prin faună de foraminifere, brahiopode, goniatiţi etc. Depozite **u.** se cunosc în U.R.S.S. şi în sudul Europei. Corespondentul **u.** în vestul Europei este stephanianul, reprezentat prin faciesuri continentale cu cărbuni.

uralít (MINER.), varietate fibroasă de hornblendă, rezultată din transformarea piroxenului. Se întîlneşte sub formă de pseudomorfoze în rocile bazice (ex. în piroxenite şi în gabrouri).

Urania (în mitologia greacă), muza astronomiei. În reprezentările plastice apare înfăşurată într-un veşmînt amplu, aplecată asupra unui glob (atitudine care simbolizează strădaniile de a măsura bolta cerească).

uraníl (CHIM.; despre săruri), care conţine ionul UO_2^{2-}, uraniul funcţionînd hexavalent (ex. $UO_2(NO_3)_2$, azotatul de uranil, $UO_2(CH_3COO)_2$, acetatul de uranil etc.).

uraninít (MINER.) v. **pehblendă.**

uràniu (CHIM.), *U*. Element radioactiv, cu nr. at. 92; gr. at. 238,07; gr. sp. 19,0; p.t. 1 130°C; p.f. circa 3 500°C. Prezintă trei izotopi naturali radioactivi, cu numărul de masă 234, 235 şi 238. Se găseşte în natură mai ales în pehblendă, ca U_3O_8. În stare pură e un metal alb-argintiu. La încălzire uşoară se combină cu oxigenul şi cu halogenii. Funcţionează în stările de valenţă de la 2 la 6, ultima fiind cea mai stabilă. Este folosit la obţinerea unor elemente transuraniene, în reactoarele nucleare, la producerea bombei atomice etc.

Uranus (în mitologia greacă), zeul cerului şi tatăl primei generaţii de zei. Din unirea lui cu Geea au luat naştere titanii, ciclopii, uriaşii hecantonhiri. Deoarece ştia că va fi detronat de unul dintre copiii săi, îi ţinea închişi în Tartar. Potrivit „Teogoniei" lui Hesiod, **U.** a fost mutilat de fiul său Cronos cu secera dăruită de Geea şi detronat. Din sîngele său răspîndit pe Pămînt s-au născut Furiile, iar din cel căzut în spuma mării s-a născut Afrodita.

Uranus (ASTR.), planetă a sistemului solar, aflată între Saturn şi Neptun, la 19,2 unităţi astronomice de Soare (2 868 milioane km), la limita vizibilităţii cu ochii liberi. A fost descoperit de astronomul englez W. Herschel în 1781. **U.** face parte din familia planetelor mari: diametrul ecuatorial este egal cu 3,75 diametre terestre, masa egală cu 14,55 mase pămînteşti, densitatea de 1,56 g/cm^3; durata rotaţiei sale este de 10 ore şi 49 de minute şi se face în jurul unei axe aproape în planul orbitei, ecuatorul făcînd un unghi de 98° cu acest plan. Are cinci sateliţi. Temperatura la suprafaţa acestei planete este de —170°C; atmosfera sa este formată din hidrogen şi din metan.

Urartu, stat sclavagist antic, situat pe teritoriile R.S.S. Armene, Turciei şi Iranului, cu centrul în Podişul Armeniei. S-a dezvoltat după dezmembrarea imperiului hitit, cunoscînd maxima sa înflorire în sec. XII—VIII î.e.n. A purtat dese războaie împotriva Asiriei, care urmărea să acapareze zăcămintele metalifere din regiunea muntoasă a **U.** A fost cucerit de mezi în sec. al VI-lea î.e.n.

Urbain *[ürbẽ]*, Georges (1872—1938), chimist francez. A fost profesor la Universitatea din Paris şi membru al Academiei de Ştiinţe. A cercetat în special elementele chimice din familia lantanidelor. În 1907, independent de Auer von Welsbach, Georges Urbain a descoperit luteţiul.

Urban, numele mai multor papi, dintre care cei mai însemnaţi au fost: *U. al II-lea* (1088—1099), care a prezidat conciliul de la Clermont (1095), convocat pentru organizarea primei cruciade (1096—1099); *U. al V-lea* (1362—1370), cu reşedinţa la Avignon. A luat măsuri împotriva *simoniei* şi a nepotismului în biserica catolică. În faţa primejdiei expansiunii otomane în Peninsula Balcanică a organizat o cruciadă împotriva turcilor, care, de fapt, a sprijinit acţiunile cotropitoare ale regelui Ungariei, Ludovic I, împotriva bulgarilor.

urbanism (lat. *urbs, -is* „oraş"; ARH.), ştiinţă al cărei obiect îl constituie sistematizarea aşezărilor omeneşti existente şi proiectarea de aşezări noi. Proiectarea urbanistică rezolvă următoarele probleme: stabilirea în perspectivă a profilului social-economic, zonificarea (amplasarea obiectivelor industriale, a zonelor de locuit, a obiectivelor social-culturale, de deservire a populaţiei, administrative, a spaţiilor plantate etc.), circulaţia, structura ansamblurilor monumentale. O problemă importantă a sistematizării aşezărilor omeneşti este rezolvarea judicioasă a raportului între valorile istorice existente şi aportul contemporaneităţii.

Urbany, Dominique (n. 1903), preşedinte al Partidului Comunist din Luxemburg (din 1965). Membru al partidului din 1921 şi al Biroului Politic al C.C. din 1930. Între 1935 şi 1965 a fost secretar general al partidului. În anii 1946—1947 a fost membru într-un guvern de coaliţie.

urciór, vas de capacitate, caracteristic producţiei ceramice româneşti şi destinat păstrării şi transportului apei. De forma unei amfore, **u.** are o coadă sau un mîner tubular, pe care uneori este aplicat un fel de muştiuc prin care se poate bea apa. Deosebit de frumoase sînt **u.** de nuntă, modelate în forma unei păsări (barză, găină, raţă) cu pui. Centre vestite în producţia **u.** sînt: Oboga, Curtea de Argeş, Pisc, Pucheni, Vama, Leheceni, Bîrsa, Biniş.

urda-vácii (BOT.; *Lepidium draba*), plantă erbacee perenă din familia cruciferelor, cu tulpina acoperită cu peri cenuşii şi cu flori albe dispuse în corimb. Creşte ca buruiană prin semănături, pe lîngă drumuri şi prin curţi şi înfloreşte prin mai-iunie.

Urdele, vîrf în Masivul Parîng, pe cumpăna de ape dintre bazinele Lotrului şi Latoriţei (2 060 m). Şoseaua alpină Novaci-Sebeş trece pe sub acest vîrf, fiind cea mai înaltă din România.

urdiniş (ZOOTEHN.), deschizătură în peretele stupului, pe unde intră şi ies albinele. Serveşte de asemenea pentru ventilaţia stupului şi eliminarea impurităţilor.

ureádnic (în evul mediu în Moldova) **1.** Termen slav prin care era desemnat în unele documente *dregătorul*. **2.** Reprezentantul domnului în oraşe, care dubla conducerea acestora, aleasă de locuitori.

ureáză (BIOCHIM.), enzimă din clasa hidrolazelor, care catalizează descompunerea ureei cu formare de bioxid de carbon şi amoniac. Se extrage din făină de soia. Este prima enzimă obţinută sub formă cristalizată. Se utilizează pentru determinarea ureei în lichidele biologice.

uréche (ANAT.), organul auzului şi al echilibrului. La om şi la mamifere este alcătuită din trei segmente, care îndeplinesc funcţiuni diferite: *u. externă*, care culege sunetele, permiţînd totodată aprecierea direcţiei de unde provin; *u. medie*, care le transmite mai departe, adaptîndu-le pentru recepţie, şi *u. internă*, în care sunetele străbat un mediu lichid, fiind culese şi analizate de terminaţiile receptoare ale nervului auditiv. **U.** externă cuprinde pavilionul şi conductul auditiv extern, fiind limitată intern de membrana timpanului. *U. medie* se compune din căsuţa timpanului, trompa lui Eustache şi mastoidă. În căsuţa timpanului se găsesc trei oscioare articulate, care unesc membrana timpanului cu labirintul: ciocanul, nicovala şi scăriţa. Trompa lui Eustache este un conduct care uneşte căsuţa timpanului cu faringele, stabilind astfel o comunicaţie între casa timpanului şi aerul exterior. Mastoida, masiv osos pneumatizat, pare a avea rolul de a menţine constante presiunea, temperatura şi nivelul higroscopic al structurilor urechii medii. **U.** internă se compune din labirintul osos, căptuşit la rîndul lui cu labirintul membranos. Labirintul se împarte în două părţi, deosebite atît din punct de vedere morfologic, cît şi funcţional: labirintul anterior şi posterior. Labirintul anterior, răsucit în formă de melc (cochleea), este legat de funcţiunea acustică, în timp ce labirintul posterior, alcătuit din utriculă, saculă şi trei canale semicirculare, orientate spaţial în direcţii diferite, reprezintă organul echilibrului. În endolimfa care umple canalele semicirculare şi celelalte structuri labirintice se găsesc în suspensie mici corpusculi, numiţi *otoliţi*, care, prin deplasarea lor, joacă un rol important în semnalizarea poziţiei corpului, punînd în joc mijloacele de corecţie a echilibrului ori de cîte ori este necesar. Localizarea în acelaşi organ a simţului static cu cel auditiv este caracteristică vertebratelor. Complexitatea structurii **u.** creşte în raport cu poziţia sistematică: *u. internă* este cea mai veche din punct de vedere filogenetic, *u. mijlocie* apare la amfibieni, iar *u. externă* la reptile, păsări şi mamifere.

Ureche, Grigore (c. 1590—1647), cronicar moldovean. Şi-a făcut studiile la Liov (azi Lvov); ştia latina, polona şi slavona. A fost mare-spătar şi mare-vornic. A scris „Letopiseţul Ţării Moldovei", prima cronică cunoscută scrisă în limba română, care prezintă evenimente din istoria Moldovei din 1359 pînă în 1594. Concepţia istorică a lui **U.** este teologică tradiţională. Baza informativă a cronicii au constituit-o analele slavone de curte, cronica Poloniei a lui Joachim Bielski şi o cosmografie latină. Valoarea ei constă în integrarea faptelor istorice într-un sistem de gîndire politică. Adversar al unei puteri domneşti fără controlul boierimii, **U.** şi-a scris cronica de pe poziţia marii boierimi. A glorificat eroica luptă antiotomană a moldovenilor pentru neatîrnarea ţării, şi în special epoca lui Ştefan cel Mare. A fost primul român care a afirmat în scris ideea originii romane a românilor („de la Râm [Roma] ne tragem"), precum şi ideea unităţii românilor din cele trei ţări. Cronica lui **U.** este prima scriere în literatura română care se depărtează de stilul bisericesc. Arta scriitorului se valorifică îndeosebi în capacitatea de a creiona portrete. Letopiseţul s-a păstrat numai într-o formă interpolată cu legende datorite lui Simion Dascălul, Misail Călugărul ş.a.

urechélniţă (ZOOL.) **1.** *(Forficula auricularia)* Insectă din ordinul dermapterelor, lungă de 9—15 mm, de culoare castanie, cu elitrele scurte şi cu un cleşte mare alcătuit din cercii de la capătul abdomenului. Este omnivoră, nocturnă, iar cleştele este o formaţie inofensivă. **2.** *(Lithobius forficatus)* Miriapod cu corpul lung de 18—35 mm, colorat în brun-roşcat pînă la castaniu întunecat, cu capul mare şi cu 15 perechi de picioare, prima pereche transformată în cleşti mari cu care prinde prada, pe care o paralizează cu ajutorul veninului din glandele veninoase aflate la baza cleştilor. Vînează numai pe înserat şi noaptea şi trăieşte cel puţin trei ani. **3.** (BOT.; *Sempervivum tectorum*) Plantă erbacee din familia crasulaceelor, cu frunzele bazale dispuse în rozetă şi cu flori roşii sau roz aşezate în vîrful tulpinii. Creşte spontan pe stîncile calcaroase de la munte şi este cultivată ca plantă ornamentală. Înfloreşte în iulie-august şi este plantă meliferă.

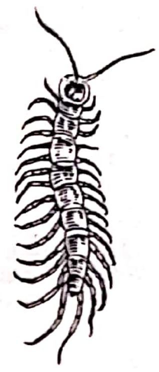

Urechelniţă

Urechiă, Vasile Alexandrescu (1834—1901), istoric şi scriitor român. A fost profesor la Universitatea din Iaşi, apoi la cea din Bucureşti, membru al Academiei Române şi membru corespondent al Academiei spaniole, al celei italiene şi al Institutului etnografic din Paris. S-a născut la Piatra-Neamţ. A studiat la Paris, unde a fundat ziarul unionist „Opiniunea", organ al românilor din străinătate. În 1858 a editat ziarul unionist „Zimbrul şi vulturul". În 1864, la Bucureşti, a depus o susţinută activitate pentru dezvoltarea învăţămîntului şi pentru întemeierea Ateneului român şi a Societăţii literare. Ca istoric a avut o orientare eclectică. A editat numeroase culegeri de documente şi hrisoave interne şi externe şi a scris o „Istorie a românilor" (14 vol., 1891—1902) şi o „Istorie a şcoalelor" (4 vol., 1892—1901), a abordat majoritatea genurilor şi speciilor literare. E unul dintre iniţiatorii romanului istoric („Logofătul Batiste Veleli", 1855) şi ai romanului social („Coliba Măriucăi", 1855) în literatura noastră.

urée, $H_2N-CO-NH_2$. Diamida acidului carbonic. Apare ca produs de degradare a substanţelor azotoase în organismul animal. A fost sintetizată pentru prima oară de F. Wöhler, în 1828, prin încălzirea cianatului de amoniu, fapt care a marcat începutul istoric al sintezei organice. **U.** se obţine industrial prin încălzirea bioxidului de carbon şi a amoniacului la 130°C şi 50 atm., din fosgen şi amoniac sau prin hidroliza cianamidei. Se prezintă sub formă de cristale incolore cu p.t. 132,7°C. Este solubilă în apă, insolubilă în eter şi în hidrocarburi. Prin încălzire trece în acid cianic şi în biuret. Se hidrolizează cu formare de bioxid de carbon şi amoniac fie prin încălzire în prezenţa apei, fie sub acţiunea unei enzime, denumită *urează*. Reacţionează cu aldehida formică, formînd răşini sintetice. În organismul uman, ureea se găseşte în mod normal (0,30—0,50 $g^0/_{00}$) ca rezultat al metabolismului protidic. Este utilizată în sinteza unor medicamente (barbiturice), în sinteza materialelor plastice şi ca îngrăşămînt. În ţara noastră se fabrică la combinatele chimice de la Făgăraş, din Oraşul Victoria, Craiova şi Piatra-Neamţ. Sin. *carbodiamidă*.

uremíe (gr. *ouron* „urină" şi *haima* „sînge"; MED.), stare toxică care apare în cursul insuficienţei renale, datorită acumulării în sînge a ureei şi a altor produse toxice ale metabolismului protidic, pe care rinichiul bolnav nu le mai poate elimina. Apare în insuficienţa renală acută *(u. acută)* şi în stadiul avansat al insuficienţei renale cronice *(u. cronică)*.

uretáni (CHIM.), esteri ai acidului carbamic, $H_2N-COOR$, obţinuţi prin adiţia alcoolilor la acidul cianic sau prin tratarea clorurii de carbamil cu alcooli. Sînt compuşi stabili, cristalizaţi, cu puncte de topire caracteristice, puţin solubili în apă, uşor solubili în alcool şi eter. Au acţiune inhibitoare asupra dezvoltării embrionilor vegetali şi în unele cazuri asupra tumorilor maligne. Derivaţii substituiţi la atomul de azot sînt utilizaţi în analiza organică, la caracterizarea alcoolilor, ca anestezici, în tratamentul anumitor forme de leucemie. Sin. *carbamaţi*.

uretér (gr. *oureter*, de la *ourein* „a urina"; ANAT.), conduct membranos, cilindric, subţire, care uneşte bazinetul cu vezica urinară. Are o lungime de 27—30 cm şi prezintă mişcări peristaltice.

urétră (gr. *ourethra*, de la *ourein* „a urina"; ANAT.), canal membranos cu conformaţie diferită la cele două sexe, prin care circulă urina de la vezica urinară la exterior şi care, la bărbat, transportă şi sperma în momentul ejaculării.

Urey /*iú:ri*/, Harold Clayton (n. 1893), chimist american, profesor la Universitatea din Chicago. A făcut cercetări în domeniul structurii materiei. A izolat izotopii hidrogenului, azotului, oxigenului, carbonului şi sulfului. A avut importante contribuţii teoretice la realizarea primei bombe atomice. Op. pr.: „Atomi, molecule şi cuante" (1930), „Planetele, originea şi dezvoltarea lor" (1952). Premiul Nobel (1934).

Urfé /*ürfé*/, Honoré d' (1557—1625), scriitor francez, autorul voluminosului roman pastoral „Astrea" (1607—1627), cu reminiscenţe din „Diana" lui Jorge de Montemayor. În ciuda lungimilor lui, romanul s-a bucurat de popularitate pînă la sfîrşitul sec. al XVII-lea, inspirînd multe pastorale dramatice.

urgonián (STRAT.), ansamblu de formaţii recifale ale barremianului şi apţianului (din cretacicul inferior), reprezentat prin calcare masive, în care predomină corali, unele lamelibranhiate, foraminifere, briozoare, gasteropode etc. Se găseşte în diferite regiuni din sudul Europei. În Republica Socialistă România, depozitele **u.** se cunosc în Banat (zona Reşiţa-Moldova Nouă), în Carpaţii Orientali (Sinaia, Zăganu, Ceahlău ş.a.).

uriáş, personaj fabulos cu înfăţişare omenească, dar de dimensiuni excepţionale. În basmele româneşti întruchipează forţe ale naturii, foamea, setea etc. şi poartă, corespunzător, diferite nume (Sfarmă-Piatră, Bate-munţi-în-capete, Strîmbă-Lemne, Gerilă, Flămînzilă, Setilă ş.a.). Prin hiperbolizare, unii eroi din balade devin de asemenea nişte **u.** (Novac, Gruia).

úric^{1} (în evul mediu în Maramureş şi în Moldova), denumire a moşiei boiereşti sau mănăstireşti cu privilegiu ereditar de imunitate; prin extensiune, act de privilegiu acordat de domn pentru asemenea moşie.

úric^{2}, *acid* ~ (BIOCHIM.), $C_5H_4N_4O_3$. Trihidroxipurină. Compus cristalizat, foarte greu solubil în apă. În organismul animal şi la om, *a.u.* este compusul final al metabolismului acizilor nucleici şi al alimentelor bogate în purine (viscere, carne fără grăsimi, unele legume). În mod normal se găseşte în proporţie de 2—4 mg la 100 ml plasmă sanguină şi se elimină din organism prin urină. Intră în compoziţia unor calculi renali. Cînd depăşeşte valorile normale din sînge, *a.u.* se depozitează în articulaţii, provocînd boli ca artritism, gută etc.

Uricani, oraş în reg. Hunedoara, subordonat administrativ oraşului regional Petroşeni, situat pe Valea Jiului de vest. 6 090 loc. (1965). Centru minier. Exploatări de huilă.

urinár, *aparat* ~ (ANAT., FIZIOL.), totalitatea structurilor care au rolul de a forma, transporta şi elimina urina. *A.u.* are de asemenea un rol important în menţinerea balanţei hidrice, a echilibrului acido-bazic, în eliminarea produşilor de metabolism, a substanţelor toxice, a medicamentelor. La om, *a.u.* este format din rinichi, uretere, vezica urinară şi uretră.

urínă (BIOCHIM.), lichid secretat de rinichi, depozitat în vezica urinară şi eliminat din organism prin uretră. În mod normal, **u.** are aspect limpede, culoarea galben-pal, densitatea 1 005—1 030, reacţie acidă, pH 5,53—6,97, volumul secretat în 24 de ore fiind de 1 200—1 500 cm^3. Dintre constituenţii normali ai **u.** fac parte: substanţe minerale sub formă de săruri de sodiu, amoniu, potasiu, calciu, magneziu, substanţe organice. În unele boli apar în **u.** componente anormale (proteine, glucoză, pigmenţi biliari, pigmenţi sanguini etc.). Sedimentele urinare sînt alcătuite din elemente cristalizate şi amorfe, insolubile sau greu solubile şi din elemente organizate, formate din celule epiteliale.

urît, categorie estetică ce reflectă însuşiri disarmonice, disproporţii, asimetrii, mergînd pînă la monstruos, în flagrantă opoziţie cu trăsăturile frumosului clasic şi care, în viaţă, sînt resimţite ca dezagreabile şi respingătoare. În artă, **u.** realităţii obiective se transfigurează prin creaţia artistică, devenind expresiv, provocînd o reacţie ce depăşeşte neplăcerea şi transformîndu-se în emoţie estetică. Estetica antichităţii şi cea a clasicismului francez au respins **u.** În evul mediu el era întruchiparea ipostazelor răului. Clasicismul german, prin Lessing şi Hegel, a acceptat, în anumite limite, funcţia estetică a **u.** Ideologia democrată a burgheziei în ascensiune, opusă tendinţelor de idealizare ale artei salonarde, a cultivat **u.** prin unii reprezentanţi ai picturii flamande şi spaniole (Bosch, Brueghel, Goya ş.a.). Arta romantică, înclinată spre contrastele violente, spre grotesc (Schlegel, Hugo, Delacroix ş.a.), a opus adesea **u.** frumosului, iar arta naturalistă şi cea realist-critică, înclinată spre aspectele sordide, mizere şi tenebroase ale vieţii cotidiene, l-au dezvăluit de asemenea. Arta modernă, ca expresie a protestului antiacademic, anticonvenţional şi anticalofil, a exaltat **u.** în mod ostentativ, potenţîndu-i însă valenţele expresive (simbolism, expresionism, suprarealism ş.a.).

Urlaţi, oraş raional în raionul Ploieşti, reg. Ploieşti, situat pe valea Cricovului Sărat. 9 090 loc. (1965). Exploatări

Lacul Urlea.

de petrol. Fabrică de cărămizi. Monumente de artă importante: conacul Bellu (sec. al XIX-lea), Biserica Galbenă (1761), cu picturi valoroase, o biserică de lemn (1753).

Urlătoarea, cascadă în Carpaţii Meridionali, situată pe versantul estic al Munţilor Bucegi, pe Valea Urlătoarei Mici. Obiectiv turistic.

Urlea, lac glaciar în Carpaţii Meridionali, situat pe versantul nordic al Munţilor Făgăraş. Suprafaţa 2,1 ha. Adîncimea maximă: 4 m. Cel mai estic lac glaciar din Carpaţii Meridionali. Punct turistic.

urluitoáre, maşină agricolă folosită la sfărîmarea unor nutreţuri concentrate (boabe de cereale, turte oleaginoase etc.) pînă la dimensiuni sub 1 mm. Produsul rezultat se numeşte *urluială*.

úrmă 1. (FIZ.) Dîră îngustă lăsată pe traiectoria lor de particulele cu sarcină electrică (particule elementare, fragmente de fisiune etc.) atunci cînd străbat un mediu sensibil la acţiunea lor ionizantă. Lungimea unei **u.** este cu atît mai mare, cu cît energia iniţială a particulei a fost mai mare. În emulsiile nucleare, **u.** sînt alcătuite din grăunţe microscopice de bromură de argint, a căror desime este cu atît mai mare, cu cît viteza particulei a fost mai mică. În camerele cu ceaţă sau de difuzie, **u.** sînt constituite din trene de condensare. **2.** (MAT.) **a)** *Urma unei drepte D pe un plan P*, punctul de intersecţie al dreptei D cu planul P. **b)** *Urma unui plan P pe un plan Q*, dreapta de intersecţie a planului P cu planul Q. **c)** *Urma unei matrice pătrate*, suma elementelor de pe diagonala sa principală.

urmărire 1. (MILIT.) Acţiune de luptă executată de trupe în ofensivă în scopul nimicirii inamicului care se retrage. **2.** (DR.) **a)** *Urmărire penală*, fază a procesului penal, care constă în strîngerea şi verificarea probelor cu privire la pregătirea, încercarea sau săvîrşirea unei infracţiuni, în descoperirea sau prinderea infractorului, precum şi în trimiterea acestuia în judecată. **b)** *Urmărire silită* v. *executare silită*.

Urmia, lac sărat situat în nord-vestul Iranului, în estul Podişului Armeniei, la 1 275 m altitudine. Suprafaţa: 5 600 km^2. Adîncimea maximă: 15 m. Salinitatea apei atinge 230‰. Navigabil. Începînd din anul 1938 poartă denumirea de *Rezaiyeh*.

Urmuz (pseudonimul lui *Dimitrie Ionescu-Buzău*) (1883—1923), scriitor român. S-a născut la Curtea de Argeş şi a fost ajutor de judecător şi grefier. A compus, fără veleităţi literare şi fără intenţia de a publica, un pseudoroman „în patru părţi" („Pîlnia şi Stamate"), cîteva schiţe („Ismail şi Turnavitu", „Gayk", „Cotadi şi Dragomir" ş.a.) şi o fabulă („Cronicari"). Tipărite postum în 1930 şi 1965, ele realizează, cu vervă, absurdul, printr-o succesiune de false automatisme. Este un precursor al suprarealismului.

úrnă 1. Vas de pămînt sau de bronz, de formă şi de capacitate variabilă, folosit din vechime la scoaterea şi la păstrarea apei. **2.** Vas în care se păstrează cenuşa morţilor (**u.** cinerară sau funerară). În antichitate, **u.** era de pămînt ars, piatră, marmură, bronz, porfir, argint sau din sticlă. De formă cubică, cilindrică sau conică, ea constituia (de ex. la etrusci în sec. al V-lea î.e.n.), după modelul sarcofagelor, un fel de catafalc pe care era întins defunctul înainte de incinerare. O dată cu generalizarea creştinismului în Europa, care condamna cremaţiunea, uzul **u.** a încetat. În epoca modernă, cu excepţia folosirii în crematorii, **u.** a devenit un motiv decorativ, servind ca atribut al fîntînilor, al surselor termale etc.

Urnă

urobactérii (MICROBIOL.), bacterii saprofite care descompun ureea, cu formare de amoniac. Trăiesc în gunoiul de grajd, în soluri etc. **U.** sînt de mare importanţă, deoarece contribuie la îmbogăţirea solului cu substanţe azotoase, accesibile plantelor.

urobilină (BIOCHIM.), pigment biliar, de culoare galbenă-brună, provenit din bilirubină, printr-un proces de reducere, şi din hemoglobină, prin hemoliză intravasculară. În mod normal, **u.** se găseşte în materiile fecale (stercobilină) şi în urină (în cantitate foarte mică). În cazuri patologice, **u.** creşte în urină, dîndu-i culoarea brună-roşiatică (ex. în icterul hepatic sau hemolitic).

urobilinogén (BIOCHIM.), pigment galben, care se formează în intestin prin reducerea bilirubinei. O parte a **u.** este reabsorbită și reexcretată în bilă sub formă de bilirubină, iar alta este eliminată în fecale, uneori apărînd și în urină, unde, la contactul cu aerul, este transformată în *urobilină*.

urocordáte (gr. *oura* „coadă" și *hordi* „teacă"; ZOOL.), animale cu corpul în formă de sac sau de butoi, acoperit cu o teacă numită tunică, formată dintr-o substanță de natură celulozică. Notocorda la embrionul acestor animale apare numai în coadă, iar la animalul adult, cu excepția unui mic grup, ea dispare (ex. ascidiile, salpele). Sin. *tunicieri*.

urogastrónă (BIOCHIM.), compus chimic natural, izolat din urină. Inoculat subcutanat, produce inhibarea secreției și a motilității stomacului.

urogenitál, *aparat ~*, sistem care cuprinde atît aparatul urinar, cît și aparatul genital. Termenul este justificat prin faptul că unele porțiuni ale aparatului urinar și genital au aceeași origine embriologică și un traiect comun.

urologíe (gr. *ouron* „urină" și *logos* „vorbire, studiu"; MED.), ramură a medicinii care se ocupă cu studiul structurii, funcțiunii și patologiei aparatului urinar (rinichi, uretere, vezică urinară, uretră, inclusiv prostata la bărbați).

urónici, *acizi ~* (BIOCHIM.), acizi aldehide derivați din glucide prin oxidarea grupării alcool de la capătul catenei la gruparea carboxil (ex. din glucoză rezultă acidul glucuronic, din galactoză acidul galacturonic, din manoză acidul manuronic etc.).

urotropínă (FARM.), numele comercial al hexametilentetraminei.

urs 1. *(Ursus arctos)* Specie de mamifer omnivor cu corpul masiv, în lungime de circa 2 m, acoperit cu blană de culoare brună-închis, cu urechi relativ mici și cu coada scurtă. Se hrănește mai ales cu miere de albine sălbatice, cu fragi și zmeură etc., dar atacă și oile sau vitele mari. Trăiește în Europa și în Asia și prezintă numeroase varietăți. În centrul Europei **u.** au fost aproape complet stîrpiți; în țara noastră trăiesc în pădurile de munte, iar vînătoarea lor este strict reglementată pentru a împiedica dispariția. **U.** din Carpații românești prezintă forme viguroase și bine dezvoltate, foarte apreciate din punct de vedere cinegetic. — *U. alb (Ursus maritimus)*, specie de urs cu blana albă, care trăiește în regiunile arctice. Se hrănește în special cu foci. **2.** *Urs spălător (Procyon lotor)*, specie de mamifer carnivor cu corpul de circa 75 cm lungime și cu coada de 26—25 cm, inelată cu negru. *U.s.* își spală hrana (vertebrate mici) înainte de a o consuma. Trăiește în America de Nord. Blana sa este prețioasă.

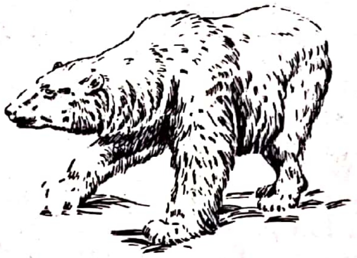

Urs alb

Ursa Mare (ASTR.), constelație circumpolară, formată din șapte stele mai strălucitoare, de mărimea stelară doi. Steaua ζ din **U.M.**, a doua din coadă, numită și Mizar, este o stea dublă; componenta sa, Alcor, aflată la 12′ distanță unghiulară, se vede cu ochii liberi. Numele popular al constelației este *Carul Mare*.

Ursa Mică (ASTR.), constelație circumpolară, care cuprinde steaua polară, steaua α, de mărimea stelară doi. Ca formă se aseamănă cu Ursa Mare, fiind însă dispusă în sens invers. Numele popular al constelației este *Carul Mic*.

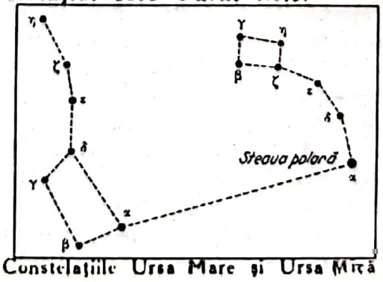

Constelațiile Ursa Mare și Ursa Mică

ursitoáre, personaje episodice din mitologia populară românească. Li se atribuie rolul de a hotărî și prezice, la nașterea copiilor, soarta lor.

U.R.S.S. v. **Uniunea Sovietică.**

Ursu, Ioan (1875—1925), istoric român, specialist în istoria medie. A fost profesor de istoria românilor la Universitatea din Iași și apoi la cea din București. A scris numeroase lucrări de o mare bogăție documentară, unele dintre ele păstrîndu-și valoarea și azi. Op. pr.: „Petru Rareș" (1923), „Ștefan cel Mare" (1925).

ursus spelaeus (PALEONT.), specie fosilă de urs, care se caracteriza prin mărimea uriașă a corpului, prin craniul prevăzut cu o creastă sagitală și cu o puternică depresiune frontală și prin reducerea premolarilor. A fost contemporan cu omul primitiv. Schelete de **u.s.** s-au găsit, în țara noastră, în peșterile din Munții Bihor, de la Baia de Fier (Oltenia), în Peștera Dîmbovicioara ș.a.

urticacée (lat. *urtica* „urzică"), familie de plante erbacee, rareori lemnoase, anuale sau perene, din clasa dicotiledonatelor, prevăzute adesea cu peri aspri urzicători. **U.** cuprind circa 700 de specii, răspîndite mai ales în regiunile tropicale. În țara noastră cresc spontan cinci specii, iar cîteva specii sînt cultivate ca plante ornamentale în parcuri și în sere. Unele **u.** sînt plante textile (ex. urzica și *Boehmeria*).

urticárie (lat. *urtica* „urzică"; MED.), erupție cutanată constituită din papule sau placarde, izolate ori confluente, însoțită de prurit. **U.** este o manifestare alergică a pielii față de diverși alergeni: alimentari (căpșuni, crustacee, ouă, pește), medicamentoși (seruri și vaccinuri, piramidon, chinină, ioduri), înțepături de insecte, lînă, fibre sintetice. Există și forme particulare de **u.**: gigantă, buloasă, hemoragică, pigmentată.

Uruguay, fluviu în America de Sud (1 600 km). Își adună apele din munții Sera do Mar (Brazilia), formează în cursul mediu și inferior granița între Argentina și Uruguay și se varsă în estuarul La Plata. Navigabil în aval de oraşul Salto (Uruguay). Vasele oceanice pătrund pe fluviu pînă la Paysandu.

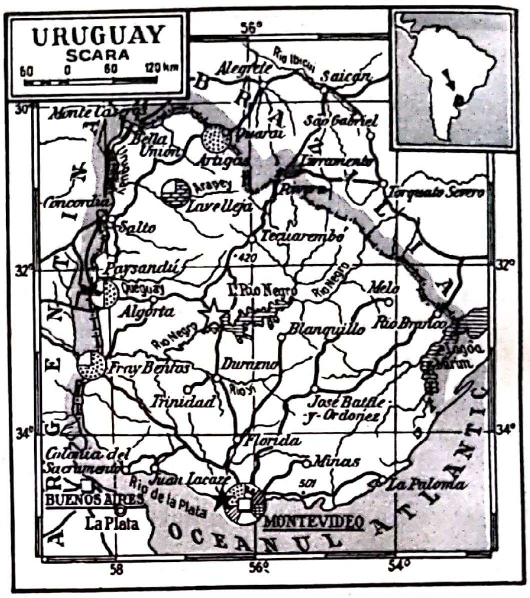

Uruguay *(Republica Orientală a Uruguayului)*, stat în America de Sud, situat pe coasta atlantică, între Brazilia şi Argentina. Suprafaţa: 186 926 km^2. Populaţia: 2 719 000 loc. (1965), formată în special din creoli (circa 90%), în rest din metişi, negri şi mulatri. Capitala: *Montevideo*. Limba de stat: spaniola. Cea mai mare parte a teritoriului **U.** este un podiş vălurit (partea sud-estică a Podişului Braziliei); partea centrală este ocupată de cîmpia fluviului Rio Negro, mărginită de şiruri de dealuri. Climă subtropicală oceanică. Principalele ape sînt Uruguay (care formează graniţa cu Argentina) şi afluentul său Rio Negro. Vegetaţie de savană, cu rari arbori şi arbuşti. Mici zăcăminte de minereu de fier, de mangan, grafit, talc, roci de construcţie. Este o ţară agrară, a cărei economie se bazează pe creşterea animalelor pe păşuni. Sectorul de stat are un rol important în economie, dar şi monopolurile străine deţin poziţii puternice. Predominantă în agricultură este marea proprietate moşierească. Peste 4/5 din terenul agricol este constituit din păşuni; se cresc mai ales bovine pentru carne şi ovine. În sud se cresc şi vaci de lapte. Cultivarea pămîntului este puţin dezvoltată; mai importante sînt culturile de cereale (grîu, porumb, ovăz), in, floarea-soarelui, viţă de vie, concentrate în partea sudică a ţării. Industria, slab dezvoltată, este legată de prelucrarea produselor agricole (preparate din carne, fabrici de ulei, zahăr, conserve şi prelucrarea lînii). Mai există fabrici de ciment, mici întreprinderi chimice, constructoare de maşini, de pielărie. Se exportă lînă, carne şi preparate din carne, piei, se importă materii prime, combustibili, mijloace de transport, maşini etc. Principalii parteneri comerciali sînt Marea Britanie, S.U.A., R.F.G., Olanda. — *Istoric.* Teritoriul **U.** a fost populat din cele mai vechi timpuri de triburi de indieni (amerindieni), din familia de limbă *tupi-guarani*. La începutul sec. al XVI-lea au pătruns aici spaniolii, sub conducerea lui Pedro de Mendoza. În 1776 teritoriul **U.** a fost inclus în viceregatul spaniol La Plata. La sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea, burghezia creolă a început să fie stînjenită de dominaţia Spaniei. În 1811, sub conducerea lui José Gervasio Artigas, **U.** a scuturat jugul dominaţiei spaniole, dar a fost inclus, în 1821, în componenţa Braziliei; între 1825 şi 1828 a avut loc un război pentru stăpînirea **U.** între Brazilia şi Argentina, care s-a încheiat cu recunoaşterea independenţei **U.** În a doua jumătate a sec. al XIX-lea a început să pătrundă capitalul străin, îndeosebi cel englez şi nord-american. La sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea a luat avînt capitalismul şi au fost create primele organizaţii muncitoreşti. După primul război mondial au avut loc mari lupte muncitoreşti şi ţărăneşti. În 1920 a fost creat Partidul Comunist din **U.** În timpul celui de-al doilea război mondial şi mai ales după terminarea acestuia s-a intensificat pătrunderea în **U.** a capitalului nord-american. În 1962, din iniţiativa Partidului Comunist din **U.**, a fost creat Frontul de stînga de eliberare naţională (format din organizaţii progresiste), care luptă pentru satisfacerea revendicărilor economice şi sociale ale întregului popor. **U.** este o republică. Funcţiile de şef al statului şi cele ale guvernului sînt exercitate de Consiliul Guvernamental Naţional, format din nouă persoane şi ales pe timp de patru ani. Proiectul de reformă a constituţiei din 1966 prevede un sistem prezidenţial cu un singur preşedinte. Organul legislativ suprem este Adunarea Generală bicamerală, aleasă pe termen de patru ani. **U.** întreţine relaţii diplomatice cu Republica Socialistă România. Organizaţii politice: Gruparea politică „Blanco" (reprezintă interesele marii burghezii); gruparea politică „Colorado" (reprezintă interesele burgheziei naţionale); Frontul de stînga de eliberare naţională, din care face parte şi Partidul Comunist.

urzeálă (IND. TEXT.), ansamblu de fire textile paralele, dispuse pe războiul de ţesut în vederea fabricării ţesăturilor prin încrucişarea cu firul de bătătură sau pe unele maşini de tricotat în vederea fabricării tricoturilor din urzeală.

„Urzica", revistă bilunară de satiră şi umor. Apare la Bucureşti, din februarie 1949.

urzícă (BOT.) **1.** *(Urtica)* Gen de plante erbacee din familia urticaceelor, acoperite cu peri urticanţi. Creşte prin locuri cultivate şi necultivate. Este plantă textilă, medicinală (conţine vitamina A, B, C, K, proteine, acid formic, histamină, acetilcolină etc.) şi alimentară. Ca plantă medicinală este folosită în dermatologie, în tratamentul ulcerului varicos al gambei, în otorinolaringologie etc. **2.** *Urzică moartă (Lamium)*, gen de plante erbacee din familia labiatelor, cu flori albe *(Lamium album)* sau roşii *(Lamium maculatum)*. Este răspîndită în Europa, Asia temperată şi cea subtropicală, mai puţin în Africa de Nord; în ţara noastră cresc şapte specii spontane din genul *Lamium*. Este plantă medicinală.

Urziceni, oraş regional în reg. Bucureşti, reşedinţă de raion, situat pe valea Săratei. 9 310 loc. (1965). Industrie alimentară (fermentarea tutunului), a materialelor de construcţie (cărămidă). Nod feroviar. — *Raionul U.*, cu 129 210 loc. (1965). Industrie alimentară şi a materialelor de construcţie. Culturi de cereale (grîu, porumb, orez), de plante industriale, legumicultură şi creşterea animalelor.

uscáre 1. (TEHN.) Operaţie de reducere sau de eliminare a umidităţii dintr-un material, efectuată în scopul îmbunătăţirii calităţii lui, al îmbunătăţirii condiţiilor de conservare, al evitării îngheţării, al uşurării prelucrării ulterioare etc. (ex. **u.** seminţelor, **u.** cărbunilor etc.). **U.** poate fi *naturală* sau *artificială*. **U.** naturală se realizează prin evaporarea apei din material în atmosferă, fără consum de energie din exterior, şi constituie o reducere limitată a umidităţii materialului pînă la starea de echilibru cu umiditatea din atmosferă. **U.** artificială se poate face prin presare, centrifugare sau aspiraţie (*u. mecanică*), prin tratarea materialului cu anumite substanţe hidrofile (*u. chimică*) sau prin încălzirea lui (*u. termică*). **2.** (FITOPAT.) *Uscarea frunzelor*, boală a plantelor provocată de acţiunea diferiţilor paraziţi animali şi vegetali sau de factorii climatici (ex. păianjenul frunzelor de păr produce *u.f.* de păr, ciuperca *Pseudopeziza ribis* produce uscarea şi căderea frunzelor de coacăz şi agriş, ciuperca *Gnomonia veneta* produce căderea frunzelor şi uscarea paltinului etc.).

uscát, suprafaţa litosferei neacoperită de apele oceanului planetar. Uscatul nu este unitar, ci fragmentat într-o multitudine de părţi mai mari, continentele (despărţite între ele prin bazine oceanice sau marine), şi mai mici, insulele (situate în cuprinsul acestor bazine). El ocupă 149 milioane km^2 (29% din suprafaţa globului).

uscătór (TEHN.), aparat, maşină sau instalaţie folosită pentru uscarea artificială a unor materiale solide, lichide sau gazoase. După presiunea la care lucrează, se deosebesc: *u. atmosferice*, care formează majoritatea instalaţiilor de acest fel, şi *u. cu vid*, folosite pentru uscarea unor produse speciale: farmaceutice, biologice etc. După principiul de funcţionare şi după natura procesului de uscare, **u.** pot fi: *mecanice* (maşini de uscat), *termice* şi *chimice*.

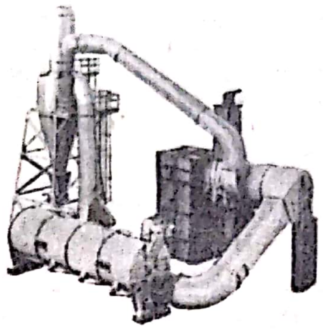

Instalaţie de uscare

Uspenski, Fiodor Ivanovici (1845—1928), istoric rus, specialist în istoria Imperiului bizantin şi a slavilor. Între 1915 şi 1928 a condus revista „Vizantiiskii vremennik". Op. pr.: „Istoria Imperiului bizantin" (3 vol., 1913—1948).

Uspenski, Gleb Ivanovici (1843—1902), scriitor democrat revoluţionar rus. Maestru al reportajului artistic, **U.** a arătat, spre deosebire de scriitorii narodnici, că dezvoltarea rapidă a capitalismului descompune satul patriarhal şi obştea ţărănească, stimulînd creşterea tendinţelor mic-burgheze. Totuşi, împărtăşind unele concepţii narodniciste, **U.** a nutrit speranţe în „forţa conservatoare a pămîntului", capabilă, după părerea sa, să-l apere pe ţăranul rus de descompunerea morală („Din jurnalul vieţii de la ţară", 1877—1880; „Ţăranul şi munca ţărănească", 1880; „Puterea pămîntului", 1882). A scris şi impresii despre România.

ustáşi, denumire dată membrilor unei organizaţii fasciste teroriste croate, creată în deceniul al treilea al sec. al XX-lea. În anii celui de-al doilea război mondial, intrînd în slujba cotropitorilor fascişti, **u.** au instituit un regim terorist pe teritoriul statului-marionetă croat.

Ústi (*Ústí nad Labem*), oraş în R.S. Cehoslovacă, situat pe rîul Labe (Elba), în nordul Cehiei. 70 980 loc. (1965). Industrie chimică, textilă, constructoare de maşini şi alimentară.

Ustiurt, podiş în sudul Uniunii Sovietice, între Marea Caspică şi Lacul Aral. Suprafaţa: 200 000 km^2. Relief fragmentat, cu altitudini mici. Climă continentală excesivă, cu precipitaţii reduse. Formaţii vegetale de tip deşertic.

Ust-Kamenogorsk, oraş în Uniunea Sovietică, în estul R.S.S. Kazahe, situat pe rîul Irtiş. 207 000 loc. (1965). Metalurgie neferoasă (plumb, zinc, titan, magneziu), industrie constructoare de maşini (aparatură, maşini-unelte, produse electrotehnice etc.), a mobilei şi alimentară. În apropiere se află marea hidrocentrală **U.-K.**

usturói (*Allium sativum*), plantă legumicolă bienală din familia liliaceelor, cu bulbul format din mai mulţi bulbili, aşezaţi strîns pe un disc comun. Are frunze lanceolate şi tulpini florifere erecte, înalte pînă la 100 cm. Bulbii şi frunzele tinere, bogate în substanţe nutritive şi în vitamine, se folosesc în alimentaţie.

usúc (ZOOTEHN.), produsul de secreţie al glandelor sebacee şi sudoripare ale ovinelor, care se găseşte în cantităţi variabile în lînă. Datorită conţinutului ridicat în acizi graşi (palmitic, cerotic etc.), **u.** protejează fibrele de lînă, menţinîndu-le rezistenţa şi elasticitatea. În industria textilă este apreciată lîna cu **u.** de culoare albă-gălbuie şi de consistenţă uleioasă, care oferă cea mai bună protecţie fibrelor, fiind totodată uşor lavabilă la prelucrare.

Usumbura, capitala statului Burundi din Africa estică, situată pe malul nord-estic al lacului Tanganica. Circa 50 000 loc. Centru comercial; port lacustru, prin care se exportă cafea, bumbac şi piei. Aeroport. Are o fabrică de ciment şi întreprinderi de produse farmaceutice.

Uşaklîghil, Halid Zia (1866—1945), scriitor turc. În romanele („Ferdi şi compania", 1894; „Vieţi sfărîmate", 1924) şi în nuvelele sale (culegerea „Istoria unei veri", 1900 ş.a.) a condamnat tradiţiile feudale.

Uşakov, Fiodor Fiodorovici (1744—1817), comandant de flotă rus, amiral. S-a remarcat în timpul războiului ruso-turc (1787—1791) prin victoriile dobîndite asupra flotei turce, precum şi în timpul expediţiei flotei ruse din Mediterana împotriva Franţei republicane (1798—1800).

uşár (în evul mediu în Moldova), dregător de curte din a doua jumătate a sec. al XV-lea, avînd în grija sa paza porţii domneşti.

Uşinski, Konstantin Dmitrievici (1824—1870), pedagog iluminist rus, unul dintre întemeietorii psihologiei copilului şi ai psihologiei pedagogice. A preconizat fundamentarea ştiinţifică a pedagogiei pe datele antropologiei, fiziologiei, psihologiei, istoriei şi filozofiei. Op. pr.: „Omul ca obiect al educaţiei" (2 vol., 1868—1869).

ut, denumirea silabică latină a sunetului *do*.

Utah *[iú:ta:]*, stat în partea de vest a S.U.A. Suprafaţa: 219 932 km^2. Populaţia: 983 000 loc. (1963). Centrul administrativ: *Salt Lake City*. Partea vestică a statului este situată în cadrul Marelui Bazin, iar partea estică cuprinde o porţiune din Munţii Stîncoşi şi din Podişul Colorado. Climă continentală, aridă în special în vest. Teritoriul statului este drenat de rîul Colorado şi de afluenţii săi; în zona Marelui Bazin, apele se scurg în Marele Lac Sărat şi în lacul Utah. Mari rezerve hidroenergetice, zăcăminte de cărbune, gaze naturale, importante zăcăminte de minereu de cupru, aur, argint, diverse minereuri neferoase. Principala ramură a economiei este industria extractivă. Industria prelucrătoare este mai puţin dezvoltată. O pondere mai mare o are metalurgia neferoasă (în special a cuprului), prelucrarea lemnului, industria chimică şi alimentară. Se cultivă plante furajere, griu, sfeclă de zahăr şi pomi fructiferi, se cresc bovine, ovine, păsări.

Utamaro, Kitagawa (1753—1806), pictor şi gravor japonez, ataşat curentului artistic popular Ukiyo-ye. A lăsat un număr impresionant de gravuri (portrete de femei şi scene de gen cu personaje feminine), care se disting prin caligrafia sensibilă şi precisă a desenului şi prin delicateţea coloritului plin de poezie. Prin creaţia sa, **U.** a contribuit la desăvîrşirea tehnicii xilogravurii colorate japoneze.

úter (ANAT.), organ musculos cavitar, aparţinînd aparatului genital feminin, în care este găzduit oul fecundat, apoi fătul în tot timpul sarcinii. Situat în pelvis, **u.** este alcătuit dintr-o parte principală, corpul, care se continuă inferior cu gîtul **u.**, prevăzut la extremitatea sa distală cu un orificiu care comunică cu cavitatea vaginală. În porţiunea superioară a **u.** se deschid trompele uterine. Pe secţiune, **u.** este alcătuit de la exterior la interior dintr-o membrană subţire, seroasă, un strat gros muscular, muşchiul uterin, şi o membrană mucoasă. Descuamarea periodică a acestei mucoase este reglată de balanţa hormonală hipofizo-ovariană şi determină menstruaţia.

U Thant, Sithu (n. 1909), om politic birman, secretar general provizoriu al O.N.U. din noiembrie 1961, iar din decembrie 1962 secretar general al O.N.U. Mandatul său, expirat în noiembrie 1966, a fost prelungit pînă în decembrie 1966.

Utidava, localitate geto-dacică, aşezată probabil în sud-vestul Moldovei, neidentificată pe teren, menţionată în sec. al II-lea e.n. de geograful Ptolemeu.

utiláj (lat. *utilis* „folositor"; TEHN.), ansamblu de instalaţii, maşini, aparate, instrumente, scule, dispozitive şi diferite accesorii, folosit pentru executarea unei lucrări sau pentru realizarea unui proces tehnologic într-o întreprindere industrială, într-un laborator, într-un institut de cercetări etc. În funcţie de destinaţie, **u.** poate fi: *tehnologic*, pentru executarea unor produse sau a unor lucrări; *energetic*, pentru producerea de energie; *de laborator, de cercetare, de transport* etc. După rolul şi importanţa sa în procesul care se desfăşoară, **u.** poate fi: *direct productiv*, folosit nemijlocit la realizarea produselor sau la efectuarea lucrărilor principale caracteristice procesului (ex. sculele aşchietoare, maşinile-unelte, instalaţiile de tratament termic, instalaţiile de sudare etc.), şi *auxiliar*, folosit indirect la realizarea produselor sau a lucrărilor caracteristice (ex. **u.** de întreţinere, instalaţia de preparare a lichidelor de răcire etc.). Uneori prin **u.** se înţelege şi fiecare aparat, maşină sau instalaţie mai importantă, precum şi o anumită grupă de aparate, maşini sau instalaţii (ex. **u.** de sudare, **u.** metalurgic, **u.** de turnătorie, **u.** chimic etc.).

utilitarísm, doctrină etică din sec. al XIX-lea potrivit căreia este moral ceea ce este util individului. Fondatorii **u.** sînt J. Bentham şi J. St. Mill. Ca apologeţi ai orînduirii burgheze, ei considerau că în această orînduire există o concordanţă între interesul privat şi cel general şi că, în consecinţă, fiecare, urmărind folosul său personal, contribuie implicit la realizarea fericirii tuturora. De aici şi principiul fundamental al **u.**: „asigurarea celei mai mari fericiri posibile pentru un număr cît mai mare de oameni". **U.,** care este de fapt o idealizare şi o justificare a egoismului burghez, a fost satirizat de Marx în „Capitalul". Transpunerea **u.** pe tărîmul gnoseologiei a contribuit la apariţia pragmatismului.

„utilitate finală (sau **marginală)",** teorie burgheză subiectivistă cu privire la valoarea mărfurilor. A fost emisă de şcoala austriacă şi este larg răspîndită în gîndirea economică burgheză contemporană. Potrivit acestei teorii, valoarea este o categorie subiectivă, rezultată din aprecierile „subiectelor economice" izolate. Reprezentanţii **„u.f."** susţin că valoarea mărfii, care este redusă în fond la preţul ei, nu este creată în procesul producţiei materiale, ci ia naştere în procesul schimbului pe baza aprecierilor subiective ale participanţilor la actul vînzării-cumpărării, aprecieri care depind de raportul dintre intensitatea nevoilor individuale ce trebuie satisfăcute şi volumul rezervelor existente de bunuri. Prin urmare, cu cît nevoia este mai intensă, cu atît utilitatea este mai ridicată şi cu cît rezervele de produse sînt mai mari, cu atît utilitatea este mai scăzută. Considerînd în mod greşit că ar avea loc o descreştere a utilităţii, aceşti teoreticieni susţin că **„u.f."**, care determină valoarea bunurilor de un anumit gen, reprezintă utilitatea ultimei unităţi, adică a aceleia care satisface trebuinţa cea mai puţin stringentă a individului. Teoria **„u.f."** ignorează faptul că valoarea este creată de munca omenească şi că izvorul plusvalorii îl constituie munca neplătită a muncitorului.

Utkin, Iosif Pavlovici (1903—1944), poet sovietic rus. A debutat cu poezii inspirate din viaţa Comsomolului şi din evenimentele războiului civil, la care a participat („Povestirea soldatului", 1924). În poemul „Despre Motele roşcatul" (1926), lirismul se îmbină cu un umor original. Versurile sale sînt închinate patriei („Versuri de pe front", 1942), iubirii şi prieteniei.

utopie (gr. *utopia* „loc care nu există nicăieri", din *ou* „nu" şi *topos* „loc"), proiect himeric, irealizabil; termenul a fost consacrat prin vestita lucrare a lui Th. Morus, „Utopia" (1516), desemnînd o orînduire ideală, instaurată pe o insulă cu acest nume. V. şi socialism utopic.

Utrecht *[ûtreht]*, oraş în Olanda, situat în delta Rinului, pe canalul Merwede. 262 280 loc. (1963). Industrie siderurgică, constructoare de maşini, chimică, textilă, de confecţii, alimentară. Vechi centru meşteşugăresc (ceramică) şi cultural, cu o universitate înfiinţată în 1636 şi cu o impunătoare catedrală gotică (sec. al XIII-lea). În 1713—1715 la **U.** s-a încheiat un sistem de tratate de pace între Franţa, Spania, Anglia, Olanda, Brandenburg, Savoia şi Portugalia, participante la războiul pentru succesiunea la tronul Spaniei (1701—1714), care, completate cu tratatul de pace de la Rastatt (1714), semnat între Franţa, Spania şi Imperiul romano-german, au pus capăt războiului. De pe urma tratatelor de la **U.**, cele mai mari avantaje le-a avut Anglia, care a obţinut recunoaşterea stăpînirii asupra unor posesiuni franceze din America de Nord şi asupra Gibraltarului, ocupate în timpul războiului.

Utreniile din Bruges, nume sub care este cunoscută în istorie răscoala din 1302 a populaţiei din Bruges (Flandra) împotriva dominaţiei franceze. **U. din B.** au avut ca urmare masacrarea garnizoanei franceze din oraş şi eliberarea Flandrei de sub dominaţia franceză (aprilie—mai 1302). Numele răscoalei vine de la slujba bisericească de dimineaţă în timpul căreia a izbucnit răscoala.

Utrillo *[ütriló* şi *utríl'o]*, Maurice (1883—1955), pictor francez, fiul pictoriţei Suzanne Valadon. În tablourile sale, a exprimat profunda melancolie a vechilor străzi pariziene. În viziunea acestui colorist instinctiv, zidurile leproase, cîrciumile sordide, copacii desfrunziţi, micile biserici cu aer rustic, uliţele pustii apar transfigurate, învăluite într-o atmosferă de autentică poezie („Le moulin de la Galette", „Casa lui Berlioz de la Montmartre", „Biserica Saint-Aignan" ş.a.). Utrillo este reprezentat la noi prin lucrarea „Peisaj din Mont Magni" aflată la Muzeul Zambaccian.

Uttar Pradesh, stat în nordul Indiei, situat la poalele munţilor Himalaia. Suprafaţa: 294 250 km². Populaţia: 73 746 400 loc. (1961). Centrul administrativ: *Lucknow*. Alte oraşe: Agra, Aligarh, Varanasi, Allahabad, Kanpur. Cîmpia Gangelui, orizontală şi monotonă, acoperă 4/5 din suprafaţa teritoriului; în rest se întind lanţurile munţilor Himalaia. Climă tropicală musonică. Teritoriul statului este străbătut de fluviul Gange cu afluenţii săi, care provoacă deseori inundaţii catastrofale. Vegetaţie de savane, în munţi păduri cu esenţe preţioase. Mare parte din suprafaţa arabilă este irigată. Pe unele terenuri se obţin două recolte pe an (grîu şi orz primăvara, orez, mei şi porumb toamna). Principalele culturi sînt grîul, orezul, trestia de zahăr. Se mai cultivă bumbac, arahide, cartofi, muştar şi in. Se cresc cornute mari. Industria este reprezentată prin întreprinderi textile, de pielărie şi de încălţăminte, alimentare (60% din producţia de zahăr a Indiei), de hîrtie, de sticlă, constructoare de maşini. În statul Uttar Pradesh sînt dezvoltate meşteşugurile.

„Utunk", revistă săptămînală, literar-artistică, a Uniunii Scriitorilor din Republica Socialistă România. Condusă iniţial de Gaál Gábor, apare la Cluj în limba maghiară, de la 22 iunie 1946.

úvalas (GEOGR.), depresiuni alungite, puţin adînci, cu contururi sinuoase, formate prin unirea mai multor doline.

uvertúră (lat. pop. *opertura* „deschidere"), piesă muzicală care deschide o operă, un balet, un oratoriu, o suită instrumentală sau orchestrală etc. În sec. XVII—XVIII, **u.,** care se mai numea şi „simfonie", a căpătat o mare importanţă componistică. La sfîrşitul sec. al XVII-lea se cunoşteau două tipuri de **u.,** bazate pe alternarea diferită a trei mişcări: tipul italian, fixat de Scarlatti (repede-rar-repede), şi tipul francez, datorat lui Lully (rar-repede-rar). Ilustrînd sonor semnificaţia dramatică a unor subiecte de operă sau de teatru, **u.** devine prin Beethoven o lucrare de importanţă artistică

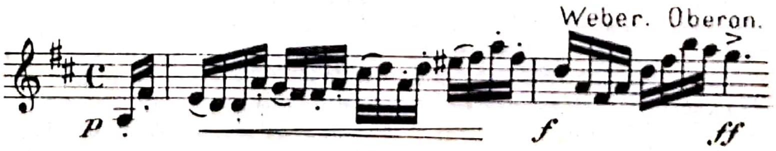

Uvertură

independentă de spectacolul scenic, o muzică programatică de concert.

„Uvrierul", gazetă muncitorească, apărută la București din iulie pînă în octombrie 1872, cînd și-a schimbat denumirea în „Lucrătorul român". A avut un rol important în pregătirea înființării Asociației generale a lucrătorilor din România.

uvulár (LINGV.; despre sunete), care se articulează prin vibrarea omușorului (ex. *r* pronunțat cu graseiere este o consoană **u.**).

uz (DR.), *drept de ~*, drept real principal în temeiul căruia o persoană poate folosi un lucru aparținînd alteia și trage numai acele foloase necesare satisfacerii trebuințelor sale și ale familiei sale.

uzanțe diplomatice (DR.), totalitatea practicilor folosite în cadrul relațiilor diplomatice dintre state, cu privire la agenții diplomatici străini și la raporturile dintre agenții diplomatici în general.

Uzbek, han al Hoardei de Aur (1312—1342), în timpul căruia statul tătar a atins apogeul puterii. A întreținut relații cu cnejii ruși, cu Imperiul bizantin și cu sultanul mameluc din Egipt. În 1335 a organizat o mare expediție de pradă în Țara Românească și a pus stăpînire pe cîteva ținuturi din sudul Moldovei.

Uzbekistan v. **Republica Sovietică Socialistă Uzbekă.**

uzi, denumire a unui popor de origine turcică, care, la sfîrșitul sec. al IX-lea, trecînd peste Munții Urali, a migrat spre apus, înfrîngîndu-i pe pecenegi. În sec. al XI-lea, **u.** au năvălit în Moldova și Dobrogea, de unde au făcut numeroase incursiuni de pradă în Peninsula Balcanică. Au fost înfrînți de o coaliție inițiată de Imperiul bizantin, la care au participat și pecenegii; la aceasta s-au adăugat și o molimă groaznică, frigul și lipsa de hrană.

Uzina „Autobuzul"-București, unitate constructoare de mașini. A luat ființă în anul 1953. Din 1957, produce autobuze și autoutilitare de diverse tipuri, precum și troleibuze.

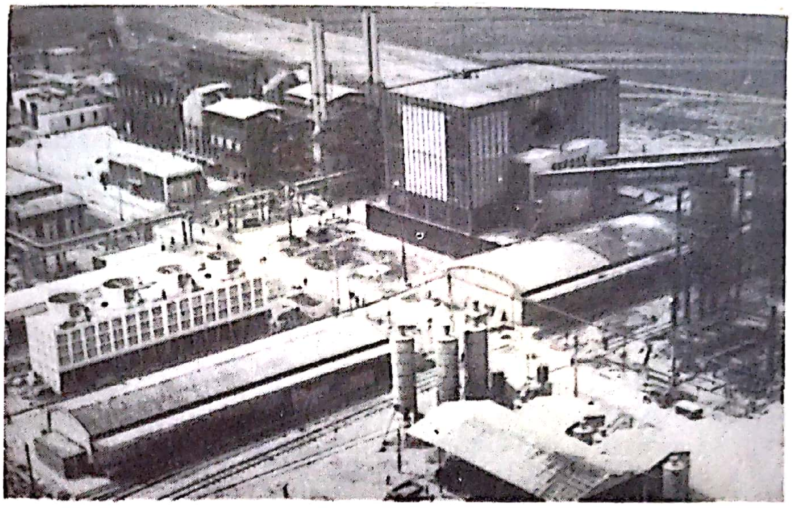

Uzina chimică Pitești

Uzina chimică Pitești, unitate industrială producătoare de negru de fum de înaltă abraziune. A intrat în funcțiune în 1966, avînd o capacitate de producție de peste 18 mii t/an negru de fum.

Uzina chimico-metalurgică Copșa-Mică, unitate industrială, înființată în 1939. În anii puterii populare, uzina a fost reconstruită, modernizată și extinsă. Extrage din concentrate miniere zinc și plumb și produce acid sulfuric.

Uzina chimico-metalurgică „1 Mai"-Firiza-Baia Mare, unitate industrială fundată în 1860. Modernizată și extinsă mult în ultimii ani, extrage plumb, cupru și metale prețioase din concentrate miniere și valorifică sulful din aceste concentrate, obținînd acid sulfuric.

Uzina chimico-metalurgică „NEFERAL"-București, unitate industrială, intrată în funcțiune în 1965. Produce cupru și aliajele sale (alaune, bronzuri), plumb și aliajele sale (compoziții pentru lagăre, aliaje de lipit, aliaje tipografice), aluminiu secundar etc., folosind ca materie primă deșeuri de metale și aliaje neferoase.

Uzina de alumină Oradea, unitate industrială, situată în localitatea Borș. A intrat în funcțiune în 1965, cu o capacitate de producție de circa 120 000 t/an de alumină, obținută din bauxită.

Uzina de aluminiu Slatina, unitate industrială, intrată în funcțiune în 1965, cu o capacitate de 50 000 t/an de aluminiu turnat. Obține din alumină calcinată aluminiu primar pe cale electrolitică în cuve cu anozi precopți și produce sîrmă de aluminiu, plăci, bare și blocuri de aluminiu, precum și diferite aliaje de aluminiu (ex. siluminiu).

Uzina de construcții de mașini Reșița, unitate industrială. Pînă în anul 1962 a făcut parte din Combinatul metalurgic Reșița. Produce generatoare electrice de mare putere, motoare diesel, turbine, poduri rulante, compresoare aer, boghiuri pentru locomotive diesel și electrice, utilaje speciale pentru industria chimică și siderurgică etc.

Uzina de mașini electrice București, unitate constructoare de mașini înființată în anul 1948. Produce motoare asincrone și pentru curent continuu, grupuri electrogene, utilaj și echipament electric auto, aparataj de pornire etc.

Uzina de piese auto Colibași-Pitești, unitate a industriei constructoare de mașini, înființată în 1952. Produce piese și subansambluri auto și de tractoare.

Uzina de pompe București, unitate constructoare de mașini. Începuturile ei datează din 1882. Produce o gamă mare de pompe rotative.

Uzina de prelucrare a maselor plastice București, unitate industrială, profilată din 1956 pentru prelucrarea materialelor plastice. Obţine produse din policlorură de vinil (ţevi, produse calandrate), din polietilenă (folii, pungi, saci, produse injectate etc.), din polistiren şi relon (diverse produse injectate).

Uzina de prelucrare a maselor plastice Iaşi, unitate industrială, profilată pentru prelucrarea materialelor termoplastice. A intrat în funcţiune din 1963. Obţine produse îndeosebi din policlorură de vinil (ţevi, granule pentru izolaţii de conductoare electrice, covoare etc.), din polietilenă (recipienţi, folii etc.) şi din polistiren (plăci).

Uzina de strunguri Arad, unitate constructoare de maşini. A luat fiinţă în 1948 prin contopirea a şase întreprinderi. Ulterior a fost extinsă şi modernizată. Produce strunguri universale, strunguri-revolver şi strunguri automatizate cu înregistrare pe bandă magnetică. În 1965, peste 30% din producţia uzinei a fost exportată.

Uzina de utilaj greu „Progresul“-Brăila, unitate constructoare de maşini. Începuturile ei datează din 1922, dar amploarea şi nivelul ei actual s-au conturat cu precădere în anii puterii populare. Produce utilaje rutiere, chimice, petroliere, siderurgice, utilaje pentru industria materialelor de construcţii, excavatoare, prese şi ciocane metalice, osii pentru material rulant şi alte produse.

Uzina de utilaj petrolier Tîrgovişte, unitate constructoare de maşini, creată după 1948. Produce instalaţii de intervenţie şi punere în funcţiune, armături de oţel, racorduri speciale, piese de schimb, automacarale, agregate de aspersiune, remorci etc.

Uzina de vagoane Arad, unitate a industriei constructoare de maşini. A luat fiinţă în anul 1892. Produce vagoane de călători şi vagoane de marfă de diferite tipuri şi piese de schimb pentru vagoane. În urma extinderii şi a modernizării sale, în anii puterii populare, uzina a ajuns să producă, în 1965, în 15 zile mai mult decît în întregul an 1938.

Uzina „23 August“-Bucureşti, unitate constructoare de maşini. A luat fiinţă în anul 1922. În anii puterii populare, uzina a fost modernizată şi extinsă. Produce motoare diesel cu puteri între 120 şi 700 CP, locomotive diesel-mecanice şi diesel-hidraulice cu puteri pînă la 1 250 CP, utilaje pentru industria chimică, siderurgică şi a materialelor de construcţii, piese turnate din oţel, fontă, metale şi aliaje neferoase, piese forjate din oţeluri înalt aliate, precum şi alte produse.

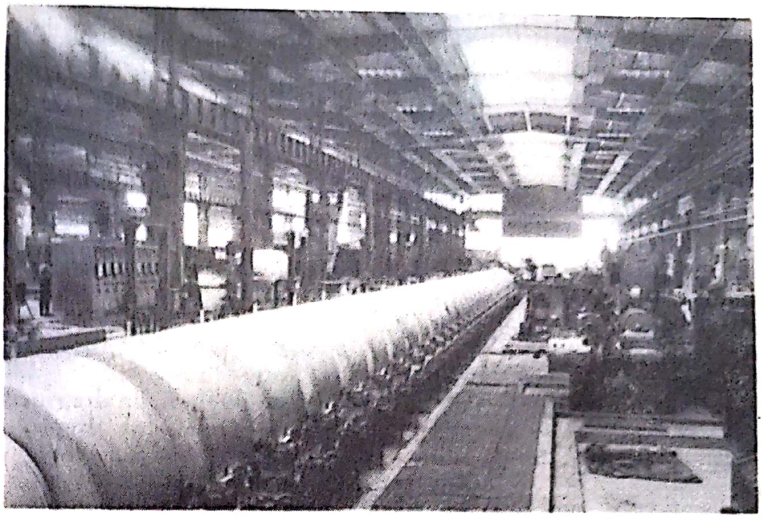

Uzina metalurgică Iaşi

Uzina „Emailul roşu“-Mediaş, unitate industrială. A luat fiinţă în 1921. Produce vase şi diverse alte produse emailate, emailuri, jucării etc.

Uzina „Griviţa Roşie“-Bucureşti, unitate a industriei constructoare de maşini. Începuturile ei datează din 1903. În anii puterii populare, uzina a fost extinsă şi modernizată. Produce utilaje tehnologice pentru industria chimică şi pentru prelucrarea petrolului, cazane de aburi industriale, vagoane-cisternă, piese de schimb pentru material rulant etc. şi execută reparaţii de vagoane.

Uzina „Independenţa“-Sibiu, unitate constructoare de maşini, înfiinţată în 1858. În anii puterii populare, uzina a fost extinsă şi modernizată. Produce maşini, utilaje şi instalaţii pentru diverse ramuri ale economiei naţionale.

Uzina „Înfrăţirea“-Oradea, unitate constructoare de maşini, ale cărei începuturi datează din 1902. În urma extinderii şi a modernizării sale, în ultimii ani s-a profilat pe producţia de maşini-unelte (maşini de găurit, raboteze, freze universale pentru sculărie, ciocane pneumatice pentru forje).

Uzina mecanică Muscel-Cîmpulung, unitate constructoare de maşini, înfiinţată în 1944. Începînd din 1956, produce autoturisme pentru orice teren.

Uzina mecanică Timişoara, unitate constructoare de maşini. A luat fiinţă în 1960. Produce îndeosebi utilaje de ridicat şi transportat (poduri rulante, macarale, motostivuitoare etc.), autospeciale (autodube izoterme etc.), subansamble pentru vagoane de marfă, precum şi maşini pentru prelucrarea tablei, utilaje pentru industria alimentară etc.

Uzina mecanică Turnu-Severin, unitate a industriei navale şi de vagoane, ale cărei începuturi datează din 1856. Cuprinde o secţie constructoare de nave (motonave, cargouri, cabotiere etc.) şi, începînd din 1960, o secţie constructoare de vagoane de cale ferată pentru mărfuri.

Uzina metalurgică Bucureşti, unitate industrială, intrată în funcţiune în 1966. Produce oţeluri electrice şi înalt aliate, piese forjate din oţel şi piese turnate din oţel.

Uzina metalurgică Iaşi, unitate industrială, intrată în funcţiune în 1963. Produce ţevi sudate.

Uzina textilă Cisnădie, unitate a industriei textile. A luat fiinţă în 1958, prin comasarea a trei întreprinderi. Produce stofe, postavuri, pături, ţesături cu destinaţie industrială, covoare etc.

Uzina textilă „30 Decembrie"-Arad, unitate industrială. A luat fiinţă în 1908. În anii puterii populare, uzina a fost sistematizată, extinsă şi modernizată. Produce fire de bumbac şi ţesături.

Uzina „1 Mai"-Ploieşti, unitate constructoare de maşini. A luat fiinţă în anul 1907. În anii puterii populare, uzina a fost extinsă şi modernizată, conturîndu-i-se profilul actual. Produce utilaj petrolier complex (instalaţii de foraj, agregate de cimentare, pompe de noroi, turbine de foraj, instalaţii de intervenţie, sape cu role, carotiere mecanice etc.).

uzină a) Mare unitate industrială, organizată pe baza diviziunii muncii, în cadrul căreia, prin prelucrarea sau transformarea unor obiecte ale muncii, se produc în special utilaje, semifabricate, materii prime etc., destinate obţinerii cu ajutorul lor a altor produse. Din punct de vedere economic-administrativ, în funcţie de mărimea sa şi de diverse condiţii concrete, **u.** poate constitui o *întreprindere* sau poate face parte, împreună cu alte uzine şi fabrici, dintr-o unitate mai mare. V. şi fabrică. **b)** Instalaţie producătoare de energie, furnizoare de apă etc. În această accepţie, termenul este sinonim cu acela de *centrală* (electrică, de aburi etc.). — (HIDROTEHN.) *U. hidroelectrică*, ansamblu de amenajări, construcţii şi instalaţii destinate transformării energiei potenţiale şi cinetice a apei în energie electrică. Principalele părţi componente ale unei *u.h.* sînt: *uvrajele de reţinere-aducere a apei*, care sînt compuse din baraj, priza de apă, conducte sau galerii, castelul de echilibru şi conducta forţată; *centrala hidroelectrică*; *uvrajele de restituire a apei*, care sînt compuse din canale sau din galerii care conduc apa la ieşirea din centrală şi din barajele necesare creării unor rezervoare de compensare în aval de centrală. V. şi centrală hidroelectrică.

uzucapiúne (lat. *usu capere* „a intra în posesiune"; DR.), mod de dobîndire a drepturilor reale principale (ex. dreptul de proprietate, de superficie, de uzufruct, de servitute) printr-o posesiune prelungită un anumit timp. Se mai numeşte şi *prescripţie achizitivă*.

uzufrúct (lat. *usus* „folosire" şi *fructus* „fruct, venit"; DR.), *drept de ~*, drept real principal în temeiul căruia o persoană (uzufructuarul) poate să folosească un lucru care aparţine altei persoane (nudul proprietar) şi să tragă foloasele, cu obligaţia însă de a conserva substanţa lucrului respectiv şi a-l restitui la încetarea acestui drept.

Uzum-Hasan („Hasan cel Lung") (sec. XV), suveran al unui puternic stat turcoman din răsăritul Asiei Mici. Pentru a lupta cu succes împotriva turcilor, a încercat să creeze o alianţă europeană, la care a aderat şi domnul Moldovei, Ştefan cel Mare. **U.-H.** a fost însă înfrînt de Mahomed al II-lea (1478).

uzúră (TEHN.), pierdere de material, prin rupere, smulgere, detaşare, dizolvare etc. de pe suprafeţele pieselor şi organelor de maşini sau din elementele componente ale diferitelor construcţii datorită unor acţiuni mecanice (frecare, eroziune, şocuri etc.), chimice (oxidare, coroziune etc.) sau combinate. Acţiunea particulelor dure de praf, de metal sau de alte materiale care pătrund între suprafeţele de contact ale pieselor în mişcare provoacă aşa-numita *u. abrazivă*, iar uzura intensă într-o perioadă scurtă datorită unor condiţii grele (neraţionale, intensive) de exploatare (ex. viteze prea mari, suprasarcini, drumuri accidentate etc.) sau acţiunii distructive a unor factori naturali (ploaie, zăpadă, furtună etc.) se numeşte *u. prematură*. **U.** depinde, ca proces şi ca mărime, de condiţiile de fabricaţie (material, tratament etc.), de condiţiile de exploatare, de întreţinere şi de păstrare a utilajelor şi a construcţiilor. **U.** duce la pierderea treptată a proprietăţilor lor tehnice de exploatare şi a valorii lor de întrebuinţare. Cînd **u.** are loc din cauza folosirii productive a *fondurilor fixe*, ea este însoţită de transmiterea valorii lor asupra produsului nou creat. Pentru prevenirea **u.** sau pentru micşorarea ei, un rol important au executarea la timp a reparaţiilor, folosirea raţională şi buna întreţinere a fondurilor fixe, îmbunătăţirea calităţii materialelor din care sînt construite, perfecţionarea proceselor tehnologice etc. Se mai numeşte *uzură fizică*. — (EC.) *U. morală*, pierdere a valorii maşinilor, instalaţiilor, clădirilor, uneltelor etc., ca urmare a creşterii productivităţii muncii sociale (care face ca aceste mijloace să se producă mai ieftin) sau ca urmare a apariţiei altor maşini, mai perfecţionate din punct de vedere tehnic, cu calităţi de exploatare superioare celor existente.

uzurpáre (DR.), acţiune prin care o persoană îşi însuşeşte sau îşi atribuie în mod fraudulos un drept, o calitate, un titlu, o însărcinare etc. pe care nu le are în realitate.

V

v *[ve]*, a douăzeci şi şasea literă a alfabetului limbii române; sunetul notat prin această literă. Este o consoană fricativă, labiodentală, sonoră.

Vaasa, oraş în Finlanda, port la Golful Botnic. 44 400 loc. (1963). Industria lemnului, a hîrtiei, textilă, alimentară, reparaţii navale.

vaca-dómnului *(Pyrrhocoris apterus)*, insectă din ordinul hemipterelor, cu aripile superioare de culoare roşie cu două puncte negre ca ochii de păun, iar pieptul şi capătul abdomenului negru cu dungi roşii. Trăieşte în locuri însorite şi pe scoarţa arborilor şi se hrăneşte cu sucuri de animale moarte şi cu fructe căzute.

vaccín (lat. *vaccinus* „de vacă"; MICROBIOL., MED.), produs biologic preparat fie din germeni patogeni vii şi virulenţi ori vii şi atenuaţi sau omorîţi, fie din secreţii microbiene (toxine transformate în anatoxine). Inoculat sau administrat pe cale bucală unui organism uman sau animal în scop preventiv (vaccinoprofilaxie) sau terapeutic (vaccinoterapie), **v.** determină formarea de anticorpi specifici, capabili să imunizeze organismul împotriva germenului respectiv. **V.** pot fi simple şi complexe (ex. difterotetanopertusis). Primul **v.** (antivariolic) a fost descoperit şi aplicat de E. Jenner în 1796. După aceasta au fost descoperite şi introduse în practică o serie întreagă de **v.**, dintre care cele mai importante şi mai cunoscute sînt: **v.** antirabic, descoperit în 1885 de L. Pasteur, **v.** antidifteric, descoperit în 1890 de E. Roux şi A. Yersin, **v.** antitific-paratific, **v.** antituberculos (B.C.G.), **v.** antipoliomielitic etc. În România, iniţiatorul vaccinării jenneriene a fost dr. Constantin Caracaş (la sfîrşitul sec. al XVIII-lea), apoi au fost introduse şi celelalte vaccinări. În prezent, în ţara noastră sînt obligatorii următoarele vaccinări: antivariolică, antituberculoasă, antidifterică, antitifică, antipoliomielitică. Datorită **v.**, o serie de boli infecţioase, ca variola, poliomielita, febra tifoidă, au dispărut sau sînt pe cale de dispariţie.

vaccínă (lat. *vaccinus* „de vacă"; MED.), boală a bovinelor, provocată de un virus şi caracterizată prin prezenţa unor pustule, a căror serozitate, inoculată la om, îl protejează împotriva variolei. Pornind de la cercetarea acestei boli, Jenner a descoperit vaccinarea antivariolică.

Václav (Venceslav), numele mai multor principi şi regi ai Cehiei, Poloniei, Ungariei şi Germaniei, dintre care cel mai cunoscut este *V. al IV-lea*, rege al Cehiei (1378–1419) şi împărat al Sfîntului imperiu roman de naţiune germană (1378–1400). S-a aflat în conflict cu principii germani, care au reuşit, prin margraful Ruprecht de Pfalz, să-i uzurpe titlul de împărat (1400). A sprijinit o perioadă de timp mişcarea antigermană a cehilor şi pe Jan Hus.

vacuólă (lat. *vaccuus* „vid, gol") **1.** (HIST.) Cavitate situată în citoplasma celulelor, înconjurată de o membrană semipermeabilă plină cu o soluţie apoasă, numită suc celular. **2.** (BIOL.) **a)** *Vacuolă contractilă*, veziculă din protoplasma protozoarelor, în care se adună diferite substanţe de excreţie sau apă. Cînd este plină, *v.c.* se rupe, iar conţinutul ei se varsă în mediul extern. Se numeşte şi *vacuolă excretoare*. **b)** *Vacuolă digestivă*, veziculă temporară din protoplasma protozoarelor, în care se găseşte înglobată, împreună cu o mică cantitate de apă, o particulă alimentară. După digerare, *v.d.* dispare.

vácuum (FIZ.) v. **vid.**

vacuumáre (CONSTR.), procedeu folosit pentru îmbunătăţirea calităţii betonului şi care constă în extragerea apei în exces din masa unui beton proaspăt turnat (înainte de a face priza), aplicînd pe suprafaţa pieselor de beton panouri în interiorul cărora se face vid.

vacuummétru (FIZ.), instalaţie formată dintr-un manometru cu termocuplu sau de ionizare şi un dispozitiv auxiliar cuprinzînd schema electrică în care este montat manometrul şi instrumentul de măsură care indică presiunea gazului din recipientul vidat. Se utilizează pentru măsurarea vidului mediu, înaintat sau ultraînalt.

Vad, comună în raionul Sighet, reg. Maramureş. 2 710 loc. (1965). La **V.** a fost ridicată, în mijlocul sec. al XIV-lea, o mănăstire ortodoxă. După 1489, o dată cu trecerea cetăţii Ciceu, cu domeniul ei, în posesiunea lui Ştefan cel Mare, la **V.** a fost sediul unui episcopat ortodox, cu ierarhii hirotonisiţi la Suceava, care a avut un rol însemnat în viaţa religioasă şi culturală a românilor din nord-estul Transilvaniei. În primii ani ai sec. al XVI-lea, la **V.** a fost ridicată, din porunca lui Ştefan cel Mare, o frumoasă biserică, prezentînd un plan specific moldovenesc.

vádră 1. Veche unitate de măsură a capacităţilor, egală cu 10 ocale, folosită pentru lichide. **2.** (În evul mediu în ţările române) Dare în natură *(vadră domnească)* percepută de la producătorii de vinuri.

Vadu-Dobrii, sat în comuna Bunila, subordonată administrativ oraşului regional Hunedoara, situată în estul Munţilor Poiana Ruscă. 600 loc. (1965). Exploatări de minereuri de fier.

Vaduz *[vadúţ]*, capitala statului Liechtenstein, situată pe Rin, într-o bogată regiune viticolă. 3 700 loc. (1962). Centru turistic. Galerii de tablouri, muzeu istoric şi de mărci poştale, castelul Liechtenstein.

vagabondáj (DR.), infracţiune care constă în fapta unei persoane fără locuinţă stabilă şi fără mijloace de trai de a nu exercita în mod obişnuit o meserie sau profesiune ori de a nu presta nici o muncă pentru întreţinerea sa, deşi are capacitatea de a munci.

Vaghif, Molla-Panah (1717–1797), om de stat şi unul dintre cei mai reprezentativi poeţi azerbaidjani din sec. al XVIII-lea. Lirica lui **V.**, apropiată de creaţia folclorică, exprimă bucuria vieţii, frumuseţea naturii şi a dragostei. **V.** a exercitat o mare înrîurire asupra dezvoltării ulterioare a poeziei azerbaidjane.

vagín (lat. *vagina* „teacă"; ANAT.), segment al aparatului genital feminin în formă de canal cilindroid, care face legătura dintre vulvă şi uter. Situat în micul bazin, **v.** se află deasupra rectului şi dedesubtul vezicii urinare şi al uretrei. La virgine, **v.** este separat de vulvă prin himen.

vaginítă (MED.), inflamaţie acută sau cronică a vaginului. În cea mai mare parte a cazurilor, se datoreşte infecţiei gonococice şi se manifestă printr-o scurgere purulentă, la care, în formele acute, se adaugă dureri şi arsuri locale. — (MED. VET.) *V. granuloasă*, boală contagioasă foarte răspîndită la vaci. Se manifestă prin erupţii pe mucoasa vaginală; provoacă sterilitate trecătoare. Agentul patogen al *v.g.* nu este încă cunoscut.

vagón (TRANSP.), vehicul rutier care se deplasează pe şine metalice, folosit pentru transportul călătorilor sau al mărfurilor ori amenajat şi echipat pentru diferite alte utilizări. Principalele părţi constructive ale unui **v.** sînt: *suprastructura*, care poate fi o cutie (cu schelet metalic sau din lemn) amenajată în interior corespunzător utilizării **v.**, o platformă sau o cisternă; *şasiul*, pe care se reazemă suprastructura şi care este prevăzut cu dispozitive de tracţiune şi de tamponare; *echipamentul de rulare*, care este alcătuit din osii şi din roţi; *suspensia*, prin care se face legătura între osii şi şasiu şi care este formată din arcuri şi din amortizoare. De asemenea, **v.** pot avea instalaţii de frînă (automată sau manuală), de iluminat, de încălzire, de ventilaţie etc. **V.** cu autopropulsie, echipate cu motoare electrice, se numesc *v.-motor*, iar cele echipate cu motoare cu ardere internă se numesc *automotoare*. După destinaţie, **v.** fără autopropulsie pot fi: *v. de călători*, *v. de marfă*, a căror capacitate de încărcare este de 10–60 de tone sarcină utilă, şi *v. tehnice* (ex. *v.-atelier*, *v.-macara*, *v. pentru încălzirea trenurilor*, *v. dinamometrice* etc.).

vagonét (TRANSP.), vehicul care se deplasează pe o cale ferată îngustă, cu ecartament de 600–1 000 mm, în general fără autopropulsiune, şi care este folosit la transportul materialelor în mine, în cariere, pe şantiere etc.

vagotomíe (MED.), intervenţie chirurgicală care constă în secţionarea unui nerv vag (pneumogastric). Se practica înainte în tratamentul ulcerului gastroduodenal.

vagotoníe (FIZIOL.), stare de dezechilibru a funcţiunii sistemului nervos vegetativ, datorită exagerării activităţii parasimpaticului, al cărui nerv principal este reprezentat de vag. Se manifestă prin bradicardie, tendinţă la scăderea tensiunii arteriale, hipersalivaţie, hipersecreţie şi hiperaciditate gastrică, constipaţie spastică, transpiraţie a extremităţilor, dilatarea pupilelor etc. Sin. *parasimpaticotonie*.

Vah, rîu în Siberia de vest (1 124 km), afluent pe dreapta al fluviului Obi. Izvorăşte din interfluviul Obi şi Enisei. Navigabil în aval de localitatea Lariak.

Vah, afluent pe stînga al Dunării în R.S. Cehoslovacă (392 km). Izvorăşte din munţii Tatra. Hidrocentrale.

Vahtangov, Evgheni Bagrationovici (1883–1922), actor şi regizor rus. Elev al lui K.S. Stanislavski, a iniţiat o şcoală artistică proprie. Direcţia regizorală a lui **V.**, caracterizată printr-o cunoaştere adîncă a posibilităţilor sugestive ale scenei şi actorului, s-a cristalizat în primii ani ai Revoluţiei Socialiste din Octombrie. **V.** a conferit spectacolelor sale o forţă de antrenare subliniat populară, subordonîndu-le semnificaţiilor sociale şi sensurilor desprinse din operele respective („Miracolul sfîntului Antoniu" de Maeterlinck, „Căsătoria" de Cehov, „Prinţesa Turandot" de Carlo Gozzi). Întemeietor şi conducător al teatrului moscovit ce-i poartă numele, **V.** a avut prin rezultatele şcolii sale un rol important în naşterea teatrului sovietic.

Vaida-Voievod, Alexandru (1872–1950), om politic burghez, fruntaş al Partidului naţional român (P.N.R.) din Transilvania şi apoi al Partidului naţional-ţărănesc (P. N. Ţ.). Intrat în viaţa politică în anii studenţiei, a devenit în 1896 membru în Comitetul de conducere al P.N.R., unde a reprezentat gruparea prohabsburgică, militînd pentru rezolvarea problemei naţionale din Austro-Ungaria prin federalizarea monarhiei habsburgice, preconizată de anturajul arhiducelui Franz-Ferdinand. După unirea Transilvaniei cu România, **V.** a fost membru în Consiliul Dirigent din Transilvania şi ministru fără portofoliu în guvern, iar în 1919 prim-ministru al guvernului României. În cadrul P.N.Ţ. a fost unul dintre conducătorii aripii de dreapta. A sprijinit organizaţia fascistă Garda de fier. În 1935 s-a desprins din P.N.Ţ. şi a creat organizaţia profascistă „Frontul românesc". A fost în mai multe rînduri ministru. Ca prim-ministru în 1933, a dus o politică antidemocratică şi antimuncitorească şi a înăbuşit în sînge luptele muncitorilor ceferişti şi petrolişti din februarie 1933. Vaida-Voievod a sprijinit instaurarea dictaturii regale (în timpul căreia a fost ministru şi consilier de coroană) şi a dictaturii militare-fasciste.

Vaigaci, insulă sovietică în Oceanul Îngheţat, situată între arhipelagul Novaia Zemlea şi Peninsula Iugorski, în strîmtoarea Kara. Suprafaţa: 3 383 km^2. Nu are populaţie stabilă. Relief de dealuri domoale (cu altitudini medii de 150 m). Climă rece. Numeroase lacuri şi bălţi. Formaţii vegetale de tundră.

Vaihinger *[fáihingər]*, Hans (1852—1933), filozof idealist german, fondatorul revistei „Kant-Studien" (1897) şi al „Societăţii kantiene" (1904). Concepţia sa filozofică este o variantă a pragmatismului, numită ficţionalism, care îmbină kantianismul cu biologismul filozofiei vieţii. În lucrarea sa principală, „Die Philosophie des Als-Ob" (Filozofia lui ca şi cum, 1911), **V.** interpretează gîndirea ca simplă adaptare la mediu, realizată prin apelul la „ficţiuni" (noţiuni, legi, valori, convenţii sociale), care nu reflectă realitatea, ci sînt doar utile.

Vailland *[vaiă]*, Roger (1907—1965), romancier, eseist şi dramaturg francez. A luat parte la Rezistenţă. Romanele sale, care continuă tradiţia literară a lui Pierre Choderlos de Laclos şi Stendhal, evocă episoade din lupta proletariatului francez împotriva capitaliştilor, din Rezistenţă ş.a. („Joc caraghios", 1945; „Beau Masque", 1954, trad. rom.; „Legea", 1957).

Vaillant *[vaiă]*, Jean A. (? —1871), intelectual francez progresist. A fost profesor la Bucureşti în perioada 1829—1840, contribuind la răspîndirea culturii franceze în Ţara Românească. Expulzat pentru participarea la mişcarea revoluţionară din 1840, **V.** a făcut propagandă în Franţa în favoarea cauzei româneşti, mai ales în anii luptei pentru unirea Principatelor. Op. pr.: „La Roumanie" (3 vol., 1844).

Vaillant-Couturier *[vaiă cutürié]*, Paul (1892—1937), scriitor, publicist şi militant al mişcării muncitoreşti franceze. A fost unul dintre creatorii P.C. Francez (1920), membru al C.C. al P.C. Francez din 1921; redactor-şef (1926—1937) al ziarului „l'Humanité". A participat la războiul naţional-revoluţionar al poporului spaniol. A scris poezii mobilizatoare, articole, povestiri, eseuri şi reportaje despre U.R.S.S. şi China. Op. pr.: „Copilăria" (postum, 1938), culegerea de articole „Vom face să răsară soarele" (postum, 1947).

vaişeşika (în sanscrită *vişeşa* „particularitate"), şcoală tradiţională „ortodoxă" a filozofiei indiene, întemeiată în sec. al V-lea î.e.n. de înţeleptul Kanada (Uluka). Doctrina sa despre existenţă, şi mai ales gnoseologia sa, este înrudită cu aceea a şcolii nyaya. Categoria fundamentală a doctrinei **v.**, substanţa, este concepută în spiritul materialismului naiv. Substanţele materiale (pămîntul, apa, focul şi aerul) se compun din atomi eterni *(anu)* şi sînt cuprinse în eter, timp şi spaţiu; lor li se adaugă două substanţe spirituale: sufletul şi raţiunea. Combinarea atomilor determină varietatea calitativă a lumii şi succesiunea periodică a ciclurilor universului.

Vajda *[vóido]*, János (1827—1897), scriitor şi publicist ungur. **V.** a scris, între anii 1846 şi 1849, poezii revoluţionare. După 1860, atît în publicistică, cît şi în poezie a promovat idealurile burgheziei progresiste şi a combătut literatura oficială a vremii. Poezia sa de dragoste, prin sinceritatea sentimentelor exprimate, marchează o perioadă nouă în lirica erotică ungară (volumele „Blestemul dragostei", „Amintirea Ginei").

val (GEOGR.), undă formată în bazinele oceanice sau lacustre prin mişcarea oscilatorie a maselor de apă datorită vîntului *(valuri eoliene)* sau, mai rar, cutremurelor *(v. seismice)*. **V.** eoliene afectează numai pătura superficială (maximum 50 m) a apei, cele mai mari ajungînd la 13—18 m înălţime şi la o lungime (distanţa dintre două creste de valuri alăturate) de 400 m. — *V. seismic* (GEOL.), val care se formează pe suprafaţa oceanelor şi a mărilor ca rezultat al unei schimbări bruşte în relieful fundului oceanic sub acţiunea unui cutremur de pămînt. *V.s.* se propagă cu o viteză de 600—800 km pe oră. În largul mării au o înălţime care nu depăşeşte 1 m; ajungînd în apropierea ţărmului, ele determină întîi o retragere a apelor, apoi o înaintare a acestora sub forma unor valuri cu înălţimi pînă la 40 m (ex. cutremurele care au avut loc în Chile în 1960 au provocat *v.s.* cu înălţimi de 5—10 m, lovind toate ţărmurile Oceanului Pacific şi provocînd mari distrugeri).

valáhă, *faza* ~ (GEOL.), ultima fază de mişcări orogenice a ciclului orogenic alpin, care s-a manifestat în lungul lanţului alpino-carpato-himalaian la sfîrşitul pliocenului, avînd o intensitate deosebită pe teritoriul Republicii Socialiste România. În regiunea colinelor subcarpatice, ca efect al *f.v.* s-au format multe dintre cutele în care sînt localizate zăcămintele de petrol din această regiune (ex. la Moreni, Băicoi, Boldeşti, Ceptura, Berca din reg. Ploieşti etc.).

Valahia, denumire dată de către străini Ţării Româneşti şi uneori şi Moldovei. Cuvîntul îşi are originea în numele sub care erau cunoscuţi românii în evul mediu *(valahi, vlahi)*.

valanginián (STRAT.), primul etaj al cretacicului, caracterizat prin faună de amoniţi, lamelibranhiate etc. În partea sa inferioară s-a separat subetajul berriasian. În Republica Socialistă România, depozite **v.** se găsesc în Dobrogea (la Cernavodă), în Carpaţii Orientali (peste zona cristalino-mezozoică şi în zona flişului), în Banat (în zona Reşiţa-Moldova Nouă, Svinecea-Sviniţa etc.), în Munţii Mureşului, Codru-Moma, Bihor, Pădurea Craiului etc.

Valaoritis, Aristoteles (1824—1879), poet neogrec, luptător activ pentru independenţa şi unitatea patriei sale. A debutat sub influenţa romantismului francez, îndeosebi a lui V. Hugo, cu poezii inspirate de patriotism şi care reiau simplitatea şi metrica poeziei populare („Comemorări", 1857). Continuator al tradiţiei lui D. Solomos, **V.** a opus rigorilor purismului limba vie a poporului. Poemele sale („Doamna Frossini", 1859; „Athanasis Diakos", 1867) valorifică o fantezie exuberantă.

Valdai, podiş în Uniunea Sovietică, situat în nord-vestul Cîmpiei Ruse, format din morenele terminale ale ultimei glaciaţii continentale, aşezate peste un fundament de roci paleozoice superioare. Altitudinea maximă: 321 m (vîrful Kamennik). Formează cumpăna de ape între Volga, Dvina de Vest şi afluenţii lacului Ilmen. Are numeroase lacuri situate între colinele morenice. Păduri de conifere întrerupte de suprafeţe cultivate.

Valdemar, numele mai multor regi ai Danemarcii, dintre care mai cunoscut a fost *V. al IV-lea,* Atterdag (1340—1375). În urma înfrîngerii suferite din partea Hansei germane, a încheiat cu aceasta pacea de la Stralsund (1370), prin care îi acorda largi privilegii comerciale.

valdénsi, adepţi ai unei „erezii" care a reprezentat reacţia păstorilor alpini împotriva feudalismului şi papalităţii. **V.** propovăduiau concepţii ascetice severe, asemănătoare cu cele ale catarilor şi albigenzilor. Întemeietorul sectei **v.** a fost negustorul lionez Petrus Valdesius, care a creat în 1176 o comunitate a „desăvîrşiţilor". **V.** au fost crîncen prigoniţi de inchiziţie. Secta s-a răspîndit din Italia în Franţa, Germania şi Cehia, unde, în sec. al XVI-lea, a acţionat de partea Reformei. Mici comunităţi de **v.** există azi în Italia, Franţa, Elveţia, S.U.A., Canada, Argentina, Uruguay.

Valdés Leal, Juan de (1622—1690), pictor spaniol. Contemporan al lui Murillo, dar, temperament opus acestuia, a căutat cu perseverenţă efectul dramatic. Temele sale sumbre, tratate într-o factură naturalistă, în tonuri verzui sau violete, reflectă preocuparea barocă, obsedată de a reprezenta nimicnicia vieţii („Moartea înconjurată de emblemele vanităţii omeneşti", „Două cadavre"). Desenul său, insistent halucinant, prefigurează unele tendinţe ale suprarealiştilor. **V.** a lăsat un număr considerabil de lucrări. Reprezentat în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România prin „Ioan Botezătorul".

Valdivia, oraş în Chile, situat la confluenţa rîurilor Valdivia (sau Rio Calle-Calle) şi Rio Cruces. 70 770 loc. (1963). Port fluvial prin care se exportă produse agricole şi material lemnos. Construcţii navale, întreprinderi chimice, de prelucrare a lemnului, de hîrtie, alimentare (morărit, zahăr, conserve din carne).

vále (GEOGR.), formă negativă de relief, îngustă şi alungită, cu înclinare în general slabă, dar continuă, creată prin acţiunea unei ape curgătoare. Cuprinde albia minoră, albia majoră (lunca) şi versanţii (pe dreapta şi pe stînga rîului, prezentînd adesea cîteva terase). În cursul superior, în regiunile muntoase, văile sînt de obicei foarte înguste, cu profil transversal asemănător cu forma literei V; văile care au fost modelate de limbile gheţarilor montani au însă un profil transversal de forma literei U. În cursul mijlociu şi inferior de obicei văile se lărgesc tot mai mult. **V.** pot fi *longitudinale* (mai mult sau mai puţin paralele cu direcţia formei de relief) sau *transversale* (chei, defilee etc.), *consecvente* (a căror direcţie corespunde cu direcţia de înclinare a stratelor), *subsecvente* (transversale faţă de direcţia stratelor) sau *obsecvente* (cu înclinarea contrară înclinării stratelor). — *V. antecedentă,* vale transversală formată într-o regiune afectată de mişcări de ridicare a scoarţei de către un curs de apă preexistent, care se adînceşte pe măsură ce terenul se ridică, păstrîndu-şi astfel direcţia iniţială. — *V. epigenetică,* vale formată de un curs de apă care s-a adîncit la început în roci uşor erodabile ce acopereau un strat de roci mai dure; ajungînd la acestea, rîul a continuat să se adîncească, păstrîndu-şi direcţia iniţială.

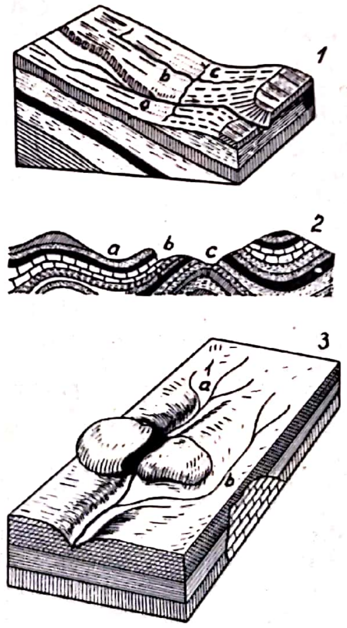

Tipuri de văi în funcţie de structura geologică

1. *a* — vale consecventă; *b* — vale subsecventă; *c* — vale anticlinală. 2. *a* — vale sinclinală; *b* — vale de flanc; *c* — vale anticlinală. 3. *a* — vale epigenetică; *b* — vale normală

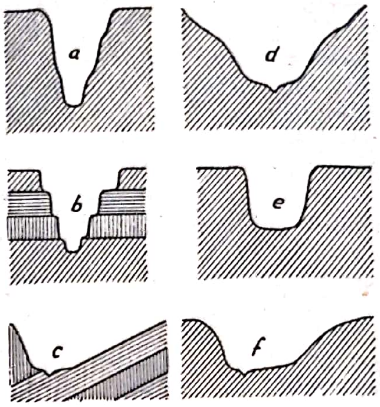

Aspecte de văi în profil transversal

a — vale în chei; *b* — vale în canion; *c* — vale asimetrică; *d* — vale simetrică; *e* — vale glaciară; *f* — vale monoclinală

Valea Caselor, sat în comuna Valea Mare, raionul Găieşti, reg. Argeş, situată pe Platforma Cindeştilor. Centru de exploatare a petrolului.

Valea Călugărească, comună în raionul Ploieşti, reg. Ploieşti, situată pe valea Teleajenului. 7 140 loc. (1965). Industrie chimică; aici se găseşte *Uzina chimică „Valea Călugărească"*, profilată pentru producerea de acid sulfuric, sulfaţi, sulfiţi, fosfaţi etc. Începuturile acestei uzine datează din 1902. Renumit centru viticol, cu un complex modern de vinificaţie.

Valea lui Mihai, comună în raionul Marghita, reg. Crişana. 9 790 loc. (1965). Industrie alimentară (uleiuri vegetale), de prelucrare a lemnului (mobilă), a materialelor de construcţie (cărămidă).

Valea Roşie, sat în comuna Mitreni, raionul Olteniţa, reg. Bucureşti, situat pe valea Argeşului. Industrie alimentară (fabrică de conserve din fructe).

Valencia *[valénθia]*, oraş în estul Spaniei, situat la vărsarea rîului Turia în Marea Mediterană. Important port maritim. 503 400 loc. (1963). Industrie alimentară (conserve de fructe şi legume, sucuri etc.), constructoare de maşini, textilă, chimică. Universitate (fundată în sec. al XVI-lea), muzeu de artă, monumente arhitectonice arabe şi spaniole din evul mediu.

Valencia. Catedrala

valenciennius (PALEONT.), gen fosil de gasteropode, caracterizat printr-o cochilie care avea ultimul tur de spiră larg şi cu vîrful răsucit, puţin recurbat. A trăit în pliocen (ex. **v.** din ponţianul din Subcarpaţi).

Valens, Flavius, împărat roman (364–378), asociat la domnie de fratele său *Valentinian*, care i-a încredinţat apărarea provinciilor răsăritene ale Imperiului roman. În anii 367–369 a purtat, la Dunărea de jos, lupte împotriva vizigoţilor. A fost înfrînt şi ucis de către vizigoţi în bătălia de la Adrianopol.

Valentineanu, Valeriu (n. 1891), actor român, artist emerit. Între anii 1921 şi 1923, **V.** şi-a completat studiile de artă dramatică la Paris cu Charles Dullin la „Théâtre de l'Atelier", pe a cărui scenă a şi jucat. Reîntors la Teatrul naţional din Bucureşti, a interpretat, cu lirism şi rafinament, cultivînd sugestia poetică, roluri în piese de Shakespeare, Ibsen, Pirandello şi Cehov.

valénţă (lat. *valere* „a putea"; CHIMIE), mărime care defineşte capacitatea de combinare a elementelor şi radicalilor, reprezentînd numărul atomilor de hidrogen (sau echivalenţi ai hidrogenului) cu care se poate combina atomul elementului sau radicalul respectiv. Elementele pot fi monovalente, bivalente etc., după cum se combină sau pot înlocui unu, doi etc. echivalenţi de hidrogen. Ţinîndu-se seama şi de natura legăturilor chimice dintre atomi în combinaţiile lor, electrovalenţa unui element este apreciată prin numărul de electroni pe care îi cedează sau îi primeşte atomul sau radicalul pînă îşi constituie o configuraţie electronică stabilă, iar covalenţa prin numărul de electroni necuplaţi de pe ultimul nivel, pe care atomul îi pune în comun cu altul sau alţi atomi pînă la asigurarea configuraţiei electronice stabile (uneori acest număr este superior celui din starea fundamentală a atomului, datorită promovării de electroni între subnivele). Un caz particular este acela al legăturii de donaţie semipolară, în care un atom pune în comun cu altul o pereche din electronii săi de **v.** Similar se defineşte *v. secundară*, în cazul unui ion metalic ce se leagă de moleculele sau de ionii coordinaţi într-un complex, şi *v. metalică*, care intervine în combinaţiile intermetalice. V. şi legătură chimică.

Valera y Alcalá Galiano, Juan (1824–1905), prozator, critic şi poet spaniol. Om politic de orientare conservatoare. În literatură s-a dovedit ostil inovaţiilor. Trăind într-o epocă de trecere de la romantismul tîrziu la naturalism, a fost influenţat mai mult de romantism şi a eliminat din scrierile sale implicaţiile istorice-sociale. Dintre scrierile sale se remarcă romanele: „Pepita Jiménez" (1874), „Doña Luz" (1879), „Juanita cea lungă" (1895) ş.a., toate avînd drept cadru Andaluzia. Susţinute de o gîndire uşor sceptică şi dezbătînd cu subtilitate probleme morale, ele se remarcă prin simplitatea intrigii, fineţea analizei psihologice, eleganţa stilului.

Valerian (Publius Licinius Valerianus), împărat roman (253–260), proclamat de legiunile de la Rin. Şi-a asociat la domnie pe fiul său, *Gallienus*, căruia i-a încredinţat apărarea provinciilor romane din Apusul imperiului. A purtat lupte grele la toate graniţele imperiului: pe Rin cu alamanii şi francii, la Dunăre cu marcomanii, goţii, carpii şi sarmaţii, iar în Asia împotriva parţilor; făcut prizonier de regele Sapor I, a murit în captivitate.

valerianacée (BOT.), familie de plante erbacee, anuale sau perene, din clasa dicotiledonatelor, cu frunze opuse, întregi sau divizate, cu flori bisexuate sau unisexuate şi cu fructul o nuculă cu un moţ de peri. Sînt răspîndite pe întreg globul, iar în țara noastră se întîlnesc două genuri: *Valeriana* și *Valerianella*.

valeriánă 1. (BOT.) V. *odolean.* **2.** (FARM.) Substanță medicamentoasă extrasă din rizomul odoleanului. Conține o serie de principii active, dintre care cel mai important este acidul izovalerianic, combinat cu borneolul. **V.** se utilizează sub formă de pulbere, infuzie, extract, tinctură alcoolică și eterată. Are acțiune sedativă și spasmolitică.

Valerius Flaccus, Caius (c. 45—c. 90), poet epic roman. Este autorul epopeii neterminate „Argonautica“, imitată după Apollonios din Rodos. Lucrarea depășește modelul prin profunda caracterizare psihologică a personajului Medeii. Stilul obscur scade valoarea operei.

Valéry */valerí/*, Paul (1871—1945), poet și eseist francez. A debutat sub influența lui Poe și Mallarmé în revistele simboliste ale epocii (1891). Timp de douăzeci de ani, **V.** se dedică mai ales studiului metodelor cunoașterii și creației artistice (eseul „Introducere la metoda lui Leonardo da Vinci“, 1894, care postulează, în spiritul unui idealism intelectualist, primatul lucidității și al exactității matematice în procesul creației). El revine la poezie cu „Tînăra Parcă“ (1917), urmată de „Aurora“, „Narcis“, „Pitia“, „Cimitirul marin“ ș.a., cuprinse în volumul „Farmece“ (1922). Versurile sale, de o factură muzicală tinzînd spre „poezia pură“ și al căror farmec incantatoriu rezidă în sugerarea subtilă a analogiilor și a corespondențelor din domeniul spiritului, apropiindu-se de o formă cerebrală, ermetică, solicită o atentă colaborare a cititorului. Ele încearcă, prin rigoarea expresiei și a prozodiei, o „încorporare a simbolismului în clasicism“. Scrierile sale în proză (ciclul „Teste“ și cele cinci volume de „Varietăți“) reflectă drama inteligenței neliniștite, suprasolicitate de problemele culturii și civilizației moderne, căutătoare, înclinate spre scepticism, într-un stil dens și de o susținută rigoare, care face din **V.** un clasic al prozei eseistice franceze. **V.** a susținut, într-o perioadă de iraționalism exaltat, principiul clasic al ordinii și rațiunii, atribuit însă de el, printr-o metaforă, „spiritului mediteranean“ și căruia nu i-a fost întotdeauna fidel. În afara unor caiete de note, **V.** a mai scris cîteva dialoguri de formă platoniciană, ca: „Eupalinos“ (1923), „Sufletul și dansul“ (1921), „Ideea fixă“ (1932), „Faust al meu“ (1941). A fost membru al Academiei franceze.

válex (IND. PIEL.), extract uscat de valonee, ușor solubil în apă și cu un conținut de 64—75% substanțe tanante.

validare a alegerilor (DR.), recunoaștere a rezultatului alegerilor. În Republica Socialistă România, validarea se face prin hotărîre adoptată de Marea Adunare Națională în cursul primei sesiuni a fiecărei legislaturi, pe baza raportului întocmit de *comisia de validare*, dacă în urma verificărilor făcute aceasta constată că alegerea a avut loc cu respectarea tuturor cerințelor legii.

validitáte (lat. *validus* „bun, corespunzător“) **1.** (LOG.) **a)** (În logica clasică) Caracter al formațiilor logice de a întruchipa deplin, sub aspectul formei lor, cerințele principiilor (legilor) generale ale gîndirii (ex. **v.** modurilor silogistice). **b)** (În logica simbolică) Însușire a unor expresii de a fi întru totul compatibile cu regulile pe baza cărora s-a construit sistemul formalizat din care ele fac parte. Expresiile valide, numite și tautologii, se bucură de această proprietate în mod necesar numai ca axiome sau teoreme ale unui anumit sistem formalizat (axiomatic). Alături de expresiile valide există expresii nonvalide, respinse din cadrul unui sistem axiomatic; acestea sînt fie *inconsistente*, adică au, prin forma lor, valoarea de adevăr „fals“, fie *consistente*, adică au valoarea de adevăr „adevăr“ cel puțin într-o anumită interpretare a variabilelor lor. **2.** (DR.) Calitate a unui act juridic de a întruni toate condițiile cerute de lege spre a putea produce efecte. Se opune nulității.

valínă (BIOCHIM.), $C_5H_{11}O_2N$. Acid α-aminoizovalerianic, care se prepară din proteine. Face parte dintre aminoacizii indispensabili vieții.

Valkirii (în mitologia scandinavă), mesagerele zeului Odin, care apar călare în timpul bătăliilor, aducînd luptătorilor victoria sau moartea și conducînd în Walhalla pe cei căzuți. Ele serveau pe zei la ospețe.

Valla, Lorenzo (1405—1457), umanist italian. A fost secretar papal și profesor de retorică la Roma. Valla a supus criticii filologice textul oficial latin al Bibliei, *Vulgata*; a demonstrat caracterul apocrif al documentului numit „Darul lui Constantin“, pe care se întemeia puterea lumească a papalității. În „Despre eleganța limbii latine“, **V.** a căutat să definească normele latinei clasice, combătînd latina „barbară“ a textelor medievale, iar în „Despre voluptate și despre adevăratul bine“ a întreprins o critică a moralei stoice și creștine de pe poziții epicuriene.

Valladolid */val'adolíd/*, oraș în Spania, în regiunea Castilia Veche. 159 100 loc. (1963). Industrie constructoare de mașini, a aluminiului, textilă. Centru comercial însemnat mai ales pentru cereale. Nod feroviar. Are monumente arhitectonice din sec. XIV—XVII, o universitate (fundată în 1346) și monumentul lui Cristofor Columb, care a murit în acest oraș.

Valle-Inclán */vál'e/*, Ramón María del (1869—1936), poet, prozator și dramaturg spaniol, reprezentant al modernismului, influențat de Ruben Darío. În scrierile sale în proză („Amorurile marchizului de Bradomín“, 1902—1905, compusă din patru „Sonate“; romanele „Tiranul Banderas“, 1926; ciclul „Turul iberic“, 1927—1928) sînt evocate cu mare forță sugestivă, dar într-un limbaj căutat, livresc, peisajele, oamenii și tradițiile populare ale Galiciei. În dramaturgie s-a afirmat cu trilogia „Comedii barbare“ (1907—1922), evocare a unor instincte barbare într-un limbaj suculent, colorat şi bogat în arhaisme. A scris şi versuri. **V.-I.** a manifestat un pronunţat gust pentru fantastic şi burlesc mai ales în „esperpentos“, nume dat de el farselor groteşti.

Vallejo *[val'ého]*, César (1892—1938), poet şi prozator peruvian. Poezia lui, sobră şi de un vibrant dramatism, exprimă o gîndire profund umanistă, într-o formă artistică rafinată prin asimilarea experienţelor poeziei moderne europene. Protestul său împotriva oricărei nedreptăţi şi înrobiri materiale şi spirituale s-a concretizat în poziţia sa politică anticonformistă, iar pe plan estetic prin respingerea liricii convenţionale. Op. pr.: „Heralzii negri“ (1918), „Trilce“ (1922), „Poeme umane. 1923—1938“ (1939), „Spanie, ia de la mine paharul acesta“ (1940).

Vallès *[valés]*, Jules (1832—1885), scriitor francez, reprezentant de frunte al Comunei din Paris. După înfrîngerea acesteia, **V.** a fost silit să se exileze timp de 12 ani la Londra. Este autorul culegerii de articole „Refractarii“ (1865), în care descrie viaţa de mizerie a intelectualilor vremii, şi al trilogiei autobiografice „Jacques Vingtras“ („Copilul“, 1879, trad. rom; „Tînărul bacalaureat“, 1881, trad. rom; „Răzvrătitul“, 1886, trad. rom.), în care demască cu ironie amară modul de viaţă şi educaţia burgheză, stigmatizînd totodată reacţiunea versailleză. Proza sa, prin calităţile lirice şi de acută observaţie socială, face trecerea de la romantism la naturalismul analitic al lui Zola.

Valletta *(La ~)*, capitala statului Malta, situată pe un promontoriu stîncos în nord-estul insulei. 18 120 loc. (1963). Şantier naval, întreprinderi ale industriei uşoare şi alimentare. Numeroase monumente din timpul cavalerilor ioaniţi (o catedrală din sec. al XVI-lea etc.), muzeu arheologic.

Valmy, localitate în Franţa (departamentul Marna) unde, în septembrie 1792, armata revoluţionară franceză a reuşit să oprească înaintarea trupelor prusaco-austriece. Goethe, care a asistat la lupta de la **V.**, a spus că „de aici şi de astăzi începe o epocă nouă în istoria lumii“.

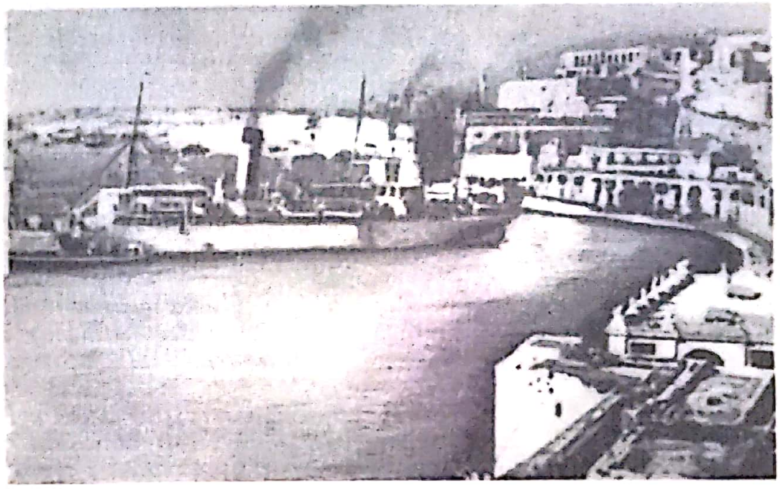

La Valletta. Portul

valoáre^{1} (FILOZ.), însuşire a unor lucruri, fapte sau idei, dobîndită în cursul vieţii sociale, de a corespunde necesităţilor sociale şi idealurilor generate de acestea. Se atribuie denumirea de *valori* şi acestor lucruri, idei sau acţiuni înseşi. **V.** reprezintă întruparea unor scopuri, dorinţe, intenţii etc., adică obiectivarea esenţei umane în produse ale activităţii creatoare. Cercetarea valorilor ca ramură de sine stătătoare a filozofiei s-a conturat la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea, cînd s-a constituit *axiologia* ca disciplină care studiază geneza, esenţa, transformarea şi funcţionarea valorilor în general. Cunoscînd o mare varietate de orientări, filozofia idealistă modernă (H. Rickert, W. Windelband, M. Scheler, N. Hartmann ş.a.), deşi a analizat fructuos unele aspecte particulare ale axiologiei, n-a reuşit să dea o explicare şi rezolvare ştiinţifică problemelor izvorului şi esenţei **v.** Ea susţine fie că **v.** ar fi o calitate intrinsecă a lucrurilor, un ansamblu de însuşiri naturale ale obiectelor, fie că ar fi o realitate pur psihică, subiectivă, al cărei fundament s-ar afla în lumea sentimentelor şi a dorinţelor, fie că ar fi produsul unui factor spiritual transcendent, valorile existînd „în sine“, ca entităţi ale unei lumi aparte, supraistorice. Potrivit concepţiei marxiste, **v.** nu rezidă nici în subiectivitatea pură, independentă de realitatea obiectivă naturală sau socială, nici în însuşirile naturale înseşi, independente de un subiect valorizator, individual sau social. Ea implică un raport necesar între subiectul care recunoaşte valoarea şi obiectul valorizat. Acest raport are un caracter social, întrucît actul valorizator acordă preţuire acelor obiecte, activităţi sau creaţii care, prin structura lor obiectivă, se dovedesc apte să satisfacă trebuinţele, necesităţile şi aspiraţiile umane, iar aceste trebuinţe, necesităţi, aspiraţii sînt istoriceşte şi socialmente condiţionate. Axiologia marxistă deosebeşte actul de *valorizare*, care are loc la nivelul conştiinţei sociale, de cel de *preferinţă*, care are loc la nivelul conştiinţei individuale. Analizînd raportul dialectic dintre sistemul de valori determinat şi recunoscut istoriceşte şi socialmente, pe de o parte, şi modul de apreciere şi selectare a **v.** de către personalitatea umană, pe de altă parte, axiologia marxistă consideră că aprecierea personală a **v.** are loc pe baza unor criterii socialmente constituite. Fiecare epocă şi clasă socială admite un anumit sistem de valori: schimbările istorice şi sociale modifică atît criteriile de valorizare, cît şi pe cele de distingere a valorilor de nonvalori şi de înlănţuire şi ierarhizare a valorilor. Contestarea tabelelor de valori recunoscute la un moment dat şi susţinerea unora noi, corespunzătoare noilor necesităţi materiale şi spirituale, a reprezentat o parte integrantă a prefacerilor sociale care au marcat istoria omenirii. Comunismul, ca umanism consecvent, promovează un nou sistem de valori, corespunzător idealului înfloririi depline şi multilaterale a personalităţii umane, condiţionată de desfiinţarea oricărui fel de exploatare şi asuprire, de progresul neîngrădit al întregii societăţi.

valoáre^2 **1.** (FIZ.) Număr asociat unei mărimi fizice după un anumit procedeu de măsurare sau de reperare (ex. **v.** acceleraţiei gravitaţiei, exprimată în m/s^2, este 9,80665). — *V. instantanee*, valoare pe care o are la un moment dat o anumită mărime fizică variabilă în timp. — *V. medie*, valoare egală cu media aritmetică a tuturor valorilor pe care le ia o mărime variabilă într-un anumit interval de timp. — *V. efectivă*, valoare egală cu rădăcina pătrată din media aritmetică a pătratelor valorilor instantanee luate de o mărime periodică într-un interval de timp egal cu o perioadă. **2.** (MAT., FIZ.) **a)** *Valoarea variabilei independente a unei funcţii*, element al domeniului de definiţie al unei funcţii. **b)** *Valoarea funcţiei f într-un punct x*, elementul (notat $f(x)$), care corespunde prin aplicaţia f elementului x. **c)** *Valoarea unei funcţii numerice f într-un punct x*, numărul (notat $f(x)$) care corespunde prin aplicaţia f numărului x. **d)** *Valoarea numerică a unei expresii algebrice*, numărul care se obţine înlocuind în expresia considerată literele cu numere date şi efectuînd operaţiile indicate în expresie, atunci cînd aceasta este posibil. **e)** *Valoarea numerică a unei mărimi scalare*, număr care exprimă măsura mărimii considerate, obţinută cu ajutorul unităţii de măsură alese. **f)** *Valoarea absolută a unui număr real* v. *modul*. **g)** *Valoare proprie a unei transformări liniare T*, un scalar λ pentru care ecuaţia $Tx = \lambda x$ admite soluţii x diferite de elementul nul (ex. $\lambda=1$ pentru ecuaţia $x'' + \lambda x=0$ şi condiţiile $x(0)=x(\pi)=0$, căreia îi corespunde funcţia proprie $x(t)=\sin t$). **3.** (LOG.) *Valoare de adevăr*, concept fundamental al logicii simbolice (matematice), care reprezintă argumentul logic pentru variabilele ce compun funcţiile de adevăr şi determină totodată soluţia acestor funcţii. După numărul *v. de a.* luate în consideraţie în calculul logic, distingem: a) *logica bivalentă*, care utilizează numai *v. de a.* „adevăr" şi *v. de a.* „fals", şi b) *logica polivalentă*, care întrebuinţează ca *v. de a.* şi „probabilul", precum şi diferitele sale grade. **4.** (MUZ.) Durată, absolută sau relativă, a unei note ori a unei pauze; una dintre însuşirile sunetului muzical cu ajutorul căreia se poate determina împărţirea unei măsuri. Cea mai lungă **v.** este nota întreagă, care se divide în 2 doimi, 4 pătrimi, 8 optimi etc. **5.** (MED.) *Valoare nutritivă*, însuşire a unui aliment sau a unei raţii alimentare de a acoperi nevoile energetice şi de substanţe plastice ale organismului. *V.n.* depinde de cantitatea şi de calitatea substanţelor nutritive: proteine, lipide, glucide, elemente minerale şi vitamine din produsul alimentar, precum şi de raţia alimentară. **6.** (ZOOTEHN.) *Valoare nutritivă*, însuşire a unui furaj sau a unei raţii de a satisface cerinţele de substanţe nutritive ale organismului animal. *V.n.* ilustrează modul în care furajul respectiv corespunde particularităţilor biologice ale unei anumite specii de animale şi gradul în care influenţează asupra producţiei, funcţiunii de reproducţie, creşterii, sănătăţii şi stării fiziologice ale acesteia. În ţara noastră, *v.n.* a furajelor este stabilită pe baza conţinutului în unităţi nutritive, proteină digestibilă, vitamine şi săruri minerale.

valoáre^3 (ARTE PLAST.), efect obţinut prin alăturarea a două tonuri diferite, dar calitativ apropiate, pentru a sugera volumul. În pictura impresionistă, efectele de umbră şi de lumină sînt sugerate prin **v.**

valoáre^4 **1.** (EC. POL.) Muncă socială a producătorilor de mărfuri materializată în marfă. Este o categorie economică proprie *producţiei de mărfuri* şi, alături de valoarea de întrebuinţare, unul dintre cei doi factori ai mărfii. **V.** este creată de munca omenească în general, de munca abstractă. Ea reprezintă o relaţie între oameni care apare în procesul producţiei de mărfuri şi se manifestă în schimbul de mărfuri. Mărimea **v.** mărfii se măsoară cu ajutorul timpului de muncă socialmente necesar, ea fiind direct proporţională cu cantitatea de muncă socialmente necesară pentru producerea ei şi cu intensitatea muncii şi invers proporţională cu productivitatea muncii. **V.** mărfii este o categorie istorică. Munca socială apare sub forma specifică de muncă abstractă, creatoare de **v.**, numai în condiţiile producţiei de mărfuri. Corespunzător caracterului relaţiilor de producţie dominante, **v.**, în condiţiile producţiei de mărfuri bazate pe proprietatea privată, exprimă relaţii de producţie dintre producători izolaţi între care are loc lupta de concurenţă, munca producătorilor de mărfuri manifestîndu-se ca muncă socială numai prin intermediul schimbului de mărfuri pe piaţă. În socialism, **v.** exprimă relaţii de producţie, de colaborare şi de ajutor reciproc între producătorii de mărfuri uniţi pe baza proprietăţii socialiste asupra mijloacelor de producţie. Munca prestată în diferite întreprinderi este încadrată în mod planificat în munca socială. V. şi legea valorii. — *V. de întrebuinţare*, utilitatea unui lucru, proprietatea sa de a satisface o anumită necesitate a omului, a societăţii. Ea este determinată de însuşirile naturale fizice, chimice etc. ale lucrului, ca şi de cele date de om în procesul muncii. Pot avea *v. de î.* atît produsele muncii, cît şi numeroasele lucruri care nu sînt produse ale muncii omeneşti (apa de izvor, fructele pomilor sălbatici etc.). *V. de î.* a produsului muncii omeneşti este creată de munca concretă. Volumul şi diversitatea *v. de î.* cresc o dată cu dezvoltarea științei, tehnicii, a experienței oamenilor etc. *V. de î.* constituie fondul material al avuției, oricare ar fi forma ei socială. *V. de î.* în sine nu exprimă nici un fel de relații de producție. În condițiile producției de mărfuri, *v. de î.* reprezintă unul dintre cei doi factori ai mărfii și este purtătoarea materială a valorii de schimb și a valorii. V. și marfă. — *V. de schimb*, raportul cantitativ în care o marfă se schimbă cu alte mărfuri de speță diferită. Acest raport este determinat de munca abstractă necesară pentru producerea mărfurilor, *v. de s.* reprezentînd forma de manifestare a valorii. În procesul de dezvoltare istorică a schimbului de mărfuri, *v. de s.* a parcurs următoarele trepte succesive: forma *valoare simplă, singulară* sau *accidentală*, forma *valoare totală* sau *dezvoltată*, forma *valoare generală* și forma *bani*. — *V. individuală*, valoare determinată de timpul de muncă individual necesar cheltuit pentru producerea mărfii. Mărimea ei depinde de particularitățile individuale ale producției și producătorului (nivelul tehnic și de organizare a producției, calificarea) și poate fi mai mare, mai mică sau egală cu valoarea socială. — *V. socială*, valoarea determinată de timpul de muncă socialmente necesar cheltuit pentru producerea mărfii. *V. s.* determină valoarea de schimb a mărfurilor. — *Valoarea forței de muncă*, valoarea mijloacelor necesare pentru producerea și reproducerea forței de muncă ca marfă. Volumul acestor mijloace diferă de la o țară la alta și de la o perioadă la alta, datorită gradului de civilizație atins de țara respectivă și condițiilor naturale (climaterice); necesitățile muncitorilor sînt determinate și de nivelul dezvoltării culturale și politice a clasei muncitoare, de condițiile istorice în care s-a format proletariatul etc. — *Valoarea de întrebuințare a forței de muncă*, capacitatea forței de muncă de a crea o valoare mai mare decît cea pe care o are ea însăși, adică de a crea plusvaloare.

2. (CONT.) *Valoare de inventar* (sau *de înregistrare*), valoarea care servește ca bază a înregistrării în conturi a operațiilor privind un mijloc fix la intrarea acestuia într-o întreprindere sau într-o instituție și care reprezintă totalul cheltuielilor efectuate în legătură cu construirea sau cu achiziționarea, cu instalarea și cu punerea lui în funcțiune. Constituie baza de calcul a amortizării. — *V. nominală*, valoare scrisă pe un titlu de credit (obligație, cec etc.) plătibilă la prezentarea ei. — *V. reziduală*, parte a valorii materialelor, pieselor de schimb, deșeurilor etc. valorificabile, rezultate în urma casării unui mijloc fix și care constituie un excedent peste totalitatea cheltuielilor (salarii pentru demontare sau demolare, servicii pentru transportul molozului etc.) ocazionate de casarea respectivă.

Valois *[valuá]*, ramură colaterală a dinastiei franceze Capet. Se subîmparte în *V. direcți*, din care au făcut parte Filip al VI-lea (1328—1350), Ioan al II-lea cel Bun (1350—1364), Carol al V-lea (1364—1380), Carol al VI-lea (1380—1422), Carol al VII-lea (1422—1461), Ludovic al XI-lea (1461—1483) și Carol al VIII-lea (1483—1498); *V.-Orléans*, reprezentată de Ludovic al XII-lea (1498—1515). *V.-Angoulême*, din care au făcut parte Francisc I (1515—1547), Henric al II-lea (1547—1559), Francisc al II-lea (1559—1560), Carol al IX-lea (1560—1574) și Henric al III-lea (1574—1589).

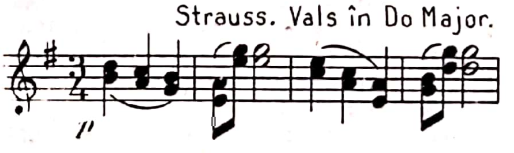

Vals

valorație (ARTE PLAST.), procedeu pictural în care modelajul volumelor este obținut prin efecte de valoare.

Vedere din Valparaiso

Valparaiso, oraș în Chile, situat într-un golf al Oceanului Pacific. Important port maritim. 280 240 loc. (1963). Centru comercial. Industrie ușoară, alimentară, de prelucrare a lemnului, chimică etc. Universitate și alte institute de învățămînt superior.

vals (germ. *walzen* „a se întoarce, a aluneca dansînd"), dans de perechi, în măsura 3/4, cu accent pe primul timp. Își are, probabil, originea în dansul popular ländler, răspîndit în Austria. Lanner și cei doi Johann Strauss (tatăl și fiul) au contribuit, în sec. al XIX-lea, la răspîndirea mondială a acestui dans de salon, prin lucrări în care accesibilitatea și avîntul romantic cuceritor se împletesc cu bunul gust artistic. Alți compozitori de renume, ca Weber, Liszt, Chopin, Brahms, Ceaikovski, Ravel, Sibelius, au scris diverse piese de acest gen, cu destinație concertistică.

valț (germ. *Walze* „cilindru"; TEHN.), mașină sau instalație folosită la prelucrarea prin deformare plastică a materialelor metalice (ex. **v.** de tablă), la mărunțirea materialelor sfărîmicioase (ex. **v.** de moară pentru sfărîmarea boabelor de cereale), la prelucrarea cauciucului etc. Organul principal al **v.** îl constituie una sau mai multe perechi de cilindri cu axele paralele, ale căror suprafeţe sînt netede sau riflate. Materialele de prelucrat sînt trecute prin cîte doi cilindri, care se rotesc în sensuri opuse.

valútă (FIN.) **1.** Denumirea dată unităţii monetare a unui stat cu precizarea metalului în care este definită. **2.** Denumire dată mijloacelor de plată exprimate în moneda altui stat (monede, bilete de bancă, trate, cecuri etc.), care pot fi folosite în decontările internaţionale. **3.** Data de înregistrare de către o bancă a operaţiilor în conturile clienţilor.

válvă (lat. *valva* „canatul uşii"; TEHN.), ansamblu de piese sau armătură, care serveşte la oprirea sau la reglarea circulaţiei unui fluid printr-un tub, printr-o conductă etc. Organul principal al **v.** este *supapa* sau *ventilul*. **V.** pot fi acţionate comandat sau automat.

valvolină (CHIM.), ulei mineral foarte vîscos, fabricat din fracţiuni grele rămase de la distilarea ţiţeiurilor neparafinoase. Se utilizează pentru ungerea unor angrenaje închise.

valvúlă (ANAT.), cută membranoasă subţire, plană (ca o clapă), care se află în interiorul vaselor, al canalelor organismului sau al unor organe cavitare. Prin poziţia şi prin conformaţia ei, **v.** permite scurgerea lichidelor biologice într-un singur sens, împiedicînd refluarea lor (ex. **v.** venelor, **v.** aortice, **v.** pulmonare, **v.** mitrală şi **v.** tricuspidă, **v.** ileocecală etc.).

valvulotomie (ANAT.), intervenţie chirurgicală făcută la inimă, constînd în secţionarea valvulelor atrio-ventriculare stenozate care împiedică scurgerea normală a sîngelui din auricul în ventricul. Se mai numeşte *comisurotomie*.

Vama, localitate în raionul Oaş, reg. Maramureş. 3 070 loc. (1965). Centru important de ceramică. Vechile vase (pînă la începutul sec. al XX-lea) erau decorate prin procedeul sgrafitării contururilor motivelor ornamentale. Motivele geometrice (steaua, spirala etc.) coexistă cu cele florale. Culoarea caracteristică a ornamentelor este roşu-pătlăgea, alături de care se foloseşte verdele şi brunul pe fondul alb. Aproape întreaga producţie de vase este smălţuită.

Ceramică de Vama

Vama, comună în raionul Cîmpulung, reg. Suceava, situată pe valea Moldovei. 5 640 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea) şi industrie a hîrtiei (mucava).

vámă, instituţie de stat prin care se exercită controlul asupra intrării şi ieşirii din ţară a mărfurilor, mijloacelor de transport şi a altor bunuri în vederea identificării şi verificării acestora după documentele de transport ce le însoţesc, precum şi în vederea stabilirii drepturilor vamale cuvenite statului şi încasării lor. Organele vamale au, de asemenea, dreptul de a constata încălcările dispoziţiilor legale privind regimul vamal şi, în cazul cînd constituie contravenţii sau infracţiuni de contrabandă, să ia măsurile legale în vederea aplicării amenzilor şi realizării obligaţiilor vamale datorate. V. şi taxe vamale.

vampír, nume dat mai multor specii de lilieci care se hrănesc cu sîngele animalelor homeoterme. Au incisivii laţi şi puternici, cu care fac o incizie în pielea animalului atacat. Glandele lor salivare secretă o substanţă anticoagulantă. Trăiesc în America de Sud şi în America Centrală.

Van, lac tectonic sărat şi fără scurgere, situat în estul Turciei, în Podişul Armeniei. Suprafaţa: 3 764 km^2. Adîncimea maximă: 25 m. Din apa lacului se extrage sare. Navigabil.

vanadat de amoniu (CHIM.), NH_4VO_3. Substanţă cristalină de culoare albă-gălbuie, puţin solubilă în apă. Prin calcinare trece în pentoxid de vanadiu. Se întrebuinţează la obţinerea sărurilor de vanadiu, ca mordant, ca sicativ pentru lacuri şi vopsele, în arta fotografică etc.

vanadinít (MINER.), vanadat de plumb, cristalizat în sistemul hexagonal; apare în zona de oxidare a unor zăcăminte de plumb. Are culoarea galbenă, brună sau roşie. Cînd formează concentraţii mai însemnate, este folosit ca minereu de vanadiu.

vanádiu (CHIM.), *V*. Element cu nr. at. 23; gr. at. 50,95; gr. sp. 5,98; p.t. 1 715°C; p.f. circa 3 500°C, din grupa a VIII-a a sistemului periodic. Se găseşte în natură destul de răspîndit, dar în cantităţi mici. Are aspectul oţelului, e dur şi rezistent la rupere, stabil faţă de acizi şi baze, cu excepţia HF şi a HNO_3. Formează combinaţii în stările de valenţă 2, 3, 4 şi 5, ultimele fiind cele mai stabile. Se întrebuinţează în oţeluri speciale, în siderurgie şi, sub formă de V_2O_5, drept catalizator în diferite procese chimice.

vánă (HIDROTEHN.), organ de închidere, prevăzut cu unul sau cu mai multe elemente mobile de obturare, montat pe traseul ori la capătul unei conducte sau al unei galerii, în scopul întreruperii, al restabilirii sau al variaţiei debitului unui curent de fluid. După construcţie se deosebesc: *v. plană*, *v.-fluture* şi *v. sferică*.

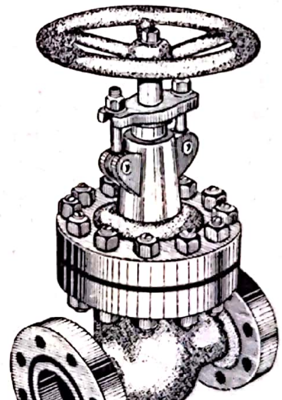

Vană

Vancea, Zeno Octavian (n. 1900), compozitor român, muzicolog şi profesor, maestru emerit al artei. A studiat la Lugoj cu Ion Vidu şi Iosif Willer, la Cluj cu Gheorghe Dima şi Augustin Bena şi la Viena (1922—1926) cu Ernst Kanitz. A desfăşurat o susţinută activitate pedagogică la Tg.-Mureş, Timişoara şi Bucureşti. A compus muzică de balet („Priculiciul", 1932), simfonică (două rapsodii bănăţene, 1928 şi 1950; „Scoarţe", 1929; două dansuri groteşti, 1937; Simfonietta, 1948; Triptic simfonic, 1958; Concertul pentru orchestră, 1961), muzică vocal-simfonică (Recviem, 1941; Cîntecul păcii, 1961 ş.a.), muzică de cameră (patru cvartete de coarde, piese instrumentale, lieduri). Creaţia sa se caracterizează printr-o scriitură polifonică, prin elementele ei modale derivate din folclor, printr-o tehnică evoluată şi printr-o expresie concisă. Este autor a numeroase studii de muzicologie. Distins de mai multe ori cu Premiul Enescu. Laureat al Premiului de stat.

Van Ciuan-şan (1619—1692), filozof materialist chinez. Mişcarea este, după el, „viaţa" materiei şi are un caracter creator. **V.C.-ş.** s-a ridicat împotriva fărîmiţării feudale a Chinei şi a criticat pe seniorii feudali.

Van Ciun (27—c. 104), filozof materialist chinez. A negat existenţa voinţei divine, a „cerului" ca forţă conştientă atotcîrmuitoare, considerînd că lumea are la bază elementele materiale „ţi", care se conduc după legile lor proprii. După el, omul este o parte a naturii, iar sufletul este muritor. A admis existenţa progresului istoric, considerînd însă că el are un caracter fatal. În teoria cunoaşterii a fost un adept al senzualismului.

Vancouver *[vẹncú:və]*, George (1757—1798), navigator englez. A explorat ţărmurile Tasmaniei, ale arhipelagului Hawai, coasta pacifică a Americii de Nord. A scris „Călătorie de explorare în nordul Oceanului Pacific" (3 vol., 1798).

Vancouver *[vẹncú:və]*, insulă canadiană situată în Oceanul Pacific, în apropierea ţărmului nord-american. Suprafaţa: 33 700 km^2. Populaţia: circa 211 000 loc. Relief muntos. Altitudinea maximă: 2 150 m (vîrful Victoria). Ţărmurile au numeroase fiorduri. Climă temperată maritimă umedă. Exploatări forestiere şi extracţia cărbunelui. Principalul oraş: *Victoria.*

Vancouver *[vẹncú:və]*, oraş în sud-vestul Canadei, situat la ţărmul Oceanului Pacific (golful Burrard). Cu suburbiile, 809 000 loc. (1963). Mare port comercial, cunoscut prin exportul de grîu, făină, material lemnos, diverse metale etc. şi prin importul de petrol, cărbune, textile, zahăr. Aeroport. Industrie constructoare de maşini (nave, utilaj industrial), de prelucrare a lemnului, a hîrtiei, alimentară (morărit, zahăr, conserve de peşte, carne, legume şi fructe), de prelucrare a petrolului etc. Universitate.

vandáli, grup de triburi germanice, constituit din două ramuri principale: asdingii şi silingii. În sec. I e.n., **v.** au părăsit teritoriile de pe ţărmul Balticii, populînd în următoarele secole Silezia, Moravia, apoi Cîmpia Tisei. În jurul anului 400 au migrat spre apus şi, după ce au pustiit Galia (406), au trecut, împreună cu alanii, Pirineii, ocupînd Spania (409). Atacaţi de vizigoţi, **v.** au părăsit Spania, trecînd în Africa de nord, unde au întemeiat, sub conducerea lui *Genseric* (428—477), un regat cu centrul în nordul Tunisiei, care cuprindea şi Balearele, Sardinia, Corsica şi parţial Sicilia. În 455 **v.** au ocupat şi au jefuit crunt Roma. Regatul vandal s-a prăbuşit în 533—534, sub loviturile armatei bizantine conduse de Belisarie.

Van de Graaff *[vẹn dəgra:f]*, Robert Jemison (n. 1901), fizician american, profesor la Institutul tehnologic din Massachusetts. A construit în 1933 primele generatoare electrostatice de înaltă tensiune (de ordinul milioanelor de volţi) moderne, folosite pentru studiul comportării particulelor elementare în cîmpuri electrice intense. Este autorul unor lucrări de fizică nucleară.

Van der Waals, Johannes Diderik (1837—1923), fizician olandez; a fost profesor la Universitatea din Amsterdam. A adus contribuţii în domeniul fizicii moleculare, stabilind o ecuaţie de stare pentru gazele reale şi explicînd coeziunea moleculelor prin forţe de interacţiune de un tip special, numite *forţe V. der W.* A studiat disociaţia electrolitică şi a elaborat o teorie termodinamică a capilarităţii. Premiul Nobel (1910).

Vandervelde, Emile (1866—1938), unul dintre conducătorii reformişti ai mişcării muncitoreşti belgiene şi internaţionale. A fost preşedinte al Biroului socialist internaţional, organul executiv şi informativ al Internaţionalei a II-a (1900—1914). În timpul primului război mondial s-a manifestat ca social-şovinist. A fost în repetate rînduri ministru.

Van de Velde, familie de pictori olandezi: *Esaias* (c. 1591—1630), peisagist, atent observator al naturii, a redat prin efecte de lumină întreaga poezie a atmosferei („Bacul", „Dunele", „Peisaj de la Zierikzee"). A fost maestrul şi precursorul lui Van Goyen. *Willem Bătrînul* (1611—1693), fratele lui Esaias. Specializat în tablourile de luptă navală („Lupta navală a celor patru zile, 11—14 iunie 1666"). Remarcabil artist al peniţei. *Adriaen* (1636—1672), fiul lui Willem Bătrînul. Peisagist, a pictat în maniera italienizantă a lui Berchem. Admirabil animalier („Plajă la Scheveningen", „Vadul", „Văcăriţa"). *Willem Tînărul* (1633—1707), fiul şi elevul lui Willem Bătrînul, unul dintre marii pictori de marine ai Olandei („Mări calme", „Furtuni").

Van de Velde, Henry (1863—1957), arhitect belgian. Promotor al aşa-numitei estetici funcţionale, a cultivat formele pure în afara oricărei tendinţe ornamentale, exercitînd o influenţă hotărîtoare asupra orientării arhitecturii şi artelor aplicate între 1900 şi 1925, în special în Germania. Teoriile sale sînt expuse în „Formule ale frumuseţii arhitectonice moderne (1917) şi „Formule ale unei estetici moderne" (1923).

Van Dyck v. **Dyck.**

Vänern *[vénərn]*, lac tectonic situat în sud-vestul Suediei, unul dintre cele mai mari din Europa. Suprafaţa: 5 546 km^2

Adîncimea maximă: 98 m. Prin rîul Göta Älv, lacul se scurge în strîmtoarea Kattegat. Face parte din sistemul navigabil care leagă orașele Stockholm și Göteborg.

Van Eyck v. **Eyck.**

vang (CONSTR.), element de construcție din beton armat, din zidărie, din metal sau din lemn, așezat în lungul marginilor unei scări fixe și pe care se reazemă capetele treptelor.

Van Gogh v. **Gogh.**

Van Go-vei (1877—1927), istoric și filolog chinez. A descifrat numeroase inscripții antice și medievale, a studiat relațiile Chinei cu mongolii și a reconstituit unul dintre cele mai importante izvoare narative ale istoriei Chinei, cronica „Gyu șu tzi nian".

vanílie (BOT.; *Vanilla planifolia)*, plantă erbacee perenă, agățătoare, din familia orhideelor, originară din America tropicală. Fructele de **v.**, recoltate înaintea maturizării și supuse unui proces special de fermentare, sînt întrebuințate drept condiment plăcut aromat, datorită conținutului de vanilină. Crește în regiunile tropicale.

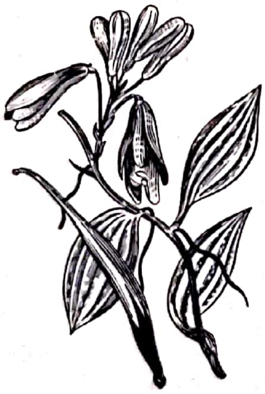

Vanilie

vanilínă (CHIM.), eterul monometilic al aldehidei protocatechinice; 3-metoxi-4-hidroxibenzaldehidă. Este răspîndit în fructele arborelui *Vanilla planifolia*, de unde se extrage. Poate fi obținută și sintetic. Se prezintă sub formă de cristale aciculare albe cu p.t. 81°C, cu miros pătrunzător și plăcut. Puțin solubilă în alcool, eter, cloroform, uleiuri, alcalii diluate etc. Este utilizată ca agent de parfumare, în industria alimentară și în industria cosmetică.

Vanini, Lucilio (1585—1619), gînditor italian. Influențat de G. Bruno și de Pomponazzi, a răspîndit concepții materialiste într-o formă panteistă. A fost ars pe rug, ca „eretic", la Toulouse.

Van't Hoff, Jacobus Henricus (1852—1911), chimist olandez. A fost profesor la universitățile din Amsterdam și din Berlin. Este unul dintre principalii creatori ai chimiei fizice moderne și ai stereochimiei. Pentru a explica izomeria optică a substanțelor organice, simultan și independent de Le Bel a elaborat conceptul despre structura tetraedrică a atomului de carbon. A făcut cercetări fundamentale în domeniul cineticii și termodinamicii reacțiilor chimice, al presiunii osmotice și al soluțiilor. Premiul Nobel (1901).

J. H. Van't Hoff

Van Vei (701—761), pictor, caligraf, poet și muzician chinez, fondator al „școlii meridionale de pictură". A pictat tablouri cu teme religioase budiste și a excelat mai ales în peisaj. Poet înzestrat cu o mare sensibilitate, **V.V.** a descris într-un stil cizelat, original, frumusețile naturii. Întreaga sa creație respiră un sentiment de liniște și de meditație.

Vanzetti, Bartolomeo v. **Sacco și Vanzetti.**

vapóri (FIZ.), substanță aflată într-o stare de agregare *(stare de v.)* identică cu starea gazoasă, avînd însă o temperatură mai mică decît temperatura critică a substanței respective. **V.** pot fi lichefiați prin simplă comprimare, fără a li se micșora temperatura, spre deosebire de gazele aflate la o temperatură superioară celei critice, care nu pot fi lichefiate, rămînînd tot gaze, oricît de mult ar fi comprimate la temperatură constantă. — *V. saturați*, vapori a căror presiune este egală cu presiunea maximă pe care ei o pot dobîndi, în condiții obișnuite, la temperatura pe care o au (ex. **v.** aflați deasupra suprafeței libere a unui lichid care umple parțial un recipient închis). *V.s.* se găsesc în echilibru termocinetic cu lichidul din care provin și reprezintă cantitatea maximă de substanță care, la temperatura dată și într-un anumit volum, se poate afla în stare de **v.** — *V. suprasaturați*, vapori a căror densitate, la o anumită temperatură, este mai mare decît densitatea vaporilor saturați la aceeași temperatură. Pot fi obținuți, de exemplu, prin scăderea temperaturii unor **v.** saturați, în astfel de condiții încît procesul de condensare să nu poată avea loc (ex. prin răcire bruscă în lipsa nucleelor de condensare). — *V. supraîncălziți*, vapori a căror temperatură, la o anumită presiune, este mai mare decît temperatura de saturare la acea presiune; densitatea *v.s.* este mai mică decît densitatea **v.** saturați la aceeași temperatură.

vaporizáre (FIZ.), transformare a unei substanțe din stare lichidă în stare de vapori. Se poate produce numai la suprafața lichidului *(evaporare)* sau în toată masa lui *(fierbere)*.

vapotrón (TELEC.), tub electronic de putere mare pentru stațiuni de radioemisiune, răcit cu apă distilată fierbinte, la care circulația apei se face prin termosifonare, fără a mai necesita pompe. A fost inventat în 1951 de M. Beuertheret.

Vapotron

Vapțarov, Nikola Ionkov (1909—1942), poet și revoluționar bulgar. Arestat și deținut deseori, în 1942 a fost judecat şi executat pentru activitate antifascistă. Poezia lui **V.** este o expresie directă a năzuinţelor de libertate ale poporului şi o chemare înflăcărată la luptă („Cîntecul motoarelor", 1940; „Versuri alese",1952). Ea relevă un temperament original, care găseşte echilibrul între explozia spontană a sentimentelor şi semnificaţia protestului social. Poezia lui **V.** se apropie de creaţia lui Maiakovski. O parte din poeziile lui **V.** au fost traduse în limba română (1952, 1962).

Vaquez *[vachéz]*, Henri Louis (1860—1936), medic francez. A fost profesor la Facultatea de medicină din Paris, membru al Academiei de medicină şi unul dintre cei mai mari internişti din prima jumătate a sec. al XX-lea. Lucrările sale asupra bolilor de sînge şi asupra unor boli ale sistemului circulator au devenit clasice, unele dintre ele purtîndu-i numele (ex. *politicemie vera* sau *boala lui V.*). Op. pr.: „Tratamentul anemiilor"(1914), „Bolile inimii" (1920).

var^1 (CONSTR.), material de construcţie obţinut prin arderea rocilor calcaroase *(v.nestins)* şi prin hidratarea ulterioară a produsului *(v. stins)*. După modul de întărire, se deosebesc: *v. aerian*, care se fabrică din roci calcaroase cu un conţinut de impurităţi argiloase sub 10% şi care se întăreşte (prezentînd o creştere a rezistenţei mecanice) numai în aer; *v. hidraulic*, obţinut din roci cu conţinut de peste 10% argilă şi care se întrebuinţează la construcţiile aflate în mediu umed. *V. aeriene* folosite cel mai mult în construcţii sînt: *v. gras* (praf sau pastă), care se caracterizează printr-o hidratare (stingere) violentă, cu degajare mare de căldură, şi *v. dolomitic*, obţinut din roci cu conţinut mare (10—50%) de carbonat de magneziu şi care se hidratează mai puţin violent. V. şi oxid de calciu.

var^2(iniţialele denumirii *volt-amper-reactiv*; METR.), unitate de măsură a puterii reactive în sistemul de unităţi SI; un var este puterea reactivă dezvoltată într-un circuit străbătut de un curent reactiv de un amper sub tensiunea de un volt aplicată la bornele circuitului.

Varanasi, oraş în nordul Indiei, în statul Uttar Pradesh, situat pe malul stîng al Gangelui. 514 730 loc. (1964). Important centru comercial, nod feroviar şi rutier. Industrie textilă, alimentară, a sticlei. Artizanat (obiecte din cupru, fildeş, pietre preţioase, ţesături din bumbac şi mătase, brocart). Mare centru religios al hinduşilor. Universitate, temple (printre care este renumit templul de aur), moschei. Pînă în anul 1956 oraşul Varanasi s-a numit *Benares*.

varángă (NAV.), grindă componentă a scheletului transversal al fundului unei nave, constituită fie dintr-o fîşie de tablă *(v. cu inimă)* solidarizată cu bordajul exterior, fie din profiluri laminate *(v. cadru)*, nituite sau sudate de tablele fundului navei.

Varanger Fjord *[varángər fiu:r]*, fiord norvegian la ţărmul Mării Barents. Pătrunde în uscat pe 120 km. Lăţimea maximă: 50 km. Adîncimea maximă: 420 m.

váră (ASTR.), perioadă a anului solar cuprinsă între solstiţiul de vară (22 iunie) şi echinocţiul de toamnă (23 septembrie), în emisfera boreală, şi între solstiţiul de iarnă (21 decembrie) şi echinocţiul de primăvară (21 martie), în emisfera australă.

Vardar, fluviu în R.S.F. Iugoslavia şi Grecia (388 km). Izvorăşte din Munţii Macedoniei (muntele Dobra Voda) şi se varsă în Golful Salonic al Mării Egee. Navigabil pentru vase mici în aval de oraşul Titov Veles. Trece prin oraşul Skopje.

varégi, denumire sub care erau cunoscuţi normanzii de către slavii de răsărit, bizantini şi arabi; vine de la numele vechi scandinav *vaeringjar* (luptător), dat normanzilor care erau în slujba împăraţilor bizantini. De aici şi denumirea drumului comercial cunoscut în istorie sub numele de „drumul de la varegi la greci". V. şi normanzi.

Varela, Alfredo (n. 1912), romancier realist-critic argentinian. Scrierile sale dezbat probleme sociale contemporane. Principalul său roman, „Rîul negru" (trad. rom.), este un tablou al exploatării muncitorilor de pe plantaţiile de quebracho din nordul Argentinei.

Varenius, Bernhardus (1622—1650), geograf olandez. Principala sa operă, „Geographia generalis" (1650), este prima lucrare de geografie cu caracter ştiinţific în care se diferenţiază cele două direcţii de studiu în geografie: geografia generală şi geografia regională. Tradusă în numeroase limbi, cartea lui **V.** a fost opera geografică fundamentală a secolului său.

Varèse *[varéz]*, Edgar (1885—1965), compozitor american de origine franceză. Elev al lui V. d'Indy, Roussel şi Widor la Paris, a fost unul dintre precursorii muzicii experimentale. Lucrările sale, care, în majoritate, sînt scrise numai pentru instrumente de percuţie, au titluri împrumutate din ştiinţă şi tehnică: „Ionisation", „Hyperprisme", „Intégrales", „Métal" ş.a. A compus şi muzică electronică („Omul şi maşina").

Varga, Ecaterina *(Katalin)* (1802—c. 1858), conducătoare (de origine maghiară, din regiunea Tîrnavelor) a luptei iobagilor români din Munţii Apuseni, în anii 1840—1847, împotriva autorităţilor habsburgice. Prin cereri adresate guberniului şi prin memorii susţinute personal la Curtea din Viena, **V.** cerea, în numele moţilor, înlăturarea abuzurilor autorităţilor. Faţă de nepăsarea autorităţilor habsburgice, a îndemnat populaţia din Munţii Apuseni la împotrivire făţişă. Urmărită de autorităţi, **V.** a fost prinsă în ianuarie 1847, închisă la Aiud şi apoi la Alba-Iulia (pînă în 1851). Era numită şi „Doamna moţilor".

Varga, Evgheni Samoilovici (1879—1964), economist sovietic de origine ungară. A fost membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. A elaborat lucrări privind îndeosebi capitalismul contemporan. Laureat al Premiului Lenin (1963).

Op. pr.: „Problemele fundamentale ale economiei şi politicii imperialismului“ (ed. 2, 1957), „Capitalismul secolului al XX-lea“ (1961), „Studii privind probleme ale economiei politice a capitalismului“ (1964).

Varga, Ovidiu (n. 1913), compozitor român. A studiat la Iaşi şi la Bucureşti. Profesor la Conservatorul din Bucureşti. A scris muzică simfonică (Concertul pentru orchestră de coarde şi percuţie), vocal-simfonică (oratoriul „Scînteia Eliberării“, „Cantata bucuriei“), muzică de cameră (un cvartet de coarde), lieduri, coruri. În creaţia sa, în genere programatică şi în care predomină tonul dramatic-mobilizator, utilizează o formă muzicală clară, simplă. Laureat al Premiului de stat.

variábilă 1. (MAT.) Simbol indicînd un element oarecare din domeniul de definiţie al unei funcţii. Se mai numeşte *argument* sau *variabilă independentă*. **2.** (STATIST.) Caracteristică statistică al cărei nivel se modifică sub acţiunea conjugată a factorilor esenţiali şi întîmplători, putînd lua un număr finit sau infinit de valori, denumite şi *variante* (ex. timpul consumat pentru fabricarea unei piese, salariul muncitorilor, vîrsta, recolta la ha a diferitelor culturi etc.). **V.** pot fi *nealternative*, cînd pot lua orice număr de valori, şi *alternative*, cînd pot lua numai două valori.

variabile logice, părţi componente ale expresiilor logice care nu se referă la ceva determinat, ci sînt locuri goale în care pot fi plasate constante logice (ex. „*X* fumează pipă“ devine, din funcţie propoziţională, propoziţie prin înlocuirea variabilei *X* cu o constantă: „*Ion* fumează pipă“).

variabilitáte (BIOL.), proprietate a fiinţelor vii de a-şi schimba, sub influenţa mediului şi a eredităţii, a factorilor externi şi interni, însuşirile lor morfologice, fiziologice, biochimice, ecologice etc. de a se deosebi unele de altele. Datorită **v.,** în natura vie nu există două fiinţe sau două organe perfect identice. **V.** este contrariul eredităţii (de care este însă legată prin baza materială comună: sistemele de nucleoproteine din celulă), deoarece prin **v.** urmaşii se îndepărtează, într-o măsură mai mică sau mai mare, de înfăţişarea părinţilor. **V.** a fost recunoscută ca un atribut al fiinţelor vii de către Darwin, care a demonstrat că toate organele plantelor şi animalelor sînt supuse unor permanente schimbări de amploare diferită, atît în stare de domesticire, cît şi în stare spontană. Prin **v.,** în cadrul speciei apar varietăţi, care sînt, după Darwin, specii în formare. V. şi selecţie; variaţie.

variántă^{1} (STATIST.), unul dintre nivelurile sau formele concrete sub care s-a înregistrat *variabila* sau caracteristica statistică în cadrul *colectivităţii statistice* cercetate. Se mai numeşte *valoare concretă a variabilei statistice*. V. şi variaţie.

variántă^{2} (LINGV.), realizare a unui element lingvistic (fonem, cuvînt, formă flexionară sau construcţie sintactică), care diferă de aspectul tipic al acestuia. **V.** pot fi de natură istorică, dialectală sau stilistică, generale (colective) sau individuale (ex. rom. *risipi* are **v.** veche şi regională *răsipi*; *numai* are **v.** populară şi familiară *numa* etc.).

variator de turaţie (MAŞ.), mecanism sau dispozitiv montat între doi arbori, care, o dată cu transmiterea mişcării de rotaţie, execută schimbarea continuă (fără trepte) a turaţiei, respectiv a vitezei. **V. de t.** poate fi mecanic, electric, hidraulic, pneumatic etc.

variáţie 1. (BIOL.) Schimbare a unei însuşiri morfologice, fiziologice, biochimice, ecologice etc. care apare la indivizii vegetali şi animali. **V.** este un mijloc de realizare a variabilităţii. Din punctul de vedere al geneticii, **v.** pot fi *neereditare*, dobîndite de un individ fără să se transmită şi urmaşilor, şi *ereditare*, sau mutaţii. — *V. adecvată*, schimbarea unei însuşiri în strictă conformitate cu natura factorului de mediu care a provocat apariţia sa, indiferent de natura ereditară a organismului. Majoritatea biologilor nu recunosc *v.a.* — *V. definită*, reacţie uniformă a indivizilor din aceeaşi descendenţă faţă de un factor de mediu. — *V. nedefinită*, reacţie neuniformă a indivizilor din aceeaşi descendenţă faţă de un factor al mediului. După Darwin, *v.n.* este mult mai frecventă decît *v. definită*. **2.** (MAT.) **a)** *Variaţia* $\delta y(x)$ *a funcţiei-argument a unei funcţionale* $I[y]$, diferenţa dintre două funcţii din domeniul de definiţie al unei funcţionale: $\delta y(x)=y_2(x)-y_1(x)$. **b)** *Variaţia întîi, slabă, a unei funcţionale* $I[y]$, expresia

$$\delta I[y]=\frac{\partial}{\partial\alpha}\,I[y+\alpha\delta y]_{\alpha=0}.$$

Anularea lui δI, $\delta I=0$, este o condiţie necesară de extremum pentru $I[y]$. V. şi calculul variaţiilor. **3.** (STATIST.) Proprietate a variabilei caracteristicii statistice de a-şi schimba, sub influenţa unui număr de cauze necesare şi întîmplătoare, nivelul de dezvoltare sau conţinutul şi forma de manifestare în cadrul *colectivităţii statistice* studiate. De exemplu, profesiunea, caracteristică calitativă comună a celor ce muncesc, diferă de la un grup de persoane la altul prin specificul conţinutului său şi prin forma de manifestare.

variaţiúni (MUZ.) **1.** Transformările pe care le suferă o idee muzicală, o temă sau acompaniamentul acesteia. **2.** (În balet) Dans solistic clasic, de obicei dezvoltat ca tehnică şi într-o mişcare însufleţită.

varíce (MED.), dilataţie venoasă permanentă, de formă neregulată, datorită structurii laxe a peretelui venei. E mai frecventă la membrele inferioare, fiind favorizată de poziţia verticală a corpului. Este însoţită de dureri locale şi adeseori de tulburări trofice ale ţesuturilor înconjurătoare, care pot merge pînă la apariţia unor ulceraţii cu o slabă tendinţă de cicatrizare. **V.** venelor superficiale apar sub piele ca umflături moi, de culoare violacee, nepulsatile, cedînd la compresiunea digitală.

varicélă (MED.), viroză infectocontagioasă benignă, care afectează în special copiii. Se transmite prin contact direct, avînd o incubaţie de 14—18 zile. Se manifestă prin febră şi prin erupţie veziculoasă tegumentară şi uneori mucoasă; aceasta apare în valuri succesive care durează 3—4 zile, apoi dispare, nelăsînd cicatrice. Popular se mai numeşte *vărsat de vînt*.

varicocél (lat. *varix* „inflamaţie" şi gr. *kele* „tumoare"; MED.), varice ale venelor cordonului spermatic. Termenul este folosit şi pentru a indica varicele venelor tuboovariene.

varietáte^1 (BIOL.), schimbare a anumitor trăsături prin care un grup de indivizi se abat de la aspectul general al speciei, deosebindu-se de ceilalţi indivizi din aceeaşi descendenţă. În botanică, **v.** are rangul de categorie sistematică inferioară speciei (ex. castanul roşu: *Aesculus pavia*, varietatea *carnea*).

varietáte^2 (MAT.), spaţiu topologic dotat cu o structură suplimentară, prin precizarea, în vecinătatea fiecărui punct a unui sistem de coordonate care permite studierea din aproape în aproape, cu mijloacele analizei clasice, a proprietăţilor diferitelor obiecte definite în spaţiul considerat. Se clasifică după natura transformărilor care leagă între ele două sisteme de coordonate locale în partea comună a domeniilor lor de definiţie. O varietate este de clasa C^r, C^∞, analitică, dacă trecerea de la un sistem de coordonate la altul se face cu ajutorul unor funcţii de r sau de o infinitate de ori diferenţiabile, analitice. **V.** pot fi: *varietăţi topologice de dimensiune n şi de clasă* C^r, *varietăţi de dimensiune n şi de clasă* C^∞, *varietăţi analitice reale sau complexe, varietăţi algebrice, varietăţi algebrice abstracte*. — *V. topologică de dimensiune n*, spaţiu topologic separat, cu bază numărabilă şi conex, în care fiecare punct are o vecinătate topologic-echivalentă cu o mulţime deschisă din spaţiul euclidian R^n. Varietăţile topologice de dimensiune 2 se mai numesc *suprafeţe*.

varietăţi (TEATRU), specii de manifestări scenice antrenante, recreative şi variate (scheciuri, cuplete, cîntece, dansuri, numere de acrobaţie, de prestidigitaţie etc.), destinate teatrului de revistă, circului.

Varignon *[varińõ]*, *teorema lui* ~ (după numele matematicianului francez *P. Varignon*; 1654—1722; FIZ.), teoremă conform căreia, pentru un sistem de forţe concurente, suma vectorială a momentelor forţelor în raport cu un punct oarecare este egală cu momentul rezultantei forţelor în raport cu acest punct.

variólă (MED., MED. VET.), viroză infectocontagioasă care afectează omul. După o perioadă de incubaţie de 10—12 zile, boala izbucneşte brusc, cu febră, cu înrăutăţirea stării generale şi cu erupţie, care lasă pe piele cicatrice inestetice definitive. Erupţia se dezvoltă concomitent şi pe mucoase. Are forme benigne, iar dintre formele grave *v. hemoragică* (vărsatul negru), de pildă, este aproape întotdeauna mortală. **V.** a reprezentat unul dintre flagelurile omenirii înainte de introducerea vaccinării jenneriene. **V.** se întîlneşte şi la unele animale şi se manifestă prin erupţii pe piele, generalizate sau localizate în anumite regiuni.

variométru 1. (ELT.) Dispozitiv cu inductivitate proprie şi mutuală variabile, constituit din două bobine, una fixă şi una mobilă; prin deplasarea sau rotirea bobinei mobile se obţine o inductivitate rezultantă sau o inductivitate mutuală variabile. **2.** (AV.) Aparat folosit pentru măsurarea vitezei de urcare sau de coborîre a unui avion.

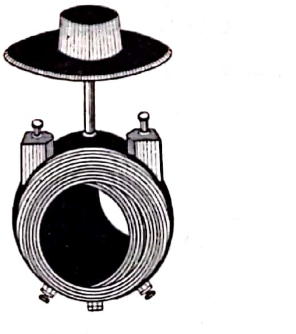

Variometru

varistór (ELT.), rezistor neliniar din carbură de siliciu, a cărui rezistenţă electrică devine neglijabilă cînd curentul care trece prin el depăşeşte o anumită valoare-limită. Este folosit în construcţia descărcătoarelor electrice cu rezistenţă variabilă.

Varlaam (?—1657), mitropolit al Moldovei (1632—1653) în timpul domniei lui Vasile Lupu. În 1642 a participat la sinodul de la Iaşi, unde s-a dezbătut scrierea lui Petru Movilă „Mărturisirea ortodoxă". Preocupat de problemele culturii, a contribuit la răspîndirea şi la introducerea tiparului, îngrijindu-se de activitatea tipografiei înfiinţate la Iaşi. Cea mai reprezentativă operă a lui **V.** este „Cartea românească de învăţătură" (1643), culegere de cazanii şi de povestiri hagiografice traduse din slavoneşte. Prefeţele ei exprimă intenţia autorului de a scrie pe înţelesul tuturor românilor, într-o limbă cu puternice accente populare. Cele trei imnuri pe care le cuprinde marchează începuturile versificaţiei în limba română. Tipărită într-un mare tiraj şi în condiţii tehnice remarcabile, „Cazania" lui **V.** a contribuit în mare măsură la consolidarea limbii române literare. **V.** a mai scris „Şeapte taine a besearicii" (1644), în colaborare cu Eustratie Logofătul, şi „Răspunsul împotriva catihismului calvinesc" (1645), care combate într-un stil polemic propaganda calvină desfăşurată printre românii din Transilvania.

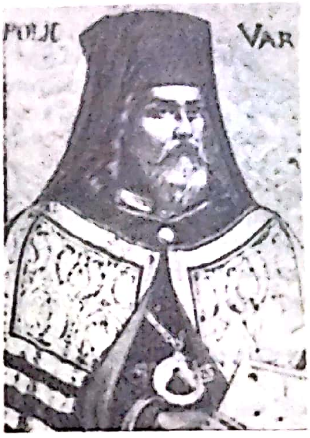

Varlaam

„Varlaam şi Ioasaf", roman popular de mare circulaţie în epoca feudală, avînd la origine legenda vieţii lui Buddha. În ţara noastră a ajuns, prin intermediar slavon, în sec. al XVI-lea. Prima traducere românească a lui „Varlaam şi Ioasaf" datează din 1649 şi aparţine lui Udrişte Năsturel.

varmétru (ELT.), instrument de măsură a puterii electromagnetice reactive.

Varna, oraş în estul R.P. Bulgaria, pe malul Mării Negre. 180 062 loc. (1965). Industrie constructoare de maşini (construcţii de nave de mare tonaj etc.), textilă, alimentară (morărit, panificaţie, ulei, conserve), chimică, de prelucrare a lemnului. Cel mai mare port maritim al ţării, cu însemnat trafic de mărfuri şi de călători. Nod feroviar. Bază de pescuit. Staţiune balneară internaţională. Institute de învăţămînt superior şi de cercetări ştiinţifice. — *Istoric.* În antichitate, pe teritoriul actualului oraş s-a dezvoltat colonia milesiană Odessos. În evul mediu a făcut parte din ţaratele bulgare, în sec. al XIV-lea din statul feudal condus de Dobrotici, iar spre sfîrşitul acestui secol oraşul a căzut sub dominaţia otomană. Aici a avut loc, în 1444, o bătălie însemnată între oastea coaliţiei antiotomane (unguri, poloni, români), condusă de regele Vladislav I şi voievodul Transilvaniei, Iancu de Hunedoara, şi cea otomană, încheiată cu victoria turcilor; în această bătălie a murit regele Ungariei, Vladislav I. În urma războiului ruso-româno-turc (1877—1878), oraşul a reintrat în componenţa Bulgariei.

Varnalis, Kostas (n. 1884), scriitor şi publicist grec. A debutat (1908) sub influenţa lui Palamas, de care s-a depărtat mai tîrziu. Este autorul a două poeme cu caracter social („Lumina care arde", 1922; „Sclavii asediaţi", 1927), precum şi al scrierilor în proză „Adevărata apologie a lui Socrate" (1931) şi „Dictatorii" (1954). Scrierile sale conţin o pronunţată notă critică antiburgheză.

Varolio, Costanzo (1545—1575), anatomist italian. A fost profesor de anatomie şi de chirurgie la Roma. Cercetările sale asupra anatomiei creierului şi a nervilor cerebrali sînt deosebit de importante. A descris pentru prima dată unele formaţii din creier (ex. puntea lui **V.**).

Varro, Marcus Terentius (116—27 î.e.n.), scriitor roman. A participat la viaţa publică şi a fost însărcinat de Cezar cu organizarea primei biblioteci publice la Roma. Savant erudit cu o activitate fecundă (74 de lucrări în 620 de cărţi), a abordat diverse domenii. Dintre lucrările sale se disting: „Res rusticae" (Economia rurală), tratat despre agricultură; „De lingua latina" (Despre limba latină), tratat de filologie latină; „Antiquitates rerum humanarum et divinarum", o lucrare istorică despre civilizaţia antică, şi „Satirele Menipee". În filozofie, **V.** a susţinut concepţii eclectice.

Varna. Vedere spre „Nisipurile de Aur"

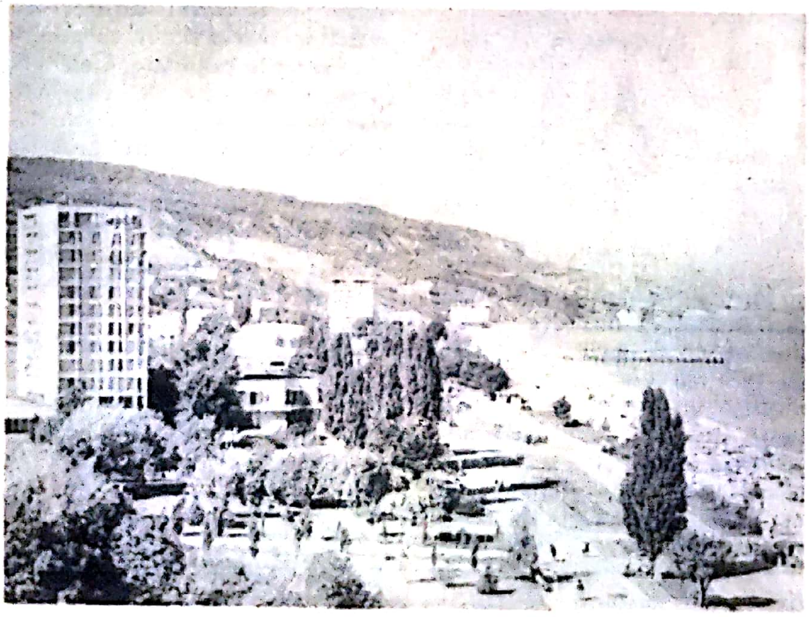

Varşovia, capitala R.P. Polone, situată pe Vistula, în partea centrală a ţării. 1 252 000 loc. (1965). Important centru politic, economic şi cultural. Are mari întreprinderi constructoare de maşini (automobile, mecanică fină şi optică, electrotehnică, radiotehnică etc.), chimice şi farmaceutice, poligrafice, ale industriei uşoare şi alimentare. Nod feroviar internaţional, port fluvial, aeroport cu numeroase legături internaţionale. Sediul Academiei de Ştiinţe, universitate şi alte institute de învăţămînt superior, muzee, biblioteci, teatre etc. Distrusă în mare parte în timpul celui de-al doilea război mondial, **V.** a fost reconstruită din temelii în spiritul urbanisticei contemporane, respectîndu-se aspectele medievale. Oraşul vechi (Stare Miasto) a fost restaurat; s-au refăcut şi numeroase monumente arhitectonice din sec. XVI—XVIII (Palatul Sazienski, Palatul Belvedere, Palatul Krasinski, Catedrala sf. Ion etc.). — *Istoric.* Atestată documentar pentru prima oară în sec. al XIII-lea, **V.** a devenit, la sfîrşitul sec. al XVI-lea, capitala Poloniei. Între 1807 şi 1813 a fost capitala Marelui ducat al Varşoviei (vasal Franţei), iar între 1814 şi 1918 capitala regatului Poloniei, inclus în Imperiul ţarist. În 1830—1831 şi 1863—1864, **V.** a fost centrul răscoalelor poporului polonez împotriva asupririi ţarismului rus. De la sfîrşitul sec. al XIX-lea, **V.** a devenit unul dintre cele mai importante centre ale luptei proletariatului polonez. După restabilirea independenţei Poloniei (1918), **V.** a devenit capitala republicii polone. A fost ocupată de hitlerişti din 1939 pînă în ianuarie 1945. La 31 decembrie 1943, la **V.** s-a constituit, în ilegalitate, Consiliul naţional al ţării (*Krajowa Rada Narodowa*). A fost eliberată la 17

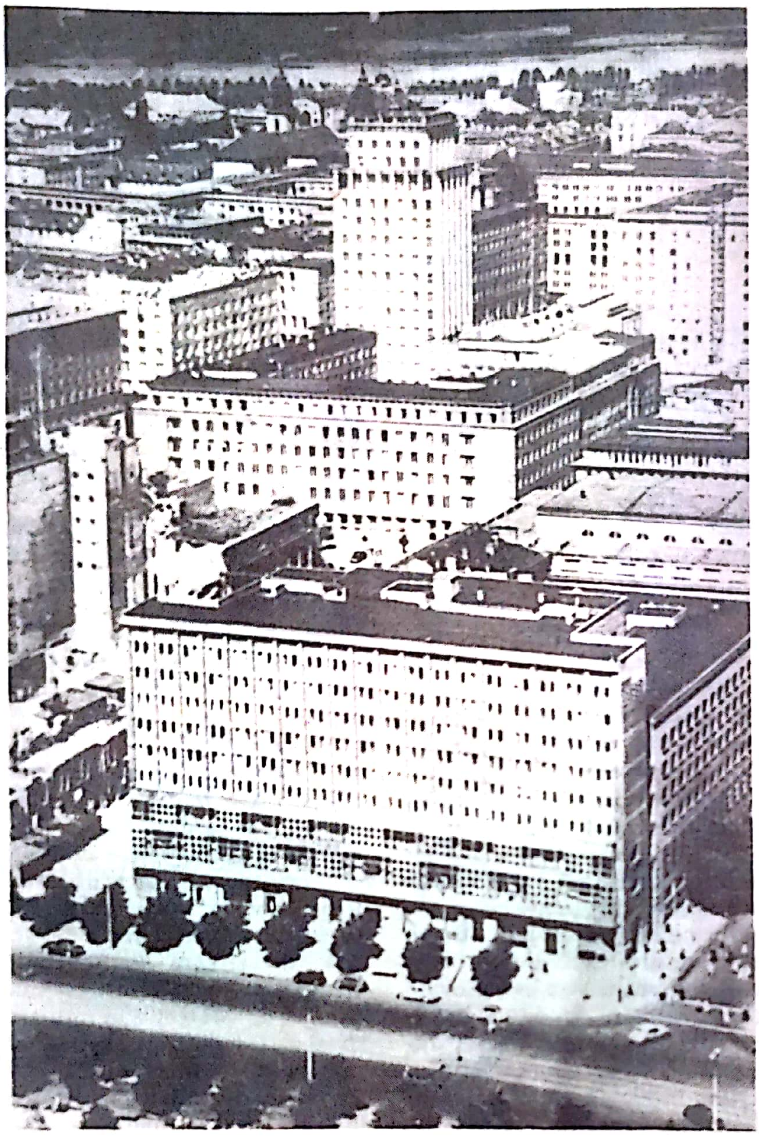

Varşovia. Vedere din avion

ianuarie 1945, de către Armata Sovietică cu sprijinul armatei polone. Aici a fost semnat, în 1955, *Tratatul de la Varşovia*, oraşul fiind sediul acestei organizaţii. — *Tratatul de la Varşovia*, tratat de prietenie, colaborare şi asistenţă mutuală, încheiat la 14 mai 1955 între opt ţări socialiste (Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, R.D. Germană, Polonia, România, Ungaria şi U.R.S.S.), pact defensiv al unor state suverane şi egale în drepturi, care constituie un instrument de apărare a securităţii ţărilor participante la tratat şi a păcii în Europa. Tratatul de la **V.** a fost încheiat ca răspuns la ameninţarea reprezentată de activitatea N.A.T.O., la şase ani de la înfiinţarea acestuia şi după includerea în statutul său a Republicii Federale Germane. *Tratatul de la V.* se întemeiază pe principiile respectării reciproce a independenţei şi suveranităţii statelor, neamestecului în treburile interne, apărarea integrităţii teritoriale, statele participante călăuzindu-se în relaţiile internaţionale după principiile neagresiunii şi rezolvării paşnice a diferendelor internaţionale, prevăzute în Carta O.N.U. Subliniind că existenţa blocurilor militare constituie o piedică în calea colaborării dintre state, ţările semnatare consideră că o cale radicală pentru slăbirea încordării militare în Europa o constituie desfiinţarea blocului agresiv N.A.T.O. şi în acelaşi timp a *Tratatului de la V.* Atîta timp însă cît va exista blocul agresiv occidental, ţările socialiste sînt obligate să menţină *Tratatul de la V.* şi, păstrînd neslăbită vigilenţa, să-şi dezvolte capacitatea de apărare, pentru a fi gata să respingă orice încercare de agresiune. Ţările semnatare ale *Tratatului de la V.* depun totodată eforturi consecvente pentru adoptarea unor măsuri de dezarmare şi de frînare a cursei înarmărilor în Europa, de natură să faciliteze crearea *securităţii* europene, consolidarea păcii şi a securităţii internaţionale. Organele tratatului sînt *Comitetul politic consultativ* şi *Comandamentul unificat*.

Varus, Publius Quintilius (?–9 e.n.), general roman, guvernator al provinciei romane Germania. Prin politica sa brutală a provocat o răscoală a triburilor germanice, care a dus la pierderea de către imperiu a teritoriilor de la est de Rin. Atras într-o ambuscadă de *Arminius* în pădurea Teutoburg, a pierit împreună cu cele trei legiuni ale sale. Vestea dezastrului l-a mîhnit profund pe *August*, care s-ar fi lamentat deseori după aceea, exclamînd: „Varus, dă-mi legiunile înapoi!“.

várză (*Brassica oleracea*), plantă legumicolă bienală din familia cruciferelor, cu frunze mari, care se învelesc unele pe altele, formînd o căpăţînă compactă folosită în alimentaţie. Se cultivă frecvent, mai mult pe terenuri irigate, în toate regiunile ţării.

vas^{1} **1.** (ARTE PLAST.) Recipient. Este unul dintre cele mai vechi obiecte făurite de om. Executate din material divers (argilă, lemn, piatră, metal ş.a.), **v.** au avut de la început diferite destinaţii (utilitare, religioase, decorative), cunoscînd un mare număr de tipuri şi forme în întreaga lume. După factura lor, **v.** sînt caracteristice diferitelor culturi şi forme de civilizaţie. **2.** (TEHN.) *Vas de expansiune*, rezervor montat în locul cel mai înalt al unei instalaţii de încălzire cu apă, care serveşte la preluarea creşterii de volum, la evacuarea aburului format prin încălzirea apei și la evacuarea aerului în timpul umplerii cu apă a instalației. **3.** (FIZ.) *Vase comunicante*, două sau mai multe recipiente (vase) care pot comunica prin conducte de legătură aflate la partea lor inferioară. Suprafața liberă a unui lichid conținut de ele se află la același nivel în toate vasele, indiferent de forma lor, atît timp cît nu intervin fenomene de capilaritate sau dinamice (de curgere).

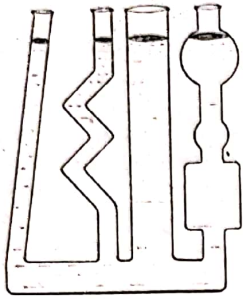

Vase comunicante

vas^2 **1.** (ANAT.) Formație tubulară, de calibru și lungime variabile, prin care circulă un lichid organic (sînge, limfă etc.; ex. **v.** sanguin, **v.** limfatic). **2.** (BOT.) Celulă vegetală alungită sau tub capilar provenit din fuziunea mai multor celule, gol înăuntru, prin care circulă seva în plante. V. și trahee și traheide. — *V. ciuruit* (sau *liberian*), tub lung format prin suprapunerea unor celule vii, cilindrice sau prismatice, cu pereții intermediari perforați. Prin vasul ciuruit circulă seva elaborată în plante.

Vasa *[váza]*, familie nobiliară suedeză, căreia îi aparțin dinastia de regi ai Suediei (1523—1654) și dinastia de regi ai Poloniei (1587—1668). Din dinastia **V.** a Suediei, mai cunoscuți au fost: *Gustav I* (1523—1560), care a condus lupta de eliberare a suedezilor de sub dominația daneză și a introdus *Reforma* în Suedia, și Gustav al II-lea Adolf (1611—1632). Din dinastia **V.** a Poloniei, cel mai cunoscut a fost *Sigismund al III-lea* (1587—1632), care a purtat războaie cu Suedia pentru a ocupa și tronul Suediei, cu Rusia și cu Imperiul otoman. A susținut partida boierească a Movileștilor din Moldova.

vasál (în evul mediu), denumire dată unui membru al clasei dominante care primea de la un mare stăpîn feudal, în schimbul unor obligații militare și civile (auxilium et consilium), un beneficiu, care din sec. al IX-lea s-a numit feud. **V.** presta seniorului omagiu și îi datora fidelitate.

vasalitáte (în evul mediu) **1.** Ansamblul raporturilor sociale stabilite între membrii clasei dominante, pe baza acordării de către seniori a unor feude, din care decurgeau obligații reciproce între aceștia și beneficiari (vasali). Prin **v.** s-a constituit stratificarea membrilor clasei dominante sub forma ierarhiei feudale. **2.** Situația de dependență politică a unei țări față de alta, cu păstrarea autonomiei.

Vasari, Giorgio (1511—1574), pictor, arhitect și scriitor italian din școala florentină. Format în ambianța lui Michelangelo și Andrea del Sarto, cunoscător al operei lui Rafael, **V.** a încercat să realizeze o artă de sinteză a marilor tradiții, devenind unul dintre principalii reprezentanți ai manierismului și ai eclectismului sec. al XVI-lea. Deși activitatea sa este bogată atît ca pictor, cît și ca arhitect (decorația casei Vasari din Arezzo, „Martiriul sfîntului Sigismund", porticul palatului Uffizi din Florența, frescele de la Pallazzo Vecchio etc.), **V.** își datorează renumele mai ales operei sale de biograf: „Viețile arhitecților, pictorilor și sculptorilor" (1550, trad. rom.). Această lucrare constituie și astăzi principalul izvor informativ asupra artiștilor Renașterii italiene.

Vaschide, Nicolaie (1874—1907), psiholog și psihiatru român, care și-a desfășurat activitatea de cercetare în Franța. Colaborator al lui A. Binet, Ed. Toulouse și H. Piéron, **V.** a adus o contribuție prețioasă în domeniul psihologiei experimentale, studiind diverse procese senzoriale, somnul și visele, atenția, funcțiunea psihofiziologică a mîinii. **V.** a colaborat sistematic la publicațiile românești („Noua revistă română", „Revista idealistă", la care a fost prim-redactor, etc.), contribuind, prin articolele în care pleda în favoarea psihologiei experimentale, la constituirea acestei discipline în România. Op. pr.: „Tehnica psihologiei experimentale", în colaborare cu Ed. Toulouse și H. Piéron (1904), „Eseu asupra psihologiei mâinii" (1909), „Psihologia atenției", în colaborare cu R. Meunier (1910), „Somnul și visele" (1911).

Vasco da Gama v. **Gama.**

vasculáre (BOT.), *plante ~*, plante care au în structură elemente anatomice denumite vase (criptogamele vasculare și fanerogamele).

vascularizáție (MED.), totalitatea vaselor sanguine ale unui organ sau ale unei structuri biologice. **V.** unui organ crește de obicei pe măsura solicitării lui funcționale. Glandele endocrine, rinichii etc. au, în general, o **v.** bogată.

vaselínă (CHIM.), amestec de hidrocarburi de consistență semisolidă, fabricat prin rafinarea fracțiunilor grele de la distilarea țițeiului *(v. naturale)* sau prin amestecarea unor uleiuri minerale cu parafină *(v. artificiale)*. În funcție de gradul de rafinare se întrebuințează fie în scopuri tehnice (unsori de protecție în industria de piele), fie în scopuri farmaceutice și cosmetice.

Vasici-Ungureanu, Pavel (1806—1881), medic român, originar din Banat, unul dintre primii doctori în medicină români (1832). A fost membru al Academiei Române. A desfășurat o vastă activitate literară și medicală. Încă de pe vremea cînd era student, a publicat la Buda „Antropologia" (1830) și „Dietetica" (1831). Mai tîrziu (1844—1845), la Brașov, a tradus în românește, cu adnotări originale, „Macrobiotica" de Hufeland. **V.** a întemeiat și a redactat prima revistă românească de medicină din Transilvania, „Higiena și școala" (1876—1882). Este printre primii care au răspîndit darvinismul în Transilvania.

Vasile (c. 1590—1659), protopop din Șcheii Brașovului, primul cronicar de limbă română din Transilvania. Scrierea sa „*Cronica*" tratează istoria românilor braşoveni între 1392 şi 1633. Deosebit de interesante sînt ştirile referitoare la permanenţa legăturilor braşovenilor cu Ţara Românească. Cronica lui V. se păstrează sub forma unui rezumat în scrierea „Istoria beserecei Şcheilor Braşovului" a lui *Radu al II-lea Tempea*.

Vasile, numele a doi împăraţi bizantini din dinastia macedoneană: *V.I* (867—886), întemeietorul dinastiei. A anulat reformele efectuate de împăraţii iconoclaşti şi a înfrînt, după lupte grele, mişcarea populară a pavlicenilor din Asia Mică (872); *V. al II-lea*, supranumit *Bulgaroctonul* (Omorîtorul de bulgari) (976—1025), a încercat să stăvilească creşterea marilor domenii feudale şi, în urma unor campanii îndelungate şi sîngeroase, a terminat cucerirea Bulgariei apusene (1018), punînd capăt existenţei primului ţarat bulgar.

Vasile cel Mare (circa 330—379), teolog creştin roman. Ca episcop în Cezareea Cappadociei (Asia Mică), a combătut erezia ariană. A căutat să folosească filozofia şi cultura antică pentru fundamentarea creştinismului. A promovat monahismul şi ascetismul şi s-a preocupat de organizarea bisericii. A scris numeroase opere dogmatice, omilii, cuvîntări, piese liturgice etc.

Vasile Lupu, domn al Moldovei (1634—1653). A fost mare dregător la curtea lui Miron Barnovschi şi a ajuns domn în urma unei mişcări împotriva dregătorilor greci, pe care s-a sprijinit însă după obţinerea domniei. Iubitor de fast şi de strălucire, **V.L.** a dus o politică fiscală excesivă, ceea ce a provocat o puternică mişcare ţărănească în anii 1648—1650. Ctitor al mai multor monumente de arhitectură, printre care şi biserica Trei Ierarhi din Iaşi; a introdus tiparul în Moldova, aducîndu-l de la Kiev, şi a întemeiat o şcoală superioară (*Şcoala mare domnească*, sau *Academia Vasiliană*) la biserica Trei Ierarhi. Năzuind să instaureze propria-i hegemonie asupra celor trei ţări române, a purtat două războaie cu Matei Basarab, pe care dorea să-l înlocuiască cu fiul său Ioan, dar a fost înfrînt la Nenişori-Ojogeni (1639) şi la Finta (1653). A fost înlăturat din domnie de o răzmeriţă a boierimii moldovene, condusă de Gheorghe Ştefan, fostul său mare-logofăt, cu sprijinul lui Matei Basarab şi al lui Gheorghe Rákóczi al II-lea, principele Transilvaniei.

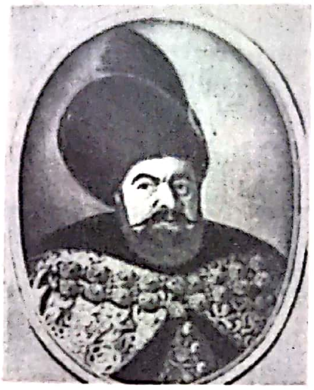

Vasile Lupu

Vasile Mînă de Aramă (?—932), conducător al marii răscoale ţărăneşti din Imperiul bizantin, cu centrul în Asia Mică (932), împotriva aservirii ţăranilor liberi. Prins şi pedepsit de autorităţi prin tăierea unei mîini, **V.** s-a reîntors în mijlocul răsculaţilor şi, făcîndu-şi o mînă de aramă, a luptat mai departe. După înfrîngerea răscoalei, **V.** a fost ars pe rug.

Vasilescu, Florin (1897—1958), matematician român. A fost profesor la Facultatea de ştiinţe a Universităţii din Rennes. Are lucrări în domeniul analizei matematice (noţiunea de capacitate a unei mulţimi şi noţiunea de potenţial), al mecanicii fluidelor, al teoriei elasticităţii, al rezistenţei materialelor etc. Op. pr.: „Studiu asupra funcţiilor multiforme de variabile reale" (1925), „Problema lui Dirichlet generalizată" (1937).

Vasilescu, Ion (1903—1960), compozitor român, maestru emerit al artei. A studiat la Bucureşti şi la Schola cantorum din Paris. A fost profesor, dirijor la Teatrul naţional din Craiova, director şi dirijor al unor teatre muzicale din Bucureşti. A creat o muzică uşoară cu caracter naţional precis conturat, valorificînd intonaţiile şi ritmica cîntecului popular şi devenind cel mai reprezentativ compozitor român contemporan de muzică uşoară. A mai compus muzică de cameră, de scenă şi de film, precum şi coruri.

Vasilescu-Karpen, Nicolaie (1870—1964), inginer şi om de ştiinţă român; a fost profesor la Şcoala naţională de poduri şi şosele, la Şcoala politehnică din Bucureşti şi membru al Academiei R.P.R. Activitatea sa ştiinţifică multilaterală, începută cu lucrarea de doctorat, devenită clasică, asupra cîmpului magnetic produs de corpurile electrizate în mişcare, cuprinde: explicarea aderenţei oţelului la beton în betonul armat; teoria electronică a lichidelor, care a permis explicarea diferenţei de potenţial dintre metal şi electrolit, a funcţionării acumulatoarelor cu plumb, a procesului captării energiei în pilele de concentraţie, precum şi punerea în evidenţă a rolului electronilor în fenomenele electrochimice; pilele *K.*, care funcţionează folosind căldura mediului ambiant ş.a. Tot lui îi aparţine şi propunerea folosirii curenţilor purtători de înaltă frecvenţă în telefonia la mare distanţă.

N. Vasilescu-Karpen

Vasilescu-Vasia, Gheorghe (1892—1929), militant de seamă în mişcarea muncitorească din România, publicist. În 1913 a intrat în Partidul social-democrat, situîndu-se în aripa de stînga a acestuia. Propagandist, agitator şi organizator talentat, **V.-V.** a avut un rol însemnat în lupta ideologică pentru crearea P.C.R. A fost secretar al Secţiei P.C.R. București (1923). Începînd din 1923, a desfășurat o susținută activitate în conducerea Sindicatelor unitare, iar din 1925 a fost redactor responsabil al gazetei „Viața muncitoare". Ziarist talentat, a scris numeroase articole în organele centrale de partid („România muncitoare", „Socialismul", „Viața muncitoare" etc.). Pentru activitatea sa revoluționară a fost deseori arestat.

Gh. Vasilescu-Vasia

Vasilevskaia, Vanda Lvovna (1905—1963), scriitoare sovietică de origine poloneză. A participat din fragedă tinerețe la mișcarea revoluționară. Primele sale romane sînt închinate vieții de mizerie cruntă a țărănimii poloneze sub regimul burghezo-moșieresc și revoltei ei împotriva asupritorilor („Pămînt subjugat", 1938). **V.** s-a stabilit în U.R.S.S. în 1939. A mai scris nuvelele „Curcubeul" (1942, trad. rom. 1949), evocare a eroismului oamenilor sovietici în război, „Dragoste simplă" (1944, trad. rom. 1944). Romanul-trilogie „Cîntec deasupra apelor" („Focuri în baltă", 1940; „Stele în lac", 1944; „Ard rîurile", 1951, trad. rom.) este o frescă realistă a unei perioade lungi din istoria zbuciumată a Poloniei, cuprinzînd evenimentele premergătoare războiului, ocupația fascistă și eliberarea. Laureată a Premiului de stat al U.S.S.S.

Vasilevski, Vasili Grigorievici (1838—1899), istoric rus de orientare pozitivistă, specialist în istoria Bizanțului. A fost profesor la Universitatea din Petersburg și membru al Academiei de Științe Ruse. **V.** a adus o contribuție importantă la studierea unor instituții feudale bizantine, demonstrînd caracterul feudal al relațiilor agrare în statul bizantin. A editat în 1894 revista de bizantinologie „Vizantiiskii vremennik". Op. pr.: „Legislația iconoclaștilor" (1878), „Materiale pentru istoria internă a statului bizantin" (1879—1880), „Cercetări ruso-bizantine" (1893).

Vasiliu, Amilcar (n. 1900), agronom român, profesor universitar, membru al Academiei Republicii Socialiste România. A studiat tipurile de sol din țara noastră și metodele agrotehnice corespunzătoare diferitelor zone pentru sporirea producției agricole. Op. pr.: „Cercetarea solului prin metode fizice" (1944), „Agrotehnica" (1952), „Asolamentele raționale" (1959).

Vasiliu, Haralamb (1880—1953), agrochimist român. A fost profesor universitar. A studiat influența cuprului asupra dezvoltării plantelor și a adus numeroase contribuții la metodele de analiză a solului. Rezultatele obținute în cercetările sale au fost publicate în peste 50 de lucrări științifice. Op. pr.: „Chimia agricolă" (1937).

Vasiliu-Birlic, Grigore (n. 1905), actor român, artist al poporului. Absolvent al Facultății de drept și al Conservatorului de artă dramatică. A studiat cu Petre Sturdza. Din 1932 **V.-B.** a jucat pe scenele teatrelor particulare din București, apoi din 1948 la Teatrul național. Actor de comedie înzestrat cu un registru larg de interpretare, a creat numeroase roluri în comediile clasice și moderne, românești și străine („Avarul", „Burghezul gentilom", „Sganarelle" din comediile lui Molière, „Topaze" din comedia cu același nume de M. Pagnol, Bobcinski din „Revizorul" de Gogol ș.a.) și în special din cele ale lui Caragiale (Agamiță Dandanache, coana Efimița ș.a.). **V.-B.** a adus în creațiile sale un timbru personal de mare originalitate prin modalitatea mimicii și intonației inimitabile, prin caracterizarea minuțioasă a detaliilor de compoziție comică. De asemenea a jucat în filmele „D-ale carnavalului", „Telegrame", „Scrisoarea pierdută", „Serbările galante" ș.a.

Vaslui, afluent pe stînga al Bîrladului (63 km). Izvorăște din nordul Podișului Bîrladului. Apele rîului scad în perioadele secetoase de vară.

Vaslui, oraș raional în reg. Iași, reședință de raion, situat pe valea Bîrladului. 17 930 loc. (1965). Industrie alimentară (uleiuri vegetale, panificație), a materialelor de construcție (cărămidă), de prelucrare a lemnului (mobilă), o fabrică de confecții etc. Aici se păstrează ruinele curții domnești și biserica domnească sf. Ion Botezătorul, ctitoria lui Ștefan cel Mare (1490). În cimitirul orașului se află mausoleul lui Peneș Curcanul și al dorobanților eroi din **V.**, căzuți la Plevna în 1877. — *Istoric.* Așezarea s-a dezvoltat începînd din a doua jumătate a sec. al XII-lea, în legătură cu drumul comercial care lega orașele haliciene de Dunăre. În timpul domniei lui Alexandru cel Bun a fost reședință domnească, iar în timpul domniei asociate a lui Ștefan al II-lea (1435—1442) la **V.** s-a aflat curtea domnească a acestuia. La 10 ianuarie 1475, la sud de **V.** a avut loc o mare bătălie între oastea lui Ștefan cel Mare și armatele turco-muntene, conduse de Soliman-pașa. Armata moldoveană, condusă de Ștefan cel Mare, cu toată inferioritatea ei numerică, a reușit să zdrobească armatele invadatoare, obținînd cea mai strălucită victorie din istoria medievală a Moldovei. Biruința de la **V.** a avut un larg ecou internațional. Lupta de la **V.** este cunoscută și sub numele de lupta de la Racova sau de la Podul Înalt. — *Raionul V.*, cu 129 260 loc. (1965). Industrie alimentară, a materialelor de construcție etc. Culturi de cereale, de plante industriale și creșterea animalelor.

Vasnețov, Viktor Mihailovici (1848—1926), pictor rus peredvijnic. În prima parte a vieții, **V.** a realizat lucrări de gen, în care a dovedit o fină și caldă înțelegere a vieții funcționarilor („Dintr-un apartament într-altul", „Prăvălia de cărți"). **V.** ocupă un loc deosebit în arta rusă prin lucrările inspirate din poveștile populare rusești („Covorul zburător", „Viteazul la răscrucea drumurilor", „Bogatîrii"). A realizat și numeroase cartoane pentru mozaicuri cu teme religioase („Sfinții bisericii ruse" pentru biserica Sf. Vladimir din Kiev). Fratele său, *V. Apolinarie Mihailovici* (1856—1933), autor de peisaje, a evocat Moscova sec. al XVII-lea („Moscova de lemn").

vasoconstricție (FIZIOL.), fenomen caracterizat prin contracția fibrelor musculare netede din pereții vaselor sanguine, ceea ce determină o micșorare a lumenului acestora. **V.** se produce printr-un mecanism nervos reflex, prin acțiunea unor hormoni (adrenalină, vasopresină) sau a unor medicamente (ergotamină, glanduitrin etc.).

vasodilatație (FIZIOL.), fenomen caracterizat prin relaxarea fibrelor musculare netede din pereții vaselor sanguine, ceea ce determină o mărire a lumenului acestora. **V.** se produce sub acțiunea sistemului nervos sau în urma acțiunii unor hormoni, a administrării unor medicamente (ex. nitriți).

vasomotór (FIZIOL.), care se referă la mișcările de contracție și de relaxare ale vaselor sanguine (ex. nerv **v.**, fenomen **v.**) — *Centru v.*, centru nervos vegetativ situat în bulb, care coordonează mișcările pereților vasculari. — *Nervi vasomotori*, filete nervoase care produc constricția sau relaxarea pereților vasculari. Majoritatea *n.v.* sînt nervi vegetativi simpatici sau parasimpatici.

vasopresínă (BIOCHIM.), hormon secretat de lobul posterior al hipofizei. Stimulează contracția musculaturii netede, a capilarelor arteriolelor, făcînd să crească presiunea sanguină, contracția musculaturii intestinale, peristaltismul intestinal etc.

Västerås *[vestərǫ́:s]*, oraș în partea centrală a Suediei, port pe lacul Mälaren. 85 000 loc. (1964). Electrometalurgie, industrie electrotehnică, constructoare de mașini (instrumente de precizie, locomotive electrice), a sticlei etc. Vechi monumente, muzee, castel din seccolul al XIV-lea, biserici din secolul al XIII-lea și al XV-lea.

Vasvári *[vǫ́şvari]*, Pál (pe numele adevărat *Fejér P.*) (1827—1849), istoric literar ungur. A fost profesor la Universitatea din Pesta și un partizan apropiat al lui Kossuth. Conducînd o unitate militară a nemeșimii maghiare împotriva forțelor revoluționare românești, a fost înfrînt și ucis în Munții Apuseni, în lupta de la Fîntînele (6 iulie 1849).

Vașcău, oraș raional în raionul Beiuș, reg. Crișana, situat pe valea Crișului Negru. 4 700 loc. (1965). Exploatări de marmură și de calcare. Industrie alimentară, a materialelor de construcție (cărămidă, mozaic), de prelucrare a lemnului etc.

vatálă (IND. TEXT.), organ mobil al războiului de țesut care susține spata; are următoarele funcțiuni: permite dirijarea suveicii prin rost, menține paralele firele de urzeală și îndeasă firul de bătătură în gura țesăturii.

vátă, material format din fibre elastice de natură vegetală (de bumbac) sau minerală (de cuarț, de sticlă sau de zgură), care se întrepătrund astfel încît să reprezinte un sistem omogen și izotrop. **V.** de bumbac degresată, albită, uscată și dărăcită este întrebuințată în medicină pentru pansamente ca atare (*v. hidrofilă*) sau după impregnare cu substanțe medicamentoase (*v. antiseptică*, *v. aseptică* etc.). **V.** de cuarț, obținută prin suflarea unui gaz sub presiune într-o masă de bioxid de siliciu topit, este folosită ca suport pentru catalizatori și pentru confecționarea unor filtre. **V.** de sticlă, obținută prin suflarea cu vapori a unei mase de sticlă topită, este folosită ca material izolant fonic și termic. **V.** de zgură, obținută prin dirijarea unei vine de abur sau de aer comprimat asupra unei vine subțiri de zgură de furnal topită, este întrebuințată ca material izolant termic.

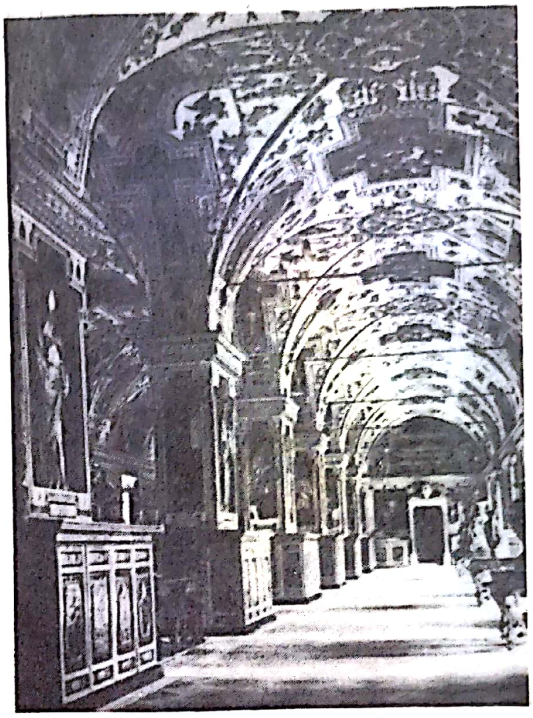
Vatican. Biblioteca

Vatican 1. Una dintre cele șapte coline ale Romei, situată pe malul drept al Tibrului, în afara zidurilor Romei vechi, unde se celebrau oracolele *vaticinia*. **2.** Palat clădit pe colina cu același nume, înconjurat de un vast ansamblu de construcții (vile, capele, biblioteci, muzee etc.), datînd din epoci diferite. Ridicat în vecinătatea bazilicii sf. Petru, construită de Constantin cel Mare, palatul **V.** a suferit nenumărate modificări de-a lungul timpului. În perioada Renașterii, **V.** a fost mărit și înfrumusețat cu concursul a numeroși arhitecți și artiști: Sangallo, Bramante, Michelangelo, Rafael ș.a. Din ansamblul **V.** face parte Capela Sixtină, Capela Paulină, Belvedere, Lapidariul etc. În palatul **V.** se află bogate colecții de artă: muzeul Pio Clementino, cu opere antice („Laocoon", „Apolo din Belvedere", „Hermes", după Praxitele etc.); muzeul Gregorian; galeria de tapiserii; muzeul Chiaramonti, cu importante sculpturi antice („Doriforul"). Biblioteca, fundată în sec. al XV-lea de Nicolas al V-lea, conține manuscrise preţioase („Codex Vaticanus", opere de Virgiliu, Terenţiu), ca şi nenumărate incunabule. Pinacoteca cuprinde pictori primitivi (Giotto, Melozzo da Forli) şi maeştri ai şcolilor din Ferrara, Veneţia, ai Renaşterii în general. Aici se află reşedinţa permanentă a papilor, din 1377. **3.** Statul papal, situat în partea de vest a oraşului Roma, pe colina Vatican. Suprafaţa: 0,44 km^2. Populaţia: circa 1 000 loc. S-a constituit în urma acordurilor de la Lateran (11 februarie 1929) dintre papa Pius al XI-lea şi guvernul italian; şeful său este papa. Teritoriul **V.** cuprinde piaţa şi bazilica Sf. Petru (sec. al XVI-lea), palatul **V.**, un muzeu, grădini, biserici. El dispune de o considerabilă bază economică, reprezentată prin mari investiţii în întreprinderile din Italia şi din alte ţări.

Vatna Jökull *[iö́cul]*, cel mai mare gheţar din Europa, care acoperă un masiv vulcanic din sud-estul Islandei. Suprafaţa: 8 800 km^2. Grosimea: 600—1 000 m. Din el se desprind multe limbi de gheaţă. Erupţiile vulcanului provoacă topiri ale masei de gheaţă, catastrofale pentru litoralul sud-estic islandez.

„Vatra", revistă literară bilunară, apărută la Bucureşti, sub redacţia lui G. Coşbuc, I. Slavici şi I.L. Caragiale, de la 1 ianuarie 1894 pînă în august 1896, cu subtitlul „Foaie ilustrată pentru familie". Programul ei, definit în primul număr, militează pentru o literatură realistă, cu caracter naţional şi popular. A avut printre colaboratori pe B. P. Hasdeu, Traian Demetrescu ş.a.

Vatra Dornei, oraş raional în reg. Suceava, reşedinţă de raion, situat pe valea Bistriţei. 13 790 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (combinat de industrializare a lemnului) şi alimentară (produse lactate). Staţiune balneoclimatică, cu ape carbogazoase, bicarbonatate, sodice, feruginoase, magneziene, indicate în terapeutica bolilor cardiovasculare, endocrine, a gastritelor, anemiilor etc. Nămol de turbă. — *Raionul V.D.*, cu 47 050 loc. (1965). Exploatări de mangan (Iacobeni), de turbă (Poiana Stampei), exploatări forestiere. Industrie de prelucrare a lemnului, alimentară. Creşterea animalelor.

Vatra Moldoviţei, comună în raionul Cîmpulung, reg. Suceava, situată pe valea Moldoviţei. 2 860 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea).

vátră (TEHN.), partea inferioară a unui focar de cazan de abur, a unui cuptor metalurgic pe care se aşază materialul de topit sau a unei forje pe care se aşază şi arde combustibilul.

Vättern *[vętərn]*, lac tectonic în Suedia centrală. Suprafaţa: 1 899 km^2. Adîncimea maximă: 119 m. Prin rîul Motala este tributar Mării Baltice. Face parte din sistemul navigabil care leagă oraşele Stockholm şi Göteborg.

Vaţa de Jos, localitate de tip urban în raionul Brad, reg. Hunedoara, situată pe valea Crişului Alb. Industrie a materialelor de construcţie (var). Staţiune balneoclimatică, cu izvoare minerale termale (35—37°C) sulfatate, clorurosodice, calcice, recomandate în terapeutica afecţiunilor aparatului locomotor, sistemului nervos periferic, ficatului etc.

Vauban *[vobắ]*, Sébastien Le Prestre, senior de (1633—1707), inginer militar şi mareşal francez. A revoluţionat metodele şi tehnica lucrărilor de fortificaţie şi de asediu, înlocuind zidurile înălţate de la suprafaţă cu tranşee prevăzute cu ziduri îngropate sau semiîngropate. În scrierea „Dijma regală" (1707), interzisă după apariţie, s-a ridicat împotriva fiscalităţii excesive şi a propus perceperea impozitelor în raport cu veniturile, ceea ce i-a atras ura nobilimii şi dizgraţia regală.

Vaucanson *[vocāsṓ]*, Jacques de (1709—1782), inginer mecanic şi inventator francez. A fost membru al Academiei de Ştiinţe din Paris. Inventator fecund, a construit o pompă de apă (1737), mai multe automate-jucării cu mecanism de ceasornic şi a perfecţionat unele maşini-unelte. Cea mai importantă invenţie a lui este războiul de ţesut mecanizat cu ridicarea automată a iţelor pentru formarea rostului, realizat în 1745.

Vaudoyer *[voduaié]*, Antoine (1756—1846), arhitect şi arheolog francez. A construit „Palatul Institutului". *Leon V.* (1803—1872), fiul precedentului, arhitect. A studiat la Roma arhitectura antică. A transformat clădirea vechii biserici „Saint Martin des Champs" din Paris în „Conservatorul (Muzeul) de arte şi meserii". A executat proiectul Catedralei din Marsilia într-un stil romano-bizantin.

Vaugelas *[vojlá]*, Claude Favre de (1585—1650), filolog francez, cel mai cunoscut dintre teoreticienii francezi ai purismului clasic în materie de limbă. A contribuit puternic la fixarea limbii literare din

Vatra Dornei. Pavilionul băilor

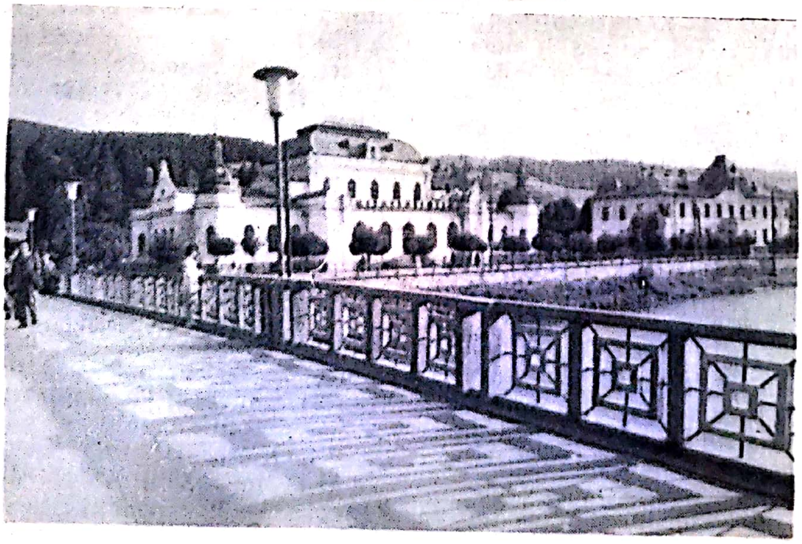

sec. al XVII-lea („Observaţii asupra limbii franceze", 1647) şi a condus lucrările „Dicţionarului Academiei Franceze".

Vaughan *[vo:n]*, Williams, Ralph (1872—1958), compozitor englez, profesor la Royal College of Music din Londra. Elev al lui M. Bruch şi M. Ravel, a compus opt simfonii, o operă, muzică de scenă şi de film, lucrări pentru ansambluri de cameră şi piese vocale, în majoritate înrîurite de folclorul englez, care l-au situat printre exponenţii de seamă ai muzicii engleze contemporane. A scris şi studii despre Purcell şi despre cîntecul popular englez.

Vauvenargues *[vovnárg]*, Luc de Clapiers (1715—1747), moralist francez. „Maximele" sale (1746) exprimă un optimism generos şi încredere în nobleţea sentimentelor şi a pasiunilor umane. Iscusit mînuitor al limbii, mai puţin dotat ca La Bruyère în zugrăvirea caracterelor, **V.** este, alături de La Rochefoucauld, un strălucit reprezentant al genului sentinţei şi maximei în literatura franceză.

Vavilov, Serghei Ivanovici (1891—1951), fizician sovietic; a fost membru şi preşedinte al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. A adus contribuţii în domeniul opticii fizice, cercetînd, sub numeroase aspecte, fenomenul de luminescenţă. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Vay *[voi]*, Miklós (1802—1894), baron, om politic ungur, reprezentant al intereselor nobilimii ungare. În 1848, în calitate de comisar al guvernului în Transilvania, a tărăgănat aplicarea prevederilor privind desfiinţarea roboteloṛ şi a susţinut politica nemeşimii maghiare faţă de românii transilvăneni.

Vazov, Ivan Minciov (1850—1921), scriitor, publicist şi om politic bulgar. A locuit de două ori în România, unde a luat contact cu emigraţia bulgară antiotomană şi a debutat în „Revista periodică" (Brăila). În versurile sale lirice, de inspiraţie patriotică şi naţională, a glorificat eroismul luptătorilor pentru eliberarea patriei (volumele „Steag şi guzlă", 1881; „Epopeea celor uitaţi", 1881), a veştejit politica reacţionară a burgheziei bulgare („Cîmpii şi păduri", 1884), a evocat episoade de război („Sub bubuitul victoriei", 1914; „Cîntece pentru Macedonia", 1916), precum şi munca paşnică a plugarilor. Talentul său narativ apare cu pregnanţă în romanul „Sub jug" (1894, trad. rom.), care reflectă avîntul revoluţionar al poporului bulgar în ajunul răscoalei din 1876, şi în nuvele ca „Oropsiţii" (1885), „Bunicul Joco priveşte" (1917) ş.a. Scriitor complex, în a cărui operă elemente realiste se îmbină deopotrivă cu cele romantice, **V.** este una dintre cele mai reprezentative figuri ale perioadei de formare a literaturii bulgare moderne.

Văcărescu, veche familie de boieri din Ţara Românească, dintre care cei mai cunoscuţi au fost: *Enache V.* (? —1714), care, în timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu (1688—1714), a fost succesiv conducător al gărzilor domneşti, capuchehaie, mare clucer şi mare vistier. A fost omorît de turci la Constantinopol, împreună cu domnul şi cu fiii acestuia; *Ienăchiţă V.* (c. 1740—1797), mare dregător domnesc şi cărturar de seamă; *Alecu V.* (c. 1767—1799), poet; *Nicolaie V.* (c. 1786—c. 1825), poet; *Iancu V.* (1792—1863), poet; *Teodor C.V.* (1842—1914), militar, diplomat şi om politic; a scris „Luptele românilor în resbelul din 1877—1878" (1888); *Elena V.* (1866—1947), scriitoare.

Văcărescu, Alecu (c. 1767—1799), poet român, fiul cel mai mare al lui Ienăchiţă Văcărescu. A scris, fără intenţia de a le publica, versuri erotice româneşti şi greceşti, în stilul afectat al poeziei neoanacreontice. Este de asemenea autorul unor satire în limba greacă („Tatăl nostru parodiat" etc.).

Văcărescu, Elena (1866—1947), scriitoare română, nepoată a lui Iancu Văcărescu. A fost membru de onoare al Academiei Române. S-a născut la Bucureşti. Stabilită la Paris din 1891, s-a afirmat în literatura franceză cu versuri (volumele „Cîntecul aurorei", 1886; „Sufletul senin", 1896; „Rapsodul Dîmboviţei", 1900, traducere de cîntece şi balade româneşti; „Licăriri şi flăcări", 1903; „Grădina pătimaşă", 1908 ş.a.), proză („Amor vincit", 1909; „Vrăjitoria", 1912 ş.a.) şi teatru (drama „Cobzarul", 1912), în care sînt frecvente teme şi realităţi româneşti, expresie a nostalgiei şi a dragostei ei de patrie. Apreciată de V. Hugo, H. Taine, Anatole France, A. Sully Prudhomme, **V.** a primit, în urma raportului lui Leconte de Lisle, Premiul Academiei Franceze. A tradus în limba franceză din Eminescu, Goga, Blaga, Minulescu, Topîrceanu, Vinea ş.a. A desfăşurat o intensă activitate de propagare a culturii şi a ideilor generoase. Opera sa poetică a fost tălmăcită în multe limbi, printre care italiană, daneză, engleză, olandeză, chineză.

Văcărescu, Iancu (1792—1863), poet român, fiul lui Alecu Văcărescu. S-a născut la Bucureşti. Atras de ideile înaintate ale epocii, a salutat răscoala lui T. Vladimirescu („Buna vestire", „Glasul poporului subt despotism") şi a participat la mişcarea de redeşteptare culturală şi naţională, sprijinind începuturile şcolii, teatrului, presei şi tipografiei româneşti.

I. Văcărescu

A fost membru al Societăţii literare şi al Asociaţiei literare. Lirica sa erotică, de factură neoanacreontică („O zi şi o noapte la Văcăreşti, sau Primăvara amorului" ş.a.), manifestă, printr-un viu sentiment al naturii, tendinţa de a depăşi vechile canoane ale epocii. A mai scris poeme filozofice („Adevărul") sub influenţa iluminismului, balade pe teme folclorice, epistole, ode, elegii, idile și epigrame. Opera lui **V.** (reunită în volumele „Poezii alese", 1830, și „Colecție din poeziile d-lui marelui logofăt I.Văcărescu", 1848) a introdus în literatura română specii noi și a mlădiat limba poetică. A tradus mai multe piese de teatru, printre care și „Britanicus" de Racine.

Văcărescu, Ienăchiță (c. 1740–1797), istoric, filolog și poet român premodern. A fost mare dregător domnesc și a îndeplinit misiuni diplomatice peste hotare. Ca om politic și istoric („Istorie a preaputernicilor împărați otomani"), a manifestat tendințe filoturce. Este autorul celei dintîi gramatici românești tipărite („Observații sau băgări de seamă asupra regulilor și orînduielilor gramaticii românești", 1787), care, pe lîngă diversele categorii gramaticale, cuprinde și un capitol de prozodie, ilustrat cu exemple originale. Poezia sa, redusă ca dimensiuni și predominant erotică, este scrisă în maniera neoanacreontică a epocii, dar folosește și evidente sugestii folclorice („Amărîtă turturea", „Într-o grădină"). Avînd conștiința pionieratului său, **V.** a scris un testament liric în care „lasă moștenire" urmașilor „creșterea limbii românești și a patriei cinstire".

I. Văcărescu

Văcărescu, Nicolaie (c. 1786 – c. 1825), poet român, fiul lui Ienăchiță Văcărescu. Ne-au rămas de la el cîteva poezii erotice, asemănătoare cu ale fratelui său Alecu, un cîntec de haiducie în formă populară („Durda") și un număr de scrisori adresate nepotului său de frate, Iancu. Scrisorile, redactate într-un stil încîlcit, dominat de o cazuistică sentimentală, conțin și versuri satirice la adresa unor rele obiceiuri ale epocii (moda, jocul de cărți etc.).

văcărit (în evul mediu în Țara Românească), dare în bani percepută de domnie pe fiecare cap de vită, introdusă în timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu (1688–1714). Se percepea de la țăranii liberi și dependenți, boieri și mănăstiri. A fost înlocuită, în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, cu ajutorința. În Moldova i s-a spus cuniță.

vădástra, cultură materială din neoliticul mijlociu, răspîndită în sud-estul Olteniei și în teritoriile vecine de peste Dunăre. A fost numită astfel după localitatea Vădastra, din raionul Corabia, unde au fost descoperite pentru prima dată urme caracteristice ale acestei culturi.

Vădeni, comună în raionul Brăila, reg. Galați, situată în lunca Siretului, în apropierea confluenței acestuia cu Dunărea. 2 820 loc. (1965). Industrie alimentară (fabrică de conserve din legume și fructe).

văduviță *(Leuciscus idus)*, specie de pește teleostean din familia ciprinidelor, cu corpul de circa 35 cm lungime, comprimat lateral, acoperit cu solzi mici. Trăiește în Dunăre, în bălțile și cursul inferior al afluenților ei mari, precum și în restul Eurasiei. Se pescuiește în cantități importante.

văl de etanșare (HIDROTEHN.), element component al unei construcții hidrotehnice executate în terenuri aluvionare, destinat să reducă (în cea mai mare măsură) infiltrația apei pe sub fundația unui baraj ori a unei culee sau prin pereții unui canal. Se realizează prin injectarea în sol, sub presiune, a unor soluții speciale (cimenturi, silicat de sodiu etc.), care pătrund prin macroporii aluviunilor și se întăresc, formînd **v. de e.**

Vălenii de Munte, oraș raional în reg. Ploiești, reședința raionului Teleajen, situat pe valea Teleajenului. 7 350 loc. (1965). Industrie alimentară (conserve de fructe). Exploatări de nisip cuarțos. Centru pomicol (pruni). Aici a funcționat, între 1908 și 1914 și între 1921 și 1940, Universitatea populară de la **V. de M.,** fundată și condusă de N. Iorga. Tot aici se află Casa memorială Nicolaie Iorga, biserica Mănăstirii Văleni (1680, cu picturi din 1737).

Văliug, comună în reg. Banat, subordonată orașului regional Reșița. 1 510 loc. (1965). Lac de acumulare și o hidrocentrală (8,18 MW). Exploatări forestiere.

vălul palatului, porțiune musculară care continuă, în partea posterioară a cavității bucale, palatul tare și care se termină cu o prelungire, numită *uvulă*; poziția **v.p.** în timpul articulării determină caracterul *oral* sau *nazal* al sunetelor.

Vărsătorul (ASTR.), constelație zodiacală, vizibilă toamna pe cerul de seară și care este parcursă de Soare în a doua jumătate a lunii februarie și la începutul lunii martie. Cele mai strălucitoare stele din constelația Vărsătorul sînt de mărimea stelară 3.

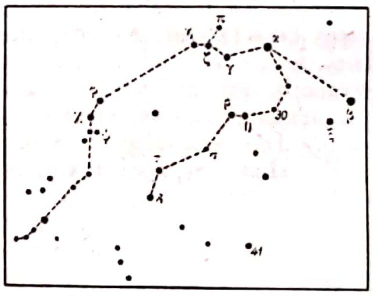

Constelația Vărsătorul

vătaf (în evul mediu în țările române) **1.** Mai-marele slugilor de la curtea unui boier sau a unei mănăstiri. **2.** Conducător al unui grup (ceată) de curteni și de slujitori, format din subalternii de la sate ai unui dregător. Peste toți **v.** dintr-un județ (ținut) era un *mare-vătaf*. — ***V. de plai,*** conducător al vătafilor de plăieși dintr-un plai. — ***V. de divan,*** subaltern al hatmanului de divan (prima jumătate a sec. al XIX-lea), cu atribuții judecătorești, care rezolva litigii mai mici. **3.** Conducător al unei bresle, al unui corp de meșteșugari.

vătămán (în evul mediu în Moldova) **1.** Denumire a căpeteniei obștii sătești. **2.** Reprezentant al stăpînului feudal în satele aservite, care se îngrijea de îndeplinirea obligațiilor locuitorilor față de stăpîn. I se spunea și *ureadnic*.

vătămare corporală (DR.), urmare specifică infracțiunilor contra integrității corporale sau sănătății persoanelor. **V.c.**, ca expresie, intră în denumirea unora dintre infracțiunile care produc această urmare (ex. *v.c. gravă*, cînd s-au pricinuit leziuni care necesită o îngrijire medicală de lungă durată; *v.c. foarte gravă*, cînd s-a cauzat o infirmitate sau altă urmare gravă; *v.c. cauzatoare de moarte*, cînd fapta a avut ca urmare moartea victimei; *v.c. din culpă*, cînd fapta care a produs leziunea a fost săvîrșită din culpă).

văz (FIZIOL.), simț prin care se înregistrează direct forma, culoarea, luminozitatea obiectelor, precum și distanța și mișcarea acestora. **V.** dă o imagine subiectivă, corectă (în anumite limite) a realității obiective, datorită activității analizatorului vizual, format dintr-o porțiune periferică (ochiul), una intermediară (nerv și tract optic, corp geniculat lateral) și o porțiune centrală (scoarța cerebrală din regiunea occipitală). **V.** și ochi.

Vâlcovici, Victor (n. 1885), matematician român, membru al Academiei Republicii Socialiste România, om de știință emerit. A fost profesor de mecanică la Universitatea din Iași, apoi la Politehnica din Timișoara și la Universitatea din București. Are lucrări în domeniul hidrodinamicii, al mecanicii generale, al flambajului, al cosmogoniei, cu contribuții în problema mișcării fluidelor incompresibile cu suprafețe de discontinuitate, a mișcării fluidelor barotrope, a determinării liniei elastice și a condițiilor de flambaj privind coloanele subțiri cufundate în fluid. A studiat generalizarea legii de recesie a lui Hubble. Op. pr.: „Mișcarea fluidă discontinuă cu două linii libere" (1913), „Mecanica teoretică" (1959, în colaborare), „Principiile variaționale ale mecanicii" (1963).

V. Vâlcovici

Vâlsan, George (1885—1935), geograf român. S-a născut la București. Și-a făcut studiile la București, Berlin și Paris. A fost profesor la universitățile din Iași, Cluj și București, membru al Academiei Române, președinte al Societății etnografice române și director al Institutului de geografie din Cluj, pe care l-a înființat și în jurul căruia a format o școală geografică românească. S-a ocupat de probleme de geografie generală („Sensul geografiei ca știință", editată postum), de geomorfologie („Cîmpia Română", 1915; „Asupra trecerii Dunării prin Porțile de Fier", 1916), de geografie umană („O fază în popularea țărilor românești", 1912), de istorie a geografiei („Harta Moldovei de D.Cantemir", 1926, pe care a descoperit-o în Biblioteca Națională din Paris), de etnografie („O știință nouă: etnografia", 1927), de toponimie, de biogeografie etc. **V.** a conceput geografia ca o știință a marilor ansambluri teritoriale, privite în întregul lor, prin integrarea elementelor componente în unitatea din care fac parte. Teza sa de doctorat, „Cîmpia Română" (1915), lucrare fundamentală a literaturii geografice românești, este primul studiu al unei mari unități geografice, în bună măsură actual și astăzi mai ales prin aprecierea rolului pe care l-au avut subsidențele locale în dispunerea rețelei hidrografice și în evoluția reliefului. Prin această lucrare el a pus, în același timp cu C. Brătescu, bazele geomorfologiei moderne în România. Savant de reputație mondială, **V.** a reprezentat țara noastră în numeroase congrese internaționale de geografie, în care a deținut funcții importante.

G. Vâlsan

veac v. **secol.**

„Veac nou", revistă social-politică și literară, apărută săptămînal, la București, în 1934. Printre colaboratorii revistei s-a numărat și Al. Sahia.

„Veac nou", revistă săptămînală, organ al Consiliului general A.R.L.U.S. Apare din decembrie 1944, la București.

Veatka, rîu în Uniunea Sovietică, afluent pe dreapta al Kamei (1 367 km). Curge printr-o regiune de cîmpie. Navigabil vara pe o lungime de circa 1 000 km. Trece prin orașul Kirov.

Veblen *[véblən]*, Thorstein (1857—1929), economist și sociolog burghez american, reprezentant al instituționalismului. Pornind de la apriorismul lui Kant, pe care l-a îmbinat cu pragmatismul american, **V.** a propovăduit teza primatului factorilor psihologici în dezvoltarea economică. A criticat unele aspecte ale capitalismului, dar reformele propuse de el (ex. crearea unei tehnocrații) nu atingeau bazele orînduirii capitaliste. Op. pr.: „Teoria clasei avute" (1899), „Teoria întreprinderii de afaceri" (1904).

Vecchietti, Tullio (n. 1914), secretar general (din 1965) al Partidului socialist italian al unității proletare (P.S.I.U.P.), creat în ianuarie 1964 ca rezultat al desprinderii din Partidul socialist italian a aripii de stînga.

véce **1.** (În evul mediu în Rusia) Denumire a organului suprem al puterii în unele oraşe în sec. X—XV. **2.** (În Iugoslavia) Denumire dată unor organe reprezentative ale puterii de stat.

vecerniile siciliene, nume sub care este cunoscută în istorie răscoala populaţiei din Palermo împotriva stăpînirii franceze din Sicilia (1282). **V.s.** au avut ca urmare masacrarea întregii garnizoane franceze din insulă şi eliberarea Siciliei de sub dominaţia franceză (martie-aprilie 1282). Numele vine de la slujba bisericească de seară în timpul căreia a izbucnit răscoala.

„Vechiul testament", prima parte a Bibliei, elaborată în sec. XIII—II î.e.n., recunoscută atît de mozaici, cît şi de creştini. Manuscrisele de la Marea Moartă (Qumran) cuprind cele mai vechi versiuni ale **V.t.** cunoscute pînă acum. Legendele **V.t.** reproduc, în forme modificate, tradiţii şi mituri ale vechilor evrei şi ale popoarelor cu care au intrat în contact în perioada stabilirii lor în Palestina. Primele cinci cărţi ale **V.t.** (Pentateuhul) sînt atribuite miticului Moise. Cărţile **V.t.** au fost scrise în majoritate în limba ebraică, iar unele dintre ele în aramaică şi în greacă. În sec. al II-lea î.e.n. **V.t.** a fost tradus în limba greacă (Septuaginta), iar în sec. IV e.n. în limba latină (Vulgata). Cea mai veche traducere a **V.t.** în limba română este Palia de la Orăştie (1582).

vecinătatea unui punct (element) *a* **dintr-un spaţiu topologic** (MAT.), orice submulţime a unui spaţiu topologic conţinînd o mulţime deschisă căreia îi aparţine punctul *a*. În spaţiul euclidian cu trei dimensiuni, exemple de vecinătăţi ale unui punct *a* sînt sferele, cuburile şi paralelipipedele pline, care conţin pe *a* în interiorul lor; în plan, exemple de vecinătăţi ale unui punct *a* sînt cercurile, pătratele şi dreptunghiurile pline, care conţin pe *a* în interiorul lor; pe dreaptă, exemple de vecinătăţi ale unui punct *a* sînt intervalele închise sau deschise, care conţin punctul *a*.

vecíni (în evul mediu în Moldova), denumire a ţăranilor dependenţi de stăpînii feudali. În Ţara Românească se numeau rumâni, iar în Transilvania iobagi.

veciníe (în evul mediu în Moldova), condiţia ţăranilor dependenţi de stăpînul feudal al moşiei. **V.** a fost desfiinţată prin reforma lui Constantin Mavrocordat în 6 aprilie 1749. V. şi rumânie.

Vecsler, Max (1870—1917), militant în mişcarea muncitorească din România, publicist. A fost unul dintre organizatorii şi conducătorii Cercului de studii sociale din Iaşi. A colaborat la gazetele „Lumina", „Viitorul social", „România muncitoare" ş.a. şi la revista socialiştilor germani, „Neue Zeit". Arestat după manifestaţia de 1 Mai 1917 de la Iaşi, a fost împuşcat cîteva zile mai tîrziu sub pretextul *încercării de a fugi de sub escortă.*

vectocardiografie (MED.), variantă a electrocardiografiei, care permite urmărirea directă pe ecranul unui tub de televiziune a sensului şi amplitudinii biocurenţilor inimii.

vectór (lat. *vectare* „a trage") **1.** (MAT.) **a)** *Vector* (sau ~ *liber*), mulţime a tuturor segmentelor orientate, echipolente cu un segment orientat dat. Prin noţiunea de segment orientat se înţelege o pereche ordonată de puncte *A* şi *B*. Sensul segmentului *AB*, definit de perechea de puncte *A* şi *B*, este definit de ordinea în care se dau punctele *A* şi *B*. Punctul *A* se numeşte originea segmentului, iar *B*, extremitatea sau vîrful său. Două segmente orientate se numesc echipolente, dacă, unind originile între ele şi extremităţile între ele, se obţine un paralelogram. Distanţa dintre *A* şi *B* se numeşte lungimea segmentului. Mărimea unui vector liber este egală cu lungimea segmentului orientat prin care este reprezentat vectorul. Un segment orientat poate fi reprezentat grafic printr-o săgeată. Exemple de mărimi fizice care pot fi reprezentate prin segmente orientate sînt: forţele, vitezele, acceleraţiile, intensitatea cîmpului electric şi a celui magnetic. **b)** *Vector alunecător*, mulţime a tuturor segmentelor orientate, situate pe o aceeaşi dreaptă şi echipolente cu un segment orientat dat. Exemple de mărimi fizice care pot fi reprezentate prin vectori alunecători sînt forţele aplicate corpurilor solide rigide. **c)** *Vector legat*, segment orientat cu originea şi extremitatea fixate. Un exemplu de mărime fizică reprezentabilă printr-un vector legat este greutatea corpurilor în cîmpul gravific al Pămîntului. Segmentele orientate, respectiv vectorii definiţi de ele, se pot nota astfel: $\overline{AB}$, $\overrightarrow{AB}$ sau **AB**, $\overline{u}$, $\vec{u}$ sau **u**, $\overline{r}$, $\vec{r}$ sau **r** etc. **d)** *Vector unitate v. versor.* **e)** *Vector de poziţie al unui punct P* $(x_1,\dots,x_n)$ *din spaţiul euclidian cu n dimensiuni,* vectorul

$$\overline{OP} = x_1\overline{e}_1 + \dots + x_n\overline{e}_n,$$

unde O este originea reperului, iar $\overline{e}_1,\dots,\overline{e}_n$ o bază a spaţiului. **f)** Element al unui spaţiu liniar (vectorial). **2.** (FIZ.) *Vector de undă*, vector asociat unei unde progresive, ale cărui direcţie şi sens coincid cu direcţia şi cu sensul de propagare ale undei şi al cărui modul este egal cu inversul lungimii de undă.

vedánta (în sanscrită „desăvîrşirea Vedelor"), şcoală tradiţională „ortodoxă" a filozofiei indiene, fundată în sec. al IV-lea î.e.n. de înţeleptul Badarayana pe baza „Upanişadelor". Doctrina idealist-obiectivă a **v.** s-a diferenţiat de şcoala uttara-mimansa, devenind temelia filozofică a brahmanismului şi hinduismului. Cei mai de seamă reprezentanţi ai ei din evul mediu au fost Şankara (sec. al IX-lea), fondatorul monismului vedantic absolut (advaita), şi Ramanuja (sec. al XI-lea), fondatorul monismului limitat. **V.** este din sec. al XI-lea filozofia dominantă în India. Reprezentanţii ei moderni (Ram Mohan Roy, Ramakrishna, Vivekananda, Aurobindo Ghosh, S. Radhakrishnan ş.a.) au promovat concepţii iluministe.

védda (vedóşii), populaţie băştinaşă a insulei Ceylon, care, din punct de vedere antropologic, face parte din ramura australoidă a rasei negroide; ea vorbeşte limba singaleză.

„Vede" (în sanscrită *veda* „cunoaştere, ştiinţă"), documente literare şi filozofice-religioase ale antichităţii indice, întocmite, probabil, în a doua jumătate a mileniului al II-lea şi prima jumătate a mileniului I î.e.n., care au devenit „cărţile sfinte" ale brahmanilor şi hinduşilor. **V.** cuprind patru culegeri succesive: *Rigveda* (Veda imnurilor), *Samaveda* (Veda cîntărilor), *Yadjurveda* (Veda sacrificiilor) şi *Atharvaveda* (Veda vrăjilor). Ele reflectă procesul destrămării treptate a societăţii patriarhale indiene şi constituirea finală a castelor. Rigveda, cea mai veche dintre cele patru Vede, prezintă şi cea mai mare valoare literară. Ea se compune din 1 028 de imnuri, dispuse în zece cicluri (mandale). Samaveda reproduce Rigveda, la care adaugă 75 de imnuri noi. Multe imnuri din Rigveda au trecut şi în Yadjurveda. Literatura vedică se împarte în trei perioade: 1) cea a vedelor propriu-zise; 2) cea a *brahmanelor*, comentarii la Vede, cuprinzînd şi numeroase mituri; 3) cea a scrierilor cu reguli pentru viaţa ascetică, şi îndeosebi a „Upanişadelor". După cum recunosc sau nu autoritatea Vedelor, şcolile tradiţionale ale filozofiei indiene se împart în „ortodoxe" şi „neortodoxe". V. şi vedanta.

Vedea, afluent pe stînga al Dunării (242 km), între Zimnicea şi Giurgiu. Izvorăşte din Piemontul Cotmeana, pe care-l străbate în direcţie nord-sud, apoi drenează cîmpia Găvanu-Burdea şi Burnas. Afluent principal: Teleormanul. Seacă în perioadele secetoase.

Vederoasa, liman fluviatil pe malul dobrogean al Dunării, între Ostrov şi Cernavodă. Suprafaţa: 6,80 km^2 (acoperită în cea mai mare parte cu stuf). Alimentarea cu apă se face din izvoare.

vedétă (MILIT.) **a)** *Vedetă blindată*, navă de luptă de tonaj mic (30—50 de tone), cu corp blindat împotriva focului mitralierelor, armată cu un tun şi 2—3 mitraliere. Acţionează pe fluvii sau în apropierea litoralului. **b)** *Vedetă torpiloare*, navă de luptă de tonaj mic (pînă la 100 de tone), cu viteză mare (90—100 km/oră), avînd torpila ca armament principal. Este destinată atacului împotriva navelor inamice. Se mai numeşte *vedetă rapidă*.

Vega (ASTR.), stea strălucitoare, de mărimea stelară zero, din constelaţia Lira, care se află la 26 de ani-lumină de noi. Luminozitatea ei este de 50 de ori mai mare decît cea a Soarelui.

vegetáţie 1. (BOT.) **a)** Populaţie de plante eterogenă ca origine geografică şi cu înrudiri diverse, dar grupate împreună de necesităţile de trai în unităţi de viaţă numite fitocenoze şi asociaţii. Se deosebesc patru tipuri principale de **v.**: tipul de arbori-arbuşti, tipul ierbos, tipul de pustiu şi tipul „rătăcitor", din care fac parte fitocenozele din plancton şi din sol. **V.** ţării noastre este repartizată în trei zone: zona stepelor, zona pădurilor şi zona alpină. **b)** Creştere, dezvoltare şi întreţinere a vieţii unei plante. În acest sens se disting organe vegetative (rădăcina, tulpina, frunza), spre deosebire de organele de reproducere (floarea). **2.** (MED.) **a)** Leziune a pielii, membranelor seroase sau mucoaselor, caracterizată printr-o excrescenţă moale cu suprafaţa brăzdată de cute foarte fine cu aspect conopidiform. Apare datorită unei proliferări celulare exagerate de natură bacteriană, virotică, canceroasă etc. **b)** V. *adenoidită*.

veghetór (IND. TEXT.), dispozitiv de control al războiului de ţesut automat, care comandă oprirea războiului în cazul ruperii firelor.

vehícul (lat. *vehor* „sînt dus, purtat"; TRANSP.), sistem tehnic (maşină) construit pentru a se putea deplasa pe o cale de comunicaţie, prin rulare (pe roţi), alunecare sau plutire, şi care este folosit pentru transportul persoanelor ori al mărfurilor *(v. de transport)*, pentru efectuarea unei anumite lucrări *(v. tehnic)* sau în scopuri militare *(v. de luptă)*. După natura căii de comunicaţie se deosebesc: *v. terestre* (rutiere sau feroviare); *v. suspendate*, care se deplasează pe o cale de circulaţie montată la înălţime pe stîlpi şi constituită fie din şine metalice (ex. la vagoane de cale ferată suspendată, la transportoare, la poduri rulante etc.), fie din cabluri (ex. la cabine sau la vagonete de funicular); *v. subterane* (ex. locomotivele şi vagonetele de mină, vagoanele de metropolitan); *v. nautice* (ex. navele de suprafaţă, submarinele); *v. aeriene* (aeronavele); *v. cosmice*, care se deplasează în spaţiul cosmic şi sînt propulsate cu ajutorul rachetelor.

Veksler, Vladimir Iosifovici (1907—1966), fizician sovietic; a fost membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. A studiat radiaţiile X şi cosmice. În 1944 a elaborat principiul autofazării particulelor care a permis construirea unor noi tipuri de acceleratoare (fazotronul, sincrotronul etc.). Laureat al Premiului Lenin (1959).

vel- (în evul mediu în ţările române), prefix slav alăturat unei titulaturi pentru a-i arăta rangul; înseamnă „mare" (ex. vel-armaş, vel-vistier, vel-spătar etc.).

veláră (lat. *velum* „pînză, văl"; LINGV.), sunet care se articulează în partea posterioară a cavităţii bucale, prin atingerea sau prin apropierea rădăcinii limbii de vălul palatului. În limba română sînt **v.** consoanele *c*, *g* şi vocalele *u*, *o*. Consoanele **v.** se numesc şi *guturale*.

Velásquez *[veláscheθ]* (**Velázquez**), Diego de Silva (1599—1660), celebru pictor spaniol, născut la Sevilla dintr-o veche familie de origine portugheză. A studiat pictura cu Francisco Herrera (El Viejo) şi apoi cu Francisco Pacheco. Începuturile sale artistice sînt marcate de picturi religioase, naturi moarte, aşa-numitele „bedegones", şi mai ales de tablouri de gen („Doi băieţi", „Vînzător de apă în Sevilla", „Femeie prăjind ouă"), care mărturisesc tendinţa către o viziune de sinteză, predilecţie pentru plasticitatea formelor şi influenţa „tenebroşilor" în practicarea contrastelor puternice ale clarobscurului. Apreciat de Filip al IV-lea, **V.** este ataşat curţii. A vizitat Italia, unde a studiat în special pictura veneţiană (Tiziano), l-a cunoscut pe Ribera şi a executat mai multe lucrări, printre care portretul papii Inocenţiu al X-lea. Opera sa, deşi redusă ca număr de lucrări, este valoroasă prin concepţia despre artă, eliberată de misticism şi preocupată de realitate, viziunea sa plecînd de la lumea înconjurătoare, fără a avea o idee preconcepută despre frumuseţe. În puţinele sale lucrări religioase, **V.** pune accentul pe ambianţa profană, desprinsă de subiect, alegînd uneori o bucătărie („Iisus la Marta şi Maria"), alteori o tavernă rustică („Hristos şi pelerinii din Emaus") şi nu pe prezenţa personajelor sacre. În tematica mitologică, zeii locuiesc pe pămînt, dedîndu-se la ocupaţii obişnuite. Astfel, tabloul „Băutorii" este o scenă rustică de gen, în care Bachus apare ca un personaj rătăcit în mijlocul ţăranilor. Studiul omului depăşeşte aici limitele portretului static, tradiţional; trupurile sînt modelate puternic, iar cadrul este un peisaj în care artistul a pus noi probleme de lumină. „Atelierul lui Vulcan" este o imagine a muncii dintr-o fierărie obişnuită, în care numai Apolo este uşor idealizat. Fidel concepţiei potrivit căreia figurile, obiectele şi peisajul prezintă aceeaşi importanţă, **V.** a prezentat figura regelui la vînătoare fără a neglija cîinii, costumele şi accesoriile, a privit cu egală atenţie fizionomiile monarhilor, membrilor familiei regale, ca şi ale piticilor, bufonilor sau ale curtenilor cruzi şi abrutizaţi, fără să flateze şi fără accente caricaturale. Deşi îşi prezintă modelele în atitudini calme şi trăsături generoase **V.** descoperă, în simpla conformaţie a capului sau a feţei, caracterul, tipul uman căruia îi aparţin („Portretul ecvestru al lui Baltasar Carlos", „Filip al IV-lea în costum de vînătoare", „Infanta Margareta", „Mariana de Austria", „Don Moro"). Creaţia lui **V.** se caracterizează prin iscusita rezolvare compoziţională, prin sobrietate şi distincţie. Astfel, cu o deosebită capacitate de sinteză sugerează prezenţa masivă şi impunătoare a armatei în „Predarea cheilor oraşului Breda" sau ne introduce în viaţa obişnuită a palatului în „Meninele". După stabilirea sa la Madrid şi după contactul cu Rubens, tehnica lui **V.** se simplifică. Pasta, care păstrează strălucire şi variaţii de lumină, se subţiază şi sugerează, prin tuşe delicate, atît vitalitatea carnaţiei, cît şi fineţea broderiilor, volumele fiind reduse la subtile valoraţii de colorit. Prin ataşamentul faţă de realitate şi simţul subtil al ambianţei, arta lui **V.** anticipează pictura modernă.

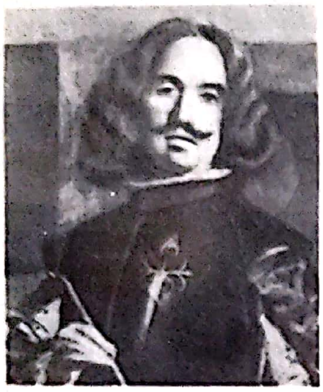

Velasquez (autoportret)

Velázquez (de Cuéllar) *[veláθcheθ de cuel'ár]*, Diego (c. 1465 — c. 1523), conchistador spaniol. A însoţit pe Cristofor Columb în a doua călătorie spre America, ajungînd în 1493 în Haiti. **V.** a cucerit insula Cuba (1511—1514), devenind guvernator al acesteia, şi a organizat între 1517 şi 1519 două expediţii care au explorat Marea Caraibilor şi au atins coasta Mexicului. A însărcinat pe H. Cortez cu conducerea expediţiei în Mexic (1519).

vélă (NAV.), pînză de in, de cînepă sau de bumbac, formată din mai multe fişii numite *ferţe*, cusute între ele, legată de o vergă, de un pic sau de o parîmă (manevră curentă) a unei nave cu pînze. **V.** au rolul de a asigura deplasarea navei sub acţiunea curenţilor de aer. După formă, **v.** poate fi: trapezoidală *(v. aurică)*, triunghiulară *(v. latină)* sau dreptunghiulară *(v. pătrată)*. Totalitatea **v.** unei nave cu pînze poartă numele de *velatură*.

Velican, Vasile (n. 1904), agronom român, profesor la Institutul agronomic „Dr. P. Groza" din Cluj, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România. Prin lucrările sale a contribuit la dezvoltarea cercetărilor ştiinţifice din agricultură, mai ales în domeniul ameliorării plantelor. A creat mai multe soiuri de porumb şi de cartof. Op. pr.: „Fitotehnie" (în colaborare, 1956).

veliér (NAV.) v. **corabie.**

Velini, Anton (c. 1817—1873), pedagog român. În 1839 şi-a luat doctoratul în filozofie la Viena. A fost profesor la Academia Mihăileană şi director la Şcoala normală „Vasile Lupu" din Iaşi. A tratat sistematic, printre primii la noi, problemele metodicii şi ale educaţiei intelectuale, morale şi fizice în „Manual de metodică şi pedagogie pentru profesorii şcoalelor primare" (1860).

velít (în evul mediu în ţările române), termen care desemna locul de frunte al unei categorii de boieri în ierarhia boierească; însemna „mare". Boierul **v.** era un boier de rangul întîi.

Vellescu, Ştefan (1838—1899), actor român. Elev al lui Millo şi Pascaly şi, la Paris, al lui Régnier, părăseşte curînd scena pentru a se dedica predării artei dramatice la Conservatorul din Bucureşti. A fost profesorul Aristizzei Romanescu, al lui Grigore Manolescu, C. Nottara, I. Brezeanu, V. Toneanu, P. Liciu ş.a. Adversar convins al manierismului (academic sau romantic), a evoluat pe linia realismului interpretării. Promotor al literaturii dramatice originale, istoriograf şi memorialist al teatrului, în ultimii ani de viaţă, ca subdirector al Teatrului naţional din Bucureşti, şi-a îmbinat activitatea profesorală cu cea de regizor.

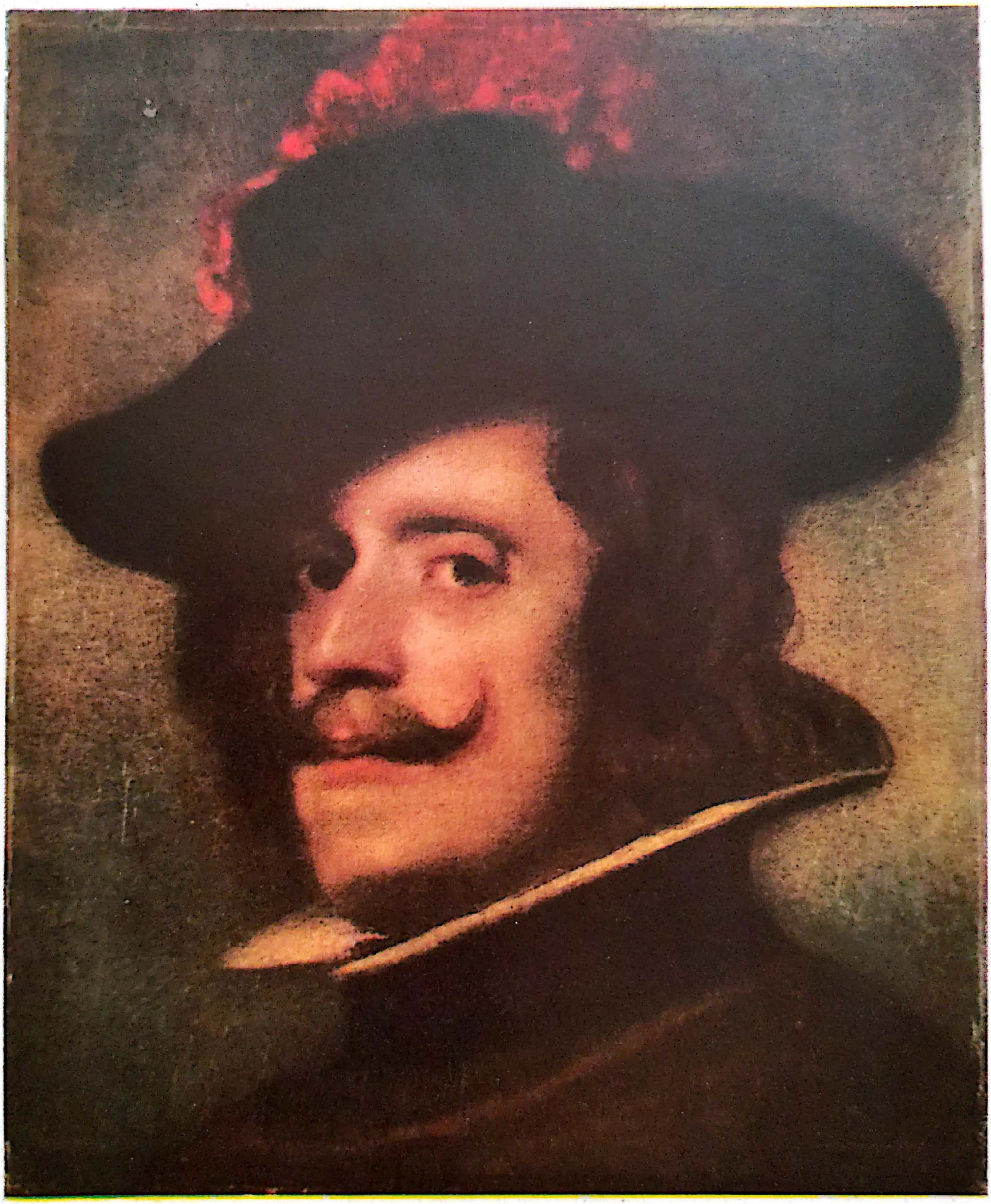

VELASQUEZ: Portretul lui Filip al IV-lea. *Ulei pe pînză. Muzeul de artă al Republicii Socialiste România*

vélniș *(Ulmus levis)*, arbore din familia ulmaceelor, înalt pînă la 35 m, cu scoarța cenușie-brună, exfoliată în solzi subțiri. Lemnul nu are o valoare deosebită. Crește în zona de cîmpie și dealuri, mai mult pe lîngă ape. Sin. *vînj.*

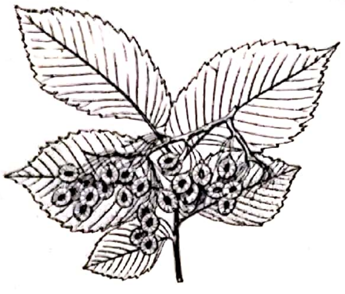

Velniș

velodróm (lat. *velox* „iute" și gr. *dromos* „cursă"), bază sportivă (descoperită sau acoperită total sau parțial), prevăzută cu o pistă de formă ovală, construită din beton armat, lemn sau pămînt, special amenajată pentru diferite curse cicliste (de viteză, de urmărire, de semifond). Lungimea pistei **v.** variază de la 333,33 m la 400 m, iar lățimea de la 6 la 10 m; înclinația pistei față de orizontală variază de la 22 la 40°.

vemelián (GEOL.) v. **ludian.**

vénă (ANAT.), vas sanguin în care sîngele circulă spre inimă. În general, **v.** au traiecte asemănătoare cu ale arterelor, astfel că, de obicei, două vene întovărășesc o arteră. Spre deosebire de artere, **v.** au pereți subțiri și moi, din loc în loc cu valvule care împiedică refluxul sîngelui. Sîngele venos este de culoare închisă, datorită bioxidului de carbon cu care se încarcă trecînd prin capilare; numai **v.** pulmonare conduc sîngele arterial (de la plămîn la inimă). — *Vene azigos*, vene care colectează sîngele venelor intercostale, vărsîndu-l în cava superioară. Există o mare și o mică *v.a.* Sistemul *v.a.* asigură o anastomoză naturală între vena cavă superioară și cea inferioară. —*Vene cave*, trunchiuri venoase importante care colectează sîngele de întoarcere de la nivelul capului, gîtului, extremităților superioare și pieptului *(v.c. superioară)* și, respectiv, de la nivelul extremităților inferioare, viscerelor pelviene și abdominale *(v.c. inferioară)*. — *V. portă*, trunchi venos scurt și gros, format din unirea venelor mezenterică superioară cu cea splenică, în spatele gîtului pancreasului. Pătrunde în ficat la nivelul hilului hepatic, unde se împarte în capilare venoase fine, care împînzesc tot țesutul hepatic, reunindu-se apoi în vena suprahepatică. Prin *v.p.* sînt transportați în ficat produșii alimentari absorbiți la nivelul intestinului subțire.

Venceslav v. **Václav.**

Vencov, Ștefan (1899—1955), fizician român; a fost profesor la Institutul politehnic din București și membru al Academiei R.P.R. A adus contribuții în domeniul descărcărilor electrice în gaze și a cercetat spectrele de absorbție a numeroase substanțe.

Vendée *[vãdé]*, regiune în vestul Franței, pe coasta Oceanului Atlantic, cuprinsă între Nantes și La Rochelle. Aici a izbucnit, în martie 1793, răscoala contrarevoluționară monarhistă îndreptată împotriva revoluției franceze. Înfrîntă la sfîrșitul anului 1793, armata contrarevoluționară n-a încetat rezistența decît în 1796.

vendetta (ital. „răzbunare"), cutumă justițiară, frecventă în Corsica, potrivit căreia o stare de inimiciție, provocată de o ofensă sau de un omor, se extinde și se transmite asupra tuturor rudelor victimei, care își asumă obligația de a o răzbuna.

Vendryès *[vãdriés]*, Joseph (1875—1960), lingvist francez, elev al lui A. Meillet. A fost profesor la Universitatea din Clermont-Ferrand și la cea din Caen, apoi la École des Hautes Études (Paris) și la Sorbona. A condus publicațiile „Revue celtique" și „Études celtiques". Autor a numeroase studii de lingvistică indoeuropeană, în special asupra limbilor clasice și celtice, precum și al unor studii de teorie a limbii. Op. pr.: „Limbajul" (1921).

venectazie (lat. *vena* „venă" și gr. *ektasis* „dilatație"; MED.), dilatație a unei vene. Varicele sînt exemple tipice de venectazie.

venerologie (MED.), ramură a medicinii care studiază bolile contagioase ale organelor genitale masculine și feminine. Cele mai importante boli venerice sînt blenoragia, șancrul moale, sifilisul. V. și *dermatovenerologie.*

venesécție (MED.) v. **flebotomie.**

venéți **1.** Populație indoeuropeană, așezată în antichitate în nord-estul Italiei. A fost supusă de romani în anul 183 î.e.n. De la **v.** vine numele orașului Veneția. **2.** Denumire a triburilor celtice de navigatori temerari din Armoricum (Bretania). Au fost supuși de Cezar în anul 56 î.e.n.

Veneția, oraș în nord-estul Italiei, situat pe 118 insule într-o lagună a Mării Adriatice. 360 240 loc. (1964). Cartierele orașului sînt străbătute de canale în loc de străzi, concentrîndu-se în Canal Grande (3,8 km). În oraș există aproximativ 400 de poduri. Legătura cu uscatul continental se face printr-o linie de cale ferată și o șosea. Important port maritim. Centru comercial. Industria modernă este dezvoltată în cartierele suburbane, situate pe țărm: *Marghera* (metalurgie neferoasă, termocentrală electrică, șantier naval, prelucrarea petrolului, industrie chimică, textilă și alimentară); *Mestre* (construcții de mașini și ateliere feroviare) etc. În partea insulară a orașului există întreprinderi din ramurile tradiționale: șantiere navale, arsenal, industria hîrtiei, textilă (mătase), sticlărie de artă (la *Murano)*, dantele (la *Burano)*. Stațiune balneară *(Lido)*, renumit centru turistic. Numeroase monumente, palate și ansambluri arhitectural-urbanistice importante: piața San Marco și Basilica, monument bizantin cu decorație de marmură și mozaic (sec. al XI-lea), Canal Grande, Ponte di Rialto, Campanila, Palatul Ducal (Dogilor) (sec. XV — XVI), închisorile, Puntea suspinelor (sec. al XVII-lea), Turnul orologiului (sec. al XV-lea), statuia ecvestră a lui B. Colleoni. Cele mai cunoscute dintre cele nouăzeci de biserici sînt: S. Maria della Salute, S. Zanipolo,

Veneţia. Puntea suspinelor

S. Maria dei Frari, S. Giorgio Maggiore, S. Maria dei Miracoli. Dintre palate se pot cita: Ca'd'oro, Contarini-Fasan sau casa Desdemonei, Corner-Spinelli, Foscari (toate din secolul al XV-lea), Vendramin-Calergi, Scuola San Marco (secolul al XVI-lea). Muzee bogat înzestrate cu opere de artă; Academia de bele-arte, muzeul Correr, Muzeul de artă modernă ş.a. cuprind opere în special ale şcolii veneţiene (Bellini, Carpaccio, Giorgione, Tiziano, Tintoretto, Veronese, Tiepolo, Guardi, Sansovino etc.); Biblioteca Nazionale Marciana, una dintre cele mai celebre biblioteci din lume. **V.** este în acelaşi timp sediul unor importante manifestări internaţionale, periodice, de artă (Festivalul internaţional de artă cinematografică, Bienala de arte plastice, Festivalul de muzică, Festivalul de teatru). — *Istoric.* Întemeiată în sec. al V-lea e.n., **V.** s-a aflat în sec. VI—VIII sub suzeranitatea nominală a Imperiului bizantin. Din sec. al XI-lea a devenit un însemnat centru meşteşugăresc şi comercial. Mare putere maritimă, **V.** a împărţit împreună cu Genova, rivala sa, hegemonia comercială şi politică în bazinul oriental al Mării Mediterane, avînd rolul unui adevărat intermediar între Orient şi Occident. Veneţia a sprijinit cucerirea Constantinopolului de către cruciaţi (1204), anexînd apoi o parte din Pelopones, insula Creta şi punînd stăpînire asupra unor importante puncte de pe litoralul de sud şi de est al Peninsulei Balcanice. Înfrîngerea definitivă a Genovei (1381), extinderea posesiunilor din Italia (anexarea Veronei, Padovei şi Ravennei), ocuparea insulelor Corfu (1386) şi Cipru (1489) au marcat în sec. XIV—XV apogeul puterii politice a republicii veneţiene. **V.** a fost o republică aristocratică condusă de un *doge* (din 697) şi de Marele Consiliu (din sec. al XII-lea), din care s-a desprins, în sec. al XIII-lea, un organ executiv, Micul Consiliu (Consiliul celor 40). Ocuparea de către Imperiul otoman a posesiunilor veneţiene, îngrădirea comerţului cu Levantul, mutarea axei comerciale a lumii din Mediterana spre ţărmurile Atlanticului au dus, în sec. XVI—XVII, la declinul puterii economice şi politice a Veneţiei. În evul mediu, **V.** a întreţinut însemnate legături comerciale, politice şi culturale cu ţările române. Prin pacea de la Campo-Formio (1797), **V.** a fost inclusă în Imperiul habsburgic; după ocupaţia napoleoneană (1805 — 1815), Congresul de la Viena a reconfirmat stăpînirea habsburgică asupra **V.** În martie 1848, **V.** s-a proclamat republică, rezistînd cu eroism, pînă în august 1849, asediului trupelor austriece. În 1866 a intrat în componenţa regatului Italiei. În timpul ocupaţiei hitleriste (1943—1945) a fost unul din principalele centre ale rezistenţei antifasciste.

Veneţianov, Aleksei Gavrilovici (1780—1847), pictor rus, unul dintre întemeietorii picturii de gen ruse. Cele mai caracteristice dintre lucrările sale cuprind teme din viaţa satului, reprezentată cu lirism în aspectele ei luminoase („La arat", „Curăţirea sfeclei", „La seceriş" ş.a.). Autor de portrete şi maestru al caricaturii social-politice.

Veneziano *[veneţiáno]*, Domenico (? —1461), pictor italian, influenţat de Masaccio şi Donatello. A pictat, împreună cu Piero della Francesca, elevul său, fresce astăzi dispărute. **V.** a introdus în arta florentină o nouă viziune a culorii, printr-o tentă clară şi armonioasă, realizînd un spaţiu mai aerat („Adoraţia magilor", 1435; „Madonna de Santa Lucia dei Magnoli", 1445). E reprezentat în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România prin tabloul „Fecioara şi pruncul".

Venezis, Ilias (n. 1904), prozator neogrec. S-a născut în Anatolia. Participant la războiul turco-grec (1919—1922), a fost deportat şi condamnat la muncă forţată. Eliberat în 1923, s-a stabilit la Atena. S-a făcut cunoscut prin romanul „Matricola 31 328" (1931), în care relatează, într-un stil nervos şi concis, episoade din deportare. Mai puţin crispate, dar pătrunse de o concepţie fatalistă, sînt romanele „Pămînt eolian" (1943), puternică evocare a anilor copilăriei, în care elementele reale se îmbină cu visul şi legenda, „Seninătate" (1939), tablou al mizeriei coloniştilor greci repatriaţi, „Exodul" (1951), inspirat din anii celui de-al doilea război mondial ş.a.

Venezuela *[venesuéla]* *(Statele Unite ale Venezuelei)*, stat în nordul Americii de Sud, situat între Columbia, Brazilia, Guyana (fostă colonie britanică), Oceanul Atlantic şi Marea Caraibilor. Suprafaţa: 912 050 km^2. Populaţia: 8 722 000 loc. (1965), în special metişi şi creoli, în rest negri, indieni şi mulatri. Capitala: *Caracas*. Limba de stat: spaniola. Partea vestică a ţării are relief muntos, puternic fragmentat (Sierra de Perija, Cordillera Mérida, care atinge

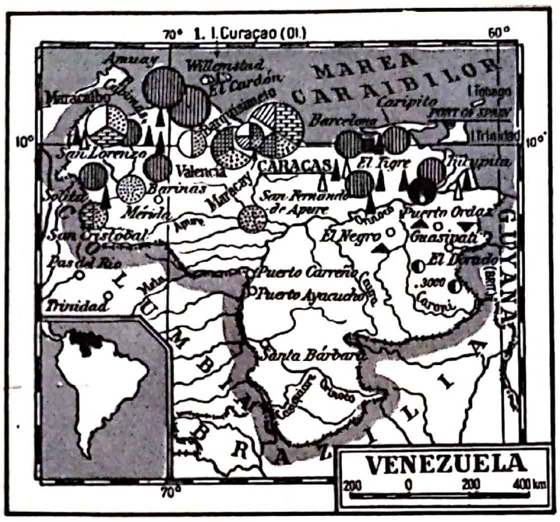

5 002 m, Anzii Caraibi ş.a.), cuprinzînd şi o mare depresiune tectonică, bogată în zăcăminte de petrol, în care se află cîmpia, laguna şi golful Maracaibo. Partea centrală este ocupată de o cîmpie întinsă, Cîmpia Orinocului, cu altitudini cuprinse între 40 şi 150 m în vest, 300 şi 350 m în est. Partea sud-estică este situată în cadrul Podişului Guyanelor. Climă subecuatorială, cu un semestru ploios şi unul secetos; în Cîmpia Orinocului, climă ecuatorială. Reţeaua hidrografică este formată de Orinoco şi de afluenţii săi. Pe pantele munţilor şi în Podişul Guyanelor predomină pădurile subecuatoriale cu frunze căzătoare, iar în părţile mai umede pădurile ecuatoriale veşnic verzi. Cîmpia Orinocului şi cîmpia Maracaibo sînt acoperite de savane. Mari zăcăminte de petrol, minereu de fier şi de mangan, aur, diamante; mai există minereuri de nichel şi de cupru, azbest, magnezit, sulf, cărbune. Este o ţară în curs de dezvoltare, în care monopolurile din S.U.A. deţin poziţii dominante; economia ei se bazează în special pe industria extractivă. **V.** deţine locul al treilea în lume în extracţia de petrol (182 mil. t în 1965) şi un loc important în producţia de minereu de fier. Peste 1/4 din petrolul extras se prelucrează în rafinăriile din ţară. Dintre celelalte ramuri ale industriei prelucrătoare, mai importante sînt industria textilă (în Valencia, Caracas), alimentară (ulei, zahăr, conserve de carne ş.a.) şi de pielărie, încălţăminte, reprezentate în general prin întreprinderi mici. Mai există industrie siderurgică, a materialelor de construcţie, chimico-farmaceutică, asamblare de automobile. În agricultură predomină marea proprietate funciară. Culturile agricole ocupă suprafeţe restrînse. Se cultivă porumb, manioc, legume, orez, bananieri, cafea, cacao, trestie de zahăr, bumbac, agave, tutun. Pe păşunile naturale din Cîmpia Orinocului se cresc cornute mari pentru carne şi pentru lapte. Pe litoral se practică pescuitul. Venezuela exportă în special petrol şi produse petroliere (peste 90% din valoarea exportului), minereu de fier, cafea, cacao; se importă produse industriale şi alimente. Principalii parteneri comerciali: S.U.A., ţările Europei occidentale, Brazilia, Argentina. — *Istoric.* Teritoriul **V.** a fost locuit din timpuri străvechi de indieni (amerindieni) din familiile de limbi *cibcea*, *aravakă* şi *caraibă*. După descoperirea Americii de către Columb, teritoriul **V.** a fost cucerit, începînd din prima jumătate a sec. al XVI-lea, de către conchistadorii spanioli. Indienii (amerindienii) au fost aproape în întregime exterminaţi. Pînă la războiul pentru independenţa coloniilor spaniole din America Latină (1810—1826), teritoriul **V.** a făcut parte din viceregatul spaniol Noua Granadă. Stînjenită în dezvoltarea sa de către Spania, burghezia creolă din **V.** a dat semnalul revoltei; în 1806 a avut loc în **V.** cea mai însemnată dintre luptele prerevoluţionare din America Latină, condusă de Francisco Miranda, care, după proclamarea în 1811 a independenţei **V.**, a devenit conducătorul republicii şi comandantul suprem al armatei venezuelene. Între anii 1819 şi 1830 **V.** a făcut parte din republica federativă Marea Columbie, creată de Bolívar, iar în 1830 a devenit stat de sine stătător. În prima jumătate a sec. al XIX-lea, în ţară a început penetraţia capitalului englez, care la sfîrşitul sec. al XIX-lea a început să fie înlăturat de cel nord-american. În 1909, în urma unei lovituri de stat, puterea a fost preluată de Juan Vicente Goméz, care a instaurat în ţară un regim dictatorial (1909—1935). În 1918 s-a început exploatarea zăcămintelor petrolifere. Ca urmare a dezvoltării industriale, în sec. al XX-lea a luat avînt în **V.** mişcarea muncitorească, iar în 1937 a fost creat Partidul Comunist din **V.**, care a activat o vreme în ilegalitate. În cel de-al doilea război mondial **V.** s-a situat de partea coaliţiei antihitleriste. În timpul şi mai ales după cel de-al doilea război mondial, economia ţării a fost subordonată tot mai mult intereselor monopolurilor nord-americane. În urma alegerilor din 1947 (primele alegeri libere şi generale din istoria ţării), preşedinte al **V.** a devenit Rómulo Gallegos, candidatul partidului Acţiunea democratică, care a iniţiat un larg program de reforme menite să asigure dezvoltarea economiei ţării; cercurile reacţionare au organizat însă o lovitură de stat în 1948, puterea fiind preluată de o juntă militară, care a dus o politică antipopulară dictatorială accentuată, îndeosebi în timpul preşedinţiei lui Pérez Jiménez (1952—1958). În august 1957 s-a constituit, din iniţiativa Partidului Comunist din **V.**, o juntă patriotică, formată din reprezentanţii tuturor partidelor de opoziţie (Partidul comunist, Acţiunea democratică, Uniunea republican-democratică, Partidul social-creştin). În 1958 dictatorul Pérez Jiménez a fost înlăturat de către o mişcare civico-militară şi înlocuit printr-o juntă guvernamentală, condusă de W. Larrazabal, în care au intrat şi reprezentanţii juntei patriotice. Liderul partidului Acţiunea democratică, Rómulo Betan-

court, devenit președinte al **V.** (1959—1963), a abandonat treptat programul juntei patriotice, pozițiile-cheie fiind acaparate de marea burghezie de orientare proamericană. Împotriva politicii antinaționale a lui Betancourt, în țară a luat naștere o puternică mișcare de partizani; în 1962 a fost creat Frontul de eliberare națională, din care fac parte Partidul Comunist din **V.**, partidul Mișcarea revoluționară de stînga (constituit din aripa de stînga a partidului Acțiunea democratică) și aripa de stînga a Uniunii republican-democratice. **V.** este o republică federativă. Șeful statului și al guvernului este președintele, ales pe termen de cinci ani. Organul legislativ suprem este Congresul Național (parlamentul) bicameral. Partide politice: Acțiunea democratică; Partidul național-revoluționar; Uniunea republican-democratică; Frontul național democratic; Avangarda popular-națională. Partidul Mișcarea revoluționară de stînga și Partidul Comunist din **V.** au fost lipsite în 1963 de dreptul de a participa la activitatea politică.

venín (BIOL., FARM.), substanță toxică secretată de organele anumitor plante sau animale, care poate fi introdus în organism pe cale bucală sau prin mușcătură ori înțepătură, producînd efecte toxice sau letale. Aproape toate clasele de animale au reprezentanți care elaborează **v.**, mai răspîndiți fiind cei din rîndul insectelor, arahnidelor și reptilelor (șerpii). **V.** de origine animală au în general structură proteică. La plante, **v.** sînt mai rare, dar frecvente la ciuperci. **V.** de origine vegetală sînt în general alcaloizi (muscarină, aconitină, atropină, nicotină etc.) sau glucozide (strofantină). La baza acțiunii **v.** stau reacțiile chimice cu substanțele din componența celulei și țesuturilor, precum și cu cele care iau parte în metabolismul tisular. Unele **v.** au selectivitate, blocînd funcțiunile sîngelui, ale celulei nervoase, inimii etc. Împotriva intoxicațiilor cu **v.** au fost elaborate seruri specifice (ex. ser antiviperin, ser antilatrodectic). În terapeutică se utilizează în anumite doze și concentrații **v.** de albine, de cobra, de vipere și de broască.

venít (EC.), totalitatea mijloacelor materiale sau bănești care revin unei persoane fizice sau juridice în procesul repartiției. **V.** pot fi: *primare* (cînd se formează în procesul distribuirii venitului național) și *derivate* sau *secundare* (cînd se formează în procesul redistribuirii venitului național). În societatea împărțită în clase antagoniste, **v.** clasei dominante provine din exploatarea oamenilor muncii (profitul întreprinzătorului, dobînda capitalului de împrumut, renta funciară etc.), **v.** claselor exploatate provine din muncă, iar **v.** statului provine din impozite, taxe, emisiune de bani de hîrtie etc., constituind, de regulă, forme de exploatare suplimentară a celor ce muncesc. În socialism, **v.** populației îmbracă forma salariilor muncitorilor și funcționarilor, a retribuției în natură și în bani a membrilor cooperativelor agricole de producție, a retribuției meșteșugarilor cooperativizați, a bunurilor provenite din lotul de folosință sau din gospodăria individuală etc.; **v.** întreprinderilor și organizațiilor de stat și cooperatiste provine din vînzarea produselor, din executări de lucrări sau din prestări de servicii și își au izvorul în produsul creat de munca pentru societate; **v.** statului provine în proporție covîrșitoare din prelevări din **v.** întreprinderilor și organizațiilor economice socialiste și în mică măsură de la populație. — *V. brut*, venitul unei persoane fizice sau juridice înainte de plata impozitelor către stat. După plata acestora rămîne *venitul net*. — *Venitul net al societății*, partea, în expresie bănească, din venitul național creată în socialism de munca pentru societate a lucrătorilor ocupați în sfera producției materiale. În întreprinderile de stat, o parte din *v. n. al s.* rămîne la dispoziția acestora *(venit net al întreprinderii)*, iar cealaltă parte merge la fondul centralizat al statului *(venit net centralizat al statului)*. În cooperativele agricole de producție și în cooperativele de producție meșteșugărești, o parte din *v. n. al s.* rămîne la dispoziția acestora pentru lărgirea producției și pentru satisfacerea altor nevoi social-culturale ale membrilor, iar cealaltă parte se mobilizează la dispoziția statului prin intermediul impozitului și al sistemului prețurilor, contribuind la acoperirea nevoilor generale ale societății. — *Venitul net al întreprinderii*, partea din venitul net al societății socialiste care se lasă la dispoziția întreprinderii în care a fost creat, îmbrăcînd forma de beneficiu. În România, *v. n. al î.* servește pentru constituirea fondului întreprinderii, rambursarea creditelor pentru mica mecanizare și perfecționarea proceselor tehnologice și pentru acoperirea prin redistribuire a pierderilor planificate; ceea ce rămîne alimentează venitul net centralizat al statului. *V.n. al î.* în G.A.S. mai servește și la constituirea fondului de dezvoltare și consolidare și a fondului de asigurare. — *Venitul net centralizat al statului*, partea din venitul net al societății socialiste care se mobilizează la dispoziția statului pentru acoperirea nevoilor generale ale societății. În țara noastră, *v.n. c. al s.* se concentrează la bugetul de stat pe calea impozitului pe circulația mărfurilor, a cotelor-părți din beneficii, a contribuțiilor pentru asigurările sociale, a impozitelor și taxelor locale, a impozitului pe terenurile cooperativelor agricole de producție, a impozitului pe veniturile cooperativelor etc. *V.n.c. al s.* se utilizează pentru finanțarea economiei naționale, a acțiunilor social-culturale, a apărării țării și a administrației statului. — *Venituri bugetare*, totalitatea veniturilor înscrise în bugetul de stat, destinate să servească la formarea mijloacelor bugetare. — *Venituri extrabugetare*, totalitatea veniturilor din care se formează mijloacele speciale extrabugetare.

venit național, parte a *produsului social total* care rămîne după înlocuirea mijloacelor de producție consumate în decursul unei perioade date (de obicei un an); reprezintă valoarea nou creată. În forma sa naturală, **v.n.** constă din bunuri de consum şi din mijloace de producţie. **V.n.** se creează în sfera producţiei materiale şi constituie izvorul veniturilor tuturor claselor şi grupurilor sociale. Mărimea **v.n.** într-o ţară depinde de nivelul productivităţii muncii şi de numărul lucrătorilor din sfera producţiei materiale. În societăţile bazate pe exploatare, în procesul *distribuirii* şi *redistribuirii* *v.n.* cea mai mare parte a lui revine claselor exploatatoare, iar o parte însemnată din **v.n.** este destinată unor cheltuieli neproductive care nu sînt utile societăţii. În socialism, prin distribuirea şi redistribuirea lui se urmăresc dezvoltarea rapidă şi armonioasă a economiei şi culturii şi ridicarea continuă a nivelului de trai al poporului. În România, în perioada 1951—1965, **v.n.** a crescut, în medie, cu 10% pe an (în timp ce în perioada 1929—1937 a crescut cu numai 1,1% pe an). În asigurarea unui ritm înalt de creştere a **v.n.** în ţara noastră, un rol hotărîtor l-a avut industrializarea socialistă, care a dus la schimbarea structurii economiei naţionale şi la asigurarea progresului tehnic multilateral. Astfel ponderea industriei (care asigură o productivitate a muncii mult superioară agriculturii) în producerea **v.n.** a crescut de la 30,8% în 1938 la 48,9% în 1965. Îmbinarea optimă a *acumulării* şi a *consumului* în fiecare etapă dată a construcţiei socialiste asigură înfăptuirea reproducţiei socialiste lărgite şi creşterea sistematică a bunăstării poporului.

venituri reale ale populaţiei, cantitatea totală de bunuri şi de servicii de care dispun oamenii muncii la un moment dat. Mărimea **v. r. ale p.** depinde de mărimea salariului real şi de volumul cheltuielilor făcute de stat pentru satisfacerea în comun a unor necesităţi social-culturale.

Venizelos, Eleutherios (1864—1936), om de stat liberal grec. În mai multe rînduri prim-ministru (între 1910 şi 1933), a condus politica ţării în perioada războaielor balcanice (1912—1913) şi în ultimii ani ai primului război mondial (de partea Antantei). Aflîndu-se în conflict cu familia regală, în 1935 **V.** a fost nevoit să se exileze.

ventíl 1. (TEHN.) Organ de închidere a circulaţiei aerului din valva camerelor de roţi pentru autovehicule. **2.** (ELT.) V. *redresor*.

ventilatór (MAŞ.), maşină sau mecanism constituit dintr-un rotor cu palete şi dintr-o carcasă sau numai dintr-un rotor cu palete şi utilizat pentru producerea unei diferenţe de presiune care provoacă deplasarea aerului sau a altor gaze. **V.** pot fi radiale sau axiale şi sînt folosite pentru primenirea aerului în diferite încăperi, pentru aerajul minelor, pentru răcirea instalaţiilor, maşinilor, a motoarelor de autovehicule etc.

ventiláţie 1. (TEHN., MED.) Operaţie sau proces de eliminare a aerului viciat dintr-o încăpere, mină etc. şi de înlocuire a lui cu aer proaspăt. **2.** (FIZIOL.) *Ventilaţie pulmonară*, proces fiziologic prin care se realizează circulaţia aerului în plămîni prin alternarea ritmică a inspiraţiei şi expiraţiei. Intensitatea *v.p.* se determină prin măsurarea volumului de aer care intră şi iese din plămîni în unitatea de timp. La omul normal, ea este de 7—8 l pe minut. Reducerea *v.p.* se produce în bolile aparatului respirator (emfizem pulmonar, scleroză pulmonară, silicoză etc.).

ventrícul (ANAT.), cavitate naturală, de dimensiuni reduse, în interiorul inimii sau al creierului. *V. inimii* sînt cele două cavităţi inferioare ale inimii din care sîngele este pompat în corp. Din **v.** drept sîngele este trimis prin artera pulmonară în plămîni, unde este oxigenat, iar din **v.** stîng sîngele ajunge în marea circulaţie prin artera aortă. *V. cerebrali* sînt cavităţi situate în interiorul masei creierului: doi ventriculi cerebrali laterali, un **v.** median (**v.** al III-lea) şi un al patrulea **v.,** situat în cerebel.

ventriculografíe (MED.), metodă de explorare radiologică a ventriculilor cerebrali după introducerea de aer în canalul rahidian sau direct în ventriculi ori după trepanaţia şi puncţia ventriculului. **V.** este folosită curent ca mijloc de investigaţie în neurochirurgie, pentru stabilirea diagnosticului de tumoare cerebrală.

véntru (FIZ.), domeniu dintr-un cîmp de unde staţionare în care amplitudinea uneia dintre mărimile periodic variabile ale cîmpului (ex. presiunea, viteza, deplasarea etc.) are valoare maximă. Domeniile pot fi puncte ventrale, linii ventrale sau suprafeţe ventrale, după cum corpul în care se produc undele staţionare este unidimensional, bidimensional sau, respectiv, tridimensional. Uneori, **v.** unei mărimi poate coincide cu nodul altei mărimi.

Ventura, Grigore (1840—1909), scriitor şi compozitor român. S-a născut la Galaţi. A fost profesor la Conservatorul din Bucureşti. A scris piese de teatru cu caracter satiric („Căsătoriile în lumea mare“, 1871) sau eroic („Curcanii“, 1878; „Traian şi Andrada“, 1893). Compoziţiile sale muzicale („Doi ochi“, „Hora de la Griviţa“, „Cîntecul gintei latine“ ş.a.) au un pronunţat caracter patriotic. S-a remarcat şi prin cronicile sale dramatice şi muzicale, publicate în „Revista literară“, „Revista contimporană“, „Literatorul“.

Ventura, Maria (1886—1954), actriţă română. A studiat la Conservatorul din Paris cu Silvain. A jucat împreună cu Sarah Bernhardt şi cu De Max,

M. Ventura

care au avut o mare influenţă asupra sa. După 1919 a jucat la Comedia franceză, a cărei societară a devenit ulterior. A interpretat rolurile eroinelor lui Racine, Molière, Cehov, Shaw, Pirandello, Lenormand, Mauriac etc. Între 1929 şi 1936 a dat anual spectacole la Bucureşti şi în ţară, cu ansamblul teatrului „Maria Ventura" pe care îl conducea. A jucat în piese de Al. Kiriţescu, M. Ştefănescu etc., dînd un mare imbold dramaturgiei româneşti. Artistă de mare sensibilitate, cu un ascuţit simţ al tragicului, dotată cu o voce impresionantă şi folosind o gestică elegantă, **V.** s-a înscris în şirul marilor actori români de reputaţie europeană.

Venturi, Adolfo (1856—1941), istoric de artă italian. Fondator al revistei „L'Arte". Autor al unei monumentale „Istorii a artei italiene" (22 vol., 1901—1936). *Lionello V.* (1885—1961), fiul lui Adolfo **V.**, critic şi istoric de artă. Profesor la Roma în anul 1931, a fost destituit şi a emigrat în urma refuzului său de a declara credinţă regimului fascist. Op. pr.: „Giorgione" (1923), „Gustul primitivilor" (1926), „Catalogul operei pictate, desenate şi gravate a lui Cézanne" (1936), „Arhivele impresionismului" (1939), „De la David la Courbet" şi „De la Manet la Lautrec" (1953).

Venturi, *tub* ~ (HIDROTEHN.), instrument folosit pentru determinarea vitezei de curgere şi a debitului unui curent de fluid, într-o conductă.

venturimétru (TEHN.), aparat pentru măsurarea debitului unui fluid, bazat pe căderea de presiune la curgerea fluidului printr-un tub Venturi, intercalat în conducta prin care circulă fluidul.

ventúză (ZOOL.), organ în formă de disc cu ajutorul căruia animalele (ex. unele lipitori, trematode, cestode) se pot fixa pe suporturi sau pe pradă.

Venus, străveche divinitate italică a primăverii şi a forţelor vegetative, protectoarea grădinilor, asimilată mai tîrziu cu Afrodita, zeiţa frumuseţii din mitologia grecilor. Venerată din cele mai vechi timpuri, cultul ei a fost celebrat cu mult fast în vremea lui Cezar şi a lui August, care considerau că neamul lor (Gens Iulia) se trăgea dintr-un descendent al zeiţei (Iulius sau Ascanius, fiul lui Enea). **V.** trecea drept „maica" poporului roman, deoarece din ea şi-ar fi tras obîrşia neamul Eneazilor (întemeietorii legendari ai puterii romane).

Venus (ASTR.), planetă a sistemului solar, a doua în ordinea depărtării de Soare, aflată la 0,723 unităţi-astronomice de el (108 000 000 km) şi făcînd o revoluţie completă în 225 de zile. Se vede seara sau dimineaţa *(luceafărul de seară* sau *luceafărul de dimineaţă)*, putînd ajunge la maximum 47° la est sau la vest de Soare. Strălucirea lui **V.** este cea mai mare după Soare şi Lună, putînd atinge mărimea stelară — 4. Face parte din familia planetelor asemănătoare cu Pămîntul: are diametrul egal cu 0,97 diametre terestre, masa egală cu 0,815 mase pămînteşti, densitatea medie de 4,95 g/cm^3. **V.** nu are sateliţi. Suprafaţa sa este acoperită de nori groşi, prin care nu se pot vedea detaliile solului; în atmosfera sa s-a pus în evidenţă, pe cale spectroscopică, în special CO_2. Recent, cu ajutorul radioastronomiei, s-a constatat că **V.** are o rotaţie retrogradă, cu o perioadă apropiată de cea a revoluţiei: 247 de zile; tot cu ajutorul radioastronomiei şi al rachetei cosmice Mariner II, care a trecut la 35 000 km de suprafaţa planetei la 14 decembrie 1962, s-a constatat că temperatura la suprafaţa lui **V.** este de ordinul a 400°C. **V.** posedă şi o emisiune de unde radioelectrice variabilă.

venzi, străveche populaţie slavă, localizată de scriitorii antici între cursul mijlociu al Vistulei şi cursul superior al Elbei.

Veracini, Francesco Maria (1690—1750), violonist şi compozitor italian, unul dintre cei mai proeminenţi interpreţi ai timpului său. A activat la Londra, Dresda şi Praga. F. M. Veracini a compus sonate şi concerte pentru vioară, opere, cantate ş.a.

Veracruz *[veracrús]*, oraş în Mexic, situat la ţărmul Golfului Mexic. 167 260 loc. (1963). Industrie alimentară, siderurgică (laminate), constructoare de maşini, uşoară. Centru comercial, nod feroviar şi aerian. Port important în special pentru exportul de zahăr, cafea, bumbac, banane, piei şi tutun.

verándă (ARHIT.), galerie exterioară (terasă sau balcon), acoperită şi protejată lateral cu geamlîc, care prelungeşte spaţiul camerei de zi. De origine orientală, acest element a fost utilizat în ţara noastră mai ales în arhitectura locuinţelor de tîrgoveţi din sec. al XIX-lea.

veratrínă (FARM.), alcaloid extras din rizomul şi rădăcinile de ştirigoaie *(Veratrum)*. Se prezintă sub formă de pulbere albă sau gălbuie. **V.** se utilizează ca emenagog, vermifug, precum şi în tratamentul gutei şi al reumatismului. Poate da fenomene de intoxicaţie.

verb (LINGV.), parte de vorbire care exprimă o acţiune sau o stare şi care se caracterizează printr-o flexiune proprie, numită *conjugare*. — *V. predicativ*, verb care, datorită înţelesului de sine stătător pe care îl are, poate constitui singur, cînd se găseşte la un mod personal, predicatul unei propoziţii. — *V. nepredicativ* (sau *copulativ*), verb care nu poate forma predicatul unei propoziţii decît cu ajutorul unui nume predicativ, avînd doar funcţiunea de copulă între subiect şi numele predicativ; un asemenea verb este, în primul rînd, *a fi*, cu sensul lui cel mai abstract, pur gramatical (în construcţii ca *el este vesel, este student* etc.), dar şi unele verbe care participă cu sensul lor lexical la sensul predicatului nominal în care intră (ex. *a deveni*). — *V. auxiliar*, verb care serveşte la alcătuirea formelor verbale compuse (de timp, mod sau diateză), avînd rolul unui instrument gramatical; de ex. verbul *a avea*, ca auxiliar, intră în structura perfectului compus *(a venit)* şi a viitorului *(are să vină)*. Uneori se foloseşte acest termen (cu determinările „de mod", „de modalitate" sau

„de aspect") şi în locul celui de *verb semiauxiliar*. — *V. semiauxiliar*, verb care constituie împreună cu altul (acesta la infinitiv, la conjunctiv sau la supin) un complex cu sens unitar, în care el are rolul principal din punct de vedere gramatical (indică timpul şi modul, de obicei şi persoana pentru întreaga construcţie), precum şi pe acela de a imprima complexului o nuanţă de modalitate sau de aspect, în timp ce rolul principal din punct de vedere semantic îl are verbul dependent. Caracterul de *v.s.* este marcat uneori prin schimbarea sensului propriu în direcţia abstractizării lui (ex. *a veni* în construcţii ca *îmi vine să rîd*) şi prin diferiţi indici gramaticali ai legăturii dintre cele două verbe (identitatea de persoană, locul pronumelui reflexiv etc.). Unii lingvişti folosesc în locul termenului de *v.s.* pe acela de auxiliar, care este consacrat însă pentru verbele folosite în cadrul flexiunii. *V.s.* sînt de două feluri: de modalitate (sau de mod) şi de aspect. — *V. (semi)auxiliar de modalitate* (sau *de mod*), verb semiauxiliar care imprimă verbului dependent de el din punct de vedere gramatical o nuanţă modală de posibilitate (ex. *a putea*), de necesitate (ex. *a trebui*) sau de dorinţă (ex. *a fi* în construcţii ca *nu mi-a fost de cumpărat*). — *V. (semi)auxiliar de aspect*, verb semiauxiliar care imprimă verbului dependent de el din punct de vedere gramatical o nuanţă de aspect, marcînd mai ales momentele de început sau de sfîrşit ale acţiunii, mai rar caracterul ei durativ, ideea de continuare a acţiunii; ex. *a porni* şi *a prinde* în construcţii ca *porni a rîde, prinse să cînte* etc.). — *V. absolut*, verb tranzitiv cu complementul direct neexprimat (ex. verbele *a citi* şi *a scrie* în contexte ca *seara citesc* sau *scriu*, în care există un obiect al acţiunii, dar el nu este numit). — *V. neregulat*, verb la care flexiunea nu se produce după regulile obişnuite de la o temă generală, ci are anumite particularităţi, datorate fie amestecului de teme de la verbe diferite (ex. verbul *a fi*: *sînt, este, era, fu, fost*; v. formă supletivă), fie modificărilor fonetice mari ale rădăcinii (ex. verbul *a lua*, cu prezentul indicativ *iau, iei, ia*), fie păstrării unor resturi izolate ale unui procedeu morfologic mai vechi (ex. verbele româneşti *a da* şi *a sta* au unele forme cu rădăcina reduplicată; v. şi reduplicare), fie, în sfîrşit, folosirii unor desinenţe deosebite de cele generale (ex. verbul *a bea*). — *V. unipersonal*, verb care are forme flexionare (de mod şi de timp) pentru o singură persoană (a treia). Cele mai multe verbe unipersonale prin formă sînt impersonale prin conţinut (de ex. *a ploua, a se cuveni*). — *V. deponent*, verb care, deşi se conjugă cu mijloacele diatezei pasive, exprimă un sens activ. *V.d.* au existat în latină (ex. lat. *morior, mori, mortuus sum* „a muri"), dar au dispărut, devenind active, în trecerea de la latină la limbile romanice. — *V. semideponent* (în limba latină), verb activ ca sens, dar care se conjugă numai la timpurile şi la modurile derivate din tema prezentului după normele diatezei active, în timp ce la celelalte are forme de conjugare pasivă (ex. *gaudeo, gaudere, gavisus sum* „a se bucura").

verbénă (*Verbena hybrida*), plantă erbacee anuală din familia verbenaceelor, înaltă de 30–40 cm, cu flori albe, liliachii sau roşii, cultivată ca plantă decorativă.

verbicioára, cultură materială din epoca bronzului, răspîndită în centrul şi nordul Olteniei. Numele vine de la localitatea Verbicioara (reg. Oltenia), unde s-au descoperit pentru prima dată urme caracteristice acestei culturi.

Verbiţki, Timotei Aleksandrovici (sec. XVII), meşter tipograf ucrainean, care a lucrat în tipografia lui Matei Basarab de la mănăstirea Govora, dăruită domnului muntean în 1637 de către mitropolitul Kievului, Petru Movilă; a format tipografi români.

verbum declarandi (sau **dicendi**), termen latin pentru un verb care exprimă acţiunea de a spune, a întreba, a răspunde (ex. *a povesti, a zice* etc.).

verbum sentiendi, termen latin pentru un verb care exprimă o activitate a simţurilor (ex. *a vedea, a auzi, a simţi* etc.).

Vercingetorix, conducător al arvernilor (c. 72–46 î.e.n.), şeful coaliţiei triburilor de gali răsculaţi în anul 52 î.e.n. împotriva Romei. L-a înfrînt pe Cezar la *Gergovia*, dar, împresurat de romani la Alesia, a fost silit, după o rezistenţă eroică, să se predea. A fost executat la Roma după şase ani de captivitate.

Vercors *[vercór]* (pseudonimul lui *Jean Bruller*) (n. 1902), scriitor şi grafician francez. A luptat în Rezistenţă. S-a făcut cunoscut prin „Tăcerea mării" (1942, trad. rom. 1945), poveste sobră şi patetică a unei iubiri irealizabile dintre o franceză şi un ofiţer german în timpul ocupaţiei fasciste. A scris poezii, povestiri, romane şi piese de teatru, caracterizate prin profunzimea problematicii, valoarea emoţională şi deosebita preţuire acordată demnităţii umane (romanele „Armele nopţii", 1946; „Ochii luminii", 1948; „Animalele denaturate", 1952, trad. rom., transpus în piesa „Zoo, sau asasinul filantrop"). **V.** este şi creatorul unui procedeu de reproducere a picturilor (*calicromie*).

verde de Paris (CHIM.), cristale mixte de arsenit de cupru cu acetat de cupru, $3Cu(AsO_2)_2 \cdot Cu(CH_3COO)_2$. Este întrebuinţat ca insecticid. Se mai numeşte *verde de Schweinfurt*.

Verdeţ, Ilie (n. 1925), membru al Comitetului Executiv şi al Prezidiului Permanent al C.C. al P.C.R.; vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri al Republicii Socialiste România din 1965. Muncitor miner, a fost primit în rîndurile membrilor P.C.R. în 1945. Este absolvent al Şcolii Superioare de Partid, precum şi al Institutului de Ştiinţe Economice din Bucureşti. Începînd din 1948 a îndeplinit sarcini de răspundere în organe locale de partid (Reşiţa, Lugoj, Caransebeş). La Congresul al VII-lea al P.C.R. (1955), a fost ales membru supleant al C.C., la Congresul al VIII-lea (1960), membru al C.C., iar la Congresul al IX-lea (1965), membru supleant al Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R. Între anii 1954 şi 1965 a ocupat importante funcţii de răspundere în aparatul de partid: şef de secţie la C.C. al P.C.R., prim-secretar al Comitetului Regional Hunedoara al P.C.R. În 1965, a fost secretar al C.C. al P.C.R. La Plenara C.C. al P.C.R. din iunie 1966, a fost ales membru al Comitetului Executiv şi al Prezidiului Permanent al C.C. al P.C.R. Din 1961 este deputat în Marea Adunare Naţională.

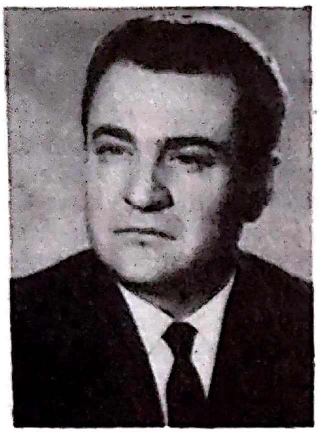
Ilie Verdeţ

Verdi, Giuseppe (1813—1901), mare compozitor italian, unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai teatrului liric din sec. al XIX-lea. A debutat la Scala din Milano cu opera „Oberto“ (1839). **V.** a simpatizat cu ideile revoluţiei din 1848, al cărei suflu eroic, patriotic şi libertar străbate întreaga sa operă. Călătoriile în oraşele Italiei şi în metropolele europene au contribuit la cunoaşterea vieţii contemporane, care şi-a găsit un puternic ecou în creaţia sa. Ea cuprinde aproape 30 de opere, muzică vocal-simfonică, celebrul „Requiem“ (1874), muzică de cameră („Cvartetul în mi minor“, 1873). Contribuţia sa la patrimoniul operei italiene în secolul al XIX-lea este fundamentală şi a avut un mare rol artistic şi social-politic. În prima perioadă de creaţie, **V.** a scris opere cu aluzii la situaţia Italiei din acea vreme: „Nabucco“ (1812), „Lombarzii“ (1843), „Bătălia de la Legnano“ (1849), ele transformîndu-l, prin avîntul lor revoluţionar, într-un portdrapel al Risorgimentoului, un simbol al mişcării de eliberare. Din cea de-a doua perioadă se remarcă „Rigoletto“ (1851), „Trubadurul“ (1851), „Traviata“ (1853), „Bal mascat“ (1859), „Forţa destinului“ (1862), „Don Carlos“ (1867), „Aida“ (1871), care aduc pe scenă expresia muzicală a pasiunii amoroase, a situaţiilor patetice de inspiraţie romantică. După o pauză, în amurgul vieţii, **V.** a creat capodoperele sale „Othello“ (1887) şi „Falstaff“ (1893), admirabile prin umanismul viziunii lor. Stilul său se caracterizează prin tehnica belcanto-ului, potenţată de o legătură organică cu adevărul scenic-dramatic, prin care anticipează verismul. Profunzimea liniei vocale este dublată de o tratare orchestrală sugestivă, deosebit de bogată, în special în ultimele lucrări.

G. Verdi

Concepţia sa componistică se remarcă prin preocuparea pentru concizie, prin arta de a repartiza ariile, ansamblurile şi corurile, care simbolizează elementul popular, şi în elaborarea cărora **V.** s-a dovedit un mare maestru. Spre sfîrşitul vieţii, în creaţia sa se conturează tendinţa de suprimare a recitativului sec în favoarea unei formulări cît mai melodice şi mai calde, de atenuare a decupajului scenelor, de menţinere a tensiunii dramatice şi a discursului muzical continuu. Tot în această perioadă se manifestă şi înclinarea spre abandonarea bel canto-ului clasic în avantajul unei anumite dezinvolturi faţă de tehnica vocală, subordonarea acesteia unei expresii mai vehemente şi mai dramatice. Concomitent cu desfăşurarea bogăţiei mijloacelor armonice, a unor sonorităţi mai alese şi a unor formule melodice noi, apare interesul pentru o mai largă şi multilaterală tratare orchestrală, subordonată însă, spre deosebire de Wagner (pe care, de altfel, l-a admirat), cîntecului şi vocii. Creaţia lui, călăuzită permanent de o intuiţie genială a specificului şi exigenţelor teatrului liric, este întruchiparea desăvîrşită a stilului italian, bazat pe expresivitatea vocii omeneşti, pe zugrăvirea veridică şi nuanţată a sentimentelor.

Verdun *[verdõ]*, oraş în nord-estul Franţei, situat pe rîul Meuse. Circa 24 000 loc. Numeroase monumente arhitectonice. — *Tratatul de la V.*, tratat încheiat la 10 august 843 între fiii lui Ludovic Piosul, prin care Imperiul carolingian a fost împărţit astfel: Carol Pleşuvul a căpătat posesiunile de la apus de Rin (viitoarea Franţă), Ludovic Germanicul a obţinut posesiunile de la răsărit de Rin (viitoarea Germanie), iar lui Lothar i-a revenit zona de pe malul stîng al Rinului (viitoarea Lorena) şi Italia de nord. — *Bătălia de la V.*, bătălie care a avut loc în timpul primului război mondial între armatele franceze şi germane (februarie—noiembrie 1916), în condiţiile unei noi ofensive germane spre **V.**, punctul forte al întregului front francez, care apăra drumul spre Paris. În bătălia de la **V.**, care s-a terminat în cele din urmă cu victoria armatei franceze, au pierit circa 350 000 de francezi şi circa 600 000 de germani.

Veres *[véreş]*, Péter (n. 1897), scriitor şi publicist ungur. El însuşi ţăran, **V.** a participat la mişcările ţărăneşti de la începutul sec. al XX-lea şi a sprijinit Comuna ungară. Din 1930 a făcut parte din aripa de stînga a scriitorilor poporanişti. După eliberarea ţării a fost deputat şi ministru. Scrierile sale zugrăvesc cu un realism viguros viaţa grea din trecut a ţărănimii ungare, precum şi transformările satului de după 1945 (autobiografia „Bilanţ", 1937; volumul de povestiri „Uliţa săracilor", 1940; scrierile publicistice „Relaţia dintre ţărănime şi intelectualitate", 1936; „Poporanism şi socialism", 1942; trilogia „Trei generaţii", 1950—1957).

Veresaev, Vikenti Vikentievici (1867—1945), scriitor sovietic rus. **V.** a surprins cu realism în nuvelele sale criza narodnicismului şi apariţia marxismului („Fără drum", 1895; „Molima", 1898; „La cotitură", 1902), viaţa mizeră a ţărănimii („Lizar", 1899; „Vanka", 1900; „În stepă", 1901) şi a clasei muncitoare ruse sub ţarism („Două sfîrşituri", 1899—1903). Războiului ruso-japonez, la care a participat el însuşi, i-a închinat ciclurile „Povestiri despre război" (1906) şi „În război" (1907—1908). În anii Puterii sovietice a scris romane care dezbat tema drumului intelectualităţii ruse spre revoluţie şi socialism („În impas", 1924; „Surorile", 1933) şi o serie de lucrări istorice-literare despre Dostoevski, L. Tolstoi, Puşkin, Gogol ş.a.

Vereşceaghin, Vasili Vasilievici (1842—1904), pictor rus, apropiat de peredvijnici. S-a consacrat temelor istorice de bătălii, cele mai importante cicluri fiind războiul din Turkestan („Apoteoza războiului"), războiul ruso-turc („Şipka-Şeinovo") şi războiul de apărare din 1812 („Pe drumul mare"). În tablourile sale, însufleţite de un înalt conţinut umanist şi patriotic, se desfăşoară acţiuni militare de mare amploare. A combătut colonialismul („Execuţie britanică în India") şi fanatismul religios. Opera sa prezintă în acelaşi timp şi valoare documentară.

verfeniàn (STRAT.), primul etaj al triasicului alpin, caracterizat prin anumite specii de ceratiţi şi lamelibranhiate. Corespondentul **v.** în faciesul germanic, dezvoltat în vestul Europei, este buntsandsteinul. În Republica Socialistă România, depozite **v.** se cunosc în nord-estul Dobrogii, în Carpaţii Orientali, în Munţii Apuseni ş.a. Sin. *scitian.*

Verga, Giovanni (1840—1922), romancier italian, iniţiator al realismului critic italian (verismul). **V.** dezvăluie, cu un simţ ascuţit al tragicului cotidian, existenţa mizeră a ţăranilor sicilieni („Nedda", 1874, trad. rom.; „Viaţa cîmpiilor", 1880; „Nuvele săteşti", 1883). Urmărirea documentului uman al vieţii necontaminate încă de „civilizaţie" îl duce pe **V.** la evocarea zguduitoare a unei lumi arhaice, condamnate înfrîngerii încă de la primul ei contact cu realitatea Italiei moderne, pe atunci recent unificată, sub impulsul dezvoltării capitalismului industrial („Familia Malavoglia", 1881, trad. rom. 1958; „Mastro-don Gesualdo", 1888, trad. rom.).

vérgă (NAV.), bară metalică sau din lemn, legată (la mijloc) de un arbore vertical al unei nave. La navele cu pînze, **v.** susţin vele pătrate, iar la celelalte nave **v.** servesc la ridicarea unor semnale de navigaţie.

Vergennes *[verjén]*, Charles Gravier (1717—1787), om politic francez, diplomat. Ca ministru de externe (1774—1783), a sprijinit războiul pentru independenţa coloniilor engleze din America de Nord, cu scopul de a slăbi poziţiile Angliei şi de a restabili influenţa Franţei pe continentul american.

Vergès *[verjés]*, Paul (n. 1925), prim-secretar al Partidului Comunist din Réunion, de la înfiinţarea acestuia (1959).

vergetúri (MED.), dungi simetrice, uneori paralele, violacee la început, apoi sidefii, localizate în regiunea abdominală, mamară, fesieră etc. Se datoresc ruperii fibrelor elastice şi conjunctive ale dermei, ca urmare a creşterii de volum a unui segment corporal sau a corpului în totalitate. **V.** se întîlnesc în sarcină, obezitate, edem, unele boli endocrine etc.

Vergniaud *[vernió]*, Pierre Victurnien (1753—1793), om politic francez, participant la revoluţia burgheză franceză (1789—1794), unul dintre liderii grupării politice a girondinilor. Deputat în Adunarea Legislativă (1791) şi în Convenţie (1792). După instaurarea dictaturii iacobine (1793), **V.** a fost arestat, condamnat la moarte de către Tribunalul revoluţionar şi ghilotinat.

Verhaeren *[verhá:rən]*, Émile (1855—1916), poet belgian de limbă franceză. Reprezentant de frunte al simbolismului, de care ulterior s-a desprins.

E. Verhaeren

Sub influenţa vechilor maeştri ai picturii, **V.** a exaltat în prima sa culegere de versuri, „Flamandele" (1883), viaţa rustică, instinctivă şi robustă şi peisajul natal. După o gravă criză intimă în timpul căreia a cultivat o poezie nevrotică, de seră, ruptă ostentativ de orice contact cu realitatea din afară (volumele: „Deruta", 1888; „Serile", 1888), o dată cu asimilarea a noi valori morale şi estetice, **V.** redescoperă lumea exterioară, de astă dată într-un elan de o amplă viziune socială. **V.** devine cîntăreţul pasionat al mulţimilor în mişcare, al marilor entuziasme colective şi revoluţionare, al eroismului maselor anonime, în versuri de o elocvenţă şi forţă evocatoare, pe care poezia europeană nu o mai cunoscuse de la Victor Hugo. Natură febrilă, vizionară, ca şi aceea a contemporanului său Van Gogh, poet al vieţii incandescente şi contradictorii, **V.** ritmează simfonic tumultul marilor uzine şi furnale, al răsăritului unei lumi noi pe ruinele alteia crepusculare, în poeme de o vastă rezonanţă („Cîmpiile halucinate" 1893; „Oraşele tentaculare", 1896; „Forţele tumultuoase", 1902). Potenţarea realului cotidian este trăsătura caracteristică a creaţiei sale. Prin ridicarea omului simplu, muncitor la proporţiile simbolului grandios, **V.** este unul dintre marii reprezentanţi ai poeziei moderne. Critic de artă, a scris printre altele o monografie „Rembrandt" (trad. rom.). În limba română a apărut volumul „Poeme" (1960), în traducerea lui Radu Boureanu.

Verhoiansk, localitate în U.R.S.S., în R.S.S. Autonomă Iakuţia (nord-estul Siberiei). 1 400 loc. (1959). La Verhoiansk s-a înregistrat cea mai scăzută temperatură minimă absolută din emisfera nordică: —69,8°C.

verificáre (CONT.), control asupra legalităţii şi a oportunităţii operaţiilor economice. — *Verificarea formei*, controlul asupra întocmirii corecte a documentelor privitoare la operaţii economice. Prin *v.f.* se constată dacă la completarea documentului cerut au fost înscrise exact şi fără ştersături şi corecturi nejustificate toate datele prevăzute în formularul stabilit, dacă documentul conţine semnăturile necesare şi dacă corespunde actelor justificative anexate.

verigaríu (*Rhamnus cathartica*), arbust din familia ramnaceelor, înalt pînă la 3 m, cu ramuri cenuşii cu spini, frunze eliptice şi flori mici, verzui. Fructele de **v.** au unele utilizări în industria farmaceutică. Este răspîndit în zona de cîmpie şi de dealuri.

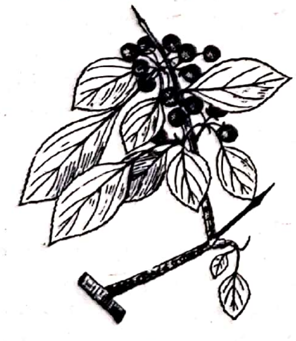

Verigariu

verigă de rod (VITICULT.), cuplu format dintr-o coardă de rod şi un cep, care se lasă la tăierea viţei de vie. Pe coardă se formează struguri, iar cepul asigură coarda de rod pentru anul următor. Constituie o unitate de bază în tăierile care se fac la viţa de vie.

verísm (lat. *verum* „adevăr"), curent literar apărut în Italia la sfîrşitul sec. al XIX-lea, sub influenţa realismului şi mai ales a naturalismului francez, care-şi proclamă dreptul de a reprezenta întreaga realitate, inclusiv aspectele ei urîte şi vulgare. **V.** se abate însă de la programul naturalist, continuînd mai degrabă tradiţiile vechiului realism rinascentist. Produs al noilor condiţii sociale şi economice ale Italiei moderne, **v.** se diferenţiază şi tematic de naturalismul francez, prin interesul manifestat pentru universul rural şi provincial al Sudului. Reprezentanţii lui (L. Capuana, G. Verga, F. de Roberto, M. Serao, Grazia Deledda, Antonio Fogazzaro, Edmondo de Amicis) au cultivat cu succes romanul şi nuvela. În lirică, poeţi ca G. Zanella, Mario Rapisardi, O. Guerrini, V. Betteloni au introdus îndrăzneala notaţiei şi minuţiozitatea descrierii. Fără rezultate deosebite s-a încercat transpunerea **v.** în teatru, punîndu-se accentul pe efectele reproducerii nediferenţiate şi demonstrativ exacte a comportamentelor, pe exteriorizarea pasiunilor, a tulburărilor patologice etc. A fost ilustrat de actori ca Novelli şi Zacconi. Tendinţele critice înaintate ale **v.** au fost preluate şi dezvoltate de neorealism. În muzică, **v.** a apărut în creaţia de operă de la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi se caracterizează prin abordarea subiectelor realiste, legate de viaţa cotidiană şi de faptele obişnuite ale oamenilor simpli, prin intensitatea sentimentelor şi a expresiei. Originile **v.** se află în unele lucrări ca „Traviata" de Verdi (1853), „Carmen" de Bizet (1875), iar cele mai reprezentative opere veriste sînt „Cavalleria rusticana" de Mascagni (1890), „Paiaţe" de Leoncavallo (1892) şi „Boema" de Puccini (1896). În arta plastică italiană, **v.** a apărut în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, corespunzînd realismului din pictura franceză. El a urmărit exprimarea „adevărului" printr-o tematică aleasă din viaţa oamenilor simpli şi prin evocarea cu predilecţie a „caracteristicului". Exponentul său cel mai de seamă a fost G. Gigante (1806—1876) şi şcoala de la Posillipo.

Verlaine [*verlén*], Paul (1844—1896), poet francez, precursor al simbolismului. În tinereţe a fost influenţat de cercurile parnasiene şi de Baudelaire. Primul său volum, „Poeme saturniene" (1866), cuprinde şi versuri de o factură cu totul personală, cu inflexiuni muzicale necunoscute în poezia de pînă atunci, dar amintind, prin cursivitatea şi spontaneitatea lor, arta lui Villon, a trubadurilor şi şansonetiştilor francezi („Visul meu familiar", „Cîntec de toamnă"). Volumul ulterior, „Petreceri galante" (1869), fantezie inspirată de graţia pînzelor lui Watteau, se încheie cu poemul „Colocviu sentimental", mică dramă zguduitoare prin concizia şi simplitatea ei. Urmează „Cîntecul cel bun" (1870), care înseamnă o nouă adîncire a mijloacelor de expresie şi confirmă excepţionalul său temperament poetic. În 1871 are loc întîlnirea sa cu Rimbaud, care îi va descoperi farmecul ritmurilor şi imaginilor evocatoare, inspirate de mişcările psihice impalpabile. **V.** atinge punctul culminant al liricii sale prin „Romanţe fără cuvinte" (1874) şi prin „Înţelepciune" (1881), care marchează o sfîşietoare criză morală şi conversiunea la catolicism. Viaţa de boemă şi de vagabondaj, de viciu şi excese, printre care şi alcoolismul, petrecută între spital şi cafenelele Cartierului Latin,

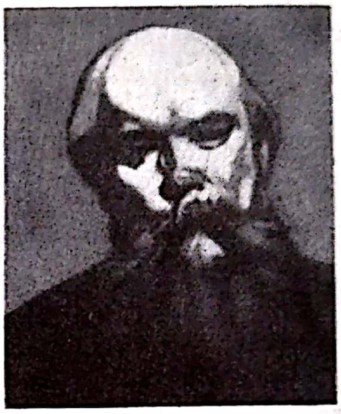

P. Verlaine

sfîrşeşte prin a-l doborî. În contrast cu mizeria morală a acestei existenţe, care l-au situat în rîndul „poeţilor blestemaţi", creaţia sa este dominată de aspiraţia spre puritate şi o inimitabilă notă de candoare. Estetica poeziei lui **V.** este enunţată într-un poem avîntat şi ironic în acelaşi timp, în versuri de o inspiraţie aeriană („Arta poetică", în culegerea „Odinioară şi altădată"). Poezia sa, de vibraţie profund muzicală, subtilă, sugestivă, transcrie, refuzînd orice retorică, nuanţele cele mai fine ale monologului interior. **V.** a scris şi lucrări în proză. Volumul „Poeţii blestemaţi" (1884), unde, în notaţii scurte, dar izbitoare, sînt prezentaţi Rimbaud, Corbière, Mallarmé, atestă un spirit critic lucid. Opera lui, imagine a unei existenţe crepusculare şi contradictorii, s-a înscris prin accentele ei emoţionale, unice şi pătrunzătoare în istoria poeziei franceze şi universale.

Vermeer *[vərmé:r]*, Jan Van Delft (1632 — 1675), pictor olandez. A dus o existenţă modestă ca membru al gildei pictorilor din Delft. Multă vreme uitat, **V.** a fost redescoperit în secolul trecut, fiind considerat astăzi printre marii colorişti ai lumii. Opera sa, puţin numeroasă, cuprinde aproximativ 40 de lucrări: cîteva portrete („Fetiţa cu perla"), peisaje („Vederea Delftului") şi mai ales scene de gen („Curtezana", „Scrisoarea", „Pictorul şi modelul", „Lăptăreasa" ş.a.). Poet al bucuriilor intime şi al obişnuitului cotidian, **V.** a investit culorile sale cu nobleţea purităţii, transfigurîndu-le prin subtile vibraţii de lumină interioară.

vermifúg (FARM.) v. **antihelmintic.**

vermillon *[vermiiõ]*, culoare în pictura de ulei, roşie-intens către oranj, opacă şi cu putere mare de acoperire. Compus din cinabru (sulfură roşie de mercur) sau sulfură roşie de antimoniu, **v.** este puţin rezistent la lumină şi foarte toxic.

verminóză (MED., MED. VET.) v. **helmintiază.**

vérmis (ANAT.), parte mediană a cerebelului, aşezată între cele două emisfere ale acestuia. Este numit astfel din cauza asemănării cu un vierme. **V.** constituie partea cea mai veche a cerebelului din punct de vedere filogenetic.

Vermont *[vəːmónt]*, stat în nord-estul S.U.A. Suprafaţa: 24 900 km^2. Populaţia: 409 000 loc. (1964). Centrul administrativ: *Montpelier*. Partea centrală a **V.** este străbătută de munţi (Munţii Green ş.a.) din lanţul Apalaşilor. Înălţimea maximă: 1 340 m (vîrful Mansfield). În vest se întind dealuri, în partea estică un podiş, în cadrul căruia se ridică vîrfuri muntoase izolate. Principalul rîu este Connecticut. Există peste 400 de lacuri. Bogăţii de subsol: roci de construcţie, talc, azbest. Este dezvoltată creşterea cornutelor mari pentru lapte pe baza păşunilor naturale şi a culturilor de plante furajere. Se mai cultivă grîu, porumb, cartofi, pomi fructiferi (în special meri). **V.** este un important producător de sirop de arţar. Principalele ramuri industriale sînt construcţiile de maşini (maşini-unelte şi utilaje), industria alimentară (în special produse lactate), textilă, de prelucrare a lemnului, de hîrtie, a materialelor de construcţie. Regiune turistică.

Vermont, Nicolaie (1866—1932), pictor român. A studiat la Şcoala de arte frumoase din Bucureşti (cu Th. Aman), la München şi la Paris. Ostil conformismului academic, **V.** s-a ataşat mişcării de înnoire a grupului pictorilor independenţi, numărîndu-se printre membrii fondatori ai societăţilor „Ileana" şi „Tinerimea artistică", în cadrul cărora a expus cu regularitate. În pictura de peisaj, înrudit ca viziune cu Grigorescu, **V.** a lăsat imagini din Cîmpulung şi din Oltenia, de un lirism pur şi delicat, valorificînd atît spontaneitatea şi acuitatea observaţiei, cît şi virtuozitatea desenului. Atras de compoziţie, a excelat în pictura de gen inspirată de viaţa oamenilor simpli, pe care a zugrăvit-o cu multă căldură emoţională („Emigranţii", „Coşarul" „Bragagiul"). În creaţia sa din ultimii ani, a înclinat spre satisfacerea gustului unui public amator de pitoresc. Lucrările sale de gravură sînt executate cu o deosebită fineţe.

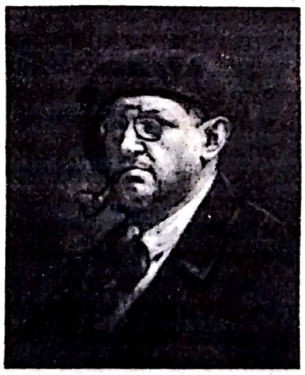
N. Vermont (autoportret)

vermorél (TEHN.), aparat portativ folosit pentru stropirea grădinilor, viilor, arbuştilor, pomilor de înălţime mică etc. cu lichide care conţin substanţe toxice în scopul distrugerii dăunătorilor, precum şi pentru dezinfectarea încăperilor, tratarea semiudă a seminţelor etc.

Vernadski, Vladimir Ivanovici (1863—1945), mineralog şi geochimist sovietic. A fost membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. **V.** a acordat o atenţie deosebită studierii proceselor de formare şi de transformare a mineralelor. A elaborat teoria structurii celor mai răspîndiţi alumosilicaţi. Este unul dintre fondatorii geochimiei şi ai biogeochimiei. Op.pr.: „Experienţă asupra mineralogiei descriptive" (1908—1922), „Istoria mineralelor din scoarţa terestră" (1925).

Verne *[vern]*, Jules (1828—1905), scriitor francez. În tinereţe a frecventat cercul literar al scriitorului Dumas-tatăl. A debutat cu comedii, astăzi complet uitate, dar şi-a cucerit faima mondială ca maestru al romanelor de aventuri şi de călătorii. Epoca marilor cuceriri ştiinţifice şi explorări ale unor pămînturi depărtate a găsit în el un entuziast interpret, dotat cu o fantezie uimitoare, care intuieşte şi anticipează îndrăzneţe descoperiri şi invenţii în domeniile ştiinţei şi tehnicii. Povestitor captivant, el a imprimat un caracter de verosimilitate întîmplărilor celor mai fantastice. Scrise într-un stil limpede și simplu și cu vădite accente satirice și umoristice, romanele sale prezintă interes și sub aspect social și psihologic. Eroii lui **V.** demonstrează o inepuizabilă încredere în inteligența și voința omului, în progresele impetuoase ale științei. Opera sa: „Cinci săptămîni în balon“ (1863), „De la Pămînt la Lună“ (1865), „Copiii căpitanului Grant“ (1867—1868), „20 000 de leghe sub mări“ (1870), „Ocolul Pămîntului în 80 de zile“ (1873), „Insula misterioasă“ (1875), „Căpitan la 15 ani“ (1878), „Mathias Sandorf“ (1885), „Robur cuceritorul“ (1886), „Nord contra Sud“ (1887), „Castelul din Carpați“ (1892) ș.a., prin vivacitatea mesajului ei umanist, se bucură de o permanentă popularitate. Majoritatea scrierilor lui au fost traduse și în limba română.

J. Verne

Verner *[vérnər]*, Karl (1846—1896), lingvist danez, descoperitorul unei legi fonetice a germanei comune prin care explică unele excepții de la legile mutației consonantice, formulată de J. Grimm și R. Ch. Rask; împreună cu neogramaticii a pus pe baze noi studiul limbilor indo-europene și teoria limbii.

Vernet *[verné]*, Horace (1789—1863), pictor francez. A abordat variate genuri (portrete, scene mitologice sau biblice, peisaje, compoziții istorice ș.a.). Tematica operelor sale, legată de evenimentele militare ale epocii, de la bătăliile lui Napoleon la cucerirea Algeriei și la războiul Crimeii, se oglindește în vaste picturi, păstrate, cele mai multe, în muzeele de la Versailles. A fost pictorul oficial al tuturor regimurilor care s-au perindat la cîrma Franței. Bunicul său *Joseph V.* (1714—1789) este principalul reprezentant al picturii de peisaj marin din sec. al XVIII-lea („Vedere din Marsilia“, „Naufragiul“, „Portul Toulon“).

verniér (TEHN.), scară gradată suplimentară, trasată pe o rigletă sau pe un cursor și folosită la unele instrumente sau aparate de măsură (ex. șublere, raportoare etc.) în scopul măririi preciziei de măsurare a acestora.

vernís **1.** (CHIM.) Soluție formată din rășini naturale sau artificiale, din uleiuri și dintr-un solvent, fără pigment, care formează după uscare o peliculă insolubilă în apă, aderentă și dură, netedă și lucioasă. **V.** este folosit, datorită calităților lui protectoare, pentru acoperirea picturii în ulei, a mobilierului (ca lac) și în gravura pe metal. **2.** (ARTE PLAST.) *Vernis moale*, denumire dată unei tehnici de gravură. Gravurile executate în această tehnică au un aspect asemănător cu cel al desenului în creion.

Verona, oraș în nordul Italiei. 239 780 loc. (1964). Este situat în zona de contact a Prealpilor Venețieni cu Cîmpia Padului. Centru comercial. Industrie constructoare de mașini, textilă, alimentară, de prelucrare a lemnului, a hîrtiei etc. Are un institut de învățămînt tehnic superior, muzee, teatre, monumente arhitectonice din epoca romană (forul, amfiteatrul etc.), precum și din evul mediu (castelul și podul peste Adige, castele din epoca Renașterii).

Verona, Arthur (1868—1946), pictor român. A studiat la Academia de arte frumoase din München, ca elev al lui Fritz von Uhde, apoi la Paris în atelierele lui J.P. Laurens și Bouguereau. A frecventat și colonia de la Baia Mare. Sub influența picturii grigoresciene, **V.** a creat peisaje și scene din viața rustică, redîndu-le într-o viziune idealizantă. A executat și picturi murale, tratate convențional, dar care dovedesc aptitudini reale pentru arta monumentală.

veronál (FARM.), acid dietilbarbituric. Se prezintă sub formă de pulbere cristalină albă, inodoră, cu gust amărui, puțin solubilă în apă. **V.** este o substanță cu acțiune hipnotică și face parte din grupa barbituricelor.

Veronese (pe numele adevărat *Paolo Caliari*) (1528—1588), pictor italian. Viața sa este puțin cunoscută. Născut la Verona, de unde își trage și numele, s-a stabilit la Veneția. În timpul unei scurte vizite la Roma a studiat frescele Capelei Sixtine, realizată de Michelangelo. Este considerat unul dintre cei mai importanți pictori ai Renașterii. **V.** a lăsat o operă vastă, impunîndu-se în special prin compozițiile monumentale, realizate în Palatul Dogilor, precum și în diferite vile și biserici din Veneția. Deși s-a inspirat din teme biblice, mitologice sau alegorice, **V.** este considerat ca interpretul cel mai fidel al vieții aristocrației din epoca sa. În numeroase lucrări („Nunta din Cana“, „Cina din casa lui Levi“, „Cina din casa lui Simion“, „Veneția, regina Adriaticii“), **V.** a prezentat o mare varietate de tipuri ale societății venețiene (demnitari, oșteni, curtezane etc.). Scenele sînt încadrate în vaste ansambluri arhitecturale, ritmate de coloane și scăldate într-o lumină care, filtrată mai clar și mai puternic spre fundal, sporește efectul de grandoare. Pentru a grupa ampla figurație din compozițiile sale, **V.** a folosit pînze de dimensiuni enorme („Nunta din

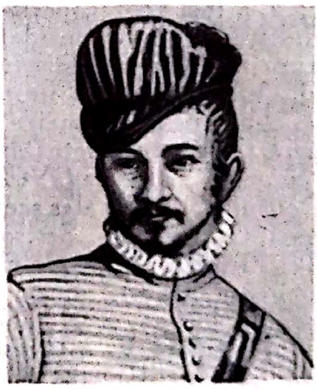

Veronese (autoportret)

„Cana" avînd, de ex., 6,66 m/9,90 m). Temele sale religioase, care apar ca spectacole fastuoase cu caracter laic, i-au atras urmărirea de către inchiziție. Desenator remarcabil, cu o imaginație bogată, **V.** a folosit perspectiva plafonantă sau efectele de „trompe l'oeil". Creația sa a inspirat numeroși artiști, printre care Rubens, Velásquez, Tiepolo, Delacroix, Renoir.

Verrocchio (pe numele adevărat *Andrea di Cione*) (1435—1488), sculptor și pictor italian.

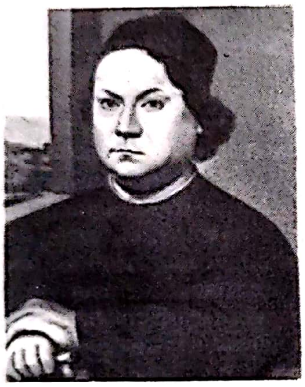

Verrocchio. Portret de Lorenzo di Credi

Autor al unor remarcabile sculpturi în bronz, printre care „David", personificare a eleganței și energiei, și al statuii condotierului Bartolomeo Colleoni, capodopera sa, una dintre cele mai de seamă statui ecvestre ale Renașterii. Căutînd să exalte eroismul militarului, artistul a imprimat întregii lucrări un accent epic de un mare efect. În pictură, creațiile sale cele mai însemnate au fost realizate în colaborare cu Lorenzo di Credi, Perugino sau Leonardo da Vinci, al căror maestru a fost („Madona cu sf. Donat și sf. Ioan Botezătorul", „Botezul lui Hristos"). Atelierul lui **V.**, care a promovat preocupări pentru tehnică și pentru valorile decorative, a marcat o etapă esențială în evoluția artei florentine și a Renașterii în general.

vers, unitate prozodică elementară, alcătuită din unul sau mai multe cuvinte, potrivit unei scheme determinată fie de cantitatea silabelor (lungi sau scurte), ca în poezia greacă și latină (*v. metric*), fie de accent, ca în poezia romană, germană ș.a. (*v. metric*), fie de numărul silabelor, ca în poezia franceză (*v. silabic*). **V.** a cărui măsură variază în cuprinsul aceleași poezii se numește *v. liber*. **V.** fără rimă poartă denumirea de *v. alb*.

Versailles *[versái]*, oraș în Franța, situat la sud-vest de Paris. 95 100 loc. (1962). Face parte din aglomerația urbană Paris. Industrie chimică, constructoare de mașini, alimentară. Centru turistic. Aici se află un complex arhitectonic și urbanistic de renume mondial, realizat în mai multe etape în cursul sec. XVII—XVIII. Cuprinde castelul, parcul și orașul **V.** Un fost pavilion de vînătoare ridicat de Ludovic al XIII-lea (1624) a constituit nucleul castelului, restaurat și mult mărit de către Ludovic al XIV-lea după 1661. Le Vau îl amplifică, construind o monumentală fațadă cu vederea spre parc. Succesorii săi G. d'Orbay, J. Hardouin-Mansart (constructorul Marii galerii) și Le Brun (lucrările decorative) au dat o și mai mare strălucire castelului. În 1691 a fost ridicat *Marele Trianon*, apoi *Capela*, de către Robert de Cotte, iar în timpul lui Ludovic al XV-lea, în 1766, *Micul Trianon* (arhitect J.A. Gabriel). Printre sălile cele mai vestite ale castelului se numără faimoasa *Galerie a oglinzilor*. *Muzeul* castelului conține tablouri cu scene, reflectînd evenimente importante ale sec. XVII—XVIII. *Parcul*, conceput de arhitectul *Le Nôtre*, capodoperă a artei grădinilor, este decorat cu numeroase statui și fîntîni de cei mai mari artiști ai epocii (Marsy, Tuby, Girardon, Le Hongre, Coysevox ș.a.), care au făcut din el un adevărat muzeu în aer liber. — *Tratatul de pace de la V.*, tratat semnat la 28 iunie 1919 de puterile învingătoare în primul război mondial (Anglia, Franța, S.U.A., Italia, Japonia și alte 21 de state aliate, printre care și România), pe de o parte, și Germania, pe de altă parte. Tratatul, elaborat de *Conferința de pace de la Paris* în ianuarie 1919, cuprindea următoarele prevederi privind problemele teritoriale: Germania restituia Franței Alsacia și Lorena; ceda Belgiei districtele Eupen și Malmédy; Poloniei îi reveneau Poznańul, o parte din Pomerania și Prusia apuseană; orașul Gdańsk (Danzig) era declarat „oraș liber", sub egida Ligii Națiunilor, iar orașul Klaipeda (Memel) trecut în administrația puterilor învingătoare avea să fie restituit Lituaniei în februarie 1923. Tratatul prevedea rezolvarea problemei apartenenței Schleswigului, a părții de sud a Prusiei răsăritene și a Sileziei Superioare prin plebiscite (o parte a teritoriului Schleswig a trecut la Danemarca în 1920, iar o parte din Silezia Superioară la Polonia în 1921), dar o mare parte a teritoriilor poloneze de pe malul drept al rîului Oder, Silezia Inferioară ș.a. au rămas Germaniei. Regiunea Saar a trecut pe timp de 15 ani sub administrația Ligii Națiunilor (pentru același răstimp, Germania transfera în proprietatea Franței minele de cărbune din regiune), urmînd ca după aceea soarta să-i fie decisă pe calea unui plebiscit (în 1934 Saarul a revenit la Germania). Alte prevederi ale tratatului se refereau la demilitarizarea zonei Rinului și Prusiei Orientale, precum și la ocuparea de către trupele interaliate, pe timp de 15 ani, a zonei Rinului. Coloniile Germaniei din Africa și din Pacific au fost împărțite între Franța, Anglia, Belgia, Japonia, Australia etc. Prin tratatul de la **V.**, Germania s-a obligat să respecte independența Austriei și să recunoască independența noilor state apărute în Europa centrală și de sud-est și schimbările teritoriale din această parte a Europei. Potrivit tratatului, Germaniei i se interzicea să aibă o armată de uscat mai mare de 100 000 de oameni, artilerie grea, tancuri, submarine și aviație militară, să introducă serviciul militar obligatoriu ș.a. Germania se obliga să plătească puterilor Antantei reparații de război și se recunoștea vinovată de provocarea răz-

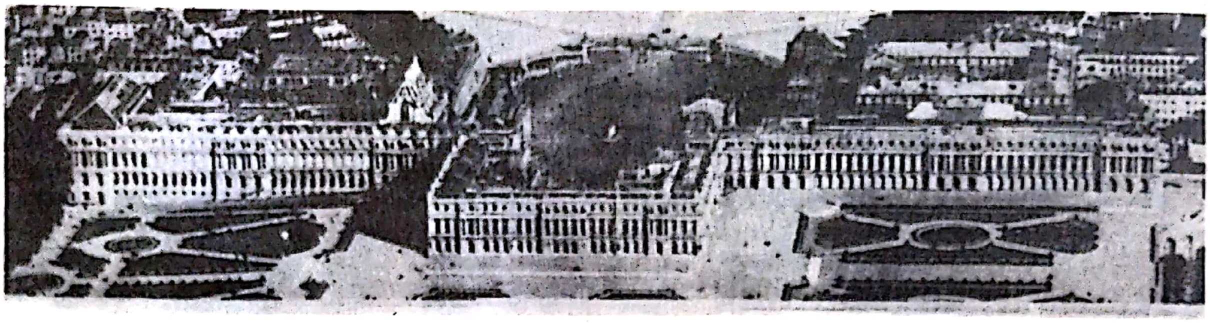

Versailles. Vedere generală

boiului. După încheierea tratatului de la **V.** cu Germania au fost semnate tratatele de pace cu foştii ei aliaţi: la Saint-Germain (1919) cu Austria, la Neuilly (1919) cu Bulgaria, la Sèvres (1920) cu Turcia şi la Trianon (1920) cu Ungaria. Tratatele de pace cu Germania şi cu aliaţii săi au instituit sistemul politic cunoscut sub numele de *Sistemul de la Versailles*. Tratatul de pace de la **V.** a fost un tratat imperialist care a consfinţit împărţirea lumii capitaliste în folosul marilor puteri învingătoare şi în dauna Germaniei; el a ascuţit contradicţiile dintre marile puteri imperialiste; fiecare putere învingătoare era nemulţumită de prevederile care o priveau, iar Germania era animată de spiritul revanşei. Toate acestea, ca şi lipsa unor garanţii sigure împotriva reînvierii militarismului german, au constituit germenii dezlănţuirii unui nou război mondial.

versét, paragraf, de obicei numerotat şi cu înţeles de sine stătător, dintr-un text religios (ex. „Biblia") sau literar (ex. „Cîntarea României" de Alecu Russo).

versificáţie, dispunere a versurilor potrivit unor anumite reguli prozodice, dintre care cele mai importante sînt cele ale rimei, ritmului şi ale grupării strofice. **V.** şi prozodie.

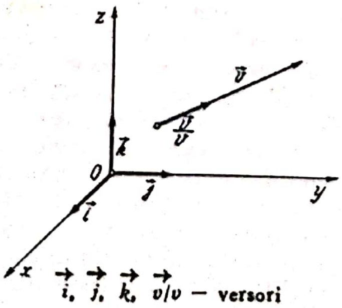

$\vec{i}, \vec{j}, \vec{k}, \vec{v}/v$ — versori

versór (MAT.), vector avînd modulul egal cu unitatea (ex. versorii $\vec{i}, \vec{j}$ şi $\vec{k}$ ai unui sistem de axe de coordonate carteziene ortogonale în spaţiul cu trei dimensiuni, R^3). **V.** unei axe definite de vectorul $\vec{v}$ este $\frac{\vec{v}}{|\vec{v}|}$ sau $\frac{\vec{v}}{v}$. Se numeşte şi vector unitate. Dacă $\vec{v}$ este un vector nenul şi $\vec{e}$ **v.** său, atunci $\vec{v} = v\vec{e}$.

vérstă, unitate de măsură pentru distanţe, folosită în Rusia, egală cu 1,067 km.

vertebráte (ZOOL.), încrengătură de animale cordate cu simetrie bilaterală aproape perfectă, corpul diferenţiat în cap, trunchi şi coadă; **v.** au un schelet intern, reprezentat la embrion prin coarda dorsală (notocordă), iar la adult prin craniu, coloană vertebrală, coaste, stern, centuri şi scheletul membrelor. Sistemul nervos central este format din creier şi din măduva spinării şi este aşezat dorsal faţă de tubul digestiv. Organele de simţ sînt bine dezvoltate. Tegumentul este format dintr-o epidermă multistratificată şi din dermă. Aparatul respirator derivă din porţiunea anterioară a tubului digestiv şi este format din branhii sau din plămîni. Aparatul circulator este format dintr-un sistem sanguin şi unul limfatic; organul central al sistemului sanguin, inima, are pereţi musculari groşi şi este aşezat ventral faţă de tubul digestiv. Sîngele are trei feluri de globule sanguine: eritrocite, leucocite şi trombocite. Aparatul excretor este format din doi rinichi, două uretere, la unele şi dintr-o vezică urinară şi uretră. Sexele sînt separate. Glandele genitale sînt reduse la cîte o singură pereche. **V.** au, de regulă, două perechi de membre, iar peştii au şi membre neperechi. **V.** sînt împărţite în următoarele clase: ciclostomi, peşti, batracieni, reptile, păsări şi mamifere. **V.** sînt animalele cu alcătuirea cea mai complexă.

vertébră (ANAT.), fiecare dintre oasele care în totalitate alcătuiesc coloana vertebrală la animalele din încrengătura vertebratelor. **V.** este alcătuită dintr-o masă osoasă cilindrică, compactă, situată anterior, numită *corpul vertebral*. Partea posterioară a **v.** este reprezentată de o apofiză spinoasă mediană, două apofize transverse, patru apofize articulare, care servesc la articularea vertebrelor între ele, precum şi lame şi pediculi osoşi, care unesc apofizele între ele sau corpul **v.** de apofize. Corpul, lamele şi apofizele delimitează o cavitate, *orificiul vertebral*. Prin suprapunerea **v.**, orificiile vertebrale formează canalul rahidian în care este găzduită măduva spinării şi anexele acesteia. La om, coloana vertebrală are patru curburi anteroposterioare (cervicală, toracală, lombară şi sacrococcigiană). În diferite porţiuni ale coloanei vertebrale a omului, conformaţia **v.** variază, ca rezultat al poziţiei ortostatice şi al mersului biped.

vértex (ANTROP.) v. **sinciput.**

verticál (ASTR.), cerc mare al sferei cereşti care trece prin zenit şi printr-un astru.

verticala locului, direcţia materializată de poziţia firului cu plumb în stare de echilibru într-un punct dat. Reprezintă rezultanta dintre forţa de atracţie a Pămîntului şi forţa centrifugă datorită rotaţiei Pămîntului.

verticil (lat. *verticillus* „tufă“; BOT.), mod de aşezare a ramurilor, a frunzelor sau a pieselor florale în formă de cerc, la acelaşi nivel, în jurul unei axe.

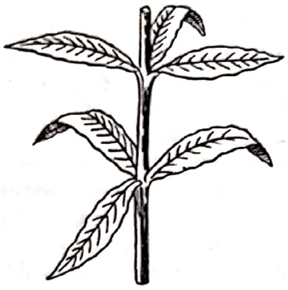

Verticil

verticilióză (FITOPAT.), boală infecţioasă a plantelor, provocată de ciuperci neperfecte din genul *Verticillium*. Miceliul ciupercii se dezvoltă în toate organele plantei, dar mai ales în vasele conducătoare, împiedicînd circulaţia sevei şi producînd veştejirea totală sau parţială a plantei. **V.** se întîlneşte la cartof, bumbac, tomate, castraveţi, vinete, lupin, cais, prun, liliac etc. şi se combate prin măsuri de igienă culturală şi prin cultivarea soiurilor de plante rezistente.

vertíj (fr. *vertige* „ameţeală“; MED.), senzaţie subiectivă de deplasare în spaţiu, de obicei rotatoric, a obiectelor înconjurătoare *(v. obiectiv)* sau a subiectului însuşi *(v. subiectiv)*. În condiţii normale apare în cursul vitezelor mari, în momentul accelerării vitezei şi în special în mişcarea rotatorie. Ca fenomen patologic, starea de **v.** apare în numeroase boli nervoase, cardiace sau digestive, datorită iritării anormale a aparatului vestibular. Sin. *ameţeală*.

Vesalius, Andreas (1514—1564), anatomist flamand. A fost profesor de anatomie la Padova. Întemeietor al anatomiei moderne împreună cu Paracelsus şi Ambroise Paré. Pentru experienţele şi disecţiile sale a fost urmărit de inchiziţie. Lucrările sale au pus bazele anatomice ale ştiinţei medicale, iar opera sa fundamentală, „De humanis corporis fabrica“ (1543), impune sistemul anatomiei macroscopice, care a rămas valabil şi în zilele noastre.

Vescan, Teofil (1913—1965), fizician român; a fost profesor la universităţile din Cluj şi din Iaşi. Lucrările lui tratează probleme de mecanică raţională şi de mecanica fluidelor, electrodinamică şi teoria relativităţii, radioactivitate, fizica particulelor elementare şi a nucleului atomic etc. Op. pr.: „Fizică teoretică“ (2 vol., 1957).

Veselovski, Aleksandr Nikolaevici (1838—1906), istoric literar, folclorist şi estetician rus, adept al metodei comparativiste („Poetica subiectelor“, 1897—1906; „Trei capitole din poetica istorică“, 1899). **V.** a întreţinut legături cu diferite personalităţi ale timpului, printre care şi cu B.P. Hasdeu.

Vespasian (Titus Flavius Vespasianus), împărat roman (69—79), proclamat de către legiunile din Orient. Energic, excelent administrator, a realizat o serie de reforme prin care a asigurat refacerea şi stabilitatea finanţelor, reorganizarea armatei şi a dus o intensă politică edilitară (în timpul lui a început construcţia amfiteatrului Colosseum). În anul 70, prin cucerirea şi dărîmarea Ierusalimului de către fiul său Titus, a pus capăt răscoalei iudeilor, izbucnită în anul 67. A înăbuşit revolta batavilor din Galia (69—71).

Vespucci, Amerigo (1454—1512), navigator şi explorator italian. Aflat în slujba spaniolilor şi apoi a portughezilor, a explorat coasta de est a Americii de Sud. Atribuindu-i în mod eronat descoperirea Lumii noi, cartograful german Martin Waldseemüller a creat, după numele lui, cuvîntul *America*, pe care Mercator l-a impus prin harta sa din 1538.

Vesta (în religia romană), zeiţă străveche a focului din vatră şi, prin extensiune, a căminului familial, a familiei. În vremurile istorice, în sanctuarul zeiţei, aflat în Forul din Roma, ardea un foc sacru, considerat simbol al eternităţii statului roman şi păzit de Vestale, fecioare alese din rîndurile aristocraţiei.

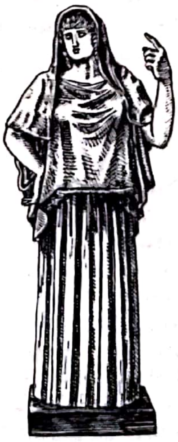

Vesta

Vesta (ASTR.), asteroid, al patrulea în ordinea descoperirii, cu diametrul de circa 400 km. Asteroidul **V.** a fost descoperit de astronomul german W. Olbers.

vestibúl, portic precedînd templul mai întîi la greci (naos), căruia coloanele îi confereau o anumită măreţie. La romani, **v.** a cunoscut o şi mai mare amploare (Panteonul din Roma). În arhitectura civilă a fost adoptat în tipul de locuinţă cu atrium (Pompei). În arhitectura ecleziastică creştină **v.** s-a menţinut sub forma pronaosului. După o eclipsă de cîteva veacuri (castelele feudale îl ignorează), o dată cu Renaşterea, **v.** a cunoscut o nouă dezvoltare, în veacurile următoare fiind asociat cu scările de amplă desfăşurare (Versailles). În epoca noastră, **v.** are variate funcţiuni în marile edificii publice (muzee, biblioteci, teatre etc.).

Veszprém *[vésprem]*, oraş în R.P. Ungară, situat la nord de lacul Balaton. 29 100 loc. (1963). Industrie chimică, a materialelor de construcţie etc. Institut de chimie.

Veşin, Iaroslav (1860—1915), pictor bulgar, de origine cehă. A studiat la Praga, apoi la München. Creaţia lui **V.**, de tendinţă realistă şi democratică, cuprinde imagini din viaţa ţăranului bulgar, din tîrguri şi scene de vînătoare („Epopeea balcanică“, 1912—1914; „Haiducii“). **V.** este unul dintre iniţiatorii peisagisticii bulgare şi un iscusit pictor animalier („Tîrgul de cai din Sofia“).

véto (lat. *veto* „mă opun“; DR.) **1.** (În dreptul roman) Formulă pe care o întrebuinţau anumiţi magistraţi (tribunii poporului) pentru a se opune intrării în vigoare a unui decret al Senatului. **2.** (În organizarea de stat burgheză) Dreptul şefului statului (al monarhului şi uneori al preşedintelui de republică) de a nu da curs unui proiect de lege votat de parlament, refuzînd sancţionarea şi promulgarea acestuia. *V. absolut* duce la anularea proiectului de lege votat; *v. suspensiv* se exercită în anumite limite. În statele socialiste nu există dreptul de veto, adoptarea legilor fiind o atribuţie exclusivă a *organului suprem al puterii de stat*. **3.** (În organizaţiile internaţionale) Dreptul unui membru de a se opune adoptării unei hotărîri (ex. dreptul unui membru permanent al Consiliului de Securitate de a se opune prin votul său adoptării unei hotărîri). V. unanimitate.

véveriţă (*Sciurus vulgaris*), specie de mamifer rozător arboricol, cu corpul zvelt, de talie mică şi cu coada lungă şi stufoasă. La noi trăieşte mai ales în pădurile de conifere. Se hrăneşte cu conuri de brad şi de molid, cu ghindă, alune etc. Iarna se adăposteşte în scorburi de copaci sau în cuiburi clădite pe copaci din muşchi şi rămurele, în care îşi adună provizii. Blana sa este apreciată.

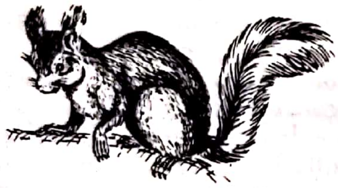

Veveriţă

vezicatór (lat. *vesicare* „a băşica"; MED.), substanţă iritantă aplicată pe piele cu scopul de a provoca formarea unor vezicule cu conţinut seros. **V.**, folosit ca agent revulsiv, este aplicat sub formă de plasture pe pielea abdomenului, a coapsei sau a cefii. După apariţia veziculelor, acestea sînt înţepate, apoi acoperite cu un pansament. Aplicarea de **v.** în terapeutică, deşi nu se mai bucură de faima din trecut, păstrează încă unele indicaţii, datorită acţiunii derivative şi de sedare a durerilor pe care o exercită. Este folosită în pleurezii, nevralgii, hidartroză, tuberculoză pulmonară cu pusee congestive etc.

vezícă (lat. *vesica* „băşică") **1.** (ANAT.) Organ cavitar care colectează temporar unele produse de excreţie sau de secreţie, evacuîndu-le ulterior prin contracţia fibrelor musculare din pereţii săi. — *V. urinară*, rezervor musculo-membranos al aparatului urinar, situat în micul bazin. În ea se varsă ureterele, care transportă urina excretată de rinichi, şi se continuă la rîndul ei cu uretra, prin care urina acumulată de *v.u.* este expulzată la diverse intervale. Capacitatea *v.u.* este în medie de 250 ml la bărbat şi întrucîtva mai mare la femeie, deşi există variaţii individuale ale capacităţii şi toleranţei vezicale. **2.** (ZOOL.) *Vezică înotătoare*, organ caracteristic peştilor osoşi, care se dezvoltă din intestinul anterior şi este situat deasupra tubului digestiv şi sub coloana vertebrală. *V.î.* este umplută cu gaze şi poate fi unică sau divizată printr-o gîtuitură în două sau mai multe părţi. Îndeplineşte funcţiunea hidrostatică şi de echilibru, determinînd ridicarea şi coborîrea peştelui în apă; poate îndeplini şi rolul de emitere sau de întărire a sunetelor, precum şi funcţia de respiraţie.

vezículă (ANAT., MED.) **1.** Leziune a pielii de dimensiuni variabile, constînd dintr-o colecţie de lichid clar, seros. Situată în stratul superficial al tegumentului, **v.** se sparge adesea spontan, nelăsînd cicatrice. Printre dermatozele veziculare sînt de menţionat eczema, herpesul, varicela, sudamina etc. **2.** Structură cavitară de dimensiuni reduse (ex. **v.** auditivă, **v.** cerebrală, **v.** seminală etc.). — *V. biliară*, organ format dintr-un rezervor membranos care conţine secreţia biliară colectată din ficat şi transportată aici de canalul hepatic. Aşezată pe faţa inferioară a lobului drept hepatic, *v.b.* are rolul de a colecta, depozita şi concentra bila şi de a o evacua în timpul digestiei alimentelor. Sin. *colecist*.

vezuvián (MINER.), silicat natural de aluminiu şi de calciu, cristalizat în sistemul pătratic. Apare în cristale uşor alungite, de culoare verde, galben-brună, cu luciu sticlos. Este utilizat ca piatră semipreţioasă sau la confecţionarea unor obiecte de artă. În Republica Socialistă România se găseşte la Urdele, în Munţii Lotrului, în skarnele de la Moldova Nouă, Ocna de Fier, Băiţa Bihorului şi Măgura Vaţei.

Vezuviu, vulcan activ în Peninsula Italică, pe ţărmul Golfului Neapole, format din trei conuri concentrice; cel mai vechi (Somma), apărut la începutul perioadei cuaternare, este şi cel mai extins; altitudinea maximă: 1 132 m. În interiorul lui s-a ridicat conul actual al vulcanului (Vezuviu), cu altitudinea maximă de 1 270 m. În craterul **V.**, în perioadele de slabă activitate vulcanică, se formează un al treilea con, care este de obicei distrus în timpul erupţiilor puternice. Este format dintr-o alternanţă de lave vulcanice şi tufuri vulcanice. Dintre erupţiile violente ale vulcanului sînt mai cunoscute cele din anii 63 şi 79 e.n., în urma cărora au fost distruse oraşele *Herculanum*, *Pompei* şi *Stabiae*, şi cea din 1906, care a adus modificări mari în configuraţia conului. Erupţii mai puţin intense sînt destul de frecvente. Pe versanţii conului vulcanic se practică pomicultura şi viticultura.

viadúct (lat. *via* „cale" şi *ducere* „a conduce"; DRUM.), construcţie (de beton armat, de metal, de zidărie sau de lemn) care susţine o porţiune a unei căi de comunicaţie terestră, deasupra unei văi uscate, deasupra unui teren situat la un nivel scăzut sau deasupra altei căi de comunicaţie. **V.** se aseamănă, constructiv, cu podurile. După natura căii de comunicaţie, **v.** pot fi: de cale ferată, de şosele, de canale navigabile sau

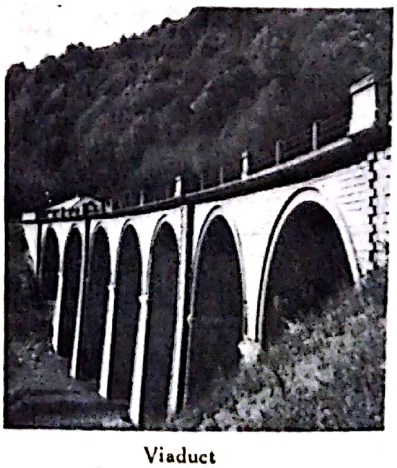

Viaduct

mixte. Printre cele mai cunoscute **v.** se numără cel care traversează Ohio la Louisville (S.U.A.), cu o lungime de 196 m fără articulaţie, cel de la Chaumont (600 m lungime), de la Nogent sur Marne (Franţa, 828 m lungime). Dintre **v.** metalice este cunoscut cel de la Liane (Franţa), lung de 347 m, cuprinzînd şapte grinzi de metal. În ţara noastră, cel mai important **v.** este cel de la Caracău, pe linia de cale ferată dintre Cîceu şi Adjud (înălţime 49 m, deschiderea arcului central 60 m, lungime 110 m).

Vianu, Tudor (1897—1964), estetician, istoric literar, filozof al culturii şi scriitor român. S-a născut la Giurgiu. A studiat la Tübingen (teza de doctorat „Problema valorizării în poetica lui Schiller", 1924). A fost profesor la Universitatea din Bucureşti şi membru al Academiei. Activitatea sa a fost influenţată de o viziune în care idealul clasic al omului, conceput în spirit schillerian ca personalitate armonioasă, biruitoare şi stăpînă a propriilor contradicţii, se realizează demiurgic prin creaţia culturală. Tratatul său de estetică („Estetica", 1934—1936), deşi reflectă uneori o poziţie eclectică, a adus contribuţii de seamă de pe poziţii raţionaliste la individualizarea valorii estetice, la reliefarea caracterului specific al artei, la cercetarea legăturii acesteia cu viaţa, arta fiind considerată ca forma cea mai perfectă a muncii omeneşti. **V.** a analizat, în evoluţia lor istorică, categorii estetice fundamentale: opera, creaţia, geniul, receptarea artistică, frumosul, simbolul artistic etc. („Dualismul artei", 1925; „Arta şi frumosul", 1931). În filozofia culturii şi a valorilor, **V.**, deşi pornea în genere de la o concepţie influenţată de fenomenologie, a formulat idei preţioase privitoare la individualitatea şi la interacţiunea valorilor, la caracterul lor obiectiv, social, ocupînd astfel o poziţie progresistă în epocă („Raţionalism şi istorism", 1938; „Introducere în teoria valorilor", 1942; „Filozofia culturii", 1944). Umanismul raţionalist al lui **V.** („Idealul clasic al omului", 1934 ş.a.) a înlesnit în ultimii ani situarea sa pe o poziţie marxistă. Cercetările sale privind fenomenul literar românesc, reunite în „Istoria literaturii române moderne" (1944), scrisă în colaborare cu Şerban Cioculescu şi Vladimir Streinu, şi în culegerea „Studii de literatură română" (1965), monografiile consacrate unor poeţi ca M. Eminescu, I. Barbu, T. Arghezi, eseuri ca „Sur les caractères spécifiques de la littérature roumaine" (1959), şi „Permanences de la littérature roumaine" (1960) relevă, dintr-o perspectivă adesea comparatistă, originalitatea de viziune şi de expresie a literaturii noastre. Împreună cu amplele studii consacrate scriitorilor străini (Goethe, Schiller, Cervantes, Stendhal), ele au contribuit la integrarea fenomenului literar naţional în cel universal, operă completată de altfel şi de lucrări speciale, ca „Studii de literatură universală şi comparată" (1960). Cercetare fundamentală de stilistică şi istorie literară, „Arta prozatorilor români" (1941) ilustrează magistral aplicarea unor principii de teorie stilistică, dezvoltate şi în „Probleme de stil şi de artă literară" (1955), „Problemele metaforei şi alte studii de stilistică" (1957). Ca poet de ţinută clasică, a cultivat introspecţia lucidă, cerebrală („Versuri", 1957), daruri reflectate şi în „Jurnalul" apărut în 1961. Alte op.: „Fragmente moderne" (1926), „Masca timpului. Schiţe de critică literară" (1926), „Influenţa lui Hegel în cultura română" (1933). A fost reprezentantul României la U.N.E.S.C.O. Laureat al Premiului de stat.

T. Vianu

„Viaţa", revistă literară săptămînală, apărută la Bucureşti, de la 28 noiembrie 1893 pînă la 28 ianuarie 1896, sub direcţia lui Al. Vlahuţă şi a doctorului Alceu Urechiă (Iodoform). Printre colaboratorii revistei s-au mai numărat: B. Delavrancea, Şt. O. Iosif, I.N. Roman, Ion Gorun, Constanţa Hodoş, Radu D. Rosetti ş.a.

„Viaţa cooperaţiei meşteşugăreşti", organ săptămînal al Uniunii centrale a cooperativelor meşteşugăreşti din Republica Socialistă România (UCECOM). Apare la Bucureşti, din decembrie 1952.

„Viaţa economică", revistă săptămînală de informare, documentare, orientare şi teorie economică, editată de Societatea de ştiinţe economice din România. Apare la Bucureşti, din august 1963.

„Viaţa literară", publicaţie literară apărută la Bucureşti, între 20 februarie 1926 şi aprilie 1938, la început săptămînal, apoi cu mari intermitenţe. De la apariţie pînă la 2 octombrie 1926 a fost condusă de G. Murnu, iar după aceea de I. Valerian. A reunit în paginile ei scriitori şi critici literari de orientări diferite: M. Sadoveanu, Tudor Arghezi, Lucian Blaga, Camil Petrescu, George Bacovia, Hortensia Papadat-Bengescu, Ion Pillat, G.M. Zamfirescu, George Călinescu, Pompiliu Constantinescu ş.a.

„Viaţa muncitoare", gazetă, organ central al Sindicatelor unitare, apărută săptămînal, la Bucureşti, între 1925 şi 1930. A avut un rol important în organizarea, îndrumarea şi conducerea sindicatelor şi a luptelor muncitoreşti. A avut şi o ediţie în limba maghiară („Munkásélet").

„Viaţa nouă", organ de presă al Comitetului regional Galaţi al P.C.R. şi al Sfatului popular regional. Înfiinţat în septembrie 1944, a purtat pînă în august 1949 denumirea „Dezrobirea". Apare zilnic, la Galaţi.

„Viaţa nouă", revistă literară bilunară, apărută la București de la 1 februarie 1905 pînă în ianuarie-februarie 1925, sub conducerea lui Ovid Densusianu. Din 1912 a avut și o anexă săptămînală, „Farul", din care au apărut cinci numere. **V.n.**, tribună a simbolismului, a militat pentru inspirația citadină. În paginile ei au publicat versuri Ervin (O. Densusianu), M. Cruceanu, Eugeniu Speranția, C. T. Stoika, Al. Colorian ș.a. și studii de istorie literară, filozofie, folclor, lingvistică O. Densusianu, C. Rădulescu-Motru, Tache și Pericle Papahagi, G. Bogdan-Duică, I.A. Candrea, D. Caracostea, P.V. Haneș, Charles Drouhet, Ramiro Ortiz ș.a.

„Viața românească", revistă literară și științifică de orientare democratică, apărută din martie 1906 pînă în august 1916 și din septembrie 1920 pînă în septembrie 1940, inițial la Iași și apoi, din 1930, la București. La conducerea revistei s-au aflat C. Stere (pentru problemele politice), Paul Bujor și, mai tîrziu, dr. I. Cantacuzino (pentru problemele științifice), G. Ibrăileanu (pînă în 1933), M. Ralea și G. Călinescu (pentru literatură) ș.a. În prima perioadă a apariției sale, **V.r.** a dezbătut, în genere de pe poziții poporaniste, problemele sociale și naționale ale epocii, îmbrățișînd, în spiritul tradițiilor „Daciei literare", cultura întregului teritoriu național. Între cele două războaie mondiale a acordat un spațiu larg dezbaterilor de directivă cu aspect democrat și antidecadent și teoriei specificului național. Pe plan literar, **V.r.** a promovat îndeosebi creația de orientare realistă. Pe lîngă scriitorii care au aparținut grupului **V.r.** (M. Sadoveanu, C. Hogaș, G. Topîrceanu, Al. A. Philippide, I. Teodoreanu, Al. O. Teodoreanu, P. Zarifopol, Jean Bart), au mai colaborat: I.L. Caragiale, B. Șt. Delavrancea, N. Gane, Al. Vlahuță, G. Coșbuc, Șt. O. Iosif, I. Al. Brătescu-Voinești, G. Galaction, O. Goga, D. Anghel, C. Pavelescu, T. Arghezi, I. Barbu, A. Maniu, A. D. Xenopol, V. Pârvan, Gr. Antipa, C.I. Parhon, I. Simionescu, G. Ionescu-Șișești, M. Jora, Artur Gorovei, I. Iordan, Al. Graur ș.a. Suprimată în 1940, **V.r.** a reapărut sub o formă de tranziție din noiembrie 1944 pînă în iulie 1946 sub conducerea lui M. Ralea și, începînd din iulie 1948, ca revistă lunară de literatură a Societății scriitorilor din România, iar din martie 1949 a Uniunii Scriitorilor.

„Viața socială", publicație lunară, literară și social-politică, de orientare democratică, apărută la București, sub conducerea lui N.D. Cocea, din februarie 1910 pînă în mai—iunie 1911. Au colaborat: Tudor Arghezi, Gala Galaction, V. Demetrius, D. Anghel, G. Topîrceanu, N.N. Beldiceanu, N. Davidescu, I. Minulescu, Camil Ressu ș.a.

„Viața studențească", revistă săptămînală a Asociațiilor studențești din Republica Socialistă România. Apare la București, din decembrie 1956.

viață, formă superioară de mișcare a materiei. **V.**, sau mișcarea biologică, a luat naștere din formele inferioare de mișcare, în cursul evoluției acestora. În ierarhia formelor de mișcare, **v.** se plasează după mișcarea chimică. Procesele **v.** se petrec în sisteme alcătuite din aceiași atomi ca și materia nevie și se desfășoară pe baza acelorași forme de energie; ele pot fi deci explicate pe baza proceselor mecanice, fizice și chimice. **V.** nu reprezintă însă însumarea acestor procese, ci o sinteză a lor, o treaptă calitativ nouă și superioară față de mișcarea mecanică, fizică sau chimică, constituind o formă distinctă de mișcare a materiei, forma de mișcare biologică. Engels a definit **v.** ca „modul de existență al substanțelor albuminoide", definiție care se bazează pe faptul că nu se cunoaște **v.** fără un substrat de substanțe albuminoide (protide) și că toate protidele cunoscute provin din corpul ființelor vii. Suportul material al **v.** este materia vie, totalitatea substanțelor care alcătuiesc protoplasma. Principalele elemente chimice care intră în compoziția materiei vii sînt: carbonul, hidrogenul, oxigenul, azotul; într-o măsură mai mică intră clorul, sulful, iodul, sodiul, potasiul, calciul, magneziul, fierul, manganul, cuprul, zincul ș.a. Aceste elemente se grupează în diferite combinații anorganice (în special săruri) și organice (albumine, acizi nucleici, lipide, glucide etc.). Din punct de vedere fizic, materia vie se găsește în stare coloidală, avînd ca fază dispersantă apa și are o structură submicroscopică complexă. După cunoștințele de astăzi, materia vie se caracterizează prin două însușiri: metabolismul și autoreproducerea. Aceasta din urmă constă în capacitatea de a forma, de către anumiți acizi nucleici ai nucleoprotidelor din materia vie, alte macromolecule similare cu cele inițiale. Datorită autoreproducerii se realizează constanța dialectică a materiei vii: ea se reînnoiește mereu, rămînînd totuși identică cu sine însăși. Reactivitatea (capacitatea de a reacționa la o excitație venită din afară), mișcarea (realizată în majoritatea cazurilor prin mecanisme de contracție), autoreglarea și reproducerea (înmulțirea) constituie alte însușiri generale ale materiei vii. Materia vie apare întotdeauna sub forma unor *sisteme vii*, organizate în următoarele niveluri principale: nivelul celular, nivelul organismului, nivelul populației, nivelul biocenotic. Sistemele vii sînt deschise (între ele și mediul înconjurător există un permanent schimb de substanță și energie); ele sînt autoreglate, ceea ce le asigură menținerea unei relative constanțe a condițiilor interne (v. homeostază). Cele mai vechi urme de **v.** de pe Pămînt datează de circa 3 miliarde de ani. În prezent nu se cunoaște exact modul în care a luat naștere **v.** Înlăturînd concepția idealistă a creației și ipoteza naivă a generației spontanee, știința a elaborat ipoteze cu privire la originea vieții. După ipoteza cea mai răspîndită a lui Oparin și după Haldane, materia vie a luat naștere într-o perioadă cînd condițiile de temperatură, de compoziție chimică a atmosferei și a hidrosferei, de radiații etc. au putut favoriza unele reacții între substanțele solvite, reacții care au dus la sinteza unor compuși organici din ce în ce mai complecși. Această „evoluție chimică" a dus la apariția celor mai complexe substanțe ale materiei vii: proteinele și acizii nucleici; apariția metabolismului este legată de o stare specială a substanțelor astfel formate, starea de coacervat (picătură de coloid organic într-o soluție de substanțe organice și anorganice care posedă însușirea de a se autostructura, moleculele sale complexe așezîndu-se într-o anumită ordine, precum și de a absorbi și de a fixa în structura sa unele molecule din mediu). Posibilitățile de sintetizare a proteinelor și de reproducere a proceselor vieții *in vitro*, întrezărite într-un viitor relativ puțin îndepărtat, vor constitui încă o confirmare a materialității fenomenului vieții. Pînă azi nu cunoaștem dovezi precise despre **v.** în afara Pămîntului. De la apariția ei pe Pămînt, **v.** evoluează neîncetat. Evoluția este un fenomen general și fundamental în lumea vie și constituie expresia cea mai pregnantă a dezvoltării universale a materiei. În cursul evoluției, ea a atins o treaptă la care gradul de complexitate al structurilor și al proceselor a făcut posibilă apariția unor forme superioare de mișcare: gîndirea, conștiința și fenomenele sociale. Noțiunea de **v.** ocupă un loc important în preocupările filozofilor din toate timpurile. Însușirile care deosebesc ființele vii de corpurile lipsite de viață au fost atribuite de către reprezentanții doctrinelor idealiste unui principiu imaterial misterios, care ar sălășlui în ființele vii. Acest principiu a fost numit *entelehie*, *suflet*, *spirit*, *forță vitală* etc. (v. vitalism). Filozofii materialiști consideră că **v.** este un complex de fenomene cognoscibile și explorabile, care se desfășoară în anumite sisteme materiale. Materialiștii premarxiști (Descartes, La Mettrie ș.a.) au susținut că ființele vii nu sînt decît niște mecanisme foarte complicate, în care se petrec numai fenomene identice cu cele care se desfășoară în afara acestora. Materialismul dialectic consideră că **v.** constituie o formă distinctă a mișcării materiei, apărută pe o anumită treaptă de dezvoltare a acesteia, în anumite condiții ale mediului înconjurător. Ea nu are nici o latură care să nu poată fi analizată într-un viitor oarecare prin mijloacele de investigație ale științei.

viață medie (FIZ.), medie aritmetică a duratelor de existență ale particulelor instabile aparținînd unei anumite specii (particule elementare, nuclee atomice etc.). Pentru un număr mare de nuclee radioactive aparținînd aceluiași izotop, **v.m.** reprezintă timpul după care numărul inițial de nuclee se reduce, prin dezintegrare spontană, de *e* ori, *e* fiind baza logaritmilor naturali (e=2,718).

Viau *[vió]*, Théophile de (1590–1626), poet francez. Spirit libertin, independent și sceptic, **V.** a fost persecutat de iezuiți, intentîndu-i-se și un proces răsunător în epocă. A combătut pe Malherbe în numele unui ideal poetic apropiat de cel al Pleiadei, apărînd drepturile fanteziei și libertății de inspirație. Culegerile sale de „Opere" (1621, 1623, 1626) cuprind versuri, tragedia „Piram și Tisbe", „Istorie comică", „Tratat despre nemurirea sufletului" ș.a.

vibrafón, instrument muzical de percuție, acordabil, asemănător xilofonului. Sunetele sînt produse prin lovirea unor lame metalice de lungimi variate, sub care sînt instalate tuburi de rezonanță, închise și deschise prin niște moriști acționate electric pentru a prelungi astfel vibrația sunetelor. Vibrafonul se folosește ca instrument de colorit în muzica ușoară și uneori în lucrările unor compozitori contemporani (ex. Benjamin Britten în „Simfonia primăverii").

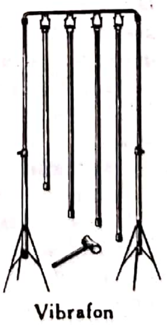
Vibrafon

vibrántă (LINGV.), consoană lichidă care se realizează printr-o succesiune rapidă de închideri și de deschideri ale canalului fonator, determinată de vibrarea părții superioare a glotei, a uvulei, a vălului palatului sau a vîrfului limbii; astfel, în română, consoana *r* este o **v.**, a cărei articulare se produce prin vibrarea vîrfului limbii.

vibráto (MUZ.), termen italian indicînd un procedeu de interpretare vocală sau la instrumentele cu coarde, constînd în fluctuarea regulată, rapidă și imperceptibilă a înălțimii unui sunet, prin care acesta poate căpăta expresivitate, rotunjime. **V.**, ca și tușeul, este o componentă a individualității interpretării artistice.

vibratór 1. (ELT., TELEC.) Dispozitiv pentru convertirea, la puteri mici, a curentului electric continuu în curent alternativ monofazat. În telecomunicații, pentru alimentarea aparatelor cu tuburi electronice la tensiuni continue înalte, se folosesc ansambluri formate dintr-un **v.**, un redresor și un filtru. **2.** (CONSTR.) Aparat folosit pentru producerea unor vibrații cu frecvență peste 3 000 Hz, în scopul compactării betonului după turnare. După utilizare se deosebesc: *plăci vibratoare*, care se aplică pe suprafața betonului; *v. de cofraj*, care se aplică pe suprafața exterioară a cofrajelor; *v. interioare*, care se introduc în masa betonului. La confecționarea elementelor de construcție prefabricate se folosesc *mese vibratoare*, pe care se așază tiparele pline cu beton. V. și pervibrator.

vibráție (FIZ.), mișcare oscilatorie periodică a unui corp sau a particulelor unui mediu, efectuată în jurul unei poziții de echilibru, cu o frecvență relativ înaltă. Cele mai importante caracteristici cinematice ale **v.** sînt frecvența (numărul de perioade pe secundă) și amplitudinea (deplasarea maximă față de poziția de echilibru). În corpurile solide, energia de **v.** a atomilor sau a ionilor din nodurile rețelei cristaline constituie partea principală a energiei termice a acestor corpuri. În gazele biatomice, **v.** atomilor constituie unul dintre gradele de libertate ale moleculelor, contribuind, alături de translaţie şi de rotaţie, la energia termică a acestor gaze. Pentru tehnica construcţiei de maşini, **v.** pieselor reprezintă o problemă importantă, deoarece, prin solicitările suplimentare pe care le produce, poate avea efecte dăunătoare.

vibrión (MICROBIOL.; *Vibrio*), gen de bacterii în formă de virgulă, mobile (ciliate), nesporulate (cu foarte mici excepţii), gram negative; se cultivă uşor pe mediile obişnuite. Majoritatea speciilor sînt saprofite, răspîndite în ape şi soluri; altele sînt patogene pentru om (ex. *Vibrio cholerae*, agentul holerei asiatice), pentru oi, găini, peşti, insecte etc.

vibrióză (MED. VET.), boală infecţioasă întîlnită la taurine şi ovine şi produsă de microbi din grupul *Vibrio*. Provoacă avorturi şi sterilitate.

vibrográf (TEHN.), aparat sau dispozitiv pentru măsurarea şi înregistrarea valorilor instantanee ale unor mărimi vibratorii (vibraţii).

vicalloy (METAL., ELT.), grup de aliaje feromagnetice pe bază de cobalt, vanadiu şi adaos de fier, folosit la confecţionarea magneţilor permanenţi.

vicár (lat. *vicarius* „locţiitor"), preot sau episcop care ţine locul unui demnitar bisericesc de rang mai înalt. În biserica ortodoxă există vicari patriarhali, arhiepiscopali şi episcopali. În biserica romano-catolică, papa este considerat **v.** al lui Hristos, iar toţi ceilalţi prelaţi, vicari ai papii.

viceamirál (MILIT.), grad în marina militară, corespunzător gradului de general-locotenent din armata terestră; persoană care are acest grad.

Vicente *[visẽntə]*, Gil (c. 1470—c. 1536), poet şi dramaturg portughez, considerat cel mai mare poet al ţării după Camoes, comparat adesea cu Aristofan şi cu Plaut. A scris în limba portugheză şi în spaniolă. Farsele şi comediile sale de moravuri, cu numeroase elemente lirice, se remarcă prin pitoresc şi sevă populară, prin fineţea observaţiei şi verva satirei („Comedia văduvului", „Farsa fizicienilor", „Inés Pereira").

Vichy *[vişi]*, oraş în centrul Franţei, situat pe rîul Allier. Circa 31 700 loc. Staţiune balneară. Aici a fost sediul guvernului francez profascist, condus de Pétain şi Laval (iulie 1940 — august 1944).

Vicina (Ditzina), vechi oraş la Dunărea de Jos, neidentificat pe teren, care a avut un rol important în viaţa economică, politică şi culturală a Dobrogii în timpul stăpînirii bizantine (sec. X—XIII) şi pînă la cucerirea otomană. De la **V.** a fost adus primul mitropolit al Ţării Româneşti, *Iachint*.

víciu (DR.) **1.** *Viciu al lucrului* (sau *lucrării*), defect care micşorează valoarea de întrebuinţare a lucrului (vîndut sau închiriat) ori a lucrării, împiedicînd uneori chiar folosirea lor. Este de două feluri: *v. aparent*, care poate fi descoperit în momentul predării lucrului sau lucrării, şi *v. ascuns*, care nu poate fi descoperit la data predării, ţinîndu-se seama de metodele tehnice existente de verificare a calităţii lucrului sau lucrării. — *V. redhibitoriu*, viciu ascuns care împiedică folosirea unui lucru vîndut conform destinaţiei sale. **2.** *Viciu de consimţămînt*, cauză de alterare a voinţei juridice, constînd în eroare, dol ori violenţă şi care duce la *nulitatea relativă* a actului juridic.

vicleím, veche dramă populară românească, avînd la bază legenda naşterii lui Hristos, jucată între sărbătoarea Crăciunului şi Anul nou. Conţinutul legendar religios este însoţit de elemente proprii manifestărilor de carnaval, de coruri şi cîntece de stea şi a evoluat spre laicizare în sensul intercalării unor aluzii cu caracter social-satiric. Existenţa sa este atestată pentru prima dată în sec. al XVII-lea, de cronica lui M. Costin. Se numeşte şi *irozi*, *magi*.

viclenie (DR.) v. **dol.**

Vico, Giovanni Battista (Giambattista) (1668—1744), filozof idealist italian, unul dintre întemeietorii filozofiei istoriei. Deşi a admis în principiu rolul providenţei, **V.** a căutat în fapt să cerceteze istoria ca rezultat al activităţii oamenilor şi să descopere legile ei interne, „naturale". El a afirmat că există o legitate istorică universală, potrivit căreia toate popoarele trec prin trei stadii de dezvoltare, corespunzătoare celor trei vîrste ale omului (copilăria, tinereţea şi maturitatea): „vîrsta zeilor", în care stăpînesc religia şi preoţii, „vîrsta eroilor", în care apare statul, şi anume statul aristocratic, şi „vîrsta oamenilor", era raţiunii şi a statului democratic. După ce a străbătut aceste faze, societatea decade, iar ciclul reîncepe. **V.** a fost astfel unul dintre întemeietorii teoriei ciclului istoric. Concepţiile sale cuprind preţioase elemente de istorism: el a criticat raţionalismul unilateral şi metafizic, care căuta să deducă istoria din activitatea raţiunii omeneşti, considerată ca ceva invariabil (ex. teoria contractului social) şi care identifica trăsăturile trecutului cu cele ale prezentului. **V.** a căutat să aplice istorismul şi în estetică, lingvistică şi teoria dreptului. El a fost un precursor al lingvisticii comparate şi al folcloristicii moderne. Op. pr.: „Principiile unei ştiinţe noi despre natura comună a naţiunilor" (1725).

vicónte (din evul mediu în Europa apuseană) titlu de nobleţe, inferior celui de *conte* şi superior celui de *baron*; de obicei titlul de **v.** era atribuit celui de-al doilea fiu al unui conte.

víctimă (DR.), persoană care a fost prejudiciată ca urmare a săvîrşirii unei fapte culpabile şi păgubitoare.

Victor Emanuel, numele a trei regi din dinastia de Savoia, dintre care mai cunoscuţi au fost: *V.E. al II-lea*, rege al Regatului Sardiniei (1849—1861) şi primul rege al Italiei unificate (1861—1878). Sprijinit de Cavour şi bazîndu-se pe nobilimea liberală moderată şi pe burghezia monarhistă, a realizat, prin războaie dinastice şi combinaţii diplomatice, unificarea Italiei „de sus" în jurul dinastiei de Savoia. *V.E. al III-lea*, rege al Italiei (1900—1946). A contribuit la instaurarea dictaturii fasciste (1922); în 1946 a abdicat în favoarea fiului său Umberto, silit la rîndu-i să abdice, Italia proclamîndu-se republică.

Victoria v. **Nike.**

Victoria, regină a Marii Britanii (1837—1901) și împărăteasă a Indiei (1876—1901). În timpul domniei sale, Marea Britanie a atins, datorită unei intense politici expansioniste, apogeul puterii maritime și coloniale. Perioada de avînt economic și cultural din a doua jumătate a sec. al XIX-lea este cunoscută în istorie și sub numele de „epoca victoriană".

Victoria, oraș raional în raionul Făgăraș, reg. Brașov, situat la poalele Făgărașului. 6 630 loc. (1965). Oraș nou, construit în anii puterii populare. Industrie chimică (combinat chimic care produce acid sulfuric, amoniac, acid azotic, îngrășăminte chimice, aminoplaste etc.), alimentară, de prelucrare a lemnului.

Victoria, mare cascadă în sudul Africii, la frontiera dintre Rhodesia și Zambia, pe fluviul Zambezi, formată de un prag bazaltic. Înălțimea: 120 m. Lățimea: circa 1 800 m. A fost descoperită de D. Livingstone în 1855.

Victoria, lac în Africa ecuatorială, pe teritoriul Keniei, Tanzaniei și Ugandei, situat la 1 134 m altitudine. Suprafața: 68 100 km^2. Adîncimea maximă: 80 m. Țărmurile lacului sînt fragmentate de numeroase golfuri și însoțite de insule. În lac se varsă rîul Kagera. Din **V.** izvorăște rîul Victoria-Nil. Este bîntuit de furtuni. Bogat în pește. Navigabil. Principalele porturi: Entebbe (Uganda), Mwanza (Tanzania) și Kisumu (Kenia). Lacul a fost descoperit în 1858.

Victoria, insulă canadiană în Arhipelagul Nord-Canadian, situată între insulele Banks și Prince of Wales. Suprafața: 212 000 km^2. Populația: circa 400 loc. (formată din eschimoși). Relief deluros. Altitudinea maximă: 600 m. Climă subarctică. Formații vegetale de tundră.

„Victoria"-Călan, *Uzina ~*, unitate a industriei metalurgiei feroase. A intrat în funcțiune în 1871. În anii puterii populare, uzina a fost extinsă și radical reconstruită. Produce fontă și diverse produse din fontă (utilaj de turnare, piese etc.) și are producție proprie de semicocs și cocs-brichete.

„Victoria"-Florești, *Uzina chimică ~*, unitate industrială, situată în raionul Cîmpina, reg. Ploiești. Produce anvelope și camere cu aer de diferite tipuri. A luat ființă în 1939. În anii puterii populare, uzina a fost extinsă și modernizată

Victoria-Nil, rîu în estul Africii ecuatoriale, în Uganda (420 km). Izvorăște din lacul Victoria, drenează lacul Kyoga și se varsă în lacul Albert. Numeroase praguri. Hidrocentrală.

Victoria-9 Mai, stațiune balneară în regiunea Crișana, subordonată administrativ orașului Oradea. Ape minerale termale de 46°C (bicarbonatate, sulfatate, calcice-magneziene), indicate în tratamentul bolilor sistemului nervos, ale aparatului locomotor, digestiv, precum și în sechelele poliomielitice. Azi se numește *Felix*.

vid (FIZ.), stare de rarefiere a unui gaz, realizată într-un recipient închis. **V.** se măsoară prin presiunea gazului și se exprimă de obicei în *milimetri coloană de mercur* (mmHg) sau în *torri*. Principalul criteriu de clasificare al **v.** este raportul dintre parcursul liber mijlociu al moleculelor gazului și dimensiunile recipientului. Astfel, pentru recipiente de dimensiuni obișnuite se deosebesc: *v. slab* (sau *redus*, cu presiunea cuprinsă între 0,1 și 760 mmHg), *v. mediu* (10^{-1}—10^{-3} mmHg), *v. înaintat* (sau *înalt*, 10^{-3}—10^{-8} mmHg) și *v. ultraînalt* (10^{-8}—10^{-12} mmHg). Un **v.** foarte bun, practic perfect, se găsește în spațiul din afara atmosferei terestre (spațiul cosmic). **V.** de diferite grade se realizează cu ajutorul pompelor de vid, iar măsurarea lui se face cu ajutorul vacuummetrelor. **V.** are numeroase utilizări în știință și tehnică: el favorizează evaporarea substanțelor lichide, folosindu-se la uscarea unor materiale sau la distilare; multe tipuri de tuburi electronice se fac cu **v.**, deoarece el nu perturbă fasciculele de electroni sau de ioni; **v.** împiedică transmiterea căldurii prin convecție și conductibilitate, utilizîndu-se la construcția vaselor Dewar etc. Sin. *vacuum*.

Vida, Grigore Gheza (n. 1913), sculptor român. Artist al poporului. Fiu de miner, născut la Baia Mare, a luptat în timpul războiului civil din Spania ca voluntar în armata republicană. A studiat cu Alexandru Ziffer. S-a manifestat la începutul carierei sale artistice ca un viguros desenator, într-un ciclu de gravuri cu o tematică socială protestatară. Opera sa de sculptor, inspirată din viața țăranilor maramureșeni, exprimă, într-un limbaj artistic concis și concentrat, chipul încordat, de o impresionantă gravitate, al țăranului român („Cap de țăran", „Răscoala", „Dezțelenire", „Balada lui Pintea", „Dans din Oaș" ș.a.). Sculpturile sale în lemn, în care tradiția monumentală a artei populare se întîlnește cu o viziune contemporană militantă asupra artei, sînt printre cele mai valoroase creații românești ale genului.

Vidal de la Blache *[dö la blaș]*, Paul (1845—1918), geograf francez, profesor la Sorbona (din 1898), creator al școlii de geografie umană și al direcției de cercetare regională în geografie. Fondator al renumitei reviste „Annales de géographie" (1891). A inițiat colecția „Géographie universelle", operă fundamentală a școlii geografice franceze. Op. pr.: „Principii de geografie umană" (1922).

Videle, comună în reg. București, situată pe valea Glavaciocului, reședință de raion. 8 420 loc. (1965). Industrie alimentară. Centru agricol. Nod feroviar. — *Raionul V.*, cu 108 020 loc. (1965). Cultura cerealelor, a plantelor industriale, a legumelor și creșterea animalelor.

video (TELEC.), termen sau element de compunere latin, care indică faptul că anumite mărimi periodice au frecvențele undelor luminoase sau că anumite aparate funcționează la astfel de frecvențe ori au un rol funcțional în sistemele de transmisiune a imaginilor (ex.

semnal **v.**, amplificator **v.**, tub videocaptor etc.).

vidicón (TELEC.), tub electronic videocaptor cu o construcție asemănătoare aceleia a orticonului, dar cu o sensibilitate mult mai mare, datorată folosirii efectului fotoelectric intern (fenomenul de fotoconductivitate) pentru acumularea sarcinilor electrice.

Vidin, oraș în nord-vestul R.P. Bulgaria, situat pe Dunăre. 32 500 loc. (1961). Industrie constructoare de mașini, ceramică, alimentară. Artizanat (argintărie-filigran). Port fluvial. — *Istoric.* Întemeiat în antichitate, s-a numit *Bononia*, iar mai tîrziu (sec. VI—XV) *Bîdin*. În a doua jumătate a sec. al XIV-lea, **V.** a fost capitala țaratului cu același nume, sub conducerea lui Srațimir. Căzut sub dominația turcilor (1396), **V.** a rămas sub stăpînirea acestora pînă în 1878. În sec. XV—XVIII, cetatea **V.** era o importantă bază de atac a turcilor împotriva țărilor române și a statelor Europei centrale. Între 1794 și 1807 a fost reședința lui Pasvan-Oglu. În timpul războiului ruso-româno-turc (1877 — 1878), **V.** a fost eliberat de trupele române de sub stăpînirea otomană.

Vidor, King (n. 1894), realizator de film american. Asistent al lui T.H. Ince și al lui D.W. Griffith, **V.** și-a început cariera în 1919 și s-a impus cu „Parada cea mare" (1925), evocare a primului război mondial. Este unul dintre marii cineaști americani, a cărui operă este caracterizată de un puternic suflu epic. Dintre filmele sale s-au distins: „Halleluya" (1929), „Pîinea noastră cea de toate zilele" (1935), „Citadela" (1938), „Război și pace" (1955).

vídră *(Lutra lutra)*, specie de mamifer carnivor semiacvatic din familia mustelidelor, cu corpul lung de circa 120 cm, acoperit cu blană deasă castanie-roșcată. Are pavilionul urechii mic și rotunjit și membrane interdigitale bine dezvoltate. Se hrănește cu pești, raci, broaște. În țara noastră este răspîndită pe lîngă lacuri și pe văile rîurilor mari, în bălțile și Delta Dunării etc.

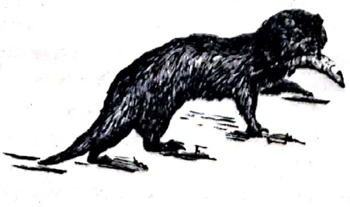

Vidră

Vidu, Ion (1863—1931), compozitor, dirijor, profesor și folclorist român. A scris în special coruri și lucrări corale mai ample, printre care: „Ana Lugojana", „Răsunetul Ardealului", „Răsunet din Crișana", „Moartea lui Mihai Eroul", „Răsunetul României". Străbătute de dragoste pentru omul din popor, de patriotism fierbinte, ele sînt pătrunse de frumusețea melodică și de vigoarea ritmică a folclorului nostru, însușiri datorită cărora **V.** s-a situat printre cei mai de seamă înaintași ai muzicii românești.

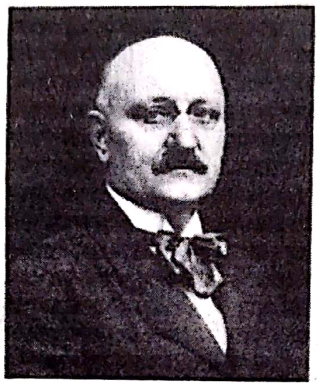

I. Vidu

Viebig *[fi:bih]*, Clara (1860—1952), scriitoare germană, de orientare naturalistă. A scris romane cu puternice trăsături de critică antiburgheză („Pîinea de toate zilele", 1910; „Cei dinaintea porților", 1910), în care a redat, cu înțelegere și compasiune, lupta grea pentru existență a omului simplu. **V.** a criticat militarismul („Paza de pe Rin", 1902), șovinismul („Armata care doarme", 1904) și superstițiile („Crucea din Venn", 1908). Arta Clarei Viebig se distinge prin finețea analizei psihologice și narațiunea strict obiectivă.

Vieira White *[uait]*, Gilberto (n. 1911), secretar politic al C.C. al P.C. din Columbia (din 1958), unul dintre creatorii partidului (1930). Între 1947 și 1958 a fost secretar general al C.C. al P.C. din Columbia.

Viena, capitala Austriei, situată pe Dunăre, la poalele munților Wienerwald (extremitatea estică a Alpilor), într-o cîmpie mărginită de coline. 1 634 250 loc. (1963). Mare centru industrial (districtele Florisdorf și Donaustadt), comercial, financiar și cultural, nod feroviar și rutier, port fluvial. Aeroport internațional. Industrie constructoare de mașini (locomotive, autocamioane, produse electrotehnice, aparate de precizie), de prelucrare a petrolului, textilă și de confecții, de pielărie și încălțăminte, a hîrtiei, alimentară, de prelucrare a lemnului (mobilă, instrumente muzicale etc.) și poligrafică. Academie de științe, universitate (din 1365), monumente istorice și arhitectonice: *Catedrala sf. Ștefan* (sec. al XIV-lea), caracterizată prin finețea coloanelor elansate; *Biserica Maria Stiegen* (sec. al XIV-lea), cu vitralii vestite; *Palatul Belvedere*, care adăpostește *Muzeul barocului* (Barockmuseum), consacrat picturii și sculpturii sec. al XVIII-lea din Austria; palatul *Hofburg*, fostă reședință imperială, construită în etape în sec. XVI—XIX, unde se găsește Biblioteca națională, *Castelul Schönbrunn*, monument al barocului tîrziu (sec. XVII — XVIII); *Burgtheater* (1874—1888) și *Opera de stat* (1861 — 1869); *Muzeul Academiei de arte frumoase* (tablouri de Murillo, Jordaens, Rembrandt, Rubens etc.); *Colecția de grafică Albertina*, amplă colecție de desene și stampe. La **V.** se află sediul *Agenției Internaționale de Energie Atomică*. — *Istoric.* Pe locul orașului de azi a existat în sec. I un castru roman (Vindobona), întemeiat pe locul unei așezări celtice. **V.** este atestată documentar pentru prima oară în 881. În 1221 a primit statutul de oraș, iar din 1237 de oraș imperial liber. Intrînd sub stăpînirea Habsburgilor, **V.** a fost între 1282 și 1867 capitala Imperiului habsburgic, iar între 1867 și 1918 capitala Aus-

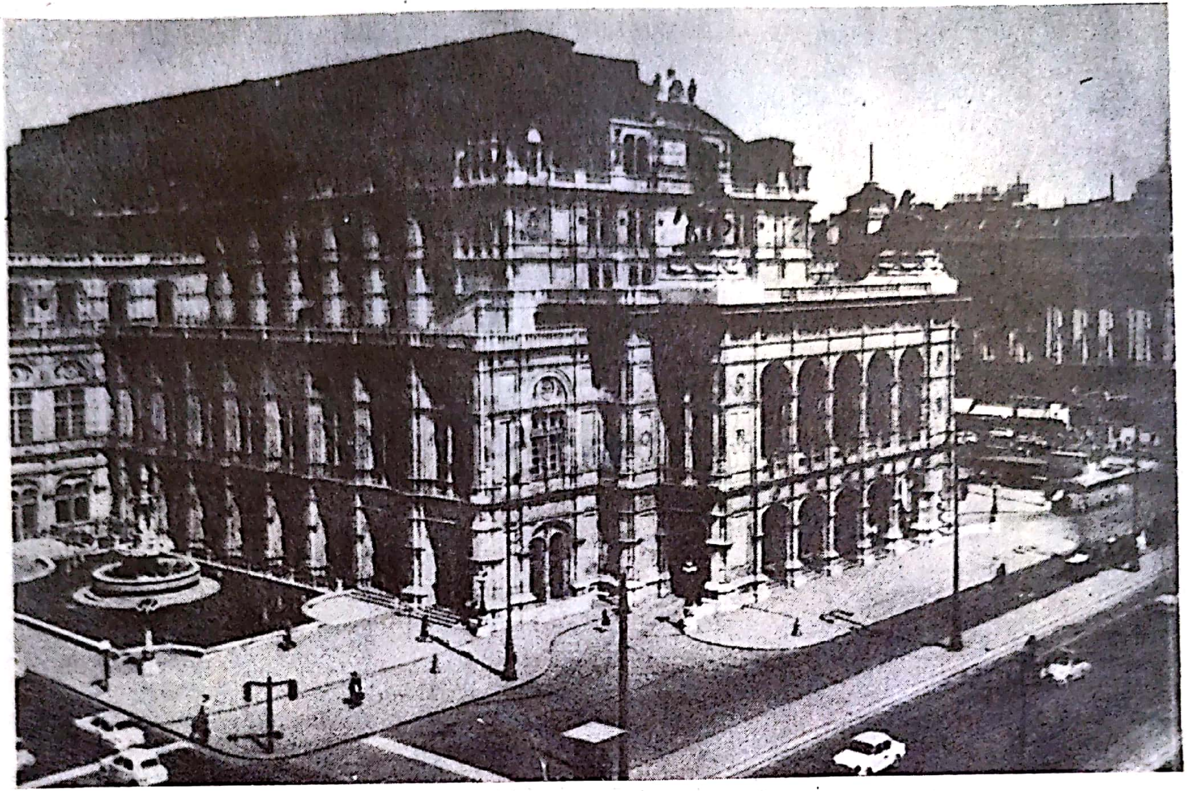

Viena. Opera de stat

tro-Ungariei. În sec. XVIII—XIX a fost unul dintre principalele centre ale culturii europene, cu o bogată viață muzicală. Între 1694 și 1867, la **V.** s-a aflat sediul Cancelariei aulice transilvane. La **V.** a avut loc Congresul din 1814—1815, iar în timpul revoluției din 1848—1849 a fost centrul luptei revoluționare din Austria. În 1934 au avut loc la **V.** mari lupte muncitorești antifasciste. Ocupată în martie 1938 de către trupele hitleriste, **V.** a fost eliberată de către Armata Sovietică la 13 aprilie 1945. La **V.** a fost semnat tratatul de stat cu Austria (15 mai 1955). — *Congresul de la V.*, congres internațional convocat la **V.** (octombrie 1814—iunie 1815), în urma terminării victorioase a războaielor purtate de armatele statelor europene împotriva Franței napoleoneene. La Congresul de la **V.** au fost reprezentate toate statele europene (cu excepția Turciei). Rolul conducător l-au avut Anglia, Rusia, Prusia și Austria, care urmăreau restabilirea vechilor rînduieli politice și satisfacerea propriilor pretenții teritoriale. Actul final, semnat în 1815, cuprindea următoarele hotărîri: Franța era redusă la frontierele din 1792, Bourbonii erau restaurați în Franța, în Spania și în Regatul celor două Sicilii, iar alte dinastii în regatele, principatele și ducatele în care domniseră înainte de războaiele napoleoneene (Regatul Sardiniei, principatele italiene etc.). Anglia a obținut oficializarea ocupării coloniilor olandeze și spaniole cucerite; Rusia țaristă a alipit fostul ducat al Varșoviei și a obținut recunoașterea anexării Finlandei (1808) și a încorporării Basarabiei (1812); Austria a reluat Triestul, Iliria, Dalmația, Tirolul, Galiția, Lombardia și Veneția, pierdute în timpul războaielor napoleoneene, precum și orașul Salzburg; Prusia a obținut o parte din Saxonia, Poznańul, o parte din Westfalia, Danzigul și Renania. Statele germane (al căror număr a fost redus de la 360 la 38) au alcătuit Confederația germană sub conducerea Austriei. Belgia și Olanda erau reunite în regatul Țărilor de Jos, sub dinastia de Orania. Regatul Danemarcii a primit teritoriile Schleswig și Holstein. Piemontul a primit titlul de Regatul Sardiniei, mărindu-și teritoriul cu Savoia și Nisa; Elveția și-a redobîndit suveranitatea, fiindu-i recunoscute statutul de stat federal și neutralitatea permanentă. La Congresul de la **V.** s-au luat o serie de hotărîri speciale, suplimentare, sub formă de anexe la tratatul principal, printre care un loc deosebit l-a ocupat „Declarația puterilor cu privire la desființarea comerțului cu negri“ (8 februarie 1815) și „Regulamentul cu privire la rangurile reprezentanților diplomatici“ (19 martie 1815), rămas în vigoare pînă în zilele noastre. Pentru apărarea noii configurații politice europene și pentru reprimarea luptei revoluționare și a mișcărilor de eliberare națională, suveranii Rusiei, Austriei și Prusiei au semnat actul de constituire a „Sfintei alianțe“ (26 septembrie 1815). Sistemul relațiilor internaționale stabilite prin Congresul de la **V.**, care cuprindea pentru prima oară întreaga Europă într-un sistem de tratate, a fost lichidat, în mare parte, chiar în prima jumătate a sec. al XIX-lea, prin lupta revoluționară și de eliberare națională a popoarelor asuprite.

Vientiane, capitala Laosului, situată pe rîul Mekong. 138 000 loc. (1963). Centru comercial, important port fluvial, aeroport. Mici întreprinderi de pielărie, textile (ţesături de bumbac şi de lînă, şaluri), de prelucrare a lemnului, decorticătorii de orez ş.a. Numeroase pagode şi temple.

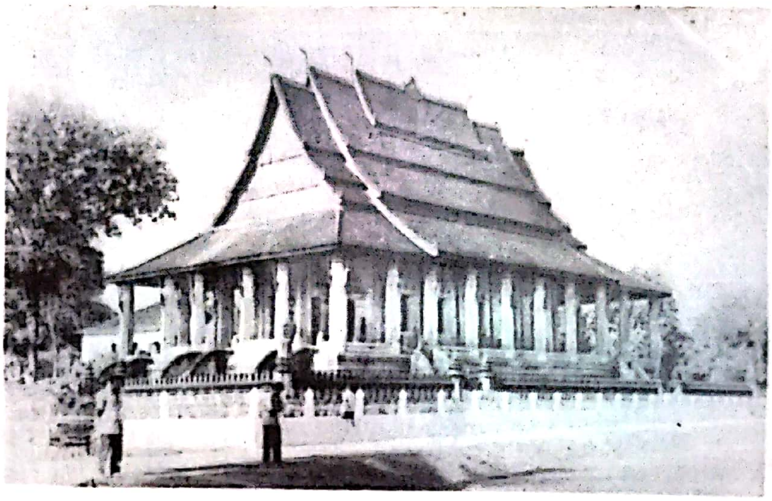
Vientiane. Templul Vat-Prakeo

„Vie Nuove“, revistă ilustrată, editată sub egida Partidului Comunist Italian. Apare săptămînal, la Roma, din 1946.

viér (ZOOTEHN.), denumire dată masculilor din specia porcine folosiţi pentru reproducţie. Prezintă caractere de dimorfism faţă de femele (scroafe), mai accentuate în cazul raselor primitive (mărimea coamei, a colţilor etc.).

viermi (ZOOL.), nume dat unor animale nevertebrate caracterizate prin corpul alungit, moale şi lipsit de apendice. Trăiesc în sol, în ape sau ca parazite pe animale şi pe plante. **V.** sînt cuprinşi în mai multe încrengături: **v.** laţi *(Plathelminthes)*, **v.** cilindrici *(Nemathelminthes)*, **v.** inelaţi *(Annelida)* etc. (ex. planaria, tenia, gălbeaza, rîma, lipitoarea). — *Vierme de mătase*, larvă a fluturelui *Bombyx mori*, din ordinul lepidopterelor, care are glande producătoare de mătase. Se hrăneşte cu frunze de dud şi de stejar. V. şi sericicultură.

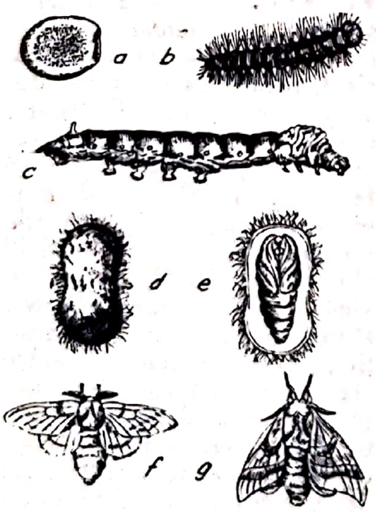

Vierme de mătase

a — ou; *b*, — *c*,–larve; *d* — cocon; *e* — secţiune printr-un cocon cu crizalidă; *f* — fluture (femelă); *g* — fluture (mascul)

Vieru, Anatol (n. 1926), compozitor român. A studiat la Bucureşti şi la Moscova. A compus muzică simfonică şi vocal-simfonică (Concertul pentru orchestră, Concertul pentru flaut şi orchestră, Concertul pentru violoncel şi orchestră, Oratoriul „Mioriţa“, „Cantata anilor-lumină“), muzică de cameră, muzică de film. Creaţia sa vădeşte preocuparea de echilibrare a conţinutului cu inovaţiile limbajului. Premiul de compoziţie „Regina Maria José“ (Geneva, 1963). Laureat al Premiului de stat.

viespár *(Pernis apivorus)*, pasăre răpitoare de zi, de mărimea unei găini, brună-întunecat pe spate şi brună-deschis pe faţa ventrală, cu pete brune mai închise. Se hrăneşte cu viespi, albine, bondari, lăcuste şi alte insecte. La noi este o pasăre rară.

viespi (ZOOL.), denumire dată unor insecte din ordinul himenopterelor, familia vespidelor. Majoritatea **v.** au ac şi pungă cu venin ca armă de apărare; la altele abdomenul se termină cu un oviscapt. Unele specii de **v.** sînt solitare, altele construiesc cuiburi alcătuite din numeroase celule (sînt „sociale“). În general **v.** sînt dăunătoare, mai ales în sectorul pomicol şi silvic; unele (ex. ihneumonidele) sînt entomofage.

Viète *[viét]*, François (1540—1603), matematician francez, creatorul algebrei. În lucrările sale de algebră foloseşte pentru prima dată literele alfabetului pentru a reprezenta valorile numerice, şi anume: vocalele pentru necunoscute şi consoanele pentru mărimile cunoscute. Datorită acestor notaţii, a ajuns la noţiunea de formulă generală care permite rezolvarea unui întreg ansamblu de probleme de acelaşi tip. A stabilit relaţiile dintre coeficienţii şi rădăcinile unui polinom. A aplicat metodele algebrei la rezolvarea unor probleme de geometrie şi a rezolvat probleme de algebră prin construcţii geometrice. În aritmetică, **V.** a stabilit reguli pentru extragerea rădăcinilor. Tot el a stabilit formula

$$\frac{2}{\pi}=\sqrt{\frac{1}{2}}\cdot\sqrt{\frac{1}{2}\left(1+\sqrt{\frac{1}{2}}\right)}\cdot\sqrt{\frac{1}{2}\left(1+\sqrt{\frac{1}{2}\left(1+\sqrt{\frac{1}{2}}\right)}\right)}\ldots,$$

considerînd astfel pentru prima oară un produs infinit convergent, şi a calculat valoarea lui π cu zece zecimale exacte. A dat trigonometriei forma sa definitivă. Op. pr.: „In artem ana-

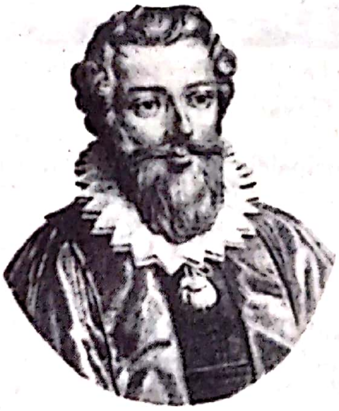
Fr. Viète

lyticam isagoge" (1591), „Supplementum geometriae" (1593).

Vietnam, țară în sud-estul Asiei, în partea de est a peninsulei Indochina, situată între R.P. Chineză la nord, Laos, Cambodgia și Golful Siam la vest, Golful Tonkin la est și Marea Chinei de Sud la est și sud. Suprafața: 329 556 km^2. Populația: circa 33 500 000 loc., majoritatea vietnamezi (kin), iar în rest populații din familia chino-tibetană (grupa *tai* și *miao*) și din familia mon-khmerică. Mare parte din suprafața țării este ocupată de munți și podișuri: în nord Munții Tonkin (cu vîrful Fan Si Pan, 3 142 m), iar în partea centrală și sudică Munții Annam (cu vîrful Ngokan, 3 285 m), care au în mare măsură aspect de podiș; în est și sud cîmpii litorale, dintre care mai mari sînt cîmpiile aluviale formate de fluviul Songkoi (Fluviul Roșu) și de alte cîteva rîuri în nordul țării și de fluviul Mekong în sudul ei. Climă tropicală musonică, cu vară ploioasă și iarnă mai uscată (cu excepția versantului estic al Munților Annam, unde precipitațiile sînt mai abundente iarna). Teritoriul **V.** este străbătut de numeroase rîuri mici și de cursul inferior al fluviilor Songkoi și Mekong, care formează la vărsare delte întinse. Pădurile acoperă mai mult de 1/3 din suprafața țării; în regiunile joase cresc păduri tropicale veșnic verzi (cu numeroase esențe prețioase), în locurile mai puțin umede păduri tropicale musonice, iar în munți păduri formate din esențe subtropicale și temperate. Zăcăminte de cărbuni, minereuri de staniu, de wolfram, de fier, cromite, bauxite, fosfați, apatite (în special în Vietnamul de nord). — *Istoric.* Teritoriul **V.** a fost locuit din timpuri străvechi. În sec. al III-lea î.e.n., pe teritoriul **V.** a apărut primul stat sclavagist timpuriu vietnamez, *Aulak*, care a intrat în 181 î.e.n. în componența statului *Namviet* (țara sudului), constituit în a doua jumătate a sec. al III-lea î.e.n. În cursul sec. II î.e.n. — I e.n., statul Namviet a fost cucerit de statul chinez, condus de dinastia Han; după o scurtă perioadă de independență (sec. al VI-lea) a reintrat în componența statului chinez, condus de dinastia Tan. Eliberîndu-se în 939 de sub dominația străină, **V.** a devenit, începînd din sec. al XI-lea, unul dintre cele mai puternice state din Peninsula Indochina. În secolul XII—XV, statul vietnamez a respins incursiunile mongolilor (sec. al XIII-lea), precum și încercările feudalilor chinezi de a supune din nou țara. Secolele XVI—XVIII din istoria **V.** se caracterizează prin fărîmițarea feudală. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea a avut loc una dintre cele mai puternice răscoale țărănești din istoria **V.**, cunoscută sub numele de „răscoala taișonilor". La începutul secolului al XIX-lea, în **V.** a fost instaurată monarhia absolută. Între 1858 și 1885 **V.** a fost cucerit de Franța, care l-a împărțit în trei părți: colonia *Cochinchina* (în sud) și protectoratele *Annam* (în centrul **V.** de azi) și *Tonkin* (în nord), care, împreună cu Laosul și Cambodgia, au format în 1887 posesiunea colonială numită *Uniunea indochineză*. În deceniile al doilea și al treilea ale sec. al XX-lea, în condițiile ascuțirii contradicțiilor sociale și politice și sub influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, mișcarea de eliberare națională a poporului vietnamez a cunoscut un puternic avînt. În 1930 a fost creat Partidul Comunist din Indochina, care s-a situat în fruntea luptei pentru unirea forțelor anticolonialiste și antifeudale. În 1941 **V.** a fost ocupat, împreună cu întreaga Indochină, de Japonia. În aceste condiții a fost creată (1941), din inițiativa și sub conducerea Partidului Comunist din Indochina, Liga pentru independența **V.** *(Viet Min)*, care a condus lupta pentru eliberarea națională. Armata de eliberare națională, cu un comandament unic, creată în aprilie 1945, a eliberat o parte însemnată a teritoriului **V.**; în zona eliberată *(Viet Bac)* a fost instaurată puterea revoluționară populară (iunie 1945). În august 1945, în condițiile înfrîngerii Japoniei în război, în principalele orașe din **V.** s-a declanșat insurecția armată; puterea a trecut în mîinile poporului, iar

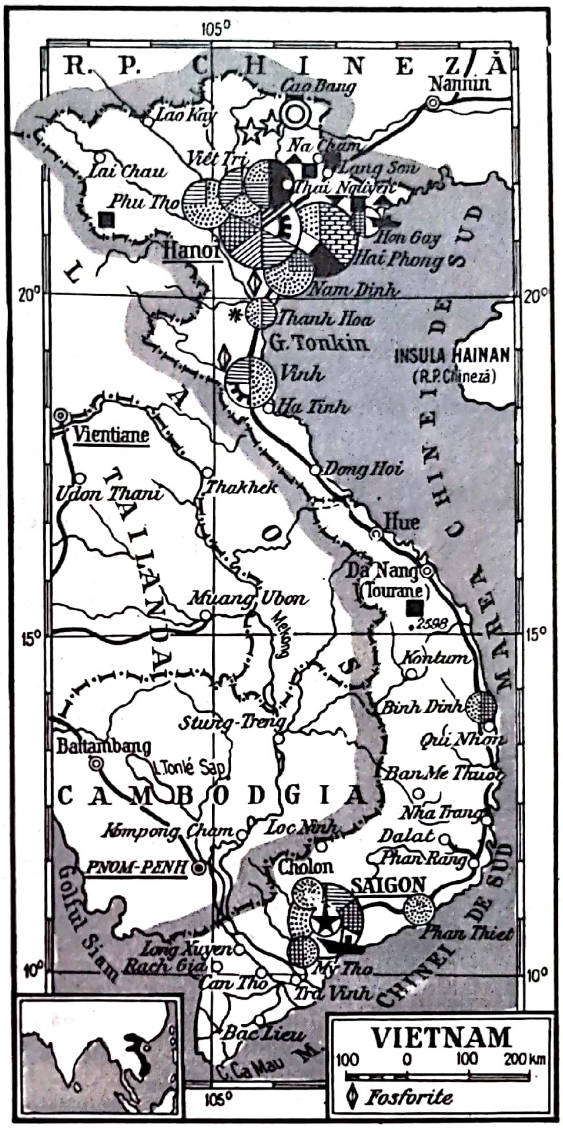
R. P. CHINEZĂ
Cao Bang
Nannin
Lao Kay
Na Cham
Viet Tri
Lang Son
Lai Chau
Thai Nguyen
Phu Tho
Hon Gay
Hanoi
Hai Phong
Nam Dinh
Thanh Hoa
G. Tonkin
INSULA HAINAN (R.P. Chineză)
Vinh
Ha Tinh
Vientiane
Dong Hoi
Udon Thani
Thakhek
Hue
LAOS
TAILANDA
Da Nang (Tourane)
Muang Ubon
Mekong
2598
Kontum
Binh Dinh
Stung-Treng
Qui Nhon
Battambang
L. Tonlé Sap
Ban Me Thuot
CAMBODGIA
Nha Trang
Kompong Cham
Loc Ninh
Dalat
PNOM-PENH
Phan Rang
Cholon
SAIGON
Golful Siam
Phan Thiet
Long Xuyen
Rach Gia
My Tho
Can Tho
Tra Vinh
Bac Lieu
C. Ca Mau
MAREA CHINEI DE SUD
105°
20°
15°
10°
VIETNAM
100 0 100 200 km
Fosforite

la 2 septembrie 1945 a fost proclamată Republica Democrată Vietnam. Noua republică a fost nevoită să facă faţă chiar de la început unei agresiuni organizate de cercurile imperialiste; trupe engleze şi gomindaniste au debarcat în **V.** sub pretextul dezarmării trupelor japoneze, fiind urmate de un corp expediţionar francez, care a ocupat oraşul Saigon. În ianuarie 1946 au avut loc alegeri generale pentru Adunarea Naţională, care a adoptat în noiembrie Constituţia *R.D. Vietnam.* La 6 martie 1946 a fost încheiat un acord preliminar în virtutea căruia Franţa a recunoscut independenţa R.D. Vietnam în cadrul Uniunii Franceze, obligîndu-se să înceteze ostilităţile şi să-şi evacueze forţele armate de pe teritoriul **V.** Cu toate acestea, Franţa, cu sprijinul cercurilor imperialiste din S.U.A., a reluat în decembrie 1946 ostilităţile, declanşînd în **V.** un război colonial. Forţele patriotice s-au ridicat, sub conducerea comuniştilor, la apărarea libertăţii şi independenţei naţionale. În cursul războiului, intervenţioniştii francezi au creat în 1949, în partea de sud a **V.**, un stat în frunte cu Bao-Dai (fostul împărat al **V.** din timpul ocupaţiei japoneze), în cadrul Uniunii Franceze. În partea de nord a **V.**, guvernul *R. D. Vietnam* a luat în anii războiului importante măsuri economice, dintre care cea mai însemnată a fost realizarea, începînd din 1953, a unei reforme agrare, precum şi măsuri pentru dezvoltarea industriei naţionale. Ca urmare a intensificării războiului de independenţă, Armata de eliberare naţională a obţinut succese militare, care au culminat cu marea înfrîngere a armatei franceze de la *Dien Bien Phu* (mai 1954). Conferinţa internaţională de la Geneva din 1954 a adoptat o serie de acorduri prin care se recunoştea independenţa, suveranitatea şi integritatea teritorială a **V.**, Laosului şi Cambodgiei şi se restabilea pacea în Indochina. Potrivit acordului privitor la încetarea operaţiilor militare, în **V.** se stabilea o linie provizorie de demarcaţie la sud de paralela 17; se prevedea de asemenea unificarea ţării pe baze paşnice şi democratice, prin organizarea în 1956 a unor alegeri generale. După încetarea războiului, guvernul *R.D. Vietnam* a luat importante măsuri social-economice (printre care naţionalizarea întreprinderilor aparţinînd capitalului străin, 1955—1957); sub conducerea Partidului celor ce muncesc, *R.D.V.* a păşit pe drumul transformării socialiste a ţării. În vederea lichidării scindării ţării, guvernul *R.D.V.* a făcut în repetate rînduri propuneri cu privire la unificarea paşnică a ţării pe baze democratice, dar autorităţile sud-vietnameze, sprijinite de cercurile reacţionare din S.U.A., au respins aceste propuneri. Ignorînd acordul de la Geneva privitor la alegerile generale, autorităţile sud-vietnameze au proclamat în 1955 în *V. de sud* o „republică independentă", în frunte cu *Ngo Dinh-Diem.* Acesta a instaurat în ţară un regim dictatorial, care a dus o politică antipopulară, de teroare în interior şi de subminare şi de încălcare a acordurilor de la Geneva, înlesnind o largă imixtiune politică, economică şi mai ales militară a S.U.A. Împotriva regimului de dictatură militară a luat naştere în *V. de sud* o puternică mişcare de eliberare naţională, condusă de *Frontul Naţional de Eliberare* (F.N.E.), creat în 1960, care uneşte în rîndurile sale peste 20 de partide şi organizaţii; în 1961 a fost creată Armata de eliberare, care a luptat cu succes împotriva armatelor regimului de la Saigon şi intervenţiei militare a S.U.A. Începînd din 1965, S.U.A. au debarcat masiv trupe în *V. de sud* şi imense cantităţi de material de război modern, atrăgînd, de asemenea, trupe mercenare din Coreea de sud, Australia, Noua Zeelandă şi Filipine. În condiţiile puternicelor acţiuni antiamericane şi ale înfrîngerilor militare, criza politică şi militară a regimului de la Saigon s-a agravat; rînd pe rînd s-au prăbuşit guvernele antinaţionale şi antipopulare, civile sau militare. Ca urmare a luptei sale eroice, Armata de eliberare naţională controla, în 1966, o mare parte a teritoriului *V. de sud.* În 1964, S.U.A., încălcînd normele elementare ale dreptului internaţional, au trecut la acţiuni agresive împotriva *R.D.V.*, bombardînd centrele populate şi centrele economice vitale ale ţării. Lupta eroică a poporului vietnamez împotriva agresiunii imperialiştilor din S.U.A. se bucură de sprijinul frăţesc al ţărilor socialiste şi de simpatia şi solidaritatea forţelor iubitoare de pace din lumea întreagă. România a sprijinit şi sprijină poporul vietnamez pe plan politic, material şi moral şi cere cu hotărîre ca S.U.A. să înceteze definitiv şi necondiţionat bombardamentele împotriva *R. D. Vietnam*, să înceteze actele de război în **V.**, să-şi retragă trupele, să recunoască Frontul de Eliberare Naţională, reprezentantul autentic al *V. de sud*, să lase poporul vietnamez să-şi rezolve singur problemele vieţii sale interne, fără nici un amestec din afară, respectîndu-se prevederile acordului de la Geneva din 1954. — **Republica Democrată Vietnam.** Suprafaţa: 158 750 km². Populaţia: 17 800 000 loc. (1963). Capitala: *Hanoi.* Alte oraşe mari: Hai Phong, Nam Dinh, Vinh, Hai Duong, Lao Kay. *R.D.V.* este un stat socialist. Forţa conducătoare în stat este Partidul celor ce muncesc din Vietnam *(Lao Dong)*, creat în martie 1951 pe baza Partidului Comunist din Indochina. Preşedinte al C.C. al Partidului celor ce muncesc din Vietnam este *Ho Şi Min*, în acelaşi timp şi preşedintele *R.D.V.* Organul de presă central al partidului este cotidianul „Nhan Dan". Celelalte partide politice (Partidul democrat, creat în 1944, şi Partidul socialist, înfiinţat în 1946) colaborează cu Partidul celor ce muncesc din **V.** Toate partidele politice şi organizaţiile obşteşti din ţară fac parte din Frontul patriotic din **V.** (creat în 1955), condus de Partidul celor ce muncesc din **V.** Organul suprem al puterii de stat este Adunarea Naţională, aleasă pe termen de patru ani. Organul executiv suprem este Consiliul de Miniştri (guvernul). Preşedintele Consiliului de Miniştri este *Pham van Dong*. Organele locale ale puterii de stat sînt adunările populare. — *Dezvoltarea economică*. În anii puterii populare s-au înfăptuit profunde transformări social-economice, printre care lichidarea puternicelor rămăşiţe feudale şi crearea de fapt a industriei naţionale, în *R.D.V.* desfăşurîndu-se construirea bazei tehnice-materiale a socialismului. La sfîrşitul anului 1962, ponderea sectorului socialist în producţia industrială globală era de 60%, iar în crearea venitului naţional de 77%. În 1962 venitul naţional a fost de 1,5 ori mai mare decît în 1957. Este puternic dezvoltată industria extractivă: mari exploatări de cărbune (bazinul Hon Gay ş.a.), de minereuri neferoase (în regiunea Bac-Bo), de minereuri de fier (Thai Nguyen), de apatite ş.a. Industria prelucrătoare este reprezentată prin întreprinderi ale industriei textile, alimentare, constructoare de maşini (unelte agricole maşini-unelte, piese de schimb, material rulant, construcţii navale), metalurgice (Combinatul de staniu de la Tin Tuc, Combinatul siderurgic Thai Nguyen), de materiale de construcţie, chimice (în special de îngrăşăminte) ş.a. Cele mai importante centre industriale sînt *Hanoi* şi *Hai Phong*. Sînt dezvoltate meşteşugurile. În agricultură lucrează 80% din populaţia activă; în 1964 85% dintre ţărani erau membri ai cooperativelor agricole de tip socialist. Terenul arabil reprezintă circa 20% din suprafaţa totală a ţării; în unele locuri se obţin 2—3 recolte anual. Circa 50% din suprafaţa cultivată este irigată. Se cultivă în special orez (în delta fluviului Songkoi şi în alte regiuni de cîmpie), precum şi porumb, manioc, cafea, ceai, bumbac, trestie de zahăr, iută ş.a. Este dezvoltată şi creşterea vitelor; se cresc în special cornute mari şi porcine. Este dezvoltat şi pescuitul. Se importă maşini, utilaje şi materii prime şi se exportă orez, porumb, cafea, ceai, cărbune, ciment, metale colorate, produse meşteşugăreşti. Ponderea cea mai mare în comerţul exterior al *R.D.V.* o au ţările socialiste (circa 90%). — *Instituţiile de învăţămînt şi cultural-ştiinţifice*. În anii puterii populare, învăţămîntul a luat o mare dezvoltare. Se duce o largă campanie pentru lichidarea analfabetismului (în 1955 circa 95% din populaţie era analfabetă). În *R.D.V.* există 15 institute de învăţămînt superior, în care în anul şcolar 1962/1963 au învăţat 26 000 de studenţi. Este extins învăţămîntul seral şi fără frecvenţă (în care sînt cuprinşi peste 1 500 000 de oameni). — **Vietnamul de sud.** Suprafaţa: 170 806 km^2. Populaţia: circa 15 715 000 loc. Oraşe mai importante: *Saigon* (reşedinţă a autorităţilor guvernamentale), Cholon, Hue, Da Nang, Can Tho, Binh Dinh, Quang Ngai. Principala ramură a economiei este agricultura, în care domină marea proprietate feudală. Principalele culturi sînt orezul şi arborii de cauciuc; se mai cultivă trestie de zahăr, manioc, porumb, cafea, ceai, cocotieri ş.a. Creşterea animalelor este slab dezvoltată; se cresc mai ales cornute mari şi porcine. Se practică pescuitul. Industria este reprezentată prin mici întreprinderi ale industriei alimentare (decorticătorii de orez, fabrici de zahăr) şi textile. Meşteşugurile ocupă un loc important în economie. Principalul centru industrial este Saigon-Cholon. Se exportă orez, cauciuc, peşte; se importă produse de larg consum. Volumul comerţului exterior este în continuă scădere. *V. de s.* trece printr-o profundă criză economică şi politică, agravată de război.

Vieuxtemps *[viötắ]*, Henri (1820—1881), violonist şi compozitor belgian, unul dintre cei mai renumiţi instrumentişti din sec. al XIX-lea. Elev al lui Bériot şi Reicha, a întreprins turnee triumfale în întreaga Europă şi în America. Henri Vieuxtemps a scris peste 40 de concerte pentru vioară şi celebra „Fantezie-capriciu", rămase pînă în ziua de astăzi documente pedagogice de mare însemnătate.

viézure (*Meles meles*), specie de mamifer carnivor din familia mustelidelor, cu spatele şi flancurile cenuşii; de la nas pînă la ureche se întinde o bandă neagră. Trăieşte în Europa şi în Asia. Hrana sa este foarte variată. Din blana de **v.** se confecţionează pensule şi pămătufuri. Se mai numeşte şi *bursuc*.

Vigée-Lebrun *[vijé löbrṍ]*, Elisabeth (1755—1842), pictoriţă franceză, fiică a pictorului Vigée. Solicitată pentru virtuozitatea ei de portretistă, care i-a atras o celebritate timpurie, a peregrinat în întreaga Europă (Roma, Viena, Petersburg, Berlin, Londra etc.), în muzeele căreia sînt răspîndite nenumăratele ei lucrări, executate în special pentru notabilităţile timpului (portretele Mariei Antoaneta cu copiii sau singură, „D-na de Staël", „Lord Byron", „Portretul artistei cu fiica ei"). A lăsat remarcabile memorii. Reprezentată în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România prin „Portretul Doamnei D'Agnesseau" şi prin două portrete în pastel.

vigilitáte (lat. *vigilis* „treaz, de veghe"; PSIH.), stare de veghe, caracterizată prin tonusul ridicat al activităţii sistemului nervos central şi opusă stării de inhibiţie, ajunsă prin generalizare la somn. Recent s-a demonstrat că **v.** este efectul impulsurilor nespecifice, provenite din formaţia reticulată a sistemului nervos. Ea este o condiţie a activităţii conştiente.

Vigneaud *[vińó]*, Vincent du (n. 1901), biochimist american. A stabilit structura vasopresinei şi a ocitocinei şi a realizat în 1953 sinteza lor în laborator. Premiul Nobel pentru chimie (1955).

vignétă (**viniétă**) (ARTE PLAST.), ilustraţie de mici dimensiuni sau ornament care precedă ori încheie o pagină de text; element decorativ izolat într-un text manuscris sau tipărit. Manuscrisele medievale miniate erau în mod curent decorate cu un motiv ornamental alcătuit din foi de viţă (în fr. „vigne"), de unde denumirea de *vignetă* care s-a generalizat.

Vignola *[viñóla]*, Jacopo Barozzi (1507—1573), arhitect şi teoretician de artă italian. Preocupat de valorificarea arhitecturii antice, **V.** a formulat numeroase principii teoretice pe care le-a aplicat în construcţiile sale: faţada bisericii san Petronio din Bologna, palatul Isolani, vila Farnese din Caprarola, biserica Santa Maria degli angeli din Assisi etc., remarcabile prin stilul măreţ şi sever. Principala sa lucrare teoretică este „Cinci ordine de arhitectură".

A. de Vigny

Vigny *[viñí]*, Alfred de (1797—1863), scriitor francez. A fost membru al Academiei Franceze. Ofiţer în armata Restauraţiei, a părăsit dezamăgit cariera armelor pentru a se dedica literaturii. Creaţia sa poetică s-a concretizat în „Poeme antice şi moderne" (1822—1829), în care se manifestă pesimismul său fundamental, „Éloa" (1824), ca şi „Destinele" (1864), culegere apărută postum cu subtitlul „Poeme filozofice". În proză a scris, între altele, „Cinq-Mars" (1826), roman istoric, şi „Stello" (1832), a cărui temă, poetul văzut ca victimă a societăţii, avea să fie reluată în „Chatterton" (1835), unul dintre marile triumfuri ale dramaturgiei romantice. „Sclavie şi măreţie militară" (1835) şi „Jurnalul unui poet" (postum, 1867), împreună cu „Corespondenţa" sa, completează profilul scriitorului. **V.** este un poet-filozof şi unul dintre marii poeţi ai pleiadei romantice. Clasic prin primatul acordat gîndirii, **V.** este totodată un poet al mitului şi al imaginii simbolice, concepută de artist ca purtătoare a ideii convertite în emoţie. Nota filozofică predominantă a poeziei sale, exprimată pe un ton de o rară elevaţie, este ruptura dintre om şi divinitate, refuzul artistului de a accepta viaţa şi lumea aşa cum sînt şi consecventa lui atitudine de singurătate dureroasă, tăcerea şi resemnarea mîndră, plină de stoică demnitate („Moartea lupului"). Această viziune sumbră, înnobilată totuşi de compasiune pentru tot ceea ce suferă, e iluminată uneori de un elan eroic, creator, activ, culminînd într-o apoteoză a ideilor majore prin care umanitatea se afirmă, iar oamenii fraternizează („Sticla aruncată în mare", „Spiritul pur"). Prin gravitatea mesajului, prin forţa de sugestie poetică, ca şi prin frumuseţea filozofică originală a unora dintre versurile sale, **V.** vesteşte pe Baudelaire şi pe marii simbolişti de mai tîrziu.

Vigo, oraş în nord-vestul Spaniei, port la Oceanul Atlantic şi bază de aprovizionare a navelor oceanice. 150 000 loc. (1961). Industrie constructoare de maşini (şantiere navale, automobile), a sticlei, alimentară (conserve de peşte) şi chimică. Unul dintre principalele centre de pescuit ale Spaniei.

vigónie *(Lama vicugna)*, specie de lamă de talie mică, acoperită cu o blană roşcată, foarte moale şi fină. **V.** trăieşte în munţii Anzi. Lîna de **v.** se utilizează la confecţionarea ţesăturilor şi a tricoturilor fine, în general nevopsite.

viitór (LINGVISTICĂ), timp exprimînd o acţiune care urmează să se petreacă într-un moment ulterior celui în care se vorbeşte. Viitorul poate prezenta două nuanţe temporale: *viitorul propriu-zis* sau *viitorul I* (ex. *voi veni*) şi *viitorul anterior* sau *viitorul exact*, *perfect* ori *viitorul al II-lea*, timp relativ exprimînd o acţiune viitoare care urmează să se termine înainte de săvîrşirea altei acţiuni viitoare (ex. *Voi fi bătrîn şi singur, vei fi murit de mult.* Eminescu).

„Viitorul", oficiosul Partidului liberal, înfiinţat în 1907, la Bucureşti, de Vintilă Brătianu şi I.G. Duca. „Viitorul" şi-a suspendat apariţia în 1938 şi a reapărut din 1944 pînă în 1945.

„Viitorul social", revistă teoretică a mişcării socialiste din România. A apărut lunar, la Bucureşti, în 1907—1908, 1913—1914 şi în 1916, dezbătînd problemele principale ale dezvoltării social-economice şi politice ale României. A publicat articole polemice îndreptate împotriva poporanismului. Printre colaboratorii revistei s-au numărat şi C. Dobrogeanu-Gherea, I. Sion, C. Racovski ş.a.

viitúră (GEOGR.), creşterea bruscă a nivelului apei dintr-un rîu (ca urmare a creşterii debitului). **V.** sînt provocate de căderea unei ploi torenţiale de primăvară sau de vară ori de topirea bruscă a zăpezii din bazinul de recepţie. Pot provoca mari pagube.

víkingi, denumire a războinicilor şi negustorilor scandinavi care, în sec. VIII—X, au întreprins numeroase expediţii în Europa şi în America de Nord. V. şi normanzi.

vilaiét, denumire a unei unităţi teritoriale în Imperiul otoman; era condusă de un *valiu*.

vilanélă (MUZ.; în sec. XV—XVI), formă a muzicii vocale, avînd un pronunţat caracter dansant. Originară din Spania, **v.** s-a răspîndit apoi în Italia şi Germania, unde a cunoscut o largă popularitate.

Vilar, Jean (n. 1912), actor şi regizor francez. Influenţat de Louis Jouvet, a excelat mai ales în roluri de caracter. Animator al teatrului destinat marilor mase, **V.** a întemeiat în 1951 şi a condus pînă în 1964 Teatrul naţional popular (T.N.P.). Concepţia sa estetică este pătrunsă de o filozofie larg umanistă, democratică. Repertoriul său cuprinde cu precădere operele marilor clasici universali şi ai dramaturgiei de prestigiu moderne şi contemporane. Stilistic, spectacolele lui **V.** se remarcă prin dimensiunile grandioase ce se unesc cu o mare economie de mijloace decorative. **V.** a întreprins cu teatrul său numeroase turnee în lume; în 1962 a fost și în țara noastră.

vílă **1.** Denumire dată, în Imperiul roman, unor reședințe rurale *(villae rusticae)* de pe domeniul agricol și pastoral, exploatat de marii proprietari sclavagiști prin munca sclavilor sau a țăranilor liberi ruinați, aflați sub conducerea și supravegherea unui *vilicus*. Ulterior s-au numit **v.** locuințele cu înfățișare voit rustică, situate în grădini spațioase, construite cu o preocupare evidentă pentru confort și lux (ex. *villa Aldobrandini* la Frascati, *villa Borghese* la Roma). **V.** în epoca contemporană se caracterizează, în genere, printr-o reaccentuare a dispozitivelor sportive (piscine, terase pentru băi de soare etc.), în vederea creării unui adevărat spațiu recreativ. **2.** (În evul mediu) Denumire care desemna diferite forme de așezări: obștea țărănească, satul liber, satul dependent, domeniul stăpînului feudal și uneori centrul urban.

vilbrochén (TEHN.) v. **arbore cotit.**

Vilde, Eduard Iurevici (1865—1933), scriitor, dramaturg și publicist eston, cel mai de seamă reprezentant al realismului critic în literatura țării sale. În romanele sale a evocat mișcările țărănești din Estonia de la mijlocul sec. al XIX-lea (trilogia „Războiul din Mahtra", 1902) și a zugrăvit procesul de proletarizare a țărănimii de la sfîrșitul secolului trecut („Într-o țară flămîndă", 1896). Piesele și foiletoanele sale satirice sînt îndreptate împotriva moravurilor burgheziei.

vilichinínă (BIOCHIM.), hormon care accelerează mișcarea vilozităților intestinului subțire. Este secretat de glandele mucoasei duodenale cînd aceasta vine în contact cu chimul gastric care conține acid clorhidric.

vilít (ELT.), material obținut prin aglomerarea carburii de siliciu cu șelac sau cu rășini sintetice și din care se confecționează rezistoarele neliniare pentru descărcătoarele electrice cu rezistență variabilă. **V.** și **varistor.**

Villa *[vil'a]*, Francisco (pe numele său adevărat *Doroteo Arango*) (1877—1923), conducător al mișcării țărănești din nordul Mexicului în timpul revoluției burghezo-democratice mexicane din 1910—1917. A organizat și a condus o armată de partizani, luptînd împotriva regimurilor dictatoriale instaurate de P. Diaz și V. Huerta. În 1914 trupele conduse de **V.**, împreună cu detașamentele de țărani în frunte cu Zapata, au ocupat pentru scurt timp capitala Mexicului. A fost ucis de către contrarevoluționari.

Francisco Villa

villafranchián (STRAT.), strat de la baza cuaternarului, format din depozite continentale, caracterizate prin apariția primelor forme de mamifere asiatice *(Elephas, Equus)*. În Republica Socialistă România, **v.** este reprezentat prin stratele de Cîndești, avînd o largă răspîndire începînd din Podișul Moldovenesc pînă în Depresiunea Getică. Aceste depozite permit acumularea de bogate strate acvifere; sînt exploatate în numeroase localități ca materiale pentru construcții.

Villa-Lobos, Heitor (1887—1959), compozitor brazilian. A scris aproape 1 500 de lucrări, dintre care 5 opere, 15 balete, 11 simfonii, poeme simfonice, concerte, suite orchestrale, numeroase piese instrumentale (în special pentru pian) și vocale, în forme clasice sau avînd ca elemente de bază ritmuri și formule melodice caracteristice folclorului brazilian și, în general, sud-american.

villani (în evul mediu în Franța, Germania și Italia), denumire a țăranilor dependenți de stăpînul feudal, dar care, spre deosebire de șerbi, iobagi și de țăranii dependenți din Anglia, aveau libertate personală. Își datorau condiția lotului de pămînt primit de la stăpînul feudal.

Villani, Giovanni (c. 1276—1348), cronicar florentin. Cronica sa, intitulată „Istoria florentină", un tablou amănunțit al vieții florentine a timpului, începută în 1308, continuată de fratele său Matteo și de nepotul său Filippo, constituie un izvor prețios pentru cunoașterea orînduirii republicane și a economiei precapitaliste a comunelor italiene din sec. al XIII-lea și al XIV-lea.

villanova, cultură din prima epocă a fierului din Italia (900—500 î.e.n.), numită astfel după numele satului Villanova din apropierea orașului Bologna, unde a fost descoperit un cimitir de incinerație caracteristic acestei epoci.

Villard de Honnecourt *[vilár dö oncúr]* (mijlocul secolului al XIII-lea), arhitect și desenator francez. Călătorind mult prin Europa, vizitînd numeroase monumente reprezentative ale epocii, **V. de H.** a realizat un mare număr de desene cu caracter documentar (scheme de planimetrie, structură arhitectonică, ornamente etc.), care constituie una dintre cele mai prețioase surse de informare asupra gîndirii constructorilor edificiilor gotice. Într-o vreme i s-a atribuit conducerea lucrărilor catedralei sf. Mihail din Alba-Iulia.

Villat *[vilá]*, Henri (n. 1879), matematician francez. Profesor la Facultatea de științe din Montpellier, Strasbourg, la Sorbona, membru al Academiei de Științe din Paris și membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România. Are contribuții de seamă în domeniul analizei matematice (transformări conforme, ecuații integrale singulare) și al mecanicii fluidelor. A studiat rezistența pe care o întîmpină un corp în mișcare, scufundat într-un fluid. Este unul dintre fondatorii aerodinamicii moderne. Op. pr.: „Asupra rezistenței fluidelor" (1911), „Lecții de hidrodinamică" (1929),

„Lecţii asupra teoriei vîrtejurilor“ (1930), „Lecţii asupra fluidelor vîscoase“ (1943).

Villehardouin *[vilarduẽ]*, Geoffroi de (c. 1155—c. 1213), nobil francez, cronicar, mareşal de Champagne. A participat la cruciada a patra (1202—1204), la cucerirea Constantinopolului de către cruciaţi, iar între 1205 şi 1207 la lupta acestora împotriva vlaho-bulgarilor. Întors în Franţa (1212), a scris cronica „Cucerirea Constantinopolului“, valoros izvor istoric pentru reconstituirea evenimentelor la care a participat.

Villemain *[vilmẽ]*, François (1790—1870), critic literar şi om politic francez. A fost profesor de retorică la Sorbona şi membru al Academiei Franceze. Este unul dintre întemeietorii criticii literare istorice şi ai istoriei comparate a literaturilor. Op. pr.: „Curs de literatură franceză“ (1828—1829, 6 vol.), „Tablou al literaturii franceze în sec. al XVIII-lea”(1838), „Studii asupra literaturii contemporane“ (1857) ş.a.

Villiers de L’Isle-Adam *[vilié dö lil-adã]*, Auguste de (1838—1889), scriitor francez, precursor al simbolismului. Influenţat de romantici, de Poe, Wagner, de idealismul absolut hegelian, a scris „Poezii“ (1859), romane („Isis“, 1862; „Dragostea supremă“, „Viitoarea Evă“, 1886), drame („Revolta“, 1870; „Lumea nouă“, 1875), dar e cunoscut mai ales prin nuvelele şi povestirile sale stranii, fantastice şi dramatice, de concepţie spiritualistă, în care a satirizat însă, adeseori cu subtilă ironie, moravuri ale lumii burgheze („Povestiri de cruzime“, 1883; „Tribulat Bonhomet“, 1887 ş.a.).

Villon *[viiõ]*, François (1431—1463), poet francez. A avut o existenţă aventuroasă. Student al Universităţii din Paris, a frecventat mediul interlop al capitalei, participînd la escrocherii, furturi şi fiind învinuit de asasinate. Întemniţat de mai multe ori, osîndit la moarte prin spînzurătoare, se salvează prin graţieri de ultimă clipă. Scurta sa operă, „Micul testament“ şi „Marele testament“, cuprinzînd aproape 2 500 de versuri, l-a impus ca primul mare poet liric al Franţei. „Micul testament“ (1456), scris în genul satiric pe atunci la modă, e o enumerare bufonă, în derîdere a ceea ce poetul sărac lasă după moarte „legatarilor“ săi de circumstanţă: prieteni şi duşmani. Deşi scris cu o vervă suculentă şi scînteietoare, pare totuşi un mic divertisment faţă de „Marele testament“ (1462), capodopera sa, unde **V.** reia aceeaşi temă, o amplifică, adăugîndu-i şi diferite piese, în special balade, scrise anterior, şi conferindu-i, pe lîngă pitorescul captivant, tonalitatea gravă a unei sensibilităţi care variază de la ironia muşcătoare la cea mai profundă şi mai melancolică meditaţie. Copleşit de amintiri şi de regrete, ros de remuşcări, poetul îşi priveşte cînd cu revoltă, cînd cu duioşie viaţa dezumanizată de umilinţe, viciu şi mizerie. De la un capăt la altul al „Testamentului“ străbate ca un fior permanent sentimentul dureros al fugacităţii existenţei („Balada doamnelor de altădată“, „Frumoasa prostituată“), agravat de imaginea obsedantă a descompunerii şi morţii, uneori înduioşat de credinţa ingenuă sau iluminat de un elan care imploră graţie posterităţii („Epitaf sau Balada spînzuraţilor“). Poemul exprimă năzuinţa spre ideal şi absolut a unei fiinţe rănite iremediabil de slăbiciunile sale şi ale semenilor săi. Tonul capricios, vesel, sumbru sau amar al lirismului lui **V.**, supranumit şi „rîsul înlăcrimat“, se desfăşoară pe fundalul unei viziuni de autentică fraternitate şi de egalitate umană. Versurile sale, nervoase şi sobre, docte sau picante, pline de sugestii, de calambururi şi de insinuări groteşti, care cad uneori „grindină“, ating o incomparabilă spontaneitate a tonului, o vigoare şi o sinceritate de uimitoare prospeţime a sentimentului, asociind delicateţea şi graţia în acorduri care le-au consacrat. Medieval prin sentimentul umilinţei pioase şi prin subtextul lui mistic, macabru, **V.** este considerat primul mare poet francez modern, influenţa sa sporind în decursul veacurilor în mod considerabil prin lecţia ei de patetic şi de răscolitor umanism. În limba română, opera lui François Villon a cunoscut mai multe versiuni. Cele mai recente sînt datorate lui Dan Botta şi R. Vulpescu.

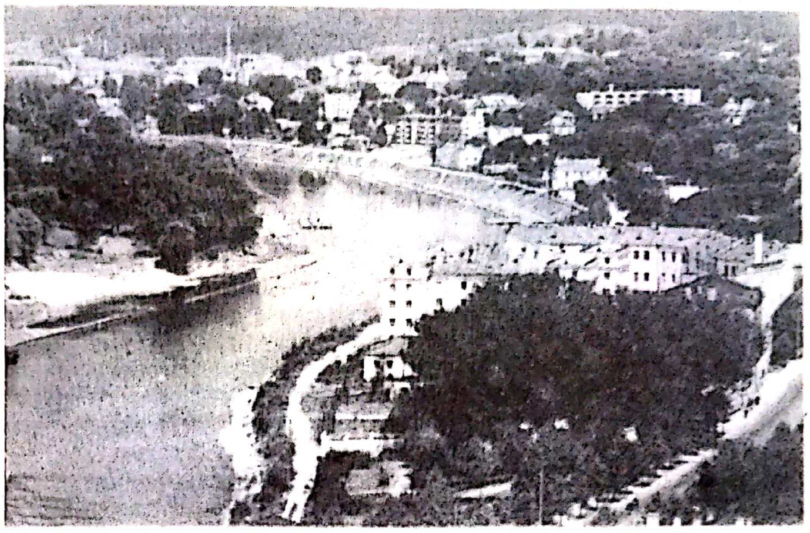

Vilnius. Vedere generală

Vilnius, oraş în Uniunea Sovietică, capitala R.S.S. Lituaniene, aşezat pe valea rîului Niaris (Viliia). 298 000 loc. (1965). Industrie a construcţiilor de maşini (aparate de precizie, produse electrotehnice, maşini-unelte, maşini electrice de calculat, electromotoare etc.), industrie alimentară, uşoară, de prelucrare a lemnului. Nod feroviar şi rutier, aeroprot. Universitate (înfiinţată în 1579), institut pedagogic, de arte plastice, conservator. Sediul Academiei de Ştiinţe a

R.S.S. Lituaniene. Muzee, teatre, filarmonică. Monumente arhitectonice (sec. XIV–XVIII).

vilozități intestinale (ANATOMIE), ansamblul cutelor pe care le formează mucoasa intestinului subțire de la orificiul piloric pînă la valvula ileo-cecală. Fiind foarte numeroase, **v.i.** măresc considerabil suprafața mucoasei intestinale și-i dau aspectul catifelat caracteristic. În structura lor intră un vas chilifer central, capilare sanguine situate subepitelial și o rețea conjunctivă. La nivelul **v.i.** se efectuează absorbția produșilor alimentari.

„Vima“ („*To~*“), cotidian grec, fundat la Atena în 1922. Este apropiat de partidul Uniunea de centru.

vin (VITICULT.), băutură alcoolică provenită din fermentarea mustului de struguri. Are o compoziție chimică complexă. **V.** se clasifică după culoare, gust, aromă, buchet, conținut în alcool și efervescență (naturală sau artificială). Culoarea se datorește unui colorant conținut în pielița strugurilor, **v.** alb rezultînd prin fermentația mustului separat de pielițe și de semințe. După conținutul în zahăr se deosebește *v. sec* (care conține mici cantități de zahăr nefermentat sau chiar de loc), *v. demisec* și *v. dulce* (obținut fie prin întreruperea fermentației prin tăiere cu ajutorul bioxidului de sulf, metabisulfitului de sodiu sau cu adaos de spirt, fie prin adăugarea la sfîrșitul fermentației a unei cantități determinate de must dulce). **V.** natural conține 7–16% alcool, în funcție de conținutul în zahăr din boabele de strugure. Prin întreruperea fermentației cu spirt de vin, de cereale sau de cartofi, se obține **v.** dulce și cu conținut de alcool mare (ex. vermutul). Efervescența **v.** se realizează adăugînd o cantitate de licoare de zahăr la îmbuteliere pentru a fermenta în sticle (ex. șampania) sau bioxid de carbon gazos sub presiune (**v.** spumos). Prin învechire, **v.** obține un buchet mai plăcut, în urma esterificării unei cantități mici de alcool cu acizii organici conținuți în **v.** Cele mai importante tipuri de **v.** obținute la noi sînt: cotnari, murfatlar, muscat-ottonel, pinot alb, riesling, sauvignon, fetească, grasă, traminer, tămîioasă etc.

vinărici (în evul mediu în țările române), dijmă în vin, constînd din a zecea parte din recoltă. Se plătea domnului, la început în natură, apoi în bani. În Moldova i se spunea *deseatina din vin*.

vinča-turdaș, cultură materială neolitică cu o arie largă de răspîndire, cuprinzînd nord-estul Iugoslaviei și sud-vestul României. Numele vine de la localitățile Vinča (lîngă Belgrad, în R.S.F. Iugoslavia) și Turdaș (raionul Orăștie, reg. Hunedoara).

vinci (TEHN.) **v. cric.**

vindobonián (STRAT.), al doilea etaj mediteranean al miocenului, care cuprinde subetajele *helvețian* și *tortonian*.

Vinea, Ion (pseudonimul lui *Ion Iovanaki*) (1895–1964), scriitor și publicist român. S-a născut la Giurgiu. A debutat cu poeme simboliste în revista „Simbol“ (1912), editată de el împreună cu Tristan Tzara, și a colaborat la „Cronica“ (1915–1916), „Chemarea“ (1918–1919) ș.a. Între 1923 și 1931 a scos revista „Contimporanul“, cu program estetic modernist. În 1930 a preluat de la N.D. Cocea direcția gazetei „Facla“, în paginile căreia și-a valorificat timp de un deceniu talentul de polemist de pe o poziție democratică și antifascistă. Poezia lui **V.** („Ora fîntînilor“, 1964), de o tonalitate în general elegiacă, oscilează între atitudinea protestatară și cea contemplativă, de însingurare, cultivînd notația amară, versul liber, aparent prozaic, metafora poetică globală, ca și sintaxa deschisă, favorabilă cumulului de imagini. Proza sa („Descîntecul și Flori de lampă“, 1925; „Paradisul suspinelor“, 1930), de esență senzualistă și cu implicații fantastice, abundă în imagini metaforice. Romanul „Lunatecii“ (2 vol., postum, 1965) evocă drama inadaptabilității unui intelectual, refugiat într-un „estetism“ aristocratic, la agitata și mediocra existență burgheză. A tradus din Shakespeare, E.A. Poe. ș. a.

vínete v. **pătlăgele vinete.**

vinețéle (BOT.) v. **albăstriță.**

vinificáție (VITICULT.), proces tehnologic care cuprinde ansamblul operațiilor de prelucrare a strugurilor, condiționarea mustului înainte de fermentația alcoolică, prepararea vinului după fermentare și învechirea lui. Prin fermentație, zahărul conținut în must se transformă în alcool și bioxid de carbon. Bioxidul de carbon se degajează în general în atmosferă sau este reținut, în cazul preparării vinurilor șampanizate. Fermentația se conduce de obicei în două etape (primară și secundară) și se datorește fie drojdiei prezente în must (*Saccharomyces ellipsoideus*), fie adăugării de fermenți sau drojdii selecționate. În urma fermentației secundare, vinul este tras a doua oară de pe drojdie, se filtrează și se prelucrează prin cupajare (amestecarea vinurilor pentru a obține gradul de alcool, gustul și aroma dorite și pentru aerare). Vinul se trage apoi în butoaie sau în sticle, unde, în absența aerului, gustul, aroma și buchetul se finisează în timp. Prin tratamente speciale (îmbătrînire artificială), procesul de învechire a vinului poate fi grăbit. În țara noastră există complexe de vinificație din cele mai moderne, la Tohani, Valea Călugărească, Cotești etc.

viníl (CHIM.), $H_2C{=}CH{-}$. Radical organic, nesaturat, provenit de la etenă. Substanțele care conțin în molecula lor un astfel de radical au proprietatea de a polimeriza cu ușurință (ex. vinilbenzenul, clorura de vinil, alcoolul vinilic etc.).

vinipláste (CHIM.), denumire tehnică a întregului grup de materiale plastice în compoziția cărora intră polimeri care conțin radicalul vinil, ca, de exemplu, policlorură de vinil, poliacetat de vinil, alcool polivinilic etc.

Vinogradov, Aleksandr Pavlovici (n. 1895), geochimist și biogeochimist sovietic, membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. În lucrările sale, **V.** se ocupă de studiul legilor răspîndirii elementelor rare și disperse în partea superioară a scoarței Pămîntului, de explicarea geochimică a compoziţiei chimice a organismelor, de stabilirea provinciilor biogeochimice etc.

Vinogradov, Ivan Matveevici (n. 1891), matematician sovietic, profesor la Universitatea din Leningrad şi membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. Este cel mai important reprezentant al şcolii sovietice de teorie a numerelor. Iniţial, **V.** a studiat funcţiile aritmetice, apoi, între 1934 şi 1937, a dat o nouă metodă în teoria analitică a numerelor, care i-a permis să rezolve mai multe probleme delicate ale acestei teorii, printre care problema lui Goldbach privind descompunerea oricărui număr par într-o sumă de două numere prime. Op. pr.: „Metoda sumelor trigonometrice în teoria numerelor" (1947), „Bazele teoriei numerelor" (1949). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

I. M. Vinogradov

Vinogradov, Viktor Vladimirovici (n. 1895), lingvist sovietic. Profesor la Universitatea din Leningrad şi la cea din Moscova, membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. şi al mai multor academii străine, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România. Are numeroase lucrări de gramatică şi de lexicologie a limbii ruse, de istorie a limbii literare ruse şi monografii asupra limbii şi stilului unor scriitori. A condus mari lucrări colective, printre care şi „Gramatica limbii ruse" (2 vol., 1952—1954). Op. pr.: „Despre limba literaturii artistice" (1959), „Stilistica. Teoria limbajului poetic. Poetica" (1963).

Vinogradski, Serghei Nikolaevici (1856—1953), microbiolog rus. Din 1912 şi pînă la sfîrşitul vieţii a lucrat la Institutul „Pasteur" din Paris. A făcut studii de microbiologie a solului şi a arătat rolul bacteriilor în circuitul materiei în natură. A descoperit fenomenul de chemosinteză la unele microorganisme; a cercetat procesele de nitrificare din sol şi a descoperit bacteria anaerobă fixatoare de azot *Clostridium pasteurianum*. Op. pr.: „Despre asimilarea azotului atmosferic liber de către microorganisme" (1895), „Despre sinteza amoniacului de către azotobacterii din sol" (1932).

vinovăţie (DR.), atitudinea subiectivă a persoanei care a voit să săvîrşească fapta comisă şi şi-a dat seama sau a putut să-şi dea seama de urmările acelei fapte în momentul comiterii ei. **V.** este una dintre trăsăturile esenţiale ale infracţiunii, fără de care nu poate exista nici infracţiune, nici răspundere penală. **V.** are două forme: *intenţia* şi *culpa*. **V.** nu există cînd voinţa făptuitorului nu s-a putut manifesta liber (constrîngere) sau cînd el nu şi-a putut da seama în momentul săvîrşirii de natura şi de urmările faptei sale (iresponsabilitate, caz fortuit, eroare de fapt).

vioáră, instrument muzical cu patru coarde acordate în cvinte şi cu arcuş. Are registrul cel mai înalt din grupa instrumentelor cu coarde. Tipul clasic de **v.** a apărut în secolele XV—XVI. În secolele XVI—XVIII, în Italia, în special la Cremona, apar importante şcoli de maeştri constructori de **v.**, denumiţi şi lutieri (A. şi N. Amati, G. Guarneri, A. Stradivarius ş.a.). Începînd din sec. al XVIII-lea şi pînă în prezent, **v.** constituie baza orchestrei simfonice clasice şi a ansamblului instrumentelor cu coarde. Este unul dintre cele mai răspîndite instrumente solistice.

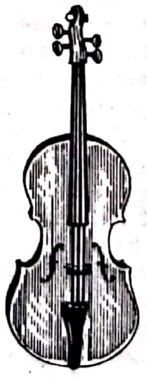

Vioara

viól (DR.), infracţiune care constă în fapta unei persoane de sex masculin de a avea raport sexual cu o persoană de sex feminin prin constrîngerea acesteia sau profitînd de imposibilitatea ei de a se apăra ori de a-şi exprima voinţa.

violáre (DR.), ~ *de domiciliu*, infracţiune care constă în fapta unei persoane de a pătrunde prin mijloace ilicite într-o locuinţă, în încăperile unde se exercită o profesiune sau într-un loc împrejmuit, în contra voinţei celui în drept să permită pătrunderea. Săvîrşeşte *v. de d.* şi persoana care, găsindu-se într-unul din aceste locuri, nu îl părăseşte la cererea celui în drept sau rămîne acolo în mod fraudulos. — *V. de secrete*, denumire generică dată infracţiunilor privitoare la anumite secrete ocrotite de legea penală: a) violarea secretului corespondenţei; b) interceptarea frauduloasă a comunicărilor telegrafice sau a convorbirilor telefonice; c) divulgarea secretului profesional; d) divulgarea secretelor de stat sau a unor secrete care, fără a fi de stat, nu sînt destinate publicităţii.

viólă, instrument muzical cu coarde şi arcuş din familia viorii, dar de dimensiuni mai mari (intermediare între cele ale viorii şi ale violoncelului). Se foloseşte ca instrument solistic sau de ansamblu. Varietăţi ale **v.** sînt: **v.** da braccio, **v.** bastarda, **v.** da gamba, **v.** d'amore, **v.** pomposa. Sin. *alto*.

violénţă 1. (DR.) Viciu de consimţămînt, care constă în constrîngerea exercitată pe cale psihică asupra unei persoane spre a o determina să facă un anumit act juridic. **2.** (FILOZ.) *Teoria violenţei*, teorie sociologică idealistă, potrivit căreia inegalitatea socială îşi are izvorul în folosirea, pe o anumită treaptă a dezvoltării sociale, a violenţei de către unii oameni împotriva altora. De exemplu, E. Dühring afirma că clasele sociale îşi au originea în supunerea prin violenţă a unei părţi a societăţii de către cealaltă (violenţă internă); alţi sociologi burghezi, ca, de pildă,

VORONEȚ:

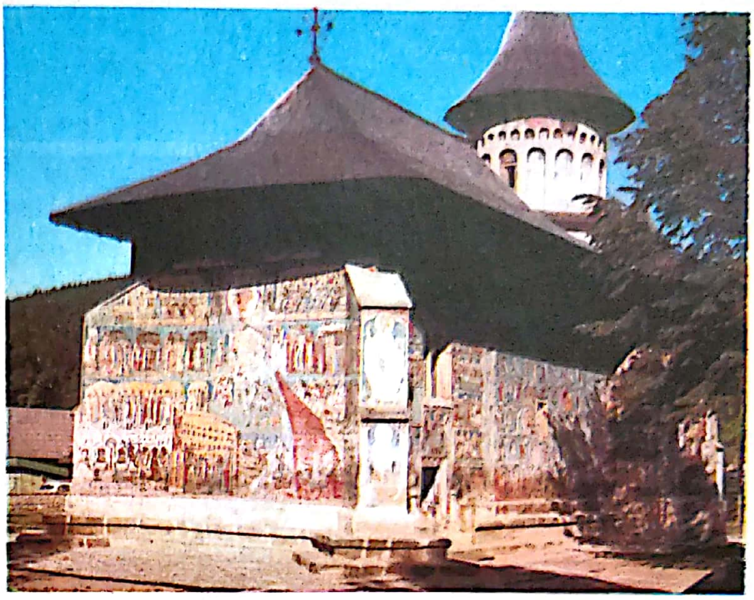

Fațada de vest cu Judecata de apoi (detaliu)

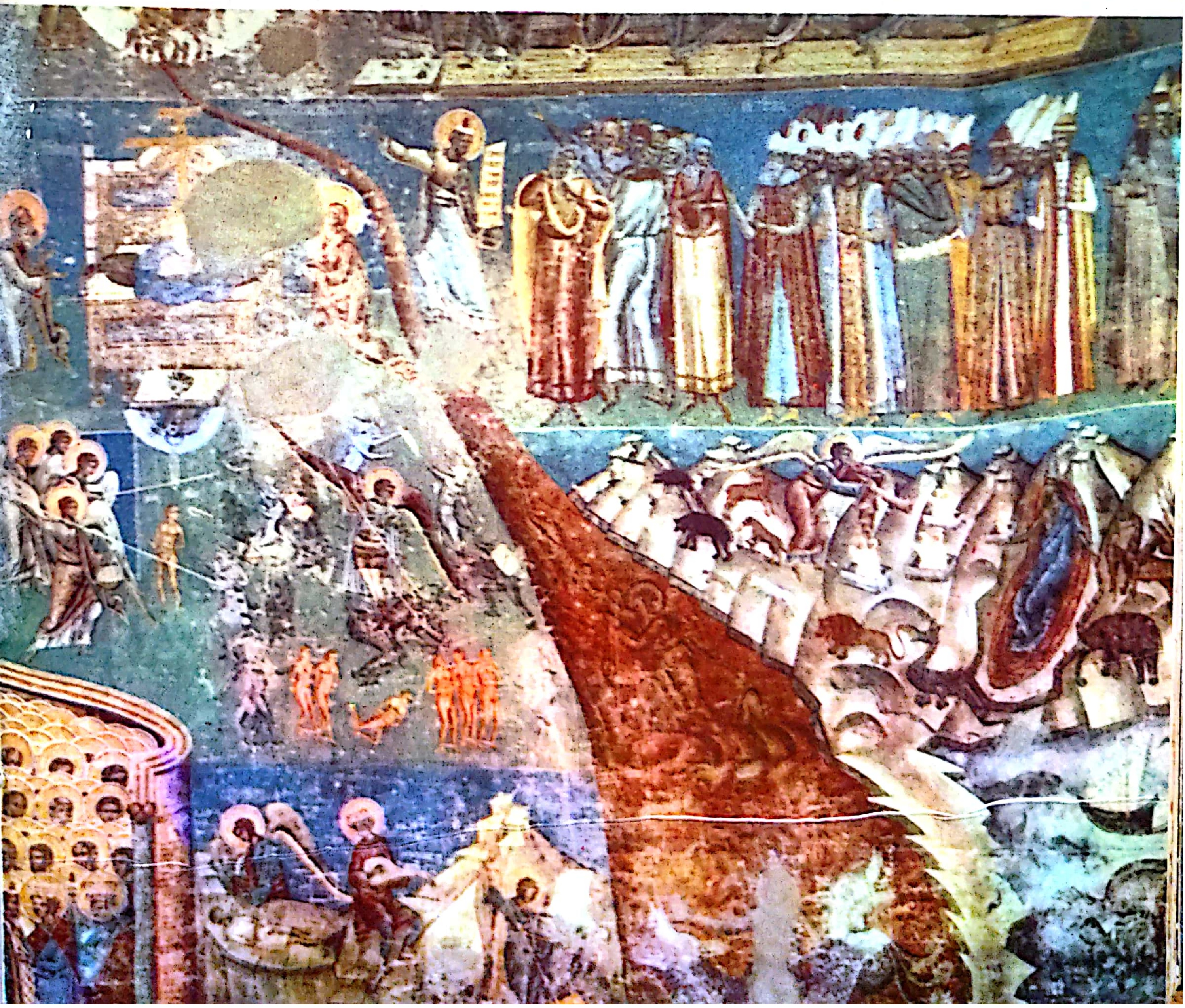

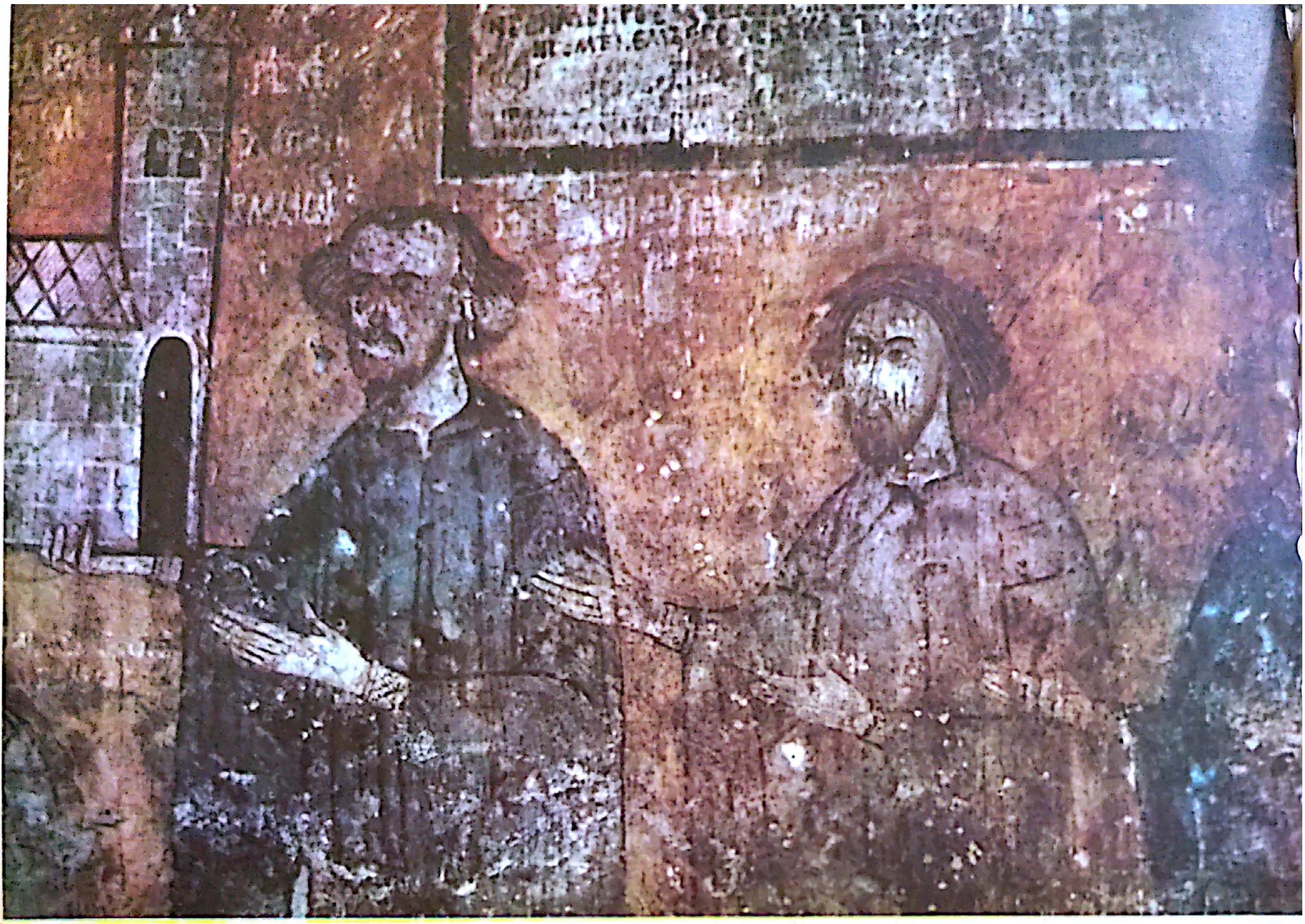

Biserica din Ribița. *Pictură din naos: tabloul votiv cu cnejii Vladislav și Miclăuș (detaliu).*

Biserica din Filipeștii de Pădure. PÎRVU MUTU: *Scenă din pictura pridvorului bisericii.*

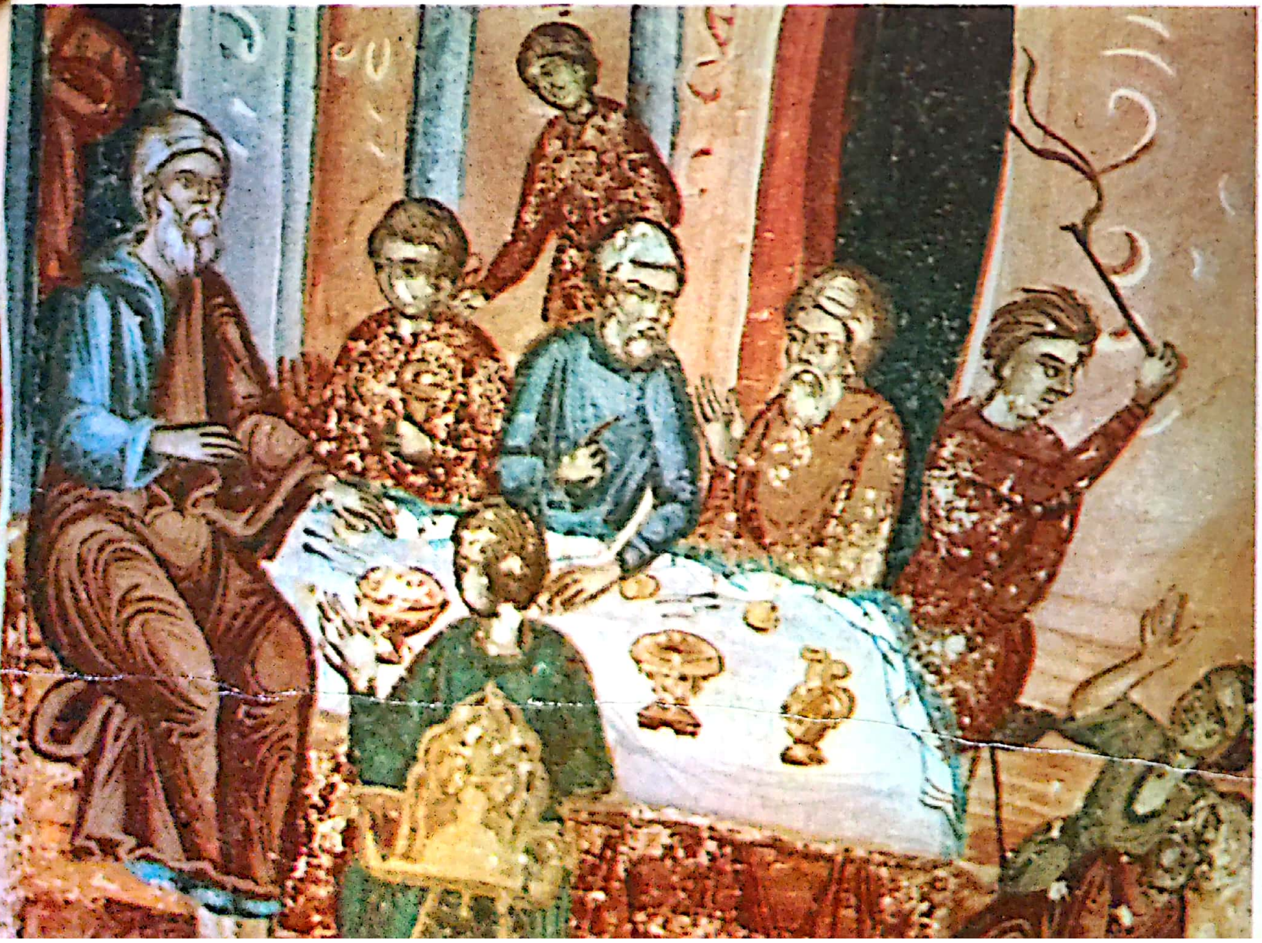

L. Gumplowicz, au considerat că la originea claselor şi a statului se află supunerea unor triburi sau popoare de către altele (violenţă externă). Marxismul recunoaşte rolul violenţei în istorie, inclusiv rolul ei pozitiv în împrejurările revoluţionare, cînd ea devine necesară datorită împotrivirii armate a forţelor reacţionare, dar arată că atît scopul în vederea căruia este pusă în acţiune violenţa, cît şi mijloacele prin care se realizează (de ex. armatele, tehnica militară) sînt determinate în ultimă analiză de condiţiile economice.

Viollet-le-Duc *[violé-lö-düc]*, Eugène Emmanuel (1814—1879), arhitect şi teoretician de artă francez. Preocupat în mod special de studiul monumentelor istorice, **V.-le-D.** este unul dintre fondatorii protecţiei organizate a patrimoniului arhitectural. Dintre restaurările mai impotrante întreprinse de el se citează: biserica sf. Magdalena din Vézelay, catedrala Notre-Dame din Paris, castelul Pierrefonds etc. Principiile sale de restaurare, prea radicale, mergînd pînă la reconstrucţie, i-au atras numeroase critici. Deosebit de valoroase sînt scrierile sale: „Dictionnaire raisonné de l'architecture française", „Essai sur l'architecture militaire", „Notre-Dame de Paris" etc.

violoncél, instrument muzical cu coarde şi arcuş din familia viorii, dar de dimensiuni mai mari şi cu un registru mai grav. A apărut în sec. al XVI-lea. Este folosit ca instrument solistic sau de ansamblu. Sin. *cello*.

vioreá 1. *(Viola)* Gen de plante erbacee anuale sau perene din familia violaceelor, cu frunze bazale simple, peţiolate, cu flori solitare cu 5 petale inegale, libere, cea anterioară cu un pinten în care se găsesc nectarii. Sînt specii spontane şi cultivate. **2.** *(Scilla)* Gen de plante erbacee cu bulbi din familia liliaceelor. În ţara noastră creşte *Scilla bifolia*, care are două frunze şi flori albastre, rar roz sau albe, dispuse într-un racem scurt. Înfloreşte primăvara, din martie pînă în mai.

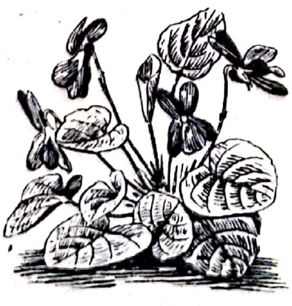

Viorea (1)

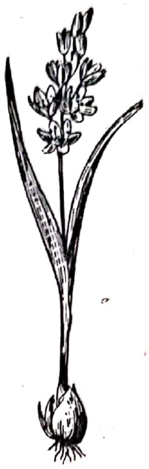

Viorea (2)

Viotti, Giovanni Battista (1775—1824), violonist şi compozitor italian, unul dintre cei mai străluciţi interpreţi ai vremii. Elev al lui G. Pugnani, cu care a întreprins turnee în întreaga Europă. A fost directorul Teatrului italian din Paris. Cele 29 de concerte pentru vioară şi cele 10 pentru pian, simfoniile concertante pentru două viori, lucrările pentru ansambluri de cameră ş.a. l-au consacrat drept întemeietorul şcolii violonistice moderne.

vípera *(Vipera berus)*, şarpe veninos avînd pe cap un semn negru în formă de Y. Trăieşte la noi în regiuni de munte, mai ales în locuri stîncoase. Sin. *năpîrcă*. — *V. cu corn (Vipera ammodytes)*, specie de viperă care are deasupra botului un fel de corn, format din solzi. Este mai mare şi mult mai veninoasă decît **v.** La noi trăieşte în Banat, Oltenia, Hunedoara şi Dobrogea. Veninul de **v.** este hemolitic. V. şi venin.

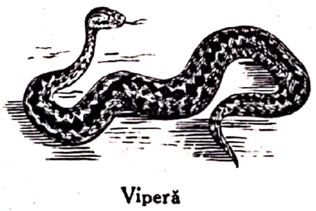

Viperă

víplă (METAL.), oţel inoxidabil şi rezistent la diferiţi acizi, cu 15—16% crom şi 7—10% nichel, folosit în stomatologie.

viramént 1. (FIN.) Operaţie bancară prin care se transferă scriptic o sumă de bani din contul plătitorului în contul beneficiarului pentru stingerea unei obligaţii băneşti. **2.** (CONT.) Operaţie de tehnică contabilă care constă în trecerea unei sume dintr-un cont în altul în procesul de repartizare a costurilor etc. sau pentru îndreptarea unor erori de înregistrare.

viráre (CHIM.), schimbare a culorii unei substanţe fie datorită modificării concentraţiei ionilor de hidrogen a soluţiei în care se găseşte substanţa respectivă (indicatori acido-bazici), fie datorită unei absorbţii pe suprafaţa unui precipitat (indicatori de absorbţie) sau unei acţiuni fizice (ex. temperatura).

Virchow *[fírho:]*, Rudolf (1821—1902), anatomopatolog german. A fost profesor la Universitatea din Berlin. A creat teoria patologiei celulare, conform căreia organismul constituie o sumă de unităţi vitale, celulele, independente între ele. După **V.**, bolile sînt datorite exclusiv modificărilor care se petrec la nivelul celular. Neglijînd unitatea organismului cu mediul înconjurător, **V.** ajunge la vitalism atunci cînd susţine că celula este un element autonom care îşi îndeplineşte munca prin forţe proprii. Prin crearea unei metode precise de cercetare a ţesuturilor patologice, **V.** a dat patologiei epocii sale o metodă de lucru pozitivă şi exactă, dar prea analitică, abătînd-o de la o concepţie sintetică. Valoroase pentru ştiinţele medicale sînt descrierile şi clasificările lui **V.** asupra stărilor patologice primare. Op. pr.: „Patologie celulară" (1858).

vírga (METEOR.), picături de apă care se văd căzînd din nori sub forma unor fîşii, dar nu ajung la suprafaţa Pămîntului datorită evaporării.

Virgiliu (Publius Vergilius Maro) (70—19 î.e.n.), cel mai mare poet latin. A fost elevul filozofului epicurian Siron. Tinereţea sa coincide cu o perioadă extrem de agitată din istoria Romei, care i-a imprimat poetului, prin reacţie, cultul vieţii liniştite şi al muncii în mijlocul naturii. **V.** a făcut parte din anturajul lui Mecena. Prima sa operă importantă, scrisă sub influența poeziei alexandrine și mai ales a poeziei lui Teocrit, este culegerea de poezii pastorale „Bucolicele" (42—37 î.e.n.). Într-un cadru convențional și galant, poetul evocă oameni și evenimente contemporane lui și cîntă farmecul vieții rustice. Timbrul suav și grațios al poeziilor se datorește mai ales simțămîntului delicat al naturii, sincerității și purității emoției și stării de spirit general elegiace care învăluie totul. Capodopera lui **V.** este poemul „Georgicele" (37—30 î.e.n.), poem al pămîntului, compus din patru părți, celebrînd virtuțile morale legate de lucrările agricole. Rod al unei vaste documentări și în parte al experienței sale proprii, inspirat din Hesiod și puternic influențat de materialismul lui Lucrețiu, poemul este un măreț elogiu, într-o tonalitate gravă, adus muncii pașnice în mijlocul naturii, în care poetul vede adevărata cale de reîntoarcere la legendara abundență a „vîrstei de aur", precum și temeiul echilibrului moral, al ataraxiei epicureice, preconizată de Lucrețiu. Farmecul poetic este sporit de căldura atașamentului său pentru animale și plante, cărora le atribuie sentimente omenești. Cea mai amplă operă a lui **V.** este epopeea eroică „Eneida" (29—19 î.e.n.). Puternic inspirată de eposul homeric, precum și de scrierile lui Naevius și Ennius, „Eneida" este relatarea peregrinărilor troianului Enea, străbunul legendar al romanilor. Fără frecvența miraculosului homeric, „Eneida" este o glorificare a vechilor virtuți romane, un elogiu indirect al domniei lui Octavian. Dominată de un puternic sentiment patriotic, distingîndu-se prin finețea investigației psihologice, comprehensiunea durerii umane, apropierea înduioșată de oameni, trăsături care definesc substanța lirismului virgilian, epopeea cuprinde numeroase episoade străbătute de fiorul intens tragic al teatrului antic. Stilul lui **V.** atestă un gust de mare rafinament, care îmbină valorile picturale cu cele melodice, dînd versurilor o expresivitate maximă. Imagistica inspirată și lexicul pregnant, strălucitor, simplu sporesc forța emoțională a poeziei. Opera lui **V.** s-a bucurat încă din timpul vieții sale, ca și în tot cursul evului mediu, de un adevărat triumf. Dante l-a ales pe **V.** drept ghid în călătoria sa în infern („Divina comedie"), Petrarca, Montaigne, Boileau, Racine, Voltaire s-au inspirat din el, iar romanticii l-au considerat drept precursorul lor și drept primul poet modern. În limba română au fost traduse „Eneida", „Georgicele" și „Bucolicele", printre traducători numărîndu-se George Coșbuc, Eugen Lovinescu ș.a.

virginál, instrument muzical cu clape, asemănător spinetei. Apărut în sec. XVI—XVII, a fost un instrument de largă răspîndire în Anglia.

Virginia *[vəgíniə]*, stat în estul S.U.A., situat pe coasta Oceanului Atlantic. Suprafața: 105 711 km². Populația: 4 378 000 loc. (1964). Centrul administrativ: *Richmond*. Partea vestică este străbătută de munți din lanțul Apalașilor: Blue Ridge, cu vîrful Mount Rogers (1 740 m). Partea centrală este o cîmpie piemontană, continuată spre est cu o cîmpie litorală joasă, pe alocuri mlăștinoasă, fragmentată de golfuri (ex. golful Chesapeake) și estuare. Zăcăminte de cărbune. Industria tutunului, alimentară, textilă, constructoare de mașini (mijloace de transport, construcții navale), a hîrtiei și celulozei. Se cresc păsări și cornute mari pentru lapte, se cultivă plante furajere, cereale, tutun, cartofi, soia, bumbac, pomi fructiferi. Este dezvoltat pescuitul.

Virginia de Vest, stat în partea estică a S.U.A. Suprafața: 62 620 km². Populația: 1 797 000 loc. (1964). Centrul administrativ: *Charleston*. Cea mai mare parte a teritoriului este cuprinsă în podișul Alegani, fragmentat de afluenții fluviului Ohio. În est se întinde o regiune de văi și de culmi muntoase, străbătută de rîul Potomac. Zăcăminte de cărbune, petrol, gaze naturale, roci de construcție. Este dezvoltată industria extractivă, siderurgică, cocsochimică, a sticlei, chimică, de prelucrare a lemnului, textilă, a materialelor de construcție. Se cultivă porumb, grîu și alte cereale, plante furajere, cartofi, pomi fructiferi; se cresc în special bovine.

virglorián (STRAT.) v. **anisian.**

vírgulă, semn de punctuație (,) întrebuințat pentru a delimita unele părți de propoziție sau unele propoziții în frază; marchează grafic, în cursul unei comunicări, o pauză scurtă, însoțită de o ușoară ridicare a tonului.

virilísm (lat. *vir* „bărbat"; MED.), dezvoltarea caracterelor sexuale secundare masculine, în special a pilozității de tip masculin, la o femeie, ca urmare a unei hiperfuncțiuni a glandelor corticosuprarenale, a unei tumori masculinizante a ovarului etc.

viról̆ă (TEHN.), cilindru metalic, gol la interior și fără funduri, format dintr-una sau din mai multe tole îndoite și asamblate prin sudare sau prin nituire. **V.** se folosesc la construcția rezervoarelor, a cazanelor de abur etc.

viróză 1. (MED.) Termen utilizat pentru orice boală datorită infectării cu un virus. **V.** poate apărea în urma localizării virusului în orice organ și țesut, manifestîndu-se deosebit în funcție de această localizare (ex. **v.** pulmonară, **v** intestinală). O serie de boli, ca hepatita epidemică, gripa, fac parte de asemenea din grupa **v. 2.** (FITOPAT.) Boală infecțioasă și contagioasă a plantelor, provocată de virusuri. Se manifestă în general prin necroze, mozaicuri și pătări foliare, care fac să scadă producția și calitatea recoltei. Dintre **v.** fac parte: mozaicul cartofului, tutunului, tomatelor etc., „frunze de ferigă" la tomate, vărsatul fructelor de prun etc.

virtuál (FIZ.) **1.** (Despre imaginea unui obiect) Care este obținută, într-un sistem optic, prin intersecția prelungirilor unor raze de lumină divergente, neputînd fi prinsă pe un ecran. **2.** (Despre deplasarea unui punct al unui sistem mecanic) Care, indiferent dacă se produce sau nu, este compatibilă cu condiţiile concrete ale sistemului considerat (geometria, legăturile etc.). **3.** (Despre unele noţiuni din mecanica cuantică) Care nu desemnează obiecte sau fenomene reale, fiind introduse doar ca ipoteze în vederea abordării unor probleme complexe, încă insuficient cunoscute sau dificil de a fi descrise exhaustiv (ex. *stări v.*, a căror suprapunere dă o stare reală; *tranziţii v.*, realizate între stări **v.**; *particule v.*, asociate unor tranziţii **v.** etc.). Este posibil ca unele însuşiri ale fenomenelor şi obiectelor **v.** să nici nu aibă sens fizic ori să contrazică legi şi principii fundamentale.

virtúte, categorie a eticii care desemnează însuşirile morale pozitive ale oamenilor (ex. cinstea, curajul, sinceritatea); dispoziţie statornică de a îndeplini un anumit fel de acţiuni morale. Codurile morale ale diferitelor epoci sau clase sociale recunosc **v.** diferite, ierarhizează în mod diferit virtuţile sau conferă uneia şi aceleiaşi **v.** un conţinut diferit. Morala socialistă promovează calităţi morale corespunzătoare noii societăţi, ca devotamentul faţă de interesele obşteşti, spiritul tovărăşesc, patriotismul socialist, sau atribuie un conţinut nou, corespunzător principiilor ei colectiviste, unor **v.** tradiţionale, ca cinstea, sinceritatea, modestia, echitatea, curajul ş.a.m.d. — *Virtuţi cardinale,* denumire dată celor patru virtuţi fundamentale recunoscute în mod tradiţional în etica greacă antică (Platon, epicureicii, stoicii etc.): înţelepciunea, curajul, temperanţa şi dreptatea. Termenul ca atare a fost folosit pentru prima oară de către „părintele bisericii" Ambrosius (sec. al IV-lea). — *Virtuţi teologale,* cele trei virtuţi supreme recunoscute de morala creştină: credinţa (în dumnezeu), nădejdea (în mîntuirea omului de către dumnezeu) şi iubirea (pentru dumnezeu şi pentru aproape).

„Virtutea ostăşească", medalie care se conferă militarilor şi persoanelor civile pentru eroism, curaj, iniţiativă, dîrzenie şi abnegaţie dovedite pe cîmpul de luptă, precum şi pentru servicii deosebite aduse armatei în timp de război. Se conferă şi în timp de pace pentru fapte similare, care prin natura lor contribuie la apărarea şi la consolidarea patriei şi întărirea Forţelor Armate. **V.o.** are 3 clase.

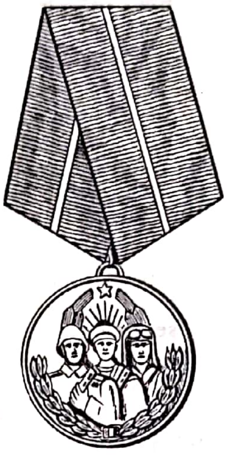

Medalia „Virtutea ostăşească" cl. I

virulénţă (MICROBIOL.), însuşire a microbilor patogeni de a se înmulţi în ţesuturile vii ale gazdei, rezistînd la reacţiile de apărare ale acesteia.

vírusuri (MICROBIOL.), cele mai simple forme de viaţă, incomplet organizate, lipsite de vacuole, adeseori lipsite de membrană; la majoritatea **v.** este imposibil de pus în evidenţă existenţa nucleului. Se deosebesc de microbi prin dimensiunile lor foarte mici (de la 8—10 mμ pînă la 250—500 mμ), care le conferă proprietatea de a traversa filtrele poroase ce reţin de obicei bacteriile, prin faptul că nu se pot înmulţi decît în celulele vii, în organism sau în medii de cultură care conţin asemenea celule, prin rezistenţa deosebit de mare la glicerină şi la solvenţii lipoidelor, faţă de care sînt sensibili majoritatea microbilor. Din punct de vedere chimic, **v.** sînt constituite din nucleoproteide; la un înalt grad de puritate, ele pot cristaliza. **V.** sînt agenţi patogeni ai unor boli numite generic *viroze*. În general, **v.** dau imunitate; s-a demonstrat că infecţia poate fi determinată şi de acizii nucleici extraşi din **v.**, în care caz, datorită lipsei proteinei, nu se obţine imunizare. Ex. virusul mozaicului tutunului, virusul turbării, variolei, encefalitei etc. Se mai numesc *virusuri filtrabile, ultravirusuri*.

Visarion Sarai (1714— ?), călugăr sîrb, adversar al politicii de catolicizare forţată a populaţiei ortodoxe din Imperiul habsburgic. După ce a predicat în Serbia, a trecut în 1744 în Transilvania, unde îndemnurile sale împotriva prozelitismului catolic au provocat o adevărată răscoală. Prins de autorităţi, a fost întemniţat la Sibiu, Deva şi Timişoara şi apoi la Viena, unde i s-a pierdut urma.

víscer (lat. *viscus,-eris* „organ"; MED.), denumire prin care se desemnează organele situate în marile cavităţi ale corpului (ex. **v.** abdominale, **v.** toracice).

visceroptóză (lat. *viscus, -eris* „organ" şi gr. *ptosis* „cădere"; MED.), deplasare în jos a viscerelor abdominale faţă de poziţia lor normală, datorită alungirii legăturilor de susţinere (ligamente şi mezouri), diminuării grăsimii abdominale şi relaxării peretelui abdominal. Poate fi consecinţa slăbirii, a sarcinii sau a scăderii capacităţii ţesutului conjunctiv de a susţine organele. Sin. *splanhnoptoză*.

Vischer *[fişər]*, familie de sculptori germani din Nürnberg: *Hermann V.* (? — 1488), întemeietorul unui mare atelier de sculptură şi de turnătorie în bronz; *Peter V.*, „cel Bătrîn" (c. 1460—1529), cel mai ilustru reprezentant al familiei, autor a numeroase sculpturi în bronz, remarcabile prin fineţea modelajului şi tehnica turnării, prin sensul monumentalului, prin energia expresiilor (statuile de apostoli la mormîntul sf. Sebaldus din Nürnberg, statuia regelui Arthur la mormîntul împăratului Maximilian din Innsbruck); *Hermann V.*, „cel Tînăr" (1486—1517), *Peter V.*, „cel Tînăr" (1487—1528) şi *Hans V.* (1489—1550) au participat la activitatea atelierului, realizînd numeroase lucrări şi vădind receptivitate la influenţele Renaşterii italiene.

Vischer *[fíşər]*, Friedrich Theodor (1807—1887), estetician german, fost profesor la universităţile din Tübingen, Zürich şi Stuttgart. A elaborat, pornind de la estetica hegeliană, dar părăsind istorismul acesteia, o doctrină a frumosului atemporal, care desprindea arta de viaţă. Estetica hegeliană a influenţat concepţiile lui Titu Maiorescu în special prin intermediul lui Vischer. Op. pr.: „Estetica, sau ştiinţa frumosului" (6 vol., 1846—1857).

Visconti, familie de nobili italieni ai cărei reprezentanţi s-au aflat între 1277 şi 1447 la conducerea politică a Milanului în calitate de seniori şi duci. Cel mai important reprezentant al acestei familii a fost *Gian Galeazzo V.* (1347—1402), senior (din 1380) şi duce (din 1395) al Milanului. A încercat să unifice prin cuceriri o parte a Italiei nordice şi centrale, anexînd o însemnată parte din Lombardia, Milanul devenind astfel centrul ducatelor din Lombardia (1397).

Visconti, Luchino (1906), regizor de teatru, operă şi film italian. A fost asistent al lui J. Renoir. În „Pămîntul se cutremură" a realizat unul dintre filmele clasice ale neorealismului. În aceeaşi viziune se înscriu „Obsesia" (1942), „Senso" (1955), „Rocco şi fraţii săi" (1960), filme de o puternică factură, violente şi subtile în acelaşi timp. În 1962 a ecranizat romanul „Ghepardul" al lui Tomasi di Lampedusa. **V.** e considerat una dintre figurile reprezentative ale artei spectacolului din Italia postbelică.

viscóză (IND. TEXT.), clasă de fibre textile obţinute prin filarea unei soluţii de xantogenat de celuloză şi coagularea filamentelor rezultate într-o baie de acid sulfuric diluat şi sulfaţi. Fibrele de **v.** au un luciu asemănător cu cel al mătăsii, sînt termostabile, rezistente la acţiunea solvenţilor organici şi au o capacitate excepţională de a fi torsionate intens. Fibrele continue de **v.** se utilizează la fabricarea ţesăturilor de tipul celor de mătase, fibrele scurte amestecate cu fibre de bumbac, de in sau de lînă pentru fabricarea ţesăturilor de tipul celor obţinute din astfel de fibre şi fibrele intens etirate pentru scopuri tehnice (ex. cord de **v.**). V. şi celofibră.

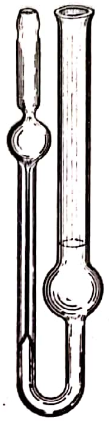

Viscozimetru

viscozimétru (FIZ.), instrument pentru determinarea viscozităţii unui fluid. Principiul de funcţionare al **v.** se bazează pe măsurarea fie a vitezei de scurgere a fluidului printr-un tub capilar sau printr-un orificiu mic, fie a vitezei cu care o bilă cade prin fluid, fie a torsiunii unui fir de care atîrnă un disc sau un cilindru cufundate în fluidul conţinut de un vas rotitor etc.

viscozitáte (FIZ.) **1.** Proprietate a unui fluid (lichid sau gaz) de a opune o anumită rezistenţă atunci cînd două straturi ale lui, adiacente, se deplasează unul faţă de celălalt. Se foloseşte şi forma *vîscozitate*. Rezistenţa prezentată de fluid este analogă cu forţa de frecare ce apare în cazul alunecării unui corp solid pe un altul; de aceea, **v.** se mai numeşte şi *frecare internă*. **2.** Mărime asociată viscozităţii **(1).** — *V. dinamică*, mărime egală cu rezistenţa la deplasare exercitată tangenţial pe o arie egală cu unitatea, raportată la gradientul vitezei pe o direcţie normală la direcţia de deplasare. La presiune constantă, *v.d.* a gazelor creşte o dată cu mărirea temperaturii, în timp ce *v.d.* a lichidelor scade o dată cu mărirea temperaturii. Mărimea reciprocă *v.d.* a unui fluid se numeşte *fluiditate*. — *V. cinematică*, mărime egală cu viscozitatea dinamică a unui fluid, raportată la densitatea lui. — *V. relativă*, mărime adimensională egală cu raportul dintre viscozitatea dinamică sau cinematică a unui fluid şi viscozitatea dinamică, respectiv cinematică, a unui fluid de referinţă, care de obicei este apa (pentru lichide) sau aerul (pentru gaze), aflate în stare normală.

víse (PSIH., FIZIOL.), activitate psihică desfăşurată în cursul somnului. **V.** au loc mai ales în fazele de somn mai superficial, în perioadele de adormire sau de trezire. Reprezentările din **v.** pornesc de la experienţa anterioară, din starea de veghe, dar, deoarece în somn activitatea psihică conştientă este perturbată, imaginile onirice se înlănţuie şi se combină fără controlul raţiunii, fără corespondenţă cu realitatea. Unii stimuli care acţionează asupra omului în vreme ce doarme, zgomote, excitaţii tactile, organice etc., pot să se reflecte în **v.**, dar de obicei apar într-o formă transfigurată. Adesea în **v.** se manifestă dorinţele, temerile, preocupările intense din perioada premergătoare somnului, dar uneori sînt reproduse şi întîmplări din trecutul îndepărtat care păreau uitate. Cercetări recente au evidenţiat experimental faptul că în cursul **v.** au loc mişcări rapide ale ochilor (constatate prin înregistrarea biocurenţilor electrici ai muşchilor oculari), ceea ce poate reprezenta un indicator obiectiv al prezenţei **v.** în absenţa altor manifestări exterioare. **V.** i-au preocupat pe oameni din cele mai vechi timpuri. Interpretările neştiinţifice ale **v.** au inspirat primele concepţii despre existenţa unui suflet extracorporal şi au dat naştere unei întregi literaturi, primele cărţi de *oniromanţie* datînd din epoca elenistică.

Vissarion, Ion C. (1883—1951), scriitor român. S-a născut la Costeştii din Vale (reg. Bucureşti). Autodidact, a început să publice din 1903, iar din 1907 a devenit colaborator al gazetelor socialiste „România muncitoare", „Viitorul social" ş.a. A scris povestiri, schiţe şi nuvele de inspiraţie precumpănitor socială („Fără pîine", 1912; „Privighetoarea neagră", 1916; „Vrăjitoarea", 1921 ş.a.), poveşti („Ber-Căciulă", 1920), piese de teatru („Lupii", 1915), un roman („Petre Pîrcălabul", 1921). Scrisul său, frust, preia, fără a-l supune unei prelucrări artistice, graiul ţărănesc din preajma capitalei.

vista-visión, procedeu folosit în tehnica cinematografică la realizarea filmelor pentru ecran lat. La filmare se utilizează o peliculă standard (35 mm) care este rulată orizontal, astfel încît, pe negativ, cadrele au lăţimea dispusă în lungul peliculei. Pentru a trage copii utilizabile în aparatele de proiecţie obişnuite (cu rulare verticală şi cu peliculă de 35 mm), la copiere se inversează dispoziţia cadrelor, fapt care duce la micşorarea dimensiunilor cadrelor şi, prin aceasta, la obţinerea unei calităţi superioare a copiilor.

vistiér (în evul mediu în ţările române), mare dregător din sfatul domnesc, care avea în grija sa tezaurul ţării, repartizarea şi încasarea dărilor, aprovizionarea curţii domneşti cu veşminte etc. În Moldova, **v.** cumula în sec. al XVI-lea şi dregătoria de mare vameş. Subalternii săi erau *vtori-* şi *tretivistierii*, *logofeţii de vistierie* (în Moldova *diacii de vistierie*) şi *vistiernicii*, care alcătuiau o breaslă militară. I se mai spunea şi *protovistier*.

vistierie (în evul mediu în ţările române), denumirea instituţiei care administra tezaurul ţării, precum şi a localului unde era păstrat acesta.

Vistula, fluviu în R.P. Polonă (1 092 km). Izvorăşte de pe versantul nordic al Beskizilor Silezieni (Carpaţi), drenează Cîmpia Poloneză şi se varsă în Marea Baltică (Golful Gdańsk). Principalii afluenţi: San, Bug (pe dreapta) şi Pilica (pe stînga). Navigabil în aval de Varşovia. Prin canale navigabile se leagă cu sistemele hidrografice ale Odrei şi Niprului. Trece prin oraşele Cracovia şi Varşovia.

Vişeu, raion administrativ în reg. Maramureş. Reşedinţa: *Vişeul de Sus*. 104 130 loc. (1965). Exploatări forestiere, de minereuri complexe (Baia Borşa, Burloaia). Industrie de prelucrare a lemnului (Vişeul de Sus, Borşa), a materialelor de construcţie, alimentară. Pomicultură. Creşterea animalelor.

Vişeul de Sus, oraş raional în reg. Maramureş; reşedinţa raionului Vişeu, situat pe valea Vişeului. 16 480 loc. (1965). Industrie chimică (distilarea lemnului), de prelucrare a lemnului (cherestea), alimentară etc.

vişin *(Cerasus vulgaris)*, pom fructifer, înalt de 8—10 m, cu coroana sferică formată din ramuri subţiri, aplecate. Are frunze lucioase, dinţate pe margini, flori albe şi fructe sferice sau cordiforme, de culoare roşie-închis, cu gust dulce-acrişor. Se cultivă mai mult în zona de cîmpie şi de dealuri.

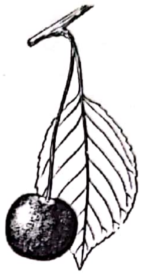

Vişin

vişin turcesc v. **mahaleb.**

Vişnevski, Aleksandr Vasilievici (1871—1948), chirurg sovietic. A fost profesor de chirurgie la Universitatea din Moscova şi membru al Academiei de medicină a U.R.S.S. A făcut cercetări importante de fiziopatologie chirurgicală experimentală, de chirurgie a aparatului urinar, a cavităţii toracice, a sistemului nervos etc. A elaborat o concepţie proprie despre rolul trofic al sistemului nervos în procesul inflamator şi a creat noi metode de tratament al acestor procese şi al şocului traumatic (blocajul cu novocaină, blocajul vago-simpatic etc.). Laureat al Premiului Lenin.

Vişnevski, Vsevolod Vitalievici (1900—1951), scriitor sovietic rus. Participant la Revoluţia din Octombrie şi la războiul civil, **V.** a creat drama epică-revoluţionară, caracterizată prin amploarea şi mobilitatea desfăşurării acţiunii în timp şi spaţiu. Prima piesă romantic-revoluţionară a lui **V.**, „Armata întîi de cavalerie" (1929, trad. rom. 1958), evocă evenimentele războiului civil. În „Tragedia optimistă" (1933, ult. trad. rom. 1957), operă clasică a dramaturgiei sovietice, **V.** creează figura femeii-comisar, sub înrîurirea căreia un detaşament de marinari anarhişti se transformă într-o unitate organizată şi disciplinată a Armatei Roşii. Patosul ideii puse la temelia piesei, potrivit căreia moartea eroului, slujind unei cauze menite să învingă, imprimă un sens optimist deznodămîntului tragic, tensiunea dramatică a acţiunii, măiestria zugrăvirii scenelor de masă şi limbajul oratoric elevat sînt meritele esenţiale ale piesei. A mai scris piesa antifascistă „Lupta din Occident" (1943), scenariul „Noi cei din Kronstadt" (1933), piesa „La zidurile Leningradului" (1944), închinată luptei împotriva Germaniei hitleriste, precum şi lucrări în proză („Nuvele marinăreşti", 1924). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Vişnu (în religia hinduistă), una dintre zeităţile care alcătuiesc trinitatea Trimurti. **V.** întruchipează forţa care conservă universul şi viaţa. Potrivit mitului, el se incarnează în cursul fiecărui „ciclu cosmic"; printre cele mai vestite incarnări ale lui **V.** se numără Rama şi Krişna.

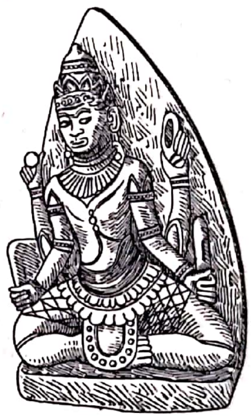

Vişnu

vitacée (lat. *vitis* „viţă"; BOT.), familie de plante lemnoase, agăţătoare, adesea cu cîrcei, din clasa dicotiledonatelor. **V.** au tulpina în general noduroasă, frunze alterne, simple, palmat-lobate, uneori întregi, stipelate, florile dispuse în inflorescenţe şi fructe bace cărnoase. Se cunosc 12 genuri, cu circa 700 de specii, răspîndite în regiunile tropicale, subtropicale şi temperate ale globului. În ţara noastră creşte spontan numai *Vitis silvestris*, dar sînt cultivate adesea, ca plante ornamentale, numeroase specii ale genurilor *Vitis* (viţa), *Ampelopsis*, *Parthenocissus* etc.

Vitali, Giovanni Battista (1644—1692), violonist şi compozitor italian. Sonatele sale pentru una sau mai multe viori şi bas, care i-au servit drept model lui Corelli, au constituit o etapă importantă în evoluţia genului. A mai scris balete, dansuri, oratorii etc.

vitalísm (lat. *vita* „viaţă") **1.** Curent idealist în biologie, care susţine că la baza fenomenelor vieţii se află un principiu imaterial şi incognoscibil (forţă vitală, entelehie, arhee, suflet etc.), a cărui prezenţă în organismele vii le deosebesc pe acestea de corpurile lipsite de viaţă. **V.** îşi are rădăcinile în concepţiile animiste şi, ulterior, a fost susţinut de-a lungul vremurilor de Aristotel, Paracelsus, Van Helmont, H. Driesch etc. Neovitalismul contemporan se refugiază în domeniul proceselor complexe, încă insuficient explicate, ale embriologiei, adaptării, regenerării etc. O dată cu noile descoperiri ale biologiei moleculare, bazată pe metode fizico-chimice, a ieşit şi mai puternic în evidenţă inconsistenţa ideilor vitaliste. **2.** (În filozofia artei) Teorie prin care Jean Marie Guyau a încercat să explice creaţia artistică şi receptarea estetică drept momente ale împlinirii superioare şi armonioase a cerinţelor vitale ale omului. V. şi viaţă.

vitamíne (BIOCHIM., FARM.), compuşi organici indispensabili vieţii, prezenţi în cantităţi mici în alimentele naturale. Pentru om şi animale, sursa de **v.** şi de precursori ai acestora (provitamine) este reprezentată de alimentaţia vegetală, precum şi de **v.** sintetizate de bacteriile intestinale. În general, organismele animale nu pot sintetiza **v.** De aceea raţia alimentară a acestora trebuie să conţină obligatoriu şi **v.**, în lipsa lor apărînd fenomene de hipo- şi avitaminoză, care pot duce în unele cazuri la moarte. Termenul de **v.** (amină vitală) a fost introdus în ştiinţă în 1911 de către C. Funk, care a considerat greşit că substanţa terapeutică activă izolată de el din cojile boabelor de orez este o amină. Termenul s-a păstrat, deşi pe măsura descoperirii diverselor **v.** s-a văzut că acestea au structuri chimice foarte diferite. Împreună cu hormonii şi enzimele, **v.** fac parte din grupa ergonelor, a biocatalizatorilor. **V.** au fost clasificate în două mari categorii, după solubilitatea lor în apă (hidrosolubile) sau în lipide şi solvenţii lor (liposolubile), fiind denumite convenţional cu literele alfabetului. În afară de **v.** propriu-zise mai există o serie de factori de nutriţie indispensabili bunei funcţionări a organismului, deci tot cu calităţi de **v.**, dar care nu corespund întru totul definiţiei date **v.** Printre aceşti factori, studiaţi de obicei tot la capitolul **v.**, se pot cita colina şi mezoinozitolul, încadraţi de obicei în grupul **v.** B, acizii graşi nesaturaţi denumiţi impropriu **v.** F etc. *Vitamine liposolubile*: **v.** A au drept provitamine carotenele. **V.** A_1 (retinol) şi A_2 (dehidroretinol) sînt alcooli alifatici nesaturaţi; se găsesc în ficatul şi în ţesutul ocular al peştilor marini şi dulcicoli. Retinalul, aldehida corespunzătoare, intră în structura purpurei vizuale. Lipsa **v.** A din alimentaţie produce tulburări oculare (scăderea capacităţii de adaptare vizuală la lumina crepusculară), tulburări cutanate (cheratomalacie, xeroftalmie), colpocheratoză, scăderea rezistenţei la infecţii. **V.** D prezintă mai multe tipuri: D_2 (calciferol), D_2 (colecalciferol) etc. şi au drept provitamine sterolii, din care rezultă printr-un proces fotochimic (ex. **v.** D_2 derivă din ergosterol prin iradiere). Au acţiune antirahitică, reglează echilibrul dintre calciu şi fosfor. **V.** D au fost izolate din untura de peşte. Lipsa lor din alimentaţie produce rahitismul la copii şi osteomalacia la adulţi. **V.** K sînt derivaţi de naftochinonă şi sînt sintetizate de plante şi de bacteriile intestinale, fiind absorbite în prezenţa bilei. Au rol în procesul de coagulare sanguină, participînd la sinteza protrombinei în ficat. Se cunosc şapte forme ale **v.** E (tocoferoli), larg răspîndite în natură, în plante verzi şi cereale, fiind necesare reproducerii. Simptomele lipsei **v.** E variază cu specia, vîrsta şi sexul. **V.** F sînt acizi graşi nesaturaţi pe care organismul animal nu-i poate sintetiza. **V.** F intră în structura fosfolipidelor şi participă la transportul şi la utilizarea lipidelor în organism. În lipsa lor se produc tulburări cutanate. Complexul **v.** B cuprinde numeroase **v.** hidrosolubile. **V.** B_1 (tiamină sau aneurină) conţine în moleculă inelul pirimidinic şi imidazolic. Se prezintă sub formă de cristale de clorhidrat de tiamină şi se găseşte în boabele legumelor, în vegetalele verzi, în coaja boabelor de orez. Lipsa ei din alimentaţie produce tulburări, uneori grave (polinevrite). Boala beri-beri e datorită unei polinevrite, în care un rol principal revine avitaminozei B_1. Sub formă de pirofosfat de tiamină este coenzima decarboxilazelor acizilor cetonici (cocarboxilaza), ceea ce explică rolul important al **v.** B_1 în metabolismul glucidic, şi în special acela de la nivelul sistemului nervos. **V.** B_2 (riboflavina) se găseşte în lapte, ficat, rinichi, ouă, frunze verzi, iarbă. Se prepară industrial prin sinteză fermentativă. Are un rol însemnat în procesele de creştere şi dezvoltare. De asemenea, alături de **v.** A, joacă un rol în funcţiunea normală a ochiului. Sub forma esterului fosforic este coenzima flavinenzimelor, cu rol important în oxidaţiile celulare. **V.** B_6 (piridoxina sau adermina) are ca surse principale drojdia de bere, seminţele cerealelor, iar sub forma esterului fosforic este coenzima multor enzime importante pentru metabolismul aminoacizilor. Deşi tabloul avitaminozei piridoxinice variază în raport cu specia, anumite organe şi sisteme sînt afectate preferenţial, şi anume tegumentele, sistemul nervos, sîngele şi aparatul cardiovascular. **V.** B_{12} v. *cobalamină*. *Acizii folici* (acizii pteroilglutamici) sînt o grupă de vitamine larg răspîndite în natură. Conţin în moleculă ciclul pteridinic, acidul paraaminobenzoic şi una sau mai multe molecule de acid glutamic. Au un rol important în hematopoeză, datorită implicării în multiple procese metabolice. Lipsa acidului folic la om se manifestă printr-o anemie macrocitară cu megaloblastoză. Împreună cu **v.** B_{12}, acizii folici au rol esențial în multiplicarea celulară, intervenind în sinteza bazelor purinice și pirimidinice. *Acidul pantotenic* este un derivat de β-alanină și acid butiric, fiind combinat cu proteinele. Este o componentă structurală a coenzimei A. *Biotina (vitamina H)* a fost izolată din gălbenușul de ou și are rol de coenzimă a enzimelor care catalizează carboxilările. *Acidul paraaminobenzoic (vitamina H_1)* este considerat ca vitamină, deoarece înlătură acțiunea bacteriostatică și bactericidă a sulfonamidelor (sulfamide); participă ca o componentă structurală în molecula acizilor folici. **V.** PP se prezintă sub două forme: acidul nicotinic și *nicotinamida*, derivați de piridină; ambele sînt **v.** de prevenire a pelagrei. Se sintetizează din triptofan. Nicotinamida intră în structura dehidrogenazelor, enzime importante de oxidoreducere. *Colina* e un factor de creștere, clasificat în grupa vitaminelor. Este larg răspîndită în natură sub formă liberă și combinată (lecitine, sfingomieline, acetilcolină). Derivatul său acetilcolina este mediatorul chimic al impulsului nervos. *Mioinozitolul* (sau *mezoinozitolul*) este larg răspîndit în regnul vegetal sub forma hexafosfatului de inozitol (acid fitic) și a sării sale de calciu (fitina). Are acțiune lipotropă. *Acidul lipoic (acidul thioctic)* este un factor de creștere, care participă, alături de **v.** B_1, la multiple procese metabolice. **V.** C (sau *acidul ascorbic*) este una dintre vitaminele cele mai răspîndite, în special în fructe (citrice etc.), legume (tomate, ardei, varză etc.). **V.** C stimulează rezistența organismului față de infecții. Necesitatea în **v.** C crește în timpul sarcinii, lactației, bolilor infecțioase. În procesele metabolice funcționează ca un sistem oxidoreducător. Lipsa **v.** C din alimentație duce la scorbut. **V.** P (flavonoide) sînt heterozide constituite din flavoane și glucide. Se cunosc mulți compuși chimici cu această structură și cu efect vitaminic (ex. *citrină*, *rutină*). **V.** au o mare importanță în medicina modernă, fiind utilizate ca medicamente. Ele pot fi obținute pe cale sintetică (**v.** C, B_1 K și nicotinamida), extractivă (**v.** A și D) sau fermentativă (**v.** B_{12}).

Vitebsk, oraș în Uniunea Sovietică, în R.S.S. Bielorusă, așezat pe Dvina de Vest. 187 000 loc. (1965). Industrie constructoare de mașini (mașini-unelte), textilă etc. Nod feroviar, port fluvial. Are institut pedagogic, de medicină și veterinar, teatru, muzeu.

vitéji (în evul mediu în țările române), termen care desemna o categorie de stăpîni de pămînt, similară cavalerilor din Apusul Europei, cu sarcini militare deosebite. În a doua jumătate a sec. al XV-lea, Ștefan cel Mare și Vlad Țepeș au ridicat mulți **v.** din rîndul oștenilor care s-au remarcat pe cîmpul de luptă.

vitelínă (BIOCHIM.), fosfoproteină, de tipul γ-globulinelor, care conține și fier. Se extrage din gălbenușul de ou, unde se găsește combinată cu lecitina.

Vitellius (Aulus Vitellius), împărat roman (69), proclamat de legiunile din Germania inferioară. După ce l-a înfrînt pe Otho, împăratul proclamat de senat la moartea lui Galba, a fost el însuși înfrînt și apoi ucis de către susținătorii lui Vespasian, alesul legiunilor din Orient.

vítelus (EMBRIOL.), nume dat citoplasmei oului. Se compune din *v. formativ* (citoplasma propriu-zisă, din care se formează embrionul) și din *v. nutritiv* (deutoplasmă, lecitine etc.), care servește embrionului ca substanță nutritivă în cursul dezvoltării sale.

viterít (MINER.), carbonat natural de bariu ($BaCO_3$), cristalizat în sistemul rombic. Apare în cristale bipiramidale, adesea în agregate fibroase sferoidale, și este incolor sau cenușiu-gălbui, cu luciu sticlos. Se găsește în unele zăcăminte hidrotermale împreună cu baritina, cu unele sulfuri sau cu unii carbonați. În Republica Socialistă România a fost descoperit recent la Ostra (reg. Suceava).

viteză 1. (FIZ.) Mărime egală cu raportul dintre variația unei anumite mărimi și timpul în care s-a produs această variație. — *V. liniară*, spațiu parcurs de un mobil în unitatea de timp; se poate exprima în m/s, cm/s, km/h etc. — *V. unghiulară*, unghiul cu care s-a rotit un corp în unitatea de timp; se exprimă în radiani pe secundă. — *V. areolară*, arie cuprinsă între porțiunea din traiectoria unui mobil descrisă în unitatea de timp și cele două drepte (numite *raze vectoare*) care unesc polul traiectoriei cu marginile porțiunii considerate; se poate exprima în m^2/s etc. — *V. de fază*, viteză liniară de propagare a unei suprafețe de aceeași fază dintr-o undă continuă și armonică, cu o anumită lungime de undă (monocromatică). În mediile dispersive, *v. de f.* este dependentă de lungimea de undă. — *V. de grup*, viteză liniară de propagare a unei suprafețe de aceeași amplitudine dintr-un grup de unde monocromatice suprapuse, ale căror lungimi de undă diferă între ele. *V. de g.* reprezintă **v.** cu care se propagă centrul de energie al grupului de unde. **2.** (ASTR.) **a)** *Viteză radială*, viteza de apropiere sau de îndepărtare a unui corp ceresc pe direcția liniei de vedere, dată de observarea deplasării liniilor spectrale datorită fenomenului Doppler $\left(\frac{\Delta\lambda}{\lambda} = \frac{v}{c}\right.$, unde λ este lungimea de undă, $\Delta\lambda$ variația ei, v viteza radială și c viteza luminii$\left.\right)$. **b)** *Viteză transversală*, viteza perpendiculară pe linia de vedere, calculîndu-se din mișcarea proprie a stelei pe bolta cerească și depărtarea ei. **c)** *Viteze cosmice*, 1) viteza de 7,9 km/s, la care un corp devine satelit al Pămîntului (*v. circulară*, *prima v. cosmică*); 2) viteza de 11,2 km/s, la care un corp poate părăsi pentru totdeauna Pămîntul (*v. parabolică*, *a doua v. cosmică*, *v. de eliberare*). *V. de eliberare* depinde de masa și de raza corpului atractiv. **3.** (TEHN.) *Viteză de ardere*, viteză cu care se desfășoară în timp arderea unei particule de combustibil. *V. de a.* depinde de concentraţia particulelor de combustibil şi de aer în amestec şi de temperatura iniţială a acestuia. **4.** (MED.) *Viteză de sedimentare*, intervalul de timp în care se depun hematiile în sîngele incoagulabil (prin adaos de citrat de sodiu). *V. de s.* a hematiilor (V.S.H.) este modificată în diferite boli: crescută în infecţii, reumatism, cancer, anemii, infarct miocardic şi întîrziat în poliglobulii, ictere. V.S.H. este utilizată pentru diagnosticul şi urmărirea evoluţiei unor boli.

vitezométru (TRANSP.), instrument pentru măsurarea vitezei de deplasare a unui vehicul rutier. Viteza de deplasare a navelor se măsoară cu lochul, iar a avioanelor cu ajutorul unor aparate care folosesc un tub Pitot pentru determinarea vitezei relative dintre avion şi aerul atmosferic.

viticultúră (lat. *vitis* „viţă de vie" şi *cultură*), sector al producţiei agricole care cuprinde cultura viţei de vie şi producerea materialului săditor; asigură materia primă pentru producerea vinului şi necesarul de struguri pentru consum; ramură a ştiinţelor agricole care se ocupă cu studiul metodelor de cultivare a viţei de vie. Pe baza cunoaşterii însuşirilor agrobiologice ale soiurilor de viţă, **v.** stabileşte metodele practice pentru obţinerea recoltelor mari, de bună calitate. V. şi viţă de vie.

vitilígo (MED), termen latin care denumeşte o boală de piele caracterizată prin apariţia de zone depigmentate, de culoare albă, delimitate de o areolă brună, pe tegumentele regiunii genitale, a mîinilor, a gîtului etc., uneori pe o mare parte a suprafeţei corpului. **V.** este o discromatoză, de cauză încă necunoscută.

Vitim, rîu în Uniunea Sovietică, afluent pe dreapta al fluviului Lena (1 823 km). Izvorăşte din podişul Vitim şi traversează Munţii Stanovoi şi vestul podişului Patom. Navigabil pe o lungime de circa 300 km.

Vitold (Vitovt), mare cneaz al Lituaniei (1392—1430). În cadrul uniunii dinastice polono-lituaniene a promovat o politică separatistă, prin care urmărea asigurarea autonomiei politice a Lituaniei şi întărirea puterii cnejilor. A cucerit Smolenskul şi regiunea dintre Nistru şi Nipru pînă la ţărmurile Mării Negre. A luptat împotriva ordinului teuton, contribuind, prin contingentele lituane şi ruse pe care le-a adus, la înfrîngerea acestora în bătălia de la Grünwald (1410). A avut strînse legături politice cu domnul Moldovei *Alexandru cel Bun*, care s-a căsătorit cu sora lui **V.**, Rimgailla.

Vitoşa, munte în R.P. Bulgaria, care domină dinspre sud depresiunea Sofiei. Este format din roci cristaline şi are versanţi abrupţi. Altitudinea maximă: 2 290 m (Cerni Vrăh). Muntele Vitoşa este acoperit cu păduri de foioase amestecate, de conifere şi cu pajişti alpine. Parc naţional.

vitráliu, panou decorativ din plăci de sticlă colorată în masă sau pictată în culori de smalţ, montate în armătură de plumb. **V.** este folosit ca fereastră. A fost cunoscut din antichitate (sec. I, în oraşele Pompei, Herculanum), dezvoltat în arta bizantină (biserica sf. Sofia din Constantinopol), atingînd epoca maximei înfloriri în evul mediu, în cadrul stilului gotic. Din epoca Renaşterii, tendinţa de a imita pictura a adus **v.** pe panta decadenţei. În sec. al XX-lea, **v.** cunoaşte o nouă dezvoltare artistică şi tehnică, legată de arhitectură (Fernand Léger).

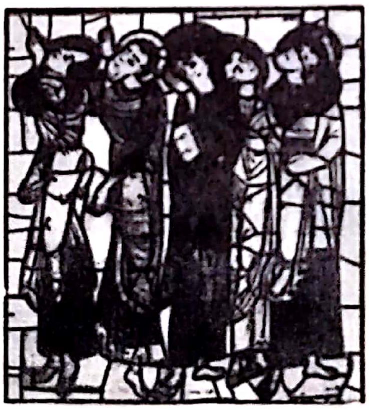

Vitraliu sec. XII
Catedrala St. Pierre, Poitiers (Franţa)

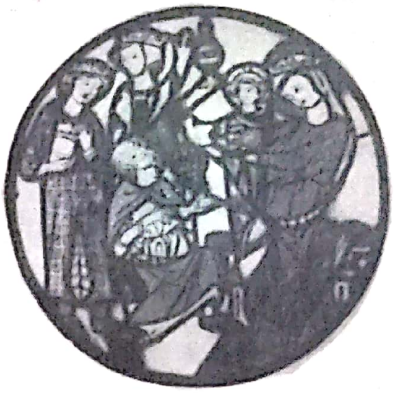

Vitraliu sec. XII
Catedrala Sf. Florin, Koblenz (Germania)

vitriól (CHIM.), v. **sulfuric,** *acid* **~**.

vitrón (IND. TEXT.), fibră de sticlă obţinută prin filare. Fibrele continue se folosesc la confecţionarea ţesăturilor, covoarelor, perdelelor, frînghiilor, curelelor de transmisie etc., iar cele scurte ca material fono- şi termoizolant.

Vitruviu (Marcus Pollio Vitruvius) (sec. I î.e.n.), arhitect roman. Biografia sa este incertă şi controversată. Se pare că a fost colaborator al lui Iuliu Cezar, pentru care ar fi construit fortificaţii şi maşini de război în timpul campaniilor din Galia şi din Spania. A devenit celebru prin lucrarea sa „De architectura", cel mai vechi tratat de arhitectură păstrat, în care tratează principiile teoretice de compoziţie arhitectonică şi probleme de mecanică etc.

Vittorini, Elio (1908—1966), scriitor italian. Stabilit la Florenţa în anii 1929—1938, a participat la Rezistenţă. S-a afirmat cu volumele „Călătorie în Sardinia" (1936) şi „Conversazione in Sicilia" (1941, în trad. rom., „Călătorie în Sicilia"), tablouri realiste ale vieţii înapoiate a populaţiei din insulă şi denunţare amară a înjosirii ei morale sub apăsarea dictaturii fasciste. În 1945 a publicat „Oameni şi neoameni" (trad. rom.), roman al Rezistenţei, considerat drept „tipul literaturii narative angajate", iar în 1947—1948 romanul „Unchiul Agrippa trece cu trenul" (republicat sub titlul „Femeile din Messina", 1949), înfăţişînd oameni şi locuri ale Italiei lovite de atrocităţile războiului. Scriitor de factură intelectuală, anticonformist şi antidogmatic, cultivînd o modalitate artistică figurativ-alegorică în care poezia lirică se îmbină cu proza într-o deplină şi sugestivă armonie, **V.** este, alături de Cesare Pavese, promotorul înnoirii culturii şi literaturii moderne în Italia. Alte opere: „Mica burghezie“ (1931), „Garoafa roşie“ (1933–1934), „Garibaldina“ (1956).

Vittorino da Feltre (1378–1446), umanist italian, unul dintre cei mai de seamă pedagogi ai Renaşterii. A înfiinţat în 1424 lîngă Mantova, cu sprijinul ducelui Gonzago, o şcoală-internat, denumită „Casa giocosa“ (Casa bucuriei). În opoziţie cu învăţămîntul scolastic, a creat un mediu şcolar plăcut, a aplicat principiul intuiţiei, a îmbinat studiile clasice cu studiul matematicii, a acordat atenţie îndeletnicirilor practice şi educaţiei fizice şi a folosit pedepsele numai în cazuri excepţionale.

Vitzu, Alexandru N. (1853–1902), fiziolog român. A fost profesor de fiziologie la Facultatea de ştiinţe din Bucureşti şi membru corespondent al Academiei Române. Cercetările sale experimentale au cuprins domenii variate ale fiziologiei: funcţiunea lobilor occipitali, funcţiunea pancreasului, neoformaţia celulelor nervoase, excitabilitatea măduvei spinării, structura şi funcţiunea tegumentelor etc. **V.** este considerat întemeietorul învăţămîntului fiziologic în ţara noastră. A desfăşurat de asemenea o activitate de pionierat în domeniul endocrinologiei, publicînd lucrări despre secreţia internă a rinichilor, a pancreasului etc. Op. pr.: Studii asupra învăţămîntului secundar în România“ (1888), „Doctrina secreţiilor interne“ (1895), „Secreţia internă a rinichilor“ (1895).

viţă de vie *(Vitis)*, gen de plante perene din familia vitaceelor, cu rădăcini puternice, lăstari subţiri de lungimi variabile şi frunze mari, lobate. Inflorescenţa este un racem, iar fructul (bacă), de formă sferică, este suculent. Genul *Vitis* se împarte în trei categorii mari: *v. de v. europeană (Vitis vinifera)*, din care derivă toate soiurile cultivate în Europa înaintea invaziei de filoxeră (sec. al XIX-lea); *v. de v. americană*, care cuprinde circa 20 de specii (*Vitis berlandieri, Vitis riparia, Vitis rupestris* etc.), dintre care unele sînt utilizate ca portaltoi pentru viţele europene datorită rezistenţei lor la atacul filoxerei; *v. d. v. asiatică*, care cuprinde circa 19 specii, fără importanţă practică, folosite mai mult ca plante decorative. În ţara noastră, **v. de v.** se cultivă din timpuri străvechi, avînd condiţii pedoclimatice foarte favorabile pentru realizarea unei producţii mari de struguri de calitate superioară; se cultivă circa 100 de soiuri de **v. de v.** Suprafaţa viilor pe rod din România în 1965 a fost de 242 200 hectare, iar suprafaţa totală a viilor şi a pepinierelor viticole a fost de 312 400 ha.

viţelár (BOTANICĂ: *Anthoxanthum odoratum*), plantă erbacee perenă din familia gramineelor, cu tulpina înaltă de circa 50 cm şi cu miros caracteristic de cumarină. Creşte prin pajişti, poieni, defrişări pînă în regiunea subalpină şi înfloreşte în lunile mai şi iunie.

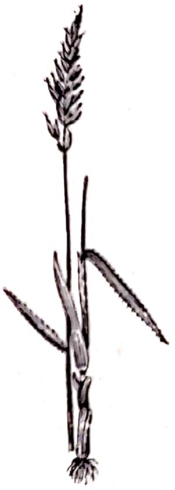
Viţelar

Vivaldi, Antonio (1685–1741), compozitor şi violonist italian. A studiat şi a activat mai întîi la Veneţia, unde a fost profesor, director de conservator şi dirijor, apoi la Mantua şi la Viena. A scris numeroase opere, oratorii şi alte lucrări vocal-simfonice, 23 de simfonii miniaturale, zeci de concerti grossi, sute de alte concerte, sonate etc. Remarcabile prin prospeţimea, varietatea melodică, măiestria în arta şi ştiinţa împletirii vocilor şi prin inventivitatea lor armonică, lucrările lui **V.** au constituit o contribuţie hotărîtoare la închegarea stilului instrumental şi orchestral de ansamblu şi concertant, devenind modele pentru compozitorii din generaţia următoare.

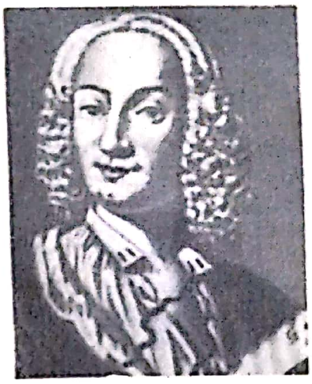
A. Vivaldi

Vivarini, familie de pictori italieni din şcoala veneţiană. *Antonio V.* (c. 1415– c. 1485), format sub influenţa lui Pisanello, a pictat mai multe tablouri cu temă religioasă, fie singur („Adoraţia magilor“), fie în colaborare cu Giovanni d'Allemagna („Madonă“, „Paradisul“ etc.). *Bartolomeo V.* (c. 1432–c. 1492) a introdus în şcoala veneţiană influenţele picturii lui Mantegna („Sf. Augustin“, „Madonă“). *Alvise V.* (c. 1446–c. 1505), cel mai important dintre toţi, a contribuit la dezvoltarea cromaticii în pictura veneţiană, fiind în acelaşi timp un desenator viguros. A executat decoraţii în sala Marelui consiliu din Veneţia şi numeroase tablouri („Madona între sfinţi“, „Sf. Clara“, „Sf. Ambroziu“ etc.). Prin evidente caractere tradiţionaliste, goticizante, opera pictorilor **V.** aparţine încă fazei primitive a picturii veneţiene.

Vivekananda (pe numele adevărat *Narendranath Dutt*) (1862–1902), filozof idealist indian, discipol al lui Ramakrishna. A îmbinat doctrina vedantei cu concepţii iluministe şi socialist-utopice. **V.** a condamnat colonialismul, rasismul şi militarismul.

Vives, Juan Luis (1492–1540), cel mai de seamă umanist din „secolul de aur“ spaniol. A susţinut necesitatea cunoaşterii experimentale şi a criticat pedagogia scolastică, trasînd un program de educaţie întemeiat pe studiul ştiinţelor naturii şi al disciplinelor aplicate (navigaţia, medicina, arhitectura).

Precursor al psihologiei empirice moderne, **V.** a cerut ca speculaţiile despre „esenţa" sufletului să fie înlocuite cu descrierea fenomenelor psihice. S-a mai preocupat de probleme lingvistice, literare şi sociale (combaterea sărăciei ş.a.).

vivipár (lat. *vivus* „viu" şi *parere* „a naşte"; ZOOL.), animal care naşte pui vii (ex. marea majoritate a mamiferelor, unii peşti, unele şopîrle).

viviparus (PALEONT.), gen de gasteropode cu cochilia conică, cu turele mai mult sau mai puţin bombate şi cu apertura ovală şi întreagă. În stare fosilă a apărut cu forme netede şi cochilie subţire, iar prin evoluţie a ajuns la forme ornamentate cu creste şi noduri (ex. *Viviparus romanus* din dacianul din Subcarpaţi). Sin. *paludina*.

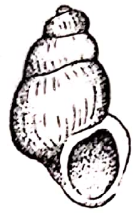

Viviparus

vivisécţie (lat. *vivus* „viu" şi *sectio* „tăiere"; BIOL.), metodă experimentală de cercetare biologică, bazată pe operarea animalelor vii cu scopul de a se studia anumite fenomene fiziologice, efectul unor substanţe asupra organismului etc. Pe lîngă avantajele pe care le prezintă, vivisecţia denaturează într-o măsură oarecare rezultatul experienţei, datorită traumatismelor care se produc.

víză^{1}, direcţia materializată de axa lunetei teodolitului atunci cînd acesta este instalat într-un punct geodezic, iar luneta este îndreptată către un alt asemenea punct a cărui imagine este prinsă în centrul reticulului.

víză^{2} (*Acipenser nudiventris*), specie de peşte din familia acipenseridelor, cu corpul lung de 40—50 cm, asemănătoare cu cega, cu botul scurt, conic şi rotunjit. În ţara noastră se găseşte în Dunăre, mai ales în amonte de Galaţi. Are o carne foarte apreciată; se pescuieşte în cantităţi mici.

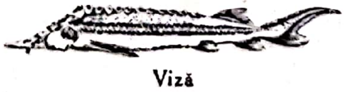

Viză

vizibilitáte (FIZ., METEOR.), distanţă maximă pînă la care mai poate fi văzut un obiect. Depinde de numeroşi factori, printre care: contrastul dintre obiect şi fondul pe care se proiectează, puritatea atmosferei (ceaţa, ploaia, ninsoarea, fumul, praful ş.a. reduc considerabil **v.**) etc.

viziéră, denumire a unei părţi mobile din coif, care avea menirea să apere faţa cavalerului în timpul luptei.

vizigóţi, ramură a neamului germanic al goţilor. În sec. III—IV au populat regiunile din nordul Mării Negre, întinzîndu-se pînă la Dunăre; au fost convertiţi la creştinism de *Ulfila*. În 375—376 formaţiunea politică a **v.** a fost zdrobită de huni; o parte din **v.**, sub conducerea lui *Atanaric*, s-au aşezat, cu permisiunea împăratului *Valens*, în sudul Dunării. Răsculîndu-se în 378, au înfrînt, la Adrianopol, armatele lui Valens şi au jefuit apoi Grecia. Sub conducerea lui *Alaric* au trecut în Iliria (397) şi apoi în Italia, pe care au jefuit-o între 408 şi 410. În 410 au cucerit şi au jefuit Roma. Sub urmaşii lui Alaric au ocupat sudul Galiei, întemeind regatul vizigot cu capitala la Tolosa (Toulouse), apoi, înfrîngînd pe vandali şi pe alani, au ocupat Spania. Învinşi de franci (507—508), **v.** au pierdut posesiunile din Galia, regatul vizigot rămînînd doar un stat hispanic cu capitala la Sevilla, iar apoi la Toledo, care a fost cucerit în 711 de către arabi. În cursul sec. VI—VII, **v.** au fost asimilaţi de populaţia ibero-romană, participînd la procesul de formare a poporului şi limbii spaniole, precum şi la geneza feudalismului în Spania.

vizír (vezir), denumire a dregătorilor din ţările musulmane. În ierarhia Imperiului otoman, *marele-v.* era cea mai însemnată persoană după sultan; conducea sfatul împărătesc („Divan-i humaium"), rezolva treburile oastei şi avea în grijă drapelul „sfînt al profetului".

vízită (DR.) **1.** *Drept de ~*, dreptul unei nave de război de a verifica documentele de bord şi de a face cercetări pe o navă comercială străină bănuită că se ocupă cu activităţi interzise de regulile dreptului internaţional. **2.** Operaţia efectuată în exerciţiul dreptului de **v.**

Vizitiul (ASTR.), constelaţie din emisfera boreală, cu steaua cea mai strălucitoare *Capella*, stea dublă spectroscopică, de mărimea stelară zero, aflată la circa 45 de ani-lumină. Sin. *Auriga*.

vizón (*Lutreola vison*), specie de mamifer carnivor din familia mustelidelor, asemănător cu nurca, dar de talie mai mare, cu blana brună-închis, deasă şi mătăsoasă. Trăieşte în America de Nord. A fost aclimatizat şi în alte ţări. Blana sa este foarte apreciată.

vizuál, *cîmp ~* (FIZIOL.), spaţiu pe care îl cuprinde vederea cînd privirea este fixată asupra unui punct. Pentru om, *c.v.* al celor doi ochi se întinde pe un arc de aproximativ 200° în direcţie orizontală şi de aproximativ 145° în direcţie verticală.

Vîlcan **1.** *Munţii Vîlcan*, masiv muntos situat în Carpaţii Meridionali, cuprins între defileul Jiului şi izvoarele Bistriţei oltene. Sînt alcătuiţi din şisturi cristaline şi calcare mezozoice. Versantul nordic domină Depresiunea Petroşeni printr-o cuestă tectonică; versantul sudic se prelungeşte prin culmi domoale, cu relief carstic (cheile Sohodolului, Bistriţei oltene etc.). Altitudinea maximă: 1 870 m (vîrful Straja). Păduri de conifere (versantul nordic) şi de fag (versantul sudic); pajişti alpine întinse. Obiectiv turistic şi pentru sporturile de iarnă. **2.** *Pasul Vîlcan*, trecătoare de culme (1 621 m) în Carpaţii Meridionali, făcînd legătura între Oltenia şi Depresiunea Petroşeni.

vîlceá, vale veche, colmatată, cu versanţi bine individualizaţi, fixaţi de covorul vegetal. Este lipsită de scurgere permanentă şi are un fund aproape plat, slab înclinat.

vîlnic, piesă din costumul femeiesc oltenesc, constituită dintr-o ţesătură de formă dreptunghiulară, lată de 1—1,20 m şi lungă de 3—4 m. Fondul,

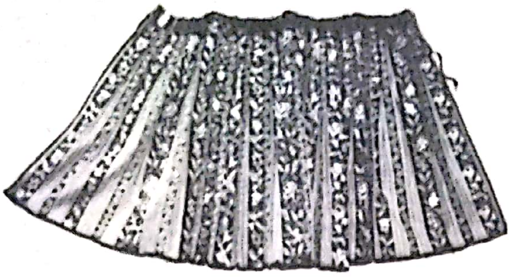

Vîlnic

mai ales roşu-închis, este întretăiat pe toată întinderea de dungi simple, alternînd cu şiruri de motive geometrice. **V.** înfăşoară corpul, fiind foarte încreţit în talie şi avînd aspectul unei fuste cu falduri ample. Variantele olteneşti diferă unele de altele prin lăţimea dungilor şi prin caracterul alesăturilor (şiruri de linii punctate în Vîlcea, motive geometrice în Gorj, motive florale stilizate în Mehedinţi). Corespondentul **v.** este, în părţile Moldovei centrale şi de sud *androcul*.

Vîlsan, afluent pe stînga al Argeşului (84 km), în amonte de oraşul Piteşti. Izvorăşte de sub vîrful Moldoveanul (Munţii Făgăraşului). Cursul superior al **V.** a fost captat printr-un tunel pentru lacul de acumulare al Hidrocentralei „Gheorghe Gheorghiu-Dej".

vînăt (ZOOTEHN.; despre culoarea unui animal), care are părul alcătuit din fire albe şi negre sau roşcate, amestecate în diferite proporţii.

vînătáie (MED.) v. **echimoză.**

vînătoáre, activitate care cuprinde urmărirea, capturarea sau uciderea unor animale sălbatice, desfăşurată astăzi în conformitate cu dispoziţiile legale; **v.** mai cuprinde şi totalitatea lucrărilor de ocrotire a vînatului. Într-un sens mai larg, **v.** include şi îngrijirea produselor ei, pînă la intrarea acestora în circuitul economic. Împreună cu culesul şi pescuitul, **v.** reprezintă, din cele mai vechi timpuri ale istoriei omenirii, una dintre îndeletnicirile destinate procurării hranei. De la **v.** s-a ajuns ulterior la domesticirea şi la creşterea animalelor. Ca mijloc de procurare a hranei, **v.** este practicată şi azi de unele populaţii primitive din Africa, Australia, America de Sud, regiunile arctice şi antarctice. Practicată individual sau colectiv, pe jos, călare sau din vehicule speciale, **v.** îi este proprie o mare varietate de procedee (gropi, capcane, plase) şi de arme (praştia, lassoul, harponul, bumerangul, arcul, lancea şi, din sec. al XV-lea, armele de foc), folosind uneori şi anumite animale de **v.** (cîinele, şoimul etc.). Dintr-o îndeletnicire destinată procurării de hrană şi apărării de fiare, **v.** s-a transformat cu timpul într-o activitate sportivă sau de lux. Vechimea **v.** este atestată de numeroasele mărturii arheologice (sculpturi, picturi) ale artei rupestre, ale Egiptului antic, Siriei, Babilonului, Indiei etc. Importanţa ei în viaţa socială este ilustrată de bogata tematică cinegetică a istoriei artelor. O enciclopedie artistică a **v.** o constituie, în literatura noastră, erudita operă a lui Alex. Odobescu „Pseudokyneghetícos" („Fals tratat de vînătoare"). Dată fiind latura distructivă a **v.** mai ales după apariţia armelor de foc, în diferite ţări, încă din sec. al XVII-lea, au apărut legi prohibitive menite să reglementeze **v.** În privinţa bogăţiei şi diversităţii vînatului de care dispune, ţara noastră ocupă un loc de frunte, **v.** avînd importanţă economică şi turistică. Fauna ei vînătorească are unele elemente care sau lipsesc cu totul din alte ţări, sau şi-au păstrat vechea formă nealterată (cerbul carpatin, capra neagră, căpriorul, ursul, rîsul, acvilele mari, dropia, speciile de păsări rare din Delta Dunării). Vînarea unor specii este restrînsă şi condiţionată de autorizaţii speciale. Reglementarea tuturor problemelor privind vînatul şi **v.** e în sarcina Ministerului Economiei Forestiere, care o exercită, conform legilor în vigoare, prin Direcţia economiei vînatului. Practicarea **v.** de către cei circa 40 000 de vînători este organizată şi condusă de Asociaţia generală a vînătorilor şi pescarilor sportivi (A.G.V.P.S.), care are, în toată ţara, filiale cu organizaţie proprie.

vînătóri (în evul mediu în Moldova), breaslă fiscală şi militară în ţinutul Neamţ. În schimbul scutirii de bir, **v.** participau la vînătorile domneşti, alimentau curtea domnească cu vînat şi făceau de pază la Cetatea Neamţului. În timpul primei domnii în Moldova a lui Grigore al II-lea Ghica (1726—1733) s-au înfiinţat două steaguri de **v.** lefegii.

Vînători-Neamţ, comună în raionul Tîrgu-Neamţ, reg. Bacău, situată pe Valea Neamţului. 7 520 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea, ambalaje etc.) şi de materiale de construcţie (cărămidă).

„Vînătorul şi pescarul sportiv", revistă lunară, editată de Asociaţia generală a vînătorilor şi pescarilor sportivi. Înfiinţată în septembrie 1948 la Bucureşti, a purtat pînă în octombrie 1953 denumirea „Vînătorul".

vînj (SILV.) v. **velniş.**

Vînju-Mare, comună în reg. Oltenia, reşedinţă de raion, situată în Cîmpia Olteniei. 4 580 loc. (1965). Industrie alimentară; reparaţii metalice. Centru agricol. — *Raionul V.M.*, cu 89 670 loc. (1965). Cultura cerealelor, a plantelor industriale şi creşterea animalelor.

vînt (METEOR.), mişcare orizontală (sau aproape orizontală) a maselor de aer. Este provocat de diferenţa de presiune atmosferică dintre două regiuni ale globului. Deplasîndu-se către zonele de joasă presiune, masele de aer sînt influenţate de mişcarea de rotaţie a Pămîntului (prin forţa centrifugă şi forţa Coriolis) şi de relief, modificîndu-şi direcţia. Viteza **v.** depinde de gradientul baric (diferenţa de presiune raportată la distanţă). Intensitatea **v.** se exprimă de obicei în grade (după scara Beaufort), iar viteza în m/s. Există *v. laminare* (care se deplasează uniform, în mod obişnuit la înălţime sau pe teren neaccidentat), *v. turbulente* (la care direcţia şi viteza variază datorită frecării de suprafața Pămîntului) și *v. în rafale* (cu variații mari de viteză într-un timp scurt). În linii mari, pe glob se disting următoarele zone ale circulației atmosferice generale: zona calmului ecuatorial, zonele alizeelor, zonele de calm din regiunea maximelor subtropicale, zonele temperate, în care predomină vînturile de vest, și zonele polare, cu **v.** de nord-est în emisfera nordică și de sud-est în emisfera sudică. Altă formă importantă de **v.** o constituie musonii. Pe lîngă aceste **v.** legate de circulația generală a atmosferei, există și **v.** locale *regulate* (ex. brizele) sau *neregulate* (ex. föhnul). — *V. dominant*, vîntul (dintr-o anumită direcție) cel mai frecvent într-o regiune dată în decursul anului. Pe graficul care reprezintă frecvența **v.** pe direcții, *v.d.* deține un procent important, deseori peste 50%.

Vîntul Mare, vînt cald (föhn) și uscat care bate dinspre creasta Munților Făgăraș spre Țara Oltului. Primăvara, **V.M.** provoacă grăbirea topirii zăpezilor de pe culmile mai joase ale munților.

vînturătoáre, mașină agricolă care, cu ajutorul curentului de aer produs de un ventilator și al unor site, curăță și sortează semințele de cereale, de plante tehnice, de leguminoase etc., obținute de la combine sau de la batoze.

Vîrciorova, localitate în raionul Turnu-Severin, reg. Oltenia, situată pe valea Bahnei. În raza comunei se află ruinele mănăstirii Vodița, prima mănăstire din Țara Românească, întemeiată în 1370—1372 de Nicodim în timpul lui Vladislau I (Vlaicu).

vîrcolác (în mitologia populară românească), ființă fabuloasă, fără reprezentare concretă, despre care se credea că mănîncă Soarele și Luna, provocînd astfel eclipsele.

vîrf **1.** (MAT.) *Vîrfurile unei conice (cuadrice)*, fiecare dintre punctele de intersecție ale unei conice (cuadrice) cu axele sale (de simetrie). **2.** (BOT.) *Vîrf vegetativ* v. *con vegetativ*.

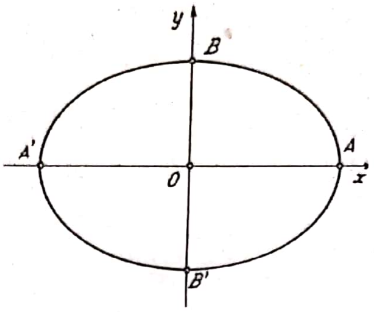

A,A',B,B' — vîrfurile unei elipse

Vîrful cu Dor, vîrf în sudul masivului Bucegi (2 006 m), alcătuit din conglomerate, în care eroziunea diferențială a creat forme de relief specifice („ciuperci" și „babe"). Obiectiv turistic și pentru sporturile de iarnă. Hotel turistic. Funicular.

Vîrghiș, comună în raionul Sfîntu-Gheorghe, reg. Brașov, situată în Depresiunea Baraolt. 2 220 loc. (1965). Exploatări de lignit și de calcare.

Vîrnav, Constantin (1806—1877), medic român. A fost unul dintre membrii cei mai activi ai Societății de medici și naturaliști din Iași. În 1851 a redactat publicația „Foaia Societății de medici și naturaliști din Iași". Cu prilejul epidemiei de holeră care a bîntuit Moldova în 1848, **V.** a desfășurat o dublă activitate, și anume de medic practician și de educator sanitar. Importantă este în această direcție lucrarea sa „Despre holera epidemiască" (1848). El este unul dintre creatorii terminologiei medicale române. **V.** a militat pentru unirea Principatelor.

vîrstă (GEOL.) **1.** Timpul care a trecut de la un eveniment geologic (ex. regresiune sau transgresiune marină, formarea unor intruziuni, a unor roci sau a unor zăcăminte, apariția de organisme etc.) și pînă astăzi. **V.** geologică *absolută* se determină prin studiul dezintegrării substanțelor radioactive din roci. Mai frecvent se aplică metoda plumbului și a heliului, ca produse ale dezintegrării uraniului și toriului, iar în ultimul timp metoda argon-potasiu și rubidiu-stronțiu; pentru depozitele mai tinere de 12 000 de ani se folosește metoda izotopului de carbon 14. Prin aceste metode, **v.** geologică absolută a celor mai vechi roci din scoarța Pămîntului a fost apreciată ca fiind de 2,5—3 miliarde de ani. **V.** geologică *relativă* se stabilește pe baza: a) *principiului suprapunerii stratelor* (dintre două strate suprapuse, stratul acoperitor este mai nou decît stratul acoperit), care se folosește cu succes în cazul cînd seria de strate nu este deranjată din poziția ei inițială; b) *principiului evoluției organismelor* (un strat care conține resturi de organisme mai evoluate, mai apropiate ca organizație de formele actuale, este mai nou decît stratul care conține fosile mai puțin evoluate, cu organizație mai îndepărtată de a celor actuale); se aplică în cazul stratelor dislocate. Folosind aceste două principii, se poate stabili o coloană stratigrafică. Pentru stabilirea **v.** relative a corpurilor eruptive se ține seama de raportul dintre acestea și rocile sedimentare. Determinarea **v.** formațiilor geologice ajută la reconstituirea istoriei geologice a Pămîntului și la descoperirea substanțelor minerale utile din scoarța terestră. **2.** Cea mai mică subdiviziune a timpului geologic în decursul căreia s-a format un complex de strate grupate într-un etaj geologic (ex. burdigalianul).

vîrșă, unealtă de pescuit de forma unui sac lung și ascuțit la capăt, a cărui gură este îngustată și răsfrîntă în interior ca o pîlnie, astfel încît peștele, odată intrat, nu mai poate ieși.

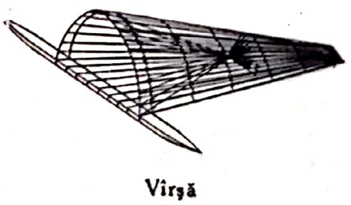

Vîrșă

Vîrșeț (Vršac), oraș în R.S.F. Iugoslavia, situat în nord-estul ținutului autonom Vojvodina din Serbia. 33 000 loc. (1964). Industrie alimentară, chimică, textilă și de prelucrare a metalelor.

vîrtéj (FIZ.), zonă a unui fluid în mișcare, în care fiecare particulă are, pe lîngă translație, și o mișcare de rotație. Fiecare **v.** se caracterizează printr-un vector avînd mărimea egală cu dublul vitezei unghiulare a particulei, direcția după axa instantanee de rotație, iar sensul dat de regula șurubului drept. Linia tangentă în fiecare punct al ei la acest vector se numește *linie de v.*, iar suprafața formată din astfel de linii, sprijinite toate la un moment dat pe o curbă închisă, se numește *tub de v.* Sin. *turbion*.

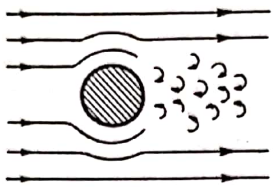
Vîrtejuri

vîrtélniță 1. (IND. TEXT.) Dispozitiv al mașinii de bobinat fire, care susține și rotește sculul în scopul derulării firelor în timpul bobinării lor pe mosoare sau pe țevi. **2.** (METAL.) Mașină sau dispozitiv la care organul principal este un tambur și care se folosește pentru înfășurarea sau desfășurarea sîrmei, a benzilor și a tablelor în timpul tragerii sau al laminării.

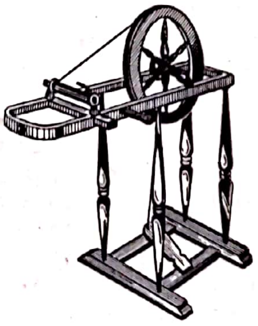
Vîrtelniță

vîsc *(Viscum album)*, arbust din familia lorantaceelor, semiparazit pe cele mai multe specii de arbori din Eurasia și Africa de nord. **V.** are frunze pieloase, persistente, verzui. Este o plantă medicinală, avînd acțiune hipotensivă centrală și cardiotoxică. — *V. de stejar (Loranthus europaeus)*, arbust semiparazit pe stejar, cu frunze verzi, caduce.

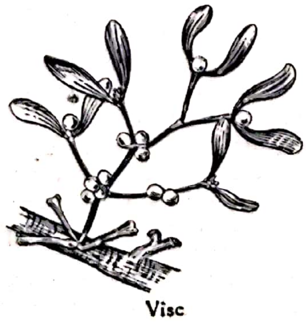
Visc

Vlad, Aloisiu (1822—1888), revoluționar bănățean, participant la revoluția de la 1848 din Banat și din Ungaria. Ca membru în parlamentul de la Budapesta, a luptat, alături de Eftimie Murgu, pentru satisfacerea revendicărilor țăranilor români, precum și pentru colaborarea revoluționarilor români și unguri în lupta împotriva absolutismului. A fost membru al organizației radicale „Liga egalității", în care activa și poetul Ș. Petöfi.

Vlad, Ion (n. 1920), sculptor român. A studiat la Școala de arte frumoase din București cu C. Medrea. Temperament puternic și spirit imaginativ, **V.** a tins la realizarea unei opere variate ca sensuri și preocupări tematice, abordînd genuri și tehnici diverse. A realizat portrete cu caracter monumental (Luchian, Brîncuși, I. Creangă, Enescu, Storin ș.a.), reliefuri („Țăran din Oaș plecînd la Festival", „Dansul" de pe fațada Teatrului de operă și balet din București), nenumărate alegorii („Vînturile").

Vlad, Roman (n. 1919), compozitor italian de origine română. A studiat la Roma (cu Casella). A compus balete, o operă, lucrări simfonice, vocal-simfonice și de cameră. Director artistic al Academiei Filarmonice din Roma, **V.** este și autorul unor volume muzicologice, îndeosebi despre muzica contemporană, printre care *Istoria dodecafoniei* (1958).

Vlad I *(Uzurpatorul)*, domn al Țării Românești (1394—1397) cu sprijinul boierimii potrivnice lui Mircea cel Bătrîn, a cărui domnie a întrerupt-o. Pentru a-și consolida domnia a apelat la ajutorul turcilor împotriva lui Mircea cel Bătrîn. Domnia lui **V. I** a însemnat pe plan intern întărirea anarhiei feudale, iar pe plan extern extinderea suzeranității regelui Poloniei asupra Țării Românești. În ianuarie 1397, **V.I.** a fost înfrînt de Mircea cel Bătrîn, care a redevenit domn.

Vlad Călugărul, domn al Țării Românești (1481 și 1482—1495), fiu al lui Vlad Dracul. Ridicat în scaunul domnesc de Ștefan cel Mare, și-a asigurat domnia înțelegîndu-se cu turcii. În timpul domniei lui s-au întărit tendințele anarhice ale marii boierimi, mai ales ale celei din Oltenia, unde Craioveștii au reușit să transforme bănia într-o dregătorie de familie. A avut relații strînse cu negustorii sași din Transilvania; a rezidit și a încurajat organizarea școlii românești din Șcheii Brașovului.

Vlad cel Tînăr (Vlăduț), domn al Țării Românești (1510—1512), fiul lui Vlad Călugărul, ridicat în scaunul domnesc cu ajutorul boierilor Craiovești. Încercarea lui **V. cel T.** de a se apropia de Ungaria a provocat conflictul cu susținătorii săi, partizani ai turcilor, care, cu ajutor otoman, l-au înfrînt și l-au ucis în luptă.

Vlad Dracul, domn al Țării Românești (1436—1442 și 1443—1446), fiu al lui Mircea cel Bătrîn. Urmărind întărirea puterii centrale și reluarea luptei antiotomane, s-a sprijinit pe boierimea mică și mijlocie și pe țărănimea liberă. A înfrînt pe turci în 1436, dar gruparea boierească filoturcă l-a silit să se orienteze spre Poarta otomană. Turcii, neîncrezători, l-au închis însă la Galipoli împreună cu fiul său, Vlad Țepeș. Reluîndu-și domnia, a participat la acțiunile militare antiotomane ale lui Iancu de Hunedoara (1444 la Varna și 1445 pe Dunăre), după care a încheiat pace cu turcii, intrînd astfel în conflict cu Iancu de Hunedoara; acesta l-a înfrînt și l-a ucis în luptă.

Vladigherov, Pancio (n. 1899), compozitor bulgar. S-a perfecționat la Berlin. Este profesor la Academia muzicală de stat. Creația sa cuprinde muzică simfonică (Rapsodia „Vardar", „Hora staccato", după Gr. Dinicu, „Suita bulgară", „Simfonia de Mai pentru orchestră de coarde"), concerte de pian, un concert de vioară, un concert-fantezie pentru violoncel și orchestră, piese instrumentale, prelucrări de cîntece populare pentru vioară, pian etc. Operele sale vădesc o viguroasă inspirație națională, multe dintre ele cîștigîndu-și o deosebită popularitate datorită melodicității pregnante, valorificării ingenioase a caracteristicelor ritmuri „bulgărești", precum și coloritului orchestral captivant.

Vladimir, oraș în Uniunea Sovietică, în R.S.F.S.Rusă, situat la nord-est de Moscova. 196 000 loc. (1965). Industrie constructoare de mașini (electromotoare, material rulant, mașini agricole), chimică, textilă (mătase, tricotaje), industria încălțămintei și alimentară. **V.** este unul dintre principalele centre de artă ale Rusiei vechi, bogat în monumente și în opere de mare valoare artistică: biserica Adormirii (1158), cu picturi murale executate de A. Rubliov și Daniil Ciornîi (1408), biserica sf. Dumitru (1193), monument de o rară frumusețe, avînd fațadele decorate cu reliefuri de inspirație caucaziană, biserica Pokrov pe Nerl (1165) etc.

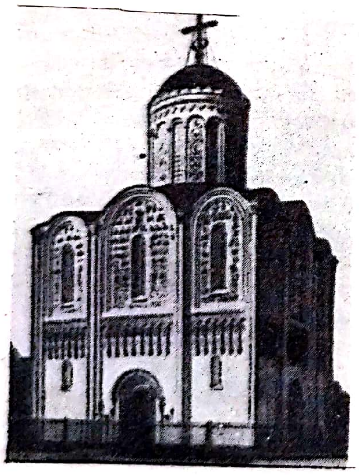

Vladimir. Biserica Sf. Dumitru

Vladimirescu, Tudor (c. 1780–1821), mare patriot român, organizatorul și conducătorul mișcării revoluționare din Țara Românească (1821). Născut în satul Vladimiri, raionul Gilort, reg. Oltenia, dintr-o familie de moșneni, **V.** a intrat la vîrsta de 18 ani, după datinile județului natal, în rîndurile pandurilor. Îndeletnicindu-se cu negoțul, arendășia și morăritul și ocupînd unele funcții mărunte (vătaf de plai la Cloșani, 1806–1820, și sulger, 1808), **V.** făcea parte din rîndurile burgheziei în formare, interesată în abolirea relațiilor feudale în Țara Românească. A participat, ca voluntar, cu cetele sale de panduri în războiul ruso-turc (1806—1812). La începutul activității sale politice, socotind că poporul va cuceri mai ușor libertatea și independența națională dacă se va alia cu mișcarea *Eteriei*, **V.** a încheiat cu conducerea acesteia o înțelegere, cunoscută sub numele de „Legămîntul lui Tudor". **V.** a pregătit mișcarea revoluționară, care, sub raport politic, se încadrează în lupta generală antifeudală și antiotomană a popoarelor din Peninsula Balcanică. Plecat din București în noaptea de 18—19 ianuarie 1821 cu o ceată de arnăuți, **V.** s-a îndreptat spre Tîrgu-Jiu și de aici la Padeș (Mehedinți), unde a dat o proclamație care cuprindea scopul și programul mișcării revoluționare („slobozenie" și „ușurarea de sarcini", restabilirea drepturilor și privilegiilor pierdute de țărănime în cursul secolelor etc.). Începută în Oltenia, răscoala s-a întins cu repeziciune, cuprinzînd după puțină vreme întreg teritoriul Țării Românești și chiar unele părți ale Moldovei, avînd un deosebit răsunet și în Transilvania. După ce și-a organizat oștirea, „adunarea norodului", atrăgînd de partea sa și unitățile de arnăuți trimise împotrivă-i de autorități și a umplut cu panduri, provizii și muniții cele mai de seamă mănăstiri întărite din Oltenia, provincie pe care o supusese autorității sale, Vladimirescu a înaintat spre capitala Țării Românești. La 21 martie 1821, în entuziasmul general al populației, oastea revoluționară condusă de Tudor intră în București, așezîndu-și tabăra la marginea capitalei, la Cotroceni. Direcția tot mai accentuat socială a mișcării a determinat fuga din țară a unei mari părți a boierimii și a marilor clerici. În răstimpul de două luni cît „a domnit în București", **V.** a inițiat o serie de măsuri care aveau drept scop să ducă la „slobozirea țărănimii" de sub stăpînirea domnilor și a boierilor. În aprilie a publicat, sub titlul „Cererile norodului românesc", un plan de măsuri privind organizarea armatei de panduri, precum și satisfacerea unor interese ale negustorilor și meseriașilor (desființarea vămilor interne, suprimarea taxelor de export pentru vite și mărfuri ș.a.). În cursul desfășurării răscoalei s-au ivit însă între Tudor **V.** și Alexandru Ipsilanti, conducătorul *Eteriei*, neînțelegeri, izvorîte din natura diferită a programelor lor politice. Alexandru Ipsilanti avea ca țel numai lupta de eliberare a Greciei de sub turci și se sprijinea pe boierii din țările române, în timp ce Tudor, avînd sprijinul maselor țărănești și orășenești și al elementelor burgheze în formare, dezlănțuia lupta atît împotriva turcilor, cît și împotriva boierilor. În împrejurările dezavuării mișcării revoluționare din 1821, precum și a Eteriei de către Rusia țaristă, Tudor a adoptat o nouă tactică, fără să renunțe la țelurile sale pe plan social și național, încercînd să mențină unele legături cu boierii rămași la București și să ducă tratative cu turcii pentru a preîntîmpina ocuparea țării de către aceștia. În noile condiții internaționale, armata eteristă, în loc să-și continue înaintarea spre Grecia, a rămas în Țara Românească, jefuind și prădînd, fapt care a dus la înăsprirea

Tudor Vladimirescu

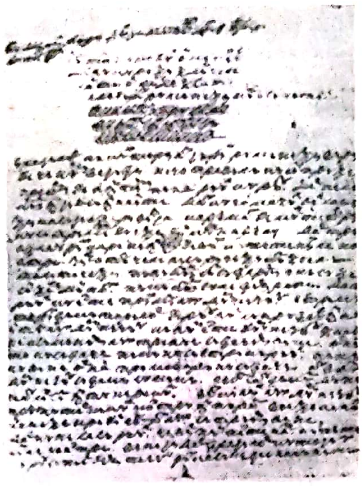

Proclamaţia de la Padeş

conflictului dintre Tudor şi conducerea eteristă. Alarmaţi de proporţiile răscoalei, boierii au chemat în ajutor trupele turceşti pentru a înăbuşi răscoala. Prevăzînd iminenţa unei masive intervenţii otomane, **V.** şi-a ridicat oastea din Bucureşti (15 mai 1821), cu intenţia de a se retrage în Oltenia, în vederea organizării rezistenţei antiotomane. Dar la Goleşti, în urma uneltirilor unor ofiţeri eterişti şi ale boierilor, **V.** a fost ridicat din mijlocul oştirii sale şi trimis prin Cîmpulung la Tîrgovişte. După un simulacru de judecată, el a fost condamnat la moarte şi ucis mişeleşte în noaptea de 26 spre 27 mai. Oastea pandurilor şi-a urmat drumul potrivit itinerarului ce-l avusese fixat, a forţat trecerea Oltului şi a înfrînt un corp de oaste turcesc. Dar, lipsită de conducătorul ei, armata revoluţionară s-a dezmembrat. Cu toate acestea, unele cete de panduri au continuat cu succes, în cursul verii anului 1821, o luptă eroică împotriva turcilor. Patriot înflăcărat, conducător cu viziuni largi şi înaintate, Tudor Vladimirescu se înscrie printre personalităţile marcante ale istoriei României, iar mişcarea revoluţionară pe care a condus-o, deşi înfrîntă, a marcat începutul luptei revoluţionare din sec. al XIX-lea pentru înlăturarea orînduirii feudale din ţările române şi a suzeranităţii otomane, a pus capăt regimului fanariot şi a restabilit domniile pămîntene în Ţara Românească şi în Moldova. Mişcarea revoluţionară condusă de Tudor Vladimirescu a constituit preludiul revoluţiei burghezo-democratice de la 1848 din ţările române.

Vladimiri (raionul Gilort, reg. Oltenia), satul lui Tudor Vladimirescu, a cărui casă natală (construcţie din sec. al XVIII-lea) este muzeu memorial. Alte monumente istorice: biserica sf. Paraschiva (1835), ctitoria lui Gh. Magheru, generalul revoluţionar de la 1848, biserica de lemn (1830), cu frumos decor de cioplituri.

Vladimir Sveatoslavici, cneaz al Novgorodului (970—980), iar apoi mare cneaz al Kievului (din 980). **V.S.** a extins şi a consolidat posesiunile Rusiei kievene. A introdus creştinismul ca religie de stat în Rusia veche (988 sau 989) şi a încheiat o alianţă cu Bizanţul, întărită prin căsătoria lui cu Ana, sora împăratului Vasile al II-lea Bulgaroctonul.

Vladimir Vsevolodovici Monomahul, cneaz al Cernigovului (din 1078) şi al Pereiaslavului (din 1094) şi apoi mare cneaz al Kievului (1113—1125). A reuşit să unească pentru un timp, sub autoritatea Kievului, cnezatele ruseşti şi a înfrînt în mai multe rînduri pe polovţi (cumani). A promulgat un nou statut juridic, care a intrat în varianta dezvoltată din secolul al XII-lea şi începutul secolului al XIII-lea a culegerii „Russkaia pravda".

Vladislav I (Vlaicu), domn al Ţării Româneşti (1364—c. 1377), fiu al lui Nicolaie Alexandru. S-a îngrijit de dezvoltarea economică a ţării, dînd privilegii comerciale negustorilor saşi din Braşov şi bătînd monedă proprie (prima monedă bătută în ţările române). Victoriile obţinute asupra ungurilor (1368) şi asupra turcilor, care au întreprins prima incursiune la nordul Dunării (1369), precum şi pacea încheiată cu Ungaria (1369), prin care Ţara Românească era recunoscută stat de sine stătător, au mărit prestigiul ţării, Ţara Românească începînd să fie considerată în Balcani drept principala forţă politică-militară capabilă să conducă rezistenţa antiotomană. **V.I.** a avut un rol important în lupta împotriva catolicismului, înfrîngînd forţele procatolice interne, consolidînd biserica ortodoxă prin aducerea în ţară a călugărului Nicodim, organizatorul vieţii monastice din Ţara Românească, şi ajutînd forţele opoziţiei ortodoxe din Balcani. A murit în timpul luptelor cu oştile Ungariei pentru recucerirea cetăţii Severinului. Eroul piesei „Vlaicu Vodă" de Al. Davilla.

Vladislav (Władysław), numele mai multor regi ai Poloniei, dintre care cei mai cunoscuţi au fost: *V.I. Łokietek* (1260—1333), care a realizat unificarea Poloniei, s-a încoronat rege (1320) şi a luptat împotriva cavalerilor teutoni; *V. al II-lea, Iagello,* mare cneaz al Lituaniei (1377—1392) şi rege al Poloniei (1386—1434); a realizat uniunea dinastică dintre Polonia şi Lituania, întemeind dinastia Iagellonilor (1386—1572) şi a înfrînt pe cavalerii teutoni la *Grünwald* (1410). A avut strînse legături politice cu domnii Moldovei *Petru I, Roman I, Ştefan I* şi *Alexandru cel Bun* şi a încheiat un tratat de alianţă cu domnul Ţării Româneşti, Mircea cel Bătrîn. *V. al III-lea, Warneńczyk,* rege al Poloniei (1434—1444) şi al Ungariei cu numele de **V. I** (1440—1444); a condus, alături de Iancu de Hunedoara, cruciada antiotomană din 1444, în timpul căreia a fost ucis în bătălia de la Varna.

Vladivostok, oraş în Uniunea Sovietică, în R.S.F.S. Rusă, cel mai mare centru urban din Extremul Orient sovietic, aşezat pe ţărmurile golfului Amur (Oceanul Pacific). 367 000 loc. (1965). Industrie constructoare de maşini, de prelucrare a lemnului, alimentară etc. Punct terminus al magistralei feroviare transsiberiene, cel mai mare port maritim al Uniunii Sovietice la Oceanul Pacific, bază a flotei de baleniere şi pentru vînătoarea de animale cu blană din Extremul Orient. Universitate, institut politehnic, de tehnică a pescuitului, de medicină etc. Teatre, filarmonică, muzee.

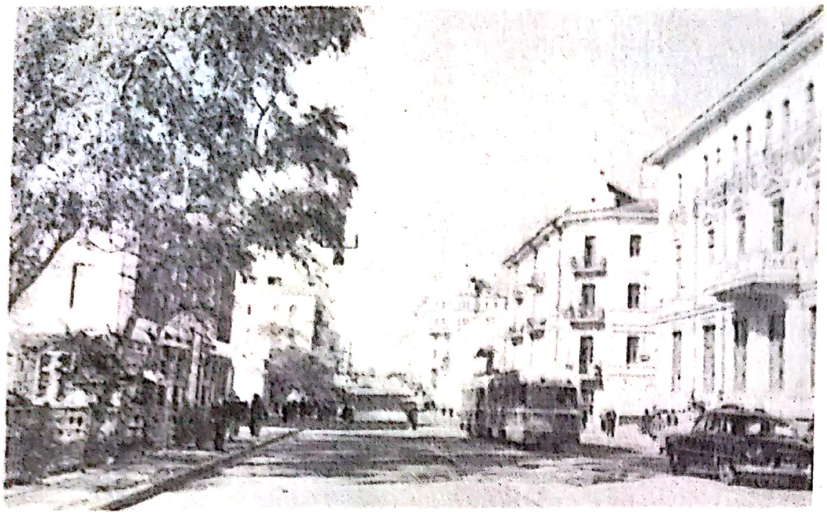

Vladivostok. Bulevardul V. I. Lenin

Vlad Ţepeş, domn al Ţării Româneşti (1456 — 1462 şi 1476), fiu al lui Vlad Dracul. A fost unul dintre cei mai vestiţi comandanţi de oşti ai ţării. În vederea întăririi puterii centrale a anihilat tendinţele anarhice ale marii boierimi, inaugurîndu-şi domnia cu masacrarea boierilor potrivnici politicii sale, şi s-a sprijinit pe mica boierime, pe ţărănimea liberă şi pe orăşeni. În favoarea acestora din urmă şi pentru dezvoltarea economică a ţării, **V.Ţ.** a luat unele măsuri, printre care organizarea „iarmaroacelor“, ca un cadru obligatoriu al schimburilor comerciale cu negustorii saşi din Transilvania, ceea ce a provocat un lung conflict cu negustorii braşoveni. Pentru a consolida puterea domnească şi bazele interne ale rezistenţei antiotomane, şi-a întărit armata, fiind primul domn care a recrutat în mod sistematic ţărani în oastea sa şi a apelat şi la mercenari. Cunoscînd programul antiotoman al lui Ştefan cel Mare, l-a ajutat să devină domn al Moldovei (1457). Cu poziţiile interne şi externe astfel întărite, a început războiul antiotoman, refuzînd în 1461 plata haraciului. Printr-o serie de acţiuni fulgerătoare, a nimicit în iarna 1461—1462 garnizoanele turceşti de pe malurile Dunării, pregătindu-se pentru bătăliile hotărîtoare. În aprilie 1462, împotriva Ţării Româneşti a pornit însuşi sultanul Mahomed al II-lea în fruntea unei armate uriaşe („cea mai puternică de la cucerirea Constantinopolului“, scrie cronicarul Laonic Chalcocondil); aplicînd cu mare iscusinţă tactica apărării active, **V.Ţ.** a dus un război de durată (aprilie—septembrie 1462) şi a înfrînt în mai multe bătălii oastea otomană, silind-o să se retragă. Dar, înfrînt de oastea boierilor potrivnici în octombrie 1462, a fost nevoit să se refugieze în Ungaria, la Matei Corvin, care însă, ca urmare a uneltirilor negustorilor saşi, l-a închis la Buda. Revenit în scaunul domnesc, în 1476, cu sprijinul lui Ştefan cel Mare şi al lui Matei Corvin, a fost ucis de boieri în împrejurări tulburi.

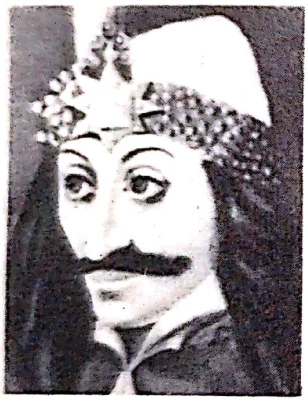

Vlad Ţepeş

Vlahuţă, Alexandru (1858—1919), scriitor român. S-a născut în comuna Pleşeşti (reg. Iaşi). A fost profesor, avocat, referendar la Casa şcoalelor. A debutat în 1879 cu versuri publicate în „Convorbiri literare“, după care a colaborat la „Armonia“, „Epoca“, „România liberă“, „Revista nouă“, „Gazeta săteanului“ etc. Împreună cu Alceu Urechiă a editat revista „Viaţa“ (1893—1896), între 1901 şi 1902 a fost, împreună cu G. Coşbuc, codirector al săptămînalului „Sămănătorul“, iar din 1918 s-a aflat la conducerea revistei „Lamura“. **V.** are în primul rînd meritele unui animator cultural; a patronat debutul unor tineri scriitori şi a dat îndrumări utile, pledînd pentru o literatură inspirată din realitatea zilnică, însufleţită de spirit democratic şi patriotic, călăuzită de riguroase criterii etice. În poezie a fost un discipol al lui Eminescu şi a condamnat falsul pesimism al epigonilor („Unde ni sînt visătorii?“). Atitudinea polemică a poetului pe planul criticii sociale se afirmă în seria satirelor („Delendum...“, „Linişte“) şi în poemul antidinastic „1907“, curajoasă manifestare civică prilejuită de răscoalele ţărăneşti. Unele dintre versurile sale (cuprinse în volumele „Iubire“, 1896, „Poezii noi şi vechi“, 1915 ş.a.) vădesc discursivitate retorică, în altele însă sinceritatea emoţiei îşi află mijloacele de expresie convingătoare. Schiţele şi nuvelele, adunate în mai multe volume („Nuvele“, 1886; „Din goana vieţii“, 1892; „În vîltoare“, 1896; „Clipe de linişte“, 1899 ş.a.) romanul „Dan“ (1894) surprind aspecte din viaţa socială a epocii, tratate dintr-un unghi de vedere realist şi critic. Scriitorul lucrează cu modelul în faţă (ciclul de portrete satirice

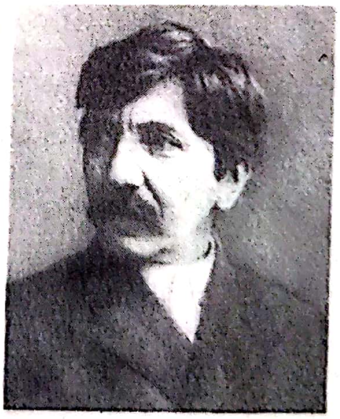

Al. Vlahuţă

„Cîţiva paraziţi“ etc.) şi acordă mai multă atenţie ţelului didactic pe care şi-l propune decît unei atente prelucrări artistice. A mai publicat volumul „România pitorească“ (1901), itinerar al unei călătorii prin ţară, şi încercarea de monografie „Pictorul N. Grigorescu“ (1910). **V.** a fost ales în 1948 membru de onoare post-mortem al Academiei R.P.R.

Vlaicu, Aurel (1882–1913), inginer constructor de avioane, inventator şi pilot român, unul dintre pionierii aviaţiei mondiale. A proiectat şi a construit două avioane monoplane (Vlaicu I, în 1910, şi Vlaicu II, în 1911), cu care a realizat performanţe de zbor remarcabile pentru acea vreme şi a obţinut la concursul aviatic internaţional de la Aspern-Viena (iunie 1912) premiul I pentru aruncarea la ţintă a unui proiectil şi premiul II pentru aterizare la punct fix. Avioanele construite de el se deosebeau de cele străine prin: forma de săgeată a corpului, dispunerea în faţă a profundorului şi a cîrmelor, aripa cu profil variabil, care în zbor lua forma apropiată de cea optimă, prezenţa a două elice în tandem, care, învîrtindu-se în sensuri contrare, îşi compensau reciproc cuplul de torsiune, prezenţa trenului de aterizare cu roţi independente, precum şi aceea a reductorului dintre motor şi elice. Caracteristic pentru avioanele sale era de asemenea faptul că pilotul avea cîmp de vedere liber în toate direcţiile. În 1912–1913 a proiectat avionul Vlaicu III, primul avion de construcţie metalică din lume. S-a prăbuşit lîngă Cîmpina, la 13 septembrie 1913, încercînd să treacă Carpaţii cu avionul Vlaicu II.

A. Vlaicu

Vlaminck *[vlamẽc]*, Maurice de (1876–1958), pictor francez. În evoluţia sa, **V.** a fost influenţat (1903–1910) de Gauguin şi Van Gogh („Arbori roşii“, „Remorcher la Chatou“, „Casă de ţară“), iar după 1910 de Cézanne („Inundaţia“, „Casă la Auvent“). Ulterior arta sa capătă o orientare expresionistă, **V.** fiind atras de artele de inspiraţie populară şi de arta neagră. A pictat cartiere periferice, case sărace, drumuri de cale ferată, cîmpuri de grîu scuturate de vînt, arbori desfrunziţi etc. Peisajele sale sînt străbătute de nori şi de fum şi au un aspect dramatic. A folosit o paletă de culori pure, cu intensităţi puternice. De creaţiile lui **V.** şi Derain se leagă denumirea şcolii de la Chatou, considerată una dintre manifestările fovismului.

Vlasiu, Ion (n. 1908), sculptor, pictor şi scriitor român. S-a afirmat în sculptură printr-o serie de portrete („Portret de femee“, 1956; grupul compoziţional „Maternitatea“, 1957; lucrarea „Mireasa“, realizată în alabastru, 1957). Este şi autorul compoziţiei închinate lui Horia, Cloşca şi Crişan (1958). Opera sa atestă legătura cu arta populară şi se distinge prin efecte decorative. **V.** a scris romanul autobiografic „Am plecat din sat“.

vlastél (vlastelin) (în evul mediu în Ţara Românească), termen slav prin care era desemnat în unele documente *dregătorul*.

Vlaşca, nume dat de slavi unei regiuni situată în Muntenia centrală, locuită intens, spre sfîrşitul mileniului I, de români, cuprinsă în aria culturii româneşti de tipul *dridu* şi *bucov*.

Vlădeasa, masiv muntos, în nord-estul Munţilor Apuseni, alcătuit din roci vulcanice (banatite). Relief domol, trepte structurale de eroziune etajate. Altitudinea maximă: 1 836 m (vîrful Vlădeasa). Păduri de conifere în amestec cu fagul. Staţie meteorologică la altitudine (pe vîrf).

Vlădeni, comună în raionul Ploieşti, reg. Ploieşti, situată în apropiere de Prahova. 2 480 loc. (1965). Exploatări de gaze naturale.

Vlădescu, Radu I. (1886–1964), medic veterinar şi biochimist român. A fost profesor de chimie la Facultatea de medicină veterinară din Bucureşti, membru al Academiei R.P.R. şi al academiilor de medicină şi de medicină veterinară din Paris. Este cunoscut prin importante cercetări privind compoziţia chimică a materiei vii, metabolismul animal şi prin lucrările din domeniul lactologiei. Op. pr.: „Recherches sur la présence et le rôle du zinc chez les animaux“ (1921), „Carence minérale chez les vaches laitières“ (1932), „Recherches sur le contenu en acides aminés du suc gastrique anachlorhydrique, son importance pour le diagnostique du cancer“ (1945).

Vlăduţiu, Nicolaie (1818–1849), preot, participant la revoluţia de la 1848 din Transilvania. Conducător al glotaşilor români din Cîmpia Transilvaniei refugiaţi în Munţii Apuseni, a fost tribun în armata

Vedere din masivul muntos Vlădeasa

ţărănească condusă de Avram Iancu. Împreună cu Avram Iancu şi cu Simion Balint a condus acţiunea de recucerire a Abrudului (mai 1849), ocupat de unităţile nemeşimii maghiare conduse de I. Hatvani, pe care le-a zdrobit complet.

Vlăhiţa, localitate de tip urban în raionul Odorhei, regiunea Mureş-Autonomă Maghiară, situată la poalele Munţilor Harghita. 5 000 loc. (1965). Industrie siderurgică (fontă cenuşie), a construcţiilor de maşini (utilaje industriale).

Vlăsia (Codrul Vlăsiei), nume dat de slavi unei mici păduri din părţile centrale ale Munteniei, locuită intens, spre sfîrşitul mileniului I, de români. În sec. al XIX-lea, denumirea de **V.** a fost extinsă, pe cale cărturărească, la întinsul şi vestitul codru din părţile sudice ale Munteniei.

Vlorë *[vlórə]*, oraş în R.P. Albania, situat la extremitatea sudică a cîmpiei litorale, pe malul Mării Adriatice, în golful Vlorë. 45 350 loc. (1963). Industrie alimentară (peşte, produse lactate), materiale de construcţie (ciment). Important port maritim, specializat în exportul de petrol, bitumen, citrice şi măsline.

Vltava, rîu în vestul R.S. Cehoslovace, afluent pe stînga al Elbei (446 km). Izvorăşte de pe versantul nord-estic al Munţilor Šumava şi străbate de la sud la nord Podişul Boemiei. Navigabil pe o lungime de 84 km. Hidrocentrale. Trece prin oraşele Ceské Budejovice şi Praga.

voaláre (FIZ.), înnegrire a unui material fotografic (placă, film, hîrtie), care apare după developare şi fixare. **V.** poate fi produsă prin pătrunderea în aparatul de fotografiat a unei lumini parazite sau prin expunerea accidentală a materialului fotografic la lumină. De asemenea, **v.** sub forma unei înnegriri uniforme şi slabe, suprapusă imaginii fotografiate, se poate datora unui revelator necorespunzător sau unui defect de fabricaţie a materialului fotografic.

vocabulár (LINGV.) **1.** Totalitatea cuvintelor unei limbi. — *V. activ*, totalitatea cuvintelor pe care vorbitorul le foloseşte efectiv în exprimare şi care variază de la o categorie de vorbitori la alta. — *V. pasiv*, totalitatea cuvintelor unei limbi pe care vorbitorii le înţeleg, dar nu le întrebuinţează, şi care variază de la o categorie de vorbitori la alta; din *v.p.* fac parte arhaismele, anumite regionalisme, unele neologisme etc. **2.** Totalitate a cuvintelor specifice unei anumite categorii sociale sau unui anumit stil al limbii (ex. *v. argotic*, *v. ştiinţific*). **3.** (Învechit) Dicţionar, de obicei de proporţii mici. Sin. *lexic*.

vocálă (LINGV.), sunet al vorbirii care se produce prin scurgerea nestînjenită şi continuă a curentului de aer sonor prin canalul fonator. **V.** limbii române se clasifică după trei criterii: a) după locul de articulare, în *v. anterioare* sau *(pre)palatale (e, i)*, *mediale* sau *centrale (a, ă, î)* şi *posterioare*, *postpalatale* sau *velare (o, u)*; b) după gradul de deschidere al cavităţii bucale, în *v. deschise (a)*, *mijlocii* sau *semideschise (ă, e, o)* şi *închise (i, î, u)*; c) după participarea buzelor la articularea lor, în *labiale* sau *rotunjite (o, u)* şi *nelabiale* sau *nerotunjite (a, ă, î, e, i)*. — *V. anterioară* (sau *(pre) palatală*), vocală care se articulează în partea anterioară a cavităţii bucale (ex., în română, *e* şi *i* sînt *v.a.*). — *V. medială* (sau *centrală*), vocală care se articulează în partea medială a cavităţii bucale (ex., în română, *a*, *ă* şi *î* sînt *v.m.*). — *V. posterioară* (*postpalatală* sau *velară*), vocală care se articulează în regiunea posterioară a cavităţii bucale (ex., în română, *o* şi *u* sînt *v.p.*). — *V. mobilă*, vocală din rădăcina unui cuvînt flexibil care apare numai în unele forme ale lui (ex. *o* mobil apare în forma de nom. sg. a rus. сон „vis", dar lipseşte din cea a gen. sg. (сна). — *V. mută*, vocală care nu se pronunţă de loc sau care se pronunţă foarte slab (ex. *e* final din fr. *femme* „femeie" sau *e* din fr. *petit* „mic").

vocalísm, sistem al vocalelor unei limbi într-un anumit moment al evoluţiei sale.

vocalíză 1. (MUZ.) Executare a unui text muzical prin înlocuirea denumirii notelor cu vocale, de preferinţă *a* sau *o*. Este o metodă indispensabilă în studiul tehnicii vocale. **2.** Piesă vocală sau fragment fără cuvinte, cu linii melodice pline de cursivitate, flexibile, uneori cu caracter de virtuozitate.

vocatív (lat. *vocare* „a chema"; LINGV.), caz care exprimă adresarea, chemarea, invocaţia. Substantivul (sau substitutul lui) în **v.** nu constituie o parte a propoziţiei şi de aceea se desparte de restul comunicării prin virgule sau prin semnul exclamării (ex. în *„Codrule, codruţule, ce mai faci, drăguţule...?"*. Eminescu).

vocaţie succesorală (DR.), îndreptăţirea unei persoane de a veni la o succesiune în temeiul calităţii sale de rudă sau de soţ supravieţuitor.

vodevíl (TEATRU, MUZ.), specie de comedie uşoară, de origine franceză, în al cărei text dramatic sînt intercalate cuplete pe vechi melodii cunoscute, executate oral şi cu acompaniament orchestral. Cîntecele lui Olivier Basselin din Vire-Normandie (numite *Vaux de Vire*) în sec. al XV-lea, vodevilurile din sec. al XVI-lea, cîntecele vesele şi glumeţe din teatrele de bîlci stau la originea comediei populare din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, numită **v.** şi adaptată teatrului profesional, prin dezvoltarea dialogului şi prin introducerea arlechinadelor şi parodiilor. Renumiţi autori de **v.** sînt: Armand Gouffé, Georges Duval, Labiche, Scribe etc. În teatrul românesc din sec. al XIX-lea, **v.** a fost reprezentat cu strălucire de Vasile Alecsandri („Piatra din casă", ciclul Chiriţelor, „Rusaliile" etc.), iar în muzică de Flechtenmacher, Wachmann, Stephănescu, Flondor ş.a.

Voeikov, Aleksandr Ivanovici (1842—1916), climatolog şi geograf rus. A fost profesor la Universitatea din Petersburg. A studiat structura proceselor climatice în strînsă legătură cu celelalte procese fizico-geografice. Op. pr.: „Climatele globului pămîntesc, cu privire specială asupra Rusiei" (1884).

Vogoride, Nicolaie (1820—1863), om politic moldovean, caimacam al Moldovei în 1857—1858. Adversar al unirii Principatelor Române, **V.,** sprijinit de reprezentanţii Turciei, Austriei şi Angliei, a falsificat alegerile pentru *Adunarea ad-hoc* a Moldovei. În urma protestelor maselor şi a acordului de la Osborne (1857) între Napoleon al III-lea şi guvernul englez, alegerile au fost anulate; la noile alegeri a rezultat o majoritate unionistă.

Vogt *[foct]*, Carl (1817—1895), naturalist şi om politic german; în filozofie, reprezentant al materialismului vulgar. În 1848 a fost membru al aripii de stînga în Adunarea Naţională de la Frankfurt. Ulterior a fost demascat de Karl Marx, în lucrarea „Domnul Vogt" (1860), ca duşman al mişcării muncitoreşti şi agent al lui Napoleon al III-lea.

Voicu, Ion (n. 1924), violonist român. A studiat la Bucureşti, perfecţionîndu-se apoi la Moscova cu David Oistrah. **V.** are un repertoriu cuprinzător şi variat. Manifestările sale în ţară şi în numeroase centre muzicale din Europa, America şi Asia l-au consacrat în rîndurile interpreţilor contemporani de renume mondial. Arta lui **V.** excelează prin măiestrie tehnică, simţul frazei, puritatea tonului. Artist al poporului.

Voiculescu, Vasile (1884—1964), scriitor român, medic de profesie. S-a născut la Pîrscov (reg. Ploieşti). A debutat în „Convorbiri literare". A colaborat la „Flacăra", „Însemnări literare", „Luceafărul", „Cugetul românesc", „Lamura" şi mai ales la „Gîndirea", de cercul căreia a fost influenţat şi atras. Personalitate artistică complexă, cu evoluţie sinuoasă, **V.** a creat o poezie de esenţă tradiţionalistă cu implicaţii ortodoxiste („Pîrgă", 1921; „Poeme cu îngeri", 1927; „Destin", 1933), care cultivă elementul folcloric, dar e receptivă şi la sugestiile artei moderne („Urcuş", 1937; „Întrezăriri", 1940). **V.** a cîntat totodată frumuseţile peisajului românesc şi actul creator al muncii („Imn muncii", „Lache logofătul", „Un glotaş"). „Ultimele sonete închipuite ale lui W. Shakespeare în traducere imaginară de V. Voiculescu" (postum, 1965) celebrează în spirit rinascentist dragostea şi setea de împlinire spirituală. **V.** a contribuit la înnoirea limbajului poetic printr-un vocabular aspru, de sursă populară, a cultivat metafora pînă la imagism şi mai ales alegoria, căreia i-a dat strălucire. A scris şi teatru („Fata ursului", 1930; „Umbra", 1935 ş.a.), precum şi remarcabile nuvele de atmosferă sau satirice, publicate postum (1966). Laureat al Premiului naţional de poezie (1939).

voievód, termen (de origine slavă) care desemna pe comandantul de oaste. Sub această denumire, ca şi sub aceea de *duce*, erau cunoscuţi şi conducătorii primelor formaţiuni statale româneşti de pe teritoriul Transilvaniei. După cucerirea Transilvaniei de către unguri, termenul desemna pe conducătorul acesteia, precum şi pe conducătorii locali ai românilor din Maramureş şi din alte părţi ale Transilvaniei. Domnii Moldovei şi ai Ţării Româneşti purtau şi ei titlul de **v.**

voievodát (în evul mediu), teritoriu aflat sub jurisdicţia unui voievod, ales de satele libere (în Transilvania şi în Maramureş).

Voineasa, comună în raionul Rîmnicu-Vîlcea, reg. Argeş, situată pe rîul Lotru, în Carpaţii Meridionali. 2 650 loc. (1965). Exploatări de mică şi exploatări forestiere.

Voinescu II, Ion (1816—1855), om politic român, liberal moderat. A fost, împreună cu Nicolaie Bălcescu, secretar al „Asociaţiei literare", întemeiată în 1845 ca paravan al societăţii secrete revoluţionare „Frăţia". În timpul revoluţiei din 1848 a fost membru al guvernului provizoriu format la Bucureşti la 14/26 iunie 1848. După înfrîngerea revoluţiei a emigrat la Paris, unde a întemeiat în iunie 1849, împreună cu C.A. Rosetti, V. Mălinescu şi D. Brătianu, „Comitetul democratic român", organ al emigraţiei române pînă în decembrie 1849, cînd N. Bălcescu a înfiinţat „Asociaţia română pentru conducerea emigraţiei".

Voinov, Dimitrie (1867—1951), biolog român. A fost profesor de morfologie animală la Universitatea din Bucureşti şi membru al Academiei R.P.R. A făcut studii de citologie la coleoptere, lepidoptere, ortoptere; s-a distins mai ales ca explorator al organitelor celulare şi a demonstrat că în citoplasmă există, ca organite individualizate, nu numai vacuomul şi condriomul, ci şi *aparatul lui Golgi*, alcătuit din dictiosomi (ergastoblaşti). **V.** a susţinut teoria continuităţii mitocondriilor, după care acestea, ca şi cromozomii, se divid şi se transmit de la o generaţie de celule la alta. Diviziunea mitocondriilor a fost denumită de **V.** *proces de condriodiereză*. **V.** a fost unul dintre cei mai însemnaţi darvinişti din România, luptînd pentru răspîndirea doctrinei evoluţioniste prin conferinţe publice şi prin strălucite prelegeri universitare de anatomie comparată. Împreună cu N. Leon a luat apărarea darvinismului faţă de atacurile biologului N. Paulescu în cadrul unei polemici răsunătoare. În 1889 a participat la Congresul de constituire al Internaţionalei a II-a. În 1907 a condamnat politica regimului burghezo-moşieresc faţă de ţăranii oprimaţi şi faţă de răscoala ţărănească. Op. pr.: „Principii de microscopie" (1906), „Recherches sur la spermatogénèse du *Gryllotalpa vulgaris*" (1914), „Mitocondriile" (1916), „Problema biologică a diferenţierii sexelor" (1929).

D. Voinov

voínță (PSIH.), latură a psihicului uman, care se manifestă prin acțiunile conștiente îndreptate spre realizarea unor scopuri stabilite în prealabil pe plan mintal. **V.** exprimă unitatea dintre conștiința și activitatea omului. Din punct de vedere psihologic, **v.** presupune un efort, care este cu atît mai intens cu cît sînt mai mari greutățile de înfruntat pentru realizarea scopului propus. **V.** este în interacțiune cu procesele psihice cognitive și afective, actele de **v.** reprezentînd manifestarea unor gînduri și sentimente ale omului în acțiunile și faptele sale. **V.** umană este condiționată istoric-social și a apărut datorită procesului de muncă în care omul își propune anumite scopuri, realizîndu-le prin acțiunile sale voluntare. Deși actele de **v.** ale omului depind de hotărîrile pe care le ia, de motivația psihologică, acestea sînt determinate în ultimă analiză de cauze exterioare, de condițiile de viață și de educație ale persoanei respective, de relațiile ei sociale etc. De aceea libertatea **v.** umane nu contrazice existența cauzalității obiective. Marxism-leninismul a dat o rezolvare dialectică problemei raportului dintre libertatea de **v.** a omului și necesitate, arătînd că adevărata libertate se bazează pe cunoașterea necesității, că **v.** omului se poate manifesta liber cînd corespunde legilor obiective ale realității. — (DR.) *V. juridică,* voința care este necesară pentru formarea valabilă a actului juridic. În dreptul socialist român, întemeiat pe principiul voinței interne, reale, voința juridică este alcătuită din consimțămînt și cauză.

voít (în evul mediu în Moldova), denumirea șoltuzului în unele orașe.

Voiture *[vuatür]*, Vincent (1598—1648), poet francez, reprezentant tipic al poeziei galante, „prețioase". Spirit fin și cultivat, virtuos al conversației, a fost foarte apreciat în salonul literar al doamnei de Rambouillet. Versurile sale ocazionale, adesea spirituale, sînt dominate de „manierism" („Opere", postum, 1650). A fost unul dintre membrii fondatori ai Academiei Franceze.

Vojvodina *[voivodína]*, ținut autonom în cadrul R.S. Serbia din R.S.F. Iugoslavia, la granița cu Republica Socialistă România. Suprafața: 21 506 km^2. Populația: 1 855 000 loc. (1964), dintre care mai mult de jumătate sîrbi, în rest unguri, croați, români. Centrul administrativ: *Novi Sad.* Alte orașe importante: Subotica, Zrenjanin, Pančevo, Vršac. Este situată în Cîmpia Dunării, fiind udată de Dunăre, Tisa, Sava și de afluenții lor. Se cultivă cereale (în special porumb și grîu), sfeclă de zahăr, cînepă, floarea-soarelui, tutun, viță de vie și pomi fructiferi. Se cresc porcine și păsări. Principala ramură industrială este industria alimentară; mai există întreprinderi textile, constructoare de mașini, chimice.

volánt (TEHN.), organ de mașină, avînd forma unei roți cu masă și cu dimensiuni în general mari, care, montat pe un arbore al unei mașini cu piston sau al unei mașini de lucru, are rolul de a uniformiza momentul motor sau turația organelor principale. Ca **v.** poate servi și roata de curea sau discul cuplajelor, care, în același timp, transmit și mișcarea de rotație.

volapük, limbă artificială, creată în 1880 de J. M. Schleyer, cu un vocabular alcătuit în special din cuvinte din limbile germanice, mai ales din engleză, într-o formă simplificată care le face adesea de nerecunoscut. Numele de **v.** este format pe baza cuvintelor englezești: *world* „lume" și *speak* „a vorbi". A avut o circulație mai largă pînă la începutul sec. al XX-lea.

volatíl (lat. *volatilis*, din *volare* „a zbura, a dispărea"; FIZ.; despre o substanță), care se evaporă relativ ușor la temperaturi obișnuite (ex. eterul etilic, alcoolul etilic, cloroformul, benzenul etc.). Substanțele **v.** au tensiune de vapori mare la aceste temperaturi.

volatilizáre (FIZ.), transformare relativ rapidă a unei substanțe lichide în vapori la temperaturi și presiuni obișnuite.

vólbură 1. (BOT.; *Convolvulus arvensis*) Plantă erbacee perenă din familia convolvulaceelor, cu tulpina tîrîtoare sau volubilă, lungă de 20—100 cm și cu flori albe. Crește prin locuri necultivate, prin grădini, pe cîmpuri, în regiunea de cîmpie și montană. Rizomul și părțile aeriene ale **v.**, numite *Herba convolvuli*, au proprietăți purgative. Pentru agricultură este o buruiană dăunătoare. Sin. *rochița-rîndunelei.* **2.** (GEOL.) Formă de zăcămînt a corpurilor hidrotermale, care rezultă prin mineralizarea unei rețele neregulate și dese de fisuri. În Republica Socialistă România se găsesc volbure cuprifere la Deva (regiunea Hunedoara), aurifere la Roșia Montana și Baia de Arieș (Munții Metaliferi) etc.

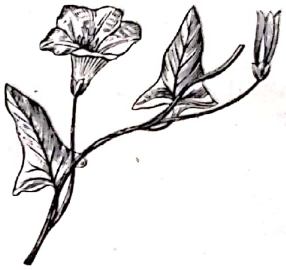

Volbură (1)

vólei, joc sportiv cu mingea (cu circumferința de 65—68,5 cm și greutatea de 250—300 g) între două echipe formate din cîte șase jucători. Se desfășoară pe un teren de formă dreptunghiulară (lung de 18 m și lat de 9 m), despărțit în două părți egale de linia de centru, care trece pe sub o plasă așezată la înălțimea de 2,43 m (pentru seniori), de 2,24 m (pentru senioare), de 2,10 m (pentru juniori) și fixată de doi stîlpi cu înălțimea de 2,60 m de la nivelul solului. Victoria se atribuie echipei care a cîștigat două seturi din trei sau trei seturi din cinci. **V.** a fost inventat în 1895 în S.U.A.; în țara noastră a fost introdus în 1920. Primele campionate oficiale au avut loc în 1931 (la bărbați) și în 1933 (la femei). Reprezentativele masculine și feminine de **v.** ale țării noastre au obținut rezultate remarcabile în întîlnirile internaționale.

volét (AV.), dispozitiv de hipersustentaţie, format dintr-o aripioară mobilă aşezată pe intradosul aripii unui avion, la bordul de fugă. Voletul se poate roti în jurul unei axe paralele cu axa longitudinală a aripii, în scopul modificării unghiului de incidenţă (ceea ce are ca urmare modificarea portanţei profilului şi a rezistenţei sale la înaintare).

Volga, fluviu în Uniunea Sovietică, cel mai lung din Europa (3 690 km). Izvorăşte din podişul Valdai, străbate Cîmpia Europei de Est de la est la vest, iar din dreptul oraşului Kazan îşi îndreaptă cursul spre sud. Se varsă printr-o deltă întinsă în Marea Caspică. Afluenţi principali: Oka pe dreapta, Kostroma şi Kama pe stînga. Pe **V.** s-au construit nouă hidrocentrale, cu o putere totală instalată de 15 000 MW şi cu o producţie anuală de energie electrică de 60 de miliarde kWh; dintre acestea, cele mai importante sînt cele de la Volgograd (2 500 MW), Kuibîşev (2 300 MW), Saratov (1 500 MW) şi Rîbinsk (330 MW); aceasta din urmă dispune de cel mai întins bazin de retenţie artificială din Uniunea Sovietică (4 500 km^2). Pe **V.** se efectuează 2/3 din transporturile fluviale ale Uniunii Sovietice. Prin numeroase sisteme de canale, fluviul este unit cu mările riverane ale Uniunii Sovietice. Bogată în peşte, delta **V.** asigură 80% din cantitatea de sturioni pescuită în Uniunea Sovietică. În cursul mijlociu şi inferior, apele fluviului se folosesc în irigaţii. Trece prin importante centre industriale şi porturi, ca Iaroslavl, Gorki, Kazan, Kuibîşev, Saratov, Volgograd şi Astrahan. — *Bătălia de pe V.*, denumirea complexului de operaţii defensive şi ofensive desfăşurate de Armata Sovietică în timpul celui de-al doilea război mondial, în perioada 17 iulie 1942—2 februarie 1943, împotriva trupelor hitleriste. În timpul *b. de pe V.* s-au desfăşurat operaţiile de apărare a Stalingradului (iulie-noiembrie 1942) şi ofensiva Armatei Sovietice începută la 19 noiembrie 1942, în urma căreia, pînă la 2 februarie 1943, au fost încercuite şi zdrobite 22 de divizii germane, cu un efectiv de peste 300 000 de oameni. Victoria repurtată în *b. de pe V.*, completată cu victoria obţinută în vara anului 1943 în bătălia de la Kursk, a marcat trecerea definitivă a iniţiativei acţiunilor militare în mîinile Armatei Sovietice, a cărei ofensivă nu a mai putut fi oprită pînă la sfîrşitul războiului.

Volgograd. Bulevardul Păcii

Volgograd, oraş în Uniunea Sovietică, în R.S.F.S. Rusă, situat pe malul drept al Volgăi, în cursul ei inferior. 700 000 loc. (1965). Industrie siderurgică, constructoare de maşini (tractoare, utilaj petrolier, construcţii navale etc.), de prelucrare a petrolului, chimică, de prelucrare a lemnului, uşoară şi alimentară. Nod feroviar, port fluvial la capătul canalului Volga-Don. În apropiere se află marea hidrocentrală „Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.". Institute de învăţămînt superior, muzee. Pînă în 1925 s-a numit Ţariţîn, iar între 1925 şi 1961 Stalingrad.

volhinián (STRAT.), subetajul inferior al sarmaţianului, separat pe baza anumitor specii de lamelibranhiate şi de gasteropode. În Republica Socialistă România, depozitele **v.** apar în Platforma Moldovenească, în sudul Dobrogii, în zona precarpatică, în Depresiunea Getică, în Depresiunea Transilvaniei şi în multe bazine intramontane.

voliéră (ZOOTEHN.), adăpost din reţea de sîrmă, destinat întreţinerii păsărilor cu zborul uşor (porumbei, fazani etc.).

Volkelt *[fólcəlt]*, Johannes (1848—1930), filozof şi estetician idealist german. A fost profesor la Würzburg şi la Leipzig. A elaborat, o dată cu Th. Lipps, doctrina „simpatiei estetice" *(Einfühlung)*, a cufundării subiectului în obiectul estetic. Op. pr.: „Estetica tragicului" (1897), „Sistem de estetică" (3 vol., 1905—1914).

Volkers *[fólcərs]*, Emil (1831—1905), pictor şi litograf german, format în academiile de artă din Dresda şi din München. Călător de mai multe ori prin România, **V.** a executat într-o manieră academică numeroase peisaje şi scene de gen („Ţărani români în drum spre tîrg", „Familie de ţigani" etc.), precum şi acuarele cu scene din războiul de independenţă.

„Volksstimme" *[fólcsştime]*, organ de presă central al Partidului Comunist din Austria. Apare zilnic, la Viena, din 1945.

„Volkswille" *[fólcsvile]* („Voinţa poporului"), gazetă socialistă, apărută la Timişoara în 1893—1894 şi 1895—1927, în limba germană.

„Volkszeitung" *[fólcsţaitung]* („Ziarul poporului"), organ de presă în limba germană al Comitetului regional Braşov al P.C.R. şi al Sfatului popular regional. A fost înfiinţat în mai 1957. Apare de două ori pe săptămînă, la Braşov.

Volney *[volné]*, Constantin François de Chasseboeuf (1757—1820), filozof, istoric, orientalist şi poet francez. Pornind de la senzualismul lui Locke şi Condillac, a îmbinat în mod eclectic materialismul cu deismul. A fost un iluminist moderat, adept al monarhiei constituţionale şi autorul unui proiect de federalizare a statelor europene sub hegemonia Franţei. Ca scriitor, **V.** este un reprezentant de seamă al preromantismului. Opera sa „Ruinele, sau meditaţii asupra revoluţiilor imperiilor“ (1791) a influenţat şi literatura noastră prin cultul ruinelor şi prin motivul „fortuna labilis“ (soarta nestatornică).

volóc, plasă de pescuit lungă, întinsă la cele două capete pe cîte un suport de lemn, cu care este trasă prin apă şi mai ales pe fundul apei. Este folosit pentru pescuitul în rîuri şi în bălţi de mică adîncime.

Vologda, oraş în Uniunea Sovietică, în partea central-nordică a teritoriului european al R.S.F.S. Ruse, aşezat pe valea rîului Vologda. 159 000 loc. (1965). Industrie constructoare de maşini (utilaj forestier, construcţii navale), textilă (prelucrarea inului), a lemnului, alimentară. Nod feroviar, port fluvial.

Volos, oraş în estul Greciei, în Tesalia, situat pe ţărmul golfului Volos, la poalele muntelui Pelion. 67 300 loc. (1962). Important port la Marea Egee. Centru comercial. Industrie textilă (lînă, covoare), chimică, a cimentului, alimentară, de tutun.

volt (după numele fizicianului *A. Volta*; METR.), unitate de măsură în sistemul SI a tensiunii electrice, a tensiunii (forţei) electromotoare şi a diferenţei de potenţial; un volt este egal cu tensiunea electrică dintre două puncte ale unui conductor străbătut de un curent constant de un amper cînd puterea disipată între aceste puncte este de un watt. Are simbolul *V.* — *Volt pe metru*, unitate de măsură a intensităţii cîmpului electric, egală cu valoarea cîmpului care produce o forţă de un newton asupra unei sarcini electrice punctuale de un coulomb.

Volta, fluviu în Africa de vest (1 400 km). Se formează în Ghana prin confluenţa Voltei Negre (care izvorăşte din podişul de la nord de Bobo-Dioulasso) cu Volta Albă (care izvorăşte din partea centrală a statului Volta Superioară). Se varsă printr-o deltă în golful Guineii. Navigabil pe o lungime de circa 400 km de la vărsare. Hidrocentrală.

Volta, Alessandro (1745—1827), fizician italian; a fost profesor la Universitatea din Pavia. A studiat natura şi compoziţia metanului, precum şi dilatarea aerului şi a vaporilor. Cele mai însemnate contribuţii le-a adus însă în domeniul electricităţii. A cercetat electricitatea statică (inventînd în 1775 *electroforul*) şi electricitatea atmosferică. Reluînd experienţele lui Galvani, a stabilit (în 1793) seria *tensiunilor V.* ale metalelor şi a inventat (în 1799) pila electrică (numită *pilă V.*), prima sursă de curent electric continuu. Tot **V.** a alcătuit prima baterie de pile.

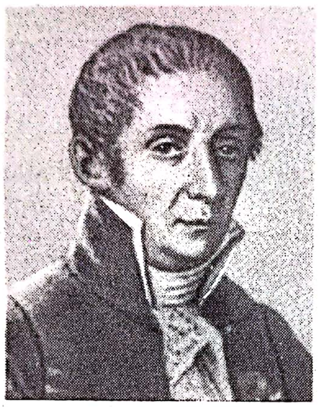

A. Volta

Voltaire *[voltér]* (François-Marie Arouet, zis **V.**) (1694—1778), mare gînditor şi scriitor iluminist francez. S-a născut la Paris. Spiritul independent şi caustic şi atitudinea sa de frondă i-au atras de două ori detenţiunea la Bastilia şi exilul în Anglia (1726—1729), unde cunoaşte pe scriitorii Pope şi Swift, fiind în acelaşi timp profund impresionat de libertăţile democraţiei burgheze, de toleranţa religioasă, de filozofia lui Bacon, Hobbes, Locke şi de teoriile lui Newton. Din această experienţă rezultă „Scrisorile filozofice“ (1734), reportaj spiritual al vieţii engleze şi în acelaşi timp critică a instituţiilor şi moravurilor societăţii franceze. Lucrarea este arsă. În 1746, întors la Paris, este numit istoriograf al regelui, gentilom al Camerei şi primit în Academie. Între 1750 şi 1753 este oaspetele regelui Prusiei, Frederic al II-lea. La întoarcere se stabileşte în Elveţia, la castelul său de la Ferney, unde îşi petrece ultimii douăzeci de ani din viaţă, impunîndu-se ca personalitate de renume european, animator de frunte al ideilor revoluţionare, colaborator asiduu al „Enciclopediei“ şi sporindu-şi totodată popularitatea prin răsunătoarele pledoarii în favoarea unor victime ale justiţiei retrograde a timpului. „Patriarhul de la Ferney“ moare la Paris, după o bătrîneţe fecundă, în plină apoteoză. În contrast cu constituţia sa fizică debilă şi nervoasă, **V.** era înzestrat cu o mare capacitate de muncă şi forţă spirituală, cu o neobosită mobilitate a inteligenţei şi cu o redutabilă aptitudine a ironiei. Vioiciunea şi verva dezbaterii, remarcabila luciditate şi curiozitatea neistovită, darul argumentării exacte, convingătoare şi concise s-au împletit în întreaga sa activitate cu erudiţia, cu nevoia acută de a lua poziţie faţă de toate problemele epocii, cărora a încercat să le dea răspuns. Spirit întreprinzător şi multilateral, speculativ şi în acelaşi timp practic, deschis la inovaţii de tot felul, şi-a adus contribuţia la studiile, cercetările şi reformele timpului, abordînd nenumărate domenii: istoria, filozofia, fizica, dreptul, teologia ş.a. Ca scriitor s-a afirmat în mai toate genurile literare. **V.** a scris poeme filozofice, epistole, satire, epigrame, poezii ocazionale şi epopeea naţională „Henriada“ (1728). Influenţat de vigoarea impetuoasă a pieselor lui Shakespeare, el a înnoit genul tragediei clasice, făcînd din teatru o tribună pentru răspîndirea ideilor înaintate ale timpului („Mahomed“, 1741; „Zaïra“, 1732). Capodoperele sale: povestirile „Zadig“ (1747), „Micromégas“ (1752), „Naivul“ (1767), „Prinţesa din Babilon“ (1768) ş.a., sînt aparente relațări ale unor peregrinări prin Europa, îmbinate uneori cu elemente fantastice și în fapt pretexte de demascare a nefericitei întocmiri a societății timpului. În „Candide" (1759), procedînd în același fel, **V.** satirizează printre altele finalismul lui Leibniz și optimismul său necritic, legat de teoria „armoniei prestabilite". Alături de povestirea filozofică, domeniul în care scriitorul și-a dovedit pe deplin măiestria este cel al istoriei. Fie că este vorba de o monografie („Istoria lui Carol al XII-lea", 1731), un tablou al epocii lui („Secolul lui Ludovic al XIV-lea", 1751) sau o vastă istorie universală („Încercare asupra moravurilor și spiritului națiunilor de la Carol cel Mare pînă în zilele noastre", 1756), scriitorul, bazat pe o documentare temeinică, face ca evenimentele să trăiască, îmbinînd darurile artistului cu cele ale savantului. **V.** a criticat concepția providențialistă, opunîndu-i o „filozofie a istoriei", bazată pe ideea dezvoltării progresive a societății. Și în lucrările social-filozofice ulterioare („Dicționar filozofic", 1764; „Tratat despre toleranță", 1763), el se vădește exponentul unui deism care ascunde formal materialismul, precum și al determinismului mecanicist newtonian. Sub înrîurirea lui Locke, a criticat de pe poziții senzualiste dualismul cartezian și teoria ideilor înnăscute, recomandînd cercetarea naturii cu metode experimentale. El a revendicat, de pe pozițiile monarhismului luminat, egalitatea cetățenilor în fața legilor, libertatea gîndirii și a cuvîntului, impozite proporționale cu averea etc. și a luat apărarea țărănimii asuprite. Combătînd creștinismul, el a susținut însă necesitatea unei religii teiste pentru popor, ca garanție a moralității lui. **V.** a scris numeroase pamflete, broșuri, scrisori demascatoare, epigramatice etc., lansate în toate direcțiile ca o ploaie de săgeți ce nu-și greșesc însă niciodată ținta. Vasta sa corespondență, adevărată defilare a personalităților epocii, cuprinde capodopere ale genului, punînd în valoare stilul său caracteristic prin claritatea și suplețea expresiei, prin poanta fulgerătoare, reducătoare la absurd. Surprinderea cu un fin simț al observației a detaliului caracteristic, definirea unui întreg sistem filozofic printr-o singură expresie, arabescul elegant al frazei, nu lipsită de subtile consonanțe, subordonată demonstrației, sînt trăsături ce definesc stilul voltairian. Expresie a năzuințelor epocii, mai mult decît oricare scriitor sau filozof al timpului (despre el V. Hugo a spus: „a fost mai mult decît un om, a fost un veac"), **V.** este creatorul a ceea ce s-a numit „voltairianism", afirmare, pe linia tradiționalului raționalism francez, a ireligiozității epicuriene și antiascetice și totodată negare a fanatismului, prejudecăților, privilegiilor, intoleranței și abuzurilor de orice fel. El a avut un rol imens atît în stimularea mișcării iluministe în întreaga Europă, cît și în pregătirea ideologică a revoluției burgheze din Franța. În țara noastră, opera lui **V.** a început să fie cunoscută încă din 1792, printre traducătorii ei mai de seamă numărîndu-se C. Negruzzi, I. Heliade-Rădulescu, V. Cîrlova, Gr. Alexandrescu ș.a. Ea a exercitat o puternică influență asupra generației pașoptiste.

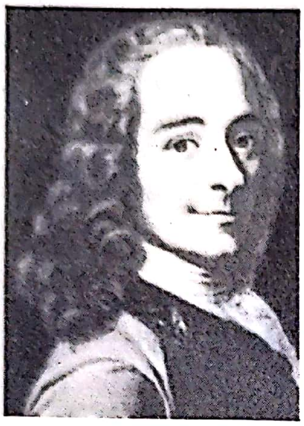

Voltaire

voltáj (FIZ., ELT.), denumire improprie dată tensiunii electrice exprimate în *volți*.

voltamétru (FIZ.), aparat pentru electroliză, care permite determinarea cantității de electricitate ce l-a străbătut prin măsurarea cantității de substanță depusă (în cazul *v. masic*) sau eliberată (în cazul *v. volumetric*) la unul dintre electrozi.

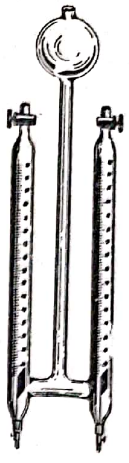

Voltametru

voltampér (METR.), unitate de măsură a puterii aparente în sistemul de unități SI; este egal cu puterea aparentă dezvoltată într-un circuit străbătut de un curent alternativ de un amper sub tensiunea de un volt aplicată la bornele circuitului. Are simbolul *VA*.

voltampermétru (ELT.), instrument electric de măsură care poate fi folosit succesiv ca voltmetru sau ca ampermetru de curent continuu. Este compus dintr-un mili- sau microampermetru, care poate fi legat, prin manevrarea unui comutator, fie în serie cu rezistoare adiționale (pentru măsurarea tensiunilor), fie în paralel cu șunturi calibrate (pentru măsurarea curenților); pentru a se putea efectua și măsurări în curent alternativ, unele **v.** sînt echipate și cu un dispozitiv compus din elemente redresoare semiconductoare legate în punte, care poate fi conectat cu ajutorul unui comutator suplimentar (în acest caz scara instrumentului are două gradații: una pentru curent continuu și alta pentru curent alternativ).

Volta Superioară, stat în Africa de vest, situat între Mali, Niger, Dahomey, Togo, Ghana, Coasta de Fildeș. Suprafața: 274 200 km^2. Populația: 4 750 000 loc. (1965), în special negri din grupele gur (4/5 din populație, mai ales mossi) și mande, în nord tuaregi și negri fulbe. Capitala: *Ouagadougou*. Limba de stat: franceza. Relief ușor vălurit, constituit dintr-un podiș cu altitudini de 200—500 m, cu unele culmi mai înalte (pînă la 650 m). Climă ecuatorială musonică, cu jumătate de an uscată și jumătate ploioasă. Principalele rîuri: Volta Neagră, Volta Albă și Volta Roșie.

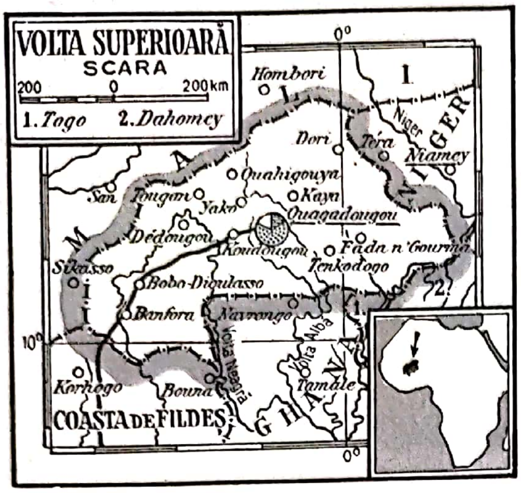

Predomină vegetaţia de savană. În subsol există minereuri aurifere, de mangan, de cupru şi de uraniu. Este o ţară cu economia bazată în special pe creşterea extensivă a animalelor. În agricultură se împletesc relaţii semifeudale cu rămăşiţe ale relaţiilor tribale. Se cresc în special cornute mari (pentru carne şi mai puţin pentru lapte), oi, capre. Se cultivă mei, sorg, orez, porumb, arahide, manioc, batate, taro, jams, bumbac. Se practică pescuitul. Dintre zăcămintele de minereuri se exploatează mai mult aurul. Industria prelucrătoare este reprezentată prin cîteva mici întreprinderi ale industriei uşoare şi alimentare (produse textile, ulei vegetal, săpun, încălţăminte, egrenarea bumbacului). Sînt dezvoltate meşteşugurile. Exportă vite, peşte, bumbac, arahide; importă produse industriale şi alimente. Are legături comerciale mai ales cu Franţa, Ghana şi Coasta de Fildeş. — *Istoric.* Ocupat în 1896—1901 de francezi, teritoriul **V.S.** a fost inclus în componenţa coloniei Senegalului Superior-Niger (1904—1919). În 1919—1932 şi 1947—1958, **V.S.** a fost colonie de sine stătătoare în cadrul Africii Occidentale Franceze, iar între 1932 şi 1947 a fost împărţită între Coasta de Fildeş, Niger şi Sudanul francez. Sub presiunea mişcării de eliberare naţională, care a luat avînt după cel de-al doilea război mondial, **V.S.** a obţinut în 1958 autonomia internă în cadrul Comunităţii Franceze. În 1960 **V.S.** a fost proclamată republică independentă. În ianuarie 1966, în **V.S.** a avut loc o lovitură de stat militară, în urma căreia constituţia a fost suspendată, iar Adunarea Naţională dizolvată.

vóltă^1 (NAV.), mişcare a unei nave cu pînze, efectuată pentru a schimba bordul din care aceasta primeşte vîntul. Navigaţia în **v.**, adică în zigzag, este necesară cînd direcţia din care suflă vîntul este astfel încît nava nu poate înainta în linie dreaptă spre destinaţie. **V.** poate fi executată trecînd cu prora navei prin vînt *(v. în vînt)* sau trecînd cu pupa prin vînt *(v. sub vînt)*.

vóltă^2 (MUZ.), semn care indică repetarea unui fragment muzical, de fiecare dată cu un alt sfîrşit. Se notează |1| |2|. Repetarea începe de acolo de unde s-a terminat prima **v.**, a doua oară fragmentul executîndu-se numai pînă la prima **v.**, împreună cu trecerea la a doua. Folosirea **v.** este tipică pentru cîntece, dansuri, marşuri, iar în muzica instrumentală a sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea se întrebuinţa pentru indicarea repetiţiei întregii expoziţii a formei de sonată.

Volterra, Vito (1860—1940), matematician şi fizician italian, membru al Academiei Naţionale Dei Lincei din Roma. A fost profesor la universităţile din Pisa, Torino şi Roma, creatorul analizei funcţionale. Are lucrări în domeniul analizei funcţionale, al ecuaţiilor fizicii matematice, al ecuaţiilor integrale şi integro-diferenţiale, al calculului variaţiilor, al mecanicii, al istoriei matematicii, al biologiei matematice. Op. pr.: „Ecuaţii diferenţiale liniare" (1887—1899), „Generalizarea teoriei funcţiilor" (1887—1890), „Lecţii de ecuaţii integrale şi integro-diferenţiale" (1913), „Teoria generală a funcţionalelor" (1936).

voltmétru (ELT.), instrument electric de măsură, indicator pentru măsurarea tensiunii electrice şi a tensiunii electromotoare. Spre deosebire de ampermetru, **v.** se leagă fie direct, fie prin intermediul unui transformator de tensiune (numai în cazul tensiunilor alternative înalte) la bornele între care se măsoară tensiunea; în cazul frecvenţelor înalte, conductoarele de legătură trebuie duse de-a lungul unei linii care este în toate punctele ei perpendiculară pe intensitatea cîmpului electric indus, pentru ca instrumentul să nu măsoare şi tensiunea electrică indusă în aceste conductoare. V. şi instrument electric de măsură.

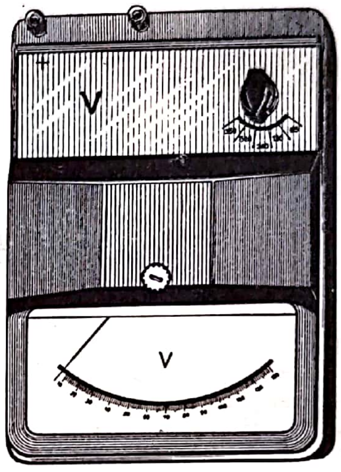

Voltmetru

— *V. electronic,* voltmetru în componenţa căruia intră tuburi electronice care servesc la redresarea şi, eventual, la amplificarea tensiunii de măsurat şi un instrument de măsură magnetoelectric sau electrostatic.

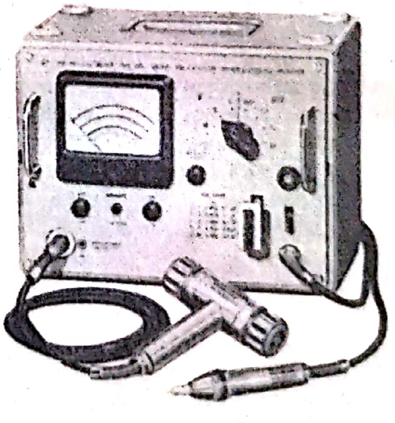

Voltmetru electronic

Este caracterizat prin independenţa indicaţiilor de frecvenţa tensiunii măsurate şi printr-o impedanţă de intrare foarte mare, astfel încît energia consumată este neglijabilă. De aceea voltmetrele electronice sînt instrumentele electrice cele mai indicate pentru măsura tensiunilor electrice alternative de radiofrecvență.

voltolizáre (CHIM.), tratarea uleiurilor vegetale sau minerale cu descărcări electrice în vederea ameliorării calităților lor tehnice.

vóltzia (PALEONT.), gen fosil de conifere. Erau arbori înalți, ale căror ramuri secundare aveau două feluri de frunze: la baza ramurilor erau frunze mici, curbate, carenate, iar spre vîrf erau frunze mai mari, alungite, asemănătoare cu frunzele aciculare ale pinilor actuali. Voltzia a apărut din permian și a durat pînă în triasic.

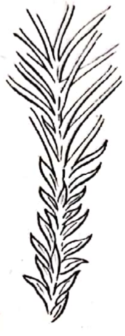
Voltzia

volúbile, plante ale căror tulpini se răsucesc în spirală în jurul suporturilor; sensul învîrtirii tulpinilor **v.** poate fi spre dreapta (ex. la hamei), spre stînga (ex. la volbură, fasole etc.) și în ambele sensuri (ex. la lăsnicior).

volúm 1. (MAT.) Măsură (număr pozitiv) cu care se evaluează cantitativ spațiul ocupat de un corp tridimensional. În sistemul SI, unitatea de măsură pentru volum este *metrul cub*, iar în sistemul CGS este *centimetrul cub*. — *Volumul unui poliedru*, număr pozitiv asociat unui poliedru după următoarele reguli: 1) la două poliedre egale se asociază același număr; 2) sumei geometrice a două poliedre disjuncte i se asociază suma numerelor asociate fiecărui poliedru în parte; 3) cubului cu latura egală cu unitatea de lungime i se asociază numărul 1. Prin aplicarea regulilor de mai sus, geometria stabilește formule de calcul pentru volume (ex. volumul unui cub de latură a este a^3; volumul unui paralelipiped dreptunghic de dimensiuni a, b, c este abc; volumul unei piramide cu aria bazei S și înălțimea I este $SI/3$; volumul unei prisme cu aria secțiunii S și muchia l este Sl). Volumul unui corp nepoliedral se definește printr-un anumit proces de aproximare cu corpuri poliedrale. Procedînd în acest fel, se găsește că volumul unui cilindru circular drept cu raza R și înălțimea I este: $\pi R^2 I$; volumul unui con circular drept cu raza bazei R și înălțimea I este $\frac{\pi R^2 I}{3}$; volumul unei sfere de rază R este $\frac{4\pi R^3}{3}$. — *Volumul unui domeniu* Ω *mărginit și închis din spațiul cu trei dimensiuni* R^3, numărul dat de integrala triplă

$$V = \iiint\limits_{\Omega} \mathrm{d}x\mathrm{d}y\mathrm{d}z$$

(ex. volumul comun sferei $x^2 + y^2 + z^2 \leqslant R^2$ și cilindrului $x^2 + y^2 \leqslant r^2$, cu $r < R$, este dat de

$$V = \iiint\limits_{\Omega} \mathrm{d}x\mathrm{d}y\mathrm{d}z = \frac{4\pi}{3}\left[R^3 - (R^2 - r^2)^{3/2}\right].$$

Volumul V închis de suprafața

$$\left(\frac{x}{a}\right)^{2/3} + \left(\frac{y}{b}\right)^{2/3} + \left(\frac{z}{c}\right)^{2/3} = 1$$

este

$$V = \iiint\limits_{\Omega} \mathrm{d}x\mathrm{d}y\mathrm{d}z = \frac{4\pi}{35} abc\Big).$$

2. (FIZ.) **a)** *Volum specific*, volum ocupat de unitatea de masă dintr-o substanță; se poate exprima în m^3/kg, cm^3/g etc. **b)** *Volum atomic*, raportul dintre greutatea atomică a unui element și densitatea acestuia; reprezintă volumul ocupat de un atom-gram din elementul respectiv. **c)** *Volum molar*, volumul ocupat de un mol dintr-o substanță. *V.m.* al tuturor substanțelor aflate în stare gazoasă, la temperatura de 0°C și presiunea de 760 mmHg, este de 22,4 dm^3. **3.** (TELEC.) Nivelul de intensitate sonoră a semnalelor audio în telecomunicații. Se măsoară indirect în raport cu **v.** de referință standard, egal cu **v.** unei unde sinusoidale cu frecvența de 1 000 Hz, care, în regim permanent, disipează o putere de 1 mW într-un rezistor de 600 Ω. V. și vumetru. **4.** (STATIST.) *Volumul fizic al producției*, volumul unui produs în expresie naturală (kg, buc., m etc.) sau al unei producții eterogene, văzută însă ca masă de valori de întrebuințare și exprimată din această cauză în prețuri constante sau comparabile.

volumetríe (CHIM.), capitol al chimiei analitice cantitative, care se ocupă cu determinarea cantității unei substanțe prin măsurarea volumului de reactiv folosit într-o anumită reacție (de neutralizare, oxidoreducere, precipitare sau formare de combinații complexe). Din volumul și din concentrația soluțiilor de reactivi întrebuințate se deduce prin calcul cantitatea substanței determinate. Sin. *analiză volumetrică*.

voluntarísm (FILOZ.) **1.** Concepție filozofică iraționalistă, care pune la baza universului, a vieții și a activității oamenilor o voință cosmică oarbă. Termenul de **v.** a fost introdus de sociologul german F. Tönnies. Întemeietorul **v.** ca concepție aparte a fost A. Schopenhauer. Alți reprezentanți de seamă ai **v.** au fost: E. von Hartmann (1842—1906) și F. Nietzsche. **2.** Concepție sociologică subiectivistă, care consideră voința umană individuală sau colectivă ca factor hotărîtor al dezvoltării sociale, opunînd-o legilor obiective sau negîndu-le pe acestea din urmă. **3.** Concepție psihologică inițiată de W. Wundt, potrivit căreia în viața psihică rolul hotărîtor îl au procesele voliționale, cele intelectuale fiindu-le subordonate și urmînd a fi concepute prin analogie cu ele.

volútă (lat. *volutus* „răsucit"), detaliu arhitectonic cu caracter decorativ în formă de spirală, care intră în componența capitelelor ordinelor ionic, corintic și compozit. În arhitec-

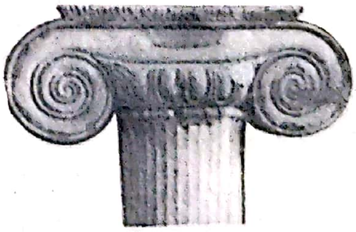
Volută

tura Renaşterii şi în cea barocă, **v.** au fost întrebuinţate la încadrarea portalurilor, a uşilor şi a ferestrelor.

volvóx (ZOOL.), colonie de flagelate, de formă sferică, alcătuită din indivizi diferenţiaţi, unii avînd funcţiune vegetativă, alţii funcţiune reproducătoare. Structura coloniei de **v.**, cu aspectul său pluricelular şi cu un început de diferenţiere a indivizilor, constituie un punct de sprijin pentru teoria originii coloniale a metazoarelor.

volvulus intestinal (lat. *volvere* „a se răsuci"; MED.), formă de ocluziune intestinală, datorită torsiunii intestinului subţire sau a colonului pelvian, avînd ca ax pediculul său vascular situat în mezenterul respectiv. Produce tulburări grave ale circulaţiei, tulburări care merg pînă la infarctul şi necroza peretelui intestinal.

vómă (MED.), expulzare pe gură a conţinutului stomacului, uneori şi a intestinului subţire, provocată de mişcările antiperistaltice ale stomacului şi ale intestinului subţire şi de contracţiile diafragmei şi ale muşchilor abdominali. Actul de **v.** este coordonat de centrul nervos vomitiv, situat în bulbul cerebral. Constituie un semn întîlnit în diferite boli digestive (ex. ulcer, apendicită, ocluziune intestinală), în intoxicaţii grave, hepatite, migrene, în cursul gravidităţii etc.

vomér (ANAT.), lamă osoasă, subţire, patrulateră, care se află în septul nazal, alcătuind porţiunea inferioară şi posterioară a acestuia. Se articulează cu sfenoidul, etmoidul, cele două maxilare superioare şi cu oasele palatine. **V.** reprezintă scheletul osos al peretelui despărţitor dintre cele două cavităţi nazale.

vomítive (FARM.), substanţe care provoacă vărsături. Ele acţionează asupra centrului vomitiv din bulb (ex. apomorfina) sau asupra terminaţiilor nervoase din mucoasa gastrică (ex. ipeca). **V.** sînt astăzi puţin utilizate, deoarece dau naştere la fenomene secundare mai mult sau mai puţin grave (diaree, depresiune a centrilor nervoşi etc.).

Vondel, Joost van den (1587–1679), poet şi dramaturg olandez din epoca barocului. A scris satire catolice, antipuritane („Poeme satirice", 1620; „Cina calicilor", 1631), drame în stil baroc, cu subiecte biblice sau istorice („Gijsbrecht van Aemstel", 1637; „Maria Stuart", 1646; „Lucifer", 1654). Versurile sale lirice sînt cizelate cu măiestrie („Poezii", 1647).

Vonsan, oraş în R.P.D. Coreeană, aşezat pe ţărmul golfului Coreii de est (Marea Japoniei). Circa 120 000 loc. Industrie constructoare de maşini (nave, vagoane), a materialelor de construcţie, alimentară (conserve de peşte) şi uşoară. Mare port maritim şi bază a flotei de pescuit.

vopseá (CHIM.), peliculogen compus dintr-o suspensie de pigmenţi într-un lichid (ulei sicativ, apă etc.) şi care, prin uscare, dă o peliculă mată pînă la semilucioasă. În fabricarea **v.** trebuie să se atingă un grad înalt de dispersie, ceea ce se realizează cu ajutorul unor malaxoare mecanice (amestecătoare planetare, valţuri etc.). **V.** se utilizează în scopuri ornamentale, pentru protejarea obiectelor de metal contra ruginei, ignifugarea materialelor inflamabile, protejarea contra florei şi faunei marine etc. De obicei aplicarea **v.** este precedată de o curăţire mecanică (ex. sablare) sau chimică (degresare, decapare etc.), de spălare şi de uscare. În ţara noastră avem o puternică industrie de vopsele la Bucureşti şi la Timişoara.

vorbíre, folosire a limbii în procesul de comunicare între membrii unei anumite colectivităţi. — *V. directă* (sau *stil direct*), procedeu sintactic de redare fidelă a spuselor sau a gîndurilor cuiva introduse printr-un verbum declarandi sau alt cuvînt de declaraţie (substantiv, expresie verbală) fără a subordona comunicarea din punct de vedere gramatical cuvîntului introductiv (ex. *El a spus: Ioane, vino azi*). — *V. directă legată* (sau *stil direct legat*), procedeu de redare a spuselor cuiva în vorbire directă (marcată prin respectarea intonaţiei şi a persoanei din comunicarea originală), introdusă printr-o conjuncţie subordonatoare, de obicei *că* (ex. *El a spus că vino, Ioane*). — *V. indirectă* (sau *stil indirect*), procedeu sintactic de redare a spuselor sau a gîndurilor cuiva prin subordonarea comunicării faţă de un verbum declarandi sau alt cuvînt de declaraţie (ex. *El a spus să vin azi*). *V.i.* se caracterizează prin faptul că are elemente de relaţie (conjuncţiile *că, să,* pentru interogative *dacă* sau *de,* pronume şi adverbe interogative), prin lipsa de afectivitate şi prin diverse schimbări impuse de transpunerea de la situaţia vorbitorului la cea a povestitorului (cele mai importante sînt schimbările de persoană). — *V. indirectă liberă* (sau *stil indirect liber*), procedeu de redare a spuselor sau a gîndurilor cuiva în vorbire indirectă, fără a face dependentă comunicarea de un cuvînt de declaraţie, fără a o introduce printr-o conjuncţie şi păstrînd diverse elemente (fonetice, lexicale şi gramaticale) caracteristice vorbirii directe. În exemplul *Văzîndu-se scos la selement, l-a apucat pe Kir Ianulea un fel de groază. Ce are să facă el de-acuma, căzut în sărăcie, în necinste şi-n ocară?* (Caragiale), ultima propoziţie, deşi în **v.** indirectă, păstrează caracterul interogativ, propriu **v.** directe. Se foloseşte în literatura artistică mai ales pentru redarea gîndurilor unui personaj în monologuri interioare.

Vorkuta, oraş în Uniunea Sovietică, în R.S.S. Autonomă Komi (R.S.F.S.R.), situat la 150 km dincolo de cercul polar de nord. 63 000 loc. (1965). Mare centru de extracţie a cărbunelui în bazinul carbonifer Peciora. Are industrie constructoare de maşini, de prelucrare a lemnului, a materialelor de construcţie.

vorland *[fórland]* (GEOL.), regiune de platformă aflată în faţa unui masiv muntos pe care îl înconjură (ex. regiunea alcătuită din Platforma Moldovenească şi Platforma Moesică din faţa Munţilor Carpaţi).

vórnic (În evul mediu în ţările române) **1.** Mare dregător din sfatul domnesc. Era conducător al curţii domneşti, avînd drept de judecată asupra întregului corp de slujitori şi de curteni, precum şi asupra întregii ţări (excepţie făcea Oltenia, unde acest drept îl exercita banul). În Moldova, în lipsa domnului, **v.** comanda oastea în timp de război. Avea ca subalterni pe *vornicul al doilea, vornicii mici* şi *vorniceii* (în Moldova şi pe *vornicul de poartă*), care alcătuiau o breaslă militară. **2.** Reprezentant al domniei în oraşe, care, ca subaltern al marelui vornic, avea atribuţii judecătoreşti.

Voronca, Ilarie (1903—1946), poet român. S-a născut la Brăila. A debutat la „Sburătorul" (1921). A editat revistele „75 H.P." (1924) şi (împreună cu F. Brunea) „Integral" (1925—1927); a colaborat la „Contimporanul", „unu" ş.a. În 1933 s-a stabilit în Franţa, devenind poet de limbă franceză. În timpul celui de-al doilea război mondial a participat la rezistenţa antihitleristă. Reprezentant al avangărzii moderniste, mai ales suprarealiste, **V.** a cultivat multă vreme o lirică senzorial-descriptivă excesiv metaforică („Restrişti", 1923; „Colomba", 1927; „Ulise", 1928; „Zodiac", 1930; „Incantaţii", 1931; „Patmos şi alte şase poeme", 1933 ş.a.). Cu timpul, poezia lui s-a limpezit, s-a apropiat de oameni şi de frămîntările lor, a evocat cu delicateţe universul mărunt şi bucuriile modeste ale vieţii („Poèmes parmi les hommes", 1934; „Permis de séjour", 1935; „La poésie commune", 1936; „La joie est pour l'homme", 1936; „Amitié des choses", 1937; „Beauté de ce monde", 1939 ş.a.). Un premiu „Ilarie Voronca" se acordă anual, în Franţa, unui manuscris de poezie inedită.

Voronej, oraş în U.R.S.S., în R.S.F.S. Rusă, aşezat pe valea rîului Voronej, la 12 km de vărsarea acestuia în Don. 576 000· loc. (1965). Industrie constructoare de maşini (excavatoare, utilaj siderurgic, maşini agricole), chimică (cauciuc sintetic, produse farmaceutice), alimentară etc. Nod feroviar, port fluvial. Universitate şi alte institute de învăţămînt superior, teatre, muzee.

Voroneţ, biserică situată în apropierea oraşului Gura Humorului, unul din monumentele cele mai reprezentative ale stilului moldovenesc (plan triconic, cupola supraînălţată etc.), celebru mai ales pentru picturile sale exterioare. A fost construită pentru Daniil Sihastru, ca biserică de schit între 26 mai şi 14 septembrie 1488, în timpul lui Ştefan cel Mare al cărui portret votiv se păstrează pe peretele de vest al naosului. În 1547, mitropolitul Grigorie Roşca i-a adăugat un pridvor închis pe latura de vest, împodobind cu picturi în frescă toate faţadele şi pereţii interiori din noul pridvor. Amploarea compoziţiilor („Judecata de apoi", „Arborele lui Ieseu", „Rugăciunea tuturor sfinţilor"), scăldate în baia de albastru strălucitor al fondului, prospeţimea culorilor, vigoarea expresivă a desenului, varietatea psihologică, autenticitatea portretelor şi accentele laice sînt principalele calităţi ale acestei opere picturale monumentale. Frescele interioare ale monumentului datează din epoca lui Ştefan cel Mare. Monumentul impresionează şi prin soliditatea structurii (ziduri masive susţinute de contraforturi), prin armonioasele abside semicirculare care păstrează modul de împodobire arhitecturală din epoca lui Ştefan cel Mare (arcade oarbe şi ocniţe).

Voronej. Bulevardul Revoluţiei

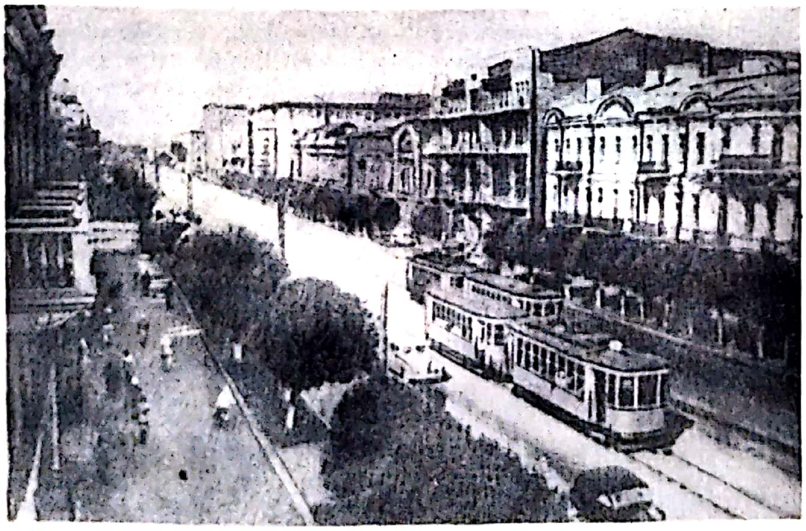

Voronihin, Andrei Nikiforovici (1759 — 1814), arhitect rus. A studiat la Moscova, Petersburg şi Paris. Este autorul unora dintre cele mai reprezentative opere ale clasicismului rus: Catedrala din Kazan (1801—1811), clădirea Institutului de mine (1806—1811), Pavilionul roz etc. **V.** a promovat o viziune monumentală, cu forme riguroase, folosind în special sugestiile arhitecturii Romei imperiale.

Voronţov, Vasili Pavlovici (cu pseudonimul *V.V.*) (1847—1918), economist şi publicist rus; ideolog al narodnicismului liberal.

Vörös Erdély *[vö́röş érdei]* („Transilvania roşie"), gazetă ilegală, organ al Comitetului regional din Transilvania al P.C.R.; a apărut la Cluj în perioada 1932—1935.

Vörösmarty *[vö́rösmǫrti]*, Mihály (1800—1855), poet şi dramaturg ungur, reprezentant de seamă al romantismului, participant la revoluţia din 1848. A fost membru al Academiei de Ştiinţe. Creaţia sa cuprinde poezii lirice de dragoste şi patriotice, poeme istorice-romantice („Fuga lui Zalán", 1825; „Eger", 1827), poeme dramatice („Crai Csongor şi Zîna Tünde", 1831), drame influenţate de Shakespeare („Regele Solomon", 1827; „Exilaţii", 1830), de romantismul francez („Marót bán", 1838), satire, epigrame, balade, articole politice, traduceri. **V.** a cultivat gustul pentru trecutul eroic, pentru lumea basmului şi a creaţiei populare, fantezia şi îndrăzneala în explorarea lexicului şi în făurirea imaginilor poetice. A desfăşurat o intensă activitate în lingvistică şi în lexicografie, precum şi pentru crearea unui teatru naţional. În limba română a apărut în 1958 un volum selectiv din opera lui Vörösmarty.

„**Vőrős Zászló**" *[vőröş zás-lo]* („Steagul roşu"), organ de presă în limba maghiară al Comitetului regional P.C.R. şi al Sfatului popular al regiunii Mureş-Autonomă Maghiară. Înfiinţat în decembrie 1949, a purtat, între octombrie 1951 şi august 1952, denumirea „Előre". Apare zilnic, la Tîrgu-Mureş.

Voroşilov, Kliment Efremovici (n. 1881), militant de seamă al P.C.U.S. şi al statului sovietic, mareşal al Uniunii Sovietice. Membru al P.C.U.S. din 1903. A luat parte la revoluţia burghezo-democratică din 1905—1907 şi la Revoluţia din Octombrie 1917. În timpul războiului civil din U.R.S.S. (1918—1920) a fost comandant al mai multor armate şi fronturi. În 1921 a fost ales membru al C.C. al P.C. (b) din Rusia. În 1934—1940 a fost comisar al poporului pentru apărare. În timpul celui de-al doilea război mondial a fost membru al Comitetului de Stat al Apărării, iar după război a fost vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri (1946—1953) şi preşedinte al Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. (1953—1960). A fost membru al Biroului Politic (1926—1952) şi al Prezidiului C.C. al P.C.U.S. (1952—1960).

Vorovski, Vaţlav Vaţlavovici (1871—1923), revoluţionar şi diplomat rus, unul dintre pionierii criticii literare marxiste în Rusia. A murit la Lausanne, ucis de un contrarevoluţionar rus. În articolele şi studiile sale critice, el a militat pentru aplicarea principiilor materialismului istoric la analiza fenomenului literar.

Vos, Cornelis (c. 1584—1651), pictor flamand. A pictat scene cu caracter religios („Adoraţia magilor") sau mitologic, dar mai ales portrete. Ca portretist ocupă un loc de seamă în şcoala flamandă a sec. al XVII-lea, fiind comparabil cu Rubens sau cu Van Dyck, prietenul său. Portretele sale de copii sau de grup se impun atît prin forţa şi armonia culorilor, cît şi prin dezinvoltura şi siguranţa tuşei. Desăvîrşit tehnician, a creat opere care s-au păstrat nealterate („Portretul artistului şi al familiei sale"; „Portretul unei doamne de condiţie").

Vosgi, masiv muntos situat în nord-estul Franţei, cuprins între Rin şi Moselle. **V.** sînt orientaţi de la sud la nord pe o lungime de circa 120 km. După peisajul geografic se pot împărţi în: *V. Joşi*, în nord, alcătuiţi din gresii, acoperiţi de păduri şi cu înălţimi reduse (300—600 m), şi *V. Înalţi*, formaţi pe roci cristaline, cu urme ale glaciaţiei cuaternare. Altitudinea maximă: 1 424 m (vîrful Guebwiller). Exploatări forestiere. Interes turistic.

Voss *[fos]*, Johann Heinrich (1751—1826), scriitor iluminist german. Admirator consecvent al revoluţiei franceze, **V.** a luptat împotriva absolutismului feudal, obscurantismului catolic şi romantismului mistic. Scrierile sale oglindesc tablouri realiste ale contradicţiilor sociale ale timpului („Idilele", 1785; trilogia „Iobagii", „Alinaţii", „Eliberaţii") şi aspecte idilizante ale mediului mic-burghez („Luisa", 1795). Partea cea mai valoroasă a operei sale, tălmăcirile din Shakespeare, Homer, Hesiod, Aristofan, Virgiliu, Ovidiu şi Horaţiu, a mijlocit o bună cunoaştere a culturii antice şi a constituit o sursă a clasicismului german.

Vossler *[fóslər]*, Karl (1872—1949), romanist german. A fost profesor la Universitatea din München. Este şeful aşa-numitei şcoli lingvistice idealiste, care acordă cea mai mare importanţă, în dezvoltarea limbii, spiritului limbii şi elementului individual; după **V.**, inovaţiile în limbă provin de la indivizi izolaţi şi se dezvoltă în sînul unei comunităţi. Op. pr.: „Pozitivismul şi idealismul în lingvistică" (1904), „Limba ca forţă creatoare şi ca evoluţie" (1905), „Cultura Franţei în lumina evoluţiei limbii ei" (1913), „Spirit şi cultură în limbă" (1925). A publicat şi numeroase studii asupra literaturilor popoarelor romanice, mai ales asupra celei italiene.

Vostokov, Aléksandr Hristoforovici (1781—1864), lingvist şi filolog rus, întemeietor al lingvisticii ruse şi al gramaticii comparate a limbilor slave prin lucrarea sa fundamentală „Consideraţii asupra limbii slave" (1820). A publicat o „Descriere a manuscriselor ruse şi slave aflate la Muzeul Rumeanţev" (1842), indispensabilă şi azi pentru paleografia rusă, şi în 1843 prima ediţie ştiinţifică a „Evangheliei lui Ostromir" (text din 1056—1057).

vot (lat. *votum* „dorinţă"; DR.) **1.** *Drept de vot*, drept recunoscut cetăţenilor de a-şi exprima, prin folosirea unui buletin de vot, voinţa de a alege reprezentanţi în organele reprezentative (centrale sau locale). În Republica Socialistă România, *d. de v.* este universal, egal, direct şi secret. Votul este *universal*, deoarece este recunoscut fără nici o restricţie oricărui cetăţean care a împlinit o anumită vîrstă, cu excepţia debililor mintali şi a celor lipsiţi de acest drept prin hotărîre judecătorească; este *egal*, din cauză că este recunoscut tuturor cetăţenilor în aceleaşi condiţii; el se exercită *direct*, deoarece poate fi exprimat numai personal; şi *secret*, deoarece se exercită luîndu-se toate măsurile de garanţie pentru a nu se afla pe cine a votat alegătorul. **2.** Mod de adoptare a hotărîrilor de către organele de stat colegiale, de către organizaţiile obşteşti etc. **3. a)** *Vot deliberativ*, vot al cărui rezultat este obligatoriu. **b)** *Vot consultativ*, vot al cărui rezultat nu este obligatoriu, reprezentînd o formă de sprijin dată activităţii unui organ de stat sau unei organizaţii obşteşti. **c)** *Vot deschis*, vot care se exprimă public. **d)** *Vot secret*, vot care se exprimă prin bile sau prin buletine. **4.** *Vot de încredere*, vot prin care parlamentul se declară de acord cu politica sau cu un act al guvernului. **5.** *Vot de neîncrede-*

re, vot prin care parlamentul se desolidarizează de politica sau de un act al guvernului, avînd ca efect demisia acestuia.

votív, obiect realizat sau oferit în urma unei promisiuni făcute divinității (ex. monedele romane bătute în sănătatea împăratului, jocuri sportive, slujbe religioase, tablouri **v.**).

Vouet *[vué]*, Simon (1590—1649), pictor francez. A locuit mai multă vreme la Roma. A decorat plafoanele și panourile palatelor Luvru, Luxemburg și Saint-Germain, introducînd un stil vizibil influențat de continuatorii lui Rafael și pe care el a căutat să-l transmită elevilor săi: Le Sueur, Le Brun, Mignard. Prin inovațiile sale, el marchează un moment hotărîtor în orientarea artei franceze. A fost și un apreciat portretist.

vrábie *(Passer)*, gen de pasăre sedentară din ordinul paseriformelor, cu cioc conic, scurt, cu coadă destul de lungă și trunchiată; spatele este de culoare brună cu dungi negre, iar pîntecele cenușiu. La noi trăiește atît *v. de casă (Passer domesticus)*, cît și *v. de cîmp (Passer montanus)*.

vrac (TEHN.), mod de depozitare și de transport în grămezi neordonate și fără ambalaj al unor materiale sub formă de pulbere, granule sau bucăți.

Vraca, George (1896—1964), actor român, artist al poporului. Născut la București. A absolvit cursurile Conservatorului de artă dramatică. S-a remarcat în interpretarea unor roluri principale din repertoriul clasic și modern, universal și național („Hamlet", „Visul unei nopți de vară", „Cum vă place", „Negutătorul din Veneția", „Macbeth", „Richard al III-lea" de Shakespeare, „Din jale s-a întrupat Electra" de Eugen O'Neil, „Vlaicu-Vodă" de Al. Davilla, „Fîntîna Blanduziei" de V. Alecsandri ș.a.). Interpretările lui G. Vraca excelau prin adîncimea înțelegerii rolului, distincția și eleganța ținutei, gestica sobră și dicțiunea exemplară. A fost director de teatru, animator, conducător de colective artistice. Ca actor de cinematograf s-a remarcat în filmul „Tudor". Laureat al Premiului de stat.

G. Vraca

vraconián (STRAT.), subetaj de la baza cenomanianului, considerat de unii autori ca alcătuind partea superioară a albianului. Depozitele **v.** sînt caracterizate prin anumite specii de amoniți, belemniți, lamelibranhiate etc. În Republica Socialistă România există în bazinul Babadag și în sudul Dobrogii, în Carpații Orientali, în Banat și în Munții Metaliferi etc.

Vrancea, vechi ținut românesc, situat în *Țara Vrancei*, denumit așa de către slavi, poate din pricina pădurilor de brad; înseamnă „țara neagră". Populată cu sate de răzeși, a fost multă vreme în timpul evului mediu o regiune care se bucura de o oarecare autonomie, conducîndu-se după *obiceiul pămîntului*. Domnul Moldovei avea în **V.** un dregător special, *vornicul de Vrancea*, subordonat starostelui de Putna.

Vrancei, *Munții* ~, munți în Carpații de la curbură, între văile Zăbalei la sud și Oituzului la nord, masivul Lăcăuț la vest și depresiunea Țara Vrancei la est. Sînt alcătuiți din gresii, marne și conglomerate aparținînd flișului și sînt fragmentați de văi adînci în masive și culmi: masivul Coza (1 629 m), culmea Zboina Frumoasă (1 657 m), masivul Zboina Neagră (1 374 m) și Măgura Cașinului (1 164 m).

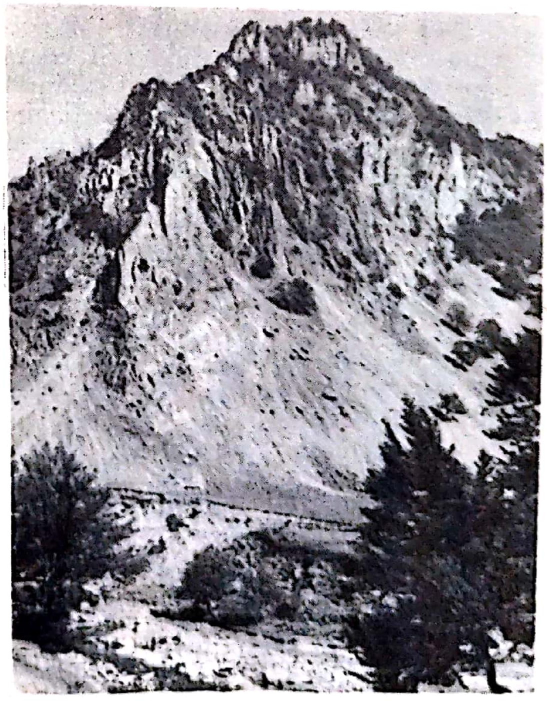

Vedere din Munții Vrancei

Vranghel, Ferdinand Petrovici (1796—1870), navigator și explorator rus. A condus o expediție care a cercetat țărmul nord-estic al Siberiei (1820—1824); a făcut o serie de observații de teren în Kamciatka și Alaska.

Vranghel, insulă sovietică în Oceanul Înghețat, situată între Marea Siberiei de Est și Marea Ciukotka, despărțită de continent prin strîmtoarea De Long. Suprafața: 7 300 km². Relief muntos în partea centrală, iar pe țărm cîmpii litorale. Altitudinea maximă: 1 100 m. Vegetație de tundră.

Vranghel, Piotr Nikolaevici (1878—1928), baron rus, general țarist. A condus armatele contrarevoluționare din Ucraina de sud și din Crimeea în timpul războiului civil (1920). Trupele sale au fost zdrobite complet de către Armata Roșie în noiembrie 1920.

Vrănceanu, Gheorghe (n. 1900), matematician român, profesor la Universitatea din București, membru al Academiei Republicii Socialiste România. Are lucrări în domeniile: analizei matematice (a dat o nouă demonstrație teoremei pregătitoare a lui Weierstrass și

Gh. Vrănceanu

a utilizat-o în studiul stabilității sistemelor mecanice), geometriei diferențiale, privind spațiile neolonome introduse de el în 1926, spațiile cu conexiune afină, grupurile de olonomie ale spațiilor cu conexiune afină, spațiile Riemann, spațiile cu conexiune proiectivă, spațiile parțial-proiective, spațiile cu conexiune conformă, grupurile de automorfisme, proprietățile topologice ale spațiilor cu conexiune afină constantă, proprietățile globale ale grupurilor Lie, invarianții ecuațiilor cu derivate parțiale de ordinul al doilea (teorema lui Vrănceanu), teoriei relativității generalizate (a dat o teorie unitară a cîmpului, plecînd de la o hipersuprafață neolonomă V_5^4). Este creatorul școlii de geometrie diferențială globală din București. Op. pr.: „Spațiile neolonome" (1936), „Curs de geometrie analitică și proiectivă" (2 vol., 1943, 1945), „Lecții de geometrie diferențială" (3 vol., traduse și în limbile franceză și germană, 1951—1960). Laureat al Premiului de stat.

Vrchlický *[vîrhlițchi]*, Jaroslav (1853—1912), poet, dramaturg și critic literar ceh. În poezia lui **V.**, influențată de romantismul francez, se întîlnesc două tendințe contrare: încrederea în om și în viață („Vise de fericire", 1876; „Patria mea", „Balade sătești") și neîncrederea pesimistă izvorîtă din neputința adaptării la condițiile societății în care a trăit și pe care nu o dată a denunțat-o cu amărăciune („Din adîncuri", 1875; „Sfinxul", „Ce a dat viața" ș.a.). Varietatea tematică, stilul sever și maiestuos, ampla cadență a versurilor caracterizează creația lui **V.**

vréme (METEOR.), stare a atmosferei la un moment dat și într-un loc determinat, caracterizată prin totalitatea elementelor meteorologice (temperatură, presiune, umiditate atmosferică, nebulozitate, precipitații, vînt etc.). Este determinată de radiația solară și de circulația maselor de aer.

„Vremea", revistă socială și culturală, apărută la București între 23 februarie 1928 și 6 septembrie 1944, sub direcția lui Vladimir Al. Donescu. **V.** a publicat alături de articole politice, economice, sociologice, versuri și proză, cronici literare, dramatice, plastice etc. Din 1938 revista a căpătat o orientare profascistă.

vríe (AV.), mișcare de rotație a unui avion în jurul unei axe verticale. **V.** poate fi *normală*, cînd axa longitudinală a avionului este verticală ori aproape verticală, sau *plată* (reprezentînd o mișcare anormală și periculoasă a avionului), cînd axa longitudinală a avionului formează cu orizontala un unghi mai mic de 45°.

Vries *[vri:s]*, Hugo de (1848—1935), botanist olandez. A fost profesor la universitățile din Amsterdam și din Würzburg. A emis ipoteza după care substratul material al eredității îl constituie *pangenele*, particule ipotetice localizate în celulă, independente de restul organismului și de condițiile de mediu; ca urmare a acestui fapt, **V.** neagă ereditatea caracterelor dobîndite. După **V.**, la baza procesului de evoluție stau mutațiile, prin care apar brusc specii noi. Teoria lui **V.**, numită *teorie mutaționistă*, are un pronunțat caracter metafizic și este în prezent abandonată.

Vries *[vri:s]*, Theun de (n. 1907), scriitor olandez progresist, militant socialist. A scris romane de atitudine critică, cu tematică din istoria politică sau culturală a Olandei („Rembrandt", 1931; „Libertatea poartă haină roșie", 1945; „Omoară lupii, păstorule!", 1946; „O stafie umblă prin Europa", 1948, trad. rom.: „Fata cu părul roșu", 1956, trad. rom.; „Cîntec de nuntă pentru Swaantje", 1956; „Motetul cardinalului", 1962). Premiul național olandez pentru literatură (1963).

Vrînceanu, Spiridon (1892—1916), militant al mișcării muncitorești din România, muncitor în transporturi. La 13 iunie 1916, în timpul demonstrației din Galați împotriva războiului imperialist dezlănțuit de marile puteri, a fost împușcat împreună cu mai mulți muncitori de către polițiști.

Vrubel, Mihail Aleksandrovici (1856 - 1910), pictor rus. A fost membru al Academiei de artă. Dotat mai ales ca decorator, **V.** s-a impus de la începutul creației sale prin desenul remarcabil, prin bogata fantezie și printr-un cromatism strălucitor („Poveste orientală", „Întîlnirea Anei Karenina cu fiul ei"). După 1890, în opera sa se resimte o puternică depresiune sufletească, exprimată prin teme inspirate mai ales din literatură, care subliniază drama singurătății („Demonul", „Liliacul", „Spre noapte" etc.), învăluite într-o atmosferă romantică, de vrajă și de poezie, transmițătoare de neliniște și realizate prin intermediul unei tușe agitate.

vtori- (în evul mediu în țările române), element de compunere slav, care, adăugat unei titulaturi, arăta gradul unuia dintre subalternii dregătorului; înseamnă „al doilea" (ex. *vtorilogofăt*, *vtorispătar*, *vtoripaharnic* etc.).

vu (TELEC.), unitate de măsură a volumului semnalelor audio în telecomunicații, egală cu volumul unui semnal care determină la vumetru aceeași deviație ca și o undă sinusoidală al cărei nivel este un decibel față de volumul de referință standard.

Vucetici, Evgheni Viktorovici (1908), sculptor sovietic. De timpuriu a manifestat o înclinare deosebită pentru compozițiile monumentale, pentru formele viguroase și pentru portretistică. Creator fecund, **V.** este autorul unui mare număr de lucrări reprezentative ale sculpturii sovietice: „Monumentul ostaşului sovietic", din Berlin, „Să transformăm săbiile în pluguri", „Monumentul generalului M.A. Efremov" etc.

Tr. Vuia

Vuia, Traian (1872—1953), inventator român. A urmat temporar cursurile Şcolii politehnice şi apoi pe cele ale Facultăţii de drept din Budapesta, obţinînd în 1901 titlul ştiinţific de doctor în ştiinţe juridice. Preocupat de problema realizării zborului mecanic, a plecat în 1902 la Paris, unde s-a ocupat de studiul construcţiei aeronavelor mai grele decît aerul. Între 1903 şi 1906 a conceput şi a construit un avion monoplan cu cadru din ţevi de oţel, cu aripi de pînză de in impermeabilizată, întinsă pe un schelet metalic şi avînd forma aripilor liliacului, echipat cu motor cu anhidridă carbonică, cu o singură elice şi cu tren de aterizare prevăzut cu roţi pneumatice. La 18 martie 1906, la Montesson, Vuia a efectuat cu acest avion primul zbor din lume realizat exclusiv cu mijloacele proprii de bord ale aparatului. În continuarea preocupărilor sale în domeniul zborului mecanic, între 1918 şi 1922 a conceput şi a construit două tipuri de elicoptere. În 1925 a realizat un generator de abur original, cu circulaţie forţată unică, cu presiune şi temperatură înalte şi cu un randament termic ridicat. În timpul celui de-al doilea război mondial a fost preşedintele *Frontului naţional român din Franţa* al luptătorilor antifascişti.

Vuillard */vüiár/*, Jean Edouard (1868—1940), pictor, desenator şi decorator francez, unul dintre principalii reprezentanţi ai nabismului. Opera sa capitală este decoraţia teatrului Champs Elysées. A pictat portrete („Theodore Duset", „Siga Kapferer" etc.), flori, naturi moarte etc., într-un colorit delicat, interioare intime, de o rafinată subtilitate.

vulcán, formaţie geologică, reprezentînd de cele mai multe ori o proeminenţă de formă conică, formată prin erupţia la suprafaţa Pămîntului a lavelor, cenuşelor, bombelor şi gazelor dintr-un focar cu topituri magmatice aflate în adîncime. Se disting: *v. activi*, care continuă să erupă în zilele noastre sau au erupt într-o perioadă apropiată, şi *v. stinşi*, a căror activitate a încetat cu multe milenii în urmă. După modul de manifestare a erupţiei se disting următoarele tipuri de **v.**: a) *tip islandic*, cu erupţii liniare de lave fluide bazice, neînsoţite de explozii; b) *tip hawaian*, cu erupţii centrale liniştite de lave fluide bazice; c) *tip strombolian*, cu erupţii de lave fluide bazice, însoţite de explozii ritmice ale gazelor care aruncă bombe vulcanice; d) *tip vulcanian*, cu erupţie de lave vîscoase care se consolidează uneori în coşul vulcanic, fiind apoi expulzate sub formă de cenuşă, lapili şi bombe vulcanice prin explozii puternice ale gazelor; e) *tip peleean*, cu erupţie de lavă foarte vîscoasă, care se ridică în crater sub forma unui stîlp; f) *tip Bandai-San*, cu explozii foarte puternice, care aruncă în aer vechiul aparat vulcanic etc. În cazul cînd **v.** este situat pe fundul unei mări sau al unui ocean, produsele activităţii vulcanice submarine (lave, bombe, cenuşă etc.) suferă o serie de transformări fizico-chimice în raport cu erupţiile vulcanice de la suprafaţă, ceea ce le schimbă structura şi compoziţia. Unii **v.** submarini se pot ridica deasupra apei, dînd astfel naştere unor insule vulcanice. **V.** actuali se găsesc în special în Oceanul Pacific (ex. Mauna Loa şi Kilauea), mai puţin în Marea Mediterană (Etna şi Vezuviul) sau în alte regiuni. Pe teritoriul Republicii Socialiste România se găsesc **v.** stinşi, de tip mixt strombolian şi vulcanian, în lanţul vulcanic Perşani, Harghita-Călimani-Oaş, precum şi în Munţii Apuseni. De activitatea acestor **v.** este legată formarea multor zăcăminte de minereuri din regiunile miniere Baia Mare, Brad, Săcărîmb, Zlatna ş.a. **V.** şi aparat vulcanic. — *V. noroios*, ridicătură de formă conică, numită impropriu *vulcan*, formată prin erupţia la suprafaţa Pămîntului a gazelor degajate dintr-un zăcămînt de hidrocarburi care au antrenat nămol (ex. *v.n.* de la Policiori, reg. Ploieşti).

Vulcan, oraş raional în reg. Hunedoara, situat pe valea Jiului de Vest, subordonat administrativ oraşului regional Petroşeni. 21 620 loc. (1965). Centru minier (huilă).

Vulcan v. **Hefaistos.**

Vulcan, Iosif (1841—1907), scriitor şi publicist român. S-a născut la Holod (raionul Beiuş). A studiat dreptul la Budapesta. A fost membru al Academiei Române. Ca scriitor, este autorul a numeroase versuri, nuvele, romane, piese de

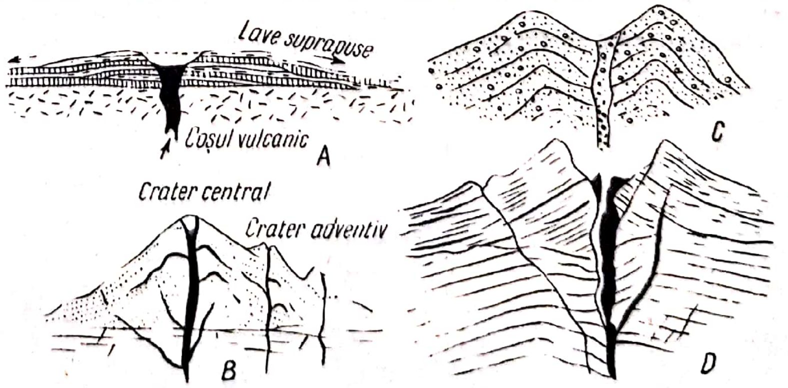

Vulcani: *A* — tip hawaian; *B* — tip strombolian; *C* — tip exploziv; *D* — tip mix:

teatru („Poezii", 1866; „Lira mea", 1882, „Ştefan-vodă cel Tînăr", 1893 etc.), de inspiraţie patriotică, erotică şi socială. Animator al culturii româneşti transilvănene, a fost iniţiatorul şi preşedintele Asociaţiei pentru întemeierea unui teatru românesc în Transilvania şi a înfiinţat mai multe reviste („Umoristul", „Gura satului", „Şezătoarea"), cea mai însemnată dintre ele fiind periodicul „Familia", pe care l-a condus timp de mai multe decenii, obţinînd colaborarea unor scriitori de seamă ai epocii şi în care a debutat şi Eminescu.

I. Vulcan

„Vulcan" - Bucureşti, *Uzina ~*, unitate constructoare de maşini. A luat fiinţă în anul 1904. În anii puterii populare, uzina a fost modernizată şi mult extinsă. Produce instalaţii termoenergetice, instalaţii tehnologice pentru industria petrolieră, chimică, siderurgică, alimentară şi a materialelor de construcţii şi alte produse.

vulcanísm, totalitatea proceselor geologice legate de erupţia pe suprafaţa Pămîntului a unor topituri magmatice sub formă de lavă, bombe, cenuşe şi gaze vulcanice etc. **V.** se manifestă în prezent în regiunile în care se continuă mişcările scoarţei terestre, care duc la formarea lanţurilor muntoase (ex. regiunea din jurul Oceanului Pacific şi regiunea mediteraneană), precum şi în regiunile cu fracturi importante ale scoarţei Pămîntului (ex. regiunea est-africană). V. şi vulcan.

vulcanizáre (CHIM.), operaţie de modificare a structurii cauciucului, prin care acesta trece dintr-o stare relativ plastică într-o stare elastică. Se execută prin încălzirea cauciucului cu un agent de **v.** la 130—160°C. Prin **v.** cauciucul devine insolubil în solvenţii obişnuiţi ai cauciucului nevulcanizat şi îşi păstrează proprietăţile elastice în limite mai largi de temperatură. Dintre agenţii de **v.**, cel mai utilizat este sulful. Un rol important îl au acceleratorii de **v.**, mai ales cei organici (ex. mercaptobenztiazolul), care, adăugaţi în cantităţi mici în procesul de **v.**, micşorează durata operaţiei, permit coborîrea temperaturii de lucru etc.

Vulcano, insulă italiană din Arhipelagul Liparelor, situat în sudul Mării Tireniene, formată din trei conuri vulcanice ridicate deasupra nivelului mării. Suprafaţa: circa 30 km^2. Altitudinea maximă: 386 m. După erupţiile din 1888 şi 1890 se află în stadiul de fumarolă.

vulcanocárst, carst format pe roci eruptive, reprezentat prin forme de suprafaţă (lapiezuri, alveole, doline etc.) şi prin forme de adîncime (grote cu stalactite şi stalagmite, draperii etc.), rezultat în urma acţiunii de dizolvare a feldspatului plagioclaz din rocile eruptive de către apele meteorice. În accepţia ştiinţifică de carst, fenomenul **v.** din masivul Căliman (grotele Haosului, Ruinelor şi Palatul de Ciocolată), dezvoltat în piroclastite intens silicifiate, este unic în lume.

vulcanologíe, ramură a ştiinţelor geologice care studiază fenomenele vulcanice actuale şi pe cele care au avut loc în trecutul geologic al Pămîntului. Studiile de **v.** urmăresc prevederea principalelor erupţii vulcanice, descoperirea zonelor în care s-au acumulat substanţe minerale utile ca rezultat al activităţii vulcanice, stabilirea posibilităţilor de utilizare în scopuri practice a energiei termice a vulcanilor etc.

Vulgata (lat. *vulgus* „popor, mulţime"), traducerea latină a Bibliei, făcută de „părintele bisericii" Ieronim între anii 390 şi 405 şi recunoscută oficial de biserica romano-catolică. Ieronim a tradus „Vechiul testament" din ebraică, iar „Noul testament" din greacă.

Vulpăşeşti, sat de olari din regiunea Bacău, care produce o ceramică nesmălţuită, de veche tradiţie ca tehnică şi formă. Exclusiv neagră în trecut, ceramica de **V.** este astăzi şi neagră, şi roşie, diferenţele de culoare provenind din felul deosebit de ardere. Olarii din Vulpăşeşti aprovizionează cu vase un mare număr de sate din preajma Romanului şi a Bacăului.

vúlpe (*Vulpes vulpes*), specie de mamifer carnivor din familia canidelor, cu botul îngust, urechile ascuţite, coada lungă şi stufoasă. Blana este de culoare roşcată. Se hrăneşte mai ales cu şoareci, mai rar cu iepuri şi cu păsări, iar în timpul verii chiar şi cu vegetale. Trăieşte şi la noi prin păduri. — *V. argintie*, specie de vulpe cu blană neagră şi cu luciu argintiu; a fost obţinută, pe calea selecţiei, din specia *Vulpes fulvus* din Canada.

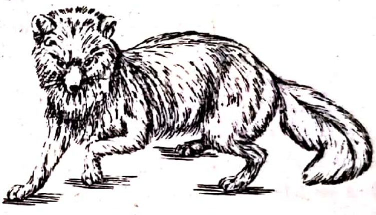

Vúlpe argintie

vulpe-de-máre (*Raja clavata*), specie de peşte din familia raidelor, lung de 0,70—1,5 m şi avînd greutatea de 5—8 kg, cu corpul puternic turtit şi lăţit dorsoventral, de formă rombică, acoperit cu plăci osoase prevăzute cu cîte un spin. Trăieşte în Marea Neagră pînă la adîncimea de 25—45 m. Din ficatul **v.-de-m.** se extrage vitamina A şi un ulei folosit în industrie.

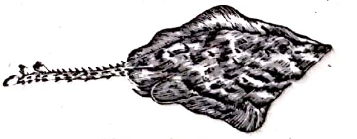

Vulpe-de-mare

vúltur (ZOOL.), nume dat unor specii de păsări răpitoare de zi, mari, cu aripi lungi, cu picioare puternice, dar cu gheare slabe şi neascuţite, inapte pentru prinderea unei prăzi vii. Capul şi gîtul sînt de obicei golaşe, iar ciocul lung, foarte

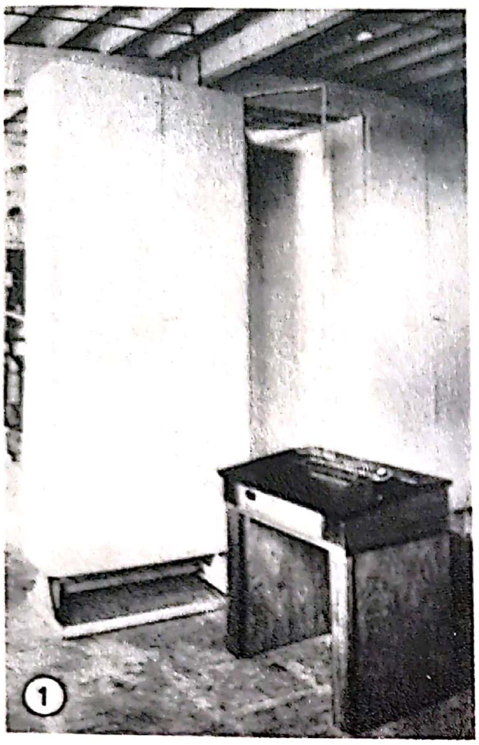
①

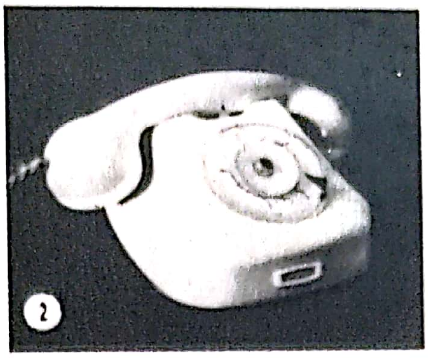
②

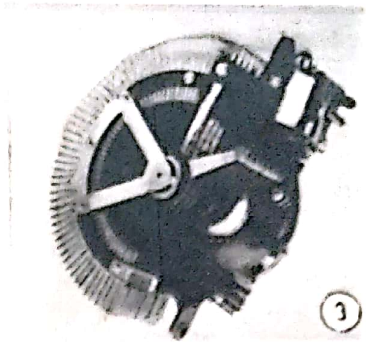
③

1. Centrală telefonică automată; 2. post telefonic; 3. căutător de linii; 4. echipament pentru comutație statică (optimizator) — fabricate la Uzina «Electromagnetica»
5. Teleimprimator
6. Radioreceptoare cu tuburi electronice fabricate la Uzina „Electronica"

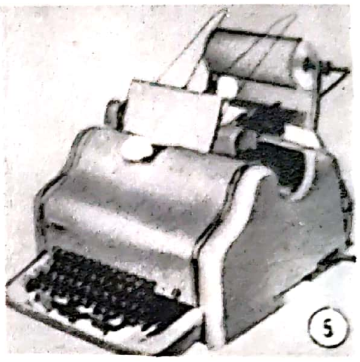
⑤

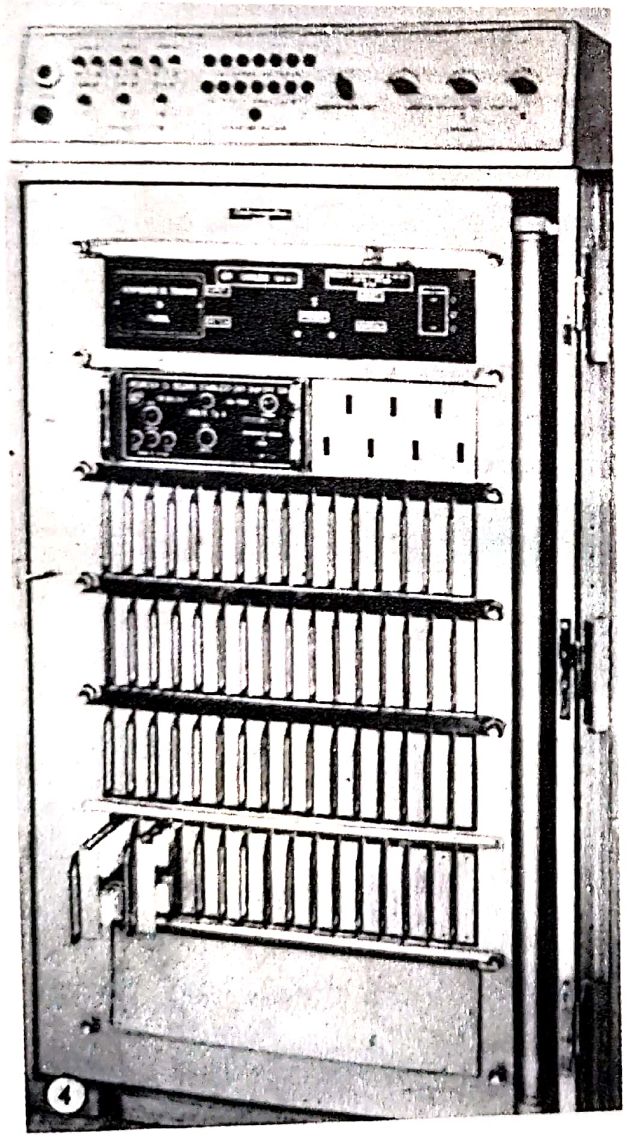
④

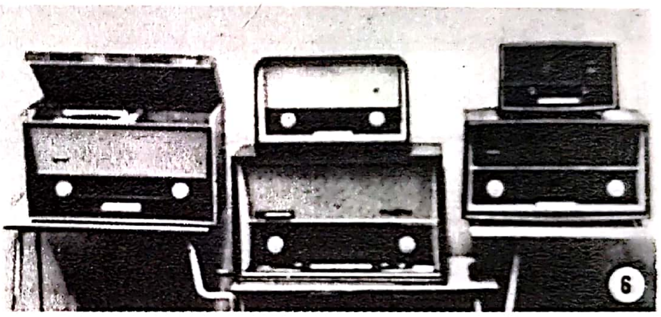
⑥

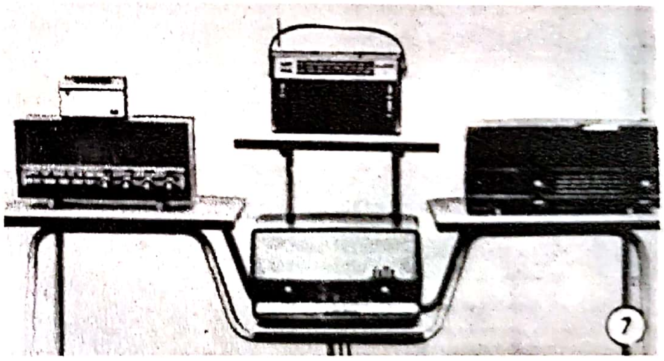
⑦

7—8. Radioreceptoare tranzistorizate și televizoare fabricate la Uzina „Electronica"

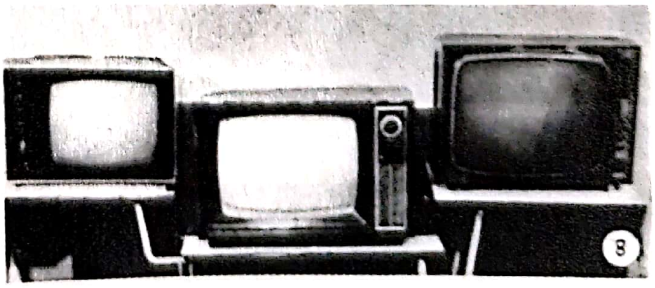
⑧

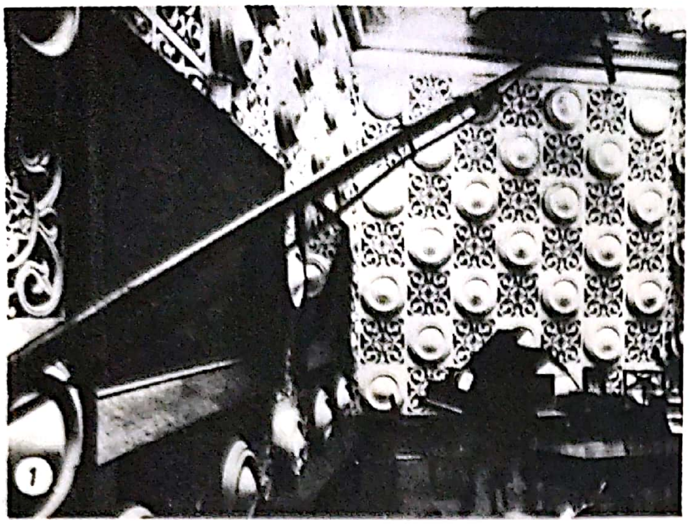

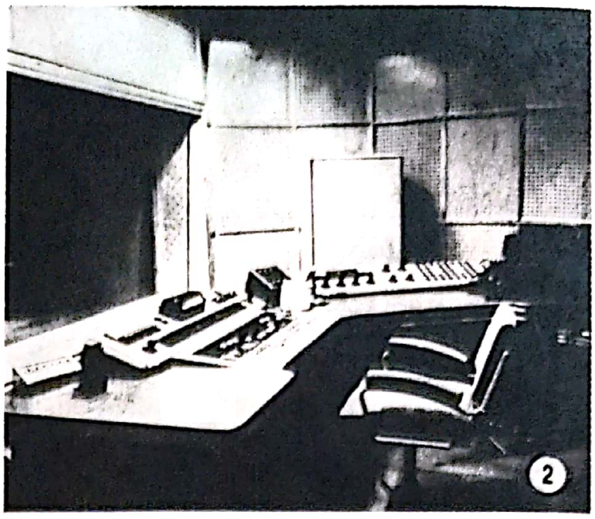

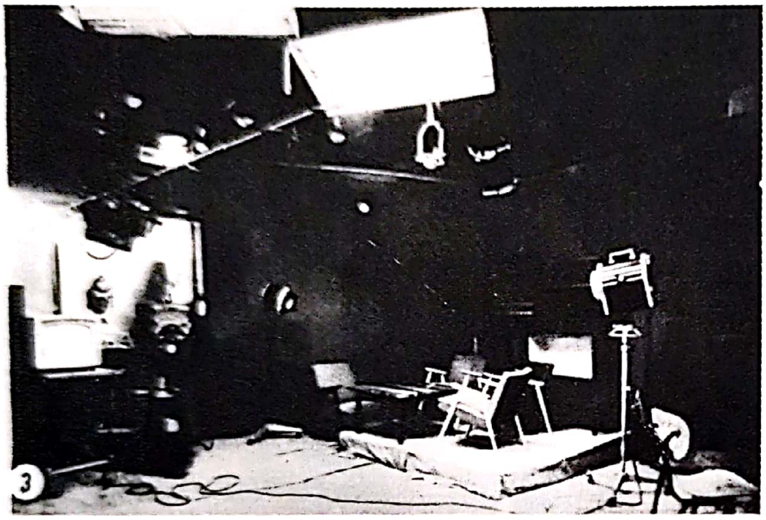

1. Studio de radiodifuziune sonoră
2. Cameră de regie tehnică pentru radiodifuziune sonoră
3. Studio de televiziune

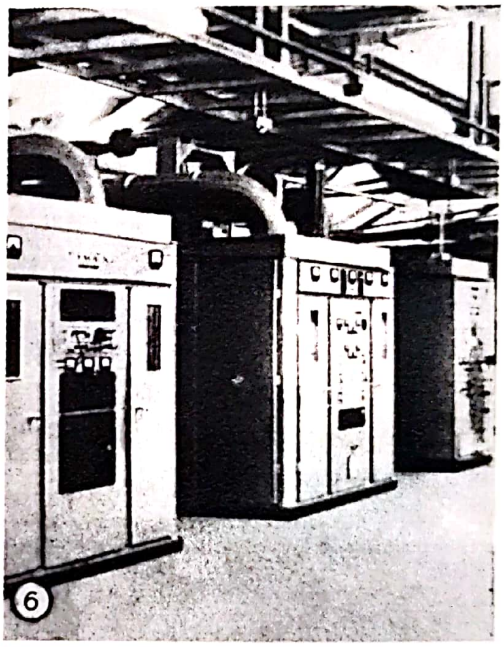

4—5. Staţiune de emisie pentru televiziune
6. Radioemiţător
7. Cameră de regie tehnică pentru televiziune

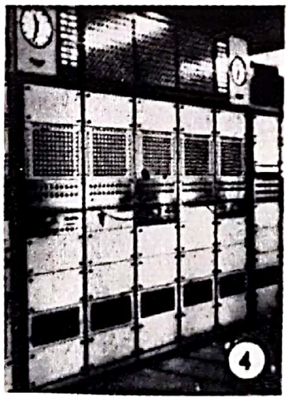

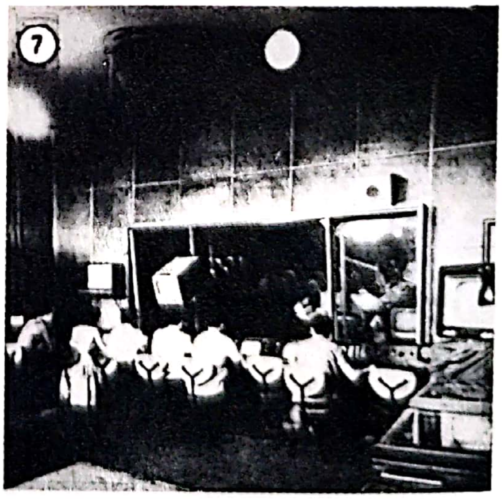

ascuțit și mult încovoiat în jos. Se hrănesc mai ales cu cadavre. — *V. negru (Aegypius monachus)*, specie de vultur cu lungimea de 110 cm și anvergura aripilor de 220 cm, cu penele de culoare brună-întunecat, aproape neagră. Cîteva perechi cuibăresc în Carpați și în Munții Dobrogii. — *V. sur* (sau *pleșuv*) *(Gyps fulvus)*, specie de vultur cu aproape aceleași dimensiuni ca și vulturul negru, cu penele de culoare brună-cenușie-roșcată, mai deschisă pe fața ventrală. — *V. pescar (Pandion haliaëtus)*, specie de vultur cu partea dorsală de culoare brună-închis și cea ventrală albă. Se hrănește cu pești.

vulturícă (BOT.; *Hieracium*), gen de plante erbacee perene, păroase, cu peri simpli, stelați sau glanduloși și cu flori galbene, rareori portocalii, dispuse în inflorescențe terminale. Unele specii sînt stolonifere (ex. *Hieracium pilosella, Hieracium auricula* etc.). Crește prin locuri înierbate uscate, prin tufărișuri însorite, prin păduri și în munți.

Vulturilor, *Lacul* ~, lac (0,6 ha) de origine nivală (provenind din zăpezi), situat în Munții Buzăului, în masivul Siriu. Adîncimea maximă: 2 m. Lacul vulturilor mai este cunoscut și sub numele de *Lacul Siriu.*

Vulturul (ASTR.), constelație ecuatorială care se vede vara pe cerul de seară. Steaua sa cea mai strălucitoare, Atair sau Altair, este de 10 ori mai strălucitoare decît Soarele, se află la distanța de circa 16 ani-lumină și are mărimea stelară 0,8.

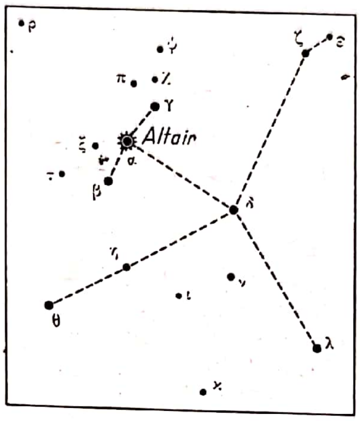

Constelația Vulturul

vúlvă (ANAT.), segmentul extern al aparatului genital feminin.

vumétru (TELEC.), instrument electric de măsură a volumului semnalelor audio, compus dintr-un voltmetru magnetoelectric cu redresor. Este etalonat în *vu* pentru a indica nivelul în decibeli față de unda sinusoidală standard. V. și volum.

Vurgun, Samed (1906—1956), poet sovietic azerbaidjan, promotor al poeziei azerbaidjene noi. În poezia sa (vol. „Jurămîntul", 1930; poemele „26", 1935; „Negrul vorbește", 1948; „Cărțile arse", 1947) și în drama lirică-eroică („Vaghil", 1937; „Hanlar", 1939), **V.** a îmbinat căldura lirismului intim cu patosul romantic revoluționar.

Vvedenski, Nikolai Evghenievici (1852—1922), fiziolog rus. A fost profesor la Universitatea din Petersburg. A studiat fenomenele de inhibiție la nivelul sistemului nervos. Inhibiția este, după el, un proces activ, strîns legat de procesul de excitație, o formă specială a excitației însăși. **V.** a creat noțiunea de *parabioză*. În lucrările sale a dezvoltat vederi evoluționiste înaintate asupra proceselor fiziologice și biologice.

W

w *[dublu ve]*, literă existentă în alfabetul mai multor limbi moderne care folosesc alfabetul latin (limbile germanice, polonă etc.); nu face parte din alfabetul limbii române, dar apare în cuvinte străine care păstrează grafia limbii de origine (ex. *watt, whisky, wolfram*) şi în nume proprii străine (ex. *Wagner, Washington, Basedow, Wrocław*). Se citeşte diferit după limba din care provine cuvîntul respectiv (în general *v* în cuvintele de origine germană şi *u* semivocalic în cele de origine engleză).

Waage *[vó:gə]*, Peter (1833—1900), chimist norvegian. A fost profesor la Universitatea din Oslo. În 1864—1867, împreună cu C.M. Guldberg, a descoperit *legea acţiunii maselor*.

Wachmann, Eduard (1836—1908), dirijor, profesor şi compozitor român, unul dintre înaintaşii muzicii noastre naţionale. A studiat la Viena şi la Paris. S-a întors apoi în ţară şi a ocupat diverse funcţii: dirijor de teatru (Craiova, Bucureşti), prim-dirijor al Societăţii Filarmonice din Bucureşti, la conducerea căreia a pus bazele vieţii noastre concertist-simfonice (1866—1906), profesor şi director la Conservatorul din Bucureşti. A compus vodeviluri, muzică corală, lucrări cu caracter didactic, piese instrumentale ş.a.

Eduard Wachmann

Wachmann, Ioan Andrei (1807—1860), compozitor, profesor şi animator al vieţii muzicale româneşti. A iniţiat forme de învăţămînt muzical şi a colaborat cu C. Caragiale la alcătuirea unei trupe româneşti de teatru muzical. A compus cîteva zeci de operete şi vodeviluri („Triumful amorului", „Pepelea", „Iudita şi Olofern", „Zamfira", „Mihai Viteazul la Călugăreni" ş.a.). **W.** a cules muzică populară şi a scris un tratat teoretic („Principiuri generale de musică europeană modernă", 1846).

Wad Medani, oraş în estul Sudanului, situat pe malul stîng al Nilului Albastru. 53 680 loc. (1961). Port fluvial, nod feroviar şi centru comercial (pentru desfacerea bumbacului).

Wagner, Anselm (1766—1806), pictor român din Banat, de origine germană. A studiat la Timişoara, apoi la Viena, după care a lucrat în mai multe oraşe transilvănene (Sibiu, Cluj). În istoria artei bănăţene, **W.** figurează ca primul pictor laic. Portretist, a reprezentat, în ulei sau în miniatură pe fildeş, figuri de burghezi şi de aristocraţi („Doamna Zsombory", „Contele Toldy" ş.a.), care, cu toate inegalităţile execuţiei, se remarcă prin acuitatea observaţiei psihologice. A executat şi compoziţii de gen.

Wagner, Max Leopold (1880—1962), lingvist german, specialist în romanistică. A fost profesor la universităţile din Berlin, Roma, Coimbra şi Illinois, membru al unor academii din Italia şi din Germania. Cunoscător a numeroase limbi, s-a ocupat îndeosebi de limba sardă şi de domeniul iberoromanic (mai ales de iudeospaniolă şi de spaniola americană), apoi de argourile unor limbi romanice şi neoromanice. Op. pr.: „Viaţa rurală a Sardiniei oglindită în limba ei" (1921), „Caracterele generale ale iudeospaniolei din Orient" (1930), „Limba şi dialectele Americii spaniole" (1949), „Limba sardă. Istoria, structura, spiritul" (1950), „Dicţionar etimologic sard" (1957—1962).

Wagner, Richard (1813—1883), mare compozitor, dramaturg, dirijor, teoretician al artei şi eseist german, unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai romantismului muzical. S-a născut la Leipzig într-o familie de actori. A studiat la Dresda şi la Leipzig. A călătorit mult, cunoscînd metropolele şi principalele centre muzicale europene, fie ca muzician, fie ca refugiat politic, urmărit de poliţie pentru ideile sale republicane, fie peregrinînd, uneori în condiţii aventuroase, sub urmărirea creditorilor. Geniul său muzical s-a relevat şi s-a format sub influenţa muzicii lui Weber, Mozart şi în special a simfonismului lui Beethoven. Operele sale „Dragostea interzisă“ (1836), „Rienzi“ (1840), „Vasul fantomă“ (sau „Olandezul zburător“, 1841), „Tannhäuser“ (1845) şi „Lohengrin“ (1848) l-au impus în viaţa artistică. Fire orgolioasă şi egocentrică, **W.** a avut o existenţă agitată, inconsecventă. Creaţia sa, rod al unui temperament şi al unei fantezii înflăcărate, cu veleităţi mesianice, a împins revoluţia romantică pînă la ultimele ei consecinţe. Sub influenţa lui Feuerbach şi Heine a adoptat ideile republicane ale mişcării Tînăra Germanie. Dar după înfrîngerea revoluţiei din 1848, influenţa operelor lui Schopenhauer, Nietzsche şi Gobineau, precum şi schimbarea condiţiei sale sociale ca favorit al regelui Ludovic al II-lea al Bavariei l-au făcut să adere la pangermanismul rasist. Această ipostază de apostol al unei religii politico-artistice a fost exploatată ulterior de ideologia nazistă. Ideile sale sînt cuprinse în numeroase eseuri despre muzică, teatru, politică, religie şi despre corelaţia lor, dintre care mai importante sînt „Arta şi revoluţia“ (1848), „Opera de artă a viitorului“ (1850), „Opera şi drama“ (1851) ş.a. **W.** s-a considerat pontiful unui cult artistic, înrădăcinat în cultura germanică, inspirată din tărîmurile mitului şi ale vechilor legende nordice, cu personaje eroice, supradimensionate, care se mişcă într-o lume supranaturală. Această artă, sinteză a tuturor artelor, gravitînd în jurul dramei muzicale, trebuia să dea naştere acelei opere naţionale, „unice şi indivizibile“, care să fie pentru germani ceea ce tragedia clasică fusese pentru greci. Drama muzicală wagneriană se opune divertismentului operei tradiţionale, bazîndu-se pe o „acţiune sacră“, alegorie a dramei interioare, psihologice, şi pe sonorităţi menite să dezvăluie substanţa esenţială a sentimentelor omeneşti, „să exprime inexprimabilul“, printr-o unitate indisolubilă cu textul dramatic (scris de **W.** însuşi pentru majoritatea partiturilor sale). Inspirată de concepţia schopenhaueriană a artei, tematica fundamentală a creaţiei lui **W.** o constituie ciocnirea dintre natura senzuală a omului şi natura sa spirituală, dintre voluptate şi renunţarea ascetică la ea. Oscilînd între violenţa primitivă a pasiunii şi voinţei, pe de o parte, şi tristeţea lirică iremediabilă, pe de altă parte, între dinamismul acţiunii eroice şi meditaţia febril-pesimistă, morbidă, fără ieşire, între urmărirea perseverentă şi tenace a scopului şi cultul sumbru al disperării şi renunţării fataliste, în care dragostea şi moartea se identifică, creaţia sa exercită o putere de seducţie care ţine de fascinaţie. Noua concepţie despre spectacolul teatral şi despre drama muzicală a impus construirea teatrului din Bayreuth (localitate devenită centru de propagare a operei wagneriene), care şi-a asumat sarcina reeducării cîntăreţilor-actori şi instrumentiştilor în spiritul noului gust artistic. Această concepţie şi-a găsit întruchiparea în monumentala sa tetralogie („Aurul Rinului“, 1854; „Walkiria“, 1856; „Siegfried“, 1870; „Amurgul zeilor“, 1874), care vădeşte ambiguitatea sa ideologică, ea configurînd, printr-o lume de eroi şi mituri, exaltarea forţei şi a celui mai riguros pangermanism, căreia însă i se adaugă mitul social-moralizator al blestemului aurului ca origine a răului şi a nedreptăţii pe pămînt. Epuizînd posibilităţile încă nevalorificate ale sistemului muzical existent, **W.** a obţinut rezultate prestigioase în privinţa forţei expresive a cromatismului, căruia, prin alternare cu diatonismul, îi dă un sens dramatic, sugerînd antagonismul dintre natură, fericire, plenitudine şi nefericire, ură, întuneric. **W.** elimină vechile forme ale operei italiene, întemeiate pe antiteza recitativ-arie, precum şi împărţirea clasică a acesteia în episoade muzicale distincte. El introduce ca inovaţii „melodia infinită“, reprezentare muzicală a „devenirii psihice continue“, şi laitmotivul, procedeu simbolic, aluziv, de sugerare şi de evocare a unor teme psihologice, a unor momente-cheie şi de caracterizare a unor personaje; înlocuieşte uvertura, ca rezumat al operei, prin preludii cu funcţie strict sugestivă, iar orchestra sa, extensiune a celei a lui Beethoven şi Berlioz, capătă o funcţie dramatică diriguitoare, subordonîndu-şi adesea vocile, cărora le creează dificultăţi în avantajul unor efecte noi (pe alocuri grandilocvente). Calitatea excepţională a artei lui **W.** este întruchipată, în afară de tetralogie, în capodoperele sale „Tristan şi Isolda“ (1859), triumf al dragostei asupra morţii, „Parsifal“ (1882), dramatică încleştare a evlaviei şi păcatului, şi „Maeştrii cîntăreţi din Nürnberg“ (1867), satiră a vechilor canoane medievale şi apoteoză lirică a muzicii noi, în care **W.** îşi valorifică umorul de resurse populare ca una dintre laturile sale originale. Arta lui **W.**, prin sincretismul ei şi prin extinderea posibilităţilor de exprimare a inefabilului psihologic de la suavitate la stridenţă, i-a atras pe simbolişti şi pe impresionişti. Inovaţiile sale au influenţat pe Bruckner, Mahler, Debussy (la începutul activităţii), Schönberg, R. Strauss, Berg ş.a. Exponent al curentului de gîndire imprimat de „dreapta hegeliană“ a ideologiei germane, care a suferit ulterior o involuţie violent reacţionară, **W.** a idealizat în muzica sa, într-o strălucitoare formă artistică, o dată cu tendinţele negative, momentul cel mai entuziast romantic al acestui curent.

R. Wagner

Wagner von Jauregg /*fon iáurec*/, Julius (1857–1940), neuropsihiatru austriac. A fost profesor la Universitatea din

Viena. **W. von J.** a introdus în tratamentul paraliziei generale inoculările cu malarie. Op. pr.: „Mixedemul şi cretinismul“ (1912), „Profilaxia şi tratamentul paraliziei progresive prin inoculări cu malarie“ (1931). Laureat al Premiului Nobel (1927).

Wagram (Deutsch *[dǫ́ici]* **Wagram),** localitate în Austria, situată la nord-est de Viena. Aici a avut loc la 5—6 iulie 1809, în timpul războiului franco-austriac, o mare bătălie între armatele franceze comandate de Napoleon I şi armatele austriece conduse de arhiducele Carol. Bătălia de la Wagram s-a încheiat cu victoria armatelor franceze.

„Wahrheit“ *[vá:rhait]* („*Die ~*“, „Adevărul“), organ de presă în limba germană al Comitetului regional Banat al P.C.R. şi al Sfatului popular regional. Înfiinţat în februarie 1957, apare de trei ori pe săptămînă, la Timişoara.

Waksman *[uẹ́:xmən]*, Selman Abraham (n. 1888), microbiolog american de origine rusă, profesor la Universitatea din California. A făcut studii asupra acţiunii microorganismelor, asupra descompunerii substanţelor organice şi rolul acestora în producerea substanţelor antibiotice. În 1949 a descoperit streptomicina. Op. pr.: „Enzimele“ (1926), „Antagonismele microbiene şi substanţele antibiotice“ (1945), „Streptomicina“ (1949). Premiul Nobel (1952).

S. Waksman

Walbrzych *[válbjüh]*, oraş în R.P. Polonă, situat la sud-vest de Wrocław. 124 000 loc. (1964). Industrie extractivă (cărbune superior), siderurgică, cocsochimică, de utilaj minier, chimică, de pielărie, textilă şi a sticlei. Nod feroviar.

wálchia (PALEONT.), gen fosil de conifere. Erau arbori înalţi, cu trunchiurile verticale, avînd ramurile primare verticilate şi ramurile secundare alterne, prevăzute cu frunze mici aşezate pe două rînduri. A apărut din carboniferul superior şi a durat pînă în permian.

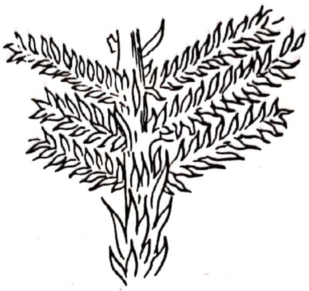
Walchia

Waldteufel *[váltő fél]*, Emile (1837—1915), compozitor francez. Elev al lui Marmontel la Conservatorul din Paris, **W.** a devenit celebru prin cele peste 300 de valsuri ale sale, care i-au adus supranumele de Johann Strauss al valsului francez.

Wales *[ueilz]*, peninsulă pe ţărmul vestic al Marii Britanii, cuprinsă între Golful Bristol, canalul St. George şi Marea Irlandei. Ţărmul este fragmentat şi stîncos. Cea mai mare parte a peninsulei este ocupată de Munţii Cambrieni, cu relieful fragmentat de văi adînci şi largi şi cu numeroase forme glaciare. Altitudinea maximă: 1 085 m. Climă temperată oceanică. Păduri de foioase (stejar, făget) şi pajişti. Zăcăminte de cărbune, de minereuri de fier şi polimetalice.

Wales *[ueilz]*, *Prinţul ~*, cap pe ţărmul american al Strîmtorii Bering, la extremitatea vestică a peninsulei Seward (Alaska). Este punctul cel mai vestic al continentului american.

Walewski *[valefschí]*, Alexandre (1810—1868), om politic francez, fiul lui Napoleon I Bonaparte şi al contesei poloneze Maria Walewska. A participat la răscoala poloneză din 1830—1831, după înfrîngerea căreia a emigrat în Franţa. A fost ministru al afacerilor externe (1855—1860) şi preşedinte al Congresului de la Paris (1856), calitate în care a susţinut unirea Moldovei cu Ţara Românească.

Walhalla, în mitologia scandinavă, reşedinţa lui Odin, zeul războiului, unde erau găzduiţi eroii căzuţi pe cîmpul de luptă. Ajunşi în **W.**, eroii deveneau semizei, îşi petreceau timpul în jocuri războinice şi luau parte la ospeţele zeilor.

Wallace *[uǫ́lis]*, Alfred Russel (1823—1913), naturalist englez. A cercetat flora şi fauna Arhipelagului Malaez, de unde a colectat un bogat material botanic, zoologic, geologic. Este considerat unul dintre întemeietorii zoogeografiei. În acelaşi timp cu Darwin, dar independent de acesta, **W.** a ajuns la înţelegerea selecţiei naturale ca factor al evoluţiei vieţuitoarelor, idee pe care a expus-o într-un articol („Cu privire la tendinţa vieţuitoarelor de a se îndepărta indefinit de tipul iniţial“), care a fost prezentat la Societatea linneană din Londra în acelaşi timp cu un scurt rezumat al teoriei lui Darwin (1858). **W.** a recunoscut prioritatea lui Darwin în elaborarea concepţiei despre evoluţia lumii vii pe calea selecţiei naturale. Evoluţionismul lui **W.** era însă limitat, deoarece el explica originea omului prin intervenţia divinităţii.

Wallach *[válah]*, Otto (1847—1931), chimist german. A fost profesor la universităţile din Bonn şi din Göttingen. A studiat compoziţia uleiurilor vegetale utilizate în farmaceutică şi a descoperit cu acest prilej o importantă clasă de substanţe organice, denumite de el *terpene*. Op. pr.: „Terpene şi camfor“ (1909). Premiul Nobel (1910).

Wallenstein *[válənştain]* **(Waldstein),** Albrecht von (1583—1634), general şi om politic, originar din Cehia. A alcătuit pe cheltuială proprie o armată de mercenari, pe care a pus-o în slujba împăratului german Ferdinand al II-lea în timpul războiului de 30 de ani (1618—1648). A învins armatele daneze (1626—1627), dar a fost înfrînt de suedezi la Lützen (1632). Aflînd că urmărea crearea unui principat independent, împăratul Ferdinand al II-lea a pus la cale asasinarea lui (1634).

Wallenstein *[válənştain]*, **(Valstein)** Carol (1795—1858), pictor de origine croată, stabilit în Ţara Românească din 1817. A studiat la Braşov şi la Viena. A lucrat din 1819 la Bucureşti, unde a ocupat primul post în învăţămîntul oficial artistic, ca profesor de desen la Colegiul sf. Sava (1830—1847). Tot aici, în 1837, **W.** a pus bazele unui muzeu de artă plastică. Este autorul cîtorva compoziţii istorice, pictate naiv şi fără o grijă deosebită pentru veridicitatea istorică („Bătălia de la Călugăreni", azi păstrată numai în versiunea litografiată de pictor, „Jurămîntul lui Mihai înconjurat de boieri", „Botezul lui Clovis"). A publicat primul manual-metodă în limba română pentru studiul desenului şi al arhitecturii. A fost profesorul lui Th. Aman.

Wallis *[uǫ́lis], formula lui ~* (MAT.), formula

$$\frac{\pi}{2}=\frac{2}{1}\cdot\frac{2}{3}\cdot\frac{4}{3}\cdot\frac{4}{5}\cdot\frac{6}{5}\cdot\frac{6}{7}\cdots\frac{2n}{2n-1}\cdot\frac{2n}{2n+1}\cdots,$$

care dă pe $\frac{\pi}{2}$ sub formă de produs infinit. Se datorează matematicianului englez J. Wallis (1616—1703).

Wallon *[valṓ]*, Henri (1879—1962), psiholog şi pedagog marxist francez, militant pe tărîm obştesc, reprezentant de seamă al psihologiei copilului în Franţa. A fost profesor la Sorbona şi la Collège de France, fondatorul şi directorul periodicului „Enfance". În timpul ocupaţiei naziste a participat la mişcarea de rezistenţă. După eliberare, a elaborat, împreună cu P. Langevin, un proiect de reformă democratică a învăţămîntului francez. **W.** a studiat evoluţia psihică a copilului, şi în special geneza conştiinţei şi a gîndirii, rolul societăţii în dezvoltarea personalităţii copilului, precum şi trecerea de la act la gîndire, călăuzindu-se de metoda materialismului dialectic. Op. pr.: „Originile caracterului la copil" (1934), „Evoluţia psihologică a copilului" (1941), „De la act la gîndire" (1942, trad. rom.), „Originile gîndirii la copil" (1945).

Walpole *[uǫ́:lpoul]*, Horace (1717—1797), scriitor preromantic englez. Este unul dintre creatorii aşa-numitului „roman gotic" sau „roman al ororilor şi misterelor", a cărui apariţie este legată de reînvierea interesului pentru medievalism (în sec. al XVIII-lea gotic era sinonim cu medieval) şi care exprimă o reacţie împotriva raţionalismului iluminist, devenit anacronic într-o Anglie care trăia primele contradicţii ale industrializării. Romanul lui **W.** „Castelul din Otranto" (1764) este o abilă construcţie şi, în acelaşi timp, o extraordinară îngrămădire de întîmplări tenebroase şi supranaturale, de grozăvii şi de mistere, plasate în Italia sec. al XII-lea. Corespondenţa sa are importanţă documentară şi artistică.

Walpole *[uǫ́:lpoul]*, sir Hugh Seymour (1884—1941), romancier englez. Este autorul unor opere de subtilă analiză psihologică, inspirate din viaţa şcolii şi a familiei, în care trăsăturile realiste se împletesc cu elementele mistice-fantastice ale unui romantism tîrziu (ciclul de romane de aventuri cu subiect istoric „Cronica familiei Herries": „Herries pişicherul", 1930; „Judith Paris", 1931; „Fortăreaţa", 1932). A mai scris şi romane pentru tineret.

Walpole *[uǫ́:lpoul]*, sir Robert (1676—1745), om politic englez, şef al partidului liberal (whig). Conducător de fapt al guvernului britanic în 1721—1742, a promovat o politică economică menită să contribuie la dezvoltarea capitalistă a ţării (încurajarea industriei, reducerea importului şi creşterea exportului), iar pe plan extern o politică de consolidare a puterii coloniale a Angliei.

Walpurgis, misionară creştină din sec. al VIII-lea, canonizată. Sărbătoarea ei a luat locul unei sărbători păgîne de întîmpinare a verii. Amintirea datinilor păgîne se regăseşte în legendele populare medievale potrivit cărora în „noaptea sf. Walpurgis" (30 aprilie—1 mai) vrăjitoarele şi diavolii îşi dau întîlnire pe muntele Brocken (din masivul Harz din Germania) pentru preamărirea satanei. „Noaptea walpurgică" este reprezentată într-o scenă celebră din tragedia „Faust" de Goethe şi în opera cu acelaşi nume de Gounod.

Walras *[valrá]*, Marie Esprit Léon (1834—1910), economist burghez elveţian, unul dintre întemeietorii şcolii matematice în economia politică.

Walschap *[válshap]*, Gerard (n. 1898), romancier naturalist belgian de limbă flamandă. A fost influenţat de Dostoevski, Hamsun şi Unamuno. Romanele lui reliefează, în spirit anticlerical şi anticonformist, antagonismul dintre credinţă şi căutarea fericirii pămînteşti, întemeiate pe un echilibru superior.

Walter, Bruno (1876—1962), dirijor şi pianist german. A învăţat şi şi-a început activitatea artistică în Germania, ca dirijor la Opera din Berlin, apoi la cea din Viena (unde a fost director). A condus orchestra Gewandhaus din Leipzig. După instaurarea fascismului a emigrat în S.U.A. A întreprins turnee în lumea întreagă, venind şi la Bucureşti în 1922. S-a făcut celebru prin interpretarea creaţiilor lui Mozart, Beethoven, Schubert, Schumann, Wagner, Bruckner şi mai ales Mahler (care i-a fost îndrumător şi prieten). Stilul său dirijoral se caracteriza prin căldură emoţională, cantabilitate şi largă desfăşurare a planurilor construcţiilor muzicale.

B. Walter

Walther, Balthazar, cronicar silezian. Ataşat cîtăva vreme pe lîngă Mihai Viteazul, a asistat la evenimentele domniei acestuia şi le-a descris într-o tipăritură din 1599, la alcătuirea căreia a folosit o scriere în limba română despre viteazul domn, aparţinînd logofătului Teodosie Rudeanu.

Walther von der Vogelweide *[váltər fon der fógəlvaidə]* (c. 1170—c. 1230), poet german, cel mai de seamă reprezentant al liricii feudale („Minnesang") scrise în germana medie de sus, întemeietorul poeziei politice culte germane. În cursul peregrinărilor sale prin Europa a îmbrăţişat cauza împăraţilor împotriva papalităţii, ale cărei ambiţii le-a demascat o dată cu viciile clerului. Înzestrat cu sensibilitate, cu fanţezie şi cu o deosebită capacitate de a concentra în imagini plastice trăiri pătimaşe, s-a distins mai ales pe planul liricii intime. Depăşind caracterul convenţional al poeziei de curte anterioare şi inspirîndu-se din unele specii ale poeziei populare, **W.** a pus bazele liricii erotice culte cu caracter realist. Creaţia sa (aproximativ 170 de poezii) a influenţat puternic generaţia următoare de poeţi, înscriindu-se în aria valorilor universale.

Walton *[uǫ́:ltn]*, sir William Turner (n. 1902), compozitor englez. A fost înrîurit la început de Brahms şi de Fauré, cristalizîndu-şi apoi un stil personal, de tendinţă predominant neoromantică. Creaţia sa cuprinde satira „Façade", o simfonie concertantă pentru pian şi orchestră, opera „Troilus şi Cresida", un balet, muzică de scenă şi de film (cele trei mari filme shakespeariene ale lui Laurence Olivier: Henric al V-lea, Hamlet şi Richard al III-lea), un oratoriu, simfonii, concerte, lucrări de cameră, piese pentru pian etc.

warant (DR.), în dreptul burghez, titlu la ordin făcînd dovada dreptului creditorului care a primit un gaj, în cazurile în care obiectul dat în gaj nu se află în păstrarea sa, ci a unui magazin general (ex. un siloz) care primeşte în depozit mărfuri.

Warburg, Otto Heinrich (n. 1883), biochimist german, profesor la Universitatea din Berlin. A făcut cercetări fundamentale asupra fermentaţiei, fotosintezei şi metabolismului. Are lucrări importante privitoare la biochimia fermenţilor respiratori (ex. *fermentul galben al lui W.*). Op. pr.: „Acţiunea catalitică a substanţei vii" (1928). Premiul Nobel (1931).

Waring *[uéəriŋ]*, Edward (1734—1798), matematician englez. A fost profesor la Universitatea din Cambridge. A enunţat teorema după care un număr natural N se poate descompune în suma a nu mai mult de 4 pătrate, de 9 cuburi etc., în general în suma a nu mai mult de r puteri a n-a,

$$N = a_1^n + a_2^n + \ldots + a_r^n$$

(unde r depinde numai de n, iar $a_1, \ldots, a_r$ sînt numere întregi). Această teoremă a fost demonstrată în 1909 de D. Hilbert şi este cunoscută sub numele de teorema Waring-Hilbert.

Warren *[uárin]*, Robert Penn (n. 1905), poet, romancier şi critic american. A debutat ca poet, versurile sale, reacţie conservatoare contra ritmului vieţii moderne mecanizate, de inspiraţie intelectuală, amintind prin simbolismul lor stilistic pe poeţii metafizici englezi din sec. al XVIII-lea. Mai tîrziu s-a orientat către forma narativă şi către tradiţiile baladei populare („Balada lui Billie Potts", 1940). Tema centrală a romanelor sale o constituie neputinţa de a împăca idealul moral abstract cu descompunerea şi cu corupţia reală a societăţii subordonate utilitarismului egoist şi vulgar („Toţi oamenii regelui", 1946; „Ceată de îngeri", 1955 ş.a.). Metodele sale inovatoare în critică şi în stilistică au cunoscut o largă răspîndire („Opinia liberă în America", 1937; „William Faulkner: două decenii de critică", 1951).

Warszawa v. **Varşovia.**

Warta *[várta]*, rîu în R.P. Polonă (822 km), principalul afluent pe dreapta al fluviului Odra (Oder). Izvorăşte din Podişul Olkusz şi străbate Cîmpia Polonă. Navigabil în aval de confluenţa cu Prosna (afluent pe stînga). Printr-un canal navigabil este legat de fluviul Vistula. Trece prin oraşele Czestochowa şi Poznan.

Wartburg, Walther von (n. 1888), lingvist elveţian, specialist în romanistică, profesor onorar la Universitatea din Basel. Op. pr.: „Dicţionar etimologic al limbii franceze" (în curs de apariţie, începînd din 1922), „Formarea popoarelor romanice" (1939), „Introducere în problematica şi metodica lingvisticii" (1943, trad. fr. 1946). Are numeroase studii de geografie lingvistică.

Washington *[uǫ́şiŋtən]*, George (1732—1799), general şi om de stat american, militant pentru independenţa coloniilor engleze din America de Nord. În 1775 a fost numit comandant suprem al tuturor forţelor militare ale coloniilor răsculate împotriva Angliei. A avut un rol decisiv în organizarea armatei americane care a repurtat victoriile de la Saratoga (1777) şi Yorktown (1781), hotărîtoare pentru obţinerea independenţei Statelor Unite. În 1787 **W.** a fost preşedintele Convenţiunii constituţionale care a adoptat Constituţia S.U.A., în vigoare şi azi. Ca preşedinte al S.U.A., (1789—1797) a dus o politică internă conservatoare şi centralistă, iar pe plan extern a fost un adept al izolaţionismului.

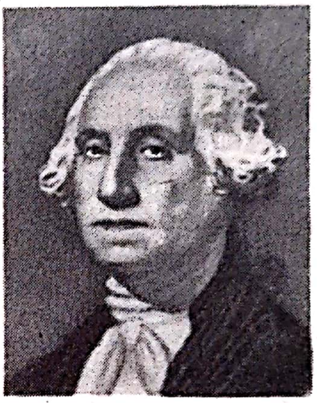

G. Washington

Washington *[uǫ́şiŋtən]*, capitala Statelor Unite ale Americii, situată în estul ţării, pe rîul Potomac, în districtul federal Columbia. 2 250 000 loc., cu suburbiile (1963). Cel mai important centru politic şi cultural al ţării. În zona centrală a oraşului se află Casa Albă (reşedinţa preşedintelui S.U.A.) şi Capitoliul (sediul Congresului); în oraş există numeroase clădiri monumentale, statui, parcuri. Port la

Oceanul Atlantic, nod feroviar, aeroport. **W.** nu este un oraş industrial: are doar întreprinderi poligrafice şi alte întreprinderi industriale de interes local (alimentare, de prelucrare a rocilor de construcţie, şantier naval). De asemenea oraşul are numeroase muzee: Muzeul memorial Lincoln, Muzeul Jefferson, *National Gallery of Art*, cea mai mare construcţie de marmură din lume. Fundat în 1937, muzeul cuprinde pînze de Botticelli, Rafael, Van Dyck, Van Eyck, F. Hals, Tiziano, Velasquez, Chardin etc.; *Phillips Memorial Gallery* oferă o panoramă a picturii moderne; *Freer Gallery* conţine colecţii de artă orientală; *Corcoran Gallery* posedă opere de Rubens, Rembrandt, Daumier, Degas, Corot, Monet, Renoir; *Dumbarton Oaks Research Library and Collection*, specializată în arta bizantină, arta orientală, arta mexicană, posedă şi tablouri de El Greco şi pictură franceză contemporană. **W.** are cinci universităţi şi alte institute de învăţămînt superior şi mari biblioteci şi muzee. — *Istoric.* Oraşul a fost întemeiat în 1791 şi numit astfel după numele lui G. Washington. În 1800, la **W.** au fost mutate, de la Philadelphia, instituţiile guvernamentale. Ars de englezi în timpul războiului anglo-american (1812—1814), **W.** a fost reconstruit. În 1942 la **W.** a fost semnată *Declaraţia celor 26 de state*, care a contribuit la întărirea coaliţiei antihitleriste. **W.** este sediul *Organizaţiei Statelor Americane*. — *Conferinţa de la W.* (noiembrie 1921 — februarie 1922), a fost convocată din iniţiativa S.U.A., care nu ratificase tratatul de la *Versailles*, în urma primului război mondial, cu scopul reîmpărţirii sferelor de influenţă în Extremul Orient şi în zona Oceanului Pacific. La ea au participat S.U.A., Anglia, Franţa, Japonia, Italia, China, Belgia, Olanda, Portugalia şi au fost încheiate următoarele tratate: *Tratatul celor patru puteri* (S.U.A., Anglia, Franţa şi Japonia), care prevedea garantarea reciprocă a inviolabilităţii posesiunilor lor din Oceanul Pacific; alianţa anglo-japoneză, încheiată în 1902, îşi pierdea astfel valabilitatea; *Tratatul celor nouă puteri*, care proclama renunţarea lor formală la crearea unor sfere de influenţă în China şi recunoaşterea principiului „porţilor deschise"; *Tratatul celor cinci puteri* (S.U.A., Anglia, Japonia, Franţa şi Italia), care stabilea raportul tonajului general al flotelor de linie ale statelor semnatare la proporţia: 5—5—3—1,75—1,75.

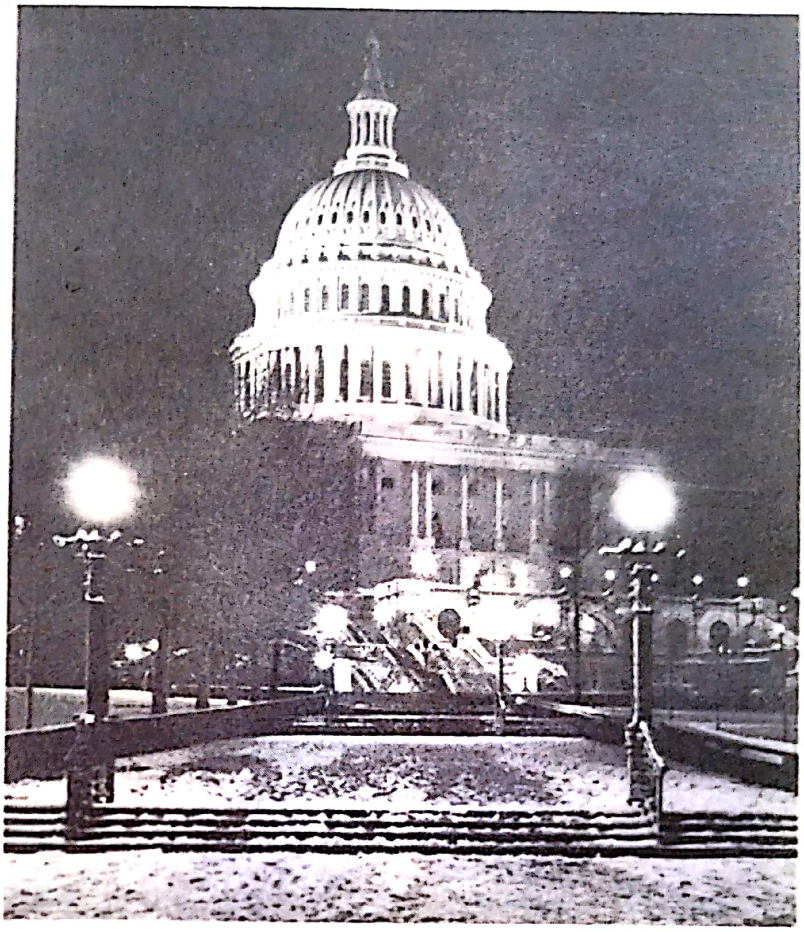

Washington. Capitoliul

Washington *[uǫ́şiŋtən]*, stat în nord-vestul S.U.A. Suprafaţa: 176 617 km². Populaţia: 2 984 000 loc. (1964). Centrul administrativ: *Olympia*. Cel mai important oraş este Seattle. Teritoriul **W.** este străbătut de la nord la sud de lanţuri muntoase: Munţii Coastelor în vest şi Munţii Cascadelor (care ating 4 290 m în vîrful Rainier) în partea centrală. Ţărmul este foarte fragmentat şi mărginit de numeroase insule. În partea estică se întinde Podişul Columbiei. Principalul rîu este Columbia, cu afluentul său Snake. Păduri de conifere. Zăcăminte de cărbune, minereuri neferoase, aur. Este dezvoltată industria energetică (mari hidrocentrale: Bonneville, Grand Coulee ş.a.), atomică, metalurgia neferoasă (aluminiu, cupru ş.a.), constructoare de maşini (în special avioane şi nave), de prelucrare a lemnului, alimentară (conserve de peşte). Se cresc cornute mari pentru lapte, se cultivă (în special în est) grîu, pomi fructiferi, plante furajere. Se practică pescuitul marin şi fluvial.

„Washington Post" *[uǫ́şiŋtən poust]* („*The* ~"), cotidian din S.U.A., fundat în 1877, exponent al unor cercuri politice moderate burgheze din capitala Statelor Unite. Apare la Washington.

Wassermann, August von (1866—1925), microbiolog german. A făcut cercetări importante asupra modificărilor serice în cursul apariţiei imunităţii şi a elaborat reacţia de diagnostic a sifilisului, reacţia Bordet-Wassermann. A demonstrat legătura dintre toxina tetanosului şi celulele nervoase. Împreună cu Uhlenhuth a elaborat reacţia de precipitaţie pentru diferenţierea proteinelor de specie, de importanţă în expertiza medico-judiciară. Op. pr.: „Tratat despre microorganismele patogene“ (1912—1913).

Wassermann, Jakob (1873—1934), romancier german. Opera sa (arsă şi interzisă de nazişti) a contribuit la depăşirea naturalismului şi, prin aceasta, la dezvoltarea romanului modern. Influenţat de Balzac, Tolstoi şi Dostoevski, **W.** a abordat probleme sociale, şi îndeosebi probleme psihologice ale contradicţiilor existenţei burgheze, fără a depăşi, în năzuinţa spre dreptate şi umanitate, un crez individualist-utopic. Arbitrarul justiţiei burgheze, conflictul dintre generaţii, indiferenţa omului faţă de om, cotiturile vieţii psihice a omului constituie temele unora dintre romanele lui **W.** („Povestea tinerei Renate Fuchs“, 1900; „Caspar Hauser“, 1908; „Cazul Mauritius“, 1928, trad. rom.; „Etzel Andergast“, 1931, trad. rom.; „A treia existenţă a lui Joseph Kerkhoven“, 1934, trad. rom.). Viziunea romantic-generoasă, realismul, profunzimea şi subtilitatea analizei, forţa concentrată a naraţiunii şi tensiunea acesteia caracterizează arta lui Wassermann.

Waterloo, localitate în Belgia. Aici a avut loc, la 18 iunie 1815, bătălia decisivă dintre armata franceză, condusă de Napoleon I Bonaparte, şi armatele coaliţiei antinapoleoneene, conduse de Wellington (armata anglo-olandeză) şi Blücher (armata prusiană). Bătălia de la **W.** a fost urmată de pătrunderea armatelor coaliţiei în Franţa şi de înlăturarea definitivă a lui Napoleon I.

Watson *[uǫ́tsn]*, John Broadus (1878—1958), psiholog din S.U.A. Ca fondator al behaviorismului, a căutat să creeze o „psihologie obiectivă“, restrîngînd obiectul psihologiei la manifestările exterioare ale conduitei, după schema S—R (stimul-răspuns). **W.** a aplicat în psihologia umană metode şi interpretări folosite în psihologia animală, fără a ţine seama de saltul calitativ existent între om şi animal. Op. pr.: „Behavior. Introducere la o psihologie comparativă“ (1914), „Psihologia din punctul de vedere al unui behaviorist“ (1919).

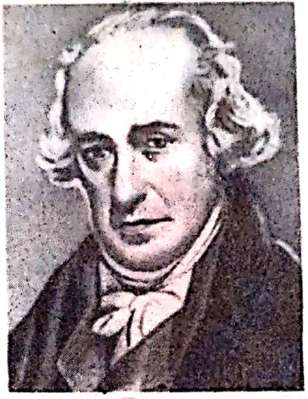
J. Watt

Watt *[uǫ́t]*, James (1736—1819), mecanician şi inventator englez. Între anii 1763 şi 1769, lucrînd ca inginer la Universitatea din Glasgow, a perfecţionat maşina (pompa) cu abur a lui Newcomen, separînd cilindrul de cazan şi de condensator şi introducînd mecanismul numit *paralelogram articulat*. În 1776—1782 a conceput şi a construit maşina cu abur cu dublu efect, destinată realizării unei mişcări de rotaţie continue a arborelui; la această maşină, el a înlocuit supapele prin mecanismul-sertăraş cuplat cu arborele maşinii printr-un excentric şi o manivelă şi prevăzut cu un volant pentru uniformizarea cuplului. În 1784 a brevetat o maşină cu abur universală prevăzută cu regulator centrifugal *(regulatorul Watt)*, care, datorită economicităţii ei, a cunoscut o largă utilizare, avînd un rol important în dezvoltarea producţiei industriale. După 1784 s-a ocupat de perfecţionarea tehnologiei de fabricaţie a maşinilor cu abur.

watt (după numele inventatorului *J. Watt*; METR.), unitate de măsură a puterii în sistemul de unităţi SI, egală cu puterea care corespunde schimbului unei energii de un joule pe secundă. În electrotehnică, wattul este unitatea de măsură a puterii active şi corespunde puterii dezvoltate într-un circuit străbătut de un curent continuu de un amper sub tensiunea de un volt aplicată la bornele circuitului. Are simbolul *W*.

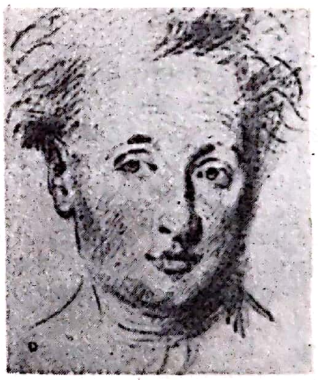
A. Watteau (autoportret)

Watteau *[vató]*, Antoine (1684—1721), pictor francez. Născut la Valenciennes, s-a stabilit de tînăr la Paris, unde a cunoscut îndeaproape lumea teatrului (unul dintre principalele sale izvoare de inspiraţie) şi picturile lui Rubens, Tiziano, Veronese, adevăraţii săi maeştri, îndoita influenţă a Flandrei şi a Veneţiei aflîndu-se la originea operei acestui artist profund original. După ce scurtă vreme pictează mai ales scene din viaţa militarilor, **W.** este solicitat din ce în ce mai mult de temele pe care i le oferă serbările galante din saloanele şi parcurile Parisului. În acest cadru a realizat „Îmbarcare spre Citera“, una dintre capodoperele sale, ca şi „Bal mascat în grădină“, „Concert în aer liber“, „O conversaţie“, „Reuniune pe terasă“ ş.a. Caracteristicile creaţiei lui **W.**, artist care a oglindit în opera sa viaţa de petreceri a clasei dominante a timpului său, sînt rafinamentul şi graţia. Evocator al stărilor de suflet complexe, ca în „Gilles“ sau în „Indiferentul“, **W.** învăluie într-o atmosferă enigmatică, pătrunsă de melancolie, cele mai multe dintre tablourile sale. **W.** este un colorist excepţional, egal desenator; el se serveşte de o gamă caldă de culori, care par iluminate din interior, printr-o tuşă amplă, precisă şi nervoasă. Aceleaşi surprinzătoare efecte de culoare le obţine în prestigioasele sale desene în sanguină, cretă şi cărbune. **W.** a lăsat o operă considerabilă, executată în mai puţin de doisprezece ani. Influenţa ei asupra picturii franceze a sec. al XVIII-lea a fost hotăritoare, reprezentînd o originală întruchipare a unei arte realiste rafinate care îmbină autenticitatea observaţiei cu căutarea semnificaţiilor spirituale a lucrurilor.

wattmétru (ELT.), instrument electric de măsură, indicator, pentru măsurarea puterii electromagnetice active.

wattóră (METR.), unitate de măsură a energiei, egală cu 3 600 de jouli. Are simbolul *Wh*.

wattormétru (ELT.), contor electric etalonat în wattore.

Wavrin, Jean de (sec. XV), cronicar francez care, pe baza povestirilor lui Walerand de **W,** nepotul său, participant, în calitate de căpitan al galerelor burgunde, la expediţia de pe Dunăre din 1445 împotriva turcilor, relatează ştiri preţioase despre Ţara Românească de la mijlocul sec. al XV-lea.

Weber *[vébər]*, Carl Maria von (1786—1826), compozitor german. A primit îndrumări de la Michael Haydn, la Salzburg, desăvîrşindu-şi cunoştinţele prin contactul cu viaţa muzicală din diferite oraşe (Wrocław, Stuttgart, Mannheim, Darmstadt, Praga, Dresda), în care a ocupat, pentru scurtă durată, diverse funcţii. Pianist şi dirijor remarcabil, **W.** s-a afirmat totodată în domeniul teatrului muzical, fiind cel mai important compozitor de opere înainte de Wagner şi creatorul operei romantice germane. Cele mai importante opere ale lui **W.**: „Freischütz" (1821), „Euryanthe" (1823), „Oberon" (1826), au influenţat creaţia succesorilor săi în acest gen. Atmosfera evocatoare, coloritul feeric, conturarea precisă a caracterelor, motivele pregnante, construcţia de ansamblu, sugestivitatea tratării orchestrale, precum şi baza intonaţională germană, conferă operelor sale un farmec deosebit. **W.** a mai compus sonate şi piese pentru pian (celebra „Invitaţie la dans", orchestrată de Berlioz), concerte, muzică vocală şi instrumentală.

C. M. Weber

Weber *[vébər]*, Ernst Heinrich (1795—1878), fiziolog şi anatomist german. A fost profesor la Universitatea din Leipzig. Extinzînd şi la alte organe de simţ experienţele lui Bouguer referitoare la sensibilitatea ochiului, **W.** a demonstrat existenţa unei dependenţe între creşterea intensităţii excitantului şi creşterea intensităţii senzaţiei corespunzătoare (legea Bouguer-Weber, sau legea fundamentală a psihofizicii).

Weber *[vébər]*, Max (1864—1920), sociolog, istoric şi economist german, apropiat de neokantianism şi de pozitivism. Respingînd ideea legilor sociale obiective, **W.** a considerat că abstracţiile sociologice nu reflectă structura obiectivă a realităţii sociale, ci sînt simple instrumente de sistematizare şi de înţelegere a faptelor istorice. Asemenea abstracţii sînt, după **W.**, „tipurile ideale", pe care sociologul le construieşte pornind de la valorile recunoscute în epoca lui şi la care raportează fenomenele individuale. Polemizînd cu materialismul istoric, **W.** a formulat teoria eclectică a „pluralităţii" factorilor istorici, variantă a teoriei factorilor. Op. pr.: „Etica protestantă şi spiritul capitalismului" (1905), „Economia şi societatea" (1921).

Weber *[vébər]*, Wilhelm Eduard (1804—1891), fizician german; a fost profesor la universităţile din Halle, Göttingen şi Leipzig. Prin numeroasele sale experienţe a contribuit la dezvoltarea electromagnetismului. Împreună cu Gauss a elaborat sistemele de unităţi CGS electrostatic şi CGS electromagnetic; ulterior, împreună cu R. Kohlrausch (1809-1858), a determinat raportul a două unităţi corespondente, găsindu-l egal cu viteza luminii.

wéber *[vébər]* (după numele fizicianului *W. Weber*; METR.), unitate de măsură a fluxului magnetic în sistemul de unităţi SI; un weber este fluxul care, prin anularea lui în timp de o secundă, produce o tensiune electromotoare de un volt într-o spiră închisă străbătută de fluxul respectiv. Are simbolul *Wb*.

Webern *[vébərn]*, Anton von (1883—1945), compozitor austriac, unul dintre reprezentanţii şcolii vieneze contemporane. A studiat mai întîi muzicologia, apoi compoziţia cu Schönberg, al cărui adept a devenit. A dus o existenţă modestă, nefiind cunoscut şi apreciat; a condus formaţii muzicale muncitoreşti, iar în timpul ocupaţiei naziste i s-a interzis să profeseze. Primele sale lucrări (pînă la op. 17) sînt atonale, următoarele fiind construite pe principiul serial. Muzica lui **W.** (două cantate, lieduri, piese pentru formaţii de cameră şi orchestrale) se caracterizează prin organicitatea structurii, concizie, un lirism oarecum ermetic, dar elevat.

Weddell *[uédəl]*, *Marea ~*, mare a Oceanului Atlantic, la ţărmul Antarcticii, cuprinsă între peninsulele Ţara lui Graham (la vest), Ţara Prinţesa Martha (la est) şi insulele Orkney de Sud (la nord). Adîncimea maximă: 5 007 m. Importantă zonă pentru vînătoarea de balene.

Wedekind, Frank (1864—1918), dramaturg german, precursor al expresionismului. Dînd expresie unei revolte anarhice, **W.** demască, uzînd de fantezie şi de grotesc, formele decadente ale vieţii burgheziei, convenţionalismul înăbuşitor şi făţărnicia moralei acesteia, care denaturează iubirea şi femeia, făcîndu-le să decadă din punct de vedere moral. Fără a ignora condiţionarea socială, **W.** a subliniat, sub influenţa freudismului, determinarea instinctuală a omului, a afirmat necesitatea triumfului vitalităţii şi frumuseţii, a unei comunităţi libere a oamenilor. Lumea eroilor săi este periferia societăţii (dramele „Deşteptarea primăverii", 1891; „Spiritul pămîntului", 1895; „Cutia Pandorei", 1904; „Marchizul de Keith", 1900). Remarcabile sînt şi „Poeziile simpliciene", îndrăzneţe satire îndreptate împotriva erei wilhelmiene, a militarismului, poliţiei şi cenzurii burgheze.

Wedgwood *[uégiud]*, Josiah (1730–1795), ceramist englez, de orientare neoclasică; a descoperit substanţe noi şi a perfecţionat diferiţi coloranţi pentru ceramica de artă. Inventator al pirometrului care-i poartă numele. Piesele executate de W.: vase, camee, medalii, statuete se caracterizează prin aplicaţii în relief de altă culoare, cu motive inspirate din antichitate şi sînt de o remarcabilă fineţe. Şi-a asociat pe Bentley şi pe renumitul sculptor Flaxman. A deschis noi căi de industrializare a ceramicii.

Weerth, Georg (1822–1856), publicist şi scriitor german, considerat de Engels ca primul poet al proletariatului german. Creaţia sa a fost influenţată de opera lui Heine. A fost membru al Ligii comuniştilor şi redactor la „Neue Rheinische Zeitung", în coloanele căreia a publicat satira „Viaţa şi isprăvile vestitului cavaler Schnapphahnski" (1849, trad. rom. 1962), îndreptată împotriva iuncherimii prusace. În „Schiţe umoristice din viaţa comercială germană" (1845–1848), opera sa principală, W. a demascat, cu îndrăzneală şi autentic umor, practicile tranzacţionale ale burgheziei, care pactizase cu iuncherimea. Pe linia celor mai bune reportaje se înscriu „Schiţele din viaţa socială şi politică a englezilor" (1854). Lirica lui W. oglindeşte momente din viaţa şi din lupta proletariatului, încrederea în victoriile sale viitoare.

Wegener *[végənər]*, Alfred (1880–1930), meteorolog şi geofizician german, profesor la universităţile din Hamburg şi din Graz. A participat la două expediţii daneze în Groenlanda (1906–1908 şi 1912–1913), cînd a traversat, împreună cu L. Koch, insula în porţiunea ei cea mai lată, efectuînd numeroase cercetări meteorologice şi geofizice; a organizat o mare expediţie ştiinţifică germană pentru studiul Groenlandei (1930), în decursul căreia a murit, surprins de un viscol, în drum spre coastă. A emis în 1912 cunoscuta ipoteză a translaţiei (derivei) continentelor, potrivit căreia în paleozoic ar fi existat o singură masă continentală, din care cu timpul s-au separat continentele actuale (de-a lungul unor sisteme de fracturi); acestea suferă o deplasare inegală spre vest, îndepărtîndu-se tot mai mult între ele. Mult timp combătută, această ipoteză este reluată astăzi de unii geofizicieni, care încearcă s-o explice pe baza unor observaţii şi ipoteze noi privind structura internă a globului terestru.

Wegener *[végənər]*, Paul (1874–1948), actor, scenarist şi regizor german de teatru şi de film. A jucat la Deutsches Theater al lui M. Reinhardt. S-a distins în interpretarea viguroasă a caracterelor demonice din piesele lui Shakespeare, Strindberg ş. a.

Wehrmacht *[vérmaht]*, denumirea oficială dată în Germania forţelor armate hitleriste, constituite la 13 martie 1935.

Weierstrass *[váiərştra:s]*, Karl (1815–1897), matematician german, membru al Academiei de Ştiinţe din Berlin. A fost profesor la Universitatea din Berlin. Împreună cu Cauchy, W. a pus bazele teoriei funcţiilor analitice. Au o importanţă deosebită şi lucrările sale privitoare la reconstruirea analizei matematice, fundamentată pe definiţia riguroasă pe care a dat-o conceptului de număr real. — *Prima teoremă de aproximare a lui Weierstrass*: dacă $f(x)$ este o funcţie continuă pe un segment $[a, b]$, atunci pentru orice $\varepsilon > 0$ există un polinom $P_n(x)$ de grad $n=n(\varepsilon)$ pentru care pe întreg segmentul are loc inegalitatea

$$|f(x)-P_n(x)|<\varepsilon.$$

— *A doua teoremă de aproximare a lui Weierstrass*: dacă $f(x)$ este o funcţie continuă cu perioada 2π, atunci, oricît ar fi de mic numărul $\varepsilon>0$, dat dinainte, se poate indica un polinom trigonometric

$$T_n(x)=a_0+\sum_{k=1}^{n}(a_k \cos kx + b_k \sin kx), \text{ cu } n=n(\varepsilon),$$

astfel încît inegalitatea

$$|f(x)-T_n(x)|<\varepsilon$$

să aibă loc pentru orice x.

K. Weierstrass

Weigand *[váigant]*, Gustav (1860–1930), lingvist german. A fost profesor la Universitatea din Leipzig. A întemeiat la Leipzig în 1893, cu ajutorul statului român, un institut pentru limba română şi a publicat „Anuarul Institutului pentru limba română" (1894–1919), transformat în „Balkan Archiv" (1925–1928). A cercetat pe teren dialectele româneşti din sudul Dunării, publicînd studii asupra lor, însoţite de texte preţioase: despre aromâni în 1888 şi 1894–1895, despre meglenoromâni în 1892, despre istroromâni în 1892 şi 1893–1894; graiurilor dacoromâne le-a consacrat diferite monografii apărute în anuarul său, precum şi „Atlasul lingvistic al teritoriului lingvistic dacoromân" (1909), care este unul dintre cele dintîi atlase lingvistice din lume (înregistrează însă numai fapte fonetice). În diverse studii s-a ocupat de problema raporturilor dintre limbile balcanice şi a publicat gramatici practice ale limbii române (1903, ed. 2 1918), bulgare (1907) şi albaneze (1912), dicţionare etc.

Weigel *[váigəl]*, Helene (n. 1900), actriță germană. Din 1925, după o colaborare cu Max Reinhardt, a inițiat, alături de B. Brecht, cu care s-a căsătorit, un teatru popular, antiburghez și antifascist. Între 1933 și 1945 a trăit în exil, unde a dus o intensă activitate politică. După război, înapoiată în patrie (R.D.G.), realizează pe scena teatrului Berliner Ensemble (astăzi condus de ea), o serie de creații de renume mondial: „Mutter Courage", „Cercul de cretă caucazian" ș.a.), într-un stil artistic structurat pe direcțiile estetice ale lui B. Brecht.

Weill *[vail]*, Kurt (1900—1950), compozitor american de origine germană. Elev al lui Humperdinck și Busoni, și-a dobîndit popularitatea cu „Opera de trei parale", pe textul lui B. Brecht (1928). A scris 16 opere (printre care unele în colaborare cu Brecht), două balete, un concert pentru vioară, muzică de film, piese vocale ș.a., în care își afirmă tendințele realiste și populare.

Weimar *[váimar]*, oraș în partea de sud-vest a R.D. Germane, în districtul Erfurt, situat în bazinul Turingiei, pe rîul Ilm, afluent al rîului Saale. 45 320 loc. (1964). Industrie constructoare de mașini (mașini agricole, mecanică fină, construcții metalice etc.), a mobilei, chimică, poligrafică etc. În oraș se află muzeul Goethe, casa-muzeu Schiller, monumente arhitectonice medievale, institute de învățămînt superior. În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea, **W.** a fost cel mai puternic centru al iluminismului german. Aici s-a întrunit Adunarea Constituantă, care a funcționat între 6 februarie 1919 și 21 mai 1920, și care a adoptat Constituția de la **W.** (11 august 1919); aceasta a consfințit înlăturarea monarhiei și a proclamat republica, cunoscută și sub numele de *Republica de la Weimar* (1919—1933).

Weinert *[váinərt]*, Erich (1890—1953), poet și publicist progresist german. A luptat în Spania în cadrul brigăzilor internaționale. Este unul dintre întemeietorii Academiei germane de arte. Creația sa literară, strîns legată de lupta clasei muncitoare, cuprinde: poezii politice, vehemente satire la adresa filistinismului Republicii de la Weimar, a militarismului și fascismului, songuri pline de vervă și de patetism, cîntece de luptă mobilizatoare („Chemări în noapte", 1947; „Camaradas", 1951), scrieri în proză („Memento Stalingrad", 1951; „Proză, scene și nimicuri", 1955), precum și traduceri din E. Pottier, T. Șevcenko ș.a. Premiul național al R.D.G.

Weingartner *[váingartnər]*, Felix von (1863—1942), dirijor austriac, compozitor și teoretician. S-a făcut cunoscut mai întîi în calitate de compozitor (cu opera „Sakuntala"). Ca șef de orchestră a activat în diverse orașe germane, la Berlin și la Viena. În același timp s-a făcut din ce în ce mai apreciat ca dirijor în centrele muzicale ale Europei și în Statele Unite. A scris studii și lucrări privitoare la arta dirijorală, la dezvoltarea simfoniei după Beethoven, la interpretarea simfoniilor acestuia, realizînd, printre altele, înregistrarea lor integrală pe discuri, serie care îl atestă ca pe o autoritate clasică în arta și știința dirijorală. A dirijat și la București de cîteva ori.

Weinheber *[váinhebər]*, Josef (1892—1945), poet austriac, continuator al tradiției clasicismului german, dar deschis și la inovațiile expresionismului. Opera sa, influențată de tonalitatea lirică a creației lui Hölderlin și Nietzsche, reflectă destinul tragic al artistului neînțeles de contemporanii săi, discrepanța dintre idealurile sale umaniste și realitate. A ilustrat toate speciile genului liric, de la odă și imn la simplul cîntec, excelînd prin virtuozitate și muzicalitate (volumele „Aristocrație și declin", 1934; „Cunună tîrzie", 1936; „Între zei și demoni", 1938).

Weismann *[váisman]*, August (1834—1914), zoolog german. A fost profesor la Universitatea din Freiburg im Breisgau. A făcut cercetări asupra sistematicii și embriologiei cladocerelor și dipterelor. **W.** a fost printre primii naturaliști care au aderat la darvinism. Teoria lui **W.** despre continuitatea plasmei germinative (cunoscută ulterior și sub numele de *weismannism*) postulează separarea organismului în două părți distincte: germenul, substanța ereditară localizată în celulele sexuale, și soma, corpul, inert din punct de vedere genetic. După **W.**, soma poate suferi modificări în cursul vieții, fără însă ca acestea să se traducă la nivelul germenului; ca atare, **W.** nu recunoaște posibilitatea eredității caracterelor dobîndite. Eroarea teoriei constă în afirmarea independenței absolute a germenului față de soma, în presupunerea că substanța ereditară este localizată exclusiv în celulele sexuale, precum și în caracterul speculativ al reprezentărilor despre structura germenului. Meritul lui **W.** constă în argumentarea ideii despre existența unei baze materiale a eredității. Op. pr.: „Studii asupra descendenței" (1876).

Weiss *[vais]*, Peter (n. 1916), romancier, dramaturg, regizor și pictor german. A emigrat în 1934, devenind în 1939 cetățean suedez. Romanele sale („Umbra vizitiului", 1960; „Punct de fugă", 1962) sînt caracterizate prin precizia sobră a relatării unor întîmplări obișnuite într-o limbă de o neobișnuită simplitate și claritate. A mai scris povestiri („Rămas bun de la părinți", 1961, și „Conversația celor trei", 1963), o piesă („Urmărirea și asasinarea lui Jean Paul Marat", 1964) și o dramă-oratoriu („Ancheta", 1965), aspră acuzare la adresa crimelor de război naziste din lagărele de concentrare.

Weitling *[váitling]*, Wilhelm (1808—1871), militant al mișcării muncitorești germane, unul dintre teoreticienii comunismului utopic, de profesiune croitor, și unul dintre conducătorii organizației muncitorești „Liga celor drepți". După înfrîngerea revoluției din 1848—1849 a emigrat în S.U.A. A recunoscut rolul proletariatului ca făuritor al societății comuniste și necesitatea violenței revoluţionare; pe de altă parte însă a rămas pe poziţiile egalitarismului mic-burghez.

Welfen (Welfi), familie de mari stăpîni feudali, de origine suabă, ai cărei membri au fost duci ai Bavariei începînd din 1070. În 1137 au anexat Saxonia şi au luptat cu familia Hohenstaufen pentru obţinerea tronului imperial. Cei mai însemnaţi reprezentanţi ai familiei **W.** au fost: *Henric Leul* (1129—1195), care în lupta cu împăratul Frederic I Barbarossa a pierdut cea mai mare parte a posesiunilor sale (1180), şi *Otto al IV-lea*, împărat (1198—1218) al Imperiului romano-german. De la numele acestei familii vine denumirea partidei guelfilor din Italia.

Welles *[uélz]*, Orson (1915), actor, regizor şi scenarist american de teatru şi de cinematograf. Capodopera sa cinematografică este „Cetăţeanul Kane“ (1941), violentă şi originală creaţie, inspirată de biografia magnatului presei americane Hearst, film considerat, prin revoluţionarea mijloacelor de expresie ale cinematografiei, drept o dată istorică în evoluţia acestei arte. Printre celelalte realizări ale sale sînt: „Doamna din Shanghai“, „Machbeth“, „Othello“, „Procesul“, „Falstaff“ ş.a.

Wellington *[uéliŋtən]*, Arthur Wellesley (1769—1852), comandant de oşti şi om politic englez. Între 1808 şi 1814 a comandat armata engleză din Peninsula Iberică, obţinînd victorii asupra armatelor franceze. A participat la Congresul de la Viena, iar după reîntoarcerea lui Napoleon din insula Elba (1815) a fost numit generalisim al armatelor celei de-a şaptea coaliţii antinapoleoneene, obţinînd victoria de la Waterloo (iunie 1815). Prim-ministru (1828—1830) şi ministru de externe (1834—1835) al Angliei.

Wellington *[uéliŋtən]*, capitala Noii Zeelande, situată în extremitatea sudică a Insulei Nordice, la capătul Strîmtorii Cook. 158 700 loc. (1964). Important centru comercial, port foarte activ, aeroport. Industrie constructoare de maşini (şantiere navale), chimică, textilă, de prelucrare a lemnului, alimentară (conserve din carne, morărit). Universitate şi alte instituţii de învăţămînt şi de cercetări ştiinţifice, muzee.

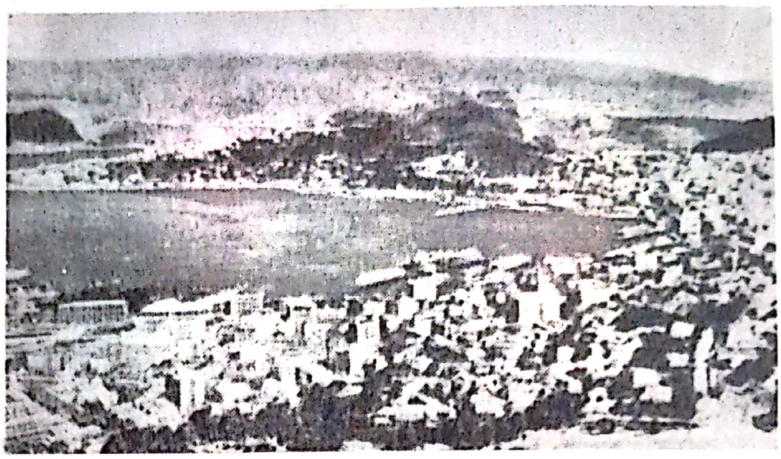

Wellington. Vedere generală

Wells *[uélz]*, Herbert George (1866—1946), prozator, istoric şi sociolog englez. A studiat biologia, avîndu-l ca profesor pe Th. Huxley. Un timp a făcut parte din cercul fabienilor. A vizitat în două rînduri Uniunea Sovietică, unde l-a cunoscut pe Lenin. Situat pe poziţiile înaintate ale unui intelectual generos, el a militat în timpul primului război mondial pentru un ideal pacifist, iar mai tîrziu a sprijinit lupta de eliberare împotriva fascismului. Prima perioadă a creaţiei sale este cea a romanelor ştiinţifice-fantastice. **W.** a urmat tradiţia realismului fantastic al lui Swift şi al altor înaintaşi, înscriind, cu mijloacele hiperbolizării şi ale grotescului, o serie de intuiţii, previziuni ştiinţifice surprinzătoare, pe fondul unei puternice polemici împotriva aspectelor negative ale societăţii capitaliste, progresul tehnic fiind urmărit sub aspectul consecinţelor sale nefaste în condiţiile acestei societăţi („Maşina timpului“, 1895; „Insula doctorului Moreau“, 1896; „Omul invizibil“, 1897; „Războiul lumilor“, 1898; „Cînd se va trezi cel adormit“, 1899; „Primii oameni în Lună“, 1901 ş.a.). În romanele sociale, **W.** s-a inspirat nemijlocit din viaţa contemporană, zugrăvind banalitatea vieţii micii burghezii apăsate de obiceiuri fără noimă („Roţile sorţii“, 1896; „Dragostea şi domnul Lewisham“, 1900; „Kipps“, 1905; „Povestea domnului Polly“, 1910), iar în romanele social-utopice a supus dezbaterii ideile despre progres şi despre idealul unei vieţi omeneşti („Anticipări“, 1901; „Omenirea în formare“, 1903; „Utopie modernă“, 1905; „Războiul care pune capăt războiului“, 1914; „Visul“, 1924 ş.a.). Creaţia lui **W.** dezvăluie morala falsă şi condiţiile care înăbuşă personalitatea umană şi îi imprimă o dezvoltare unilaterală, monstruoasă, fără să vadă însă limpede adevărata ieşire din impas. Forma originală în care **W.** şi-a exprimat opiniile a dat o deosebită pregnanţă avertismentelor politice sugerate de el. Multe dintre romanele sale au fost traduse în limba română.

H. G. Wells

„Welt“ („*Die*~“), cotidian din Republica Federală Germană, aparţinînd trustului Springer. A fost înfiinţat la Hamburg, în 1946.

Werbőczi *[vę́rböci]*, Ștefan (c. 1460—c. 1541), jurist și om politic ungur, reprezentant al intereselor nobilimii. A fost judecător al curții regale, reprezentant diplomatic, între 1517 și 1525, al regelui Ladislau al II-lea și palatin al Ungariei (1525). După înfrîngerea războiului țărănesc condus de Gh. Doja (1514), **W.** a elaborat codul „*Tripartitum iuris inclyti regni Hungariae*" (cunoscut sub numele de *Tripartitul lui W.*), care fundamenta juridic legarea de glie a iobagilor. Adversar al Habsburgilor, **W.** l-a sprijinit, după dezastrul de la *Mohács* (1526) pe *Ioan Zápolya*, principele Transilvaniei, să devină rege al Ungariei.

Werfel, Franz (1890—1945), scriitor austriac, unul dintre întemeietorii expresionismului. A participat la primul război mondial, iar în timpul ocupației naziste a trăit în Franța și în S.U.A., unde a și murit. **W.** a debutat cu versuri de un intens patetism, străbătute de idei umaniste și pacifiste, învăluite de o aură profetică și vădind o sinceră simpatie pentru lumea celor obidiți (volumele „Prietenul omenirii", 1911; „Noi sîntem", 1913; „Ziua judecății", 1919). Este autorul a numeroase romane („Verdi", 1924, trad. rom.; „Barbara sau Evlavie", 1929; „Ascultați vocea", 1937; „Steaua celor ce nu s-au născut", 1946), dintre care se remarcă opera sa de maturitate „Cele patruzeci de zile de la Musa Dagh" (1934, trad. rom.), zguduitoare evocare a persecuțiilor suferite de armeni din partea turcilor în timpul primului război mondial. A mai scris nuvele cu puternice accente realiste („Nu ucigașul, ci victima este vinovată", 1920; „Moartea micului burghez", 1927; „Strașnica legendă a unui mare ticălos", 1937, în care denunță fascismul spaniol), precum și drame de mare răsunet („Juarez și Maximilian", 1925; „Jakobowsky și colonelul", 1944). În creația lui **W.** se insinuează accente mistice în ultima perioadă a vieții („Cîntecul Bernadettei", 1941).

Wergeland *[vérgəla:n]*, Henrik Arnold (1808—1845), poet și critic norvegian. Situat pe poziții radicale nu lipsite de o vădită înclinație religioasă ale burgheziei democrate, **W.** și-a închinat viața luptei pentru independența și progresul Norvegiei. Temperament tumultuos, a participat la violente polemici literare și politice. **W.** este autorul lucrării „Creația, omul și mesia" (1830), amplu poem în genul „Legendei secolelor" a lui V. Hugo, considerat o „epopee a umanității și biblie a republicanilor", în care imaginația neobișnuită a lui **W.** recurge la vaste și originale viziuni nepămîntești.

Werner, Abraham Gottlob (1750—1817), geolog și mineralog german. A fost profesor la Academia de mine din Freiberg. În lucrările sale, **W.** s-a ocupat de clasificarea rocilor și a mineralelor pe baza proprietăților lor fizice. Este reprezentantul de seamă al neptuniștilor din sec. al XVIII-lea, care considerau în mod greșit că toate rocile s-au format în mediu marin.

Werner, Alfred (1866—1919), chimist elvețian. A fost profesor la Politehnica din Zürich. A studiat repartizarea spațială a atomilor în combinațiile azotului. Are lucrări fundamentale în domeniul combinațiilor complexe. A studiat structura compușilor anorganici și a elaborat teoria coordinației (1893). Op. pr.: „Stereochimie" (1904), „Considerații noi în domeniul chimiei anorganice" (1905). Premiul Nobel (1913).

A. Werner

Werner, Pierre (n. 1913), om politic luxemburghez, prim-ministru din 1959. Deține totodată cîteva portofolii ministeriale. Este membru al Partidului creștin-social.

Wernher der Gartenaere (a doua jumătate a secolului al XIII-lea), poet german. Este autorul poemului satiric-educativ, cu puternice trăsături realiste, „Meier Helmbrecht", în centrul căruia apare, pentru întîia oară în literatura germană, țăranul liber, conștient de condiția sa socială.

Weser *[vézər]*, fluviu în R.F. Germană (432 km), format din confluența mai multor rîuri, dintre care cel mai important, Werra, izvorăște din munții Thüringer Wald, în R.D. Germană. Străbate Munții Weser (formînd defileul Porțile Westfaliei), apoi Cîmpia Germaniei de Nord și se varsă printr-un estuar în Marea Nordului. Navigabil. Vasele oceanice pătrund pe fluviu pînă la Bremen. Prin canale navigabile comunică cu Rinul și cu Elba. Hidrocentrale.

Wessel, Johan Herman (1742—1785), poet satiric norvegian. A trăit în Danemarca. Epigramele și povestirile sale („Povestiri comice", 1787), influențate de realismul creației populare, atestă un temperament boem și spiritual, dotat cu discernămînt și cu gust artistic. În tragedia parodistică, scrisă în alexandrini, „Dragostea fără ciorapi" (1772), **W.** a ridiculizat diletantismul grotesc al imitatorilor tragediei clasice franceze.

West *[uest]*, Benjamin (1738—1820), pictor de origine americană, stabilit în Anglia. Întemeietor, împreună cu Reynolds, al Academiei regale de pictură. Autor de portrete de aparat și de compoziții istorice, în care a introdus costumul modern („Moartea generalului Wolfe").

Westerwald, masiv muntos în R.F. Germană, situat în nord-vestul Masivului Șistos Renan. Este alcătuit din formații argiloase terțiare. Altitudinea maximă: 657 m (vîrful Fuchskauten). Exploatări de argilă refractară.

Westfalia, *pacea din ~*, pace încheiată în urma războiului de 30 de ani (1618—1648), în orașele Osnabrück (august 1648) și Münster (octombrie 1648).

westfalián (STRAT.), serie mijlocie a carboniferului din vestul Europei, caracterizată prin depozite continentale, cu resturi de plante (criptogame vasculare, pteridosperme) și care conțin bogate zăcăminte de cărbuni. La partea inferioară a **w.** s-a separat etajul namurian, reprezentat prin formații marine. Corespondentul **w.** în U.R.S.S. și în sudul Europei este *moscovianul*, reprezentat prin formații marine.

Westinghouse *[uéstiŋhaus]*, George (1846—1914), inventator și industriaș american. Este autor a peste patru sute de brevete, printre care brevetul pentru frîna cu aer comprimat pentru trenuri (care îi poartă numele), obținut în 1869, un brevet pentru transportul gazelor naturale etc.

Weydemeyer *[váidəmaiər]*, Joseph (1818—1866), militant al mișcării muncitorești germane și americane. Discipol și prieten al lui Marx și Engels. A fost unul dintre conducătorii primei organizații comuniste internaționale a proletariatului, Liga comuniștilor. După revoluția de la 1848—1849 din Germania, la care a participat activ, Weydemeyer a emigrat în 1851 în S.U.A., unde a desfășurat propagandă marxistă.

Weyden *[véidən]*, Rogier van der (c. 1399—1464), pictor flamand. Capodopera sa, „Coborîrea de pe cruce“ (1435), realizată într-o factură puternic realistă, atestă un excepțional simț al intensității dramatice. O altă operă a sa, „Judecata din urmă“ (1445), remarcabilă prin gravitatea sentimentului, explică profunda influență a acestui artist asupra artei europene a timpului. Reprezentat în Muzeul de artă a Republicii Socialiste România prin tabloul „Ecce Homo“.

Weygand *[vegã́]*, Maxime (1867—1965), general francez. A fost șeful statului-major în timpul primului război mondial. În calitate de comandant suprem al forțelor armate franceze în mai-iunie 1940, s-a pronunțat pentru semnarea armistițiului cu Germania hitleristă. A fost membru al guvernului de la Vichy. Ulterior a fost arestat și deținut de hitleriști (1942—1945).

whig *[uig]*, nume dat, în 1679—1680, adversarilor aducerii pe tronul Angliei a ducelui de York (Iacob al II-lea), organizați apoi într-un partid politic care reprezenta interesele burgheziei comerciale și bancare și ale noii aristocrații funciare. După dezmembrarea partidului **w.** (deceniul al patrulea al sec. al XIX-lea), o parte însemnată a membrilor acestuia au intrat în Partidul liberal nou înființat.

Whistler *[uíslə]*, James Abbott McNeill (1834—1903), pictor și gravor american; a trăit la Paris și la Londra. Influențat de D. G. Rosetti, de arta japoneză și de impresionism, virtuos colorist, **W.** a cultivat o artă rafinată, subtilă, atentă la nuanțe, o predominantă preocupare a sa constituind-o căutarea acordurilor cromatice ale albului cu griul. Remarcabil portretist („Carlyle“, „Miss Alexander“, „Portretul mamei artistului“ etc.), **W.** a mai pictat peisaje, învăluite într-o atmosferă de poezie („Nocturnă“, „Armonie“, „Capriccio“).

Whitehead *[uáithed]*, Alfred North (1861—1947), matematician și filozof neopozitivist englez. În 1924 s-a stabilit în S.U.A. Și-a intitulat concepția filozofică *organicism*. Absolutizînd relațiile, **W.** consideră că adevărul cunoștințelor nu depinde de măsura în care ele reflectă realitatea, ci de „legătura organică“ existentă între ele. El neagă cauzalitatea, necesitatea, reducînd obiectul la o succesiune de evenimente. A adus o contribuție însemnată la dezvoltarea logicii simbolice (matematice). Op. pr.: „Principia mathematica“ (1910—1913, 3 vol., în colaborare cu B. Russell), „Conceptul de natură“ (1920).

white-spirit *[uáit-spirit]*, (CHIM.), fracțiune obținută la distilarea primară a țițeiului, avînd limitele de fierbere între 135° și 200°C. Este utilizat ca solvent.

Whitman *[uítmən]*, Walt (1819—1892), poet american, considerat, alături de E.A. Poe, cel mai de seamă liric al țării sale. S-a născut într-o familie de oameni simpli. Și-a întrerupt studiile școlare la o vîrstă fragedă și a fost, pe rînd, comisionar, tipograf, institutor, dulgher. Lucrător intelectual sau manual, ziarist concediat în urma protestului său față de războiul mexican, infirmier în anii războiului civil, **W.** a dus o existență bogată în experiențe, care aveau să contribuie la făurirea viziunii sale despre lume. În 1855 publică placheta „Fire de iarbă“ (trad. rom. 1958), capodoperă reeditată și considerabil amplificată pe măsura trecerii anilor. În intenția lor originală, „Firele de iarbă“ constituiau un singur poem, concentrînd în microcosmul lor multitudinea și complexitatea vieții văzute prin prisma unei singure vieți. De la primele sale poeme („Eu cînt eul“, „Cîntec despre mine însumi“), **W.** exaltă eul în măsura în care această hipertrofiere îi oferă o relație nemijlocită cu universul, deschizînd calea unui puternic sentiment de bucurie cosmică a vieții, a efortului, a creației. **W.** se adresează tuturor oamenilor, de orice condiție sau culoare, de pe orice meridian social sau geografic, solicitînd audiența celor mai simpli, celor mai de departe („Salut lumii“). Acest conținut își găsește expresia în versete de suflu profetic și de alură biblică, sugestive și evocatoare, care amintesc amploarea acordurilor simfonice,

W. Whitman

utilizînd o frazeologie voit „prozaică" şi prolixă, retorică şi luxuriantă, genială prin forţa şi prin impetuozitatea ei. Antilivresc prin natură, eliberînd poezia de orice tiranie a formei sau a limbajului preţios, dar sec, **W.** opune celor mai ingenioase inovaţii formale autenticitatea frustă şi rebelă a viziunii şi artei sale. Prin ditirambii de adîncă şi originală muzicalitate interioară, în care celebra democraţia, libertatea, viaţa în aer liber, senzualitatea, maşinismul, egalitatea, progresul, el a spart crusta convenţionalismului făţarnic al vieţii sociale americane, oferind, în schimb, un ideal ancorat în devenirea firească, grandioasă a realităţii imediate („Să lăsăm natura să vorbească, fără frîne, cu energia ei originară", spunea **W.**). Contemporan cu efortul de construcţie al ţării sale, **W.** a fost un artist cu o evoluţie profund dominată de reacţiile sale politice; el a salutat pe Lincoln ca simbol al emancipării („Bătăi de tobă"), a vibrat pentru Franţa revoluţionară şi a pledat cu o rară elocvenţă poetică pentru o lume eliberată de coşmarul războiului şi asupririi sociale. Vizionar, rapsod al democraţiei, **W.** a exercitat o influenţă considerabilă asupra poeziei moderne americane şi europene. În limba română au apărut mai multe traduceri din opera sa.

Whittier *[uítiə]*, John Greenleaf (1807—1892), poet şi publicist american. Poemele sale de factură tradiţională, deosebită de a lui Whitman sau Poe, contemporani cu el, oglindesc viaţa fermierilor, a oamenilor simpli („Cîntece de muncă", 1850) şi a populaţiei de culoare, constituind o chemare la desfiinţarea sclavajului („Voci de libertate", 1846; „În război şi alte poeme", 1864).

Whitworth *[uítuə:θ]*, sir Joseph (1803—1887), inginer şi industriaş englez. A introdus în 1841 filetul de strîngere cu unghiul de profil de 55° şi cu celelalte elemente date în ţoli, cunoscut sub denumirea de filet **W.**, utilizat şi în prezent în unele ţări; a inventat un procedeu de imprimare a mişcării de rotaţie proiectilelor de artilerie (în 1865), a introdus utilizarea presei hidraulice în operaţia de forjare în matriţă (în 1870) etc.

Widal *[vidál]*, Fernand (1862—1929), patolog şi clinician francez. Elev al lui Roux şi Mecinikov, a fost profesor la Facultatea de medicină din Paris. A făcut studii clinice şi experimentale asupra febrei tifoide şi a preparat în 1915 un vaccin complex împotriva febrei tifoide şi a paratifosului. A stabilit reacţia care-i poartă numele pentru diagnosticul febrei tifoide (aglutinarea bacteriilor prin serul bolnavului). A studiat componentele celulare ale exsudatului pleural, geneza edemelor în afecţiunile renale, preconizînd alimentaţie fără sare în bolile acestui organ. A dat o deosebită importanţă combinării metodelor fiziologice cu cele clinice. Op. pr.: „Nou tratat de medicină" (1920—1935, în colaborare).

wídia (METAL.), carbură de wolfram, uneori şi de titan, în liant de cobalt (pînă la 15%), cu duritate foarte mare şi cu rezistenţă înaltă la uzură, folosită, sub formă de plăcuţe, la armarea sculelor aşchietoare şi a pieselor care lucrează în condiţii de frecare intensă (ex. sape de foraj).

widmannstätten *[vídmanştetən]* (METAL.), structură grosolană cu aspect acicular (lamele şi ace de ferită sau de cementită), caracteristică oţelurilor supraîncălzite turnate. Structura **w.** are proprietăţi mecanice inferioare şi poate fi îmbunătăţită printr-o recoacere de normalizare.

Widor *[vidór]*, Charles Marie (1845—1937), compozitor şi profesor francez. A compus muzică de orgă pe linia tradiţiei create de Franck, opere, muzică simfonică. **W.** este cunoscut îndeosebi prin „Tehnica orchestraţiei moderne" (1904), supliment la tratatul lui Berlioz.

Widukind (Wittekind) (sec. VIII), nobil saxon. În deceniile al optulea şi al nouălea ale sec. al VIII-lea s-a aflat în fruntea luptei saxonilor împotriva cuceritorilor franci, conduşi de Carol cel Mare. După cîteva înfrîngeri a renunţat la luptă, trecînd de partea francilor (785), şi s-a creştinat.

Wieland *[ví:lant]*, Christoph Martin (1733—1813), scriitor iluminist german, precursor al clasicismului. Sub înrîurirea enciclopediştilor francezi şi a filozofiei lui Shaftesbury, **W.** a evoluat de la pietism la raţionalism şi s-a situat pe poziţiile „despotismului luminat". Opera sa cuprinzătoare, scrisă într-o limbă fluidă, graţioasă şi elegantă, cu scînteietoare ironie, reflectă poziţia sa critică faţă de absolutismul feudal, scepticismul faţă de normele etice retrograde ale nobilimii. Principalele sale scrieri sînt: „Agathon" (1766—1767), primul roman evolutiv (gen dezvoltat mai tîrziu de Goethe şi de romantici), în care apare prefigurat idealul umanist al clasicismului german, şi romanul „Istoria abderiţilor" (1774 şi 1781), spirituală satiră la adresa justiţiei corupte, a prostiei şi a îngîmfării filistine. A mai scris romanele „Don Sylvio de Rosalva" (1764), al cărui erou aminteşte pe Don Quijote, „Oglinda de aur, sau regii din Şeşian" (1772), în care, de sub vălul povestirii orientale, răzbat aluzii la problemele politice ale timpului, povestirea poetică „Musarion" (1768) şi poemul romantic „Oberon" (1780). **W.** a editat revista „Mercurul german" (1773—1810), una dintre publicaţiile iluministe de seamă. A făcut valoroase traduceri din Shakespeare, Aristofan, Euripide, Horaţiu, Cicero ş.a.

Wieland *[ví:lant]*, Heinrich (1877—1957), chimist german. A fost profesor la Universitatea din München. Are lucrări fundamentale legate de fenomenul oxidării în procesele vitale. A studiat constituţia acizilor biliari, numeroşi alcaloizi, pigmenţi animali, substanţe toxice de origine animală etc. Premiul Nobel (1927).

Wien v. **Viena.**

Wien *[ví:n]*, Wilhelm Carl Werner (1864—1928), fizician german; a fost profesor la universităţile din Würzburg şi din München. A adus contribuţii în domeniul termodinamicii radiaţiei, stabilind legea care îi poartă numele. De asemenea a studiat devierea razelor canal în cîmpuri electrice şi magnetice. Premiul Nobel (1911). — *Legea lui W.* (sau *legea de deplasare a lui W.*), lege conform căreia, cu creşterea temperaturii unui corp radiant, lungimea de undă corespunzătoare radiaţiei de intensitate maximă se deplasează în spectru către valorile mici.

Wiene *[vi:nə]*, Robert (1881—1938), cineast şi regizor de teatru german, reprezentant al expresionismului în cinematografia germană. Este autorul filmului „Cabinetul doctorului Caligari" (1919), capodopera sa.

Wiener *[vi:nər]*, Norbert (1894—1964), matematician american; a fost profesor la Institutul tehnologic din Massachusetts. Este autor a numeroase studii privind teoria potenţialului, funcţiile armonice, şirurile şi transformatele Fourier, teoria probabilităţilor (în special procesele aleatoare staţionare) etc., precum şi tehnica calculului şi reţelele electrice, a căror trăsătură caracteristică este legătura lor cu problemele ştiinţelor naturii şi ale tehnicii. Studiul analogiilor structurale dintre procesele care au loc în circuitele electrice şi procesele din alte sisteme tehnice, ca şi analogiile cu procesele din organismele vii, l-a condus la crearea şi la fundamentarea ciberneticii. Lucrarea sa *Cibernetica sau control şi comunicaţie la animal şi maşină*, apărută în 1948, a exercitat o puternică influenţă asupra dezvoltării ştiinţei mondiale.

N. Wiener

Wiener Neustadt *[vi:nər nɔiştat]*, oraş în Austria, situat în partea sudică a bazinului Vienei. 33 850 loc. (1961). Industrie constructoare de maşini (material rulant, avioane, utilaj energetic), a hîrtiei, textilă etc. Nod feroviar şi rutier.

Wienerwald *[vi:nərvalt]*, masiv muntos în Austria, prelungire a Munţilor Tauern Joşi, dominînd bazinul Vienei şi format pe fliş. Altitudinea maximă: 893 m. Pe versanţii masivului Wienerwald cresc păduri de fag şi de stejar.

„Wiener Zeitung" *[vi:nər ţáitung]*, important cotidian austriac. Apare la Viena din 1703. În perioada ocupaţiei hitleriste (1938—1945), **W.Z.** şi-a suspendat apariţia.

Wieniawski, Henryk (1835—1880), violonist şi compozitor polonez, unul dintre cei mai străluciţi maeştri ai viorii de după Paganini. Elev al lui Massart la Paris, a întreprins turnee în Europa cu fratele său Józef şi în America cu Anton Rubinstein. A fost profesor la Conservatorul din Bruxelles. A scris numeroase compoziţii pentru vioară, printre care şi două concerte. Este autorul unei metode pentru acest instrument.

Wieprz *[viepj]*, rîu în R.P. Polonă (328 km), afluent pe dreapta al Vistulei. Izvorăşte din podişul Roztocze. Trece prin oraşele Lubartów, Deblin.

Wiesbaden *[vi:sbadən]*, oraş în R.F. Germană, centrul administrativ al landului Hessen, situat pe Rin la poalele munţilor Taunus. 261 100 loc. (1965). Industrie chimico-farmaceutică, constructoare de maşini, poligrafică, textilă, alimentară, a cimentului. Nod feroviar, port fluvial. Renumită staţiune balneară, cu ape termale cloruro-sodice. Centru turistic.

Wiest *[vi:st]*, Ludovic (1819—1889), compozitor român de origine austriacă. A studiat vioara şi compoziţia la Viena. În 1838 i s-a încredinţat conducerea orchestrei palatului lui Al. Ghica, domnul Ţării Româneşti. A dirijat diverse formaţii bucureştene simfonice şi de operă, apărînd şi ca solist violonist. A fost profesor de vioară la conservator, a întreprins turnee în Franţa, Italia, Rusia, Turcia. Compoziţiile sale, cele mai multe pentru vioară, sînt scrise pe baza valorificării elementelor de muzică populară.

wietenberg *[vi:tenberc]*, cultură materială din epoca mijlocie a bronzului, cu aria de răspîndire în Podişul Transilvaniei. A fost numită astfel după dealul Wietenberg (dealul Turcului) de lîngă Sighişoara, unde a fost descoperită pentru prima oară o aşezare caracteristică a acestei culturi.

Wilde *[uaild]*, Oscar (1856—1900), scriitor englez. A studiat la Oxford, unde a audiat prelegerile lui J. Ruskin. Ostil filozofiei şi moralei filistine a epocii victoriene, **W.** s-a situat pe poziţii literare nonconformiste, devenind însă un adept al estetismului şi amoralismului. Dispreţul faţă de convenţiile morale, precum şi viaţa de ostentaţie cinică şi de scandal i-au atras doi ani de închisoare. A publicat versuri („Poeme", 1881), povestiri (volumele „Crima lordului Arthur Savile", 1891; „Prinţul fericit", 1888, poveşti-parabole cu semnificaţii moralizatoare şi critice), eseuri („Intenţii", 1891) ş.a. Romanul „Portretul lui Dorian Gray" (1891, trad. rom.), cea mai importantă operă a sa, este o ilustrare pregnantă a principiilor sale ideologice şi estetice. În creaţia sa dramatică („Salomeea", trad. rom.; „Evantaiul doamnei Windermere", 1893; „O femeie fără importanţă", 1894, trad. rom.; „Soţul ideal", 1895, trad. rom. ş.a.), care continuă tradiţiile comediei engleze din sec. al XVIII-lea (Sheridan), **W.** satirizează snobismul, frivolitatea şi făţărnicia „înaltei societăţi" a timpului.

O. Wilde

lăsînd să se întrevadă, în subtext, preocupările sale proprii pentru problemele spirituale majore ale omului. Ultimele sale lucrări (poemul „Balada închisorii din Reading“, 1898, trad. rom.), care vădesc sensibil depărtarea de principiile sale estetizante, sînt străbătute de idei generoase. Subtilitatea caustică a satirei şi ingeniozitatea paradoxului, verva scînteietoare a dialogului, bogăţia ornamentală şi rafinamentul cizelării stilistice a frazei au impus creaţia lui **W.** în special în dramaturgia de la finele secolului trecut.

Wilder *[uáildə]*, Thornton Niven (n. 1897), romancier şi dramaturg nord-american. **W.** a cultivat o artă rafinată, inovatoare şi oarecum în afara curentelor literare ale timpului său. Dintre scrierile sale în proză se remarcă romanele „Podul din San Luis Rey“ (1927), o povestire filozofică în genul prozei sec. al XVIII-lea, „Cerul este destinul meu“ (1934), peripeţiile picareşti ale unui comis-voiajor bigot, şi „Idele lui Marte“ (1948), o evocare a Romei lui Cezar. În dramaturgie, **W.** a fost atras de experienţele de avangardă. Piesa „Orăşelul nostru“ înfăţişează într-o viziune originală, cu accente apologetice, viaţa burgheziei dintr-un orăşel american la începutul secolului nostru.

Wilhelm, numele a doi regi ai Prusiei şi împăraţi ai Germaniei din dinastia prusiană de Hohenzollern: *W. I*, rege al Prusiei (1861—1888) şi împărat al Germaniei (1871—1888). În timpul domniei sale, tutelată de Bismarck, s-a realizat, în urma războaielor cu Danemarca (1864), cu Austria (1866) şi cu Franţa (1870—1871), unificarea Germaniei în jurul Prusiei. *W. al II-lea*, rege al Prusiei şi împărat al Germaniei (1888—1918), a contribuit, prin patronarea politicii externe agresive şi expansioniste a cercurilor imperialiste germane, la declanşarea primului război mondial. Răsturnat de revoluţia din noiembrie 1918, *W. al II-lea* s-a refugiat în Olanda. A abdicat la 28 noiembrie 1918, Germania proclamîndu-se republică.

Wilkie *[uílchi]*, sir David (1785—1841), pictor englez. Succesor al lui Th. Lawrence la curtea regală, a realizat tablouri istorice („Asediul Saragosei“) şi portrete („Portretul lui W. Scott şi al familiei sale“ etc.). A pictat, de asemenea, scene de gen, ca „Lăutarul orb“ sau „Tîrgul de la Pitlessie“, compoziţie în care apar peste o sută cinci zeci de figuri, tratate cu o uşoară tendinţă caricaturală.

William I Cuceritorul, duce al Normandiei şi rege al Angliei (1066—1087). În fruntea unei puternice armate, **W.** a debarcat în Anglia şi a înfrînt decisiv pe regele anglo-saxon Harold în bătălia de la Hastings (1066), proclamîndu-se rege. Instituirea în Anglia a sistemului fiscal şi a instituţiilor judiciare şi administrative normande au dus la încheierea procesului de feudalizare în Anglia.

Williams *[uíliəmz]*, Eric Eustace (n. 1911), om politic din Trinidad, prim-ministru al statului Trinidad şi Tobago de la proclamarea independenţei acestuia (1962).

Williams *[uíliəmz]*, Tennessee (n. 1912), scriitor nord-american. Originar din sud, el evocă în cele mai multe dintre piesele sale ţinutul natal în lumina sumbră a descompunerii sociale şi morale. Este un puternic creator de atmosferă şi un explorator în adîncime al sufletului omenesc. Eroii săi se zbat între năzuinţa spre ideal şi condiţiile unei existenţe precare, dezumanizate, ostile. Printr-un joc halucinant, dar sugestiv de simboluri, uneori de inspiraţie psihanalitică, **W.** conferă personajelor sale o tragică măreţie. Problematica teatrului lui **W.** tinde, într-unele din piesele sale, spre dezvăluirea unor cazuri strict patologice sau a unor conflicte minore care îngustează semnificaţia socială şi universal-umană a acesteia. Principalele sale piese („Un tramvai numit dorinţă“, 1947; „Menajeria de sticlă“, 1945; „Vară şi fum“, 1948; „Trandafirul tatuat“, 1951; „Pisica de pe acoperişul încins“, 1955; „Orfeu în infern“, 1957) sînt traduse în numeroase limbi, printre care şi în limba română, şi figurează în repertoriul marilor scene ale lumii.

williamsonia (PALEONT.), gen fosil de benetitale, care aveau trunchiul simplu sau ramificat şi lung. Florile erau unisexuate şi cu peţiol lung. Cele mascule aveau capsule formate din microsporofile simple sau ramificate, purtînd saci polinici pe faţa lor superioară. **W.** a apărut din triasic şi a durat pînă în jurasic.

Willis *[uílis]*, Thomas (1621—1675), medic englez. A fost profesor la Universitatea din Oxford. Este cunoscut prin cercetările sale fundamentale asupra anatomiei şi fiziologiei creierului. A descris şi a denumit febra puerperală, a studiat demenţa paralitică şi diabetul zaharat.

Willstätter *[vílştetər]*, Richard (1872—1942), chimist german. A fost profesor la Universitatea din München, Berlin şi Zürich (Elveţia). Are numeroase lucrări în domeniul chimiei organice. A descoperit novocaina şi a cercetat atropina, cocaina ş.a. A studiat şi a lămurit structura clorofilei, a antocianilor (coloranţii roşii şi albaştri din flori şi fructe), a negrului de anilină. A cercetat chimismul acţiunii enzimelor. Premiul Nobel (1915).

Wilson *[uílsn]*, Charles Thomson Rees (1869—1959), fizician scoţian; a fost profesor la Universitatea din Cambridge. A adus contribuţii la studiul proceselor de condensare, al electricităţii atmosferice, al radiaţiilor X, γ şi cosmice etc. În 1912 a inventat camera cu ceaţă (sau *camera W.*), unul dintre cele mai importante mijloace experimentale în fizica nucleară. Premiul Nobel (1927).

Wilson *[uílsn]*, Harold (n. 1916), lider al Partidului laburist din Marea Britanie (din 1963), prim-ministru al guvernului englez (din 1964). Membru al Comitetului Executiv al Partidului laburist (din 1952). A fost ministru în mai multe guverne laburiste.

Wilson *[uílsn]*, Thomas Woodrow (1856—1924), om de stat nord-american, membru al Partidului democrat. A fost președinte al Statelor Unite ale Americii între 1913 și 1921. **W.** a avut un rol însemnat în elaborarea Tratatului de la Versailles (1919) și în crearea Ligii Națiunilor.

Winckelmann *[víncəlman]*, Johann Joachim (1717—1768), istoric și critic de artă german, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai curentului neoclasic din sec. al XVIII-lea. Stabilit la Roma, a devenit bibliotecarul cardinalului Albani, celebru colecționar de artă. Martor al descoperirilor de la Pompei, Herculanum și Paestum, **W.** se consacră studiului artei antice, și în special a celei grecești. Printre numeroasele sale lucrări de filozofie, de critică și de istorie a artei, cele mai însemnate sînt: „Reflecții asupra imitației operelor grecești în pictură și sculptură“ (1755) și în special „Istoria artei antice“ (1764), în care prezintă pentru prima oară dezvoltarea artei antice grecești. Preluînd ideile platonice, **W.** vedea în noțiunea de „frumos“ un reflex al „frumosului etern“, cu caracter de universalitate. După părerea sa, această frumusețe ideală au știut s-o redea anticii, în special grecii, și de aceea ei trebuie imitați. Opera lui **W.** a avut, în epocă, o influență considerabilă.

Windaus, Adolf (1876—1959), chimist german. A fost profesor la Universitatea din Göttingen. Are lucrări remarcabile în domeniul chimiei colesterolului și a substanțelor înrudite. A realizat sinteza parțială a vitaminei D și a cercetat structura vitaminei C. Premiul Nobel (1928).

Windelband *[víndəlbant]*, Wilhelm (1848—1915), filozof idealist german, întemeietorul școlii neokantiene de la Baden. S-a ocupat îndeosebi cu teoria valorilor, istoria filozofiei, domeniu în care a publicat lucrări erudite, și filozofia istoriei. A opus științele „nomotetice“ (științele naturii, care cercetează legi) științelor „ideografice“ (științele istorice, care studiază, după el, faptele individuale) și a negat legitatea obiectivă a dezvoltării sociale. Op. pr.: „Istoria și științele naturii“ (1894), „Preludii“, „Istoria filozofiei antice din Occident“.

Windhoek *[vínthu:c]*, centrul administrativ al teritoriului Africa de Sud-Vest, situat în partea centrală a țării, la o altitudine de 1 657 m. 38 500 loc. Centru comercial. Industrie de confecții și alimentară. Aeroport, nod feroviar.

Windischgrätz *[víndişgreţ]*, Alfred von (1787—1862), feldmareșal austriac. A participat la războiul împotriva Franței napoleoneene (1813—1814). În 1848 a înăbușit în sînge revoluția din Praga și din Viena, iar în 1849 a luptat împotriva revoluției din Ungaria.

windrover, mașină agricolă folosită la recoltarea în două faze a cerealelor păioase, secerîndu-le și depunîndu-le pe miriște sub formă de brazdă continuă. **W.** este alcătuit din: aparatul de tăiere, rabatorul, platforma și pînza (banda) de transport și poate fi tractat sau purtat în fața tractorului.

Winnipeg *[uínipeg]*, lac glaciar în sudul Canadei. Suprafața: 24 300 km². Adîncimea maximă: 28 m. În lac se varsă rîurile Saskatchewan, Red ș.a. Apele lacului se scurg prin rîul Nelson în Golful Hudson. Țărmuri joase și mlăștinoase în vest și stîncoase în est. Navigabil.

Winnipeg *[uínipeg]*, oraș în sudul Canadei. 270 000 loc. (1962), cu localitățile subordonate 410 000 loc. Centru comercial (în special pentru grîu). Industrie constructoare de mașini, alimentară, de prelucrare a lemnului, textilă, poligrafică, de prelucrare a petrolului. Nod feroviar.

Winstanley *[uínstənli]*, Gerrard (1609—c. 1652), ideolog și conducător al mișcării diggerilor din timpul revoluției burgheze din Anglia, utopist. În lucrarea sa „Legea libertății“ (1652), adresată lui O. Cromwell, dezvolta ideea potrivit căreia proprietatea privată asupra pămîntului era cel mai mare rău și izvorul tuturor calamităților sociale și cerea instituirea proprietății comune asupra pămînturilor și a produselor.

Winston *[uinstən]*, Henry (n. 1911), președinte național al Partidului Comunist din S.U.A. (din 1966). Membru al P.C. din S.U.A. din 1933, al Comitetului Național al partidului din 1938, iar al Consiliului Național al Comitetului Național din 1947, cînd a fost numit și secretar organizatoric al partidului.

Winterhalder, Enric (1808—1889), om politic liberal-radical și economist român, participant la revoluția de la 1848 din Țara Românească. Prieten și colaborator al lui C.A. Rosetti, a condus împreună cu acesta, în timpul revoluției, ziarul „Pruncul român“, iar mai tîrziu ziarul radical „Românul“, în coloanele căruia a militat pentru lărgirea democrației prin extinderea drepturilor electorale, introducerea învățămîntului tehnic și comercial și pentru dezvoltarea industriei naționale. A fost primul director al „Casei de depuneri și consemnațiuni“, înființată în 1864, și unul dintre conducătorii „Casei de ajutorare și prevedere a lucrătorilor tipografi“, înființată în 1858.

Winterthur *[víntərtur]*, oraș în nordul Elveției. 86 000 loc. (1963). Industrie siderurgică, constructoare de mașini (locomotive, motoare, mașini grele), chimică, textilă. Nod feroviar. Muzee, monumente arhitectonice medievale.

Wisconsin *[uiscǫ́nsin]*, stat în partea central-nordică a S.U.A., între Lacul Superior, lacul Michigan și fluviul Mississippi. Suprafața: 145 439 km². Populația: 4 107 000 loc. (1964). Centrul administrativ: *Madison.* Partea centrală și nordică este o regiune deluroasă cu numeroase lacuri, partea sudică o cîmpie care coboară de la vest la est. Frecvente urme glaciare. Zăcăminte de minereu de fier și de zinc. Industrie constructoare de mașini (motoare, mașini agricole, mijloace de transport, mașini electrice etc.), alimentară, de prelucrare a lemnului, ușoară. Principalul centru industrial este Milwaukee. Se cresc cornute mari și porcine. Se cultivă porumb, plante furajere, ovăz, legume, tutun, sfeclă de zahăr.

Wiśnowiecki *[visnoviéțchi]*, Michał Korybut, rege al Poloniei (1669—1673), în timpul căruia anarhia feudală a statului nobiliar s-a agravat, iar în urma luptelor cu turcii, prin tratatul de la *Buczacz* (1672), Polonia a pierdut *Podolia* și *Camenița*.

Witt *[vit]*, Ian de (1625—1672), om politic olandez, conducătorul de fapt al guvernului republicii între 1650 și 1672. Promovînd o politică de întărire a puterii comerciale și coloniale a Olandei, **W.** a intrat în conflict cu alte state colonialiste europene, ceea ce a dus la războaiele anglo-olandeze (1652—1654, 1665—1667 și 1672—1674), la care au participat, împotriva Olandei, Portugalia și Danemarca (1665—1667), precum și Franța și Suedia (1672—1674). A fost ucis în timpul unei răscoale din Haga, provocată de susținătorii familiei *Orania.*

Witte *[víte]*, Emanuel de (1617—1692), pictor olandez, celebru prin lucrările în care prezintă interioare de biserici și de locuințe, cu efecte savante de umbre și lumini în tonalități gri-argintii sau brune. După 1660, stabilit la Amsterdam, a executat numeroase peisaje citadine, în special aspecte din tîrguri.

Wittgenstein *[vítgənștain]*, Ludwig (1889—1951), filozof idealist austriac. A fost unul dintre inițiatorii neopozitivismului în cadrul cercului vienez. În 1929 a emigrat în Anglia, devenind profesor la Universitatea din Cambridge. A opus filozofia, în principiu, științelor naturii, considerînd că obiectul ei ar fi exclusiv cercetare asupra limbajului și, ca atare, ea ar avea un rol pur descriptiv. Prin opera sa fundamentală, „Tractatus logico-philosophicus" (1922), **W.** a adus contribuții de seamă la dezvoltarea logicii simbolice, dar a dat o interpretare idealist-subiectivă conceptelor acesteia și a susținut că legile logice, numite de el tautologii, nu spun nimic despre realitate, fiind rezultatul unei construcții pur subiective a sistemelor formalizate.

Wittstock *[vítștọc]*, Erwin (1899—1962), scriitor german din România. S-a născut la Sibiu. A debutat în 1925 cu povestiri. Principalele sale volume de nuvele („Prietenia din Cocleți", 1936; „Oaspeți la vreme de seară", 1938) și romanul „Frate, ia-ți cu tine frații", 1933 evocă mediul citadin al micii burghezii românești și săsești de la începutul secolului. După Eliberare, **W.** a colaborat la revistele „Neue Literatur", „Korunk" și „Utunk". O parte dintre nuvelele sale, reluate în variante noi, au fost reunite în volumul „Salba miresei" (1963).

Witwatersrand *[uituǵtərzrẹnd]*, culme stîncoasă în podișul Transvaalului din Republica Sud-Africană, formînd cumpăna de ape între bazinele fluviilor Orange și Limpopo. Este deosebit de bogată în substanțe minerale utile, în special minereuri auroargentifere (cel mai mare zăcămînt de aur din lume) și de uraniu; de-a lungul ei s-a dezvoltat principala regiune industrială a Republicii Sud-Africane, care se întinde de la Johannesburg la Springs.

Witz *[viț]*, Konrad (1400—c.1445), pictor german aparținînd școlii suabe. Din opera sa s-a păstrat un mare altar, printre ale cărui scene se remarcă „Ester și Ahasverus", „Melhisedec oferind pîine lui Abraham", „Cezar și Antipater", „David". În arta lui **W.** se resimt influențele picturii flamande, în special a fraților Van Eyck. Figurile sale sînt viguros modelate, costumele și armurile luxoase, peisajele atent studiate, dar tonurile clare, de o intensitate brutală, îl apropie de tradiția picturii germane.

Włocławek *[vloțlávec]*, oraș în partea centrală a R.P. Polone, situat pe malul stîng al rîului Vistula. 68 800 loc. (1962). Industrie constructoare de mașini (aparate de precizie), chimică (îngrășăminte, stearină), de celuloză și hîrtie, ceramică, alimentară. În apropiere se află o hidrocentrală. Port fluvial, nod feroviar. Monumente istorice din sec. al XIV-lea.

Wodan v. **Odin.**

Wöhler *[vŏlər]*, Friedrich (1800—1882), chimist german. A fost profesor la Universitatea din Göttingen. În 1827 a descoperit aluminiul, iar în 1828, prin sinteza ureei, a realizat prima sinteză organică demonstrînd astfel netemeinicia teoriei forței vitale. A făcut numeroase cercetări în colaborare cu J. Liebig. Prin diferitele sale lucrări (separarea cocainei, prepararea acetilenei etc.) a adus însemnate contribuții la dezvoltarea chimiei organice.

Fr. Wöhler

Wolf, Friedrich (1888—1953), scriitor german progresist. Membru al Academiei germane de artă. A participat la războiul civil din Spania. După începuturi expresioniste („Soarele negru", 1921), a scris drame revoluționare („Sărmanul Conrad", 1924; „Marinarii din Cattarro", 1930; „Thomas Münzer, omul cu stindardul curcubeu", 1953) și antifasciste („Floridsdorf", 1936; „Calul troian", 1936; „Profesorul Mamlock" 1938). Comedia „Primărița Ana" (1950) oglindește noi realități sociale din R.D.G. A scris și romane („Menetekel", 1951), povestiri și scenariul filmului „Consiliul zeilor". Laureat al Premiului național al R.D.G.

Wolf, Hugo (1860—1903), compozitor austriac. După studii la Viena, a activat un timp ca critic muzical (wagnerian înfocat, a atacat pe Brahms și Hanslick), dedicîndu-se apoi compoziției. Fire pasionată și sensibilă, **W.** a găsit expresia muzicală subtilă și adecvată cuvîntului îndeosebi în lieduri, gen în care a excelat. A mai scris două opere, remarcabile ca melodie, dar care se resimt ca dramaturgie, lieduri concepute în cicluri unitare (pe versuri de Mörike, Eichendorff, Goethe, liedurile italiene, spaniole) ş.a.

Wolf, Rudolf (1816–1893), astronom elveţian. S-a ocupat cu studiul activităţii solare şi al influenţei acesteia asupra unor fenomene geofizice. — *Numărul lui W.*, indice al activităţii solare, egal cu numărul petelor solare plus de zece ori numărul grupelor de pete solare.

Wolfe *[ulf]*, Thomas Clayton (1900–1938), romancier american. Opera sa, alcătuită din patru voluminoase romane, dintre care două postume („Priveşte înapoi, îngere!", 1929; „Despre timp şi fluviu", 1935; „Ţesătura şi stînca", 1939; „Nu te poţi întoarce acasă", 1940), reprezintă epopeea autobiografică a unui american din sud, căutător al sensului vieţii şi lumii într-o epocă în care criza economică şi consecinţele ei puneau probleme de conştiinţă răscolitoare. Setea gigantică de cuprindere şi de redare a întregii sale experienţe, lupta patetică cu timpul şi efortul de a găsi un acord deplin al individului cu trecutul istoric, cu prezentul social, ca şi cu contextul natural, sînt redate într-un stil rapsodic, exuberant, al cărui verbalism impetuos şi a cărui frază amplă şi arborescentă coboară din arta lui W. Whitman.

Wolff, Christian (1679–1754), filozof idealist german. A sistematizat şi a popularizat raţionalismul lui Leibniz de pe poziţii dogmatice, metafizic-mecaniciste şi finaliste, agravate spre sfîrşitul vieţii sale de eclectism şi de pedantism scolastic. Reprezentant de seamă al iluminismului german, lucrările lui **W.** au fost cunoscute şi în ţările române.

Wolff, Wilhelm (1809–1864), militant al mişcării muncitoreşti germane, publicist, prieten şi colaborator apropiat al lui Marx (care i-a dedicat „Capitalul") şi Engels. A fost membru al C.C. al Ligii comuniştilor şi membru în redacţia revistei „Noua gazetă renană", condusă de Marx. În 1851 a emigrat la Londra.

Wolf-Ferrari, Ermanno (1876–1948), compozitor italian de origine germană. Autor de opere (printre care cinci opere comice după Goldoni), al unei simfonii de cameră, al unui concert pentru vioară, precum şi al unor piese pentru orgă şi violoncel. **W.-F.** a realizat în lucrările sale o sinteză armonioasă a scriiturii moderne şi a stilului melodic al sec. al XVIII-lea.

Wölfflin, Heinrich (1864–1945), istoric de artă şi estetician elveţian de limbă germană. A fost profesor la universităţile din Basel, Berlin, München şi Zürich. Sub înrîurirea lui Jacob Burckhardt a scris „Renaşterea şi barocul în Italia" (1888), în care caută să explice geneza barocului. Ulterior, reluînd unele dintre ideile lui Konrad Fiedler, publică „Arta clasică" (1899), în care susţine ideea autonomiei operei de artă ca o creaţie pur formală, şi „Concepţii fundamentale ale istoriei artei" (1915), considerată un moment de seamă în istoriografia artei din prima jumătate a sec. al XX-lea şi în care **W.** face o pătrunzătoare analiză vizuală a operei de artă. A mai scris: „Arta lui A. Dürer", „Reflecţii asupra istoriei artei" ş.a.

wolfrám (CHIM.), *W.* Element cu nr. at. 74; gr. at. 183,86; gr. sp. 19.1; p.t. 3 400°C; p.f. circa 4 700°C. Face parte din subgrupa a VI-a a sistemului periodic. Se găseşte în natură în mineralele wolframit (amestec izomorf de $FeWO_4$ şi $MnWO_4$), scheelit ($CaWO_4$) etc. Este un metal alb lucios. La temperatura obişnuită este stabil la aer. Prin încălzire la roşu se oxidează, trecînd în trioxid WO_3. E foarte stabil faţă de acizi. Topiturile bazice oxidante (ex. carbonat şi azotat de sodiu) îl dizolvă uşor. Formează combinaţii în stări de valenţă de la 2 la 6, ultimele fiind cele mai stabile şi mai importante. Se întrebuinţează la fabricarea filamentelor pentru lămpile cu incandescenţă şi ca adaos de aliere la oţeluri speciale (ex. oţel rapid). Sin. *tungsten*.

wolframít (MINER.), wolframat natural de fier şi de mangan, cristalizat în sistemul monoclinic, mai ales sub formă de prisme. Are culoarea brună-închis, neagră, iar luciul metalic. Se întîlneşte în filoane hidrotermale şi, mai rar, în pegmatite. Reprezintă principala sursă de extragere a wolframului. În ţara noastră, **w.** se găseşte la Cavnic (reg. Maramureş).

Wolfram von Eschenbach *[fon éşənbah]* (c. 1170–c. 1220), poet epic german. Puternică personalitate artistică, **W.** se distinge prin înţelegerea umană şi profunzimea motivării psihologice, ca şi prin maturitatea concepţiei artistice. Capodopera sa, epopeea „Parsival", prelucrare după romanul cavaleresc „Perceval" al poetului francez Chrétien de Troyes, este un tablou al moravurilor de curte. În ea se întîlnesc principiile eticii feudal-creştine despre mîntuire cu denunţarea clerului şi a tendinţelor autocrate ale bisericii catolice, a brutalităţii şi a superficialităţii normelor senioriale de viaţă. A mai scris poemul „Willehalm" (1215), care susţine ideea toleranţei religioase, şi cîteva poezii lirice de dragoste, sub titlul „Titurel".

Wolker, Jiří (1900–1924), scriitor şi critic literar ceh. Evoluţia concepţiei sale despre lume de la umanismul creştin la comunism o marchează volumele de poezii lirice „Un oaspete în casă" şi „Ora grea". Poezia lui **W.** este un imn închinat muncii şi omului, solidarităţii proletare şi luptei revoluţionare şi reia simplitatea stilistică a poeziei populare. Dramele sale („Spitalul", „Mormîntul", „Cel mai mare sacrificiu") au ca teme problema alegerii între idealul fericirii personale şi cel al luptei sociale.

wollastonít (MINER.), silicat natural de calciu, cristalizat în sistemul triclinic. Formează mase radiare, mai rar fibroase. Este de culoare albă, uneori incolor şi transparent. Se întîlneşte în skarnele de la Ciclova (Banat), de la Măgura Vaţei (Munţii Drocea) şi de la Băiţa Bihorului (reg. Crişana).

Wollny, Eward (1846–1901), agronom german. A fost profesor la Institutul agronomic din Berlin şi la cel din

München. A studiat influenţa agenţilor fizici (lumina, căldura, electricitatea, umiditatea aerului) asupra producţiei vegetale, punînd bazele „fizicii agricole". Op. pr.: „Despre folosirea electricităţii în agricultură" (1883), „Cultura cerealelor" (1885), „Descompunerea substanţelor organice şi formarea humusului în sol" (1897) etc.

Wolsey *[úlzi]*, Thomas (c. 1471—1530), cardinal englez. Lord-cancelar al regelui Henric al VIII-lea, a dus o politică de consolidare a monarhiei împotriva parlamentului. Umanist de seamă şi prieten cu Erasm, **W.** a sprijinit renaşterea clasicismului antic în Anglia.

Wolverhampton *[úlvəkẹmptən]*, oraş în Marea Britanie, în apropiere de Birmingham. 149 700 loc. (1962). Face parte din aglomeraţia industrială a Midlandului de vest, avînd uzine metalurgice (aluminiu ş.a.), constructoare de maşini (avioane, autocamioane, locomotive, maşini-unelte etc.), chimice, electrotehnice şi mine de cărbuni. Nod feroviar. Monumente din sec. al XIII-lea.

Woodward *[úduəd]*, Robert Burns (n. 1917), chimist american, profesor la Universitatea din Harvard. A făcut cercetări fundamentale în domeniul chimiei organice. A realizat sinteza completă a clorofilei, sinteza unor antibiotice, anestezice ş.a. Premiul Nobel (1965).

Woog, Edgar (n. 1898), secretar general al Partidului Muncii din Elveţia (din 1949). Membru al Partidului Comunist din Elveţia din 1935. După crearea Partidului Muncii (1944), membru al C.C. (din 1944), iar în anii 1946—1949 vicepreşedinte al C.C. al partidului.

Woolf *[ulf]*, Virginia (1882—1941), romancieră şi eseistă engleză. În romanele sale „Camera lui Jacob" (1922), „D-na Dalloway" (1925), „Farul" (1927), „Orlando" (1928), „Valurile" (1931), care reprezintă faza ei de adeziune la psihanaliză, scriitoarea a abandonat concepţia tradiţională a romanului cu care a debutat, personajul obiectiv pulverizîndu-se, iar naraţiunea clasică dizolvîndu-se într-un interminabil monolog interior, transcriere detaliată a trăirilor subiective ale eroilor. Pe alte căi decît J. Joyce, **W.** a căutat să comunice impresia de incoerenţă şi de perpetuă fluenţă şi discontinuitate pe care ar oferi-o viaţa şi care pare a fi sursa unei filozofii pesimiste.

Wordsworth *[uə́:dzuə:θ]*, William (1770—1850), poet romantic englez, aparţinînd „şcolii lakiste". După studii la Cambridge, însufleţit de ideile rousseauiste, a călătorit pe jos prin Elveţia şi prin Franţa (1790—1792), iar mai tîrziu prin Germania. S-a stabilit în regiunea rurală a lacurilor din nord-vestul Angliei. În tinereţe, **W.** a fost un entuziast admirator al revoluţiei franceze, adept al aripii ei moderate. Ulterior şi-a abandonat convingerile revoluţionare. Culegerea sa „Balade lirice" (1798), publicată în colaborare cu Coleridge, constituie, împreună cu faimoasa ei prefaţă, un manifest al romantismului conservator, în care raţionalismul iluminist este respins ca ideologie a burgheziei industriale, natura este exaltată şi contrapusă civilizaţiei burgheze mecanizate, iar trecutul patriarhal idealizat şi opus prezentului mercantil. **W.** a combătut arta şi poezia convenţională de tip neoclasic, cerînd exprimarea nemijlocită a sentimentelor, într-un stil simplu, direct, în limba vie, vorbită a poporului. El a considerat că aspectul metric al poeziei şi ritmul versurilor înseşi trebuie să corespundă intonaţiilor limbii orale. Inovaţiile lui au avut o înrîurire considerabilă asupra poeziei engleze. Cele mai cunoscute poezii lirice ale lui **W.** sînt cele cu caracter meditativ, ca şi cele dedicate farmecului naiv al naturii, interpretată de el într-un colorit mistic şi ideal (ciclurile „Lucy", „Tintern Abbey", „Alice Fell", „Odă datoriei", „Odă înţelegerii nemuririi"). A închinat versuri ţăranilor, simpatizaţi de el pentru simplitatea şi candoarea mentalităţii şi moravurilor. Din marele poem epic-didactic „Sihastrul" n-a realizat decît fragmente („Preludiul", „Plimbarea" ş.a.), scrise în versuri albe.

„Worker" *[uə́:cə]* *(„The ~")*, ziar al Partidului Comunist din S.U.A. Apare la New York, de două ori pe săptămînă. Este continuatorul ziarului american „Daily Worker" (1924—1958), al cărui supliment duminical a fost din 1935.

Workshop *[uə́:cşǫp]*, companie teatrală engleză, înfiinţată în 1946 de un grup de actori de orientare progresistă. Condusă şi animată de Joan Littlewood, lipsită de fonduri băneşti şi de sprijin oficial, **W.** şi-a desfăşurat activitatea timp de şapte ani în turnee prin centrele muncitoreşti din Anglia şi prin oraşele europene. În 1953 s-a stabilit în vechea clădire renovată a fostului Royal-Theatre din Londra. Repertoriul său cuprinde opere clasice şi moderne cu răsunet în conştiinţa contemporaneităţii, de la Shakespeare la Brecht.

Worms *[vorms]*, *concordatul de la ~*, convenţie încheiată în 1122 între papa Calixt al II-lea şi împăratul Henric al V-lea, care încheia prima etapă a luptei pentru investitură dintre papi şi împăraţi; a fost un compromis, în urma căruia împăratul german avea cîştig de cauză în Germania, unde investitura laică preceda pe cea religioasă, iar papa în Italia şi Burgundia, unde investitura religioasă o precedă pe cea laică.

Wouwerman *[váuvərman]*, Philips (1619—1668), pictor olandez, specializat în scene de vînătoare, cavalcade, asedii etc., în care a subliniat eleganţa călăreţilor proiectaţi în peisaje largi sau tensiunea cailor angajaţi în acţiuni militare. Reprezentat în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România prin „Pregătirea de vînătoare".

Wren *[ren]*, sir Christopher (1632—1723), matematician, astronom şi arhitect englez. Prodigioasa sa activitate de arhitect (a proiectat şi a construit peste 100 de edificii) este caracterizată prin căutarea unor compoziţii clare şi echilibrate, în mod pronunţat clasicizante (Biblioteca Trinity College,

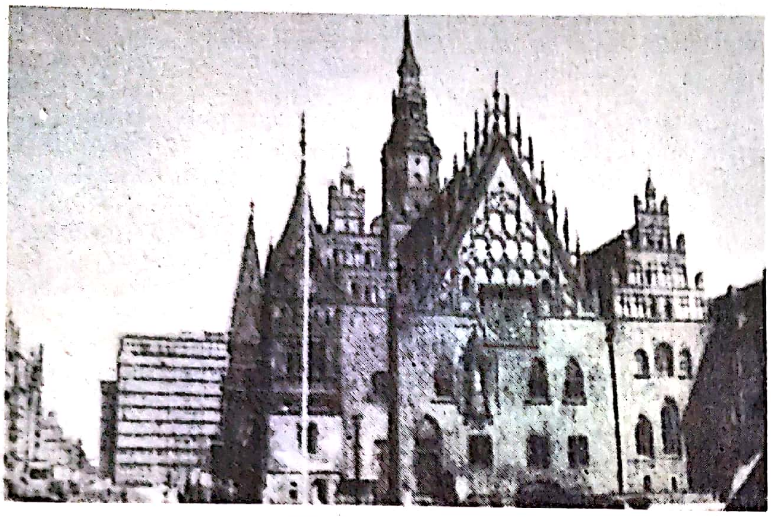

Wrocław. Primăria

Teatrul sheldonian din Oxford, Observatorul din Greenwich, Catedrala sf. Paul din Londra).

Wright */rait/*, numele a doi constructori de avioane americani: *Wilbur* (1867—1912) şi *Orville* (1871—1948), care au realizat mai multe tipuri de avioane şi zboruri, numărîndu-se printre pionierii aviaţiei.

Wright */rait/*, Frank Lloyd (1869—1959), arhitect american, unul dintre promotorii şi teoreticienii arhitecturii moderne. A studiat cu L.H. Sullivan, devenind reprezentantul principal al curentului „organic" în arhitectura contemporană. S-a remarcat prin utilizarea raţională a materialelor de construcţie, prin legătura dintre spaţiul interior şi mediul ambiant şi prin înscrierea plasticii arhitecturale în peisaj. A scris „Arhitectura modernă" (1931), „Viitorul arhitecturii" (1953); a construit: Millard House-Pasadena (1923), „Casă deasupra cascadei" la Bear Run-Pennsylvania (1936), Muzeul Guggenheim (1956—1959) etc.

Wróblewski */vrubléfschi/*, Walery (1836—1908), militant al mişcării revoluţionare poloneze şi internaţionale. A participat la răscoala de eliberare a poporului polon (1863—1864), după înăbuşirea căreia a emigrat în Franţa, unde a luat parte la apărarea Comunei din Paris (1871). După înfrîngerea Comunei a emigrat la Londra, unde a devenit membru al Consiliului General al Internaţionalei I. A sprijinit activ lupta lui K. Marx şi F. Engels împotriva lui Bakunin. A fost unul dintre liderii aripii de stînga a organizaţiei revoluţionare polone „Lud polski" întemeiate la Londra în 1872.

Wrocław */vróţlaf/*, oraş în sud-vestul R.P. Polone, situat pe Odra. 469 000 loc. (1964). Industrie metalurgică, construcţii de maşini (vagoane, locomotive, electromotoare, aparate de radio), chimică, textilă, alimentară, de pielărie. Nod feroviar, aeroport. Vechi centru comercial. Universitate, politehnică, institut de medicină, agronomic ş.a. Monumente istorice din sec. XIV—XVI, muzee, teatre. În trecut **W.** s-a mai numit şi Breslau.

wronskianul funcţiilor $\mathbf{f_1(x),\ldots,f_n(x)}$ (MAT.), determinantul

$$\begin{vmatrix} f_1(x) & \ldots & f_n(x) \\ f_1'(x) & \ldots & f_n'(x) \\ \vdots & & \\ f_1^{(n-1)}(x) & \ldots & f_n^{(n-1)}(x) \end{vmatrix},$$

ale cărui elemente sînt funcţiile $f_1(x),\ldots,f_n(x)$ şi derivatele acestora pînă la ordinul $n-1$. Anularea identică într-un interval $[a,b]$ a wronskianului a n funcţii reprezintă o condiţie necesară ca cele n funcţii să fie liniar dependente în acel interval. Neanularea wronskianului a n funcţii reprezintă o condiţie suficientă ca cele n funcţii să fie liniar independente. Are o importanţă deosebită în teoria ecuaţiilor diferenţiale liniare. Poartă numele matematicianului şi filozofului polonez Józef Maria Hoene-Wroński (1778—1853).

Wundt, Wilhelm (1832—1920), psiholog, fiziolog şi filozof german. A fost profesor de fiziologie la Heidelberg (continuator al lui Helmholtz) şi de filozofie la Zürich şi la Leipzig. Fiind unul dintre fondatorii psihologiei experimentale, întemeietor al primului laborator de psihologie experimentală, creator de tehnici şi aparate de laborator, **W.** a încercat să dea măsurători exacte ale unor procese psihice elementare (senzaţia, percepţia, atenţia). În interpretarea fenomenelor psihice s-a situat pe poziţia dualistă a paralelismului psihofizic. A adunat un vast material privind istoria limbilor, miturilor, obiceiurilor, putînd fi considerat, prin monumentala lucrare „Psihologia popoarelor" (10 vol., 1900—1920), unul dintre iniţiatorii psihologiei sociale ca disciplină aparte. În filozofie a fost un idealist eclectic.

Wuppertal, oraş în R.F. Germană, în landul Renania de Nord-Westfalia, situat pe rîul Wupper, afluent al Rinului. 422 900 loc. (1965). Centru comercial şi nod feroviar. Industrie textilă, constructoare de maşini (maşini-unelte, utilaje, electrotehnică), chimică (fibre artificiale), produse farmaceutice, alimentară, a hîrtiei. Institute de învăţămînt superior, muzee.

wurm, ultima epocă glaciară (a patra) în schema glaciaţiilor cuaternare din Alpi. S-a extins şi în Carpaţi, lăsînd urme evidente în masivele mai înalte.

Wurtz */vürţ/*, Adolphe (1817—1884), chimist francez. A fost profesor la Universitatea din Paris, membru al Academiei de medicină şi al Academiei de ştiinţe. Este unul dintre creatorii teoriei atomice. Are lucrări în domeniul chimiei organice. A descoperit o metodă de preparare a hidrocarburilor saturate din derivaţi halogenaţi şi sodiu metalic *(sinteza Wurtz)*, aminele, glicolul ş.a.

Würzburg */vürţburc/*, *şcoala de la ~*, şcoală psihologică,

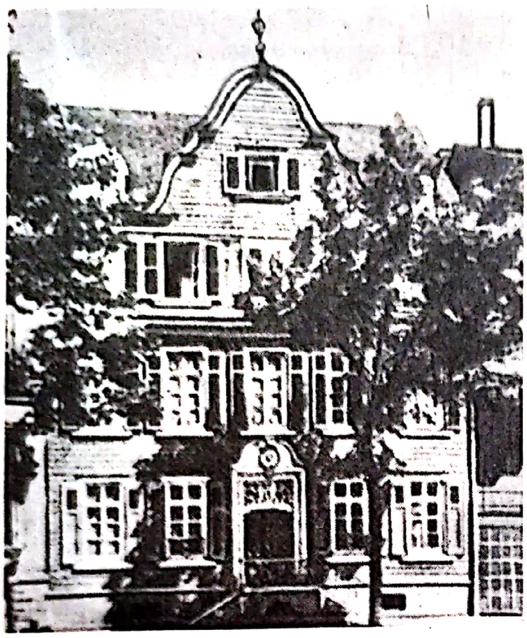

Wuppertal. Construcţie în stil baroc

întemeiată în Germania, la începutul sec. al XX-lea, de O. Külpe (1862—1915). Principalii reprezentanţi au fost N. Ach, K. Bühler, K. Marbe ş.a. Şcoala a încercat să studieze gîndirea prin metoda introspecţiei experimentale sau provocate, denumită adesea *metoda ş. de la W.* (urmărirea de către subiecţi a propriilor lor stări subiective în cursul desfăşurării unor procese de gîndire pentru a le relata amănunţit). Reprezentanţii *ş. de la W.*, bazîndu-şi cercetările pe o metodologie subiectivistă, au ajuns la concluzia greşită că este posibil să existe gînduri „pure", gîndire fără imagini şi fără materializare în limbaj.

wyandótte *[uáiəndot]* (ZOOTEHN.), rasă de găini cu aptitudini de producţie mixte (pentru ouă şi carne). Greutatea corporală a cocoşilor este de 3—3,5 kg, iar a femelelor de 2,5—3 kg. Produce anual 150—180 de ouă. În ceea ce priveşte culoarea, are multe varietăţi, cea mai răspîndită fiind cea albă. În ţara noastră este crescută în număr mic.

Wyat *[uáiət]*, sir Thomas (1503—1542), poet englez din perioada Renaşterii. În urma contactului direct cu umanismul italian, a adaptat în limba engleză o serie de forme poetice, printre care şi sonetul, fiind, alături de Surrey, creatorul formei engleze a acestuia. Poeziile lui au apărut în „Culegerea lui Tottel" (1557).

Wycherley *[uíciəli]*, William (c. 1640—1716), autor dramatic englez din perioada Restauraţiei. Scrise cu măiestrie, distingîndu-se prin dinamism şi prin dialoguri spirituale, comediile lui **W.** denunţă, uneori cu un cinism exuberant, descompunerea morală a nobilimii engleze („Dragoste în pădure", 1671; „Gentilomul maestru de dans", 1672; „Provinciala", 1673).

Wyclif *[uíclif]*, John (c. 1320—1384), reformator religios englez, profesor la Universitatea din Oxford, precursor al Reformei. Exprimînd năzuinţele orăşenilor şi ale cavalerilor, **W.** a luat atitudine împotriva bisericii catolice, preconizînd numeroase reforme radicale (lichidarea dominaţiei papalităţii în Anglia, lichidarea indulgenţelor, a tainelor bisericii, a adorării sfinţilor) şi a susţinut ideea subordonării bisericii, în problemele laice, regelui şi a secularizării averilor mănăstireşti. A considerat „Sfînta scriptură" drept unic izvor al doctrinei creştine. Mulţi adepţi ai lui **W.** au participat la răscoala din 1381, condusă de W. Tyler. Doctrina lui **W.** a fost condamnată ca eretică la conciliul de la Constanţa (1415).

Wyoming *[uaióumiŋ]*, stat în partea central-vestică a S.U.A. Suprafaţa: 253 597 km². Populaţia: 343 000 loc. (1964). Centrul administrativ: *Cheyenne.* Partea estică a statului este un podiş înalt, puternic fragmentat; în vest se întind culmi ale Munţilor Stîncoşi (Wind River, Teton ş.a.). În extremitatea nord-vestică se află vestitul parc naţional Yellowstone. Zăcăminte de petrol lignit, gaze naturale, minereu de fier, de cupru, aur, bauxită, roci de construcţie etc. Principala ramură a economiei este creşterea animalelor (bovine şi ovine), practicată pe întinsele păşuni naturale existente. Se cultivă pe mici suprafeţe cereale, plante furajere, sfeclă de zahăr. Industria este reprezentată în special prin exploatări miniere, fabrici de zahăr, de preparate din carne, textile (de prelucrare a lînii). Este dezvoltat turismul.

Wyspiański *[vispiáńschi]*, Stanisław (1869—1907), dramaturg, poet şi pictor polonez neoromantic, luptător pentru eliberarea Poloniei. A fost profesor la Academia de artă din Cracovia. A scris piese pe teme antice, cu simboluri etice şi cetăţeneşti contemporane („Meleagru", 1898; „Ahile", 1903; „Întoarcerea lui Ulise", 1907) sau inspirate din istoria Poloniei („Varşoviana", 1898; „Legiunea", 1900; „Eliberarea", 1903; „Noaptea lui noiembrie", 1904). Cele mai cunoscute sînt: „Nunta" (1901), cu ecouri autobiografice, acţiunea desfăşurîndu-se într-un cadru folcloric, fantastic, „Anatema" (1899) şi „Judecătorii" (1907). Creaţia dramatică a lui **W.**, în care se înscriu uneori intermezzouri lirice şi muzicale, se remarcă prin viziunea ei critică şi factura modernă, înnoitoare. Pictura sa de şevalet împleteşte evenimentele cu motivele simbolice, vădind o preocupare pentru redarea psihologiei personajelor. A lucrat fresce şi vitralii pentru biserici.

X

x *[ics]*, a douăzeci şi şaptea literă a alfabetului limbii române. Notează un grup consonantic alcătuit din o velară şi o siflantă: a) de obicei surdele *cs* (la începutul cuvintelor, ex. *xilofon*, şi la sfîrşitul lor, ex. *ax*, uneori şi în interior, ex. *axă*, *excedent*, *extemporal*, *lexic*); b) mai rar sonorele *gz* (numai în poziţie intervocalică, ex. *examen*, *exemplu*. *exil*).

X, *radiaţie* ~ (FIZ.), radiaţie de natură electromagnetică, avînd lungimea de undă cuprinsă între 0,1 şi 20 Å. V. şi radiaţie.

xantină $C_5H_4N_4O_2$; 2,6-*dioxipurină*. Produs rezultat prin oxidarea hipoxantinei. Se găseşte în urină, în unii calculi renali, în creier, ficat, muşchi etc.

xantofilă (gr. *xanthos* „galben" şi *phyllon* „frunză"; BOT.), pigment galben asociat cu clorofila şi carotenul în frunzele verzi, care devine vizibil toamna, cînd clorofila dispare şi frunzele îngălbenesc.

xantogenáre (CHIM.), reacţie în chimia organică al cărui produs final este un *xantogenat*. Are loc între alcooli, transformaţi în prealabil în alcoolaţi de sodiu sau de potasiu şi sulfură de carbon. În industrie, reacţia de **x.** se aplică celulozei în vederea obţinerii viscozei. Sin. *sulfidare*.

xantogenáţi (CHIM.), esteri ai acidului ditiocarbonic, $RO-CS-SNa$, stabili numai sub formă de săruri (de sodiu sau de potasiu). Se obţin prin tratarea alcoolaţilor, în mediu alcalin, cu sulfură de carbon. În mediu acid se descompun uşor, regenerînd alcoolul. Sînt substanţe solide, cristaline sau amorfe, de culoare galbenă pînă la portocaliu, solubile în apă. Importanţă practică prezintă *xantogenatul de celuloză*, obţinut din alcaliceluloză (celuloză tratată cu hidroxid de sodiu) şi sulfură de carbon, utilizat la fabricarea fibrelor de viscoză sau a celofanului. Unii **x.** (de exemplu cel derivat de la alcoolul amilic) sînt utilizaţi drept colectori la flotarea minereurilor sulfuroase (pirite, galenă etc.).

xantomatóză (gr. *xanthos* „galben"; MED.), boală produsă prin tulburarea metabolismului colesterolului. Se caracterizează prin creşterea în sînge a colesterolului şi prin acumularea acestuia în formaţii papuloase sau nodulare, galbene-portocalii (xantoame), răspîndite pe piele sau în diferite organe. **X.** poate fi primitivă (ex. boala Hans-Schüller-Christian) sau secundară altor boli (diabet, hipotiroidism).

xantopsíe (gr. *xanthos* „galben" şi *opsis* „vedere"; MED.), tulburare de vedere care constă în vederea în galben a obiectelor şi fiinţelor înconjurătoare. Se întîlneşte în cursul icterului, în intoxicaţia cu santonină etc.

Xénakis, Iannis (n. 1922), compozitor grec, elev al lui Messiaen. **X.** tinde să afirme o nouă viziune asupra muzicii concrete şi electronice. Printre lucrările sale figurează piesa pentru orchestră „Metastasis", lucrarea „Concret PH", „Syrmos" pentru 18 instrumente de coarde, muzică electronică ş.a.

xénie (gr. *xenos* „străin"; GENET.), apariţie, în generaţiile obţinute prin hibridare sexuată, a caracterelor organismului patern în endospermul seminţei sau, mai rar, în pericarp; se datoreşte influenţei gametului masculin şi se bazează pe fenomenul dublei fecundaţii.

xeno- (gr. *xenos* „străin"), element de compunere cu sensul „străin" (ex. *xenofob*).

Xenofan (sec. VI—V î.e.n.), filozof grec din Colofon. **X.** considera că pămîntul şi apa (sau, după unii comentatori, numai pămîntul) sînt elementele materiale ale lumii. A formulat primul teza despre existenţa nenăscută, nepieritoare, imuabilă şi unitară, care a stat apoi la baza concepţiilor şcolii eleate. A fost primul gînditor care a criticat deschis mitologia tradiţională, afirmînd că zeii au fost creaţi de oameni după propriul lor chip.

Xenofon (c. 430 — c. 355 î.e.n.), istoric grec, discipol al lui Socrate, adversar al democraţiei ateniene şi admirator al Spartei. În 401 î.e.n. a participat, ca membru al corpului de mercenari greci, la expediţia persanului Cirus cel Tînăr împotriva fratelui său Artaxerxe al II-lea. După moartea lui Cirus în bătălia de la *Cunaxa*, **X.** a fost unul dintre conducătorii corpului de 10 000 de mercenari greci care se retrăgea spre patrie. Peripeţiile acestei campanii şi regiunile pe care le-a străbătut sînt descrise în lucrarea memoralistică „Anabasis", devenită celebră. Exilat din Atena pentru vederile sale antidemocratice, **X.** l-a urmat, în 396 î.e.n., pe regele spartan Agesilau în campaniile din Asia Mică și apoi în Grecia, luptînd la *Coroneea* (394 î.e.n.) împotriva concetățenilor săi. A trăit restul vieții în Elida și la Corint. Opera sa, scrisă în dialectul atic, într-un stil limpede și elegant, cuprinde „Memorabilele“, conținînd amintiri despre Socrate, „Hellenika“, o istorie a Greciei (în șapte cărți, care continuă opera lui Tucidide pînă în anul 362 î.e.n.), o biografie apologetică a regelui spartan Agesilau, o lucrare despre organizarea de stat a Spartei („Statul lacedemonienilor“), un eseu avînd ca subiect educația lui Cirus cel Tînăr („Cyropedia“), tratate de apicultură, de vînătoare și de artă militară.

xenolít (gr. *xenos* „străin“ și *lithos* „piatră“; PETROGR.), fragment de rocă străin de roca eruptivă în care se află prins și transformat, într-o măsură mai mare sau mai mică, sub influența temperaturii ridicate și a reacțiilor chimice cu masa topită sau cu substanțele volatile degajate din aceasta.

xenomórf (gr. *xenos* „străin“ și *morphe* „formă“; PETROGR.; despre conturul mineralelor), care se caracterizează prin lipsa formelor cristalografice specifice diferitelor minerale. **X.** sînt, de exemplu, mineralele magmatice tîrzii, a căror formă corespunde spațiului mărginit de cristalele formate mai de timpuriu.

xenón (CHIM.), *Xe*. Element cu nr. at. 54; gr. at. 131,30; p.t. −111,5°C; p.f. −107,1°C. Face parte din grupa gazelor nobile. În ultimul timp s-a descoperit că **x.** reacționează cu fluorul.

Xenopol, Alexandru D. (1847—1920), istoric, sociolog, economist și filozof român. S-a născut la Iași; studiile superioare și le-a făcut, ca bursier al societății „Junimea“, la Berlin, unde și-a luat doctoratul în drept, și la Giessen, unde și-a luat doctoratul în filozofie (1871). A fost profesor de istorie a românilor la Universitatea din Iași începînd din 1883. În 1894—1903 și 1906—1908 a condus revista „Arhiva“. A fost membru al Academiei Române (ales în 1893), membru corespondent al Institutului Franței și profesor onorific la Sorbona. În ceea ce privește gîndirea sa social-politică, **X.** s-a manifestat încă din anii studenției ca un junimist disident, criticînd teoria maioresciană a „formelor fără fond“, și ca un filopașoptist. În 1878 a părăsit gruparea politică a „Junimii“ și s-a atașat grupării liberalilor moderați. Concepția despre lume a lui **X.** se caracterizează prin numeroase elemente materialiste, ca: recunoașterea priorității materiei față de spirit și unitatea materială a lumii; el a subliniat, în opoziție cu neokantianismul, caracterul obiectiv al lumii, al cauzalității, al legilor, al spațiului și timpului. A promovat evoluționismul și a manifestat o mare încredere în posibilitățile omului de a reflecta autentic realitatea obiectivă, în perspectivele de progres ale științei și ale societății. În problema corelației dintre „regnurile“ existenței și formele fundamentale ale mișcării, **X.** a rămas însă tributar unei viziuni metafizice și mecaniciste, care a favorizat lunecarea sa frecventă în idealism în domeniul istoriei, făcîndu-l să considere în mod greșit că o dată cu apariția regnului spiritual ideile ar dobîndi o acțiune determinantă. Sub influența teoriei factorilor, **X.** a alunecat uneori în agnosticism. Lucrările sale de istorie, sociologie, economie și filozofie a istoriei au avut un larg răsunet european și au marcat un moment important în dezvoltarea istoriografiei românești, pe care a ridicat-o la nivelul celor mai de seamă realizări ale istoriografiei europene. În studiile de istorie, remarcabile prin lărgimea informației și prin atenția acordată aspectelor sociale și economice, **X.** s-a preocupat de elucidarea unor probleme esențiale ale istoriei naționale, a demonstrat printr-o solidă argumentație continuitatea vieții românilor pe teritoriul vechii Dacii („Teoria lui Roesler“, 1884) și a realizat prima vastă sinteză a istoriei românilor („Istoria românilor din Dacia Traiană“, 14 vol., ed. a 3-a 1925—1930); rezumată în limba franceză în două volume („Histoire des Roumains de la Dacie Trayane...“, Paris, 1896) și prefațată de Alfred Rambaud, această din urmă lucrare i-a adus premiul Academiei Franceze. **X.** a scris și numeroase lucrări și articole de filozofie a istoriei în diferite limbi europene („Principiile fundamentale ale istoriei“, „L'hypothèse dans l' Histoire“, „Cauzalitate în succesiune“, „Noțiunea valorii în istorie“, „Sociologia e storia“, „Zur Logik der Geschichte“ etc.), în care a căutat să demonstreze caracterul științific și sistematic al istoriei. Publicate în volume sau în reviste de mare circulație internațională, ele au fost remarcate de Rickert, Grice, Berr, Lacombe ș.a. **X.** a susținut că, spre deosebire de alte științe „de repetiție“, în succesiunea fenomenelor istorice se manifestă nu legi, ci „serii istorice“, că istoria este succesiunea ireversibilă, în esență nerepetabilă, individuală, a unor serii de fapte înlănțuite cauzal. Teoria istoriei elaborată de **X.**, deși înrudită în unele aspecte (recunoașterea individualului irepetabil) cu teoria lui W. Windelband și H. Rickert, iar în altele cu școala pozitivistă (teoria factorilor), este de o mare originalitate, fapt care explică larga ei circulație internațională. În studiile sale economice, **X.** a opus concepțiilor liber-schimbiste oficiale concepția protecționismului economic, menit să asigure crearea unei industrii naționale și dez-

A. D. Xenopol

voltarea celorlalte compartimente economice (comerț, finanțe, agricultură), potrivit nevoilor implicate de evoluția economiei capitaliste moderne. Alte op. pr.: „Studii economice“ (1879; ed. a 2-a, adăugită, 1882), „Războaiele dintre ruşi şi turci şi înrîurirea lor asupra țărilor române“ (2 vol., 1880), „Une énigme historique: Les Roumains au Moyen-Age“ (Paris, 1885), „Istoria partidelor politice în România“ (1910), „Românii şi Austro-Ungaria“ (1914). A scris şi părțile referitoare la istoria românilor din volumele III—IV ale lucrării de sinteză „Histoire générale“ (Lavisse-Rambaud).

Xenopulos, Grigorios (1867—1951), prozator şi dramaturg neogrec, unul dintre întemeietorii literaturii greceşti moderne. Creația lui **X.** oglindeşte lumea burgheziei din oraşele Zante şi Atena. Piesele sale de teatru se impun prin finețea analizei psihologice, realismul caracterelor şi construcția scenică abilă („Secretul contesei Valeria“, 1904; „Stella Violanti“, 1909; „Tentația“, 1910; „Ziua morților“, 1911). Romanele sale au o pronunțată tendință de critică socială („Bogați şi săraci“, 1926; „Cinstiți şi necinstiți“, 1927; „Fericiți şi nefericiți“, 1928).

xerodermíe (gr. *xeros* „sec“ şi *derma* „piele“; MED.), boală de piele caracterizată prin uscăciune generalizată a pielii, însoțită de o descuamare pulverulentă. **X.** apare în special în avitaminoza A.

xerofíte (gr. *xeros* „sec“ şi *phyton* „plantă“; BOT.), plante care sînt adaptate pentru a trăi într-un mediu cu umiditate scăzută (ex. cactaceele şi euforbiaceele de la tropice, unele graminee: colilia, păiuşul, pirul crestat etc., şi plantele cu frunze persistente: mirtul, măslinul, iarba-neagră).

xerofórm (FARM.), bismut tribromofenol. Este o substanță medicamentoasă, care se prezintă sub formă de pulbere galbenă cu miros de fenol. Se utilizează ca antiseptic intestinal (în unele diarei) şi în pomezi (la pansamentele ulcerelor pielii).

xeroftalmíe (MED.) v. **xeroză.**

xerogél (CHIM.), sistem coloidal solid, obținut prin uscarea gelurilor. Datorită unui mare număr de capilare interne, prezintă o porozitate ridicată şi o suprafață internă apreciabilă. **X.** este utilizat ca material puternic adsorbant în cromatografie, cataliză etc. (ex. silicagelul).

xeróză (gr. *xeros* „sec“; MED.), boală de ochi caracterizată prin uscarea şi retracția conjunctivei, care devine albă. Secreția lacrimală dispare şi în unele cazuri se opacifiază şi corneea. **X.** apare în urma unor leziuni oculare cicatriceale sau în avitaminoza A şi poate duce la pierderea vederii. Sin. *xeroftalmie.*

Xerxe, rege al perşilor (485—465 î.e.n.), din dinastia Ahemenizilor, continuator al politicii de cuceriri a lui Darius I. A întreprins, cu o armată uriaşă pentru acea vreme, o expediție în vederea cuceririi Greciei. După ce a înfrînt rezistența regelui spartan Leonida la *Termopile,* a ocupat Atica şi a incendiat Atena, dar, învins în bătălia navală de la *Salamina* (480 î.e.n.), a părăsit Grecia, lăsînd o armată sub conducerea lui Mardonius, care a fost înfrîntă la *Plateea* (479 î.e.n.).

xifoíd (gr. *xiphos* „sabie“ şi *eidos* „formă“; ANAT.), *cartilaj* ~, cartilaj în formă de vîrf de sabie cu care se termină osul stern în partea sa inferioară.

xilén (CHIM.), $C_6H_4(CH_3)_2$. Hidrocarbură aromatică mononucleară cu două grupe metil în moleculă (dimetilbenzen). Se cunosc trei izomeri de poziție posibili: ortoxilenul (cu p.f. 144°C), metaxilenul (p.f. 139°C) şi paraxilenul (p.f. 138°C). **X.** tehnic, lichid incolor, volatil, inflamabil, insolubil în apă, este un amestec al celor trei izomeri. Se obține din gudroanele de cărbune sau din unele fracțiuni de țiței prin prelucrare petrochimică. Izolarea izomerilor în stare pură se face greu, deoarece au puncte de fierbere apropiate. Se utilizează ca materie primă pentru obținerea acidului ftalic (ortoxilenul), a acidului tereftalic (paraxilenul) etc.

xilenól, $C_6H_3OH(CH_3)_2$. Fenol derivat de la xilen. Se cunosc şase izomeri de poziție. **X.** se extrage din gudroanele de cărbune sau se prepară prin topirea alcalină a acizilor sulfonici ai xilenului. Este solid, cristalizat, greu solubil în apă, solubil în solvenți organici. Se întrebuințează la fabricarea unor coloranți, a unor medicamente, ca aditiv pentru uleiuri şi benzine etc.

xilidínă, $C_6H_3NH_2(CH_3)_2$. Amină primară aromatică, derivată de la xilen. Se cunosc şase izomeri posibili. Este lichidă, insolubilă în apă, solubilă în solvenți organici, toxică, cu proprietăți asemănătoare anilinei. Se întrebuințează în sinteza coloranților şi a medicamentelor, ca aditiv pentru benzine sau ca reactiv în laborator.

xilofág (gr. *xylon* „lemn“ şi *phagein* „a mînca“; BIOL., despre unele animale), care se hrăneşte cu lemn (ex. carii, larva fluturelui *Cossus,* larvele de cerambicide). **X.** sînt dăunători ai arborilor şi provoacă deprecierea lemnului.

xilofón (gr. *xylon* „lemn“ şi *phone* „sunet“), instrument muzical de percuție, de origine asiatică, alcătuit dintr-o serie de plăci de lemn acordate şi fixate pe nişte suporturi. Sunetele se produc prin lovirea cu ciocănele de sticlă, metal sau lemn. E folosit în ansambluri instrumentale, în orchestrele simfonice sau de operă, precum şi în episoade solistice.

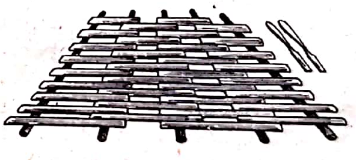
Xilofon

xilogravúră, procedeu tehnic de gravură, care constă în săparea unui desen pe o placă de lemn (păstrînd liniile în relief) şi în imprimarea lui pe hîrtie. Variețățile **x.** sînt: gravura colorată, cu linie incizată, cu puncte albe pe fond negru etc. Ca una dintre cele mai vechi tehnici, **x.** a fost practicată în China şi Japonia, apoi în Europa, o dată cu folosirea hîrtiei. A atins apogeul în Renaştere, în Germania (Dürer, Holbein) şi în Ţările de Jos (L. de Leyda). Dezvoltată în sec. al XIX-lea, a fost reprezentată de G. Doré, Grandville, Menzel, iar în sec. al XX-lea de Fr. Masereel. În ţara noastră, printre cei care practică **x.** sînt: V. Dobrian, Szabó Gy Béla ş.a.

xiloíd (PETROGR.; despre cărbunii de pămînt de tipul lignitului), care are calitatea de a păstra o structură foarte asemănătoare cu a lemnului. În Republica Socialistă România, ligniţii **x.** se întîlnesc în depozitele pliocene din Subcarpaţi, din bazinul Baraolt ş.a.

xilolít (CONSTR.), material folosit pentru executarea pardoselilor termoizolante, format dintr-un amestec de rumeguş de lemn sau de plută şi oxid de magneziu, la care se adaugă o soluţie concentrată de clorură de magneziu şi pigmenţi (pentru pardoseli colorate).

xilologíe (gr. *xylon* „lemn" şi *logos* „studiu"), ştiinţă care se ocupă cu studiul structurii lemnului şi al proprietăţilor lui.

xilóză (CHIM.), $C_5H_{10}O_5$. Monozaharid de tipul aldopentozelor, răspîndit în natură ca o componentă a gumelor vegetale şi sub formă de *xilan* (pentozan) în lemn, paie, coceni, coji de seminţe etc. Din aceste materiale, **x.** se obţine prin hidroliză acidă, după îndepărtarea glucozei prin fermentare.

Xingú */şiŋgú/*, rîu în Brazilia, afluent pe dreapta al Amazonului (1 980 km). Izvorăşte din Serra do Roncador, apoi străbate Podişul Brazilian, formînd numeroase praguri şi cascade. Afluenţii principali: Paranaiba (pe dreapta) şi Iriri (pe stînga). Navigabil pe o lungime de 190 km de la vărsare.

xoanón, statuie sculptată în lemn din epoca arhaică a Greciei antice (cele mai vechi **x.** cunoscute sînt din sec. al VIII-lea î.e.n.), caracterizată prin silueta rigidă a trunchiului de copac din care se degajează. **X.** au fost înlocuite mai tîrziu de sculpturile în piatră.

Y

y *[igrec]*, literă veche grecească, existentă în alfabetul mai multor limbi moderne care folosesc alfabetul latin; nu face parte din alfabetul limbii române, dar apare în cuvinte străine care păstrează grafia limbii de origine (ex. *yoga*, *yterbiu*) şi în nume proprii străine (ex. *Ady*, *Vichy*, *Yale*, *New York*). Se citeşte diferit, după limba din care provin cuvintele respective şi după poziţia ei în cuvînt, avînd, în general, diversele valori ale lui *i* (vocală, semivocală, sau semn al muierii consoanei precedente).

Yadjurveda v. **Vede.**

Yafi, Abdallah (n. 1901), prim-ministru al Libanului (din aprilie 1966). Deţine concomitent şi portofoliile finanţelor şi informaţiilor. A mai fost prim-ministru în 1954 şi 1956.

Yama (în sanscrită „geamăn"), în mitologia indiană din perioada Vedelor, primul om, frate geamăn al soţiei sale *Yami*, prima femeie. **Y.** este totodată considerat ca zeu al morţilor şi judecător al acestora.

yankéi, denumire dată, începînd din sec. al XVII-lea, locuitorilor (îndeosebi de origină engleză) din Noua Anglie (regiune din nord-estul teritoriului de azi al S.U.A.). Prin extensiune, începînd din sec. al XIX-lea, termenul **y.** se foloseşte în S.U.A. pentru a desemna pe locuitorii din întreg nordul ţării. În afara hotarelor S.U.A., denumirea de **y.** se dă adeseori tuturor cetăţenilor Statelor Unite.

Yaoundé *[iaundé]*, capitala Camerunului, situată în sud-vestul ţării. 95 000 loc. (1964). Centru comercial. Întreprinderi de prelucrare a lemnului, de ciment, săpunuri, manufacturi de tutun, fabrici alimentare. Nod feroviar, aeroport.

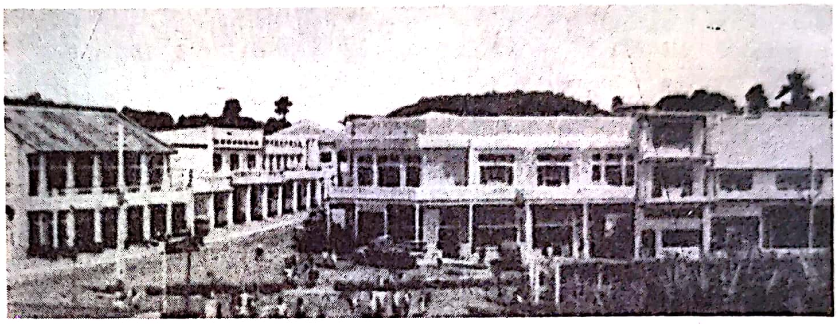

Vedere din Yaoundé

Yapurá (Japurá), rîu în America de Sud, pe teritoriul Columbiei şi Braziliei, afluent pe stînga al Amazonului (1 928 km). Izvorăşte de pe versantul estic al munţilor Cordillera Central, străbate sudul Columbiei şi se varsă în Amazon prin mai multe braţe. Pe teritoriul Columbiei se numeşte *Rio Caquetá*.

yard (METR.), unitate de măsură pentru lungimi folosită în Marea Britanie, S.U.A. şi alte ţări, egală cu 0,912398 m. Are simbolul *yd*.

Yatá, Ali (n. 1920), prim-secretar al C.C. al Partidului Comunist din Maroc (din 1946). Membru al P.C. din Maroc din 1943 şi al C.C. al partidului din 1945.

Ybl, Miklós (1814—1891), arhitect ungur. După studii în Ungaria şi Austria, **Y.** a fost influenţat de arta lui Gottfried Semper. Exponent de seamă al arhitecturii eclectice de nuanţă neorinascentistă. A lucrat mult în Budapesta, unde a realizat principalele sale proiecte: Opera, Biserica sf. Ştefan, noul palat regal etc.

Yeats *[ieiţ]*, William Butler (1865—1939), poet, dramaturg şi eseist irlandez. A studiat pictura, pe care a părăsit-o pentru a se dedica literaturii. Activitatea sa literară a fost în mare parte strîns legată de lupta pentru independenţa politică a Irlandei. A debutat cu versuri în care s-au întîlnit atmosfera vechilor legende gaelice, romantismul crepuscular, tendinţele prerafaelite, mistice, orfismul, elemente reluate în tot cursul creaţiei sale literare. Printre culegerile sale, cele mai cunoscute sînt „Peregrinările lui Oisin" (1888) şi două piese în versuri, „Contesa Cathleen" (1892) şi „Ţara dorinţei inimii" (1894). Eseist, s-a remarcat cu „Crepusculul celtic" (1893). Ca dramaturg a scris „Deirdre" (1907) şi „Piese pentru un teatru irlandez" (1912). Talentul său excepţional s-a relevat în „Vîntul printre trestii" (1899), culegere de versuri inspirate, unele, de legendele irlandeze, cele mai sugestive însă, asemenea celor ale lui Maeterlinck, scrise sub impulsul interiorizat al amintirii unui peisaj, unui regret, unei stări de suflet incomunicabile. Artist original, **Y.** a asimilat profund experienţa simboliştilor francezi pe care versurile sale o evocă („Turnul"). Poet de o rară fecunditate, **Y.** e unul dintre cazurile cele mai remarcabile de vitalitate lirică a ultimului veac. Este considerat cel mai mare poet de limbă engleză al epocii sale pentru fluiditatea, sugestia, muzicalitatea versului său, care creşteau o dată cu producţia sa literară. Laureat al Premiului Nobel (1923). În limba română a apărut un volum selectiv din opera lui **Y.** („Versuri", 1965).

W. B. Yeats

Yellowstone *[iéloustən]*, vast platou în nord-vestul S.U.A., situat între culmile Munţilor Stîncoşi, la 2 500 m altitudine. Suprafaţa: circa 8 850 km². Este format din roci vulcanice. Relief puternic fragmentat de văi adînci (canioane). Numeroase gheizere (peste 3 000). Păduri întinse. Faună bogată în bizoni, urşi negri, lupi albi, berbeci sălbatici, castori etc. Regiunea a fost declarată parc naţional în 1872.

Yemen *(Republica Arabă Yemen)*, stat în sud-vestul Peninsulei Arabice, situat între Arabia Saudită, Aden şi Marea Roşie. Suprafaţa: 195 000 km². Populaţia: 5 000 000 loc. (1964), în special arabi. Capitala: *Sanaa.* Limba de stat: araba. În vest se desfăşoară o cîmpie litorală îngustă, spre ţărm joasă şi nisipoasă. Partea centrală a ţării este constituită din masive muntoase înalte (2 000—3 000 m, altitudinea maximă 3 600 m) şi din podişuri care coboară în trepte spre est, dominate de conuri de vulcani stinşi. În est se întinde deşertul Rub' al Khali. Climă tropicală uscată, în regiunile mai înalte temperată, în est deşertică. Cursurile de apă sînt intermitente. Predomină vegetaţia de deşert şi de semideşert; pe platourile înalte există savane uscate, iar în văile mai umede păduri rare şi tufişuri. Zăcăminte de sare gemă, pietre semipreţioase (onix, agat, calcedonie, alabastru). Este o ţară agrară în curs de dezvoltare. Agricultura se practică în special în cîmpia litorală şi pe pantele munţilor (în terase). Se cultivă cereale (curmali, orz, grîu, porumb); leguminoase, plante citrice, viţă de vie, bumbac, tutun, sesam, ricin, indigo, cafea de calitate superioară (numită moca, după portul prin care se exportă). Se cresc oi, capre, măgari şi cai arabi. Pe litoral se practică pescuitul şi recoltarea perlelor. Industria este reprezentată prin mici întreprinderi cu caracter meşteşugăresc (de prelucrare a cafelei, egrenare a bumbacului, ţesături, covoare, obiecte de uz casnic), o fabrică de sticlă şi una de ciment etc. Exportă mai ales cafea, bumbac, piei; importă în special produse industriale de larg consum şi produse petroliere. — *Istoric.* În mileniile II—I î.e.n., pe teritoriul **Y.** au existat mai multe state arabe sclavagiste (Mina, Saba, Saba-Himiar), cunoscute prin agricultura foarte dezvoltată, bazată pe irigaţii, şi prin rolul important pe care l-au avut în comerţul de tranzit dintre ţările din Orient şi cele din bazinul Mării Mediterane. După secole de dezvoltare independentă, întreruptă doar de scurte perioade de ocupaţie egipteană, persană şi etiopiană, statele de pe teritoriul **Y.** au fost cucerite şi incluse în califatul arab (sec. al VII-lea). La sfîrşitul sec. al IX-lea şi începutul sec. al X-lea, **Y.** s-a desprins din califat ca urmare a răscoalei karniaţilor, dar a rămas în sfera de influenţă a califilor şi a sultanilor Egiptului. În prima jumătate a sec. al XVI-lea a fost cucerit de turci. În 1839 Anglia a ocupat portul Aden. Ca urmare a puternicei mişcări antiotomane a triburilor yemenite, care a culminat cu răscoalele din anii 1904—1905 şi 1910—1911, Turcia a fost nevoită să acorde **Y.**, în 1911, autonomie internă. După înfrîngerea Turciei în primul război mondial, **Y.** a devenit un regat de sine stătător. Imamul Yahya, proclamat în 1919 rege al **Y.**, a dus o politică de unificare şi de centralizare a statului, înfrîngînd tendinţele centrifuge ale feudalilor locali. După cel de-al doilea război mondial, lupta poporului yemenit împotriva exploatării feudale a luat amploare. În 1945 **Y.** a intrat în Liga Ţărilor Arabe. În septembrie 1962, un grup de ofiţeri patrioţi în frunte cu generalul Abdullah al-Sallal a răsturnat regimul feudal monarhic şi a proclamat republica arabă **Y.**, al cărei preşedinte a devenit Abdullah al-Sallal. Poporul yemenit a respins cu

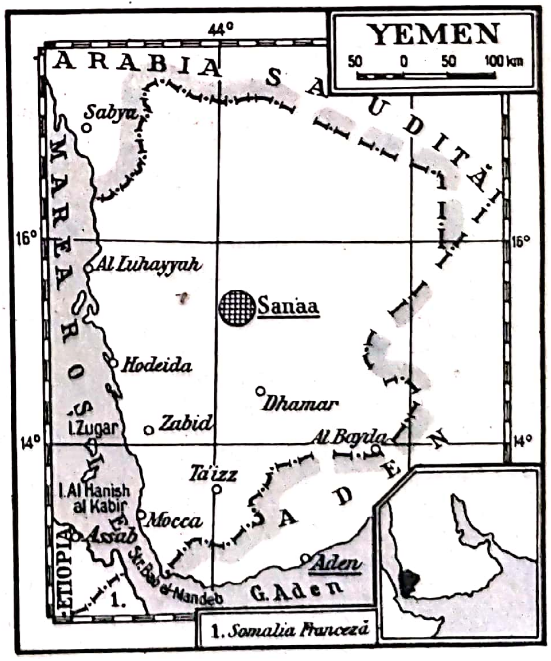

succes atacurile rebelilor monarhişti şi intervenţia străină. Totodată guvernul yemenit a elaborat un larg program de dezvoltare în domeniul social-economic. În 1965 a fost adoptată o constituţie provizorie. **Y.** întreţine relaţii diplomatice cu Republica Socialistă România.

yerba maté *(Ilex paraguayensis)*, arbust din familia acvifoliaceelor, originar din America de Sud, înalt de 3—6 m, cu frunze persistente, cu flori albicioase şi cu fructele bace de culoare roşie. Foarte răspîndit în America de Sud, mai ales în Brazilia. Din frunzele sale se prepară ceaiul cunoscut sub numele de ceai de Paraguay. Sin. *maté*.

Yersin *[iersĕ]*, Alexandre (1863—1943), microbiolog şi epidemiolog francez. Împreună cu E. Roux a izolat toxina difterică pură, deschizînd astfel calea pentru prepararea serului antidifteric, şi a precizat noţiunea de purtător de germeni în difterie. În 1894 a descoperit, independent de Kitasato, agentul patogen al ciumei, care-i poartă numele.

yoga (în sanscrită „comuniune, contemplaţie"), şcoală tradiţională „ortodoxă" a filozofiei indiene, fundată prin sec. I î.e.n. de înţeleptul Patañjali, care a dat o interpretare teistă doctrinei sankhya. **Y.** preconizează adîncirea autocunoaşterii în vederea eliberării eului individual de contingenţele vieţii materiale şi a contopirii cu spiritul universal, brahman, prin extazul mistic *(samadhi)*. Exerciţiile ascetice ale yoghinilor (încetinirea la maximum a respiraţiei şi a bătăilor inimii, realizarea stării de insensibilitate totală etc.) sînt practicate de adepţii a numeroase secte religioase indiene.

yohimbină (FARM.), alcaloid extras din planta *Corynanthe yohimbe* din familia rubiaceelor. Se prezintă sub formă de pulbere cristalină, albă, inodoră, cu gust amar, solubilă în apă. **Y.** face parte din grupa substanţelor de blocaj adrenergic, care inhibă răspunsurile celulelor efectoare la adrenalină, noradrenalină şi mai puţin la impulsurile nervoase simpatice.

Yokohama, oraş în Japonia, situat în insula Honshu, pe ţărmul vestic al golfului Tokio. 1 590 000 loc., cu suburbiile (1963). Cel mai important port de export al Japoniei. Centru industrial. Industrie siderurgică, constructoare de maşini (material rulant, utilaj electroenergetic etc.), şantiere navale, rafinării de petrol, industrie chimică, textilă, alimentară, a sticlei şi ceramicii.

Yokosuka, oraş în Japonia, situat în insula Honshu, la intrarea în golful Tokio. 297 100 loc. (1963). Şantiere navale. Port maritim.

Yonnel, Jean (n. 1891), actor francez de origine română. A studiat la Conservatorul din Paris. Angajat la Odéon în 1919, a interpretat roluri din repertoriul clasic şi romantic. Societar al Comediei franceze din 1929, a jucat în rolul Rodrigue din „Cidul" (Corneille), Hamlet (Shakespeare) şi a creat rolul regelui Ferrante din „Regina moartă" de Montherlant. Actor de mari resurse, cu un joc puternic interiorizat şi cu o dicţiune impecabilă, a apărut şi în film („Amok" după St. Zweig).

york (ZOOTEHN.), denumire dată raselor de porci englezeşti de culoare albă, după comitatul Yorkshire unde s-au format. Din această grupă fac parte: yorkul mic, yorkul mare şi yorkul mijlociu. V. şi marele alb; micul alb.

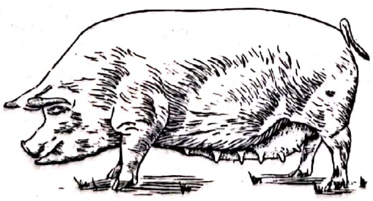

York

York *[iǫ́:c]*, peninsulă în nord-estul Australiei, situată între golful Carpentaria şi Marea Coralilor. Relief muntos cu înălţimi mici în partea de sud-est şi de cîmpie în vest. Climă tropicală. Vegetaţie de păşuni. Zăcăminte de aur, plumb, bauxită etc. În extremitatea nordică a peninsulei se află Capul **Y.**, punctul cel mai nordic al Australiei.

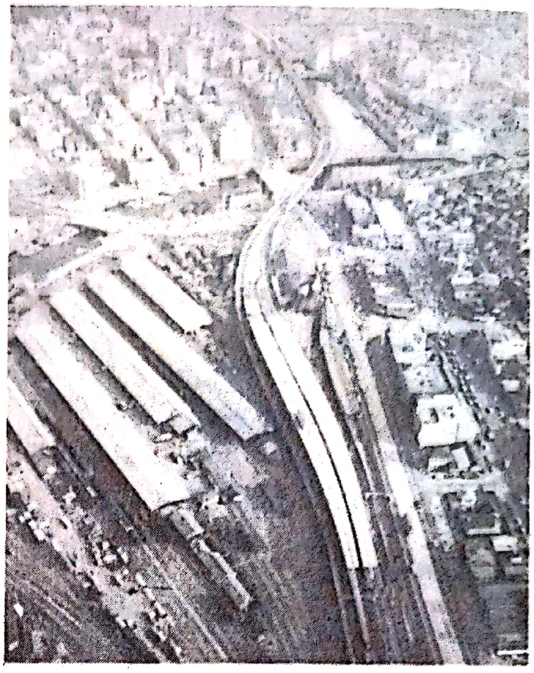

Yokohama. Vedere din port

York *[iǫ:c]*, familie nobiliară engleză, din care au făcut parte mai mulţi regi ai Angliei (Eduard al IV-lea, 1461—1483; Eduard al V-lea, 1483; Richard al III-lea, 1483—1485). A purtat un lung război pentru tron cu dinastia rivală *Lancaster*, cunoscut în istorie sub numele de *războiul celor două roze* (1455—1485). V. şi Plantagenet.

Yorktown *[iǫ:ctaun]*, localitate în S.U.A. (Virginia), la sud-est de Richmond. În timpul războiului pentru independenţa coloniilor engleze din America de Nord (1775—1783), la **Y.** a fost înfrîntă şi a capitulat (19 octombrie 1781) armata engleză, condusă de Cornwallis.

Young *[iaŋ]*, *Planul ~*, plan de plată a reparaţiilor de război datorate de Germania după primul război mondial; a fost întocmit în 1929 de un comitet internaţional de experţi, sub conducerea bancherului american O. Young, şi a fost aprobat în locul Planului Dawes în 1930. Prevedea eşalonarea pe o durată de 59 de ani a reparaţiilor de război ale Germaniei şi o reducere a acestora cu 20% în comparaţie cu Planul Dawes, înlesnind penetraţia capitalului american şi refacerea potenţialului industriei de război germane. În 1932, prin hotărîrile Conferinţei de la Lausanne, *P.Y.* a fost anulat.

Young *[iaŋ]*, Edward (1683—1765), poet preromantic englez. Moartea soţiei şi apoi a fiicei sale i-au inspirat lui **Y.**, retras departe de lume, un lung poem al durerii, „Cîntece de jale sau cugetări nocturne despre viaţă, moarte şi nemurire" (1742—1745), cunoscut mai ales sub titlul de „Nopţile lui Young", în care sentimentele personale se îmbină cu meditaţia cucernică. Lucrarea, care a avut cîndva un mare răsunet european, a deschis calea pentru contemplaţia pesimistă, concretizată în marile teme romantice de mai tîrziu: tăcerea nopţii, fascinaţia ruinelor, a melancoliei şi a morţii.

Young *[iaŋ]*, Thomas (1773—1829), savant englez. A elaborat studii în numeroase domenii ale ştiinţei: fizică, fiziologie, medicină, botanică, geofizică, tehnică, filologie etc. A contribuit la fundamentarea teoriei ondulatorii a luminii, introducînd noţiunea de *coerenţă* şi explicînd (în 1800), pe baza acesteia, fenomenul de *interferenţă*. Este primul care a folosit termenul de *energie*. În domeniul fiziologiei, **Y.** a explicat acomodarea ochiului prin deformarea cristalinului, a descris defectul de vedere numit *astigmatism* şi a studiat circulaţia sîngelui. **Y.** a contribuit la descifrarea vechilor papirusuri egiptene. Op. pr.: „Teoria luminii şi a culorilor".

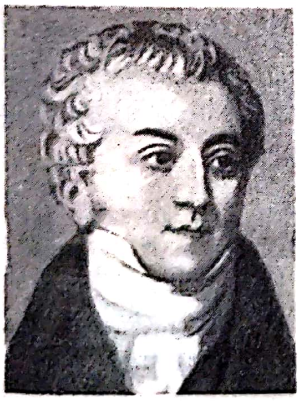

Th. Young

ypresián (STRAT.), etajul superior al eocenului inferior, caracterizat prin faună de numuliţi, echinide, lamelibranhiate, gasteropode etc., separat în bazinele paleogene vest- şi sud-europene.

Ysaye *[izaí]*, Eugène (1858—1931), violonist, dirijor şi compozitor belgian. A studiat mai întîi la Liège, apoi la Paris (cu Wieniawski) şi la Bruxelles (cu Vieuxtemps), devenind unul dintre cei mai cunoscuţi interpreţi ai timpului. A fost profesor la Conservatorul din Bruxelles, iar în 1894 şi-a fundat propriul său conservator şi cvartetul care-i poartă numele. A compus şase concerte pentru vioară şi orchestră, sonate pentru vioară solo, diferite piese pentru vioară, transcripţii, o operă („Minerul Pière"). A fost profesorul lui J. Thibaud.

ytérbiu (CHIM.), *Yb.* Element cu nr. at. 70; gr. at. 173,04. Face parte din grupa lantanidelor. Formează combinaţii în stare de valenţă doi şi trei, ultimele fiind cele mai stabile.

ýtriu (CHIM.), *Y.* Element cu nr. at. 39; gr. at. 88,92; gr. sp. 4,34; p.t. circa 1 500°C. Face parte din grupa a III-a a sistemului periodic. Se găseşte în natură în aceleaşi minerale cu lantanidele, cu care se aseamănă din punct de vedere chimic. În combinaţii funcţionează trivalent.

Yucatan, peninsulă mexicană situată în partea de nord a Americii Centrale, pe coasta Oceanului Atlantic. Suprafaţa: 180 000 km². Relief de cîmpie joasă. Climă tropicală secetoasă. Vegetaţie xerofilă.

Yukawa *[iucáua]*, Hideki (n. 1907), fizician japonez, profesor la Universitatea din Kyoto, membru al Academiei Japoneze de Ştiinţe. Pentru a explica forţele nucleare, **Y.** a emis (în 1935) ipoteza existenţei unei noi particule elementare, *mezonul*, cu masa intermediară între masele electronului şi a protonului, particulă care ulterior a fost descoperită în razele cosmice. Premiul Nobel (1949).

H. Yukawa

Yukon *[iúcǫn]*, fluviu în America de Nord (3 290 km), pe teritoriul Canadei şi al S.U.A. (Alaska). Se formează prin confluenţa rîurilor Lewes şi Pelly în apropiere de Selkirk (Canada) şi se varsă printr-o deltă întinsă în Marea Bering. Navigabil vara, în cursul mijlociu şi inferior.

Yusof bin Ishak, Enche (n. 1910), preşedinte al Republicii Singapore de la proclamarea acesteia (1965).

Z

z *[ze]*, a douăzeci şi opta literă a alfabetului limbii române; sunetul notat prin această literă. Este o consoană fricativă, dentală, sonoră.

Zabrze *[zábje]*, oraş în sudul R.P. Polone. 200 000 loc. (1964). Exploatarea cărbunelui (huilă), industrie siderurgică, constructoare de maşini (material rulant, utilaj industrial), chimică, a sticlei şi ceramicii. Institute de învăţămînt superior.

Zacconi, Ermete (1857—1948), actor de teatru şi de film, italian. Fiu de actori peregrini. Jocul său, pătruns de linia şcolii veriste, se distinge prin puterea compoziţională şi prin diversitatea interpretării. A jucat în special în piese de Shakespeare, Tolstoi, Hauptmann, Strindberg. Memorabil a fost în Hamlet, precum şi în Oswald din „Strigoii" de Ibsen.

zádă (BOT.) v. **larice.**

Zadkin, Ossip (n. 1890), sculptor francez de origine rusă, stabilit, în 1909, la Paris. Sculptura sa se remarcă printr-un joc de planuri concave şi convexe, fără un raport aparent cu realitatea obiectivă, ca şi prin utilizarea golurilor („Doamna cu evantai", 1925; „Pasărea", 1927; Monumentul de la Rotterdam, 1949, ridicat în memoria victimelor celui de-al doilea război mondial).

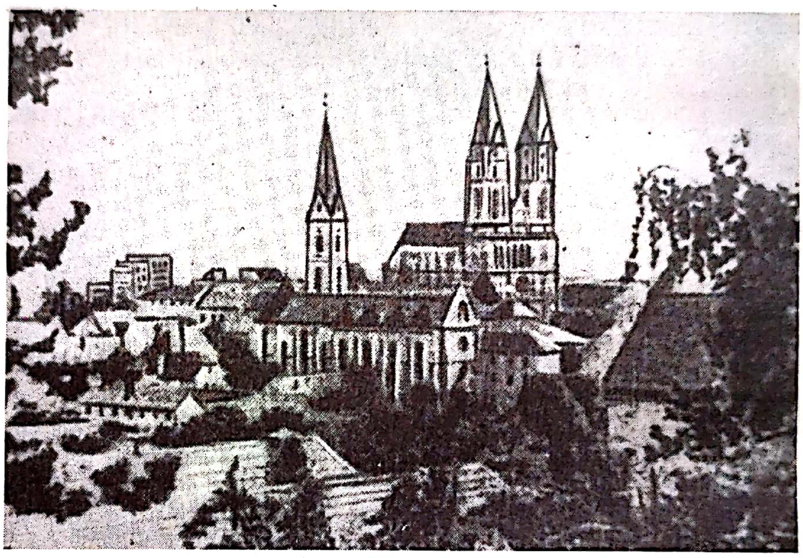

Vedere din Zagreb

Zagreb, oraş în R.S.F. Iugoslavia, capitala Croaţiei, situat la poalele munţilor Medvednica, pe malul stîng al rîului Sava. 430 800 loc. (1961). Important centru economic şi cultural. Industrie constructoare de maşini (maşini-unelte, material feroviar, aparataj electric, maşini textile), textilă, chimică (mase plastice), alimentară, prelucrarea lemnului (chibrituri), industria hîrtiei, pielăriei, sticlei. Anual se fac la **Z.** tîrguri internaţionale de mostre. Nod feroviar şi rutier. Numeroase monumente arhitectonice. Are Academie de ştiinţe şi arte, universitate (datînd din sec. al XVII-lea), institute de cercetări (Institutul de fizică nucleară etc.). Grădină botanică şi zoologică, teatre, muzee. — *Istoric.* Atestat documentar în 1094 ca centru al unui episcopat, **Z.** a devenit în 1242 oraş regal liber. Începînd de la mijlocul sec. al XIII-lea, a fost reşedinţa locţiitorului regelui Ungariei, căruia îi era subordonată Croaţia. Între 1526 şi 1918, **Z.** (sub denumirea germană de *Agram*) s-a aflat în stăpînirea Austriei. În 1918 a intrat în componenţa Iugoslaviei. Ocupat de trupele Germaniei hitleriste şi ale Italiei fasciste (aprilie 1941), **Z.** a fost eliberat în aprilie 1945 de către Armata populară de eliberare iugoslavă.

Zagros, sistem muntos situat în vestul şi sud-vestul Podişului Iran, pe teritoriul Iranului şi al Irakului. Este format dintr-un număr mare de culmi paralele şi se întinde pe circa 1 600 km lungime. Format din calcare, prezintă un relief carstic dezvoltat. Altitudinea maximă: 4 547 m. Pe vîrfurile cele mai înalte se află cîţiva gheţari mici. Climă subtropicală continentală. Formaţii vegetale de pustiuri şi stepe montane; păduri de foioase apar izolat pe versantul sud-vestic.

Zaharescu, Barbu (n. 1906), economist român, profesor la Universitatea din Bucureşti, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România. Membru al P.C.R.

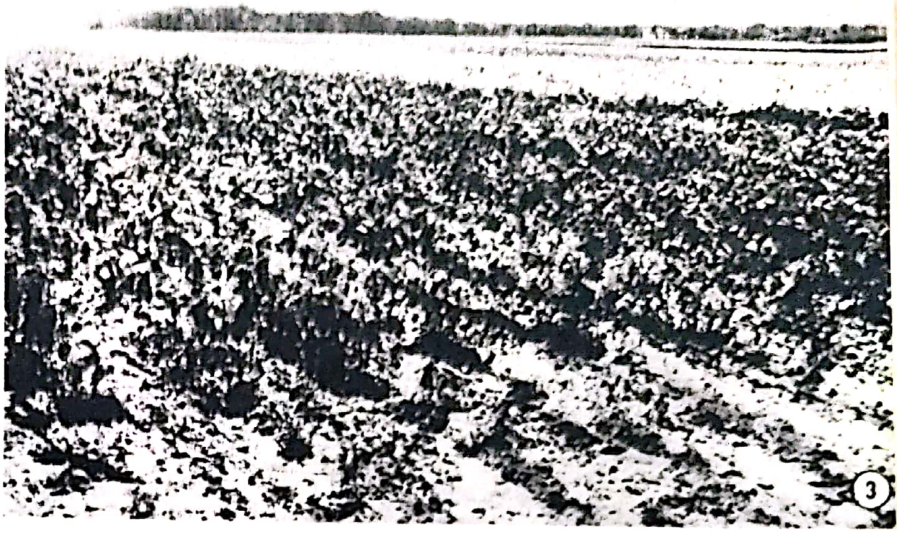

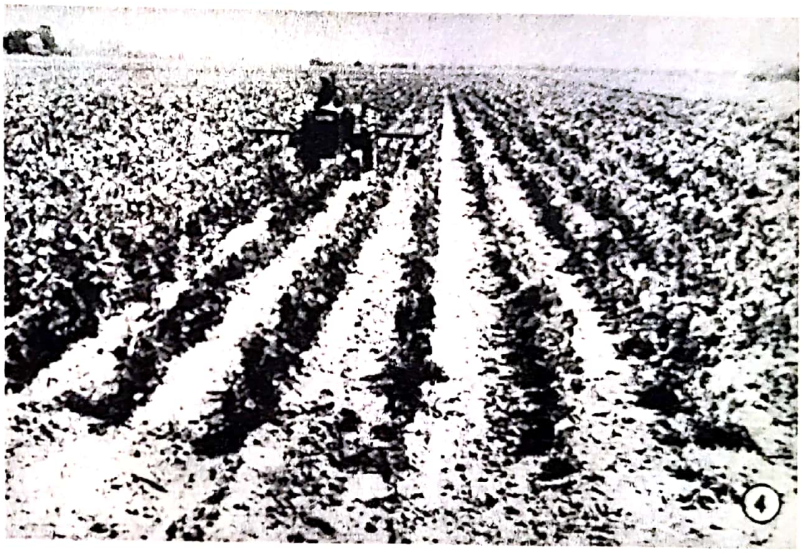

1. Aspect dintr-o pădure de rășinoase
2. Plantație tînără de plopi
3—4. Pepinieră: lucrări de întreținere
5. Drum forestier

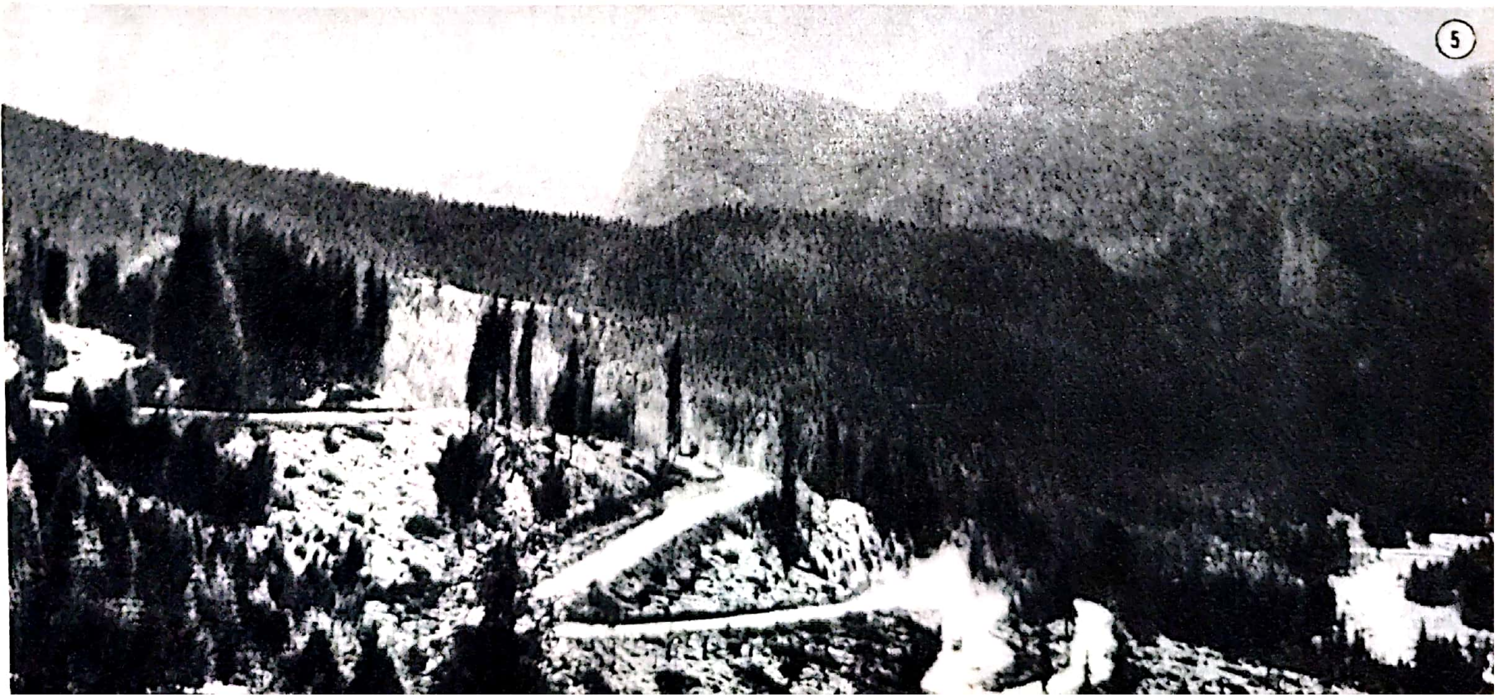

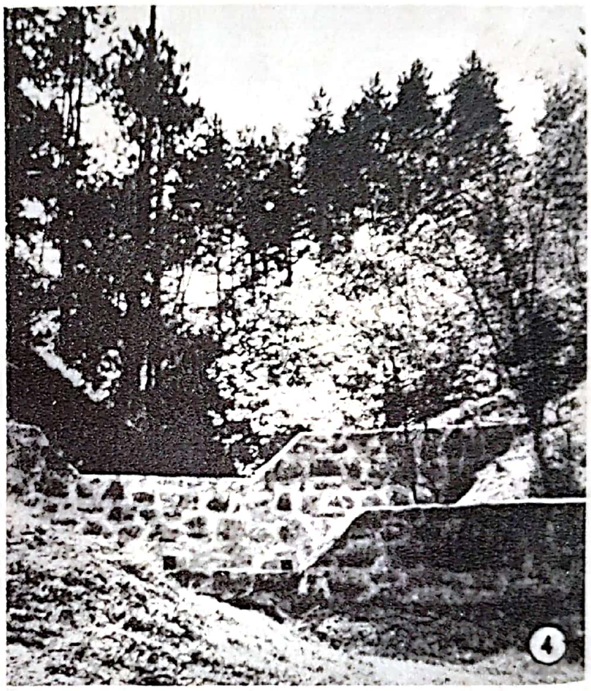

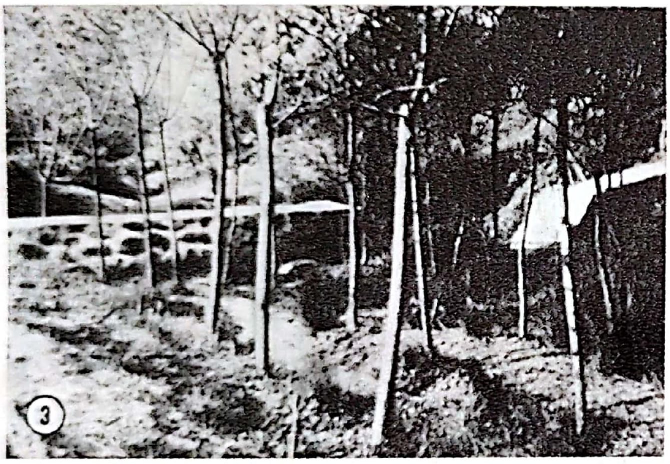

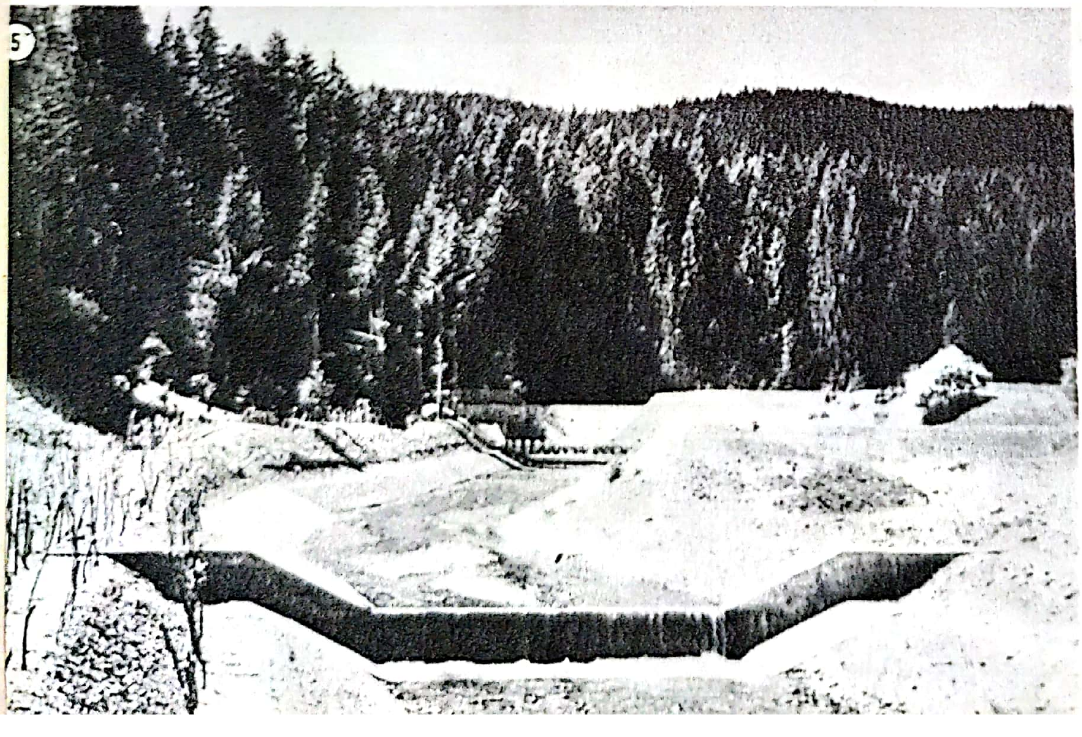

1—2. Combaterea dăunătorilor
pulverizarea din avion (1)
pulverizarea cu aparate portative (2)

3—5. Lucrări de silvoameliorație:
baraj simplu (3);
baraj în trepte (4);
canal de pămînt cu traverse de beton (5)

din 1923, a desfăşurat activitate publicistică încă din perioada ilegalităţii. La congresele al VII-lea şi al VIII-lea ale P.C.R. a fost ales membru supleant, iar la Congresul al IX-lea al P.C.R. membru al C.C. al P.C.R. Este autorul primului curs de economie politică marxistă apărut în limba română. A publicat lucrări şi studii de economie generală. Op. pr.: „U.R.S.S. după 15 ani" (1932, în colab.), „Karl Marx despre procesul de circulaţie al capitalului" (1955), „Karl Marx despre procesul de ansamblu al economiei capitaliste" (1965).

Zahari, Zograf (1810–1853), pictor bulgar. Desenator dezinvolt şi cu imaginaţie, colorist de armonii complexe, **Z.** a lăsat o operă vastă în domeniul picturii religioase, care se remarcă atît prin măiestria artistică, cît şi prin caracterul ei laic manifest. Printre operele sale se numără icoane (de la biserica Maicii Domnului din Koprivscita, biserica Sf. Constantin şi Elena din Plovdiv ş.a.), pictură murală (paraclisul sf. Arhangheli de la mănăstirea Bacikovo, biserica mănăstirii Rila ş.a.), în care se impune ca portretist. Între anii 1851 şi 1852 a lucrat la Athos. **Z.** a lăsat un număr mare de schiţe după natură, executate în spirit realist.

zaharificáre (CHIM.), proces chimic sau biochimic de scindare a polizaharidelor în produşi cu grad de polimerizare mai mic sau chiar în monozaharide. Se utilizează pe scară industrială pentru prepararea glucozei din amidon sau din celuloză.

zaharimetríe (CHIM.), metodă cantitativă de evaluare a concentraţiei unei soluţii de zaharoză, bazată pe proprietatea acesteia de a roti planul de polarizaţie a luminii liniar polarizate, unghiul de rotire fiind proporţional cu concentraţia soluţiei. Determinarea se face cu ajutorul *zaharimetrului*, un polarimetru cu gradaţii specifice soluţiilor de zaharoză. **Z.** este larg folosită în industria zahărului la controlul fabricaţiei.

zaharínă (CHIM.), $C_7H_5O_3NS$. Substanţă solidă, cristalizată, cu p.t. 228°C, greu solubilă în apă, obţinută prin deshidratare din sulfamida acidului benzoic. Pentru solubilizare se transformă în derivat sodat la azot (sare de sodiu). Soluţia apoasă este de 500 de ori mai dulce decît o soluţie de zahăr de aceeaşi concentraţie. Nu este toxică şi nici asimilabilă, fapt pentru care este folosită la îndulcirea alimentelor destinate bolnavilor de diabet.

Zaharov, Andreian Dmitrievici (1761–1811), arhitect rus, exponent de seamă al clasicismului. Operele sale sînt caracterizate prin monumentalitatea viziunii, prin logica distribuţiei maselor arhitectonice şi a decoraţiei (Palatul Amiralităţii din Leningrad, 1806–1823; Biserica sf. Andrei din Kronstadt etc.). A exercitat o puternică influenţă asupra dezvoltării arhitecturii ruse.

zaharóză (CHIM.), $C_{12}H_{22}O_{11}$. Dizaharidă foarte răspîndită în natură în aproape toate plantele, şi în special în trestia de zahăr şi în sfecla de zahăr, de unde se şi extrage. Substanţă solidă, cu p.t. 184°C, cristalizată, solubilă în apă, cu gust dulce. Prin hidroliză se desface într-o moleculă de glucoză şi una de fructoză. Este forma cea mai comună de zahăr utilizată în alimentaţie. Se mai numeşte *sucroză*.

zaháruri (BIOCHIM.) v. **glucide.**

záhăr (CHIM.), denumire curentă a zaharozei, atribuită produsului extras din trestia de zahăr sau din sfeclă de zahăr, purificat şi cristalizat în instalaţii corespunzătoare. Alături de zaharoză, în **z.** mai apar mici cantităţi de apă şi impurităţi din materia primă. Este o substanţă solidă, cristalizată. Prin încălzire se caramelizează, transformîndu-se într-un lichid de culoare brună-neagră. Este solubil în apă, cu gust dulce, total asimilabil de organismul animal. **Z.** constituie un aliment de bază al omului. În anul 1964 producţia mondială de **z.** a fost de 57 828 mii tone, cele mai mari cantităţi de **z.** obţinîndu-se în U.R.S.S., Cuba, S.U.A., Brazilia, India, Franţa, R.F. Germană. În România, **z.** se obţine din *sfeclă de zahăr*; principalele fabrici de **z.** se află la Bucecea, Luduş, Tg.-Mureş, Podari, Arad, Giurgiu, Bod, Roman, Sascut, Chitila. Producţia de **z.** a României în anul 1965 a fost de 402 mii tone (faţă de numai 95 mii tone în 1938), iar în 1970 va ajunge la 600 mii tone. — *Z. invertit*, amestec echimolecular alcătuit din glucoză şi fructoză, rezultat la hidroliza zaharozei. Prezintă activitate optică, rotind planul de polarizaţie al luminii spre stînga. Produs siropos, solubil în apă, cu gust dulce. Se mai numeşte *miere artificială*. V. şi zaharoză.

zahereá (în evul mediu în ţările române), denumire generală a proviziilor (făină, unt, miere etc.) pe care ţările române erau obligate a le pune la dispoziţia oştilor otomane din cetăţile raialelor sau aflate în expediţii în regiunile apropiate.

Zahir Şah (*Mohammed Zahir Şah*) (n. 1914), regele Afganistanului. S-a urcat pe tron în 1933, urmînd tatălui său, Mohammed Nadir Şah, care a fost asasinat.

Zaicu, Ioan (1868–1914), pictor român din Banat. După studii făcute la Academia de arte frumoase din Viena, a desfăşurat o intensă activitate artistică, împărţită între pictura de portrete şi pictura murală bisericească. **Z.** este autorul lucrării „Fierar în repaos", unul dintre primele chipuri de muncitori din arta noastră.

Zakopane, oraş în sudul R.P. Polone, situat la poalele munţilor Tatra, la 840–1 000 m altitudine. 25 000 loc. (1960). Cea mai importantă staţiune balneoclimatică a ţării, recomandată pentru afecţiuni nervoase şi ale căilor respiratorii. Numeroase sanatorii şi case de odihnă. Mare bază internaţională a turismului, alpinismului şi a sporturilor de iarnă.

zále 1. (IST.) Denumire a armurii confecţionate din ţesătură de inele de fier, folosită de războinici în antichitate şi în evul mediu. **2.** (ARTE DEC.) *Zale cu chei*, piesă componentă a complicatului sistem de împodobire a taliei din portul femeiesc al ţinutului pădurenilor (reg. Hunedoara), în care se recunoaşte, pe lîngă o străveche artă de prelucrare a metalelor, urme ale practicii legate de magie. Zalele sînt lucrate din sîrmă de alamă şi formează un fel de lanţ, de care, din doi în doi centimetri, sînt agăţate 35 de chei mici, lucrate tot din alamă şi împodobite cu mici cercuri ştanţate.

Zalka */zolco/*, Máté (1896–1937), scriitor şi militant al mişcării muncitoreşti ungare şi internaţionale. Luat prizonier în timpul primului război mondial în Rusia, **Z.** a organizat aici unităţi de gărzi roşii ungare printre prizonieri şi ulterior a luat parte la războiul civil. A murit în războiul civil din Spania, unde a comandat a XII-a Brigadă internaţională. În centrul activităţii sale literare se află lupta pentru libertatea popoarelor. Principala sa lucrare, romanul cu elemente autobiografice „Doberdó“, înfăţişează momente din primul război mondial.

Zalomit, Ioan (1810–1885), primul profesor de filozofie al Facultăţii de litere din Bucureşti. A funcţionat şi ca profesor de filozofie şi de morală la Colegiul sfîntul Sava, ca director al Eforiei şcoalelor şi rector al Universităţii din Bucureşti. Cursurile sale au avut o orientare idealist-raţionalistă. Op. pr.: „Principiile şi meritul filozofiei lui Kant“ (1848), „Starea instrucţiunii publice în România“ (1862).

Zama, vechi oraş în Africa de nord, la sud-vest de Cartagina antică. Aici a avut loc, în anul 202 î.e.n., o bătălie între armata romană, condusă de *Publius Cornelius Scipio*, şi armata cartagineză, condusă de *Hanibal*, încheiată cu victoria Romei, care a pus capăt celui de-al doilea război punic (218–201 î.e.n.).

zamác (METAL.), aliaj cu bază de zinc (peste 90%), conţinînd în proporţii variabile aluminiu, cupru şi magneziu. Este folosit la turnarea sub presiune a unor piese rezistente la coroziune.

Zambaccian, Krikor H. (1889–1962), colecţionar şi critic de artă român. A fost membru corespondent al Academiei R.P.R. A scris monografiile „Grigorescu“, „Petraşcu“, „Tonitza“, precum şi volumele de eseuri „Pagini de artă“, „Însemnările unui amator de artă“ etc. Sprijinitor al multor artişti de seamă într-o epocă în care oficialităţile vechiului regim manifestau indiferenţă faţă de artă şi artişti, **Z.** a adunat o valoroasă şi bogată colecţie de tablouri, pe care a dăruit-o statului. — *Muzeul Z.*, colecţie de pictură şi sculptură, instalată în fosta locuinţă a lui **Z.** din Bucureşti şi devenită muzeu de stat în 1947. Fondul colecţiei, constituit din circa 250 de picturi, desene şi gravuri şi peste 40 de sculpturi, include tablouri reprezentative ale unor pictori români de seamă, ca Grigorescu, Andreescu, Luchian, Pallady, Petraşcu, Tonitza ş.a., precum şi tablouri ale unor renumiţi pictori străini, mai ales francezi (Delacroix, Corot, Cézanne, Sisley, Renoir, Matisse, Utrillo, Bonnard, Marquet, Picasso ş.a.). Muzeul cuprinde valoroase sculpturi ale lui Brîncuşi, Medrea, Han ş.a.

K. H. Zambaccian

Zambezi, fluviu în sud-estul Africii, pe teritoriul Zambiei şi Mozambicului, care formează graniţa între Zambia şi Rhodesia (2 660 km). Izvorăşte din podişul Ba-Lunda şi se varsă în strîmtoarea Mozambic (Oceanul Indian). În cursul superior poartă numele de *Liba*. Afluenţi principali: Kafukwe, Loangwa şi Shiré. Pe **Z.,** în apropiere de oraşul Livingstone, se află renumita cascadă Victoria. Fluviul posedă mari resurse energetice; folosirea acestora însă abia a început. Navigabil pe unele porţiuni. Hidrocentrală.

Zambia, stat în Africa centrală, situat între Angola, Congo (Kinshasa), Tanzania, Malawi, Mozambic, Rhodesia şi Bechuanaland. Suprafaţa: 746 256 km^2. Populaţia: 3 710 000 loc. (1965), formată în special din negri bantu. Capitala: *Lusaka*. Limba oficială: engleza. Populaţia vorbeşte diferite dialecte bantu. Teritoriul **Z.** este un podiş slab vălurit, cu înălţimi de 1 000–1 400 m, cuprinzînd cîteva culmi muntoase şi depresiuni întinse. Climă subecuatorială. Reţea hidrografică deasă (fluviul Zambezi, cu afluenţii săi). Vegetaţie de savană şi sa-

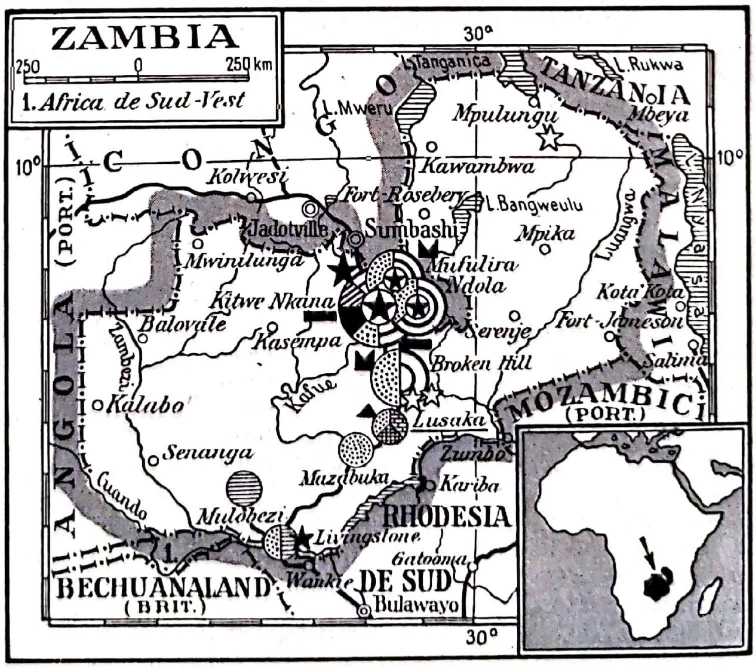
ZAMBIA
250 0 250 km
1. Africa de Sud-Vest
30°
10°
CONGO
ANGOLA (PORT.)
TANZANIA
MALAWI
MOZAMBIC (PORT.)
RHODESIA DE SUD
BECHUANALAND (BRIT.)
L. Tanganica
L. Rukwa
L. Mweru
L. Bangweulu
L. Niasa
Mpulungu
Mbeya
Kawambwa
Kolwesi
Fort-Rosebery
Jadotville
Sumbashi
Mpika
Mwinilunga
Mufulira
Ndola
Kitwe Nkana
Kota Kota
Fort-Jameson
Balovale
Kasempa
Serenje
Salima
Broken Hill
Luangwa
Zambezi
Kafue
Kalabo
Lusaka
Zumbo
Senanga
Mazabuka
Kariba
Cuando
Mulobezi
Livingstone
Gatooma
Wankie
Bulawayo
1.

vană cu păduri; de-a lungul rîurilor, păduri-galerie. Mari zăcăminte de minereu de cupru, cobalt, polimetale, mangan, concentrate în partea central-nordică a **Z.** Țară în curs de dezvoltare, cu economie bazată pe exploatările miniere și pe agricultură. Industria extractivă participa în 1963 cu 46% la formarea venitului național. **Z.** deține unul dintre primele locuri în producția mondială de minereu de cupru și de cobalt. Există o serie de întreprinderi de preparare a minereurilor neferoase, fabrici de ciment, întreprinderi de prelucrare a lemnului și alimentare. Pe plantații se cultivă porumb pentru consumul intern și tutun pentru export, iar în gospodăriile țărănești predomină culturile de porumb, mei, sorg, manioc, arahide, bob. Se cresc bovine, în mai mică măsură oi, capre și porcine. **Z.** exportă minereuri și metale (peste 9/10 din volumul exportului), tutun, arahide; importă utilaj minier, combustibil, mărfuri de larg consum. — *Istoric.* Teritoriul actualului stat **Z.** a fost locuit din timpuri străvechi de triburi hotentote, peste care s-au suprapus, în urma migrațiunilor de la începutul mileniului I e.n., triburi bantu; acestea au dezvoltat în primele secole ale erei noastre o înfloritoare civilizație a fierului. Împreună cu Rhodesia de Sud și Mozambic, **Z.** face parte dintr-o regiune în care s-a dezvoltat în timpul evului mediu una dintre cele mai originale civilizații africane, cu centrul la Zimbabwe (Rhodesia de Sud). La sfîrșitul sec. al XVIII-lea au apărut pe teritoriul **Z.** portughezii. La sfîrșitul sec. al XIX-lea teritoriul țării a intrat în stăpînirea Companiei britanice a Africii de sud, întemeiată de C.J. Rhodes, iar în 1911 a devenit, sub denumirea de *Rhodesia de Nord*, protectorat al Angliei. În 1953 Rhodesia de Nord împreună cu protectoratele Rhodesia de Sud și Nyasaland au fost reunite de Marea Britanie în formațiunea neocolonialistă *Federația Rhodesia-Nyasaland* (desființată în 1963 ca urmare a luptei popoarelor din federație). În octombrie 1964 a fost proclamată independența de stat a țării, care a luat numele de *Zambia.* **Z.** este o republică; face parte din Comunitatea Britanică de Națiuni. Șeful statului și al guvernului este președintele. Puterea legislativă aparține Adunării Naționale.

zambilă *(Hyacinthus orientalis)*, plantă erbacee perenă din familia liliaceelor, înaltă de 20—25 cm, cu flori albe, galbene, roz sau violet-albastre, parfumate, crescute în ciorchine la vîrful lăstarilor. Se cultivă frecvent ca plantă decorativă.

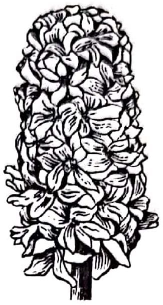
Zambilă

Zamboanga *[samboánga]*, oraș în Filipine, situat în partea de sud-vest a insulei Mindanao, pe țărmul strîmtorii Basilan (Marea Sulu). 24 900 loc. (1958), cu localitățile subordonate 117 000 loc. Port prin care se exportă ulei de cocos, fibre de Manila, cherestea.

zámcă (în evul mediu în Moldova), denumire slavă care desemna o cetate sau o întăritură.

Zamfirescu, Duiliu (1858—1922), scriitor român, membru al Academiei Române. S-a născut la Plăinești (reg. Ploiești). După studii de drept, a fost mai întîi judecător și procuror. Între 1888 și 1906 a funcționat ca atașat și secretar de legație la Roma, Atena și Bruxelles. Reîntors în țară, a fost ministru de externe în 1920 și președinte al Camerei Deputaților. După debutul la „Literatorul" lui Macedonski, s-a orientat spre „Convorbiri literare". Poezia lui, inițial romantic-sentimentalistă, se impune ulterior prin notele ei de neoclasicism, descriind cu grație și sensibilitate peisajul campestru sau marin, ținuturile meridionale („Alte orizonturi", 1894; „Imnuri păgîne", 1897; „Poezii nouă", 1899). Autor al unor interesante nuvele și schițe („Nuvele", 1888; „Furfanțo", 1911 ș.a.), populate cu „oameni de prisos", femei enigmatice, bătrîni automatizați și figuri de arviști. **Z.** s-a făcut cunoscut însă mai ales ca romancier. Ciclul „Comăneștenilor", alcătuit din cinci părți apărute în „Convorbiri literare" și „Literatură și artă" („Viața la țară", 1894; „Tănase Scatiu", 1896; „În război", 1897; „Îndreptări", 1900—1901; „Anna", 1916), realizează o cuprinzătoare frescă a societății românești de la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru. Deși umbrit de concepțiile conservatoare și de intențiile educative manifeste ale scriitorului (în ultimele romane), ciclul surprinde veridic decadența vechii boierimi și ridicarea burgheziei arendășești, **Z.** dovedindu-se, mai ales în „Viața la țară" și „Tănase Scatiu", un excelent creator de tipuri (îndeosebi a figurii de arivist), analist fin și remarcabil pictor al naturii. Vasta sa corespondență atestă valoroase intuiții estetice, **Z.** fiind, prin susținerea autenticității și a tehnicii procesului-verbal, un precursor al lui Camil Petrescu. A tradus din poezia lui G. Leopardi și G. Carducci.

D. Zamfirescu

Zamfirescu, George Mihail (1898—1939), scriitor român. S-a născut la București. A debutat în 1918 cu versuri publicate în „Literatorul". A fost redactor la „Facla", „Adevărul" ș.a., conducător de companii teatrale („Masca", „13 + 1"), director de scenă la Teatrul național din Iași (1933—1939). Primul său volum, „Flamura albă" (1924), cuprinde, tratate în spirit polemic, episoade din război și din anii imediat următori. După volumul de nuvele „Gazda cu ochii umezi“ (1926) şi „Madona cu trandafiri“ (1931), roman al mediului provincial obtuz, **Z.** a conceput ciclul epic „Bariera“, dedicat periferiei bucureştene şi alcătuit din „Maidanul cu dragoste“ (1933), „Sfînta mare neruşinare“ (1935), „Cîntecul destinelor“ (1939) şi „Bariera“ (publicat postum). Ciclul reconstituie, în tonalităţi realiste alternînd cu altele naturaliste şi folosind analiza psihologică, atmosfera pitorească şi sordidă a periferiei bucureştene interbelice şi relevă în acelaşi timp contradicţia dureroasă dintre setea de puritate, de fericire şi mizeria materială şi morală a locuitorilor ei. Comedia tragică „Domnişoara Nastasia“ (1927) este un emoţionant tablou al aceleiaşi periferii, în care năzuinţa eliberării oamenilor simpli din cătuşele unei existenţe sufocante se dovedeşte irealizabilă. A mai scris piesele „Cuminecătura“ (1925), „Idolul şi Ion Anapoda“ (1935), „Sam, poveste cu mine, cu tine, cu el“ (1939), culegerea de articole despre teatru „Mărturii în contemporaneitate“ (1938).

G. M. Zamfirescu

Zamfirescu, Mihail (1839—1878), poet român. S-a născut la Bucureşti. A colaborat la „Revista contimporană“, „Revista Carpaţilor“, „Familia“ etc. Versurile sale, grupate în volumul „Aurora“ (1858) şi în culegerea „Cîntece şi plîngeri“ (1874), scrise în maniera lui Heliade şi Bolintineanu, cîntă dragostea de patrie, exprimă într-o formă patetică blazarea romantică sau speculează în lungi poeme fantasticul macabru. A rămas cunoscut şi prin bufoneria literară „Muza de la Borta Rece“, îndreptată împotriva poeţilor de la „Convorbiri literare“ şi publicată parţial.

zamites (PALEONT.), gen fosil de gimnosperme din clasa *Cycadophyla*, caracterizat prin foliolele ascuţite, dese şi cu nervuri paralele. A trăit din jurasic pînă în cretacicul inferior. În Republica Socialistă România s-a găsit în jurasicul de la Anina.

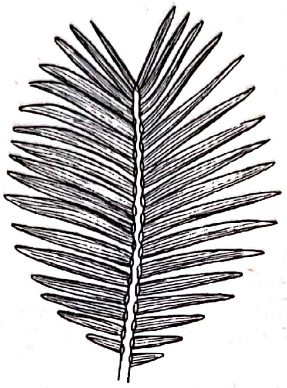

Zamites

Zamolxe (Zamolxis), zeul suprem în religia geto-dacilor. Pe cît se pare, **Z.** trebuie considerat o divinitate htoniană (a pămîntului), distinctă la început de Gebeleizis, cu care a fost asimilat ulterior. **Z.** întruchipa fertilitatea solului şi domnea asupra împărăţiei morţilor, întrunind totodată unele atribute profetice pe care le regăsim în cultul lui Dionysos-Bachus. Cultul lui **Z.** ca zeu suprem reflectă existenţa statului centralizat geto-dac. În ipostaza de mare preot, care deţinea primul loc în ierarhia socială după rege, **Z.** propovăduia nemurirea şi răsplătirea drepţilor pe lumea cealaltă. Potrivit legendelor geto-dace transmise de autorii greci, **Z.** a fost la origine profet şi legiuitor; Herodot şi Strabo îl prezintă ca sclav şi elev al lui Pitagora.

Zamoyski, Jan (1542 — 1605), om politic polon, adept al consolidării regimului nobiliar; cancelar (din 1578) şi mare hatman al coroanei (din 1580). A încercat să instituie dominaţia Poloniei asupra ţărilor române, ajutîndu-l pe Ieremia Movilă să ocupe scaunul Moldovei (august 1595) şi pe Andrei Báthory să devină principe al Transilvaniei (martie 1599). Adversar al creării unui stat feudal românesc unificat, a dus o politică ostilă lui Mihai Viteazul; în septembrie 1600 a condus expediţia din Moldova, reînscăunînd pe Ieremia Movilă, iar în octombrie 1600 pe cea din Ţara Românească, înscăunînd pe Simion Movilă.

Zane, Gheorghe (n. 1897), economist şi istoric român, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România. A publicat lucrări în domeniul istoriei economice şi sociale, istoriei gîndirii economice, economiei politice, finanţelor publice ş.a. În cercetarea ştiinţifică a folosit cu preferinţă metoda istorică. Op. pr.: „Marx şi Bălcescu“ (1927), „Economia de schimb în Principatele Române“ (1930), „Elemente pentru studiul economiei politice“ (1938), „Chestiuni de economie politică“ (1939), „Politica economică a Principatelor în epoca Unirii şi capitalul străin“ (1959), „Mişcarea revoluţionară de la 1840, preludiul revoluţiei româneşti de la 1848“ (1964).

Zanne, Iuliu A. (1855—1924), folclorist român. S-a născut la Bursa (Turcia), unde tatăl său, Alexandru Zanne, participant la revoluţia din 1848, se afla în exil. A lucrat ca inginer la căile ferate române. Între 1895 şi 1903 a tipărit „Proverbele românilor“ (în zece volume), cea mai cuprinzătoare operă de paremiologie românească. Culegerea reproduce manuscrisul lui I. Golescu, „Pilde, povăţuiri şi cuvinte adevărate şi poveşti“, proverbele şi zicătorile din „Povestea vorbii“ de A. Pann etc., precum şi un foarte bogat material adunat şi clasificat de autor.

Zanzibar, insulă în Oceanul Indian, în imediata apropiere a coastei de est a Africii. Suprafaţa: 1 658 km². Populaţia: 325 000 loc. (1963). Face parte din Republica Unită Tanzania. Insula este înconjurată de numeroase recife coraliere. Relief de cîmpie joasă, cu numeroase forme carstice. Climă ecuatorială, cu precipitaţii bogate. Principalul oraş: *Zanzibar*. — *Istoric*. Datorită poziţiei sale geografice favorabile, insula **Z.** a fost, încă din antichitate, un important centru politic şi comercial al Africii orientale, avînd un rol de seamă în dezvoltarea comerţului între ţările Orientului, Africa şi ţările din bazinul Mediteranei. În sec. al X-lea, în perioada penetraţiei masive a arabilor pe coastele răsăritene ale Africii, **Z.** a făcut parte, împreună cu alte state africane de pe coasta răsăriteană a Africii, din Imperiul Zany. În 1502 insula a fost cucerită de colonialiştii portughezi, iar de la sfîrşitul sec. al XVII-lea şi începutul sec. al XVIII-lea a fost posesiune a sultanatului *Oman*. În 1861 **Z.** a devenit sultanat independent. Pe la mijlocul sec. al XIX-lea, **Z.** a intrat în sfera de influenţă engleză, iar în 1890 a fost declarat protectorat al Angliei. Lupta de eliberare naţională s-a intensificat mai ales după cel de-al doilea război mondial. În 1962 a fost creat Partidul Comunist din **Z.** şi Liga Tineretului Comunist, care, împreună cu alte partide politice progresiste din **Z.**, au luptat pentru dobîndirea independenţei ţării. În iunie 1963, **Z.** a obţinut autonomia internă, iar în decembrie 1963 s-a proclamat stat independent (republică din ianuarie 1964). În aprilie 1964 **Z.** s-a unit cu Tanganica, formînd Republica Unită Tanganica şi **Z.**, care, în octombrie 1964, şi-a schimbat denumirea în Republica Unită Tanzania.

Zanzibar, oraş în Tanzania, situat pe ţărmul vestic al insulei Zanzibar. 57 900 loc. (1958). Port renumit pentru exportul de cuişoare şi ulei de cuişoare, ca şi pentru alte produse tropicale. Industrie alimentară (ulei de cuişoare), meşteşuguri.

Zapata, Emiliano (c. 1877—1919), conducător al mişcării ţărăneşti din sudul Mexicului în timpul revoluţiei din 1910—1917. Înainte de izbucnirea revoluţiei mexicane a organizat şi a condus un detaşament de „guerilleros" împotriva dictaturii lui Porfirio Diaz. A elaborat un program revoluţionar, intitulat „Planul Ajalao", prin care revendica restituirea către ţărani a pămînturilor acaparate de moşieri, exproprierea latifundiilor prin răscumpărare parţială şi confiscarea pămînturilor aparţinînd duşmanilor revoluţiei. A fost asasinat de reacţiune.

zapateádo, dans solistic, de origine spaniolă, în măsură ternară, ale cărui accente ritmice se marchează prin lovituri de călcîi.

zapcíu (în evul mediu în Ţara Românească), dregător mărunt, însărcinat cu conducerea unei plase, subdiviziune administrativ-teritorială a judeţului.

zaphrentís (PALEONT.), gen de celenterat antozoar din ordinul tetracoralierilor. Avea o formă conică alungită, cu septul principal situat într-o adîncitură; celelalte septe nu atingeau întotdeauna centrul caliciului. Speciile acestui gen au evoluat din silurianul superior pînă în permian, avînd maximum de dezvoltare în carboniferul inferior.

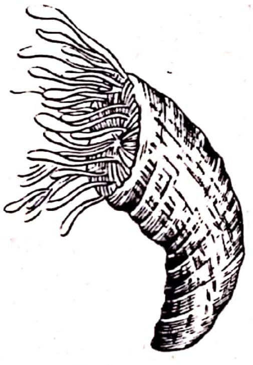

Zaphrentis

Zapolska, Gabriela (1860—1921), scriitoare poloneză. A debutat sub influenţa naturalismului, scrierile sale ulterioare avînd puternice trăsături realiste. A scris nuvele şi romane („Káska Karjatyda", 1888), dar este cunoscută mai ales prin dramaturgie („Moralitatea doamnei Dulska", 1907, trad. rom.; „Cei patru", 1912; „Domnişoara Maliczenska", 1912). **Z.** s-a inspirat în general din viaţa oamenilor din popor, preocupîndu-se mai ales de condiţia femeii, supusă înjosirii, strivită de ipocrizia şi de filistinismul moralei burgheze.

Zápolya, Ioan, voievod al Transilvaniei (din 1510) şi rege al Ungariei (1526—1540). A condus armata nobililor unguri care a înfrînt decisiv, în 1514, oastea ţăranilor răsculaţi în frunte cu Gheorghe Doja. Întreaga sa domnie este o continuă luptă cu Ferdinand I de Habsburg, în care scop a încheiat tratate cu Francisc I, regele Franţei, cu Anglia, cu sultanul Soliman Magnificul. În această luptă sfîrşită prin pacea de la Oradea (1538), a primit un ajutor important din partea domnului Moldovei, Petru Rareş.

Zápolya, Ioan Sigismund, principe al Transilvaniei (1541—1551 şi 1556—1571). A domnit la început sub tutela mamei sale, Isabella, şi a episcopului Martinuzzi. Pierzînd tronul ca urmare a intervenţiei Habsburgilor (1551), s-a retras în Polonia, de unde a revenit, în 1556, cu ajutorul turcilor, al lui Alexandru Lăpuşneanu, domnul Moldovei, şi al lui Pătraşcu cel Bun, domnul Ţării Româneşti. A susţinut calvinismul şi apoi unitarianismul.

zaporojéni, denumire a cazacilor aşezaţi în aval de pragurile (cataractele) Niprului. Erau supuşi Poloniei, formînd o oaste liberă care avea obligaţia de a apăra hotarele împotriva tătarilor. S-au răsculat în mai multe rînduri împotriva stăpînirii panilor poloni; pe la jumătatea sec. al XVII-lea, sub conducerea hatmanului Bogdan Hmelniţki, au înfrînt în mai multe bătălii pe poloni şi s-au declarat independenţi, unindu-se apoi cu Rusia. În cadrul luptei antiotomane, domnii ţărilor române au făcut deseori apel la ajutorul lor. Între **z.** şi moldoveni a existat o strînsă colaborare, mai ales la sfîrşitul sec. al XVI-lea şi în prima jumătate a sec. al XVII-lea. V. şi cazaci.

Zaporojie, oraş în U.R.S.S., în R.S.S. Ucraineană, aşezat pe valea fluviului Nipru. 550 000 loc. (1965). Industrie siderurgică, cocsochimică, a aluminiului, constructoare de maşini (agregate electroenergetice, automobile etc.), de produse refractare. Pe malul drept al Niprului se află marea hidrocentrală Dneproghes „V.I. Lenin“. Important port fluvial şi nod feroviar. Institute de învăţămînt superior.

Zápotocký *[zápotoţchi]*, Antonín (1884—1957), militant al mişcării muncitoreşti cehoslovace, unul dintre creatorii P.C. din Cehoslovacia (1921). Membru al C.C. din 1921 şi secretar al C.C. al P.C. din Cehoslovacia între 1922 şi 1929. În 1929—1939 a fost secretar al Consiliului Central al Sindicatelor Roşii din Cehoslovacia. În timpul ocupaţiei hitleriste a fost deţinut în lagăre de concentrare (1939—1945). După eliberarea ţării a fost preşedinte al Consiliului Central al Sindicatelor (1945—1950), preşedinte al Consiliului de Miniştri (1948—1953), şi preşedinte al Republicii Cehoslovace (1953—1957).

Zarand, vechi comitat constituit în sec. al XV-lea pe un mare teritoriu din vestul Transilvaniei, făcînd parte din Partium. Între 1552 şi 1716, o mare parte din **Z.** s-a aflat sub stăpînirea turcească. Reînfiinţat pe un teritoriu mai mic, a fost desfiinţat în 1876 şi împărţit între comitatele limitrofe. Populaţia românească îl numea comitatul Crişului, după numele rîurilor care-l străbat.

Zarandului, *Munţii ~*, munţi în sud-vestul Munţilor Apuseni, cuprinşi între Mureş şi Crişul Alb. Domină spre vest Cîmpia de Vest printr-o cuestă tectonică. Sînt formaţi dintr-un mozaic de roci (şisturi cristaline, granite, tufuri vulcanice, calcare etc.). Relief de culmi scunde. Altitudinea maximă: 860 m (vîrful Highiş). Păduri de foioase şi păşuni. Sînt cunoscuţi şi sub numele de *Munţii Highiş-Drocea*.

Zarathustra, profet legendar persan din prima jumătate a mileniului I î.e.n., fondatorul zoroastrismului. Grecii îl numeau *Zoroastru*.

Zargidava, localitate geto-dacică, menţionată de geograful Ptolemeu în Moldova centrală, la est de Siret, neidentificată arheologic.

Zarifopol, Paul (1875—1934), publicist şi eseist român. S-a născut la Iaşi. A făcut studii de filologie şi filozofie la Leipzig, întreţinînd cu I.L. Caragiale strînse legături de prietenie. Corespondenţa dintre ei prezintă un deosebit interes pentru istoria literară. După război, **Z.** a susţinut o rubrică permanentă în paginile „Adevărului literar“ şi a fost primul redactor-şef al „Revistei fundaţiilor regale“ (ianuarie-mai 1934). A iniţiat ediţia critică „Opere“ de I.L. Caragiale, din care a publicat trei volume (1930—1932), însoţite de studii introductive, valoroase şi prin datele inedite, cunoscute direct de la sursă. E autorul unor interesante eseuri critice cu privire la G. Flaubert, M. Proust, L. Tolstoi. Volumele „Din registrul ideilor gingaşe“ (1926), „Artişti şi idei literare române“ (1930), „Încercări de precizie literară“ (1931), „Pentru arta literară“ (1934) îi relevă, pe lîngă tendinţele anticlasiciste, adîncimea remarcabilă a observaţiei, spiritul caustic, asociativ şi disociativ de mare mobilitate intelectuală.

Zarlino, Giuseppe (1517—1590), compozitor şi teoretician muzical italian. A studiat cu A. Willaert. A scris numeroase compoziţii religioase şi profane, care însă, în majoritate, s-au pierdut. Autor al unor celebre tratate („Institutioni armoniche“, „Dimostrationi armoniche“ şi „Sopplementi musicali“), în care pentru prima oară este formulată ideea armoniei ca fenomen independent de polifonie şi este enunţată teoria asupra acordurilor rezultînd din sunete suprapuse în terţă şi asupra modurilor majore şi minore.

zárzăr *(Armeniaca vulgaris)*, arbore din familia rozaceelor, înalt pînă la 10 m, cu frunze lat-ovale şi flori de culoare albă. Fructul este globulos, de culoare galbenă-portocalie sau roşie pătată pe partea însorită. Zarzărul se cultivă sporadic în grădini.

zarzuélă, gen al operetei spaniole, asemănător operei comice franceze, operei bufe italiene şi singspielului german, apărut în sec. al XVII-lea, prin introducerea unor interludii muzicale într-o piesă de teatru. Numele provine de la acela al unui castel din apropierea Madridului, unde acest gen a fost prezentat pentru prima oară. Creatorul său este socotit Calderón, iar primul compozitor de **z.** a fost Riso.

zaţ (POLIGR.), material tipografic constituit din litere, semne, linii, rînduri etc., care va constitui viitoarea formă de tipar.

Zau de Cîmpie, comună în raionul Luduş, reg. Mureş-Autonomă Maghiară, situată în Cîmpia Sărmaşului. 4 510 loc. (1965). Exploatări de gaze naturale (gaz metan). Industrie a materialelor de construcţie.

Zavadski, Iuri Aleksandrovici (n. 1894), actor şi regizor sovietic. Elev al lui Stanislavski şi Vahtangov. Din 1940 conducător al Teatrului Mossoviet, **Z.** tinde a se apropia cît mai mult de spiritul şi de gustul artistic contemporan. Repertoriul lui **Z.** cuprinde deopotrivă opere clasice ca şi opere de frunte ale dramaturgiei sovietice contemporane.

Zavattini, Cesare (1902), scenarist cinematografic, ziarist şi critic italian. Este unul dintre animatorii neorealismului („Sciuscia“, „Hoţii de biciclete“), explorator predilect al conştiinţei alienate de inhibiţiile falsei morale. Opera sa este străbătută de un puternic sentiment de simpatie pentru cei deposedaţi, pentru iluziile şi dezamăgirile lor. A semnat şi scenariul la „Miracol la Milano“ (1951), în colaborare cu De Sica, ca şi la pateticul „Umberto D.“ (1952) şi „Ciociara“ (1960), după romanul lui A. Moravia.

zavéscă (în evul mediu în Moldova), taxă specială plătită vistieriei pentru redeschiderea unui proces. Se mai numea *herţie, gloabă*.

Zawadzki, Aleksander (1899—1964), militant al mişcării muncitoreşti polone. Membru al P.C. din Polonia din 1923. A fost unul dintre organizatorii pe teritoriul U.R.S.S. a Uniunii patrioţilor poloni (1943). În 1944—1945 a fost locţiitor al comandantului suprem al armatei polone (creată în 1943 pe teritoriul U.R.S.S.). Membru al Biroului Politic al C.C. al Partidului Muncitoresc Polonez (din 1944), al Biroului Politic al C.C. al Partidului Muncitoresc Unit Polonez (din 1948) și secretar al C.C. al P.M.U.P. (1948—1954). În 1952—1964 a fost președinte al Consiliului de Stat al R.P. Polone.

zăbún, denumire dată unor haine bărbătești, piese ale portului popular, variate ca material și croială. În Moldova și într-o parte din sudul Munteniei, **z.** este o haină groasă, vătuită și uneori trasă cu șiruri cusute la mașină. În Transilvania, în părțile Aradului, **z.** are forma unei veste (cu croiala inspirată din vechea uniformă a armatei austriece), de catifea ori de postav albastru sau negru, împodobită cu cusături galbene, formînd un fel de brandenburguri, și cu nasturi de metal.

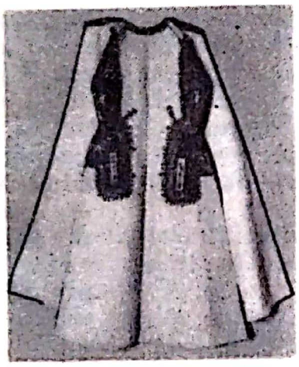

Zăbun

zăcămînt (GEOL.), acumulare naturală de substanțe minerale utile; prezintă un interes economic. Formele zăcămintelor sînt variate și depind de condițiile de formare ale substanței minerale care le alcătuiesc. După forma lor se deosebesc: *z. stratiforme, lenticulare, filoniene, în cuiburi* sau *corpuri neregulate.* Dimensiunile **z.** sînt foarte variate. Se cunosc astfel filoane și sisteme de filoane urmărite pe o distanță de peste 100 km, precum și cuiburi care au o extensiune de numai cîțiva metri. **Z.** se clasifică, după modul de formare, în: *magmatogene, sedimentare* și *metamorfice. Zăcămintele magmatogene* rezultă prin procesul de cristalizare magmatică, prin reacția componenților volatili din magme cu rocile învecinate sau prin depuneri din soluțiile hidrotermale și se împart în *zăcăminte magmatice, pegmatitice, pneumatolitice, de contact* și *hidrotermale.* a) *Zăcămintele magmatice* rezultă din procesele de diferențiere a magmei. Se cunosc *z.m.* de platină, crom, cupru, nichel, cobalt, fier, diamante, fosfor etc. (ex. *z.m.* de nichel de la Poiana Mărului, reg. Brașov, de crom de la Tisovița, Eibenthal și Plavișevița din Banat etc.). b) *Zăcămintele pegmatitice* rezultă prin consolidarea reziduurilor magmatice, bogate în componenți volatili (v. și pegmatit). Sînt o sursă însemnată pentru exploatarea feldspaților, a micelor, a pietrelor prețioase, a pămînturilor rare etc. (ex. **z.** pegmatitice de la Răzoare, reg. Maramureș, de la Muntele Rece, reg. Cluj, de la Teregova și Voislova, reg. Banat, de la Voineasa, reg. Argeș ș.a.). c) *Zăcămintele pneumatolitice* (v. și pneumatolit) se formează din soluții magmatice reziduale foarte fierbinți (ex. unele zăcăminte de minereuri de molibden, staniu, wolfram și bismut). d) *Zăcămintele de contact* (sau *pirometasomatice*) se formează prin reacțiile chimice care au loc între substanțele volatile degajate de o magmă și rocile calcaroase înconjurătoare. Acestea sînt transformate într-un agregat de minerale silicatate, denumit skarn, căruia i se asociază minereu sub formă de oxizi și sulfuri (ex. **z.** de molibden, bismut și bor de la Băița Bihorului, reg. Crișana, **z.** de fier de la Ocna de Fier, reg. Banat ș.a.). e) *Zăcămintele hidrotermale* se formează prin depunere din soluțiile hidrotermale, considerate ca rezultatul ultimului stadiu de diferențiere magmatică. Se împart în *z. hipotermale,* cînd mineralele se depun la temperaturi cuprinse între 500 și 300°C (ex. **z.** de molibdenit, wolframit, casiterit etc.), *z. mezotermale,* depuse la temperaturi de 300—175°C (ex. **z.** de aur, argint, cobalt, uraniu, zinc, plumb etc.), și *z. epitermale,* depuse la temperaturi sub 175°C (ex. **z.** de aur nativ asociat cu argint, telururi aurifere, sulfuri de argint, sulfosăruri, cinabru, stibină, **z.** de sulfuri din reg. Maramureș, de aur și de argint de la Brad ș.a.). *Zăcămintele sedimentare* rezultă prin procesele de dezagregare și de descompunere a unor roci și zăcăminte preexistente, urmate de un prealabil transport și apoi sedimentate. În funcție de procesele de concentrare se deosebesc: zăcăminte sedimentare detritice, de evaporare, reziduale, biogene și de precipitare chimică (ex. **z.** de săruri de potasiu de la Tîrgu-Ocna, reg. Bacău, **z.** de bauxită din munții Pădurea Craiului, **z.** de sare și de petrol din Subcarpați ș.a.). *Zăcămintele metamorfice* rezultă prin procesul de metamorfism regional. Cuprind: a) *zăcăminte metamorfizate,* al căror minereu preexista, avînd o altă origine, iar metamorfismul regional determinînd numai modificări în compoziția mineralogică, în structura și în textura lui; b) *zăcăminte metamorfice propriu-zise,* în care concentrațiile de substanțe minerale utile s-au născut în timpul metamorfismului pe seama altor roci (ex. **z.** de fier de la Teliuc, Ghelar, Vadu-Dobrii, reg. Hunedoara, **z.** de mangan de la Răzoare, reg. Maramureș, Arșița-Șarul Dornei, Dealul Rusului, reg. Suceava ș.a.).

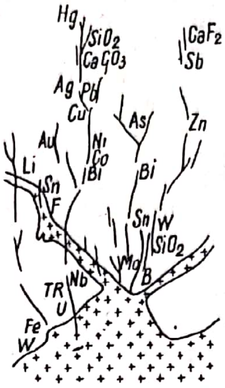

Zăcăminte magmatogene

zăgán *(Gypaëtus barbatus),* vultur mare cu capul complet acoperit cu pene și cu două

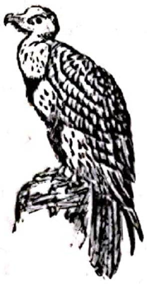
Zăgan

tufe de pene negre în formă de barbă sub cioc. Penajul are culoarea neagră-cenuşie pe spate, coadă şi aripi, albă-gălbuie pe cap, gît şi faţa ventrală. Este răspîndit în Caucaz, în Asia Mică şi în Himalaia, în Europa fiind din ce în ce mai rar. În ţara noastră este ocrotit prin lege, fiind foarte rar.

Zăganul, culme vestică a masivului Ciucaş din Carpaţii Orientali (1 886 m), formată pe conglomerate. Obiectiv turistic.

Zăgănescu, Pavel (1815—1897), parucic în compania de pompieri a Bucureştilor în timpul revoluţiei din 1848. La 13/25 septembrie 1848 a condus lupta eroică a pompierilor împotriva unei coloane turceşti, cunoscută în istorie sub numele de „lupta din Dealul Spirei". După 1848 a activat în armată, iar din 1869 în viaţa politică, fiind de mai multe ori deputat.

Zălau, oraş raional în reg. Cluj, reşedinţă de raion, situat pe valea Zălaului. 15 110 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului şi alimentară. — *Raionul Z.*, cu 110 220 loc. (1965). Industrie alimentară, de prelucrare a lemnului, a materialelor de construcţie. Pomicultură, cultura cerealelor şi a plantelor tehnice, viticultură. Creşterea animalelor.

zălóg (*Salix cinerea*), arbust din familia salicaceelor, înalt pînă la 5 m, cu lujeri cenuşii-verzui şi frunze lanceolate. Creşte în zona de cîmpie, pe locuri foarte umede.

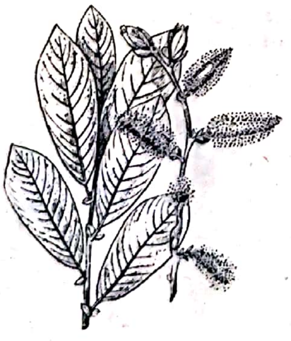
Zălog

Zănoaga, lac glaciar situat în masivul Retezat. Suprafaţa: circa 9 ha. Adîncimea maximă: 29 m (cel mai adînc lac glaciar din ţara noastră). Interes turistic. Faună ihtiologică bogată în salmonide.

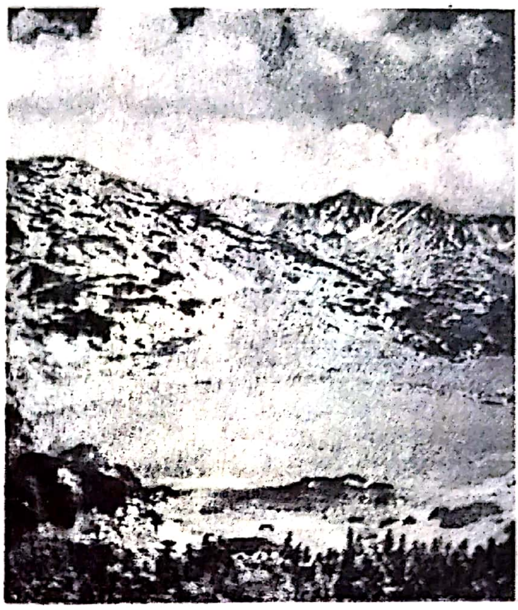
Lacul Zănoaga

zăpádă 1. (METEOR.) Precipitaţii atmosferice solide, constînd din cristale de gheaţă care se asociază, formînd fulgi. Cînd temperatura solului este mai scăzută de 0°C, **z.** se acumulează, formînd un *strat de zăpadă*, care în regiunile polare şi în regiunile montane înalte este constant (*zăpezi perene*), pe cînd în zonele temperate are o durată variabilă (două-trei luni). **2.** (CHIM.) *Zăpadă de bioxid de carbon*, bioxid de carbon în stare solidă. Se mai numeşte *zăpadă carbonică*. V. şi gheaţă uscată.

zăpór (GEOGR.), îngrămădire de sloiuri de gheaţă într-un punct anumit al unui rîu, îndeosebi la coturi sau la secţiuni de scurgere mai înguste. **Z.** se produc în perioada topirii podului de gheaţă primăvara şi foarte rar în timpul iernii. Datorită **z.**, nivelul apei din amonte se ridică mult (depăşind nivelurile maxime înregistrate) şi se produc inundaţii mari. Pe Dunăre, cel mai frecvent se formează **z.** la Cotul Pisicii (în aval de Galaţi) şi la Ciuperceni-Calafat.

zărgán (*Belone belone*), specie de peşte din familia belonidelor, cu corpul alungit şi cilindric, acoperit cu solzi mici, caduci şi cu fălcile prelungite într-un vîrf asemănător unui cioc, falca inferioară fiind mai lungă decît cea superioară. În ţara noastră trăieşte pe litoralul Mării Negre subspecia *Belone belone euxini*, lungă de circa 50 cm şi cu greutatea de aproape 100 g. **Z.** are oasele colorate în verde ca smaragdul, datorită unui pigment biliar, numit biliverdină.

Zărneşti, oraş raional în reg. Braşov, situat la poalele Munţilor Piatra Craiului, subordonat administrativ oraşului Braşov. 17 780 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea, ambalaje de fag etc.). Aici se găseşte *Fabrica de celuloză şi hîrtie Zărneşti*, care datează din 1853; ea produce celuloză din răşinoase, hîrtie de ambalaj, hîrtii subţiri etc.

zăvói (SILV.), pădure de mică întindere, situată în lunca rîurilor mari. Este compus din salcie sau plop, uneori din ambele specii.

zăvór (TEHN.), dispozitiv folosit pentru blocarea mecanică, comandată sau automată, a unuia dintre organele mobile principale ale unui aparat, maşină, instalaţie etc. în anumite condiţii de exploatare (ex. **z.** unor aparate electrice care împiedică deschiderea capacului cînd aparatul se află sub tensiune).

zbat (NAV.), palǎ metalică sau din lemn, montată la periferia unei roţi (roată cu **z.**), care constituie propulsorul unei nave cu maşini cu abur destinate navigaţiei pe ape interioare cu adîncime mică.

zbórnic (bg. *sbornik*) **1.** Culegere cuprinzînd legende hagiografice, comentarii religioase, tîlcuri ale scripturii etc. Cele mai vechi **z.** (sec. XIV—XVI) care au pătruns pe teritoriul ţării noastre au fost slavoneşti şi au circulat în manuscris. Două **z.** în limba slavonă au fost tipărite de diaconul Coresi în 1568 și 1580. **2.** Codice manuscris obținut prin copierea sau broșarea laolaltă a unor texte variate: relatări istorice, scrieri religioase și apocrife, lucrări literare diverse etc.

zburătór^1 (în tradițiile populare românești), ființă fabuloasă, imaginată ca un duh care coboară noaptea din văzduh pentru a chinui în somn fetele pubere. Corespunzător oarecum silfului (din mitologia celtică și germanică), el personifică zbuciumul fizic și moral pricinuit de primii fiori ai dragostei. Credința în zburător este consemnată pentru prima dată de Dimitrie Cantemir în „Descrierea Moldovei". Mitul **z.** a fost valorificat artistic de I. Heliade-Rădulescu în „Balada Zburătorul" și de Eminescu în poemele „Călin" și „Luceafărul".

zburătór^2 (NAV.) **1.** Velă pătrată, purtată de un arbore vertical al unei nave cu pînze, reprezentînd a patra pînză, în înălțime, de la baza arborelui. După denumirea catargului care poartă pînza, ea se numește *z. mic, z. mare, z. artimon* etc. **2.** Vergă care susține vela pătrată cu același nume.

zdrobitoáre (TEHN.). mașină folosită pentru mărunțirea sau separarea prin strivire, rupere, smulgere etc. a unor materiale textile, a unor fructe, legume, semințe etc.

Zeayyen, Youssef (n. 1931), președinte al Consiliului de Miniștri al Republicii Arabe Siria între septembrie și decembrie 1965 și apoi din martie 1966. Face parte din conducerea regională (siriană) a partidului Baas.

zébră, nume generic dat speciilor de cai sălbatici africani cu blana vărgată de benzi alternative, deschise și închise. **Z.** trăiesc în herghelii mici în savane. Cea mai cunoscută specie de zebră este *Equus grevyi,* înaltă de 1,5 m.

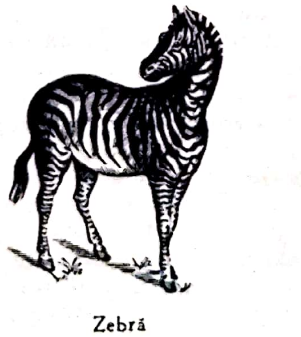

Zebră

zébu *(Bos indicus)*, rasă de bou domestic care are pe spate o cocoașă de grăsime. Este adaptat atît la viața din regiunile calde și umede, cît și din regiunile secetoase și aride, și prezintă rezistență la infecțiile de piroplasmoze. Trăiește în Asia, Africa, America de Sud, Madagascar ș.a.

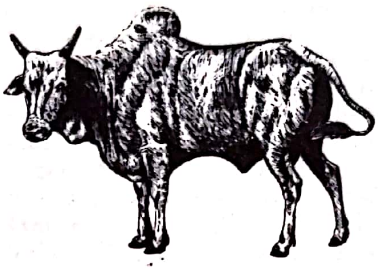

Zebu

Zecchi, Carlo (n. 1903), dirijor și pianist italian. A studiat cu Artur Schnabel. Interpretările sale se caracterizează prin acuratețe stilistică. A întreprins turnee și în România.

zéchstein (STRAT.) v. **turingian.**

zecimál (MAT.) **1.** Adj. **a)** *Partea întreagă a unui număr zecimal,* numărul scris la stînga virgulei unui număr zecimal. **b)** *Partea zecimală a unui număr zecimal,* numărul scris la dreapta virgulei unui număr zecimal. **c)** *Sistem de numerație zecimal,* sistem de numerație cu baza 10; este cel mai utilizat sistem de numerație. V. numerație. **2.** Subst. *Zecimalele unui număr zecimal,* fiecare dintre cifrele scrise la dreapta virgulei unui număr zecimal.

Zeeman, Pieter (1865—1943), fizician olandez; a fost profesor la Universitatea din Amsterdam. A efectuat cercetări asupra legăturii dintre fenomenele optice și cele electromagnetice. În 1896 a descoperit influența unui cîmp magnetic asupra emisiei luminii *(efectul Z.).* Premiul Nobel (1902). — *Efectul Z.,* apariția unor linii suplimentare în spectrele de emisie sau de absorbție ale atomilor aflați într-un cîmp magnetic. Se datorește formării unor noi nivele de energie ale atomilor *(nivele Z.)* în urma interacțiunilor dintre momentele magnetice electronic (orbital sau de spin) sau nuclear cu cîmpul magnetic exterior. *E.Z.* permite obținerea de informații asupra structurii atomului, constituind calea cea mai directă pentru cercetarea magnetismului atomic. O importantă aplicație a *e. Z.* este construcția de masere care folosesc nivelele **Z.** ale ionilor paramagnetici din cristale.

zefír, vînt slab, călduț, care bate primăvara.

zéghe, haină țărănească lungă, de croială largă, lucrată din postav gros, care se poartă în anotimpul rece. Numeroase variante ale **z.** se întîlnesc în diferitele regiuni ale țării (**z.** de Năsăud, de exemplu, este confecționată din pănură albastră, cu o ornamentație realizată din șireturi negre aplicate).

Zeia, rîu în U.R.S.S., afluent pe dreapta al Amurului (1 208 km). Izvorăște din sudul Munților Stanovoi. În cursul mijlociu traversează numeroase praguri. Navigabil în cursul inferior.

zeínă (BIOCHIM.), proteină din grupa prolaminelor (gliadinelor), care se găsește în bobul de porumb. Neavînd toți acizii aminați (îi lipsește lizina și triptofanul), nu este o proteină completă pentru alimentație.

Zeiss *[țais],* Carl (1816—1888), optician german. În 1846 a organizat la Jena un atelier de fabricație a lentilelor și microscoapelor.

Zeitblom *[țáitblom],* Bartholomäus (1455—1518), pictor german. A executat numeroase tablouri cu subiect religios și a pictat în special altare pentru mănăstirile și bisericile din Suabia. Reprezentat în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România prin „Bunavestire" („Fecioara") (1497, fragment dintr-un poliptic).

Zeleński *[jeléńschi],* Tadeusz (cunoscut și sub pseudonimul *Boy*) (1874—1941), scriitor și critic literar polonez. În scrierile sale, printre care cea mai însemnată este culegerea de poezii satirice „Cuvinte", a demascat fățărnicia moralei catolice și falsul patriotism al burgheziei liberale. În critică a inițiat o metodă denumită „boysm", caracterizată prin ascuțită perspicacitate psihologică, folosirea inteligentă și eficace a amănuntului anecdotic și abilitate în evocarea personajelor. A făcut valoroase traduceri din literatura franceză.

Zeletin, Ștefan (pseudonimul lui *Ștefan Motăș*) (1882—1934), sociolog, economist și filozof român. A fost profesor la Universitatea din Iași. În lucrarea sa „Burghezia română, originea și rolul ei istoric" (1925), a luat atitudine, de pe pozițiile burgheziei, împotriva punctelor de vedere agrariene, tradiționaliste, demonstrînd necesitatea obiectivă a evoluției României spre civilizația industrială. **Z.** a susținut un punct de vedere determinist în sociologie, într-o perioadă cînd teoria idealist-eclectică a factorilor predomina în literatura sociologică românească, și a recunoscut, în opoziție cu concepțiile conservatoare, faptul că organismele suprastructurale burgheze sînt produsul necesar al transformărilor social-economice. În spirit apologetic însă, **Z.** a afirmat rolul permanent progresist al burgheziei, a justificat procesul de spoliere a maselor țărănești ca izvor necesar al acumulării capitaliste și a calificat drept reacționară orice mișcare politică ostilă burgheziei. Din această perspectivă a condamnat mișcarea socialistă, lupta politică și economică a clasei muncitoare. El a susținut capacitatea de perfecționare a capitalismului și posibilitatea autotransformării lui, pe baze „neoliberaliste", în socialism („Neoliberalismul", 1927). În studiile sale de filozofie, **Z.** a dezvoltat opinii idealiste, spiritualiste („Evanghelia naturii", vol. I, 1915; „Gînduri despre lume și viață", 1928).

Zelinski, Nikolai Dmitrievici (1861—1953), chimist sovietic. A fost membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. și profesor de chimie analitică și organică la Universitatea din Moscova. Are lucrări fundamentale în domeniul chimiei organice. A studiat stereochimia hidrocarburilor saturate, chimia hidrocarburilor în general și a petrolului în special, fenomenul hidrogenării și dehidrogenării catalitice, chimia aminoacizilor, a albuminelor ș.a.

zelóți 1. Denumire a membrilor unei grupări politice din Palestina antică, reprezentînd interesele țăranilor, meseriașilor și micilor negustori, îndreptată împotriva dominației romane și a aristocrației și marii preoțimi iudaice. **2.** Denumire a membrilor grupării politice radicale din Tesalonic, care s-a situat în fruntea marii răscoale populare din Imperiul bizantin (1342—1349), în a doua fază a acesteia (1345—1349), cînd au fost efectuate o serie de reforme radicale (exproprierea stăpînilor funciari în favoarea țăranilor și orășenilor săraci, eliberarea țăranilor șerbi etc.) și s-a instaurat republica orășenească. După o rezistență eroică, răscoala condusă de **z.** a fost înfrîntă de împăratul Ioan Cantacuzino cu ajutorul turcilor.

Žemaite *[jemáite]*, Iulia Antonovna (1845—1921), scriitoare lituaniană. Opera sa, realist-critică (povestiri, nuvele, schițe și piese de teatru), scrisă într-o limbă populară, pătrunsă de un adînc filon democratic, înfățișează în tablouri zguduitoare viața grea a țărănimii lituaniene, și mai ales a femeii din popor („Pe moșie", „Nora", „Cap deștept"). Ea a influențat dezvoltarea ulterioară a literaturii lituaniene.

zen (în sanscrită *dhyana* „contemplare, meditație"), sectă budistă din Japonia, care preconizează, ca mijloc al „aflării adevărului" și al „mîntuirii", contopirea cu Buddha prin exerciții ascetice și meditație mistică. Se mai numește *secta inimii lui Buddha*.

„Zend-Avesta" v. **„Avesta".**

zenít (ASTR.), punct al sferei cerești, opus nadirului, aflat la intersecția prelungirii verticalei locului cu emisfera cerească superioară.

Zenobia, regină a Palmyrei (266—272 e.n.). Profitînd de criza din Imperiul roman, s-a emancipat de sub autoritatea acestuia, extinzînd dominația regatului Palmyrei asupra Siriei, Egiptului și a unor teritorii din Asia Mică. În timpul **Z.**, statul sclavagist al Palmyrei a cunoscut apogeul înfloririi sale. Înfrîntă de *Aurelian*, **Z.** a murit în captivitate la Roma.

Zenodot (Zenodotos) din Efes (sec. III î.e.n.), renumit filolog. Este primul cărturar căruia i s-a încredințat conducerea vestitei biblioteci din Alexandria. Din lucrările sale filologice, cea mai celebră și mai originală este ediția „Iliadei" și a „Odiseii", prima diortoză (ediție critică) alexandrină a poemelor homerice.

Zenon, împărat al Imperiului roman de răsărit (474—491), de origine isaurian. Domnia lui a fost tulburată de lupte pentru tron, de conflicte religioase (între ortodocși și monofiziți), de acțiunile ostrogoților în Balcani, pe care a reușit să-i îndrepte însă spre Italia.

Zenon din Citium (c. 336—264 î.e.n.), filozof grec, întemeietorul școlii stoice. Discipol al cinicului Krates, al megaricului Stilpon și al platonicianului Polemon, **Z.** a deschis școala sa filozofică proprie la Atena în 308 î.e.n. A afirmat că la baza lumii se află un principiu material pasiv și unul activ, focul pătruns de o rațiune divină *(logos)*. Materialist în gnoseologie, a considerat reprezentările senzoriale ca „întipăriri" ale lucrurilor în suflet. Potrivit eticii lui, produs specific al epocii eleniste, scopul omului trebuie să fie „viața conformă cu rațiunea", dezrădăcinarea pasiunilor și dobîndirea prin aceasta a independenței față de împrejurările exterioare. Din opera lui **Z. din C.** s-au păstrat numai fragmente.

Zenon din Eleea (c. 490 430 î.e.n.), filozof grec, reprezentant al școlii eleate. Pentru a apăra doctrina dascălului său Parmenide privitoare la existența unitară și imuabilă, **Z. din E.** a formulat un număr de aporii (dificultăți, paradoxuri logice), menite să arate contradicțiile la care duc ipotezele contrare filozofiei eleate care recunosc multiplicitatea, mişcarea şi devenirea. Cele mai cunoscute aporii ale lui **Z. din E.** sînt cele menite să dovedească imposibilitatea logică a mişcării: „Ahile şi broasca ţestoasă", „Săgeata", „Dihotomia" şi „Stadionul". Deşi au avut drept scop să apere o concepţie metafizică, antidialectică, aporiile lui **Z. din E.** au dezvăluit, în fapt, contradicţiile dialectice inerente mişcării, devenirii, spaţiului şi timpului, infinitului etc., precum şi categoriilor care le oglindesc, contribuind astfel în mod obiectiv la dezvoltarea dialecticii şi a logicii dialectice. Ele îşi păstrează şi astăzi actualitatea, întrucît se raportează la unele probleme complexe din domeniul fundamentelor matematicii (infinitul actual şi potenţial).

Zenta, oraş în R.S.F. Iugoslavia, în apropierea căruia, în septembrie 1697, armatele austriece, conduse de *Eugeniu de Savoia*, au obţinut o victorie hotărîtoare asupra turcilor în timpul războiului dus de Liga sfîntă împotriva Imperiului otoman, încheiat cu pacea de la Karlowitz (1698–1699).

zeolíţi (gr. *zeo* „fierb" şi *lithos* „piatră"; MINER.), grup de minerale care reprezintă alumosilicaţi hidrataţi de calciu şi de alcalii. Au proprietatea de a pierde apa treptat prin încălzire sau în atmosferă uscată, modificîndu-şi corespunzător proprietăţile fizice. Procesul este reversibil. Cristalizează în sisteme diferite, în cristale izometrice, în agregate lamelare, sferolitice, fibroase ş.a., de culoare albă-gălbuie sau roşiatică, cu luciu sticlos pînă la sidefos. Se depun din soluţiile hidrotermale; unii dintre ei se întrebuinţează la dedurizarea apelor. În Republica Socialistă România se găsesc în fisurile sau în vacuolele din melafirele Munţilor Metaliferi, reg. Maramureş, în skarnele de la Moldova Nouă, Oraviţa, Ciclova (Banat), Băiţa Bihor şi la Valea Leucii (reg. Crişana).

Zeppelin *[ţépəlin]*, Ferdinand von (1838–1917), constructor de dirijabile german. S-a ocupat de construcţia de aerostate dirijabile cu schelet metalic rigid, dintre care primul a fost experimentat în 1900 deasupra lacului Constanţa. În 1905 şi 1906 a realizat tipuri noi de dirijabile, numite zepeline, care au fost utilizate în timpul primului război mondial. Dirijabile de acest tip au continuat să fie folosite pînă în 1940, realizînd transporturi de persoane şi mărfuri la distanţe mari şi transoceanice.

„Zeri i Popullit", organ de presă al C.C. al Partidului Muncii din Albania. A fost înfiinţat în 1942. Apare zilnic, la Tirana.

zermacúp (zermacub), monedă turcească de aur, care a circulat în ţările române în sec. XVIII–XIX.

Zermacup (avers)

Zermacup (revers)

Zermelo, Ernst (1871–1953), matematician german. A fost profesor la Göttingen, Zürich. Este fondatorul teoriei axiomatice a mulţimilor. Are lucrări şi în domeniile calculului variaţiilor şi al aplicării teoriei probabilităţilor la studiul sistemelor dinamice.

zéro 1. (MAT.) **a)** *Numărul zero*, primul număr cu care începe şirul numerelor naturale. Se notează cu cifra zero (0) şi permite scăderea în cazul în care descăzutul este egal cu scăzătorul. **b)** *Numărul zero*, mulţimea tuturor mulţimilor echivalente cu mulţimea vidă (∅). **c)** *Numărul zero*, primul număr definit prin axiomele lui Peano (primele axiome ale lui Peano sînt: 1) zero este număr natural; 2) orice număr natural admite un succesor). **d)** *Cifra zero* (0), simbolul cu care se notează numărul zero (**a**, **b**, **c**). **e)** *Elementul zero*, element al unui grup abelian aditiv G, notat cu 0, care are proprietatea: $a+0=a$ oricare ar fi a din G. Se numeşte şi *element neutru al grupului*. **f)** *Zeroul unei funcţii* $f(x)$, elementul a din domeniul de definiţie al unei funcţii cu proprietatea: $f(a) = 0$ (ex. funcţia $3x^2-2x-1$ are **z.** $x=1$ şi $x=-1/3$). Altfel exprimat, a este rădăcină a ecuaţiei $f(x)=0$. **2.** (FIZ., TEHN.) Punct care serveşte ca origine a scării prin care se exprimă valorile unei mărimi fizice. — *Z. absolut* (notat 0°K), punctul zero al scării termodinamice absolute (scara Kelvin). De temperatura 0°K ne putem apropia oricît de mult, dar ea nu poate fi atinsă. În scara Celsius are valoarea −273,15°C. **3.** (LINGV.) *Desinenţă* (sau *sufix*) *zero*, absenţa unui afix gramatical la o formă flexionară, care este marcată, faţă de alte forme cu afixe exprimate, tocmai prin lipsa unei mărci formale propriu-zise (ex. rom. *dor* are la singular desinenţa zero faţă de pluralul *doruri* cu desinenţa *-uri*, iar pers. I *bat* de la prezentul indicativ al verbului *a bate* are atît desinenţa zero, cît şi sufix zero faţă de alte persoane ale aceluiaşi timp, *batem*, *bateţi*, unde apar ambele afixe).

Źeromski *[jerómschi]*, Stefan (1864–1925), prozator şi dramaturg realist polonez. A obţinut primele succese cu „Ne sfîrtecă corbii şi ciorile" (1895) şi „Povestiri" (1896), dar şi-a cîştigat celebritatea cu romanul „Oameni fără adăpost" (1900), satiră a unui intelectual cu intenţii umanitare, dar incapabil de a înfrunta aspectele concrete ale realităţii cotidiene. Romanul istoric „Cenuşă" (1904), tragică epopee a Poloniei din epoca lui Napoleon, este una dintre cele mai reprezentative opere ale literaturii poloneze moderne, iar „Ecourile pădurii" (1905, trad. rom.) este o evocare a răscoalei din 1863. Din opera sa narativă se mai remarcă: „Rîul credincios" (1912), trilogia „Lupta împotriva Satanei" (1916—1919) şi „Vîntul mării" (1922), iar dintre operele dramatice „Roza" (1909), „Sułkowski" (1910), „Turoń" (1923) şi comedia „Prepeliţa mea a fugit" (1924). Proza inovatoare a lui **Z.** se remarcă prin măiestria compoziţiei, analizei şi descrierii, ca şi prin îmbinarea originală a lirismului cu elementele naturaliste.

zerovalént (CHIM.; despre un element), care are valenţa egală cu zero.

zéstre (DR.) v. **dotă.**

zéta, *funcţia* ~ (MAT.) **a)** Funcţia analitică, de variabila complexă $s = \sigma + it$, cu $\sigma > 1$, definită de relaţia

$$\zeta(s) = \sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{n^s}.$$

A fost introdusă de B. Riemann şi are un rol important în teoria analitică a numerelor. Ipoteza lui Riemann, nedemonstrată încă, afirmă că toate zerourile nereale ale funcţiei $\zeta(s)$ au partea reală egală cu $\frac{1}{2}$. **b)** Funcţia

$$\zeta(z) = -\int \wp(z)\, dz,$$

unde $\wp(z)$ este funcţia eliptică a lui Weierstrass.

Zetkin *[ţétchin]*, Clara (1857—1933), militantă de seamă a mişcării muncitoreşti germane şi internaţionale. Membră a Partidului social-democrat din Germania din 1881, a participat la lupta împotriva militarismului, colonialismului şi războiului. Din iniţiativa ei s-a hotărît, la conferinţa internaţională a femeilor socialiste de la Copenhaga (1910), sărbătorirea Zilei internaţionale a femeii la 8 martie. În 1915 a organizat la Berna conferinţa internaţională a femeilor socialiste împotriva războiului imperialist. A fost unul dintre întemeietorii Ligii „Spartacus" şi ai Partidului Comunist din Germania. Membră a C.C. al P.C.G. din 1919. A fost membră a Comitetului Executiv şi a Prezidiului Comitetului Executiv al Internaţionalei a III-a din 1921.

Clara Zetkin

zeţáj (IND. EXTR.), metodă de separare a minereurilor după natura mineralelor componente, pe baza diferenţei de greutate specifică. În *maşina de z.*, materialul granular (minereul) este antrenat cu ajutorul unui curent de apă, fiind alternativ ridicat şi lăsat să cadă pe o sită, obţinîndu-se stratificarea granulelor de minereu în ordinea densităţii.

Zeus (în mitologia greacă), divinitate supremă, tatăl zeilor şi al oamenilor, identificat de romani cu Iupiter. Zeu al cerului, al luminii, al ploii, al fulgerelor şi tunetelor, a căpătat, începînd din perioada homerică, şi atributele sociale de zeu al dreptăţii şi al ordinii stabilite. Potrivit mitului, **Z.** este fiul Reei şi al lui Cronos, pe care l-a detronat, alungînd pe titani din cer şi instaurînd stăpînirea zeilor olimpieni. După Hesiod, a fost căsătorit succesiv cu şapte zeiţe: Metis, Temis, Eurinome, Ceres, Mnemosina, Latona şi Hera, cu care a avut numeroşi copii (Atena, Afrodita, Apolo, Artemis, Ares, Hefaistos ş.a.), iar din dragostea sa cu femei muritoare s-au născut mai mulţi eroi, dintre care cel mai ilustru este Hercule.

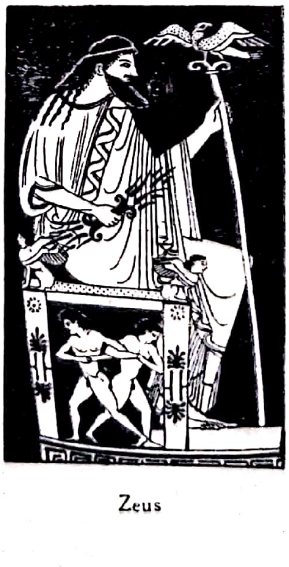

Zeus

Zeus din Olimpia, statuie celebră, considerată printre cele şapte minuni ale lumii antice, executată în crisoelefantină (lemn placat cu aur şi fildeş) de către Fidias (între anii 437 şi 432 î.e.n.). Plasată în marele templu din Olimpia, statuia avea o înălţime de 12 m şi îl înfăţişa pe zeu aşezat pe tron, avînd în mîna dreaptă o statuetă a zeiţei Victoria, iar în mîna stîngă un sceptru. A fost distrusă în sec. al V-lea e.n.

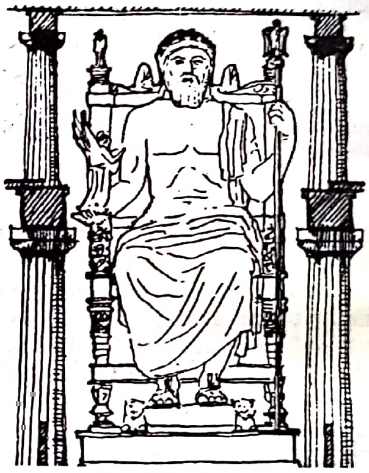

Zeus din Olimpia

Zeuxis (sec. V î.e.n.), renumit pictor al Greciei antice. Cea mai fecundă parte a creaţiei sale s-a desfăşurat între anii 420 şi 380 î.e.n. Spre sfîrşitul vieţii a pus bazele şcolii de pictură din Efes. După cucerirea Greciei de către romani, marile sale opere („Familie de centauri", „Penelopa", „Zeus înconjurat de zei" ş.a.) au fost transportate la Roma şi apoi la Constantinopol, unde au dispărut. Contemporanii îl considerau ca pe unul dintre cei mai iscusiţi interpreţi ai corpului feminin („Elena la baie"). **Z.** picta cu culori puţine, amestecate cu mult alb, ceea ce făcea ca lucrările sale să apară monocrome.

zghihară de Huşi (VITICULT.), soi de viţă de vie autohton, cu struguri neuniform aripaţi şi boabe albe-gălbui, rotunde, nearomate. Produce vinuri de masă de larg consum.

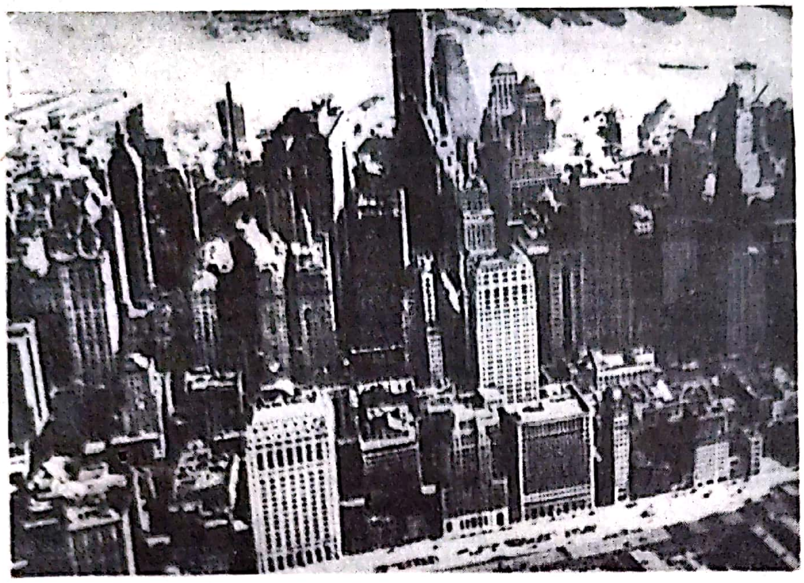

Zgîrie-nori

zgîrie-nóri (ARHIT.), denumire dată construcțiilor-turn cu multe etaje. Cel mai înalt **z.-n** din lume este Babel-Building din New York (129 etaje și 388 m înălțime).

zglăvoácă *(Cottus gobio)*, specie de pește din familia cotidelor, cu corpul lung de 6—12 cm, lipsit de solzi, și cu capul mare, larg, turtit. Trăiește în apele repezi de munte. Este dăunător, deoarece consumă icrele păstrăvului. Sin. *babete.*

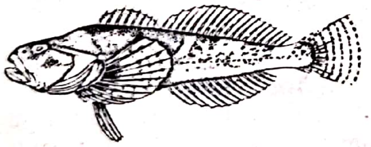

Zglăvoacă

zgómot 1. (FIZ., MED.) Sunet supărător care afectează sănătatea și munca omului. Din punct de vedere fizic, **z.** reprezintă un amestec de numeroase sunete simple, ale căror frecvențe alcătuiesc un spectru practic continuu (ex. **z.** unei mașini, scîrțîitul unei pile, detunătura unei arme de foc, clacsonatul unui automobil etc.). Omul este capabil să perceapă sunetele cu o frecvență între 16 și 20 000 Hz. **Z.** afectează sănătatea omului în mod permanent și pretutindeni (în întreprinderi industriale, în orașe, în mijloacele de transport, în clădiri social-culturale sau în cele de locuit). El poate produce afecțiuni ale aparatului auditiv, ale altor organe, afecțiuni psihice (influențînd sistemul nervos central), reducerea productivității muncii și a capacității de înțelegere și de vorbire. Astfel, muncitorii care lucrează în condiții de **z.** (în special cei de la încercarea motoarelor de avioane cu reacție) prezintă la sfîrșitul zilei de muncă tulburări ca astenie, oboseală și somnolență, cefalee, irascibilitate, scăderea acuității auditive etc. Tulburările patologice produse de **z.** sînt numeroase și depind de intensitatea, timpul de expunere și frecvența undei sonore. Acțiunea de protejare a omului împotriva acestui factor nociv reprezintă o problemă generală și complexă de protecție a muncii, iar măsurile ce se iau în acest scop privesc toate sectoarele în care omul își desfășoară munca și locurile în care se odihnește. Intensitatea **z.**, în locurile de muncă sau de odihnă, este limitată prin norme. Dintre măsurile curente ce se iau pentru combaterea **z.**, mai importante sînt: îndepărtarea surselor de **z.**, înlocuirea proceselor tehnologice zgomotoase, insonorizarea locurilor de muncă zgomotoase, construcția de cabine insonore, izolarea fonică a clădirilor, limitarea circulației vehiculelor etc. Ca măsuri de protejare individuală a muncitorilor din mediile deosebit de zgomotoase se recomandă purtarea de antifoane, întreruperea lucrului prin pauze scurte petrecute în medii liniștite etc. Paralel cu asemenea măsuri, se desfășoară o muncă de educație cetățenească pentru ca, în cadrul normelor de conviețuire socială, să se acorde atenția cuvenită problemei respectării liniștei. Pentru cunoașterea modului în care reacționează organismul omenesc la **z.**, se efectuează examene medicale periodice ale celor ce muncesc în diferite medii zgomotoase. **2.** (TELEC.) Semnal parazit care se suprapune peste semnalele utile, provocînd distorsiunea acestora. Se datorește fluctuațiilor neordonate (determinate de agitația termică) ale curenților electrici din tuburile electronice, dispozitivele semiconductoare și conductele electrice ale instalațiilor de telecomunicații și de telemecanică, ale undelor electromagnetice produse de surse naturale atmosferice și cosmice etc. În lipsa oricărei emisii, difuzoarele radioreceptoarelor, receptoarele telefonice etc. emit sunete caracteristice nepurtătoare de mesaje, care constituie *z. de fond.*

zgríptor¹, animal fantastic înaripat, cu gheare de pasăre, inspirat de ornamentica orientală; este folosit în decorația cahlelor medievale românești atît din Transilvania, cît și din Moldova. Ca motiv decorativ se regăsește și în olăria țărănească, fiind reprezentat pe strachinile lucrate în centrul Vama.

Zgripțor

zgríptor² **(zgripșor)**, monedă austriacă de argint, care a circulat în țările române în sec. XVII—XVIII.

Zgripțuroaică, animal fantastic din basmele populare româneşti. Are înfăţişare de pasăre, cu cap şi aripi de vultur şi trup de leu. E nemaipomenit de lacomă şi locuieşte „pe celălalt tărîm“. Voinicul sau Făt-Frumos îi salvează puii din ghearele unui balaur şi, drept răsplată, **Z.** îl ridică, în împrejurări dramatice, pe tărîmul celor vii; terminîndu-li-se hrana, eroul e silit să-şi taie o porţiune din coapsă pentru a astîmpăra foamea năprasnică a dihaniei. **Z.** poartă uneori şi numele de *pajură*.

zgúră (METAL.), reziduu rezultat în urma topirii metalelor sau a aliajelor, care cuprinde în special oxizii din fondanţi şi din ganga minereului, resturile nearse ale combustibilului, componentele pămîntoase din încărcătură etc. Prin **z.** se elimină cea mai mare parte din elementele nedorite ale produselor metalurgice. — *Z. expandată*, material spongios cu greutate specifică aparentă mică, obţinut prin răcirea bruscă, într-o cantitate limitată de apă, a zgurii de furnal topite şi întrebuinţat ca material termoizolant sau ca agregat pentru betoane uşoare. — *Z. granulată*, material cu aspectul de nisip fin, cu muchii şi colţuri ascuţite, obţinut prin răcirea bruscă, în apă multă, a zgurii de furnal topite şi întrebuinţat ca agregat pentru betoane, la fabricarea cărămizilor etc.

zi (ASTR.), intervalul de timp dat de durata rotaţiei Pămîntului în jurul axei sale. — *Zi siderală*, intervalul de timp între două treceri consecutive ale punctului γ la meridianul locului, aproape egal cu durata de rotaţie a Pămîntului în jurul axei sale (23 de ore, 56 de minute şi 4 secunde). — *Zi solară*, intervalul de timp dintre două treceri consecutive ale Soarelui la meridian. — *Zi solară medie*, media zilelor solare dintr-un an. *Z.s.m.* este mai lungă decît ziua siderală cu 3 minute şi 56 de secunde.

zibelínă (ZOOL.) v. **samur.**

zicătoáre (LIT.), comunicare concisă, generalizatoare, asemănătoare maximei, uneori rimată, prin care poporul face o constatare de ordin general, filozofic. Ea poate exprima un principiu etic, o normă de conduită, o legătură dintre unele fenomene naturale şi viaţa omenească etc. (ex. „Ai carte, ai parte“; „Ploaia de mai aduce mălai“).

Zichy, Mihály (1827—1906), pictor şi desenator ungur. A fost membru al Academiei Ungare. A trăit cea mai mare parte a vieţii în Rusia, unde a devenit pictorul oficial al ţarului Nicolaie I. În lucrările sale predomină temele de gen, salonarde. Mai spontan şi cu deosebite calităţi de desenator apare în ilustraţiile executate pentru operele lui Lomonosov, Gogol, Rustaveli, Shakespeare, Goethe, Dumas ş.a.

zid (CONSTR.), element de construcţie, cu grosime mică în raport cu celelalte dimensiuni, aşezat vertical şi executat din cărămidă, din beton sau din blocuri de piatră (naturală ori artificială). **Z.** au rolul de a delimita şi de a izola o încăpere, un teren etc., precum şi de a prelua forţele exterioare aplicate direct asupra construcţiei, transmiţîndu-le la fundaţie. — (HIDROTEHN.) *Z. de gardă*, element masiv al unei construcţii hidrotehnice, destinat să apere un mal sau o construcţie aşezată pe malul unei ape de acţiunea erozivă a curentului de apă.

zidárie (CONSTR.), masă de materiale de construcţie, constituită din cărămizi sau din blocuri de piatră naturală ori artificială, care intră în execuţia unui element de construcţie. După modul de realizare a **z.,** se deosebesc: *z. cu mortar*, ale cărei elemente componente sînt legate între ele printr-un strat de mortar; *z. uscată*, executată prin aşezarea strînsă a elementelor componente (între care nu se introduce mortar), dispuse astfel încît să formeze legături transversale ori longitudinale sau solidarizate cu piese metalice.

Zidul chinezesc, una dintre cele mai vechi şi mai monumentale construcţii ale Asiei. Ridicat de împăratul Şe-Huan-Ti în sec. al III-lea î.e.n., pentru a proteja teritoriul Chinei de invaziile triburilor din stepă, **Z.c.** a fost refăcut adeseori în decursul veacurilor. Forma sa actuală datează din timpul dinastiei Min (sec. XIV—XVII). **Z.** se întinde între golful Po-Rai, trecînd pe la nord de Pekin şi prin marginea de sud a deşertului Gobi. Zidul are peste 3 000 km lungime şi 10 m înălţime.

Ziegler *[ţi:glər]*, Karl (n. 1898), chimist german. A făcut cercetări fundamentale în domeniul combinaţiilor organometalice, descoperind *catalizatorii stereospecifici*. Premiul Nobel (1963), împreună cu chimistul italian Giulio Natta.

Zielona Góra *[jelóna gúra]*, oraş în sud-vestul R.P. Polone. 61 400 loc. (1964). Industrie constructoare de maşini (material rulant, electrotehnică, utilaj industrial), de prelucrare a lemnului, a hîrtiei, textilă (lînă, mătase), alimentară. Monumente istorice din sec. XIII—XVI.

Ziffer *[ţífər]*, Alexandru (1880—1962), pictor maghiar din România. A studiat la Budapesta şi apoi la München, cu Simon Hollósy şi Azbe. În 1906 s-a stabilit la Baia Mare, unde, din 1927, a început să predea la cursurile şcolii libere de pictură, devenind un reprezentant de frunte al acestei şcoli. Bogata sa operă se compune în mare parte din naturi moarte şi din peisaje, în care a evocat, cu un puternic simţ al armoniilor de culoare, gama cromaticii specifice priveliştilor băimărene.

zigóma (din gr. *zeugos* „unire, jug“; ANAT.), proeminenţă simetrică a feţei, situată inferior şi lateral faţă de orbită. Corespunde osului zigomatic sau malar. **Z.** reprezintă ceea ce în vorbirea curentă numim *pomeţii obrajilor*.

zigomórfe (despre flori), cu un singur plan de simetrie, care poate fi median (la mazăre, salcîm etc.), transversal (la brebenei), oblic (la petunii).

zigót (BIOL.), celulă rezultată din unirea a doi gameţi. La organismele unicelulare, **z.** rămîne în stare de celulă unică, iar la organismele pluricelulare, prin diviziune sau segmentare, formează embrionul.

zigurát, edificiu monumental cu caracter religios de forma unei piramide în trepte, cuprins în complexul arhitectural al

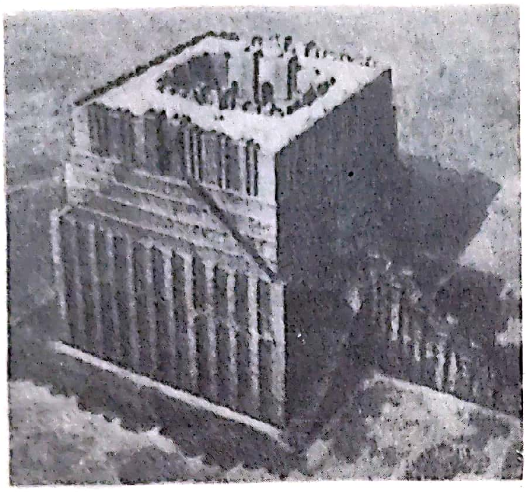

Zigurat (reconstituire)

palatelor Mesopotamiei antice (Caldeea, Babilon şi Asiria). Pe ultima platformă se afla construcţia unui templu destinat atît cultului, cît şi cercetărilor astronomice.

Zille *[ţíle]*, Heinrich (1858—1929), desenator german. În multe dintre lucrările sale, a reprezentat, cu o linie plină de umor amar, lumea copiilor berlinezi. A colaborat la revista umoristică „Simplizissimus".

Zilot Românul (c. 1780—c. 1850), cronicar român. Prima lui cronică, „Domnia lui Constandin-vodă Hangerli" (1800), scrisă în versuri stîngace şi prolixe, vădeşte preocuparea pentru concluzii moralizatoare. O altă cronică, în proză şi versuri, relatează evenimente de la a doua domnie a lui Alexandru Ipsilanti (1796) pînă la pacea de la Bucureşti (1812). Naraţiunea, deşi monotonă, aduce unele detalii inedite despre incursiunea din 1802 a pazvangiilor sau despre perioada 1806—1812 şi condamnă, de pe poziţia maselor, comportarea abuzivă a domnitorilor fanarioţi. Resentimentele împotriva acestora şi dorinţa de a vedea reinscăunate domniile pămîntene străbat şi scurta cronică în versuri greceşti „Domnia lui Ion-vodă Caragea", ca şi poemul alegoric „Dăsluşire". Mai tîrziu, concepţia lui politică alunecă spre conservatorism, **Z.** comentînd cu ostilitate răscoala din 1821 a lui Tudor Vladimirescu („Jalnica cîntare...") şi revoluţia din 1848 („Leatul 1848").

zimáză (BIOCHIMIE), enzimă intracelulară care se găseşte în drojdia de bere. Catalizează biochimic fermentaţia alcoolică.

zímbru *(Bison bonasus)*, specie de bovideu sălbatic, cu lungimea de circa 3,5 m, înălţimea la greabăn de circa 1,8 m şi greutatea de 500 — 700 kg. Are capul masiv, coarne rotunde, coamă pe ceafă şi barbă pe gît, iar corpul masiv este prevăzut cu o cocoaşă pe spate. Larg răspîndit odinioară în pădurile Europei şi Caucazului, **z.** a fost vînat intensiv pentru carne şi blană; astăzi **z.** există în număr foarte mic şi este ocrotit în rezervaţiile naturale din U.R.S.S. şi din Polonia. În ţara noastră a fost răspîndit în lanţul carpatic şi în pădurile din munţii Bihor, din Muntenia, Moldova etc., dar a fost complet exterminat. În prezent, **z.** a fost introdus în parcul de vînătoare de la Haţeg, unde există cîteva exemplare.

Zimmerwald *[ţímərvald]*, localitate în Elveţia, unde a avut loc, în septembrie 1915, prima conferinţă generală a socialiştilor internaţionalişti din timpul primului război mondial. La lucrările conferinţei de la **Z.** au participat 38 de delegaţi din 11 ţări, printre care şi România. Partidul Social-Democrat din România (P.S.D.R.) a avut un rol activ în organizarea conferinţei. Delegaţii la conferinţă s-au împărţit în trei grupări, cea mai numeroasă fiind formată din centrişti. Aripa de stînga a conferinţei avea în frunte pe V. I. Lenin. Conferinţa a adoptat un manifest antirăzboinic, dar care nu arăta mijloacele de ieşire din război. Cu toate slăbiciunile ei, conferinţa de la **Z.** a constituit un pas important spre unirea elementelor internaţionaliste, care au constituit nucleul Internaţionalei a III-a.

Zimnicea, oraş raional în reg. Bucureşti, reşedinţă de raion, port la Dunăre. 13 230 loc. (1965). Industrie alimentară şi textilă. — *Raionul Z.*, cu 75 570 loc. (1965). Industrie alimentară şi textilă. Cultura cerealelor, a plantelor tehnice şi creşterea animalelor. Pescuit. În apropierea oraşului se află importanta staţiune arheologică, geto-dacică şi feudală *Cetate*.

zimogéne (BIOCHIM.), precursori ai enzimelor, care, sub acţiunea activatorilor (chinaze), sînt transformaţi în enzime active: ex. tripsinogenul (zimogenul) se transformă în tripsină (enzimă activă). Se mai numesc *proenzime*.

zi-múncă, unitate de măsură a cantităţii şi a calităţii muncii prestate de cooperatorii din cooperativele agricole de producţie în producţia obştească, pe baza căreia se face retribuirea muncii cooperatorilor.

zi-pereche-animale, unitate de măsură convenţională, folosită în agricultură, care exprimă volumul de lucru efectuat timp de zece ore de un atelaj cu două animale.

zinc (CHIM.), Zn. Element cu nr. at. 30; gr. at. 65,38, gr. sp. 7,13; p.t. 419,4°C; p.f. 906°C. Face parte din grupa a II-a secundară a sistemului periodic. Se găseşte în natură sub formă de sulfură de **z.** (blendă) şi de carbonat de **z.** (smitsonită). Se obţine prin reducerea oxidului de **z.**, ZnO, cu cărbune. Este un metal alb-albăstrui, cu luciu intens. La aer se acoperă cu un strat de oxid. Se dizolvă uşor în acizi, ca şi în hidroxizi alcalini. În combinaţii funcţionează bivalent. Se întrebuinţează ca agent reducător, sub formă de aliaje (ex. alama), şi la zincare.

zincáre (METAL.), operaţie de acoperire cu un strat de zinc a produselor din oţel (tablă, sîrmă, ţevi etc.) prin scufundare într-o baie de zinc topit, prin depunere electrolitică, prin difuziune (şerardizare) etc., în scopul măririi rezistenţei lor la coroziunea atmosferică.

zincográfie (POLIGR.), procedeu de executare a formelor de tipar pentru ilustraţii liniare în tonuri şi semitonuri (clişee) cu ajutorul fotografierii şi al metodelor de copiere şi corodare pe metal (zinc).

zingirlíu (turc. *zingirli* „cu lanţ"), denumire a unei monede de aur turceşti, bătută la Istanbul în 1716; a circulat şi în ţările române în sec. XVIII–XIX.

Zinin, Nikolai Nikolaevici (1812–1880), chimist rus. A fost profesor la Universitatea din Kazan şi academician (1865). A făcut cercetări în domeniul chimiei organice, realizînd, printre altele, sinteza anilinei prin reducerea nitrobenzenului, procedeu folosit larg în industrie.

zinwaldít (MINER.), silicat natural de litiu, potasiu şi fier din grupa micelor, cristalizat în sistemul monoclinic; se găseşte sub formă de lamele sau de mase solzoase, de culoare cenuşie-brună sau verzuie. **Z.** se întîlneşte mai ales în unele granite metamorfozate prin soluţii hidrotermale. Este folosit la extragerea litiului.

zircón (MINER.), silicat natural de zirconiu, cristalizat în sistemul pătratic. Se găseşte în cristale prismatice galbene, portocalii, roşii, mai rar incolore. Este răspîndit ca mineral accesoriu în granite, sienite, diorite, gnaise, sub formă de cristale mari în pegmatite, precum şi acumulat secundar în aluviuni. Din **z.** se prepară oxidul de zirconiu, folosit la fabricarea creuzetelor refractare şi rezistente la acizi, a sticlelor de cuarţ rezistente la acizi şi la temperaturi înalte etc.

zircóniu (CHIM.), *Zr.* Element cu nr. at. 40; gr. at. 91,22; gr. sp. 6,52; p.t. 1 855°C; p.f. circa 3 600°C. Face parte din grupa a IV-a secundară a sistemului periodic. Se găseşte în natură sub formă de zircon, $ZrSiO_4$, şi de bioxid de zirconiu, ZrO_2. Se obţine prin reducerea tetraclorurii de **z.** cu sodiu metalic sau prin descompunerea termică a tetraiodurii de **z.** Este stabil la aer, ca şi faţă de acizii şi alcaliile diluate. Combinaţiile stabile corespund stării de valenţă 4. **Z.** apare în puţine combinaţii şi cu valenţa 2 şi 3. Acestea sînt puternic reducătoare şi trec uşor la starea tetravalentă. Se întrebuinţează la fabricarea unor oţeluri speciale, la construcţia reactoarelor nucleare, ca material refractar sub formă de bioxid de **z.** etc.

Zirra, Alexandru (1883–1946), compozitor şi pedagog român. A studiat la Iaşi şi la Milano. A fost profesor şi director la Conservatorul din Iaşi, precum şi director al Operei române din Bucureşti. Prin operele sale („Alexandru Lăpuşneanu", „O făclie de Paşti", „Capra cu trei iezi", „Furtuna", „Hanul Ancuţei", „Cetatea Neamţului") s-a impus ca unul dintre promotorii creaţiei româneşti de operă în perioada dintre cele două războaie. A mai scris poemele simfonice „Ţiganii" şi „Uriel da Costa", lucrări pentru orchestră, două cvartete de coarde, o sonată pentru vioară şi pian, lieduri, coruri. Este autorul unui tratat de armonie.

Zítek, Josef (1832–1909), arhitect ceh, reprezentant al neorinascentismului. După studii în Italia şi Belgia, **Z.** s-a făcut remarcat ca urbanist (planul de sistematizare a oraşului Weimar) şi mai ales ca arhitect (muzeul din Weimar, teatrul naţional din Praga, Rudolfinum în Praga etc.). Caracteristice pentru construcţiile sale sînt proporţiile armonioase, volumele clare, decoraţia echilibrată, în spiritul tradiţiilor Renaşterii italiene.

Zittel *[ţitəl]*, Karl Alfred von (1839–1904), paleontolog german. A fost profesor la Universitatea din München. A studiat mai ales fauna jurasică şi cretacică. Op. pr.: „Tratat de paleontologie" (5 vol., 1880–1893).

ziua de muncă, durata timpului în cursul căruia lucrătorul prestează zilnic muncă. Mărimea ei este în mod obiectiv determinată de gradul de dezvoltare a forţelor de producţie, de nivelul productivităţii sociale a muncii şi de caracterul relaţiilor de producţie. **Z. de m.** se împarte în timp de muncă necesar şi timp de supramuncă. În societăţile bazate pe exploatare, această împărţire are un caracter antagonist, în timpul de supramuncă obţinîndu-se plusprodusul, însuşit gratuit de exploatatori. În goana după plusprodus, clasele exploatatoare tind să mărească **z. de m.** Durata **z. de m.** poate fi modificată numai în cadrul anumitor limite; limita minimă a **z. de m.,** la care ea nu poate fi redusă niciodată, o constituie timpul de muncă necesar. Limita maximă a **z. de m.** este impusă de timpul necesar lucrătorului pentru odihnă, alimentaţie etc. *(limită fizică)* şi de timpul necesar lui pentru satisfacerea trebuinţelor sale intelectuale şi sociale *(limită morală)*. În capitalism, lupta pentru reducerea şi limitarea **z. de m.,** condiţionată de menţinerea nivelului salariilor, constituie o latură principală a luptei dintre proletariat şi burghezie, raportul de forţe dintre aceste două clase avînd un rol determinant în ce priveşte stabilirea duratei **z. de m.** În 1866 Congresul general al muncii de la Baltimore (S.U.A.) şi apoi Congresul Internaţionalei I (Geneva) au lansat lozinca **z. de m.** de 8 ore, lupta pentru aceasta devenind parte integrantă a luptei proletariatului din întreaga lume. În ajunul primului război mondial, în majoritatea ţărilor capitaliste durata **z. de m.** era de 10–12 ore. În România, după unele date oficiale, în 1913 **z. de m.** era de 12–14 ore. Sub influenţa creşterii mişcării revoluţionare, în 1919 a fost încheiată la Washington o convenţie cu privire la introducerea **z. de m.** de 8 ore. După cel de-al doilea război mondial, într-o serie de ţări capitaliste dezvoltate, durata săptămînii de lucru s-a redus. În unele părţi ale lumii (Nigeria, Taivan, Coreea de sud), numărul orelor de lucru săptămînal este şi astăzi ridicat, variind între 72 şi 75 de ore. În socialism, **z. de m.** se stabileşte planificat de statul socialist, potrivit intereselor oamenilor muncii, pe baza factorilor obiectivi specifici fiecărei etape de dezvoltare. În Republica Socialistă România, durata **z. de m.** este de 8 ore, iar pentru unele categorii de lucrători, în funcţie de anumite condiţii stabilite prin lege, **z. de m.** este redusă la 7 şi la 6 ore.

Zizin, staţiune balneo-climatică în raionul Sf. Gheorghe, reg. Braşov, situată la poalele Munţilor Ciucaş. Ape minerale carbogazoase, bicarbonatate, cloruro-sodice, indicate în terapeutica gastritelor, colecistitelor cronice, afecţiunilor ginecologice şi căilor urinare. Apa minerală de **Z.** se îmbuteliază.

Žižka *[jijca]*, Jan de Trocnov (c. 1360—1424), conducător al mişcării husite, remarcabil comandant de oşti, mic nobil ceh. S-a afirmat ca un talentat militar în timpul bătăliei de la Grünwald (1410) împotriva cavalerilor teutoni. A condus şi a organizat armatele husite, formate din ţărani, meşteşugari şi mici nobili, înzestrate cu care taborite şi cu tunuri. Începînd din iulie 1420, cînd a înfrînt lîngă Praga o puternică armată condusă de împăratul Sigismund, armata husiţilor, condusă de **Ž.**, a respins trei „cruciade" organizate de papalitate şi de reacţiunea feudală, obţinînd victorii remarcabile. Reprezentînd tendinţele moderate din tabăra taboriţilor, **Ž.** a militat pentru unitatea mişcării husite, pentru înţelegere între taboriţi şi calixtini. A murit de ciumă la asediul oraşului Přibyslav.

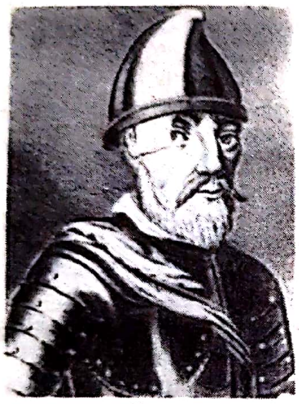
J. Žižka

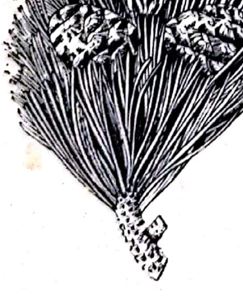
Zimbru

zîmbru *(Pinus cembra)*, arbore din familia pinaceelor, înalt pînă la 25 m, cu scoarţa cenuşie şi frunze aciforme, grupate cîte cinci. Lemnul de **z.** fiind tare, rezistent şi de calitate superioară, este folosit în sculptură. În ţara noastră creşte sporadic în zona alpină.

zîne, personaje feminine din basmele populare româneşti, întruchipări de cele mai multe ori ale bunătăţii şi frumuseţii. **Z.** sînt nemuritoare şi au puteri miraculoase, pe care le folosesc de obicei pentru a-l ajuta pe eroul pozitiv, aflat în impas. Uneori apar însă şi ca genii ale răului. Pot fi întîlnite sub mai multe nume: *z. zorilor, z. zînelor, z. munţilor, z. apelor* ş.a.

zîrnă *(Solanum nigrum)*, plantă erbacee anuală din familia solanaceelor, cu tulpina înaltă de 12—50 cm, cu flori albe dispuse în inflorescenţe umbeliforme sau aproape racemoase şi cu fruct bacă neagră.

Zlatna, localitate de tip urban în raionul Alba, reg. Hunedoara, situată pe valea Ampoiului. 6 680 loc. (1965). Exploatări de minereuri auro-argentifere. Industria metalurgiei neferoase (uzină chimico-metalurgică, care produce cupru, sulfat de cupru cristalizat, aur şi argint, acid sulfuric etc.). Pe teritoriul de azi al oraşului a existat, în timpul stăpînirii romane din Dacia, municipiul *Ampelum*, centru administrativ al minelor de aur din Munţii Apuseni. **Z.** a fost în evul mediu unul dintre cele mai importante centre miniere ale Transilvaniei (aur şi mercur). La **Z.** s-a introdus în 1838 prima maşină cu abur din Transilvania. În timpul revoluţiei de la 1848—1849 din Transilvania a fost unul dintre centrele importante de luptă ale revoluţionarilor români.

Zlatoust, oraş în U.R.S.S., în R.S.F.S. Rusă, situat în sudul Uralului. 175 000 loc. (1965). Industrie siderurgică (oţeluri superioare) şi constructoare de maşini (maşini pentru construcţii, instrumente de precizie, construcţii metalice).

zlot (rus. *zoloto* „aur"), denumirea mai multor monede de aur, dintre care, în sec. XV—XVII, au circulat în ţările române **z.** tătăreşti (de fapt florini genovezi, ajunşi aici prin cetăţile genoveze din Crimeea), **z.** polonezi şi **z.** ungureşti. Alături de acestea au existat şi **z.** de argint, folosiţi şi ca monedă de calcul, mai cunoscuţi dintre ei fiind **z.** turceşti, care au circulat în ţările române mai ales în sec. al XVIII-lea. De la **z.** derivă numele unei dări *(zloţii)*, pe care o strîngeau *zlotaşii*.

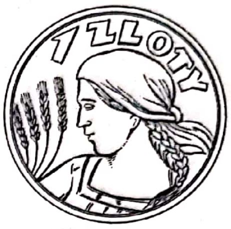

Zlot polonez

Zmeica, lac din complexul lagunar Razelm, cuprins între lacurile Sinoe şi Goloviţa, de care este separat prin grinduri puţin înalte. Suprafaţa: 52 km^2. Adîncimea maximă: 2 m. Apa lacului prezintă o concentraţie ridicată în săruri (8—10 g/l). Importanţă piscicolă.

Zmeu, personaj din basmele populare româneşti, întruchipare fabuloasă a forţelor răului. Locuieşte de obicei „pe celălalt tărîm", are o înfăţişare monstruoasă, amestec de om şi animal. Înzestrat cu o forţă fizică excepţională şi cu darul metamorfozării, avînd însă o inteligenţă precară, cade învins întotdeauna de forţele binelui.

zmeur *(Rubus idaeus)*, arbust tufos din familia rozaceelor, înalt pînă la 2,5 m, cu ramuri ghimpoase, flexibile, frunze argintii pe faţa inferioară, flori albe şi fructe compuse (polidrupe), roşii, aromate şi dulci. Creşte spontan în pădurile de munte; se cultivă şi în grădini.

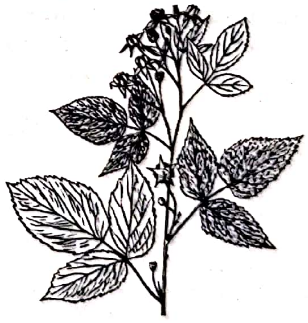
Zmeur

zodiác 1. (ASTR.) Regiune a cerului de o parte și de alta a eclipticii, împărțită în 12 zone, după constelațiile numite zodiacale în care se află Soarele în cele 12 luni ale anului: Berbecul, Taurul, Gemenii, Racul, Leul, Fecioara, Balanța, Scorpionul, Săgetătorul, Capricornul, Vărsătorul și Peștii. Cele 12 zone sînt notate cu anumite semne, numite semnele zodiacului. **2.** (LIT.) V. *rojdanic*.

Zogu, Ahmed (1895—1961), conducător al reacțiunii moșierești din Albania; a acaparat puterea în 1924, iar în 1928 s-a proclamat rege. A capitulat în fața invadatorilor fasciști italieni (1939).

Zoil (Zoilos) (sec. IV î.e.n.), retor și gramatic grec. Lipsa de obiectivitate manifestată în analizarea operelor lui Homer, Platon și Socrate a făcut din **Z.** un simbol al criticului invidios, sclav al ideilor preconcepute.

zoizít (MINER.), silicat natural de calciu și aluminiu din grupa epidotului, cristalizat în sistemul rombic. Apare în cristale alungite de culoare cenușie, gălbuie sau verzuie, cu luciu sticlos. **Z.** se formează în unele roci eruptive, prin transformarea hidrotermală a plagioclazilor bazici, și în șisturi cristaline (ex. **z.** din șisturile cristaline din Carpații Meridionali).

Zola, Émile (1840—1902), romancier francez, inițiator și teoretician al naturalismului. S-a născut la Paris. Începuturile sale literare se află sub semnul romantismului. S-a remarcat la început cu articole de critică de artă, ca apărător al noilor tendințe în pictură („Ed. Manet"). Cu întîiul său roman important, „Thérèse Raquin" (1867, trad. rom.), inaugurează curentul literar al cărui mentor a fost. După modelul savanților biologi, el caută să transpună în roman cauzalitatea observată în științele experimentale, fără a renunța prin aceasta la transcrierea emoției și a impresiei de intensitate pe care o oferă realul, uneori hipertrofiat de o fantezie înflăcărată. În jurul anului 1870 a conceput un vast ciclu de romane, „Rougon Macquart", ca istorie naturală a unei familii plebeiene sub cel de-al doilea imperiu, frescă balzaciană care în intenția sa avea să fie pentru cea de-a doua jumătate a sec. al XIX-lea ceea ce „Comedia umană" fusese pentru prima.

E. Zola

Operă capitală a lui **Z.**, realizată cu o putere de muncă impresionantă în aproape un sfert de veac, acest ciclu de „romane experimentale", considerat ca o „epopee sociologică", numără 20 de volume. Un loc central în această frescă îl ocupă capodopera sa, „Germinal" (1885, trad. rom.), roman din viața de infern a minerilor din nordul Franței, halucinantă reprezentare a maselor în mișcare, a conflictelor de clasă din această vitregită regiune. Pasiunea sa de cercetător obiectiv al vieții sociale și prezența în centrul acestuia a proletariatului, de care **Z.** s-a simțit în mod irezistibil atras, au făcut din noua clasă socială un erou al creației sale epice. Explorînd un domeniu inedit în literatură, remarcabil prin puternica expresie artistică și tradus în nenumărate limbi, „Germinal" a avut un imens răsunet, consacrînd pe **Z.** ca pe un scriitor de notorietate mondială. Minuțiozitatea observației vieții, care nu fuge dinaintea imaginilor celor mai brutale, și forța de evocare a ambianței, întemeiată pe o atentă și directă documentare, știința de a urmări reacțiile sufletului colectiv se remarcă și într-unele din celelalte volume ale ciclului: „Pîntecele Parisului" (1873), galerie de tipuri ale negustorimii mic-burgheze, egoiste și rapace; „Excelența-sa Eugène Rougon" (1883, trad. rom.), denunțare a corupției cercurilor politice; „Crîșma" (1877), tablou sumbru al ravagiilor alcoolismului; „Nana" (1879), demascare a desfrîului marii burghezii; „La bucuria doamnelor" (1883), descriere a efectelor concentrării întreprinderilor capitaliste; „Pămîntul" (1887), tulburătoare evocare a luptei pentru pămînt a țăranilor; „Bestia umană" (1890, trad. rom.), „Banii" (1891, trad. rom.) și „Dr. Pascal" (1893), care încheie ciclul, precum și „Prăpădul" (1892, trad. rom.), comemorare întunecată a războiului din 1870. Ulterior, **Z.** publică seria celor trei orașe („Lourdes", 1894; „Roma", 1896, și „Paris", 1898), ca și „Cele patru evanghelii" (1899—1902: „Fecunditate", „Muncă", „Adevăr"), ultimul („Justiția") urmînd să fie un act de dreptate pătruns de un anticlericalism pronunțat. Nuvelist, **Z.** a publicat în volumul „Serile la Médan" (1880), redactat de scriitorii care se considerau naturaliști, „Atacul de la moară" (trad. rom.). Prin cele mai bune opere ale sale, **Z.** a depășit limitele naturalismului, ca și ale realismului critic, prin acuitatea și recea obiectivitate a observației, luciditatea și îndrăzneala abordării temelor epocii. Spre sfîrșitul vieții sale, prin curajul cu care a pledat pentru nevinovăția căpitanului Dreyfus, condamnat pe nedrept de cercurile militariste, **Z.** și-a afirmat conștiința cetățenească (articolul „Acuz", apărut în „Aurore" și adresat președintelui Republicii). Creația lui **Z.**, rechizitoriu energic, de un realism necruțător, la adresa capitalismului, cu tot tributul plătit fie concepțiilor utopice ale lui Fourier, fie concepțiilor fataliste ale eredității, precum și în ciuda deficitului de subtilitate psihologică, a exercitat, prin precizia materială, amploarea, intensitatea și dinamismul viziunii și al stilului, o considerabilă influență asupra dezvoltării romanului în sec. al XX-lea.

Zolnay, George Julian (1863—1949), sculptor american de origine maghiară. A studiat la București cu K. Storck, la

Paris şi la Viena. Stabilit în S.U.A. în 1892, a desfăşurat o bogată activitate ca artist şi ca pedagog (director al Şcolii de arte frumoase din Chicago). **Z.** este autorul a numeroase monumente, în care cultivă tradiţiile sculpturii academiste. Reprezentat în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România prin mai multe lucrări (bustul lui Gr. Alexandrescu, proiect de monument funerar).

Zomba, capitala statului Malawi, situată la sud de lacul Nyasa, la o altitudine de peste 950 m. Circa 18 000 loc. Centru comercial. În viitor se prevede mutarea capitalei la *Lilongwe*.

Zona Canalului Panama, porţiunea din teritoriul republicii Panama străbătută de canal, arendată şi administrată de Statele Unite. Suprafaţa: 1 432 km^2. Populaţia: 54 000 loc. (1964). Centrul administrativ: *Balboa Heights*. Limba oficială: engleza. Cea mai mare parte a populaţiei este ocupată în activităţi legate de deservirea canalului Panama.

„Zona liberului-schimb“, denumire dată Asociaţiei europene a liberului-schimb. V. şi Asociaţia europeană a comerţului liber.

zonalitatea sedimentelor marine (PETROGR.), distribuţia sedimentelor marine într-o anumită succesiune, mai mult sau mai puţin evidentă, datorită variaţiei distanţelor de transport şi de depunere faţă de ţărm, a condiţiilor climatice, a compoziţiei chimice a apelor etc. În această zonalitate se încadrează prezenţa sedimentelor grosiere în apropierea ţărmului mării şi trecerea la sedimente din ce în ce mai fine spre larg, existenţa unor fişii de mîluri cu diatomee aproximativ în lungul paralelelor 60° din cele două emisfere, dispoziţia zonală a unor zăcăminte sedimentare de aluminiu, fier, mangan ş.a.

zonáre (AGR.), lucrare cu caracter tehnic-economic prin care se delimitează cele mai favorabile zone de cultură a plantelor agricole în funcţie de cerinţele acestora faţă de factorii pedoclimatici. În lucrările de **z.**, de mare importanţă sînt prevederile planurilor de stat în legătură cu necesitatea aprovizionării oraşelor, asigurarea materiei prime pentru industrie etc.

zona zoster (MED.), afecţiune cutanată, caracterizată printr-o erupţie de vezicule reunite în grup, apărînd pe traiectul ramificaţiilor superficiale ale unui nerv. **Z.z.** apare în urma localizării unui virus specific pe traiectul unui nerv. Se manifestă prin dureri locale, înroşire a pielii şi stare generală rea.

zónă 1. (DR.) *Zonă liberă*, parte din teritoriul unui stat, de obicei în porturi, înăuntrul căreia nu se aplică dispoziţii vamale. — *Z. denuclearizată*, teritoriu sau regiune geografică în cuprinsul căreia statele respective se obligă a nu produce sau depozita arme atomice şi pe care statele din afară se obligă să nu le atace cu asemenea arme. V. şi demilitarizare; neutralitate. **2.** (EC). *Zonă monetară*, grupare de ţări ale căror monede sînt legate de valuta uneia dintre ele, mai puternică din punct de vedere economic şi politic şi care are rol conducător. *Z.m.* se caracterizează în principal prin următoarele: între monedele ţărilor membre şi moneda ţării conducătoare se stabileşte un curs fix care nu poate fi modificat fără acordul acesteia; rezervele valutare, inclusiv aurul şi alte mijloace de plată străine ale ţărilor membre, sînt concentrate la băncile din ţara conducătoare; operaţiile financiare externe ale ţărilor membre se fac prin intermediul băncilor din această ţară; există acelaşi regim valutar în toate ţările, plăţile în cadrul zonei fiind libere, iar cele din afara zonei fiind supuse aceloraşi restricţii. Prin crearea acestor zone, ţările mai puternice îşi asigură avantaje în raport cu celelalte prin *schimbul neechivalent*, exportul de capital şi controlul întregii lor economii cu ajutorul mecanismului valutar al zonei. Principalele *z.m.* existente sînt: *zona lirei sterline*, *zona dolarului* şi *zona francului francez*. **3.** (GEOGR.) *Zonă climatică*, regiune a globului terestru cu caracteristici climatice proprii, determinate de variaţia latitudinală a elementelor climatice. V. şi climă. **4.** (GEOL.) *Zonă de oxidaţie*, partea superficială a unui zăcămînt metalifer, situată deasupra nivelului hidrostatic, în care, prin acţiunea proceselor de oxidare, dizolvare, hidratare şi carbonatare asupra mineralelor primare din zăcămînt, se formează minerale noi, în special oxizi, carbonaţi, sulfaţi, silicaţi şi chiar metale native. Oxidarea transformă partea superioară a zăcămintelor metalifere, determinînd uneori îmbogăţiri, alteori sărăcire în metal. Cunoaşterea zonei de oxidaţie, cu toate transformările petrecute, reprezintă un ajutor preţios în activitatea de prospectare, explorare şi exploatare a unui zăcămînt metalifer. Partea superioară a *z. de o.*, care apare la suprafaţa Pămîntului, poartă denumirea de pălărie de fier (ex. *z. de o.* a zăcămîntului de la Altîntepe din Dobrogea). — *Z. de cimentaţie* (sau *de îmbogăţire secundară*), zona superficială a zăcămintelor metalifere, în care unele metale şi sulfuri metalice sînt precipitate din soluţii de infiltraţii de alte sulfuri şi îndeosebi de pirită *Z. de c.* se formează la adîncimea corespunzătoare nivelului hidrostatic, soluţiile avînd un caracter descendent, formate prin alterarea sulfurilor primare din zăcăminte de către apele de infiltraţii în apropierea suprafeţei. Prin cimentare se realizează concentraţii importante de cupru, argint etc. — *Z. plastică*, zonă din adîncul globului terestru, constituită în cea mai mare parte din siliciu şi magneziu *(sima)*, avînd o densitate de 3,4 kg/dm^3 şi în care se presupune că sînt împlîntate blocurile continentale formate din siliciu şi aluminiu *(sial)*, care au o densitate medie de 2,7 kg/dm^3. V. şi izostazie. **5.** (BOT.) *Zonă generatoare*, inel de celule meristematice, situat în rădăcinile şi tulpinile plantelor, care, prin diviziuni continue, dă naştere unor ţesuturi secundare care îngroaşă an de an organele plantei. **6.** (FIZ.) *Zonă de tăcere*, regiune cuprinsă între aproximativ 50 şi 150 km depărtare de o sursă sonoră puternică (ex. o explozie), în care sunetul nu se aude. Prin absorbţie în aer şi prin împrăştiere pe obstacole, undele sonore care se propagă la suprafaţa solului sînt complet atenuate pînă la o depărtare de 40—50 km. În schimb, undele care se ridică în atmosferă sînt mult mai puţin atenuate. Datorită neomogenităţilor de temperatură pe care le întîlnesc în straturile superioare (25—50 km altitudine), aceste unde se refractă şi se reflectă deasupra *z. de t.*, întorcîndu-se pe sol într-o regiune situată între aproximativ 150 şi 300 km depărtare de sursă. **7.** (IND. EXTR.) *Zonă izolatoare*, porţiune de galerie avînd lungimea de 30—50 m, în care se creează condiţii speciale (prin umezire şi prin introducerea unor cantităţi mari de pulbere de steril) pentru amestecul exploziv de grizu sau de praf de cărbune şi aer în scopul reducerii pericolului de aprindere a acestuia.

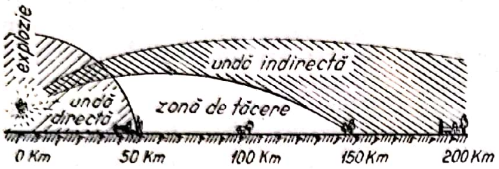

Zonă de tăcere

zonită (MED.), imagine radiologică corespunzînd unui proces pneumonic cu localizare segmentară. **Z.** poate fi de natură tuberculoasă, pneumococică, gripală.

zoocóre, plante ale căror fructe sau seminţe sînt adaptate pentru răspîndirea prin intermediul animalelor, prezentînd formaţiuni corespunzătoare: cîrlige, peri sau ţepi, înveliş cleios, anexe cărnoase etc. Ex. fructele de brusture, stejar, alun, ciulin etc., seminţele de linţită, brebenei, rostopască, ştir, lobodă etc.

zoofór (ARTĂ) **1.** Platbandă decorată cu ornamente de tip zoomorf floral şi geometric, în relief sculptat. **2.** Friza în ordinul ionic sau corintic.

zoogeografíe v. **geografia animalelor.**

zoolatríe (gr. *zoon* „animal“ şi *latreia* „slujire“), cult al animalelor în diverse religii antice (ex. în Egipt, India, Indonezia etc.), care este legat într-o oarecare măsură de totemism, dar nu a preluat de la acesta credinţa în legătura de rudenie cu animalul venerat. O rămăşiţă a **z.** în Grecia antică o constituia faptul că zeii cu chip de om erau reprezentaţi şi prin dubluri animalice (ex. vulturul lui Zeus, bufniţa Atenei, ciuta Dianei etc.). Rămăşiţe de **z.** se găsesc şi în creştinism (reprezentarea sfîntului duh sub chip de porumbel, însemnele evangheliştilor etc.).

zoologíe (gr. *zoon* „animal“ şi *logos* „ştiinţă“), ramură a biologiei al cărei obiect îl constituie studiul animalelor. Problemele de bază ale **z.** sînt: recunoaşterea şi inventarierea speciilor animale din fauna globului, studiul structurii, dezvoltării, al filogeniei şi clasificarea animalelor, răspîndirea, modul de viaţă şi relaţiile lor cu mediul înconjurător, raporturile cu celelalte vieţuitoare, constituţia şi dinamica diferitelor populaţii sau faune din anumite regiuni, importanţa lor teoretică, rolul lor în economia naturii şi mai ales în viaţa practică a omului. În decursul timpului, o dată cu lărgirea ariei preocupărilor sale, **z.** s-a diferenţiat într-o serie de discipline, fiecare cu obiectul ei specific de studiu, după cum urmează: *morfologia animalelor* (forma externă a animalelor); *anatomia animalelor* (structura internă); *histologia* (structura microscopică a organelor şi a ţesuturilor); *citologia* (celula animală); *embriologia* (formarea şi dezvoltarea embrionului); *zoologia sistematică* (clasificarea animalelor, strîns legată de evoluţie), *paleozoologia* (animalele fosile); *fiziologia animalelor* (funcţiunile organismului animal); *ecologia* (relaţiile dintre animale şi mediu); *etologia* (comportamentul şi obiceiurile animalelor); *zoogeografia* (răspîndirea animalelor pe globul pămîntesc). Ramuri specializate ale **z.** sînt: *entomologia*, *helmintologia*, *ihtiologia*, *ornitologia*, *parazitologia* etc. Paralel cu celelalte discipline biologice, **z.** a cunoscut o evoluţie în timp, atît în ce priveşte problematica generală, cît şi în privinţa metodelor de cercetare şi de interpretare a fenomenelor. În România s-a dezvoltat o valoroasă şcoală de **z.**, reprezentată prin E. Racoviţă, Gr. Antipa, D. Voinov, P. Bujor, N. Leon, A. Caradja, I. Borcea ş.a.

zoométru (ZOOTEHN.), instrument folosit pentru efectuarea măsurătorilor de înălţime, lungime şi lărgime la animale.

zoonóză (MED.), boală infecţioasă sau parazitară care se transmite de la animale la om. Se cunosc peste o sută de **z.**, provocate de virusuri, rikettsii, bacterii, protozoare, helminţi (ex. cărbunele, febra aftoasă, morva etc.).

zooplanctón (BIOL.), totalitatea organismelor animale care intră în compoziţia planctonului. **Z.** este format din protozoare, rotifere, crustacee inferioare etc.

zoospór (BIOL.), nume dat sporilor prevăzuţi cu flageli, cu ajutorul cărora se pot deplasa în apă (ex. la flagelatul *Noctiluca*, la heliozoarul *Clathrulina*, la ciuperca *Plasmopara viticola*, care produce mana viţei de vie, la ciuperca *Phytophthora infestans*, care produce mana cartofului etc.).

zootehníe (gr. *zoon* „animal“ şi *techne* „ştiinţă, meşteşug, artă“), ştiinţă care are drept obiect cunoaşterea, producerea, creşterea, alimentaţia, ameliorarea şi exploatarea animalelor domestice. Progresele mari înregistrate în biologie şi în special în genetică în ultimul deceniu, trecerea la sistemul de creştere şi exploatare a animalelor în mari complexe şi unităţi agricole dau în prezent acestei ramuri un profund caracter industrial. În studiul **z.** se disting două părţi: *z. generală*, care studiază şi defineşte principiile şi metodele generale referitoare la specie, rasă, alimentaţie, reproducţie, transmiterea caracterelor ereditare şi influenţa mediului, şi *z. specială*, care cuprinde studiul raselor din fiecare specie de animale domestice şi tehnica exploatării animalelor din fiecare specie şi rasă, pe categorii de vîrstă, de stare fiziologică etc. În ţara noastră, ştiinţa zootehnică este ilustrată prin personalităţi ca prof. N. Filip, G. K. Constantinescu, P. Spînu, N. Teodoreanu, V. Gligor, Th. Nica ş.a. În anii puterii populare, ca urmare a dezvoltării bazei materiale a ştiinţei, cercetările în domeniul zootehniei au fost larg amplificate prin Institutul de cercetări zootehnice, staţiunile experimentale şi instituţiile de învăţămînt. Aceste cercetări au dus la crearea de noi tipuri şi rase de animale, paralel cu elaborarea unor metode noi şi eficiente în domeniul alimentaţiei animalelor şi tehnologiei nutreţurilor, al reproducţiei şi însămînţărilor artificiale, precum şi în ce priveşte selecţia şi creşterea.

Zopyr, satrap persan, care, potrivit unei legende, şi-ar fi tăiat nasul şi urechile pentru a pătrunde în Babilon, asediat de perşi, pretinzînd că Darius I a ordonat mutilarea lui. Dobîndind încrederea babilonenilor, a deschis porţile oraşului în faţa armatelor lui Darius.

zoréle (BOT.), nume dat unor plante volubile, anuale sau perene, din familia convolvulaceelor, aparţinînd genurilor *Ipomoea* şi *Pharbitis*. Au frunze cordate, întregi sau lobate, flori mari de diferite culori şi fructe capsule doniscente. Sînt răspîndite în regiunile tropicale şi subtropicale; în ţara noastră se cultivă, ca plante ornamentale, *Ipomoea rubrocaerulea, Ipomoea bona-nox, Pharbitis purpurea* şi *Pharbitis hederacea*.

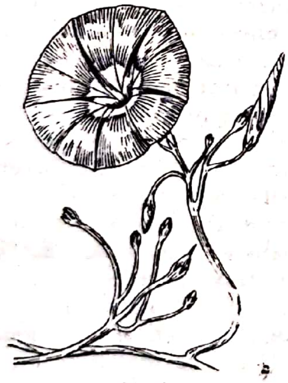

Zorele

Zorilă, personaj fabulos al basmelor populare româneşti, care personifică ivirea zorilor. Alături de Murgilă, Decuseară, Serilă, Mezilă, Miez de Noapte, sau Decătreziuă ş.a., face parte din seria de întruchipări a diferitelor momente succesive care alcătuiesc cronologia unei zile.

„Zori noi“, organ de presă al Comitetului regional Suceava al P.C.R. şi al Sfatului popular regional. Apare zilnic, la Suceava. Din august 1946 pînă în mai 1951 a purtat titlul „Lupta poporului“, iar între iunie şi decembrie 1951 s-a numit „Făclia Sucevei“.

Zorn *[sorn]*, Anders (1860—1920), pictor şi gravor suedez. A pictat portrete, peisaje, nuduri. Caracteristica picturii sale, care aminteşte vag de impresionişti, este fluiditatea tuşei. Apreciat acuafortist, a cultivat un desen puternic haşurat („Renan“, „Rodin“).

zoroastrísm, religie a popoarelor antice din Asia Centrală, Iran şi Azerbaidjan, caracterizată prin dualismul principiilor contrare ale binelui şi răului (*Ahura-Mazda* şi *Angra-Mainyu* în limba persană, *Ormuzd* şi *Ahriman* în limba greacă). **Z.** a apărut la începutul mileniului I î.e.n., rămînînd religie dominantă pînă în sec. al VII-lea e.n. Drept fondator al lui trece reformatorul mitic al mazdeismului, profetul persan *Zarathustra*, numit de greci *Zoroastru*. Cartea „sfîntă“ a **z.** este „Avesta“. Cultul divin era oficiat de *magi*. **Z.** a influenţat mozaismul prin miturile despre venirea „mîntuitorului“, „sfîrşitul lumii“, „învierea morţilor“ şi „judecata de apoi“. **Z.** dăinuie şi azi în forma *parsismului*, care reuneşte un număr mic de credincioşi *(parşi)* în India şi în Iran.

Zoroastru, numele grec al profetului persan Zarathustra, fondatorul zoroastrismului.

Zorrilla y Moral *[θoril'a]*, José (1817—1893), poet şi dramaturg romantic spaniol. Lirica lui se remarcă prin virtuozitate şi armonie, dar vădind uneori şi facilitate („Cîntecele trubadurului“, 1840—1841; „Granada“, 1852, neterminat). A fost cel mai fecund şi mai popular dramaturg al epocii (comedii şi drame istorice: „Cizmarul şi regele“; „Don Juan Tenorio“, 1844).

Zoser, faraon egiptean din dinastia a III-a (2780—2680 î.e.n.). În timpul său a fost construită străvechea piramidă în trepte de la Sakkarah.

Zosimos (sec. V), istoric grec. Scrierea sa „Istoria nouă“, compusă din şase cărţi, care tratează istoria Imperiului roman de la August pînă la cucerirea Romei de către vizigoţi (410), se ocupă mai pe larg de evenimentele de după anul 395 şi cuprinde date referitoare la istoria Daciei în sec. III—IV.

Zosin, Panait (1873—1942), medic român, fruntaş al mişcării ateiste din ţara noastră. A fost profesor la Facultatea de medicină din Iaşi. Este autor a numeroase lucrări de psihiatrie, balneologie, medicină socială (unele premiate de Academia Română). În 1897 a editat împreună cu Panait Muşoiu revista „Mişcarea socială“, în care au apărut şi traduceri din Engels. A condus, împreună cu S. Moruzi, revista „Îndrumarea“ (1908—1909). Asupra concepţiei lui **Z.** s-a exercitat şi influenţa lui V. Conta, iar în ultima parte a vieţii aceea a pozitivismului. El a relevat necesitatea liberei-cugetări, a apropierii intelectualilor de proletariat, a emancipării spirituale a maselor, a luptei împotriva religiei şi superstiţiilor.

Zoşcenko, Mihail Mihailovici (1895—1958), scriitor sovietic rus, remarcabil exponent al prozei umoristice noi. În culegerea „Povestirile lui Nazar Ilici, domnul Sinebriuhov“ (1922), scrisă în perioada adeziunii sale la gruparea „Fraţii Serapion“, **Z.** a ridiculizat încercările micii burghezii de a se adapta, formal şi interesat, noilor realităţi socialiste. În povestiri („Suferinţele lui Werther“, 1933, şi „Luminile marelui oraş“, 1936), filonul satiric se îmbină în mod original cu cel liric. Folosirea abilă a limbajului vorbit, a argoului, stilul şarjat confesional, la persoana întîi, uneori voit telegrafic, alteori uscat şi protocolar, abundenţa şi precipitarea situaţiilor imprevizibile conferă umorului lui **Z.** un farmec irezistibil. A mai scris povestiri biografice („Kerenski“, 1937, trad. rom.; „Taras Şevcenko“, 1939), volumul de nuvele satirice „Cartea albastră“ (1935), volumul pentru copii „Povestiri despre Lenin“ (1941—1942). Originalitatea şi verva satirei sale l-au făcut cunoscut şi apreciat şi peste hotare.

Zotta, Mihai (1800—1864), unul dintre cei dintîi medici români, protomedic al Moldovei, întemeietor, împreună cu doctorul Cihac, al Societăţii de medici şi naturalişti din Iaşi. A făcut cele dintîi studii de patologie profesională la noi în ţară şi cele dintîi analize terapeutice ale apelor minerale din Moldova (Slănic, Şarul Dornei, Borca, Hangu şi Strunga). Op. pr.: „Colica saturnină“ (1826).

Zrenjanin *[zrénianin]*, oraş în R.S.F. Iugoslavia, în ţinutul autonom Vojvodina, port pe canalul Bega. 57 000 loc. (1962). Industrie constructoare de maşini (maşini agricole, construcţii şi reparaţii navale), chimică (rafinărie de petrol), alimentară (carne, unt, zahăr), textilă etc.

Zrinyi *[zríńi]*, Miklós (1620—1664), poet şi om politic ungur. Adept al unei monarhii centralizate naţionale şi neobosit luptător pentru o Ungarie independentă. S-a remarcat prin faptele sale de arme în bătăliile cu turcii. Este autorul primului poem epic din literatura maghiară („Bătălia de la Szigetvár“, 1645—1646), operă cu numeroase elemente realiste şi populare. A mai scris poezii lirice, pamflete, lucrări cu caracter militar. Admirator al lui Matei Corvin, a scris „Reflecţii despre viaţa regelui Matei“ (1656—1657).

Zsigmondy *[jígmondi]*, Richard Adolf (1865—1929), chimist austriac. A fost profesor la universităţile din Graz şi din Göttingen. A studiat natura soluţiilor coloidale şi a elaborat metode de cercetare a acestora. A construit ultramicroscopul. Premiul Nobel (1925).

Zubcu-Codreanu, Nicolaie (1850—1878), militant în mişcarea socialistă din România, medic de profesie. Împreună cu dr. Russel şi C. Dobrogeanu-Gherea, a făcut parte din conducerea cercului revoluţionar secret de la Bucureşti. A organizat apariţia, în 1877, a ziarului „Socialistul“. A făcut propagandă revoluţionară prin „scrisori“ trimise unor personalităţi din rîndurile intelectualităţii. A luat parte la războiul pentru independenţă (1877—1878) ca medic voluntar.

Zuckmayer *[ţúcmaiər]*, Carl (n. 1896), dramaturg german. Format în climatul expresionismului tîrziu, s-a afirmat prin piesa „Via veselă“ (1925), inspirată din viaţa ţăranilor din Renania. Dintre operele scrise în anii următori se remarcă drama „Căpitanul din Köpenick“ (1931), satiră savuroasă a militarismului epocii wilhelmiene. În 1933, persecutat de nazişti, a emigrat, iar în 1946, întors în Germania, a scris tragedia „Generalul diavolului“, care a suscitat vii polemici, întrucît conţinea o justificare a supunerii ofiţerilor germani faţă de dictatura fascistă. Piesele „Carlo Mierendorf. Portretul unui socialist german“ (1947) şi „Cîntecul din soba încinsă“ (1950) marchează o temporară apropiere a lui **Z.** de cercurile de stînga din Republica Federală Germană. A mai scris versuri şi povestiri.

Zuiderzee *[zö́idərze:]*, golf olandez al Mării Nordului, format în 1282 prin coborîrea ţărmului şi invadarea lacului *Flevo* de apele mării. Adîncimea maximă: 4 m. Pentru trecerea vapoarelor au fost săpate canale. În partea de nord a golfului **Z.** a fost construit un dig (terminat în 1932), lung de 30 km, care separă o mare parte din golf de apele mării. Partea internă a golfului, separată de mare, se numeşte *Ijsselmeer*, cea externă *Watten*. Lucrările de asanare a golfului, începute în 1920, prevăd evacuarea apei de pe o suprafaţă de 2 250 km². Teritoriul golfului a fost împărţit în 5 poldere, dintre care trei au fost date în folosinţă. Pe ţărmul golfului Zuiderzee se află oraşul *Amsterdam*.

Zuloaga *[θuloága]*, Ignacio (1870—1945), pictor spaniol. În opera sa, care se resimte de influenţa lui El Greco şi Velásquez, sînt tratate scene ale vieţii populare spaniole, legate în special de cursele de tauri („Loje la cursa de tauri“). **Z.** a executat numeroase portrete („Familia unchiului Daniel“) şi peisaje în genul peisajului toledan al lui El Greco.

zulúşi (amazulu, zulu), populaţie negroidă din Africa de sud, aparţinînd grupului bantu. La începutul sec. al XIX-lea, **z.** s-au constituit într-o puternică uniune de triburi şi au luptat împotriva cotropitorilor buri şi englezi.

Zurbarán *[θurbarán]*, Francesco (1598—1664), pictor spaniol. Cu excepţia unor scurte călătorii la Madrid făcute la chemarea lui Velásquez, **Z.** a trăit la Sevilla şi în mediul mistic al mănăstirilor din Andaluzia, pentru care a executat cea mai mare parte din operele sale („Apoteoza sf. Toma d'Aquino“, „Vizita sf. Hugues“, „Funeraliile sf. Bonaventura“ ş.a.). În opera sa se resimt influenţele lui Caravaggio, pe care îl depăşeşte prin sinceritatea portretelor şi o mai liberă punere în pagină. Spirit realist, **Z.** a pictat numai după model şi s-a ferit de rezolvări compoziţionale, iluzioniste. Figurile sînt grave, monumentale şi de o încordare emoţională, în care se întrevăd elanurile mistice. **Z.** a modelat viguros formele şi a folosit o cromatică cu tonuri clare, roz, azur şi diferite nuanţe de roşu. În Muzeul de artă al Republicii Socialiste România, **Z.** este reprezentat prin lucrările „Călugăr“ şi „Sf. Blasius“.

Zürich *[ţǘrih]*, lac glaciar situat în partea de nord a Elveţiei, în Podişul Elveţian, la 409 m altitudine. Suprafaţa: 88,5 km². Adîncimea maximă: 143 m. Prin rîul Limmat, apele lacului se scurg în bazinul Rinului.

Zürich *[ţǘrih]*, cel mai mare oraş din Elveţia, situat în nordul ţării, pe malul lacului cu acelaşi nume. 440 000 loc. (1964). Centru financiar de importanţă mondială, sediul unor mari bănci şi companii de asigurare. Industrie constructoare de maşini (maşini-

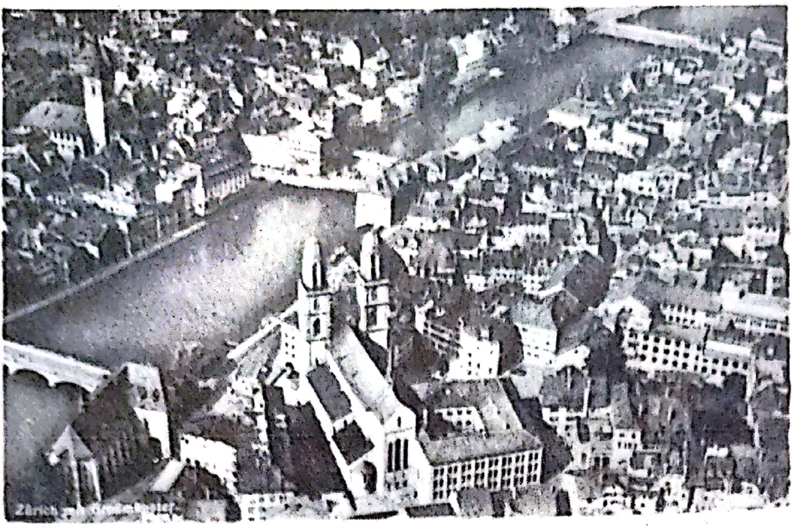

Zürich. Vedere generală

unelte, utilaj electrotehnic, aparate de precizie etc.), chimică, textilă (mătase, bumbac), de prelucrare a lemnului, poligrafică şi a hîrtiei. Nod feroviar şi aerian internaţional. Universitate, institut politehnic, muzee, monumente arhitectonice medievale.

zvîrlúgă *(Cobitis taenia)*, specie de peşte din familia cobitidelor, cu corpul lung de circa 10 cm, cu gura prevăzută cu 6 mustăţi şi cu un ţep mobil, erectil şi bifid sub ochi, pe osul suborbital. Trăieşte în apele stătătoare sau lin curgătoare şi este comestibil. Serveşte mai ales ca nadă la cîrlige.

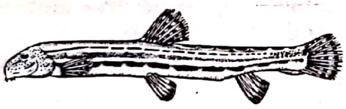

Zvîrlugă

Zweig *[ţvaig]*, Arnold (n. 1887), scriitor şi eseist german. Membru al Academiei germane de artă. În 1933 a emigrat în Palestina, iar în 1948 s-a stabilit în Berlinul democrat, participînd activ la viaţa social-politică. După debuturi influenţate de impresionism şi freudism, **Z.** a evoluat spre poziţii realist-critice. După romanul „Nuvelele despre Claudia“ (1912), au urmat tragedia „Abigail şi Nabal“ (1913), povestiri („Cartea de povestiri“, 1916; „A doua carte de povestiri“, 1923), eseuri („Lessing, Kleist, Büchner“, 1925) ş.a. **Z.** a atins punctul culminant al creaţiei sale realist-critice cu ciclul de romane, format din „Cazul sergentului Grişa“ (1927, trad. rom. 1963), „Tînăra din 1914“ (1931), „Şcoala Verdunului“ (1935, trad. rom. 1960), „Instaurarea unui rege“ (1937), „Armistiţiul“ (1954), „A venit vremea“ (1957). În aceste romane, **Z.** abordează tema războiului, a militarismului, capitalismului şi fascismului, a rasismului şi antisemitismului, precum şi a condiţiei umane, alienate de acestea. În creaţia lui **Z.** se întîlnesc cunoaşterea caracterelor şi a situaţiilor cu înţelegerea suferinţelor omeneşti, precum şi resursele unei fantezii fecunde cu cele ale măiestriei artistice.

Zweig *[ţvaig]*, Stefan (1881—1942), scriitor austriac. În 1939 a emigrat în S.U.A. şi apoi în Brazilia. **Z.** a debutat sub influenţa lui Rilke, Hofmannsthal, Baudelaire şi Verhaeren. După primele succese ca poet („Cununi timpurii“, 1906) şi prozator (volumul de povestiri „Prima trăire“, 1911), s-a afirmat şi ca dramaturg. După primul război mondial, care imprimase creaţiei sale unele accente pesimiste (poemul dramatic „Ieremia“, 1917), **Z.** a scris o suită de lucrări într-o viziune umanistă modernă, încercînd să redea măreţia omului, frămîntările şi tragediile sale, lupta pentru adevăr şi promovînd ideea posibilităţii apropierii şi înţelegerii între popoare. În această perioadă apar primele eseuri biografice (Balzac, Dickens, Dostoevski, R. Rolland, Hölderlin, Kleist, Nietzsche, Stendhal, Tolstoi ş.a.), în care glorifică geniul creator. Temeinica lor documentare şi interpretarea originală sînt însă uneori umbrite de subiectivism. Tot în aceşti ani a scris şi valoroase nuvele psihologice („Amok“, 1922, trad. rom.; „Simţuri rătăcite“, 1927, trad. rom.), cu tendinţe de critică socială, dar şi cu unele înclinaţii spre naturalism. Monografiile „Triumful şi înfrîngerea lui Erasm din Rotterdam“ (1934) şi „Castellio împotriva lui Calvin“ (1936) includ protestul său umanist împotriva fascismului, a cărui acuzare reiese nemijlocit din nuvela psihologică „Jucătorul de şah“ (1941, trad. rom.). Dintre biografiile sale istorice se remarcă: „Joseph Fouché“ (1929, trad. rom.), „Maria Antoaneta“ (1932, trad. rom.), „Maria Stuart“ (1935, trad. rom.), „Magellan“ (1937, trad. rom.). Împreună cu J. Romains este autorul comediei „Volpone“ (1927), după B. Jonson. Scrierea sa autobiografică „Lumea de ieri. Amintirile unui european“ (1944) evocă viaţa socială şi culturală austriacă dintre cele două războaie mondiale. Operele lui **Z.** se caracterizează prin dragostea generoasă faţă de oameni, ascuţimea şi inteligenţa observaţiei, subtilitatea analizei psihologice, naraţiunea patetică şi captivantă, susţinută de un stil viu şi colorat.

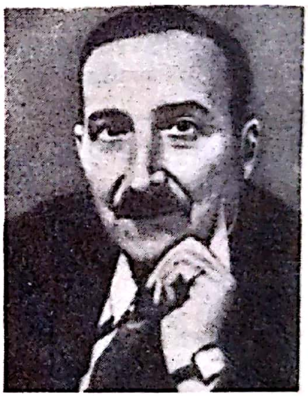

St. Zweig

Zwickau *[ţvícau]*, oraş în R.D. Germană, în districtul Karl Marx-Stadt, situat pe rîul Mulde, afluent al Elbei, într-o regiune cu mari zăcăminte de cărbuni. 128 500 loc. (1964).

Nod feroviar. Exploatări miniere. Industrie constructoare de maşini (automobile, maşini-unelte, tractoare, mecanică de precizie), chimică, textilă. Institute de învăţămînt superior tehnic, monumente arhitectonice din sec. XV—XVI.

Zwinger *[ţvingər]*, celebru palat din Dresda, capodoperă a barocului german, construit între 1711 şi 1722. Avariat de bombardamentele aviaţiei anglo-americane în 1945, a fost restaurat în 1963.

Zwingli *[ţvingli]*, Ulrich (1484—1531), umanist şi reformator elveţian. Preot la Zürich, **Z.** a dezvoltat, independent şi mai radical decît Luther, o doctrină teocratică reformistă, pe care şi-a expus-o în 1523 în cursul unei dispute publice sub forma a 67 de teze. Opera sa „De vera et falsa religione commentarius" (1525) considera Biblia ca singur fundament al autorităţii, opunînd-o dogmelor şi practicilor catolicismului. A murit în bătălia de la Kappel dintre cantoanele adepte ale doctrinei sale şi cele catolice, care se împotriveau extinderii reformei. Partizanii săi s-au raliat ulterior fie lui Calvin, fie lui Luther.

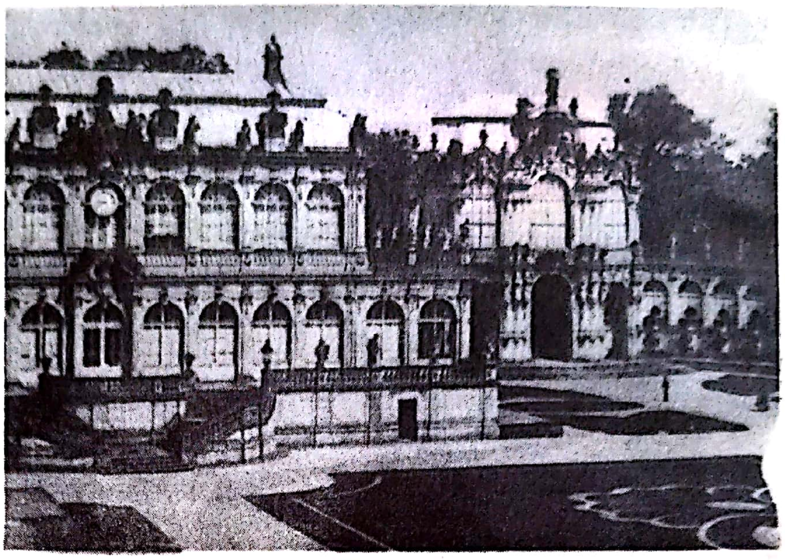

Zwinger

Zworykin, Vladimir Kuzmici (n. 1889), inginer electrotehnician şi om de ştiinţă american, de origine rusă. Între 1912 şi 1917, ca asistent la Institutul tehnologic din Petersburg, sub conducerea lui B.L. Rozing, a făcut cercetări în domeniul televiziunii, iar în 1917 şi 1918, la Collège de France, sub conducerea lui P. Langevin, a făcut cercetări asupra razelor X. În 1919 a emigrat în S.U.A., unde a lucrat la Universitatea din Pittsburgh, la Institutul politehnic din Brooklyn şi în laboratoarele R.C.A. Autor a peste o sută de invenţii în domeniul electronicii, **Z.** este cunoscut mai cu seamă pentru inventarea iconoscopului în 1931, pentru lucrările care au condus la realizarea multiplicatoarelor electronice, perfecţionarea cinescopului, lucrările privind optica electronică, televiziunea în culori, electronica medicală etc.

Zyraxes, conducător (rege) daco-get din Dobrogea la sfîrşitul sec. I î.e.n.; a fost înfrînt în anul 28 î.e.n. de generalul roman M. Licinius Crassus.

COLECTIVELE REDACŢIONALE ALE VOLUMULUI IV AL DICŢIONARULUI ENCICLOPEDIC ROMÂN

COLECTIVUL DE AGROSILVICĂ

Acad. Gh. Ionescu-Şişeşti, prof. univ., dr. docent, *conducătorul colectivului*; acad. T. Bordeianu, prof. univ., dr. docent; acad. N. Cernescu, prof. univ., dr. docent; acad. G. Constantinescu, prof. univ., dr. docent; acad. A. Vasiliu, prof. univ., dr. docent; D. Davidescu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. ing. V. Gligor, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; M. Moţoc, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, ing. agr.; I. Popovici, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; I. Staicu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; M. Botzan, ing. agr.; C. Băicoianu, prof. univ., dr. docent; I. Lungu, conf. univ., dr. docent; B. Mănescu, dr. ing.; G. Mureşan, dr. ing.; Th. Nica, prof. univ., dr. docent; I. Poenaru, ing. agr.; N. Ştefan, conf. univ., dr. ing.; Gh. Valuţă, prof. univ., dr. docent.

COLECTIVUL DE ARTE

Acad. G. Oprescu, prof. univ., *conducătorul colectivului*. **Arhitectură**: Gh. Curinschi, lector univ., dr. arhitect; **Artă plastică**: M. Popescu, critic de artă; E. Schileru, critic de artă, lector univ.; A. Pavel, cercetător pr.; P. Petrescu, şef sector cercetare; C. Răchiţeanu, muzeograf pr.; A. Teodosiu, muzeograf specialist; C. Suter, critic de artă; A. Nanu, lector univ. **Cinematografie**: I. Barna, regizor. **Coregrafie**: E. Magyar; V. Ciortea Proca, conf. univ. **Folclor**: C. Bărbulescu, cercetător pr. **Muzică**: Z. Vancea, prof. univ.; P. Brîncuş, lector univ.; P. Codreanu, muzicolog; G. Firca, muzicolog; E. Pricope, muzicolog; V. Tomescu, muzicolog. **Teatru**: Fl. Tornea, critic dramatic, O. Flegont, cercetător.

COLECTIVUL DE BIOLOGIE, BOTANICĂ, ZOOLOGIE

Acad. E. Pop, prof. univ., dr. docent, *conducătorul colectivului*. **Biologie generală**: N. Botnariuc, prof. univ., dr. docent; O. Necrasov, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; V. Preda, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent. **Botanică**: acad. Şt. Péterfi, prof. univ., dr. docent; acad. E. Rădulescu, prof. univ., dr. docent; Gh. Anghel, prof. univ., dr. docent; I. Ciobanu, prof. univ., dr. docent; E. Cupcea, conf. univ.; E. Ghişa, conf. univ., dr. docent; I. Pop, şef lucrări; E. Ţopa, dr. docent. **Zoologie**: acad. E. Pora, prof. univ., dr. docent; M.A. Ionescu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; Şt. Kiss, şef lucrări; Z. Matic, conf. univ., dr.; N. Mihail, cercetător pr.; V. Pop, prof. univ., dr. docent; A. Robert, şef lucrări; B. Stugren, şef lucrări, dr.; C. Wittenberger, şef sector cercetare, dr.

COLECTIVUL DE CHIMIE

Acad. I. Murgulescu, prof. univ., dr. docent, *conducătorul colectivului*; acad. E. Angelescu, prof. univ., dr. docent; acad. C. D. Nenițescu, prof. univ., dr. docent; E. Bratu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; V. Sahini, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr.; P. Spacu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; C. Albu, lector univ.; M. Brezeanu, conf. univ., dr.; Gh. Costeanu, prof. univ.; I. Drimuş, conf. univ.; I.V. Nicolescu, prof. univ., dr. docent; R. Vîlcu, conf. univ., dr.

COLECTIVUL DE DREPT

Tr. Ionaşcu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent, *conducătorul colectivului*; E.A. Barasch, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România; O. Căpăţînă, cercetător pr.; A. Cristescu; V. Dongoroz, prof. univ., consultant ştiinţific, dr. docent; T. Drăgan, prof. univ.; V. Economu, cercetător pr., dr. docent; M.I. Eremia, cercetător pr., dr.; E. Glaser, şef secţie cercetare; S. Kahane, conf. univ.; L. Miller, şef sector cercetare; A. Naschitz, şef sector cercetare, dr.; I. Nestor, şef sector cercetare; M. Onescu, prof. univ.; E. Roman, cercetător pr.; I. Stoenescu, prof. univ., dr. docent; I. Vîntu, şef secţie cercetare, dr. docent; S. Zilberştein, şef sector cercetare.

COLECTIVUL DE ECONOMIE

Acad. V. Malinschi, prof. univ., dr. docent, *conducătorul colectivului*; M. Biji, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ.; M. Mănescu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ.; R. Moldovan, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; C. Murgescu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România; I. Rachmuth, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ.; Gh. Zane, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, şef secţie cercetare, dr. docent; Gh. Bădăluţă; N.N. Constantinescu, prof. univ., dr.; O. Constantinescu, lector univ.; Gh. Creţoiu, conf. univ., dr.; S. Daniel, ing., conf. univ.; I. Desmireanu, şef sector cercetare; D. Dimitriu, şef sector cercetare; M. Dulea, şef sector cercetare, lector univ.; C. Ionescu, conf. univ., dr.; N. Ivanciu, conf. univ., dr.; I. Mărculescu, prof. univ., dr. docent; A. Popper, conf. univ.; E. Prahoveanu, lector univ.; V. Puchiţă, conf. univ., dr.; V. Trebici, conf. univ.; I. Văcărel, conf. univ., dr.; I. Zaharia, conf. univ.

COLECTIVUL DE FILOZOFIE, LOGICĂ, ISTORIA RELIGIEI, ATEISM

Acad. A. Joja, prof. univ., dr. docent, *conducătorul colectivului*; acad. C.I. Gulian, prof. univ., dr. docent; D. Bădărău, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, dr. docent; M. Breazu, prof. univ.; N. Bagdasar; I. Banu, prof. univ.; O. Bădina, conf. univ., dr.; P. Bieltz, asist. univ.; Al. Boboc, lector univ., dr.; I. Cernea, conf. univ., dr.; O. Cheţan, cercetător pr.; N. Gogoneaţă, şef sector cercetare, dr.; L. Grünberg, conf. univ., dr.; F. Mahler; I. Mărculescu; P. Nicoară; Z. Ornea; S. Popescu, cercetător pr.; P. Popovici, conf. univ.; V. Săhleanu, conf. univ., dr. docent; R. Stoichiţă, conf. univ.; I.M. Ştefan; U. Tomin, şef sector cercetare, dr.; O. Trăsnea, lector univ.

COLECTIVUL DE FIZICĂ

Acad. Ş. Ţiţeica, prof. univ., dr. docent, *conducătorul colectivului*; acad. E. Bădărău, prof. univ., dr. docent; I. Agîrbiceanu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; F. Ciorăscu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ.; V. Novacu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; A. Corciovei, şef de laborator, conf. univ., dr.; Tr. Creţu, lector univ.; O. Gherman, conf. univ., dr.; V. Marian, prof. univ., dr. docent; M. Rosenberg, şef de laborator, conf. univ., dr.

COLECTIVUL DE GEOGRAFIE, GEOLOGIE

V. Ianovici, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent, *conducătorul colectivului.* **Geografie**: T. Morariu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; C. Herbst, conf. univ.; I. Rădulescu, conf. univ., dr.; A. Ban, cercetător pr., dr.; I. Băcănaru, cercetător pr.; N. Caloianu, lector univ.; Ş. Dragomirescu, cercetător; Gh. Dragu, lector univ.; N. Dumitrescu, ing.; A. Ghenovici, cercetător; P. Gîştescu, şef sector cercetare, dr.; S. Gruescu, cercetător; H. Grumăzescu, cercetător pr.; I.D. Ilie, lector univ.; I. Iordan, cercetător; I. Leţea, asist. univ.; D. Oancea, cercetător; Al. Roşu, şef sector cercetare, dr.; I. Velcea, şef sector cercetare, dr. **Geologie**: acad. M. Filipescu, prof. univ., dr. docent; D. Giuşcă, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; G. Cioflica, conf. univ., dr.; C. Ghenea, şef sector cercetare, dr.; E. Hanganu, lector univ., dr.; L.T. Lazăr, ing.; E. Liteanu, şef sector cercetare; I. Mareş, asist. univ.; S. Pauliuc, lector univ., dr.; A. Pricăjan, ing.; D. Rădulescu, conf. univ., dr.; G. Răileanu, prof. univ., dr. docent; N. Tătărîm, lector univ., dr.

COLECTIVUL DE ISTORIE MEDIE, MODERNĂ ŞI CONTEMPORANĂ

Acad. A. Oţetea, prof. univ., dr. docent, *conducătorul colectivului*; I. Apostol, L. Bányai prof. univ., dr. docent; D. Berindei, cercetător pr.; P. Cernavodeanu, cercetător pr.; Miron Constantinescu, prof. univ.; Fl. Constantiniu, cercetător; C.C. Giurescu, prof. univ., dr. docent; E. Lazea, cercetător; R. Manolescu, conf. univ., dr.; D. Mioc, şef sector cercetare; P.P. Panaitescu, dr.; Şt. Pascu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; N. Stoicescu, cercetător pr.; M. Vlasiu, cercetător pr.

COLECTIVUL DE ISTORIE A MIŞCĂRII MUNCITOREŞTI

Gh. Vasilichi, *conducătorul colectivului*; T. Georgescu, prof. univ., dr.; M. Oişteanu, prof. univ.; J. Brill, prof. univ.; N. Copoiu, şef sector cercetare, dr.; A. Deac, conf. univ., dr.; P. Nichita, şef sector cercetare; C. Niri, conf. univ.; I. Oprea, cercetător, dr.; V. Zaharescu, cercetător.

COLECTIVUL DE ISTORIE VECHE, ARHEOLOGIE

Acad. C. Daicoviciu, prof. univ., dr. docent, *conducătorul colectivului*; acad. E. Condurachi, prof. univ., dr. docent; K. Horedt, conf. univ., dr. docent; D. Protase, cercetător pr., dr.; I.I. Russu, şef sector cercetare, dr. docent; N. Vlassa, muzeograf pr.

COLECTIVUL DE LINGVISTICĂ

Acad. I. Iordan, prof. univ., dr. docent, *conducătorul colectivului*; M. Avram, şef sector cercetare, dr.

COLECTIVUL DE LITERATURĂ ROMÂNĂ

Acad. M. Beniuc, prof. univ., dr. docent; G. Ivaşcu, conf. univ., *conducătorii colectivului*; D. Micu, conf. univ., dr.; Al. Piru, conf. univ., dr. docent; O. Papadima, şef sector cercetare, dr.; D. Petrescu, asist. univ.; I. Roman; Al. Săndulescu, cercetător; Th. Vîrgolici, cercetător; G. Şerban.

COLECTIVUL DE LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Ş. Cioculescu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent, *conducătorul colectivului.* Al. Balaci, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; J. Livescu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; M. Novicov, prof. univ.; S. Baer-Răducanu, lector univ.; Gh. Barbă, lector univ.; C. Barborică, lector univ.; A. Birtolan-Vanci, asist. univ.; I. Brăescu, conf. univ., dr.; F. Caloianu, lector univ.; I.C. Chiţimia, conf. univ., dr. docent; N.N. Condeescu, prof. univ., dr. docent; D. Derer, asist. univ.; L. Diaconiță, lector univ.; O. Drimba, conf. univ., dr.; N. Façon, prof. univ., dr. docent; T. Gane, conf. univ.; M. Gheorghievici, lector univ.; M. Isbășescu; Z. Iuffu, lector univ.; A. Kovács, lector univ., dr.; A. Kővári, lector univ.; M. Laszlo, lector univ.; D. Mazilu; M. Miroiu, asist. univ.; V. Nemoianu, asist. univ.; T. Nicolescu, conf. univ., dr.; T. Radian, lector univ.; V. Șoptereanu, conf. univ., dr.; A. Toader, lector univ.; F. Vanț Ștef, lector univ.; T. Vasilescu, conf. univ.; N. Zega, conf. univ., dr.

COLECTIVUL DE MATEMATICĂ, ASTRONOMIE

Acad. Gr. C. Moisil, prof. univ., dr. docent; acad. N. Teodorescu, prof. univ., dr. docent; Călin Popovici, prof. univ., dr. docent, *conducătorii colectivului;* P. Constantinescu, conf. univ., dr.; N.N. Mihăileanu, prof. univ., dr. docent; acad. Gh. Mihoc, prof. univ., dr. docent; M. Neculcea, prof. univ., dr.; acad. M. Nicolescu, prof. univ., dr. docent; C. Teleman, lector univ., dr.; V. Teodorescu, lector univ., dr.

COLECTIVUL DE MEDICINĂ UMANĂ, BIOCHIMIE, FARMACOLOGIE, CULTURĂ FIZICĂ

Acad. Șt. M. Milcu, prof. univ., dr. docent, *conducătorul colectivului*; acad. Gr. Benetato, prof. univ., dr. docent; acad. T. Burghele, prof. univ., dr. docent; acad. A. Kreindler, prof. univ., dr. docent; I. Ardeleanu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; E. Soru, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, conf. univ., dr. docent; V. Bologa, prof. univ., dr. docent; Gh. Niculescu, prof. univ., dr. docent; R. Păun, prof. univ., dr.; N. Sterescu, șef sector cercetare, dr. **Cultură fizică**: I. Șiclovan, conf. univ.

COLECTIVUL PENTRU PROBLEME MILITARE

I. Teclu, general de armată, *conducătorul colectivului*; T. Lupescu, general-locotenent; H. Florescu, general-maior; I. Burlacu, general-maior, ing.; C. Burada, colonel; C. Șerbu, colonel; E. Plati, colonel; Ș. Lupu, colonel; B. Gromîcă, colonel; I. Medianu, colonel; T. Tamaș, colonel.

COLECTIVUL DE PSIHOLOGIE, PEDAGOGIE

Al. Roșca, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; Stanciu Stoian, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent, *conducătorii colectivului*; I. Antohi, conf. univ., dr.; I. Bălănescu, conf. univ.; M. Giurgea, conf. univ., dr.; P. Popescu-Neveanu, conf. univ., dr.; T. Slama-Cazacu șef secție cercetare, dr.

COLECTIVUL DE SOCIALISM ȘTIINȚIFIC ȘI PRESĂ

V. Roman, prof. univ., ing., *conducătorul colectivului*. **Socialism științific**: Gh. Andreescu, lector univ.; P. Beraru; C. Dimitriu, prof. univ.; M. Enghel, conf. univ.; R. Florian, conf. univ.; I. Iancu, conf. univ.; M. Nedelea, lector univ.; M. Petrescu, conf. univ.; A. Pop, conf. univ.; I. Rădulescu; L. Stancu, lector univ.; I. Turcu, lector univ., dr. **Presă**: N. Ignat; V. Pop; H. Dona, conf. univ.

COLECTIVUL DE TEHNICĂ

Acad. E. Carafoli, prof. univ., dr. docent; acad. R. Răduleț, prof. univ., dr. docent; G. Bărănescu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, ing., prof. univ., *conducătorii colectivului*. **Construcții**: Tr. Mătăsaru, ing., prof. univ.; V. Nicolau, ing., prof. univ.; E. Răzvan, ing.; Al. Steopoe, prof. univ., dr. docent. **Construcții de mașini și metalurgie**: Gh. Buzdugan, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, ing., prof. univ.; M. Bănărescu, ing., prof. univ.; D. Boiangiu, ing., conf. univ.; E. Botez, ing., prof.

univ.; V. Cristea, ing.; Șt. Gheorghiu, ing., prof. univ.; Șt. Mantea, ing., prof. univ.; M. Mustafa, conf. univ., dr. ing.; Al. Rău, ing., prof. univ.; H. Segal, ing., conf. univ.; C. Vasiliu, conf. univ., dr., ing. **Electrotehnică și telecomunicații**: Gh. Cartianu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, ing., prof. univ.; C. Dinculescu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, ing., prof. univ.; C. Bălă, conf. univ., dr. ing.; S. Călin, prof. univ., dr. ing.; S. Condrea, ing., prof. univ.; M. Drăgănescu, prof. univ., dr. ing.; N. Galan, ing. asist. univ.; A. Ifrim, conf. univ., dr. ing.; C. Neumann, ing.; Al. Timotin, conf. univ., dr. ing.; A. Țugulea, conf. univ., dr. ing. **Industrie ușoară**: Gr. Bălănescu, ing.; V. Cociu, ing., conf. univ.; B. Cotigaru. lector univ.; D. Dima, conf. univ.; I. Ionescu-Muscel, ing., prof. univ.; E. Iordan, ing., lector univ.; I. Popescu, ing.; O. Popescu, ing.; S. Mărcuș, ing.; M. Popovici, conf. univ., dr. ing.; S. Rădulescu, ing. **Mine și petrol**: I. Tocan, conf. univ., dr. ing. **Transporturi**: N. Patraulea, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, ing.; N. Tipei, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, ing., prof. univ.; P. Frîncu, șef lucrări, dr. ing.; D. Mateescu, ing., cercetător pr.; C. Năstase, ing., prof. univ.; T. Oroveanu, ing., conf. univ.; A. Popa, conf. univ., dr. ing.; C. Severineanu, ing., prof. univ.

REDACȚIA INTERNĂ

Coordonator principal: Dimitrie Macrea, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent în științe filologice.

Redactor șef al Editurii politice: Florica Mezincescu.

Redactori coordonatori: Radu Sommer; Aurora Chioreanu.

Artă: Elena Hanciu, redactor principal; Vasile Drăguț, redactor, cercetător; Mihai Pădurăleanu, redactor; Nina Turcu, redactor, muzicolog. **Biologie, botanică, zoologie, agrosilvică**: Stelian Beldescu, redactor principal; ing. Vasile Herdea, redactor principal, șef sector cercetare; ing. Paul Varga, redactor principal, dr. în agronomie, șef de laborator; Lucia Năstase, redactor. **Chimie**: ing. Elena Sburlea, redactor. **Economie, socialism științific, drept**: Aneta Spornic, redactor principal, conf. univ., dr. în economie; Alexandru David, redactor; Dumitru Mureșan, redactor, asist. univ.; Florica Bodnăraș, redactor, lector univ.; Alexandru Bolintineanu, redactor, dr. în științe juridice, șef sector cercetare; Vasile Papadopol, redactor. **Filozofie, psihologie, pedagogie**: Radu Tomoiagă, redactor principal; Petru Vaida, redactor principal. **Fizică**: Gheorghe Roșca, redactor, asist. univ. **Geologie**: Cezar Dimofte, redactor, asist. univ. **Istorie, geografie**: Gheorghe Rădulescu, redactor principal; Nicolae Nicolescu, redactor principal; Marcel Popa, redactor, Horia Matei, redactor; Cristina Șanta, redactor, cercetător; Nicolae Vasenciuc, redactor. **Lingvistică și coordonare lexicografică**: Vasile Breban, redactor principal, șef sector cercetare; Mircea Seche, redactor principal, șef sector cercetare; Gheorghe Bulgăr, redactor principal, conf. univ.; Florența Sădeanu, redactor, cercetător pr.; Luiza Seche, redactor, cercetător; Anicuța Tudor, redactor; Fany Popescu, redactor; Valeria Pop Petruț, redactor; Marieta Cristea, redactor. **Literatură**: Aurel Martin, redactor șef secție, critic literar; Macri Baclagian, redactor principal; Cornel Radu Constantinescu, redactor; Gabriela Adameșteanu Ionescu, redactor; Alexandru Chiriacescu, redactor. **Matematică, astronomie**: Eliferie Rogai, redactor principal, asist. univ. **Medicină**: Alexandrina Stancu Ardeleanu, redactor principal, cercetător pr. **Presă și politică mondială**: Petru Clinca, redactor. **Probleme militare**: Septimiu Ijacu, redactor principal. **Tehnică**: ing. Marcel Sand, redactor principal, conf. univ., dr.; ing. Alexandru Dănescu, redactor principal, conf. univ., dr.; ing. Dumitru Dragu, redactor principal, șef lucrări.

Prezentarea grafică: L. Altbuch; B. Wolf; C.D. Constantinescu. *Desene*: E. Beches; E. Berlescu; I. Costescu; P. Popescu; Șt. Radu; A.Voinescu. *Hărți*: C. Rădulescu. *Coperta*: D. Stănescu.

PLANȘE CUPRINSE ÎN VOL. IV

(în afara textului)

Atacul de la Smîrdan. N. Grigorescu 32–33
C. Ressu. Cosași odihnindu-se 64–65
România revoluționară. C.D. Rosenthal 128–129
Tudor Vladimirescu. Th. Aman 160–161
România. Harta fizică 192–193
România. Harta administrativă 192–193
România. Harta generală a industriei 224–225
România. Harta generală a modului de folosință a terenului 224–225
Teatrul în România I 240–241
Teatrul în România II 240–241
Teatrul în România III 240–241
Teatrul de operă și balet în România 240–241
Rembrandt. Haman implorînd iertare Esterei 256–257
Rubens. Ignatius de Loyola 288–289
Sculptura românească I 336–337
Sculptura românească II 336–337
Sculptura românească III 336–337
Sculptura românească IV 336–337
Struguri 352–353
Sînge 352–353
Aparatul respirator la om 384–385
Aparatul urinar la om 384–385
J. Al. Steriadi. Hamali în port 416–417
Fr. Șirato. Cîrciumărese 448–449
Tiziano. Ecce homo 496–497
Steaguri I 496–497
Steaguri II 496–497
Suceava. Tg.-Mureș 544–545
Tg.-Mureș. Timișoara 544–545
Sportul în Republica Socialistă România I 576–577
Sportul în Republica Socialistă România II 576–577
N. Tonitza. Coadă la pîine 608–609
I. Țuculescu. Interior țărănesc cu macat în dungi 640–641

Transformarea socialistă a agriculturii I .... 704—705
Transformarea socialistă a agriculturii II .... 704—705
Transformarea socialistă a agriculturii III .... 704—705
Transformarea socialistă a agriculturii IV .... 704—705
Transformarea socialistă a agriculturii V .... 704—705
Stuf .... 704—705
Unirea Principatelor Române .... 736—737
Vagoane construite în România .... 736—737
Velásquez. Portretul lui Filip al IV-lea .... 832—833
Voroneț .... 864—865
Biserica din Ribița. Biserica din Filipeștii de Pădure .... 864—865
Radiotehnică. Telecomunicații. Telemecanică I .... 896—897
Radiotehnică. Telecomunicații. Telemecanică II .... 896—897
Silvicultură I .... 928—929
Silvicultură II .... 928—929

Dat la cules 31.01.1966. Bun de tipar 15.11.1966. Apărut 1966. Hîrtie scris I A de 80 g/m². Format 700×1000/16. Coli editoriale 137,10. Coli de tipar 60. Planşe 1 culoare : 24. Planşe colorate ; 20+4 hărţi. C.Z. pentru biblioteci
03=R. A. 1460

Tiparul executat sub comanda nr. 5691/60 095 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii“, Piaţa Scînteii nr. 1,
Bucureşti – Republica Socialistă România

C.F. 15